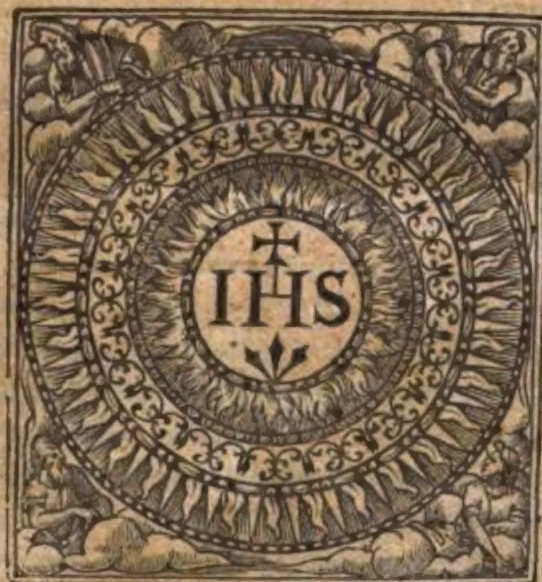

NAZIONALE
8
26 — E
29
VITT. EMANUELE
BIB
ROMA

COMMENTARII EXEGETICI IN APOCALYPSIM IOANNIS APOSTOLI.

AVCTORE
BLASIO VIEGAS LVSITANO EBORENSI
Societatis IESV, Doctore Theologo, & publico sacrarum
literarum in Eborensi eiusdem Societatis
Academia professore.

CVM INDICE GEMINO: ALTERO INSIGNIVM
locorum Sacræ Scripturæ, qui toto hoc aureo opere explicantur:
Altero rerum & verborum notatu dignissimorum.

Ex legato Ill^mi Coccini

PARISIIS,
Apud DIONYSIVM BINET, *propè portam*
Sancti Marcelli.

M. DCVI.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

Fr. ludi[?] ...

ODOARDO FARNESIO S. R. E. CARDINALI AMPLISSIMO,

BLASIVS VIEGAS SOCIETATIS IESV Salutem, & felicitatem.

LVCVBRATIONES nostras in Apocalypsim Ioannis pluribus haud dubiè refertam sacramentis, quàm verbis, nunc tandem in lucem damus sub luce tua, Odoarde clarissime. Sustinuimus opus, quoad licuit, & pluribus licet annis pressum, quàm ille moneat, nec sic tamen in animo erat ancipiti iudiciorum aleæ committere. Arcebat à publico non vulgaris difficultas, quæ Iustini, Irenæi, aliorúmque sapientissimorum hominum non tam exercuit, quàm fatigauit ingenia, vt illud de Ecclesia apud Zachariam aptè mihi quadrare in Apocalypsim videatur, quòd eam Deus tanquam lapidem oneris cunctis ingeniis, vt illam cunctis populis, posuerit, in quo extollendo omnium interpretum vires non sine lassitudine probarentur, ad instar sphæræ illius æneæ grauissimi ponderis, quam se Hieronymus Athenis iuxta simulacrum Mineruæ vidisse testatur, sciscitatúmque de vsu accepisse, Athletarum in illa massa fortitudinem comprobari. Qui nos igitur sphæram magnitudine planè cælestem, pondere æneam quæ vel ipsa specie, moléque plerosque alioqui robustissimos, vel à periclitandis in se viribus deterruit, vel pertinaciter instantes in ipso nixu fregit, non dico in sublime suspendere, sed impellere tantùm conaremur, qui non sumus vlla ex parte cum tantis Atlantibus conferendi? Cæterùm diffidenti iam, ac pene desperanti illud subiit, etsi singulis tractatoribus inuictum sphæræ pondus non cederet: attamen, si vniuersi concurrerent, aliquantulum posse subleuari. Itaque non frustra nostram locari operam, si collectis in vnum superiorum interpretum viribus nos simul adniteremur, nostrísque in sacram Scripturam ex diuturna eius, Patrúmque lectione decerptis obseruationibus, reliquorum conatibus non nihil adiumenti afferremus. Vt enim scitè dixit D. Augustinus, in hoc rerum genere, nec est maioribus inuidendum, nec de minoribus desperandum. Verùm nec sic elabimur: cùm enim ipsum per se opus obscurissimum iuxta sit, ac maximè Diuinum, habent ad[illegible] Arg[illegible], qui non tam fe[illegible]ndis quàm obseruandis alienis operibus excubant, quò possint interpretem vel proiectæ audaciæ, quòd difficil-

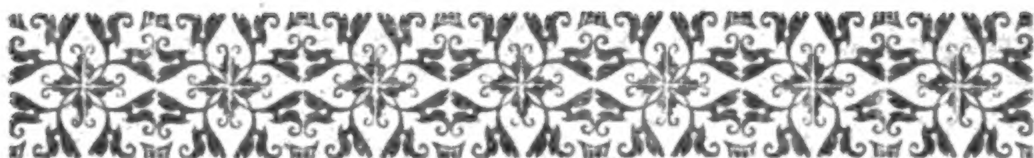
*** 3

lima tentare, vel quòd sacratißima contingere ausus fuerit, insignis arrogantiæ criminari. Hæc vna nimirum causa, vt cæteræ abessent satis foret, vt te, Odoarde Cardinalis amplissime, hisce nostris commentariis patronum aduocarem, quippe qui viderem, sub isto antiquißimo tuo generis, nominisque splendore, securè posse tenebricosum opus sine audaciæ crimine prodire & ad cælestia, Diuináque mysteria sine insimulatione arrogantiæ aspirare. Sed alia sunt, Odoarde, quæ cum dixero, mirum non videbitur, si homo Lusitanus, atque in Lusitania educatus, vbi tanta copia est clarissimorum Principum, Mæcenatē mihi, & patronum in Italia quæsierim. Vnum est gentis decus, alterum Religionis officium, illud nomine, hoc ipso cognomento præfers, vt iam neque Odoardus externus Lusitano homini, neque Farnesius alienus Societatis alumno censeri debeas. At enim, vt ab stemmate ordiar gentilitio, quis Odoardum cum audit, non statim recordetur Odoardi illius aui tui, Emmanuelis inuictissimi, ac fœlicissimi Lusitaniæ Regis filij, à quo Maria mater tua omnis memoriæ princeps, Deo sanè auspice, procreata, & Alexandro Parmensi duci, domi bellique spectatissimo Principi locata cum te edidit, Lusitaniæ regno eximium decus, Italiæ cælo splendidissimum addidit sidus. Quibus tu Odoarde, parentibus minimè te indecorum, ac degenerem præbuisti. Miratur Italia, Romáque potissimum, quòd tantùm comitate, suauitate morum, modestia, pietate, senili in ista ætate prudentia, omniúmque pulcherrimarum virtutum splendore luceas: ego porrò mirarer potius, ni luceres, in quem tot, tantáque Regum, ac Principum maximorum, à quibus trahis originem, lumina non fortuitò incidant, sed certò iaciantur. Quid ni suspicere in te liceat non adumbratam, sed ad viuum expressam pietatis imaginem, quæ in Alfonso Henrico, regni Portugalliæ parente, auctoreq; resplenduit, qui cum bellica virtute, rerumq; gestarum gloria nulli esset veterum Imperatorum secundus, nihil tamen vnquam gloriosius existimauit, quàm Deum piè colere, opimáque illa spolia, quæ debellatis Regibus detrahebat, amplis Religiosorum cœnobiis exædificandis, templisq; sanè magnificis extruendis consecrare. Nil mirum liberalitatis in te micare lumina, qui in maioribus tuis numeres Regem Dionysium, tanta liberalitate Principem, vt cum inter Fernandum Castellæ, & Iacobum Aragoniæ Reges de ipso regnandi iure delectus arbiter, eius controuersiæ componendæ causa in Castellam, Aragoniámque iuisset, nullum vtriusque regni virum primarium prætermiserit, quin regia plane munificētia amplißimis muneribus exornauerit, ipsíque Aragoniæ Regi magnam vim auri mutuam petenti, mutuam illam quidem dare renuerit, sed duplo tamen maiorem gratis donauerit. Et ne singulos Lusitaniæ Reges percenseam, cui admirationem non iniiciat tuum istud ardentissimum religionis, rerúmque omnium sacrarum studium, qui paulo attentius contempletur solem illum Orientis Emmanuelem proauum, & Ioannem hoc nomine III. patruum magnum tuum, qui religionis ardore, amplificatione fidei, & in Romanam istam sedem studio nihil vnquam antiquius habuerunt? Iam verò si habenda erat officij ratio, iniustè profectò facerem, si Farnesiorum familiam Societatis nostræ parentem, & altricem præterirem. Eam Paulus III. Pont. Max. gentis vestræ decus, ornamentúmque

singulare

singulare vix dum natam Pontificio sinu peramanter excepit, & cum Apostolica auctoritate confirmauit, quasi paterna benedictione saluam, & incolumem esse precatus est paulò post crescentem, augescentémque in dies benignus parens fouit, robustiorem effectam nouis amplificauit muneribus, ac Pontificijs, iisque amplissimis facultatibus pro incredibili aduersum nos amore, propensionéque locupletauit. Non dissimili fuit in nos voluntate patruus tuus Alexander Cardinalis Farnesius, cui vt Paulum III. auum suum, Alexandrum quoque antea nominatum omni ex parte referret, idem tantùm locus defuit, merita certè loco illo, & imperio digna minimè defuerunt. Quam ille vnquam nos ornandi occasionem prætermisit? Quam non rerum nostrarum quà gratia, quà auctoritate, quà opibus propugnationem, defensionémque suscepit? Itaque extare æternum voluit suæ erga nos voluntatis, & munificentiæ monimentum Romanum istud templum professæ domus, immensis à se sumptibus, & magnifico opere perfectum, quin ipsam quoque domum à fundamentis erigere cogitabat, nisi illum Deus dignum tanto Principe opus molientem morari amplius in terris non noluisset. Quod tu opus, Odoarde, tibi, vt par est credere, Diuino consilio, & prouidentia reseruatum, cum pari animi magnitudine, singularíque liberalitate modò aggrederis, conficiendúmque suscipis. His itaque maioribus non satis duxisti in generis antiquitatem & splendorem, virtutúmque omnium ornamenta succedere, nisi in amorem quoque & voluntatem succederes, támque ad viuum illos & natura, & affectu exprimeres, vt qui te videret, duos in vno Odoardo recordari posset Alexandros. Itaque nos cum amas, verè te Farnesium, cum ornas, geminum Alexandrum præbes. Quod ad me attinet, iniquus profectò essem, si Societatis alumnus tam assiduum, peramantémque Societatis patronum non adamarem & aliquo grati animi, amorísque testimonio nostrum in te studium non ostẽderem. Nec enim, quia id quod debebam, haud possem, debui id, quod poteram prætermittere: eò vel maximè, quòd non putaui Claudio Aquauiuæ Generali Præposito, ac Parenti nostro dignissimo quicquam me gratius facturum, quàm si te, quem ille vnicè diligit, præcipuè colerem, suóque de totius Societatis nomine nostram in te, tuósque voluntatem, vel hinc ex longinquis Lusitaniæ oris aperirem. Accipe igitur, Odoarde clarissime, hoc, qualecumque est, nostræ voluntatis officium, exiguum per se licet, sed ex magno tamen amore, tuíque obseruandi voluntate profectum, ex qua magni Principes potissimùm solent oblata sibi munera, non ex rerum ipsarum magnitudine æstimare. Vale.

C

FERNANDVS REBELLO
SOCIETATIS IESV, D. THEOLOGVS,
& Academiæ Eborensis Cancellarius,
Studioso lectori S.

PENE erat in prælo præsens opus, quod Blasius Viegas ex Societate nostra in Ioannis Apocalypsim summa cum diligentia per longum tempus apparauerat: cùm præuertente Deo anchoræ iactum præreptus nobis morte fuit immatura, nostro non solùm, sed magno etiam literarum detrimento. Erat enim vir planè admirabilis, neque religione tantùm, sed omnibus Christiani Doctoris numeris absolutissimus. Iudicio quidem peracri, ingenio acuto, linguarum peritia insignis, & in Diuinis literis, vt qui maximè, versatus. Dedit luculentum veritatis huius testimonium Conimbricæ primùm, Eboræ deinde, seu concionatorem ageret, seu Scripturarum interpretem. Testantur id demum palàm quamplurima sacræ paginæ volumina, quæ faustis audientium acclamationibus, magnáque nominis celebritate vtrobique, præsertim in Academia Eborensi interpretatus publicè fuit. Erátque spes fore, vt è tam feraci, fecundóque solo vberiores in singulos dies fructus prouenirent: sed in tanto rerum incremento, quæ mors illum medio currentem cursu intercepit, eadem nobis spes illas ingentes, quas spectata eius virtus, spectatúmq; ingenium in omnium animis concitauerat, non sine magno doloris sensu præcidit. Ille quidem alacris, & meliori spe plenus ad superos, vt credi par est, ascendit, eorum suscepturus laborum præmia, quos tum concionando, tum Diuinas literas interpretando præclara non minùs sanctitatis, quàm sapientiæ testificatione per multos annos excepit. Nos spe nostra deiecti vitæ ludibria, & humanarum rerum inconstantiam incusabimus. Quanquam si ad fructum illum, quem ex eius laboribus Lusitania percepit vniuersa, attendamus, affirmare iure possimus, sibi parum, nobis verò vixisse multum. Quæ tanta est, vt maior nulla sit, vel vno teste Platone, excellentissimorum Heroum laus, parùm sibi, multùm verò reliquis vixisse. Solabitur etiam mæstum tanti viri desiderium, mærorémque aliqua ex parte leuabit è reliquis eius operibus hoc vnum, quod absolutum iam, & ad tectum, vt aiunt, fastigiúmque perductum reliquit. Visum namque est Academiæ moderatoribus, præcipuè verò Reuerendo admodum Patri nostro Generali Claudio Aquauiua, vt in publicam literatorum vtilitatem excusum, ne fato occumberet eodem, communi hominum luce frueretur. In illius commendatione non est, quòd multus sim: qua sit ingenij subtilitate elaboratum: qua claritate conspicuum, quantùm denique ex eo Diuini verbi præconibus extare possit emolumenti, lectorum relinquo iudicium.

EMMA-

EMMANVELIS PIMENTÆ
SOCIETATIS IESV IN LAVDEM
Auctoris Epigramma.

QVÆ sunt, quæ fuerant, quæ facta nouissima fient,
Continet obscura non sine nocte liber.
Non nox vna sacris, sed adest nox plurima chartis:
Ambiguum est, tenebris quæ magis atra suis.
Pagina nulla caret Diuino ænigmate, nodo
Nulla caret multo littera, nullus apex.
Clausa patent demptis reserata volumina signis:
Plurima, post libri signa soluta, latent.
Loricatæ abeunt miranda in bella locustæ,
Cynthius apparet luridus, astra cadunt.
Bellua procedit, densis quæ cornibus horret:
Bella ciet, vincit, vincitur, icta cadit.
Ponitur imperijs cunctis modus, occidit orbis,
Surgit ab occasu pulchrior ipse suo.
Abdita panduntur, clarent obscura, retexti
Soluuntur nodi, quæ latuere, patent.
Lux de nocte venit, rutilant vt lumina noctes:
Ingenio felix, qui valet ista suo.
Quomodo mortalis mens immortalia nouit?
Quomodo clausa aperit, quomodo tecta patent?
Auctori, clauem gestat qui Dauidis, inquit:
Clausa aperi (clauem commodo) claue mea.
Sic duo conueniunt, Auctor maturus, & Agnus:
Iste sacram clauem præstat, at ille manum.

CENSVRA OPERIS.

Ex mandato supremi senatus sanctæ Inquisitionis legi hos commentarios in Apocalypsim Ioannis Apostoli, Doctore Blasio Viegas Lusitano Societatis IESV, publico sacrarum literarum professore in Eborensi eiusdem Societatis Academia auctore. Nihil habent, quod fidei Orthodoxæ repugnet, aut sanctæ matris Ecclesiæ diffinitionibus contradicat, sed potius doctrinam sanam, & dictis sanctorum Patrum conformem. Quare in communem omnium vtilitatem digni erunt, qui excudantur.

Fr. Emmanuel Coelho.

Facultas supremi Inquisitionis Concilij.

Possunt excudi hi commentarij in Apocalypsim. Eboræ, 2. Martij, 1599.

Martin Alfonso de Mello. *Ruy Pirez da Veiga.*

Facultas Archiepiscopi Eborensis.

Theotonius Dei, & Apostolicæ Romanæ sedis gratia Archiepiscopus Eborensis indignus. Commentarios exegeticos Doctoris Blasij Viegas ex Societate IESV in Apocalypsim Ioannis bona ex parte perlegimus, factáque ex nostra commissione diligenti inquisitione nihil in eis contra fidem, & bonos mores esse cognouimus: sed potius ea est Doctoris sapientissimi doctrina, & Christiani pectoris pietas, atque in eruendis difficillimis sacræ prophetiæ sensibus fœlicitas, atque ingenium, ad animósque in rerum supernaturalium, & cælestis Hierusalem desiderium inflammandos vis, & efficacia, vt non solùm illi concedamus facultatem hosce commentarios imprimendi, sed nostræ etiam Academiæ gratulemur, quòd tam doctos, pios, & insignes viros & aluerit, & consummatos viderit.

Eboræ, in nostra Carthusia Scalæ cæli, die sexta Aprilis, ann. Domini 1599.
Archiepiscopus Eborensis.

Facultas senatus Regij.

Possunt mandari typis hi commentarij in Apocalypsim. Olisippone, 21. Februarij, 1601.

Pereira. *D. Daguiar.* *Fonsequa.*

Facultas Prouincialis Societatis IESV *in Prouincia Lusitaniæ.*

Ego Christophorus à Gouuea Præpositus Prouincialis Societatis IESV, in Prouincia Lusitaniæ, potestate ad id mihi facta à Reuerendo admodum Patre Claudio Aquauiua Præposito nostro Generali, facultatem concedo, vt commentarij in Apocalypsim Beati Ioannis Apostoli, à Patre Blasio Viegas Doctore Theologo nostræ Societatis, & publico sacrarum literarum in nostra Eborensi Academia professore compositi, & eiusdem Societatis grauium, doctorúmque virorum iudicio examinati, & approbati typis excudantur. In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas, sigilloque nostro munitas dedimus. Eboræ in nostro Collegio, decimo sexto kalendas Iulij, anni millesimi quingentesimi nonagesimi noni.

Christophorus à Gouuea.

COMMENTARII EXEGETICI IN APOCALYPSIM IOANNIS APOSTOLI,

Auctore Blasio Viegas Lusitano, Societatis IESV, Doctore Theologo, & publico sacrarum literarum in Eborensi eiusdem Societatis Academia Professore.

Vtrùm liber Apocalypseos Canonicus sit, & à Ioanne Apostolo conscriptus.

I. SAPIENTER in lib. de Præscriptionibus aduersùs Hæreticos, scriptum reliquit Tertullianus; Eò prolabi Hæreticorum præsumptiones, vt nolint agnoscere ea, per quæ reuincuntur, quasdámque idcircò Scripturas non recipere, & si quas recipiunt, adiectionibus, & detractionibus ad sui instituti dispositionem interuertere: quod Irenæus etiam lib. 3. aduersùs hæreses, Origenes in 2. cap. epist. ad Roman. D. Cyprianus lib. de vnitate Ecclesiæ, D. Augustinus lib. 7. de Genesi ad literam, Vincentius Lyrinensis de prophana hæresum nouitate aliíque nobiles Patres adnotarunt. Nimirum cùm Hæretici pōdere, & auctoritate grauissima Scripturarum se premi sentiunt, & in suis nihilominus erroribus persistunt, eò per contradicendi libidinem venire coguntur impudentiæ, vt sacrorum librorum canitiem antiqua superiorum temporum successione venerabilem impudenter contemnere, auctoritatémque omnium veterum Patrum consensione testatissimam impiè eleuare conentur. Eo consilio Manichæi Pentateuchum, imò & vniuersos veteris instrumenti libros, vt Augustinus testatur libro de vtilitate credendi, contra Manichæos cap. 2. & libr. 4. contra Faustum Manichæum, & Eusebius libr. 5. historiæ Ecclesiasticæ, capite vltimo; alij Hæretici Euangelia, vt refert idem Augustinus lib. 2. Retractionum, cap. 16. alij omnes Pauli epistolas, vt ait Eusebius lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ, cap. 27. Irenæus lib. 1. contra hęreses, cap. 26. & Origenes in Psalmum 82. alij epistolam Iacobi, alij alia sacra volumina minimè ferenda temeritate reiecerunt. Non dissimili igitur audacia, quia videbant plurimas à se vel primùm confictas, vel rursus ab inferis excitatas hæreses clarissimis Apocalypseos Ioannis testimoniis, quæ suis locis indicabimus, radicitùs conuelli, eam omninò ex albo Canonicorum librorum expungere, atque adeo à Ioanne Apostolo conscriptam negare ausi sunt: quam-

Tertul. c. 17. Impudentia Hæreticorum in reiiciendis libris canonicis. Irenæus. Origenes. Cyprianus. Augustinus. Vincent. Lyrin. Augustinus. Eusebius. Irenæus. Origenes. Qui Apocalypsim expūgūt à canone

sacrorum librorum. *Tertullian.* *Epiphanius.* *Philastrius.* *Augustinus* *Didacus Paiua.* *Eusebius Cæsar.*

quàm non defuere etiam ex Catholicis, qui Canonica libri auctoritate retenta, de auctore dumtaxat aliquando dubitarunt. Et quid quodē attinet ad auctoritatem, eam negarunt Macionistæ, quemadmodùm refert Tertullianus lib.4. contra Marcionem: & Theodotiani, sicut tradit Epiphanius hæresi 51. 54. Alogi, siue Alogiani, vt referunt Epiphanius, Philastrius, & Augustinus, quos imitati sunt suo more nostri temporis Hæretici, in quibus est Lutherus, Brentius, & Kemnicius, contra quem disputat Didacus Paiua lib.3. defensionis fidei Tridentinæ. Ex Catholicis vnus Caius antiquus auctor in Hæreticorum iuit sententiam, Apocalypsim à Cherintho insigni Hæretico fuisse cōpositam, vt auctor est Eusebius Cæsariensis lib.3. historiæ Ecclesiasticæ, cap.28. Fundamentum huius erroris fuit, quia auctor huius libri nomen suum solicitè inculcat, quod alienum est, inquiunt, à consuetudine scriptoris sacri.

II. *De authore libri qui dubitauerint.*

Quod verò attinet ad auctorem, præter Caium prædictum, qui Cherintho librum adscripsit, Dionysius Alexandriæ Episcopus apud Eusebium lib. 4. historiæ Ecclesiasticæ, cap.24. & 26. & lib.7. cap.23. de auctoritate libri non dubitans, de auctore tamen dubitauit, num videlicet esset Ioannes Apostolus, an alius quidam Ioannes Presbyter. Coniectura eius ea fuit, quia in Græcis codicibus auctor non Ioannes Euangelista, sed Ioannes Theologus nominatur.

III. *Apocalypsis & liber canonicus, & à Ioa Apostolo conscriptus.* Dion. Areop. Irenæus. Iustinus. Hippolytus. Tertullianus. D. Hilarius. D. Athanas. Clemens. Alexand. Origenes. D. Cyprian. D. Epiphan. Ruffinus. D. Ioan Dam. D. Ambros. Eusebius. Dion. Alex. D. Chrysost. D. August. D. Hieron. D. Isidorus. Innocentius. Gelasius. Conc. Ancyr. Conc Tolet. Conc. Trid.

Cæterùm librum hunc canonicum esse, & à Ioanne Apostolo conscriptum, constans fuit totius antiquitatis sententia. Etenim vt canonicum, & Ioannis Apostoli nomine, citarunt omnes veteres Patres tam Græci, quàm Latini, Dionysius Areopagita cap. 3. Ecclesiasticæ Hierachiæ, Irenæus lib. 5. aduersùs hæreses Valentini, prope finem, Iustinus Philosophus, & Martyr in dialogo cum Tryphone, Hippolytus de consummatione mundi, Tertullianus lib.4. contra Marcionem, & in Scorpiaco aduersùs Gnosticos, D. Hilarius præfatione in psalmos, D. Athanasius in Synopsi, Clemens Alexandrinus lib.2. Pædagogi. cap. 12. Origenes eius discipulus homilia 7. in Iosue, & homilia in psalmum primum, D. Cyprianus libro de exhortatione martyrij, cap. 3. Epiphanius hæresi 51. 54. & 76. Ruffinus in expositione Symboli, D. Ioannes Damascenus lib.4. fidei Orthodoxæ, c.18. D. Ambr. in psal. 40. Eusebius in Chronicis, Dionys. Alexād. apud Eusebiū l.4. c.24. & 26. & lib.7. c.23. D. Chrys. hom.3. in Psal. 91. D. Aug. tractatu 36. in Ioannem, & lib 2. de doctrina Christiana, cap.8. D. Hieron. in epistola ad Paulinum, & in Epistola ad Dardanum de terra promissionis. D. Isidorus lib.6. Etymol. c.1. Innocētius primus epistola 3. ad Exuperium Tholosanū, Gelasius in canone de libris Canonicis: è quibus Iustinus, & Irenęus Apocalypsim suis commentariis illustrarunt, quemadmodū testatur D. Hieron. lib. de viris illustribus, in Ioanne. Eandem veritatem definiuit Consilium Ancyranū ante mille, & ducentos annos, canone vltimo quod fuit approbatum in sexto Concilio generali, Concilium Toletanum quartum canone 16. denique Tridentinum sess.4.

IIII. *Refelluntur sophismata Hæreticorū.* *Ioan. Apost. per excellentiā Theolo.* Dion. Areop. Hippol Mart. Epiphanius. Cyril. Alex. Cyr. Hieroso. D. Athanas. D. Chrysost. Suidas.

Prior Hęreticorū calumnia ex imperitia proficiscitur. Quis enim nescit, Hieremiam sæpissimè nomen suum inculcare, & Danielem à c.7. penè singulis versibus repetere, *Ego Daniel.* Quod si non fecit in Euangelio Ioannes, id causæ fuit, quia ibi historiā, non vaticinia scribebat. Posterior etiā facilè reiicitur ex eo, quòd Ioannes non semper Apostolus, aut Euangelista, sed per antonomasiam, siue excellentiā Theologus appellatur. Sic enim eum appellarūt Dionys. Areopagita ad eum scribens, Hyppolitus Martyr oratione de consummatione seculi, Epiphanius hæresi 51. Cyrill. Alexandr. l.3. de Trinitate, Cyrillus Hierosolymitanus Catech 12. D. Athanas. in oratione contra idola, D. Chrysost. procemio in Psalm.37. Suidas in Ioanne, & alij. Iam verò quid Caio homini catholico in mentem

venerit,

venerit, Apocalypsis libri maiestatē Cherintho insigni Hæretico adscribere, demirari satis non possum. Nam Cherinthi hæreses illæ fuerant, teste Irenæo lib. 1. aduersùs hæreses, cap. 25. mundum non fuisse à Deo conditum, sed à virtute quadam separata: IESVM natum more hominum cæterorum: sed descendisse Christum in eum post baptismum in specie columbæ, Christúmque tempore passionis excessisse à IESV. Itaque IESVM tantùm passum esse, & resurrexisse, Christum verò immortalē perseuerasse, & teste Tertul. lib. de Præscriptionibus, cap. 48. Deum Hebræorum non Dominum, sed Angelum fuisse: & teste Epiphanio hæresi 28. Christū adhuc non resurrexisse, sed resurrecturum simul cum aliis in die iudicij, constat etiam ex Philastrio libro de hæresibus, cap. 37. eum blasphemasse martyres, & habuisse in honore Iudam proditorem. Perspicuum est autem omnes huiusmodi hæreses nullo alio ex libro luculentiùs confutari posse, quàm ex libro Apocalypsis, quemadmodum suis locis indicabimus.

Cherinthi hæreses quæ Irenæus. *Tertullian.* *Epiphanius.* *Philastr.* *Cherinthi hæreses confutantur ex Apoc.*

Quærat aliquis, num Ioannes Apocalypsim ante Euangelium scripserit? Plerique existimarunt, Ioannem scripsisse Euangelium cùm exularet in insula Pathmo: vbi constat ex hoc primo cap. eum prophetiæ spiritu afflatum, Apocalypsim literis mandasse. Ita sentiunt Dorotheus in Synopsi. Athanas. similiter in sua Synopsi. Niceph. lib. 2. historiæ, cap. 42. & lib. 3, cap. 9. & Theoph. in præfatione super Euangelium Ioannis. Cæterùm multò est probabilius, Ioannem scripsisse Euangelium in Asia minori & Ephesi, postquàm fuerat reuersus ab exilio, atque adeò post iam scriptam Apocalypsim: quæ sententia est Epiph. hæresi 51. qui addit, scripsisse Euangelium post annos nonaginta vitæ suæ, quod contigit triennio ante obitum. Eadē est Bedæ sententia lib. de sex ætatibus mundi, & in præfatione super Euang. Ioan. & D. Hier. lib. de viris illustribus in Ioanne: imò, vt videtur Dionysij Areopagitæ epist. 10. quæ est ad Ioannem, vbi ei regressum ab exilio prædicit his verbis, *Ex Pathmi custodia dimittendus es liber, & in Asiaticā terram reuersurus, illícque perages boni Dei imitationes, eásque posteris trades*: quibus vltimis verbis videtur Dionys. Euang. Ioan. indicasse. Denique potest probari ex vltimis verbis decimi capitis Apocalypsis, quæ sic habent: *Oportet* (inquit Angelus ad Ioan.) *te iterùm prophetare gentibus, populis, linguis, & regibus multis*. Id quod perperā aliqui intelligunt de fine mūdi, quo tēpore existimant Ioan. simul cum Enoch, & Helia venturum: qua de re fusè ad caput 10. disputabimus. V.

Quo tempore Ioannes scripserit Apoc. Dorotheus. *Athanas.* *Nicephorus.* *Theophil.* *Quo tēpore & loco scripserit Euangelium.* *Epiphanius.* *Quo vitæ suæ anno.* *Beda.* *D. Hieronym.* *Dionys. Areopag.*

De libri Apocalypseos Nomine, Præstantia, difficultate, Argumento, Partitione.

APOCALYPSIS nomen Græcum est & reuelationem significat, à verbo ἀποκαλύπτειν, quod est reuelare, quia nimirū Deus Ioanni, & Per Ioannem Ecclesiæ reuelauit ea mysteria, quæ hoc opere continentur. Porrò καλύπτειν idem est, atque obtegere: & quoniam præpositio ἀπὸ apud Græcos sæpe absentiam, & remotionem significat, indè est, quod ἀποκαλύπτειν sit detegere atque reuelare, vt Leuit. 18. *Turpitudinem patris tui, & turpitudinem matris tuæ non reuelabis*. Grecè οὐκ ἀποκαλύψεις, & Psal. 118. *Reuela oculos meos*, ἀποκάλυψον eodēque sensu vsurpatur ἀνακαλυφθήσεται. vt Deuteronom. 22. *Non accipiet homo vxorem patris sui, nec reuelabit operimentum eius*, οὐκ ἀνακαλύψει. Et Esaiæ 47. *Reuelabitur ignominia tua*, ἀποκαλύπτω. *Ex verbo igitur* ἀποκαλύπτειν, deducitur nomen ἀποκάλυψις, quod nomen vt ait D. Hieron. in comm. super. 1. cap. epist. ad Gal.) *Proprium scripturarum est, & à nullo sapientum seculi apud Græcos vsurpatum vnde mihi*, inquit, *videtur, quemadmodum* VI

Etymologia Apocalypseos. *Leuit. 18. 7.* *Psal. 118. 8.* *Deut. 22. 30.* *Esa. 47. 3.* *D. Hierony.* *ἀποκάλυψις nomen proprium scripturarum.*

in alijs verbis, quæ de Hebræo in Græcum septuaginta interpretes trãstulerunt, ita & in hoc magnopere esse conatos, vt proprietatem peregrini sermonis exprimerent, noua nouis rebus verba fingentes, & sonare, cùm quid tectum & velatum, ablato desuper operimẽto ostenditur, & profertur in lucem. Vsurpatur id nomen sæpe tum in veteri, tum in nouo Testamẽto, illúdque vulgatus interpres 1. ad Cor. 14. transferre noluit, sed vt erat Græcè reliquit, cum ita locum reddidit, *vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, Apocalypsim habet, id est, mysteriorum reuelationem habet.*

1. Cor. 14. 26.

Præstantiam libri complexus est D. Hieronym. in Epist. ad Paulinum, cùm dixit, *Apocalypsis Joannis tot habet sacramẽta, quot verba, parum dixi, pro merito voluminis laus omnis inferior est, in verbis singulis multiplices latẽt intelligentiæ.* Dionysius Alexandrinus apud Eusebiũ lib. 7. historiæ Ecclesiast. c. 23. *Admirabilem, inquit, in singulis capitibus rerum expectationem contineri suspicor, etenim vbi illum non intelligo, altiorem quendam sensum verbis inesse cogito, neque de illis meo intellectu inquiro, et iudico sed fide potiùs acquiescens, sublimiora illa, quæ à me intelligãtur etiam puto.* Et hæc quidẽ Dionysius, qui tamen negauit, Apocalypsim à Ioanne Apostolo conscriptam, vt superiùs diximus, de eius auctoritate non dubitãs. Rectè etiam Ioachimus Abbas de Flore hanc prophetiam omnibus aliorum Prophetarum vaticiniis anteponit: id quod tum ex auctore, qui suprà pectus Domini in cœna recubuit, ex eóque tanquam ex perenni fonte sapientiæ, altissimam rerum diuinarum cognitionem hausit, tum ex visionum maiestate, ac splẽdore, quæ omnibus veterum Prophetarum visionibus antecellunt. Denique, ex rerũ ipsarum, de quibus agit, dignitate, poterat demonstrari, ex quo patet mirifica huius operis excellentia. Iam verò difficultas ex eo apparet, quòd reliquorum omnium vatum prophetiæ iam ferè omni ex parte completæ sint, Ioannis verò vaticinia maiori adhuc ex parte supersint implenda: quare rectè à plerisque liber hic ille intelligitur, quem Ioãnes vidit septem signatum sigillis Apoc. 5. vt eo loco fusè disputabimus.

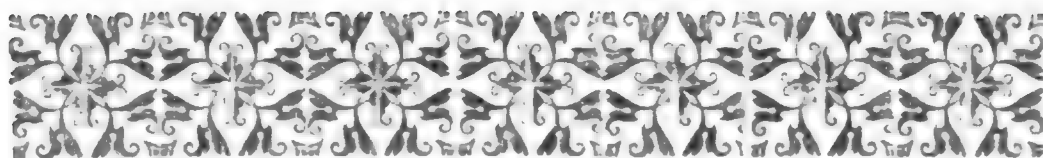
Operis difficultas.

Libri materia est vniuersæ Ecclesiæ à Christo fundatæ status, variáque persecutionũ genera, quas partim in sua prima origine perpessa est: partim etiam nunc patitur: partim denique ad finem mundi passura est: simúlque eiusdem Ecclesiæ illustrissimæ victoriæ, ac triumphi. Quæ omnia idcirco referũtur, vt mali à vitiis deterreantur, boni verò ad perseuerantiam in bono excitentur: neque quicquid tandem acciderit, animum despõdeant, sperantes fore, vt omnes has Ecclesiæ calamitates bona sempiterna cõsequantur. Denique quod attinet ad partitionem, Beda præfatione sua in Apocalyp. in septem diuidit periochas, seu complexiones, in quarum prima post præfationem copiosam ad roborandam fidem fragilium, ac Domini passiones, posterioresque glorias enumeratas, similem filio hominis cernit indutum, qui commemoratis iis, quæ in septem Ecclesiis Asiæ gesta, vel gerenda sunt, generales totius Ecclesiæ luctas describit, & palmas: vbi sexto loco subijciendos Ecclesiæ Iudæos, & tentationem vniuersi orbis futuram, séque promittit citò esse vẽturum. In secunda, descriptis in sede Dei quatuor animalibus, & viginti quatuor senioribus agnum videt, apertis septẽ libri sigillis, conflictus, & triumphos Ecclesiæ reserare futuros. Tertia: Sub specie septem Angelorum tuba canentium varios Ecclesiæ describit euentus. Quarta: Sub figura mulieris parturientis, & draconis eam persequentis, eiusdem Ecclesiæ labores, & victorias aperit. Quinta: Per septem Angelos septem plagis nouissimis terram perfundit. Sexta: Damnationem meretricis magnæ complectitur. Septima, & postrema, vxoris agni de cælo descendentis ornatum ostendit, elegantiam etiam, atque pulchritudinem admiratur.

Libri argumẽtum quod.

Beda. Partitio Apocalypsis in septẽ quasi membra.

HYPO-

HYPOTHESIS
SIVE ARGVMENTVM CAPITIS.

TRIPARTITO *distribuitur. In prima parte, commendatur vniuersum opus. In secunda, apponitur salutatio, vbi inseritur honorifica Christi mentio. In tertia, declaratur totius libri quasi subiectum, id est Ecclesiæ persecutio, & securitas sub typo septem Candelabrorum aureorum, in quorum medio apparuit similis filio hominis Diuinam maiestatem præ se ferens.*

CAPVT PRIMVM.

APOCALYPSIS Iesu Christi, quā dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò: & significauit, mittens per Angelum suum, seruo suo Ioanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi, quæcumque vidit. Beatus qui legit, & audit verba prophetiæ huius, & seruat ea, quæ in ea scripta sunt: tempus enim propè est. Ioannes septē Ecclesiis, quæ sunt in Asia, Gratia vobis, & pax ab eo, qui est, qui erat, & qui vēturus est, & à septē spiritib⁹, qui in cōspectu throni eius sunt, & à Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorū, & princeps regū terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo, & fecit nos regnum & sacerdotes Deo & patri suo, ipsi gloria & imperium in secula sæculorum: Amen. Ecce, venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangent se super eum omnes tribus terræ: etiam Amen. Ego sum A, & Ω principium, & finis, dicit Dominus Deus, qui est, & qui erat, & qui venturus est omnipotens. Ego Ioannes, frater vester, & particeps in tribulatione, & regno, & patientia in Christo Iesu, fui in insula, quæ appellatur Pathmos, propter verbum Dei, & testimonium Iesu, fui in spiritu in dominica die: & audiui post me vocem magnam, tamquam tubæ dicentis: Quod vides, scribe in libro: & mitte septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia, Epheso, & Smyrnæ,

& Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphię, & Laodiceę. Et conuersus sum, vt viderem vocem, quæ loquebatur mecum. Et conuersus, vidi septem candelabra aurea, & in medio septem candelabrorum aureorum similem filio hominis, vestitum podere, & præcinctum ad mamillas zona aurea: caput autem eius, & capilli erant candidi, tamquam lana alba, & tamquam nix: oculi eius tamquam flamma ignis: & pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardenti: & vox illius tanquam vox aquarum multarum: & habebat in dextera sua stellas septem, & de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat: & facies eius sicut sol lucet in virtute sua. Et cùm vidissem eum, cecidi ad pedes eius tamquam mortuus. Et posuit dexteram suam super me dicens: Noli timere: ego sum primus & nouissimus: & viuus, & fui mortuus, & ecce, sum viuens in sæcula sæculorum, & habeo claues mortis, & inferni. Scribe ergo quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ oportet fieri post hæc. Sacramentum septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea: septem stellæ, Angeli sunt septem Ecclesiarum: & candelabra septem, septem Ecclesiæ sunt.

COMMENTARIVM

COMMENTARIVM PRIMVM

EXEGETICVM DE EXPLANATIONE PRÆFATIONIS IOANNIS.

Explanatio illorum verborū: Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere seruis suis.

SECTIO PRIMA.

ORE prophetico Ioannes à Diuina reuelatione vaticinia sua grauissimis verbis auspicatur, cùm ait: *Apocalypsis*, seu *Reuelatio Iesu Christi*, *quam dedit illi Deus*. Sic namque ferè Prophetæ ad excitandam attentionem, commendandámque suorum operum auctoritatem præfari solent ad ea se, quæ mandare literis instituunt, non rationis humanæ præsidiis, & naturalis contemplationis viribus, sed Diuino planè instinctu, & aflatu peruenisse, atque adeo illa omnia, non vt hominum inuēta, dogmatáque philosophica, sed tamquam Diuina placita, atque decreta accipi oportere. Est nihilominus inter illos in loquendi modo discrimen: quidam enim Visionem suam, alij Visiones Dei, alij Librum visionis appellant: alij factum ad se verbum Domini, quod communius est, in vestibulo statim suorum operum enunciant. Sed nemo sanè grandiùs, nemo sublimiùs, quàm Ioannes præfatus est, qui opus hoc, non Apocalypsim suam, sed Apocalypsim Iesu Christi nuncupauit: quantò enim Christus omnibus omnino Prophetis magis excellit, tantò est nobilius, atque præstantius opus aliquod reuelationem Iesu Christi, hoc est Iesu Christo factam, quàm visionem Esaiæ hoc est, Esaiæ ostensam, aut verbum Domini ad quempiam alium ex Prophetis factum appellare. Nam quod hoc loco Apocalypsis Iesu Christi non significet apocalypsim, siue reuelationem à Christo factam Ioanni, quod aliquis fortasse putauerit, sed potiùs ab ipso Patre factam Christo, vt est communis sententia, ex verbis consequentibus exploratum est, cùm subiungitur: *Quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis.*

Vaticinia non hominū inuenta, sed Dei placita.

Apocalypsis est reuelatio Christo facta, ideò, ut præstantior cæteris vaticiniis.

Nec verò mirum, si Ioannes illa scilicet mirabilis aquila, quam olim Ezechiel capite primo, cęteris animalibus eminere conspexit. *Et facies*, inquit, *aquilæ desu-* 11

Ezech 1.11.

per ipsorum quatuor, pennis librata sublimibus multò altiùs, quàm reliqui omnes Prophetæ sua vaticinia ordiatur: cùm etiam multò sublimiùs, quàm reliqui Euangelistæ, qui sapientię magnitudine excelluere Prophetis, in Euangelio conscribendo sese leuissimis alis extulerit, & ab ipsius Diuini Verbi in altissimo, & penitissimo Patris sinu residētis æternitate, Diuinitatéque Euangelium inchoauerit: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* Quid porrò non sublime, non excellēs ab illius ore prodire potuisset, qui in ipso Iesu pectore, in quo erant omnes thesauri Diuinæ sapientiæ reconditi, in vltima illa cœna recubuit, indéque altissimam Diuino beneficio cognitionem hausit? Tunc nimirum, vt Petri Damiani sermone 1. de excellentia Ioannis Euangelistæ verbis vtar, supereminentem Diuinæ scientiæ celsitudinem diuinitus illustrata mente concepit, cùm in sacrosancto mysticæ cœnæ conuiuio supra pectus recubuit Redemptoris. Et quia in pectore IESV sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ recōditi, ex illo cœlesti gazophylacio summam traxit, vnde nostræ paupertatis inopiam copiosa liberalite ditauit. Ex illo, inquam, nobis ærario diuitiarum copias attulit, & in cōmunem totius mundi salutem bene prodigus erogauit. Imò super fontem perennis vitæ recubuit, vt ipse tunc semper manantia fluenta Diuinæ doctrinæ hauriret, & eadē nobis postmodùm præfixo certi temporis articulo propinaret: magnus videlicet paradisi fluuius, qui ex principali sui fontis origine profluens, & vberiori cœlestium charismatum inundatione procedens squallētia deserta humanarum mentium irrigat, & ad proferenda bonorum operum tāquàm nouarum frugum germina, vberrima fertilitate fœcundat.

Ioannes vt Euangelistis, sic prophetis eminentior. *Petr. Dam.* *Ex Christi pectore quāta hauserit Ioan. Pectus Christi cæleste ærarium* *Ioannes paradisi fluuius.*

III. Suboritur tamen hoc loco illa dubitatio, quo sensu Ioannes hoc opus Apocalypsim, siue Reuelationem IESV Christi, hoc est, IESV Christo factam inscripserit? Cùm enim Christus & quatenus Deus ex omni æternitate, & quatenus homo à primo vsque sui conceptus articulo perfectissima rerum omnium cognitione fuerit cumulatus, planè videtur tot, tantorúmque mysteriorum, quæ hoc volumine cōprehenduntur, Apocalypsim, siue Reuelationem ei de nouo fieri minimè potuisse. Qua quidem in re illud imprimis est pro certo statuendū non esse hoc loco sermonē de Christo, vt Deus est: sic enim nihil ei potuit reuelari. Quanquàm enim etiam, vt Deus est, scientiam rerum omnium à Patre habeat: ea tamē cognitio nullo pacto Apocalypsis, siue Reuelatio appellari potest, cùm reuelatio comparatione eius, cui fit, sit absconditæ, & occultatæ rei manifestatio: Christo autem secundùm Diuinam naturam nihil occultum esse potuerit, quippe cui, vt Deus est conuenit per naturam clara, atque euidens tametsi à Patre accepta cognitio. Vnde intelliges non secum cohærere expositionem Bedæ, cum sentire videtur, hoc loco, cum dicitur, *Apocalypsis* Iesu Christi, *quam dedit ei Deus*, de Christo, vt Deus est, haberi sermonem, Ioannémque more suo, quæ Christi sunt, ad Patrem referre. *Cuius*, inquit, *reuelationem mysterij Ioannes more suo filij gloriam ad Patrem referens Iesum Christum à Deo percepisse testatur.* Itaque videtur existimare, sicut Christus potestatem efficiendi miracula, doctrinámque suam Patri, à quo illam per æternam generationem acceperat, tribuere consueuerat, veluti cum dicebat Ioan 14. *Pater in me manens ipse facit opera*: & cap. 7. *Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me*: ita etiam nunc, Ioannem, cognitionem rerum earum, quas hoc volumine complectitur, dicere Christum à Patre accepisse, vt Diuinam Christi scientiam per originem à Patre acceptam indicaret. Rectè quidem ista dicerentur, si de Christi scientia, atque doctrina nomine scientiæ, doctrinæque sermo haberetur: verùm cùm de Christi cognitione nomine reuelationis dissератur, quæ Christo, vti diximus, secundùm naturam Diuinam.

Quomodo potuerit reuelatio Christo fieri. *Quid sit reuelatio.* *Beda.* *Ioan. 14. 10. Ioan. 7. 16.*

Diuinam fieri nequaquam potuit: (siquidem ei per naturam nihil occultum esse potuit, quod per reuelationem cognosceret) non est, cur ad rationem sempiternæ à Patre originis confugiamus, cùm nequaquam ista cohæreant, sermonem haberi de Christo, vt Deus est, & tamen aliquid ei fuisse reuelatum. Itaque exploratum esse debet, sermonem esse de Christo, vt homo est, sic enim ei facta futurarum rerum ostensio, iure optimo Apocalypsis, siue reuelatio dici potuit, quippe cuius humano intellectui secundùm naturam spectato aliquid occultum esse poterat, nisi diuino beneficio illustratus à Deo fuisset, & cumulatissima rerum omnium, quæ ad vniuersæ Ecclesiæ statum, administrationémque spectabant, cognitione perfectus: quanquàm enim propter hypostaticam humanæ naturæ cum diuino supposito vnionem, secundum quandam, eámque maximam conuenientiam, intellectui eius creato perfecta rerum cognitio debebatur, id tamen nihil officit, quo minùs ei factæ rerum futurarum præsensiones, Apocalypseos, & reuelationis nomine censeri debeant, siquidem, vti diximus, eas non natura insitas, sed diuino munere ac beneficio acceptas habuit, quibus de potentia Dei absoluta carere potuisset.

Apocalypsis siue reuelatio facta Christo, vt homo est.

IIII. Eo igitur constituto sermonem esse de Christo, vt homo est, Lyranus ita nodum dissoluendum arbitratur, apellari hoc opus Apocalypsim, siue reuelationem Iesu Christi, non quòd ipsimet Christo in propria persona facta fuerit, sed quia facta fuerit angelo Christi personam sustinenti, Ioannémque alloquenti, qui quoniam habitu ipso, dictionéque, Christum in hoc opere, non semel repræsentat, Christi quoque illustrem nomenclationem promeruerit: itaque Apocalypsis Iesu Christi perindè dictum esse, ac si diceretur, Apocalypsis angeli personam Iesu Christi gerentis: itaque facilè se expedit Lyranus cùm angelo Christi personam gerenti fieri de nouo potuerit multarum rerum ostensio, atque reuelatio. Verùm hæc Lyrani responsio cum ipso contextu manifestè pugnat: etenim Ioannes Christum ab angelo, qui sibi loquebatur perspicuis verbis distinguit, cùm ait, *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò, & significauit, mittens per Angelum suum, seruo suo Ioanni*, vbi cernis, reuelationem primùm factam dici Iesu Christo, deinde à Christo missum angelum, qui de ijsdem mysteriis Ioannem instrueret: ex quo illud exploratum relinquitur, Iesum Christum hoc loco pro ipsomet Christo, non pro angelo Christum repræsentante, accipiendum esse, ne vnum, & eundem angelum, seipsum mittere, absurdè fateamur.

Nodum, quo pacto soluat Lyranus.

Responsio. Lyrani non probatur auctori.

V. Alij aliter contentionem dirimere conantur: nos illud dicendum putamus, rerum earum, quæ hoc opere continentur, Apocalypsim siue reuelationem dici à Ioanne factam Christo, non quòd eo tempore, quo hæc Ioanni mysteria ostendebantur, tunc de nouo à Patre Christo manifesta fierent, nec enim Christi scientia atque cognitio, vllam vnquam, successu temporis, accessionem recepit: sed quoniam in ipso primo suæ conceptionis articulo, ea omnia Christo ostensa reuelatáque fuerint, quæ ipse posteà suo tempore per Angelum Ioanni in Pathmo exulanti aperiret. vt sit sensus, *Apocalypsis Iesu Christi*, hoc est, reuelatio facta Christo in primo suæ incarnationis momento, quam tunc illi dedit Deus, vt suo posteà tempore *Palàm faceret seruis suis, quæ oportet fieri cito mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni*: atque hæc est omnium facillima, & maximè germana horum verborum expositio.

Germana expositio auctoris.

Quando & quare reuelatio sit facta Christo.

VI. Porrò quod subiungitur, *Quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis*. Rupertus, Haymo, Ambrosius, Ansbertus, & alij ita accipiũt, vt *Quam*, positum sit pro *Qua*, vel secundùm *Quam*, & Græcè cùm dicitur ἣν, subaudiatur præpositio κατ'

Rupert. Haymo. Ambros. Ansb.rt.

quasi dictum sit κατ' ἣν, hoc est, secundū quam; itaque ille sit sensus, *Apocalypsis Iesu Christi, quæ*, vel secundum *quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò.* Iuxta quam expositionem, verbum *Dedit*, non ad Apocalypsim referendum est, quam Deus dedisse Christo dicatur, sed pro voluit, aut concessit, vsurpandum, quasi dictum sit, Apocalypsis Iesu Christi, qua Deus voluit, vt ille seruis suis, quæ oportet fieri citò, palàm ostenderet. Videntur verò hi auctores in hanc venisse sententiam, quoniam arbitrati sunt aptiùs ita necti contextum, & prætereà duriusculam eam locutionem putabant, *Quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò*: nec enim poterant intelligere, vnde verba illa, *palàm facere seruis suis*, congruenter penderent, nisi qua, pro quam legeretur. Sed non est cur vulgatam editionem corrigamus, aut præpositionem κατὰ subaudire oporteat: aptè enim omnia cohærent, si Græcam loquendi formulam obseruemus, quæ ita habet: ἀποκάλυψις ἰησοῦ χριστοῦ ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει: vbi τὸ δεῖξαι, hoc est, *palàm facere*, Græcorū consuetudine, pro, ad palam faciendum, positum est, sic namque illi infinitis verborum vti solent, vnde illi aptissimus verborum nexus, sensúsque clarissimus relinquitur, *Apocalypsis Iesu Christi quam dedit illi Deus ad palàm faciendum, seu vt palàm faceret seruis suis, quæ oportet fieri citò.* Sunt huius apud Græcos locutionis in sacris literis exempla quāplurima, velut Gen. 47. παροικεῖν ἐν τῇ γῇ ἥκαμεν, id est, ad habitandū in terra venimus, Exod. 2. ἐπλήσαν τὰς δεξαμενὰς ποτίσαι τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτῶν, hoc est, impleuerunt canales ad adaquandum oues patris sui. Et Psalm. 18. ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν, hoc est, Exultauit vt gigas ad currendum viam: & Ioannis 6. πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν, id est, Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum: Mitto sexcenta alia, quæ possem adducere. Ne quis verò existimet, hanc loquendi formulam apud sacros tantùm scriptores reperiri, eámque idcircò non ita concinnam, & elegantem putet, audiat Homerum in Odyssea lib. 1. ἀλλ' ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν, τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι, hoc est, verùm cum reuolutis annis tempus illud aduenit, quo superi fato decreuerant, vt domum reuerteretur. Ex his liquidò apparet, rectè habere editionem vulgatam, contextúmque aptissimè cohærere.

Editio vulgata defenditur.

Infinitis verborum quo pacto vtantur Græci.

Genes. 47.

Idem illustratur exemplis ex Græco contextu.

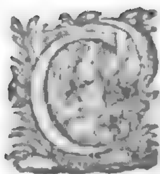
Psalm 18. 6.

Ioann. 6. 52.

Homer.

Explicantur illa verba; *Quæ oportet fieri citò.*
SECTIO SECVNDA.

I.

COMMEMORATVRVS Ioannes præcipuas Ecclesiæ persecutiones, præmittit his verbis, *Citò*, seu vt Græcè est, ἐν τάχει, id est, in celeritate, siue celeriter, eas & initium, & finem habituras, sic enim exponendum est illud verbum, *fieri*, hoc est inchoari, & finiri: idemque repetit paulò pòst, cùm subiungit, *Tempus enim prope est*, quod quidem eò pertinet, vt consoletur fideles, hortetúrque ne animo cōcidant in laboribus vitæ præsentis: quia & ipsorum labores, & impiorum præsequentium felicitas citò finientur. Ex quo iam ea oritur dubitatio, quomodo citò inchoanda & finienda dicantur, quæ ad finem mundi euentura prænuntiantur. Constat enim, Ioannem his verbis complecti vniuersum ecclesiæ statum à prima videlicet eius origine, vsque ad mundi finem decurrētis. Prima ratio ducitur ex incertitudine durationis mundi: cùm enim incertum sit quanto tempore duraturus sit mundus, semper timeri possunt quæ ad finem eius pertinēt, quasi citò euētura. Qua quidem in re errant plerique Rabbini Hebræorum Thalmudistæ, in quibus

Laborū breuitas solatiū laborantibus.

Euentura ad finem mundi cur semper timenda.

in quibus fuit Rabbi Helias in tractatu de Sabbatho, & in tractatu de Idololatria & super Thalmud in tractatu Senedrim, (vt refert Genebrardus initio suæ Chronographiæ) qui ausus est affirmare mundum sex mille annis duntaxat duraturum, motus leuissimis quibusdam coniecturis, quas commemorat Rabbi Isaac in primum caput Genesis. Prima erat, quia primus versus Genesis sexies habet literam Aleph: quæ litera mille significat. Secunda, quia Deus sex diebus mundum fabricauit, & in septimo requieuit: mille autem anni ante Deum sunt tanquam dies hesterna quæ præteriit, Psalm. 89. Et quod mirabilius est idem sibi persuaserunt grauissimi Patres, Irenæus lib. 5. aduersùs hæreses cap. 28. motus posteriori coniectura, D. Hilarius canon. 17. in Matthæum, ex eo quod Christus fuit post dies sex transfiguratus, in quibus sex diebus vult sex mille annos figurari, quos gloria omnium prædestinatorum consequatur: Iustinus Philosophus & martyr in quæstionibus ad Orthodoxos. q. 71. D. Hieron. in expositione Epistolari Psalmi 8. ad Cyprianum, & in Comment. super 4. caput Micheæ, Lactantius lib. 7. Diuinarum institutionum cap. 14. motus eadem ratione qua Irenæus, Gaudentius Brixianus tractatu 10. De lectione Euangelica: eandem opinionem refert de Augu. vt verisimilem lib 20. de Ciuitate Dei cap. 7. licèt eam impugnauerit in Commentariis super psal. 6. & 89. & epist, 89. Eandem referunt, nec refellunt Galatinus lib. 4. de Arcanis catholicæ veritatis cap. 20. Picus Mirandula lib. 7. Heptapli cap. 4. Franciscus Georgius Venetus in sua Harmonia mundi, cantico 3. tono 7. c. 7. Sex istis millibus annorum quingentos addiderunt Hipolytus, Cyrillus, & Chrysost. vt auctor est Germanus Constantinopolitanus lib de Theoria rerum Ecclesiasticarum. Verùm hæc sententia refellitur ab August locis citatis, & à Beda in Psalm 89 ea potissima & vnica ratione, quòd Christus Dominus diem iudicij occultissimum, & nulli cognitum esse docuerit, Matth. 24. & Actorum 1. Si autem post sex mille annos futurum esset iudicium, proculdubio quilibet homo annis computatis posset eiusmodi diem certò designare.

Thamuldistæ. Genebrard. Rab. Isaac. *Error circa mundi durationem.* Psal. 89. 4. Irenæus. Hilarius. *Huic errori qui faueant.* Iustin. martyr. Hieronym. Lactant. Gaudentius. Augustinus. Galatinus. Picus Mirandi. Georg. Venet. Hippolyt. Cyrillus. Chrysost. Germ. Const. August. Psalm. 89. *Incerta mũdi duratio vnde colligatur.* Math. 24. Act 1.

II. Secunda ratio traditur à Pannonio, Haymone, Ansberto & aliis in hunc locum, quia videlicet totũ tempus durationis mundi breuissimum est, si cum æternitate comparetur, iuxta illud Psalmi 89. *Mille anni ante oculos tuos tanquam dies hesterna quæ præterijt.* Vnde Paulus ad Hebræos 3 Totum tempus huius vitæ vsque ad finem mundi appellauit, hodie, id est, vnum diem præsentem, illis verbis: *Adhortamini vos per singulos dies donec hodie, cognominatur*, id est, dum durat vita præsens vsque ad mundi finem. Id quod D. Ambr. lib. de fide resurrectionis probat ex eo quòd Christus Dominus Math. 20 vna die conduxit omnes operarios in vineam, dicẽs: *Quid hic statis tota die otiosi? Mundi tempora*, inquit Ambrosius. *annus vnus est, & quid mirum si annus vnus est, quãdo dies vna est*, Rem istam magis adhuc exaggerauit Esaias c. 26. cùm vniuersum tempus vsque ad iudicium, momentum appellauit illis verbis: *Abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio:* sic enim locum intellexit D. Hieronym. in Commentariis. Strictiùs adhuc locutus est Regius vates, cùm nihilum esse dixit, 89. Psalm. Vbi, post verba iam citata subiungit: *& custodia in nocte, quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt*: vbi est sermo de vniuersorum hominum vita: est autem sensus, *eorum anni erunt*, ea quæ pro nihilo habentur, videlicet, vt in Hebræo exponitur, tanquam somnium: hoc sensu, eorum anni pro nihilo reputabuntur, & veluti somnium præ fugacitate: illud autem quod præcessit, *Et custodia in nocte*, hunc efficit sensum, hominum seu vitæ huius tempus est veluti excubiæ nocturnæ, quæ celeriter desinunt, dũ aliæ aliis succedunt, ducta similitudine à militia, in qua quaternæ sunt excubiæ tribus horis constantes. Huc etiã pertinet locus ille Prouerb. 8.

Pannon. Haymo. Ansbert. *Duratio mũdana æternitati comparata instar vnius diei.* Psalm. 89. 4. Hebr 3. 13. D. Ambrof. Math. 20. 6. Esai 26. 20. D. Hieron. Psalm. 89. 4. *Breuitas vitæ humanæ quibus comparetur.* Prouerb. 8. 31.

Ludens in orbe terrarum: quanquam enim ex Hebræo nonnulli transferant, *Delicians in orbe terrarum*, tamen de ludo propriè ſumpto exponitur à Lyrano hoc ſenſu: ludum faciens de orbe terrarum, duplici videlicet de cauſa, tum quia, vt ait Lyranus., Orbis terrarum ſimilis eſt ludo pilæ, quæ ab vno ad alium tranſmittitur, ſecundùm quandam reuolutionem: regna enim, & imperia transfert Deus de gente in gentem: tum etiam quia inſtar ludi parum durabit. Elegans quoque eſt in hanc ſententiam illud Oſeæ 10. *Transire fecit Samaria Regem ſuum, quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ.* Cuius loci is eſt literalis ſenſus, Samariam ſuis ſceleribus, atque idololatria potiſſimùm, cauſam fuiſſe cur Deus regnum Iſrael omninò diſſiparet: ſpumæ verò ſimilitudo adhibetur, vt citò diſſipatum iri demonſtretur: *Sicut ſpuma*, inquit Hieronymus, *quæ ſuper aquam eſt, citò diſſoluitur, ſic regnum decem tribuum velociter finietur.* Sed præterea aduerto pulchrè omnes principes ac reges ſpumæ, ſeu potiùs bullis, quæ ſuper aquam excitantur, conferri: ſicut enim in aqua bullæ excitatæ, quò magis intumeſcunt, eò celerius euaneſcunt, maiórque earum tumor nihil aliud eſt, quàm celerior quædam ad exitium progeſſio: ita maior regum potentia atque ſuperbia, ferè celerioris eſt ruinæ argumentum vt in omnibus mundi imperiis cernere licet, quæ quò magis potentia & magnitudine, inſtar bullarum, inflata tumuerunt, eò celeriùs ad ruinam, exitiúmque præcipitarunt: ſicut etiam bullæ in aqua ſubinde aliæ alijs ſuccedunt, ſed eundem tandem omnes exitum habent: ſic reges omnes alij alios in regnorum ſucceſſione, & poteſtate conſequuntur, ſed tandem omnes ſicut bullæ breuiſſimo temporis ſpatio euaneſcunt. Quo de argumento copioſè diſſerit Philo Iudæus in libro, Quòd Deus ſit immutabilis, vbi inter alia: *Ante Macedonum*, inquit, *imperium inclyta fuerat Perſarum felicitas, ſed vna dies tam ingenti regno finem attulit: Fuit Aegyptiorum perampla & magnifica potentia, ſed nubis in modũ eius felicitas præteriit. Quid Aethiopes? quid Carthago? quid Africa? quid Pontici reges? quid Europa, Aſiáque, & vt compendiò dicam totius orbis habitabilis? Nónne more nauis ſúſque déque iactatæ marinis fluctibus, nunc aduerſis ventis, nunc ſecundis vtitur? Nam Verbum diuinum choreas in orbe ducit, et omnes gentes circumluſtrando nunc his, nunc illis imperia, vel tribuit, vel adimit. Nihil igitur eſt in humanis rebus præter vmbram, eámque leuiſſimam, ſine mora prætervolantem, eunt enim vltrò citróque tanquam æſtuaria.* Hæc Philo, qui quidem illis verbis: *Verbum diuinũ choreas in orbe ducit*, ad locum illum Prouerb. citatum: *Ludens in orbe terrarum*, mihi videtur reſpexiſſe. Rectè igitur Ioannes ex hac vitæ, laborúmque fugacitate fideles ad perſeuerantiam in bono adhortatur. Quo eodem argumento vtitur Regius vates Pſal. 39. cùm ait: *Suſtinentes autem Dominum, ipſi hæreditabunt terram. & adhuc puſillum, & non erit peccator.* In quem locum D. Auguſtinus: *Ne forte*, inquit, *quia dictum erat, ſuſtinentes autem Dominum ſuſtinentiam iſtam longiſſimam putes continuò ſubiungitur, adhuc puſillum et non erit peccator.*

Lyranus. *Principatuũ item quibus Oſeæ 10. 7.* *Hieronym.* *Principes ac reges bullæ.* *Philo.* *Eorum dem breuitas pulchrè deſcribitur.* *Pſalm. 36. 9. Auguſtinus.*

III. Secundò, Notandum eſt verbum illud, *Oportet*, Cùm enim ſermo ſit de Eccleſię, perſecutionibus, laboribúſque iuſtorum mirum eſt, quod dicitur, *Oportere* ſeu neceſſe eſſe, vt fiant. Et quidem quod attinet ad Eccleſiam vniuerſam, miſſis interim alijs rationibus, quæ in decurſu huius operis ſæpe incidunt, neceſſitatis huius ratio ea traditur à Patribus ferè omnibus, & inſtituto Ioannis progreſſum Eccleſiæ deſcribentis eſt maximè conſentanea, quòd Eccleſia perſecutionibus ipſis augeſcit: quam ob cauſam Iuſtinus in Dialogo cum Tryphone, perſecutionem Eccleſiæ, putationi vineæ comparat. *Vt enim*, inquit, *vineæ putatione ad vbertatem prouocantur, ita Eccleſia perſecutionibus creſcit.* & Tertullianus in Apologetico, cap. vlt. *Plures*, inquit, *efficimur, quoties metimur à vobis, ſemen eſt ſanguis*

Perſecutionibus augeſcit Eccleſia. Iuſtinus.

guis Christianorum. Atque ad hanc seminis similitudinem allusit D. Leo serm. 1. de sanctis Petro & Paulo, cùm dixit: *Non minuitur persecutionibus Ecclesia, sed augetur, & semper Dominicus ager segete ditiore vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur.* Eôdem pertinet quod ait D. Chrysostomus, serm. in Iuuentium, & Maximum martyres. *Sicut*, inquit, *plantæ rigatæ magis crescunt, ita & fides nostra oppugnata magis floret, neque horti aquis irrigati ita germinãt, vt Ecclesia, si martyrum sanguine irrigentur.* *D. Leo.* *Chrysost.*

IIII. Præterea, ea etiam est ratio communis Patrum, oportere scilicet Ecclesiam varijs persecutionibus exerceri, vt diuina virtus in Ecclesia tuenda aduersus omnes persecutionum impetus magis eluceat: enim verò tantùm abest, vt Ecclesia persecutionibus fracta corruerit, vt ipsa potiùs tyrannorum eam persequentium vires fregerit. Id quod multo antè eleganti similitudine prædictum fuit à Zacharia, cap. 12. *Et erit in die illa, ponam Hierusalem lapidem oneris cunctis populis: omnes qui leuabunt eum, concisione lacerabuntur*, cuius similitudinis elegantiam exponit D. Hieronymus in commentarijs suis super Zachariam. *Mos*, inquit, *est vrbibus Palæstinæ, & vsque hodie per omnem Iudæam vetus consuetudo seruatur, vt in viculis, oppidis, & castellis, rotundi ponantur lapides grauissimi ponderis, ad quos iuuenes exercere se soleant, & eos pro varietate virium subleuare, alij ad genua, alij ad vmbilicum, alij ad humeros, & caput, nonnulli super verticem, erectis iunctisq; manibus magnitudinem virium demonstrantes, pondus extollunt. In arce Atheniensium iuxta simulachrum Mineruæ vidi sphæram æneam grauissimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corpusculi mouere vix potui: cùm autem quærerem quidnam sibi vellet, responsum est ab vrbis eius cultoribus, athletarum in illa massa fortitudinem comprobari. Sensus ergo iste est; Ponam Hierusalem cunctis gentibus quasi grauissimum lapidem subleuandum, leuabunt quidem eam, & pro virium varietate vastabũt: sed necesse est vt dum leuatur in ipso nixu, & leuatione ponderis grauissimus lapis scissuram aliquam in leuantium corporibus derelinquat. Super Ecclesia verò sic interpretari potest, quòd cuncti persecutores, qui contra domum Domini dimicarunt, inebrientur eo calice, quem vniuersis gentibus propinat Hieremias, vt bibant, & inebrientur, & cadant, & vomant, & insaniant.* Hæc Hieronymus. *Ecclesia patiendo tyrannos vicit.* *Zach. 12. 3.* *Hieronym.* *Explicatur Zachar. locus & illustratur.*

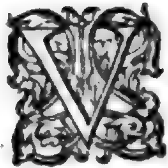
V. Quod verò attinet ad vnumquemque Sanctorum, cur oporteat eos laboribus exerceri, fusè disserit Chrysost. homil. 1. ad populum Antiochenum, expendens illud Pauli ad Timotheum, cùm eum hortatus fuit, vt modico vino vteretur propter frequentes stomachi infirmitates, vbi quamplurimas huius necessitatis causas enumerat, quas breuiter perstringemus. Prima est. Ne arrogantia Sancti extollantur propter meritorum & miraculorum magnitudinem, iuxta illud Psal. 118. *Bonum mihi, quia humiliasti me.* & 2. ad Corinth. 12. *Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, &c.* Secunda. Ne cæteri de ipsis maiora cogitent, quàm humana patitur conditio, eísque aliquid diuinitatis inesse arbitrentur. 2. ad Corinth. 12. *Parco autem ne quis me existimet supra id quod videt in me.* Tertia. Vt mira Dei virtus per debilia instrumenta operantis eluceat, iuxta illud 2. ad Corinth. 12. *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.* Vbi *virtus*, pro fortitudine sumitur, cùm sit Græcè δύναμις Sic Pharaonem & Magos per ciniphes in suæ potentiæ admirationem conuertit Exod. 8. Et trecentis viris iísque timidissimis, vt notat Theodoretus in quæstionibus super librum Iudicum (quanquam id ex contextu non rectè colligit) innumerabilem Madianitarum multitudinem duce Gedeone fugauit. Iudic 7. Vnde apud Ioëlem, cap. 2. Erucam magnam virtutem suã appellat, vt aduertit idem Chrysost. homil. 8. in cap. 4. 2. ad Corinth. Quarta, vt Sanctorum virtus, & pa- *Sancti os laborib. exerceri cur oporteat ex Chrysost.* *Prima causa.* *Psal. 118. 71.* *2. Cor. 12. 7.* *Secunda.* *2. Cor. 12. 6.* *Tertia.* *2. Cor. 12. 9.* *Exod. 8. 18.* *Iudic. 7. 23.* *Ioel. 2. 25.* *Quarta.*

tientia non mercedis causa Deo seruientium declaretur, vt patet in Iob: de quo
Iob.1.10. Sathan ad Deum dicebat cap.1. *Nunquid Iob frustra*, id est gratis, *timet Deum? nónne tu vallasti eum, ac domum eius vniuersamq; substantiam per circuitum.* Tunc verò dominus, vt ostenderet, Iobum non mercedis alicuius gratia virtutem colere,
Quinta. permisit vt à Sathana bonis omnibus spoliaretur. Quinta. Vt de resurrectione cogitemus. Dum enim Deus dilectos suos in hac vita affligi patitur, planè significat, expectandam esse alteram, in qua digna eorum laboribus præmia tribuan-
1. Cor.15.19. tur. 1. ad Corinth. 15. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus* Et iterum. *Si secundum hominem ab bestias pugnaui Ephe-*
Ibidem 32. *si, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?* In hūc sensum interpretatur D. Chry-
Rom.5.4. sostomus illud ad Rom. 5. *Tribulatio patientiam operatur, patientia verò probatio-*
Sexta. *nem, probatio autem spem*, id est, *resurrectionis*. Sexta. Vt alij exemplo sanctorum
Matth.5.11. ad patientiam excitentur, iuxta illud Matth. 5. *Beati estis, cùm maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, gaudete, & exultate quoniam merces vestra mul-*
Tob.2.12. *ta est in cælo, sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos.* Et Tob. cap. 2.
Vir patiens legitimus Dei filius. *Hanc tentationem ideo permisit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob.* Intelligentes nimirùm, illum non nothum, sed legitimum esse Dei filium, qui in hac vita laboribus exercetur: quo argumento vti-
Hebr.12.7. tur Paulus ad Hebr. 12. *Tanquam filijs*, inquit, *vobis offert se Deus, quis enim filius, quem non corripit pater? quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri, & non filij estis*, vbi, pro *adulteri*, legendum est, *adulterini*, cùm habeatur Græcè νόθοι, id est spurij, & illegitimi: atque eam puto esse causam, cur Paulus Titum filium suum legitimum appellarit, quoniam scilicet, multos, sicut idem Paulus, propter fidem, labores, & persecutiones tolerabat: etenim vbi nos
Ad Tit.1.4. legimus, cap. 1. epist. ad Titum, *Tito dilecto filio*, habetur Græcè γνησίῳ τέκνῳ id est,
Septima. Chrysost. legitimo filio. Septima. *Ne quando exhortamur vos*, inquit Chrysost. *ad illorum virtutem, alterius ipsos naturæ fuisse cogitantes ob gestorum magnitudinem, torpeatis.*
Iacob 5.17. Quo argumento vsus est Iacobus Apostolus cap. 5. suæ Canonicæ cùm dixit,
Octaua. *Helias homo erat in passionibus similis nobis.* Octaua. Vt discamus, quos beatos, quos
Psal.143.13 miseros, putare debeamus, iuxta illud Psal. 143. *Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud, oues eorum fœtosæ abundantes in egressibus suis: Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt.* Tu verò Regie vates quid sentis: *Beatus populus cuius Dominus*
Postrema. *Deus eius*, id est, non pecunijs affluens, sed pietate glorians. Nona, & postrema,
2 Cor.4.17. vt coronæ illis augeantur iuxta illud 2. ad Corinth. 4. *Id quod in præsenti est mo-*
Pauli pulchra antithesis. *mentaneum, & leue tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Quo loco obseruanda est elegans Apostoli antithesis, nimirùm, id, supra modum: in præsenti, in sublimitate: momentaneum, æternum: leue, pondus: tribulationis, gloriæ: est, operatur. Porrò aduerte, pro eo quod vulgatus transtulit, *Supra modum in sublimitate*, haberi Græcè καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν, hoc est ad verbum, secundum excellentiam, per excellentiam,
Hyperbole verissima. seu secundùm hyperbolem: per hyperbolem: qua conduplicatione epitasis exprimitur, vt indicetur, magnitudinem gloriæ superare magnitudinem laborum huius vitæ, si secundùm se spectentur, maximo quodam excessu, & maximè hyperbolico interuallo. Idcirco enim bis hyperbole geminatur, quæ tamen hyperbole verissima est, cùm diuinæ nitatur promissioni: non sicut hominum promissiones, qui montes aureos, & multò maiora quàm tribuant, pollicentur per hyperbolem scilicet, quæ meritò apud illos, ementiens superiectio describitur.

Expositio

Expositio illorum verborum, *Et significauit mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi, quæcumque vidit.*

SECTIO TERTIA.

VT tota hæc sententia fiat illustrior, eiúsque cum superioribus nexus intelligatur, sunt priùs nonnulla necessariò explicanda. Atque illud imprimis docendum, quo sensu verbum, *significauit*, accipere oporteat. Etenim plerique existimarunt, pro signauit, seu sigillo obsignauit, positum esse. In his Rupertus, *significauit*, inquit, *hoc loco idem est, ac si diceret, signauit, id est quibusdam imaginum sigillis clausit.* Idem putauit Ambrosius Ansbertus, qui cùm sibi illud obstare arbitraretur, quòd non signauit, sed *significauit*, dictum esset, bellè sibi nodum vir alioqui doctus dissoluere visus est, occurrens more scripturarum, syllabarum, numerum crescere, *sicut*, inquit, *in beata Redemptoris passione non est dictum, colaphis eum cæderunt, sed ceciderunt*, quasi aptè, cæderunt, dici potuisset. Tum verò in eo hi auctores valdè laborant, quomodo cum paulo antè præcessisset, *Palam facere seruis suis*, & in fine Apocalypsis præcipiatur Ioanni, *Ne signaueris verba prophetiæ huius*, modò tamen dicatur, signauit, hoc est sigillauit seruo suo Ioanni. I. *Significare hic quid. Ruper.* *Ansbert.*

II. Et verò nos inficiari haud possumus, verbum Græcum σημαίνω, quo vtitur hoc loco Ioannes, est enim Græcè pro, *Significauit*, ἐσήμανεν, tantùm pro significare, sed etiam pro sigillo obsignare, vsurpari: quanquam enim Græcè σφραγίζω & σφραγίζομαι propriè sit signare, & sigillo obsignare, vnde σφραγὶς sigillum dicitur: & σημαίνω communiter sit significare, tamen sæpe σημαίνω idem est, quod σφραγίζω, sic namque vsurpauit Pausanias in Laconicis, vbi agens de rege Polydoro regis Alcamenis filio, sic ait: ὃν ἐς τοσοῦτο τιμῆς προήχασιν, ὥστε οἱ τὰς ἀρχὰς ἔχοντες ὁπόσα δεῖ σημαίνειν, τοῦ Πολυδώρου σημαίνονται εἰκόνι, hoc est, quem tanto honore Lacedæmonij præ aliis regibus affecerunt, vt magistratus quæcunque obsignare est necesse, Polydori imagine obsignent: qua eadem significatione affine verbum σημειόω, in sacris etiam literis vsurpatur, veluti Psalmo 4. vbi pro eo quod nos habemus, *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine*, habent 70. ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου Κύριε. Cæterũ addimus σημαίνειν, hoc loco non esse sigillo obsignare, sed significare, vt rectè vertit interpres, quoniam licet apud Pausaniam iam citatum, aliósque prophanos autores, pro obsignare, interdum ponatur, nusquam tamen, quod sciam, in sacris literis in ea significatione acceptum reperitur: non est autem aliquid, quod nos cogat, hoc tantùm loco præter scripturæ consuetudinem, pro obsignare, positum esse, confiteri: quare *significauit*, idem est, atque indicauit, ostendit, declarauit: simúlque ille scrupulus eximitur, qui Rupertum, & alios pungebat, quomodò obsignauit dictum esset, cùm paulò antè dictum fuisset, *Palàm facere seruis suis.* Deinde additur, *Mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni.* Illud *seruo suo Ioanni*, potest, & ad *significauit*, & ad *mittens*, referri: vt sit sensus: Christum hanc Apocalypsim significasse seruo suo Ioanni, misso ad illum Angelo, qui eam illi indicaret: aut hanc Apocalypsim significasse, misso Angelo ad seruum suum Ioannem: sed vtrouis modo accipias, idem semper sensus redditur. Ex his verbis Arethas diuinitatem Christi optimè colligit, cui videlicet & Angeli famulentur, & sancti seruiant: itaque ait, cùm anteà Ioannes de Christo, *Psalm. 4. 7.* *Significare nusquam in sacris pro obsignare. Significare hic idē quod indicare.*

Christus Deus & homo.

vt homo est, locutus fuisset, cùm dixit *Iesu Christi*, eorum mysteriorum, quæ hoc opus complectitur, factam à Deo reuelationem fuisse, modo eiusdem diuinitatem explicasse, cùm se eius seruum, & Angelum famulum appellauit.

III. Denique subiungitur, *Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi quæcunque vidit.* Græcè est, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσα εἶδε hoc est, qui testificatus est verbum Dei, & testimonium Iesu Christi, quæcunque vidit: Vbi imprimis aduerte, verbum ἐμαρτύρησε ad omnia sequentia pertinere, vt dicatur Ioannes testificatus verbum Dei, & testificatus testimonium Iesu Christi, & testificatus quæcunque vidit.

Per verbum Dei quid intelligat Ioannes.

Per verbum Dei, Christum ipsum intellige, quem Ioannes, & verbum, & verbum Dei appellare consueuit, veluti in principio Euangelij, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*, Et Apocalyp. 19. *Et vocatur nomen eius Verbum Dei.* Sed quæres, de quo-nam testimonio loquatur Ioannes, quod de Verbo Dei, hoc est de Christo perhibuerit. Plerique vt

D. Ambros. Rupertus. Ansbert.

D. Ambrosius, Rupertus, Ansbertus, & alij existimant, sermonem esse de ipso Ioannis Euangelio, in quo ipse illustrissimum de Christi diuinitate testimonium præbuit, cùm dixit: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*: & paulo post, *Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre plenum gratiæ, & veritatis*: quæ nobis expositio non probatur, cum initio horum commentariorum ostentum sit, Ioannem Euangelium non antè, sed post Apocalypsim scripsisse: quò fit, vt cùm hoc loco dicit, se testimonium perhibuisse Verbo Dei, nullo pacto ad Euangelium, quod nondum ediderat, respexisse, credendus sit. Existimamus loqui Ioannem de testimonio, quod prædicatione sua de Christi diuinitate, & operibus admirandis perhibuit propter quod testimonium fuit in feruentis olei dolium coniectus,

Ioannes testimonium perhibuit prædicando, & patiendo.

& in Pathmon insulam relegatus. Et quoniam, vt suo loco dicemus, illustre quiddam est, & magnificum, Christum non tantùm prædicando, sed etiam patiendo testari, idcirco Ioannes hanc veluti notam nomini suo, vt perè nobilem, & gloriosam adnectendam putauit, ex qua tanquam discipulus ille à Christo dilectus, & verus eiusdem Christi amator dignosceretur.

IIII. Difficiliorem explicatum habet, quod sequitur: *Et testimonium Iesu Christi:* Nonnulli recentiores sic interpretantur, vt sit explicatio eius, quod præcesserat. quod nimirùm Verbum illud Dei, de quo perhibuerat testimonium, sit ipse Iesus Christus, quasi dictum sic: Testimonium quod perhibuit Verbo Dei, est testimonium Iesu Christi, cùm idem sit Verbum Dei, & Iesus Christus.

Per testimonium Iesu Christi, quid intelligatur.

Apta esset interpretatio, si ita sine interposita coniunctione legeremus, *Qui testimonium perhibuit Verbo Dei, testimonium Iesu Christi*, tunc enim verba illa, *Testimonium Iesu Christi*, per appositionem dicta viderentur, illo sensu. qui testimonium, inquit perhibuit verbo Dei, quod est testimonium Iesu Christi, seu de Iesu Christo testimonium perhibere: verùm cùm coniunctio, *Et*, Græcè, & Latinè intercedat, legendúmque sit hoc modo. *Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi*, durinscula videtur eiusmodi interpretatio. Alij aliter exponunt, sed non rectè etiam textum connectunt.

Zegeri expositio præfertur.

Nobis non displicet Nicolai Zegeri expositio, testimonium Iesu Christi hoc loco, non pro testimonio à Ioanne perhibito, sed à Christo per passionem dato, accipiendum esse, subaudiendúmque, vt superiùs diximus, verbum ἐμαρτύρησε & ita legendum, qui testificatus est testimonium Iesu Christi: illudque significare Ioannem, se non solum de diuinitate Christi, eiúsque operibus admirandis testimonium perhibuisse, sed de eius etiam passione, quam μαρτυρίαν id est, testimonium appellat, eo

planè

planè ſenſu quo obitus eorũ, qui pro Christo mortem oppetũt, martyrum, hoc eſt teſtimonium, & eos martyres, hoc eſt, teſtes nuncupamus: idem enim eſt, Græcè ἡ μαρτυρία ſiue τὸ μαρτύριον, ac Latinè teſtimoniũ, & μάρτυρ idẽ quod, teſtis, quæ appellatio aptiſſimè quadrat in eos, qui pro fide ſanguinem vitámque profundunt, quoniam ſic fidem, quam corde tenent, moriendo teſtificantur. Ita igitur totum hunc locum accipe. ſignificauit mittens per Angelum ſuum ſeruo ſuo Ioanni, qui teſtificatus eſt verbum Dei, hoc eſt, de Christi diuinitate teſtimonium præbuit, & teſtificatus eſt etiam teſtimonium, ſiue martyrium Ieſu Christi quod in ſua humanitate moriendo perfecit, hoc eſt, de paſſione etiam, & morte eiuſdem Christi teſtimonium perhibuit: atque adeo vtramque Christi naturam diuinam ſcilicet, & humanã teſtatus eſt: cum qua expoſitione concinit quod ipſe Ioannes poſteà in Euangelio conſcripſit. Nam cùm poſt deſcriptam Christi paſſionem & mortem, tandem latus eius apertum, ac ſanguinem, & aquam ex eo perfluxiſſe, dixiſſet, ſtatim ſubiunxit cap. 19. *Et qui vidit teſtimonium perhibuit, & verum eſt teſtimonium eius.* Poſſumus etiam ſic interpretari, teſtificatus eſt teſtimonium Ieſu Christi, hoc eſt: teſtimonium perhibuit de prędicatione Ieſu Christi, quæ teſtimonium dicitur, quoniam Christus ſua prædicatione veram Dei cognitionem & fidem ad ſalutem neceſſariam teſtabatur, iuxta illud apud Ioannem cap. 18. *Ego ad hoc veni in mundum, vt teſtimonium perhibeam veritati.* *Christi prædicatio quid teſtabatur.*

V. Denique addit Ioannes, *Quæcunque vidit*: Græcè eſt ὅσα τε εἶδε, id eſt, & quæcũque vidit: licet ſine coniunctione legamus, ſæpe enim apud Græcos particula τε, redundat & magis ornatus, quàm connectionis gratia, adhibetur, idem ſenſus efficitur, docet enim Ioannes ſe ea, quæ de Verbo Dei teſtificatus eſt, non ab aliis prioribus magiſtris accepiſſe, ſed per ſe ipſum vidiſſe: quod quidem eò dicit, vt maiorem fidẽ dictis ſuis, & operibus conciliet. In nonnullis exemplaribus Græcis, vt auctor eſt Arethas additur, καὶ ὅσα ἤκουσε καὶ ἅτινα εἰσὶ, καὶ ἅτινα δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, hoc eſt, & quæcunque vidit, & quæcunque ſunt, & quæcunque oportet fieri poſthæc. Sed ea tamẽ ſuperuacanea ſunt, nec in correctioribus exemplaribus habentur, quæ ſecutus eſt vulgatus interpres. *Teſtis oculatus præſtat aurito.* *Arethæ additio reiicitur.*

VI. Porrò cum ait. *Quæcunque vidit*, quamuis plerique velint, loqui tum de iis, quæ ad humanitatem Christi, tum de iis, quæ ad eiuſdem diuinitatem pertinent, quorum illa carnis, hæc mentis oculis conſpexit, tamen præcipuè videtur ea intelligere, quæ exterius à Christo gerebantur, cuiuſmodi erat prædicatio, miracula, & ea quæ in eius paſſione, & morte acciderunt: Hæc enim potiſſimũ *videndi* verbum complectitur, ſi paulò fuſiùs ſumatur, extendatúrque vt ſæpe aliàs in ſacris literis, ad reliquos corporis ſenſus: ſiquidem Ioannes non tantum de illis operibus loquitur, quæ ipſe oculis vſurpabat, ſed de illis etiam quæ auditu percipiebat, cuiuſmodi erat Christi doctrina: quæcunque igitur hac ratione vidit ſua prædicatione teſtatus eſt. Quod ſi quis illud opponat, quod ipſemet Ioannes, ad calcem ſui Euangelij ſcriptum reliquit, ſe non omnia, quæ Christus geſſit in terris, mandaſſe literis, quin potiùs multa alia, imo & innumera reliquiſſe, quæ ſi ſigillatim ſcriberentur, infinitis propemodum libris opus eſſet, atque adeò illum non omnia quæ vidit vel ſcripto vel prædicatione teſtificari potuiſſe, reſpondendum eſt illum cum ait, *Quæcunque vidit*, non omnia planè quæ vidit mathematico more intellexiſſe, ſed ea duntaxat, quæ ad Eccleſiæ doctrinã, ſalutémque fidelium requirebantur. Atque hæc de ſuperiorum verborum nexu, & expoſitione dicta ſint, quæ quoniam multum negotij faceſcunt interpretibus, aliquantò minutiùs expendenda putauimus. *Quæ ſint ea quæ Ioannes vidit.* *Obiectio.* *Reſpõdetur.*

per ipsorum quatuor, pennis librata sublimibus multò altiùs, quàm reliqui omnes Prophetæ sua vaticinia ordiatur: cùm etiam multò subliniùs, quàm reliqui Euangelistæ, qui sapientię magnitudine excelluere Prophetis, in Euangelio conscribendo sese leuissimis alis extulerit, & ab ipsius Diuini Verbi in altissimo, & penitissimo Patris sinu residētis æternitate, Diuinitatéque Euangelium inchoauerit: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* Quid porrò non sublime, non excellēs ab illius ore prodire potuisset, qui in ipso Iesu pectore, in quo erant omnes thesauri Diuinæ sapientiæ reconditi, in vltima illa cœna recubuit, indéque altissimam Diuino beneficio cognitionem hausit? Tunc nimirum, vt Petri Damiani sermone 1. de excellentia Ioannis Euangelistæ verbis vtar, supereminentem Diuinæ scientiæ celsitudinem diuinitus illustrata mente concepit, cùm in sacrosancto mysticæ cœnæ conuiuio supra pectus recubuit Redemptoris. Et quia in pectore IESV sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ recōditi, ex illo cœlesti gazophylacio summam traxit, vnde nostræ paupertatis inopiam copiosa liberalite ditauit. Ex illo, inquam, nobis ærario diuitiarum copias attulit, & in cōmunem totius mundi salutem bene prodigus erogauit. Imò super fontem perennis vitæ recubuit, vt ipse tunc semper manantia fluenta Diuinæ doctrinæ hauriret, & eadē nobis postmodùm præfixo certi temporis articulo propinaret: magnus videlicet paradisi fluuius, qui ex principali sui fontis origine profluens, & vberiori cœlestium charismatum inundatione procedens squallētia deserta humanarum mentium irrigat, & ad proferenda bonorum operum tāquàm nouarum frugum germina, vberrima fertilitate fœcundat.

Ioannes vt Euangelistis, sic prophetis eminentior. — *Petr. Dam.* — *Ex Christi pectore quāta hauserit Ioan. Pectus Christi cæleste ærarium.* — *Ioannes paradisi fluuius.*

III. Suboritur tamen hoc loco illa dubitatio, quo sensu Ioannes hoc opus Apocalypsim, siue Reuelationem IESV Christi, hoc est, IESV Christo factam inscripserit? Cùm enim Christus & quatenus Deus ex omni æternitate, & quatenus homo à primo vsque sui conceptus articulo perfectissima rerum omnium cognitione fuerit cumulatus, planè videtur tot, tantorúmque mysteriorum, quæ hoc volumine cōprehenduntur, Apocalypsim, siue Reuelationem ei de nouo fieri minimè potuisse. Qua quidem in re illud imprimis est pro certo statuendū non esse hoc loco sermonē de Christo, vt Deus est: sic enim nihil ei potuit reuelari. Quanquàm enim etiam, vt Deus est, scientiam rerum omnium à Patre habeat: ea tamē cognitio nullo pacto Apocalypsis, siue Reuelatio appellari potest, cùm reuelatio comparatione eius, cui fit, sit absconditæ, & occultatæ rei manifestatio: Christo autem secundùm Diuinam naturam nihil occultum esse potuerit, quippe cui, vt Deus est conuenit per naturam clara, atque euidens tametsi à Patre accepta cognitio. Vnde intelliges non secum cohærere expositionem Bedæ, cum sentire videtur, hoc loco, cum dicitur, *Apocalypsis* Iesu Christi, *quam dedit ei Deus*, de Christo, vt Deus est, haberi sermonem, Ioannémque more suo, quæ Christi sunt, ad Patrem referre. *Cuius*, inquit, *reuelationem mysterij Ioannes more suo filij gloriam ad Patrem referens Iesum Christum à Deo percepisse testatur.* Itaque videtur existimare, sicut Christus potestatem efficiendi miracula, doctrinámque suam Patri, à quo illam per æternam generationem acceperat, tribuere consueuerat, veluti cum dicebat Ioan 14. *Pater in me manens ipse facit opera*: & cap. 7. *Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me*: ita etiam nunc, Ioannem, cognitionem rerum earum, quas hoc volumine complectitur, dicere Christum à Patre accepisse, vt Diuinam Christi scientiam per originem à Patre acceptam indicaret. Rectè quidem ista dicerentur, si de Christi scientia, atque doctrina nomine scientiæ, doctrinæque sermo haberetur: verùm cùm de Christi cognitione nomine reuelationis disseratur, quæ Christo, vti diximus, secundùm naturam Diuinam.

Quomodo potuerit reuelatio Christo fieri. — *Quid sit reuelatio.* — *Beda.* — *Ioan. 14. 10. Ioan. 7. 16.*

Diuinam fieri nequaquam potuit: (siquidem ei per naturam nihil occultum esse potuit, quod per reuelationem cognosceret) non est, cur ad rationem sempiternæ à Patre originis confugiamus, cùm nequaquam ista cohæreant, sermonem haberi de Christo, vt Deus est, & tamen aliquid ei fuisse reuelatum. Itaque exploratum esse debet, sermonem esse de Christo, vt homo est, sic enim ei facta futurarum rerum ostensio, iure optimo Apocalypsis, siue reuelatio dici potuit, quippe cuius humano intellectui secundùm naturam spectato aliquid occultum esse poterat, nisi diuino beneficio illustratus à Deo fuisset, & cumulatissima rerum omnium, quæ ad vniuersæ Ecclesiæ statum, administrationémque spectabant, cognitione perfectus: quanquàm enim propter hypostaticam humanæ naturæ cum diuino supposito vnionem, secundum quandam, eámque maximam conuenientiam, intellectui eius creato perfecta rerum cognitio debebatur, id tamen nihil officit, quo minùs ei factæ rerum futurarum præsensiones, Apocalypseos, & reuelationis nomine censeri debeant, siquidem, vti diximus, eas non natura insitas, sed diuino munere ac beneficio acceptas habuit, quibus de potentia Dei absoluta carere potuisset. *Apocalypsis siue reuelatio facta. Christo, vt homo est.*

IIII. *Nodum, quo pacto soluat Lyranus.*

Eo igitur constituto sermonem esse de Christo, vt homo est, Lyranus ita nodum dissoluendum arbitratur, apellari hoc opus Apocalypsim, siue reuelationem Iesu Christi, non quòd ipsimet Christo in propria persona facta fuerit, sed quia facta fuerit angelo Christi personam sustinenti, Ioannémque alloquenti, qui quoniam habitu ipso, dictionéque, Christum in hoc opere, non semel repræsentat, Christi quoque illustrem nomenclationem promeruerit: itaque Apocalypsis Iesu Christi perindè dictum esse, ac si diceretur, Apocalypsis angeli personam Iesu Christi gerentis: itaque facilè se expedit Lyranus cùm angelo Christi personam gerenti fieri de nouo potuerit multarum rerum ostensio, atque reuelatio. Verùm hæc Lyrani responsio cum ipso contextu manifestè pugnat: etenim Ioannes Christum ab angelo, qui sibi loquebatur perspicuis verbis distinguit, cùm ait, *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò, & significauit, mittens per Angelum suum, seruo suo Ioanni,* vbi cernis, reuelationem primùm factam dici Iesu Christo, deinde à Christo missum angelum, qui de ijsdem mysteriis Ioannem instrueret: ex quo illud exploratum relinquitur, Iesum Christum hoc loco pro ipsomet Christo, non pro angelo Christum repræsentante, accipiendum esse, ne vnum, & eundem angelum, seipsum mittere, absurdè fateamur. *Responsio Lyrani non probatur auctori.*

V. *Germana expositio auctoris.*

Alij aliter contentionem dirimere conantur: nos illud dicendum putamus, rerum earum, quæ hoc opere continentur, Apocalypsim siue reuelationem dici à Ioanne factam Christo, non quòd eo tempore, quo hæc Ioanni mysteria ostendebantur, tunc de nouo à Patre Christo manifesta fierent, nec enim Christi scientia atque cognitio, vllam vnquam, successu temporis, accessionem recepit: sed quoniam in ipso primo suæ conceptionis articulo, ea omnia Christo ostensa reuelatáque fuerint, quæ ipse posteà suo tempore per Angelum Ioanni in Pathmo exulanti aperiret. vt sit sensus, *Apocalypsis Iesu Christi,* hoc est, reuelatio facta Christo in primo suæ incarnationis momento, quam tunc illi dedit Deus, vt suo posteà tempore *Palàm faceret seruis suis, quæ oportet fieri cito mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni*: atque hæc est omnium facillima, & maximè germana horum verborum expositio. *Quando & quare reuelatio sit facta Christo.*

VI. *Rupert. Haymo. Ambros. Ansb.rt.*

Porrò quod subiungitur, *Quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis.* Rupertus, Haymo, Ambrosius, Ansbertus, & alij ita accipiũt, vt *Quam,* positum sit pro *Qua,* vel secundùm *Quam,* & Græcè cùm dicitur ἥν, subaudiatur præpositio κατ'

quasi dictum sit κατ' ἥν. hoc est, secundū quam; itaque ille sit sensus, *Apocalypsis Iesu Christi, quæ*, vel secundum *quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò*. Iuxta quam expositionem, verbum *Dedit*, non ad Apocalypsim referendum est, quam Deus dedisse Christo dicatur, sed pro voluit, aut concessit, vsurpandum, quasi dictum sit, Apocalypsis Iesu Christi, qua Deus voluit, vt ille seruis suis, quæ oportet fieri citò, palàm ostenderet. Videntur verò hi auctores in hanc venisse sententiam, quoniam arbitrati sunt aptiùs ita necti contextum, & prætereà duriusculam eam locutionem putabant, *Quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò*: nec enim poterant intelligere, vnde verba illa, *palàm facere seruis suis*, congruenter penderent, nisi qua, pro quam legeretur. Sed non est cur vulgatam editionem corrigamus, aut præpositionem κατ' subaudire

Editio vulgata defenditur. oporteat: aptè enim omnia cohærent, si Græcam loquendi formulam obseruemus, quæ ita habet: ἀποκάλυψις ἰησοῦ χριστοῦ ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει: vbi τὸ δεῖξαι, hoc est, *palàm facere*, Græcorū consuetudine, pro, ad palam faciendum, positum est, sic namque illi infinitis verborum vti solent, vnde illi aptissimus verborum nexus, sensúsque clarissimus relinquitur, *Apocalypsis* Iesu *Christi quam dedit illi Deus ad palàm faciendum*, seu *vt palam faceret seruis suis, quæ oportet fieri citò*. Sunt huius apud Græcos locutionis in sacris literis exempla quāplurima, velut Gen. 47. παροικεῖν ἐν τῇ γῇ ἥκαμεν, id est, ad habitandū in terra venimus, Exod 2. ἐπλήσαν τὰς δεξαμενὰς ποτίσαι τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτῶν, hoc est, impleuerunt canales ad adaquandum oues patris sui. Et Psalm. 18. ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν, hoc est, Exultauit vt gigas ad currendum viam: & Ioannis 6. πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν, id est, Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum: Mitto sexcenta alia, quæ possem adducere. Ne quis verò existimet, hanc loquendi formulam apud sacros tantùm scriptores reperiri, eámque idcircò non ita concinnam, & elegantem putet, audiat Homerum in Odyssea lib. 1. ἀλλ' ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν, τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι, hoc est, verùm cum reuolutis annis tempus illud aduenit, quo superi facto decreuerant, vt domum reuerteretur. Ex his liquidò apparet, rectè habere editionem vulgatam, contextúmque aptissimè cohærere.

Infinitis verborum quo pacto vtantur Græci. — *Genes. 47.* — *Idem illustratur exemplis ex Græco contextu.* — *Psalm 18.6.* — *Ioann 6.52.* — *Homer.*

Explicantur illa verba; *Quæ oportet fieri citò.*
SECTIO SECVNDA.

I.

COMMEMORATVRVS Ioannes præcipuas Ecclesiæ persecutiones, præmittit his verbis, *Citò*, seu vt Græcè est, ἐν τάχει, id est, in celeritate, siue celeriter, eas & initium, & finem habituras, sic enim exponendum est illud verbum, *fieri*, hoc est inchoari, & finiri: idémque repetit paulò pòst, cùm subiungit, *Tempus enim prope est*, quod quidem eò pertinet, vt consoletur fideles, hortetúrque ne animo cōcidant in laboribus vitæ præsentis: quia & ipsorum labores, & impiorum præsequentium felicitas citò finientur. Ex quo iam ea oritur dubitatio, quomodo citò inchoanda & finienda dicantur, quæ ad finem mundi euentura prænuntiantur. Constat enim, Ioannem his verbis complecti vniuersum ecclesiæ statum à prima videlicet eius origine, vsque ad mundi finem decurrētis. Prima ratio ducitur ex incertitudine durationis mundi: cùm enim incertum sit quanto tempore duraturus sit mundus, semper timeri possunt quæ ad finem eius pertinēt, quasi citò euētura. Qua quidem in re errant plerique Rabbini Hebræorum Thalmudistæ, in quibus

Laborū breuitas solatiū laborantibus. — *Euentura ad finem mundi cur semper timenda.*

in quibus fuit Rabbi Helias in tractatu de Sabbatho, & in tractatu de Idololatria & super Thalmud in tractatu Senedrim, (vt refert Genebrardus initio suæ Chronographiæ) qui ausus est affirmare mundum sex mille annis duntaxat duraturum, motus leuissimis quibusdam coniecturis, quas commemorat Rabbi Isaac in primum caput Genesis. Prima erat, quia primus versus Genesis sexies habet literam Aleph: quæ litera mille significat. Secunda, quia Deus sex diebus mundum fabricauit, & in septimo requieuit: mille autem anni ante Deum sunt tanquam dies hesterna quæ præteriit, Psalm. 89. Et quod mirabilius est idem sibi persuaserunt grauissimi Patres, Irenæus lib. 5. aduersùs hæreses cap. 28. motus posteriori coniectura, D. Hilarius canon. 17. in Matthæum, ex eo quod Christus fuit post dies sex transfiguratus, in quibus sex diebus vult sex mille annos figurari, quos gloria omnium prædestinatorum consequatur: Iustinus Philosophus & martyr in quæstionibus ad Orthodoxos, q. 71. D. Hieron. in expositione Epistolari Psalmi 8. ad Cyprianum, & in Comment. super 4. caput Micheæ, Lactantius lib. 7. Diuinarum institutionum cap. 14. motus eadem ratione qua Irenæus, Gaudentius Brixianus tractatu 10. De lectione Euangelica: eandem opinionem refert de Augu. vt verisimilem lib 20. de Ciuitate Dei cap. 7. licèt eam impugnauerit in Commentariis super psal. 6. & 89. & epist. 89. Eandem referunt, nec refellunt Galatinus lib. 4. de Arcanis catholicæ veritatis cap. 20. Picus Mirandula lib. 7. Heptapli cap. 4. Franciscus Georgius Venetus in sua Harmonia mundi, cantico 3. tono 7. c. 7. Sex istis millibus annorum quingentos addiderunt Hipolytus, Cyrillus, & Chrysost. vt auctor est Germanus Constantinopolitanus lib de Theoria rerum Ecclesiasticarum. Verùm hæc sentẽtia refellitur ab August locis citatis, & à Beda in Psalm 89 ea potissima & vnica ratione, quòd Christus Dominus diem iudicij occultissimum, & nulli cognitum esse docuerit, Matth. 24. & Actorum 1. Si autem post sex mille annos futurum esset iudicium, proculdubio quilibet homo annis computatis posset eiusmodi diem certò designare.

Thamuldistæ. *Genebrard.* *Rab. Isaac.* *Error circa mundi durationem* *Psal. 89. 4.* *Irenæus* *Hilarius.* *Huic errori qui faueant.* *Iustin. martyr* *Hieronym.* *Lactant.* *Gaudentius.* *Augustinus.* *Galatinus.* *Picus Mirandi.* *Georg. Venet.* *Hippolyt.* *Cyrillus.* *Chrysost.* *Germ. Const.* *August.* *Psalm. 89.* *In certa mũdi duratio vnde colligatur.* *Math. 24.* *Act 1.*

II. Secunda ratio traditur à Pannonio, Haymone, Ansberto & aliis in hunc locum, quia videlicet totũ tempus durationis mundi breuissimum est, si cum æternitate comparetur, iuxta illud Psalmi 89. *Mille anni ante oculos tuos tanquam dies hesterna quæ præterijt.* Vnde Paulus ad Hebræos 3 Totum tempus huius vitæ vsque ad finem mundi appellauit, hodie, id est, vnum diem præsentem, illis verbis: *Adhortamini vos per singulos dies donec hodie, cognominatur*, id est, dum durat vita præsens vsque ad mundi finem. Id quod D. Ambr. lib. de fide resurrectionis probat ex eo quòd Christus Dominus Math. 20 vna die conduxit omnes operarios in vineam, dicẽs: *Quid hic statis tota die otiosi? Mundi tempora*, inquit Ambrosius. *annus vnus est, & quid mirum si annus vnus est, quãdo dies vna est*, Rem istam magis adhuc exaggerauit Esaias c. 26. cùm vniuersum tempus vsque ad iudicium, momentum appellauit illis verbis: *Abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio:* sic enim locum intellexit D. Hieronym. in Commentariis. Strictiùs adhuc locutus est Regius vates, cùm nihilum esse dixit, 89. Psalm. Vbi, post verba iam citata subiunxit: *& custodia in nocte, quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt:* vbi est sermo de vniuersorum hominum vita: est autem sensus, *eorum anni erunt*, ea quæ pro nihilo habentur, videlicet, vt in Hebræo exponitur, tanquam somnium: hoc sensu, eorum anni pro nihilo reputabuntur, & veluti somnium præ fugacitate: illud autem quod præcessit, *Et custodia in nocte*, hunc efficit sensum, hominum seu vitæ huius tempus est veluti excubiæ nocturnæ, quæ celeriter desinant, dũ aliæ aliis succedunt, ducta similitudine à militia, in qua quaternæ sunt excubiæ tribus horis constantes. Huc etiã pertinet locus ille Prouerb. 8.

Pannon. *Haymo.* *Ansbert.* *Duratio mũdana æternitati comparata instar vnius diei.* *Psalm. 89. 4.* *Hebr 3. 13.* *D. Ambros.* *Math. 20. 6.* *Esai 26. 20.* *D Hieron.* *Psalm. 89 4.* *Breuitas vitæ humanæ quibus comparetur.* *Prouerb. 8. 31.*

Ludens in orbe terrarum: quanquam enim ex Hebræo nonnulli transferant, *Delicians in orbe terrarum*, tamen de ludo propriè sumpto exponitur à Lyrano hoc sensu: ludum faciens de orbe terrarum, duplici videlicet de causa, tum quia, vt ait Lyranus., Orbis terrarum similis est ludo pilæ, quæ ab vno ad alium transmittitur, secundùm quandam reuolutionem: regna enim, & imperia transfert Deus de gente in gentem: tum etiam quia instar ludi parum durabit. Elegans quoque est in hanc sententiam illud Oseæ 10. *Transire fecit Samaria Regem suum, quasi spumam super faciem aquæ*. Cuius loci is est literalis sensus, Samariam suis sceleribus, atque idololatria potissimùm, causam fuisse cur Deus regnum Israel omninò dissiparet: spumæ verò similitudo adhibetur, vt citò dissipatum iri demonstretur: *Sicut spuma*, inquit Hieronymus, *quæ super aquam est, citò dissoluitur, sic regnum decem tribuum velociter finietur*. Sed prætereà aduerto pulchrè omnes principes ac reges spumæ, seu potiùs bullis, quæ super aquam excitantur, conferri: sicut enim in aqua bullæ excitatæ, quò magis intumescunt, eò celerius euanescunt, maiórque earum tumor nihil aliud est, quàm celerior quædam ad exitium progressio: ita maior regum potentia atque superbia, ferè celerioris est ruinæ argumentum vt in omnibus mundi imperiis cernere licet, quæ quò magis potentia & magnitudine, instar bullarum, inflata tumuerunt, eò celeriùs ad ruinam, exitiúmque præcipitarunt: sicut etiam bullæ in aqua subinde aliæ alijs succedunt, sed eundem tandem omnes exitum habent: sic reges omnes alij alios in regnorum successione, & potestate consequuntur, sed tandem omnes sicut bullæ breuissimo temporis spatio euanescunt. Quo de argumento copiosè disserit Philo Iudæus in libro, Quòd Deus sit immutabilis, vbi inter alia: *Ante Macedonum*, inquit, *imperium inclyta fuerat Persarum felicitas, sed vna dies tam ingenti regno finem attulit: Fuit Aegyptiorum perampla & magnifica potentia, sed nubis in modũ eius felicitas præteriit. Quid Aethiopes? quid Carthago? quid Africa? quid Pontici reges? quid Europa, Asiáque, & vt compendiò dicam totus orbis habitabilis? Nónne more nauis sursque déque iactata marinis fluctibus, nunc aduersis ventis, nunc secundis vtitur? Nam Verbum diuinum choreas in orbe ducit, et omnes gentes circumlustrando nunc his, nunc illis imperia, vel tribuit, vel adimit. Nihil igitur est in humanis rebus præter vmbram, eámque leuissimam, sine mora prætervolantem, eunt enim vltrò citróque tanquam æstuaria.* Hæc Philo, qui quidem illis verbis: *Verbum diuinũ choreas in orbe ducit*, ad locum illum Prouerb. citatum: *Ludens in orbe terrarum*, mihi videtur rexpexisse. Rectè igitur Ioannes ex hac vitæ, laborúmque fugacitate fideles ad perseuerantiam in bono adhortatur. Quo eodem argumento vtitur Regius vates Psal. 39. cùm ait: *Sustinentes autem Dominum, ipsi hæreditabunt terram, & adhuc pusillum, & non erit peccator*. In quem locum D. Augustinus: *Ne forte*, inquit, *quia dictum erat, sustinentes autem Dominum sustinentiam istam longissimam putes continuò subiungitur, adhuc pusillum et non erit peccator*.

Lyranus. *Principatuũ item quibus Oseæ 10. 7.* *Hieronym.* *Principes ac reges bullæ.* *Philo.* *Eorumdem breuitas pulchrè describitur.* *Psalm. 36. 9.* *Augustinus.*

III. Secundò, Notandum est verbum illud, *Oportet*, Cùm enim sermo sit de Ecclesię, persecutionibus, laboribúsque iustorum mirum est, quod dicitur, *Oportere* seu necesse esse, vt fiant. Et quidem quod attinet ad Ecclesiam vniuersam, missis interim alijs rationibus, quæ in decursu huius operis sæpe incidunt, necessitatis huius ratio ea traditur à Patribus ferè omnibus, & instituto Ioannis progressum Ecclesiæ describentis est maximè consentanea, quòd Ecclesia persecutionibus ipsis augescit: quam ob causam Iustinus in Dialogo cum Tryphone, persecutionem Ecclesiæ, putationi vineæ comparat. *Vt enim*, inquit, *vineæ putatione ad vbertatem prouocantur, ita Ecclesia persecutionibus crescit*. & Tertullianus in Apologetico, cap. vlt. *Plures*, inquit, *efficimur, quoties metimur à vobis, semen est sanguis*

Persecutionibus augescit Ecclesia. Iustinus.

guis Christianorum. Atque ad hanc seminis similitudinem allusit D. Leo serm. 1. de sanctis Petro & Paulo, cùm dixit: *Non minuitur persecutionibus Ecclesia, sed augetur, & semper Dominicus ager segete ditiore vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur.* Eôdem pertinet quod ait D. Chrysostomus, serm. in Iuuentium, & Maximum martyres. *Sicut,* inquit, *plantæ rigatæ magis crescunt, ita & fides nostra oppugnata magis floret, neque horti aquis irrigati ita germinãt, vt Ecclesia, si martyrum sanguine irrigentur.* D. Leo. Chrysost.

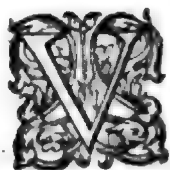
Præterea, ea etiam est ratio communis Patrum, oportere scilicet Ecclesiam varijs persecutionibus exerceri, vt diuina virtus in Ecclesia tuenda aduersus omnes persecutionum impetus magis eluceat: enim verò tantùm abest, vt Ecclesia persecutionibus fracta corruerit, vt ipsa potiùs tyrannorum eam persequentium vires fregerit. Id quod multo antè eleganti similitudine prædictum fuit à Zacharia, cap. 12. *Et erit in die illa, ponam Hierusalem lapidem oneris cunctis populis: omnes qui leuabunt eum, conscisione lacerabuntur,* cuius similitudinis elegantiam exponit D. Hieronymus in commentarijs suis super Zachariam. *Mos,* inquit, *est vrbibus Palæstinæ, & vsque hodie per omnem Iudæam vetus consuetudo seruatur, vt in viculis, oppidis, & castellis, rotundi ponantur lapides grauissimi ponderis, ad quos iuuenes exercere se soleant, & eos pro varietate virium subleuare, alij ad genua, alij ad vmbilicum, alij ad humeros, & caput, nonnulli super verticem, erectis iunctisq; manibus magnitudinem virium demonstrantes, pondus extollunt. In arce Atheniensium iuxta simulachrum Mineruæ vidi sphæram æneam grauissimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corpusculi mouere vix potui: cùm autem quærerem quidnam sibi vellet, responsum est ab vrbis eius cultoribus, athletarum in illa massa fortitudinem comprobari. Sensus ergo iste est; Ponam Hierusalem cunctis gentibus quasi grauissimum lapidem subleuandum, leuabunt quidem eam, & pro virium varietate vastabũt: sed necesse est vt dum leuatur in ipso nixu, & leuatione ponderis grauissimus lapis scissuram aliquam in leuantium corporibus derelinquat. Super Ecclesia verò sic interpretari potest, quòd cuncti persecutores, qui contra domum Domini dimicarunt, inebrientur eo calice, quem vniuersis gentibus propinat Hieremias, vt bibant, & inebrientur, & cadant, & vomant, & insaniant.* Hæc Hieronymus. IIII. Ecclesia patiendo tyrannos vicit. Zach. 12. 3. Hieronym. Explicatur Zachar. locus & illustratur.

Quod verò attinet ad vnumquemque Sanctorum, cur oporteat eos laboribus exerceri, fusè disserit Chrysost. homil. 1. ad populum Antiochenum, expendens illud Pauli ad Timotheum, cùm eum hortatus fuit, vt modico vino vteretur propter frequentes stomachi infirmitates, vbi quamplurimas huius necessitatis causas enumerat, quas breuiter perstringemus. Prima est. Ne arrogantia Sancti extollantur propter meritorum & miraculorum magnitudinem, iuxta illud Psal. 118. *Bonum mihi, quia humiliasti me.* & 2. ad Corinth. 12. *Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, &c.* Secunda. Ne cæteri de ipsis maiora cogitent, quàm humana patitur conditio, eísque aliquid diuinitatis inesse arbitrentur. 2. ad Corinth. 12. *Parco autem ne quis me existimet supra id quod videt in me.* Tertia. Vt mira Dei virtus per debilia instrumenta operantis eluceat, iuxta illud 2. ad Corinth. 12. *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.* Vbi *virtus*, pro fortitudine sumitur, cùm sit Græcè δύναμις Sic Pharaonem & Magos per ciniphes in suæ potentiæ admirationem conuertit Exod. 8. Et trecentis viris iisque timidissimis, vt notat Theodoretus in quæstionibus super librum Iudicum (quanquam id ex contextu non rectè colligit) innumerabilem Madianitarum multitudinem duce Gedeone fugauit. Iudic 7. Vnde apud Ioëlem, cap. 2. Erucam magnam virtutem suã appellat, vt aduertit idem Chrysost. homil. 8. in cap. 4. 2. ad Corinth. Quarta, vt Sanctorum virtus, & pa- V. Sanctos laborib. exerceri cur oporteat ex Chrysost. Prima causa. Psal. 118. 71. 2. Cor. 12. 7. Secunda. 2. Cor. 12. 6. Tertia. 2. Cor. 12. 9. Exod. 8. 18. Iudic. 7. 23. Ioel. 2. 25. Quarta.

tientia non mercedis causa Deo seruientium declaretur, vt patet in Iob: de quo
Iob.1.10. Sathan ad Deum dicebat cap.1. *Nunquid Iob frustra*, id est gratis, *timet Deum? nónne tu vallasti eum, ac domum eius vniuersamq́, substantiam per circuitum.* Tunc verò dominus, vt ostenderet, Iobum non mercedis alicuius gratia virtutem colere,
Quinta. permisit vt à Sathana bonis omnibus spoliaretur. Quinta. Vt de resurrectione cogitemus. Dum enim Deus dilectos suos in hac vita affligi patitur, planè significat, expectandam esse alteram, in qua digna eorum laboribus præmia tribuan-
1. Cor.15.19. tur. 1. ad Corinth. 25. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus* Et iterum. *Si secundum hominem ab bestias pugnaui Ephe-*
Ibidem 32. *si, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?* In hũc sensum interpretatur D. Chry-
Rom. 5. 4. sostomus illud ad Rom. 5. *Tribulatio patientiam operatur, patientia verò probatio-*
Sexta. *nem, probatio autem spem*, id est, *resurrectionis*. Sexta. Vt alij exemplo sanctorum
Matth.5. 11. ad patientiam excitentur, iuxta illud Matth.5. *Beati estis, cùm maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, gaudete, & exultate quoniam merces vestra mul-*
Tob.2. 12. *ta est in cælo, sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos.* Et Tob. cap. 2.
Vir patiens legitimus Dei filius. *Hanc tentationem ideo permisit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob.* Intelligentes nimirùm, illum non nothum, sed legitimum esse Dei filium, qui in hac vita laboribus exercetur: quo argumento vti-
Hebr. 12. 7. tur Paulus ad Hebr. 12. *Tanquam filijs*, inquit, *vobis offert se Deus, quis enim filius, quem non corripit pater? quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri, & non filij estis*, vbi, pro *adulteri*, legendum est, *adulterini*, cùm habeatur Græcè νόθοι, id est spurij, & illegitimi: atque eam puto esse causam, cur Paulus Titum filium suum legitimum appellarit, quoniam scilicet, multos, sicut idem Paulus, propter fidem, labores, & persecutiones tolerabat: etenim vbi nos
Ad Tit.1.4. legimus, cap.1. epist ad Titum, *Tito dilecto filio*, habetur Græcè γνησίῳ τέκνῳ id est,
Septima. legitimo filio. Septima. *Ne quando exhortamur vos*, inquit Chrysost. *ad illorum*
Chrysost. *virtutem, alterius ipsos naturæ fuisse cogitantes ob gestorum magnitudinem, torpeatis.*
Iacob 5 17. Quo argumento vsus est Iacobus Apostolus cap. 5. suæ Canonicæ cùm dixit,
Octaua. *Helias homo erat in passionibus similis nobis.* Octaua. Vt discamus, quos beatos, quos
Psal.143. 13 miseros, putare debeamus, iuxta illud Psal.143. *Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud, oues eorum fœtosæ abundantes in egressibus suis: Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt.* Tu verò Regie vates quid sentis: *Beatus populus cuius Dominus*
Postrema. *Deus eius*, id est, non pecunijs affluens, sed pietate glorians. Nona, & postrema,
2 Cor.4. 17. vt coronæ illis augeantur iuxta illud 2. ad Corinth. 4. *Id quod in præsenti est mo-*
Pauli pulchra antithesis. *mentaneum, & leue tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Quo loco obseruanda est elegans Apostoli antithesis, nimirùm, id, supra modum: in præsenti, in sublimitate: momentaneum, æternum: leue, pondus: tribulationis, gloriæ: est, operatur. Porrò aduerte, pro eo quod vulgatus transtulit, *Supra modum in sublimitate*, haberi Græcè καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν, hoc est ad verbum, secundum excellentiam, per excellentiam,
Hyperbole verissima. seu secundùm hyperbolem: per hyperbolem: qua conduplicatione epitasis exprimitur, vt indicetur, magnitudinem gloriæ superare magnitudinem laborum huius vitæ, si secundùm se spectentur, maximo quodam excessu, & maximè hyperbolico interuallo. Idcirco enim bis hyperbole geminatur, quæ tamen hyperbole verissima est, cùm diuinæ nitatur promissioni: non sicut hominum promissiones, qui montes aureos, & multò maiora quàm tribuant, pollicentur per hyperbolem scilicet, quæ meritò apud illos, ementiens superiectio describitur.

Expositio illorum verborum, *Et significauit mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi, quæcumque vidit.*

SECTIO TERTIA.

VT tota hæc sententia fiat illustrior, eiúsque cum superioribus nexus intelligatur, sunt priùs nonnulla necessariò explicanda. Atque illud imprimis docendum, quo sensu verbum, *significauit*, accipere oporteat. Etenim plerique existimarunt, pro signauit, seu sigillo obsignauit, positum esse. In his Rupertus, *significauit*, inquit, *hoc loco idem est, ac si diceret, signauit, id est quibusdam imaginum sigillis clausit.* Idem putauit Ambrosius Ansbertus, qui cùm sibi illud obstare arbitraretur, quòd non signauit, sed *significauit*, dictum esset, bellè sibi nodum vir alioqui doctus dissoluere visus est, occurrens more scripturarum, syllabarum, numerum crescere, *sicut*, inquit, *in beata Redemptoris passione non est dictum, colaphis eum cæderunt, sed ceciderunt*, quasi aptè, cæderunt, dici potuisset. Tum verò in eo hi auctores valdè laborant, quomodo cum paulo antè præcessisset, *Palam facere seruis suis*, & in fine Apocalypsis præcipiatur Ioanni, *Ne signaueris verba prophetiæ huius*, modò tamen dicatur, signauit, hoc est sigillauit seruo suo Ioanni. I. *Significare hic quid. Ruper.* *Ansbert.*

Et verò nos inficiari haud possumus, verbum Græcum σημαίνω, quo vtitur hoc loco Ioannes, est enim Græcè pro, *Significauit*, ἐσήμανεν, tantùm pro significare, sed etiam pro sigillo obsignare, vsurpari: quanquam enim Græcè σφραγίζω & σφραγίζομαι propriè sit signare, & sigillo obsignare, vnde σφραγὶς sigillum dicitur: & σημαίνω, communiter sit significare, tamen sæpe σημαίνω idem est, quod σφραγίζω, sic namque vsurpauit Pausanias in Laconicis, vbi agens de rege Polydoro regis Alcamenis filio, sic ait: ὀνὲς τοσοῦτο τιμῆς προεχήκασιν, ὥστε οἱ τὰς ἀρχὰς ἔχοντες ὁπόσα δεῖ σημαίνεσθαι τοῦ Πολυδώρου σημαίνονται εἰκόνι, hoc est, quem tanto honore Lacedæmonij præ aliis regibus affecerunt, vt magistratus quæcunque obsignare est necesse, Polydori imagine obsignent: qua eadem significatione affine verbum σημειόω, in sacris etiam literis vsurpatur, veluti Psalmo 4. vbi pro eo quod nos habemus, *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine*, habent 70. ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου Κύριε. Cæterũ addimus σημαίνειν, hoc loco non esse sigillo obsignare, sed significare, vt rectè vertit interpres, quoniam licet apud Pausaniam iam citatum, aliósque prophanos autores, pro obsignare, interdum ponatur, nusquam tamen, quod sciam, in sacris literis in ea significatione acceptum reperitur: non est autem aliquid, quod nos cogat, hoc tantùm loco præter scripturæ consuetudinem, pro obsignare, positum esse, confiteri: quare *significauit*, idem est, atque indicauit, ostendit, declarauit: simúlque ille scrupulus eximitur, qui Rupertum, & alios pungebat, quomodò obsignauit dictum esset, cùm paulò antè dictum fuisset, *Palàm facere seruis suis.* Deinde additur, *Mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni.* Illud *seruo suo Ioanni*, potest, & ad *significauit*, & ad *mittens*, referri: vt sit sensus: Christum hanc Apocalypsim significasse seruo suo Ioanni, misso ad illum Angelo, qui eam illi indicaret: aut hanc Apocalypsim significasse, misso Angelo ad seruum suum Ioannem: sed vtrouis modo accipias, idem semper sensus redditur. Ex his verbis Arethas diuinitatem Christi optimè colligit, cui videlicet & Angeli famulentur, & sancti seruiant: itaque ait, cùm anteà Ioannes de Christo, II. *Psalm. 4. 7.* *Significare nusquam in sacris pro obsignare.* *Significare hic idẽ quod indicare.*

Christus Deus & homo. vt homo est, locutus fuisset, cùm dixit *Iesu Christi*, eorum mysteriorum, quæ hoc opus complectitur, factam a Deo reuelationem fuisse, modo eiusdem diuinitatem explicasse, cum se eius seruum, & Angelum famulum appellauit.

III. Denique subiungitur, *Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi quæcunque vidit.* Græcè est, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσα εἶδε hoc est, qui testificatus est verbum Dei, & testimonium Iesu Christi, quæcunque vidit: Vbi imprimis aduerte, verbum ἐμαρτύρησε ad omnia sequentia pertinere, vt dicatur Ioannes testificatus verbum Dei, & testificatus testimonium Iesu Christi, & testificatus quæcunque vidit. *Per verbum Dei quid intelligat Ioannes.* Per verbum Dei, Christum ipsum intellige, quem Ioannes, & verbum, & verbum Dei appellare consueuit, veluti in principio Euangelij, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*, Et Apocalyp. 19. *Et vocatur nomen eius Verbum Dei.* Sed quæres, de quo-nam testimonio loquatur Ioannes, quod de Verbo Dei, hoc est de Christo perhibuerit. Plerique vt *D. Ambros. Rupertus. Ansbert.* D. Ambrosius, Rupertus, Ansbertus, & alij existimant, sermonem esse de ipso Ioannis Euangelio, in quo ipse illustrissimum de Christi diuinitate testimonium præbuit, cùm dixit: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*: & paulò post, *Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre plenum gratiæ, & veritatis*: quæ nobis expositio non probatur, cum initio horum commentariorum ostensum sit, Ioannem Euangelium non antè, sed post Apocalypsim scripsisse: quo fit, vt cùm hoc loco dicit, se testimonium perhibuisse Verbo Dei, nullo pacto ad Euangelium, quod nondum ediderat, respexisse, credendus sit. Existimamus loqui Ioannem de testimonio, quod prædicatione sua de Christi diuinitate, & operibus admirandis perhibuit propter quod testimonium fuit in feruentis olei dolium coniectus, *Ioannes testimonium perhibuit prædicando, & patiendo.* & in Pathmon insulam relegatus. Et quoniam, vt suo loco dicemus, illustre quiddam est, & magnificum, Christum non tantùm prædicando, sed etiam patiendo testari, idcircò Ioannes hanc veluti notam nomini suo, vt per è nobilem, & gloriosam adnectendam putauit, ex qua tanquam discipulus ille à Christo dilectus, & verus eiusdem Christi amator dignosceretur.

IIII. Difficiliorem explicatum habet, quod sequitur: *Et testimonium Iesu Christi*: Nonnulli recentiores sic interpretantur, vt sit explicatio eius, quod præcesserat, quod nimirùm Verbum illud Dei, de quo perhibuerat testimonium, sit ipse Iesus Christus, quasi dictum sic: *Per testimonium Iesu Christi, quid recentiores.* Testimonium quod perhibuit Verbo Dei, est testimonium Iesu Christi, cùm idem sit Verbum Dei, & Iesus Christus. Apta esset interpretatio, si ita sine interposita coniunctione legeremus, *Qui testimonium perhibuit Verbo Dei, testimonium Iesu Christi*, tunc enim verba illa, *Testimonium Iesu Christi*, per appositionem dicta viderentur, illo sensu. qui testimonium, inquit perhibuit verbo Dei, quod est testimonium Iesu Christi, seu de Iesu Christo testimonium perhibere: verùm cùm coniunctio, *Et*, Græcè, & Latinè intercedat, legendùmque sit hoc modo. *Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi*, duriuscula videtur eiusmodi interpretatio. Alij aliter exponunt, sed non rectè etiam textum connectunt. Nobis non displicet Nico- *Zegeri expositio præfertur.* lai Zegeri expositio, testimonium Iesu Christi hoc loco, non pro testimonio à Ioanne perhibito, sed à Christo per passionem dato, accipiendum esse, subaudiendúmque, vt superiùs diximus, verbum ἐμαρτύρησε & ita legendum, qui testificatus est testimonium Iesu Christi: illúdque significare Ioannem, se non solùm de diuinitate Christi, eiúsque operibus admirandis testimonium perhibuisse, sed de eius etiam passione, quam μαρτυρίας id est, testimonium appellat, eo

planè

planè sensu quo obitus eorũ, qui pro Christo mortem oppetũt, martyrum, hoc est testimonium, & eos martyres, hoc est, testes nuncupamus: idem enim est, Græcè ἡ μαρτυρία siue τὸ μαρτύριον, ac Latinè testimoniũ, & μάρτυρ idẽ quod, testis, quæ appellatio aptissimè quadrat in eos, qui pro fide sanguinem vitámque profundunt, quoniam sic fidem, quam corde tenent, moriendo testificantur. Ita igitur totum hunc locum accipe. significauit mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni, qui testificatus est verbum Dei, hoc est, de Christi diuinitate testimonium præbuit, & testificatus est etiam testimonium, siue martyrium Iesu Christi quod in sua humanitate moriendo perfecit, hoc est, de passione etiam, & morte eiusdem Christi testimonium perhibuit: atque adeo vtramque Christi naturam diuinam scilicet, & humanã testatus est: cum qua expositione concinit quod ipse Ioannes posteà in Euangelio conscripsit. Nam cùm post descriptam Christi passionem & mortem, tandem latus eius apertum, ac sanguinem, & aquam ex eo perfluxisse, dixisset, statim subiunxit cap. 19. *Et qui vidit testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius.* Possumus etiam sic interpretari, testificatus est testimonium Iesu Christi, hoc est: testimonium perhibuit de prędicatione Iesu Christi, quæ testimonium dicitur, quoniam Christus sua prædicatione veram Dei cognitionem & fidem ad salutem necessariam testabatur, iuxta illud apud Ioannem cap. 18. *Ego ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati.* *Christi prædicatio quid testabatur.*

Denique addit Ioannes, *Quæcunque vidit*: Græcè est ὅσα τε εἶδε, id est, & quæcũque vidit: licet sine coniunctione legamus, sæpe enim apud Græcos particula τε, redundat & magis ornatus, quàm connectionis gratia, adhibetur, idem sensus efficitur, docet enim Ioannes se ea, quæ de Verbo Dei testificatus est, non ab aliis prioribus magistris accepisse, sed per se ipsum vidisse: quod quidem eò dicit, vt maiorem fidẽ dictis suis, & operibus conciliet. In nonnullis exemplaribus Græcis, vt auctor est Arethas additur, καὶ ὅσα ἤκουσε καὶ ἅτινα εἰσὶ, καὶ ἅτινα δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, hoc est, & quæcunque vidit, & quæcunque sunt, & quæcunque oportet fieri post hæc. Sed ea tamẽ superuacanea sunt, nec in correctioribus exemplaribus habentur, quæ secutus est vulgatus interpres. V. *Testis oculatus præstat aurito.* *Arethæ additio reiicitur.*

Porrò cum ait. *Quæcunque vidit*, quamuis plerique velint, loqui tum de iis, quæ ad humanitatem Christi, tum de iis, quæ ad eiusdem diuinitatem pertinent, quorum illa carnis, hæc mentis oculis conspexit, tamen præcipuè videtur ea intelligere, quæ exterius à Christo gerebantur, cuiusmodi erat prædicatio, miracula, & ea quæ in eius passione, & morte acciderunt: Hæc enim potissimũ *videndi* verbum complectitur, si paulò fusiùs sumatur, extendatúrque vt sæpe aliàs in sacris literis, ad reliquos corporis sensus: siquidem Ioannes non tantum de illis operibus loquitur, quæ ipse oculis vsurpabat, sed de illis etiam quæ auditu percipiebat, cuiusmodi erat Christi doctrina: quæcunque igitur hac ratione vidit sua prædicatione testatus est. Quod si quis illud opponat, quod ipsemet Ioannes, ad calcem sui Euangelij scriptum reliquit, se non omnia, quæ Christus gessit in terris, mandasse literis, quin potiùs multa alia, imo & innumera reliquisse, quæ si sigillatim scriberentur, infinitis propemodum libris opus esset, atque adeò illum non omnia quæ vidit vel scripto vel prædicatione testificari potuisse, respondendum est illum cum ait, *Quæcunque vidit*, non omnia planè quæ vidit mathematico more intellexisse, sed ea duntaxat, quæ ad Ecclesiæ doctrinã, salutémque fidelium requirebantur. Atque hæc de superiorum verborum nexu, & expositione dicta sint, quæ quoniam multum negotij facescunt interpretibus, aliquantò minutiùs expendenda putauimus. VI. *Quæ sint ea quæ Ioannes vidit.* *Obiectio.* *Respõdetur.*

per ipsorum quatuor, pennis librata sublimibus multò altiùs, quàm reliqui omnes

Ioannes vt Euangelistis, sic prophetis eminentior.

Prophetæ sua vaticinia ordiatur: cùm etiam multò sublimiùs, quàm reliqui Euangelistæ, qui sapientię magnitudine excelluere Prophetis, in Euangelio conscribendo sese leuissimis alis extulerit, & ab ipsius Diuini Verbi in altissimo, & penitissimo Patris sinu residẽtis æternitate, Diuinitatéque Euangelium inchoauerit: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* Quid porrò non sublime, non excellẽs ab illius ore prodire potuisset, qui in ipso Iesu pectore, in quo erant omnes thesauri Diuinæ sapientiæ reconditi, in vltima illa cœna recubuit, indéque altissimam Diuino beneficio cognitionem hausit?

Petr. Dam.

Tunc nimirum, vt Petri Damiani sermone 1. de excellentia Ioannis Euangelistæ verbis vtar, supereminentem Diuinæ scientiæ celsitudinem diuinitus illustrata mente concepit, cùm in sacrosancto mysticæ cœnæ conuiuio supra pectus recubuit Redemptoris. Et quia in pectore IESV sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ recõditi, ex illo cœlesti gazophylacio summam traxit, vnde nostræ paupertatis inopiam copiosa liberalite ditauit. Ex illo, inquam, nobis ærario diuitiarum copias attulit, & in cõmunem totius mundi salutem bene prodigus erogauit. Imò super fontem perennis vitæ recubuit, vt ipse tunc semper manantia fluenta Diuinæ doctrinæ hauriret, & eadẽ nobis postmodùm præfixo certi temporis articulo propinaret: magnus videlicet paradisi fluuius, qui ex principali sui fontis origine profluens, & vberiori cœlestium charismatum inundatione procedens squallẽtia deserta humanarum mentium irrigat, & ad proferenda bonorum operum tãquàm nouarum frugum germina, vberrima fertilitate fœcundat.

Ex Christi pectore quãta hauserit Ioan. Pectus Christi cœleste ærarium

Ioannes paradisi fluuius.

III. Suboritur tamen hoc loco illa dubitatio, quo sensu Ioannes hoc opus Apocalypsim, siue Reuelationem IESV Christi, hoc est, IESV Christo factam inscripserit? Cùm enim Christus & quatenus Deus ex omni æternitate, & quatenus homo à primo vsque sui conceptus articulo perfectissima rerum omnium cognitione fuerit cumulatus, planè videtur tot, tantorúmque mysteriorum, quæ hoc volumine cõprehenduntur, Apocalypsim, siue Reuelationem ei de nouo fieri minimè potuisse. Qua quidem in re illud imprimis est pro certo statuendũ non esse hoc loco sermonẽ de Christo, vt Deus est: sic enim nihil ei potuit reuelari. Quanquàm enim etiam, vt Deus est, scientiam rerum omnium à Patre habeat: ea tamẽ cognitio nullo pacto Apocalypsis, siue Reuelatio appellari potest, cùm reuelatio comparatione eius, cui fit, sit absconditæ, & occultatæ rei manifestatio: Christo autem secundùm Diuinam naturam nihil occultum esse potuerit, quippe cui, vt Deus est conuenit per naturam clara, atque euidens tametsi à Patre accepta cognitio. Vnde intelliges non secum cohærere expositionem Bedæ, cum sentire videtur, hoc loco, cum dicitur, *Apocalypsis* Iesu Christi, *quam dedit ei Deus*, de Christo, vt Deus est, haberi sermonem, Ioannémque more suo, quæ Christi sunt, ad Patrem referre. *Cuius*, inquit, *reuelationem mysterij Ioannes more suo filij gloriam ad Patrem referens Iesum Christum à Deo percepisse testatur.* Itaque videtur existimare, sicut Christus potestatem efficiendi miracula, doctrinámque suam Patri, à quo illam per æternam generationem acceperat, tribuere consueuerat, veluti cum dicebat Ioan 14. *Pater in me manens ipse facit opera*: & cap. 7. *Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me*: ita etiam nunc, Ioannem, cognitionem rerum earum, quas hoc volumine complectitur, dicere Christum à Patre accepisse, vt Diuinam Christi scientiam per originem à Patre acceptam indicaret. Rectè quidem ista dicerentur, si de Christi scientia, atque doctrina nomine scientiæ, doctrinæque sermo haberetur: verùm cùm de Christi cognitione nomine reuelationis disseratur, quæ Christo, vti diximus, secundùm naturam Diuinam.

Quomodo potuerit reuelatio Christo fieri.

Quid sit reuelatio.

Beda.

Ioan. 14. 10.
Ioan. 7. 16.

Diuinam fieri nequaquam potuit: (siquidem ei per naturam nihil occultum esse potuit, quod per reuelationem cognosceret) non est, cur ad rationem sempiternæ à Patre originis confugiamus, cùm nequaquam ista cohæreant, sermonem haberi de Christo, vt Deus est, & tamen aliquid ei fuisse reuelatum. Itaque exploratum esse debet, sermonem esse de Christo, vt homo est, sic enim ei facta futurarum rerum ostensio, iure optimo Apocalypsis, siue reuelatio dici potuit, quippe cuius humano intellectui secundùm naturam spectato aliquid occultum esse poterat, nisi diuino beneficio illustratus à Deo fuisset, & cumulatissima rerum omnium, quæ ad vniuersæ Ecclesiæ statum, administrationémque spectabant, cognitione perfectus: quanquàm enim propter hypostaticam humanæ naturæ cum diuino supposito vnionem, secundum quandam, eámque maximam conuenientiam, intellectui eius creato perfecta rerum cognitio debebatur, id tamen nihil officit, quo minùs ei factæ rerum futurarum præsensiones, Apocalypseos, & reuelationis nomine censeri debeant, siquidem, vti diximus, eas non natura insitas, sed diuino munere ac beneficio acceptas habuit, quibus de potentia Dei absoluta carere potuisset. *Apocalypsis seu reuelatio facta Christo, vt homo est.*

IIII. Eo igitur constituto sermonem esse de Christo, vt homo est, Lyranus ita nodum dissoluendum arbitratur, apellari hoc opus Apocalypsim, siue reuelationem Iesu Christi, non quòd ipsimet Christo in propria persona facta fuerit, sed quia facta fuerit angelo Christi personam sustinenti, Ioannémque alloquenti, qui quoniam habitu ipso, dictionéque, Christum in hoc opere, non semel repræsentat, Christi quoque illustrem nomenclationem promeruerit: itaque Apocalypsis Iesu Christi perindè dictum esse, ac si diceretur, Apocalypsis angeli personam Iesu Christi gerentis: itaque facilè se expedit Lyranus cùm angelo Christi personam gerenti fieri de nouo potuerit multarum rerum ostensio, atque reuelatio. Verùm hæc Lyrani responsio cum ipso contextu manifestè pugnat: etenim Ioannes Christum ab angelo, qui sibi loquebatur perspicuis verbis distinguit, cùm ait, *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò, & significauit, mittens per Angelum suum, seruo suo Ioanni,* vbi cernis, reuelationem primùm factam dici Iesu Christo, deinde à Christo missum angelum, qui de ijsdem mysteriis Ioannem instrueret: ex quo illud exploratum relinquitur, Iesum Christum hoc loco pro ipsomet Christo, non pro angelo Christum repræsentante, accipiendum esse, ne vnum, & eundem angelum, seipsum mittere, absurdè fateamur. *Nodum, quo pacto soluat Lyranus.* *Responsio Lyrani non probatur auctori.*

V. Alij aliter contentionem dirimere conantur: nos illud dicendum putamus, rerum earum, quæ hoc opere continentur, Apocalypsim siue reuelationem dici à Ioanne factam Christo, non quòd eo tempore, quo hæc Ioanni mysteria ostendebantur, tunc de nouo à Patre Christo manifesta fierent, nec enim Christi scientia atque cognitio, vllam vnquam, successu temporis, accessionem recepit: sed quoniam in ipso primo suæ conceptionis articulo, ea omnia Christo ostensa reuelatáque fuerint, quæ ipse posteà suo tempore per Angelum Ioanni in Pathmo exulanti aperiret. vt sit sensus, *Apocalypsis Iesu Christi,* hoc est, reuelatio facta Christo in primo suæ incarnationis momento, quam tunc illi dedit Deus, vt suo posteà tempore *Palàm faceret seruis suis, quæ oportet fieri cito mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni*: atque hæc est omnium facillima, & maximè germana horum verborum expositio. *Germana expositio auctoris.* *Quando & quare reuelatio sit facta Christo.*

VI. Porrò quod subiungitur, *Quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis.* Rupertus, Haymo, Ambrosius, Ansbertus, & alij ita accipiũt, vt *Quam*, positum sit pro *Qua*, vel secundùm *Quam*, & Græcè cùm dicitur ἥν, subaudiatur præpositio κατὰ *Rupert. Haymo. Ambros. Ansbert.*

quasi dictum sit κατ' ἥν, hoc est, secundũ quam; itaque ille sit sensus, *Apocalypsis Iesu Christi, qua, vel secundum quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò.* Iuxta quam expositionem, verbum *Dedit*, non ad Apocalypsim referendum est, quam Deus dedisse Christo dicatur, sed pro voluit, aut concessit, vsurpandum, quasi dictum sit, Apocalypsis Iesu Christi, qua Deus voluit, vt ille seruis suis, quæ oportet fieri citò, palàm ostenderet. Videntur verò hi auctores in hanc venisse sententiam, quoniam arbitrati sunt aptiùs ita necti contextum, & prætereà duriusculam eam locutionem putabant, *Quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò:* nec enim poterant intelligere, vnde verba illa, *palàm facere seruis suis*, congruenter penderent, nisi qua, pro quam legeretur. Sed non est cur vulgatam editionem corrigamus, aut præpositionem κατ' subaudire oporteat: aptè enim omnia cohærent, si Græcam loquendi formulam obseruemus, quæ ita habet: ἀποκάλυψις ἰησοῦ χριστοῦ ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει: vbi τὸ δεῖξαι, hoc est, *palàm facere*, Grecorũ consuetudine, pro, ad palam faciendum, positum est, sic namque illi infinitis verborum vti solent, vnde illi aptissimus verborum nexus, sensúsque clarissimus relinquitur, *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus ad palàm faciendum, seu vt palam faceret seruis suis, quæ oportet fieri citò.* Sunt huius apud Græcos locutionis in sacris literis exempla quãplurima, velut Gen. 47. παροικεῖν ἐν τῇ γῇ ἥκαμεν, id est, ad habitandũ in terra venimus, Exod 2. ἔπλησαν τὰς δεξαμενὰς ποτίσαι τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτῶν, hoc est, impleuerunt canales ad adaquandum oues patris sui. Et Psalm. 18. ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν, hoc est, Exultauit vt gigas ad currendum viam: & Ioannis 6. πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν, id est, Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum: Mitto sexcenta alia, quæ possem adducere. Ne quis verò existimet, hanc loquendi formulam apud sacros tantùm scriptores reperiri, eámque idcircò non ita concinnam, & elegantem putet, audiat Homerum in Odyssea lib. 1. ἀλλ' ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν, τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι, hoc est, verùm cum reuolutis annis tempus illud aduenit, quo superi facto decreuerant, vt domum reuerteretur. Ex his liquidò apparet, rectè habere editionem vulgatam, contextúmque aptissimè cohærere.

Editio vulgata defenditur.

Infinitis verborum quo pacto vtantur Græci.

Genes 47.

Idem illustratur exemplis ex Græco contextu.

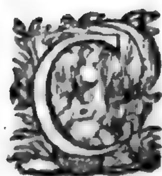
Psalm 18.6.

Ioann 6.52.

Homer.

Explicantur illa verba; *Quæ oportet fieri citò.*

SECTIO SECVNDA.

I. OMMEMORATVRVS Ioannes præcipuas Ecclesiæ persecutiones, præmittit his verbis, *Citò*, seu vt Græcè est, ἐν τάχει, id est, in celeritate, siue celeriter, eas & initium, & finem habituras, sic enim exponendum est illud verbum, *fieri*, hoc est inchoari, & finiri: idémque repetit paulò pòst, cùm subiungit, *Tempus enim prope est*, quod quidem eò pertinet, vt consoletur fideles, hortetúrque ne animo cõcidant in laboribus vitæ præsentis: quia & ipsorum labores, & impiorum præsequentium felicitas citò finientur. Ex quo iam ea oritur dubitatio, quomodo citò inchoanda & finienda dicantur, quæ ad finem mundi euentura prænuntiantur. Constat enim, Ioannem his verbis complecti vniuersum ecclesiæ statum à prima videlicet eius origine, vsque ad mundi finem decurrẽtis. Prima ratio ducitur ex incertitudine durationis mundi: cùm enim incertum sit quanto tempore duraturus sit mundus, semper timeri possunt quæ ad finem eius pertinẽt, quasi citò euẽtura. Qua quidem in re errant plerique Rabbini Hebræorum Thalmudistæ, in quibus

Laborũ breuitas solatiũ laborantibus.

Euentura ad finem mundi cur semper timenda.

in quibus fuit Rabbi Helias in tractatu de Sabbatho, & in tractatu de Idololatria & super Thalmud in tractatu Senedrim, (vt refert Genebrardus initio suæ Chronographiæ) qui ausus est affirmare mundum sex mille annis duntaxat duraturum, motus leuissimis quibusdam coniecturis, quas commemorat Rabbi Isaac in primum caput Genesis. Prima erat, quia primus versus Genesis sexies habet literam Aleph: quæ litera mille significat. Secunda, quia Deus sex diebus mundum fabricauit, & in septimo requieuit: mille autem anni ante Deum sunt tanquam dies hesterna quæ præteriit, Psalm. 89. Et quod mirabilius est idem sibi persuaserunt grauissimi Patres, Irenæus lib. 5. aduersùs hæreses cap. 28. motus posteriori coniectura, D. Hilarius canon. 17. in Matthæum, ex eo quòd Christus fuit post dies sex transfiguratus, in quibus sex diebus vult sex mille annos figurari, quos gloria omnium prædestinatorum consequatur: Iustinus Philosophus & martyr in quæstionibus ad Orthodoxos, q. 71. D. Hieron. in expositione Epistolari Psalmi 8. ad Cyprianum, & in Comment. super 4. caput Micheæ, Lactantius lib. 7. Diuinarum institutionum cap. 14. motus eadem ratione qua Irenæus, Gaudentius Brixianus tractatu 10. De lectione Euangelica: eandem opinionem refert de Augu. vt verisimilem lib 20. de Ciuitate Dei cap. 7. licèt eam impugnauerit in Commentariis super psal. 6. & 89. & epist. 89. Eandem referunt, nec refellunt Galatinus lib. 4. de Arcanis catholicæ veritatis cap. 20. Picus Mirandula lib. 7. Heptapli cap. 4. Franciscus Georgius Venetus in sua Harmonia mundi, cantico 3. tono 7. c. 7. Sex istis millibus annorum quingentos addiderunt Hipolytus, Cyrillus, & Chrysost. vt auctor est Germanus Constantinopolitanus lib de Theoria rerum Ecclesiasticarum. Verùm hæc sentētia refellitur ab August locis citatis, & à Beda in Psalm 89 ea potissima & vnica ratione, quòd Christus Dominus diem iudicij occultissimum, & nulli cognitum esse docuerit, Matth. 24. & Actorum 1. Si autem post sex mille annos futurum esset iudicium, proculdubio quilibet homo annis computatis posset eiusmodi diem certò designare.

Thamuldistæ. Genebrard. Rab. Isaac. *Error circa mundi durationem.* Psalm. 89. 4. Irenæus. Hilarius. *Huic errori qui faueant.* Iustin. martyr. Hieronym. Lactant. Gaudentius. Augustinus. Galatinus. Picus. Mirandi. Georg. Venet. Hippolyt. Cyrillus. Chrysost. Germ. Const. August. Psalm. 89. *In certa mūdi duratio vnde colligatur.* Math. 24. Act 1.

II. Secunda ratio traditur à Pannonio, Haymone, Ansberto & aliis in hunc locum, quia videlicet totū tempus durationis mundi breuissimum est, si cum æternitate comparetur, iuxta illud Psalmi 89. *Mille anni ante oculos tuos tanquam dies hesterna quæ præteryt.* Vnde Paulus ad Hebræos 3 Totum tempus huius vitæ vsque ad finem mundi appellauit, hodie, id est, vnum diem præsentem, illis verbis: *Adhortamini vos per singulos dies donec hodie, cognominatur*, id est, dum durat vita præsens vsque ad mundi finem. Id quod D. Ambr. lib. de fide resurrectionis probat ex eo quòd Christus Dominus Math. 20 vna die conduxit omnes operarios in vineam, dicēs: *Quid hic statis tota die otiosi? Mundi tempora*, inquit Ambrosius. *annus vnus est, & quid mirum si annus vnus est, quādo dies vna est*, Rem istam magis adhuc exaggerauit Esaias c. 26. cùm vniuersum tempus vsque ad iudicium, momentum appellauit illis verbis: *Abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio:* sic enim locum intellexit D. Hieronym. in Commentariis. Strictiùs adhuc locutus est Regius vates, cùm nihilum esse dixit, 89. Psalm. Vbi, post verba iam citata subiunxit: *& custodia in nocte, quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt:* vbi est sermo de vniuersorum hominum vita: est autem sensus, *eorum anni erunt*, ea quæ pro nihilo habentur, videlicet, vt in Hebræo exponitur, tanquam somnium: hoc sensu, eorum anni pro nihilo reputabuntur, & veluti somnium præ fugacitate: illud autem quod præcessit, *Et custodia in nocte*, hunc efficit sensum, hominum seu vitæ huius tempus est veluti excubiæ nocturnæ, quæ celeriter desinant, dū aliæ aliis succedunt, ducta similitudine à militia, in qua quaternæ sunt excubiæ tribus horis constantes. Huc etiā pertinet locus ille Prouerb. 8.

Pannon. Haymo. Ansbert. *Duratio mūdana æternitati comparata instar vnius diei.* Psalm. 89. 4. Hebr. 3. 13. D. Ambros. Math. 20 6. Esai 26. 20. D Hieron. Psalm. 89 4. *Breuitas vitæ humanæ quibus comparetur.* Prouerb. 8 31.

Ludens in orbe terrarum: quanquam enim ex Hebræo nonnulli transferant, *Delicians in orbe terrarum*, tamen de ludo propriè sumpto exponitur à Lyrano hoc sensu: ludum faciens de orbe terrarum, duplici videlicet de causa, tum quia, vt ait Lyranus., Orbis terrarum similis est ludo pilæ, quæ ab vno ad alium transmittitur, secundùm quandam reuolutionem: regna enim, & imperia transfert Deus de gente in gentem: tum etiam quia instar ludi parum durabit. Elegans quoque est in hanc sententiam illud Oseæ 10. *Transire fecit Samaria Regem suum, quasi spumam super faciem aquæ*. Cuius loci is est literalis sensus, Samariam suis sceleribus, atque idololatria potissimùm, causam fuisse cur Deus regnum Israel omninò dissiparet: spumæ verò similitudo adhibetur, vt citò dissipatum iri demonstretur: *Sicut spuma*, inquit Hieronymus, *quæ super aquam est, citò dissoluitur, sic regnum decem tribuum velociter finietur*. Sed prætereà aduerto pulchrè omnes principes ac reges spumæ, seu potiùs bullis, quæ super aquam excitantur, conferri: sicut enim in aqua bullæ excitatæ, quò magis intumescunt, eò celerius euanescunt, maiórque earum tumor nihil aliud est, quàm celerior quædam ad exitium progessio: ita maior regum potentia atque superbia, ferè celerioris est ruinæ argumentum vt in omnibus mundi imperiis cernere licet, quæ quò magis potentia & magnitudine, instar bullarum, inflata tumuerunt, eò celeriùs ad ruinam, exitiúmque præcipitarunt: sicut etiam bullæ in aqua subinde aliæ alijs succedunt, sed eundem tandem omnes exitum habent: sic reges omnes alij alios in regnorum successione, & potestate consequuntur, sed tandem omnes sicut bullæ breuissimo temporis spatio euanescunt. Quo de argumento copiosè disserit Philo Iudæus in libro, Quòd Deus sit immutabilis, vbi inter alia: *Ante Macedonum*, inquit, *imperium inclyta fuerat Persarum felicitas, sed vna dies tam ingenti regno finem attulit: Fuit Aegyptiorum perampla & magnifica potentia, sed nubis in modū eius felicitas præteriit. Quid Aethiopes? quid Carthago? quid Africa? quid Pontici reges? quid Europa, Asiáque, & vt compendiò dicam totus orbis habitabilis? Nónne more nauis súsque déque iactatæ marinis fluctibus, nunc aduersis ventis, nunc secundis vtitur? Nam Verbum diuinum choreas in orbe ducit, et omnes gentes circumlustrando nunc his, nunc illis imperia, vel tribuit, vel adimit. Nihil igitur est in humanis rebus præter vmbram, eámque leuissimam, sine mora prætervolantem, eunt enim vltrò citróque tanquam æstuaria.* Hæc Philo, qui quidem illis verbis: *Verbum diuinū choreas in orbe ducit*, ad locum illum Prouerb. citatum: *Ludens in orbe terrarum*, mihi videtur rexpexisse. Rectè igitur Ioannes ex hac vitæ, laborúmque fugacitate fideles ad perseuerantiam in bono adhortatur. Quo eodem argumento vtitur Regius vates Psal. 39. cùm ait: *Sustinentes autem Dominum, ipsi hæreditabunt terram. & adhuc pusillum, & non erit peccator*. In quem locum D. Augustinus: *Ne forte*, inquit, *quia dictum erat, sustinentes autem Dominum sustinentiam istam longissimam putes continuò subiungitur, adhuc pusillum et non erit peccator.*

Lyranus. *Principatuū item quibus Oseæ 10.7.* *Hieronym.* *Principes ac reges bullæ.* *Philo.* *Eorumdem breuitas pulchrè describitur.* *Psalm. 36.9.* *Augustinus.*

III. Secundò, Notandum est verbum illud, *Oportet*, Cùm enim sermo sit de Ecclesiæ, persecutionibus, laboribúsque iustorum mirum est, quod dicitur, *Oportere* seu necesse esse, vt fiant. Et quidem quod attinet ad Ecclesiam vniuersam, missis interim alijs rationibus, quæ in decursu huius operis sæpe incidunt, necessitatis huius ratio ea traditur à Patribus ferè omnibus, & instituto Ioannis progressum Ecclesiæ describentis est maximè consentanea, quòd Ecclesia persecutionibus ipsis augescit: quam ob causam Iustinus in Dialogo cum Tryphone, persecutionem Ecclesiæ, putationi vineæ comparat. *Vt enim*, inquit, *vineæ putatione ad vbertatem pronocantur, ita Ecclesia persecutionibus crescit*. & Tertullianus in Apologetico, cap. vlt. *Plures*, inquit, *efficimur, quoties metimur à vobis, semen est sanguis*

Persecutionibus augescit Ecclesia. Iustinus.

guis Christianorum. Atque ad hanc seminis similitudinem allusit D. Leo serm. 1. de sanctis Petro & Paulo, cùm dixit: *Non minuitur persecutionibus Ecclesia, sed augetur, & semper Dominicus ager segete ditiore vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur.* Eòdem pertinet quod ait D. Chrysostomus, serm. in Iuuentium, & Maximum martyres. *Sicut*, inquit, *planta rigata magis crescunt, ita & fides nostra oppugnata magis floret, neque horti aquis irrigati ita germinãt, vt Ecclesia, si martyrum sanguine irrigentur.* D. Leo. Chrysost.

IIII. Præterea, ea etiam est ratio communis Patrum, oportere scilicet Ecclesiam varijs persecutionibus exerceri, vt diuina virtus in Ecclesia tuenda aduersus omnes persecutionum impetus magis eluceat: enim verò tantùm abest, vt Ecclesia persecutionibus fracta corruerit, vt ipsa potiùs tyrannorum eam persequentium vires fregerit. Id quod multo antè eleganti similitudine prædictum fuit à Zacharia, cap. 12. *Et erit in die illa, ponam Hierusalem lapidem oneris cunctis populis: omnes qui leuabunt eum, conscisione lacerabuntur*, cuius similitudinis elegantiam exponit D. Hieronymus in commentarijs suis super Zachariam. *Mos*, inquit, *est vrbibus Palæstinæ, & vsque hodie per omnem Iudæam vetus consuetudo seruatur, vt in viculis, oppidis, & castellis, rotundi ponantur lapides grauissimi ponderis, ad quos iuuenes exercere se soleant, & eos pro varietate virium subleuare, alij ad genua, alij ad vmbilicum, alij ad humeros, & caput, nonnulli super verticem, erectis iunctisq; manibus magnitudinem virium demonstrantes, pondus extollunt. In arce Atheniensium iuxta simulachrum Mineruæ vidi sphæram æneam grauissimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corpusculi mouere vix potui: cùm autem quærerem quidnam sibi vellet, responsum est ab vrbis eius cultoribus, athletarum in illa massa fortitudinem comprobari. Sensus ergo iste est; Ponam Hierusalem cunctis gentibus quasi grauissimum lapidem subleuandum, leuabunt quidem eam, & pro virium varietate vastabũt: sed necesse est vt dum leuatur in ipso nixu, & leuatione ponderis grauissimus lapis scissuram aliquam in leuantium corporibus derelinquat. Super Ecclesia verò sic interpretari potest, quòd cuncti persecutores, qui contra domum Domini dimicarunt, inebrientur eo calice, quem vniuersis gentibus propinat Hieremias, vt bibant, & inebrientur, & cadant, & vomant, & insaniant.* Hæc Hieronymus. *Ecclesia patiendo tyrannos vicit.* *Zach. 12. 3.* *Hieronym.* *Explicatur Zachar. locus & illustratur.*

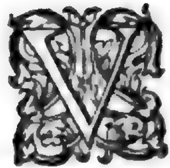
V. Quod verò attinet ad vnumquemque Sanctorum, cur oporteat eos laboribus exerceri, fusè disserit Chrysost. homil. 1. ad populum Antiochenum, expendens illud Pauli ad Timotheum, cùm eum hortatus fuit, vt modico vino vteretur propter frequentes stomachi infirmitates, vbi quamplurimas huius necessitatis causas enumerat, quas breuiter perstringemus. Prima est. Ne arrogantia Sancti extollantur propter meritorum & miraculorum magnitudinem, iuxta illud Psal. 118. *Bonum mihi, quia humiliasti me.* & 2. ad Corinth. 12. *Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, &c.* Secunda. Ne cæteri de ipsis maiora cogitent, quàm humana patitur conditio, eisque aliquid diuinitatis inesse arbitrentur. 2. ad Corinth. 12. *Parco autem ne quis me existimet supra id quod videt in me.* Tertia. Vt mira Dei virtus per debilia instrumenta operantis eluceat, iuxta illud 2. ad Corinth. 12. *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.* Vbi *virtus*, pro fortitudine sumitur, cùm sit Græcè δύναμις Sic Pharaonem & Magos per ciniphes in suæ potentiæ admirationem conuertit Exod. 8. Et trecentis viris iisque timidissimis, vt notat Theodoretus in quæstionibus super librum Iudicum (quanquam id ex contextu non rectè colligit) innumerabilem Madianitarum multitudinem duce Gedeone fugauit. Iudic 7. Vnde apud Ioëlem, cap. 2. Erucam magnam virtutem suã appellat, vt aduertit idem Chrysost. homil. 8. in cap. 4. 2. ad Corinth. Quarta, vt Sanctorum virtus, & pa- *Sanctos laborib. exerceri cur oporteat ex Chrysost.* *Prima causa.* *Psal. 118. 71.* *2. Cor. 12. 7.* *Secunda.* *2. Cor. 12. 6.* *Tertia.* *2. Cor. 12. 9.* *Exod. 8. 18.* *Iudic. 7. 23.* *Ioel. 2. 25.* *Quarta.*

tientia non mercedis causa Deo seruientium declaretur, vt patet in Iob: de quo
Iob.1.10. Sathan ad Deum dicebat cap.1. *Nunquid Iob frustra*, id est gratis, *timet Deum? nónne tu vallasti eum, ac domum eius vniuersamq́, substantiam per circuitum.* Tunc verò dominus, vt ostenderet, Iobum non mercedis alicuius gratia virtutem colere,
Quinta. permisit vt à Sathana bonis omnibus spoliaretur. Quinta. Vt de resurrectione cogitemus. Dum enim Deus dilectos suos in hac vita affligi patitur, planè significat, expectandam esse alteram, in qua digna eorum laboribus præmia tribuan-
1. Cor.15.19. tur. 1. ad Corinth. 15. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus* Et iterum. *Si secundum hominem ad bestias pugnaui Ephe-*
Ibidem 32. *si, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?* In hũc sensum interpretatur D. Chry-
Rom.5.4. sostomus illud ad Rom. 5. *Tribulatio patientiam operatur, patientia verò probatio-*
Sexta. *nem, probatio autem spem*, id est, *resurrectionis*. Sexta. Vt alij exemplo sanctorum
Matth.5.11. ad patientiam excitentur, iuxta illud Matth. 5. *Beati estis, cùm maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, gaudete, & exultate quoniam merces vestra mul-*
Tob.2.12. *ta est in cælo, sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos.* Et Tob. cap. 2.
Vir patiens legitimus Dei filius. *Hanc tentationem ideo permisit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob.* Intelligentes nimirùm, illum non nothum, sed legitimum esse Dei filium, qui in hac vita laboribus exercetur: quo argumento vti-
Hebr.12.7. tur Paulus ad Hebr. 12. *Tanquam filijs*, inquit, *vobis offert se Deus, quis enim filius, quem non corripit pater? quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri, & non filij estis*, vbi, pro *adulteri* legendum est, *adulterini*, cùm habeatur Græcè νόθοι, id est spurij, & illegitimi: atque eam puto esse causam, cur Paulus Titum filium suum legitimum appellarit, quoniam scilicet, multos, sicut idem Paulus, propter fidem, labores, & persecutiones tolerabat: etenim vbi nos
Ad Tit.1.4. legimus, cap. 1. epist. ad Titum, *Tito dilecto filio*, habetur Græcè γνησίῳ τέκνῳ id est,
Septima. legitimo filio. Septima. *Ne quando exhortamur vos*, inquit Chrysost. *ad illorum*
Chrysost. *virtutem, alterius ipsos naturæ fuisse cogitantes ob gestorum magnitudinem, torpeatis.*
Iacob 5.17. Quo argumento vsus est Iacobus Apostolus cap. 5. suæ Canonicæ cùm dixit,
Octaua. *Helias homo erat in passionibus similis nobis.* Octaua. Vt discamus, quos beatos, quos
Psal.143.13 miseros, putare debeamus, iuxta illud Psal. 143. *Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud, oues eorum fœtosæ abundantes in egressibus suis: Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt.* Tu verò Regie vates quid sentis: *Beatus populus cuius Dominus*
Postrema. *Deus eius*, id est, non pecunijs affluens, sed pietate glorians. Nona, & postrema,
2 Cor.4.17. vt coronæ illis augeantur iuxta illud 2. ad Corinth. 4. *Id quod in præsenti est mo-*
Pauli pulchra antithesis. *mentaneum, & leue tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Quo loco obseruanda est elegans Apostoli antithesis, nimirùm, id, supra modum: in præsenti, in sublimitate: momentaneum, æternum: leue, pondus: tribulationis, gloriæ: est, operatur. Porrò aduerte, pro eo quod vulgatus transtulit, *Supra modum in sublimitate*, haberi Græcè καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν, hoc est ad verbum, secundum excellentiam, per excellentiam,
Hyperbole verissima. seu secundùm hyperbolem: per hyperbolem: qua conduplicatione epitasis exprimitur, vt indicetur, magnitudinem gloriæ superare magnitudinem laborum huius vitæ, si secundùm se spectentur, maximo quodam excessu, & maximè hyperbolico interuallo. Idcirco enim bis hyperbole geminatur, quæ tamen hyperbole verissima est, cùm diuinæ nitatur promissioni: non sicut hominum promissiones, qui montes aureos, & multò maiora quàm tribuant, pollicentur per hyperbolem scilicet, quæ meritò apud illos, ementiens superiectio describitur.

Expositio

Expositio illorum verborum, *Et significauit mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi, quæcumque vidit.*

SECTIO TERTIA.

VT tota hæc sententia fiat illustrior, eiúsque cum superioribus nexus intelligatur, sunt priùs nonnulla necessariò explicanda. Atque illud imprimis docendum, quo sensu verbum, *significauit*, accipere oporteat. Etenim plerique existimarunt, pro signauit, seu sigillo obsignauit, positum esse. In his Rupertus, *significauit*, inquit, *hoc loco idem est, ac si diceret, signauit, id est quibusdam imaginum sigillis clausit.* Idem putauit Ambrosius Ansbertus, qui cùm sibi illud obstare arbitraretur, quòd non signauit, sed *significauit*, dictum esset, bellè sibi nodum vir alioqui doctus dissoluere visus est, occurrens more scripturarum, syllabarum, numerum crescere, *sicut*, inquit, *in beata Redemptoris passione non est dictum, colaphis eum cæderunt, sed ceciderunt*, quasi aptè, cæderunt, dici potuisset. Tum verò in eo hi auctores valdè laborant, quomodo cum paulo antè præcessisset, *Palam facere seruis suis*, & in fine Apocalypsis præcipiatur Ioanni, *Ne signaueris verba prophetiæ huius*, modò tamen dicatur, signauit, hoc est sigillauit seruo suo Ioanni. I. *Significare hic quid.* *Rupert.* *Ansbert.*

II. Et verò nos inficiari haud possumus, verbum Græcum σημαίνω, quo vtitur hoc loco Ioannes, est enim Græcè pro, *Significauit*, ἐσήμανεν, tantùm pro significare, sed etiam pro sigillo obsignare, vsurpari: quanquam enim Græcè σφραγίζω & σφραγίζομαι propriè sit signare, & sigillo obsignare, vnde σφραγὶς sigillum dicitur: & σημαίνω communiter sit significare, tamen sæpe σημαίνω idem est, quod σφραγίζω, sic namque vsurpauit Pausanias in Laconicis, vbi agens de rege Polydoro regis Alcamenis filio, sic ait: ὃν ἐς τοσοῦτο τιμῆς προήχασιν, ὥστε οἱ τὰς ἀρχὰς ἔχοντες ὁπόσα δεῖ σημαίνεσθαι τοῦ Πολυδώρου σημαίνονται εἰκόνι, hoc est, quem tanto honore Lacedæmonij præ aliis regibus affecerunt, vt magistratus quæcunque obsignare est necesse, Polydori imagine obsignent: qua eadem significatione affine verbum σημειόω, in sacris etiam literis vsurpatur, veluti Psalmo 4. vbi pro eo quod nos habemus, *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine*, habent 70. ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου Κύριε. Cæterũ addimus σημαίνειν, hoc loco non esse sigillo obsignare, sed significare, vt rectè vertit interpres, quoniam licet apud Pausaniam iam citatum, aliósque prophanos autores, pro obsignare, interdum ponatur, nusquam tamen, quod sciam, in sacris literis in ea significatione acceptum reperitur: non est autem aliquid, quod nos cogat, hoc tantùm loco præter scripturæ consuetudinem, pro obsignare, positum esse, confiteri: quare *significauit*, idem est, atque indicauit, ostendit, declarauit: simúlque ille scrupulus eximitur, qui Rupertum, & alios pungebat, quomodò obsignauit dictum esset, cùm paulò antè dictum fuisset, *Palàm facere seruis suis*. Deinde additur, *Mittens per Angelum suum seruo suo Joanni.* Illud *seruo suo Joanni*, potest, & ad *significauit*, & ad *mittens*, referri: vt sit sensus: Christum hanc Apocalypsim significasse seruo suo Ioanni, misso ad illum Angelo, qui eam illi indicaret: aut hanc Apocalypsim significasse, misso Angelo ad seruum suum Ioannem: sed vtrouis modo accipias, idem semper sensus redditur. Ex his verbis Arethas diuinitatem Christi optimè colligit, cui videlicet & Angeli famulentur, & sancti seruiant: itaque ait, cùm anteà Ioannes de Christo, *Psalm. 4. 7.* *Significare nusquam in sacris pro obsignare.* *Significare hic idē quod indicare.*

Christus Deus & homo. vt homo est, locutus fuisset, cùm dixit *Iesu Christi*, eorum mysteriorum, quæ hoc opus complectitur, factam à Deo reuelationem fuisse, modo eiusdem diuinitatem explicasse, cùm se eius seruum, & Angelum famulum appellauit.

III. Denique subiungitur, *Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi quæcunque vidit.* Græcè est, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσα εἶδε. hoc est, qui testificatus est verbum Dei, & testimonium Iesu Christi, quæcunque vidit: Vbi imprimis aduerte, verbum ἐμαρτύρησε ad omnia sequentia pertinere, vt dicatur Ioannes testificatus verbum Dei, & testificatus testimonium Iesu Christi, & testificatus quæcunque vidit. *Per verbum Dei quid intelligat Ioannes.* Per verbum Dei, Christum ipsum intellige, quem Ioannes, & verbum, & verbum Dei appellare consueuit, veluti in principio Euangelij, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum,* Et Apocalyp. 19. *Et vocatur nomen eius Verbum Dei.* Sed quæres, de quó-nam testimonio loquatur Ioannes, quod de Verbo Dei, hoc est de Christo perhibuerit. Plerique vt *D. Ambros. Rupertus. Ansbert.* D. Ambrosius, Rupertus, Ansbertus, & alij existimant, sermonem esse de ipso Ioannis Euangelio, in quo ipse illustrissimum de Christi diuinitate testimonium præbuit, cùm dixit: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*: & paulò post, *Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre plenum gratiæ, & veritatis*: quæ nobis expositio non probatur, cum initio horum commentariorum ostensum sit, Ioannem Euangelium non antè, sed post Apocalypsim scripsisse: quò fit, vt cùm hoc loco dicit, se testimonium perhibuisse Verbo Dei, nullo pacto ad Euangelium, quod nondum ediderat, respexisse, credendus sit. Existimamus loqui Ioannem de testimonio, quod prædicatione sua de Christi diuinitate, & operibus admirandis perhibuit propter quod testimonium fuit in feruentis olei dolium coniectus, *Ioannes testimoniũ perhibuit prædicando, & patiendo.* & in Pathmon insulam relegatus. Et quoniam, vt suo loco dicemus, illustre quiddam est, & magnificum, Christum non tantùm prædicando, sed etiam patiendo testari, idcircò Ioannes hanc veluti notam nomini suo, vt potè nobilem, & gloriosam adnectendam putauit, ex qua tanquam discipulus ille à Christo dilectus, & verus eiusdem Christi amator dignosceretur.

IIII. Difficiliorem explicatum habet, quod sequitur: *Et testimonium Iesu Christi*: Nonnulli recentiores sic interpretantur, vt sit explicatio eius, quod præcesserat. quòd nimirùm Verbum illud Dei, de quo perhibuerat testimonium, sit ipse Iesus Christus, quasi dictum sic: *Per testimonium Iesu Christi, quid recentiores.* Testimonium quod perhibuit Verbo Dei, est testimonium Iesu Christi, cùm idem sit Verbum Dei, & Iesus Christus. Apta esset interpretatio, si ita sine interposita coniunctione legeremus, *Qui testimonium perhibuit Verbo Dei, testimonium Iesu Christi*, tunc enim verba illa, *Testimonium Iesu Christi*, per appositionem dicta viderentur, illo sensu. qui testimonium, inquit perhibuit verbo Dei, quod est testimonium Iesu Christi, seu de Iesu Christo testimonium perhibere: verùm cùm coniunctio, *Et*, Græcè, & Latinè intercedat, legendúmque sit hoc modo. *Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi*, duriuscula videtur eiusmodi interpretatio. Alij aliter exponunt, sed non rectè etiam textum connectunt. Nobis non displicet Nico- *Zegeri expositio præfertur.* lai Zegeri expositio, testimonium Iesu Christi hoc loco, non pro testimonio à Ioanne perhibito, sed à Christo per passionem dato, accipiendum esse, subaudiendúmque, vt superiùs diximus, verbum ἐμαρτύρησεν & ita legendum, qui testificatus est testimonium Iesu Christi: illúdque significare Ioannem, se non solùm de diuinitate Christi, eiúsque operibus admirandis testimonium perhibuisse, sed de eius etiam passione, quam μαρτυρίαν id est, testimonium appellat, eo planè

planè sensu quo obitus eorū, qui pro Christo mortem oppetunt, martyrum, hoc est testimonium, & eos martyres, hoc est, testes nuncupamus: idem enim est, Græcè ἡ μαρτυρία siue τὸ μαρτύριον, ac Latinè testimoniū, & μάρτυρ idē quod, testis, quæ appellatio aptissimè quadrat in eos, qui pro fide sanguinem vitámque profundunt, quoniam sic fidem, quam corde tenent, moriendo testificantur. Ita igitur totum hunc locum accipe, significauit mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni, qui testificatus est verbum Dei, hoc est, de Christi diuinitate testimonium præbuit, & testificatus est etiam testimonium, siue martyrium Iesu Christi quod in sua humanitate moriendo perfecit, hoc est, de passione etiam, & morte eiusdem Christi testimonium perhibuit: atque adeo vtramque Christi naturam diuinam scilicet, & humanā testatus est: cum qua expositione concinit quod ipse Ioannes posteà in Euangelio conscripsit. Nam cùm post descriptam Christi passionem & mortem, tandem latus eius apertum, ac sanguinem, & aquam ex eo perfluxisse, dixisset, statim subiunxit cap. 19. *Et qui vidit testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius.* Possumus etiam sic interpretari, testificatus est testimonium Iesu Christi, hoc est: testimonium perhibuit de prędicatione Iesu Christi, quæ testimonium dicitur, quoniam Christus sua prædicatione veram Dei cognitionem & fidem ad salutem necessariam testabatur, iuxta illud apud Ioannem cap. 18. *Ego ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati.* *Christi prædicatio quid testabatur.*

Denique addit Ioannes, *Quæcunque vidit*: Græcè est ὅσα τε εἶδε, id est, & quæcūque vidit: licet sine coniunctione legamus, sæpe enim apud Græcos particula τε, redundat & magis ornatus, quàm connectionis gratia, adhibetur, idem sensus efficitur, docet enim Ioannes se ea, quæ de Verbo Dei testificatus est, non ab aliis prioribus magistris accepisse, sed per se ipsum vidisse: quod quidem eò dicit, vt maiorem fidē dictis suis, & operibus conciliet. In nonnullis exemplaribus Græcis, vt auctor est Arethas additur, καὶ ὅσα ἤκουσε καὶ ἅτινα εἰσὶ, καὶ ἅτινα δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, hoc est, & quæcunque vidit, & quæcunque sunt, & quæcunque oportet fieri post hæc. Sed ea tamē superuacanea sunt, nec in correctioribus exemplaribus habentur, quæ secutus est vulgatus interpres. V. *Testis oculatus præstat aurito.* *Arethæ additio reiicitur.*

Porrò cum ait. *Quæcunque vidit*, quamuis plerique velint, loqui tum de iis, quæ ad humanitatem Christi, tum de iis, quæ ad eiusdem diuinitatem pertinent, quorum illa carnis, hæc mentis oculis conspexit, tamen præcipuè videtur ea intelligere, quæ exterius à Christo gerebantur, cuiusmodi erat prædicatio, miracula, & ea quæ in eius passione, & morte acciderunt: Hæc enim potissimū *videndi* verbum complectitur, si paulò fusiùs sumatur, extendatúrque vt sæpe aliàs in sacris literis, ad reliquos corporis sensus: siquidem Ioannes non tantum de illis operibus loquitur, quæ ipse oculis vsurpabat, sed de illis etiam quæ auditu percipiebat, cuiusmodi erat Christi doctrina: quæcunque igitur hac ratione vidit sua prædicatione testatus est. Quod si quis illud opponat, quod ipsemet Ioannes, ad calcem sui Euangelij scriptum reliquit, se non omnia, quæ Christus gessit in terris, mandasse literis, quin potiùs multa alia, imo & innumera reliquisse, quæ si sigillatim scriberentur, infinitis propemodum libris opus esset, atque adeò illum non omnia quæ vidit vel scripto vel prædicatione testificari potuisse, respondendum est illum cum ait, *Quæcunque vidit*, non omnia planè quæ vidit mathematico more intellexisse, sed ea duntaxat, quæ ad Ecclesiæ doctrinā, salutémque fidelium requirebantur. Atque hæc de superiorum verborum nexu, & expositione dicta sint, quæ quoniam multum negotij facescunt interpretibus, aliquantò minutiùs expendenda putauimus. VI. *Quæ sint ea quæ Ioannes vidit.* *Obiectio.* *Respōdetur.*

Beatus qui legit, & audit verba prophetiæ huius, & seruat ea, quæ in ea scripta sunt, tempus enim propè est.

SECTIO QVARTA.

QVAMVIS modò Græcè sint μακάριος ὁ ἀναγινώσκων καὶ οἱ ἀκούοντες καὶ τηροῦντες, id est, Beatus, qui legit, & qui audiunt, & seruant, vulgatus tamen haud dubiè legit in correctioribus exemplaribus ὁ ἀκούων καὶ τηρῶν, hoc est, *Qui* *Expositio Aretha non probatur auctori.* *audit, & seruat*: quare non est cur mysterium in ea numerorũ diuersitate quæramus: legere ad peritos, audire ad simplices, seruare ad vtrosque pertinet. Arethas existimat, audiendi verbum hoc loco perfectam auditionem cum obseruatione coniunctam adsignificare: sic enim ait, Beatos appellat circunspectè admodum non legentes duntaxat, sed & audientes, efficaci videlicet, & in opus prodeunte auditione. Quę tamen expositio nobis non placet, quamuis enim audire sæpe in sacris literis, pro audire obtemperando sumatur, hoc tamen loco non ita accipitur, alioqui superuacaneũ esset, quod sequitur, *Et seruat ea, quæ in ea scripta sunt.* *Lutherus.* Hoc loco abutebatur Lutherus ad eleuandam libri huius auctoritatem, quia, vt aiebat, Apocalypsis asserit fore beatos eos, qui seruant, quæ in ea scripta sunt, cũ tamen nemo intelligat, quænam illa sint, propter summam libri obscuritatem: nec enim videbat, quamuis multa sint in hoc opere vaticinia obscurissima, permulta tamen etiam esse præcepta clarissima, vt de constantia in persecutionibus, de execrandis hæreticis, de patientia, de fide retinenda, de metuendis diuinis iudiciis, denique de amandis promissis cælestibus.

II. Primò. Notandum est, ex hoc loco rectè colligi, non satis esse ad salutem scire *Rom. 2. 13.* Dei præcepta, nisi etiam obseruentur; iuxta illud ad Rom. 2. *Non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.* Et Iacob. 1. *Estote factores* *Obseruatio præceptorũ.* *verbi, & non auditores tantum, fallentes vosmetipsos.* Eam ob causam diuina mandata appellantur viæ in sacris literis, quia per ea incedendum est obseruationis pe- *Psal. 118. 1.* dibus, quemadmodum testatur Regius vates Psalm. 118. *Beati immaculati in via,* *Dei mãdata.* *qui ambulant in lege Domini.* Et iterum, *Viam mandatorum tuorum cucurri.* Vnde *Ibidem 32.* claudi appellantur ij, qui cùm fidem & doctrinam habeant, operibus carent, aut *3 Reg. 18. 21.* *Fides sine operibus quid.* certè prauis operibus, quasi tibiis affectis innituntur, iuxta illud 3. Reg. 18. *Vsquequo claudicatis in duas partes?* quem locum ita Septuaginta transtulerũt, *Vsquequo claudicatis in ambobus poplitibus vestris?* seu vtroque pede, fidei videlicet, & ope- *Augustinus.* rum: quæ obseruatio est D. Augustini in quæstionibus super Euangelia, quæst. 19. *Rupert.* & Ruperti in cap. 4. Michææ, vbi Hierusalem appellatur ciuitas claudicans, quo loco docet Rupertus, Iacob Patriarcham in figuram Iudaici populi altero pede claudicasse, id quod etiam in eandem sententiam exposuit D. Gregorius lib. 19. *Iob. 29. 15.* Moralium cap. 21. super illa verba Iob, cap. 29. *Oculus fui cæco, & pes claudo. Rectè* *Gentilis populus cæcus Iudaicus claudus, ex Greg.* inquit, *potest cæco Gentilis populus, claudo autem Iudaicus comparari: Gentilis quippe quasi oculos non habuit, quia non recepta lege non vidit, quò ire debuisset, at contra Iudaicus, habens oculos, claudus fuit, quia legem quidem tenuit, sed in ea gressum recti operis non tetendit: alias enim voce Domini dictum non fuisset,* Psalm. 17. *Filij alieni inue-* *Psal. 17. 46.* *terati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.* Itaque pes recti operis pedem fidei, siue *Opus bonum pes fidei.* doctrinæ, quasi fulcit, quia nimirum fides operibus nititur ne omnino corruat: *Hebr. 10. 38.* quod eleganter dictum est à Paulo ad Hebr. 10. illis verbis, *Iustus ex fide viuit: Quod si se subtraxerit non placebit animæ meæ.* Quem locum expendens Turrianus *Turrian.* noster libro 4. pro epistolis Pontificiis cap. 4. *Non dixit*, inquit, *si non crediderit, sed si se subtraxerit, nimirũ fidei, ille autẽ fidei se subtrahit, qui fidei per opera nõ obedit,*

atque ita illam facit corruere, quod Apostolus statim declarat, subiungens, nos autem non sumus subtractionis filij in perditionem, sed obedientiæ in acquisitionem animæ. Cernis non dixisse, sed fidei, quia non fidem, sed obedientiã opposuit subtractioni fidei. Habemus etiam huius rei typum apud Ezechielem ca. 1. vbi sub pennis illorũ quadriformium animalium manus hominis apparuerunt, quia nimirum fides & cognitio rerum Diuinarum, qua veluti alis in altum efferimur, manu, id est, operatione & obseruatione mandatorum niti & sustentari debet. Denique qui legem non seruat, negat ei (tanquam Domino, & viro mulier) debitum famulatũ. Nam quod lex sit veluti Dominus, & vir, ius habens in eos, quibus est imposita, docuit Paulus ad Rom. 7. cùm dixit, *An ignoratis fratres, scientibus enim legem loquor, quia lex dominatur in homine quanto tempore viuit: nam quæ sub viro est mulier, viuente viro, alligata est legi.* Quanquam enim & Græcè, & Latinè ambiguũ sit, num illud, *Viuit*, ad legem an ad hominem referri debeat: tamen Origenes li. 6. in epist. ad Rom. ad legem refert, vbi sic Pauli locum explanat, *Nunquid*, inquit, *ignoratis, quia lex vnicuique mancipato, & seruienti sibi dominatur, sicut vir iunctæ mulieri: sed sicut virum, cui subiecta fuerat mulier, si accidat mori, libera efficitur mulier, ita is qui sub lege est, si accidat legem mori, ab operibus legis liber efficitur.* Hæc ille. Itaque Origenes legem viro, hominem subiectũ legi, mulieri comparat: sicut igitur mulier dum vir eius viuit, non debet sese ab eius subiectione & obsequio subtrahere, ita vir dum lex viuit, hoc est, vim obligandi obtinet, debet sese ei per obseruationem, & opera subiicere. Aduerte autem pro eo, quod nos habemus *Dominatur*, haberi Græcè κυριεύει, quod non tantum significat dominari, sed ius & auctoritatem habere: vt intelligas eum, qui legem nouit, nec tamen seruat contra ius facere legis, eíque auctoritatem debitam detrahere, quæ tunc retinetur, cum non tantùm noscitur, sed etiam impletur. Cæterùm de hoc argumento sæpe sese offeret in hoc opere occasio disserendi.

Ezech. 1. *Rom 7. 1.* *Origenes.* *Dominium legis cui simile.* *Auctoritati legi qui detrahant.*

Secundò. Addit Ioannes, *Tempus enim propè est*, quod dupliciter exponi potest vno modo, vt dicatur esse propè vltimum mundi tempus, si breuitas huius vitæ cum æternitate conferatur, vt supra diximus. Altero, quemadmodum vult Arethas Episcopus, vt dicatur esse propè, si consideremus amorẽ, desideriúmque iustorum, plurima pro Christo, & longissimo tempore patiendi: vndè etiam breue spatium illis videtur, quod vsque ad mundi finẽ excurret. ἐγγὺς, inquit Arethas: ὁ καιρὸς τῆς μακαριότητος τῷ διαπύρῳ γὰρ τῆς ἀγάπης τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ· διὸ καὶ τὸ ἀνένδοτον τῆς περὶ ταῦτα προσκαρτερήσεως αὐτοῖς ἐργασίας, οὐδ' εἰς παράτασιν χρόνου ἢ ἀποκατάστασιν νομισθείη. Quæ ita Latinè poteris reddere, Tempus propè est beatitudinis, hoc enim ex ignita charitate proficiscitur eorum, qui Dei mandata custodiunt: atque idcircò perseuerantia operandi circa hæc illis accedit, vt temporis prorogationem, instaurationémve pro nihilo ducant: sic Iacobo Patriarchæ septem anni, quos pro Rachele seruiebat, pauci dies videbantur præ amoris magnitudine. Gen. 29. Quod si quis quærat, cur Iacobo septem illi anni pauci dies præ amoris magnitudine viderentur, cum potiùs amor efficiat, vt amatę rei dilatio, quantumcumque breuis, longa amanti videatur; respõdet Aug. in qq. super Gen. q. 88. *Quod scriptum*, inquit, *est, seruiuit Iacob pro Rachele annis septem, & erant in conspectu eius velut pauci dies, eo quòd illam diligebat, quærendum quomodo dictum sit, cum magis etiam breue tempus longum esse soleat amantibus: dictum est ergo propter laborem seruitutis, quem facilem & leuem amor faciebat.* Idcircò autẽ additum est hoc à Ioanne, ne videlicet iustus animum contrahat, existimans diu sibi esse cum suis hostibus dimicandum: quin potiùs ingentes animos sumat, intelligens propè esse illud tẽpus, quo emenso, laboriosæ huius vitæ curriculo, co-

II. Iustorum patiendi desiderium. *Gen 29.* *Dubium.* *Soluitur ex Augustino.*

Quò propior corona, eò acriùs dimicandum. ronam gloriæ consequatur: quemadmodũ & improbi digna suis sceleribus supplicia, qui etiam his verbis deterrentur. Et multò magis concinit hæc ratio cum ea viæ similitudine paulò ante à nobis tradita: gaudens enim iter facit, qui parum sibi iam viæ conficiendum intelligit. Hoc eodẽ argumẽto vtitur Apost. ad Hebr. 10. cùm ait, *Sed consolantes & tanto magis, quantò videritis appropinquantem diem.* Qui locus de die iudicij planè intelligitur, eúmque expendens D. Greg. li. 5. Moral. c. 3. *Qui thesaurum*, inquit, *effodientes quærunt, quantò fiunt viciniores ad finem, tantò se exhibent ardentiores*: quasi dixerit, thesaurum quæritis, sed eò quærere ardentiùs debetis, quò iam iuxta quæsitum aurũ propiùs peruenitis. Hæc Gregor. Eòdem pertinet illud ad Rom. 13. *Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere, nunc enim propior est nostra salus quàm cùm credidimus, nox præcessit, dies autem appropinquauit, abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honestè ambulemus, non in comessationibus, & ebrietatibus, &c.* Vbi Apostolus ex eo, quòd transacta nocte superiorum temporum, incipiat dies legis gratiæ, magis ac magis illucescere, propter aduentum Christi solis iustitiæ, atque adeò propiores iam simus ad salutem gloriæ recipiendã, argumẽtatur ad sectandam maiori conatu, & contentione morum probitatem. Sic hunc locum interpretatur Origenes li. 9. comment in Epist. ad Rom. *Sciendum*, inquit, *est aduentum lucis huius, & diei duplici modo accipiendum, & generalem omnibus, & vnicuique specialem: generalis lux, diésque omnibus aderit, cũ futuri seculi tempus aduenerit, ad cuius comparationem præsentis huius mundi spatium tenebræ appellãtur: quod tempus labentibus quotidie diebus appropiat, & ideò nostra salus quotidie fit propior: sicut & Dominus cum consummationis mundi signa distingueret dixit, Cum videritis hæc omnia, leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.* Hæc, & alia deinceps Origenes. Porrò aduerte illud quod præcessit, *Et hoc scientes tempus*, posse quoque ita explicari, vt vim habeat exaggerandi: adhortetúrque nos Apostolus ad amorem proximi, de quo paulò ante disseruerat, & ad omnia vitia resecanda, quę postea commemorat, illa recordatione, quòd tempus sit gratiæ, nouæque legis à Christo constitutæ, in qua plus sanctitatis exigitur, quàm in lege naturæ, & veteri exposceretur: quasi dicat: Et hoc, inquit, debetis libentiùs præstare, considerantes tempus in quo estis: similem emphasim habet illa locutio, qua in aliquem ita inuehimur, seruis libidini, & hoc tempore Quadragesimæ? Etenim illud *Hoc* non posse ad tempus referri, quasi dicat Paulus, Scientes hoc tempus, perspicuum est in Græco contextu, est enim, *Hoc*, neutri generis, tempus autem masculini: sic namque habetur Græcè, καὶ τοῦτο εἰδότες τὸν καιρόν.

Heb. 10. 25.

Rom. 13. 11.

Origenes.

In lege gratia plus sanctitatis exigitur.

Ioannes septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia.

SECTIO V.

1\. SEPTEM Ecclesiæ, quibus scribit Ioannes inferiùs nominantur, suntque omnes in Asia minori, quæ nunc Anatolia appellatur: ad eas verò præcipuè scribit, quia earum erat Apostolus, per similitudinem autem earum scribit ad Ecclesias vniuersas. Itáque harum septem Ecclesiarũ nomine, vniuersæ mundi Ecclesiæ accipiendæ sunt, quemadmodũ volunt Primasius, Haymo, Pannonius, Ambrosius Ansbertus, Ioachimus Abbas, Arethas Episcopus, D. Augustinus, seu potiùs Ticonius, & alij. Ratio verò duplex est. Prior, quia numerus septenarius in sacris literis perfectionem, & vniuersitatem significat, teste D. Augustino lib. 11. de Ciuitate Dei cap. 31. veluti Prouerb. 24. *Septies in die cadet iustus, & resurget*, id est, sæpissimè, & quotiescunque ceciderit non peribit. Item Psal. 118. *Septies in die laudem dixi tibi*, id est, sæpius: quanquam respexisse Prophetam ad septem horas

Septem Asiæ Ecclesiis cur scribat Ioan.
Primasius.
Haymo.
Pannon.
Ansbert.
Ioach. Abb.
Areth. Epis.
Augus.
Septenarius numerus quid ex August.
Prou 24. 16.
Psa. 118. 164

tas canonicas in Ecclesia concinendas existimauit D. Basilius serm. 1. de institutione Monachorum,& D. Chrysostomus homil. 59. ad populum Antiochenum. 1. Reg. 2. *Donec sterilis peperit plurimos*, pro quo in Hebræo est, *Peperit septem*. Et Psalm. 78. *Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum*, id est copiosè illos puni. Denique Ecclesiast. 11. *Mitte panem tuum in transeuntes aquas, quia post multa tempora inuenies illum, da partem septem & octo*, vbi est sermo de eleemosyna, & per transeuntes aquas pauperes intelliguntur, vel quia peregrini, atque adeò in multas regiones nauigent, quærendi cibi causa, quemadmodum exposuit Paraphrastes Chaldaicus cùm ita transtulit, *Porrige alimentum tuum pauperibus qui ambulant in nauibus super facies aquarum*, vel quia ipsimet pauperes aquæ transeuntes appellantur, propter labores, quos patiuntur, qui typicè per aquas significari solent: quod verò sequitur, *Da partem septem & octo*, hunc efficit sensum, esto misericors in multos, imo & in multo plures, ac propemodum infinitos si possis: eam enim vim habet numerus octonarius cùm septenario adiungitur. Vbi obiter obserua incredibilem eleemosynæ fructum, qui nunquã perit: nam quemadmodum lignum aliquod in flumen immissum posteà inueniri potest in ipso fluminis ostio per quod se in mare exonerat, ita qui in transeuntes aquas, id est in pauperes, panem suum, & eleemosynam mittit, eam postea inueniet, & recipiet in alia vita, in qua hi fluuij tandẽ influunt: vndè subditur, *Quia post tempora multa inuenies illum*.

D. Basil. D. Chrysost. 1. Reg. 25. Psal. 78. 12. Eccles. 11. 1. Parap. Chal. Pauperes significati per aquas. Locus obscurus elucidatur. Eleemosynæ fructus.

II. Posterior ratio est: quia vniuersa Ecclesia gratiâ septiformis spiritus afflatur, quare rectè per septem Ecclesias à Ioanne significatur, atque in huius rei typum, Elisæo super puerum mortuum incumbente septies puer ad vitam rediens oscitasse describitur. 4. Reg. 4. quia super extinctum populum, id est, orbem terrarum Dominus veniens septies eum fecit oscitare per septem gratiæ dona, quæ Ecclesię communicauit. Et Esaiæ 4. dicitur, *Apprehendent septem mulieres virum vnum in illa die dicentes, inuocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum*. vbi per septem mulieres, septem Spiritus sancti dona intellexit Origenes homilia 3. super Esaiam: Et Diuus Cyprianus libro de exhortatione martyrij: dies quippe qua septem mulieres virum vnum apprehenderunt tempus est redemptionis, quo septiformis Ecclesia septiformi spiritu completa Christum per fidem & charitatem apprehendit, ab eòque petiit, vt suum auferret opprobrium, ne videlicet vltra Iudæi insultantes eam irriderent, quod idola veneraretur. Ex eo, quod Ioannes ad vniuersam Ecclesiam sub nomine septem Ecclesiarum scribat, collige excellentem Ioannis prærogatiuam, quod sit nimirùm vniuersalis Ecclesiæ doctor à Deo constitutus, & regius quidam legatus ad vniuersam Ecclesiam destinatus, vt rectè obseruauit Petrus Damianus serm. 2. de excellentia Beati Ioannis Euangelistæ, his verbis: *Scripsit Ioannes illam nobilem Apocalypsim, quæ profectò cum septem Asiæ Ecclesiis mittitur, omni vniuersali Ecclesiæ, quæ sub septiformi Spiritus sancti magisterio regitur, destinatur: vndè consequens est, vt omnes Ecclesiæ per orbem terrarũ circumfusæ, non dubitent beatum Ioannem communè se habere Doctorẽ, quibus videlicet tanquam egregius quidam regalis imperij nuntius ab Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps Regum terræ, cælitus destinatus gratiam simul & pacem ab eo, qui est, & qui erat, et qui venturus est attulit, ac multa secreti cælestis mysteria patefecit.*

Septem dona Spiritus sancti. 4. Reg. 4. Esa. 4. 1. Origenes. Cyprianus. Prærogatiua Ioannis. Petr. Dam.

Gratia vobis, & pax à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt.

SECTIO VI.

IMMORATVR Apostolus in sua salutatione, precatúrque omnibus diuinam gratiam, qua diuina beneuolentia, & amicitia continetur: & conscien-

tiæ pacem, quæ diuinam gratiam consequitur: sic enim hæc accipienda sunt, idque hoc loco χάρις, & εἰρήνη Græcè significant. Vtrumque verò donum efflagitat à septem spiritibus, qui diuino throno assistunt. Arethas Cæsareæ Episcopus, Primasius, Beda, Haymo, Rupertus, Ansbertus, Lyranus, D. Thomas, Ioachimus Abbas, & reliqui per hos septem spiritus, intelligunt septem spiritus sancti dona omnes in hunc locum, & in cap. 5. huius operis, vbi Ioannes vidit Agnum stantem tanquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem: *Qui sunt*, inquit, *septem spiritus Dei missi in omnem terram*. Quæ tamen expositio duriuscula nobis videtur: nec enim video, quomodo Ioannes pacem postulet à septem donis spiritus sancti, hoc est à rebus inanimis, neque quomodo mitti dicantur in omnem terram, quidquid D. Thomas pro huius rei expositione laboret. Multo minus placet eorum sententia, qui ipsum spiritum sanctum eorum donorum auctorem hoc loco intelligunt. Rectiùs illi sensisse videntur, qui septem hosce spiritus, vniuersam Angelorum multitudinem interpretantur, iuxta numeri septenarij mysterium à nobis paulò superiùs explicatum: sed nec ea sententia concinere videtur cum sacris literis: ob rationem, quam statim afferemus. Arbitramur igitur septem esse supremos spiritus, qui astant antè diuinum thronum, & vniuerso orbi, rebúsque mortalium præsidentes, à quibus inferiores Angeli accipiunt, quæ ad mundi administrationem pertinent. Ratio verò quæ nos mouet ea est, quia constanter in sacris literis septem spiritus dicuntur coram Deo assistere, vt admodùm difficile sit, existimare omnibus iis in locis numerum septenariũ mysticè accipiendũ esse. Enimverò præter duo loca, quæ iam citauimus, legimus Apocalypsis 8. *Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei*. Et cap. 15. 16. & 17. septem Angeli memorantur quasi curam habentes vniuersæ terræ. Denique Tob. 12. *Ego sum*, inquit, *Raphael Angelus, vnus ex septem qui astamus ante Dominum*. Atque hæc sententia est Clementis Alexandrini lib. 6. Stromatum ad finem, vbi fusè agens de numero septenario, sic habet. *Septem sunt quorum est maxima potentia primogeniti Angelorum principes*. Nec verò nobis officit duplex aduersariorum ratio. Primùm enim absurdum existimant priùs nominari septem hos spiritus, quàm Christum, si septem Angeli sunt. Deinde à pietate alienum, quod gratia ab illis postuletur: neque enim absurdum fuit præponi Angelos Christo, cum quo continuanda erat sequens oratio, & laudes ipsius Christi, quas deinceps Ioannes persequitur: & consentaneum pietati est, pacem & gratiam ab Angelis, non tanquam ab auctoribus, sed tanquam ab administris postulare.

Arethas. Primasius. Beda. Haymo. Rupertus. Ausbert. Lyranus. D. Thomas. Ioach. Abb.

Septẽ principes Angeli ante Deum.

Apoc. 8. 2. Tob. 12. 15. Clem. Alex.

Et à Iesu-Christo, qui est testis fidelis.
SECTIO VII.

I. GRATIAM postulat à Christo Domino, quem testem fidelem appellat. Prima expositio, & quidem stricta, est Arethæ Episcopi existimantis, Ioannem loqui de ea confessione, cuius meminit Paulus 1. ad Timoth. 6. *Qui testimonium*, inquit, *reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem*, aitque fuisse eam, cùm dixit Ioann. 18. *Regnum meum non est de hoc mundo*. Secunda, iam latior est Primasij, Haymonis & Lyrani, dicentiũ Christũ appellari testem fidelẽ, quia fideliter dedit de Patre, eiúsque natura testimonium, iuxta illud Ioan. 17. *Et notũ feci eis nomẽ tuũ, & notũ faciã*: quod opere præstitit, cùm dixit Ioan. 14. *Pater in me manens, ipse facit ea*. Et Ioan. 3. *Sic Deus dilexit mundum vt filium suum vnigenitum daret*. Atque ob hanc causam appellatur Christus in sacris literis, facies Patris, quia quemadmodum hominem per faciem cognoscimus, ita Patrem cognouimus per Christum. Sic

Christus testis fidelis. Arethas. 1. ad Tim 6. 13. Ioan. 18 30. Primasius. Haymo. Lyranus. Ioan 17. 26. 14. 10. 3. 16.

Sic intelligendus est locus ille Malachiæ 3. *Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam*: quo in loco loquitur ipse Deus Pater, & appellat Angelum Ioannẽ præcursorem, per faciem autem Christum intelligit: quemadmodum testatur Galatinus libro 3. de Arcanis Catholicæ veritatis cap. 12. Oseæ 6. *Viuificabit nos post duos dies, & in die tertio suscitabit, & viuemus ante faciem eius.* Quem locum exponens Rabbi Moyses. *Viuemus*, inquit, *ante faciem eius, qui est rex Messias, sicut dictum est Psalm. 79. Domine Deus virtutũ conuerte nos, & ostende faciem tuam, & salui erimus.* Vbi faciem tuam Messiam tuum interpretatur. Quæ expositio etiam est D. Hieronymi in commentariis super eundẽ psalmum. Eodẽ modo intelligendum est illud Psalmi 88. *Misericordia & veritas præcedent faciem tuam*, id est, Christum. Sic etiam Theodoretus in quæstionibus super Numeros quæst. 11. intelligit illud Numerorum. 6. Cum Sacerdos populum ita benedicebat ex præcepto Domini, *Ostendat Dominus faciem suam tibi, & misereatur tui, conuertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem.* Vbi Theodoretus vult aduentũ Christi flagitari. Atque ad eum locum videtur allusisse Regius vates, cùm dixit, Psal. 66. *Deus misereatur nostri, & benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri.* Quò etiam videtur referendum illud Ecclesiastici. 36. *Secundum benedictionẽ Aaron da populo tuo.* Vt videlicet etiã hic Messiæ aduẽtus postuletur.

Malach. 3. 1. Galatinus. Osee 6. 3. Rabb. Moys. Psal. 79. 4. D. Hier. Psal. 88. 16. Theodor. Num. 6. 26. Psal. 66. 15. Eccl. 36. 19.

II. Tertia expositio adhuc fusior, & communior est Ruperti dicentis appellari Christum testem fidelem, quia testimonium perhibuit omni veritati, quemadmodum idem Christus testatur Ioannis. 18. *Ad hoc veni in mundum, vt testimoniũ perhibeam veritatis*: quod multò antè prædictum fuerat ab Esai. cap. 55. illis verbis: *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus*, pro quo Septuaginta transtulerunt, *Ecce testimonium gentibus dedi eum, principem, & præcipientem gentibus.* Vbi iam cernis Christum non solùm testem, sed ipsummet testimonium appellari: tametsi autem D. Ambrosius sermone 5. in Psalmũ 118. in illa verba, *Da mihi intellectum*, citans hunc locum Esaiæ, accipiat testimonium passiuè, vt videlicet Christus dicatur testimoniũ, quia omnes Prophetæ eum testati sunt: actiuè tamen sumendum esse, perspicuum est ex nostra editione vulgata, quæ *testem* habet. Quanquam verò Christus omnis veritatis testimonium præbuit, peculiari tamen, imò & præcipua ratione testimoniũ fuit Diuinæ erga nos beneuolentiæ, quemadmodum auctor est Diuus August. in illa verba Psalm. 118. *In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitiis. Testimonia*, inquit Augustinus *sunt ea, quibus Deus, quantum nos diligat, nobis probare dignatur: cùm ergo Christus dicat, Ego sum via*, Ioan. 14. *& humilitas eius carnalis natiuitatis, atque passionis, euidentia sint testimonia diuinæ erga nos dilectionis, proculdubiò via testimoniorum Dei Christus est.* Atque ob eam causam fuit Christus Dominus in illo cælesti arcu, seu Iride figuratus, quam Deus signum, ac monumentum suæ erga homines beneuolentiæ, & reconciliationis esse voluit. Genes. 19. quemadmodum exponit Rupertus lib. 4. in Genesim cap. 36. *Propterea nimirum arcus ille sagitta caret, & in cælum non in terram armatur, quia cælum terræ conciliat.*

Ioan. 18. 37. Esai. 55. 4. D. Ambros. Psal. 118. 34. Christus diuinæ in homines beneuolentiæ testimonium. D. August. Psal. 118. 14. Ioan. 14. 6. Christus in arcu cælesti figuratus. Rupertus.

III. Illud hoc loco est aduertendum. Quamuis Pater testimonium de Christo perhibuerit. Matth. 17. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*: quo etiam sensu D. Chrysostomus homilia 43. in Ioannem, & Euthymius etiam in Ioannem, interpretantur illud Ioan. 6. *Hunc enim Pater signauit Deus*, seu vt Græcè habetur *sigillauit*, quia Pater signo suo, id est, testimonio tàm voce, quàm miraculis, Christum ab aliis hominibus secreuit, & quasi nota distinxit, sigillóque filium suum esse demonstrauit, quod & ipse Christus confitetur, Ioan. 5. *Qui misit me Pater ipse testimonium perhibuit de me.* Quamuis etiam Spiritus sanctus te-

Matth. 17. 5. Chrysost. Euthym. Ioan. 6. 27. Signum pro testimonio. Ioan. 5. 37. Christum signari à Patre quid.

1 Ioan. 5. 6. Ioan. 15. 26. stis Christi fuerit, iuxta illud 1. Ioann. 5. *Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas.* Et Ioan. 15. *Cùm venerit Paracletus, ille testimonium perhibebit de me.* *Christus cur per excellentiam testis.* Nihilominus Christum, per excellentiam appellari testem multas ob causas, quæ ipsi peculiari ratione conueniunt.

IIII. Prima est, Quia cùm sit verbũ Patris, atque adeò, ab eo procedens per actũ intellectus, ex vi suæ processionis potest testari, & eloqui, quæ Pater intelligit. *Prima ratio. Ioan. 3. 11.* Qua ratione vsus est ipse Christus Ioann. 3. *Amen Amen dico tibi quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis.* *Ibidem. 31. Ioan. 8. 38.* Et ibidem Ioannes Baptista loquens de Christo sic ait, *qui de cælo venit super omnes est, & quod vidit, & audiuit hoc testatur.* *Christus testis oculatus, & auritus.* Et Christus Ioannis. 8. *Ego*, inquit, *quod vidi apud Patrem, & quæ audiui ab eo, hæc loquor.* Vbi obiter obserua Christum esse testem & oculatum, & auritum, atque adeò fidelissimum, quippe qui vidit, & audiuit ea, quæ loquitur. Dicitur autem videre, quia verè videt suam essentiam, quæ est Patris: audire autem, quia scientiam habet à Patre. *Secunda. Fideles, Deũ esse veracem quomodo signent.* Secunda ratio est. Quia omnia, quæ tanquam verbum Patris aliis enuntiauit, sua ipsius morte testatus est, & sanguine obsignauit. Pro cuius rei maiori expositione, sciendum est fideles eo ipso, quòd Deo reuelanti credunt, & adhærent, testes appellari, quia *Ioan. 3. 33.* videlicet fide sua, tanquam sigillo signent Deum esse veracem: quemadmodum *Fides, sigillũ.* disertis verbis docuit Ioannes Baptista loquens de fidelibus, Ioannis 3. *Qui autem accipit eius testimonium*, id est Christi, *signauit quia Deus verax est*, id est ipsa fide veluti quodam sigillo Deum esse veracem confirmauit. (quo loco obiter aduerte fidem sigillũ appellari.) Cæterùm tunc esse locupletissimos testes, cùm passione sua & morte idem confirmant, & fidei sigillum tincto & asperso sanguine passionis obsignant. Vnde simpliciter tunc Martyres, id est, testes dicuntur. *Martyr quid.* Μάρτυρ enim Græcè idem est, quod Latinè testis: cùm igitur Christus Dominus multò excellentiùs passióne sua, ac morte veritatem obsignauerit, rectè per *Tertia.* excellentiam Martyr, seu testis fidelis dicitur. Tertia & postrema ratio est Ioa- *Ioach. Abb.* chimi Abbatis, quia nimirum maximè humilis fuit, inde enim factum est, vt non quæreret gloriam suam: sed Patris, atque ita veritatem ipsam fideliter testaretur, & Deum magnum sua humilitate prædicaret, iuxta illud Ecclesiast. 3. *Eccl. 3. 21. Humilitatis excellentia.* *Quoniam magna potentia Dei solius, & à solis humilibus honoratur*, quæ est mirifica humilitatis excellentia.

V. Ex his omnibus perspicuum relinquitur, Christum esse fidelissimum testem, *Psal 88 37. Theodoret.* & aptissimè in eum quadrare illud Psal. 88. *Thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum & testis in cælo fidelis.* Quem locum Theodoretus exponens, vltima verba sic interpretatur: *Horum omniũ quæ superiùs promissa sunt, est testis, in cælo fidelis, ipse nimirum Deus, qui ea promisit, & complebit*: Alij magis ad *Per testem fidelem quid alij intelligant.* literam per testem in cœlo fidelem intelligunt Iridem, seu cœlestem arcum, quem Deus in testimonium suæ erga hominem beneuolentiæ in cælo collocauit: ita vt throni Messiæ stabilitas Soli & Lunæ, pulchritudo verò eidem Soli & Lunæ per- *Testis in cælo fidelis Christus. Remigius. Hieronym.* fectæ, id est, in plenilunio positæ & pulcherrimæ Iridi comparetur. Verùm cùm per Iridem, vt supra diximus ex Ruperto, Christus Dominus fuerit expressus testem hunc in cælo fidelem, de eodem possumus accipere cùm Remigio, & D. Hieronymo in commentariis eius loci.

Primogenitus mortuorum.

SECTIO VIII.

CHRISTI laudes & præstantiam singularem persequitur Ioannes. Primò igitur notandum est, Christum & quatenùs Deus est, primogenitũ Patris, & qua

& quatenus homo eſt, primogenitum virginis appellari, non quòd alios fratres naturales habuerit, ſed more Scripturarum, quæ primogenitum eum nominant, non quem fratres ſequantur, ſed qui primus natus eſt: quæ obſeruatio eſt Diui Hieronymi libro aduerſus Heluidium hæreticum impiè aſſerentem, Beatiſſimã Virginem alios quoque filios procreaſſe, ex eo quod Lucæ 2. dicatur, *Peperiſſe filium ſuum primogenitum*: contra quem diſputans Diuus Hieronymus docet omnem vnigenitum appellari in ſacris literis primogenitum, non item omnem primogenitum, vnigenitum, nec neceſſarium eſſe aliorum fratrum ſobolem, vt quis primogenitus nominetur. Id quod probat dupliciter. Primũ ex eo quod Dominus. Exod. 13. & 34. præcepit, vt omne quod aperiret vuluam, ab homine vſque ad pecus ſibi conſecrarent, tantummodo primogenita hominum, & primogenita pecorum immũdorum, pretio redimerent: quibus verbis cenſet Hieronymus, Deum definiuiſſe quid eſſet primogenitum. *Omne*, inquit, *quod aperit vuluam, alioqui*, inquit, *ſi non eſt primogenitus, niſi is tantùm, quem ſequuntur fratres, tandiu ſacerdotibus primogenita non debentur, quandiu alia non fuerint procreata, ne fortè partu poſtea non ſequenti, vnigenitus ſit, et non primogenitus.* Deinde ex eo quod dicitur Exodi 12. *Percuſſit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, à primogenito Pharaonis, vſque ad primogenitum captiuæ, quæ erat in carcere, & primogenitum iumentorum. Dic mihi*, inquit Hieronymus, *ſi primogeniti tantùm illi vocantur qui fratres habent, ergo ab interemptione vnigeniti liberati ſunt, ſi autem & vnigeniti caſi ſunt, contra ſententiam factum eſt, vt inter primogenitos, et vnigeniti morerentur.*

D. Hieron. Heluidij impia aſſertio. Luc. 27. In Sacris primogeniti, qui dicantur ex Hier. Exod. 13. 2. ibid 34. 19. Hieron. Exod. 12. 29. D. Hieron.

Deinde Christus, quatenus homo, appellatur in ſacris literis primogenitus omnis creaturæ, quia fuit primus omnium prædeſtinatorum: voluit enim Deus primaria ſua intentione, & voluntate myſterium incarnationis, Chriſtúmque Dominum caput eſſe, & fidem omnium diuinorum operum. Id quod conceptis verbis docuit Apoſtolus ad Coloſſ. 1. cùm dixit de Chriſto loquens, *Qui eſt imago Dei inuiſibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipſo condita ſunt vniuerſa in cælis, & in terra, viſibilia, et inuiſibilia et ipſe eſt ante omnes, et omnia in ipſo conſtant, & ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ, vt ſit ipſe in omnibus primatum tenens*: quæ omnia de Chriſto, vt homo eſt, dicta eſſe, docet Diuus Chryſoſtomus in eum locum. idem probatur ex cap. 8. ad Rom. *Quos præſciuit, & prædeſtinauit, conformes fieri imaginis filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus*: quem locum quanquam. D. Thom. & alij de Chriſto, vt Deus eſt, exponunt: tamen longè meliùs D. Chryſoſt. & Hieronymus, Anſelmus, & alij de eo, vt homo eſt, interpretantur. Atque hanc ob cauſam tradunt Hebræi, Meſſiam in ſacris literis appellari Germen, vt Eſaiæ 4. *In die illa erit germen Domini in magnificentia & gloria, et fructus terræ ſublimis.* Et Zachar. 3. *Ecce ego adducam ſeruum meum Orientem*, quo loco pro, *Orientem*. Eſt Hebraicè *Tſemach*, id eſt Germen: Et Zachar. 6. *Ecce vir Oriens nomen eius*, pro quo Hebraicè, eſt *Tſemach*, id eſt, germen nomen eius, à verbo *Tſemach*, quod ſignificat, germinare. Et D. Hieronymus ipſum nomen *Themach* vertere ſolet *Germen*, vt loco Eſaiæ citato. Et Hierem. 23. *Suſcitabo David germen iuſtum.* Et cap. 33. *In tempore illo germinare faciam Dauid germen iuſtitiæ*: quibus locis Paraphraſtes Chaldaicus ſemper trãſtulit, *Meſſia* loco *germinis*: nec nobis officit, quòd 70. ibidẽ ἀνατολήν. id eſt, *Orientem* reddiderũt: etenim ἀνατέλλω. Græcè idem eſt, quod produco per germinationem, & idem ferè quod Latinè Orior, atque adeò non ſolùm de Sole & aſtris, ſed etiã de hominibus, & plãtis dicitur, vt probatur ex Pſalm. 103. Nam vbi nos habemus, *Producens fœnum iumentis*, Græcè eſt verbum ἐξανατέλλων, & D. Hier. vertit *Germinans*. Ratio verò huius nomenclaturæ ea eſt, quia ſicut ad fructũ ferẽdum tota arbori, plantatio & ir-

II. Chriſtus omnis creaturæ cur primogenitus. Coloſſ. 1. 15. Chryſoſt. Ad Ro. 8. 29. D. Thom. Chryſoſt. Hieronym. Anſelmus. Itẽ cur germen. Eſai 4. 2. Zach 3. 8. Zach. 6. 12. Hieronym. Hier. 23. 5. idem 33. 15. Pſal. 103. 14. Hieronym.

Vniuersum conditũ propter Messiã.

rigatio refertur, ita totum vniuersum, & omnes creaturæ vnius Messiæ causa cõditæ sunt: quocirca ipse vniuersi *Germen* appellatur.

Prou. 8 22. Clem. Rom. Nazianz. Nyssen. Damascen. Cyrillus. Alex. D. Basil. Athanas. Cæsarius. D. Chrysost. D. August. Ambrosius. Epiphanius. Hilarius. Hieronymo. Fulgent. Epiphanius. Christus prædestinatorũ primus. Eccles 24.5. Psal. 88 28.

III. Eadem veritas luculentè ostenditur ex Prouerb. 8. cùm dicitur, *Dominus possedit me in initio viarum suarum.* Seu, vt 70. transtulerunt. *Dominus creauit me in initium viarum suarum*, quem locum de Sapientia incarnata, id est, de Christo ratione humanitatis intellexerunt Clem. Roman. lib. 5. constit. Apostolicarum cap. 19. Greg. Naz. Orat. 36. Greg. Nyssenus lib. de fide ad Simplicium, D. Ioann. Damasc lib. 4. fidei orthodoxæ cap. 19. Cyrillus Alex. lib. 5. Thesauri cap. 4. & 8. D. Basil. lib. 4. contra Eunomium, D. Athan. serm. 3. contra Arianos, Cæsarius in Dial. 2. D. Chrysost. serm. de S. Trinit. D. Aug. lib. 1. de Trinit. cap. 12. & serm. 58. de verbis Domini. D. Ambros. lib. 1. de fide cap. 1. Epiph. in Anchorato, & hæresi, 69. D. Hilar. lib. 12. de Trinit. D. Hier. super 2. cap. epist. ad Ephes. & lib. 2. in Michæam ad initium. D. Fulgent. lib. ad obiectiones Arianorum, in responsione ad 3. Denique Epiph. loco citato dicit hanc esse expositionem magnorum Patrum. Enimverò cùm Ariani hoc testimonio abuterentur contra Filij diuinitatẽ, quippe qui creatus & possessus diceretur: respondebant Patres, id dictum fuisse de Filio ratione humanitatis. Quo supposito rectè hinc ostenditur, Christum Dominum esse primum prædestinatum, & totius vniuersi finem id enim significat esse initium viarum Domini, per quas creaturæ vniuersæ intelliguntur. Atque eodem sensu interpretari possumus illud Eccle. 24. *Ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam.* Et illud Psal. 88. *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ.*

Christum Dominum, vt homo est, esse caput Angelorum, gratiámque illis, & gloriam promeruisse.

SECTIO IX.

Christũ meruisse Angelis gloriã statuitur ex Patribus. Cyril. Alex. Gregorius. 1. Reg c. 2 2. Laurẽt. Iust. Rupertus. D. Bernard. D. Thom. Ioan. 1. 6. Idem. 3 par. Albert. Mag. Ruardus. Catharinus. Arboreus. Viguerius. Iacobus Nacl. Probatur idẽ ex Paulo.

HINC colligimus, cùm Christus dicitur, *Primogenitus omnis creaturæ*, non esse excludendos Angelos, quin potiùs dicendum, Christum vt homo est, esse caput Angelorum, gratiámque illis, & gloriam meruisse, quæ illis data sint propter eius præuisa merita: quæ sententia est Cyrilli Alexandrini lib. 5. in Esaiã, D. Greg. li. 1. in libros Regũ cap. 2. in illa verba: *Nõ est alius extra te. Subauditur*, inquit, *sanctus, quia nullus hominum, neque Angelorum sanctus est, nisi per Christum.* Idem habet homil. 14. in Ezechiel. Laurentij Iustiniani serm. de Ascensione, & serm. de Assumptione Virginis, Ruperti lib. 3. de processione Spiritus sancti cap. 21. citari etiam solet pro eadem sententia D. Bernard. serm. 17. & 22. in Cantica. In eadem sententia est D. Thom. super illud Ioann. 1. *De plenitudine eius nos omnes accepimus: hoc est*, inquit, D. Thomas, *Omnes Apostoli, Patriarchæ, Prophetæ, & iusti qui fuerunt, sunt, & erunt, & etiam omnes Angeli.* Et paulò inferiùs: *Quia*, inquit, *plenitudo gratiæ, quæ est in Christo, est causa omnium gratiarum, quæ sunt in omnibus intellectualibus creaturis.* Et 3. par. q. 8. art. 1. absolutè dicit Christum influere gratiam in omnia membra Ecclesiæ: & statim art. 4. docet, hanc Ecclesiã, cuius Christus est caput, & in quam influit, constare ex hominibus, & Angelis. Eandem tuetur Albertus Magnus in 3. dist. 13. art. 1. Ruardus Tapper in explicatione art. 2. Louaniensis circa principium, & articulo 8. & ex professo Catharinus lib. 1. de Christi prædestinatione, & opusculo de Gloria, & peccato Angelorum, Ioannes Arboreus lib. 3 suæ Theosophiæ cap. 13. Viguerius in institutionibus cap. 20. §. 1. versic. 4. Iacobus Naclantus super primum caput Epistolæ ad Ephesios, & in libro cui titulus est, Medulla sacræ scripturæ, in tertia mundi ætate cap. 1. Pugnant etiã pro

eadem

eadem sententia nonnulla Pauli testimonia, cuiusmodi est illud ad Coloss. 1. *Complacuit per eum reconciliare omnia pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cælis sunt*. Et illud ad Ephes. 1. *Instaurare omnia in Christo quæ in cælis, & quæ in terra sunt*. Quo loco Græcè pro instaurare est ἀνακεφαλαιώσασθαι, id est, recapitulare, quia sub vno Christo omnia quodammodo vnum effecta sunt, quod idem verbum eadem significatione vsurpauit Apost. cùm dixit ad Rom. 13. *Qui diligit proximum, legem impleuit, nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, diliges proximum tuum sicut teipsum*. Nam pro *Instauratur*, est Græcè ἀνακεφαλαιοῦται. id est, recapitulatur, hoc est, summatim continetur, ducta metaphora à Rhetorum epilogis, in quibus tota causa summatim repetitur, quòd illi ἀνακεφαλαίωσιν, appellant: vnde idem Apostolus ad Heb. 8. volens summam seu epilogum facere eorum, quæ dixerat, ait: *Capitulum autem super ea quæ dicuntur*, quo loco pro *Capitulũ*, est Græcè κεφάλαιον, hoc est summa, siue caput, aut epilogus: itaque in Christo, tãquam in summa, instaurata seu recapitulata sunt omnia: in quem sensum videtur Aquila Ponticus in sua translatione Græca, ex Hebræo, sic librum Genes. incepisse. *In capitulo*, vel *In summa fecit Deus cælum & terram*: sic enim transtulisse auctor est D. Hieronymus in principio Hebraicarum quæstionum. Et Seuerianus Episcopus in exordio Hexameron: per quod capitulum, siue summam possumus Christum accipere, iuxta illud Psalmi. 39. *In capite libri scriptum est de me*. Quod quanquam Arnobius, & Augustinus accipiunt de initio Psalmorum: in quo volunt de Christo dici, *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum*. Tamen Tertullianus libro contra Praxeam, & D. Hilarius in expositione Psal. 2. de initio totius scripturæ interpretantur, vt illud, *In principio*, sit idem quod in Filio, & simul Christus recapitulatio cæli & terræ appelletur, quia sub illo, tam Angeli, quàm homines per gratiam & gloriam militant.

Colos. 1. 20. Ephes. 1. 10. Rom. 13. 8. Heb. 8. 1. Aquil. Pont. Gen. 1. 1. Hieronym. Seuerianus. Psal. 39. 8. Arnobius. Augustinus. Tertullian. Hilar. Christus vniuersi recapitulatio.

II. Denique confirmatur hæc sententia, quia constat ex sacris literis Christum Dominum, vt homo est, esse caput Angelorum, vt est perspicuum ex illo ad Eph. 1. *Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam*: id est, ex hominibus, & Angelis constantem, vt interpretatur D. Hieron. & D. August. in Enchirid. cap. 56. & ad Coloss. 2. *Qui est caput omnis principatus & potestatis*. Id quod etiam affirmat D. Hilar. in Psalm. 139. & D. August. concione 5. in Psal. 36. Cùm igitur capitis sit influere in membra. Christúsque sit caput præstantissimum, debuit sanè perfectissimo modo in Angelos influere, gratiam videlicet & gloriam illis impertiendo. Ex quo etiam colligimus, posse Christum dici propriè Redemptorem Angelorũ (quod quidam concedere formidant) redemptione tamen alterius rationis, quàm nostra sit, hoc est, per præseruationem: sic enim loqui audet D. Bernard. serm. 17. & 22. in Cantica, & Theodoretus ad Hebr. 2. dicit Christum pro omnibus creaturis fuisse mortuum, ex illis verbis Pauli, *Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem*, vbi Græcè est ὑπὲρ παντὸς, id est, pro vniuerso, quem modũ redemptionis etiam affert Dionysius Areop. cap. 8. de diuinis nominibus, his verbis: *Idcircò etiam redemptionem illam Theologi nominant, ex eo, quòd non sinit, quæ verè sunt, ad id cadere, vt non sint*: & id colligitur ex Psal. 143. vbi rex Dauid dicit se redemptum de gladio gigantis Goliath, sub quo nunquam fuit, sed quia fuit præseruatus Diuino beneficio, redemptum se appellat cùm ait, *Qui redemisti Dauid seruum tuum, de gladio maligno, eripe me*. Sic enim hunc locum nonnulli dispungunt, & interpretantur.

Ephes. 1. 22. D. Hieron. Augustin. Colos. 2. 10. Hilar. August. Christus dici potest propriè Angelorum redemptor. Bernard. Theodor. Hebr. 2. 9. Dion. Areop. Psal. 143. 10.

Christum esse primogenitum in multis fratribus.

SECTIO X.

Rom. 8. 29. Psal 88. 28. DICITVR postremò Christus primogenitus in multis fratribus, ad Rom. 8. *Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*, quò etiam pertinet illud Psalm. 88. *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ.* Primogenitum, inquam, Abulens. idest, præcipuum filiorum, cui primogenituræ priuilegia debeantur: de quibus priuilegiis legendus est Abulensis in vigesimum quintum caput Genesis. Pro cuius maiori expositione aduertendum est, omnes homines esse fratres Christi propter Fratres Christi, qui præcipuè. communionem naturæ cum Christo, præcipuè verò fideles propter fidem, quam habent in Christum, & maximè iustos, propter communionem gratiæ, iuxta illud Ioan. 1. 12. Ioann. 1. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, id est, fratres Christi. Et ad Heb. 2. *Non* Heb. 2. 11. *confunditur fratres eos vocare* dicens Psalm. 21. *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Psal. 21. 23. Et Matthæi 28. *Nunciate fratribus meis, &c.* Atque hanc ob causam Christus se ap- Matt. 28. 10. pellat sæpissimè filium hominis, vt Ioan 3. *Exaltari oportet filium hominis*, & alias: Ioan. 3. 14. Tertullian. non solum, vt vult Tertullianus libro de carne Christi, & Irenæus libro 3. contra Irenæus. Valentinum cap. 21. vt intelligeremus, eum non solum esse verum hominem, sed Adamus homo, non filius hominis. carnem accepisse nascendo. Adam enim homo fuit, sed filius hominis non fuit, quia carnem non accepit nascendo: sed etiam vt significaret se iam cum hominibus cognationem carnis habere, fratrémque nostrum per assumptam humanitatem esse: vndè olim Christiani se communiter fratres appellabant, quemadmo- Tertullian. dum auctor est Tertullianus in Apologetico cap. 39. & libro de corona militis Clem. Alex. cap. 1. libro 3. contra Marcionem, & Clemens Alexandrinus libro 5. Stromatum. Cæterùm, vt diximus, iusti peculiari ratione fratres Christi appellantur, quia sunt verè filij Dei adoptiui, per veram adoptionem, quæ est ipsa iustificatio, quemadmodum docet Diuus Augustinus epist. 120. cap. 4. & lib. 3. contra Faustum Ma- Iustificatio est quædam generatio. nichæum. Ratio verò est, quia iustificatio est veluti quædam generatio: atque de hac adoptione intelligendum est illud Ioan. 1. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Et Ioan. 1. 12. illud 1. Ioann 3. *Videte qualem charitatem dedit nobis Deus, vt filij Dei nominemur, &* 1. Ioan 3. 1. *simus.* Et ad Rom. 8. *Accepistis spiritum adoptionis filiorum per Iesum-Christum* Et ad Rom. 8. 15. Ephes. 1. 5. Ephes. 1. *Prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum.* Vndè Paulus Rom. 8. 17. Apostolus rectè ex hac adoptione ad ius hæreditatis argumentatur, cùm ait ad D. Thom. Roman. 8. *Quod si filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi*: qua de re legendus est Diuus Thom. 3. part. quæst. 23. artic. 1. horum igitur omnium fratrum, Christus appellatur Primogenitus.

Christum esse Primogenitum mortuorum, & primitias dormientium.

SECTIO XI.

I. 1. Cor. 15. 20. VLTIMO dicitur Christus, *Primogenitus mortuorum*, quod hoc loco ait Ioannes, quia primus omnium ad vitam immortalem resurrexit: quo etiam sensu appellatur, *Primitiæ Dormientium*, 1. ad Cor. 15. Pro cuius rei intelligentia sciendum est, resurrectionem esse veluti quandam regenerationem, sic enim ap- Mat. 19. 28. pellatur à Christo Matth. 19. *In regeneratione, cum sederit filius hominis, &c.* eámque Ambros. ob causam sepulchrum, vtero comparatur. Vnde Diuus Ambr. serm. 48, de sepul- Christi sepulchrũ vtero virgineo comparatur. chro Christi loquens. *Vbique*, inquit, *beato corpori defertur sanctitas, vbique virginitas, purus illud venter concipit, nouus tumulus includit, quin potiùs ipsam sepulturam vuluam dixerim, est enim similitudo non parua, sicut enim Dominus de matris vulua*

vinus

viuus exiuit, sic de sepultura viuus surrexit, nisi quod gloriosior ista est, quàm illa natiuitas, illa enim corpus mortale genuit, hæc edidit immortale. Post illam natiuitatem, ad inferos descenditur, post hanc, remeatur ad cælos: quare Christus à mortuis resurgens iterum genitus dicitur, primogenitus autem, quia primus omnium resurrexit immortalis.

Verùm iam hinc illa sese offert controuersia, de resurrectione videlicet eorum, qui Matth. 27. dicuntur surrexisse. Dum enim Matthæus signa, quæ in ipso Christi obitu acciderunt, commemoraret, subiunxit. *Monumēta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt*. In qua quidem quæstione duplex est sententia. Vna est, eos, qui à Matthęo commemorantur, non resurrexisse ad vitam immortalem, sed iterum obiisse postquam resurrectionem Domini testati fuerant quæ sententia est ferè omnium veterum, quam sequitur Diuus Augustinus epistola. 99. quæ est ad Euodium, eámque nititur confirmare ex Actorum 2. vbi Diuus Petrus contendit, illud Psalmi, 15. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*, non de Dauide, sed de Christo esse intelligendum, ídque ex eo probat. *Quia Dauid*, inquit, *mortuus est & sepultus, & sepulchrum eius apud nos est*. Si autem Petrus non intelligeret ossa Prophetæ illic iacere, nihil planè probasset: erant igitur tempore Petri, Dauidis ossa in sepulchro: *Cum igitur*, inquit Augustinus, *Dauid resurrexerit simul cum illis, qui cum Christo resurrexisse memorantur, planè iterum obiit, atque adeo resurrexit moriturus*.

II. Mat. 27. 52. Surrexerintne aliqua corpora sanctorū in obitu Christi? 1. Sententia. Augustin. 1. Argum. Act. 2. 28. Psal. 15. 10. D. August.

Secundò, argumentatur ex illis verbis Pauli ad Hebræos 11. *Et si omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis aliquid melius prouidēte, vt non sine nobis consummarentur*, id est, gloriam animæ, & corporis reciperent. Tertiò, possumus argumentari pro Augustino in hunc modū. Iob Patriarcham resurrexisse cum Christo, habetur Iob 42. iuxta editionem Septuaginta interpretum, & Theodotionis, quæ sic habet: *Scriptum est autem, ipsum rursus resurrecturum cum quibus Dominus resurgit*. vbi particula, *rursus*, innuit, cùm Iob ab illa sua calamitate diuinitus erectus est & excitatus, tunc quodammodo resurrexisse. Haberi autem hæc in editione Septuaginta auctor est Origenes in epistola ad Iuliū Africanum, eámque historiæ partē tanquam legitimam amplectuntur Diuus Chrysostomus homil. 82. ad populum Antiochenū, Theodoretus quæst. 92. in Genesim, Polychronius in hypothesi super librum Iob, Olympiodorus in sua itē hypothesi, & in Protheoria cap. 32. & in cōmentariis, Iulianus Seuerus, & Euagrius in suis explanationibus, quibus postremam Iobi partem illustrarūt: quos omnes citat Paulus Comitolus Societatis nostræ in Catena in Iob à se elegantissimè è Græco in Latinū conuersa, & eruditissimis obseruationibus illustrata. Sed quod maioris est ponderis, Clemens Romanus lib. 5. constitutionum Apostolicarum cap. 6. eandem partem tanquam canonicam citat, his verbis: *Diuinus ille, atque insignis tolerantia Iob, de quo ait scriptura, scriptum esse, ipsum rursus suscitandum cum iis, cum quibus Dominus resurgit*. Ambrosius etiam lib. 1. de interpellatione Iob cap. 8. Hoc testimonio tanquam scripturæ sacræ vtitur, ad probandum Iob cum Christo à mortuis fuisse suscitatum. Denique eandem sententiā legimus in versione Græca Septuaginta interpretū nuper correcta ex auctoritate Xisti. V. pontificis maximi, ad fidem vetustissimorum, & probatissimorum codicum. Ex his huiusmodi ducitur argumētatio. Iob cum Christo resurrexit, vt hactenus probauimus, & tamen dicit de seipso cap. 29. quod sit in nouissimo die resurrecturus. *Scio*, inquit, *quod in nouissimo die de terra surrecturus sum, & in carne mea videbo Deum saluatorem meum*. Ex quo efficitur, illum post priorem resurrectionem, iterum obiisse, alioqui enim iterum in nouissimo die resurgere, haud posset.

III. Secundum. Heb. 11. 39. Tertium. Iob. 42. A calamitate sua erectus Iob quodammodo surrexit. Origenes. D. Chrysost. Theod. Polychron. Olymp. Iulian. Euagr. Paul Comi. Clem. Rom. D. Ambr. Deducitur argumentatio pro Aug. Iob. 29. 25.

IIII. *Theoph.* *Sotus.* *1. Sententia quæ præfertur.* *D. Thom* Hæc sunt potissima, quæ pro Augustino adduci queunt, quam etiam sententiam sequitur Theophilactus in 27. caput Matthæi, & Dominicus Soto dist. 43. quęst. 2, art. 1. quarti lib. sententiarum. Ea tamen vt verum fatear placere mihi nunquam potuit, quemadmodum neque Cardinali Caietano in vigesimum septimum caput Matthæi, & in commentariis in tertiam partem quęst. 53. Nobiscum præterea sentit glossa super idem caput Matthæi, & fauet D. Thomas in 4. distinct. 43. & in additionibus quæst. 77. art. 1. quanquam 3. part. quæst. 53 artic. 2. *D. Hieron.* magis videtur ad Augustinũ accedere, quatenus ait, eius rationes efficaciores videri. In eandem nostram sententiã magis propendet Diuus Hieronymus in sermone de Assũmptione, quãuis eam sub lite relinquat: & quamuis in vigesimum septimum caput Matthęi, dicat eos qui cum Christo surrexerunt, surrexisse, sicut surrexit Lazarus, quod nos possumus verè ac realiter, sicut Lazarus, non verò ad *Prima ratio.* vitam mortalẽ interpretari. Triplex potissimum ratio nos mouet. Vna est, quia alioqui si surrexerunt morituri, resurrectio eis non beneficium, sed pœna fuisset. *Secunda.* Altera, quia resurrexerunt, vt sua resurrectione, Christi resurrectionem testarentur, quemadmodum vel ipsi aduersarij confitentur, non fuissent autem resurre- *Postrema.* *Caiet.* ctionis Dominicæ testes idonei, si iterũ obierunt, facilè enim sibi homines persuaderent, Christum etiam resurrexisse moriturum. Postrema, quæ Caietani est, quia cùm homo sit animal sociabile, debuit Christus secum aliquos in corporibus gloriosis excitatos in cælum deferre, cum quibus ageret, alioqui non fuisset, eius in cælo vita, ac felicitas omnibus numeris expleta, & absoluta.

V. *Respondetur locis scriptur. pro 1. sententia.* *Ad primum.* *Ad secundũ.* Ad primum locum pro Augustini sententia adductum, concedimus Dauidem resurrexisse cum Christo ad vitam immortalẽ, nec amplius obiisse. Ad Petri autem institutum, non erat opus, vt eo ipso tempore Dauidis cineres in sepulchro illo existerent, sed satis erat esse apud omnes vulgatissimum, Dauidis corpus in eo sepulchro vidisse corruptionem, & in cineres fuisse cõuersum. Ad secundum. Dicimus illud, *Non acceptis repromissionibus*, Ad mysteria gratię, & incarnationẽ Christi referendum, *vt non sine nobis*, inquit, *consummarẽtur*, quia nimirum perfecta consummatio in lege gratiæ completa est. Quod si quis contendat, istam consummationem ad gloriam corporis pertinere, dicimus Paulum vniuersè loqui de omnibus Patribus legis veteris, immò & naturæ, cui non obstat aliquos eorum ad vitam immortalem simul cum Christo resurrexisse. Ad tertium, libenter *Ad tertium.* damus Iobum Patriarcham cum Christo resurrexisse, sed ad vitã tamen immortalem: cùm vero ipse dixit, *Scio quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de* *Iob. 19. 25.* *terra surrecturus sum*: dicimus eum non de sua ipsius persona, sed de vniuersali hominum resurrectione more prophetico enuntiasse. Quòd verò attinet ad locum Matthæi, quo videtur affirmari, illos ante ipsum Christum, resurrexisse, siquidem eorũ resurrectio inter signa passionis Christi commemoratur. Respon- *Deciditur quæstio.* deo, id dictum fuisse per anticipationis figurã in sacris literis visitatam, non quod eo tempore passionis Christi resurrexerint. Atque ita relinquitur Christum Dominum optimo iure primogenitum mortuorum à Ioanne appellari.

Et Princeps Regum terræ.

SECTIO XII.

I. *Principatum per quid obtinuerit Christus.* OBSERVANDVM est primò, rectè postquàm mentio mortis Christi facta fuerat illis verbis: *Primogenitus mortuorum*, subiungi, *Et princeps regum terræ*, vt intelligeremus Christum per mortem obtinuisse principatum. Id quod

pro-

probatur primò, ex loco Esaiç cap. 9. vbi Crux Christi eius imperiũ appellatur, illis verbis, *Factus est principatus super humerum eius*: vbi quanquam Paraphrastes Chaldaicus per *Principatum*, legem intellexit, quam quia Dominus opere impleuit, super humerum portasse dicitur, tamen crucem ipsam interpretati sunt Tertullianus libro aduersus Iudæos, eo cap. quo Patriarchæ ostendunt figurã crucis. Et lib. 3. aduersus Marcionem. *Quis* inquit, *regum insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite Diadema, aut manu sceptrum? solus nouus rex Christus nouæ gloria potestatem humero extulit, crucem scilicet.* Iustinus Philosophus & martyr in 2. Apologetico pro Christianis, Cyrillus Alexandrinus lib. 1 in Esaiam cap. 9. Diuus Hieronymus in commentariis eius loci, Diuus Cyprianus lib. 2. testimoniorum aduersus Iudæos cap. 21. Diuus Augustinus serm. 71. de tempore, Theophilactus in vigesimum tertium caput Lucæ, Diuus Ambrosius lib. 3. de fide cap. 4. Atque eodem sensu possumus accipere illud Esaiæ 22. *Dabo clauem domus David super humerum eius*. Christus enim cruce tanquã claui paradisum à principio clausum, nobis aperuit: crucem certè clauẽ appellauit D. Chrysostomus tomo 2. homilia de Diuite, de quo agitur Luc. 16. & D. Augustinus in Psalmo 45. Obiter hoc loco obserua, posse per clauem eo loco Esaiæ, intelligi potestatẽ iurisdictionis, & animarum gubernationem: quæ clauis non pendet ex cingulo, sed portatur in humero: tum quia grauissima est animarum cura, tum etiam quia prælatus debet ea quæ præcipit, humero etiam, id est operatione gestare.

Esai. 9. 6. Chald. Paraphr. Legem Christus super humerum portasse cur dicatur. Tertul. Iustin. mart. Cyril. Alex. Hieron. Cyprian. Theoph. Ambros. Esai 22. 22. *Crux Christi clauis paradisi.* Chrysost. August. *Animarum cura grauissima. Prælatus qualis esse debeat.*

Secundò idem probatur ex Psal. 95. vbi pro eo, quod nos habemus, *Dicite in gentibus quia Dominus regnauit*, Septuaginta transtulerunt, *Dicite in gentibus quia Dominus regnauit à ligno.* Sic enim apud Septuaginta legerunt, Iustinus in Dialogo aduersus Tryphonem, vbi probat sic etiam fuisse Hebraicè. Sed illud à ligno, expunctum fuisse à Iudæis affirmant Tertullianus lib. 3. aduersus Marcionem, & libro aduersus Iudeos, loco paulò ante citato, Diuus Ambrosius in cap. 15. 1. epist. ad Corinthios, (si eius sunt ij commentarij) Diuus Augustinus in commentariis eius Psalmi, Arnobius, & Cassiodorus ibidem. Diuus Cyprianus de montibus Syna, & Syõ aduersus Iudæos cap. 5. D. Leo qui citatur in scholiis Greçis super editionem Septuaginta nuper auctoritate Xisti correctam. Atque eandem lectionem retinet Ecclesia, & Psalterium Romanum: nec in dubium vocari debet, quod Iudæi multa ex sacris literis eraserint, quç Christianis fauere intelligebant. Etenim auctore Diuo Hieronymo in quintũ cap. Michæç, duos integros versus erasérũt ex libro Iosue cap. 15. qui habentur in Septuaginta interpretibus, vbi inter vrbes & oppida tribus Iudæ, Bethlehem connumeratur, ne videlicet Christus de tribu Iuda ortus videretur. Et in Epistolam ad Galatas in illa verba capitis tertij, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, docet desiderari Hebraicè, duo illa verba, *Omnis, & in ligno*, & suspicatur lectionem Hebraicam vitiatam esse.

II. *Esai. 95. 10. Locus scripturæ vitiatus.* Tertullian. D. Ambros. August. Arnob. Cassiodor. D. Cyprian. D. Leon. *Multa quæ Christianis fauebant ex sacris eraserunt Iudæi. D. Hieron. Ad Gal. 3. 13.*

Tertiò probatur ex Psalm. 92. cuius inscriptio ea est: *Laus cantici ipsi David in die ante Sabbathum, quando fundata est terra*: Etenim in Parasceue Sabbathi occisus est Christus, fundatáque est Ecclesia, quæ est expositio Hugonis Cardinalis, in commentariis super eum Psalmum. Tunc vero Psalmus, incipit, *Dominus regnauit decorem indutus est*: Vt exploratũ omnibus esset, Christi regnũ ex passione quam pertulit ante Sabbathum, ortum habuisse. Quarto ex Psal. 77. *Induxit eos, in montem sanctificationis suæ, montem quem acquisiuit dextera eius.* Dextera enim sua Christus, id est, fortitudine, quam in passione demonstrauit, Ecclesiç regnum sibi acquisiuit: quem locũ interpretatus videtur Diuus Petrus prima sua Canonica cap. 2. vbi Ecclesiam appellat *Populum acquisitionis*. Et Actor. 20. *Attendite vobis et vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam*

III. *Explicatur inscriptio. Psal. 92. Hugo. Psal. 92. 1. Regnum Christi vndè ortum. Psal. 77. 54.* 1 Petr. 2. 9 *Act 20. 28.*

Hebr.2.9. *Dei, quam acquisiuit sanguine suo.* Vnde est illud Pauli ad Hebræos 2. *Eum, qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis, gloria & honore coronatum:* quod multò ante Regius vates prædixerat Psal.8 *Minuisti eum paulò minus ab Angelis* (in passione videlicet) tunc subiungitur, *Gloria & honore coronasti eum.* Denique ex Psalmo 73. cum dicitur, *Redemisti virgã hæreditatis tuæ:* vbi per virgam, sceptrum intelligendum est, hoc sensu, regnum tuũ, seu sceptrum regni tui per peccati tyrannidem à dæmone vsurpatum, iterum asseruisti, & vindicasti per passionem, qua humanum genus redemisti.

Psal.8 9. Psal 73.2. Virga pro sceptro.

IIII. Secundò obseruandum est, Christum appellari Regem per excellentiam, vt Psal.2. *Ego autem constitutus sum rex ab eo*, quam ob causam appellatur Rex Dei. Sic enim ibidem Hebraicè legimus, *Ego*, (id est Pater æternus) *constitui regẽ meum super Sion.* Et Zachariæ 14. ita possumus reddere ex Hebræo, *Venient omnes gentes, & adorabunt regem Dei.* Dicitur autem Christus, rex Dei, tum quia à Deo fuit rex constitutus, tum quia est rex excellentissimus, eo linguæ Hebrææ idiotismo, quo maxima quæque dicuntur esse Dei, vt Psalmo 79. *Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei*, id est altissimos.

Psalm.2.6. Christum regem suũ cur Pater appellet. Zach.14. Psal.79.11.

V. Tertiò, dicitur, *Princeps regum terræ*, quia est totius mundi Monarcha, non solùm propter vnionem hypostaticam, cui omne imperium debebatur, sed etiã ex dono Patris: quę est sententia D. Antonini 3 parte tit.3. ca.2. Almaini de potestate Ecclesiæ cap.8. Pauli Burgensis in additione 2. super caput primum Matthęi, imò & Diui Thomæ lib.3. de regimine principum cap.13. & 14. vbi addit August. Cæsarem, post Christi natiuitatem, gessisse vicem Christi in imperio quatuordecim annis toto orbe terrarum subacto, & non sine diuino instinctu mandasse, ne quis de populo Romano ipsum Dominum appellaret. Et quanquam controuersum sit, vtrũ Christus in terris agens verus fuerit ac legitimus totius orbis imperator, qua de re aliàs disputabimus, quemadmodum & vtrum fuerit naturalis ac legitimus Iudæorum rex, tamen post resurrectionem non est dubiũ, quin illi fuerit totius orbis Monarchia à Patre concessa, quemadmodum ipsemet testatur Matthæi.28. cùm ait, *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra.*

Christus mũdi Monarcha, ex duplici capite. D. Anton. Almainus. Paul. Burg. D Thom August. imperator Christi prorex. Mat 28.18.*

VI. Quartò, & postremò dicitur mysticè, *Princeps regum terræ*, id est iustorum, quemadmodum interpretatur Rupertus, quo nihil magnificentius de vllo rege, & eius clientibus dici potuit: cuius enim rei clientes ac subditi omnes reges fuerunt? Ratio verò est, quia Christus omnes qui suum imperiũ non detrectant, reges facit, quod multo antè prædixerat regius vates Psal.109. cùm dixit, *Tecum principium in die virtutis tuæ*, quo loco nonnulli pro עמך Ghimmeca per Chiric, id est, *Tecum* seu *Apud te*, quemadmodũ legerunt Septuag. interpr. legunt Ghammeca per Pathac, id est, populus tuus, hoc sensu, populus tuus principatus, seu principes: vbi obiter aduertendũ est pro eo quod septuaginta transtulerunt ἀρχὴ id est, *principium*, seu principatus, (vtrumque enim ea vox Græca significat) haberi Hebraicè נדבות Nedaboth, à radice, נדב, quę significat spõte aliquid elargiri, & liberalem esse, vnde deducitur Nadib, id est Princeps, quia videlicet liberalitas est propria principis conditio. Est igitur Christus Princeps regũ terræ, id est iustorum, qui liberales in diuino cultu esse debent, & in omnibus actionibus suis principes ac generosi. Cur verò reges appellentur, duplex est potissima ratio. Prior est Diui Gregorij lib.11. Moralium capit.9. super illud Iob.12. *Balteum regum dissoluit, & præcingit fune renes eorum*, vbi vult iustos appellari reges, propter castitatem, & continentiam, quæ maxima est castitatis laus: & in hunc sensum locum citatum interpretatur. *Qui membrorum*, inquit, *suorum motus bene gerere sciunt, non immeritò reges vocantur, sed cùm de ipsa continentia mens elatione*

Regnant qui Christo seruiunt. Psal.109 3. Principis cõditio. Iusti cur reges appellentur. Gregor. Iob.12.18. Castitas virtus regia.

tangi

tangitur plerumque omnipotens Deus eius superbiam deserens in immunditiam operis cadere permittit: Itaque regum baltheum dissoluit, quandò propter elationis culpam castitatis in eis cingulum destruit. Posterior ratio est, Diui Ambrosij lib. 2. de Abraham cap. 10. super illud Genes. 17. Dictum est ad Abraham, *Faciam te crescere, & ponam te in gentem magnam, regésque ex te egredientur. Ex genere Abrahæ* inquit, Ambr. *non solùm reges erant dignitate, verùm etiam illi reges, qui peccato non seruiant, nec vincat eos malitia.* Quæ ratio etiam est, Diui Gregorij lib. 26. Moralium cap. 26. *Quia*, inquit, *tentationum suarum motibus non consentiendo succumbere, sed regendo præesse nouerunt*, id quod vel ipso naturæ lumine cognouit M. Tullius, is enim in Oratione pro P. Sylla, sic ait, loquens cum Torquato accusatore: *Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne grauiùs refutère, neque regem, ne derideare, nisi fortè regium tibi videtur ita viuere, vt non modò homini nemini, sed ne cupiditati quidem vlli seruias, contemnere omnes libidines, &c.* & sic interpretatur D. Gregorius illud Iob 36. *Reges in solio collocat in perpetuum*, id est, iustus ab hac potestate regiminis ad potestatem transfert retributionis. Porrò aduerte, hunc iustorum principatum & regnum non pugnare cum ea seruitute, de qua loquitur Apostolus ad Rom. 6. *Nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam? gratias autem Deo, quod fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis, liberati autem à peccato serui facti estis iustitiæ.* Quo loco illud *iustitiæ*, dandi casus est, magnámque vim cõtinet, eandem videlicet cum illa, qua quis diceret, se alicui factum esse seruum, quod imperiosius est, & magnificentius, quàm si quis diceret, se factum esse alicuius seruum: cum namque dicit se factum esse alicuius seruum, innuit se non sponte, sed per vim factum esse illius seruum, at cùm dicit, se factum esse illi seruum, vltroneam, & spontaneam significat seruitutem: sic igitur docet Paulus iustos, seruos factos esse ipsi iustitiæ vltronea scilicet, & voluntaria seruitute, in qua tamen vera ac propria libertas, imò & illustrissimus principatus regnúmque continetur: & è contrario, liberum esse iustitiæ, fœdissima seruitus appellatur ibidem ab Apostolo, cùm subiungit: *Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ*: vt etiam *Iustitiæ*, dandi casus est, hoc est, non habuistis præclaram iustitiæ seruitutem, extra imperium, scilicet eius, facti, sed miserrimam à iustitia libertatem, cum turpissima peccati seruitute & captiuitate coniunctam.

Secunda ratio ex Ambros.
Gen. 17. 6.
Reges ex genere Abrahæ qui peccato non seruiunt.
Tullius.
Gregorius.
Iob. 36. 7.
Rom. 6. 16.
Seruitus iustorum libertas vera, & propria.
Impiorum libertas seruitus fœdissima.

Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris, in sanguine suo.

SECTIO XIII.

GRÆCE est τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς καὶ λούσαντι ἡμᾶς: hoc est, ei qui dilexit nos, & lauit nos: Quoniam verò hi dandi casus non habent, Græcè quo referan-
[illegible] Erasmus in scholiis suis super Apocalypsim, eos non ad Christum,
, vt sit sensus, Christum fuisse testem fidelem Patri, *qui*
erùm hæc interpretatio nullo modo est recipienda, cum
etur, & manifestè pugnet cum ipso contextu, tum quia illa
nmediatè cum istis connectuntur, sed interseruntur alia,
istum spectant. A Iesu-Christo, inquit, *qui est testis fide-*
um, & princeps regum terræ, qui dilexit nos, & lauit nos, vbi
& lauit, ad primogenitum mortuorum, hoc est, Chri-
dum: tum quia cum additur, *In sanguine suo*, manifestè
in Patrem, sed in Christum conuenire: nec Erasmus bene

Erasmi interpretatio.

1 Ioan. 5. 6. *Ioan 15. 26.* *Christus cur per excellentiam testis.* stis Christi fuerit, iuxta illud 1. Ioann. 5. *Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas.* Et Ioan. 15. *Cùm venerit Paracletus, ille testimonium perhibebit de me.* Nihilominus Christum, per excellentiam appellari testem multas ob causas, quæ ipsi peculiari ratione conueniunt.

IIII. *Prima ratio.* *Ioan 3. 11.* *Ibidem. 31.* *Ioan. 8. 38.* *Christus testis oculatus, & auritus.* Prima est, Quia cùm sit verbũ Patris, atque adeò, ab eo procedens per actũ intellectus, ex vi suæ processionis potest testari, & eloqui, quæ Pater intelligit. Qua ratione vsus est ipse Christus Ioann. 3. *Amen Amen dico tibi quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis.* Et ibidem Ioannes Baptista loquens de Christo sic ait, *qui de cælo venit super omnes est, & quod vidit, & audiuit hoc testatur.* Et Christus Ioannis. 8. *Ego*, inquit, *quod vidi apud Patrem, & quæ audiui ab eo, hæc loquor.* Vbi obiter obserua Christum esse testem & oculatum, & auritum, atque adeò fidelissimum, quippe qui vidit, & audiuit ea, quæ loquitur. Dicitur autem videre, quia verè videt suam essentiam, quæ est Patris: audire autem, quia scientiam habet à Patre. *Secunda. Fideles, Deũ esse veracem quomodo signent.* *Ioan. 3. 33.* *Fides, sigillũ.* Secunda ratio est. Quia omnia, quæ tanquam verbum Patris aliis enuntiauit, sua ipsius morte testatus est, & sanguine obsignauit. Pro cuius rei maiori expositione, sciendum est fideles eo ipso, quòd Deo reuelanti credunt, & adhærent, testes appellari, quia videlicet fide sua, tanquam sigillo signent Deum esse veracem: quemadmodum disertis verbis docuit Ioannes Baptista loquens de fidelibus, Ioannis 3. *Qui autem accipit eius testimonium*, id est Christi, *signauit quia Deus verax est*, id est ipsa fide veluti quodam sigillo Deum esse veracem confirmauit. (quo loco obiter aduerte fidem sigillũ appellari.) Cæterùm tunc esse locupletissimos testes, cùm passione sua & morte idem confirmant, & fidei sigillum tincto & asperso sanguine passionis obsignant. Vnde simpliciter tunc Martyres, id est, testes dicuntur. *Martyr quid.* Μάρτυρ enim Græcè idem est, quod Latinè testis: cùm igitur Christus Dominus multò excellentiùs passióne sua, ac morte veritatem obsignauerit, rectè per excellentiam Martyr, seu testis fidelis dicitur. *Tertia.* *Ioach. Abb.* Tertia & postrema ratio est Ioachimi Abbatis, quia nimirum maximè humilis fuit, inde enim factum est, vt non quæreret gloriam suam: sed Patris, atque ita veritatem ipsam fideliter testaretur, & Deum magnum sua humilitate prædicaret, iuxta illud Ecclesiast. 3. *Eccl. 3. 21.* *Humilitatis excellentia.* *Quoniam magna potentia Dei solius, & à solis humilibus honoratur*, quæ est mirifica humilitatis excellentia.

V. *Psal 88 37.* *Theodoret.* Ex his omnibus perspicuum relinquitur, Christum esse fidelissimum testem, & aptissimè in eum quadrare illud Psal. 88. *Thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum & testis in cælo fidelis.* Quem locum Theodoretus exponens, vltima verba sic interpretatur: *Horum omniũ quæ superiùs promissa sunt, est testis, in cælo fidelis, ipse nimirum Deus, qui ea promisit, & complebit*: *Per testem fidelem quid alij intelligant.* Alij magis ad literam per testem in cœlo fidelem intelligunt Iridem, seu cœlestem arcum, quem Deus in testimonium suæ erga hominem beneuolentiæ in cælo collocauit: ita vt throni Messiæ stabilitas Soli & Lunæ, pulchritudo verò eidem Soli & Lunæ perfectæ, id est, in plenilunio positæ & pulcherrimæ Iridi comparetur. *Testis in cælo fidelis Christus.* *Remigius.* *Hieronym.* Verùm cùm per Iridem, vt supra diximus ex Ruperto, Christus Dominus fuerit expressus testem hunc in cælo fidelem, de eodem possumus accipere cùm Remigio, & D. Hieronymo in commentariis eius loci.

Primogenitus mortuorum.

SECTIO VIII.

CHRISTI laudes & præstantiam singularem persequitur Ioannes. Primò igitur notandum est, Christum & quatenùs Deus est, primogenitũ Patris, & qua

& quatenus homo est, primogenitum virginis appellari, non quòd alios fratres naturales habuerit, sed more Scripturarum, quæ primogenitum eum nominant, non quem fratres sequantur, sed qui primus natus est: quæ obseruatio est Diui Hieronymi libro aduersus Heluidium hæreticum impiè asserentem, Beatissimã Virginem alios quoque filios procreasse, ex eo quod Lucæ 2. dicatur, *Peperisse filium suum primogenitum*: contra quem disputans Diuus Hieronymus docet omnem vnigenitum appellari in sacris literis primogenitum, non item omnem primogenitum, vnigenitum, nec necessarium esse aliorum fratrum sobolem, vt quis primogenitus nominetur. Id quod probat dupliciter. Primũ ex eo quod Dominus. Exod. 13. & 34. præcepit, vt omne quod aperiret vuluam, ab homine vsque ad pecus sibi consecrarent, tantummodo primogenita hominum, & primogenita pecorum immũdorum, pretio redimerent: quibus verbis censet Hieronymus, Deum definiuisse quid esset primogenitum. *Omne*, inquit, *quod aperit vuluam, alioqui*, inquit, *si non est primogenitus, nisi is tantùm, quem sequuntur fratres, tandiu sacerdotibus primogenita non debentur, quandiu alia non fuerint procreata, ne fortè partu postea non sequenti, vnigenitus sit, et non primogenitus.* Deinde ex eo quod dicitur Exodi 12. *Percussit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, à primogenito Pharaonis, vsque ad primogenitum captiuæ, quæ erat in carcere, & primogenitum iumentorum. Dic mihi*, inquit Hieronymus, *si primogeniti tantùm illi vocantur qui fratres habent, ergo ab interemptione vnigeniti liberati sunt, si autem & vnigeniti cæsi sunt, contra sententiam factum est, vt inter primogenitos, et vnigeniti morerentur.*

D. Hieron. Heluidiq; impia assertio. Luc. 2. 7. In Sacris primogeniti, qui dicantur ex Hier. Exod. 13. 2. ibid. 34. 19. Hieron. Exod. 12. 29. D. Hieron.

II. Deinde Christus, quatenus homo, appellatur in sacris literis primogenitus omnis creaturæ, quia fuit primus omnium prædestinatorum. voluit enim Deus primaria sua intentione, & voluntate mysterium incarnationis, Christúmque Dominum caput esse, & fidem omnium diuinorum operum. Id quod conceptis verbis docuit Apostolus ad Coloss. 1. cùm dixit de Christo loquens, *Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis, & in terra, visibilia, et inuisibilia et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant, & ipse est caput corporis Ecclesiæ, vt sit ipse in omnibus primatum tenens*: quæ omnia de Christo, vt homo est, dicta esse, docet Diuus Chrysostomus in eum locum. idem probatur ex cap. 8. ad Rom. *Quos præsciuit, & prædestinauit, conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*: quem locum quanquam. D. Thom. & alij de Christo, vt Deus est, exponunt: tamen longè meliùs D. Chrysost. & Hieronymus, Anselmus, & alij de eo, vt homo est, interpretantur. Atque hanc ob causam tradunt Hebræi, Messiam in sacris literis appellari *Germen*, vt Esaiæ 4. *In die illa erit germen Domini in magnificentia & gloria, et fructus terræ sublimis.* Et Zachar. 3. *Ecce ego adducam seruum meum Orientem*, quo loco pro, *Orientem*. Est Hebraicè *Tsemach*, id est Germen: Et Zachar. 6. *Ecce vir Oriens nomen eius*, pro quo Hebraicè, est *Tsemach*, id est, germen nomen eius, à verbo *Tsemach*, quod significat, germinare. Et D. Hieronymus ipsum nomen *Themach* vertere solet *Germen*, vt loco Esaiæ citato. Et Hierem. 23. *Suscitabo David germen iustum.* Et cap. 33. *In tempore illo germinare faciam David germen iustitiæ*: quibus locis Paraphrastes Chaldaicus semper trãstulit, *Messia* loco *germinis*: nec nobis officit, quòd 70. ibidẽ ἀνατολὴν. id est, *Orientem* reddiderũt: etenim ἀνατέλλω, Græcè idem est, quod produco per germinationem, & idem ferè quod Latinè Orior, atque adeò non solùm de Sole & astris, sed etiã de hominibus, & plãtis dicitur, vt probatur ex Psalm. 103. Nam vbi nos habemus, *Producens fœnum iumentis*, Græcè est verbum ἐξανατέλλων, & D. Hier. vertit *Germinans*. Ratio verò huius nomenclaturæ ea est, quia sicut ad fructũ ferẽdum tota arbori, plantatio & ir-

Christus omnis creaturæ cur primogenitus. Coloss. 1. 15. Chrysost. Ad Ro. 8. 29. D. Thom. Chrysost. Hieronym. Anselmus. Itẽ cur germen. Esai 4. 2. Zach 3. 8. Zach. 6. 12. Hieronym. Hier. 23. 5. idem 33. 15. Psal. 103. 14. Hieronym.

Vniuersum conditũ propter Messiã.

rigatio refertur, ita totum vniuersum, & omnes creaturæ vnius Messiæ causa cõditæ sunt: quocirca ipse vniuersi *Germen* appellatur.

III.

Prou. 8. 22. Clem. Rom. Nazianz. Nyssen. Damascen. Cyrillus Alex. D. Basil. Athanas. Cæsarius. D. Chrysost. D. August. Ambrosius. Epiphanius. Hilarius. Hieronym. Fulgent. Epiphanius.

Eadem veritas luculentè ostenditur ex Prouerb. 8. cùm dicitur, ***Dominus possedit me in initio viarum suarum***. Seu, vt 70. transtulerunt. ***Dominus creauit me in initium viarum suarum***, quem locum de Sapientia incarnata, id est, de Christo ratione humanitatis intellexerunt Clem. Roman. lib. 5. constit. Apostolicarum cap. 19. Greg. Naz. Orat. 36. Greg. Nyssenus lib. de fide ad Simplicium, D. Ioann. Damasc lib. 4. fidei orthodoxæ cap. 19. Cyrillus Alex. lib. 5. Thesauri cap. 4. & 8. D. Basil. lib. 4. contra Eunomium, D. Athan. serm. 3. contra Arianos, Cæsarius in Dial. 2. D. Chrysost. serm. de S. Trinit. D. Aug. lib. 1. de Trinit. cap. 12. & serm. 58. de verbis Domini. D. Ambros. lib. 1. de fide cap. 1. Epiph. in Anchorato, & hæresi, 69. D. Hilar. lib. 12. de Trinit. D. Hier. super 2. cap. epist. ad Ephes. & lib. 2. in Michæam ad initium. D. Fulgent. lib. ad obiectiones Arianorum, in responsione ad 3. Denique Epiph. loco citato dicit hanc esse expositionem magnorum Patrum. Enimverò cùm Ariani hoc testimonio abuterentur contra Filij diuinitatẽ, quippe qui creatus & possessus diceretur: respondebant Patres, id dictum fuisse de Filio ratione humanitatis. Quo supposito rectè hinc ostenditur, Christum Dominum esse primum prædestinatum, & totius vniuersi finem id enim significat esse initium viarum Domini, per quas creaturæ vniuersæ intelliguntur. Atque eodem sensu interpretari possumus illud Eccle. 24. ***Ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam***. Et illud Psal. 88. ***Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ.***

Christus prædestinatorũ primus. *Ecclesi. 24. 5.* *Psal. 88. 28.*

Christum Dominum, vt homo est, esse caput Angelorum, gratiámque illis, & gloriam promeruisse.

SECTIO IX.

Christũ meruisse Angelis gloriã statuitur ex Patribus. *Cyril. Alex.* *Gregorius.* *1. Reg. c. 2. 2.* *Laurẽt. Iust.* *Rupertus.* *D. Bernard.* *D. Thom.* *Ioan. 1. 6.* *Idem. 3 par.* *Albert. Mag.* *Ruardus.* *Catharinus.* *Arboreus.* *Viguerius.* *Iacobus Nacl.* *Probatur idẽ ex Paulo.*

HINC colligimus, cùm Christus dicitur, *Primogenitus omnis creaturæ*, non esse excludendos Angelos, quin potiùs dicendum, Christum vt homo est, esse caput Angelorum, gratiámque illis, & gloriam meruisse, quæ illis data sint propter eius præuisa merita: quæ sententia est Cyrilli Alexandrini lib. 5. in Esaiã, D. Greg. li. 1. in libros Regũ cap. 2. in illa verba: *Nõ est alius extra te. Subauditur*, inquit, *sanctus, quia nullus hominum, neque Angelorum sanctus est, nisi per Christum.* Idem habet homil. 14. in Ezechiel. Laurentij Iustiniani serm. de Ascensione, & serm. de Assumptione Virginis, Ruperti lib. 3. de processione Spiritus sancti cap. 21. citari etiam solet pro eadem sententia D. Bernard. serm. 17. & 22. in Cantica. In eadem sententia est D. Thom. super illud Ioann. 1. *De plenitudine eius nos omnes accepimus: hoc est*, inquit, D. Thomas, *Omnes Apostoli, Patriarchæ, Prophetæ, & iusti qui fuerunt, sunt, & erunt, & etiam omnes Angeli.* Et paulò inferiùs: *Quia*, inquit, *plenitudo gratiæ, quæ est in Christo, est causa omnium gratiarum, quæ sunt in omnibus intellectualibus creaturis.* Et 3. par. q. 8. art. 1. absolutè dicit Christum influere gratiam in omnia membra Ecclesiæ: & statim art. 4. docet, hanc Ecclesiã, cuius Christus est caput, & in quam influit, constare ex hominibus, & Angelis. Eandem tuetur Albertus Magnus in 3. dist. 13. art. 1. Ruardus Tapper in explicatione art. 2. Louaniensis circa principium, & articulo 8. & ex professo Catharinus lib. 1. de Christi prædestinatione, & opusculo de Gloria, & peccato Angelorum, Ioannes Arboreus lib. 3 suæ Theosophiæ cap. 13. Viguerius in institutionibus cap. 20. §. 1. versic. 4. Iacobus Naclantus super primum caput Epistolæ ad Ephesios, & in libro cui titulus est, Medulla sacræ scripturæ, in tertia mundi ætate cap. 2. Pugnant etiã pro eadem

eadem ſententia nonnulla Pauli teſtimonia, cuiuſmodi eſt illud ad Coloſſ. 1. *Complacuit per eum reconciliare omnia pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cælis ſunt.* Et illud ad Epheſ. 1. *Inſtaurare omnia in Chriſto quæ in cælis, & quæ in terra ſunt.* Quo loco Græcè pro inſtaurare eſt ἀνακεφαλαιώσασθαι, id eſt, recapitulare, quia ſub vno Chriſto omnia quodammodo vnum effecta ſunt, quod idem verbum eadem ſignificatione vſurpauit Apoſt. cùm dixit ad Rom. 13. *Qui diligit proximum, legem impleuit, nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falſum teſtimonium dices, & ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur, diliges proximum tuum ſicut teipſum.* Nam pro *Inſtauratur*, eſt Græcè ἀνακεφαλαιοῦται, id eſt, recapitulatur, hoc eſt, ſummatim continetur, ducta metaphora à Rhetorum epilogis, in quibus tota cauſa ſummatim repetitur, quòd illi ἀνακεφαλαίωσιν, appellant: vnde idem Apoſtolus ad Heb. 8. volens ſummam ſeu epilogum facere eorum, quæ dixerat, ait: *Capitulum autem ſuper ea quæ dicuntur*, quo loco pro *Capitulũ*, eſt Græcè κεφάλαιον, hoc eſt ſumma, ſiue caput, aut epilogus: itaque in Chriſto, tãquam in ſumma, inſtaurata ſeu recapitulata ſunt omnia: in quem ſenſum videtur Aquila Ponticus in ſua tranſlatione Græca, ex Hebræo, ſic librum Geneſ. incepiſſe. *In capitulo*, vel *In ſumma fecit Deus cælum & terram*: ſic enim tranſtuliſſe auctor eſt D. Hieronymus in principio Hebraicarum quæſtionum. Et Seuerianus Epiſcopus in exordio Hexameron: per quod capitulum, ſiue ſummam poſſumus Chriſtum accipere, iuxta illud Pſalmi. 39. *In capite libri ſcriptum eſt de me.* Quod quanquam Arnobius, & Auguſtinus accipiunt de initio Pſalmorum: in quo volunt de Chriſto dici, *Beatus vir, qui non abiit in conſilio impiorum.* Tamen Tertullianus libro contra Praxeam, & D. Hilarius in expoſitione Pſal. 2. de initio totius ſcripturæ interpretantur, vt illud, *In principio*, ſit idem quod in Filio, & ſimul Chriſtus recapitulatio cæli & terræ appelletur, quia ſub illo, tam Angeli, quàm homines per gratiam & gloriam militant.

Coloſſ. 1. 20. *Epheſ. 1. 10.* *Rom. 13. 8.* *Heb. 8. 1.* *Aquil. Pont.* *Gen. 1. 1.* *Hieronym.* *Seuerianus.* *Pſal. 39. 8.* *Arnobius.* *Auguſtinus.* *Tertullian.* *Hilar.* *Chriſtus vniuerſi recapitulatio.*

II. Denique confirmatur hæc ſententia, quia conſtat ex ſacris literis Chriſtum Dominum, vt homo eſt, eſſe caput Angelorum, vt eſt perſpicuum ex illo ad Eph. 1. *Ipſum dedit caput ſuper omnem Eccleſiam*: id eſt, ex hominibus, & Angelis conſtantem, vt interpretatur D. Hieron. & D. Auguſt. in Enchirid. cap. 56. & ad Coloſſ. 2. *Qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis.* Id quod etiam affirmat D. Hilar. in Pſalm. 139. & D. Auguſt. concione 5. in Pſal. 36. Cùm igitur capitis ſit influere in membra. Chriſtúſque ſit caput præſtantiſſimum, debuit ſanè perfectiſſimo modo in Angelos influere, gratiam videlicet & gloriam illis impertiendo. Ex quo etiam colligimus, poſſe Chriſtum dici propriè Redemptorem Angelorũ (quod quidam concedere formidant) redemptione tamen alterius rationis, quàm noſtra ſit, hoc eſt, per præſeruationem: ſic enim loqui audet D. Bernard. ſerm. 17. & 22. in Cantica, & Theodoretus ad Hebr. 2. dicit Chriſtum pro omnibus creaturis fuiſſe mortuum, ex illis verbis Pauli, *Vt gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem*, vbi Græcè eſt ὑπὲρ παντὸς, id eſt, pro vniuerſo, quem modũ redemptionis etiam affert Dionyſius Areop. cap. 8. de diuinis nominibus, his verbis: *Idcircò etiam redemptionem illam Theologi nominant, ex eo, quòd non ſinit, quæ verè ſunt, ad id cadere, vt non ſint*: & id colligitur ex Pſal. 143. vbi rex Dauid dicit ſe redemptum de gladio gigantis Goliath, ſub quo nunquam fuit, ſed quia fuit præſeruatus Diuino beneficio, redemptum ſe appellat cùm ait, *Qui redemiſti Dauid ſeruum tuum, de gladio maligno, eripe me.* Sic enim hunc locum nonnulli diſpungunt, & interpretantur.

Epheſ. 1. 22. *D. Hieron.* *Auguſtin.* *Coloſ. 2. 10.* *Hilar.* *Auguſt.* *Chriſtus dici poteſt propriè Angelorum redemptor.* *Bernard.* *Theodor.* *Hebr. 2. 9.* *Dion. Areop.* *Pſal. 143. 10.*

Christum esse primogenitum in multis fratribus.
SECTIO X.

Rom.8.29. Psal 88 28. DICITVR postremò Christus primogenitus in multis fratribus, ad Rom. 8. *Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*, quò etiam pertinet illud Psalm. 88. *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ.* Primogenitum, inquam, Abulens. idest, præcipuum filiorum, cui primogenituræ priuilegia debeantur: de quibus priuilegiis legendus est Abulensis in vigesimum quintum caput Genesis. Pro cuius maiori expositione aduertendum est, omnes homines esse fratres Christi propter Fratres Christi, qui præcipuè. communionem naturæ cum Christo, præcipuè verò fideles propter fidem, quam habent in Christum, & maximè iustos, propter communionem gratiæ, iuxta illud Ioan. 1. 12. Heb. 2. 11. Psal. 21. 23. Matt. 28. 10. Ioan. 3. 14. Ioann. 1. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, id est, fratres Christi. Et ad Heb. 2. *Non confunditur fratres eos vocare* dicens Psalm. 21. *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Et Matthæi 28. *Nunciate fratribus meis, &c.* Atque hanc ob causam Christus se appellat sæpissimè filium hominis, vt Ioan 3. *Exaltari oportet filium hominis*, & alias: non solum, vt vult Tertullianus libro de carne Christi, & Irenæus libro 3. contra Tertullian. Irenæus. Valentinum cap. 21. vt intelligeremus, eum non solum esse verum hominem, sed Adamus homo, non filius hominis. carnem accepisse nascendo. Adam enim homo fuit, sed filius hominis non fuit, quia carnem non accepit nascendo: sed etiam vt significaret se iam cum hominibus cognationem carnis habere, fratrémque nostrum per assumptam humanitatem esse: vndè olim Christiani se communiter fratres appellabant, quemadmodum auctor est Tertullianus in Apologetico cap. 39. & libro de corona militis Tertullian. Clem. Alex. cap. 1. libro 3. contra Marcionem, & Clemens Alexandrinus libro 5. Stromatum. Cæterùm, vt diximus, iusti peculiari ratione fratres Christi appellantur, quia sunt verè filij Dei adoptiui, per veram adoptionem, quæ est ipsa iustificatio, quemadmodum docet Diuus Augustinus epist. 120. cap. 4. & lib. 3. contra Faustum Manichæum. Ratio verò est, quia iustificatio est veluti quædam generatio: atque de Iustificatio est quædam generatio. hac adoptione intelligendum est illud Ioan. 1. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Et Ioan. 1. 12. 1. Ioan 3. 1. Rom. 8. 15. Ephes. 1. 5. Rom. 8. 17. D. Thom. illud 1. Ioann 3. *Videte qualem charitatem dedit nobis Deus, vt filij Dei nominemur, & simus.* Et ad Rom. 8. *Accepistis spiritum adoptionis filiorum per Iesum-Christum* Et ad Ephes. 1. *Prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum.* Vndè Paulus Apostolus rectè ex hac adoptione ad ius hæreditatis argumentatur, cùm ait ad Roman. 8. *Quod si filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi*: qua de re legendus est Diuus Thom. 3. part. quæst. 23. artic. 1. horum igitur omnium fratrum, Christus appellatur Primogenitus.

Christum esse Primogenitum mortuorum, & primitias dormientium.
SECTIO XI.

I. 1. Cor. 15. 20. VLTIMO dicitur Christus, *Primogenitus mortuorum*, quod hoc loco ait Ioannes, quia primus omnium ad vitam immortalem resurrexit: quo etiam sensu appellatur, *Primitiæ Dormientium*, 1. ad Cor. 15. Pro cuius rei intelligentia sciendum est, resurrectionem esse veluti quandam regenerationem, sic enim ap-Mat. 19. 28. Ambros. pellatur à Christo Matth. 19. *In regeneratione, cum sederit filius hominis, &c.* eámque ob causam sepulchrum, vtero comparatur. Vnde Diuus Ambr. serm. 48, de sepul-Christi sepulchrũ vtero virgineo comparatur. chro Christi loquens. *Vbique*, inquit, *beato corpori defertur sanctitas, vbique virginitas, purus illud venter concipit, nouus tumulus includit, quin potiùs ipsam sepulturam vuluam dixerim, est enim similitudo non parua, sicut enim Dominus de matris vulua*

vinus

viuus exiuit, sic de sepultura viuus surrexit, nisi quod gloriosior ista est, quàm illa natiuitas, illa enim corpus mortale genuit, hæc edidit immortale. Post illam natiuitatem, ad inferos descenditur, post hanc, remeatur ad cælos: quare Christus à mortuis resurgens iterum genitus dicitur, primogenitus autem, quia primus omnium resurrexit immortalis.

II. Verùm iam hinc illa sese offert controuersia, de resurrectione videlicet eorum, qui Matth. 27. dicuntur surrexisse. Dum enim Matthæus signa, quæ in ipso Christi obitu acciderunt, commemoraret, subiunxit. *Monumēta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt.* In qua quidem quæstione duplex est sententia. Vna est, eos, qui à Matthęo commemorantur, non resurrexisse ad vitam immortalem, sed iterum obiisse postquam resurrectionem Domini testati fuerant quæ sententia est ferè omnium veterum, quam sequitur Diuus Augustinus epistola. 99. quæ est ad Euodium, eámque nititur confirmare ex Actorum 2. vbi Diuus Petrus contendit, illud Psalmi, 15. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem,* non de Dauide, sed de Christo esse intelligendum, ídque ex eo probat. *Quia Dauid,* inquit, *mortuus est & sepultus, & sepulchrum eius apud nos est.* Si autem Petrus non intelligeret ossa Prophetæ illic iacere, nihil planè probasset: erant igitur tempore Petri. Dauidis ossa in sepulchro: *Cum igitur,* inquit Augustinus, *Dauid resurrexerit simul cum illis, qui cum Christo resurrexisse memorantur, planè iterum obiit, atque adeo resurrexit moriturus.*

Mat. 27. 52. Surrexerint ne aliqua corpora sanctorū in obitu Christi? 1. Sententia. Augustin. 1. Argum. Act. 2. 28. Psal 15. 10. D. August.

III. Secundò, argumentatur ex illis verbis Pauli ad Hebræos 11. *Et si omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis aliquid melius prouidēte, vt non sine nobis consummarentur,* id est, gloriam animæ, & corporis reciperent. Tertiò, possumus argumentari pro Augustino in hunc modū. Iob Patriarcham resurrexisse cum Christo, habetur Iob 42. iuxta editionem Septuaginta interpretum, & Theodotionis, quæ sic habet: *Scriptum est autem, ipsum rursus resurrecturum cum quibus Dominus resurgit.* vbi particula, *rursus,* innuit, cùm Iob ab illa sua calamitate diuinitus erectus est & excitatus, tunc quodammodo resurrexisse. Haberi autem hæc in editione Septuaginta auctor est Origenes in epistola ad Iuliū Africanum, eámque historiæ partē tanquam legitimam amplectuntur Diuus Chrysostomus homil. 82. ad populum Antiochenū, Theodoretus quæst. 92. in Genesim, Polychronius in hypothesi super librum Iob, Olympiodorus in sua itē hypothesi, & in Protheoria cap. 32. & in cōmentariis, Iulianus Seuerus, & Euagrius in suis explanationibus, quibus postremam Iobi partem illustrarūt: quos omnes citat Paulus Comitolus Societatis nostræ in Catena in Iob à se elegantissimè è Græco in Latinū conuersa, & eruditissimis obseruationibus illustrata. Sed quod maioris est ponderis, Clemens Romanus lib. 5. constitutionum Apostolicarum cap. 6. eandem partem tanquam canonicam citat, his verbis: *Diuinus ille, atque insignis tolerantia Iob, de quo ait scriptura, scriptum esse, ipsum rursus suscitandum cum iis, cum quibus Dominus resurgit.* Ambrosius etiam lib. 1. de interpellatione Iob cap. 8. Hoc testimonio tanquam scripturæ sacræ vtitur, ad probandum Iob cum Christo à mortuis fuisse suscitatum. Denique eandem sententiā legimus in versione Græca Septuaginta interpretū nuper correcta ex auctoritate Xisti. V. pontificis maximi, ad fidem vetustissimorum, & probatissimorum codicum. Ex his huiusmodi ducitur argumētatio. Iob cum Christo resurrexit, vt hactenus probauimus, & tamen dicit de seipso cap. 29. quod sit in nouissimo die resurrecturus. *Scio,* inquit, *quod in nouissimo die de terra surrecturus sum, & in carne mea videbo Deum saluatorem meum.* Ex quo efficitur, illum post priorem resurrectionem, iterum obiisse, alioqui enim iterum in nouissimo die resurgere, haud posset.

Secundum. Heb. 11. 39. Tertium. Iob. 42. A calamitate sua erectus Iob quodammodo surrexit. Origenes. D Chrysost. Theod. Polychron. Olymp. Iulian. Euagr. Paul Comi. Clem. Rom. D. Ambr. Deducitur argumentatio pro Aug. Iob. 29. 25.

IIII. *Theoph.* *Sotus.* *2. Sententia quæ præfertur.* *D. Thom.* *D. Hieron.*

Hæc sunt potissima, quæ pro Augustino adduci queunt, quam etiam sententiam sequitur Theophilactus in 27. caput Matthæi, & Dominicus Soto dist. 43. quęst. 2, art. 1. quarti lib. sententiarum. Ea tamen vt verum fatear placere mihi nunquam potuit, quemadmodum neque Cardinali Caietano in vigesimum septimum caput Matthæi, & in commentariis in tertiam partem quęst. 53. Nobiscum præterea sentit glossa super idem caput Matthæi, & fauet D. Thomas in 4. distinct. 43. & in additionibus quæst. 77. art. 1. quanquam 3. part. quæst. 53 artic. 2. magis videtur ad Augustinũ accedere, quatenus ait, eius rationes efficaciores videri. In eandem nostram sententiã magis propendet Diuus Hieronymus in sermone de Assumptione, quãuis eam sub lite relinquat: & quamuis in vigesimum septimum caput Matthęi, dicat eos qui cum Christo surrexerunt, surrexisse, sicut surrexit Lazarus, quod nos possumus verè ac realiter, sicut Lazarus, non verò ad vitam mortalẽ interpretari. Triplex potissimum ratio nos mouet. Vna est, quia alioqui si surrexerunt morituri, resurrectio eis non beneficium, sed pœna fuisset. Altera, quia resurrexerunt, vt sua resurrectione, Christi resurrectionem testarentur, quemadmodum vel ipsi aduersarij confitentur, non fuissent autem resurrectionis Dominicæ testes idonei, si iterũ obierunt, facilè enim sibi homines persuaderent, Christum etiam resurrexisse moriturum. Postrema, quæ Caietani est, quia cùm homo sit animal sociabile, debuit Christus secum aliquos in corporibus gloriosis excitatos in cælum deferre, cum quibus ageret, alioqui non fuisset, eius in cælo vita, ac felicitas omnibus numeris expleta, & absoluta.

Prima ratio. *Secunda.* *Postrema.* *Caiet.*

V. *Respondetur locis scripturæ pro 1. sententia.* *Ad primum.* *Ad secundũ.* *Ad tertium.* *Iob. 19. 25.* *Deciditur quæstio.*

Ad primum locum pro Augustini sententia adductum, concedimus Dauidem resurrexisse cum Christo ad vitam immortalẽ, nec amplius obiisse. Ad Petri autem institutum, non erat opus, vt eo ipso tempore Dauidis cineres in sepulchro illo existerent, sed satis erat esse apud omnes vulgatissimum, Dauidis corpus in eo sepulchro vidisse corruptionem, & in cineres fuisse cõuersum. Ad secundum. Dicimus illud, *Non acceptis repromissionibus*, Ad mysteria gratię, & incarnationẽ Christi referendum, *vt non sine nobis*, inquit, *consummarẽtur*, quia nimirum perfecta consummatio in lege gratiæ completa est. Quod si quis contendat, istam consummationem ad gloriam corporis pertinere, dicimus Paulum vniuersè loqui de omnibus Patribus legis veteris, immò & naturæ, cui non obstat aliquos eorum ad vitam immortalem simul cum Christo resurrexisse. Ad tertium, libenter damus Iobum Patriarcham cum Christo resurrexisse, sed ad vitã tamen immortalem: cùm vero ipse dixit, *Scio quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum*: dicimus eum non de sua ipsius persona, sed de vniuersali hominum resurrectione more prophetico enuntiasse. Quòd verò attinet ad locum Matthæi, quo videtur affirmari, illos ante ipsum Christum, resurrexisse, siquidem eorũ resurrectio inter signa passionis Christi commemoratur. Respondeo, id dictum fuisse per anticipationis figurã in sacris literis visitatam, non quod eo tempore passionis Christi resurrexerint. Atque ita relinquitur Christum Dominum optimo iure primogenitum mortuorum à Ioanne appellari.

Et Princeps Regum terræ.

SECTIO XII.

I. *Principatum per quid obtinuerit Christus.*

OBSERVANDUM est primò, rectè postquàm mentio mortis Christi facta fuerat illis verbis: *Primogenitus mortuorum*, subiungi, *Et princeps regum terræ*, vt intelligeremus Christum per mortem obtinuisse principatum. Id quod pro-

probatur primò, ex loco Esaię cap. 9. vbi Crux Christi eius imperiũ appellatur, illis verbis, *Factus est principatus super humerum eius*: vbi quanquam Paraphrastes Chaldaicus per *Principatum*, legem intellexit, quam quia Dominus opere impleuit, super humerum portasse dicitur, tamen crucem ipsam interpretati sunt Tertullianus libro aduersus Iudæos, eo cap. quo Patriarchæ ostendunt figurã crucis. Et lib. 3. aduersus Marcionem. *Quis* inquit, *regum insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite Diadema, aut manu sceptrum? solus nouus rex Christus nouæ gloria potestatem humero extulit, crucem scilicet*. Iustinus Philosophus & martyr in 2. Apologetico pro Christianis, Cyrillus Alexandrinus lib. 1 in Esaiam cap. 9. Diuus Hieronymus in commentariis eius loci. Diuus Cyprianus lib. 2. testimoniorum aduersus Iudæos cap. 21. Diuus Augustinus serm. 71. de tempore, Theophilactus in vigesimum tertium caput Lucæ, Diuus Ambrosius lib. 3. de fide cap. 4. Atque eodem sensu possumus accipere illud Esaiæ 22. *Dabo clauem domus David super humerum eius*. Christus enim cruce tanquã claui paradisum à principio clausum, nobis aperuit: crucem certè clauẽ appellauit D. Chrysostomus tomo 2. homilia de Diuite, de quo agitur Luc. 16. & D. Augustinus in Psalmo 45. Obiter hoc loco obserua, posse per clauem eo loco Esaiæ, intelligi potestatẽ iurisdictionis, & animarum gubernationem: quæ clauis non pendet ex cingulo, sed portatur in humero: tum quia grauissima est animarum cura, tum etiam quia prælatus debet ea quæ præcipit, humero etiam, id est operatione gestare.

Esai. 9. 6. Chald. Paraphr. Legem Christus super humerum portasse cur dicatur. Tertul. Iustin. mart. Cyril. Alex. Hieron. Cyprian. Theoph. Ambrof. *Esai. 22. 22. Crux Christi clauis paradisi.* Chrysost. August. *Animarum cura grauissima. Prælatus qualis esse debeat.*

II. Secundò idem probatur ex Psal. 95. vbi pro eo, quod nos habemus, *Dicite in gentibus quia Dominus regnauit*, Septuaginta transtulerunt, *Dicite in gentibus quia Dominus regnauit à ligno*. Sic enim apud Septuaginta legerunt, Iustinus in Dialogo aduersus Tryphonem, vbi probat sic etiam fuisse Hebraicè. Sed illud *à ligno*, expunctum fuisse à Iudæis affirmant Tertullianus lib. 3. aduersus Marcionem, & libro aduersus Iudæos, loco paulò ante citato, Diuus Ambrosius in cap. 15. 1. epist. ad Corinthios, (si eius sunt ij commentarij) Diuus Augustinus in commentariis eius Psalmi, Arnobius, & Cassiodorus ibidem. Diuus Cyprianus de montibus Syna, & Syõ aduersus Iudæos cap. 5. D. Leo qui citatur in scholiis Gręcis super editionem Septuaginta nuper auctoritate Xisti correctam. Atque eandem lectionem retinet Ecclesia, & Psalterium Romanum: nec in dubium vocari debet, quod Iudæi multa ex sacris literis eraserint, quę Christianis fauere intelligebant. Etenim auctore Diuo Hieronymo in quintũ cap. Michæę, duos integros versus eraserũt ex libro Iosue cap. 15. qui habentur in Septuaginta interpretibus, vbi inter vrbes & oppida tribus Iudæ, Bethlehem connumeratur, ne videlicet Christus de tribu Iuda ortus videretur. Et in Epistolam ad Galatas in illa verba capitis tertij, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, docet desiderari Hebraicè, duo illa verba, *Omnis, & in ligno*, & suspicatur lectionem Hebraicam vitiatam esse.

Psal. 95. 10. Locus scripturæ vitiatus. Tertullian. D. Ambrof. August. Arnob. Cassiodor. D. Cyprian. D. Leon. *Multa quæ Christianis fauebant ex sacris eraserunt Iudæi. D. Hieron. Ad Gal. 3. 13.*

III. Tertiò probatur ex Psalm. 92. cuius inscriptio ea est: *Laus cantici ipsi David in die ante Sabbathum, quando fundata est terra*: Etenim in Parasceue Sabbathi occisus est Christus, fundatáque est Ecclesia, quæ est expositio Hugonis Cardinalis, in commentariis super eum Psalmum. Tunc vero Psalmus, incipit, *Dominus regnauit decorem indutus est*: Vt exploratũ omnibus esset, Christi regnũ ex passione quam pertulit ante Sabbathum, ortum habuisse. Quarto ex Psal. 77. *Induxit eos, in montem sanctificationis suæ, montem quem acquisiuit dextera eius*. Dextera enim sua Christus, id est, fortitudine, quam in passione demonstrauit, Ecclesię regnum sibi acquisiuit: quem locũ interpretatus videtur Diuus Petrus prima sua Canonica cap. 2. vbi Ecclesiam appellat *Populum acquisitionis*. Et Actor. 20. *Attendite vobis et vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam*

Explicatur inscriptio. Psal. 92. Hugo. Psal. 92. 1. Regnum Christi vndè ortum. Psal. 77. 54. 1 Pet. 2. 9 Act 20. 28.

Hebr.2.9. *Dei, quam acquisiuit sanguine suo.* Vnde est illud Pauli ad Hebræos 2. *Eum, qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis, gloria & honore coronatum*: quod multò ante Regius vates prædixerat Psal.8 *Minuisti eum paulò minus ab Angelis* (in passione videlicet) tunc subiungitur, *Gloria & honore coronasti eum.* Denique ex Psalmo 73. cum dicitur, *Redemisti virgã hæreditatis tuæ*: vbi per virgam, sceptrum intelligendum est, hoc sensu, regnum tuũ, seu sceptrum regni tui per peccati tyrannidem à dæmone vsurpatum, iterum asseruisti, & vindicasti per passionem, qua humanum genus redemisti.

Psal.8.9. — *Psal 73.2. Vrga pro sceptro.*

IIII. Secundò obseruandum est, Christum appellari Regem per excellentiam, vt Psal.2. *Ego autem constitutus sum rex ab eo*, quam ob causam appellatur *Rex* Dei. Sic enim ibidem Hebraicè legimus, *Ego*, (id est Pater æternus) *constitui regẽ meum super Sion.* Et Zachariæ 14. ita possumus reddere ex Hebræo, *Venient omnes gentes, & adorabunt regem Dei.* Dicitur autem Christus, rex Dei, tum quia à Deo fuit rex constitutus, tum quia est rex excellentissimus, eo linguæ Hebrææ idiotismo, quo maxima quæque dicuntur esse Dei, vt Psalmo 79. *Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei*, id est altissimos.

Psalm.2.6. Christum regem suũ cur Pater appellet. Zach.14. Psal.79.11.

V. Tertiò, dicitur, *Princeps regum terræ*, quia est totius mundi Monarcha, non solùm propter vnionem hypostaticam, cui omne imperium debebatur, sed etiã ex dono Patris: quę est sententia D. Antonini 3 parte tit.3. ca.2. Almaini de potestate Ecclesiæ cap. 8. Pauli Burgensis in additione 2. super caput primum Matthęi, imò & Diui Thomæ lib. 3. de regimine principum cap. 13. & 14. vbi addit August. Cæsarem, post Christi natiuitatem, gessisse vicem Christi in imperio quatuordecim annis toto orbe terrarum subacto, & non sine diuino instinctu mandasse, ne quis de populo Romano ipsum Dominum appellaret. Et quanquam controuersum sit, vtrũ Christus in terris agens verus fuerit ac legitimus totius orbis imperator, qua de re aliàs disputabimus, quemadmodum & vtrum fuerit naturalis ac legitimus Iudæorum rex, tamen post resurrectionem non est dubiũ, quin illi fuerit totius orbis Monarchia à Patre concessa, quemadmodum ipsemet testatur Matthæi. 28. cùm ait, *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra.*

Christus mũdi Monarcha, ex duplici capite. D. Anton. Almainus. Paul. Burg. D. Thom. August.⁹ imperator Christi prorex. Mat 28.18.

VI. Quartò, & postremò dicitur mysticè, *Princeps regum terræ*, id est iustorum, quemadmodum interpretatur Rupertus, quo nihil magnificentius de vllo rege, & eius clientibus dici potuit: cuius enim rei clientes ac subditi omnes reges fuerunt? Ratio verò est, quia Christus omnes qui suum imperiũ non detrectant, reges facit, quod multo antè prædixerat regius vates Psal. 109. cùm dixit, *Tecum principium in die virtutis tuæ*, quo loco nonnulli pro עמך Ghimmeca per Chiric, id est, *Tecum* seu *Apud te*, quemadmodũ legerunt Septuag. interpr. legunt Ghammeca per Pathac, id est, populus tuus, hoc sensu, populus tuus principatus, seu principes: vbi obiter aduertendũ est pro eo quod septuaginta transtulerunt ἀρχὴ id est, *principium*, seu principatus, (vtrumque enim ea vox Græca significat) haberi Hebraicè נדבות Nedaboth, à radice, נדב, quę significat spõte aliquid elargiri, & liberalem esse, vnde deducitur Nadib, id est Princeps, quia videlicet libelitas est propria principis conditio. Est igitur Christus Princeps regũ terræ, id est iustorum, qui liberales in diuino cultu esse debent, & in omnibus actionibus suis principes ac generosi. Cur verò reges appellentur, duplex est potissima ratio. Prior est Diui Gregorij lib.11. Moralium capit.9. super illud Iob.12. *Balteum regum dissoluit, & præcingit fune renes eorum*, vbi vult iustos appellari reges, propter castitatem, & continentiam, quæ maxima est castitatis laus: & in hunc sensum locum citatum interpretatur. *Qui membrorum*, inquit, *suorum motus bene gerere sciunt, non immeritò reges vocantur, sed cùm de ipsa continentia mens elatione tangi*

Regnant qui Christo seruiunt. Psal.109 3. Principiũ cõditio. Iusti cur reges appellentur. Gregor. Iob.12.18. Castitas virtus regia.

Secunda ratio ex Ambros.
Gen. 17 6.
Reges ex genere Abraha qui peccato non seruiunt.
Tullius.
Gregorius.
Iob. 36. 7.

tangitur plerumque omnipotens Deus eius superbiam deserens in immunditiam operis cadere permittit: Itaque regum baltheum dissoluit, quando propter elationis culpam castitatis in eis cingulum destruit. Posterior ratio est, Diui Ambrosij lib. 2. de Abraham cap. 10. super illud Genes. 17. Dictum est ad Abraham, *Faciam te crescere, & ponam te in gentem magnam, regésque ex te egredientur. Ex genere Abraha* inquit, Ambr. *non solùm reges erant dignitate, verùm etiam illi reges, qui peccato non seruiant, nec vincat eos malitia.* Quæ ratio etiam est, Diui Gregorij lib. 26. Moralium cap. 26. *Quia*, inquit, *tentationum suarum motibus non consentiendo succumbere, sed regendo præesse nouerunt*, id quod vel ipso naturæ lumine cognouit M. Tullius, is enim in Oratione pro P. Sylla, sic ait, loquens cum Torquato accusatore: *Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne grauius refutêre, neque regem, ne derideare, nisi fortè regium tibi videtur ita viuere, vt non modò homini nemini, sed ne cupiditati quidem vlli seruias, contemnere omnes libidines, &c.* & sic interpretatur D. Gregorius illud Iob 36. *Reges in solio collocat in perpetuum*, id est, iustus ab hac potestate regiminis ad potestatem transfert retributionis. Porrò aduerte, hunc iustorum principatum & regnum non pugnare cum ea seruitute, de qua loquitur Apostolus ad Rom. 6. *Nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam? gratias autem Deo, quod fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis, liberati autem à peccato serui facti estis iustitiæ.* Quo loco illud *iustitiæ*, dandi casus est, magnámque vim cōtinet, eandem videlicet cum illa, qua quis diceret, se alicui factum esse seruum, quod imperiosius est, & magnificentius, quàm si quis diceret, se factum esse alicuius seruum: cum namque dicit se factum esse alicuius seruum, innuit se non sponte, sed per vim factum esse illius seruum; at cùm dicit, se factum esse illi seruum, vltroneam, & spontaneam significat seruitutem: sic igitur docet Paulus iustos, seruos factos esse ipsi iustitiæ vltronea scilicet, & voluntaria seruitute, in qua tamen vera ac propria libertas, imò & illustrissimus principatus regnúmque continetur: & è contrario, liberum esse iustitiæ, fœdissima seruitus appellatur ibidem ab Apostolo, cùm subiungit: *Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ*: vt etiam *Iustitiæ*, dandi casus est, hoc est, non habuistis præclaram iustitiæ seruitutem, extra imperium, scilicet eius, facti, sed miserrimam à iustitia libertatem, cum turpissima peccati seruitute & captiuitate coniunctam.

Rom. 6. 16.
Seruitus iustorum libertas vera, & propria.
Impiorum libertas seruitus fœdissima.

Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris, in sanguine suo.

SECTIO XIII.

GRÆCE est τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς ϗ λούσαντι ἡμᾶς: hoc est, ei qui dilexit nos, & lauit nos: Quoniam verò hi dandi casus non habent, Græcè quo referantur, existimauit Erasmus in scholiis suis super Apocalypsim, eos non ad Christum, sed ad Patrem pertinere, vt sit sensus, Christum fuisse testem fidelem Patri, *qui dilexit nos, & lauit nos*: verùm hæc interpretatio nullo modo est recipienda, cum editioni vulgatæ aduersetur, & manifestè pugnet cum ipso contextu, tum quia illa verba, *testis fidelis*, non immediatè cum istis connectuntur, sed interseruntur alia, quæ haud dubiè ad Christum spectant. A Iesu-Christo, inquit, *qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ, qui dilexit nos, & lauit nos*, vbi cernis illud, *Qui dilexit & lauit*, ad primogenitum mortuorum, hoc est, Christum, necessario referendum: tum quia cum additur, *In sanguine suo*, manifestè ostenditur id non posse in Patrem, sed in Christum conuenire: nec Erasmus bene

Erasmi interpretatio.

respondet, dici Patrem lauisse nos per sanguinem Christi, cùm enim Græcè non sit αὐτῦ spiritu leni, sed αὑτῦ spiritu crasso, hoc est, non sit eius, sed suo, illúdque αὐτῦ ad eundem, *Qui dilexit*, *& lauit* manifestè pertineat, palàm est de Christo non de Patre sermonem esse. Quare existimamus vitiatã esse Græcam lectionẽ, & in vetustis exemplaribus, quibus vsus est interpres non fuisse τῷ ἀγαπήσαντι καὶ λύσαντι, sed vel τοῦ ἀγαπήσαντος καὶ λύσαντος, vt referatur ad ἰησοῦ χριστοῦ vel ὁ ἀγαπήσας καὶ λύσας, vt iungatur cum ὁ μάρτυρ, ὁ πιστὸς, ὁ πρωτοτόκος, ὁ ἄρχων. Nisi quis malit cum Aretha dicere, τῷ ἀγαπήσαντι καὶ λύσαντι ad sequentia spectare, iungendúmque cum illis verbis, *Ipsi gloria & imperium*, vt sit sensus, *Ei qui dilexit nos, & lauit nos in sanguine, ipsi gloria & imperium in secula seculorum*: sed quoniam ea expositio coacta videtur, & non admodum vulgatæ editioni consentanea, prior responsio nobis magis probatur. Quod ad rem spectat: Commendat Ioannes Christi aduersus homines amorem, de quo etiam loquitur Paul. ad Ephes. 5. cum ait, *Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit semetipsum pro ea.* Duplex est autem amor Christi erga homines considerandus. Alter, quo ante tempora secularia ex æternitate nos dilexit, quatenus Deus est, de quo loquitur per Hierem. cap. 31. *In charitate perpetua dilexi te, ideò attraxi te miserans.* Hic autem amor in eo positus est, quod ex æternitate quosdam prædestinauit, & pro omnibus carnem sumere, & mori statuit, quæ sunt cogitationes illæ antiquæ, de quibus loquitur Esai. c. 25. *Domine Deus meus es tu, & exaltabo te, & confitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas fideles, Amen.* id est, cogitationes, quas ex æternitate de hominum salute habuisti, opere complesti. Sic enim interpretatur eum locum Euseb. Cæsar. lib. 2. demonstr. Euang. c. 32. huc spectat illud Psalm. 24. *Reminiscere miserationum tuarum Domine, & misericordiarum tuarum, quæ à seculo sunt*, quemadmodum interpretatur D. August. in comment. eius loci. *Huius dilectionis actum*, inquit Rupertus hoc loco. *Ecclesia suspirans viua voce in Canticis ait, Osculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt vbera tua vino*, seu vt est in Hebræo, *Quia meliores sunt amores tui vino.* Vbi perspicuum est, peti incarnationem, in significationem huius amoris antiqui. Nec enim sponsa petit osculũ pedum, quod ancillarum est, & ad quod admissa est Magdalena. Lucæ 7. nec osculum manuum in signum subiectionis: quemadmodum accipiendum est illud Psalmi 2. *Apprehendite disciplinam*, pro quo in Hebræo est, *Osculamini filium*: hoc sensu, manum filij osculamini, & ita eum tanquam verum, ac legitimum principem recipite. Nec osculum frontis, seu faciei, quod erat signum beneuolentiæ, & hospitalitatis, de quo loquitur Christus Lucæ 7. *Intraui in domum tuam, osculum mihi non dedisti*: sed petit osculum oris, quod amoris est ardentissimi: *Oris*, inquam, id est, ipsius Christi, qui os Dei appellatur: veluti Hierem. 15. *Si conuerteris conuertam te, si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris.* Vbi per, os, Christum intelligit Galatinus libro 3. de Arcanis catholicæ veritatis cap. 2. & fauet translatio Ionathę, quæ sic habet, *Si conuertes impios, vt fiant iusti, beneplacitum Verbi mei complebis.* Quo loco per *Verbum* secunda persona Trinitatis intelligitur, alioqui enim beneplacitum in verbum creatum non conuenit.

[Margin: Ephes. 5. 25. — Duplex Christi amor in homines. — Hier. 31. 3. — Cogitationes antiquæ apud Esai. quæ. — Esai. 25. 1. — Euseb. Cæs. — Psal. 24. 6. — Augustin. — Rupertus. — Cant. 1. 1. — Incarnatio æterni amoris signum. Osculum pedis quid. — Psal. 2. 12. — Quid manuum. — Quid item faciei. — Luc. 7. 44. — Quid denique oris. — Christus, os Dei. — Hier. 15. 19. — Galatinus.]

II. Alter amor, quo Christus nos dilexit, fuit post incarnationem in assumpta carne. *Factum est*, inquit Rupertus, *quod optauit Ecclesia, venit dilectus, atque omnium gratiarum delibutus vnguentis, in secreto virginalis vteri cubiculo, diu desideratum osculum dilectæ porrexit.* Vtrumque amorem complexus est Ioannes, cùm dixit capit. 13. *Cùm dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.* Verbum enim *Dilexisset*, ad priorem amorem, *Dilexit*, verò ad posteriorem pertinet: quem amorem

[Margin: Rupert. — Osculum dilectæ quando porrectum. — Ioan. 13. 1.]

rem magis moriendo demonstrauit. Sic illud, *In finem*, interpretatur Cyrillus Alexandrinus in eum locum. Atque huius amoris vis tanta fuit, vt ipse Dominus per Malachiam capit. 1. eam exaggerans dicat, *Dilexi vos*, quæ verba plerique per Aposiopesi:n, siue reticentiam dicta existimant, vt omnia tanto amori deberi significetur, simulque indicetur quædam tacita Dei querimonia, hoc sensu, semper *dilexi vos*, & vsque adeò dilexi, tamē vos, pro tali dilectione, nihil aliud quàm peccata rependitis. Quòd enim querimoniam verba ista contineant, perspicuum est ex iis, quæ statim subiiciuntur, *& dixistis, in quo dilexisti nos*, id est, tam ingrati estis, vt amorem meum, beneficiáque ex eo profecta non agnoueritis, quin potiùs dixeritis, *In quo dilexisti nos.* Cyril. Alex. Malach. 1. 5. Tacita Dei querimonia.

Secundò, aduertendum est, rectè postquam dictum fuit, *& princeps regum terræ*, additum esse. *Qui dilexit nos*, vt ex personæ diligentis dignitate, amoris præstanstantiā intelligeremus. Quare illa verba *Qui nos*, per Antithesim intelligenda sunt, hoc sensu, pulcher fœdos, pius impios, *princeps regum terræ*, viles homunciones. Atque hanc ob causam Paulus præter alias, charitatem Christi, nimiam appellauit ad Ephes. 2. *Eramus natura filij iræ, sicut & cæteri, Deus autem, qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos.* Idémque expendit Apostolus ad Romanos 5 cùm ait, *Commendat Deus charitatem suam in nobis, quoniam cùm peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Pro *commendat* habetur Græcè, συνίστησι quod non solùm commendare significat, sed etiam nobilem & notum facere, atque illustrare, & quoniam nobile quiddam atque illustre est, inimicis benefacere, meritò dicitur Deus charitatem suam nobilem, illustrémque ostendisse, cum pro peccatoribus, hoc est, pro inimicis mortuus est. In cuius rei figuram Moyses Æthiopissam adamauit, Numerorum 35. Denique tantus fuit in homines amor Christi, vt omnem scientiam, & cognitionem nostram superet, vt disertis verbis docet Apostolus ad Ephesios 3. *Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi*: vbi illud, *scientiæ*, datiuus est, qui à *supereminentem*, regitur, vt sit sensus charitatem Christi excedere omnem scientiam, hic enim sensus redditur à Græco contextu, qui ita habet, ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην, nam Græcum ὑπερβάλλουσαν, gignendi casum postulat, atque adeò ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως, idem est, ac supereminentem scientiæ, siue cognitioni. III. Charitatem suam in quo commendauerit Deus. Eph. 2. 3. Rom 5. 8. Num 35. Ephes. 3. 1. Christi charitas excedit omnem scientiam.

Tertiò rectè dicit, *Dilexit nos, & lauit*, quia, vt notauit Richardus de S. Victore in hunc locum, *Non lauisset, nisi dilexisset*, quare non prius lauit, & post dilexit: sed prius dilexit, & postea lauit: atque adeò nos adhuc fœdos dilexit, quod significauit Paulus verbis antè citatis ad Romanos 3. *Cum peccatores essemus Christus pro nobis mortuus est*, eúmque sensum habent verba illa sponsæ, Canticorum 1. *Nigra sum, sed formosa, filiæ Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis* id est, *Nigra sum*, ex me, *sicut tabernacula Cedar*, sed tamen sic dilecta, reddita sum *Formosa sicut pelles Salomonis.* Quæ expositio est Diui Bernardi sermone 25. in Cantica. IIII. Ideò Christus nos lauit, quia dilexit. Rom 8. 3. Cant. 1. 5. Bernard.

Quartò, Notandum est verbum, *Lauit*, quod dicit magnam vim sanguinis, quę non solùm ad aspergendos, sed etiam ad lauandos omnes homines sufficeret: vbi etiam maximè splendet diuinæ bonitatis, & amoris largitas, cùm enim vel vna sanguinis Christi guttula, ad redimendos omnes homines sufficeret, totū nihilominus sanguinem voluit effundere: quam ob causam hominum redemptio appellatur copiosa Psal. 129. *Quia apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio.* Quem locum expendens D. Bernard. serm. 22. in Cantica. *Benè* inquit, V. Psal 129. 7. Copiosa redemptio.

copiosa, siquidem non gutta, sed vnda sanguinis quinque per partes corporis emanauit.

Luc 9. 30. Et eadem ratione appellatur excessus Lucæ 9. *Erant*, inquit, *Moyses, & Helias visi in maiestate, & dicebant excessum, quem completurus erat in Hierusalem.* Idcircò etiam existimo, passionem Christi per mare rubrum fuisse significatam, verè enim vis illa sanguinis, mare fuit sanguineum, in quò omnes mersi, & abluti fuimus.

VI. Quintò, volunt interpretes illis verbis, *In sanguine suo*, alludi ad sacrificia legis veteris, vt sit veluti quædam antithesis, & indicetur Christum non lauisse nos sanguine vitulorum, sed suo ipsius sanguine. Eáque ratione redemptionis beneficium magnopere exaggerari, quod videlicet Christus suo ipsius sanguine dignatus fuerit hominem liberare, quam emphasim quoque agnosce in illis verbis Apostoli ad Hebræos 9. *Non per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, semel introiuit in sancta.* Volunt etiam, significari illum sanguinem, qui de percusso Christi latere simul cum aqua exiuit Ioannis 19. Quanquam enim Christus per passionem ipsam & mortem nos redemit, tamen illa post mortem sanguinis effusio, hanc ipsam redemptionem, & ablutionem typicè significauit. Vndè omnes ferè Patres aiunt, ex latere Christi Ecclesiam profectam, sicut ex Adami latere Euam, indéque omnia Ecclesiæ sacramenta manasse. Qua de re legendus est præcipuè Diuus Augustinus tractatu 120. super Ioannem, vbi ponderat verbum *Aperuit*, quo vsus est Euangelista *Non dixit*, inquit Augustinus, *percussit, aut vulnerauit, sed, aperuit, vigilante verbo Euangelista vsus est, vt illud quodammodo vitæ ostium panderetur, vnde sacramenta Ecclesiæ manauerunt.*

Hebr. 9. 12. Effusio sanguinis ex Christi latere quid significauerit. Ioan. 19. Ecclesiæ sacramenta vnde manauerint. August.

VII. Sextò, & postremò, Ioannes vim sanguinis Christi mirificè commendat, cum ait, *Lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo.* Nouum enim est, sanguinem habere vim lauandi, & quod plus est dealbandi, id quod habes capite septimo huius operis, cum dicitur, *Isti sunt qui lauerunt stolas suas: & dealbauerunt eas in sanguine agni.* Vbi vides rubicundo sanguini tribui vim dealbandi, quod instar miraculi est, idque miraculum significasse Esaiam capite primo, cum dixit, *Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra, quasi vermiculus, velut lana alba erunt.* Existimat Tertullianus lib. 4. contra Marcionem c. 10. his verbis, *Dimissorem delictorum Christum recognosce: Si fuerint*, inquit, *delicta vestra tanquam roseum, velut niuem exalbabo, & si tanquam coccinum, velut lanam exalbabo: in roseo sanguinem ostendens Prophetarum: in coccino, Domini, vt clariorem.* Itaque Tertullianus coccineum colorem non refert ad peccata cum communi expositione, sed ad sanguinem Christi, hoc sensu, Si peccata vestra sanguine Christi rubuerint instar coccini, hoc est, si Christi sanguine coccineo peccata vestra ablueritis, sicut nix, vel sicut lana dealbabuntur. Atque eodem modo videtur eum locum intellexisse Diuus Augustinus lib. 12. contra Faustum Manichæum cap. 41. Eandem expositionem innuit Diuus Basilius in magnis Asceticis, interrogatione 10. & Diuus Cyprianus libro 2. testimoniorum aduersus Iudæos cap. vltimo. vbi eo Esaiæ testimonio probat, peccata nisi per sanguinem Christi remitti non posse. Quare licet communis expositio eos colores ad peccata ipsa referat, vt sit sensus, quamuis peccata vestra sint veluti coccinum & vermiculus, id est, difficillimè ablui possint, quemadmodum ij colores difficillimè abluuntur, tamen si pœnitentiam egeritis, ego ea omnino auferam: nihilominus tradita expositio reiicienda non est, imò tanquam literalis etiam amplectenda, cùm sit tantorum Patrum, & literæ non repugnet. Ad eundem Christi sanguinem spectauit regius Propheta Psal. 50. cùm dixit: *Asperges me Domine hyssopo & mundabor lauabis me, & super niuem dealbabor*: Vbi per aspersionem hyssopi alludit Dauid ad expiationem leprosi,

Vis sanguinis Christi ad delenda peccata. Apoc. 7. 14. Esai. 1. 18. Tertullian. Vis sanguinis Christi ad delenda peccata. August. D. Basil. Cyprian. Psal. 50. 9.

leprosi, quæ hyssopo peragebatur, vt habetur Leuit. 14. simúlque tacitè se leprosum appellat: & quoniam illa per hyssopum aspersio, non nisi adhibito passeris immolati sanguine, in quo hyssopus tingebatur, fieri solebat, haud dubiè ad Christi sanguinem, quem spiritu præuidebat, pro humano genere fundendum, quo hominum mentes erant abluendæ, Propheta respexit. Eodémque mysterio videtur Esaias ad Christum in cruce positum, suóque tinctum sanguine, spectasse cap. 52. cùm dixit: *Iste asperget gentes multas*, alludens scilicet ad eandem tincti in sanguine hyssopi, aspersionem, quo leprosi aspergebantur, vt indicaret eo Christi sanguine vniuersos mortales, vtpotè leprosos fore aspergendos. Quod verò sequitur, *Et super niuem dealbabor*: efficacitatem Christi sanguinis significat, qui non solùm lauandi, sed etiam super niuem dealbandi vim habuerit: quod sicut veritatem, ita & admirationem continet, Quis enim non admiretur sanguinem ea vi preditum, vt eos quos tinxerit, instar niuis albos efficiat?

Leuit. 14. Expiatio leprosi. *Esai. 52. 15.*

VIII. Hoc ipsum prædictum fuerat à Iacob Patriarcha, Genes. 49. in benedictione Iudæ, illis verbis: *Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum.* Mirum enim est, vt aduerterunt Diodorus, & Gennadius in eum locum, vino stolam lauari, & sanguine vuæ, quod idem est, pallium ablui, & quanquam per stolam & pallium, humanitas Christi communiter intelligatur, cuius accidentalem gloriam Christus sua passione promeruit, tamen vtrumque ad Ecclesiam refert Origenes homilia 17. super Genesim. *Stola*, inquit, *Christi qua lauatur in vino, eius Ecclesia intelligitur, quam ipse mundauit sanguine suo: in huius enim sanguinis vino, id est, lauacro regenerationis à Christo lauatur Ecclesia, in morte enim, id est, in sanguine ipsius baptizamur: ad Rom. 6. In sanguine autem vuæ quomodo amictum suum lauit? Amictus propinquior quadam est corpori vestis, quàm stola, ij ergo, qui prius per lauacrum loti stola eius fuerunt effecti, postea quàm ad Sacramentum sanguinis peruenerint, amictus eius esse dicuntur.* Vbi obiter obserua, quanta puritas, & vitæ sanctitas ad Eucharistiam sumendam requiratur: siquidem per communionem, amictus, idest, interius Christi indumentum efficimur. Eundem locum de Ecclesia intellexit Diuus Ambrosius libro de benedictionibus Patriarcharum cap. 4. *In sanguine*, inquit, *vuæ lauit pallium suum, idest, gentes sanguine suo.* Sic etiam interpretatur D. Augustinus libro 12. contra Faustum Manichæum capit. 42. Denique hanc sanguinis Christi efficacitatem pulchra similitudine declarat Diuus Chrysostomus homil. 45. in Ioannem: *Quemadmodum*, inquit, *si quis liquefacto auro manum, vel linguam iniiciat, quàm primùm deauratur ita anima immersa sanguine Christi, aurea redditur; resurgit enim vehementiùs igne fluuius, neque incendit, sed abluit quidquid comprehenderit.*

Gen. 49. 11. Diodor Gennad. *Ecclesia stola Christi ex Origene.* *Quanta puritas ad Eucharistiã sumendam requiratur* *D. Ambros. Augustin.* *Pulchra similitudo ex Chrysost.*

Fecit nos regnum, & sacerdotes Deo, & Patri suo.

SECTIO XIIII.

I. QVONIAM Christus Dominus rex simul est, & sacerdos, vtrumque honorem suis impertiuit, vt simul reges, ac sacerdotes essent, iuxta illud 1. Petr. 2. *Vos autem genus electum regale sacerdotium.* Regnum quidem nos fecit (sic enim habes inferiùs capit. 5. *Fecisti nos Deo nostro regnum*) quia regno cælesti ascripsit. Sacerdotes autem, non quod omnes Christiani sine discrimine sacerdotes sint, ita vt nulla sit ordinum in Ecclesia diuersitas, quæ fuit hæresis Lutheri in libro de missa priuata, & vnctione Sacerdotum: verè enim est in Ecclesia sacerdotum consecratio, quam non habent omnes Christiani: qua de re legendi sunt præci-

1. Petr. 2. 9. Apoc. 5. 10. *Luth. hæres.*

D. Ignat. D. Chrysost. D. Hieron. Victor. D. Cypr. Basilius. Augustin. D. Leo. D. Ambros. 1 Pet. 2. 5.

puè Diuus Ignatius epistola ad Heronem, Diuus Chrysostomus libr. 3. de sacerdotio, & homilia 60. ad populum Antiochenum, Diuus Hieronymus epistola prima ad Heliodorum, & in libro aduersus Luciferianos, & epist. 85. ad Euagrium, Victor li. 2. de persecutione Vandalica, Diuus Cyprianus epist. 54. Sed quia omnes Christiani Deo sacrificia laudis, gratiarum actionis, mortificationis offerre possunt, quemadmodum docent D. Basil. serm. 2 de Baptismo cap. 8. Diuus Augustin. lib. 20. de ciuitate Dei cap. 10. Leo Papa serm. 3. in anniuersario die Assumptionis suæ ad Pontificatum, Diuus Ambrosius lib. 4. de Sacramentis cap. 1. iuxta illud 1. Petr. 2. *Et ipsi tanquam lapides viui superædificamini in domus spiritales sacerdotium sanctum offerentes spiritales hostias acceptabiles Deo.*

II. Psal. 68. 31. Deo sacrificat, qui Deũ laudat. Psal. 49. 14. Ps. 115. 16. Oseæ 14. 3. Hieronym. Chald. Paraph.

Primùm enim, quod laudes sacrificia dicantur, perspicuum est ex Psal. 68. *Laudabo nomen Dei cum Cantico, & magnificabo eum in laude: & placebit Deo, super vitulum nouellum, cornua producentem & vngulas.* Vbi vides laudem Dei comparari, imo & anteferri vitulorum sacrificiis. Et Psalm. 49. *Immola Deo sacrificium laudis.* Et iterum: *Sacrificium laudis honorificabit me.* Et 115. *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis.* Et Oseæ 14. *Conuertimini ad Dominum, & dicite ei, Omnem aufer iniquitatem, & reddemus vitulos labiorum nostrorum.* In quem locum Diuus Hieronymus: *Vituli*, inquit, *labiorum, laudes Dei sunt, & gratiarum actio.* Eodẽ modo intellexit Paraphrastes Chaldaicus, cùm transtulit, *Sint eloquia labiorum nostrorum penes te accepta tanquam boues in beneplacitum super altari tuo.* Septuaginta aliter transtulerunt, *Et reddemus*, inquiunt, *fructum labiorum nostrorum.* Ad quã translationem videtur allusisse Paulus ad Hebræos. 13. cùm dixit: *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis, id est, fructum labiorum confitentium nomini eius.*

Heb. 13. 15.

III. Rom. 12. 1.

Deinde quòd ipsa carnis castigatio, & prauarum appetitionum repressio, sacrificij nomine censeatur: exploratum est ex Paulo ad Romanos 12. *Obsecro*, inquit, *vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum: & nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri.* Et aduerte, pro *Rationabile obsequium*, haberi Græcè, λογικὴν λατρείαν, hoc est, rationalẽ latriam, quoniam huiusmodi sacrificium in altissimum Dei cultum, ipsique soli debitum redundat: sunt enim ea verba per appositionem intelligenda, vt ipsa corporis castigatio rationabilis latria appellatur, id quod ad præstantiam mortificationis amplificandam, maximè pertinet. Sed quod eo testimonio volumus ostendere est, castigationem carnis sacrificium esse, & eum, qui carnem suam macerat, sacrificare, atque adeò sacerdotẽ esse, latè accepto nomine & sacrificij, & sacerdotij. Quam ob causam Diuus Gregorius homilia 22. in Ezechielem, comparat altari holocausti mentem eorum, qui cum Apostolo castigant corpus suum, & in seruitutem redigunt. *Quod est*, inquit, *altare holocausti? nisi mens bene viuentium, qui peccatorum suorum memores, lacrymis se lauant, carnem per abstinentiam macerant, vbi ex mœrore compunctionis ignis ardet, & caro consumitur.* Tum verò in huius rei confirmationem affert locum Pauli citatum, docens hostiam viuentem dici ab Apostolo corpus Domini afflictum, hostiam quidem, quia iam huic mundo est mortuum, viuentem verò, quia cuncta, quæ præualet, bona operatur. Sic etiam eundem locum intellexit Origenes libro 9. in epistolam ad Romanos. *Qui*, inquit, *membra sua mortificant, hostiam viuentem rationabiliter offerunt, & legem sacrificiorum, quæ in Leuitico est, secundum spiritalem intelligentiam complent, si superbiam vincunt, immolant vitulum: si iracundiam superant, arietem: si libidinem, hircum: Si vagos, & lubricos cogitationum resecant volatus, columbas, & turtures.* Huc etiam pertinet illud Psalmi. 50. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* Legendus est D. Augustinus libr. 10. de ciuitate Dei cap. 6. vbi ad idem

Pœnitentia rationabilis latria. Carnis castigatio, sacrificium Deo. Pœnitentes altari holocausti comparantur ex Gregorio.

Qui appetitiones reprimunt, legem sacrificiorum complent ex Origene.

Psal. 50. 19. August.

idem probandũ argumentatur ex illato Pauli testimonio. Consulendus est etiam D. Thomas. 12. quæst. 102. art. 3. Denique opera misericordiæ sacrificium appellantur, vt patet ex Oseæ 6. & Matth. 9. *Misericordiam volo, & non sacrificium*. Quo testimonio ad id probandum D. Augustinus vtitur in commentariis super Psalmum 49. Potéstque adeo misericordia, potissimúmque eleemosyna sacrificium iustitiæ appellari, cùm eleemosyna iustitia dicatur: etenim Matthęi 6. pro eo quod nos habemus, *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus*, Gręcè est ἐλεημοσύνην, vbi, & D. Hieronymus Latinum verbum, *Iustitiam*, de eleemosyna interpretatur: sed vt generaliùs loquamur quodcunque opus bonum sacrificium dicitur, vt est perspicuum ex Psalmo 50. *Tunc acceptabis sacrificium iustitia, oblationes, & holocausta*. Et alibi: *Sacrificate sacrificium iustitia*, id est, bona opera Deo offerte. Hisce igitur modis omnibus, omnes Christiani sacrificia offerunt, & sacerdotes, latè sumpto vocabulo, dici possunt. Videndus est de hoc argumento Caietanus, in tertio suo ientaculo.

D. Thom. *Oseæ 6. 7.* *Matth 9 13.* *August.* *Eleemosyna sacrificium.* *Hieronym.* *Psalm 50 2.* *Psalm. 4. 6.* *Omnes Christiani quo pacto dici possint sacerdotes.* *Caietanus.*

Ipsi gloria, & imperium, in secula seculorum. Amen.

SECTIO XV.

AMEN, אמן dictio est Hebræa, à radice, אמן Aman, id est, credere: & quia fides habet adiunctam fidelitatem, significat etiam, fidelem esse, rursúsque quoniam fidelitas sine veritate, & stabilitate esse non potest, inde est, quòd veracem, & stabilem esse significat. Ex hoc iam perspicua sunt multa scripturæ sacræ testimonia: cuiusmodi est illud Esaiæ 65. *Qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo: Amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo, Amen*, id est, in Deo fideli, & verace, quemadmodum exposuerunt Septuaginta transferentes, *Seruientibus mihi vocabitur nomen nouum, quod benedicetur super terram, benedicent enim Deum verum, & iurantes super terram iurabunt Deum verum*. Est enim eo loco *Amen*, in margine, instar nominis, quo testimonio, vt obiter hoc indicemus, significatur, seruos Messiæ nomine nouo appellandos, id est, Christianos, quemadmodum interpretatur Cyrillus Alexandrinus in commentariis suis super Esaiam, & Diuus Cyprianus lib. 1. testimoniorum aduersus Iudæos cap. 22. Simul etiam ex eodem loco diuinitatem Christi probat, D. Hilarius. lib. 5. de Trinit. & D. Ambrosius lib. 1. de fide cap. 7. *Anne ambigitur*, inquit Hilarius, *Quis iuretur à Christianis? quis benedicatur? Omne os credentium te Christe Deum loquitur, omnium credentium fides te Deum iurat*. Vnde Christus appellatur, Amen, inferiùs à Ioãne cap. 3. illis verbis. *Hac dicit Amen testis fidelis, & verus*. Vbi *Amen*, idem est atque fidelis & verax, vt Ioannes idem & Hebraicè & Græcè dixerit: Eodem sensu vt nomen, ponitur 2. ad Corint. 1. cum dixit Paulus, *Dei filius Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, & Syluanum, & Timotheum non fuit EST, & NON, sed EST in illo fuit: quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo EST, ideò & per ipsum, Amen Deo, ad gloriam nostram*. Hoc est in Euangelij prædicatione, non eram inconstans, & varius, vt modo vnum, modo aliud contrarium de Christo prædicarem: itaque idem semper Christus à me fuit prædicatus, nec vnquam mea prædicatio sibi fuit dissimilis: vbi aduerte, dictioni, *est*, respondere Græcè, particulam καὶ quæ idem est atque *etiam*: sic enim Græcè habetur οὐκ ἐγένετο καὶ καὶ οὐκ ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ γέγονε, id est. *Non fuit, etiam, & non sed, etiam, in ipso fuit*, verum rectè interpres καὶ, *EST*, transtulit. Quod verò sequitur. *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est, ideò, & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram*: hunc sensum habet: *Quotquot promissiones Dei sunt, in illo*, hoc est, in Christo, *Est*, sunt,

I. *Varia scripturæ loca elucidantur.* *Esai. 65. 16.* *Cyril. Alex.* *D. Cyprian.* *Hilarius.* *Ambrosius.* *Apoc. 3. 14.* *Amen, quot habeat in sacris litteris significationes.* *2. Cor. 1. 19.*

Græcè ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ id est in ipso, ipsum etiam scilicet sunt, hoc est, stabiles sunt: nec habent admistum, *etiam & non*, sed solum, *Etiam*, hoc est veræ sunt, & implentur in Christo. Denique subiungitur, *Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram*: quod quidam sic interpretantur, Ideò per ipsum Christum sunt *Amen Deo*, idest fideles & veræ apud Deum. Dici etiam potest, & fortasse melius, *Amen*, hoc loco, non poni loco nominis, sed aduerbium esse consentientis, & confirmantis hoc sensu, Ideo per Christum dicimus, *Amen Deo*, hoc est, Dei in promissis implendis firmitati, fidelitatique consentientes, eam ipsam promissionẽ, veritatem, fidelitatémque Deo acceptam referimus: quam expositionem magis sonare videtur ipse Græcus contextus, qui sic habet ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμὴν τῷ θεῷ πρὸς δόξαν ἡμῶν, si enim illud τὸ ἀμὴν idem esset quod τὸ ναὶ, vt interdum aliàs: non erat opus repetere ἐν αὐτῷ, sed dicendum erat, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ καὶ τὸ ἀμὴν, hoc est, in ipso sunt etiam & Amen, id est, verę & fideles, quare cum Apostolus dicat, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμὴν, non videtur voluisse eandẽ sententiam aliis verbis replicare, sed aliud quiddam dicere, hoc est, in ipso sunt veræ, & in ipso nos, Amen, dicimus. Accedit, quod illud τῷ θεῷ id non obscurè declarat, quid enim quæso est Dei promissiones esse fideles Deo? cum igitur Paulus dicat, & in ipso *Amen Deo*, non videtur illud *Amen* pro, fideles vsurpare: sed pro aduerbio confirmantis & consentientis accipere, atque adeò supplendum esse verbum, dicimus, vt sit sensus, per ipsum Christum dicimus Deo, Amen, propter promissionum, quas in Christo adimpleuit, veritatem: itaque Amen, hoc loco ad aliam eius acceptionem pertinet, cuius paulò post mentionem facimus.

Amen, aduerbium consentientis.

II. Hinc factum est, vt *Amen*, significet etiam, verè, vt Genes. 18. *Num amen paritura sum anus*, imò & sit aduerbium affirmandi, vt in Euangelio non semel, *Amen, Amen dico vobis*, Est etiam aduerbium optandi, quòd Septuaginta per, γένοιτο, idest, fiat, reddiderũt, vt Ps. 40. Hebraicè, *Benedictus Dominus Deus Israel, à seculo, & vsque in seculum, Amen, Amen*, Septuaginta, *fiat, fiat*. Et Ps. 71. Hebraicè, *Replebitur gloria eius vniuersa terra. Amen, Amen*, Septuaginta, *fiat, fiat*. Denique Deuteronomij. 27. Hebraicè, *Dicet omnis populus, Amen*, Septuaginta, *fiat*. Quibus in locis manifestè, *Amen*, est optantis, qua significatione, *Amen*, scripsit Paulus cum ea voce omnes suas epistolas quasi aureo quodam puncto conclusit, & ita etiam sumitur hoc loco à Ioanne cum ait, *Ipsi gloria & imperium in secula seculorum Amen*: optat enim, vt Christus ab omnibus colatur, atque in omnibus per fidem & charitatem imperium obtineat, hoc est, vt ipsum vniuersi glorificent, atque vt regem ac principem suum recipiant, summóque honore & amore prosequantur.

Amen aduerbium affirmantis. Gen. 18. 14. Item & optantis. Psal. 40. 14. Psal. 71. 19. Deut. 27. 16. Ioannis desiderium.

Ecce venit cum nubibus.

SECTIO XVI.

I. EXCITAT Ioannes omnes ad colendam pietatem, & vigilandum ex eo, quòd Christus citò venturus sit ad vniuersale iudicium, hoc enim indicat illud, *Ecce*, & verbum præsentis temporis, *Venit* ἔρχεται. Cum additur, *nubibus*, alluditur ad illud Christi apud Matth. cap. 24. *Tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus*.

Mat. 24. 30.

Cum Christus de suo ad iudicium aduentu, nubem seu nubes, in quibus est venturus, toties nobis, inculcet, operæpretium est, primùm disquirere, cuiusmodi ea nubes futura sit, atque in primis placet quod ait Sotus in 4. dist. 47. q. 2. art. 1. Nubem, seu nubes eiusmodi, futuras esse miraculosas, quia in ipso resurrectionis articu-

Cuiusmodi futura sit nubes in qua Christus ad iudicium venturus est. Sotus.

articulo motus cœli cessabit, nec amplius erunt vapores, qui possint in nubem concrescere. Probatur etiam nobis, quod ait Rupertus in hunc locū: *Huiusmodi*, inquit, *nubes non erunt, quales nunc sæpe videmus pluuiis rorantes, terrámque refrigerantes, sed procellosæ, ignem spirantes, & fulmina iacientes, iuxta illud Psalmi 49. Ignis in conspectu eius ardebit, & in circuitu eius tempestas valida.* Et illud Pauli 2. ad Thessalonicenses 1. *In reuelatione Domini Iesu de cœlo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis, dantis vindictam, iis, qui non nouerunt Deum.* Quamuis hæc testimonia magis pertinere videantur ad ignem illum, qui dicitur, conflagrationis, quo vniuersus orbis paulò antè iudicium purgabitur. Et quidem terribilem futurum Domini ad iudicium aduentum, docet multis in locis sacra pagina, & Patrum omnium doctrina. Vnde Iob. 31. dicitur, *Semper, quasi tumentes super me fluctus, timui Deum, & pondus eius ferre non potui.* Quem locum Græci ita transtulerunt φόβος Κυρίου συνέσχε με, καὶ ἀπὸ τοῦ λήμματος αὐτοῦ οὐχ ὑποίσω, id est, *Timor Dei continuit me, & captionem eius non feram*, Cuius loci literalis sensus is est: præterquàm quòd (ait Iob) turpe sit, pupillos, & pauperes opprimere, alia tamen me quoque causa deterruit, nimirum Dei timor, qui solet in eorum oppressores grauiter animaduertere, quare *timui captionem eius*, id est, ne ab illo caperer, & acerrimè flagellarer: & secundum nostram editionem, *timui*, ne ab eo tanquam à grauissimo pondere opprimerer, id quod etiam dixit Salomon. Prouerbiorum 23. *Ne attingas paruulorum terminos, & agrum pupillorum ne introeas, propinquus enim illorum fortis est, & ipse iudicabit contra te causam illorum.* Vbi per *propinquum*, Deus ipse intelligitur, pro quo Græcè est *redemptor*, sic enim habetur Græcè ὁ γὰρ λυτρούμενος αὐτοὺς Κύριος κραταιός ἐστι, hoc est redimens illos dominus fortis est: cui concinit quod sequitur, καὶ κρινεῖ τὴν κρίσιν αὐτῶν μετὰ σοῦ, hoc est, & iudicabit iudiciū illorum tecum: hoc est causam eorum defendendam suscipiet, iuxta illud Psal. 9. *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.* Verùm ad tempus iudicij refert D. Gregorius libro 20. Moralium cap. 16. *Quoniam*, inquit, *qui extremi iudicij aduentum intenta mente considerat, videt, quia tantus pauor imminet, quantum non solum tunc videre, sed etiam nunc præuidere pertimescit, quia cùm supernæ maiestatis vim ad iudicium venientis, terrorémque tanti examinis considerando, animus conatur exquirere, mox ad seipsum refugiens sese expauescit inuenire.*

Rupertus. Psalm. 49.3. 2. Thess 1.7 Iob. 31. 23. Aduentus Domini ad iudicium terribilis. Prou. 23. 10. Deus paruulorum pauperum patronus. Psal. 9.14. D. Greg.

II. Sed vt ad procellam, & fulgura reuertamur, cohæret cum Ruperti sententia illud Esaiæ 66. *Ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ eius.* Quem locum tractans D. Augustinus libro 20. de Ciuitate Dei cap. 21. *Quasi ignis*, inquit, *Dominus veniet* (sequitur versionem Septuaginta) *iis profectò, quibus pœnalis erit eius aduentus.* Ad literam illud. *Quasi turbo* velocissimum eius, & terribilem aduentum notat, turbo enim celerrimè obuia quæque deiicit. Meminit verò Propheta *quadrigarum*, vt cum exercitu, quasi præliaturus, aduentare intelligatur. Et quidem modo, dum durat vita præsens, quadrigæ eius pulcherrimo nomine Saluatio appellantur. Habachuc cap. 3. *Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio.* Tunc verò in die Iudicij; quasi turbo quadrigæ eius futuræ dicuntur: quam similitudinem etiam vsurpauit Hieremias cap. 23. *Ecce turbo dominicæ indignationis egredietur, & tempestas erumpens super caput impiorum.* Eòdem spectauit Daniel. cap. 7. *Aspiciebam*, inquit, *donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit, thronus eius flamma ignis, rotæ eius ignis accensus.* Porrò est obseruandum, nubem istam, in qua Christus ad Iudicium veniet, probis quidem spem fiduciæ, & protectionis præbituram, reprobis autem fore terrificam: quod typicè in illa nube fuit expressum, quæ populum Hebræum ab Ægyptiorum exercitu diuidebat Exod. 14. vbi sic legimus, *Tollens se Angelus Domini, qui præcedebat castra*

Esai. 66.15. D. August. Domini ad Iudicium venientis habitus. Habach. 3.8. Hiere. 23. Daniel. 7. 9. Iudicij nubes protectio probis, reprobis terror. Exod 14.19.

Nubes deserti qualis fuerit. *Abulens.* *Exod. 10. 22*

Israel, abijt post eos, & cũ eo pariter columna nubis, priora dimittens post tergum, stetit inter castra Ægyptiorum, & castra Israel, & erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem. Quem locum tractans Abulensis quæstione 4. super decimum quartum caput Exodi, ait, Nubem illam fuisse tenebrosam contra partem exercitus Ægyptiorum, illuminantem verò noctem contra partem filiorum Israel, ita vt vnum latus, quo respiciebat Ægyptios, tenebrosum esset, alterum verò, quo ad Hebræos spectabat, omnino lucidum. Huc etiam pertinet illud Exod. 10. cùm dicitur: *Factæ sunt tenebræ horribiles in vniuersa terra Ægypti tribus diebus, nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco, in quo erat. Vbicunque autem habitabant filij Israel, lux erat.* Id quod etiam in Dei throno igneo, paulo antè citato apud Danielem, declaratur, ignis enim cum paleam denigret, & consumat, aurum tamen reddit splendidius, & illustrius.

Aduentus Domini cur in nube. *Chrysost.* *Nubes Ascensionis sella regalis.* *Esaias. 19. 1.*

III. Secundò, Quæri potest, cur Deus in nube, seu nubibus, venturus sit? Respondemus eam esse causam, quia nubes est regalis Patris sui thronus, atque adeo tanquam princeps in paterno throno, hoc est, in nube considebit. Idcirco enim Diuus Chrysostomus ait, Christo in Ascensione missam fuisse à Patre nubem, quasi sellam regalem, tomo tertio sermone de Ascensione Domini. *Helias*, inquit, *in curru igneo ascendit, Christus in nube, nam quando seruus vocabatur, currus mittebatur, vt veniret, at quando filius ascendebat, Dominica sedes occurrebat, nec tantum Dominica, sed etiam Paterna.* Etenim de Patre eius ait Esaias capite 19. *Ecce Dominus sedet in nube leui*, seu, vt nostra habet translatio, *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem*, seu iuxta proprietatem verbi Hebraici: *Ecce Dominus equitabit super nubem leuem*: quanquam hunc locum de Christi

Augustin. *Christi caro, nubes.*

carne interpretatur Diuus Augustinus, tractatu 34. in Ioannem, docens carnem Christi appellari nubem, quia sicut nubes Solem temperat, ita caro Christi Diuinitatem intus latentem temperabat, ne intuentium oculos suo splendore præstringeret: *Nube*, inquit, *tegitur carnis, non vt obscuretur Sol, sed vt temperetur.* De eadem carne nubem istam interpretatur Eusebius libro 1. Demonstrationis

Euseb. *Cyril. Alex.* *Procopius.*

Euangelicæ cap. 4. & Cyrillus Alexandrinus, atque Procopius, in commentariis super Esaiam.

Exod. 19. 9. *Nubes incomprehensibilis Dei naturæ typus.* *1. Tim. 6. 16.* *Psalm. 17. 12.* *Nazianz.*

IIII. Cæterùm, vt ad institutum reuertamur, nubes est proprius Dei thronus, vt est perspicuum ex loco Esaiæ citato, & ex cap. decimono Exodi, cùm dicitur: *Veniam ad te in caligine nubis.* Cuius rei duplex ratio afferri potest: vna est, in typum incomprehensibilis Dei naturæ, quam non nisi per caliginem, & nubis obscuritatem in hac vita mortali cognoscere possumus: quo sensu dixit Paulus 1. Ad Timoth. 6. *Qui lucem habitat inaccessibilem*: & Regius vates Psalm. 17. *Posuit tenebras latibulum suum.* Sic enim hunc locum intellexit Gregorius Nazianzenus in Apologetico: *Vix*, inquit, *Dei splendorem capientes, quem abyssus operit, cuius tenebræ latibulum sunt, quantùmque percipitur, tantundem semper se subducit, amantésque sui ex eo, quòd fugit, ac velut iam comprehensus se proripit, ad superna illicit.* Quo spectat illud Sponsi ad Sponsam, Canticorum

Cur amantibus se subducat Deus. *Cant. 6. 4.* *Elucidatur Cant. locus, & illustratur.*

6. *Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt*, pro quo Hebraicè legimus, *Quia ipsi me extulerunt*: cuius loci duplex est expositio; Altera, vt sit sensus quia ipsi me superbire fecerunt, seu insolentiorem reddiderunt, quemadmodum ferè omnes Hebræi interpretantur, vt nimirum sponsus sponsam admoneat, ne ipsum respiciat, quia oculorum eius pulchritudo eum quodammodo superbire facit, & supra modum gaudere, quod à tanta ametur pulchritudine. Altera, vt, *Extulerunt*, idem sit quod *Auolare fecerunt*, quemadmodum habet nostra translatio, & velit sponsus sponsam admonere, ne curiosiùs ipsum contempletur: quia

quò magis, inquit, intelligendi aciem in me intenderis, eò magis tuam cognitionem subterfugiam: clarius enim perspicies quantum tua intelligendi vis à meæ naturæ sublimitate superetur: Legendus est Gregorius Nazianzenus Oratione de fide, vbi inter alia, *Certè*, inquit, *hoc est Deus, quod cùm dicitur, non potest dici: cum æstimatur, non potest æstimari: cùm definitur ipsa definitione crescit*, *Quem omnia nesciunt, & metuendo sciunt.* Altera ratio est ea, quia nubes est signum gratiæ & protectionis diuinæ, suos ab æstu tentationum, ac laborum protegentis: & quoniam Deus de hominum protectione gloriatur, idcircò protectionis gaudet symbolis ad spem & fiduciam hominibus afferendam, iuxta illud Psalmi 104. *Expandit nubem in protectionem eorum.* De qua re legendus est Gregorius Nyssenus in libro de vita Moysi, & Origenes homilia 7. super Numeros.

Nazianz.

Nubes signũ diuinæ protectionis.

Psal. 104. 39.

Nyssenus.

Origenes.

Postremò possumus hunc locum sic mysticè accipere, *Venit cum nubibus*, id est, cum sanctis. Dicuntur autem sancti nubes secundum Diuum Thomam in caput duodecim epistolæ ad Hebræos. Primò, propter conuersationis sublimitatem, iuxta illud Esaiæ 60. *Qui sunt isti, qui vt nubes volant?* Et illud Pauli ad Philippenses 3. *Conuersatio nostra in cœlis est.* Secundò propter doctrinæ fœcunditatem, iuxta illud Iob 36. *Effundit imbres: ad instar gurgitum, qui de nubibus fluunt.* Tertiò, secundum Diuum Chrysostomum in eundem locum, propter spiritualis consolationis vtilitatem: sicut enim nubes refrigerium præstant: ita exempla sanctorum. Quartò, secundum Hugonem Cardinalem ibidem, quia quemadmodum à nubibus procedunt pluuia, coruscationes, & fulgura, sic à sanctis pluuia doctrinæ, coruscationes miraculorum, fulgura comminationum oriuntur. Quintò, secundum Origenem in commentariis super Hieremiam: Quia quemadmodum fulgura ex nubium collisione generantur, in morem silicum, quos cùm comploseris, medius ex iis ignis elicitur, ita nubes rationales, si secum loquantur, ignem amoris diuini, & spiritualium commotionum fulgura ex se emittunt.

V.

D. Thom.

Sancti nubes, propter multa.

Esai. 60. 8.

Philip. 3. 20.

Iob. 36. 27.

D. Chrysost.

Hug. Card.

Origenes.

Et videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.

SECTIO XVII.

I. Sensus verus est, omnes tam probi, quam improbi, Christum in Iudicio corporeis oculis videbunt, ex quo & Christum in corpore suo visibilem omnibus venturum, & vniuersos mortales à mortuis fore excitandos manifestè colligitur. Fit autem mentio, præcipuè eorum, *qui eum pupugerunt*, quia ii maximo quodam doloris sensu afficientur: cum viderint eum olim à se tam ignominiosè acceptum, tanta iam gloria coruscantem, & orbis vniuersi iudicem constitutum. Sumptum est hoc testimonium ex Zachar. 12 vbi ita legimus: *Aspicient ad me, quem confixerunt.* Quem locum citauit Ioannes in Euangelio, cap. 19. vbi cùm narrasset, quomodo Christo latus apertum fuisset, subiunxit: *Et iterum alia scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt*: quo loco Ioannes mutatis verbis, sensum Prophetæ retinuit.

Zach. 12. 10.

Ioan. 19. 37.

II. Primò, Notandum est ex hoc loco D. Hieronymum occasionem sumpsisse contra Septuaginta translationem argumentandi. Quia videlicet ipsi transtulerunt: *Aspicient in me, pro eo quod insultauerunt*: cùm enim Ioannes hanc sententiam aliis verbis citet: *Videbunt*, inquit, *in quem transfixerunt*, constat proculdubio, *transfixerunt* scriptum fuisse, non autem *insultauerunt*: ex quo rursus argumentatur Hieronymus deceptos fuisse Septuaginta similitudine Hebraicarum literarum, Res, ר & Daled, ד Nam si legamus, Dacharu, דקרו, erit confixerunt Si autem Rachadu, רקדו, *saltauerunt.* Vnde Euthymius in Ioannem, ait, verisi-

Argumentatur Hieron. contra translat. Septuaginta.

Euthym.

mile esse alium fuisse locum, quem Ioannes citauerit, erasum postea à Iudæis. Cæterum non est cur fingamus aliud scripturæ testimonium, præter illud Zachariæ citatum, ad quod Ioannes alluserit, dicique potest Septuaginta interpr. דקרו Dacharu legisse, & transtulisse *transfixerunt*. Verum Iudæos 70. translationem suo more corrupisse, corruptam enim esse editionem 70. multis in locis ab Hebræis, auctor est Iustinus Philosophus & martyr in Dialogo cum Tryphone, & diuus Hieronymus præfatione in libros Paralipomenon, & in cap 30. Esaiæ in illa verba: *Erit lux lunæ*. Et cap. 5. Ezech. in illa verba: *Tertia tui pars*, & in cap. 33. eiusdem, & D. August. lib. 15. de ciuitate Dei, cap. 13. & probatur, quia Gen. 5. secundum Septuaginta translationem, inuenitur Mathusalem vixisse quatuordecim annos, & eo ampliùs post Diluuium, cùm tamen in Arca non fuerit: solum enim octo animæ per Arcam saluæ factæ sunt, nimirum, Noë, Sem, Cham, & Iaphet, & vxores eorum, vt est perspicuum ex Genes. 6. & 1. Pet. 3. cui difficultati respondere aliter non potuerunt D. Hieronymus in quæstionibus Hebraicis, D. Augustin. lib. 15. de ciuitate Dei, cap. 13. Eucherius in cap. 5. Genes. & alij, nisi admittendo deprauatam esse Septuaginta translationem. Præterea Ionæ 3. Vbi Septuaginta habent: *Adhuc tres dies, & Niniue subuertetur*: apud Hebræos & Latinos codices legimus: *Adhuc quadraginta dies*. In quem locum D. Hieronymus testatur, nullo modo posse defendi lectionem Septuaginta, & diuus Augustinus, lib. 18. de ciuitate Dei, cap. 44. fatetur Ionam non trium, sed quadraginta dierum numerum præscripsisse, quanquam eius diuersitatis allegoricam conatur rationem afferre, verùm de hoc fusiùs in nostris super Zachariam commentariis.

Editio 70. multis in locis corrupta ab Hebr. Iusti. Philos. D. Hierony. Esai. 30 26. Ezech 5 10. D. August Genes. 5. Genes. 6. 1. Pet. 3. D. Hierony. D. August. Eucher. Ionæ 3 14. Augustin.

III. Secundò, dubium esse non debet, quin Ioannes hoc loco loquatur de apertione lateris Christi, cùm ait: *Qui eum pupugerunt*, siquidem constat, eum allusisse ad locum Zachar. 12. iam citatum, vbi legimus: *Confixerunt*, quem de percusso Christi latere intelligendum esse Ioannes ipse interpretatus est cap. 19. sui Euangelij. Nec verò cùm audis: *Pupugerunt*, existimes punctum dumtaxat fuisse Christi latus, nam Ioannes ipse, cap. 19. sic ait. *Vnus militum lancea latus eius aperuit*: quod verbum iam superius expendimus cum D. Augustino, tract. 120. super Ioannem. Itaque vt omnes homines liberè possent per illud latus apertum ad salutem ingredi, non punctum tantum, sed apertum fuit: Atque adeò per ostium arcæ Noë figuratum, quemadmodum docet D. Augustin. lib. 15. de Ciuitate, cap. 26. *Quod ostium*, inquit, *in latere accepit, profectò illud est vulnus, quando latus crucifixi lancea perforatum est, hàc quippe ad illum venientes ingrediuntur*, vbi videtur Augustinus ostium illud Arcæ intelligere, per quod animalia in Arcam ingressa sunt: qua de re legendus est idem Augustinus lib. 12. contra Faustum Manichæum, cap. 39. Rectè etiam possumus existimare fenestram illam, quam iussus est Noë facere in superiori parte Arcæ, Genes. 6. quam in fine diluuij aperuit, & per quam columbam emisit, latus Christi adumbrasse: quam fenestram, Magister historiæ scholasticæ in Genes. cap. 32. existimat fuisse crystallinam, ad aquas nimirum prohibendas, & lucem admittendam. Hebræi verò aiunt, fuisse lapidem quendam pretiosum fulgentissimum: velut Carbunculum, splendore suo totam Arcam illustrantem, quæ omnia in latus Christi mirificè quadrant, quod veluti crystallinum fuit, tum quoniam per illud nobis misericordiæ eius viscera patuerunt, tum quoniam idem propter ardorem charitatis instar Carbunculi radians, vniuersam Ecclesiam illustrauit. Rupertus lib. 3. in libros Regum, cap. 10. expendens structuram templi Salomonis, de qua agitur 3. Regum 6. docet ostium illud lateris medij in pariete domus dextræ, & cochleam, per quam

Ioan. 19. 34. Augustin. Latus Christi apertum, per quid figuratum. Augustin. Augustin. Genes. 6. Magist. hist. scholast. Fenestra arcæ Noë, ex qua materia. Rupertus.

quam in medium Cœnaculum, & à medio in tertium ascendebatur, idem Christi latus expressisse. *Ostium*, inquit, *lateris templi, vulnus est in latere lanceato Dominici pectoris, præter quod non est aditus neque ostium, vel ianua, qua intret quis, in quouis ordine coram Deo stare possit: ergo vnum est ostium, per quod intratur in illud Dei templum, quò cùm quis admissus fuerit, tunc demum ascendere poterit, vel à primo in medium, vel à medio in tertium, prout delectauerit quemcunque ascensus virtutum, vel celsitudo meritorum.*

De eodem Christi latere intelligendum est illud Canticorum 2. *Veni columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ.* Quem locum plerique Hebræorum ita vertunt: *In ciuitatibus rupis*, aiúntque vocem Hebræam significare etiam Sphæram, & ambitum illum, qui terram cingit, quòd maximè lateri Christi conuenit, quod vniuersi terrarum orbis, omniúmque hominum capax est. Erit igitur sensus, sponsa mea quæ instar columbæ times, abscondere in foraminibus petræ, id est, in vulneribus sponsi, *& in cauerna maceriæ*, hoc est, eiusdem latere. Christus enim petra dicitur 1. ad Corinth. 10. videtúrque alludi ad illud, quod Dominus respondit Moysi postulanti, vt faciem sibi ostenderet, Exodi 33. *Est*, inquit, *apud me locus, & stabis supra petram, & transibo, & abscondam te in foramine petræ, & manu mea protegam te.* Luculentiùs adhuc idem apparet, si legamus cum plerisque Rabbinis Hebræorum pro *cauerna maceriæ, In latibulo graduum*, seu *in latebris scalarum*, & cum iisdem interpretemur de foraminibus, & latibulis, quæ inueniuntur in aggeribus, quibus arces, & muri ciuitatum muniuntur, vt sit sensus quamuis hostes te obsideant & premant, habes tamen arcem ad quam confugias, id est Christum, & in ea latibula & foramina, hoc est vulnera, in quibus abscondaris: habes etiam scalas, & gradus, quibus ad salutem & securitatem ascendas: Christus enim scalis comparatur, per quas Angeli ascendunt, & descendunt. Huc etiam videtur allusisse Esaias: cùm dixit cap. 2. *Ingredere in petram, & abscondere in fossa humo à facie timoris Domini*, quanquam hunc locum de die Iudicij plerique interpretantur, & Regius vates Psalm. 83. *Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum: etenim passer inuenit sibi domum, & turtur nidum, vbi reponat pullos suos.* Et Psalm. 103. *Montes excelsi ceruis, petra refugium herinaceis.* Denique Prouerb. 30. *Inter animalia astuta & prudentia, enumeratur lepusculus, quod ponat in petra cubile suum.*

IIII. *Cant. 2. 14.* *Latus Christi mundi capax.* *Foramina petræ, vulnera Christi.* *1. Cor. 1. 10.* *Exod 33. 21.* *Christus arx.* *Esai 2. 10.* *Psal 83. 3.* *Psal 103. 18.*

Tertiò, quæres. Quinam sint isti, qui eum pupugerunt. Constat ex Ioan. 19. vnum ex militibus lancea latus Christi aperuisse, vulgò autem creditur, hunc militem fuisse Longinum, eundémque, cùm cæcus esset, Christi sanguine eius oculos tangente, aspectum recuperasse, sed hoc apocryphum esse meritò existimat Cardinalis Cæsar Baronius, in suis Annalibus Ecclesiasticis, vbi putat Longinum fuisse illum Centurionem, qui videns Christum magna voce clamantem expirasse, dixit: *Verè filius Dei erat iste*, & ita conuersus est, atque adeò non debuisse post suam conuersionem lancea latus Christi perfodere. Cæterùm cùm dicitur: *Videbunt in me quem transfixerunt, vel videbunt eum, qui eum pupugerunt*, Iudæi præcipuè intelligendi sunt, qui in die Iudicij videbunt Christum, quem ipsi crucifixerunt, iudicem orbis terrarum constitutum: atque ex hoc loco manifestè colligitur Dominum venturum ad iudicium cum signis vulnerum, quæ in cruce accepit, aliàs enim quomodo agnoscent Iudæi illum ipsum iudicem crucifixum fuisse, eíque latus apertum, nisi vulnerum appareant cicatrices. Id quod conceptis verbis docet diuus Chrysostomus homil. 77. in Matthæum, & homil. 1. de Cruce, & Latrone, tomo 3. vbi ad idem ostendendum ex hoc ipso loco argumentatur, quod fiet ad maiorem confusionem impiorum. Ean-

V. *Latus Christi à Longino nō apertum.* *Cæsar. Barō.* *Christus venturus ad iudicium cum signis vulnerum.*

déniqe ob causam *apparebit signum filij hominis in cœlo*: quemadmodum dicitur Matth. 24. Quo loco etsi Caluinus, & alij, quos refert Marloratus in sua catena ad cap. Matth. 24. negent agi de Cruce, dicántque eum esse sensum: *Tunc apparebit signum filij hominis in cœlo*: id est, tunc apparebit Christus tam manifestè, ac si edito signo in se omnium oculos conuertisset. Tamen omnes veteres de Cruce locum intellexerunt, sic enim docent sanctus Ephrem oratione de apparitione crucis tempore iudicij, Hypolitus martyr oratione de Consummatione mundi, & de Antechristo, Cyrillus Hierosolymitanus Catechef. 15. Diuus Chrysostomus homil. 55. & 77. in Matthæum, Origenes. Hieronymus, Hilarius, Theophylactus, Euthymius, Beda in 24. cap. Matthæi, diuus August. serm. 130. de tempore, Sibylla etiam lib. 6. Oraculorum in fine his verbis:

Crux appa-ritura iudicij tẽpore ex Patribus contra Caluinum.
S. Ephrem.
Hyp. mart.
Cyril Alex.
Chrysost.
Origenes.
Hieronym.
Hilarius.
Theophyl.
Euthymius.
Beda.
August.
Sibylla.

O lignum felix, in quo Deus ipse pependit:
Nec te terra capit, sed cœli tecta videbis,
Cùm renouata Dei facies ignita micabit.

Ecclesia quoque canit in festo Inuentionis, *Hoc signum Crucis erit in cœlo, cùm Dominus ad iudicandum venerit.* Imò Thomas Vvaldensis tomo 3. tractatu 20. cap. 158. non improbabiliter existimat eandem illam crucem ligneam, cui Christus affixus fuit, & nunc in minimas particulas toto orbe diuisa est, iterum diuinitùs reformandam, & in cęlo apparituram: quod etiam videtur asserere Sibylla loco citato, & innuere Patres citati iisdem locis. Potissimùm verò diuus Chrysostomus. Legendus est diuus Thomas 3. par. quæst. 54. artic. 4. vbi quinque affert rationes, cur Christus voluerit vulnerum cicatrices reseruare. Prima est Bedæ, vt videlicet in perpetuum victoriæ suæ circumferat triumphum, quam eandem ob causam diuus Augustinus lib. 22. de ciuitate Dei, cap. 20. ait fortasse in illo regno mansura esse in corporibus Martyrum vulnerum signa. Secunda, Ad confirmanda corda discipulorum. Tertia, Vt ea Patri pro nobis orans semper ostendat. Quarta, Vt nobis amorem suum magis declaret. Quinta denique, vt in iudicio, quàm iustè impij damnentur clarè denunciet. Vnde diuus Augustinus in libro de Symbolo, *Inimicis*, inquit, *vulnera demonstraturus est sua, vt conuincens eos dicat: Ecce hominem, quem crucifixistis, videtis vulnera quæ infixistis, agnoscitis latus quod pupugistis, quoniam per vos, & propter vos apertum est, nec tamen intrare voluistis.*

Vvaldens.
Crux lignea diuisa iterum reformanda diuinitus ex Vvaldens.
Sibylla.
Chrysost.
D. Thom.
Beda.
Vulnerũ cicatrices cur reseruauerit Christus.
Augustin.

VI. Quartò & postremò, Per eos, qui Christum pupugerunt, etiam ij intelligendi sunt, qui eum in suis fidelibus persequuntur, & quasi pungunt, cuiusmodi sunt tyranni, & hæretici, iuxta illud Zachar. 2. *Qui tetigit vos, tangit pupillam oculi mei*: Quo loco in Hebræis, Græcis, Chaldaicis, Complutensibus, regijsque codicibus habetur: *Tangit pupillam oculi sui*, & est duplex sensus. Vnus, qui vobis nocet, sibi potiùs nocet, quam vobis: grauiter enim punietur: quæ expositio est Cyrilli Alexandrini, Vatabli, & aliorum. Alter, qui placet diuo Hieronymo, ac Theodoreto, & est communior: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi sui*, seu eius, id est Dei, vt nimirum Propheta ipse loquatur, hoc est maximè Deum offendit, & alludere videtur Propheta ad illud Deuteronomij 32. *Circumduxit eum, & docuit, & custodiuit, quasi pupillam oculi sui*: Quam custodiam postulabat Regius vates, cùm dicebat Psal. 16. *A resistentibus dexteræ tuæ custodi me, vt pupillam oculi.* Quem locum expendens D. Ambrosius, lib. 6. in Hexameron: *Pupillæ*, inquit, *ne qua incidentis iniuria offensione lædantur, pilis hinc inde consertis, velut quodam vallo, per circuitum muniuntur, vnde tutum auxilium postulans Propheta, ait: Custodi me, Domine, vt pupillam oculi, vt protectionis Diuinæ fieret tam secura custodia, quam pupillam oculi tutissimo quodam naturæ vallo munire dignatus est: simulq; quia & innocentia,*

Christũ pungunt, qui fideles persequuntur.
Cyrill Alex.
Vatabl.
D. Hieron.
Theodor.
Deut. 32. 13.
Psal. 16. 7.
Diuina protectio pupillæ munitioni comparatur ex Amb.

& inte

& integritas leui ſorde aſperſa violatur, & gratiæ ſuæ munus amittit. Hæc Ambroſius. Tangere autem eſt, vel minimum lædere: vt hinc diſcas ſummum Dei erga nos amorem, qui vel minimum ſuorum tactum, ſibi acerbiſſimum eſſe demonſtrat, cùm eum comparet læſioni pupillarum. D. Hieronymus in commentariis ſuper Zachariam ſic exponit, *Qui Sanctos*, inquit, *Domini tetigerit, ſic eſt, quaſi vexare cupiat pupillam oculi eius, & illum nitatur clara luce priuare, de qua loquitur.* Matth. 5. *Vos eſtis lux mundi.* Itaque vult Hieronymus ſanctos eſſe veluti lumen oculorum Dei: quo quid præclarius dici potuit ad iniuriarum magnitudinem amplificandum, quibus ſancti à ſceleratis hominibus afficiuntur, nihil enim aliud præſtant, quàm Dei pupillam tangunt, & eius oculorum lumen offendunt.

D. Hier.

Matth 5.15.

Oculos Dei offendunt qui ſanctos lædunt.

Et plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ: etiam, Amen.

SECTIO XVIII.

I.

Matt.24.30

NON placet quorundam ſententia exiſtimantium, hoc loco ſermonem eſſe tantum de Iudæis: quamquam enim paulo antè Ioannes de Iudæis locutus fuerat, cùm dixit, *& qui eum pupugerunt*, quod ad Iudæos ſpectare diximus: quia tamen ſimul de vniuerſis hominibus dixerat, *videbit eum omnis oculus*, non cogimur, eum, cùm adiunxit, *& plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ*, ad Iudæos tantum reſtringere, eò vel maximè, quod his verbis videatur reſpicere ad locum illum Matth. 24. Vbi Chriſtus ait, *Parebit ſignum filij hominis in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terræ.* Vbi Dominum non de ſolis Iudæis locutum perſpicuum eſt: idémque modus ipſe vniuersè loquendi de omnibus terræ tribubus, non obſcurè confirmat: qui non ſatis explicatur de Iudæis, qui ex omnibus tribubus, toto orbe diſperſi ſunt: cùm non dictum ſit à Ioanne, *omnes tribus in terra, ſed omnes tribus terræ*, quod fuſiorem ſignificationem habet. Nec verò illud magni eſt ponderis nomen *tribus*, ſolere in ſacris literis Iudæis *attribui*, Ioannémque hoc loco φυλὴν vſurpare, quo cap. 7. vtitur cùm ſigillatim nominat *tribus Iſrael*: quamquam enim Latinum nomen *tribus*, & Græcum φυλὴ de Hebræorum tribubus dici ſoleat, tamen neque ex primaria impoſitione, neque ex accommodatione, & vſu ad ſolos Iudæos pertinet: nam quod ad impoſitionem ſpectat, Athenienſes populum in duodecim partes diuidebant, quarum vnamquamque φυλὴν, id eſt tribum, nominabant: rurſúſque vnamquamque φυλὴν in tres partes ſecabant, quarum ſingulæ φρατρίαι dicebantur: & ij, qui ad φρατρίας pertinebãt, φράτορες appellabantur. Quoad accommodationem verò, & vſum, non ſolis Iudæis φυλὴς, nomen attribui, palàm eſt ex Geneſ. 28. vbi Dominus loquens de omnibus gentibus, quæ in Chriſto erant benedicendæ, dixit Iacob Patriarchæ, *Benedicentur in te, & in ſemine tuo cunctæ tribus terræ*: Pro quo 70. habent, ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ, καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου. Et Pſalm. 71. vbi etiam eſt ſermo de omnium gentium ad Chriſtum conuerſione, dicitur, *Benedicentur in ipſo omnis tribus terræ*, Græcè ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Quare arbitramur, loqui Ioannem de omnibus in vniuerſum reprobis, tam ex Iudæis quàm ex gentibus, qui vel Chriſti fidem recipere noluerunt, vel eius præcepta non ſeruarunt. Hi omnes conſpectu Chriſti in extremo iudicio maieſtate, & iudicandi poteſtate, ſuáque ipſorum damnatione intellecta, acerbiſſimo & grauiſſimo dolore torquebuntur, infelicémque ſuum ſtatum lamentantes *plangent ſe ſuper eum*, hoc eſt ſeipſos plangent, atque de ſeipſis conquerentur, *ſuper eum*, hoc eſt propter eum, vel non creditum, vel non dilectum: Græcè pro *plangent*,

Nomen tribus non ad ſolos Iudæos pertinet.

Gene.28.14.

Pſal.71.17.

Reproborum dolor in extremo iudicio acerbissimus. est κόψονται est autē κόπτειν præ doloris impatientia corpus dilacerare, quod magis adhuc explicat reproborum dolorem. Est locus similis apud Zachariam c.12. quamuis non de omnibus reprobis, sed de Iudæis tantùm reprobis loquatur, vt patet ex ipso contextu, qui in extremo iudicio Christum iudicem intuentes, peculiarem præ cæteris gentibus habebunt dolendi causam. *Et plangent*, inquit, *eum planctu, quasi super vnigenitum, & dolebunt super eum, vt doleri solet in morte primogeniti.* Solet scriptura sacra planctum maximum, ei, qui fit in morte vnigeniti, comparare, veluti Amos 8. *Ponam eam, quasi luctum vnigeniti, fac tibi planctum amarum.* Rectè autem dicitur, *plangent se*, quia seipsos Iudæi plangent, seu de seipsis conquerentur: quod Septuaginta expresserunt transferentes, *plangent super se planctum*: cùm autem Christus eorum *primogenitus* appellatur, significatur, originem à Iudæis traxisse. Denique addit Ioannes, *etiam Amen*, ναὶ ἀμὴν, prior dictio Græca est, & significat, certò, posterior est Hebræa, & est hoc loco confirmantis, iuxta ea, quæ diximus sectione 15. posuit verò Ioannes vtramque dictionem, vt eorum quæ dixerat omnino immutabilem veritatem, omnibus, quorum præcipui erant Iudæi, & Græci proprio terræ idiomate exprimeret, quasi diceret, ita est, ita est, quemadmodum præter alios docet Arethas, cuius hæc sunt verba, τούτοις δὲ τοῖς εἰρημένοις τὸ βέβαιον ἐπιμαρτυρῶν ἐπισφραγίζει διὰ τοῦ εἰπεῖν ναὶ καὶ ἀμὴν, τοῦ ναὶ μὲν ἐξ ἑλληνικῆς συνηθείας τὸ ἀμετάπτωτον τῶν εἰρημένων ἐξακριβοῦντος, τοῦ δὲ ἀμὴν, παρ' Ἑβραίοις τὸ μηδὲν ἂν γενέσθαι ἐμποδὼν μὴ ἐκβῆναι τὰ ἐπηγγελμένα ἐπαγομένου: quæ ita reddes. Vt autē ea, quæ dicta sunt, firma esse testetur sigillo obsignauit dicens ναὶ ἀμὴν. *etiam Amen*, ναὶ quidem, quod ex Græcorum consuetudine, perfectam immutabilitatem notat: *Amen* verò, quod apud Hebræos significat nihil posse obstare, quo minùs ea, quæ promissa sunt, eueniant.

Amos 8. 10.

Primogenitus Iudæorū cur Christus appelletur.

II. Primùm, non est prætermittenda Ruperti obseruatio, non tamen hîc, sed in locum Zachariæ citatum, rectè hunc planctum comparari planctui *super vnigenitum, Quia infelicissimum*, inquit, *erit amisisse saluatorem vnicum, & vnigenitum*: Ita vt iam nec ipsum, nec alium expectare integrum sit, quo omnes incitentur ad salutem procurandam, quippe quæ semel amissa, finaliter, vt loquuntur Scholastici, iterum recuperari non potest. Secundò notandus est modus ille loquendi: *plangent se super eum*: seipsos enim reprobi plangent super Christum, quia videlicet sua ipsorum culpa, eum recipere & amare noluerunt, iuxta illud Oseæ 13. *Perditio tua ex te Israel, tantummodo in me auxiliū tuum*, id est, tu es auctor tuę perditionis, & tuarum omnium calamitatum tibi causa extitisti, quare non est, cur mihi succenseas, nam quod ad me attinet, ego seruare te volui, & omnibus in rebus tueri. Hic enim sensus colligitur ex Paraphrasi Chaldaica, quæ sic habet: *Cùm vos deprauatis opera vestra, ô domus Israel, dominantur in vos populi, sed quoties conuersi estis ad legem meam, verbum meum fuit vobis præsidio.* Quanquam Diuus Hieronymus aliter interpretatur, hoc sensu. *Infelix Israel, & dignus maledictione perpetua, qui in tantum impietatis descendit profundum, vt solius Dei saluetur misericordia: quo significatur nihil meriti esse in Israel, vt saluus fiat, sed vetera merita nouis peccatis deleuisse.*

Reproborum planctus, plāctui vnigeniti, cur comparetur.

Osea 13. 9.

Ego sum, A, & Ω, Alpha, & Omega principium & finis, qui est, & qui erat, & qui venturus est omnipotens.

SECTIO XIX.

CONCLVDIT Ioannes in sua præfatione Christi laudes eximias, eúmque loquentem introducit, vt firmiora sint ea, quæ hactenus de eo dixerat,

Ego

Ego sum, inquit, *Alpha & Omega, principium & finis, qui est, & qui erat, & qui venturus est omnipotens*: quasi dicat, non mirum videri debet, si dicor esse testis fidelis, primogenitus mortuorum, princeps regum terræ, & in nubibus cœli ad iudicandum cum maiestate venturus, cùm ipse sim, *Alpha, & Omega, principium & finis*, vniuersorum, simque secundum diuinitatem, ipse, *qui est, & qui erat*, stabilis, inquam, & sempiternus, & ille qui tanta cum maiestate venturus in sacris literis prædicatur, est enim Græcè ὁ ἐρχόμενος præfixo articulo, denique ille omnipotens, est enim similiter cum articulo ὁ παντοκράτωρ, ille inquam *omnipotens*, qui cœlum terrámque ex nihilo procreauit, & cuius potentia nullis est cancellis definita: vel ille qui venturus est *omnipotens*, hoc est qui ad iudicium, non in humilitate, vt antea, sed summa cum maiestate, & magnificentissimo potentiæ suæ splendore est venturus. Hunc putamus esse germanum huius loci sensum, illósque hallucinari, qui hæc verba non de Christo, sed toti Trinitati tribuunt: cum enim Ioannes continuata serie de Christo loquatur, quémnam alium nisi eundem Christum loquentem inducere, existimare oportet. Concidamus minutiùs. Arethas sic interpretatur: ἐγὼ εἰμὶ τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὦ· ἄλφα διὰ τὸ ἀρχὴν εἶναι, ὅτι καὶ τὸ ἄλφα ἀρχὴ τῶν ἐν γράμμασι στοιχείων· ὦ, διὰ τὸ τέλος τῶν αὐτῶν, ἀρχὴν δὲ καὶ τέλος τὸ οὐκ ἂν εἰδείησοι τὸ πρῶτος σημαίνεται, καὶ τὸ ἔσχατος, διὰ τοῦ πρώτου δὲ τὸ ἄναρχος ἐννοεῖται, ὡς καὶ διὰ τοῦ ἐσχάτου τὸ ἀτελεύτητος. ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔστι παρ' ἀνθρώποις ἄναρχόν τι καὶ ἀτελεύτητον τῇ παρ' ἡμῖν ἀρχῇ τε καὶ τῷ τέλει αὐτοῦ ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος κατεχρήσατο. Hoc est, *ego*, inquit, *sum Alpha, & Omega*: *Alpha*, quod sit principium, est enim Alpha in literis elementorum principium: *Omega* autem quod sit eorundem finis. Porrò quis non intelligat principium & finem, primi & postremi appellatione significari: & per primum quidem, is qui est sine principio intelligitur: sicut & per, postremum, qui fine caret, quia enim apud homines nihil est, quod principio & fine careat, quod apud nos, est principium, & quod est finis, pro sine principio & sine fine vsurpauit. Hæc est Arethæ expositio. Communior tamen est, vt velit Ioannes Christum esse principium & finem vniuersorum, non autem carere principio & fine, quamuis & hoc illi secundum diuinitatem conueniat, si de principio durationis sit sermo. Id quod ipse etiam Plato intellexit, Deo esse tribuendum libro quarto, de legibus, vbi sic ait: ὁ μὲν δὴ Θεὸς ὥσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος ἀρχήν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων, id est Deus quemadmodum, & olim dicebatur, principium & finem, & medium rerum omnium complectens. Imò & similis loquendi modus apud Græcos erat vsitatus, cùm enim aliquem mirificè commendare vellent, eum primum & vltimum nominabant, vnde est illud apud Theocritum de Ptolemæo: ἀνδρῶν δ' αὖ Πτολεμαῖος ἐνὶ πρώτοισι λεγέσθω καὶ πύματος, καὶ μέσσος, hoc est, virorum Ptolemæus primus dicatur, & vltimus & medius, & Maro Augusto adulari volens dixit Eclog. 8. *A te principium, tibi desinet*, imitatus scilicet, vt solet, Homerum, qui Iliad. 1. ait, ἐν σοὶ μὲν λήξω, σέο δ' ἄρξομαι: à quo non multum abhorret Horat. libro. 1. epistolarum, epist. 1 ad Mæcenatem, cùm ita eum alloquitur, *Prima dicte mihi, summa dicende Camœna*.

Germanus sensus. *Arethas.* *Theocritus.* *Maro.* *Horatius.*

II. Primò est aduertendum Alpha, quia prima est apud Græcos alphabeti litera, pro principio: imo & eandem ob causam prouerbiali figura, vt ait Erasmus in suis Adagiorum Chiliadibus, pro homine præcipuo, & primate vsurpari: vnde Martialis libro secundo, Epigrammaton, epigrammate 57. fictum diuitem irridet, eúmque Alpha penulatorum appellat, id est, inter

Martialis.

plebeios,& pauperes primum tenentem locum his carminibus:

Hic,quem videtis gressibus vagis lentum,
Amethystinatus media qui secat septa,
Quem non lacernis Publius meus vincit,
Non ipse Codrus Alpha penulatorum,
Quem grex togatus sequitur, & capillatus,
Recensque sell i,linteisque lorisque
Oppignorauit amodo Claudy mensam
Vix octo numis anulum,vnde cœnaret.

Et libr. 5. Epigr. 27. iocatur in Codrum offensum, quòd eum Alpha appellasset,monétque,vt se vicissim Beta appellet, hoc est, locum sibi secundum deferat, sicut ipse ei primum detulerat, cum Alpha appellauit: est autem huiusmodi Epigramma:

Quod Alpha dixi,Codre,penulatorum
Te nuper,aliqua cùm iocarer in charta,
Si fortè bilem mouit hic tibi versus,
Dicas licebit Beta me togatorum.

Cur verò Alpha primum inter literas locum teneat, Plutarchus τῶν συμποσιακῶν προβλημάτων decade 9. eam reddit causam,quòd prima vox naturalis & articulata per Alpha redditur,eo quod spiritus,qui est in ore, potissimum labiorum motu formatur ac fingitur: iis autem diductis primis hic sonus egreditur, mirè simplex,& qui nec linguæ requirit auxilium,sed ea subiacente per spatium effertur: vnde & pueri nascentes primum hanc edunt vocem. Protogenes apud Erasmum in suis Adagiorum Chiliadibus, Chiliade 2 Centuria 4. aliam excogitauit rationem: ait namque primum vocales iure præferri consonantibus, quod citra illarum adminiculum sonent: deinde vocales ancipites longis, & breuibus præponendas esse,quòd vtriusque generis vim complectantur. Denique inter ancipites iure optimo principatum Alpha obtinere,quod in syllabis conflādis,Iota, & Ypsilon sequantur Alpha,vt in his dictionibus αὔειον αἶας. Alpha autem nunquam duas illas sequitur,ita vt eandem syllabam efficiat, sed semper resiliat, & suum tueatur principatum.

Infantes quā primū edant vocem
Protogenes.

III. Secundò Notandum est, proprium esse Dei, esse principium & finem rerum omnium, hoc est causam efficientem, & finalem creaturarum iuxta illud Esaiæ 44. *Ego primus,& ego nouissimus*, quod mysterium agnoscunt plerique Hebræorum in nomine illo Tetragrammato, hoc est,quatuor literarum IEHOVAH, in quo omnes literæ numeros sphærales, seu circulares significant. Est autem numerus circularis ille,qui per seipsum ductus,in seipsum semper recurrit, cuiusmodi sunt quinque, sex, decem si enim quinque quinquies ducas, efficies viginti quinque, si rursus quinquies repetas viginti quinque, conficies centum viginti quinque,& ita in infinitum numerus quinarius per seipsum ductus,semper in seipsum recurrit: quod idem in senario ac denario reperies. Quanquam verò plerique denarium non ponant in numeris circularibus, ponit tamen Georgius Venetus, quem inferius citabimus. Igitur tres dicti numeri & omnes, & soli sunt numeri circulares, siue sphærales: atque hi numeri in dicto nomine continentur. Nam Iod significat denarium: He quinarium: Vau senarium: qui omnes & soli sunt numeri sphærales,vt significetur Deum esse veluti sphæram,& progressu sphærico procedere, reuocando in se omnia, sicut ab ipso processerant, quæ est obseruatio Georgij Veneti in sua Harmonia mundi, cantico 1. tono. 8. cap. 3. in cuius rei typum totus orbis sphæricus est: etenim quemadmodum

Esai. 44.6.
Numerus sphæralis seu circularis quis sit.
Georg. Vene.

omnes

omnes circuli lineæ à centro exeuntes ad peripheriam tendunt, & ab ea in centrum redeunt, sic omnes creaturæ emanantes à centro supremæ sphæræ, tanquam à causa efficiente ad eiusdem peripheriam tanquam ad finem regrediuntur, tandémque in eo tanquam in centro conquiescunt. Vnde Mercurius Trismegistus in Primandro, *Deus*, inquit, *Monas*, id est, *vnitas est, quæ principium est, omnem numerum continens*. Hinc merito fit, vt Christus Dominus secundum diuinam naturam, principium hoc loco appelletur, & finis. Et quidem quod attinet ad rationem principij, probatur primum ex cap. 1. Genesis, cum dicitur. *In principio creauit Deus cælum & terram*. In principio, id est, in *Filio*, vt interpretatur Origenes homilia 1. in Genesim. *Quod est*, inquit, *omnium principium, nisi Dominus noster, & saluator omnium Christus, primogenitus omnis creaturæ: in hoc enim principio, hoc est, in verbo suo fecit Deus cælum & terram* D. Augustinus libro 1. de Genesi contra Manichæos cap. 1. & libro 1. de Genesi ad literam cap. 4. & 5. & libro 12. Confessionum cap. 17. & 20. & 28. D. Hieronymus in principio Genesis, in suis traditionibus Hebraicis, D. Ambrosius libro 1. Hexameron cap. 4. Cyrillus Aleyandrinus in Genesim, D. Hilarius in Psalmum 2. Theodoretus in Epitome Diuinorum dogmatum, & his omnibus antiquior Tertullianus libro aduersus Hermogenem cap. 20. & libro aduersus Praxeam cap. 5. Secundò idem confirmatur ex Psalm. 109. *Tecum principium in die virtutis tuæ*. Quem locum D. Augustinus, & D. Hieronymus in commentariis eiusdem Psalmi de *Filio* interpretantur, quem principium eo loco appellari existimant: quanquam per principium magis ad litteram intellexerunt, principatum, & imperium, Tertullianus aduersus Hermogenem, D. Basilius homilia 10. in Hexameron, & Euthymius, hoc sensu, *Tecum principatus, & imperium in die potentiæ tuæ, cum splendoribus sanctitatum*. Per quem diem Tertullianus tempus illud intelligit, quo Christus post resurrectionem cœpit regnare. Tametsi Theodoretus de secundo aduentu cum gloria, & splendore interpretatur. Tertiò ostenditur ex Ioannis 8. vbi Christus Iudæis percontantibus, quis esset, respondit, *Principium qui & loquor vobis*. Qui enim, non autem, *quia*, legit, D. Ambrosius lib. 3. de fide cap. 4. & lib. 5. cap. 5. vbi legit, *Ego sum principium, quod loquor vobis*: & lib. 1. Hexameron cap. 2. & 4. & lib. de Tobia cap. 19. vbi eo testimonio probat Christum esse principium rerum omnium. Eandem expositionem sequitur D. Augustinus lib. 10. de Ciuitate cap. 24. & lib. 11. cap. 32. & lib. 5. de Trinitate cap. 13. & lib. 1. contra aduersarium legis, & Prophetarum cap. 3. denique tractatu 38. in Ioannem. Quanquam autem Græcè sit ἀρχὴν in accusandi casu, vt subaudiatur κατὰ & sit sensus, *à principio ego sum*, idem sensus redditur: est enim Hebraismus, quemadmodum & ille Psalm. 92. *A seculo tu es*: aut supple cum D. Augustino tractatu 38. in Ioannem, *Credite me esse principium*. Scio alios magis congruenter Græcæ locutioni sic interpretari, Sum id, quod à principio loquor vobis. Sed dicta Patrum expositio ob eorum auctoritatem, etiam amplectenda est: tunc verò illud ὅ, τι relatiuè sumptum, cum sit neutrius generis, atque adeò referri non possit ad ἀρχὴν, quod est fœminini, sic est accipiendum, *Credite me esse principium*, id quod iam dudum prædico & loquor vobis.

Tertiò. Rectè subditur. *Qui est, & qui erat*. Etenim, *est*, proprium est Diuinæ naturæ, non solum, quia Deus est ipsum esse, iuxta illud Exod 3. *Ego sum, qui sum: sic dices filiis Israel, qui est, misit me ad vos*. Sed etiam quia, *est*, dicit stabilitatem illam permanentem, & inuariabilem, quæ in æternitate cernitur, quam ob causam ipsa æternitas appellatur, *Hodie*, quemadmodum docet Clemens Alexandrinus oratione adhortatoria ad gentes. *Hodie*, inquit, *est imago æterni seculi*:

Sic reuecatio se omnia Deus sicut ab ipso procedunt.
Merc. Tris.
Christus quo ad Deum principiũ & finis.
Genes. 1. 1.
Origenes.
D. August.
D. Hieron.
D. Ambr.
Cyrill. Alex.
Hilarius.
Theodoret.
Tertullian.
Psal. 119 3.
D. August.
D. Hieron.
Tertullian.
D. Basil.
Euthym.
Ioan. 8. 25.
D. Ambros.
D. August.
Psalm. 19. 2
D. August.
IIII.
Exod. 3. 14.
Est, proprium diuinæ naturæ.
Clemẽs Alexandrinus.

Arnobius. Hebr. 1. D. Thom. Chrysost. Theophyl. Ambros. Theodor. Oecumen. Actor. 13. 32. Psal. 2. 7. D. Ambros. D. Hilarius. D. Chryso. D. August.

vnde fit, vt de Deo propriè dici non possit, *fuit*, aut *erit*, & ita intelligendum est illud Psalmi secundi, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: Quem locum de æterni verbi generatione intelligit Arnobius, imò & D. Paulus ad Hebr. 1. secundum expositionem D. Thomæ, Chrysostomi, Theophylacti, & Ambrosij, quamuis negandum non sit, intelligendum quoque esse de temporali Christi generatione, vt volunt Theodoretus, Oecumenius, & alij. Imò & de ipsa resurrectione, quæ vt in superioribus diximus, est veluti quædam regeneratio: hoc enim sensu affertur à Paulo, Actor. 13. *Nos*, inquit, *vobis annunciamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimpleuit filiis vestris resuscitans Iesum*: Sicut, & Psalmo 2. dictum est: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: & ita etiam intellexerunt diuus Ambrosius, li. 3. de Sacramentis, diuus Hilarius, & diuus Chrysostomus in Psal. secundum. Sed vt ad institutum reuertamur. *Est* proprium est Symbolum æternitatis, quemadmodum & *Hodie*, vnde D. Augustinus lib. de vera Religione, cap. 49. *Nihil*, inquit, *præterit in æterno, & nihil futurum est: quia, & quod præterit, esse desinit, & quod futurum est, nondum esse cœpit: æternitas autem tantummodo est, nec fuit, quasi non sit: nec erit, quasi adhuc non sit.* Legendus est idem Augustinus tract. 8. & 39. in Ioannem, & libr. 83. quæstion. quæst. 17. Clemens Alexandrinus in Protreptico, diuus Basilius in Liturgia, Dionysius Areopagita, cap. 9. de Diuinis nominibus, D. Ioannes Damascenus lib. 1. de fide Orthod. cap. 8. Iustinus oratione parænetica ad Gentes, & in Dialogo cum Tryphone, D. Hilarius lib. 12. de Trinitate, & Gregorius Nazianzenus Orat. 2. in Pascha: vnde à Græcis Theologis dicitur τὸ ὢν ἀϊδιότητος δηλωτικὸν, hoc est, id quod est, æternitatem significare. Idem docet Plato in Timæo, dicens: *Solum, est, conuenire diuinæ naturæ, non fuit, aut erit.* Apud Delphos, in templo ipso Delphico inscripta erat literis aureis Græca dictio, εἶ, cuius inscriptionis varias conatur adferre rationes Plutarchus in opusculo, quod ea de re composuit. Sed ea nobis videtur maximè germana: quod scilicet voluerint ij sapientes significare, Deum stabilem & permanentem habere durationem, vt, εἶ, sit secunda persona verbi substantiui Græci.

D. August. Clem. Alex. D. Basil. Dion. Areo. D. Io. Dam. Iustinus. Hilarius. Greg. Naz. Plato. Ἐἶ apud Delphos quid significaret. Plutarch.

V. Quartò, Quod attinet ad vocem, *Erat*, quanquam Gregorius Nazianzenus, Orat. 2. in Pascha, & Theodoretus. lib. 2. de curandis affectionibus Græcorum ex Platone in Timæo, negent Deo posse attribui, quia nimirum *erat*, & *erit*, sint nostri temporis, *species*, vt ait Plato, seu eiusdem *Segmenta*, vt loquitur Nazianzenus, tamen Deo tribui posse, imò maximè conuenire perspicuum est, tum ex hoc loco Ioannis, tum ex initio sui Euangelij, cùm ait: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*: Quod expendens D. Basilius libro de Spiritu sancto, cap. 6. *Pulchrè*, inquit, *Ioannes duabus vocibus cogitationem nostram intra præscriptos terminos reclusit, cum ait: In principio erat. Hæc enim vox, erat, nullum cogitationi præbet exitum, quemadmodum & illa, principium, non dat transitum humanæ mentis imaginationi, quantumuis enim cogitatione curras ad interiora, non excedis erat, & quantumuis institeris videre, quæ sint vltra Filium, non poteris tamen superare principium.* Idem habet D. Hilarius, libro 2. de Trinitate. *Quid est*, inquit, *illud, erat, transeuntur tempora, transcenduntur sæcula, pone aliquid, quod voles tua opinione principium, non tenes tempore, erat enim.* Idem docet Theodoretus, libro quinto, Diuinorum decretorum cap. de Filio, diuus Ambrosius, libro secundo, de Dominicæ incarnationis sacramento, cap. 3. & Cyrillus Alexandrinus, lib. 1. in Ioannem.

Greg. Naz. Theodor. Plato. Nazianz. Erat, & erit Deo maximè conueniunt. D. Basilius. D. Hilar. Theodor. D. Ambros. Cyril. Alex.

VI. Quintò, Notandum illis verbis, *Et qui venturus est omnipotens*: Significari secundum Christi aduentum, qui futurus est in maiestate, propterea enim additur *omnipotens*,

Duplex Christi aduentus.

omnipotens, duplicem enim Messiæ aduentum sacræ Scripturæ memorant. Alterum in humilitate ad redimendum, in maiestate alterum ad iudicandum. De priore loquitur Zacharias, cap. 9. cùm ait: *Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem, ecce Rex tuus venit tibi, iustus, & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam & super pullum filium asinæ.* De posteriori verò Daniel, cap. 7. *Aspiciebam in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli, quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit.* Quibus duobus locis premi se valde confitentur Talmudistæ in libro Sanedrin: vtrumque aduentum simul complexus est Regius vates Psal. 95. cùm dixit: *Exultabunt omnia ligna syluarum à facie Domini, quia venit, quoniam venit iudicare terram:* Quē duplicem aduentum, quia iuniores Hebræi non distinguunt, eò amentiæ prolapsi sunt, vt duos Messias confingerent, vnum filium Ioseph occidendum, & resurrecturum; alterum filium Dauid, orbis terrarum dominatorem, cum maiestate venturum, occasionem sui erroris accipientes ex eo quod Rabbini veteres vnum & eundem Messiam filium Ioseph, propter primum aduentum, & filium Dauid propter secundum allegoricè tradiderunt, non quòd geminum Messiam inueherent. Qua de re legendi sunt inter alios Hadrianus Finus, lib. 5. Flagelli contra Iudæos, cap. 1. & sequentibus, & Galatinus, lib. 4. de Arcanis, cap. 1. & 2. quod autem duplicis huius Messiæ aduentus ignoratio, radix fuerit Iudaicæ cæcitatis, notarunt diuus Irenæus, lib. 4. contra hæreses, c. 56. Tertullianus in Apologetico aduersus gentes, cap. 21. Origenes, lib. 1. contra Celsum, diuus Cyprianus libro de Idolorum vanitate, & Rabbi Samuel Marrochianus, lib. de aduentu Messiæ, cap. 9. 10. & 11. & refertur, tomo 5. Bibliothecæ sanctorum Patrum.

Zach. 9. 9.
Dan. 7. 13.
Talmudistæ.
Psal. 95. 12.
Hebræorum amentia circa Messiam.
Hadr. Finus.
Galatinus.
Radix Iudaicæ cæcitatis, quæ.
Tertul.
Origen.
Rabb. Sam.

Ego Ioannes frater vester particeps in tribulatione, & regno, & patientia, in Christo Iesu.

SECTIO XX.

ABsoluta sua salutatione Ioannes ipsam narrationem iam ingreditur, priúsque scribentis personam, hoc est, seipsum indicat, vt melius recipiantur, quæ dicenda sunt, vbi etiam aduertit Rupertus, Ioannem ter iam suum nomen posuisse. Dixerat enim, *Loquens per Angelum suum seruo suo Ioanni.* Et iterum: *Ioannes septem Ecclesiis quæ sunt in Asia.* Denique modo, *Ego Ioannes frater vester:* vt nimirum nemo de auctore huius operis, atque adeò, nec de auctoritate dubitaret. *Fratrem* se fidelium propter Christi fidem appellat: *in tribulatione* verò *participem*, propter eos quos fidei causa labores patiebatur, & suum in Pathmo insula exilium, ad quam propter prædicationem Euangelij fuit à Domitiano relegatus, id quod eò pertinet, vt tanti Apostoli, illius inquam Apostoli quem diligebat Iesus, communicationem pro magno habeant, singularéque ducant diuini in se amoris argumentum, multis propter fidem calamitatibus implicari: *patientiæ* etiam suæ meminit vt suo exemplo æquo animo ad mala omnia ferenda animentur: quod vt libentiùs faciant *regnum* proponit ante oculos, quod in cælis eos, qui ad finem vsque perseuerauerint, stabile fixúmque manet. Denique illud *in Christo Iesu*, idem est atque propter Christum Iesum: cuius nimirum causa persecutionem tolerant, cuius virtute & præsidio labores patienter ferunt: à quo etiam, & per quem regnum celeste consequētur. Reliqua ex nostris obseruationibus petenda sunt: illud addiderim non displicere etiam quod ait Arethas, eò Ioannem se in his omnibus fidelium participem appellare, vt fidem sibi apud

I.
Rupertus.
Ioannes nomen suum cur ter iam posuerit.

fideles in ijs quæ dicturus est, magis conciliet: solemus enim facilius fidem habere illis, qui nobiscum in iisdem laboribus eadem de causa susceptis communicant, cum aliqua ad eorundem laborum perpessionem, & speratam mercedem, spectantia commemorant: illud pro certò statuentes, cum ij in eadem causa versentur, & eorum æquè, ac nostra res agatur, non debere nobis imponere.

II. Porrò aduerte, Pro *patientia*, esse Græcè ὑπομονὴ, quod non tantum significat patientiam, qua mala toleramus, sed etiam & propriè ex vi verbi, patientem expectationẽ, qua cum spe præmij in malis ferendis perseueramus, ἀπὸ τοῦ ὑπο-

Psal. 26. 14. μένειν, id est, expectare, sustinere veluti Psal. 26. *Expecta Dominum, viriliter age & confortetur cor tuum & sustine Dominum*: vbi vtroque loco habetur eodem planè sensu, verbũ ὑπομένω: sic enim Græcè legim⁹ ὑπόμεινον τὸν Κύριον, ἀνδρίζου καὶ

Psal. 61. 6. κραταιούσθω ἡ καρδία σου καὶ ὑπόμεινον τὸν Κύριον, éstque id nomẽ frequentissimũ

Rom. 2. 6. in sacris literis, vt Psal. 61. *Verumtamen Deo subiecta esto anima mea, quoniam ab ipso patientia mea*: ἡ ὑπομονή μου ad Rom. 2. *Qui reddet vnicuique secundum opera eius, ijs quidem qui secundum patientiam boni operis gloriam & honorem*, Græcè καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ, vbi *patientiam boni operis*, est perseuerantia in bono opere, ita,

Rom. 8. 25. & patiens quædam mercedis & gloriæ suo tempore tribuendæ, expectatio: & multo clariùs ad Roman. 8. *Si autem quod non videmus speramus, per patientiam*

Rom. 9. 22. *expectamus* δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. Quidã huc pertinere arbitrantur illud ad Roman. 9. *Sustinuit in multa patientia vasa iræ*. sed hallucinantur: ibi namque *patientia* pro longanimitate sumitur: neque enim Græcè est, ἐν πολλῇ ὑπομονῇ,

Mach. 8. 4. sed ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ. id est, in multa lõganimitate, sicut & 1. Machab. 8. cùm dicitur de Romanis: *Possederunt omnem locum consilio suo & patientia*: similiter enim eo loco *patientia*, longanimitatem significat cùm sit Græcè τῇ βουλῇ αὐτῶν καὶ τῇ μακροθυμίᾳ.

III. Primò notanda est humilitas Ioannis, qui se non Apostolum, non dilectum discipulum, sed *fratrem* cæterorum fidelium appellat. Agnoscebat enim humili-

Humilitas præcipua in Doctore virtus. tatem præcipuam esse in Doctore virtutem. Vnde est illud Christi Matthæi 11. *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Quæ sententia duobus modis exponitur. Vno, vt Dominus cupiat nos ab ipso discere hoc ipsum, quod ipse sit hu-

Matt. 11. 29. milis, seu ipsam humilitatis virtutem. Sic locum intellexerunt diuus Athanasius

D. Athanas. serm. 4. contra Arrianos, diuus Hieronymus sermone ad Paulam, & Eustochium

Hieronymus de Assumptione beatæ Mariæ, diuus Chrysostomus homil. 29. in Matthæum, di-

Chrysostom. uus Augustinus libro de sancta Virginitate, cap. 35. & diuus Bernardus serm. 4.

Augustinus de aduentu Domini, & serm. 5. in vigilia Natiuitatis, aliisque in locis. Altero, vt illud *quia*, sit particula causalis, & reddatur ratio, cur ab ipso omnes discere de-

Gregorius. beant, quia nimirum sit maximè humilis, quæ expositio est D. Gregorij, lib. 20. Moralium in cap. 30. Iob. *Quid est*, inquit, *Dominum mitem se in magisterio, atque humilem dicere, nisi relictis exercendæ elationis difficultatibus plana quadam bene viuendi itinera demonstrare.* Quod autem mansuetudo, & humilitas maximè omnes inuitet ad audiendum & parendum ijs, quæ à Magistro dicuntur, ex eo est

Matth. 10. perspicuum, quòd propterea Christus Dominus Apostolis ad orbem docendum ituris præcepit, ne virgam ferrent. Matt. 10. quemadmodum interpretatur diuus

D. Ambros. Ambrosius in eum locum, & lib. 2. de Officijs, cap. 7. ait: Moysen, & Dauidem,

Diligi à subiectis quàm timeri præstat. ob mansuetudinem magis, quam ob rerum gestarum gloriam populo fuisse charissimos: *Dauid*, inquit, *Rex cum omnibus æquabat suam militiam, fortis in prælio, mansuetus in imperio, ideo non cecidit, quia charus fuit omnibus, & diligi à subiectis, quam timeri maluit: timor enim temporalis tutaminis seruat excubias, nescit diuturnitatis*

Psalm. 131. *custodiam*. Vnde rectè ipse dicebat Psalm. 131. *Memento Domine Dauid, & omnis mansuetu-*

mansuetudinis eius. Idcirco D. Bernard. sermon. 70. in Cant. in illa verba capitul secundo. *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia:* inter illa lilia, in quibus sponsus amabilis pascitur, mansuetudinem connumerat, per quam regnalis dicitur Psalm. 44. *Specie tua, & pulchritudine tua intende. prosperè procede, & regna, propter veritatem & mansuetudinem.* Atque hanc naturæ facilitatem, cum virtute humilitatis coniunctam, qua quis quantacũque dignitate, aliísque ornamentis excellens, nemini se præponit, sed amari potiùs vult quàm timeri, verum iter gloriæ appellat M. Tullius in 1. Philippica, cum ita absentem Antonium alloquitur; *Illud magis vereor ne ignorans verum iter gloriæ, gloriosum putes, plus te vnum posse quàm omnes, & metui à ciuibus tuis quam diligi malis: quod si ita putas, totam ignoras viam gloriæ. Charum esse ciuem, bene de Rep. mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est: metui verò & in odio esse, inuidiosum, detestabile, imbecillum, caducum, quod videmus etiam in fabulis illi ipsi, qui Oderint, dum metuant, dixerit, perniciosum fuisse: vtinam, Antoni, auum tuum meminisses: putas ne illum immortalitatem mereri voluisse, vt propter armorum habendorum licentiam metueretur? illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cum cæteris, principem dignitate, beatus est nemo, qui ea lege viuit, vt non modò impunè, sed etiam cum summa interfectoris gloria interfici possit.* Bernard. Psalm. 44. 3. M. Tullius.

IIII.

Secundò, Notandum est, prius dictum esse, *Particeps in tribulatione* quàm *in regno*, quia qui regni particeps esse voluerit, prius debet esse particeps tribulationis, iuxta illud 2. ad Timoth. 2. *Si sustinebimus, & conregnabimus*, quæ obseruatio est Ruperti in hunc locum. *Hoc*, inquit, *ius legale est apud cœlestem regem: ait enim Lucæ 22. Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis, & ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo.* A quo legali iure nec ipse Christus exemptus fuit, quemadmodum docet Petrus 1. sua epistola cap. 1. *Scrutantes*, inquit, *in quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi prænuntians eas, quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias. Posteriores*, inquam, id est, præcedentibus tribulationibus comparatas, quemadmodum interpretatur Glossa. Idémque docet Tertullianus libro de corona militis cap. 14. expendens illud quod dicitur de Christo post resurrectionem, quod fauum mellis comederit. *Christus*, inquit, *fauos post fella gustauit, nec antea rex gloriæ à cælestibus salutatus est, quam rex Iudæorum prascriptus in cruce, minoratus primum à Patre modicum quid citra Angelos, & ita gloria & honore coronatus.* Atque in huius rei figuram vt obseruauit idem Tertull. lib. de Baptismo cap. 8. *Iacob Patriarcha benedictionem filijs Ioseph decussatis manibus, hoc est in crucis formam positis impertiuit.* Genes. 48. vt videlicet intelligeremus benedictionem non nisi per crucem haberi posse: in typum etiam eiusdem rei in superiora Salomonis templi tabulata per cochleam ascendebatur, quod idem de Ezechielis templo dicitur cap. 41. his verbis: *Platea erat in rotundum ascendens sursum per cochleam, & in cœnaculum templi deferebat per gyrum*: quo significatur in cœlum non nisi per tortuosam laborum viam ascendendum esse. Nec vacat mysterio quod hoc loco Ioannes, *Regnum*, inter patientiam & tribulationem collocarit, quia videlicet per multas hinc inde tribulationes in regnum cœlorum oportet introire. Nam quemadmodum docet Gregorius Nazianzenus Orat. 1. in Iulianum: *Coronæ in eos comparantur, qui certamine congrediuntur, non qui sursum sedent veluti spectatores.* Illud verò quod additur, *in Christo Iesu*, significat huiusmodi tribulationes, quæ regnum merentur propter Christum, seu propter probitatem ferendas esse, iuxta illud 1. Pet. 4. *Nemo vestrum patiatur tanquam homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor: Si autem vt Christianus, non erubescat:*

Priùs tribulationis sit particeps, qui voluerit esse regni. 2. ad Timot. 2. 12. Rupertus. Luc. 22. 28. 1. Pet. 1. 11. *Posteriores gloriæ in Christo quæ sint.* Glossa. Tertul. Tertul. *Per crucem habetur benedictio.* Genes. 48. Ezech. 41. 7. *Item & regnum.* Nazianz. 1. Pet. 4. 15.

Rupertus. potest etiam cum Ruperto sic accipi *in Christo*, id est, imitando Christum, qui opprobria, & irrisiones propter nos pertulit, & præterea suos malefactores diligebat.

V. Tertiò aduerte, meritò tribulationem cum regno coniungi: imò regnum inter tribulationem & patientiam collocari: *Particeps*, inquit, *in tribulatione, & regno & patientia*, vt intelligamus, nihil esse gloriosius magisque regale, quàm pro

Tunc nobiles, quando pro Christo patimur.

Christo tribulationem patienter tolerare. Itaque tribulationem & patientiam regalis quidam honor, imò & regnũ ipsum connectit, vt putemus tunc verè nos regnare, hoc est, verè nobiles, gloriosósque esse, cum pro Christo tribulationem,

1. Pet. 4. 13.

persecutionémque aliquam patienter ferimus. Id quod disertè tradit Petr. 1. sua epist. c. 4. *Charissimi, nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis fit, quasi noui aliquid vobis cõtingat, sed cõmunicantes Christi passionibus, gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes: si exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quoniam quod est honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui est eius spiritus, super vos requiescet.* Vbi

Locus obscurus elucidatur

primũ aduerte, quod dicitur: *Nolite peregrinari in feruore*, per *feruorem* accipiendã esse tribulationẽ: tunc verò sensum esse, Nolite tribulationibus cõmoueri quasi nouis & insolitis: hoc est, nolite mirari propter tribulationes, quæ vobis accidunt, quasi homines in huiusmodi peregrini & hospites: est enim peregrinorũ propriũ externarum gentium mores & opera admirari: ne igitur tanquã peregrinos vos in tribulationibus præferatis, quasi tribulationes Christiano homini nouæ sint, & insolitæ. Hæc enim est vis Græcæ sententiæ μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει: hoc est, nolite peregrinari in exustione, siue examinatione per ignem: alludit enim iterum Petrus ad aurum, quod per ignem probatur, vt sit sensus: Ne ceu peregrini tanquam re noua, & insolita moueamini, cum per ignem tribulationis exploramini. Etenim quòd *peregrinari* vsurpet Petrus pro admirari, patet ex eadem epistola, eodem capite: nam vbi nos habemus: *In quo admirantur non concurrentibus vobis, &c.* est Græcè ἐν ᾧ ξενίζονται, id est, in quo peregrinantur, seu quasi ad rem nouam & insolitam, instar peregrinorum, obstupescunt. Accedit & senten-

Cyprian.

tia D. Cypriani, qui ita etiam locum intellexit: is enim lib. 4. Epistolarum, epist. 6. quæ est num. 56. vel secundum aliam editionẽ epist. 63. quæ est ad Thiburitanos pro exhortatione martyrij: *Nec quisquam*, inquit, *miretur persecutionibus nos assiduis fatigari, & pressuris angentibus frequenter vrgeri, quando hæc futura in nouissimis temporibus Dominus ante prædixerit, & militiam nostram magisterio, & hortamento sui sermonis instruxerit: Petrus quoque Apostolus eius docuerit, ideo persecutiones fieri, vt probemur, & vt dilectioni Dei, iustorum præcedentium exemplo, nos etiam morte, & passionibus copulemur: posuit enim in epistola sua dicens: Charissimi, nolite mirari ardorem accidentem vobis, qui ad tentationem vestram fit, nec excidatis tanquam nouum vobis contingat, sed quoties communicatis Christi passionibus, per omnia gaudete.* Hæc ille: Vbi cernis Cyprianum pro eo, quod nos habemus: *Nolite peregrinari*, legere: *Nolite mirari.* Deinde (id quod eam ad rem facit) obserua illud, quod subiungitur: *Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quoniam quod est honoris & glo-*

Christus honos fidelium.
1. Pet. 2. 6.

riæ, super vos requiescet: quibus verbis significatur maximè honorificum & gloriosum esse pati pro Christo. Quid verò mirum, si honorificum sit fidelibus pati pro Christo, cum Christus honor fidelium sit. Sic enim eum idem Petrus appellat 1. sua epistola, cap. 2. *Qui crediderit in eum, non confundetur. Vobis igitur honor credentibus, non credentibus autem, lapis, quem reprobauerunt ædificantes hic fa-*

Esai. 28. 16.

ctus est in caput anguli, & lapis offensionis. Porro quod dictum est: *Qui crediderit in eum, non confundetur*, desumptum est ex Esai. 28. vbi ita legimus: *Qui crediderit, non festinet*, vbi, *non festinet*, idem est atque non confundatur, non erubescat: ea enim

enim est vis Hebrææ dictionis, desumpta metaphora à consuetudine erubescentium, qui solent festinare, id est, quàm citissimè, sese re i quorum consuetudini, & aspectui subtrahere, cui etiam concinit noster Lusitanus idiotismus, quo *Currere* pro *Pudefieri* vsurpamus. *Festinare pro confundi.*

Fui in insula, quæ appellatur Pathmos.

SECTIO XXI.

COMMEMORAT Ioannes locum suarum visionum, docétque fuisse insulam Pathmon, ad quam fuerat à Domitiano Imperatore relegatus, ad effodienda metalla, vt tradit Primasius & Victorinus Pictauiensis in commentariis super Apocalypsim. Est autem ea insula vna ex iis, quæ sunt in mari Ægæo, quod nunc Archipelagus appellatur, dicitúrque vulgo *Palmosa*: est præterea ea insula vicina Rhodo, Sporadum vna, vt auctor est Plinius libr. 4. cap. 12. in ea parte Ægæi maris, quæ ab Icaro nomen accepit, vt idem Plinius, Strabóque testantur quadrangulari ferè figura, quadraginta milliaria, quæ decem leucas Hispanas conficiunt, suo ambitu coërcens, montuosa, metallorúmque venis locuples, sed nostri Ioannis exilio, & Apocalypsis reuelatione multò locupletior. Nobilitatur etiam pulcherrimo cænobio eiusdem Ioannis nomine, quod in media ferè insula tanquam arx fortissima ad insulæ defensionem eminet, à Ioannis discipulis vt creditur, olim ædificatum, modóque à monachis, qui Diui Basilij regulam sequuntur, habitari dicitur, quos Græci καλογέροντας quasi bonos, pulchrósve senes appellant, non sine magno quodam miraculo, Diui scilicet Ioannis beneficio, à piratarum, qui toto eo mari frequentes, infestique grassantur, incursionibus & iniuriis semper immune. Fuit olim hæc insula subiecta Rhodiis, hodie est in Turcarum ditione. Non verò statim ac relegatus est in Pathmon Apocalypsim conscripsit, sed ad finem imperij Domitiani, vt ait Diuus Irenæus libro 5. contra Hæreses. *Primasius. Victor. Pict. Locus visionum & exilij Ioannis. Plinius. Strabo. Insula Pathmos figura, & longitudo* *Irenæus.*

II. Primum aduerte, quo tempore Ioannes ab imperatore terreno propter fidem exilio mulctabatur, tunc maioribus fuisse à cælesti principe deliciis, & fauoribus recreatum. *In insula Pathmos*, inquit Ambrosius Ansbertus, *à Domitiano relegatus, metalloque damnatus, vbi putabatur humana vinciri custodia, ibi metas humanitatis transcendens, libero contuitu meruit videre diuina, & cui tunc certa terrarum spatia vetita sunt adire, secreta concessa sunt cælestia penetrare. Sic Christi fides, sic sibi etiam bene vtens temporalibus malis, bonis perfruitur sempiternis.* Illud est præcipuè obseruandum, in insula fuisse Ioanni Apocalypsis huius mysteria reuelata, quia solitudo & loca ab hominum consuetudine seiuncta, contemplationi sunt aptiora, iuxta illud Oseæ. 2. *Ecce ego lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius*: vbi *lactabo*, idem est quod, decipiam, vt est perspicuum ex Prouerbiorum 1. cum dicitur: *Si te lactauerint peccatores*, id est, decipere tentauerint, *ne acquiescas eis.* Et cap. 16. *Vir iniquus lactat amicum suum.* Et Iob. 31. *Si vidi Solem cum fulgeret, & Lunam incedentem clarè, & lactatum est in abscondito cor meum* (pro quo legit vulgatus, *lætatum*) & est sensus, Si deceptum est cor meum, vt illis Diuinitatẽ tribuerem. Locus igitur Oseæ hunc sensum habet, *Ego lactabo eam*, id est, blandimentis alliciam, & quasi decipiam, & ita lactatã, blãditiisque delinitam ducam in solitudinem, hoc est, in locum ab hominum consuetudine, & perturbatione seiunctum. *Et loquar ad cor eius*, id est, blandè tractabo, eiq; arcana mea ipsi grata placentiaq; aperiã. Hoc ipsum significauit campus ille, in quẽ egressus fuit Isaac ad se exercendum. Genes. 24. quemadmodum interpretatur Philo Iudæus libro secundo allegoriarum sacræ legis: vbi nostra vulgata habet, *Egressus fuerat ad meditandũ in agro,* *Cum Ioannes affligatur à Domitiano, tũc à Christo recreatur. Amb. Ansbertus. Solitudo apta contemplationi. Osea. 2. 14. Prou. 1. 10. 16. 29. Iob. 31. 26. Lactare pro decipere. Genes. 24. Philo.*

Græcè legimus, ἀδολεσχῆσαι, id est: exerceri, Hebraicè, Lasuach: significat autem, Suah, propriè submissa voce loqui, & labiis tenus obloqui instar orantis, & ita vertit Paraphrastes Chaldaicus, *Egressus est Isaac ad orandum in agro*, quia videlicet ager locus est liber seiunctúsque ab hominum commercio, atque adeo contemplationi accommodatus. Idcircò ferè omnes insigniores visiones in montibus, aut solitudine acciderunt. Sic enim Moyses cum oues Iethro soceri sui pasceret, minarétque gregem ad interiora deserti, vidit visionem illā magnam rubi, qui ardebat, & non consummebatur. Exod. 3. Iacob in campo scalam stantē super terram, cuius cacumen cœlum tangebat, Angelósque ascendētes per eam, ac descendentes, Dominúmque innixum scalæ conspexit. Genes. 28. Sic Heliæ in monte ad ostiū speluncæ Dominus apparuit. 3. Reg. 19. Ibique sibilo auræ tenuis fuit mirum in modum recreatus, quod expendens Eucherius lib. 4. in libros Regum cap. 8. docet, tunc nos sibilum auræ tenuis percipere, cùm saporem incircumscriptæ veritatis contemplatione subtiliter degustamus, rectè autem subditur: *Quod cum audisset Helias operuit vultum suum pallio, & egressus stetit in ostio speluncæ. In spelunca*, inquit, *suæ ostio stat, & faciem velat, quia dum contemplationis gratia vox superna intelligentiæ fit in mente, totus homo iam intra speluncam non est, quia animum carnis cura non possidet, & mortalitatis angustias exire meditatur, necesse est autem, vt faciem velet, quia dum ad altiora intelligentia ducitur, quantò sublimiùs leuatur, tantò magis per humilitatem se debet premere.* Denique Christus Dominus in monte transfigurare se voluit. Matth. 17.

Insigniores visiones, in montibus. Exod. 3. Genes. 28. 3. Reg. 19. Eucher. Contemplationis vis & effectus.

III. Hæc nimirum causa est cur antiqui Patres miris laudibus vitam eremiticam in cœlum vsque extollebant: in quibus D. Basilius in opusculo de laudibus vitæ solitariæ; illustrissima de vita solitaria, in eandem sententiā, quam persequimur, encomia commemorat, vnde hæc selectiora delibauimus: *Solitaria vita cælestis doctrinæ schola est, diuinarum artium disciplina, paradisus deliciarum, vbi rosæ charitatis igneo rubore flammescunt, lilia castitatis niueo albent candore, & humilitatis violæ, dum imis contentæ sunt, nullis flatibus impelluntur: est sanctarum mentium delectatio, & intimi gustus inexhausta dulcedo: fornax vbi superni regis vasa formantur, & ad perpetuum nitorem malleo pœnitentiæ percussa, perueniunt: ô cella negotiatorum cœlestium apotheca, felix commercium vbi terrenis cœlestia, transitoriis mutantur æterna, spiritualis exercitij mirabilis officina, sacræ militiæ tabernaculum, procinctus triumphatoris exercitus, castrum Dei, turris Dauid, quæ ædificata es cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium, Tu campus diuini prælij, spiritualis arx certaminis, Angelorum spectaculum, palæstra fortiter dimicantium luctatorum, virens vallis in expeditione currentium, munitio fortium, præsidium nescientium cedere bellatorum: ô eremus mors vitiorum, fomes & vita virtutū: tibi Moyses dedit bis acceptæ legis decalogum: per te Helias nouit Domini pertranseuntis excursum: per te Heliseus duplicem magistri fortitus est spiritum: tu scala illa Iacob quæ homines vehis ad cœlum, & Angelos ad humanum deponis auxilium: tu nuptialis thalamus, in quo sancti spiritus anulus tribuitur, & cælesti sponso felix anima fœderatur. Te Dauid petiit, cum mundi mala perferret, cum timidi & tenebrosi cordis tædium sustineret. Ecce*, inquit, *elongaui fugiens, & mansi in solitudine, & quid amplius memoremur. Quandoquidem ipse saluator omnium, in in exordio suæ manifestationis inuisere, ac propria te dignatus est habitatione consecrare.* Hæc & alia loco citato Basilius. Legendus est quoque D. Hieronymus ad Heliodorum de laude vitæ solitariæ, vbi præter alia, sic exclamat: *ô desertum Christi floribus vernans ô solitudo in qua illi nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi ciuitas magni Regis extruitur, ô eremus familiariùs Deo gaudens, quid agis frater in sæculo, qui maior es mundo?*

Vitæ eremiticæ encomia. Ex D. Basil. Psalm. 54.

Fui in spiritu in Dominica die.

SECTIO XXII.

FVit in spiritu Ioannes, hoc est, altissimam quandam passus est ectasim, non quòd animus à corpore re ipsa discesserit, id quod phrasis Græca clarum sonat ἐγενόμην ἐν πνεύματι, factus sum in spiritu. Primum aduertendum est, diē Dominicam triplici nomine dictam fuisse, videlicet κυριακήν, id est Dominicam, quo nomine vtitur hoc loco Ioannes, diem panis, & diem lucis: cuius triplicis appellationis rationem affert D. Chrysostom. homilia 5. de resurrectione ad finem tomi tertij. *Dominicus*, inquit, *dies dicitur, hoc est, dies regalis, in quo imperator ascendit ab inferis, de quo illud intelligitur Psal. 117. Hæc Dies quam fecit Dominus. Dies panis, quia in eo nonimus panem resurrectionis cælestis. Denique dies lucis, in quo fugerunt mentis tenebræ, iuxta illud Esaiæ cap. 9. Populus qui erat in tenebris, vidit lucem magnam habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis.*

Dies Dominica triplici nomine dicta ex Chrys. Psal. 117. 14. Esaie. 9. 2.

II.

Secundò. Obseruanda est ex hoc loco diei Dominicæ antiquitas, cuius etiam meminit. D. Ignatius epistola ad Magnesianos, vbi eam reginam, & principem omnium dierum appellat, Origenes contra Celsum, Tertullianus lib. de corona militis, & in 2. lib. ad vxorem, & in Apologetico cap 16. Gaudentius in sermonibus, D. Hieron aduersus Vigilātiū. Iustin. in quæstionibus à Christianis positis. q. 115. D. Basil. lib. de Spiritu sācto cap. 27. & D. Aug. epist. 119. ad Ianuarium cap. 15.

D. Ignat. Origenes. Tertull. Gaudent. D. Hieron. Iustin. D. Basil. D. August.

Tertiò. Plurimæ sunt diei Dominicæ prærogatiuæ, de quibus agunt Origenes. homilia 7 super Exodū. D. Athanasius super illud, *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo*, D. Hilarius in prooemio super Psalmos, D. Basilius homilia 2. in Hexameron ad finem. D. Hieronymus in cap. 4. epist. ad Galat. D. Augustinus sermone 251. de tempore. D. Leo epist 81. ad Dioscorum Episcopum Alexandrinum cap. 1. & Sexta Synodus tomo 2. Cōciliorū Canone 8. est de ea etiam Canon vigesimus magni Concilij Nicæni. Desumūtur verò prærogatiuæ ex rebus memorabilibus quæ eo die euenerūt, aut etiā adhuc euēturæ sunt. Primū enim, mūdus in die Dominica sumpsit exordiū, vt testatur D. Leo loco citato, & D. Basilius homilia 2. in Hexameron, super illud Genes. 1. *Factum est vespere, & mane dies vnus.* Fuisse autē eum diē quo lux creata est diē solis, postea Dominicū appellatum, perspicuum est ex eo, quod septimus, ab eo dies quo Deus, requieuisse dicitur fuit dies Sabbathi, vt ex Exod. 20. & 31. facilè concluditur, vbi iubentur Hebræi diem Sabbathi obseruare, quòd eo die Deus ab opere creationis requieuisset. Secundò. eodē die Hebræi siccis pedibus mare rubrum transierunt. Ita Synodus Cæsariensis apud Bedam in Epistola de celebratione Paschæ. Tertiò. Die Dominica primùm Māna pluit in deserto. Exod 16. quemadmodum docet Origenes, & D. Augustinus locis citatis Id quod probat Origenes ex 16. cap. Exod. Vbi dicitur, sex diebus cōtinuis collectum esse Manna, septima autem die, quæ est Sabbathi cessatum fuisse. *Quare*, inquit, *si die Dominica pluit Māna de cælo, & in Sabbatho nō pluit, intelligant Iudæi iā tunc prælatam fuisse Dominicā nostrā Iudaico Sabbatho, & indicatū quod in Sabbato ipsorū gratia à Deo ad eos de cælo nulla descēderit.* Quarto. Initio diei Dominicę creditur Christus Dominus fuisse natus, vt habet sexta Synodus Canone 8. Quinto. Eodem die stella Magis apparuit. Quēadmodum docet eadē Synodus. Sexto. Baptizatus est Christus in Iordane, eadē Synodo testante. Septimo. Quinque panibus & duobus piscibus quinque hominum millia satiauit in deserto, ex eiusdem Synodi auctoritate. Octauo, resurrexit à mortuis vt eodem die, quo creauerat mundum renouaret, quemadmodum expendit D. Athanasius loco citato.

Origen. D. Athan. D. Hilar. D. Basil. D. Hieron. D. August. D. Leo. Sexta Syn. Conc. Nicæn. D. Leo. D. Basil. Genes. 1. 5. Diei Dominicæ prærogatiuæ. Exod. 20. 31. Syn. Cæsar. Manna quo die primum pluerit in deserto. Exod 16. D. Aug. Origenes. Dies Dominica Sabbatho Iudaico præferēda quando & quomodo ostensum. Sexta Syn. D. Athan.

Ioan. 5. 36.
Septima dicitur ab omni opere requieuerit Deus.
Non aliam, inquit, creaturā superaddit, sed veterem renouauit, & quam incepit facere, consummauit, iuxta illud Joannis 5. Opera quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea: Qui enim ab omnibus requiescit, significat quædam fine & consummatione indigere, ideoq; cum creaturam intra sex dies conditam interpolasset, diem illam, huic instaurationi consecratam voluit, quam spiritus per Regium vatem prænunciat. Hæc est dies quam fecit Dominus: Solis enim instar Deus exoritur illustrans vniuscuiusque animum: quocirca in salutifera passione non apparuit Sol, indicans finem prioris creaturæ adesse, & principium alterius superuenire, quæ diluculum suum in saluatore consecuta est. Vnde Zachariæ 6. dicitur, Ecce vir Oriens nomen eius.

In passione cur Sol obscuratus.
Zach. 6. 12.
Nonò. Octauo die post resurrectionem, hoc est Dominico, ianuis clausis ingressus est ad discipulos Dominus, eisq; potestatem remittendi peccata concessit. Decimò. Mandauit Apostolis, vt Euangelium toto orbe prædicarent, & IN NOMINE PATRIS ET FILII ET SPIRITVS SANCTI sacramentum baptismi conferrent. Vndecimò. Spiritus sanctus super discipulos descendit in die Pentecostes. Duodecimò. Dominica die futura creditur generalis hominum resurrectio, vt ait Diuus Augustinus sermone 251. de tempore, & D. Hilarius proœmio in Psalmos, vbi inquit, propterea Psalmum octauum inscriptionem habere, *Pro torcularibus*, vasculis videlicet in nouos fructus præparatis, & ad feruentis musti liquorem continendum innouatis, per quæ vascula corpora nostra intelliguntur per resurrectionem ad gloriam recipiendam reformata. Decimotertiò & postremò. Die Dominica habuit Ioannes admirandas eas visiones, quæ hoc opere continentur. Legenda est epistola Bedæ de celebratione Paschæ, seu de æquinoctio verno, vbi decreta quædam Synodi Cæsariensis in Palęstina, & sex sanctificationes Diei dominicæ memorantur.

Quo die futura resurrectio generalis ex Aug. D. Hilarius.

IIII.
D. August.
Syn. Agath.
Conc. Matis.
Sexta Syno
Iust. Philos.

Quartò. de huius diei cultu agit D. Augustinus sermone citato, vbi eiusmodi obseruationem docet fuisse ab Apostolis institutam, eóque die missam esse audiendam. Idémque docet Synodus Agathensis Canone 47. Consilium Matisconense 2. & sexta Synodus Canone 8. Imo eius celebritatem Apostolos à Christo accepisse, scribit Iustinus Philosophus & martyr in 2. Apologia pro Christianis.

Audiui post me vocem magnam tanquam tubæ.

SECTIO XXIII.

AGgreditur iam Ioannes ipsam visionem, sicut autem in spiritu fuit, vt antè diximus, ita spiritualiter quoque hanc vocem audiuit, non quod vox aliqua corporalis eius auribus insonuerit: Itaque ait magnam se vocem quasi tubæ à tergo audiuisse: quo autem mysterio id factum sit, patebit ex sequentibus.

Rupertus.
Cur post se & non ante, vocem audierit Ioan.
Rich. de Sācto Vict.

Primùm, illud mysterio non vacat, quòd non ante, sed post se, vocem audierit. Rupertus eam affert rationem. *Post Joannem*, inquit, *erat totus mundus, & quicquid corporeis oculis cernitur, imo & totus præsentis Ecclesiæ status, retrò hæc erant quia ipse ad anteriora extendebatur, cum ad cœlestia sursum raperetur.* Igitur post se, vocem audiuit, quia quodammodo reuocatur ad res Ecclesiæ componendas. Eandem rationē paulo aliter, sed luculentiùs proponit Richardus de sancto Victore: *In exilium, inquit, relegatus Ioannes à strepitu mundi remotus, & quieti deditus, omnem pastoralem solicitudinem, cunctaq; visibilia post se longè reliquerat solisq; supernis & inuisibilibus intendebat, quare dum ad subditorum eruditionem reducitur, & de iis quæ scribenda erant, per sensibilium similitudines edocetur, quasi de anterioribus ad posteriora reuocatur.* Itaque à contemplatione ad actionem reducitur Ioannes, vt eo exemplo discamus, non semper contemplationi vacandum, sed actioni interdum, & saluti

Non semper contemplationi, interdum proximorum saluti vacandum.

& saluti proximorum, insistendum. Id quod ipse Dominus suo exemplo nos docuit, qui vt refertur Luc. 6. Descēdens de mōte docuit, sanauitque turbas in campestribus, & Moyses interdū cum Deo in excelsis loquitur, interdum cum populo agit in tabernaculis. Exod. 18. 19. 25. & 31. Sic etiam Petrus intermisso pastoralis prouidentiæ negotio speculam considerationis ascenderat, cùm ei dicitur, *Occide, & mãduca*. Act. 10. Vna est & eadē scala, qua Iacob ascendentes Angelos videt, & descendentes, per contemplationem enim ad scalæ culmen ascendimus, in quo Deus cernitur; per actionem verò ad imas descendimus, vt proximis opitulemur: ipse etiam Iacob, quemadmodum obseruauit Hildebertus Episcopus Epist. 37. & refertur in Appendice Bibliothecæ Sanctorum Patrum, dum comitantibus regreditur vxoribus Rachele, & Lia, vtramque vitam figurantibus, Angelum videt, Angelum apprehendit, & factus est in luctamine superior. Genes. 32. In hanc sententiam D. Gregorius homilia 3. in Ezechielem, interpretatur illud capitis primi, *Et manus hominis sub pēnis eorū. Hæc est*, inquit, *virtus operis sub volatu cōtēplationis.*

Luc. 6. *Exod 18. 19. 25. & 35.* *Act. 10. 7.* *Hildebert.* *Genes. 32.* *D. Greg.* II

Hoc ipsum eleganter docet D. Bernardus sermone 41. in Cantica, expendens quomodo sponsæ quærenti. *Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie*, responsum est, *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento. Aliud*, inquit, *cupit sponsa, & aliud accipit, & nitenti ad contemplationis quietem labor prædicationis imponitur, & sitienti sponsi præsentiam filiorum sponsi pariendorum, alendorúmque solicitudo iniungitur, alia enim vice, cùm sponsi amplexus, & oscula suspiraret, responsum est, quia meliora sunt vbera tua vino.*

D. Bernard.

(Hæc enim verba ad sponsam, non ad sponsum refert Bernardus) *Vt ex hoc se intelligeret matrem, atque ad dandum lac paruulis nutriendósque filios reuocari, recte igitur inquirens, vbinam meridianis horis dilectus pascat, & cubet, murenulas pro eo reportat aureas, vermiculatas argento, id est, sapientiam cum eloquentia, haud dubium, quin ad prædicationis opus ex quo sane docemus intermittenda plerumque esse dulcia oscula propter lactentia vbera.* Hæc Bernardus. Qui etiam legendus est sermone 46. in Cantica super illa verba, *lectulus noster floridus. Forte*, inquit, *appetis & ipse contemplationis quietem, & bene facis, tantum ne obliuiscaris flores, quibus lectulum sponsa legis asperssum, & cura tuum similiter circumdare bonorum floribus operum & virtutum exercitio tanquam flore, fructum sanctum, otium præuenire.* Vbi vides Bernardū actionē appellare florē, ex quo fructuosa contēplatio tanquā fructus debeat pullulare.

Murenulæ aureæ cur data Sponsæ. ex Bernard. *D. Bernard.* *Ex flore actionis pullulat fructus contemplationis.*

Secundò notandum est, hanc *vocem* appellari *magnam tanquam tubæ*, *magnam* quidem tum ad excitandam attentionem, faciendámque audientiam, tum etiam quia vt ait Rupertus, *Veritas fidei non amat angulos, sed toti mundo loqui desiderat: tubæ* autem multis de causis. Prima est Hugonis Car. *quia*, inquit, *sicut tuba signū datur ad prælium, sic vox ista inuitat ad sustinenda tribulationū certamina*: Quā ob caussam fideles tanquā milites armantur in sacris literis. Audi Apostolum ad Ephes. 6. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarū harum contra spiritualia nequitiæ in cælestibus.* Pro *mundi rectores*, Grecè est κοσμοκράτορας, dictio vna composita quā Tertullianus lib. 5. contra Marcionem vertit, *mundi tenentes*: Tunc sequitur. *Propterea accipite armaturam Dei, state succincti lumbos vestros in veritate, & induti lorica iustitiæ, calceati pedes in præparationē Euangelii pacis, in omnibus sumentes scutū fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere: & galeā salutis assumite, & gladium spiritus quod est verbū Dei.* Pro *armaturam*, est Græcè πανοπλίαν, quod nomē omne genus armorū significat: vnde D. Ambrosius legit, *vniuersitatem armorū*. Vnde Iob. cap. 7. *Militia*, inquit, *est vita hominis super terrā*, & cap. 14. de se tāquā de milite loquitur, cum ait. *Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio*

III *Rupert. Cur vox illa, tanquam tuba.* *Ad Ephes. 6. 12.* *Fideles in sacris litteris tanquā milites armantur* *Iob. 7. 1.* *Iob. 14. 14.*

2. ad Cor. 10. 3. mea, Et Paulus 2. ad Corint. 10. *In carne ambulantes non secundum carnem militamus.* Atque hoc ipsum Hebræi expresserunt, cùm per desertum, quod huius vitæ typus fuit, more militum iter faciebant figentes castra circa tabernaculum, & signo cælitus dato iterum ea mouentes suis armis, & vexillis militaribus instructi. Num. 2. & 10. Numerorum 2. & 10.

IIII. Secunda ratio est Ioachimi Abbatis, quia videlicet, *tuba*, Ecclesiæ totius progressum repræsentat: est enim instrumentum ductile, longum, & sonorum, arctè quidem incipiens, sed in amplitudinem desinens, intus concauum, & ad concrepandum efformatum. Sic Ecclesia arcta fuit in principio, quoad numerum fidelium, & occulta vsque ad numerũ Prophetarum. Exinde verò largior & manifestior esse cœpit, vsque ad Ioannem. Denique in Apostolis dilatata, quorum sonus in morem tubæ grandis effectus ad fines orbis terræ penetrauit. Vnde factum est vt Ecclesia quæ paruo angustabatur in populo, in latitudinem gentium funderetur. Tertia est eiusdem, quia tuba typus est prædicationis verbi Dei, duo enim sonum tubæ efficiunt, nimirum tuba ipsa, & flatus: & quidem per tubam, quæ visibilis est, superficies literæ exprimitur: per flatũ autem, qui est inuisibilis, & tamen per tubam emissus terribiliter sonat, spiritalis intellectus designatur, qui ingentia mala reprobis minatur, & illustrissima bona electis pollicetur. Addi potest ad hãc Ioachimi expositionem, per flatum intelligi vim spiritus sancti, quæ in prædicatione requiritur, quam ob causam dictum est ad Esaiam cap. 58. *Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam*: & propterea muri Hiericuntini dum septem sacerdotes septem buccinis clangerent, circunducta Arca corruerunt. Iosue. 6. in quo Apostolica prædicatio expressa est, quæ per spiritus sancti afflatum Hierico, idest, mundi huius mœnia, idest, superstitiosa dogmata, & Philosophorum falsam doctrinam atque idololatriam solo æquauit, quemadmodum exponit Origenes homilia. 7. in librum Iosue. Quarta, & postrema ratio afferri potest, fuisse per tubam officium prædicatoris Euangelici declaratum, vt videlicet intelligat, debere se opere præstare quod prædicat. Tuba enim non solùm ori imponitur, sed etiam manibus tenetur. Ita enim concionator debet Euangelium, quod in ore habet manu, idest, operatione fulcire, quo sensu intelligendum est illud Esaiæ iam citatum: *Quasi tuba exalta vocem tuam*. Id quod Paulus, concionator vtique perfectissimus implebat, vnde dicebat ad Philip. 3. *Imitatores mei, estote fratres, & obseruate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram*: pro quo habetur, Græcè τύπον ἡμᾶς vt ita legamus sicut habetis typum & exemplar nos, itaque Paulus typum & exemplar se appellat Philippensium: quippe qui quod prædicabat, sic opere præstabat, vt pro typo & exemplari à fidelibus haberi posset: quod idem commendat Tito cap. 2. cum ait: *In omnibus te ipsum præbe exemplum*, Græcè τύπον, idest, formam, & exemplar: id ipsum ab omnibus prælatis obseruari cupit Petrus 1. sua Epist. cap. 5. cum ait: *Neque dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo*, Græcè τύποι γινόμενοι, id est, facti typi, & exemplaria cæterorum: eleganter in eundem sensum D. Gregorius homil. 21. in Ezech. interpretatur mẽsas illas, quarũ fit mentio Ezechielis 40. quæ mensæ dicuntur habuisse labia reflexa intrinsecus: *Et labia earum palmi vnius, reflexa intrinsecus per circuitum. Super mensas autem carnes oblationis. Tunc*, inquit, *mensarum labia intrinsecus reflectuntur, quando doctores ad conscientiã reuocant tacita cogitatione quod dicunt, quãdo semetipsos subtiliter perscrutantur, si faciunt quod loquuntur: rectè autẽ cum reflexa intrinsecus mensarum labia dicuntur, additur quoque (Per circuitum) vt non in vna qualibet se parte considerent, atque ex alia semetipsos perpendere prætermittant, sed vbique semetipsos inspiciant, & in quantum præualent studeant, singula opere implere, quæ docent. O doctor, ecce iam mensa es, iam*

Marginalia: Abbas Ioachimus. — Tertia Tuba typus prædicationis. — Esai. 58. 1. — Iosue 6. — Origenes. — Postrema. — Concionatoris officium. — Philip. 3. 17. — Paulus fidelium exemplar. — Ad Tit. 2. — 1. Petri. 5. 3. — Prælati exemplum. — Ezech. 40. 43. — Reflexa mensarum labia, quid.

iam vasa portas, iam in vasis fidelibus pondus holocausti & victimæ sustines, sed intus reflecte labium, idest ad cor reuoca sermonem, audi quod dicis, operare quod prædicas. Hæc Gregorius.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE PRIMA VISIONE JOANNIS.

Visio Ioanni facta hoc primo capite describitur.

SECTIO PRIMA.

INCIPIT Ioannes diuinas visiones sibi ostensas (quæ sanè fuere præter modum admirabiles) commemorare, quarum prima hoc primo capite inchoatur, fuitque huiusmodi. I.

Primùm, vidit septem candelabra aurea, quæ non constat cuius figuræ fuerint: crediderim fuisse non solum maxima, sed etiam pulcherrima, atque excellenti opere, artificioque cælata, singula singulos ingentes cereos accensos in summitate præferentia. Secundò vidit in medio eorum, *Similem filio hominis vestitum podere*, id est, linea tunica talari, quam propterea Septuaginta semper ποδήρη, idest, ad pedes vsque demissam appellant. Erátque vnum ex Sacerdotalibus indumentis.

Pro illustriori tamen huius rei cognitione, sciendum ex Iosepho libro 3. Antiquit. cap. 8. & diuo Hieronymo in epist. ad Fabiolam de veste sacerdotali, duplicem fuisse tunicam sacerdotalem apud Hebræos, vnam communem omnibus sacerdotibus: alteram propriam Pontificis. Tunica communis sacerdotum erat linea ex bysso, dicebaturque Hebraicè כתנת hoc est, linea, linum enim Chethon Hebraicè nominatur: hæc adhærebat corpori, tamque arcta erat, strictisque manicis, vt nulla omnino in veste esset ruga, tam longa vt vsque ad pedes descenderet, vndè & ποδήρης dicebatur. Aiunt Hebræi quos nonnulli ex nostris sequûtur, hanc tunicam totam fuisse variis oculorum ordinibus, & figuris continuata serie distinctam, instar scutulatarum vestium apud Romanos: idque probant ex eo quod Exod. 28. cùm dicitur, *Stringésque tunicam bysso*, pro *stringes*, est Hebraicè שבצת quod ipsi transferunt, *Oculabis*, vt sit sensus, *Oculabis*, id est tunicam bysso: etenim id verbum non solum stringere, sed etiam oculare significat: de cuius sententiæ probabilitate non est hic disputandi locus. Tunica propria Pontificũ erat Hyacinthina, quæ Hebraicè dicebatur, מעיל quam etiam Iosephus talarem appellat, eadémque à Septuaginta interpretibus Exod. 28 ποδήρης quoque dicitur: sed non puto tam longam dimissámque fuisse, sicut erat prior tunica byssina, quæ *poderis* nomen sibi propriè vendicat, dicitúrque in sacris literis, tunica superhumeralis quia ipsi superhumerali immediatè superponebatur. Erat tota hyacinthina, eiúsque ex limbo pendebant per circuitum tintinnabula aurea, & mala punica ex hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, eo ordine, vt inter duo quælibet tintinnabula esset vnum malum punicum, & inter duo mala punica vnum tintinnabulum. Docet autem diuus Hieronymus loco citato, fuisse septuaginta duo tintinnabula, & totidem mala punica, cui potiùs fides habenda est quam Clementi Alexandrino, qui quinto libro

Marginalia: II. *Iosephus. D. Hieron. Tunicæ sacerdotalis apud Heb. quales. Item & Pontificia. Exod. 28. D. Hieron.*

Quot ex ea tintinnabula penderent stromatum trecenta sexaginta sex tintinnabula, totidémque mala punica, iuxta numerum dierum, quibus annus constat, fuisse existimauit. Cum igitur hoc loco ait Ioannes illum *similem filio hominis*, qui sibi apparuit, fuisse vestitum podere hoc est talari tunica, licet de vtraque, & byssina scilicet & hyacinthina intelligi posset, siquidem vtraque poderis dicebatur vti diximus: magis tamen crediderim *Qua tunica indueretur ille similis filio hominis.* id de priori tunica byssina communi omnium sacerdotum esse accipiendum, eò quòd illa est, quæ propriè poderis sibi appellationem vendicabat, præterquam quod hæc est communis interpretum in hunc locum existimatio: itaque hic *similis filio hominis*, podere indutus, hoc est Angelus Christum repræsentans, vt postea suo loco dicemus, illum non vt præcisè Pontificem, sed vt sacerdotem absolutè referebat, cui non obstat, quod in scribendis ad septem Episcopos literis, Pontificium munus exercet, siquidem tunica byssina non solum ad sacerdotes, sed etiam ad Pontifices, pertinebat, quippe qui supra tunicam byssinam, hyacinthina quoque induebantur: quamuis non multum repugnauerim, siquis istum *similem filio hominis*, malit tunica hyacinthina indutum apparuisse, vt summum scilicet Pontificem omnibus Episcopis præsidentem, atque ad illos Pontificio iure, & autoritate scribentem, repræsentaret.

III. Tertiò: Erat hic *similis filio hominis præcinctus ad mammillas zona aurea*. Aduerte *Iosephus. Duplex Sacerdotis zona describitur.* sicut duplex erat tunica, ita duplicem quoque fuisse zonam, qua astringi solebat. Et quidem tunica linea, vt ait Iosephus, accingebatur circa pectus paulo axillis inferiùs zona lata digitos quatuor, intus inani, ita contexta, vt serpentis exuuium videri posset, floribus etiam picturata puniceis, purpureis, hyacinthinis, & byssinis, stamen verò è sola bysso constabat, quæ semel atque iterum circa pectus reuoluta ad talos vsque defluebat tantisper dum sacerdotes à sacris feriabantur, idque ad ornatum conferre videbatur, cum verò sacris erat ministrandum, ne ventilata impedimento esset, super humerum læuum retorquebatur: dicebatur hæc *D. Hieron.* zona hebraicè אבנט Babylonij Hemeianin vocabant, *Nos cingulum vel baltheum*, *Iosephus.* inquit Hieronymus, *possumus appellare*. Tunicam verò hyacinthinã astringebat zona alia coloribus, vt inquit Iosephus, supradictæ zonæ similis, hoc est ex filis byssinis, purpureis, coccineis, atque hyacinthinis contexta: nisi quòd aureis quoque filis erat intertexta, nec verò huiusmodi zona soli tunicæ hyacinthinæ stringendæ seruiebat, sed superhumerale & rationale cum eadem tunica colligabat. *Qua zona præcinctus ille similis filio hominis.* Cum igitur Ioannes ait hunc *similem filio hominis* fuisse præcinctum ad mammillas zona aurea, nec priorem nec posteriorem zonam intelligit, si quidem neutra earum erat aurea, sed aliam vtique nobiliorem, ac præstantiorem, quæ tamen cum zona hyacinthina quam ex Iosepho diximus auro intertextam fuisse, hac ex parte conueniret, vt hinc aliquis non ineptè argumentari possit, tunica qua idem *similis filio hominis*, indutus apparuit, non byssinam fuisse, sed hyacinthinam, cùm zona auro contexta, non ad byssinam tunicam, sed ad hyacinthinam pertineret: verum cum nostra hæc zona tota aurea fuerit, atque adeo ad neutram tunicam propriè spectaret, non indè necessariò conficitur, talarem vestem, qua hic *similis filio hominis* erat indutus, hyacinthinam fuisse tunicam: quin illud potiùs colligendum, ea zona aurea significari sacerdotem illum siue pontificem cuius ille *similis filio hominis*, personam sustinebat, sacerdotibus pontificibusque legalibus longè antecellere. Itaque non communi sacerdotum, aut pontificum zona, sed nobiliori & pretiosiori astringi debuisse, quod magis intelliges, cùm huius aureæ zonæ mysteria explicabimus.

IIII. Quartò. *Caput eius & capilli erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix*, id est, miri candoris non quod dumtaxat candorem lanæ, & niuis æquarent, sed quia

quia aliæ similitudines non reperiuntur aptiores ad amplificandum eximij alicuius candoris magnitudinem, quæ etiam fuit causa cur Matthæus capite 17. agens de Transfiguratione domini dixerit vestimenta eius facta fuisse alba instar niuis: cùm certum sit illum vestimentorum Christi candorem, magno interuallo omnem niuis candorem superasse. Quinto. *Oculi eius* erant *tanquam flamma ignis*, id est, ardentissimi, & instar flammæ micantes, & scintillantes. Sexto. *Pedes eius similes erãt auricbalco*, Græcè habetur similes, *Chalcolibano* ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ est autem *aurichalcum*, seu rectius orichalum metalli genus auro simile, dictum Græcè, & Latinè, Orichalcum, eo quod nascitur in montibus ὄρος enim Græcè montem significat: qua de re legendus est Plinius lib. 34. cap. 2. Chalcolibanon verò, vt vult Suidas, est electri genus auro pretiosius, quanquam si ad etymon spectemus, sit aliquid ex ære & thure compositum χαλκὸς enim Græcè æs, λίβανος autem, thus significat. Septimo. *Pedes eius* erant *sicut in camino ignis ardenti*, seu vt habetur Græcè ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι id est, tãquam in camino igniti, vt *ignitum* ad *pedes*, non ad *caminum* referatur. Octauo. Vox eius erat, *tanquam vox aquarum multarum*, idest maximè sonora, & multiplex. Nono. *Habebat in dextera sua septem stellas*, vel depictas scilicet, vel inclusas. Decimo. *De ore eius exibat gladius vtraque parte acutus*, Græcè ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα, hoc est gladius anceps, seu ad verbum duplicis oris acutus. Vndecimo. *Facies eius* erat splendissima *sicut sol cum lucet in virtute sua*, idest, cum fulgentissimus est in meridie. Postremo Ioannes tanta visione perterritus, ad pedes eius tanquam mortuus non tam accidit, quàm cecidit, ille autẽ ponens dexteram suam super eum dixit, μὴ φοβοῦ. *Ne time*: seu, *Noli timere, Ego sum primus & nouissimus, & viuus, & fui mortuus, et ecce sum viuens in secula seculorum, & habeo claues mortis, & inferni*, Præcepitque ei, vt omnia quæ viderat literis mandaret. *Scribe*, inquit, *quæ vidisti, et quæ sunt, et quæ oportet fieri post hæc: sacramentum septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea: septem stellæ, Angeli sunt septem Ecclesiarum, et candelabra septem, septem ecclesiæ sunt*. Verbum γράψον, hoc est scribe, referendum quoque est ad *sacramentum septem stellarum*, & ad *candelabra*, vt sit sensus, scribe quæ vidisti, & quæ modo in Ecclesiis geruntur, & quæ postea euentura sunt, scribe quoque *sacramentum*, seu vt Græcè habetur μυστήριον septem stellarũ, quas vidisti in dextera mea, scribe etiã septem candelabra aurea. Nam quod ita locus sit dispungendus, perspicuum est ex eo quod Græcè *candelabra* sunt in accusandi casu, & quod est consequens, *sacramentum septem stellarum*, eodem quoque casu accipere oportet. Sic enim Græcè legimus γράψον ἃ εἶδες, καὶ ἅ εἰσι, καὶ μέλλει γενέσθαι μετὰ ταῦτα, τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων ὧν εἶδες ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσᾶς. Sed iam ad mysterium visiones explanandum accedamus.

Explicatur visio in sensu literali, & primùm quid septem candelabra aurea significent.

SECTIO II.

SEPTEM candelabra aurea, sunt septem Ecclesiæ, ad quas scribit Ioannes nomine omnium orbis Ecclesiarum, vt supra diximus, de qua expositione dubitare non licet, cùm ille idem *similis filio hominis* qui Ioanni apparuit, sic mysterium explicauerit, *Candelabra*, inquit, *septem Ecclesiæ sunt*: Licet verò septem Ecclesiæ Asiæ minoris, quæ superiùs nominatæ sunt, hoc loco subaudiendæ sint, tamen earum nomine vniuersas orbis ecclesias oportet acci- 1.

Math. 17.

Plinius.

pere, vt ibidem docuimus tum quod numerus ſeptenarius vniuerſitatem ſignificat, tum ob ſeptiformem Spiritus ſancti gratiam, ex qua vniuerſæ Eccleſiæ pul-
Eccleſia cur ſeptiformis, & candelabro comparetur. chritudo effloreſcit: quam eandem ob cauſam per *ſeptem candelabra* exprimitur, propter ſeptiformem ſpiritualium donorum ſplendorem, quo ab Spiritu ſancto colluſtratur. Itaque iure ſeptiformis Eccleſia per ſeptem candelabra deſignatur, quæ etiam per illud candelabrum aureum ſeptem calamorum adumbrata eſt, de
Exod. 25. & 37. quo agitur Exodi 25. & 37. & illud vidit Zachar. cap. 4. & illud de quo loquitur Chriſtus Matth. 5. *Nemo accendit lucernam, & in abſcondito ponit, neque ſub mo-*
Zach. 4. Math. 5. 16. *dio, ſed ſuper candelabrum, vt qui ingrediuntur lumen videant.* Prima ratio cur Ec-
1. Ratio. cleſia comparetur candelabro, eſt, quia eſt viſibilis, & excellenti quodam ſplendo-
Pſalm. 18. 5. re conſpicua, atque manifeſta, iuxta illud Pſalmi 18. *In ſole poſuit tabernaculum*
D. Auguſt. *ſuum.* Quem locum de Eccleſia intelligit D. Auguſtin. tract. 2. in Epiſtolam Ioannis. *In manifeſto*, inquit, *poſuit Eccleſiam ſuam vt ſicut Sol non poſſit omnino latere:*
Secunda. vnde & *Ciuitas ſupra montem poſita* appellatur. Secunda ratio eſt. Quia inſtar can-
Chriſtus Eccleſiæ lumen. delabri lucem mundo præfert, quod lumen eſt ipſe Chriſtus, Eccleſiæ candelabro impoſitum, iuxta illud Ioannis. 8. *Ego ſum lux mundi.* Et Ioan. 1. *Erat lux vera, quæ*
Ioan. 8. 12. *illuminat omnẽ hominem venientẽ in hunc mundum*, & Malach. 4. *Timentibus nomen*
Ioan. 1. 91. *meum, orietur Sol iuſtitiæ*: Ex quo fit vt mirum ſit, & planè diuinum Eccleſiæ can-
Malac. 4. 2. *Origenes.* delabrum, quippe quod pro lumine ſolem ipſum in ſummitate præferat, imo &
Item fons Solis. *fontem Solis*, de quo agitur iu libro Ioſue: quemadmodum expendit Origenes Homilia 19. in librum Ioſue, vbi fit mentio fontis Solis. Quem Solis fontem, Chriſtum ipſe interpretatur. Quis porrò miretur ſolem oriri ex fonte? ſed is nimirum eſt Chriſti ſplendor vt ex eo lux omnis ſpiritualis, tanquam ex fonte orta ad omnem mundi plagam illuminandam deriuetur, quod illis verbis prædixit Si-
Luc. 2. 31. meon Luc. 2. *Quod paraſti ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationem*
Tertia. Richard. *gentium. Tertia* ratio eſt Richardi de Sancto Victore. *Quia ſicut* inquit, *magna candelabra tribus ferè pedibus ſuſtinentur, ita Eccleſia in ſacroſanctæ Triadis fide per charitatem operante fundata erectaque conſiſtit.*

III.
Rich. de S. Vict. Porrò Eccleſiæ non ſolùm candelabra, ſed aurea etiam candelabra appellantur. Primò ſecundum Richardum de S. Victore, quia ſicut aurum per ignem probatur malleis extenditur, & in formam candelabri productum inſtrumentum ignis, & luminis efficitur, ita Eccleſiæ tentationibus probatæ, & tunſionibus perſecutio-
Exod. 25 & 37. num extenuatæ, ardent igne ſapientiæ cæleſtis & lucent opere charitatis, quam etiam ob cauſam candelabrum illud de quo agitur Exodi 25. & 37. non erat fuſile,
D. Greg. ſed ductile, quemadmodum obſeruauit D. Greg. homilia 6. in Ezech. quia nimi-
1. Petr. 1. 7. rum Eccleſia ferendo producitur, & quotidiè perſecutionibus proficit, atque huc alluſiſſe videtur Petrus 1. ſua epiſt. c. 1. cum dixit: *Vt probatio fidei veſtræ multo pretioſior ſit auro quod per ignem probatur.* Secundò propter charitatem quæ ob excellentiam & præſtantiam, auro omnium metallorum pretioſiſſimo comparatur, iuxta illud capitis 3. *Suadeo tibi emere à me aurum ignitum.* Eſt autem ea auri natu-
Plinius. ræ auctore Plinio libro 33. hiſtoriæ naturalis cap. 3. vt nihil eius, igne depereat, tu-
Auro comparatur charitas. to etiam in incendiis durante materia: imò quò ſæpius arſit, ad bonitatem proficiat: accedit, quod nec aliud metallum latiùs dilatatur, aut numeroſiùs diuiditur: ſic igitur nihil charitatis perſecutionum igne deperit, ſed magis perficitur: iuxta illud ſecundæ ad Corinthios 12. *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in con-*
2. ad Cor. 12. *tumelijs, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtijs pro Chriſto, cum enim infirmor, tunc potens ſum*: Quaſi dicat nihil virtutis & conſtantiæ, mihi in tribulationum flammis deperit, quin potiùs tunc euado firmior atque potentior, ipſumque charitatis aurum per gratiam & virtutem Chriſti magis eniteſcit. Præterea charitas

charitas, quantumcum que extendatur laboribus, semper instar auri sufficit quemadmodum docuit Apostolus ad Romanos 8. *Quis nos separabit à charitate Christi: tribulatio, an angustia?* &c. & 2. ad Corinthios 6. *Quasi morientes, & ecce viuimus:* In quo quidem charitas à simulata virtute hypocritarum longe dissidet, quemadmodum & verum aurum in eo distinguitur ab alchimico, quod alchimicum, non ita malleorum ictus, sicut verum, sustineat. Vnde Paulus 2. ad Corinthios 6. postquam fideles ad labores constanter patienterque tolerandos, esset adhortatus, illis verbis. *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus in vigiliis, in ieiuniis,* necessariò adiungendum putauit *in charitate non ficta*: Seu vt Græcè est, *ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ*, hoc est in charitate non hypocritica vt innueret charitatem esse aurum, quæ nisi vera sit, haud poterit tribulationum, necessitatum, angustiarum, carcerum, seditionum, & laborum ictus sustinere, quin statim frangatur, quemadmodum aurum charitatis hypocriticum & alchimicum malleorum ictu frangitur: quare inquit, vt persecutiones omnes, atque difficultates inuicto animo superetis habete verum charitatis aurum, non fictum, non simulatum non alchmicum.

Ad Rō. 8. 35.
2. ad Cor. 6. 9.
Hypocrisis aurum alchimicū.

De simili filio hominis qui erat in medio septem candelabrorum aureorum.

SECTIO III.

RICHARDVS de S. Victore, per hunc *similem filio hominis*, angelum intelligit, qui in persona, & similitudine Christi, demonstrabat Ioanni sacramentum Diuinæ reuelationis, *Qui* inquit, *eo ampliùs habuit auctoritatis, quod apparuit in similitudine Saluatoris*: Quæ sententia vera est, nec enim Christus ipse Ioanni apparuit: sed angelus Christi personam sustinens, & idcirco non homo, nec filius hominis, sed *similis filio hominis*, appellatur: quo sensu accipiendi sunt ferè omnes interpretes, cum hoc loco per *similem filio hominis*, Christum intelligunt, nec enim illud censendi sunt existimare, Christum in sua ipsius persona *in medio candelabrorum aureorum* visum esse, sed angelum in hominis specie, qui Christum referret: verum iam hinc illa oritur dubitatio, cur si Christum hic angelus repræsentabat, non homo, sed *similis filio hominis* appelletur. Beda, Primasius, Hugo cardinalis & alij, eam afferunt rationem quia nimirum Christus resurrexit immortalis, non iam simpliciter hominem, qui naturam dicit passibilem, sed similem homini, dicendum fuisse: quo etiam sensu dixit Paulus 2. ad Corinthios 5. *Et si cognouimus Christum secundum carnem*, id est mortalem, *sed iam non nouimus*. Eodemque modo diuus Augustinus libro 11. contra Faustum Manichæum capite. 7. intellexit illud ad Hebræos 5. *Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesq́ ad eum, qui possit eum saluum facere à morte cum clamore valido & lacrymis offerens*: Vbi illud *in diebus carnis suæ*, idem est, atque cùm vitam mortalem agebat. Elegantiorem rationem reddit Ioachimus Abbas, *Christus*, inquit, *tanta in cælo præminet claritate, tanta maiestatis gloria fulget, præ omnibus angelis, vt sicut in eo aliquando Diuinitatis suæ gloriam occultabat humanitas, ita nunc humanitatis eius abiectio exinanita à maiestatis gloria, & à splendore summæ lucis absorpta esse videatur*. Vt enim aliquando *semetipsum exinaniuit formam serui accipiens*. Ad Philippenses secundo Ita nunc forma ipsa seruilis à maiestatis gloria exinanita est, vt ita nihil in eo suspicionis remaneat, quo minus verus Dei filius esse credatur. Igitur

Richard. de S. Victore.
Quis fuerit ille similis filio hominis.
Beda.
Primasius.
Hugo Card.
2. ad Cor. 5. 16.
D. August.
Hebr. 5. 7.
Qua gloria fulgeat Christus in cælo.
Ad Philip.

hic similis filio hominis est *in medio candelabrorum aureorum*, id est, Ecclesiæ vniuersæ, iuxta ea, quæ superius de septem candelabrorum mysterio diximus, idque multis de causis. Prima est, vt inde influat in omnes eius partes: propterea enim etiam cor est in medio corporis. Adnotauit Hugo Cardinalis in hunc locum Christum semper in medio inueniri. Et enim ipse est media, idest, secunda persona Trinitatis: Nascitur media nocte, sapientiæ. 18. *Dum medium silentium tenerent omnia, et nox in suo cursu medium iter haberet, Omnipotens sermo tuus Domine de cælo, à regalibus sedibus venit.* In medio mundi patitur, hoc est in Hierusalem, quæ *Vmbilicus terræ* appellatur. Ezechielis, 38. Vnde est illud Psalm. 73. *Operatus es salutem in medio terræ.* In medio duorum latronum crucifigitur. In aëre id est, inter cælum & terram moritur. In medio discipulorum post resurrectionē stetit. Ioannis 20. Ipse etiam dicit de se Matth. 18. *Vbi fuerint duo, vel tres, congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Denique hoc loco in medio septem candelabrorum aureorum apparet. Simile est illud Leuit. 26. Ponam tabernaculum meū in medio vestri, ambulabo, inter vos, & ero Deus vester, vósq; eritis populus me⁹: pro ambulabo inter vos: est apud Septuaginta ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν: ad quē locum haud dubiè videtur spectasse Paulus 2. ad Corint. 6. cū dixit *Vos estis templum Dei viui, sicut dicit Deus, quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo*: vsus est enim eodem verbo ἐμπεριπατήσω: Concinit & illud apud Ezechielem 37. *Et erit tabernaculum meum in eis, & ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus, & scient gentes, quia ego Dominus sanctificator Israel, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.* Quod quidem vaticinium impletum est in Christo, qui sanctificationem suam in medio Ecclesiæ posuit, ipseque in medio fidelium inambulat, atque *in medio candelabrorum*, hoc est, omnium Ecclesiarum, vt in omnem partem vim gratiæ suæ largiter fundat, quæ est prima huius mysterij ratio.

Hugo card. In medio candelabro rū cur Christus. Prima ratio. Sap. 18. 14. Idem, semper in medio inuenitur. Ezech. 38. Psal. 73. 12. Ioan. 20. Mat. 18. 20. Leu. 26. 11. 2. ad Cor. 6. 16. Ezech. 37. 27.

II. *Secunda.* Secunda ratio est. Christus in medio Ecclesiæ per amorem, & beneuolentiam, qua omnes omnino complectitur. Atque hoc Christi exemplum deberent omnes prælati in suarum Ecclesiarum administratione imitari, atque per amorem in medio esse subditorum: Mitto Christi pro omnibus in terras adductum, passionem, mortem: illud sane fuit in collegij Apostolici gubernatione admirandum, quod cum Petrum, & filios Zebedæi ad peculiaria quædam familiariùs admitteret, veluti ad mysterium Transfigurationis aspiciendum: ita tamen hæc omnia in reliquis Apostolis tractandis, fouendisque compensabat, vt quilibet eorum sibi in animum posset inducere, neminem sibi à Christo anteferri, hinc enim orta est illa ab Apostolis non semel habita *contentio, quis eorum videretur esse maior*, vt patet Marci 9. & Lucæ 22. nimirum vsque adeo Christus in medio omnium erat, per amoris & beneuolentiæ signa, quæ modo vni, modo alteri exhibebat, vt nemo de beneficiis in alterum collatis conquereretur, nemo alteri inuideret, quin potius quilibet eorum se plus amari existimare posset, & sibi primum honoris gradum præ cæteris polliceri. Hoc sanè fuit in medio esse discipulorum: quam in gubernando prudentiam deberent prælati omnes quoad eius fieri posset æmulari, atque in medio subditorum esse per amoris & beneuolentiæ argumenta. Hæc enim subditos circumstare prælatum faciunt, fidenterque accedere, quemadmodum timor eosdem longè remouet, sicut eleganter monet D. Bernard. serm. 23. in Cant. super illa verba cap. 1. *Introduxit me Rex in cellaria sua, exultabimus & lætabimur in te, memores vberum tuorum, Discite*, inquit, *Prælati subditorum matres vos esse, non Dominos, studete magis amari, quam metui, suspendite verbera, producite vbera, cur morsus à serpente paruulus fugit conscientiam Sacerdotis, ad quem eum magis oportuerat tanquā ad sinum recurrere matris.* Vnde Dominus Moysi præcepit, vt populum illum

Prælati prudētia atque amor in subditos. D. Bernard.

illum nutricis more tractaret, quemadmodum ipse sua illa querimonia testatur Numeror. 11. *Nunquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, vt dicas mihi, porto eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum?* [*Num. 11. 12*] Nec verò huic secundæ nostræ rationi officit, quod inferiùs hic idem *similis filio hominis* seuerè agit cum Angelis Ecclesiarum, id est, Episcopis, vtrúmque enim adhibendum est, & comitas seueritate temperanda, iuxta illud Iob. c. 29. *Si quando ridebam ad eos, non credebant, & lux vultus mei non cadebat in terram*, id est, tanta mea erat grauitas, vt si quando cum illis loquens riderem, adhuc tamen timerent, & reuerentiam seruarent. [*Benignitas prælati seueritate temperanda.*] [*Iob cap. 29. 24.*] Illud enim significat (*Lux vultus mei non cadebat in terram*) seu vt habetur in Hebræo, *Lucem vultus mei non abijciebant*, id est, vultum meum lætum, atque hilarem non contemnebant: quam expositionem sic paucis complectitur D. Gregorius libr. 10. Moralium cap. 3. [*D. Greg.*] *Talis*, inquit, *debet esse dispensatio regiminis, vt is qui præest ea se circa subditos mensura moderetur, quatenus & arridens timeri debeat, & iratus amari, vt eum nec nimia lætitia vilem reddat, nec immoderata seueritas odiosum.* Et eodem libro cap. 8. ponderãs illud Iob, quod habetur eodem capite. [*Iob 39. 25.*] *Cum sederem quasi rex circunstante exercitu, eram tamen mærentium consolator.* Hortatur Prælatos vt seueritatem benignitate temperent, exemplo illius Samaritani qui eius qui incidit in latrones, vulneribus, vinum simul & oleum infudit. Lucæ 10. [*Luc. 10.*] *Vt per vinum*, inquit, *mordeantur vulnera, per oleum foueantur*: quare miscenda est lenitas cum seueritate, faciendúmque quoddam ex vtroque temperamentum, vt neque multa asperitate exulcerẽtur subditi, neque nimia benignitate soluantur. Vnde est illud Psalm. 22. [*Psalm 22. 4*] *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt.* Virga enim percutimur, & baculo sustentamur. Si ergo est districtio virgæ, quæ feriat, sit & consolatio baculi quæ sustentet, id quod etiam in arca fœderis fuit expressum, in qua cum legis tabulis virga simul, ac mãna coniuncta fuerunt, quia cum scripturæ sacrę scientia in boni rectoris pectore virga districtionis, & mana dulcedinis esse debet. Tertia & postrema ratio, est *in medio candelabrorum aureorum* per protectionem, curam, atque prouidentiam, vt præsto sit ad emungenda candelabra, ne fidei lumen extinguatur, ne spes labet, nec charitas refrigescat, nec corruat disciplina: ex quo duci potest argumentum pro residentia prælatorum, vt etiam ipsi exemplo Christi sint *in medio candelabrorum*, id est Ecclesiarum. [*Residentia prælatorum.*] Quemadmodum seuerè statuit Concil. Trident. session. 6. decreto de reformatione cap. 1. & sess. 23. decreto item de refor. cap. 1. [*Conc. Trid.*] Residentiæ necessitatem, obligationémque Patres omnes exaggerant, præcipuè verò diuus Athanasius patriarcha Constantinopolitanus, multis in locis veluti in epistola ad episcopum Sardensem, vbi inter alia sic ait, [*D. Athana.*] θείων θεσμῶν μηδὲ κἂν ποσῶς μικρὸν ἀνεπιτιμήτως ἐώντων ἀφίςασθαί τινα τῦ ποιμνίυ, hoc est diuinis oraculis seu statutis ne minimum quidem permittentibus impune aliquem pastorem à grege abesse: legendus est idem in epistola quam scripsit ad omnes Episcopos, & in epistola ad episcopum Cretæ volenti proficisci ad suum Episcopatum, & in epistola ad Episcopum Apameæ, & in epistola ad imperatorem, vt Episcopos ad suas diœceses ire iubeat.

Cur vestitus podêre apparuerit.

Vidi similem filio hominis vestitum podere.

SECTIO IIII.

I RATIO prima est Bedæ, & Richardi de sancto Victore, ad significandam naturam humanitatis, in qua Christus semetipsum tanquam verus sacerdos [*Beda. Rich. de S. Vict.*]

Patri pro nobis obtulit, erat enim podêris vti diximus vestis sacerdotalis: est autem hæc vestis talaris, idest, vsque ad talos demissa, quia virtus passionis Christi ad infimos quosque fideles pertingit: vnde & Ezechielis 1. homo ille, qui in throno sapphyrino considebat, Christumque significabat, similitudinem electri præferebat, quod vim habet paleas attrahendi. quia Christus non solum magnates & principes, sed etiam infimos quosque de plebe, passionis suæ virtute seruat, & ad cælum vsque vbi nunc est, ceu paleas electrum, trahit: quod autem è cælo hoc est tanto interuallo, paleas in terra positas possit attrahere, electri est diuina planè ad attrahendum efficacitate præpollentis. Vel certe *podêrem* possumus amorem interpretari, qui talaris fuit in Christo, id est, vsque ad finem vitæ pertingens, iuxta illud Ioannis 13. *Cùm dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.* Est enim talaris vestis perseuerantiæ Symbolum, vt auctor est diuus Gregorius libr. 1. Moralium cap. vltim. expendens quod solus Ioseph inter fratres talarem tunicam habuisse perhibetur. Genes. 37. cum dicitur. *Nudauerunt eum tunica talari, & polymita:* quia Ioseph inter fratres vsque ad finē iustus perseuerasse describitur. *Quid enim,* inquit, *est talaris tunica nisi actio consummata, quasi enim talaris tunica talum corporis operit, cùm bona actio ante Dei oculos, vsque ad vitæ terminum nos tegit.* Eadem tunicæ talaris expositio traditur ab Eligio Nouiomensi Episcopo homilia 11. ad pœnitentes, & refertur in appendice Bibliothecæ sanctorum Patrum, vbi addit idem significari à Christo cùm de se ait hoc ipso cap. *Ego sum Alpha, & Omega,* idest, *principium & finis,* vt nimirum non solo bono principio contenti simus, sed finem etiam bonum habere studeamus. Hæc autem eò pretinent, vt proposito nobis ante oculos Christi cruento in cruce sacrificio, quod tanquam verus sacerdos in humanitate peregit, amoréque illo singulari, quo nos in finem vsque dilexit, in eius quoque nos amorem ardentiùs incitemur.

Virtus passionis Christi. *Ezech. 1.* *Talaris tunica in Christo, quid.* *Ioan. 13.* *D. Greg.* *Gen. 37. 23.* *Eligius.*

Secundò, Apparuit *vestitus podêre*, veste inquam sacerdotali ad terrorem incutiendum peccantibus: declarat nanque iudicium, quo nunc singulos, in fine autem mundi iudicaturus est vniuersos, ad forum etiam interius vtpote sacerdotale pertinere. Itaque se omnia, siue merita, siue demerita certo nosse, de illisque sententiam daturum, quo eodem mysterio Ezechielis 9. apparuit etiam vestitus lineis, seu podêre, vt Septuaginta transtulerunt, & habens ad renes atramentarium scriptoris, quia omnia quæ agimus diligenter notat, accurateque describit, vt iudicet, sicut eo loco interpretatur D. Hieron.

Ezech. 9. *Septuagint.* *D. Hieron.*

Tertiò, ad probitatem vitæ, morúmque integritatem commendandam fidelibus apparuit *vestitus prodêre*, id est, iustitia, seu sanctitate, quæ indumentum Christi, & cuiusuis iusti appellatur iuxta illud Esaiæ 61. *Indumento iustitiæ circumdedit me*: cui concinit illud Ecclesiastici 27. *Si sequaris iustitiam apprehendes illam & indues quasi podêrem honoris:* & est sensus, sua quemque iustitia, atque virtute indui veluti honorifica quandam veste talari, quæ totum hominem tegit, ornatque: sic etiam Iob cap. 29. *Iustitia* inquit, *indutus sum, & vestiui me quasi vestimento.* Quem locum expendens D. Gregorius lib. 19. Moralium cap. 16 *Vestimento*, inquit, *cum vestimur ex omni parte circundamur: ille ergo iustitia sicut vestimento vestitur qui se vndique bono opere protegit, & nullam partem actionis suæ peccato nudam relinquit, nam qui in quibusdam actionibus iustus est, in alijs iniustus, quasi hoc latus cooperuit, illud nudauit, necdum bona sunt opera, quæ subortis alijs prauis operibus inquinantur. iuxta illud Ecclesiastici 9. Qui in vno peccauerit, multa bona perdet. Et Iacobi 2. Quicunque totam legem seruauerit, offendat autem in vno, factus est omniū reus.*

Iustitia Christi indumentum. *Esaia 61. 10.* *Eccl. 27. 9.* *Iob. 29. 41.* *D. Greg.* *Eccl. 9. 18.* *Iacob. 2. 10.*

Quarto, & postremo. *Podêrem* possumus Ecclesiam accipere, quam Christus ipse induit, vt sua ipsius persona pretiosam, & illustrē faceret, sicut autē podêris tunica

tunica erat admodum stricta nullamque rugam efficiens, si tunicam lineam non hyacinthinam intelligas, vt diximus hoc ipso exegetico, Sectione prima, ita Paulus docet Ecclesiam ita gloriosam à Christo effectam esse, vt nullam haberet rugam, ad Ephesios. 5. *Vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam*: propterea namque Ecclesia laboribus & persecutionibus nimis extenditur ne rugam habeat, quemadmodum docet D. Augustinus in Psalm. 132. *Vestis*, inquit. *Sacerdotalis Ecclesiã significat, de qua loquitur Apostolus ad Ephesios 5. Quæ mundatur, vt non habeat maculam, extenditur, vt non habeat rugam, vbi eam extendit fullo nisi in ligno? videmus quotidie à fullonibus tunicas quodammodo crucifigi, crucifiguntur enim vt rugam non habeant*. Hæc ille. De huius vestis mundatione multa superiori exegetico Sect. vndecima diximus ad illa verba, *Lauit nos in sanguine suo*: Vbi Ecclesiam esse Christi pallium & indumentum confirmauimus. Omnes istæ rationes cum ipsa visione probè cohærent, ostendit enim se hoc loco Christus omnium fidelium habentem curam & prouidentiam, sacerdotem, ac iudicem & summa cum sanctitate ac iustitia Ecclesiam administrantem.

Ecclesiam Christus fecit gloriosam.

Ad Ephes. 5. 27.

D. August.

Cur fuerit præcinctus ad mammillas zona aurea.

Et præcinctum ad mammillas Zona aurea.

SECTIO V.

NON tantum materiæ nobilitate, & compositionis elegantia, sed mysteriorum quoque venustate pulcherrima est hæc zona aurea, qua ille *similis filio hominis præcinctus erat ad mammillas*: Atque in primis illud quærimus. Cur Christus Dominus in testamento veteri, idest, Danielis 10. accinctus renibus: in nouo autem testamēto, idest hoc loco, ad mãmillas accinctus apparuerit, etenim quamuis ille apud Danielem angelus fuerit, & vt quidam arbitrantur Gabriel, tamen Christum repræsentabat, quemadmodum, & hic qui Ioanni apparuit, non Christus sed angelus fuit, qui Christum referebat, vt ipse initio suæ Apocalypsis testatur, cùm ait, *Loquens per angelum suum seruo suo Joanni*. Merito igitur dubitare quis possit cur illic ad renes, hîc ad mammillas præcinctus appareat: & illic quidem auro obryzo, hic autem zona aurea: cui quęstioni sic respondet Richardus de sancto Victore. *Jn veteri*, inquit, *testamento visus est angelus Propheta cinctus renibus quia ibi carnis opera expressius prohibebantur, In nouo autem Joanni visus est angelus præcinctus ad mammillas, quia nunc vel ipsæ cogitationes illicitæ manifestè refrenantur: qui enim non inquinamentum carnis, quod veteri testamento iam fuerat interdictum, sed inquinamentum spiritus quod in nouo arctius est prohibitum, restringere veniebat, non ad renes, sed ad mammillas præcinctus debuit apparere*. Hanc eandem responsionem clarius proponit Pannonius. *Apud Danielem* inquit, *præcinctus ad renes apparet, quia scriptura veteris testamenti ipsum opus luxuriæ arcet, nouum autem testamentum etiam ipsas cogitationes, dicente Domino*: Matthæi 5. *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo*. In pectore igitur præcinctus apparet, quia cogitationes pectoris & cordis cauet. Eadem ratio traditur ab Hugone Cardinale & Ambrosio Ansberto, eamque sequitur Glossa in hunc locum: Porrò vtrobique aurum apparet: etenim apud Danielem renes auro obryzo, hic autem *mammillæ Zona* aurea præcinguntur, quia tam exterior, castitas quam interior, ex charitate, quæ per aurum significatur proficisci debet. Quanquam & in hoc discrimen legis veteris & nouæ nō mediocre apparet, Zona enim aurea, quæ melior est, & delicatior, maiorem charitatem indicat, quàm aurum, obryzum, quod adhuc duritiem retinet, nec tantam

Dan. 10.

Cur Christus in veteri testamento ad renes in nouo autem ad mammillas accinctus apparuerit.

Rich. de Sãcto Vict.

Euangelica perfectio.

Pannon.

Matt. 5. 28.

Hugo. Car. in Ambros. Ansbert.

Gloss.

Veteris & nouæ legis discrimen.

charitatis dulcedinem ostendit, vt exploratum sit longe maiorẽ esse in lege noua quàm fuerit in veteri charitatem & perfectionem, id quod eleganter expressum
D. Greg. agnoscit D. Gregorius homilia 13, in Ezechielem, in illa illustri visione capitis quadragesimi, cùm hominem indutum lineis templum illud mysticum lineo filo dimetientem Propheta conspexit. *Funiculus*, inquit, *lineus in manu eius: censura legis veteris*, ait Gregorius, *funiculus fuit, sed lineus non fuit quia rudem populum, non subtili prædicatione coercuit, in quo per pœnæ sententiam, non peccata cogitationis, sed*
Matth.5.21. *operis resecauit.* At Christus Dominus funiculum lineum in manu tenuit: cùm dixit: Matth. 5. *Audistis, quia dictum est antiquis, Non mœchaberis: Ego autem dico vobis, quia qui viderit mulierem ad cõcupiscendum eam, iã mœchatus est eam in corde suo.*

II. Hoc ipsum Orig. homil. 12. in Exod. vult in eo expressum fuisse, quòd Moyses, qui typum legis gerebat, faciem quidem habuit splendidam Exod 34. manum verò leprosam Exodi. 4. at Christus non solum faciem, sed etiam manibus in Trãsfiguratione resplenduit quia videlicet opera, quæ per manus exprimuntur, imperfecta erant in lege veteri: at in lege gratiæ ad maximum perfectionis splendorem peruenerunt. *In lege*, inquit, *vultus quidem Moysi glorificatus refertur, licet velamine contegatur, manus autem eius intra sinũ missa leprosa facta memoratur, sicut nix: in quo mihi videtur forma totius legis plenissimè designari: in vultu enim eius sermo legis, in manu opera designantur: quia ergo nihil ad perfectum adduxit lex ad Hebr. 7. idcirco manus Moysi leprosa fit, & in sinum reconditur, tanquam nihil perfecti operis habitura, facies verò eius glorificata est, sed velamine tegitur, quia sermo eius habet scientia gloriam sed occultam: in lege ergo Moyses solam faciem habet gloriosam, neque manus eius habent gloriam, imò potiùs & contumeliam: sed neque vlla gloria erat in pedibus. denique soluere iubetur calceamentum suum* Exod. 3. *licet & hoc fieret non sine alicuius forma mysterij: ostendebatur namque quod in nouissimis temporibus solueret Moyses calceamentum, vt acciperet alius sponsam, & illa vocaretur domus discalceati, vsque in hodiernum diem (iuxta id quod præcipitur Deuteron. 25.) nihil ergo aliud in lege habet gloriosum Moyses, nisi solam faciem: in Euangelijs autem totus glorificatur ex integro.* Hinc etiam est quod Paulus Hebræos, pueris, qui sub lege tanquam sub pædagogi custodia tenebantur comparauit: fideles autem legis gratiæ, viros, appellauit, qui tanquam perfectiores, grandiorésque pædagogo non indigebant; sic accipiendum est illud ad Gal. 3. *Prius quam veniret fides, sub lege custodiebantur conclusi, in eam fidem, quæ reuelanda erat: itáque lex pædagogus noster erat in Christo, vt ex fide iustificemur: at vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogo.* Ex quo præter alia habes legis veteris doctrinam, sanctitatem, imperfectam & puerilem fuisse, si cum legis nouæ per Christum constitutæ, sapientia & perfectione conferatur. Quarè merito superiores doctores aiebant ad hoc inter vtramque legem discrimen innuendum, Christum in veteri testamento *ad renes*, in nouo autem *ad mammillas* præcinctum apparuisse.

Origenes. Cur Moyses facie tantum, Christus facie & manibus resplenduit.

Quid mammillæ significent.

Et præcinctum ad mammillas.

SECTIO VI.

1 ILLVD etiam explicationem desiderat, quid *mammillæ* significent ad quas *similis filio hominis præcinctus* apparuit. Prima expositio est, significare summam Christi dulcedinem, amorísque suauitatem quo Ecclesiam suam complectitur, vt ex amore intelligat proficisci labores, calamitatésque vniuersas, quibus illam Christus ad finẽ vsque mundi patitur exerceri sic multò ante sponsa vbera sponsi dixit esse *meliora vino, & fragrantia vnguentis optimis.* Canticorum.1.

Suauis Christi amor in Ecclesiam.

Quo

Quo loco omnes fere Hebræi legunt, *Quia meliores sunt, amores tui vino*, est, *Cant. 1. 2.*
enim Hebraicè דדין מיין כי טו כיב quibus verbis maxima vberum sponsi dulcedo, ac suauitas continetur, vsque adeò vt illis sponsa nitatur excusare suam illam audaciam, cùm statim in verba illa amoris plenissima prorupit, *Osculetur me osculo oris sui.* Quæ obseruatio est D. Bernardi sermone 9. in Cantica. *Temeritatem* inquit, *prout valet excusare conatur, quasi dicat si altum sapere videor, tu fecisti, ô sponse, qui in dulcedine vberum tuorum tanta me dignatione lactasti, quatenus omni metu depulso audeam plus forte quàm expediat.* Duo præterea ista vbera, vt idem docet sunt gemina dulcedo, quæ exuberat in Christi pectore, videlicet longanimitas in expectando, & in donando facilitas. De priori vbere loquitur Paulus ad Romanos 2. *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis an ignoras, quia benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* vbi nomen *diuitiarum*, sicut & aliàs apud Paulum ingentem copiam & abundantiam significat: per *bonitatem*, verò ne intelligas eam, quæ malitiæ opponitur, dicitúrque Græcè ἀγαθωσύνη, sed benignitatem, cùm sit Græcè χρηστότητος: vndè meritò postea vulgatus transtulit, *an ignoras quia benignitas Dei* habetur enim Græcè τὸ χρηστὸ. De alterã vbere est sermo Ezech. 18. *Si impius egerit pœnitentiã ab omnibus peccatis suis & custodierit omnia præcepta mea vita viuet, & non morietur.* Pulchrè Regius vates vtrumque duobus verbis complexus est Psal. 102. *Longanimis & multum misericor.* Eandem amoris dulcedinem sub eadem metaphora explicauit Esaias cap. 66. Cùm dixit: *Lætamini cum Hierusalem omnes qui diligitis eam, vt sugatis & repleamini ab vbere misericordiæ eius, & mulgeatis et delicijs affluatis ab omnimoda gloria eius.* Et rursus, *ad vbera portabimini, & super genua blandietur vobis.* Rectè verò addidit sponsa *Fragrantia vnguentis optimis*, seu vt septuaginta transtulerunt, ϗ ὀσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα: id est, *Odor vnguentorum tuorũ super omnia aromata*: Vt magis istorum vberum suauitatem explicarent, & innunerent eos, qui sponsi vberibus fruuntur, pati præ amoris dulcedine animi deliquium, cui morbo odores ex floribus aromatibúsque confecti, aut etiam vnguenta pigmentaria arte composita adhiberi solent, quod remedij genus sibi postulat sponsa cum ait Canticorum 2. *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* Est igitur sensus eos, qui præ suauitate, quam ex sponsi vberibus sentiunt, deliquium patientur, habere ad manum vnguenta & aromata, quibus aspergantur, eáque in ipsimet sponsi vberibus reperiri.

Hebræi. — *D. Bern.* — *Duo Christi vbera, quæ sint.* — *Ad Rõ. 2. 4.* — *Ezech. 18. 21* — *Psal. 102. 8.* — *Esai. 66. 11.* — *Cant. 2. 5.*

II. Sed pro huius rei maiori expositione aduerte rectè Deo vbera tribui, quoniam sicut vbera in fœminis appetente partus tempore turgescunt, editáque iam prole distenduntur, & quia cordi præcordiisque insident, matrem amoris admonent ad nutriendum fœtum: ita Deo, cum eius amor erga homines multum iam per opera creuisset, quasi vbera ipsa turgescere cœpta sunt, & appetente partus tempore, id est, incarnationis Dominicæ, distenta admodum fuerunt ad nouum fœtum educandum. Quod enim ante Incarnationem non admodum hæc vbera turgerent, expostulans ea de re cum Deo, Esaias cap. 63. testatus est cum dixit, *Vbi est zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum, & miserationum tuarum super me continuerunt se.* Verum post incarnationem, tunc sanè copiosè eiusmodi vbera tumuerunt, vt non obscurè Paulus explicauit illis verbis ad Titum 3. *Apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri Dei.* Quamquam enim Græcè pro eo quod nos habemus, *humanitas*, non est ἀνθρωπότης sed φιλανθρωπία, id est, non humanitas (eo sensu quo Theologi vsurpant) sed amor erga homines, vt sit sensus, vsque adeo Deum dilexisse homines, & beneuolum erga eos se demonstrasse, vt filium suum vnigenitum

Esai. 63. 15. — *Post incarnationem fusior Dei misericordia.* — *Ad Tit. 3. 4.*

propter eos in terras miserit: vndè & Hieronymus clementiam interpretatur: tamen de humanitate, hoc est, humanæ naturæ assumptione, plerique Patres accipiunt: in quo opere præcipuè Dei in homines amor, & clementia resplenduit: & D. Bern. præter alios eum locum expendens D. Bernardus serm. 1. in die Natiuitatis Domini. *Apparuerat*, inquit, *antè potentia in rerum creatione, apparebat sapientia in earum gubernatione, sed benignitas misericordiæ nunc maximè apparuit in humanitate,* Locus Pauli eleganter, illustratur à Bern. *potestas subiectionem, maiestas exigit admirationem, neutra imitationem, quousque angustata est misericordia in sola Angelorum parte, iuxta illud Psalm. 35. Domine in cælo misericordia tua, & veritas tua vsque ad nubes. Terram vniuersam condemnans, & aëreas potestates, dilatet misericordia terminos suos, attingat à fine vsque ad finem fortiter,* Sap. 8. *disponens omnia suauiter, Sapientiæ 8. Restrictus est Domine iudicio sinus tuus, solue cingulum tuum & veni miserationibus affluens.* Et sermone 1. in Epiphania eundem locum ponderans: *Priùs*, inquit, *quàm appareret humanitas, latebat benignitas, quanquam & prius erat, nam & misericordia Domini ab æterno est, sed vndè tanta agnosci poterat; promittebatur, sed non sentiebatur, vndè & à multis non credebatur.* Hier. 29. 11. *Ego*, inquit *per Hieremiam 29. cogito cogitationes pacis, & non afflictionis: sed quid respondebat homo afflictionem sentiens, pacem nesciens, quousque dices pax? pax, & non est* Ezec. 13. 10. *pax*, Ezechielis 13. *Verum vbi apparuit humanitas, iam benignitas latere non potuit.* Denique sermone de diligendo Deo magis adhuc eundem locum illustrat his Habac. 3. verbis: *Potentia occultata est, quia in infirmitate venit, iuxta illud Habacuch cap. 3. Abscondita est fortitudo eius. Haud dubium quin in cruce, vbi cornua in manibus eius. Sapientia quoque abscondita est, placuit enim ei per stultitiam verbi saluos facere credentes, sed benignitas apparuit, quia non potuit amplius declarari, neque abundantiùs expri-* Ad Tit. 2. 11. *mi, nec euidentiùs commendari.* Idem habes ad Titum 2. *Apparuit gratia Dei omnibus hominibus.* Quare rectè vbera *zona aurea* cinguntur, non quod strictior fuerit in lege gratiæ misericordia diuina, cum fuerit multo fusior, ac latior, vt hactenus diximus: sed quia magis eluxit, & elegantiùs apparuit, & quasi zonam auream Psal. 92. 1. Christus charitatem suam præcinxit, iuxta illud Psalm. 92. *Dominus regnauit decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem, & præcinxit se.* Sed de zona aurea paulò post fusiùs.

III. Secunda expositio est. Per hasce duas mammillas, duo testamenta significari, Testamenta duo Christi vbera. vt vult Diuus Augustinus, seu potiùs Ticonius, & Arethas in hunc locum, quæ de pectore Saluatoris tanquam de perenni fonte accipiunt, vnde Christianum po- D. August. pulum nutriant, in quem sensum, *Vbera illa meliora vino, & fragantiora vnguentis* Ticonius. Arethas. *optimis*, de quibus agitur Canticorum 1. interpretatur Diuus Hieronymus in ca- Cant. 1. 2. put 96. Esaiæ, & Diuus Ambrosius libro de benedictionibus Patriarcharum cap. D. Hieron. D. Ambr. 49. 11. illud Genesis 49. in benedictione Ioseph. *Deus Patris tui erit adiutor tuus, & omnipotens, benedicet tibi benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, benedictionibus vberum. Vbera*, inquit Ambrosius, *duo testamenta dixit, quo-* Sacra doctrina, lacti comparatur. *rum altero annunciatus est, altero demonstratus.* Ratio vero est, quia sacra doctrina, quæ ex vtroque testamento exprimitur, lacti comparatur, propter dulcedinem & candorem: præcipuè vero doctrina facilior, vnde est illud Pauli ad Hebræos 5. Ad Hebraeos 5. 12. *Facti estis, quibus lacte opus sit non solido cibo: omnis enim qui lactis est particeps, ex-* 1. Cor. 3. 2. *pers est sermonis iustitiæ.* Et primæ ad Corinthios 3. *Tanquam paruulis in Christo, lac* 1. Pet 2. 1. *vobis potum dedi non escam, nondum enim poteratis.* Et 1. Petri 2. *Sicut modo geniti infantes, rationabiles, & sine dolo lac concupiscite, vt in eo crescatis in salutem, si tamen gustastis quoniam dulcis est Dominus.* Quo loco, non *Rationabiles*, sed *Rationabile*, legendum est, vt ad lac referatur; est enim Græcè τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα, hoc est D. Hieron. rationabile, sine dolo lac: ita citat Diuus Hieronymus in cap. 55. & 60. Esaiæ & in cap. 10.

cap. 10. Zachariæ similitérque D. Augustinus libr. 50. homiliarum homilia 20. De lacte hoc mystico egregie differit Clemens Alexandrinus cap. 6. lib. 1. Pędagogi. vbi elegãter docet Christum esse mammillam Patris, per quam videlicet omnem gratiam à Patre sugimus, *Verbum*, inquit, *est omnia infanti, & pater, & mater, & pædagogus, & altor*: iuxta illud Ioannis 6. *Comedite meam carnem, et bibite meum sanguinem, ipse itaque qui est dilectus & altor noster, verbum effudit pro nobis suum sanguinem, per quem, qui in Deum credidimus, ad mammillam Patris, quæ curarum obliuionem inducit, nempe verbum confugimus, ille autem solus nobis lac dilectionis infantibus suppeditat, atq; sunt verè beati, qui hanc lactant mammillam.* Et in hunc sensum interpretatur illud paulò ante citatum ex prima eius epistola cap. 2.

D. August. Clem. Alex. Christus mãmilla Patris. Ioan. 6. Christus altor noster.

Addimus & tertiam expositionem, Per has mammillas Dei misericordiam & iustitiam intelligi. Per dexteram quidem misericordiam, per sinistram verò iustitiam. Etenim in omnibus Dei operibus, misericordiam & iustitiam reperiri, docet Diuus Thomas 1. part. quæst. 21. art. 4. iuxta illud Psalm. 24. *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas.* De dextro misericordiæ vbere sugitur lac indulgẽtiæ. De sinistro lac correptionis, illud suauius, hoc paulò iniucundius, vtrunque tamẽ infantibus salutare. Idcircò enim Christus suos filios interdum ablactat, id est, asperiùs tractat, seu de dextro vbere ad sinistrum transfert, vt iam robustiores effecti sciant cum Apostolo, *Et abundare, & penuriam pati*, ad Philippenses 4. Vnde est illud Esaiæ 28. *Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus.* Quem locum ponderans D. Chrysostomus sermone in Iob & Abraham. *Quãdiu*, inquit, *imperfecti sumus, nobis parcitur, & quandiu lactamur, paternè fouemur. Vbi autem perfectiores facti fuerimus, perfectorum certamina subimus.* Obseruat item Chrysostomus, non dictum esse *ablatos ab vbere*, sed *auulsos*, quia nimirum coguntur fideles recedere à lactando, vt eant per omne discrimen. In cuius rei typum Abraham filium suum Isaac ablactauit facto grandi conuiuio, Genes. 21. in quem locum D Ambrosius lib. 1. de Abraham cap. 7. *Nõ*, inquit, *quia à nutricis lacte subductus est puer, magnum cõuiuium exhibuit Abraham, sed quia idoneus habitus est Isaac fortioris gratiæ cibo, & virtutis alimento* Et sermone 19. in Psalmum 118. locum Esaiæ citatum tractans sic ait: *Ad perlactatos & abductos ab vberibus loquebatur, hoc est, ad eos, qui prima infantiæ alimenta transissent, cibo iam habiles fortiori. Exemplo sit, Quòd ablactatus Isaac Patriarcha tantus euaserit, vt adhuc inter rudimenta primæuæ positus ætatis, nequaquam tamen gladium feriturí parentis horruerit.* Atque hæc tertia mammillarum expositio, maximè nobis conuenire, cum huius operis scopo, institutóque videtur: cum enim Christus in toto hoc Apocalypseos vaticinio se supremũ Ecclesiæ antistitem, gubernatorémq; exhibeat consentaneum fuit, vt duas illas partes præcipuas, quibus tota eius administratio continetur, misericordiam scilicet atque iustitiam, in seipso exprimeret, vt & per misericordiam fideles ad spem consequendæ felicitatis erigeret: per iustitiam eosdem à suscipiendis, admittendisque sceleribus cohiberet: & quoniam non solum cum præmia misericorditer pollicetur, sed etiam cum in peccata iustè vindicat, non odio, sed amore in homines incitatur, idcirco vtraque administrandi ratio in mammillis expressa est quæ cordi vbi sedes est amoris, coniunctæ sunt.

IIII. In omnibus Dei operibus, misericordia & iustitia. D. Thom. Psalm. 24. 11. Filios suos cur interdum Christus ablactet. Phil. 4. 12. Esaie 28 9. D. Chrysost. Gen 21 18. D. Ambros. Idem. Tertia mãmillarum expositio refertur. Christus eodem amore punit quo præmiatur.

Quid aurea zona significet.

Et præcinctum ad mammillas zona aurea.

SECTIO VII.

I. QVOD verò attinet ad zonam auream. Primum D. Augustinus, seu Ticonius, & Beda in hũc locum eam interpretantur multitudinem sanctorum, *Sicut enim*, inquit, *cingulo pectus astringitur, ita sanctorum multitudo Christo adhæret. & veluti duas mammillas, duo testamenta complectitur, vt ex ijs veluti de sanctis vberibus nutriantur.* Eodem modo interpretatur D. Ambrosius, qui addit, *Zonam*, id est, Sanctorum multitudinem dici auream, quia sancti, multis tribulationibus, sicut aurũ in fornace probantur. Nec verò incongruenter, zona, qua Christus cingitur, sancti intelliguntur, quia eodem sensu filij Israël Dei lumbare appellantur. Hierem. 13. *Posside tibi*, inquit Dominus ad Hieremiam, *lumbare lineum, & pones illud super lumbos tuos.* Et inferiùs. *Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri: sic agglutinaui mihi omnem domum Israël, & omnem domum Iuda, dicit Dominus, vt essent mihi in populum, & in nomen, & in laudem, & in gloriam.* Iam superiùs ex Origene diximus Ecclesiam vocari stolam, & amictum Christi: iuxta illud Genesis 49. *Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum.* In eundem sensum Diuus Augustinus, libro de Essentia Diuinitatis accepit illud Esaiæ 63. *Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus? Vestimenta*, inquit, *Domini sancta accipitur Ecclesia, quæ per fidem ac dilectionem ei coniuncta est: de qua scriptum est Psalm. 91. Dominus regnauit, decorem indutus est.* Ob eam etiam causam docent Patres, tunicam illam Christi inconsutilem, typum Ecclesiæ fuisse, in quibus est D. Augustinus epist. 171. contra Donatistas, & epistola 203. & Diuus Athanasius de Passione & cruce Domini, & Diuus Cyprianus tractatu de vnitate Ecclesiæ, quam ait fuisse desuper contextam per totum, id est, de cælo venientem, & quia Christi populus scindi non potest. *Tunica* inquit, *eius per totum textilis, & cohærens diuisa à possidentibus non est.* Nec mirum videri debet, quod fideles zona Christi appellentur, siquidem, & corona eius dicuntur. Esaiæ 62. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* In quem locum Cyrillus Alexandrinus: *Vnamquamque*, inquit, *animam, & vniuersam Ecclesiam coronæ comparare licet, ex multis floribus contextæ, vel regio Diademati lapidibus pretiosis, & gemmis indicis radianti.* Additur verò. *In manu Domini*, propter protectionem diuinam. Denique est eiusmodi *zona* ad mammillas, sub quibus cor latet, vt indicetur fideles, & præcipuè iustos, maximè à Christo adamari. Atque hæc quidem superiores autores tradunt, quorũ tamen expositio nobis, minimè videtur cum re ipsa cohærere: si enim mammillæ, vti diximus, sunt vel Christi amoris erga Ecclesiam suauitas, iuxta primam expositionem: vel duo testamenta iuxta secundam: vel vt nos putamus Christi misericordia & iustitia, quibus Ecclesiam administrat, iuxta tertiam: quo nexu *Zona*, qua ad mammillas Christus præcingitur, multitudo sanctorũ dici possit: aut quo sensu sancti vel Christi amorem, vel duo testamenta, vel eius misericordiam, iustitiamque præcingant, cum sancti potius à Christo per suam ipsius dulcedinem, vel per misericordiam iustitiámque præcingatur.

D. August. Ticonius. Beda. D. Ambr. Sãcti, aurea Christi zona. Hier. 13. 1. Ibidem. 11. Gen. 49. 11. D. August. Esaia 63. 1. Inconsutilis Christi tunica typus Ecclesiæ. D. August. D. Athan. D. Cyprian. Esai. 62. 3. Sancti corona in manu Dei. Cyril. Alex.

Quare sit secunda expositio tertiæ nostræ de mammillis interpretationi consentanea, zonam hanc auream charitatem esse, qua Christus tanquam aurea zona præcingitur ad mammillas, quibus misericordiam & iustitiam significari diximus: quoniam vt etiam ibidem annotauimus, vtraque hæc Ecclesiam gubernandi ratio ex amore & charitate verè aurea, hoc est perfecta proficiscitur:

Charitas aurea Christi zona.

Ipsum

Ipsum verò, *Zonæ*, imo & *præcingendi* nomen strictissimam, arctissimámque esse hanc in Christo erga fideles charitatem demonstrat: & quoniam propriè non mammillæ præcinctæ erant: sed vestis illa talaris, quam Christi vel humanitatem, vel sacerdotium, vel sanctitatem, vel denique Ecclesiam ipsam significare docuimus, cum omnibus iis expositionibus hæc zonæ de charitate acceptio mirificè contentit: si quidem & Christi humanitas & sacerdotium, & sanctitas, aureo quodam & arctissimo in Deum, hominésque amoris vinculo cingebantur: ipsamque etiam ipse sibi Ecclesiam strictissima charitatis zona copulabat: vt hanc etiam ob causam illa zonæ de multitudine sanctorum interpretatio, ab instituto Ioannis, ipsóque visionis scopo multū mihi abhorrere videatur. Itaque Ecclesiæ suæ Christus *zona* aurea charitatis præcinctus apparuit, vt tam pulchro ornatu eam faciliùs ad sui amorem pertraheret: id quod iam multo ante per Oseam promiserat capit. 11. cum dixit: *Ego quasi nutritius Ephraim portabam eos in brachijs meis, & nescierunt quod curarem eos, in funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis, & ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum.* Quid enim aliud sunt *funiculi Adam*, & *vincula charitatis*, nisi *Zona* hæc *aurea*, qua præcinctus ad mammillas visus est? quare idem est charitatis funiculis Ecclesiam trahere, & amoris vinculis constringere, atque *Zona aurea* secum arctissimo nexu copulare. Porrò quod dictum est, *in vinculis Adam*, siue *hominis*, periphrasis est amoris: quia enim amore & beneficiis ligari homines solent, inde est quod *funiculi hominis*, pro amore & beneficiis, eleganti periphrasi vsurpantur: quo eodem sensu accipiendum est illud Dauidis 2. Reg. 7. *Quis ego sum Domine Deus, & quæ domus mea, quia adduxisti me huc vsque? sed & hoc parum visum est in conspectu tuo Domine Deus, nisi loquereris etiam de domo serui tui, in longinquum, ista est enim lex Adam, Domine Deus*: vbi per *legem Adam* beneficia intellexit, quam legem *hominis* appellauit: quoniā beneficentia tanquam potentissimo seueræ alicuius legis imperio homines fortiter, sed suauiter tamen obligantur: hæc est altera eius loci expositio, præter illam aliam communem de perpetuitate generis, posterorúmque successione, quam homines maximè cupere, iis verbis rex Dauid significauerit. Cum igitur beneficentia *Lex & funiculi Adam*, siue *hominis* appellatur, meritò Dominus cum homines amore, beneficiorumque magnitudine ad se pertrahere institueret, dixit, *In funiculis Adam traham eos* quod quasi interpretans subiunxit, *in vinculis charitatis*: id quod opere ipso per incarnationem præstitit, eiusque rei significandæ gratia, *Zona* charitatis *aurea* vti diximus, ad *mammillas præcinctus* apparuit. Nec verò id tantum per Oseam prædictum fuit, sed etiam in legali Pontifice (ad quem hoc loco per vestimenta huius angeli, siue sacerdotalia, siue pontificia, iuxta vtranque ea de re à nobis commemoratam sententiam, fit allusio) illustri & minimè obscuro typo figuratum: etenim vnum ex præcipuis legalis Pontificis ornamentis erat Rationale iudicij, quod eleganti opere perfectum duodecimque pretiosis lapidibus, in quibus nomina duodecim tribuum incisa erant, supra pectus Pontificis ponebantur zona quadam hyacinthina ad tunicam hyacinthinam & superhumerale religatum Exod. 28. vt ita indutus ornatusque Pontifex Christum Maximum Pontificem referret, qui erat præ amore, fideles in pectore, atque in corde gestaturus, & zona non hyacinthina sed aurea, ardentissima scilicet aduersum homines charitate præcingendus.

Osee 11. 5.

Qui sint funiculi Adā.

Beneficiis ligantur homines.

2 Reg 7. 41.

Exod. 28.

Christi amor in fideles.

III Illud addiderim hac eadem Christi ad mammillas zona aurea præcincti effigie Ecclesiam admoneri, vt ipsa quoque exemplo sui sponsi sese charitate in Deum & proximum, quasi aurea zona arctissimè præcingat: eóque cingulo omnium virtutem indumenta ne fluant, dissoluantúrque arctè constringat: idcirco

Charitas cur zona & catena. enim charitas zona dicitur, quia reliquas omnes virtutes astringit, & continet: vndè à Paulo *Vinculum perfectionis*, appellatur ad Coloessnses tertio. *Super omnia autem hac charitatem habete quod est vinculum perfectionis.* Eandémque ob *Ad Coloss. 3. 14.* causam catenulæ illæ aureæ, quæ erant in rationali Pontificis, Exodi 28. charitatem adumbrabant, quæ instar catenæ habet reliquas omnes virtutes religatas, *Exod. 28. 22.* *Facies* inquit Dominus, *in rationali catenas sibi inuicem cohærentes ex auro purissimo, & duos anulos aureos, quos pones in vtraque rationalis sūmitate catenásque aureas iunges anulis, qui sunt in marginibus eius, & ipsarum catenarum extrema duobus copulabis vncinis in vtroque latere super humeralis, quod rationale respicit.* Quem locum *Beda.* expendens Beda, *Catena* inquit, *ex auro purissimo est continuatio casta, & non ficta dilectionis, (Rationali) idest cordi firmiter affixa. Duæ autem sunt, quia duplex est amor, Dei videlicet & proximi. Rectè autem charitas per catenulas aureas significatur, quia sicut catenula ex plurimis auri virgulis contexitur, ita charitas ex multifaria virtutum* *1. Cor. 13. 4.* *operatione perficitur, quas virgulas Apostolus enumerat 1. ad Corinthios 13. cùm ait, Charitas patiens est, benigna est, non æmulatur, &c. Sunt etiam anuli aurei è quibus catenæ dependent, idest, iugis memoria nunquam finiendæ gloriæ in cælis, ex qua memoria fit, vt maneant in nobis continua vnicula charitatis: Duo vncini quibus inseruntur catenæ, sunt firma intentio Deo placendi in principio boni operis; siue prospera siue, aduersa occurrant: hoc est enim in vtroque humero esse vncinos, qui catenulas Rationalis ex-* *Amor operibus demonstratur.* *cipiant.* Hæc Beda. Quibus addi potest, propterea catenulas ex humeris dependere quia amor operibus demonstratur quæ per humeros exprimuntur.

IIII. Non displicet etiam Ruperti Abbatis expositio *zonam auream* auctoritatem *Rupertus.* Christi regiam interpretantis, ab omni miseria & mortalitate liberam, de qua *Psal. 92. 1.* Regius vates ait Psalm. 92. *Dominus regnauit, decorem indutus est: indutus est dominus fortitudinem & præcinxit se, Decorem* inquit, *& fortitudinem qua indutus est, qua præcinxit se Dominus regnans, regno peccati destructo, & superata morte per zonam auream intelligimus, qua nunc apparet ad mammillas præcinctus, cur enim ad mammillas, quarum in medio locus est cordis, nisi vt talis præcinctura significet vita-* *Status gloriæ vitalis.* *lem statum quem Christus nunc habet, quia nimirum iam Rex est immortalis, iuxta il-* *Rom. 6. 9.* *lud ad Romanos 6. Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur.* Itaque tria demonstrata sunt Ioanni, nimirum esse *similem filio hominis*, id est hominem: esse *vestitum podére*, idest sacerdotem esse *præcinctum ad mammillas zona aurea*, idest regem esse.

V. Accipe & quartam expositionem Qui opus aliquod aggressurus est, solet ve-*Alacbritas Episcoporum in administrandis Ecclesiis.* stes præcingere, ne impedimento sint: Christus igitur in hoc opere Ecclesiam administraturus præceptáque & instructionem daturus Episcopis, præcingit se ad opus alacriter promptéque perficiendum: *ad mammillas* autem præcingitur vbi sedes est cordis, vt Ecclesiæ administrationem ex amore proficisci intelligamus.

De capitis, & capillorum candore, variæ expositiones.

Caput autem eius & capilli erant candidi, tanquam lana alba, & tanquam nix.

I. *Prima expositio communis*

SECTIO. VIII.

1. ad Cor. 11. 3. CAPVT *eius, & capilli* ait Ioannes, *erant candidi, tanquam lana alba, & tanquam nix.* Prima expositio, & communis est, isto capitis & capillorum can- *Cant. 5. 11.* dore, Christi quatenus Deus est, æternitatem, diuinitatémque significari. Etenim *caput, Christi, Deus est.* vt ait Paulus 1. ad Corinthios 11. & eodem sensu, Can-

ticorum 5. *Caput eius aurum optimum appellatur*; capillorum autem candor antiquitatem & æternitatem notat. Porrò de Patre eius dicitur Danielis 7.7. *Et capilli capitis eius quasi lana munda.* Etenim, vt ait Rupertus, *Huius atque illius capilli capitis æque candidi sunt, & vterque per candorem capitis senex ostenditur nulla distantia, quia nec anno, nec mense, nec die, nec hora, nec puncto temporis, filius iste iunior est illo tam sene Patre suo*, iuxta illud Ioannis 1. *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum.* Dionysius Areopagita cap. 10. de Diuinis nominibus obseruauit aliquando scripturam repræsentare nobis Deum quasi senem, & antiquum, quo denotet eius æternitatem, aliquando tanquam iuuenem, & ætate florentem, vt significet cum eius antiquitate cōiunctam esse immarcescibilem pulchritudinem, iuxta illud Psalmi 101. *Ipsi peribunt, & sicut vestimentum veterascent, tu autem permanes, & idem ipse es, & anni tui non deficient.*

Daniel. 7. 9. Rupertus. Vt Pater, sic æternus Filius. Ioan. 1. 1 Dio. Areop. Cur aliquādo, vt senex, aliquando vt iuuenis repræsentetur Deus. Psal. 101. 27.

II. Secunda est Andreæ Cæsareæ in Cappadocia Archiepiscopi, & Arethæ, per capitis & capillorum candorem mysterium incarnationis, & quæ illud in lege gratiæ consecuta sunt, significari, quæ licet in tempore extiterint, tamen à Deo ex æternitate definita, ideoque in capitis & capillorum candore adumbrata: capillorum enim candor & splendorem cōtinet, quo videntur, simulque canitiem & antiquitatem designat: quare in capillis ob splendorem quidem exprimitur, Christi mysterium nobis in tempore factum fuisse conspicuum, in canitie verò fuisse à Deo ante omne tempus ex æternitate constitutum: Ita accipienda arbitror verba Arethæ quæ sic habent, τὸ γὰρ κατὰ χριστὸν μυστήριον τιμαλφὲς καὶ εἰ νέον τῇ ἐπιφανείᾳ καὶ δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ προαιώνιον τῇ εὐδοκίᾳ· διὸ καὶ Παῦλος φησὶ περὶ αὐτοῦ, τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, νῦν δὲ φανερωθὲν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ τοῦτο ὁ ἡ πολιὰ θρὶξ καὶ ὡσεὶ χιὼν ὑποσημαίνει. Ea sic transfero, Mysteriū Christi illustre, clarúmque est, & quanquam apparitione & propter nos nouum recénsque sit, nihilominus est consilio & beneplacito æternū, vnde Paulus de ipso ait ad Colossenses 1. *Mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus nunc autem manifestatum est sanctis eius*: id quod capillus canus, & instar niuis candidus significat.

Secunda expositio ex Andr. Cæsariens. Incarnationis mysteriū ex æternitate constitutum. Ad Col. 1. 20.

III. Tertia expositio est Ruperti in hoc locum, per *capillos* verba Dei intelligentis. *Capilli*, inquit, *à capite procedunt, & multi sunt, multa enim sunt verba Dei quæ de vno, vel per vnum verbum, quod erat in principio processerunt*: nam verbum Deus, vnum caput est, verba autem multa, quæ ab eo per Prophetas processerunt, quasi multi capilli vnius capitis sunt. Cur autem *lanæ* assimilantur? quia videlicet sicut ex lana in fusum transmissa texendo fit vestis, sic de multiplicibus Dei verbis in linguam, vocémque Prophetarum transfusis scribendo contexta est sacra scriptura: & rectè tanquam *lana alba*, seu vt est apud Danielem, tanquam *lana munda*, dicuntur, quia *eloquia Domini, eloquia casta*. Psalm. 11. *Et lex Domini immaculata, conuertens animas.* Psalm. 18. Additum est, *tanquam nix*, propter emmundationem. quæ per niuem significatur. Vnde dicitur Psal. 50. *Lauabis me & super niuem dealbabor.* Et Esaiæ. 1. *Si fuerint peccata vestra vt coccinum, sicut nix dealbabuntur.* Denique quisquis coram isto cano capite assurgit, & candidis eius capillis reuerentiam exhibet, id est, verba eius dignè suscipit, ipse quoque canescit, & senex meretur appellari, iuxta illud Sapientiæ 4. *Senectus venerabilis est non diuturna, nec annorum numero cōputata, cani autē sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata.*

Tertia expositio ex Rupert. Prophetarū verba capillis comparantur. Daniel 7. 9. Psalm. 11. 7. Psalm. 18. 8. Psal 50. 9. Esaiæ 1 18. Sapien. 4. 8.

IIII. Quarta expositio est D. Augustini libro de Essentia Diuinitatis, in principio, exponentis visionem Danielis cap. 7. quæ huic est quàm simillima, vbi per capillos Dei, sanctos intelligit, quæ expositio est etiam Bedæ in commentariis huius loci. Dicuntur autem sancti capilli capitis Christi. Primo, propter multitudinem, vt ait Beda. Secundo iuxta Pannonium, quia sicut capilli de capitis

Quarta expositio ex D. Aug. & Beda. Daniel 7. Sancti, capilli capitis Christi. Beda. Pannonius.

substantia non sunt, sed de eius tamen virtute procedunt: Ita sancti quamuis substantiam Diuinitatis non participent, virtutem tamen gratiæ à Christo hauriunt. Tertio. Quia sicut rasi capilli iterum pullulant, quia radices in capite remanent, ita fideles etsi è capite suo, idest, Christo, per peccatum aliquod abscindantur, quia tamen fidei radices remanent, possunt per gratiam denuo succrescere.

V. *Quinta expositio ex Richard. Victor.*

Quinta expositio est Richardi de sancto Victore, qui per *capillos* Christi intelligit creaturam rationalem, quæ à capite Christo originem trahit, & crescendi vegetationem accipit. Et quidem per *lanam*, quæ de terrenis animalibus oritur, naturam humanam: per *niuem*, autem, quæ de supernis est, Angelicam significari putat: simul aduerte hunc candorem, quem caput habet per naturam, capillos habere per gratiam.

VI. *Sexta expositio desumitur ex D. August. doctrina.* *1. ad Corint. 11. 3.*

Sexta est ex D. Augustini, doctrina desumpta, iuxta quam possumus per capillos Christi sacramenta intelligere: sic enim ille tractatu 57. in Ioannem, interpretatur illa verba Canticorum 5. *Aperi mihi soror mea, quia caput meum repletum est rore, & crines mei guttis noctium. Nox*, inquit Augustinus *iniquitas est, ros vero eius, & guttæ, ij sunt qui frigescunt et cadunt, & faciunt refrigescere caput Christi, hoc est, vt non ametur Deus. Caput enim Christi Deus* 1. *ad Corinth.* 11 *sed portantur in crinibus, idest, in sacramentis visibilibus tolerantur, nequaquam tamen interiora sensus attingunt*: Cui expositioni congruit illud, quod de Sampsone dicitur Iudic. 16. Quod in septem crinibus maximam suam haberet fortitudinem: quibus resectis fortitudo ab eo recessit. Etenim in septem sacramentis quasi in septem crinibus Christus suam fortitudinem ostendit, quia ea ad gratiam communicandam instituit, quæ cũ hæretici negant, quasi Christo fortitudinẽ exscindere moliũtur.

Iudi. 16. 19. *In sacramentis, Christi fortitudo.*

VII. *Septima expositio ex Ioachimo.* *Esai. 55. 8.* *Deus natura iustus.*

Septima est Ioachimi, per *capillos candidos*, iudicia Christi mundissima, ac iustissima accipientis, iuxta illud Esaiæ 55. *Non enim via meæ, viæ vestræ, neque cogitationes meæ, cogitationes vestræ*: *lana* autem & *niui* comparantur, quæ naturaliter, alba sunt: quia Deus quidem natura, homo autem Dei gratia iustus est.

Quænam ex superioribus expositionibus sit præstantior, aliaque ab auctore proponitur.

SECTIO IX.

I. *Octaua expositio autoris.* *Puritas vitæ in quo consistat.* *Cogitationes capillis comparantur ob tria.* *Cantic. 4. 9. & 10.* *In crine cur sponsa sponsum vulnerauerit.* *Luc 12. 7.* *Idẽ 21 18.*

EX omnibus his expositionibus, prima mihi excellere videtur quæ caniciem æternitatem interpretatur; deinde ea, quam modo afferemus, quæ sit ordine Octaua. Dicimus igitur, in capillorum candore puritatem vitæ Christi, expressam esse, tunc enim puritas perfectissima est cum capilli omnes, idest, omnes cogitationes candidissimæ sunt, ac purissimæ. Per *capillos*, enim cogitationes optimo iure significantur, quæ instar capillorum ex capite, hoc est ex ratione pullulant. Triplex autem est potissima huius similitudinis ratio. Prima est, quia cogitationes, instar capillorum tenuissimæ, ac subtilissimæ, sunt, quas propterea difficile admodum est syncerè discernere, ac diiudicare. Atque hoc sensu interpretari soleo illud Canticorum 4. *Vulnerasti cor meum soror mea, sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui*: quod nimirum Ecclesia, & Virgo beatissima, vel in minimis cogitationibus, in quibus propter tenuitatem labi est facillimum, cor sponsi vulnerauerint, hoc est, ei maxime placuerint. Sic etiam possumus accipere illud Christi dictum Apostolis, Lucæ 12. *Sed, & capilli capitis vestri omnes numerati sunt*. Et cap. 21. *Capillus de capite vestro non peribit*: quia videlicet nulla bona sanctorum, vel minima cogitatio deperit, sed omnes curiosè à

Deo

Deo numerantur, vt remunerētur Secunda ratio est. Quia cogitationes quasi capilli continuata quadam vicissitudine & alternatis vicibus in corde succrescunt. quæ ratio est D. Gregorij lib. 5. Moralium cap. 23. in illa verba, capitis quarti. *Inhorruerunt pili carnis meæ.* Vbi expendit illud quod dicitur Numerorum 8. Vt Leuitæ *radant omnes pilos carnis suæ. Oportet*, inquit, *Leuitas omnes pilos carnis radere, quia is qui in obsequijs Diuinis assumitur, debet ante Dei oculos à cunctis carnis cogitationibus mundus apparere: Sed cur pili radi præcepti sunt non euelli: quia rasis pilis in carne radices remanent, & crescunt, vt iterum radantur. Sic enim magno quidem studio superfluæ cogitationes amputandæ sunt, sed tamen amputari funditus nequaquam possunt, quia semper caro superflua generat, quæ semper spiritus ferro sollicitudinis præcidat.* Tertia ratio est. Quia cogitationes ferè, vt capilli, superuacaneæ sunt in nobis, & ex rebus inanibus, quasi ex humorū fæce generantur, atque hinc factū est, vt capilli pro superfluis rebus, & inutilibus vsurpentur, vndè bona temporalia capilli appellantur, quia superflua censenda sunt, atque adeo propter Deum resecanda. Quemadmodum docet D. Augustinus in illa verba Psal. 51. *Sicut nouacula acuta fecisti dolum. Quid faciunt*, inquit, *sanctis mali: capillos radunt, nam isti capilli superflua rerum temporalium significant, quia enim sine sensu præciduntur: illi, qui Deo adhærent, sic habent ista terrena tanquam capillos, quod autem de ipsis capillis boni aliquid fieri possit, significauit mulier illa peccatrix. Lucæ 7. quæ cum fleuisset super pedes Domini capillis suis tersit, quod lacrymis rigauerat, significans, quia cum misertus fueris alicuius, debes & subuenire si potes, cùm enim misereris, tanquam lachrymas fundis, cùm subuenis, capillis tergis.* Hæc Augustinus. Habet igitur Christus capillos candidos, tanquam lanam albam, ac niuem, quia habet cogitationes purissimas, & insita puritate candidas, instar videlicet lanæ albæ, ac niuis, quæ innatum habent candorem. Nec verò capilli Christi candidi dumtaxat sunt propter puritatem, sed etiam aurei propter excellētiam sanctitatis, quò videtur allusisse sponsa cùm dixit Canticorum 5. *Caput eius aurum optimum*, ex capite enim aureo non nisi aurei capilli nasci possunt..

Secunda ratio D. Gregorij. *Iob 4. 15.* *Num. 8. 7.* *Dei minister à carnis cogitationibus mundus.* *Temporalia vt capilli resecanda.* *D. Aug. Psal. 51. 4.* *Pedes Domini lauat, qui pauperū miseretur.* *Christi puritas & sanctitas.* *Cant. 5. 11.*

II. Verum huic capillorum candori opponi videtur illud Canticorum 5. vbi sponsi capilli nigerrimi depinguntur illis verbis: *Coma capitis eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus.* Cæterum respondemus ibi etiam pulchritudinem sponsi, vitęque eius puritatem, mirificè describi. *Elatæ* enim *palmarum* plerisq; videntur esse crispantes illi palmarum ramusculi, qui pulcherrimi sunt, quos cincinnati & calamistrati capilli videntur imitari. Rectè igitur palmarum ramusculis sanctitas Christi comparatur, quia per eam de omnibus suis hostibus palmam tulit, ac victoriam reportauit. Quod verò ad capillorum nigredinem attinet, etiam ea pulchritudinem notat, niger enim capillus & crispus commendari solebat apud Palæstinos. Secundo. Dicimus, sicut capillorum candor summam Christi puritatē significat, ita nigredinem indicare, eam esse obscurissimam, hoc est, quæ explicari, comprehendique non possit. Hoc enim eodem sensu Theodoretus in commentarijs suis super Cantica nigredinem capillorum ad mysteriū incarnationis retulit. *Ex capite*, inquit, *illius fluentes gratias, mea quidem sententia comas vocat, elatæ enim sunt fructus palmarum masculorum qui fœminis adiuncti tempestiuos etiam illarum fructus fieri curant. Quoniam igitur, qui Christo crediderunt, varijs ipsius muneribus fruentes, pietatis fructum ferunt, merito comæ eius elatis comparantur. Dicuntur autem nigræ, vt per profundum & obscurum colorem abdita & inaccessa incarnationis eius ratio declaretur.* Tertiò. Meritò hìc, & Danielis 10. Canus apparet, quia iudicem refert, in quo, necessaria est rerum omnium experientia, & cognitio quæ per caniciem exprimitur. In libro autem Canticorum, sponsus Ecclesiæ

Cant. 5. 12. *Christi sanctitas incomprehensibilis.* *Theodoret.* *Daniel. 10.* *Necessaria rerum cognitio in iudice.*

repręsentatur pulcherrimus, ac propterea non canus, id est, senex, sed speciosus iu-
Psal. 44. 3. uenis depingi debuit, in quem quadret illud Psalm. 44. *Speciosus forma præ filiis hominum.* Quartam responsionem continet expositio trium Patrum, quæ per *comas* intelligit bonas Dei voluntates ab vnigenito filio per incarnationem & passionem perfectas, quæ naturaliter, vt capilli, tegunt vnum principium & causam rerum vniuersarum *nigræ* autem dicuntur *quasi coruus*, id est, maximè, quia imper-
Occulta Dei iudicia. uestigabili diuinorum iudiciorum ratione, mentis oculos in contéplatione corroborant. Nam vt color albus aspectum disgregat, dissipátque: ita niger congregat, & confirmat.

Cur oculi eius tanquam flamma ignis.

Et oculi eius tanquam flamma ignis.

SECTIO X.

I. Rupertus. NEque etiam in oculorum expositione interpretes consentiunt primum enim Rupertus, per istos oculos illuminationem, & inspirationem illam intelligit, qua Christus *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum:* quæ il-
Deut. 4. Rich. Vict. lustratio rectè *flamma ignis dicitur:* quia *Deus noster ignis est,* Deut. 4. ex quo hæc
Christus vt flāma terret reprobos illuminat electos. flāma procedit, quæ nos illuminat, ne in tenebris versemur. Secundò Richardus de S. Vict. in eundē ferè sensum, sed paulò fusiùs, *Flamma*, inquit, *ignis lucem & calorem tribuit, terrorem incutit, & exurit: oculi igitur eius flāma ignis sunt, quia electos respiciens illustrat luce sapientiæ, calefacit amore iustitiæ, reprobos autem respiciens terret ferocitate comminationis, & incorrectos exurit incendio damnationis.* Tertio, Pri-
Primasius. Prouerb. 6. Psal. 118. 40. Ps. 104. 19. masius, *oculos* præcepta Dei interpretatur, quæ lucerna, & lux appellantur, Prou. 6. & ignis, Psal. 118. *Ignitum eloquium tuum vehementer.* Et de Ioseph dicitur Psal. 104. *Eloquium Domini inflammauit eum.* Quarto, Beda concionatores accipit, qui
Beda. Concionatores Christi oculi. igne spirituali suæ doctrinæ fidelibus lumen, & infidelibus præbent incendium. Quinto, Ambrosius Ansbertus septem dona Spiritus sancti esse opinatur, quæ existimant Christi oculos appellari, cui expositioni concinit illud Zachar. 3. *Ecce*
Amb. Ansb. Zach. 3. 9. Zach. 4. 10. D. Hieron. Rupertus. *lapis quem dedi coram Iesu, super lapidem vnum septem oculi sunt, ecce ego cælabo sculpturam eius ait Dominus exercituum.* Et cap. 4. *Videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel, septē sunt isti oculi Domini qui discurrūt in omnem terram.* Quo loco D. Hier. & Rup. per septem oculos, septem Spiritus sancti dona accipiunt.

II. Sententia auctoris. Nobis videtur hoc loco per *oculos* intelligendam esse prouidentiam cum summa rerum omnium cognitione coniunctam, quo Christus Ecclesiam vniuersam administrat, vt enim oculi in omnem partem se versant, & omnia etiam vel ma-
Christi prouidentia in Ecclesiam. Ad Hebr. 1. 4. 13. ximè seiuncta facilè cernunt, sic prouidentia diuina omnia peruadit, ac disponit, iuxta illud Sap. 8. *Attingit à fine vsque ad finem fortiter & disponit omnia suauiter.* Et ad Heb. 4. *Omnia sunt nuda, & aperta oculis eius.* Id quod etiam significatur cum dicitur, *Tanquam flamma ignis.* Ignis enim subtilissimus est, & in omnia se
Duplices Dei oculi. Oculi fenestræ mentis, ex Aug. facile insinuat. Huius autem prouidétiæ duo sunt potissimum effectus, qui etiam per flammam ignis significantur, solet enim Deus quosdam beneficiis illuminare, alios suppliciis terrere. Quam ob causā duplices Deo oculos tribuut scripturę sacrę: Vnos misericordiæ, cōminationis alteros plenissimos. Ratio vero est, quia maximè in oculis affectus animi cernuntur, vnde D. Aug. in Psal. 41 oculos fenestras mētis appellat. *Oculi, inquit, mēbra carnis sunt, fenestræ sūt mētis, interior est qui per eas videt, quando cogitatione aliqua absens est frustra patent.* De prioribus oculis intelli-

intelligendum est illud Psal 32. *Ecce oculi Domini super metuentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius.* Et Psalm. 65. *Qui dominatur in virtute sua in aeternum, oculi eius super gentes respiciunt.* Et illud Psalmi 33. *Oculi Domini super iustos, & aures eius ad preces eorum.* In quem locum D. Augustinus: *Forte*, inquit, *dicunt mali, ergo securus facio mala, quia non super me sunt oculi Domini, ad iustos Deus attendit, me non videt: Audi quod sequitur: vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriã eorũ.* Eiusmodi oculos ad se conuerti postulabat Regius vates cùm dicebat Psal. 24. *Respice in me & miserere mei.* Eosdem laudat sponsa Cant. 5. cùm ait: *Oculi eius sicut columbae super riuulos aquarum, quae lacte sunt lotae, & resident iuxta fluenta plenissima.* Oculis columbarum comparantur propter dona Spiritus-sancti, quae communicat iis, quos huiusmodi oculis intuetur: colũba enim symbolũ est Spiritus-sancti, qui Matth. 3. in specie colubae descendisse dicitur: dicuntur autem hae columbae *lacte lotae*, propter innocentiam & puritatem, quae ex ijs donis promanat. de ijsdem oculis illud etiam intelligendum est Psal. 10. *Oculi eius in pauperem respiciunt, palpebrae eius interrogant filios hominum* In quem locum D. Hieronymus. *Ad quid*, inquit, *respiciunt ad adiuuandum.* Obiter autem hoc loco notanda est *palpebrarum* interpretatio, quam affert D. Gregorius. lib. 28. Moralium cap. 5. vbi docet per *palpebras* intelligenda esse diuina iudicia, cuius similitudinis rationem his verbis complectitur. *Palpebris*, inquit, *apertis cernimus, clausis nihil videmus. Quid ergo per palpebras Dei, nisi eius iudicia accipimus, quae iuxta aliquid clauduntur hominibus, & iuxta aliquid referantur.* Vnde Paulus ad Rom. 11. *ô altitudo*, inquit, *diuitiarum sapientiae, & scientiae Dei.* Ecce enim absconsis mysteriis, quasi clausis palpebris, inquisitus placita ac recta respondit, qui secreti adytum pulsans: quia per cognitionem intromitti ad interiora non valuit, per confessionem ante ianuas humilis stetit: & quod intus comprehendere non potuit, foris timendo laudauit.

De posterioribus verò oculis est sermo Esaiae 3. *Nolite me constituere principem populi: ruit enim Hierusalem, & Iuda concidit, quia lingua eorum & adinuentiones eorum contra Dominum, vt prouocarent oculos maiestatis eius* Quo loco est ad ad literam sermo de peccato Iudaeorum, quod in nece Christi susceperunt, & de supplicio, quo Deus in eos ob tam execrandum facinus vindicauit: *Ideo*, inquit, Hieronymus, *dicit nullum velle praeesse populo peccatori, quia contra Dominũ blasphemauerunt atque dixerunt, Tolle, tolle, crucifige eum, non habemus regem nisi Caesarem, & clementissimum Dominum furore linguae suae ad amaritudinem prouocauerunt.* Iuxta quam expositionem *oculi* in posteriori acceptione vsurpantur: sed videtur mihi praeterea Propheta per *Oculos maiestatis eius*, Christum ipsum intelligere, quae est altera eius loci expositio, appellasseq; illum *oculos maiestatis Iehouah*, id est, Patris, propter amoris illius magnitudinem, quo Pater Christum complectitur, eúmque tanquam suos ipsius oculos charissimum habet: cum qua expositione cohaeret aliorum translatio, ita locum reddentium, *Et adinuentiones eorum contra Dominum ad laedendos oculos claritatis ipsius*: vere enim Iudaei cum Christum laedebant, ipsosmet oculos laedebant *maiestatis Iehouah*, quippe qui Filium tanquam oculos suos diligebat. Quam eandem ob causam Paulus Christum appellat filium dilectionis ipsius Patris, ad Collossenses 1. *Gratias agentes Deo, & Patri, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suae*: Graeci τῦ υἱῦ τῆς ἀγάπης αὐτῦ. hoc est, ipsius Patris: sed vt ad iustitiae oculos reuertamur, de illis etiam loquitur Iob cap. 7. cum ait: *Oculi tui in me & non subsistam.* Cuius loci duplex est sensus. Vnus vix ad me oculos conuertes, vt subleues, cum animam efflabo: quarè matures

Psal. 32. 18. Psalm. 65. 7. Psalm 33. 16. D. August. Psal. 24. 16. Cant. 5. 2. Oculi Christi, cur colũbarum. Mat. 3. Psalm. 10. 8. D. Hieron. D. Gregor. Palpebrae Dei iudicia eius. Ad Romanos. 11. 33. Esaia. 3. D. Hieron. Christus, oculi Patris. Amor Dei Patris in Filium. Ad Colos. 1. 12 Iob. 7. 8.

opus est, si mihi opem afferre vis. Alter, iram tuam, quæ oculis declaratur, amplius perferre non potero, nam si me seueriori vultu aspexeris, exanimatus cōcidam. Eodem sensu dixit Regius vates Psal. 9. *Conteret brachium peccatoris, & maligni quæretur peccatum illius & non inuenietur*, id est, simulatque impium ad iudicium vocauerit, & peccatorum illius examen instituerit, non inuenietur, peribit enim nec audebit in iudicio comparere. De his oculis accipe quoque illud Hieremiæ 1. cùm vidit, *Virgam vigilantem*, id est, oculatam, seu oculos habentem: & dixit Dominus, *Bene vidisti: quia vigilabo ego super verbo meo, vt faciā illud.* In quem locum D. Hieronymus. *Vigilat*, inquit, *virga cuncta populi peccata considerans, vt percutiat, & corripiat delinquentes. Vnde & Apostolus scribit peccantibus. 1. ad Corinthios. 4. Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?* Aduertit autem pro *Virga vigilante*, Septuaginta, *Baculum nuceum*, Theodotionem verò *Virgam amygdalinam* trāstulisse. Quia quemadmodum nux siue amygdalum habet amarissimum corticem, & testa durissima cingitur, vt detractis austerioribus, fructus dulcissimus reperiatur: Sic diuina correctio amara quidē videtur ad præsens, sed fructus parit dulcissimos.

Psalm. 9. 15. *Hierem 1. 11.* *D. Hieron.* *1. Ad Cor. 4. 21.* *Varia lect.* *Fructus diuinæ corrept.*

Cur pedes eius similes aurichalco, & chalcolibano, in camino ardenti apparuerint?

Et pedes eius similes aurichalco sicut in camino ardenti.

SECTIO XI.

I. ADMIRABILI sanè sapientia suū hoc opus contexit Ioannes: sicut enim in Euangelio nunc de Christi diuinitate, nunc de humanitate disputat: ita in hoc quoque opere sæpissimè vtriusque in Christo naturæ coniunctionem, atque operationem describit, primumque hoc loco cum paulò ante ad Christi caput, hoc est diuinitatem, & instar aquilæ sublimi volatu ascendisset, nunc rursus ad pedes, hoc est ad humanitatem describendam quasi depressis, demissisque alis descendit, quod scribendi artificium eleganter expendit Petrus Damian. Serm. 1. de excellentia Ioannis Euangelistæ. *Beatus*, inquit, *Ioannes alternato suæ narrationis ordine modo Diuinitatem Christi sublimiter intonat, modo quæ humanitatis sunt planè quodammodo & humiliter asseuerat, In principio*, inquit, *erat verbum, Ecce aquila Dei ad Cœli verticem sublimiter euolat, sed ad escam carnis necesse est, vt pressis alis aliquando in imum submissa descendat, vnde & paulo post, quid subdat audite, Et verbum*, inquit, *caro factum est, & habitauit in nobis.* Tum idem pulchrè testimonio ex Cant. illustrat, *Hanc*, inquit, *diuersitatem humanitatis, atque diuinitatis vnitè sibimet atque inconfusè sponsa de sponso dicit in Canticis. Venter*, inquit, *eius eburneus distinctus saphiris: Ebur dēs est elephantis quod animal fertur esse castissimum, venter ergo eburneus est sponsi, quia suscepta redemptoris humanitas, ab omni peccatorum contagio casta prorsus & inuiolata pertransijt, Sapphirus autem lapis est sereni Cœli habens colorem, vndè & in visione domini dicitur. Erat sub pedibus eius, quasi opus lapidis Sapphirini, & quasi Cœlum cum serenum est: per Sapphiros ergo opera diuinitatis intelliguntur, quæ in carne Dominus ostendebat: Venter ergo sponsi distinctus erat Sapphiris, quia Christi humanitas diuinis virtutibus refulgebat: nec plenus Sapphiris esse dicitur, sed distinctus, ita videlicet, vt inter Sapphiros candor eboris appareret, quia sic Dominus ex parte hominis assumpti operabatur humana, vt nihilominus ex parte deitatis ostenderet & diuina. Hoc itaque modo beatus Ioannes quasi eburneum ventrē sponsi Sapphiris distinguit, dum aliquando diuinitatis alta, aliquando humanitatis infima describit.*

More aquilæ nunc ad Christi diuinitatem ascendit, nunc ad eiusdem humanitatē descendit Ioannes. *Petr. Dam.* *Cant. 9. 14.*

Hæc

Hæc ille. Sic igitur hoc loco cum altitudine diuinitatis, hoc est caput descripsisset, iam more suo ad pedes, hoc est ad infima humanitatis recurrit inuictámque horum pedum vel inter ipsos flammarum globos durantium fortitudinem cum summo splendore, odoréque coniunctam describit dicens, *Et pedes eius similes aurichalco sicut in camino ardenti.* Illud porrò meminisse oportet ex superioribus Græcè in multis exẽplaribus esse ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ, id est, similes *chalcolibano*, & ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι, id est, tanquam in camino igniti. II.

Primum igitur Rupertus, cuius expositio nobis maximè probatur, per hos *pedes* Christi humanitatem accipiendam esse arbitratur sicut per caput eius Diuinitas intelligitur 1. ad Cor. 11. Quam ipse expositionem his verbis proponit. *Humanitas*, inquit, *Christi aurichalco similis dicitur, sicut in camino ardenti: quia quemadmodũ aurichalcum multis ignium impendijs ad colorem auri perducitur, ita Christi humanitas per multas tribulationes perducta est ad gloriam maiestatis, iuxta illud Luc. vlt. Nonne hæc oportuit pati Christum, & resurgere à mortuis, & ita intrare in gloriam suam?* Addit Pannonius, rectè *Chalcolibano*, id est, æri, & thuri comparari: quia Christi ad patiendum pro hominibus desideria instar æris, erant fortissima, quæ scilicet morti non cederent, & instar thuris odorifera, quorum nimirum odor fide sentitur, iuxta illud Cant. 1. *Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorũ tuorum*, simul aduertit posse quoque *pedum* nomine mortalis vitæ Christi finem intelligi, qui in camino ardenti fuisse dicantur, propter illustriora quæ tunc præbuit amoris argumenta, iuxta illud Ioann. 13. *In finem dilexit eos.*

Rupert.
1. ad Cor. 11.
Vt per cap. diuinitas Christi, sic per pedes eiusdem humanitas significatur.
Pannonius.
Cant. 1. 4.
In fine maiora amoris argumẽta præbuit Christus.
Ioann. 13. 1.

III. Alia quoque ratio huius similitudinis afferri potest, quia videlicet humanitas non aurum fuit, sed aurichalcum, non ipsa in se aliquid diuinitatis habens, sed propter maximam tamen, ratione vnionis hypostaticæ, cum diuinitate coniunctionem, eximio quodam fulgore, vt ignitum aurichalcum rutilans: id quod etiam per Chalcolibanum non obscurè indicatur, quod genus electri est, vti diximus. Hac enim potissimum de causa Christum electrum appellari. Ezech. 1. cũ dicitur, *in medio eius quasi species electri*, docet D. Gregor. homil. 2. in Ezechiel. *Electrum*, inquit, *ex auro & argento est* (loquitur Gregor. de electro artificiali, cuius meminit Plin. lib. 33. cap. 4.) *atque adeo dum aurum, argentúmque miscentur argentum ad claritatem crescit, aurum verò à suo fulgore pallescit: illud ad claritatem proficit, hoc à claritate temperat. Igitur in vnigenito Dei filio naturæ diuinitatis vnita est tanquam auro, natura nostra tanquam argentum, in qua adunatione humanitas in maiestatis gloriam excreuit; Diuinitas verò à sui fulgoris potentia humanis se oculis temperauit: per hoc enim quod humana natura clarior facta est, quasi per aurum creuit argentum, & quia Diuinitas à fulgore suo nostris est aspectibus temperata, quasi aurum nobis palluit per argentum.* Hæc Gregorius. Rectè autem additur, *sicut in camino ardenti*, tum propter passionis ignem, in quo Christi humanitas arsit, tum propter charitatis ardorem quo aduersum homines fuit inflammata. Vndè Græcè vt annotauimus est, ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι, id est, tanquam in camino igniti: vtriusque naturæ societas per Chalcolibanum etiam exprimitur, si illud non electrum, sed æris, ac thuris permixtionem iuxta eius etymon velis sonare, etenim iuxta hanc etiam expositionem humanitatis vnio cum Diuina natura per Chalcolibanum optimè significatur, habuit enim Christus, naturam duplicem, vnam diuinam, thure, quo Diuinitatem colimus expressam, humanam alterum per æs, quod in passionis caminum mittitur figuratam.

Ezech. 1. 4.
D. Gregor.
Plinius.
Tanquam auro argentum, natura diuina humana vnita est.
Charitas Christi aduersum homines.

IIII. Hanc pedum expositionem commemorans Arethas, citansque D. Greg. ait, Iesum Deum & hominem pedes habere, quia nonnulla diuinitate, sed per carnem ad nos accessit. Chalcolibanum verò dici, siue in monte Libano

Arethas.
Per humanitatem Christi, diuinitas ad nos accessit.

fabrefactum, quando quidem monti Libano propter celsitudinē est similis, siue etiam intelligendus est libanus, æris, speciem habens, quem Medici masculum appellant, qui & ipsi igni similis suffumigationes suauis odoris emittit. Quod enim suauis odoris sit Christus sponsa in Canticis confitetur c. 1. cùm ait, *Meliora sunt vbera tua vino, fragrantia vnguentis optimis.* Et ipse Christus, de seipso loquens ait, *Ego flos campi, & lilium conuallium*, Cant. 2. Flos enim duo habet, pulchritudinem videlicet, & odorem. Itaque primū ex hoc loco intelligimus, quicquid pulchritudinis est in Ecclesia à Christo tanquam à flore pulcherrimo proficisci, ipse enim flos est qui rubet in martyribus, candet in virginibus, rutilat in doctoribus, pallescit in pœnitentibus, viridis est in confessoribus. Deinde eiusdem Christi suauissimum odorem, vt recte dicere Paulus potuerit 2. ad Cor. 2. *Christi bonus odor sumus Deo* Græcè εὐωδία id est, *Fragrantia*, qua duplici de causa lilium quoque ibidem appellatur, in quo singularis pulchritudo nitet cum suaui odore coniuncta.

Cant. 1. 2. Cant. 2. 1. *Ecclesiæ pulchritudo tota à Christo vt à flore.* 2. ad Cor. 2. 15.

V. Est præterea (vt hoc etiam dicamus propter vtriusque naturæ in Christo vnionem, quam in hoc loco in chalcolibano significari docuimus) lilium candidum simul & aureum, in quo duplex Christi natura designatur, humana quidem in colore candido propter puritatem: Diuina autem in aureo propter dignitatem. Adhæc, quemadmodum in lilio tria illa quasi grana aurea, seu fila aureum colorem præseferentia, quæ intra folia candidissima delitescunt, non statim erumpunt, sed tunc maximè cùm folia magis explicantur: ita amor Christi aureus erga homines, potentiaque eius ac Diuinitas tunc maximè effulserunt, cum Christus viscera sua per passionem explicauit. Vel si malis, tria grana aurea, id est, Trinitatis mysterium tunc explicatius cognitum est, cum Verbum in carne apparuit. Rectè igitur propter odorem humanitas Christi Chalcolibano similis perhibetur. Denique iuxta hanc expositionem aduertendum est, pedes Christi non in igne absolutè, sed *in camino ardenti*, qui magnam vim ignis continet, apparuisse, vt intelligamus Christi humanitatem non quolibet, sed maximo igne charitatis erga homines exarsisse: hoc enim camini & ignis discrimen obseruauit D. Gregorius homilia 2. in Ezechielem expendens illud Esaiæ 31. *Viuit Dominus cuius ignis est in Sion, & caminus eius in Hierusalem, Plus*, inquit, *est caminum esse, quàm ignem, quia esse ignis & paruus potest: in camino autem vastior flamma succenditur, Sion vero speculatio, Hierusalem visio pacis dicitur, pacemq́; nostram hic interim speculamur, vt illic post modum plenè videamus. Ex amore ergo Domini, in Sion ignis, in Hierusalem est caminus, quia hic amoris eius flammis aliquatenus ardemus, vbi de illo aliquid contemplamur, sed ibi plenè ardebimus vbi eum videbimus quem amamus.* Atque hæc de prima expositione.

Christus candidus simul & aureus. *Quanto amoris igne exarserit Christus.* D. Gregor. Esai. 31. 9.

VI. Secunda expositio, per *pedes* Christi, nouissimi temporis fideles intelligit quæ est D. August. Bedæ, & Primasij: Porrò hi pedes *in camino ardenti* esse perhibentur propter persecutionis tunc futuræ vehementiam, cui sanè conuenit aurichalci similitudo, quod ex ære, multo igne adhibito, ad aureum colorem perducitur. *Ideo autem* inquiunt, *libani fit mentio, qui mons est in Palæstina, vt significetur ibi potissimum fidelium persecutionē vltimo tempore exarsuram*: quæ pars expositionis posterior nobis non probatur, quoniam libanus hoc loco non pro monte Libano, sed pro thure sumitur, vt iam in superioribus diximus, cum chalcolibanon, ex ære, & libano mixtionem sonet, ineptè autem aliquid ex ære & monte Libano mixtum & compositum esse credatur.

Nouissimi temporis fideles, pedes Christi. D. Augustin. Beda. Primas.

VII. Tertia expositio est Arethæ & aliorum, nomine pedum Apostolos & prædicatores accipientium, quibus Christus ceu pedibus orbem peragrat: Propterea enim

Areth.

enim Ezech. 1. Christus super firmamentum, quod impositum erat capitibus illorum quadriformium animalium, id est, Euangelistarum, & Apostolorum visus est vt eum per vniuersum terrarum orbem quasi victorem & triumphantem asportarent. Eodémque sensu dicitur Habac. c. 3. *Qui ascendis super equos tuos, & quadriga tua saluatio.* Quem locum de Apostolis interpretatur D. Ambros. lib. de Nabuth. c. 15 *Agitauit*, inquit, *Christus Apostolos suos, quos per diuersa mundi direxit, vt toti orbi Euangelium prædicarent, ascendit enim eques non tantùm vt sedeat, sed vt regat.* Sic etiam D. Hieron. in commēt super Habacuch. *Ascēdit*, inquit, *in Paulo, ascendit in Petro, & in huiuscemodi curribus, equitans totum illustrauit orbem, intendens quoque arcum, siue sagittas, sceptra, id est, regna Diaboli destruxit: vnde subditur, suscitans suscitabis arcum tuum: seu vt 70. transtulerunt, Intendens extendens arcum tuum super sceptra.* Eodem modo D. Greg. lib. 44. Mor. cap. 13. intellexit illud eiusdem cap. *Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum, id est, aperuisti iter, prædicatoribus tuis inter doctrinas huius seculi, sordida, & terrena sapientes.* Quia igitur Christus per Apostolos & prædicatores orbem peragrat, rectè illi pedes ipsius appellantur, vt habes apud Esai. c. 52. *Quam pulchri super montes pedes annunciantis, & prædicantis pacem: annunciantis bona, prædicantis salutem: dicentis Sion, regnauit Deus tuus.* Quo testimonio vsus est Paulus ad Romanos 10. cùm de prædicatoribus ageret, mirum verò multis videtur, quod 70. interpretes, pro eo quod D. Hieronymus vertit, *Quàm pulchri*, ipsi transtulerint, ὡς ὥρα· quę dictio horam, diei partem significat: sed non aduertunt, idem nomen significare pulchritudinem & venustatem, vnde & deducitur ὥραιον id est pulchrum: quare ille redditur sensus, *sicut pulchritudo super montes, pedes annunciantis & prædicantis pacem.* Eosdem pedes intellexit sponsa Canticorum 5. cùm dixit. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas*, Apostoli namque & prædicatores sunt veluti columnæ quædam, quibus nititur Ecclesiæ ædificium, *marmoreæ* propter candorem vitæ; fundatæ *super bases aureas*, quoniam super duplicē amoris basem, Dei videlicet & proximi sustinentur. De iisdem quoque pedibus mysticè interpretatur D. Gregorius lib. 19. Moralium cap. 10. illud Iob. 29. *Quando lauabam pedes meos butyro. Pedes*, inquit, *Domini prædicatores sunt. Butyro ergo pedes lauantur, quia prædicatores sancti bonorum operum pinguedine replentur, & quia vix ipsa prædicatio sine aliquo transitur admisso: nam quilibet prædicans, aut ad quantulamcumque indignationem trahitur, si contemnitur, aut ad quantulamcunque gloriam, si ab audientibus colitur. Vnde & Apostolis pedes loti sunt, vt à quamlibet paruo contagio in ipsa prædicatione contracto, quasi à quodam in itinere collecto puluere mundarentur: vel certe butyro pedes lauantur, cum sanctis prædicatoribus debita ab audientibus stipendia conferuntur, & cum de ipsa prædicatione fatigati auditorum suorum bonis operibus fouentur, non quòd ideò prædicent, vt alantur, sed ideo alantur, vt prædicent: hoc butyro vnctus fuerat Paulus, qui in catena tenebatur, dicens 2. ad Timotheum 1. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit.* Hæc D. Gregorius.

Ezech. 1. *Prædicatoribus seu pedibus orbem peragrat Christus.* *Abac. 3. 8.* *D. Ambros.* *D. Hieron.* *Equitauit in Apostolis Christus.* *D. Gregor.* *Abac. 3. 15.* *Ad Rom. 10.* *D. Hieron.* *Cant. 5. 15.* *Apostoli Ecclesiæ columnæ.* *D. Gregor.* *Iob. 29. 6.* *Concionatores aluntur, ut prædicent.*

VIII. Hi igitur pedes similes sunt aurichalco. Primò, propter prædicationis sonum est enim aurichalcum maxime sonorum, iuxta illud Psalmi 18. *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Secundo. Quia vt ait Paulus 1. ad Corinthios 13. Quamuis prædicator linguis hominum loquatur, & Angelorum, si charitatem tamen non habeat, factus est velut æs sonans, aut cymbalum tinniens, propterea non æri prædicatores comparantur, sed *aurichalco*, quod aurum refert: & præterea *in camino ardenti* seu *ignitis* apparuerunt, quæ omnia charitatē significant. Alioqui quemadmodum æs sonans, ipsum quidem tunditur, & consumitur, & aliis est auditu

Psal. 18. 5. *1. ad Cor. 13.* *Concionator sonet verba, charitate ardeat.*

iucundum & vtile: ita prædicator si charitatem non habeat, ipse quidem fatigatur, & consumitur, totáq; vtilitas in alios redundat. Vndè Ezechielis 1. de illis quatuor animalibus, quæ Euangelistarũ vt paulò ante diximus typus fuerunt de sententia Irenæi. libro 3. contra hæreses, & D. Gregorij homilia 3. in Ezechielem dicitur. *Et scintillæ quasi aspectus æris candentis*: (Quod de facie animalium intelligendum est) *Benè* inquit Gregorius, *æs candens dicitur, quia vita prædicantium sonat & ardet: ardet enim desiderio, sonat verbo*: æs ergo candẽs est prædicatio accẽsa; propterea etiam ad Esaiam *volauit vnus de Seraphin habens in manu calculum, quem forcipe tulerat de altari*: Eóque Prophetæ linguam mundauit simul & acendit, vt refertur Esa. 6. Vbi aduerte pro *calculo*, esse in Hebręo רצפה ritsphah, quod nomen non solùm *calculum* significat, quemadmodum verterunt Aquila, Theodotio, & Vulgatus, sed etiam *prunam viuam*, seu *carbonem incensum*. Septuaginta autem transtulerunt ἄνθραξ quod nomen & carbonem, & Carbunculum gemmam pretiosam significat. Esaias igitur ad munus prædicationis obeundum recepit à Seraph. in ore carbonem incensum, hoc est ardorem charitatis, quæ rectè etiam propter præstantiam per Carbunculum preciosam gemmã intelligitur, sic etiam Moyses priusquam ad Pharaonem mitteretur, iubetur ad flammã rubi ardentis accedere. Exod. 3. & super Apostolos orbem igne prædicationis obituros linguæ igneæ descenderunt. Actorum 2. Denique ob eandem causam Regius vates priusquam dixisset Psalm. 50. *Docebo iniquos vias tuas*, ter Spiritum sanctum à Deo postulauit: dicens. *Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. Ne proijcias me à facie tua, & Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me*: Tunc verò subiecit, *Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur*: Quia nimirum prædicatoris charitate incensi concionem, conuersio impiorum consequi solet.

Ezech. 1. 7 — *Irenæus.* — *D. Greg.* — *Esaia 6.* — *Aquila Theodotio. Vulgatus.* — *Exod. 3.* — *Act. 2* — *Psal. 50. 15.*

IX. Tertiò sunt hi pedes *in camino ardenti*, quia parati esse debent concionatores Euangelici ad multa propter veritatem & fidem perferenda, imo ad mortem ipsam si opus fuerit oppetendam. Aduerte etiam *in camino ardenti* pedes ex ære in aurichalcum mutari, idest, ad auri similitudinem peruenire, quoniam labores pro Christo fortiter patienterque tolerati virtutem mirum in modum perficiũt, & quod est consequens, ad cælestem beatitudinem viam muniunt iuxta illud Pauli ad Romanos 5. *Gloriamur in tribulationibus, scientes, quod tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit.* Vndè eleganter Cyrillus Alexandrinus epistola 37. ad Alipium. *Patientia,* inquit, *nobis omne bonum conciliat, & veluti pronuba, viam ad probationem parat, ac spem in futurum seculum nutrit.* Quod profectò est non solum in aurichalcum æs mutari, sed diuinæ cuiusdam chimicæ artis viribus in fornace tribulationum aurum fieri, quod naturali alchimiæ negat diuus Thomas in 2. sententiarum. dist. 7. quæst. 3. art. 1. ad 5.

Perficiunt virtutem labores. — *Ad Rõ. 5. 3.* — *Cyrillus Alexandr.* — *D. Thom.*

X. Quartò. Rectè etiam hi pedes secundum Græcam translationem, similes esse Chalcolibano dicuntur propter odorem virtutum, quem ex sese efflant: iuxta illud Pauli 2. ad Corinthios 2. *Christi bonus odor sumus*, debent enim concionatores ea quæ ære prędicationis sonant, exemplo & operatione præstare, vt non solum virtutum sonitum, sed odorem quoque ad alios transmittant: itaque non sint similes, illi in quem inuehitur Paulus ad Romanos 2. *Gloriaris*, inquit, *in Deo & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora instructus per legem, confidis te ipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege, qui ergo alium doces*

Concionatores quæ sonãt verbo, præstent opere. — *Ad Rõ. 2. 18*

doces, te ipsum nõ doces, qui prædicas non furandũ, furaris: qui dicis non mœchandũ, mœcharis, qui abominaris idola, sacrilegiũ facis: qui in lege gloriaris, per prævaricationẽ legis, Deũ inhonoras: Vbi imprimis obseruanda est elegans Apostoli similitudo, illis verbis, *Habentem formã scientiæ & veritatis in lege.* Quæ illud significat concionatorẽ, qui ea quæ prædicat, opere non cõplet, perinde se habere, ac si exẽplar alicuius imaginis solũ gestaret, quam alij in se exprimerent: manerétque ipse deformis ac turpis, quippe qui se ad illius quod gestat exemplaris similitudinem minimè conformaret, hoc namque est quod ait Apostolus *habentem formam scientiæ & veritatis in lege*, idest gestantem exemplar veritatis, atque doctrinæ, quæ in lege proponitur: quemadmodum interpretatur D. Chrysost. homil. 5. in epistolam ad Rom. his verbis *ὥσπερ ἐάν τις τὴν βασιλικὴν εἰκόνα ἔχων, μηδὲν πρὸς ἐκείνην γράφοι· οἱ δὲ μὴ πιστευθέντες αὐτήν, καὶ χωρὶς τοῦ πρωτοτύπου μετὰ ἀκριβείας αὐτὸ μιμῶνται*, hoc est, quemadmodum si quis Regis habens imaginem, nihil ad eius similitudinem exprimat: illi autem quibus imago non est credita, etiam sine prototypo accuratè illud imitentur. Deinde aduerte eiusmodi concionatores, dici à Paulo. *Inhonorare Deum per prævaricationem legis*, quoniam verbum Dei quod prædicant, falsum esse opere & vita profitentur: *Per prævaricationem*, inquit *legis Deum inhonoras*, sint igitur diuini verbi præcones similes chalcolibano, quia quod prædicando sicut æs tonant, debent thure, hoc est virtutum odore & exemplo enuntiare. Cõcinit huic loco Ioannis illud Oseæ 14. *Ero quasi ros Israel germinabit quasi lilium, & erumpet radix eius, vt Libani, & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani*, id est, thuris. Quem locum explanans D. Hieronymus in cõmentariis super Oseam. *Cum*, inquit, *nos Dominus suo rore resperserit, germinabimus, & florebimus vt lilium imitantes ipsum Christum, qui de se ait* Cantic. 2. *Ego flos campi & lilium conuallium, & mittemus radices nostras sicut arbores libani, quæ quantum in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, vt nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole consistant, & habebimus odorem quasi libani, vel thuris, quod est genus thymiamatis.* Nec vacat mysterio, quod non cuiuis odori, sed odori thuris similes memorantur, cum dicitur. *Pedes eius similes calcolibano*, quemadmodum etiam Canticorum 4. *Odor vestimentorum tuorũ sicut odor thuris.* Etenim sicut thus in Arabia ex quadam arbuscula inter inaccessas rupes nascitur, ita hic virtutũ odor, si perfectissimus esse debet, rarissimus est. Deinde sicut thus per incisionem corticis illius arbusculæ in feruentissimo solis ardore colligitur, ita etiam virtutum perfectio non nisi per incisionem arboris, id est, mortificationem carnis & in ipso solis ardore, hoc est in tribulatione, quæ per nostrum *caminum* designatur, acquiri consueuit. Ad hæc, arbusculæ illius cortex lauri folio est similis, quia qui ad hanc chalcolibani similitudinem, & virtutum odorem pertingit dignus profectò est, qui lauro coronetur. Denique chalcolibanon æris & thuris permixtionem sonat, quia prædicatores non sola contemplatione, quæ per thus significatur præstare debent, sed tanquam æs in camino bonorum operum, & tribulationum liquescere, & sic in vasa pulcherrima efformari, quæ in honorem possint Domino deseruire.

D. Chrysost.

Concionatorum exẽpliũ. *Osea 14. 6* *D. Hieron.* *Cant 2. 1.*

Cant. 4. 11.

Virtutũ perfectio per quid acquiratur.

XI. Quarta expositio est Ioachimi Abbatis, quam ille sic paucis complectitur, *In oculis*, inquit, *contemplatiua vita, in pedibus gressus operis designatur, in vtroque enim viuendi genere vita Christi igne Spiritus sancti accensa est, quia non solum in illis membris, quæ ad otium, & quietem vocata sunt, diffusa est Spiritus sancti gratia, sed etiam in illis, quæ exterioribus ministeriis deputantur: & propterea oculi tanquam flamma ignis dicuntur: pedésq; sunt in camino ardenti, quamuis tanta inter vtrãque vitã differentia sit, quanta inter pedes aurichalco similes in camino ardenti, & oculos similes flammæ*

Ioachimus.

Vita actiua & contemplatiua vt differat.

ignis, sicut enim aliud est esse simile flammæ ignis, & aliud esse simile rei manenti in igne, ita aliter actiua vita, aliter contemplatiua, Spiritus sancti gratia præsto est. Sunt quidem hæ omnes expositiones probabiles, sed primam tamen quæ est de humanitate Christi, magis literalem germanamque, atque adeo reliquis omnibus anteferendam arbitramur.

Cur vox eius tanquam vox aquarum multarum dicatur.

Et vox illius tanquam vox aquarum multarum.

SECTIO XII.

Ezec. 1. 24. — *Esai 17.12* — *1. ratio ex Pannon. & Ansb.* — *Apoc. 17. 15.* — *Dan. 10. 6.* — *Ezech 1. 24.* — *Rupertus. 2 ratio ex Rich. Vict. Rup. Ioach.* — *Vox Christi in Prophetis, instar aquarum multarum.* — *Deut. 32. 2.* — *Ioachimus.*

I. Similem filio hominis hactenus descriptum, haud dubiè Ioannes sibi per eandem imaginariam ostensionem visus est, loquentem audire: alioqui qualem haberet vocem, intelligere minimè potuisset, ait igitur, *vocem eius* fuisse *tanquam vocem aquarum multarum*, cum impetu scilicet strepitúque fluentium, hoc est valde sonoram & multiplicem, & magnis atque inconditis clamoribus personantem, qualem multi simul homines tumultuantes, clamantesque edere solét. Solet enim in sacris literis multorum hominum simul clamantium vox, aut strepitum facientium sonitus, aquis cum impetu ruentibus comparari: veluti apud Ezech. capite 1. *Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonus sublimis Dei, cum ambularent, quasi sonus erat multitudinis, & quasi castrorum.* Et Esai. 17. *Væ multitudo populorum multorum, vt multitudo maris sonantis, & tumultus turbarum, sicut sonitus aquarum multarum.* Huiusmodi igitur erat vox, qua similis filio hominis personabat: cuius mysterij ratio prima affertur à Primasio, & Amb. Ansbert. quia nimirum qui in lege veteri vocem habebat tubæ, vt supra dictum est, idest, ille qui per paucos Prophetas, & prædicatores insonabat: in lege noua vocem habuit aquarum multarum, quæ populorum multitudinem significant, iuxta illud Apoc. 17. *Aquæ quas vidisti populi sunt, & gentes, & linguæ*, idest, populorum multorum vocibus personuit. Id quod etiam Daniel significauit c. 10. cùm dixit: *Et vox sermonum eius vt vox multitudinis.* Et Ezech. c. 1. *Audiebam*, inquit, *sonũ alarum, quasi sonum aquarum multarum.* Eandem expositionem approbat Rupertus. Secunda ratio est Richardi de S. Victore, Ruperti, Ioachimi, & aliorum: quia videlicet Christi mysteria omnium scripturarum eloquiis prædicta fuerũt: atque adeò Christus cum per se, vel per Apostolos loquebatur, vocem habebat, instar aquarum multarum, quæ scripturas sacras exprimunt: iuxta illud Deut. 32. *Concrescat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stilla super gramina.* Est autem præclara hæc similitudo ad prædicationem exprimendam. Primum, quia vt ait Ioachimus, *Sicut guttæ multæ decidentis pluuiæ sono multiplici concorditer sonant: ita multiplicia scripturæ sacræ eloquia in quibus loquitur Christus, eandem sonant veritatis sententiam: quam ob causam scriptura rota illi apud Ezechielem cap. 1. comparatur, cùm dicitur: Apparuit rota vna super terram, iuxta animalia habens quatuor facies, & aspectus earum, & opera quasi sit rota in medio rotæ, & vna similitudo ipsarum quatuor.* Quo loco Diuus Gregorius per *rotam*, sacram scripturam intelligit, quæ quatuor facies habet, quia vtrumque testamentum in quatuor partes distinguitur, videlicet in Legem, Prophetas, Euãgelia, Acta, & dicta Apostolorum. Verum *vna similitudo ipsarum quatuor* dicitur, vt indicetur summa omnium scripturarum consensio: imo vel ipsa rotæ notio eã consensionẽ manifestè exprimit, sicut enim in rota omnes radij à peripheria ducti

D. Greg. — *Scriptura sacra summa consensio.*

ad idem

ad idem centrum desinunt ita omnia, quæ in sacra scriptura continentur in vno atque eodem veritatis centro copulantur, vel si mauis ad eundem Christum qui veritas est, vnanimi consensione decurrunt. Deinde quia sicut sonus inundantis pluuiæ, aut fluuiorum impetus, per prærupta loca ruentium longius auditur, ita Christi prædicatio ad fines vsque terræ penetrauit, iuxta illud Psal 18. *In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Atque hæc est illa pluuia voluntaria, quam Deus segregauit hæreditati suæ. Psalm. 67. Tertia ratio est Arethæ, quia nimirum vox Christi eadem est, quæ & Spiritus sancti ob cuius operationem flumina de ventre eius fluunt, Ioan. 7. cui concinit illud Ioelis. 3. *Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & rigabit torrentem spinarum*: quare videtur Arethas vocem istam *tanquam aquarum multarum*, ad multitudinem gratiarum referre, quæ ex ore Christi tanquam ex fonte dimanarũt. Idcirco enim dicitur Psal. 44 *Diffusa est gratia in labijs tuis.* Et Cant. 5. *Labia eius distillantia myrrham primam*: quo loca per *labia* doctrinam Christi intellige, quæ propter puritatem candori liliorum comparatur, iuxta illud Psal. 11. *Eloquia Domini, eloquia casta.* Recte etiã additur, *distillantia myrrham primam*, tum quia doctrina Christi macerationem carnis commendat, quæ quoniam præseruat à corruptione vitiorum, iure optimo myrrhæ nomine censetur: tum etiam quia dona supernaturalia, & gratiæ, quæ propter pulchritudinem liliis conferuntur, & ex ore Christi dimanant, non nisi habita prius myrrha, id est, castigata carne comparantur. Quidam ex recentioribus hanc vocem, *Instar aquarum multarum*, ad secundum eius aduentum referunt quo tempore habiturum, inquiunt, *vocem aquarum multarum*, quoniam magnũ terrorem mortalibus iniiciet, ipseque solus erit instar numerosi exercitus, terrificus atque formidabilis, magnæ que fortitudinis & potentiæ ad inimicos suos, vel ipsa tantum voce perterrendos. Cæterum nos eam expositionẽ, quę *vocem aquarum multarum*, Euangelij toto orbe prædicationem, interpretatur, multo probabiliorem putamus, cùm Apostoli cæterique omnes Euangelij præcones, multiplici voce omnibus populis & gentibus Christi fidem denunciarunt, atque ad gentium conuersionem magno impetu, multiplicique sonitu instar numerosi exercitus irruerunt. Et verò cum hac visione Christus se Ecclesiæ Pontificem gubernatorémque exhibeat, non est cur ipsum duntaxat, vt iudicem in fine mundi, & non potiùs vt principem ad vniuersam Ecclesiæ œconomiam fundandam, constituendámque se se hac visione Ioanni ostendere voluisse, existimemus.

Psalm. 18. 5.
Psal. 67 10.
Ioan. 7. 38.
Ioel. 3. 18.
Psal. 44. 3.
Cant. 5. 13.
Psal. 11. 7.
Maceratione carnis, dona gratiæ comparantur.

Cur Episcopi stellis comparentur: & cur in dextera eas Christus habeat.

Et habebat in dextera sua stellas septem.

SECTIO XIII.

QVod hoc loco ait Ioannes, Christum *habere in dextera sua stellas septem*, nostram expositionem non desiderat, cum id ipse Angelus explicauerit dicẽs: *Septem stellæ, Angeli sunt septem Ecclesiarum*, id est, Episcopi. Illud explicandũ superest, cur Episcopi stellis comparẽtur, & cur in dextera Christi manu sint? Quod ergo attinet ad stellarum nomenclationem. Prima ratio est Richardi de S. Vict. *Rectè*, inquit, *stellis comparantur, non planetis, id est, errantibus sideribus, quia in eodẽ statu iustitiæ debent stare, non per diuersa vitia semetipsos permutare, & conuersationem*

Episcopi stellis, cur comparentur, non planetis.

habere in cœlo per contemplationem. E contrario verò hæreticos sidera errantia, idest planetas, appellauit Iudas Apostolus. *Fluctus*, inquit, *feri maris despumantes suas cōfusiones, sidera errantia*, hoc est, planetæ, habetur enim Grecè ἀστέρες πλανῆται, dicuntur autem *sidera errantia*, tum quia ipsi in doctrina, vitaque errant, tum quia alios in vtroque errare faciūt, iuxta illud 2. ad Tim. 3. *Mali autem homines & seductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes*, Dicuntur etiam *sidera errantia*, ob instabilitatem, quæ ex eo nascitur, quod extra Ecclesiæ firmamentum sint: contra verò catholici Episcopi stellis comparantur, quod fixi stabilésque sint in Ecclesiæ Catholicæ, fideique firmamento: atque hæc sit 1. ratio cur *stellæ* nominantur. Secunda est propter humilitatem, quoniam licet in se ipsi maximi sint, debent tamen minimi omnium per humilitatem videri. Sicut enim stellæ cum terrę magnitudinem longè superent, minimæ nobis apparent, iuxta illud Ecclesiast. 4. *Quanto magnus es humilia te.* Tertia, quia debent esse charitatis feruore ignei, contemplationis sublimitate in alto positi, excellentis vitæ conuersatione micantes, per boni operis perseuerantiam fixi, & stabiles: ad terram per subditorum cōpassionem respicientes. Quarta, propter ordinis dispositionem & promptæ obedientiæ erga Deum alacritatem, iuxta illud Baruch, c. 3. *Stellæ dederunt lumen in custodijs suis, & lætatæ sunt: vocatæ sunt, & dixerunt adsumus, & luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas.* Quinta, quia, vt ait Orig. hom. 1. super Gen. *Sicut stella ab stella differt in claritate, ita etiam vnusquisque prælatorū secundum magnitudinem suam lumen fundit.* Sexta, Quia vt ait D. Hieronym. in illud Iob 9. *Qui stellas claudit quasi sub signaculo, sanctorum merita, & præcipuè Episcoporum, quibus alij ab alijs distabunt, dum hic latent quasi sub signaculo clauduntur.* Septima. Quia de nocte, hoc est tenebricoso huius vitæ tempore lucent, iuxta illud ad Philippenses 2. *In medio nationis prauæ & peruersæ inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Octaua Quia sicut stellæ à Sole lumen recipiunt; ita prælati à Christo qui Sol est iustitiæ, illuminantur, vt aliis lucere possint, quemadmodum docet Paulus 2. ad Cor. 3. cum ait, *Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur, à claritate in claritatem*: hoc est, nos non sic, vt Moyses, qui velatam habebat faciem, cùm populo loquebatur, sed reuelato, detectóque vultu *gloriam Domini* tanquam specula recipientes, eandem Christi imaginem in nobis tam clarè excipimus, vt in eandem ipsius imaginem transformari videamur, *à claritate in claritatem*, hoc est, tanquam nitidissima specula imaginem à Christo recipientes, eandémque subinde in alios iacientes, videlicet *à claritate*, quam accipimus, *in claritatem*, quam emittimus per communicationem eiusdē imaginis eiusdemque splendoris emissionem prodeuntes: quod verò illud *speculantes* non ab speculatione contemplationéque, sed ab speculis sumendum sit, perspicuum est ex Græca dictione κατοπτριζόμενοι quæ ἀπὸ τοῦ κατόπτρου, hoc est, ab speculo deduci tur: debent igitur prælati esse veluti specula, quæ imaginē & lucem à Christo acceptam in alios doctrina, & exemplo transmittant.

[Margin: Hæretici sidera errantia. — Ecclesf. 4. — Quibus virtutibus fulgere debeāt Episcopi. — Baruc 3 34. — Origenes. — D. Hieron. Iob. 9 7. — Ad Philip. 2 15. — 2 Cor. 3. 18. — Episcopi lucem à Christo acceptam in alios trāsmittant, vt speculi.]

II. Iam illud disquirendum, cur in dextera Christi appareant. Prima expositio est Rich. de S. Vict. *In manu*, inquit, *idest, in potestate Christi dicuntur esse, vt ipso cooperante, Ecclesias sibi commissas dignè possint gubernare*: quod autem in dextera manu sunt, illud significat, prælatos non esse ad mala committenda, sed ad bona perficienda constitutos: quemadmodum testatur Apostolus 2. ad Corinth. 13. *Secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.* Secunda. Ad significandum protectionis diuinæ præsidium, quo Christus prælatos & per prælatos Ecclesiam tuetur, est enim, *manus* in sacris literis inter alia protectionis Diuinæ symbolum, quo sensu D. Hilarius intelligit illud Psal. 54.

[Margin: Richard. de S. Victore. — Episcopus cur in manu Christi — 2 ad Cor. 13. 10. — Manus in sacris, symbolum Diuinæ protectionis. — D. Hilarius. Psal. 54. 21.]

Extendit

Extendit manum suam in retribuendo. Vnde manus extensa magnam Dei clemẽtiam,& beneficentiam declarat, & ita exponẽdum est illud Ezech. 2. cum ait, sibi manum extensam apparuisse,quanquam referri etiam potest ad manus Christi in cruce expansas:quæ incredibilem beneficentiam declarabant, iuxta illud Esai. 65. *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum.* Tertia. Sunt etiam Prælati in manu Christi dextera,idest,eius potestati ad puniendum subiecti: perspicuum est enim Christum in hoc opere multa episcopis minitari, si officio suo desint, quæ manus acceptio creberrima etiam est in sacris literis, veluti Psalm. 37. *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & confirmasti super me manum tuam.* In quem locum D. Basil. affert in eundem sensum illud Iob 19. *Manus Domini tetigit me*, & Sathan ipse dixit Deo. *Mitte manum tuam, & tange omnia quæ habet.* Et Orig. homil. 1. super Psalm. citatum. *Confirmat*, inquit, *manum suam super pueros pædagogus dum verberat. Et confirmat manus, cum verbera non leuiter infligit.* Sic etiam Diuus Augustinus interpretatur verba illa Psalm. 122. *Sicut oculi seruorum in manibus Dominorum suorum: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum donec misereatur nostri. Qui sunt*, inquit, *isti serui qui habent oculos in manus Dominorum suorum, nisi qui iubentur cædi; vapulat seruus, sentit plagarum dolores, attendit ad manus Domini, quoadusque dicat, parce, in omnibus hominibus Adam vapulat, & sic sunt oculi nostri ad Dominum Deum nostrum donec misereatur nostri*: atque hoc sensu manus extensa dicit punitionem, iuxta illud Esai. 5. *Ideo iratus est furor Domini in populum suum & extendit manum suum super eum, & percussit eum, & conturbati sunt montes & facta sunt morticinia eorum quasi stercus in medio platearum: in his omnibus non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta.* Et Hier. 15. *Extendam manum meam super te, & interficiam te.* Et Sophon. 1. *Extendam manum meam super Iudam, & super habitantes Hierusalem, & disperdam de loco hoc reliquias Baal.*

Ezech. 2. *Esai. 65.* *Prælati puniendi si officio desint.* *Psalm. 37. 3.* *Iob. 19. 21.* *Manus dicit etiam punitionem.* *Origenes.* *D. August.* *Psalm. 122. 2* *Esai. 5. 25.* *Hier. 15. 7.* *Soph. 1. 4.*

III. Neque verò mirari quis debet, quod esse in manu dextera Christi, de animaduersione, & supplicio interpretemur. Nam præterquã quod ratio ipsa id postulet, cum multa Christus prælatis in hoc opere comminetur & quod eandem ob causam *Gladium vtraque parte acutum ore* exeruerit, vt inferius dicemus, exploratum est ex sacris literis beneficij loco ducendum esse, quod à Deo in hac vita quis puniatur, vt non iniuria cum quis punitur, in dextera Dei manu esse existimari possit, id quod primum probatur ex eo, quod inter supplicia, quæ Deus Hierosolymis comminatur, vnum illud est præcipuum, quod eam vrbem statuat non punire, vt habes Ezechielis 16. *Auferetur*, inquit, *Zelus meus à te, & quiescam, nec irascar amplius.* In quem locum D. Hieronymus sic ait. *Ex hoc perspicimus grandem offensam esse nequaquam curæ haberi à Deo, sed permitti hominem sceleribus suis.* Eundémque locum expendens Origenes homil. 8. super Exodum. *Vide*, inquit, *misericordiam & patientiam boni Dei, quando vult misereri, indignari se dicit, & irasci: sicut per Hieremiam cap 6. ait. Dolore & flagello castigaberis Hierusalem, vti ne abscedat anima abs te. Hæc si intelligis miserantis Dei vox est, vbi irascitur, & Zelatur, vbi adhibet dolores & verbera, flagellat enim omnem filium, quem recipit. Hebræorum 12. Vis audire indignantis Dei terribilem vocem? audi quod dicit per Oseam cap. 4. Cum enim enumerasset multa nefanda, quæ Hierusalem commiserat, addit, non visitabo super filias vestras cum fornicantur, neque super nurus vestras cum mœchantur.* Hæc Origenes. In hanc eandem sententiam, interpretatur Diuus Augustinus illud Psalm. 98. *Domine Deus noster tu exaudisti eos, Deus tu propitius fuisti eis & vlciscens in omnes adinuentiones*, seu vt alij legunt *affectiones eorum.* Etiam, inquit, Augustinus, *Vindicans propitius fuisti*, Sed multo elegantiùs sermone 37. de

Punitio à Deo in hac vita, beneficium. *Ezec. 16. 42.* *D. Hieron.* *Origen.* *Hebr. 12. 6.* *Osea 4. 14.* *Origen.* *D. August.* *Psalm. 98. 8.*

verbis Domini. *Magna*, inquit, *misericordia est nequitiā impunitatē non relinquere, & ne cogatur in extremo gehennæ damnare, modo flagello dignatur castigare: vis nosse nulla pœna quanta sit pœna? Dauidem interroga qui ait* Psal. 9. *Irritauit Dominum peccator, quare? quid vidisti? vidi peccatorem, impunè luxuriantem, & exclamaui, irritauit Dominum peccator: quare hoc dixisti? vide quod sequitur. Secundum magnitudinem iræ suæ non quæret ideò nempè non exquirit, quia multum irascitur, parcendo cædit, sed iustè cædit.* Vnde apud Esaiam cap. 26. magni supplicij loco dicitur, *Misereamur impio, & non discet iustitiam.*

Parcendo aliquando cadit Deus.

Esai 26. 10.

IIII. Quarta, sunt prælati in manu Christi dextera, quia manus dextera fortior est atque valentior, atque adeo eas Dei actiones significat, quæ magis eius vim ac potentiam declarant, sicut sinistra eas in quibus Dei potentia non tantopere elucet, vnde est illud Psalmi 117. *Dextera Domini fecit virtutem, Dextera Domini exaltauit me.* Est igitur sensus. Deum in prælatis maiorē vim potentiæ suæ exercere atque autoritatem, potestatísque magnitudinem in Ecclesiæ administratione declarare. Quinta. Sunt in manu dextera, quiā prælatis Deus maiora beneficia communicandi voluntatem habet, quæ cum subditis ipsi cōmunicent: quia enim Deus spontè & ex naturæ propensione bene facit, dicitur in dextera habere, quos fouet, quia manu dextera faciliùs vtimur: quemadmodum & puniendi voluntas per sinistram quæ minus sui apta est, intelligitur, vt significetur Deum quodammodo inuitum punire, at spontè bene facere: quo eodem sensu dicitur Esaiæ 40. *Aquas pugillo, cælos verò palmo dimetiri:* quia nimirum in cælo largiendo est liberalis, ac munificus: in calamitatibus verò quæ per *aquas* significantur immittē-dis, admodum parcus. Vtrumque habes expressum Canticorum 2. cum dicitur. *Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Sinistra enim sub capite delitescit, at verò dextera apparet, atque ad animam iusti amplectendam fouendámque magis extenditur. Sexta. Sunt in dextera *stellæ*, id est, sancti prælati, quia eis paratam habet Deus æternam felicitatem, quæ per dexteram exprimitur, sicut & per læuam huius vitæ bona declarantur, iuxta illud Prouerbiorum 3. *Longitudo dierum in dextera eius, in sinistra illius diuitiæ & gloria.* Sic enim vtrunque interpretatur diuus Ambrosius sermone 14. in Psalmum 118. *Habent*, inquit, *propria sua singulæ manus, bonis quidem vtraque dotata est dotibus, sed læua præsentium remuneratrix est, dextera futurorum: possumus, hoc etiam de prophetia sancti Patriarchæ Israël cognoscere.* Genes. 48. *Nam cum dexteram suam posuisset super Ephraim, sinistram autem super Manassem, & conuertere eas Ioseph ætatum consideratione voluisset, Scio, inquit fili mi scio & hic erit in populos, & multiplicabitur, sed frater iunior maior erit illo. In quo maior? Quia semen Ephraim est multitudo gentium, quæ in hoc seculo laborem eligit credens in Dominum Iesum, vt consolationem habeat futurorum. Manasses autem semen, est populus obliuionis* (alludit ad etymon nominis) *qui proprium oblitus auctorem exaltatus ad tempus in hoc seculo, daturus est in reliquum pœnas graues, quia Deum suum, & Dominum denegauit.*

Manus dextera & sinistra quid in Deo.

Psal. 117. 16.

Prælatis, largius se communicat Deus.

Esai. 40. 12

Cant. 2. 6.

Prouer. 3. 16. D. Ambros. Psalm. 118

Dextera manum futurorū bonorum, læua præsentiū remuneratrix.

Genes. 48. 19

V. Postremò quærat aliquis, num Angelus stellas has haberet manu conclusas, an eas in aperta manu cælatas ostentaret, & quidem si clausa erat manus, concinit ratio D. Hieronymi super illud Iob 9. paulò ante citatum, *Qui stellas claudit quasi sub signaculo.* Quia videlicet sanctorum merita occulta sunt nobis. Si autem quod probabilius videtur manus erat aperta, & stellæ in ea quasi cælatæ (alioquin enim Ioannes eas nec videre, nec numerare potuisset) possumus sic interpretari, prælatos, seu sanctos, esse in manu Christi sanguine ipsius insculptos: iuxta illud Esaiæ 49. *In manibus meis descripsi te:* tum quia Deus sanctorum suorum nunquam obliuiscitur, sicut nemo obliuisci potest eorum, quæ manu habet

Sancti & prælati insculpti in Christi manibus.

Esai 49. 16.

habet, tum etiam quia sanguine suo Christus promeruit, vt in cælum tanquam stellæ ibi figendæ, transferremur, tum vel maximè ad eorum securitatem exprimendam, quippe qui in manu eius sunt, è qua nemo eas possit eripere, iuxta illud Ioannis 10. *Non rapiet eos quisquam de manu mea.* Adhæc, ex eo intelligimus Christum *stellas*, hoc est cælum, seu beatitudinem, omnibus offerre, proptereaq; eas manu ostentare, sic omnes quodammodo inuitando, vt ad eas tanquam ad brauiu currant. Easque de manu eius lætabundi abripiant. Quò videtur allusisse Paulus 1. ad Corinth 9. cùm dixit. *Nescitis quod ij qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium: sic currite vt comprehendatis.* Et ad Philipp. 3. *Quæ retro sunt obliuiscens ad ea quæ sunt priora extendens me ipsum ad destinatum persequor, ad brauium supernæ vocationis.* imo ipse Christus, hoc ipsum non obscurè videtur indicasse Matt. 11. illis verbis. *A diebus Ioannis regnum celorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*: videlicet de manu Christi *stellas* ipsas, hoc est beatitudinem offerentis. Denique aduertendum est, Deum in lege veteri in manu non stellas, sed gladium gestasse, illum, inquam, circuncisionis & alios, quibus populum illum assiduè perimebat: in noua autem non gladium, sed stellas manu ostentasse, quia lex illa timoris erat: hæc amore, & beneuolentia continetur.

Sanctorum securitas. *Ioan 10 28.* *Cælum omnibus offert Deus, vt brauium.* *1. ad Cor. 9. 24.* *Phil. 3. 13.* *Mat. 11. 12.* *In veteri lege gladium, in noua stellas in manu cur gestet Deus.*

De gladio ancipiti, qui ex ore eius prodibat. Expositio de verbo Dei commemoratur.

Et de ore eius gladius vtrâque parte acutus exibat.

SECTIO XIIII.

ADVERTE primùm pro eo quod interpres transtulit, *Gladius vtrâque parte acutus*, haberi Græcè ῥομφαία δίστομος, quasi dicas, *Gladius duplicis oris*: nam quoniam oris est cibum concidere & absumere, indè acies gladij στόμα, siue os dicitur, quod ea parte mordeat, secet, & feriat, vndè Lucæ 21. *Cadent in ore gladij*, Græcè πεσοῦνται στόματι μαχαίρας, quam eandem ob causam frons instructi exercitus, στόμα Græcè, Latinè acies appellatur, quia est veluti ferri acies, perrũpens & aperiens id in quod impellitur. Nec verò tãtum Græci, sed etiam Hebrei aciem gladij *os* appellant, vox enim פה quæ *os* significauit: veluti Exod. 4 *Ipse loquetur pro te, & erit os tuum*, ad aciem quoque gladij transfertur: vndè est ille creberrimus in sacris literis loquendi modus, *Percutere in ore gladij* parique ratione gladium ancipitem, gladium duo ora habentem appellant: vnde Iud. 3. pro eo quod nos habemus. *Fecit sibi gladium ancipitem*, est Hebraicè ויעש לו חרב ולה שני פיות hoc est ad verbum, *Et fecit sibi gladium, & ei duo ora* Et Prouerb. 5. *Fau.s stillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius, nouissima autem illius amara qua" absynthium, & acuta quasi gladius biceps*: Hebraicè כחרב פיות, id est *quasi gladius orium.* Quod ad rem spectat: nexus huius sententiæ cum præcedente hic est Postquam dixerat Ioannes illum similem filio hominis habere stollas in dextera, addit, etiam de ore eius gladium prodire, vt illud conferret fiduciam de gratia, hoc incuteret terrorem de negligentia: id quod etiam ad vniuersos fideles referri potest: qui ita debent de misericordia Dei præsumere, per quam se vident esse in dextera, vt simul timeant ne gladio feriantur, de dexteraque ad sinistram transferantur.

I. *Acies gladij cur dicatur os.* *Luca. 21.24.* *Exod. 4. 16.* *Iud 3. 16.* *Prouerb. 5. 3.* *Ita de Dei misericordia præsumendũ, vt timeamus ne feriamur gladio.*

II. Prima igitur expositio est Primasij, Arethæ, Pannonij, Richardi de S. Victore, & communis, per hunc gladium verbum Dei intelligentiũ, quod Deus per Prophetas suos, Apostolos, ac prædicatores loquitur: iuxta illud ad Ephesios 6. *Galeã salutis assumite, & gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Et ad Hebræos 4. *Viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti:* qui locus quamuis ad literam intelligendus sit de Verbo ipso increato: quemadmodum interpretatur D. Chrysostomus, D. Ambrosius, Theophylactus, Theodoretus, Oecumenius, D. Thom. Caietanus & alij in eum locum: & præterea idem D. Ambrosius lib. 4. de fide cap. 3. & D. Hieronymus in cap. 66. Esaiæ: & perspicuum est ex ipso contextu, subditur enim, *Non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius.* Tamen de verbo creato eundem locum acceperunt Origenes homilia 13. super Numeros. D. Augustinus epist. 58. & lib. 20. de Ciuitate cap. 21. & D. Ambros. lib. 3. de Virginibus: & interpretes citati in hunc locum Apocalypsis. Eandem gladii similitudinem de verbo Dei intelligit Theodoretus, & agnoscit in illis verbis Canticorum 3. *Lectulum Salomonis sexaginta ambiunt de fortissimis Israel. Vnius cuiusque ensis super femur suum.* Vbi obseruat huiusmodi viros binos gestare gladios vnum super femur, in manu alterum. Vnũ videlicet reprehensionis, & alterum intelligentiæ Illum in promptu ad coarguẽdum, hunc mysticum, & tanquam in vagina reconditum ad mysteria peruestiganda. De verbo etiam Dei intelligit gladium cherubicum ante paradisi ostium Philo Iudæus libro de Cherubim, & flammeo gladio. *Sermo*, inquit, *flammeus gladius dicitur, quia feruens est & igneus, nunquámque moueri desinit, properans semper expectando bona, fugiendóque contraria. An non vides quod & sapiens ille Abraham quando incepit iuxta Deum metiri omnia, nihil creaturæ tribuens accepit ad ignei gladij similitudinem, ignem & gladium.* Genes. 22. *resecare, & exurere quicquid mortale habebat cupiens, vt expedita cogitatione sublimis ad Deum euolaret. At Balaam ille, idest, vanus populus, inducitur inermis desertor militiæ, & belli imperitus, sic enim alloquitur asinam, hoc est, brutum vitæ propositum, cui omnis insipiens insidet, si gladiũ haberem iam te transfixissem.* Numerorũ 22. *Gratia maxima cõditori, qui sciens imprudentiæ rabiem non dedit tanquam furenti gladium, verbi, videlicet facultatem, ne quoscunque obuios magna clade conficeret.* Hæc ille.

Verbũ Dei, gladius. Ad Eph. 6. 17. Ad Heb. 4. 12. D. Chrysost. D. Ambros. Theophyl. Oecumen. Theodoret. D. Thom. Caietanus. D. Hieron. Origenes. D. August. D. Ambros. Theodoretus Cant. 3. 7. Philo Iudæus Genes. 22 Num. 22. 19

III. Alter Philo Episcopus Carpathius, tractatu suo in Cantica, & refertur in Appendice Bibliothecæ Sanctorum Patrum, in hanc etiam sententiã interpretatur locum Canticorum paulò ante citatum de fortibus Israël, qui lectulum Salomonis ambiunt, *Quicunque, inquit, verbum Dei corde & opere complent, hi sunt fortissimi pugnatores: hi sunt qui in manibus suis, hoc est, rectis operibus propriæ conscientiæ gladium suum tenent, non alienum, non enim alienis precibus solummodo præfidunt, sed carnem suam cum vitijs omnibus & concupiscentijs mactant, ob idque ensem super femur suum tenere dicuntur, nam femur carnis illecebras, & voluptates significat.* Atque ad hanc gladij appellationem videtur allusisse Paulus 2. ad Timoth. 2. *Solicitè curate ipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis:* vbi pro *Rectè tractantem*, est Grecè ὀρθοτομοῦντα, hoc est, rectè secantem: commoneturque Timotheus vt in prædicando Dei verbo, inutilia & aliena ac superuacanea resecet, eodem ipso verbo Dei quasi gladio: ducitur enim metaphora à gladio, quo inutilia resecantur: id quod maximè debet curare concionator, vt rectè concionem secet, ac diuidat, resecando superflua, leuia, ridicula, minùs grauia, denique omnia, quæ cum concionandi muneris maiestate non consentiunt.

Philo Episc. Carpathius. Pugnatores fortissimi. qui. 2. Tim. 2. 15. Inutilia resecanda in concionando.

Porrò est hic gladius vtraque parte acutus. Primò propter duplex testamentũ,

in quo Dei verbum continetur, vt interpretatur D. Augustinus lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 21. Secundò ex Richard. de S. Vict. quia in testamento veteri vitia carnalia, in nouo autem etiam spiritualia amputauit. Tertiò. Quia foris in nobis luxuriam amputat carnis & intus malitiam resecat cordis. Quartò. quia in his, qui contemnunt quæ præcipit, corpus & animam punit. Quintò. quia bonos à malis, malósque à bonis discernit, & singulis tribuit, quod merentur. Sextò & postremo, ex Hugone Cardinal. Quia modo scindit bonos, qui se hîc puniũt iudicij timore, ne postea æterno supplicio puniãtur: & in futuro scindet malos cruciatibus sempiternis.

D. August.
Richa. Vict.
Hugo card.

Secunda gladij ancipitis de generali iudicio interpretatio.

SECTIO XV.

SECVNDA expositio est Ruperti, per hunc gladium intelligentis extremum & generale iudicium iuxta illud Deuteron. 32. *Si acuero vt fulgur gladium meum & arripuerit iudicium manus mea.* Quo loco posterior pars priorem explicauit, vt Dei gladium iudicium eius esse intelligeremus. Hic igitur iudicij gladius vtraque parte acutus, tunc de ore eius exibit, hoc est vtramque partem dexteram scilicet, & sinistram pro cuiusque meritis efficaciter diiudicabit, atque discernet: exitus gladij ad dexteram hic erit. *Venite benedicti Patris mei*: hoc namq; dicto gladius eius ita carnes deuorabit, vt iam non sit caro & sanguis, sed sint omnes carnis corruptione exuti, indutique incorruptionem, & immortalitatem, miróque modo permanente natura, in alteram gloriam permutati: Exitus eiusdẽ gladij ad sinistram hic erit. *Discedite à me maledicti in ignem æternum.* Vtrinque sic erit efficax ille gladius, vt malos diuidat à bonis, illos mittens in supplicium æternum, hos in gloriam sempiternam, ita vt semel ab inuicem diuisi non possint vltra permisceri: & quidem rectè *gladio ancipiti*, hæc diuisio comparatur, quia vtrique tam bonis quam malis erit illud iudicium formidabile, vt vtrique videãtur gladij aciem & diuisionem perhorrescere, quemadmodum idem Rupertus eleganter obseruauit, dum Salomonis thronum de quo agitur tertio Regum 10. & 2. Paralipomenon 9. mysticè explicaret, expenderétque duos illos leones in vtraque throni parte efformatos, qui libro suo 3. in libros Regum capite. 31. *Fecit Rex Salomon thronum de ebore grandem. Quis*, inquit, *est iste thronus tam grandis, tam mirabilis, nisi altitudo maiestatis in illo die nouissimo magni, & tremendi iudicij: grandis thronus est, quia grande iudicium expectamus. Est autem thronus ex ebore, quia iudicium ex puritate constabit iustitiæ. Auro vestitur, quia nimirum aurea Diuinitatis iustitia reuelabitur, sex ille habebat gradus, quia sex sententiis iudicium perficietur. Esuriui, & non dedistis mihi manducare: sitiui & non dedistis mihi potum, hospes eram & non collegistis me. Nudus & non cooperuistis me: Infirmus & non visitastis me: In carcere & non venistis ad me: Matthæi 25. Duæ manus hinc atque inde, duo sunt tenores hinc iustitia, inde misericordiæ. Duo leones iuxta manus singulas, quia vtrobique fortis, atque formidabilis erit iudicij veritas. Etenim à sinistra omnis iniquus condemnabitur, & à dextra iustus vix saluabitur.* 1. Petr. 4. *Duodecim leunculi super sex gradus stantes, duodecim sunt Apostoli. Post hunc thronum Salomonis, id est pacifici regis Christi, & gloria, & diuitiæ sunt in domo eius tanta copia, quanta scriptura præsens significare non sufficit. Vnde subditur, non erat argentum, nec alicuius pretij putabatur in diebus Salomonis, fecitque vt tanta esset abundantia argenti in Hie-*

I.
Rupertus.
Deuteronomij. 32. 41.
Sententia generalis iudicij, gladio comparatur.
Rupertus.
3. Reg. 10.
2. Paral. 9.
Christi maiestas ad iudicium venientis.
Mat. 25. 35.
1. Pet. 4. 18.
Apostoli in extremo iudicio, leunculi.

rusalem, quanta & lapidum, quia peracto iudicio in diebus illis æternitatis nullius pretij reputabitur argentum, quia nimirum prophetiæ euacuabuntur, & linguæ cessabunt, nullus iam mittetur ad prædicandum, sed omnes perfecti erunt, in omnibus abundabit purissimum charitatis aurum. Hactenus Rupertus. Vbi vides (quod erat nostrum institutum) vtramque iudicij partem, tam quæ ad misericordiam, quàm quæ ad iustitiam pertinet, esse terribilem, atque formidabilem: & propterea per duos leones expressam, quibus Salomonis manus superponebantur, id quod etiam hoc loco per vtramque gladij aciem declaratur.

II. Illud mysterio non vacat, quod *gladius* in ore sit, non ad latus accinctus, vt consuetudo gestandi gladij postulare videbatur: & quãquam ea statim ratio succurrat, cum hic gladius mysticus sit, siue verbum Dei in vniuersum iuxta priorem expositionem, siue Christi iudicis in extremo iudicio sententia: iuxta posteriorem, significans, rectè in ore gestari, cum vtrumque ore proferatur: Tamen pro illustriori huius rei cognitione aduertendum est, Christum triplici modo gestare gladium. Primò accinctum, secundò in ore, tertio in manu. Accinctum quidem, Psalm. 44. *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime.* In ore, hoc loco. Denique in manu Psalm. 7. *Nisi conuersi fueritis gladium suum vibrabit, arcum suum tetendit & parauit illum*: Quo significatur Dei in puniendo progressus. Primum enim habet gladium accinctum, ostendendo potentiam, vt terreat, deinde gladium in ore ponit, comminando, vt deterreat. Denique cum neutrum sufficit, gladium vagina exuit, ac vibrat, vt percutiat, iuxta illud Exodi 15. *Euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea.* Et Ezechiel 5. *Gladium euaginabo post eos.* Vnde rectè dicitur *exibat*, seu vt est Græcè ἐκπορευομένη, hoc est, procedens ab ore scilicet ad manum, vt Dei in puniendo quidẽ quasi progressus indicetur. Exibat enim gladius ab ore quasi progrediens, vt inde eum manus ad vibrandum, ac percutiendum arriperet. Atque hæc sit prima ratio, cur in ore gladius apparuerit. Secunda est, rectè stellas quidem in manu, gladium autem in ore habet: quia ad benefaciendum est, quàm ad puniendum propensior, atque adeo ferè supplicia cõminatur & loquitur, beneficia autem reipsa impertitur & confert: vnde de sponsi manibus dicitur. Canticorum 5. *Manus eius tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis*, seu vt Doctores Hebræi transferunt, *manus eius orbes aurei*: & est sensus, manus eius veluti sphæræ aureæ sunt, quæ in orbem continuò per beneficentiam feruntur, suarúmque gratiarum lucem, & influxum communicant mortalibus, quemadmodũ ex orbium cælestium motu pendet rerum inferiorum conseruatio. Quod verò subditur, *plenæ hyacinthis*, idem significat: est enim hyacinthus lapis pretiosus, quare manus eius plenæ sunt hyacinthis, id est, pulcherrimis, & pretiosissimis gratiarum lapillis, quos continent, & hominibus subinde spargũt. Huic eidem expositioni concinit editio vulgata, cum ita habet, *Manus eius tornatiles*, hoc sensu: virtus Dei rerum omnium effectrix, eiusque munificentissima natura tornatilis est, propter summam in operando, & benefaciendo celeritatem (est enim tornatoria ars velocissima) tum etiam propter rectitudinem, quam in agẽdo retinet, est enim eadem ars maximè certa, circinus enim ille, cui affixa sunt ea, quæ torno elaborantur, est veluti norma eorum, quæ efficiuntur, iuxta illud Esaiæ 44. *In circino tornauit illud.* Cum è contrario ea, quæ fiunt scalpello, sæpius sint ad regulam reuocanda. Est ergo Deus in operando rectissimus, & quasi torno sua opera elaborat, iuxta illud Genes. 1. *Vidit Dominus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona*: *aureæ* verò dicuntur, quia in diuinis operibus Dei munificentia munificè resplendet, qua opum suarum thesauros liberaliter omnibus distribuit.

III. Eandem igitur ob causam stellas hic in manu habet, quas omnibus offert, gladium

Quot modis gladiũ Christus gestet.

Psalm. 44. 4.
Psalm. 7. 13.
Dei in puniẽdo progressus.

Exod. 15. 9.
Ezec. 5 12.

Christus ad benefaciendũ quàm puniẽdum propensior.
Cant. 5. 14.

Dei in operãdo & benefaciẽdo celeritas.
Esai 44. 13.

Gen. 1. 31.

dium autem, id est punitionem in ore quia fere comminationibus mortales perterrefacit, ac non ita frequenter gladium ad manum transfert, id quod non obscurè significatur Psalm. 7. cum dicitur. *Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrauit, arcum suum tetendit, & parauit illum, & in eo parauit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit.* Vbi omnia vides esse præparationes ad prælium, rémque omnē in poliendo & probando gladio, & in sagittis veneno imbuendis versari, neminem ense percuti, in neminem sagittam iaci, quæ est elegans obseruatio D. Basil. in comment. eius Psalm. *Comminatorius, inquit, sermo est, non statim minatur vulnera, plagas, mortes, sed armorum vibrationem, veluti præparationem quandam ad vltionem intentat, quemadmodum ergo qui arma abstergunt, ac poliunt, pugnæ mox ineundæ acrem affectum, & alacritatem significant, sic & sermo hic Dei motum ad vltionem ostendere volens, gladium illum vibrare dixit.*

Cōminationibus mortales perterre facit Deus. Psalm. 7. 13. D. Basil.

IIII. Tertia ratio, habet in ore gladium, ob eam causam, quam supra ex Ruperto attulimus: quia verbum Dei sententiam ferentis in die iudicij instar gladij feriet, percutiétque impios. Maiori enim, haud dubiè acerbiorique doloris sensu afficientur damnati, cum audient. *Ite maledicti in ignem æternum*, quam si acutissimo gladio medij secarentur: vnde meritò Bern. tract. de diligendo Deo, & serm. 3. in Psalm 90. illam Christi in damnatos sententiam, verbum asperum appellari existimauit eodem Psalmo, cùm dicitur, *Ipse liberauit me de laqueo venantium, & à verbo aspero.* Quarta & postrema, Ad significandam Christi Diuinitatem, quippe qui potestatem, quæ per gladium significatur, vel in ipso ore, id est verbis habeat, ea enim est Dei potestas, vt solo verbo omnia possit efficere iuxta illud Psalm. 34. *Ipse dixit & facta sunt, mandauit et creata sunt.* Quem locum expendens D. Ambr. lib. 1. Hexam. c. 9. super illud, *Fiat lux, & facta est lux. Non ideo*, inquit, *dixit vt sequeretur operatio, sed dicto absoluit negotium. Vnde pulchrè Dauidicum illud, Dixit, & facta sunt, quia dictum impleuit effectus.* Idem significauit Paulus ad Hebr. 1. cùm dixit: *Portans omnia verbo virtutis suæ.* Itaq; dicere Dei facere est: vnde eo ipso quod benedicit alicui, ei benefacit, imo eius benedictio nihil aliud est, quàm beneficentia, quemadmodum est perspicuum ex Gen. 1. cùm dicitur: *Benedixit eis*, id est piscibus, & auibus dicens, *Crescite, & multiplicamini*: & homini etiam benedixit dicens. *Crescite, & multiplicamini*: quibus locis *benedixisse*, nihil aliud fuit, quàm generandi potentiam contulisse.

Sententia reproborum acerbissima. Psalm. 32. 9. D. Ambros. Dicere Dei, facere est. Hebr. 1. 3. Genes. 1. 5. & 28.

Cur facies eius similis dicatur Soli, cùm lucet in virtute sua.

Et facies eius, sicut Sol lucet in virtute sua.

SECTIO XVI.

I. Græci est, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ, quamquam verò ὄψις non solum faciem, sed etiam oculum & aspectum significet, hic tamen pro facie ponitur, cùm iam de oculis dictum sit: Illud autem *in virtute*, seu vt est Græcè ἐν τῇ δυνάμει, hoc est, in potentia, & fortitudine, solem significat cùm maximè lucet, hoc est, cum nobis in meridie fulgentissimus apparet: itaque facies Christi dicitur similis soli, cùm lucet in virtute sua, hoc est splendidissima, & instar lucidissimi solis irradians, in quam nemo possit fixo obtutu oculorum aciem intendere, quin eximio eius splendore præstringatur. Sed iam quid *facies* hoc loco significet, explicandum. Primùm igitur Richardus

Facies Christi, diuinitas.

de S. Victore ad Diuinitatem Christi refert: ratione enim Diuinitatis facies Christi pulcherrima est, vt meritò maximæ, quæ reperiri potest, claritati comparetur, id est claritati Solis *cum lucet in virtute sua*, id est, cum circa meridiem illustri cælo fulgentissimus apparet. Secundò, Primasius splendorem hūc, manifestam Christi in carne præsentiam interpretatur, quæ Soli propter ortum, & occasum, & repetitum ortum confertur, quod videlicet Christus natus sit, & obierit, & rursus resurrexit. Tertiò, Secundum Bedam, quia in die iudicij fulgentissimus apparebit Christus Dominus, eiúsque facies Solis ipsius splendorem longè superabit.

Beda.

II. Pro cuius rei maiori intelligentia sciendum est maximam futuram esse claritatem gloriosorum corporum, iuxta illud Matth. 13. *Tunc iusti fulgebunt sicut Sol in regno Patris eorum.* Et Iudic. 5. *Qui diligunt te, sicut Sol in ortu suo splendet, ita rutilant.* Solem autem tunc multò fulgentiorem futurum, quàm nunc est perspicuum videtur ex Esai 30. *Erit lux lunæ sicut lux Solis, & lux Solis erit septempliciter sicut lux septem dierū in die qua alligauerit Dominus vulnus populi sui.* Ex quo loco euinci videtur, Solem & lunam, ac reliqua astra incrementum lucis acceptura. Glossa in locum citatum Esa. ait: *Solem & lunam propter peccatum primi hominis multum de suo lumine amisisse, in fine autem mundi eandem lucem illis esse restituendam:* atque adeò illud *septempliciter*, eum sensum efficere, vt restituenda sit Soli lux ea, qua septem illis diebus ante hominis lapsum fulgebat. Verum nō puto probabile Deū Soli ac lunæ propter peccatum hominis aliquid luminis ademisse, quia non legimus Solem, & lunam fuisse maledicta. Quare existimamus locum Esaiæ ad literam, vt verba sonant esse accipiendum, quod nimirum tūc luna tantum sit splendorem habitura, quanto nunc fulget Sol, Sol autem septuplo luminis excessu lucem lunæ superaturus: quia in re nobiscum sentit D. Hier. in hunc locū Esaiæ, & D. Thom. quem immeritò Michael de Palatio non de sua, sed aliorum sententia loqui arbitratur, vt suam posset liberius astruere: Solem videlicet & lunā fulgentiora futura non ob aliquam luminis accessionem, sed quia deficientibus vaporibus & nubibus splendidiùs rutilabunt. Ex his iam intelliges quantam claritatē corpus Christi habiturum sit, cum fulgentius longè sit, quàm futura sint reliqua gloriosa corpora, quæ tamen Solis instar fulgebunt, vt paulò ante diximus, atque adeò quanto splendore eius facies in iudicio coruscabit, vt rectè à Ioanne Soli comparetur, *cum lucet in virtute sua.*

Matt. 13. 43. Claritas corporum gloriosorum. Iudicū 5. 31. Esai. 30. 26. Glossa. Claritas Solis & Lunæ in fine mundi. D. Hierom. D. Thom. Michael de palatio. Splendor faciei Christi in iudicio, quantus.

III. Quartò, dicitur Christi facies Soli similis ad Moysis, hoc est, legis veteris discrimen: habuit enim Moyses cornutam instar bicornis lunę faciem, quemadmodum refertur Exod. 34. quæ ratio est Ioachimi Abbatis. *Non sicut quōdam*, inquit, *Moyses habere similitudinem lunæ Christi facies visa est, sed potius similitudinem luminaris maioris, vt ille esse demonstraretur*, de quo dixit Regius vates Psalm. 18. *In sole posuit tabernaculum suum.* Concinit huic expositioni Arnobius, qui de lege veteri, & noua, illud Psalm. 135. interpretatur: *Fecit duo luminaria magna, luminare maius, & luminare minus, Solem in potestatem diei, lunam, & stellas in potestatem noctis. Fecit*, inquit, *luminaria duo magna, vnum in die noui testamenti, quod sicut Sol radiat in lumine agentibus: alind in nocte Iudaica conuersantibus. In nouo enim apertè, quod legitur, sicut in die, in ipsa litera perlustratur à Christo, qui est Sol verus iustitiæ. In veteri autem sub literæ tegmine quasi in nocte positum, à Luna, id est, ab Ecclesia manifestatur: ipsa enim Luna est, quæ crescit in sanctis, decrescit in peccatoribus: lucet in tenebris ignorantiæ positis, habet & stellas in gradibus suis, aliter enim lucet in Episcopo, aliter in Presbytero, aliter in Diacono.*

Exod. 34. 30. Psal. 18. 5. Arnobius. Psalm 135. 7. Lex noua, & vetus luminare maius, & luminare minus. Luna comparatur Ecclesiæ.

IIII. Quintò. Lucet facies Christi sicut Sol comparatione Ecclesiæ, quæ luna est, & quæ

quæ à Christo tanquam à Sole lumen mutuatur. Pro cuius rei maiori expositione sciendum est Ecclesiam comparari lunæ, quemadmodũ docuit Arnobius paulò ante citatus, & D. August. epist. 119. ad Ianuarium c. 5. super illud Ecclesiast. 27. *Sapiens sicut Sol permanet: stultus autem sicut luna mutatur.* Sed multò luculentiùs idem docet in Psalm. 10. super illa verba: *Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas in pharetra, vt sagittent in obscuro* (seu vt habent Septuaginta ἐν σκοτομήνῃ, id est, in obscura luna) *rectos corde.* Vbi docet Augustinus Ecclesiam appellari lunam, quia ex parte spirituali lucet, ex parte autem carnali obscura est (sicut lunæ globus semper partim lucet, partim autem est obscurus) & aliquando spiritualis pars in bonis operibus apparet hominibus: aliquando verò in consciẽtia latet, & Deo tantummodo nota est, sicut contingit, cum oramus in corde, & quasi nihil agere videmur, dum non ad terram, sed sursum cor habere iubemur ad Dominum. Igitur *non vno modo,* inquit Augustinus, *obscura luna dici potest, nam & cum finitur menstruis cursibus, & cum eius fulgor nubilo interpolatur & cum plena deficit, dici potest obscura luna*: quare potest de persecutionibus martyrum intelligi, quod sagittare voluerint in obscura luna *rectos corde*: siue adhuc in Ecclesiæ nouitate, quia nondum terris maior effulserat, & Gentilium superstitionum tenebras vicerat, siue linguis blasphemorum, & nomẽ Christianorum male diffamantium quasi nebulis obtegeretur, videri perspicua luna non poterat: siue ipsorum Martyrum cædibus, & tanta effusione sanguinis tanquam illo defectu & obscuratione, qua cruentam faciem luna videtur ostendere à nomine Christiano deterrebãtur infirmi. Illud etiam Abacuch 3 quod iuxta Septuaginta habet. *Eleuatus est sol, & luna stetit in ordine suo.* Sic de Ascensione Domini interpretatur Augustinus libro 18 de Ciuitate cap. 32. *Ascendit Christus in cælum, & ordinata est Ecclesia sub rege suo.* Eandem lunæ similitudinem persequitur D. Gregorius libro 17. Moralium cap. 10 vbi locum Abacuch citatum, eodem modo cum Augustino intelligit super illa verba Iob 25. *Ecce luna non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius: Quia,* inquit, *nec sancta Ecclesia virtute propria tot miraculis emicat, nisi hanc præuenientis gratiæ dona perfundant, nec singulorum bene viuentium mentes à peccatorum maculis mundæ sunt, si remota pietate iudicentur.* Ad Ecclesiam etiam refert illud Psalm. 8. *Quoniam videbo cælos tuos opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu fundasti* Homilia 13. super Ezechielem. *Solem,* inquit, *nominare voluit, quia videlicet ipsi æterno Soli loquebatur, de quo scriptum est,* Malachiæ 4. *Vobis autem qui timetis Dominum, orietur Sol iustitiæ,* de quo reprobi in fine dicturi sunt: *Sol iustitiæ non ortus est nobis.* Sapientiæ 5. Hic enim sol non solum solem, lunam, & stellas corporaliter, sed etiam lunam Ecclesiam, & stellas, homines sanctos spiritualiter fecit. Denique D. Hieronymus in cap. 66. Esaiæ affert pro Ecclesia illud Canticorum 6. *Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora, pulchra vt luna, electa vt Sol?* Additque lunam Ecclesiam appellari, quia pace, & persecutionibus crescit, atque decrescit, & oppressa tentationum tenebris, rursus pristinum lumen assumit, habétque splendorem à Sole iustitiæ. Cum igitur Ecclesia luna sit: rectè Christus Soli comparatur, qui eam illuminat, implet, perficit, & pulchram speciosámque reddit.

Ecclesia lumen mutuatur à Christo. *Arnobius.* *D. August.* *Ecclesiastic. 27.12.* *Psalm. 10.2.* *Septuagint.* *Ecclesia partim lucida, partim obscura ex August.* *Abacuch. 3.* *August.* *D. Greg.* *Iob. 25. 5.* *Psalm. 8. 4.* *Malach. 4.2.* *Sapien 5.6.* *D. Hieron.* *Cant 6. 9.* *Et persecutionibus, & pace crescit Ecclesia.*

V. Sexto. Faciem Christi, eius iracundiam, & indignationem possumus accipere, iuxta illud Genes. 4. *Egressus est Cain à facie Domini.* Cùm enim Christus hac visione se Ecclesiæ gubernatorem demonstret, par erat, vt ad bonos commonendos, ne incidentium calamitatum, quæ hoc opere prædicantur, magnitudine, animo conciderent, arbitrantes non posse se tantam Dei iram & indignationem sustinere faciem suam, hoc est, iram suã instar solis pulchram & amabilem, atque *Gen. 4. 16.*

Irasci sine amoris argumento nescit Deus. amoris plenissimā esse declararet. Hæc igitur eius facies est sicut sol lucens in virtute sua, quia etiā ipsa Dei ira, & indignatio, amore splendet, quippe qui irasci nō nouit, quin vel in ipsa indignatione argumenta amoris exhibeat, quemadmodum testatur Abacuch cap. 3. dicens. *Cum iratus fueris misericordiæ recordaberis.* Et Psal. 76. Regius vates: *Nunquid obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas?* In quem locum Theodoretus obseruat verbum illud, *Continebit*, hoc sensu. *Non claudet misericordiæ fontes, quodam veluti pariete iræ*: vsque adeò autem suam iram Deus misericordia temperat, vt si vnum infert supplicium, duplicem conferat misericordiam: quemadmodum eleganter expendit D. Ambrosius oratione de obitu Theodosij, in locum illum Psalmi 114. *Misericors Dominus & iustus, & Deus noster miseretur. Bis*, inquit, *misericordiam posuit, semel iustitiam, in medio iustitia est gemino septo inclusa misericordiæ, superabundabant enim peccata, superabundet ergo misericordia, apud Dominum omnium virtutum abundantia est.* Postremò, *facies* iudicium significat Diuinum, iuxta illud Hester 1. *Egrediatur edictum à facie tua*, id est, à iudicio tuo. Est ergo facies eius sicut Sol, quia Christus nūquam sine amore iudicat: cum enim nostra merita remunerat vltra condignum præmia largitur: quemadmodum significauit Apostolus ad Romanos. 8. cùm dixit: *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*; & è contrario, cum in crimina nostra animaduertit, citra condignum punit, iuxta illud Psalmi 102. *Non secundum peccata nostra fecit nobis: neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis.*

Abac. 3. 2.
Psal. 76. 10.
Theodoret.
D. Ambros.
Psalm. 114. 5.
Hester. 1. 9.
Iudicat cum amore Christus.
Ad Rom. 8. 18.
Psa. 102. 10.

Cur Ioannes cecidit ad pedes eius, tanquam mortuus.

Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius, tanquam mortuus.

SECTIO XVII.

I. NON sustinuit Ioannes tantam eius, qui sibi apparuit, maiestatem, sed ita perterritus est, atque cohorruit, vt ad eius pedes penè exanimatus ceciderit, idem accidit Ezechieli, cum admirabilem illam quatuor quadriformium animalium visionem conspexit, vt ipsemet testatur cap. 2. *Hæc*, inquit, *visio similitudinis gloriæ domini, & cecidi in faciem meam*: quod etiam Danieli contigit, cum ei vir ille vestitus lineis, feréque huic, quem Ioannes vidit, similis apparuit, vt habes apud eundem Danielem cap. 10. *Ego*, inquit, *relictus solus vidi visionem grandem hanc, & non remansit in me fortitudo, sed & species mea immutata est in me, & emarcui, nec habui quicquam virium, & audiui vocem sermonum eius, & audiens iacebam consternatus super faciem meam. & vultus meus hærebat terræ*: quā in Daniele, aliisque Prophetis mentis consternationem D. Chrysostomus homil. 3. de incomprehensibili Dei natura, hac similitudine declarat. *Quemadmodum*, inquit, *vbi auriga perterritus habenas amisit, equi præcipites feruntur, & currus distractus labefactatur, sic prorsus euenire animo solitum est, quoties magno stupore occupatur: quippe qui pauidus suo deest officio, ac veluti quasdam habenas suas actiones amittit, mēbráque ereptis sensibus deserit, quæ protinus frigent & corruunt.* Nimirum diuinæ maiestatis splendorem & magnitudinem mortalium corda non sustinent: quod mirum videri non debet, cùm vel ipsi seraphici spiritus in diuinæ maiestatis præsentia, præ quodam veluti stupore, in contemplatione, admiratione-

Ezech 2. 1.
Daniel. 10. 8
D. Chrysost.
Splendorem diuinæ maiestatis mortalium corda non sustinent.
Esai. 6.

que

que tam eximiæ magnitudinis defixi facies suas pennis legantur obtegere. Esaiæ 6. quemadmodu ex 70. interpretibus intellexit diuus Chrysostomus loco citato & homilia secunda de verbis Esaiæ, licet enim editio vulgata, quæ verior est,& omnino sequenda, ipsius Dei in throno considentis faciem ac pedes à Seraphim velari doceat, cum ita habet: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & ea quæ sub ipso erant replebant templum: Seraphim stabant super illud, sex alæ, vni & sex alæ alteri: duabus velabant faciem eius, & duabus velabant pedes eius*: tamen D. Chrysostomus, quod à Septuaginta absolutè dicitur καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, id est, & duabus velabant faciem, & duabus velabant pedes, ad facies, pedesque Seraphim retulit: Tum verò homilia 2. de verbis Esaiæ ait, *Seraphim auertunt facies, alasq; vice murorum obijciunt, non ferentes radios illinc proficiscentes.* Et homilia 3. de incomprehensibili Dei natura: *Dic quæso*, inquit, *quamobrem alas prætendunt, & suas operiunt facies? quid aliud dixeris causæ, quam splēdorem è solio illo procursantem, & fulgur prosiliens ferre non posse?* Germana igitur & literalis ratio, cur Ioannes penè exanimatus, & instar mortui concidit, ea est, quoniam eximium viri illius splendorem, maiestatémque ferre nō potuit. Reliquæ omnes rationes, quæ à Doctoribus hunc in locum afferuntur, ferè mysticæ censendæ sunt: veluti cum Richardus de S. Victore id humilitati Ioannis ascribit, qui videlicet in præsentia diuinæ magnitudinis, suam magis exiguitatem, vilitatémque intellexit. *Mens humana*, inquit, *quanto perfectius inuisibilia bona cognoscit, tanto amplius ipsa sibi vilescit: & quanto sublimius creatoris potentiam contemplatur, tanto magis apud semetipsum humiliatur.*

D. Chrysost.

Facies suas cur velarent Seraphim.

II. Nec verò corruit omnino mortuus, sed *tanquam mortuus*, quia ex discretione mens humana in contemplatione conditoris, ita se gerere debet, vt dum admirāda conspicit, se quidem de imperfectione sua per timorem humiliet, non per desperationem præcipitet, & sic humiliationis reuerentiam exhibeat, vt confidentiam de salute non amittat. Eandem rationem tradit etiam Beda, Ioachimus, & alij, eam verò Ioachimus sic breuiter proponit, *Qui priusquam ista conspiceret, stare se in iustitiæ culmine, quasi Christi discipulus, & dilectus præ cæteris, præsumebat, vbi diuinæ claritatis luce perfusus est, quicquid sibi de ipso complacuerat, despexit, vnde & quasi mortuus ad pedes Domini cecidisse dicitur, quia nunquam melius tenebras suas mens humana diiudicat, quàm cum diuinæ sapientiæ lucem, & summæ iustitiæ veritatem agnoscit. Idcirco beatus Iob, qui contra iudicem Deum tam multa ex persona tentatorum obiecerat, audita voce Domini obmutescit, & ait, Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te, idcirco ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla, & cinere*, Iob. 42. id est, multa de tua magnitudine & gloria, fama, & auditione perceperam, sed nunc cum te præsentem video, multo magis sum commotus, & ad conspectum tuum omnia peccata mea etiam leuissima tanquam atomos ad radios Solis intueor, méque fœdissimum esse intelligo. Sic enim hunc locum interpretatur D. Gregorius lib. 35. Moralium c. 2. *Quanto*, inquit, *quisque se minus videt, tantò sibi minùs displicet, & quantò maioris gratiæ lumen percipit, tantò amplius reprehensibilem se esse cognoscit. In fauilla* autem *& cinere*, pœnitentiam agere est contēplata summa essentia, nihil aliud, quàm fauillam se, cinerémque esse cognoscere. Hoc etiā sensu explicari potest illud Canticorū 1. *Nolite me cōsiderare, quod fusca sim quia decolorauit me Sol*, id est, cū me Soli obiicio, hoc est, cū diuinę pulchritudini me comparo, fusca omnino, expersq; omnis pulchritudinis & coloris mihi videor: nunquam Petrus Apostolus se ita peccatorem agnouit, quàm cum ad illum Christus accessit. Vndè de sua fœditate erubescens dixit, *Exi à me, quia*

Humilitas contēplantis.

Beda, Ioachimus.

Eò magis nostram fœditatem intelligimus, quo plus de diuina pulchritudine cognoscimus.

Iob. 42. 5.

D. Greg.

Cant. 1. 6.

Lucæ 5. 8. *homo peccator sum Domine.* Lucæ 5. Eadem de causa existimari potest Seraphim il-
Esai. 6. la, de quibus loquitur Esaias c. 6. ante thronum Dei suas facies, ac pedes velasse,
D. Chrysost. iuxta commemoratam D. Chrysostomi expositionem, erubescentia nimirum de sua fœditate collata cum diuina pulchritudine. Idem quoque in locum ex Ezechiele citatum expedit D. Gregorius, D. Greg. *Mox, inquit, vt gloria Domini similitudinem vidit, in faciem suam cecidit, quia cum aliquid de Deo conspicimus, in faciem nostram cadimus, quoniam, ex multis erubescimus, quæ nos reminiscimur perpetrasse, ibi enim cadit homo, vbi confunditur.*

III. Ad mysterium quoque pertinet, quod ait Ambrosius Ansbertus, Ioannem
Amb. Ansb. totius Ecclesiæ nomine ad pedes Christi cadere, id est, vestigiis Christi insistere, eiusque exempla imitari, *Ioannes.* inquit, *hoc loco generalem membrorum formam assumit, quid autem hoc loco sunt pedes Angeli, nisi indicia passionis eius, signa itine-*
1. Pet. 2. 22. *ris, imitationis exempla, iuxta illud.* 1. Petri 2. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius:* Ioannem ergo ad pedes Angeli cadere tanquam mortuum, est Ecclesiam mundo, & vitiis mortuam, Christi vestigia imitari. Rectè autem dicitur, *tanquam mortuus,* nō *mortuus,* quia etsi electi, vt Redemptoris sui passiones possint imitari, mundo, & vitiis moriuntur, Deo tamen (Christi vestigia imitatur Ecclesia.)
Galat. 2. 21. spiritualiter viuere comprobantur. Vndè Paulus ad Galatas 2. *Viuo, inquit, ego, iam*
Rom. 12. 1. *non ego, viuit verò in me Christus.* Et ad Romanos 12. *Obsecro vos per misericordiam*
Colos. 3. 3. *Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem.* Et ad Colossenses 3. *Mortui*
Iob 13. 27. *estis, & vita vestra. abscondita est cum Christo in Deo.* Congruit hæc expositio illi acceptioni pedū, cùm pro operibus sumuntur iuxta illud Iob 13. *Obseruasti omnes semitas meas, & vestigia pedum meorum considerasti. Vestigia,* inquit in eo loco D.
D. Gregor. Gregorius, *Deus pedum considerat, quia intentiones nostrorum operum quam rectè ponantur examinat, ne ad hoc quod bonum agitur, non recto desiderio agatur. Pes in corpore est, vestigium in via, & plerunque dum quædam praua agimus, intuentibus hoc fratribus exemplum malum præbemus, & quasi inflexo extra viam pede sequentibus* (Pes aliquando pro opere & affectu.)
Thren. 1. 9. *vestigia distorta relinquimus.* Eundem sensum habet locus ille Threnorum 1. *Sordes eius in pedibus eius,* id est, in operibus, & affectibus. Quod igitur attinet ad virtutum exempla, quæ Christus nobis præcipuè in passione præbuit, non potuerunt
Cant. 5. 15. ea elegantiùs describi, quàm describantur ab sponsa, Cant. 5. illis verbis. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas,* vbi per *bases aureas* pedes aurei intelliguntur, qui sunt crurum veluti bases, verè enim aurea fuerunt omnia Christi opera, id est insigni charitate fulgentia. Quare rectè Ioannes ad huiusmodi pedes cecidit, quia ad horum pedū imitationem aspirare quisque debet, quæ quidem ignorare nullo modo potest, quoniam ea sanguinea, seu sanguine impressa reperiet: vndè ferculi illius Salomonis ascēsus purpureus describitur, (Opera Christi, aurea propter charitatem.)
Cant. 3. 10. Canticorum 3. *Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum.* Quo loco per *ascensum purpureum* passio Christi intelligitur, quia nimirum omnia opera, per quæ Christus ad gloriam sui corporis, & nominis celebritatem tanquam ad ferculum ascendit, pedum suorum sanguine purpurauit. (Ascēsus purpureus, Christi passio.)

Exponitur illa sententia: *Habeo claues mortis, & inferni,* & primum nonnullæ expositiones commemorantur.

SECTIO. XVIII.

I. IOANNEM visionis maiestate perterritum Christus posita super eum dextera animauit, in cóque vniuersos fideles ad spem Diuinæ prote-
ctionis

ctionis per dexteram significatæ, in medio omnium Ecclesiæ persecutionum, quæ toto hoc opere continentur, erexit. Id quod præstitit commemorata suæ potentiæ magnitudine, subiungens; *Noli timere, ego sum primus, & nouissimus, & viuus, & fui mortuus, & ecce sum viuens in sæculo sæculorum: & habeo claues mortis, & inferni.* Ex quibus sola postrema sententia expositionem desiderat, reliqua enim ex iis, quæ in superioribus diximus, sunt perspicua. *Protectio Diuina significatur per dexteram.*

Primò igitur Rupertus sic interpretatur. *Potestatem habeo dimittendi peccata, peccata verò dimittendo, mortem in me credentibus claudo, infernum obstruo, siue mortis & inferni, id est duplicis mortis, videlicet animæ & corporis. Mortis namque nomine dissolutio corporis, inferni autem, mors animæ, quæ æterna est, significatur: cuius vtriusque mortis claues, id est potestatem ipse habet iuxta illud.* 1. Regum 2. *Dominus mortificat, & viuificat, deducit ad inferos, & reducit.* Secundò Richard. de S. Vict. *Ipse,* inquit, *claues mortis & inferni habet, quia per potestatem suam portas mortis, & inferni in fine aperiet; ibique Diabolum, & sectatores eius sine fine cruciandos includet. Talem ergo differentiam inter mortem, & infernum possumus accipere, vt per mortem intelligamus tormentum reprobis præparatum. per infernum autem, locum tormento destinatum.* Tertio Ioachimus, per claues mortis, & inferni intelligit iura antiqui hostis, quæ habuit in genus humanum, iam inde à mundi principio reddens per seductionem Adæ hominem morti obnoxium, & inferni suppliciis, quæ iura Christus illi per passionem eripuit. *Rupertus. 1. Reg. 2. 6. Richard. de S. Victore. Ioachimus.*

II. Quartò Primasius, & Ambrosius Ansbertus nomine *mortis* Diabolum intelligunt; nomine autem *inferni* eos, qui Diabolo adhærent iuxta illud Apocalypsis 6. *Ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum.* Et capite 20. *Mors & infernus missi sunt in stagnum ignis ardentis.* Deinde *claues* potestatem Diuini iudicij interpretantur. Istis enim clauibus ad probandam, atque exercendam Ecclesiam, occulta omnipotentis Dei ordinatione reseratur antiquus aduersarius cum suis in persecutione, & iisdem recluditur, cum satis fuisse respexerit ille, qui aperit. Etenim his clauibus laxatus fuerat, cum Petrum seruili timore negare compulit Redemptorem, & rursum reclusus est cum negatione amarissimè flentem quodammodo de faucibus amisit: his clauibus quotidie reseratur, cum electos tentationibus fatigare permittitur, eisdemque restringitur, cum non super modum, sed ad mensuram ipsas tentationes exaggerare finitur, iuxta illud 1. ad Corinthios 10. *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere.* Quintò Pannonius ait Christum habere potestatem supra mortem, quia mors eum detinere non potuit: Supra infernum autem, quia destructis claustris eius, ac repagulis captiuos inde traxit: tum addit habere etiam *claues morti, & inferni,* quia potestatem habet nostræ mortis, & nostræ resurrectionis. *Primasius. Amb. Ansb. Apoc. 6. 8. Cap. 20. 14. Clauis, pro potestate. Ad Cor. 10. 13. Pannonius. Mors Christū detinere non potuit.*

Explicatur magis quid sit Christum habere claues mortis, & inferni.

SECTIO XIX.

I. Verum pro maiori huius rei expositione supponimus *claues* hoc loco de omnium interpretum sententia, significare potestatem. Deinde dicimus mortem sumi, primo pro dissolutione animæ & corporis, vt est perspicuum. Deinde pro peccato, quemadmodum docet Philo libro de profugis, expendens *Mors pro dissolutione animæ & corporis. Philo.*

illud, Quod lex iubet, *vt homicida voluntarius morte moriatur*, & similes alias locutiones, quæ habentur in sacris literis. *Cur*, inquit, *non modo mori pronuntiat, sed morte mori? quia videlicet mali etiamsi ad extremum pertingant seniam, mortui sunt, quod virtuti non viuant: Probi verò etiamsi seiungantur à corpore, in æternum viuunt. Quod enim peccatum mors sit, probari potest ex illo* Ecclesiastici 15. *Ecce posui coram te vitam, & mortem, bonum, & malum.* *Eodémque sensu dicitur* Psalmo 113. *Non mortui laudabunt te Domine. Caini impudentis fratricidæ mors nunquam in lege inuenitur, imo extat de illo hoc oraculum* Genesis 4. *Apposuit Dominus Deus in Cain signum, ne quis eum inuentum interimeret, cur ita? opinor, quia impietas malum est infinitum, quod semel accensum nunquam extingui potest, in quam quadrat illud Poëticum. Immortale malum nulla delebile morte.* Hæc Philo. De eadem peccati morte est sermo. Ezechielis 18. *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur*, quanquam etiam de æterna damnatione intelligitur. Idem testatur D. Gregorius lib. 4. Moralium cap. 17. super illa verba capitis tertij *Obscurent eum tenebræ, & vmbra mortis.* Vbi docet eiusmodi mortem peccatum esse, vt præ illo mors corporalis, non mors, sed vmbra mortis appelletur. *Vmbra*, inquit, *mortis mors carnis accipitur, quia sicut vera mors est, qua anima separatur à Deo; ita vmbra mortis est qua caro separatur ab anima. Vnde rectè voce martyrum per Prophetam dicitur* Psal. 43. *Humiliasti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos vmbra mortis. Quos enim constat non spiritu, sed sola carne mori, nequaquam se vera morte, sed vmbra mortis dicunt operiri.*

Ecclesiastici 15. 17. *Psal. 113. 17.* *Genes. 4. 15.* *Impietas perenne malū* *Ezec. 18. 20.* *D. Gregor.* *Solum peccatum, vera mors.* *Psal. 43. 20.*

II. Tertiò. Sumitur mors pro ipso Diabolo, vt auctor est idem Gregorius, loco paulo ante citato. *Vmbra*, inquit, *mortis etiam imitatio antiqui hostis accipitur. Ipse enim quia mortem intulit, mors vocatur Ioanne attestante, qui ait* Apocalypsis 6. *Nomen illi mors. Per vmbram igitur mortis eius imitatio designatur, quia sicut vmbra iuxta qualitatem corporis ducitur, ita actiones iniquorum de specie imitationis eius exprimuntur.* Sic etiam nonnulli interpretantur illud Esaiæ 28. *Percussimus fœdus cum morte*, id est cum Dæmone. Quarto. Sumitur pro morte sempiterna Psalm. 48. *Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos* Atque hæc est illa mors, quæ appellatur mors secunda, nimirum comparatione mortis corporis iuxta illud Apocalypsis 2 *Qui vicerit non lædetur à morte secunda.* Et Apocalypsis 20. *Beatus qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatē.* Quinto, & postremo sumitur pro ea morte, qua quis peccato & vitiis moritur, de qua loquitur Paulus ad Romanos 6. *Consepulti sumus per baptismum cum illo in morte.* Et ad Coloss. 3. *Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* De his mortis generibus legendus est D. Ambrosius libro de bono mortis cap. 2. & Diuus Augustinus lib. 13. de Ciuitate Dei cap. 8. & 2;. & libro 3 de peccatorum meritis, & remissione cap. 11. Habet igitur Christus *claues mortis*. Primò, quia vitam potest & dare, & eripere. Secundo, quia potest à peccato liberare. Tertio, quia Dæmoni ad tentandum habenas laxat, & contrahit. Quarto, quia potest supplicio sempiterno addicere. Denique quia potest vitam gratiæ conferre, mortem peccatis inferendo. Potissimum tamen videtur sumi hoc loco mors pro morte corporali, vt ita fidelibus Christus metum mortis in Ecclesiæ persecutionibus eripiat, quippe qui norint vitæ omnis spatium mortísque tempus ab ipso esse omnibus mortalibus præscriptum, præcipuè verò fidelibus, ac iustis, quorum peculiarem curam habet.

Mors, pro Diabolo. *Esai. 28. 15.* *Psal. 48. 15* *Item pro æterna damnatione.* *Apocalyp. 2. 11.* *Apoc. 20. 6.* *Item pro morte vitiorum.* *Rom. 6. 3.* *Coloss. 3. 3.* *D. Ambros.* *D. August.* *Claues mortis cur Christus dicatur habere* *Mors hic pro corporali.*

III. Quod verò attinet ad infernum, etiam eius habet claues iuxta omnes inferni acceptiones. Primò enim sumitur infernus pro sepulchro Psalm. 113. *Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendunt in infernum*: id est mortui, & qui in sepulchris conduntur, laudes tuas non canent: quibus viuentes ad te colendum exciten-

Inferni variæ acceptiones *Psal. 113. 1.* *Prima, pro sepulchro.*

excitentur. Vnde statim subijcit: *Sed nos, qui viuimus, benedicimus Domino.* Huc etiam spectat illud Iob 21. *Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad infernum descendunt*: vbi inter impiorum fœlicitates ea numeratur, quod citò moriantur, nec longa ægritudine discrucientur, ac tabescant: putabant enim veteres pertinere ad fœlicitatem non longo morbo tabescere, sed statim mori, id quod etiam est perspicuum ex Thren. 4. vbi dicitur, maiorem fuisse pœnam iniquitatis Hierusalem subuersione Sodomorum, cuius rei statim redditur ratio illis verbis: *Quæ subuersa est in momento* Audi Prophetam. *Maior effecta est iniquitas populi mei*, (id est, pœna iniquitatis) *peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento*: quia videlicet Hierusalem multo tempore passa est obsidionem, captiuitatémque. Idem confirmari potest ex Psal. 72. vbi de reprobis dicitur. *Non est respectus morti eorum, & firmamentum in plaga eorum*, seu vt transtulit Sanctes Pagninus ex Hebræo: *Quia non sunt ligamenta in morte eorum, & sana est fortitudo eorum*, id est, non longa infirmitate detinentur, sed moriuntur quasi sani, & potentes viribus: quòd autem hoc fœlicitatis loco numeretur, exploratum est ex iis, quæ sequuntur: *In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur.* Secundò sumitur pro limbo Patrum, Psal. 15. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Quem locum de Christo interpretatus est D. Petrus Act. 2 Qui ad limbum Patrum secundum animam descendit Et Gen. 42. *Deducetis canos meos cum dolore ad inferos.* Hoc etiam sensu D. Gregorius lib. 12. Moralium ca. 7. intelligit illud Iob 14. *Quis mihi tribuat, vt in inferno protegas me.* Tertiò sumitur pro loco damnatorum. Esai. 14. *Verumtamen ad infernum detraheris in profundum laeus.* Et Cantic. 8. *Fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio: æmulatio*, id est, zelotypia, quæ riualem in rei amatæ possessione non sustinet, similis est inferno. Sicut enim ignis ille tartareus, quem semel corripit, perpetuò torquet, ita zelotypiæ furor, vbi alicuius animum occupauerit, nunquam extinguitur, aut remittitur: sic ferè Glossa hunc locum intelligit: *Dura*, inquit, *sicut infernus æmulatio: quia Dei amor nullis hostium tentamentis, à nostræ salutis cura reuocari potuit, sicut infernus nullis miserorum cruciatibus mitigatur: nec à seueritate sua sententiæ mutatur: quanto austerior comparatio, eo acrior Zelantis eos Domini commèdatur affectus.* Quartò, & vltimò, vsurpatur pro ipso Dæmone, vt auctor est Beda in Commentariis super Prouerbia, vbi docet illo sensu intelligi à plerisque illud capitis trigesimi: *Tria sunt insatiabilia, & quartum nunquam dicit, sufficit, Infernus, Os vului, terra quæ nunquam satiatur aqua, ignis verò nunquam dicit sufficit. Quidam*, inquit, *infernum interpretantur Diabolum, qui insatiabilis sit de seductione humana.* Illud etiam Iob 26. *Nudus est infernus coram illo, & nullum est operimentum perditioni.* Diuus Gregorius de diabolo accipit lib. 17. Moralium cap. 12. *Inferni*, inquit, *& perditionis nomine Diabolum, omnésque damnationis eius socios designauit.* Igitur iuxta has omnes acceptiones dicitur Christus habere claues inferni. Primò, quia potest vitam dare, & eripere. Secundò, quia antiquos Patres ex limbo educit. Tertiò, quia potest æternis suppliciis homines addicere. Postremò, quia potestatem dæmonis pro sua libertate laxat, & contrahit, quemadmodum supra docuimus.

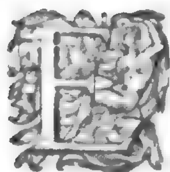
Iob 21. 13.
Citò mori fœlicitatis genus.
Threnor. 4. 3.
Psalm. 72. 4.
Psalm. 15. 10.
Secunda, pro limbo.
Actor. 2.
Gen. 42 38.
D. Gregor.
Iob 14. 13.
Tertia, pro damnatorũ loco
Esai 14 15.
Cant. 8. 6.
Quarta, pro ipso Dæmone
Beda.
Prouerb. 30. 16.
Iob 26. 6.
D. Gregor.
Claues inferni cur Christus dicatur habere.

ARGVMENTVM.

Similis ille filio hominis præcepit superiori capite Ioanni, vt ostensa sibi mysteria literarum monumentis consecraret, imprimísque, vt ad septem minoris Asiæ Episcopos, quibus præsidebat, eorúmque nomine ad vniuersos Ecclesiæ prælatos diligenter scriberet, quæ ipse dictaret ad Ecclesiarum administrationem pertinentia: id quod præstat duobus capitibus sequentibus, quibus præter eam, quam hactenus explicauimus, visionem, prima huius operis pars continetur. Nam hoc 2. cap. ad quatuor Episcopos, in 3. ad tres reliquos dantur literæ, quibus sui officii commonentur. Ad Ephesinum autem Episcopum primò scribitur, quoniam is reliquos dignitate anteibat: quia nimirum Ephesus metropolis erat omnium minoris Asiæ Ecclesiarum, & alterum Asiæ lumen, vt appellat Plinius, clarissima templo illo Dianæ celeberrimo, quod inter septem orbis miracula connumerari meruit, quippe quod ducentis viginti annis à tota Asia exædificatum, longitudinem habuit quadringentorum viginti quinque pedum, latitudinem ducentorum viginti, centum viginti septem columnis exornatum, sexaginta pedum altitudine, quarum singulæ de singulis Regibus gloriabantur conditoribus, qua de re legendus est Plin. lib. 36. c. 14. propter quam vrbis celebritatem moratus est in ea Paulus per triennium, vt refertur Actor. 20. Ioannésque Apostolus sui in Asia Patriarchatus sedem fixit. Non desunt, qui affirment Ioannem primum fuisse Ephesinæ Ecclesiæ Episcopũ, cui Timotheus successerit, vero similius videtur quod ait Eusebius Cæsariensis. lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ, cap. 4. primum Ephesi Episcopum fuisse Timotheum, quem Paulum in Episcopum consecrasse perspicuum est ex 2. ad Timotheum 1. Ephesíque reliquisse ex 1. ad Timotheum 1. Quis autem fuerit hic Episcopus, ad quem modò Ioannes scribit, incertum est, quamuis non sine probabilitatis specie Lyranus in commentariis huius capitis eum dicat de communi interpretum sententia fuisse eundem Timotheum, cum cuius testata fide ac probitate non multum pugnant ea, de quibus Christus cum Ephesi Angelo expostulat, vt suo loco dicemus. Denique literæ laudem, increpationem, & comminationem continent.

Ephesus metropolis Ecclesiarum Asiæ. *Diana templum ducentis viginti annis ædificatum.* *Plinius.* *Euseb. Cæs.* *Lyranus.*

CAPVT SECVNDVM.

ET Angelo Ephesi Ecclesiæ scribe: Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum: Scio opera tua, & laborem, & patientiam tuam: & quia non potes sustinere malos, & tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt, & inuenisti eos mendaces: & patientiam habes, & sustinuisti propter nomen meum, & non defecisti. Sed habeo aduersum te pauca, quod

quod charitatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac: sin autem, veniam tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris. Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaïtarum, quæ & ego odi. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesijs, Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei mei. Et Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit primus & nouissimus, qui fuit mortuus & viuit: Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuã, sed diues es: & blasphemaris ab his, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed sunt Synagoga satanæ. Nihil horum timeas quæ passus es. Ecce missurus est diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt tentemini, & habebitis tribulationem diebus decem. Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesijs: Qui vicerit, non lædetur à morte secunda. Et Angelo Pergami Ecclesiæ scribe: Hæc dicit qui habet rhomphæam vtraque parte acutam. Scio vbi habitas, vbi sedes est satanæ, & tenes nomen meum. Et non negasti fidem meam. Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, vbi satanas habitat. Sed habeo aduersus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinã Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filijs Israel, edere, & fornicari: ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum. Similiter pœnitentiam age: si quò minùs, veniam tibi citò, & pugnabo cum illis in gladio oris mei. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesijs, Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum: & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit. Et Angelo Thyatiræ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco: Noui opera tua, & fidem, & charitatem tuam, & ministerium, & patientiam tuam, & opera tua nouissima plura prioribus. Sed habeo aduersus te pauca: quia permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit Prophetam, docere, & seducere seruos meos, fornicari, & manducare de idolothytis. Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret, & non vult pœnitere à fornicatione sua. Ecce ego mitto eam in lectum, & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, nisi pœnitentiam ab operibus suis egerint: & filios eius interficiam in morte, & scient omnes Ecclesiæ, quia ego sum scrutans renes & corda: & dabo vnicuique vestrum secundum opera sua. Vobis autem dico, & cæteris, qui Thyatiræ estis: Quicunque non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt altitudines satanæ, quemadmodum dicunt, non mittam super vos aliud pondus: tamen id quod habetis, tenete donec veniam. Et qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & re-

get eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur, sicut & ego accepi à Patre meo: & dabo illi stellam matutinam. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesijs.

COMMENTARIVM
PRIMVM EXEGETICVM.

DE ANGELO EPHESI.

Cur Episcopi Angeli appellentur?

SECTIO PRIMA.

Dion. Areopag. Præstent scientia Episcopi, & Sacerdotes Malach. 2. 7

Exod. 28. 30

In rationali doctrina & veritas cur ponerentur.

I. VONIAM omnium Ecclesiarum Episcopi ad quos de mandato Christi scribit Ioannes, Angeli in his literis appellantur, eius appellationis nobis in vniuersum ratio reddenda est. Prima igitur ratio depromitur ex scientia, qua præstare debent: quemadmodum docet Dionys. Areopag. lib. de cælesti Hierarch. cap. 12. quã rationem complexus est Malach. cap 2. cùm dicit: *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est.* Quem locum sic interpretatur D. Hieronymus: *Angelus, id est nuntius, Sacerdos Dei verissimè dicitur, quia Dei, & hominum sequester est, eiúsque ad populum nunciat voluntatem, & idcirco in sacerdotis pectore rationale est, & in rationali doctrina, & veritas ponitur: vt discamus sacerdotem doctum esse debere, & præconem Dominicæ veritatis.* Quibus verbis alludit Hieronymus ad locum illum Exod 28. *Pones in rationali iudicij doctrinam & veritatem, quæ erunt in pectore Aaron quando ingredietur coram Domino.* Doctrina ponitur propter scientiam, veritas propter syncenitatem, vt nihil affingat, sed omnia sic tradat, vt à Deo accepit. Pro doctrina est Hebraicè, אורים Vrim, id est, illuminationes, quia magna sit oportet doctrina prælati, quæ omnes possit illuminare. Pro veritate est תמים tumim, id est, perfectiones, quia magna debet esse in prælato perfectio, & integritas tum vitæ, tum etiam doctrinæ.

Prælatorum munus.

Esai 33. 7.

1. ad Timot. 3. 16.

D. Gregor. Iob 41. 16.

II. Secunda ratio est. Quia eorum est pacem inter Deum, & homines constituere, & Dei voluntatem hominibus patefacere: quemadmodum dixit Hieronym. loco citato Vnde est illud Esaiæ 33. *Angeli pacis amarè flebunt.* Quo etiam sensu dictum est 1. ad Timoth. 3. *Magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum gentibus*: vbi de communi ferè expositione, Angelorum nomine Prælati, & prædicatores intelliguntur, quia Euangelij pacem nunciant. Vtrumque enim locum paulò ante citatum, de prælatis, & prædicatoribus intelligit D. Gregorius præter alios, lib. 34. Moral. cap. 7. quemadmodum & sequentem, qui habetur Iob 41. *Cum subleuatus fuerit*, id est diabolus, *timebunt Angeli, & territi turbabuntur. Extrema hic*, inquit Gregorius, *Leuiathan damnatio designatur, quæ de hoc mundo per iram iudicij tollitur, qui nunc miræ mansuetudinis longanimitate toleratur, tanto autem pondere terroris excutitur, vt sanctorum etiam prædicatorum fortitudo turbetur.*

Tertia

Tertia ratio. Propter castitatem, quæ in Prælatis, & in omnibus sacerdotibus requiritur: quo sensu intelligendum est illud 1. ad Corinth. 11. *Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago, & gloria Dei est, mulier autem gloria viri est: ideo debet mulier velamen habere super caput suum propter Angelos.* Vbi per *Angelos* quidam, Angelos custodes, qui præsunt hominibus, intelligunt. Ita Tertullianus libro de velandis virginibus, Theodoretus, Chrysostomus, Beda in eum locum. Cæterum de sacerdotibus accipit D. Hieronymus, & de Episcopis D. Ambrosius, qui sic locum interpretatur: *Mulier ideo debet velare caput vt in Ecclesia propter reuerentiam Episcopalem non habeat caput liberum, sed velamine tectum.* Est igitur sensus. Mulier debet velare caput ob reuerentiam Angelorum, id est Episcoporum, & sacerdotum, qui tantam debent habere puritatem, vt mulieres aperto capite videre reformident. Eandem ob causam Pontifex legalis duplici zona cingebatur, vna, qua stringebatur tunica linea, altera, qua cingebatur hyacinthina: quia Episcopus duplicem debet præ alijs habere castitatem. Quarta ratio propter contemplationem. Propterea enim ille Pontifex tunica hyacinthina induebatur, quæ cælestem colorem referebat. III.

1. ad Corint. 11. 7. *Tertull.* *Theodor.* *Beda.* *Chrysost.* *D. Hieron.* *D. Ambros.* *Castitas prælatorum.* *Eorundem contemplatio.*

Quinta ratio. Propter sedulam gregis custodiam iuxta illud Psalmi 90. *Angelis suis Deus mandauit de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis.* In cuius rei typum, & significationem, omnes Episcopi præter Romanum, habent baculum: Romanus enim baculum non habet, vt significetur eum non habere certam alicuius Ecclesiæ Catholicæ administrationem. Sexta. Propter Angelicam vitæ sanctitatem, qua debent excellere, quod argumentum fuse persequitur D. Gregorius lib. 1. Epistolarum indictione 9. cap. 24. vbi inter alia. *Omni cura*, inquit, *vigilandum est, vt rector cogitatione sit mundus, operatione præcipuus, discretus in silentio, vtilis in verbo, præ cunctis contemplatione suspensus, singulis compassione proximus, bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum iustitiæ erectus.* Septima & postrema. Propter promptitudinem ac diligentiam in munere suo obeundo, Diuinisque mandatis exequendis. Idcirco enim Angeli alati, & discalceati pinguntur, quemadmodum docet Dionysius Areopagita libro de cælesti Hierarchia, cap. 15. alati, inquam, propter velocitatem, discalceati verò, tum ob eandem causam, tum etiam quia, vt ait Dionysius: *Omnis terrenæ labis expertes sunt.* IIII.

Psal. 90. 11. *Baculum cur habeant omnes Episcopi, præter Romanum.* *Qualis prælatus esse debeat ex D. Gregor.* *Dion. Areo.* *Alati, & discalceati cur pingantur Angeli.*

Angeli Ephesi laudes commemorantur, in eóque Episcopi partes describuntur. Primùm expenditur literarum inscriptio, & cur prius laudetur, quàm reprehendatur, deinde illa verba explicantur: *Scio laborem tuum, & patientiam tuam.*

SECTIO II.

Notanda est primò epistolæ ad Ephesi Angelum quasi inscriptio, quæ huiusmodi est. *Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum.* Quæ inscriptio propterea præmittitur, vt nimirum, quemadmodum annotauit Richardus de sancto Victore, fiduciam Christus præbeat peccantibus, ac si dicat; si quis superiorem gradum amiserit, & per negligentiam de pristina perfectione deciderit, non desperet, quia ego septem stellas etiam post commissam negligentiam teneo, id est, eos qui peccarunt, si pœniteant minimè desero. Etenim hi Episcopi, qui per *stellas* I.

Rich. Vict. *Pænitentes non deserit Deus.*

significantur negligenter se gesserant, & tamen eos Christus adhuc in dextera tenebat, & in medio suarum Ecclesiarum ambulabat. Aliter Rupertus eandem inscriptionem expendit, hoc sensu; Is qui tenet stellas in dextera sua, easdem vigilanter attendit, ne forte pro ipsa claritate veniat alicui pes superbiæ: vndè & subditur; *Qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum*: ac si dicat, qui in medio vestri ambulans singulorum corda & renes inuestigat: etenim candelabra septem, septem Ecclesiæ sunt; cùm ergo in medio candelabrorum ambulat, lumen singulorum intuetur, quantum luceat, ne forte sine oleo charitatis, sine operibus dilectionis fumiget fides mortua.

Rupertus.

II. Secundò. Notandum est prius laudari Episcopum Ephesi, quàm increpetur, vt laudibus quodammodo delinitus patienter increpationem audiat: quo etiam artificio vsus est Apostolus 1. ad Corinthios 11. *Laudo vos fratres, quòd per omnia mei memores estis, & sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis*: & paulo post: *hoc autem præcipio non laudans, quod non in melius, sed in deterius conuenitis, &c.* Et 1. ad Corinthios 1. Eos reprehensurus priùs laudauit; *Gratias*, inquit, *ago Deo meo semper pro vobis, in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu, quia in omnibus diuites facti estis in illo, ita vt nihil desit vobis in vlla gratia*: tunc verò subiungit; *Obsecro autem vos fratres, vt idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata: significatum est enim mihi de vobis, quia contentiones sunt inter vos. Vnusquisque dicit, ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo.* Quam Pauli in reprehendendo dexteritatem expendens D. Gregorius homilia 11. in Ezechielem hoc eleganti illustrat exemplo. *Vt peritus*, inquit, *medicus vulnus secandum videns: sed ægrum timidum esse conspiciens diu palpat, & subito percutit.* Imò obseruat Rupertus in hunc locum artificiosam sermonis dispositionem, nec enim duntaxat priùs laudatur, quàm reprehenditur, sed rursus post reprehensionis admonitionem, & comminationem laudatur illis verbis. *Sed hæc habes quia odisti facta Nicolaitarum quæ & ego odi.* Itaque Christus reprehensionis amaritudinem, ne nimis offenderet, collaudationis dulcedine circumliniuit, magnum & imitandum magisterium spiritus Dei, corripere quidem, quæ emendatione indigent, sed inter corripiendum, & priùs & posteriùs collaudare si quæ bene dicta sunt, vel acta ab eodem qui in alijs corripitur, quatenus quoad fieri potest teneatur beneuolus, & non refugiat confusus, aut exterritus audire non sustinens peccatoris animus, id quod præstitit Samaritanus ille, qui eius, qui incidit in latrones, vulneribus non solùm mordax vinum, sed etiam lene oleum infudit.

1. ad Cor. 11. 2.
Cur laudetur prius, quàm increpetur Ephesi Episcopus.
1 ad Corint. 1. 4.
D. Gregor.
Rupertus.
Reprehensionis amaritudo laudibus deliniendа.

III. Tertiò. Primum quod in Angelo seu Episcopo Ephesi laudatur, est labor. *Scio*, inquit, *laborem tuum*, quem videlicet sustines in administratione Episcopatus, & quia non satis est labores ferre, nisi patienter tolerentur, additur. *Et patientiam tuam.* Rectè autem patientia in Episcopo commendatur, ne videlicet succumbat laboribus ac molestijs, quæ in Ecclesiastica administratione deesse non possunt, vndè animalia illa Ezechiélis, quæ Galfridius apud Sixtum Senensem libro 2. suæ Bibliothecæ typum fuisse prælatorum existimauit, faciem etiam bouis habebant, ad hoc ipsum significandum. Est enim bos laboriosum animal, & laboris patiens. Patientiam citharam appellauit Augustinus in illud Psalm. 42. *Confitebor tibi in cithara Deus, Deus meus*: *Quid est*, inquit Augustinus, *in cithara confiteri, & in psalterio? vtrumque organum manibus portatur & tangitur, sed psalterium de superiori parte habet testudinem, illud scilicet tympanum, & concauum lignum, cui chordæ innitentes resonant; cithara verò idem lignum concauum & sonorum ex inferiori parte habet. Quando igitur ex præceptis Dei aliquid facimus & non patimur, psalteriũ est: faciunt enim ita & Angeli, cùm aliquid autem patimur tribulationum, quia non patimur*

Patientia commendatur in Episcopo.
Galfridius.
Augustin. Psal. 42. v. 4.
Citharizat, qui patitur, ex August.

mur nisi ex inferiori parte.id est, ex eo quod mortales sumus, cithara est, cantamus, & citharizamus, sic cùm dicebat Apostolus ad Rom. 5. *Gloriamur in tribulationibus, cithara sonabat, ex inferiori quidem parte, sed tamen dulciter, omnis enim patientia dulcis est Deo, si autem in ipsis tribulationibus defeceris, citharam fregisti*. Hæc Augustinus. Non frãgebat sanè patientiæ citharam Paulus, qui dicebat 1. Corinthior. 4. *Maledicimur, & benedicimus, persecutionem patimur, et sustinemus, blasphemamur, & obsecramus, tanquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc*. Quo loco imprimis aduerte, illud *purgamenta huius mundi*, significare, sanctos haberi à malis, & sceleratis hominibus, tanquam fæces, & immundicias huius mundi, quibus videlicet de medio sublatis putant mundum purgari, quasi purgamentis, & fæcibus è domo cùm verritur eiectis. Deinde emphasim habet illud *omnium peripsema*, est autem περίψημα Græcè vel puluis quem calcamus, vel soleæ suppactum corium, vel illud quod in mare iactatur, vt nauis sit incolumis, vel reticulum quo sudantes se abstergunt, quibusdam omnis scoria, aliis omne illud, quod apud nos nauci & nihili est, velut quisquiliæ, vel certè omne ramentum, & quicquid limando deteritur, περιψάω enim radere, & limare significat: denique dici omne illud potest, quod pedibus calcamus: talis igitur cum putaretur à sceleratis, & improbis hominibus Apostolus, patienter eam de se existimationem, & reliquas omnes persecutiones tolerabat nec in medio laborum positus vnquam patientiæ citharam deposuit, nedum fregit.

Ad Rom. 5. 3. Citharã frãgit, qui tribulationibus deficit. 1. Cor. 4. 12. Sancti habẽtur à malis tanquã mundi faces. Pauli patiẽtia.

Zelus Ephesini episcopi laudatur illis verbis: *Et quia non potes sustinere malos*.

SECTIO III.

LAudatur etiam zelus episcopi Ephesini, quo diuinam gloriam quærebat, cum dicitur. *Et quia non potes sustinere malos*, iuxta illud Psalm. 68. *Zelus domus tuæ comedit me*, Aduerte autem non laudari hic episcopum Ephesi, quòd iniurias sibi à prauis hominibus illatas ferre non posset, sed quòd eorum peccata non dissimularet, quin potiùs pro ratione officij acerrimè insectaretur, id quod ad Prælatorum munus præcipuè pertinet. Vndè ad Ezechielem dictum est capite 3. *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, et frontem tuam duriorem frontibus eorum, vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam*. In quem locum D. Hieronymus docet gratiæ esse aliquando impudentiæ improborum hominum resistere, & frontem fronte concutere. Et Diuus Gregorius homil. 10. super Ezechielem, *Ille*, inquit, *esse veritatis defensor debet, qui quod rectè sensit, loqui nec metuit, nec erubescit*. Zelum hunc se haberè fatebatur Helias, cùm respondit Domino 3. Regum 19. *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum Domini filij Israel, altaria tua destruxerunt, &c.* effectúmque eius zeli demonstrauit, cùm Prophetas Baal interfecit. 3. Regum 18. Elegantem huius rei figuram habes apud Ezechielem cap. 4. vbi iubetur Propheta sumere sartaginem ferream, & ponere illam instar muri ferrei inter se, & ciuitatem depictam in latere, & obfirmare faciem aduersus ciuitatem, hoc est, vrbem Hierosolymitanam iu illo latere depictam, vultu irato, & minaci aspice, quod exponens Diuus Gregorius homil. 12. super Ezechielem. Docet per sartaginem in qua cibus frigitur, significari zelum, quo prælati & Doctoris animus frigitur, cùm aliquos videt æterna deserere, & rebus temporalibus delectari. Quo sensu dicebat Paulus 2. ad Corinthios 11. *Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis*

Psal. 68. 10. Subditorum vitia insectẽtur prælati. Ezech. 3. 8. D. Hieron. D. Gregor. 3. Reg. 19. 10. 14. Heliæ zelus. 3. Reg. 18. Ezech. c. 4. D. Gregor. Prælatorum zelus. 2. ad Cor. 11. 29.

Cor Pauli animarum zelo succensum. *2. Petr. 2. 7.*

scandalizatur, & ego non vror? Ipse suum cor, inquit Gregorius, *quod animarum zelo succenderat, sartaginem fecerat, in quo amore virtutum contra vitia ardebat.* Huc pertinet illud 2. Petri 2. quod Petrus de Lot sanctissimo dixit: *Iustum Loth oppressum à nefandorum iniuria, ac luxuriosa conuersatione eripuit, aspectu enim & auditu iustus erat.* Quibus postremis verbis, quantum Lot Sodomitarum sceleribus præ diuini honoris zelo, cruciaretur, explicauit Apostolus, significat enim illum, cùm oculorum, auriúmque puritate præstaret, ab omníque turpitudine abhorreret, grauiter discruciatum fuisse, quod viuens inter scelestos illos, nefariósque viros cogeretur quotidie videre & audire nefanda illa facinora, quæ per summam impudentiam contra Deum committebantur, hoc enim est, *aspectu, & auditu* iustum esse: quod adhuc magis explicatur, cum subiungitur, *Habitans apud eos, qui de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant.*

Lot sanctitas & zelus.

II. Quantum verò hic zelus, quo sanctæ mentes friguntur, Deo sit gratus, ostendi potest ex 6. capite Leuitici, vbi simila in sartagine oleo conspersa frigitur, & offertur calida in odorem suauissimum Domino. Simila enim in sartagine frigitur, cum mens iusti per zelum sancti amoris crematur, quæ conspergi oleo præcipitur, id est charitati & misericordiæ misceri, quæ in conspectu Dei ardet, & lucet, amat enim vir iustus eundem ipsum, quem insequi videtur, vndè & calida offerri præcipitur, quia si amorem zelus non habet, simila, quæ de sartagine offertur, calorem amisit. Obfirmare autem faciem aduersus ciuitatem, est clementiorem se non ostendere ad eos, qui corrigi negligunt, iuxta illud Ecclesiastici 7. *Filiæ tibi sunt, serua corpus illarum, & non ostendas faciem tuam ad illas.* Legendus est etiam Diuus Ambrosius sermone 18. in Psalm. 118. in illa verba. *Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei.* Vbi zelum Phines expendit, de quo dixit Dominus, Numerorum 25. *Phines filius Eleazari sedauit furorē meum, eo quod æmulatus est zelum meum: ecce ego do illi testamentum pacis, &c.* Addítque ibi Diuus Ambrosius eos, qui zelum habent, omnes sibi inimicos putare, qui sunt hostes Dei iuxta illud Psalm 138. *Nonne qui oderunt te Domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam? perfecto odio oderam illos, & inimici facti sunt mihi.* Vbi aduerte illud, *Perfecto odio oderam illos*: dupliciter posse exponi, vno modo, vt perfectum odium idem sit, quod capitale, & maximum. Altero, vt illud dicatur odium perfectum, quod vitia, non naturam persequitur: & quod ex zelo aduersus ipsam improbitatem, non autem ex vltionis & vindictæ affectu, & cupiditate oritur. Ad vtrumque enim sensum referri potest, quod est Hebraicè *Perfectione odij*, posteriorem expositionem sequutus est Theodoretus, & Diuus Augustinus. *Oderam*, inquit, *in eis iniquitates eorum, diligebam conditionem tuam.* Hoc enim est perfecto odio odisse, vt nec propter vitia homines oderis, nec vitia propter homines diligas.

Sanctorū zelus quàm gratus Deo. *Leuit. 6.* *Ecclesiastici 7. 25.* *Seuerè tractandi, qui correctionem negligunt.* *D. Ambros. Psal. 118.* *139.* *Num. 25. 7.* *Psal. 138. 21.* *Odium perfectum, quod* *Theodoret.* *Augustinus.*

III. Eodem modo exponit Diuus Gregorius 3. part. Pastoralis curæ, admonit. 23. *Inimicos*, inquit, *Dei perfecto odio odisse est, & quod facti sunt diligere, & quod faciunt, increpare. Itaque tantus Propheta hoc velut in hostiam Deo obtulit, quod contra se pro Domino prauorum inimicitias excitauit*: sequitur enim, *& inimici facti sunt mihi. Hinc est quòd tribus Leuitica assumptis gladiis per castrorum media transiens, quia feriendis noluit peccatoribus parcere, dicta est manus Deo consecrasse.* Exodi 32. *Hinc per semetipsam veritas dicit* Matth. 10. *Quid putatis, quia pacem veni mittere in terram? non veni pacem mittere, sed gladium.* Deinde monet omnes Gregorius, *vt eandem pacem dilectione integra intrinsecus teneant, quam per inuectionem vocis extrinsecùs turbant, quod vtrunque se testatur seruasse Regius vates, cum ait* Psalm. 119. *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus, cum loquebar illis, impugnabant*

D. Gregor. *Vitia odio habenda, non homines.* *Exod. 32.* *Mat. 10. 34.*

gnabant me gratis. Ecce loquens impugnabatur, sed tamen impugnatus, erat pacificus, quia nec insanientes cessabat reprehendere, nec reprehensos negligebat amare: idcirco etiam Paulus ait ad Romanos 12. *Si fieri potest quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes: hortaturus enim fideles, vt pacem cum omnibus haberent, præmisit, dicens si fieri potest, & subiunxit, quod ex vobis est. Difficile quippe erat, vt si malè acta corriperent, habere pacem cum omnibus possent; rectè itaque ait quod ex vobis est: ac si dicat, quia pax ex duarum partium consensu subsistit, si ab eis qui corripiuntur, expellitur, integra tamen in vestra, qui corripitis, mente teneatur. Vnde* 2. ad Thessalonicens. 3. *Si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, & non commisceamini cum illo, vt confundatur, & statim subdit: & nolite vt inimicum existimare illum, sed corripite vt fratrem: quasi dicat, pacem cum eo exteriorem soluite, sed interiorem circa illum medullitùs custodite.* Hactenus Gregorius.

Psalm. 119. 7. *Amet quos reprehendit prælatus.* *Ad Rom. 12. 18.* *2. ad Thess. 3. 14.*

Tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & quòd prælati subditorum virtutem probare debeant.

SECTIO IIII.

IN laudem Angeli Ephesini dicitur: *Tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt, & inuenisti eos mendaces.* Non satis est Episcopo non posse sustinere apertè malos, sed præterea debet simulatam nonnullorum sanctitatem tentare, & probare: horum enim malitia, tantò est periculosior, quantò occultior. Itaque non posse sustinere manifestè malos ad zelum spectat, vt diximus: tentare autem *eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt*, ad cautelam prudentiæ pertinet. Quod verò ad historiam attinet, surrexerunt eo tempore Ephesi pseudo apostoli, quos Ioannes 1. sua Canonica cap. 2. & 4. Antichristos appellat, in quibus erant Ebion, Cherinthus, & Valentinus: quorum videtur meminisse Paulus 2. ad Corinth. 11. cùm ait: *Eiusmodi pseudoapostoli operarij subdoli transfigurantes se in Apostolos Christi.* Hi enim tum doctrinæ, tum sanctitatis simulatione sese malitiosè insinuabant, & Ecclesiæ tum doctrinam, tum sanctitatem furtim sub specioso Apostolorum nomine, destruere moliebantur, hos igitur dicitur Ephesi Episcopus tentasse, & tum doctrina, tum vita mendaces inuenisse. I.

1. Ioan. 2. & 4. *Ebion, Cherinthus, Valetinus, pseudo apostoli.* *2. ad Cor. 11. 13.*

Illud hoc loco est obseruandum ad prælati officium pertinere, virtutem suorum probare, verá ne sit an simulata, id quod Dominus conceptis verbis dixit ad Hierem. cap. 6. *Probatorem dedi te in populo meo, robustum, & scies, & probabis viam eorum: omnes isti principes declinantes, ambulantes fraudulenter, æs & ferrum, vniuersi corrupti sunt: defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum, frustra cónflauit conflator: malitia enim eorum non sunt consumptæ. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit illos.* In quem locum aduertendum est, primò cum Rabbano Mauro, pro eo quod nos habemus *robustum*, esse in Hebræo מבצר Mitbsar, quod nomen vel munitum iuxta Aquilam, vel clausum atque circundatum iuxta Symmachum, & Septuaginta, instar nimirum vrbis fortissimæ, vt nullas populi pertimescat insidias, vbi imprimis vides Hieremiam appellari *probatorem* populi, quasi alicuius metalli, vtrùm videlicet verum sit, an adulterinum. Deinde significari populi illius malitiam, qui nulla ratione purgari potuit: hoc enim indicat illud, *Malitiæ eorum non sunt* II.

Probandi à prælato subditi. *Hierem. 6. 27.* *Rabb. Maur.* *Varia Hebraici nominis interpretatio.*

D. Thom. Iudaeorum malitia non consumitur.

consumpta. In quem locum diuus Thom. *Argentum*, inquit, *admistum plumbo in fornace ponitur, & sufflante argentario faces consumuntur, argentum purgatur, & plumbum minuitur. Isti autem positi in fornace tribulationis, consumptis malis quasi plumbo non sunt correcti, vnde subditur: frustra conflauit conflator.* Pro cuius loci maiori expositione sciendum est, cum metalla sunt adulterata alienæ materiæ permistione, solere eis plumbum misceri, vt in conflatione fæces secernantur: plumbum enim metallum purgat, fæces ab eo separans. Vnde plerique, in quibus est Hugo Cardinalis allegoricè hunc locum exponentes aiunt, humanitatem Christi per plumbum designari, quæ in fornace passionis consumpta est, vt omnes peccatorum fæces à nobis separaret, & tamen iure optimo conqueri potest, quod malitiæ non sunt consumptæ, & quod frustra conflator conflauerit, eo quod pauci purgati fuerint. Qua de re ipse per Esaiam conqueritur cap. 49. *In vacuum laboraui, sine causa consumpsi fortitudinem meam.*

Hugo Card. Humanitas Christi in passione plũbo comparatur. Esai. 49. 4.

III. Prælatus subditorum probator, & cõflator.

Sed vt ad institutum reuertamur, ex loco Hieremiæ citato exploratum habemus, Episcopum, & Prælatum probatorem, & conflatorem appellari subditorum, quia nimirum eos vt metalla in probationis fornace debet tentare, num verum sint, probatúmque argentum, an potius adulterinum, etenim interdum accidit, vt qui argentum videbantur, in scoriam toti abeant, sicut isti pseudoapostoli, qui Apostoli videbantur, & non erant, quod etiam reperisse se testatur Dominus in Iudaico populo Ezechiel. 22. *Versa est mihi domus Israël in scoriam, omnes isti æs & stannum, & ferrum, & plumbum in medium fornacis scoria argenti facti sunt.* De hoc etiam argumento disserit diuus Gregorius 2. parte. Pastoralis curæ, cap. 10. *Nonnulla*, inquit, *prælato sunt subtiliter, & occultè perscrutanda, vt quibusdam signis erumpentibus Rector in subditorum mente, omne quod clausum latet, inueniat. Vnde rectè ad Ezechielem dicitur cap. 8. Fili hominis fode tibi parietem, & ingredere, & vide abominationes pessimas, quas isti faciunt: & ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio, & vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete. Per Ezechielem*, inquit, *præpositorum ordo significatur: per parietem durities subditorum. Quid ergo est in pariete foramen facere, nisi acutis inquisitionibus duritiem cordis aperire, quasi verò ingreditur, vt abominationes aspiciat, qui discussis quibusdam signis exterius apparentibus, ita corda subditorum penetrat, vt cuncta ei, quæ illicitè cogitantur, innotescant. In reptilibus cogitationes omnino terrenæ significãtur: in animalibus verò iam quidem aliquantulum à terra suspensæ, sed adhuc terrenæ mercedis præmia requirẽtes: vniuersa verò idola domus Israel depicta erant in pariete, quia dum exteriorum rerum intrinsecus species atrahuntur, quasi in corde pingitur, quicquid fictis imaginibus quasi deliberando cogitatur.*

Ezec. 22. 18. Populus Iudaicus, scoria. D. Gregor. Ezech. 8. 8. Subditorum etiam cogitationes innotescant prælato.

De Episcopi Ephesini patientia.

SECTIO V.

I. Rich. de S. Vict.

COmmendatur eius patientia, cùm dicitur: *Et patientiam habes.* Primò in persecutionibus propter iustitiam ferendis, vt exponit Rich. de S. Victore. Secundò, in sustinendo labore disputationum contra falsa pseudoapostolorum dogmata, vt vult Rupertus. Tertiò, vt alij in illis diu expectandis ad pœnitentiam, quæ est creberrima patientiæ in sacris literis acceptio, & huic loco valde consentanea, vt Matth. 18. *Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.* Et ad Rom. 2. *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis?* Hoc sensu dicitur Deus in sacris literis patiens, vt Esaiæ 42. *Tacui, semper silui, patiens fui, sicut*

Rupertus. Matth. 18. 26. 19. Ad Ro. 2. 4. Psal. 42. 14.

fui, sicut parturiens loquar. Et Ioelis 2. *Conuertimini ad Dominum Deum vestrum, quia benignus, & misericors est, patiens, & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia.* Et Nahum 1. *Dominus patiens, & magnus fortitudine.* Quo loco *patiens*, est Hebraicè *Erec apaim*, id est, *latus naribus*, Græcè μακρόθυμος, id est, *longanimis*, Chaldaicè, *longè propellens iram*, quibus omnibus verbis significatur diuina patientia. Etenim qui angustis sunt naribus, citiùs fumos concipiunt ex cordis æstu ascendentes, & cum impetu efflant, propter meatuum angustias: at verò quo latiora sunt narium foramina, eo plus frigidi aeris concipitur ad refrigerandum cor, eiusmodíque homines sunt natura placidiores, atque adeo patientiores. Hac patientia dicuntur Romani imperium orbis obtinuisse, quemadmodum legimus 1. Machabæorum 8. *Possederunt omnem locum consilio suo, & patientia.* Vbi Græcè quemadmodum iam diximus, pro *patientia* est μακροθυμία, id est, longanimitate, quod quamuis Glossa interpretetur de tolerantia laborum, qui in bello ferantur, necesse est: possumus tamen per macrothymiam eam longanimitatem intelligere, qua Romani sic ferebant Reges, rebellésque populos, vt eos non statim penitus destruerent, sed ad faciendam vltrò deditionem generosè expectarent. De hac etiam patientia accipi illud potest, quod dicitur Prouerbiorum 14. *Qui patiens est, multa gubernatur sapientia, qui autem impatiens est exaltat stultitiam suam:* seu, vt habent Septuaginta, *Patiens vir multus in prudentia, at impatiens foris stultus.* Quo loco pro *patiens*, est Græcè μακρόθυμος, id est, longanimis, pro *impatiens* verò ὀλιγόψυχος, id est, vt ita loquamur, angustanimis. Hebraicè est, *qui breuis est spiritu.* Illud verò quod subiungitur, *exaltat stultitiam suam*, hunc sensum efficit, stultitiam suam manifestam facit, quod enim in sublime tollitur, omnibus fit conspicuum, aut *exaltat stultitiam suam*, id est, magnam ostendit stultitiam. Igitur hoc loco commendatur Episcopus Ephesi, non solum quod patiens laborum fuerit, sed etiam quod longanimis in sustinendis, & expectandis peccatoribus ad pœnitentiam, quæ virtus maximè est in quolibet principe, & prælato necessaria, vt patientia sua, & loganimitate subditos etiam feroces & rebelles conetur dissimulando, & expectando emollire, & quodammodo cicurare. Id quod ipsius Dei exemplo, prælatis commendat diuus Gregorius 2. par. Pastoralis curæ, cap. 10. exponens illud Esaiæ 57. *Mentita es, & mei non es recordata: neque cogitasti in corde tuo, quia ego tacens, & quasi non videns.* In quem locum hæc habet Gregorius. *Dissimulauit ergo culpas, & indicauit, quia & contra peccantem tacuit, & hoc ipsum tamen quia tacuerit dixit, nonnulla enim vel apertè cognita maturè toleranda sunt, cùm videlicet rerum minimè opportunitas congruit, vt apertè corrigantur: nam secta immaturè vulnera deteriùs inferuescunt, sed cum tempus subditis ad correptionem quæritur sub ipso culparum pondere patientia præsulis exercetur. Vnde bene per Psalmistam*, dicitur Psalm. 128. *Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores. In dorso quippe onera sustinemus, supra dorsum igitur suum fabricasse peccatores conqueritur: ac si apertè dicat, quos corrigere nequeo, quasi superimpositum onus porto.*

Ioel. 2. 13. *Dei patiẽtia in expectandis peccatoribus ad pœnitentiam.* *Nahum 1. 3.* *1. Mach. 8. 3.* *Patiẽtia imperium orbis obtinuerunt Romani.* *Glossa.* *Prou. 14. 26* *Commendatur Ephesi Episcopus à longanimitate.* *D. Gregor.* *Esai. 57. 11.* *Subditorum defectus aliquando maturè tolerãdi.* *Psalm. 128. 3.*

Commendatur Ephesi Angelus, quod Nicolaitarum facta oderit.

SECTIO VI.

I. COmmendatur postremò Episcopus Ephesinus, quod oderit facta Nicolaitarum, illis verbis: *Sed hoc habes quod odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego*

odi: quod vt intelligatur, sciendum est Nicolaum vnum fuisse ex septem illis Diaconis plenis Spiritu sancto, & sapientia, quos Apostoli elegerunt, & consecrarunt, vt pauperum curam haberent, quemadmodum refertur Actorum 6. Hic igitur Nicolaus desciuit ab Ecclesia, & in turpissimas lapsus est hæreses, vt referunt Irenæus lib. 1. aduersus hæreses, cap. 27. Tertullianus libro de Præscriptionibus aduersus hæreticos, diuus Hilarius canone 25. in Matthæum, Epiphanius hæresi 25. & diuus Hieronymus in epistola ad Heliodorum de laude vitæ solitariæ: *Nicolaum, inquit, respice, quem Dominus in Apocalypsi sua damnat sententia, qui tam turpia, & nefanda commentus est, vt Nicolaitarum hæresis ex illa radice nascatur*: cuius mutationis occasionem eam tradit Epiphanius loco citato. Quod videlicet cum ordinatus Diaconus ab vxore, quam pulchram habebat, sese continuisset, postea tamen à concupiscentia superatus ad eam iterum reuertit: propter quod cum reprehenderetur ab Apostolis, turpem hæresim excogitauit: necessarium videlicet esse ad salutem libidini operam dare. Alij apud Clementem Alexandrinum libro tertio Stromatum aiunt, cum Nicolaus pulchram haberet vxorem, eique ab Apostolis fuisset obiecta zelotypia, in medium adducta muliere permisisse, vt cui vellet nuberet, tunc multos eius factum, ac dictum absolutè interpretantes dixisse, licitū esse impudenter, & effusè fornicari. Quanquam Clemens eo loco innuit Nicolaum culpa vacasse, quod etiam approbat Eusebius Cæsariensis libro tertio historiæ Ecclesiasticæ, cap 13. & Theodoretus libro tertio de fabulis hæreticorum, id quod etiam insinuat diuus Ignatius in epistola ad Trallianos, & in epistola ad Philadelphios: imo Nicolaum vt virum probatæ fidei, auctum honore ab Apostolis, Samaritanorúmque Episcopum creatum testantur Hippolytus, cuius refertur liber de Septuaginta duobus discipulis, & Dorotheus in Synopsi, vt nimirum, non videatur improbabile Nicolaitarum nomenclaturam, solo specioso prætextu à Nicolao ortam esse: in quem Nicolaitæ hæretici originem suam referre conati sint ob aliquam hæreseos notam, quæ propter vxoris zelotypiam illi per speciem affingi potuerit, quamquam diuus Hieronymus loco proximè citato disertè testatur Nicolaum turpia quædam, ac nefanda asseruisse. Verum quicquid sit de Nicolao, illud certum est Nicolaitas hæreticos fuisse insignes. Primum enim negarunt diuinitatem Christi, quemadmodum auctor est diuus Ignatius epist. 9. & Irenæus libro tertio contra hæreses, cap. 11. quos videtur notasse Iudas Apostolus; cùm ait: *Subintroierunt quidam homines, qui olim præscripti sunt ad hoc iudicium, impij: Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, & solum Dominatorem, & Dominum nostrum Iesum Christum negantes*. Deinde asseruerunt licitum esse fornicari, vt affirmat diuus Ignatius loco citato: addens eosdem beatitudinem in voluptate collocasse. Denique Irenæus ibidem tradit eos, præter fornicandi licentiam, nulla habita distinctione idolothita, vt gentes comedere consueuisse. Cæterum Nicolaitæ, vt affirmat Eusebius eodem loco modico tempore durarunt, pertæsique falsi Nicolaitarum nominis, pulcherrimo nomine se Gnosticos appellarunt. Tandem more hæreticorum à seipsis diffidentes, nouáque hæresum monstra excogitantes, non tantum Gnostici dicebantur, sed etiam Phibionitæ, Stratiotici, Leuitici, Barbonitæ. Qua de re legendus est Epiphanius in suo Panario hæresi vigesimaquinta. Diuus Augustinus libro de hæresibus, capite quinto, & ex recentioribus Cæsar Baron. doctus & diligens auctor in suis Annalibus Ecclesiasticis, anno Christi sexagesimo octauo. Quod igitur huiusmodi hæreticos Episcopus Ephesinus detestaretur, commendatur hoc loco. Est enim Episcopi proprium cum hæreticis bellum gerere, eósque omnino

Actor. 6. *Nicolai Diaconi lapsus.* *Irenæus.* *Tertullian.* *D. Hilarius* *Epiphan.* *D. Hieron.* *Eiusdē lapsus occasio.* *Alex. Clem.* *Euseb. Cæs* *Theodor* *D. Ignatius.* *Hippolytus.* *Dorotheus.* *D. Hieron.* *Nicolaitæ* *Nicolaitæ hæretici insignes.* *D. Ignatius* *Irenæus.* *Iudas Apost.* *D. Ignatius.* *D. Irenæus.* *Eorundem turpis hæresis.* *Nicolaitarū varia nomina.* *Epiphan* *D. August.* *Cæsar. Bar.*

nino

nino execrari. Simul etiam iudicatur eius castitas, cum Nicolaitarum facta, in quibus præcipua erat turpitudo, execraretur, quæ Deus etiam dicitur odisse, eò quòd maximè libidinem detestetur. *Ephesini episcopi castitas.*

Quænam sint illa, de quibus Christus cum Episcopo Ephesi expostulat, cum dicitur, *Sed habeo aduersum te pauca, quòd charitatem tuam primam reliquisti.*

SECTIO VII.

HÆc est secunda epistolæ pars, quæ reprehensionem continet illis verbis comprehensam. *Sed habeo aduersum te pauca, quòd charitatem tuam primam reliquisti.* Quamquam *pauca* non habet Græcus contextus, nec legit Arethas, nec verò legendum iam est, siquidem in editione Vaticana Sixti quinti pontificis maximi iussu recognita, atque edita, ea vox expuncta est. Quod verò attinet ad literalem sensum, plerique existimantes sermonem hic esse de amissione charitatis per lethalem culpam, quā tamen nolunt agnoscere in hoc episcopo Ephesino, quem videlicet paulò ante Christus mirificis laudibus extulerat, in quibus illa est præcipua, quòd non defecisset, aiunt dici hoc loco reliquisse *charitatem*, non in sua ipsius persona, sed in subditis, iisque non omnibus, sed plurimis, quam expositionem tuentur Beda, Primasius, Ambrosius Ansbertus. Cæterum extorta plane est, à contextu literæ non mediocriter abhorrens, cum eodem tenore, & orationis nexu laudes, & reprehensio episcopi contineantur, vt vel neutrum, vel vtrunque ad eandem Ephesini Angeli personam referendum sit. Præterea illud, quod in comminatione subiungitur, *sin minus venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco suo*, planè indicat cum ipsa episcopi persona sermonem esse, quippe quem, nisi pœnitentiam agat, episcopatu amouendum Christus enunciat. Igitur ad personam episcopi hæc omnia referenda sunt, tunc verò pro certo statuendum est, hunc episcopum non amisisse charitatem, sed de charitatis feruore nonnihil remisisse; quod vel ex ipso contextu videtur perspicuum: nec enim dicitur, *quod charitatem reliquerit*, sed *quod charitatem primam*, & paulò inferiùs prima opera iubetur facere, ex quo argumentatur Richardus de sancto Victore, hunc episcopum in gratia quidem accepta perstitisse, sed nimis securè vixisse, quædámque oscitanter egisse, itáque à culmine perfectionis ad inferiorem virtutis gradum per incuriam delapsum fuisse. Eiusdémque sententiæ sunt Arethas, Ioachimus, Lyranus, Pannonius, Hugo Cardinalis, & Dionysius Carthusianus: nec verò aliud videtur sentiendum de episcopo honoris diuini zelo inflammato, laborísque, & persecutionum, in quibus non defecisse prædicatur, patientissimo, præcipuè verò si is Timotheus fuit Pauli discipulus, eique charissimus, quod non esse improbabile superiùs indicauimus. I.

Beda, Primas. Amb. Ansb. Prima sententia, quæ reijcitur.

Remisit de charitate Episcopus Ephesi, non amisit.

Richar. Vict.

Arethas. Ioachim. Lyran. Pannon. Hugo Card. Dion. Carth.

Iam illud quæres, quænam fuerit ea negligentia, cuius arguitur. Richardus generatim loquitur, Hugo Cardinalis existimat in eo positam fuisse, quòd videns parum se suis concionibus proficere propter perditorum hominum peruicaciam concionandi curam ex parte abiecisset. Denique Arethas in eo peccasse arbitratur, quod eleemosynas minuisset, & parum iam cum pauperibus, & indigentibus de suis facultatibus insumeret: itaque cum anteà hic episcopus per eleemosynam effloruisset, iam tunc relicto eleemosynarum facien- II.

Quænā fuerit, negligentia, cuius arguitur episcopus. Richardus. Hugo. Areth.

Eleemosyna flos. darum studio, quodammodo aruerat: florem enim appellari eleemosynam, ostendit ad literam locus ille ad Philipp. 4. vbi Paulus de Philippensium eleemo- *Philip. 4.10.*
synis agens, *Gauisus sum*, inquit, *in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut sentiebatis, occupati autem eratis, non quasi propter penuriam dico, ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse, scio & humiliari, scio & abundare vbique, & in omnibus institutus sum, satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati, omnia possum in eo, qui me confortat.* Ex quibus verbis manifestè colligitur illud, *refloruistis*, ad eleemosynam esse referendum: vnde Hieronymus in comment. sic locum explanat. *Iterum florem boni operis recepistis, qui mei immemores, occupatione, non voluntate arefacti fueratis effecti.* Et D. Ambrosius, *Horum*, inquit, *alacritatem propensiorem factam ostendit, quia in quo negligentiores facti fuerant, adhibita solertia opus pristinum iterarunt, memores facti Apostoli sui, vt fructus suos ad eum mitterent, condendos in horreo cœlesti*: Ad hunc igitur modum vult Arethas hunc episcopum, deposito eleemosynarum studio quodāmodo aruisse.

D. Hieron. *D. Ambros.* *Areth.*

III. Res est eiusmodi, vt certo definiri non possit, quamquam vtriusque negligentiæ accusari meritò potuerit. Nam quod attinet ad concionandi laborem, præcipuum id esse episcoporum munus declarat Tridentina Synodus sessione 5. cap. 2. Vbi etiam decernit omnes Episcopos, Archiepiscopos, Primates, reliquósque prælatos Ecclesiarum teneri per se ipsos, si legitimè impediti non fuerint, ad Euangelium prædicandum. Quod ministerium quàm sublime sit, Deóque acceptum, explicauit Paulus ad Romanos 15. cum dixit. *Propter gratiam, quæ data est mihi à Deo, vt sim minister Christi Iesu in gentibus sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta, et sanctificata in spiritu sancto.* Pro, *sanctificans*, habetur Græcè ἱερουργοῦντα, id est fungentem administratione sacrorum; pro quo diuus August. libello, in quo nonnulla explicat in epist. ad Rom. legit *consecrans.* Significat vero Paulus prædicationem Euangelij esse quasi victimam Deo gratissimam, quam concionator tanquam antistes sacrorum Deo litat: aut potius ipsam conuersionem, quæ per prædicationem fit, esse hostiam Deo maximè acceptam, quam illi prædicator sacrificat, vnde sequitur, *vt fiat oblatio gentium accepta, & sanctificata.* Quid vero sublimius ac præstantius, imo & Deo ipsi gratius, quam per Euangelij prædicationem, animásque ad fidem, siue ad gratiam conuersas, illi quodammodo tanquam victimam sacrificare? Nec verò quod pauci, aut nulli conuertantur, partem hanc deserere episcopus debet, quemadmodum deseruit Ephesi Angelus, vt interpretatus est Hugo, sicut rectè argumentatur D. Chrysostomus concione 1. de Lazaro, ac Diuite. Primò, exemplo fontium, *Aquarum enim*, inquit, *venæ, etiamsi nullus veniat aquatum, manant tamen, & fontes, quamuis hauriat nemo, scatebras emittunt.* Secundò, ex eo quod Hieremiæ accidit cap. 20. Nam cum desistere cogitaret à vaticiniis inculcandis, eò quod ab omnibus rideretur, tamen ad prædicandi munus iterum Deo impellente reuertitur, quemadmodū ipse testatur illis verbis, *Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me, quia iam olim loquor, vociferans iniquitatem, & vastitatem clamito, & dixi non recordabor eius, neque loquar vltra in nomine illius* (id est Dei.) Deinde subiungit, *& factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, claususq; in ossibus meis, & defeci ferre non sustinens*, quibus postremis verbis significatur eum ad prædicandum fuisse rursus à Deo compulsum, vt eo loco exponit D. Thomas. Tertiò, exemplo Christi, qui cum certò sciret Iudam proditorem haud quaquam conuertendum, nunquam eius admonendi culpam neglexit. Quartò, quia etsi nullus conuertatur, boni tamen redduntur meliores. Denique, quia etsi malus ea vice non conuertatur, poterit tamen postea fortasse conuerti. Quare meritò

Triden. Syn. *Tenentur prælati per seipsos Euangelium prædicare.* *Rom. 15. 15.* *D. August.* *Euangelij prædicatio victima Deo gratissima.* *Nō deserenda Euangelij prædicatio, licet pauci cōuertantur.* *Hugo.* *D. Chrysost.* *Hiere. 2. 7.* *Ad prædicādi munus reuertit Hieremias.* *D. Thomas.*

meritò Paulus 2. ad Timoth. 4. Timotheum ad concionandi munus assiduè exercendum adhortatur. *Prædica verbum, insta opportune, importunè*, (id est assiduè) *argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina: erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus, &c.* vbi obiter aduerte illud, *prurientes auribus*, non esse iungendum cum *magistros*, sed ita vertendum contextum, ipsi *prurientes auribus coacervabunt sibi magistros* conuenientes, qui sibi aures prurientes titillent, & scalpant voluptatis, & adulationis lenocinijs: qui sensus patet ex Græco contextu: legimus enim, ἐπισωρεύσουσι διδασκάλους κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν, id est *coacervabunt magistros ipsi prurientes auribus.*

2. Tim. 4. 3. Timotheum ad assiduè prædicandũ, adhortatur Paulus.

IIII. Quod verò attinet ad pauperum curam, vsque adeo ea est Episcopi propria, vt vel propter leuissimam in eo genere oscitantiam, meritò Ephesi Angelus acerrimè increpari debuerit, qua de re legendus est Syluester Papa primus in Concilio Romano, Canone 4. Gelasius 1. apud Gratianum 12. quæst. 2. capit. Quatuor concil. Carthag. 4. Canone 15. & 17. & Arelatense, Canone 6. vnde Paulus 1. ad Timotheum 3. & ad Titum 1. docet Episcopum debere esse hospitalem: in cuius rei figuram dicitur 3. Regum 6. Ostia Sancti Sanctorum fuisse de lignis oliuarum. Etenim Sancti Sanctorum ostia sunt prælati, per quos tanquam per ostia in cælum ingredimur, quæ debent esse ex lignis oliuarum, id est, ostia misericordiæ, & compassionis, quæ per oliuum designantur, id quod etiam mysticè fuit expressum in duobus illis Cherubim, quos Rex Salomon in templo collocauit, qui etiam erant de lignis oliuarum auro tecti, vt habetur 2. Paralipomenon 3. cum illi alij Cherubim, quos Moyses ex mandato Domini efformauit, ex auro solido fuerint. Exod. 25. Vsque adeò verò prælatus studiosus esse debet eleemosynas largiendi, vt eo ipso quod eius famuli per vrbem discurrunt, si nesciatur, quid quærant, continuò existimari possit, ad eleemosynas pauperibus distribuendas missos esse: quod subtiliter in Christo annotauit Cyrillus Alexandrinus libro nono in Ioannem capite 18. expendens illud Ioannis 13. *Quod facis, fac citius, quidam autem putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei, eme ea, quæ opus sunt nobis ad diem festum, aut egenis, vt aliquid daret*: ex quibus verbis probat Cyrill. Christum habuisse consuetudinem præcipiendi Iudæ, vt eleemosynam pauperibus tribueret: *Quoniam*, inquit, *non intellexerunt verba eius, ad res solidas deferuntur, & quæ facere consueuerat, hac modo iubere, vt fiat, arbitrati sunt.*

Pauperum cura quàm sit Episcopi propria. Syluo. Papa. Gelasius. 1. Cõc. Carth. Conc. Arela. 1. Tim. 3. Tit. 1. 3. Reg. 6. Prælati debent esse ostia misericordiæ, & compassionis. 2. Paral. 3. Exod. 25. Cyrillus Alexandr. Ioann. 13. 29. Iudæ, vt eleemosynã pauperibus tribueret, præcipiebat Christus.

V. Siue igitur Angeli Ephesini oscitantia altera harum fuerit, siue quælibet alia, quæ certò statui non potest, illud hoc loco vniuersè obseruandum est, Deum ægerrimè ferre quamlibet in virtutum progressu incuriam, charitatisque remissionem in iis præsertim, quorum est ad perfectionis apicem aspirare, siquidem tam acerbè in Episcopum Ephesi inuehitur, quòd nonnihil de primæ charitatis ardore remisisset: idcirco mystica illa Ezechielis animalia, vt annotauit hoc loco Ioachimus, non reuertebantur, cùm incederent, sed vnumquódque coram facie sua gradiebatur. Ezechielis 1. Et Paulus ad Philippenses 3. *Fratres*, inquit, *ego me non arbitror comprehendisse. Vnum autem: quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea verò, quæ sunt priora extendens meipsum, quotquot perfecti sumus, hoc sentiamus*, vbi illis verbis, *quæ retro sunt, obliuiscens*, Sumitur similitudo à cursoribus, qui dum currunt, non respectant nec aduertunt quantum iam spatij transegerint, sed quantum adhuc supersit. Hunc locum expendens diuus Augustinus sermone 15. de verbis Apostoli. *Dixerat*, inquit, *non sum perfectus. Et postea dixit, quotquot perfecti sumus, id est perfecti, & non perfecti, perfecti via-*

Incuriam in virtutũ progressu ægerrime fert Deus. Ioachimus. Ezech. 1. Philip. 3. 13. D. August.

Eleemosyna flos. *Philip. 4.10.* darum studio, quodammodo aruerat: florem enim appellari eleemosynam, ostendit ad literam locus ille ad Philipp. 4. vbi Paulus de Philippensium eleemosynis agens, *Gauisus sum*, inquit, *in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut sentiebatis, occupati autem eratis, non quasi propter penuriam dico, ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse, scio & humiliari, scio & abundare vbique, & in omnibus institutus sum, satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati, omnia possum in eo, qui me confortat.* Ex quibus verbis manifestè colligitur illud, *refloruistis*, ad eleemosynam esse referendum: vnde Hieronymus in comment. sic locum explanat. *Iterum florem boni operis recepistis, qui mei immemores, occupatione, non voluntate arefacti fueratis effecti.* Et D. Ambrosius, *Horum*, inquit, *alacritatem propensiorem factam ostendit, quia in quo negligentiores facti fuerant, adhibita solertia opus pristinum iterarunt, memores facti Apostoli sui, vt fructus suos ad eum mitterent, condendos in horreo cœlesti*: Ad hunc igitur modum vult Arethas hunc episcopum, deposito eleemosynarum studio quodãmodo aruisse. *D. Hieron.* *D. Ambros.* *Areth.*

III. Res est eiusmodi, vt certo definiri non possit, quamquam vtriusque negligentiæ accusari meritò potuerit. Nam quod attinet ad concionandi laborem, præcipuum id esse episcoporum munus declarat Tridentina Synodus sessione 5. cap. 2. Vbi etiam decernit omnes Episcopos, Archiepiscopos, Primates, reliquósque prælatos Ecclesiarum teneri per se ipsos, si legitimè impediti non fuerint, ad Euangelium prædicandum. Quod ministerium quàm sublime sit, Deóque acceptum, explicauit Paulus ad Romanos 15. cum dixit. *Propter gratiam, quæ data est mihi à Deo, vt sim minister Christi Iesu in gentibus sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta, et sanctificata in Spiritu sancto.* Pro, *sanctificans*, habetur Græcè ἱερουργοῦντα, id est fungentem administratione sacrorum; pro quo diuus August. libello, in quo nonnulla explicat in epist. ad Rom. legit *consecrans.* Significat vero Paulus prædicationem Euangelij esse quasi victimam Deo gratissimam, quam concionator tanquam antistes sacrorum Deo litat: aut potius ipsam conuersionem, quæ per prædicationem fit, esse hostiam Deo maximè acceptam, quam illi prædicator sacrificat, vnde sequitur, *vt fiat oblatio gentium accepta, & sanctificata.* Quid vero sublimius ac præstantius, imo & Deo ipsi gratius, quam per Euangelij prædicationem, animásque ad fidem, siue ad gratiam conuersas, illi quodammodo tanquam victimam sacrificare? Nec verò quod pauci, aut nulli conuertantur, partem hanc deserere episcopus debet, quemadmodum deseruit Ephesi Angelus, vt interpretatus est Hugo, sicut rectè argumentatur D. Chrysostomus concione 1. de Lazaro, ac Diuite. Primò, exemplo fontium, *Aquarum enim*, inquit, *venæ, etiamsi nullus veniat aquatum, manant tamen, & fontes, quamuis hauriat nemo, scatebras emittunt.* Secundò, ex eo quod Hieremiæ accidit cap. 20. Nam cum desistere cogitaret à vaticiniis inculcandis, eò quod ab omnibus rideretur, tamen ad prædicandi munus iterum Deo impellente reuertitur, quemadmodũ ipse testatur illis verbis, *Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me, quia iam olim loquor, vociferans iniquitatem, & vastitatem clamito, & dixi non recordabor eius, neque loquar vltra in nomine illius* (id est Dei.) Deinde subiungit, *& factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, claususq; in ossibus meis, & defeci ferre non sustinens*, quibus postremis verbis significatur eum ad prædicandum fuisse rursus à Deo compulsum, vt eo loco exponit D. Thomas. Tertiò, exemplo Christi, qui cum certò sciret Iudam proditorem haud quaquam conuertendum, nunquam eius admonendi culpam neglexit. Quartò, quia etsi nullus conuertatur, boni tamen redduntur meliores. Denique, quia etsi malus ea vice non conuertatur, poterit tamen postea fortasse conuerti. Quare meritò

Triden. Syn. *Tenentur prælati per seipsos Euangelium prædicare.* *Rom. 15. 15.* *D. August.* *Euangelij prædicatio victima Deo gratissima.* *Nõ deserenda Euangelij prædicatio, licet pauci cõuertantur.* *Hugo.* *D. Chrysost.* *Hiere. 2. 7.* *Ad prædicãdi munus reuertit Hieremias.* *D. Thomas.*

meritò Paulus 2. ad Timoth. 4. Timotheum ad concionandi munus assiduè exercendum adhortatur. *Prædica verbum, insta opportune, importunè*, (id est assiduè) *argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina: erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus, &c.* vbi obiter aduerte illud, *prurientes auribus*, non esse iungendum cum *magistros*, sed ita vertendum contextum, ipsi *prurientes auribus coaceruabunt sibi magistros* conuenientes, qui sibi aures prurientes titillent, & scalpant voluptatis, & adulationis lenocinijs: qui sensus patet ex Græco contextu: legimus enim, ἐπισωρεύσουσι διδασκάλους κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν, id est *coaceruabunt magistros ipsi prurientes auribus*.

2. Tim. 4. 3. Timotheum ad assiduè prædicandū, adhortatur Paulus.

IIII. Quod verò attinet ad pauperum curam, vsque adeo ea est Episcopi propria, vt vel propter leuissimam in eo genere oscitantiam, meritò Ephesi Angelus acerrimè increpari debuerit, qua de re legendus est Syluester Papa primus in Concilio Romano, Canone 4. Gelasius 1. apud Gratianum 12. quæst. 2. capit. Quatuor concil. Carthag. 4. Canone 15. & 17. & Arelatense, Canone 6. vnde Paulus 1. ad Timotheum 3. & ad Titum 1. docet Episcopum debere esse hospitalem: in cuius rei figuram dicitur 3. Regum 6. Ostia Sancti Sanctorum fuisse de lignis oliuarum. Etenim Sancti Sanctorum ostia sunt prælati, per quos tanquam per ostia in cælum ingredimur, quæ debent esse ex lignis oliuarum, id est, ostia misericordiæ, & compassionis, quæ per oliuum designantur, id quod etiam mysticè fuit expressum in duobus illis Cherubim, quos Rex Salomon in templo collocauit, qui etiam erant de lignis oliuarum auro tecti, vt habetur 2. Paralipomenon 3. cum illi alij Cherubim, quos Moyses ex mandato Domini efformauit, ex auro solido fuerint. Exod. 25. Vsque adeò verò prælatus studiosus esse debet eleemosynas largiendi, vt eo ipso quod eius famuli per vrbem discurrunt, si nesciatur, quid quærant, continuò existimari possit, ad eleemosynas pauperibus distribuendas missos esse: quod subtiliter in Christo annotauit Cyrillus Alexandrinus libro nono in Ioannem capite 18. expendens illud Ioannis 13. *Quod facis, fac citius, quidam autem putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei, eme ea, quæ opus sunt nobis ad diem festum, aut egenis, vt aliquid daret*: ex quibus verbis probat Cyrill. Christum habuisse consuetudinem præcipiendi Iudæ, vt eleemosynam pauperibus tribueret: *Quoniam*, inquit, *non intellexerunt verba eius, ad res solidas deferuntur, & quæ facere consueuerat, hæc modo iubere, vt fiāt, arbitrati sunt.*

Pauperum cura quàm sit Episcopi propria. Syluo. Papa. Gelasius. 1. Cōc. Carth. Conc. Arela. 1. Tim. 3. Tit. 1. 3. Reg. 6. Prælati debent esse ostia misericordiæ, & compassionis. 2. Paral. 3. Exod. 25. Cyrillus Alexandr. Ioann. 13. 29. Iudæ, vt eleemosynā pauperibus tribueret, præcipiebat Christus.

V. Siue igitur Angeli Ephesini oscitantia altera harum fuerit, siue quælibet alia, quæ certò statui non potest, illud hoc loco vniuersè obseruandum est, Deum ægerrime ferre quamlibet in virtutum progressu incuriam, charitatísque remissionem in iis præsertim, quorum est ad perfectionis apicem aspirare, siquidem tam acerbè in Episcopum Ephesi inuehitur, quòd nonnihil de primæ charitatis ardore remisisset: idcirco mystica illa Ezechielis animalia, vt annotauit hoc loco Ioachimus, non reuertebantur, cùm incederent, sed vnumquódque coram facie sua gradiebatur. Ezechielis 1. Et Paulus ad Philippenses 3. *Fratres*, inquit, *ego me non arbitror comprehendisse. Vnum autem: quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea verò, quæ sunt priora extendens meipsum, quotquot perfecti sumus, hoc sentiamus*, vbi illis verbis, *quæ retro sunt, obliuiscens*, Sumitur similitudo à cursoribus, qui dum currunt, non respectant nec aduertunt quantum iam spatij transegerint, sed quantum adhuc supersit. Hunc locum expendens diuus Augustinus sermone 15. de verbis Apostoli. *Dixerat*, inquit, *non sum perfectus. Et postea dixit, quotquot perfecti sumus, id est perfecti, & non perfecti, perfecti via-*

Incuriam in virtutū progressu ægerrime fert Deus. Ioachimus. Ezech. 1. Philip. 3. 13. D. August.

Aspirandum ad perfectionis apicem. *tores, nondum perfecti possessores, semper tibi displiceas quod es, si vis peruenire ad id, quod nondum es, nam vbi tibi placuisti, ibi remansisti, si autem dixeris sufficit, perijsti, obliuiscere præterita, noli in ea respicere, ne ibi remaneas, vbi respexeris, propterea enim* *Lucæ 17.32.* *Christus dixit* Lucæ 17. *Mementote vxoris Loth.* In cuius rei figuram in illa scala Iacob nullus Angelus quiescens apparuit, sed omnes vel ascendentes, vel descendentes; quia in virtute aut ascenditur, aut descenditur. Vbi enim quis gradum *D. Bernard.* fixit, eo ipso iam descendit: quæ scalæ obseruatio est D. Bernardi epist. 91. ad Abbates Suessione congregatos, his verbis. *Solus Deus melior idcirco seipso esse non vult, quia non valet; vidit Iacob in scala Angelos ascendentes, & descendentes,* Gene- *Gen. 28.* sis 28. *nunquid stantem quempiam, siue sedentem? non est stare omnino in pendulo fragilis scalæ, neque in incerto huius mortalis vitæ quidquam in eodem statu permanet, aut* *Haud bonus est qui melior esse negligit.* *ascendas necesse est, aut descendas, si attentas stare, ruas necesse est, minimè pro certo est bonus, qui melior esse non vult. Et vbi incipis nolle fieri melior, ibi etiam desinis esse bonus.* In hanc sententiam D. Gregorius lib. 1. suæ expositionis in primum librum *D. Gregor. 1. Reg. 2.* Regum cap. 2. affert illud Psalmi 83. *Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus* *Psalm. 83.8.* *Deorum in Sion.* Quò etiam pertinet illud Prouerbiorum 4. *Iustorum semita quasi* *Prouer. 4.18.* *lux splendens procedit, & crescit vsque ad perfectam diem.* Denique ob eam causam *Cant. 6. 9.* dicitur de Ecclesia Canticorum 6. *Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens.*

VI. Secundò, notandum est verbum illud *Reliquisti*: nec enim dictum est; relictus es à charitate, sed tu charitatem reliquisti, quia videlicet nos sumus, qui Deum *Hebr. 12.15* primi relinquimus, eodémque sensu dixit Paulus ad Hebræos 12. *Contemplantes* *Deserit Deus neminem, nisi qui prius eum deserit.* *ne quis desit gratiæ Dei.* Vbi cernis non dici ab Apostolo, *Ne gratia Dei alicui desit,* sed *ne quis desit gratiæ*: Deus enim neminem deserit, nisi qui eum prius deseruerit, id quod probat D. Augustinus sermone 54. de verbis Domini, ex illis verbis *D. August. Zach. 1.3.* Zachariæ 1. *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Auersus,* inquit, *est Deus, quia tu te auertisti, tu ab illo fecisti casum, non ipse à te fecit occasum: ergo audi dicentem, conuertemini ad me, & ego conuertar ad vos, fugientis dorsa persequitur, qui faciem redeuntis illuminat.* Inde est quod sæpe per Prophetas conqueritur, quod peccatores *Hiere. 2.13.* ipsum dereliquerint, veluti Hierem. 2. *Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.*

VII. Postremò est aduertendum, priusquam reprehenderetur Episcopus Ephesi, factam fuisse mentionem laborum, quos pertulit; quia in ipsis laboribus hic eius defectus apparuit, in ijs enim planè cognoscitur, & probatur cuiusque ardor. *Iob 33. 21.* Vnde Iob. 33. dicitur. *Tabescet caro illius, & ossa quæ tecta fuerant, nudabuntur,* *Probant virtutē labores.* quem locum sic exponit D. Gregorius lib. 23. Moralium capite 18. *Cum flagellis* *D. Gregor.* *prementibus omnis exterior voluptas atteritur, interna fortitudinis ossa nudantur, nemo* *Psalm. 41. 9.* *quippe quantum profecerit, nisi inter aduersa cognoscit. Vndè* Psal. 41. *scriptum est. In die mandauit Dominus misericordiam suam; & nocte declarauit, quia videlicet vnusquisque superni doni gratiam in tranquillitate quietis percipit; sed quantum perceperit in aduersitate perturbationis, ostendit.* Tabescat ergo caro, vt nudentur ossa, feriamur paternis perturbationibus, vt quantum proficimus agnoscamus.

Admonetur Episcopus Ephesi; *Memor esto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac.*

SECTIO VIII.

I. TErtia epistolæ pars, quæ tota est parænetica, verbis illis comprehenditur: *Memor esto itaque, vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac.*

Primò

Prima obseruatio est Ruperti colligentis ex hoc non debere nos præcipitare sententiam super Ecclesiarum Angelos, id est, Episcopos, & quoscunque gradus Ecclesiasticos. Non enim dixit: *Quia charitatem tuam primam reliquisti, idcirco venio, & mouebo candelabrum tuum de loco suo*, sed magnum interuallum voci suæ, magnúmque frænum posuit currenti sententiæ, dicendo: *Memor esto itaque, vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac*: tunc demum subiungit, *sin autem, &c.* id est, si præterquàm quòd charitatem tuam primam reliquisti, insuper & contemptum apposueris, *tunc verò mouebo candelabrum tuum de loco suo.*

Rupertus. Super Ecclesiæ prælatos non præcipitanda sententia.

II. Secunda obseruatio est circa illud verbum, *vnde*, cùm dicitur: *Memor esto, vnde excideris*, quasi enim ex altissimo quodam fastigio excidisse Episcopum Ephesi eo verbo significatur. Similem vim agnoscit D. Ambrosius libro de Paradiso, cap. 14. in illis verbis Domini ad Adam. *Vbi es? id est, non in quo, sed in quibus es? non ergo interrogatio est, sed increpatio. De quibus*, inquit, *bonis? de qua beatitudine? de qua gratia, in quam miseriam recidisti?* Hæc ille. Primum igitur si huius Angeli, vt vult Hugo, ea fuit incuria, vt à concionandi munere, atque adeo ab Scripturæ sacræ studio supersedisset, rectè vnde exciderit, in memoriam reuocasse præcipitur, quasi è supremo doctrinarum omnium, ipsiúsque diuinæ scientiæ, hoc est, Theologiæ vertice decidisset; verè enim diuinarum literarum cognitio vniuersæ contemplationis fastigium est, non doctrinæ modò præstantia, sed rerum etiam ipsarum altitudine quamlibet vel perspicacissimã intelligendi aciem longè superans ita, vt quemadmodum diuus Augustinus docet super Genesim ad literam, altitudine superbos irrideat, & profunditate attentos terreat. Imò ipse Augustinus, quem ingeniorum Phœnicem meliori iure Africa, quàm Mirandulanum Principem Italia, dicere potuit, imparem se scripturarum altitudini agnoscens sic scribit ad Volusianum epistola secunda. *Tanta est Christianarum profunditas literarum, vt in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia vsque ad decrepitam senectutem summo studio, meliori ingenio conarer addiscere: in quibus latet altitudo sapientiæ, vt hoc in illis contingat, quod eadem Scriptura habet* Ecclesiast. 18. *Cum consummauerit homo, tunc incipiet*. Et lib. 12. confess. cap. 14. *Mira*, inquit, *profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens paruulis, sed mira profunditas Deus meus, horror est intendere in eam*. Et Ambrosius epist. 44. ad Constantinum: *Mare*, inquit, *est Scriptura diuina, & habens in se sensus profundos altitudinem propheticorum ænigmatum*. Idcirco sponsus cum scripturarum cognitione alicuius mentem imbuit, non tantùm in excelsis montibus versari, sed ipsa etiam inaccessa cæteris scientijs montium cacumina transilire dicitur. Hoc enim sensu Origenes homilia tertia super Cantica exponit illud Canticorum secundo. *Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles: Vnaquaque*, inquit, *anima si quando eam legis, ac Prophetarum vel ænigmata, vel obscura quæque dicta concludunt, si fortè adesse sponsum sentiat, & eminus sonitum vocis eius accipiat, subleuatur statim, & vbi magis ac magis propinquare sensibus eius cœperit, & illuminare, quæ obscura sunt, tunc cùm videt salientem supra montes, & colles, altæ scilicet, & excelsæ intelligentiæ sensus sibi suggerentem ita, vt meritò dicat. Ecce hic venit saliens in montibus, transiliens colles.*

D. Ambros.

Diuinarum literarum altitudo.

D. August.

Augustinus ingeniorum Phœnix.

Ecclesiast. 18. 6.

D. Ambros.

Origenes. Cant. 2. 8.

III. Deinde si peccauit in pauperum cura negligenda, rectè etiam ex summo quodam fastigio delapsus corruisse dicitur propter misericordiæ in pauperes præstantiam, & altitudinem, de qua legendus est Gregorius Nazianzenus oratione de pauperũ amore, vbi inter alia docet misericordem hominem esse veluti alterum Deum. *Fac*, inquit, *calamitoso sis Deus, Dei misericordiã imitando: nihil enim*

Greg. Naz. Homo misericors alter Deus ex Nazianz.

tam diuinum homo habet, quàm de alijs bene mereri. Et inferius: *Tibi*, inquit, *pauper relictus est, vt Deo. His enim verbis pudore te fortasse permouebo.* Denique satis fuit de culmine perfectionis, quacunque demum de causa id acciderit, ad inferiorem fuisse gradum delapsum, charitatisque ardorem remisisse, vt vnde exciderit, meminisse cum magno animi sensu debuerit; sic enim pristinum charitas feruorem veluti amissum suspirabat Iob cap. 29. cùm dicebat: *Quis mihi tribuat, vt sim iuxta menses pristinos, secundum dies, quibus Deus custodiebat me, quando splendebat lucerna eius super caput meum, & ad lumen eius ambulabam in tenebris.* Huius iacturæ magnitudinem expendit diuus Bernardus sermone trigesimo quinto super Cantica, in illa verba sponsi ad sponsam: *Si ignoras te, ò pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum. Dura*, inquit, *& aspera increpatio, quod dixit: Egredere, hoc quippe verbum serui audire solent à valde irascentibus, & indignantibus dominis; hoc ergo aspero verbo vtitur sponsus contra dilectam, sub conditione tamen, si seipsam ignorauerit: nihil quippe validius, efficaciúsve ad terrendum potuit in eam intendere, quàm vt egredi minaretur: quod & tu aduertere potes, si bene attendas, vnde, quò egredi iubeatur: vnde enim quo putas, nisi de spiritu ad carnem, de bonis animi ad secularia desideria, de interna requie mentis ad mundi strepitum? Quæ enim anima semel à Domino didicit, & cœpit intrare ad seipsam, & in intimis suis Dei præsentiam suspirare, & quærere faciem eius semper, nescio an vel ipsam gehennam ad tempus experiri horribilius, pœnaliúsve ducat, quàm post spiritualis studij huius gustatam semel suauitatem exire denuo ad illecebras, vel potiùs ad molestias carnis.* Vnde Regius vates dicebat Psal. 72. *Mihi autem adhærere Deo bonum est. Terribilis igitur, & nimis formidanda comminatio, egredere, & pasce hædos tuos, quod est, indignam te noueris illa tua familiari, & suaui cælestium rerum contemplatione: hædos quippe dicit vagos, & petulantes corporis sensus.* Præterea idem innuit verbum illud: *Memor*, tantum enim malum est à gustata priùs cælesti dulcedine, charitatísque feruore excidere, atque ita à diuina præsentia egredi, atque hædos pascere, vt satis sit præsidij ad recuperandum pristinum statum eam iacturam in memoriam reuocare.

Iob. 29. 3. — *Excidere à perfectione, quanta iactura.* — *D. Bernard.* — *Egredi à Domino quàm sit formidandum.* — *Psal. 72. 28.*

IIII. Denique multò adhuc maiorem vim habet illud, *vnde*, si hoc loco per *primam charitatem*, non charitatis feruorem, sed charitatem ipsam absolutè intelligamus, quam Episcopus Ephesi vel in se, vel in plerisque suorum amiserit, vt rectè meminisse iubeatur *vnde* quò exciderit, hoc est, à summo gratiæ fastigio ad profundissimam peccati foueam: ex ea enim auxilium diuinum implorabat Regius vates, cùm post peccatum suum clamabat Psal. 129. *De profundis clamaui ad te Domine*: quibus verbis ostendit se in profundissimam quandam foueam per peccatum decidisse: sic enim eum locum exponit diuus Gregorius in explanatione sua supra septem Psalmos pœnitentiales: *Attendat*, inquit, *vnusquisque in quo profundo iaceat, & quàm longè à Deo peruersè agens effectus sit, clamet ad eum totis viribus, qui intuetur abyssos, & sedet super Cherubim, donec de profundis tenebris erutus superno illustretur lumine, & claritate perfruatur cognitionis diuinæ.* Itaque illud, *vnde*, summam distantiam à Deo per peccatum indicat, quæ tanta est, vt maior excogitari non possit, sed vtrumque explicari potest per eam, quæ est ab esse ad non esse, ab ente ad nihilum: hoc enim sensu accipit diuus Augustinus libro Soliloquiorum, cap. 5. tom. 9. illud Ioan. 1. *Sine ipso factum est nihil. Ad nihilum*, inquit, *deduxerunt me iniquitates meæ: quia tu es verbum, & ego non eram tecum, per quem facta sunt omnia, sine quo factum est nihil, & ideo sine te factus sum nihil, quia est nihil, quod ad nihilum ducit: malum itaque nihil est, quia sine verbo factum est.* Idem docet lib. 14. de ciuitate Dei, cap. 13. *Nõ sic*, inquit, *defecit homo, vt omnino nihil esset, sed vt*

Vnde quò excidat, qui charitatem amittit. — *Psal. 129. 1.* — *D. Gregor.* — *Augustin.* — *Ioan. 1. 3.*

sed vt inclinatus ad seipsum minùs esset, quàm erat, relicto itaque Deo esse in semetipso, hoc est sibi placere, non iam nihil esse est, sed nihilo propinquare. Eadem doctrina est Origenis homilia 5. in Psalmum 36. in illa verba, *Vidi impium superexaltatum, & eleuatum: & transiui, & ecce non erat*, vbi docet peccatorem non computari esse, probátque ex libro Esther cap. 14. cum dicitur, *Non tradas Domine sceptrum tuum ijs, qui non sunt*, id est peccatoribus. Concinit diuus Ambrosius in Psalmó 43 eodem sensu intelligens verba illa eiusdem Psalm. *Vendidisti populum tuum sine pretio*, seu vt Aquila transtulit: *Tradidisti populum tuum, vt non esset*. Et Symmachus, *Tradidisti populum tuum sine substantia. Non sunt*, inquit, *qui repudiantur à Christo*. Vnde sequitur. *Non est illis commutatio, quare? quia non timuerunt Deum.* Eundem sensum habet illud. 1. ad Corinthios 13. *Si charitatem non habuero, nihil sum*. Eodémque spectat illud Amos 6. *Qui lætamini in nihilo*, id est in peccatis.

Origenes Psalm. 36. 35. Peccator non computatur esse, ex Ori. Esther 14. 11. D. Ambr. Psalm. 43. 15. Aquila. Symmachus. 1. Cor. 13. 1. Amos 6. 13.

De minis, quæ in Episcopum Ephesi iactantur, *Sin autem venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco suo.*

SECTIO IX.

QVarta Epistolæ pars comminationem continet illis verbis. *Sin autem venio tibi, & mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris*, sensus literalis est, *Mouebo candelabrum tuum*, id est, Ecclesiam tuam *de loco suo*, id est de manu tua, & in alterius manu collocabo, hoc est, priuabo te Episcopatu, alterúmque præsulem, qui muneri suo satisfaciat, in tui locum substituam, *Nisi pœnitentiam egeris*, nec enim dictum est, destruam, vel extinguam candelabrum, sed *mouebo*, videlicet de manu tua in manum alterius. Sic exponunt Richardus de S. Vict. Rupertus, & Hugo Cardin. alij aliter, sed non ad rem. I.

Ecclesia candelabrum. Richa. de S. Victore. Rupertus. Hugo Card.

Primò obseruandum est, Deum solere comminari, ne cogatur punire, quæ obseruatio est D. Ambrosij libro de Noë & Arca cap. 27. expendentis illum arcum cælestem, quem Deus in signum fœderis in cœlo collocauit. *Arcum*, inquit, *meum ponam in nubibus*. Genes. 9. *Non sagittam*, inquit Ambrosius, *arcus enim instrumentum iaculandi sagittis est: itaque non ipse arcus vulnerat, sed sagitta, & ideo Dominus in nube arcum magis quàm sagittam ponit: id est, non illud quod vulneret, sed quod habeat terroris indicium, vulneris effectum habere non soleat.* Hinc est illud Psalm. 59. *Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus.* In quem locum D. Augustinus, *per tribulationes*, inquit, *temporales significasti tuis fugere ab ira ignis sempiterni, arcus est extentus, adhuc in comminatione est, & videte quid sit in arcu, nónne sagitta in priora mittenda est, neruus autem retro extenditur in contrarium? & quanto plus erit eius extensio retrorsum, tanto maiore impetu illa currit in priora? quid est, quod dixi? quanto magis differtur iudicium, tanto maiore impetu venturum est*: quæ etiam expositio est diui Gregorij libro 19. Moralium capite 28. vbi in eundem sensum affert illud Psalmi 7. *Arcum tetendit, & parauit illum. Arcum suum*, inquit, *Dominus tetendit, quia cunctis peccatoribus per scripturam sacram minas exhibuit.* Propterea autem Deus priùs minatur, quàm puniat, quia inuitus ad punitionem venit, id quòd ex eo est perspicuum, quia virgam, qua percutit, solet per indignationem conterere, sicut pater virgam, qua filiũ flagellauit, solet in ignem proiicere, vt ostendat se inuitum filium verberasse, imò iam se verberum pœnitere: hoc verò habes expressum Oseæ 20. vbi Dominus post illatum supplicium sic loquitur. *Arcum, & gladium, & bellum conteram de terra*, & luculentius adhuc Esaiæ 10. *Va Assur virga furoris mei, & baculus ipse est, in manu eorum* II.

Minatur Deus, ne puniat. D. Ambr. Genes. 9. 13. Psalm. 59. 7. D. August. Grauitate compensatur iudicij tarditas. D. Gregor. Psalm. 7. 13. Paternus Dei animus in puniendo. Osea 20. 18. Esai. 10. 5.

indignatio mea, ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia, vt diripiat prædam. Et paulò post eam virgam se fracturum esse pollicetur. *Et erit*, inquit, *cum impleuerit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, in Hierusalem, visitabo super fructum magnifici cordis Regis Assyriorum, & super gloriam altitudinis oculorum eius.* Et Ezechiel. 21. de Rege Babylonis contra Sedechiam dicitur: *Mucro, mucro euagina te ad occidendum, lima te, vt interficias, & fulgeas:* at postquam Deus Rege Assyriorum pro mucrone vsus est, subiungit: *Reuertere ad vaginam tuam, in terra natiuitatis tuæ iudicabo te, & effundam super te indignationem meam, in igne furoris mei sufflabo te, ignis eris cibus.* Præterea Exodi 32. sic legimus. *Placatus est Dominus, ne faceret malum, quod locutus fuerat aduersus populum suum.* Vbi Hebræi pro *placatus* transferunt *pœnituit*: verbum enim Hebraicum נחם *Nacham*, quod ibi legitur, significat & consolari, & pœnitere Denique Iudic. 10. postquam filij Israël ad Dominum conuersi idola proiecerunt, subiungitur: *Doluit Dominus super miserijs eorum.*

Ezec 21.28. Exod. 32.14. Iudic. 10.16.

III. Secundò, Notandus est modus ille loquendi: *Venio tibi*, qui hoc loco vindictam, & punitionem significat. Sed vt res meliùs intelligatur, sciendum est eum loquendi modum in sacris literis & in bonam, & in malam partem sæpe accipi. Etenim in bonam partem accipitur Zachar. 9. cùm dicitur: *Ecce Rex tuus veniet tibi iustus, & saluator.* Et Oseæ 6. *Quasi diluculum præparatus est egressus eius, & veniet quasi imber nobis temporaneus, & serotinus terræ.* In malam verò hoc loco, vbi ad puniendum venire dicitur Angelo Ephesi. Verùm illud est aduertendum, cum punitio diuina cædat in bonum nostrum, propterea cùm Deus venit ad puniendum, dici venire nobis, id est, in nostram vtilitatem: atque adeò in bonam etiam partem nos debere accipere, quod hîc ab illo puniamur: enim verò quòd punire Dei in hac vita misericordiæ sit, iam supra ostendimus, & confirmari adhuc ampliùs potest ex Psalm. 94. relato à Paulo Hebr. 3. cùm dicitur: *Propter quod infensus fui generationi huic* (sic enim est in Hebræo, & in vulgata editione) pro quo alia litera habet: *Propter quod proximus fui generationi huic*, quemadmodum legit Breuiarium Romanum, & noua translatio Septuaginta nuper correcta iussu Sixti quinti Pontificis maximi, vbi legimus προσώχθισα per iota, id est, *proximus fui*, non autē προσώχθησα per ita, id est, *infensus fui*, priorémque lectionem secutus est diuus Augustinus, ex cuius lectionis varietate intelligimus Deum tunc esse nobis proximum, & propitium, cùm est infensus, quemadmodum exponit diuus Thomas in capite tertio epistolæ ad Hebr. & dupliciter interpretatur: vno modo, vt sit sensus, *proximus fui* puniendo, nam cum Deus peccata dissimulat, videtur longè abesse: altero sic, *proximus fui* per misericordiam, quia nimirum, hoc ipso quod eos puniebat pœna temporali, maximum misericordiæ signum dedit. Itaque Deum infensum esse in hac vita est proximum esse, ac misericordem. Eodem sensu diuus Hieronymus in commentarijs super Ezechielem accipit illud capit. 7. *Non parcet oculus meus, neque miserabor: quasi*, inquit, *clementissimus medicus incidere cupiens putridas carnes, & cariosa vulnera adurere cauterio, non parcit, vt parcat, non miseretur, vt magis misereatur.* Iuxta illud Amos 3. *Quoniam vos cognoui de vniuersis finibus terræ, idcirco vlciscar super vos omnia peccata vestra.* Denique illud Genes. 6. *Dixitque Deus, non permanebit spiritus meus in homine quia caro est*, enarrans D. Hieronymus in traditionibus Hebraicis: *In Hebræo*, inquit, *scriptum est, non iudicabit spiritus meus homines istos in sempiternum, quia caro sunt: id est, non ad æternos eos seruabo cruciatus, sed hîc eis rependam quod merentur, quia fragilis naturæ sunt. Ergo*, inquit Hieronymus, *non seueritatem, vt in nostris codicibus legitur, sed clementiam Dei sonat, dum peccator hic*

Zach. 9.9. Osea 6. 4. Nobis, id est in bonū nostrum venit Deus, etiam cum ad puniendum in hac vita venit. Psal. 94. 10. Breuiarium Romanum. D. August. D. Thom. Hebr. 3 Misericordia Dei est, quod hic peccata vindicet. D. Hieron. Ezech. 7. 4. Amos 3. 2. Genes. 6. 3. D. Hieron.

hic pro scelere visitatur. Aduertendum tamen est ex D. Gregorio libro 9. Moralium cap. 33. Deum duobus modis hominem in hac vita punire: aut enim per mala præsentia irrogare iam tormenta sequentia incipit aut tormenta sequentia flagellis præsentibus extinguit: nisi enim delictis exigentibus iustus iudex, & nunc, & postmodum quosdam percuteret, de iniquis Psalmista non diceret Psalmo. 108. *Operiantur sicut diploide, confusione sua. Diploidem* quippe duplum vestimentum dicimus, *confusione* ergo *sicut diploide* induti sunt, qui iuxta reatus sui meritum & temporali, & æterna animaduersione feriuntur. Etenim solos illos pœna à supplicio liberat, quos immutat. Rursus si nequaquam quosdam pœna præsens à supplicio æterno defenderet, Paulus minimè dixisset 1. ad Corinthios 11. *Cum iudicamur autem à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.*

D. Gregor.

Alijs præsens punitio est futura initium, alijs remedium.

Psal. 108 29

1 ad Cor. 11. 32.

Tertio. Notandum est, Græcè esse, *venio tibi*, ταχὺ, id est, citò, quòd vltimum verbum non habet vulgatus: id quod mirum prima facie videri poterit, cum Deus tardè, & lentè soleat ad puniendum venire: propterea enim illa Ezechielis animalia de quibus agitur capite primo, pedem bouis, quod est tardissimum animal, habere dicuntur, vt nimirum significarent Deum ad quatuor Monarchiarum, quæ per ea animalia ostendebatur, conuersionem, & supplicia, tardissimè descendere: sed omnia mirificè concinunt. Etenim eandem ob causam Christus hoc loco dicit se venturum citò, quia quamuis ad supplicium inferendum multùm tardet, semper tamen, quæ eius est clementia, citò se venire existimat, & ad puniendum properare, itaque etsi verè tardat, si nostra demerita spectentur, nihilominus si naturæ eius, ac misericordiæ habetur ratio, quàm citissimè venire censeri potest: vndè ipsemet conqueritur, quòd vel longissima tempora expectationi peccatorum præscripta velociter decurrant Deuteronomij 32. *Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempore, iuxta est dies perditionis, & adesse festinant tempora.* Et Ezechielis 22. sic cum Hierusalem expostulat. *Appropinquare fecisti dies tuos, & adauxisti tempus annorum tuorum*, id est, vt interpretatur Hieronymus, *Appropinquare fecisti tempus, quod tibi differebatur, vt ageres pœnitentiam.* Cæterum quò ille magis tardat, eò magis timendus est, interim enim colligit in vnum omnia improborum hominum scelera, vt postea in vniuersa acrius animaduertat, quemadmodum eleganter significauit Oseas capite 13. *Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum eius*: quibus verbis significatur Deum quasi in fascem peccata omnia, quæ admittimus, colligere, vt suo tempore in ignem vniuersa coniiciat. Id quod alia similitudine declarauit Iob capite 14. dicens. *Signasti quasi in sacculo delicta mea.* Quem locum expendens Diuus Gregorius libro 12. Moralium capite 12. *Signantur*, inquit, *quasi in sacculo delicta nostra, quia hoc quod nos exteriùs agimus, nisi pœnitentia interueniente diluamus, in secreto iudiciorum Dei sub quadam occultatione seruatur, vt quandoque de sigillo secreti exeat ad publicum iudicij*: vnde etiam per Moysen dicitur Deuteronomij 32. *Nonne hæc condita*, seu congregata *sunt apud me, & signata in thesauris meis*? Statimque subditur: *Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempore.* Addit & aliam Diuus Gregorius eius loci expositionem, quæ obiter annotanda est: *Vel certè*, inquit, *peccata nostra signantur in sacculo cum mala, quæ fecimus, solicito corde pensamus: quid namque est cor hominis, nisi sacculus Dei, vbi dum studiosè conspicimus per quanta deliquimus peccata nostra quasi in sacculo, Dei signata portamus? an non peccatum suum Dauid signatum tenebat* Psal. 50. *Iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper, id est coram me.*

IIII.

Lentè venit Deus ad pœnas sumendum.

Ezech. 1.

Et tamen se properare dicit, doletque.

Deut 32. 35.

Ezech 22. 4.

Hieronym.

Quo serius, eo acrius Deus vindicat.

Oseæ 13. 12.

Iob 14. 17.

D. Greg.

Deut. 32. 34.

D. Greg.

Cor hominis Dei sacculus.

Psal. 50. 5.

Postremò, Obseruanda sunt illa verba: *Mouebo candelabrum tuum de loco suo* V.

Eos, qui suo desunt officio, Deus gradu deiicit. Etenim solet Deus quos ad aliquem honoris gradum euexerat, si officio suo desint, ab eo deturbare, mortem videlicet eis iusto iudicio suo inferendo, aut certè res ita componendo, vt eis rerum multarum, quæ incidunt, congressione id tandem eueniat, vt honore, dignitatéque spolientur, aliíque in eorum locum substituantur. In cuius rei figuram, & significationem Christus ingressus in templum per semetipsum quasi flagello de funiculis facto de domo Dei prauos negotiatores eiecit, & cathedras vendentium columbas euertit Ioan. 2. Quia, vt ait D. Gregorius homil. 17 in Euangelia, *Subditorum quidem culpas per pastores percutit: sed pastorum vitia per semetipsum ferit.* Cathedra autem vendentium columbas tunc euertitur, quando ij, qui spiritualem gratiam venundant, vel ante humanos, vel ante Dei oculos sacerdotio priuantur. Atque hoc contigit Heli sacerdoti, quem Dominus sacerdotio priuauit, vt habes 1. Regum. 2. *Hæc dicit Dominus, quia magis honorasti filios tuos, quam me: propterea loquens locutus sum, vt domus tua, & domus patris tui ministraret in conspectu meo vsque in sempiternum, nunc autem absit hoc à me, præcidam brachium tuum, & videbis æmulum tuum in templo, &c.* vbi per *æmulum* intelligendus est Sadoc, qui æmulus extitit domus Heli. Is enim abiecto à Solomone Abiathar, qui ab Heli trahebat originem, sacerdotium suscepit: sic enim dicitur 3. Regum 2. *Eiecit Salomon Abiathar, vt non esset Sacerdos Domini, vt impleretur sermo Domini, quem locutus est super domum Heli.* De Sobna etiam optimate ita vaticinatur Esaias cap. 22. *Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam, & expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te.* Fuit autem Sobna præpositus templi, vt eodem capite dicitur, id est, aut summus sacerdos, vt aiunt aliqui Hebræorum, aut Thesaurarius & custos vasorum templi, vt alij existimant: sed primi videntur probabilius sentire de sententia Lyrani in eum locum, quia Eliachim filius Helciæ fuit in locum eius substitutus tempore Ezechiæ, vt affirmat Rabbi Salomon, & Scriptura satis innuit cap. citato, & 4 Regum 19.

Ioann. 2. *D. Gregor.* *Pastores per seipsum ferit.* *1. Reg. 2. 30.* *3. Reg 2. 27.* *Esaia 22. 18.* *Lyran.* *Rabbi Salomon.* *4. Reg. 19.*

VI. *Improbos, vt pilam intorquet.* *Prouer. 8. 31.* Notanda est autem similitudo *pilæ*, quam sic exponit Lyranus. *Quasi pilam*, inquit, *mittet te*, quæ nimirum à ludentibus de manu ad manum proiicitur, quam etiam metaphoram agnoscit in illis verbis Prouerbiorum 8. *Ludens in orbe terrarum:* quemadmodum iam ad initium horum commentariorum diximus. Quod verò attinet ad *gallum gallinaceum*, quamuis ex interpretibus Lyranus nescio quo deflexerit, alij multum se torqueant, non desint etiam, qui ingenuè fateantur se plane quid significet, non intelligere: tamen illud & facile & planum videtur significari ea similitudine facilitatem, qua Deus potetat Sobnam sacerdotio priuare, simúlque eius arrogantiam indicari, vt sit sensus, siquidem ô Sobna galli instar cristam superbiæ erigis, tam facile asportari te faciam extra Hierusalem, & in captiuitatem abduci, quam facilè portari solet à rustico gallus gallinaceus in forum vendendus.

Quam facile Deo sit superbis cristã deprimere.

VII. *Defenditur citati loci Esaiæ vulgata editio.* Quoniam verò hunc locum plerique ex difficilioribus apud Esaiam esse existimant, fatentúrque ingenuè se planè non intelligere, quid sibi velit hoc loco, *gallus gallinaceus*, quin audent præterea diuum Hieronymum reprehēdere, quod *gallum gallinaceum* verterit, cùm nomen Gheuer, quod in Hebræo respondet, non *gallum*, sed virum significet, non erit abs re, siquidem in hunc locum incidimus, aduertere quanquam nomen Gheuer plerunque pro viro vsurpetur à radice Gabar, quæ propriè significat præualere robustum esse, & superare, tamen interdum pro gallo accipi, eo quod huiusmodi animal generosos habeat spiritus, & virilem in pugnando fortitudinem, militares in vigilando excubias, & re-

& regium principatum, imperiúmque æmuletur. *Imperitat enim*, vt ait Plinius libro 10. cap. 10. *suo generi, & regnum, in quacunque sit domo, exercet, graditur ardua ceruice, cristis celsus, cœlum sola volucrum aspicit crebro, terrori est etiam leoni ferarum generosissimo*: quibus potissimum de causis Hebræi ei Gheuer, hoc est, viri nomenclationem tribuerunt: quemadmodum docet Lexicon Complutense à viris Hebraicæ linguæ peritissimis compositum, & multò ante Thargum Hierosolymitanum docuerat: etenim vbi Num. 33. legitur Hebraicè, *Profecti sunt de Asiongaber*, ita reddidit, *Profecti sunt ab arce galli*: in eadémque sententia est R. Salomon, siquidem locum Esaiæ citatum sic exposuit, Transportatione galli, qui transit (seu potius transfertur) à loco in locum, tunc videlicet, cum tota aliqua familia transit ab vna domo in alteram. Satísque esse deberet ad hoc ipsum confirmandum auctoritas D. Hieronymi, qui gallum gallinaceum eo loco transtulit, siquidem is non solùm rerum cognitione, & Scripturæ sacræ intelligentia, sed linguæ etiam Hebrææ peritia omnes Hebræorum Rabbinos longè antecelluit. Denique consentit series ipsa cõtextus, & prophetæ institutum: erat enim Sobna, de quo sermo est, instar galli arrogans, & superbus, cristam qudammodo præ animi elatione erigens, fastúque. & ambitione tumidus, sepulchrum sibi sublime extruxerat. Quare par fuit, vt qui gallum elatione referebat, simili quoque supplicio puniretur, itaque instar galli de loco in locum, id est, de domo sua in exilium transportandus diceretur. Atque ex his iam apparet, quanto iure D. Hieronymus *gallum gallinaceum* eo loco apud Esaiam transtulerit, & quid causæ fuerit, cur Hebræi nomen Gheuer, hoc est, viri gallo tribuerint, propter generosos scilicet, & penè viriles huius animalis spiritus: ea enim etiam fuit causa, cur duobus aliis quoque nominibus in sacris literis censeatur, quæ eandem virilem æmulationem referunt: vnum est Zarzir per Zaijn vtróque loco, veluti Prou. 30. cum dicitur, *Tria sunt, quæ bene gradiuntur, & quartum, quod incedit fœliciter: leo fortissimus bestiarum ad nullius pauebit occursum: gallus succinctus lumbos*: quo loco Zarzir gallum intellexere Septuaginta interpretes, D. Hieronymus, Chaldæus, & antiquiores Hebræi, quibus potiùs fides habenda est, quàm recentioribus, qui canem gallicum, vel leporarium, siue etiam leopardum reddiderunt. Appellatur autem Zarzir, id est, expeditus, & quodammodo præcinctus ad rem quamuis facilè ac promptè aggrediendam, à radice, Zaraz quæ significat accingere, vel præcingere. Alterũ nomen est Secui dissyllabum per sim, caf, vaf, & iod & habetur, Iob. 38, *Qui dedit gallo intelligentiam*, id est, vim æstimatricem, à radice sacha, quæ significat videre, & cogitare, quem locum sic interpretatur R. Moyses, *Qui dedit gallo intelligentiam, vt media nocte surgere doceret hominẽ ad laudandum Deum*. Hæc igitur sunt nomina, quibus gallus Hebraicè appellatur, quæ omnia, vt cernis, virilem quandam naturam, & generositatem sonant, vt iam mirum videri non debeat, Gheuer, hoc est, viri appellationem fuisse ei ab Hebræis tributam, nec in dubium vocari, num rectè eum locum Esaiæ Diuus Hieronymus transtulerit: Sed vt ad institutum reuertamur.

Plinius. Num 33. 35. R. Salomon. Prou 30. 29 Iob. 38. 36. R. Moyses.

Idem contigit Sauli Regi, cui regnum Deus eripuit, quòd eius mandatum in Amalechitarum vastatione violauerit, Dauidíque pastori, eiúsque posteris concessit: quemadmodum dicitur 1. Reg. 15. vnde Iob. 12. dicitur: *Baltheum Regum dissoluit, & præcingit fune renes eorum, ducit Sacerdotes inglorios, & optimates supplantat*, id est, in Dei potestate est Reges regiis insignibus exuere, & seruos facere: quemadmodum etiam Dan. cap. 2. denunciauit, cùm dixit, *Ipse mutat tempora, & ætates, transfert regna, atque constituit*. VII.

1. Reg. 15. Iob. 12. 18.

Quid significet illa sententia: *Qui habet aurem, audiat, quid spiritus dicat Ecclesiis.*

SECTIO X.

Monita quæ à Deo dātur vni, ad omnes pertinere. *Rupertus.* *Quid hic spiritus nomine intelligēdum.* *Ioann. 4.24.* *Arethas.* *Rupertus.*

I. VT exploratum esset, quæ Episcopo Ephesi dicta sunt, ad reliquos omnes Ecclesiarum Prælatos pertinere: idcirco postquam Ioannes explicauit, quæ Christus in eo desiderabat, in vniuersum pronunciauit, *Qui habet aurem, audiat, quid spiritus dicat Ecclesiis.* Eadémque de causa, *Ecclesiis*, dixit numero multitudinis, & annotauit Rupertus. Nomine verò *Spiritus*, vel Spiritus sancti persona, à quo dona, & gratiæ in Ecclesiam redundant, intelligenda est, aut certè tota Trinitas, de qua dicitur Ioannis 4. *Spiritus est Deus.* Addit Arethas posse per spiritum intelligi ipsum Christum, quatenus Deus est. Denique obseruat Rupertus singulis septem Ecclesiis dici, *Qui habet aurem, audiat, quid spiritus dicat Ecclesiis.* propter septem spiritus, id est, septem Spiritus sancti dona, atque hoc loco loqui spiritum timoris.

Duplex auriū genus ad diuina verba. *Exod. 24. 7.* *Matth. 13.9.* *D. Gregor.* *D. August.* *Ioel. 1.2.* *Discrimen inter audire, & auribus percipere.* *Esai. 1. 3.* *Genes. 4 23.* *D. Hieron.* *Audiunt spirituales viri, auribus percipiunt terreni, iuxta Hieronym.* *Ruffinus* *Psalm. 48.2.*

II. Illud dumtaxat hoc loco expositione indiget, cur dictum sit, *Qui habet aurem audiat*: his enim verbis videtur indicari esse aliquos, qui aurem non habent. Sciendum est igitur duplices aures haberi in sacris literis, vnas exteriores, interiores alteras, quæ significant interiorem intelligentiam, & obedientiam. Et quidem pro exterioribus sufficiat illud Exodi. 24. *Legit in auribus populi*, id est, audiente populo. De interioribus locutus est Christus, cùm dixit Matth. 13. *Qui habet aures audiendi, audiat*, quemadmodum notauit D. Gregorius homilia 15. in Euangelia, & Diuus Augustinus homil. 28. super illud Psalmi 49. *Deus manifestè veniet. Qui habet*, inquit, *aures audiendi, id est, obediendi audiat.* Aduertit autem Diuus Hieronymus in primum caput Ioelis super illa verba, *Audite hæc senes, & auribus percipite omnes habitatores terræ*, vbicunque iunguntur hæc duo verba, *audire*, & *auribus percipere*, prius ad interiores mentis aures, posterius ad exteriores referendum esse, quod probat ex Esaiæ 1. cùm dicitur. *Audite cæli, & auribus percipe terra*, vbi existimat significari sacratius quiddam esse *audire*, quàm *auribus percipere*, cum illud *cælo*, hoc *terræ* tribuatur. Affert deinde illud Genes. 4. quod Lamech dixit vxoribus, *Audite verba mea vxores Lamech, quia occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in liuorem meum. Sciebat*, inquit, Hieronym. *obscura esse quæ loquebatur, & idcirco vxores suas, non ad simplicem verborum sonum, sed ad reconditam quoque dictorum intelligentiam prouocabat.* Ex quo colligit, Hieronymus per senes, qui *audire* iubentur, intelligendos esse spirituales viros per terram autem habitantes, qui *auribus percipere*, admonentur, terrenos. Nec verò minoris facienda est hæc Hieronymi obseruatio, quòd Ruffino non placeat: cùm locus ille ex Psalmo 48. *Audite hæc omnes gentes, auribus percipite omnes, qui habitatis orbem*, quo ipse aduersus Hieronymi obseruationem vtitur: quòd omnes promiscuè, & ad audiendum & ad auribus percipiendum, inuitentur, idem discrimen possit admittere: potuit enim Dauid vtrasque aures ab hominibus etiam terrenis postulare, quemadmodum interpretatur D. Augustinus in commentariis eiusdem Psalmi, quamuis in eo dissentiat à D. Hieronymo, quòd existimet *audire* in sacris literis ad exteriores aures, *auribus* verò *percipere* ad interiores pertinere. De interioribus etiam auribus intelligendum est illud Psalmi 49. *Inclinabo ad parabolam aurem meam*, & illud Psalmi 44. *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam.* Quo etiam sensu Diuus Augustinus libro vigesimo de Ciuitate Dei capite 6. accipit illud Ioannis 5. *Amen Amen dico vobis, quia*

E contrario sentit Augu. *Psalm 49 5.* *Psal. 44.11.* *D. August.* *Ioann. 5. 19.*

venit

venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent. Qui audierint, inquit, *id est, qui obedierint, qui crediderint, id est, vsque in finem perseuerauerint*. Et sermone 28. suprà illud Psalm. 49. *Deus manifeste veniet. Deus noster, & non silebit*, interpretatur locum illum Ezechielis 3. in eandem sententiam, *Populus autem ille non vult audire te, quia non vult audire me*. Hinc est illud Esaiæ 6. *Exceca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum*: quæ intelligenda sunt tum de permissione, tum etiam de subtractione specialium quorundam auxiliorum efficacium: sufficientia enim auxilia nunquam à Deo denegantur. Denique de huiusmodi auxiliis loquitur Christus per Regium vatem Psalm. 39. *Sacrificium, & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi*: seu vt est in Hebræo, *aures autem fodisti mihi*, quod exponens Paraphrastes Chaldaicus transtulit: *aures ad auscultanda præcepta tua formasti mihi*: alluditur autem ad locum Exodi. 21. vbi Deus de seruo Hebræorum sic statuit: *Si emeris seruum Hebræum, sex annis seruiet tibi: in septimo egredietur liber gratis, Quòd si dixerit seruus, Diligo Dominum meum, & vxorem ac liberos, non egrediar liber, offerat eũ Dominus Dijs* id est iudicibus, *& applicabitur ad ostium, & postes, perforabitq́; aurem eius subula, & erit ei seruus in seculum*: quæ lex repetitur Deuteronomij 16. eámque expendens Theodoretus in quæstionibus super Exod. quæst. 45. docet hanc perforationem auris significasse seruum illum memorem debere esse in posterum obedientiæ Domino præstandæ: quod autem applicabatur ad ostium, illud indicasse, deinceps ne foras quidem egredi sibi licere iniussu Domini. Ergo, vt ad institutum reuertamur, internas aures intellexit Christus, cùm dixit, *Aures autem perfecisti mihi*, seu *perforasti mihi*, ad significandam summã obedientiam, quã quatenus homo præstabat Patri: quòd enim ipse sit, qui loquatur, conceptis verbis docuit Paulus ad Hebræos 10. *Ingrediens mundum dicit, Hostiam, & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi*, vbi secutus est translationem Septuaginta. Congruit autem hæc internarum aurium acceptio naturæ ipsi, quæ in corde geminas aures collocauit quemadmodum docent Anatomici, & Galenus libro 6. de vsu partium cap. 15. quas ait ita nominatas, quia vtrinque cordi, sicut animalis capiti aures adiacent. Ioannes igitur, hoc loco aurem cordis intellexit, cum dixit, *Qui habet aurem, audiat*: quia enim non omnes huiusmodi aures habent, conditionem illam apposuit, *qui habet, &c.*

Psal. 49. 2. Ezech. 3. 7. Esa. 6. 10. Psalm 39. 7. Exponitur illud, Aures autem perfecisti mihi. Paraphrast. Exod. 21. 2. Deuterō. 15. Theodoret. Hebr. 10. 5. Cordis nostri aures. Galenus.

Literarum ad Angelum Ephesi subscriptio explicatur: *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.*

Primúmque variæ expositiones commemorantur.

SECTIO XI.

Subscriptio literarum, quæ ad Angelum Ephesi dantur, ita habet. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei*: Volunt Richardus de sancto Victore, & Arethas, hoc nimirum esse, quod is qui habet aurem audire iubetur, & id quod Spiritus dicit Ecclesiis, Christum scilicet vincenti daturum edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei sui, quod ideo dicit, vt omnes exhortentur ad strenuè pro virtute contra vitia præliandum proposito ei, qui vicerit, honorificentissimo præmio. Quódnam verò sit hoc lignum vitæ, & quinam iste paradisus, iam explicandum est. I. Richar. de S. Victore. Areth.

Prima igitur expositio est Richardi de S. Vict. & Bedæ, per lignum vitæ II. Richar. Vict. Beda.

Quid significet illa sententia: *Qui habet aurem, audiat, quid spiritus dicat Ecclesiis.*

SECTIO X.

I. *Monita quæ à Deo dãtur vni, ad omnes pertinere.* *Rupertus.* *Quid hic spiritus nomine intelligẽdum.* *Ioann. 4.24.* *Arethas.* *Rupertus.*

VT exploratum esset, quæ Episcopo Ephesi dicta sunt, ad reliquos omnes Ecclesiarum Prælatos pertinere: idcirco postquam Ioannes explicauit, quæ Christus in eo desiderabat, in vniuersum pronunciauit, *Qui habet aurem, audiat, quid spiritus dicat Ecclesiis.* Eadémque de causa, *Ecclesiis*, dixit numero multitudinis, & annotauit Rupertus. Nomine verò *Spiritus*, vel Spiritus sancti persona, à quo dona, & gratiæ in Ecclesiam redundant, intelligenda est, aut certè tota Trinitas, de qua dicitur Ioannis 4. *Spiritus est Deus.* Addit Arethas posse per spiritum intelligi ipsum Christum, quatenus Deus est. Denique obseruat Rupertus singulis septem Ecclesiis dici, *Qui habet aurem, audiat, quid spiritus dicat Ecclesiis*, propter septem spiritus, id est, septem Spiritus sancti dona, atque hoc loco loqui spiritum timoris.

II. *Duplex auriũ genus ad diuina verba.* *Exod. 24. 7.* *Matth. 13. 9.* *D. Gregor.* *D. August.* *Ioel. 1. 2.* *Discrimen inter audire, & auribus percipere.* *Esai. 1. 3.* *Genes. 4 23.* *D. Hieron.* *Audiunt spirituales viri, auribus percipiunt terreni, iuxta Hieronym.* *Ruffinus* *Psalm. 48. 2.*

Illud dumtaxat hoc loco expositione indiget, cur dictum sit, *Qui habet aurem audiat*: his enim verbis videtur indicari esse aliquos, qui aurem non habent. Sciendum est igitur duplices aures haberi in sacris literis, vnas exteriores, interiores alteras, quæ significant interiorem intelligentiam, & obedientiam. Et quidem pro exterioribus sufficiat illud Exodi. 24. *Legit in auribus populi*, id est, audiente populo. De interioribus locutus est Christus, cùm dixit Matth. 13. *Qui habet aures audiendi, audiat*, quemadmodum notauit D. Gregorius homilia 15. in Euangelia, & Diuus Augustinus homil. 28. super illud Psalmi 49. *Deus manifestè veniet. Qui habet*, inquit, *aures audiendi, id est, obediendi audiat.* Aduertit autem Diuus Hieronymus in primum caput Ioelis super illa verba, *Audite hæc senes, & auribus percipite omnes habitatores terræ*, vbicunque iunguntur hæc duo verba, *audire*, & *auribus percipere*, prius ad interiores mentis aures, posterius ad exteriores referendum esse, quod probat ex Esaiæ 1. cùm dicitur. *Audite cæli, & auribus percipe terra*, vbi existimat significari sacratius quiddam esse *audire*, quàm *auribus percipere*, cum illud *cælo*, hoc *terræ* tribuatur. Affert deinde illud Genes. 4. quod Lamech dixit vxoribus, *Audite verba mea vxores Lamech, quia occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in liuorem meum. Sciebat*, inquit, Hieronym. *obscura esse quæ loquebatur, & idcirco vxores suas, non ad simplicem verborum sonum, sed ad reconditam quoque dictorum intelligentiam prouocabat.* Ex quo colligit, Hieronymus per senes, qui *audire* iubentur, intelligendos esse spirituales viros per terram autem habitantes, qui *auribus percipere*, admonentur, terrenos. Nec verò minoris facienda est hæc Hieronymi obseruatio, quòd Ruffino non placeat: cùm locus ille ex Psalmo 48. *Audite hæc omnes gentes, auribus percipite omnes, qui habitatis orbem*, quo ipse aduersus Hieronymi obseruationem vtitur: quòd omnes promiscuè, & ad audiendum & ad auribus percipiendum, inuitentur, idem discrimen possit admittere: potuit enim Dauid vtrasque aures ab hominibus etiam terrenis postulare, quemadmodum interpretatur D. Augustinus in commentariis eiusdem Psalmi, quamuis in eo dissentiat à D. Hieronymo, quòd existimet *audire* in sacris literis ad exteriores aures, *auribus* verò *percipere* ad interiores pertinere. De interioribus etiam auribus intelligendum est illud Psalmi 49. *Inclinabo ad parabolam aurem meam*, & illud Psalmi 44. *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam.* Quo etiam sensu Diuus Augustinus libro vigesimo de Ciuitate Dei capite 6. accipit illud Ioannis 5. *Amen Amen dico vobis, quia venit*

E contrario sentit Augu. *Psalm 49 5.* *Psal. 44. 11.* *D. August.* *Ioann. 5. 19.*

venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent. Qui audierint, inquit, *id est, qui obedierint, qui crediderint, id est, vsque in finem perseuerauerint*. Et sermone 28. suprà illud Psalm. 49. *Deus manifestè veniet. Deus noster, & non silebit*, interpretatur locum illum Ezechielis 3. in eandem sententiam, *Populus autem ille non vult audire te, quia non vult audire me*. Hinc est illud Esaiæ 6. *Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum*: quæ intelligenda sunt tum de permissione, tum etiam de subtractione specialium quorundam auxiliorum efficacium: sufficientia enim auxilia nunquam à Deo denegantur. Denique de huiusmodi auxiliis loquitur Christus per Regium vatem Psalm. 39. *Sacrificium, & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi*: seu vt est in Hebræo, *aures autem fodisti mihi*, quod exponens Paraphrastes Chaldaicus transtulit: *aures ad auscultanda præcepta tua formasti mihi*: alluditur autem ad locum Exodi. 21. vbi Deus de seruo Hebræorum sic statuit: *Si emeris seruum Hebræum, sex annis seruiet tibi: in septimo egredietur liber gratis, Quòd si dixerit seruus, Diligo Dominum meum, & vxorem ac liberos, non egrediar liber, offerat eũ Dominus Dys* id est iudicibus, *& applicabitur ad ostium, & postes, perforabitq́; aurem eius subula, & erit ei seruus in seculum*: quæ lex repetitur Deuteronomij 16. eámque expendens Theodoretus in quæstionibus super Exod. quæst. 45. docet hanc perforationem auris significasse seruum illum memorem debere esse in posterum obedientiæ Domino præstandæ: quod autem applicabatur ad ostium, illud indicasse, deinceps ne foras quidem egredi sibi licere iniussu Domini. Ergo, vt ad institutum reuertamur, internas aures intellexit Christus, cùm dixit, *Aures autem perfecisti mihi*, seu *perforasti mihi*, ad significandam summã obedientiam, quã quatenus homo præstabat Patri: quòd enim ipse sit, qui loquatur, conceptis verbis docuit Paulus ad Hebræos 10. *Ingrediens mundum dicit, Hostiam, & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi*, vbi secutus est translationem Septuaginta. Congruit autem hæc internarum aurium acceptio naturæ ipsi, quæ in corde geminas aures collocauit quemadmodum docent Anatomici, & Galenus libro 6. de vsu partium cap. 15. quas ait ita nominatas, quia vtrinque cordi, sicut animalis capiti aures adiacent. Ioannes igitur, hoc loco aurem cordis intellexit, cum dixit, *Qui habet aurem, audiat*: quia enim non omnes huiusmodi aures habent, conditionem illam apposuit, *qui habet, &c.*

Psal. 49. 2.
Ezech. 3. 7.
Esa. 6. 10.
Psalm 39. 7.
Exponitur illud, Aures autem perfecisti mihi.
Paraphrast.
Exod. 21. 2.
Deuterõ. 15.
Theodoret.
Hebr. 10. 5.
Cordis nostri aures.
Galenus.

Literarum ad Angelum Ephesi subscriptio explicatur: *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.*

Primúmque variæ expositiones commemorantur.

SECTIO XI.

SVbscriptio literarum, quæ ad Angelum Ephesi dantur, ita habet. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei*: Volunt Richardus de sancto Victore, & Arethas, hoc nimirum esse, quod is qui habet aurem audire iubetur, & id quod Spiritus dicit Ecclesiis, Christum scilicet vincenti daturum edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei sui, quod ideo dicit, vt omnes exhortentur ad strenuè pro virtute contra vitia præliandum proposito ei, qui vicerit, honorificentissimo præmio. Quódnam verò sit hoc lignum vitæ, & quínam iste paradisus, iam explicandum est. I.

Richar. de S. Victore.
Areth.

Prima igitur expositio est Richardi de S. Vict. & Bedæ, per lignum vitæ II.

Richar. Vict.
Beda.

intelligentium Christum, qui in Ecclesiæ paradiso omnibus proponitur fructus. Est igitur sensus, qui Dæmonem vicerit, edet de ligno, quod est in paradiso, quia multitudine dulcedinis Christi, quæ est in Ecclesia cibabitur, & satiabitur: modò quidem participando eius gratiæ, postea verò eo per visionem beatificam perfruendo. Eadem expositio est Ruperti, quam tamen paulò aliter proponit: & per spiritum hic loquentem spiritum timoris intelligens addit in spiritu timoris vincere, esse corripienti acquiescere & pœnitentiam agere, & prima opera facere, inducitque Christum hæc dicentem, quemadmodum & Arethas, doctéque dixisse, *Dei mei*, ratione humanitatis, secundum quā Patrem, vt Deum suū agnoscebat iuxta illud Ioannis 20. *Ascendo ad Patrem meum, & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum, Quoniā igitur*, inquit Rupertus, *primis hominibus, quia corripienti Deo non acquieuerunt, sed peccatum suum excusarunt, lignū vitæ interdictū fuit,* Genes. 3. *rectè modo pœnitenti aditus ad lignū vitæ repromittitur, quod est ipse Christus, cuius & in cælesti paradiso visione, & in præsenti Ecclesia corpore sancta reficiuntur animæ.* Denique expendit verbū illud. *Dabo, Sæpe enim*, inquit, *qui nondum vicit*, id est, *nondum egit pœnitentiam, edit de hoc ligno vitæ manducans videlicet corpus, & bibens sanguinem Domini: verum non illi dat Christus, sed ipse rapit, atque adeo iudicium sibi manducat, & bibit.* 1. ad Corinth. 11. Itaque vides Rupertum hunc esum ligni vitæ, tum ad visionem beatificam, tum ad Eucharistiæ communionem referre: quæ posterior expositio est etiam Paschasij Abbatis libro de corpore, & sanguine Christi cap. 7. & refertur tom. 4. Bibliothecæ sanctorum Patrū. Secunda est Arethæ intelligentis per lignum vitæ æternam fœlicitatem absolutè, quam Deus iis, qui vicerint, id est, prauas animi appetitiones compresserint, elargitur. Tertia est Primasij, lignum vitæ crucem interpretantis, quæ in Ecclesiæ paradiso est, fructum autem huius ligni Christum ipsum accipientis, qui in cruce tanquam fructus in vitæ arbore pependit, & qui in spirituali Ecclesiæ paradiso vitale alimentum, cælestisque panis præbet fidelibus sacramentum, de quo legimus Prou. 3. *Sapientia lignum vitæ est his, qui apprehenderint eam.*

Ioan. 20. 18. — *Pœnitenti ad id aditus repromittitur.* — *Eucharistiā indigne sumere, sacrilega rapina.* — *1. Cor. 11. 29.* — *Paschasius.* — *Arethas. Lignū vitæ, æterna fœlicitas.* — *Primasius. Crux lignū vitæ fructus eius Christus* — *Prou. 3. 18.*

Nonnullæ obseruationes circa præcedentem sententiam.

SECTIO XII.

I. CÆterum hæc sunt minutius concidenda. Igitur Angelus ille similis filio hominis, qui Ioanni loquebatur, personam Christi repræsentat, atque adeo verba hæc ex ipsius Christi ore accipienda sunt, quæ autem Christus Ecclesiæ dicit, dicitur spiritus dicere, id est, vel ipse Christus quatenus Deus iuxta expositionem Arethæ, vel tota Trinitas, vel Spiritus sanctus, qui quamquam non solet spiritus absolutè appellari, sed vel Spiritus sanctus, vel Spiritus paracletus, vel Spiritus Domini, tamen sine vlla adiectione Spiritus vocatur Ioannis 7. cum dicitur. *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum*, id quod in die Pentecostes potissimum completum est. Hoc igitur supposito.

Quid hic spiritus nomine significetur. — *Ioann. 7. 39.*

II. Sit prima obseruatio circa verbum illud, *vincenti*, quod supponit pugnam, ac certamen, eoque commendatur fidelibus maxima in certando industria, cum sciant sibi esse cum multis, iisque fortissimis hostibus dimicandum: quemadmodum docuit Paulus 2. ad Corinthios 10. *In carne ambulantes non secundum carnem militamus*: & ad Ephes. 6. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed contra spiritualia nequitiæ in cælestibus.* Id quod idem Apostolus opere

Vi certū supponitur pugnandū esse fidelibus. — *2. Cor. 10. 3.* — *Ephes. 6. 12.*

opere præstabat, vt ipsemet testatur 1. ad Corint. 9. *Sic pugno non quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum, &c.* In quem sensum Origenes homil. 11. super Exodum, expedientes pugnã populi Israelitici cum Amalech, eiúsque cum Moyses manus eleuabat, victoriam, sic ait: *Nobis etiam pugna est aduersus Amalech, hoc est, aduersus principes, & potestates, & rectores tenebrarum harum: eleua & tu manus ad Deum, imple mandatum Apostoli: Sine intermissione orate.* 1. ad Thessalonicenses 5. *& tunc fiet quod scriptum est* Numerorum 22. *Quia sicut vitulus ablingit in campis herbam virentem, ita ablinget populus hic populum, qui super terram est, per quod, vt à maioribus accepimus, indicatur populum Dei non tam manu, & armis, quam voce, & lingua pugnare, id est, orationem ad Deum fundendo.* Cui expositioni Origenis accinit illud Pauli ad Rom. 15. *Obsecro ergo vos fratres per Dominum nostrum Jesum Christum, & per charitatem sancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum,* quo loco pro eo, quod nos habemus *adiuuetis*, est Græcè συναγωνίσασθαι, quod verbum significat propriè simul certare, seu adiuuare certamen, etiam certando, atque adeo indicatur sanctos oratione pugnare, & orare nihil esse aliud, quàm quoddam spirituale certamen, quo fideles magis, quàm corporalibus armis dimicant, victoriámque de hostibus consequuntur, quemadmodum idem Origenes annotauit lib. 10. in epist. ad Rom. ἀγωνίσασθαι, inquit, *dixit Apostolus, ostendens quasi agonem haberet, certaménque orationis, aduersantibus sibi sine dubio illis, de quibus dicebat: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes, & potestates, aduersus spiritualia nequitiæ in cælestibus.* Quo etiam modo explicandum est illud Canticorum 7. *Quid videbis in Sunamite, nisi choros castrorum?* quem locum enarrans Theodoretus in commentariis suis super Cantica, eleganter obseruauit ea verba videri in speciem inter se pugnare: quid enim *castris* cum *choris*, quippe cum *chori* pacatis, & lætis rebus, *castra* autem bellicis, & turbulentis conueniant? Cæterùm mysterio non vacare, quia nimirum sponsa multis ex sanctis conflata, cum propter fortitudinem, atque excelsum animi robur, armáque militaria *castris* est similis, tum etiam *chorus* existit diuinas laudes in ore gerens (per quas videlicet de suis hostibus triumphat:) neque verò dictum est, *castra chororum*, sed *choros castrorum*, vt significetur Ecclesiæ de suis hostibus victoria, quam laudes Diuinæ consequuntur. Itaque ex *castris chori* fiunt, cum enim in castris vicerint virtutis milites, pæana canentes reuertuntur, & choros ducentes victoriæ præconium laudibus celebrant. Hæc Theodoret. Possumus etiam eundem locum aliter interpretari, vt nimirum dictum sit, *choros castrorum*, propter lætitiam, qua exultant ij, qui ad fidem conuertuntur iuxta illud Psal. 125. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati: tunc repletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione:* additum verò sit *choris* bellum, seu *castra*, quia ad fidem conuersis continuò est contra carnis illecebras, Dæmonísque insidias dimicandum. Quare Ecclesia nec solis *castris*, nec solis *choris*, sed *choris castrorum* optimo iure similis dicitur. Et quidem choros depinxit Regius vates Psalm. 117. cùm dixit: *vox exultationis, & salutis in tabernaculis iustorum. Constituite diem solemnem in condensis vsque ad cornu altaris.* Castra verò descripsit Paulus 2. ad Corinth. 10. illis verbis: *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo destructionem munitionum, &c.* & aliis locis supra citatis. In cuius rei figuram postquam populus Hebræorum rubrum iam mare transisset, alij choros ducebant, alij verò accincti armis, cum finitimis hostibus bellum gerebant, Exodi 15. quo videtur spectasse Esaias, cap. 30. cùm dixit; *In tympanis, & citharis, & in bellis præcipuis expugnabit eos.* Fuit etiam illustrissimus Christiani bellatoris typus Iacob Patriarcha, qui vel in ipso matris

1. Cor. 9. 27.
Origenes.
1. Thessal. 5. 17
Num. 22.
Rom. 15. 30.
Origenes.
Cant. 7. 1.
Oratione nobis vincendi hostes.
Psal. 125. 1.
Psal. 117. 15.
2. Cor. 10. 4.
Exodi 15.
Esai 30. 32.

vtero iam cum Esau luctabatur, Genes. 25. Qua de re legendus est Philo Iudæus lib. 2. allegoriarum sacræ legis, & libro de somniis.

III. Secundò, Obseruandum est non omnibus dimicantibus præmium promitti, sed vincentibus: propterea enim non dictum est certanti, sed *vincenti*: eandemque vim habet illud 2. ad Timotheum 2. *Non coronabitur, nisi qui legitimè certauerit*: certare enim legitimè, est certare secundum leges agonis à Deo latas, hoc est, diuinis præceptis parendo: quare fieri non potest, quin vincat, qui legitimè certauerit. De huiusmodi enim milite legitimè certante accipiendum est illud Prouerbiorum 21. *Vir obediens loquetur victorias*, quia nimirum, vt interpretatur diuus Hieronymus in commentariis eiusdem loci, dum quis per obedientiam desideria sua vincere satagit, per iustitiam iudicis postea victoriæ palmam percipit: quam expositionem totidem verbis (vt solet) Beda in suos commentarios Prouerbiorum transtulit. Scio textum Hebræum aliter habere nimirum: *Testis mendax peribit, vir audiens in finem loquetur*, hoc sensu, vir qui testatur quæ audiuit, ac certò nouit, nec ex suo, quæ dicit, fingit capite, sicut facere consueuit testis mendax. is semper loquetur, id est, non afficietur pudore, nec ei imponetur silentium, sicut testi mendaci: iuxta quam interpretationem pulchra est membrorum eius sententiæ antithesis. Cæterùm satis est quod nobis faueat Septuaginta interpretum versio: ad quam etiam non admodum inuita accedet Hebræa translatio, si ita interpretemur, vir audiens, hoc est, obediens præceptis Diuinis, in finem loquetur, id est, non silebit præ pudore, sed iactabundus de suo certamine verba faciet, quippe qui superior euaserit. Deinde aduerte. dictum non esse *ei qui vicit* in præterito, sed vincenti, quia non satis est semel vicisse, aut etiam sæpiùs, nisi semper vincat: cùm enim bellum ipsum continuum sit iuxta illud Iob 7 *Militia est vita hominis super terram*, nunquam abscedendum est ab arena, sed in armis continuò standum, atque adeo semper vincendum. Id quod videtur fuisse expressum in titulo Psalmi 4. & aliorum, qui inscribuntur, *in finem*, pro quo in Hebræo est למנצח *Lamnatseach*, id est, victoria, seu ad victorem: Quam dictionem Septuaginta vbicunque repererunt, *εἰς τὸ τέλος*, id est, *in finem*, seu in perpetuum transtulerunt: vt significarent victoriarum, de quibus in eis Psalmis agitur, præconia non conuenire nisi in eum, qui perpetuo, & vsque in finem vicerit. In cuius rei figuram Iosue in oppugnanda vrbe Hai non contraxit manum, quam in sublime porrexerat tenēs clypeum ex præcepto Domini, donec interficerentur omnes habitatores Hai, vt refertur Iosue 8. quia videlicet nunquam deponendus est clypeus, donec omnes animæ nostræ hostes omnino profligentur: quod non nisi in extremo vitæ halitu potest contingere. Denique absolutè dicitur, *vincenti*, nec hostis exprimitur, quem vincere debeamus, vt intelligamus omnia omnino esse vincenda: nec aliquem debere esse hostem, cum quo habeamus inducias, sed omnibus bellum capitale indicendum.

Ad gloriam adipiscendam non satis est dimicare, sed oportet vincere
2 Tim 2 5
Prou 21. 28
Legitimè certatur per obedientiam mandatorum Dei.
D Hieron.
Beda.
In bello continuo vincendum semper, & vsque in finem.
Iob. 7. 1.
Iosue 8.
Clypeus non abiiciendus, antequam in extremo vitæ halitu hostes omnino profligentur.

IIII. Tertia obseruatio est circa illud verbum, *Dabo*: Cur enim vincenti præmium non reddi quasi debitum, sed dari dicitur, quasi gratis? Pro cuius rei expositione sciendum est gloriam in sacris literis interdum gratiam, interdum iustitiam appellari: gratiam quidem Psal. 102. *Qui coronat te in misericordia, & miserationibus*, iustitiam verò 2. ad Timot 4. *Bonum certamen certaui, cursum consummaui, in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex*. Vbi vides Paulum omnia iustitiæ nomine aggregasse *iustitiæ, reddet, iustus, iudex*. Ratio huius rei est. quia ea ipsa gratia, per quam gloriā promeremur gratis primùm infunditur absque vllo nostro merito, sub quod prima gratia non cadit: quam rationem

Psal 102. 4.
2 Tim 4 7
Beatitudo æterna, & gratia est diuina misericordia, & corona iustitiæ ex nostro merito.

rationem fuse persequitur D. Augustinus epistola 105. quæ est ad Sixtum Pres- *D. August.*
byterum, *Cum Deus*, inquit, *coronat merita nostra, nihil aliud coronat, quam munera*
sua: nec enim frustra Deo cantatur, misericordia eius praeueniet me. Psalm. 58. *& miseri-* *Psalm. 58. 11.*
cordia eius subsequetur me. Psalm. 22. *vnde & ipsa vita aeterna, quae meritis praecedenti-* *Psalm. 22. 6.*
bus redditur, tamen quia eadem merita, quibus redditur, non à nobis parata sunt per no-
stram sufficientiam, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa gratia nuncupatur: audi *Rom. 6. 25.*
Apostolum ad Rom. 6. *Stipendium peccati mors, gratia autem Dei vita aeterna in*
Christo Iesu Domino nostro. Non dixit, stipendium autem iustitiae vita aeterna, sed gra-
tia Dei vita aeterna: etenim si accepturus es vitam aeternam, iustitia quidem stipendium
est, sed tibi gratia est, cui gratia est & ipsa iustitia, quia de plenitudine eius nos omnes ac-
cepimus gratiam pro gratia, Ioannis 1. id est, *non solum gratiam qua nunc iustè in labo-* *Ioan. 1. 16.*
ribus vsque in finem viuimus, sed etiam gratiam pro hac gratia, vt in requie postea sine
fine viuamus. Hæc Augustinus.

V. Quartò, Obseruandum est verbum illud, *Edere*, cur enim vincenti non palma, *Gloria signi-*
non laurus, non corona sed esus in præmium promittitur? quamquam enim hoc *ficatur esus*
loco per esum ligni vitæ, visio beatifica intelligitur, vt paulò post dicemus, illud *nomine, quia*
tamen mysterio non vacat, quod non coronæ, sed esus nomine explicatur: cui *ex pugna esu-*
dubitationi respondet Hugo Cardinalis optimo iure id factum esse, quia enim *rientibus, si-*
qui vincit, pugnat. pugnans vero solet esurire, & sitire, rectè ei promitti refectio- *tientibúsque*
nem & saturitatem, iuxta illud Matthæi 5. *Beati qui esuriunt, et sitiunt iustitiam* *datur*
quoniam ipsi saturabuntur. Quam ob causam, non solum hoc loco, sed multis aliis *Hugo Card.*
visio beatifica esui, & potui comparatur, veluti Psalm. 35. *Torrente voluptatis tuae* *Matth 5. 6.*
potabis eos. Luc cap. 12. *Amen dico vobis, quod praecinget se, & faciet illos discumbere, &* *Psal 35. 9.*
trãsiens ministrabit illis. Et Lucæ 22. *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus* *Luc 12 37.*
regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo. Quæ verba non quam- *Luc. 22 29.*
libet comestionem significant, sed lautum, & oppiparum conuiuium, cui gloria *Visio beatifi-*
propter suauitatis abundantiam confertur. Vndè & beatis non calix, sed torrens *ca, oppiparũ*
ipse voluptatis hauriendus propinari dicitur Psalm. 35. citato. *conuiuium.*

Quid per lignum vitæ hoc loco accipiendum sit: Primúmque tres expositiones commemorantur.

SECTIO XIII.

I. NOtandum est, cùm dicitur *Lignum vitæ*, alludi ad lignum vitæ, quod erat in
paradiso terrestri. Genes. 2. Fuit autem ea arbor lignum vitæ, seu arbor vi- *D. August.*
tæ appellata, quod vim haberet vitæ prorogandæ. Vtrum verò haberet vim pro- *Lignũ vitæ*
rogandi vitam in omne tempus, hominemque ab interitu vendicandi, an verò *prorogasset*
duntaxat vitæ diuturnitatem conferendi, controuersum est. Priorem partem af- *vitam in æ-*
firmant Diuus Augustinus libro decimo tertio de Ciuitate cap. 20 & cap 23. vbi *ternum, per-*
sic ait: *De ligno vitae propterea gustabatur ne mors eis vndecunque surreperet, vel sene-* *fectißime re-*
ctute confecti decursis temporum spatiis interirent. Rupertus lib. 3. de Trinitate c 30. *staurã to hu-*
D. Chrysost. homilia decima octaua in Genes. Auctor quæstionum veteris & no- *midum nati-*
ui testamenti (qui falso creditur fuisse Augustinus) quæst 19. Strabus in Genesim. *uum.*
Abulensis super 13 caput Genesis, quæst. 171. & D. Thomas 1. part. quæst. 93 ar- *Rupertus*
tic. 4. quem perperam in contrariam trahunt sententiam. Etenim conceptis ver- *D Chrysost.*
bis, eo loco docet D. Thomas esum ligni vitæ repetitum habuisse vim ho- *Auct quæst.*
minem à morte in perpetuum vendicandi: non tamen semel susceptum ad id *veter ac nouĩ testã strab. Abul. quæst. D. Thomas.*

Genes. 3. 22. sufficere potuisse. Atque hæc sententia planè amplectenda est, cùm sit Patribus, & sacris literis magis consentanea. Sic enim legimus Genesis 3. *Nunc ergo ne fortè mittat manum suam, & sumat de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum*: ex quibus verbis non obscurè videtur colligi fructum vitæ habuisse vim à morte in perpetuum præseruandi, atque adeo restituendi natiuum humorem, quem radicalem appellant, ea puritate, & perfectione, quæ in ipso hominis ortu inerat. Posteriorem partem sequuntur Scotus, & Durandus in 2. distinct. 19. & Caietanus in commentariis primæ partis, quæstione citata, eámque sequitur Benedictus Pereira vbi supra.

Scotus, Durandus, Caietanus, Benedictus Pereira.

II. Cæterum quamuis Ioannes hoc loco alludat ad lignum vitæ, quod erat in Paradiso terrestri, non illud tamen intelligit, sed aliud quoddam lignum vitæ mysticum per illud expressum. Primò igitur intellexit ipsum Christum, quemadmodum & Diuus Gregorius libro 12. Moralium capit. 4. accepit illud Prouerbiorum 3. *Lignum vitæ est Sapientia eis, qui apprehendunt eam.* Quem locum interpretatur de Sapientia incarnata, cum Diuo Hieronymo in 6. capit. Esaiæ. Sic etiam Eucherius libro 1. in Genesim cap 13. lignum vitæ, quod erat in Paradiso terrestri, docet typum Christi fuisse. Denique ipse Christus se lignum appellauit Lucæ 23 *Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?*

Christus, arbor vitæ. D. Gregor. Prouer. 3. 18. D. Hieron. Eucher. Luc 9 23. 31.

III. Secundò, Per lignum vitæ hoc loco possumus intelligere visionem beatificam, quæ in cælesti Paradiso beatis tribuitur: tanta est autem huius fructus suauitas, vt rectè de triumphante Ecclesia dici possit illud Canticorum 4. *Emissiones tuæ Paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus, cypri cum nardo, nardus, & crocus, fistula, & cinnamomum, cum vniuersis lignis Libani, & cum omnibus primis vnguentis*, quo loco emissiones significant ipsa germina, & propagines, quæ in illo cælesti paradiso nascuntur. Igitur emissiones tuæ sunt veluti paradisus quidam malorum punicorum, quia hæc poma multa continent grana pulcherrima, sub vna, eadémque corona regali (est enim malum punicum coronatum pomum.) Etenim omnes beati, quamuis inæqualiter, eandem tamen gloriæ, seu visionis beatificæ coronam accipient, ita vt illa beatorum multitudo sit veluti quidam paradisus, & amœnissimum topiarium malorum punicorum. Per cyprum, & nardum intelliguntur suauissimi odoris vnguenta, quæ ex huiusmodi arbusculis conficiuntur. Crocus autem flos est aurei coloris, vim habens exhilarandi cor, per quem amor beatificus, & delectatio inde prouenienś intelligitur.

Cantic. 4. 13. Gloria beatorũ, lignum vitæ & hortus amœnissimus omniũ fructuum, & florum.

IIII. Tertiò, Per lignum vitæ significatur ipsa crux Domini, vt vult Primasius, cuius fructus est Christus: quod autem crux lignum appelletur ex multis testamenti veteris figuris est perspicuum. Primum enim hoc sensu Diuus Ambrosius sermone 23. & libro de iis, qui initiantur sacris mysteriis, capit. 3. interpretatur lignum illud, quod in aquas à Moyse missum earum amaritudinem abstulit, quemadmodum refertur Exodi 15. *Aquam*, inquit, *amaram, legem esse arbitror veteris testamenti, quæ lex priusquam cruce temperaretur Domini, erat immitis.* Eadem figura vtitur Origenes homilia 8. super Hieremiam, Cyrillus Alexandrinus libro 8. in Ioannem capit. 17. & Diuus Hieronymus ad Fabiolam, de quadraginta duabus mansionibus, mansione 5. Secundò idem expressit lignum illud, in quo serpens æneus suspensus fuit, & populo ad aspiciendum propositus, Numerorum 21. vt Christus ipse docuit Ioannis 3. & expendit Tertullianus vbi supra, his verbis. *Post interdictam omnis rei similitudinem cur æneum serpentem ligno impositum pendentis habitu, in spectaculum Israeli salutare Moyses proposuit eo tempore, quo à Serpẽtibus post idolatriã exterminabantur, nisi quod Domi-*

Primasius. Crux Domini vitæ arbor, & lignum salutare. D. Ambros. Aquã amaram, id est, legẽ dulcorat. Origenes. Cyril. Alex. D. Hieron. Numer. 21. Tertullian. Sanat percussos à Serpente.

Dominicam crucem intentabat, qua serpens Diabolus publicatur, & laeso cuique ab eiusmodi colubris, idest, Angelis eius ad Christi crucis sacramenta intento salus efficiebatur? Tertio Origenes homilia 8. super lib. Iosue expendit quomodo Iosue praecepit suspendi Regem Hai in patibulo vsque ad vesperam. Iosue 8. Quo loco pro, *In patibulo*, quod est Hebraicè. Septuaginta transtulerunt. *In ligno gemino. Quid mihi prodest*, inquit Origenes, *si sciam, quòd in gemino ligno Rex Hai suspensus est: si autem sciam duplicem esse virtutem crucis, in qua & Christus in carne suspenditur, & Diabolus cum suo exercitu triumphatur, ex intelligentia sacramenti anima mea aedificabitur.* *Origen.* *Iosue 8.* *Septuagint.* *Origenes.* *Crucis virtus duplex.*

Quartò. De hoc etiam ligno est sermo Hieremiae 11. cùm dicitur à Iudaeis: *Venite mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius*, quod lignum Tertullianus libro aduersus Iudaeos cap. 10. de cruce, quae missa fuit *in panem*, id est, corpus Christi, interpretatur: quemadmodum & D. Hieronymus in cōmentariis super Hieremiam, & D. Gregorius libro 12. Moralium cap. 3. eundémque locum affert Origenes homilia 8. super Hieremiam, ac de cruce exponit: tametsi panem non corpus Christi, sed eius doctrinam accipiat: *Quia*, inquit, *docente Christo voluerunt quidam scandalum ponere doctrinae eius, crucifigentes eum dixerunt, Venite mittamus lignum in panem eius: cum enim verbo Christi, & doctrinae coniunguntur crucifixio, lignum in panem mittitur, & illi quidem insidiantes dicunt, Venite mittamus lignum in panem eius. Ego verò admirabile quiddam inferam: lignum missum in panem eius panem fecit meliorem, antequam enim mitteretur lignum in panem eius, quando tantummodo panis erat, & nō erat lignum, non exierat in vniuersam terram sonus eius: posteà verò quàm sumpsit fortitudinem per lignum, tunc in vniuersum orbem passionis eius disseminatus est sermo. Ego quippe aio legem non intellectam amaram aquam esse, cum autem venerit lignum Christi, & sermo saluatoris in eam descenderit, tunc dulcoratur, & fit suauissimi saporis, intellecta pariter, & lecta lex Moysis. Perperam etiam dicunt, Venite mittamus lignum in panem eius, & eradicemus eum de terra viuentium, sic eum interfecerunt quasi nomen eius penitus eradicarent: sed audi quid dicat Christus Ioannis 12. Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Ergo mors Christi spica frumenti facta est septuplum, & multò ampliùs restituens, quam fuerat seminatum.* Haec Origenes. Addit Lyranus hoc lignum fuisse Taxum, quod in ea regione est letiferum, & venenatū, sensúmque esse, conatos fuisse Iudaeos Hieremiam Prophetā veneno interimere, panem, quo vescebatur, toxico, seu veneno imbuendo: quod egregiè quadrat in crucem, quam veluti maledictum, & venenatum lignum, hoc est, maximè probrosum in corpus, & doctrinam Christi Iudaei mittere decreuerunt, quò nomen eius penitus abolerent, quod tamen eis minimè successit, cum lignum vitae euaserit, vt hoc loco ait Ioannes. IIII. *Hie. 11. 19.* *Tertull.* *D. Hieron.* *D. Greg.* *Origenes.* *Ex eo ligno orta gloria nominis Christi, nequicquam contranitentibus Iudaeis.* *Ioan. 12. 24.* *Lyranus.*

Postremò. De cruce etiam à plerisque accipitur illud Canticorum 7. *Ascendam ad palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt vbera tua sicut botri vineae, & odor oris tui sicut odor malorum*: quae verba Graeci Patres sponsae sponsum alloquenti tribuunt. Verum Rupertus in Cantica Christo accommodat hoc sensu, Exaltabor in crucem victricem, & moriendo operabor velociter salutem omnium: quo eodem modo interpretatus est Beda: *Aptè*, inquit, *Palma nomine victoriosissima potest crucis arbor designari, quod autem ait sponsus: Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius, illi aeuo congruit, quando Salomon haec scribebat, cum se Dominus crebris Prophetarum vocibus promitteret ad redemptionem generis humani in carne venturum, cum se ascensurum dicit, posteriores sunt gloriae, quae* V. *Cant. 7. 8.* *Crux, palma, cuius fructus claritas resurrectionis, & ascensionis.* *Rupertus.* *Beda.*

crucis sequebantur ascensum, hoc est, claritas resurrectionis, & Ascensionis eius ad cælos, Aduentus Spiritus sancti, & salus mundi credentis. Rectè autem subijcitur, Et erunt vbera tua sicut botri vineæ: quia nimirum primi Ecclesiæ doctores, idest Apostoli sicut botri vineæ fuerunt, id est, spiritualium charismatum gratia referti. Legendus est Cyrillus Alexand lib.8.in Ioann. cap.17.vbi plures alias affert crucis figuras, ex quibus omnibus exploratum relinquitur crucem Christi lignum fuisse salutare, quod vitam mortalibus attulit: atque adeò rectè lignum vitæ appellari: de cuius fructu loquitur Ioel cap.2.cùm ait: *Lignum attulit fructum suum*, id est, interpretante Hieronymo, lignum crucis affert fructum suum, & Spiritus sancti dona dulcissima suam cunctis tribuent largitatem.

Apostoli vbera Ecclesiæ, & botri vineæ. Cyrill. Alex. Ioel. 2. 22 Hieronym.

Eiusdem ligni vitæ de Sacramento Eucharistiæ interpretatio.

SECTIO XIIII.

I. QVARTAM expositionem affert Paschasius Abbas libro de corpore, & sanguine Christi cap.7. (& refertur tomo 4. Bibliothecæ sanctorum Patrum) vbi hanc comestionem de ligno vitæ interpretatur communionem sacramenti Eucharistiæ, in quo verè comedimus lignum vitæ, id est, corpus Christi, qui lignum est vitæ, vt supra diximus. Rectè autem, Edere, ad Eucharistiam refertur, quæ non solùm nomine fructus ligni vitæ, sed panis etiam viuifici, quod idem est, appellatione censetur in sacris literis. Primum Psal. 22. *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me*: quem locum de Eucharistia intellexerunt D. Cyprianus epistola 63. ad Cæcilium, diuus Ambrosius libro de Helia, & ieiunio cap. 1 & lib. 5. de Sacramentis cap. 3. Paschasius Abbas libro de corpore & sanguine Domini cap. 10. Theodoretus in commentarijs eiusdem Psalmi, & diuus Chrysostomus ibid. *Qui sunt*, inquit, *qui nos tribulant? Suggestiones inimici, cupiditates, delectationes, seculi honores: sed cum venimus ad mensam potentis, tribulationes efficiuntur consolationes: & ex mensa præparata proficimus aduersus eos, qui tribulant nos.* Secundò Prouerbiorum 23. *Quando sederis, vt comedas cum Principe, diligenter attende, quæ apposita sunt ante faciem tuam.* Alia translatio habet: *Quando sederis ad mensam potentis*, vt intelligamus Eucharistiæ mysterio Deum maximè potentiæ suæ magnitudinem declarasse: etenim de mensa Eucharistica locum intellexit diuus Chrysostomus paulò ante citatus. Tertio, Psalm. 21. *Apud te laus mea in Ecclesia magna: edent pauperes, & saturabuntur, & laudabunt Dominum, qui requirunt eum, viuent corda eorum in seculum seculi*: quæ omnia ad Eucharistiam pertinere docet Eusebius Cæsariensis libro 10. Demonstrationis Euangelicæ cap. 8. quemadmodum, & quod sequitur eodem Psalmo. *Manducauerunt, & adorauerunt omnes pingues terræ, in conspectu eius cadent omnes, qui descendunt in terram*: quæ omnia adorationem mysterij, & gratiarum actionem significant, ex eoque loco magnum contra Hæreticos conficitur argumentum pro vera Christi præsentia in sacramento cum panem ipsum, quem manducant pingues terræ simul etiam adorant. quis enim vnquam panem communem manducans, eundem adorauit? & tamen Regius vates ait, *Manducauerunt & adorauerunt*: cui concinit illud Psalm. 2. *Apprehendite disciplinam*: pro quo alij vertunt ex Hebræo. *Osculamini filium*: alij *adorate panem*: quod non nisi de Christo, qui in sacramento Eucharistiæ panis est viuus

Sacrament. Euchar. Paschasius. Psalm 22. 5. Eucharistia, fructus ligni vitalis & panis viuificus. D. Cyprian. D. Ambr. Paschas. Theodor. D. Chrys. Prou. 23. 1. In Eucharistiæ mysterio, magnitudo diuinæ potentiæ D. Chrys. Psal. 21. 27. Eusebius Cæs. ibid. Præsentia Christi in Sacramento. Psal. 2. 12.

viuus, intelligi potest. Quartò, Esaiæ 65. *Ecce seruientes mihi comedent, vos autem esurietis: ecce seruientes mihi bibent, vos autem sitietis*: quem locum de Eucharistiæ sacramento acceperunt Cyrillus Alexandrinus in commentariis super Esaiam, diuus Ambrosius libro de Paradiso cap. 9. & libro de Helia, & ieiunio cap. 10. diuus Cyprianus libro 1 testimoniorum contra Iudæos cap. 22. & diuus Hieronymus super Esaiam. *Esai. 42. 14. Cyril. Alex. D. Ambr. D. Cypri. D. Hieron.*

II. Quintò, Oseæ 14. *Ero quasi ros Israël, germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius, vt Libani. Ibunt rami eius, & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani viuent frumento*: seu vt est apud Septuaginta, *Roborabuntur frumento*, quæ omnia de Eucharistia interpretatur Cyril. Alexandrin. in commentariis super Oseam. *Germinabunt*, inquit, *sicut lilium*, id est, *vacabunt a solicitudine huius seculi, lilium enim nullo labore arationis, nullóque studio agricultura mira pulchritudine induitur. Erumpet radix eius, vt Libani*, id est, erunt ita firmi, & stabiles in fide cum humilitate, vt est arbor Libani humilis, & quæ altas radices agit, *ibunt rami eius*, quod dilatationem Ecclesiæ significat. *Erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani*, id est, vt thuris, quia semper virescent fructibus virtutum suauissimis, qui hoc cœlesti pane vescentur. Vbi notandum est panem hunc vitam spiritualem conferre: quod etiam loco citato Regius vates significauit cum dixit, *viuent corda eorum*. Quod verò hic locus de Eucharistia intelligendus sit ad literam, manifestè ostendit translatio Septuaginta, apud quos teste D. Hieronymo sic legitur, *frumento inebriabuntur*. Docte enim Origenes lib. 4. περὶ ἀρχῶν, id est, de principiis, annotauit summa Dei prouidentia factum esse, vt essent in lege, & Prophetis quædam adynata, id est, impossibilia, ne si ipsius legis, aut Prophetiæ vtilitas, & consequentia ex se appareret, continuò existimaremus nihil aliud ibi esse intelligendum, præter id, quod in promptu esset. Quis ergo ignoret non posse panem inebriare? quare cum audimus, *inebriabuntur frumento*, docemur mysticum esse panem intelligendum, qui in iisdem mysteriis cum mystico vino consecratur, in quo mystica, & spiritualis latet ebrietas, quæ digne communicantibus confertur. Eandem ob causam dictum est Zachariæ 9. *Quid bonum eius est, & quod pulchrum eius nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* cum enim commune vinum ad libidinem incitet, iuxta illud Apostoli ad Ephesios 5. *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria*, planum est sermonem esse de vino quodam mystico, atque adeo de calice Eucharistico: quemadmodum intellexerunt diuus Hieronymus, & Lyranus in commentariis super Zachariam, & Paschasius Abbas libro de corpore, & sanguine Domini cap. 21. *Osee. 14. 6. Cyril. Alex. Fructus irrigui ex Eucharistia. D. Hier. Origenes. Panis mysticus spiritualiter inebr. Zach. 9. 17. Ephes. 5. 18. D. Hieron. Lyran. Paschas.*

III. Sextò, Deut 15. *Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebreus, aut Hebræa, & sex annis seruierit tibi, in septimo anno dimittes eum liberum, & quem libertate donaueris, nequaquam vacuum abire patieris, sed dabis viaticum de gregibus, de area & torculari tuo, quam legem interpretans Cyrillus Alexandrinus libro 7. de adoratione in spiritu. Vides*, inquit, *vim mysterij Christi in his splendescere, liberauit enim nos gratis, postquam verò liberos nos fecit, apposuit seipsum viaticum, concedens, vt viuificam benedictionem participaremus carnem, inquam, suam, & sanguinem.* Septimò Esaiæ 33. *Qui ambulat in iustitijs, & loquitur veritatem, qui proijcit auaritiam in calumnia, & excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas, ne audiat iudicium sanguinis, pane cibabitur, & aqua eius fidelis.* Quo loco per panem, Eucharisticum panem intellexit Iustinus Martyr in dialogo cum Tryphone aduersus Iudæos, & Cyrillus Alexandrinus in commentariis super Esaiam. Octauo Prouerbiorum 9. *Sapientia ædificauit sibi domum, immolauit victimas suas miscuit vinum & posuit mensam.* De Eucharistia interpretatur Diuus Cyprianus libro *Deut. 15. 12. Est viaticū, quod nos liberati accipimus, vt olim seruus Hebr. manumissus. Cyril. Alex. Esai. 33. 15. Iust. Mart. Cyril. Alex. Prouerb. D. Cyprian.*

D. August. Epistolarum Epistola 3. & Diuus Augustinus lib. 17. de ciuitate Dei cap. 20. Nono & postremo. De hoc sacramento loquitur Regius vates Psalm. 33. quemadmodum Diuus Augustinus concione 1 in eum Psalmum ex eiusdem titulo, & inscriptione confirmat, quæ huiusmodi est, *Psalmus Dauid cum mutauit vultum suum coram Abimelech, & dimisit eum, & abyt*, nec mirum tibi videatur, quod coram Abimelech Dauid vultum dicatur immutasse, quod legas eum Regem dictum fuisse Achis 1. regum 21. Etenim Abimelech nomen erat commune Regum Palæstinæ, sicut Ptolomæus, & Pharao Regum Ægypti, quemadmodum Gandauensis Episcopus, & Genebrardus affirmant. Sic ergo August. Psalmi inscriptionem ad Eucharistiam refert. *Mutauit*, inquit, *Christus vultum suum, quia quasi furor, & insania videbatur dare carnem suam hominibus manducandam, vndè Iudei dicebant: quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Et aliqui ex discipulis, Durus est sermo iste, & quis potest eum audire, Joannis 6. Ideo quasi insanus putatus est Dauid, sed Regi tantum Achis insanire videbatur. id est, stultis, & ignorantibus, idcirco dimisit eos, & abyt, fugit enim à corde eorum intellectus, ne eum possent comprehendere.* In eo igitur Psalmo Eucharistia edulio suauissimo ac dulcissimo confertur, cum dicitur, *Gustate, & videte, quoniam suauis est Dominus*, vt Augustinus ibidem interpretatur: quo etiam testimonio vtitur contra Andream Volanum Polonum hæreticum, Turrianus noster priore tractatu de Sacramento Eucharistiæ cap. 3. Ex his perspicuum est rectè per fructum ligni vitæ Eucharistiam posse accipi, quippe quæ alimentum sit animarum saluberrimum, ac viuificum, vt adductis testimonijs testatum fecimus.

Psalm. 33.

August. Caro Christi data hominibus ad manducandum.

Ioan. 6. 52.

Psal. 33. 9.

COMMENTARIVM
SECVNDVM EXEGETICVM.
DE ANGELO SMYRNÆ.

Quid literæ ad Smyrnæ Angelum contineant.

SECTIO PRIMA.

I. ECVNDÆ literæ dantur ad Episcopum Smyrnensem: quibus primum laudatur, deinde animatur ad patientiam contra omnes aduersariorum impetus, qui ei prænunciantur. Postremo corona vitæ eidem promittitua. Porrò Smyrna vrbs & non ignobilis à Theseo Thessalo in memoriam vxoris suæ, quæ Smyrna dicebatur, condita, indè præcipuè nitens, quod poëtarum Principi Homero patria extitit: quanquam vt docent Plutarchus in Homero, & Gellius libro 3. noctium Atticarum cap. 12. alij eum Atheniensem, alij Colophonium, alij. Ægyptium. alij denique aliude oriundum fecerunt, imo septem vrbes. quarum vna fuit Smyrna cum sibi ciuem arrogare contenderunt, vt ex illis Græcis carminibus constat.

Smyrna vrbs, Homeri patria.

Plutarch. Gell. Turrianus.

Επτὰ

Επτὰ πόλεις διερίζουσι περὶ ῥίζαν ὁμήρου,
Σμύρνα, ῥόδος, κολοφὼν, σαλαμὶν, χίος, ἄργος, ἀθῆναι,
Quæ sic latinè reddi possunt.

Septem vrbes certant de Stirpe insignis Homeri,
Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamin, Chios, Argos, Athenæ.

Et M.T. in oratione pro Archia poëta *Homerum*, inquit, *Colophonij ciuem esse dicunt suum, Chij suum vendicant, Salminij repetunt, Smyrnai verò suum esse confirmant, itaque etiam delubrum eius in oppido dedicauerunt, permulti alij prateres pugnant inter se, atque contendunt.* Obseruant autem hoc loco ferè omnes interpretes in Ephesi Episcopo Apostolorum tempora comprehendi, in Smyrnensi verò martyrum, iuxta Smyrnæ etymon, quæ myrrha interpretatur. Etenim, cum quotidie sancti pro fide mortem oppetebant, crudelissimisque cruciatibus torquebantur, dicere iure optimo poterat Ecclesia: *Manus mea distillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima.* Cant. 5. Rectè enim martyrium myrrhæ comparatur, quia licet animarum sit propter mortis perpessionem, tamen à corruptione liberat & immortalitatem confert, quam ob causam Martyrum genæ similes dicuntur cortici mali punici. Canticorum. 4. *Sicut fragmen mali punici gena tua.* Qui locus de martyribus à plerisque, intelligitur, quia nimirùm cortex mali punici durus quidem est, & insuauis, sed pulcherrimorum granorum purpuream continet multitudinem, quæ fructus illos suauissimos, qui sub martyrij amaritudine delitescunt, significant: iuxta illud 2. ad Corinth. 4. *Momentaneum hoc, & leue tribulationis nostræ supra modum in sublimitate aternum gloria pondus operatur in nobis.* Eleganter in hanc sententiam Beda locum ex Canticis citatum sic interpretatur, *malum punicum, quia roses coloris est, passionis Dominica mysterium innuit: quia ergo sancta Ecclesia non erubescit crucem Christi, sed gaudet in contumelijs, & passionibus pro Christo, crucisq; vexillum gestare solet in facie, merito genus instar mali punici habere dicitur, nec vacat mysterio, quod non integro malo, sed eius comparatur fragmini, in fracto enim malo punico & pars ruboris, qui patebat videtur, & pars candoris, qui intus latuerat, aperitur: habet ergo ruborem mali punici sponsa in genis, cum sacramentum Dominica crucis fateatur verbis: ostendit & candorem fracti eiusdem mali punici, cum pulsata pressuris castitatem puri cordis probat factis, & quid intus gratia crux Redemptoris contineat, manifestum facit: Item ostendit colorem puniceum in genis, cum prima, & eminentiora eius membra, id est, martyres, sanguinem & vitam pro Christi nomine profundunt: addit & candidum, cum ijdem inter patiendum, vel impleta iam passione miraculis coruscant. Nec pratereundum, quod malum punicum magnam granorum copiam vno foris cortice includit, vnde & malum granatum dicitur, qua quidem integro adhuc malo videri nequeunt, sed fracto apparent quàm sint innumera: sic enim sancta Ecclesia, quò amplius eam frangi aduersis contigerit, eò clarius reserat quot virtutum grana vnius fidei tegmine complectatur.* Hæc ille.

Marc Tul.

Cant. 5. 5.
In Smyrnēsi Episcopo Martyrū tēpora comprehenduntur.
Cant 4. 3.
Martyrum myrrha.
2. Cor. 4 17.

Gena Ecclesie propter Martyres dicuntur fragmen mali punici.
Beda.

Literarum ad Smyrnæ Angelum inscriptio expenditur.

Hac dicit primus, & nouissimus, qui fuit mortuus, & viuit.

SECTIO II.

INSCRIPTIO illis verbis comprehenditur. *Hac dicit primus, & nouissimus, qui fuit mortuus, & viuit.* Græcè ἔζησε, id est, vixit, hoc est, post mortem resur- I.

Potes Christus liberare periclitantes propter se.

rexit. Huiusmodi inscriptione animatur Smyrnensis Episcopus ad labores, quorum magnā syluam, multámque materiam Synagoga Satanæ suppeditabat, forti & inuicto animo perferendos, tres autem ad hoc persuadendum rationes continet inscriptio. Prima ducitur ex Christi magnitudine, & potentia, qui possit ijs, qui propter fidem, ac virtutem vitæ se discrimini obiiciunt, opitulari, imo & vitam, si eam amittere contigerit, restituere, hoc sensu, ne animum despondeas, si in capitis discrimen pro nomine meo adducaris, imo nec si mortem ipsam inimici intentent, & afferant, ego enim sum primus, & nouissimus, id est Alpha, & Omega, omnium rerum, atque adeò omnia, quæ sunt, & erunt potestatis amplitudine coërcens, vímque habens omnia pericula propulsandi, quod vel ex eo potes intelligere, quòd ego ipse mortuus fui, & resurrexi. In hunc sensum interpretantur hunc locum Rich. de S. Vict. & Beda, qui illud, *primus, & nouissimus* sic exponit, id est, qui omnia creauit, & omnia moriendo instaurauit. *Apta*, inquit, *præfatio patientiam suasuro.* Secūda ratio desumitur ex Christi optimo exemplo, vt volunt Arethas, & Rupertus, qui illud, *Primus, & nouissimus*, non principium, & finem interpretantur, sed ad humanitatem, & passionem referunt, quasi Christus in hunc modum loquatur, verum quidem est te propter fidem, & iustitiā pati, sed quantum est hoc, si ad illum respicias, qui cum esset apud Deum primus, id est, pretiosissimus, omníque honore dignissimus, apud homines tamen nouissimus fuit, id est, vilissimus, & abiectissimus, iuxta illud Esaiæ 53. *Vidimus eum despectū, et nouissimum virorum.* Tertia ratio depromitur ex bonis, quæ patientem virum, mortisque pro iustitia contemptorem consequuntur, illisque verbis comprehenditur, *Qui fuit mortuus, & viuit*, quibus innuitur eum qui Christi vestigijs insistens laborum patientissimus fuerit, mortémque ipsam pro Christi nomine oppetierit, tandem ab ipso fore sempiternæ vitæ restituendum: quemadmodum Christus postquam mortem obiit, se ipsum ad immortalem vitam reuocauit. Hanc etiam rationem tangit hoc loco Rupertus.

Richard. Beda.

Exemplum Christi in preferendo vrget nos.

Esaiæ 53.3. Bona, quæ consequuntur patientiam.

Rupertus.

II. Quod ad primam rationem attinet, maximos ea fidelibus animos addit, quam idcirco Deus per Regium vatem identidem repetere consueuit, veluti Psalmo 90. cum ait, *Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum*, id est, vt exponit Theodoretus, *non modo à grauioribus rebus liberabo, verum etiam illustrem efficiam.* Ab eadem radice Hebraica און Auan, à qua deducitur און Auen, quod laborem, fatigationem, & luctum significat, vt Amos 5. *Bethel erit leauen*, id est, in labore, vel afflictione, deducitur etiam און, id est, fortitudo, & robur, vt Iob 19. *arctabuntur gressis* אוני *Ono*, id est, *roboris eius*. Et genesis 49. *Ruben principium* אוני *Oni*, id est, *fortitudinis meæ*, quemadmodum reddit Targum, pro quo Hieronymus transtulit *doloris mei*. Et Oseæ 12. de Iacob dicitur באונו *Beono*, id est, *in fortitudine sua directus est cum Angelo.* Ratio huius rei est, quod eadem radix sit fortitudinis, & roboris, quæ est laboris & afflictionis, quia nimirum Deus in ipso labore vires auget, robúrque ad vincendum præbet. Hinc etiam factum est, vt Beniamin postremus Iacob ex Rachele filius dictus sit à matre *Benoni*, id est, *filius doloris mei*, quod eum extremo mortis dolore peperisset Genesis 35. quod nomen, vt patet ex dictis, interpretari etiā possumus *filius fortitudinis meæ* id quod fortasse Iacob significare voluit, cum eum Beniamin, id est filium dexteræ nuncupauit: tum quia filij doloris, id est, qui multa propter virtutem patiuntur, filij sunt fortitudinis Dei, quippe cum in eis iuuandis vim suam, & potentiam declaret: tum etiam quia eos postea Deus ad dexteram suam collocabit, qui dum viuunt, ad eius sinistram esse propter vitæ incommoda ab imperitis existimantur. Huc etiam

Protectio Dei erga tribulatos pro iustitia.
Psalm. 90.5
Amos. 5. 5.
Iob 18. 7.
Gen 49.3.
Oseæ 12. 3.
Vbi labor, & afflictio pro lege Dei ibi fortitudo à Deo.

Gen. 35.

etiam pertinet illud Esaiæ 43. *Cùm transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te, cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te: quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israël.* Quem locum videtur explicasse Clemens Alexandrinus libro 1. Pædagogi capite 9. vbi affert illud Ezechielis 34. *Ero pastor ipsorum, & ero prope ipsos, sicut tunica prope corpus ipsorum*: sic enim ipse legit, quibus verbis significatur maxima quædam protectio diuina, quæ explicari potest similitudine illa, quam Diuus Anathasius libro de incarnatione verbi ducit ex Amiantho lapide, ex quo adhuc lento telæ confectæ, si in ignem coniiciantur, non comburuntur, cui simile quoddam lini genus cōmemorat Plinius lib. 14. cap. 1 vbi docet certo quodam lini genere inuolui solita Regum cadauera, vt eorum cineres à reliquis secerni possent. Huius igitur generis tunicam se fore Deus pollicetur iis, qui pro eius nomine in ignem tribulationum coniecti fuerint, vt nimirum ab eo lædi nequaquam possint. Hanc eandem Dei prouidentiam, & curam de iis, qui propter ipsum patiuntur, expendit Theodoretus in quæstionibus in Genesim quæstione 82. in scala illa Iacob, de qua agitur Genesis 28. *Prouidentia,* inquit, *diuina manifestius declaratur in rebus, quæ videntur aduersæ, idcirco Iacob fugit, & solus peregrinatur, vt locupletissimus rediens experiatur, quanta sit Dei omnium prouidentia, & alios doceat hanc Dei solicitudinem: id, quod apparitione sua confestim Deus declarauit, ostendens ei scalam ad cælum vsque pertingentem, & sanctos Angelos ascendentes, & descendentes: ipse verò Dominus sursum consistens confirmabat eum, ac metum expellebat, quorum vnumquodque poterat securum reddere Patriarcham: docetur enim nihil negligenter à Deo administrari, sed ipsum omnia dispensare sanctorum Angelorum ministerio. Deinde dicitur, Ecce tecum sum, custodiens te in omni via, qua ambulaueris, & reducam te in terram hanc, quia non te derelinquam.* Ecce vides miram in Iacob fugientem Esau, domo profugum, timentem omnia, Dei optimi prouidentiam, Deumque ipsum scalæ innitentem paratum se ostendere ad ei in laboribus omnibus, & casibus opitulandum.

Clem. Alex. Ezech. 34. Deus quasi tunica patientium. D. Athan. Plinius. Telæ confectæ ex Amiantho lapide & quodā lini genere non ardent. Theodor. Dei prouidentia erga Iacob.

III. Secunda quoque ratio maximè ad patientiam commendādam pertinet, si quis consideret Christum qui natura primus erat omnium, factum fuisse omnium nouissimum, vt prædixit Esaias cap. 53. *Vidimus eum despectum, & nouissimum virorum*: quo loco aduerte, pro eo, quod nos habemus nouissimum virorum, esse Hebraicè איש חדל, quod plerumque transferunt, *Et cessauit à viris*, seu *desiit à viris*, alij *cessatorem virorum*: & est sensus Christum vsque adeò se humiliasse, vt ferè capacitatem hominis per humilitatem exhauserit ita, vt cum maiori humilitate iam humana natura stare non posset, sed omnino desinere cessaréque deberet: potest & ita accipi, vt dicatur Christus *Cessator virorum*, Hoc est, à quo tractando, & in societatem, consuetudinémque admittendo homines cessarent, indignum eum sua consuetudine existimantes. Cum igitur se Christus nouissimum virorum effecerit, & vsque adeò despectus fuerit, omni ignominiæ, ac despicatui sponte obnoxius, qui omni honore, & gloria erat dignissimus, maxima hinc ratio ducitur ad commendandam iniurijs, & contumelijs ferendis patientiam, qua etiam vsus est Paulus ad Hebræos 12. cùm ait, *Recogitate eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, vt ne fatigemini animis vestris deficientes*: quis enim in laboribus vnquam deficeret, si ob oculos sibi proponat passionem Christi? Atque exemplo hoc se animabat sponsa, cum dicebat Canticorum capite 1. *Fasciculus myrrhæ dilectus*

Esai. 53. 3. Humilitas Christi. Hebr. 12. 3. Cant. 1. 13.

meus mihi, inter vbera mea commorabitur. In quem locum Beda. *Christus, inquit, tanquam myrrhæ fasciculus tunc inter vbera sponsæ commoratur, cum Ecclesia mortem sui Redemptoris, sine intermissione intimo corde meditatur. Inter vbera enim cordis esse locum quis nesciat?* Hæc nimirum sunt illa vnguenta suauissima, in quorum odorem cursuras adolescentulas testatur sponsa Canticorum 1. cum ait. *Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum*: Horum exemplorum Christi cogitationem, arma Christianorum appellat Petrus 1. sua Canonica cap. 4. illis verbis, *Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini*, Græcè τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε, idest, eandem cogitationem velut arma induite, seu congruenter huic cogitationi armamini, vt subaudiatur κατὰ, hoc est, secundum, seu iuxta eandem cogitationem. Porrò notandum est verbum illud, *armamini*, nec enim dictum est induimini, aut exornamini, sed *armamini*, quòd verbum sonat impugnationem, & prælium, vt significetur fortitudo passionis Christi, cuius meditatione si armemur, possumus hostes omnes confidenter aggredi. Quam eandem ob causam Christus ipse cruci affixus clypeo comparatur, imo & illo Iosue clypeo fuit expressus, quem is ex præcepto Domini leuauit in sublimè in prælio, quòd cum habitatoribus vrbis, Hai comittebatur, vt ad eius conspectum exercitus præliaretur confidentiùs, quemadmodum refertur Iosue 8. Est autem sententia Hebræorum, quam sequitur Lyranus in commentarijs eius capitis, fuisse positum clypeum illum in hasta aliqua oblonga, quò posset ab omnibus cerni quod sanè manifestè expressit Christum in cruce exaltatum, tanquam clypeum fuisse omnibus ad intuendum propositum, vt ad eius cōspectum Christiani milites animos sumant ad strenuè, & vtiliter dimicandum. Quò videtur allusisse Esaias cap. 5. cū dixit. *Leuabit signum in nationibus, & sibilabit ad eum de finibus terræ: Ecce festinus velociter veniet, non est deficiens, nec laborans in eo, nec soluetur cingulum renum eius, nec rumpetur corrigia calceamenti eius.* Quod quanquam ad literam intelligendum est de Assyriis, aliisque gentibus, quas Deus quasi erecto signo euocauit ad Iudæorum euersionem: rectè tamen signum illud erectum Christum possumus interpretari, quo in cruce exaltato omnes euocati sunt ab bellum cum animi hostibus gerendum, & ad prælium ita animati, vt nullus dici possit deficiens, aut laborans nulliusque cingulum præ timore soluatur. Rectè autem dicitur, & *sibilabit*, quia ad minimum Christi nutum, & vnicum in cruce pendentis sibilum ex vniuersis mundi partibus quamplurimi strenui milites sub eo preliaturi conuolarūt, Eandem ob causam appellatur Christus in cruce, Turris fortitudinis Psalm. 60. *Deduxisti me, quia factus es spes mea turris fortitudinis à facie inimici. Vnde*, inquit Augustinus in eum locum, *factus est Christus spes nostra, nisi quia passus est, & resurrexit: nos enim non noueramus, nisi nasci hominem, & mori, resurgere hominem, & viuere in æternum non noueramus: suscepit quod noueras, & demonstrauit quod non noueras, ideo factus est spes nostra in tribulationibus*, Sequitur, *Turris fortitudinis à facie inimici. Angitur cor meum, laboro inter tentationes, & scandala, is est mibi turris fortitudinis: quò cum fugero, non solum vitabo tela inimici, sed etiam in illum, quæ voluero, ipse iaculabor: caues ne feriaris à Diabolo, fuge ad turrim. Quomodo autem fugies? ante te est turris, recordare Christum & intra in turrim, quicquid poteris cogita, quia prior ipse passus est, & cogita quo fine passus est, vt nimirum moreretur, & resurgeret: talem & tu finem spera, qualis in illo præcessit, & introisti in turrim.* Quibus verbis Augustinus locum hunc Ioannis videtur illustrasse, cùm dicitur, *Qui fuit mortuus & viuit.* Quò pertinet illud Iacobi. 5. *Ecce beatificamus eos, qui sustinuerunt, sufferentiam Iob audistis, & finem Domini vidistis, quoniam misericors Dominus*

Beda.
Meditatio passionis, vnguitum trahens post se.
Cant 1.4.
1. Pet. 4. 1.
Passio Christi arma, & fortitudo Christianorum.
Iosue 8.
Esai. 5. 26.
Psal. 60. 4.
Christus crucifixus turris fortitudinis.
Iacob. 5. 21.

nus est, & miserator, vbi quamquam nonnulli verba illa, *Et finem Domini vidistis*, ad eundem Iob referant, accipiántque de felicitate, quæ tanquam finis, eius calamitates consecuta est, vt *finem Domini*, idem sit ac finem, quem Dominus eius calamitatibus imposuit, rectius tamen Beda & alij, *Finem Domini*, de passione, & resurrectione Domini interpretantur, vt sit sensus, *Vidistis finem Domini*, id est, quàm felici clausula, & fine eius passio fuerit terminata: debetis igitur vos similẽ habere in laboribus fiduciam, eósque expectatione futuræ felicitatis, & gloriæ patienter, & animosè tolerare. *Tribulationum Iob felix clausula.*

Denique illud pro tertia ratione sufficiat quod dicitur Canticorum 6. *Descendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium*: quæ verba licet alij sponso alij sponsæ tribuunt, idem tamen sensus efficitur, videlicet Ecclesiam horto nucum comparari, quòd externus quidem laborum sentit amaritudinem, corticísque duritie, & asperitate cingitur: cæterum suæ patientiæ fructum dulcissimum intus continet. Sic Theodoretus hunc locum interpretatur. *Per hortum*, inquit, *nucis præsentem vitam intelligimus, quæ cum amara sit, & ærumnis, laboribúsque referta, reconditum tamen habet virtutis fructum. Etenim nucis fructus cum extrinsecus corticem priorem amarum habeat, alterum autem asperum, ac durum, intus tamen veluti in penu nucleum continet reconditum, qui sine labore extrahi non potest: talis est hæc præsens vita, cùm enim dolorum, & molestiarum acerbitate referta sit, habet illa quidem labores, nõ tamen refrugiferos. Vnde Paulus ad Colossenses 3. Vita*, inquit, *vestra abscondita est cum Christo in Deo*: quibus verbis vult Theodoretus illud significari in ipsis laboribus, quos pro Christo patimur, tanquàm sub duro & amaro nucis cortice vitã nostram veluti nucleum suauissimum absconditum contineri. IIII. *Cant. 6. 10. Ecclesia externis amaritudinẽ sentit interius suauitatem. Theod. Coloss. 3. 3. Theod.*

Literæ Christi ad Angelum Smyrnæ explicantur.

Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, sed diues es, & blasphemaris ab iis, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed sunt Synagoga Sathanæ.

SECTIO III.

LITERARVM inscriptione explicata literæ iam ipsæ resignandæ sunt, & quid contineant diligenter obseruandum. Primum igitur sic incipiunt. *Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, sed diues es.* Græcè additur, *Opera tua*: & est sensus: Scio opera tua bona esse, noui etiam, quòd multa propter me, & Ecclesiam tuam pateris, & quod bonorum tuorum temporalium iacturam ea de causa feceris: sed tamen diues es bonorum spiritualium opibus, quas pluris debes æstimare, quàm terrenas. Sic exponunt Augustinus, seu potius Ticonius, Beda, Arethas, Richardus, Rupertus, Primasius, & ferè reliqui. Alij paupertatem hoc loco intelligunt omnis humani auxilij destitutionem, opúmque ipsarum penuriam potius, quàm amissionem, vel spoliationem, vt innuatur tenuem fuisse eum Episcopatum: quæ expositio etiam quadrat. Non desunt etiam qui per paupertatem, paupertatem spiritus accipiant, iuxta illud Matthæi 5. *Beati pauperes spiritu*: quo fit, vt triplex sit hoc loco paupertatis acceptio. Vna pro paupertatis spiritu: altera pro penuria rerum temporalium, humanorúmque præsidiorum: tertia denique pro amissione, aut spoliatione tempora- I. *Bona spiritualia, diuitiæ. Ticonius. Beda Aret. Richard. Rupert. Primaſ. Matth 5. 3. Triplex acceptio paupertatis.*

lium diuitiarum: quæ duæ posteriores expositiones magis placent. Commẽdatur igitur Smyrnensis Episcopus, quod cum multis prematur hincinde difficultatibus, ad quas superandas paucissima habeat opum, humanorúmque præsidiorum adiumenta, animum tamen non despondeat, omnem suam spem in Deo collocans: ad quod præterea animatur cùm dicitur, *Sed diues es*: vt intelligat se vna Dei cõfidentia, & morum probitate diuitem, ac potentem esse, virtutúmque opibus, ac præsidiis abundare, quæ sola debet in veris diuitiis ponere.

11. Illud hoc loco notandum est, pauperem Episcopum appellari diuitem, cum virtute excellit, quia nimirum veræ diuitiæ non in hisce temporalibus opibus, sed in virtutum præsidiis positæ sunt. Itaque bonus Episcopus, & quilibet alius virtutis studiosus, & si pauper sit quoad vulgi opinionem, ditissimus tamen coram Deo est existimandus: cuius rei egregia ratio traditur ab Hugone Cardinale, quia videlicet iustus peregrinus est, dum hic agit, & instar peregrini pauperem vitam ducit, sed in patria tamen sua, quæ cælum est, multas habet repositas diuitias: sicuti pauper censeri non debet is mercator, qui maximis in patria opibus circumfluit, quanquam extra patriam egenus videatur. Qua de re legendus est diuus Augustin. libro primo, de Ciuitate capite 10. vbi inter alia, *Sancti*, inquit, *amiserunt omnia, quæ habebant: nunquid fidem? nunquid pietatem? nunquid interioris hominis bona, qui est ante Deum diues? hæ sunt opes Christianorum.* Consulendus est etiam Clemens Alexandrinus libro tertio, Pedag. capite 6. vbi ostendit solum Christianum diuitem esse, & inter alia. *Non satis*, inquit, *animaduertimus, quis sit is solus diues, qui, quæ sunt longè pretiosissima, possidet: magni autem pretij sunt, non gemma, non argentum, non vestis, non corporis pulchritudo, sed virtus.* Probatur etiam ex multis scripturæ testimoniis. Primum ex 1. ad Timotheum 6. vbi Paulus sic ait, *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia.* Disputat verò eo loco Apostolus aduersus quosdam concionatores, qui præcipuè quæstus causa concionabantur, docétque contentos esse debere, si necessarius victus suppetat (id enim significat verbum illud, *Cum sufficientia*) intelligentes ipsa pietate, hoc est zelo, quo gloriæ diuinæ, animarúmque saluti student, eoque fine proposito sese ad prædicandum accingunt, magnum quæstum, & veras diuitias contineri. Secundò. In hunc sensum affert Diuus Hilarius in commentariis super Psalm. 64. illud eiusdem Psalmi: *Visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam.* Quem locum ille non de terræ elemento cum communi expositione accipit, sed de humano corde eo quod hæc terra, qua vtimur non locupletatur, sed ipsa potius homines fructuum suorum vbertate locupletat. *Visitauit ergo*, inquit, *Deus terram, id est, humanum genus, eaq; terra à Deo visitata multiplicatis gratiarum muneribus ditescit, iuxta illud Apostoli 1 ad Corinthios 1. In omnibus diuites facti estis in illo.* Tertio 2. ad Cor. 8. *Altissima paupertas eorum abundauit, in diuitias simplicitatis eorum, quia secundum virtutem (testimonium illis reddo) & supra virtutem voluntarij fuerunt.* Quo loco aduerte, *altissimam*, idem esse, atque profundissimam, est enim Græcè ἡ κατὰ βάθους πτωχεία: loquitur vero de Macedonibus, quorum paupertas cum esset profundissima, id est, exhaustissima, tamen illi suprà virtutem eleemosynam tribuerunt, quicquid in fundo arcæ habebant, liberaliter impertinetes: cum enim dicitur *altissima*, id est, profundissima paupertas, sumitur metaphora à vase, vel arca ad fundum vsque exhausta: exaggerauit autem Paulus eorum beneficentiam, cùm dixit, *Altissima eorum paupertas abundauit*: quo modo enim potest abundare, quod est exhaustum, & inane? Est igitur duplex sensus, vnus est, *Altissima*, seu profundissima eorum paupertas abundauit, id est, fuit

Hugo Card.
Virtute prædiius, etiam si pauper, corã Deo ditissimus.
D. August.
Clem. Alex.
1. Tim. 6. 6.
D. Hilarius.
Psal. 64. 10.
1. Cor 1. 5.
2. ad Cor. 8. 2.

est, fuit beneficentissima, *in diuitias simplicitatis eorum*, id est, propter ditissimum simplicis animi affectum, promptissimumque ad eleemosynam largiendam. Alter, qui ad præsens institutum facit: Cum, inquit, essent extremæ paupertatis, tamen ita erant ad largiendum prompti, vt ex scriniis ferè iam exhaustis, quicquid supererat, expromerent, vnde factum est, vt quo pauperiores sunt redditi, eo magis ditescerent simplicitate, animi candore, & reliquis omnium virtutum opibus, quibus duntaxat veræ opes, ac diuitiæ continentur. Quartò. De his diuitiis loquitur Paulus 2. ad Corinthios 8. cùm ait: *Scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter nos egenus factus est, cum esset diues, vt illius inopia vos diuites essetis.* In quem locum Beda sic infert: *Omnes ergo diuites boni fideles: nemo se contemnat, pauper in cella, diues in conscientia, securior dormit in terra, quàm auro diues in purpura.* Quintò, Diuus Ambrosius libro de Tobia capit. 18. expendit illud Psalmi 36. *Tota die miseretur & commodat*, seu iuxta Septuaginta, *fœnerat*: quemadmodum ipse Ambrosius legit: *Vnde*, inquit, *huic iusto, quòd tota die fœnerat? ergo diues iustus est, & quanto iustior vnusquisque fuerit, tanto ditior, sed quid fœnerat? Audi Petrum Actorum tertio, Aurum & argentum non est mihi, quod autem habeo hoc tibi do, In nomine Domini Jesu Nazareni surge, et ambula, ô optanda paupertas, ô ditior inopia.* Rectius Diuus Aug. id refert ad eleemosynam, quam elargiendo sumus veri fœneratores, plus nimirum, quam damus, recepturi, iuxta illud Prouerbiorum 19. *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis. Vide*, inquit Augustinus, *quam latè crescat fœnus tuum, da temporalia, accipe æterna: da terram, accipe cælum.* Sextò, Idem luculente probatur ex 1 Petr. 3. *Quarum* (id est mulierum) *non sit extrinsecus capillatura, aut circundatio auri, aut vestimentorum cultus, sed qui absconditus est cordis homo incorruptibilitate quieti, & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples*: quem locum eleganter tractat diuus Ambrosius in hanc sententiam Epistola 10. quæ est ad Simplicianum. *Verè*, inquit, *diues est, qui in conspectu Dei potest diues videri, in cuius conspectu terra exigua, mundus ipse angustus est: itaque solum illum Deus diuitem nouit qui sit diues æternitati, qui non opum, sed virtutum fructus recondat. Nemo est diues, qui quòd habet secum, hinc auferre non potest, quod enim hic relinquitur, non nostrum, sed alienum est. Diues Enoch fuit, qui quod habuit secum transtulit, Genes. 5. diues Helias, qui virtutum suarum thesauros curru igneo sublimis sedibus æthereis inuexit, & tamen iste non mediocres diuitias heredi reliquit, quas ipse non amitteret.* 4. Reg. 2 Septimo idem docuit Paulus 2. ad Corinth. 6. cum dixit. *Sicut egentes, multos autem locupletantes, tanquam nihil habentes, & omnia possidentes* Id est vt interpretatur Diuus Thomas. In exterioribus nihil habentes, quia omnia propter Christum reliquerunt: sed in spiritualibus omnia possidentes per interiorem magnitudinem cordis, quia cum Christo viuunt, & non sibi, omnia quæ Christi sunt, reputant sua, cùm igitur Christo omnia sint subiecta, verè omnia possident. Denique has diuitias recondere monet Christus, cùm ait Matthæi 6. *Thesaurizate vobis thesauros in cælo, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur: & vbi fures non effodiunt, nec furantur.* De quibus etiam rectè potuit dicere Regius vates Psalmus 118. *In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitiis.*

[Margin: 2. Cor. 8. 9. — Beda. — Psal. 36. 26. — D. Ambr. — Eleemosyna. — Act. 3. 6. — Prou. 19. 17. — D. August. — 1. Petr. 3. 3. — D. Ambros. — Opulentus, qui in conspectu Dei appellatur diues. — Genes. 5. — 4. Reg. 2. — 2. Cor. 6. 10. — Matt. 6. 29. — Psal. 118. 14.]

II. Secundò. Dicitur episcopo Smyrnensi ad exaggerandam tribulationem quam patienter ferebat *Blasphemaris ab iis, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt*, id est, iniuria lacesseris, & execrandus existimaris, ac diceris ab iis, qui se veros esse religionis cultores mentiuntur. Proprium est autem hæ-

Iudas in Canon 8. reticorum: blasphemos, & iniurios esse in principes, ac prælatos, quemadmodum docet Iudas Apostolus in sua epistola canonica, *Similiter*, inquit, *& hi carnem quidem maculant, dominationẽ autem spernunt, maiestatem autem blasphemant*: vbi Græcè maiestatem, est δόξας, id est *glorias*, & haud dubiè per dominationem, & maiestatem, prælatos ipsos, ac principes intelligit positis abstractis pro concretis, hoc est, dominatione pro ipsis dominis, & maiestate, siue gloriis, vt Græcè est pro gloriosis, & publica dignitate fulgẽtibus, vnde rectè Græca scholia δόξας *Ecclesiasticas*
2. Petr. 2. 10. *dignitates* interpretãtur: eodémque sensu accipiunt illud 2. Petr. 2. *Dominationem contemnunt audaces, sibi placentes, sectas non metuunt introducere, blasphemantes.* nec enim in Græcis exemplaribus, quæ modo extant, verbo *introducere*, aliquid respõdet in Græco contextu: itaque Græci legunt, *Sectas non metuunt blasphemantes*: & cum pro *sectis* habeatur Græcè idem nomen, quod Iudas vsurpauit, videlicet δόξας, idcirco similiter hoc loco Ecclesiasticas dignitates interpretantur, vt sit sensus, eiusmodi homines audaces, & sibi placentes blasphemare prælatos: sed retinenda tamen est editio vulgata, vt δόξας hoc loco pro sectis accipiamus, siquidem δόξα Græcè non solum gloriam, sed etiam opinionem significat. Porrò notandum est βλασφημεῖν, Blasphemare, verbum esse Græcum, quod significat conuitiari, execrari, maledicere: vnde Blasphemia est conuitium, execratio, maledictio: & se-
D. Thom. cundum D. Thomam 2. 2. quæstion. 13. art. 1. importat quandam derogationem alicuius excellentis bonitatis, præcipuè verò diuinæ, videlicet vel negando aliquid Deo, quod ei conuenit, vel quod ei non conuenit, tribuendo, quod dupliciter potest contingere, vno modo secundum solam opinionem intellectus: altero coniuncta ei quadam affectus detestatione, quo vtroque modo se Blasphemum
1. Tim 1. 13. appellauit Paulus 1. ad Tim. 1. cum dixit, *Prius fui blasphemus, & persecutor.* Igitur
Blasphemia. blasphematur Episcopus Smyrnensis, quia nonnulli, sanctitatem simulabãt, eum execrabantur, eiusque honori, ac virtuti cum quadam animi detestatione dero-
Iude. 9. gabant: hac enim significatione dicitur blasphemia non solum de Deo, sed de
Ibid. 10. quacunque alia re, quam detestari dicimur, vt est perspicuum ex epistola Iudæ, cùm dicitur de Michaele Archangelo, quòd disputans cum Dæmone de Moysi corpore: *Non est ausus iudicium inferre blasphemiæ, sed dixit*, *Imperet tibi Dominus.* id est, noluit eum execrari, & maledicere. Et ibidem de Hæreticis, *Quæcunque quidem ignorant, blasphemant.* Illud maiorem habet difficultatem quod sequitur, *Qui se dicunt esse Iudæos, & non sunt*: quod per se suam sectionem desiderat.

Quid Iudæorum nomen hoc loco significet.

SECTIO IIII.

I.

Tria Iudæorum nomina. SCiendum est pro illustriori huius rei cognitione Iudæos triplici potissimum nomine censeri. Primùm enim dicuntur Israelitæ à Iob Patriarcha, à
Genes. 32. quo omnes originem traxere: is enim cum Iacob anteà diceretur, mutato nomi-
Philo. ne dictus est Israel, Genesis 32. de cuius nominis etymologia variè sentiunt Pa-
Origenes. tres. Etenim Philo libro de Abraham, & libro de Hebræorum nominum inter-
Eusebius Cæsar. pretatione, Origenes homilia 15. in Genesim, Eusebius Cæsariensis libro 5. de-
D. Chrysost. monstrationis Euangelicæ cap. 11. Diuus Chrysostomus homilia 58. in Genesim
Etymologia Israelitarũ. & homilia 15. in Matthæum, Diuus Hilarius in Psalm. 52. super illa verba: *Exul-*
D. Hilarius. *tabit Iacob, & lætabitur Israel*, & in Psalm. 120. super illa verba, *Ecce non dormita-*
Psalm. 52. 7. *bit, ne*

bit, neque dormiet qui custodit Israel, Diuus Ambrosius libro secundo, de Iacob, & vita beata cap. 1 Diuus Augustinus libro 16. de ciuitate Dei cap. 39. & lib. primo, contra Maximium hæreticum Arianorum Episcopum, in fine tomi sexti, & alij existimant nomen Israel, quod Iacob ab Angelo impositum fuit, idem esse, ac vir videns Deum. Eam tamen opinionem reiicit Diuus Hieronymus in quæstionibus Hebraicis his verbis. *Illud quod in libro nominum interpretatur Israel, vir videns Deum omnium pene sermone detritum, non tam verè, quam violenter mihi interpretatum videtur: eo enim loco Israel per has literas scribitur, י iod, ש, sin, ר res, א aleph, ל, lamed, quibus literis scriptum Israel interpretatur Princeps Dei, siue directus a radice שרה sarach, id est, principatum habere, seu dominari.* Vnde est illud Esaiæ nono המשרה *Hamisrach*, id est, *Principatus super humerum eius, vel si mauis, à radice* שור *sur, vel* שרה *Sara, id est, Principem esse, quod verbum est Osea 12. vbi pro eo quod nos habemus, & inualuit ad Angelum, est Hebraicè* וישר *vaiasar, id est, & princeps fuit. At verò vir videns Deum ita scribitur, vt vir ex tribus literis scribatur, Aleph, Iod, Sin, vt maneat* איש*, Videns verò ex aliis tribus, res, aleph, he, vt sit rahe, à radice* ראה *raah, id est, videre. Porrò* אל *el, ex duabus aleph, & lamed. Quamuis igitur grandis auctoritatis sint, & eloquentiæ, & ipsorum vmbra nos opprimat, qui Israel virum videntem Deum transtulerunt, nos magis scripturæ, & Angeli, vel Dei, qui ipsum Israel vocauit, auctoritate ducimur, quàm cuiuslibet eloquentiæ secularis.* Hæc Hieronymus. Cuius sententia planè vera est, & amplectenda: quæ etiam manifestè probatur ex Genesis 32. vbi Angelus, qui luctatus fuerat cum Iacob, reddens nominis etymon dixit, *Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum, sed Israel: quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines præualebis.* Et Paraphr. Chaldaic. sic locum transtulit, *Israel erit nomen tuum, quoniam Princeps fuisti cum Deo.* Denique idem est perspicuum ex Oseæ 12. vbi diximus haberi *vaiasar*, id est, *& princeps fuit*. Quare si Hieronymus nonnullis in locis, veluti Oseæ 8. Ioelis 3. Amos 4. & aliis, Israel videns Deum interpretatur, id non ex sua sententia, sed ex communi, & vulgari, quæ tunc ad institutum facere sibi videbatur, dixisse censendus est: cum sententiam suam loco illo citato disertè tradiderit, résque ipsa perspicuè à nobis demonstrata sit, vt demirari satis non possim, quòd Leo à Castro vir alioqui doctissimus, in libro tertio, sui apologetici pugnaciter contendat Israel non principem Dei, sed virum videntem Deum interpretari oportere, quibusdam Diui Hieronymi testimoniis persuasus, in quibus non animaduertit Diuum Hieronymum non suam, sed vulgatem opinionem, vt sæpe solet, & ipsemet multis in locis confitetur, secutum fuisse, nec de interpretatione nominis Israel ibi ex professo disputasse, vt fecerat loco illo à nobis superiùs citato.

D. August. D. Hieron. Esai. 9. 6. Osee 12. 4. Israel non interpretandū, Vir videns Deum, sed princeps Dei. Genesis. 32. Paraphrast. Chaldaicus. Osea 12. 6.

Secundò dicuntur Hebræi, de cuius appellationis origine maior est controuersia. Prima sententia est eorum, qui arbitrantur dictos esse Hebræos ab Abraham gentis auctore, quasi Abrahæos; quam sententiam non putauit improbabilem Diuus Augustinus libro secundo, retractationum capit. 16. imo eam tenuerat libro primo, de Consensu Euangelistarum caput. 24. sed eam retractauit loco retractationum citato, & meritò, quia nullo modo est probabilis, tum quia ipse Abraham dictus est etiam Hebræus, vt est perspicuum ex Genesis 14. vbi dicitur. *Et vnus, qui euaserat nunciauit Abram Hebræo*: tum etiam quia Abram scribitur initio per Aleph א, Hebræus autem per ע ain. Secunda sententia est Ioannis Reuchlini libro tertio, de verbo mirifico capite decimotertio, Theodoreti quæstione sexagesima, in Genesim & citatur ab Eugub. in suis annotationibus in Genesim super capite decimoquarto, & Burgensis additione secunda ad II.

D. August. Gen. 14. 13. Ioann. Reuchil. Theod. Ribeira.

Ribeira.

21. caput Matthæi, quam etiam veriorem arbitratur Franciscus Ribeira in primum caput Ionæ numero 44. dici Hebræos ab Abraham, qui appellatus fuit Hebræus, id est, transitor, seu traiector: sic enim illi Hebræum nomen hoc loco interpretantur à radice עבר, id est, transiuit. Eandem verò sic proponit, & exponit Burgensis: Inter Mesopotamiam, & terram promissionis interfluit Euphrates fluuius, qui magnus est, & vnus ex illis quatuor, qui è paradiso voluptatis oriuntur, vnde in constituendis terminis terræ promissionis absolutè appellatur fluuius, Exodi vigesimo tertio cum dicitur, *Ponam terminos à deserto vsque ad fluuium, &c.* Vbi per fluuium Euphrates intelligitur, qui ex parte Mesopotamiæ finit terram promissionis: quia igitur Abraham, qui priùs cum Thare patre suo egressus ex Vr Chaldæorum habitauerat in Haran vrbe Mesopotamiæ Genesis vndecimo, ad terram Chanaam se contulit transito Euphrate fluuio, ibique altare Domino ædificauit, vocabatur à Chananæis Hebræus, id est, transfluuialis, sicut illi, qui ad nos veniunt è regionibus vltramontanis, vltramontani à nobis appellantur. Etenim Heber per, ain, in principio transfluuialem significat à radice עבר Ghabar, id est, transiuit. Adducit autem Burgensis illud Gen. 14. *Venit vnus de iis, qui euaserant & nunciauit Abraham Hebræo*, id est, vt ille interpretatur, transfluuiali, quæ expositio confirmari etiam potest ex eo, quod Septuaginta sic eum locum reddiderunt, τῷ ἀβράμ τῷ περάτῃ, seu vt Aquila transtulit, περαίτῃ, id est, transitori. Deinde illa nituntur ratione, quod multæ aliæ gentes ab Heber traxere originem, quæ Hebræorum appellationem sortitæ non sunt, sed soli illi, qui ab Heber per Abraham descenderunt. Denique illud obiiciunt, quod nec Abraham, nec vllus ex posteris Heber dictus est Hebræus, donec Abraham fluuium transiisset.

Neque ab Abraham, quasi à transitore l. trāsfluuiali.
Burgensis.
Exod. 23. 31.

III. Tertia sententia, quæ nobis videtur multò probabilior, est diui Augustini locis citatis, diui Hieronymi in traditionibus Hebraicis in Genesim, Iosephi libro 1. Antiquitatum capit. 14. Rabani Mauri libro 2. in Genesim cap. 1. Eugubini in annotationibus super 14. caput Genesis, Achatij apud eundem Eugubinum loco citato, Lyrani in capit. 10. Genesis, & omnium fere recentiorum Hebræorum, videlicet Iudæos dictos fuisse Hebræos ab Heber filio Sale, cuius fit mentio Genesis 10. & 11. quasi Hebræos. Eam probat 1. diuus Augustinus ex illis verbis Genesis 10. *De Sem quoque nati sunt patre omnium filiorum Heber*: quibus verbis significatur maximā, & amplissimam fuisse posteritatem Heber 2. Concinit nominum orthographia, etenim tam Heber, quam Hebræi, per ain initio scribuntur. Tertio. Argumentatur Eugubinus Hebræos ab Heber, non ab Hebar, id est, transiuit dictos esse ex ipso nomine, siquidem nomina gentilitia apud Hebræos per iod in vltima proferuntur, veluti יהודי Ieudi Iudæus, Israeli, Israelita, Amelachi, Amelachita: quam eandem formam habet eo loco Genesis Hibri, id est, Hebræus, vt quemadmodum Israeli ab Israel dicitur, ita ab Heber dicatur Hibri, nam si ab Habar duceretur vt Hibri traiectorem significet, potiùs Hober dicendum esset, vel Habar, per Cametz quod fit in nominibus appellatiuis. *Nūquam*, inquit Eugubinus, *appellatiua nomina eam formam sequuntur, testisque est Chaldaica editio*, quæ vt Gentile nomen interpretatur, scilicet Hibri. Quarto. (quod argumentum rationem etiam huius appellationis continet) Accedit, quod post diluuium, cùm adhuc viueret Heber, linguarum confusio facta est, veráque Abrahami, & posterorum lingua in domo Heber remansit, cumque totiùs familiæ caput esset Heber, ab eo & lingua, & natio nomen accepit: & cum in domo Abraham integra ac syncera permansisset, ij soli Hebræi eáque, lingua Hebræa

D. August.
D. Hieron.
Iosephus.
Rab. Mauri, Eugub.
Achatius.
Lyran.
Sed ab Heber filio Sale.
D. August. Gen. 10. 21.
Eugub.
Inter posteros Heber, filij tantū Abrahe, dicuntur Hebræi, qui conseruarunt paterna linguæ puritatē.

Hebræa vocari meruit. Cæteri verò, qui ab Heber descenderunt, non sunt Hebræi vocati, quia eam linguæ puritatem non seruauerunt: qua ratione diluitur argumentum, quo Theodoret. & Paulus Burgensis se confecisse existimarunt non dictos esse Hebræos ab Heber, à quo nimirum multæ aliæ gentes traxerunt originem, quæ tamen ea nomenclatura caruerunt. Quod verò attinet ad translationem Septuaginta qui περάτην, idest, trāsitorem reddiderunt, respondet loco citato Achatius Abraham quidem dictum esse Hebræum, non quasi traiectorem sed quia ab Heber ducebat originem, Cæterum Septuaginta περάτην transtulisse, vt vim nominis, quod etiam ab Habar, idest, transiuit deduci poterat, Græcè exprimerent. Denique quamuis Hebræorum nomenclatura, non reperiatur mandata literis, nisi postquam Abraham Euphratem fluuium transmisit, quid, quæso vetat multo ante Hebræorum appellationem viguisse. *Achatius.*

IIII. Tertio appellantur Iudæi, quod nomen non habuerunt, nisi postquam decem tribus diuisæ sunt à duabus tempore Roboam filij Salomonis, vt auctor est diuus Hieronymus in caput quintum Esaiæ super illa verba, *Vinea Domini exercituum domus Israel est.* Vbi docet hoc differre Israel, & Iudam, quod omnis populus prius appellabatur Israel: at postea regnante Dauid super tribum Iudam, & Roboam filio Salomonis super duas tribus Iudam, & Beniamin, ij, qui erant in Samaria, hoc est, decem tribus vocabantur Israel, ij verò quibus imperabant de genere Dauid, appellabantur Iuda. Quod idem docet Galatinus libr. 9. Arcanorum capit. 7. Porrò Ioseph. libr. 11. antiquitatum cap. 5. docet Iudæorum appellationem cœpisse ex die, qua duce Nehemia ex Babylone profecti sunt, à tribu nimirum Iuda, quæ prior ad illa loca peruenerat, vnde & ipsi, & prouincia à tali appellatione vocitantur. *D. Hieron. Iudai, idest. confitentes. ita dicuntur à Tribu Iuda* *Galatinus. Ioseph.*

V. Sciendum est autem ידה Iadah Hebraicè idem esse, quod confiteri, gratias agere, & laudare: ex qua radice fit Iehudah, vnde Genesis 29. dicitur, *Concepit adhuc Lia peperitque filium, & dixit, vice hac confitebor Domino, & idcirco vocauit nomen eius Iehudah*, idest, Iudam, à quo tanquam à regiæ tribus Principe dicti sunt Iehudim, idest Iudæi Ester 18. multisque aliis in locis: quare Iehudim siue Iudæi ex vi nominis idem sunt, quod confitentes, & laudantes Deum: & Iudah, idem quod confessio, vt habet diuus Hieronymus in primum caput Aggæi: quo sensu potest illud exponi, quod dicitur Esaiæ 26. *In die illa cantabitur canticum istud in terra Iuda. Vrbs fortitudinis nostræ Sion, Saluator ponetur in ea murus, & antemurale,* vt videlicet idem sit in terra Iuda, atque in terra confessionis, atque adeo vaticinium non ad terram Palæstinæ, sed ad Ecclesiam vniuersam Christum Dominum confitentem referatur: in quam sententiam explicari possunt multa alia scripturæ testimonia, quæ de Ecclesia vniuersa nomine terræ Iuda palam loquuntur. *Genes. 29.2.* *Ester 18.*

VI. Ex his iam perspicuum relinquitur, quid Iudæorum nomine hoc loco accipiendum sit: cum enim Iehudim, siue Iudæi idem sit, atque confitentes, inde factum est, vt Christiani legem seruantes Iudæi appellentur, vt ad Romanos 2. *Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circuncisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circuncisio cordis in spiritu, non litera.* In quem locum Origenes libr. 2. in epistolam ad Romanos, & homilia 5. super Leuiticum, & Cyrillus Alexand. lib. 5. in Leuiticum aiunt Apostolum docere duplicem esse Iudæum, vnum visibilem, alterum inuisibilem: vnum sequentem literam occidentem, alterum spiritum viuificantem. Sed multo luculentius idem docet diuus Augustinus epistol. 200. quæ est ad Asellicum Episcopum, vbi eum *Rom 2. 28.* *Origenes. Cyrill Alex. D. August.*

Christiani propter Christi confessionẽ filij Abrahæ & veri Iudæi secundũ spiritum.

Gen. 17.4
Rom 4.16.
Galatas 3.6.

qui Christianus est, Iudæum, & Israelitam intelligi debere, probat ex eodem Pauli testimonio. *Quis est*, inquit, *iste in abscondito Iudæus, non in carnis circuncisione, sed cordis: non litera, sed spiritu, nisi Christianus? sic itaque sumus Iudæi non carnaliter, sed spiritualiter: quemadmodum etiam sumus filij Abrahæ, non secundum carnem, sed secundum spiritum fidei: scimus enim nos fuisse promissos, quando ei dixit Deus.* Genes. 17. *Patrem multarum gentium posui te: quemadmodum interpretatur Paulus* ad Rom. 4. *Vt firma sit*, inquit, *promissio omni semini, non ei, qui ex lege est solum, sed ei, qui ex fide est Abrahæ, qui est pater omnium nostrum sicut scriptum est: Quia patrem multarum gentium posui te.* Et ad Galat. 3. *Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Intelligite ergo, quoniam, qui ex fide hi sunt filij Abrahæ: prouidens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, prænunciauit Abrahæ: *Quia benedicentur in te omnes gentes:* & paulò post, *Omnes vos vnum estis in Christo: si autem vos estis Christi, ergo Abrahæ semen estis, secundum promissionem hæredes.*

D. August.

Ex quibus testimoniis argumentatur: Primò D. Augustinus, secundum Apostolum inueniri Iudæos (illos videlicet, qui Christiani non sunt.) Qui cùm secundum carnem ab Abrahamo trahant originem, filij tamen Abrahæ non sint, cum enim infert Apostolus: Intelligite ergo, quoniam qui ex fide, hi sunt filij Abrahæ, plane significat eos, qui ex fide non sunt, non esse filios Abrahæ. Deinde colligit eos, qui credunt in Christum, esse Abrahæ filios, quamuis secundum carnem ab eo non descendant, atque adeo esse vere Iudæos secundum spiritum, quod idem liquido constat ex illis verbis ad Romanos 9. *Non omnes, qui ex Israel, ij sunt Israelitæ neque qui sunt semen Abrahæ, omnes filij.* Et ad Galatas 6. *Quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei*, Quo etiam testimonio vtitur Augustinus loco citato. Cùm ergo Smyrnæ Angelus dicitur blasphemari ab iis, qui se dicunt esse Iudæos, & non sunt, est sermo de illis, qui se Christi fidem profiteri mentiebantur: potéstque extendi ad eos qui fidem quidem Christi tenebant, sed operibus, quæ fidei congruerent, non vacabant, atque adeo non erant veri Iudæi, id est veri Christi, & religionis cultores. Ex quibus etiam illud necessario colligitur, Iudæos, qui Christum non recipiunt, nequaquam veros esse Iudæos secundum spiritum, sed perfidos, & Iudaicæ legis, quæ ad Messiam recipiendum, & colendum spectabat, violatores, seu vt hoc loco dicitur, Synagogam Sathanæ, quam ob causam Christus Dominus Iudæis dicebat Ioannis 5. *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit, si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis creditis?* De his dicit Apostolus ad Philippenses 3. *Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem: nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habentes.* Vbi contra quosdam impios Iudæos disputat Apostolus, eósque tribus notat appellationibus. Primùm enim appellat canes, quia aduersum Euangelij prædicationem oblatrare non cessant. Deinde malos operarios, quia operabantur quidem, sed turpi quæstui seruiebant. Denique concisionem per contemptum appellat, non circuncisionem, quia de carnali præputij concisione gloriabantur, cum tamen corde non essent circuncisi: neque in Christum credebant, in cuius fide, atque amore vera mentis circuncisio posita est.

Rom 9.7.
Galat. 6.16.

Perfidi Iudæi, Synagoga Sathanæ, canes, mali operarij, & concisi, non circuncisi.
Ioan 5 45.
Philip. 3.2.

Missu-

Missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem: Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

SECTIO V.

IN reliqua Epistolæ parte duo præcipuè continentur. Primùm enim prædicitur I.
Episcopo Smyrnensi imminens Ecclesiæ persecutio, vt sese ad illam animosè excipiendam paret, cùm dicitur, *Ecce missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem vt tentemini*, vbi illud est obseruandum: Dæmonem hoc loco appellari administrum diuinæ iustitiæ, & prouidentiæ in inferendis laboribus & calamitatibus: est enim proprium ministrorum iustitiæ, mittere in carcerem quamobrem diuus Hieronymus in Psalmum 107. appellat Dæmonem quæstionarium Domini, idque deducit ex verbis Apostoli 1. ad Timoth. 1. vbi Paulus sic ait: *Quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare. Ergo Diabolus*, inquit Hieronymus, *quasi quæstionarius Domini est, qui enim non rectè ambulant traduntur Diabolo, vt ab ipso cruciati ad Deum conuertantur.* Verùm hoc loco non est quæstionarius Domini ad cruciandum bonos propter aliqua crimina, sed ad patientiæ exercitationem, probationem virtutis & meritorum segetem, quemadmodum significatur, cum dicitur, *Vt tentemini.* Deinde magnifica pollicitatione Smyrnæ Angelus ad perseuerantiam excitatur illis verbis, *Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.* Vbi per coronam vitæ æterna fœlicitas accipienda est, quæ non nisi fideli, id est, perseueranti vsque ad mortem promittitur, iuxta illud Matthæi 10. *Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit*, & Ecclesiastici 4. *vsque ad mortem certa pro iustitia.* Non vacat autem mysterio, quòd ęterna fœlicitas non solum corona, sed vitæ corona nuncupatur: quod paulo fusius iam explicandum est. Et quidem, quod attinet ad coronæ appellationem, non solum hoc loco, sed multis etiam aliis gloria corona dicitur: veluti Psalm. 102. *Qui coronat te in misericordia, & miserationibus.* Et 2. ad Timoth. 2. *Non coronabitur, nisi qui legitimè certauerit.* Et cap. 4. *In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ.* Et 1. Pet. 5. *Cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam*: cuius appellationis ratio multiplex est. Prima est diui Augustini lib. vnico de agone Christiano: quia nimirum datur certantibus, iuxta illud Pauli paulò ante citatum: *Non coronabitur nisi qui legitimè certauerit.* In cuius rei figuram voluit Hebræos Deus ad terram promissionis armatos procedere, & in morem castrorum tributim dispositos sub vexillis esse militaribus, & castrametari, vt habes Numerorum 2. & 10. Eandem ob causam Ecclesia palmæ similis dicitur, quæ non nisi victoribus conceditur. Canticorum 7. *Statura tua assimilata est palmæ*: quam similitudinem tripliciter exponit Beda in commentariis Canticorum. Primum, quia palma, cùm ei pondus imponitur, non succumbit, sed potiùs in morem fornicis sese erigit. *Sic enim statura*, inquit, *Ecclesiæ rectitudo est bonæ operationis, quæ ad terrenam concupiscentiam incuruari despiciens, totam se ad cælestia promerenda sustollit*: quam rectitudinem monet Apostolus, cùm ait 1. ad Cor 16. *State in fide, viriliter agite.* Deinde quia palma in inferioribus aspera videtur, in summo autem pulchritudinem, & fructus suauitatem ostendit: sic namque Ecclesia, & quælibet fidelis anima asperos in terra portat pro Domino labores, sed mercedem à Deo gratissimam se accipere sperat in cælo: aspera est palma iuxta terram, quia passionem patiuntur propter iustitiam electi: pulchra est, & dulcis in summo, quia gaudent in pressuris, & exultant scientes, quod merces eorũ copiosa est in cælis. Denique quia pal-

Dæmon. ad minister diuinæ iustitiæ.

1 Timoth. 1. 20.

Perseuerantia.

Matth 10. 22.

Beatitudo, cur corona.

Psal 102. 2. Tim 2. Item 4. 1 Pet. 5. D. August.

Quia datur legitimè certantibus, ideoque Ecclesia dicitur palma. Cant 7. Beda.

1. Cor. 16.

ma manus victricis ornamentum est, sed & apud antiquos quicunque in certamine vicissent, palma coronabantur. Statura ergo sponsæ assimilatur palmæ, cùm erecta in amorem supernorum, meditatur interim in acie consistens brauium illud, quo victrix finito agone donanda est: vnde Apocalypsis 7. dicitur, *Et palmæ in manibus eorum*: imo Ezechielis 41. docet Propheta vidisse se in templi illius mystici parietibus cælatas palmas, & Cherubim. *Fabrefacta*, inquit, *Cherubim, & palmæ, & palma inter Cherub & Cherub: duasque facies habebat Cherub: faciem hominis iuxta palmam ex hac parte, & faciem leonis iuxta palmam ex alia parte, expressam per omnem domum in circuitu: de terra vsque ad superiora portæ Cherubim, & palmæ cælatæ erant in pariete templi.* Quem locum sic exponit diuus Hieronymus. Palmæ cælantur, in quibus signum victoriæ est, quæ erant inter Cherub, & Cherub, vt vnus Cherub, duarum palmarum lateribus vallaretur, qui Cherub non quatuor, sed duas habebat facies, hominis scilicet & leonis, quorum primum ad rationem pertinet, secundum ad fortitudinem: quod vero huiusmodi ornatus fuerit per omnem domum, illud significat, omnes qui in Christi Ecclesia sunt, salutarem debere habere cognitionem rerum diuinarum, & victoriam de hostibus reportare, ad quod quia prudentia & magnitudo animi requiruntur, duplicem Cherub habebat faciem hominis, ac leonis.

Apoc. 7. *Ezech. 41.* *Palma in téplo.* *D. Hieron.*

II. Secunda ratio desumitur à figura, quæ rotunda est, atque adeò perfectissima, & capacissima, finéque omnino carens: sic enim æterna felicitas perfectissima est: gaudia omnia complectitur: finem nunquam est habitura: quam ob causam eam fuisse expressam per arcam fœderis rectè possumus intelligere: ea namque habebat coronam auream per circuitum, vt refertur Exod. 25. Sic enim gloria, arca est bonorum omnium thesauros, ac diuitias continens, coronámque habet per circuitum, quia suo ambitu omnem durationem complectitur: quo sensu diuus Hieronymus interpretatur illud Psalmi 64. *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.* *Quia nimirum*, inquit Hieronymus, *sanctos præmijs, & temetipsum eorum agminibus coronabis, circulum autem & semper in se currentia anni tempora coronam vocauit.* Hæc ille.

Secūdo propter circuli perfectissimum & capacissimum. *Exod. 25.* *D. Hieron.*

III. Tertia ratio est, quia est pretiosissima instar coronæ omnium gemmarum genere exornatæ: quæ ratio desumitur ex illis verbis Psalm. 20. *Posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso.* Duodecim verò huius coronæ gemmæ pulcherrimæ colliguntur ex sacris literis. Prima est sanitas sine ægritudine. Esai. 25. *Præcipitabit Dominus mortem in sempiternum.* & 1. ad Corinth. 15. *Absorpta est mors in victoria.* Secunda, plenitudo sine defectu. Esai. 25. *Non esurient, neque sitient amplius.* Tertia, refectio sine fastidio. Ecclesiastici 24. *Qui edunt me, adhuc esurient, & qui bibunt me adhuc sitient.* Quarta, Scientia sine ignorantia. 1. ad Corinth. 13. *Videmus nunc per speculum, in ænigmate: tunc autem facie ad faciem.* Quinta, Gaudium sine tristitia Psalm. 35. *Torrente voluptatis tuæ potabis eos*: nam modo comedimus agnum cum lactucis agrestibus, Exod. 12. Sexta, Pax sine perturbatione. Psal. 147. *Qui posuit fines tuos pacem*, Et Psalm. 36. *Delectabuntur in multitudine pacis.* Septima, Securitas sine timore. Psal. 90. *Non timebis à timore nocturno, à sagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incursu, & Dæmonio meridiano.* Octaua, Adimpletio omnium desideriorum. Psalm. 102. *Qui replet in bonis desiderium tuum.* Nona, Lætitia de iustitia Dei, & pœna malorum. Psalm. 57. *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam: manus suas lauabit in sanguine peccatoris.* Decima, Gaudium de congregatione; & societate iustorum. Quod fuit typicè expressum in illo conuiuio, quod fecit Ioseph omnibus fratribus suis simul congregatis. Gen. 43. Vndecima, Gaudium de consideratione bonorum, quæ quisque fecit. In hanc enim

Psalm 20. *Tertio quia ex gemmis duodecim.* *Esai. 25.* *1. Corint. 15.* *Esai. 25.* *Eccles. 24.* *1. Cor. 13.* *Psal. 35.* *Exod. 12.* *Psal. 147.* *Psalm. 90.* *Psal. 102.* *Psal. 57.* *Gen. 43.*

enim sententiam potest quoque exponi illud Apoc. 14. *Opera illorum sequuntur illos.* Duodecima, & postrema, Gaudium de consideratione malorum, à quibus Deus vnumquemque beatum liberauit. Psal. 88. *Misericordias Domini in æternum cantabo.* His duodecim gaudiis, quasi duodecim gemmis pretiosissimis gloriæ corona exornabitur. Apoca 14. Psalm. 88.

Quod verò attinet ad secundum, cur corona vitæ appelletur, duplex potest afferri ratio. Prior est; vt alludatur ad vitam, quam Sancti propter Deum neglexerunt, strenuè mortem pro eius honore oppetentes. Quam rationem innuit Richardus de S. Victore, expressèque affert Ioachimus. *Corona*, inquit, *vitæ promittitur, quia ij, qui donant vitam Deo, cum triumpho pretiosæ mortis perueniunt ad veram vitam: quoniam vt eam seruare possent in regno, eam in exilio perdiderunt, iuxta illud Ioannis 12. Qui amat animam suam perdet eam, & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.* Significatur igitur Sanctos pro Christo non amisisse vitam moriendo, sed eam pro meliori commutasse: imo illa postea tanquam corona, quam amisisse videbantur, coronari. Posterior ratio est, vt fiat allusio ad flores, ex quibus gloriæ corona contexitur, & significetur sempiternæ gloriæ duratio: quo sensu appellatur corona vitæ, quia semper viuent, hoc est nunquam languescent, aut demorientur flores, ex quibus conficitur. Quo proculdubio videtur allusisse Petrus 1. sua epistola cap. 5. cùm eam appellauit immarcescibilem: quam eãdem ob causam status beatorum comparatur verno tempori, quo tempore campus omni florum genere vestitur, & arbores in gemmas erumpunt, iuxta illud Canticorum 2. *Iam hyems transiit, imber abijt, & recessit, flores apparuerunt in terra nostra.* Huiusmodi igitur corona fideli, id est, perseueranti vsque ad mortem promittitur, id quod etiam aliter sequentibus verbis explicatur, cùm dicitur. *Qui vicerit, non lædetur à morte secunda*; vbi per mortem secundam intelligitur æterna damnatio, quæ mors secũda dicitur, tum comparatione mortis corporalis, qua anima à corpore separatur: tum comparatione culpæ, quæ mors prima est, & causa huius mortis secundæ. De mortis generibus legendus est diuus Ambrosius libro de bono mortis capite secundo, & sequentibus. IIII. *Gloria, cur vita corona. Richardus* *Ioan 12.* *1. Petr. 5.* *Cant. 2.* *Æterna dãnatio, mors secunda.*

COMMENTARIUM
TERTIVM EXEGETICVM.
DE ANGELO PERGAMI.

Hæc dicit, qui habet rompheam vtraque parte acutam: Scio vbi habitas, vbi sedes est Satanæ, & tenes nomen meum, & non negasti fidem meam, & in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, vbi Satanas habitat.

SECTIO PRIMA.

TERTIA Epistola scribitur ad Episcopũ Pergami. Fuit autẽ Pergamũ siue Pergamus, insignis vrbs in Asia minori, ita dicta, quòd in edita rupe sita esset, loca enim editiora olim Pergama dicebãtur eo verò maximè gloriatur hęc vrbs, quod patria fuit Galeni medici clarissimi. I. *Pergamus.*

Literæ partim laudationem, partim reprehensionem continent, prius verò laudatio ponitur, quam reprehensio ob eam causam, quam in literis Ephesini Angeli reddidimus.

Quatuor causæ, romphea vtraque parte acuta. Quod attinet ad inscriptionem, ea est huiusmodi. *Hæc dicit, qui habet rompheam vtraque parte acutam.* Cuius inscriptionis ratio multiplex est. Prima redditur à Richardo de sancto Victore, vt nimirùm intelligat hic Episcopus Christum non solum posse eum, si ad meliorem frugem redire voluerit, tam in corpore, *Rich. de S. Victor.* quàm in spiritu adiuuare (hoc enim significat *romphæa vtraque parte acuta*) sed etiam posse tam corpus, quàm animam mittere in gehennam, quod est ancipiti *Rupertus.* gladio ferire. Secunda ratio est Ruperti fieri mentionem ancipitis romphææ, vt indicetur faciendam esse diuisionem inter sanam doctrinam, & prauam Balaam, siue Nicolaitarum dogmata, contra quos sermo dirigitur, idque summo studio *Beda.* curandum esse à Pergami Angelo. Tertia est Bedæ, significari videlicet iudiciariam Christi potestatem qua bonis præmia, supplicia improbis, distribuet: vt *Ioachim.* ita Pergamenos partim animet, partim etiam deterreat. Quarta est Ioachimi, moneri hac inscriptione Episcopum Pergami, vt magistrum suum imitetur, studeatque ancipitem verbi Dei *rompheam* aduersus hæreticos distringere, atque vibrare.

II. Secundò. Laudatur, quòd *habitans vbi sedes est Satanæ*, tamen nomen Dei, fidémque retineat, hoc est bonus inter malos sit; sic enim hunc locum exponit diuus Gregorius libro primo, Moralium capite primo, super illa verba. *Vir erat in terra Hus nomine Iob*, & libro vigesimo Moralium capite 29. expendens verba illa Iob capite 30. *Frater fui Draconum, & socius struthionum.* Per *Dracones* intelli- *Gregor.* git diuus Gregorius malos homines: per *struthiones* hypocritas: quibus in locis docet diuus Gregorius non valde laudabile esse bonum esse cum bonis, sed bo- *2. Pet. 2.* num esse cum malis: eam enim ob causam, diuus Petrus 2. sua epistola capite 2. summis laudibus extulit Loth, quòd bonus inter reprobos sit repertus, dum ait. *2 Petr. 2. 7.* *Iustum Loth oppressum à nefandorum iniusta conuersatione eripuit, aspectu enim & auditu iustus erat, habitans inter eos, qui de die in diem animam iusti iniquis operibus* *Philip. 2 15.* *cruciabant.* Propterea etiam Paulus discipulis, dixit ad Philippenses 2. *In medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis, sicut luminaria in mundo.* Et sancta Ec- *Cant. 2. 2.* clesia sponsi voce laudatur, cum ei dicitur Canticorum 2. *Sicut lilium inter spinas,* *Hugo Car.* *sic amica mea inter filias.* Etenim, vt ait Hugo Cardinalis in commentariis eius loci, *Anima inter aculeos carnalium concupiscentiarum integra, inter pungentes solicitudines illæsa, inter malignantes bona, inter diffidentes pacifica, quid aliud est, quàm lilium inter spinas?*

III. Tertiò. Notanda sunt illa verba. *Habitas vbi sedes est Satanæ*, seu vt Græcè legimus, *vbi thronus est Satanæ*, ex quo rectè colligitur corda malorum esse veluti thronum, in quo Satanas tanquam rex sedet, & colitur: quemadmodum è contrario cor iusti est thronus quidam regalis, in quo Deus in se residet, & adoratur: quod non obscurè expressum fuit in regio illo throno, quem sibi ex ebore fecit *3. Reg. 10.* Rex Salomon, quemadmodum refertur. 3. Regum 10. Ebur enim propter candorem significat animæ puritatem, quæ auro id est charitate vestitur: quemadmodum etiam Salomon ebur illud auro vestiuit. Deo etiam illa Cherubim, quæ erant super propitiatorium, extendebat alas suas, eísque expansis veluti sellam thronúmve parabant, in quo ipse dominus sederet: quò ad literam allusit Re- *Psal 98. 1.* gius vates, cum dixit Psalm. 98. *Qui sedet super Cherubim*, quo fit vt eadem *Cherubim* iustos homines, in quibus est cælestis scientiæ plenitudo, ad viuum expresse

expresserint: quemadmodum docet diuus Augustinus in commentariis eiusdem *D. August.*
loci. *Sit*, inquit, *in te plenitudo scientiæ, & eris tu quoque sedes Dei, sed forte dicturus es, & quando in me erit plenitudo scientiæ? quis potest ad tantum culmen peruenire? Noli turbari, ait enim Apostolus ad Romanos 13. Plenitudo legis est charitas: interroga cor tuum, si est ibi charitas, ibi est plenitudo legis, iam in te habitat Deus, sedes Dei factus es, irascantur populi, quid facient irascentes populi ei, qui factus est sedes Dei.* *Rom. 13.*

IIII. Quarto aduerte שטן Satan Hebraicè idem esse quod aduersarium, à verbo שטן Satan, quod est aduersari, detrahere, calumniari, idem enim verbum est Psalm. 37. cum dicitur, *Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi; quoniam sequebar bonitatem.* Et Psalmo 108. *Hoc opus eorum, qui detrahunt mihi apud Dominum*, Et iterum, *Induantur, qui detrahunt mihi, pudore.* Et Zachariæ 3. *Satan stabat à dextris eius, vt aduersaretur ei*: vbi pro aduersaretur ei, est Hebraicè לשטנו lesitno, ac si diceres, stabat aduersarius, vt aduersaretur ei. Et 3. Reg. 5. *Nunc autem requiem dedit Deus mihi per circuitum, & non est Satan, neque occursus malus*, id est, non est aduersarius: quo fit vt optime quadret hæc appellatio in Dæmonem, qui nos calumniatur, nobisque aduersatur. Septuaginta pro *Satan* Diabolum transferunt, quod nomen idem Græcè significat, quod *Satan* Hebraicè. Dicitur etiam teste diuo Hieronymo in comment. super vigesimum septimum caput Esaiæ. Belial, id est Apostata, præuaricator, & absque iugo. Vnde Apostolus 2. ad Corinth. 6. *Quæ est*, inquit, *communicatio Christi ad Belial?* & vbicunque Septuaginta transferunt, *filios pestilentiæ*, seu *iniquitatis*, in Hebræo legimus, *filios Belial*. Vnde est illud Psalmi 88. *Filius iniquitatis non apponet nocere ei.* Hebraicè *filius Belial.* Appellatur etiam leuiatham, id est, magnus cetus. De quo quod capiendus sit à Christo narratur Iob 40. ibi enim pro ceto *leuiathan*, Hebraicè ponitur: statímque subditur, *Hoc est principium plasmatis Domini, quod factum est, vt illudatur ab Angelis eius*, sic enim Septuaginta transtulerunt, & diuus Hieronymus in eum locum. *Ab ijs*, inquit, *illuditur, quoniam per gratiam sancti Spiritus, & meritum sanctitatis eis subditur, & inuocato nomine Christi effugatur: quemadmodum prædictum fuit ab Esaia cap. 11. Delectabitur infans ab vbere super foramine aspidis, & in cauernam reguli, qui ablactatus fuerit, mittet manum suam.* Cui concinit illud Psalm. 103. *Draco iste quem formasti ad illudendum ei.* In quem locum Hebræi suo more fabulantur, Deum à principio mundi duos cetos immensæ magnitudinis, marem vnum, alterum fœminam procreasse; quia tamen præuidit si per generationem multiplicarentur impeditum iri nauigationem, fœminam occidisse, & sale conditam reseruasse, vt iustis post resurrectionem lautissimum ex eius carnibus conuiuium appararet, interimque cùm masculo, qui superfuit, tribus horis quotidie animi gratia colludere, & ita locum Psalmi citatum interpretantur, ridiculè, vt cetus mari, ita & ipsi sacræ Scripturæ illudentes. Locus enim ad literam de ceto intelligitur, quem Deus procreauit in mari, vt in eo quasi luderet, ac de reliquis minoribus piscibus propter suam magnitudinem quasi tyrannico more triumpharet, eos nimirum deuorando. Cæterum Patres per *cetum*, siue *leuiathan*, eo loco Dæmonem intelligunt, quem Deus formauit *ad illudendum*, id est, vt illuderet hominibus, vt exponit Hieronymus: seu *ad illudendum ei*, id est, vt illuderetur ei ab hominibus, præcipuè post passionem Christi, quemadmodum interpretantur Diuus Augustinus, Theodoretus, auctor Anonymus, Genebrardus, & alij.

Psal. 37. 21. Psa 108. 20. Zachar. 3. 1. 3. Reg. 5. 4. D. Hieron. 2. Cor. 6. 15. Psal 88. 23. D. Hieron. Psal. 103. 26. Hieronym. D. August. Theodoret. Anonym. Genebr.

Denique in hac priore epistolæ parte commemoratur mors Antipæ martyris, V.

Quis Antipas, et quando passus martyrium.

qui propter fidem in ea vrbe passus fuerat, quæ potissimum refertur ad exaggerandam magis Pergamensium malitiam, in quorum multis Sathanas sedem suam collocauerat, atque adeo ad cõmendandam fidem Episcopi Pergamensis, qui in ea persecutione virum se præbuit, simúlque ad eum animandum, vt Antipam conetur imitari. Fuit autem Antipas sub Domitiano Imperatore propter fidem in bouem æneum candentem coniectus, quemadmodum refert Cæsar Baron. in suo Martyrologio 11. Aprilis ex Græcis menologiis. Metaphraste, Lipomano, & aliis.

Cæsar Bar.

Habeo aduersus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel edere, & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.

SECTIO II.

Increpatio Episcopi Pergamensis.

I. LAVDIBVS præmissis Episcopi Pergamensis, vt æquis auribus reprehensionem acciperet, sequitur iam obiurgatio illis verbis comprehensa. *Sed habeo aduersum te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israël, edere, & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum*: quæ totidem verbis Græcè habetur, nisi quod verbum *idololothyta* additur verbo, *edere*. Pro literali expositione sciendum est primo, cum Balac Rex Moabitarum Hebræorum arma formidaret: auxilium à Balaam Ariolo postulasse, qui cùm intelligeret populum non nisi à Deo propter peccata destitutum vinci posse dedit Rege consilium, vt selectissimas puellas prope exercitum Hebræorum mitteret, quæ Hebræos iuuenes verbis ad libidinem allicerent; tunc verò illis ad venerem incitatis sui copiam non permitterent, nisi prius de idololothytis maducarent, idoláque sua quæ simul portabant, venerarentur, quæ omnia fruendarum puellarum studio fecerunt, quemadmodum refertur Num. 25. imo vt narrat Ioseph. lib. 4. antiquitatum ca. 5. nonnulli nobiles Hebræorum aliquas ex illis duxerunt vxores. Quod autem Balaam id consilij dederit, licet non commemoretur Num 25. apertè tamen colligitur ex cap. 31. eiusdem libri cum dicitur, *Nonne istæ sunt, quæ deceperunt filios Israël ad suggestionem Balaam, & præuaricari eos fecerunt?* Quia igitur Nicolaitæ, vt superius diximus in ea hæresi fuerunt, vt affirmarent non solum non esse malum fornicari, sed ad salutem plane necessarium: propterea dicuntur hoc loco habere doctrinam Balaam, qui fornicationem consuluit.

Actus Balac & Balaam contra populum Dei. Venerem sequitur idololatria.

Ioseph.

II. Secundò, aduertendum est, scandalum nomen esse Græcum, ita dictum à ruina, quod nimirum occasio sit cadendi. Hebraicè autem מוקש moches, à radice יקש iachas, quæ significat irretire, illaqueare, offendere. vnde est illud Psalmi 139. *Iuxta iter scandalum posuerunt mihi.* Et 1. Reg. 18. *Dabo eam illi* (Michol Dauidi) *vt fiat ei in scandalũ, & sit super eum manus Philistinorum.* Et Ps. 49. *Aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum.* Et Ps. 124. *Anima nostra, sicut passer erepta est de laqueo venantium.* Vbi Hebraicè pro *venantium*, est יוקשים iocheschim, id est, illaqueantium. Locus est controuersus Prouerbiorum 20. quem doctrinæ causa libet hîc enodare: ex Hebræo sic legimus, *Ruina* (Hebraicè Moches) *est homini deuorare*

Scandalum seu offendiculum occasio ruinæ.
Psal. 139. 6.
1. Reg. 18. 21.
Psal. 49. 20.
Psal. 124. 1.
Prou. 20. 25.

uorare sanctos, & post vota retractare: quanquam septuaginta aliter transtulerunt: quidam pro *deuorare* legunt *deuotare*, vt sit duplex sensus. Vnus, Ruina est homini promittere se sanctos persecuturum, & iuxta vota emissa eos deinde male tractare: quemadmodum videtur legisse, & intellexisse Beda in commentariis eiusdem loci. Alter, quem tradit Lyranus, Ruina est homini votum facere sanctis, & postea votum reuocare. Verum rectius alij legunt *deuorare*. Dictio enim Hebræa plane significat deglutire. Est autem Hebraicè sic ad verbum, *ruina*, seu *laqueus est homini deglutire sanctum, vel sanctificationem, & post vota quærere*, & est etiam secundum hanc lectionem, quæ verior est, duplex expositio. Vna, Ruina est homini deuorare rem Deo consecratam, vel debitam, & postea per hypocrisim quærere, vota quibus Deus placetur, cum nimirum eiusmodi vota improbi hominis, accepta Deo non sint. Altera Caietani; laqueus est homini deuorare rem sacram, vt primogenita & alia debita sacerdotibus ex lege, & etiam laqueus est post vota emissa, inquirere an vota obligent, aut modum quærere non implendi votum, vt hoc vnico versu duplex sacrilegij genus comprehendatur, quæ expositio probabilis admodum est. Reprehenditur igitur hoc loco Pergami Angelus propter Nicolaitas, quod scandalum alijs facerent, docentes licitam esse libidinem; quam ob causam Balaamo comparatur, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israël. Ex quo colligitur, quantum malum sit scandalum, siquidem Episcopus Pergami eo reprehenditur, quod scandalum dantes Nicolaitas ferat. Huius peccati magnitudinem exaggerat Paulus 1. ad Cor 8. Cum aduersus idolothyta manducantes, & ita scandalum præbentes infirmis sic arguit. *Si quis viderit eum qui habet scientiam in idolio* (id est templo idolorum) *recumbentem, nonne conscientia eius cum sit infirma, ædificabitur ad manducãdum idolothyta, & peribit infirmus in tua conscientia frater propter quem Christus mortuus est, sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis*: in quem locum diuus Chrysostomus primum obseruat verba illa, *propter quem Christus mortuus est*, quia videlicet qui scandalum præbet, destruit opus Christi, quod ipse sua passione perfecit. Deinde verbum illud, *percutientes, Non dixit*, inquit, *scandalizantes sed percutientes: Etenim omni plaga grauius est scandalum, cum sæpenumero mortem afferat*. Vnde ipse Paulus 1. c. 9. sequente, postquam multis probauit deberi ab auditoribus concionatori victum, subiunxit se iuri illi voluisse cedere: dicens, *Sed non vsi sumus hac potestate, sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi. Non dixit euersionem*, inquit, Chrysostomus, *sed offendiculum, neque simpliciter, sed aliquod offendiculum*.

Beda. Lyran. Grauitas scandali. 1 Cor. 8. D Chrysost. Scãdalizans destruit opus Christi. 1. Cor. 9. 12.

Tertiò, reprehenditur quod non omnino ex suo Episcopatu libidinosos homines exterminaret: hoc enim nomine censentur hoc loco Nicolaitę tanquã æmuli, & imitatores Balaam, quippe qui docebant vagam venerem licitam esse. Pertinet igitur maxime ad prælati officium libidinem, quod eius fieri poterit, exterminare, & concubinarios ex suæ diœceseos finibus longe pellere, iuxta ea quæ sanxit Tridentina Synodus sessione 24. cap 8. Sic enim Sara quæ typum gessit Ecclesiæ, cum vidisset filium Agar Ægyptiæ, hoc est, Ismaelem ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham, *Eyce ancillam & filium eius*: quod cum durè accepisset Abraham, audiuit à Domino, *Non tibi videatur asperum super puero, & super ancilla; omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius* Gen. 21. ludum verò istum Ismaelis cum Isaac, propter quem iubetur cum matre domo eijci, multi ad libidinẽ referunt: quod, vt melius intelligatur sciendum est verbum Hebraicum צחק, thachac, quod ibi legitur, multa significare. Primum enim significat ludere. Secundò

III. Prælati officium, exterminare concubinarios & libidinosos. Conc. Trid. Ludus Ismaelis cum Isaac. Genes. 21. 10. 12.

idololatriam committere: De vtraque enim significatione potest accipi illud
Exod.32.6. Exod.32. *Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere,* Hebraicè לצחק
letsachec, id est, vel ad ludendum, vel ad idololatrandum, certè Paulus de idolola-
Gen.39.17. tria intellexit 1. ad Cor. 10. *Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis sicut scriptum est, sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.* Tertiò illudere,
Gen.18.15. vt Genesis 39. *Venit ad me seruus Hebræus, quem introduxisti vt illuderet mihi.* Quar-
2.Reg.2.14. tò, ridere Genesis 18. *Dixit Sara, non risi.* Hebraicè צחקתי tsachacti. Quintò occidere 2. Regum 2. *Surgant pueri & ludant,* id est, occidant se inuicem digladiando.
Gen.26.8. Sextò, denique venerem exercere Genesis 26. *Prospiciens Abimelec Palæstinorum Rex per fenestram, vidit Isaac iocantem cum Rebeca vxore sua,* id est, debitum vxori reddentem, vnde statim accersito eo ait, perspicuum est quod vxor tua sit.
Eugub. Hic multiplex orta est propositi loci expositio. Prima est Eugubini in annotationibus in Genesim interpretantis ludentem, seu ridentem, vbi etiam Lyranum reprehendit, quod in aliam expositionem deflexerit. Secundam & tertiam affert D.
D. Hieron. Hieronymus de sententia Hebræorum in traditionibus Hebraicis: *Siue,* inquit, *quod idola ludere fecerit, iuxta illud quod scriptum est,* Exod.32. *Et surrexerunt ludere: siue quod aduersum Isaac, Ismael quasi maioris ætatis, ioco sibi, & ludo primogenita vendicaret, quod quidem Sara audiens, non tulit, & hoc ex ipsius approbatur sermone dicentis, eijce ancillã, & filium eius, non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac.*
Rupertus. Quam vtranque expositionem affert & probat Rupertus libro 6. in Genesim cap.
Achat. 20. Quarta est Achatij apud Lipomanum in catena sua super Genesim: Ismaelem
Galat.4.29. tentasse caute occidere Isaac, vt ad ipsum hæreditas deueniret, cui videtur concinere illud ad Galat. 4. *Quemadmodum is qui secundum carnem natus erat,* id est Ismael, *persequebatur eum, qui secundum spiritum,* id est Isaac. Quinta est Caietani le-
Caiet. gentis facientem irridere, vt sit sensus, Ismaelem suasisse pueris æqualibus Isaac,
Burgens. vt ipsum irriderent, atque despicerent. Sexta est Pauli Burgensis in additione sua ad vigesimum primum caput Genesis, quod nimirum Ismael videns tantum festum celebrari ab Abraham, in ablactatione Isaac fratris sui iunioris, factum irriserit, innuens frustra omnia fieri, cum ipse tanquam primogenitus in bona paterna deberet succedere. Septima, denique est aliorum, ludum hũc ad lasciuiam, & libidinem referentium (quam expositionem tãgit Lyranus) quasi Ismael abuti voluisset Isaac, aut certè eum genus aliquod libidinis edoceret, quemadmodum docet Glossa interlinealis. Ex quibus expositionibus illæ videntur probabiliores, quæ lusum istum vel ad idololatriam, vel ad turpitudinem referunt. De vtraque autem possumus accipere illud Pauli ad Galatas 4. vbi lusum hunc persecutionem appellat: quæ enim maior persecutio esse potest, quàm ad peccandum allicere.

Ludere. i. idolloatrare vel lasciuire.

Persecutio magna, allicere ad peccandum.

Ad Galat.4 29.

IIII. Debet igitur Episcopus, quem Abraham exprimit, instructus Dei, & Ecclesiæ præceptis, cuius typus est Sara, ancillam, & filium eius domo expellere, id est, libidinem, eiúsque occasionem, quæ peccati quasi parens est è sua diœcesi exterminare, cum non satis est admonitio, nec vllo modo ferre Nicolaitarum sobolem, cum videat tam acerbè hoc loco Pergamensem Episcopum eam ob causam reprehendi: imo idcirco etiam Pontificem Heli capitis dedisse pœnas, vt refertur 1.
1. Reg 2. Regum 4. Quod filios qui populum à sacrificio auocabant, & cum fœminis ad
Beda. ostium tabernaculi deuotionis causa excubantibus turpem consuetudinem habebant, leuiter obiurgasset, vt habes 1. Regum 2. in quem locum Beda, *Iuxta literam, inquit, non negligenter intuendum quod corripuit quidem filios Heli, sed quia iustam correctionem spernentes abijcere supersedit, vna cum ipsis disperijt, quid ergo nostri*

Carnis peccata omnino ableganda.

stri

stri similes merentur, qui emendare non audent, & quod cunctus populus clamitat nescire se simulant.

Multo aliter se gessit Paulus cum illo, qui cum sua nouerca turpiter viuebat, eum enim Sathanæ tradidit Apostolus, quemadmodum ipse testatur 1. ad Corint. 5. *Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris sui aliquis habeat: Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu iam iudicaui vt præsens eum, qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi tradere huiusmodi hominem Sathanæ in interitum carnis vt spiritus saluus fiat,* cuiusmodi autem fuerit hæc Sathanæ traditio, non vno modo explicari solet. Primo sunt, qui excommunicationem, interpretantur, aientes eum hominē fuisse excommunicatum ab Apostolo, atque adeo separatum à communione fidelium, quæ expositio est D. Augustini sermone 68 de verbis Apostoli, & refertur 11. quæst. 3. cap. Omnes. D. Chrysostomi Homilia 15. in primam epistolam ad Corinthios, D. Ambrosij ibidem (quamuis eius non censeantur esse commentarij in epistolas Pauli.) D. Thomæ in commentariis eius loci, eámque innuit ibidem Theodoretus. Secundò, Alij sentiunt illum hominem iubente Paulo fuisse arreptum à Dæmone, Apostolósque habuisse potestatem Dæmonia in rebelles homines immittendi, sicut & illa è corporibus pellendi: ita diuus Hieronymus in eum locum & Claudius Guilliandus in commentariis super primam epistolam ad Corinthios, & innuit etiam Theodoretus ibidem. Tertiò, Alij ægritudinem interpretātur ministerio Dæmonis illatam, quemadmodum exponit diuus Ambrosius libro 1. de pœnitentia cap. 13. vbi docet, hanc traditionem fuisse similem illi, qua permissa est potestas Dæmoni in Iob, cap. 2. tunc addit, *magna potestas, magna gratia, quæ imperat Diabolo, vt se ipse destruat: se enim destruit, cum hominem, quem tentando supplantare studet, ex infirmo fortiorem efficit: quia dum carnem debilitat, mentem corroborat: illuditur ergo Diabolus, vt se ipse morsu suo vulneret, & contra se armet, quem debilitandum putauit: sic & sanctum Iob magis armauit postquam vulnerauit, qui diaboli quidem morsum pertulit, sed venena non sensit: quam ob causam dictum est, Iob 40. Educes draconem in hamo, illudes eum sicut auem, ligabis eum sicut passerem puer imponet super eum manum.* Eodem modo locum intellexit diuus Chrysostomus homilia 15. in priorem epistolam ad Corinthios: qui etiam exemplo Iob vtitur & subiungit. *Non dixit, dare huiusmodi Satanæ, sed tradere, aperiens ei pœnitentiæ ianuas, & tanquam pædagogo huiusmodi tradens.* Caietanus etiam de vexatione corporali locum accipit, quæ mortem, non tamen repentinam afferret. Denique de vexatione corporali facienda per Dæmonem, quæ tamen excommunicationem consequeretur, interpretatur Hugo Cardinalis. Quòd enim Dæmon ad hominem excommunicatum accedat, docet Antherus Papa ad Episcopos Hispaniæ, & refertur 11. quæst. 3. cap. Absit. Inobediens, inquit, *spirituali animaduersione trūcatur, & eiectus ab Ecclesia rabido Dæmonum ore discerpitur.* Et diuus Augustinus serm. 68. de verbis Apostoli locum Pauli citatum interpretatur in eundem sensum: *Omnis*, inquit, *Christianus, qui à sacerdotibus excommunicatur, Satanæ traditur:* & habetur eadem causa, & quæstione, cap. Omnis: idem habes ibidem, cap. Audi, ex diuo Hieronymo.

[Margin notes: V. — 1. Cor. 5. — *Libidinosus traditur Sathanæ.* — *D. August. D. Chrysost. D. Ambr.* — *D. Thomas. Theodoret.* — *D. Hieron. Claudius.* — *D. Ambros.* — *Dæmon vexando corpus, sæpe affert salutem animæ.* — *Iob 40. 20. & 24.* — *D. Chrysost.* — *Caiet.* — *Hugo Car.* — *Antherus PP.* — *D. August.* — *D. Hieron.*]

Quartò. Inuehitur Christus in Pergami Angelum, non eo præcipuè quod ferat in suo Episcopatu libidinosos homines, sed quod ferat libidinem docentes, eiusmodi enim erant Nicolaitæ, qui libidinem licitam esse prædicabant, quam ob causam discipuli Balaam appellantur, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, Itaque cum ægerrimè Deus ferat genus omne perditorum

[Margin notes: *Docentes libidinem, Nicolaitæ.* — *Scelerū magistros odit Deus.*]

hominum, longe iniquiori animo ferre solet scelerum artifices, ac magistros quamobrem maximè reprehenderunt illi Iudæi qui Hierosolymis erexerunt Gymnasium, in quo Gentilium leges ac mores docerentur, quem admodum dicitur 1. Machabæorum. 1. *In diebus illis exierunt ex Israel filij iniqui, & suaserunt multis, dicentes: Eamus, & disponamus testamentum cum gentibus, quæ circa nos sunt, quia ex quo recessimus ab eis, inuenerunt nos mala: & bonus visus est sermo in oculis eorum, & ædificauerunt Gymnasium in Hierosolymis, secundum leges nationum*: idest, vt interpretatur Lyranus, scholam, in qua docerentur, & addiscerentur leges, & statuta Gentilium. Non desunt etiam, qui hoc Gymnasium de prostibulo puerorum accipiant, quemadmodum testatur Hugo Cardinalis in eum locum. Cui expositioni concinit illud quod dicitur 2. Mach. 4. nimirum Iasonem fratrem Oniæ summum Sacerdotium ambientem promisisse Antiocho talenta trecenta sexaginta, & ex aliis redditibus talenta octoginta, & alia præterea centum quinquaginta, si sibi faceret potestatem constituendi Hierosolymis Gymnasium & Ephebiam, id est, lupanar, seu prostibulum Epheborum, hoc est adolescentium: quod cum Rex annuisset & obtinuisset principatum, statim ad Gentilem ritum contribules suos cœpit transferre. Quanquam hoc loco Lyranus duo docet Iasonem postulasse. Primum, vt posset Gymnasium secundũ leges nationum extruere, cuius facta est mentio 1. Machabæorum 1. Deinde Ephebiam, seu prostibulum elegantium puerorum, quod additur 2. Machabæorum 4. quæ sententia est admodum probabilis.

1. Mach. 1. 11. — *Lyran.* — *Hug. Card.* — *2. Mac. 4. 8.* — *Luxuria.*

Subscriptio literarum ad Pergami Angelum explicatur.

Apoc. 2. 17. *Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.*

SECTIO III.

1. SVBSCRIPTIONIS loco in literis, quæ ad Episcopum Pergami dantur, illa ponitur præclara sententia: *Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.* Et quidem quod attinet ad manna absconditum, Prima expositio est D. Augustini, seu Ticonij, Bedæ, Ruperti, Arethæ, Primasij, Ansberti, Hugonis Cardinalis, & aliorum, Per *manna absconditum* sacramentum Eucharistiæ intelligentium. Notarunt verò Beda, & Rupertus, illud, *Vincenti*, referendum esse ad castitatem, cuius aduersarij erant Nicolaitæ, vt significetur vnam ex dispositionibus præcipuis quæ ad communionem afferendæ sunt, esse mentis, & corporis puritatem. *Vincenti*, inquit Rupertus, *dabo manna absconditum, nam in isto gradu vincere est doctrinam Balaam, idest, fornicationes, primum in semetipso per virtutem continentiæ: Deinde in alijs per scientiam destruere, qui autem hoc modo vincit, ille sacramentum corporis & sanguinis Domini digne percipit, sicut è contrario, ille qui vincere negligit accedens ad hoc sacramentum, iudicium sibi manducat & bibit*, 1. ad Corinth. 11. Rectè ergo dicitur, *Vincenti dabo manna absconditum*, id est, munditiem corporis & cordis custodienti, dabo panem verũ, cuius figura fuit manna, quod filii Israel manducauerunt. Dicitur autem *manna absconditum*, quia in hoc sacramento aliud oculis cernitur, aliud fide creditur. Verum de hac expositione inferiùs fusè disse-

D. August. — *Ticon.* — *Bed. Rupert.* — *Arethas.* — *Primas.* — *Ansbert.* — *Hug. Card.* — *Castitas dispositio ad Eucharistiã.* — *1. Cor. 11. 29* — *Richar. de S. Vict.*

remus. Secũda expositio est Richardi de S. Victore. Per *manna absconditum*, intelligentis Diuinitatis arcana, quæ beatis in cælesti gloria aperiuntur, & modo promittuntur vincentibus. Ait verò Richardus, *Arcana Diuinitatis dici quidem mãna, propter suauitatem ac dulcedinem, qua beati Deum intuentes perfruuntur*: iuxta Illud Psalmi 30. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine*. Absconditum verò manna appellari, quoad præsentem statum, in quo, *nemo Deum vidit vmquam*, Ioannis 1. & Exod. 33 *Non videbit me homo & viuet*, id quod etiam Regius vates loco paulò ante citato declarauit subiungens, *Quam abscondisti timentibus te*: id est, tanquam thesaurum pretiosissimum reconditam, ac repositam habes, suo tẽpore timentibus te impertiendam. Eandem expositionem affert etiam Hugo Cardinalis illud præterea adiungens, cùm dicitur *manna absconditum*, alludi ad manna illud, quod (vt refertur Exodi 16.) repositum fuit ex præcepto Domini in arca fœderis in vase quodam, seu vrna aurea inclusũm, quemadmodum explicauit Paulus ad Hebr. 9. Quia quemadmodum manna illud materiale abditum erat in arca fœderis, ita gloriæ dulcedo, dum in hac vita agimus, abscondita est mortalibus. Tertia expositio est aliorum: Per *manna absconditum*, Christum ipsum absolutè intelligentium, qui fuit absconditus, primò in sacrificiis Abel, Noë, Abrahæ, & reliquorum Patrum, secundò, in legis figuris ac cæremoniis, tertio, in carne sub qua diuinitatem gerebat occultatam: quarto in Sacramento Euchristiæ. Quarta expositio est diui Bernardi libro de conuersione ad clericos cap. 21. vbi *manna absconditum* interpretatur dulcedinem, quæ in rerum cælestium contemplatione percipitur: quo etiam sensu accipit *nomẽ nouum quod nemo scit, nisi qui accipit. Quia*, inquit, *non illud eruditio, sed vnctio docet, nec scientia, sed conscientia comprehendit*.

Arcana diuinitatis, manna absconditum.
Psal. 30. 20.
Ioan. 1. 18.
Exod. 33. 20.
Exod. 16. 32.
Ad Heb. 9. 4.
Christus manna absconditum.
D. Bern.
Contemplationis dulcedo.

II. Quod verò attinet *ad calculum candidum*. Primo diuus Augustinus, seu Ticonius, & Beda, illud ad Baptismum referunt, vbi datur calculus candidus, idest, corpus ipsum abluitur, & anima gratia, virtutũmque opibus exornatur. *In quo calculo*, inquit Augustinus, *nomen nouum scriptum est, id est, notitia filij Dei, quod nemo scit, nisi qui accipit, nimirum ex diuina reuelatione*, (vbi vides Augustinum illud, *accipit*, non ad *calculum*, sed ad notitiam referre.) Beda verò *nomen nouum*, ad filiorum Dei appellationem spectare existimat, vt nimirum *filij Dei nominemur & simus*, 1. Ioannis 3. Secundò, Richardus idem, per *calculum*, atque per *manna* significari arbitratur, ipsam videlicet gloriæ possessionem, quam docet appellari *calculum* propter stabilitatem æternitatis, *Candidum* verò propter immortalitatis candorem. *Nomen* denique *nouum*, scriptum in calculo, diuinam ait esse notitiam, quæ ex diuinæ naturæ conspectu nascitur, quam perspicuum est neminem habere posse, nisi qui Deum viderit: huius expositionis etiam meminit Hugo Cardinalis, illud adiungens, nomen nouum esse nouam quandam appellationem, qua beati in cælo Iesuani, seu Iesuitæ, hoc est, saluati vocari debeant. Tertio Rupertus, cum per, *manna absconduum*, animæ gloriam intellexerit, per *calculum candidum* gloriam accipit corporis, quia nimirum gloriosa corpora instar calculi solida erunt, & corruptionis expertia, & instar calculi candidi mirum in modum fulgentia, *nomen* verò *nouum* eam vult esse nobilem appellationem, qua beati tunc demum perfecti filij Dei, & nominabuntur, & erunt: cuius nomenclaturæ dignitatem, ac præstantiam iidem dumtaxat plane intelligent. Eandem etiam expositionem tradit Hugo Cardinalis, qui præterea vult omnes quatuor dotes gloriosi corporis hac similitudine comprehendi, significarique per duritiem calculi, dotem impassibilitatis, per candorem, claritatem, per

D. August.
Ticon.
Beda.
Calculus cãdidus, gratia Baptismi vel gloria possessio.
1. Ioan. 3. 1.
Richard.
Nomẽ nouum, notitia diuina, vel appellatio beatorum
Hug. Card.
Rupertus.
Hug. Card.
Similitudo gloriosi corpo. n cũ calculo.

nouum nomen scriptum in calculo, obedientiam, & subiectionem corporis ad animam, quæ duas reliquas dotes complectitur. Nam quia ad imperium animæ corpus promptissimè, & citissimè mouebitur, indicatur dos agilitatis, quia verò quò anima iusserit, continuo omnia peruadens se transferet, dos subtilitatis exprimitur.

III. *Amb Ansb. Calculus, seu Carbunculus significat Christū. Esai 62.2 Ioan.2 4*

Quarto Ambrosius Ansbertus, *calculum candidum* carbunculum interpretans vult eo Christum significari, qui carbunculi instar in tenebris lucet, mundúmque vniuersum doctrinæ & gratiæ suæ splendore collustrauit. Igitur *Vincenti*, inquit, *dabo calculum candidum*, id est me ipsum, & per adoptionis gratiam consortem, & cohæredem meum in regno Patris efficiam. Deinde *nomen nouum*, Christiani appellationem interpretatur, iuxta illud Esaiæ 62. *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit*: quod nomen quamquam commune sit etiam reprobis, rectè tamen dicitur, quod nemo scit nisi, qui accipit, quia nosse Christi nomen, cum obseruatione mandatorum coniunctum est iuxta illud Ioannis 2. *Qui dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est. Unde & Paulus* de quibusdam dicit ad Titum 1. *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*. Quare accipere, inquit, ad gratiam diuinæ prædestinationis refertur. Eandem expositionem, tam de calculo, quam de nomine, tradit Ioachimus, qui addit, *scire igitur quanta dignitatis est vocari à Christo Christianum, nemo scit, nisi cui scire datum est, quod proprium est eorum, qui vicerunt concupiscentiam, & occultum aduersarium prostrauerunt.*

Ad Tit. 1. 16. Ioachimus.

Primas. Gemma pretiosa, adoptio filiorum Dei.

Quinto Primas. *Calculum candidum* pro gemma pretiosa accipiens docet esse adoptionem in filium Dei, quæ fide, & charitate continetur, quam adoptionem Christianorum nobilis, & noua appellatio consequitur. Eam verò ait, sicut hoc loco calculus candidus, id est gēma pretiosa dicitur, ita à Christo margaritā fuisse appellatam, quā prudēs ille negotiator inueniens omnium bonorum suorum venditione emisse, & comparasse dicitur, Matth. 13. Sexto, Alij in quibus est Ambrosius Ansbertus, aiunt, posse etiam per hunc calculum charitatem intelligi, quæ candorē habet, & ignem, candorē quidē quia vestis est, ignem quia amor est. Quam ob causam Apocalypsis 15. dicitur de sanctis prædicatoribus: *Exierunt de templo vestiti lapide mundo, & candido.* Igitur datur vincentibus calculus candidus, idest, vt diligant Deum, & proximum: datur etiam in calculo nomen nouum, vt nimirum ipsam dilectionem adimpleant in mandato nouo, iuxta illud Ioannis 13. *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, quod nemo scit nisi qui accipit*, quia charitatis virtutem ignorat quisquis eam in mandato nouo non seruat. Denique alij in quibus est Hugo Cardinalis, *Calculum candidum* Christum Dominum in Eucharistiæ Sacramento interpretantur. Hæc sunt quæ sparsim tradunt interpretes: quid verò nos sentiamus, ex sequentibus planum fiet.

Matt 13.46 Amb. Ansb. Apoc. 15. 6. Charitas implens mandata, calculus candidus cum nomine nouo. Ioan. 13. 34. Hug. Card.

Quàm aptè Christus in sacramento manna absconditum appelletur.

SECTIO IIII.

I. *Christus in Eucharistia, manna absconditum.*

EX omnibus expositionibus quas de manna commemorauimus, illa & communior est: & excellentior, quæ per *manna absconditum* Christum intelligit, qui modo in Sacramento Eucharistiæ fidelibus occulto modo per communionem datur: postea clarè per visionem beatificam iisdem iam victoribus communicandus, quam propterea fusius operæ pretium duximus explicare. Māna igitur figuram Eucharistici panis fuisse, Christus ipse docuit Ioan. 6. vbi de Eucharistiæ

Ioan. 6. 31.

Sacramento à se instituto differens ait, *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt: hic est panis de cælo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.* Quò etiam allusit Paulus cum dixit. 1. ad Corinth. 10 *Patres nostri omnes sub nube fuerunt, omnes eandem escam spiritualem manducauerunt.* Quo loco Apostolus cum manna escam spiritualem appellauit, plane significauit typum fuisse alterius veri manna: Sic enim argumentatur Tertullianus libro 5. contra Marcionem, ex illo loco Pauli ad Romanos 7. *Scimus autem quoniam lex spiritualis est, cùm Paulus,* inquit, *legem spiritualem dicit, confirmat vtique eam figuram esse & prophetiam rerum futurarum.*

1. Cor. 10. 4. *Tertull.* *Ad Rom. 7. 14.*

II. Iam illud quæres, in quonam manna illud materiale Christum in Sacramento adumbrauerit: Primum igitur, viso manna, dixerũt, Hebræi, Manhu, idest, quid est hoc vnde & nomen sumpsit: quæ admiratio multo magis quadrat in panem Eucharisticum propter ea miracula, quæ eo conficiendo continentur. Quanquam Cyrill. Alexandrinus libr. 3. in Ioannem, cap 34. docet fuisse expressum, & significatum, Iudæos non cognituros esse Christum, imo eum per contemptum reiecturos, dicentes, Quid est hoc? Adde neque credituros mysterij Eucharistiæ maiestatem. Secundo: Dicebatur manna, panis Angelorum, vt est perspicuum ex Psalm. 77. *Pluit illis manna ad manducandum, panem cæli dedit eis, panem Angelorum manducauit homo.* Sic verò dicebatur, quia conficiebatur ministerio Angelorum, & populo de cælo mittebatur, atque huc alludens Christus Dominus agens de Sacramento Eucharistiæ dixit Ioan. 6. *Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi*: ministerio autem Angelorum, idest, sacerdotum conficitur, nec iam ipsi Angeli effectores, sed adoratores sunt, quemadmodũ docet Sanctus Nilus monachus, D. Chrisostomi discipulus, qui scribens ad Anastasium Episcopum de ipso diuo Chrysostomo, sic ait: *Sæpe vidit in Ecclesia Angelos, sed maxime tempore sacrificij missæ: Itaque admiratione, & lætitia plenus amicis multum spiritualibus seorsum narrabat, quemadmodum cum sacerdos oblationem sanctam facere inciperet, plurimi Angeli è cælo delapsi splendidissimis stolis induti, nudo pede, aspectu intento, vultu demisso circunstantes altare magna reuerentia, & quiete, ac silentio, vsque ad mysterij consummationem assistunt. Deinde discurrentes huc, atque illuc per totam Ecclesiam Episcopos, & presbyteros, qui corpus, & sanguinem distribuunt, adiuuant, & corroborant.* Tunc addit. *Hæc scribo, vt intelligentes quanti tremoris sit diuina Missa, nec ipsi remissi timorem Dei negligatis, nec vllos alios loqui, aut mussitare tempore oblationis, neque innuere audacter aut à statu grauitatis dimoueri, ne huc, atque illuc circunspicere, aut ignaue & disperse vagari permittatis.* Hactenus Nilus. De quo testimonio legendus est Turrianus, posteriori suo tractatu de Eucharistia capite secundo, quo etiam pertinet illud Pauli 1. ad Corinthios vndecimo. Cum præcipit mulieribus orare in Ecclesia operto capite propter Angelos. Aliam quoque rationem, cur panis viuificus dicatur panis Angelorum, tradit Dionysius Areopagita, libro de cœlesti hierarchia cap. 1. *Quia* inquit, *participatio Christi quæ nobis* συμβολικῶς, idest in Sacramento Eucharistiæ *traditur, Angelis datur* ὑπερκοσμίως, idest, super naturam huius mundi, videlicet sine Symbolis.

Manhu. 1. quid est hoc de Eucharistia. Cyrill. Alex. *Iudæi increduli circa mysterium Eucharistiæ.* *Psal 77. 24.* *Ioan. 6. 15.* *Panis Angelorum.* *S. Nil.* *D. Chrysost.* *Angeli assistunt sacrificio Missæ.* *Turrian.* *1. Cor. 11.* *Dionys. Areopagita.*

III. Tertio. Manna de nocte inuisibiliter descendebat de cælo Numerorum 11. vbi per noctem fidei status intelligitur, quæ cum id quod credit non videat, certo tamen credit Christum inuisibiliter sese in Sacramento præsentem exhibere. Quarto. Descendebat tantum circa castra Hebræorum, Exod. 16. & Numerorum 11. quia videlicet huius Sacramenti conseruatio solum in Ecclesia reperitur: hoc est, solum fit à legitimis sacerdotibus ac rite consecratis. Quinto. Datum

Manna de nocte status fidei. *Exod. 16.* *Numer. 11.* *Defecit mãna in terra promissionis.*

fuit Hebræis dum per desertum iter facerent, defecitque vbi primum ingressi sunt in terram promissionis. Sic enim Sacramentum Eucharistiæ solum in deserto huius vitæ communicatur fidelibus, vbi enim in terram promissionis, hoc est in cælestem patriam ingrediuntur, manifesto iam Christi conspectu perfruuntur, id, quod etiam eo expressum fuit, quod manna in Sabbato non descendebat: Etenim in Sabbato illo sempiternæ quietis(id enim Sabbatum Hebraicè significat) iam non sub speciebus sacramentalibus, sed facie ad faciem Christum intuebimur. Sexto. Mirum est, quod manna illud soli expositum liquefiebat, & tamen ignem sustinere poterat, coquebatur enim, atque adeo durum ac solidum reddebatur. Vtrumque habes Exodi 16. & Numerorum 11. Ita manna Eucharisticum amoris ignem, rationésque ab eo, ac fide profectas optimè sustinet. At curiositatis humanæ importunitatem, quæ ad solem, hoc est euidentiam rationis, naturaléque tantum lumen, profundissimum & abditissimum mysterium exigit, ferre non potest.

Exod. 16. 21
Num. 11.
III.
Sapient. 16. 20.

Septimo. Manna illud sapiebat id, quod quisque cuperet. Quemadmodum dicitur Sapientiæ 16. *Angelorum esca nutriuisti populum tuum, omne delectamentum in se habente, & omnis saporis suauitatem. substantiam enim tuam, & dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebas, & deseruiens vniuscuiusque voluntati, ad quod quisque volebat, conuertebatur*: quod quanquam absolutè accipiunt Hebræi, vt auctor est D. Hieronymus in illa verba Psalmi 147. *Et adipe frumenti satiat te.* Probabilius tamen est, id miraculum iustis dumtaxat contigisse: cæteris verò retinuisse manna suum illum insitum saporem, qui erat sicut panis oleati, quemadmodum dicitur. Numerorum 11. illis verbis. *Circumibat populus, & colligens illud frangebat mola, siue trahebat in mortario, coquens in olla, & faciens ex eo tortulas saporis quasi panis oleati.* Additur verò Exodi 16. *Gustúsque eius, quasi similæ cum melle.* Quod autē saporũ illa mutatio solis iustis contingeret, loco sapientiæ paulò ante citato, expressum videtur, cum dicitur. *Dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebas, deseruiens vniuscuiusque voluntati, &c.* Ex his enim verbis id ipsum probat Abulensis quæst. 5. in caput 9. Exodi, & quæstione 13. in decimum sextum caput Exodi. & quæstione 16. super caput vndecimum Numerorũ. Et Lyranus in 16 caput Sapientiæ, Quo loco in huius rei confirmationem affert illud, quod plerique Hebræorum dicebant Numerorum 21. *Anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo* Quibus verbis fatebantur improbi sibi manna, non quidquid volebant, sapuisse. Eandem sententiam tuetur Finus Adrianus libro octauo. flagelli contra Iudæos capite 17. Cæsarius Arelatensis Episcopus, homilia 5. de Pascha. & refertur tomo septimo Bibliothecæ sanctorum Patrum. Denique idem affirmat Diuus Gregorius libro 6. Moralium capite 9 *manna,* inquit, *omne delectamentum, atque omnis saporis suauitatem in se habuit, quod videlicet in ore spiritualium iuxta voluntatem edentium saporem dedit*: Id quod quamuis Greg. ad verbum Dei referat aptius tamen quadrat in Sacramentum Eucharistiæ, cuius multiplicem dulcedinem, non nisi iusti sentiunt, quod eleganter Cæsarius loco citato his verbis exposuit. *Illud legis manna cælitus illapsum per multimodas suauitates naturæ meritum & generis sui excedebat intuitum, & cum creaturam suam dispensatio largitoris multiplici diuersitate condiret, præbebat gustus, quod ignorabat aspectus, iuxta proripientis desiderium, esca illius nouitas, & dignitas nascebatur. Quod igitur illic auiditas faciebat, hic fides faciat, quod si in corpore cibus sapiat, in pectore Deus credulitate proficiat.* Legendus est Paschasius Abbas libro de corpore & sanguine Domini cap. 10.

D. Hieron. Psal. 147. 14
Omnium saporum suauitas ex mãna, solis iustis.
Num. 11. 8.
Exod. 16. 31
Abul.
Lyranus.
Num. 21. 6.
Finus Adr.
Cesar. Arelat.
D. Gregor.
Suauitas Eucharistiæ.
Cæsarius.
Paschas.

Octauo. Mirum etiam est quod dicitur, Exod. 16. *Collegerunt alius magis, alius minus, & mensi sunt ad mensuram Gomor: nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus sed singuli iuxta id quod edere poterant, congregauerunt.* Quod miraculum Abulensis, quæstione septima in decimum sextum cap Exodi sic intelligit: vt quamuis re ipsa alij plus de manna quam alij colligerent, prout quisque magis vel minus indigebat: tamen cùm veniebatur ad mensuram, quæ publicè erat proposita, omnes reperirent vnum tantum Gomor, quæ erat quantitas pro singulis definita, illis enim, qui plus collegerant, cōdensabatur manna diuinitus: ijs verò, qui minus, rarefiebat. Fiebat etiā diuinitus, vt id quod quisque colligebat, ipsi sufficeret. Quod ad mysterium Eucharistiæ refert Rupertus libro 3. in Exodum cap. 17. Hoc, inquit, *pro virtute cibi, & spiritualis potus, idest, corporis & sanguinis Christi sciendum & firmiter tenendum est, quod non pro quantitate portionis, quam quisque ore percipit secundum visibilem speciem panis, & vini, alius plus, alius minus consequitur de gratia viuificantis spiritus: sicut enim Adam, cuius nos iniquitatem portamus, non pro quantitate morsus sui, siue pomi, quod momordit, sententiam & damnationem iustam accepit, tantúmque illi valuit pomum vnum momordisse, quantum si quicquid pomorum in arbore illa fuit, deuorasset: sic è contrario, vnusquisque nostrum, non pro quantitate portiunculæ viuifici panis, quæ illi frangitur, quam ore sumit, aut dentibus terit, gratiam & vitam accipit.* In eundem sensum hanc etiam figuram tractat Cæsar. Arelat. Episcopus loco citato. Quia *benedictio*, inquit, *huius sacramenti scit distribui, nescit distributione consumi.* Idémque docet Guitmundus Archiepiscopus Auersanus, libro 1. de corporis & sanguinis Christi veritate in Eucharistia. Denique hoc ipsum miraculum in semine coriandi, cui manna simile dicitur Exodi 16. potest etiam eleganter obseruari. Etenim Philo Iudæus libro 2. allegoriarum sacræ legis docet ex rei rusticæ peritis, coriandri semen etiam si minutissimè concidatur singulas tamen portiunculas & micas germinare, non secus quam coriandrum integrum: quod Philo quidem verbo Dei accommodat, quod vel minima sui particula prodest audientibus, fructúmque virtutis producit: sed bene quadrat in Eucharistiæ mysterium, in quo tantundem virtutis continent singulæ particulæ diuisæ hostiæ, quantum hostia integra.

IIII. Exod. 16. 17. Abul. Eadem mensura omnibus. Rupertus. Alius plus. alius minus consequitur gratia. Cæsarius Arel. Guitmund. Exod. 16. Philo Iud.

V. Nono. Simul cum manna descendebat ros, quemadmodum dicitur Exodi 16. *Mane quoque ros iacuit per circuitum castrorum, cúmque operuisset superficiem terræ, apparuit in solitudine minutum, quasi pilo tusum in similitudinem pruinæ super terram.* Et Numerorū. 11. *Cumque descenderet nocte super castra, ros descendebat pariter & Man.* Rabbi Salomon locum Exodi citatum sic intelligit, vt primo caderet pruina super terram, deinde manna desuper: tum ros aliquantulum concretus, ita vt manna esset intermedium ac repositum inter duo veluti stramina pruinæ, & roris, quò purum, & immune à sordibus colligeretur à populo: nam quod prius descenderet pruina, & super eam manna, colligit Rabbi Salomon ex illis verbis, Numerorum 11. *Cumque descenderet ros super castra, descendebat pariter, & Man* pro quo est Hebraicè, Descendebat super eum manna. Quod autem rursus super manna ros descenderet, ostendit ex illis verbis Exod. 16. Quæ Hebraicè sic habent, *Mane quoque fuit operimentum roris.* Quæ ille interpretatur de rore paululum concreto, qui esset ipsius manna opetimentū, & quo, oriente sole, liquefacto maneret manna discoopertū: hoc enim sensu accipit verba consequentia, *Et ecce in solitudine minutum discoopertum*, idest manna, quod erat minutum instar granorum

Exod. 16. Num 11, 9 Rabbi Sal. Ros descendebat ante manna. Exod. 16.

Rabbi. Salo. coriandri, apparebat liquefacto rore discoopertum. Hanc Rabbi Salomonis sententiam refert & sequitur Lyranus in 16. cap. Exodi eam etiam commemorat, & ex parte approbat Abulensis in commentarijs eius loci, & quæstione decima octaua super vndecimum caput Numerorum. Priore autem loco eum ponit ordinem in descensu manna, vt prius Deus mitteret ventum, qui superficiem terræ purgaret, deinde descenderet pruina, tum verò manna: idque ait colligi ex illis verbis Numerorum 11. *Cum descenderet ros, descendebat pariter & Man.* In eo autem dissentit à Rabbi Salomone, Lyrano, & alijs Hebræis, quod non admittat illud roris operimentum, quod ipsi addunt super manna. Vides igitur antequam manna descenderet, mitti solitam pruinam, vt manna purum reciperetur, in quo expressa est ea puritas, quam nostrum manna viuificum in accedentibus requirit, præcipuè vero castitas, quæ per pruinam candidissimam optimè intelligitur. Deinde cum descenderet manna descendebat pariter & ros: quia descendente manna Eucharistico, & communicato fidelibus, descendit simul ros diuinæ gratiæ, quæ longe copiosius in hoc sacramento; quàm in cæteris tribuitur.

Lyran. *Abulens.* *Num. 11. 9.* *Puritas ante Eucharistiā.*

VI. Decimo. Dicitur Exodi 16. Saporem manna fuisse *quasi simile cum melle*, quod egregie consentit cum pane Eucharistico, de quo Ambrosius lib. 5. de sacramentis cap. 3. & Paschasius Abbas libro de corpore & sanguine Domini cap. 10. intelligunt illud Canticorum 5. *Veni in hortum meum soror mea sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis comedi fauum cum melle meo, & bibi vinum meum cum lacte meo: comedite amici & bibite, & inebriamini charissimi.* Quo loco aduertendum est Septuaginta transtulisse, *comedi panem meum cum melle meo*: quo fit vt recte hunc locum ad Christum plerique referant hoc sensu, vsque adeo, inquit Christus, mihi iucundum fuit pro hominibus mortem oppetere, vt sacramentum instituerim, in quo hanc mortis, & passionis meæ recordationem fideles assidua commemoratione replicarent præcipiendo nimirum illis, vt de hoc pane comederent, ac de vino biberent, & spirituali dulcedine, quæ melli comparatur, perfunderentur. Vndecimo, manna singulis diebus colligebatur, præterquam in Sabbato. Quod expendens Theodoretus in quæstionibus super Exodum: eam reddit rationem quæst. 31. voluisse Deum docere illum populum quandam vitæ rationem curis liberam, vndè quia aliqui diffidentes in posterum diem seruauerūt, eam ob causam manna computruit, & vermibus scatens repertum est. Quod enim id non manna vitio accideret, fidem facit Sabbatum, in quo integrum seruabatur: cur verò Sabbato non plueret, aliam affert Theodoretus rationē quæst. 32. Quia videlicet cum Deus Hebræis lege præcepisset quiescere die Sabbati; voluit quoque ipse suo exemplo eos ad præceptum seruandum incitare. Verum vt ad mysteria veniamus: manna singulis diebus colligebatur præterquam in Sabbato, in typum panis Eucharistici, qui sępe dum hanc vitam agimus sumēdus est: Nam cum Sabbatum illud sempiternum aduenerit, iam non sub velamine specierum sed facie ad faciem Christo communicabimus.

Exod. 16. 31. *D. Ambros.* *Pasch. bas.* *Cant. 5.* *Dulcedo sacræ synaxis.* *Frequenter accedendum ad sacram mensam* *Panis quotidianus supersubstantialis.*

VII. Atque hanc ob causam, panis iste quotidianus appellatur in oratione Dominica, Lucæ 11. Sic enim ibi vertit Latinus interpres, cum Matth. 6. transtulisset *supersubstantialem*. De Eucharistia enim panem quotidianum interpretantur Tertullianus libro de oratione Dominica, diuus Cyprianus in expositione orationis Dominicæ, & libro 4. epistolarum, epist. 6. diuus Hieronymus contra Pelagianos, diuus Augustinus libro 2. de sermone Domini in monte cap. 12. Chromatius in Matthæum cap. 6. Petrus Chrysologus serm. 68. Rabbanus lib. 1. de institutione sacerdotum cap. 3. & diuus Ambrosius libro 5. de Sacramentis, capit. 4. vbi

Matth. 6. *Tertull.* *D. Cyprian.* *D. Hierony.* *D. August.* *Chromat.* *Chrysol.* *Rabban.* *D. Ambr.*

vbi inter alia, *Si quotidianus*, inquit, *est panis, cur post annum illum sumis? sic viue, vt quotidie merearis accipere.* Sed aduertendum est, pro quotidianum, haberi Græcè ἐπιούσιον, quam dictionem, primo quidam interpretatur supersubstantialem, vt dicatur, iste panis supersubstantialis, id est, omnes creaturas longe superans: quæ expositio est Ioannis Cassiani collatione 9. cap. 21. ἐπιούσιον, inquit, *dicitur, quia super omnes substantias est, omnésque creaturas magnificentia, & sanctitatis eius sublimitas excedit.* Eandémque tradit diuus Ambrosius libro 5. de Sacramentis cap. 20. Secundò, Alij ἐπιούσιον, substantialem interpretantur, id est, ad substantiam hominis pertinentem, vt nimirum deducatur à Græco nomine ὐσία, quod substantiam significat. Quam expositionem probabiliorem arbitratur Episcopus Gandauensis cap. 41. suæ concordiæ Euangelicæ: quo etiam modo videtur intellexisse diuus Basilius in quæstionibus compendio explicatis, quæst. 252. & Theophylactus in sextum caput Matthæi. Eamque etiam affert diuus Ambrosius loco paulò ante citato. ἐπιούσιον, inquit, *dicitur, quia anima nostra substantiam fulcit.* Tertiò, diuus Hieronymus in Matthæum, præcipuum, seu eximium interpretatur: *In Græco, inquit, habetur ἐπιούσιον, quod verbū Septuaginta interpretes περιούσιον frequentissimè transferunt, consideraumus ergo in Hebræo, & vbicunque Septuaginta interpretes* Periusion, *expresserunt, nos inuenimus,* Segullah, *quod Symmachus ἐξαίρετον, id est, præcipuum, seu eximium transtulit, licet quodam in loco peculiari interpretatus sit.* Hæc ille. Et quidem περιούσιον, sumi pro acceptabili, & peculiari, perspicuum est ex Paulo ad Tit. 2. *Et mundaret sibi populum acceptabilem*: Græcè περιούσιον, id quod videtur desumpsisse Paulus ex Deut. 7. *Te elegit Dominus Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris*, vbi Septuaginta transtulerunt περιούσιον, significat etiam possessionem, Psal. 134. *Elegit Dominus in possessionem sibi*: Septuaginta, & Theodotio transtulerunt περιουσιασμόν. Aquila, & quinta editio περιούσιον: certúmque est illud quod ait Hieronymus, Symmachum pro eo quod in Hebræo est סגלה & apud Septuaginta περιούσιον reddidisse ἐξαίρετον, hoc est, eximium & egregium. Quæ translationum varietas ortum habet ex varia significatione præpositionis περὶ, quæ interdum significat circum, interdum etiam eminentiam, vndè qui transtulerunt, acceptabilem, peculiarem, possessionem sumunt ὐσίαν, pro facultatibus & substantia, & περὶ, pro circum, vt περιούσιον idem sit, atque quod est in nostris facultatibus, & possessionibus & circum nostra bona, quasi peculiare, & proprium qui vero transferunt eximium & egregium sumunt ὐσίας pro substantia, & περὶ pro eminentia, vt περιούσιον idem sit, atque id, quod reliquis omnibus substantiis excellit, id quod verissimum est de pane Eucharistico. Quartò diuus Ambrosius lib. 5. de Sacramentis cap. 4. docet latinum interpretem transtulisse quotidianum, ex eo quod Græci aduenientem diem appellent ἐπιούσιον, seu ἐπιούσιας ἡμέρας, iuxta quam nominis interpretationem, quæ optime exponit vulgati interpretis Lucæ 11. versionem, dicendum est, nomen Epiusion, non deduci à nomine Vsia, nec à verbo εἰμὶ, id est, sum, sed à verbo εἶμι, quod significat ire, vnde ἔπειμι, id est, aduenio, vt panis epiusios, idem sit quod panis quotidianus, quasi quotidie adueniens: in quem sensum diuus Hieronymus loco citato testatur in Euangelio, quod dicitur secundum Hebræos, se pro pane substantiali reperisse mahar, id est, crastinum: & eandem ob causam Seuerus Alexandrinus Patriarcha libro de ritibus baptismi, & Synaxeos apud Syros receptis (vt testatur ibidem diuus Hieronymus,) panem indigentiæ nuncupauit, quæ omnes interpretationes, & literæ, & mysterio consentaneæ sunt, sed vltima ad similitudinem manna, quam prosequimur, maximè pertinet.

Ioan. Cassian. D. Ambros. Episcop. Gandau. D. Basil. Theophyl. D. Ambros. D. Hieron. Symmach. Ad Tit. 2. 14. Deut. 7. 6. Psal. 134. 4. D. Ambros. D. Hieron. Seuer. Alex.

Quod verò Messias deberet esse manna, quo fideles alerentur, vel ipsi Rabbini Hebræorum, qui Christum præcesserunt, confitentur: nam in primis Rabbi Cathana in commentariis super Genesim, in illa verba capitis 49. quæ ille sic legit: *Ligans ad vitem ciuitatem suam, lauabit in vino vestem suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Hæc,* inquit, *verba, Ligans ad vitem Ciuitatem, ostendunt sacrificium futurum ex vino, in quo vino transmutabitur in substantiam sanguinis Messiæ: quod autem sequitur, Rubicundiores sunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores: illud significat, quod in sacrificio, quod etiam ex pane conficietur, non obstante quod album sit velut lac, conuertetur substantia in substantiam corporis Messiæ, eritque in ipso sacrificio substantia sanguinis Messiæ rubra vt vinum.* Secundò Rabbi Moyses in Psalmum 135. super illa verba. *Qui dat escam seu panem, omni carni: quoniam in æternum misericordia eius,* hoc est inquit, *quod dicitur Psalm. 33. Gustate & videte quoniam bonus est Deus, quia nimirum panis quem dat omnibus, ipse est Rex messias, & caro eius,* & hoc quod dicitur, *Gustate & videte quoniam bonus est Deus, & erit hoc mirabile magnum.* Tertiò Psal. 32. vbi nos legimus, *Erit firmamentum in terra in summis montium,* habet veritas Hebræa, *erit placenta frumenti, vel fructum frumenti in terra in capite montium.* In quem locũ Rabbi Salomon: *Magistri,* inquit, *bonæ memoriæ exposuerunt hoc esse genus placentarum in diebus Messiæ?* Quod autem Messias ipse futurus esset hæc placenta frumenti, exposuit Rabbi Berachias nomine rabbi Isaac his verbis. *Sicut Redemptor primus, id est, Moyses, fecit descendere manna, Exodi 16. ita redemptor vltimus, id est, Messias, erit placenta frumenti in terra.* Imo Rabbi Ionathas in sua paraphrasi chaldaica sic locum eundem transtulit, *Erit sacrificium panis in terra in capite montium Ecclesiæ:* Quanuis enim nos modo in chaldaica paraphrasi ita legamus, *Erit substantificus panis in terra in capite montium:* Testatur tamen Galatinus libro 10. Arcanorum cap. 4. eum paraphrastem non esse Ionatham Ben, seu filium Vzielis, sed Rabbi Akilam, seu Rabbi Ioseph: ipsum enim Rabbi Ionatham locum plane transtulisse sicuti diximus, nec eius interpretationem in psalterium, quanuis rarissima sit, negandam esse, cum passim citetur ab Hebræis, & Besempher Kibucim, id est, in libro Collectionum crebro illius fiat mentio: in quo libro eiusmodi Chaldæa translatio Rabbi Ionathæ commemoratur. de hoc testimonio legendus est Adrian. Fin. lib. 8. Flagelli contra Iudæos in tertia Iudæorum oppositione capite 4. Quartò. In expositione libri Genesis, quæ est Rabbi Moysis Hadarsam, super illud capite 39. *Joseph ductus est in Ægyptum,* inter alia sic habetur: *Hoc est, quod scriptum est Oseæ 11. In funiculis Adam traham eos in vinculo charitatis, & ero eis sicut eleuatores iugi super maxillas eorum, & inclinabo ad eum cibum, vel comestionem. Hi sunt Israël, quos Dominus trahit in vinculis dilectionis, sicut dictum est Malachiæ 1. Dilexi vos, dicit Dominus, & ero eis sicut eleuatores iugi, quia exaltaui tribulationes eorum super eos, & inclinabo ad eum cibum, bonum videlicet ac suauem, de quo dictum est,* Psalm. 72. *Et erit placenta frumenti in terra:* Hactenus traditio. Cum igitur ostensum sit ex Rabbi Ionathæ paraphrasi Messiam futurum fuisse hanc placentam frumenti, & sacrificium panis in capite montium Ecclesiæ, id est, sacerdotum, planè efficitur Messiam ipsum futurum fuisse hunc cibum suauissimum, de quo iuxta traditionem Rabbi Moysis, Osæas vaticinatur, vt meritò, per suauissimum manna explicari debuerit.

Messias manna quo aluntur fideles.

Rab. Moys.

Psalm. 33. 9.

Psalm. 32.

Rabbi Salo.

Messias placenta & cibus suauissimus.

Rabbi Berach.

Exod. 16.

Rabbi Ionathas.

Galat.

Adr. Fin.

Rab. Moys.

Oseæ 11. 4.

Malac. 1. 2.

Psal. 72.

Rab. Moys.

Oseas.

Christum

Christum rectè calculum candidum appellari.

SECTIO V.

ILLA etiam calculi candidi expositio magis excellit, quæ calculum candidum ad Christum refert. Ea verò vt reddatur illustrior, sciendum est, Christum Dominum lapidem creberrime appellari in sacris literis, velut Esaiæ 8. *Et erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israël, & in laqueum, & in ruinam habitantibus Hierusalem*: quem locum de Christo ad literam esse intelligendum perspicuum est ex 1. Petri 2. & ex Pauli ad Rom. 9. Deinde Psalm. 117. *Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*: quod Christus ipse de se interpretatus est, Matthæi 21. & affert Petrus loco citato. Præterea Zachariæ. 3. *Super lapidem vnum septem oculi sunt, Ecce ego cælabo sculpturam eius, ait Dominus exercituum, & auferam iniquitatem terræ illius in die vna.* Quem locum de Christo intelligit diuus Hieronymus in commentariis super Zachariam: Et illud, *Cælabo sculpturam eius*, ad Christi vulnera docet pertinere hoc sensu. Istum lapidem clauis crucis, & lancea militis faciam vulnerari, vbi obiter aduerte, Christi vulnera pulcherrimis comparari cælaturis, quæ eum, & pulcherrimum, & pretiosissimum demonstrant. I.

Esaie 8. 18. Christus lapis offensionis. 1. Petr. 2. Ad Rom 9. Psal. 117. 22. Matth 21. Zachar. 3. 9. D. Hieron. Vulnera Christi cælatura.

Nec verò lapis dumtaxat communi nomine dicitur, sed lapis pretiosus: veluti Amos 7. vbi Adamas appellatur, nam vbi nos legimus, *Ecce Dominus stabat super murum litum, & in manu eius trulla cementarij*, Septuaginta transtulerunt, *Ecce vir stabat super murum adamantinum, & in manu eius adamas*: in quem locum diuus Hieronymus multa disserit, de adamantis natura, & inter alia docet durissimum esse, & indomabile, paruum, & indecorum, atque in electri similitudinem venena deprehendere, & maleficis resistere artibus: tunc addit, *Talis est Dominus, & saluator, qui semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, ad Philippenses 2. De quo Esaias scribit cap. 53. Non est species ei, neque decor. Hic stat super murum adamantinum, id est, super sanctos, & Apostolos suos, quibus donauit, vt & ipsi adamantes vocarentur, & à nullo superati dicerent: Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio, angustia, &c. ad Rom. 8. Et iterum: Certus sum quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo.* Aduertit etiam diuus Hieronymus, adamantem licet indomitum, tamen hirci sanguine posse frangi, in quo docet difficultatem exprimi conseruandæ castitatis, quia nimirum præstantissimi quique sancti, etsi fortissimi sint, & adamantini, sæpe tamen mortiferæ libidinis calore dissoluantur: *Hæc enim*, (inquit) *sanguis hircorum, & ipsius hirci dicuntur esse natura, vt sit ad libidinem calidissimus, & quod ignis edomare nequeat solus illius dissoluat cruor.* Quia vero Christus adamas erat indomabilis, propterea dicitur ab Hieremia c. 50. Malleum vniuersæ terræ non solum confregisse, sed etiam penitus contriuisse, id quod admirabundus dixit Propheta: *Quomodo*, inquit, *confractus & contritus est malleus vniuersæ terræ!* quem locum expendens Origenes hom. 3. super Hier. *In proditione*, inquit, *Saluatoris malleus Zabulon, id est, Diabolus, malleator Iudas fuit, sed Christus cõfregit malleum in deserto, cum tentatus Dæmonem prostrauit, contriuit autẽ penitus in passione. Similiterq; confringitur à nobis cum venimus ad Ecclesiam per fidem, conteritur autem cum per opera proficimus, iuxta illud Apost. ad Rom. 16. Deus autem conterat Satã sub pedibus vestris.* Hæc Orig. Mitto alia pretiosorum lapidum nomina, quæ Christo II.

Amos 7. D Hieron. Christus Adamas. Ad Philip 2 Esaias 53. Apostoli, Adamantes. Roman. 8. 35 38. D. Hieron. Castitas difficilis. Hierem. 50. 23. Origen. Rom. 16. Dæmon, victus à Christo.

in sacris literis tribuuntur vt ad calculi appellationem veniamus.

III. Notandum est igitur, vbi nos legimus *calculum* habere Græcè ψῆφον, & quidem D. Hieronymus in Epistola ad Damasum, quæ incipit *Septuaginta*, calculum hoc loco, carbunculum gemmam pretiosam interpretatur tractans enim locum illum Esaiæ 6. qui secundum Septuaginta sic habet. *Et missus est ad me vnus de Seraphim, & in manu habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari*, seu vt Symmachus, Aquila, & Theodotius transtulerunt, *& in manu eius calculus*: Hæc habet Hieronymus. *In Hebræo pro carbone calculus legitur, quo mihi videtur sermo diuinus significari, sicut enim calculus genus est lapidis durissimi, rotundi, & omni puritate leuissimi: ita sermo Dei, qui neque hæreticorum: neque omnium aduersariorum potest contradictionibus cedere, calculus dicitur, quem etiam in Apocalyp. Dominus pollicetur vincentibus, videntur autem mihi, & septuaginta in eo quod* ἄνθρακα *transtulerunt, idem sensisse, quod cæteri* ἄνθραξ *enim, quem nos carbunculum interpretamur, genus est lapidis fulgidi, atque nitentis, quem etiam in duodecim lapidibus inuenimus.* Vbi vides Hieronymum calculum hunc, quo de agimus interpretari carbunculum: iuxta quam expositionem, merito Christus carbũculo comparatur propter amorem ardentissimum quo erga homines carbunculi instar exarsit. Verum quia hoc loco non ἄνθραξ, id est, Carbunculus, sed ψῆφος, id est, calculus legitur, rectius politum ac nitentem lapidem oportet intelligere, similem videlicet ijs, quos Dauid de torrente limpidissimos tulisse dicitur, quare alia nobis huius appellationis ratio afferenda est.

D. Hier.

Esai. 6.

Carbo de altari carbunculus.

Symmach.

Aquila.

Theodot.

Calculus. sermo diuinus.

Christus propter amorem similis carbunculo.

IIII. Sciendum est igitur Græcos olim sententias, ac suffragia calculis colligere consueuisse vnde sua decreta, & suffragia psephismata appellabant, vt patet ex M. Tullio in orat. pro L. Flacc. quia videlicet, ψήφοις, id est, calculis suffragia ferebant, candidis quidem absolutionem, nigris verò damnationem significantibus: vnde factum est vt calculum pro suffragio, ac sententia vsurparent, vnde etiam mos obtinuit apud Romanos, vt calculis rationes subducerent, ex quo ortum habuit illa locutio (ad calculum reuocare,) id est, exactè aliquid supputare, id autem non solum calculus latinum nomen, sed ψῆφος, etiam, Græcum quo hic vtitur Ioannes significat, vt testatur Budæus in commentariis linguæ Græcæ. Tertiò. Etiam familiare Romanis erat in suffragiis honorum referendis, Magistratuum nomina calculis inscribere, & in vrnam coniicere, vt habes apud Liu. lib. 2. dec. 3. Denique fausti dies candido notabantur lapillo infausti atro. Vnde est illud Persij. Satyr. 2.

Budæus.

Hunc Macrine diem numera meliore lapillo.
Qui tibi labentes apponit candidus annos.

Est igitur Christus calculus candidus. Primum, quia quantum est ex se calculus est absolutionis, & vitæ: quemadmodum docet Paulus ad Romanos 8. *Nihil damnationis est ijs, qui sunt in Christo*, quam ob causam Paulus Christum appellat spẽ nostrã 1. ad Tim. 1. *Paulus Apostolus Iesu Christi secundum imperiũ Dei saluatoris nostri & Christi Iesu spei nostræ*, id est, Christi Iesu, qui est spes nostra idem autem est esse spem nostrã: atque esse ex se calculũ candidum, id est, calculum absolutionis, & vitæ. Efficitur autem alter calculus, id est, damnationis iis, qui eum culpa sua, vel recipere, vel sequi renuunt. Deinde est calculus supputatorius, quia per Christi opera tanquam per calculos Deus rationes subducit omnium hominum, vt nimirum eos quos Christi imitatores repererit, gloriæ præmiis, quos verò contemptores, gehennæ suppliciis sempiternis afficiat: quo etiam sensu accipiendum est illud Pauli ad Hebræos 12. *Recogitate eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionẽ.* Vbi pro, *recogitate* habetur Græcè ἀναλογίσασθαι, quod

Christus, calculus absolutionis, & vitæ.

Rom. 8.

1. ad Tim. 1.

Calculis supputationis.

Hebr. 12. 3.

quod verbum significat supputare, siue rationes subducere, quam ob causam supputandi peritos appellare solet Plato λογιστικούς. Commendat igitur Apostolus, vt passionem Christi, eiúsque merita quasi calculis diligentissimè supputemus, cum in eis salutis nostræ pretium, quod Deo soluimus, sit constitutum. Tertiò, Christus quibus honorum fert suffragia, eorum nomina in se ipso veluti in calculo inscribit, & ita cælorum creat magistratus. Denique dies gratiæ, quibus reconciliati sumus Deo meliore lapillo, id est, Christo ipso signati sunt quippe qui eiusmodi reconciliationem aduentu suo perfecerit.

Quod attinet ad nomen nouum quod in hoc calculo incisum est, id plane est nomen Iesu seu saluatoris, quod optimo iure nouum dicitur, quoniam, vt cõtendit Galatinus libro 3. Arcanorum cap. 18. nusquam vlli præter quã Christo Domino id nomen fuit impositum. Etenim Iesus Naue, Iesus Syrach, & Iesus Iosedech (de quibus poterat esse controuersia) non Iesuah, id est Iesus, vocati sunt: sed Iosuah, id est, Dominus saluabit, in cuius rei confirmationem affert illud Esaiæ 62. *vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit.* Itaque concludit tres illos non fuisse dictos saluatores, sed expectantes Deum, qui saluaret. Sed vtrum hæc Galatini obseruatio vera sit, ad caput duodecimum expendemus. De nomine etiam Iesu, eundem locum Esaiæ interpretantur Gregor. Nanzianz. oratione de amore pauperum, Euseb. Cæs. libro 2. demonstrationis Euangelicæ cap. 49. & Cyril. Alex. lib. 5. de Trinitate: quamuis in commentariis Esaiæ in aliam deflexerit expositionem. Aduertendum est autem ad verbum sic esse transferendum ex Hebræo: *Nomen nouum, quod os Domini perforabit*: Solent enim Hebræi excauandi, seu perforandi verbum ad eam notationem, seu exarationem nominum significandam transferre, quæ in lapide, aut ære incidi solent: qua translatione indicatur Christum Dominum illustrissimum Iesu nomen vulnerum suorum perforationibus meruisse: sic enim in hoc calculo candido tantum nomen incidi oportuit: quemadmodum dixit Apostolus ad Philippenses 2. *Propter quod Deus, exaltauit illum, & dedit illi nomen quod est super omne nomen.* Rectè autem subiungitur: *Quod nemo scit nisi qui accipit.* Quia nominis Iesu virtutem, & maiestatem, nemo perfectè intelligit: nisi qui eius per fidem, & gratiam est particeps. De quo qui plura desiderat, legat Georgium Venetum in sua Harmonia Cantico 2. tono 6. cap. 7. & 8.

V. Iesus, nouum nomen, Galatin. Esai. 62. 2. Greg. Naz. Euseb. Cæs. Cyril. Alex. Nomen Iesu clauis incisum. Philip. 2. 9. Georg. Venet.

Calculi candidi de Eucharistia interpretatio.

SECTIO VI.

IAM superius in expositione contextus ex nonnullorum sententia docuimus, calculum candidum inter alia Eucharistiam seu corpus Christi in Sacramento significare: cuius interpretationis ratio paulò fusiùs tradenda est. Primum igitur iuxta diuum Hieronymum in epistola ad Damasum, quæ incipit *Septuaginta*: vbi hũc calculum carbunculum interpretatur rectè ea similitudo in corpus Christi, prout est in Sacramento conuenit: reperiri enim carbunculum candidum testatur Plinius libro 37. cap. 7. Cum igitur carbunculus ex genere sit gemmarum ardẽtium, significatur ignea vis amoris, quam Christus in hoc Sacramento instituendo declarauit, ad quod eam ob causam referri potest illud Canticorum capite quinto. *Dilectus meus candidus, & rubicundus*: vbi cernis Christum carbunculum candidum, simúlque ardentem appellari: quo etiam sensu

I. D. Hieron. Christus in Eucharistia, Carbunculus candidus. Plin. Cant. 5. 10.

Esai. 6.

possumus accipere calculum illum, de quo agitur Esai. 6. Quem Seraph tulit forcipe de altari, in quo innuitur altare Eucharisticum: eóque os Esaiæ tetigit, ac mundauit: in quo sanctitas, quam confert Eucharistia digne communicantibus, exprimitur. Et quidem hunc Esaiæ carbonem accensum, seu carbunculum, quemadmodum Septuag. transtulerunt, vt superius diximus, quanquam Cyril. Alexandr. de incarnatione lib. 8. & lib. 1. in Esaiam intelligat de Christo, quem in ore per fidei confessionem accipimus, prophetiarum, & cæremoniarum legalium, quæ ipsum adumbrarunt, veritate & typo, quasi forcipe; tamen Theodoretus de Eucharistiæ communione interpretatur.

Cyrill. Alex. *Theodoret.*

II. Secundò. Possumus per calculum candidum, quem plerique pretiosam gemmam in genere interpretantur, margaritam, seu vnionem intelligere, quo nomine Christum censeri docet Origenes in cap. 13. Matthæi, super illud *Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas, inuenta autem vna pretiosa, &c.* Nec immerito calculum candidum margaritam accipimus, quia vt ait Plin. lib. 9. cap. 35. Vnionum præstantia in orbe, læuore, pondere, & candore posita est: quod si fas est diuina humanis illustrare, quemadmodum fertur Regina Ægypti Cleopatra vna cœna centies centena millia sestertiû, id est ducenta quinquaginta millia aureorum absumpsisse magnificentiæ ostendendæ causa, epoto videlicet coram Antonio vnione pretiosissimo, qui tanti æstimabatur, vt commemorat Plinius loco paulò ante citato: ita Christus se ipsum infiniti pretij vnionem in cœna Eucharistica, quæ eius est magnificentia regalis, omnibus edendum, sacerdotibus etiam hauriendum proponit: hoc enim significat cum ait. *Dabo ei calculum candidum.* Accedit quòd vnionis appellatio Christo in Sacramento iure optimo tribuitur: dictæ enim sunt margaritæ vniones, vt ibidem ait Plin. quod nullæ duæ reperiantur indiscretæ seu similes, sic enim hic vnio de quo agimus nullum alium habet similem: imo ea potissimum de causa vnionis appellationem in sacramento sibi vendicat, tum quod ad vnionem inter fideles conciliandam, hoc sacramentum instituerit, quam vel ipsa sacramenti ratio significat, nam vt ait D. August. tractatu 26. in Ioannem: propterea Christus hoc sacramentum in ijs rebus instituit, quæ ad vnum aliquod rediguntur, siquidem ex multis granis vnus panis efficitur, & ex multis racemis vinum confluit: Tum propter vnionem illam mirificam, quam per sui communionem in sacramento nobiscum efficit: propter quam concorporei eius appellantur ab Apostolo ab Ephes. 3. cum ait, *Gentes esse cohæredes, & concorporales, & comparticipes promissionis in Christo*: quem locum de communione Eucharistiæ intellexit Cyrill. Alex. lib. 12. in Ioan. cap. 16. & in libris Allegoriarum quos scripsit in Pentateuchum, & Glaphira appellauit in Genes. cap. de Adam. *Concorporales*, inquit *facti sumus ei per mysticam benedictionem*: hoc est per cõmunionem corporis Christi in sacramento, de qua vnione loquens Dionys. Areop. libro de Ecclesiastica Hierarch. cap de communione, appellat eam ἕνωσιν κατ' ἄκρον, id est vnionem summam: & D. Cypr. in sermone de cœna Domini, vnitatem, quæ progreditur vsque ad societatem germanissimam: ex quibus iam cernis quàm aptè Christus in sacramento vnioni comparetur.

Origenes. Matth. 13. *Plin.* *Christus in Sacramento margarita, & vnio pretij infiniti.* *Plin.* *D. August.* *Eucharistia, vnionem admirabilem efficit.* *Ephes. 3. 6.* *Cyrill. Alex. Glaph.* *Dionysius Areopag.* *D. Cypr.*

III. Postremo, quia iuxta Bedæ expositionem, Calculus hic non nisi castitatis cultoribus promittitur: sic enim Beda vult illud, *Vincenti*, ad castitatem referendum, ob ea, quæ de Nicolaitarum libidine precesserant. Quare non immerito hunc calculum smaragdum pretiosam gemmam interpretari possumus, de qua illud refertur admirabile vsu, & experimento compertum, quod nimirum vsque adeò libidini aduersetur, vt omnino frangatur, si quis eam secum habeat in patrãda re vene-

Beda. Smaragdus, insigne castitatis.

re venerea: quemadmodum refert Pierius in suis Hieroglyph. libro 41. cap. de Smaragdo,& experimento ipso comprobatum est,etenim vt refertur in Lusitanis annalibus,in conceptione Ioann.2. Regis Lusitaniç, Isabellç matri smargdus summi pretij, quem anulo inclusum gestabat, fractus dicitur, quemadmodum Rex Alphonsus hoc nomine quintus ipsius Ioannis pater confirmauit,in quo vides ad viuum expressam eam mentis,& corporis puritatem, quæ ad communicandum, requiritur: viriditas etiam smaragdi oculis gratissima spem gloriæ significat, quæ præcipuè hoc sacramento continetur,cum sit à Christo institutum, non modo in monumentum,& pignus amoris,sed in gloriæ etiam arrhabonem certissimum.

COMMENTARIVM
QVARTVM EXEGETICVM.
DE ANGELO THYATHIRÆ.
Quid literæ contineant, déque earum inscriptione.

Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco.

SECTIO PRIMA.

QVARTA Epistola scribitur ad Angelum Thyatiræ, commendationem, vituperationem, comminationem, denique promissionem continens ijs,qui Iezabelem secuti non fuerint. Nonnulli hæretici ex eo Apocalypsis auctoritatem negant, quod Ioannis tempore Thyatiræ Ecclesia nondum fuerit,ad quam tamen scribit. Verùm quicquid sit de Ecclesiæ Thyatirensis fundatione,illud satis esse debet,quod eiusmodi hæreticis respondet Epiphanius libro 2. aduersus hæreses. Heresi 51. Docet enim Ioannem potuisse spiritu prophetico ad eam, quæ postea ibi futura erat, Ecclesiam scribere, eique denunciare, quomodo decipienda erat à falsis Phrygastarum prophetiis. Quod verò attinet ad literarum inscriptionem, ea est huiusmodi. *Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco*, cuius inscriptionis ratio multiplex est. I.

Error hæreticorum refellitur. Epiphan.

Prima ratio est Richardi de sancto Victore: quia Thyatiræ quidam Christiani fæminarum, & nonnunquam Dæmonum libidini seruiebant, aliósque exemplo suo ad eadem scelera patranda incitabant, Rectè dicitur Christus habere oculos sicut flammam ignis, vt nimirum nefarij illi homines intelligerent Christum, omnia, quæcumque ab eis gerebantur, intueri. Dicitur etiam habere pedes aurichalco similes, vt moneantur perditis suis moribus nuntium remittere, & electos ac probos viros, qui per Christi pedes significantur, imitari. Secunda est Ruperti, qui docet per pedes similes aurichalco fortitudinem commendari huic Angelo, aurichalcum enim in camino ignis longa decoctione, & diuturna tunsione ad auri similitudinem perducitur: de qua etiam fortitudine loquitur Dominus apud Esai. cap. 40. *Qui confidunt in* II.

Richard. de S. Vict. Christi oculi, tanquam ignis ad impios intuendos.

Rupert. Fortitudo aurichalci.

D. Gregor. *Domino mutabunt fortitudinem*, Quem locum tractans D. Gregorius libro 7. Moralium cap. 8. obseruat non dictum esse, *sument*, sed *mutabunt*, vt palam esset duplicem esse fortitudinem, vnam impiorum, quæ deponenda est, & mutanda: aliam: iustorum, quæ est inchoanda, & assumenda. *An non* inquit *etiam reprobi fortes sunt, qui ad præsentis vitæ concupiscentiam tot laboribus currunt? Unde bene per* Thren. 3.15. *Hieremiam Threnorum 3. Ex humani generis voce dicitur, inebriauit me absynthio,* Mundanus absynthio ebrius. *etenim ebrius, quod patitur, nescit; absynthio ergo ebrius est, qui præ amore præsentis seculi à sensu rationis alienus, dum quicquid pro mundo sustinet, leue putat, laboris amaritudinem, quam tolerat, ignorat.* Commendatur igitur huic Angelo, vt veram conetur habere fortitudinem, & instar aurichalci, laboribus quasi igne & tunsionibus ad auri perueniat splendorem, nec zelum deponat, quo in delinquentes pro ratione officij debet animaduertere. Quod verò attinet ad flāmantes oculos, Rupertus. eodē docet Rupertus spectare, vbi enim Christus in passionis fornace aurichalcū per gloriā sui corporis euasit, in cælū ascendit, & inde quasi flāmeis oculis in terrā aspiciens, misit septiformē spiritum, quo non solum Apostolos, sed etiā Aposto- Ioachim. lorum imitatores inflammauit, & fortes, ac bono zelo feruentes effecit. Tertia est Ioachimi, qui vult commendari huic Episcopo vitam contemplatiuam in oculis, Vita actiua, & contemplatiua. actiuam in pedibus. Etenim oculi tanquam flamma ignis manifestè cōtemplationem exprimunt, quæ non solum per cognitionem lucere, sed per charitatem etiam ardere debet: sed quoniam quandiu in hac mortali vita agimus, necesse est interdum ad operationem descendere, mox subiungitur: *& pedes eius similes aurichalco*, oculorum enim libertas in statione est, pedum in motione: quia tamen actiua non eo modo, quo contemplatiua perspicua est, & lucida, propterea oculi flammei dicuntur, pedes aurichalco similes, est enim aurichalcum minus lucidum Prælati vigilantia, & solicitudo. quam ignis. Quarta ratio afferri potest per oculos similes flammæ ignis commendari Episcopis cognitionem eorum, quæ in suo Episcopatu geruntur, & in gubernādo vigilantiam cum charitate coniunctam: per pedes verò similes aurichalco indefessam in rectis moribus constituendis solicitudinem, quæ sunt duæ partes Prælatorum potissimæ, & in Thyatirensi Episcopo id temporis, quo morum disciplina per luxum, & libidinem diffluebat, pernecessariæ. Quam etiam ob Ezech. 1. causam mystica illa Ezechielis animalia, quæ optimi cuiúsque Episcopi imaginem per typum referebant, quorum fit mentio Ezechielis 1. oculos habebant flammantes, pedes vituli, id est, rotundos, cruráque flexibilia in omnem partem, quia nimirum debet Prælatus paratissimus esse ad exequendum quicquid flammantibus vigilantiæ oculis, vel constituendum, vel restituendum senserit.

Quid per Iezabelem significetur hoc loco cum dicitur.

Apoc. 2.20. *Permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit propheten, docere, & seducere seruos meos, fornicari, & manducare de Idolothytis.*

SECTIO II.

I. LAVDATIONE de more præmissa conqueritur Dominus de Thyatiræ Angelo, quod permittat mulierem Iezabelem, quæ se propheten mentiebatur, docere, fideles seducere, fornicari, & manducare de idolothytis: comminatúrque se missurum eam in lectum, eósque, qui mœchantur cum ea acerrimè puniturum, filiósque eius interfecturum, nisi pœnitentiam egerint

rint. Igitur, vt planum fiat, quid per Iezabelem, hoc loco accipiendum sit, illud est necessario præmittendum, Iezabelem vxorem fuisse Achab regis Israel impiissimam, & proiectæ audaciæ fœminam, vt est perspicuum ex 3. Regum 19. & 21. & Iosepho lib. 8. antiquitatum cap. 13. fuit ea filia Iethabaal regis Tyri, ac Sidonis, ex quo factum est, vt gentis suæ superstitiones, & impietatem retinens, templum Deo Tyri, quem Baal appellabant, extruxerit, sacerdotes Baal quamplurimos, falsósque prophetas constituerit, qui suo Deo ministrarent, virum suum eadem impietate, ac superstitione imbuerit, Heliam prophetam sanctissimum quod ipsius impietatem ferre non posset, falsosque Baal prophetas occidisset, persecuta fuerit, vitam, vineámque Naboth nobili, & probo viro per summam crudelitatem, & iniustitiam eripuerit, denique multa alia indigna, ac nefaria admiserit. Quorum omnium Deus meritas pœnas tandem deposcens, eius rei conficiendæ curam commisit Iehu, qui Achab in regno successit, qui eam è fenestra deturbari præcepit, vbi à canibus dilacerata, sicut prædictum fuerat ab Helia 3. Reg. 21. non solum suæ impietatis memoriam, sed diuinæ etiam seueritatis exemplum posteris reliquit. Quo fit vt cum Iezabel impiissima fuerit, & audacissima fœmina, iure optimo similium fœminarum, ómnisque turpitudinis, & impietatis, Symbolum esse possit.

Supplicium improborum, nisi resipiscant 3. Reg. 19. & 20. Ioseph.

Iezabel vt impietatis, sic etiam diuinæ seueritatis exemplum & symbolum.

3. Reg 21. 2.

Primum igitur non desunt, qui hanc fœminam existiment vxorem fuisse huius Episcopi, Iezabelem nomine appellatam, aut certe ita dictã, quod Iezabelem illam alteram, cuius paulò ante meminimus, scelerum improbitate referret: quam opinionem referunt Richardus de sancto Vict. Lyranus, & Hugo Cardinalis. Secundò Beda, Rupertus, & Primasius, conijciunt mulierem aliquam in ea Ecclesia eiusmodi scelerum, & errorum artificem, ac magistram. Tertiò Epiphanius libro 2. aduersus hæreses. Hæresi 51. existimat per Iezabelem intelligendas esse quasdam fœminas quæ Thyatiræ insurrexerunt, prophetiæ spiritum sibi arrogantes, Priscillam nimirum, Maximillam, & Quintillam; quæ tamen etsi post Ioannis obitum extiterunt, eas tamen Ioannes prophetico spiritu futuras præsenserit, & fugiendas denunciari. Quartò Areth. vult sermonem adhuc esse de Nicolaitis, qui propter libidinem, & impietatem Iezabelis nomine exprimantur. Postremo D. Augustinus, seu Ticonius, Beda, Primasius, Rupertus, Ioachimus, & alij, præter suam illam de certa aliqua fœmina coniecturam, affirmant Iezabelis nomine intelligendos esse hæreticos effœminatos, & libidini seruientes, qui propterea mulieris nomine censeantur: eiusmodi enim nomen merentur libidinosi homines & luxui dediti: vnde est illud Homericum Iliados 7. O Achęides, non enim Achæi, quod Maro imitatus dixit, O verè Phrygiæ, neque enim Phryges ite per alta dyndima. Et paulo post sinite arma viris, & cedite ferro. Sed vt ad nostra veniamus eo etiam nomine significantur in sacris litteris, Esaiæ 6. *Dabo pueros principes eorum, & effœminati* (alias mulieres) *dominabuntur eis.* Et eodem cap. pro eo quod est, *eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & pedibus suis composito gradu incedebant, decaluabit Dominus verticem filiorum Sion, &c.* Quo loco in vniuersum non solum fœminæ Hebræorum, sed etiam viri effeminati intelligendi sunt. Idem habet Nahum 3. *Ecce populus tuus quasi mulieres in te,* E contrario viri appellãtur, qui fortes ac strenuos in omnibus se præbent. Vnde Dauid ad Abner ait 1. Reg. 16. *Nunquid nõ vir es tu?* Præcipuè vero ij, qui luxum aspernantur, & virtutem colunt: quo sensu potest accipi illud Psalmi primi. *Beatus vir qui non abijt, &c.* Hanc feminarum & virorum acceptionem mystice expressam fuisse in facto illo Pharaonis cum obstetri-

Rich. de S. Vict. Lyranus. Hug. Card. Bed. Rup. Primas. Epiph. Arethas.

D. Aug. Ticon. Beda. Primas. Rupert. Ioachim. Homer. Libidinosi, & effeminati fœmina, non viri. Maro. Esai. 6. 4. Nahum. 3. 13. Dauid. 1. Reg. 16. Respuentes luxum, viri. Psalm. 1. 1.

Rabbi. Salo. coriandri, apparebat liquefacto rore discoopertum. Hanc Rabbi Salomonis sententiam refert & sequitur Lyranus in 16. cap. Exodi eam etiam commemorat, & ex parte approbat Abulensis in commentarijs eius loci, & quæstione decima octaua super vndecimum caput Numerorum. Priore autem loco eum ponit ordinem in descensu manna, vt prius Deus mitteret ventum, qui superficiem terræ purgaret, deinde descenderet pruina, tum verò manna: idque ait colligi ex illis verbis Numerorum 11. *Cum descenderet ros, descendebat pariter & Man.* In eo autem dissentit à Rabbi Salomone, Lyrano, & alijs Hebræis, quod non admittat illud roris operimentum, quod ipsi addunt super manna. Vides igitur antequam manna descenderet, mitti solitam pruinam, vt manna purum reciperetur, in quo expressa est ea puritas, quam nostrum manna viuificum in accedentibus requirit, præcipuè vero castitas, quæ per pruinam candidissimam optimè intelligitur. Deinde cum descenderet manna descendebat pariter & ros: quia descendente manna Eucharistico, & communicato fidelibus, descendit simul ros diuinæ gratiæ, quæ longe copiosius in hoc sacramento; quàm in cæteris tribuitur.

Lyran. *Abulens.* *Num. 11. 9.* *Puritas ante Eucharistiã.*

VI. Decimo. Dicitur Exodi 16. Saporem manna fuisse *quasi simile cum melle*, quod egregie consentit cum pane Eucharistico, de quo Ambrosius lib. 5. de sacramentis cap. 3. & Paschasius Abbas libro de corpore & sanguine Domini cap. 10. intelligunt illud Canticorum 5. *Veni in hortum meum soror mea sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis comedi fauum cum melle meo, & bibi vinum meum cum lacte meo: comedite amici & bibite, & inebriamini charissimi.* Quo loco aduertendum est Septuaginta transtulisse, *comedi panem meum cum melle meo*: quo fit vt recte hunc locum ad Christum plerique referant hoc sensu, vsque adeo, inquit Christus, mihi iucundum fuit pro hominibus mortem oppetere, vt sacramentum instituerim, in quo hanc mortis, & passionis meæ recordationem fideles assidua commemoratione replicarent præcipiendo nimirum illis, vt de hoc pane comederent, ac de vino biberent, & spirituali dulcedine, quæ melli comparatur, perfunderentur. Vndecimo, manna singulis diebus colligebatur, præterquam in Sabbato. Quod expendens Theodoretus in quæstionibus super Exodum: eam reddit rationem quæst. 31. voluisse Deum docere illum populum quandam vitæ rationem curis liberam, vndè quia aliqui diffidentes in posterum diem seruauerũt, eam ob causam manna computruit, & vermibus scatens repertum est. Quod enim id non manna vitio accideret, fidem facit Sabbatum, in quo integrum seruabatur: cur verò Sabbato non plueret, aliam affert Theodoretus rationẽ quæst. 32. Quia videlicet cum Deus Hebræis lege præcepisset quiescere die Sabbati; voluit quoque ipse suo exemplo eos ad preceptum seruandum incitare. Verum vt ad mysteria veniamus: manna singulis diebus colligebatur præterquam in Sabbato, in typum panis Eucharistici, qui sepe dum hanc vitam agimus sumẽdus est: Nam cum Sabbatum illud sempiternum aduenerit, iam non sub velamine specierum sed facie ad faciem Christo communicabimus.

Exod. 16. 31. *D. Ambros.* *Paschas.* *Cant. 5.* *Dulcedo sacræ synaxis.* *Frequenter accedendum ad sacram mensam* *Panis quotidianus supersubstantialis.*

VII. Atque hanc ob causam, panis iste quotidianus appellatur in oratione Dominica, Lucæ 11. Sic enim ibi vertit Latinus interpres, cum Matth. 6. transtulisset *supersubstantialem.* De Eucharistia enim panem quotidianum interpretantur Tertullianus libro de oratione Dominica, diuus Cyprianus in expositione orationis Dominicæ, & libro 4. epistolarum, epist. 6. diuus Hieronymus contra Pelagianos, diuus Augustinus libro 2. de sermone Domini in monte cap. 12. Chromatius in Matthæum cap. 6. Petrus Chrysologus serm. 68. Rabbanus lib. 1. de institutione sacerdotum cap. 3. & diuus Ambrosius libro 5. de Sacramentis, capit. 4. vbi

Matth. 6. *Tertull.* *D. Cyprian.* *D. Hierony.* *D. August.* *Chromat.* *Chrysol.* *Rabban.* *D. Ambr.*

vbi inter alia, *Si quotidianus*, inquit, *est panis, cur post annum illum sumis? sic viue, vt quotidie merearis accipere.* Sed aduertendum est, pro quotidianum, haberi Græcè ἐπιούσιον, quam dictionem, primo quidam interpretatur supersubstantialem, vt dicatur, iste panis supersubstantialis, id est, omnes creaturas longe superans: quæ expositio est Ioannis Cassiani collatione 9. cap. 21. ἐπιούσιον, inquit, *dicitur, quia* Ioan. Cassian. *super omnes substantias est, omnésque creaturas magnificentia, & sanctitatis eius sublimitas excedit.* Eandémque tradit diuus Ambrosius libro 5. de Sacramentis cap. D. Ambros. 20. Secundò, Alij ἐπιούσιον, substantialem interpretantur, id est, ad substantiam hominis pertinentem, vt nimirum deducatur à Græco nomine οὐσία, quod substantiam significat. Quam expositionem probabiliorem arbitratur Episcopus Gandauensis cap. 41. suæ concordiæ Euangelicæ: quo etiam modo videtur intellexisse diuus Basilius in quæstionibus compendio explicatis, quæst. 252. & Theophylactus in sextum caput Matthæi. Eamque etiam affert diuus Ambrosius loco paulò ante citato. ἐπιούσιον, inquit, *dicitur, quia anima nostra substantiam fulcit.* Tertiò, diuus Hieronymus in Matthæum, præcipuum, seu eximium interpretatur: *In Græco*, inquit, *habetur* ἐπιούσιον, *quod verbū Septuaginta interpretes* περιούσιον *frequentissimè transferunt, consideraumus ergo in Hebræo, & vbicunque Septuaginta interpretes* Periusion, *expresserunt, nos inuenimus,* Segullah, *quod Symmachus* ἐξαίρετον, *id est, præcipuum, seu eximium transtulit, licet quodam in loco peculiari interpretatus sit.* Hæc ille. Et quidem περιούσιον, sumi pro acceptabili, & peculiari, perspicuum est ex Paulo ad Tit. 2. *Et mundaret sibi populum acceptabilem:* Græcè περιούσιον, id quod videtur desumpsisse Paulus ex Deut. 7. *Te elegit Dominus Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris,* vbi Septuaginta transtulerunt περιούσιον, significat etiam possessionem, Psal. 134. *Elegit Dominus in possessionem sibi:* Septuaginta, & Theodotio transtulerunt περιουσιασμόν. Aquila, & quinta editio περιούσιον: certúmque est illud quod ait Hieronymus, Symmachum pro eo quod in Hebræo est סגלה & apud Septuaginta περιούσιον reddidisse ἐξαίρετον, hoc est, eximium & egregium. Quæ translationum varietas ortum habet ex varia significatione præpositionis περὶ, quæ interdum significat circum, interdum etiam eminentiam, vndè qui transtulerunt, acceptabilem, peculiarem, possessionem sumunt οὐσίαν, pro facultatibus & substantia, & περὶ, pro circum, vt περιούσιον idem sit, atque quod est in nostris facultatibus, & possessionibus & circum nostra bona, quasi peculiare, & proprium qui vero transferunt eximium & egregium sumunt οὐσίαν pro substantia, & περὶ pro eminentia, vt περιούσιον idem sit, atque id, quod reliquis omnibus substantijs excellit, id quod verissimum est de pane Eucharistico. Quartò diuus Ambrosius lib. 5. de Sacramentis cap. 4. docet latinum interpretem transtulisse quotidianum, ex eo quod Græci aduenientem diem appellent ἐπιούσιον, seu ἐπιούσιας ἡμέρας, iuxta quam nominis interpretationem, quæ optime exponit vulgati interpretis Lucæ 11. versionem, dicendum est, nomen Epiusion, non deduci à nomine Vsia, nec à verbo εἰμὶ, id est, sum, sed à verbo εἶμι, quod significat ire, vnde ἔπειμι, id est, aduenio, vt panis epiusios, idem sit quod panis quotidianus, quasi quotidie adueniens: in quem sensum diuus Hieronymus loco citato testatur in Euangelio, quod dicitur secundum Hebræos, se pro pane substantiali reperisse mahar, id est, crastinum: & eandem ob causam Seuerus Alexandrinus Patriarcha libro de ritibus baptismi, & Synaxeos apud Syros receptis (vt testatur ibidem diuus Hieronymus,) panem indigentiæ nuncupauit, quæ omnes interpretationes, & literæ, & mysterio consentaneæ sunt, sed vltima ad similitudinem manna, quam prosequimur, maximè pertinet.

Episcop. Gandau. — D. Basil. — Theophyl — D. Ambros. — D. Hieron. — Symmach. — Ad Tit. 2. 14. — Deut. 7. 6. — Psal. 134. 4. — D. Ambr. — D. Hieron. — Seuer. Alex.

Messias manna quo aluntur fideles.

Quod verò Messias deberet esse manna, quo fideles alerentur, vel ipsi Rabbini Hebræorum, qui Christum præcesserunt, confitentur: nam in primis Rabbi Cathana in commentariis super Genesim, in illa verba capitis 49. quæ ille sic legit: *Ligans ad vitem ciuitatem suam, lauabit in vino vestem suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Hæc*, inquit, *verba, Ligans ad vitem Ciuitatem, ostendunt sacrificium futurum ex vino, in quo vino transmutabitur in substantiam sanguinis Messiæ: quod autem sequitur, Rubicundiores sunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores: illud significat, quod in sacrificio, quod etiam ex pane conficietur, non obstante quod album sit velut lac, conuertetur substantia in substantiam corporis Messiæ, eritque in ipso sacrificio substantia sanguinis Messiæ rubra vt vinum.* Secundò Rabbi Moyses in Psalmum 135. super illa verba. *Qui dat escam seu panem, omni carni: quoniam in æternum misericordia eius*, hoc est inquit, *quod dicitur Psalm. 33. Gustate & videte quoniam bonus est Deus, quia nimirum panis quem dat omnibus, ipse est Rex messias, & caro eius*, & hoc quod dicitur, *Gustate & videte quoniam bonus est Deus, & erit hoc mirabile magnum.* Tertiò Psal. 32. vbi nos legimus, *Erit firmamentum in terra in summis montium*, habet veritas Hebræa, *erit placenta frumenti, vel fructum frumenti in terra in capite montium.* In quem locū Rabbi Salomon: *Magistri, inquit, bonæ memoriæ exposuerunt hoc esse genus placentarum in diebus Messiæ?* Quod autem Messias ipse futurus esset hæc placenta frumenti, exposuit Rabbi Berachias nomine rabbi Isaac his verbis. *Sicut Redemptor primus, id est, Moyses, fecit descendere manna, Exodi 16. ita redemptor vltimus, id est, Messias, erit placenta frumenti in terra.* Imo Rabbi Ionathas in sua paraphrasi chaldaica sic locum eundem transtulit, *Erit sacrificium panis in terra in capite montium Ecclesiæ*: Quanuis enim nos modo in chaldaica paraphrasi ita legamus, *Erit substantificus panis in terra in capite montium*: Testatur tamen Galatinus libro 10. Arcanorum cap. 4. eum paraphrastem non esse Ionatham Ben, seu filium Vzielis, sed Rabbi Akilam, seu Rabbi Ioseph: ipsum enim Rabbi Ionatham locum plane transtulisse sicuti diximus, nec eius interpretationem in psalterium, quanuis rarissima sit, negandam esse, cum passim citetur ab Hebræis, & Besempher Kibucim, id est, in libro Collectionum crebro illius fiat mentio: in quo libro eiusmodi Chaldæa translatio Rabbi Ionathæ commemoratur. de hoc testimonio legendus est Adrian. Fin. lib. 8. Flagelli contra Iudæos in tertia Iudæorum oppositione capite 4. Quartò. In expositione libri Genesis, quæ est Rabbi Moysis Hadarsam, super illud capite 39. *Ioseph ductus est in Ægyptum*, inter alia sic habetur: *Hoc est, quod scriptum est Osea 11. In funiculis Adam traham eos in vinculo charitatis, & ero eis sicut eleuatores iugi super maxillas eorum, & inclinabo ad eum cibum, vel comestionem. Hi sunt Israël, quos Dominus trahit in vinculis dilectionis, sicut dictum est Malachiæ 1. Dilexi vos, dicit Dominus, & ero eis sicut eleuatores iugi, quia exaltaui tribulationes eorum super eos, & inclinabo ad eum cibum, bonum videlicet ac suauem, de quo dictum est*, Psalm. 72. *Et erit placenta frumenti in terra*: Hactenus traditio. Cum igitur ostensum sit ex Rabbi Ionathæ paraphrasi Messiam futurum fuisse hanc placentam frumenti, & sacrificium panis in capite montium Ecclesiæ, id est, sacerdotum, planè efficitur Messiam ipsum futurum fuisse hunc cibum suauissimum, de quo iuxta traditionem Rabbi Moysis, Osæas vaticinatur, vt meritò, per suauissimum manna explicari debuerit.

Rab. Moys. Psalm. 33. 9. Psalm. 32. Rabbi Salo. Messias, placenta & cibus suauissimus. Rabbi Berach. Exod. 16. Rabbi Ionathas. Galat. Adr. Fin. Rab. Moys. Osea 11. 4. Malac. 1. 2. Psal. 72. Rab. Moys. Oseas.

Christum

Christum rectè calculum candidum appellari.

SECTIO V.

ILLA etiam calculi candidi expositio magis excellit, quæ calculum candi- I.
dum ad Christum refert. Ea verò vt reddatur illustrior, sciendum est, Christum
Dominum lapidem creberrime appellari in sacris literis, velut Esaiæ 8. *Et erit vo-* *Esaie 8. 18.*
bis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domi- *Christus la-*
bus Israël, & in laqueum, & in ruinam habitantibus Hierusalem: quem locum de *pis offensio-*
Christo ad literam esse intelligendum perspicuum est ex 1. Petri 2. & ex Pauli *nis.*
ad Rom. 9. Deinde Psalm. 117. *Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus*
est in caput anguli: quod Christus ipse de se interpretatus est, Matthæi 21. & affert *1. Petr. 2.*
Petrus loco citato. Præterea Zachariæ. 3. *Super lapidem vnum septem oculi sunt,* *Ad Rom 9.*
Ecce ego cælabo sculpturam eius, ait Dominus exercituum, & auferam iniquitatem ter- *Psal. 117. 22.*
ræ illius in die vna. Quem locum de Christo intelligit diuus Hieronymus in com- *Matth 21.*
mentariis super Zachariam: Et illud, *Cælabo sculpturam eius*, ad Christi vulnera do- *Zachar. 3. 9.*
cet pertinere hoc sensu. Istum lapidem clauis crucis, & lancea militis faciam vul- *D. Hieron.*
nerari, vbi obiter aduerte, Christi vulnera pulcherrimis comparari cælaturis, quæ *Vulnera Christi cælaturæ.*
eum, & pulcherrimum, & pretiosissimum demonstrant.

Nec verò lapis dumtaxat communi nomine dicitur, sed lapis pretiosus: ve- II.
luti Amos 7. vbi Adamas appellatur, nam vbi nos legimus, *Ecce Dominus stabat* *Amos 7.*
super murum litum, & in manu eius trulla cæmentarij, Septuaginta transtulerunt,
Ecce vir stabat super murum adamantinum, & in manu eius adamas: in quem lo- *D Hieron.*
cum diuus Hieronymus multa disserit, de adamantis natura, & inter alia docet *Christus Adamas.*
durissimum esse, & indomabile, paruum, & indecorum, atque in electri similitu-
dinem venena deprehendere, & maleficis resistere artibus: tunc addit, *Talis est*
Dominus, & saluator, qui semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, ad Philip- *Ad Philip 2*
penses 2 De quo Esaias scribit cap. 53. Non est species ei, neque decor. Hic stat super mu- *Esaias 53.*
rum adamantinum, id est, super sanctos, & Apostolos suos, quibus donauit, vt & ipsi
adamantes vocarentur, & à nullo superati dicerent: Quis nos separabit à charitate *Apostoli, Adamantes.*
Christi? tribulatio, angustia. &c. ad Rom. 8. Et iterum: Certus sum quod neque mors, ne- *Roman. 8.*
que vita, neque Angeli, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est *35 38.*
in Christo. Aduertit etiam diuus Hieronymus, adamantem licet indomitum, ta- *D. Hieron.*
men hirci sanguine posse frangi, in quo docet difficultatem exprimi conseruan- *Castitas difficilis.*
dæ castitatis, quia nimirum præstantissimi quique sancti, etsi fortissimi sint, &
adamantini, sæpe tamen mortiferæ libidinis calore dissoluantur: *Hæc enim*, (in-
quit) *sanguis hircorum, & ipsius hirci dicuntur esse natura, vt sit ad libidinem calidis-*
simus, & quod ignis edomare nequeat solus illius dissoluat cruor. Quia vero Christus
adamas erat indomabilis, propterea dicitur ab Hieremia c. 50. Malleum vniuersæ *Hierem. 50.*
terræ non solum confregisse, sed etiam penitus contriuisse, id quod admirabun- *23.*
dus dixit Propheta: *Quomodo*, inquit, *confractus & contritus est malleus vniuersæ ter-*
ræ! quem locum expendens Origenes hom. 3. super Hier. *In proditione*, inquit, *Sal-* *Origen.*
uatoris malleus Zabulon, id est, Diabolus, malleator Iudas fuit, sed Christus cõfregit mal-
leum in deserto, cum tentatus Dæmonem prostrauit, contriuit autẽ penitus in passione. Si-
militerq; confringitur à nobis cum venimus ad Ecclesiam per fidem, conteritur autem *Rom. 16.*
cum per opera proficimus, iuxta illud Apost. ad Rom. 16. Deus autem conterat Satã sub *Dæmon, victus à Christo.*
pedibus vestris. Hæc Orig. Mitto alia pretiosorum lapidum nomina, quæ Christo

in sacris literis tribuuntur vt ad calculi appellationem veniamus.

III. Notandum est igitur, vbi nos legimus *calculum* habere Græcè ψῆφον, & quidem D. Hieronymus in Epistola ad Damasum, quæ incipit *Septuaginta*, calculum hoc loco, carbunculum gemmam pretiosam interpretatur tractans enim locum illum Esaiæ 6. qui secundum Septuaginta sic habet. *Et missus est ad me vnus de Seraphim, & in manu habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari*, seu vt Symmachus, Aquila, & Theodotius transtulerunt, *& in manu eius calculus*: Hæc habet Hieronymus. *In Hebræo pro carbone calculus legitur, quo mihi videtur sermo diuinus significari, sicut enim calculus genus est lapidis durissimi, rotundi, & omni puritate leuissimi: ita sermo Dei, qui neque hæreticorum: neque omnium aduersariorum potest contradictionibus cedere, calculus dicitur, quem etiam in Apocalyp. Dominus pollicetur vincentibus, videntur autem mihi, & septuaginta in eo quod* ἄνθρακα *transtulerunt, idem sensisse, quod cæteri* ἄνθραξ *enim, quem nos carbunculum interpretamur, genus est lapidis fulgidi, atque nitentis, quem etiam in duodecim lapidibus inuenimus*. Vbi vides Hieronymum calculum hunc, quo de agimus interpretari carbunculum: iuxta quam expositionem, merito Christus carbũculo comparatur propter amorem ardentissimum quo erga homines carbunculi instar exarsit. Verum quia hoc loco non ἄνθραξ, id est, Carbunculus, sed ψῆφος, id est, calculus legitur, rectius politum ac nitentem lapidem oportet intelligere, similem videlicet ijs, quos Dauid de torrente limpidissimos tulisse dicitur, quare alia nobis huius appellationis ratio afferenda est.

D. Hier.

Esai. 6.

Carbo de altari carbunculus.

Symmach.

Aquila.

Theodot.

Calculus. sermo diuinus.

Christus propter amorem similis carbunculo.

IIII. Sciendum est igitur Græcos olim sententias, ac suffragia calculis colligere consueuisse vnde sua decreta, & suffragia psephismata appellabant, vt patet ex M. Tullio in orat. pro L. Flacc. quia videlicet, ψήφοις, id est, calculis suffragia ferebant, candidis quidem absolutionem, nigris verò damnationem significantibus: vnde factum est vt calculum pro suffragio, ac sententia vsurparent, vnde etiam mos obtinuit apud Romanos, vt calculis rationes subducerent, ex quo ortum habuit illa locutio (ad calculum reuocare,) id est, exactè aliquid supputare, id autem non solum calculus latinum nomen, sed ψῆφος, etiam, Græcum quo hic vtitur Ioannes significat, vt testatur Budæus in commentariis linguæ Græcæ. Tertiò. Etiam familiare Romanis erat in suffragiis honorum referendis, Magistratuum nomina calculis inscribere, & in vrnam coniicere, vt habes apud Liu. lib. 2. dec. 3. Denique fausti dies candido notabantur lapillo infausti atro. Vnde est illud Persij. Satyr. 2.

Budæus.

Hunc Macrine diem numera meliore lapillo.
Qui tibi labentes apponit candidus annos.

Est igitur Christus calculus candidus. Primum, quia quantum est ex se calculus est absolutionis, & vitæ: quemadmodum docet Paulus ad Romanos 8. *Nihil damnationis est ijs, qui sunt in Christo*, quam ob causam Paulus Christum appellat spẽ nostrã 1. ad Tim. 1. *Paulus Apostolus Iesu Christi secundum imperiũ Dei saluatoris nostri & Christi Iesu spei nostræ*, id est, Christi Iesu, qui est spes nostra idem autem est esse spem nostrã: atque esse ex se calculũ candidum, id est, calculum absolutionis, & vitæ. Efficitur autem alter calculus, id est, damnationis iis, qui eum culpa sua, vel recipere, vel sequi renuunt. Deinde est calculus supputatorius, quia per Christi opera tanquam per calculos Deus rationes subducit omnium hominum, vt nimirum eos quos Christi imitatores repererit, gloriæ præmiis, quos verò contemptores, gehennæ suppliciis sempiternis afficiat: quo etiam sensu accipiendum est illud Pauli ad Hebræos 12. *Recogitate eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionẽ*. Vbi pro, *recogitate* habetur Græcè ἀναλογίσασθαι, quod

Christus, calculus absolutionis, & vitæ.

Rom. 8.

1. ad Tim. 1.

Calculis supputationis.

Hebr. 12. 3.

quod verbum significat supputare, siue rationes subducere, quam ob causam supputandi peritos appellare solet Plato λογιστικούς. Commendat igitur Apostolus, vt passionem Christi, eiúsque merita quasi calculis diligentissimè supputemus, cum in eis salutis nostræ pretium, quod Deo soluimus, sit constitutum. Tertiò, Christus quibus honorum fert suffragia, eorum nomina in se ipso veluti in calculo inscribit, & ita cælorum creat magistratus. Denique dies gratiæ, quibus reconciliati sumus Deo meliore lapillo, id est, Christo ipso signati sunt quippe qui eiusmodi reconciliationem aduentu suo perfecerit.

Quod attinet ad nomen nouum quod in hoc calculo incisum est, id plane est nomen Iesu seu saluatoris, quod optimo iure nouum dicitur, quoniam, vt cōtendit Galatinus libro 3. Arcanorum cap. 18. nusquam vlli præter quā Christo Domino id nomen fuit impositum. Etenim Iesus Naue, Iesus Syrach, & Iesus Iosedech (de quibus poterat esse controuersia) non Iesuah, id est Iesus, vocati sunt: sed Ieosuah, id est, Dominus saluabit, in cuius rei confirmationem affert illud Esaiæ 62. *vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit.* Itaque concludit tres illos non fuisse dictos saluatores, sed expectantes Deum, qui saluaret. Sed vtrum hæc Galatini obseruatio vera sit, ad caput duodecimum expendemus. De nomine etiam Iesu, eundem locum Esaiæ interpretantur Gregor. Nanzianz. oratione de amore pauperum, Euseb. Cæs. libro 2. demonstrationis Euangelicæ cap. 49. & Cyril. Alex. lib. 5. de Trinitate: quamuis in commentariis Esaiæ in aliam deflexerit expositionem. Aduertendum est autem ad verbum sic esse transferendum ex Hebræo: *Nomen nouum, quod os Domini perforabit*: Solent enim Hebræi excauandi, seu perforandi verbum ad eam notationem, seu exarationem nominum significandam transferre, quæ in lapide, aut ære incidi solent: qua translatione indicatur Christum Dominum illustrissimum Iesu nomen vulnerum suorum perforationibus meruisse: sic enim in hoc calculo candido tantum nomen incidi oportuit: quemadmodum dixit Apostolus ad Philippenses 2. *Propter quod Deus, exaltauit illum, & dedit illi nomen quod est super omne nomen.* Rectè autem subiungitur: *Quod nemo scit nisi qui accipit.* Quia nominis Iesu virtutem, & maiestatem, nemo perfectè intelligit: nisi qui eius per fidem, & gratiam est particeps. De quo qui plura desiderat, legat Georgium Venetum in sua Harmonia Cantico 2. tono 6. cap. 7. & 8.

V. Iesus, nouum nomen, Galatin. Esai. 62. 2. Greg. Naz. Euseb. Cæs. Cyril. Alex. Nomen Iesu clauis incisum. Philip. 2. 9. Georg. Venet.

Calculi candidi de Eucharistia interpretatio.

SECTIO VI.

IAM superius in expositione contextus ex nonnullorum sententia docuimus, calculum candidum inter alia Eucharistiam seu corpus Christi in Sacramento significare: cuius interpretationis ratio paulò fusiùs tradenda est. Primum igitur iuxta diuum Hieronymum in epistola ad Damasum, quæ incipit *Septuaginta*: vbi hūc calculum carbunculum interpretatur rectè ea similitudo in corpus Christi, prout est in Sacramento conuenit: reperiri enim carbunculum candidum testatur Plinius libro 37. cap. 7. Cum igitur carbunculus ex genere sit gemmarum ardētium, significatur ignea vis amoris, quam Christus in hoc Sacramento instituendo declarauit, ad quod eam ob causam referri potest illud Canticorum capite quinto. *Dilectus meus candidus, & rubicundus*: vbi cernis Christum carbunculum candidum, simúlque ardentem appellari: quo etiam sensu

I. D. Hieron. Christus in Eucharistia, Carbunculus candidus. Plin. Cant. 5. 10.

Esai. 6. possumus accipere calculum illum, de quo agitur Esai.6. Quem Seraph tulit forcipe de altari, in quo innuitur altare Eucharisticum: eóque os Esaiæ tetigit, ac mundauit: in quo sanctitas, quam confert Eucharistia digne communicantibus, exprimitur. Et quidem hunc Esaiæ carbonem accensum, seu carbunculum, quemadmodum Septuag. transtulerunt, vt superius diximus, quanquam Cyril.
Cyrill. Alex. Alexandr. de incarnatione lib. 8. & lib. 1. in Esaiam intelligat de Christo, quem in ore per fidei confessionem accipimus, prophetiarum, & cæremoniarum legalium, quæ ipsum adumbrarunt, veritate & typo, quasi forcipe; tamen
Theodoret. Theodoretus de Eucharistiæ communione interpretatur.

II. Secundò. Possumus per calculum candidum, quem plerique pretiosam gemmam in genere interpretantur, margaritam, seu vnionem intelligere, quo nomi-
Origenes. ne Christum censeri docet Origenes in cap. 13. Matthæi, super illud *Simile est*
Matth. 13. *regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas, inuenta autem vna pretiosa, &c.* Nec immerito calculum candidum margaritam accipimus, quia vt ait
Plin. Plin. lib. 9. cap. 35. Vnionum præstantia in orbe, læuore, pondere, & candore posita est: quod si fas est diuina humanis illustrare, quemadmodum fertur Regina Ægypti Cleopatra vna cœna centies centena millia sestertiũ, id est ducenta quinquaginta millia aureorum absumpsisse magnificentiæ ostendendæ causa, epoto videlicet coram Antonio vnione pretiosissimo, qui tanti æstimabatur, vt commemorat Plinius loco paulò ante citato: ita Christus se ipsum infiniti pretij vnio-
Christus in nem in cœna Eucharistica, quæ eius est magnificentia regalis, omnibus edendum,
Sacramento sacerdotibus etiam hauriendum proponit: hoc enim significat cum ait. *Dabo ei*
margarita, *calculum candidum.* Accedit quòd vnionis appellatio Christo in Sacramento iure
& vnio pretij infiniti. optimo tribuitur: dictæ enim sunt margaritæ vniones, vt ibidem ait Plin. quod
Plin. nullæ duæ reperiantur indiscretæ seu similes, sic enim hic vnio de quo agimus nullum alium habet similem: imo ea potissimum de causa vnionis appellationem in sacramento sibi vendicat, tum quod ad vnionem inter fideles conciliandam, hoc sacramentum instituerit, quam vel ipsa sacramenti ratio significat, nam vt
D. August. ait D. August. tractatu 26. in Ioannem: propterea Christus hoc sacramentum in ijs rebus instituit, quæ ad vnum aliquod rediguntur, siquidem ex multis granis vnus panis efficitur, & ex multis racemis vinum confluit: Tum propter vnionem illam mirificam, quam per sui communionem in sacramento nobiscum efficit:
Eucharistia, propter quam concorporei eius appellantur ab Apostolo ab Ephes. 3. cum ait,
vnionem ad- *Gentes esse cohæredes, & concorporales, & comparticipes promissionis in Christo*: quem
mirabilem locum de communione Eucharistiæ intellexit Cyrill. Alex. lib. 12. in Ioan. cap.
efficit.
Ephes. 3. 6. 16. & in libris Allegoriarum quos scripsit in Pentateuchum, & Glaphira appel-
Cyrill. Alex. lauit in Genes. cap. de Adam. *Concorporales,* inquit *facti sumus ei per mysticam bene-*
Glaph. *dictionem*: hoc est per cõmunionem corporis Christi in sacramento, de qua vnio-
Dionysius ne loquens Dionys. Areop. libro de Ecclesiastica Hierarch. cap de communio-
Areopag. ne, appellat eam ἕνωσιν κατ' ἄκρον, id est vnionem summam: & D. Cypr. in ser-
D. Cypr. mone de cœna Domini, vnitatem, quæ progreditur vsque ad societatem germanissimam: ex quibus iam cernis quàm aptè Christus in sacramento vnioni comparetur.

III. Postremo, quia iuxta Bedæ expositionem, Calculus hic non nisi castitatis cul-
Beda. toribus promittitur: sic enim Beda vult illud, *Vincenti*, ad castitatem referen-
Smaragdus, dum, ob ea, quæ de Nicolaitarum libidine precesserant. Quare non immerito
insigne castitatis. hunc calculum smaragdum pretiosam gemmam interpretari possumus, de qua illud refertur admirabile vsu, & experimento compertum, quod nimirum vsque adeò libidini aduersetur, vt omnino frangatur, si quis eam secum habeat in patrãda

re vene-

re venerea: quemadmodum refert Pierius in suis Hieroglyph. libro 41. cap. de Smaragdo, & experimento ipso comprobatum est, etenim vt refertur in Lusitanis annalibus, in conceptione Ioann. 2. Regis Lusitaniæ, Isabellæ matri smaragdus summi pretij, quem anulo inclusum gestabat, fractus dicitur, quemadmodum Rex Alphonsus hoc nomine quintus ipsius Ioannis pater confirmauit, in quo vides ad viuum expressam eam mentis, & corporis puritatem, quæ ad communicandum, requiritur: viriditas etiam smaragdi oculis gratissima spem gloriæ significat, quæ præcipuè hoc sacramento continetur, cum sit à Christo institutum, non modo in monumentum, & pignus amoris, sed in gloriæ etiam arrhabonem certissimum.

COMMENTARIVM
QVARTVM EXEGETICVM.
DE ANGELO THYATHIRÆ.

Quid literæ contineant, déque earum inscriptione.

Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco.

SECTIO PRIMA.

QVARTA Epistola scribitur ad Angelum Thyatiræ, commendationem, vituperationem, comminationem, denique promissionem continens ijs, qui Iezabelem secuti non fuerint. Nonnulli hæretici ex eo Apocalypsis auctoritatem negant, quod Ioannis tempore Thyatiræ Ecclesia nondum fuerit, ad quam tamen scribit. Verùm quicquid sit de Ecclesiæ Thyatirensis fundatione, illud satis esse debet, quod eiusmodi hæreticis respondet Epiphanius libro 2. aduersus hæreses. Heresi 51. Docet enim Ioannem potuisse spiritu prophetico ad eam, quæ postea ibi futura erat, Ecclesiam scribere, eique denunciare, quomodo decipienda erat à falsis Phrygastarum prophetiis. Quod verò attinet ad literarum inscriptionem, ea est huiusmodi. *Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco*, cuius inscriptionis ratio multiplex est. I.

Error hæreticorum refellitur. Epiphan.

II. Prima ratio est Richardi de sancto Victore: quia Thyatiræ quidam Christiani fœminarum, & nonnunquam Dæmonum libidini seruiebant, alióque exemplo suo ad eadem scelera patranda incitabant, Rectè dicitur Christus habere oculos sicut flammam ignis, vt nimirum nefarij illi homines intelligerent Christum, omnia, quæcumque ab eis gerebantur, intueri. Dicitur etiam habere pedes aurichalco similes, vt moneantur perditis suis moribus nuntium remittere, & electos ac probos viros, qui per Christi pedes significantur, imitari. Secunda est Ruperti, qui docet per pedes similes aurichalco fortitudinem commendari huic Angelo, aurichalcum enim in camino ignis longa decoctione, & diuturna tunsione ad auri similitudinem perducitur: de qua etiam fortitudine loquitur Dominus apud Esai. cap. 40. *Qui confidunt in*

Richard. de S. Vict. Christi oculi, tanquam ignis ad impios intuendos.

Rupert. Fortitudo aurichalci.

rint. Igitur, vt planum fiat, quid per Iezabelem, hoc loco accipiendum sit, illud est necessario præmittendum, Iezabelem vxorem fuisse Achab regis Israel impiissimam, & proiectæ audaciæ fœminam, vt est perspicuum ex 3. Regum 19. & 21. & Iosepho lib. 8. antiquitatum cap. 13. fuit ea filia Iethabaal regis Tyri, ac Sidonis, ex quo factum est, vt gentis suæ superstitiones, & impietatem retinens, templum Deo Tyri, quem Baal appellabant, extruxerit, sacerdotes Baal quamplurimos, falsósque prophetas constituerit, qui suo Deo ministrarent, virum suum eadem impietate, ac superstitione imbuerit, Heliam prophetam sanctissimum quod ipsius impietatem ferre non posset, falsósque Baal prophetas occidisset, persecuta fuerit, vitam, vineámque Naboth nobili, & probo viro per summam crudelitatem, & iniustitiam eripuerit, denique multa alia indigna, ac nefaria admiserit. Quorum omnium Deus meritas pœnas tandem deposcens, eius rei conficiendæ curam commisit Iehu, qui Achab in regno successit, qui eam è fenestra deturbari præcepit, vbi à canibus dilacerata, sicut prædictum fuerat ab Helia 3. Reg. 21. non solum suæ impietatis memoriam, sed diuinæ etiam seueritatis exemplum posteris reliquit. Quo fit vt cum Iezabel impiissima fuerit, & audacissima fœmina, iure optimo similium fœminarum, ómnísque turpitudinis, & impietatis, Symbolum esse possit.

Supplicium improborum, nisi resipiscant 3. Reg. 19. & 20. Ioseph.

Iezabel vt impietatis, sic etiam diuinæ seueritatis exemplum & symbolum. 3. Reg 21. 2.

Primum igitur non desunt, qui hanc fœminam existiment vxorem fuisse huius Episcopi, Iezabelem nomine appellatam, aut certe ita dictã, quod Iezabelem illam alteram, cuius paulò ante meminimus, scelerum improbitate referret: quam opinionem referunt Richardus de sancto Vict. Lyranus, & Hugo Cardinalis. Secundò Beda, Rupertus, & Primasius, conijciunt mulierem aliquam in ea Ecclesia eiusmodi scelerum, & errorum artificem, ac magistram. Tertiò Epiphanius libro 2. aduersus hæreses. Hæresi 51. existimat per Iezabelem intelligendas esse quasdam fœminas quæ Thyatiræ insurrexerunt, prophetiæ spiritum sibi arrogantes, Priscillam nimirum. Maximillam, & Quintillam; quæ tamen etsi post Ioannis obitum extiterunt, eas tamen Ioannes prophetico spiritu futuras præsenserit, & fugiendas denunciari. Quartò Areth. vult sermonem adhuc esse de Nicolaitis, qui propter libidinem, & impietatem Iezabelis nomine exprimantur. Postremo D. Augustinus, seu Ticonius, Beda, Primasius, Rupertus, Ioachimus, & alij, præter suam illam de certa aliqua fœmina coniecturam, affirmant Iezabelis nomine intelligendos esse hæreticos effœminatos, & libidini seruientes, qui propterea mulieris nomine censeantur: eiusmodi enim nomen merentur libidinosi homines & luxui dediti: vnde est illud Homericum Iliados 7. O Achęides, non enim Achæi, quod Maro imitatus dixit, O verè Phrygiæ, neque enim Phryges ite per alta dyndima. Et paulo post sinite arma viris, & cedite ferro. Sed vt ad nostra veniamus eo etiam nomine significantur in sacris litteris, Esaiæ 6. *Dabo pueros principes eorum, & effæminati* (alias mulieres) *dominabuntur eis.* Et eodem cap. pro eo quod est, *eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & pedibus suis composito gradu incedebant, decaluabit Dominus verticem filiorum Sion, &c.* Quo loco in vniuersum non solum fœminæ Hebræorum, sed etiam viri effeminati intelligendi sunt. Idem habet Nahum 3. *Ecce populus tuus quasi mulieres in te,* E contrario viri appellãtur, qui fortes ac strenuos in omnibus se præbent. Vnde Dauid ad Abner ait 1. Reg. 16. *Nunquid nõ vir es tu?* Præcipuè vero ij, qui luxum aspernantur, & virtutem colunt: quo sensu potest accipi illud Psalmi primi. *Beatus vir qui non abijt, &c.* Hanc feminarum & virorum acceptionem mysticè expressam fuisse in facto illo Pharaonis cum obstetri-

Rich. de S. Vict. Lyranus. Hug. Card. Bed. Rup. Primas. Epiph. Arethas. D. Aug. Ticon. Beda. Primas. Rupert. Ioachim. Homer. Libidinosi, & effeminati fœmina, non viri. Maro. Esai. 6. 4. Nahum. 3. 13. Dauid. 1. Reg. 16. Respuentes luxum, viri. Psalm. 1. 1.

Exod. 1. Origen. cibus Ægyptijs præcepit, vt Hebræarum mulierũ mares filios occiderent, fœminas tantum reseruarent Exodi primo, existimauit Origenes, homilia 2. super Exodum, vbi inter alia: *Cum videris*, inquit *homines in delicijs viuere, & libidini seruire, scias in ijs regem Ægypti, idest Dæmonem, fœminas reseruare: si verò aliquem videas amare continentiam, luxuriam fugere, & virtutem colere, istum intelligas quasi virum necare cupere Pharaonem: odit enim eiusmodi Pharao, viuere eos in Ægypto non sinit: inde est quod in hoc mundo serui Dei despectui habentur, quia odit huiusmodi mares Pharao, qui fœminas tantum amat.* Atque hæc postrema Iezabelis expositio nobis magis probatur, cum sit communior, & consuetudini Ioannis in hoc opere congruentior: sic enim scribens ad Angelũ Pergami, per tenentes doctrinam Balaã Nicolaitas intellexit: vt consequens videatur sicut eo loco Balaam, ita etiam hic Iezabelem mysticè, ac per typum accepisse.

Dæmon odit continentes, amat luxui deditos.

IIII. Quod verò attinet ad fornicationem, de quo crimine Iezabel insimulatur, duplicem communiter intelligunt hoc loco interpretes, cuius Iezabel magistra fuerit, vnam communem, alteram mysticam, quæ est peccatum quodcunque lethale sed præcipuè hæresis, & idololatria: reperiri enim etiam hoc fornicationis genus perspicuum est ex sacris literis, veluti Hieremiæ 3. *Fornicata est cum amatoribus multis.* Et iterum *mœchata es cum lapide, & cum ligno.* Et Psalm. 72. *Perdidisti omnes, qui fornicantur abs te.* Et Ezechielis 16. *Exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis.* Denique Exodi 34. *Ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum, ne cum fornicati fuerint cum Dijs suis & adorauerint simulacra eorum, vocet te quispiam.* Ratio vero est quia Deus per fidem spirituale quoddam cum quauis anima matrimonium contrahit, iuxta illud Oseæ 2. *Sponsabo te mihi in fide,* ex quo efficitur, vt qui fidem, aut eius confessionem deserit, non fornicationem modo simplicem, sed adulterium admittat, quam rationem multis persequitur Diuus Hieronymus, Hieremiæ capite 3. Ezechielis 16. & Nahum 3.

Hæresis & Idololatria, fornicatio. Hier. 3. 1. Psal. 72. 27. Ezech. 16. 15. Exod. 34. 15. *Anima per fidem sponsa Dei, per hæresim adultera.* Oseæ 2. 19. D. Hieron.

Quid significet illa comminatio.

Ecce ego mittam eam in lectum.

SECTIO III.

I. IEZABELI illi mysticæ, quam paulò ante explicauimus, comminatur Dominus, eam se quia non vult pœnitentiam agere, missurum esse in lectum: quæ comminatio, quia nonnihil habet obscuritatis, paulò explicatius tradenda est. Pro cuius rei explicatione, supponendum est, lectum in sacris literis, & in bonam, & in malam partem accipi solere. In bonam quidem Canticorum 3. *Lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, propter timores nocturnos*, vbi lectus cum pro multis aliis, tum præcipuè pro quieta sanctorum conuersatione sumitur, quemadmodum interpretatur Beda, ad eam verò quietem conseruandã opus, inquit, *est, vt Christi milites ensem habeant super femur suum, motum videlicet carnalium voluptatum spiritualis verbi districtione comprimendo, propter timores nocturnos*, idest, ne eos insidiæ tentatoris antiqui, si securos inermésque repererint, sternant. In malam autem Psalm. 6. *Lauabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo*, In quem locum D. August. *Lectus*, inquit, *est voluptas corporis, & omnis delectatio secularis*, quam delectationem lacrymis lauat, qui sese abil-

Cant. 1. 7. Beda. *Lectus quieta sanctorum conuersatio.* Psal. 6. 7. D. August.

ab illa conatur extrahere. Rigabo, autem, quod sequitur, amplius aliquid est, quàm lauabo: potest enim aliquid in superficie lauari, rigatio autem ad interiora pertinet, & significat fletum vsque ad cordis intima. Lectus igitur hoc loco in malam accipitur, vt perspicuum est ex Iezabelis impudentia, in quam huiusmodi minæ iactantur. Iuxta quam lecti acceptionem. Prima expositio est Bedæ, Ruperti, Richardi de sancto Victore, lectum hunc infernum interpretantium: in quo lecto hæretici, quos ipsi nomine Iezabelis intelligunt, non quidem requiescant, sed excrucientur, nisi enim lecti vocabulo æternum gehennæ supplicium designaretur, numquã antiquo hosti figurata locutione per Esaiam diceretur cap. 14. *Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadauer tuum, subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes.* Ad quem etiam lectum alludit idem vates cap. 33. cum sic peccatores alloquitur, *Quis poterit habitare ex vobis cum igne deuorante: quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis.*

Lectus pro voluptate. *Beda. Rupertus. Richardus* *Infernus.* *Esai. 14. 11.*

Secunda est Primasij, & Ansberti, qui securitatem, & impunitatem hæreticis, quasi à Deo derelictis, lecti nomine significatam volunt. *Ponitur*, inquit Ansbertus, *hæc meretrix in lecto, non vt quiescat, sed vt febri languescat, & in phrenesim incurrat, quatenus ea iam dicat, vel agat, quæ alij audire, & videre erubescant*, in hanc enim deceptoriam securitatem tunc reprobi incidunt, cum peccantes experti non fuerint præsentis iræ vindictam, & pœnitentiam eò vsque negligunt, donec eis repentinus superueniat interitus, iuxta illud Prouerb. 1. *Auersio paruulorum interficiet eos, et prosperitas stultorum perdet illos.* Ab hoc lecto nos Paulus exsuscitat, cùm ad Ephesios 5. *Surge*, inquit, *qui dormis, et exurge à mortuis.* Quod autem hoc maximi supplicij loco ducendum sit, præter quam quod iam alias fusè docuimus, confirmari etiam potest ex illa comminatione diuina, quæ habetur Ezechielis 16. *Israel, iam non irascar tibi, & zelus meus recessit à te:* & Psalm. 80. *Non audiuit populus meus vocem meam, Israel non intendit mihi: & dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis.* Ad Roman 1. *Tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea, quæ non conueniunt.* De eodem lecto interpretatur diuus Ambrosius libro primo, de Cain cap. 4. illud Prouerb. 7. vbi meretrix ita loquens inducitur, *Intexui funibus lectulum meum, straui tapetibus pictis ex Ægypto, aspersi cubile meum myrrha, & aloe, & cinnamomo: veni inebriemur vberibus: non est enim vir meus in domo sua, abijt via longissima.* Quo loco diuus Ambrosius per huiusmodi fœminam, secularem voluptatem intelligit, cum impunitate coniunctam, quæ nimirum vitam sine solicitudine promittit, sine monitore sermones, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem: addimus nos absentiam viri, propter quam sibi eam securitatem pollicetur, esse impunitatem, qua Deus peccata dissimulans sinit peccatores impune volutare.

II. Prim. Ansb. Securitas & impunitas impij quasi derelicti à Deo. *Prou. 1. 32.* *Ephes. 5. 14.* *Ezech. 16. 42* *Psal. 80. 12.* *Rom. 1. 28* *D. Ambr.* *Prou. 7. 16.* *Voluptas coniuncta cum impunitate.* *D. Ambr.*

E contrario puniri hic à Deo, singulare quoddam diuinæ clementiæ beneficium existimandum est, hac enim ratione Dominus Hierusalem consolatur Esaiæ 40. *Consolamini consolamini popule meus, dicit Deus vester: loquimini ad cor Hierusalem, & aduocate eam, quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius, suscepit de manu Domini duplicia pro peccatis suis.* Quo loco *recipere duplicia pro peccatis*, seu vt habent Septuaginta, *recipere duplicia peccata sua*, est propter peccata multis pœnis affici, quemadmodum interpretatur diuus Ambrosius sermone 19. in Psalmũ. 118. super illa, *Praueni in maturitate*, seu *in immaturitate*, vt constat ex textu Græco. *Quam cito*, inquit Ambrosius, *dixit plenitudinem deiectionis* (est enim apud Septuaginta, completa est humilitas, seu deiectio eius) *solutionem esse peccati, & repetiuit causam consolationis,*

III. Puniri hic à Deo, singulare beneficium. *Esai. 40. 1.* *D. Ambr. Psalm. 118. 147.*

videlicet eò maius esse reconciliationis insigne, quo numerosior fuerit pœna, quàm culpa: id quod euidentius expressit idem propheta cap. 28. cum dixit, *Tribulationem super tribulationem, Spem, super spem*, sic enim septuaginta reddiderunt, quod vulgatus transtulit, *manda, remanda, expecta, reexpecta*. Itaque cernis iuxta translationem septuaginta eo ipso, quod tribulatio ad tribulationem adiungitur, spem supra spem iniici, & tunc demum posse peccatorem spem gloriæ concipere, cum à Deo propter scelera castigatur.

Tribulatio super tribulationem, spes super spem.

IIII. Quod beneficij genus agnoscens Iob sic dicebat cap. 6. *Qui cœpit, ipse me conterat, soluat manum suam, & succidat me?* In quem locum diuus Gregorius libro 7. Moralium cap. 7. *Cum conditor*, inquit, *amorem suum erga nos per verbera non exercet, quasi ad ferienda nostra vitia manum ligatam tenet: an non affectus sui manum ligauerat, cum peccanti populo dicebat: Iam non irascar tibi, & Zelus meus recessit à te. Ezechielis 16. Soluere ergo manum suam dicitur, cum exercet affectum. Idcirco Regius vates postulat, Proba me Domine, & tenta me.* Psalm. 150. & alio in loco: *Ego in flagella paratus sum*, Psalm. 37. *quia enim sancti viri corruptionis suæ vulnus sine putredine non esse considerant, libenter se sub manu medici ad sectiones parant, vt aperto vulnere virus peccati exeat. Id, quod idem Iob luculentius significauit subiungens: Et hæc mihi sit consolatio, vt affligens me dolore non parcat, electi quippe cum perpetrasse se illicita nouerunt, & tamen perscrutantes inueniunt, quod nulla pro illis aduersa perpessi sunt in immensæ formidinis terrore tabescunt, ne in æternum se gratia deseruerit, quos in præsenti vita mali sui retributio nulla castigat, & propterea feriri paterna correctione desiderant, & dolorem vulneris medicamenta salutis putant. Rectè igitur ait Iob. Hæc mihi sit consolatio, vt affligens me dolore non parcat, ac si apertius diceret, qui ideo hic quibusdam parcit, vt eos in perpetuum feriat, ideo me hic feriat, vt non parcendo in perpetuum parcat.* Hactenus Gregorius.

Iob. 6. 9. D. Gregor. Ezech. 16. 42. Psalm. 25. 2. Iob. 6. 10.

V. Merito itaque de Iezabele supplicij loco dicitur, *mittam eam in lectum*, vt nimirum impune in hac vita peccans, & in suis peccatis, quasi in mollissimo lecto quiescens, ex vno scelere aliud nectat, & ita ad æternum damnationem sibi viam muniat: derelictus enim peccator à Deo, dimissusque, vt ait regius vates, *secundum desideria cordis sui in adinuentionibus suis*, eat necesse est, quippe cum verissimum sit illud, quod de impiis legitur Iob 6. *Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum.* Etenim, vt ibidem docet Gregorius, quemadmodum id, quod inuoluitur in semetipsum replicatur, ita impij quasi extra se tensi ad semetipsos per circuitum redeunt multiplicatione vitiorum. Id quod Esai cap. 34. Sub Iudææ nomine eleganter explicauit, cum dixit: *Erit cubile draconum, & pascua struthionum, & occurrent Dæmonia onocentauris, & pilosus clamabit alter ad alterum*: tunc enim pilosus, vt interpretatur Gregor. loco citato, alter ad alterum clamat, cum perpetrata nequitia, ad aliam perpetrandam prouocat, & quasi quadam cogitationis commissa iam culpa, culpam adhuc, quæ committatur, inuitat.

Impunitas ex vno scelere aliud nectit. Iob. 6. 18. Greg. Esai. 34. 14. Gregor.

VI. Tertia & postrema expositio est Arethæ, & Pannon. sic interpretantium, *mittam eam in lectum*, id est, ægritudine feriam, vt quæ modo in peccatorum suorum lecto, explendo corporis voluptatem requiescit, decumbat in lecto per ægritudinem & afflictionem, vt inde transeat ad lectum duriorem æternæ damnationis. Ex quo planè efficitur, Deum sæpe perditos homines ægritudinibus, laboribúsque diuexare non vt corrigantur, sed vt iam nunc facinorum suorum pœnas luant, quas æternæ consequantur: atque hæc est duplex illa contritio, de qua loquitur Hieremias cap. 17. *Duplici contritione contere eos*, & duplex illa confusio, cuius meminit Regius vates Psalmo 108. *Induantur sicut diploide confusione sua.* Est enim diplois vestimentum duplum, quo fit vt impij confu-

Arethas. Pannon. Ægritudo, pœnáue temporalis, sæpe initium sempiternæ. Hier 17. 18 Psalm. 108. 29.

confusione, id est, afflictione sua, tanquam diploide induantur, cum & temporali, & æterna animaduersione feriuntur. De huiusmodi flagellis loquitur Dominus per Hieremiam capit. 30. cum ait, *Plaga inimici percussi te, castigatione crudeli.* Etenim vt eo loco exponit Hugo Cardinalis, quos Dominus vel ad emendationem, vel ad probationem flagellat, non tanquam inimicos, sed potius tanquam amicos arguere dicitur iuxta illud Apocalypsis 3. *Ego quos amo arguo, & castigo*, cùm verò reprobos iam in hac vita percutere incipit, non amici, sed inimici plaga percutere censetur. *Hier. 30. 14.* *Hug. Card.* *Quidam flagellantur, vt amici.* *Apoc 3 19.*

VII. Id quod etiam sub nomine Pharaonis Dominus ipse significauit Ezech. 30. cum dixit, *Brachium Pharaonis regis Ægypti confregi, & ecce non est inuolutum, vt restitueretur ei sanitas, vt ligaretur pannis, & fasciaretur linteolis, & recepto robore posset tenere gladium*, id est, pœna quam ei inflixi, initium erit sempiternæ: idcirco enim vulnera eius nolui obligare, quia sempiterna sunt futura, de quo supplicij genere est sermo, Deuteron. 32. cum dicitur, *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima.* Atque idcirco Iob dicebat cap. 10. *Loquar in amaritudine animæ meæ, dicam Deo, noli me condemnare.* Id est, Deum quantum potero obtestabor, vt hic tantum me affligat: sciebat enim interdum præsentem afflictionem esse æternæ damnationis initium, quemadmodum contigit Antiocho regi impiissimo, quem Deus inuisibili, & insanabili plaga percussit, videlicet viscerum dolore, ita vt de eius corpore vermes scaturirent, & ipsæ carnes in doloribus effluerent; vsque adeo vt grauissimo eius fœtore totus exercitus grauaretur, quod enim hoc supplicium prænuntium esset sempiterni, perspicuum est ex eo, quod dicitur 2. Machabæorum 9. *Orabat scelestus Dominum, à quo non esset misericordiam consecuturus.* *Ezec. 30. 21.* *Deut. 32. 22.* *Iob 10. 1.* *2. Machab. 9.*

Quidnam sit, altitudinem Satanæ cognoscere.

Quicunque non habent doctrinam hanc, qui non cognouerunt altitudinem Satanæ, quemadmodum dicunt.

SECTIO IIII.

I. SVBIVNGITVR post comminationem Iezabeli, eiúsque amatoribus factam, promissio ad eos pertinens, qui nefariis Iezabelis factis, & consiliis non acquieuerunt, quæ sic habet. *Quicunque non habent doctrinam hanc, qui non cognouerunt altitudinem Satanæ, quemadmodum dicunt, non mittam super vos aliud pondus.* Vbi duo explicationem desiderant. Vnum est, quid sit non cognoscere altitudinem Satanæ. Alterum, quid pondus significet. Quod attinet ad primum, sciẽdum est cognoscere in sacris literis sæpenumero idem esse, quod approbare, veluti Psalmo 1. *Nouit Dominus viam iustorum.* Et Psalm. 36. *Nouit Dominus dies immaculatorum.* Et Prouerb. 4. *Vias, quæ à dextris sunt nouit Dominus: peruersa verò sunt, quæ à sinistris sunt.* Et Amos 3. *Tantum modo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras.* Inde etiam est quod sanctorum nomina scire Deus dicitur, & oues suas vocare nominatim. Ioann. 10. Imo ad hoc ipsum significandum præcepit Exod. 28. Inscribi in duodecim gemmis pretiosissimis, quæ erant in rationali, duodecim nomina, iuxta numerum tribuum: præterea in duobus lapidibus Onychinis, qui in vtroque summi Sacerdotis humero gestabantur, eadem duodecim nomina insculpi, sena in quolibet lapide, vt nimirum intelligerent Deum, cuius Pontifex ille maximus referebat imaginem, *Cognoscere, pro approbare.* *Psalm. 1. 6.* *Psal. 36. 18.* *Prou. 4. 27.* *Amos 3. 2.* *Ioan. 10.* *Exod. 28.*

Sanctos suos gestat Deus in humeris per auxilium & in pectore per amorem.

sanctos suos non solum in humeris per auxilium, sed in pectore etiam per amorem gestare, eorúmque continuo recordari, quorum in pectore, atque adeo ante oculos nomina præferebat.

II. *Nescire pro reprobare.* *1. Cor 14. 38.* *Amos 3.* *Luc 13 27.* *Matth. 25. 12.* *Psal 15. 4.* *Non cognouerunt i. nō approbauerunt.* *Beda.* *Richard de S. Vict.* *Rupert.* *Primas.* *Ioachim.*

E contrario reprobos Deus dicitur nescire, scientia videlicet approbationis, vt 1. ad Corinth. 14. *Qui ignorat, ignorabitur.* Ex quo loco argumentatur Hieronymus super Amos 3. Deum non omnes cognoscere, sed eos qui eius cognitione sunt digni. Vnde est illud Lucæ 13. *Recedite à me operarij iniquitatis, nescio vos.* Et Matthæi 25. fatuis virginibus dicitur, *Amen dico vobis, nescio vos.* Imo vsque adeo Deus reprobos perhibetur ignorare, vt ne nominum quidem eorum memoriam habere dicatur, quemadmodum Christus ipse testatur sub Dauidis persona, cùm ait Psal. 15. *Non congregabo conuenticula eorum, nec memor ero nominum eorum per labia mea.* Cum ergo hoc loco dicitur, *Non cognouerunt altitudinem Satanæ*, est sensus non approbauerunt altitudinem Satanæ, quemadmodum exponit Beda, Rich. de S. Vict. Rupert. Primas. Ioachimus, & communiter interpretes.

III. *Esai. 14. 12.* *Altitudo Satanæ i. superbia.* *Iob 41. 15.* *Rupertus.* *Dæmon etiā modo vult esse similis altissimo.* *Satanæ altitudo, profunditas.*

Quid autem sit altitudo Satanæ, iam explicandum est. Et quidem interpretes communiter, altitudinem Satanæ, superbiam Satanæ interpretantur, iuxta illud Esaiæ 14. *Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui dicebas in corde tuo, in cælum conscendam, super astra cæli exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo.* Et Iob 41. *Omne sublime videt, & ipse est rex super vniuersos filios superbiæ.* Rupert. altitudinem quidem Satanæ pro superbia etiam accipit, sed illam tamen superbiam putat esse intelligendam, qua Satan etiam nunc contendit similis esse altissimo, exigens videlicet sibi in idolis sacrificia. Quam superbiam cognouerunt, idest approbauerunt Thyatiræ illi, qui idolothyta manducabant: & quia hæc altitudo nō est vera, sed simulata, propterea ait subiungi (quemadmodum dicunt) idest, quemadmodum ab imperitis appellatur, & existimatur. Est quidem hæc communis interpretatio, quæ nobis tamen non probatur: Græcè enim, pro altitudinem, seu altitudines, legimus βάθη, idest, profunditates: nec enim βάθος vllo modo significat sublimitatem, quare existimamus altitudinem, hoc loco non sublimitatem, sed profunditatem significare, eo sensu, quo puteum altum, & mare altum appellamus: imo & quo mentem altam dixit Poeta, *manet alta mente repostum iudicium Paridis.*

IIII. *D. Hierony.*

Iuxta quam expositionem adhuc explicandum superest, quænam sint istæ Satanæ profunditates. Et quidem diuus Hieronymus super caput tertium epistolæ, ad Ephesios profunditatem ad inferos refert, expendens enim illā verba Pauli *Vt possitis cōprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, & longitudo, sublimitas, & profundum*, Græcè βάθος sic ait, *latitudo mundi est ab Oriente, ad Occidentem: longitudo à meridie ad septentrionem.* Loquitur Hieronym. more Philosophorum. Nam apud Astrologos longitudo ab oriente ad occidentem sumitur, latitudo autem per distantiam ab Æquatore versus polos: *Profundum in abyssis & in inferno: altitudóque super cælestia erigitur: quæ omnia in cruce Domini intelligi possunt: Ascendens quippe in altum, captiuam duxit captiuitatem, et descendit ad inferiora terræ, & post altitudinem & profundū, in omnem terram exiuit prædicatio crucis, atque ita, & altitudinem, & profundum, & longitudinē, & latitudinem tenet.* Hæc Hieron.

Crucis longitudo, &c.

Sic etiam sumuntur profunda, Prouerbior. 9. Vbi libidinosa mulier sic transeuntes alloquitur. *Qui est paruulus, declinet ad me, aquæ furtiuæ dulciores, & panis absconditus suauior, & ignorauit* (Paruulus, seu insipiens) *quod ibi sunt Gigantes*, idest Dæmones, *& in profundis inferni conuiuæ eius*, id est quotquot ad huius meretricis

Prouerb. 9. 7.

mensam

mensam accedunt esse inferorum pœnis obnoxios.

Igitur iuxta hanc profundorum, seu altitudinum acceptionem, non cognoscere profunditates Satanæ est non pepigisse fœdus cum inferno, iuxta illud Esaiæ 28. vbi impij sic loquuntur, *Pepigimus fedus cum morte, & cum inferno fecimus pactum.* Quo loco est aduertendum nomen Hebraicum חזה Chozeh, pro quo nos habemus pactum significare commeatum, seu prouisionem: vt vocant, quod est multorum simul conuiuentium, aut simul nauigare volentium, id, quod non faciunt, nisi foederati, & amicitia coniuncti, hoc sensu, cum inferno fecimus prouisionem, seu commeatum, quasi simul nauigaturi, & ad eundem inferorum portum appulsuri. E contrario igitur, non cognoscere altitudines, seu profunditates Satanæ, est minimè cum inferno, ipsóque Satana foederari, & societatem inire.

V. *Esai 28. 15. Profunditas Satanæ significat pactum cum inferis.*

Secundò. Alij in quibus est Gagnæus, qui has altitudines etiam non sublimitates, sed profunditates interpretantur, per altitudinem Satanæ intelligunt immensum pelagus flagitiorum, iuxta illud Prouerb. 18. *Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit, sed sequitur eum ignominia, & opprobrium*: quia nimirum, vt exponit D. Chrysost. homilia 40. in Matthæum, sicut infirmus dum mediocriter habet, & sperat se posse curari, abstinet à noxiis cibis, si autem se desperatum intellexerit, curam sui negligit: Ita homo dum mediocriter peccat & salutem sperat, quantum potest à malo se temperat: si autem grauiter peccando cœperit desperare, iam nihil dubitat cõmittere. Tertiò & postremò. Possumus per profunditates Satanæ, subtiles eius ac multiplices dolos intelligere quos iusti cognoscunt, idest, non approbant, iuxta ea quæ superiùs diximus, quia enim Satan vafer, subdolúsque est, furtimque ac sensim sese in hominum animos insinuat, vt citius te in laqueos eius interdum induas, quàm fraudem deprehenderis, rectè eius astutiæ profunditates appellari possunt, quas difficile interdum perspicimus, de quibus eleganter disserit D. Gregorius homilia duodecima super Ezechielem.

VI. *Gagn. Secundo immensum pelagus vitiorum. Prouerb. 18. D. Chrysost. Tertio Satanæ laqueos, & insidias. D. Greg.*

Quid pondus hoc loco significet, cùm dicitur.

Non mittam super vos aliud pondus.

SECTIO V.

QVod verò attinet ad posteriorem sententiæ partem, in qua Deus pollicetur, se iis qui non cognouerunt altitudinem Satanæ, non esse aliud pondus immissurum. Prima expositio est Primasij, Richardi de sancto Victore, Ansberti, Pannonij, Hugonis Cardinalis, & aliorum, *Pondus* hoc ad legem veterem referentium, propter nonnullos, qui eo tempore surrexerunt ex circuncisione fideles, qui putabant necessarium esse ad salutem, legalia simul cum lege noua obseruare, vt sensus sit; nolo vobis pondus legis veteris imponere, sed tenete eam doctrinam, quam habetis, quæ dumtaxat ad salutem necessaria est. Quod autem lex vetus pondus dicatur perspicuum est ex Actorum 15. *Visum est Spiritui sancto & nobis nihil imponere vobis vltra oneris, quàm hæc necessaria, &c.* Et ad Hebr. 12. *Deponentes omne põdus, & circunstans nos peccatũ, per patientiã curramus ad propositũ nobis certamen*: Nã hoc loco, *Pondus* nonnulli de veteri lege interpretantur, quemadmodum etiam D. Thomas in cõmentariis super Matthæum ad Iudæos præcipuè dictũ esse existimat illud Matth. 11. *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis*:

I. *Primas. Ric. Ansb. Pan. Hug. Card. Lex vetus, pondus & iugum seruitutis. Act. 15. 28. Hebr. 12. 1. D. Thom. Mat. 11. 28.*

Act. 15. 10. nec solum pondus & onus, sed iugum etiam importabile dicitur à Petro Actorum 15. in primo illo concilio œcumenico Hierosolymis celebrato, cui Petrus tanquam Pontifex Maximus præfuit. *Quid tentatis*, inquit, *Deum imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque Patres nostri, neque nos portare potuimus:* Galat. 5. 1. Imo, & iugum seruitutis appellatur à Paulo ad Galatas. 5. *State, & nolite iterum iugo seruitutis contineri.*

II. Fuit autem lex vetus pondus. Primum propter præceptorum multitudinem. Etenim quemadmodum docet Abulensis quæstione 1. super vigesimum septimum caput Deuteronomij, & quæstione 24. in primum caput Ruth, & Lyranus ibidem & Paulus Ricius Hebræorum Rabbinus conuersus ad fidem, in libro suo de Mosaicæ sanctionis, seu Pentateuchi edictis, cuius meminit Conradus Gesnerus in sua vniuersali Bibliotheca, omnia in vniuersum præcepta legis veteris, tam affirmatiua, quā negatiua, erant tredecim supra sexcenta, quanquam Rabbi Moyses Ægyptius qui dicitur dux neutrorum, seu dubiorum, libro 3. tractatu peculiari de præceptis legis, affirmet præcepta affirmatiua fuisse octodecim super ducenta: negatiua vero trecenta sexaginta quinque, iuxta numerum dierum totius anni quæ omnia ibi sigillatim enumerat, atque adeo facit omnia in vniuersum præcepta legalia quingenta octoginta tria; verum omittit multa, quæ alij rectius in numero mandatorum ponunt. Secundo. Propter difficultatem ipsorum præceptorum, in cibo, in tactu, in sacrificijs, in cæremonijs, in iudicijs, quæ modo infinitum esset oratione complecti. Tertio. Quia cum tam multa essent præcepta, & tam ardua, tamen sacramenta, & sacrificia, non conferebant gratiam ex opere operato, quæ difficultatem temperaret, neque lex tota vim habebat iustificandi, quemadmodum multis in locis docent sacræ literæ: veluti ad Hebr. 9. *Munera, & hostiæ, quæ offeruntur, non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem,* vbi illud *iuxta conscientiam* significat legem veterem non habuisse vim conferendi gratiam, qua conscientia, siue anima mūdaretur. Et capite. 10. *Vmbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum per singulos annos iisdem ipsis hostijs, quas offerunt indesinenter, nūquā potest accedētes perfectos facere.* Et ad Galatas 3. *Si enim data esset lex, quæ posset iustificare, ex lege esset iustitia,* atque hanc ob causam appellatur lex vetus *infirma, & egena elementa*, ad Galatas 4.

Primo propter multitudinem præceptorum, quæ erant 613.
Abul.
Lyran.
Paul. Rici.
Conrad. Ges.
R. Moyses.
Secundo propter difficultatem in obseruando.
Tertio propter egena sacramenta.
Hebr. 9. 9.
Galat. 3. 22.
Galat. 4. 2.

III. E contrario. Lex Christi, non onus simpliciter, sed onus leue nō simpliciter iugum, sed iugum suaue appellatur à Christo Matth. 11. *Tollite iugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum, & humilis corde, iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.* Primum propter amorem, quo redundat lex Christi. Solet enim amor omnia reddere quàm facillima, imo vel ipsos labores mira suauitate perfundere, id quod prædictum fuit ab Esaia capite 10. illis verbis, *Et erit in die illa, auferetur onus eius de humero tuo, & iugum eius de collo tuo, & computrescet iugum à facie olei.* Vbi per oleum suauitas amoris intelligitur, quo aspersa sunt omnia præcepta legis nouæ. Itaque Christus fuit ille cælestis vnguentarius, cuius fit mentio Ecclesiastici 38. *In his curans mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta suauitatis, & vnctiones conficiet sanitatis.* Vnde Gregorius Nissenus in dictum illud Euangelij, *Quatenus fecistis vni ex minimis istis mihi fecistis*, Matthæi. 25. *Iumentum*, inquit, *Christi efficiamur, dilectionis loris nos alligantes iugum enim eiusmodi commodum est, non atterit collum subeuntis sed polit, ac leue reddit* Id quod etiam docet D. Augustinus libro de natura, & gratia contra Pelagianos cap. 69. *Omnia*, inquit, *fiunt facilia charitati, cui vni Christi sarcina leuis est, iuxta illud* 1. *Ioannis* 5. *Hæc est charitas Dei, vt mandata eius custodiamus, & mandata eius grauia non sunt: qua-*

Matth. 11. 29.
Lex gratiæ iugum suaue & onus leue.
Esai. 10. 27.
Charitas legem reddit facilem.
Eccle. 38. 7.
Greg. Niss.
Matth. 25.
D. Aug.
Ioann 5.

re cui grauia sunt, consideret non potuisse diuinitus dici, grauia non sunt, nisi quia potest esse cordis affectus, cui grauia non sunt, petat igitur, quo destituitur, vt impleat quod iubetur. In cuius rei confirmationem affert illud quod dicitur, Deuteronomij 30. & ad Christi legem accommodauit Apostolus ad Rom. 10. *Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo*: vbi pro *corde tuo*: transtulerunt Septuaginta, *In manibus tuis*: quia nimirum, vt ibidem expendit August. in corde ipso sunt spirituales manus: Si quis enim in corde affectum habeat, & amorem, eo ipso iam manus habet, quibus facile possit per opera legem Christi obseruare.

Ioann. 5. Deut. 30. Rom 10. In corde spirituales manus. August.

Secundo dicitur lex Christi iugum suaue, quia ipse exemplo suo nobiscum iugum portat, atque adeo multum de pondere minuit quippe cum grauiorem partem collo sustineat, quam opem iam olim petebat Ecclesia Sapientiæ 9 *Mitte sapientiam de cœlis sanctis tuis, vt mecum sit, & mecum laboret*, vbi illud, *mecum laboret*, societatem in portando iugum significat. Atque eodem existimo allusisse Sophoniam capite 3. cùm dixit ex Domini persona: *Tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes nomen Domini, & seruiant ei humero vno*: idcirco enim videtur dixisse, *humero vno*, (præter communem illam de concordia fidelium expositionem) quia reliquam iugi, seu laboris partem statuebat ex altera parte sustinere; iuxta illud Genesis 49. quod in persona Isachar de Christo Iacob prænunciauit, *supposuit humerum suum ad portandum.*

IIII Exemplum Christi Sapië. 9. 10. Soph. 3. 9. Gen. 49 15.

Tertiò. Propter abundantiam gratiæ, quæ ad legem seruandam cōfertur, quam ob causam omnia se posse gloriatur Apostolus ad Philippenses 4. *Omnia possum in eo qui me confortat.* Id quod etiam significauit 1. ad Corinth. 15. cum dixit, *abundantiùs omnibus laboraui, non ego, sed gratia Dei mecum.* Elegantem huius rei typum habes 1. Paralipomenon 15. vbi de Leuitis qui arcam portabant de domo Obededom in locum, quem Rex Dauid Hierosolymis constituerat, dicitur. *Cumque adiuuisset Deus Leuitas, qui portabant arcam fœderis Domini, immolabantur septem tauri, & septem arietes.* In quem locum Doctores Hebræi, vt testatur ibidem Lyranus aiunt, diuina virtute factum fuisse: vt arca se ipsam portaret, nullúmque pondus Leuitæ sentirent, eamque ob causam in gratiarum actionem pro tam singulari beneficio factam fuisse illam taurorum, & arietum immolationem. Quis verò dubitet arcam illam typum fuisse legis gratiæ, quam qui portant, minimè pondus sentiunt: quoniam Deus portantes adiuuat multo maioribus auxiliorum gratiæ præsidiis, quam olim siue in lege naturæ, siue in scripta concederentur.

V. Gratia abūdantia. Philip 4. 13. 1. Cor. 15. Paralip. 1 5. Lyran. Auxiliū gratiæ ad seruādam legem.

Secunda expositio, Quæ videtur magis textui consentanea est diui Augustini, seu Ticonij, & aliorum, pondus hoc ad laborem & tribulationem spectare existimantium: vt sit sensus. *Non mittam super vos aliud pondus*, id est, Non implicabo vos nouis tribulationibus, eo quod non fueritis impiæ Iezabel sectatores. Quod enim in sacris literis tribulatio pondus, seu onus appelletur, exploratum est ex diuinis vatibus, qui cum impendentia Hebræorum genti, vel alteri cuipiam populo mala comminantur, titulum oneris suis vaticiniis præfigere consueuerunt. Sic enim Nahum dixit, *Onus Niniue*: Abacuch, *Onus quod vidit Abacuch Propheta.* Malachias, *Onus verbi Domini ad Israël.* Quæ obseruatio est diui Hieronymi, libro 5. in Esaiam capit. 13. Et in prologo super Nahum, & Abacuch: Simúlque eam reddit huius appellationis rationem, quod tribulatio instar ponderis premat eos, quibus immittitur. Aduertit autem diuus Hieronymus in prologo commentariorum super Abacuch, pro pondere, seu onere, Symmachum, & Theodotionem transtulisse λῆμμα, id est,

VI. D. August. Ticon. Tribulatio, pondus, seu onus. Nahum c. 1. Abac c 1. Malach. c. 1. D Hieron

Pondus, Hebraicè assumptio. assumptionem, pro quo Hebraicè est משׂא ducitur à simili radice, quæ leuare, seu assumere significat, quam ob causam Septuaginta etiam assumptionem reddiderunt, ponentes assumptionem pro assumpta, id est, pro onere, quod assumitur vt ceruicibus imponatur: quo eodem verbo vsus est Regius vates, cùm dixit Psal- *Psal. 137. 5.* mo 137. *Sicut onus graue grauata sunt super me.* Itaque secundum diuum Hieronymum, onus appellatur assumptio, quia assumitur, vt ceruicibus imponatur.

VII. *Labor, et afflictio, eleuant ad gloriam.* Verum alia quoque ratio afferri potest, cur Septuaginta & alij, pondus assumptionem transtulerunt: quia nimirum ex laboribus, & afflictionibus plerunque homines solent proficere vt ad gloriam assumantur. Itaque ipsa laborum immissio, & veluti oneratio, ac depressio quasi assumptio quædam, & eleuatio ad gloriam est. Hanc enim ob causam, vel ipsius crucis brachia, quibus Christus affixus fuit, alæ, seu pennæ dicuntur, quibus ipse ad gloriam sui corporis, & nominis ce- *Psalm. 90. 4.* lebritatem euolauit. Psalm. 90. *Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius spe- D. Hieron. rabis.* Quem locũ de Christo in cruce interpretatur diuus Hieronymus, & Hugo *Malac. 4. 2.* Cardinalis, quo eodem sensu accipiendum est illud Malachiæ 4. *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius*: vbi radij solis per metaphoram pennæ appellantur: tum quod solem, pennarum instar, circundant, tum quòd illis quasi pennis vniuersam terram obeat, & ad crucis cornua referendum *Brachia crucis, ala seu penna.* est, iuxta prædictam Hieronymi expositionem; tum quia Christus crucis brachiis quasi radiis sol fulgentissimus enituit, tum quia illis, tanquam alis, se ad gloriam sui corporis euexit.

VIII. Hanc laborum præstantiam & dignitatem agnoscens Iob, dicebat capite 31. *Iob 31. 10.* *Librum scribat ipse, qui iudicat, vt in humero meo portem illum, & circundem illum, quasi coronam mihi*: qui locus dupliciter exponi potest, vno modo vt significetur, Iobum de sua ipsius innocentia confidentem optare, vt iudex aliquis qui de sua causa criminosè iudicaret, librum scriberet, vniuersa vitæ suæ facta complectentem, quia nimirum sic sperabat fore, vt omnes vitæ suæ seriem gloriosam, rerumque optime gestarum gloriam cognoscerent, & ipse de libro illo quasi de facino- *Tolerantia laborum, illustrissima corona.* rum suorum monumentis, & quadam veluti corona gloriaretur. Altero vt velit Iob, in librum referri labores omnes, qui ex diuino consilio sunt pro toto vitæ suæ decursu definiti, videlicet memoriæ causa, ne vel vnus prætermittatur, quem ipse non ferat, atque ita totum librum patiendo percurrat, & absoluat: id enim significat, cum optat, vt humeris suis imponatur, intelligens in iis omnibus ferendis illustrissimam gloriæ coronam, ad quam per eos assumi debeat, esse constitutam: quod subsequentia verba significant, *& circundem illum quasi coronam mihi.* Denique obseruandum est illam præcipue tribulationem dici onus, quæ in pec- *Galat. 6. 5.* catorum pœnam infertur, iuxta illud ad Galatas 6. *Vnusquisque onus suum portabit.* Quo sensu accipienda sunt illa onera, quæ suorum vaticiniorum initiis Prophetæ Hebræis comminabantur, vt supra diximus, & eodem pacto accipitur pondus hoc loco.

Literarum ad Episcopum Thyatiræ subscriptio explicatur.

Qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget illas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur.

SECTIO VI.

I. SVBSCRIPTIONIS loco ponitur illa sententia: *Qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget illas in virga ferrea,*

ferrea, & tanquam vas figuli confringentur, sicut & ego accepi à Patre meo, & dabo illi Stellam matutinam. Beda, Primasius, Ansbertus, & alij, dicunt consequi ecclesiam istam promissionem per ipsum Christum, cui dictum est, Psalm. 2. *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ: reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos.* Quæ expositio nobis placet, tum quia hæc promissio bonis tantum, id est, vincentibus fit, at Ecclesia vniuersa, vt malos etiam complectitur, hoc habet, vt per Christum imperium habeat in gentes: tum etiam quia in ipso contextu distinguitur potestas Christi à potestate, quæ hic probis fidelibus promittitur, cum subiungitur; *sicut, & ego accepi à Patre meo.* Alij ad tropologiam confugiunt vt habere imperium super gentes, sit prauis sensuum animique appetitionibus, quas gentes sequuntur, dominari: ex quo, inquiunt, fiet vt cum virtus ipsa mira sua pulchritudine, vel in ipsis aduersariis admirabiles sui amores excitet, gentes fidelium exemplo ad fidem conuersæ sub Christi Domini potestatem, ac ditionem subiiciantur: id quod si facere per repugnandi libidinem, & pertinaciam renuerint potissimúmque hæretici, tanquam vas figuli confringentur, hoc est omnino destruentur, pœnásque dabunt suæ rebellionis apud inferos sempiternas. Verum hæc expositio quod attinet ad priorem partem, quatenus hunc in gentes dominatum ad prauarum appetitionum depressionem refert, tropologia nobis potius videtur quam literalis sensus.

Beda. Primas. Ansbert. Psalm 2. 8.

Potestas super gentes promissa Ecclesiæ.

II. Itaque illud existimamus, duos esse sensus literales huius loci, vnum, vt promittatur Ecclesiæ vniuersæ, etiam in rebus temporalibus felicitas, quod nimirum gentes multas sibi subiiciat, imperium in subditos secure exerceat, tantáque sit potentia, vt rebelles possit facile coërcere, hęreticorum impetus comprimere: denique aduersariorum vires frangere, nullíusque potentiam formidare. Alterum, quem etiam plerique afferunt, vt iis qui vicerint, id est Iezabeli, eiúsque sectatoribus, videlicet tum prauis hominibus, tum hæreticis sese strenuè, & animosè opposuerint; promittatur fore, vt ob eorũ probitatẽ, aduersúsque Iezabelem animi magnitudinem, in alto dignitatis gradu collocentur, prælatique aliorum efficiantur: itaque ad eum locum euehantur, ex quo alios virga ferrea, id est, inflexibili, & æquissima regant, legúmque sanctitate deuinciant: rebelles autem, ac petulantes imperio compescant, & disciplinæ seueritate in officio contineant, aut si nolint, pro ratione muneris in eos animaduertant, quæ potestas similis dicitur illi potestati, quam pater Christo concessit, vnde subiungitur, *Sicut ego accepi à patre meo.* Atque ex hoc iidem doctores colligunt gubernandi curam, non nisi viro probo æquitatis amatori, fortique etiam & magnanimo committendam esse, hæc enim omnia verbum illud, *Qui vicerit*, complectitur: id est qui vitia per probitatem & difficultates, quæ in gubernando incidunt, per animi magnitudinem superauerit.

Felicitas & potentia Ecclesiæ in subiiciendis gentibus continendisque in officio.

Qui resistunt prauis hominibus, digni loco altiori.

Cura gubernandi, quibus committenda.

III. Illud fortasse quæras. Quomodo Christus recturus gentes in virga ferrea, & tanquam vas figuli fracturus prænuncietur, Psalm. 2. ad quem hoc alluditur. Ratio verò dubitandi est, quia indignum videtur Christi benignitate (vt in commentariis eius psalmi argumentatur Hilarius) gentes, quas in suam hæreditatem, & possessionem accepit à Patre, vt ibidẽ dicitur, ferreo administrare imperio, & tanquã vas figuli cõterere? Respondeo, Quanuis locũ illum nonnulli de supplicio interpretentur, in quibus sunt D. Hieronymus in commentariis eius Psalmi & D. Greg. in explanatione quarti Psalm. pœnitẽtialis super illa verba, *Respexit in orationem humilium*, vbi virgam ferream, & confractionem istam de ęterna damnatione intelligit: præcipue tamen in bonam partem accipiendũ esse, ita vt virga ferrea pro virga inflexibili, id est iustissima posita sit, quemadmodum explicatur Psal. 44.

Psalm. 2.

Hilar.

D. Hieron.

D. Gregor.

Virga ferrea pro æquitate, & confractio vasis figuli pro restauratione, præcipue accipiēda
D. Hilar.
D. August.
Theod.
Beda.

cum dicitur, *Virga directionis* seu æquitatis, *virga regni tui.* Confractio verò instar vasis figuli restaurationem significat: vt quemadmodum vas ex molli luto effictum, nisi ad normam cadat, iterum frangitur vt melius efformetur: sic Messias debuerit gentes destructa vana earum superstione ad fidei, morúmque elegantiam traducere: sic enim intellexerunt hunc locum diuus Hilarius, diuus Augustinus, Theodoretus, Beda, Euthymius, in Psalm. 2. & diuus Chrysostomus homilia 4. ad baptizandos, tomo 5.

IIII. *D. Chrysost.* *Hierem. 19.*

Quo loco simul aduertit Chrysostomus cum destructio, & euersio significatur, non per vas figuli, sed per vas fictile exprimi solere. Etenim Hieremiæ 19. cum extrema Hierosolymorum euersio prænuntiatur, iubetur Propheta vas fictile in totius populi conspectu confringere. Id, quod non accidit, cum salutis spes promittebatur: tunc enim iussus est idem Propheta ad domum figuli se conferre, Hieremiæ 18. vbi non vas fictile iam decoctum, sed argillam adhuc recentem conspexit, quæ eo præsente fuit in aliud vas multò elegantius efformata. Vnde subiungitur: *Nunquid sicut figulus iste non potero vobis facere domus Israel?* ex quibus concludit Chrysostomus, cum Christus gentes confracturus dicitur tāquam vas figuli, in bonam partem accipiendum esse, de conuersione videlicet gentium ad fidem, & pulchertimis gratiarum ornamentis, quæ accepturæ erant, vbi superstitionem & impietatem deposuissent, eáque ratione confractæ in vasa honoris pulcherrima euasissent. Atque hæc de priori parte sententiæ dicta sint, iam de posteriori dicendum.

Quænam sit illa stella Matutina, quam Christus perseuerantibus vsque in finem pollicetur.

Qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi stellam matutinam.

SECTIO VII.

I. *Beda.* *Rupert.* *Ansber.* *Panon.* *Apoc. 22. 16.*

ERAT eiusmodi posterior pars magnificæ illius pollicitationis. *Qui vicerit & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi stellam matutinam.* Prima expositio est Bedæ, Ruperti, Primasij, Christum per hanc stellam matutinam intelligentium: quia nocte huius seculi transacta, lucem & vitam sanctis æternam pollicetur, sicut lucifer, seu stella matutina citò futurum solem denunciat, quò etiam sensu Christus ipse de se ait, Apocalypsis 22. *Ego sum genus & radix David, stella splendida, & matutina.* Sic enim eum locum interpretatur diuus Gregorius lib. 19. Moralium cap. 30. super illa verba capitis trigesimi octaui. *Nunquid producis luciferum in tempore suo: Christus,* inquit, *natus ex Virgine veluti Lucifer inter tenebras nostra noctis apparuit, quia fugata obscuritate peccati, æternum nobis mane nunciauit, & præterea, qui viuus apparens post mortem, matutina nobis stella factus est, quia dum in semetipso exemplum nobis resurrectionis præbuit, qua lux sequatur, indicauit.* Vnde rectè per Ioannem dicit, *Ego sum stella splendida, & matutina, Apoc. 22.* Eodem allusit Apostolus ad Romanos 13. cum dixit. *Nox præcessit, dies autem appropinquauit.* Etenim Christus aduenieus, non solum fulgentissimum gratiæ diem tanquam lucifer futurum significauit, sed etiam instar solis effecit: quam ob causam apud Esaiam, cap. 62. splendor ipse, & lampas lucidissima appellatur illis verbis: *Donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur.* Eodem mysterio

D. Greg.

Stella matutina, Christus in resurrectione idémq; lucifer & sol propter diem gratiæ.
Apoc. 22. 16.
Rom. 13. 12.
Esai. 62. 1.

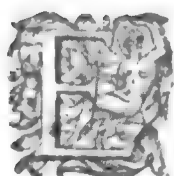
sterio Psalm. 21. inscribitur *pro susceptione, vel assumptione matutina*, seu vt alij transferunt *pro cerua aurora*, seu *cerua matutina*: sic enim Felix: alij vero Hebræorum *stellam matutinam*, quæ omnes translationes ad humanitatem Christi ad aufti ad auroram resurgentis pertinent, de quibus videndus est Titelmanus in suis in Psalmos annotationibus ex Hebræo, & Chaldæo. *Titelman.*

Secunda est Richardi de sancto Victore, *stellam matutinam*, interpretantis gratiam iustificantem, vel gloriam animæ dumtaxat, quæ *stella* quædam dicatur propter contemplationis splendorem, *matutina* autem propter inchoationem beatitudinis: quæ *stella matutina* mutabitur in solem meridianum, quādo anima glorificabitur in resurgente corpore, iuxta illud Matth. 13. *Fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum.* Tertia est Ioachimi, qui ait, *stellam matutinam* cum sit prima diei lux, solisque claritatem præcurrat, significare donum scientiæ, per quod nunc inuisibilia ex parte cognoscimus, tunc vero facie ad faciem intelligemus euntes de claritate in claritatem, ita vt ea, quam nunc habemus, contemplatio proficere debeat in diem. Quartam affert Primasius, posse nimirum per *stellam matutinam* corporum resurrectionem accipi, qua adueniente, mundanæ noctis tenebræ fugabuntur, *stella* enim *matutina* sicut noctis finem, ita diei præbet initium. Concinit huic expositioni titulus Psalmi vigesimi primi, qui inscribitur, *pro susceptione matutina*, eo quod in eo Christus commemorata prius sua passione postulet à Patre *susceptionem matutinam*, id est, corporis sui resurrectionem matutino tempore, vt possit eius encomia toti mundo denunciare. II. *Richar. Victorinus. Secūda gratia iustificans vel gloria animæ. Matth. 13. Ioachim. Tertia donum sciētiæ. Quarta resurrectio corporum. Primasius.*

Quinta est aliorum. *Stellam matutinam* intelligentiam sacræ scripturæ interpretantium, quam Dominus fidelibus concedit, iuxta illa Psalmi vigesimi quarti. *Firmamentum est Dominus timentibus eum testamentum ipsius, vt manifestetur illis.* Id quod testatur Petrus 2. epistola capite 1. Vbi intelligentiam scripturæ luciferum appellat illis verbis. *Cui*, id est sermoni prophetico, *benefacitis attendentes, donec lucifer oriatur in cordibus vestris.* Quo loco *lucifer*, non solum gratiam aut gloriam significat; sed etiam intelligentiam sacræ scripturæ, diuinorumque mysteriorum cognitionem, quæ iis promittitur, qui in scripturis intelligendis operam posuerint. Rectè autem hoc loco huiusmodi præmium Christus pollicetur ijs qui cum Iezabele, id est, hæreticis, de scripturæ sacræ intelligentia decertarunt, eorumque errores diuinarum literarum testimoniis repulerunt. Omnes hæ expositiones probabiles sunt, & textui consentaneæ: Sed primum locum obtinet, quæ Christum: Secundum, quæ sempiternam gloriam: Tertium, quæ gratiam: Quartum, quæ intelligentiam scripturæ: Quintum, quæ gloriam corporis interpretatur. V. *Quinta intelligentia sacræ scripturæ. Psal. 24. 14. 2. Petr. 1. 19.*

CAPVT TERTIVM.

Hoc tertio capite dantur literæ ad reliquos tres Episcopos qui supersunt. Sardensem, videlicet: Philadelphiensem, & Laodicenum.

T angelo Ecclesiæ Sardis, scribe: Hęc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas: Scio opera tua, quia nomen habes quod viuas, & mortuus es, esto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant. Non enim inueni opera tua plena coram Deo meo. In mente ergo habe, qualiter acceperis & audieris: & serua, & pœnitentiam age. Si ergo non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te. Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt vestimenta sua: & ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ, & confitebor nomen eius coram patre meo, & coram Angelis eius. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis. Et angelo Philadelphiæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit sanctus & verus, qui habet clauē Dauid: qui aperit, & nemo claudit, claudit & nemo aperit: Scio opera tua. Ecce dedi coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere: quia modicam habes virtutem, & seruasti verbum meum, & non negasti nomen meum. Ecce dabo de synagoga Satanę, qui dicunt se Iudæos esse, & non sunt, sed mentiuntur. Ecce faciam illos vt veniant, & adorent ante pedes tuos, & sciant quia ego dilexi te: quoniam seruasti verbum patientiæ meæ, & ego seruabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem vniuersum tentare habitantes in terra. Ecce venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronā tuam. Qui vicerit faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras nō egredietur amplius, & scribam super eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Hierusalem, quæ descēdit de cælo à Deo meo, & nomen meum nouum. Qui habet aurem, audiat, quid spiritus dicat Ecclesiis. Et Angelo Laodiceæ Ecclesiæ, scribe: Hæc dicit, Amen, testis fidelis & verus, qui est principium creaturę Dei: Scio opera tua, quod neque frigidus es, neque calidus: vtinam frigidus esses, aut calidus, sed quia tepidus es, & nec frigidus nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo, quia dicis: Diues sum, & locupletatus, & nullius egeo: & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias, & vestimentis albis induaris, vt non appareat confusio nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos, vt videas. Ego quos amo, arguo, & castigo. Æmulare ergo, & pœnitentiam age. Ecce sto ad ostium

ostium & pulso siquis audierit vocem meam, & aperuerit mihi ianuã: intrabo ad illũ, & cænabo cum illo, & ipse mecũ. Qui vicerit, dabo ei sedere mecũ in throno meo, sicut, & ego vici, & consedi cũ patre meo in throno eius. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

DE ANGELO ECCLESIÆ SARDIS.

Quid literæ ad Angelum Ecclesiæ Sardis contineant déque earum inscriptione.

Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas.

SECTIO PRIMA.

TOTA hæc epistola plena est reprehensionis, admonitionis, & comminationis, nec vllam laudationis partem continet, quantum ex contextu colligitur, hic Episcopus hypocrisis vitio laborabat, cumque virtutem simularet, bonus apparebat coram hominibus, sed coram Deo qui cor, & animum intuetur, solam præ se ferebat speciem probitatis, veræ sanctitatis omnino expers, vt videtur perspicuum ex illis verbis. *Nomen habes, quod viuas, & mortuus es.* Et iterum. *Non inuenio opera tua plena coram Deo meo.* Simul etiam socordiæ, & oscitantiæ insimulatur, quod sineret in suo Episcopatu hæresim, vitiáque alia serpere: quam ob causam ei commendatur vigilantia, cum dicitur. *Esto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant.* Denique accerrima comminatione deterretur, cùm audit: *Si ergo non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te.* I. *Hypocrisis.* *Vigilantia Episcopi.*

Ex his iam intelliges rationem inscriptionis literarum, quæ huiusmodi est. *Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas.* Prima ratio est Richardi de sancto Victore. *Quasi,* inquit, *diceret, tu qui coram hominibus per hypocrisim bonum facis, sed in occulto malus existis, dum me audis septem spiritus habere, animaduerte me per sapientiam, non solum manifesta, sed etiam occulta opera, imo & intimas cogitationes intueri. Dum etiam audis me habere septem stellas; intellige me ad te & tui similes puniendos, maximè potentem esse, vt pote ipsum stellarum conditorem*: Iuxta quam expositionem, per *septem spiritus,* Septem Spiritus sancti dona intelligenda sunt, quæ super Christum requieuerunt: quemadmodum prædixit Esaias cap. 11. E quibus vnum est intellectus. Alterum scientiæ, aliud Sapientiæ, propter quæ Christus in intimas etiam cogitationes mentis intuetur. Secunda est aliorum hoc sensu. Qui habet *septem spiritus Dei,* id est, qui dat omnem vitam spiritualem, & internam, quæ necessaria est hypocritis, qui intus mortui sunt: propterea enim dicitur. *Nomen habes quod viuis, & mortuus es. Et qui habet septem stellas,* id est, à quo est omnis illuminatio, & famæ, ac nominis celebritas, quam solam cupit hypocrita iuxta illud Iob 41. quod de Satan dicitur. *Omne sublime videt.* Et Prouerbior. 30. *Generatio huius excelsi sunt oculi, & palpebræ eius in altum surrectæ.* Tertia ratio, cur Christus hypocritæ Episcopo dicat se habere *septem spiritus Dei,* II. *Richard. de S. Vict.* *Hypocrisis latet homines, non Deum.* *Esai. 11. 1.* *Solus Christus autor vitæ spiritualis, & famæ.* *Hypocrita auræ popularis auidus.* *Iob 41. 25.* *Prou 30. 13.*

Gloria quibus detur. *& septem stellas*, ea est. Vt intelligat non promitti *stellas*, id est gloriam, nisi *spiritum*, hoc est, veram sanctitatem habentibus.

III. Illud hoc loco est aduertendum, de duobus vitiis reprehendi Sardensem Episcopum de hypocrisi nimirum, & de negligentia in moribus Ecclesiæ corrigenuis, vt est perspicuum ex illis verbis. *Esto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant.* Vnum autem ex alio consequitur. Qui enim hypocrita est, cùm eum Christi charitas non vrgeat, de aliorum quoque sanctitate minime est solicitus. Id, *Iob. 39 16.* quod eleganti struthionis similitudine expressum habes Iob 39. cùm dicitur, *Penna struthionis, similis est pennis herodij & accipitris, quando derelinquit oua sua in terra, tu forsitan in puluere calefacies ea, obliuiscitur, quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat. Duratur ad filios suos, quasi non sint sui, frustra laborauit, nullo timore cogente, priuauit enim eam Dominus sapientia, nec dedit illi intelligentiam.* Quem locum expendens diuus Gregorius libro 31. Moralium cap. 6. & sequentibus. Primum docet struthionem typum hypocritæ esse, quia videlicet alas quasi ad volandum specie tenus erigit, sed tamen nunquam se à terra volando suspendit, sic enim hypocritæ alas per figuram sanctitatis extendunt, sed curarum secularium pondere prægrauati, nullatenus à terra subleuantur, quare penna struthionis ad pennas herodij & accipitris similitudinem coloris habet, virtutis autem veram effigiem non habet.

Hypocrita struthioni cõparatur ex Greg.

IIII. Deinde obseruat hypocritam etiam instar struthionis oua negligere, solet enim struthio oua, quæ parit negligere, & in puluere, atque in arena derelinquere, cuius vehementi calore pulli postea excluduntur, nec enim nisi in locis calidissimis struthio nascitur, sic etiam hypocritæ, quia charitatis ardore non calent, de torpore prolis editæ, id est, de ouorum suorum frigore nequaquam dolent. Itaque negligunt, quod pes oua conculcet, id est, quod filij sui prauorum operum exemplis peruertantur: hunc pedem Paulus discipulis, quasi ouis, quæ posuerat, metuebat, cùm diceret ad Philippenses 3. *Multi ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico inimicos crucis Christi.* Et iterum, *Videte canes, videte malos operarios.* Et 2. ad Thessalonicenses 3. *Denunciamus vobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè.* Quæ hypocritarum conditio magis adhuc illis verbis exprimitur, *Duratur ad filios quasi non sint sui*, quàm mollia è contrario viscera gestabat Paulus, cum dicebat ad Philippenses 1. *Testis mihi est Deus, quomodo vos omnes cupiam in visceribus Christi Iesu.* Imo vsque adeò lætabatur de conuersione profectúque fidelium, vt per gloriam eorum iuraret tanquam per rem sibi charissimam: hunc enim sensum habet illud. *Quotidie morior per vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu:* vbi de communi & vera sententia illud *per*, iurantis est, patétque ex Græco contextu, in quo legimus νὴ, quæ particula iurantis est: iurat verò Paulus per gloriam seu gloriationem vt Græcè est, quam sperabat habituros fideles in patria, sic enim nonnulli interpretantur, quam rem, quia charissimam habebat, idcirco per eam iurabat: si verò legamus, *per gloriam nostram*, vt plerique Græci codices habent, iurat Paulus per suam ipsius gloriam, quam ex conuersione fidelium comparabat, tanquam per rem sacram, & sibi iucundissimam: quod eodem spectat, mitto alias huius loci expositiones, quæ ad rem præsentem non faciunt.

Struthionis pulli quo pacto excludantur.

Philip. 3. 18.
2. Thessal. 3. 5.
Viscera Pauli in Philipp. quàm mollia.
Philip. 1. 8
Philippensiũ conuersio Pauli gloria.
1. Cor. 15. 31.

Quid

Quid significet illa sententia. *Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.*

SECTIO II.

INter alia de quibus Christus conqueritur cum Sardensi Angelo, illud est præcipuum, quod non inueniat eius *opera plena corã Deo*, seu vt Græcè est, πεπληρωμένα, id est, *impleta*, quod peculiarem expositionem desiderat. Sciendum est igitur illud appellari *plenum*, quod habet totam perfectionem suæ naturæ conuenientem: quo sensu Genes. 41. Septem illæ spicæ, quas vidit Pharao fertilitatem septem annorum portendentes, appellantur plenæ, atque formosæ, sicut è contrario vacuum, & inane dicitur, quod eam nõ habet: quo sensu terra in principio mundi, dum non erat vestita floribus, consita arboribus, referta animalibus, *inanis & vacua* dicitur, Genes. 1. pro quo Hebraicè est, תהו ובהו quod propriè *inane, & vacuum* significat, quod videlicet finem illum, cuius gratia conditum est, non assequitur. Ex quo iam multa intelliges, quæ in sacris literis dicuntur habere, aut non habere plenitudinem: primum enim is qui illud vitæ spatium sibi à natura definitum attingit, neque casu, aut euentu fortuito, aut ex Dei iudicio ante illud è vita tollitur, dicitur, obire diem suum *plenus dierum*: quemadmodum Gen. 25. de Isaac dicitur: *Completi sunt dies Isaac centum octoginta annorum, cõsumptúsque ætate mortuus est, & appositus populo suo senex, et plenus dierum.*

I.
Genes. 41.
Genes. 1. 2.
Gene 25. 17.
Plenus dierum.

Ad idem confirmandum diuus Athanasius in Apologia de fuga sua affert illud quod dixit Eliphaz amicus Iob. cap. 5. *Venies* (si iustus fueris) *in sepulchrum vt seges matura, suo tempore demessa, & vt manipulus areæ in tempore collectus*, seu vt nos habemus: *ingredieris in abundantia sepulchrum, sicut infertur aceruus tritici in tempore suo*. Vbi obiter aduerte iustum virum appellari *aceruum tritici*, quia post laborum trituram, *plenus dierum* in Dei horreum congregabitur: quemadmodum dicitur Matth. 3. & eleganter expendit D. Gregorius lib. 6. Moralium cap. 29. *Rectè*, inquit, *dicitur: sicut infertur aceruus tritici in tempore suo, frumentum enim in segete sole tangitur, ventis concutitur, atque ad aream deductum triturationis pondere premitur, vt à palearum connexione soluatur. Denique relictis paleis ad horreum ducitur. Sic enim anima iusti in hac vita à superno lumine illustratur, tentationibus exercetur cælesti disciplinæ supposita, dum correctionis flagella percipit, à societate carnalium mundior recedit, et relictis paleis ad horreum ducitur, quia foris remanentibus reprobis, ad supernæ mansionis gaudia æterna subleuatur. Dum enim post afflictionem iusti præmia patriæ cælestis inueniunt, quasi post pressuras ad horreum grana deferuntur.* Hactenus Gregorius. E contrario de immatura morte impiorum dixit Ecclesiasticus, cap. 19. *Tollentur immaturæ animæ impiorum*. Et Regius vates Psal. 54. *Viri sanguinum, & dolosi, non dimidiabunt dies suos*. Vnde est illud Ecclesiast. 7. *Ne impiè agas multum, & noli esse stultus ne moriaris in tempore non tuo.*

II.
D. Athanas.
Iob. 5. 26.
Vir iustus, tritici aceruus.
Matth. 3.
D. Gregor.
Tempore non suo peccatores pereunt.
Eccles. 19. 3.
Psal. 54. 24.
Eccles. 7. 18.

Secundo tempora omnia antequam Christus, aduenisset, vacua erant, & inania, quia cùm vniuersa vnius Christi causa condita fuissent, dum is non adueniret, merito vacua dicebantur: quo procul dubio allusit Apostolus ad Galat. 4. cùm dixit: *At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum*. Et ad Ephes. 1. *Secundum beneplacitum eius, quod proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo*. Sicut enim autumus dicitur tempus plenitudinis, quia in eo colliguntur, quæ in hyeme seminantur, & in vere germinauerant: sic ea, quæ tempore Patriarcharum seminata fuerant, & sub lege pullulauerant, in aduentu Saluatoris collecta sunt.

III.
Tempora ante Christi aduentum, vacua & inania.
Ad Gal. 4. 4
Ephes. 1. 10.

Lex vetus, inanis & vacua. Ad Roman. 10. 4. Ad Gal. 4. 9. Exodi 27. 9. Exod. 38. Ionæ 4. 6. Cucurbita. typus legis veteris. D. Hieron. D. August. Matth. 5.

IIII. Tertio, lex vetus, quæ tota ad Messiam, vel promittendum, vel delineandum referebatur iuxta illud ad Rom. 10. *Finis legis Christus*, vacua fuit: & inanis, atque adeo ad gratiam conferendam ex opere operato minime efficax, quo sensu Paulus legalia appellauit, *infirma, & egena elementa*, ad Galat. 4. in cuius rei typum altare holocausti non erat solidum, sed inane, & vacuum; quemadmodum dicitur Exodi 27. *Non solidum*, inquit Dominus, *sed inane, & vacuum intrinsecus facies illud.* Idémque repetitur Exodi 38. Quia nimirum sacrificia legalia, imo & vniuersa lex *inanis* intus erat, *& vacua*: Atque eam ob causam per cucurbitam illam Ionæ fuit expressa: solent enim cucurbitæ vacuæ intus esse: nam vbi nos legimus Ionæ 4. *Præparauit Dominus Deus hederam*, Septuaginta transtulerunt, *præcepit Dominus cucurbitæ*, fuisse autem illam cucurbitam typum legis veteris, affirmat diuus Hieronymus in vigesimum sextum caput Matthæi. Et diuus Augustinus epist. 49. ad Deo gratias: atque idcirco Christus dixit Matth. 5. se venisse non vt legem solueret, sed vt adimpleret.

Cyril. Alex.

V. Id quod duplici similitudine exposuit Cyrillus Alexandrinus in dialogo de adoratione, & cultu in spiritu & veritate ad Palladium. Prior est. *Qui in tabulis*, inquit, *& picturis artificium suum ostentant, non statim quando pingere incipiunt, absolutam & ex omni parte perfectam speciem pingendo exprimunt, sed adumbrant prius & coloribus obscurioribus effigiant: deinde verò congruis coloribus illustrant.* Posterior. *Fabri ærarij statuam effecturi, primum obscuram speciem in cera faciunt: deinde illi igne liquefactum æs infundunt, & ita opus suum producunt, vt nouam speciem ac pulchritudinem habeat, adiectis ad vmbram coloribus varijs, & apparet quidem, dum æs ceram liquefacit, abolere prima lineamenta, res autem ipsa non sic habet: verè enim dicere possunt & faber ærarius, & pictor, non destruimus vmbras, nec omnino inutiles figuras fecimus, sed potius impleuimus, nam quod in vmbris & figuris tantum obscurè deformitérque videbatur, id ad meliorem pulchriorémque formam productum fuit,* Itaque implere sumitur pro perficere, vt vult Cyrillus, quemadmodum etiam exposuit diuus Hieronymus in commentarijs super Matthæum iuxta illud ad Rom. 10. *Perfectio legis Christus* Vnde Paulus ad Roman. 3. *Legem*, inquit, *destruimus per fidem? Absit imo magis legem stabilimus.* Sic etiam D. Augustinus lib. 17. contra Faustum Manichæum, cap. 6. *Plenitudo*, inquit, legis charitas, vt ait Apostolus Rom. 16. *Istam charitatem Dominus exhibere & donare dignatus est, mittendo fidelibus suis spiritum sanctum: lex enim per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est* Ioan. 1. *Igitur lex cum impleta est, gratia & veritas facta est: gratia pertinet ad charitatis plenitudinem veritas ad prophetiarum impletionem: et quia vtrumque per Christum, ideo non venit soluere legem aut Prophetas, sed adimplere.* Hæc Augustinus.

D. Hieron. Ad Roman. 10 13. D. August. Per charitatis plenitudinem veritatémque prophetiarũ implet Christus legem.

Fides cum operibus plena. Ad Hebr. 10. 22. D. Thom. Ad Roman. 13. 10. 1. Cor. 15. 10. Gratia Dei in Paulo cur non vacua. 2. Tim. 4. 5.

VI. Quarto, Fides tunc plena dicitur cum est coniuncta cum operibus, si enim operibus careat, vacua est quippe quæ caret perfectione sua, ad quam suapte natura aspirat: quod disertis verbis dixit Apostolus ad Hebr. 10. *Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei.* In quem locum D. Thomas docet, fidem duobus modis fieri plenam. Vno quoad materiam, cùm videlicet creduntur omnia, quæ ad credendum proponuntur: altero quo ad formam, cum nimirum fides est formata per charitatem iuxta illud ad Rom. 13. *Penitudo legis est dilectio.* Eodem sensu de suæ vocationis gratia ad fidem, & Apostolatum dixit Paul 1. ad Cor. 15. *Gratia Dei sum id quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui*: vbi vocationem suam plenam vocauit, quia *abundantius omnibus laborauerat.* Quinto, Tunc aliquis dicitur suum ministerium adimplere, cùm muneri suo, vel minima in parte nunquam deest, alioqui erit in eo ministeriũ inane & vacuum. Quò allusit Paul. 2. ad Tim. 4. Dum dixit, *ministerium tuum imple.*

Ex his

VII. Ex his iam intelliges cur opera Sardensis Episcopi non inueniantur plena: etenim cum ille, vt initio diximus, hypocrisis vitio laboraret, carebant eius opera, recta finis intentione, quippe cum ad inanem gloriam referrentur: atque adeo erant planè vacua, & inania, quia nihil merebantur: eam ob causam D. Gregorius libro 8. Moralium cap. 28. ait hypocritam comparari fœno tectorum. Psalm. 128. cum dicitur, *Fiant sicut fœnum tectorum, quod priusquam euellatur, exaruit. Fœnum* inquit, *tectorum in alto nascitur, sed nequaquam radice solidatur, sic etiã hypocrita summa quidem agere cernitur, sed non in eis ex cordis puritate roboratur, quod nimirum fœnum antequam euellatur, arescit: quia cum hypocrita sine intentione recta cogitationis bona studuit agere, ea amittens indicat se sine radice floruisse.* Accedit, quòd hic Episcopus ex charitate deciderat, quemadmodum in hunc locum docet D. Augustinus, seu Ticonius, & verba illa planè significant, *nomen habes, quod viuas & mortuus es*: quo fit vt eius opera, cum charitate, in qua operum plenitudo posita est, omnino carerent, vacua, & inania iure optimo dicantur. Notandum verò est illud, quod subiungitur, *coram Deo meo.* Opera enim huius Episcopi plena quidem coram hominibus videbantur, sed tamen coram Deo, qui intimam operantis intentionem penitus inspicit, plenitudinem non habebant. Vndè Paulus 1. ad Corinthios 10. *Qui gloriatur*, inquit, *in Domino glorietur: non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.*

Sardẽsis Episcopi opera cur non plena. *Opera sine recta intentione vacua.* *D. Gregor.* *Psal. 128. 6.* *D. August.* *Absque charitate, nihil plenum.* *2. Cor 10. 18*

COMMENTARIUM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE ANGELO PHILADELPHIÆ.

Quid literæ contineant, déque earum inscriptione.

Hæc dicit Sanctus & verus, qui habet clauem Dauid, qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit.

SECTIO PRIMA.

LIteræ nihil reprehensionis continent: quemadmodum neque illæ, quæ datæ sunt ad Episcopum Smyrnensem. Primùm igitur laudatur Philadelphiæ Angelus: deinde ei prædicationis gratia promittitur: tum aduersariorum conuersio prænunciatur: postea promittitur in tribulatione præsidium: denique ad perseuerandum incitatur.

Summa literarum.

Quod vero attinet ad inscriptionem, ea est huiusmodi: *Hæc dicit Sanctus, & verus, qui habet clauem Dauid, qui aperit, & nemo claudit, claudit & nemo aperit.* Cuius inscriptionis ratio prima affertur à Richardo de sancto Victore: quia enim hic Episcopus ad prædicandum animatur, proponitur ei Christus, tanquam sanctus qui bonitate, atque adeò eorum, qui conuertuntur, sanctitate gaudet; & tanquam verus, in implendis promissionibus, & habens clauem scientiæ, & intelligentiæ scripturarum: vt nimirum hic Angelus diuina sibi ad prædicandi munus obeundum necessaria præsidia, & remunerationem laboris polliceatur. Secunda est Ruperti, qui iuxta suam de septem Spiritus sancti donis I.

Rich. Vict. *Quæ exigãtur in prædicatore dotes, pramonstrat Christus.* *Rupert.*

expositionem, quæ per hos septem Angelos distribuit, spiritum intellectus huic Episcopo promitti existimat, cuius est Sacrarum scripturarum secreta, quibus
Matt. 11.25. voluerit, aperire, & quibus voluerit abscondere, iuxta illud Matth. 11. *Confiteor tibi Pater, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis,* quia vero Philadelphia amorem fraternum significat, proponit sese Christus in eo imitandum, qui vsque adeo magnus fuit, vt omnes amore plusquam fraterno dilexerit, vt nimirum eos Philadelphiæ Angelos, id est, amoris fraterni nuntios,
Ioann. 15.12. & prædicatores efficeret, iuxta illud Ioannis 15. *Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.*

III. Quod vero additur, *verus*, significat eum qui amore fraterno excelluerit, ampliori veritatis cognitione donandum. Id quod adhuc per sequentia luculentiùs exprimitur. *Qui habet*, inquit, *clauem Dauid*, id est, omnium Prophetarum, quorum intelligentiam iis quibus voluerit poterit vberrimè impertiri. Ex omnibus vero Prophetis solus Dauid quasi instar omnium est nominatus, quia ille præ cæteris genere, gestis, regno, vaticinio, mysteria Christi ad viuum expressit. Quæ omnia necessario proponenda fuerunt Philadelphiæ Angelo, vt sese ad prædicandum, molestiásque ac labores, qui in eo munere sæpe incidunt, subeundos animosè compararet. Tertia, & postrema est Pannonij, dicentis proponi Christum tanquam Sanctum, quia ad sanctos scribitur, vt eum agnoscant verum sanctitatis fontem, & quia ijdem erant veritatis propugnatores, addi, *verum*. Denique quia subiungendum erat; *Ecce datur coram te ostium apertum*, dictum fuisse *qui habet clauem Dauid*, quæ clauis ad aperienda diuina mysteria quæ in Prophetis clausa continentur, referenda est: verum hæc ex iis, quæ dicturi sumus planiora fient.

Clauis Dauid pro intelligentia omnium prophetarum.

Christus sanctitatis fons.

Quænam sit Clauis Dauid, quam habet is, *qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit.*

SECTIO II.

I. COmmunis est prima expositio, hanc clauem Dauid esse clauem scientiæ, qua Scripturæ aperiuntur, de qua dicebat Christus Pharisæis: *Væ vobis hypocritæ, qui tulistis clauem scientiæ, ipsi non introijstis, & qui introibant, prohibuistis*, Dicitur autem huiusmodi clauis peculiari nomine, *clauis Dauid*, quoniam vt ait Rupertus, & alij, Dauid luculentiùs, quàm reliqui Prophetæ, Christi, & Ecclesiæ mysteria cecinit, atque adeo merito instar omnium Prophetarum censetur, vt qui clauem Dauidis ad aperiendum habuerit, simul illam ad reliquos Prophetas intelligendos habere credendus sit. Atque hinc colligimus id quod docet Petrus 2. sua Epistola canonica, Scripturam sacram non esse spiritu proprio interpretandam, siquidem Christus eius clauem habet, & quod est consequens, eius notitiam vt ait hic Ioannes, cui vult aperit, & cui vult claudit, nec aliquis cui is aperit, claudere: neque cum claudit, potest aperire. Eodémque sensu plerique interpretantur librum illum signatum sigillis septem, quem solus Agnus potuit aperire, vt refertur Apocalypsis.

Clauis Dauid, quid hic.
Rupertus.
Dauid instar omnium prophetarum.
Sacra scriptura, liber signatus. Apoc. 5.

II. Contra quam impudenter garriunt nostri temporis hæretici, qui sibi Scripturæ sacræ intelligentiam arrogare, imo de eius vero sensu controuersias ad quemuis è lipporum grege tabulam tanquam ad iudicem, ac censorem per summam contradicendi libidinem deferre præsumunt, contempto Hieron. August. reliquorúmque Ecclesiæ luminum, imo, & vniuersæ Ecclesiæ iudicio, illud prætexentes

Arrogantia hæreticorum circa intelligentiam scripturarum.

texentes scripturam Sanctam facillimã esse, & apertissimam, nec vident Regium vatem à Deo intellectum ad eam intelligendam postulasse. Psal. 118. *Da mihi intellectum, & scrutabor legem tuam.* Et iterum. *Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.* Et rursum. *Faciem tuam illumina super seruum tuum, & doce me iustificationes tuas.* Quæ verba expendens D. Hier. in epist. ad Paulinum de instit. monach. *Si tantus*, inquit, *Propheta tenebras ignorantiæ confitetur, qua nos putas paruulos, ac pene lactentes inscitiæ nocte circundari?* de quo argumento legendi sunt Irenæus lib. 2. aduersus hæreses c. 47. Orig. lib. 7. contra Cels. Ruffinus lib. 11. hist. cap. 9. D. Hieron. in epist. ad Paulinum de studio scripturæ, & in epist ad Algasiam, quæst. 8. D. Aug. lib. 2. de doctrina Christ. cap. 6. & epist. 3. D. Greg. homil. 6. in Ezechielem, D. Chrys. homil. 40. in Ioannem, super illud: *Scrutamini scripturas.* Quo loco Chrysost. in hunc sensum obseruat verbum illud *Scrutamini. Non dixit*, inquit, *legite, sed scrutamini quia oportet profundius effodere, vt quæ alte delitescunt, inuenire possimus: non enim rem in superficie, & in promptu positam effodimus, sed quæ tanquã Thesaurus profunde reconditur:* locus vero ille Deuteron. 13. quo hæretici abutuntur, *Mandatum, quod ego præcipio tibi hodie non super te est, neque procul positum, neque in cælo situm, neque trans mare.* Non de facilitate intelligendi scripturas, sed implendi cum Dei gratia præcepta accipiendus est: vt indicetur præcepta Dei non esse impossibilia. Sic enim exponit Tertullianus lib. 4. contra Marcionem, D. August. lib. de perfectione iustitiæ, respõsione penult. Origenes, Ambrosius, Chrysostomus in cap. 10. epistolæ ad Romanos.

Psalm. 118. 34. Scriptura difficilis ad intelligendum. Hieronym. Irenæus. Origenes. Ruffinus. D. Hieron. D. August. D. Gregor. D. Chrysost. Deut. 13. 13 Tertull. D. August. Origenes. D. Ambros. D Chrysost.

III. Secunda expositio est Bedæ, qui per *clauem* intelligit potestatem regiam, quæ Dauidis dicitur, quia Christus in regali Dauidis prosapia, atque adeò ex tribu Iuda traxit originem: quo etiam modo locutus est Esaias c. 22. cum dixit ex Patris persona, *Dabo clauem domũs Dauid super humerum eius.* Rectè autẽ potestas Christi regia, *super humerum eius*, posita dicitur, quia non ad splendorem dumtaxat, sed multo magis ad laborem eam habuit. Subiungitur autem, *Qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit:* quia potestati Christi omnia sunt subiecta, & nemo potest resistere: iuxta quam expositionem notandum est optimo iure regiam potestatem per *clauem* significari, cùm ad Regem pertineat regnum, quomodo voluerit, per legum æquitatem constituere, aperiendo nimirum, & claudendo, id est, præcipiendo quædam, quædam vetando, priuilegia bene de Republica meritis concedendo, nefarios homines pœnis ac suppliciis à sceleribus cohibendo: probos autem præmiis & honoribus in dies amplificando. Denique ipse habet claues regni, quia ex regis cuiusque, vel æqua, vel iniqua administratione pendet omnino regni, vel salus, vel euersio.

Beda. Regia Christi potestas significata per clauem David. Esaia 2. 22

IV. Id quod sacræ literæ, alia quoque similitudine significant, cùm regna quadrigis comparant Zachar. 6. vbi quatuor mundi imperia, quatuor quadrigis exprimuntur, quia nimirum reges sunt, veluti aurigæ, qui suorum regnorum habenas, vel ad salutem, vel ad perniciem moderantur: & Diuus Hieronymus in commentariis super Abacuch, in illa verba capitis tertij, *Fluuios scindes terræ*, existimat eo loco Reges ad literam, *Fluuios terræ*, nominari, vt sit sensus, Reges terræ aduersus populum tuum dimicantes diuides, atque disperges. Ratio vero ea est, quia fluuij terras quas abluunt, aut opportunis irrigationibus fœcundant, aut intempestiuis inundationibus euertunt. Quam ob causam in sacris literis, regionum felicitas, aut infelicitas ad Regum bonitatem, aut malitiam referuntur. Vt Ecclesiastici cap. 10. *Væ tibi terra cuius Rex puer est, & cuius principes mane comedunt,* id est, *gulæ, & luxui vacant: Beata terra cuius Rex nobilis est, cuius principes vescuntur in tempore suo ad reficiendum, & non ad*

Reges velut aurigæ regnorum. Zach. 6. D Hieron. Reges quasi fluuij. Felicitas vel infelicitas regionũ ex regibus. Ecclesiastes 10. 16.

Sapien.6.26. *luxuriandum.* Et sapientiæ 6. *Rex sapiens stabilimentum populi est.*

V. *Ambr. Ansb. Christus clauis Dauid. Ioan.10.9.* Tertia expositio est Ambrosij Ansberti. Per *clauem* hanc Christum ipsum intelligentis: quæ potest ex eo confirmari, quod in contextu non dicitur quæ *aperit*, & quæ claudit sed qui aperit, & qui claudit. Itaque Christus, & est ostiũ, Ioãnis 10. *Ego sum ostium*, & clauis, & clauiger ipse, qui aperit. Verum aduerte non ita esse clauem ad aperiendum, & claudendum, vt nostrum liberum concursum respuat: etenim nos etiam dicimur, aperire, & ille pulsare, iuxta illud, quod hoc eodẽ capite paulo inferius explicabimus: Ego sto ad ostium, & pulso: si quis audierit vocẽ meã, & aperuerit ianuam intrabo ad illum. Aperit igitur Christus intellectum ad credendum, volũtatem ad diligendum, aperit paradisum probis, claudit nefarijs. *Crux, clauis Dauid. Hugo Card.* Quarta expositio est de cruce, qua Christus tanquam claui paradisum claudit, & aperit, sic enim eam appellat D. Chrysostomus, tomo 2. homil. de diuinitate, qua de re iam alias diximus. Quinta est de pœnitentia, quæ etiam cælum aperit. Vtriusque meminit Hugo Cardinalis in hunc locum.

VI. *Prima interpretatio omnium optima.* Ex omnibus hisce expositionibus illa videtur germanior, quæ clauem ad intelligentiam, & scientiam scripturarum refert, vt videtur perspicuum ex illis verbis, quæ sequuntur. *Ecce dedi coram te ostium apertum, quia modicam habes virtutem* Quod *ostium* communis interpretum expositio, de scripturarum intelligentia, & munere prædicationis intelligit. Verum dubitabis, cur ea ostij aperiendi ratio tradatur. *Quia*, inquit, *modicam habes virtutem.* Respondeo sensum esse, quia, inquit, ex te parum, potes, atque adeo nisi ego ostium aperuero, id tuis viribus præstare minime poteris: nec enim locum intelligendum esse de exiguo in virtutibus progressu palam est, ex eo quod Græcè non legimus ἀρετὴν id est, virtutem, sed δύναμιν id est, potentiam. Accedit quod mox subiungitur: *Et seruasti nomen meum, & non negasti nomen meum*, quibus verbis significatur hunc Episcopum morum sanctitate excelluisse.

Ioachimi Abbatis, de Philadelphiæ Angelo vaticinium.

SECTIO III.

I. *Ioachimus Abbas vnde oriundus.* IOachimus Abbas Florensis Cœnobij, ordinis sancti Benedicti, ex Calabria oriundus, vir fuit diuinarum literarum cognitione nõ mediocriter instructus quippe cùm Hieremiam, Esaiam, Danielem, & Apocalypsim Ioannis suis commentarijs illustrauerit, multáque alia ediderit ingenij sui, & eruditionis monumenta. *Quo tempore floruerit. Silu.Meu.* Floruit tempore Lucij tertij, Vrbani tertij, Gregorij octaui, & Clementis tertij, summorum Pontificum ante quadringentos annos. Is prophetiæ spiritum habuisse, suo tempore fuit existimatus, quemadmodum testatur frater Syluester Meucius de Castellatione Aretino, Augustinianæ familiæ in epistola quã de Ioachimi operibus conscripsit ad Ægidium presbyterum Cardinalem, quæ eisdem operibus præfigitur. *D. Anton. Sixtus Sen. Gulielm.* D. Anton. 1. par. Chronicon. titu. 17. cap. 1. §. 12. Sixtus Senensis, lib. 4. suæ Bibliothecæ, & Gulielmus Parisiensis in libro de virtutibus. Dicitúrque templum sancti Marci Venetijs celeberrimũ lapidibus strauisse, atque exornasse glyphicis, mysticisque notis, ænigmaticisque figuris rerum in Italia vicissitudines, ciuilium bellorum turbines, alienissimáque illa tempora, in quæ ad hodiernum vsque diem incidit, & in posterum etiam incidet, continentibus. Itaque ei Clemens tertius Pontificatus sui anno primo præcepit, vt Apocalypsis interpretationem quam de mãdato Lucij, & Vrbani, fuerat auspicatus, ad finem tandem perduceret, sibique offerret, vt constat ex literis Clementis ad eundem,

quæ ad initium commentariorum Ioachimi in Apocalypsim circunferuntur.

Et quamuis Conciliũ Lateranense sub Innocentio tertio, vt refertur de summa Trinitate, & fide catholica cap. Danamus, cuius etiam meminit D. Antonin. tertia parte Chronicon. cap. I. 7. damnet libellum, seu tractatum, quem Ioachimus edidit de vnitate seu essentia Trinitatis aduersus Petrum Lombardum Magistrum sententiarum, hæreticámque pronuntiet Ioachimi sententiam, quatenus affirmabat, non dari essentiam vnam communem tribus personis, existimans si præter personas concederetur vna essentia, quæ esset Pater, Filius, & Spiritus sanctus, inuehi quaternitatem in Diuinis. Quamuis, inquam, Concil. Lateranense sententiam hanc damnet, vt hæreticam, vt rę vera est, simul tamen ibidem docet Ioachimum hæreticum non fuisse, cùm omnia sua scripta Apostolicæ sedis arbitrio diiudicanda, & corrigenda commisisset peculiari ea de re epistola, quàm propria manu subscripsit. Idémque repetit Glossa in cap. Damnamus, citatum de summa Trinitate & fide catholica. Extat etiam in Bibliotheca Vaticana, epistola Honorij tertij Romani Pontificis ad Episcopum Lucanensem aduersus Ioachimi obtrectatores, quam breuitatis gratia hoc loco describendam non putauimus, quare satis mirari non possum cur Alphonsus à Castro libro secundo aduersus hæreses, titulo Apostoli, tam male de Ioachimo senserit, vt eum leuitatis insimulare, scriptáque eius omnia carpere non dubitet, eo quod dixerit Apostolos non secundum spiritualem intelligentiam, sed tantum secundum literam Euangelium prædicasse, potuit enim vt homo in quibusdam labi. Et quidem quod ad rem præsentem attinet, illud non mediocriter facit ad existimationem Ioachimi, quod ad Ioannis Apocalypsim suis commentariis illustrandam, trium summorum Pontificum, vt diximus auctoritate fuerit, & exhortationibus incitatus. Quæ omnia eò commemorauimus vt virum sua ætate celebratissimum ab hæresis nota cum Concilio Lateranensi cuius hac de re declaratio multo amplior refertur à Francisco Pegna, in commentariis super Directorium Inquisitorum, Fratris Nicolai Vlumerici, prima parte, capite secundo, commentario primo, simúlque ab aduersariorum calumniis vindicaremus.

II. *D. Anton.*

Lateranense damnat hæresis Ioachimi dictum, non personã.

Denique vt esset exploratum quo loco habendæ sint Ioachimi, quæ in hoc opere sæpè incidunt, rerum futurarũ præsensiones, in quibus celebris est illa sub Philadelphiæ Angelo, quo nouum quendam ordinem in Ecclesia futurum signatum fuisse prædixit his verbis, *Oportet Ecclesiam concipere nouum quendam spiritualem intellectum, siue etiam promissionis filios, & prolem præ cæteris spiritualem, hoc est ipsum ordinem, quẽ designat Iesus, qui videlicet ordo præ multis alijs, qui præcesserunt eũ, amabilis, & præclarus, infra limitem quidem secundi status initiandus est, hoc est in tempore sexto, si tamen vsque ad huc non est in aliquibus initiatus: quod tamen mihi adbuc non constat, quia initia semper obscura, & contemptibilia sunt, multiplicandus vero, & dilatandus in tertio illo statu sæculi, qui in tempore nouissimo futurus est.* Et inferius. *Qui quidem*, inquit, *ordo à sexto tempore secundi status accepturus est suum initium, sed in tempore magis tertij consequuturus est augmentum: magna sunt nimis hæc mysteria, & diligenti scrutatione pensanda.* Hæc Ioachimus.

III. *Nouum ordinem sub Philadelphiæ Angelo signatum, futurum prædicit Ioachimus.*

Quæ vt intelligas aduerte eum tresstatus Ecclesiæ constituere. Primum ab Abrahamo, siue à Iacob vsque ad Ioannem Baptistam. Secundum à Ioanne Baptista vsque ad tempus plenitudinis Gentium, vt loquitur in Introductorio in Apocalypsim, capite quinto: aut conuersionis Israel, aut vsque ad sua circiter tempora, vt loquitur ibidem capite decimo septimo. Itaque finem secundi status non planè definit. Tertium denique inde vsque ad finem mũdi. Sextum vero

IIII. *Tres status Ecclesiæ vt diuidat Ioachimus.*

tempus, vel sextam ætatem secundum aliam suam diuisionem facit à Christo vsque ad finem mundi, in qua duo posteriores status includuntur.

IIII. Sed vt ad eius vaticinium reuertamur, non desunt qui illud ad Societatem Iesu pertinere arbitrentur, cùm videant hunc ordinem quemadmodum prædixerat Ioachimus designare nomine suo Iesum, quam ego quidem sententiam admodum piam, nec à Ioachimi, vel sensu, vel consuetudine abhorrentem existimo: solet enim ille in suis elucubrationibus statim se ad Ecclesiæ statum varietatémque in Religiosorum familiis describendam conferre. Sic námque duos illos in Ecclesia illustrissimos ordines Dominicanum, & Franciscanum, ceu in cœlo duo fulgentissima sidera, mox futuros prænuntiauit, imo iam in terris agere eorum fundatores qui breui iacerent tam præclari ædificij fundamenta, quam prędictionem euentus ipse comprobauit. Etenim tribus annis post sanctus Dominicus multo clarissimum Ecclesiæ lumen eximium Prædicatorum ordinem fundauit: & eodem tempore D. Franciscus Minorum ordinem re ipsa tamen maximũ erexit, qui duo Patriarchæ sanctissimi Lateranensem Basilicam suis humeris sustinere per visum Romano Pontifici videbantur, vt eo Symbolo perspectum esset Ecclesiæ fabricam duobus hisce heroibus, tanquam duabus columnis firmissimis magna ex parte sustentatum iri. Aliorum igitur erit in Philadelphiæ Angelo qui ab amore fraterno deducitur arctissimum illud amoris vinculum intelligere, quo se fratres nostri ob eiusdem instituti communionem, vbique gentiũ, non sine omnium admiratione complectuntur. Aliorum erit magnificam literarum inscriptionem, qua Christus huic Angelo se sanctum, & verum nominat, Societati nostræ accommodare, religionémque pro sanctitate, & veritate non modo inter catholicos, sed etiam inter hæreticos, & infideles ad vltima vsque sola terrarum depugnantem ea inscriptione officij admonitam agnoscere. Aliorum erit intelligere ei à Dauidis clauem habente, ostium ad Gentium conuersionem singulari beneficio vbique terrarum aperiri, cum videant huiusmodi ordinem breuissimo temporis à sua fundatione decursu ad extremas orbis prouincias portentosa celeritate penetrasse atque in eis illustrissimum Crucis vexillum summa Ecclesiæ gratulatione sustulisse. Denique cætera quæ Philadelphiæ Angelo dicuntur, ad mentem Ioachimi de eo ordine interpretari.

Ioachimi vaticinium ad Societatē pertinere putant aliqui.

Dominicanorum, & Franciscanorum familiæ à Ioachimo prænuntiantur.

V. Nostrum autem erit, vel ob eas præcipuè laudes, quas in nobis minime agnoscimus eiusmodi expositionem habere suspectam: quare nos modo nihil de vaticinij huius siue veritate, siue expositione definimus, idémque iudicium ferendum putamus de alio quodam vaticinio, quod à sancto Vincentio ordinis Prædicatorum editum legimus ad calcem eius libelli, quem de vita spirituali conscripsit: simili enim pietate viri grauissimi illud ad Societatem nostram referendum putarunt, maiori scilicet de nobis opinione concepta, quam nos ipsi vt pote omnium minimi, conuenire nobis arbitremur. Scribit igitur his verbis Vincentius. *Tria sunt à nobis singulariter, & quasi assiduè meditanda. Primum, Christus crucifixus, incarnatus. Secundum, status Apostolorum, & fratrum præteritorum nostri ordinis, & hoc cum desiderio vt illis conformemur. Tertium, status virorum Euangelicorũ futurus, & hoc debes die noctúque meditari, scilicet statum pauperrimorum, simplicissimorum, & mansuetorum, humilium, abiectorum, charitate ardentissima sibi coniunctorum, nihil cogitantium, aut loquentium, nec saporantium nisi solum Iesum Christum, & hunc crucifixum, nec de hoc mundo curantium, suique oblitorum, supernam Dei, & beatorum gloriam contemplantium, & ad eam medullitus suspirantium, & ob ipsius amorem semper mortem sperantium, & ad instar Pauli dicentium. Cupio dissolui & esse cum Christo, & innumerabiles ac inæstimabiles thesauros diuitiarum cælestium, & super dulces & mellifluos*

riuos

riuos diuitiarum, suauitatum, ac iucunditatum, & super omnia mirabiliter expansos, & superinfusos. Et per conuersationes imaginari debes eos ipsos, vt cantãtes canticum Angelicum cum iubilo cithariZantium in citharis cordis sui hæc imaginatio ducet te plusquam credi potest in quoddam impatiens desiderium aduentus illorum temporum. Hactenus Vincentius.

Sunt sanè hæc ita magna & præclara, vt ob eorum magnitudinem summæ sit arrogantiæ velle quempiam eorum partem vel minimam sibi assumere, magnáque præter modum fuerit illorum pietas, qui tam præclarum vaticinium posse in nostram Societatem cadere, sibi in animum induxerunt. Cæterùm, vt aiebant, cum viderent Societatis nostræ viros ex sui instituti ratione in id potissimum incumbere, vt Euangelicam fidem, doctrinámque vbique gentium disseminent, atque ad omnes orbis prouincias eius rei gratia obeundas peculiari solennis voti cæremonia se Pontifici Maximo Christi Domini in terris vicario obligare, nimirum putabant, eos esse viros illos Euangelicos, quos Vincentius diuino instinctu afflatus, futuros in Ecclesia prædixerat, eadémque pietate pauperrimos eos arbitrabantur, qui siue in collegiis agerent, quanquam in commune bona possiderent, ita tamen priuatim viuerent, ac si nihil in communibus bonis haberent: siue autem in professis domibus degerent, nihil omnino non solùm propriè, sed in commune quidem habere possessionum possent, nec vllo modo se ex collegiorum redditibus etiam eleemosynæ nomine iuuarent, ac peculiari voto se astringerent, vt si quid circa paupertatem immutandum aliquando foret, ad seueritatem potius, quàm laxitatem penderent. Paríque ratione cum ij viri quos diximus plus iusto nostrarum rerum studiosi perspicerent, quanta cura Societas in proximorum salutem incumberet, quanto studio omnium etiam infimæ sortis hominum tum animæ, tum corporis bonum procuraret, quanto animi ardore nulla pericula religionis causa subterfugeret, quanta alacritate littora, freta, maria transmitteret, atque ad vltimas, ac longissimè dissitas barbararum gentium prouincias penetraret, regnáque à mundi vsque ferè initio Euangelicis nuntiis occlusa aperiret, immaniúmque nationum aures Euangelicæ tubæ salutari sonitu compleret, eásque efferatas licet, & more ferarum degentes, ad Christianam mansuetudinem pietatémque condocefactas traduceret: putabant hos esse viros, qui nihil præter Iesum Christum, & hunc crucifixum saperent, intelligerent, cogitarent. Cum etiam voluerent animo, quàm arcto amoris vinculo Societatis homines inuicem deuincti essent, quàm singulari sese amore complecterentur, & quamuis genere, linguis, terris dissiderent, corde tamen ac voluntatibus essent coniunctissimi, suspicati sunt eos esse, quos vir sanctus dixerat ardentissima inuicem charitate exarsuros, quam eandem ob causam Ioachimus, vt superius diximus, in Philadelphiæ Angelo, qui amorem sonat fraternum, de multorum sententia, eandem Societatem nostram adumbratam fuisse existimauit. Denique ne singula persequar, cum ijdem secum reputarent, quam breui temporis spatio minima nostra Societas orbem peruaserit, & in omnibus ferè non Christiani tantum, sed infidelis etiam orbis prouinciis sedes fixerit, non immeritò credendum putarunt eos esse homines quos Vincentius mirabiliter expansos appellasset. VI.

Quibus ducti causis viri graues Vincentij vaticiniũ ad nostram Societatem retulerint.

Atquæ hæc quidem pro sua in nos pietate, & propensione sibi persuaserunt viri & literis & dignitate grauissimi, quos nominare hoc loco non est necesse, quæ tamen nos ob eorum magnitudinem minimè in nobis agnoscimus, & ad alium quempiam potius ordinem, quàm nostrum, referenda esse existimamus, quippe qui minimos nos omnium, & inutiles seruos esse fateamur: nec vero eò VII.

præcedentia vaticinia commemorauimus, quasi aliquam eorum partem nobis arrogandam putemus, sed vt hac piorum virorum de nobis concepta opinione, inflammati dicam, an confusi? ministerium nostrum implere studeremus, atque ad reliquorum ordinum, quibus multum in omni genere tribuimus, sanctitatem, & in Domini vinea laborem, studium, vigilantiam, quoad eius fieri poterit, imitandam incitaremur.

Explicatur illa sententia: *Ecce venio citò. Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.*

SECTIO IIII.

Beda. Patientibus presto adest Deus. Rupertus. Richa. Vict.

I. HVnc locum sic Beda interpretatur, *Ne tolerando deficias, citò auxiliabor*; sic enim accipit illa verba, *Ecce venio citò; ne fortè te deficiente alius tibi propositam accipiat mercedem.* Itaque ne hic Episcopus animum despondeat in laboribus, pollicetur Christus se citò venturum, id est, citò opem laturum, aut quod videtur textui congruentius, opera remuneraturum: quæ etiam est Ruperti expositio, & Richardi de sancto Victore, vt indicetur Episcopum citò moriturum. Illud autem, *Tene quod habes*, significat cælestis vitæ conuersationem, qua gloriam promeremur: cùm verò dicitur, *ne alius accipiat coronam tuam*, arbitrantur plerique alludi ad consuetudinem quandam: quæ tunc vigebat apud Philadelphios, proponi enim solebat cursoribus corona danda illi, qui cæteros cursu vinceret, vt sit sensus: Si Dei & mandatorum obseruatio, atque adeò gloriæ consecutio in ipsa laborum tolerantia, quasi in quodam cursorum stadio posita est: Da igitur operam vt cæteros præcurras, ne alius laudem tibi, coronámque præripiat. Quod quomodo intelligendum sit paulo inferiùs explicabimus.

Primasius. Beda. Ansber. D. August. Prædestinatorum numerus, nec potest minui nec augeri. Matth. 3. 8. D. August. D. Thom. Fasciculus viuentium, prædestinati. 1. Reg 25 29 Glossa.

II. Primum, Ex hac sententia colligunt Primasius, Beda, Ansbertus in hunc locum, & Diuus Augustinus libro de correptione & gratia cap. 13. certum esse ac definitum prædestinatorum numerum, qui nec minui possit, nec augeri: propterea enim sic istum Episcopum Dominus ait propriam posse coronam amittere, vt alius eam percipere debeat, nec tamen alium posse succedere in eius locum, si ille vsque ad finem perseuerauerit. Idémque significasse Ioannem Baptistam, Matthæi 3. cùm dixit: *Facite ergo dignum fructum pœnitentiæ, & nolite dicere apud vosmetipsos, Patrem habemus Abraham, potens est enim Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ*, docet Diuus Augustinus loco citato, *Vt ostendat*, inquit, *sic istos esse amputandos, si non fecerint fructum, vt non desit numerus qui promissus est Abrahæ.* Id quod Diuus Thomas 1. part. quæst. 23. art. 7. intelligit de numero certo, non solum formaliter, sed etiam materialiter: id est, non solum quòd tot saluari debeant, sed etiam quòd certi ac designati. Pro quo aduerte in sacris literis numerum prædestinatorum appellari fasciculum: veluti 1. Regum 25. cum Abigail dixit Dauidi, *Si enim surrexerit aliquando homo persequens te, & persequens animam tuam, erit anima Domini mei custodita quasi in fasciculo viuentium apud Dominum Deum tuum: Porro inimicorum tuorum anima rotabitur in impetu, & circulo fundæ.* Vbi per *fasciculum viuentium*, numerum prædestinatorum intelligit Glossa ordinaria, quæ sumpta est ex Eucherio libro suo primo in libros Regum cap. 26.

Primò propter tribulationes quibus astringûtur.

III. Ratio vero prima huius similitudinis ea traditur ab Eucherio, quia nimirum fasciculus astringitur, vt conseruetur: Sic enim electi pressuris tribulationum constringuntur, vt iis admoniti per manus redemptoris in perpetuum conseruentur: quia vero reprobi, quò laxiores in vita sunt, eò longiùs à diuinæ visionis gloria

gloria proiiciuntur. Idcirco lapidi fundæ comparantur: quò videtur allusisse Regius vates Psalm. 87. *Ipsi verò de manu tua repulsi sunt.* Psal 87.6.

Secunda quæ est eiusdem. Quia sicut fasciculus vinculo quodam & nexu colligatur, ita sanctorum cœtus eadem fide, eadem spe, eodem charitatis vinculo constringitur, & vno, eodémque diuino præsidio vndique cingitur. Tertia, quia sicut fasciculus florum in manu ad oblectationem gestatur, ita electos omnes Deus in manu sua gestat, & virtutum odore, qui ex illis afflatur, continuò delectatur, iuxta illud Sapientiæ 3. *Iustorum animæ in manu Dei sunt.* Quamuis ibi sit propriè sermo de protectione, qua Deus sanctos tuetur: vndè subditur: *Non tanget illos tormentum mortis.* Quarta, quæ ad præsens facit institutum, quia sicut fasciculus nonnisi ex certis iisque lectissimis floribus conficitur, ita prædestinatorum numerus ex certis iisque charitatis virtutúmque cæterarum odore, ac suauitate redolentibus existit.

Secundò propter charitatem.

Sapient. 3 1.

Tertiò propter odorem.

IIII. Deinde quæres, quomodo verum sit, quod dicitur, *Ne alius accipiat coronam tuam*, cum prædestinatio certissima sit, & infallibilis. Cui dubitationi respondendum putauit D. Thomas 1. p. quæst. 23. art. 6. vbi concludit, coronam dici alicuius dupliciter. Vno modo ex prædestinatione diuina: quo pacto nullus coronam suam amittit. Alio modo ex merito gratiæ: qua ratione quilibet coronam suam potest per lethale peccatum amittere: & alius illam amissam accipere, quatenus loco eius subrogatur, iuxta illud Iob 33. *Conteret multos & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis*: sic enim in locum Angelorum, qui ceciderunt, substituti sunt homines, & in locum Iudæorum Gentiles. Itaque D. Thomas, coronam hanc non ad prædestinationem ipsam, sed ad præsentem iustitiam pertinere existimat.

D. Thomas.

Corona quomodo amitti, vel non amitti possit.

Iob 33. 4.

V. Cæterum rectiùs D. August. libr. de correptione, & gratia cap. 13. de prædestinationis corona locum planè interpretatur, tunc obiectioni respondet, dictum esse huic Angelo & omnibus prædestinatis, *Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam*, ne altum sapiant: sed cum timore, & tremore salutem suam operentur. *Quis enim*, inquit, *ex multitudine fidelium, quandiu in hac mortalitate viuitur, in numero prædestinatorum se esse præsumat, quia id occultari opus est in hoc loco, vbi sic cauenda est elatio, vt etiam per Sathanæ Angelum ne extolleretur, tantus colaphizaretur Apostolus* 2. ad Corinthios 12. Quam Augustini responsionem ita possumus luculentiùs tradere, quia nimirum diuina prædestinatio, nullam prædestinato necessitatem affert, atque adeò integrum illi est ex æquo benè, vel malè agere: ac si prædestinatus non fuisset, verissimè potest, si libertas eius spectetur, coronam amittere, quemadmodum & reprobus eadem ratione potest illam consequi, quò spectans Petrus 2. sua epistola cap. 1. dixit. *Satagite fratres vt per bona opera certam vestram vocationem faciatis.* Quanquam ex hypothesi quod alter sit prædestinatus, alter reprobus, hoc est in sensu composito, vt loquuntur Theologi, implicet prædestinatum coronam amittere, reprobúmque eius loco succedere.

D. August.

Cum timore & tremore procuranda salus.

2. Pet 1 10.

Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei: & scribam super eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei Hierusalem nouæ, quæ descendit de cælis à Deo meo, & nomen meum nouum.

SECTIO V.

I. SVbscriptionis loco in literis ad Philadelphiæ Angelum, ista ponitur sententia: *Qui vicerit faciam illum columnam in templo Dei mei.* Quibus verbis significatur Ecclesiam templum Dei esse, sanctósque eius templi columnas: quorum

vtrumque maiorem explicationem desiderat. Igitur Ecclesiam templum Dei esse multis in locis docent sacræ literæ, veluti 1. ad Timotheum 3. *Vt scias quomodo oporteat in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viuentis.* Et Psal. 44. *Afferentur in lætitia & exultatione, adducentur in templum Regis.* Quem locum D. Augustinus de Ecclesia interpretatur Zachariæ 6. *Ecce vir oriens nomen eius, & subter eum orietur, & ædificabitur templum Domino*, Quo loco nomine *Orientis*, Rex Messias intelligitur, qui templum Ecclesiæ erat fundaturus. Esaiæ 6. *Plena erat omnis domus maiestate eius, & ea quæ sub ipso erant replebant templum.* Atque hoc est illud templum, quod per visionem ostensum Ezechieli fuit cap. 40. typum enim Ecclesiæ fuisse docet D. Hieron. & D. Greg. super Ezechielem, & omnes ferè Patres, nec posse referri ad templum à Salomone ædificatum, vt nugantur Hebræi, ex eo est perspicuum quòd in eo flumen & arbores, quæ singulis mensibus fructum ferebant, reperiuntur, præterquàm quod vel ipsa templi fabrica præter modum noua, & admirabilis, minimè quadret in templum Salomonis, vt ex vtriusque comparatione manifestum est.

1. Tim 3. 15. Psal. 44. 16 D. August. Zacha. 6 12. Christus Ecclesiæ fundator. Isai. 6. 1. Ezech. 40. D. Hieron. D. Gregor. Templum Ezechieli ostensum, typus Ecclesiæ.

II. Huius igitur templi columnæ sunt Apostoli, & præstantissimi quique sancti, quemadmodum dixit Paulus ad Galatas 2. *Cum cognouissent gratiam quæ data est mihi, Petrus, & Iacobus, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi, & Barnabæ societatis.* Et Psal. 74. *Ego confirmaui columnas eius.* In quem locum D. August. *Quid*, inquit, *essent istæ columnæ, nisi à Deo firmarentur, quia terræmotu quodam etiam ipsæ columnæ nutauerunt in passione Domini. Ergo illæ columnæ, quæ in passione Domini nutauerunt, resurrectione firmatæ sunt.* Et Heremię 1. *Ego dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æneum.* Atque has columnas expresserunt illæ, quæ Salomonis ferculum fulciebant, Canticorum 3. *ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas*; sic enim eum locum interpretatur Beda, in eiusdémque rei typum, Mosaicum illud tabernaculum, quod Ecclesiam etiam expressit, sexaginta erat columnis vndique circumseptum, quæ de lignis Sertim fuisse dicuntur, vestitæ laminis argenteis, capitibus argenteis, & basibus æneis: quia nimirum sancti instar æris inuictam in rebus aduersis sapientiam habere debent, cælestiúmque rerum obseruatione, & prædicatione, veluti argenteis laminis vestiri, séque præceptis diuinis tanquam argenteo capiti supponere. Denique timore Dei tanquam base ænea stabiliri.

Ad Gal 2. 9. Apostoli, & sancti præstantissimi, Ecclesiastici templi columnæ. Psalm 74. 4 Augustinus. Hier. 1 18. Cant. 3. 10. Beda. Tabernaculum Mosaicum quot habuerit columnas.

III. His positis, Prima expositio est Richardi de Sancto Victore, *Faciam*, inquit, *illum columnam in templo Dei mei, id est, efficiam vt instar columnæ sit in se firmus per fidem, rectus per æquitatem, erectus per intentionem, sublimis per contemplationem. Et præterea alios sustentet verbo consolationis, suffragio orationis, exemplo actionis.* Secunda est Primasij, & Bedæ, qui docent, columnam in fabricis & fortitudini congruere, & decori. Sic in Ecclesia Rectores, & eminere munere dignitatis, & portare alios officio charitatis: quamuis Beda existimet hunc columnarem decorem ad futurum gloriæ statum esse referendum, cum sancti veluti illæ duæ columnæ ante vestibulum templi Salomonis, quæ nihil sustinebant, triumphantem Ecclesiam decorabunt.

Richa. Vict. Primasius. Beda. Sancti, Ecclesiæ triumphantis decor.

IIII. Mihi duplex videtur huius promissionis expositio. Vna est, vt ea ad statum vitæ præsentis pertineat, promittatúrque vincenti in prælio, quod aduersus vitia, erroresque committitur, donum perseuerantiæ, quo munitus instar columnæ minimè loco dimoueri possit, habeátque in se fortitudinem ac firmitatem, qua imbecilliores præterea valeat sustinere. Altera, vt ad futuræ gloriæ statum referatur, in quo Beati sunt veluti quædam columnæ firmissimæ, nulli iam mutationi subiecti,

Vincenti donum perseuerantiæ promittitur. Beati nulli mutationi obnoxij.

ſubiecti, quæ inuicta in vtroque ſtatu fortitudo illis etiam verbis indicatur. *Et foras non egredietur amplius*, id eſt, nulla vis eiuſmodi columnam è templo Domini poterit extrahere. Quod verò ſubiungitur: *Et ſcribam ſuper eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei Hieruſalem nouæ, quæ deſcendit de cælis à Deo meo, & nomen meum nouum*, adhuc pertinet ad ſimilitudinem columnarum, in quibus Regum ac Principum, qui eas erigebant, nomina incidi ſolebant: ſcribitur autem nomen Dei ſuper ſanctos, qui hìc per gratiam, tunc verò per viſionem beatificam, filij Dei per adoptionem vocabuntur: quod quia ſuper naturam eſt, non in illis, ſed ſupra illos ſcribi dicitur. Scribi etiam *nomen ciuitatis Hieruſalem*, eſt perpetuò cæleſtis illius ciuitatis ciues appellari. Dicitur autem Hieruſalem noua deſcendiſſe de cælo, quia vt rectè ait Ansbertus: *Multitudo electorum cum Chriſto in vtero virginis prædeſtinata deſcendit*: nomen etiam Chriſti nouum in eiſdem ſanctis ſcribetur, hoc eſt manifeſtum erit, columnas illas in cælo à Chriſto per paſſionem & mortem, qua nomen Ieſu ſibi promeruit, tanquam in victoriæ ſuæ monumentum erectas fuiſſe, illicque ſanctorum omnium gloriam eſſe acceptam referendam: in cuius rei typum Pſal. 16. inſcribitur apud Septuaginta interpretes ϛηλογραφία, id eſt, columnæ deſcriptio, vt indicetur Chriſtum per ſuam reſurrectionem, quodammodo columnam gloriæ, & victoriæ ſuæ monumentum erexiſſe, cui merito potuiſſet inſcribere. Non plus vltra. Accedit quòd vt ſupra ex Hugone Cardinale diximus beati poſt reſurrectionem à Ieſu Ieſuitæ, & à Chriſto Chriſtiani appellabuntur. Denique vt ſtabilitas prædeſtinationis, & gloriæ deſignetur, hæc omnia in ſanctis, quaſi in columnis firmiſſimis incidenda denunciantur.

Nomen Dei cur ſuper ſanctos, non in ſanctis ſcribatur.

Ansbertus.

Sancti in cælo monumentum victoriæ Chriſti.

Explicatur titul. Pſal. 16

Beati poſt reſurrectionem Ieſuitæ, & Chriſtiani appellabuntur.

Duæ illæ columnæ, quas Salomon ante veſtibulum templi collocauit, deſcribuntur, ſimúlque Bedæ ſententia explicatur.

SECTIO VI.

QVoniam Beda, vt paulo ante diximus, exiſtimat, cum hìc dicitur, *faciam illum columnam in templo Dei mei*, non ſolum promitti victoribus, vt modò Eccleſiam inſtar columnarum ſuſtineant: ſed etiam poſtea in cæleſti patria emineant, & decori atque ornamento triumphanti Eccleſiæ ſint: quemadmodum duæ illæ maximæ, ac pulcherrimæ columnæ quas Rex Salomon eleganti opere perfectas ante ſui templi porticum collocauit, varium earum opus, & artificium deſcribendum putauimus, quo magnifica hæc Chriſti promiſſio illuſtrior redderetur.

Igitur de earum columnarum opere agitur 3. Reg. 7. & 2. Paralip. 3. & 4. quod erat huiuſmodi. Primò, Columnæ erant fuſiles ex ære. Secundo, Quælibet à baſi vſque ad capitellum habebat altitudinem 35. cubitorum. Tertio, Vniuſcuiuſque ambitus erat 12. cubitorum. Quarto, Erant ſtriatæ, id eſt, ſtrijs, ſeu canaliculis quibuſdam, & quaſi ſulcis ſecundum ſcapi ipſius longitudinem excauatæ atque diſtinctæ. Quinto, Mirum erat capitellorum opus, atque artificium, tam admirabili varietate, & elegantia perfectum, vt difficile admodum poſſit, cuiuſmodi fuerit, cogitatione comprehendi. Etenim erant ſuperpoſita vtrique columnæ capitella fuſilia, liliata, altitudine quinque cubitorum, intus inania, factáque ad modum retis, & catenarum, hoc eſt inſtar retis ex omni parte perforata ſubtilibus foraminibus, quæ ex multiplicibus ipſius æris complicationibus, & volu-

I.

3. Reg. 7. & 2. Paral. 3. & 4

Columnarũ longitudo, ambitus, & opus.

Capitellorũ altitudo, & elegantia.

minibus efficiebantur, ita vt in quolibet capitello essent septena versuum, seu complicationum retiacula. Sexto, in superiori parte capitelli erat vnus circulus aliquanto crassior, similitérque alius in inferiori extremitate: erátque vterque circulus quasi labium capitelli. Igitur in superiori circulo erant ducenta malogranata ænea pendentia, centum videlicet supra circulum, centúmque alia infra circulum; & quoniam hæc malogranata sibi inuicem respondebant, superiora nimirum inferioribus, fiebat, vt quælibet duo malogranata superius, & inferius efficerent suum ordinem: atque adeo ducenta malogranata centũ ordines. Rursus in inferiori extremitate capitelli erant alia ducenta malogranata, centum videlicet supra circulum, centúmque alia infra circulum: quæ etiam suos centum ordines constituebant: ex quo fiebat, vt vniuersa malogranata vtriusque circuli ducentos ordines efficerent, quemadmodum dicitur 3. Reg. 7. Septimo, Vnumquodque capitellum desinebat in florem lilij, atque hæc est secundum Latinos capitellorum descriptio.

In quolibet capitello quot malogranata, & quis ordo eorum.

3. Reg. 7.

II. Hebræi autem, & præcipuè Rabbi Salomon docent huiusmodi capitella fuisse rotunda instar magnarum sphærarum, seu pomellorum, quæ tamen in superiori parte essent acutiora, desinentia in lilium: tunc aiunt, in parte latiori fuisse exterius duos circuitus malogranatorum, vnum supra alium: & in quolibet centum malogranata, atque adeo in quolibet capitello fuisse ducenta tantum malogranata, & centum tantùm ordines, in quo dissentiunt à Latinis doctoribus, qui in quolibet capitello ponunt ducentos ordines, & quadraginta malogranata, quem numerum Hebræi non in quolibet capitello, sed in vtroque simul constituunt. Addit Salomon à pede floris lilij, in quod capitellum desinebat, descendisse opus per modum retis, & catenarum, vsque ad inferiora malogranata, illáque tegens, quasi esset rete superpositum malogranatis, & ipsa per foramina retis apparerent, opúsque illud retiaculi à superiori parte, vsque ad inferiorem diuisum octo lineis, septem portiones efficientibus, veluti siquis diuideret vnum pomum, per septem partes, quarum quælibet à capite vsque ad pedem descenderet, & quælibet esset trigona, atque ita exponit illud quod in textu dicitur, *Septena versuum retiacula.*

Rab. Salom.

Capitellorũ descriptio iuxta Hebræos.

III. Octauo, Eiusmodi columnæ nihil sustinebant, sed ante vestibulum templi collocatæ, ad ornamentum & pulchritudinem, vna ad dexteram, ad sinistram altera, decem cubitorum spatio à se inuicem disiunctæ, magnitudine sua, & firmitate stabilitatem regni Dauidis, & Salomonis per Messiam in æternum duraturi repræsentabant. Postremò, Columnam dexteram appellauit Salomon, יכין *Iachin*, id est, firmitatem: sinistram verò בעז *Booz*, id est robur, ad stabilitatem Dauidici throni, vt paulo ante diximus, exprimendam. Atque hæc de columnarum descriptione. Nunc ad mysteria, & Bedæ sententiam veniamus.

Duæ columnæ ante porticum templi quid repræsentarent.

IIII. Primum igitur, Sancti columnæ sunt æneæ propter firmitatem in bonis operibus, erectæ per intentionem, altæ per contemplationem, striatæ, seu excauatæ per mortificationem, qua prauas appetitiones coërcent, & sese per carnis macerationem extenuant, quæ excauatio etiam potest ad humilitatem referri. Secundo, Duo capitella, duo sunt testamenta, quo[illegible]m meditationi, & obseruationi Doctores sancti & animo subduntur, & corpo[illegible]. Tertio, Species catenarum, similitudo retis in capitellis, varietas est virtutum spiritualium in sanctis, vel multiplex contextio catenarum, & retis expansio electorum varietatem significat: qui cum sanctorum Doctorum verbis auscultando, & obediendo adhærent, quasi columnarum capitibus superpositæ catenulæ miraculum suæ connexionis cunctis aspectantibus præbent.

Varietas virtutum spiritualium in sanctis.

Quarto,

Quarto, Per malogranata iidem etiam sancti exprimuntur, quorum quisque V.
veluti plurima vno cortice grana complectens, multa cogitationum, & virtutum insignia firma fidei & operum curat vallare custodia, vel certè mirabilis retiaculorum connexio manifestam fidelium concordiam demonstrat, malorum verò granatorum positio internas animi virtutes, quæ ab aliis videri non possunt.

Firma virtutum custodia in sanctis.

Quinto, Non vacat mysterio, quod capitella in florem lilij desinebant. Quid enim per lilium nisi æterna felicitas, & immortalitatis floribus redolens amœnitas designatur, in quam Sancti omnes tandem desinunt, eamdémque cum aliis prædicant, quasi in summo ostentant, & promerendam proponũt. Denique aptè vocabulo simili ambæ columnæ censebantur, cùm vna *Iachin*, id est firmitas: Altera *Booz*, id est, robur diceretur, vt duplicem debere esse firmitatem in sanctis, fidei nimirum, & operum monstraretur. Lege si placet vberiorem harum columnarum allegoriam apud Bedam, tomo 8. lib. de templo Salomonis cap. 18.

Felicitas æterna per columnarũ lilia designata.

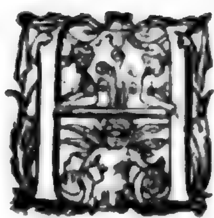
COMMENTARIVM
TERTIVM EXEGETICVM.

DE ANGELO LAODICEÆ.

Cur Christus optauerit hunc Episcopum frigidum potius esse, quàm tepidum.

Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus, vtinam frigidus esses, aut calidus, sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere te ex ore meo.

SECTIO PRIMA.

IS literis quæ postremæ sunt earum septem, quæ ad septẽ Asiæ I.
minoris Episcopos mittuntur, Laodiceæ Angelus reprehẽditur, quòd tepidus esset, id quod vsq; adeo Christus detestatur, vt subiungat: *Vtinam frigidus esses, aut calidus, sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo.* Quod non caret difficultate, cùm enim tepidum minus distet à calido, quàm frigidum, mirum est quomodo Christus expetierit, vt hic Episcopus frigidus potius esset, quàm tepidus.

Tepiditatem in spiritualibus quàm detestetur Christus.

Quod vt meliùs explicari possit, sciendum est pro eo quod nos habemus ca- II.
lidus, haberi Græcè ζεςός, id est, feruens: vnde plerique occasionem acceperunt existimandi, tepidum appellari hunc Episcopum, non quòd crimen aliquod lethale admisisset, sed quòd de charitatis feruore aliquantulum remisisset. Sic enim existimarunt diuus Augustinus, seu potius Ticonius, Rupertus, primasius, Ansbertus, Gagnæus in hunc locum Ioannis, Cassianus collat. 4. cap. 12. & diuus Gregorius 3. part. Pastoralis curæ, admonitione 35. Qui aduertit duplicem esse tepidum. Vnum qui à frigore pergit in calorem: alterum, qui à calore ad frigus regreditur. Atque hoc loco posteriorem accipiendum esse eúmque ex eo vocari deteriorem frigido, *Quoniam*, vt ait, *frigus ante teporem sub spe est, tepor autem post frigus in desperationem*, id est, qui adhuc in peccatis est, conuer-

D. August. Ticon. Rupertus. Primasius. Ansbertus. Gagnæus. Cassianus. D. Gregor.

Duplex tepidus in spiritualibus & vter eorum deterior ex Gregor.

sionis fiduciam non amittit: qui verò post conuersionem tepuit, simul spem, quæ est de peccatore subtraxit. Itaque D. Gregorius rem ad periculum refert, quod maius in tepido, quàm in frigido agnoscit. D. Augustinus, seu Ticonius, & Primasius suspicantur notari tepiditatem quorundam fidelium opibus affluentium, qui in eleemosynis erogandis, charitatisque operibus exercendis sese per oscitantiam gerebant, in quo hominum genere maximum volunt esse salutis periculum.

Diuitũ periculum ni erogent eleemosynas.

III. Ex hac sua expositione colligunt hi Doctores, quantum periculum sit in eo, qui charitatis feruorem remittit, iuxta illud Hierem. 48. *Maledictus qui facit opus Dei negligenter*: quemadmodum transtulerunt Septuaginta, Hebraicè enim est *fraudulenter*. Ratio verò periculi ea est, quia hominis natura post originalis peccati labem, vbi per negligentiam torpet, facilè ad frigus peccati relabitur: quemadmodum eleganti similitudine docet D. Paulus ad Hebr. 2. cùm ait: *Abundantius oportet obseruare nos ea quæ audiuimus, ne fortè perfluamus*: quibus verbis comparauit Apostolus hominem vasi fictili, desumpsitque metaphoram à vasis rimas habentibus, quæ sic effluunt, vt tandem perfluant, & nihil omnino liquoris retineant, seu vt alij volunt ab aqua fluminum præterfluente. Significat igitur Apostolus incumbendum maximè esse in virtutu studium: quoniam si semel rimam aliquam habere cœperimus, toti quàm citissimè perfluemus, vniuersæque virtutes, tanquam aqua ex fracto vase dilabentur. In eandem sententiam D. Bernardus epistol. 91. ad Abbates Suessione congregatos expendit in illa scala Iacob, Gen. 28. Omnes Angelos, vel ascendere, vel descendere, nullúmque vel stantem, vel sedentem reperiri: quia nimirum in perfectionis scala: *Si attentes*, inquit, *stare, ruas necesse est, & minimè bonus est qui melior esse non vult: nam vbi incipis nolle fieri melior, ibi desinis esse bonus.*

Hierem. 48. 10. De charitatis feruore remittere, quantum periculum. Hebr. 2. 1. Bernard. Gen. 28. 3. In perfectionis scala, ruet qui attentat stare.

IIII. Ad quam etiam scalam videtur allusisse D. Hieronymus in epistola ad Demetriadem, de Virginitate, si eius est, cum ait: *Vbi cœperimus stare, descendimus, nostrúmque non progredi iam reuerti est.* Et idcirco docet Apostolum oblitum priora, ad vlteriora se extendisse, ad Philippenses 3. Quod idem periculum nobis ante oculos proposuit Christus Dominus, cùm dixit Lucæ 17. *Mementote vxoris Loth*, quæ vt interpretatur Ambrosius in commentariis eiusdem loci, *Quia respexit retro perdidit naturæ suæ munus: retro enim Satanas, retro Sodoma.* Quem etiam locum tractans Rupertus lib. 6. in Genes. cap. 12. sic scribit. *Postquam Christus dixit, Qui est in agro, non redeat retro, continuo subiunxit, Mementote vxoris Loth, vt nos scilicet tanquam sale condiret, ne negligentes essemus, nec enim in qualemcumque statuam, sed in statuam salis versa est, vt exemplum fieret, & condimẽtum, vnde alij salirentur, id est cuius meminisse proficeret ad sapientiam: petra enim salis languentibus animalibus palatum sapidum reddit. & edendi auiditas reparatur.* Hactenus Rupertus. Quisque igitur priora cum Paulo obliuiscens, & ad vlteriora se extendens, dicat cum Regio vate, Psal. 76. *Nunc cœpi*: nimirum vt interpretatur D. Thomas in caput sextum epistolæ ad Hebræos, quoad existimationem, vt nimirum existimet se adhuc non cœpisse, quamuis alij censeant esse aposiopesim, siue reticentiam, vt sit sensus *Nunc cœpi*, scilicet respirare: *hæc mutatio dexteræ excelsi*, id est, sic suam ille iram in misericordiam commutat: aut aliter, *Nunc cœpi*, intelligere, quod hæc sit mutatio dexteræ excelsi, id est, mea mala à Deo proficisci. Vndè Theodoretus, *Mutationem*, inquit, *dexteræ pœnam vocauit, vt potè quæ soleat bona subministrare.*

D. Hieron. Philip. 3. 13. Luc. 17. 32. Ambros. Rupertus. Vxor Loth in salis statuam quorsum versa. Psalm. 6. D. Thom. Psalmistæ locus variè, & pulchrè elucidatur.

V. Verùm longè probabilius est, hunc Episcopum à charitate excidisse, fuisséque lethali crimine implicatũ, quæ sententia est Richardi de S. Victore, Oecumenij, Bedæ, Arethæ, Ioachimi, Pannonij hunc in locum, D. Thomæ quæstione 3. de malo

Laodicensem Episcopũ lethali crimine implicatũ fuisse probabilius est. Rich. Vict. Oecumenius. Beda. Arethas. Ioachimus. D. Thom.

malo, articulo 13. ad primum D. Greg. lib. 34. Moralium cap. 2. D. Ambrosij serm. *D. Gregor.*
2. in Psalm. 118. Origenis homil. 1. in Psalm. 38. & fere omnium recentiorum, vi- *D. Ambro*
detúrque perspicuum ex ipso contextu in quo appellatur, *Miser, miserabilis, pau-* *Origenes.*
per, cæcus, & nudus, quæ nullo modo in hominem iustum conueniunt, quemad-
modum vel ipse D. Gregorius loco paulò ante citato exponit his verbis, *Diuitem* *D. Gregor.*
*se asserit, qui per arrogantiam extollitur, sed pauper, cæcus, & nudus arguitur. Pauper
quia virtutum diuitias non habet, cæcus, quia nec paupertatem, quam patitur, videt; Nu-
dus quia primam stolam amisit, sed peius est quia nec se perdidisse cognoscit.* Deinde
cum suadetur emere *aurum ignitum*, idest charitatem, vt posteà explicamus, eo
ipso significatur, illa caruisse.

Hoc ita constituto triplex ad propositam difficultatem responsio est, Prima VI.
est D. Thomæ quæstione illa tertia de Malo. D. Ambrosij sermone in Psalm. 118. *Respondetur*
Richardi de sancto Victore, Bedæ, Arethæ, per *frigidum* intelligentium, infide- *proposita difficultati.*
lem, qui aliquam habet, propter ignorantiam, in qua versatur, peccatorum excu- *Prima resp.*
sationem: per *tepidum* vero fidelem, qui deterior frigido existimatur, quia eo-
dem peccati genere grauiùs peccat, quàm infidelis, propter notitiam veritatis, &
ampliora à Deo accepta beneficia, iuxta illud ad Hebræos 10 *Quantò putatis de-* *Ad Hebr. 10*
teriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit: & sanguinem testamenti pollutum *28.*
duxerit, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit. Et 2. Petri 2. *Melius erat illis non cogno-* *2. Petri 2. 21*
scere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum conuerti; quam eandem ob cau-
sam dicitur Threnorum 4. *Maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomo-* *Thren. 4. 6.*
rum, quæ subuersa est in momento. Quamuis Rabbi Salomon, & alij, iniquitatem *Rab. Salom.*
hic accipiant pro iniquitatis pœna, & supplicio, quod maius dicitur Hebræis il-
latum, quia diu passi sunt obsidionem, & captiuitatem, cum tamen Sodoma in
momento, id est, breuissimo tempore fuerit euersa, quod fœlicitatis loco olim
habitum iam ante probauimus ex Iob 21. vbi in impiorum fœlicitatibus illa nu- *Iob. 21 13.*
meratur; *Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt*: id est non lon-
ga ægritudine tabescunt, sed citò moriuntur. Verum de peccatis est sermo, Eze- *Ezech. 16.*
chielis 16. cum dicitur, *Iustificata est Sodoma soror tua ex te*, id est, comparatione *56.*
tui Sodomorum peccata nulla censentur.

Secunda, quæ consentanea est D. Gregorio lib. 34. Moralium capite 2. est hu- VII.
iusmodi, vt calidus sit is, qui charitatem habet: frigidus qui cùm in lethali sit cri- *Secunda.*
mine, suam tamen culpam agnoscit, tepidus autem, qui cùm gratia careat, per hy- *Hypocrita.*
pocrisim se probum simulat, & de exterioribus operibus, quibus tantùm vacat,
ita gloriatur, vt ea sibi putet ad salutem sufficere, in eísque veram sanctitatem
collocatam existimet, qui licet profligati sint ac perditi, suum tamen agnoscunt
periculum, etiam si vt interim libidini seruiant, conuersionem suam in aliud tem-
pus reijciunt. Tertia est Ioachimi. *Calidus, inquit, est, qui gaudet in Domino per mi-* *Tertia.*
sericordiam eius, frigidus, qui tristatur in se pro peccatis suis. Tepidus autem, qui nec tri- *Ioach. Abb.*
*stis per pœnitentiam, nec lætus est ad obsequium Dei: quare tanquam is, qui non est aptus
saluti, tollitur de memoria Domini, quod est deleri de libro vitæ. & si aliquando intus fuit
per vocationem gratiæ, foras tamen eijcitur propter inertiam vitæ.*

Vt tamen hæc illustriora reddantur sciendum est calorem charitatis, frigus VIII.
autem peccati esse symbolum. Inde enim est, quod Auster, qui est ventus cali- *Calor cha-*
dus in bonam partem: Aquilo autem, qui est frigidus in malam accipiantur in *ritatis, fri-*
sacris literis. Vtrumque probat D. Augustinus epistola 120. quæ est ad Honora- *gus peccati symbolum.*
tum de gratia noui testamenti, ex illis verbis Cantic. 4. *Surge, Aquilo, & veni, Au-* *D. August.*
ster perfla hortum meum, & fluent aromata illius. Vbi *Surge Aquilo*, idem est, atque *Cant. 4. 16.*
discede & abi Aquilo, quo discedēte Theman, id est, Auster ad perflandū hortum

Cant. 1. Abac. 3. 3. D. Hieron. Bethlehem Australis comparatione Hierusalem. Theodoret. Theophyl. Euthym. Ioã. Maxen.

prouocatur, id est, vt interpretatur loco citato August. *Spiritus gratiæ flans de meridie, vbi spiritus cubat.* Cantic. 1. veluti à parte feruida, & luminosa, vt fluant & latè spargantur odores arborum, & florum suauissimi, & quidem quod ad Austrum attinet in partem bonam accipitur Abacuch 3. cùm dicitur, *Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan.* Quem locum D Hieronymus Hebræum quendam testatur sic se audiente interpretatum, *ab Austro* id est, à Bethleem, quæ ad Austrum sita est. Etenim Iudæa respectu cæterarum partium terræ promissionis ad Austrum est, & ipsa Bethlehem comparatione Hierusalem est Australis. Eandem expositionem afferunt Theodoretus, & Theophylactus, Euthymius, & Ioannes Maxentius lib. 1. Dialogorum contra Nestorianos, & refertur 5. tomo Bibliothecæ Sanctorum Patrum.

D. Hieron. Pater æternus mons vmbrosus. Rupert.

IX. Quod vero sequitur: *Et sanctus de monte Pharan,* vt hoc obiter dicamus, Septuaginta sic transtulerunt: *& sanctus de monte vmbroso, & condenso.* Quo loco D. Hieronymus per *montem vmbrosum & condensum*, Patrem æternum intelligit plenum virtutibus, omniquе sapientia, & cuncta maiestate sua protegentem. Rupertus, altitudinem diuinorum iudiciorum, & incomprehensibilitatem diuinæ sapientiæ, quæ per montem vmbrosum, & condensum eò exprimitur, quòd nemora obscura esse soleant, & propter flexuosos viarum anfractus, erroribus aptissima, quò fit vt hac ratione significetur Incarnationis mysterium, de quo Propheta ait, incomprehensibile esse creatis mentibus, in quo facile sit labi & errare, nisi fides facem præferat. Non incongruè etiam B. Virginem possumus accipere, quæ mons appellatur vmbrosus, eo quod illi virtus altissimi obumbrauit: & condensus, propter virtutum multitudinem. In bonam etiam partem licèt mysticè accepit D. Greg. illud Iob 39. *Nunquid per sapientiam tuam plumescit accipiter extendens alas suas ad Austrum. Quia est,* inquit, Greg. *accipitrem in Austro plumescere: nisi quod vnusquisque sanctorum tactu sancti spiritus concalescit, & vsum vetustæ conuersationis abyciens, noui hominis formam sumit:* quemadmodum *Paulus admonet* ad Coloss. 3. *Expoliantes veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum.* Et ad Ephes. 4. *licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renouatur de die in diem* Huc etiam pertinet illud Psalmi 125. *Conuerte Domine captiuitatem nostram, sicut torrens in Austro*: id est conuerte nos quàm citissimè sicut siccatus torrens flante Austro, niuibúsque ab eo liquefactis iterum conuertitur, id est, rapidissime incipit fluere. Alij per Austrum hoc loco non ventum, sed regionem interpretantur, vt sit sensus, reductionem Hebræorum ex captiuitate, sic fore omnibus gratissimam, sicut est torrens aliquis in terra Australi, id est, sicca & arida, cui expositioni concinit Paraphrastes Chaldaicus, qui ita transtulit: *Conuerte Domine captiuitatem nostram sicut conuertitur terra, id est, lætiorem faciem sumit, quando abundant aquarum fluenta tempore siccitatis.*

Incarnationis mysteriũ incomprehensibile. B. Virgo mons vmbrosus. Iob. 39. 29. Psalm 125. 4. Auster, & ventum significat, & regionem. Paraph. Chal.

X. Quod verò attinet ad Aquilonem, in malam partem accipitur Hierem. 1. cum Prophetæ dicenti se ollam videre succensam, faciémque eius à facie Aquilonis: Dominus ita respondet, *Ab Aquilone pandetur omne malum super omnes cognationes regnorum Aquilonis.* Quibus verbis captiuitas Babylonica prænunciatur. Inde est quòd Lucifer ad Aquilonem sibi sedem deligit, Esai. 14. *Sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis*: vt nimirum torporis frigore gentium corda constringeret: quemadmodum exponit D. Greg. super illa verba Iob 26. *Qui extendit Aquilonem super vacuum.* Cum hæc ita sint nullus frigidus, id est, ad Aquilonem habitans, legitur in sacris literis Deum ad nauseam, & vomitum prouocare, nisi tepidus, iuxta priorem quidem sententiam, propter maius periculum, quemadmodum exposuimus, iuxta posteriorem verò, quam multo veriorẽ diximus, propter

Hiere. 1. 14. Lucifer: sedẽ ad Aquilonẽ cur delegerit. Esai. 14. 13. D. Gregor. Iob. 26. 6.

tres illas rationes, quas superiùs commemorauimus.

Postremò ea similitudinis elegantia explicanda superest, quæ illis verbis comprehenditur, *Incipiam te euomere ex ore meo.* Primò igitur notandum est vomitum fieri, si tepidæ aquæ multum bibatur. Cum enim medici crudo cibo stomachum ægroti exonerare cupiunt, multum illi aquæ tepidæ potandum præbent, quæ nauseam pariat, & ad vomitum prouocet. Significat igitur Dominus tepidum hominem continuò tepiditate sua sibi quasi aquam tepidam propinare, quæ ad eundem euomendum prouocet, id est, procul à sua consuetudine, & familiaritate repellendum. Secundò, Id quod est consequens, significatur, tepidos esse cibum crudum, is enim euomi consueuit, eo quòd propter defectum caloris, qui symbolum est dilectionis, vt diximus, coqui non valeat, quemadmodum electi instar cibi in stomacho per charitatis calorẽ decocti membra Christi efficiuntur. XI.

Tepidus instar aquæ tepidæ ad vomitum prouocat Deum.

Tertiò, Significatur, quædam Dei erga tepidum hominem execratio: etenim in vomitu totum corpus conturbatur, ipséque vomitus cum quodam horrore naturæ contingit. Quare cùm Deus aliquem reiicit, & à se repellit, vomere dicitur, præcipuè quia Deus ipse, quæ eius est bonitas, in homine à se reiiciendo, quodammodo conturbatur, & dolet. Quartò, Dicitur Deus, tepidum ex ore, non ex stomacho euomere, vt intelligas ei vsque adeò tepidum displicere, vt eum omnino deglutire non possit: sed in ore tanquam displicentem cibum, & à quo stomachus abhorret, retineat. Quid autem sit ex ore euomere, explicauit Ansbertus, id est, Deum, vel ipso exhortationis verbo, interdum indignos indicare, quos in melius commutandos non esse prænoscit. Quintò, Non dictum est, *Euomam te ex ore meo,* sed *Incipiam te euomere*, quia neminem Deus planè in hac vita euomit: neminem enim ita deserit, vt necessariis ad salutem destituat auxiliis, sed incipit tamen vomere, quia peculiaria quædam non largitur gratiæ adiumenta, & præsidia: vel quemadmodum annotauit Richardus de sancto Victore, *Quia qui per teporem resoluitur, non subitò à gratia deseritur, vt statim in mala præcipitet, sed primùm minima, deinde maiora contemnens gradatim à summis descendit, atque ad ima ruit.* XII.

Dolet cum à se reycit aliquem Deus.

*Euomere tepidũ ex ore, non ex stomacho cur dicatur D*e*ꝰ.*

Ansbertus.

Cur item nõ euomat, sed euomere incipiat.

Richa Vict.

Quo pacto prima gratia dicatur emi, cùm gratis conferatur.

Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias, & vestimentis albis induaris.

SECTIO II.

SEquitur admonitio post reprehensionem Laodiceni Angeli, quæ erat altera literarum pars, illis verbis comprehensa: *Suadeo tibi emere à me aurum ignitũ, probatum*, transtulit. Græcè tantum est, πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, id est, ignitũ ex igne, nisi fortasse legit πεπειρωμένον, quod probatum significat: & quia in nonnullis codicibus legit, πεπυρωμένον, & in aliis πεπειρωμένον, vtrũque coniungens, transtulit, *Ignitum probatum.* Quod verò ad sententiam pertinet, notandum est in primis, *suadẽdi* verbũ, quo vsus est Dominus, non *imperandi*, vt hac facilitate magis hunc Episcopum permoueret, quam loquendi formulam sæpe deberent vsurpare prælati tum ad conciliandos, tum etiã ad permouendos animos subditorum: id quod præstitit Paulus scribens ad Philemonẽ: *Propter quod,* inquit, *multã fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi, quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro, cum sim talis vt Paulus senex, nunc autem & vinctus Iesu Christi, obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis Onesimo.* Quibus verbis significat Apostolus cum duplici iure potuisset id Philemoni imperare, videlicet & quia Paulus, & quia senex, ma- I.

Facilitate potius, quàm imperio in gubernando vti præstat.

luisse tamen obsecrare, & charitatis potiùs, quàm autoritatis rationem habere, Nec verò, vt aliqui putarunt, legendum est, *cum talis sit vt Paulus senex*, vt indicetur Philemonem fuisse eiusdem ætatis, & senectutis, qua erat Paulus: etenim manifestum est ex Græco contextu legendum esse. *Cum sim talis vt Paulus senex*, vt Apostolus de sua ipsius senectute loquatur, quam potuisset interponere, sic namque Græcè legimus, μᾶλλον παρακαλῶ τοιοῦτος ὢν ὡς Παῦλος πρεσβύτης. Sic etiam
2. Thes. 3. 12. 6. 2. ad Thessalon. 3. dixit, *Denunciamus, & obsecramus*, vt enim præcipientis autoritatem mitigaret, addit *obsecramus*: ne verò autoritas contemneretur, addidit precibus minas: & cap. 2. eiusdem epistolæ sic ait: *Cum possemus vobis oneri esse, vt Christi Apostoli, facti sumus paruuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos*: vulgatus legit νήπιοι, id est, paruuli, quæ lectio omnino retinenda est: in nonnullis Græcis codicibus habetur ἤπιοι, id est, mites, lenes, minimè austeri & seueri. Quia hic Episcopus pauper erat: siquidem charitatem, qua veræ opes continentur, non habebat, vt superiùs probauimus, admonetur, vt emat aurum charitatis, quo mirum in modum ditetur: quia etiam nudus erat bonis operibus, siquidem omnia per hypocrisim faciebat: monetur, vt vestimentis albis sese induat, id est operibus ex charitate profectis: quia verò cæcus erat, monetur collyrio oculos inungere: & quia propter hæc tria miser erat, ac miserabilis, nihil contra miseriam peculiare dicitur.

II. Ita hunc locum intellexerunt Beda, Richardus de sancto Victore, Rupertus, Ansbertus, Hugo Cardinalis, & alij. Itaque communis expositio est, per *aurum*, intelligi charitatem: per *alba vestimenta* bona opera. Quamquam Primasius in hunc locum, & D. Gregorius libro 4. Moral. cap. 34. per *aurum* sapientiam intelligunt, quemadmodum & Abbas Ioachimus, illud addens, per *ignem* accipiendam esse charitatem, ita vt *aurum ignitum*, sit sapientia cum charitate coniuncta: quò etiam pertinet D. Augustini, seu Ticonij expositio. Verùm prior interpretatio est communior, & textui magis consentanea, vt ex ipsa reprehensione, cui respondet admonitio, est perspicuum.

Bona opera, vestimenta alba. Beda. Richar. Vict. Rupertus. Ansber. Hugo Card. Primasius. D. Gregor. Abbas Ioachimus. D. August.

III. Sed iam ex hac opinione, quæ communis est, illa suboritur dubitatiò, cur Episcopo Laodiceno, qui charitatem amiserat, suadeatur, vt emat charitatis aurum, cum prima gratia, atque adeo prima charitas sub nostrum meritum non cadat, & quod est consequens emi à nobis pretio non possit: Sic enim Paulus argumentatur ad Romanos 11. *Si autem gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia.* Respondemus, vtrumque verum esse, & dari gratis primam gratiam, & simul emi, etenim si respiciamus ad nostra merita, quæ nulla sunt, gratis confertur: si autem ad merita Christi, qui nobis vel ipsam primam gratiam de iustitia meruit, verè eam Christus nobis conferendam emit: Propter primum dicitur Apoc. 21. *Ego sitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis*: propter secundum dicitur 1. ad Corin. 6. *Empti estis pretio magno.* Et cap. 7. *Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum.* Propter vtrumque ad Rom. 3. *Iustificati gratis per gratiam ipsius*: & mox subiungitur, *Per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiationem, vel propitiatorem, per fidem in sanguine ipsius.*

Ad Rom. 11. Prima gratia quo pacto, & gratis cõferri dicatur, & emi. Apoc 21 6. 1. Cor 6. & 7 Rom. 3. 24.

IIII. Atque in hunc sensum concilianda est apud Esaiam, illa in speciem contrarietas, cùm ait cap. 55. *Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite, venite, emite absque argento, & absque vlla commutatione vinum, & lac*: quomodo enim si ad emendum homines inuitantur, sine pretio admittuntur, & quî fieri potest, vt gratuita & liberalis donatio, quippe quæ sine pretio & commutatione perficitur, emptio appellari possit, nimirum sine argento nostro gratiam emimus, quæ tamen ex argento Christi, id est, meritorum eius infinito

Esa. 55. 1. Esaiæ locus in speciem contrarius conciliatur. Collatio gratiæ respectu nostri donatio, respectu Christi emptio.

infinito pretio confertur: itaque comparatione nostri, liberalis est donatio, comparatione Christi vera emptio. Quam expositionem affert D. Ambrosius libro de Ioseph Patriarcha, cap. 7. tractans eundem locum Esaiæ: *Emite*, inquit, *sine argento, neque enim pretium quæsiuit à nobis, qui pro nobis sanguinis sui pretium soluit.* Eodem modo accipiendus est locus ille alius apud Esai. 52. *Gratis venundati estis, & sine argento redimemini*: cuius quidem loci historicus sensus is est. Iudæos dici gratis venundatos Babyloniis, quia Babylonij nullo pacto meruerunt, vt ipsis Iudæi captiui à Deo traderentur: quemadmodum exponit diuus Augustinus in quæstionibus super librum Iudicum, quæst. 17. Id quod etiam dixit Regius vates Psal. 43. *Vendidisti populum tuum sine pretio*: sine argento etiam redemptos, tum quia nullo suo merito Iudæi erepti sunt è seruitute, tum quia eos Cyrus liberos dimisit, nulla ab eis accepta pecunia.

D. Ambros. *Esai. 52. 3.* *D. August.* *Psal. 43. 13.*

V. Verùm alij in proposito testimonio illud etiam significari existimant, perditos homines gratis se dæmoni vendere, videlicet propter breuissimam voluptatem, & alia peccata, quæ nihil censentur, iuxta illud eiusdem Prophetę, cap. 50. *Ecce enim in iniquitatibus vestris vendits estis, & sine argento redempti*, videlicet meritorum suorum. Obseruauit autem D. Augustinus loco paulò ante citato, non dictum esse: *Et non cum pretio redimemini*, quia verè pretio redimimur, nimirum Christi sanguine, sed dictum esse: *Sine argento*, in quo Propheta, vt ait, omnem pecuniam comprehendit, vt significaret nullum nobis pretium pecuniarum, aut opum affluentiam, humanáve pręsidia ad iustificationem sufficere: quia tamen Christus pro nostra liberatione pretium soluit, vsus est Propheta *redimendi* verbo, atque adeo si nostrā respiciamus facultatem, sine argento, id est gratis, si Christi merita, infinito pretio redempti, gratię consequimur libertatem. Quem Esaiæ locum videtur Petrus illustrasse, prima sua epist. cap. 1. cùm dixit: *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi, & incontaminati.*

Gratis se dæmoni vendunt peccatores. *Esai. 50. 1.* *D. August.* *Ad iustificationem humana præsidia non sufficiũt.* *1. Petr. 1. 18.*

VI. Aliam responsionem affert Gregorius Nazianzenus oratione in sanctum Baptisma, vbi citatum Esaię testimonium expendens ex capite quinquagesimo quinto: docet gratis quidem Deum iustificare impium, sed propter incredibilem ad benefaciendum propensionem, maximi pretij loco ducere, ipsum amicitię, & gratię desiderium, ac voluntatem, quę iustificationem antecedit, itaque non se dare gratis, sed vendere existimare. *O miram*, inquit, *beneficentiæ celeritatem, ô facilem contrahendi rationem, hoc bonum solo voluntatis pretio emendum tibi proponitur, appetitionem ipsam, Deus ingentis pretij loco habet, sitit sitiri, bibere cupientibus potum præbet, cùm à Deo beneficium petitur, beneficio id ducit, prompta, munifica, atque prolixa natura est, iucundiùs dat, quàm alij accipiunt.* Eadem expositio est Clementis Alexandrini in Protreptico, siue exhortatoria ad Gentes, vbi ait: Sitim tantum exigi pro pretio, cùm dicitur: *Omnes sitientes venite ad aquas. Adhortatur*, inquit, *ad lauacrum, ad salutem, ad illuminationem, propemodum clamans, & dicens: Do tibi, ô fili, terram, mare, celum, solummodo, ô fili Patrem sitias, Deus tibi gratis ostendetur.* Atque in hanc sententiam exponendum est etiam illud Matth. 13. *Simile est regnum cælorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas: inuenta autem vna pretiosa margarita abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam.* Quo loco nomine, *margaritæ* fides in Christum, & gratia per eum consequenda intelligitur. Scio diuum Hieronymum, Cyrillum Alexandrinum, & alios in commentariis super Esaiam aliter interpretari, nimirum sermonem esse de argento, id est, de rerum temporalium affluentia, quæ ad gratiam comparandam minimè est necessaria: ne videlicet pauperes audito emptionis nomine de gratia consequenda

Dei ad benefaciendũ propensio incredibilis. *Peti à se beneficium, beneficio ducit Deus.* *Clem. Alex.* *Matth. 13.* *Gratia pretiosa margarita.*

diffiderent: verum non respondent obiectioni, cur emi dicatur gratia, cum detur gratis.

Charitatem esse aurum ignitum, & probatum.
SECTIO III.

I. CHaritatem per *aurum ignitum & probatum* intelligendam esse, cum communi sententia docuimus, illud iam explicandum superest: cur *aurum ignitum, & probatum* appelletur. Igitur aurum ignitum dicitur ob easdem rationes, propter quas ignis appellatione censetur, veluti ad Rom. 12. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, potum da illi, hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius*: id est, amoris erga te ignem in eo excitabis. Sic etiam nonnulli interpretantur illud Ezechiel. 10. *Sume tibi ignem de medio rotarum*, id est, ex scripturæ sacræ meditatione charitatem erga Deum & proximum excita, nomine enim *rotarum*, quæ duæ erant vtrumque testamentum accipiendum volunt, & quoniam testamentum nouum fuit in veteri typicè inclusum, ideo rotam dici esse in medio rotæ. Ad charitatem etiam pertinet illud Deuteron. 33. vbi de Deo loquens Moyses dixit: *In dextera eius ignea lex*, id est, in Filio, qui dextera Patris dicitur, erat lex charitatis, quam mundo erat allaturus, iuxta illud Luc 12. *Ignem veni mittere in terram*: quæ expositio est consentanea diuo Augustino, qui in quæstionibus super Deuteronomium, quæstione 56. contendit illud testimonium ad Christum pertinere, quamuis apud Septuaginta, quorum translationem sequitur, ea verba non habeantur. Caietanus legit ex Hebræo: *A dextera eius ignis, lex eis. Non dicit*, inquit, *quod in manu dextera gestaret ignem, aut legem, sed quod à dextera eius erat, tam ignis, quàm lex in specie siquidem principis apparebat, ad cuius dexteram à ministris gestabatur lex gestabatur & ignis, lex quidem ad docendum ac dirigendum, ignis verò ad puniendum, imperfectus enim status veteris testamenti non sinit ignem ad generandum amorem interpretari*: Hæc ille. Verùm præcedens nostra expositio, quæ cum editione vulgata consentit, retinenda est.

Ad Roman. 12. 20. — *Ezech. 10. 2.* — *Duo testamenta, duæ rotæ.* — *Deuter. 33. 2.* — *Luc. 12. 49* — *Euangelium lex ignea.* — *Caietan.*

II. Rectè autem charitas ignis dicitur, quia omnes illæ ignis conditiones, quas Dionysius Areopagita, cap. 15. cœlestis Hierarchiæ enumerat Deóque accommodat, charitati conueniunt: in quibus illæ sunt præcipuæ. Primùm, Ignis per omnia sine vlla sui admixtione peruadit, & ab omnibus prorsus excipitur: ita charitas auctore Paulo: *Omnia peruadit, omnia enim credit, omnia sperat, omnia sustinet*. 1. ad Corinth. 13. Ad omnes amplitudine sua diffunditur, & ab omnibus hilariter exipitur. Secundò, Ignis cùm lucidissimus sit, nisi tamen admoueatur materia, in qua suam vim exerat, occultus in seipso manet, neque aspectui patet: ita charitas, nonnisi in operibus cernitur. Tertiò, Ignis ea, quibus insederit, in suum traducit officium, & omnibus ad se accedentibus sui consortium impertit: ita charitas omnium virtutum actus, imò & eos qui natura sua indifferentes appellantur, si eos informet, igneos reddit ac meritorios. Quartò, Superiora semper petit, & in cacumen tendit, celer, sublimis, nulláque vi, vt inferiora petat, adigi potest, quod bellè in charitatem quadrat. Denique cum omnibus participationem sui locupletissimam præbeat, nunquam tamen ipse minuitur, in quo à charitate vincitur, quæ, cum se communicat, augescit.

Dionysius. Areopag. — *Charitatis conditiones.* — *1. ad Corint. 13. 7.* — *Peruadit omnia.* — *Cernitur in operibus.* — *Actus indifferentes reddit meritorios.* — *Dum se communicat, augescit.*

III. Quod verò attinet ad auri probationem, dicitur charitas *aurum probatum*, id est, fuci fœcísque nescium, in quo ab hypocrisi distinguitur, quæ non aurum probatum est, sed alchimicum, cùm solam auri speciem referat. Vtrunque significauit Apostolus, cùm dixit 2. ad Cor. 6. *In omnibus exhibeamus nos sicut Dei ministros*

2. ad Corin. 6. 4.

ſtros, in multa patientia, in tribulationibus, in longanimitate, in charitate non ficta. Quibus verbis Apoſtolus docuit duplex aurum charitatis reperiri, alterum fictum, adulterinum, & alchimicum; verum & probatum alterum: ſed luculentiùs adhuc verum ac germanum charitatis aurum expreſſit 2. Corinth. 8. illis verbis: *Non* 2. Cor. 8. 8.
quaſi imperans dico, ſed per aliorum ſolicitudinem, etiam veſtræ charitatis ingenium bonum comprobans, vbi *ingenuum* alij legunt: ſic enim Græcè legimus, κὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον; ſignificat autem γνήσιον, quod verum eſt, ac germanum, non adulterinum, non fucatum: atque adeo intelligit Apoſtolus dilectionem ſiue charitatem non fictam, ſed germanam, hoc eſt verum, ac germanum charitatis aurum, non fucatum, & adulterinum. Quomodo autem probari aurum ſoleat docet Pli- *Plinius.*
nius libro 33. hiſtoriæ naturalis, cap. 8. *Auri*, inquit, *argentique mentionem comitatur lapis, quem coticulam appellant, quem alij heraclium, alij lydium vocant, his coticulis periti, cum è vena, vt lima, rapuerint experimentum, protinùs dicunt quantum auri ſit in ea, quantum argenti, vel æris, ſcrupulari differentia, mirabili ratione, non fallente.* Igitur charitatis aurum ad labores ac tentationes tanquam ad lydium lapidem probari non obſcurè ſignificauit Apoſtolus ad Rom. 5. *Gloriamur in tribulationibus, ſcien-* Rom. 5. 3.
tes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris. Quo loco Paulus ex eo quòd vera charitas diffuſa ſit in cordibus fidelium, argumentatur: P*atientiam*, id eſt, laborum perpeſſionem probationem operari, quia nimirum patientia tanquam lapis lydius, non ſolum *Patientia, lapis lydius.*
venam charitatis indicat, ſed ſcrupulari differentia quantum charitatis inſit, perſpicuum reddit. Atque hoc eſt aurum illud mundiſſimum, & puriſſimum, quo Salomon dicitur operuiſſe oraculum, & templum, quemadmodum refertur 3. Reg. 6. & 2. Paralipomenon 3. vbi ita legimus: *Domum quoque ante oraculum ope-* 3. Reg. 6. 21.
ruit auro puriſſimo, & affixit laminas clauis aureis, quem locum myſticè exponens 2. Par. 3. 5.
Eucherius lib. 3. in libros Regum cap. 14. *lamina*, inquit, *aurea, quibus operta eſt do-* *Eucherius.*
mus, operationes ſunt multifariæ pietatis, claui autem aurei quibus affixa ſunt, præcepta ſunt charitatis, ſiue promiſſa æternæ claritatis, per quæ in exercitio, ſtudióque virtutum ne deficiamus, donante Chriſti gratia continemur.

IIII. Poſſumus etiam per *laminas aureas* actus virtutum intelligere, qui vt meritorij ſint debent affigi clauis aureis id eſt charitate informari. Aduerte autem actus *Actus dilectionis, claui aurei, timoris, ferrei.*
dilectionis appellari clauos aureos, vt ab actibus timoris diſcriminentur, qui ferrei claui tantùm dicuntur. Et quidem de prioribus loquebatur Regius vates cum ſe per amorem coniungens dicebat Pſal. 72. *Mihi autem adhærere Deo bonum eſt,* Pſal. 72. 28.
Nec tamen poſteriorum immemor erat, imo eos ad carnis petulantiam compeſcendam poſtulabat illis verbis. *Confige timore tuo carnes meas.* Pſal. 118. Hoc auri, & ferri diſcrimen obſeruauit D. Auguſtinus in illis verbis Pſal. 149. *Ad alligandos* *Verum charitatis aurum non deficit, cùm probatur.*
Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis. In quem locum docet Pſa. 118. 120.
eum qui timore ducitur, vinculis ferreis: qui amore, aureis conſtringi. *Ferrea*, in- D. Auguſt.
quit, *vincula ſunt quandiu timent, ament, & aurea erunt.*

V. Verum hoc aurum vt ad inſtitutum reuertamur debet eſſe probatum ad lydium patientiæ lapidem, propterea enim candelabrum illud aureum quod ex *Charitatis aurum quo pacto probandum.*
præcepto Domini Moyſes in tabernaculo collocauit, non fuſile erat, ſed ductile, id eſt, malleorum ictibus fabricatum: quam probationem in igne, in quo etiam aurum probari conſueuit, & qui laborum, & tentationum eſt ſymbolum, conſi- 1. Pet. 1. 7.
derauit Petrus cum dixit 1. ſua Epiſtola capite 1. *vt probatio veſtræ fidei mundo pretioſior ſit auro, quod per ignem probatur.* Verum autem charitatis aurum non deficit, *Verum charitatis aurũ non deficit, cũ probatur.*
cum probatur, ſed omnem ignem, & perſecutionem egregiè ſuſtinet iuxta illud 1. ad Corinth. 13. *Charitas omnia ſuffert*, Græcè στέγει: ſumpta tranſlatione à lignis 1. Cor. 13. 7.

impositum onus sustinentibus, potissimùm verò à palma, quæ non succumbit oneri, sed potius instar fornicis erigitur. D. Cyprianus tractatu 5. de simplicitate Prælatorum, non legit *omnia suffert*, sed *omnia diligit*, videtur enim legisse στέργει pro στέγει Sed vulgata editio retinenda est, *omnia suffert*, eodemque sensu accipiendum est, quod sequitur, *omnia sustinet*.

Quodnam sit illud collyrium, quo Laodicenus Episcopus oculos iungere iubetur, vt videat, *Collyrio iunge oculos tuos, vt videas.*

SECTIO IIII.

CVpiens Christus omnibus Laodiceni Angeli malis occurrere, cùm iam illum paupertatis suæ, & nuditatis admonuisset, atque ad aurum charitatis emendum, bonorúmque operum indumenta accipienda fuisset adhortatus: tandem cæcitati, qua etiam laborabat, benignè consulens monet vt collyrio, quod est præsentissimum Ophthalmiæ medicamentũ oculos inungat, vt videat. Quidnam verò sit huiusmodi collyrium, non vno modo Doctores interpretantur.

I. Prima expositio est, Per *Collyrium*, hoc loco accipiendam esse diuinorum eloquiorum contemplationem cum operatione coniunctam. Quam expositionem afferunt, & sequuntur Beda, Richardus de sancto Victore, Pannonius, Primasius, Hugo Cardinalis, & Ambrosius Ansbertus, qui ita hanc admonitionem interpretatur. *Adhibe*, inquit, *diuina præcepta ad mẽtem cæcam, quatenus virtutum nuditatem, quam pateris, videas, nisi enim quoddam essent collyrium diuina mãdata, non diceret Regius vates* Psalm. 18. *Præceptum Domini lucidum illuminans oculos, cùm itaque superna aspiratione quilibet per singulas scripturarum paginas quid Dominus iusserit, legendo, vel audiendo, ad mentem reuocat, videt nimirum vel quantum ex virtutibus habet, vel certè si nihil habet.* Id quod etiam significauit Dominus Deuter. 6. Nam vbi nos habemus, *Ligabis ea*, id est mea mandata, *quasi signum in manu tua, erúntque & mouebuntur ante oculos tuos.* Alij ita transferunt ex Hebræo, *Ligabis ea in manu tua, & erunt quasi specilla ante oculos tuos.* Etenim verbum טטפת etiam specilla significat. Rectè autem specilla appellantur, quia per ea clarè conspicimus quantũ Deo debeamus, & quantus sit noster in virtute progressus, quò videtur allusisse Regius vates, cum dixit Psal. 118. *Tunc non confundar cum perspexero in omnibus mandatis tuis.* Atque hanc *Collyrij* acceptionem videtur superiores Doctores mutuati à D. Gregor. primæ partis Pastoralis curæ cap. 11. Vbi hunc locum Apocalypsis sic illustrat. *Collyrio*, inquit, *oculos, vt videamus, inungimus, cum ad cognoscendam veri luminis claritatem intellectus nostri aciem medicamine bonæ operationis adiuuamus. Albuginem vero habet in oculo, qui veritatis lumen videre non sinitur, quia arrogantia sapientiæ, vel iustitiæ cæcatur: pupilla nanque oculi nigra videt, albuginem tolerans nihil videt, quia videlicet sensus humanæ cogitationis si peccatorem se intelligit, cogitationem intimæ claritatis apprehendit, si autem candorem sibi iustitiæ, vel sapientiæ tribuit, à luce supernæ cogitationis se excludit, iuxta illud ad* Rom. 1. *Dicentes se esse sapiẽtes, stulti facti sunt.*

Beda. Rich. Vict. Pannon. Primasius. Hugo Card. Ansbertus. Precepta diuina collyriũ, & specilla. Psal 18. 9. Deuter. 6. 8. Psal 118. 6. D. Gregor.

II. Secunda expositio est Ruperti intelligentis per *collyrium* humilitatem, quæ ex cognitione propriæ vilitatis oritur. *Collyrio*, inquit, *inunge oculos tuos, vt videas*, id est, *cor tuum vera humilitate purifica: vt per paupertatem tuam videas, veráſque diuitias bonitatis Dei cognoscas.* Atque ad hoc significãdum videtur Christus Ioan. 9. cum cæco à natiuitate aspectũ restituere voluit, lutum super oculos eius posuisse, quia

Humilitas collyrio cõparatur, ex Rupert. Ioan. 9.

quia nimirum si lutum, ex quo conditi sumus vniuersi ob oculos mentis proponamus, nostræque vilitatis memores simus, ea cogitatione veluti collyrio aspectum ad diuina contemplanda nostráque omnia in Deum referenda, atque adeo ad diuinam gratiam consequendam, recuperabimus. Tertia est Richardi de sancto Victore, & Dionysij Carthusiani: aientium per *collyrium* intelligi amaritudinem pœnitentiæ, quæ per compunctionem clarificat sensus cordis, sicut collyrium per effusionem lacrymarum oculos carnis. *Pœnitentia per collyriũ significata.*

III. Quartam afferunt alij, eáque est, Per *collyrium* memoriam passionis Christi accipiendam esse. Pro cuius maiori expositione sciendum est, quemadmodum aduertit Franciscus Vallesius libro suo de sacra Philosophia capite 42. ad abstergendas inueteratas oculorum albugines, nihil magis à medicis celebrari, quàm fel: præcipuè verò cuiusdam piscis, qui Callionymus dicitur, id est, pulchri nominis. Id quod etiam docet Galenus libro 10. de simplicium medicamentorum facultatibus, cap. 12. Plinius libr. 32. historiæ naturalis, cap. 7. Et Ælianus libro 13. cap. 4. ex Aristotelis sententia: ex quo verisimile arbitratur Vallesius, piscem illum, quem à Tygri flumine Tobias extraxit, Tob. 6. fuisse hunc Callionymum, cuius fel præcipuum est oculorum medicamentum: quanquam verò hunc Tobiæ piscem Beda in sua allegorica expositione libri Tobiæ, interpretatur Dæmonem, quem Christus in cruce cepit, traxit, & exenterauit, id est, nequitiam eius fidelibus aperuit, & quasi arcana insidiarum euiscerauit: tres etiam eius partes reserauit, nimirum, cor, fel, & iecur. Cor quidem, quia calliditatem eius sacræ scripturæ monumentis inuoluit. Fel, quia quanto malitiæ furore contra genus humanum sæuiret: propter cautelæ studium scribi voluit. Iecur denique reposuit, quia malignam consiliorum eius aduersum nos concoctionem declarauit, ferunt enim calore iecoris, occulta cibi excoqui. Nihilominus alij eum piscem Christum mysticè accipiunt, qui si Callionymus fuit, vt vult Vallesius, rectè ea etiam ratione Christum exprimit, qui pulcherrimo Iesu nomine appellatur: iuxtà quam sententiam ita mysterium possumus exponere.

Vallesius. Galenus. Plinius. Ælianus. Tob. 6. Beda. Tobiæ piscis, qui fuerit. Tobiæ piscis expressit Christum.

IIII. Piscis, Christus est, cor, dilectionis immensitas, iecur, amoris perfecta decoctio, fel passionis amaritudo, in felle illo significata, quod ipsi propinatum fuit Matth. 27. *Dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum*: de quo idem multò ante per Regium Vatem fuerat conquestus, Psal. 68. *Dederunt in escam meam fel.* Fel ergo, & cor piscis, ac iecur sibi cum Tobia reponunt, qui dilectionis, qua Christus dilexit nos, & amaritudinis, quam in passione sustinuit, recordantur, iuxta illud Threnorum 3. *Recordare paupertatis, & transgressionis meæ, absynthij & fellis.* Quo fiet, vt sicut Tobias senior felle piscis ad oculos adhibito aspectum recuperauit, ita nos recordatione passionis Christi, tanquam collyrio videamus, & gratiam consequamur, quod significauit idem Propheta statim subiungens: *Memoria memor ero, & tabescet in me anima mea, hac recolens in corde meo, in Deo sperabo.* Et Paulus ad Hebræos 12. *Recogitate*, inquit, *eum qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, vt ne fatigemini animis vestris deficientes.* Postrema expositio est aliorum, *Collyrij* nomine quamlibet tribulationem accipientium, quæ per amaritudinem sensus spirituales purgat, ad cernenda spiritualia, iuxta illud Threnorum 1. *De excelso misit ignem* (videlicet tribulationis) *& erudiuit me.* Esaiæ 28. *Vexatio dabit intellectum.* Ex his omnibus expositionibus, tres priores videntur literæ magis consentaneæ: tametsi quarta omnibus dignitate antecellat.

Mat. 27. 34. Psal. 68. 22. Thren. 3. 19. Recordatio passionis Christi illuminat intellectum. Ad Hebr. 12. 3. Thren. 1. 13. Erudit tribulatio. Esai. 28. 19.

Exponitur illa sententia.

Ecce sto ad ostium, & pulso, si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum.

SECTIO V.

I. VT Laodicenus Episcopus spem veniæ concipiat, & faciles sibi ad pœnitentiam, & quod est consequens ad diuinam gratiam aditus patere in animum inducat, subiungit Christus ipse, se ad ostium cordis stare, siue per internum appulsum & afflatum, quem Theologi gratiam præuenientem, & excitantem appellant, siue per exteriorem vocationem, cuiusmodi ferè est concionatoris adhortatio, consilium, & alia generis eiusdem, quæ ad eandem gratiam excitandam pertinent, quanquam sine interna illa motione non sufficiunt: tum verò si quis per voluntatis assensum aperuerit, ingredi in eius animum per iustificantem gratiam, cœnaréque cum illo per spiritualem conscientiæ iucunditatem, atque dulcedinem, quæ iustificationem consequitur, éstque diuinum quoddam ac cœleste pabulum, quo iustificati mens reficitur, mirúmque in modum recreatur. Denique si in gratia perseuerauerit, cœnaturum quoque se cum illo in cœlesti gloria per beatificam visionem, quam ei impertietur. Hæc est germana literalísque huius loci paraphrasis.

Conscientiæ iucunditas, cœleste pabulum.

II. Cæterùm pro illius expositione est in primis obseruandum, cùm dicitur, *Ego sto ad ostium & pulso*, luculentè significari, prius Deum excitare nostrum liberum arbitrium ad opera saluti conducentia, quàm voluntas in illa prodeat. Itaque Deum non præueniri à libero arbitrio, sed ipsum præuenire per excitantem gratiam, voluntatémque quasi torpentem ad opera salutis excitare; atque adeò initium iustificationis non à nobis, sed à Deo esse; id quod facilè ex prædictis verbis elicitur. Si enim Deus stat ad ostium nostræ libertatis, & pulsat, perspicuum est non priùs ostium per consensum aperiri, quàm Deus ipse pulset: quin pulsationem diuinam præcedere sæpe quidem tempore, sed semper tamen natura: tum verò apertionem consequi voluntatis adiutæ quoque diuinitus in ipso actu per gratiam adiuuantem, quemadmodum definit Concilium Tridentinum sessione sexta, capite quinto, & sexto: vbi docet iustificationis exordium in adultis à Dei per Christum Iesum præueniente gratia sumendum esse, disponique nos ad ipsam iustitiam dum excitati diuina gratia, & adiuti, fidem ex auditu concipientes liberè mouemur in Deum. Idem definierat Concilium Arausicanum secundum sub Leone primo Pontifice canone 3. de libero arbitrio, & gratia Dei. *Si quis*, inquit, *per inuocationem humanam gratiam Dei dicit posse conferri, non autem ipsam gratiam facere, vt inuocetur à nobis, contradicit Esaiæ Prophetæ, vel Apostolo idem dicenti, Inuentus sum à non quærentibus, palam apparui ijs, qui me non interrogabant*. Qua de re legendus est D. August. in libro de bono perseuerantiæ, vbi multis sacrarum literarum testimoniis eam veritatem confirmat, citatis etiam in eandem sententiam D. Cypriano, D. Ambros. & Gregor. Nazian. cum quibus reliqui omnes Patres vnanimi consensu conspirarunt.

Iustificationis initium à Deo.

Conc. Trid.

Conc. Arausic.

III. Deinde est aduertendum, cum additur, *si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam*: disertis verbis significari, posse liberum arbitrium à Deo excitatum non respondere diuinæ vocationi, & ostium minime aperire, sed occlusum tenere: posse etiam respondere Deo vocanti, & aperire pulsanti, hoc est, posse diuinam illam gratiam præuenientem, & excitantem, quæ hoc loco *pulsationis* nomine compre-

Liberum arbitriũ potest præuenientẽ gratiam, vel admittere, vel reijcere.

comprehenditur, pro sua libertate vel admittere, vel reiicere, ducta similitudine ab iis, qui clauso ostio domi reclusi morantur, qui interdum pulsantibus aperiūt, interdum etiam dissimulant: ad quam similitudinem spectauit sponsa, cum dixit Cant. 5. *Pessulum ostij mei aperui dilecto meo*: vbi *pessuli* nomine, omne illud obstaculum intelligitur, quod voluntatis assensum remoratur. Itaque hoc loco, cum dicitur, *Si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam*, perspicuè docemur in nostra esse libertate, Deo vocanti respondere, aut non respondere, atque eidem pulsanti, aut ostium assentiendo aperire, aut non assentiendo, vel etiam dissentiendo clausum tenere, idémque perspicuè ostenditur illis verbis ad Hebræos 12. *Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei*: vbi non dictum est, *ne gratia Dei alicui desit*, quia nimirum Dei gratia præsto adest omnibus, sed *ne quis desit gratiæ*, quia nos sumus, qui gratiam Dei pro nostra libertate repellimus, Deóque vocanti, & excitanti non respondemus. Quæ veritas definita est à Concilio Tridentino, Sessione 6. capite 5. vbi docet tangente Deo cor hominis per spiritus sancti illuminationem, posse hominem eiusmodi inspirationem abijcere: & canone quarto eiusdem Sessionis ita statuit: *Si quis dixerit liberum hominis arbitrium à Deo motum & excitatum nihil cooperari assentiendo Deo excitanti, atque vocanti, quo ad obtinendam iustificationis gratiam se disponat, ac preparet, neque posse dissentire si velit, sed veluti inanime quoddam nihil omnino agere, meréque passiue se habere, Anathema sit.*

Cantic. 5 6.

Hebr 12 15.

Gratia Dei præsto adest omnibus.

Conc. Trid.

IIII. Possem hoc loco multorum Patrum ad hanc veritatem ostendendam commemorare testimonia, sed quoniam non est huius loci longiùs hoc argumentum persequi, satis fuerit proponere vnius tantum Bernardi sententiam, qui mihi sanè videtur omnia, quæ de his gratiæ controuersijs diuinæ literæ prodiderunt, ac Diuus Augustinus, cæterique Patres ante ipsum disputarunt, quasi in summam redegisse aureo illo libello, quem de gratia & libero arbitrio conscripsit, vnde præcipuas quasque sententias, quibus ille opus illud aureum, quasi gemmis inspersit, legendas putauimus, quoniam ea omnia quæ hactenus diximus manifestè confirmant. Sic igitur ait Bernardus. *Itane oblitus es, quis dixerit, sine me nihil potestis facere: & neque currentis, neque volentis, sed Dei miserentis est. Quid igitur agit, ais, liberum arbitrium? Breuiter respondeo, saluatur: tolle gratiam, non erit vnde saluetur, opus hoc sine duobus effici non potest, vno à quo fit, altero cui, vel in quo fit: quod ergo à solo Deo, & soli datur, libero arbitrio, tam absque consensu esse non potest accipientis, quàm absque gratia dantis, & ita gratiæ operanti salutem cooperari dicitur liberum arbitrium, dum consentit, hoc est, dum saluatur, consentire enim saluari est: vt liberum arbitrium esset, creans gratia fecit, vt proficiat, saluans gratia facit, vt deficiat, ipsum se deijcit: ex ipso nobis est velle: ex ipsa bonum velle, bonam voluntatem facit, qui liberam fecit, infirmitas voluntatis à seipsa est, sanitas verò non à se, sed à Domini Spiritu, sanatur autem cum renouatur. De cætero libero arbitrio, nec extra ipsum quæratur damnationis causa, quod iam non damnat nisi propria culpa, nec ab ipso salutis merita, quod sola saluat misericordia cuius quippe conatus ad bonum, & cassi sunt, si à gratia non adiuuentur, & nulli si non excitentur: proinde non ei à se, sed desursum potius à Patre luminum descendere merita putentur. Itaque non liberi arbitrij, sed Domini est salus, imo ipse salus, ipse & via est ad salutem, qui ait Psalm. trigesimo quarto: Salus populi ego sum: qui item perhibet Ioannis decimo quarto. Ego sum via, se fecit viam, qui & salus erat, & vita, vt non glorietur omnis caro. Quid igitur? hoc ergo totum liberi arbitrij opus, hoc solum eius meritum, quod consentit? Est prorsus: non equidem quod vel ipse consensus, in quo omne meritum consistit, ab ipso sit, cùm nec cogitare (quod*

minus est, quàm consentire) aliquid à nobis quasi ex nobis sufficientes simus: verba sunt non mea, sed Apostoli, qui omne, quod boni esse potest, id est, cogitare, & velle, & perficere pro bona voluntate attribuit Deo: non suo arbitrio. Si ergo tria hæc, (hoc est bonum cogitare, velle, perficere) operatur in nobis, primum profectò sine nobis, secundum nobiscum, tertium per nos facit: siquidem immittendo bonam cogitationem, nos prævenit, ammutando etiam malam voluntatem, sibi per consensum iungit, ministrando & consensui facultatem, foris per apertum opus nostrum internus opifex innotescit: sane ipsi nos prævenire nequaquam possumus, à Deo ergo sine dubio nostræ sit salutis exordium, nec per nos utique, nec nobiscum, verùm consensus, & opus etsi non ex nobis, non iam tamen sine nobis. Cauendum ergo ne cum hæc inuisibiliter intra nos ac nobiscum actitari sentimus, aut nostræ voluntati attribuamus, quæ infirma est, aut Dei necessitati quæ nulla est, sed soli gratiæ, qua plenus est: ipsa liberum excitat arbitrium, cum seminat cogitatum: sanat, cum immutat affectum, roborat vt perducat ad actum: seruat, ne sentiat defectum: ita tamē quod à sola gratia cœptum est, pariter ab vtroque perficitur, vt mixtum, nō sigillatim simul non vicissim per singulos profectus operentur: non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere indiuiduo peragunt: totum quidem hoc, & totum illa, sed vt totum in illo, sic totum ex illa. Credimus placere lectori, quod à sensu Apostoli nusquam recedimus, & quaquauersum euagetur oratio, in eadem penè ipsius verba frequenter recidimus. Quid enim nostra aliud sonat quam illud, ergo neque volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Quod sane non ideo dicit, quasi quis velle, aut currere possit in vanum, sed quod is, qui vult, & currit, non in se, sed in eo à quo accipit, & velle, & currere, debeat gloriari. Denique ait, Quid habes quod non accepisti? Suæ iustitiæ hominem Deus voluit habere consortem vt & coronæ faceret promeritorem: in eo enim sibi iustitiæ consortem & coronæ statuit promeritorem, cum operum quibus erat illa repromissa corona, habere dignatus est coadiutorem: porrò coadiutorem fecit, cum fecit volentem, hoc est, suæ voluntati consentientem. Itaque voluntas in auxilium, auxilium reputatur in meritum: nec dubium quin à Deo sit & velle & perficere pro bona voluntate, Deus igitur auctor est meriti, qui & voluntatem applicat operi, & opus explicat voluntati. Hæc Bernardus. Atque hæc breuiter, quo nonnihil lucis huic sententiæ afferretur.

ARGVMENTVM CAPITIS.

Postquam Ioannes septem minoris Asiæ Episcopos, & in eis vniuersos Ecclesiæ Prælatos ad munus suum ritè obeundum adhortationibus, ac præceptionibus erudiuit: deinceps se ad vniuersæ Ecclesiæ statum describendum, persecutiones, victorias, palmas, denique omnia, quæ eius vsque ad finem mundi decursum complectuntur, commemoranda per visionum suarum ænigmata conuertit. Cùm autem septem sint potissimæ huius operis visiones, vt initio diximus. Secunda hoc capite incipit ad principium vsque octaui pertingens, splendore & maiestate admirabilis. Hoc verò capite solum describitur Dei ipsius, seu Trinitatis maiestas, quæ Apocalypsim Christo & per Christum Ioanni reuelauit: quemadmodum autem Deus sesè per visum Ioanni ostenderit, ex his, quæ mox dicemus, planum fiet.

CAPVT

CAPVT QVARTVM.

OST hæc vidi: & ecce ostium apertum in cœlo, & vox prima, quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicens; Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri citò. Post hæc, statim fui in spiritu. Et ecce, sedes posita erat in cœlo, & supra sedem sedens. Et qui sedebat, similis erat aspectui lapidis iaspidis, & sardij, & iris erat in circuitu sedis similis visioni smaragdinæ. Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor, & super thronos, viginti quatuor seniores sedentes circumamicti vestimentis albis, & in capitibus suis coronæ aureæ. Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua: & septem lampades ardentes ante thronum, quæ sunt septem spiritus Dei. Et in conspectu sedis, tanquam mare vitreum simile crystallo, & in medio sedis, & in circuitu sedis quatuor animalia plena oculis ante, & retro. Et animal primum, simile leoni. Et secundum animal, simile vitulo. Et tertium animal habens faciem velut hominis, & quartum animal, simile aquilæ volanti. Et quatuor animalia singula eorum habebant alas senas in circuitu: & intus plena sunt oculis: & requiem non habebant die ac nocte, dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est. Et cum darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem sedenti super thronum, viuenti in sæcula sæculorum: procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viuentem in secula seculornm, & mittebant coronas suas ante thronum, dicentes; Dignus es Domine, Deus noster accipere gloriam, & honorem, & virtutem: quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt.

COMMENTARIVM
PRIMVM EXEGETICVM.

De secunda visione Ioannis.

Tota huius capitis visio imaginaria describitur.

SECTIO PRIMA.

I. RIMVM, Ioannes per visionem imaginariam vidit ostiũ apertum in cœlo. Secundò, Audiuit vocem tanquam tubæ mecum loquentis, (vbi quemadmodum ex Græco contextu patet, illud, *Loquentis*, ad tubam refertur,) in hæc verba: *Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri cito.* Tertiò, Ascendit eò in spiritu, id est, per visionem imaginariam: viditque sedem in cœlo positam, & quendã in ea sedentem, qui referebat colorem lapidis Iaspidis, & Sardij: vbi est aduertendum, non esse sermonem de Iaspide lapide vulgari, sed de Iaspide pretiosa gemma: de qua loquitur Plinius lib.37.cap.8. vbi docet Iaspidem esse ex gemmis viridibus, reperiri etiam aëri similem, & cæruleam circa Thermodoontem amnem, purpuream in Phrygia, cæruleam ex purpurea in Cappadocia. Et cap.9. eiusdem libri fusè disputat de Iaspidum generibus. Sardius autem est ex gemmis ardentibus, vt idem testatur eodem lib.cap.7. Quartò, Sedem, siue thronum circumquaque ambiebat pulcherrima Iris, in qua viridis color præ cæteris eminebat: quod significatur cùm dicitur, *Similis visioni smaragdinæ.* Est enim smaragdus viridium gemmarum præstantissima. Quintò, In circuitu sedis erant sedilia vigintiquatuor, seu vigintiquatuor throni, vt habetur Græcè, in quibus sedebant vigintiquatuor seniores, amicti stolis albis, coronas aureas capitibus gestantes. Sextò, de throno illo, quem Iris ambiebat, fulgura, voces ac tonitrua personabant, septémque lampades ante thronum ardebant: *Quæ sunt*, inquit Ioannes, *septem spiritus Dei*: erátque ante thronum tanquam mare vitreum simile crystallo. Septimò, In medio, & in circuitu throni erant quatuor animalia plena oculis, intus, antè, & retro, & in circuitu. Quorum animalium primum erat simile leoni. Secundũ, simile vitulo. Tertium, simile homini. Quartum, simile Aquilæ volanti, habentia singula alas senas, noctu, & interdiu sine intermissione dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui est, & qui erat, & qui venturus est. Octauò, Dum animalia sic in throno sedentem laudarent, procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, adorantésque proiiciebant coronas suas ante thronum dicentes: Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam, & honorem, & virtutem; quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt. Atque hæc de imaginaria visione Ioannis: nunc ad mysteria veniamus.

Plinius. Iaspis hic, gemma pretiosa.

Visio,

Visio, in literali sensu explicatur.

Primúmque, quid thronus, quis in throno sedens, & cur lapidi iaspidi, & sardio similis dicatur.

SECTIO II.

I. DEum esse qui in throno Ioanni apparuit, non Christum Dominum, vt plerique non rectè sentiunt, ex eo est perspicuum, quod cap. 5. sequenti, Agnus, qui Christum repræsentabat, accepit de manu sedentis in throno, librum illum signatum sigillis septem, quem solus ipse Agnus potuit aperire. Quare is, qui in throno residebat, proculdubio Dei maiestatem referebat, vt bene argumentatur Ioachimus: quam etiam sententiam sequuntur Richardus de sancto Victore, & Glossa ordinaria. Per *thronum* plerique Angelos, alij sanctos accipiunt, vt Arethas. Alij Ecclesiam, vt Ioachimus, Rupertus, & alij iuxta quam sententiam elegantur Rupertus obseruauit aperto ostio, sedem positam conspici in cælo; quia passo Christo, & per eum aditu in cælum patefacto, regnum Dei ita dispositum est, vt Deus in illo sedeat, Principe huius mundi foras eiecto: quam ob causam Regius vates Psal. 92. cùm dixisset: *Dominus regnauit, decorem indutus est; indutus est Dominus fortitudinem, & præcinxit se.* Continuò subiunxit: *Parata sedes tua ex tunc à seculo tu es:* vbi enim indutus Dominus decorem, & fortitudinem regnauit, id est, virginem assumens carnem, & mortem resurgendo vincens, regnum peccati, mortisque destruxit, ex tunc sedes eius parata est, id est, Ecclesia in cælo posita, confirmatum regnum, & imperium stabilitum. Verùm illa est germanior expositio, quam Glossa sequitur, intelligendum esse per *thronum* auctoritatem, & potestatem Dei, Ecclesiæ præsidentis, eámque summo consilio, & prouidentia administrantis, quemadmodum sæpe sumitur in sacris literis, veluti Esaiæ 6. *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum.* Et Ezechiel. 1. *Super firmamentum quasi aspectus lapidis sapphyri similitudo throni: & super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper.*

Quis in throno Ioanni apparuerit. — Ioachimus. — Richa. Vict. — Per thronum quid aliqui intelligant. — Arethas. — Rupert. — Psal. 92. 1 — Passo Christo, Ecclesiæ regnum stabilitum est. — Germanior throni expositio. — Esai. 6. 1. — Ezech. 1. 26.

II. Cur verò Deus, similis lapidi iaspidi, & sardio apparuerit, multiplex affertur ratio. Prima est Ambrosij Ansberti qui existimat eum, qui sedet in throno, Christum repræsentare: ait per *iaspidem* virentem gemmam indicari diuinitatem Christi; in cuius nimirum conspectu, & fruitione viror gloriæ immarcessibilis consistit: per *sardium* autem, qui gemma est rubens, humanitatem exprimi, quæ passionis tempore, sanguine rubuit, iuxta illud Esaiæ 63. *Quare rubrum est indumentum tuum.* Verùm quia eum qui in throno residet, non Christum, sed Deum ipsum esse, paulò ante probauimus, hac ratione prætermissa, est secunda diui Augustini, seu potius Ticonij, Bedæ, Primasij, & Ruperti, in *iaspide*, qui aquæ colorem refert, diluuium aquæ, quod iam præterijt: Per *sardium* ignei coloris, diluuium ignis, quod adhuc expectatur, significari. Addit Rupertus, quoniam inter vtrunque iudicium, per aquam videlicet & ignem diuina misericordia eluxit, tributo ad pœnitentiam tempore, idcirco in circuitu sedis Iridem, quæ signũ est pacis, & clementiæ apparere. Tertia est Richardi de sancto Victore, virorem *iaspidis* significare immarcessibilem gloriam: ruborem *sardij* inferiorem ignem, atque adeò Deum vtrunque colorem referre: quia electos virore gloriæ demulcet, reprobos autem ignis æterni comminatione deterret. Quarta est Ioachimi, qui Trinitatem in throno illo residentem agnoscens, in *iaspide* Patris personam considerat in *sardio* Filium, in *smaragdo*, qui paulò post subiungitur: & in Iride

1. Ratio. — Ambros. Ansbert. — Cur iaspidi, & sardio similis apparuerit Deus. — Esai. 63. 2. — Secunda D. August. — Ticon. — Bedæ. — Primas. — Rupert. — Tertia Rich. Vict. — Quarta Ioachim.

Spiritum sanctum. Etenim cùm Iaspis sit gemma viridis, in viriditate autem vita arborum, & herbarum posita sit. *Rectè*, inquit, *in Iaspide persona Patris exprimitur, quæ vitæ omnis principium est. In sardio autem, qui colorem refert sanguineum Filius indicatur, qui per assumptam humanitatem in passione rubicundus apparuit. Denique smaragdus qui viriditate præcellit, Spiritum sanctum designat, qui per gratiarum suarum dona hominum corda ad spem gloriæ excitat.*

III. *Quinta ratio mysterio congructior.* *Iustus, & misericors apparet Christus, quia Ecclesiæ gubernator.* Quinta ratio, quæ magis videtur mysterio visionis congruere, illa afferri potest: apparuisse Deum similem viridi iaspidi, & rubenti sardio, quia cum hoc loco Deus Ecclesiæ gubernatorem referat, opus fuit duo illa præsidia, quibus perfecta rerum publicarum administratio continetur, misericordiam scilicet, ac iustitiam præ se ferre: rectè enim iaspis propter viridem colorem bonæ spei symbolum, misericordiam: Sardius autem iustitiam propter ardorem exprimit. Sic etiam Ezechiel. 1. ad idem significandum Dominus Prophetæ apparuit superiori parte speciem electri, quod paleas ad se attrahit: ignis autem omnia consumentis in parte inferiori similitudinem ostendens. Atque hæc duo in Deo tanquam mundi Principe agnoscit Regius vates Psal. 88 cùm ait. *Quoniam dixisti, in æternum misericordia ædificabitur in cælis, præparabitur veritas tua in eis.* Vbi vides tam misericordiæ, quàm iustitiæ mentionem fieri: quemadmodum exponunt diuus Augustinus, & diuus Hieronymus. *Ezech 1.* *Psal. 88 9.* *D. August.* *D. Hieron.*

IIII. *Misericordia, non iustitia architectus Deus.* Illud obiter obserua dici misericordiam ædificari à Deo, quasi proprium eius opus, appellarique Deum hoc loco non iustitiæ, sed misericordiæ architectum, quia misericordia proprium Dei opus est, iustitia verò quoad vindictam, & animaduersionem, quodammodo alienum & peregrinum, quemadmodum disertis verbis docet Esaias, cap. 28. *Vt faciat opus suum, alienum opus eius, vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo.* Quem locum Glossa ordinaria sic per interrogationem dispungit: *Irascetur vt faciat opus suum?* quasi dicat, minimè verò est opus suum irasci, & punire, sed alienum & peregrinum, vt statim subiungitur, eodémque modo exponit Interlinealis: alij sine interrogatione, sic in eandem sententiam interpretantur, *vt faciat opus suum*, id est, vt faciat quod facere instituit, puniendo videlicet Hebræos: *alienum est opus eius*, id est, non ex animo, sed quomodammodo coactus puniet, quod clarius dixit Hieremias, Threnorum 3. *Non ex corde suo humiliauit, & abiecit filios hominum.* Simul etiam aduertit diuus Hieronymus in eundem locum Psalmi citati, misericordiam semper à Deo ædificari, nec vnquam destrui. Itaque Deus misericordiæ fabricam, quam molimur, continuo promouet, nec vnquam ab ea manum amouet: quemadmodum significauit Regius vates, Psal. 76. illis verbis: *Nunquid misericordiam suam abscindet à generatione in generationem.* Vbi obseruandum est verbum illud, *abscindet*, quod indicat, Deum filum misericordiæ, quod ab æterno texuit, nunquam præscidisse, sed continuatam beneficiorum suorum seriem absque vlla intermissione continuasse, & continuaturum in posterum, cùm tamen iustitiam non solum ipse non ædificet, sed & eius fabricam, quam impij suis sceleribus erigunt sæpenumero parcendo labefactet, quam ob causam eiusmodi ædificij tantùm initia, & præparationes descripsit Regius Propheta, cùm subiunxit: *præparabitur veritas tua in eis*, id est, vel ipsa punitionis fundamenta, quæ impij suis sceleribus iaciunt, per misericordiam destruet, ita vt promoto misericordiæ ædificio, vel ipsæ ad puniendum præparationes diruantur. *Esai. 28. 21.* *Glossa.* *Thren. 3. 33.* *D. Hieron.* *Psal 76. 9.* *Iustitiæ fabricam ab impijs erectam sæpe labefactat Deus.*

V. *Plinius.* *Iacob. 2. 1.* Id, quod in nostro *sardio* licet videre, is enim vt auctor est Plinius lib. 37. cap. 7. oleo hebetatur: sic enim Dei iustitia per misericordiæ oleum hebetatur, & vincitur: quemadmodum dicitur Iacob 2. illis verbis: *Superexaltat autem misericordia*

cordia iudicium. Græci legunt κατακαυχᾶται, id est, exultat aduersus iudicium: quanquam aiunt sumi pro vincit, exuperat, & obtundit, quia scilicet victores victis insultare solent, & aduersus illos exultare: quare sensus apud Græcos ille est. Si misericordia cum iudicio contenderet, victricem futuram misericordiā, quia *misericordia Domini super omnia opera eius.* Ad eundem ferè modum dixit Paulus ad Coloss. 3. *Et pax Christi exultet in cordibus vestris:* hoc est, vt pax in morem victoris, ac triumphantis dicatur exultare: Græcè est βραβευέτω, quod quidam ex Græcis sic interpretantur, id est, *In certamine: iudicis fungatur officio.* Alij *Brauium ferat,* videlicet aduersus liuorem, & contentionem, imo & aduersus mundi pacem, quæ paci Christi contraria est: cui contrarium est καταβραβεύειν, quo vsus est Apostolus ad Coloss. 2. *Nemo vos seducat:* nam pro *seducat,* est Græcè καταβραβευέτω, hoc est, nemo vos fraudet in brauio, & præmio: cum enim aliquis in certamen descendens, per agonothetæ iniustitiam, brauium & debitam sibi victoriæ palmam amittit, dicitur καταβραβεύεσθαι, hoc est, fraudari brauio, & præmio sibi debito.

Iustitia Dei victrix misericordia.

Ad Colos. 3. 15.

Colos. 2. 18

VI. Sed vt ad priorem locum reuertamur, alij βραβευέτω, sic interpretantur, id est præmij loco detur. Habet enim βραβεύω multiplicem vim: Theodoretus secundam expositionem sequitur. *Pax Christi βραβευέτω, in cordibus vestris, hoc est,* inquit, *si quis ab aliquo molestiam acceperit, habeat in corde pacem, Agonothetæ officio fungentem, & regentem.* Theophylactus eandem, & tertiam tradit. *Pax,* inquit, *Dei palmam ferat in cordibus vestris: sæpenumero,* inquit, *iniuria sumus à quopiam affecti, & gemina apud nos cogitationes certant: altera ad vindictam, ad longanimitatem altera nos incitans: si enim pax Dei in vobis steterit, vt iustus quispiam Brabeuta, id est, index certaminisque arbiter, dederitq́; victoriæ palmam ei, qui iusserit vt sis longanimis, cessabit aduersarius tuus: ipsa igitur pax Dei palmam ferat, non ira, non contentio, non humana pax, ea enim ex vltione nascitur, sed Dei.* Hæc Theophylactus. Vbi cernis eum duas expositiones, hoc est, secundam, ac tertiam complecti. Nos omnes eas, quas recensuimus, probamus, sed interim primam nostram, quam attulimus vtpote cum nostra vulgata editione consentientem, nec à verbi ipsius Græci proprietate abhorrentem eo apposuimus, vt testimonium Iacobi citatum illustraremus. Cùm igitur in Deo, tanquam in Ecclesiæ Principe, duæ illæ partes præcipuæ, misericordia, & iustitia, in duplici hoc lapide expressæ, mirificè eluceant, maximum tamen inter eas discrimen cernitur, cùm de misericordia, dixerit Regius vates, *ædificabitur:* de iustitia, *præparabitur.*

Theodor.

Pax Christi, mundi pacem quando vincat.

Theophyl.

Discrimen inter Dei misericordiam & iustitiam.

Quid sit, *Iris in circuitu sedis similis visioni smaragdinæ.*

SECTIO III.

I. IOachimus primùm existimat per *iridem*, Spiritus sancti significari personam, sicuti paulò ante in iaspide Patrem, in sardio Filium intellexit. Rationem similitudinis eam affert, quia sicut iris triplicem colorem refert, viridē, cæruleum, & rubicundum: ita Spiritus sanctus primùm homini confert gratiam, vt credat: deinde vt operari valeat: postremò vt charitate sit perfectus. Quam ob causam ait Spiritum sanctum, primùm in specie columbæ: deinde per insufflationem: denique in igni fuisse concessum. Quòd verò *iris* in circuitu sedis sit, illud significat, Ecclesiam vndequaque Spiritus sancti præsidio muniri, iuxta illud Psal. 124. *Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi sui.*

Spiritus sanctus iridi cōparatur, ex Ioachimo.

Spiritus sanctus præsidio munitur Ecclesia

Psal. 124. 2.

II. Secundò, Richardus de sancto Victore in *iride*, cùm speciem arcus habeat, atque adeo belli signum præferat, putat significari iudicium: esse autem in *circuitu sedis*, quia tam à dextris quàm à sinistris vniuersos iudicis complectetur

Rich. Vict.

ſententia, quia vero ſmaragdus partim viret, partim rubet, illud demonſtrat, iuſtos introducendos eſſe ad paſcua virentis gloriæ, malos autem ſempiternis ignibus addicendos.

Beda. *Sanctorũ intercessio tuetur Ecclesiã* Tertiò, Beda per *Iridem* ſanctos intelligit, qui in circuitu throni ſunt, quia Eccleſiam vndique ſua interceſſione defendunt. Eſt enim Iris pacis ſymbolum, quæ propterea ſimilis ſmaragdo dicitur: quia ſancti quò magis viriditatem futuræ gloriæ expectant, eò magis ad cęteros protegendos animantur.

III. *Ansbertus.* *Verbi incarnatio iridi similis.* *Sap. 7. 16.* *Esai 19. 1.* *Humanitas Christi nubes.* *D. August.* *Euseb. Cæsar.* *D. Chrysost.* *Cyrill. Alex.* *Procop.* *B. Virgo, nubes.* *D. Ambros.* *D. Hieron.* Quarto. Plerique, per *Iridem*, Verbi incarnationem intelligunt, quæ viſioni ſmaragdinę ſimilis dicitur: quia in incarnatione potiſſimum Dei miſericordia elucet, & ſpes omnis noſtra poſita eſt. Ratioanem ſimilitudinis eam affert Anſbertus: quia quemadmodum arcus cæleſtis diuini fœderis pignus, tunc apparet cùm radijs ſolis vmbrifera fuerit nubes illuſtrata: ita cum Patris Verbum, quod *candor eſt lucis æternæ.* Sapientiæ, 7. & Sol iuſtitiæ, humanam ſuſcipiendo naturam irradiauit, ipſa humanitatis ſuſceptio, reconciliatio facta eſt mundi, quod diſertis verbis cecinit Eſaias cap. 19. cùm dixit: *Ecce Dominus aſcendet ſuper nubem leuem.* Quo loco per *nubem*, humanitatem intellexerunt Diuus Auguſtinus tractatu 34. in Ioannem. Euſebius Cæſarienſis libro primo demonſtrationis Euangelicæ capit. 4. & libro 8. capit. 5. & libro 9. capit. 2. D. Chryſoſtomus homilia 2. ex varijs in Matth. Cyrillus Alexandrinus, & Procopius in commentarijs ſuper Eſaiam. Quamuis alij Beatam Virginem interpretentur, in quibus eſt D. Ambroſius in exhortatione ad virgines, & in Inſtitutione virginis. Vtramque vero expoſitionem affert Diuus Hieronymus in eundem locum Eſaiæ.

IIII. *Eccl. 43 12.* *Christus arcus cælestis.* *1 Cor. 15. 47* *Cant. 5 10.* *Cant 2. 5.* *Sagittæ à Christo missæ, quæ.* In hanc ſententiam plerique interpretantur illud Eccleſiaſtici 43. *Vide arcum, & benedic eum qui fecit illum, valde ſpecioſus eſt in ſplendore ſuo*, vbi Chriſtum per arcum intelligunt, cuius arcus duo cornua, duæ ſunt naturæ, chorda vero earum vnio, ſunt autem eiuſmodi cornua ad terram conuerſa quemadmodum & in Iride, in ſignum pacis, & fœderis cum hominibus: quemadmodum etiam Iris triplicem colorem habet, cœruleum, viridem, & rubeum: ita Chriſtus fuit cœruleus, quia cœleſtis, iuxta illud Pauli 1. ad Corinth. 15. *Secundus homo de cælo cæleſtis.* Viridis, per innocentiam vitæ, & gratiarum affluentiam. Rubicundus in paſſione. Cant. 5. *Dilectus meus candidus & rubicundus.* Denique ſagittæ ab hoc arcu emiſſæ non aliæ quàm amoris fuerunt, à quibus nimirum ſe vulneratam lætabatur ſponſa Cant. 2. cum dicebat: *Fulcite me floribus, ſtipate me malis, quia amore langueo.* Pro quo Septuaginta tranſtulerunt, *quia vulnerata amore ego ſum.* Hunc ergo arcum iubemur reſpicere per imitationem: & Deum Patrem benedicere, quia illum mundo conceſſit.

V. *Iridis literalis expositio.* *Dei misericordia cum Iride comparatur.* *Arma nostra Dei misericordia.* *Gen 48. 22* *Paraphrast. Chald.* Maximè omnium literalis expoſitio ea nobis videtur, ſignificari per Iridem diuinam miſericordiam: cum Iris fœderis, & clementiæ ſymbolum ſit, qua vndique Dei thronus ambitur, quia vbique, & omnibus eam præſtat. Ratio verò huius ſimilitudinis duplex potiſſimùm afferri poteſt. Vna, quia ſicut Iris variorum colorum, eorúmque pulcherrimorum ſpeciem refert: ita Dei miſericordia multiplex eſt, eáque pulcherrima. Cærulcum colorem licet agnoſcere in fide, quæ tota cœleſtis eſt, in ſpe, viridem, in charitate, rubicundum, intermedios, in reliquis donis gratiarum, quæ Deus iuſtis liberaliter impertit. Altera, Quia ſicut Iris gerit ſpeciem arcus aduerſus cœlum intẽti, ita arcus noſter, & arma ad Deum promerendum, & quodammodo vincendum, cœlúmque ipſum expugnandum vna Dei miſericordia continentur. Sic enim eam appellauit Iacob Gen. 48. cùm dixit ad Ioſeph filium: *Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi, in gladio, & arcu meo.* Vbi per *gladium*, & *arcũ*, Paraphraſtes Chaldaicus cùm

cùm locum ita transtulit, *Quam tuli de manu Amorrhai oratione mea, & deprecatione mea*, proculdubio misericordiam diuinam intellexit, per quam Deus orationem Iacob exaudiuit: quippe cum nostræ deprecationes Dei misericordia innitantur.

Atque hunc arcum Dauid in cælum intendit Psal. 50. cùm dixit: *Miserere mei Deus secundũ magnam misericordiã tuam, &c.* quam eandem ob causam, *visioni smaragdina similis* dicitur, id est, viridi colore præstare: quia tota nostra spes, cuius smaragdus, propter viriditatem, est symbolum, in Dei misericordia posita est, iuxta illud Psal. 12. *Qui tribulant me exultabunt si motus fuero: ego autẽ in misericordia tua speraui.* Et Psal. 41. *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei speraui in misericordia Dei in aternum.* Vbi aduerte comparare se Dauidem oliuæ, cum de spe sua in misericordia Dei disserit, quia sicuti oliua semper viret, ita qui in Dei misericordia confidit, quæ smaragdo viridissimæ gemmæ comparatur, spem habet florentissimam, & semper virentem: vndè alio in loco ait. *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion, non commouebitur in aternum, qui habitat in Hierusalem.* Psal. 124. Quod iuxta Hebraicam veritatem, sic est intelligendum: qui spem suam in Deo collocat: sicut mons Sion, qui in Hierusalem fixum habet locum, nunquam loco mouebitur, ita ipse nunquam deiicietur. Quamuis alij cum Diuo Augustino duplicem sic distinguant sententiam: *Qui confidunt in Domino, erunt sicut mons Sion, & non commouebitur in aternum quisquis habitat in Hierusalem.* Verùm prior distinctio Hebræo textui est congruentior, quam propterea sequutus Diuus Hieronymus sic locum transtulit ex Hebræo: *Qui confidunt in Domino, quasi mons Sion immobilis, & in aternum habitabilis.* Accedit quod quemadmodum viridis color, vt ait Glossa, mirum in modum aspectum recreat, & roborat: ita nihil est, quod magis mortalium animos consoletur, quam Dei misericordia. Vides igitur Dei sedem vndique misericordiæ symbolo non solum ambiri, sed etiam exornari: quemadmodum & apud Ezechielem cap. 1. nubem illam ignibus inuolutam, quæ diuinam significabat iustitiam, splendor quidam fulgentissimus per circuitum ambiebat, ac pulchram reddebat: qui splendor symbolum erat diuinæ misericordiæ, atque clementiæ.

[Margin: VI. Psal. 50. 3. — Smaragdus spei symbolũ. Psal. 12. 5. Psal. 51. 10. — Sperans Dauid cur se oliua comparet. — Psal. 124. 1. — Immobilitas sperantis in Deum. — D. Hieron. — Glossa. — Misericordia, throni Dei ornatus. Ezech. 1.]

Quinam sint viginti quatuor seniores in totidem thronis sedentes.

In circuitu sedis sedilia vigintiquatuor, & super thronos vigintiquatuor seniores sedentes, circumamicti vestimentis albis, & in capitibus eorum corona aurea.

SECTIO IIII.

VIdit Ioannes in circuitu throni viginti quatuor sedilia, seu thronos, vt habetur Græcè: & in iis sedentes viginti quatuor seniores. Per eos D. August. seu Ticonius, Beda, & Primasius vniuersam Ecclesiam intelligunt, iuxta illud Esai. 24. *Erubescet luna, & confundetur sol, cũ regnauerit Dominus exercituum in mõte Sion, & in Hierusalem in conspectu senum suorũ fuerit glorificatus. In duodecim*, inquit Augustinus, *Apostolos, & prapositos, & in aliis duodecim reliquam Ecclesiam intellige.* Primasius eam affert huius numeri rationem positos nimirum, esse *viginti quatuor* pro Ecclesia vniuersa, quasi duodecim tribus duplicarentur propter geminũ testamentum: *Nam quia*, inquit, *in veteri testamento duodecim tribus fuerunt, & in nouo duodecim Apostoli Ecclesia fundatores, recte numerus viginti quatuor seniorum vniuersam Ecclesiam significat*, D. Gregorius in librum 1. Reg. cap. 9. locum hunc expendens concionatores interpretatur. *Seniores*, inquit, *sancti sunt predicatores maturi sensu, moribus graues, qui thronum Dei iuxta positis sedibus ambiunt: quia qui*

[Margin: I. D. August. Ticon. Beda. Primasius. Esai. 24. 23. — Per viginti quatuor seniores, vniuersa designatur Ecclesia. — D. Gregor.]

præ ceteris conditorem diligant, per altissimam conuersationem ei vicinius requiescunt.

II. Communis tamen expositio, quam sequuntur Glossa, Richardus de S. Victore, Rupertus, Pannonius, Ioachimus: & alij, est. Per *viginti quatuor seniores* intelligendos esse præstantissimos quosque sanctos, ac præcipuè prælatos, & Doctores vtriusque testamenti, qui numerus ex duodecim Patriarchis, & ex duodecim Apostolis conficitur, cum enim numerus duodenarius dicat vniuersitatem, in duodecim Patriarchis præstantissimi quique sancti veteris Testamenti, & in 12. Apostolis excellentes viri Testamenti noui, optimo iure accipiuntur: qui *seniores*, tum propter antiquitatem, tum propter morum, doctrinæq; grauitatem appellantur quam eandem ob causam in thronis sedent: quia in fine mundi iudicabunt.

Glossa. Rich Vict. Rupert. Pannon. Ioachimus.

III. Primò est obseruandum: Sedilia, siue thronos in cælo post Christi Domini in cælum ascensum apparuisse, quia tunc primùm patuit sanctis in gloriam aditus, eisque sedilia ad sedendum concessa sunt, in cuius rei typum, & significationem, cum intra sancta sanctorũ, siue tabernaculi Mosaici, siue templi Salomonis, nulla essent sedilia, nihilominus intra Sancta sanctorum eius templi, quod describit Ezech. à cap. 40. multa sedilia sunt visa. Sic enim latera illa sexaginta sex per circuitum, quorum fit mentio cap 41. interpretantur Hugo Cardinalis, Dionysius Carthus. & alij. E quibus quadraginta ponunt in ea parte templi, quæ appellatur *Sancta*: reliqua 29. in ea quæ *Sancta sanctorum* dicitur. De cuius sententiæ probabilitate superioribus annis dum Ezechielem interpretaremur, fusè disseruimus.

Per Christi ascensionem patuit aditus in cælum. Ezech. 40. Hugo Card. Dion. Cart.

IIII. Illud modò dumtaxat ex Hugonis, & Dionysij expositione colligimus, in Sanctis sanctorum templi Salomonis nulla fuisse sedilia, quia vacua omnino fuissent, cùm eò solus Pontifex semel in anno ingrederetur, vt ait Paulus ad Hebræos 9. Quo simul etiam significabatur nemini eo tempore ad gloriam aditum patuisse, eámque ob causam superuacanea fuisse sedilia. At verò, quia post passionem Christi liber patet aditus ad Sancta sanctorum cælestia, idcirco in Sanctis sanctorum eius templi, quod in Ecclesiæ typum à Christo fundatæ, fuit Ezechieli ostensum, oportuisse, vt multa sedilia ponerentur, in quibus sederent ij, quibus salus contingeret: atque in ijs excellunt hæc viginti quatuor sedilia, siue throni, in quibus viginti quatuor seniores, id est, Prælati, Doctores & præstantissimi quique vtriusque Testamenti heroës, tanquam reliquorum parentes, fundatores, ac iudices, sublimioris gloriæ & honoris prærogatiua eminerent.

Hebr. 9. Cur sancta sanctorũ Salomonis sedibus vacua, Ezech. verò templi sancta visa cum sedilibus.

V. Secundò aduertendum est, nusquam in sacris literis, Angelos sedentes in cælo apparuisse, sed Deum & homines, vt ex eo exploratum sit quanto honore post Verbi incarnationem homines Angelis antecellant, siquidem homines in thronis considentes: Angeli verò perpetuo, vel stantes, vel ministrantes apparent, vt est perspicuum ex cap. 6. Esaiæ, vbi ita legimus: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum, & ea quæ sub ipso erant replebant templum, Seraphim stabant subter illud.* Et apud Daniel cap. 7. *Millia millium ministrabant, & decies centena millium assistebant ei.* Et Tobiæ 12. *Ego sum Raphael Angelus, vnus ex septem qui astamus ante Dominum.* Vnde iam colliges cum D. Bernardo sermone 2. de tribus testimoniis, & sermone de sancto Benedicto Abbate, quanta fuerit Luciferi elatio, qui vniuersis Angelis stantibus, ipse solus sedere præsumpserit, cùm dixit Esaiæ 14. *Super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis*: *Siccine*, inquit Bernardus, *vbi stant omnes, vniuersi ministrant, tu pacis inimice sedebis? quid laborasti vt iam sedeas?* E contrario ad Apostolos dixit Christus Matth 19. *Sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* Et de Ecclesia vniuersa dixit Paul. ad Eph. 2. *Deus autem qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatẽ suã, qua dilexit nos, conuiuificauit nos in Christo,* (cuius

Quanto honore post Incarnationem Angelis homines antecellant. Esai 6 1. Dan. 7. 10. Tob. 12. 15. Luciferi elatio, quanta. D Bernard. Esai. 14. 13. D. Bernard. Matt. 19. Ephes. 2. 4.

(cuius gratia estis saluati) & conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu. Ex quo mirum in modum resplendet Dei in homines amor, & beneficentia, qui propter Christum ad tam sublimem eos honoris gradum euexit, vt in nobilissima illa curia, tot principibus, id est, Angelis stantibus, & ministrantibus coram Deo in diuinitatis suæ throno residente, ipsi quoque in thronis pulcherrimis gloriosi consideant. *Amor Dei in homines.*

Tertiò, apparuerunt iidem vigintiquatuor seniores *circumamicti vestimentis albis*, quæ glossa interpretatur virtutes, quibus sancti & teguntur, & albent. Richardus de sancto Victore, munditiam castitatis, & boni operis. Pannonius, castitatem, & sapientiam. Dionysius Carthusianus, castitatem. Rupertus æternam iucunditatem. Alij, gloriam corporis. Nobis tamen, vero similius videtur, aut virtutum ornamenta: aut gloriam animæ accipiendam esse. Cum enim hæc apparitio, Ecclesiæ statum ante illam generalem resurrectionem repræsentet, & per vigintiquatuor seniores excellentium sanctorum multitudo, qui in vtroque testamento, sanctitate, doctrina, & gubernandi prudentia floruerunt, intelligatur, quorum pauci cum Christo in corporibus gloriosis in cælum ascenderunt, non possumus per vestimenta alba gloriam corporis, sed aut virtutum pulcherrima ornamenta, aut certè gloriam animæ intelligere. Atque eandem gloriam exprimunt coronæ aureæ, quæ in singulorum capitibus apparuerunt: cur verò gloria *coronæ* similis dicatur, fusè iam superius explicauimus: significant etiam Regiam potestatem, verè enim beati sunt Reges, de qua re, quia iam suo loco diximus, non est cur eadem replicemus. VI. *Glossa. Rich. Vict. Pannon. Dion. Cart. Rupert. Per vestimenta alba quid accipiendum. Beati verè reges.*

Quænam sint fulgura illa, voces, ac tonitrua, quæ de throno procedere visa sunt.

Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua.

SECTIO V.

HÆc omnia ad statum præsentis Ecclesiæ pertinent. Per *fulgura*, communis expositio, (quæ etiam est diui Augustini, seu Ticonij, Ruperti, Richardi de sancto Victore) miracula intelligit, quæ Deus per seniores illos, ad mundi conuersionem edidit, & nunc etiam edit, edétque vsque ad finem mundi. Per *voces, ac tonitrua*, Diuini verbi prædicationem, eo tamen discrimine, quòd *voces* exprimũt temperatas admonitiones mediocriter auribus insonantes. *Tonitrua* verò terrificas de futuro iudicio, pœnísque impiorum comminationes. Præterea etiam sublimes de Christi diuinitate, diuinísque etiam perfectionibus, ac secretioribus fidei arcanis conciones: quemadmodum exponit Pannonius. Rupertus aduertit, quia sancti, non à seipsis, id est, à propria potestate: sed ex virtute diuina edunt miracula: idcirco fulgura, non à sedibus seniorum, sed de throno Dei procedere, cuius solius est vera patrare miracula. I. *D. August. Ticon. Rupert. Rich. Vict. Pannon. Rupert. Ex virtute diuina sancti edunt miracula.*

Atque hinc primum habes concionatorem Euangelicum pro ratione loci, temporis, atque auditorum, accommodare debere concionem: siquidem vti diximus, *voces* hoc loco tum temperatas admonitiones, tum faciliores ad intelligendum, de moralibúsque rebus tractationes: *tonitrua* verò tum terrificas comminationes, tum altiorem de sublimibus rebus sermonem significant: quos omnes dicendi modos vsurpare debet concionator Euangelicus: accommodatè ad auditorum conditionem de diuinis rebus disputans, quam concionandi formam seruabat Apostolus vt ipsemet testatur 2. Cor. 5. cùm ait: *Siue enim mente excedimus Deo, siue sobrij sumus vobis*: hoc est, si altiora & sublimiora prædicamus, id ad explicandam Dei naturam, commendandámque eius gloriam, præstamus: si autem II. *Quam concionandi formam seruare debeat concionator Euangelicus. 2. Cor. 5. 13.*

mediocria loquimur, id vestri causa facimus, vt nos vestro captui, capacitatíque accommodemus: habemus etiam huius rei illustre exemplum in Ioanne Apostolo, qui singulos pro suo captu, & conditione admonebat, vt est perspicuum ex illis verbis primæ eius epistolæ, cap. 2. *Scribo vobis filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius. Scribo vobis patres, quoniam cognouistis eum, qui ab initio est. Scribo vobis adolescentes, quoniam vicistis malignum. Scribo vobis infantes, quoniam cognouistis patrem. Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis, & vicistis malignum.* Vnde si aduertis, Ioannes accommodatè ad ætates, & conditiones loquitur. Tres enim ætates connumerat, puerorum, iuuenũ, senum: & vnicuique quod congruum est, tribuit. Nam quia pueri per ignorantiam, & inscitiam labuntur, ait quod illis peccata remittuntur, quoniam peccatum ex ignorantia, quod proprium puerorum est, maiorem aliquam excusationem continet: & quia iidem pueri interdum per ætatem parentes non agnoscunt, ideo iis quodammodo blanditur, laudans quod Patrem cælestem cognoscant. Senum illud est proprium, quod prisca & antiqua in ore habeant: cum igitur Patre æterno nihil sit antiquius, cum sit æternus, idcirco eis laudi tribuit, quod nouerint patrem illũ, qui ab initio est, hoc est ex æternitate. Denique quia adolescentes & iuuenes valent robore, ac de virium magnitudine, corporísque firmitate gloriari solent, iactaréque se, quod victorias consequantur, propterea illos gaudere iubet quod *malignum*, id est, dæmonem superarint.

1. Ioan. 2. 12. — *Vnumquemque pro suo captu admonebat Ioannes.*

III. Illud deinde notandum est, pulchrè per *fulgura* significari miracula, cuius similitudinis ratio multiplex est. Prima, quia, vt ait Richardus de sancto Victore: sicut fulgura longè claréque coruscant, iuxta illud Matth. 24. *Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem*: sic miraculorum splẽdor, & fulgor latè multorum commemoratione funditur, plurimósque vel ad fidem conuertit, vel iam conuersos in fide confirmat: atque idcirco miracula, splendor & coruscatio armorum Dei appellantur Abacuch cap. 3. vbi pro eo, quod ex Hebræo transtulit Hieronymus: *In luce sagittarum tuarum ibunt, in splendore fulgurantis hasta tua.* Septuaginta reddiderunt, *in lumine iacula tua ibunt, in splendore seu coruscatione fulgoris armorum tuorum.* Quem locum in hanc sententiam expendit diuus Gregorius lib. 30. Moralium, cap. 3. *Fulgor*, inquit, *armorum est claritas miraculorum; armis nos tuemur, iaculis aduersa destruimus, arma ergo cum iaculis sunt, miracula cum prædicatione. Etenim sancti verbis prædicationis, quasi iaculis aduersarios feriunt, miraculis verò quasi armis se tuentur, vt & quantum sint audiendi, sonent per impetum iaculorum, & quantum sint reuerendi, clarescant per arma miraculorum.*

Rich. Vict. — *Mat. 24. 27.* — *Per fulgura eur significẽtur miracula.* — *Abac. 3. 11.* — *D. Hieron.* — *Miracula armorum Dei coruscatio, ex D. Gregor.*

IIII. Secunda, Quia sicut fulgura è nubibus egrediuntur, ita è sanctis prædicatoribus miracula, atque adeo cum miracula appellantur fulgura, tacitè innuitur sanctos esse veluti nubes, quo nomine censentur Esaiæ. 5. *Mandabo nubibus meis, ne pluant super eos imbrem*, & cap. 6. *Qui sunt isti qui vt nubes volant.* In hunc sensum diuus Augustinus accepit locum illum Psal. 96. *Alluxerunt fulgura eius orbi terræ vidit, & commota est terra. Misit*, inquit, *Dominus Apostolos, prædicatores, & sanctos veluti nubes, videbantur homines, & contemnebantur: quemadmodum nubes videntur, & contemnuntur, antequam de eis exiliat, quod mireris: erant illi quidem homines infirmi, carnem portantes, sed erat in illis quod fulguraret, erat quod coruscaret: accedebat Petrus homo piscator, orabat: & surgebat mortuus, forma humana nubes erat, splendor miraculi coruscatio erat: rectè autem adiungit: Vidit, & commota est terra, quia tota terra commota est fulgoribus de illis nubibus erumpentibus.* Eodem sensu D. Gregorius lib. 30. Moralium cap. 3. exponit illud 38. *Nunquid mittes fulgura & ibunt, & reuertentia dicent tibi, adsumus. Fulgura*, inquit, *ex nubibus exeunt, cum mira opera ex sanctis prædica*

Miracula è sanctis vt è nubibus fulgura egrediuntur. — *Esai. 5. 6.* — *D. August. Psa. 96. 4.* — *D. Gregor. Iob. 38. 35.*

prædicatoribus ostendantur, qui idcirco nubes vocari solent, quia & coruscant miraculis, & verbis pluunt: & quia humana corda istis miraculorum fulgoribus conturbantur, dicitur Psal. 17. *Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Psal. 17. 15.

Tertia, Quia sicut fulgurum coruscationem pluuia consequitur, ita miraculorum splendorem consequitur pœnitentia, compūctio, & lachrymæ peccatorum anteactæ vitæ, errores, & cæcitatem lamentantium: vtrunque significauit vnum quidem in literali sensu, alterum in mystico Regius vates cùm dixit Psalm. 134. *Fulgura in pluuiam fecit.* In quem locum (vt hoc obiter dicamus) eleganter annotauit ad literam D. Augustinus, voluisse Deum, vt post fulgura pluuia sequeretur: quia fulgura sine pluuia terrerent, & nihil vtilitatis afferrent mortalibus, itaque voluisse, vt post fulgurum terrorem, refectio pluuiæ sequeretur: sic enim ille omnes suas comminationes in bonum tandem nostrum, & vtilitatem conuertit, iuxta illud Tobiæ 3. *Post tempestatem tranquillum facit.* Nec minus elegans est diui Hieronymi in eum locum obseruatio, quam reperies in eius commentariis super tertium caput Marci, *fulgura in pluuiam fecit, vt extinguat misericordia, quod iudicium inurit.*

V. *Miracula, cōpunctio & lachrymæ cōsequuntur.* *Psal. 134. 7.* *D. August.* *In bonum nostrum comminationes suas conuertit Deus.* *Tob 3. 22.* *D. Hieron.*

Quarta, Cum *fulgura* in sacris literis nonnunquam pro fulminibus vsurpentur, (nec enim dubitandum est, fulmina fuisse illa, quibus Deus Ægyptios oppressit, quæ tamen Exodi 9. 2. Reg. 22. & Psal. 17. fulgura nuncupantur.) Illud etiam ad miraculorum vim explicandam pertinet, quòd sicut fulmina integro exteriùs manente corpore, vniuersa ossa comminuūt & loculis integris pecuniam conflant & manente vagina ensem liquefaciunt, ita Deus per miraculorum suorum fulmina infideles, & peccatores sic interdum afficit, vt cum exteriùs similes aliis remaneant, in carne videlicet ambulantes, non tamen secundum carnem militent, vt dixit Paul. 2. ad Corinth. 10. sed omnem cordis duritiem intrinsecùs amittant, & diuino amore liquefacti in Deum ferantur. Denique diuitiis, ac sæcularibus honoribus contemptis, se Deo deuoueant, ita vt à cælesti aliquo fulmine percussi videantur. quod in suis laboribus: qui etiam instar fulminum sunt, videtur Dauid agnouisse, cùm dixit Psal. 41. *Dum confringuntur ossa mea exprobrauerunt mihi, qui tribulant me inimici mei.*

VI. *Exod. 9.* *2. Reg. 6 22.* *Psal. 17.* *2. Cor. 10.* *Psalm. 41 11*

Secundo, Notandum est rectè etiam per *tonitrua* sublimes, ac terrificas conciones significari, tum propter admirationem, quam altissima fidei mysteria auditorum mentibus iniiciunt; tum propter terrorem, quem ex pœnarum inferni commemoratione peccatoribus incutiunt: quibus potissimum de causis filij Zebedæi, Iacobus videlicet, & Ioannes appellati sunt à Christo, *Boanerges*, id est, filij tonitrui, Marci 3. quod Hebræa phrasi idem est, quod *tonitrua*: sicut filius iniquitatis pro filio iniquo, & filius perditionis pro perdito filio ponitur. Ratio verò est, quia altissima fidei mysteria, & formidanda malis præparata iudicia admirabili, ac terrifico concionis roboatu tonuerunt: præcipuè verò Ioannes qui mox Euangelij sui initio altissimè intonuit, dicens: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, &c.* Accedit, quod tonante cælo ceruæ pariunt, cum enim difficillimi sint partus, vt habes Iob 34. audito tonitru præ timore pariunt: quod ad literam significauit Regius vates Psal. 28. cùm dixit: *Vox Domini præparantis ceruos*: vbi *ceruas* legendum videtur ex textu Hebræo: qui habet אילות *aialoth*, quæ terminatio manifestè fœminea est. Si enim *ceruos* legendum esset, oportuisset dicere אילים *aialim.* Græcum autem ἔλαφος vtrumque significat, quare alij cum diuo Hieronymo ex Hebræo transferunt, *Vox Domini obstetricans*, seu parturire faciens ceruas, vbi per *vocem Domini* tonitruum intelligitur, sic igitur etiam peccatores, qui ceruis propter timorem comparantur,

VII. *Iacobus, & Ioannes cur Boanerges à Christo dicti.* *Marc. 3.* *Ioan 1. 1, 4* *Psal 28. 3.* *D. Hieron.* *Peccatores ceruis similes ob timorem.*

Prou.18.1. iuxta illud Prou. 18. *Fugit impius nemine persequente*, qui etiam difficilem, ceruarum instar spiritualem conuersionis fœtum emittunt, audita terrifica quadam de iudicio,& inferni cruciatibus, concione, quasi tonitru audito pariunt,& conuertuntur. Quemadmodum ipsi confitentur Esaiæ 26. *A facie tua Domine concepimus,& quasi parturiuimus,& peperimus spiritum salutis*: quamquam enim in Hebræo illud *A facie tua*, ad præcedentem sententiam pertineat,tamen Septuaginta ad sequentem retulerunt, sic locum transferentes *propter timorem Domini in vtero accepimus,&c.* Eodémque modo legit D. Augustinus in Psalmum 47. super illa verba, *Ibi dolores vt parturientis.* Et D. Ambrosius libro 2. De interpellatione Iob capite 4. Hanc etiam peccatorum conuersionem,quæ per miraculorum, & magnorum auxiliorum vim perficitur, habet typicè expressam in subuersione curruum Pharaonis,de qua est sermo Exod 14. *Respiciens Dominus super castra Ægyptiorum,subuertit rotas curruum*:eam enim rotarum & curruum subuersionem simul tonante cęlo cõtigisse docuit Regius vates Psal 76.cũ dixit: *Viderunt te aquæ Deus,& timuerunt,& turbatæ sunt abyssi,multitudo sonitus aquarum,vocem dederunt nubes. Etenim sagittæ tuæ transeunt.vox tonitrus tui in rota.* Vbi *rota* pro rotis,id est, curribus posita est: sic etiam ad terrificum diuinarum comminationum tonitrum rotæ curruum dissipantur. Id est impiorum fastus & superbi destruitur: & in humilem ad suaue Euangelij iugum subiectionem commutatur.

Esai.26.8 *D. August. Psal 47.7. D. Ambros.* *Diuinarum comminationum vis ad conuertendos peccatores.* *Exod.14.24* *Psal.76.17.*

Quid sint septem lampades ardentes ante thronum.

Et septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei.

SECTIO VI.

I. QVid per septem lampades,quæ ante thronum Dei ardebant,intelligendum sit, Ioannes ipse explicauit,cùm dixit: *Et septem lampades ardentes ante thronum,qui sunt septem spiritus* Dei. Per hos autem septem spiritus, quidam vniuersitatem Angelorum, plures septem Spiritus sancti dona accipiunt. Verùm cùm nos iam primo capite dixerimus, per septem hosce spiritus, intelligendos esse septem præcipuos Angelos rebus humanis præsidentes,sicuti intellexerunt Irenæus,& Clemens Alexandrinus,quos hoc loco citat Arethas,illud dumtaxat explicandum superest, cur lampadibus ante thronum Dei ardentibus comparentur. Illa igitur est ratio potissima. Quia nimirum septem isti Angeli fideles in fidei caligine,vitæque huius tenebris versantes, per inferiores Angelos, & interdum etiam per seipsos,tanquam splendidissimæ lampades illuminant:quam eandem ob causam astra matutina appellantur Iob 38. *Vbi eras, cùm me laudarent simul astra matutina?* Quo loco Patres per *astra matutina*, Angelos accipiunt, veluti D. Gregorius,& D. Hieronymus in commentariis eius loci.

Iren. Clem. Alex. Areth. *Septem præcipui Angeli cur lampades dicantur.* *Iob.38. 7.* *D. Gregor. D. Hieron.*

II. Sunt autem hæ lampades continuò *ante thronum Dei*, id est, omnibus expositæ,vt ex illis quicunque voluerint,lumen sibi mutuari possint, vndè ad idem significandum,diuersa tamen similitudine,& candelabro illo aureo apud Zachariam,capite 4. septem lucernis constante quod Ecclesiam repræsentabat, septem Spiritus sancti donis illustratam ex duobus rostris aureis,id est,quibusdam veluti clauis dependebant septem infusoria, id est septem vasa, in quibus seruabatur oleum,quod in lucernas mitteretur, quemadmodum plerique interpretantur, de qua tamen interpretatione in nostris super Zachariam commentariis, quid sentiendum sit docemus. Quæ infusoria Arias Montanus in commentariis super Zachariam interpretatur cælestes spiritus ad diuina beneficia Ecclesiæ ministranda,

Zachar.4. *Arias Mont.*

ſtranda, deputatos, iuxta illud ad Hebr. 1. *Omnes ſunt administratorij ſpiritus in miniſterium miſſi, propter eos qui hereditatem capiunt ſalutis.* Cernis igitur Angelos, non ſolum lampades eſſe, quæ luceant, ſed etiam vaſa aurea diuinorum beneficiorum, & gratiarum pleniſſima: quas cupiunt fidelium mentibus tanquam lucernis infundere: rectè enim omnia diuina beneficia olei nomine intelliguntur, cum ex Dei miſericordia proficiſcantur. Meritò etiam hæ lampades ardere viſæ ſunt, quia Angeli quantum eſt ex ſe, quos illuminant, accendunt, & Dei amore inflammat. Vnde & in ſacris literis ſub ignea potiſſimum ſpecie deſcribuntur, quemadmodum tradit Dionyſius Areopagita in ſua cœleſti Hierarchia cap. 15. *Hebr. 1. 14. Angeli, vaſa gratiarũ pleniſſima. Angeli quos illuminant, Dei amore accendunt. Dio. Areop.*

III. Quod ſi in gratiam communis opinionis velis per *ſeptem hos ſpiritus* ſeptem Spiritus ſancti dona intelligere, rectè illa etiam lampadibus comparantur, cùm ijs iuſtorum mentes illuſtrentur, beneficio Chriſti Domini, ex quo veluti flore hi pulcherrimi donorum fructus pullularunt, idcirco enim Eſaias, cùm de donorum Spiritus ſancti germinatione ex Chriſto locutus eſt, florem Chriſtum appellauit. Sic enim ait capite 11. *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, & requieſcet ſuper eum Spiritus Domini, ſpiritus ſapientiæ, & intellectus, ſpiritus conſilij, & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ, & pietatis, & replebit eum ſpiritus timoris Domini*, quia nimirum ex Chriſto tanquam ex flore ſeptem hæc dona, non ſolum veluti odores ſuauiſſimi, ſed etiam vt fructus pulcherrimi orta ſunt, & vniuerſam Eccleſiam impleuerunt. Ardentes autem hæ lampades viſæ ſunt, quia Spiritus ſancti dona ſemper charitatem comitantur, atque adeo continuò ardent: ſunt enim hæc dona quemadmodum, & virtutes morales infuſæ, veluti pediſſequæ charitatis, quæ eam quaſi Reginam ſemper proſequuntur. *Spiritus ſancti dona mẽtem illuſtrãt. Eſai. 11. 2. Ex Chriſto vt ex flore pullulant Spiritus ſancti dona.*

IIII. Sed cur *ante thronum*, inquies, *ardent*? quia vt ait Gloſſa, dona Spiritus ſancti ſemper parata ſunt dari ſe diſponentibus, quare ſeptem hæ lampades ſemper *ante Dei thronum ardentes*, ſignificant Deum promptiſſimum eſſe, & paratiſſimum ad conferendam omnibus gratiam. Quam etiam ob cauſam eadem Spiritus ſancti dona brachia appellantur, quia Deus vniuerſos cupit amplecti, & quæ propterea è cœlo in terram porrigit, ad complectendos vniuerſos. Sic enim Rupertus libro 2. in Deuteronomium, capite vigeſimo, exponit illud Deuteronomij 33. *Non eſt Deus alius vt Deus rectiſſimi aſcenſor cœli, auxiliator tuus, magnificentia eius diſcurrunt nubes, habitaculum eius ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna. Quid eſt*, inquit Rupertus, *habitaculum eius ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna? niſi quod Chriſtus aſcendit in cœlum, ſedenſque ad dexteram Patris habitat ſurſum, & exinde porrexit huc brachia ſua ſempiterna, id eſt ſancti ſpiritus ſui dona fortiſſima.* Atque hæc Dei promptitudo ſignificatur Eſaiæ 65. vbi Deus ipſe ita loquitur: *Inuenerunt, qui non quærebant me, dixi, ecce ego, ecce ego, ad gentem, quæ neſciebat me, & quæ non inuocabat me.* Sanè non aliam ob cauſam Deus inuenitur à non quærentibus, niſi quia ipſe omnibus ſe offert & omnes vias intercipit, vt ita in eum omnes, vel inſcij, & imprudentes incurrant, nec eo contentus præterea clamat, *Ecce ego, ecce ego*, Id quod etiam Chriſtus de ſe ipſo ſignificauit cum dixit Canticorum 2. *Ego flos campi.* Vbi obſeruandum eſt cum Beda in commentariis eius loci, non ſe appellaſſe *florem horti*, qui non omnibus patet, ſed *campi*, qui eſt omnibus expoſitus, ita vt eum omnes liberè poſſint decerpere, *Quaſi diceret*, inquit Beda, *flos ſum campi, quia per totius orbis latitudinem odoris mei gratiam innoteſcere cupio*: quò videtur alluſiſſe Simeon, cùm Lucæ 2. ita cecinit. *Viderunt oculi mei ſalutare tuum, quod paraſti ante faciem omnium populorum.* *Deus paratiſſimus ad conferendam gratiam. Rupert. Deut. 33. 26. Eſaias 65. 1. Omnibus ſe offert Deus. Cantic. 2. Beda. Luca 2.*

Mare æneum, quod Salomon in templo fieri, & collocari iussit describitur, & quomodo baptismi typus fuerit, explicatur.

SECTIO VIII.

I. SIquidem communis expositio, vt paulò ante diximus, *mare*, hoc *vitreum* ad Sacramentum baptismi refert, ac plerique interpretes hoc loco allusionem fieri existimant, ad mare illud æneum, quod inter alia templi vtensilia Rex Salomon fieri mandauit, ad similitudiuem videlicet illius ænei, quod Moyses ex præcepto Dei in tabernaculo posuit, Exodi 30. in eóque typo præclara reperiuntur Baptismi Symbola, non erit, credo, iniucundum eius maris descriptionem paucis ante oculos proponere, quemadmodum refertur 3. Reg. 7. & 2. Paralip. 4. Primùm igitur; hoc mare erat vas quoddam æneum rotundum, quod propter sui magnitudinem mare dicebatur, consuetudine Hebræorum, qui quamlibet magnam aquæ congregationem consueuerunt mare dicere, factúmque erat hoc vas opere fusorio. Secundò, Diameter huius vasis ab vna extremitate labij vsque ad aliam, erat decem cubitorum: altitudo, siue profunditas, à fundo videlicet vsque ad labium, quinque cubitorum, aque adeo erat totum mare veluti media sphæra; ita vt si alterum vas æquale illi superponeretur, efficeretur integra ac perfecta sphæra. Quam ob causam Iosephus lib. 8. antiq. cap. 3. ait, habuisse schema, id est, figuram hemisphærij: fit etiam vt ambitus huius vasis in ipso labio esset vnius & triginta cubitorum, & ferè dimidij cubiti, siquidem peripheria continet ter diametrum, & præterea septimam partem, quam negligens scriptura dixit, resticulam triginta cubitorum peripheriam maris cingere. Tertiò, Crassitudo erat trium vnciarum, quemadmodum dicitur 3. Reg. 7. id est, vnius palmi, quemadmodum repetitur 2. Paralipomenon 4. quod interpretans Iosephus loco paulò ante citato docet, fuisse quatuor digitorum. Quartò, Labium maris erat quasi labium calicis, & quasi folium repandi lilij, id est, aliquantulum recuruatum ad partem exteriorem. Quintò, In inferiori parte, vbi ambitus erat dumtaxat decem cubitorum, (cum enim esset veluti media sphæra, quò magis descendebatur à labio, & magis stringebatur,) erant sculpturæ striatæ in duobus ordinibus aliquas imagines continentes. Sextò, Hoc mare erat locatum supra duodecim boues æneos, quorum capita & facies foras prominebant: reliquum verò corpus sustentando mari inseruiens intus latebat, qui boues dispositi erant per gyrum, eorúmque tres ad Aquilonem, tres ad Occidentem, tres ad Meridiem, tres denique ad Orientem respiciebant. Postremò, Capiebat tria millia metretarum: continet autem metreta septuaginta duos sextarios, seu duodecim congios. Atque hæc de maris figura, iam ad allegoriam veniamus, quam egregiè tractat Eucherius libro suo tertio in libros Regium cap. 21. 22. & 23.

Exod. 30. *3 Reg. 7* *2. Paralip. 4.* *Maris ænei figura.* *Diameter & profunditas.* *Iosephus.* *Peripheria.* *Crassitudo.* *3. Regum 7.* *2. Paral. 4.* *Eucher.*

II. Igitur mare hoc æneum typus fuit Sacramenti baptismi, *fusile*, quia vt ait Rupertus, grandi charitatis igne conflatus, & liquefactus Christus istam nobis gratiam effudit. Decem cubitis à labio vsque ad labium porrigitur propter denarium præceptorum numerum, quorum obseruatio fidelibus præcipitur. Rotundum erat in circuitu, vt orbis vniuersus lauacro vitæ designaretur esse mundandus. Quinque cubitorum erat altitudo, quia quidquid quinque sensibus deliquimus, totum hoc nobis Dei gratia per ablutionem viuifici fontis remittit: seu vt vult Rupertus, quia paruulos vix ipsis quinque corporis sensibus functos in hoc mari mergit Ecclesia. Erat veluti media sphæra, quia fides quæ in baptismo recipitur, non sufficit ad perfectionem vitæ complendam, nisi mandatorum obseruatio

Rupert. *Totius maris ænei allegorica expositio.* *Fides sine operibus non sufficit ad perfectionẽ.*

obseruatio accedat in adultis, atque adeò si mediæ sphæræ fidei addatur altera media sphæra, quæ ex operibus conficitur, perfecta Christianæ vitæ, imo & cælestis gloriæ sphæra existet: quò videtur allusisse Paulus, cùm mandatorum obseruationem plenitudinem fidei appellauit dicens ad Hebr. 10. *Accedamus cum vero corde ad plenitudinem fidei.* Resticula cubitorum triginta mare ambit, cum Sacramentum baptismi pijs communire operibus studemus. Sculpturæ striatæ, exempla sunt sanctorum per imagines in illis cælata, quæ necesse est nos intueri, vt videamus quibus operibus sancti Deo placuerunt. Ideo autem duo sunt ordines, vt vtriusque testamenti heroës nobis ad imitandum ante oculos proponamus. Crassitudo maris trium est vnciarum: quia perceptio baptismi, fidei, spei, & charitatis præsidio continetur. Et quoniam baptismus in memoriam Dominicæ passionis, & resurrectionis accipitur, quemadmodum docet Paulus ad Romanos 6. *Quicunque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus. Consepulti enim sumus in illo per baptismum in mortem, vt quemadmodū surrexit Christus à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Ideo maris labium quasi labium calicis dicitur, & quasi folium repandi lilij. Per *labium* namque *calicis*, gustus Dominicæ Passionis exprimitur, quæ per *calicem* significari consueuit: per *folium* autem *repandi lilij*, patefacta claritas resurrectionis indicatur: etenim *lilium*, quod comitante odoris iucundissima gratia, candidum foris calicem, intus aureum ostendit, aptè gloriam resurrectionis insinuat.

Ad Hebr. 10. 22. *Sanctorum exempla.* *Ad Rom. 6. 3.* *Dominicæ Passionis gustus.*

Duodecim boues, Apostoli sunt & Euangelistæ, imò omnes diuini verbi ministri, sic enim ab Apostolo appellantur, cùm illud Deuteron. 25. illis accommodat: *Non alligabis os boui trituranti. Nunquid*, inquit, *de bobus cura est Deo? an propter nos vtique dicitur: nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in spe, qui arat arare, & qui triturat spei suæ fructum percipere.* 1. ad Corinth. 9. Hi igitur *boues* mare sibi superimpositum portant, cum iniunctum sibi Euangelij prædicandi officium diligenter implere curant. *Tres ad Aquilonem, tres ad Occidētem, tres ad Meridiem, & tres ad Orientem respiciunt*, quia in quatuor mundi partibus fidem prædicant Trinitatis. *Posteriora boum intrinsecus latent*, quia qua mercede sancti prædicatores remunerandi sunt, nobis, qui adhuc foris sumus omnino est occultum. Quæ expositio etiam est Diui Gregorij 2. par. curæ pastoralis, cap. 5. Alteram verò addit Rupertus, quia videlicet non debemus respicere, quid aliquando fuerint Apostoli, sed quid per Christi gratiam facti sint. Igitur faciem intueamur, vt per eam & nos illuminemur: *posteriora* illa lateant vt non imitemur. Denique rectè baptismus non solum in *mari vitreo*, sed etiam in *æneo* exprimitur, propter fidem, quæ in eo suscipitur, cuius in *ære* fortitudo significatur, in *vitro* autem quod specillorum est materia, obscura cognitio, iuxta illud Pauli 1. ad Corinthios 13. *Videmus nunc per speculum in ænigmate.*

III. *Apostoli, & prædicatores cur per boues significati.* *1. Cor. 9.* *D. Gregor.* *Rupertus.* *1. Cor. 13.*

Quoniam verò *labium* illud *æneum*, quod Moyses ex præcepto Domini in tabernaculo collocauit, de quo agitur Exodi 30. & 31. Baptismum etiam adumbrauit, illud ad eius naturam explicandam pertinet, quod Moyses illud fecisse dicitur de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi. In quem locum Lyranus, & communiter interpretes aiunt, deuotas mulieres solitas venire orationis causa ad ostium tabernaculi, earúmque plurimas ornatui ac mundo muliebri renunciantes, specula sua offerre consueuisse, è quorum capsulis æreis existimant fuisse totum labium confectum, quamuis alij arbitrentur circa labium fuisse affixa specula, vt sacerdotes in illis sese intuentes, vultus sui maculas eluerent, ea verò specula à deuotis mulieribus oblata: cuius rei mysterium D. Gregorius homil. 17. in Euangelia (quanquam illud ad confessionem referat) sic

IIII. *Exod 30. 31.* *Lyranus.* *D. Gregor.*

præ ceteris conditorem diligant, per altissimam conuersationem ei vicinius requiescunt.

II. Communis tamen expositio, quam sequuntur Glossa, Richardus de S. Victore, Rupertus, Pannonius, Ioachimus: & alij, est. Per *viginti quatuor seniores* intelligendos esse præstantissimos quosque sanctos, ac præcipuè prælatos, & Doctores vtriusque testamenti, qui numerus ex duodecim Patriarchis, & ex duodecim Apostolis conficitur, cum enim numerus duodenarius dicat vniuersitatem, in duodecim Patriarchis præstantissimi quique sancti veteris Testamenti, & in 12. Apostolis excellentes viri Testamenti noui, optimo iure accipiuntur: qui *seniores*, tum propter antiquitatem, tum propter morum, doctrinæq; grauitatem appellantur quam eandem ob causam in thronis sedent: quia in fine mundi iudicabunt.

Glossa. Rich. Vict. Rupert. Pannon. Ioachimus.

III. Primò est obseruandum: Sedilia, siue thronos in cælo post Christi Domini in cælum ascensum apparuisse, quia tunc primùm patuit sanctis in gloriam aditus, eisque sedilia ad sedendum concessa sunt, in cuius rei typum, & significationem, cum intra sancta sanctorũ, siue tabernaculi Mosaici, siue templi Salomonis, nulla essent sedilia, nihilominus intra Sancta sanctorum eius templi, quod describit Ezech. à cap. 40. multa sedilia sunt visa. Sic enim latera illa sexaginta sex per circuitum, quorum fit mentio cap. 41. interpretantur Hugo Cardinalis, Dionysius Carthus. & alij. E quibus quadraginta ponunt in ea parte templi, quæ appellatur *Sancta*: reliqua 29. in ea quæ *Sancta sanctorum* dicitur. De cuius sententiæ probabilitate superioribus annis dum Ezechielem interpretaremur, fusè disseruimus.

Per Christi ascensionem patuit aditus in cælum. Ezech. 40. Hugo Card. Dion. Cart.

IIII. Illud modò dumtaxat ex Hugonis, & Dionysij expositione colligimus, in Sanctis sanctorum templi Salomonis nulla fuisse sedilia, quia vacua omnino fuissent, cùm eò solus Pontifex semel in anno ingrederetur, vt ait Paulus ad Hebræos 9. Quo simul etiam significabatur nemini eo tempore ad gloriam aditum patuisse, eámque ob causam superuacanea fuisse sedilia. At verò, quia post passionem Christi liber patet aditus ad Sancta sanctorum cælestia, idcirco in Sanctis sanctorum eius templi, quod in Ecclesiæ typum à Christo fundatæ, fuit Ezechieli ostensum, oportuisse, vt multa sedilia ponerentur, in quibus sederent ij, quibus salus contingeret: atque in ijs excellunt hæc viginti quatuor sedilia, siue throni, in quibus viginti quatuor seniores, id est, Prælati, Doctores & præstantissimi quique vtriusque Testamenti heroës, tanquam reliquorum parentes, fundatores, ac iudices, sublimioris gloriæ & honoris prærogatiua eminerent.

Hebr. 9. Cur sancta sanctorũ Salomonis sedibus vacua, Ezech. verò templi sancta visa cum sedilibus.

V. Secundò aduertendum est, nusquam in sacris literis, Angelos sedentes in cælo apparuisse, sed Deum & homines, vt ex eo exploratum sit quanto honore post Verbi incarnationem homines Angelis antecellant, siquidem homines in thronis considentes: Angeli verò perpetuò, vel stantes, vel ministrantes apparent, vt est perspicuum ex cap. 6. Esaiæ, vbi ita legimus: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum, & ea quæ sub ipso erant replebant templum, Seraphim stabant subter illud.* Et apud Daniel cap. 7. *Millia millium ministrabant, & decies centena millium assistebant ei.* Et Tobiæ 12. *Ego sum Raphael Angelus, vnus ex septem qui astamus ante Dominum.* Vnde iam colliges cum D. Bernardo sermone 2. de tribus testimoniis, & sermone de sancto Benedicto Abbate, quanta fuerit Luciferi elatio, qui vniuersis Angelis stantibus, ipse solus sedere præsumpserit, cùm dixit Esaiæ 14. *Super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis*: *Siccine*, inquit Bernardus, *vbi stant omnes, vniuersi ministrant, tu pacis inimice sedebis? quid laborasti vt iam sedeas?* E contrario ad Apostolos dixit Christus Matth. 19. *Sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* Et de Ecclesia vniuersa dixit Paul. ad Eph. 2. *Deus autem qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatẽ suã, qua dilexit nos, conuiuificauit nos in Christo,* (cuius

Quanto honore post Incarnationem Angelis homines antecellant. Esai 6. 1. Dan. 7. 10. Tob. 12. 15. Luciferi elatio, quanta. D. Bernard. Esai. 14. 13. D. Bernard. Matt. 19. Ephes. 2. 4.

(cuius gratia estis saluati) & conresuscitauit, & consedere fecit in calestibus in Christo Iesu. Ex quo mirum in modum resplendet Dei in homines amor, & beneficentia, qui propter Christum ad tam sublimem eos honoris gradum euexit, vt in nobilissima illa curia, tot principibus, id est, Angelis stantibus, & ministrantibus coram Deo in diuinitatis suæ throno residente, ipsi quoque in thronis pulcherrimis gloriosi consideant. *Amor Dei in homines.*

Tertiò, apparuerunt iidem vigintiquatuor seniores *circumamicti vestimentis albis*, quæ glossa interpretatur virtutes, quibus sancti & teguntur, & albent. Richardus de sancto Victore, munditiam castitatis, & boni operis. Pannonius, castitatem, & sapientiam. Dionysius Carthusianus, castitatem. Rupertus æternam iucunditatem. Alij, gloriam corporis. Nobis tamen, vero similius videtur, aut virtutum ornamenta: aut gloriam animæ accipiendam esse. Cum enim hæc apparitio, Ecclesiæ statum ante illam generalem resurrectionem repræsentet, & per vigintiquatuor seniores excellentium sanctorum multitudo, qui in vtroque testamento, sanctitate, doctrina, & gubernandi prudentia floruerunt, intelligatur, quorum pauci cum Christo in corporibus gloriosis in cælum ascenderunt, non possumus per vestimenta alba gloriam corporis, sed aut virtutum pulcherrima ornamenta, aut certè gloriam animæ intelligere. Atque eandem gloriam exprimunt coronæ aureæ, quæ in singulorum capitibus apparuerunt: cur verò gloria *coronæ* similis dicatur, fusè iam superius explicauimus: significant etiam Regiam potestatem, verè enim beati sunt Reges, de qua re, quia iam suo loco diximus, non est cur eadem replicemus. VI. *Glossa. Rich. Vict. Pannon. Dion. Cart. Rupert. Per vestimenta alba quid accipiendum. Beati verè reges.*

Quænam sint fulgura illa, voces, ac tonitrua, quæ de throno procedere visa sunt.

Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua.

SECTIO V.

HÆc omnia ad statum præsentis Ecclesiæ pertinent. Per *fulgura*, communis expositio, (quæ etiam est diui Augustini, seu Ticonij, Ruperti, Richardi de sancto Victore) miracula intelligit, quæ Deus per seniores illos, ad mundi conuersionem edidit, & nunc etiam edit, edétque vsque ad finem mundi. Per *voces, ac tonitrua*, Diuini verbi prædicationem, eo tamen discrimine, quòd *voces* exprimũt temperatas admonitiones mediocriter auribus insonantes. *Tonitrua* verò terrificas de futuro iudicio, pœnísque impiorum comminationes. Præterea etiam sublimes de Christi diuinitate, diuinísque etiam perfectionibus, ac secretioribus fidei arcanis conciones: quemadmodum exponit Pannonius. Rupertus aduertit, quia sancti, non à seipsis, id est, à propria potestate: sed ex virtute diuina edunt miracula: idcirco fulgura, non à sedibus seniorum, sed de throno Dei procedere, cuius solius est vera patrare miracula. I. *D. August. Ticon. Rupert. Rich. Vict. Pannon. Rupert. Ex virtute diuina sancti edunt miracula.*

Atque hinc primum habes concionatorem Euangelicum pro ratione loci, temporis, atque auditorum, accommodare debere concionem: siquidem vti diximus, *voces* hoc loco tum temperatas admonitiones, tum faciliores ad intelligendum, de moralibúsque rebus tractationes: *tonitrua* verò tum terrificas comminationes, tum altiorem de sublimibus rebus sermonem significant: quos omnes dicendi modos vsurpare debet concionator Euangelicus: accommodatè ad auditorum conditionem de diuinis rebus disputans, quam concionandi formam seruabat Apostolus vt ipsemet testatur 2. Cor. 5. cùm ait: *Siue enim mente excedimus Deo, siue sobrij sumus vobis*: hoc est, si altiora & sublimiora prædicamus, id ad explicandam Dei naturam, commendandámque eius gloriam, præstamus: si autem II. *Quam concionandi formam seruare debeat concionator Euangelicus. 2. Cor. 5. 13.*

mediocria loquimur, id vestri causa facimus, vt nos vestro captui, capacitatíque accommodemus: habemus etiam huius rei illustre exemplum in Ioanne Apostolo, qui singulos pro suo captu, & conditione admonebat, vt est perspicuum ex

1. Ioan. 2. 12. illis verbis primæ eius epistolæ, cap. 12. *Scribo vobis filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius. Scribo vobis patres, quoniam cognouistis eum, qui ab initio est. Scribo vobis adolescentes, quoniam vicistis malignum. Scribo vobis infantes, quoniam cognouistis patrem. Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis, & vicistis malignum.* Vnde si aduertis, Ioannes accommodatè ad ætates, & conditiones loquitur. Tres enim ætates connumerat, puerorum, iuuenũ, senum: & vnicuique quod congruum est, tribuit. Nam quia pueri per ignorantiam, & inscitiam labuntur, ait quod illis peccata remittuntur, quoniam peccatum ex ignorantia, quod proprium puerorum est, maiorem aliquam excusationem continet: & quia iidem pueri interdum per ætatem parentes non agnoscunt, ideo iis quodammodo blanditur, laudans quod Patrem cælestem cognoscant. Senum illud est proprium, quod prisca & antiqua in ore habeant: cum igitur Patre æterno nihil sit antiquius, cum sit æternus, idcirco eis laudi tribuit, quod nouerint patrem illũ, qui ab initio est, hoc est ex æternitate. Denique quia adolescentes & iuuenes valent robore, ac de virium magnitudine, corporísque firmitate gloriari solent, iactaréque se, quod victorias consequantur, propterea illos gaudere iubet quod *malignum*, id est, dæmonem superarint.

Vnumquemque pro suo captu admonebat Ioannes.

III. Illud deinde notandum est, pulchrè per *fulgura* significari miracula, cuius similitudinis ratio multiplex est. Prima, quia, vt ait Richardus de sancto Victore: sicut fulgura longè claréque coruscant, iuxta illud Matth. 24. *Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem*: sic miraculorum splẽdor, & fulgor latè multorum commemoratione funditur, plurimósque vel ad fidem conuertit, vel iam conuersos in fide confirmat: atque idcirco miracula, splendor & coruscatio armorum Dei appellantur Abacuch cap. 3. vbi pro eo, quod ex Hebræo transtulit Hieronymus: *In luce sagittarum tuarum ibunt, in splendore fulgurantis hastæ tuæ.* Septuaginta reddiderunt, *in lumine iacula tua ibunt, in splendore seu coruscatione fulgoris armorum tuorum.* Quem locum in hanc sententiam expendit diuus Gregorius lib. 30. Moralium, cap. 3. *Fulgor*, inquit, *armorum est claritas miraculorum; armis nos tuemur, iaculis aduersa destruimus, arma ergo cum iaculis sunt, miracula cum prædicatione. Etenim sancti verbis prædicationis, quasi iaculis aduersarios feriunt, miraculis verò quasi armis se tuentur, vt & quantum sint audiendi, sonent per impetum iaculorum, & quantum sint reuerendi, clarescant per arma miraculorum.*

Rich. Vict. Mat. 24. 27. Per fulgura cur significẽtur miracula. Abac. 3. 11. D. Hieron. Miracula armorum Dei coruscatio, ex D. Gregor.

IIII. Secunda, Quia sicut fulgura è nubibus egrediuntur, ita è sanctis prædicatoribus miracula, atque adeo cùm miracula appellantur fulgura, tacitè innuitur sanctos esse veluti nubes, quo nomine censentur Esaiæ. 5. *Mandabo nubibus meis, ne pluant super eos imbrem*, & cap. 6. *Qui sunt isti qui vt nubes volant.* In hunc sensum diuus Augustinus accepit locum illum Psal. 96. *Alluxerunt fulgura eius orbi terræ vidit, & commota est terra. Misit*, inquit, *Dominus Apostolos, prædicatores, & sanctos veluti nubes, videbantur homines, & contemnebantur: quemadmodum nubes videntur, & contemnuntur, antequam de eis exiliat, quod mireris: erant illi quidem homines infirmi, carnem portantes, sed erat in illis quod fulguraret, erat quod coruscaret: accedebat Petrus homo piscator, orabat: & surgebat mortuus, forma humana nubes erat, splendor miraculi coruscatio erat: rectè autem adiungit: Vidit, & commota est terra, quia tota terra commota est fulgoribus de illis nubibus erumpentibus.* Eodem sensu D. Gregorius lib. 30. Moralium cap. 3. exponit illud 38. *Nunquid mittes fulgura & ibunt, & reuertentia dicent tibi, adsumus. Fulgura*, inquit, *ex nubibus exeunt, cum mira opera ex sanctis prædica*

Miracula è sanctis vt è nubibus fulgura egrediuntur. Esai 5. 6. D. August. Psa. 96 4. D. Gregor. Iob. 38. 35.

prædicatoribus ostenduntur, qui idcirco nubes vocari solent, quia & coruscant miraculis, & verbis pluunt: & quia humana corda istis miraculorum fulgoribus conturbantur, dicitur Psal. 17. *Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Psal. 17. 15.

V. Tertia, Quia sicut fulgurum coruscationem pluuia consequitur, ita miraculorum splendorem consequitur pœnitentia, compũctio, & lachrymæ peccatorum anteactæ vitæ, errores, & cæcitatem lamentantium: vtrunque significauit vnum quidem in literali sensu, alterum in mystico Regius vates cùm dixit Psalm. 134. *Fulgura in pluuiam fecit.* In quem locum (vt hoc obiter dicamus) eleganter annotauit ad literam D. Augustinus, voluisse Deum, vt post fulgura pluuia sequeretur: quia fulgura sine pluuia terrerent, & nihil vtilitatis afferrent mortalibus, itaque voluisse, vt post fulgurum terrorem, refectio pluuiæ sequeretur: sic enim ille omnes suas comminationes in bonum tandem nostrum, & vtilitatem conuertit, iuxta illud Tobiæ 3. *Post tempestatem tranquillum facit.* Nec minus elegans est diui Hieronymi in eum locum obseruatio, quam reperies in eius commentariis super tertium caput Marci, *fulgura in pluuiam fecit, vt extinguat misericordia, quod iudicium inurit.*

Miracula, cõpunctio & lachrymæ cõsequuntur. Psal. 134. 7. *D. August.* *In bonum nostrum comminationes suas conuertit Deus.* *Tob 3. 22.* *D. Hieron.*

VI. Quarta, Cum *fulgura* in sacris literis nonnunquam pro fulminibus vsurpentur, (nec enim dubitandum est, fulmina fuisse illa, quibus Deus Ægyptios oppressit, quæ tamen Exodi 9. 2. Reg. 22. & Psal. 17. fulgura nuncupantur.) Illud etiam ad miraculorum vim explicandam pertinet, quòd sicut fulmina integro exteriùs manente corpore, vniuersa ossa comminuũt & loculis integris pecuniam conflant & manente vagina ensem liquefaciunt, ita Deus per miraculorum suorum fulmina infideles, & peccatores sic interdum afficit, vt cum exteriùs similes aliis remaneant, in carne videlicet ambulantes, non tamen secundum carnem militent, vt dixit Paul. 2. ad Corinth. 10. sed omnem cordis duritiem intrinsecùs amittant, & diuino amore liquefacti in Deum ferantur. Denique diuitiis, ac sæcularibus honoribus contemptis, se Deo deuoueant, ita vt à cælesti aliquo fulmine percussi videantur. quod in suis laboribus: qui etiam instar fulminum sunt, videtur Dauid agnouisse, cùm dixit Psal. 41. *Dum confringuntur ossa mea exprobrauerunt mihi, qui tribulant me inimici mei.*

Exod. 9. *2. Reg. 6 22.* *Psal. 17.* *2. Cor. 10.* *Psalm. 41 11*

VII. Secundo, Notandum est rectè etiam per *tonitrua* sublimes, ac terrificas conciones significari, tum propter admirationem, quam altissima fidei mysteria auditorum mentibus iniiciunt; tum propter terrorem, quem ex pœnarum inferni commemoratione peccatoribus incutiunt: quibus potissimum de causis filij Zebedæi, Iacobus videlicet, & Ioannes appellati sunt à Christo, *Boanerges*, id est, filij tonitrui, Marci 3. quod Hebræa phrasi idem est, quod *tonitrua*: sicut filius iniquitatis pro filio iniquo, & filius perditionis pro perdito filio ponitur. Ratio verò est, quia altissima fidei mysteria, & formidanda malis præparata iudicia admirabili, ac terrifico concionis roboatu tonuerunt: præcipuè verò Ioannes qui mox Euangelij sui initio altissimè intonuit, dicens: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, &c.* Accedit, quod tonante cælo ceruæ pariunt, cum enim difficillimi sint partus, vt habes Iob 34. audito tonitru præ timore pariunt: quod ad literam significauit Regius vates Psal. 28. cùm dixit: *Vox Domini præparantis ceruos*: vbi *ceruas* legendum videtur ex textu Hebræo: qui habet אילות *aialoth*, quæ terminatio manifestè fœminea est. Si enim *ceruos* legendum esset, oportuisset dicere אילים *aialim.* Græcum autem ἔλαφος vtrumque significat, quare alij cum diuo Hieronymo ex Hebræo transferunt, *Vox Domini obstetricans*, seu parturire faciens ceruas, vbi per *vocem Domini* tonitruum intelligitur, sic igitur etiam peccatores, qui ceruis propter timorem comparantur,

Iacobus, & Ioannes cur Boanerges à Christo dicti. *Marc. 3.* *Ioan 1. 1, 4* *Psal 28. 3.* *D. Hieron.* *Peccatores ceruis similes ob timorem.*

Prou.18.1. iuxta illud Prou. 18. *Fugit impius nemine persequente*, qui etiam difficilem, ceruarum instar spiritualem conuersionis fœtum emittunt, audita terrifica quadam de iudicio,& inferni cruciatibus, concione, quasi tonitru audito pariunt,& conuertuntur. Quemadmodum ipsi confitentur Esaiæ 26. *A facie tua Domine concepimus,& quasi parturiuimus,& peperimus spiritum salutis*: quamquam enim in Hebræo illud *A facie tua*, ad præcedentem sententiam pertineat,tamen Septuaginta ad sequentem retulerunt, sic locum transferentes *propter timorem Domini in vtero accepimus,&c.* Eodémque modo legit D. Augustinus in Psalmum 47. super illa verba, *Ibi dolores vt parturientis.* Et D. Ambrosius libro 2. De interpellatione Iob capite 4. Hanc etiam peccatorum conuersionem,quæ per miraculorum, & magnorum auxiliorum vim perficitur, habet typicè expressam in subuersione curruum Pharaonis, de qua est sermo Exod 14. *Respiciens Dominus super castra Ægyptiorum, subuertit rotas curruum*: eam enim rotarum & curruum subuersionem simul tonante cęlo cõtigisse docuit Regius vates Psal 76. cũ dixit: *Viderunt te aquæ Deus,& timuerunt,& turbata sunt abyssi,multitudo sonitus aquarum, vocem dederunt nubes. Etenim sagittæ tuæ transeunt, vox tonitrus tui in rota.* Vbi *rota* pro rotis, id est, curribus posita est: sic etiam ad terrificum diuinarum comminationum tonitrum rotæ curruum dissipantur. Id est impiorum fastus & superbi destruitur: & in humilem ad suaue Euangelij iugum subiectionem commutatur.

Esai.26.8

D. August. Psal 47.7.

D. Ambros.

Diuinarum comminationum vis ad conuertendos peccatores.

Exod.14.24

Psal.76.17.

Quid sint septem lampades ardentes ante thronum.

Et septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei.

SECTIO VI.

I. QVid per septem lampades, quæ ante thronum Dei ardebant, intelligendum sit, Ioannes ipse explicauit, cùm dixit: *Et septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus* Dei. Per hos autem septem spiritus, quidam vniuersitatem Angelorum, plures septem Spiritus sancti dona accipiunt. Verùm cùm nos iam primo capite dixerimus, per septem hosce spiritus, intelligendos esse septem præcipuos Angelos rebus humanis præsidentes, sicuti intellexerunt Irenæus,& Clemens Alexandrinus, quos hoc loco citat Arethas, illud dumtaxat explicandum superest, cur lampadibus ante thronum Dei ardentibus comparentur. Illa igitur est ratio potissima. Quia nimirum septem isti Angeli fideles in fidei caligine, vitæque huius tenebris versantes, per inferiores Angelos, & interdum etiam per seipsos, tanquam splendidissimæ lampades illuminant: quam eandem ob causam astra matutina appellantur Iob 38. *Vbi eras, cùm me laudarent simul astra matutina?* Quo loco Patres per *astra matutina*, Angelos accipiunt, veluti D. Gregorius,& D. Hieronymus in commentariis eius loci.

Iren. Clem. Alex. Areth.

Septem præcipui Angeli cur lampades dicantur.

Iob.38. 7.

D. Gregor. D. Hieron.

II. Sunt autem hæ lampades continuò *ante thronum Dei*, id est, omnibus expositæ, vt ex illis quicunque voluerint, lumen sibi mutuari possint, vndè ad idem significandum, diuersa tamen similitudine,& candelabro illo aureo apud Zachariam, capite 4. septem lucernis constante quod Ecclesiam repræsentabat, septem Spiritus sancti donis illustratam ex duobus rostris aureis, id est, quibusdam veluti clauis dependebant septem infusoria, id est septem vasa, in quibus seruabatur oleum, quod in lucernas mitteretur, quemadmodum plerique interpretantur, de qua tamen interpretatione in nostris super Zachariam commentariis, quid sentiendum sit docemus. Quæ infusoria Arias Montanus in commentariis super Zachariam interpretatur cælestes spiritus ad diuina beneficia Ecclesiæ ministranda,

Zachar.4.

Arias Mont.

ſtranda, deputatos, iuxta illud ad Hebr.1. *Omnes ſunt administratorij ſpiritus in miniſterium miſſi, propter eos qui hæreditatem capiunt ſalutis.* Cernis igitur Angelos, non ſolum lampades eſſe, quæ luceant, ſed etiam vaſa aurea diuinorum beneficiorum, & gratiarum pleniſſima: quas cupiunt fidelium mentibus tanquam lucernis infundere: rectè enim omnia diuina beneficia olei nomine intelliguntur, cum ex Dei miſericordia proficiſcantur. Meritò etiam hæ lampades ardere viſæ ſunt, quia Angeli quantum eſt ex ſe, quos illuminant, accendunt, & Dei amore inflammat. Vnde & in ſacris literis ſub ignea potiſſimum ſpecie deſcribuntur, quemadmodum tradit Dionyſius Areopagita in ſua cœleſti Hierarchia cap.25.

Hebr.1.14. *Angeli, vaſa gratiarũ pleniſſima.* *Angeli quos illuminant, Dei amore accendunt.* *Dio. Areop.*

III. Quod ſi in gratiam communis opinionis velis per *ſeptem hos ſpiritus* ſeptem Spiritus ſancti dona intelligere, rectè illa etiam lampadibus comparantur, cùm ijs iuſtorum mentes illuſtrentur, beneficio Chriſti Domini, ex quo veluti flore hi pulcherrimi donorum fructus pullularunt, idcirco enim Eſaias, cùm de donorum Spiritus ſancti germinatione ex Chriſto locutus eſt, florem Chriſtum appellauit. Sic enim ait capite 11. *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, & requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapientiæ, & intellectus, ſpiritus conſilij, & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ, & pietatis, & replebit eum ſpiritus timoris Domini*, quia nimirum ex Chriſto tanquam ex flore ſeptem hæc dona, non ſolum veluti odores ſuauiſſimi, ſed etiam vt fructus pulcherrimi orta ſunt, & vniuerſam Eccleſiam impleuerunt. Ardentes autem hæ lampades viſæ ſunt, quia Spiritus ſancti dona ſemper charitatem comitantur, atque adeo continuò ardent: ſunt enim hæc dona quemadmodum, & virtutes morales infuſæ, veluti pediſſequæ charitatis, quæ eam quaſi Reginam ſemper proſequuntur.

Spiritus ſancti dona mẽtem illuſtrãt. *Eſai.11.2.* *Ex Chriſto vt ex flore pullulant Spiritus ſancti dona.*

IIII. Sed cur *ante thronum*, inquies, *ardent*? quia vt ait Gloſſa, dona Spiritus ſancti ſemper parata ſunt dari ſe diſponentibus, quare ſeptem hæ lampades ſemper *ante Dei thronum ardentes*, ſignificant Deum promptiſſimum eſſe, & paratiſſimum ad conferendam omnibus gratiam. Quam etiam ob cauſam eadem Spiritus ſancti dona brachia appellantur, quia Deus vniuerſos cupit amplecti, & quæ propterea è cœlo in terram porrigit, ad complectendos vniuerſos. Sic enim Rupertus libro 2. in Deuteronomium, capite vigeſimo, exponit illud Deuteronomij 33. *Non eſt Deus alius vt Deus rectiſſimi aſcenſor cœli, auxiliator tuus, magnificentia eius diſcurrunt nubes, habitaculum eius ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna. Quid eſt*, inquit Rupertus, *habitaculum eius ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna? niſi quod Chriſtus aſcendit in cœlum, ſedenſque ad dexteram Patris habitat ſurſum, & exinde porrexit huc brachia ſua ſempiterna, id eſt ſancti ſpiritus ſui dona fortiſſima.* Atque hæc Dei promptitudo ſignificatur Eſaiæ 65. vbi Deus ipſe ita loquitur: *Inuenerunt, qui non quærebant me, dixi, ecce ego, ecce ego, ad gentem, quæ neſciebat me, & quæ non inuocabat me.* Sanè non aliam ob cauſam Deus inuenitur à non quærentibus, niſi quia ipſe omnibus ſe offert & omnes vias intercipit, vt ita in eum omnes, vel inſcij, & imprudentes incurrant, nec eo contentus præterea clamat, *Ecce ego, ecce ego*, Id quod etiam Chriſtus de ſe ipſo ſignificauit cum dixit Canticorum 2. *Ego flos campi.* Vbi obſeruandum eſt cum Beda in commentariis eius loci, non ſe appellaſſe *florem horti*, qui non omnibus patet, ſed *campi*, qui eſt omnibus expoſitus, ita vt eum omnes liberè poſſint decerpere, *Quaſi diceret*, inquit Beda, *flos ſum campi, quia per totius orbis latitudinem odoris mei gratiam innoteſcere cupio*: quò videtur alluſiſſe Simeon, cùm Lucæ 2. ita cecinit. *Viderunt oculi mei ſalutare tuum, quod paraſti ante faciem omnium populorum.*

Deus paratiſſimus ad conferendam gratiam. *Rupert.* *Deut.33.26.* *Eſaias 65.1.* *Omnibus ſe offert Deus.* *Cantic.2.* *Beda.* *Luca 2.*

Quid accipiendum sit per mare vitreum cum dicitur.

Et in conspectu sedis tanquam mare vitreum simile crystallo.

SECTIO VII.

Ioachimus. Rupertus. Augustinus. Ticonius. Beda. Richa. Vict. Primasius. Pannon. Baptismus cur mari cõparetur. 1. Cor. 10. Tertullian. Origenes.

I. QVod attinet ad *mare vitreum simile Crystallo*: quanquam Ioachimus existimat esse sacram scripturam, quæ *mare vitreum* dicitur, quia in ea possunt omnes contemplari species facierum, vt quales sint se singuli cognoscant: communis tamen expositio, quam sequuntur Rupertus, Augustinus, seu Tyconius, Beda, Richardus de sancto Victore, Primasius, Pannonius, & Glossa, est per *mare vitreum* intelligendum esse Sacramentum Baptismi, quod in conspectu est diuini throni, quia omnis qui ad *thronum* Dei cupit accedere, debet per Baptismi mare transire, & illuminari à septem illarum lampadum clarissimo lumine, quæ etiam *ante thronum* esse memorantur. Iuxta quam expositionem, Baptismus primùm appellatur *mare*: quia in eo vniuersa iniquitas suffocatur & perimitur: quam ob causam Paulus 1. ad Corinthios 10. Eundem Baptismum comparauit mari rubro, in quo Ægyptiis submersis Hebræi incolumes in alterum maris littus euaserunt. *Patres*, inquit, *nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari.* Quam eandem similitudinem vsurparunt Tertullianus libro de Baptismo: & Origenes homilia 5. in Exodum, vbi sic ait: *Tu baptizaris in Christo in aqua, & in spiritu sancto, scias insectari post te Ægyptios, id est, spirituales nequitias, sed tu descendis in aquam, & euadis incolumis, Ægyptij verò sequentes demerguntur in abyssum.*

Richa. Vict. Baptismus illuminat. Dion Areo. Clemẽs Ale. Greg. Naz. D. Chrysost. Ad Hebr. 2. Beda. Primasius. Rupert. Rom. 10. Hugo Card. Baptismi gratia. Beda. Ansber. Rupert. Fideles nunc vitro, post resurrectionem crystallo similes.

II. Quòd verò *vitreum* dicitur, variè exponitur. Prima ratio est Richardi de sancto Victore, quia nimirum in baptismo puritas, & claritas confertur diuinæ cognitionis, quam ob causam Græci Patres Baptismum, φωτισμὸν, id est, illuminationem appellarunt: veluti Dionysius Areopagita cap. 2. Ecclesiasticæ Hierarchiæ, Clemens Alexandrinus libro 1. Pædagogi, cap. 6. Gregorius Nazianzenus oratione de baptismo, D. Chrysostomus homilia ad baptizatos: imò & Paulus Apostolus, cùm dixit ad Hebræos 2. *Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, &c.* Quo loco *illuminati*, idem est quod baptizati. Secunda est Bedæ, Primasij, Ruperti, similitudinem vitri ad fidem referentium, quam in baptismo profitemur, quia videlicet sicut vitrum non aliud intus continet, quàm quod foris perspicitur, ita qui ad baptismum accedit, non aliud debet corde credere, & aliud ore cõfiteri, iuxta illud ad Romanos 10. *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Tertia est Hugonis Cardinalis: Quia sicut vitrum totum solis radiis est peruium, ita anima in Baptismo abluta, Deo tanquam soli peruia est, vt ab eo omni ex parte gratiæ donis illustretur. Denique subiungitur *Simile crystallo*: Primum ad vim sacramenti explicandam: quia enim crystallum, vt annotauit Beda, de aqua in glaciem, de glacie in gemmam pretiosam concrescit, rectè baptismi gratiam exprimit, quæ lapis preciosus est ex baptismi aqua coalescens. Deinde vt exponit Glossa, & Ansbertus, quia sicut in crystalli generatione, glacies hyemali pressa frigore post plurimorum annorum curricula in fortitudinem petræ obduratur: ita electorum fides inter pressuras, ac tribulationes, per incrementa temporum ad firmitatem perducitur. Denique Rupertus refert vitrum ad præsentem statum, crystallum ad futurum post resurrectionem, quia nimirum fideles modo vitrei sunt, id est, lucidi quidem, sed mortalia corpora portantes, at post resurrectionem similes erunt crystallo, id est, solidi, & vita immortali perfruentes: iuxta

tes, iuxta quam expositionem rectè crystallo comparantur gloriosa corpora, tum propter immortalitatis soliditatem, tum propter claritatis, qua præstabunt, excellentiam.

Atque hæc de communi expositione: non est tamen prætermittenda quo- III.
rundam apud Dionysium Carthusianum interpretatio; Per *mare vitreum simile* *Dion. Cart.*
crystallo, sacramentum pœnitentiæ intelligentium, quæ ita potest explicari, vt
pœnitentia mare sit, propter abundantiam lacrymarum, *vitreum*, propter confes-
sionis perspicuitatem: *simile crystallo*, tum propter firmitatem propositi non pec- *Pœnitentia*
candi in posterum, tum etiam propter splendorem gratiæ, quæ ex eiusmodi la- *sacramentũ.*
crymis instar crystalli pretiosæ gemmæ concrescit. Quamuis & illud in vitro
obseruari possit, designari in eo maximum ad peccata reuertendi periculum, vi-
treámque interdum esse nonnullorum conuersionem, quæ instar vitri oblata
occasione frangitur, nisi eiusmodi mare in crystallum duretur per fidem, ac sta-
bilem non peccandi deinceps voluntatem. Cui expositioni concinit quod D. *D. Gregor.*
Greg. libr. 4. Moral. cap. 22. & D. Ambrosius lib. 1. de interpellatione Iob cap. 5. *D. Ambros.*
expendunt super locum illum Psal. 47. *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis*, *Psalm. 47. 8.*
vbi per *naues Tharsis*, pœnitentes intelligunt, seu potiùs peccatores, qui per mare *Pœnitentes, naues Thar-*
pœnitentiæ necessariò debent nauigare, si portum salutis tenere cupiunt: quæ *sis.*
naues conteri à Deo dicuntur, propter contritionis dolorem, quem pœniten-
tes de anteactæ vitæ sceleribus concipiunt: quarum nauium nautas docet Eu- *Eucherius.*
cherius libro vno formularum spiritualium cap. 8. esse cogitationes animum gu-
bernantes.

Quod verò additur *Tharsis*, quamuis Hebraicè mare significet, possumus ta- IIII.
men cum Ambrosio loco paulò ante citato, ad naues illas referre, quæ à Salo- *D. Ambros.*
mone Rege in Tharsis mittebantur, & indè aurum, argentum, dentes elephan- *3. Reg. 10.*
torum, pauones, & simias asportabant. 3. Regum 10. Etenim per aurum & ar- *Sacramenti pœnitentiæ,*
gentum miræ pœnitentiæ diuitiæ, & thesauri exprimuntur, potissimúmque in *diuitiæ.*
auro charitas, in argento cælestis sapientia, quæ argenti nomine in sacris literis
non semel censetur. In dentibus Elephantorum, castitatis candor, rectè autem
castitas Elephantorum dentibus, id est, ebori comparatur. Primò propter cando-
rem, deinde propter difficultatem, quam continet: vt eam seruare, sit veluti ebur
ex Elephantorum ore accipere. Denique quia quemadmodum ebur diuturnita- *Castitas diu*
te temporis rubicundum efficitur, ita castitas diu seruata martyrij ruborem imi- *seruata, mar-*
tatur, quoniam martyrium quoddam est sine sanguine: quam ob causam Naza- *tyrium.* *Thren. 4. 7.*
ræi, qui castos non parum exprimunt, appellantur Threnorum 4. *Candidiores ni-* *Rabbanus.*
ue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphyro pulchriores. De continentibus
enim eum locum interpretatur Rabbanus Maurus in commentariis super Hie-
remiam, nósque illud, *rubicundiores ebore antiquo* ad castitatis meritum referre
possumus, quæ antiqui eboris, id est, martyrij ruborem sanguinem, sine sangui-
ne æmulatur: sed hoc etiam mercium genus pœnitentes in suis nauibus conue- *Pulchritudo*
hunt. In pauonibus pulchritudo virtutum significatur. Vndè Deus per Hiere- *virtutum in*
miam capite 12. conqueritur, quod populus Hebræorum virtutum varietate, & *pauone significatur.*
pulchritudine minime vestiretur, illis verbis: *Nunquid auis discolor hæreditas mea* *Hiere. 12. 9.*
mihi? Nunquid auis tincta per totum? venite congregamini omnes bestiæ terræ, properate
ad deuorandum. Quo loco per *auem discolorem*, pauo intelligitur.

Mare æneum, quod Salomon in templo fieri, & collocari iussit describitur, & quomodo baptismi typus fuerit, explicatur.

SECTIO VIII.

I. Siquidem communis expositio, vt paulò ante diximus, *mare*, hoc *vitreum* ad Sacramentum baptismi refert, ac plerique interpretes hoc loco allusionem fieri existimant, ad mare illud æneum, quod inter alia templi vtensilia Rex Salomon fieri mandauit, ad similitudiuem videlicet illius ænei, quod Moyses ex præcepto Dei in tabernaculo posuit, Exodi 30. in eóque typo præclara reperiuntur Baptismi Symbola, non erit, credo, iniucundum eius maris descriptionem paucis ante oculos proponere, quemadmodum refertur 3. Reg. 7. & 2. Paralip. 4. Primùm igitur; hoc mare erat vas quoddam æneum rotundum, quod propter sui magnitudinem mare dicebatur, consuetudine Hebræorum, qui quamlibet magnam aquæ congregationem consueuerunt mare dicere, factúmque erat hoc vas opere fusorio. Secundò, Diameter huius vasis ab vna extremitate labij vsque ad aliam, erat decem cubitorum: altitudo, siue profunditas, à fundo videlicet vsque ad labium, quinque cubitorum, atque adeo erat totum mare veluti media sphæra; ita vt si alterum vas æquale illi superponeretur, efficeretur integra ac perfecta sphæra. Quam ob causam Iosephus lib. 8. antiq. cap. 3. ait, habuisse schema, id est, figuram hemisphærij: fit etiam vt ambitus huius vasis in ipso labio esset vnius & triginta cubitorum, & ferè dimidij cubiti, siquidem peripheria continet ter diametrum, & præterea septimam partem, quam negligens scriptura dixit, resticulam triginta cubitorum peripheriam maris cingere. Tertiò, Crassitudo erat trium vnciarum, quemadmodum dicitur 3. Reg. 7. id est, vnius palmi, quemadmodum repetitur 2. Paralipomenon 4. quod interpretans Iosephus loco paulò ante citato docet, fuisse quatuor digitorum. Quartò, Labium maris erat quasi labium calicis, & quasi folium repandi lilij, id est, aliquantulum recuruatum ad partem exteriorem. Quintò, In inferiori parte, vbi ambitus erat dumtaxat decem cubitorum, (cum enim esset veluti media sphæra, quò magis descendebatur à labio, & magis stringebatur,) erant sculpturæ striatæ in duobus ordinibus aliquas imagines continentes. Sextò, Hoc mare erat locatum supra duodecim boues æneos, quorum capita & facies foras prominebant: reliquum verò corpus sustentando mari inseruiens intus latebat, qui boues dispositi erant per gyrum, eorúmque tres ad Aquilonem, tres ad Occidentem, tres ad Meridiem, tres denique ad Orientem respiciebant. Postremò, Capiebat tria millia metretarum: continet autem metreta septuaginta duos sextarios, seu duodecim congios. Atque hæc de maris figura, iam ad allegoriam veniamus, quam egregiè tractat Eucherius libro suo tertio in libros Regium cap. 21. 22. & 23.

Exod. 30. *3 Reg. 7* *2. Paralip. 4.* *Maris ænei figura.* *Diameter & profunditas.* *Iosephus.* *Peripheria.* *Crassitudo.* *3. Regum 7.* *2. Paral. 4.* *Eucher.*

II. Igitur mare hoc æneum typus fuit Sacramenti baptismi, *fusile*, quia vt ait Rupertus, grandi charitatis igne conflatus, & liquefactus Christus istam nobis gratiam effudit. Decem cubitis à labio vsque ad labium porrigitur propter denarium præceptorum numerum, quorum obseruatio fidelibus præcipitur. Rotundum erat in circuitu, vt orbis vniuersus lauacro vitæ designaretur esse mundandus. Quinque cubitorum erat altitudo, quia quidquid quinque sensibus deliquimus, totum hoc nobis Dei gratia per ablutionem viuifici fontis remittit: seu vt vult Rupertus, quia paruulos vix ipsis quinque corporis sensibus functos in hoc mari mergit Ecclesia. Erat veluti media sphæra, quia fides quæ in baptismo recipitur, non sufficit ad perfectionem vitæ complendam, nisi mandatorum obseruatio

Rupert. *Totius maris ænei allegorica expositio.* *Fides sine operibus non sufficit ad perfectionē.*

obseruatio accedat in adultis, atque adeò si mediæ sphæræ fidei addatur altera media sphæra, quæ ex operibus conficitur, perfecta Christianæ vitæ, imo & cælestis gloriæ sphæra existet: quò videtur allusisse Paulus, cùm mandatorum obseruationem plenitudinem fidei appellauit dicens ad Hebr. 10. *Accedamus cum vero corde ad plenitudinem fidei.* Resticula cubitorum triginta mare ambit, cum Sacramentum baptismi pijs communire operibus studemus. Sculpturæ striatæ, exempla sunt sanctorum per imagines in illis cælata, quæ necesse est nos intueri, vt videamus quibus operibus sancti Deo placuerunt. Ideo autem duo sunt ordines, vt vtriusque testamenti heroës nobis ad imitandum ante oculos proponamus. Crassitudo maris trium est vnciarum: quia perceptio baptismi, fidei, spei, & charitatis præsidio continetur. Et quoniam baptismus in memoriam Dominicæ passionis, & resurrectionis accipitur, quemadmodum docet Paulus ad Romanos 6. *Quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus: Consepulti enim sumus in illo per baptismum in mortem, vt quemadmodũ surrexit Christus à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Ideo maris labium quasi labium calicis dicitur, & quasi folium repandi lilij. Per *labium* namque *calicis*, gustus Dominicæ Passionis exprimitur, quæ per *calicem* significari consueuit: per *folium* autem *repandi lilij*, patefacta claritas resurrectionis indicatur: etenim *lilium*, quod comitante odoris iucundissima gratia, candidum foris calicem, intus aureum ostendit, aptè gloriam resurrectionis insinuat.

Ad Hebr. 10. 22. *Sanctorum exempla.* *Ad Rom. 6. 3.* *Dominicæ Passionis gustus.*

III. *Duodecim boues,* Apostoli sunt & Euangelistæ, imò omnes diuini verbi ministri, sic enim ab Apostolo appellantur, cùm illud Deuteron. 25. illis accommodat: *Non alligabis os boui trituranti Nunquid,* inquit, *de bobus cura est Deo? an propter nos vtique dicitur: nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in spe, qui arat arare, & qui triturat spei suæ fructum percipere.* 1. ad Corinth. 9. Hi igitur *boues* mare sibi superimpositum portant, cum iniunctum sibi Euangelij prædicandi officium diligenter implere curant. *Tres ad Aquilonem, tres ad Occidētem, tres ad Meridiem, & tres ad Orientem respiciunt,* quia in quatuor mundi partibus fidem prædicant Trinitatis. *Posteriora boum intrinsecus latent,* quia qua mercede sancti prædicatores remunerandi sunt, nobis, qui adhuc foris sumus omnino est occultum. Quæ expositio etiam est Diui Gregorij 2. par. curæ pastoralis, cap. 5. Alteram verò addit Rupertus, quia videlicet non debemus respicere, quid aliquando fuerint Apostoli, sed quid per Christi gratiam facti sint Igitur faciem intueamur, vt per eam & nos illuminemur: *posteriora* illa lateant vt non imitemur. Denique rectè baptismus non solum in *mari vitreo*, sed etiam in *æneo* exprimitur, propter fidem, quæ in eo suscipitur, cuius in *ære* fortitudo significatur, in *vitro* autem quod specillorum est materia, obscura cognitio, iuxta illud Pauli 1. ad Corinthios 13. *Videmus nunc per speculum in ænigmate.*

Apostoli, & prædicatores per boues significati. *1. Cor. 9.* *D. Gregor.* *Rupertus.* *1. Cor. 13.*

IIII. Quoniam verò *labium* illud *æneum*, quod Moyses ex præcepto Domini in tabernaculo collocauit, de quo agitur Exodi 30. & 31. Baptismum etiam adumbrauit, illud ad eius naturam explicandam pertinet, quod Moyses illud fecisse dicitur de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi. In quem locum Lyranus, & communiter interpretes aiunt, deuotas mulieres solitas venire orationis causa ad ostium tabernaculi, earúmque plurimas ornatui ac mundo muliebri renunciantes, specula sua offerre consueuisse, è quorum capsulis æreis existimant fuisse totum labium confectum, quamuis alij arbitrentur circa labium fuisse affixa specula, vt sacerdotes in illis sese intuentes, vultus sui maculas eluerent, ea verò specula à deuotis mulieribus oblata: cuius rei mysterium D. Gregorius homil. 17. in Euangelia (quanquam illud ad confessionem referat) sic

Exod. 30. 31. *Lyranus.* *D. Gregor.*

Diuina præcepta specula. Iacob. 1.

exponit. *Specula*, inquit, *mulierum sunt præcepta Dei, in quibus sese sanctæ animæ semper aspiciunt, & si qua in eis sunt fœditatis maculæ, deprehendunt, cogitationum vitia corrigunt, & quasi ex reddita imagine suos vultus componunt.* Quæ Gregorij expositio consentanea est Iacobo Apostolo, qui in epistola sua canonica, cap. 1. Dei præcepta speculis comparauit illis verbis, *Siquis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo, considerauit enim se, & abijt, & statim oblitus est qualis fuerit.*

V. Aduerte autem, Apostolum subtiliter eum, qui *auditor est verbi, & non factor*, non *fœminæ* se in speculo intuenti, (quod magis proprium ad rationem similitudinis videbatur) sed *viro* comparasse, vt rem magis exprimeret: fœmina enim diu & curiosè in contemplanda facie in speculo immoratur: vir autem quasi cursim, & per transennam, non vsque adeò de sui compositione curiosus: vt igitur Apostolus, minimè curiosam negligentis hominis contemplationem sui in diuinorum mandatorum speculis exprimeret, eum non fœminæ, sed viro se in speculo intuenti comparauit: vnde rectè subiungit: *Et statim oblitus est qualis fuerit*, quoniam propter intuendi & contemplandi celeritatem non potuit imaginem sui in animo imprimere, atque adeo citò labente effigie, statim quàm deformis turpisque sit, obliuiscitur, sequitur; *Qui autem perspexerit in lege perfectæ libertatis, & permanserit in ea*, hoc est, qui in Dei mandatis sese tanquam in speculis intuebitur, & permanserit in ea: hoc est curiosè sese fuerit intuitus ad ea obseruanda: id quod vel ipsa Græca vox manifestè declarat: etenim pro *perspexerit* est Græcè παρακύψας, cuius ea vis est, capite inclinato & obliquato perspicere intuendi studio. Aliam eius rei expositionem affert Rupertus lib. 2. super Leuiticum cap. 3. vbi docet *specula mulierum* esse exempla sanctarum animarum, quæ tanquam pulchræ mulieres Deum amatorem suum quærentes excubabant in ostio tabernaculi cælestis nondum aperti, quandiu sacerdos magnus Christus non erat vnctus. *Expedit igitur*, inquit Rupertus, *vt ingressuri caleste tabernaculum sacerdotes lauent manus suas ac pedes in his sanctarum animarum speculis, in fide scilicet & obedientia Abrahæ, cæterorumq; virtutibus limpidissimis, manus inquam suas, ac pedes, id est, opera simul, & cogitationes, quæ tanquam puluis pedibus, ita sensibus mentis adhærent.*

Auditor verbi & nõ factor, cur viro consideranti se in speculo comparetur.

Rupertus.

Sacerdotum mundities.

Quidnam significent quatuor animalia plena oculis intus, ante & retrò.

SECTIO IX.

I. IN medio, & in circuitu sedis vidit Ioannes quatuor animalia plena oculis, ante, retrò, & intus, senas alas habentia in circuitu, quorum primum erat simile leoni. Secundum simile vitulo. Tertium, habens faciem quasi hominis. Quartum denique simile Aquilæ volanti. Quam animalium visionem eandem esse cum illa, quæ Ezechiel. lib. 1. apparuit, nonnihil tamen in quibusdam variatam inferiùs ostendemus.

Ezech. 1.

II. Prima igitur expositio est Lyrani, quam etiam affert frater Petrus Aureolus Cardinalis Minorita, in commentariis super Apocalypsim, designari per hæc quatuor animalia, quatuor sedes Patriarchales, nimirum Hierosolymitanam primam, quæ leoni similis dicatur, propter constantiam Apostolorum, qui ibi primùm Christi resurrectionem constanter prædicarunt. Antiochenam secundam, expressam vitulo, quia colla per obedientiam subdidit Apostolorum iugo Hierosolymis commorantium; in eáque primũ discipuli vocati sunt Christiani,

Lyranus. Petr. Aur. Prima expositio est, intelligi quatuor sedes Patriarchales.

Actorum

Actorum 11. Tertiam Alexandrinam homini similem, propter viros clarissimos, qui ibi in omni doctrinarum genere floruerunt, veluti Athanasius, Clemens, & Cyrillus Alexandrin. & alij. Quartam denique Constantinopolitanam volante Aquila adumbratam, quia in ea viri contemplatione excellentes extiterunt, veluti D. Ioannes Chrysostomus Constantinopolitanus Episcopus, quamuis patria Antiochenus, & diuus Gregorius Nazianzenus, cognomento Theologus, primum Sasimæ, deinde Nazianzi (quæ fuit eius patria,) denique Constantinopoleos antistes. *Actor. 11.*

III. Secunda est aliorum, quos refert hoc loco Arethas, eámque sequitur diuus Ambrosius lib. 3. de virginibus, ad finem, significari quatuor virtutes Cardinales: In leone quidem fortitudinem. In vitulo iustitiam, quia videlicet terram colit, & labore suo beneficia Domini in homines dispensat. In Aquila temperantiam, quæ fertur etsi fames vrgeat, nunquam tamen vesci præda, quam ipsa non ceperit. Denique in homine prudentiam. Tertia est Origenis homil. 1. in Ezech. Et Gregorij Nazianzeni, quem citat Xistus Senensis lib. 2. suæ Bibliothecæ, exponentium hæc animalia de quatuor animæ viribus, siue affectionibus, atque in homine indicari vim rationis: in leone, vim irascibilem: in boue, concupiscibilem: in Aquila, conscientiam, quam spiritum nominat Origenes. Quarta est Galphridi, apud Xistum Senensem loco citato, intelligentis omnes Ecclesiæ Prælatos, quia nimirum Prælatus debet esse leo in vitijs persequendis: bos, in suscipiendis laboribus: per compassionem homo: Aquila, per contemplationem.

Arethas. D. Ambros. Secũda, quatuor virtutes Cardinales. Tertia, quatuor animæ affectiones. Galphr. Quarta, Ecclesiæ Prælatos.

IIII. Quinta est Anastasij Synaitæ, lib. 4. suorum commentariorum in Hexameron. Abulensis in Proœmium D. Hieronymi super quatuor Euangelia, quam etiam afferunt, & probant Ansbertus, Rupertus, Pannonius, Arethas, & Glossa ordinaria in hunc locum, imo & D. Hieronymus in proœmio in quatuor Euangelia, fuisse nimirum his quatuor animalibus Christum expressum, qui scilicet fuerit in incarnatione homo: In passione, vitulus: In resurrectione, leo: Aquila in ascensione. De qua expositione inferiùs nonnihil attingemus. Non desunt etiam qui quatuor præcipuos Latinæ Ecclesiæ Doctores, per hæc quatuor animalia accipiant, velintque in homine designari Gregorium, qui in sacris scripturis ad hominum mores accommodandis excelluit. In leone Ambrosium propter fortitudinem, & constantiam incredibilem, qua Theodosium Imperatorem ab Ecclesiæ communione repulit, propter cædem Thessalonicæ factam. In boue Hieronymum, qui in Ecclesiæ campo summopere laborauit. Denique in Aquila Augustinum propter summam ingenij aciem, qua cæteris antecelluit. Verùm hęc partim mystica sunt, partim à visionis huius mysterio, & ab ipso contextu aliena.

Anast. Syna. Abulens. D. Hieron. Ansbert. Pannon. Primas. Arethas. Glossa. Quinta, Christum Dominum. Ecclesiæ doctores intelligunt alij.

V. Communis opinio, quæ omnino amplectenda est, & quam sequuntur diuus Augustin. lib. 1. de consensu Euangelistarum, cap. 6. & in hunc locum D. Hieronymus in proœmio super Euangelium Matthæi, Beda, Primasius, Richardus de sancto Victore, Rupertus, Ansbertus, Pannonius, & alij in hunc locum est, intelligendos esse quatuor Euangelistas, eorúmque nomine vniuersos Diuini verbi præcones, quæ verò animalis facies cui Euangelistæ tribuenda sit, non idem est Doctorum iudicium; etenim Andreas Cæsariensis Episcopus apud Xistum Senensem lib. 2. suæ Bibliothecæ, leonem Ioanni tribuit, vitulum Lucæ, Aquilam Marco, hominem Matthæo. Eandémque distributionem alijs tribuit diuus Augustinus libro primo de consensu Euangelistarum, cap. 6. Verùm hac opinione vt improbabili prætermissa, magna est dissensio inter Hieronymum, & Augustinũ: quoniam D. August. loco proximè citato, quem hîc sequitur Primasius, leonem

D. August. D. Hieron. Beda. Primas. Rich. Vict. Rupert. Pannon. Communis opinio Euangelistas intelligit. Andr. Cæs.

Quam animalis faciem cuique Euāgelistæ tribuat August.

Matthæo tribuit, hominem Marco, vitulum Lucæ, Ioanni Aquilam, quæ animalium distributio eò placuit Augustino, quod Matthæus regiam Christi personam maximè commendauit, nam & Magos commemorat ad Christum regem quærendum, & adorandum ex Oriente aduenisse, ipsumque Herodem Regem, Christum adhuc infantem formidasse, quare optimo iure leonem, qui symbolum est potestatis regiæ iuxta illud Apocalyp. 5 *Vicit leo de tribu Iuda* Matthæo tribuendum. Marcum vero qui neque stirpem Regiam, neque Sacerdotalem, vel cognationem, vel consecrationem narrare voluit, sed totus in eis versatur, quæ homo Christus gessit in terris, meritò per hominem significari. In Luca, & Ioanne consentit cum Hieronymo. Illud autem rectè aduertit Augustinus tria ex his animalibus, quæ cæteris, præter Ioannem tribuuntur, terrestria esse, & in terra gradi: quia nimirum Matthæus, Marcus, & Lucas ea præcipuè tractauerũt, quæ Christus in carne gessit, at verò Aquilam Ioanni tribui, quia super nubila infirmitatis humanæ quasi Aquila volat, & lucem incommutabilis veritatis acutissimis oculis intuetur. Id quod etiam hoc loco significatur, cum ex his quatuor animalibus, quæ tamen omnia senis alis constabant, sola Aquila volans apparuit, quemadmodum illis verbis exprimitur. *Quartum simile Aquilæ volanti*, quia videlicet Ioannes sic cæteros Euangelistas, Euangelij sublimitate superauit, vt inter eos quantumcunque alati sint, solus volasse videatur. Atque hæc quidem fuit Augustini sententia.

Apocal. 5. 5.

Cur Ioanni aquilæ, cæteris Euangelistis terrestriũ animaliũ facies tribuatur.

V. Cæterùm D. Hieronymus in proœmio super Euangelium Matthæi, aliter animalia distribuit. *Prima*, inquit, *hominis facies Matthæum significat, quia quasi de homine exorsus est præscribere: Liber generationis Iesu Christi filij David, filij Abraham. Secunda Leonis, Marcum, in quo vox leonis in eremo rugientis auditur cap. 1. Vox clamantis in deserto parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Tertia vituli, Lucam, Quia à Zacharia sacerdote sumpsit initium. Quarta Aquilæ, Ioannem, quia sumptis pēnis aquilæ, & ad altiora festinans de verbo Dei disputat.* Atque hæc Hieronymi sententia omnino amplectenda est: tum quia communis est Doctorum, tum maximè quia Ecclesiæ vsu, & consuetudine approbata, quæ in imaginibus & picturis Euangelistas cum eiusmodi symbolis pingi, & coli iubet. Itaque vides D. Hieronymum à principiis librorum accommodationem auimalium deprompsisse, quod immeritò reprehendit loco citato Augustinus: cum ea in re morem scripturæ sequutus fuerit Hieronymus, plus enim est integrum librum à prima voce à qua incipit nominari: quod tamen in toto Pentateucho videmus obseruatum. Etenim liber Genesis appellatur Hebraicè Beresith, id est, in principio. Liber Exodi Veellesemoth, id est, Hæc sunt nomina. Liber Leuitici, Vaijera, id est, Et vocauit. Liber Numerorum, Vaiedabber, id est, Et loquutus est. Denique liber Deuteronomij Ellehaddebarim, id est, Hæc sunt verba: quia nimirum eiusmodi libri sic incipiunt.

Animalium facies quo pacto distribuat Hieronymus.

Sententia Hieronymi præfertur.

VI. Pergamus igitur explicare, quomodo animalium situs, conditiones, & figuræ in Euangelistas conueniant. Primùm, Quaternarius eorum numerus per quatuor animalia fuit expressus, quemadmodum & per quatuor illas columnas de lignis sethim deauratas, habentes capita aurea, & bases argenteas, è quibus pendebat velum de hyacintho, purpura, cocco bis tincto, & bysso retorta opere plumario, & pulchra varietate contextu, quod in Mosaico tabernaculo Sancta sanctorum à sanctis diuidebat, Exod. 26. Sic enim Euangelistæ capita habebant aurea per charitatem, bases argenteas per cœlestem sapientiam, qua tanquam basi innituntur. Velum etiam sustinent, quo Sancta sanctorum occultantur: quia nimirum ipsi diuina mysteria pro ratione temporis, locorum, personarum aperiunt,

Euangelistarum numerum quænam exprimāt in sacris.

Exod. 26.

aperiunt,& occultant. Eosdem quatuor illi circuli aurei, qui in quatuor angulis mensæ propositionis ponebantur, figurabant, Exodi 25. quemadmodum vult Rupertus libro 4. in Exodum cap. 7. quoniam ipsi propositionis mensam id est, humanitatem Christi, in qua nobis Pater salutarem gratiæ cibum, ac mysteriorum suorum fercula suauissima proposuit, tanquam aurei circuli ambiebant, vt in omnes mundi partes eorum prædicatione, & scriptione portaretur. Fuerunt etiam quatuor illi scyphi, qui erant in hastili candelabri, quatuor item sphærulæ aureæ in eodem collocatæ. Cum enim candelabrum Ecclesiam, hastile Christum figurasset, rectè scyphis & sphærulis aureis Euangelistæ comparantur: quia in iis quasi in scyphis Christus nobis diuina mysteria propinauit, & in iis tanquam in sphæris cœlestes motus ostenduntur. Fuerunt quatuor illi apud Zachariam, fabri ferarij scilicet, vt quidam putauerunt, quos refert D. Hieronymus, Zachariæ 1. quia videlicet Ecclesiæ arma contra Hæreticorum petulantiam, & Gentilium superstitiones fabricarunt.

Exod. 25. Rupert. Humanitas Christi mensa propositionis. Euangelistæ, scyphi & sphærulæ aureæ. D. Hieron. Zacha. 1. Arma aduersus hæreticos fabricarunt Euangelistæ.

VII. Fuit illa apud Abacuch capite 3. triumphalis quadriga, de qua loquens Propheta cum Christo, ait, *Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tua saluatio.* Hi enim per omnia sola terrarum Christum veluti triumphantem gloriosè portauerunt. Quæ expositio est D. Augustini libro 18. de ciuitate Dei capite 32. cui concinit cuiusdam prisci auctoris interpretatio, cuius meminit D. Hieronymus super sextum caput Zachariæ. Is enim quatuor illas quadrigas, quæ Zachariæ 6. commemorantur, in quarum prima equi rufi apparuerunt, in secunda nigri, in tertia albi, in quarta varij: ad quatuor Euangelistas retulit. *Legi*, inquit, Hieronymus, *in cuiusdam volumine quatuor has quadrigas quatuor esse Euangelia, & equos Apostolos, per diuersitatem colorum diuersas gratias possidentes, quorum alij rufi sint in martyrio, alij obscuri, & nigri propter difficilem, & obscuram mysteriorum fidei prædicationem, alij albi gratia virginali: alij varij, habentes nimirum gratiam curationum diuersarúmque virtutum, quæ quatuor quadrigæ missæ sunt ad quatuor ventos cœli, id est, ad vniuersum orbem terrarum, quem sua prædicatione, & doctrina peragrarunt.* Addit verò D. Hieronym. in commentariis super tertium caput Abacuch, eosdẽ Euangelistas, & diuini verbi præcones, expressos fuisse in equis illis, & quadrigis igneis, quæ in circuitu Elisæi apparuerunt 4. Regum 6. in quibus, vt eo loco obseruauit Hieronymus, cum tot essent, nullus ascensor apparuit, quia nimirum Dominus erat eorum ascensor, rector, & auriga: quod rectè ad Euangelistas, & Apostolos referri potest, in quibus Dominus insidens tanquam ascensor & auriga vniuersum orbem victor ac triumphator lustrauit. Secundò, Erant in medio, & in circuitu sedis, cum tamen viginti quatuor seniores in circuitu tantùm throni, non item in medio esse dicantur, quia nimirum ad Euangelicam scripturam viginti quatuor seniores, id est, omnes sancti, & prælati, tanquam ad medium debent intendere, vt indè sibi ad bene, perfectéque viuendum documenta depromant: vel etiam, quia Euangelistę in medio diuini throni didicerunt: quæ postea literis mandarunt, simul etiam sunt in circuitu: tum quia ipsi quoque quæ docuerunt, opere præstiterunt: tum etiam quia Dei solium aduersus hæreticos, atque ethnicos sua prædicatione, & scriptione tueantur.

Quatuor Euangelistæ, triumphalis quadriga Christi. D. August. D. Hieron. 4. Reg. 6. 4. D. Hieron. Cur in medio & in circuitu sedis fuerint animalia.

VIII. Tertio, *Plena sunt oculis, intus, ante & retro.* Cuius mysterij multiplex affertur ratio. Prima, propter perfectam mysteriorum fidei cognitionem: videlicet, *ante* per scientiam futurorum: *retro*, per scientiam præteritorum: *intus*: per mundam ac rectam cogitationum discretionem. Quæ expositio est D. Augustini, seu Ticonij, Bedæ, & Richardi de sancto Victore. Secunda est Primasij, & Ansberti, videlicet, *ante, & retro* habere oculos, quia veteris, & noui testamenti vniuersa

Euangelistarum perfecta cogitatio. D. August. Beda. Richa Vict. Primas. Ansbertus.

Q

sacramenta contineant, fides enim, quæ gemino testamento profertur, omnium temporum aspectu completur, atque ex his vtriusque testamenti concordia sumitur, cùm posteriora prioribus, id est, noua veteribus, iisdem probantur oculis, quæ pariter refulgere, & inter se plena fidei veritate concinere demonstrantur. Tertia Ruperti: ante, & retro plena sunt oculis, vt sciant Euangelistæ, & concionatores vndè veniant, & quò vadant: quoniam de nihilo veniunt, quod eis proficit ad humilitatis custodiam, & hoc oculis retro aspiciunt, vadunt autem ad reuelationem gloriæ filiorum Dei, quod eis proficit ad fortitudinem, & hoc ante se prospiciunt: vel aliter, habent oculos *retro*, videndo quales ex se fuerint, & *ante*, cogitando quales facti sunt per gratiam, *intus* autem per diuinarum rerum contemplationem. Quarta, Hæc oculorum multitudo circumspectionem significat, quæ summa in concionatore requiritur, qua non solum quæ dicit, sed quomodo, & apud quos dicit, debet diligenter, & accuratè expendere, quam circumspectionem Christus discipulis ad prædicandum profecturis salis nomine commendauit Marci 9. *Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.*

Concordia vtriusque testamenti. *Cõcionatoris circũspectio.* *Marc. 9.*

IX. Postrema quæ non solùm ad concionatores, sed ad vniuersos etiam pertinet. Plena sunt oculis animalia vndequaque vt significetur vigilantia, quæ maxima in homine requiritur, quia videlicet vndique ab hostibus per tentationem cingimur, quare opus etiam est, vt cincti oculis incedamus. Illud verò maximè est obseruandum, nec boui laborem suum, nec leoni fortitudinem, nec aquilæ volatum, nec homini rationem satis esse ad propulsanda pericula, sed opus præterea esse vt oculorum multitudine ambiantur, quia nec labor, nec fortitudo, nec vlla ingenij acies, nec naturæ lumen rationis sufficit, si desit in rebus agendis vigilantia, & circumspectio prudentiæ, id quod in iisdem animalibus cum Ezech. c. 1. apparuerunt fuit eleganter expressum, cum enim singula quatuor facies haberent, hominis, aquilæ, vituli, leonis, & vnicuique faciei suus pes responderet, omnes tamen pedes habebant plantam quasi vituli, quia nimirum omnes, siue gratiæ, siue naturæ, vires egent prudentia, & discretione, eáque tanquam pede rectè gradiuntur. Etenim per pedem bouis, qui vngulam habet discretam, seu diuisam, discretionem Patres intelligunt: quam eandem ob causam, eam conditionem Deus in animalibus mundis terrestribus desiderat Leuit. 11. *Omne quod habet diuisam vngulam, & ruminat, in pecoribus comedetis. Quicquid autem ruminat, & habet vngulam sed eam non diuidit, sicut camelus: non comedetis illud. Charogrillus* (id est, ericius, aut cuniculus, vtrúmque enim Hebraicum nomen Saphan significat,) *qui ruminat, vngulámque non diuidit immundus est: lepus quoque, nam & ipse ruminat, sed vngulam non diuidit, & sus qui cum vngulam diuidit non ruminat, horum carnibus non vescemini.*

Quanta opus sit vigilantia ad cauẽda pericula in spiritualibus. *Ezech. 1.* *Leuit. 11 3.*

X. Præterea illud obserua: Hæc animalia cum essent in medio & circuitu throni, adhuc tamen ibi indiguisse oculis, quia quantumcunque aliquis gratia apud Deum valeat, nunquam se securum debet existimare, vt curam sui abiiciat: atque in hunc sensum exponit D. Augustinus illud Psal. 85. *Lætetur cor meum vt timeat nomen tuum*: Et illud Psalmi 2. *Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Quomodo*, inquit Augustinus, *iucunditas, si timor? quia modo iucunditas debet esse cum timore, quia nondum est plena securitas?* Audi quid Dominus dicat Hieremiæ 22. *Viuo ego dicit Dominus, quia si fuerit Iechonias filius Ioachim regis Iuda, annulus in manu dextera mea, inde euellam eum*, id est, quamuis ita eum diligam, vt eo tanquam annulo manum exornem, aut ita apud me gratia valeat, vt eo tanquam sigillo literas omnes obsignem (inseruiebant enim annuli pro sigillis,) tamen si curam sui abiecerit, & negligens efficiatur indè euellam eum, (quod verbum sonat eiusmodi

Timeat quãtumcúmque gratiosus Deo. *D. August.* *Psal. 85. 11.* *Psal 2. 11.* *D. August.* *Hier. 22. 24.*

modi annulum fuisse maximè in digito strictum, & summam gratiam declarat,) id est, abiiciam eum, neque iam amplius eo tanquam annulo exornabor: neque vtar tanquam sigillo. Imo eo vigilantiora debent esse animalia, quo propinquiora sunt diuino throno, quoniam plures sunt hostes, qui fœlicitati, quæ cum securitate coniuncta esse solet, insidiantur, quemadmodum obseruauit D. Hieron. super illa verba Psal. 90. *Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis. Plures,* inquit, *sunt qui insidiantur dextræ, quàm sinistræ: propterea à latere mille cadent, & à dextris decem millia: vbi enim maior pugna, maior victoria.* Vndè Dauid, cùm securũ se arbitraretur in prosperis, vt ipsemet confitetur illis verbis, Psal. 29. *Ego dixi in abundantia mea, non mouebor in æternũ, Domine in voluntate tua, præstitisti decori meo virtutem*: id est, gratia tua rebus meis præclaris dedisti firmitatẽ, & gloriam: tamẽ paulo post ob eam ipsam confidentiã, & securitatem paululũ demissus à Deo statim concidit: vnde subiungit, *Auertisti faciè tuam à me, & factus sum conturbatus.*

Fœlicitati plures hostes insidiantur. D. Hieron. Psal. 90. 7. Psal. 29. 7.

Quartò, Singula eorum habebant alas senas in circuitu, totidémque Seraphim illa habebant, quæ vidit Esaias c. 6. Cùm verò per *alas* significetur cognitio, qua mens ad superiora conscendit, merito arbitrantur Beda, Rich. de S. Vict. Pannon. Ansber. Hugo Card. Nicolaus Zegerus, & Gloss. Per *alas senas* perfectam, & cumulatam Euangelistarum scientiam exprimi, quæ suo modo in viris Euangelicis necessaria est, numeratur enim senarius numerus imperfectis numeris: quanquam Richard. de S. Vict. hunc senarum alarum numerum per sex cognitionum genera ita partiatur: vt prima ala sit cognitio legis naturæ. Secunda, cognitio legis veteris. Tertia, lectio prophetarũ. Quarta, lectio sapientiæ Euangelicæ. Quinta, lectio institutionis Apostolicæ, & Sacrorum Conciliorum. Sexta denique, lectio Doctorum, & interpretum Scripturæ sacræ: quibus omnibus perfectio, & plenitudo scientiæ continetur. Non sunt propterea contemnendæ aliæ quoque expositiones, veluti senas vnumquodque animal alas habere, quod viri Euangelici ea, quæ in sex mundi ætatibus partim peracta sunt, partim peragenda supersunt, sua cognitione, & prædicatione comprehendãt, vt vult Ansbertus: vel quod vniuersa Dei opera quæ sex diebus sunt perfecta contemplentur, vt alij quidam interpretantur: vel quod senæ in quatuor animalibus alæ efficiunt viginti quatuor, quæ totidem veteris testamenti libris respondent: quibus Euangelistarum fulcitur auctoritas: quam etiam expositionem affert Beda, vel ad significandam velocitatem ministerij, vt ait Areth. vel denique vt existimat Ioachimus, ad significandas sex virtutes præcipuas, quibus Euangelistæ, id est, concionatores debent excellere, putat enim huiusmodi alas sic fuisse in animalibus dispositas, quemadmodum erant in Seraphim apud Esaiam, vt nimirum duabus pedes, duabus faciem velarent, & absconderent, aliisque duabus volarent, aitque duas alas, quibus velant pedes, esse pœnitentiam, & misericordiam, quibus confusio nuditatis nostræ, id est peccatorum, contegitur, iuxta illud Psalm. 31. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata,* Nam de pœnitentia dixit Petrus Actor. 3. *Pœnitemini, & conuertimini, vt deleantur peccata vestra.* De misericordia autem Christus Matth. 5. *Beati misericordes quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Duas verò alas quibus facies tegitur, esse humilitatem, & patientiam, quibus sancti viri solent iustitiam suam, quæ per faciem designatur, occultare ne per arrogantiam efferantur. Denique duas, quibus volant esse fidem, & spem, quibus sancta animalia in sublime feruntur.

XI. *Esai. 6. Beda. Rich Vict. Pannon. Primasius. Ansbertus. Hugo Card. Nicol. Zege. Glossa. Euangelistarum perfecta cognitio. Beda. Arethas. Ioachimus. Psal. 31. 1. Acto. 3. 19. Matth. 5. 7. Sancti iustitiam suam occultant.*

XII. Quintò, *Non habebant requiem die ac nocte dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est*: quia continuò, & sine intermissione, & tam in prosperis, quàm in aduersis (vtrumque enim significant

In prosperis, & aduersis à nobis prædicandus Deus. Esai. 6. 3.

illa verba, *Die ac nocte.*) Trinitatem personarum, & vnitatem essentiæ prædicant, & venerãtur. Cum enim ter, *Sanctus* repetitur, Trinitas significatur personarum. Cum verò dicitur, *Dominus Deus omnipotens*, essentiæ vnitas exprimitur: qua etiã acclamatione vtebantur Seraphim illi apud Esai. cap. 6. cùm dicebant alter ad alterum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum*: verba illa, *qui est & qui erat*, æternitatem significant, vt iam aliàs diximus. Quod vero additur, *& qui venturus est*, ad humanitatem spectat redemptoris, qui in fine mundi venturus est ad iudicandum, ex quo simul admonentur concionatores, sæpe in sermonibus extremi iudicij, & rationis Deo reddendæ mentionem facere. Postremò, Cùm animalia gloriam Deo exhiberent, procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & ante eum coronas mittebant, quas capitibus gestabant, quod iam est paulò fusiùs explicandum.

In concionibus extremi iudicij sæpe mentio facienda.

Quid sit viginti quatuor seniores procidere ante sedentem in throno, & mittere coronas suas ante thronum.

Procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viuentem in secula seculorum, & mittebant coronas suas ante thronum.

SECTIO X.

I. ILlustre & magnificum est, quod Ioannes adiungit, *Cum darent*, inquit, *animalia gloriam & honorem, & benedictionem, sedenti super thronum, viuenti in secula seculorum, procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorauerunt viuentem in secula seculorum, & mittebant coronas suas ante thronum, dicentes, Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam et honorem, & virtutem, quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt.* Id quod congruenter iis, quæ paulò ante de quatuor animalibus dicta sunt, illud significare, Ecclesiam vniuersam, quam *vigintiquatuor seniores*, tanquam præcipua eius membra repræsentant, *quatuor animalibus*, hoc est Euangelistis, & reliquis concionatoribus diuina mysteria, atque iudicia commemorantibus, Deum humili ac supplici modo venerari, quod est procidere ante sedentem in throno: coronásque suas ad eius pedes abiicere, eáque testificatione declarare Deum bonorum omnium auctorem esse, & omnem suum siue naturæ, siue gratiæ, siue gloriæ splendorem, imo & vniuersas victorias, quas de suis hostibus gloriosè consequitur, coronásque ipsas, hoc est, pręmia, quibus ob eiusmodi victorias triumphosque in suis fidelibus coronatur, Deo à quo est *Omne datum optimum, & omne donum perfectum*, & qui in ipsis fidelibus præcipuè per suam gratiam dimicat, & vincit, accepta est referenda: vnde meritò seniores exclamant, *Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam & honorem, & virtutem, quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt*: hoc est, Dignus es cuius magnitudo ab omnibus vbique celebretur, dignus cui omnes honorem, cultum & venerationem tribuant: dignus etiam qui accipias virtutem, Græcè δύναμιν, hoc est, potentiam & fortitudinem, id est, qui accipias ab omnibus fortitudinis tuæ, atque potentiæ confessionem, testimoniúmque clarissimum. Ita hoc loco intelligendum arbitramur, *Accipere virtutem siue potentiam*, non verò sicut quidam alij putauerunt, positum esse, *Accipere virtutem*, pro virtutem ostendere sese de hostibus suis vindicando. Cum enim his verbis vigintiquatuor seniores ob ea, quæ iam facta conspexerant, in præsentem gratiarum actionem prorumpant, nondum autem vindictam de hostibus sumptam vidissent, par est credere eos, non ad potentiam, quam Deus in suos aduersarios ostensu-

Omnia nostra bona Deo referenda.

Accipere virtute quid sit.

ostensurus adhuc erat spectasse, sed potiùs ad fortitudinem, quam in prædicatione Euangelij, gentiúmque ad fidem conuersione iam exprompserat, illa gratiarum actione respexisse. Accedit quod ille tam humilis & supplex vigintiquatuor seniorum habitus, illa ad pedes sedentis in throno prouolutio, illa coronarum antè thronum abiectio, non videtur aptè cum vindictæ postulatione conuenire, sed potiùs cum confessione magnitudinis, bonitatis, fortitudinis, atque potentiæ, propter hæc enim Ecclesia supplici quadam veneratione Deum omnia posse, omniúmque bonorum auctorem esse confitetur.

Denique nostam expositionem confirmat ratio, quam vigintiquatuor seniores suæ huius confessionis adiungunt: *Quia tu*, inquiunt, *creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant & creata sunt*: quibus verbis nulla hostium, de quibus vindicta sumenda esset, mentio, nulla crimina, nullum iusti furoris argumentum, sed diuinæ potentiæ, & magnitudinis commemoratio continetur: *Quia tu*, inquiunt, *creasti omnia*, quasi dicant, consentaneum sanè est, vt vniuersa tibi cultum & honorem, & tuæ potentiæ confessionem exhibeant. Siquidem tu illa procreasti, & quia voluisti, sunt omnia: nisi enim illa procreare voluisses, nullo pacto essent: per voluntatem igitur, & potentiam tuam sunt, quia nisi potentiam illam procreandi, quam ex æternitate habuisti, in tempore expromere voluisses, illa esse nequaquam poterant: quare & potentiæ tuæ debent, quod esse potuerint, & voluntati quod sint. Cùm dicitur, *Propter voluntatem tuam erant*, illud *erant*, non æternitatem rerum à Deo effectarum significat, sed procreationem, conseruationémque in tempore. Itaque *erant*, pro *fuerunt*, positum est, vt sit sensus, per voluntatem tuam in tempore ex nihilo extiterunt: nam Græcum ἦσαν, quod legisse videtur interpres, non solum imperfecti, sed etiam perfecti temporis Græcorum consuetudine significationem habet: in nonnullis tamen codicibus, pro ἦσαν, εἰσὶ, id est sunt, legitur. II.

Ob creationis beneficiũ Deo agẽda gratia.

Potest quoque *erant*, siue *fuerunt*, ad conseruationem referri, vt ob duplex beneficium, creationis videlicet & conseruationis agantur gratiæ: & sit sensus, quia tu creasti omnia, & per voluntatem tuam erant, hoc est, à te procreata sunt omnia, & per voluntatem tuam, hoc est, quia ita pro tua bonitate & munificentia voluisti, postquam à te procreata sunt, fuerunt, hoc est, perdurarunt, naturámque suam deinceps retinuerunt, hoc est, non solum à te condita, sed etiam conseruata tuo beneficio fuerunt: quæ est Arethæ sententia, cuius hæc est in hunc locum paraphrasis, σοὶ δέσποτα παρὰ πάντων ἐποφείλεται δόξα, ὡς κτίστῃ καὶ δημιουργῷ, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντι καὶ συντηρητῇ τε καὶ συνοχεῖ: hoc est, tibi Domine ab omnibus debetur gloria tanquam conditori, atque effectori, qui ex non esse ad esse eduxisti, eáque conseruas, & contines. Ambrosius Ansbertus verbum *erant*, ad diuinum decretum refert, quo Deus ex æternitate constituerat ea creare: quod autem subiungitur: *Et creata sunt*, ad ipsammet creationem in tempore exercitam: *Mirandum*, inquit, *est quod de his, quæ creata sunt, Domino dicunt, propter voluntatem tuam erant, & creata sunt: si enim creata sunt, quomodo antequam crearentur erant? si verò antequam crearentur erant, quomodo creata sunt? sed sciendum est, quod erant in prædestinationis arte priusquam formarentur in opere, & creata sunt, quando in suis quæque naturis, secundum præscriptos in Dei sapientia terminos etiam visibilia extiterunt.* Sed prior expositio est communior, magisque germana. III.

Item ob conseruationem.

Quod in superiori sententia præcipuè obseruandum videtur, est illa coronarum ante thronum abiectio, neque enim vigintiquatuor seniores satis habuerunt ante sedentem in throno venerabundos pronósque accidere, nisi etiam IIII.

coronas illas aureas, quas capitibus gestabant, è capitibus detractas ante thronum abiicerent. *Arethas.* Atque in primis Arethas cum Andræa Cæsariensi, *Andr. Cæsar.* ex his coronis argumentatur sanctos non solum victores, sed etiam reges appellari: sic enim ait, *ἔστι καὶ βασιλείας ὁ στέφανος σύμβολον, βάλλοντες οὖν ἐνώπιον τοὺς στεφάνους τοῦ θρόνου τί ἂν ἄλλο, ἢ τὴν ὄντως καὶ ἀληθῆ βασιλείαν, καὶ τὴν κατὰ πάντων νίκην τῷ ἐπὶ πάντων ἀνατιθέασι θεῷ*: *Sancti, victores, & verè Reges.* hoc est, Est etiam corona Regni symbolum: abiicientes igitur coronas ante thronum, quid quæso aliud, quàm certum verúmque regnum, & contra omnes victoriam per omnia Deo accepta referunt? Itáque duo vult Arethas, vnum est, sanctos verè Reges esse: alterum eos suum istud regnum Deo acceptum referre, cum coronas ante thronum supplices, venerabundíque abiiciebant. Nos de regno sanctorum aliàs in hoc opere commodiùs, nunc de ista coronarum ante Dei thronum humili proiectione dicamus.

V. Sit igitur nostra obseruatio, debere omnes Reges ac principes, exemplo horum vigintiquatuor seniorum coronas suas quantumcunque sint aureæ, hoc est, dignitatem, magnitudinem, potentiam, splendorem atque opes ante Dei thronum venerabundos abiicere: quod tunc fit cùm hæc omnia, non solum Dei munere, & beneficio, habere confitentur, illíque tanquam omnium bonorum auctori largitoríque accepta referunt. *Opes & coronas suas diuino cultui consecrent reges.* Sed præterea in Dei cultum & venerationem conferunt, atque præ Dei amore, eiúsque sanctissimæ voluntatis obseruatione omnino aspernantur, quid enim quæso aliud est coronas aureas ante Dei thronum mittere, quàm Dei in throno considentis pedibus calcandas subiicere, hoc est diuino cultui, & venerationi consecrare, & si opus ita fuerit, pro Dei sanctissimis legibus retinendis, præceptísque obseruandis, pro nihilo ducere. Id credimus significatum fuisse 4. Reg. 11. *4. Reg. 11. 12.* cum Ioiada Pontifex in Ioas filio Ochoziæ Rege declarando, coronandóque regalem capiti eius coronam imposuit, & deinde librum legis dedit in manum: vt intelligeret potestatem regalem debere diuinæ legi seruandæ, retinendæque seruire: principémque debere legem Dei *manu*, hoc est, opere ipso, & obseruatione tenere: pro eáque retinenda potestatem suam, quæ *manu*, etiam exprimitur, quandocunque opus fuerit, expromere: ita accipienda sunt verba illa, *Posuit super eum diadema & testimoniũ*: quo loco per *testimonium* liber Deuteronomij, in quo lex continebatur, de communi sententia intelligitur, qui in manum Regis quando vngebatur tradi à Leuiticis consueuerat: erátque vna ex præcipuis ceremoniis, quæ in vngendis, renuntiandísque regibus apud Iudæos seruabantur: quanquam enim 4. lib. Regum citato, tantum dicitur, *Posuit super eum diadema & testimonium*, nec explicatur, quomodo *testimonium* fuerit Regi explicatum, *2. Par. 23. 11* tamen 2. lib. Paralip. c. 23. disertè describitur, fuisse ei librum legis in manus tradítum illis verbis, *Dederunt in manu eius tenendam legem.* Porrò hæc *Deut. 17. 14.* ceremonia ortum habuit ex diuina lege, quam Deus Deuter. 17. sanciuerat: *Cum* inquit, *ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, & dixeris, Constituam super me Regem, eum constitues, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero, fratrum tuorum: post quam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit secum, legétque illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta sunt.*

VI. Quia igitur Leuitæ exemplar Deuteronomij à Rege transcriptum, ipsi tradere lege Domini tenebantur, id præcipuè faciendum putarunt, eo ipso tempore, quo Rex vngebatur, tunc enim vt eam legem implerent, librum Deuteronomij in Regis manu tradebant. Cernis igitur in Regibus Hebræorum vngendis illud

illud obseruari solitum, vt corona regalis capiti eius imponeretur, liber verò legis in eiusdem manu traderetur, vt intelligeret, se eò præcipuè Regem constitui, vt regiam dignitatem, atque potentiam ad legem Dei, tum à se, tum ab omnibus sibi subiectis populis obseruandam conferret, quod nihil est aliud, quàm regalem coronam ante Dei thronum mittere, atque Dei pedibus ad illius in omnibus rebus famulatum obsequiúmque, si ita necesse sit, etiam calcandam prompta & alacri voluntate subiicere. Tantum verò abest, vt reges si ita coronas suas ante Dei thronum mittant, earum splendorem imminuant, vt potiùs magis amplificent, regnorúmque suorum propagationem, & diuturnitatem Dei ope & præsidio consequantur: quemadmodum Deus ipsis eodem capite Deuteronomij pollicetur, subiungens: *Vt longo tempore regnet ipse & filij eius super Israel.* Et magnificis verbis repetitur Spientiæ 6. vbi ita sapiens vniuersos Reges alloquitur: *Cura disciplinæ, dilectio est, & dilectio custodia legum illius est, custoditio autem legum, consummatio incorruptionis est: incorruptio autem facit esse proximum Deo: si ergo delectamini sedibus & sceptris ô Reges populi, diligite sapientiam vt in perpetuum regnetis, diligite lumen sapientiæ omnes qui præestis populis*: quo loco illa verba, *Vt in perpetuum regnetis*, non solum ad cœleste regnum, quod in omnem æternitatem probi & sancti Reges possidebunt, referenda sunt, sed ad regnum etiam terrenum, quod in posteris eiusmodi Regum, si & ipsi parentum sanctitatem æmulari studeant, perpetuum & stabile permanebit, quare qui regalibus thronis, sceptrísque delectantur, si diu regnare cupiunt, imperiúmque ad posteros diuturna successione transmittere, coronas suas ac sceptra ad Dei pedes cum vigintiquatuor senioribus abiiciant.

Quorsum lex in manu traderetur regi Hebræorum cum creabatur.

Prorogat imperium diuinæ leguobseruatio.

Sap. 6.

VII. Nec verò tantum corona regalis Deo subiecta esse debet, sed etiam tiara pontificia, vt vtraque corona & sacerdotalis, & regia, ante Dei thronum abiecta, diuinis legibus, & imperio seruiat. Cuius rei significandæ causa præceptum est à Domino, vt super tiaram pontificiam aurea lamina poneretur, in qua hæc inscriptio insculpta esset קדש ליהוה id est, Sanctum Domino: sic namque legimus Exodi 28. *Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes opere cælatoris, Sanctum Domino, ligabisque eam vitta hyacinthina, & erit super tiaram imminens fronti Pontificis: erit autem lamina semper in fronte eius, vt placatus sit ei Dominus.* Itaque nomen Dei tetragrammaton super caput & tiaram Pontificis eminebat, vt omnes Pontifices intelligerent, Pontificiam potestatem, auctoritatémque Deo esse in omnibus subiectam, deberéque se vel ipso habitu formáque ostendere, se Dei nomen in capite gestare, in frontéque præferre, atque ad eius voluntatem & sanctiones, omnia sua studia, & gubernandi rationem conformare: hoc enim est, cum viginti quatuor senioribus, in quibus ipsi præcipuè comprehenduntur, coronas suas ante Dei thronum abiicere.

Regalis, & Pontificia corona Deo subiicienda.

Exod 28 36.

VIII. Cæterum dubitabis vtrum in lamina ista aurea, insculpta essent duo illa verba, Sanctum Domino, an duntaxat nomen ipsum ineffabile Iehouah, Iosephus lib. 3. Antiq cap. 8. solius nominis Iehouah mentionem facit: *Pileo*, inquit, *quali cæteri sacerdotes Pontifex vtebatur, super quem extabat alius consutilis ex hyacintho variatus, hunc aurea corona triplici ordine circundabat, in qua spectabantur calyculi aurei, quales videmus in herba, quæ apud Græcos dicitur Hyoscyamus: eiusmodi corona ab occipitio circum tempora vtraque procedebat: nam frontem isti calyculi non ambiebant, sed ceu lorum quoddam latum aureum, quod sacris characteribus Dei nomen habebat incisum.* Similiter Diuus Hieronymus ad Fabiolam de veste sacerdotali, de solo nomine Dei loquitur. *Octaua*, inquit, *est lamina aurea*, id est, ציץ נהב *in qua scriptum est nomen Dei Hebraicis quatuor literis*, י *iod*, ה *he*, ו *vau*, ה *he*,

In aurea Pontificis lamina quid insculptum.

D. Hieron.

quod apud illos ineffabile nuncupatur: hæc super pileolum lineum & commune omnium sacerdotum, in pontifice plus additur, vt in fronte vita hyacinthina constringatur, totámque Pontificis pulchritudinem Dei vocabulum coronet, & protegat.

IX. Alij aliter sentiunt, idque videtur editio vulgata magis sonare, siquidem habet, *Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes Sanctum Domino, seu Sanctum Iehouah, nisi quis dicat, Sanctum Jehouah,* positum esse pro sancto nomine Iehouah, vt sit sensus sculpes in ea sanctum, nomen Iehouah: quanquam ea interpretatio accommodatior videretur, si dictum fuisset Sanctum Domini, id est, sanctum nomen Iehouah, non vero vt nos habemus, Sanctum Domino: quod aliud quiddam sonat. Verum quicquid sit, semper idem mysterium redditur: nam si solum nomen Iehouah in lamina illa sculptum erat, illud ostenditur vniuersum illum *Deo, vel ipso nomine audito, obedire debet Pontifex.* apparatum Pontificium, tiarámque ipsam Pontificis capiti impositam, debere nomini Dei esse subiectam, eiúsque imperio, audito tantum vel ipso nomine, obedire, atque pro tanti nominis sanctitate, & veneratione nullum laborem, aut discrimen formidare. Si autem duo illa verba incisa erant, illud innuitur, totam dignitatem auctoritatémque Pontificiam Deo ipsi consecratam sanctámque fore, vel potiùs, quoniam *sanctum*, eo loco substantiuè vsurpatur, & pro sanctitate ponitur, tiaram dignitatémque Pontificiam debere diuinæ sanctitati & cultui *Lamina aurea, Pontificis corona etiam dicebatur.* deseruire. Porrò aduerte eandem illam laminam auream appellari Ecclesiast. 45. coronam auream, cùm dicitur, *Coronam auream super mytram eius, expressam signo sanctitatis*: Et diadema Sapientiæ 18. illis verbis: *Magnificentia tua in diademate capitis illius scripta erat*: nec abs re corona & diadema dicitur, quoniam erat instar semicirculi ab aure ad aurem, super frontem protensa, vndè coronæ & diadematis speciem referebat. Atque hæc coronæ, ac diadematis appellatio cum viginti quatuor seniorum coronis, quæ ante thronum Dei mittuntur, magis consentire: luculentiúsque sic apparet, debere quoque Pontificem coronam suam ad Dei pedes abiicere. Huius enim officij admonetur cum iubetur magnificentia Dei, hoc est magnificum & ineffabile Dei nomen in diademate gestare, & coronam suam expressam signo sanctitatis præferre, hoc est Dei sanctitate & nomine quasi sigillo impressam, & obsignatam. Sic enim accipienda est Græca sententia, ἐκτύπωμα σφραγῖδος ἁγιάσματος, hoc est, si verbum verbo reddas, expressionem sigilli sanctitatis: vt videlicet Pontifici ipsum Dei nomen, & sanctitas pro sigillo *Solius Dei voluntati inseruiat dignitas Pontificia.* quodammodo sit, coronáque ipsius Pontificia, ita sit Dei nomine & sanctitate obsignata, vt nulli alteri rei quàm diuinæ voluntati adimplendæ inseruiat, sicut res sigillatæ ei tantum cuius sigillum impressum gerunt, aut non nisi de eius mandato & præscripto vsui esse consueuerunt. Ex his iam cernis, tam regales, quàm Pontificias coronas esse ante Dei thronum abiiciendas, omnésque Reges ac Principes, Pontifices etiam, & reliquos, qui excelsum aliquem & sublimem dignitatis obtinent locum, exemplo istorum viginti quatuor seniorum debere potentiam omnem suam, dignitatem, splendorem, Deo subiicere, & cum opus fuerit eiusdem Dei pedibus calcanda præbere, & tunc demum se verè Reges, Principes, magnósque esse ducere cum ante Dei thronum supplices venerabundique acciderint, totósque sese eius cultui, & venerationi consecrarint.

Quomo-

Quomodo Christum hæc eadem animalia figurauerint.

SECTIO XI.

CHristum Dominum in eisdem quatuor animalibus expressum fuisse affirmant Primasius, Rupertus, Arethas, Pannonius, & Glossa ordinaria in hunc locum, & D. Hieron. in procemio in quatuor Euangelia, Anastasius Synaita libro. 4. suorum commentariorum in Hexameron, & alij. Quia nimirum Christus in incarnatione homo fuerit, in passione vitulus, in resurrectione leo, aquila in ascensione. Vel aliter. quia per hominem designatur eius humanitas, per vitulum sacerdotium, per leonem regnum, per aquilam diuinitas, quæ vtraque expositio est D. Hieronymi loco paulò ante citato. Et quidem quod Christus per incarnationem homo fuerit manifestum est; similiter quod per passionem vitulus, cum vitulus sit iuxta legem immolatitium animal. Quam ob causam dixit Paulus 1. ad Corinth. 5. *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Quod etiam in ascensione aquila fuerit, altissimus demonstrat aquilæ volatus, quem Christus longè sua ascensione superauit, cum teste Apostolo ad Ephesios. 4. super omnes cælos ascenderit.

I. Primasius. Rupertus. Arethas. Pannon. Glossa. D. Hieron. Anast. Sinai. Quatuor animalia Christũ variè adumbrant. 1. Cor. 5. 7.

Illud tantum aliquis quærat, quomodo in resurrectione leo fuerit, respondemus. Primam rationem esse, quod infinitam diuinitatis suæ potentiam ostenderit, cùm seipsum à mortuis suscitauit, vt rectè dictum sit Apocalypsis 5. *vicit leo de tribu Iuda.* Secunda ratio desumitur ex eo quod refert D. Ambrosius libr. 6. Hexameron capite. 3. leonis voci tantum naturaliter inesse terrorem, vt multa animantium, quæ per celeritatem possent impetum eius euadere, rugientis eius sonitu, quasi vi attonita, atque icta deficiant: ita enim Christus post resurrectionem, per Apostolorum prædicationem, instar leonis rugiens gentes nulla vi, sed solo rugitu victas tenuit, atque ad sui cultum, & adorationem pertraxit, quod ad literam cecinit Abacuch capite 3. cum dixit. *Aspexit, & dissoluit gentes,* seu vt Septuaginta transtulerunt; *Aspexit, & distabuerunt gentes,* sic enim legit D. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, id est, ἐτάχη non autem distare facit, id est, ἐξήχασω vt habent codices Complutensis, & Regius. Tertia ratio depromi potest ex eo quod refert Plinius libro 8. historiæ naturalis capite 16. leoni tunc præcipuam generositatem aduenire, cum colla armósque vestiunt iubæ: Ita enim Christi maiestas præcipuè per resurrectionem splenduit, nam tunc immortalitatis vestibus indutus, quasi leo iubas per colla, armosque sparsit, generosum se leonem de tribu Iuda, & hostibus terrificum ostentans: quod typicè in Sampsone fuit expressum, cùm ei renatis crinibus fuit fortitudo restituta. Vnde Augustinus sermone 108. de tempore. *Capilli,* inquit, *rediuiui caput Sampsonis iterum vestierunt, quia Iudæi nec resurgentem Christum cognoscere voluerunt.* Quarta ratio duci potest ex eo, quod de catulo leonis memoriæ proditum est, cum primùm nascitur, tribus integris diebus ac noctibus dormire: Deinde verò patris rugitu suscitari: quod etiam refert Origenes homilia 17. in caput 49. Genesis. Atque in hunc sensum de Christo interpretatur illam Iudæ benedictionem, quæ eodem capite commemoratur, *Catulus leonis Iuda, ad prædam, fili mi, ascendisti, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna quis suscitabit eum?* vbi docet Christum instar catuli leonis tribus diebus ac noctibus in sepulchro quasi dormiuisse, & die tertio fuisse à Patre suscitatum.

II. Christus in resurrectione quomodo leo. Apoc 5. 5. D. Ambros. Abacuc. 3. 6. D. Hieron. Theodoret. Theophyl. Plinius. 8. Christi fortitudo in resurrectione in Sãpsone expressa. D. August. Origenes.

III. Eundem locum de Christi resurrectione intellexerunt D. Athanasius in quæstionibus ad Antiochum, (si eius sunt) quæstione 103. D. Ambrosius in benedictionibus Patriarcharum, D. Augustinus libro 16. de ciuitate Dei cap. 41.

D. Athanas. D. Ambros. D. August.

D. Bernard. D.Bernard.homilia super Missus est. Et D.Gregor. in sua explanatione super se-
D. Gregor. ptem Psalm. pœnitentiales, super illa verba, quarti Psalmi pœnitentialis, qui est
Psalm.101.6 inter Psalm.101. *Similis factus sum pelicano: vigilaui,& factus sum sicut passer solita-*
Christus Pelicano comparatur. *rius in tecto*, vbi Greg. Simile quiddam narrat de pelicano. *Ferunt*,inquit, *Philoso-*
Greg. *phi,quod pelicanus filios suos statim vt nati sunt,interficit,postea verò per triduum multo dolore se afficit,eisque quodammodo naturæ affectum ostendit, postea verò mater seipsam vulnerat,eosque sanguine suo resuscitat. Quis vero Pater noster,& mater nisi mediator Dei,& hominum, qui occidit in nobis omnem iniquitatem, vt meliorem inueniamus re-*
D. August. *surrectionem.* Hactenus Greg. Idem refert de Pelicano D. August. in Psalm.101. vbi eam ob causam loquentem facit Christum illis verbis. *Similis factus sum pelicano:* atque ad vtramque, siue de leone, siue de pelicano sententiam referri po-
Tertul. Lactan. Origenes. Ruffin. D. Cypri. D. August. Grego. Nyss. D Hieron. Theodoret. Doroth. 1.Cor.15. test illud Oseæ 6. *Viuificabit nos post duos dies, in die tertio suscitabit nos.* Qui locus (quicquid alij dicant,) de resurrectione Christi intelligendus est: quemadmodum interpretati sunt Tertull. libr. aduersus Iudæos, Lactantius libr.4.Diuinarum institutionum,cap.19.Orige.hom,5.in Exod. Ruffinus in expositione Symboli, D.Cyprian.lib.2. Testimoniorum aduersus Iudæos,cap.24.D. August.lib.18. de ciuitate Dei,cap.28.Grego.Nyssen.lib.de cognitione Dei, D.Hieronymus, & Theodoretus in eum locum. Denique præter alios Dorotheus martyr in Synopsi,vbi addit eum locum Oseæ fuisse indicatum à Paulo 1. ad Cor.15. cùm dixit,*Surrexit tertio die secundum scripturas.*

IIII. *Christus etiam moriendo, leo. Anast.Synai.* Non desunt etiam qui similitudinem leonis ad ipsam mortem Christi referant, idque velint significatum eodem loco Genesis supra citato, cuius similitudinis multiplicem afferunt rationem. Prima redditur ab Anastasio Synaita libro 4. suorum commentariorum in Hexameron, (& habetur in appendice Bibliothecæ Sanctorum Patrum) quia videlicet quemadmodum de leone dicitur, quod non dormiat, id quod ex eo ortum habuit, quia dormit apertis oculis: Ita Christus in sepulchro apertum habuit diuinitatis oculum, separata enim anima à
Mors Christi, morti,& diabolo terrifica. D.Gregor. Caiet. corpore, vtrumque tamen mansit vnitum hypostaticè Verbo. Aliam non minus elegantem affert Anastasius quæstione illa 103 ad Antiochum: *Quia quemadmodum*,inquit,*leo etiam cum dormit terribilis est,sic mors Dominica terrori fuit,tum morti, tum diabolo.* Tertia est D.Greg.in 4.Psalm.pœnitentialem.*Vt leo*,inquit,*requiescens accubuit,quia mortem sponte subiuit.*

V. *Christus instar leonis nihil sibi timuit in morte.* Quartam denique excogitauit Caietanus super cap. 49. Genesis, Christum nimirum accubuisse vt leonem,quia securus accubuit,nihil videlicet sibi timens: quæ ratio ex eo potest illustrari, quod leo tela dicatur spernere, & illa in eo nobilior animi significatio emineat, quod qualibet magna canum, & venantium vrgente vi contemptim incedit, quod mirificè in Christum conuenit, qui vndi-
Psalm 21 13. que à venatoribus circumuentus,quasi præda nihil vel in ipsa morte sibi timuit, quò pertinet illud Psalmi vigesimi primi,*Circundederunt me canes multi*: imò eius hostes nihil ipsi nocuisse, sed sibi ipsis. Idem apud Regium vatem alibi significa-
Euthym. uit, cùm dixit, *Circundederunt me sicut apes*: qua similitudine quamuis Euthymius,& alij existiment significatam fuisse vehementiam,& promptitudinem Iudæorum aduersus Christum, apes enim fauo mellis inuento summa promptitudine, ac vehementia illum circundant, ac mellis succum exugunt. Nihilominus
Haimo. Magister Sentent. Haimo, & Magister sententiarum arbitrantur indicatam ea similitudine fuisse Iudæorum propter mortem Christi, euersionem:quemadmodum enim apes infixo aculeo sese euiscerant & moriuntur: ita Iudæi occiso Christo, perierunt. Sed non est prætermittenda hoc loco expositio D. August. *Mel*, inquit, *apes operantur in fauis,nescientes igitur persecutores fecerunt eum nobis in passione dulciorem.*

Vtrum

Vtrum eadem animalia Ioanni hoc loco, & Ezechieli, capite primo fuerint ostensa.

SECTIO XII.

DIuersam fuisse vtramque animalium visionem existimauit Clarius Isidorus Brixianus suis scholiis super Ezechielem cap. 1. poteстque ea sententia confirmari. Primùm, quia vnumquódque animalium Ezechielis quatuor habebat facies, Ioannis autem animalia singula singulas. Deinde quia animalia Ezechielis quaternis alis constabant, Ioannis senis. Adhæc, quia animalia Ioannis dicuntur plena oculis antè, retrò, & intùs, quod Ezech.cap.1 de suis non dixit. Postremò, quia apud Ezechielem, primum animal habet faciem hominis. Secundum, leonis. Tertium, bouis. Quartum, aquilæ: cùm longè alium ordinem seruent animalia Ioannis. Primum enim locum obtinet leo, secundum vitulus, tertium homo, aquila postremum. I. *Isidor. Clar.* *Quot alis constarent Ezechielis, & Ioannis animalia.*

Cæterùm communis sententia, quæ vel eo ipso magis nobis probari debet, est, eadem animalia tam Ezechieli, quam Ioanni, per visum apparuisse, sic enim sentiunt D. Hierony. proœmio in Matthæum, D. Thomas, Rupertus, Richardus de S. Victore, Ansbertus, Hugo Cardinalis, Dionysius Carthusianus in hunc locum, Glossa ordinaria in primum caput Ezechielis, Abulensis tomo 1. in Matthæum in 3. prologo super quatuor Euangelia. Prima ratio prioris sententiæ facilè soluitur, eo animaduerso, quamuis Ezechielis animalia quatuor facies haberent, vnam tamen in singulis fuisse præcipuam, à qua denominationem sumebant, quòd Ezechiel ipse significauit, cùm in animalibus nominandis singulas facies singulis tribuit: quam eandem ob causam ex soli Ioanni apparuerunt, vel si quaternæ in singulis etiam illi fuerunt ostensæ, præcipuarum sibi dumtaxat rationem habendam existimauit, quippe quæ solæ ad eius institutum pertinerent. Ad secundam respondemus, additas esse in visione Ioannis binas alas singulis animalibus, mysterij causa, ad maiorem videlicet rerum diuinarum cognitionem, quæ per alas exprimitur, vt supra diximus, declarandam, quæ noui testamenti Patribus tributa fuit. Ad Tertiam dicimus etiam Ezechielis animalia plena oculis fuisse quemadmodum idem testatur cap. 10. vbi iterum visionem commemorat. Ad quartam denique dicendum est, mysterij etiam causa animalium ordinem fuisse mutatum, quia vt vult Ansbertus, mundus in Christum credidit, non quia natus fuit vt homo: non quia passus vt vitulus: sed quia resurrexit vt leo, iuxta illud Pauli 1. ad Cor. 15. *Si Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est & fides vestra*: Inde est quod Ioannes, qui propter prædicationem resurrectionis vidit conuersionem mundi futuram, primo loco faciem leonis posuit: quia quamuis primus sit in ordine homo, sed primus est in virtute leo: quod videtur indicasse Paulus cùm dixit 2. ad Cor. 5. *Et si noueramus Christum secundum carnem, sed iam nunc non nouimus*, ac si diceret, non iam in homine, & vitulo, moriturum Christum credimus, sed post mortem surrexisse leonem hostibus quidem terribilem, sed cum suis in æternum regnaturum confitemur. II. *Eadē animalia Ezech. & Ioan. ostensa.* *D. Hieron.* *D. Thom.* *Rupert.* *Rich. Vict.* *Ansbert.* *Hugo Card.* *Diō. Carth.* *Glossa.* *Abul.* *In singulis Ezech. animalibus vna fuit præcipua facies.* *Quorsum plures alas haberent Ioannis, quàm Ezec. animalia.* *Item eorundem animalium ordo quo mysterio mutatus.* *Ansbertus.* 1. Cor. 15 14. 2. Cor. 5.

ARGVMENTVM.

Persequitur Ioannes narrationem secundæ visionis cœptam superiori capite, aitque vidisse se in dextera sedentis in throno, id est Dei, vt supra explicauimus, librum scriptum intus & foris, septem sigillis signatum, tunc verò Angelum quendam fortem voce magna clamasse, quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius? Neminem autem siue in terra, siue in cœlo inuentum, qui intueri in librum posset, nedum eum aperire: quam ob causam cùm Ioannes vbertim fleret, apparuisse in medio throni quatuor animalium, & viginti quatuor seniorum, Agnum stantem tanquā occisum, habētem cornua septem & oculos septem, qui acceptum de dextera sedentis in throno librum aperuit: cúmq; eum aperuisset, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores habētes singulos citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, cecidisse coram Agno, & in eius laudem canticum nouum decantasse, quod idem præstiterunt multa Angelorum millia, quæ omnia singulatim sunt à nobis enucleanda.

CAPVT QVINTVM.

ET vidi in dextera sedentis supra thronum, librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem. Et vidi Angelum fortem, & prædicantem voce magna, Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius? Et nemo poterat, neque in cœlo, neque in terra, neque subtus terram aperire librū, neque respicere illum. Et ego flebam multum, quoniā nemo dignus inuentus est aperire librum, nec videre eum. Et vnus de senioribus dixit mihi: Ne fleueris, ecce vicit leo de tribu Iuda, radix Dauid aperire librum, & soluere septem signacula eius. Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio seniorum agnum stantem, tamquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem, qui sūt septem spiritus Dei, missi in omnem terram. Et venit, & accepit de dextera sedentis in throno librum. Et cum aperuisset librum, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores ceciderunt coram agno, habentes singuli citharas & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum: & cantabant canticum nouum, dicentes: Dignus es, Dominine, accipere librum, & aperire signacula eius: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione: & fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes, & regnabimus super terram. Et vidi, & audiui vocem Angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & senio-

& seniorem, & erat numerus eorum millia millium, dicentium voce magna: Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem, & diuinitatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem. Et omnem creaturam, quæ in cælo est, & super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eo: omnes audiui dicentes: Sedenti in throno, & agno, benedictio, & honor, & gloria, & potestas in sæcula sæculorum. Et quatuor animalia dicebant: Amen. Et vigintiquatuor seniores ceciderunt in facies suas, & adorauerunt viuentem in sæcula sæculorum.

COMMENTARIVM
SECVNDVM EXEGETICVM.

De secunda visione Ioannis.

Quisnam sit iste liber scriptus intus & foris, & signatum sigillis septem:

Et vidi in dextera sedentis supra thronum, librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem.

SECTIO PRIMA.

I. EXPOSITIO prima, & communior est, librum hunc sacram esse scripturam: sic enim interpretantur Origenes hom. 12. super Exodum, & homil. 14. super Ezechielem, diuus Hilarius in prologo in Psalmos, Eusebius Cæsariensis lib. 8. demonstr. Euangelicæ, cap. 2. Diuus Hieronymus in cap. 22. Esaiæ, Beda, Primasius, Rupertus, Richardus de sancto Victore, Ansbertus, Pannonius, Hugo Cardinalis, & Ioachimus. Tunc verò aiunt, huiusmodi librum esse in dextera Dei, non autem in sinistra; quia bonum spirituale, quod in sacra Scriptura continetur, malis, qui sunt ad sinistram, absconditur, bonis verò, qui sunt ad dexteram, aperitur. Sic enim etiam Deuteron. 33. *Apparuit Dominus habens in dextera igneam legem*, id est, charitatem, quam solis iustis impertitur: cùm verò de sinistra Dei dicatur Prouerb. 3. *In sinistra eius diuitiæ, & gloria*, rectè ex eo infert Rupertus, quantum dextera præcellit sinistræ, tantum Scripturam sacram diuitijs omnibus, & mundi gloriæ antecellere.

Origen. D. Hilar. Euseb. Cæs. D. Hieron. Beda. Rupert. Rich. Vict. Pannon. Hugo Card. Ioachim. Liber hic cur in dextera Dei. Deuter 30.3 Prou. 3. 16.

II. *Scriptus est intus, & foris*, primò propter duplex testamentum, quorum testamentorum vetus foris scriptum fuit, nouum intus per mysterium latuit, quemadmodum exponunt Beda, & Ansbertus, vel è contrario vt vult Richardus de sancto Victore, scriptus intus propter vetus Testamentum, vbi scientia de mysterio incarnationis occulta latuit: foris per nouum, vbi manifesta patet.

Secundò propter duplicem sensum, videlicet literalem, ac mysticum, vt exponit Rupertus, Pannonius, & Ioachimus. Tertiò, Secundum Richardum & Ioachimum, *scriptus est intus* ad spiritualium, & perfectorum exercitationem, foris

Beda. Ansbert. Rich. Vict. Scientia mysterij Incarnationis latuit in veteri instrumẽto. Rupert. Pannõ. Ioachim.

autem ad simplicium, & imperfectorum eruditionem. Quartò, vt etiam interpretatur Ioachimus, quia foris loquitur instituendo corpora, intus autem animas informando in fide.

III. *Septem sigillorum mysterium, ex Hug. Card.* *Signatus est autem sigillis septem*, id est, omnibus obscuritatum generibus, eo quod numerus septenarius vniuersitatem significet. Primum sigillum, vt ait Hugo Cardinalis, est sententiarum profunditas. Secundum, sensuum multiplicitas. Tertium, figurarum varietas. Quartum, rerum ipsarum incomprehensibilitas. Quintum, mysteriorum obscuritas. Sextum, tropologiarum suauitas. Septimum denique, infallibilis veritas absque euidentia eorum, quæ in scripturis continentur: atque propter hanc scripturæ Sacræ difficultatem dicitur apud Esa. 29. *Esai. 29. 11.* *Erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti literas, dicent lege istum, & respondebit non possum, signatus est enim.*

IIII. *D. Hieron. Sacram scripturam difficultatibus inuolui, cur oportuerit. Theophyl. Clem. Alex. Diuina non passim euulganda. Pythag. Plutarch. D. Hieron. Ruffin. Tria Pythagora symbola.* Fuit autem opus Scripturam sacram esse tam multis difficultatibus inuolutam. Primò, quemadmodum docet D. Hieronymus lib. 7. commentar. in Esaiam cap. 18. vt ad eius intelligentiam prouocemur: solemus enim curiosiùs inuestigare quæ obscuriùs dicta sunt. Secundò, ex Theophylacto Lucæ 8. propter infideles ne altissima fidei mysteria, quæ non intelligunt, irrideant: quam rationem accepit à Dionysio Areopagita cap. 2 cælestis Hierarchiæ, & à D. Hieronymo in commentarijs super Naum cap. 3. Ob id etiam Clemens Alexandrinus lib. 5. stromatum, refert Ægyptios consueuisse in valuis templorum Sphynges collocare, in symbolum obscuritatis, vt docerent diuina non passim vulganda. Quam etiam ob causam Pythagoras varijs symbolis arcana philosophiæ & moralia dogmata contexit, quorum nonnulla refert Plutarchus libro de institutione puerorum: imo & D. Hieron. in Apologia aduersus Ruffinum, vbi multa commemorat, simúlque interpretatur Pythagoræ symbola, cuiusmodi est illud: *Coronam minimè carpendam*, id est, leges vrbium conseruandas: & illud, *Cor non comedendum*, id est, mœrorem de animo eximendum: & *hirundinem in domo non recipiendam*, id est, garrulos, & verbosos homines sub eodem tecto non habendos, & alia similia.

V. *D. Gregor. Scriptura sacra margaritum, ex Hieronymo. D. August. Dion. Areo. Ioan. 5. 39. Hæreticorũ insania circa Scripturam sacram, euincitur.* Tertiò, ex diuo Gregorio homil. 10. super Ezechielem, vt multipliciter posset exponi: quo sensu dixit Hieronymus libro de virginitate ad Eustoch. *Scripturam sacram esse margaritum, quod potest ex omni parte perforari*: quæ ratio etiam affertur à D. Augustino epist. 59. & in præfatione 2. Psal. 18. Quartò, ex Dionysio Areopagita cap. 1. de cælesti Hierarchia: *Quia non aliter*, inquit, *fas erat infirmitati nostræ lucere diuinum radium, nisi sacrorum varietate velaminum opertum, & vestitum ijs, quæ nobis familiaria sunt.* Hanc scripturæ difficultatem non obscurè indicauit Christus cum dixit Ioan. 5. *Scrutamini scripturas.* Scrutari enim dicimur, quod valde absconditum, & altè defossum latet, ex quo satis euincitur incredibilis hæreticorum insania, aientium scripturam sacram facillimam esse, ac sui ipsius interpretem, neque doctore indigere, cum librum hunc septem signatum sigillis, nullus præter agnum inuentus fuerit, siue in cælo, siue in terra, qui potuerit aperire.

VI. *Areth. Petr. Aureo. Diuinum arcanum, liber signatus. Ioan. 1. 18.* Secunda expositio est Arethæ, & Petri Aureoli Cardinalis ex ordine Seraphico. Librum hunc esse diuinæ sapientiæ arcanum, quod quia nobis omnino est occultum, septem sigillis signatum dicitur; quia verò eorum mysteriorum reuelationem per Christum accepimus, iuxta illud Ioan. 1. *Vnigenitus, qui est in sinu Patris ipse enarrauit*: idcirco agnus dicitur de dextera sedentis in throno librum accepisse, & sigilla resignasse. Et quidem diuinæ sapientiæ arcanum rectè signato libro comparatur, cum in eo sint omnia veluti obsignata, & recondita: quemadmodum dicitur Deuter. 32. *Deut. 32. 34.* *Nónne hæc condita sunt apud me, & signata in thesauris meis?* Quanquam hunc locum D. Gregorius lib. 12. Moral. cap. 11. de peccatis intelligit, *D. Gregor.*

telligit, quæ in secreto iudiciorum Dei suo tempore punienda reseruantur: vnde subiungitur: *Mea est vltio, & ego retribuam.* Quod etiam dicitur Iob 14. *Signasti quasi in sacculo delicta mea*, id est, omnium delictorum meorum memoriam conseruasti, vt in ea suo tempore animaduerteres. Atque ad hos thesauros videtur allusisse Paulus, cùm dixit ad Roman. 2. *Secundum duritiem suam, & impœnitens cor thesauriz ant sibi iram.*

Peccata suo tempore punienda reseruat Deus.
Iob 14. 17.
Rom. 2. 5.

VII. Eadem diuinorum arcanorum incomprehensibilitas significatur Ezech. 1. cùm dicitur: *Similitudo super caput animalium firmamenti, quasi aspectus crystalli horribilis, & extenti super capita eorum desuper.* In quem locum D. Hieronymus, docet firmamentum sustinens Dei thronum capitibus animalium imminere, nihil esse aliud, quàm diuina mysteria secreta admodum esse, & incomprehensibilia, captúque omnem & intelligendi vim longè superantia. Idémque fuit expressum Exod. 24. cùm Moyses ascendens in montem, vt cum Deo loqueretur, dicitur ingressus in medium nebulæ, quæ symbolum est obscuritatis, & caliginis, in qua perfectissimi etiam viri versantur, id quod etiam Iob testatur cap. 26. cùm ait: *Qui tenet vultum solij sui, & expandit super illud nebulam suam.* Quem locum expendens diuus Gregor. lib. 17. Moral. cap. 18. *In vultu*, inquit, *solet cognitio demonstrari, tenet ergo vultum, qui maiestatis suæ potentiam mortalibus abscondit*: quam eandem ob causam dicitur super solium suum nebulam expandere, iuxta illud Psal. 17. *Qui posuit tenebras latibulum suum.* Tertia expositio est aliorum. Per hunc librum intelligētium Christum, cuius septem sigilla, septem sunt nostræ redemptionis mysteria, in ceremonijs, & figuris legalibus abscondita quemadmodum docet D. Hilar. præfat. sua in Psal. Primùm est, Incarnatio. Secundum, Natiuitas. Tertium, Passio. Quartum, Resurrectio. Quintum, Ascensio. Sextum, Missio Spiritus sancti. Septimum, Aduentus ad iudicium.

D. Hieron.
Captum nostrum superant diuina mysteria.
Exod. 24 18
Iob 26. 9
D. Gregor.
Vultum abscondere, quid.
Psal 17 12.
Christus liber signatus.
D. Hilar.

VIII. Quod autem Christus liber sit, probari potest ex illis verbis Psal. 138. *Et in libro tuo omnes scribentur.* Etenim de Christo qui de se loquens, dicat se esse, librum, in quo omnes prædestinati scribuntur, eum locum intellexerunt Haymo, Magister sententiarum, & alij. Vnde ipse Christus de se tanquam de libro loquens ait Esaiæ 49. *In manibus meis descripsi te.* Hic liber fuit apertus, & extensus in cruce, vt omnes in eo maximarum virtutum exempla perlegerent, vímque illam àmoris, quo Deus mortales fuit prosequutus, intelligerent: scriptus erat intus & foris: intus quidem per amorem & dolorem: foris autem per vulnera: quia verò foris labores tantùm, quos pro nobis ferebat, videbamus: opus fuit lancea latus eius aperiri, vt magnitudinem amoris, à quo exteriora illa signa oriebātur, cerneremus.

Psal. 138. 15.
Christus liber prædestinatorum.
Haymo.
Magister.
Esa. 49. 19.

IX. Eodémque pertinet illud Esa. 30. *Erant oculi tui videntes præceptorem tuum*, quia enim Christus & præceptor erat simul, & liber, ipsemet in seipso tanquam in libro dabat omnis probitatis documenta: Quia verò satis erat ad illum, vel tacentem respicere, ad hanc cælestem doctrinam capessendam, idcirco dicitur: *Erunt oculi tui videntes*, non autem erunt aures tuæ audientes, quia nimirum hic liber totus clarissimis virtutum omnium exemplis, quasi maioribus notis, scriptus erat, vt etiam ab ijs, qui longè erant, optimè legi posset. Sed vide quid sequatur. *Et aures tuæ audient verbum monentis post tergum.* In quo indicatur, nec tanta amoris signa satis fuisse ad hominem molliendum, quin potiùs neglexisse, & terga dedisse tanto præceptori, simúlque significari maximum Christi in homines amorem, qui ab illis derelictus, non cessat tamen post tergum sequi, & illis verbis clamare Cantic. 6. *Reuertere, reuertere Sunamitis: reuertere, reuertere vt intueamur te.* In quem locum idem Hugo obseruauit quater repeti: *Reuertere*, propter quatuor affectiones: Gaudium scilicet, tristitiā, timorem, & spem: quibus vt

Esa 30. 21.
Christū videndo, discimus.
Clamat post peccatores Christus.
Cant 6. 12.
Hugo.

ad creaturas conuertimur: ita ad Deum reuerti prouocamur.

X. Verùm vt ad institutum reuertamur, de Christo plerique interpretantur librum illum, de quo Dominus ad Abacuch, cap. 2. ita loquitur: *Scribe visum, & explana eum super tabulas, vt percurrat qui legerit eum*: seu vt Septuaginta transtulerunt, *vt persequatur qui legit in ea*: quo loco præcipit Deus Prophetæ, vt scribat librum maiusculis characteribus, illúmque in tabulis explicet, vt qui legerit non hæreat, sed facilè percurrat scripturam, & persequatur, id est, continuet absque vlla cunctatione, qui liber super tabulas explicatus, Christus est in cruce extensus, maiusculis literis conscriptus, id est, quàm maximis & clarissimis virtutum exemplis, vt nemo in eis perlegendis possit hærere, sed si velit facilè lectionem persequatur, & inde sibi viuendi normam possit accipere. Quem sensum reddidisse videtur Paraphrastes Chaldaicus, cùm ita transtulit: *Scribe prophetiam & explana eam in libro legis, vt festinet ad sapientiam assequendam quicunque legerit in ea*: vbi per *librum legis*, Christus accipiendus est, qui cum Patre loquens Psalm. 39. ait: *Et legem tuam in medio cordis mei.* Eodem sensu exponi potest illud Esa. 8. *Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis*: vbi ad literam *stylus hominis* significat stylum perspicuum, & vulgarem, qui ab omnibus possit intelligi.

Abac. 2. 2.

Christus in Cruce, liber lectu facilis

Psal. 39. 9.
Esai. 8. 1.

XI. Igitur in Christo Pater stylo hominis conscripsit virtutum omnium exemplaria, vt à quouis clarè perspici possent ad imitandum, simúlque illud indicatur Deum ante incarnationem, non stylo hominis, sed Angeli scribere consueuisse, quia difficile admodum intelligi poterat, & nonnisi à subtilioribus & perfectioribus, perfectum vitæ genus, humilitate, patientia, inimicorum dilectione, aliísque similibus contineri. At post incarnationem eandem doctrinam in Christo, stylo hominis, id est, grandibus notis, clarissimísque, & illustrissimis earundem virtutum exemplis conscriptam fuisse, vt à quouis, vel rudi, & imperito percipi possit, & ante oculos ad imitandum proponi. Denique Christum librum fuisse in cruce præcipuè explicatum, disertis verbis docuit Paulus ad Galatas 3. cùm dixit: *O insensati Galatæ, quis vos fascinauit, non obedire veritati, ante quorum oculos Iesus Christus præscriptus est, & in vobis crucifixus?* Quo loco, qui legunt *proscriptus*, veluti Ambrosius, & alij, illud significari arbitrantur, vsque adeò Galatas dementatos fuisse vt existimarent, Christum proscriptione damnatum, & tanquam iniquum aliquem meritò crucifixum, & diuus Hieronymus qui etiam legit *proscriptus*, hoc sensu, *ante quorum oculos Christus proscriptus est*, id est, quibus per meam prædicationem ita manifesta est passio eius, vt ipsum ante oculos pendere putaretis, proscriptus inquam est, id est, sententiam damnationis accepit. Et quidem apud Romanos erat genus quoddam damnationis, quod προγραφὴν, id est, proscriptionem appellabant. Alij tamen in bonam partem sic locum accipiunt, ante quorum fidei oculos Christus crucifixus est, quasi liber depictus, ac descriptus illustrissimis amoris documentis, atque hi non *proscriptus* legunt, sed *præscriptus*, id est, ante scriptus, seu depictus, quemadmodum legunt diuus Chrysostomus, Theophylactus, & alij. Id enim significat verbum Græcum προεγράφη, solétque tum ad picturam, tum ad scripturam referri, vt sit sensus Christũ cruci affixum fuisse, veluti librum apertum & explicatum ante oculos fidelium propositum, in quo peccati turpitudinem (propter quam abolendam necesse fuit Christum pati) gratiæ splendorem, virtutum pulchritudinem, Dei bonitatem, sapientiam, potẽtiam, & incredibilem in homines amorem facilè possint perlegere.

Stylo hominis scribere, quid.

Post incarnationẽ scripsit Deus stylo hominis.

Galat. 3. 1.
Christus liber in Cruce explicatus.
D. Ambros.
Galatæ dementati circa Christi passionem.
D. Hieron.

D. Chrysost.
Theophyl.

XII. Rectè quidem hæc omnia dicuntur, sed ad visionem Ioannis minùs accommodatè: quid enim attinet iuxta hanc tertiam expositionem, Christum interpretari librum illum, quem idem Christus de manu Dei accepit, alioqui quid inter librum.

librum, & accipientem librum interesset? Non video etiam cur iuxta primam vniuersa scriptura, & multo minùs iuxta secundam, diuinæ sapientiæ arcana in vniuersum nomine huius libri accipiantur, cùm non omnia, quæ diuinæ literæ complectuntur, ad propositum & mysteriū visionis Ioanni ostensæ pertinerent.

Quare existimamus librum hunc nullum esse alium, quam hunc ipsum librum Apocalypsis, seu Apocalypsis mysteria, per visionem in libro illo imaginario obsignata, & inclusa: quorum explicationem solus agnus tradere potuit. In quam sententiam eò libentiùs adducor, quò aptiùs video libri mysterium cum Apocalypsi conuenire: septem enim libri sigilla, sunt septem visiones præcipuæ, quas initio diximus toto hoc opere comprehendi: tunc apertis sigillis narrat Ioannes sequentibus capitibus, illa se vidisse admiranda, quæ deinceps commemorat, vt nemini iam dubium esse debeat, librum illum, cuius signaculis resignatis, visiones hoc opere commemoratæ apparuerunt, hunc ipsum esse Apocalypsis librum, qui eas continet, cuius enim alterius libri, quàm Apocalypseos esse possunt Apocalypsis mysteria? Deinde cùm Ioannes in spiritu cœlum ascendere iussus fuisset, vt ei ostenderentur, quæ citò fieri oportet, ostensus autem ei sit liber primùm signatus, deinde apertus, in quo ea tantum vidit, quæ ipse hoc opere commemorat, quem alium quæso librum ei ostensum & apertum existimare oporteat, quàm hanc eandem Apocalypsim eiusmodi mysteria continentem? atque hanc de hoc libro sententiam sequitur Pannonius super illa verba: *Et nemo poterat neque in cælo, neque in terra, neque subtus terram aperire librum.* Hinc etiam difficultatem huius libri licet intelligere, cum dicatur septem signatus sigillis, id est, septem obscurissimas visiones complectens, quæ propter summam difficultatem sigilla appellantur: simul etiam indicatur libri præstantia, neque enim vilia, sed pretiosa tam multis sigillis claudi, & obsignari solent. XIII. *Apocalyp. liber signatus.* *Pannon.* *Apocalypsis præstantia.*

Explicatio illius sententiæ: *Ecce vicit leo de tribu Iuda, radix Dauid.*

SECTIO II.

FLentem Ioannem, quod nullus neque in terra, neque in cœlo, neque subtus terram, id est, neque Angelus, neque homo, neque dæmon, librum illum, quem viderat, posset respicere, nedum aperire, vnus è viginti quatuor senioribus his verbis animauit, *Ne fleueris, Ecce vicit leo de tribu Iuda radix Dauid aperire librum, & soluere septem signacula eius*: quibus Ioanni spem iniecit fore, vt Christus, qui omnia omnino tanquam leo vincit, atque propter diuinæ potentiæ magnitudinem omnia potest, etiam librum illum resignaret, & ita mysteria in eo comprehensa vulgarentur. In qua sententia duo expositionem desiderant. Vnum est, cur Christus leoni comparetur: alterum, cur appelletur radix Dauid. I.

Quod igitur ad primam attinet: Christum Dominum in sacris literis leonem appellari perspicuum est, potissimum ex Genesis 49. vbi Iacob ad Messiam respiciens ex Iuda nasciturum, sic Iudam filio benedicendo alloquitur. *Catulus leonis Iuda ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo.* Quem locum de Messia vel ipsi Iudæorum Rabbini interpretantur. Atque hac de re legendus est Abulensis in suis Paradoxis, Paradoxo 2. Eius autem similitudinis possunt multæ afferri rationes. Prima ducitur ex fortitudine, quam eandem ob causam Messias tauro & Rhinoceroti comparatur Deut. 33. cùm dicitur, *Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius, cornua illius cornua Rhinocerotis, in ipsis ventilabit gentes vsque* II. *Genes. 49.* *Abul.* *Christus cur leoni comparetur multiplex affertur ratio.* *Prima.* *Deut. 33. 17.*

D. August. *ad terminos terræ*, quod testimonium expendens diuus Augustinus super Deuter. quæstione vltima, docet non esse legendum, *primogenitus tauri*, sed *cum sit primogenitus, pulchritudo eius pulchritudo tauri est*, nimirum propter crucis cornua, de quibus dicitur Abacuch cap. 3. *Cornua in manibus eius*: vbi obiter aduerte pulchritudinem Christi in cruce eleganter pulchritudinem tauri appellari: quia videlicet tota eius in cruce pulchritudo fortitudo fuit, cùm mortem, ac dæmonem passione sua destruxerit, & peccati regnum extinxerit. Itaque propter summam fortitudinem, qua dæmonem vicit, appellatur leo, dicitúrque instar leonis vicisse: cuius victoriæ magnitudinem explicauit Paulus ad Colossenses 2. cùm dixit, *Expolians principatus & potestates traduxit confidenter palàm triumphans illos in semetipso*: vbi est diligenter obseruandum verbum *traduxit*, pro quo Græcè est, ἐδειγμάτισεν, hoc est ad verbum *exemplauit*: & est sensus Christum dæmones ita profligasse, vt eos in triumpho duxerit humiliatos, vinctísque post terga manibus, in exemplum omnium mundi Regum ac principum, vt conspectis dæmonibus tanta potentia subactis & compressis, & à pristinæ fortunæ fœlicitate in eum statum seruitutis, miseriæque redactis, discerent in eis Christi arma formidare, timentes nimirum ne similis sibi casus eueniret: hanc enim vim habet verbum Græcum ἐδειγμάτισεν, quasi dicas in exemplum proposuit. Simile quiddam habes Numer. 25. vbi Deus propter fornicationem populi cum fœminis Moabiticis iussit suspendi cunctos principes populi contra solem in patibulis. *Tolle*, inquit, *cunctos principes populi, & suspende eos contra solem in patibulis, vt auertatur furor meus ab Israel*: Quo loco pro eo quod nos habemus *suspende*, transtulerunt Septuaginta interpretes παραδειγμάτισον, id est, exempla, seu propone in exemplum, vt conspectis principibus suspensis, cæteri timeant. Et vt hoc obiter dicamus, eodem plane modo exponendum est traducendi verbum Matthæi capite primo, cùm dicitur, *Ioseph autem cum esset vir iustus, & nollet eam* (id est virginem) *traducere*: est enim sensus *& nollet eam*, exemplare, seu exemplum facere, hoc est infamare: est enim Græcè idem verbum, καὶ μὴ θέλων αὐτὴν παραδειγματίσαι. Hæc sit igitur prima ratio, cur Christus dicitur instar leonis vicisse dæmones, eorúmque regnum euertisse ob eximiam scilicet, & verè leoninam fortitudinem.

Abac. 3. 4.
Christi pulchritudo in cruce, quæ.
Coloss. 2. 15.
Num. 25. 4.

III. Secunda ratio depromitur à Principatu: est enim leo terrestrium animalium princeps, quemadmodum & Christus prædestinatorum omnium, quam ob causam annotauit Eusebius Cæsariensis libro 8. demonstrationis Euangelicæ cap. 2. Quamuis in sacris literis multi nominentur sancti, tamen solùm Messiam Sanctum sanctorum, imo Sanctum, & iustum per excellentiam nominari: veluti Danielis 9. *Et vngatur sanctus sanctorum.* Et Hierem. 23. *Hoc est nomen, quod vocabunt eum Dominus iustus noster.* Vndè quemadmodum cætera animalia leoni tanquam principi famulantur, ita omnes gentes Christum, tanquam Regem suspiciunt, & venerantur. Tertia est, quia leo, cùm terrori sit omnibus, neminem ipse timet: quæ ratio est D. Hilarij in Psalmum 131. vbi tractans locum Genesis citatum. *Leo*, inquit, *terrori est feris omnibus, & hic solùm per confidentiam, & securitatem dormit intrepidus, terror omnium vigilans est*, quod maximè pertinet ad Christum cuius intrepidæ, & præpotentis naturæ securitatem, nulla externi terroris timiditas inquietat, quod præcipuè docet Hilarius morti Christi conuenire: tunc enim dormiens Christus leonis intrepidè dormientis similitudinem habuit.

Secunda.
Euseb. Cæsar.
Messias per excellentiam Sanctus.
Dan. 9. 24.
Hier. 23. 6.
Tertia.
D. Hilar.

IIII. Quarta desumitur à vigilantia, cuius leo symbolum est, eò quòd solus ex animalibus recuruos vngues habentibus, simulátque natus est, cernit: qua quidem in re longè superior leone Christus fuit, qui non dico in ortu, sed vel in ipso sui conceptus

Quarta.
Christus in sui conceptus momento vidit diuinam essentiam.

conceptus momento diuinam vidit essentiam, quemadmodum multa Scripturæ testimonia non obscurè significant, veluti Ioannis 1. *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus qui est in sinu Patris,* (id est, qui videt diuinam essentiam quatenus homo) *ipse enarrauit*, nam sicut per humanitatem enarrauit: etiam per humanitatem debuit esse in sinu Patris. Quæ expositio colligitur ex Cyrillo Alexandrino lib. 1. in Ioannem cap. 21. D. Augustino tractatu 3. in Ioannem, & D. Chrysosto. homilia 14. in Ioannem. Propterea Ioannis 3. Christus ipse de se dicit, *Quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur.* Et paulò inferiùs. *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo.* Quo loco est aduertendum verbum illud, *Ascendit*, esse præteriti temporis, vt patet ex Græco contextu, quo fit vt Christus dicat se iam tunc ascendisse in cœlum secundum humanitatem: cum autem eo tempore nondum ascendisset per corporalem ascensionem, relinquitur loqui eum de ascensione in cœlum per visionem beatificam. Ioannis etiam 12. ait. *Vbi ego sum, illic, & minister meus erit*, id est, fruetur visione beatifica, sicut ego modo fruor. Quod autem hoc in primo conceptionis articulo contigerit, non leuiter probari potest ex illis verbis Psalmi vigesimi primi, *In te proiectus sum ex vtero*, quæ de Christo interpretatur Eusebius Cæsariensis libro decimo demonstrationis Euangelicæ cap. vltimo: vbi introducit Christum ita Patrem alloquentem. *Ex vtero te Deum meum iam videbam.* Et Psalm 65. *Beatus quem elegisti, & assumpsisti.* Quem locum de Christi humanitate intellexit Diuus Augustinus indicans in ipsamet assumptione fuisse Christum Beatum. Idémque habet libro 83. quæstionum, quæstione sexagesima quinta, & libro quarto de consensu Euangelistarum cap. vltimo: vbi cum asseruisset nullum mortalium posse in hac hac vita videre Deum, subiunxit, *Qua maximè proprietate distat à cæteris homo, cuius susceptione verbum caro factum est*: idémque conceptis verbis affirmat Richardus de sancto Victore, lib. 2. de Emmanuele, cap. 22.

Ioan 1. 18. *Cyrill. Alex.* *D. August.* *D. Chrysost.* *Ioan. 3 11.* *Beatifica visione, priusquam corpore, ascendit in cœlũ Christus* *Ioan 12. 26.* *Psal. 21. 11.* *Psal. 65. 5.* *D. August.* *Rich. Vict.*

V. Quod attinet ad secundum. Non vacat mysterio quod sequitur, *Radix Dauid.* Quomodo enim Christus radix Dauid esse potuit, qui ex Dauide tanquam ex radice traxit originem, ex quo videtur Dauidem potiùs radicem Christi, quàm Christum radicem Dauidis appellari debuisse, eam enim ob causam dicitur Esaiæ 11. *Egredietur virga de radice Iesse*, id est, Messias ex Iesse, siue Isai patre Dauidis, tanquam ex radice orietur. Eadem difficultas est in illis verbis Isaiæ eodem cap. cùm dicitur. *In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum ipsum gentes deprecabuntur*, vbi vides Messiam appellari *radicem Iesse*, cum paulò ante Iesse radix Messiæ dictus fuerit. Cui dubitationi respondent Rupertus, & Pannonius Christum Dominum spectatum ratione humanitatis, non esse radicem Dauidis, sed potiùs Dauidem eius radicem. Cæterùm appellari radicem Dauidis, vt eius diuinitas indicetur, secundum quàm radix Dauidis, & omnia omnino fuit. *Magnificum*, inquit Rupertus, *& mirabile est eius esse radicem, de cuius stirpe descendit. Itaque secundum diuinitatem dictus est radix Dauid, quia sicut radix vitem aut palmitem, ita Patrem suæ carnis Dauidem portat Christus secundum diuinitatem: vnde etenim Dauid, & tota gens illa in sacris literis vinea Domini dici consueuit, nisi quia per fidem venturo inhærebat Christo, qui dicit* Ioan. 15. *Ego sum vitis, & vos palmites.* Aliam rationem afferunt Arethas, & Ansbert. appellari Messiam radicem Dauidis, non Dauid ex ipso, sed quia ipse ex Dauide ortum habuerit, vt nimirum indicetur Dauidem esse quasi semen, ex quo Messias prodiit tanquam radix, ex quo deinde futura Ecclesiæ virgulta germinarent, atque adeò dicatur radix Dauidis, id est, ortus ex Dauide, tanquam ex semine. Eodémque sensu intelligi potest illud Esaiæ 11. *Ecce radix Iesse, qui stat in signũ populorum.*

Esai. 11 1. *Christus quomodo radix Dauid.* *Rupert.* *Pannon.* *Ioan. 15. 1.* *Esai. 11. 10.*

D. Hieron. Cur flos Christus de radice, non de virga dicatur ascendere. Obseruauit autem Diuus Hieronymus super illa verba Esaiæ eodem capite: *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet*, Beatam virginem, quam ibi per virgam intelligit, & Christum, quem per florem interpretatur, dici de radice Iesse ascendere: cum neque virgæ, neque flores ex arborum radice soleant immediatè erumpere: vt ostenderetur multò post tempore Babylonicæ captiuitatis, nullo de stirpe Dauidis antiqui regni gloriam possidente, quasi de trunco Mariam, & de Maria Christum fuisse exortum.

VI. Esai. 53. 2. Rom. 11. 16. Ad Colos. 2. 6. Aduertendum est primò, appellationem *radicis* rectè in Christum conuenire. Quemadmodum appellatur Esaiæ 53. *Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.* Et capite 11. *In die illa radix Iesse.* Et ad Romanos 11. *Si radix sancta, & rami.* Et ad Colossens. 2. *Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum, in ipso ambulate radicati, & superædificati in ipso:* cuius appellationis ratio ea est. Omnis gratia ex Christo. Ioan. 1. 16. Esai 11. D. Hieron. Quia sicut ex radice tota arbor alitur, & efflorescit: ita ex Christo omnes gratiam, & alia dona recipiunt. Quemadmodum dicitur Ioannis 1. *De plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia*, id est, omnes sigillatim gratias. Quam eandem ob causam, virgæ, & flori comparatur Esaiæ 11. Vtrumque enim Hebræi de Messia interpretantur, teste D. Hieronymo in eum locum, quia, nimirum ex frondibus flores, & fructus enascuntur. Per florem autem, & ex Tertullian. Origenes. flore, vt exponit Tertullianus libro de carne Christi capite vigesimo primo omnes fructus oriuntur. Quanquam Origenes homilia nona super Numeros, aliam tradit rationem vtriusque similitudinis, obseruans in primis non otiosum esse, quod eo loco Esaiæ, virga quidem exire, flos autem dicitur ascendere. *Quamuis enim*, inquit, *vnus sit Christus per substantiam, singulis tamen diuersus efficitur: prout indiget is, in quo operatur: qui enim segnior est, & negligentior, fit ei Christus virga, & in virga non ascendere, sed exire dicitur, quia exeundum est ei, qui iners, & segnis est de eo statu, in quo non rectè consistit, & transeundum ad alium tanquam virga compulso, id est, seueritate doctrinæ rigidioris admonito. Qui verò iustus est, & sicut palma floret, in* Christus negligentibus virga, proficientib. flos. Gal. 5. 22. *hoc ascendere Christus dicitur, tanquam flos. Itaque qui verberibus indiget, exit ad eum virga, qui autem proficit ad iustitiam, ascendit in florem, donec afferat fructus spiritus, quos enumerat Paulus* ad Galat. 5. cùm ait. *Fructus autem Spiritus est Charitas, Gaudium, Pax, Patientia, Benignitas, Bonitas, Longanimitas, Mansuetudo, Fides, Modestia, Continentia, Castitas.*

VII. Hier. 11. 19. Secundò est aduertendum, Hanc radicem conatos fuisse euellere Iudæos, vt ipsimet sese inuicem adhortantur Hieremiæ 11. *Eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius.* Verùm quia hæc radix nimis altè defixa erat, Christus cur abscissus non auulsus dicatur de terra viuentium. Esai. 53. 8. Psalm 27. 7. Refloruit per resurrectionē Christus. Ezech. 17. 22. propter diuinitatem in Christo corporaliter habitantem, vt ait Apostolus: Nequaquam eum auellere, sed abscindere tantum occidendo potuerunt, quemadmodum dixit Esaias cap. 53. *Abscissus est de terra viuentium.* Vbi *abscissus*, dixit, non *euulsus*, aut eradicatus, quia rursus per resurrectionem eiusmodi radix gloriosa erumpens, mirum in modum germinauit, vt ipse apud Regium vatem gloriatur, cum ait Psalm. 27. *Refloruit caro mea.* Qui locus ad Christi resurrectionem planè pertinet: id quod illustriùs expressit Dominus per Ezechielem 17. *Sumam ego de medulla cedri sublimis, & ponam de vertice ramorum eius, tenerum distringam: & plantabo super montem excelsum, & eminentem, in monte sublimi Israel plantabo illud & erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnã, & habitabunt sub ea omnes volucres, & vniuersum volatile sub vmbra frondium eius nidificabit*: quod enim hic surculus, qui in mõte sublimi Israel plantari promittitur, sit ipse Rex Messias in monte Caluariæ crucifixus, Septuaginta interpretes disertis verbis expresserunt, cùm illã sententiã, *In mõte sublimi Israel plãtabo illud*, ita trãstulerunt κρεμάσω

αὐτὸν

αὐτὸν ἐν ὄρει μετεώρῳ ἰσραὴλ, id est, In monte sublimi Israel suspendam illum. Quemadmodum expendit Theodoretus in suis commẽtariis super Ezechielem. *Theodoret.* Eandem ex Christo mortuo germinationem prænunciauit Esaias cap. 53. vbi *Esai.53 8.* postquam Christi passionem, & mortem multis verbis commemorasset, quasi exponens illum per mortem plantatum in fructus vberrimos pullulasse, subiunxit: *Generationem eius quis enarrabit?* id est, quis poterit enumerare innumerabilem sobolem, quæ ex eo orietur? verbum enim Hebraicum דור, dor, significat sobolem, & multorum propagationem: quemadmodum perspicuum est ex Ecclesiaste cap. 1. *Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem in æternum stat.* *Eccles.1.4.* *Psal.9.11.* Et Psalmo 9. *Dixit enim in corde suo, non mouebor à generatione in generationem.* Et ex multis aliis locis, vbi idem verbum ponitur: quàm eandem sobolem ex Christo orituram habes apud Esaiam eodem cap. cùm dicitur, *Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.* *Esai.53.2.* Etenim sicut virgultum abscissum magis crescit, ita Christus abscissus per mortem, iterum per resurrectionem pullulauit, sicut radix quoad aspectum quidem oculorum latet sub terra defixa, sed *Christus cur germen.* tamen foras virtutem suam exerit, ita Verbum latuit quidem in carne, præcipuè verò in cruce. Quam ob causam Esaiæ 40. appellatur Deus absconditus, sed vim tamen eximiam ostendit in debellandis aëris potestatibus, & hominibus ad gloriam prouehendis. Denique eandem ob causam appellatur Christus germen Esaiæ 4. *In die illa erit germen Domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ sublimis.* *Esai.4.2.* Et Genesis 49. in benedictione Iudæ, iuxta translationem Septuaginta, *Ex germine fili mi ascendisti.* *Genes.49.9* Quanquam D. Ambrosius libro de benedictionibus Patriarcharum c. 4. locum hunc ad incarnationem refert. *D. Ambros.* *Ex germine,* inquit, *ascẽdit, eò quòd tanquam frutex in aluo virginis germinauit, & vt flos boni odoris ad redemptionem mundi maternis visceribus in splendore nouæ lucis emissus ascendit,* iuxta Esaiæ vaticinium cap. 11. *Exibit virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet.* *Esai 11.1.*

Quis sit ille agnus stans tanquam occisus, habens cornua septem, & oculos septem: *Et primùm, cur Christus Agnus dicatur.*

SECTIO III.

COmmemorat Ioannes vidisse se in medio throni, & quatuor animalium, & I. vigintiquatuor seniorum, agnum quendam stantem, tanquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem, qui de dextera sedẽtis in throno librum illum accepit, de quo superiùs disseruimus, quem agnum Christum Dominum esse nemini dubium esse debet. Illud explicandum superest, cur appelletur agnus, cur stet, cur tanquam occisus appareat, cur denique habeat cornua septem, & oculos septem.

Igitur vt à primo ordiamur, sciendum est Christum in sacris literis, non so- II. lùm leonem, propter ea, quæ paulo antè diximus, sed etiam Agnum propter multa alia appellari. Primùm, quia veluti Agnus fuit pro hominum salute in cruce *Christus cur dicatur agnus.* immolatus, quæ ratio est Origenis homilia 24. super Numeros. Imo & Ioannis *Origenes.* Baptistæ cùm dixit, *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi:* nimirum immo- *Baptista.* latus in cruce. Quàm etiam ob causam fuit olim expressus in iugi illo sacrificio *Num. 28.9* legis veteris, in quo Deus præcepit, vt sibi quotidie duo agni immolarentur, Numerorum 28. *Offeretis agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum: vnum offeretis mane, & alterum ad vesperam.* Quo loco est obseruandum, quanquam in lege veteri multa animalium genera, siue terrestria, siue volatilia litari consueuerint, nihilominùs iuge sacrificium, ex solis agnis præceptum fuisse,

Prosunt saluti fideliũ sancti, Christi sacrificio adiuncti. quod videlicet expressiùs Christi sacrificium repræsentaret. Itaque cætera omnia sacrificia ad hoc sacrificium iuge quasi adiungebantur, quia hoc solùm quotidianum erat, quo significabatur, licet omnes sancti, qui pro Christo passi sunt, prosint ad salutem fidelium, id tamen non habere, nisi quatenus Christi sacrificio adiunguntur. Eandem ob causam fuit Christus expressus in agno illo, cuius sanguine præcepti sunt liniri postes, & superliminaria domorum filiorum Israel. *Exod. 12.* Exod 12. Quemadmodum præter alios explicauit D. Gregorius homil. 22. super *D. Gregor.* Euangelia: *Quis*, inquit, *sit sanguis agni, non iam audiendo, sed bibendo didicimus, qui sanguis super vtrunque postem ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur, nam qui sic redemptoris sui sanguinem accipit, vt imitari passionem illius nedum velit, in vno tantum poste sanguinem posuit. Quid verò est illum ponere in superliminaribus domorum? Mens nostra domus est, cuius domus superliminare est ipsa intentio, quæ præeminet actioni, qui igitur intentionem cogitationis suæ ad imitationem Dominicæ passionis dirigit, in superliminari domus agni sanguinem ponit.*

III. Secunda ratio, cur Christus agno comparatur, desumitur ab admirabili man- *Christi mansuetudo in passione.* suetudine, quam in passione præsertim exhibuit, quam suspiciens Esai. cap. 53. dixit: *Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum, sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet.* Quam etiam expendit Petrus pri- *Esai 53.6. Petr. 2.13.* ma sua epistola, cap. 2. *Cum malediceretur non maledicebat, cum pateretur non comminabatur.* Verùm quod mirum sanè videri debet, ob hanc ipsam mansuetudinem principatum dicitur hic agnus obtinuisse: quemadmodum cecinit Esaias *Esai. 16 1.* cap. 16. *Emitte agnum Domine dominatorem terræ de petra deserti, ad montem filiæ* *Rab. Ioseph.* *Sion.* In quem locum Rabbi Ioseph, & ferè aliqui Hebræorum dicunt, Moabitas consueuisse tributum mittere ad Regem Israel centum millia agnorum, mor- *4. Reg. 3.* tuo autem Achab amplius ea non misisse, vt refertur 4. Reg. 3. Itaque confirmatum Israëlem nunc dicere: *Mitte agnos dominatori terræ*, (sic enim legunt ex Hebræo,) id est, Ezechiæ. De petra deserti, quæ vna est ex vrbibus Moab. Verùm suo modo nugantur Hebræi, locus enim de Christo intelligitur, vt exponit D. *D. Hieron.* Hieronymus in commentariis super Esaiam, qui ait transferri posse ex Hebræo *Per petrã deserti quid intelligendum.* *Dominatori terræ, & dominatorem terræ*, vt sit sensus hunc agnum, qui vel ipse est dominator terræ, vel immolatur dominatori terræ, venturum esse ex petra deserti, quæ erat ciuitas Moabitarum, vbi nata fuit Ruth, ex qua Christus descendit, licet per petram deserti D. Hieronym. ipsam Ruth interpretetur, quæ propter infidelitatem petra quædam Gentilitatis fuerit: plerique totam regionem Moab, quòd sit in Arabia petræa.

IIII. Denique alij beatam Virginem, quæ petra est refugij omnium mortalium. *Deipara refugium mortalium.* Quod verò Rabbi Ioseph, & Hebræorum sententia defendi non possit ex eo est perspicuum, quòd nulla erat ratio, cur Ezechias dominator terræ appellaretur, *Hebræorum sententia refellitur.* cum duabus tantum tribubus imperaret, Accedit quòd nunquam Regi Ezechiæ illi agni debiti, aut soluti fuerunt: Nec verò Osee vltimus Rex Israel potest vllo modo intelligi, quippe qui huius vaticinij tempore, aut regnum iam amiserat, aut certè in eo erat statu, vt appellari dominator terræ non potuerit: neque vllus Princeps cogi ad ei pendendum tributum. Facit præterea quod Septuaginta interpretes: *Dominatorem* non *Dominatori* transtulerunt. Verùm de hoc vaticinio *Mansuetudine subiecit mundum Christus.* in nostra victoria fusiùs, illud tantum hoc loco admonentes, rectè Christum, cùm agnus dicitur, dominatorem terræ appellari: quia mansuetudine, & amore, vniuersum mundum sibi subiecit, quemadmodum ei gratulatur Regius vates *Psal. 44. 5.* Psal. 44. *Intende, prospere procede & regna, propter mansuetudinem*: quam etiam ob causam hoc ipso loco Apocalypsis, cùm in specie agni Christus apparuisset,

vnus

vnus ex vigintiquatuor senioribus clamauit: *vicit leo de tribu Iuda*, tunc nimirum leonis fortitudinē, & victoriam in Christo agnoscens, cum agni mansuetudinem in eo spectauit. Tertia ratio ducitur ab innocentia: quemadmodum docet Gregorius Nazianzenus oratione in sanctum Pascha. *Greg Naz.*

Quarta, & postrema, ex eo quod Christi meritis tanquam agni vellere induimur, quæ ratio est eiusdem Nazianzeni loco citato, D. Epiphanij lib. 3. contra hæreses, & Diui Hieronymi super cap. 23. Esaiæ: *Non solum*, inquit, *sanguine suo nos redemit, sed etiam lanis operuit, vt infidelitate algentes sua veste calefaceret*, iuxta illud ad Galat. 3. *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Et ad Rom. 13. *Induimini Dominum Iesum Christum.* Atque hoc quidem vellus, quo Agnus iste cælestis nos induit, verè aureum est: vt eius obtinendi gratia multo plura subire debeamus pericula, quàm fuerint illa, quibus Iason, & celeberrimi illi Argonautæ ad fabulosum illud vellus aureum quærendum, se difficillimæ nauigationi obiecerunt. *V. D. Epiph. D. Hieron. Christi meritis vt agni vellere induimur. Galat. 3. 27. Rom. 13. 14.*

Cur Agnus apparuerit stans, & tamquam occisus.

SECTIO IIII.

QVod ad secundum attinet subiungit Ioannes, eiusmodi Agnum stantem apparuisse: cuius rei multiplex affertur ratio. Prima est Glossæ, quia nimirum resurrexit ad vitam immortalem. Secunda est Richardi de sancto Victore, apparuisse stantem, quasi paratum ad perficiendum opus redemptionis. Tertia Pannonij apparuisse stantem tanquam ad iudicandum, iuxta illud Esaiæ 3. *Dominus stat ad iudicandum populos.* Quarta Ansberti, Hugonis Cardinalis, & aliorum ad opitulandum: quæ ratio est etiam D. Gregorij homil. 9. super Euangelia: quo loco reddens rationem cur beatus Stephanus Actor. 7. vidit Christum non sedentem, sed stantem: *Sedere*, inquit, *iudicantis est, stare pugnantis vel adiuuantis*: quia igitur redemptor noster assumptus in cælum omnia iudicat, propterea eum Marcus sedere describit capite vltimo: Stephanus verò in labore certaminis positus, stantem videt, quem adiutorem habuit, quia vt in terra persecutorum infidelitatem vinceret, pro illo de cælo Christi gratia pugnauit. Quinta, & postrema est D. Augustini libro quæstionum in nouo Testamento, quæstione octuagesima octaua, si eius est illud opus, stare Christum ante thronum Dei, quasi aduocatum pro hominibus. *In veteri*, inquit, *testamento Esaias Christum vidit sedentem cap. 6. at in nouo Stephanus stantem*, Actor. 7. *Quomodo*, inquit, *post triumphos videtur stare quasi subiectus, & antequam vinceret, sedere quasi Dominus? sed profecto visus est quasi Rex corripiens plebem, atque adeo se ostendit sedentem, quia in pace erat causa diuinitatis: Stephano autem vt stans appareret, fecit calumnia Iudeorum. In Stephano enim Saluatoris causa vim patiebatur: ideo sedente iudice Deo stans apparuit quasi qui causam diceret, & quia bona causa eius est, ad dexteram iudicis erat, omnis enim, qui causam dicit, stet necesse est.* Hæc Augustinus. *I. Glossa. Rich. Vict. Christi alacritas ad redemptionis opus. Pannon. Esai 3. 13. Ansbertus. Hugo Card. D. Gregor. Paratus ad opitulandum Christus. Marc. c. vlt. D. August. Esai 6. 1. Actor 7. Christus aduocatus noster apud patrem.*

II. Quod attinet ad tertium, ait Ioannes eundem agnum apparuisse tanquam occisum: quo testimonio abusi sunt complures hæretici ad probandum Christum Dominum non fuisse verè mortuum, siquidem non occisus, sed tanquam occisus à Ioanne dicitur: quæ hæresis ex variis capitibus ortum habuit, quidam eo inficiabantur Christum verè mortuum, quia impiè existimabant eum non habuisse verum corpus, sed phantasticum & apparens: in quo errore fuerunt Manichæi, Priscillianistæ, & alij: aduersus quem errorem disputat Tertullianus in libro de carne Christi, & libro de præscriptionibus hæreticorum. Iustinus martyr in secundo Apologetico pro Christianis, diuus Epiphanius hæresi 41. 42. & 66. *Tertul. D. Epiphan.*

D. August. Leo Papa. Tertullian. D. August. Irenæus Iust. Mart.

D. Augustinus libro de hæresibus, hæresi 22. & Leo Papa epist. 93 cap. 4. & 17. Alij ex eo, quia credebant habuisse corpus cæleste, atque impassibile, vt Valentinus, auctore Tertulliano libro de Præscriptionibus hæreticorum, & Diuus Augustinus hæresi 11. In quo etiam errore fuerunt Gnostici apud Irenæum libro 1. capite 5. Alij denique quia putarunt habuisse corpus diuinum consubstantiale diuinitati, vt Apollinaris, vt auctor est Iustinus Martyr loco citato, quibus omnibus erroribus prætermissis, quorũ videlicet confutatio ad alium locum pertinet, illud interim annotare sufficiat particulas, tanquam, quasi, & similes in sacris literis non semper similitudinem, sed sæpe rei ipsius significare veritatem: veluti 2. ad Corinthios 3. *Nos vero omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à Domini spiritu.* Id est, quemadmodum decet Domini spiritum operari, siue vt interpretatur Hieronymus spiritu Domini operante. Et ad Ephesios 5. *Vt filij lucis ambulate,* id est, vt filios lucis decet. Psalm. 125. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati,* id est, cum nos Dominus reduxit ex captiuitate, incredibilem animo lætitiam, & consolationem accepimus. Denique Ioannis 1. *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre,* id est, ea fulgentem gloria, qualem Dei filium habere conueniebat: quemadmodum exponit D. Chrysost. homil. 11. in Ioannem his verbis: *Verbum (quasi) hoc loco non similitudinis est, sed confirmationis, & definitionis certissimæ, quasi dicat, vidimus gloriam, qualem deceat, & credibile sit habere vnigenitum, & dilectissimum omnium Regis filium, vt vulgò etiam cùm regium comitatum volumus describere, consueuimus dicere, incedebat quasi rex.* Non rectè igitur argumentantur hæretici ex particula, quasi, seu tanquam, ad veritatem mortis Christi infic andam, sed neque hoc loco, *Quasi occisum*, pro *Occisum*, posuit Ioannes, cùm hæc post ascensionem Christi in cœlum contigerint, sed illud significare, voluit, vidisse se Agnum illum cum signis præteritæ occisionis, si quidem Christus cum quinque vulnerum cicatricibus resurrexit, & cum iisdem in cœlum ascendit: qua de re fusè iam in commentariis primi capitis disseruimus.

Ad Cor. 2. 3. D. Hieron. Ephes. 5. 8. Psal. 125. 1. Ioan. 1. 14. D. Chrysost.

Christus cicatrices vulnerum seruat in cælo.

Cur Agnus apparuerit habens cornua septem, & oculos septem.

SECTIO V.

1. ADditur postremò, *Habentem cornua septem, & oculos septem.* Mirabilis proculdubio Agnus, qui septẽ cornua, totidémque oculos habeat. In septem cornibus eminentia potestatis: in septem oculis multiplex per septem spiritus sancti dona illuminatio, & prouidentia, qua Ecclesiam administrat, accipienda est: est namque numerus septenarius, vniuersitatis, & perfectionis symbolum. Et quidem quod attinet ad cornua, (de oculis enim iam suo loco egimus) sciendum est, cornu in sacris literis, pro regno, & regali potestate sæpè vsurpari, veluti Zach. 1. vbi quatuor mundi imperia, quatuor cornua appellantur. Et Psal. 131. *Illuc producam cornu Dauid.* Et 1. Reg. 2. *Sublimabit cornu Christi sui,* vbi est sermo ad literam de regno Messiæ, quemadmodũ & Psal. 91. *Exaltabitur sicut vnicornis cornu meum.* Meritò autem Regnũ Messiæ cornu vnicornis simile dicitur. Primo propter firmitatem: Est enim cornu vnicornis durissimum. Deinde propter splendorem, quia pulcherrimum. Tertio, propter vtilitatem, quia est aduersus venena præsentissimum. Denique quia vnicum in quolibet horum animalium, Christi monarchiam significat. Nec solum pro regno cornu accipitur, sed pro quacunque etiam excellentia, & sublimitate, tam in bonam, quam in malam partem. Veluti

Potestas Christi in administranda Ecclesia. Zachar. 1. 13. Psal. 131. 7. 1. Reg. 2. 10. Psal. 91. 11.

Psal. 74.

Psalm. 74. *Omnia cornua peccatorum confringam, & exaltabuntur cornua iusti*: & iterum, *Dixi iniquis, nolite inique agere, & delinquentibus nolite exaltare cornu*. Et Psalm. 88. *In nomine tuo exaltabitur cornu nostrum*. Denique pro robore & fortitudine Psal. 17. *Protector meus, & cornu salutis meæ*. Et Psalm. 21. *Salua me ex ore leonis, & à cornibus vnicornium humilitatem meam*: id est à viribus, & potentia superborum, qui vnicornes appellantur, quòd consortium, & societatem in honore omnino respuant: sic enim interpretatur D. August. in priore expositione eius Psalmi. *A sublimitatibus*, inquit, *superborum se singulariter erigentium, consortesq́; non ferentium saluam fac humilitatem meam*. Quo etiam modo eundem locum intellexit Diuus Greg. lib. 31. Moralium, c. 13. quamuis eum ad Christum referat, & Iudæos, qui eum persequebantur. *Tot*, inquit, *in illa gente vnicornes extiterunt, quotquot de legis operibus singulari, & fatua elatione confisi sunt*. Itaque hoc loco cornua non solum pro eminentia potestatis & regno, sed etiam pro fortitudine sumuntur: septem autem cornua pro summa fortitudine, eò quòd numerus septenarius dicat vniuersitatem & perfectionem.

Psal. 74. 14. *Psal. 88. 18.* *Psal. 17. 3.* *Psal. 21. 12.* *D. August.* *D. Gregor.*

II. His igitur cornibus noster agnus armatus, dicitur gentes ventilasse Deuteronomij 33. *Cornua Rhinocerotis cornua illius, in ipsis ventilabit gentes*. Quem locum expendens Tertull. lib. aduersus Iudæos, titul. Quod Patriarchæ ostendunt figuram crucis. *Christus*, inquit, *significabatur, cuius cornua essent æstimata, hac enim virtute crucis vniuersas gentes nunc ventilat per fidem, auferens à terra in cœlum, & tunc ventilabit per iudicium*.

Deut. 33 17. *Tertullian.*

III. Aduerte autem hoc loco, rectè agnum septem cornua tunc ostentare, cùm tanquam occisus apparet: quia nimirum vim suam, & fortitudinem præcipuè in morte, & cruce exercuit: quemadmodum cecinit Abacuch. c. 3. vbi cùm præmisisset, *cornua in manibus eius*, qui locus ad crucis cornua pertinet, statim subiunxit, *ibi abscondita est fortitudo eius*. Non est tamen prætereundum, quod in eum locum annotauit Hieronymus, iuxta translationem Septuaginta, quæ sic habet. *Cornua in manibus eius, & posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ, nimirum*, inquit Hieronymus, *idcirco Deus Pater operuit cœlos gloria, & terram repleuit laude, & cornua, id est, regnum posuit in manu filij sui, vt faceret dilectum suum ab hominibus diligi, & diligi non leuiter, sed vehemēnter, & fortiter*. Itaque iuxta Hieronymi sententiam omnia, quæ Deus fecit in cœlo, & quæ per Christum gessit in terris, ad vnum amorem referuntur, vt tam multis allecti beneficiis vnigenitum Dei filium, ipsúmque Deum, non vulgari, sed vehementi, & forti quodam amore diligeremus. Propterea enim dictum est; *Dilectionem robustam fortitudinis suæ*. Possumus etiam ita interpretari Patrem in Christo posuisse dilectionem robustam fortitudinis suæ: quia dando filium suum, ostendit se mirum in modum in amorem mortalium exarsisse omnísque fortitudinis suæ neruos contendisse: denique ad vltimū vt aiunt potētiæ quodāmodo peruenisse ad homines sui amore inflāmandos.

Christus fortitudinem præcipuè in morte exercuit. *Abac. 3 4.* *D. Hieron.* *Omnia, quæ Deus & Christus fecit, ad vnum amorem referuntur.*

Quid sit viginti quatuor seniores habere singulos citharas, & cantare canticum nouum.

Cum aperuisset librum, animalia & viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno habentes singuli citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum, & cantabant canticum nouum.

SECTIO VI.

CVm agnus librum aperuisset, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas, I.

plenas odoramentorum,& cœperunt cantare canticum nouum dicentes: Dignus es Domine accipere librum,&c. Obseruauit autem Rupertus non vacare mysterio, quòd postquàm Agnus librum aperuit, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores coram illo ceciderunt: *quia*, vt ait, *antequàm Agnus librum aperuisset, id est antequàm per passionem suam adimplesset veritatem scripturarum, prater paucissimos, hoc est, prater tres Magos ab Oriente venientes, & prater illum illuminatum à natiuitate cæcum, fere nullus inuenitur procidendo adorasse Agnum: sed postquam librum aperuit, id est per mortem, & passionem suam obedientiam consummauit, omne genu curuatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum*, ad Philip. 2. *Nec verò solum genuflectitur, sed plena adoratio procidendo perficitur, iuxta illud* Psal. 71. *Coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent, id est, qui ante inimici eius erant, in signum perfecta adorationis terram ipsam lambent.* Quod ad contextum attinet, Primasius verbum, *aureas*, quod post phialas additur, ad citharas quoque referendum existimat, vt nimirum etiam citharæ aureæ fuerint. Ansbertus verò innuit etiam quatuor animalia habuisse citharas, quòd si accidit, mirum certè fuit, leonem, vitulum, & aquilam citharam pulsasse, summámque Christi gratiam declarat, quæ ferocia ingenia, & suaptè natura barbara, atque ad fidei disciplinam parum idonea ita condocefecit, atque erudiuit, vt cum viginti quatuor senioribus possent ipsam quoq; citharam in manu sumere, Deique laudes decantare. Simile ferè prodigiū commemoratur Esai. 11. cum puer paruulus, hoc est Messias instar pastoris recturus dicitur gregem quendam ex agnis, hædis, vitulis, ouibus, lupis, pardis, leonibúsque constantem, tanta seruata inter tam dissimilia animalia concordia, vt lupus cum agno habitet, & cum hædo accubet pardus, vitulúsque, leo, atque ouis simul commorentur: quia nimirum Messias homines natura efferatos, & potentiæ magnitudine superbientes deberet reddere mansuetos, atque ad humilem, & facilem cum abiectis hominibus consuetudinem traducere: denique per Euangelij prædicationem cicurare, & illos æquè, atque inopes, & infirmos eodem doctrinæ, fidei, Sacramentorúmque pastu in eadem Ecclesiæ caula inclusos alere, legibúsque suis ad Euangelij humilitatem & mansuetudinem erudire.

Rupert. *Ante passionem pauci; post illam Christum innumeri adorauerunt.* *Ad Phil. 2. 10.* *Psal. 71. 29.* *Primasius.* *Ansbertus.* *Esai. 11. 6.*

II. Igitur Richardus de sancto Victore, per citharas, quæ manibus pulsatæ suauiter sonant, putat significari bona opera Sanctorum, quæ suis effectibus quasi quibusdam sonis proximos ad rerum diuinarum contemplationem, & amorem excitant, & inuitant. Pannonius spiritualem quandam harmoniam ex puritate morum, & virtutum inter se concinentium coniunctione resultantem, quæ in sanctorum animis perpetuo sonant Dei laudem. Communis expositio, quam sequuntur Beda, Primasius, Rupertus, Ansbertus, Hugo Cardinalis, & Glossa ordinaria est, per eiusmodi citharas mortificationem carnis intelligi, cuius sententiæ rationes paulò post afferemus. Nobis tamen videtur probabiliùs per citharas in vniuersum diuinarum laudum commemorationem intelligendam esse, quas viginti quatuor seniores duobus potissimum modis denunciant, mortificatione videlicet passionum (iuxta communiorem expositionem) ex qua virtutum resultat concentus, & diuini verbi prædicatione. Et quidem quod attinet ad mortificationem rectè ea citharæ comparatur. Primùm, quia vt in cithara chordæ, ita membra per mortificationem tenduntur. Deinde quia, vt annotauit Ansbertus, sicut in cithara aliæ chordæ fortiùs, aliæ leniùs tenduntur, sed tamen dissimiliter tensæ non dissimilem concentum efficiunt: Ita diuersa in Christi corpore membra passiones eius alia pleniùs, alia miniùs imitantur: sed tamen dissimiliter patientes vnam concordem Dei laudem resonant. Tertiò, quoniam, vt expendit D. Gregorius libro tertio Moralium, capite tertio, chorda in cithara, si minùs

Rich. Vict. *Bona sanctorum opera nos excitant.* *Pannon.* *Beda.* *Primasius.* *Rupertus.* *Ansbertus.* *Hugo Card.* *Glos. ordin.* *Carnis mortificatio citharæ comparatur.* *Ansbert.* *D. Gregor.*

si minùs tenditur, non sonat: si ampliùs, raucum sonat. Vnde Paulus, fidelium animas velut in cithara chordas tensas, alias ampliùs tedendo extenuat, alias à tensione sua laxando, conseruat: aliis enim dicit ad Romanos 13. *Non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitijs.* Et ad Colossenses 3. *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram.* Et tamen Timotheo dicit: *Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino vtere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.* 1. ad Timotheum 5. Itaque iuxta D. Gregorium, mortificatio cithara dicitur, quia debet esse per prudentiam temperata. Quarta, ex D. Augustino, super illa verba Psalmi 42. *Confitebor tibi in cithara Deus Deus meus.* Quia sicut cithara ex inferiori parte sonat, ita mortificatio ad inferiores animæ vires carnísque rebellionem comprimendam præcipuè pertinet. Huius citharæ chordæ sunt omnia membra, quæ omnia per mortificationem extendi debent, iuxta illud Pauli ad Romanos 6. *Sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* Quod autem huius citharæ sonus Deo sit gratissimus, ostendit D. Greg. lib. 10. Moral. cap. 21. ex illis verbis Psalm. 117. *Constituite diem solennem in confrequentationibus* (vulgatus transtulit, *in condensis,*) *vsque ad cornu altaris. Solennem*, inquit, *Domino diem in confrequentationibus constituit, quisquis se assiduè in eius desiderio affligit, qui nimirum solennitatis dies vsque ad altaris cornua tendi præcipitur, quia tamdiu necesse est, vt quisque se affligat, quousque ad superni sacrificij altitudinem, id est ad æterna gaudia pertingat.*

Rom. 13. 13.
Ad Coloss. 3. 5.
1. ad Tim 5.
D. Gregor. Mortificatio prudentia temperetur.
D. August. Psal 42. 4.
Rom 6. 13.
D. Gregor. Psal. 117. 27.

Quod ad prædicationem attinet diuini Verbi, quam etiam nomine citharæ intelligendam diximus, luculenter id testatur Esaias, cum de se, tanquam de concionatore loquens, ait capite 16. *Venter meus ad Moab quasi cithara sonabit.* In quem locum D. Hieronymus eleganter adnotauit, concionatorem debere omni virtutum genere præstare. *Quomodo*, inquit, *cithara non emittit sonum compositum, si vel vna chorda rupta fuerit sic spiritalis venter Prophetæ, si vna in eo virtutum chorda defuerit, non poterit melos dulce resonare.* Eandem etiam ob causam prædicatores instrumenta musica appellantur Esaiæ 22. quemadmodum interpretatur Diuus Hieronymus, cùm dicitur, *figam illum* (id est Christum) *paxillum in loco fidei, & erit in solium gloriæ domui patris sui, & suspendent super eum omnem gloriam domus Patris eius, vasorum diuersa genera, omne vas paruulum à vasis craterarum, vsque ad omne vas musicorum.* Qui locus de Christo intelligitur, is enim tanquam paxillus in Ecclesia fixus est, ex quo omnis gloria Patris eius pendet, Deique sapientia, & iustitia, vt idem Hieronymus exponit, ex eóque pendent omnia vasa musicorum, id est, prædicatores, qui Dei laudes vbique resonant, atque hi præcipuè dicuntur cantare canticum nouum, id est, redemptionis beneficium, quod Agnus per sui immolationem in omnes contulit, identidem commemorare, ipsique Agno de hominum salute parta, ac Dei honore per suam mortem restituto gratulari, quod canticum nouum dicitur, quia licet tanti beneficij promissio fuerit antiquissima, collatio ipsa, & exhibitio ad legem gratiæ pertinuit, quare nouum beneficium nouo cantico celebrari oportuit: quanquam & canticum nouum pro extraordinario sumi potest; vt quemadmodum redemptionis beneficium extraordinarium fuit, ita extraordinario quodam cantico, & laude, à viginti quatuor senioribus, & quatuor animalibus, id est, præstantissimis quibusque sanctis, & egregijs concionatoribus, atque adeo ab Ecclesia vniuersa prædicandum, & extollendum denuncietur, de quo cantico loquutus est Esaias cùm dixit capite 42. *Cantate Domino canticum nouum.* Esai. 42. 10.
Quem locum ad redemptionem per Christum, atque ad noui testamenti gratiam

III. Prædicatio verbi Dei, cithara.
Esai 16. 11.
D. Hieron. Concionator virtutib. præstare debet.
Esai. 22. 23.
D. Hieron.

Clem. Alex. refert præter alios Clemens Alexandrinus in exhortatoria ad Gentes, quo loco multis ostendit Christum fuisse nouum quendam citharædum, qui tum per se, tum per suos concionatores, omnia ad se concentus suauitate traxit, commemoránsque illam Græcorum fabulam, qua Orpheus, & alij solo cantu dicuntur feras reddidisse mansuetas, syluásque, & rupes attraxisse, docet id per solum Christum verè fuisse perfectum his verbis. *Solus ipse feras mansuefecit, volucres quidem, id est eos qui ex se ipsis sunt leues: serpentes, id est, deceptores: leones, eos qui ad iram sunt concitati: sues, eos qui sunt voluptati dedit: lupos, eos qui sunt rapaces: lapides etiam, & ligna ad se traxit, id est eos qui lapides, & ligna adorabant, & qui instar lapidum insipientes erant, iuxta illud* Matthæi 3. *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, id est ex Gentibus, qui lapidibus crediderunt. Has ergo omnes immanissimas feras, & tales lapides ipse cœlesti cantu in mansuetos homines transformauit, vide quantum potuerit nouum canticum homines ex lapidibus, & homines fecit ex feris.* Hactenus Clemens.

Christus nouus citharædus omnia ad se suo concentu trahit.

Matth. 3. 9.

Quid significent phialæ aureæ plenæ odoramentorum.

SECTIO VII.

I. DVo sunt in hac sententia, quæ expositionem desiderant. Vnum est, quid per has phialas aureas intelligendum sit. Alterum, quænam sint ea odoramenta quorum plenæ esse memorantur. Sed quoniam Ioannes hanc posteriorem partem explicauit, cum subiunxit, *Plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum*, illud nobis explicandum superest, cur orationes Sanctorum odoramenta appellentur.

II. Quod igitur ad primum attinet, Beda, Rupertus, Richardus de sancto Victore, Hugo Cardinalis, Dionysius Carthusianus, & Glossa interlinealis, phialas aureas corda sanctorum latitudine charitatis potentia interpretantur. Alij vt Ansbertus, ipsam charitatem phialarum nomine accipiunt, quæ plena est odoramentorum, id est orationum, quia non solum pro amicis, sed etiam pro inimicis orat, hoc enim est esse plenam. Denique Pannonius sanctos pios in phialis designari existimat. *Sicut enim*, inquit, *phialæ in parte infima angustiores sunt, in suprema verò latiores: ita sancti in parte inferiori, id est in carne, sese coangustant, & comprimunt, ne terrena concupiscant: In superiori autem, id est, secundum spiritum, se pro viribus dilatant, appetendo cœlestia, iuxta illud* Psalmi 118. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilatasti cor meum.* Aureæ autem sunt huiusmodi phialæ, quia sancti sunt charitate pretiosi, qui nimirum sunt illa vasa aurea in domo Dei, de quibus loquitur Apostolus 2. ad Timotheum 2. Denique plenæ sunt odoramentorum, id est orationum, quia Sanctorum est, gratias Deo agere pro collatis in omnes mortales beneficiis, & pro eorumdem salute continuo preces ad Deum fundere. Ex his omnibus expositionibus illa est germanior, quæ phialas corda Sanctorum interpretatur, non solum quia communior, sed quia textui congruentior, cùm enim viginti quatuor seniores Sancti ipsi sint, phialásque manibus teneant, alienum planè est rursus phialas Sanctos interpretari, vt sancti seipsos tenere manibus dicantur: & quanquam ad charitatem possemus accommodare phialam, quia tamen rectiùs charitas per aurum phialæ intelligitur, multò videtur conuenientiùs vt phialas aureas corda sanctorum charitate fulgentia, & pretiosa interpretemur.

Beda. Rupert. Rich. Vict. Hugo. Card. Diony. Cart. Glos. interl. Ansbertus.

Orationes Sanctorum cur odoramenta dicantur.

Pannon.

Psal. 118. 32.

2. ad Tim. 2.

III. Quod verò ad secundum attinet, non vacat sanè mysterio, quòd orationes sanctorum odoramenta appellentur, cuius appellationis ratio multiplex afferri potest. Prima, quia oratio instar odoris sursum ascendit: iuxta illud Ecclesiastici 35.

Oratio iusti instar odoris ascendit.

Ecclesi. 35 21.

Oratio

Oratio humiliantis se, nubes penetrabit, & donec propinquet, non consolabitur, & non discedet, donec altissimus aspiciat. Et Psal. 140. *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.* Secunda, quia sicut odores boni faciunt ne loca graueolentia offendant, quam ob causam in eiusmodi locis odoramenta solent adhiberi, ita orationes iustorum pro peccatoribus orantium, efficiunt ne impiorum scelera sic Deum afficiant, vt eos quam primùm euertat, sed potiùs eis parcat, melioremque animum iniciat. Tertia ratio, quia sicut flores quò magis manu premuntur, eo magis olent, & aromata in ignem coniecta suauissimè redolent: ita orationes sanctorum eo sunt feruentiores, quo illi magis laboribus premuntur, & in ignem tribulationis tanquam aromata iniiciuntur: aut si malis, quo ipsi magis sese per carnis afflictionem, & macerationem, quasi premunt, in cuius rei typum thymiama illud sacrum ex aromatibus compositum, de quo agitur Exod. 30. Ita fieri iubetur, vt aromata in tenuissimum puluerem contusa, ac redacta prius sint, videlicet Stacte, Onyx, Galbanum, & Thus lucidissimum. Est autem Stacte pinguedo recentis myrrhæ, cum exigua aqua tusæ, & organo expressæ, (quæ omnia carnis macerationem, & castigationem indicant) indeque vnguentum efficitur, quod Stacte nominatur, Galbanum verò succus est nascentis in Syria ferulæ, quod nonnulli Metopium vocant. Onychen vult Lyranus in commentarijs super trigesimum caput Exodi, esse Ostreolam paruam valde redolentem magnitudine vnguis humani, vnde & nomen sumpsit. Eandem ob causam virgula illa fumi, de qua agitur Cantic. 3. *Ex aromatibus myrrhæ & vniuersi pulueris pigmentarij ascendebat*, id est, ex carnis mortificatione, per quam prauæ animi appetitiones, ita tunduntur, vt in tenuissimum puluerem redigantur, id est, minimum sensum, & appulsum passionum: sic enim eum locum interpretatur D. Gregorius homil. 22. in Ezechielem. *Fumus*, inquit, *ex aromatibus compunctio est orationis concepta ex virtutibus amoris: quæ tamen oratio fumi virgula dicitur, quia dum sola cælestia postulat, secreta progreditur, vt ad terrena petenda minimè reflectatur. Non virga autem, sed virgula dicitur, quia interdum in compunctionis ardore tanta sublimitatis est vis amoris, vt hanc nec ipse animus possit comprehendere: subiungitur, myrrhæ & thuris: quia thus in sacrificium incenditur, myrrha verò corpora mortua condiuntur, ne vermibus corrumpantur, quare myrrhæ & thuris sacrificium offerunt, qui & carnem affligunt, ne eis corruptionis vitia dominentur, & redolentem in conspectu Domini amoris sui hostiam incendunt.* Hæc D. Gregorius. Aduertendum est etiam ignem, quo thymiamata in altari aureo incendebantur, deferri consueuisse ex altari holocausti, in quo perpetuò ignis erat, Leuit. 6. Quia videlicet orationum feruor ex perfecta mortificatione oritur, à qua nunquam cessandum est propter continuam carnis rebellionem; id enim significat, nunquam in altari holocausti defuisse ignem. Quare qui orationi vacare studet, non incumbens mortificationi, perinde est, ac si sine igne aromata velit incendere. Vnde Cant. 5. dicitur: *Demessui myrrham meam cum aromatibus meis.* Quia nimirum vtrunque iungendum est, mortificationis videlicet myrrha, & orationis aromata. Et Canticorum 4. *Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris*: quæ verba sunt sponsi: & est sensus: visitabo eos qui in arduis mortificationis operibus, tanquam in montibus occupantur, & eos, qui in dulcedine orationis, tanquam in collibus conquiescunt. Vbi cernis mortificationem per montem, orationem verò per collem significari: tum propter rationem, quam modo indicauimus, quia scilicet mortificatio instar alicuius montis, ardua est atque difficilis, non ita verò oratio, sed instar amœni ac florentis collis, plus suauitatis quam difficultatis continet: tum etiam quia oratio quasi collis ex monte mortificationis porrigitur: solent

Psal 140. 2.
Mitigat irã Dei in peccatores.
Exod. 30. 34
Exod 30.
Cant. 3 6.
D. Gregor.
Leuit. 6. 12.
Orationis feruor ex mortificatione oritur.
Cant. 5. 1.
Cant. 4. 6.

enim montes in colles desinere. Quarta ratio, cur orationes odoramentis comparantur, ea est: quia sicut odores sunt gratissimi; ita orationes iustorum gratissimæ sunt Deo, & Angelis. Quam ob causam Angeli non cessant eiusmodi odores è terra in cælum quasi aromata deferre, vt videlicet earum afflatu suauissimo in cælo se recreent, Deúmque eiusmodi thure venerentur, hoc enim mysterium Raphaël Angelus Tobiæ declarauit, cùm dixit: *Quando orabas cum lacrymis, ego obtuli orationem tuam Domino.* Quo pertinet illud, quod de Noë sacrificio Gen. 8. refertur. *Odoratúsque est Dominus odorem suauitatis.* Et illud quod sæpe in Leuitico dicitur: *Oblatio est suauissimi odoris Domino.* Postremò obseruandum est, viginti quatuor seniores non solum citharas, sed phialas etiam habuisse aureas plenas odoramentorum, quia non est satis exteriùs Dei laudes decantare, nisi etiam cor ipsum interiùs plenum sit odoramentorum, id est, orationum feruentium suauissimíque odoris. Non desunt verò quamplurimi in Ecclesia, qui cum habeant pulcherrimas citharas, eásque numerosè pulsent, id est, Dei laudes non solum modulatè concinant, sed alijs etiam eleganter prædicent: phialis tamen aureis plenis odoramentorum carent, id est, interna cordis deuotione, quæ potissima est spiritualis citharædi conditio.

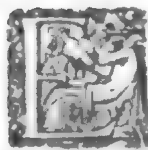
Tob. 12. 12. *Gen. 8. 21.*

Non satis est exteriùs Dei laudes cantare.

ARGVMENTVM.

Persequitur Ioannes visionem secundam, commemorans quomodò Agnus septem illa libri sigilla resignauerit, & quidnam illis apertis apparuerit. Atque hoc capite sex sigilla resignata commemorantur, quibus apertis admiranda quædam, quæ latebant in libro visa sunt. Etenim aperto primo sigillo apparuit equus albus, & qui sedebat super illum habebat arcum, datáque est ei corona. Aperto secundo, exiuit equus rufus, & ei, qui insidebat equo, datus est gladius magnus. Aperto tertio, apparuit equus niger, & qui sedebat super eum habebat stateram in manu sua. Aperto quarto, visus est equus pallidus, & qui sedebat super eum nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum. Aperto quinto, apparuerũt subtùs altare animæ interfectorũ propter verbum Dei. Aperto sexto, factus est terræmotus quidam magnus, & sol factus est niger tanquam saccus cilicinus, & luna sicut sanguis, & stellæ de cælo in terram ceciderunt, quamplurimáque alia visu mirabilia apparuerunt, quæ posteà sigillatim explicabimus. Atque hæc sunt, quæ per imaginariam visionem hoc capite à Ioanne commemorantur.

CAPVT SEXTVM.

ET vidi quod aperuisset Agnus vnum de septem sigillis, & audiui vnum de quatuor animalibus dicens; tanquam vocem tonitrui: Veni, & vide. Et vidi: Et ecce equus albus, & qui sedebat super illum habebat arcum, & data est ei corona, & exiuit vincens, vt vinceret. Et cùm aperuisset sigillum secundùm,

dum, audiui ſecundum animal dicens: Veni, & vide. Et exiuit alius equus rufus, & qui ſedebat ſuper illum, datum eſt ei vt ſumeret pacem de terra, & vt inuicem ſe interficiant, & datus eſt ei gladius magnus. Et cum aperuiſſet ſigillum tertium, audiui tertium animal dicens: Veni, & vide. Et ecce equus niger, & qui ſedebat ſuper illum habebat ſtateram in manu ſua. Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium, dicentem: Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario vno, & vinum, & oleum ne læſeris. Et cum aperuiſſet ſigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentis: Veni, & vide. Et ecce equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi Mors, & infernus ſequebatur eum: & data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & beſtiis terræ. Et cum aperuiſſet ſigillum quintum, vidi ſubtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter teſtimonium, quod habebant, & clamabant voce magna, dicentes: Vſquequo Domine, ſanctus, & verus, non iudicas, & non vindicas ſanguinem noſtrum de his, qui habitant in terra? Et datæ ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ: & dictum eſt illis, vt requieſcerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conſerui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi ſunt ſicut & illi. Et vidi cum aperuiſſet ſigillum ſextum: & ecce terræmotus magnus factus eſt, & ſol factus eſt niger tamquam ſaccus cilicinus: & luna tota facta eſt ſicut ſanguis, & ſtellæ de cœlo ceciderunt ſuper terram, ſicut ficus emittit groſſos ſuos, cum à vento magno mouetur: & cœlum receſſit ſicut liber inuolutus: & omnis mons, & inſulæ de locis ſuis motæ ſunt: & reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis ſeruus, & liber abſconderunt ſe in ſpeluncis, & in petris montium: & dicunt montibus & petris: Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ ipſorum, & quis poterit ſtare?

peij liberos deuicit in Hispania, quibus omnibus bellis confectis quinquies triumphauit. Primum, ac nobilissimum triumphum egit Gallicum, sequentem Alexandrinum, deinde Ponticum, huic proximum Africanum, nouissimum Hispaniensem, diuerso quemque apparatu, & instrumento. In Gallico ascendit Capitolium ad lumina 40. elephantis dextera, atque sinistra lychnuchos gestantibus: in Pontico inter pompæ fercula trium verborum prætulit titulum, *Veni, vidi, vici.* Cæterùm cùm ageret insolentiùs, dominationéque abuteretur, iure cæsus à plerisque existimatur. Non enim honores modo nimios recepit, veluti continuum consulatum, perpetuam dictaturam, præfecturámque morum, insuper prænomen imperatoris, cognomen patris patriæ, statuam inter Reges, suggestum in orchestra, sed & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est, sedem auream in curia, & pro tribunali thensam, & ferculum circensi pompa, templa, aras, simulachra iuxta Deos, puluinar, flaminem, lupercos, appellationem mensis è suo nomine. Honores pro suo arbitratu concessit, pridie Kal. Ianuarias repentina consulis morte cessantem honorem in paucas horas petenti dedit, eadémque licentia spreto patriæ more magistratus in plures annos ordinauit, decem viris prætoriis consularia ornamenta tribuit: ciuitate donatos, & quosdam è semibarbaris Gallorum recepit in curiam: monetæ, publicísque vestigalibus peculiares seruos præfecit: trium legionum, quas Alexandriæ reliquerat, imperium Rufioni liberti sui filio suo exoleto demandauit: sed inde præcipuam sibi conflauit inuidiam, quòd adeuntes se cum plurimis, honorificentissimísque decretis vniuersos Patres conscriptos sedens pro æde Veneris excepit. Itaque conspiratum est in eum à sexaginta amplius senatoribus, equitibúsque Romanis C. Cassio, Marcóque, & Decio Brutis, & multis Principibus, edictoque senatu in Pompeij curiam tribus, & viginti vulneribus confossus occubuit sexto, & quinquagesimo ætatis anno, quadraginta duobus annis ante fœlicem Christi ortum.

III. *Octauiani Augusti secundi Imperatoris gesta.*

Nullum reliquit legitimum filium, nec filiam, quia Iulia, quæ Pompeio nupserat, multò antè diem obierat: quàm ob causam adoptauit Octauium Cæsarem Octauij filium, dictum postea Octauium Augustum, nepotem Iuliæ sororis ipsius Cæsaris. Quamquam verò post mortem Cæsaris fuit Reipublicæ administratio distributa per Octauianum, Marcum Antonium, & Lepidum, quæ gubernandi ratio dicta est Triumuiratus, & quinque annis perdurauit, eo tamen finito solus Octauianus fuit imperator electus à militibus, appellatúsque Cæsar Octauianus, vt adoptiui patris, id est, Iulij Cæsaris, & naturalis, id est, Octauij memoriam seruaret. Fuit hic imperator fœlicissimus tum ob alia, tum vel maximè, quòd eius tempore natus est Christus Dominus. Docet autem Eusebius in Chronicis ortum Christi incidisse in annum 42. imperij Octauiani Augusti, numerans videlicet annos imperij Augusti à nece Iulij Cæsaris, quemadmodum & reliqui ferè scriptores, veluti Iosephus libr. 18. antiq. cap. 3. Epiphan. hæresi 51. Beda lib. de sex ætatibus, Paulus Orosius lib. 1. cap. 1. & Ecclesia Romana in suo Martyrologio, die vigesimaquinta Decembris: quanquam natum fuisse Christum anno quadragesimo primo imperij Augusti affirment Irenæus libro 3. aduersus hæreses, capite 25. Tertullianus libro de præscription. aduersus Iudæos, & Diuus Hieronymus super caput secundum Esaiæ, & super nonum Danielis, quia videlicet imperium Augusti numerant ab anno, qui necem Cæsaris fuit consequutus, sed hæc minutius concidere alterius loci est. Domini appellationem Augustus vt maledictum, & opprobrium semper exhorruit: cùm spectante eo ludos pronunciatum esset à mimo, ô Dominum æquum, & bonum, &

Eusebius. Iosephus. Epiphan. Beda. Paul. Oros. Irenæus. Tertull. D. Hieron. Augustus appellationem domini exhorruit.

vniuersi quasi de ipso dictum exultantes comprobassent, statim vultu, manúque indecoras adulationes repressit, & insequenti die grauissimè edicto corripuit, dominúmque se posthac appellari ne à liberis quidem, ac nepotibus suis vel serio, vel ioco passus est, atque huiusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit.

IIII. Propter eximia in Rempublicam merita fuit populo gratissimus: equites Romani natalem eius sponte biduo semper celebrarunt: omnes ordines in lacum Curtij quotannis ex voto pro salute eius stipem iaciebant, Calendis Ianuarij etiam absenti in capitolio strenam: reuertentem ex prouincia non solum faustis nominibus, sed etiam modulatis carminibus, prosequebantur. Ei patris patriæ vniuersi repentino, maximóque consensu appellationem dederunt, prima plebs legatione Antium missa, deinde, quia non recipiebat ineunti Romæ spectacula frequens, & laureata: mox in curia Senatus neque decreto, neque acclamatione, sed per Valerium Messalam id mandantibus cunctis. Quod bonum, inquit, faustúmque sit tibi, domuíque tuæ Cæsar Auguste, senatus te consentiens cum populo Romano consalutat patriæ patrem. Peregrinarum ceremoniarum eas, quæ veteres, receptæque erant, reuerentissime coluit, cæteras contemptui habuit, Iudæis vsque adeo infensus, vt Caium nepotem, quòd Iudæam prætervehens apud Hierosolymam non supplicasset, collaudaret, vt narrat Suetonius Tranquillus in Octauio cap. 93. Cæterùm postea mutata sententia Iudaicarum rerum propugnator fuit acerrimus: etenim, vt auctor est Philo Iudæus in sua legatione ad Caium, passus est trans Tiberim bonam vrbis partem teneri à Iudæis, quos sciebat habere suas proseuchas, in quibus cœtus facerent præsertim sabbatis: sciebat eos collectas primitiarum mittere Hierosolymam, & certos homines, qui pro ipsis offerrent victimas, eos tamen nec vrbe iussit excedere, nec multauit iure ciuium, quandoquidem ne in Palæstina quidem extinctam volebat eorum religionem, & Rempub. nec circa proseuchas quidquam nouauit, nec cœtus in quibus leges discerentur, fieri vetuit: itaque *Tam sanctè*, inquit Philo, *nostra sacra habuit, vt penè omnium eius domesticorum dona extent in templo nostro, in quo mandauit quotidianas mactari victimas suis sumptibus, quæ sacra hodiéque peraguntur, durabúntque perpetuò, virtutum imperatoris monumentum.* Hæc Philo. Refert quoque Macrob. libr. 2. Saturn. cap. 4. cùm audisset inter eos, quos in Syria Herodes rex Iudæorum à bimatu, & infra iussit interfici, filium quoque eius occisum, lepidè iocatum dixisse: melius esse Herodis porcum esse, quàm filium. Eum edicto præcepisse, vt vniuersus orbis describeretur, narrat Luc. c. 2. cuius descriptionis causas commemorat Suidas in Histor. verbo ἀπογραφὴ Sigonius de iure antiq. Ital. lib. 3. cap. 21. & alij. Imperauit annis plusquam 56. tametsi hac de re nonnulla est apud scriptores dissensio, sed vno ad summum, aut altero anno variant. Epiph. in Ancorato ei annos 56. & menses præterea sex. Iosephus verò lib. 18. antiq. cap. 3. annos 57. alij 58. tribuunt. Excessit è vita anno Christi 16.

Suetonius. Philo Iudæus. Augusti clementia erga Iudæos. Philo. Macrobius. Luc. 2. Suidas. Sigonius. Epiphan. Iosephus.

V. Tertius imperator fuit Tiberius Nero ex Patricia gente Claudia Appio Claudio gentis principe, priuignus Augusti, filius nimirum Liuiæ eius vxoris: cùm enim Liuia nupsit Augusto, iam ex Tyberio Nerone marito susceperat hunc Tiberium Neronem eiusdem cum patre nominis: atque hunc Tiberium Augustus, adoptauerat, generúmque fecerat ætatis Christi anno 6. Cùm electus fuit Imperator, agebat annum 55. in eius gratiam Herodes Tetrarcha vrbem condidit ad lacum Genezareth, Tiberiadámque appellauit, vt narrat Iosephus libro 18. Antiq. capite tertio, Imperij Tiberij anno 15. cœpit Ioannes Baptista prædicare baptismum pœnitentiæ, quemadmodum habes Luc. 3. anno autem eius 18.

Tiberius Nero tertius imperator, & ab eo gesta.

passus

passus est Christus. Narrat verò Suet. in Tib. cap. 36. eum externas ceremonias, Ægyptios, Iudaicósque ritus cõpescuisse, coactis, qui superstitione ea tenebantur, religiosas vestes cum omni instrumento comburere: Iudæorum Iuuentutem per speciem sacramenti in grauioris cœli prouincias distribuisse, reliquos gentis eiusdem, vel similia sectantes vrbe submouisse sub pœna perpetuæ seruitutis, nisi obtemperassent: expulisse quoque Mathematicos, sed deprecantibus, artémque se deposituros promittentibus veniam dedisse. Verùm postea, vt refert Philo in legatione sua ad Caium, Iudæorum res in meliorem statum restituit. Retulisse Tiberium ad senatum de diuinitate Christi, fauisseque Christianis affirmant Tertullianus in Apolog. capite 5. & 21. & Eusebius Cæsar. libr. 2. historiæ Ecclesiast. cap. 2. *Tiberius*, inquit Tertullianus, *cuius tempore nomen Christianum in seculum introiuit, nunciatum sibi ex Syria Palæstina, quæ illic veritatem illius diuinitatis reuelauerunt, detulit ad senatum cum prærogatiua suffragij sui: senatus, quia non ipse probauerat, respuit: Cæsar autem in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum. Consulite commentarios vestros, illic reperietis primum Neronem in hanc sectam tum maxime Romæ orientem Cæsariano gladio ferocisse: sed tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriemur: qui enim scit illum, intelligere potest, non nisi aliquid bonum grande à Nerone damnatum*. Hæc Tertul.

Nero in Iudæos sæuit. *Philo.* *Tertullian.* *Euseb. Cæs.*

Sciendum Liuiam Augustam vxorem Augusti, antequam ei nuberet, suscepisse ex altero viro Tiberium Neronem, qui ei in imperium successit, de quo paulò ante diximus, & Drusum Neronem: qui Drusus reliquit duos filios ex Antonia Octauiæ sororis Augusti filia susceptos, videlicet Claudium, qui etiam fuit Imperator, & Germanicũ egregiis corporis, animique dotibus à natura locupletatum, vsque adeò non tantùm suis, sed hostibus etiam charum, vt in eius obitu non defuerint Reguli, qui mœroris causa barbam posuerint, & vxorum capita raserint, & Megistanus Parthorum Rex exercitatione venandi, & conuictu abstinuerit, quod apud Parthos iustitij instar est, vt testatur Tranquil. in C. Caligula, cap. 5. Huius igitur Germanici fuit filius C. Caligula 4. Romanorum Imperator, quem Tiberius adoptauerat, imperiique hæredem declarauerat: Caligulæ cognomen castrensi ioco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur, qui certo calceamenti genere quod caliga dicebatur, vtebantur. Cum electus fuit Imperator, agebat annum 55. vsque adeo ferocis, & impotentis naturæ fuit, vt Tiberius aliquoties prædicaret exitio suo, omniúmque Caium viuere, & se natricem (serpentis id genus est,) populum Romanum Phaethontem orbi terrarum educare: quod verissimum sanè fuit ob incredibilem huius Imperatoris cum insigni libidine coniunctam sæuitiam, vt meritò Seneca lib. de Consol. ad Albinum dixerit, eum rerum naturam edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent. Vixit annis 29. Imperauit triennio, & decem mensibus: obiit à Cassio Chærea tribuno, Sabino Cornelio, aliisque coniuratis interfectus. Is Agrippam Aristobulo Herodis filio natum, qui Romæ in carcere vinctus tenebatur, non tantum soluit, sed Regem etiam Iudæorum creauit, vt auctor est Ioseph. libr. 18. Antiquit. cap. 8. VI.

Tranquil. *C. Caligula 4. Imperat.* *Seneca.* *Iosephus.*

Quintus fuit Claudius Tiberius Germanici patris Caligulæ, vt supra diximus, frater, atque adeo Caligulæ patruus: 50. iam anno cepit imperium, miro fortunæ lusu, vt refert Tranquil. exclusus inter cæteros ab insidiatoribus Caij, in diætam, cui nomen est Hermeneum, recesserat: neque multò post rumore cædis exterritus, prorepsit ad solarium proximũ, atque inter prætenta foribus vela se abdit: latentẽ discurrens forte gregarius miles animaduersis pedibus è studio sciscitandi, quis nam esset, agnouit: extractúmque & præ metu ad genua sibi accidentẽ Impe- VII.

Claudius Tiberius 5. imperator. *Tranquill.*

ratorem salutauit: hinc ad alios commilitones fluctuantes, & adhuc frementes perduxit: ab his lecticæ impositus, & quia serui diffugerant, vicissim succollantibus, in astra delatus est, tristis, ac trepidus miserante obuia turba quasi ad pœnam insons raperetur, receptus intra vallum inter excubias militum pernoctauit, aliquantò minore spe, quàm fiducia, nam consules cum senatu, & cohortibus vrbanis forum, capitoliúmque occuparunt asserturi communẽ libertatem, accitúsque & ipse per Trib. plebis in curiam ad suadenda, quæ viderentur, vi se, & necessitate teneri respondit. Postero verò die Senatu segniore in exequendis conatibus per tædium, ac dissensionem diuersa censentium, & multitudine, quæ circunstabat, vnum rectorem iam, & nominatim exposcente, armatos pro concione iurare in nomen suum passus est: itaque imperator fuit declaratus. Excessit sexagesimoquarto ætatis anno, imperij quartodecimo: veneno occisum conuenit, vbi autem, & per quem dato, variant scriptores: quidam tradunt epulanti in arce cum sacerdotibus per Halotum spadonem prægustatorem: alij domestico conuiuio per Agrippinam vxorem, quæ boletum medicatum auidissimo ciborum talium obtulerat. Is nono imperij sui anno Iudæos publico edicto Roma expulit, vt refert Suetonius in Claudio cap. 25. & Paulus Orosius lib. 7. cap. 6. cuius etiam expulsionis facit mentionem Lucas Act. 18. Sub eodem imperatore fames fuit illa toto orbe grauissima, cuius meminit Lucas Act. 11. *In his*, inquit, *diebus superuenerunt ab Hierosolymis Prophetæ Antiochiam, & surgens vnus ex eis nomine Agabus significabat per spiritum sanctum famem magnam futuram in vniuerso orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio.*

Suetonius. Paul. Oros. Act. 18. Act 11. 27.

VIII. *Domitius Nero sextus imperator.*

Sextus Domitius Nero Claudius, filius Agrippinæ vxoris Claudij, eiúsque ex fratre Germanico neptis, quem Neronem Agrippina ex priore marito Domitio susceperat, & ad ipsius preces Claudius adoptauerat: vnde vtriusque parentis nomenclaturam suscipiens Domitius Nero Claudius dictus est, de genitura eius statim multa, & formidolosa multis coniectantibus: præsagio fuit etiam Domitij patris vox inter gratulationes amicorum, negantis quicquam ex se, & Agrippina nisi detestabile, & malo publico nasci potuisse. Decimoseptimo ætatis anno orsus imperium à demonstratione pietatis Claudiũ apparatissimo funere elatum laudauit, & consecrauit: memoriæ Domitij patris honores maximos habuit, & matri summam omnium rerum publicarum, priuatarúmque permisit: primo etiam imperij die signum excubanti tribuno dedit, optimam matrem: atque vt certiorem adhuc indolem ostenderet, ex Augusti præscripto imperaturum se professus, neque liberalitatis, neque clementiæ, nec comitatis quidem exhibendæ vllam occasionem omisit: grauiora vectigalia aut aboleuit, aut minuit: cum de supplicio cuiusdam capite damnati, vt ex more subscriberet, admoneretur, *Quàm vellem*, inquit, *nescire literas*: omnes ordines subinde ac memoriter salutauit, agenti Senatui gratias respondit, *Cùm meruero*: inde quidam prodidere, vt refert Sextus Aurelius, Traianum solitum dicere procul distare cunctos principes à Neronis quinquennio: petulantiam, libidinem, auaritiam, crudelitatem sensim quidem primò, & occultè velut iuuenili errore exercuit, sed vt tunc quoque dubium nemini foret, naturæ illa vitia, non ætatis esse: paulatim verò inualescentibus vitiis iocularia, & latebras omisit, nulláque dissimulandi cura ad maiora palàm erupit. Nam quod libidinem spectat, eò processit, vt Sporum puerum exectum etiam in muliebrem naturam transfigurare conatus sit, & cum dote, & flammeo per solenne nuptiarum celeberrimo officio deductum ad se pro vxore habuerit, vnde cuiusdam non inscitus iocus extitit, bene agi potuisse cum rebus humanis, si Domitius pater talem habuisset vxorem:

Sextus Aurel.

Itaque

Itaque neque suæ, neque aliorum pudicitiæ parcẽs, ad extremum indigna, quæ à nobis commemorentur, planéque pudenda admisisse videre est apud varios scriptores, qui Romanorum Imperatorum annales contexuerunt. Nec sanè minora sunt, quæ de eius sæuitia, & crudelitate memorantur. Britannicum Claudij filiũ veneno sustulit, matrem Agrippinam occidi præcepit, aiúntque ad visendum interfectæ cadauer accurrisse, attrectasse, alia vituperasse, alia laudasse, sitique interim oborta bibisse: patricidio matris iunxit amitæ necem: nullus adhibitus delectus, aut modus interimendi quoscunque voluisset: sed nec populo, aut mœnibus patriæ pepercit, dicẽte quodam in sermone communi ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί, id est, me mortuo terra agni misceatur, imo, inquit, ἐμοῦ ζῶντος, me viuente: planéque ita fecit, nam quasi offensus deformitate veterum ædificiorũ, & angustiis, flexurisque vicorum, incendit vrbem tam palàm, vt plerique consulares cubiculares eius cum stuppa, tedáque in prædiis suis deprehensos non attigerint: per sex dies, septémque noctes clade sæuitum est, ad monumentorum, bustorúmque diuersoria plebe compulsa: tunc propter immensum numerum insularum domus priscorum Ducum arserunt, hostilibus adhuc spoliis adornatæ, Deorúmque ædes à Regibus, ac deinde Punicis, & Gallicis bellis votæ, dedicatæque, & quicquid visendum, atque memorabile ex antiquitate durauerat, Et quod magis adhuc monstri huius efferatam naturam declarat, incendium hoc è turri Mæcenatiana prospectans, lætúsque flammæ, vt aiebat, pulchritudine ἅλωσιν Ilij scenico habitu decantauit. *Domitius Nero Vrbem incendit.*

IX. Hæc eo perstrinxerim, vt videant fidei nostræ aduersarij, cuiusmodinam is princeps fuerit, qui primus edicto publico Christianorum religionem persequendam, fideléSque vt sacrilegos, ac nefarios omnibus tormentis cruciandos, trucidandósque esse putauerit, quod non præteriuit Tertullian. in Apolog. ad Senatum, populúmque Romanum. *Consulite*, inquit, *commentarios vestros, illic reperietis primum Neronem in hanc sectam tum maximè Romæ orientem Cæsariano gladio ferocisse: non nisi aliquod bonum grande à Nerone damnatum* Hæc Tertul. Itaque prima Ecclesiæ persecutio mota est à Nerone, vt est communis sententia, & disertè tradit Tertul. in Scorpiaco, cap. 14. prætexuit verò huic persecutioni vrbis incendiũ, cùm tamen, vt ex Suetonio retulimus, ipse certissimus eius auctor extitisset, sed vt inuidiam in se conflatam, & opinionem à se immissi Vulcani amoueret, Christianos subdidit reos, inquit Tacit. lib. 15. eósque exquisitissimis affecit suppliciis, à pereuntibúsque addita ludibria, vt ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut inflammandi, atque vbi defecisset dies, in vsum nocturni luminis vterentur: denique Apostolorum Principes Petrum, & Paulum duo clarissima orbis lumina è medio sustulit. Petrum quidem actũ in crucẽ, Paulum verò gladio truncatũ, decimotertio imperij sui anno ad finẽ, & ferè iam appetente anno decimoquarto: vnde plerique id decimoquarto anno contigisse asserunt, veluti D. Hieron. lib. de viris illustrib. in Petro, & Paulo ex Eusebio in Chronicis: quare non rectè Epiphan. hæres. 27. scripsit eos passos martyrium fuisse à duodecimo Imperij Neronis anno. Non multo autem tempore persecutio sub Nerone durauit. Cùm enim Nero persequi Christianos cœpisset anno Imperij sui II. vt est communis sententia, ipse autem quatuordecim tantum annis imperauerit, efficitur, vt tribus annis dumtaxat ea Christianorum persecutio perdurauerit. Obiit porrò trigesimosecundo ætatis anno, spontanea morte, cùm fuisset hostis iudicatus à Senatu, adigens ipse iugulo ferrum, Epaphrodito à libellis iuuante. *Tertul.* *Prima Ecclesiæ persecutio à Nerone mota.* *Tertul.* *Tacitus.* *D. Hieron.* *Euseb.* *Epiphan.*

Secundam sub Domitiano Ecclesia persecutionem patitur.

SECTIO II.

I. DEscripsimus Romanorum Imperatorum seriem , atque ordinem vsque ad Domitium Neronem,qui primus,vt ait Tertullianus,Cæsariano gladio in Christianos ferociuit.Iam de reliquis imperatoribus breuiter quoque disserendum vsque ad eum imperatorem, qui secundum aduersus Ecclesiam bellum nefariũ suscepit,eóque ordine deinceps de imperatoribus Romanis conscribemus, donec omnes Ecclesiæ ab illis excitatas persecutiones breuiter perstringamus, quarum nonnullam cognitionem,vtpote ad ea,quę deinceps dicturi sumus,planè necessariam ,omnino prætermittendam esse non duximus. Igitur progenies Cæsarum in Nerone defecit, cui Sergius Galba successit septimus ordine imperator , nullo gradu contingens Cæsarum domum , sed haud dubiè nobilissimus ex illustrissima Sulpitiorum familia,magnáque,& vetere prosapia , vt qui statuarum titulis, pronepotem se Qu. Catuli Capitolini semper adscripserit , imperator verò etiam stemmata in atrio proposuerit,quo paternam originem ad Iouem, maternam ad Pasiphaen Minois vxorem referret:per omnes dignitatis gradus ad Proconsulatum Hispaniæ euectus , iam grandis natu imperium septimestre maiori ab initio fauore,quàm successu tenuit,ob auaritiam,& sæuitiam cunctis inuisus,vniuersísque ordinibus offensus,73. ætatis anno opera M. Syluij Othonis iugulatur.

Tertullian.

Sergius Galba septimus ordine Imperator.

II. Octauus fuit Otho Syluius familia vetere , ac nobili , atque ex principibus Hetruriæ,Neronis imperatoris tempore missus est legatus in Lusitaniam, quam prouinciam per decem annos singulari moderatione, abstinentiáque administrauit:interfecto Galba Imperium obtinuit,sed cum ciuile bellum aduersus Vitellij Duces execraretur,arripuit duos pugiones,& explorata vtriusque acie, cùm alterum puluillo subdidisset,foribus adapertis arctissimo somno quieuit , & circa lucem demum expergefactus,vno se ictu traiecit infra læuam papillam , irrumpentibúsque ad primum gemitum modò celans,modò detegens plagam exanimatus est,& celeriter funeratus trigesimo octauo ætatis anno,& nonagesimo quinto imperij die.

Otho Syluius Imperator octauus.

III. Nonus Aulus Vitellius , missus à Galba in inferiorem Germaniam , vix dum mense transacto subitò à militibus à cubiculo raptus ita, vt erat in veste domestica , imperator est consalutatus ob eximia liberalitatis.& comitatis, quæ exhibuerat,documenta. Consentiente deinde etiam superioris prouinciæ exercitu, qui priùs à Galba ad senatum defecerat, cognomen Germanici delatum ab vniuersis cupidè recepit : Augusti distulit , Cæsaris in perpetuum recusauit,ac subinde cæde Galbæ nunciata imperium confirmatum. Fuit præter modum gulæ, ac ventri deditus, insigni crudelitate : octauo imperij mense desciuerunt ab eo exercitus Mæsiarum,atque Pannoniæ,ex transmarinis etiam Iudaicus,atque Syriacus.Eo tempore Vespasianus in Oriente principatum arripuit , à cuius militibus certamine sub muris vrbis habito superatus in palatium ferri se passus est, vbi cum deserta omnia reperisset, dilabentibus etiam iis , qui simul erant , zona se aureorum plena circumdedit,confugítque in cellulam ianitoris , sed à militibus extractus , religatis post terga manibus,iniecto ceruicibus laqueo , veste discissa,seminudus in forum tractus , inter magna rerum , verborúmque ludibria per totum viæ sacræ spatium , reducta coma à capite , ceu noxij solent , atque etiam mento mucroni gladij subiecto , vt visendam præberet faciem , néve submitteret,

Aulus Vitellius nonus imperator.

mitteret, quibusdam stercore, & cœno incessentibus, tandem minutissimis ictibus excarnificatus, & confectus vnco tractus in Tiberim.

Decimus, Flauius Vespasianus Augustus ex gente Flauia obscura, ac sine vllis maiorum imaginibus, viuente adhuc Vitellio electus ab exercitu. Cùm enim sub id tempus Iudæi rebellassent, cæsóque præfecto legatum insuper Syriæ consularem suppetias ferentem rapta aquila fugassent, ad eum motum comprimendum Vespasianus potissimum delectus est à Nerone adhuc viuente: vt primùm prouinciam attigit, proximas quasque ciuitates ad se conuertit, correcta statim castrorum disciplina, vno quoque, altero prælio tam constanter inito, vt in oppugnatione castelli lapidis ictum genu, scuto sagittas aliquot exceperit. Instabant sui, vt sese imperatorem nominaret, sed abstinuit: externorum & ignotorum fortuitus fauor accessit: duo enim millia Mæsiani exercitus è tribus legionibus missa auxilia Othoni, postquam iter ingressi victum eum esse, sibique mortem consciuisse acceperunt, consilium ingerunt eligendi, creandíque imperatoris, neque enim se deteriores esse dictitabant aut Hispaniensi exercitu, qui Galbam, aut prætoriano, qui Othonem, aut Germanico, qui Vitellium fecissent: propositis itaque nominibus legatorum consularium, quot vbique tunc erant, cum cæteris alij aliunde alia de causa improbarent, & quidam è legione tertia, quæ sub exitu Neronis translata ex Syria in Mæsiam fuerat, Vespasianum miris laudibus efferrent, assensere cuncti, noménque eius vexillis omnibus sine mora inscripserunt. Diuulgato facto Tiberius Alexander præfectus Ægypti primus in verba Vespasiani legiones adegit: Iudaicus deinde exercitus iurauit: plurimum contulit epistolæ siue veræ, siue falsæ iactatum exemplar defuncti Othonis ad Vespasianum extrema obtestatione vltionem mandantis, optantísque vt Reipubl. subueniret: simul rumor dissipatus, destinasse Vitellium victorem, permutare hyberna legionum, & Germanicas transferre in Orientem ad securiorem, molliorémque militiam. Tum aduenere literæ fusas apud Cremonam Vitelij copias, ipsúmque in vrbe interemptum nunciantes: Itaque receptus, ac declaratus Imperator in vrbem reuertit: per decem annos, quibus imperium rexit, singulari studio, ac prouidentia rem administrauit, princeps vsque adeo inimicitiarum oblitus, vt Vitellij hostis sui filium splendidissimè dotauerit: tanta clementia, vt nullius vnquā cæde fuerit lætatus, quin & iustis suppliciis interdum illacrymauerit: sola est, in qua merito culpari possit, pecuniæ cupiditas: creditus est rapacissimum quémque ad ampliora officia ex industria solitus promouere, quo locupletiores damnaret, quibus idcirco pro spongiis vti dicebatur, quòd iis, & siccos madefaceret, & humentes exprimeret: & tamen cum is, esset (quod mirum sanè videri debet) erat in omne hominum genus liberalissimus. De cladibus, quibus affecit Iudæos legendus est Ioseph. lib. 5. de bello Iudaico. Obijt sexagesimo nono ætatis anno, cœptóque iam septuagesimo, Imperij verò decimo.

IIII. *Vespasianus Imperator decimus.*

Vespasianus iniuriarum oblitus. *Clementia Vespasiani.*

Iosephus.

Vndecimus. Titus Vespasiani filius, cognomento Vespasianus ob patris memoriam: amor, ac delitiæ generis humani appellatus propter eximias animi, & corporis dotes, erat enim egregia forma, & cui non minus auctoritatis inesset, quam gratiæ: accedebāt singularis clementia, liberalitas, honorificētia, contemptúsque pecuniæ: quadam die recordatus vesperi nihil se cuiquam præstitisse: *Amici*, inquit, *perdidimus diem*: illud obstinatissimè tenuit, ne quem sine spe dimitteret, quin & admonentibus domesticis quasi plura, quàm posset præstare, polliceretur, respondit non oportere quenquam à sermone Principis tristem discedere. Viuente adhuc patre missus in Iudæam, vt bellum à se intermissum

V. *Titus imperator vndecimus.*

instauraret: Hierosolymam grauissima cinxit obsidione, tandémque cepit, quemadmodum fusè narrat Iosephus lib. 6. & 7. de bello Iudaico: qua de victoria illustrissimum Romæ triumphum egit vectus eadem cum patre quadriga: in cuius monumentum extat adhuc Romæ ad radices montis Palatini arcus triumphalis, quem sæpe vidimus: quænam verò ex templo spolia in triumpho ducta fuerint, videre est apud Ioseph. lib. 7. de bello Iudaico, cap. 24. quid verò de Arca fœderis sentiendum, diximus in nostris super Aggæum Prophetam commentariis. Imperauit duobus annis, ac tribus ferè mensibus: obiit altero, & quadragesimo ætatis anno: cum lectica transferretur, suspexisse dicitur dimotis plagulis cælum, multúmque conquestus, eripi sibi vitam immerenti.

Iosephus. De victoria Iudæorũ Romæ Titus triumphũ egit. Ioseph.

VI. Duodecimus Flauius Domitianus filius item Vespasiani, frater Titi, Pubertatis, ac primæ adolescentiæ tempus tanta inopia, & infamia gessisse fertur, vt nullum vas argenteum in vsu haberet. Habitabat vnà cum patre, sellámque eius, ac fratris, quoties prodirent, lectica sequebatur: Iudaicum vtriusque triumphum equo albo comitatus est: inter initia principatus, quotidie secretum sibi horarium sumere solebat, nec quicquam amplius, quàm muscas captare, ac stylo præacuto configere: vt cuidam interroganti, essétne quis intus cum Cæsare? non absurdè responsum sit à Vibio Crispo: *Ne musca quidem*, sagittas tanta arte direxit, vt nonnunquam in pueri procul stantis, præbentísque pro scopo dispansam dextræ manus palmam ita certò collimaret, vt omnes per interualla digitorum innocuè euaderent. Quanquam verò principio ab omni cæde abhorruit, postea tamen apparuit id non naturæ, sed artificij fuisse, nam leuissimis de causis homines etiam nobilissimos trucidabat, eò processit amentiæ vt se Deum nominaret: nam cùm procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam, sic cœpit: *Dominus, & Deus noster sic fieri iubet*: vnde institutum posthac, vt ne scripto quidem, ac sermone cuiusquam aliter appellaretur. Itaque facta conspiratione contrucidatus occubuit anno ætatis quadragesimoquinto, imperij quintodecimo: eius cæde senatus adeò lætatus est, vt repleta certatim curia sibi non temperauerit, quin mortuum contumeliosissimo, atque acerbissimo acclamationum genere laceraret, scalas etiam inferri, clypeósque eius, & imagines palam detrahi, & ibidem ad solum allidi iuberet, nouissimè eradendos vbique titulos, omnémque memoriam abolendam decerneret. Quid mirum igitur, si tam insigni crudelitate, & impietate imperator secundam aduersus Ecclesiam persecutionem commouerit? cuius initium in nono anno eius imperij ponendum est, vt tradit eruditissimus, omnísque memoriæ scriptor, Cardinalísque meritissimus Cæs. Bar. tom. 1. suorum Annal. Eccles. anno Christi 92. Sed eo tempore non tam sæua fuit persecutio, quemadmodum 14. anno imperij, ex quo tempore Diuus Hieronymus lib. de viris illustr. persecutionem Domitiani cœptam esse docet: & Euseb. etiam propè finem eius imperij hanc persecutionem constituit. Domitianus fuit, qui Ioannem nostrum Ephesi commorantem Romam vinctum à Proconsule Asiæ mitti imperauit, Romæque in feruentis olei dolium coniecit, nihilque diuinitus ab oleo patientem, quin & vegetiorem exeuntem in Pathmos insulam relegauit, vbi ei Apocalypsis mysteria ostensa fuerũt: quemadmodum tradunt Tertullianus lib. de præscript. cap. 36. & D. Hieronymus de viris illustribus in Ioanne: Cletum Romanum Pontificem religionis etiam causa interfecit: Antipam, cuius meminit Ioan. cap. 2. huius operis, Pergami martyrem fecit, multósque alios illustrissimos heroës martyrio coronauit.

Domitianus Imperator duodecimus.

In dirigendis sagittis excelluit Domitianus.

Domitianus se Deum nominauit.

Baronius. D. Hieron. Eusebius. Quo tempore secunda Ecclesiæ persecutio incœperit. Euangelista in Pathmos relegatur. Tertullian. Apocal. 2.

Tertia

Tertia Ecclesiæ persecutio sub Traiano.

SECTIO III.

Decimus tertius ordine imperator, qui Romanum imperium tenuit, fuit Nerua Cocceius: is post Domitiani cædem Romæ declaratur imperator. Statim initio imperij rescidit acta Domitiani, absoluens omnes, qui religionis causa rei sub Domitiano fuerant, exulésque in patriam reducens: in quibus & nostrum Ioannem relegatum à Domitiano in Pathmum insulam reuocauit: imò, vt refert Dion Cassius, edicto vetuit, ne liceret aut impietatis, aut Iudaicæ sectæ quempiam deinceps insimulari, & ijs, quos Domitianus, dum imperaret, bonis, atque fortunis iniustè spoliauerat, restitui præcepit, quæ in aula reperta fuissent. In curia illud iurauit; suo iussu neminem senatorum occisum iri, quod sacramentum inuiolatum seruauit etiam insidijs petitus, dignus sanè imperator, qui diutiùs imperasset. Obiit anno ætatis quinto, & sexagesimo, postquam vnum tantùm annum, & aliquot menses imperasset. Cum ob senectam amissa reuerentia omnibus contemptui quodammodò esset, in Capitolium ascendens, & *quod felix, faustúmque S.P.Q.R. & mihi ipsi sit* præfatus M. Vlpium Traianum adoptauit, móxque in curia Cæsarem designauit, ad quem imperij iura, atque insignia hoc versu misit in Germaniam, cui præerat: I. *Decimus tertius imperator Nerua.* *Ab exilio reuocatur Ioãnes.*

Telis Phœbe tuis lacrymas vlciscere nostras.

In quo sanè bonitas Neruæ, & in Rempublicam studium singulare resplenduit: cùm enim nulla ei intercederet cum Traiano cognatio, publicam tamen vtilitatem societati sanguinis anteposuit, neque eò deterritus, quòd Traianus genere esset Hispanus, nec ex Italia oriundus. II. *Decimus quartus Traianus Nerua.*

Decimus quartus Traianus. Nerua quadragesimum secundum agebat annum, cùm cœpit imperare: cognomen Neruæ in memoriam adoptiui patris assumpsit, imperauítque annis decem, & nouem, sex mensibus, diebus quindecim: natione Hispanus, ex vrbe Italica oriundus: ex Germania, vbi tunc erat statim post obitum Neruæ inter alia edicta illud etiam misit ad senatum, nunquam suo iussu bonum virum occisum iri, aut ignominia notandum, quod non tantùm iureiurando confirmauit, sed toto imperij tempore inuiolatum seruauit. Natura magnificus, & appetens gloriæ: talis, tantúsque imperator non tantùm rerum præclarè in bello gestarum magnitudine, sed etiam naturæ insita bonitate, vt in acclamationibus principibus exhiberi solitis, iis Augusti felicitatem, & Traiani bonitatem adprecarentur. Et quidem omnis memoriæ Princeps Traianus fuisset, nisi leges æquissimas, quas ad bonam imperij administrationem sanxerat, superstitioso Deorum cultu fœdasset, & in Christianos grauissima, & acerbissima persecutione, quæ tertia fuit in ordine, desæuisset: quæ persecutio cœpta est anno Christi centesimo. Clementem Romanum Pontificem Diis sacrificare recusantem relegauit in Pontum cum plurimis aliis Christianis, vbi postea martyrio coronatus est anno tertio Traiani. Deinde rescribens Traianus ad literas Plinij iunioris, qui Bithyniam administrabat, in quibus, quam deberet inire rationem cum Christianis, interrogabat, mãdauit, ne conquirerentur Christiani, sed delati, & redarguti punirentur: contra quod mandatum eleganter scribit Tertullianus in Apologetico, vbi inter alia, *ô sententiam,* inquit, *necessitate confusam, negat inquirendos vt innocentes, & mandat puniri vt nocentes, parcit, & seuit, dissimulat, & animaduertit: quid temetipsum censura circumuenis? si damnas, cur non & inquiris? si non inquiris, cur non & absoluis? Lationibus vestigandis per vniuersas prouincias militaris statio sortitur: in* *Quo tempore 3. persecutio cœpta.* *Tertullian.*

reos maiestatis, & publicos hostes omnis homo miles est, ad socios, ad conscios inquisitio vsque extenditur: solum Christianum inquiri non licet, offerri licet, quasi aliud esset actura inquisitio, quàm oblatio: damnatis ergo oblatum, quem nemo voluit requisitum, qui puto iam non meruit ideò pœnam, quia nocens est, sed quia non requirendus inuentus. Hæc ille.

Simeon frater Domini in crucem agitur. Simeonem fratrem Domini dictum, filium Cleophæ Hierosolymitanum Episcopum in crucem egit: vt refert Euseb. in Chronicis. & lib. 3. hist. cap. 26. ex Hegesippo. Ignatium Antiochenum Episcopum Leonibus dilaniandum obiecit, vt refert. Euseb. libro 3. hist. cap. 10. Onesimum Pauli discipulum Ephesiorum Antistitem lapidibus obruit. Anacletum papam interfecit. Traiani quoque tempore sanctus Mantius vnus ex septuaginta Christi discipulis, & primus Eborensis vrbis in Lusitania Episcopus in eadem vrbe illustrissimi martyrij palmam fuit consecutus, vt referunt Resend. in libello de Eboræ antiq c. 9. & Amb. Moralius lib. 9. Chronic. Hisp. ex quo maxima Eboræ etiam in Christiana religione antiquitas liquidò colligitur. Fuit eius corpus non longè ab eadem vrbe sepultum, sed in excidio Hispaniæ ad Asturias delatum, & in oppido Villæ Nouæ, quod idcircò D. Mantij appellatur, in cœnobio ordinis S. Benedicti in diœcesi Palentina à Telo Menesio in eiusdem honorem erecto collocatum. Posteà anno 1591. Theotonius à Bragantia Iametis 4. Bragantiæ Ducis filius, Eborensis Archiepiscopus, vt in sua Ecclesia Dei, & sanctorum cultus, pietas, & religio augeretur, aliquid reliquiarum ex tanto thesauro Eborensibus suis iure debito, quanta maxima potuit contentione, decerpere procurauit: tandémque fauente Philippo II. Hispaniarum Rege, à supradicti cœnobij Abbate, ipsóque conuentu vnum crus S. Mantij dono accepit, in vrbémque maxima omnium ordinum frequentia, atque lætitia cum ingenti pompa, apparatúque inuexit, & crystallina theca inclusum, auróque eleganter exornatum in maximo templo collocauit.

Eusebius. Leonibus Ignatius obijcitur. Eusebius. Onesimi, & Anacleti mors. Diui Mantij martyrium. Primus Eborae Episcopus. Resendius. Amb. Mora.

III. *Nicephor.* Verùm, vt ad Ecclesiæ sub Traiano persecutionem reuertamur, cum is Persis debellatis Antiochiam reuertisset, narrat Niceph. lib. 3. cap. 23. multos Christianorum peremisse, in iis & quinque virgines fidem palam profitentes igni cremasse, ac per summam crudelitatem earum ossibus combustis, cineribúsque æri permistis ænea vasa fieri mandasse, dicasséque publico lauacro à se magnificentissimè constructo. Verùm sanctitatem virginum, reíque ipsius atrocitatem Deus insigni miraculo declarauit: etenim quicunque eò lauatum ingrediebãtur, inquit Niceph. vbi primùm calidas aquas attigissent, caligine simul, & vertigine correpti cum impetu inde procurrebant, concidebántque: causa autem eius mali cognita Traianus, vt alia ex ære puro vasa balneo pararentur, mandat, priora autem illa in fornacibus conflata in quinque transformat statuas, eásque virginum combustarum forma, & habitu pro balneo collocat. Atque hæc breuiter de tertia persecutione sub Traiano, quam tamen ipse ad finem imperij sui repressit, vt auctor est Suidas in historic. verb. Traianus imperator. *Tiberianus, inquit, qui primæ Palæstinorum genti præerat, ad Traianum retulit, se non parem esse Christianis occidendis, qui vltrò supplicia appeterent, vndè Traianus omnibus præfectis suis mandauit, ne eos supplicijs afficerent.*

Insigni miraculo virginum sanctitas declaratur. Suidas.

IIII. *Quæstio de anima Traiani. D. Ioã. Dam. Petr. Dam. Cur beatus Greg. stomacho laborauerit. Ioann. Diac.* Peruetus, & celebris quæstio est de anima Traiani: etenim D. Greg. Papam eam suis precibus ex inferorum pœnis liberasse refert D. Ioann. Damasc. in orat. de mortuis, vbi ait hoc ipsum totum Orientem, Occidentémque testari, eandémque historiam Græci habent in suo Euchologio cap. 96. de mort. Idem affirmant Pet. Dam, in libro Vaticanæ bibliothecæ, vbi ait, Gregor. eò quod id petere præsumpsisset, illam à Deo inflictam pœnitentiam, vt perpetuò stomachi dolore laboraret: Ioannes Diaconus lib. 2. vitæ beati Gregorij cap. 44. eandémque historiam

ſtoriam admittit D. Tho. in 1. Sententiarum, diſtinct. 43. quæſt. 2. & in 4. diſt. 45. & Abulenſ. in 4. libr. Reg. quæſt. 57. quam ſententiam pugnaciſſimè tuetur quidam Alfonſus Ciaconius in ſua de hac re Apologia, vbi contendit Traiani animam in cœlo nunc eſſe beatam, in eiúſque confirmationem affert teſtimonia ſanctæ Brigittæ, & S. Mechthildis, quibus ait id reuelatum fuiſſe diuinitus: Cæterùm non ſine probabilitate ea de Traiani anima hiſtoria pleriſque doctis viris habetur ſuſpecta, exiſtimantibus eam orationem non eſſe Damaſceni, ſed illi ab auctore falsò adſcriptam, in quibus eſt Melchior Canus libr. 11. de locis Theologicis cap. 2. Nec verò in huiuſmodi rebus priuatæ reuelationes multum habent momenti: etenim in reuelatione, quæ dicitur facta Mechthildi, coniungitur Traianus cum Origene, cum tamen in prato ſpirituali, quod citatur à ſeptima Synodo, & à Ioanne diacono lib. 2. vitæ B. Greg. cap. 45. commemoretur alia reuelatio, qua Origenes viſus eſt apud inferos ſimul cum Ario, & Neſtorio.

D. Thomas. Abulenſis. Alf. Ciacon. *Canus.* *7. Synodus. Ioan. Diac.*

Quarta Eccleſiæ perſecutio ſub Aelio Adriano commemoratur.

SECTIO IIII.

I. QVanquam alij in Eccleſiæ perſecutionibus commemorandis diuerſum ordinem ſequantur, nos tamen quartam ſub hoc imperatore Eccleſiæ perſecutionem ponimus, id quod quanto iure fecerimus, ex ijs, quæ dicemus, intelliges. Decimus quintus igitur Romanorum imperator fuit Ælius Adrianus, quem nunquam viuens Traianus adoptauit, quamquam erat illi popularis, ſub eo educatus, & affinis etiam, vtpotè cui nupſerat ſororis Traiani filia. Cum Traianus ſine liberis exceſſiſſet, Cæſarem eum, & imperatorem Tatianus eius municeps, & Cæſaris procurator per factionem declarauit. Supra modum ambitioſus, vt ait Dion Caſſius, vtpote qui cætera omnia etiam minima tractauerit, ne à quoquam vllo in genere vinceretur. Pinxit venuſtiſſimè, atque etiam effigies è cera, & creta formauit. Iactabat præterea ſe nihil eorum ignorare, quæ aut in pace, aut in bello, ſiue ad Regem, ſiue ad priuatum pertinerent. Non ægrè ferebat admoneri, & corrigi vel ab humili perſona. Tranſeuntem mulier rogauit, vt ſe audiret, cui cùm ille reſpondiſſet, *Otium mihi non eſt*: illa deinde clamans ait, *Noli ergo imperare*; tum eam conuerſus audiuit. Hieroſolymam vrbem pridem euerſam rurſus habitari iuſſit, atque è ſuo nomine Æliam Capitolinam appellauit. Ioui item ex aduerſo templi ædem excitauit. Bellum hinc graue, & diuturnum natum eſt: indignabantur enim Iudæi peregrinos ſecum in vrbe habitare, & illud multò adhuc ferebant grauiùs externa ſacra in ciuitate fieri, & externorum Deorum imagines collocari. Itaque cùm tumultuarentur, & in bellum ruerent, Adrianus præcipuos Romanorum duces aduerſus eos miſit, primúmque Iulium Seuerum in Iudæam ex Britannia euocauit, qui diuiſos adortus, carptim, vt quoſque poterat, comprehendens, tandem penitus oppreſſit. Arces eorum quinquaginta celeberrimæ dirutæ ſunt: vici ad nongentos, & octoginta quinque ſanè frequentes, & nominatiſſimi direpti, & mox igne conſumpti: viri in excurſionibus, & præliis ad quinquaginta millia cæſi: fame, morbis, & igne ingens multitudo abſumpta. Sic ferè omnis Iudæa euerſa, & Iudæi ab Hieroſolymis ablegati, prohibitique ne vltra ad eam vrbem reuerterentur, quod nonnulli prædictum volunt ab Eſaia illis verbis capite 33. *Cernent terram de longe.* Huius Imperatoris tempore floruit celebris ille Similis, qui depoſita præfectura, quam inuitus acceperat, in agro ſeptem annos (quod fuit reliquum vitæ)

Decimus quintus imperator Ælius Adrian. *Dion Caſſ.* *Iudæorum euerſio imperante Ælio.* *Eſai 33. 17.*

in otio, & quiete exegit, atque hæc moriens sepulchro inscribi iussit: *Similis hic iacet, cuius ætas quidem multorum annorum fuit: septem tamen duntaxat annis vixit.* Adrianus sæpe sibi mortem consciscere tentauit, sed nemo nec venenum, nec gladium porrigebat: sæpe & minis, & pollicitationibus plures permouere aggressus est, sed irrita omnia: demum consilio medicorum abstinuit cibo, & potu, atque ita obiit dicens illud in populo vulgatum: *Turba medicorum interfecit Regem.* Vixit annos duos, & sexaginta, menses quinque, dies sex: imperauit annos viginti, menses vndecim. Sub hoc ipso imperatore facimus quartam Ecclesiæ persecutionem, vt etiam scribit Seuerus lib. 2. historiæ.

Seuerus.

II. Et quidem negari haud quaquam potest Adrianum in Christianos sæuiisse vel in ipso initio imperij: nam religionis causa Eustachium, dictum alio nomine Placidum, rerum in bello gestarum gloria celeberrimum, & coniugem Theopistam leonibus obiici imperauit, qui cum diuinitus compressi illis minimè nocerent, ira efferuescens vt alter Phalaris bouem æneum efformari præcepit, in quem coniecti glorioso, & illustri martyrio vitam finierunt. Sub eo etiam Euaristus papa, Faustinus presbyter, & Iouita diaconus, Alexander papa cum sociis Euentio, ac Theodulo presbyteris sub Aureliano iudice illustri martyrio coronantur: imo & eius tempore, vt rectè ait Cæsar Baron. tomo 2. Annalium, anno Christi 124. contigit sub Arrio Antonino in Asia proconsule illud, quod commemorat Tertullianus ad Scapulam, cap. vlt. *Arrius*, inquit, *Antoninus in Asia cùm persequeretur instanter, omnes illius ciuitatis Christiani ante tribunalia eius se manu facta obtulerũt: cùm ille paucis duci iussis reliquis ait*, ὦ δειλοὶ εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε: hoc est, *ô miseri si perire cupitis, præcipitia, aut restes habetis.* Fuit autem vsque adeò sæua sub hoc imperatore persecutio, vt ad fidelium damnationem nulla iudicij dispositio seruaretur, sed Christiani à quocunque delati statim absque vlla alia inquisitione ad cædem raperentur. Id quod ægrè ferens vnus ex imperatoris præsidibus Serenius Granianus ad imperatorem de ea iniquitate iudiciorũ scribendum putauit, vt auctor est Eusebius Cæsar. in Chronicis, *Serenius*, inquit, *Granianus legatus vir apprimè nobilis literas ad imperatorem mittit iniquissimum esse dicens clamoribus vulgi innocentissimum hominum sanguinem concedi, & sine vllo crimine nominis tantùm, & secta reos fieri: quibus commotus Hadrianus Minutio Fundano proconsuli Asiæ scripsit sinè obiectu criminum Christianos non condemnandos. Cuius epistolæ vsque ad nostram memoriam durat exemplum.* Hæc ille. Ex his perspicuum relinquitur iure optimo quartam Ecclesiæ persecutionem sub hoc esse imperatore constituendam.

Placidi, & Theopistæ martyrium.

Euaristus, & Alexander papa martyrio coronantur.

Cæs. Baron.

Tertullian.

Christiani nulla seruata iudicij dispositione ad cædem rapiuntur.

Euseb. Cæs.

Quinta Ecclesiæ persecutio sub M. Aurelio Antonino, & Lucio Aurelio Vero Commodo.

SECTIO V.

I. AElius Hadrianus æuo, morbísque ingrauescentibus Lucium Ceionium Commodum, qui & Ælius verus dictus est, adoptauit, atque suum in imperio successorem declarauit: datum populo congiarium eius adoptionis causa: tantúmque apud Hadrianum principem valuit, vt præter adoptionis affectum solus omnia, quæ cuperet, etiam per literas impetraret. Sed adeo affectæ fuit valetudinis, vt Hadrianum statim adoptionis pœnituerit, sæpéque de illo dixerit,

Ostendent terris hunc tantum fata, neque vltra
Esse sinent: Quos versus cum aliquando in hortulo spatians cantitaret, & vnus ex præsentibus adderet.

—*Nimium vobis Romana propago*
Visa potens superi, propria hæc si dona fuissent.
Hadrianus dixisse fertur, *Hos versus vita non capit Veri*, illud addens,
—*Manibus date lilia plenis:*
Purpureos spargam flores, animámque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Itaque eo obeunte Hadrianus Antoninum adoptauit Pium cognomine appellatum addita illa conditione, vt ipse quoque sibi adoptaret Marcum Antoninum fratris vxoris suæ filium, & Lucium Verum Ælij Veri, qui ab Hadriano fuerat adoptatus, filium, qui postea Verus Antoninus est dictus. Igitur mortuo Hadriano quàm primùm M. Antoninus Pius imperium obtinuit decimus sextus ordine Imperator, numeratúrque inter optimos principes: qui obijt anno ætatis septuagesimo, mortique proximus M. Antonino, quem adoptauerat, imperium, & filiam suam Faustinam quam ipsi locauerat, commendauit, fortunámque auream, quæ in cubiculo principum poni solebat, transferri ad eum iussit. *M. Antonin. Pius 16 imperator.*

II. Itaque successit in imperium M. Antoninus, qui communi appellatione dicitur Marcus Aurelius, seu M. Aurelius Antoninus Verus cognomento Philosophus, decimus septimus Romanorum imperator. Is propinquum suum Lucium Annium Verum ad imperij partem nouo beneuolentiæ genere asciuit, quem Lucium Aurelium Verum Commodum appellauit, Cæsarémque Augustum dixit, atque ex eo cœperunt pariter Rempub. gerere: *Tunc primùm*, inquit Iulius Capitolinus, *Romanum imperium duos Augustos habere cœpit.* Fuit hic Marcus Aurelius Philosophiæ vsque adeò studiosus, vt annum duodecimum ingressus habitum Philosophorum sumpserit, & deinceps tolerantiam, siquidem studebat, in pallio humi cubabat, & vix matre impellente in strato pellibus lectulo accubabat: quod Philosophiæ studium nec ad imperium euectus remisit: etenim ad domum Apollonij magistri iam imperator discendi causa ventitabat: audiuit & Sextum Cheronensem Plutarchi nepotem, & alios complures. Tantum autem honoris magistris suis detulit, vt eorum imagines haberet in larario, ac sepulchra eorum aditu, hostiis, floribúsque semper honoraret: illud Platonis semper in ore habuit, florere ciuitates, si aut Philosophi imperarent, aut imperatores philosopharentur. Educatus est in Hadriani imperatoris gremio, qui eum non Verum, sed Verissimum nominabat. Erat famæ suæ curiosissimus, & diligenter requirens quæ quisque de se diceret, emendans quæ bene reprehensa viderentur. Ait Iulius Capitolinus eum fulmen de cælo precibus contra hostium machinamenta extorsisse suis pluuia impetrata, cùm siti laborarent: verùm id miraculi precibus vnius legionis Christianorum, quam in exercitu habebat, quæ propter miraculum fulminatrix appellata est, effectum fuisse certissimum est. *Aurelij imperatoris in Philosophia perdiscenda sedulitas maxima* *Quanti fecerit magistros.*

III. Id verò quemadmodum acciderit, narrant Tertullianus in libro ad Scapulam cap. 4. & in Apologetico pro Christianis cap. 5. Eusebius in Chronicis, Paulus Orosius lib. 7. hist. cap. 9. & ex Gentilibus Dio Cassius in vita M. Aurelij: imo ipsemet imperator testatum reliquit in literis, quas ea de re ad senatum conscripsit, quæ ex latinis græcæ factæ repertæ sunt in bibliotheca Vaticana in fine vetustissimi codicis operum Iustini Philosophi, & martyris, eámque epistolam iterum translatam affert ad verbum Onuphrius Panuuinus libro 2. suorum commentariorum in Fastos, quos ipse composuit: & quoniam res fuit celeberrima, pauca ex ijs literis hîc appingere sufficiat: *Deos*, inquit Marcus Aurelius, *votis susceptis rogaui, sed cùm ab eis negligerer, eos, qui apud nos Christiani dicuntur, accersiui,* *Tertullian. Eusebius. Paul. Oros. Dio Cassius. Iustin. Mart. Onuphrius Panuuinus.*

cúmque se humi proiecissent, non solùm precati sunt pro me, sed etiam pro toto hoc exercitu, vt famis, ac sitis, qua vrgebamur, remedium aliquod afferretur: quinque enim diebus aquam non sumpseramus: simul autem atque se humi abiecerunt, statim de cælo pluuia delapsa est in nos quidem frigidissima, in Romanorum verò hostes grando ignis specie, ac similitudine, & fulmina, eorúmque orationibus statim præsto Deus fuit, qui neque vinci, nec expugnari potest. Hæc ille. Quo miraculo commotus imperator finem persecutioni aduersus Christianos imposuit: imò omnem, qui Christianum religionis causa accusasset, viuum exuri præcepit, vt iisdem literis continetur. Obiit imperij anno decimo octauo, ætatis sexagesimo primo. Hæc de Marco Aurelio: nunc de Lucio Vero simul cum eo imperante, quamuis ante Marcum obierit, pauca dicenda, & tum de Ecclesiæ per vtrumque persecutione nonnulla breuiter delibanda. Quanquam verò priùs Lucius, quam Marcus obierit, tamen priùs de Marco dicendum nobis fuit, quoniam priùs, quàm Lucius imperauit. Igitur

Iul. Capitol. Lucius Verus Antoninus, vt ait Iulius Capitolinus, neque inter bonos, neque inter malos principes ponitur, quem constat nec inhorruisse vitijs, nec abundasse virtutibus, vixisse deinde non in libero principatu, sed sub Marco in simili, ac pari maiestatis imperio. Notissimum eius fertur tale conuiuium, in quo primùm duodecim dicuntur accubuisse, cùm esset celeberrimum dictum illud de numero conuiuarum: *Septem conuiuium, nouem verò conuitium.* Non longè ab Altino subito in vehiculo morbo, quem ἀποπληξίαν vocant, correptus, depositus è vehiculo detracto sanguine Altinum perductus, cum triduo mutus vixisset, apud Altinum perijt: vixit annis quadraginta duobus, imperauit annis nouem: quam-

Iul. Capitol. Aurel. Vict. uis Iulius Capitolinus, & Aurelius Victor eum vndecim annis imperasse affirment, post cuius obitum Marcus Aurelius solus imperium administrauit.

IIII. Nunc de Ecclesiæ sub his duobus Imperatoribus persecutione quinta in or-

Seuerus. Eusebius. dine iuxta nostram sententiam, & Seueri lib. 2. sacræ historiæ, hæc pauca accipe: De ea ita loquitur Eusebius lib. 5. cap. 1. *In Soteris*, inquit, *locum Eleutherus duodecimus ab Apostolis successit: ad decimum septimum annum imperij Antonini Veri grauis, & acerba in nonnullis terræ partibus persecutionis procella ex temerario populi impetu per singulas vrbes excitata contra nos ingrauescere cœpit*: ex quibus verbis colli-

Baronius. git Cardinalis Baronius, tomo 2. Annalium, anno Christi 164. hanc persecutionem non ex aliquo publico edicto, aut lege, quam hi imperatores aduersus Chri-

Tertullian. stianos promulgarint, quemadmodum testatur Tertullianus in Apologetico, cap. 5. sed ex temerario populi impetu ortum habuisse, quem Proconsules in prouinciis suis edictis inflammarunt. Cæterùm postea imperatorem legem tulisse, vt omnes dijs sacrificarent: qui verò recusarent, damnarentur, patet ex an-

Eusebius. tiquis actis plurimorum martyrum, imò, vt refert Eusebius lib. 4. cap. 1. cum

Iustin. martyr quo tempore martyrium subierit. Marcum Aurelium præses Galliarum consuluisset, quid de Attalo, & aliis Christianis, quos in carcerem incluserat, fieri vellet; respondit Aurelius, vt qui confiterentur Christum, acerbissimis cruciatibus torquerentur, qui negarent, liberi dimitterentur. Vnde Iustinus Philosophus, & martyr non tantùm ad senatum, sed etiam ad hos duos imperatores secundam scripsit pro Christianis Apolo-

Eusebius. giam, vt auctor est Eusebius lib. 4. cap. 15. eam ob causam martyrij palmam sub iisdem imperatoribus consecutus, non verò sub Hadriano, vt perperam in Epiphanio hæresi 46. irrepsit, cùm Iustinus ad Antoninum Pium Hadriani succes-

Polycarpus martyrium tulit. sorem Apologiam pro Christianis scripserit. Eodémque tempore martyrium subijt Polycarpus cum multis alijs, longè illustrissimus Smyrnensis Antistes,

Eusebius. Baronius. cuius martyrium fusè commemorat Eusebius libro 4. cap. 14. Subiere quoque martyrium Geruasius & Protasius tempore belli Marcomannici, vt putat Baron.

tomo

tomo 2. Annal. anno Christi 171. Felicitas cum septem filiis Ianuario, Felice, Philippo, Syluano, Alexandro, Vitale, & Martiale, qui ante ipsius oculos interfecti sunt, quam idcircò D. Gregorius homilia 5. in Euangelia, plusquam martyrem appellat. Soter Papa, aliíque innumerabiles admirabili constantia, & inuicta animi magnitudine pro Christi fide sanguinem, & vitam profuderunt, donec obiit Marcus Aurelius Antoninus in expeditione Marcomannica ex morbo morte voluntaria ex cibi abstinentia, anno ætatis quinquagesimo nono, postquàm decem, & nouem annis imperasset, quibus fere totis hæc immanis persecutio perdurauit.

Sextam mouet aduersus Ecclesiam persecutionem Septimius Seuerus.

SECTIO VI.

MARCO Aurelio Antonino Commodus Antoninus XVIII. ordine imperator vnicus eius filius hæreditario iure in imperium successit, annum agens fere decimum nouum. Fuit libidine, crudelitate, impietate incredibili: accepit duas statuas in Herculis habitu, eique immolatum est vt Deo. Tanta impudentia, vt cum muliebri veste in amphitheatro, vel theatro sedens publicè non semel biberit, & omnia, quæ turpiter, quæ impurè, quæ crudeliter, quæ gladiatoriè, quæ leonicè faciebat, actis vrbis indi iuberet. Eius nefariis in omni genere flagitiis incitati Quintus Æl. Lætus præfectus, & Martia eius concubina coniurationem ad eum occidendum inierunt, dato ei primùm veneno, quod cum minùs operaretur, per athletam, cum quo exerceri solebat, eum strangulari curarunt, post decimum tertium imperij annum. Acclamationes Senatus post mortem Commodi graues fuerunt: *Hosti patriæ honores detrahantur: parricidæ honores detrahantur: parricida trahatur: hostis patriæ, parricida, gladiator in spoliaria lanietur: carnifex senatus more maiorum vnco trahatur: sæuior Domitiano, impurior Nerone, sic fecit, sic patiatur.* Reliqua apud Ælium Lampridium consulantur. I. *Commodus Antonin. 18. imperator.*

Commodum subsequitur Publius Heluius Pertinax, decimus nonus Romanorum Imperator patre Libertino, qui, vt ait Iulius Capitolinus, filio nomen ex continuatione lignariæ negotiationis, quòd pertinaciter eam rem gereret, imposuisse fertur: sed probabilius tamen videtur, quod scribit Sextus Aurelius, eò quòd coactus, repugnánsque suscepit imperium, id cognominis sortitum. Vir certè, in quo bellè fortuna lusit, vnde & fortunæ pila dictus est: nam Libertino patre genitus primùm Grammaticam est professus: deinde præfectus cohortis in Syriam profectus, à præside Syriæ, quòd sine diplomatibus cursum vsurpauerat, pedibus ab Antiochia ad legationem suam iter facere coactus est. In Mæsia rexit alam, deinde alimentis diuidendis in via Æmilia procurauit: inde classem rexit Germanicam, consul postea designatus: studio M. Aurelij imperatoris proconsul Africæ factus est, in quo proconsulatu multas seditiones perpessus dicitur, tandem Imperator appellatus à militibus iam senio confectus, cùm annos sexaginta ætatis excederet. Sed ab iisdem res in pristinum statum reuocari non ferentibus paulò post obtruncatus interiit, postquam vixisset sexaginta septem annos, & menses quatuor, imperasset verò diebus octoginta duobus. II. *Publius Heluius 19. Imp. Iul. Capit. Sext. Aurel.*

Pertinacem excepit Didius Iulianus patria Mediolanensis, vigesimus ordine imperator à Prætorianis militibus electus, à quibus is mercatus pecunia imperium dicitur, id quod populus ægerrimè tulit: quam ob causam in rostris, & ante III. *Didius Iulianus imperator 20.*

tradidit, qui etiam scriptor, propterea quòd persecutionis tumultus contra nos excitatus multorum mentes tam grauiter perturbaret, Antichristi aduentum ore omnium, atque sermone iactatum iam tum appropinquare arbitratus est. Hoc tempore Victor Pontifex Maximus, & Leonides pater Origenis, aliique innumeri ex Ægypto, & vniuersa Thebaide, multique eiusdem Origenis discipuli, imò & nonnullæ fœminæ ex eiusdem schola: Perpetua item, ac Felicitas, & nobilis scriptor Irenæus Lugdunensis Antistes, aliique permulti in variis imperij prouinciis martyrium subierunt. De ipso verò Origene, eiúsque martyrij subeundi inflammato studio, etiam cum adhuc esset adolescentulus, & pater eius iam in carcere detineretur, hæc scribit Euseb. lib. 6. hist. cap. 2. & 3. quæ prætermittenda non duximus. *Cum Seuerus*, inquit, *iam 10. imperij sui annum ageret, & persecutionis ardor quotidie magis, magisq; incenderetur, & ferè infiniti coronis decorarentur martyrij, tantus amor tantaque martyrij cupiditas animum Origenis, cum adhuc valdè tenera esset ætate, occupauit, vt propè se vltrò offerret periculis, & alacri, ac propenso studio in certamen insiliret, irruerétque: ac iam parum aberat, quin per martyrium vitam deseruisset, nisi mater diuina quadam & cœlesti prouidentia, quæ illum ad maximam plurimorum vtilitatem seruabat incolumem impulsa, enixè eius cupiditati ad necem adeò incitatè percurrenti obstitisset: ipsa enim primùm supplex orabat, vt materni erga se amoris misericordiam caperet: vbi autem eum cum iam intelligeret patrem prehensum carcere custodiri, cupidiùs ad mortem properantem animaduerteret, (toto enim impetu, & animi conatu ad martyrium ferebatur) omni eius vestitu clam ablato, & in interiores quosdam ædium recessus abdito, domi eum manere necessariò coegit: iste autẽ, cùm ardens illa præter ætatẽ ad martyrium propensio magis, magisque inflammaretur adeò vt quiescere non posset, ad patrẽ, vbi aliud nihil agere liceret, literas, quibus eum ad martyrium impelleret, misit, in quibus eum his ferè vocibus adhortatus est: Obfirma te pater, martyrium fortiter sustine, nec aliud quicquam nostra causa molire.* Hactenus Euseb. Periit Seuerus Eboraci in Britannia subactis gentibus, quæ Britanniæ videbantur infestæ, anno imperij ferè 18. morbo grauissimo extinctus iam senex, vtpotè post annos ætatis 65. menses 9. dies 15. Reliquit filios duos Antoninum Bassianum, & Getam, cui & ipse in honorem Marci Antonini nomen imposuit.

Leonides Origenis pater, & multi alij martyrium subeunt.

Eusebius.

Origenes martyrij cupiditate ardet.

Origenes ad martyrium patrem literis hortatur.

Septima sub Iulio Maximino Ecclesiæ persecutio.

SECTIO VII.

DVos liberos reliquit Seuerus Getam, & Bassianum, quorum Bassianus in patrem adhuc viuentem contumax, nec minùs in fratrem Getam impius, quem patre mortuo statim occiderit: itaque Bassianus solus imperium obtinuit, dictus à patre dum viueret, Antoninus, vt superiùs diximus, & ob vestem talarem è Galliis aduectam, quam populo Romano donauit, Caracalla cognominatus, vigesimus secundus Romanorum imperator. Fuit Antoninus Bassianus Caracalla spectatæ clementiæ in pueritia, nam si quando feris obiectos damnatos vidit, aut fleuit, aut auertit oculos, vt refert Ælius Spartianus: egressus pueritiam vultu truculentior, imperator factus etiam effectus crudelior: Alexandri Magni admirator fuit: quem collo in læuum humerum detorto reddere cuperet: sexto demùm imperij anno, cum carris iter faceret, apud Edessam à milite, qui quasi ad custodiam sequebatur, interfectus est, annum agens 30. relinquens filium Antoninum Heliogabalum ex Semea, vel Semiamita consobrina occultè stuprata susceptum in imperio successorem. Sed antequam is imperaret, inuasit imperium I.

Antoninus Bassian. 22. Rom. imperator.

Ælius Spar.

Opilius Macrinus imperator 23. Iul. Capit. Opilius Macrinus præfectus prætorij, conscius necis Antonini, humili natus loco,& animi,atque oris inuerecundi, seque nunc Seuerum, nunc Antoninum, cum in odio esset omnium,nuncupauit,vt auctor est Iulius Capitolinus,quamuis senatus cum Imperatorem odio Antonini Bassiani libenter acceperit. Asciuit quàmprimùm sibi in Imperio socium filium Diadumenum, quem ad beneuolentiam conciliandam Antoninum appellari iussit, quòd sciret ob vestimenta,& congiaria data populo,mirificè dilectum à plebe Antoninum : sed profectus contra Parthos,conflictu habito, defectu legionum, quæ ad Varium Heliogabalum confugerant, interemptus cum filio Diadumeno periit, postquam menses quatuordecim imperasset.

II. *M. Aurelius Antoninus Heliogabalus imperator 24.* Itaque tunc hæreditario iure capessit Imperium Marcus Aurelius Antoninus Varius Heliogabalus quartum decimum ætatis annum agens, Caracallæ,vti diximus,filius, cognominatus Heliogabalus, quòd in Phœnicia sacerdos fuisset Solis, quem phœnices eo nomine appellabant: Antonini nomen sumpsit vel in argumentum generis, vel quòd id nomen vsque adeò charum esse cognouerat gentibus, vt etiam parricida Bassianus causa eius nominis amaretur. Itaque priùs dictus est Varius,post Heliogabalus,postremò,cùm accepit Imperium, Antoninus, fuitque in Romano Imperio Antoninorum vltimus: nam propter inauditam, & ferè incredibilem hominis in omni genere libidinem nullus postea Romanorum Imperatorum Antonini cognomentum ausus est accipere, quod alioqui illustrissimum, sanctúmque habitum Heliogabalus proiecta sua, & insigni turpitudine ignominiosum reddiderat : sanè humanæ naturæ monstrum fuisse credi potest,vt ex iis,quæ Ælius Lampridius,Herodianus, aliique scriptores memoriæ prodiderunt, liquidò apparet. *Ælius Lamp. Herodianus.* Nullus enim principum ad hanc diem maiore libidinis flagrauit infamia,vsque adeò vt se in muliebrem sexum exsecari curarit : nullus maiori luxu opes prodegit imperij, nullus vixit impuriùs, omnium religionum,Deorúmque contemptor, præterquam patrij numinis Heliogabali : quòd eò magis mirandum videtur,quòd cùm quartodecimo anno ætatis inclamatus fuisset Imperator, duobus tantum annis imperauit, & decimosexto ætatis anno tumultu militari interfectus periit: mirum ea ætate omnes omnino mortales luxu,ac libidine superare potuisse! Eius corpus per vrbis vias more canini cadaueris à militibus tractum est militari cauillo appellantibus indomitę,& rabidæ libidinis catulum : nouissimè cùm angustum foramen cloacæ corpus minimè reciperet,vsque ad Tiberim deductum adiecto pondere,ne vnquam emergeret,in fluuium proiectum est,vnde & Tiberinus, Traiectitiusque est appellatus.

III. *Alexander Seuerus 25. imperator.* Eo interfecto recepit habenas imperij Alexander Seuerus vigesimus quintus ordine imperator meliore orbis fato, ex Mammea consobrinus Heliogabalo,ab eóque,dum viueret,adoptatus, quòd Heliogabalus nullum haberet filium: Alexandri nomen accepit,quòd in templo dicato apud Arcenam vrbem Alexandro Magno natus esset,cùm casu illuc die festo Alexandri pater cum vxore patriæ solennitatis implendæ causa venisset : singulari Princeps clementia,ita vt eius imperium, ἀναίμακτον,id est,sine sanguine dictum fuerit : comitate etiam eximia Dominum se appellari vetuit,& epistolas ad se quasi ad priuatum scribi iussit,seruato tantùm nomine imperatoris. Nomen Antonini,& Magni delatum sibi à senatu recusauit, quòd onerosum esse diceret tantorum nominum maiestati satisfacere vt fusè refert Ælius Lampridius. *Ælius Lamp.* Cæterùm Seueri nomen libenter accepit, quod illi milites indiderunt ob ingentem vigorem animi,& admirandam,singularémque constantiam contra militum insolentiam. Omnibus se blandum affabilémque præbebat vsque adeo, vt amicos non solùm primi,ac secundi loci,sed etiam

etiam inferiores ægrotantes viseret: sibi ab omnibus liberè, quæ sentiebant, dici cuperet: cùm dictum esset, audiret: cùm audisset, vt res poscebat, emendaret: itaque cùm ei obiicerent nimiam ciuilitatem Mammea mater, & vxor Memmia Sulpicij consularis viri filia, sæpéque dicerent, molliorem tibi potestatem, & contemptibiliorem imperij fecisti, sed securiorem, inquit, atque diuturniorem, sanè ob præclaras naturæ dotes, imperatoriásque virtutes omnis memoriæ princeps censeri debet, quas singulari in Christianos beneuolentia cumulauit: passus est enim Christianos esse, imo, vt auctor est Lampridius, in maiori larario, in quo diuos principes, deósque gentilico more venerabatur, Christi quoque habebat effigiem, eíque templum erigere cogitauit: licet aliquorum præsidum iniustitia, præcipuéque Vlpiani Iurisconsulti opera nonnulli Christiani interfecti legantur initio imperij Alexandri: quod adhuc penè puer, vtpotè decimumsextum agens annum à viris grauissimis, quorum consilio administrabat imperium, facilè eo adduci poterat, vt Christianos prætextu non religionis, sed iustitiæ, aliísque nominibus, quæ Vlpiano Christianorum hosti infensissimo haud difficile erat obtendere, capite plecteret. Clamabat sæpius quod à quibusdam Christianis audierat, idque per præconem, cùm aliquem emendaret, dici iubebat: *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*: quam sententiam vsque adeo dilexit, vt & in palatio, & in publicis operibus perscribi iuberet. Quamquam vero his omnibus virtutibus abundaret, milites tamen nimiam eius seueritatem, & longè maiorem post Heliogabalum non tulerunt: denique agentem eum cum paucis in Britannia, vt alij volunt, in Gallia, non ex omnium sententia, sed latrocinantium modo quidam milites, & ij præcipuè, qui Heliogabali præmiis effloruerant, occiderunt, postquàm vixisset annis 29. mensibus tribus, diebus septem, ac tredecim annis imperasset: fuisse post obitum ascriptum in Deorum numerum affirmat D. Chrysost. homilia 26. in 2. Epistolam ad Corinth.

Lampridius. *D. Chrysost.*

IIII. *Iulius Maximinus 26. imperator.* *Iulius Capitolinus.*

Successit vigesimosexto loco in imperium Iulius Maximinus Thrax gente, & sæuitia insignis, qui septimum aduersus Ecclesiam bellum mouit: in prima pueritia pastor, nonnunquam procer, qui latronibus insidiaretur, & suos ab incursionibus vindicaret, vt ait Iulius Capitolinus: magnitudine corporis ferè Gigantea conspicuus, virtute inter omnes milites clarus, forma virili decorus, ferus moribus, asper, superbus, prima stipendia illa equestria fuere sub Seuero, cui vt notus esset, hæc fuit causa. Natali Getæ filij minoris Seuerus militares dabat ludos propositis præmiis argenteis, id est, armillis, torquibus, & balteolis: hic adolescens & semibarbarus, & vix adhuc latinæ peritus linguæ ab imperatore publicè petiit, vt sibi potestatem faceret contendendi cum iis, qui iam non mediocri loco militarent: magnitudinem corporis Seuerus miratus, primùm eum cum lixis cõposuit, sed fortissimis quibúsque. Tunc Maximinus sexdecim lixas vno sudore deuicit, sexdecim acceptis præmiis, munusculis non militaribus, iussúsque militare. Tertia forte die cùm processisset Seuerus ad campum, in turba exultantem more barbarico Maximinum vidit, iussitque statim tribuno, vt eum coërceret, ac Romana disciplina imbueret: ille vbi de se intellexit imperatorem locutum, suspicatus barbarus & notum se esse principi, & inter multos conspicuum, ad pedes imperatoris equitantis accessit: tum volens Seuerus explorare, quantus in currendo esset, equum multis circuitionibus admisit, cúmque imperator laborasset, nec ille tamen à currendo per multa spatia desiisset, ait: Quid vis Threcisce? nunquid delectat luctari post cursum? quantum libet, inquit, imperator: descendit Seuerus ex equo, & recentissimos quósque ac fortissimos milites ei comparari iussit: tum ille more solito septem fortissimos

vno sudore vicit: solúsque omnium à Seuero post argentea præmia torque aureo donatus est: iussúsque inter stipatores corporis sui semper in aula consistere. Hinc factus inter milites clarus, amari à tribunis, à commilitonibus suspici, impetrare ab imperatore', quod vellet, cùm adhuc adolescens esset, sed tamen longitudine corporis, & vastitate, ac forma, atque oculorum magnitudine, & candore omnes excelleret: tanta corporis magnitudine, vt octo pedum esset, & propè semis: pollice ita vasto, vt vxoris dextrocherio pro annulo vteretur: calceamentum eius pede maius hominis vestigio, atque mensura: tantis viribus, vt rhedam onustam solus moueret: equo si pugnum dedisset, dentes solueret, si calcem, crura frangeret: lapides tophicios friaret: arbores teneriores scinderet: alij denique eum Milonem Crotoniatem, alij Herculem, Antæum alij vocabant. Itaque tribunum legionis quartæ ex tyronibus, quam ipse Seuerus composuerat, effecit, eúmque in hæc verba prouexit, *Veteres milites tibi, Maximine, idcirco non credidi, quòd veritus sum, ne vitia eorum, quæ sub aliis inoleuerunt, emendare non posses: habes tyrones ad tuos mores, ad tuam virtutem, ad tuum laborem, eos fac militiam addiscere, vt mihi multos Maximinos Reipublicæ optabiles solus efficias.*

V. Occiso itaque Alexandro Maximinus primùm è corpore militari nondum senator sine decreto senatus Augustus ab exercitu est appellatus: respondebat vastitati corporis par crudelitas, ita vt illum alij Cyclopem, alij Busiridem, alij Scironem, nonnulli Phalarim, multi Typhonem, vel Gygem vocitarent. Illum Senatus tantùm timuit, vt vota in templis publicè, priuatímque mulieres etiam cum suis liberis facerent, ne vnquam vrbem Romam videret: audiebat enim alios in crucem sublatos, alios animalibus nuper occisis inclusos, alios feris obiectos, alios fustibus elisos, atque hæc sine delectu dignitatis. Non fuit animal in terris crudelius, omnia sic in viribus suis ponens, quasi non posset occidi, seséque ob virium, corporísque magnitudinem immortalem ducens. Quare non mirum, si initio statim imperij Christianos persequendos decreuerit, vt refert Euseb. lib. 6. cap. 21. *Maximinus*, inquit, *propter grauem inuidiam, qua contra Alexandri familiam, in qua complures fideles, & Christiani versabantur, flagrabat, acerbam persecutionis tempestatem concitauit, iussítque solos Ecclesiarum præsides tanquàm auctores doctrinæ Euangelicæ neci dari.* Hanc persecutionem sextam ordine ponit Orosius lib. 7. cap. 19. & Augustinus libro 18. de ciuitate Dei, cap. 25. sed eam nos septimam constituimus iuxta eam suppositionem, quam cum aliis auctoribus iam superiùs meliorem duximus.

Eusebius. *Orosius.* *D. August.*

VI. Hoc tempore Pontianus, & Anterus Romani Antistites martyrio coronantur, aliíque innumerabiles, vt par est credere de tam sæuo, immaníque tyranno, vt in suos quoque vel fictis, vel minimis de causis crudeliter desæuiret, nec nisi multis eorum millibus interfectis quiesceret, vt testatur Iulius Capitolinus: Ignobilitatis, inquit, tegendæ causa omnes conscios generis sui interemit: nonnullos etiam amicos, qui ei sæpe misericordiæ, ac pietatis causa pleraque donauerant. Factionem quandam ipse finxisse perhibetur, vt vim crudelitatis augeret: denique sine iudicio, sine accusatione, sine delatore, sine defensione omnes interemit, omnium bona sustulit, & plus quatuor millibus hominum occisis se satiare non potuit. Illud tamen factum est diuinitus, vt ne tantùm crudelitatis monstrum diu perduraret, cessarétque adeò Christianorum persecutio, nec enim triennio ampliùs imperauit. Verùm enim verò, cùm Romani eius crudelitatem ferre non possent, vt auctor est idem Capitolinus, quòd delatores euocaret, accusatorem immitteret, crimina fingeret, innocentes occideret, damnaret omnes, quicunque in iudicium venissent, ex ditissimis hominibus pauperrimos faceret,

Iul. Capit. *Capitol.*

faceret, nec aliunde nisi malo alieno pecuniam quæreret, deinde sine delicto consulares viros, ducésque multos interimeret, alios Scythicis vehiculis exhiberet, alios in custodia detineret, nihil denique prætermitteret, quod ad crudelitatem pertinere videretur, defectionem ab eo pararunt non Romani tantùm, sed quia & in milites sæuiebat exercitus, qui erat in Africa, subita, & ingenti seditione Gordianum senem virum grauissimum, tunc Proconsulem, etiam inuitum, & reclamantem instanter cum gladiis, & cum omni genere telorum purpuram sumere coëgit, atque imperatorem appellauit, posteáque Maximinum, & filium eiusdem nominis adolescentem longè pulcherrimum, vigesimum agentem annum, quem ipse Augustum nominauerat, in tentorio quiescentem occiderunt conclamantibus cunctis militari ioco ex pessimo genere ne catulum quidem habendum: eorum capita præfixa contis Aquileiensibus demonstrarunt, missa etiam Romam. Dici vix potest quanta vbique lætitia fuerit, cùm Romam per Italiam Maximini caput ferretur, cunctis ad gaudium publicum occurrentibus: iam primus is nuncius, qui ex Aquileiensi vrbe Romam missus fuerat, tanto impetu mutatis equis cucurrit, vt quarta die Romam veniret. Obiit sexagenario maior, postquam vti diximus tribus annis imperij clauum tenuisset.

Octaua Ecclesiæ sub Decio Imperatore persecutio.

SECTIO VIII.

Viuente adhuc Maximino Pupienus, qui & Maximus militari excellens disciplina, & Clodius Balbus generis nobilitate clarissimus ex Senatusconsulto Imperatores appellati fuere, sed eos quam primùm milites, vtpote non à se, sed à senatu creatos occiderunt: similitérque duo Gordiani pater, & filius, qui etiam consentiente senatu inuaserant principatum, periere, Gordiano adolescente facto Augusto, qui si Pupienus, & Maximus, duoque Gordiani in Imperatorum numerum eodem simul tempore adscribantur, vigesimum octauum locum in Romanis Imperatoribus tenet: cuius vt prosapia, totáque de Gordianis historia fiat illustrior, sciendum ex Iulio Capitolino, & Arriano scriptore Græcæ historiæ, Dexippo item Græco auctore, quos laudat idem Capitolinus, non duos, sed tres fuisse Gordianos. Horum senior natus ex patre Metio Marullo, matre Vlpia Gordiana originem paternam ex Gracchorum, maternam ex Traiani Imperatoris genere duxit. Post nobilem quæsturam, ac præturam consulatum primum iniit cum Antonino Caracalla, secundum cum Alexandro: post consulatum Proconsul Africæ factus est, sic amatus ab Afris, vt eum alij Scipionem, Catonem alij, multi Mutium, ac Rutilium, aut Lælium dicerent. Extat honorifica eorum acclamatio, cum enim quadam die factum imperatorium legeret, atque à proconsulibus Scipionibus cœpisset, acclamatum est: *Nouo Scipioni, vero Scipioni Gordiano proconsuli.* I.

Balbinus, & Pupienus imperatores. Gordianus Imperator vigesimus octauus. Iul. Capit. Arrianus, Dexippus.

Igitur cùm iam orbis terrarum odio Maximini flagraret, imperator cum filio etiam Gordiano est appellatus iam octogenarius: quorum electio senatui fuit gratissima: res tamen infeliciter cecidit, etenim Gordianus filius à Capeliano Maximini duce commisso prælio vincitur, & interficitur. Gordianus verò pater audita filij morte graui perculsus dolore, timénsque prætereà Maximini copias, vt hostium vincula, ignominiámque vitaret, laqueo vitam finiuit. Hic exitus duorum Gordianorum fuit, quos ambo senatus & appellauit Augustos, & in diuos II.

retulit, postquam imperium anno vno, & mensibus sex administrarunt: atque hic Gordianus iunior senis Gordiani filius est secundus eorum Gordianorum, de quibus cœpimus dicere, appellatus sui temporis Priamus. Fuit tertius Gordianus, quem Dexippus apud Capitolinum putat secundi Gordiani filium, alij ex Gordiani senioris filia susceptum, qui simul cum Balbieno, & Pupieno, siue Maximo adeptus imperium est, de quo præcipuè hoc loco agere instituimus. Id

Iun. Cordus. verò ita accidit: post mortem duorum Gordianorum præcedentium trepidus senatus, & Maximinum vehementiùs reformidans Pupienum, siue Maximum, & Clodium Balbinum appellauit Augustos. At milites, & populus tertium Gordianum adhuc paruulum annos agentem vndecim, vt plerique aiunt, tredecim, vt alij, vt Iunius Cordus scribit, sexdecim, petierunt appellari Cæsarem. Itaque raptus ad senatum, tectus indumento imperatorio Cæsar est dictus, & apud matrem educatus: sed occisis Maximinis, cùm etiam Pupienus, & Balbinus seditione militari interempti cecidissent, postquam biennio imperauerant, tum demum Gordianus adolescens, qui Cæsar tantùm eatenus fuerat, summo omnium applausu, & gratulatione fuit appellatus Augustus, solúsque deinceps imperium tenuit: post aliquantum temporis duxit vxorem filiam Misithei doctissimi viri, quem præfectum prætorij statim nominauit, eiúsque prudentia, atque consilio omnia rectè administrabat, vt ipsemet Gordianus in literis ad socerum confitetur: in quibus inter alia: *Nunc demum*, inquit, *intelligo neque Fœlicem Prætorianis cohortibus praponi debuisse, neque Serapammoni quartam legionem credendam fuisse, & ne omnia dinumerem, multa non esse facienda, qua feci: sed Diis gratias quòd te insinuante, qui nihil vendis, didici ea, qua inclusus scire non poteram. Quid enim faceremus i pater verum audias velim, miser est imperator, apud quem vera reticentur, qui cum ipse publicè ambulare non possit, necesse est, vt audiat, & vel audita, vel à plurimis roborata confirmet.*

III. Vita functo Misitheo Marcus Iulius Philippus Arabs humili natus genere, sed superbus, prætorij præfectus factus est, Gordianóque insidiari cœpit aspirans ad principatum: infestos ei milites statim reddidit, per quos etiam rumores sparsit adolescentem esse Gordianum, imparem imperio esse: corrupit postea principes, effectúmque, vt palam Philippus ad imperium posceretur: itaque iussum est à militibus, vt quasi tutor Gordiani Philippus cum eo pariter imperaret. Suscepto igitur Imperio Philippus superbissimè contra Gordianum egit: res eò deducta est, vt Gordianus videns se contemni, & sensim imperio spoliari, petierit, vt æquale saltem cum Philippo haberet imperium, quod minimè impetrauit: dehinc vt loco Cæsaris haberetur, ne id quidem obtinuit: saltem vt præfecti loco esset Philippo, id quoque negatum, vel vltimæ preces, vt eum Philippus pro duce haberet, ac pateretur viuere, pene Philippus consenserat: verùm cum secum ille cogitaret populi Romani, senatus, Africæ, ac Syriæ, imo & totius Romani orbis erga adolescentem illum amorem singularem, timens ne pro eo, si viueret, vniuersi decertarent, eo quòd esset genere clarissimus, & nepos, ac filius imperatorum, & bellis grauibus totam Rempublicam liberasset, clamantem ante conspectum duci iussit, spoliari, & occidi, postquam sex annis imperasset.

IIII. Ita impiè imperium inuasit Philippus gente Arabs, vti diximus, vigesimus

Philip. Imperator. 29. nonus Romanorum Imperator: qui post Gordiani cædem Romam literas misit, quibus scripsit Gordianum morbo periisse, seque à militibus Imperatorem appellatum: senatus facilè credens Philippum principem dixit, & Augustum nuncupauit. Is fecit consortem Imperij Philippum filium, quem lego ab aliis Gallum Iulium Saturninum vocari: non diu tamen potuit durare imperium

crudeli-

crudelitate quæsitum: etenim ipse quinto imperij anno Veronæ ab exercitu interfectus periit, medio capite supra ordines dentium præciso: filius autem, quem participem imperii fecerat. Romæ à prætorianis obtruncatur, duodecimum ætatis annum agens, adeò seueri, & tristis animi, vt iam tum à quinquenni ætate nullo prorsus cuiusquam commento ad ridendum solui potuerit, patrémque ludis secularibus cachinnantem petulantiùs, quamquam adhuc tener aduersatus fuerit, itaque ἀγέλαςος appellatus.

Philippo successit Decius trigesimus ordine imperator, ex inferiori Pannonia oriundus, claris natus parentibus. Hunc Philippus contra Scythas cum supplemento copiarum misit, quem, cùm ad exercitum peruenisset, milites Illyriciani vnanimi conspiratione imperatorem fecerunt, renuentem, ac repugnantem strictis ensibus coegerunt: itaque & à Senatu fuit Augustus appellatus. Ab ineunte ætate spem optimæ indolis præbuit, in quo virtutes cum ætate creuerunt, ad amplissimas dignitates non ambitio, non empta suffragia, sed virtutes perduxere Inter optimos Principes annumerari posset, si à Christianorum sanguine sibi temperasset: sub hoc septimam persecutionem enumerat Orosius lib. 7. c. 21. sed eam nos octauam facimus iuxta eam supputationem, quam persequimur: eam verò mouit, vbi primùm imperium obtinuit, datis ad persequendos vbique Christianos edictis imperialibus, in quos plùs nimio Philippi etiam odio sæuiit. Is, vt ait Paulus Orosius lib. 7. c 14 continuò, in quo etiam se ob hoc Philippos interfecisse docuit, ad persequendos, interficiendósque Christianos septimus post Neronem feralia dispersit edicta, plurimósque Sanctorum ad coronas Christi de suis cruciatibus misit. Non te moueat quòd Orosius septimam hanc persecutionem appellet, cùm nos octauam nominemus, quippe qui in hoc ab eo dissentimus ob ea quæ non semel hoc ipso commentario annotauimus. De ea etiam ita scribit Eusebius lib 6 historiæ Ecclesiasticæ c. 39. *Philippo, inquit, cùm septem annos imperasset, successit Decius, qui quoniam Philippo erat infensus, persecutionem aduersus Ecclesiam excitauit in qua Fabiano Romæ martyrio consummato successit Cornelius: in Palæstina verò Alexander Hierosolymitanus Episcopus, cum rursus propter Christum Cæsarea ad præsidis tribunal in confessione perdurasset, vir grandæuus, & honesta canitie decoratus carcerem experitur: cùm autem post splendidum, & illustre testimonium coram tribunali præsidis datum in custodia obdormiuisset, Hazabanes illi in Episcopatu Hierosolymitano successit. Babyla quoque Antiochiæ, perinde atque Alexandro, post confessionem in carcere mortuo Ecclesiæ illi præsedit Fabius.* Dionysius etiam Episcopus Alexandrinus (apud eundem Eusebium libro sexto, capit. quadragesimo primo) ita scribit ad Fabium, de quo paulò ante, Antiochenum Antistitem. *Persecutio ista non cœpit ex imperatorio edicto, sed illud anno integro præuenit: etenim ad vrbem hanc diuinator quidam, & fictor malorum venit, quisquis ille fuit, ac multitudinem Ethnicorum contra nos mouit, & excitauit, atque ad patriam superstitionem tuendam inflammauit, à quo irritati, & omnem potestatem nacti ad impia flagitia perpetranda solum cultum Dæmonum, & nostri occisionem pietatem esse putabant: primum itaque presbyterum quendam nomine Metram comprehensum impia verba proloqui iubent, non obedientem fustibus cædunt, & acutis calamis faciem, & oculos pungunt, ac postea in suburbium eductum lapidibus obruunt: deinde fidelem mulierem nomine Quintam ad templum idolorum ductam adorare compellunt, auersantem, execrantémque idola pedibus ligatis per totius vrbis plateam lapidibus asperis stratam trahunt, ac simul molaribus lapidibus allisam, flagrisque cæsam ad eundem locum reducunt. Quo facto vno impetu cuncti irruunt in religiosorum domos, & quos quisque vicinos pios cognouerat, ad eorum ædes multitudinem*

V. Decius imperator 30.

Orosius.

Idem.

Eusebius.

Diony. Episc.

ducunt, populantúrque, ac diripiunt, pretiosa suffurantur, viliora disiiciunt, & igne adhibito in plateis comburunt. Sed & præclarissimã tunc virginem prouectæ ætatis Apolloniã comprehendunt, dentésque illi cunctos percussis maxillis excutiunt, & rogo ante vrbem accenso viuam se combusturos minantur, nisi vna cum ipsis impia verba pronuntiet: illa verò cùm paululùm detrectasset, ac moras in speciem velut deliberatura traxisset, repentè in ignem insilit, & comburitur. Denique & Serapionem domi sua agentem comprehendunt, acerbisque tormentis affligunt, ac cunctis corporis artubus confractis è superiori tabulato, præcipitem deiiciunt, nulla nobis via, ne publica quidem, nullus etiam angiportus, nec noctu, nec per diem patet, cunctis passim vociferantibus, nisi quis blasphema verba succinat, hunc repentè trahendum esse, & comburendum: quin & ipsum edictum imperatoris affertur, & subsequitur illud à Domino nostro prædictum, horrendum maximè, nempe vt & electi scandalizentur, si fieri possit Hæc Dionysius, & alia quamplurima de huius persecutionis acerbitate, vt apud citatum Eusebij locum videre licet.

Apollonia pro Christo in ignem insilit.

Serapion tormentis affligitur.

VI. Porrò tam vehemens fuit huius persecutionis procella, vt multi fideles, etiam qui fortissimi esse videbantur, magnitudine tempestatis abrepti, atque ad idololatriæ scopulos allisi naufragium miserrimum fecerint: quem luctuosum casum deplorat D. Cyprianus epistola de lapsis: vbi postquam quorundam magnificis verbis laudauit constantiam, subiungit. *Has martyrum cælestes coronas, has confessorum glorias spirituales, has stantium fratrum maximas, eximiásque virtutes mæstitia vna contristat, quòd auulsam nostrorum viscerum partem violentus inimicus populationis suæ strage deiecit: quid hoc loco faciam dilectissimi fratres fluctuans vario mentis æstu? quid, aut quomodo dicam? lacrymis magis, quàm verbis opus est ad exprimendũ dolorem, quo corporis nostri plaga deflenda est, quo populi aliquando numerosi multiplex lamentanda iactura est. Quis enim sic durus, aut ferreus, quis sic fraternæ charitatis oblitus, qui inter suorum multiformes ruinas, & lugubras, ac multo squallore deformes reliquias constitutus siccos oculos tenere præualeat, nec erumpente statim fletu prius gemitus suos lacrymis, quàm voce depromat? Doleo fratres, doleo vobiscum, nec mihi ad leniendos dolores meos integritas propria, & sanitas priuata blanditur, quando plus pastor in gregis sui vulnere vulneretur: iaculis illis grassantis inimici mea simul mẽbra percussa sunt, sæuientes gladij per mea viscera transierunt, in prostratis fratribus & me prostrauit affectus.* Hæc ille. Describit eandem persecutionem Nicephorus. lib. 5. à cap. 27. *Multi,* inquit, *sacrum pro Christo obiere certamen: in primis tamen Ecclesiarum præsides, & quicunque alios apud nos eloquentia, & sapientia antecellerent, infanda, crudeliáque tormenta tolerantes vitam reliquerunt, sicuti Romæ Fabianus, in Palæstina Hierosolymis Alexander, Antiochiæ Babylas (cuius in Episcopatu Fabius successor fuit) Episcopalem stolam sanguine multo imbuerunt.*

D. Cyprian.

Pastor in gregis vulneratur.

Nicephor.

VII. In huius Decianæ persecutionis tempora incidit lapsus ille Origenis in Alexandriæ ciuitate, quem referunt Epiphanius hæresi 64. Eusebius libr. 6. historiæ Ecclesiasticæ, capite 32. Nicephorus lib. 5. c. 32. & alij. *Multa,* inquit Epiphanius, *sunt fortia facta, quæ per traditionem referunt veteres de hoc viro, sed non permanserunt ipsi, quæ ad præmium consequendum pertinent, in finem: propter eminentissimã enim sanctitatem eius, ac doctrinam ad multam inuidiam deuenit, & per hæc magis irritabat eos, qui illo tempore principalem pietatem administrabant. Per diabolicam verò malignitatem excogitarunt malitiæ operatores, quomodo turpitudinẽ viro* (Origeni) *impingerent, & plagam talem decernerent, ita vt in abusum corporis ipsius Æthiopem subornarent, aut sacrificare iuberent: ipse verò non ferens Diabolicæ operationis versutiam proclamauit, vtrisque rebus sibi propositis sacrificare se potiùs velle, non tamen spontanea mente hoc perfecit, velut magna de hoc fama refert: sed quandoquidem omnino confessus est se facturum hoc esse, iniecto in manum eius thure, ipsum ad aræ rogum adduxerunt*

Epiphan.
Eusebius.
Nicephor.

Origenis lapsus.

duxerunt

duxerunt, atque sic à confessoribus, & martyribus tunc re cognita reiectus est. Ita Epiphan. Hæc sunt, quæ de lapsu Origenis ab his auctoribus commemorantur: quæ tamen Cardinalis Baronius tomo 2. Annalium, fabulosa, & commentitia esse arbitratur, non multum vehementibus quibusdam coniecturis persuasus ea non ab Epiphanio scripta, sed ab aliquo vitiatore addita: quod mihi de veterum scriptis iudicium non facile ferendum videtur, ne eadem facilitate multa alia, quæ ad refellendos hæreticorum errores pertinent, ab aduersariis negari, & eleuari possint: sanè coniecturas, quibus Baronius innititur, vt sibi fictitia isthæc esse persuadeat, ductas ex eo, quòd nonnulli, qui pro Origene eo tempore Apologias conscripserunt, veluti Rufinus, & Eusebius (eius est enim ea, quæ nomine Pamphili circumfertur, vt non semel docet D. Hieronymus, præcipuè verò epistola 65. quæ est ad Pammachium, & Oceanum,) easdem meritò quispiam ea ratione retorserit, quòd potiùs ij, qui alicuius partes defendendas suscipiunt, non facta turpiter, sed gesta præclarè in medium afferre solent, eáque omnia præterire, quæ vel leuissimam infamiæ labeculam aspergere, aut notam possunt inurere. Quare non video, cur rem Epiphanio, Nicephoro, aliisque auctoribus grauissimis testatissimam in dubium reuocemus. Atque hæc fuere, quæ præcipuè in Deciana persecutione perstringenda putauimus, quæ tamen Deo in infensissimum Ecclesiæ hostem vindicante non diu durauit: etenim secundo imperij anno Decius ad liberandos à Gotthis Thraces cum filio, quem iam Cæsarem appellauerat, profectus, victor primis congressibus, postea in collocatas ab hostibus certo loco insidias incidens, suis difficillimè prælantibus, vt refert Sextus Aurelius, inter confusas turbas gurgite palustri submersus periit, ita vt nec cadauer eius potuerit inueniri: filius verò in prælio occiditur. Vixit annis quinquaginta, obiit nondum secundo anno imperij finito.

Baronius. *D. Hieron.* *Sextus Aur.*

Nona sub Valeriano, & Gallieno eius filio Ecclesiæ persecutio.

SECTIO IX.

DEcio perempto, eiúsque exercitu profligato legio, quæ integra Scytharum fide remanserat, Trebonianum Gallum ex Patritiorum familia, ducem eo tempore limitis Mysiæ trigesimum primum ordine imperatorem nominauit, qui superfuerant ad eum quasi ad reliquiarum Romani exercitus seruatorem confugerunt, quo rumore adductus senatus Augustum appellauit. Percussit fœdus cum Scythis non sine Romani nominis ignominia: *Tunc primùm*, ait Pomponius Lætus, *diuturno, & libero potentatu populus Romanus tributa pependit: tunc primùm Resp. iugum Scythicæ seruitutis accepit: qui tributo pendendo obnoxiam fecerit Romanam vrbem præter Gallum fuit nemo*: Volusianum filium consortem fecit imperij. Infelix, & infaustum imperium Galli fuit: etenim Scythæ non contenti tributo, sed insolentiores effecti ingenti exercitu terra, marique depopulantur Dardaniam, Thraciam, Thessaliam, Macedoniam, Hellada, & partem Asiæ, imo & iam ipsi Italiæ minabantur: repressi tamen opera, ac virtute Æmiliani ducis limitis Mysiæ non sine magna strage, ac cæde in suas solitudines coacti sunt: eius etiam tempore grauissima toto orbe pestilentia grassata est: habuit ea lues ex Æthiopia ortum, tam grauis, & acerba, vt per annos decem, ac secundum alios quindecim terras penè omnes exhauserit. Tandem Gallus cùm copias contra Æmilianum duceret, superatus, & à suis militibus

I. *Trebonianus Gallus. 31 Imperat.* *Pomp. Lat.*

desertus vnà cum filio cæditur, postquam duobus annis imperasset.

II. *Æmilianus 32. imperat.* Successit trigesimo secundo loco Æmilianus ortus in Mauritania obscuris parentibus, dux limiti Sarmatico in Mysia à Decio præpositus, & minimè submotus à Gallo: suis militibus non contentis stipendio pro concione pollicitus est id augere Æmilianus, si hostes vicissent: illis præmio accensis, apertis castrorum portis auidum pugnæ militem educit, qui tanto in hostes illatus est impetu, vt non fugauerit modo, sed bona ex parte ceciderit, illorúmque regiones abactis prædis penè exhauserit: reuersus in Mysiam persoluit militi præmia Æmilianus; adeo eo successu gratus exercitui, vt eum imperatorem appellauerit, ad quem opprimendum cum Gallus, qui adhuc viuebat, cum filio occurreret, ambo primis prælus cæsi sunt, vti diximus, militibus Gallo adhærentibus. Interea milites, qui in Alpibus erant, Valerianum imperatorem creant, quo accepto nuncio, quæ est humanarum rerum inconstantia, qui Æmiliani partes sequebantur, ne ciuili bello se implicarent, contemplantes etiam humilitatem generis Æmiliani, & è contra insignem Valeriani nobilitatem Æmiliano interfecto ad Valerianum se contulerunt post trimestrem Æmiliani principatum, anno ætatis eiusdem 40.

III. *Licinius Valerianus 33. imperator.* Capessit igitur imperium Publius Cornelius Licinius Valerianus, trigesimus tertius Romanorum imperator, genere nobilis, tanta ante imperium probitatis opinione, vt cum in æde castrorum senatus haberetur, iretúrque per sententias singulorum, cui deberet censura deferri, absente Valeriano omnes interrupto more dicendæ sententiæ vna voce dixerint: Valeriani vita censura est, ille de omnibus iudicare debet, qui est omnibus melior: hunc censorem omnes accipimus, hunc imitari volumus. Hoc senatusconsultum cùm Decius qui adhuc viuebat, & imperabat, accepisset, recitassetque in conuentu summorum virorum ad Valerianum conuersus, Fœlicem te, inquit, Valeriane senatus sententia, totius orbis humani suscipe curam, quam tibi detulit Romana Resp. quam solus mereris, iudicaturus de moribus nostris: tu æstimabis, qui manere in curia debeant: tu equestrem ordinem in antiquum statum rediges: tu censibus modum pones, tu vectigalia firmabis, diuides statum, respublicas recensebis: tibi legum scribendarum auctoritas dabitur: tibi de ordinibus militum iudicandum est, tu arma respicies, tu de nostro palatio, tu de iudicibus, tu de præfectis eminentissimis iudicabis: excepto denique præfecto vrbis Romæ, exceptis consulibus ordinariis, & sacrorum Rege, ac maxima virgine Vestalium, si tamen incorrupta permanebit; de omnibus sententias feres: laborabunt autem etiam illi, vt tibi placeant, de quibus non potes iudicare. Hæc Decius. Ex quibus apparet quantæ auctoritatis, & existimationis esset Valerianus: quomodo autem fuerit creatus imperator, paulò superius diximus. Non tamen par fuit opinioni fortuna, etenim factus imperator bellum gerens in Mesopotamia cum Sapore rege Persarum, cum ductu cuiusdam sui ducis, (incertum dolo, an casu) in ea esset loca deductus, vbi nec fortitudo, nec disciplina militaris quicquam valere potuit, infœliciter captus venit in ditionem Saporis, apud quem captiuus continuit: nec enim eum vnquam dimittere Sapor voluit, tametsi fuerit multorũ regum amicorum literis ad id præstandum solicitatus, quas habes apud Trebellium Pollionem in vita Valeriani: quamdiu vixit, vt ait Sextus Aurelius, Sapor incuruati eius ceruicibus pedem imponens equum ascendere consueuerat. Itaque in hac miserrima seruitute obiit septuagenario maior, decimoquinto imperij anno, sed horum quindecim octo peregit captiuus. Filius Galienus, quem pater initio statim sui principatus participem imperij fecerat, tantum abest, vt patrem

Trebellius. Sextus Aur.

Galienus imperat 34.

patrem è durissima seruitute liberare contenderit, vt ea potiùs lætatus inde occasionem liberiùs viuendi arripuerit, homo natus abdomini, & voluptatibus, tanta in gubernando socordia, vt per totum terrarum orbem grauissima bella exorta totum Romanum imperium turbauerint, triginta námque tyranni eodem tempore sibi Romanorum imperatorum nomen arrogarunt, quos omnes annumerat Trebellius Pollio: tanta crudelitate in milites, vt terna, & quaterna millia singulis diebus occideret: sed ita tamen liberalis, & munificus, vt nihil vnquam petenti denegaret. Ægerrimè tulere Romani Galienum de patris libertate minimè esse solicitum, eúmque inultum relinquere, quem externi Reges vtcumque vindicauerant: id quod ipsi aliquando quidam scurræ obiecerunt. Nam cùm per iocum Rex Persarum quasi captiuus cum suis per pompam duceretur, quidam scurræ miscuerunt se Persis, diligentissime seruantes omnia, atque vniuscuiusque vultum mira inhiatione mirantes: à quibus cùm quæreretur, quid illa agerent solertia, responderunt, Patrem Principis quærimus, quod cùm ad Galienum peruenisset, non mœrore, non pietate commotus est, scurrásq; iussit viuos exuri. Tandem Galienus à suis interemptus est anno ætatis quinquagesimo, septem cum patre, solus octo annis imperauit. *Trebel. Pol.*

Sub his imperatoribus passa est Ecclesia nonam generalem persecutionem, quamuis eam octauam constituant D. Hieronymus libro de viris illustr. in Cypriano, D. Augustinus lib. 18. de ciuitate, cap. 52. & Paulus Orosius lib. 7. cap. 22. ea potissimum à Valeriano commota est. Nec ipso statim imperij initio, quippe cùm, vt auctor est Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. 7. cap. 9. & Nicephorus lib. 7. cap. 10. *Nemo imperatorum, qui eum anteiuerant, tantam beneuolentiam, & comitatem aduersus Christianos declarauit, imo verò, ne illi quidem, qui Christiani erant, eóque nomine palàm appellati, ita hos sunt amplexati, vt ille: qui quidem initio imperij sui quàm familiarissimè, & amicissimè, idque in oculis omnium eosdem excepit, et tota domus eius pijs hominibus complebatur, erátque planè Dei Ecclesia.* Hæc ille. Quid verò fuerit causæ, cur postea fideles tam acerba, & graui persecutione fuerit insectatus, amorémq; in odium verterit, his verbis declarat. *Doctor quidam, & princeps Magorum Ægypti illum tandem perdito consilio deprauauit, & non impulit solùm, vt homines culpa vacuos, ac sanctos Dei, vtpote scelestorum, ac execrabilium incantamentorum aduersarios, & oppugnatores (satis namque virium, ac potentiæ præsentia aspectu, spiritu, & voce solum ad detestabilium Dæmonum insidias dissipandas & habent, & semper habuerunt,) acerbè persequeretur necique traderet: verùm etiam, vt impuras ceremonias obiret, prophanas exerceret, præstigias, execranda mysteria exequeretur, mactaret pueros misellos, prolem infœlicium parentum sacrificaret, tenera infantiū dissecaret viscera, Dei denique creaturas discinderet, discerperétque.* Hæc ille. IIII. *D. Hieron. D. August. Orosius. Dion. Alex. Nicephor.*

Hoc tempore præter innumeros alios passi sunt Sixtus Papa, & Laurentius Diaconus longè clarissimus, & D. Cyprianus Carthaginensis Episcopus doctrina, & sanctitate admirabilis, & trecenti illi martyres apud Carthaginem, qui eo quòd optione data à Præside, vt vel in fornacem calcariam incensam conijci, vel thus Ioui incendere eligerent, ipsi vltro sese in fornacem coniecerunt, cum calcéque permisti exarserunt, massa candida sunt appellati. Porrò hæc sub Valeriano persecutio tribus tantùm annis cum dimidio durauit, quemadmodum docet Dion. Alex. apud Euseb. lib. 7. c. 9. accommodans Valeriano illud, quod de Antichristo dicitur Apoc. 13. *Datum est ei os loquens magna, & blasphemias: & data est ei potestas facere menses quadraginta duos.* Cessauit verò cum captus est à Sapore rege Persarum, quemadmodum superiùs commemorauimus: quod accidit 8. eius imperij anno. Quo capto Galienus solus imperiū administrauit, & persecutionem V. *Sixtus Papa, Laurentius, & Cyprianus martyrium subeūt. Dion. Alex. Apoc. 13. 5.*

contra Christianos inhibuit, patrísque aduersus illos edicta rescidit, aliáque in eorum fauorem vulgauit, vt affirmat Euseb. lib. 7. cap. 14. *Cùm Valerianus, inquit, apud barbaros seruitutem subiisset, filius eius solus imperio potitus, clemētiùs, & moderatiùs se gessit in gubernando, & edictis vulgatis persecutionem remisit, relaxauitque, atque adeò illos, qui verbo Dei præerant, quod ipsis in more positum fuisset, liberè exequi per literas mādauit, quæ sic habent: Imperator Cæsar, Publius, Licinius, Galienus, Pius, Fortunatus, Augustus Dionysio, & Pinnæ, & Demetrio, & cæteris Episcopis salutem. Meæ munificentiæ beneficium per vniuersum orbem diuulgari præcepi, vt qui loca religiosa, quæ spectant ad Christianos, possident, ab illis statim discedant, & propterea vos literarum mearum exemplari vti poteritis, quo nemo deinceps vobis quidquam facessat molestia: atque istud quidem vt nunc liberè, & pro arbitratu à vobis expleri queat, iam pridem à me erat concessum: his de causis Aurelius Cyrenius, qui summam rerum secundum me administrat, literarum etiam exemplar conseruabit.* Hactenus Eusebius.

Eusebius.

Decima sub Aureliano Ecclesiæ persecutio.

SECTIO X.

I. OCciso Gallieno Flauius Claudius, iam ipsius Gallieni morientis sententia designatus, ab exercitu appellatur imperator, quem miris in cœlum vsque effert laudibus Trebellius Pollio, in eóque ait Traiani virtutem, Augusti moderationem, Antonini pietatem mirificè enituisse, támque absolutum numeris omnibus imperatorem fuisse, vt eius stirpem ad imperium summi Principes eligerent, emendatior senatus optaret. Vbi primùm factus est Imperator, Aureolum, qui grauior Reipublicæ fuerat, quod multum Gallieno placebat, conflictu habito à Reipublicæ gubernaculis depulit: tyrannúmque missis ad populum edictis, datis etiam ad Senatum orationibus iudicauit, imò Aureolum arrogantem, & fœdus petentem Imperator grauis, & seuerus non audiuit, illóque responso reiecit. Hæc à Gallieno petenda fuerant, qui consentire motibus poterat, & timere: denique iudicio militum apud Mediolanum Aureolus dignum exitum vita, ac moribus suis habuit. Tanta animi magnitudine, atque robore fuit Claudius, vt trecenta viginti millia armatorum gentium barbararum, seu, vt ipsemet in quadam ait epistola, Gotthorum, quæ in Romanum imperium inuaserant, ita contriuerit, vt vix aliquos ad patrium solum redire permiserit: ob quam victoriam clypeus illi aureus totius Senatus iudicio in Romana Curia, & in Capitolio ante Iouis templum statua aurea decem pedum, & in rostris columna, palmata statua super fixa, librarum argenti mille quingentarum collocata. Finito bello Gotthico grauissimus morbus increbuit, ex quo etiam ipse Claudius diem clausit, cum biennium non integrum imperasset. Eo vita functo Quintilius frater eiusdem delatum sibi omnium iudicio suscepit imperium, sed ob breuitatem temporis nihil dignum imperio gerere potuit: nam septima decima die, quòd se grauem, & sæuerum contra milites ostenderat, ac verum principem pollicebatur, à militibus interemptus perijt. Alij aliter eius obitum memorant, quòd scilicet Aureliani Imperatoris nuncio exterritus sanguine è venis emisso vitam finierit.

Claudius Imperator 35. *Trebellius.*

Quintilius Imperator 36.

II. Electus subinde Aurelianus trigesimus septimus Romanorum Imperator, mediocri patre genitus, & vt quidam ferunt, Aurelij clarissimi Senatoris colono inter Daciam, & Macedoniam: à prima ætate nullum vnquam diem, quamuis festum, vacantémve prætermisit, quo non se pilo, & sagittis, cæterísque armorum officijs exerceret: eius adhuc priuati extant nonnulla præclara facinora: nam

Aurelianus Imperator 37.

nam erumpentes Sarmatas in Illyrico cum trecentis præsidiarijs solus attriuit. Refert Theoclius Cæsareorum temporum Scriptor Aurelianum manu sua bello Sarmatico vna die quadraginta, & octo interfecisse, pluribus autem diuersis diebus vltra noningentos quinquaginta: idem apud Moguntiam tribunus legionis sextæ Gallicanæ Francos irruentes, cum vagarentur per totam Galliam, sic afflixit, vt trecentos ex ijs captos septingentis interemptis sub corona vendiderit. Militibus ita timori fuit, vt sub eo posteaquam semel cum ingenti seueritate castrensia peccata correxit, nemo peccauerit: solus omnium militem, qui adulterium cum hospitis vxore commiserat, ita puniuit, vt duarum arborum capita inflecteret, quas ad pedes militis deligaret, easdémque subitò dimitteret, vt scissus ille vtrinque penderet: quæ res ingentem timorem omnibus iniecit. Libet hoc loco epistolam eius militarem ad vicarium suum datam transcribere doctrinæ causa. Ea fuit huiusmodi: *Si vis tribunus esse, imò si vis viuere, manus militum contine: nemo pullum alienum rapiat: ouem nemo contingat: vuam nullus auferat, segetem nemo deterat: oleum, sal, lignum nemo exigat, annona sua contentus sit: de præda hostis, non de lacrymis prouincialium habeat stipendium in balteo, non in popina habeat: in hospitijs castè se agat: qui litem fecerit, vapulet.* Multa præclarè gessit in bello, & inter alia Marcomanicum bellum difficillimum confecit, & celeberrimam Zenobiam Orientis Reginam vicit, & captiuam tenuit. Ingens strepitus fuit omnium militum Zenobiam ad pœnam poscentium: sed Aurelianus indignum existimauit mulierem interimi: itaque occisis plerisque, quibus auctoribus illa bellum mouerat, triumpho mulierem reseruauit. Tum vehementer irascens, quòd adhuc Tetricus Gallias obtineret, Occidentem petijt, atque ipso Tetrico exercitum suum prodente, quòd eius scelera ferre non posset, debitas sibi legiones obtinuit: princeps igitur totius orbis Aurelianus pacatis per Occidentem Gallis Romam iter flexit, vt de Zenobia, & Tetrico, hoc est, de Oriente, & Occidente triumpharet: cuius triumphi pompam, & apparatum sanè nobilem describit Flauius Vopiscus Syracusius in vita Aureliani. Currus Regij tres fuerunt: in his vnus Odenati argento, auro, gemmis operosus, atque distinctus: alter, quem Rex Persarum Aureliano dono dedit, ipsi quoque pari opere fabricatus; tertius, quem sibi Zenobia composuerat sperans se vrbem Romanam cum eo visuram, quod illam non fefellit: nam cum eo vrbem ingressa est, sed victa & triumphata: fuit alius currus quatuor ceruis iunctus, qui fuisse dicitur Regis Gotthorum, quo, vt multi memoriæ tradiderunt, in Capitolium Aurelianus inuectus est, vt illic cæderet ceruos, quos cum eodem curru captos Ioui vouisse ferebatur. Præcedebant Elephanti viginti, feræ mansuetæ Libycæ Palæstinæ diuersæ ducentæ, quas statim Aurelianus priuatis donauit, ne fiscum annonis grauaret: tigrides quatuor, camelopardali, alces, cætera talia per ordinem ducta: gladiatorum paria octingenta: præter captiuos gentium barbararum Blemyes, Axomitæ, Arabes, Eudæmones, Indi, Bactriani, Hiberi, Saraceni, Persæ, cum suis quique muneribus: Gotthi, Alani, Roxolani, Sarmatæ, Franci, Sueui, Vandali, Germani religatis manibus captiui præcesserunt: inter hos etiam Palmyreni, qui superfuerant, principes ciuitatis, & Ægyptij ob rebellionem: ductæ sunt & decem mulieres, quas virili habitu pugnantes inter Gotthos ceperat, cum multæ essent interemptæ, quas de Amazonum genere titulus indicabat. Prælati sunt tituli gentium nomina continentes. Inter hæc fuit Tetricus chlamyde coccinea, tunica galbina, braccis Gallicis ornatus, adiuncto sibi filio, quem Imperatorem in Gallia nuncupauerat: incedebat etiam Zenobia ornata gemmis, catenis aureis, quas alij sustenta-

Theoclius.

Flauius Vopiscus.

Aureliani triumphus.

bant: præferebantur coronæ omnium ciuitatum aureæ, titulis eminentibus proditæ. Iam populus ipse Romanus, iam vexilla collegiorum, atque castrorum, & cataphractarij milites, & opes regiæ, & omnis exercitus, & Senatus, etsi aliquanto tristior, quòd Senatores triumphari videbat, multum ornamenti pompæ addiderunt. Hanc rerum gestarum gloriam fœdauit crudelitate Aurelianus: fuit enim princeps crudelis, & sanguinarius, quam ob causam in odium suorum veniens, occisus perijt sexto imperij anno. Quare non mirum, si homo insignis crudelitatis, & sæuitiæ grauem in Christianos persecutionem mouerit, quam nos decimam ordine constituimus. Et quidem cùm primum in Christianos sæuire decreuit, diuinitus est cohibitus, quemadmodum narrat Eusebius lib. 7. cap. 24. *Aurelianus*, inquit, *tempore sui imperij progrediente, aliena opinione & propè contraria de nobis concepta quibusdam iam consilijs impulsus fuerat, vt contra nos persecutionem cieret. Creber de hac re apud omnes sermo ferebatur, sed iamiam propè dixerim Aurelianum, cùm literas contra nos compositas manu subscriberet, diuina vltio subitò occupauit, quæ brachiorum commissuris eneruatis illum ab instituto repressit, & omnium oculis clarè, & manifestè spectandum subiecit, quomodo mundi principibus ne minima quidem data sit facultas aliquid contra Christi Ecclesias moliendi, nisi præpotens Dei manus diuino suo, & cœlesti iudicio temporibus, quibus Ecclesiam probare decreuit, istud disciplinæ, & castigationis causa perficit, & expleri permiserit.* Hæc ille. Quamquam verò tunc temporis persequendi Christianos cogitationem deposuerit, posteà tamen tertio saltem imperij anno pro innata crudelitate eos insectatum fuisse reuocari in dubium haud debet, cum affirment D. Augustinus lib. 18. de ciuitate, cap. 31. D. Leo serm. 2. de Pentecoste, Seuerus Sulp. lib. 2. sacræ histo. & alij, eiúsque tempore legamus plurimos martyres effectos, Symphorianum dico, Felicem Papam, Agapitum quindecim annorum puerum, Restitutam virginem, Athenodorum Episcopum, Gregorij Thaumaturgi fratrem germanum, & alios cõplures, quos enumerat Cardinalis Baronius tom. 2. Annal. ab anno Christi 273. Periit Aurelianus interfectus à suis opera Mnesthei cuiusdã, quẽ pro notario secretorum habuerat, anno imperij sexto, vt alij, septimo inchoato.

Eusebius.

Aurelianum literas contra Christianos subscribẽtem vltio diuina repressit.

D. August. D. Leo. Seuer. Sulp.

Vndecima, eáque grauissima sub Diocletiano, & Maximiano Ecclesiæ persecutio.

SECTIO XI.

I. AVrelianum excepit Tacitus trigesimus octauus ordine Imperator. Interempto Aureliano sex menses durauit interregnum: toto enim eo tempore exercitus, & Senatus de Imperatore deligendo mutuis inter se officijs certarunt: exercitus ad Senatum retulit, Senatus contra electionem in exercitum refudit, sciens non libenter iam milites accipere imperatores, quos Senatus appellasset: dúmque vltrò, citróque ab exercitu ad Senatum: à Senatu ad exercitum mittuntur literæ, sextus peractus est mensis, tandem frequentissimo Senatu electus est Tacitus, vir Consularis iam senex, qui vnus erat è Senatoribus, qui præsentes aderant: nam cum Tacitus, qui erat primæ sententiæ, sententiam (incertum) quã vellet dicere, omnis Senatus acclamauit, *Tacite Auguste Dij te seruẽt te deligimus, te Principem facimus, suscipe imperiũ ex Senatus auctoritate.* Pleriq; scripserunt Tacitũ absentem, & in Campania agentẽ principem nũcupatum, sed res ita habuit. Cùm rumor emersisset illum Imperatorem esse faciendum, discessit, atque in Baiano duobus moratus est mensibus: sed inde deductus, huic Senatusconsulto quasi priuatus

Tacitus 38. Imperator.

uatus interfuit. Gessit propter breuitatem temporis nihil magnum: interemptus est enim insidiis militaribus sexto imperij mense, quamuis alij morbo interijsse scripserint.

Successit Florianus Taciti gemanus frater, qui post fratris obitum arripuit Imperium nulla Senatus auctoritate, quasi esset hæreditarium, cùm sciret adiuratum esse in Senatu Tacitum, vt cùm mori cœpisset, non liberos suos, sed optimum aliquem principem nominaret: itaque vix duobus mensibus Imperium tenuit, occisus Tarsi à militibus, qui Probum audierant imperare, quem omnis exercitus legerat: illi nec Taciti frater obstitit, quominus orbis totius consensu imperator diceretur, nec generis humilitas, vtpotè qui patrem Dalmatici sanguinis, & eum agrestem habuerit, vir pacis, bellíque artibus longè clarissimus: & Valeriani Imperatoris iudicio adhuc imberbis, si nomen Probi non haberet, cognomen habere potuisset: factus Imperator Gallias petiit, quæ omnes occiso Posthumo turbatæ fuerant, interfecto Aureliano à Germanis possessæ: tanta autem illic prælia fœliciter gessit, vt à Barbaris sexaginta per Gallias nobilissimas ciuitates receperit, quadraginta millia hostiū ceciderit. Non prætereunda, cùm de Germanis, & Blemyis triumphauit, venatio, quam in circo dedit, amplissima, ita vt populus cuncta diriperet, quam Flauius Vopiscus commemorat. Arbores validæ per milites radicitus vulsæ connexis latè, longéque trabibus affixæ sunt; terra deinde superiecta, totúsque circus ad syluæ consitus speciem gratia noui viroris effronduit: immissi deinde per omnes aditus struthiones mille, mille cerui, mille apri, mille damæ, ibices, oues feræ, & cætera herbaria animalia, quot vel ali potuerant, vel inueniri: immisit deinde populares, rapuit quisque, quod voluit. Addidit alia die in Amphitheatro vna missione centum iubatos leones, qui suis rugitibus tonitrua excitabant, qui omnes contificiis interempti sunt: editi deinde centum leopardi Lybici, centum deinde Syriaci, centum leænæ, & vrsi simul trecenti. II.

Florianus 39. Imperator.

Venatio à Floriano in circo data.

His peractis Probus bellum Persicum parans, cùm per Illyricum iter faceret, à militibus suis per insidias obtruncatur anno imperij quinto, vt alij, sexto, & aliquot mensibus, cui sanè inuidit diuturnitatem imperij amans varietatum, & semper inimica fortuna iustitiæ: cuius loco electus Carus à militibus inter bonos magis, quàm inter malos Principes numerandus. Is per ciuiles, & militares gradus præfectus prætorij à Probo factus tantum sibi apud milites amoris conciliauit, vt interfecto Probo tanto Principe, solus dignissimus imperio videretur. Parthicum bellum, quod Probus parauerat, instaurans duos liberos Carinum, & Numerianum Cæsares appellauit, ita vt Carinum maiorem natu ad Gallias tuendas cum viris lectissimis destinaret, secum verò Numerianum adolescentem cùm lectissimum, tum etiam disertissimum duceret. Itaque in Persas profectus capta Seleucia, & Ctesiphonte, dum ad Tygrim fluuium castrametatur, fulmine ictus periit: imperauit biennio. Eo mortuo Numerianus filius, etsi natu minor capessit imperium, sub quo qui martyres effecti leguntur, ad tempus, quo adhuc patre viuente ipse Cæsarem agebat, referendum est: is enim post patris obitum id efficere non potuit, cum paulò post obierit: nec verò sub patre Caro vllam persecutionem ponimus, quoniam is propensus in Christianos fuit: quæ verò aduersus illos gerebantur, eo inuito accidebant, præfectis in aliquibus prouinciis absque vllo Imperatoris edicto Christianos diuexantibus. Numerianus igitur cum nimio fletu oculis dolere cœpisset, dum lectica portaretur, factione Arrij Apri soceri sui, qui inuadere conabatur imperium, occisus est: sed cum per plurimos dies de Imperatoris salute III.

Carus Imperator 40.

Numerianus Imperator 41.

quæreretur, concionaretúrque Aper idcircò illum videri non posse, quòd oculos inualidos à vento, ac sole subtraheret, fœtore tamen cadaueris re prodita omnes in Aprum inuaserunt, cuius factio latere non potuit, eúmque ante signa protraxere: & cum quæreretur, quis vindex Numeriani iustissimus fieret? quis daretur Reipublicæ bonus Princeps? Diocletianum omnes vno consensu Augustum appellarunt. Is igitur cùm tribunal ascendisset, atque Augustus esset appellatus, & quæreretur quemadmodum Numerianus esset occisus, educto gladio Aprum præfectum prætorij ostentans percussit, & *Gloriare*, inquit, *Aper Æneæ magni dextra cadis.* Illud proditum est memoriæ, cùm Diocletianus apud Tungros in Gallia in caupona moraretur in minoribus adhuc locis militans, & cum Druide quadam muliere rationem conuictus sui quotidiani faceret, atque illa diceret, *Diocletiane nimium auarus, nimium parcus es*, ioco non seriò Diocletianum respondisse: *Tunc ero largus, cùm imperator fuero*: Druidem verò, *Diocletiane noli iocari, nam imperator eris, cum Aprum occideris.* Carinus filius Cari natu maior, fratérque Numeriani, qui id temporis in Gallia Cæsarianum imperium obtinebat, vbi patrem fulmine absumptum, fratrem à socero interemptum, Diocletianum Augustum appellatum comperit, contra Diocletianum ire parat; cum quo multis præliis conflixit; sed vltima pugna apud Murtium commissa victus occubuit: igitur Carus, & filij vix triennium omnes in imperio expleuerunt. Ita Diocletianus ad imperij Romani fastigium conscendit, ex Dalmatia oriundus, vir obscuro loco natus; nam à plerisque scribæ filius, à nonnullis Amullini Senatoris libertinus fuisse creditur.

Diocletian. imperat. 42.

IIII. Is cum molem imperij grauiorem animaduerteret, quàm vt vnus esse vniuersæ par posset, Maximianum Herculeum Augustum, & consortem imperij creat, ambóque duos sibi Cæsares Galerium Maximianum cognomento Armentarium, de cuius nomine dissentiunt scriptores: quidam enim appellant Galerium Maximinum, veluti Niceph. lib. 7. c. 17. Baptista Egnatius, & Onuphrius in Fastis, qui id distinctionis causa fecisse videntur, vt eum à Maximiano Herculeo discriminarent: alij, quibus magis assentimur, Galerium Maximianum vocant, vt Eutropius, Pomponius Lætus, & alij, quos sequitur Cardinalis Baronius, probátque ex antiquarum inscriptionum monumentis: nos confusionis vitandæ causa aut Galerium tantùm, aut Galerium Maximianum dicemus. Hunc igitur duo illi Augusti appellarunt Cæsarem, & præterea Constantium cognométo Chlorum, Constantini Magni patrem, ducem etiam præclarissimum, tribunitia tunc fulgentem potestate, illustrissimum genere, Romanum, filium Eutropij, & Claudiæ: hos primis vxoribus repudiatis Diocletianus, & Maximianus, quò eis magis fiderent, alias ducere coegerunt. Itaque Constantius repudiata Helena, ex qua iam Constantinum filium susceperat, duxit Theodoram sororem Maxentij, (is erat Maximiani filius) & priuignam Herculei: Galerius autem Valeriã Diocletiani filiam: itaque Romanum imperium à quatuor eodem tempore, duobus scilicet imperatoribus Augustis, & duobus Cæsaribus regebatur. Diocletianus moratus callidè fuit, sagax, & subtilis ingenio, & qui sæuitatem suam aliena inuidia vellet explere: diligentissimus tamen, & solertissimus princeps, & qui imperio Romano primus Regiæ consuetudinis formam magis, quàm Romanæ libertatis inuexit, adoraríque se iussit, cùm ante eum cuncti salutarentur. Herculeus autem propalàm ferus, & inciuilis ingenij, asperitatem suam etiam vultus horrore significans. Cùm autem ingrauescente æuo parùm se idoneum Diocletianus moderando imperio sentiret, auctor fuit Herculeo, postquàm viginti annos imperium summa consensione gubernauerant, vt in priuatam vitam concederent,

Maximian. consors imperij creatur. Nicephorus Bapt. Egnat. Onuphrius. Eutropius. Pomp. Lat. Baronius.

cui

cui ægrè Maximianus obtemperauit: tamen vterque vno, eodémque die priuato habitu imperij insignia mutauit, Nicomediæ Diocletianus, Herculeus verò Mediolani post triumphum inclytum, quem Romæ ex numerosis gentibus egerant: rem sanè miram, & ad illam vsque ætatem inauditam, imperij habenas Constantio Chloro, & Galerio Maximiano, quos Cæsares appellauerant, tradiderunt. Et quidem Diocletianus Constantius in proposito mansit, nam per decem annos, quibus priuatus Salonis vrbe Dalmatiæ, ex qua erat oriundus, superfuit, horto, quem ipse plantauerat, colendo vacans, sæpiùs ad imperium solicitatus nulla ratione à priuata vita abduci vnquam potuit, testatus nullos sibi vnquam soles lætiores affulsisse. Obiit octogenarius vel alienatione mentis, vel hausto veneno, veritus Licinium, & Constantinum, qui ipsum tanquàm Maxentij fautorem acriter etiam comminãdo reprehenderant: sed & Herculeus, dum Constantino genero parat insidias, pertæsus vitæ priuatæ, imperiũ rursus affectans, Massiliæ captus Constantij iussu necatur. Nullũ alium Diocletianus habuisse dicitur filium præter Valeriam filiam, quam Gallerio collocauit, cùm Herculeus habuerit filium Maxentium: & filiam Faustam, quæ posteà nupsit Constantino Magno.

Sub Diocletiano igitur, & Maximiano Imperatoribus, & duobus Cæsaribus Constantino, & Galerio grauissima fuit in Ecclesiam persecutio excitata, iuxta eam supputandi rationem, quam hactenus secuti fuimus, vndecima ordine, omnium sanè luctuosissima, & Christianæ religioni maximè funesta tùm propter magnitudinem, tùm ob diuturnitatem temporis: quippe quæ à principio statim imperij Diocletiani cœpta in sequentes adhuc imperatores transfusa fuerit. V.
Ista persecutione effecti sunt martyres Cosmus, Damianus, Sebastianus, Caius Papa, Mauritius tribunus cum integra sua legione Thebæorum, Romanus, Marcellinus Papa, postquàm anteà magnitudine persecutionis perterritus thus idolis incenderat: Verissimus, eiúsque sorores Maxima, atque Iulia Olyssipone vrbe Lusitaniæ clarissima: Eulalia in emerita Augusta, Agnes, Ianuarius Beneuentanus Episcopus, cuius corpus Neapoli asseruatur, sanguinísque illustre miraculum sæpè visitur: Vincentius Diaconus apud Valentiam nobilem Hispaniæ vrbem: Vincentius, & sorores Sabina, & Christetis oriundi ex vrbe Lusitaniæ & antiquissima, & nobilissima Ebora, & secunda secundùm Olyssipponem totius regni sede, quæ à veteribus scriptoribus Liberalitas Iulia cognominatur: aliíque innumerabiles exquisitissimis tormentis cruciati nobilem martyrij palmam consecuti fuerunt. Sed qui huius persecutionis acerbitatem cupit aliqua ex parte cognoscere, legat Euseb. lib. 8. histor. Eccles. & Nicephorum lib. 7. Et quidem ex Eusebio hæc accipe.

Sebastianus, & insignes viri alij permulti martyres efficiuntur.

Erat spectaculum eorum, quæ fiebant, ita crudele, vt omnem narrationem superet, innumeræ multitudines singulis locis includebantur, & carceres homicidis olim, & sepulchrorum effossoribus deputati tùm Episcopis, Presbyteris, Diaconis, Lectoribus, & Exorcistis replebantur ita, vt iis, qui propter maleficia damnabantur, nullus superesset in custodiis locus. Rursus priora edicta subsequebantur alia, quibus carceribus inclusi, si sacrificarent, liberè dimitti, contradicentes verò mille tormentis dilacerari præcipiebantur: quis autem hic singulis locis martyrum multitudinem numerauerit, præsertim per Africam, & Maurorum gentem, Thebaidem quoque, & Ægyptum? Nonimus ex istis aliquot, qui in Palæstina, rursùs aliquot, qui in Tyro Phœnicia claruerunt: quorum innumera verbera, & in verberibus necem, admirandorum athletarum constantiam, ac subitum post verbera cum bestiis certamen, & in eo certamine pardalorum, variorum vrsorum, suum agrestium, boúmque igne, & ferro adustorum impetus, & admirabilem fortium athletarum in singulis ferendis bestiis tolerantiam quis videndo non obstupesceret? Innu- VI.

Eusebius.

meri viri vnà cum mulieribus, & pueris varia mortis genera subierunt: quorum alij post rasuras, ac torturas, grauissimáque verbera, & mille alios varios, auditúque horrendos cruciatus igni traditi: alij pelago immersi: alij in cruce suspensi: alij capite demisso truncis affixi, ac viui tandiù in patibulis seruati, donec fame interirent. Haud poterit autem vllo sermone explicari, quæ supplicia, quósque cruciatus per Thebaidem sustinuerũt Martyres testis pro vngulis toto corpore ad mortem vsque discerpi, ac mulierculæ vno pede ligatæ, sublimesque in aera demissis capitibus, ligneo quodam instrumento in altum subleuatæ, nudisque, ac prorsus intectis corporibus pendentes turpissimum omnibus, atrocissimúmque spectaculum præbuerunt. Rursus alij arboribus, ac ramis alligati vitam reliquerunt: robustiores enim ramos instrumentis quibusdam in vnum contrahebant: deindè cuilibet illorum Martyrum crura alligabant, atque ita eos in suum quemque locũ naturæ sua recurrere permittentes subitam membrorum distractionem efficiebant. Vidimus & ipsi locis illis constitui complures vno die, alios capitis truncationem, alios ignis supplicium perpeti, ita vt lictor gladium hebetaret, laborandóque deficeret ac delassati occisores sibi inuicem succederent. Alij fustibus, alij virgis, alij flagris, alij loris, alij funiculis feriebantur: erat hoc spectaculum verberum varium: nam alij manibus post tergum vinctis in ligno extollebantur, ac instrumentis quibusdam membratim extendebantur: tùm vniuersum corpus tortores iussi torquebant, & non solis lateribus, sed & ventre, & tibiis & genis vngularum asperitate dilaceratis cruciabant: alij vna manu à testitudine pendentes videbantur, qui acerbiorem iuncturarum, & membrorum extensionem sustinebant: alij ad columnas ita ligabantur, vt frontibus aduersis sese aspicerent, & pedibus tamẽ non subsisterent, sed corporum pondere violenter adacti, & vinculorum constrictione extensi torquerentur. Ligno post verbera imponebantur, ac per quatuor foramina vtroque pede sic extendebantur, vt necesse esset eos supinos esse in ligno, nec tamen corporis sui facultatem haberent propter vulnera, quæ toti erãt corpori à plagis inflicta: alij ad pauimentum proiecti densa tormentorum vi adurebantur. Iam verò totam Christianorum ciuitatem in Phrygia obsidione cinctam vnà cum viris, mulieribus, & paruulis combusserunt: quoniam se omnes Christianos esse confessi sunt.

VII. *Quid attinet nominatim reliquorum facere mentionem, aut virorum recensere multitudinem, aut varia supplicia suspiciendorum martyrum describere, qui partim securibus cæsi sunt, sicut contigit in Arabia, partim fractis cruribus puniti, vt in Cappadocia, partim ex pedibus in sublime capite demisso suspensi, ignique remissiore subiecto ardentis materiæ fumo extincti, vt in Mesopotamia: alicubi etiam naribus, auribus, ac manibus mutilati, deinde reliquis membris, ac partibus in morem lanij concisi, vt Alexandriæ. Quid opus est eorum refricare memoriam, qui Antiochiæ carbonibus ignis non ad mortem, sed ad supplicij diuturnitatem sunt adusti: & aliorum, qui dexteras citiùs in ignẽ miserunt, quàm vt scelesta sacrificia contingerent? In Ponto verò alia auditu horrenda sunt passi, quorundam vtraque manu digiti acutis calamis sub extremis vnguibus sunt perforati, alij plumbo igni liquefacto bulliente adhuc, & ignescente tergora perfusi, & membris corporis potissimum necessariis mutilatis, alij in arcanis membris, ac visceribus turpes, & intolerabiles cruciatus perpessi, quales generosi illi iudices, vt ingenij sui subtilitatem veluti quandam sapientiæ virtutem contentiosiùs ostenderent, excogitabant. Dici haud potest, quàm innumerabilis hominum multitudo dextris oculis ferro effossis, & post illorum expunctionem adhibito candentis ferri cauterio, ac sinistris poplitibus rursùs cauterio debilitatis ad metallorum prouinciæ fodinas non tam vsus, quàm afflictionis gratia sit damnata. In quibus omnibus suppliciis per vniuersum orbem splendentes diuini martyres suis ipsorum persecutoribus per incredibilem animi magnitudinem obstupefactis seruatoris nostri diuinæ potentiæ longè illustrissima argumenta præbuerunt.* Atq; hæc de huius persecutionis acerbitate ex Eusebio delibasse sufficiat.

Duodecimæ

Duodecima Ecclesiæ sub Iuliano Apostata persecutio.

SECTIO XII.

Seniores Augusti Diocletianus Iouius, & Maximianus Herculeus, priusquam se imperio abdicarent, appellauere annuente senatu Augustos Constantium Chlorum, & Galerium Maximianum cognomento Armentarium, quos iam antea Cæsares nominauerant, atque inter eos Romanum orbem diuiserunt, ita vt Galliam, Italiam, Africam Constantius: Illyricum, Asiam, Orientem Galerius obtineret. Constantius tamen, (vt ait Eutropius, quem hac in re potiùs sequendum arbitramur, quàm auctorem panegyrici dicti Maximiano, & Constantino, cui adhæret Cæs. Baron. 2. tom. Annal.) contentus dignitate Augusti Italiæ, atque Africæ administrandæ solicitudinem recusauit: Galerius autē cùm Italiā quoque sinente Constātio administrationi suæ accessisse sentiret, partiēdi laboris causa duos Cæsares creauit, videlicet Maximinū, (quem alij Maximianum iuniorem, alij Maximum vocant,) quē Orienti, & Seuerum, quem Italiæ præfecit. Verùm Constantio mortuo in Britannia Eboraci anno principatus 13. Constantinus eius ex priori matrimonio filius in Britannia creatus est imperator, & in locum patris successit: Romæ interim prætoriani excitato tumultu Maxentium Maximiani Herculei filium, Augustum appellarunt: quo nuncio Maximianus Herculeus ad spem resumendi imperij, quo se penè inuitus suadente Diocletiano abdicauerat erectus Romam aduolauit à Lucania, quam sedem priuatus elegerat, Diocletianumque etiam per literas fuit adhortatus, vt ipse quoque ad imperium rediret, quas tenax concilij Diocletianus irrisit: aduersùs eandem prætorianorum, & Maxentij factionem Seuerus Romam missus à Galerio cum exercitu, cum vrbem obsideret, suorum scelere desertus, fugiénsque Rauennæ interfectus est: ita auctæ Maxentio opes, confirmatúmque imperium. Porrò Maximianus Herculeus Maxentium filium imperio conatur expellere, habitáque ea de re ad milites concione cùm nihil proficeret, imò eos magis in seipsum incitaret, profectus ad Gallias, dolo composito tanquam à filio esset expulsus, vt Constantino genero iungeretur, re ipsa vt Constantinum interimeret, qui in Galliis & militum, & prouincialium ingenti iam fauore imperabat, detectis insidiis per Faustam filiam, quæ virum potiùs, quàm patrem viuere cupiebat, Massiliam profugit, ibique oppressus occubuit. Pro Seuero Galerius Cæsarem fecit M. Iulium Licinium strenuissimum ducem, ex Dacia oriundum, paulò post Galerij mors consecuta est: nam cùm relicto in Illyrico Licinio Romam contrà Maxentium contenderet, & in itinere certior esset factus de seditione militum futura, si cum Maxentio pugnaret, in Illyricum reuertit, vbi in morbum incidit vlcere inguinibus innato virilia exedente: itaque putrescente tota illa corporis parte, ac vermibus scatente grauissimis afflictatus doloribus, suspicatus est ob sæuitiam in Christianos eam ipsi calamitatem accidisse: quam ob causam decreta omnia contra Christianos reuocauit, eósque accersiri iussit, vt pro salute principis orarent, sed noluit Deus salutem dare homini sanguinario, & qui si vixisset, ad genium reuerteretur. Obit tandem ex eo morbo, cùm solus annis vndecim imperasset: cum Cæsaribus autem, & imperij consorte sexdecim: legendus est Eusebius lib. 8. hist. cap 16. & 17. Post eius obitum Romana Respublica à quatuor simul principibus regebatur, Constantino, & Maxentio Augustis, Licinio, & Maximino Cæsaribus. Et quidem Maxentius Romam, & Italiam, Marcus Licinius Illyricum, & Græciam, vbi se imperatorem appellari fecit: Maximinus verò Orientem

I.

Constantius Chlorus, & Galerius Augusti appellantur.

Eutropius.

Seuerus, & Maximinus Cæsares creantur.

retento Cæsaris nomine administrabat. Cæterùm Constantinus contra Maxentium tyrannicè Romæ imperantem, & in omnes nobiles sæuientem accersente senatu ire parat: eius copias multis præliis fudit, tandémque monstrata sibi diuinitus in cœlo cruce, de qua ad initium capitis septimi fusiùs dicturi sumus, collatis signis ad pontem Miluium Maxentium superauit, qui in Tiberim cum equo decidens submersus interiit. Sic Italia potitus Constantinus, atque à Syluestro Pontifice Maximo baptizatus imperium Romæ felicissimum, & vniuersæ Ecclesiæ faustum obtinuit. Non multò post in Oriente Maximinus Cæsar non contentus appellatione Cæsaris, inuidénsque Licinio, qui se iam imperatorem nominabat, res nouas molitur, sed oppressus tamen à Licinio se apud Tharsum, ne viuus caperetur, strangulasse dicitur.

Constantinus Impera. 44.

II. Post hæc Constantinus Licinio, quamquam ei sororem Constantiam collocauerat, bellum intulit, eo quòd Christianos persequeretur, ac primò eũ in Pannonia, deindè ingenti apparatu bellum apud Cybalas instruentem repentinus oppressit, omníque Dardania, Mesia, Macedonia potitus, vita tamen donauit precibus Constantiæ: sed quia iterùm rebellare instituerat, iussu Constantini fuit interemptus simul cum Martiano, quem Cæsarem appellauerat, atque ita ad vnum Constantinum totum dante numine deuenit imperium, eidémque præclarum magni cognomentum optimo iure tributum. Vt verò meliùs Constantini & genus, & filiorum eius in imperium successio perspecta sit, sciendum Constantium Chlorum patrem Constantini Magni ex Helena priori vxore (quod enim aliqui concubinam eius appellant, longè abest à vero) nullum alium filium, quàm Constantinum suscepisse; ex Theodora autem Augusta Maximiani Herculei priuigna, quam repudiata Helena, vt superius diximus, ab eodem coactus est ducere, plures habuisse liberos, videlicet Dalmatium, Constantium patrem Galli, & Iuliani Apostatæ, Constantiam, quæ nupsit Licinio imperatori, & alios, quos, quia ad institutum nostrum minimè faciunt, consulto prætermittimus: quia igitur Constantinus maximus erat natu filius, vt potè ex Helena priore coniuge susceptus, idcircò eum Constantinus imperij hæredem testamento declarauit. Suscepit Constantinus ex Fausta vxore Maximiani Herculei filia quinque liberos, Constantinum, Constantem, Constantium, Helenam, & Constantiam: & ex priore, quæ ab eo dilecta fuerat, Crispum adolescentem pulcherrimum, quem Fausta Constantini vxor dicitur deperiisse, atque ad libidinem sæpiùs tentasse, quem de vi falsò accusatum à Fausta, quòd ei consentire nollet, iussit Constantinus interfici, posteáque veritate comperta ipsam quoque Faustam trucidari. Vixit Constantinus sexaginta sex annis, è quibus triginta duobus imperauit, minùs duobus mensibus, quæ est communior sententia, quam tradunt Epiphanius libro de resurrect. Eusebius in vita Constantini, Victor in Constantino, Zonaras tertia parte Annalium, Pomponius Lætus, & alij. Diuisum est inter filios imperium: Constantinus natu maximus Gallias, Hispanias, Britanniam obtinuit: Constanti Italia, Africa cum insulis, Illyricum, Macedonia, Achaia, Peloponnesus, Græcia cesserunt: Constantio obuenit Oriens, & Thracia, & eius caput Constantinopolis: Dalmatius simul cum Constantio imperauit: verùm seditione militari est interfectus neque prohibente, neque iubente Constantino.

Epiphanius. Eusebius. Victor. Zonaras. Pomponius.

Imperium inter Constantini filios diuiditur.

III. Non fuit diuturna inter fratres concordia, cùm quisque totius Romani orbis summam, & imperium affectaret. Itaque Constantinus Gallico fretus exercitu Constanti fratri bellum mouet: quod dum cupidiùs, quàm cautiùs gerit,

ad Aqui-

ad Aquileam interceptus insidiis nondum triennio principatus finito vulneribus confossus occubuit. Tum Constans transalpinas prouincias in suam potestatem redegit, sed Magnentij dolo, qui Italiam, Africam, Gallias, & Illyricum obtinebat, & se imperatorem nominabat, opprimitur anno ætatis paulò amplius trigesimo, imperij decimotertio, à cuius morte Constantius solus imperat. Cædem fratris vlturus ingenti exercitu aduersus Magnentium comparato eum memorabili prælio ad Murtium fudit, quo Romani imperij vires magna ex parte concidere quinquaginta millibus vtrinque desideratis: mox cùm Magnentius bellum reparasset, & ad Lugdunum iterùm victus esset, gladio sibi latus aperuit: deinde Gallum à se anteà dictum Cæsarem nomenclatione Cæsaris ferocientem interemit, atque in eius locum Iulianum Galli fratrem tres, & viginti annos ætatis agentem Cæsarem nominauit, tradita ei in matrimonium Helena sorore: ipse verò in Persas contendens, dum ægrè ferret Iulianum ab exercitu Augustum appellatum, apud Mopsucrenen iuxta Tauri montis radices ardentissima febre decessit. Constantio extincto facilè Iulianus imperium solus obtinuit, statimque ad Gentilium superstitiones deflexit, (vt fuse refert Socrates lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ, & Sozomenus lib. 5.) circumeundo per ciuitates Deorum templa aperit, & statuis sacrificat; seque ipsum summum Sacerdotem nominat. Is nouo genere bellandi Ecclesiam fuit persecutus, quæ fuit 12. & grauissima persecutio. Præcepit ne in curia militarent ij, qui Christianam fidem relinquere, & simulachris sacrificare nollent, & vt ne Christiani fierent præsides prouinciarum, sicut lex, inquiens, præcipit non vtendum esse gladio aduersus eos, qui morte digna deliquerunt. Episcopos cùm assentationibus, tùm muneribus ad sacrificandum prouocauit quæ res plurimos ad sacrificia idolis facienda permouit. Sciens autem quàm multis in bello pecuniis opus sit, eas callidè à Christianis colligere cogitat: itaque sacrificare nolentibus pecuniarum mulctam imponit, duráque fit contra eos exactio. Tunc & Gentiles, inquit Socrates, Christianos obruunt, fitque concursus eorum, qui Philosophari dicebantur, & mysteria quædam instituuntur, ita vt inspectores viscerum pueros imberbes, masculos, & fœmellas mactarent, carnésque eorum degustarent: & hæc quidem cùm per alias ciuitates, tum Athenis, & Alexandriæ geruntur, & contra Athanasium Antistitem insidiæ tenduntur, vt eum loco moueant. Præsides proiunciarum cupientes sese in imperatoris animum insinuare Christianos durius, quàm mandatum fuerat ab imperatore tractabant, pluresque pecunias, quàm oporteret, exigebant, tormentis etiam adhibitis: quæ cùm resciisset Apostata, contempsit, quin & Christianis ob eam causam ad se accedentibus, conquerentibusque, *vestrum est*, inquit, *ferre, cum affligamini, hoc enim est Dei vestri mandatum.* Præcepit etiam ne pueri Christianorum in poëtis, ac reliquis commentatoribus Ethnicis instituerentur, & ne ad harum rerum præceptores accederent: offenderant enim eum haud mediocriter Apollinarius Syrus, Basilius quoque, & Gregorius Cappadoces, qui temporis illius Rhetores longè superabant, & alij plurimi viri eloquentissimi, quorum alij Nicænæ Synodi decretis adhærebant, alij ex Ariana hæresi prodibant.

Iulianus Apostata. *Socrates: Sozomenus.* *Socrates.*

IIII. Quoniam igitur ex Ethnicorum lectione facultatem persuadendi parari putabat, vt hoc quoque præsidium Christianis eriperet, prohibuit, ne Gentilium disciplinis exercerentur. Verùm Apollinarius ille, cuius paulò ante meminimus, legem impij Imperatoris sapienter elusit: etenim, vt erat eloquentissimus, & componendi carminis peritissimus, pro Homeri poëmate sacrarum literarum historias Heroico carmine ad Saulis vsque Regis tempora conscripsit,

& in vinginti quatuor tomos totum illud opus distribuit: composuit quoque comœdias ad similitudinem dramatum Menandri, Euripidis quoque tragœdiam, & Pindari lyram imitatus. Euangelia, & Apostolica dogmata in formam dialogorum ad exemplum Platonis redegit: & vt in summa dicam, ex diuinis literis sumptis liberalium disciplinarum argumentis breui tempore lucubrationes concinnauit & numero, & eloquentia pares, ingenio quoque, & elegantia certantes cum illis, qui apud Ethnicos in eo scribendi genere celeberrimi habebantur, ita vt nisi morales vetustatem haberent in pretio, haud minore studio Apollinarij scripta, quàm illorum didicissent. In odium quoque Christianorum Iulianus fauere instituit Iudæis: itaque eos accersit, & percontatur, cur sacrificiis abstineant, cum lex Mosis sacrificare iubeat? audiens idcirco non litare, quoniam id alio loco facere, quàm Hierosolymis nefas esset, confestim Salomonis templum instaurari iubet, sed quomodo opus fuerit diuinitus impeditum, non est huius loci commemorare: legat, qui volet, Socratem lib.3. historiæ Ecclesiasticæ, cap. 20. Sozomenum libro 5. capit. 22. D. Chrysostomum oratione 2. contra Iudæos. Tandem coacto exercitu aduersus Persas contendens, commisso prælio aderat ipse equo insidens, exercitúmque confirmans, inermis tamen, & sola spe fœlicitatis confisus: contra quam iaculum ex obscuro fertur, ac penetrato brachio lateri infigitur: quis tamen iustissimum illud vulnus inflixerit, incertum: plerique à quopiam effugiente visum humanum, hoc est Angelo illatum putant, quod ipse quoque potius crediderim: Iulianum quidem vulnere accepto refert Theodoret. lib. 4. historiæ Ecclesiasticæ cap. 25. impleuisse manum suam sanguine, & sparso illo in aëra dixisse, *Vicisti Galilæe.* Ita impius Apostata, vt merebatur, periit anno ætatis trigesimo primo, imperij vero iuxta veriorem chronologiam biennio nondum finito: quantumcumque Socrates tertium eius imperij annum numeret. Atque hæc vniuersè, & generatim de generalibus Ecclesiæ persecutionibus dicta sufficiant, quæ ad eorum, quæ in consequentibus dicenda sunt, illustriorem cognitionem, necessariò præmittenda à nobis fuerunt: nunc ad visionis commentationem reuertamur.

Theodoret.

Socrates.

COMMENTARIVM QVARTVM EXEGETICVM.

De secunda visione Ioannis.

Quidnam sit per hos equos intelligendum, & cur mundi imperia equorum nomine exprimantur.

SECTIO PRIMA.

I. OMPREHENDI hoc loco à Ioanne totum illud tempus existimamus, quo Ecclesia varias rerum vicissitudines, & persecutiones tolerauit à primis suæ fundationis initiis non solum vsque ad imperium Constantini Magni, quo tempore præcedentium tempestatum turbines serenitas consequuta Ecclesiam adhuc sanguine madentem

sanguine madentem excepit: verùm etiam vsque ad Iulianum Apostatam, qui nouo genere bellandi Ecclesiam persequens tandem Apostasiæ, & impietatis suæ pœnas luit Deo pro sua sponsa dimicante: atque adeò per quemlibet horum equorum Imperium Romanum intelligendum esse sub diuersis Imperatoribus, qui per sessores, & equites accipiendi sunt. Quam expositionem sequitur Petrus Aureolus Cardinalis Seraphici ordinis in commentariis super Apocalypsim, eámque referunt hoc loco Lyranus, & Dionysius Carthusianus, & immeritò refellere conantur. Et quidem imperia in sacris literis equorum nomine significari demonstrat locus ille Zachariæ 6. vbi in quatuor quadrigis quatuor mundi imperia Prophetæ ostenduntur, quemadmodum exponit Diuus Hieronymus, & omnes Hebræi: etenim in prima quadriga, quæ equis rufis constabat, imperium Chaldæorum exprimitur propter sæuitiam, quam in multis prouinciis vastandis exercuit: in secunda equorum nigrorum, imperium Medorum, atque Persarum Iudæis maximè luctuosum à tempore Cambysis vsque ad secundum annum Darij Hystaspis: in tertia equis albis fulgente, imperium Græcorum sub Alexandro Macedone lætum, ac faustum Hebræorum genti, quemadmodum narrat Iosephus libro 11. antiquitatum, cap. vlt. In quarta denique variorum equorum imperium Romanorum, qui partim clementes in Iudæos, partim crudeles extiterunt. Huius verò appellationis ratio multiplex afferri potest.

P. Aureolus. Lyranus. Dion. Carth. Zach. 6. Imperia equorũ nomine significãtur in Scriptura. D. Hieron. Iosephus.

II. Prima est, quia equus imperiosum est animal, atque adeò meritò temporalis dignitatis symbolum: quæ annotatio est D. Gregorij libro 31. Moralium, capite 18. vnde Salomon Ecclesiast. 10. *Vidi*, inquit, *seruos in equis, & principes ambulantes quasi seruos super terram*: & Psalmo 75. *Dormitauerunt qui ascenderunt equos*, id est, qui temporali dignitate excellebant. In hanc sententiam D. Augustinus interpretatur illud Psalmi 32. *Fallax equus est salutem*: *Equum*, inquit, *accipe quamlibet amplitudinem, & honorem, in quem superbus ascendis, & in quo non tantùm celsiorem te, sed etiam tutiorem falsò putas: quomodo autem te deiiciat, nescis, tantò eliſum grauiùs, quantò sublimiùs ferebaris*: *vnde subditur*, In *abundantia autem virtutis suæ non saluabitur: quasi dicat: non de honore, non de gloria, non de equo: vnde igitur? de misericordia Dei. Vide quid sequitur: Ecce oculi Domini super timentes eum, & in eis, qui sperant super misericordia eius.* Secunda ratio est, quia regna tanquam equi à Deo gubernantur, laxatis videlicet, vel inhabitis eorum siue quoad diuturnitatem, siue quoad varios rerum successus, & vicissitudines habenis: vnde Ezechielis 1. Deus præsidere imperiis monstratur, cùm super illa quatuor quadriformia animalia, quæ quatuor imperia expresserunt, sedere describitur, ad cuius etiam nutum animalia huc, & illuc mouebantur, vt ibidem dicitur: nam cum fieret vox super firmamentum quod erat super caput eorum, stabant, & submittebant alas suas, id quod de volatu quoque, & gressu accipiendum est: animalia enim illa interdum volabant, interdum etiam ambulabant, & gradiebantur, vt habes eodem capite. Hanc eandem ob causam ipsa etiam iusti hominis anima currui, quem Deus gubernat, comparatur: hoc enim sensu Diuus Ambrosius libro de Isaac capite octauo, interpretatur illud Sponsæ Canticorum 6. quod ipse iuxta translationem Septuaginta ita legit. *Posuit me currus Aminadab. Rector noster*, inquit Ambrosius, *Christus est, anima currus. Si currus est, habet equos vel bonos, vel malos: boni equi virtutes sunt animæ: mali, passiones corporis: bonus ergo rector malos equos reuocat: bonos incitat. Boni equi sunt quatuor, Prudentia, Temperantia, Fortitudo, Iustitia: mali verò Iracundia, Concupiscentia, Timor, Iniquitas. Itaque licet intelligibili spectaculo videre vnumquamque animam cum summo certamine ad cœlum rapi, festinantes equos, qui priores*

D. Gregor. Cur per equum significetur imperiũ. Ecclesi. 10. 7. Psal. 75. 7. D. August. Psal. 32. 12. Ezech 1. D. Ambros. Cant. 6 11. Anima nostra currus, rector Christus, virtutes equi boni, passiones mali.

perueniant ad brauium Christi: quorum prius imponatur palma ceruicibus: isti sunt equi
Origenes. *subiecti fidei Christi iugo, adstricti vinculo charitatis, iustitiæ frenis.* Hæc Ambrosius.
Iosue 11. Quod verò ad malos equos pertinet, expendit Origenes homilia 15. super libr. Iosue, non vacare mysterio; quòd Dominus Iosue præceperit cap. 11. vt equos Regis Iabin subneruaret, & currus igne combureret. *Equus*, inquit, *lasciui motus, & superbæ ceruicis est animal, quare si passiones corporis, id est, libidinem, & superbiam, quibus anima velut equitans vectatur, & fertur ad præcipitia, equos, & currus intelligamus, non erit rationi nostræ contraria intelligentia: hos igitur equos iubet Dominus subneruari: subneruatur autem equus, cum corpus ieiuniis, vigiliis, & omni abstinentia afflictione maceratur: ideo enim & fallax equus dicitur ad salutem*, Psal. 32. *si motus corporis nostri fieri permittamus infrænes, nec abstinentiæ iugo lasciuiam carnis, & superba colla subdamus: currus etiam iubemur incendere, id est, omnem arrogantiæ spiritum resecare.*

Psal. 32. 12. Motus carnis ieiunio, & vigiliis sunt cõprimendi.

III. Tertia ratio desumitur à mundanæ gloriæ varietate, breuitate, & inconstantia, vt rectè cursui pernicium equorum laxis habenis currentium, & sæpè in præcipitia ruentium, sessoresque deturbantium comparari debeat: infinitum esset, quot imperij gloria deiecerit, percensere, bonáque ex parte ex iis, quæ de Romanis Cæsaribus, & Imperatoribus diximus præcedenti commentario, testatum relinquitur. Quam eandem ob causam Zachar. 6. eadem quatuor mundi imperia in quatuor quoque ventis designantur, qui turbulentissimis excitatis procellis, factòque fortissimarum nauium, imò & integrarum classium naufragio fœlicem solent rerum publicarum statum momento temporis labefactare, & euertere. Et quidem quod attinet ad inconstantiam, ea Ezechielis 1. clarè describitur; cùm singulis illis animalibus, quibus quatuor orbis imperia adumbrata fuisse paulò ante diximus, singulæ rotæ adhæsisse dicuntur in omnem partem facilè volubiles, quæ proculdubiò rotam fortunæ, quæ imperiis maximè dominatur, significant: breuitas vero non potuit exprimi luculentiùs, quàm illa apud Esaiam cap. 1. similitudine, *Fortitudo vestra quasi fauilla stupæ, & opus vestrum quasi scintilla.* Quarta ratio est, quia quemadmodum equus est animal bellicosum, ita mundana fœlicitas bellicosa est, dissensionúmque ac bellorum seminarium, vt ex præcedenti commentario manifestum est: vnde Genes. 13. de Lot, & Abraham, postquàm nimium locupletes, & opulenti euaserant, dicitur: *Erat substantia eorum multa, & nequibant habitare communiter: vnde & facta est rixa inter pastores gregum Abraham, & Lot.*

Zachar. 6. Ezechiel 1. Eiusdem inconstantia, & breuitas. Esai. 1. 31. Mũdana fœlicitas bellicosa. Genes. 13. 6.

IIII. Quinta ratio, quia equus petulans, & lasciuum est animal: sic enim potentiæ, & opum magnitudo lasciuiam, petulantiam, genúsque omne vitiorum inuehit, quemadmodum multis locis testatur Scriptura, veluti Hierem 5. *Saturaui eos, & mœchati sunt, & in domo meretricis luxuriabantur*: Deuteronom. 32. *Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit.* Et Psal. 72. *Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum*, id est, ex abundantia: in quem locum D. Aug. docet quosdam ex macie, id est, propter necessitatem peccare: alios vero ex pinguedine, id est, diuitiarum affluentia, atque hos prioribus longè grauiùs. In eandem sententiam exponit D. Gregorius libro 12. Moralium cap. 22. illud Iob 15. *Contra Omnipotentem roboratus est, cucurrit aduersus eum erecto collo, & pingui ceruice armatus est*: *Potens*, inquit, *iniquus pingui ceruice contra Deum armatur, quia rebus temporalibus tumens contra præcepta veritatis quasi de magnitudine carnis erigitur*: Denique Ezechielis 16. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, & abundantia*, vbi superbia cum saturitate panis coniungitur: merito igitur Apostolus ait 1. ad Tim. 6. *Diuitibus huius sæculi præcipe non sublime sapere*, quia nimirũ diuitibus, ac potentibus præcipuè opus

Diuitiæ lasciuire faciunt. Hierem 5. 7. Deut. 32. 15. Psal. 72. 7. D. August. D. Gregor. Iob. 15. 25. Ezech 16. 49. 1. ad Ti. 6. 17.

opus est humilitate, qua intelligant se naturæ communione reliquis hominibus esse similes, eiusdémque infirmitatis participes: id quod etiam sponsus subtiliter sponsæ commēdauit illis verbis Cāticorum 1. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento*: quo loco obseruandum est verbum illud, *vermiculatas*, idem esse, atque quibusdam quasi vermiculis cęlatas, quo videlicet sponsa habens semper ante oculos illas vermiculorum imagines nequaquam de sua altitudine superbiret, sed intelligeret se nihil aliud ex se esse, quam vermiculum, id est, abiectissimā, tandémque in vermes esse conuertendam, quantumcumque sibi nobilis, & pulchra videretur. Has igitur ob causas imperia meritò equis comparantur. *Cant.1 11* *Mortis meditatio ad humilitatem conducit.*

Primum sigillum de equo albo, & equite habente arcum, & coronam, aperitur, & explicatur.

SECTIO II.

APerto primo libri sigillo apparuit equus albus, & qui sedebat super illum, I.
habebat arcum, & data est ei corona, & exiuit vincens, vt vinceret. Per hunc equum iuxta ea, quæ diximus, designatur imperium Romanum sub Caio Caligula, qui Tiberio successit: is enim nulla in re diuexauit Ecclesiam, imò Herodem, qui Ioannem Baptistam obtruncauerat, & Christum in passione indutum veste alba irriserat, vnà cum Herodiade vxore perpetuo in Occidente mulctauit exilio, vt auctor est Nicephorus libr. 2. historiæ Ecclesiasticæ capite 9. eiúsque tempore Pontius Pilatus maximus fuit affectus contumeliis, & extrema calamitate oppressus, imò ad eas redactus angustias, vt mortem ipse sibi consciuerit, & sui ipsius & iudex, & vindex factus sit: quemadmodum narrat Eusebius lib. 2. hist. Eccl. cap. 7. & Nicephorus lib. 2. cap. 10. Deinde Caius fidei prædicationem minimè impediuit, quo fit, vt optimo iure per equum album, qui color fœlicitatem, & lætitiam denunciat, Caligulæ intelligatur imperium: eo enim tempore Christus veluti eques, quem videlicet Caligula ipse adumbrauit, tametsi gentilis imperator, sicut & apud Esaiam Cyrus Persarum Imperator Christum Dominum figurauit in soluenda captiuitate Iudæorū, faciendáque potestate Hierosolymitani templi instaurādi, vt patet ex illis verbis apud Esaiam cap. 45. *Hac dicit Dominus Christo meo Cyro, &c.* Christus, inquam, cœpit prædicatione Apostolorum ad gentes discurrere, & potentiæ suæ, ac prædicationis fidei arcu multos ad fidem suam, & religionem traducere: denique victor de variis Gentilium superstitionibus, & idololatriæ impietate gloriosè triumphare, vt meritò ei corona tanquam victori non solùm à patre, sed etiam à Gentibus conuersis tanquam Regi suo data videatur, cum illæ sese eius imperio, & fidei subiecerunt: nec verò insolens est in sacris literis Christum Dominum equitem appellari, vt patet ex Abacuch cap. 3. cùm dicitur: *Qui ascendis super equos tuos, & quadriga tua saluatio.* *Nicephor.* *Pilatus ipse sibi mortem consciuit.* *Eusebius.* *Nicephor.* *Esaiæ 45 1.* *Abac 3.8.*

Vel certè Caius ipse, non vt Christi typus, sed sub ipsius nomine dicitur habere arcum, & exiisse vincens, vt vinceret: quoniam, vt superiores auctores tradunt, diuino quodam consilio, & prouidentia effectum est, vt Caius in Iudæos infestissimos Christi hostes mirum in modum incitatus eos maximè haberet exosos, acerriméque persequeretur, & alio licet spectans, pro Christo bellum gereret, arcúmque in Christi persecutores intenderet, Ecclesia interim pace fruente, augescentéque in dies fidelium numero, & gentium conuersione per id tempus in mystica illa sindone Petro denunciata, vt iure optimo dici potuerit *Caius in hostes Christi Iudæos diuino consilio deseuit.*

Caius pro Christo in prælium intento arcu exiisse *vincens, vt vinceret.* Siquidem fidelibus nulla ex parte diuexatis Iudæos ita deiecit, vt facilè intelligerent eas sibi calamitates propter nefariam Christi necem euenire, vt sapienter in Annalibus eius temporis annotauit Cardinalis Baronius, multáque alia præstitit, quæ in Christi Domini victoriam cesserunt, vt paulò post dicemus. Atque in primis maxima fuit illa Iudæorum clades Alexandriæ, cùm Flaccus præses prouinciæ, non inscio, vt par est credere, imperatore in proseuchis, hoc est, synagogis statuas ad imperatoris effigiem expressas dedicari præcepit, ac paulò post edictum proposuit, quo Iudæos inquilinos, exterósque appellabat, damnabátque indicta causa, vsurpans ipse sibi partes delatoris, testis, & pœnarum exactoris: itaque in domos, & officinas Iudæorum effractis foribus irrumpebatur, ipsi suis bonis, facultatibúsque euertebantur, & rerum necessariarum inopia oppressi ante oculos mori præ fame vxores, paruósque liberos videre cogebantur, & vbicumque conspicerentur Iudæi, aut coniectis quamprimùm saxis necabantur, aut fustibus ad mortem vsque contusi miserrimè interibant: interdum etiam familiæ integræ cum viris, vxoribus, parentibus, liberis in medio foro exurebantur, multáque alia sanè crudelia, & immania fiebant in Iudæos, de quibus fusè in Flacco Iudæus Philo conqueritur. Quin etiam ipse Imperator Colossum sibi in intimis adytis Hierosolymitani templi poni mandauit ascito in titulum Iouis cognomine, licet flexus postea regis Agrippæ literis, Hierosolymis tantum exceptis, in finitimis vrbibus altaria, templa, & statuas erigi sibi præceperit: sed quod ad illustrandum hunc locum maximè pertinet, Caius, vt superiùs perstrinximus, Herodem, qui Ioannem Baptistam obtruncauerat, & Christum in passione indutum veste alba cum exercitu suo irriserat, ad Lugdunum Galliæ vrbem ablegauit, vt refert Iosephus in libro decimo octauo antiquit. capite 9. & Pontium Pilatum, qui Christum seruatorem per summam impietatem, & iniustitiam morti adiudicauerat, ad Viennam perpetuo damnauit exilio, vt auctor est Ado in chronicis, *Tantisque* vt eius verbis vtatur, *irrogante Caio languoribus coarctatus est, vt sua se transuerberans manu multorum malorum compendium mortis celeritate quæsierit.* Quoniam igitur Caius Iudæos Christianæ fidei ac religionis hostes insectatus est, atque de Herode, & Pilato ex Dei prouidentia, & consilio pœnas sumplit, ac rem Christianam minime impediuit, meritò sanè dicitur accepisse arcum, pro Christo scilicet, & exiisse vincens, vt vinceret.

Baronius. *Philo Iud.* *Herodes à Caio ablegatur.* *Iosephus.* *Pilatus exilio perpetuo damnatur.* *Ado.*

III. Verùm vt hæc meliùs intelligantur, aduertendum est arcum interdum sumi pro supplicio à Deo siue illato, siue inferendo, veluti Psalm. 59. *Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus.* Cuius similitudinis ratio ea est, quemadmodum docet D. Augustinus, & cæteri ferè interpretes in eum locum, quia sicut in arcu quantò longiùs chorda trahitur, tanto fortiùs sagitta emittitur, ita supplicium quantò magis à Deo differtur, tantò postea infertur funestiùs. Aduerte autem in iisdem verbis summam Dei misericordiam, qui per suppliciorum comminationes antegressas solet peccatores admonere, vt ea curent per pœnitentiam subterfugere, quo eodem sensu D. Basilius exponit illud Psalm. 7. *Arcum suum tetendit, & parauit illum,* obseruans omnem Dei operam in intendendo, & parando arcu consumi, ad terrendum videlicet, ne cogatur sagittam iacere. Deinde sumitur arcus pro sacra scriptura: vult autem D. Gregorius libro 19. Moralium, cap. 28. in chorda testamentum nouum, in cornu verò testamentum vetus accipiendum esse: quia quemadmodum in arcu, dum chorda trahitur, cornu curuatur: ita in sacra scriptura, dum testamentum nouum legitur,

Psalm 59 6. *D. August.* *Supplicium cur in arcu significatur.* *Misericordiam Deus ostendit, cum minatur.* *D. Basilius.* *Psalm 7.* *D. Gregor.* *Arcus sumitur pro scriptura sacra.*

legitur, duritia testamenti veteris emollitur: ad eius namque spiritualia, & blanda præcepta literæ se rigor inclinat, quæ ratio est etiam D. Augustini in illud Psalmi septimi iam citatum, *Arcum suum tetendit, & parauit illum. Arcum*, inquit, *istum scripturas sanctas libenter acceperim, vbi fortitudine noui testamenti quasi neruo quodam duritia veteris flexa, & domita est.* Hinc tanquam sagittæ diuina præconia iaculantur: qua enim alia sagitta percussa est, quæ dicit Canticorum 2. *Vulnerata charitate ego sum:* sic enim est apud Septuaginta, quorum translationem sequitur Augustinus pro eo, quod nos habemus, *Quia amore langueo.* Aduertit autem diuus Augustinus, quod sequitur, *Sagittas suas ardentibus effecit*, iuxta quædam exemplaria legi, *Sagittas suas ardentes effecit:* quia nimirum sagittæ ardere faciunt, quod vtique præstare non possunt, nisi & ipsæ ardeant: quo significatur concionatoris verba debere esse veluti ardentes quasdam sagittas, quæ auditorum corda valeant compungere, & penetrare, atque diuini amoris facibus inflammare: quemadmodum de Helia dicitur Ecclesiastici quadragesimo octauo, *Surrexit Helias Propheta quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat:* & Hiere. 5. *Ecce dedi verba tua in ignem, & populum istum in ligna:* quia videlicet concionator debet auditores igne pœnitentiæ, & charitatis inflammare: vel etiam, quia sicut ignis conuertit ligna in cinerem: ita concionator debet in animis auditorum cognitionem suæ fragilitatis, & vilitatis ingenerare.

D. August. Psalm. 7 13.
Cant. 2. 5. Septuaginta Interpret. D. August.
Concionatoris verba sint ardentia. Eccl. 48. 1.
Hiere. 5. 14.

IIII. Nec verò Scriptura sacra dumtaxat arcui, sed etiam sagittis comparatur, quas Deus ipse per Doctores Ecclesiæ, Diuinique verbi præcones tanquam per arcus solet emittere: vnde de prauis Doctoribus dictum est Oseæ 7. *Facti sunt quasi arcus dolosus:* & Psal. 77. *Auerterunt se & non seruauerunt pactum, quemadmodum patres eorum conuersi sunt in arcum prauum:* id est, intendit eos Deus quasi arcum ad mortalium animos amoris sui sagittis vulnerandos: verùm ipsi facti sunt arcus dolosus, qui sagittam in sagittantem retorquet: sic enim praui doctores siue doctrinæ, siue vitæ prauitate, quos conuertere debuissent, aduersus Deum reflectunt: ita vtrumque locum interpretatur D. Hieronym. *Mutati sunt*, inquit, *in arcum dolosum, vt quos Dominus contra aduersarios intenderat, ipsi contra suum Dominum verterent, & mitterent aduersus eum blasphemiarum sagittas:* alij vtrumque locum de peccatoribus in genere interpretantur, vt sit sensus, ipsos sibimet nocere, suísque sceleribus quasi sagittis in seipsos intortis vulnerare, iuxta illud Psalm. 10. *Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam:* quo etiam pertinet illud Esaiæ 59. *Oua aspidum ruperunt, qui comederit de ouis eorum morietur, & quod confotum est, erumpet in Regulum:* quo loco obseruanda est elegans prophetæ similitudo: quemadmodum enim oua aspidum foris quidem pulchra videntur, intùs autem venenata sunt, & pestilentia, primúmque frangentibus lethifera: ita nefaria peccatorum consilia pulchra quidem in speciem sunt, sed intùs perniciosa, & funesta, iisque potissimum, qui ea designarunt, ad finémque perducunt, cladem, & exitium afferentia: in eandémque sententiam à Procopio, aliisque patribus de Iudæis locus intelligitur, in quorum cordibus antiquus serpens impia aduersus Christum consilia tanquam oua peperit, quæ ipsi postea Iudæi fouerunt, & Basiliscos excluserunt, quorum veneno afflati omnino perierunt. Sed, vt ad institutum reuertamur, hoc loco arcus, quem Christus gestare dicitur, sacra est Scriptura, diuiníque verbi per Apostolos, & reliquos concionatores toto orbe prædicatio, quo arcu, & sagittis imperante Caligula quamplurimos vulneratos ad fidem suam, religionémque traduxit.

Scriptura sacra sagittis comparata. Oseæ 7. 16. Psal 77. 57.
D. Hieron. Psal 10 9. Peccatores sibi nocent. Esaia 59. 5.

V. Quod verò ad coronam attinet, quæ data ei dicitur: aduertendum est quatuor coronis fuisse Christum Dominum coronatum. Prima fuit carnis, quàm à

Christus quatuor coronis coronatus.

D. Ambr. Cant. 3. 11. matre in incarnatione accepit: sic enim diuus Ambrosius libro de institutione Virginis, capite decimosexto, interpretatur illud Canticorum 3. *Egredimini filiæ Sion, & videte Regem Salomonem in diademate, quo coronauit eum mater sua in die desponsationis illius, & in die lætitiæ cordis sui.* Vbi obiter aduerte summum verbi erga homines amorem, siquidem diem incarnationis, cùm primùm factus est homo propter homines, diem desponsationis suæ cum humana natura, diémque lætitiæ cordis sui appellari voluit: atque hæc corona fuit contexta ex variis, iisque pulcherrimis floribus donorum Spiritus sancti, quæ in primo conceptionis instanti eius animæ infusæ fuerunt: quos flores enumerauit Esaias capite vndecimo. *Requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini.* Secunda corona fuit spinea, Ioannis 19. *Plectentes coronam de spinis*: quæ texta fuit ex spinis, & compunctionibus delictorum nostrorum iuxta illud Esa. 53. *Propter scelus populi mei percussi eum*: quæ ratio affertur à Tertulliano lib. de corona militis. *Quale*, inquit, *oro te, sertum pro vtroque sexu subijt? ex spinis, opinor, & tribulis in figuram delictorum, quæ nobis protulit terra carnis: abstulit autem virtus crucis omnes aculeos mortis in Dominici capitis tolerantia obtundens*: quam eandem rationem affert D. Athanasius in oratione de passione, & cruce Domini. Tertia corona fuit gloriæ, celebritatísque, & exaltationis sui nominis ex lapidibus pretiosis composita, qua à Patre in cœlo, & in terra coronatur, ad Philippenses 2. *Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen*: quo loco pro *exaltauit*, habetur Græcè ὑπερύψωσε, hoc est, superexaltauit, seu miro modo exaltauit: Et ad Hebræos 2. *Videmus Iesum propter passionem mortis gloria, & honore coronatum.* Quarta denique corona est, qua quotidie coronatur ab sponsa in conuersione fidelium: nam etiam Paulus, quos conuertebat, coronam appellabat suam, veluti ad Philippenses 4. *Fratres mei charissimi, & desideratissimi, gaudium meum, & corona mea.* Et primæ ad Thessalonicens. 2. *Quæ est autem nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? nónne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in aduentu eius? vos enim estis gloria nostra, & gaudium*: Et Ecclesiastici 32. *Rectorem te posuerunt? noli extolli: esto in illis quasi vnus ex ipsis: curam illorum habe*: Et paulò post: *Vt læteris propter illos, & ornamentum gratiæ accipias coronam.* Docet autem D. Thomas in epistolam ad Thessalonicenses Apostolum fideles à se conuersos gaudium, & coronam suam appellare, eo quòd maxima sit prædicatoris retributio ex ijs, quos conuertit: quemadmodum Dux propter militum victoriam coronari solet. Theodoretus refert ad humanam gloriam, & Pauli apud homines existimationem, vt sit sensus: propter vos mihi placeo, propter vos clarus, & illustris euado, iuxta illud Ecclesiastici 30. *Qui docet filium, laudabitur in illo, & in medio domesticorum in illo gloriabitur*: quamquam etiam velit verba esse Pauli instar matris, siue nutricis fidelibus à se conuersis quasi pulchris infantulis blandientis, ac de sua fœcunditate gaudentis. *Quoniam*, inquit Theodoretus, *se matri & nutrici comparauerat, eius quoque verba imitatur, ea enim infantulos spem, & gaudium, & quæ sunt huiusmodi, appellare consueuit*: in quo maximè eminet maternus affectus Pauli, quemadmodum & ad Galatas 4. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Eodem coronæ genere ipsa quoque Ecclesia coronatur, ad eam enim ita Sponsus loquitur Canticorum 4. *Veni de Libano sponsa mea: coronaberis de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Quem locum D. Gregorius, & Beda interpretantur de cordibus infidelium, quæ cùm priùs fuerint Dæmonum cubilia per conuersionem corona Ecclesiæ efficiuntur. Sic igitur etiam Christus ex suis fidelibus coronatur, quæ corona

Marginalia: 1 Corona ex floribus donorum Spiritus sancti cōtexta. — Esa. 11. 2. — 2 ex spinis — Ioan. 19. 2. — Esai. 53. 8. — Tertull. — D. Athan. — 3. ex lapidibus pretiosis. — Philip. 2. 9. — Hebr. 2. 9. — 4. ex hominibus ad fidē conuersis — Philip. 4. 1. — 1. Thes. 2. 19. — Ecclef. 32. 3. — D. Thom. — Theodor. — Ecclef. 30. 2. — Pauli affectus in fideles. — Galat. 4. 19. — Cant. 4. 8.

corona ex varijs floribus, Martyrum videlicet rosis, Confessorum violis, & candidissimis virginum lilijs contexitur. Hoc enim sensu Rupertus exponit illud Zachariæ 6. *Sumes aurum, & argentum, & facies coronas, & pones in capite Jesu filij Josedec, Sacerdotis magni*: *Quia nimirum*, inquit, *per singulas virtutes electorum suorum Dominus coronatur, imò in illis coronatis Saluator coronam accipit, quia ipsius est opus omnium Sanctorum corona.* Cùm igitur hoc loco data Christo dicitur corona, duæ postremæ accipiendæ sunt. *Rupert. Zachar 6 11*

Secundum sigillum de equo rufo aperitur, & explicatur, & de Martyrum splendore nonnulla perstringuntur.

SECTIO III.

IN apertione secundi sigilli equus rufus, qui apparuit, imperium sub Domitio I.
Nerone resignificat, sub quo Ecclesia primam edicto publico passa est persecutionem generalem: quo tempore, quoniam multi fideles sanguinem pro Christo fuderunt, rectè eius imperium per equum rufum exprimitur. Nero igitur fuit huius equi sessor, cui ob summam crudelitatem datus dicitur gladius magnus: incredibilem enim in Romanos carnificinam exercuit, ipsique Romanæ vrbi faces admoueri præcepit, quod incendium sex integris diebus, & septem noctibus perdurauit: atque hoc egregium spectaculum vt iucundiùs videret Nero, altissimam turrim conscendit, vbi quædam Homeri carmina de Troiæ incendio præ animi iucunditate cecinit. Iam verò contra Christianos dici non potest, quàm barbarus, & immanis extiterit, in quibus duo illa clarissima orbis lumina Petrum, & Paulum tanquam duos soles de mundo sustulit. Verissimè tunc in fideles quadrabat illud 1. Cor. 4. *Spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus*, seu, vt Græcè est, θέατρον, id est, *Theatrum facti sumus*: & est sensus, theatri, & spectaculi loco quasi feris obiicimur, cum varijs tormentis, & cruciatibus necamur, vt theatrum mundo, Angelis, & hominibus exhibeamus: cui concinit, quod præcesserat, *Tanquam morti destinatos*, Græcè ὡς ἐπιθανατίους, id est, *ad mortem seruatos*, ducta similitudine ab ijs, qui more Romano bestijs spectante populo obiiciebantur, atque ad id caueis inclusi tenebantur, tanquam morti iam obnoxij: ac destinati: id quod sub Nerone fidelibus accidebat, quia & ipsi obiiciebantur feris, & vbicumque reperiebantur, tanquam morti destinati dici poterant, ac theatrum mundo, & Angelis exhibere propter persecutionis magnitudinem, quæ vbique grauissima grassabatur. Porrò aduerte, licet D. Chrysost. cum dicitur: *Et Angelis*, bonos tantùm Angelos intelligat, eo sensu talia esse martyrum certamina, vt Angelorum digna sint aspectu: tamen multos de Angelis tum bonis tum etiam malis interpretari: quam expositionem affert præter alios D. Thomas: *Angelis*, inquit, *& hominibus, scilicet bonis, & malis: concurrebant enim ad eorum spectaculum boni Angeli ad confortandum, mali autem ad impugnãdum: boni homines ad compatiendum, & exemplum sumendum patientiæ, mali verò ad persequẽdum & irridendum*: vel aliter: erant spectaculum, siue theatrum Angelis: bonis quidem, quoniam ipsorum certamina, vt aiebat Chrysost. Angelorum erant digna conspectu, & eiusmodi, quæ cœlitum in se oculos per amorem, & admirationem converterent: malis autem, quia Apostolorum, & reliquorum Martyrum iniuriæ dæmones oblectabant, cum cernerent hostes suos, id est, Apostolos, & reliquos sanctos torqueri ad terrorem aliorum, ne Christi fidem amplecterentur. Itaque rectè dicitur permissum illi fuisse, vt sumeret, id est, auferret pacem de terra, vt inuicem se interficiant: quia ex Romanis plurimos alios per alios præcipiebat occidi. Totum denique Romanum imperium cædibus, & sanguine

Equus rufus Imperiũ Neronis significat.

1. Cor. 4 9.

D. Chrysost.

Martyrũ certamina Angelorum, dæmonum, & hominum spectacula.

D. Thom.

Iustorum iniuriæ dæmones oblectãt.

cruentauit: quemadmodum fusè ex Suetonio, Eutropio, Eusebio, Paulo Orosio, & alijs tradidimus.

II. *Gellius.* Pro illustriori tamen huius rei cognitione, & martyrio eius temporis splendore magis illustrando sciendum est ex Gellio lib. 2. noctium Atticarum, cap. 26. rufum colorem à rubore quidem sic appellatum: sed cùm aliter rubeat ignis, aliter sanguis, aliter ostrum, siue purpura, aliter crocus, has singulas rufi varietates vna rufi, siue ruboris appellatione significari: itaque sub colore rufo comprehendi igneum, sanguineum, croceum, purpureum, aureum, siue fuluum, flauum denique & puniceum. Igitur imperium sub Nerone equo rufo comparatur propter multitudinem Martyrum, qui eius imperij tempore passi omnes rufi coloris species, fidei, charitatis, & virtutum reliquarum splendore, ac varietate retulerunt, è quibus potiores tantùm perstringemus, vt Martyrij splendor magis eluceat. In primis igitur colorem purpureum, qui ad sanguineum vergit, ad martyrium pertinere ostendit locus ille *Cant. 3.* Cantic. 3. vbi dicitur Salomonis ferculum ascensum purpureum habuisse: per ferculum enim eo loco cœlestis gloria accipi potest, ad quam per ascensum purpureum, id est, martyrium peruenitur: quemadmodum interpretatur *D. Hieron.* D. Hieronymus lib. 2 in Ezechielem homilia 15. *Ascensum*, inquit, *habet purpureum, quia maxima multitudo fidelium in exordio nascentis Ecclesiæ per martyrij sanguinem peruenit ad regnum. Igitur Rex noster ascensum purpureum fecit in ferculo, quo ad clarum, quod intus aspicitur, per tribulationem sanguinis peruenitur.* *Prou. 31. 22.* Eandem ob causam de Ecclesia dicitur Prouerbiorum 31. *Byssus, & purpura indumentum eius:* *Beda.* quem locum sic Beda exponit: *Byssus indumentum Ecclesiæ est in candore puræ conscientiæ, & conuersationis: purpureus autem color sanguinis habet speciem, vnde pulchrè dictum est à Patribus, quod Ecclesia electorum floribus vernans in pace habet lilia, in bello rosas:* vbi cernis Bedam martyres rubicundis rosis conferre, quarum color etiam sub rufo comprehenditur, & alludere ad locum illum Augustini sermone 37. de sanctis, vbi ita ad Ecclesiam loquitur: *Sancti lilia in pace, in bello rosæ. D. August.* *O verè beata mater Ecclesia, quam vincentium gloriosus Martyrum sanguis exornat, & candida induit virginitas: floribus eius, nec rosa, nec lilia desunt. Certent igitur singuli amplissimas accipere dignitatum coronas, vel de virginitate candidas, vel de passione purpureas: in cœlestibus castris pax, & acies habent flores suos, quibus milites Christi coronantur.* Hæc Augustinus. Nec verò dumtaxat color purpureus ad martyres pertinet, eo quòd vergat ad sanguineum, sed etiam quia est regius, & imperialis color: *Cant. 7. 5.* vnde Canticorum 7. dicitur: *Coma capitis tui sicut purpura Regis:* *Martyres purpurea Christi comæ.* martyribus enim quasi comis Christus, qui caput est Ecclesiæ, veluti regia quadam purpura exornatur.

III. Puniceus etiam color, cuiusmodi auctore Gellio est ille, qui in dactylis, seu palmarum fructibus reperitur, & exuberantiam habet splendoris, martyrum quoque gloriam non obscurè commendat: siquidem martyres fructus palmæ *Martyres palmæ fructus.* sunt, id est, crucis Dominicæ: sic enim plerique interpretantur locum illum *Cant. 7. 8.* Canticorum 7. *Dixi, ascendam ad palmam, & apprehendam fructus eius:* quæ verba, Beda vult esse sponsi per Prophetarum vaticinia redemptionem generis humani pollicentis, ascensurum se in palmam, id est, crucem victricem, ac triumphalem arborem, eiúsque fructus apprehensurum, id est, posteriores glorias, claritatem videlicet resurrectionis, & triumphantem ascensionis gloriam. Verùm nos cum alijs per fructus palmæ noui Testamenti heroes, præcipuè verò Martyres meritò possumus accipere, quos tanquam suauissimos dactylos crux Christi quasi palma primis illis nascentis Ecclesiæ temporibus produxit iuxta: *Esai. 53. 10.* illud Esaiæ 53. *Pro eo quod laborauit anima eius, videbit, & saturabitur, & iustificabit*

ficabit ipse iustus seruos meos multos, videbit semen longæuum. A qua expositione non abhorret etiam Beda loco citato. Accedit, quòd ipsi Martyres toti punicei, seu phænicei, id est, palmarij sunt: Græcè enim palma φοῖνιξ dicitur, vnde color phæniceus, & puniceus: palmarij, inquam, propter illustrissimas victorias, quas de morte, tyrannorúmque sæuitia reportant: vnde propter Martyrum multitudinem Ecclesia ciuitas palmarum meritò appellari potest: in Christi enim figuram Rex Salomon dicitur 3. Regum 9. in terra solitudinis ciuitatem palmarum exædificasse, id est, vt interpretatur Glossa, palmis abundantem, quoniam Christus in ipsa media gentilitate, quæ terra erat solitudinis, Ecclesiam condidit martyriorum palmis fœcundissimam: quam eandem ob causam statura Ecclesiæ assimilata palmæ dicitur Canticorum 7. vsque adeò autem Martyres palmarij sunt, vt elatis palmarum, in quibus tota palmæ posita est pulchritudo, comparentur Canticorum 5. cùm dicitur: *Coma eius*, id est sponsi, *sicut elatæ palmarum*: vbi sponsi comæ, quas Sanctos, & præcipuè Martyres paulò superiùs interpretati sumus, Christum, qui caput est Ecclesiæ, exornantes, ab eóque enascentes elatis palmarum conferuntur: quia quemadmodum victores elatis palmarum pulcherrimis coronabantur, ita Christus suis Martyribus tanquam victor, & triumphator summa Ecclesiæ gratulatione coronatur.

3. Reg. 9. Ecclesia ciuitas palmarum propter martyres.

Cant. 5. 11.

IIII. Iam verò croceus, qui color etiam est pulcherrimus, & veluti aureus, ad Martyres præcipuè pertinet: ij enim sunt crocus ille, quem Ecclesiæ hortus ferre dicitur Canticorum 4. *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum, nardus, & crocus*: cùm enim eo loco per has aromatum species varia Sanctorum genera designentur, per crocum Martyres accipiendi sunt: quemadmodum enim crocus condiendis cibis adhibetur, & maximam vim habet exhilarandi cor: ita Martyres fidei, & patientiæ suæ exemplo, labores omnes, molestiásque huius vitæ pro Deo susceptas quasi condiunt, dulcioresque, ac suauiores efficiunt, denique mira iucunditate fidelium corda perfundunt: sic enim Tobiam, & Iob quasi crocum condiendis virtutum cibis aptissimum proponunt diuinæ literæ Tobiæ 2. illis verbis: *Hanc autem tentationem ideò permisit Deus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob.* Accedit, quòd crocus propter aureum, & flauescentem colorem symbolum est charitatis, quæ potissimùm in Martyribus splendescit, iuxta illud Christi Domini Ioannis 15. *Maiorem charitatem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis.* Sic enim eum locum Canticorum citatum interpretatur Beda, afferens in eandem sententiam illud Threnorum 4. *Qui nutriebantur in crocis, amplexati sunt stercora*: vbi quamquam ad literam sermo sit de calamitatibus Hebræorum tempore Hierosolymitanæ obsidionis sub Nabuchodonosor, cum nobilissimi quique præ fame coacti sunt rebus vesci abiectissimis: quemadmodum etiam accidit in obsidione Samariæ, vt refertur 4. Reg. 6. *Facta est fames magna in Samaria, & tamdiu obsessa est, donec venundaretur caput asini octoginta argenteis, & quarta pars cabi stercoris columbarum quinque argenteis*: tamen Beda ad charitatem refert hoc sensu: qui videbantur quondam charitatis floribus rutilare gratissimis, postmodum se fœdis cœperunt vitiorum volutabris immergere: eodémque modo locum intellexit diuus Bernardus sermone de obedientia, patientia, & sapientia: vbi expendit verbum illud, *amplexantur*, quod vehementiam insinuat, & rectè quidem Bernardus: solent enim, qui diuinæ bonitatis dulcedinem semel gustarunt, si ab eo statu prolabantur, deteriores fieri, & stercoribus, id est, abiectis voluptatum illecebris delectari, cuius periculi sponsus sponsam admonuit illis verbis

Cant. 4. 13. Martyres croco comparantur.

Tob. 2. 12.

Ioan. 15. 13.

Beda. Thren 4. 5.

4. Reg. 6. 25.

D. Bernard. Turpius peccant, qui prius peccata abstinuerunt.

Canticorum 1. *Si ignoras te ô pulcherrima inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum tuorum, & pasce hædos tuos*: quo loco hædos pascere est lasciuos, ac petulantes libidinis motus sectari: quo miseriarum decidunt ij, qui magnitudinem, & præstantiam diuinæ conuersationis, & charitatis ignorantes, ac minoris facientes ex eo statu delabuntur, & quod est consequens, in lutulento vitiorum omnium cœno voluntantur.

Cant. 1. 8.

V. Denique ob eandem coloris pulchritudinem granis malorum granatorum, qui etiam color sub rufo comprehenditur, similes dicuntur martyres: hoc enim sensu accipiendum est illud Canticorum 4. *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum*, quemadmodum vult Beda. *Mala*, inquit, *punica, quæ sanguineo rubent colore, eorum in Ecclesia triumphos insinuant, qui post fontis signati ablutionem, cuius paulò ante facta fuerat mentio, suo sunt etiam sanguine baptizati.* Obseruarunt tres Græci patres in commentariis super Cantica, qui cum operibus Theodoreti circunferuntur, malos punicas arbores, de quibus eo loco agitur, esse eas, quæ in quercubus inseruntur, quæ firmissimas habent radices, & difficilè auelli possunt, in quibus quercuum radicibus volunt fidei designari firmitatem: id quod non obscurè Martyrum naturam significat, qui per earum arborum mala granata exprimuntur, quippe qui produci nequeant nisi à malis punicis in fortissimis quercubus, id est, firmissima fide insertis, cum Martyrium summam fidei firmitatem requirat. Atque hæc de præcipuis rufi coloris varietatibus pro Martyrum gloria, & splendore dicta sufficiant.

Martyres grani mali granati similes.
Cant. 4. 13.

Tertium de equo nigro sigillum explicatur.

SECTIO IIII.

I. APerto tertio sigillo apparuit equus niger, & qui sedebat super eum, habebat stateram in manu sua, & audita est vox quatuor animalium dicentium: *Bilibris tritici denario: & tres bilibres hordei denario: vinum, & oleum ne laseris.* Per equum nigrum Romanum item imperium significatur: per sessorem autem Titus Imperator Vespasiani filius, qui Hierosolymam grauissima cinxit obsidione, tandémque omnino excidit. Dicitur autem Romanum imperium sub Tito nigrum, hoc est, triste, & luctuosum Iudæis: nam, vt è multis pauca dicamus, præter illa: quæ in nostro de Ecclesiæ persecutionibus commentario commemorauimus, Titus castra posuit in monte Oliueti, vnde olim Dominus præuidens hanc vrbis obsidionem, & vastitatem fleuerat super illam Luc. 19. deindè vrbem cinxit obsidione grauissima: cúmque plurimi Iudæorum quotidie caperentur, quia vrgente fame foras egredi cogebantur, eos Titus ante suos oculos crucibus affigi præcipiebat, quingentos videlicet per dies singulos: & interdum plures: quorum tantus fuit numerus, vt autore Iosepho libro 6. de bello Iudaico, capite 12. iam spatium crucibus deesset, & corporibus cruces. Hi autem proculdubio filij eorum fuerunt, qui clamauerant, *Crucifige, crucifige eum.* Cùm verò fames in dies ingrauesceret, multique propterea à ciuitate exeuntes se vltro Romanis dederent, Titus murum quendam in circuitu vrbis exædificari iussit, quo omnis penitùs ad exitum via fuit intercepta. Mirũ verò est quanta celeritate, tridui videlicet tantùm spatio totum opus perfectum fuit, cum tamen quadraginta ferè stadia per circuitum contineret. Atque de hoc etiam muro potest ad literam intelligi illud Luc. 19. *Circundabunt te inimici tui vallo,* vt egregiè annotauit Cardinalis Baronius tom. 1. Annalium. Duo autem potissimũ famis illius acerbitatem augent: vnũ est, quod refert Egesippus, multos viso cibo præ gaudio vitam

Equus niger imperium Titi significat.
Luc. 19.
Iosephus.
Luc. 19. 43.
Baronius.
Fames, & calamitas Iudæorum.
Egesippus.

vitam finiisse: alterum quod idem etiam testatur libro 5. de excidio Hierosolymitano cap. 4. & Iosephus libro 7. de bello Iudaico cap. 8. Mariam diuitem, ac nobilem fœminam filium infantulum gladio in frustra secasse, partémque eius coctam comedisse. Denique templum fuit incensum, ita vt nulla eius vestigia remanerent, neque lapis super lapidem: quemadmodum Christus prædixerat Lucæ 21. & vniuersa vrbs non solùm incensa, sed omnino diruta, & à fundamentis auulsa, vt fuerat etiam Lucæ 19. à Domino prænunciatum illis verbis: *Ad terram prosternent te.* Iosephus libro 7. de bello Iudaico capit. 17. colligens numerum captiuorum, & interemptorum ait captiuorum quidem, qui toto belli tempore comprehensi sunt, fuisse nonaginta septem millia: mortuorum verò per omne tempus obsidionis vndecies centena millia. Perdurauit autem obsidio quinque circiter mensibus, hoc est, à decimo quarto die Aprilis, (vt auctor est Iosephus lib. 6 de bello Iudaico cap. 4.) vsque ad octauam diem Septembris, quæ incidit in diem Sabbati iuxta Dionem in Nerone. Itaque iure optimo imperium Romanum comparatione Iudæorum nigrum, & luctuosum apparuit, cum vsque adeo eorum gentem inauditis cladibus affecerit sub Tito, & Vespasiano, gloriamque, & splendorem ita obscurauerit, vt nulla eis relicta sit spes siue antiqui splendoris, siue pristinæ libertatis.

Iosephus. *Luc. 21.* *Luc. 19. 44.* *Iosephus.* *Idem.*

II. Quoniam verò ea mala, quæ Iudæis Titus inuexit, ex diuina iustitia profecta sunt, propterea habere in manu stateram dicitur, diuinæ videlicet iustitiæ, in qua Deus inexpiabile mortis Christi, ac nefarium scelus, simúlque supplicia ponderauit, quamquam æquale esse non potuit, cum omnes omnino pœnas, quæ Iudæis infligi potuissent, facinoris illius immanitas longè superauerit. Rectè etiam Titus in manu, non in mente habuisse stateram dicitur, quia imprudens diuinam pro eo crimine iustitiam opere ipso exercuit: quamuis postea tantam Iudæorum stragem non sine diuino consilio, & prouidentia esse potuisse sibi persuaserit, etenim muros circumiens, vidénsque omnia proiectorum mortuorum cadaueribus referta ingemuit, & extensis manibus Deum testatus est factum illud suum non esse, vt auctor est Iosephus libro 6. de bello Iudaico cap. 14. Vt verò ea, quæ sequuntur de ponderibus, intelligantur, sciendum est ex Iosepho libro 3. de bello Iudaico cap. vlt. & ex Egesippo libro 3. de excidio Hierosolymitano capite etiam vltimo Vespasianum, quo tempore bellum aduersus Iudæam administrabat, Iudæorum triginta millia, & quadringentos vendidisse vniuersos autem, qui de partibus regni Agrippæ reperti sunt, Regi donasse, quos Rex accepto pretio similiter vendidit. Addendum ex eodem Iosepho libro septimo de bello Iudaico capite 15. & ex Egesippo libro 5. de excidio Hierosolymitano capite 47. Titum, & milites Romanos dedignantes seruum habere Iudæum innumerabilem ferè eorum multitudinem vendidisse, & quidem vulgus cum coniugibus, & liberis paruo pretio, nobiliores maiori: nec desunt, qui affirmnent ex nobilioribus decem vno denario, ex vulgo autem triginta vno itidem denario venditos, dignam sanè pœnam eo facinore, cum Christum triginta argenteis sacrilega emptione receperunt. Eo supposito per triticum hoc loco Iudæi nobiliores, per hordeum verò infimi quique, & obscuri accipiendi sunt: & cùm clamatur, *Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario*, illud prædicitur, fore vt Iudæorum vulgus viliori pretio sit, quàm nobilitas à Tito, & militibus æstimandum, cùm duæ libræ tritici, id est, nobiliorum vno denario, & sex libræ hordei, id est, abiectorum eodem denario æstimentur. Nec verò opus est, vt per libram quinque Iudæi propter quinarium librorum Pentateuchi numerum, qui ab omnibus Iudæis recipiuntur, accipi debeant,

Iudæorum supplicia Titus exercuit, Deus ponderauit. *Iosephus. Egesippus.* *Iudæi, qui Christum emerunt, vili pretio venduntur.*

quemadmodum plerique curiosè supputant: satis enim est generatim intelligere fuisse inæquale pretium pro tritico, & hordeo postulatum. Est autem bilibra duarum librarum pondus: vnde nomen bilibris, & bilibre, quod habet pondus duarum librarum: pro quo Græcè est χοῖνιξ, quod nomen sonat mensuram tritici, aut leguminis, quæ in cibum diurnum sit satis: Budæus lib. 5. de Asse, putat esse libras quatuor: Pollux tres dumtaxat: vulgatus interpres duas tantum esse existimauit. Additur, *Vinum, & oleum ne læseris*, id est, fideles, qui in Christum crediderant tam ex Iudæis, quam ex gentilibus, qui propter charitatem vino, propter misericordiam autem oleo significantur: præcipitur ergo Tito, vt nullum fidelibus malum inferat, id quod verè ita accidit. Etenim, vt narrat Euseb. lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ cap. 5. Ecclesia, quæ erat Hierosolymis congregata, oraculi cuiusdam indicio, quod probationibus per reuelationem traditum fuerat, antequam bellum oriretur, ex Hierosolymis migrauit, & oppidum trans Iordanem, quod Pellam nominant, incoluit: atque ita obsidionis procellam, & innumera, quæ Iudæorum gentem inuoluerunt, mala diuina prouidentia declinauit.

Fideles à clade Hierosolymitana seruati. Eusebius.

Stateræ nomine rectè diuinam significari iustitiam.

SECTIO V.

I. His ita secundum literam explicatis illud dumtaxat obseruatione dignum videtur in sacris literis stateræ nomine diuinam significari iustitiam, veluti Ezechielis cap. 5. vbi Propheta iubetur caput, & barbam suam radere, & omnes capillos in vnum collectos in quadam iustissima statera ponderare, eósque deinde in tres partes æqualis ponderis diuidere, partémque vnam igne comburere, alteram gladio minutatim concidere, postremam demum in ventum spargere: vbi quemadmodum in ipsomet contextu explicatur, pili Hebræos significabant, quorum sceleribus diuinæ iustitiæ statera ponderatis eorum alij famis, & pestis incendio in ipsa ciuitate, alij extra ciuitatem Assyriorum gladio perimendi: alij in captiuitatem abducendi, in variásque regiones, & prouincias, quasi in ventum dispergendi ab Ezechiele prædicebantur. Sic etiam 4. Reg. 21. *Extendam* inquit Dominus, *super Hierusalem funiculum Samariæ, & pondus domus Achab*: pro quo septuaginta transtulerunt, *Extendam in Hierusalem mensuras Samariæ, & trutinas domus Ephraim*, id est, easdem pœnas ab Hierusalem deposcam, quibus in Samariam animaduerti, quemadmodum exponit D. Chrysostomus homilia in Psalm. 95. vbi in eandem sententiam affert illud, quod dictum est ad Regem Balthasarem Danielis 5. *Appensus es in statera & inuentus es minus habens*: quo loco docet Chrysostomus Deum, cùm punit, trutina librare vltionem: eundémque locum expendens Rupertus lib. 7. de victoria verbi Dei capite quarto, duobus modis exponit, quod dicitur, *Inuentus es minus habens*, vno modo, vt sit sensus: ego te excitaui, vt peccantes mihi populos emendares, sed minus est in facto tuo, quàm in proposito meo: in meo namque proposito bona est intentio, quæ defuit in facto tuo: siquidem tuæ superbiæ, & crudelitati seruiisti: multum itaque deest in pondere, quia deest totum, quod esset laudabile, id est, intentio iustitiæ. Altero in hunc sensum: inuentus es minus habens, quia me non glorificasti. De diuina etiam iustitia locutus est Iob cap. 6. cum dixit: *Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior, in statera, quasi arena maris hæc grauior appareret*: quod Iobum in persona Christi, quam

Dei iustitia statera. Ezech. 5.

4. Reg. 21. 13

D. Chrysost. Daniel 5. 27.

Iob. 6. 2.

quam sustinebat, verissimè dixisse docet diuus Gregorius libro 7. Moralium, capite primo, quo loco stateræ nomine Christum ipsum intelligit: *Quis alius, inquit, statera nomine, nisi mediator Dei, & hominum exprimitur? qui ad pensandum vitæ nostræ meritum venit, ac secum misericordiam suam simul, ac iustitiam detulit, sed misericordiæ lance præponderans culpas nostras parcendo leuigauit: in manu enim Patris quasi statera miri libraminis factus hinc in se calamitatem nostram, & illinc peccata suspendit.* Verùm Rupertus libro secundo de operibus Spiritus sancti capite octauo, stateram hanc non Christum, sed crucem ipsam interpretatur. *Erat, inquit, crux statera Patris habens disposita hinc in lance iudicij peccata mundi, inde in lance misericordiæ calamitatem generis humani: sed vicit pondere calamitas in lance misericordiæ, lancémque sustollens iudicij decussit peccata in profundum maris*: iuxta illud Michææ septimo: *Proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra.* Christi enim dolentis passio totius generis humani doloribus superaddita præponderauit, plus enim pœnarum de humano genere sumptum fuit, quam culpa meruisset, quod encomium tanquam illustrissimum de cruce canit Ecclesia in hymno illo de passione Domini à Sedulio secundum plerósque composito:

D. Gregor. Rupertus. Crux statera. Mich. 7. 19. Sedulius.

Beata, cuius brachiis, Secli pependit pretium,
Statera facta corporis.

II. Ratio verò, cur diuina iustitia stateræ nomine exprimatur, ea est, quòd tam culpa, quàm pœna iusto examine ponderantur, ne pœna culpam excedat: quanquam semper minus inferatur à Deo supplicium, quàm culpæ promereantur iuxta illud Psal. 102. *Non secundum peccata nostra facies nobis.* Quare eo tantum statera adhibetur, ne criminum acerbitatem pœnæ superet magnitudo: quo sensu dictum est Prouerbiorum 16. *Pondus, & statera iudicia Domini sunt*: Et Esaiæ 28. *Ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura*: & capite vigesimo septimo. *In mensura contra mensuram, cùm abiecta fuerit, iudicabis eam*, id est, punies eam in mensura pœnæ, quæ respondeat mensuræ culpæ, quemadmodum exponit D. Thomas in suis commentariis super Esaiam: quod non est ad propositionem arithmeticam, sed ad geometricam reuocandum, vt minoribus quidem peccatis minora, maioribus autem maiora supplicia inferantur: nunquam tamen peccatis æqualia. Eandem ob causam dicitur Amos 7. *Humus tua funiculo metietur, & tu in terra polluta morieris*: quo loco est sermo de captiuitate decem tribuum, quarum supplicia dicuntur funiculo metienda, ne peccatorum magnitudinem superent: in eandem sententiam dicitur Esaiæ 34. *Extendetur super eam mensura, vt redigatur ad nihilum, & perpendiculum in desolationem*: vbi pro *extendetur*, est Hebraicè ונטה, *venamah*, quod verbum significat lineas ducere, quemadmodum Geometræ faciunt, pro mensura verò est קו, Cau, quod nomen significat lineam illam, seu funiculum, quem Architecti solent extendere: vnde Iob 38. loquens Dominus de fabricatione terræ dixit ad Iob: *Quis tetendit super eam lineam?* éstque non solùm ædificantium, sed etiam destruentium, cum Architecti nihil volunt supereminere, sed omnia solo æquare: Denique perpendiculum est lapis ille, siue pondus plumbeum, quo cementarij vtuntur ad parietum siue æqualitatem siue inæqualitatem deprehendendam. Est igitur sensus Deum minutissimum esse in scelerum grauitate examinanda, atque in supplicio inferendo non solùm funiculo geometrico, sed etiam Architectorum perpendiculo vti. Denique Threnorum 2. eandem mensuram adhibuit in Hierosolymorum ciuitate destruenda. *Cogitauit*, inquit, *Dominus dissipare murum filiæ Sion, tetendit funiculum suum*: quem locum expendens Rupertus libro primo in Hieremiam capite 44. *Dominus*, inquit, *ista cogitauit, & cum consilio egit,*

Deus citra condignum punit. Psal. 102. 10. Prou. 16. 11. Esai. 28. 17. Idem 27. 8. D. Thom. Amos. 7. 17. Esai. 34. 11. Iob 38. 5. Thren. 2. 8. Rupertus.

quemadmodum plerique curiosè supputant: satis enim est generatim intelligere fuisse inæquale pretium pro tritico, & hordeo postulatum. Est autem bilibra duarum librarum pondus: vnde nomen bilibris, & bilibre, quod habet pondus duarum librarum: pro quo Græcè est χοῖνιξ, quod nomen sonat mensuram tritici, aut leguminis, quæ in cibum diurnum sit satis: Budæus lib. 5. de Asse, putat esse libras quatuor: Pollux tres dumtaxat: vulgatus interpres duas tantum esse existimauit. Additur, *Vinum, & oleum ne læseris*, id est, fideles, qui in Christum crediderant tam ex Iudæis, quam ex gentilibus, qui propter charitatem vino, propter misericordiam autem oleo significantur: præcipitur ergo Tito, vt nullum fidelibus malum inferat, id quod verè ita accidit. Etenim, vt narrat Euseb. lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ cap. 5. Ecclesia, quæ erat Hierosolymis congregata, oraculi cuiusdam indicio, quod probationibus per reuelationem traditum fuerat, antequam bellum oriretur, ex Hierosolymis migrauit, & oppidum trans Iordanem, quod Pellam nominant, incoluit: atque ita obsidionis procellam, & innumera, quæ Iudæorum gentem inuoluerunt, mala diuina prouidentia declinauit.

Fideles à clade Hierosolymitana seruati. Eusebius.

Stateræ nomine rectè diuinam significari iustitiam.

SECTIO V.

I. HIs ita secundum literam explicatis illud dumtaxat obseruatione dignum videtur in sacris literis stateræ nomine diuinam significari iustitiam, veluti Ezechielis cap. 5. vbi Propheta iubetur caput, & barbam suam radere, & omnes capillos in vnum collectos in quadam iustissima statera ponderare, eósque deinde in tres partes æqualis ponderis diuidere, partémque vnam igne comburere, alteram gladio minutatim concidere, postremam demum in ventum spargere: vbi quemadmodum in ipsomet contextu explicatur, pili Hebræos significabant, quorum sceleribus diuinæ iustitiæ statera ponderatis eorum alij famis, & pestis incendio in ipsa ciuitate, alij extra ciuitatem Assyriorum gladio perimendi: alij in captiuitatem abducendi, in variásque regiones, & prouincias, quasi in ventum dispergendi ab Ezechiele prædicebantur. Sic etiam 4. Reg. 21. *Extendam* inquit Dominus, *super Hierusalem funiculum Samariæ, & pondus domus Achab*: pro quo septuaginta transtulerunt, *Extendam in Hierusalem mensuras Samariæ, & trutinas domus Ephraim*, id est, easdem pœnas ab Hierusalem deposcam, quibus in Samariam animaduerti, quemadmodum exponit D. Chrysostomus homilia in Psalm. 95. vbi in eandem sententiam affert illud, quod dictum est ad Regem Balthasarem Danielis 5. *Appensus es in statera & inuentus es minus habens*: quo loco docet Chrysostomus Deum, cùm punit, trutina librare vltionem: eundémque locum expendens Rupertus lib. 7. de victoria verbi Dei capite quarto, duobus modis exponit, quod dicitur, *Inuentus es minus habens*, vno modo, vt sit sensus: ego te excitaui, vt peccantes mihi populos emendares, sed minus est in facto tuo, quàm in proposito meo: in meo namque proposito bona est intentio, quæ defuit in facto tuo: siquidem tuæ superbiæ, & crudelitati seruiisti: multum itaque deest in pondere, quia deest totum, quod esset laudabile, id est, intentio iustitiæ. Altero in hunc sensum: inuentus es minus habens, quia me non glorificasti. De diuina etiam iustitia locutus est Iob cap. 6. cum dixit: *Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior, in statera, quasi arena maris hæc grauior appareret*: quod Iobum in persona Christi, quam

Dei iustitia statera. Ezech. 5.

4. Reg. 21. 13

D. Chrysost. Daniel 5. 27.

Iob. 6. 2.

quam sustinebat, verissimè dixisse docet diuus Gregorius libro 7. Moralium, capite primo, quo loco stateræ nomine Christum ipsum intelligit: *Quis alius,* inquit, *statera nomine, nisi mediator Dei, & hominum exprimitur? qui ad pensandum vitæ nostræ meritum venit, ac secum misericordiam suam simul, ac iustitiam detulit, sed misericordiæ lance præponderans culpas nostras parcendo leuigauit: in manu enim Patris quasi statera miri libraminis factus hinc in se calamitatem nostram, & illinc peccata suspendit.* Verùm Rupertus libro secundo de operibus Spiritus sancti capite octauo, stateram hanc non Christum, sed crucem ipsam interpretatur. *Erat,* inquit, *crux statera Patris habens disposita hinc in lance iudicij peccata mundi, inde in lance misericordiæ calamitatem generis humani: sed vicit pondere calamitas in lance misericordiæ, lancémque sustollens iudicij decussit peccata in profundum maris*: iuxta illud Michææ septimo: *Proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra.* Christi enim dolentis passio totius generis humani doloribus superaddita præponderauit, plus enim pœnarum de humano genere sumptum fuit, quam culpa meruisset, quod encomium tanquam illustrissimum de cruce canit Ecclesia in hymno illo de passione Domini à Sedulio secundum pleró sque composito:

D. Gregor. Rupertus. Crux statera. Mich. 7. 19. Sedulius.

Beata, cuius brachiis, Secli pependit pretium,
Statera facta corporis.

II. Ratio verò, cur diuina iustitia stateræ nomine exprimatur, ea est, quòd tam culpa, quàm pœna iusto examine ponderantur, ne pœna culpam excedat: quanquam semper minus inferatur à Deo supplicium, quàm culpæ promereantur iuxta illud Psal. 102. *Non secundùm peccata nostra facies nobis.* Quare eo tantum statera adhibetur, ne criminum acerbitatem pœnæ superet magnitudo: quo sensu dictum est Prouerbiorum 16. *Pondus, & statera iudicia Domini sunt*: Et Esaiæ 28. *Ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura*: & capite vigesimo septimo. *In mensura contra mensuram, cùm abiecta fuerit, iudicabis eam,* id est, punies eam in mensura pœnæ, quæ respondeat mensuræ culpæ, quemadmodum exponit D. Thomas in suis commentariis super Esaiam: quod non est ad propositionem arithmeticam, sed ad geometricam reuocandum, vt minoribus quidem peccatis minora, maioribus autem maiora supplicia inferantur: nunquam tamen peccatis æqualia. Eandem ob causam dicitur Amos 7. *Humus tua funiculo metietur, & tu in terra polluta morieris*: quo loco est sermo de captiuitate decem tribuum, quarum supplicia dicuntur funiculo metienda, ne peccatorum magnitudinem superent: in eandem sententiam dicitur Esaiæ 34. *Extendetur super eam mensura, vt redigatur ad nihilum, & perpendiculum in desolationem*: vbi pro *extendetur*, est Hebraicè ונטה, *venamah*, quod verbum significat lineas ducere, quemadmodum Geometræ faciunt, pro mensura verò est קו, Cau, quod nomen significat lineam illam, seu funiculum, quem Architecti solent extendere: vnde Iob 38. loquens Dominus de fabricatione terræ dixit ad Iob: *Quis tetendit super eam lineam?* éstque non solùm ædificantium, sed etiam destruentium, cum Architecti nihil volunt supereminere, sed omnia solo æquare: Denique perpendiculum est lapis ille, siue pondus plumbeum, quo cementarij vtuntur ad parietum siue æqualitatem, siue inæqualitatem deprehendendam. Est igitur sensus Deum minutissimum esse in scelerum grauitate examinanda, atque in supplicio inferendo non solùm funiculo geometrico, sed etiam Architectorum perpendiculo vti. Denique Threnorum 2. eandem mensuram adhibuit in Hierosolymorum ciuitate destruenda. *Cogitauit*, inquit, *Dominus dissipare murum filiæ Sion, tetendit funiculum suum*: quem locum expendens Rupertus libro primo in Hieremiam capite 44. *Dominus*, inquit, *ista cogitauit, & cum consilio egit,*

Deus citra condignum punit. Psal 102. 10. Prou 16. 11. Esai. 28. 17. Idem 27. 8. D. Thom. Amos. 7 17. Esai. 34. 11. Iob 38. 5. Thren. 2. 8. Rupertus.

negotiis videlicet summam in libra rationis appendit, & tetendit super eam funiculum septuaginta annorum.

III. E contrario in misericordia tribuenda non stateris, non funiculis, non perpendiculis vtitur: vnde Hierem. 31. Hierusalem, quam ad puniendum funiculo, & perpendiculo, fuerat dimensus, cùm ex misericordia reædificaturum se pollicetur, in typum Ecclesiæ Catholicæ nullis terrarum finibus claudendæ nulla mensura vtitur: imo omnem omninò interdicit illis verbis: *Ædificabitur ciuitas Domini, & exibit vltra normam mensura*: quò etiam pertinet illud Psalmi 18. *In omnem terram exiuit sonus eorum*: Quod Hebræi ita legunt: *In omnem terram exiuit linea, seu norma eorum.* Est enim Hebraicè nomen *Cau*, vt sit sensus Deum instar Architecti in Ecclesia fundanda normam quandam interminatam extendisse, quæ vniuersum orbem complecteretur ad gratiam Euangelij omnibus communicandam. Eandem diuinæ misericordiæ largitatem eleganter obseruauit D. Ambrosius in commentariis suis super Psalmum 37. in eo, quòd Deus misericordiam, non iustitiam effundere dicitur: etenim de iustitiæ calice habetur Psalmo 74. *Calix in manu Domini vini meri plenus misto, & inclinauit ex hoc in hoc: verumtamen fæx eius non est exinanita*: vbi duo expendenda sunt, videlicet verbum *Inclinauit*, quod non dicit effusionem, sed leuem quandam calicis inclinationem: & præterea quod sequitur: *Fæx eius non est exinanita*: cùm tamen de misericordia dicatur Canticorum 1. *Oleum effusum nomen tuum*, seu, vt Septuaginta transtulerunt, *Oleum enacuatum*, seu *exinanitum*: quo loco per oleum Dei misericordia intelligitur, quam non ad mensuram Deus impertit, sed effundit largiter, *Ad terrendum*, inquit Ambrosius, *plenus est calix, ad feriendum non est exinanitus. Calicem enim iræ exinanire non nouit, sed exinanitum tamen est vnguentum.* Denique cùm Christus de retributione ageret, non simpliciter illam appellauit mensuram, sed redundantem, & supereffluentem mensuram: sic enim habes Lucæ 6. *Mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum*: vbi singula verba emphasim habent. *Mensuram*, inquit, *bonam*, id est, magnam: quoniam verò posset esse mensura magna, sed non plena, additur, *confertam*, iuxta illud Psalm. 102. *Qui replet in bonis desiderium tuum*: tunc autem est mensura conferta, cùm id, quod mensuratur, vel pedibus calcatur, vel manibus in mensura deprimitur: quæ mensuræ plenitudo magis declaratur, cùm subiungitur, *coagitatam*, quod tunc accidit, cùm huc, & illuc modius decutitur, vt nihil interiùs vacuum relinquatur: denique additur, *supereffluentem*, id est, non rasilem, sed cumulatissimam, & merita ipsa longè vincentem, siquidem Deus vltra condignum remunerare consueuit: quod verò dictum est, *in sinum vestrum*, præter alia gaudium, & securitatem beatitudinis significat.

Misericordia Dei mensura caret. *Hier. 31. 39.* *Psal. 18. 5.* *Hebræi.* *Psal. 74. 9.* *Cant. 1. 3.* *Ambrosius.* *Luc. 6. 38.* *Psal. 102. 5.*

Quartum sigillum de equo pallido, & morte super illum equitante, atque inferno insequente explicatur.

SECTIO VI.

I. ADuertendum est pro pallido esse Græcè χλωρὸς, quod nomen & pallidum & viride significat: vnde capite octauo sequenti vulgatus interpres fœnum viride transtulit, cùm eo loco idem nomen habeatur: imò hoc ipso loco equum viridem interpretatus est Tertullianus libro de pudicitia, cap. vigesimo: qua de re sequenti sectione dicemus. Aperto igitur quarto sigillo, *Ecce*, inquit, *equus pallidus, & qui sedebat super eum, nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum:*

& data

& data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & bestiis terræ. Per equum pallidum Romanum item imperium exprimitur, cùm fuit sub Domitiano, qui Tito fratri successit, & secundam aduersus Ecclesiam persecutionem commouit. Rectè autem equo pallido comparatur, quoniam Domitianus incredibilem metum & Romanis, & præcipuè fidelibus iniecit, siquidem bonam Senatorum partem, aliorúmque principum virorum in exilium amandauit, varia eis affingens crimina, vt sic eorum bona diriperet, inter quos & Ioannem nostrum ad insulam Pathmos relegauit: quia igitur omnes sibi timebant, ne similia ipsis damna contingerent, ex timore autem pallida exteriùs membra efficiantur: rectè Romanum sub Domitiano Imperium in pallido equo ostenditur: id quod potissimùm ad Ecclesiam referendum est, quæ sub eo grauissimam passa est persecutionem, quam superiori commentatio descripsimus. *Imperiũ sub Domitiano pallido equo comparatur.*

II. Meritò etiam Domitianus Mors appellatur propter summam crudelitatem, quia non solùm in suos, sed in Christianos etiam desæuiit: vnde est interfectus à suis tantum monstrum non ferentibus. Porrò quia dignas apud inferos suorum scelerum pœnas recepit, subiungitur, *Et infernus sequebatur eum*, aut certè per infernum hoc loco diabolus intelligitur, à quo incitatus Domitianus tantam crudelitatem, & impietatem exercuit: sumi enim interdum infernum pro dæmone docet D. Gregorius libro 17. Moralium cap. 12. & nos fusiùs diximus capite 1. Cruciatuum verò, seu mortis genera, quibus Ecclesiam oppugnauit, illa quatuor numerantur, fames, gladius, bestiæ, & mors: vbi per mortem diuersa alia mortis genera intelligenda sunt, cuiusmodi sunt suffocatio, combustio, suspensio, submersio, & alia huiusmodi. Denique aduerte in apertione horum quatuor sigillorum quatuor animalia singula in singulis dixisse: *Veni, & vide*: quia nimirùm in quatuor Euangeliis ea, quæ hactenùs commemorauimus, insinuantur: nam in Euangelio Marci cap. vlt. agitur de promulgatione Euangelij: *Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ*: quod fieri cœpit sub Caio Caligula: quare primum animal in apertione primi sigilli est Marcus designatus per leonem, qui primo loco fuerat nominatus. In Matthæo expressè commemoratur Ecclesiæ persecutio, cùm dicitur cap. 24. *Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos*: prima autem persecutio sub Nerone cœpit, quo fit, vt secundum animal, quod dixit, *Veni, & vide*, sit Matthæus. In apertione tertij sigilli tertium animal Lucam significat, qui cap. 19. agit de Hierosolymorum per Titum euersione. Denique in apertione quarti quartũ animal, id est, Ioannes loquitur, qui cap. 16. tribulationem maximam prænunciat, quam passuri erant fideles, & quam post Neronem secundus Domitianus excitauit. *Marc 16.15.* *Matth. 24.9*

Cur Mors super equum pallidum apparuerit, & cur eam infernus sequatur.

SECTIO VII.

I. QVamquam iuxta eam, quam proposuimus ex nonnullorum Doctorum sententia, huius quarti sigilli expositionem Mors Domitianum Imperatorem adumbrauerit ob ea, quæ superiori sectione diximus: quia tamẽ non desunt, qui mortem hoc loco propriè accipiendam esse contendunt, eáque expositio multum doctrinæ continet ad morum libertatem coërcendam, libuit eam nonnullis obseruationibus illustrare. Primò igitur obseruandum est rectè mortem super equum apparuisse propter cursus sui velocitatem, qua mortales *Mortis velocitas.*

non solùm consequitur, sed etiam sæpissimè præcurrit: quod tunc accidit, cùm eorum spes præscindit, vanásque consiliorum, ac rerum futurarum designationes derepentè quasi anteuolans præter expectationem demolitur. Qua de re Ezechias Rex apud Esaiam capite 38. conqueritur, cùm ait, *Præcisa est velut à texente vita mea: dum adhuc ordirer, succidit me*: quasi dicat, in ipsis primis filis disponendis telam meam, & spes omnes præcidit: & Iob cap. 7. *Dies mei velociùs transierunt, quàm à texente tela succiditur*: quem locum eleganter expendit D. Gregorius. *Congrua*, inquit, *similitudine tempus telæ comparatur: quia sicut tela filis, sic vita mortalis diebus singulis proficit: sed quoad augmentum proficit, eo ad incisionem tendit. cùm enim tempora percepta prætereunt, ventura breuiantur: tela enim duobus lignis innectitur, vt texatur, sed quo inferiùs texta inuoluitur, eo superiùs texenda deplicatur, & vnde se ad augmentum multiplicat, inde fit minus, quod restat. Sic nimirum vita nostra tempora, & transacta quasi inferius inuoluimus, & ventura à superiori deplicamus, quia quo plus fiunt præterita, minùs esse incipiunt futura* Hactenus Gregorius. Huius telæ tegmen est humana mortalitas iuxta illud Genesis 3. *Puluis es, & in puluerem reuerteris*: subtegmen autem est humanarum rerum vicissitudo, & vanitas.

Esai. 38. 12. Iob. 7. 6. D. Greg. Gen. 3. 19.

II. Eadem mortis mortales de repente consequentis pernicitas nomine cursoris exprimitur Iob 9. *Dies mei velociores fuerunt cursore*: & Sap. 5. Multis aliis similitudinibus, quæ celeritatem significant: sic enim eo loco damnati de hoc ipso conquerentes lamentantur: *Transierunt omnia illa tanquàm vmbra, & tanquàm nuncius præcurrens, & tanquàm nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius cum præterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus, aut auis, quæ transuolat in aere, cuius nullum inuenitur argumentum itineris illius, sed tantùm sonitus alarum verberant leuem ventum, aut tanquàm sagitta missa in locum destinatum*: vbi obiter aduerte sonitum alarum innuere leuem quandam hominis demortui recordationem, quæ subitò deponitur. Sed illa est etiam præclara similitudo, quam habes Iob 9. *Dies mei pertransierunt quasi naues poma portantes*: naues enim, quæ portant poma, velocissimæ sunt, quibus nimirùm opus est portum citò tenere, antequam poma putrescant: alij ex Hebræo transferunt, *Sicut naues piratæ*, quæ etiam expeditissimæ esse solent, imò Christus Dominus Lucæ 12. mortem etiam furi comparauit illis verbis: *Si sciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam*: qua similitudine illud etiam significatur mortem esse quasi piratam subitò in mari apparentem, & derepentè inuolantem in eum, qui secundis ventis nauigabat, in floréque adhuc ætatis existens prospero tùm fortunæ flatu, tùm valetudinis vtebatur. Quam rem eleganter descripsit Tertullianus libro de anima, tit. Nihil animæ remanere in corpore post mortem. *Vis, inquit, est & illa nauigiis, cum longè à Caphareis saxis nullis depugnata turbinibus, nullis quassata decumanis, adulante flatu, labente cursu, lætante comitatu, intestino repentè perculsu cum tota securitate desidunt: non secus naufragia sunt vitæ, & tranquillæ mortis euentus.*

Iob 9. 25. Sap. 10. Iob 9. 26. Luc. 12. 39. Tertullian.

III. Secundò est obseruandum ex iis, quæ sectione præcedenti diximus, equum mortis & pallidum, & viridem esse: vtrumque enim significat vox Græca χλωρὸς qua hoc loco vtitur Ioannes: vnde & Tertullianus libro de pudicitia, capite 20. citans hunc locum Ioannis pro equo pallido equum viridem transtulit. Sedet igitur mors super equum pallidum, & viridem: primùm, quia mors improbis quidem tristis est, & luctuosa, probis autem fausta, & læta, & viriditatem oculis gratissimam præ se ferens, id est, spem cœlestium gaudiorum: vnde cùm Psalm. 33. appelletur mors peccatorum pessima, quia, vt interpretatur D. Bernardus sermone 41. ex paruis peccatorum mors mala est in amissione mundi, quia

Mors improbis luctuosa, probis fausta. Psal. 33. D. Bernard.

quia non possunt sine dolore separari ab eo, quem diligunt, peior in dissolutione carnis: pessima in tormentis inferni: de iustorum tamen morte dicitur Sapientiæ 3. *Non tanget illos tormentum mortis*: quod quidem tormentum multiplex est, videlicet angor, & acerbitas moriendi, periculosus conflictus cum Dæmone, denique ipsa æterna damnatio: in eundémque sensum D. Hieronymus epistola 34. interpretatur illud Psalmi 126. *Non confundetur, cum loquetur inimicis suis in porta*: quem locum ad securitatem refert, cum qua iusti moriuntur. Deinde equitat mors super equum viridem, quia ipsa est, quæ mortalium spes, quæ viridi colore designantur, regit, & gubernat, eas videlicet vel prorogans, vel præcidens: itaque equi viridis habenas vel inhibet, vel etiam laxat pro Dei humanas res administrantis imperio. Porrò aduerte Romanum imperium, quod in equo albo, & rufo pulcherrimum apparuit, vbi mortem equitem habuit, continuò pallidum redditum fuisse, quia mors, quæ anteà speciosa videbantur, decolorat, & quàm vana omnia, ac deformia sint, ostendit: sic enim Romanum imperium ex albo, & rufo pallidum fecit. Postremò: Non sine mysterio infernus mortem sequebatur, vt nimirum reciperet, quos illa deiiceret: etenim maior hominum obeuntium pars sempiternis inferorum suppliciis addicitur, vnde Esaias capite 5. *Propterea*, inquit, *dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque vllo termino, descendent fortes eius, & populus eius, & sublimes, gloriosique eius ad eum*: In quem locum D. Hieronymus, *Infernus*, inquit, *animam habere dicitur, non quod animal sit, sed quod verbis humanæ consuetudinis rerum insensibilium exprimamus affectum, quod insatiabilis sit, & nunquam mortuorum multitudine expleatur.*

Sap. 3. 1. *D. Hieron.* *Psal. 126. 5.* *Esai 5. 14.* *Hominũ maior pars damnatur.* *D. Hieron.*

Quinti sigilli de animabus interfectorum propter verbum Dei subtus altare clamantibus explicatio.

SECTIO VIII.

Aperto quarto sigillo apparuerunt subtùs altare animæ interfectorum propter verbum Dei vindictam sui sanguinis postulantes, quibus datæ dicuntur stolæ singulæ, dictúmque, vt requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conserui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi sunt, sicut & illi. Cum in superiori sigillo sermo fuerit de secunda Ecclesiæ persecutione sub Domitiano Imperatore, hac quinti sigilli explicatione consequenter comprehenditur tempus à Traiano, qui Domitiano post Neruam successit vsque ad Diocletianum: quod tempus multas Ecclesiæ persecutiones complectitur, videlicet tertiam sub Traiano, quartam sub Adriano, quintam sub Marco Aurelio Antonino, & Lucio Commodo simul imperantibus, sextam sub Septimio Seuero, septimam sub Maximino, octauam sub Decio, nonam sub Valeriano, decimam sub Aureliano: quas omnes consequuta est omnium grauissima sub Diocletiano, & Maximiano, quæ ad sextum sigillum pertinet. Quoniam igitur toto eo tempore innumeri Martyres sanguinem & vitam pro religione profundebant, & nihilominus Christianorum cædes, & martyria perdurabant, idcirco inducuntur sub altari clamantes, & vindictam à Deo postulantes: quod quo pacto intelligendum sit, simúlque alia, quæ hac visione obscuriora videntur, sigillatim docebimus. I.

II. Prima igitur dubitatio est, quodnam sit illud altare, sub quo Martyrum animæ Ioanni apparuerunt? D. Bernardus sermone 4. in festum omnium Sanctorum existimauit hoc altare esse humanitatem Christi, dicítque animas Martyrum

Quid altare sub quo anima. *D. Bernard.*

esse modo sub altari, quia solum vident Christi humanitatem: post diem verò iudicij suprà altare collocandas, id est, visione beatifica fruituras, cum corpora recipient. Quamquam verò interpretari possumus Bernardum, vt loquatur more Augustini, & reliquorum patrum de perfecta ex omni parte beatitudine, quæ gloriam etiam corporis comprehendit, verba tamen eius simpliciter, & absolutè accepta sonant eum errorem, in quo fuerunt Tertullianus lib. 4. aduersus Marcionem, Vigilantius teste Hieronymo in libro contra Vigilantium, Armeni apud Guidonem in summa de hæreticis, Græci apud D. Thom. opusculo 6. cap. 9. quod & testatur Concilium Florentinum sect. 1. & Lutherus in prælectionibus in Genesim apud Fredericum Staphylum in Epitome trimembri Lutheranæ Theologiæ: aduersus quos copiosè disputat Bellarminus noster tom. 1. Controuersiarum Controuersia 7. generali de Ecclesia triumphante. Ea igitur Bernardi expositione prætermissa, & aliis nonnullis arbitramur per altare hoc loco intelligenda esse ipsa loca, vbi corpora Martyrum sepulta iacent, eo vel maximè, quod super Martyrum reliquias altaria extrui consueuerunt: sub quibus altaribus animæ Martyrum clamare dicuntur, quia ex iis ipsis locis, eorum sanguis ad cœlum clamat, vt paulò inferiùs dicemus. Nec verò te moueat, quòd non corpora, sed animæ sub altari apparuerint: etenim hoc loco animæ pro sanctis ipsis ponuntur, quemadmodum & sæpè alias in sacris literis pro hominibus vsurpantur, vt cum Genesis 46. egressæ dicuntur de fœmore Iacob animæ sexaginta sex: sancti autem rectè ibi esse dicuntur: vbi ipsorum iacent corpora. Adde cum Aretha fortasse allusisse Ioannem ad altare holocausti: siquidem sancti eo sacrificij genere per martyrium immolantur: & quamquam holocaustum super altare, non infrà peragebatur, quia tamen hostię crematæ cineres deorsum per craticulam æneam decidebant, rectè post peractum sacrificium apparere sub altari potuerunt: quod quidam ex recentioribus non aduertit.

Genes. 46.

III. Secunda dubitatio est, quid clamor animarum significet? cui respondet D. Greg. lib 2. Moralium cap. 6. *Magnus*, inquit, *earum clamor magnum est desiderium tùm resurrectionis, tùm iudicij: tantò enim quisque minus clamat, quantò minus desiderat: & tantò maiorem vocem exprimit, quantò se in rei desiderium plenius fundit. Animarum igitur verba ipsa sunt desideria: nam si desiderium sermo non esset, propheta non diceret: desiderium cordis eorum audiuit auris tua*, Psalm. 9. Hæc Gregorius. Eandem ob causam Moyses, cùm non loqueretur, clamare tamen dicitur Exod 14. *Quid clamas ad me?* quia videlicet magno ardebat liberandi populum desiderio: vnde Gregorius Nyssenus in libro de vita Moysis eundem locum expendens, *Monemur*, inquit, *sonoram esse illam vocem, & vsque ad diuinas aures magnitudine sua peruenire, quæ non contentione clamoris, sed puritate cordis sua meditatione concipitur.* Et Gregorius Magnus in commentariis super primum librum Regum, cap. 6. *Quid est*, inquit, *clamor orantis, nisi in supplicatione petentis magna virtus desiderij? vnde ad tacentem labiis Moysem, sed populi salutem feruenti deuotione cupientem à Domino dicitur, Quid clamas ad me?* Et D. Ambrosius sermone decimo nono in Psalmum centesimum decimum octauum super illa verba, *Clamaui in toto corde meo, exaudi me Domine: Clamat*, inquit, *cor nostrum non sono corporis, sed cogitationum sublimitate concentúque virtutum, magna vox iustitiæ, magna est castitatis, per quam & mortui loquuntur: gracili voce erat Moyses, nec loquebatur, plus tamen omnibus audiebatur: vnde dictum est ei, Quid clamas ad me? clamabat affectu pio, & personabat in cœlo: clamabat populus, & non audiebatur, audiebatur autem Moyses, qui tacebat: tu solus, inquit, ad me clamas, qui de me speras, qui virtutem meam excitas, tu solus ad me clamas, qui per vniuersam terram annunciari meum nomen expectas.* Hæc Ambrosius.

D. Gregor. *Desiderium clamor est & verba animarum.* *Psal. 7. 17.* *Exod. 14. 15.* *Greg. Nisse.* *Greg. Mag.* *D. Ambros.* *Psal. 118. 145*

Tertia

Tertia dubitatio, quænam sit vindicta sui sanguinis, quam Sancti postulant, cum eiusmodi vindictæ postulatio ab eorum sanctitate, & gloria aliena videatur? Duplex est responsio, vna diui Chrysostomi homilia in illud Psalmi 9. *Patientia pauperum non peribit in finem. Sanctorum*, inquit, *vox illa est in Apocalypsi. Quousque sanctus, & iustus non vindicas sanguinem nostrum? volebant ergo Martyres, vt in præsenti miracula faceret Deus, & confunderet fortitudinem aduersariorum Christi.* Itaque existimat Chrysostomus vindictam hanc nihil esse aliud, quàm confusionem tyrannorum, ac Regum, qui Ecclesiam persequuntur, vt sic agnoscant diuinitatem Christi, & potentiam. Et rectè quidem iuxta Chrysostomum Martyres hanc aduersariorum Christi confusionem vindictam sui sanguinis appellant: quia non tam passionem suam, ac tormenta, quàm blasphemias, quæ in Christum iactabantur, & fidei persecutionem sentiebant iuxta illud Psalmi 68. *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me*: quem quidem locum Paulus de Christo intellexit ad Romanos 15. cùm dixit: *Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est, improperia improperantium tibi ceciderunt super me*: rationem verò eam reddit Augustinus in commentariis eius loci, quia nemo exprobrauit Christo, nisi Deo exprobrans: nemo enim honorat Patrem, nisi qui honorat & filium: sed possumus tamen eadem verba ad Martyres referre, super quos cadebant opprobria, quibus impij Christum proscindebant, verè enim Martyribus molestiora erant maledicta, quæ infideles in Christum iactabant, quàm sua ipsorum acerbissima tormenta. Altera responsio est diui Augustini sermone trigesimo nono de tempore, Martyres non ipsorum hominum per se, sed regni peccati euersionem postulare: itaque non in homines, sed in eorum peccata inuehi. *Quis*, inquit, *audeat affirmare, cùm illi sancti candidati se vindicari petierunt, contra ipsos homines, non contra regnum peccati petysse? nam ipsa est syncera, & plena iustitiæ vindicta martyrum, vt euertatur regnum peccati, quo regnante tanta perpessi sunt: ad cuius etiam euersionem nititur Apostolus dicens* ad Romanos 6. *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Hæc Augustinus. Esse autem hanc vindictæ petitionem voluntati diuinæ consentaneam ostendit locus ille Psalm. 138. *Perfecto odio oderam illos*: perfectum enim odium tunc est interprete diuo Augustino, cum nec propter vitia homines, nec vitia propter homines diliguntur. Idipsum hac similitudine declarat Gregorius Nyssenus libro de oratione: *Quemadmodum*, inquit, *ille, qui orat, ne sint ægrotantes, non hominum interitum, sed morbi abolitionem fieri cupit, ita etiam dum quisque sanctorum orat, vt id, quod naturæ aduersum, & inimicum est, ad interitum redigatur, suspicionem quidem imperitioribus præbet, quasi aduersus homines sæuiat: sed verè illud tantum orat, vt peccatum, & iniquitas euertantur.*

Psalm. 9. 19. *D. Chrysost.* *Psal. 68. 10.* *Rom 15. 3.* *Martyres impiorum in Christũ maledicta grauius ferebãt, quàm tormenta* *Augustinus.* *Non peccãtis, sed peccati euersionem petunt sancti.* *Rom. 6. 12.* *Psal 138 22* *Greg. Nyss.*

Quarta, & postrema dubitatio, quænam sint illæ stolæ singulæ, quæ singulis animabus datæ sunt? Communis expositio est intelligendam esse glorificationem animæ, quæ sanctis ante resurrectionem corporum tribuitur: ita Richardus de sancto Victore, Rupertus, Beda, Ambrosius Ansbertus, Haymo, & reliqui: quanquam Primasius intelligit summam quandam lætitiam, quam ex ea reuelatione conceperunt, cùm eis dictum est multos adhuc prætereà Martyres, & sanctos futuros esse, quorum consortio frui deberent. Vnde illud meritò colligas multum ad gloriæ accidentalis rationem pertinere ipsam sanctorum multitudinem, & societatem, imò & in hac vita mortali multorum iustorum conuictum, cuiusmodi est in sanctis religionum ordinibus, specimen quoddam esse fœlicitatis sempiternæ: siquidem in gloria ipse Beatorum conuictus, & societas ad accidentalem eorum fœlicitatem ita pertinet, vt ex eiusmodi

V. *Quid singulæ stolæ, singulis animabus datæ.* *Richardus.* *Rupert.* *Beda.* *Ansbert.* *Haymo.* *Primasius.*

multitudine, & communione dicantur hoc loco sancti mirifica quadam perfundi iucunditate, quas per stolas exprimi vult Primasius. Rectè igitur cecinit Regius vates Psal. 132. *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum*: quod magis adhuc explicauit duplicem adhibens similitudinem, vnam desumptam ex vnguento illo aromatico ex variis odoribus myrrhæ, cinnamoni, & balsami confecto, quo summus Sacerdos vngebatur: *Sicut vnguentum*, inquit, *in capite, quod descendit in barbam Aaron: quod descendit in oram vestimenti eius*: alteram depromptam ex rore, qui montes Iudææ aspergit, & fæcundat: *Sicut ros*, inquit, *Hermon, qui descendit in montem Sion*. Quem locum aliqui Hebræorum sic dispungendum existimant, *Sicut ros Hermon, & sicut ros, qui descendit in montem Sion*: alij volunt ex Hermon, qui mons est propè Iordanem Libano vicinus, cùm sit perpetua niue conspersus, continuò vapores ascendere, qui in rorem concreti montem Sion fœcundissimè aspergant.

Psal. 132 1.

Hebræi.

Sexti sigilli de terræmotu, sole nigro, luna sanguinea, & stellis de cœlo cadentibus explicatio.

SECTIO IX.

I. VBi apertum fuit sigillum sextum, terræmotus magnus factus est, & sol ipse apparuit niger tanquam saccus cilicinus: luna verò facta est sicut sanguis, & stellæ de cœlo ceciderunt super terram, & multa alia visa sunt à Ioanne, quæ sigillatim explicari debent. Hac visione iuxta eam, quam persequimur, nonnullorum interpretum expositionem describitur tempus sub Diocletiano, & Maximiano Imperatoribus, sub quibus passa fuit Ecclesia vndecimam (iuxta nostram supputationem) generalem persecutionem, quam continuauit, & perfecit Galerius, quo tempore sic exarsit in Christianos nefarium, & impium bellum, vt triginta dierum spatio ferantur decem, & septem millia promiscui sexus martyrio coronata. Itaque terræmotus immanitatem persecutionis significat, simul & diuturnitatem: quo tempore innumeræ Ecclesiæ incensæ, plurimáque templa funditus euersa, & infiniti propemodùm fideles interempti fuerunt, vt suo loco fusiùs explicauimus: significat etiam terræmotus totum Romanum imperium aduersus Christianos commotum fuisse, & omnes prouinciarum prætores, ac præsides contra vnam Christi fidem, & religionem incitatos. Dicitur Sol factus niger tanquam saccus cilicinus, id est, vt interpretatur Lyranus, Christus, qui sol est iustitiæ, in membris suis denigratus, & iniuriosè tractatus videbatur splendorem, & diuinitatis existimationem apud infideles amisisse. Luna verò tota facta est sicut sanguis, id est, vniuersa Ecclesia sanguine Martyrum rubuit, & sanguineum colorem præferebat tot filiorum sanguine purpurata. Stellæ etiam de cœlo ceciderunt super terram, id est, multi viri in Ecclesia dignitate, & opinione præstantes timore mortis in fidei confessione defecerunt, in quibus fuit Marcellinus Papa, qui metu coactus Paganorum templum ingressus grana thuris super prunas imposuit: sed tamen postea pœnitentiam agens strenuè martyrium subiit, quemadmodum Nicolaus Pontifex scripsit ad Michaëlem Imperatorem: & refertur vigesima prima distinctione, capite, Nunc autem. Emphasim verò habet similitudo, quæ sequitur: *Sicut ficus emittit grossos suos, cùm à vento magno mouetur*: grossi enim sunt ficus primi temporis, & immaturæ, quæ facilè flante vento paulò vehementiore decidunt: qua similitudine indicatur eos, qui in fide defecerunt, non fuisse adhuc plenam fidei maturitatem consequutos, siquidem flante vento persecutionis

Terræmotus Ecclesiæ persecutionem significat.

Sol niger factus Christus in suis iniuriosè tractatus.

Luna vt sanguis facta Ecclesia in martyribus cruenta.

Stellæ cadentes, fideles in fide deficientes.

tionis ceciderunt. Reliqua, quæ sequuntur, ad vim persecutionis explicandam pertinent: cælum enim recessit sicut liber inuolutus, id est, Ecclesia, quæ cælum dicitur, sese propter metum persecutionis occultabat exceptis paucis, qui ardentissimo fidei zelo inflammati sese martyrio offerebant, quod magis explicatur, cùm subditur: *Et omnis mons, & insulæ de locis suis motæ sunt*, quoniam in rupibus, & insulis, locísque remotioribus Christiani ad mortem quærebantur. Denique omnis ætatis, & conditionis homines in latebras, & subterranea terræ loca sese metu persecutionis abdiderunt: id enim significant verba consequentia: *Reges terræ, & Principes, & Tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in speluncis, & in petris montium, & dicunt montibus, & petris: Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni*: quia videlicet existimabant fideles contra se Deum, & Agnum esse iratum, & propterea tam acerba persecutione ipsorum scelera vindicare. Atque hæc iuxta superiorum Doctorum sententiam de sex præcedentium sigillorum interpretatione dicta sint, nunc communem expositionem afferamus.

Communis præcedentium sigillorum expositio commemoratur: & in primis primi, secundi, & tertij sigilli explicatio proponitur.

SECTIO X.

QVam hactenus tradidimus superiorum sigillorum expositionem, ij auctores, quos initio citauimus, existimant tum textui, tum instituto Ioannis magis accommodatam, & quæ hoc loco ab aliis generatim afferuntur, esse ab scopo, quem Ioannes defixit, aberrantia: quid enim, inquiunt, attinet ferè omnia, quæ Ioannes commemorat siue de equis, siue de cornibus, siue diadematibus, & coronis, generatim de hæreticis, hypocritis, & tyrannis continuata interpretatione disputare, & nihil ab eo prædictum existimare de peculiaribus rerum euentis, temporum conuersionibus, Ecclesiæ statu, cuius tamen initia, progressum, & exitum sigillatim Ioannes prænunciandum suscepit. Itaque omnes illas generales, & metaphysico more communissimas expositiones magis putant ignorantium asyla esse, & suffugia, quàm rata, & verisimilia interpretum iudicia. Cæterùm nos, qui, vt par est, communibus sententiis multum tribuimus, quamquam præcedentem de his sigillis expositionem valdè probabilem, & cum textu cohærentem arbitramur, non idcirco tamen à communi sententia, & expositione discedimus: quare ne quis eam in his nostris commentariis desideret, disertè quoque afferendam putauimus in tertio, quarto, & sexto sigillo, in quibus potissimum à superiori dissidet. In primo enim sigillo Christus est, qui sedet super equum album, id est, Apostolos: in secundo ille, qui sedebat super equum rufum, tyrannos adumbrauit, qui Christianorum sanguine vniuersum orbem cruentarunt. Igitur in tertio sigillo existimant communiter interpretes tempus Hæresiarcharum fuisse à Ioanne designatum, qui post tyrannorum persecutiones nouo bellandi genere, eóque magis exitiali, ac pernicioso Ecclesiam oppugnarunt: primúmque arbitrantur per equum nigrum ipsosmet hæreticos, & Hæresiarchas accipiendos esse: per sessorem autem ipsum Dæmonem, qui hæreticos quasi equos aduersus Ecclesiam incitat. Dicitur autem habere stateram in manu sua, non dubium quin dolosam, id est, falsum iudicium, & æstimationem, qua Scripturæ sacræ, & sanctorum Patrum sententias

I.

Equus albus Apostoli, sessor Christus.

Equus rufus tyranni.

Equus niger hæretici, sessor dæmon ipse.

ponderat: tunc verò sequitur tritici,& hordei ponderatio, quæ omnia paulò illustriorem explicationem desiderant.

II. Primùm igitur iuxta hanc expositionem notandum est rectè hæreticos equis nigris comparari, sicut in apertione primi sigilli Apostoli,& Apostolici viri equi albi similitudine expressi fuerunt: & quidem, quòd omnes impij in genere appellentur equi, Origenes homilia sexta super Exodum probat ex Exodi 15. cùm dicitur: *Equum & ascensorem proiecit in mare*: *Quemadmodum*, inquit, *sunt equi quos Dominus ascendit*, iuxta illud Abacuch 3. *Qui ascendis super equos tuos,& quadrigæ tua saluatio*: *ita & sunt equi qui ascensorem habent Diabolum*. Verùm hæretici peculari ratione equi nigri appellantur, quia sunt similiores Dæmonibus, qui principes tenebrarum dicuntur. Deinde sessor, id est, Dæmon habet stateram in manu sua,illam nimirùm de qua est sermo Oseæ 12. *Chanaam,in manu eius statera dolosa,calumniam dilexit*: quo loco Chananæis comparatur Ephraim,id est,decem tribus, eo quòd impietatem, & scelera Chananæorum æmularentur: & verò Chanaan in sacris literis pro mercatore sumitur, veluti Prouerbiorum trigesimo primo: *Cingulum tradidit Chananæo*, id est, mercatori, quoniam Chananæorum natio præ cæteris maximè ex mercatura quæstum faciebat. Est ergo sensus Filios Ephraim,id est,decem tribus Chananæorum, & mercatorum dolos fuisse imitatos: iuxta quam expositionem possumus etiam nomine Chanaan Dæmonem hæresum principem, & omnes hæreticos cum D. Hieronymo intelligere: est autem in manu Dæmonis statera dolosa, imò & omnium hæreticorum, quia seipsos, & alios decipiunt in ponderatione scripturarum: *quidquid enim*, inquit Hieronymus, *hæreticus loquitur, Dei iustitiam non habet,& plenum est doli, & fraudum*. Hugo Carensis docet per stateram intelligi posse tribulationem,quam Dæmon habet in manu, quia ex eo, quòd quidam permittuntur flagellari, scitur quanti ponderis sint,id est,quantam virtutem habeant. Itaque tribulatio est iustissima quædam statera, qua vniuscuiusque pondus examinatur, quo spectat illud 1. Petri 1. *Oportet contristari in variis tentationibus, vt probatio fidei vestræ multò pretiosior auro, quod per ignem probatur, inueniatur in laudem, & gloriam,& honorem*:aurum enim in igne probari solet, verúmne sit,ac legitimum, an adulterinum, & alchimicum. Quam eandem ob causam homines vasis comparauit Apostolus ad Romanos 9. *An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem,aliud verò in contumeliam?* cuius similitudinis rationibus alijs prætermissis illa interim afferri potest ex Plutarcho libro de discrimine adulatoris, & amici, quia ceu vasa,ita pulsu solemus tentare homines, cuiusmodinam tinnitum reddant: fractáne sint, an integra? plena, an vacua? quod præcipuè efficit tribulatio. Sic enim Deus tentauit Abraham,& Iob, vasáque integra,& plena esse comperit: audi egregium sonum; quem reddidit Iob: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit ita factum est: sit nomen Domini benedictum.* Iob 1. contra verò de impijs dicitur Psalm.103. *Tangit montes, & fumigant*: id est,tangit superbos per flagella,& statim per impatientiam fumigant.

III. Quod verò attinet ad id,quod sequitur: *Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentem: Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario vno*: ad consolationem pertinet fidelium. Etenim, vt exponit Richardus de sancto Victore, pullulantibus hæresibus proclamatur de medio quatuor animalium, id est, communi testimonio, & consensu Euangelistarum, omniúmque prædicatorum in Ecclesia, fidelibus in fide perseuerantibus, & contra hæreticorum prauitatem disputantibus perfectam, id est, vtriusque testamenti intelligen-

Hæretici cur equus niger dicti. *Exod. 15.1.* *Abac 3.8.* *Osea 12.7.* *Prou 31 24.* *D. Hieron.* *Fraudes hæreticorum.* *1. Petri. 1.7.* *Tribulatio statera.* *Rom. 9.21.* *Plutarch.* *Iob. 1.21.* *Psal. 103.32.* *Richard. Vict.* *Triticum,& hordeũ, nouum, & vetus Testamentum.*

telligentiam pro fidei integritate concedi, vt sciant bilibrem tritici, id est, doctrinæ noui Testamenti denario vno; tres autem bilibres hordei, id est, doctrinæ veteris Testamenti denario etiam vno æstimare, hoc est, nouum Testamentum veteri anteponere. Quod autem ad sessorem dicitur: *Vinum, & oleum ne læseris*, dupliciter explicatur: vno modo iuxta eundem Richardum, vt interdicatur Diabolo perfectos Doctores, qui vinum sint, cùm malos arguunt, oleum, cum probos consolantur, hæretica prauitate corrumpere: altero iuxta Pannonium, vt prohibeatur Diabolus vinum, & oleum lædere, hoc est, synceritatem, & dulcedinem Scripturæ omnino vitiare, atque adeo promittatur Ecclesiæ verus Scripturæ sensus, & gustus: quæ duo, quantumcumque conentur hæretici, eripere Ecclesiæ non possunt.

Nouum Testamentum, veteri præfertur. *Rich. Vict.* *Vinum, & oleum, Doctores, vel Scripturæ sensus.* *Pannon.*

IIII. Verùm alia afferri potest expositio, quæ in hac communi sententia cæteris videtur antecellere, vt per triticum præstantiores in Ecclesia viri, per hordeum negligentiores, & sensibus dediti intelligantur, significetúrque ex præstantioribus paucos ad Diabolum per hæresim adiungendos, hoc est, duas tantum libras: at verò ex aliis plures, id est, sex libras, qui tamen omnes paruo quodam pretio, id est, vno denario distrahuntur, quod est exigui lucri gratia: quid enim hæreticorum principes, nisi inanes quosdam gloriæ rumusculos apud imperitos: quid alij, nisi breuem voluptatem, & morum licentiam aucupantur? quoniam verò illi, qui bestiarum more voluptatibus corporis seruiunt, abiectiores sunt illis, qui, cùm in Ecclesia doctrina, & honore excellerent, in hæresim tamen prolapsi sunt, idcirco hordeum vilius venditur, quàm triticum, id est, hordei libræ sex denario vno, tritici autem duæ libræ item denario, quia Dæmon faciliùs in illis, quam in his negotiatur, multóque plures ex illis, quam ex his eodem pretio erroribus implicat, & voluptatum illecebris ad sui cultum irretitos pertrahit. Quod verò læsio vini, & olei prohibetur Dæmoni, illud significat perfectissimos quosque, qui spiritualibus gaudijs perfruuntur, & tanquam cœlesti vino inebriati Deo seruiunt, (est enim vinum lætitiæ symbolum iuxta illud Psalmi 103. *Et vinum lætificat cor hominis*) qui etiam charitatis, & misericordiæ operibus, tanquam oleo charitatis ignem fouent, & in vniuersum pinguedine bonorum operum nitent, eos nequaquam equi nigri sessori seruituros. Et quidem hæc nobis expositio eo præ cæteris placet in hac communi sententia, quia commemoratæ tritici, hordei, vini, & olei acceptiones in sacris literis luculentiùs, quàm aliæ reperiuntur. Primùm enim triticum pro perfectioribus vsurpari perspicuum est ex Matthæo 3. *Cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum*: & capite decimo tertio: *Triticum autem congregate in horreum meum*, & Iob 5. *Ingredieris in abundantia sepulchrum, sicut infertur aceruus tritici in tempore suo.* Quo loco, vt aliàs diximus ex D. Gregorij sententia, iusti maturi tritici aceruo comparantur, eo quòd suo tempore moriuntur, quod secus impijs euenit, de quibus dicitur Psalmo quinquagesimoquarto. *Viri sanguinum, & dolosi non dimidiabunt dies suos.* Atque ad hoc triticum allusit Christus, cùm dixit Matthæi nono: *Messis quidem multa, operarij autem pauci.* Cùm igitur triticum perfectiorum sit symbolum, consequens est, vt hordeum ad imperfectiores pertineat: vini verò iucunditatem, & lætitiam illud demonstrat, quod sponsi vbera vino comparantur Canticorum 1. *Meliora sunt vbera tua vino*: seu, vt alij transferunt ex Hebræo: *Meliores sunt amores tui vino.* Denique de oleo, quod misericordiam & charitatem significat, clariùs est, quàm demonstrari debeat.

Insigniores Christiani triticum, segniores hordeum. *Psal. 103. 15.* *Matth. 3. 12.* *Idem 13. 30.* *Iob 5. 26.* *Psal. 54. 24.* *Matth. 9. 37* *Cant. 1. 2.*

Quarti sigilli de Pseudoprophetis, & hypocritis iuxta communem sententiam expositio.

SECTIO XI.

I. IN equo pallido, qui aperto quarto sigillo visus fuit, volunt ferè omnes interpretes Pseudoprophetas, & hypocritas, præcipuè verò iuxta Ioachimum, & Pannonium Mahometem designari, qui etiam Ecclesiam vniuersam maximè turbauerunt, eósque Dæmon aduersum illam tanquam præferoces, atque effrænes equos incitauit. Rectè verò illud aiunt equum pallidum Pseudoprophetarum, & hypocritarum esse symbolum: quia hypocritæ ieiunijs, & carnis maceratione facies suas exterminant, Matthæi 6. vt virtutem, & sanctitatem simulent: quemadmodum interpretatur Richardus de sancto Victore, & Hugo Cardinalis: vel etiam, vt exponit Dionysius Carthus. quia charitate, & sapientia, quasi auro se fulgere fingunt, & ipsa simulatione pallescunt. Cæterùm prior ratio magis videtur accommodata, propter quam D. Gregorius libro 8. Moralium cap. 30. comparat hypocritas Simoni Cyrenæo, quem Iudæi angariauerunt, vt tolleret crucem post Christum. *Crucem*, inquit, *in angaria, id est, pretio conductam portare est afflictionem abstinentiæ alia, quàm necesse est, intentione tolerare*: eodem pertinet illa similitudo, qua struthioni comparantur Iob 39. cuius pennæ, id est, actiones similes dicuntur pennis herodij, & accipitris, id est, sanctorum: sed tamen veluti struthiones nequaquam se ad sublimia possunt erigere, sed toti in terra versantur, quemadmodum in eum locum docet D. Gregorius. Super hos sedet Diabolus, qui mors ab effectu hoc loco appellatur, vt suprà diximus: inuidia enim diaboli mors introiuit in orbem terrarum Sapientiæ 2. Infernus sequebatur eum quasi paratus ad deuorandum omnes, quos Pseudoprophetæ, & hypocritæ deceperint, & in vniuersum omnes, quos Diabolus huius equi sessor per hæresim, & hypocrisim infecerit. Quoniã verò hypocrisis latè diffunditur, dicitur sessori equi pallidi datam fuisse potestatem super quatuor partes terræ ad interficiendum gladio fame, morte, & bestijs terræ: gladio, inquam, id est, prædicatione, demulcẽdo vulgi aures nouis rebus applaudentis: est enim gladius verbi, & prædicationis symbolum: aut etiam, vt exponit Richardus de sancto Victore, gladio peccati: fame, id est, subtractione veræ doctrinæ iuxta illud Amos 8. *Emittam famem in terram*: non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Dei: morte, id est, doctrina mortifera iuxta illud Psalmi 13. *Venenum aspidum sub labijs eorum*: denique bestijs terræ, id est, hominibus belluarum more vitam agentibus, & carnis illecebris, ac libidini deditis: sic enim appellantur Baruch 3. *Vbi sunt principes gentium, qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram?*

Ioachim. Pannon. Equus pallidus Pseudopropheta, & hypocritæ. Matth. 6. Rich. Vict. Hugo. Card. Diony. Cart. D. Gregor. Iob 39. Sapien. 2. Amos 8. 11. Psal 13. 3. Baruch 3. 16

Sexti sigilli de fine mundi iuxta communiorem sententiam interpretatio.

SECTIO XII.

I. SExtum sigillum communiter interpretes ad tempora Antichristi, & finem mundi pertinere arbitrantur: in quibus sunt Richardus de S. Victore, Pannonius, Primasius, Ambrosius, Ansbertus, Hugo Cardinalis, & Nicolaus Zegerus: eandémque expositionem commemorat Beda, Rupertus, & Arethas. Tunc verò dupliciter

Richar. Vict. Pannon. Primasius. Ansbertus. Hugo Card. Nicol. Zeger. Beda. Rupert. Arethas.

dupliciter exponitur vaticinium: vno modo, vt per Solem Christus, per Lunam Ecclesia, per stellas sancti, & per terræmotū ipsa Antichristi persecutio intelligatur, eodem planè modo, quo nos superiùs hæc omnia de persecutione sub Diocletiano, & Maximiano explicuimus: altero, vt Solē, Lunam, & stellas non trāslatè, sed propriè Solem ipsum, quem videmus, Lunámque ac sydera intelligamus: de quibus etiā locutus est Dominus, cùm dixit: *Erunt signa in Sole, & Luna, & stellis* iuxta quā expositionem, quæ magis placet, vaticiniū deinceps, interpretabimur.

Quod igitur ad Solem attinet, non sine mysterio efficiendus dicitur niger tanquam saccus cilicinus ad tristitiam, vel ipso colore propter mundi finem iam vicinum, exprimendam: id enim & nigredo significat, & sacci cilicini indumentum: præterea sacco cilicino Sol induetur deposita veste lucis suæ fulgentissima & pulcherrima, quasi vestem mutans ob interitum principis huius mūdi: quemadmodum famuli vestem mutare solent in morte dominorum, & nobilissimi quique in obitu Regis, ac Principis, & interdum sacco indui. Deinde tota Luna reddetur sicut sanguis, vt vel ipso colore sanguineo quasi rubore vultus significet se de fœdissimis hominum sceleribus erubescere, quod etiam ad saccum cilicinum Solis potest accommodari, quemadmodum disertis verbis prædixit Esaias capite vigesimoquarto, cùm dixit: *Erubescet Luna, & confundetur Sol, cùm regnauerit Dominus exercituum in monte Sion, & in Hierusalem, & in conspectu senum suorum fuerit glorificatus:* visis namque hominū sceleribus Sol, & Luna erubescent, quòd talibus dominis seruierunt. Alij volunt declarari summum Christi regnantis splendorem, qui vsque adeò Solem ac Lunam superabit, vt hæc duo fulgentissima sydera ad tanti luminis magnitudinem confundantur, & erubescant, nec præ confusione apparere audeant. Tertiò additur: *Stellæ de cœlo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos,* id quod etiam Christus Dominus prænunciauit Matthæi 24. *Et stellæ cadent de cœlo*: cuius rei mysterium hac similitudine declarauit D. Chrysostomus in homilia ad Neophytos desumpta ex Esaia, capite 34. cùm dicitur: *Militia cœlorum,* id est, *stellæ,* quemadmodum transtulerunt Septuaginta, *cadent, sicut folia ex vite. Sicut,* inquit, *vites, cùm vuarum fructibus prægrauantur, foliorum auxilium necessarium, vt protegantur, exposcunt: cùm autem deposuerint fructum, necesse est, vt etiam folijs denudentur, sic se habet hoc sæculum, quandiu habuerit in se humanum genus, tenebit & cœlum stellas, sicut & vitis folia. Nam nocte pereunte sine dubio stellarum vtilitas simul cum nocte deficiet.*

II. *Signa indicium extremum præcessura.*

Esai. 24.23.

Christi splēdor in iudicio extremo.

Stellas de cælo cadere quid sit.

Mat. 24.29

Esai 34 4

D. Chrysost.

Verùm, quod attinet ad literalem sensum, significatur in fine mundi multas futuras in aëre impressiones Meteorologicas, in quibus stellæ cadentes numerantur. Grossorum similitudo illud significat non interiturum esse mundum præ maturitate, cùm alioqui ampliùs durare potuisset, (sunt enim grossi ficus immaturæ) sed Deum propter hominum scelera ei citiùs impositurum esse finem: quemadmodum fecit in prima mundi per cataclysmum euersione. Etenim tempus vsque ad diluuium, quod centum viginti annorum fore promiserat Genesis 6. centum dumtaxat annorum spatio definiuit, & viginti annos, qui supererant, propter hominum flagitia præcidit: siquidem ea comminatio facta fuit anno quingentesimo vitæ Noë Genes. 5. diluuium autem cœpit sexcentesimo anno ætatis eiusdem Genes. 6. Quod autem de spatio temporis ad pœnitentiam concesso vsque ad diluuium intelligenda sit illa Dei sententia Genes. 6. *Erunt dies illius centum viginti annorum*: non autem de ætate singulorum hominum, docent diuus Chrysostomus homilia 22. in Genesim, & Hieronymus in quæstionibus Hebraicis. *Non,* inquit, *humana vita, vt multi errant, in centum viginti annos contracta est, sed generationi illi centum viginti anni ad pœnitentiam dati sunt,*

III.

Genes. 16.

Genes. 5. 6.

Genes 6. 5.

D Chrysost.

D. Hieron.

siquidem inuenimus, quod post diluuium vixerit Abraham centum septuaginta quinque: quia verò pœnitentiam agere contempserunt, noluit Deus tempus expectare decretum, sed viginti annorum spatijs amputatis, induxit diluuium anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato. Hæc Hieronymus. Quare idem de mundi ætate existimari potest, quòd citiùs illi Deus finem sit impositurus propter hominum flagitia, quàm si virtutem coluissent, idque indicari similitudine grossorum ante maturitatem decidentium. Sed propterea etiam exprimitur vernum tempus, quod lætitiam, & serenitatem significat bonis affuturam iuxta illud Cantic. 2. *Iam hyems transiit, & ficus protulit grossos suos.* Quod idem Christus indicauit, cùm dixit Lucæ 21. *Respicite: & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra, Videte ficulneam, & omnes arbores, cùm producunt iam ex se fructum, scitis quoniam propè est æstas: ita & vos cùm videritis hæc fieri, scitote, quoniam prope est regnum Dei.* Quamquam verò prædestinatis tempus illud vernum erit, & florentissimum: reprobis tamen procellosa hyems erit, & maximè luctuosa.

Sicut diluuium, sic iudicium propter flagitia citius vemet.

Bonorum letitia in iudicio.

Cant 2. 11.

Luc. 21. 28.

IIII. Quartò subiungitur. *Cælum recessit, licet liber inuolutus.* Eodem modo loquitur Esaias cap. 34. *Complicabuntur sicut liber cœli*, qui locus ad diem iudicij planè pertinet, quemadmodum retulit Eusebius lib. 11. de præparatione Euangelica cap. de innouatione mundi, D. Hieronymus, & Cyrillus Alexandrinus in commentariis super Esaiam & D. Augustinus in Psalm. 103. Significatur autem tum apud Esaiam, tum hoc loco apud Ioannem summa Dei potentia, qui non maiori negotio, si libeat, cœlos potest complicare, & à motu cohibere, quàm aliquis complicare potest membranam. Verùm illud potissimum significatur cœlos, qui aperti, & expansi sunt omnibus lumen reddentes, tunc apparituros veluti librum complicatum, hoc est, nullam claritatem, & splendorem emissuros. Pro cuius rei maiori expositione aduerte cœlum appellari librum, quia in eo Deus sui notitiam, & intelligentiam elegantibus characteribus, id est, aureis syderibus descripsit: sic enim illud Psalmi 103. *Extendens cœlum sicut pellem*, plerique interpretantur: id est, extendens tanquam membranam, in qua sui notitiam descripsit. In quem eundem sensum D. Chrysostomus homilia 9 ad populum Antiochenum accipit illud Psalmi 18. *Cœli enarrant gloriam Dei. Quomodo*, inquit, *enarrant? per ipsum aspectum: tacet cœlum, sed ipsius aspectus vocem tuba clariorem emittit, per oculos, non per aures nos docent: in hunc pariter librum & idiota, & sapiens intueri poterunt: quod idem propheta intuens dixit: Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum, id est, non est gens, neque lingua, quæ hanc vocem intelligere non possit.* Ita Chrysostomus: quæ expositio germana est: sic enim transferri potest ex Hebræo. *Non sunt loquela, neque sermones, quibus*, id est, à quibus *non audiantur voces cœlorum.* Eandem ob causam D. Augustinus libro 11. de ciuitate Dei cap. 18. mundum hunc docet esse, quasi quoddam elegantissimum carmen, ex quibusdam quasi antithetis compositum, quæ ex ipsa rerum contrarietate desumuntur, imò & ex ipsis vitiis, & virtutibus conflantur. *Neque enim*, inquit Augustinus, *Deus vllum non dico Angelorum, sed nec hominum crearet, quem malum futurum esse præscyisset, nisi pariter nosset, quibus eos bonorum vsibus commodaret, atque ita ordinem sæculorum tanquam pulcherrimum carmen ex quibusdam quasi antithetis honestaret: antitheta enim quæ appellantur, in ornamentis elocutionis sunt decentissima, quæ Latinè dicuntur opposita: quibus etiam Paulus vsus est* 2. ad Corinth. 6. *cùm dixit. Per arma iustitiæ à dextris, & à sinistris, per gloriam, & ignobilitatem, per infamiam, & bonam famam: vt seductores, & veraces, sicut qui ignoti, & cogniti, quasi morientes, & ecce viuimus, vt castigati, & non mortificati, quasi tristes, semper autem gaudentes, sicut egentes, multos autem locupletantes, tanquam nihil habentes, & omnia*

Esaiæ 34. 4.
Eusebius.
Cyril. Alex.
D Hieron.
D. August.

Cælum sine luce apparebit.

Cælum liber, quem omnes legunt.

Psalm. 103 2.

D Chrysost.
Psalm. 18. 7.

Mundus carmen elegantissimum.
D. August.

2. Cor. 6. 8.

omnia possidentes. Sicut ergò ista contraria contrariis opposita sermonis pulchritudinem reddunt: ita quadam non verborum, sed rerum eloquentia, contrariorum oppositione seculi pulchritudo componitur. Hæc Augustinus.

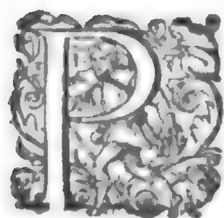
Quin etiam Pythagoræ fuit sententia mundum Musicæ ratione esse compositum, & eum deinde lyram fuisse imitatum: vnde est illud Psal. 18. *In omnem terram exiuit sonus eorum*: seu, vt potest transferri ex Hebræo, *Exiuit linea eorum, vel amussis eorum*: quo significatur cœlorum musicam ad lineam, & amussim fuisse concinnatam. Atque hinc orta quoque est multorum opinio existimantium corpora cælestia concentum edere: sic enim affirmarunt Philo Iudæus libro de sonis, D. Ambrosius præfatione in Psalmos, Seuerinus Boetius libro 1. de Musica cap 2. D. Isidorus lib. Etymologiarum c. 16. D. Anselmus lib. 1. de imagine mundi, Plinius lib. 2. historiæ naturalis cap. 3. Macrobius lib. 2. in somnium Scipionis. Cælius Rhodiginus lib. 5. lectionum antiquarum cap. 25. imò & Plato in libro de Republica docet singulis orbibus cælestib. singulas Sirenes insidere, quod idem refert Georgius Venetus tomo 5. problematum in sacram scripturam sectione 5. nu. 321. nec multùm abhorrent ab hac sententia diuinæ literę, cùm dicatur Iob 38. *Quis enarrabit cælorum rationem, & concentum cœli quis torrefaciet*? Itaque cœlum liber est quidam harmonicus, qui summa cum iucunditate homines pertrahit ad diuinam naturam, eiúsque perfectiones contemplandas. Id quod etiam affirmauit D. Basilius hom. 1. in Hexameron, vbi mundum appellat doctrinæ, & institutionis domicilium summarum mentium: & hom. 11. eiusdem operis, *Vniuersa*, inquit, *hæc mundi moles perindè est, ac liber literis exaratus palàm contestans, & prædicans gloriam Dei, illiúsque augustissimam maiestatem*: quod vsque adeò verum existimauit Origenes in commentariis super Genesim, super illa verba, *Vt sint in signa*, quemadmodum refert Eusebius lib. 6. de præparatione Euangelica cap. 9. vt perperam asseruerit stellas positas esse in cœlo, vt significarent vniuersas, & singulas rerum humanarum causas, non tamen efficerent: quia nimirùm Deus in stellis depinxisset rationes omnium rerum futurarum, vt supernorum spirituum virtutes in eis veluti in libro legerent, quæcunque hominibus citra vllam liberi arbitrij coactionem per singula temporum momenta essent euentura, & inde aliquam huius scientiæ partem, quę humani ingenij vires superat, hominibus syderum obseruatoribus reuelarent: iuxtà quem sensum existimauit intelligendam esse sententiam quandam ex libro, cui titulus est, Narratio Ioseph, olim à multis catholicis recepto: in quo Iacob Patriarcha inducitur in filios suos hæc dicens: *Legi in tabulis cœli, quæcunque euentura sunt vobis, & filiis vestris*. Sed hic tamen Origenis error alio commodiori loco à nobis confutabitur, cum illud interim nobis sufficiat cælestia corpora librum esse, qui recedet in fine mundi, quasi inuolutus, & vt loquitur Esaias, complicabitur: quia cessabit motus cœli, & quod est consequens, pulchra hæc rerum vicissitudo, & varietas, quæ cœli motum consequitur.

V.
Pythagoras.
Psal 18. 7.
Cælos concentum edere dixerũt aliqui.
Philo Iud.
D Ambros.
Boetius.
D. Isidorus.
D. Anselm.
Plinius.
Macrobius.
Cælius.
Plato.
Georg. Venetus.
Iob 38 37.
D. Basilius
Origen.
Gen 1. 14.

ARGVMENTVM.

Adhuc perseuerat secunda visio huius operis. Cum Ioannes superiori capite de multiplici Ecclesiæ persecutione dixerit, hoc septimo persecutionis finem, pacémque, & tranquillitatem Ecclesiæ, eiusdémque propagationem non solùm ex Iudæis, sed multò magis ex gentibus prænunciat. Quod verò attinet ad visionem imaginariam, narrat vidisse se quatuor Angelos stantes super quatuor angelos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terram, neque super mare, neque in vllam arborem. Deinde vidisse alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei viui, qui clamauit quatuor Angelis, ne nocerent terræ, neque mari, neque arboribus, quousque serui Dei in frontibus signarentur. Tertiò audiuisse numerum signatorum ex omni tribu filiorum Israel, centum quadraginta quatuor millia, id est, duodecim millia ex singulis tribubus, quæ duodecim tantùm hoc loco numerantur, quia prætermittitur tribus Dan propter Antichristum, qui ex ea tribu orietur. At verò ex gentibus vidisse infinitam propemodum multitudinem amictam stolis albis, & palmas manibus gestantem. quæ omnia deinceps sunt singulatim explicanda.

CAPVT SEPTIMVM.

POST HÆC vidi quatuor Angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarēt super terram, neque super mare, neque in vllam arborem. Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei viui, & clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari, dicens: Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus suis. Et audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israel. Ex tribu Iuda duodecim millia signati. Ex tribu Ruben duodecim millia signati. Ex tribu Gad duodecim millia signati. Ex tribu Aser duodecim millia signati. Ex tribu Nephtali, duodecim millia signati. Ex tribu Manasse duodecim millia signati. Ex tribu Simeon duodecim millia signati. Ex tribu Leui duodecim millia signati. Ex tribu Issachar duodecim millia signati. Ex tribu Zabulon duodecim millia signati. Ex tribu Ioseph duodecim millia signati. Ex tribu Benjamin duodecim millia signati. Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis, stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum, & clamabant voce magna, dicentes: Salus Deo nostro, qui sedet

super

super thronum, & Agno. Et omnes Angeli stabant in circuitu throni, & seniorum, & quatuor animalium, & ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes, Amen. Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo nostro in secula seculorum, Amen. Et respondit vnus de senioribus, & dixit mihi: Hi, qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? & vnde venerunt; Et dixi illi: Domine mi tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni: ideò sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die, ac nocte in templo eius: & qui sedet in throno, habitabit super illos. Non esurient, neque sitient ampliùs, nec cadet super illos sol, neque vllus æstus: quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum, & absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

COMMENTARIVM QVINTVM EXEGETICVM.

De secunda visione Ioannis.

Quinam sint quatuor Angeli stantes super quatuor angulos terræ, & tenentes quatuor ventos.

SECTIO PRIMA.

ARETHAS Cæsareæ Cappadociæ episcopus visionem hanc ad finem mundi retulit, & hos quatuor Angelos bonos esse Angelos, proprièque sumendos, & quæ de ventis hoc loco dicuntur, ad literam, vt verba sonant, intelligenda esse existimauit. Itaque quatuor hosce ventos esse quatuor præcipuos ventos, qui è quatuor præcipuis orbis partibus, seu angulis, vt ait Ioannes flare solet, Subsolanum videlicet ob ortu, Zephyrum ab occasu, Austrum à meridie, Aquilonem à Septentrione: atque in his quatuor ventis cæteros intermedios intelligi oportere. Porrò super quatuor angulos, seu partes orbis stantes commemorari extremis mundi temporibus quatuor Angelos, & tenentes ventos, hoc est, ventorum omnium vim & impetum cohibentes, ne spirent super terram, neque super mare, neque in vllam arborem: quoniam iis temporibus similibus suppliciis, calamitatibúsque afficiet orbem diuina iustitia: quia enim ventorum flatus ad vitam, conseruationémque animantium, imò & ad arborum germinationem, ac fœcunditatem multùm facit, inhibito omninò flatu ventorum necesse erit omnia interire. Verum hæc expositio nobis minimè probatur: quamquam enim nonnulla in hoc opere, vt verba sonant, accipi queant, vt suis locis annotabimus: quæ tamen hoc capite dicuntur, altiora sunt, & illustriora, quàm vt iuxta verborum sonum Iudaico more

1. *Arethas.*

intelligi debeant: id quod, mea quidem sententia, manifestè colligitur ex eo, quod, quæ statim subiiciuntur de Angelo ascendente ab ortu solis, habente signum, seu sigillum Dei viui, signantéque seruos Dei in frontibus eorum, non vt verba sonant, accipienda sunt: nisi quis velit Apocalypsis maiestatem, & visiones omnium, quæ vnquàm Prophetis ostensæ fuerunt, illustrissimas, ac præstantissimas, fætásque rerum altissimarum mysteriis ita deprimere, vt nihil diuinum, nihil sublime, nihil altum, sed inanium ventorum dumtaxat flatus spirent. Accedit, quòd nec ipsa secum expositio cohæret: licet enim demus, nisi venti spirent, omnes arborum fructus, & animantes perituras: (quod tamen difficilè quis crediderit) quid de aquatilium genere dicemus, quæ non ita à ventis pendent, vt inhibitis ventorum habenis consistere ipsa non possint? & tamen quatuor isti Angeli tenebant ventos, ne flarent etiam super mare.

II. Iam verò, quòd quatuor isti Angeli boni Angeli fuerint, imperare mihi non possum, vt credam: nam cum Angelus ascendens ab ortu solis, habens signum Dei viui: qui ad illos voce magna clamauit. *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus quoad vsque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum*, bonus Angelus fuerit, imò & Christum repræsentauerit, vt paulò post dicemus, planè conficitur quatuor illos Angelos non ex Dei præscripto, & imperio, sed potiùs præter eius voluntatem, & consilium, non tamen permissionem ventorum vim flatúmque inhibuisse: quod sanè si Angeli boni forent nequaquam facere potuissent. Præterea tametsi Deus supplicia interdum per bonos Angelos inferat, vt ait Diuus Augustinus libro nono de ciuitate Dei capite quinto, perspicuúmque efficitur ex illis Angelis, qui ad excidendas Sodomorum vrbes venerunt, Abrahæque apparuerunt, Genesis decimonono: per malos tamen Angelos id communiter præstare consueuit, quemadmodum docet Clemens Romanus libro quarto recognitionum, Diuus Hieronymus libro sexto in Esaiam & alij, quos iam aliàs commemorauimus. Nec vero argumentum, quod depromitur ex eo, quod Ioannes Angelos simpliciter appellat, illud euincit: etenim scitum est Angeli nomen simpliciter dictum etiam malis Angelis accommodari, veluti primæ Corinthiorum sexto. *Nescitis quoniam Angelos iudicabimus?* vtique malos Angelos: & Matth 25. *Qui paratus est diabolo, & Angelis eius*: & sæpè in hoc opere, vbi sæpè Angelos in malam partem accipi debere vel ipso visionis contextu, rerúmque serie cogente demonstrabimus. Parum etiam momenti habet illud, quod affertur Angelum ascendentem ab ortu solis, habentemque signum Dei viui dixisse quatuor Angelis, *Quoad vsque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum*: ex quo illud confici videtur quatuor illos Angelos bonos fuisse, quos videlicet Angelus ascendens ab ortu solis, vtique bonus, tanquam comites sibi asciscit, ac deligit ad seruos Dei in frontibus signandos: illud enim videtur apertè indicare, cùm ait, *Signemus*, magísque explicare, cùm subdit, *Dei nostri*, communem Deum sibi, quatuórque illis faciēs, quem pariter colant, obseruent, venerentur: parùm, inquam, mometi habet, quia non est necesse, vt Angelus ascendens ab ortu solis, cùm dixit, *Signemus & Dei nostri*, quatuor illos Angelos in suam societatem ad signandum asciuerit, communémque Deum à se, atque illis coli significauerit: potuit enim de se, aliísque Angelis administris suis loqui, vt planè locutum fuisse arbitramur. Itaque se, aliósque bonos Angelos socios, comitésque suos intellexit, cùm dixit, *Signemus, & Seruos Dei nostri*. Sit igitur constitutũ quatuor istos Angelos non bonos, sed malos

III. fuisse, ventorum vero appellationem non, vt verba sonant, ad quatuor præcipuos mundi ventos, sed ad sublimiores alios esse referendam, vt iam dicemus.

Est ergo secunda expositio, quam tradunt Ambrosius Ansbertus, Primasius, & Haymo

D. August. *Genes. 19* *Per malos Angelos punit Deus.* *Clem. Rom.* *D. Hieron.* *2 Cor 6 3.* *Matt. 25.41* *Per quatuor Angelos, Dæmones intellige.* *Ansbertus.* *Primas.*

Haymo referētes visionem non ad extrema mundi tempora, sed ad tempus illud, quod aduentum Christi, eiúsque fidei toto orbe per Apostolos propagationem in quatuor Angelis antecessit, & posteà in Angelo ascendente ab ortu solis fuit consecutum: putant enim quatuor istos Angelos esse quatuor malos Dæmones, quatuor mundi imperiis, Assyriorum videlicet, Persarum, Græcorum, atque Romanorum præsidentes: ipsa verò quatuor imperia per quatuor ventos accipi debere iuxta illud Danielis 7. *Ecce quatuor venti cœli pugnabāt in mari magno.* Volūnt igitur istos quatuor Dæmones tenuisse in manu sua ventos, hoc est, quatuor imperia, nè flarent super terram, hoc est, ne aliqui in illis veritatis doctrinam disseminarent. *Haymo.* *Daniel. 7. 2.*

Vnde Ansbertus, *Propter quatuor*, inquit, *præcipua mundi regna, in quibus malignorum spirituum princeps per idololatriæ culturam regnauit, quatuor in reprobā partem Angeli ponuntur: hoc verò sunt quatuor Angeli, quod quatuor venti. Quam obrem cùm Angeli ventos, ne flare debeant, tenent, seipsos vtique tenent: & quia Diabolus, omnésque iniqui vnū sunt corpus, profectò & in Angelis, & in ventis ipse intelligitur. Quid itaque fuit quatuor Angelos super quatuor angulos terræ stantes ventos, ne flarent, tenere, nisi occultum aduersariū, eiúsque totum omnino corpus ita se inuicem vnire, atque constringere, ita os omnium obstruere, vt ne quis auderet contra idololatriæ superstitionē verbū veritatis efflare? In terra autem diuersitas prouinciarū, in mari insularū exprimitur multitudo, in arboribus quoque, quia genus siluit Ioannes, pro earum diuersitate deuersa etiā officia, & conditiones hominum designantur.* Illud tamen nobis in hac sententia non parùm displicet, quòd quatuor ventos quatuor imperia interpretatur: quid enim opus erat, vt quatuor illi Dæmones, aut quatuor orbis principes seipsos, aut subditos suos gentiles cohiberent, ne flarent super terram, hoc est, vt ne aduersùs idolorum cultum, & superstitionem insurgerēt, veramque fidem, doctrinámque denunciarent, cùm ipsa imperia idolis seruirent, nec vllo pacto ad veram fidem denunciandam conatum vllum adhiberent? at cum quatuor Angeli dicuntur tenere quatuor ventos, ne flarent, illud haud dubiè indicatur quatuor illos ventos conatos quidem fuisse spirare, & flare, & si qua daretur porta, velut agmine facto ruere sed tamen per vim fuisse à quatuor illis Angelis compressos, flatúmque eorum coercitum: quare alij videntur venti astruendi, qui ad veræ doctrinę salutarem flatum emittendum erumpere conentur, & quos opus sit non mediocri vi, atque potentia amittendo flatu cohibere. *Ansbert.*

Est igitur tertia sententia communior, quæ nobis magis probatur, & quam sequuntur Rupertus, Cælius, Pannonius, Dionysius Carthusianus, Hugo Carensis, & alij, qui per quatuor Angelos in quatuor terræ angulis constitutos omnes orbis principes accipiunt, posito quaternario & Angelorum, & angulorum terræ numero, in quos totus orbis diuisus est, pro omnibus omnino tyrannis, principibus, dynastis vbique gentium dominantibus, qui à Dæmone principe huius mundi incitati tenebant quatuor ventos terræ, id est, vniuersos Euangelij præcones, eandem ob causam quaternario numero comprehensos, potissimúmque propter quatuor Euangelia partim magnificis pollicitationibus, partim honorificis comminationibus post Christi aduentum, eiúsque resurgētis gloriam ab Euangelij prædicatione deterrebant, vt ne vel minimum quidem sacræ doctrinæ flatum auderent mortalibus inspirare. *Ne flarent*, inquit, *super terram*, hoc est, homines in quauis orbis plaga, prouinciáque commorantes: *Neque super mare*, hoc est, eos omnes, qui in maris insulis habitabant: *Neque in vllam arborē*, hoc est, eos fideles, qui sese in syluas, abditissimáque loca metu persecutionis abdiderant: vel aliter, cuiuscunque tandē conditionis ij homines fuerint, siue inquam, barbari sint, & rudes, siue morū suauitate, & elegantia perpoliti, siue humili IIII. *In quatuor Angelis designantur orbis principes.* *Rupert.* *Pannon.* *Carthusian.* *Carensis.*

nati loco, siue illustri statu progeniti, vt videlicet arboris nomen, quemadmodum superiores auctores interpretabantur, pro diuersa, ac multiplici hominum conditione positum sit. Quos tamen Angelos Angelus ille ascendens ab ortu solis habens signum Dei viui, hoc est, Christus Dominus inuicta suæ virtutis potentia compressit: cùm ad vniuersos mundi Principes imperiosè clamauit, ne cursum Euangelicæ prædicationis retardarent, sed laxis Euangelicis concionatoribus prædicationis habenis sinerent eos liberè in suis prouinciis Christi fidem, religionémque disseminare, & siquidem venti erant cælestes, atque hominibus salutares, vniuersum orbem suæ prædicationis flatu, & amœna spiratione perflarent, quemadmodum sequenti sectione docebimus.

Christus Angelus ab ortu ascendens.

V. Nec verò est insolens in sacris literis doctores, & diuini verbi præcones ventorum nomine significari, vt patet ex Canticorum 4. *Surge Aquilo*, id est, discede Aquilo, *& veni Auster, & persla hortum meum, & fluent aromata illius*: quibus verbis Ecclesiæ Doctores ad prædicandum Dei verbum incitantur, vt eorum prædicatione suauissima virtutum omnium aromata colligantur. Eodem pertinet illud Psalmi 134. *Educens nubes ab extremo terræ. Qui producit ventos de thesauris suis. Eosdem*, inquit Augustinus, *puto prædicatores, & nubes, & ventos, nubes propter carnem, ventos propter spiritum: nubes enim videntur, venti sentiuntur, & non videntur.* De his quoque ventis accipi potest illud Iob 28. *Qui fecit ventis pondus*, hoc est, qui suis concionatoribus dedit humilitatis, & propriæ cognitionis pondus, ne ex officij magnitudine superbirent: ita enim ingeniosæ apes facere solent: illæ enim, vt scribit Plinius libro vndecimo historiæ naturalis capite decimo, si exoriatur procella apprehensis pedusculo lapillis se librant, ne à vento abripiantur. Quidni de concionatoribus ventos illos accipiamus, super quorum pennas Deus ambulare dicitur Psal. 103. *Qui ambulat super pennas ventorum.* Verè enim Deus super pennas ventorum ambulare dicitur non solùm, quia per suam prouidentiam celerrimè omnia perlustrat, quasi ab alatis ventis tanquàm quadrigæ suæ equis pernicissimis vehatur, & quia celerrimus est ad nobis opem opportunè ferendam, sed etiam quia eius magnitudo, naturæque sublimitas longè prædicatorum, doctorúmque omnium vel subtilissimam aciem superat, ita vt quantumcumque illi sese in sublime attollere, & volare ingenij sui pennis conentur, multò tamen altiùs Deus per incomprehensibilem suæ naturæ altitudinem se efferat: quanquam D. Augustinus aliò deflexit per ventos animas, per pennas amorem Dei, & proximi intelligens: quo duplici amore omnes virtutes continentur, ita vt Deus dicatur ambulare super pennas ventorum, quoniam quantumuis animæ sint præditæ virtutibus charitatis: *Quid ad illam*, inquit, *dilectionem Dei, qua sunt dilectæ? maior ergo in nos dilectio Dei, quàm in vllum nostra: nostra dilectio penna nostræ sunt, sed ille ambulat super pennas ventorum.* Hæc ille. Cur verò doctores, concionatorésque ventis comparentur, multæ rationes afferri possunt. Prima à celeritate ducitur, qua venti isti Euangelici huc, illúcque discurrunt, vt veritatem fidei, bonitatémque morum vbique disseminent, quæ præcipuè celeritas in Apostolis resplenduit, qui breuissimo tempore vniuersum orbem peragrarunt. Secunda, quoniam instar ventorum effrænatas hominum appetitiones, veluti prauos humores exsiccant. Tertia, quia peccatores, profligatæque vitæ homines quasi nubes in Ecclesiæ cœlo excitant, quæ deindè per compunctionem, ac pœnitentiam in frugiferum lacrymarum imbrem resoluuntur. Denique quia sacræ scripturæ difficultates quasi obscuras nubes è cœlo Ecclesiæ dispellunt, ac dissipant, solémque, hoc est, verum Diuinarum literarum sensum, & intelligentiam patefaciunt.

Concionatores, & doctores per ventos, & nubes significati.
Cant. 4. 16.
Psalm 134. 7
Augustin.
Iob. 28. 25.
Plinius.
Psal 103. 3
D. August.
Similitudinis prædictæ rationes.

Quis

Quis sit Angelus ille ascendens ab ortu solis, habens signum Dei viui.

SECTIO II.

POstquam Ioannes conspexit quatuor illos Angelos, qui quatuor terræ ventos, ne flarent super mare, terram, vllámve arborem, coercebant, quos vniuersos orbis principes impedientes Euangelicorum ventorum prædicationem interpretati sumus: vidit alterum Angelum ascendētem ab ortu solis habentē signum, hoc est, sigillum Dei viui, (sic enim habent Græcè σφραγῖδα, id est, sigillum) qui clamauit voce magna quatuor illis Angelis, quibus datum, hoc est, permissum est, nocere terræ, & mari, dicens. *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontib. eorum.* Consentiunt omnes interpretes, D. Ambrosius, Rupertus, Ansbertus, Haymo, Pannonius, Richardus, Primasius, Dionysius Carthusianus, Hugo Carensis, & alij Angelum istum ascendentem ab ortu solis Christum Dominum esse, qui omnium orbis principum vim, atque tyrannidem, qua cursum Euangelicæ prædicationis inhibebant, admirabili virtute, & potentia ita compressit, vt visus quodammodò fuerit illis imperiosè clamasse, ne Apostolicorum ventorum flatum coercerent, sed finerent Euangelij præcones liberè in suis regnis, ac prouinciis cursitare, fidémque suam, ac religionem omnibus amplectendam proponere. Dicitur verò Christus Angelus, hoc est, sicut eum Esaias capit. 9. appellat: *Magni consilij Angelus*: *Ascendens ab ortu solis*, vel quoniam, vt habes apud Zachariam cap. 6. ipse Oriens quoque dictus est, vt eo loco explicauimus: vel quia cum sese ab inferis viuum, gloriosúmque excitauit, ex quo potissimùm tempore Euangelij prædicatio cœpta est, quasi ab ortu ascendere, hoc est, quasi nouus sol oriri meritò videbatur. *Habens signum Dei viui*, seu, vt ait Rupertus, quoniam verbis, miraculisque palàm fecit se verum, naturalémque esse Dei filium: seu *habens signum*, hoc est, sigillum Dei viui, quia Pater omne iudicium dedit filio, & amplissimam in cœlo, terráque potestatem, vt omnia, quæ vellet, posset tanquàm Princeps eodem Patris sigillo obsignare, & confirmare, signaréque pro suis, quicunque in ipsum credidissent: quod adumbratum fuit Genes. 41. in Ioseph, cui Pharao annulum suum dedit signatorium, vt pro se vniuersas Ægypti prouincias gubernaret. Tùm verò commemorat Ioannes numerum signatorum centum quadraginta quatuor millia ex omni tribu filiorum Israel, & infinitam ex omnibus gentibus multitudinem, quæ ab Angelo illo signata fuit sigillo fidei: qua visione explicata est innumerabilis eorum multitudo, qui Christi fidem, ac religionem receperunt, vt ex iis, quæ inferiùs dicemus, fiet illustrius. I.

Signum Dei, quid. *Interpretes.* *Esaias 9. 6.* *Zacha. 6.* *Cur Christus Angelus ab ortu solis ascendens.* *Rupert.* *Pater omne iudicium dedit filio.* *Gen. 41.* *Potestas Christi.*

Accipe totius huius loci interpretationem ex diuo Ambrosio in commentariis super Apocalypsim, quæ nostram hanc confirmat. *Alter*, inquit, *Angelus ascendens ab ortu solis Christus est, de quo scriptum est Esaiæ nono, Et vocabitur nomen eius magni consilij Angelus. Ipse est sol, de quo dictum est Malachiæ quarto, Vobis autem timentibus nomen meum orietur sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. Ab ortu solis Christus ascendit, id est, à semetipso, quoniam non ex concubitu viri carnem assumpsit, sed à semetipso, qui vtique sibi carnem immaculatam ex carne virginis procreauit. Signū autem Dei viui est Christi Diuinitas, nam in carne positus signum Dei viui habuit, quia ea opera gessit, quæ demonstrabant eum vnicum esse Dei filiū sicut ipse dicit* Ioannis 5. *Opera, quæ ego facio, ipsa testimonium perhibent de me. Sequitur, Et clamauit quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari, dicens. Nolite nocere terræ, & mari, neque* II.

D. Ambros. *Esai. 9. 3.* *Malach. 4. 2.* *Ioan. 5. 36.*

arboribus, quoad vsque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum. Clamasse Dei fecisse dicitur: etenim aduentu suo fecit, vt Romani ab infestatione generis humani cessarēt,
Psa.71.7. *fierétque pax per vniuersum orbem, sicut dicit Psalmista* Psal.71. *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis: donec semina fidei per vniuersas gentes spargerentur, ac signaculo fidei ij, qui præordinati erant ad vitam æternam, signarentur.* Hæc Ambr.

Alia de quatuor præcedentibus Angelis probabilis expositio ad Constantini Magni imperium pertinens commemoratur.

SECTIO III.

I. QVamuis ea, quam superioribus sectionibus tradidimus, communis sententia nobis reliquis omnibus excellere videatur, non reiicienda tamen videtur illa, quæ hanc visionem ad Constantini imperium refert: quo tempore mirum in modum religio Christiana floruit, & in omnes Romani imperij prouincias propagata est, quam idcircò prætermittendam non duximus: eam tradunt, ac sequuntur Lyranus, Petrus Aureolus Cardinalis, & alij. Vt verò meliùs intelligatur, meminisse oportet ex iis, quæ superiori capite diximus, Diocletianum, & Maximianum postquam per viginti annos imperij clauum tenuerant, sese eodem die imperio abdicasse, & in suum locum imperatores nominasse Constantium cognomento Chlorum, & Galerium Maximianum cognomento Armentarium: tunc verò prouinciis inter se distributis Constantium quidem Occidentis, Galerium autem Orientis imperia, Africam præterea, & Italiam obtinuisse. Illud etiam replicare oportet Constantio eo tempore defuncto successisse in imperium Occidentis Constantinum eius filium: Galerium autem partiendi laboris causa Cæsares appellasse Seuerum, quem Italiæ, & Africæ præfecit, & Maximinum ex sorore nepotem, cui imperium Orientis commisit, Græciam, & Illyricum sibi reseruans, & ipsam supremam Imperatoris potestatem, cui duo illi Cæsares essent subiecti: vbi iam cernis orbis imperium simul à quatuor Imperatoribus eodem tempore administratum, videlicet à Constantio, & post eius mortem à Constantino, Galerio, Maximino, & Seuero. Denique repetendum est milites prætorianos, qui Romæ erant, absente Seuero, cuius illis administratio displicebat, Imperatorem appellasse Maxentium Maximiani, qui imperio renuntiauerat, filium: atque adeò quinque iam erant Imperatores, si Cæsares numeres: cui rei cùm Seuerus obuiam ire pergeret, cæsum occubuisse: itaque Galerius eius loco appellato Cæsare Licinio aduersus Maxentium ire parat, sed re infecta in Illyricum reuertitur, ibique moritur: quo mortuo Licinius se Imperatorem nominauit.

Lyranus, Petrus Aureolus, & alij.

II. Igitur per quatuor Angelos intelligendos aiunt quatuor illos Imperatores, Galerium, Maximinum, Seuerum, & eo mortuo Licinium, & Maxentium, qui in quatuor angulis terræ, id est, in omnibus suæ ditionis prouinciis Ecclesiam diuexabant. Etenim Licinius, quamuis initiò pacificus fuerit, postea tamen acerrimus euasit fidelium persecutor, quamquam verò impij fuerunt nihilominus appellantur Angeli, id est, ministri persecutionis. Visi sunt tenere ventos, ne flarent super terram, neque super mare, neque in vllam arborem, quia eo tempore impediebant prælatos, Doctores, & concionatores Ecclesiæ, ne Christi fidem prædicatione disseminarent: imò vt ne ipsos quidem fideles erudirent, qui non solum in terra habitabant, sed metu persecutionis in remotissimas maris insulas fugiebāt, & sese etiā abdebant in syluas: quāob causā fit hoc loco mentio terræ, maris, & arborum.

Quatuor Angeli, quatuor sunt Imperat.

Cur hoc loco terra, maris, & arborum fiat mentio.

Postquam

Postquàm verò Ioannes vidisset quatuor illos Angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentésque quatuor ventos terræ, ne flarent super terram: vidit etiam alterum Angelum ascendentem ab ortu solis habentem signum Dei viui, qui clamauit voce magna quatuor superioribus Angelis. *Nolite*, inquit, *nocere terræ, & mari, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum.* Hunc Angelum putant esse Constantinum Magnum, qui quatuor prædictos Imperatores ab Ecclesiæ persecutione cohibuit: is enim Maxentium, tametsi fratrem Faustæ vxoris suæ tyrannicè Romæ imperantem accersitus ex Gallia à Senatu inito fœdere cum Licinio, collocatáque illi Constantia sorore, coacto exercitu, animatúsque cœlesti signo crucis diuinitus ipsi in cœlis ostenso collatis signis profligauit. Tunc verò quamprimùm Constantinus commouit Licinium, vt in defensionem catholicæ fidei conspiraret: de eadémque re literas scripsit ad Maximinum Orientis Cæsarem, quibus etsi inuitus paruit: reliqui etiam à persequenda Ecclesia destiterunt: imò antè hanc victoriam iam Galerius de Constantini consilio persecutionem cessare mandauerat rescissis omnibus legibus, quas contra Christianos antè tulerat. Prætereà Maximianus Constantini socer iterum ad imperium reuerti cupiens, Constantinúmque decernens per proditionem obtruncare, detectis insidiis fuerat iussu Constantini interfectus. Diocletianus etiam, quòd crederetur fauere Maxentio asperioribus Constantini, & Licinij literis reprehēsus præ tristitia dicitur obiisse: aut, vt alij volunt, se ipsum veneno peremisse. Denique ipsum Licinium aduersus Christianos iterum sæuientem Constantinus bello primùm vicit: deinde occidi præcepit: tunc verò summa imperij vni Constantino cessit. Itaque rectè dicitur Constantinus clamasse quatuor Angelis, ne terræ, mari, arboribúsque nocerent, quia omnem Ecclesiæ persecutionem magnitudine animi admirabili, & potentia compressit, & quasi imperiosè clamauit quatuor Imperatoribus nominatis, ne Ecclesiæ nocerent, cùm eorum aduersus Ecclesiam conatus non solùm retardauit, sed etiam repressit, dispulsisque præcedentium temporum tenebris noua luce Ecclesiæ cœlum serenauit: quam ob causam apparuit ascendens ab ortu solis, quia instar solis orientis lucem secum Ecclesiæ attulit. Denique quod subiungitur. *Habentem signum Dei viui*, clarius est, quàm vt explicari debeat: quis enim nescit Constantino crucem dominicam, quæ hoc loco signum Dei viui appellatur, diuinitus in cœlo ostensam fuisse, ipsúmque Constantinum vexillum quoddam militare, quod labarum dicebatur in formam crucis efformasse, quod in præliis præferri mandauit? quæ omnia, quia illustrissima fuerunt, & ad hanc visionem intelligendam maximè pertinent, peculiarem per se sectionem desiderant.

Angelum signum Dei habentem, Constantinū putāt aliqui.

De vexillo crucis, quod Constantino Magno diuinitus in cœlo apparuit.

SECTIO IIII.

I. *Eusebius. Nicephor. Zonaras.*

Narrant igitur Eusebius lib. 1. de vita Constantini, Niceph. lib. 7. cap. 29. Zonaras in Constantino, Senatum, populúmque Romanum Maxentij tyrannide incitatum Constantinum in Galliis agentem per oratores obsecrasse, ne vrbem imperij matrem, & caput negligeret, sed eam à Maxentij sæuitia, ac tyrannide liberaret: ea legatione Constantinum commotum scripto, & coactu exercitu in Italiam aduersus Maxentium contendisse. Quoniam verò haud ignorabat sapiens piúsque Imperator potiore sibi auxilio opus esse, tum quòd multò ma-

iores copias haberet Maxentius, tum propter maleficas, & magicas incantationes, quæ apud eum tyrannum exercebantur, Deum sibi quærendum adiutorem putauit, eius præsidium dumtaxat inexpugnabile esse intelligens: cogitat igitur quem Deum potissimùm implorare debeat, quod dum cogitat, subit animum eius talis cogitatio; cum plures antea imperio potiti essent, illos quidem, qui plures Deos coluerant, eísque hostias, victimásque litauerant, falsis vatum diuinationibus, Deorúmque oraculis delusos nullum è cœlo auxilium sensisse, quin potiùs multis calamitatibus, & infœlicibus rerum omnium conuersionibus implicatos miserrimè perijsse: solum verò patrem suum Constantium Chlorum spretis Gentilium superstitionibus vnum Deum vniuersitatis huius effectorem, molitorémque agnouisse, atque in eo spes omnes suas cum collocasset, semper eum propitium, ac facilem, inuictúmque imperij seruatorem expertum fuisse. Cum igitur hæc omnia secum tacita cogitatione versaret, reiecta Deorum illorum omnium turba paternum sibi Deum colendum esse existimauit: quare eum assiduis precibus inuocabat, rogabátque, vt sibi quisnam esset, ostenderet, rebúsque suis opem, & auxilium afferret.

Eusebius. Constantino tropheũ crucis apparet.

II. Hæc oranti ostentum quoddam diuinum, atque planè admirandum apparuit, quod Imperatorem ipsum sibi iureiurando confirmasse testatur Eusebius loco citato. Aiebat namque se post meridiem in cœlo suprà solem trophæum crucis è luce constructum vidisse ista inscriptione, ἐν τούτῳ νίκα, hoc est, *In hoc vince*: quo conspecto se, & totum exercitum fuisse stupore correptum: cúmque ipse cogitabundus de tanto prodigio multa animo volueret, nocte insequenti dormienti sibi Christum vnà cum signo, quod in cœlo viderat, apparuisse, præcepisséque, vt aliud simile sibi iuxtà formam in cœlo ostensam compararet, illúdque contra hostium impetum in exercitu ferret certissimum signum victoriæ futurum: mox vbi surrexit, conuocatis auri, ac lapidum pretiosorum opificibus in eorum medio sedisse, imaginémque signi, quod viderat, manu sua adumbrasse, mandasséque, vt auro illam, ac lapidibus pretiosis exprimerent: fuit verò signum in hanc figuram elaboratum, quemadmodum se Eusebius vidisse confirmat. Erat hasta in sublime erecta, auróque circumdata, cornu habebat transuersum ad formam crucis efformatum: supernè in summo apice corona ex lapidibus pretiosis, & auro contexta, sub quo erat salutaris appellationis symbolum duobus solùm elementis, id est, duabus primis literis Græcis nominis Christi, P. litera in medio literæ X. subtiliter inserta, quæ totum Christi nomen perspicuè significabant: quas quidem literas deinceps semper Imperator in galea gestare consueuit. In transuerso cornu, quod in hasta transfixum erat, velamen quoddam pendebat, regalis scilicet purpura, quæ varietate pretiosorum lapidum inter se cohærentium, ac splendore lucis fulgurantium, auróque multo inserta admirabilem exhibebat spectantibus pulchritudinem. Itaque velum hoc de cornu pendens longitudine, ac latitudine mensuram crucis exæquabat: ipsum verò hastile oblongum versus initium longè erat protractum, supernè autem in sublime sublatum sub crucis trophæo ad extremitates vsque circumdantis illud veli Imperatoris imaginem ad pectus vsque auream vnà cum liberorum imaginibus præferebat.

Per somnum Christũ cum cruce videt.

Eusebius. Sozomenus.

III. Atque hoc salutari signo Imperator ad cuiusuis aduersariæ, & hostilis potentiæ vltionem vtebatur: cuius similitudines expressè mandauit, vt antè omnem exercitum præferrentur: imò refert Euseb. lib. 2. de vita Constantini, & Sozomenus lib. 1. hist. Eccles. c. 4. non solùm mandasse Constantinum, vt hoc vexillum exercitus suos omnes præiret, sed etiam, vt laborantibus in prælio aciebus adesset, deputasséque nobiles quosdam ex satellitibus, quorum id muneris esset, vt per vices

vices id signum humeris suis ferrent, & acies hostium circuirent. *Fertur autem*, inquit, Sozomemus, *quempiam ex vexilliferis signum hoc aliquando gestantem, propter repentinum hostium incursum metu perculsum alij illud tradidisse, ac se pugnæ subduxisse, & cũ iam extra telorũ iactum esset, subitò lethaliter vulneratum cecidisse: eum verò, qui diuinum signum gestandum acceperat, licet multorum iaculis impetitum illæsum mansisse, quòd mirabili modo hostium iacula contra eum directa diuina sic moderante virtute signo essent infixa, nec gestantem, licet in mediis periculis constitutum contigissent: quin & hoc ferunt nec alium quempiam militem signum hoc in bello gestantem sinistra vnquam clade, sicut aliàs fieri solet, cecidisse, vel vulnera, aut captiuitatem sustinuisse.* Atque hoc est Constantini vexillum, quod Romani labarum appellant: sed non solùm in labaro Imperatoris, sed & in suo etiam diademate crucis signum incidi, & in propriis imaginibus depingi, in numis quoque imprimi, imò in ipsis quoque militum clypeis, & galeis idem crucis signum, Christíque nomen effigiari præcepit Constãtinus, quemadmodũ docet Eusebius in vita Constantini, vnde Prudentius. *Crucis miracula.* *Eusebius.* *Prudentius.*

Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat summis crux addita cristis.

Statuam etiam Constantinus sibi erigi Romæ mandauit, quæ crucis signum manu ostentaret. Sed quærat meritò aliquis, vnde labari nomen ortum habuerit? Euseb. Cæsariensis lib. 2. de vita Constantini innuit dictum ita esse, quòd in certamine laborantibus opem ferret: agens enim de victoria, quam Constãtinus de Licinio reportauit, hæc habet. *Cum Constãtinus huiusmodi sermones locutus esset, exercitum ad prælium procedere iussit: quo facto ostentum quoddam mirabile circa ciuitates tyranno subiectas apparuisse ferunt, nempe varias armatorum Constantini acies in ipso meridie ciuitates, quasi quæ iam bello vicissent, pertransire, idque tum visum est, cum re vera nemo militum illius vspiam compareret: vbi autem exercitus prælium attigerunt, primus bellum orsus est, qui amicitiæ fœdera ruperat: hic Constantinus inuocato Deo seruatore omnium, datóque hoc armatis circa se signo bellico primam aciem deuicit: deinde non multò post etiã altero conflictu superior factus potiore victoria salutari trophæo, aciem ipsius præcedente potitus est: cum hoc igitur conspicuum esset, orta est aduersariorum fuga insequentibus victoribus. Quod cum Imperator cerneret, sicubi aliquam exercitus sui aciem laborare, defatigarique videbat, eo salutare trophæum, quasi auxiliare quoddã medicamentũ deferri iubebat, cum quo confestim apparebat victoria, simúlque in certamine laborantes fortitudine, ac robore diuino accedente nutu confirmabantur.* Hæc Euseb. qui cum dicat signum illud quasi salutare quoddam medicamentum deferri solitũ laborantibus in acie militibus, illúcque quamprimùm transferri, vbi acies laborabant, indicat dictum fuisse labarum à leuando labore, aut ab adiuuandis in acie laborantibus: idémque habet Sozomen. lib. 1. hist. c. 4. quin & Greg. Nazianz. oratione prima contra Iulianũ idem nominis etymon tradit: exponens enim quomodò Iulianus Apostata labarum tãto habitum antè in honore aboleuerit, sic ait. *Quin eo audaciæ quoque prorupit, vt aduersus magnum illud vexillum præceps ferretur, quod simul cum cruce magnificè, & cum insigni pompa exercitum ducit in sublime euectum, quod soluendorum laborum vim habet, ab eóque apud Latinos nomen trahit.* Putat verò Cardinalis Baronius tomo 3. Annalium, voluisse significare Gregor. labari nomen deductum esse à voce Latina *Labor*, & à Græca ὅρος, quæ terminũ significat, vt idem sit labarum, atque laboris ὅρος, seu laboris terminus: quæ nobis sententia non omnino satisfacit, cũ nomẽ labarũ à Latinis, vt ait Greg. impositum fuerit: illi autem non ita nomina solerent effingere, vt ea ex Latino simul, & Græco serm. conflarent: potiùs credimus labarũ Latinũ dumtaxat esse nomen ad id Constantinianũ vexillũ, *IIII.* *Vnde labari nomen ortũ.* *Eusebius.* *Sozomen.* *Greg. Naz.* *Baron. card.*

quod descripsimus, exprimendum noua vocis institutione efformatum, per antiphrasim ab arcendis laboribus, seu laborantibus adiuuandis in acie appellatum.

V. Porrò cum multa essent vexillorum genera apud Romanos, de quibus fusè *Vuolfangus.* agit Vuolfangus Lazius libro septimo Commentar. Romanæ Reipublicæ cap. quinto, erat vnum præcipuum, quod ante ducem exercitus præferebatur, idque duplex, vnum rubeum, quod erat ipsius ducis, siue imperatoris, & flammeum à colore dicebatur: alterum totius exercitus aureum, gemmísque, atque vnionibus exornatum, quod proprio vocabulo labarus, seu labarum appellabatur, & Pro- *Procopius.* copio libro quarto historiæ Gotticæ pandum. Adrianus Turnebus libro deci- *Andr. Turn.* moquinto aduersariorum capite decimosexto ait: se in vetusto lexico etiam labo- *Sozomenus.* rum reperisse: & ita scribi apud Sozomenum libro nono historiæ Ecclesiasticæ cap. 4. ϑάτερον δὲ τῶν σκήπτρων ὁ ῥωμαῖοι λάβωρον καλοῦσιν: labari verbo vtuntur D. *Tertullian.* Ambr. & Tertull. in Apologetico cap. 16. *Sypara*, inquit, *illa vexillorum, & labarorum stolæ crucium sunt*. Vexillum igitur Romanum, quod anteà iam labarum dicebatur, Constantinus Magnus crucis figura, numinéque Christi per compendium literarum exornauit, eóque præcedente aduersus Maxentium aciem in- *Aurelius Prudentius.* struxit, vt paulò superiùs diximus: id quod elegantibus carminibus cecinit Aurelius Prudentius libro primo de potentia crucis contra Symmachum.

Hoc signo inuictus transmissis alpibus vltrò
Seruitium soluit miserabile Constantinus.
Cum te pestifera premeret Maxentius aula,
Testis Christicolæ ducis aduentantis ad vrbem
Miluius exceptum Tyberina in stagna tyrannum
Præcipitans, quæ nam victricia viderit arma
Maiestate regi, quod signum dextera vindex
Prætulerit, quali radiarint stemmate pila.
Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat summis crux addita cristis.

VI. Prætereà tam eximius crucis cultor fuit Constantinus, vt quemadmodum re- *Eusebius.* fert Eusebius libro tertio de vita Constantini, nunc vultum suum salutari signo *Constãtinus crucem eximie coluit.* communiret, nunc victoriæ trophæum ostentans, quod & in picta tabula quadam altissima, & præ foribus imperialibus suspensa omnium oculis visendum proponeret, depictúmque salutare signum capiti suo imponi, inimicam verò, & hostilem feram, hoc est Dæmonem, quæ Ecclesiam Dei per impiorum hominum tyrannidem vastauerat, in forma draconis in profundum deprimi fecerit: draconem enim eum, ac tortuosum serpentem diuina oracula appellant: quapropter imperator draconem hunc suis, ac suorum pedibus subiectum, iaculóque circa medium vteri transfossum, ac maris fundo iniectum per ceratam confectum figuram cunctis ostendebat, quem & virtute salutaris trophæi, quod super caput ipsius suspensum erat, ad profundum perditionis cessisse significabat. Itaque diuino instinctu afflatus his imaginibus expressit, quæ Prophetarũ vaticinia multo ante prænunciauerant, Deum videlicet gladium suum magnum, & fortem aduersus serpentem veterem educturum, ac draconem, qui in mari est, interfe- *Esai 27.* cturum, vt habes apud Esaiam cap. 27. Narrat quoque Euseb. lib. 4. de vita Con- *Eusebius.* stantini tantam fidei vim diuino quodam instinctu in eius animo defixam fuisse, vt in aureis numis imaginem suam ita insculpi curauerit, vt expansis manibus instar precantis cœlum contueri videretur, quod genus, inquit, numi hac effigie sculpti per omnes Romani imperij gentes volitabat.

Fœlicitas

Fœlicitas Ecclesiæ, fideíque propagatio sub Constantino Magno describitur.

SECTIO V.

QVàm verum sit illud, quod sacrarum literarum monumentis consignatum legimus Prouerb. 21. *Sicut diuisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini: quocunque voluerit, inclinabit illud:* Constantinus Magnus suis factis expressit, quæ nonnisi flectente, & inclinante cor eius Domino efficere omnino potuisset: ad arcana verò diuinæ prouidentiæ pertinet, quòd nullum superiorum Romani Imperij principum Deus ad tantæ fœlicitatis fastigium eligere instituerit, vt eximijs, & præclaris officijs apud vniuersam Ecclesiam collocatis miro sibi modo Dei amorem, & beneuolentiam conciliaret, nisi vnum Constantinum, cui id singulare beneficium de industria, sicut Sauli Regi dixit olim Samuel, seruatum fuit. Præcesserant omnes illi, quos commemorauimus, procellosi grauissimarum persecutionum turbines, turbulentæque tempestates sæuientibus subinde tyrannis excitatæ, fidelium pacem per vniuersas imperij prouincias turbauerant: eadem furentium ventorum procella Christianorum templa in Dei cultum magnis vbique sumptibus, laboribúsque erecta radicitus conuulserat, fideles ipsi vi debacchantium turbinum abrepti exquisitis vbique cruciatibus discerpti, ac dilaniati omnia sola terrarum, in quibus grassabatur tempestas, sanguine suo per summam impietatem fuso miserrimè cruentabant: denique nox atra cælum, solémque oculis eripiens cum summo omnium mœrore, & luctu vniuersæ Ecclesiæ incubabat: cùm Constantinus Magnus faustis, ac fœlicibus cælestis numinis auspicijs tanquam sol Ecclesiæ fulgentissimus illuxit, qui dispulsis tenebris sua luce, & splendore Ecclesiæ cælum collustrauit, ventorum inhibuit vim, tempestatem sedauit, collapsa non modò templa iterum erexit, sed alia de nouo verè imperatoria liberalitate, & munificentia multo illustriora, opulentioráque per omnem imperij ditionem exædificauit, superiorum Imperatorũ aduersus Christianos edicta omnia rescidit, nouáque sanxit, atque vulgauit illustrissimam religionis nostræ commendationem, eximiósque fidelium fauores, & priuilegia continentia: ex quibus idcirco operæpretium duximus nonnulla decerpere, vt omnes videant, quanto iure præsentem visionem ad Constantinum Magnum referendam arbitremur. I. Prouer. 21. 1.

Est igitur huiusmodi Constantini edictum pro Christianis apud Eusebium libro secundo de vita Constantini. *Victor Constantinus Maximus Augustus Prouincialibus Palæstinæ. Cum tam grauis impietas res humanas occuparet, ac Respublicâ quasi pestifero quodam morbo penitus perdenda periclitaretur: vide quodnam leuamen Deus, liberationémque à malis excogitarit? Ministerium meum voluntati suæ accommodum requisiuit, qui inde à mari Britannico; & illis orbis partibus orsus, potentiore quadam virtute cuncta illa, quæ orbem premebant, mala repulit, vt simul & genus humanum ad sanctissimæ legis culturam meo institutum ministerio reuocaretur, & fides beatissima sub potiore ductore cresceret: haud enim sic ingratus esse velim, vt debitam gratiam, optimum scilicet ministerium negligam, hoc mihi donum concessum credens, per quod etiam ad Orientis vsque regiones progressus sum. Quotquot itaque propterea quòd honorem cælesti numini debitum, ac fidem non neglexerunt, cui seipsos totis animis consecrarunt, sæuis iudicum sententijs subiecti patriam exilio commutarunt, quibuscunque temporibus id perpessi sint, vel si qui curialium catalogo adnumerati sunt, priorem illorum numerum non adimplentes, hi patrijs locis, ac consuetæ quieti restituti, omnium liberatori Deo gratiarum actiones persoluant: aut si qui bonis suis spoliati, & vniuersarum* II. Constantini edictum pro Christianis apud Eused.

facultatum iactura oppressi mœstissimam hactenus vitam egerunt, ij antiquis sedibus, cognationibus, & facultatibus redditi Diuina beneficentia cum gaudio perfruantur. Quin etiam quotquot insulis præter animi sententiam detinentur, hac prouidentia nostra frui præcipimus, vt qui hactenus difficilibus montium locis, ac circumfluo inclusi mari fuerunt, inamœna, & immani solitudine liberati iucundissimis sese locis restituentes, sicuti desiderant, compotes euadant: & qui pauperculam vitam multo tempore in sordibus egerunt, hi cupidè, ac raptim ad suos reuersi, & curis in posterum liberi absque metu apud nos viuant, qui nos Dei, & gloriamur, & credimus esse seruos. Quotquot igitur ita condemnati sunt, vt in laboriosis metallorum officinis laborent, vel operibus publicis seruiant, continuos labores dulci otio, faciliorique vita commutantes, immoderatas laborum molestias in placidam quietem conuertant. Quin etiamsi qui olim militaribus dignitatibus probati, illis propter atrocem, & iniustam causam exciderunt, eo quod diuinæ cognitionis confessionem dignitati quam habebant, prætulerunt, horum liberum sit arbitrio, vel si militiam affectant, in gradu, quo fuerunt, manere, vel cum honorifica dimissione in libertate agere: decet enim, vt qui tantam magnanimitatem aduersus obiecta pericula ostendit, otio, si volet, & honore pro ipsius arbitrio fruatur. Ad hæc quotquot nobilitatis prærogatiua priuati talem aliquo pacto iudicum sustinuerunt sententiam, vt vel in gynæcia, vel texendi officinas iniecti iniucundum, ac miserum laborem ferant, hi cum honorum, quibus antè potiti fuerãt, tum libertatis bonis gaudentes, & ad pristinas dignitates reuocati cum omni deinceps animi alacritate vitam ducant: & qui libertate in seruitutem commutata insueta ministeria obire se deplorat, vtpote quod subitò se è libero seruum factum esse videat, pristina secundum præsens hoc nostrum institutum libertate recepta genitoribus suis sese restituat, eóque labores obeat qui liberum hominem decent. Adijcienda sunt autem facultates, non quibus variis sint, & aliis de causis priuati, sed siue quidam optimo, ac diuino martyrij certamine tolerato imperterrita, & viriliмente bonorum spoliationem sustinuerunt, & in confessione perdurantes æternam sibi ipsis spem compararunt, siue aliquo demigrare coacti, & quoniam persecutoribus non cesserunt, vt fidem perderent, facultatibus suis priuati sunt: vel si quidam morti adiudicati spoliationem bonorum suorum tulerunt: horum facultates cognatis restituendas esse præcipimus. Est autem omnino cognitu facile, quibus propinquioribus inter cognatos hæreditates competant, cum de his ipsæ leges statuant. Si verò nemo ex propinquioribus superstes fuerit, ita vt nemo adsit, siue martyrum, siue confessorum, siue eorum, qui ob eiusmodi causam in exilium amandati sunt, hæres cuiusque loci Ecclesia perpetuo deputata sit ad eius successionis hæreditatem: nec erit id vllo pacto graue mortuis, si eam sortiantur hæredem, cuius gratia omnis generis labores pertulere: quòd si prædictorum aliqui de facultatibus nonnihil, quibus voluerunt, largiti fuerint, rationi consentaneum est, vt propria illis maneat possessio. Ne verò error aliquis in hoc appareat edicto, sed in promptu sit cuiuis, quod æquum est, cognoscere, sciendum est omnibus siue agrum, siue domum, siue hortum, vel aliud quid prædictorum possederint, bonum ipsis, & vtile fore, vt id confiteantur, & illis quam citissimè restituant. Quapropter etiam si videantur quidam illorum ex iniusta possessione multum tulisse emolumenti, huius repetitionem nos non iudicamus esse iustam, ita tamen, vt ipsi quantum, & vnde collegerint, agnoscentes, ignosci sibi à nobis petant. Quæcunque Ecclesiis rectè competere videbuntur, siue domus sint, quæ possidentur, siue agri, siue horti, siue alia quæcunque, nullo eorum, quæ ciuitatem hanc concernunt, iure diminuto, sed cunctis integrè permanentibus restitui præcipimus: quin & ipsa loca, quæ martyrum sunt corporibus honorata, & monumenta gloriosi recessus existunt: quisnam Ecclesiis competere dubitabit? imò non præcipiet etiam, quando nec melius sit donum, neque gratiosior labor, plúsque vtilitatis habens, quàm diuino dirigente Spiritu de his rebus esse solicitum, ac quæ malis sunt prætextibus à flagitiosissimis viris ablata,

ablata, sanctis Ecclesiis restituere, ac vindicare? Quoniam igitur euidentissimis, & clarissimis demonstrationibus omnipotentis Dei virtus resplenduit, admonitionibúsque simul, & auxiliis, quæ propter me crebrò conferre dignatus est, quibus molestiam illam, quæ anteà vniuersas res humanas obtinebat, ex vniuerso orbe, qui sub cælo est, expelli contigit, singulique iam, & vniuersi simul diligenti cura considerant, quænam sit illa potestas, quæ semen illud, vt ita dicam, flagitiosissimorum hominum amolita est, & euertit, bonorum verò lætitiam reuocatam ad quasuis regiones abundè prorogauit, ac rursus diuinam illam legem cum omni reuerentia conuenienter coli, illisque, qui seipsos ad hoc consecrarunt, vt hanc conuenienter colant, plenam potestatem largita est, qui perinde atque è densa quadam caligine conspiciunt, perspicuam literarum scientiam nacti conuenientem posthac cultum, piúmque, & consentientem honorem circa eandem ostendent.

Atque hæc quidem ad Palæstinos Constantinus: quæ omnia, vt imperabat, perfecta sunt. Deindè verò Gentibus per prouincias sparsis duces mittebat maiori ex parte salutari fide imbutos; qui verò Gentilismum sapere videbantur, iis sacrificandi facultas negabatur. Eadem lex Duces, ac præsides ita frænabat, vt eis si Christiani essent, iniungeret, vt tam excellenti appellationi facta responderent; si verò aliter essent animati, omninò simulacrorum cultum interdiceret. Posteà duæ aliæ quoque leges latæ sunt, quarum vna prohibebat vniuersis idolorum cultum: altera mandabat, vt oratoriorum, quæ dicebantur, ædificia erigerentur, templa anteà vel diruta, vel collapsa instaurarentur, aliáque de nouo tum quoad longitudinem, tum quoad latitudinem ampla, & magnifica extruerentur: neque hac in re sumptibus, & expensis vlla ratione parceretur, sed si opus esset ex ipsis Imperatoris thesauris, & vectigalibus necessariæ pecuniæ suppeditarentur: qua de re libet hoc loco adscribere edictum, quod ad Eusebium Cæsareæ Palæstinæ Episcopum misit, vt ipsemet testatur secundo libro de vita Constantini. *Victor Constantinus Maximus Augustus Eusebio: Quàm ad hoc vsque temporis impia illa sententia, tyrannidéque ministros seruatoris persequente cunctarum sint Ecclesiarum ædificia vel propter incuriam labefactata, vel metu imminentis iniquitatis vendibilia, ac vilia reddita, cognoui, & accuratè intellexi, frater dilectissime. Iam verò libertate reddita, ac dracone illo à Republica gubernatione maximi Dei prouidētia, nostráque opera expulso cunctis arbitror manifestam esse factam Diuinam potentiam, eósque qui vel metu, vel incredulitate in peccata quadam inciderunt, ad veram, & rectam vitæ constitutionem accessuros. Quotquot igitur Ecclesiis vel ipse praees, vel alios suis quosque locis Episcopos, Presbyteros, vel Diaconos præesse nosti, admone, vt diligentes sint circa Ecclesiarum structuras, ac vel existentes restaurent, vel auctiores reddant, vel vbi necessitas exigit, nouas ædificent. Petes verò & ipse, & alij per te à præsidibus, magistratibúsque prouincialibus ea, quæ necessaria sunt: his enim scriptum est, vt omni promptitudine, quæ à sanctitate tua dicuntur, administrent.* Hæc ad Eusebium. Præterea quoniam error idololatriæ prædecessores suos occupauerat, catholicæ fidei doctrinam misit ad omnium gentium Prouinciales, monens subditos, vt Deum rerum omnium auctorem cognoscerent, Christúmque seruatorem amplecterentur, palámque nuncuparent, vt patet ex peculiari ea de re imperiali edicto, quod habes apud Eusebium loco paulò ante citato. III.

Litera Constantini ad Eusebium de restaurandis Ecclesiis.

De propagatione verò fidei sub Constantino hæc scribit Sozomenus libr. 2. cap. 6. *Difficile est*, inquit, *singula conscribere: quamplurimæ siquidem & aliæ ciuitates ad Christianam religionem tunc temporis cum fiducia accesserunt, vltróque imperatore nihil horum præcipiente templa sua, & statuas demolita sunt, & domos oratorias ædificarunt. Cum autem hoc pacto Ecclesia per vniuersum Romanum imperium creuisset, ad barbaros etiam religio Christiana peruenit: iam enim & quæ ad Rhenum habitant* IIII.

Sozomenus. Fidei propagatio sub Constantino.

gentes, Christianismum receperunt, Celtæ, et Galatæ, qui extremi ad Oceanum commorantur, & Gotthi, & quotquot illis vicini sunt, olim ad ripas Istri fluuij Christianæ fidei participes facti ad vitam sunt mansuetiorem, ac rationi magis consentaneam mutati. Sub hoc autem imperio & Iberi Christum agnouisse feruntur: est ea gens barbara, & bellicosissima, & vltrà Armenios ad Arcton habitans: opera autem Christianæ, & captiuæ cuiusdam mulieris factum est, vt patriam superstitionem contempserint. Quod postquam fusè commemorat Sozomenus, addit cap. 7. *Ad hunc modum Iberi Christum cognouerunt. Postea vero ad vicinas quoque gentes doctrina Christianorum peruenit, & incrementum accepit. Armenios ante Christianam fidem recepisse audiui: fertur enim Tiridates, qui genti Armeniorum præerat, occasione stupendi cuiusdam miraculi, quod domi suæ diuinitus contigerat, simul & ipse ad Christum fuisse conuersus, & cunctis subditis, vt eandem similiter religionem amplecterentur, præcepisse.* Hæc Sozomenus: idémque referunt Socrates lib. 1. cap. 16. Theodoretus lib. 2. cap. 6. & alij. Atque hæc satis esse videntur, vt perspectum sit, quanto iure præsens visio ad Constantini tempora referatur, sub quo finitis superiorum persecutionum turbinibus, & eorum, qui tunc temporis Romanum Imperium obtinebant, tyrannide compressa Christiana religio vsque adeò floruit, fidésque ad extrema vsque sola terrarum propagata est: id quod vaticinari pergit Ioannes commemorata infinita propemodum hominum multitudine, qui tum ex Iudæis, tum vel maximè ex gentibus Christi fidem receperunt: quod iam explicare aggredimur.

Christianæ mulieris captiuæ opera Iberi fidem recipiunt.

Socrates. Theod. & alij.

Cur fideles, & præcipuè prædestinati appellentur signati.

SECTIO VI.

I. Docuit Ioannes Angelum illum ascẽdentem ab ortu solis clamasse quatuor Angelis, quibus datum erat nocere terræ, & mari: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum*: tunc verò audiuisse se numerum signatorum, videlicet cẽtum quadraginta quatuor millia ex omni tribu filiorum Israël: ex omnibus verò gentibus, populis, & linguis innumerabilem signatorum multitudinem. Cùm verò in superioribus docuerimus per eiusmodi signatos, fideles, qui fidem Christi receperunt, accipiendos esse: illud nunc explicandum superest, cur signati nuncupentur.

II. Primum igitur omnes in vniuersum fideles appellantur signati ratione fidei, quæ signaculum dicitur 2. ad Timoth. 2. *Firmum autem fundamentum Dei stat habens signaculum hoc.* Dicitur autem fides signaculum, primò quia per fidem obsignat Deus sua promissa, quæ ratio est D. Ambrosij in commentarijs epistolæ citatæ. Fundamentum Dei fides est, quæ continet, quæ promisit Deus, quæ fides non poterit infringi perfidorum, & hæreticorum commentis: signaculum enim promissionis Dei fides nostra est, quæ firmat Dei verba. Secundò appellatur fides signaculum, quia est nota quædam, & veluti tessera, qua fideles à non fidelibus discriminantur: quam rationem affert D. Gregor. lib. 29. Moralium cap. 2. vbi de fide intelligit illud Canticor. 8. *Pone me vt signaculum super cor tuum.* Et luculentius D. Augustinus signare, inquit, est signum rei imponere: cuicunque enim rei ponis signum, ideò ponis, ne confusa cum alijs à te non possit agnosci. Vnde & Pater Christum signauit, Ioan. 6. id est, proprium quiddam illi dedit, ne cæteris comparetur hominibus iuxta illud Psal. 44. *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Hoc sensu dixit Paul. 2. ad Corint. 1. *Qui vnxit nos Deus, qui & signauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.* Et ad Ephes. 1. *In quo & creden-*

2. Tim. 2. 19.
Fides signaculum, & quibus de causis.
D. Ambros.
D. Gregor.
Cantic. 8. 6.
D. August.
Psal. 44. 8.
2. Cor. 1. 22.
Ephes. 1. 13.

& credentes signati estis spiritu promissionis sancto, & c. 4. *Nolite contristare spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis*: atque eandem ob causam in baptismo character in anima imprimitur quasi nota distinguens fidelem ab infideli. *Ephes. 4. 30.*

III. *Crux signaculum fidelium.* Deinde dicuntur fideles signati in frontibus, signo videlicet crucis propter fidei confessionem, de qua non debent erubescere. In cuius rei figuram Ezechielis nono præcepit Deus homini vestito lineis, qui Christum repræsentabat, vt signaret signo *Tau* frontes virorum gementium, vt iis à percussoribus Angelis parceretur: eo enim tempore *Tau* litera Hebraica habuit perfectam figuram crucis. *Ezech. 9.* Idem quoque fuit expressum Exodi 12. vbi iubetur sanguis agni occisi poni super vtrumque postem, & superliminare, quoniam, vt interpretatur Rupertus libro 2. in Exodum, sanguinem Christi in superliminaribus domorum ponimus, cum crucem passionis illius in fronte portamus. *Exod. 12. Rupert.* Erant autem notæ sanguinis tres, duæ in vtroque poste, & vna in superliminari, quia in nomine Trinitatis baptizamur, vt vult Rupertus. Quamquam id mysterium possumus etiam referre ad tres animæ potentias, quæ debent Christi sanguine notari. Vnus ex signatis in fronte erat Paulus, qui dicebat ad Rom. 1. *Non erubesco Euangelium*: imò & de Ecclesia vniuersa dicitur Cantic. 4. *Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ absque eo, quod intrinsecus latet.* *Rom. 1. 16. Cantic. 4. 3. Beda.* Quem locum expendens Beda in Commentariis super caput sextum Cantic. *Genas*, inquit, *habet sicut malum punicum, quia anima fidelis non erubescit passionem sui redemptoris vel confiteri verbis, vel factis imitari, sed postposita omni verecundia, & confusione palam proclamare delectatur: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. Rectè autem additur, absque occultis tuis, seu absque eo, quod intrinsecus latet: quia sicut cortex mali punici solum quidem ruborem foris ostendit, sed multa interiùs grana, quibus exuberat, occultat, ita anima Deo deuota, ac salubriter verecunda virtute quidem viuifica crucis studet se per omnia tueri, sed sub eiusdem crucis signaculo plura virtutum genera, quæ foris minimè apparent, continet.* Hæc Beda. Nec verò quempiam moueat, quòd genæ sponsæ rubicundæ, & punicæ dicantur, qui color verecundiam videtur indicare: etenim is color non est pudoris, sed amoris, quo sponsa in ipsamet animosa fidei confessione rubet.

IIII. *Prædestinati fides, & charitatis notam habent.* Denique prædestinati præcipuè signati appellantur, eo quòd non solùm fidei, sed etiam amoris, & charitatis notam impressam animo habent: quam ob causam dicuntur signati Christo tanquàm signaculo in corde, & in brachio: ad huiusmodi enim sigillationem sponsam sponsus inuitat, cùm ait Canticorum 8. *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum*: quemadmodum eleganter explicauit D. Ambrosius libro de Isaac, & anima cap. 8. *Cant. 8. 6. D. Ambros.* *Signaculum*, inquit, *Christus in fronte est, signaculum in corde, signaculum in brachio: in fronte, vt semper confiteamur: in corde, vt semper diligamus, in brachio, vt semper operemur.* Plerique existimant eo loco Canticorum commendari sponsæ ab sponso sui memoriam, vt eum tanquàm signum auro, aut gemmæ incisum in pectore, & brachio gestet: quemadmodum etiam Dominus Hebræis præcepit Exodi 13. *Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum ante oculos tuos.* *Exod. 13. 9.* Alij volunt postulare sponsum à sponsa, vt seipsum rebus omnibus anteponat: solent enim sponsæ monumenta quædam aurea, & elegantia ab amasijs accipere ad memoriam absentium excitandam. Non desunt etiam, qui existimant, illud sponsæ commendari, vt cordis sui arcana, & secreta soli sponso aperiat: solemus enim sigillo obsignare, quæ abscondita, & arcana esse volumus. Sed possumus tamen eo loco per signaculum etiam imaginem accipere, quemadmodum sumitur Ezech. 28. *Tu signaculum similitudinis, perfectus decore*: vbi ad literam sermo est de Lucifero, iuxta quam acceptionem postulat sponsus ab sponsa, vt seipsum tanquàm ima- *Ezech. 28. 12.*

ginem, quam assiduè conspiciat, & contempletur, in corde imprimat per amorem, & in brachio per actionem. Deniq; Aggæi 2. dicitur Zorobabeli, quatenus Christi figuram referebat. *Ponam te quasi signaculum*: sic enim eum locum interpretatur D. Hieronymus. *Hunc*, inquit, (scilicet Christum) *signauit Deus Pater* Ioann. 6. *& ipse est imago Dei inuisibilis, & forma substantia eius* ad Hebræos 1. *vt quicunque crediderit in Deum, hoc quasi annulo consignetur.*

Agg. 2. 24. D. Hieron. Ioan. 6. Hebr. 1. 3.

Cur duodecim millia signati ex singulis tribubus nominentur.

SECTIO VII.

I. IAm supra ostendimus, quæ sequuntur de numero signatorum tam ex Iudæis, quàm ex gentibus, propagationem Ecclesiæ significare. Igitur numerum signatorum ex omni tribu filiorum Israël ait Ioannes fuisse centum quadraginta quatuor millia, id est, duodecim millia ex singulis tribubus: quemadmodum deinde sigillatim commemorat. Ponitur verò certus numerus fidelium conuersorum ad fidem ex Iudaismo, vt eorum paucitas exprimatur: etenim paucissimi fuerunt comparatione tum Iudæorum, qui Christum non receperunt, tum eorum, qui ex gentibus crediderunt, de quibus mox subiungit; *Post hac vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus, & tribubus, & linguis.* Itaque duodecim millia ponuntur ex singulis tribubus Israël, non quòd duodecim millia tantùm crediderint, sed vt significetur certum fuisse, id est, non ita magnum numerum fidelium ex Iudæis comparatione aliorum, posito videlicet numero certo pro incerto, vt sæpè aliàs.

Paucissimi saluātur pra iis, qui damnantur.

II. Quod igitur pauci ex Iudæis credituri essent in Christum, multa docent scripturæ sacræ testimonia. Primum habetur Genes. 22. vbi Deus ad Abraham ita loquitur. *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & sicut arenam, quæ est in littore maris.* Quo loco, vt vult Eusebius Cæsariensis lib. 2. demonstrationis Euangelicæ cap. quadragesimo, nomine stellarum Iudæi conuersi ad fidem intelliguntur, quæ paucissimæ sunt, comparatione granorum arenæ maris, per quæ Iudæi perfidi significantur. *Cum duo, inquit, sint, qua Abraha Deus respondens promisit de iis, qui ab illo orituri erant, vnum quidem, quòd futuri essent sicut stella cœli, alterum verò, quòd tanquàm arena maris: Dei quidem amici, quales fuerunt illi veteres & Propheta, & Saluatoris nostri Apostoli, quibus ipse illud testimonium exhibuit, Vos estis lux mundi, luminibus cœlestibus ipso splendore comparantur, reliqui verò terreni scilicet, atque in humum spectantes arena similes habentur:* quæ multitudo multò maior est, & describitur peritura: quo eodem sensu locum intellexit D. August. homilia 48. Secundum Hieremiæ 3. *Assumam vos vnum de ciuitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion.* Quem locum expendens Rabbi Samai (vt auctor est Galatinus libr. 9. de arcanis Catholicæ veritatis capite secundo) docet alludi ad egressum filiorum Israël ex Ægypto, & ingressum in terram promissionis: siquidem ex infinita illa multitudine, quæ egressa fuit ex Ægypto, duo tantùm, id est, Iosue, & Caleb ingressi fuerunt in terram Chanaan. Simile igitur quiddam prædicitur à Hieremia futurum tempore Messiæ, quòd paucissimi Iudæorum eum essent recepturi, & in cœlestem illam terram promissionis ingressuri. Tertium habetur Esaiæ 10. *Si fuerit populus tuus Israël quasi arena maris, reliquia conuertentur ex eo,* id est, paucissimi, quemadmodum interpretatur D. Augustinus libro quæstionum in Genesim, quæstione 148. Quam eandem ob causam Messias futurus erat lapis offensionis, & petra scandali domui Israël: sic enim habes Esaiæ octauo. *Erit in lapidem*

Gen. 22. 17. Euseb. Cæsa. *Pauci ex Iudæis in Christum crediderunt.* Matth. 5. 14. D. August. Hier. 3. 14. Rabbi Samai. Esai. 10. 22. D. August. Esai 8. 14.

lapidem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israël, in laqueum, & ruinam habitantibus Hierusalem, & offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur. In quem locum legendus est Galatinus libro 9. de arcanis capite 2. Quartum Micheæ septimo. *Væ mihi, quia factus sum, sicut qui colligit in Autumno racemos vindemiæ: non est botrus ad comedendum*: id est, idem mihi contigit, atque iis, qui in Autumno colligunt racemos vindemiæ, id est, post vindemiam racemos, qui paucissimi solent inueniri: quæ quidem verba plerique Christi faciunt conquerentis simul, & dolentis, quòd pauci ex Iudæis fidem suam sint recepturi. Quod verò sequitur. *Præcoces ficus desiderauit anima mea:* quidam sic interpretatur. Desideraui, inquit, illam priorum patrum virtutem, qui tanquàm præcoces ficus multò ante præcesserant, optabámque inuenire aliquos eis similes, sed reperire non potui: quòd enim primi illi patres præcoces fructus appellentur, perspicuum est ex Oseæ cap. 9. *Quasi vuas in deserto inueni Israël: quasi prima poma ficulneæ, in cacumine eius vidi patres eorum.* D. Hieronymus eisdem verbis putat exaggerari eandem Iudæorum paucitatem hoc sensu. *Frustra*, inquit, *volui iam vindemiatæ, & perditæ ciuitatis quasi extremos racemos requirere, sed cum non sit botrus ad comedendum, saltem immaturas ficus, id est, grossos ficorum in cibum sumere optaui: quasi diceret, non inueniens panem præ famis magnitudine quisquilias, & furfures requisiui.* Hæc ille. Mich. 7. 11. Oseæ 9 10. D. Hieron.

Quintum denique est Oseæ cap. 10. *Vitis frondosa Israel, fructus adæquatus est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria, iuxta vbertatem terræ suæ exuberauit simulachris*: significatur Israel esse vitem frondosam, id est, syluescentem, ac luxuriantem palmitibus, hoc est, ciuitatibus, oppidísque frequentissimis abundantem, fructúmque respondere multitudini palmitum: quia Israelitici populi propagatio magna admodum fuit: cæterùm secundum hanc propagationem, & multitudinem non Deo, sed idolis seruiisse: plerique ex Hebræo transferunt, *Vitis vacua, & inanis*, & illud significari putant Israelem in frondibus quidem creuisse, quemadmodum luxuriantibus segetibus accidit: tunc verò quod sequitur: *Fructus adæquatus est ei*, quod huic expositioni videtur repugnare, per interrogationem legunt, ac si diceretur. Poteritne igitur fructum aliquem afferre? Alij per vitem patres intelligunt, per fructum filios, itaque exponunt: fructus adæquatus est ei, id est, filij eandem patrum naturam imitantur, quippe cum sint etiam palmites quidam frondosi nullum fructum proferentes, sed in foliorum tantùm multitudinem, & pulchritudinem luxuriantes. Aquila transtulit, *Vitis aquosa*, quod eodem recidit, quia vitis aquosa, nisi fuerit à vinitore putata, tota in frondes excrescit, & humorem, quem debuit in vina mutare, in foliorum, & frondiũ luxuriam conuertit, Denique Esaiæ 27. ita legimus. *Et vos congregamini vnus, & vnus filij Israel*: quo loco D. Hieron. docet prænunciari paucos ex Iudæis in Christum Dominum credituros. & quidem ipse idiotismus Hebraicus raritatem, & paucitatem significat: est enim Hebraicè, *Ad vnum vnus*, seu *Post vnum vnus*. III. Oseæ 10 1. Aquila. Esai. 27. 12. D. Hieron.

E contrario, quia ex gentibus infinita propemodum multitudo fidelium futura erat: propterea Ioannes in eis commemorandis nullo certo numero signatorum vsus est: sed dixit tantam esse multitudinem, vt eam nemo potuerit numerando percensere: id quod Deus ipsi Abrahæ promisit Genesis vigesimo sexto. *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli: & benedicentur in nomine tuo omnes gentes terræ.* Et capite decimo tertio. *Faciam semen tuũ sicut puluerem terræ: si quis potest hominum numerare puluerem terræ, semen quoque tuum numerare poterit.* Quod enim in priori loco cùm dicitur, *In semine tuo*, Christus intelligendus sit, docuit Paulus ad Galat. 3. *Non dixit*, inquit, *in seminibus, quasi in multis, sed quasi in vno*, IIII. Ex gentibus fideliũ multitudo maxima. Gen 26. 4. Genes 13. 16. Galat. 3. 16.

minibus vnum erat nomen tribus Leuiticæ, quia præceptum fuit, vt ponerentur nomina duodecim filiorũ Israel iuxta ordinem natiuitatis suæ: quo fit, vt ijsdem locis tribus Ioseph pro vna tantùm tribu censeretur. Ratio verò eius rei ea erat, quoniam spiritualia communia erant tribui Leuiticæ cum alijs, atque adeò cum de ijs agebatur, inter eas numerabantur: & temporalia emolumenta non erant illi cum alijs communia. Aliter rem hanc explicat Abulensis quæstione octaua *Abulensis.* in vigesimum quartum caput Exodi, Manassem, & Ephraim nunquam fuisse diuersas tribus nisi in principio secundi anni exitus Hebræorum de Ægypto, quo tempore inquit, Leuitica tribus assumpta à Domino ad ministerium tabernaculi desijt esse tribus. Numerorum tertio, & pro sorte, quam receptura erat in terra Chanaan, assignati sunt ei redditus primitiarum, & decimarum. Numerorum *Num. 3. 18. & 35.* decimo octauo, & trigesimo quinto. Ex quo concludit Abulensis tribus semper fuisse duodecim, quia nimirum cum Leui fuit tribus, non erant Ephraim, & Manasses duæ tribus: cum verò Leui separatus fuit à reliquo populo, tunc cœperunt esse duæ tribus. Cæterùm non video, vnde Abulensis eliciat tribum Leui desijsse esse tribum, cum perpetuo inter tribus connumeretur, etiam postquam à Domino ad templi cultum, & ministerium delecta fuisset.

Quod verò attinet ad seriem tribuum, ea est præcipua, quam Iacob moriturus in filiorum benedictione quasi instituit Genes. 49. Iuxta quam prima est Ruben, secunda Simeon, tertia Leui, quarta Iudas, quinta Zabulon, sexta Issachar, septima Dan, octaua Gad, nona Aser, decima Nephtalim, vndecima Ioseph, duodecima Beniamin: vbi vides Iacob non instituisse ordinem tribuum iuxta ordinē natiuitatis filiorum. Secundò possunt etiam ordinari secundum natiuitatis ordinem: tunc verò prima tribus erit Ruben, secunda Simeon, tertia Leui, quarta Iudas, quinta Dan, sexta Nephtalim, septima Gad, octaua Aser, nona Issachar, decima Zabulon, vndecima Ioseph, duodecima Beniamin. Atque iuxta hũc ordinem descripti sunt filij Iacob in duodecim Lapidibus rationalis, & in duobus Onychinis, qui erant in superhumerali. Exodi vigesimo octauo. II. *Prima Tribuum series ordine benedictionis. Genes. 49. Secunda ordine natiuitatis. Exod. 28.*

Tertio possunt ordinari secundùm ordinem excellentiæ. Tunc verò primum locum obtinet Iudas, cui à patre datum est ius regnandi, quod Ruben primogenitus amiserat, quia thorum patris violasset: secundum Ioseph, ad quem reliquum primogenituræ ius delatum est: præteriti autem sunt Simeon, & Leui, qui proximè post Ruben sequebantur, propter cædem Sichimitarum, quam iniquo animo accepit Iacob. Tertium igitur locum obtinet Ruben, & deinceps cæteri. Verùm hæc series nusquam in sacris literis reperitur, quamuis illis sit consentanea. III. *Tertia ordine excellentiæ.*
Quartò possunt ordinari tribus secundum ordinem vexillorum, qui in castris Hebræorum seruabatur, dum per desertum graderentur. Erant autem castra in quadro posita, in quatuor vexilla distributa: & sub quolibet vexillo tres tribus quasi militabant eo ordine, qui refertur Numerorum secundo, & decimo: iuxta quem non numerantur tribus iuxta ordinem natiuitatis, neque excellentiæ. Igitur sub vexillo Iudæ, cuius insigne erat ad Orientem Leo, erant tribus Iudæ, & duæ aliæ tribus Issachar, & Zabulon: sub vexillo Ruben ad patrem Meridionalem, cuius insigne erat homo, tribus Ruben, Simeon, & Gad: sub vexillo Ephraim ad Occidentem, cuius insigne erat Bos, tribus Ephraim, Manassæ, & Beniamin: denique sub vexillo Dan ad Aquilonem, cuius insigne erat serpens, tribus Dan, Aser, & Nephtalim: atque hic ordo seruatus fuit in oblatione principum. Num. 7. *Quarta ordine vexillorum. Numer. 2. & 10. Num. 7.* IIII.

Quinta tribuum series desumitur ex partitione terræ, & iactu sortiũ. Etenim cum Ruben, Gad, & dimidia tribus Manassæ optassent terram illam duorum Regum, quæ erat ante transitum Iordanis, factum est, vt alius ordo in sortibus distri- *Quinta ordine sortium in partitione terræ.*

buendis imitetur, quem ita tradunt sacræ literæ. Ruben, Gad, & dimidia tribus Manassæ manserunt citrà Iordanem: vltrà Iordanem primam sortem obtinuit Iudas ad Austrum, cui ad Aquilonem iunctus fuit Ephraim, & post eum reliqua dimidia tribus Manassæ ad mare: secundam Simeon in Iudæ finibus: tertiam Zabulon, quartam Issachar, quintam Aser, sextam Nephtalim, septimam Dan. Postremò possunt ordinari non iuxta ordinem sortium, sed iuxta situm ipsum terrarum, quas per sortes obtinuerunt, & quem situs ipse peragrantibus offerebat initio à meridie facto: quomodo primus Ruben vltra Iordanem agros suos obtinuit in regno Seon Regis Amorrhæorum, & Gad, & dimidia tribus Manassæ in regno Og Regis Basan: deinde traiecto flumine occurrit Iudas primus, secundus Simeon, tertius Dan, quartus Beniamin, quintus Ephraim, sexto loco altera dimidia tribus Manassæ, septimus Issachar, octauus Zabulon, nonus Nephtalim, decimus Aser in ea parte agri, quam Dan filij ad Libanum sibi bello cepere.

Sexta ordinẽ habitationis iuxta situm terrarum.

V. His igitur ita expositis illud inprimis aduerte circa ordinem, quem Ioannes obseruauit in nominandis hoc loco duodecim tribubus Israel, eum prætermisisse tribum Dan propter Antichristum, qui ex ea trahet originem, atque adeò eius tribus tanquã reprobæ, cuius ferè omnes adulti perierint, non habuisse rationem: nec etiam commemorasse tribum Ephraim, cuius rei causam illã plerique afferũt, quòd ex ea tribu fuerit Hieroboam, qui primus in decem tribus idololatriam inuexit 3. Reg. 12. verum pro Ephraim positum esse Ioseph eius patrem Deinde obseruandũ est Ioannem in numerãdis tribubus nullum ex prædictis ordinibus siue terrenæ natiuitatis, siue temporalis excellentiæ, siue benedictionis datæ à Iacob, siue dispositionis Castrorum, siue partitionis terræ iuxta iactũ sortium, siue denique habitationis iuxta situm terrarũ obseruasse, quia in conferendis spiritualibus donis nulla habetur eiusmodi rerũ quantumuis excellẽtium ratio: seruasse tamen ordinem cuiusdã alterius spiritualis prosapiæ, quã ferè omnes interpretes hoc loco diligenter inuestigarunt, & accuratè tradiderũt, veluti Beda, Rupertus, Richardus de S. Victore, Primasius, Haymo, Pannonius, Ambrosius, Ansbertus, & alij.

Tribus Dã, & Ephraim à Ioanne cur omissa. 3. Reg. 12. Beda. Rupertus. Rich. Vict. Primas. Haymo. Pannon. Ansbert.

VI. Igitur primo loco ponitur Iudas, qui sonat confessionem, & laudem, quia ad fabricam perfectionis erigendam priùs iacienda sunt fundamenta confessionis, per quam à peccatis receditur, & Deus ipse agnoscendus, confitendus, laudandúsque est: aut certè significatur in Iuda confessio fidei, & laudatio operum Dei: quia ergo Ecclesiæ fundatio à fidei confessione incipit, meritò primum locum obtinet Iudas. Secundum locum obtinet Ruben, qui interpretatur filius visionis, & iuxta Richardum exprimit eos, qui boni operis fructum genuerunt, & per eum ad Filij æterni Patris contemplationem peruenerunt: quod magis adhuc exponens Pannonius docet filios visionis esse ipsa virtutis opera, & actus bonos, qui Dei contemplationem consequuntur, commemoraríque post Iudam, quia is, qui fidem habet, vt beatus sit, debet operum bonorum filios generare. Post Ruben sequitur Gad, qui interpretatur accinctus, quoniam rectè operantes accincti esse debent, & expediti ad bellum propter tentationes, quæ statim insurgunt iuxta illud Psalmi 17. *Præcinxisti me virtute ad bellum.* Et Lucæ 12. *Sint lumbi vestri præcincti*, vnde Tobiæ duodecimo dicitur: *Quia acceptus eras Domino, necesse fuit, vt tentatio probaret te.* Et quoniam superata tentatio victorem coronat, rectè post Gad nominatur Aser, qui beatus interpretatur iuxta illud Iacobi primo: *Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ.* Sequitur deinde Nephtalim, id est, latitudo ad significandam eam cordis latitudinem, & singularem in Deo fiduciam, quã quis post superatam tentationem ex diuino præsidio acquirit: quemadmodum confitetur Regius vates Psal. 4.

Cõfessio perfectionis fundamentum. A fide incipit Ecclesia. Richardus. Pannon. Opera virtutis sunt filij visionis. Psal 17. 40. Luc. 12. 35. Tob 12 13. Rectè operãtes tentari necesse est. Tentatio superata coronat. Iacob 1. 12. Fiducia vincenti crescit.

Psal.4. *In tribulatione dilatasti mihi.* Quoniam verò qui ex tentatione victor euasit propter Diuinam, quam sentit, dulcedinem terrena iam omnia obliuiscitur: imo mirum in modum animatus præterita iam bella oblitus alia multò difficiliora requirit, rectè succedit Manasses, qui obliuionem sonat: sic enim faciebat Apostolus, cùm prioribus tentationibus superatis dicebat ad Philippenses 3. *Quæ retrò sunt, obliuiscens ad ea, quæ antè sunt, extendens me ipsum.* Sequitur Simeon, id est, auditio, eo quòd is, qui iam omnia alia obliuiscitur, aptus est ad percipienda diuina: cui succedit Leui, qui interpretatur mutuatus: quoniam is, cùm totus in Deum aspiret, peregrinum se in mundo, & quasi mutuatum existimat: quem iure optimo consequitur Issachar, qui mercedem significat, quæ eiusmodi viro maxima debetur: ad quem Hieremias Propheta ita loquitur capit. trigesimo primo. *Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia est merces operi tuo, ait Dominus.* Huic verò succedit Zabulon, id est, habitatio, quia Deus in sanctis habitare dicitur iuxta illud Leuitici 26. *Inhabitabo in illis*: & citatur à Paulo secundæ ad Corinthios 6. Et quoniam in sanctis quotidie magis, ac magis crescunt dona gratiarum sequitur Ioseph, qui interpretatur additio, seu incrementum. Denique quia ad dexteram Dei tandem in gloria collocantur, vltimum obtinet locum Beniamin, qui filius dextræ interpretatur.

Psal.4. 1.
Tentationis victor terrena obliuiscitur.
Philip. 3. 13.
Obliuus terrena, percipit cælestia.
Peregrinus in mundo, regnabis in cælo.
Leui. 26. 11.
2. Cor. 6. 16.

VII. Libet quoque apponere expositionem Diui Ambrosij, qui huius quoque ordinis, quem in numerandis tribubus Ioannes seruauit, aptissimam affert connexionem in commentariis suis super Apocalypsim quæ inter eius opera circunferuntur, eaque dicitur reperisse in antiquis Bibliothecis Cuthebertus Tonstallus Dunelmēsis Episcopus: ita igitur ait Ambrosius. *Iudas prior ponitur, Beniamin vltimus: quòd si interpretationes nominum inspicere voluerimus, Iudam inferiorem in pœnitentia, Beniamin verò superiorem reperiemus in patria: nam qui ad Deum conscendere desiderat, à minoribus incipit, vt gradatim crescendo ad maiora perueniat, sicut dicit Psalmista* Psal.83. *Ibunt sancti de virtute in virtutem. Et quia sancti ad Deum per iter virtutum conscendunt, subiungit. Videbitur Deus Deorum in Sion. Iudas confessio interpretatur, Iudas ergò prior ponitur, quia quicumque post peccata ad Deum conuerti desiderat, necesse est, vt primò confiteatur peccata sua,* sicut dicit Iacobus Apostolus ca.5. *Confitemini alterutrum peccata vestra, videlicet vt per cōfessionem peccatorum, & pœnitentiam Deum sibi placabilem faciat, quem offenderat. Et quia qui salubriter pœnitet, & deflet mala, quæ fecit, gaudium in cælo facit, oculos misericordiæ Dei ad se conuertit, sicut dicit Dominus, Conuertimini ad me, & conuertar ad vos. Ruben secundus ponitur qui visionis filius interpretatur, quia per pœnitentiam visionis factus est filius, qui erat antea filius perditionis. Post Ruben Gaa sequitur, qui accinctus interpretatur, quia necesse est, vt qui pœnitet se mala gessisse, & petit ne in eadem relabatur, contra omnia vitia armetur, voluptatesq; carnales a se præcidat quia non potest fieri, vt à peccatis abstineat, qui in voluptatibus carnalibus requiescit. Et quia qui contra vitia pugnat viriliter, iam beatus esse incipit, Aser in ordine ponitur, qui beatitudo interpretatur. Sequitur Nephtalim, qui dilatatio mea interpretatur, omnis enim, qui scit se Deum offendisse, & vult, vt ei misericordia Diuina succurrat, debet & ipse misereri quibuscunque potest, & quomodò potest, sicut dicit Dominus* Matthæi 5. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur: illius quippe mens circunquaque dilatatur, qui per dilectionem, quam proximis exhibere debet, omnibus, quibuscunque potest, miseretur. Post Nephtalim ponitur Manasses, qui oblitus interpretatur, quia expedit, vt qui peccata sua deflet, qui eleemosynas pauperibus largitur, vt peccata eius dimittantur, eadem peccata ita deserat, quatenus ea penitus oblitus esse videatur: & ideo Simeon sequitur, qui exauditio interpretatur. Ille etenim pro malis, quæ fecit, deprecans, vt sibi à Deo dimittantur, exauditur qui omnia*

Cōnexio tribuum ex D. Ambrosi.
Psal. 83. 18.
Iacob 5. 16.
Zach. 1. 3.
Matth. 5. 7.

vitia ex toto deserit. Deinde Leui sequitur, qui additus, siue assumptus interpretatur, quia qui de peccatis, quæ fecit, iam pœnitentiam exercuit, qui contra vitia pugnauit, eáque deuicit, qui erga indigentes misericors extitit, de venia iam securus timorem ignis æterni de mente abijcit, atque in amorem Dei, ac cælestis patriæ totus assumitur, ijsque additur, qui filij Dei nūcupātur, & sunt. Sequitur Issachar, qui merces interpretatur: sed interpretationem huius nominis clariùs videbimus, si ea, quæ mater Lia eo nascente dixit, ponamus: ait enim, Genes.30. *Reddidit Deus mercedem mihi, quia dedi ancillam meam viro meo, & idcirco appellauit nomen eius Issachar, id est, merces: caro nostra ancilla nostra debet esse, vir noster Deus noster est: ancillam verò nostram viro nostro damus, si carnem nostram Dei seruitio mancipamus: si eam vigilare, ieiunare, & abstinere compellimus, atque voluptates eius edomamus: Issachar igitur Liæ in mercedem datus est à Deo, quia iis, qui carnem domant, qui vitia extingunt, ea merces datur à Deo, vt virtutibus ditentur: & ideò post Issachar Zabulon ponitur, qui habitaculum fortitudinis interpretatur: quis est fortis nisi Deus? de quo Psalmista dicit,* Psal.23. *Dominus fortis, & potens, Dominus potens in prælio: & quid habitaculū fortitudinis, nisi habitatio Dei? in illo enim habitat Deus, in quo fides, patientia, castitas, humilitas, charitas, cæteræque virtutes commorantur. Et quia per operationem virtutum augentur præmia meritorum, Joseph subsequitur, qui augmentum interpretatur. Beniamin vltimus, imò & superior ponitur, qui filius dexteræ interpretatur: dextera namque Patris filius Dei dicitur, & Euangelium loquitur, quia sancti ad dexteram Dei ponentur. Electi itaque Dei filij dexteræ Dei efficiuntur, cùm ab hac vita subtracti in cælestibus sedibus collocantur, vbi nihil est sinistrum, sed totum dextrum.* Hactenus Ambrosius.

Genes.30.13. *Psal.23.8.*

VIII. *Ecclesia in 12. tribubus significata.* Possumus hæc etiam ad Ecclesiam referre. Ipsa enim in Iuda est in fidei confessione fortissima: in Ruben bonis operibus fœcunda: in Gad tentationibus, & persecutionibus probata: in Nephtalim charitate dilatata: in Manasse ea, quæ ante sunt, obliuiscens: in Simeone Diuinis auditionibus, & reuelationibus illustrata: in Leui cœlibatu continentium illustris: in Issachar futuræ mercedis expectatione suspensa: in Zabulon Dei ipsius habitaculum: in Ioseph mirabiliter propagata: denique in Beniamin ad dexteram sponsi collocata.

Præcedens visio de beatis exponitur, & de statu beatorum nonnulla dicuntur.

SECTIO IX.

I. QVanquam, vti diximus, quæ hoc capite à Ioanne traduntur, ad fideles, qui tum ex Iudæis, tum ex gentibus fidem Christi receperunt, ad literam referenda sunt; quia tamen communiter de Sanctis iam Deo fruentibus explicantur, & ab ipsa Ecclesia in festo omnium Sanctorum sanctis iam in cælo Deum videntibus accommodantur, eáque expositio minimè nobis aduersatur: siquidem ijdem sunt qui modò fidem Christi recipiunt, & posteà in cælo beantur, non erit abs re præcedentem visionem de beatorum statu interpretari, & iuxta ea, quæ vidit Ioannes, nonnullas eorundem conditiones percurrere, quo eorum mira felicitas illustrior appareat.

II. *Beatorum multitudo, & varietas.* Primùm igitur consideranda est beatorū multitudo, simul & varietas: etenim multitudo illis verbis exprimitur: *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat.* Varietas autem indicatur, cum subiungitur: *Ex omnibus gentibus, & populis & tribubus, & linguis:* quod quidem ad cælestis illius patriæ gloriam, & præstantiam maximè pertinet: quamuis enim singuli per se Sancti pulcherrimi sint, & admirandi; ipsa tamen omnium multitudo, & varietas multo maiorem pulchritudinem, & excellentiam continet: similem enim ob causam cum Deus in ipsius mundi

mundi incunabulis de singulis creaturis dixisset, quòd essent bonæ, tamen cum vniuersas fuit intuitus, non tantùm bonas, sed valdè bonas appellauit: *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valdè bona.* Genesis 1. Id quod etiam in omni genere rerum pulcherrimarum cernere licet: sed illud admirabilius in tanta Beatorum multitudine, & varietate summam reperiri concordiam, quod non obscurè significauit Ioannes, *[illegible] Stantes ante thronum, & in conspectu Agni*, quam consensionem Glossa ordinaria vult fuisse typicè indicatam 3. Regum 6. cùm de Cherubim à Salomone rege fabrefactis dicitur mensura vna vtriusque fuisse. Atque has omnes tres Beatorum proprietates, multitudinem videlicet, varietatem, & concordiam expendit D. Augustinus in commentariis super Psal. 150. quem totum de Beatis intelligit. Etenim vult Beatos ibi esse expressos in tubis, psalteriis, citharis, tympanis, chordis, organis, & cymbalis benè sonantibus: in quibus omnibus multitudo, & varietas cum summa harmonia, concentúque coniuncta reperitur. *Habebunt, inquit, etiam tunc sancti differentias suas consonantes, non dissonantes, id est consentientes, non dissentientes, sicut concentus suauissimus fit ex diuersis quidem, sed non aduersis sonis.* Secundò dicuntur stantes ante thronum, & in conspectu Agni: vbi stare ante thronum primò dicit firmitatem, & stabilitatem gloriæ: secundò gratiam apud Deum, & Agnum, vt ait Pannonius: quemadmodum ij, qui principibus astant, grati iis censentur: tertio ex Richardo de sancto Victore promptitudinem ad parendum diuinis mandatis. Et quidem, quod ad firmitatem spectat, ea explicatur Psal. 147. vbi regius vates ad Hierusalem cœlestem ita loquitur. *Lauda Hierusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion: quoniam confortauit seras portarum tuarum: benedixit filiis tuis in te: qui posuit fines tuos pacem.* Etenim hunc Psalmum multi de cœlesti Hierusalem, & gloria Beatorum anagogicè interpretantur, volúntque duplici similitudine firmitatem eius fuisse expressam: vna, cùm dicitur, *Confortauit seras portarum tuarum*: vt nullus iam hostis eas possit infringere, & fœlicitatem Beatis eripere: altera, cùm subiungitur, *Qui posuit fines tuos pacem*: quid enim iam timendum restat illi ciuitati, cui pro finibus, & pro mœnibus ipsa est pax securissima, & inexpugnabilis tributa? Idem quoque fuit figuratum ex Mosaico illo tabernaculo, quod quia propter pelles hyacinthinas ipsum cooperientes cœlum à longe aspicientibus repræsentabat, vt auctor est Iosephus libro 3. antiquitatum cap. 7. iure optimo cœlestis gloriæ symbolum censeri potest iuxta illud Psalmi 83. *Quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum: concupiscit, & deficit anima mea in atria Domini.* Quemadmodum igitur illud tabernaculum ex lignis Setim, quæ imputribilia fuisse Hebræi docent, & cedros interpretantur, fuit iussu Domini fabricatum: ita Beatorum gloria corruptionis omnino expers est, atque adeo in eodem semper statu in omnem æternitatem firmissima permanens. Eandem firmitatem significat quadrata figura cœlestis illius ciuitatis, quam describit Ioannes Apocal. 21. & primum fundamentum muri, quod dicitur esse Iaspis pretiosa gemma, quæ aduersus timores dicitur esse præstantissima. Verùm de his eo loco fusiùs.

Quod vero attinet ad gratiam, qua valent Beati apud Deum, & Agnum, illud interim sufficiat, quod dicitur Esaiæ 28. *In illa die erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui*: quæ enim maior gratia esse potest, quàm Deum ipsum coronam esse pulcherrimam, & sceptrum ornatissimum Beatorum, vt creata omnia ipsos tanquam Reges, ac Principes, imo quasi quosdam Deos, vtpotè Deo ipso veluti corona insignitos revereantur, & obseruent? quid enim aliud facerent regni proceres, si cernerent Regem suam ipsius coronam regalem capiti alicuius imponere, quemadmodum contigit Mardochæo

Genes. 1. 11. *Glossa.* *3. Reg. 6.* *D. August.* *Psal. 147. 1.* *Firmitas, & stabilitas gloriæ.* *Iosephus. Psal. 83. 3. Apocal. 21.* III. *Esai. 28. 5.* *Beati apud Deum gratia valent.*

Esther 6. Esther sexto? Denique dicuntur Beati stare ante thronum quasi paratissimi, & promptissimi ad parendum Deo: etenim eandem ob causam dicuntur millia millium Angelorum Deo ministrare, & decies centena millia ante thronum eius assistere, Danielis septimo. Ad idémque significandum ab Ecclesia alati, & discalceati pinguntur: quemadmodum docet Dionysius Areopagita capite decimo quinto de cælesti Hierarchia: debet enim obedientia esse alata, & discalceata, id est, ad executionem promptissima. Denique hoc sensu accipiendum est illud Psalm. 103. *Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis*, id est, qui facit, vt ij, quibus tanquàm Angelis, seu nuntiis vtitur, sint instar spirituum, id est, ventorum velocissimi, & instar flammæ ignis efficaces. Hunc enim sensum reddidit Paraphrastes Chaldaicus, cùm ita transtulit: *Qui facit Angelos suos veloces sicut ventum, & ministros suos fortes sicut flammam ignis*. Scio D. August. in commentariis eius loci, & D. Gregorium homilia trigesima quarta in Euangelia sic literam dispungere: qui spiritus suos facit Angelos, id est, eos qui iam spiritus sunt per naturam, facit Angelos, id est, nuntios per ministerium, eo quòd Angelus non sit nomen naturæ, sed officij. Cæterùm accusatiuos illos *Angelos, & ministros* præconstruendos esse à parte subiecti patet ex Græco contextu propter præfixum articulum, vt adnotarunt Theodoretus, & Euthymius eandémque lectionem secutus est Tertullianus lib. 3. contra Marcionem, imò & ipse D. Gregorius libr. 11. Moralium cap. 3.

Beatorũ promptitudo ad parendũ Deo. *Daniel. 7.* *Psal 103.4.* *Paraphrast.* *D. August.* *D. Gregor.* *Theodoret.* *Euthym.* *Tertullian.* *D. Greg.*

IIII. Tertiò subiungitur, *Et palmæ in manibus eorum*, in signum victoriæ, quam de Dæmone, de tyrannis, de morte, denique de vitiis omnibus reportarunt. Nec enim huiusmodi palmæ ad solos martyres, sed ad omnem quoque Sanctorũ cœtum referendæ sunt: omnibus enim dixit Christus Matthæi 10. *Non veni pacem mittere, sed gladium*. Et de lectulo Salomonis, qui Ecclesiam repræsentat vniuersam, dicitur Canticorum 3. *Lectulũ Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi: vniuscuiusque ensis super femur suũ*, cur enim Ecclesia militari præsidio vndique cingitur, nisi quia ex omni parte bella consurgunt, quæ non solum fidem, sed etiam reliquas omnes virtutes oppugnant? Itaque de omni Sanctorum genere hunc locum explicauit D. Gregorius homilia decima septima super Ezechielem. *Palmas*, inquit, *in manibus tenere est victorias in operatione tenuisse, cuius operationis palma ibi retribuetur, vbi iam sine certamine gaudebit*. Nam de statu huius vitæ dicitur Ezechielis cap. 4. *Ante frontes pictura palmarum*. Nec enim dictum est palmæ, sed pictura palmarum: nam hic plerunque sanctos viros aspicimus mira agere, & virtutes multas facere: sed hæc nondùm palmæ sunt sed pictura palmarum, quia de eis foris ostenditur, quales apud omnipotētem Dominum intùs habeantur: quamuis hæc interdum dentur & reprobis. Cæterùm palmæ ad aliam vitam reseruantur, vbi sancti sine certamine in perpetuum gaudebunt: quanquàm verò omnes sancti palmas manibus in cœlo gestent, id tamen præcipuè martyribus conuenit, quippe qui difficiliora bella gerant, & multò magis palmas promereantur: de quibus propterea D. Ambrosius serm. 24. accepit illud Exodi 15. cùm dicitur Hebræos post aquarum amaritudinem peruenisse ad Helim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ, docens expressas fuisse Martyrum palmas, quas post passionis amaritudinem consequuntur. *Est*, inquit, *palma Martyribus suis ad cibum, vmbrosa ad requiem, honorabilis ad triumphum, semper virens, semper vestita foliis, semper parata victoriæ, atque ideò non marcessit palma, quia martyrum victoria non marcessit*: iuxta illud Psalmi 91. *Iustus vt palma florebit*. Obseruauit autem Hugo Carensis in commētariis eiusdem Psalmi folia palmæ esse instar gladij, quæ similitudo duo signifi-

Beati in gloria palmas habent in signum victoriæ. *Mat 10 34.* *Cant. 3.7.* *D. Gregor.* *Ezech. 4 16.* *D. Ambros.* *Exod. 15.* *Martyrum palma.* *Psal 91 13.*

significat: vnum est gladium ipsum, quo Martyres feriuntur, in palmam, hoc est,
summam fœlicitatem euadere, alterum palmam gloriæ non nisi gladio, id est, con-
certatione, & digladiatione comparari iuxta illud Apostoli. *Non coronabitur nisi*
qui legitimè certauerit. Ad exprimendam etiam gloriam Martyrum malum puni- *2. Tim. 2. 5.*
cum, quod ex patrum sententia propter purpureorum granorum copiam Marty- *Malum puni-*
rum multitudinem significat: quemadmodum inter alios Beda obseruauit super *cum martyrũ*
illa verba Cant. 4. *Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ:* vnum inter omnia poma *est symbolum* *Cant. 4. 3.*
coronatum est, regalémque coronam præfert ad eam exprimendam gloriæ coro-
nam, quæ pulcherrima, & pretiosissima Martyribus confertur.

Quartò addit Ioannes. *Sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die, ac nocte in templo* V.
eius. Quod ad contextum attinet, verba illa *die ac nocte* non indicant esse in cœlo
dierum, ac noctium vicissitudines, cùm aliàs dicat Ioannes nullam ibi noctem esse *Apocal 21.*
Apocalypsis 21. sed linguæ Hebrææ idiotismo continuationem, & perpetuitatem
significant absque vlla intermissione, quo sensu dictum est suprà c. 4. de animali-
bus, quod non haberent requiem die, ac nocte dicentia: *Sanctus, Sanctus, Sanctus,* *Apocalyp. 4.*
Et Psal. 1. *In lege eius meditabitur die, ac nocte.* & Esaiæ 62. *Super muros tuos Hierusa-* *Psal. 1. 2.*
lem constitui custodes: tota die, & tota nocte in perpetuum non tacebunt. Prætereà quod *Esai. 62. 6.*
dicitur *In templo eius*, allusio est ad ministros templi, & sacerdotes, indicatúrque
cœlum esse templum, in quo Deus colitur. Ex his iam colligimus magnitudi-
nem suauitatis, & dulcedinis, qua beati perfunduntur assistendo antè thronum
Dei die, ac nocte, eique seruiendo: siquidem tam diuturna assistendi, & seruiendi
continuatione minimè fatigantur propter summam quam animo capiunt volu-
ptatem, quam eleganter explicauit Regius vates Psal. 35. cùm dixit: *Inebriabuntur*
ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos, quoniam apud te est fons *Psal. 35. 9.*
vitæ. Quem locum Theodoretus quidem retulit ad præsentem spiritualium bo- *Theodoret.*
norum affluentiam, quam à Deo sancti recipiunt, quæ torrenti comparatur, quòd
instar torrẽtis in æstate ad tẽpus fluat, & parùm duret, videlicet breui huius mor- *Torrẽti com-*
talis vitæ decursu. Verùm alij de sempiterna fœlicitate interpretantur, quam du- *paratur.*
plici potissimùm de causa torrentem dici volunt, tum propter impetum, & co-
piam: tum quia sicut torrens aquarum vi, & impetu omnia obstacula secum de-
uoluit: ita superna voluptas omnia delectationi contraria in æternum tollit,
ac destruit. Quoniam verò similitudo torrentis, qui citò fluit, videbatur diutur-
nitatem, imò æternitatem beatitudinis euertere, idcircò additur Regius vates.
Quoniam apud te est fons vitæ: quasi diceret: nemo in animum inducat fœlicitatem
Beatorum aliquando defecturam, eo quòd illam torrentis similitudine expressi,
quia hic torrens ortum habet ex fonte quodam perenni, qui nunquam potest
deficere. D. Augustinus in commentariis huius psalmi obseruauit verbum illud *D. August.*
Inebriabuntur, docétque eo significari tantam vim dulcedinis, vt quemadmodum
homines, cum vinum immoderatè bibunt, de potestate mentis deturbantur: ita
cum accepta fuerit illa ineffabilis lætitia, humana mens à cælesti illa dulcedine
inebriata, & absorpta quodammodo deficere videatur.

Quinto comparatur beatitudo vberrimis pascuis, cùm dicitur, *Agnus qui in* VI.
medio throni est, reget illos. Est enim Græcè ποιμανεῖ, quod verbũ ad pastores perti-
net: idémque significatur illis verbis, quæ consequuntur: *Deducet eos ad vitæ fontes*
aquarũ, seu, vt Græcè habetur, ad viuos fontes aquarũ, quod pastorũ etiam est: eósque fontes expetebat Regius vates, cùm dicebat Psal. 41. *Quemadmodum desiderat* *Psal. 41. 1.*
ceruus ad fontes aquarũ, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deũ
fortẽ viuum (sic enim legendũ est non *fontẽ*, vt patet ex Hebræis, Græcísque codici-
bus.) *Quãdò veniã, & apparebo ante faciem Dei?* Plerique in huius loci expositione

commemorant illud, ceruum grauatum excrescentibus cornibus, & pilis, caligantibúsque oculis serpentem narium afflatu à cauernis extrahere, illúmque deglutire: tunc verò vi veneni æstuantem ad fontem currere, & potare: itaque projectis cornibus totum immutari: atque idcirco Dauidem se ceruo conferre, qui hausto antiqui serpentis per peccatum veneno ad fontem misericordiæ per pœnitentiam currat: atque ita ad ipsum Deum tanquàm ad omnium bonorum fontem anhelans salutari gratiæ potu recreetur.

VII. Postremò rectè dicitur, *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum*: quod miram dulcedinem indicat, ductáque est similitudo, vt vult Pannonius, à matribus, quæ paruulos plorantes amplecti solent, blanditiis delinire, eísque lachrymas abstergere, & vbera porrigere. Ita enim sanctos, qui ex hac vita plorantes discedunt propter laborum asperitatem, Deus in cælo benignè excipit, & instar blandissimæ matris consolatur. Eam namque ob causam Deus matri se comparat Esaiæ 49. *Nunquid obliuisci potest mater infantem suum, vt nō misereatur filio vteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui.* Et cap. 66. *Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos.* Quod autem sancti in hac vita plorare dicantur, quasi à persecutoribus vapulent, demonstrat locus ille Psal 125. *Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua.* Eandem sanctorum in patria consolationem iisdem ferè verbis prænunciauit Esai. c. 25. *Præcipitabit mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lachrymam ab omni facie.* Quamquã Eusebius Cæsariẽsis lib. 4. demonstrationis Euangelicæ c. 12. hunc locũ Esaiæ interpretatur de redemptione mundi facta per Christum, in qua ait Christum nostrorum peccatorum maculas abstersisse: sed sine dubio potest etiam referri ad statum gloriæ. Concinit cum hac Ioannis, & Esaiæ sententia illud, quod ostensum fuit Ezech. c. 10. Nam cum primo capite monstrata ei fuissent illa quadriformia animalia, quorum singula quatuor facies habebant, leonis, hominis, bouis, & aquilæ: decimo tamen capite, vbi eadem visio replicatur, pro facie bouis facies Cherub apparuit: quo fit, vt bouis facies in faciem Cherub conuersa fuerit, certè ad hoc ipsum, de quo agimus, exprimendum: sanctorum enim facies in hac vita mortali facies bouis est in area laborantis, & sudantis, quæ tamen posteà in faciem Cherub pulcherrimam commutabitur, abstersis videlicet lachrymis, deterso puluere, denique mortalitate in immortalitatis gloriam conuersa.

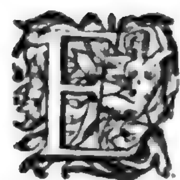
Pannonius. *Beatos Deus instar matris consolatur.* *Esai. 49. 15.* *Esai 66. 13.* *Psal 125. 6.* *Esai 25. 8.* *Euf. Cæsar.* *Ezech. 10.*

ARGVMENTVM.

Iam hic incipit tertia visio huius operis. Cum igitur in superioribus Ecclesiæ per tyrannos persecutiones antè Constantini tempora fuerint commemoratæ, iisdem per Constantinum compreßis Ecclesiæ pax (quod spectat ad tyrannos) iterum reddita, deinceps narratur eiusdem per hæreticos, principésque eorum fautores diuexatio. Hoc igitur capite sigillum septimum aperitur, quo aperto admiranda sanè prodigia Ioan[illegible] apparuerunt, quæ priusquam explicemus, ipsa imaginaria visio describenda est. Quod igitur attinet ad visionem imaginariam, primùm commemorat Ioannes factum fuisse silentium in cœlo quasi media hora. Secundò vidit septem Angelos stantes in conspectu Dei, quorum singulis datæ sunt singulæ tubæ. Tertiò venit alius Angelus, & stetit antè altare habens thuribulum aureum, cui data sunt incensa multa, vt offerret antè altare aureum,

aureum, qui impleuit thuribulum de igne altaris, & misit in terram, factáque sunt tonitrua, & fulgura, & terræmotus magnus. Quartò septem illi Angeli, qui habebant septem tubas, eisdem insonuerunt, acciderúntque, dum singuli canerent portenta quædam terrifica. Etenim insonante primo Angelo sua tuba facta est grando, & ignis cum permistione sanguinis, quibus in terram missis tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum concremata, & omne fœnum viride combustum. Secundo Angelo tuba canente mons quidam magnus igne ardens missus est in mare, & tertia pars maris facta est sanguis, & mortua est tertia pars viuentium in mari, & tertia pars nauium periit. Tertio Angelo tuba canente magna quædam stella ardens tanquam facula cecidit de cælo in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum, dicebatúrque stella Absinthium, conuersáque est tertia pars aquarum in absinthium, quam ob causam multi homines perierunt. Quarto Angelo tuba canente percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum, ita vt tertia eorum pars obscuraretur, & diei non luceret pars tertia, noctisque similiter, & audita est vox vnius aquilæ volantis per medium cæli dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum, qui adhuc erant tuba canturi, significatúrque multò maiora portenta, magisque mortalibus luctuosa apparitura canentibus tuba tribus Angelis, qui super sunt. Hæc sunt, quæ hoc capite commemorantur quæ vel ipsa tantùm commemoratione non admirationem modò, sed intelligendi etiam studium curiosis excitant auditoribus.

CAPVT OCTAVVM.

ET cum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in cœlo quasi media hora. Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei: & datæ sunt illis septem tubæ. Et alius Angelus venit, & stetit ante altare habens thuribulum aureum: & data sunt illi incensa multa, vt daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum Dei. Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli coram Deo. Et accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud de igni altaris, & misit in terram, & facta sunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræmotus magnus. Et septem Angeli, qui habebant septem tubas, præparauerunt se, vt tuba canerent. Et primus Angelus tuba cecinit, & facta est grando, & ignis, mista in sanguine, & missum est in terram, & tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum concremata est, & omne fœnum viride combustũ est. Et secundus Angelus tuba cecinit, & tanquam mons magnus igne ardens missus est in mare, & facta est tertia pars maris sanguis, & mortua est tertia pars creaturæ eorum, quæ habebant animas in mari, & tertia

pars nauiũ interiit. Et tertius Angelus tuba cecinit: & cecidit de cœlo stella magna ardẽs tanquã facula, & cecidit in tertiam partẽ flumi..ũ, & in fontes aquarũ: & nomen stellæ dicitur Absinthiũ: & facta est tertia pars aquarum in absinthium, & multi hominum mortui sunt de aquis, quia amaræ factæ sunt. Et quartus Angelus tuba cecinit: & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum, ita vt obscuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis similiter. Et vidi, & audiui vocem vnius aquilæ volantis per medium cæli, dicentis voce magna, Væ, væ, væ habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canturi.

COMMENTARIVM
PRIMVM EXEGETICVM.

De tertia visione Ioannis.

Quid silentium factum in cœlo quasi media hora significet.

SECTIO PRIMA.

Noua Ecclesiæ persecutio sub Iuliano.

FVERVNT, qui existimarent hoc quasi mediæ horæ silentio persecutionem Ecclesiæ sub Iuliano Apostata comprehendi, quæ quoniam breuis fuit, nec enim, vt suo loco diximus, biennium integrum perdurauit, meritò per quasi mediæ horæ spatium exprimatur: dicatur verò eo tempore silentium factum in cœlo, videlicet Ecclesiæ: quoniam is nouo genere bellandi Ecclesiam persequendam decernens non sæuiendum sibi in Christianos, sed paulatim Christi memoriam ex eorum animis per desuetudinem, & obliuionem delendam duxit: vnde legem sanxit, qua cautum erat, ne Christianorum liberi Græcis disciplinis erudirentur, vel poetas, scriptoresve eorum legerent, aut scholas publicas frequentarẽt, ne linguis eorum, vt aiebat, acumine perpolitis facilè gentilium disputatoribus obsisterent, eorúmque vanam in idolis colendis superstitionem redarguerẽt, & Christianam religionem validis rationibus, argumentísque defensam amplificarent: cauit prætereà ne Christiani vllos possent in Republica gerere magistratus, neque ad vllam promoueri dignitatem: præcepit quoque sacra vasa in imperatorium fiscum inferri: denique tẽpla omnia Christianorum claudi, hymnósque, & cantus in Ecclesia, omnémque Christi seruatoris cultum grauissimis pœnis præpositis interdixit: vt verè silentium in cœlo, hoc est, in Ecclesia toto eius imperij tempore fuisse existimari debeat: siquidem nulla vox de Christo, eiúsque sanctissima religione publicè audiebatur: qua de re legendi sunt Theodoretus lib. 3. Sozomenus lib. 5. & Nicephorus libro decimo historiæ Ecclesiasticæ. Alij, in quibus sunt Rupertus, Beda, D. Anselmus, Richardus de sancto

Rupert. Beda. D. Anselm. Richardus.

de sancto Victore, Cœlius Pannonius, & alij, cum præcedentem visionem ad Antichristi tempora, & finem mundi pertinere putauerint, consequenter docēt, hoc quasi dimidiæ horæ silentio indicari temporis illud spatium, quod à morte Antichristi vsque ad iudicij diem decurret: quod quia exiguum futurum est, videlicet quadraginta quinque dierum, meritò inquiunt dimidiæ horæ spatio significari. Quòd enim à morte Antichristi vsque ad diem iudicij debeant quadraginta quinque dies intercedere, probari solet ex Danielis duodecimo, vbi postquam de tempore tyrannidis Antichristi dictum fuerat: *A tempore, cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta*: qui dies conficiunt tres annos cum dimidio, & prætereà duodecim dies, quorum non habetur ratio, quod erit spatium tyrannidis Antichristi: statim subiungitur: *Beatus, qui expectat, & peruenit vsque ad dies mille trecentos triginta quinque*: quæ summa quadraginta quinque diebus præcedentem superat: idque tradūt D. Hieronymus, & Lyranus in duodecimum caput Danielis. Aiunt igitur eo tempore dici factum silentium in cœlo, hoc est, in Ecclesia, quoniam tempus illud tranquillum futurum est, & ab omni terrore liberum iuxta illud Matthæi vigesimo quarto. *Sicut in diebus Noe, ita erit & aduentus filij hominis: sicut enim erant in diebus antè diluuium comedentes, & bibentes, & nuptui tradentes vsque ad eum diem, in quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt, donec venit diluuium, & tulit omnes: ita erit aduentus filij hominis.* Verùm ad hanc sententiam confutandam illud satis esse debet, quod signa illa terrifica, prodigiáque admiranda, quæ Ioannes post eiusmodi silentium statim futura commemorat, nullo pacto cum eius temporis trāquillitate, & securitate conueniunt. Accedit, quòd illud de quadraginta quinque dierum spatio, quod à morte Antichristi vsque ad diem iudicij decurret, non potest certò definiri, vt in nostro tractatu de Antichristo ad cap. 13. dicemus vberiùs.

Pannon. *Tempus à morte Antichristi dicitur silentiū cœli.* *Danie.* *D. Hieron.* *Lyranus.* *Mat. 24. 37.*

II. Putamus igitur, cum ea, quæ sequuntur supplicia infidelibus, cæterísque reprobis inferenda, sint valdè terrifica, & formidanda, maximámque Dei iram, & furorem in impios demonstrantia, vt ex singulorum explanatione manifestum erit, silentium hoc quasi media hora in cœlo factum ingentem admirationem cœlitum omnium exprimere, qui ob suppliciorum, plagarúmque nouitatem, magnitudinē, terrorem, quasi præ admiratione obstupefacti quasi media hora siluisse dicantur. Solet enim rei nouitas cum terrore, & formidine coniuncta vocem, & spiritum spectantibus adimere: hoc enim sensu dicitur de Alexandro Macedone Machabæorum 1. *Percussit Darium Regem Persarum, & Medorum: constituit prælia multa, & obtinuit omnium munitiones, & interfecit Reges terræ, & pertransiit vsque ad fines terræ, & accepit spolia multitudinis gentium, & siluit terra in conspectu eius.* Sic etiā Iob 2. dicitur tres illos amicos Iob sedisse cum eo in terra septem diebus, & septem noctibus, & ne verbum quidem ei locutos fuisse tam noua, & insperata rerum Iob conuersione obstupefactos. Denique de omnib. mundi Regibus, atque principibus Messiæ regis magnitudinē, atque potentiam cum quodā timore admirantib. dicitur Esaiæ 52. *Iste asperget gentes multas: super ipsum continebunt Reges os suum.* Eodem igitur modo cœlites magnitudinē suppliciorū, quæ reprobos extremis mundi temporibus consequantur, admirati dicūtur hoc loco quasi media hora siluisse.

Cœli silentiū admirationē cœlitū in persecutione fidelium significat. *1. Mach. 1. 3.* *Iob. 2.* *Esai. 52. 15.*

III. Non duximus prætereundam, mysticam quandam expositionem huius loci, quam tradit D. Gregorius libro 31. Moraliū capite vigesimo quarto, vbi per hoc silentium quietem contemplationis intelligit, qua anima intra se tanquàm in quodam cœlo surgentes cogitationum tumultus compescit, quoddámque silentium Deo facit, quod quia in hac vita perfectum, ac diuturnum esse non potest, idcircò quasi media hora factum dicitur, eo quòd etiam nolenti animo

Contemplatio silentium cœli dicitur. *D. Greg.*

Sap. 9. 15. variarum hinc inde cogitationum se strepitus ingerant, iuxta illud Sapientiæ 9. *Corpus, quod corrumpitur, aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum* Ezech. 40. *multa cogitantem.* Quo etiam sensu exponit illud Ezech. 40. cum ad metiendam ciuitatem in monte sitam habuisse dicitur vir ille in manu calamum sex cubitorum, & palmi: *quia enim,* inquit, *æternorum contemplatio hic minimè perficitur, mensura septimi cubiti non expletur. Itaque de septimo cubito, in quo quies æterna exprimitur non nisi palmum tangit.*

Quis sit ille Angelus stans ante altare, habénsque thuribulum aureum.

SECTIO II.

I. CVm Ioannes dixisset vidisse se septem Angelos stantes in cõspectu Dei, quibus datæ fuerunt septem tubæ, antequam progrederetur ad explicandum integram eorundem Angelorum visionem, & admiranda illa prodigia quæ singulis tuba insonantibus acciderunt, docet apparuisse sibi alium quendam Angelum stantem ante altare, habentémque in manu sua thuribulum aureum, cui data fuerunt incensa multa, vt offerret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod ante thronum Dei est ascendisséque fumum incensorũ de orationibus sanctorum de manu Angeli coram Deo: deinde accepisse Angelum thuribulum aureum, impleuisséque illud igne altaris, eòque misso in terrã facta fuisse tonitrua, & voces, & fulgura, & ingentem terræmotum. Hunc Angelũ licet plerique velint esse vnum ex septem illis Angelis primariis, quos initio huius operis diximus ante thronum Dei adstare, præcipuos diuinæ prouidentiæ administros, tamen esse Christum Dominum reliqui omnes interpretes confitentur, qui quoniam Patris nuntius, ac legatus ad homines fuit, Angelus testamenti appellatur Malach. 3. *Et statim veniet ad templum sanctum suum dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti, quem vos vultis,* Et apud Esaiam cap. 9 *Vocabitur nomen eius magni consilij Angelus.* Nec verò rectè quidam è recentioribus argumentatur Angelum istum Christum esse non posse, quòd Christus nusquam Angelus absolutè dicitur: satis enim est, vt ex consequentibus facilè intelligi possit Christum esse: quæ nisi Christo, alteri aptè accommodari non possunt: cuius enim alterius est vniuersæ Ecclesiæ incensa, hoc est, orationes thuribulo aureo tanta maiestatis specie Patri offerre? cuius præterquam Christi fuit de igne, quo thuribulum aureum erat impletum, partem in terras misisse, eásque Diuini amoris igne, & ignitis Spiritus sancti donis inflammasse, vt postea in singulorum explanatione dicemus? Accedit, quod non est opus Apocalypsis phrasim semper ad cæterorũ vaticiniorũ formas exigere, quippe cùm Ioannes altiùs cæteris prophetis sese instar sublimis Aquilæ attollens, sicut eorum vaticinia & visionum splendore, & rerum maximarum altitudine superauit: ita quoque sua nouo dicendi genere interdũ explicat, vt non debeamus eius loquendi formulas reliquorum vatum terminis, & cancellis definire: nouæ enim, & præter cæteras admirabiles visiones, nouo quoque, & inusitato dicendi genere conscribendæ fuerunt.

Christus Angelus habens thuribulum aureum. *Malach. 3. 1.* *Esai 9. 6.*

II. Apparet autem Christus Sacerdotis personam gerens, vt eius pro nobis apud Patrem intercessio, atque interpellatio monstretur: id quod præcipuè hoc loco fieri oportuit: quoniã cùm in septem istis Angelis tuba canentibus Apostoli, imò omnes omnino concionatores, ac diuini verbi præcones accipiendi sint, qui orbem vniuersum Euangelicæ prædicationis vocibus impleuerunt, merito sacrificij Christi in cruce peracti, quod per thuribulum hoc loco igne, thymiamatéque repletum

Cur personã sacerdotis gerat Christus

repletum exprimitur, mentio facienda erat, post cuius videlicet passionem, mortémque Apostolicæ tubæ sonuerunt. Iure quoque optimo aduētum Spiritus sancti in Apostolos in die Pētecostes in igne de thuribulo misso in terras adumbratum commemorare oportuit: quoniam ibi Apostoli diuinitùs incensi priùs fuerunt, vt possent posteà vniuersas orbis prouincias admoto eiusdem spiritus igne diuino inflammare. Nec refert, quod Ioannes priùs se Angelos septem cum septem tubis vidisse testatur, & tum Angelum istum habentem aureum thuribulum apparuisse commemoret: tum quoniam non semper scriptores sacri seruant ordinem rerum gestarum: tum etiam quia, si visionem premamus, rem etiam ipsam visioni respondisse comperiemus. Priùs enim fuit Apostolis datas fuisse tubas, hoc est, eos ad Apostolicæ prædicationis munus fuisse destinatos, (quod tum factum fuit, cum à Christo ad id officium vocati, electíque sunt) quàm Christum in cruce tanquàm summum Pontificem sacrificasse, quod thuribuli aurei ministerio explicatur: tum denique septem Angelos, hoc est, Apostolos, cæterósque doctores Euangelicis tubis toto orbe insonuisse. Nunc quomodo Christo, quæ in contextu dicuntur, conueniant explicemus. Supponendum porro in visione huius Angeli à Sacerdote legali similitudinem depromi, qui in thuribulo accepto igne de altari holocausti thymiamata in altari thymiamatis adolebat.

Primùm igitur Christus stetisse dicitur antè altare proculdubio thymiamatis, III.
siue incensi, in eo enim thura, & thymiamata incendebantur. Per hoc altare Beda, Primasius, Haymo, Ambrosius, Ansbertus, Cælius Pannonius, Abbas Ioachimus, & alij Ecclesiam intelligunt, id est, electos ipsos, qui merito altaris vocabulo exprimuntur, quod spirituale in eis sacrificium peragatur, & cælestia aromata offerantur: antè hoc altare tanquàm verus Pontifex stat Christus, per quem vt mediatorem omnia munera nostra Deo Patri mittimus, vndè & Ecclesia orationes omnes suas illa felici clausula concludit: *Per Dominum nostrum Jesum Christum.* Secundo thuribulum aureum est Christi humanitas, quemadmodum iidem auctores interpretantur, & accepisse videntur ex Origene homil. 9. super Numeros, in illud Numerorum decimo sexto, cum Aaron sumpto thuribulo, vt offerret incensum stetit inter viuos, & mortuos, & mitigatus est furor Domini, cum paulo antè in omnes Dei supplicium, & plaga sæuiret. Verus Pontifex Christus, (inquit Origenes) assumpto thuribulo carnis humanæ medius inter viuos, & mortuos stetit, id est, mortem prohibuit vltrà grassari, destruens eum, qui habebat mortis imperium, vt ait Paulus ad Hebræos secundo. Quæ omnia ad verbum reperies apud Augustinum sermone 98. de tempore. Dicitur vero Christi humanitas thuribulum aureum propter charitatis magnitudinem, multáque alia præclarissima, longéque illustrissima dona Diuina, quibus à Deo fuit mirificè exornata.

Beda. Primas. Ansbertus. Pannon. Ioachimus. Fideles electi, aureū altare. Humanitas Christi, aureum thuribulum. Num. 16. Origen. Hebr. 2.

Tertiò data sunt illi incensa multa, vt daret de orationibus Sanctorum omnium IIII.
super altare aureum. Hinc apparet altare, de quo modo est sermo, esse altare Thymiamatis: hoc enim aureum erat, cum altare holocausti æneum esset. Igitur data sunt incensa Christo, hoc est, omnium electorum orationes, quas cur per aromata, & odores exprimantur, iam superiùs docuimus, quoniam orationes Ecclesiæ per summum Pontificem Christum Deo offeruntur. Sic etiam Paulus exhortatur ad Hebræos decimo tertio. *Per ipsum offeramus hostiam laudis semper Deo.* Et capite septimo. *Sempiternum habet sacerdotium: vnde & saluare in perpetuum potest accedens per semetipsum ad Deum: semper viuens ad interpellandum pro nobis.* Et primæ Ioannis 2. *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Quoniā vero interpellatio Christi gratissima est Patri, subiungitur: *Et ascendit fumus incensorum de orationibus*

Oratio iustorum incensum. Hebr. 13. 15. Hebr. 7. 5. 1. Ioan. 2. 2.

Aa

Sanctorum de manu Angeli coram Deo. Porrò quanquam hæc etiam nunc locum habeant: Ioannes tamen potissimùm hoc loco de Christo in Cruce, cum pro omnibus in humanitatis thuribulo omnium mortalium vota, salutem, & redemptionem depoſcentium ipſe cum ſuo illo ſacrificio cumulatiſſimè impleuit, interpellans re ipſa pro omnibus ſuo illo cruento ſacrificio, quod pro mundi redemptione tanquam verus Pontifex offerebat, adiungens quoque clamorem, & lacrymas, exauditúſque eſt pro ſua reuerentia, quemadmodum diſertè tradit Apoſtolus ad Hebr. 5. *Qui*, inquit, *in diebus carnis ſuæ preces, ſupplicationeſque ad eum, qui poſſet illum ſaluū facere à morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens exauditus eſt pro ſua reuerentia.* Quo loco illud, *in diebus carnis ſuæ.* Hebraiſmum continet, ſignificátque illud tempus, quo Chriſtus inter homines paſſibilis verſabatur: ſic enim caro accipitur 2. Corinth. 5. *Si cognouimus ſecundum carnem Chriſtum, ſed nunc iam non nouimus*: quemadmodum interpretatur D. Auguſt. libro 11. contra Fauſtum Manich. c. 7. *Carnem*, inquit, *hoc loco non ipſam corporis noſtri ſubſtantiam, quam Dominus etiam poſt reſurrectionem ſuam carnem appellat, dicens Lucæ 24. Palpate, & videte quia ſpiritus carnem, & oſſa non habet, ſicut me videtis habere: ſed corruptionem, mortalitatemq́; carnis vult intelligi, quæ poſt reſurrectionem non erit in nobis ſicut iam in Chriſto non eſt.* Deinde aduerte quoſdam has preces, & ſupplicationes, de quibus loquitur Paulus, referre ad orationem Chriſti in horto, quod colligere ſe arbitrantur ex illis verbis: *Qui poſſet illum ſaluum facere à morte*, tunc enim conſtat Chriſtum à Patre petiiſſe, vt à ſe paſſionis calicem transferret: ita ſentiunt D. Ambroſius, Theodoretus, Oecumenius, & D. Thomas in commentariis eius loci. Verùm nos quanquàm propter tantorum Doctorum auctoritatem ad orationem quoque factam in horto has preces, ſupplicationéſque ſpectare credimus: tamen multo magis de oratione Chriſti in Cruce intelligēdas eſſe arbitramur: mouentque nos in primis illa verba: *& exauditus eſt pro ſua reuerentia*: quæ non ita facilè, quicquid ſuperiores auctores conētur, ad orationem in horto accommodari poſſunt: cum Chriſtus tunc ſecundùm inferiorem animæ partem petierit, vt calix paſſionis ab ipſo, ſi fieri poſſet, transferretur: quod ei tamen non fuit à Patre conceſſum: tametſi ſecundùm ſuperiorem animæ partem voluntatem, inquam, non vt appetitus erat naturalis, ſed vt rationem conſequebatur, quemadmodum docet diuus Thomas, fuerit exauditus, ſiquidem ſe diuinæ voluntati omnino conformabat dicens: *Veruntamen non mea voluntas, ſed tua fiat.* Deinde quoniam, cum Paulus dicat Chriſtum oraſſe cum clamore valido, id autem non in horto factum legamus, ſed in Cruce, par eſt credere Paulum multo magis ad orationem Chriſti in Cruce, quàm in horto habitam ſpectaſſe: idque tandem confeſſus eſt D. Thomas in commentariis ſuper epiſtolam Iacobi cap. 4. vbi docet Chriſtum quater fleuiſſe, primùm in infantia inſtar aliorum infantium: deinde cum Lazarum voluit à mortuis excitare Ioann. 11. Tertio ſuper ciuitatem Hieroſolymam Luc. 19. poſtremo in Cruce iuxta illud, inquit, Hebr. 5. *Cum clamore valido, & lacrymis.* Exauditus vero dicitur pro ſua reuerentia, ſeu vt eſt Græcè: εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, hoc eſt, vt exponit D. Chryſoſt. exauditus eſt ob eam reuerentiam, & venerationem, qua ipſe dignus erat. Hæc enim nobis interpretatio magis probatur, quàm ea, quam quidam afferunt, exauditum ſcilicet fuiſſe pro ſua reuerentia, hoc eſt, pro illa reuerentia, qua ipſe Patrem reuerebatur: & quàm illa Oecumenij, & Photij, exauditum eſſe pro ſua reuerentia, hoc eſt, pro ſingulari erga nos humanitate, ac pietate.

[Margin: Chriſtus in cruce pontifex ſacrificiū Deo offerens. Hebr. 5. 7. 2. Cor. 5. 16. D. Auguſt. Luc. 24. 39. D. Ambroſ. Theodor. Oecumen. D. Thom. D. Thom. Luc. 22. 25. Chriſtus quater fleuit. Ioan. 11. Luc 19. Hebr. 5. 7. D. Chryſoſt. Oecumen. Photius.]

V. Quarto. Accepit Angelus thuribulum aureum, impleuitque illud de igne altaris, & miſit in terrā. Rectè Angelus impleſſe dicitur igne thuribulum, quia Chriſto non

non ad mensurã datus est Spiritus sanctus: itaque de aureo humanitatis thuribulo pleno igne charitatis, & donorum Spiritus sancti misit Christus in terram, cum Spiritum sanctum in Apostolos in die Pentecostes sub specie ignis largiter effudit. Illud tibi difficultatem hoc loco faciet, quomodo Christus dicatur accepisse ignem de altari, si per altare Ecclesia intelligenda est, nam ipsa potiùs de Christo, non Christus de ipsa ignem accepit: sed eam tamen sic expedies, si aduertas tam in tabernaculo, quàm in templo duplex fuisse altare & holocausti videlicet, & thymiamatis, illud æreum in atrio, hoc aureum in ea parte, quæ Sancta dicebatur: in illo hostiæ cremabantur, in hoc thura, & thymiamata adolebantur: denique ex altari holocausti ad altare thymiamatis ignis deferebatur, vt aromata incenderentur. Priori igitur loco cum Christus dicitur stetisse ante altare, in quo altari Ecclesiam significatam diximus, intelligendum est altare thymiamatis: hoc vero loco, cum dicitur Angelus impleuisse thuribulum de igne altaris, altare holocausti accipere oportet, quod altare non Ecclesiam interpretamur, sed cum Cælio Pannonio, & aliis Crucem, quæ altare holocausti merito nuncupatur, quod in ea Christus Patri sese in holocaustum obtulit: quia enim per Crucem sibi quidem gloriam corporis, & celebritatem nominis promeruit, nobis autem, vt Spiritus sanctus daretur: optimo iure thuribulum de igne altaris implesse, eúmque in terram misisse perhibetur. Postremò postquam ignis ab Angelo missus est in terram, dicuntur facta tonitrua, voces, fulgura, & terræmotus, quia Apostoli postquã ignem Spiritus sancti in die Pentecostes sibi à Christo è cælo demissum in specie ignis acceperunt statim ceperunt loqui variis linguis, (id enim voces significant) prædicatione tonare, fulgurare miraculis, denique orbem vniuersum tum miraculorum splendore, tum doctrinę magnitudine, altissimáque mysteriorum fidei explanatione ita quatere, terúmque ipsarum nouitate attonitum permouere, vt terræmotum magnum diceres vbique gentium excitatum: quanquam & per terræmotum tyrannorum, ac principum aduersus Ecclesiam persecutiones, quibus orbis vniuersus quasi è sedibus, imò & à fundamentis quodammodò auulsus turbari, commouerique videbatur, non inconcinnè accipi possint.

Spiritus sanctus in Apostolos aduentus.

Pannonius.

Crux Christi altare holocausti.

Post Diem Pentecostes Apostolis fulgura, tonitruáque cedũt.

Altare holocausti describitur.

SECTIO III.

I. VT ea, quæ hoc loco Ioannes de Angelo, qui ex vno altari ignem accepit, in altero thymiamata incendit, illustriora reddantur, vtriusque altaris descriptio sub aspectum subiicienda est. Supposuimus enim hactenus duo altaria siue in tabernaculo Mosaico, siue in templo Salomonis fuisse vnum holocausti, thymiamatis alterum. ex vnóque ignẽ ad incendẽda in altero thymiamata deferri solitum, id quod à præcedente Angelo quem Christũ interpretati sumus, factũ fuisse cum Ioãne docuimus: quæ plane visio sine vtriusque altari descriptione perspecta satis esse non potest, Primùm itaque altare holocausti describamus ex iis, quæ Exod 27. & 38. commemorantur. Erat igitur in primis illud altare de lignis setim coopertis laminis æreis interiùs, & exteriùs, habebátque longitudinem quinque cubitorum, latitudinem similiter cubitorum quinque, altitudinem verò trium cubitorum, vt sacerdotes facilè ad illud possent pertingere: quare erat hoc altare instar cuiusdam quadratæ arcæ fundo, & opertorio carens, totum intrinsecus vacuum, & inane. Secundò in superiori parte ad quatuor angulos totidem veluti cornua prominebant obelisci instar ex eadẽ materia, non disiuncta, sed continuata cũ reliquo ære: sic enim exponut interpretes illa verba Exodi vigesimo septimo:

Altaris holocausti quæ materies.

Cornua altaris quid.

Exod. 27. 2.

Ænea craticula qualis fuerit. Hebræi. Abulensis. Lyranus. *Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erant.* Tertiò erat quædam craticula ænea vsque ad altaris medium in modum retis, de cuius forma, situque est aliqua controuersia. Hebræi, quos sequitur Abulensis quæstione sexta super caput vigesimum septimum Exodi, & Lyranus ibidem existimant hanc craticulam non immitti solitam intrà altare, sed fuisse per eius circuitum tanquam zonam quandam eleuatam per cubitum cum dimidio vsque ad altaris medium, ad altaris dumtaxat decorem, & pulchritudinem. Verùm hæc sententia omnino est improbabilis, & planè à sacro contextu abhorrens, vt perspicuum est. Alij eam sine pedibus effingunt, appendúntque ex quatuor cornibus altaris per quatuor illos circulos æneos, ita vt per catenulas etiam æneas vsque ad medium altaris descenderet. *Arias Mōta.* Arias Montanus sentit eam craticulam quatuor pedibus constitisse, quibus fulciebatur, fuisseque altitudine sesquicubitali, atque adeò illatam intra altare, & pauimento superpositam pertinuisse vsque ad altaris medium. In eo hæc opinio nobis non probatur, quòd craticulam demittit intra altare vsque ad altaris medium: *Exod. 27.5.* quamuis enim Exodi vigesimo septimo dicatur: *Eritque craticula vsque ad altaris medium*, id tamen non de craticula quoad partem superiorem, in qua carnes ponebantur, accipiendum est: ea enim superficiem ipsam altaris contingebat: sed de inferiori parte craticulæ, quæ dicebatur arula, in qua ignis incendebatur: hæc namque arula manebat in medio altaris, quemadmodum disertè traditur Exodi *Exod 38.4.* trigesimo octauo, vbi ita legimus: *Craticulam eius in modum retis facies æneam, & subter eam in altaris medio arulam*, finge enim craticulam æqualem spatio illi vacuo intrà altare, ita tamen, vt commodè posset intrà altare inferri, & extrahi, cum opus esset, tum ex ista craticula pendere arulam æneam eiusdem & longitudinis, & latitudinis æneis clauis superiori craticulæ annexam, ita vt inter superiorem craticulam, & inferiorem interiectum esset spatium sesquicubitale, seu cubiti cum dimidio, ex quo fiebat, vt ista arula maneret in medio altaris, cum altaris al- *Quid arula in altari holocausti. Exod. 38. 4.* titudo esset trium cubitorum. In hac igitur arula ponebantur ligna, ignisque incendebatur ad concremandas carnes, quæ in superiori craticula ponebantur: déque ista arula intelligendum est, quod dicitur Exod. trigesimo octauo. *Et subter eam in altaris medio arulam.* Quidam in ista arula deorsum versus ponunt quatuor pedes æneos in quatuor angulis constitutos, cum ipsamet arula continuatos, quibus totum craticulæ instrumentum cum sua arula in pauimento niteretur. Ceterùm cum neque ex scriptura, neque ex Iosepho habeamus craticulam istam habuisse pedes, non est cur ei illos adiungamus: credimus enim illam per catenulas fuisse appensam ex quatuor cornibus altaris, quos in altari fuisse per quatuor angulos superiùs diximus.

II. *Fenestula altaris. Beda. Magister historiæ scholasticæ.* Quartò plerique ponunt in Orientali latere altaris quandam quasi fenestram, per quam cineres extraherentur, & ligna super arulam ponerentur. Ita sentiunt Beda libro secundo de tabernaculo capite duodecimo, Magister historiæ scholasticæ in Exodo capite quinquagesimo nono. Quam opinionem, cum non repugnet textui Scripturæ, & commodiorem faciat vsum altaris, non est, cur improbemus. *Annuli in craticula, & altari. Exod. 38. 5.* Quintò habebat craticula quatuor annulos æneos per quos vectes duo inserebantur ad portandum, cum ex altari extrahebatur, quos annulos distinctos, ac diuersos omninò fuisse ab annulis altaris, de quibus superiùs diximus, perspicuum est ex capite trigesimo octauo Exodi, vbi ita legimus: *fusis quatuor annulis per totidem retiaculi summitates*, ex quo patet in ipso retiaculo, seu craticula poni quatuor annulos: habuisse vero præter eà ipsum altare alios quatuor annulos æneos, per quos etiam vectes de lignis setim ære coopertis ad portandum immitterentur, patet ex eodem loco, vbi nominātur circuli, qui in lateribus altaris eminebant:

nebant: ij verò vectes erant de lignis setim obducti ære. Sexto non defuerunt, qui existimarent hoc altare holocausti impletum fuisse terra vsque ad medium, ad quam opinionem accesserunt Abulensis & Magister historiæ scholasticæ, probareque nituntur ex illis verbis Exodi vigesimo. *Altare de terra facietis mihi, & offeretis super eo holocausta, & pacifica vestra.* Cæterùm Theodoretus quæst. 44. super Exodum ait eo loco Exodi non esse sermonem de altari holocausti, quod erat in atrio tabernaculi, sed de altaribus, quæ specialiter in aliquibus locis erigebantur ad immolandum, quæ Deus volebat esse vel ex terra, vel ex impolito lapide, vt peracta immolatione quam primùm destrueretur, ne postea gentilibus ad cultum Deorum suorum deseruirent: vnde eodem loco Exodi statim subditur: *Quod si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus*: sed tamen impleri solitum eiusmodi altare lapidibus saltem vsque ad medium, hoc est, vsque ad arulam, manifestè colligitur ex primo Machabæorum quarto, vbi ita legimus. *Dixit autem Iudas, & fratres eius. Ecce contriti sunt inimici nostri: ascendamus nunc mundare sancta, & renouare. Et congregatus est omnis exercitus, & ascenderunt in montem Sion, & viderunt sanctificationem desertam, & altare profanatum, & portas exustas.* Et paulò post: *Et cogitauit Iudas de altari holocaustorum, quod profanatum erat, quid de eo faceret, & incidit illis consilium bonum, vt destruerent illud, ne forte illis esset in opprobrium, quia contaminauerunt illud gentes, & demoliti sunt illud. Et reposuerunt lapides in monte domus in loco apto, quoadusque veniret Propheta, & responderet de eis. Et acceperunt lapides integros secundum legem, & ædificauerunt altare nouum secundum illud, quod fuit prius.* Vbi cernis altare holocausti ex lapidibus constructum, sed illud ita accipe, vt lapidum structura per cubitum cum dimidio tantùm ascenderet, deinde verò superponeretur altare æneum, & craticula cum sua arula vsque ad medium altaris per cubitum etiam cum dimidio descendens inferretur: erat enim altare hoc tribus altum cubitis. Postremò in hoc altari fiebat iuge illud sacrificium, de quo agitur Numerorum vigesimo octauo. Etiam duo agni anniculi quotidie immolabantur vnus mane, & alter vesperi: prioris immolatio sacrificium matutinum, posterioris vespertinum dicebatur præter alia multa sacrificia, quæ in eodem altari peragebantur: præcipiebat verò Deus Leuitici sexto, vt ignis in hoc altari nunquam deesset, quocirca à Sacerdotibus lignis subinde appositis in continuo fouebatur. Atque hæc de huius altaris descriptione.

Abulensis. Magister historiæ scholastica. Exod. 20. 24. *Vsque ad medium lapidibus implebatur altare. 1. Mach. 4. 36.*

Mystica altaris holocausti expositio.

SECTIO IIII.

I. NE superiùs descriptam altaris holocausti formam expertem mysterij putet quispiam, duplex illius mysterium indicabimus, vnum ad allegoriam, alterum ad mores pertinens. Quod ad allegoriam igitur spectat, omnia sacrificia, quæ in altari holocausti peragebantur, sacrificium Christi cruentum in cruce peractum repræsentabant, sicut iuge sacrificium, sacrificium Missæ incruentum, quo Christus quotidie in Ecclesia immolatur, vt plerique omnes Patres docent, qua de re legendus est doctissimus Turrianus posteriore tractatu de Eucharistia cap. vigesimo secundo. Ex quo fit, vt merito Crux Christi per altare holocausti fuerit adumbrata: siquidem in ea peractum fuit illud cruentum Christi sacrificium. Erat altare holocausti non intrà, sed extrà tabernaculum, in atrio videlicet tabernaculi constitutum, quoniam Christus extra castra passus est, vt ait Paulus ad Hebræos 13. Quatuor cornua designant quatuor mundi plagas, pro quibus Christus se Patri obtulit. Cooperitur laminis æreis, quia cum æs sit sonorum, rectè Crucis prædica-

Altare holocausti, & sacrificia in eo peracta Crucē, & cruentū Christi sacrificium adumbrabant. *Hebr. 13. Crucis prædicatio toto orbe diffusa.*

Psal.18.5. *Crucis potentia.*

tionem toto orbe per Apostolos diffusam, significat, iuxtà illud Psalmi decimi octaui. *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Est etiam æs symbolum fortitudinis ad exprimendam crucis inuictam potentiam, quæ omnes mundi, Dæmonisque vires non tantùm fregit, sed etiam contriuit. Craticula, in qua carnes ponebantur, & igni supposito cremabantur, ostendit acerbissimos cruciatus, quibus Christus in Cruce tanquàm in craticula torrebatur, iuxta illud Psalmi 101. quod ad Christum etiam spectat. *Ossa mea sicut cremium aruerunt*, seu vt reddit Hieron. *Quasi frixa contabuerunt*, vt legit August. *Tanquam in frixorio confixa sunt*, vt alij, *Tanquam focus, aut torris adusta sunt.* Non vacat autem mysterio, quod in latere Orientali erat fenestra, per quam ligna in arulam immittebantur, & igni fomenta suppeditabantur, quoniam scilicet à parte Orientali, in qua situs fuerat paradisus terrestris, peccatum Adæ prouenit, quod doloribus, & cruciatibus Christi, materiã, & fomenta ministrauit: quòd autem paradisus ad Orientem fuerit, ostendit locus ille Genes.2. vbi pro eo, quod nos habemus: *Plantauerat Dominus Deus paradisum à principio*, habent Septuaginta, ἐφύτευσε κύριος ὁ θεὸς παράδεισον ἐν ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς, id est, *Plantauerat Dominus Deus paradisum in Eden ad Orientem.* Atque hæc breuiter de altaris holocausti allegoria.

Psal.101.4. *Acerbitas dolorũ Christi, quibus Adæ peccatum fomenta ministrauit.* *Paradisus terrestris ad Orientem fuit.* *Genes.2.8.* *Septuag. interpretes.*

II. Quod ad tropologiam spectat, ea est de pœnitentia, carnisque maceratione, quemadmodum docet D. Gregorius homilia vigesima secunda in Ezechielem, vbi altare holocausti cum altari thymiamatis cõponit. *Quid est*, inquit, *altare, nisi mens benè viuentium, qui peccatorum suorum memores lacrymis se lauant, carnem per abstinentiam macerant, vbi ex mœrore compunctionis ignis ardet, & caro consumitur iuxta illud Apostoli ad Romanos duodecimo. Vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam Deo placentem: hostia viuens est corpus Domino afflictum: hostia, quia iam huic mundo est mortuum, viuens, quia cuncta, quæ praualet, bona operatur: sed alia compunctio est, quæ per timorem nascitur, alia, quæ per amorem: vnde & in tabernaculo duo altaria fieri iubentur, vnum exteriùs, aliud interiùs: vnum in atrio, aliud ante arcam: vnum ære coopertum, aliud auro: in æreo cremantur carnes, in aureo incenduntur aromata. Multi enim plangunt mala, quæ fecerunt, & incenduntur vitia igne compunctionis, quorum adhuc suggestiones in corde patiuntur, quid isti nisi altare sunt æreum, in quo carnes ardẽt, quia adhuc ab eis carnalia opera plangũtur? Alij verò à carnalibus vitiis liberi amoris flãma in compunctionis lacrymis inardescunt, supernis iam ciuibus interesse compescunt, Regẽ in decore suo videre desiderant, & flere quotidie ex eius amore non cessant, quid isti nisi altare sunt aureum, in quorum corde aromata incensa sunt, quia virtutes ardent? sed hoc altare aureum est ante velum, quia Sanctorum corda per sanctũ desiderium in illum ardent, quem adhuc reuelata facie videre non possunt.* Hactenùs Gregorius. Ex quo didicisti altare holocausti esse cor hominis sese per pœnitentiam macerantis, prauásque animi appetitiones castigatione corporis cõprimentis: altare verò thymiamatis esse cor iusti orationem, & amorem Deo tanquàm suauissimũ thymiama offerẽtis. Porrò obserua quoad situm ingredientibus siue tabernaculum, siue templum Sacerdotibus priùs occurrere altare holocausti, quàm altare thymiamatis, cum altare holocausti esset in atrio, altare vero thymiamatis in ea parte, quæ dicebatur Sancta: nimirum ad perfectionẽ tendentibus priùs est exercenda mortificatio, prauatúmque appetitionũ compressio, vt ad thymiama Deo offerendum per internos, & excellentes virtutum actus, inflãmatúmque amorẽ possint accedere: vnde Cant.3. priùs myrrha, quàm thus nominatur. *Quæ est ista, quæ ascẽdit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrha, & thuris?* Prætereà ignis, quo thymiamata in altari aureo incendebãtur, deferebatur ex altari holocausti, in quo perpetuo ignis fouebatur, quoniam orationum feruor, atque ardor ex carnis maceratione,

D.Greg. *Carnis maceratio, & pœnitentia in altari holocausti figurata.* *Rom.12.1.*

Mortificatio orationis exercitio, cæterísque virtutib. præmittenda est. *Cant.3.6.*

ratione,ac passionum mortificatione ortum habet: à qua nunquam cessandum est,sed conseruandus perpetuo ignis in altari holocausti propter continuam carnis tyrannidem,quæ etiam debet continuo bello, & conflictu coerceri. Quare qui orationi vacare studet non incumbens mortificationi,perindè facit, atque si sine igne aromata vellet incendere.

Craticula confecta in modum retis varia mortificationum,& macerationum genera inuicem connexarum,& in modum Crucis,quæ etiam mortificationis est symbolum,complicatarum designat,quibus, qui sese studio virtutum dedunt in hoc spirituali holocausti altari continuo torrentur,caróque ipsa consumitur,hoc est,carnalis,& animalis homo destruitur,& in spiritualem, ac cœlestem conuertitur,iuxta illud Pauli 2.Corinthiorum 4. *Propter quod non deficimus: sed licet is, qui foris est,noster homo corrumpitur: tamen is, qui intùs est renouatur de die in diem.* Atque hæc mira carnalis hominis in spirituale conuersio,quæ in altari holocausti perficitur,mihi videtur expressa in eo altari holocausti, quod per visum ostensum fuit Esaiæ cap.6.ait enim Propheta volasse ad se vnum de Seraphim habentem in manu calculum,quem forcipe tulerat de altari, eóque os suum tetigisse, atque mundasse: quo loco per calculum vult D. Hieronymus accipiendum esse carbunculum pretiosam gemmã:nam verbum Græcum ἄνθραξ, quo vsi sunt Septuaginta,& carbonem ignitum, & carbunculum lapidem pretiosum significat. *Calculus iste,*inquit Hieronymus,*qui à solis Septuaginta ἄνθραξ id est,carbunculus est interpretatus, potest non carbonem significare, vel prunam,vt plerique existimant, sed ἄνθραχα,id est,carbunculum lapidem, qui ob coloris flammei similitudinem igneus appellatur ex quo intelligimus altare Dei plenum esse carbunculis.* Hæc Hieronymus. Iuxtà cuius sententiam putantis calculum illum detractum forcipe à Seraph ex altari fuisse carbunculum pretiosam gemmam,merito aliquis quærat, quomodo ignis illius altaris poterat nutriri carbunculis,gemmísque pretiosis,cum gemmæ non sint aptæ ad nutriendum ignem? Cui dubitationi ita mihi respondendum videtur in illud quidem altare non carbunculos, & gemmas ad ignem nutriendum immissas fuisse:sed coniectos carbones, qui tamen ab igne altaris in gemmas conuertebantur: itaque qui carbones iniecti fuerant,carbunculi,& gemmæ prodibant ad vim nostri altaris holocausti,pœnitentiæ scilicet exprimendam,cuius vi planè diuina, & admirabili peccatores instar carbonum frigidi, nigrique suorum scelerum,ac flagitiorum turpitudine in carbunculos,gemmásque euadũt pulcherrimas: fiúntque pretiosi lapilli, siue per charitatis ardorem carbunculi, siue per castitatem smaragdi,quod lapidis genus inimicum esse libidini à multis proditur scriptoribus,siue etiam per inuictam animi fortitudinem,& insuperabilem diuina ope in medio persecutionum patientiam adamantes.Itaque hic etiam verum est illud Psalmi: *Carbones succensi sunt ab eo*, nec tantùm succensi, sed in gemmas etiam,pretiosósque lapillos diuinitùs conuersi. Atque hæc de altaris holocausti mysterio perstrinxisse sit satis.

III. 2 Cor.4.16. Esai 6. D.Hieron. *Pœnitentia vis ingens,& mirabilis.* *Smaragdus libidinis inimicus.* Psal.17.9.

Altare Thymiamatis describitur,eiúsque mysterium explicatur.

SECTIO V.

I. DEscripto altari holocausti superest,vt altare quoque thymiamatis describamus,vt ea,quæ Ioannes hoc loco tradit,intelligi queant: siquidem vti diximus hac visione vtrumque altare complexus est. Igitur de altaris thymiamatis figura agitur Exodi 34.

II. Primùm verò sciendum tria tantum fuisse ea in parte templi, quæ dicebatur Sancta,hoc ordine collocata,vt auctor est Iosephus li.3.antiquit.c.7. Ad Septen-

trionalem templi parietem erat mensa propositionis non longè ab adyto: ex aduerso mensæ ad parietem meridionalem erat candelabrum aureum: inter hoc, & mensam altare thymiamatis. Secundò, erat hoc altare de lignis setim, id est, iuxtà probabiliorem sententiam cedrinis, quæ ligna cooperiebantur laminis aureis, cùm in contextu dicatur, *Vestiesque illud auro purissimo.* Tertiò, erat quadratum, hoc est, æqualium laterum, cum haberet cubitum vnum in longitudine, & alterum in latitudine, quare in contextu quadrangulum pro quadrato accipiendum est habebat tamen altitudinem duorum cubitorum. Quartò procedebant ex ipso cornua quatuor angulis superioribus, quæ cornua Lyranus vult fuisse quædam pomela in quatuor illis angulis collocata ad pulchritudinem, & decorem altaris, quæ opinio est Hebræorum. Abulensis, & alij existimant fuisse partes quasdam prominentes ex ipsis angulis prodeuntes, neque probat eorum sententiam, qui putarunt eiusmodi partes fuisse recuruas, vt ex iis videlicet appenderentur aliquæ craticulæ aureæ ad incendendum thymiama, aut vasculum aliquod ad Thymiama, ignémve recipiendum: imò contendit, siue ea cornua recurua fuerit, siue recta, nihil ex eis appendi solitum: quemadmodum fusè argumentatur quæstione secunda super caput trigesimum Exodi: docens vasa omnia ad altare thymiamatis pertinentia fuisse in altari holocausti. Quintò habebat hoc altare opertorium quoddam reticulatum, hoc est, instar retis de lignis setim coopertum laminis aureis, quod in contextu craticula, & in Hebræo tectum appellatur. Sextò habebat in superiori parte coronam aureolam per circuitum, idest, labium quoddam aureum ambiens totum altare in superioribus extremitatibus, quod corona dicitur, non quod rotunda esset, siquidem erat quadrata, quemadmodùm & altare, sed quia totum altare per gyrum ambiebat. Septimò. Erant sub corona duo annuli aurei per duo apposita latera, id est, quatuor, bini videlicet in duobus lateribus appositis, vt in eos duo vectes de lignis setim cooperti laminis aureis insererentur ad portandum altare. Octauò. Super hoc altare cremabatur incensum quoddam compositum, quod appellatur thymiama, non ita tamen, vt per craticulam immediatè poneretur: sic enim aurum, quo erat coopertum, igne liquefieret, & cinere obscuraretur: sed erat quoddam vas æneum, quod vocabatur ignis receptaculum, & sæpe dicitur thuribulum, cuiusmodi erant multa vasa, vt patet Leuit. 10. vbi refertur Nadab, & Abiu filius Aaron posuisse ignem in thuribulis, & incensum Domino obtulisse: itaque ponebatur super craticulam huiusmodi thuribulum, & in eo thymiama offerebatur: diebus quidem profestis vnum tantùm thuribulum: in solennioribus interdùm plura, vt ex capite 9. Leuitici perspicuum est. Nonò. Non solùm summus sacerdos, sed etiam reliqui omnes offerebant incensum in hoc altari: quemadmodum probat Abulensis quæstione 60. super 30. caput Exodi ex Zacharia patre Ioannis Baptistæ, qui erat ex minoribus Sacerdotibus, & tamen offerebat incensum coram Domino. Lucæ 1. Decimò. Hæc thymiamatis oblatio fiebat bis in die: semel quidem mane cùm Sacerdos componebat lucernas candelabri: cùm enim septem essent lucernæ in candelabro, quatuor earum de die non ardebant, vt auctor est Iosephus libro 3. antiquitatum cap 9. eásque Sacerdos extinguebat ad auroram relinquens tres alias lucentes: tunc igitur semel offerebat thymiama: deindè verò iterùm vesperi, cùm redibat, vt quatuor lucernas extinctas rursùs accenderet: omnes enim septem de nocte lucebant. Quod vero attinet ad thuribulum aureum, cuius hic facit mentionem Ioannes, illud erat in Sanctis Sanctorum, quemadmodùm docet Paulus ad Hebræos 9. vt inferiùs demonstrabimus, ad vsum videlicet Sacerdotis, cùm semel in anno in die illo solenni purgationis ingrediebatur in Sancta Sanctorum: quo

Mensa propositionis, candelabrum & altare thymiamatis in qua templi parte fuerint.
Ligna setim ea sunt, quæ cedrina.
Exod. 30.
Quid altaris cornua.
Lyranus.
Abulensis.
Craticula altaris thymiamatis.
Quid Corona in altari.
Thymiama quid fuerit.
Leuit. 10.
Thuribulum quid.
Leuit 9.
Omnes sacerdotes offerebant thymiamata.
Abulensis.
Luc. 1.
Thymiamatis oblatio bis in die fiebat.
Iosephus.
Hebr. 9.

quo fit, vt hoc loco non quilibet Sacerdos, sed summus, & maximus per Angelum habentem thuribulum aureum accipiendus sit: siquidem reliqui Sacerdotes æneis thuribulis vtebantur, vt paulò ante diximus.

Hoc loco per Angelū summus Sacerdos intelligitur.

Quod attinet ad huius altaris mysterium, illud inter alios explicauit Beda libro suo de templo Salomonis capite 12 à quo nonnulla mutuabimur. Altare igitur thymiamatis præstantes sanctitate viros significat, qui per cœlestium rerum contemplationem, terrenarúmque despicientiam propè Sancta Sanctorum cælestia vitam agunt; qui iam in altari holocausti in quo hostiæ cremabantur, passionum suarum hostijs immolatis orationum, reliquarúmque virtutum thymiamata suauissima diuini amoris igne incendunt, Deoque in cordis sui thuribulo sanctissimè offerunt. Erat de lignis setim imputribilibus, quia terrenæ corruptionis expertes, & ferè imputribiles oportet esse eos, qui contemplationi vacant, & desiderio tendunt ad cœlestia. quæ tamen ligna aureis charitatis bracteis debent esse cooperta. Quadratum erat altare, quæ figura firmitatis: & stabilitatis est symbolum: quoniam quæ iam sunt altare thymiamatis, nullis debent rerum successibus de suæ mentis statu, & tranquillitate dimoueri iuxta illud Pauli ad Roman. 8. *Quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia?* Quam eandem ob causam arca Noë, quæ figura Ecclesiæ fuit, ex quadratis lignis fuit composita, quemadmodùm expendit Origenes homilia 2. in Genesim. Etenim pro eo quod nos habemus Genes. 6. *Fac tibi arcam de lignis leuigatis*, Septuaginta transtulerunt, *Fac tibi arcam de lignis quadratis*: idcircò etiam Arcades, vt auctor est Pausanias, Deorum suorum simulachra quadrantalia faciebant, vt eorum indè stabilitas demonstraretur. Altitudo duorum est cubitorum, quia non solùm mente, sed etiam corpore in cœlestia feruntur, quemadmodum de se testatur Regius vates Ps. 83. *Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum.* Quatuor habet cornua, seu pomella quædam pulcherrima, quia quatuor illæ virtutes Prudentia, Iustitia, Temperantia, Fortitudo quasi in quatuor animæ angulis collocatæ eam pulcherrimam efficiunt. Craticula aurea, in qua odores ponuntur, ipsa iustorum corda interpretatur Beda, in quibus orationum, & desideriorum aromata Deo adolentur, quæ craticula est ad excernendos omnes terrenorum affectuum, & cogitationum cineres, vt pura maneat oratio, & perpurgata cœlestium rerum desideria. Duo vectes, quibus portatur altare, sunt amor duplex, Dei videlicet, & proximi: quo duplici amore mens iusti ferri, ac sustineri debet: qui vectes meritò in circulos aureos inseruntur, quia vterque amor per aureas, id est, charitate fulgentes actiones exercetur.

III. Beda. *Vir sanctitate præstans altare dicitur thymiamatis.* *Quadrata figura stabilitatis symbolum.* *Rom. 8. 35.* *Origenes. Gen. 6 14.* *Pausanias.* *Sancti mente, & corpore feruntur in cœlestia.* *Psal. 83. 3.* *Cor iusti aurea Craticula.* *Beda.* *Amor Dei, & proximi.*

Aduerte autem nullo modo potuisse altare altero tantùm vecte portari, quin corrueret: sic enim vera iustitia absque vtroque amore constare nequaquam potest, vnde sponsus Cantic. 1. sponsam bis pulchram appellauit, cùm dixit: *Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es*, propter geminam scilicet hanc dilectionem, vt interpretatur D. Greg. Bis in die Thymiama offerebatur semel mane, & iterū vesperi, quod erat veluti iuge quoddam sacrificium, vt respōderet iugi sacrificio altaris holocausti, in quo duo agni quotidie vnus mane, alter vesperi immolabantur, quia passionū mortificationi, quæ per altare holocausti significatur, eadem planè mensura respondet Diuinus amor, & contemplationis ardor, quæ per altare thymiamatis exprimuntur, ita vt iuge Thymiamatis sacrificium absque iugi hostiarum holocausto esse non possit: quam ob causam sponsus vtrunque coniunxit Cant. 5. *Veni*, inquit, *in hortum meum soror mea sponsa: messui myrrham meam cum aromatibus meis.* Vbi per myrrham mortificatio, per aromata Diuinus amor, & contemplatio intelligitur. Quo loco obiter aduerte Christum Dominum se in

IIII. Sine vtroque amore vera iustitia non constat. *Cant. 1. 15.* *Diuinus amor, & contemplationis ardor mortificationi respondent.* *Cant. 5. 1.* *Christus in passione vt in messe lætitia perfusus.*

Esai. 9. 3. passione messori comparare tum ad significandam animi lætitiam, qua patiebatur: solent enim agricolæ messis tempore plurimùm lætari, iuxta illud Esaiæ 9. *lætabũtur coram te, sicut qui lætantur in messe*: tum ad significãdum copiosum passionis suæ fructum, quem iã tunc patiendo quasi metere, & colligere videbatur. Itaque ipsa Christi passio veluti quędam fuit messis, fructuúmque collectio. Deinde etiam obserua, quanti Christus redemptionem nostram fecerit, qui eam aromata sua appellet: *Messui*, inquit, *myrrham meam cum aromatibus meis*: & myrrhæ, hoc est, passionis amaritudinem paucorum aromatum, id est, prædestinatorum lucro vsque adeò compensatam existimet, vt quasi gloriabundus præ lætitia, & quodam veluti tripudio decantet. *Messui myrrham meam cum aromatibus meis*. Denique corona aurea, quam habet altare per gyrum, coronam illam gloriæ significat, qua iusti, si in sanctitate permanserint, à Deo coronabuntur: de qua loquitur Paulus 2. Tim. 4. *In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ*. Reliqua, quæ hic desiderari possunt, petẽda sũt ex iis, quę capite septimo sectione septima de altari holocausti disseruimus.

Corona altaris, corona gloriæ.
2. Tim. 4. 8.

Thuribulum quoddam aureum fuisse intra Sancta sanctorum, atque adeò diuersum ab altari thymiamatis.

SECTIO VI.

I. SVPPOSVIMVS hactenus thuribulum quoddam aureum fuisse intra Sancta sanctorum, quo solus summus Pontifex vtebatur, cum in solenni expiationis die semel in anno eò ingrediebatur: ex quo vlteriùs collegimus hunc Angelum, de quo Ioannes loquitur, maximum fuisse Pontificem. Quoniam verò non desunt, qui eiusmodi thuribulum cum altari thymiamatis confundant, visum est operæpretium, quid ea de re sentiendum sit, hoc loco explicare. Illud igitur statuendum est primò altare thymiamatis fuisse extra Sancta sanctorum in ea parte siue tabernaculi, siue templi, quæ Sancta dicebatur: qua quidem in re lapsi sunt Origenes hom. 9. in Leui. D. August. lib. quæst. in Exod q. 133. & 136. & quidam alij apud Theophylactum in c. 9. Epist. ad Hebr. existimãtes altare Thymiamatis fuisse intra Sancta sanctorum, cuius erroris ansam acceperunt ex illis verbis. 3. Reg. 6. cum dicitur: *Sed & totum altare oraculi texit auro*: oraculum enim, inquiunt, pro Sanctis sanctorum vsurpatur: & ex illis Exod. 30. *Deprecabitur Aaron super cornua eius* (id est, altaris thymiamatis) *semel per annum in sanguine*: certum est autem ex Paulo ad Hebr. 9. Summum Sacerdotem semel in anno consueuisse ingredi in Sancta sanctorum non sine sanguine. Verùm hic error facilè conuellitur, primùm ex cap. 40. Exodi, vbi altare aureum, id est, thymiamatis constituitur inter mensam & candelabrum, quæ nemo vnquàm intra Sancta Sanctorum collocauit. *Posuit*, inquit, *mensam in tabernaculo testimonij ad plagam Septentrionalem extra velum: posuit & candelabrum in tabernaculo testimonij è regione mensæ in parte Australi: posuit & altare aureum sub tecto testimonij contra velum*: itaque cernis velum fuisse inter altare aureũ, & Sancta sanctorũ. Deinde Leuitici decimo sexto dicitur, quòd summus Sacerdos semel in anno tingebat hoc altare sanguine, ad quod faciendum dicitur exire de Sanctis Sanctorum. Accedit, quòd vt præcedenti sectione diximus, in eo altari bis in die thymiama offerebatur, Exodi trigesimo: at in sancta sanctorum non patebat aditus nisi semel in anno, & confirmatur, quia inferiores Sacerdotes, quibus ingressus in Sancta Sanctorum erant interdictus, offerebant incensum in altari thymiamatis, vt patet de Zacharia patre Ioannis Baptistæ, quem de minoribus Sacerdotibus fuisse ex eo est perspicuum, quòd Lucæ primò

Altare thymiamatis fuit in ea parte templi, quæ Sancta dicebatur.
Origen.
D. August.
3. Reg. 6 22
Exo. 30. 10.
Hebr. 9.
Exo 40. 22.
Leuit. 16.
Exod. 30.
Zacharias de minoribus fuit Sacerdotibus.
Luc 1.

primò dicitur forte exiisse ad ponendum incensum,& in ordine vicis suæ:at Summus Sacerdos neque sorte, neque alternatione cum aliis ministrabat: quod non aduertẽs D.Augustinus tractatu quadragesimo nono in Ioannem, D. Ambrosius, Beda,& Euthymius, Lucæ primò perperam existimarunt Zachariam Sacerdotem fuisse Summum. Maneat igitur altare thymiamatis fuisse extra Sancta sanctorum,quemadmodum prætereà docent Philo Iudæus libro de victimis offerendis, Iosephus libro 3. Antiquit.cap.7 & libro 8.cap. 2. Beda libro suo de templo Salomonis cap.12. Theophylactus in caput nonum epistolæ ad Hebræos, Magister histor. scholasticæ in Exod.cap.67.Lyranus Exod.trigesimo,& 3.Regum 6. Caietan. & Lipom. ibidem, & diuus Thomas 1. 2. quæst.102. art.4.ad sextum.Qua de re legendus est Abulensis quæstione 6.in caput 30.Exodi,& quæstione 16.in caput sextum tertij, libri Regum. Quare cum dicitur 3. Reg.6. *Altare oraculi texit auro*, appellatur altare thymiamatis,altare oraculi,non quòd esset in oraculo,sed quòd esset propè oraculum,vt patet ex Hebræo,quod sic habet ad verbum, *Altare,quod ad oraculum erat,texit auro*,est enim Hebraicè אשר לדביר,id est quòd ad oraculum,& luculentiùs adhuc ex Septuaginta,qui ita transtulerunt: *Fecit altare antè faciem oraculi.* Ad locum Exodi 30. dicimus Sacerdotem quidem summum semel in anno deprecari solitum non sine sanguine in altari thymiamatis, verùm ad id præstandum opus habuisse exire de Sanctis sanctorum, quemadmodum disertè traditur Leuit.16.

D. August.
D. Ambros.
Beda.
Euthym.
Philo.
Ioseph.
Beda.
Theoph.
Mag. hist. scholast.
Abulens.

II. Hoc ita constituto sciendum prætereà & diuum Paulum Hebr.9. mentionem facere cuiusdam aurei thuribuli, quod erat intra Sancta sanctorum, quod quidem Origenes,& Augustinus locis citatis existimarunt esse ipsum altare thymiamatis, quam ob causam coacti sunt altare thymiamatis intra ipsa Sancta sanctorum constituere. Verùm cum demonstratum sit altare thymiamatis fuisse extra Sancta Sanctorum, non defuerunt alij, qui cùm viderent non posse altare thymiamatis intra Sancta sanctorum collocari,& tamen in eo persisterent, vt altare thymiamatis cùm aureo illo thuribulo confunderent,ausi sunt cõtra communiorem Doctorum sententiam,& manifestam Pauli doctrinam thuribulum illud aureum ex Sanctis sanctorum quasi furtiuè extrahere, vt idem esse posset cum altari thymiamatis,quæ opinatio placuit Abulensi quæst.6.in cap. 30. Exod.quem sequitur Francisc. Rib.lib.2.de templi fabrica cap.8.& in cõment. epist.ad Hebr.ad cap.9.numer. 15.16.17.Cui cùm vel ipsa thuribuli appellatio obstare videretur, in mentem venit affirmare altare thymiamatis nihil aliud fuisse, quàm grãde quoddam thuribulam:credo eadem facilitate dictur ũ thuribulum quoque nihil esse aliud,quàm paruum quoddam altare,vt nimirum omnia egregiè concinãt, & vbicunque in sacris literis siue thuribuli,siue altaris mentio fiat,de alterutro sine discrimine sermonẽ esse existimemus. Sed agè probemus thuribulum quoddã aureũ fuisse in Sanctis sanctorum, atque adeò planè diuersum ab altari thymiamatis. Audi Paulum Hebr.9. *Tabernaculum*, inquit, *factum est primũ,in quo erãt candelabra,& mẽsa,& propositio panum,quæ dicitur Sancta post velamentũ autem secundũ tabernaculum,quod dicitur Sancta sanctorum,aureum habens thuribulum,& arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro*:his verò ita compositis in priori quidem tabernaculo semper introibant Sacerdotes:in secundo semel in anno solus Pontifex non sine sanguine. Vbi primùm cernis Apostolum eam partem, quæ Sancta dicebatur,ab ea,quæ Sancta sanctorum appellabatur,distinxisse:deinde disertis verbis affirmasse in Sanctis sanctorum fuisse thuribulum aureum,& arcam testamẽti tam luculenter,vt nullum dubitandi locum reliquerit:nam si non dixit,aureum thuribulum fuisse intra Sancta sanctorum,profectò neque dixit arcã testamenti ibidem

Thuribulum aureum intra Sancta sanctorum fuit iuxta sententiam diui Pauli.

Thuribulum aureum ex Sanctis sanctorum auferunt quidam, & idem quod altare esse dicunt.
Abulensis.
Franc. Rib.
Hebr.9.4.

fuisse, cùm vtrumque post secundum velamentum in Sanctis Sanctorũm iisdem verbis constituerit.

III. *Abulẽsis expositio ad locum Pauli.* Aues iam scire, quid tam illustri testimonio respondeat Abulensis: subtilem sanè comminiscitur expositionem. Non dixit, inquit, Paulus thuribulum aureum fuisse post velamentum secundum: sed Sancta Sanctorum, quæ erant post velamentum secundum, habuisse thuribulum aureum, no quòd ibi esset, sed quia ad eius loci ministerium, & cultum pertineret: quod commentum cùm *Ribera.* bellè confictum Riberæ videretur, ingeniosè reperit in categoriarum libro, quo illud ad speciem exornaret. *Habere*, inquit, *vt docet Aristoteles multis modis dicitur, ita herus famulum habet, & templum ministros.* Credo non expectabis, vt hæc per se facilè corruentia diluamus, cùm videas eodem isto commento posse ipsam quoque arcam testamenti à Sanctis Sanctorum ablegari: itaque non constare ex eo loco Pauli, quid in prima, quid in secunda tabernaculi parte fuerit: siquidem (vt hi Auctores volunt) Paulus ad Moysen intelligendum interpretem Aristotelem adscribens habere multis modis vsurpauit. Sed cur non dixit etiam Sancta Sanctorum habuisse candelabrum, & mensam propositionis, cum hæc etiam quemadmodum & thuribulum ad cultum Sancti Sanctorum pertinerent? cur hîc enim non adhibuit eandem categoriarum doctrinam, nisi quia instituerat disertè tradere, quænam ante, quæ post secundum velamentum sita essent? Habuit enim tabernaculum duplex velum, vnum ad ostium, ne viderentur ea, quæ in tabernaculo gerebantur: alterum diuidens Sancta Sanctorum à Sanctis, quod Apostolus propterea secundum velamentum appellauit.

IIII. *Abulẽsis argumenta.* Sed videamus quibusnam rationum momentis compelli se fateatur Abulensis ad extrahendum thuribulum aureum ex Sanctis Sanctorum, discedendúmque à manifesta Pauli doctrina. Argumentatur primùm, quoniam si Paulus non intellexit nomine thuribuli aurei altare thymiamatis, sanè omisit vnum ex præcipuis instrumentis tabernaculi, cuiusmodi erat altare aureum, cuius certè non meminit, si illud per thuribulum aureum non intellexit. Deinde cum Moyses talis thuribuli non meminerit, iam Paulus ad ea, quæ Moyses de tabernaculo scripsit, aliquid addidisset: cum tamen is sigillatim omnia commemorat, quæ à Deo facienda, & in tabernaculo collocanda accepisset. Prætereà si aureum thuribulum erat in Sanctis Sanctorum, necesse erat, vt in Die illo solemni expiationis ingrediens summus Sacerdos in Sancta Sanctorum acciperet indè thuribulum, & iterùm exiret ad altare holocausti, vt prunas in eo mitteret ad incendendum thymiama, deinde regrederetur ad Sancta Sanctorũ ad thymiamata incendenda, denique perfecto thuribuli ministerio rursus egrederetur ad eiiciendos cineres ex thuribulo, quo facto reuerteretur ad Sancta Sanctorum ad reponendum ibidem thuribulum: quo fieret, vt iam tertiò in Sancta Sanctorum in- *Hebr. 9.* grederetur, quod planè aduersatur Paulo ad Hebr. 9. vbi docet semel tantùm in anno licuisse Summo Sacerdoti ingredi in Sancta Sanctorum. Adhæc argumen- *Confirmat eandem sententiam. Iosephus.* tatur Ribera Iosephum quoque lib. 6. de bello Iudaico cap. 6. nomine thuribuli altare, thymiamatis significasse his verbis: *Et prima quidem pars ad quadraginta cubitos auulsa hac tria mirabilia, & prædicanda opera cunctis hominibus habebat candelabrum, & mensam, & thuribulum*: & lib. 3. antiquit. cap. 7. eodem vocabulo vsum fuisse cum Paulo dicendo inter candelabrum, & mensam fuisse aream suffumigatoriam, vbi Græcè est θυμιατήριον, quam eandem vocem Paulus vsurpauit ad Hebræos 9. & vulgatus thuribulum transtulit. Denique nullum apparere vsum eis thuribuli in Sanctis Sanctorum, neque vllam eiusdem eo loco per totum annum reseruandi necessitatem.

Verùm

Verùm ad primam obiectionem dicimus non fuisse Pauli institutum numerare omnia, quæ erãt in tabernaculo, vndè & prętermisit tabernaculi atrium, & quæ in ipso erant vtensilia: sed ea duntaxat, quæ erant in Sanctis sanctorum, vt ostenderet, quomodò Christus tanquàm Pontifex Maximus intrauit semel per suum sanguinem in Sancta sanctorum cœlestia, eáque omnibus patefecit: quare mirum non esse, si prætermisit in Sanctis altare thymiamatis, qui reliquis omnibus quasi per transitum decursis ad Sancta sanctorum properabat, quæ potissimum allegoricè explicanda susceperat. Ad secundam respondemus non fuisse prætermissum à Moyse hoc thuribulum, cum de illo sit sermo Leuit. 16. vbi agitur de ingressu Summi Pontificis in Sancta sanctorum, & inter alia subiũgitur: *Assumptoq́; thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriens manu compositum thymiama in incensum vltrà velum intrabit in Sancta*: quo loco sermonem esse de hoc aureo thuribulo, cuius Paulus meminit, testatur Lyranus in commentariis eius loci. Itaque Paulus id solùm explicauit, eiusmodi thuribulum fuisse aureum, & intra Sancta sanctorum reconditum: quemadmodũ & de vrna, in qua repositum fuit manna, dixit eodem loco, & quòd aurea, & quòd in arca esset, cùm Exodi 16. neutrum dicatur, sed tantùm præcipiatur sumi vas, & impleri manna, & reponi coram Domino. Nimirum Paulus in multis agit interpretem Moysis, quippe qui ad pedes Gamalielis eruditus veritatem paternæ legis Act. 22. multa, quæ Moyses breuiter, & obscurè scripsit, potuit ille tradere illustriùs, vt aduertit Theophylactus ad cap. 9. epist. ad Hebr. Ad tertiam dicendum, quanquam eo die Pontifex sæpiùs opus haberet ingredi in Sancta sanctorum, nihil tamen indè contrà Paulum conijci, qui semel in anno, non autem in die dicat ingressum ei in Sancta sanctorum patuisse. Illud enim duntaxat voluit eo tantùm die solemni potuisse ingredi ad cæremonias omnes expiationis celebrandas, cui non obstat in iis perficiẽdis opus habuisse sæpius eò intrare. Ad quartam, quæ desumebatur ex Iosepho, respondemus interpretem, qui eo loco thuribulũ trãstulit, ineptè fecisse, cùm θυμιατήριον, non solùm thuribulum, sed altare etiam thymiamatis significet: quemadmodum linguæ Græcę peritissimus Erasmus docet in suis annotationibus in cap. 9. ad Hebræos eandem vocem expendens: quarè vbi ea vox adhibetur, altaréne, an thuribulum verti debeat, ex sensu colligi oportet: certùm est autem altare thymiamatis in ea parte fuisse, quæ Sancta dicebatur, ibique necessario θυμιατήριον, apud Iosephũ altare thymiamatis transferendum fuisse: id quod vel ex ipsa Iosephi descriptione coniicere potuit interpres, quæ in thuribulum minimè conueniebat: at verò in eo loco Pauli non aliter verti potuit, quàm thuribulum, cum demonstratum sit in Sanctis sanctorum, de quibus agebat, altare thymiamatis non fuisse. Ad postremam, quæ eius thuribuli vsum requirit, dicimus eum tradi Leuit. 16. *Vt positis*, inquit, *super ignem aromatibus nebula eorum, & vapor operiat tabernaculum, quod est suprà testimonium, & non moriatur:* quanquàm verò hæc sola ratio in textu reddatur incendendi in eo thuribulo thymiamatis, ne videlicet Summus Sacerdos videre posset Angelum, qui loquebatur, vt ait Abulensis in eum locum, tamen etiam ea thymiamatis incensio, & oblatio ad latriam pertinebat, qua Deum die omnium maximè solenni colere oportebat, quæ altera fuit eius thuribuli necessitas: quoniam verò eo tantùm die inseruiebat, idcircò in Sanctis sanctorum reseruabatur: id quod non parùm referebat ad maiorem tum diei illius, tum cæremoniæ sanctitatem, consentaneum enim erat, vt illud thuribulum, quod non materia solum, sed vsu etiam, & ministerio reliquis omnibus thuribulis excellebat, loci etiam præstantia, & sanctitate eadem anteiret, nè ad quotidianos adolendi thymiamatis vsus adhiberi posset.

V. *Diluuntur argumenta Abulensis.*

Thuribuli aurei meminit Moyses. Leu. 16. 12.

Lyranus.

Paulus interpres Moysis. Act. 22. Theophylactus.

Erasmus.

Leu 16. 13. Vsus thuribuli aurei.

Abulensis.

Quid per hos septem Angelos accipiendum sit.

SECTIO VII.

I. ARETHAS Cæsareæ Cappadociæ Episcopus hos septem Angelos putat esse Diuinæ iustitiæ administros ad supplicia extremis mundi tẽporibus peccatoribus inferenda, quæ ipse, vt litera, & verba sonant, interpretatur, eiúsque interpretationem sequitur Franciscus Ribera. Verùm ea nobis omnino placere non potest, eò potissimùm, quòd in hac septem Angelorum visione sunt multa, quæ, vt verba sonant, intelligi nequeunt: cuiusmodi est Angelus ille stans ante altare, habénsque thuribulum aureum, cui data sunt incẽsa multa, vt ea coram Deo adoleret, & ascendit fumus aromatum in conspectu Domini. Quis enim dicat hæc, vt verba ipsa propriè, & non translatè accepta sonant, intelligenda esse, eò vel maximè, quòd ex ipso contextu euincitur incensa non propriè, sed per metaphoram accipi debere, siquidem de orationibus Sanctorum statim explicãtur? Quis etiam septem tubas istorum Angelorum de septem materialibus tubis interpretetur, & cũ ipsi Angeli dicuntur tuba cecinisse, credat eos verum clangorem, vt in bello fit, edidisse? Quis, cum audit canente secundo Angelo montem magnum igne ardentem missum esse in mare, sibi persuadeat montem aliquem radicitus auellendum, & tanquàm globum igneum Oceani aquis obruendum, & prætereà tertiam partem maris in sanguinem conuertendam, quin vel reliquam vndam tingat sanguine, aut ipsa statim à reliquis duabus Oceani partibus aspersa, sanguineum deperdat colorem? Quis non videt Aquilam illam, quæ per medium cæli volare visa est, & clamasse voce magna, *Væ, Væ, Væ habitantibus in terra*, non esse de genere aquilarum, quas in terris progigni cernimus? Age verò & in quinto Angelo locustas illas, quæ de fumo putei exierunt, similiter de veris locustis interpretare, præbéque illis equorum in bellum ruentium similitudines, earum capita coronis exorna, appinge illis facies hominum, dentes leonũ tribue, muliebrem annecte cæsariem, caudas appone scorpionum, & bellatrices bestiolas loricis ferreis armato, vt nobis immaniora hippocentauris monstra, & fabulosa poëtarũ figmẽta in altissimo omnium vaticinio exhibeas; quò cùm te delabi conspexeris, sanè perspicies non tibi esse Iudaico more occidentem literam obstinatè in hoc opere persequendam. Est secunda sententia Petri Aureoli Card. & Lyrani in comment. huius loci, D. Ant. 1. p. suorum chronicorum titulo. 6 cap. 1. §. 7. per hos septem Angelos quatuor insignes Hæresiarchas, Arium presbyterum, Alexandrinum, Macedonium Episcopum Constantinopolitanum, Pelagium Britãnum Monachum, Eutychetem Archimandritam, siue Abbatem Constantinopolitanum, ac tres Principes, qui eorum partes secuti Ecclesiæ pacem sua auctoritate, & potentia turbauerunt, in quibus tamen assignandis inter se ipsi non consentiunt: & in vniuersum ipsa interpretatio pleraque minimè cohærentia complectitur, vt facilè qui eam attentiùs expenderit, intuebitur.

Diuinæ iustitiæ ministros putat Arethas septem Angelos. Ribera. Reiicitur Arethæ sententia.

Hæresiarchas intelligunt. Pet. Aureo. Lyr. D. Anton.

II. Quarè non putamus à communi sententia recedendum. Ea verò est per hos septem Angelos, siue nuncios significari diuersos concionatorum Catholicæ fidei in Ecclesia ordines, qui varijs temporibus Euãgelicæ prædicationis tubis toto orbe sonuerunt. Sed quoniam, cum fidei mysteria à prædicatoribus vulgabãtur, multi tum Hæretici, tum Principes, tum Gentiles resistebant, atque aduersus Ecclesiã seditionem concitabant: hinc variæ plagæ, atque supplicia à Deo eisdem inflicta, illi etiam tumultus, ac seditiones ortum habuerunt, quæ hoc loco varijs similitudinibus, metaphorísque explicantur. Ita interpretantur Haymo, Cœlius Pannon. Richar-

Per septem Angelos diuersos concionatorum ordines intelligit opinio cõmunis. Haymo. Pannon.

Richardus de sancto Victore, Ambrosius Ansbertus, Nicolaus Zegerus, & alij. *Rich. Vict. Ansbertus. Zegerus.*

III. Porrò meritò tuba concionatoribus tribuitur, quoniā cum sit bellicum instrumentum, & classico canendo in bellis inseruiat, indicat Diuini verbi præcones prædicatione sua mortales ad bellum vitiis, ac sceleribus inferendum adhortari, atque ad arma contra Dæmonem, omnémque eius exercitum capienda. Vnde Esaias quasi bellum Dæmoni, peccatísque indicturus tubā accipere, eáque signum ad bellum dare iubetur, c.58. *Clama, ne cesses: quasi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo scelera eorum, & domui Iacob peccata eorum*: ad quod mysteriū adumbrandum docet Orig. hom. 7. in Iosue præcepisse Dominum Num 1. vt duæ fierēt tubæ argenteæ ductiles, quas ait ductiles appellari, quia ex diuinis literis concionatores solent varios sensus, & argumenta ducere, quibus spiritale bellum peccatoribus indicitur. Addit etiam nouam illam bellandi rationem, qua Iosue ex Dei mandato Hiericuntinæ vrbis mœnia tubis Sacerdotalibus insonantibus deiecit, ad viuū expressisse prædicationem Apostolicam, ad cuius sonitum idololatria, & falsa, ac superstitiosa mundi dogmata corruerunt. *Statim*, inquit, *vt tubarum clangor increpuit, murorum deiectus est ambitus. Dixeramus iam & priùs, quòd Hierico formam seculi præsentis obtineat, cuius robur & munimenta Sacerdotalibus tubis videmus esse destructa: firmitas nanque, & munimēta, quibus mundus iste nitebatur, idolorum cultus erat, diuinationū fallacia, dæmonū arte ministrata, Augurum, atque Aruspicū, Magorúmque commenta, quibus omnibus velut muris validissimis mundus hic ambiebatur, insuper etiam diuersis Philosophorum dogmatibus, & eminentissimis assertionibus, ac disputationibus velut proceris quibusdam, & robustis turribus firmabatur: veniens verò Dominus noster Iesus Christus, cuius ille prior filius Naue designabat aduentum, mittit Sacerdotes Apostolos suos portantes tubas ductiles, hoc est, prædicationis magnificam cœlestémque doctrinam. Sacerdotali tuba primus in Euangelio suo Matthæus increpuit Marcus, quoque, Lucas, & Ioannes suis singuli tubis Sacerdotalibus cecinerunt. Petrus etiam duabus epistolarum suarum personat tubis, Iacobus quoque, & Iudas. Addit nihilominùs adhuc & Ioannes tuba canere per epistolas suas & Apocalypsim, & Lucas Apostolorum gesta describens. Nouissimè autem ille veniens, qui dixit: Puto autem quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit: & in quatuordecim epistolarum suarum fulminans tubis muros Hierico, & omnes idololatriæ machinas, & Philosophorum dogmata vsque ad fundamenta deiecit.* Hactenus Origenes. Ad concionatores etiam easdem tubas refert D. Gregorius lib. 3. Moral. cap. 7. *Fac tibi*, inquit, *duas tubas argenteas ductiles: per duas tubas exercitus ducitur, quia per duo præcepta charitatis ad procinctum fidei populus vocatur, quæ idcircò argenteæ fieri præcipiuntur, vt prædicatorum verba lucis nitore pateant, & auditorum mentem nulla sui obscuritate confundant.*

Explicatur sententia communis. *Esai. 58 1. Origen.* *Hierico forma præsentis seculi sacerdotalib tubis, hoc est, Apostolorū doctrina destructa. 1 Cor 4.9. D. Greg.*

IIII. Est insuper alia ratio, cur isti Angeli tubas habeant, ad populum videlicet prædicationis audiendæ causa conuocandum: erat enim mos apud Hebr. in editioribus locis tuba canere, cum populus erat conuocandus: vnde est illud Psal. 80. *Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestræ*: & Ioel. 2. *Canite tuba in Sion, vocate cœtum, congregate populum*. Cum igitur hoc loco sit sermo de præcipuis, & illustrioribus Diuini verbi præconibus, qui non solùm ipsi bellum erroribus & sceleribus indicebant, dato videlicet signo, quemadmodum egregij bellatores, quæ erat prior tubas habendi ratio: sed etiam alios à se diuinis institutionibus eruditos ad fidem etiam proseminandam vbique gentium, atque ab impressione facta in hostes fidei irruendum militari ordine incitabant, idcirco ad populum hac etiam de causa congregandum tubas habere, illísque canere memorantur. His vniuersè de Angelis, eorúmq; tubis explicatis iam ad singulorū Angelorum, & eorum prodigiorū, quæ iis tuba canētibus acciderūt, explicationem veniamus.

Alia ratio cur tubas habeāt. Psa. 80. 4. Ioel. 2. 1.

Primi Angeli tuba canentis expositio. Et cur eo canẽte facta est grando, & ignis mista sanguine, & tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum concremata, & omne fœnum viride combustum.

SECTIO VIII.

I. CVm dicitur, *Grando, & ignis mista in sanguine*, vox *mista* ad vtrunque, hoc est, ad grandinem, & ad ignem est referenda: est enim Græcè neutro genere, καὶ ἐγένετο χάλαζα καὶ πῦρ μεμιγμένα ἐν αἵματι. Primus hic Angelus primum ordinem concionatorum, hoc est, Apostolos significat. Sed de prodigiis, quæ acciderunt, est inter Doctores, quos superiùs nominauimus, & sequendos diximus, dissensio: quidam enim eorum ita interpretantur, vt Apostolis mysteria fidei prædicantibus alij quidem veritatem fidei, Christique religionem amplexati fuerint, alij in infidelitate permanserint: itaque grãdinem, & ignem mista sanguine Diuinam iram indicare, qua ex arcano, sed iusto tamen iudicio permisit Deus magnam partem eorũ, qui Euangelicam prædicationem audierant, non acquiescere veritati, sed perire: aut certè per grandinem, & ignem, æternam damnationẽ ob non credentium peccata explicari iuxta illud Psal. 10. *Pluet super peccatores laqueos, ignis, & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum.* Nec verò mirum, inquiunt, si vnde electi clementiam inueniunt, indè reprobi iram incurrant: cum Paulus dicat 2. Corint. 2. *Christi bonus odor sumus Deo in ijs, qui salui fiunt, & in ijs, qui pereunt: aliis quidem odor mortis in mortem: aliis autem odor vitæ in vitam*: cui concinit illud Simeonis de Christo Lucæ 2. *Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël.* Atque hæc expositio est Haymonis, & Ambrosij Ansberti. Tum verò tertiam partem terræ combustam, tertiam partem arborum concrematam, & omne fœnum viride combustum impios accipiunt, qui terra dicantur, quoniam non cœlestibus, sed terrenis rebus per affectum, & amorem adhærent, ob instabilitatem arbores, quæ ventis hinc indè agitatæ continuò nutant: fœnum ob illecebras, & mundi gloriam, quam appetunt, appellentur iuxta illud Esaiæ 40. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri: exsiccatum est fœnum, & cecidit flos.* Verùm quærat aliquis, cur tertia tantùm pars impiorum perijsse dicatur, quòd Euangelicam doctrinam non recepissent: cum ex ijs, qui fidei prædicationem audiunt, multò plures sint, qui nolint credere, quàm qui fidem recipiant, iuxta illud Matth. 20. *Multi sunt vocati, pauci verò electi.* Huic dubitationi respondet Haymo tres à Ioanne tertias partes numerari, sed non æquales: duásque tertias esse electorum, qui ex prælatis, & subditis conflantur: itaque vnam tertiam esse bonorum prælatorum: alteram bonorum subditorum: tertiam denique omnes reprobos comprehendere, hoc est, Gentiles, Hæreticos, malósque fideles. Facilius respõderi posset Ioannem, cum duas tertias partes pereuntium enumerat, dicens: *Tertia pars terræ combusta est: & tertia pars arborum concremata est*: supponere vnam tantum tertiam partem esse electorum, atque adeò minorem adhuc esse electorum, quàm reproborum numerum: cum enim vniuersam hominum multitudinem in tres tertias distribuat, duásque illarum doceat interire, supponit nimirum vnam tertiam tantùm seruari. quæ comparatione duarum multò minorem numerum complectitur. Sed hæ partes tertiæ non sunt Mathematico more accipiendæ: nam si ita accipias, certum est nè tertiam quidem hominum partem ad electos spectare, igitur numerus certus pro incerto ponitur, & vna tertia cum duabus comparata multò minorem numerum, quàm duæ, comprehendit. Atque hæc de priori expositione.

Primus Angelus Apostolos significat.

Psal. 10. 6.

2. Cor. 2. 15.

Luc. 2. 34.
Haymo.
Ansbertus.

Impij terra, arbores, & fœnum appellantur.
Esai. 40. 6.

Matt 20. 16
Haymo.

Posterior

Posterior expositio est Cœlij Pann. & aliorum aientium ea prodigia, quæ concrepante tuba primo Angelo acciderunt, non Dei iram in rebelles indicare, sed tumultum, & seditionem aduersus Apostolos concitatam cōplecti, itaque grandinem, ignem, & sanguinem designare furorem, & impetū, quo infideles aduersus concionatores Euangelicos, eorúmque discipulos, & sectatores exarserunt. Etenim de igne apud Esaiam cap. nono legimus: *Succensa est quasi ignis impietas*: grando tempestatem sonat, sanguis crudelitatem, & sæuitiam: & meritò grando, & ignis dicuntur mista sanguine: quoniam ex ardore, ac zelo Iudæorum, & Gentilium pro suis legibus depugnantium, & ex grādine, hoc est, ex seditione, ac tempestate aduersus fidei Christi cultores excitata sanguis, hoc est, cædes fidelium, & grauissima in Ecclesiam persecutio ortum habuit, qua vsque ad sanguinem sæuitum est in Christianos. Lege Acta Apostolorum, & intelliges, quàm procellosa grandine fideles oppressi fuerint: ibi enim Paulum Apostolum Iconij, & beatum Stephanum Leuitam Hierosolymis lapidatos quasi grandinatos legimus: & quidem Stephani grando mista est sanguine, cum, ad eius vsque sanguinem fundendum Iudæi sæuierint. Missa autem hæc dicūtur in terram, hoc est, in homines terrenos, nihil nisi terrā cogitantes: hi enim cum mentem à sensibus ad cœlestia minimè abducerent, neque vllam rerum Diuinarum, atque cœlestium cogitationem susciperent, quam primum aduersus cœlestes, ac Diuinos heroës altissimorū mysteriorum nuntios, atque Angelos grandine, ignéque armati nefarium, ac funestum bellum mouendum putarunt: ij verò potissimùm Iudæi fuerunt, qui nè terram perderent, hoc est, regnum terrenum sua opinione amitterent, Regum omnium Regem, ac Principem cum occidissent, in eius paulò post discipulos eodem animi furore, & amentia irruerunt. II.

Pannon. Seditio in Apostolos cōcitata ignis grando, & sanguis dicitur.
Esai. 9. 18.

Porrò quod sequitur: *Tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum concremata est, & omne fœnum viride combustum est*: illud significat, multos ex fidelibus (sic enim tertia pars accipienda est) persecutionis magnitudine, ac tyrannorum immanitate deterritos à fide defecisse, multos etiam, qui sese iam incipiebāt ad Apostolos aggregare, atque animum ad Christi fidem, & religionem applicare, ab eo proposito fuisse ob tormentorum metum, mortísq; formidinem auocatos. Porrò terræ nomine abiectæ, humilísque conditionis homines: per arbores verò Principes, & Magnates, qui veluti arbores super terram, ita & ipsi super plebeios eminent, accipiendi sunt: per fœnum autem voluptuarios, & carnis illecebris, mūdanæque gloriæ mancipatos, imò & infirmos quosque, & angusti animi homines intellige: omnes enim isti siue plebeij forent, siue nobiles, perijsse dicuntur: cū tamen reliquorum & terræ, inquam, & arborum tertia tantùm pars combusta memoretur: quoniam in vtroque ordine reperti sunt plurimi virtutis robore, & animi magnitudine præstantes, qui minas omnes tyrannorum, ac Principum, & ipsos quoque cruciatus acerbissimos excelso, & planè inuicto animo superarunt. III.

Fideliū multi persecutione deterriti à fide.

Illud hoc loco obserua fœnū mortalitatis, & instabilitatis rerum humanarū, mūdanæque potissimùm gloriæ symbolum esse, vt patet ex Psal 102. *Recordatus est, quoniam puluis sumus: homo, sicut fœnum dies eius, tanquàm flos agri sic efflorebit*. Vbi triplici similitudine hominis inconstantia declaratur puluere, fœno, flore, quæ omnia leuissima sunt, & inconstantia plenissima. Idē iubente Domino cecinit magnis clamoribus, Esaias c. 40. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exsiccatum est fœnum, & cecidit flos, quia spiritus Domini sufflauit in eo*. Cuius similitudinis ratio in eo posita est, quòd flos fœni citissimè, & quasi de repentè deficit, cum maiorem viriditatis diuturnitatem prima specie polliceri videatur. quemadmodùm exponit D. Greg. lib. 16. Moraliū c. 5. *Iniquorum*, inquit, *potentia fœni flori-* IIII.

Fœnum mortalitatis, & mundanæ gloriæ symbolum.
Psal 102. 15.
Esai. 40. 6.
D. Gregor.

bus comparatur, quia carnalis gloria, dum nitet, cadit, & dum apud se extollitur, repentino intercepta fine terminatur: sic nimirùm spumosæ aquarum bullæ inchoantibus pluuiis excitatæ ab intimis certatim prodeunt, sed eò celeriùs diruptæ depereunt, quò inflatæ citiùs extenduntur, cùmque increscunt, vt appareant, crescendo peragunt, ne subsistant.

D. Ambros. Psal. 118. 6. Eadem ratio affertur à D. Ambros. lib. 3. in Hexam. c. 4. vbi expendit illud Psalm. 128. *Fiant sicut fœnum tectorum, quòd priùs quàm euellatur, exaruit*: & ita interpretatur: *Hodie videas adolescentem validum pubescentis ætatis virtute florente, grata specie, suaui colore, crastina die tibi facie, & ore mutatus occurrit*: & alia in hanc sententiam.

D. Hieron. Eleganter etiam D. Hieron. super locum Esaię citatum, *Reuera*, inquit, *si quis fragilitatem carnis aspiciat, & quòd per horarum momenta crescimus, atque decrescimus, ipsúmque, quòd loquimur, dictamus, & scribimus, de vitæ nostræ parte præteruolat, non dubitabit carnem fœnum dicere, & gloriam eius quasi florem fœni. Pulchra mulier, quæ adolescentulorum trahebat greges, arata fronte contrahitur, & quæ prius amori postea fastidio est.* Hæc ille. Aduertendum est autem apud Esaiam, postquàm dictum fuerat: *Exsiccatum est fœnum, & cecidit flos*: statim subiungi: *quia spiritus Domini sufflauit in eo*: quoniam videlicet Deus æquissima iudicij ratione florentissimũ nonnullorum statum exsiccat, & iuuenem ætate florente subita morte interimit, vt rectè dici possit: *Priusquam euellatur* (suo nimirum, & opportuno secundùm naturæ cursum tempore,) *exaruit*. Scio locum Esaiæ citatum à plerisque ad statum legis veteris describendum, totámque illam cœremoniarum legalium œconomiam nullam vim ad iustificandum continentium referri, sed ea expositio eam, quam commemorauimus, non excludit.

Secundo Angelo tuba canente mons magnus igne ardens in mare mittitur, tertiáque pars maris in sanguinem conuertitur, moritúrque tertia pars eorum, quæ in mari viuunt, ac tertia pars nauium deperit.

SECTIO VIII.

I. CVm primus Angelus, vti diximus, primum sub Apostolis prædicatorũ Catholicæ fidei ordinem in prima Ecclesiæ ætate expresserit, & Iudæorum aduersus fideles persecutionem complexus sit, secundus iam Angelus secũdum concionatorum in secunda ætate Ecclesiæ ordinem demõstrat: quo tempore Dæmon vehemẽtius exarsit, maiorémq; vim, & conatum adhibuit, vt fidem Christi in dies altiùs in mundo radices agentem aut auelleret, aut præcideret: & Ecclesiæ fabricam, quam videbat iam ferè sydera altitudine æquantem, concussis fidei fundamentis omninò euerteret. Itaque per Tyrannos, ac Principes, potissimúmque Romani Imperij Augustos, ac Cæsares omnes sibi machinas admouendas putauit, quibus si non Ecclesiæ molem penitus excidit, aliqua certè ex parte labefactauit, cum multos ex Catholicis de fidei arce deturbauit, ex Gentilibus verò innumeros, ne fidem amplecterentur, principum tyrannide prohibuit, quæ nimirum sunt illa prodigia, quæ hoc secundo Angelo tuba canente accidisse Ioãnes commemorat. Itaque secundo Angelo tuba concrepante, hoc est, secũdæ ætatis Ecclesiæ Diuini verbi nuntiis, ac præconibus Euangelica tuba insonantibus mons magnus igne ardens missus est in mare.

Secundus Angelus secundum concionatorum ordinem demonstrat.

Dæmon mõs magnus. *Esai. 14. 13.* Montem hunc magnum Dæmonem intelligo, qui mons magnus appellatur propter superbiam, qua vel in ipso mundi initio in immensum excreuit, cum Diuinam similitudinem expetiuit, dicens illud Esaiæ 14. *In celum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamẽti, in lateribus Aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo.* De eodémque Dæmone in nostris commentariis super Zachariam, quæ propediem foras

foras dabimus, explicauimus illa verba c. 4. *Quis tu mons magne corã Zorobabel? in planum*: vbi Christi de Dæmone illustris victoria memoratur, vt eo loco fusè docuimus. Itaque habes Dæmonem montem magnũ appellari: ardens verò idcirco dicitur, quòd inuidiæ facibus propter hominum salutem inflãmatur. Meritò autẽ Dæmon hoc loco montis nomine exprimitur, quoniã cũ per tyrannos, principes, ac dynastas, & Romani imperij Augustos fidem oppugnauit, quasi mons magnus Ecclesiæ incubuit, eámque mole sua penè opprimere, & obruere videbatur: nam etiam ipsi mundani principes ob altitudinem montes dicuntur, veluti Esai. 2. *Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium.* Dæmon igitur canente tuba secundo Angelo tanquàm mons magnus igne ardens missus dicitur vel à Deo permissiuè, vel aliquis Dæmon præcipuus à Lucifero, in idémque cæteris Dæmonibus conspirantibus, in mare, quòd vel mundum, vel Ecclesiam propter baptismi aquam accipe: ad quam oppugnandam Gentiliũ principum tyrannide, atque potentia instar montis magno impetu ruit. Tum verò tertia pars maris versa est in sanguinem, quoniam multi effecti sunt martyres, vitámque, & sanguinem pro Christi fide, & religione profuderunt: vt iure tertia pars Ecclesiæ, aut etiam orbis sanguine conspersa apparuerit, mortua etiam est tertia pars creaturarum, quæ in mari viuebant, hoc est, multi fideles, qui in mari Ecclesiæ instar piscium viuebant, persecutionum acerbitate deterriti fidem deserentes miserrimè perierunt. Tertia quoque pars nauium interiit, quoniã multi, qui propter doctrinæ, & sanctitatis opinionem inter cæteros eminebant instar nauium, & in Ecclesiæ mari in portũ salutis reliquos vectare debuissent vi tempestatis abrepti, atque ad persecutionis scopulos allisi miserandum fidei fecere naufragium.

Zach 4. 7. *Esai. 2. 2.* *Ecclesia, mare versum in sanguinem.* *Naues viri sunt in Ecclesia eximij.*

Cur Ecclesia mari, & fideles piscibus comparentur.
SECTIO X.

I. PEr mare paulò antè Ecclesiam, per creaturas in mari viuentes fideles interpretati sumus: quæ expositio ne cuipiam ab Scripturæ, Patrúmq; cõsuetudine abhorrere videatur, sciendum in primis est Ecclesiam meritò appellari mare propter baptismi aquas: vnde & mare rubrũ illustrissimã fuisse baptismi figuram docent Tertull. lib. de baptismo: *Populus*, inquit, *de Ægypto liberè expeditus vim Regis Ægypti per aquam transgressus euadit, ipsum Regem cum totis copijs aqua extinxit, quæ figura manifestior in baptismi sacramento, liberantur de sæculo nationes per aquam scilicet, & Diabolum damnatorem pristinum in aqua oppressum derelinquunt.* Origenes homil. 5. super Numeros, D. Ambros. lib. de iis, qui mysteriis initiantur cap. 3. & alij: probántque ex verbis illis Paul. 1. Cor. 10. *Quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari. Aduertis*, inquit Ambr. *quòd in illo Hebræorum trãsitu iam tunc sacri baptismatis figura præcesserit, in quo Ægyptius periit, & Hebræus euasit? quid enim aliud in hoc quotidie sacramento docemur, nisi quia culpa mergitur, & error aboletur?* Quoniam igitur baptismus mare est, meritò Ecclesia ratione baptismi, per quẽ patet in Ecclesiam ingressus, appellatur mare: ex quo etiã fit, vt eodem nexu Ioãnes viros in Ecclesia eximios naues appellauerit. Vnde naues illæ poma portantes Iob 9. veteres Patres, Patriarchæ, Prophetæque fuerunt, qui mare Christi figuris, vaticiniisque plenissimi tanquam naues pomis dulcissimis refertæ ad nos tã felicis nuntij odorẽ suauissimũ transmiserunt. Quid ni magni in Ecclesia heroës naues dicantur cum potentes seculi principes etiam naues appellentur, iuxta illud Psal. 47. *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis*: hoc est, vt interpretatur D. Hieronymus, humiliabis superbiam gentium: quotquot igitur à fide deficiunt totidem siue naues

Tertull. *Baptismus in mari rubro figuratus.* *Origen.* *D. Ambr.* *1. Cor. 10. 1.* *Viri sancti, naues.* *Psal. 47. 8.* *D. Hieron.*

grandiores, siue minora nauigia naufragium facere à Ioanne memorantur. A qua
1.Tim.1.18. nauis similitudine nō abhorruit Paulus cum dixit 1. Tim. 1. *Hoc praeceptum cōmendo tibi fili Timothae secundū praecedentes in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens fidē, & bonā conscientiā, quam quidā repellentes circa fidē naufragauerunt.*

II. Verùm quoniam Ioannes non tantùm hoc loco nauium mentionem fecit, sed etiam creaturarum in mari viuentium, hoc est, piscium, per quos fideles intelleximus, eam quoque appellationē, quæ fidelium est peculiaris, Patrum monumentis testatam esse comprobemus. Mitto D. Ambrosium libro 5. Hexam. capite sexto, vbi in vniuersum omnes homines pisces esse probat ex Euangelio Matth. 13. vbi Christus ait regnum cælorum simile esse reti misso in mare, & ex omni genere piscium congreganti: & ex illis verbis Christi ad Petrum Luc. 5. *Duc in altum, & laxate retia*: posset etiam afferri illud eiusdem Christi ad Petrum, & Andream Matth. 4. *Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum.* Hac igitur vniuersorum hominum appellatione prætermissa Tertullianus docet peculiari ratione fideles idcircò creaturis in mari viuentibus conferri, quòd per baptismum regenerentur, nec nisi in baptismi fide, sicut etiam nec piscis nisi in aqua, possint viuere. Id quòd libro de baptismo contra Quintillam, quem Tertulliani esse dubitari non potest, his verbis cap. 1. confirmat. *sed nos pisciculi secundùm ἰχθὺν nostrum Iesum Christum in aqua nascimur, nec aliter quàm in aqua permanendo salui sumus: ita Quintilla monstrosissima, cui nec integrè quidem docendi ius erat, optimè norat pisciculos necare de aqua auferens.* Disputat enim eo libro Tertullianus aduersus Quintillam fœminam hæresis illius nefariæ auctorem, quæ baptismū ad salutem necessarium esse pernegabat: quam fœminā Tertullianus initio statim eius libelli: appellat viperā, & aspidem, quod baptismi aquas fugeret, *Nam*, inquit, *ferè viperæ, & aspides, ipsiq; reguli serpentes arida, & inaquosa sectantur.* Eadem est D. Hieronymi sententia in commentariis super Iob in illa verba cap. 12. *Nimirum interroga iumenta, & docebunt te: & volatilia cæli, & indicabūt tibi. Loquere terræ, & respondebit tibi, & narrabunt pisces maris*: vbi duas eius appellationis rationes affert. *Volucres*, inquit, *sunt, qui sursum corda habent, & cælestia concupiscunt, vel qui obuiam Christo in aëra ex mortuis ituri sunt: pisces verò, qui inter fluctus mundi istius, tempestatésque natantes tuta sibi loca æternitatis, & quieta prospiciunt: vel illi pisces intelligendi sunt, qui per aquam vitam accipiunt, qui confestim de fonte baptismi migrant ad Christum.* Idem docent Diuus Ambros. libro tertio, de virginibus in calce libri, & libro tertio, de Sacrament. cap. 1 & D. August. tract. 113. in Ioannem. Quòd verò Tertullianus loco citato Christum, ἰχθὺν, id est, piscem appellat, alij quoque Patres tradiderunt, docéntque adumbratum fuisse in pisce illo asso, quem super prunas positum discipuli repererunt in littore, vbi Christus se iterùm Petro, & aliis quibusdam discipulis post resurrectionem ostendit. Ioann. 21. Et quidem non caret mysterio, quòd Christus ἰχθὺς Græcè appellatur, quoniam eo Græco nomine nomen ipsum Christi, Diuinitásque symbolicè comprehenditur omnibus enim eius nominis literis, si singula reddas nomina, hanc sententiam conficies, ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτήρ, hoc est, *Iesus Christus Dei filius saluator*: & obseruauit diuus Augustinus libro decimo octauo de ciuitate capite vigesimo tertio, vbi refert virum clarissimum Flauianum hominem facillimæ facundiæ, multæque doctrinæ, cum de Christo colloqueretur, Græcum sibi codicem protulisse carmina Sibyllæ Erythrææ continentem, & quodam loco ostendisse in capitibus versuum ordinem literarum ita se habentem, vt ea infrà, quæ commemorauimus, ordine legerentur, easdémque literas nomen hoc Græcum ἰχθὺς, id est, piscis componere: *In quo nomine*, inquit, *mysticè intelligitur Christus, eo quòd in huius*

Fideles cur dicantur pisces.
D. Ambros.
Matth. 13.
Luc. 5. 4.
Matth. 4. 19
Tertull.
Quintillæ hæresis.
D. Hieron.
Iob 12. 7.
D. Ambros.
D. August.
Christus piscis dicitur.

in huius mortalitatis abysso velut in aquarum profunditate viuus, hoc est, sine peccato esse potuerit. Porrò Sibyllæ carmina, quæ Augustinus commemorat, huiusmodi erant.

Sibylla carmina acrostiicha.

Ἰδρώσει γὰρ χθών, κρίσεως σημεῖον ὅτ' ἔσται
Ἥξει δ' οὐρανόθεν βασιλεὺς αἰῶσιν ὁ μέλλων
Σάρκα παρὼν κρῖναι πᾶσαν, καὶ κόσμον ἅπαντα.
Ὄψονται δὲ θεὸν μέροπες πιστοὶ καὶ ἄπιστοι.
Ὕψιστον μετὰ τῶν ἁγίων ἐπὶ τέρμα χρόνοιο
Σαρκοφόρων, ψυχὰς δ' ἀνθρώπων ἐπὶ βήματι κρίνει.
Χέρσος ὅτ' ἄν ποτε κόσμος ὅλος ἄκανθαι γένηται.
Ῥίψωσι τ' εἴδωλα βροτοὶ καὶ πλοῦτον ἅπαντα.
Ἰχνεύων ῥήξει τε πύλας εἱρκτῆς ἀΐδαο.
Σὰρξ τότε πᾶσα νεκρῶν ἐς ἐλευθέριον φάος ἥξει.
Τοὺς ἁγίους ἀνόμους τε τὸ πῦρ αἰῶσιν ἐλέγξει.
Ὁππόσα τις πράξας ἔλαθεν, τότε πάντα λαλήσει.
Στήθεα γὰρ ζοφόεντα θεὸς φωστῆρσιν ἀνοίξει.
Θρῆνος δ' ἐκ πάντων ἔσται, καὶ βρύγμος ὀδόντων.
Ἐκλείψει σέλας ἠελίου, ἄστρων τε χορεῖαι.
Οὐρανὸν εἱλίξει, μήνης δέ τε φέγγος ὀλεῖται.
Ὑψώσει δὲ φάραγγας, ὀλεῖ δ' ὑψώματα βουνῶν.
Ὕψος δ' οὐκ ἔτι λυγρὸν ἐν ἀνθρώποισι φανεῖται.
Ἶσα τ' ὄρη πεδίοις ἔσται, καὶ πᾶσα θάλασα
Οὐκ εἰς πλεῖν ἥξει, γῆ γὰρ φρυχθεῖσα κεραυνῷ
Σὺν πηγαῖς ποταμοὶ καχλάζοντες λείψουσι,
Σάλπιγξ δ' οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει,
Ὠρύουσα μύσος μέλλον, καὶ πήματα κόσμου.
Ταρταρόεν δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα.
Ἥξουσι δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆες ἅπαντες.
Ῥεύσει δ' οὐρανόθεν ποταμὸς πυρὸς ἠδὲ θείου.

Horum carminum primas si accipias literas, efficies à nobis superiùs commemoratam sententiam, quam per compendium in nomine Græco ἰχθὺς contineri diximus. Ea verò, vt intelligas, eodem artificio, mysterióque seruato, sic Latinè poteris reddere.

Iudicij signum tellus sudoribus edet.
Ex cælo veniet rex tempus in omne futurus:
Scilicet vt carnem omnem, vt totum iudicet orbem.
Vnde Deum fidi, diffidentesq; videbunt
Summum cum sanctis in secli fine sedentem:
Corporeorum animas hominum quò iudicet: olim
Horrebit totus cum densis vepribus orbis.
Reijcient & opes homines, simulacráque cuncta:
Incendétque fores flamma ingens carceris Orci.
Sanctorúmque omnis caro libera reddita lucem
Tunc repetet; semper cruciabit flamma scelestos.
Vtque quis occultè peccauerit, omnia dicet,
Sub lucémque Deus reserabit pectore clausa.
Dentes stridebunt: crebrescent vndique luctus:
Et lux deficiet, solémque, nitentiáque astra,
Innoluet cælos, & lunæ splendor obibit.

Fossas attollet, iuga deprimet ardua montes,
Impedieique nihil mortales amplius altum.
Longa carina fretum non scindet: montibus arua
Ipsa æquabuntur: nam fulmine torrida tellus,
Vndique & sicci fontes, & flumina hiabunt:
Syderei, quæ sono tristi tuba clanget ab oris,
Orbe gemens facinus miserum, variósque labores.
Tartareúmque chaos monstrabit terra dehiscens.
Et coram hic Domino reges sistentur ad vnum.
Reddetur cælis ignisque, & sulphuris amnis.

Tertio Angelo tuba canente stella magna, quæ dicebatur Absinthiũ, cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum, quæ in absinthium conuersæ fuerunt.

SECTIO XI.

I. VBi tertius Angelus tuba cecinit, vidit Ioannes cecidisse de cælo stellam magnam ardentem tanquam faculam, seu, vt habetur Græcè, quasi lampadem, cecidisséque in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum: quæ stella dicebatur Absinthium: factámque statim fuisse tertiam partem absinthium, hoc est, instar absinthij amarissimam, eámque ob causam multos homines periisse. Tertius hic Angelus tertium concionatorum ordinem in tertia Ecclesiæ ætate significat: quorum prædicationi Hæretici restiterunt: sicut secundo Angelo Tyranni, ac Principes, vt superiùs diximus: nec enim tantùm fidem nostram impugnauit Principum, Tyrannorúmque potentia, sed etiam Hæreticorum insania, qui post tyrannorum persecutionem longè difficilius, atque funestius bellum aduersus Ecclesiam susceperunt. Itaque hoc loco per stellam magnam ardentem tãquam faculam hæresum principes designantur. Est enim Ecclesia veluti cælum quoddam, quod viris doctrina præstantibus quasi syderibus micat, quæ quidem sydera cadere dicuntur, cum in peccata, hæresimque potissimùm delabuntur, quemadmodum docet D. Gregor. lib. 32. Moralium cap. decimo quarto, tractans illud Apocalypsis duodecimo, cum dicitur draco traxisse cauda tertiam partem stellarum. *Cælum*, inquit, *Ecclesia est, quæ in hac nocte vitæ præsentis dum in se innumeras Sanctorum virtutes continet, quasi radiantibus syderibus fulget: quare stellas de cælo in terram cadere est nonnullos relicta spe cælestium dracone duce ad ambitum gloriæ secularis inhiare: vnde Danielis cap. 8. sub Regis Antiochi specie aduersus hanc draconis caudam loquitur, dicens: Deiecit de fortitudine, & de stellis, & conculcauit eas. De fortitudine enim, & de stellis deiicit, cum nonnullos & luce iustitiæ resplendentes, & virtute operis robustos frangit.* Hæc ille. Huiusmodi igitur stellæ potissimùm sunt hæresum auctores, & principes: vndè & Iudas in sua epistola canonica, eos sydera errantia vocauit: qui tametsi stellæ propter doctrinæ splendorem prima facie videantur, tamen non vt stellæ lucent, sed vt faculæ tantùm ardent, est enim faculæ lumen obscurum, fumóque permistum: sic enim Hæreticorum dogmata non illustria, sed tenebrosa sunt, tantúmque speciem quandam luminis, hoc est, veritatis præferentia, fumo tamen, ac tenebris permista, quibus eius sectatores inuoluuntur præter superbiam etiam, & fastum, qui fumo ipso exprimitur: iactant enim enim Hæretici doctrinam, populíque rumusculos consectantur, cùm à Christiana humilitate longè abhorreant, itaque nihil aliud, quàm fumos vendunt. Meritò verò

Tertius Angelus tertius concionatorum ordo.

Ecclesia cælum, Doctores sydera dicuntur.

D. Gregor.

Hæresum auctores sydera erràtia. Iudæ 1. 13.

verò stella dicebatur Absinthium, quod amarissimum est: quoniam quisque Hæresiarcha, tametsi propter morum licentiam, quam pollicetur, dulcedine quadam perfundere mentes hominum videatur, tamen re ipsa amaritudinem, mortémque ipsam affert mortalibus, qui tandem sentiunt nihil veræ dulcedinis, & suauitatis ex suis erroribus, flagitiisque suis animis instillari, sed amaritudinem, stimulósque conscientiæ, quibus subindè feriuntur, & cruentãtur, intelligúntque sub ea fallaci dulcedinis imagine tanquam sub dulci veneno pestem, mortémque animarum delitescere: id quod non totum ad præsentis vitæ statum, sed etiam & maximè ad futurum seculum referri debet, tũc enim haud dubiè Hæretici omnes perspicient, quantam ipsis amaritudinem hæresum principes specioso, & fallaci dulcedinis nomine propinarint.

Quod verò stella dicitur in tertiam partem fluminum & in fontes aquarum fuisse delapsam, eásque in absynthium conuertisse, illud significat magnam partem Scripturarum, quæ fontes hoc loco appellantur: magnam etiam partem doctrinæ Patrum, qui tanquàm flumina ex Scripturæ Sacræ fontibus fluxerunt, fuisse ab Hæreticis deprauatam: siquidem ex sacrarũ literarum testimoniis perperam intellectis, veterúmque Patrum scriptis ad suos errores per vim detortis errores suos astruere, & confirmare conati sunt. Itaque tertia pars fontium, hoc est, bona pars tum veteris, tum noui instrumenti, tertia etiam pars fluminum, hoc est, bona pars doctrinæ Patrum in absynthium conuersa dicitur: quoniam Hæreticorum opera factum est, vt cum Scriptura sacra, tum sanctorum Patrum Scripta rudibus, & imperitis eandem hæresum amaritudinem continere, atque eosdem errores sonare viderentur: ex quo illud effectum, vt quàm plurimi homines ex aquarum potu interierint, *Quia amara*, inquit, *facta sunt*, hoc est, vt plurimi ex deprauatis scripturæ, Patrúmque voluminibus bibentes hæresim, errorémque hauserint, atque per amissionem fidei, charitatísque in spiritualem animæ mortem incurrerint. Porrò tametsi per stellam istam in vniuersum Hæresiarchas accipiendos esse diximus, quippe qui in huius stellæ, quam descripsimus cum Ioanne, pestilẽtem vim, lethalémque naturam vniuersi conueniunt, cuiusmodi fuere Manes, à quo Manichæi, Arius, Pelagius, Macedonius, aliæque huiusmodi pestes: tamẽ verisimile putamus hac stella, quæ de cælo cecidit, peculiari ratione vel Pelagium, vt Lyran. & Petr. Aureolus in commentariis huius existimarunt, vel certè Arium expressum fuisse: quia enim & Ariana, & Pelagiana hæresis magnas in Ecclesia turbas concitarunt, multásque orbis prouincias veneni sui amaritudine infecerunt, & præcipua nostræ fidei firmamenta labefactare, & conuellere conatæ sunt (siquidem illa Diuinitatem filij, ista necessitatem gratiæ pernegabat:) non indignum est credere in stella ista de cœlo cadente vel Arium, vel Pelagium, & in prodigiis, quæ consequuta sunt cladem, & vastitatem, quæ Ecclesiæ fontes, ac flumina, magnámque partem fidelium peruasit, fuisse Ioanni multò antè monstratam.

II. Scriptura, & Patrum doctrina ab Hæreticis deprauatur. Stella de cælo cadens Pelagius vel Arius. Lyranus. Petr. Aureo.

Porrò ne hoc quoque desideres, Arij presbyteri Alexandrini hæresis illa fuit Filium non ex substantia Patris genitum, sed naturæ Patris, & essentiæ omninò expertem esse, natura, & facultate prorsus diuersum, factum tamen ad perfectam procreatoris similitudinem. Itaque non eiusdem, sed similis esse substãtiæ, hoc est, non ὁμοούσιον, sed ὁμοιούσιον atque adeò non Deum esse, sed creaturã: id verò corrupto Scripturæ fonte elicere conabatur ex Prou. 8. cum dicitur: *Deus condit me in initio viarum suarum*: sic enim Græcè legimus apud Septuag. κύριος ἔκτισέ με: nec verò aiebat rectè colligi eandem Filij cum Patre naturam ex eo, quòd genitus in Diuinis literis diceretur: siquidem & apud Esaiã c. 1. Dominus ipse de hominibus loquens sic ait: *filios genui, & exaltaui: ipsi autem spreuerunt me.* Et Deut. 32. *Deũ, qui*

III. Caput hæresis Arianæ. Prouer. 8. 22. Esai. 1. 2. Deut. 32. 18.

te genuit dereliquisti. Ita Arius Scripturæ Diuinæ fontes in absynthium conuertebat, vt hæresim suam statueret. Quod verò ad flumina attinet, per quæ Patrum scripta intelleximus, quorum etiam bonam partem eadem stella corripit, constat Arianos Clementis Alexandrini opera, vbicunque veram, & orthodoxam de Trinitate doctrinam astruebat, corrupisse, quemadmodum Cardinalis Baronius tomo 2. Annalium rectè colligit ex Ruffino in Apologia pro Origene, vbi sic scribit Ruffinus. *Clemens, alius presbyter, & magister Ecclesiæ illius in omnibus penè libris suis Trinitatis gloriam, atque æternitatem vnam, eandémque designat, & interdum inuenimus aliqua eius capitula, in quibus filium Dei creaturam dicit. Num quidem credibile est de tanto viro tam in omnibus Catholico, támque erudito, vt vel sibi contraria senserit, vel ea, quæ de Deo non dicam credere, sed audire quidem impium est, scripta reliquerit?* Hęc ille. Denique quàm multi homines propter aquarum amaritudinem, & vitium interierint, facilè intuebitur, qui temporum illorum turbines, procellásque cogitatione versauerit: videbit nimirùm omnes propemodùm per Orientem fundatas Ecclesias Arianæ impietatis & procella penè oppressas, & turpitudine inquinatas: quamobrem verè dixit Hieronymus: *Ingemiscens orbis terrarum Arianum se esse miratus est*: donec Nicænum primum concilium sub Constantino Magno à Syluestro Pontifice Maximo conuocatum eam hæresim manifestariam damnauit, veritate Catholica de sacrosancto Triadis mysterio, triúmq; Diuinarum personarum æqualitate, præcipuéque de eadem Filij cum Patre substantia, Diuinitate, æternitate constituta.

Baronius. Ruffinus.

Clementis Alexandrini opera per Arianos corrupta.

Hieronym.

IIII. Quod verò ad Pelagium spectat, is fuit professione Monachus gente Britãnus. Eius hæresis duodecim capitibus comprehéditur, quæ in synodo Palæstina compulsus est damnare, quæ nisi anathematizaret, vt ibidem habetur, ipse anathematizatus fuisset.

Pelagij hæresis 12. capitibus comprehensa.

Primò igitur dicebat Adam mortalem factum, qui siue peccasset, siue non peccasset, mortuus esset: Secundo, quòd peccatum ipsius ipsum solum, & non genus humanum læserit. Tertiò, quod infantes nuper nati in illo statu sint, in quo Adam ante præuaricationem fuit. Quartò, quod per mortem, & præuaricationem Adæ non omne genus humanũ moriatur, & quòd per resurrectionẽ Christi non omne genus humanum resurgat. Quintò, quòd infantes etiam si nõ baptizentur, vitam æternam habere possunt. Sextò, diuites baptizatos, nisi omnibus abrenuncient, non posse habere regnum Dei: nec reputari illis, siquid boni facere visi fuerint. Septimò, gratiam, atque adiutorium Dei non ad singulos actus donari, sed de libero esse arbitrio vel in lege, atque Doctrina. Octauò, gratiam Dei, quam primam vocamus, secundùm merita nostra dari. Nonò, filios Dei non posse vocari, nisi in omni modo absque omni peccato fuerint effecti. Decimò, non esse liberum arbitrium, si Dei indigeat auxilio: quoniam in propria voluntate habet vnusquisque facere aliquid, vel non facere. Vndecimò, victoriam nostram non esse ex Dei adiutorio, sed ex libero arbitrio. Duodecimò, quod petentibus veniam non detur secundùm gratiam, & misericordiam Dei, sed secundùm merita, & laborem eorum, qui per pœnitentiam digni fuerint misericordia. Hæc erant præcipua capita Pelagianæ impietatis præter alia, quæ D. Hieronymus, & D. August. in libris contra Pelagianos in lucem protulerunt: sed illa duodecim capita, quæ retulimus, in illa synodo damnauit Pelagius, sed posteà ad vomitum reuersus contrarijs scriptis, quæ in synodo Palæstinæ professus fuerat, euertit, vt auctor est D. August. lib. de hæres. ad Quoduultdeum cap. 88.

D. August.

V. Quis non videt meritò Pelagium posse existimari stellam istam fuisse de cœlo siue religionis, siue Ecclesiæ delapsam, quæ dicta sit Absynthium, quòd nobis diuinæ

diuinæ gratiæ dulcedinem auferre conatus sit, & deprauati per peccatum liberi arbitrij amaritudinem propinare? Is nimirùm tertiam, hoc est, bonam partem fontium, hoc est, Diuinarum literarum in absinthium conuertit, cum loca omnia, ac testimonia Scripturæ, quæ de libero arbitrio disserebant, ita corrupit, vt ex iis falsò astrueret liberum arbitrium propriis viribus salutem consequi posse: neque ad id Diuinę gratiæ præsidiis indigere. Seu potiùs cecidit stella in tertiam partem fluminum, & fontes aquarum, quoniam Pelagius gratiæ, & baptismi necessitatē tollebat: & quoniam non in Ecclesia vniuersa, sed multis in partibus hæresum suarum venena euomuit, idcircò in tertiam tantùm partem fluminum cecidisse dicitur: vndè subiungitur, quod tertia pars aquarum facta sit in absinthiū, eo quòd magna Ecclesiæ pars fuit eo infecta errore, multique homines mortui sunt propter aquarum amaritudinem: quoniam multi infantes suos non baptizabant: quo fiebat, vt infantes illi damnarentur, multique præterea ex adultis eodem hæresis veneno epoto deperibant. Itaque multi propter aquarum vtpotè hæretico veneno infectarum amaritudinem amissa fide, gratiáque Diuina perierunt, vt apparet ex iis, quæ scribit D. Hieron. lib. 4. comment. in Hierem, in ipsa præfat. quæ est ad Euseb. *Multis*, inquit, *de toto hoc orbe confluentium turbis, & sanctorum fratrum, monasteriique curis occupatus commentarios in Hieremiam per interualla dictabam, vt quod deerat otio superesset industriæ: cùm subitò hæresis Pythagoræ, & Zenonis ἀπαθείας καὶ ἀναμαρτησίας, id est, impassibilitatis, & impeccantiæ, quæ olim in Origene, & dudum in discipulis eius Grannio, Euagrióque Pontico, & Iouiniano iugulata est, cœpit reuiuiscere, vt non solùm in Occidentis, sed in Orientis partibus sibilare, & in quibusdam insulis, præcipuéque Siciliæ, & Rhodi maculare plerósque, & crescere per dies singulos, dum secretò docent, & publicè negant.* Hæc ille. Loqui autem Hieronymum de Pelagianis, qui præter errores connumeratos homines per naturæ vires ἀναμαρτήτους, idest, impeccabiles faciebant, perspicuum est ex sequentibus, cum citat libros suos, quos aduersus Pelagium antè conscripserat. Hæc eò diximus, vt ostenderemus, quam aptè, quæ de Hæreticis in vniuersum sub huius stellæ nomine disputauimus, peculiari ratione siue ad Arium, siue ad Pelagium à plerisque referantur.

Quantū Ecclesiæ nocuerit Pelagius.

D. Hieron.

VI. Porrò illud cum Aretha aduerte absinthiū, etsi amarissimum, sit, visum tamen acuere, sic omnes Hæretici, etsi turbulenti, & amarissimi fuerunt, multúmque tristitiæ, & laboris Catholicis attulerunt: visum tamen Ecclesiæ magis acuerūt, quippè quæ per eam occasionem perspicacior Diuinitus in fide reddita coactis conciliis ad hæresum zizania ex Dominico agro euellenda quā plurima religionis mysteria, quæ obscuriora videbātur, suis ampliùs decretis, & sanctionibus illustrauit.

Aretha. Hæretici visū Ecclesiæ magis acuerunt.

Non solam hæresim, sed quoduis lethale peccatum merito absinthio comparari.

SECTIO XII.

I. VT ea, quæ in superioribus de hęresum amaritudine dicta sunt, illustriora reddantur, dicemus hac sectione nonnulla de cuiusuis lethalis peccati amarissimo felle, ac veneno, cuius amaritudinis symbolum in absinthio propositum à Ioanne fuisse docuimus. Sciendum igitur absinthium herbam esse amarissimam, ex eóque factum, vt pro rebus amarissimis accipiatur. Vndè Hieremias nomine Iudaici populi, quem in Threnis auctore Hieron. repræsentabat, laborum suorum, quibus iustè à Deo feriebatur, amaritudinem describens dixit Thren. 3. *Repleuit me amaritudinibus: & inebriauit me absinthio.* Id quod etiam Hieronym. docet mysticè exponi posse de laboribus, quos mundi huius sectatores quasi per ebrietatem tolerant. *Qui enim*, inquit, *absinthio inebriatur, id quidem, quod sumit, amarum est, & tamen non intelligit præ ebrietate eandē amaritudinem, qua repletur, sicnamque*

Peccati amaritudo.

Thren. 3. 15.

Hieronym.

humanum genus recto Dei iudicio in calamitatibus suis sibi dimissum, atque per easdem voluptates spontaneis tribulationibus traditum absinthio est ebrium, quia & amara sunt, quæ pro huius vitæ amore tolerat, & tamen eandem amaritudinem cæcitate cupiditatis quasi insensibilitate ebrietatis ignorat. Hæc Hieron. Nec verò desunt alij, qui Christum eis verbis loquentem, & conquerentem de Iudaico populo faciunt, qui eum passione amarissima quasi absinthio dicatur inebriasse: vnde etiam ortum est, vt ad amaritudinem quæ peccatum consequitur, exprimendum vsurpetur, veluti Prou. 5. *Fauus distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius: nouissima autem illius amara quasi absinthium*: quia vt interpretatur Lyran, quemadmodum absinthium in visceribus ab aliquo sumptum amarescit, ita peccatum admissum intrà ipsam conscientiam amaritudinē generat, quæ tanta est vt vel ipsum Deum natura suauissimum, amarum, id est, iratum efficiat iuxta illud Oseæ 14. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum.* Etenim, vt auctor est Origen. homil. 12. super Ezech. absinthium vsque adeò est amarum, vt melli succus eius iniectus amaritudine vincat suauitatem mellis, & cogat amarum esse, quod dulce est. Id quod magis adhuc amaritudinem peccati declarat, quòd Deum ipsum natura sua melle dulciorem reddit amarum, quemadmodum ipse conqueritur Oseæ 12. *Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis*: quasi diceret, vt ait D. Hieron. in eum locum, sceleribus suis amarum me fecit esse, qui dulcis sum. Quam eandem ob causam domus Israel appellatur domus exasperatrix, & exasperans apud Ezechielem multis in locis, veluti cap. 23. & 12. quoniam criminibus suis Deum natura mitem asperum reddebat.

Prou. 5. 4. *Lyranus.* *Oseæ 14. 1.* *Origen.* *Oseæ 12. 14.* *D. Hieron.*

II. Eadem peccati amaritudo nomine fellis, & lethiferi veneni exprimitur Deut. 32. *Vua eorum vua fellis, & botri amarissimi: fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile*: vbi est aduertendum aspides cum quadam voluptate interimere, quod maximè quadrat in peccati venenum. Sed luculentiùs idē habes Iob 20. *Cum dulce fuerit in ore eius malum abscondet illud sub lingua sua. Panis eius in vtero illius vertitur in fel aspidum intrinsecùs. Diuitias, quas deuorauit, euomet, & de ventre illius abstrahet eas Deus. Caput aspidum suget, & occidet eum lingua viperæ.* Quo loco in primis peccatum pani confertur, deinde describitur impius, qui sceleribus suis delectatur, & præ iucunditate, quam sentit, comparatur homini comedenti rem aliquam suauissimam, quam solet, antequam deglutiat, in ore versare, voluere, atque reuoluere, sed tādem peccatum ei vertitur in fel aspidum, id est, exitum amarissimum, cùm apud inferos sempiternis cruciatur cruciatibus. Id quod ampliùs illa similitudine explicatur, *Caput aspidum suget*: constat enim aspides, & in vniuersum serpentes, qui morsu interimunt, venenum habere in capite. Itaque caput aspidum sugere est amarissimum, & lethale venenum haurire in sceleribus perpetrandis. De eodem pane sermo est Prou. 20. *Suauis est homini panis mendacij: & postea implebitur os eius calculo*, seu, vt alij vertunt, *arena*, Dictum est autem *Calculo* pro calculis, siue lapillis minoribus, qui si pani misceantur, dentes lædunt, & ad stomachum non faciunt iuxta illud Thren. 3. *Fregit ad numerum dentes meos, cibauit me cinere*: vbi pro eo, quod nos habemus *ad numerum*, Hebraicè est *Lapillo*: significatur igitur opes mendaciis, & fraudibus quæsitas, quanuis initio gratæ videantur, posteà tamen cum possidentur, insuaues solere esse, & noxias, veluti si panis, quo aliquis vesceretur, permistos haberet lapillos, & arenulas. Id quod potest in vniuersum peccato accommodari, quod admistos habet lapillos, quibus dentes franguntur vel propter conscientiæ aculeos, vel propter plurimorum malorum, quæ consequi solent, asperitatem, vel denique quia tandem à Deo apud inferos acerrime punientur. Hoc ipsum Eccl. 21. alia non minùs eleganti similitudine declaratur,

Deut. 32. 32. *Peccati venenum.* *Iob. 20. 12.* *Peccati exitus amarissimus.* *Prou. 20. 17.* *Thren. 3. 16.*

laratur, cum dicitur: *Quasi à facie colubri fuge peccata*: vbi non inconcinnè plerique volunt ad serpentem illum alludi, qui Euam decepit, Genes. 3. quem Magist. sentent. in Gen. cap. 21 D. Bonau. 2. sentent. dist. 2. quæst. 2. Carth. in cap. 3. Genesis, & Beda ab iisdem citatus existimarunt fuisse genus quoddam serpentis vultum referens virgineum pulcherrimum, cætera serpentis imaginem repræsentans, de cuius opinionis veritate non est modo disputandum, sed illud interim adnotandum admoneri Adami posteros, vt quasi à facie colubri, siue serpentis illius peccatum fugiant, idest, ne se decipi sinant primo eius aspectu in speciem pulchro: quoniam etiamsi facies ipsa, idest, initia speciosa videantur, verè tamen toto reliquo corpore serpens est, qui instillato per morsum veneno accedentes interimit, cum primis ipsis delectationis illecebris pulchram, & amabilem virginis faciem mentiatur: illúdque meminerint dictum à Paulo Rom. 6. stipendia peccati mortem esse. E contrario verò de Diuina gratia dicitur Ecclesi. 24. *Transite ad me omnes, qui concupiscitis me, & à generationibus meis implemini. Spiritus enim meus super mel dulcis, & hæreditas mea super mel, & fauum.*

Genes. 3. Magist. sententiarum. D. Bonau. Carthus. Beda.

Rom. 6. Ecclesi. 24. 16.

Quarto Angelo tuba canente percutitur tertia pars solis, lunæ, & stellarum.

SECTIO XIII.

QVarto Angelo tuba canente narrat Ioannes percussam fuisse tertiam partem solis, tertiam quoque lunæ, & stellarum, ita vt tertia pars eorū obscuraretur, & diei non luceret pars tertia, noctisque similiter, In tuba istius quarti Angeli iuxta eam expositionem, quam persequimur, quartus prædicatorum fidei ordo in quarta Ecclesiæ ætate exprimitur, quibus fidem doctrinámque Euangelicam prædicantibus ea, quæ Ioannes commemorat, prodigia acciderunt. Etenim manifestis Hæreticis, qui in tertia tuba aduersus Ecclesiam insurrexerant, euersis, eorúmque erroribus per sacrosancta concilia, & sanctorum Patrum scripta profligatis alia Hypocritarum, & Pseudoprophetarū pestis erupit, sensímque serpere in Ecclesia cæpta est, quos Dæmon quasi per occultos, & subterraneos cuniculos ad subruendam fidei, morúmque fabricā intulit. Nam cum videret nō potuisse se aperto Marte siue per Iudæos in prima tuba, siue per Tyrannos in secunda, siue per manifestarios, refractariósque Hæreticos in tertia fundatū, atque diuina ope stabilitū Ecclesiæ regnum excidere: occultas sibi Hypocritarum machinas admouendas putauit, qui se se in Angelos lucis transfigurātes, noua dogmata quasi diuinitùs accepta oracula sub sanctitatis, quam exterius præferebant specie venditabant, ex quo fiebat, vt plurimos ea ratione seducerent. Itaque merito tertia, id est, magna pars solis dicitur obscurata, quoniam Christus, qui tanquam verus sol per fidem in corde credentium splendet, tunc in multis amisso fidei radio non lucebat, quin potiùs ipsius lumen, veritatísque cognitio in bona parte fidelium deperibat: hoc enim est tertiam partem solis obscuratam fuisse, non quod sol ipse aliquod in se lumen, splendorémque amitteret, sed quòd eum fides Pseudoprophetarum imposturis decepti non admitterent. Ex quo etiam accidebat, vt tertia pars lunæ, hoc est, bona pars Ecclesiæ interiectu, atque interpositu nubium, quas Pseudoprophetæ ementito nomine sanctitatis opponebant, deficeret: tertia etiam pars stellarum, hoc est, Ecclesiæ Doctorum iisdem tenebris implicita non micaret: cùm temerè scilicet Hypocritis Diuinum efflatum, & instinctum falsò sibi arrogantibus adhærebant. Denique cum tertia

I. *Quartus Angelus quartū prædicatorū ordinem repræsentat Hypocritæ, & Pseudoprop.*

Dies iustos, perfectósque significat nox peccatores, et imperfectos. Ephes. 5. 8.

pars solis fuisset obscurata, effectum est, vt tertia pars diei nõ luceret: cúmque tertia lunæ, stellarúmque pars lucem, & splendorem amisisset, tertia quoque pars nocturnæ lucis deperiret. Per diem iustos, per noctem peccatores intellige iuxta illud Pauli: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*: vel certè diei nomine perfectos, noctis verò imperfectos fideles accipe, cuius diei, atque noctis tertia, hoc est, bona pars ob solis, lunæ, stellarúmque obscuratam lucem dicitur non luxisse, quoniam tum ex perfectis, tum ex imperfectis, tum ex iustis, tum etiam ex peccatoribus fidei lumen, & charitatis splendorem amiserunt. Alij diem nouum testamentum, noctem vetus interpretantur iuxta illud Rom. 13. *Nox præcessit, Dies autem appropinquauit*: secundum quam expositionem vtriusque tertia pars dicitur obscurata, quoniam Pseudoprophetæ vtriusque instrumenti testimoniis clarissimis falsis interpretationibus, quas se è cælo hausisse mentiebantur, tenebras, & caliginem offuderunt, vt magna eorum pars apud imperitos potissimùm suam lucem, atque splendorem minimè retinere videretur.

Rom. 13. 12 Nouum testamentum dies, vetus nox dicitur.

II. Fuerunt ista Hypocritarũ, & Pseudoprophetarũ tempora aliis quoque scripturæ sacræ locis prænunciata: nam in primis Christus id multò ante prędixit Mat. 7. *Attendite à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecùs autem sunt lupi rapaces.* Et Paulus 1. Tim. 4. *Spiritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide attendentes spiritibus erroris, & doctrinis Dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentiũ suam consciẽtiam, prohibentium nubere, abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendũ cum gratiarum actione fidelibus, & iis, qui cognouerunt veritatem.* Vbi cernis non loqui Paulum de manifestariis Hæreticis, qui videlicet aperto Marte Ecclesiæ bellum indicunt, sed de occultis, & per Hypocrisim suos errores tanquã Diuina oracula venditantibus. Quod verò eiusmodi Hæreticos ait cauteriatam habere conscientiam, sic à Theodoreto exponitur, vt horum Hæreticorũ stupor ea similitudine declaretur. *Cauteriatam*, inquit, *habentes conscientiam eos vocauit, stuporẽ eorum extremũ docens: locus enim cauterij morte affectus priorem sensum amittit.* Potest quoque ita accipi, vt explicetur obstinata similium Hypocritarũ malitia, nota enim, quæ cauterio inuritur, deleri non potest. Ad eiusmodi Hæreticos spectat illud Colos. 2. *Nemo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum*: quem locum quamuis plerique ad eos referant, qui docebant legem veterem seruandam esse, eo quòd data esset per Angelos, tamẽ ad hypocrisim refert D. Hieron. *Nemo*, inquit, *ficta humilitate superbus, & Angelos se videre mentiens frustra se super homines iactet, qui visiones à suo corde loquitur.* Et multò luculentiùs D. Tho. iuxta cuius sententiã Pseudoapostoli seducebant in humilitate, introducentes legalia, quia vtebantur simulata sanctitate. Porrò sanctitas in duobus consistit, videlicet in humili conuersatione, & cultu Dei: isti autem Pseudoapostoli præ se ferebãt humilitatem: vt enim dicitur Eccl. 19. *Est, qui nequiter humiliat se, & interiora eius plena sunt dolo.* Præterea magnum Dei cultum simulabant, vnde subiungitur, *& in religione Angelorum*, quoniam id omni contẽtione procurabãt, vt Angeli, hoc est, veri Dei nuntij, & Prophetæ viderentur. Non est prætereũda obseruatio Theodoreti aientis Græcè pro *Seducat* esse χαταβραβευέτω. Græcos verò appellare βραβευτὰς iudices eorũ, qui in certaminib. decertant χαταβραβεύειν, autem esse βραβευτοῦ, hoc est, iudicis certatorũ male fungi officio, & quæ victoribus debentur præmia, iniustè tribuere. Quoniam ergo qui legalium obseruationem Euangelio admiscebant, à præstantioribus ad deteriora fideles traducebant, idcirco ait Apostolum rectè dixisse: *Nemo vos seducat*, hoc est, nemo vos fraudet præmio, quod vincentibus debetur. Itaque Pseudoapostoli iuxta Theodoreti expositionem iniquis iudicibus comparãtur, quoniam seducendo fideles,

Matt. 7. 15.
1. Tim. 4. 1.
Theodor. Hipocritæ, & Pseudoprophetæ cauteriatam conscientiam habent. Hypocritarũ malitia. Col. 2. 18. D. Hieron. D. Thom. Sanctitas in quo consistat. Eccl. 19. 23. Theodoret.

fideles,& se veros Prophetas,& Angelos mentiendo eis coronam,& præmia,quæ aliqui per veram fidem,ac religionem consecuturi erant,iniquè detrahebant.

Audit Ioannes vocem vnius aquilæ volantis per medium cæli, & dicentis voce magna: Væ, væ, væ, habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canturi.

SECTIO XIIII.

IN multis Græcis codicibus non aquilam,sed Angelum legimus:sed tamen ve- I.
tustiora exemplaria aquilam habent,& ita legerunt Beda,Arethas,Ticonius,& *Beda.*
interpretes cõmuniter,qui per aquilam hoc loco prędicatores intelligunt extre- *Arethas.*
mi temporis,qui communicationes Diuinas,atque supplicia hominib.denuncia- *Ticonius.*
bunt.Franciscus Rib. suspicatur per hanc aquilã insignem aliquem sanctitate vi- *Quid aquila*
rum extremo tempore futurum prædici,siue ex concionatorum numero sit, siue *Ioanni in cælo visa adum-*
priuatus,qui interitum hominibus clamabit imminere. Cæterùm nos arbitramur *brauerit.*
cum Lyrano,& Petro Aurel.Cardin.in comment.huius loci,& Petr.Dam.serm. *Ribera.*
1.de excellentia Beati Ioannis Euangelistæ, & aliis istius aquilæ nomine ipsum- *Lyranus.*
met Ioannem,qui loquitur,fuisse adumbratum:nec enim refert,quòd ipse dicat se *Petr. Aureo.*
vocem illius aquilæ audiuisse : aptè enim potuit Deus imaginariam aquilam per *Petr. Dam.*
visum Ioanni ostendere clamantem voce magna, vt ipsummet Ioannem adhuc *Aquila Ioannes ipse.*
plura prodigia conspecturum, denunciaturúmque in hac visione exprimeret:nec *Ioan. 21.7.*
est insolens in sacris literis Ioannem de se in tertia loqui persona, veluti cum ait: *Discipulus ille quem diligebat Jesus.* Persuadet mihi hanc sententiam hæc vna ratio: quoniam cum vox illius aquilæ volantis per mediũ cæli illa fuerit : *Væ,væ,væ,habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum,qui erant tuba canturi* : (quibus verbis significabit visionem trium Angelorum, qui supererant,maxima,& admiranda prodigia,eáque mortalibus funesta comprehendere,idcircò enim ter dictionem *Væ* ingeminauit) quemnam quæso alium par est credere expressisse nisi Ioannem,qui statim omnia illa supplicia ad tubas trium Angelorum consequẽtia erat literis mandaturus?Is enim fuit,qui statim instar aquilæ per medium cæli volans,hoc est,per ecstasim in cælum vsque conscendens vidit triplicem illam visionem sub tubis trium Angelorum,qui supererant, & tam horrifica visione obstupefactus magna voce clamauit : *Væ, væ, væ habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum*:cum omnia illa prodigia,atque supplicia sibi ostensa Diuinitùs conscripsit,& vniuersæ Ecclesiæ legenda proposuit. Cum igitur Ioannes ipse fuerit,qui visionem trium Angelorum vulgauerit,& *Væ* illud tergeminum inculcauerit:sanè,cum aquilam illam vidit,se ipsum conspexit, qui eius aquilæ visione admonebatur de iis,quæ statim ipsi ostendi deberent,conscribendis. Atque hinc rursus colligimus per istam aquilam non esse insignem aliquem virum extremo tempore futurum accipiẽdum, qui interitũ mortalibus imminentem denunciet: siquidem quæ aquila illa timenda esse clamauit sub tubis trium Angelorum consequentium,mox à Ioanne deinceps conscripta,ac denunciata fuerunt:quare non est,cur extremis temporibus iterùm denuncianda expectari debeant,nisi ille insignis concionator eo tempore debeat hæc eadem,quæ Ioannes scribit, denuo replicare. Sit igitur constitutum huius aquilæ clamantis vocem esse ipsius Ioannis sub trium Angelorum consequentium tubis prædictionem. Quanto vero iure

Va, illud semel, iterum, ac tertiò repetitum, replicatúmque fuerit, ex trium tubarum, quæ sequuntur, terrifico sonitu, atque clangore palam erit.

Illud interim hoc loco obseruatione dignū videtur non vacare mysterio, quòd antequam tres Angeli, qui supersunt, tuba canerent, aquila illa per medium cœlum volans suo illo magno clamore mortales præmonuerit de tribus plagis sequentibus, vt per pœnitentiam ad Deum conuersi eius iram mitigarēt, & sequentes plagas iam instantes subterfugerent. Solet enim Deus antequam puniat, comminari, quò mortales præoccupantes faciem eius in confessione veniam consequantur, quemadmodum disertis verbis testatur Regius vates Psal 59. *Dedisti*, inquit, *metuentibus te significationem: vt fugiant à facie arcus.* Qui locus communiter de huius vitæ flagellis exponitur, quæ Deus solet infligere, vt per ea peccatores eruditi extremi iudicij seueritatem declinent: cui quidem expositioni fauet versus præcedens: *Ostendisti populo tuo dura, potasti nos vino compunctionis.* Docet verò Aug. in comment. eiusdem loci iudicium arcui comparari, quia quemadmodum arcus, quo magis extenditur, eo sagittam iacit violentiùs, sic iudicij dies, quo magis differtur, eo erit acerbior.

Psal 59.5. Flagellat nos Deus in hac vita, vt iudicij seueritatē declinemus. August.

III. Verùm generaliùs accipere possumus eundē locum de quacūque significatione siue per flagella, siue per comminationem, & prædictionem, aliáque huiusmodi signa, quibus veluti antegressis monere solet peccatores Deus, vt sui furoris arcum subterfugiant, sanè non tanto ante prædicturus, si sibi cordi esset ipsa punitio. Id quod mirificè cernere licet vel in ipso Genesis principio, vbi ita scribi à Moyse voluit: *In principio creauit Deus cælum, & terrā.* Pro *Deus* habetur Hebraicè *elohim*, idest, *iudices*: quæ vox parum videbatur ad mundi creationem explicandam conducere. Cur enim non dixit, *Creauit Iehouah?* aut *Creauit omnipotens cœlū, & terram*, sed: *Creauit iudices?* vt nimirū in ipsa mundi creatione admoneret eundem esse mundi creatorem, & iudicem, qui eundem deberet iudicare, atque adeo ista comminatione tanto ante iactata homines à peccando deterreret, admoneretque non eis abutendū mundo, quem non solùm tanquam omnipotens, sed etiam tanquam iudex fabricauerat, vt intelligerēt iudicē futurum mundi eundem mundi conditorem. Eandem Dei misericordiam habes expressam Exod. 9. vbi cum Deus statuisset perdere grandine omnia Ægypti pecora, & cuncta, quæ reperirentur in agris, monuit per Moysem Pharaonem vt ea sub tecta colligeret. Vide incredibilem Dei clementiā illis verbis expressam: *En pluam cras hac ipsa hora grandinem multam nimis, qualis non fuit in Ægypto à die, qua fundata est vsque in præsens tempus. Mitte ergò iam nunc, & congrega iumenta tua, & omnia, quæ habes in agro: homines enim, & iumenta, & vniuersa, quæ inuenta fuerint foris, nec congregata de agris, cecideritq́; super ea grando, morientur.* Et statim subiungitur, *Qui timuit verbum Dei de seruis Pharaonis, fecit confugere seruos suos, & iumenta in domos: qui autem neglexit sermonem Domini, dimisit seruos suos, & iumenta in agris.* In quem locum Dei misericordiā expendunt Theod. dist. 9. q. 21. super Exod. & D. Aug. lib. q. super Exod. q. 33. *Quid est*, inquit, *quod mandauit Deus Pharaoni, cum se facturum magnam grandinem minaretur, vt festinet congregare pecora sua, & quæcunque essent in campo, ne grandine interirent? hoc enim non tam indignanter, quàm misericorditer videtur admonere, sed hoc non facit quæstionem, quòd Deus etiam irascens temperat pœna.*

Præmonet nos Deus, quoniā punire non vult.

Gen. 1. 1.

In ipso mundi initio iudicis mentio.

Exod. 9. 18. Commendatur Dei misericordia.

Theodoret. D. August.

IIII. Huc etiam pertinet, quòd Deus voluit Noe centum annis antè per arcæ illius fabricationem denunciare diluuium, comminarique vniuersis, orbis futurā euersionem, nisi pœnitentiā agerent. Vndè Petrus 1. c. 3. sic ait. *His qui in carcere erāt spiritibus veniens prædicauit, qui increduli fuerāt aliquando, quando expectabat Dei patientiā in diebus Noe, cum fabricaretur arca.* Quo loco est aduertendu pro eo, quod nos habemus,

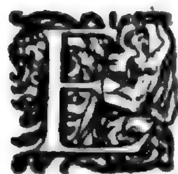
1. Pet. 3. 19. D. August.

habemus, *Quoniam expectabant Dei patientiam*, Diuum August. epist. 99. legisse, *Quando expectabat patientia Dei*: cui lectioni non repugnat Græca sententia, quæ sic habet: ὅτι ἀπεξεδέχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία, potéstque transferri, *Expectabat*. vel, *Expectabatur Dei patiētia*, cum ἀπεξεδέχετο sit in voce media, quæ vtranque significationem habet. Quare iuxtà lectionē Augustini sensus est illis centū annis præmissa diluuij comminatione expectasse Dei patientiam pœnitentiam mortalium, & conuersionem, vt ne diluuio orbem delere cogeretur. In eandem sententiam. D. Chrys. hom. 25. super Gen. obseruauit, quod idcirco Deus non de repente orbem diluuij aquis obruerit, sed per quadraginta dies, & quadraginta noctes aquas subinde succrescere voluerit, cum vno momento orbem diluuio perdere potuisset. *Facta est pluuia super terram quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.* Gen 7.12. *Quod quadraginta diebus*, inquit Chrysost. *& quod quadraginta noctibus inductum est* D. Chrysost. *diluuium, & istud ipsum bonitatis maximum specimen est: volebat enim propter magnam misericordiam etiam aliquos ex eis castigatos generalem hanc internecionem effugere, cum antè oculos, viderent proximos suos perire, & imminere sibi communem interitum: verisimile enim est primo die bonam aliquam partem diluuio periisse, & secundo die accreuisse aliquid diluuij, & similiter die tertio, & quarto, & reliquis, atque ita in quadraginta dies, & quadraginta noctes produxit, vt omnem defensionis prætextum adimeret: nam si voluisset, ac imperasset, potuisset omnia vno momento perdere diluuio, sed pro sua misericordia tanta dierum productione vsus est.* Mitto innumera Prophetarum vaticinia, quibus Deus Hebræorum populo ventura mala multò antè prædixit, vt videre est apud Hieremiam, Ezechielem, exterósque omnes Diuinos vates, quos tanquam aquilas volantes per medium cœli emittebat, vt voce magna clamantes. *Væ, væ, væ habitantibus in terra*, peccatorum animos perterrerent, & antequàm aduenirct tempus suppliciis definitum, ad pœnitentiam incitarent.

ARGVMENTVM.

Persequitur Ioannes tertiam huius operis visionem. Cúmque superiori capite ex septem illis Angelis, quos cum tubis in cælo conspexerat, quatuor tantum explicauerit: pergit deinceps tres alios explicare, eorúmque visionem commemorat tribus capitibus sequentibus. Hoc verò caput quinti, & sexti Angeli narrationem complectitur.

CAPVT NONVM.

T quintus Angelus tuba cecinit: & vidi stellam de cælo cecidisse in terram, & data est ei clauis putei abyssi: & aperuit puteum abyssi: & ascendit fumus putei sicut fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol, & aër de fumo putei: & de fumo putei exierunt locustæ in terram, & data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terræ: & præceptum est illis, ne læderent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: nisi tantùm homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis. Et datum est illis, ne occiderent eos: sed vt cruciarent mensibus quinque: & cruciatus eorum, & cruciatus scorpij, cum percutit ho-

minem. Et in diebus illis quærent homines mortem,& non inuenient eam:& desiderabunt mori,& fugiet mors ab eis. Et similitudines locustarum, similes equis paratis in prælium: & super capita earum tanquam coronæ similes auro: & facies earum tanquam facies hominum. Et habebant capillos sicut capillos mulierum: & dentes earum sicut dentes leonum erant: & habebant loricas sicut loricas ferreas,& sonus alarũ earum sicut vox curruũ equorum multorũ currentium in bellum: & habebant caudas similes scorpionum,& aculei erant in caudis earum:& potestas earum nocere hominibus mensibus quinque: & habebant super se regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Adabdon, Græcè autem Apollyon, Latine habens nomen Exterminans. Væ vnum abiit, & ecce veniunt adhuc duo væ post hæc. Et sextus Angelus tuba cecinit: & audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est antè oculos Dei, dicentem sexto Angelo, qui habebat tubam: Solue quatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate. Et soluti sunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam,& diem,& mensem,& annum: vt occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia. Et audiui numerum eorum. Et ita vidi equos in visione:& qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas, & capita equorum erant tanquam capita leonũ: & de ore eorum procedit ignis,& fumus,& sulphur. Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum de igne, & de fumo, & sulphure, quæ procedebant de ore ipsorum. Potestas enim equorum in ore eorum est, & in caudis eorum: nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita,& in his nocent. Et cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum suarum, vt non adorarent Dæmonia, & simulacra aurea,& argentea,& ærea, & lapidea & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare, & non egerunt pœnitentiam ab homicidiis suis, neque à veneficiis suis, neque à fornicatione sua, neque à furtis suis.

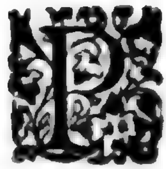
COM-

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De tertia visione Ioannis.

Visio imaginaria quinti Angeli describitur.

SECTIO PRIMA.

RIMVM igitur tuba canente quinto Angelo vidit Ioannes stellam cecidisse de cœlo in terram, cui Angelo, siue etiam stellæ (ad vtrumque enim referri potest nomen Græcum αὐτῷ) data est clauis putei abyssi: verùm ad stellam referendum esse ex nostra interpretatione constabit. Secundò aperuit huiusmodi stella puteum abyssi, & ascendit fumus putei sicut fumus fornacis magnæ, id est, densus, & obscurus: & obscuratus est sol, & aer. Tertiò de fumo putei exierunt locustæ in terram, quibus data est potestas similis potestati scorpionum: præceptúmque est illis, ne læderent fœnum terræ, neque omnem arborem, sed tantùm homines, qui non haberent signum Dei in frontibus suis: quos tamen non occiderent, sed tantùm cruciarent mensibus quinque: dicitúrque eorum hominũ cruciatus similis cruciatui scorpij, cum hominem percutit, idest, crudelis, venenatus, & furtiuus: quamobrem homines mortem optabunt, quæ ab eis tamen fugiet. Quartò similitudo locustarum erat horrifica simul, & admirabilis: etenim similes erant equis paratis ad prælium: gestabant super capita tanquam coronas auro similes, habebant facies hominum, dentes leonum, capillos mulierum, caudas scorpionum, & in caudis aculeos, loricas veluti ferreas: vox alarum erat sicut vox curruum equorum multorum currentium ad prelium cum potestate nocendi hominibus mẽsibus quinque: denique habebant super se regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè Apollyon, Latinè Exterminans. Nomen Hebraicum interpretatus est Ioànnes Græcè: (idem enim est Græcè Apollyon, quod Hebraicè Abaddon) quoniam Græcis scribebat: quam eandem ob causam vulgatus interpres cum Latinis agens Græcam vocẽ Apollyon Latinè fuit interpretatus Exterminans: sic enim sæpe solent sacri interpretes, veluti Genes. 35. *Vocauit nomen filij sui Benoni, idest, filius doloris mei, Pater verò appellauit eum Beniamin, id est, filius dextræ.* Et Exodi. 12. *Est enim Phase, idest, transitus Domini.* Hæc sunt, quæ in quinto Angelo Ioannes commemorat, quæ iam sigillatim explicanda sunt: nam sexti Angeli visionem, quæ hoc etiam capite comprehenditur, ad sequens commentarium reseruamus. I.

Genes. 35. 11
Exod. 12. 18.

Quinti Angeli tuba canentis, & stellæ, quæ de cælo cecidit, putei abyssi, & locustarum literalis expositio. Et primum quorundam opinio de Vandalica persecutione commemoratur, & reiicitur.

SECTIO II.

IVxta ea, quæ in superioribus probabiliora indicauimus, quintus Angelus quintum prædicatorum ordinem demonstrat. Per stellam verò de cælo cadentem Luciferum cum cõmuni expositione accipiendũ putamus, qui initio mundi tanquam stella de cælo cecidisse dicitur, Esai. 14. *Quomodo cecidisti de cælo Lucifer,* I.

I. Quintus Angelus quintũ prædicatorũ ordinẽ demonstrat.
Lucifer stella, quam de cælo cecidisse vidit Ioannes.
Esai. 14. 11.

qui mane oriebaris? De Lucifero enim eum locum sub typo Regis Babylonis communiter Patres interpretantur. Nec refert, quòd quispiam posset obiicere non videri verisimile stellam, de qua modò Ioannes disputat, esse Luciferum, cùm multò ante illud tempus, quo hæc Ioanni ostendebantur, Lucifer de cœlo cecidisset, in ipsis videlicet mundi incunabulis: at Ioan. de stella aliqua, quam huius visionis tempore è cœlo cadere conspexit, disserere videatur. Num, inquam, refert, quoniam Ioan. non dicit, *Vidi stellam de cœlo cadere in terram*: sed, *Vidi stellam de cœlo cecidisse in terrã*: hoc est, *vidi stellam, quæ iam ante de cœlo ceciderat*: & ita respondet Cæl. Pannon. & ante illum Rup. in comment. huius loci. *Quando*, inquit, *ille cecidit, nullus hominum erat, qui videret præter illum, qui in Euangelio suo loquitur dicens*, Luc. 10. *videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem: qui enim hæc dicit homo Christus, priùs erat Deus, quàm homo fieret, priusquam stella illa, hoc est, Lucifer ille caderet: imò priusquam Angelus, aut creatura aliqua fieret. Bene ergo non ait, Vidi cadere, sed Vidi cecidisse.* Hæc Rupertus. Adde antiquum illum casum Luciferi potuisse denuò per imaginariam visionem Ioanni repræsentari, quæ nobis responsio magis probatur. Etenim Ioannes non solùm non vidit reipsa cadere Luciferum, sed nec etiam cecidisse: quare cum dicit vidisse se stellam de cœlo cecidisse in terram, haud dubiè accipiendus videtur de casu stellæ imaginario, quem per visum conspexerit, sicut & reliqua omnia, quæ hoc volumine continentur. Dura autem videtur expositio, quæ affertur, *Vidi stellam cecidisse de cœlo in terram*, hoc est, *Vidi stellam, quæ anteà de cœlo in terram ceciderat*: etenim Ioannes non se tantùm stellam vidisse, sed eius quoque è cœlo ruinam planè testatur.

Pannon.
Rupertus.
Luc. 10. 18.

II. Hoc ita constituto fuerunt, qui existimarẽt sub ista prodigiosa locustarũ effigie Vandalorum gentẽ expressam fuisse, prædici que hoc loco à Ioãne persecutionem Ecclesię per Vandalorũ Reges Arianos, datámque illis dici potestatẽ per quinque mensium spatium homines cruciandi: quoniam posito certo tempore pro incerto ea persecutio grauissima perdurauit sub quinque potissimùm Vandalorum Regibus Arrianis, videlicet Gunderico, Gẽserico, Honorico, seu vt alij Hunerico, Trasimundo, & Gelimero, qui Hildericũ, seu vt alij, Childericum Trasimundi filium ex captiua Valentiniani Imperatoris filia susceptum Catholicũ Regem interfecit & iterũ Ecclesiæ persecutionem sub Childerico intermissam instaurauit, acerrimus Arianæ impietatis propugnator. Hanc opinionem tradunt Pet. Aur. Card. & Lyr. in comm. huius loci, & D. Ant. 1. p. Chron. tit. 6. c. 1. §. 7. Et quidem inficiari haud possumus acerbã admodum fuisse, & Ecclesiæ luctuosam persecutionẽ Vandalicam, quam illustrandi huius loci causa breuiter perstringendã duximus. Sciendum est igitur Vandaliam regionẽ esse Europæ Septentrionalem finitimam Daciæ, vicinã Germaniæ, primámque Scythiæ partẽ ita dictam à Vandalo fluuio, qui regionem interfluit, à quo populi Vandali dicti sunt, qui in Hispaniã traiecto Pyrenæo penetrantes ea loca occuparunt, quæ sita sunt circà Bæticã quæ modo vulgo ab eis Andalusia appellatur. Porrò Vandaliã imperante Constantino Magno Gebericus Gothorũ Rex inuadẽs Vandalos cũ Visimare eorũ Regem victos propriis sedibus expulit, qui relicta Vandalia nomine retento inferiorem Pannoniã, quam vulgo Hungariã vocant, incolendam à Constantino impetrarunt, vbi per quadraginta annos Romanis Imperat. paruerunt: deindè in Vandaliam reuersi antiquas sedes tenuerũt vsque ad Stiliconis tempora, qui eius gentis habuit principatum. Is enim gente Vandalus, vt auctor est Paul. Oros. lib. 7. cap. 27. à Theodos. iuniore, apud quem valebat gratia duorũ eius filiorum Arcadij, & Honorij curam suscepit.

Ecclesiæ persecutio per Vandalorum reges.
Pet. Aureol.
Lyran.
D. Anton.
Vãdalia, quæ regio, & vnde dicta.
Paul. Oros.

III. Defuncto Theodosio, & paulò post Arcadio successit in imperium solus Honorius. Tunc vero Stilicum filium suum Eucherium Christianorum persecutionem

iam

Jam indè à puero meditantem ad imperiale fastigium euehere cupiens Vandalos, Halanos, Sueuos, & Burgundiones aduersus Honorium solicitauit. Itaque eo & auctore, & duce Vandali Galliam omnem inuaserunt: sed eum tamen Honorius superatum simul cum filio interfecit, vt refert Sozom. li. 9. hist. Eccl. c. 4. Post eius mortem Vandali Regem sibi constituere Corsiconẽ, qui statim in Gallias irruens quicquid inter Alpes, & Pyrenæum est, quod Oceano, Rhenóque includitur, occupauit, multíque Vandalorum furore capti sunt Episcopi, interfecti Presbyteri, Ecclesiæ dirutæ, Martyrũ reliquiæ effossæ, vrbes euersæ. Viguit enim apud Vandalos impietas Ariana: vt nãque memoriæ prodidit Theodoret. libro quarto hist. Eccles. c 31. Valens Imperator, qui cœpit imperare anno Domini 367. post inita cum Gothis fœdera eos ad Arianam hæresim pertraxit, quod malum inde vsque ad Vandalos late serpsit. Tandem Corsico Arelatum vrbem obsidens, captus ab Arelatensi præside impietatis, & crudelitatis suæ meritissimas dedit pœnas. Eo mortuo cœpit apud Vandalos secundo loco regnare Fredebaldus quidam, quem statim Constantinus patritius dolo captum ad Honorium vinctum misit. Fredebaldo successit Gundericus tertius Vandalorum Rex, qui quatuordecim annis regnauit: & cum ipse quoque Ecclesiam diuexasset, æquissimo Dei iudicio percussus interiit. In cuius locũ substituitur Rex quartus Gensericus, qui vbi suscepit principatum, traiecto freto Herculeo, siue Gaditano in Africam transiens anno Domini 42. vt affirmat Prosper in Chron. ibi Ariana hæresi infectus fidem Catholicam conatus subuertere, occupatam Carthaginem cæde, rapinis, & omni impietate fœdauit: Episcopum, & clerum omnem Carthaginensis Ecclesię expulit, loca sacra aut suis dedit inhabitanda aut Arianis, cuius sectæ ipse quoque erat, attribuit. Hipponem etiam ciuitatem, cuius erat Episcopus D. Augustinus obsedit, ipsóque tempore obsidionis quæ quatuordecim mensibus perdurauit, tertio inquam, obsidionis mense diem obiit Augustinus, multò clarissimum Occidentalis Ecclesiæ iubar. Itaque vniuersa Africa vsque ad Æthiopiam sub suam ditionem redacta in Siciliam, & Apuliam reuertitur, indéque Romã veniẽs etsi Leonis Papæ hoc nomine primi rogatu ab igne, & cædibus abstinuit, eam tamen diebus tredecim diripiendam militi concessit. Tum egressus ex vrbe Campaniam late populatus, Capua vi expugnata, & ad solum vsque diruta (quæ causa impulit Paulinũ Nolanum Episcopum, vt in captiui vnius redemptionem semetipsum vltrò dederit captiuum in Africã deferendum, vt referunt D. Aug. eius æqualis li. 1. de ciuit. c. 10 & D. Greg. li. 3. Dial. c. 1 Greg. Turon. de gloria cõfess. c. 107 Prosper de vita contemplatiua c. 9. Vincent. Fort. in vita S. Martini li. 2. & Vanius presbyter in vita Paulini,) obsidit Neapolim: sed cùm eam capere non posset, reuertens in Africam vitam finiuit, postquam triginta septem annis regnasset.

Sozomenus. *Theodoret.* *Prosper.* *Diui Augustini obitus.* *Genesericus Vandalorum Rex quartus Romam diripit.* *Paulinus in captiui vnius redemptionẽ se captiuum dat.* *D. August.* *D. Gregor.* *Greg. Turõ.* *Prosper.* *Vincent. Fort.* *Vranius.*

Huic successit filius maximùs natu Hunericus, seu, vt alij appellant, Honoricus. IIII.
Is primùm cœpit per simulationem mitiùs cum Catholicis agere, solicite quærẽs Hæreticos Manichæos, quorum plurimos cremari præcepit: sed paulo post Catholicos, quos Homousianos appellabat, acerrime persecutus censuit, vt nullus vel in palatio ageret, vel in exercitu militaret nisi priùs Arianam sectam amplecteretur: quorum ingens numerus militiam abiiciẽs in fide perstitit, quos omnes fortunis expoliatos in Sardiniam, & Corsicam relegauit. Itaque trecentos Episcopos, Presbyteros, Diaconos, & alios ad quater mille nongentos sexaginta exilio mulctasse dicitur. Nec vero exilio tyrannus contentus infinitos propemodum Catholicos acerbissimis cruciatibus dilaniatos martyrio coronauit, inter quos Trachentis vrbis ciuibus Arianum Episcopum ferre nolentibus linguas, & dexteras manus amputari præcepit, qui tamen diuinitus, ac si linguas haberent,

rectè loquebantur: quorum vnus in libidinis peccatum lapsus mox priuatus est dono miraculi, vt refert D. Gregor. lib. 3. Dialog. c. 32. quo loco omnes Episcopos appellat. Tandem Hunericus Deo meritas ab eo pœnas deposcente scatens vermibus miserè interiit: postquam octo annis imperasset. Principatum excepit Guntabuldus, cui successit Trasimundus frater, qui annis viginti sex principatum obtinuit, Trasimundo Helnericus eius filius, quem alij Childericum vocant, ex captiua Valentiniani Imperatoris filia susceptus, qui non patris Hæretici, sed matris Catholicæ merita sequens, extitit fidei, ac religionis cultor eximius. Hunc pater morti proximus sacramento obstrinxit, ne vnquam in suo regno Catholicos esse permitteret: sed ille mox, vt pater decessit è vita, priùs etiam, quàm regni iura susciperet, vniuersos Episcopos, quos Trasimundus pater in exilium amandauerat, magno cum honore reuocauit. & Ecclesias instaurari iussit: quam ob causam eum Gelimerus quidam infestissimus Ecclesiæ hostis interfecit, regnúmque sibi vsurpauit, quod quinque tantùm annis tenuit. Eum enim Bellisarius Iustiniani Imperatoris iussu in Africam contrà Vandalos traiiciens profligauit, atque ex fuga ad deditionem reductum argentea catena vinctum secum abduxit, ac de eo Constantinopoli triumphauit. Sic tandem illa Vandalorum efferata natio simul cum nomine extincta est circà annum Domini quingentesimum trigesimum sextum, postquam nonaginta quinque annis Africa à Genserico fuerat occupata: sic enim prædictum fuisse à D. Cypriano, Carthaginem videlicet post 95. annum quo à Vandalis capta fuit, & excisa in potestatem Bellisarij ducis Romani venturam testatur Euagr. lib. 4. hist. Eccles. cap. 16.

Vandalorum extinctio.

Euagrius.

Reiicitur opinio putantiũ per locustas Vandalos esse intelligendos.

V. Ecce tibi totam persecutionem Vandalicã breuiter sub aspectum subiecimus, quam citati auctores existimant hoc loco sub locustarum similitudine prænunciari, quorum nobis senténtia non probatur: quoniam hanc visionem ad extrema mundi tempora, aut certè iis proxima pertinere arbitramur cum communiori sententia. Accedit, quod nec ipsi in visionis explanatione consentiunt: alij enim per stellam de cælo cadentem Gensericum Vandalorum Regem, alij Valentem Imperatorem accipiunt, eundémque quintum hunc Angelum tuba canentem faciunt nullo nexu, nulla gestarum rerum, nulla consequentium temporum serie seruata: siquidem quintum hunc Angelum cum præcedentibus nulla probabili ratione connectunt. Prætereà duriusculum est illud quinque mensium spatium, quo tempore locustarum tyrannis, & potestas duratura dicitur, de quinque Vandalorum Regum principatu interpretari: cum non tantùm quinque, sed plures Vandalorum principes nefarium aduersus religionem Catholicam bellum susceperint, vt ex iis, quæ paulò ante diximus, manifestum est. Denique multa alia in visione commemorat Ioannes, quæ extortè admodùm, & penè per vim ad Vandalicam persecutionem trahuntur.

Communis sententia statuitur, & explicatur.

SECTIO III.

I. HAc igitur opinione prætermissa, alij putarunt per hasce locustas accipiendos esse homines barbaros, atque ingenio, & natura præferoces, qui ad extrema mundi tempora per quinque mensium spatium cruciabũt eos homines, qui non habebunt signum Dei in frontibus suis, vt in contextu dicitur: itaque Diuino iudicio ita disponente infideles, qui Christi fidem & religionem suscipere noluerunt, esse horum barbarorum hominum ministerio maximis calamitatibus, & suppliciis opprimendos. Nos in re difficillima à communiori sententia non putamus recedendum: atque adeò credimus per huiusmodi locustas magnam Hæreti-

adeo credimus per huiusmodi locustas magnam Hæreticorum turbam significari, qui ad extrema mũdi tempora magnam faciẽt stragem fideliũ. Quanquam enim vna tuba canente tertio Angelo prodigia, quæ consecuta sunt, de Hęresiarchis, & in quarto Hypocritas, & occultos Hęreticos acceperimus, tamen nunc omnem omnino Hęreticorũ turbam intelligendam nomine locustarum putamus. Verùm enim verò cum præcedentibus temporibus peculiares Hęresiarchæ, peculiaresq; Hæretici modo in his, modo in illis orbis prouinciis Ecclesiæ pacem turbauerint, extremis tamẽ temporibus magna simul hęreticorum illuuies vbique debacchabitur: vnde eo tẽpore multi Pseudochristi, & Pseudoprophetæ surrecturi à Domino memorantur. Itaque iuxtà hanc sententiam, quæ communis est, stellæ illi de cœlo delapsæ, quam luciferum interterpretati sumus, data est clauis putei abyssi, hoc est, inferorum: ex iis enim quasi euocatæ, atque exprompta iure optimo hæreses omnes dicuntur: quoniam hæreticorum doctrina est Dæmoniorum, vt docet Paulus 1. Tim. 4. *Spiritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis Dæmoniorum.* Cum verò audis datam Lucifero fuisse clauem putei abyssi, Diuinam permissionem intellige. Aperto puteo ascendit fumus sicut fornacis magnæ, & obscuratus est Sol, & aer de fumo putei. Fumus errorum caliginem, & obscuritatem designat, qua Hæreticorum mentes implicitæ aliis etiam tenebras erroris offundunt. Cum verò fornacis magnæ fumo similis dicitur, fumi eius dẽsitas, & multitudo exprimitur, innumeráſq; eo tempore, & crassissimas hæreses futuras prænunciatur, quę instar fumi fornacis densis: & crebris voluminibus huc illuc prouolutæ, solis, & aeris lucem eripere videbuntur, id est, Christi, & Ecclesiæ: etenim illius Diuinitatem, & splendorem pernegabunt, & huius doctrinam, verámque religionem, & sanctitatẽ sua caligine obscurabunt. Christum enim solem appellari iam in superiorum Angelorum interpretatione docuimus: at Ecclesia nunc merito aeri confertur, quippe vt aer à sole, sic ipsa à Christo illustratur. De fumo putei locustæ in terram prodierunt, hoc est, ex errorum, & hæresum caligine, quam Dæmon iis temporibus inducet, innumeri hæretici tanquam locustæ pullulabunt, quarum potestas scorpionum potestati confertur propter subdolã, fallacem, & maximè perniciosam Hæreticorum naturam, vt posteà magis explicabimus. Præceptum est illis, ne læderent fœnũ terræ, neque omne viride, neque omnem arborem, nisi tantũ homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis. Scitum est locustarũ propriam esse naturam terræ fœnum lædere, depasci virentia, & teneros quosque arborũ ramusculos abrodere, iuxta illud Exod. 10. *Ecce ego inducã cras locustã in fines tuos, & corrodet omnia ligna, quæ germinant in agris*, & paulò post. *Deuorata est igitur herba terræ, & quicquid pomorũ in arboribus fuit: nihilque omnino virens relictũ est in lignis, & in herbis terræ in cuncta Ægypto.* Vt ergo Dominus indicaret nihil absque sua permissione gerendum, interdicitur locustis id, quod ipsis natura insitum videbatur, facta tantùm potestate lædendi homines, qui signũ Dei in frontibus suis non haberent.

Hæretici locustarum nomine sunt intelligendi.

Hæreses omnes ex inferis orta sunt. 1. Tim. 4. 1.

Hæreticorum doctrina est Dæmoniorũ

Extremis tẽporibus innumera sunt hæreses futura.

Hæreticorum fallacia.

Exod. 10. 4.

Nihil sine Dei permissione faciunt mali.

II. Per fœnum terræ infirmos adhuc & lactentes in fide accipiunt Pannon. & reliqui, qui nondũ possunt ad altiora fidei dogmata penitùs inspicienda penetrare, similes illis, quibus ait Apostolus, 1. Cor. 3. *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: tanquàm paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam*: per viride iam in fide, & virtute prouectos, qui instar virentiũ germinant, crescunt, atque proficiunt: per arbores fortes, ac robustos, qui altiùs defixi radicibus virtutibus florent, & fructus patientiæ, aliarúmque virtutum maximarum ferunt, (cui concinit illud Psal. 91. *Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri*) & magna animi fortitudine persecutionum, ac tentationum ventis resistũt, & tyrannorum

Pannon.
Corinth. 3. 1.
Fortes in fide arbores dicuntur.

Psal. 91. 14.

impetum viriliter sustinent. Hos igitur omnes præceptum est locustis ne læderẽt, quoniam illis temporibus Deus homines fidem cum charitate coniunctã habentes maiori ex parte seruabit ab hæreticorum dolis, ne eorum erroribus, atque superstitione implicentur, siue ex incipientibus sint, siue ex proficientibus, siue etiã ex perfectis: quæ tria iustorum genera triplici commemorata similitudine expressa fuisse diximus. At in illos præcipuè locustæ vim suam potestatémque exerent, qui non habebunt signũ Dei in frontibus suis, hoc est, qui vel infideles fuerint, vel fideles quidem, sed charitate tamen vacui: cum enim Deus duplici sigillo soleat suos signare, atque distinguere fidei nimirùm, & charitatis: duplex quoque est genus non signatorum, vnum infidelium, qui fide carent, alterũ fidelium fidem quidem habentium, sed charitatis expertium: vtrunque verò genus haud difficilè solet à præstigiatoribus corrumpi ad fidem Christi, siue antequàm habeatur, irridendam, siue postquam fuerit habita, deserendam. Etenim infideles, cum non possint ad mysteriorum fidei sublimitatem intelligendam aspirare, facilè ad quemuis errorem aduersus Christi religionem conceptum pertrahuntur: fideles verò charitatis expertes, qui homines voluptuarij esse solẽt, & carnis illecebris irretiti haud difficilè etiam proposita morum licentia, legúmque petulantiam, ac libidinem coercentium perfractis repagulis ad hæreticam impietatem, & impudentiam incitantur.

Duplici sigillo suos Deus signat fide, & charitate.

III. Sequitur: *Et dictum est illis* (idest, locustis) *ne occiderent eos, sed vt cruciarent mensibus quinque: & cruciatus eorum, vt cruciatus scorpij, cum percutit hominem: & in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: cupient mori, & fugiet mors ab eis.* Hæc omnia ad electos pertinere putat Haymo, ita vt quod dicitur, *Ne occiderent eos, sed vt cruciarent mensibus quinque*, de electis accipiendum sit: nec ad homines non signatos, sed ad fœnum, & viride, & arbores, qua triplici similitudine prædestinatos significatos fuisse diximus, referendum sit: (hos enim prohibentur locustæ interimere spirituali videlicet morte) sed tantũ cruciare conceditur grauissima aduersus eos excitata persecutionis, tentationúmque procella: idque mẽsibus quinque, hoc est, breui tempore, posito tempore certo pro incerto: sic enim hoc quinque mensium spatium intelligendum arbitramur, non verò de toto huius vitæ tempore propter quinque sensuum numerum, vt communiter interpretes sentiunt. Ratio est, quoniam hunc locustarum cruciatum non ad vniuersum Ecclesiæ tempus à prima videlicet eius fundatione, atque ad finem vsque mundi decursu, sed ad extrema mũdi tempora spectare iam initio docuimus. Quod verò subiungitur. *Quærent homines mortem, & non inuenient eam, cupient mori, & mors fugiet ab eis*: confusionẽ illorum temporum declarat, quam cum sancti, & iusti conspexerint, optabunt potiùs vitam finire, quàm tantam fidelium stragem, & errorum, atque hæresum colluuionem intueri: sed tamen non patietur Deus, vt illi ante tempus à sua ipsius voluntate, & prouidentia definitum vitam finiant, vt exemplo, atque doctrina sanctitatem, & veritatem fidei confirment. Quod sequitur de locustarum effigie, cùm dicuntur similes equis paratis in prælium, & habere super capita coronas auro similes, facies hominum, capillos fœminarum, dẽtes leonum, loricas ferreas, vocem alarum sicut vocem curuum equorum multorum currentium ad bellum, caudas scorpionum, & in caudis aculeos, ad immanitatem, ac sæuitiam Hæreticorum explicandam pertinet: vt inferiùs peculiaribus sectionibus ostendemus. Denique additur: *Et habebant super se Regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, Latinè Exterminans*: qua periphrasi Dæmon ipse exprimitur, qui omnibus reprobis, & potissimùm hæreticis dominatur, habétque officium homines perdendi, atque à cælesti

Haymo.

Antichristi persecutio breui tempore durabit.

cœlesti regno exterminandi. Puto autem per huiusmodi malum Angelum vel ipsum Luciferum, qui initio per stellam cadentem è cælo fuit adumbratus, & cui data est clauis putei abyssi, accipiendum esse, vel alium aliquem Angelum ex maioribus, cui id munus incitandi Hæreticos à Lucifero præcipuè demandetur, præter innumeros alios dæmones, qui tanquam omnis impietatis administri hæreticorum furorem aduersus Ecclesiam Stygiis facibus omni vbique gentium contentione inflammabunt. Atque hæc vniuersè de quinti Angeli tuba, & admirando, atque terrifico locustarum prodigio dicta sufficiant, quæ sigillatim, ac minutiùs sequentibus sectionibus concidenda sunt.

Meritò per puteum abyssi hæreticorum impietatem adumbrari.

SECTIO IIII.

COmmemorauit Ioannes quinto Angelo tuba canente stellæ illi de cœlo cadenti, quam Luciferum cum communiori sententia interpretati sumus, datam fuisse clauem putei abyssi, hoc est, ex diuina permissione potestatem ad hæresum colluuiem extremis temporibus in lucem, & publicum proferendam, & per omnes orbis prouincias late disseminandam: postulat nunc doctrinæ ratio, vt doceamus, cur Hæresis ex abysso quasi puteo exprompta memoretur. Ratio verò ea est potissima quoniam omnis impietas, & hæretica potissimum à dæmone ortum habet, atque adeo merito ex abysso, hoc est, ex inferno profecta dicitur, quoniam inde omnes hæreses quasi ex aquis Stygiis haustæ fuerunt. Nam quod abyssus pro inferno accipiatur, illud demonstrat, quod Luc. 8. Dæmones Christum rogarunt, vt ne illis imperaret, vt irent in abyssum: id vero ex eo ortum quod abyssus ex vi verbi magnam quandam profunditatem significat, etenim βυθός Græcè, & Ionicè βυσσός; fundum sonat, vnde ἄβυσσος quasi sine fundo. Merito itaque omnis hæresis ex abysso, hoc est, ab inferis ortum habere dicitur: quàm eandem ob causam Paulus hæreses appellat doctrinas dæmoniorum 1. Tim. 4. *Spiritus*, inquit, *manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum.* I. *Luc. 8.* *Infernus abyssus appellatur.* *1. Tim. 4.*

Porro sciendum ex Origene homil 12. super Num. puteum propter profunditatem symbolum esse reconditæ sapientiæ, quia nimirùm aquæ doctrinæ abstrusæ admodùm sunt, & altè cum labore effodiendæ. Vnde de humana doctrina ibidem intelligit illud Ioann. 4. dictum ad Samaritanam de putei illius aqua *Omnis, qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum.* Et propter laborẽ, quo acquiritur, plerique volunt dictum à Samaritana: *Puteus altus est*: Verùm humanis disciplinis prætermissis cœlestis, ac diuinæ sapientiæ difficultatem eleganter expendit Cyril. Alexandr. lib. 11. in Genes. in eo, quod Iacob Rachelem prope puteum grandi lapide obstructum inuenerit, solùsque lapidem amouens gregem ei adaquauerit, vt refertur Genes. 29. Solent, inquit, sæpenumero scripturæ diuinæ scientiam aquæ similem describere: sed magna ipsa in profunditate quasi in puteo iacet, ac sine magno labore hauriri non potest, cum obscuritas veluti lapis grauissimus ostium putei cooperiat. Hunc lapidem pastores Gentilium, hoc est, eorũ sapientes, eloquentésque viri amouere nequeunt, quia veritatem syncere cognoscere non possunt. Vnus tamen quilibet è Christi pastoribus veluti alter Iacob eiusmodi lapidem, hoc est, diuinæ sapientiæ obscuritatem, quamuis grauis, immobilisque habeatur, generosè amouet, & veritatem nudam, dilucidámque gentibus explicat, vt cernere licet in Paul. Apost. Act. 17. qui cum Athenas venisset, & eloquentibus illis viris Atheniensibus aquã dare bibendã decreuisset. *Viri*, inquit, II. *Origenes.* *Ioan. 4. 14.* *Sapientia tã humana, quã diuina difficile comparatur.* *Cyril. Alex.* *Act. 17. 22.*

Athenienses per omnia quasi superstitiosiores vos video. Præteriens enim, & videns simulachra vestra inueni & aram, in qua scriptum erat: Ignoto Deo. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis. Itaque etsi pastores populi erant, ac magistri, lapidem illum, cum magni esset ponderis, ex putei ostio amouere non poterant, quem tamen Paulus amouit, & viuificam sapientiæ cœlestis aquam illis bibendam propinauit, omnémque illum gregem adaquauit. De eadem cœlesti doctrina dicitur Cant. 4. *Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano*: vbi cernis cœlestem sapientiam & fonti, & puteo comparari: quoniam vt interpretatur D. Ambr. lib. de Isaac, & anima cap. 4. si mysteriorũ altitudinem persequeris, puteus tibi videtur, & tanquam in profundo sita mystica sapientia: si verò haurire velis affluentiam charitatis, quæ maior, & vberior est, quam fides, & spes, tunc tibi fons est. Exuberat enim charitas, vt & haurire eam cominùs, & rigare eius affluentia hortum tuum possis spiritalibus fructibus redundantem.

Cant. 4. 15. *D. Ambros.*

III. Vberiùs eundem locum exposuit Beda in comment. suis super Cantica: vbi in primis obseruauit doctrinam cœlestem puteum esse propter difficultatẽ, quia veluti puteus non omnibus patet, sed præterea non solùm puteum, sed puteum aquarum viuentium appellari, quia de perennibus Diuinæ gratiæ fontibus manat: aquæ enim viuentes illæ nuncupari solent, quæ de vena aliqua perenniter scaturiunt: id quod ait dictum esse ad distinctionem illarum aquarum, quæ vel copia pluuiarum in cisternis, aut stagnis colliguntur, vel solutione niuium in torrentibus magno ad tempus impetu labuntur, sed sole oriente citò dispereunt, quibus meritò breuis, ac tumida iactantia mundanæ sapientiæ confertur, quæ infinita sępè, ac profunda eloquentiæ, & eruditionis videtur flumina fundere, sed ea mox, vbi sol iustitiæ, & æstas Euangelicæ claritatis illuxerit, quasi nunquàm fuerint, arescunt, iuxta illud Hier. 2. *Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.* Deinde etiam obseruauit non sine mysterio addidisse sponsum, *Quæ fluunt impetu de Libano*, vt non solum descensum ad nos viuentium designaret aquarum, sed & virtutem venientium insuperabilem esse demonstraret: sicut enim decurrentia de altissimo monte flumina nemo retinere, aut cohibere potest, ita flumen doctrinæ Apostolicæ, quia de cœlesti vena procedebat, & diuinitùs vrgebatur, vt curreret, nullo resistentium potestatum valuit certamine superari: & à suo tramite deflecti.

Beda. *Euangelica doctrina humana eloquentia longè antecellit.* *Hier. 2. 13.*

IIII. In eandem sententiam Orig. hom. 17. super Gen. & Eucher. lib. 2. in Genes. cap. 51. interpretatur illud Genes. 26. vbi dicitur Philisthæos inuidentes Isaaco propter opum affluentiam obstruxisse omnes puteos, quos foderant serui patris illius Abraham, quos Isaac rursus aperuit. Etenim Diuinæ sapientiæ puteos conantur Hæretici obstruere, & inquinare, nè salutares doctrinæ aquæ indè hauriantur: quos tamen Christus per pueros suos iterùm purgat, & aperit, & aquam viuam omnibus hauriendam proponit, quantumcunque rixentur Philisthæi, id est, Hæretici. Aduertit etiam Orig. non sine mysterio Patriarchas iuxta puteos sibi vxores inuenire: etenim puer Abraham iuxta puteum inuenit Rebeccam Isaaco desponsandã, Gen. 24. Iacob Rachelem, Gen. 29. & Moyses Sephoram, Exod. 2. quia virtutes, cum quibus desponsatur iusti anima, non nisi apud puteos cœlestis doctrinæ inuenire possunt. Quanuis D. Hieronym. in epistola ad Oceanum velit illud fuisse typum baptismi. Illud addiderim significari prætereà sapientiæ coniugem non nisi prope puteos, id est, cum labore inueniri.

Origenes. *Eucherius.* *Gen. 26.* *Sacram doctrinam frustra Hæretici conantur inquinare.* *Gen. 24.* *Gen. 29.* *Exod. 2.* *D. Hieron.*

V. Fontes verò istos, siue puteos cœlestibus aquis scaturientes, qui aperiendi sunt, explicauit nobis Esai. 12. loquens ad literam de Christo: *Fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem, Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris*

Esai 12. 2.

natoris. Quo loco transferri poteſt, *De viſceribus ſaluatoris*. Etenim vox מעין quæ fontem ſignificat, ſcribitur etiam per מ in principio, & Chaldaicè ſignificat viſcera: vnde locus ille Pſal. 86. *Sicut lætantium omnium habitatio eſt in te*, pro quo D. Hieronymus iuxta veritatem Hebraicam tranſtulit: *Et cantores quaſi in choris, omnes fontes mei in te*, poteſt etiam transferri. *Omnia viſcera mea in te*. Id quod (vt hoc obiter dicamus) ad maximam beatiſſimæ Virginis laudem ſpectat, quæ vſque adeò pulchra, & Deo fuit accepta, vt omnes gratiarum fontes, & ipſa etiam Dei viſcera in eam per amorem transfuſa fuiſſe videantur. Nec verò illud prætereundum verba illa iuxta Hebraicam veritatem: *Cantores quaſi in choris*: mirificam quãdam Virginis laudem indicare, nimirum virtutes omnes ſanctiſſimæ eius menti infuſas ſibi de tanta inter ſe coniuuctione, & conſenſione gratulantes, nihilque ſibi ab hoſtilibus incurſionibus metuentes, (vt in cæteris ſanctis) quaſi depoſitis armis per choros tributas quodammodò pæana cantantes Dei laudes ſuauiſſimo concentu, & exultatione celebraſſe: quod magis adhuc ſonat noſtra eiuſdem loci trãſlatio: *Sicut lætantium omnium habitatio eſt in te*: quod de Virgine intelligens Eccleſia ſubiunxit: *Sancta Dei genitrix*. Cui mirificè concinit illud Cant. 7. *Quid videbis in Sunamite* (ſeu, vt potiùs legendum eſt *in Sulamite*, id eſt, Hieroſolymitana à Salem, quod nomen fuit antiquum Hieroſolymæ) *niſi choros caſtrorum*? quid enim choris cum caſtris, niſi quia virtutes, quæ in aliis Sanctis propter hoſtium metum ſemper erant in acie expeditæ: in Virgine propter ſecuritatem caſtra in choros vertentes mirum in modum lætabantur. Sed vt ad locum Eſaiæ, vnde digreſſi fuimus, reuertamur, per fontes ſaluatoris poſſumus non modò ſacramenta, vt communiter volunt interpretes, ſed vulnera etiam Chriſti intelligere: ſiquidem poteſt idem locus transferri: *De viſceribus Saluatoris*: quæ nobis per eius vulnera patuerunt: ex iis enim perfecta Diuinæ bonitatis, potentiæ, & ſapientiæ cognitio, & ſalus ipſa ab omnibus hauritur, quemadmodũ intellexit D. Ambr. in Pſ. 37 ſuper illa verba: *Miſer factus ſum, & curuatus ſum vſque in finem. Non tabes*, inquit, *mortis de vulnere eius, ſed fons vitæ ſcaturiuit, vt Scriptura nos edocet: Et ſaliet aqua cum delectatione de fontibus ſaluatoris. Exiliuit enim de vulnere aqua, vt nos biberemus ſalutem.*

Pſal. 26. 7. D. Hieron. Deipara laus. Cant. 7. 1. Vulnera Chriſti, fontes ſalutis. D. Ambroſ. Pſal. 37. 7.

V. E contrario omnis in vniuerſum Hæretica doctrina, quæ hoc loco deſcribitur, non ſimpliciter puteo, ſed puteo abyſſi comparatur: quoniam ex ipſa abyſſo, id eſt. inferni aquis hauritur: quam etiam ob cauſam puteis illis bituminis, qui in mari mortuo effoſſi ſunt, ſimilis dicitur. Sic enim Orig. hom. 12. ſuper Num. de Hæreticorum aquis mortiferis exponit illud, quod dicitur Gen. 14. vallem quandam ſylueſtrem habuiſſe puteos multos bituminis: quæ vallis illa fuit in qua Pentapolis Sodomorum à Deo fuit euerſa, poſt cuius ſubuerſionem facta eſt ea vallis mare ſalſum, quod alio nomine appellatur mare mortuum. Docet igitur Orig. omnem hæreſim in valle eſſe: quia omnis iniquitas non ſurſum fertur, ſed ſemper ad inferna deſcendit: eſſe etiam ſalſum, atque amarum omnem Hæreticum, quia nihil dulce, nihil ſuaue poteſt habere peccatum. Prætereà, inquit, ſi veneris ad Hæreticam ſententiam, veniſti ad puteos bituminis. Eſt enim bitumen eſca, & nutrimentum ignis: quare ſi de iſtis puteis aquam guſtaueris, fomenta in te ignis, & gehennæ incendia ſuſcitabis. Hanc putei, & iniquitatis profunditatem timens Regius vates, dixit Pſal. 68. *Non me demergat tempeſtas aquæ, neque abſorbeat me profundum, neque vrgeat ſuper me puteus os ſuum*. Quanquàm enim Chriſtum hoc loco loquentem, petentémque à Patre feſtinam reſurrectionem communiter cum D. Hieron. faciant interpretes: omnes tamen iuſti eundem ſermonem poſſunt vſurpare, peteréq; à Deo, vt à profundo iniquitatis puteo liberẽtur: quo loco tria mala, & incommoda grauiſſima à ſe deprecatur homo iuſtus: vnum eſt, vt ne eum de-

Hæreticorũ doctrina ex inferis hauſta. Origen. Gen. 14. Pſal. 68. 16. Interpretes.

mergat tempestas aquæ: alterum, ne absorbeatur à profundo: tertium, ne claudat super eum puteus os suum, quod duo præcedentia grauitate longè superat. Ea verò sic expendit Remigius: *Non me demergat tempestas aquæ*, vt consentiã, vel blanditiis adulantium, vel nimis apertè furentium: quod si quando consentiam, *Non absorbeat me profundum*, id est, non perueniam ad actum cum iis, qui in profunditate peccatorum conuersantur: denique si ad actum peruenero, *Non vrgeat super me puteus os suum*, id est, non claudatur super me profunditas iniquitatis: clauditur autem in profunditate iniquitatis, qui post perpetrationem non facit confessionem, sed parat peccati defensionem. Quem eundem sensum vberiùs persequitur D. Aug. in Comment. eius loci. *Magnus*, inquit, *est puteus profunditas iniquitatis, sed tamen ibi positus, si confitetur peccata sua, non super eum claudit puteus os suum. Vnde Dauid quasi in puteum delapsus dicebat: De profundis clamaui ad te Domine: Domine exaudi vocem meam*, Psal. 129. *Si autem factum fuerit in illo quod dicitur*, Prou. 18. *Impius, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit: clausit super eum puteus os suum. Itaque si videris hominem fecisse iniquitatem, mersus est in puteum: quando autem illi dixerimus iniquitatem ipsius, & responderit: Peccaui, fateor: non super eum clausit puteus os suum. Si autem dixerit: Quid enim mali feci? clausit super eum puteus os suum: qua eruatur non habet: etenim amissa confessione non est locus misericordiæ: tu factus es peccati tui defensor, quomodo erit Deus liberator? vt ergo ille sit liberator, tu esto accusator.* Hæc Aug. Quoniam igitur vniuersa hæresis dicit summam quandam iniquitatis profunditatem, rectè per abyssi puteum fuit expressa.

Remigius. Confessio peccatorum necessaria ad salutem. D. August. Psal. 129. 1. Prou 18. 3.

Quid fumus putei abyssi significet.

Et ascendit fumus putei sicut fumus fornacis magnæ, & obscuratus est sol, & aër de fumo putei.

SECTIO V.

APerto abyssi puteo, id est, hæretico errore publicato, vt exposuimus, commemorat Ioannes ascendisse fumũ quasi ex fornace magna, obscuratúmq; fuisse solem, & aërem propter fumi illius caliginem, & densitatem: quo nihil aliud exprimitur, quàm hæresum disseminatio, quæ caliginem, ac tenebras soli, id est, Christo, cuius vel Diuinitatis splendorem, vel humanæ naturæ veritatem, vel gratiæ nitorem, necessitatémque inficiabantur, & aëri, id est Ecclesiæ, quæ sicut aër à Sole, ita ipsa à Christo illustratur, in multis orbis partibus offuderunt.

II. Quæ vt illustriora fiant, sciendum est fumum in sacris literis variè vsurpari. Primum enim sumitur pro ipsa Dei cognitione, quæ in hac vita haberi potest: quæ quoniam obscura est, fumo comparatur, veluti Esai 6. vbi postquam Propheta visionem Dei sedentis in throno excelso, & eleuato, & Seraphim stantium famulatũm, & ter clamantium. *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Deus exercituũ, plena est omnis terra gloria eius*, commemorasset, subiungit: *Et commota sunt superliminaria cardinum à voce clamantis, & domus repleta est fumo.* Scio hunc fumum ad literam significare cæcitatem Iudæorum post passionem Christi, vt interpretatur D Hier. Clamantibus, inquit, Seraphim, & in tota terra Trinitatis mysterium prædicantibus, quando post passionem Saluatoris mysteriũ Trinitatis terra vniuersa cognouit, statim commotum est, siue sublatum (vt habent Septuaginta) superliminare templi, & omnes illius cardines conciderunt. Et paulò post: Quàm pulcher ordo rerum? postquàm repleta est terra gloria Domini Sabbaoth, Iudæorum templum impletum est ignorantiæ tenebris, caligine, & fumo, qui noxius est oculis. Eodémque modo locum intelligit Cyrill. Alex. quamuis vterque subiungat posse etiam per fumum templi significari incendium: quam sententiam secutus est Theodoretus.

Cognitio, quã de Deo habent homines in hac vita, fumus dicitur quia obscura. Esai. 6. 3. Iudæorum cæcitas. D. Hieron. Cyril. Alex. Theod.

Sed

Sed non dubium, quin etiam eo fumo fuerit adumbrata obscuritas cognitionis, quam in hac vita assequi possumus de Deo, & præcipuè de mysterio Trinitatis, quod Seraphim terna illa sanctitatis acclamatione promebant: imò eiusdem incomprehensibilitas, propter quam vel ipsis beatis, Seraphicísque spiritibus Dei gloria in domo repleta fumo apparet: eandem ob causam dicitur Psal.17. *Ascendit super Cherubim, & volauit: volauit super pennas ventorum: & posuit tenebras latibulum suum. Ascendit super Cherubim* (inquit Augustinus) *id est, exaltatus est super plenitudinem scientiæ,* (id enim sonat nomen Cherubim) *vt nemo ad eum peruenire nisi per charitatem possit*: posuit etiã tenebras latibulum suum, eo quod eius natura, vt exponit Theodoretus, perfectè intelligi nequeat. Diuus Hieronymus retulit ad mysterium incarnationis, quem secutus est Mag. Sentent. in comment. eiusdem loci: quoniam videlicet *Latibulum suum*, id est, secretum maiestatis suæ, quæ nube carnis tegebatur, *posuit tenebras*, id est, profundum, & obscurum effecit. *Psal 17.11.* *D. August.* *Theodor.* *D. Hieron.* *Mag. sent.*

III. Deinde sumitur fumus pro mentis cæcitate, & caligine, qua peccatorũ mẽtes inuoluuntur, vnde sub nomine ceti, siue Leuiathan de Dæmone dicitur Iob 41. *De naribus eius procedit fumus sicut ollæ succensæ, atq; feruentis: halitus eius prunas ardere facit, & flãma de ore eius egreditur.* In quem locũ D. Greg. lib. 33. Mor. c. 38. *Quasi flatu* (inquit) *nariũ caliginem emittit, quia in reproborũ cordibus insidiarum suarũ aspirationibus ex amore vitæ temporalis æstum congerit multipliciũ cogitationũ, & velut fumi globos multiplicat: quia inanissimas præsentis vitæ curas in terrenorũ hominum mente coaceruat: quem fumum patiebatur Propheta cũ dixit Psal. 6. Turbatus est à furore oculus meus. Et Psal. 37. Cor meum conturbatum est: dereliquit me virtus mea: & lumen oculorũ meorum & ipsum non est mecũ. Fumus quippe iste obtundit aciẽ cordis, quia caliginis suæ nubilo serenitatẽ intimæ quietis turbat.* Non est prætereundũ, quod sequitur, *Halitus eius prunas ardere facit*, quia, vt exponit idẽ Greg. Dæmon quasi sufflator iniquæ suggestionis afflatu iniquorũ mentes igne praui desiderij inflãmat, iuxta illud Esai. 54. *Ego creaui fabrum sufflãtem in igne prunas, & proferentẽ vas in opus suũ.* Quo loco duo obseruanda sunt: vnũ est non dictũ esse *Sufflantem prunas*, sed *Sufflantem in igne prunas*, quia Dæmon eò præcipuè spectat, vt hominem iã à sua ipsius concupiscentia ignitum, & in eo potissimũ vitio, ad quod natura est procliuis, suggestionis suæ flatu magis inflãmet. Alterum verbis illis, quæ sequuntur, *Proferentem vas in opus suũ*, indicari huiusmodi fabrũ nihil aliud proferre de officina malæ voluntatis, nisi lebetes, id est, peccatores scelerum fœditate nigerrimos, aptos ad opus suũ, id est, vilia peccãdi ministeria: quos tamẽ Deus gratia sua sæpissimè cõuertit in phialas aureas iuxta illud Zac. vlt. *Et erũt lebetes quasi phialæ*: quod de Maria Magd. canit Eccl. *Post fluxæ carnis scandala fit ex lebete phiala: de vase contumeliæ in vas translata gloriæ.* *Peccatorum mentes caligine inuoluuntur.* *Iob 41.11* *D. Gregor.* *Psal 6.8.* *Psal. 37.11.* *Esai 54.16.* *Zach. 14.20*

IIII. Sed vt ad fumũ reuertamur, eodem sensu D. Hier. in epist. ad Algasiã, p. 2. exponit illud Esai. 42. *Calamum quassatũ non confringet, & linũ fumigans non extinguet.* Quod Matt. citauit c. 12. *Iesus*, inquit, *curauit eos omnes, & præcepit eis, ne manifestum eũ facerent: vt adimpleretur, quod dictum est per Isaiam Prophetã dicentem, Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit anima mea. Ponam spiritum meũ super eum, & iudicium gentibus nunciabit. Non cõtendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius: arundinem quassatam non confringet, & linũ fumigans nõ extinguet.* Cuius loci duplex est expositio, vna cõmunis, explicari videlicet his duobus veluti prouerbiis mansuetudinẽ Christi, quo sensu affertur à Matthæo, cùm agit de his, qui à Christo curabantur, & exponitur ab Eusebio Cæsar. lib 9. Demonstrationis Euang. capite 15. Infirmos, inquit, & debiles corroborauit, morbo affectos non perdidit, sed curauit, & perturbationibus animi inquinatos, prauísque cupiditatibus, & affectibus fumigantes non pessundedit, sed sanauit. Altera D. Hieronymi *Esai. 42.3.* *Matth. 12.15* *Euseb. Cæsar. Mansuetudo Christi.* *D. Hieron.*

intelligẽtis nomine calami quassati populum Iudaicum, nomine verò lini fumigantis Gentilem hoc sensu. Calamus, inquit, fractus, qui fuit anteà vocalis, & laudes Domini cõcinebat appellandus est Israel: qui quoniam impegit in angularem lapidem, imò cecidit super eum lapis, fractus est, cui qui inniti voluerit, pertundetur manus illius: qui enim post aduentum Domini Euangelicæ doctrinæ spiritum derelinquens in Iudaicæ literæ morte requiescit, istius cuncta opera vulnerantur. Linum quoque fumigans non extinguet, populum videlicet de Gentibus congregatum, qui extincto legis naturalis ardore fumi amarissimi, & qui noxius oculis est, tenebroséque caliginis inuoluebatur erroribus. Vbi vides fumum pro cœcitate vsurpari. Ex his iam perspicuum relinquitur, cur hæretica doctrina in fumo putei abyssi expressa à Ioanne fuerit propter caliginem, ac tenebras, quas multis in partibus hominum mentibus offudit. Sic enim D. Hieron. de Hæreticis interpretatur illud apud Oseam 13. *Erunt quasi nubes matutina, & sicut ros matutinus præteriens, sicut puluis turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario.* Quo loco tametsi illæ similitudines breuitatem, & celeritatem significent, qua impiorum felicitates citò prætereunt, vt idem Hieron. exponit, tamen etiã fumus de fumario tenebras, & caliginem declarat, qua excœcati Hæretici veritatis lucem intueri non possunt. Rectè etiam fumo de fumario comparantur, quia ex Stygio camino Hæretici egrediũtur. Aduerte autem pro eo, quod nos habemus, *Sicut fumus de fumario*, haberi apud Septuaginta, *Sicut fumus de locustis*, quod magis adhuc ad nostrum institutum facit: ea verò translationis varietas ex diuersitate punctorum Hebraicorum orta est, vt auctor est D. Hieronymus.

Populus Iudaicus calamus fractus, Gentilicum linum fumigans appellatur.

D. Hieron. Osea. 13.3. Hæreticorum cæcitas.

Cur locustæ hoc loco Hæreticos significent.

SECTIO VI.

I. VT meliùs appareat, cur Hæretici locustarum nomine à Ioãne hoc loco exprimantur, sciendum est non esse insolẽs in sacris literis hoc, & similiũ animaliũ genere persecutores intelligi: quemadmodũ legimus Ioel. 1. *Residuũ erucæ comedit locusta, & residuũ locustæ comedit bruchus, & residuũ bruchi comedit rubigo.* Quo loco quanquam iuniores Hebræi volunt sermonẽ esse de plagis illatis à Deo per eiusmodi animalia, & rubiginẽ, de fame videlicet, quæ quatuor integris annis perdurauit primùm eruca cũcta vastante, deinde locusta, brucho, & rubigine: longè tamẽ est probabilius, quod aiunt antiquiores Hebræorũ, quos sequuntur Rupert. Lyran. & alij, significari quatuor orbis imperia Hebræis infesta, quæ Hebræorũ gentem ordine quodam ita oppresserunt, vt quod vnum intactum reliquisset, alterum funditùs euerteret: itaque in eruca Assyriorum, & Chaldæorũ, in locusta Medorũ, atque Persarum, in brucho Græcorũ, in rubigine Romanorũ imperiũ expressum fuisse: quã expositionem etiam affert, nec improbat D. Hier. tametsi alterã ei præferat, videlicet vnicũ Chaldæorum imperium eo loco adumbrari, quod quater sub Nabuchodonosor Hebræorum populũ diuexauit. Primum cum Nabuchodonosor Hierosolymã obsedit, duxitq; secũ Ioachim Regem Iuda, & partẽ vasorum domus Domini asportauit in terrã Sennaar, vt refertur 2. Paralipom. 36. & Dan. 1. Deinde cum captiuum duxit Babylonem Ioachim, siue Iechoniam præcedentis filium 4. Reg. 24. Tertiò, cum Sedechiam vltimũ Regem Iuda erutis oculis Babylonem etiam duxit captiuum 4. Reg. 25. Denique, cũ Nabuzardan Babylonij exercitus princeps vrbem, & templũ incendit 4. Reg. 25. vbi obiter duo obseruãda sunt. Vnum est florentissima orbis imperia vilissimis, & abiectissimis animalculis comparari, vt

Ioel. 1. 4.

Hebræi Iuniores.

Antiquior. Rupert. Lyranus.

Orbis imperia vermicu lis expressa. D. Hieron.

2. Paral. 36. Dan. 1. 4. Reg. 24. 4. Reg. 25. 4. Reg. 25.

parari, vt

parari, vt indicetur, quàm vili pretio mundana omnia æstimanda sunt, & quasi abiectissimi vermiculi pede calcanda. Alterum est non solum abiectissimis animalibus, sed etiam noxiis comparari propter salutis periculum, quod in regnis administrandis, & in vniuersum in omni humana felicitate cernitur. Siue igitur soli Chaldæi, siue reliqui, quos nominauimus, plagarũ illarum nomine expressi à Ioële fuerint, illud certũ est locustas, & reliquas huiusmodi plagas, iuxta probabiliorẽ sententiam, non propriè accipiendas esse, sed translatè pro infestissimis Hebrææ gentis hostibus vsurpandas: sic enim etiam locusta accipitur Amos 7. cap. *Ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris, & ecce serotinus post tonsorem gregis.* Vidit nempè Propheta in spiritu quendam, qui infinitam locustarũ multitudinem producebat, quem appellat fictorem: quæ locustarũ multitudo significabat Assyriorum exercitum, qui quarto anno regni Ezechiæ duce Salmanasar Rege Assyriorum venerunt in terram decem tribuum, easque in Syriam transtulerunt. *Amos 7.1.*

II. *Hæretici cur locustarum typo adumbrati.*

Ex his iam mirũ videri non debet Hæreticos acerrimos Ecclesiæ hostes sub locustarum typo fuisse à Ioanne adumbratos. Primùm, quia locusta animal est maximè nociuum herbis virentibus: vnde Exod. 10. de locustis dicitur: *Nihil omnino virens relictum est in lignis, & in herbis terræ in cuncta Ægypto.* Sic enim Hæretici quidquid fidei, & sanctitatis viride erat, in multis partibus corroserunt. Secũda ratio desumitur ab vnanimi aduersus Ecclesiam conspiratione iuxta illud Prou. 30. cum dicitur: *Quatuor sunt minima terræ, & ipsa sunt sapientiora sapientibus. Formica populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi, Lepusculus plebs inualida, qui collocat in petra cubile suo: Regem locusta non habet, & egreditur vniuersa per turmas suas: Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus Regis.* Est autem stellio serpens lacertæ similis circulis quibusdam, & veluti lucentibus guttis in modum stellarum depictus, vnde & nomen sumpsit, de quo scribit Plin. lib. 31. c. 10. nullum animal fraudulentius homini inuidere. Quoniam igitur hæretici vnanimi consensu aduersus Ecclesiam conspirarnut, optimo iure locustarum nomine exprimuntur, quæ vsq; adeò inuicem consentiunt, vt Rege, ac duce cùm careant, tamen per turmas suas tributæ egrediantur. Verùm tropologicam eius loci expositionem, quam Beda affert, obiter perstringendã duximus. In formica igitur eos intelligit, qui in hac vita fructus sibi præparant bonorum operum, quibus felicitatem promereantur. In lepusculo eos, qui in petra, id est, in Christo spem suam omnem collocant iuxta illud Psal. 103. *Petra refugium herinaceis*, seu vt alij códices habent, *leporibus.* In locusta Anachoretarum concordem vitam, qui nullo præceptore singuli in suis latibulis Deo vacabant, & mala pullulantia carnalium voluptatum germina absumere conabantur. Denique in stellione, qui alis caret, manibus nititur, & palatia Regũ ingreditur, eos qui cum ingenij penna non valeant, ad obtinẽda tamen æterni regni mœnia virtute operationis subleuantur. Tertia ratio est propter locustarũ saltus, quos sua inconstantia imitantur Hæretici. Quam eandem ob causam D. Greg. lib. 31. Mor. c. 19. expendens illa verba c. 39. *Nunquid suscitabis eum*, id est, equum *quasi locustas?* docet locustas Iudaicum populum figurasse: quod etiam in quemlibet virum inconstantem potest conuenire, eo quòd locustæ subitos quosdam saltus dẽt, & protinus in terram cadant: saltus enim dabant Hebræi, cùm præcepta Domini se implere promitterent, sed statim ad terram cadebant, cũ per praua opera hæc se audisse denegarent. Videamus, inquit Greg. in eis quasi quendam locustarum saltũ. Exod. 24. *Omnia verba, quæ locutus est Dominus, faciemus.* Videamus, quomodo subitò ad terram ruunt. Num. 14. *Vtinam mortui essemus in Ægypto, & in hac vasta solitudine vtinam pereamus, & non inducat nos Dominus in terram istam.* Locustæ ergo erant, quia habebant saltum per vocem, & causam per actionem. Quarta, & po-

Exod. 10.15. *Prou. 30.24.* *Plinius.* *Beda.* *Psal. 103.18.* *D. Gregor.* *Iob. 39.18.* *Vir inconstãs locustæ persimilis.* *Exod. 24.7.* *Num. 14.7.*

Interpretes. strema ratio, quam afferunt communiter hoc loco interpretes, ea est, quia Hæretici instar locustarum sanioso ore cuncta polluunt: cum enim intellectum habeant erroribus inquinatum, quid aliud ore euoment, quàm Hæreticæ doctrinæ saliuam fœculentam, qua alios inficiant? Quam ob causam illis potest accommodari illud
Esai. 14. 29. Esa. 14. *Ne læteris Philisthæa, quoniam cōminuta est virga percussoris tui: de radice enim colubri egredietur regulus, & semen eius absorbens volucrem.* Cuius loci literalis sensus is est. Mortuo Achaz rege Iuda lætabātur Philisthæi, quòd nihil iam sibi à posteris Oziæ, qui eos multùm fregerat, timendum ducerent. Præuidēs autem Esaias Ezechiam eiusdem Oziæ pronepotem multò acerbiùs Philisthæos oppressurū, lætitiam eorum ea similitudine compressit. *De radice colubri*, id est, de progenie Oziæ, *egredietur regulus*, siue *basiliscus*, id est, Ezechias multò exitialior, & nocētior, quàm coluber: siquidem regulus vel ipso afflatu prætervolantes aues interimit. Verùm alij ad Hæreticos eundem locum hoc sensu referunt: *De radice colubri*, id est, de hæresi mente concepta *egredietur basiliscus*, id est, idem error prædicatione disseminatus, qui afflatu ipso volucres absorbeat, id est, homines ingenio præstantes eiusdem erroris veneno inficiat. Itaque hæresis, dum mēte latet, coluber est: dum publicatur, basiliscus, qui solo afflatu perimit. Possumus & ita ad mores accipere: *De radice colubri*, id est, mala cogitatione, *egredi regulum*, id est, malum consensum, *& semen eius*, id est, malum opus *volucres interimere*, id est animas, quæ antea virtutùm pennis in sublime ferebātur. Ex quo iam colligis cogitationes malas quasi colubros parturientes regulos maximè esse formidandas.

Quid coronæ similes auro super capita locustarum significent?

Et super capita earum tanquàm coronæ similes auro.

SECTIO VII.

I. CORONA potissimùm sumitur pro regno: vnde est illud Thren. 5. *Cecidit corona capitis nostri: væ nobis, quia peccauimus*, id est, quia peccauimus, regnum nostrum fuit euersum, ereptúmque Regi Sedechiæ, qui eo loco per caput intelligitur: & illud Ezech. 21. *Aufer cidarim, tolle coronam: nonne hæc est, quæ humilem subleuauit, & sublimem humiliauit?* vbi Dominus loquitur cum Rege Sedechia hoc sensu. Propter iniquitatem tuam auferetur ab Israel sacerdotium, & regnum: (est enim cidaris mitra Pontificia) id quod contigit, cum Iosedech summus sacerdos ductus est in captiuitatem cum ipso Sedechia: *Nónne hæc est, quæ humilem*, id est, Dauidem *subleuauit: & sublimem*, id est, Sedechiam *humiliauit?* quæ interpretatio est Lyr. Aduertendum est autem Septuag. interp. ita locum transtulisse: *Aufer cidarim, & depelle coronam: ipsa non talis erit: humiliasti excelsum, & subleuasti humilem*: id est, tua corona ô Sedechia longè diuersa est à corona Regis Messiæ: quoniam Messias reget suos in virga æquitatis, non iniustitiæ. Addimus posse alludi ad spineam coronam, qua Messias in passione erat coronandus.

Corona pro regno sumitur. Thr. 5. 16. Ezech. 21. 26. Lyranus. Septuag. Interpretes.

III. Cum igitur Hæretici sub variis Regibus, ac Principibus Ecclesiam fuerint persecuti: rectè locustæ coronas gestare visæ sunt. Quod verò dicuntur auro similes, illud in primis significat. Hæreticos in Ecclesia persequenda præ se ferre zelum fidei, & charitatis: itaque non habere coronas verè aureas, sed auro tantùm similes, quia prætextu religionis suos errores disseminare conantur. Solet enim aurum in sacris literis pro religione, & charitate vsurpari, vt fusè diximus in cap 2. huius operis super illa verba: *Suadeo tibi emere à me aurum ignitum*: quo etiam pertinet il-
Apoc 3. 18. lud Thren. 4. *Quomodò obscuratum est aurum, mutatus est color optimus? dispersi sunt*
Thren. 4. 8. *lapides Sanctuarij in capite omnium platearum? Filij Sion inclyti, & amicti auro primo quomodo computati sunt in vasa testea?* quibus verbis Propheta ad literam lamentatur

Hæretici religionis prætextu errores seminant.

tatur gloriam vrbis amissam, templum euersum, viros principes in captiuitatem abductos, vt expendit Rupert. l. 1. in Hier. c. 81. & 82. *Dolentis*, inquit, *pariter, & admirantis est dicere, quomodò obscuratum est aurum?* Aurū enim coloris optimi Iudæi erant: sed quia propter cæcitatem oculi eorum obscurati fuerunt, mutatus est auri color: cùm etiam lapides fuissent Sanctuarij, & ex illis ædificari cœpta esset domus Domini, dispersi sunt in ciuitatibus, & paruas sibi plateas ad habitandum locauerunt. Cæterùm eundem locum de Sacerdotibus eleganter exponit D. Gregor. homil. 17. super Euangelium. *Aurum*, inquit, *obscuratum est, quia Sacerdotum vita quondam per gloriam virtutum clara, nunc per actiones infimas reproba ostenditur. Color optimus est mutatus, quia ille Sanctitatis habitus per terrena, & abiecta opera ad ignominiam despectionis venit. Lapides verò Sanctuarij intrinsecus habebantur, nec sumebantur in summi sacerdotis corpore, nisi cum Sancta sanctorum ingrediens in secreto sui conditoris apparebat. Nos ergò fratres sumus lapides Sanctuarij, qui apparere semper debemus in secreto Dei, quos nunquàm necesse est foris conspici, & in extraneis actionibus videri. Sed dispersi sunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum: quia hi, qui per orationem, & contemplationem semper intus esse debuerant, per vitam foris vacant: ecce iam penè nulla est seculi actio, quam non Sacerdotes administrent.* Hæc Greg. Coronas igitur similes auro gestare visæ sunt locustæ, quia Hæretici Principes fidei zelum, & charitatis ardorem in Catholicis persequendis simulabant. Rupert. D. Gregor.

Deinde dicuntur gestare coronas similes auro in signum victoriæ, quæ tamen non vera censenda est, sed quædam futulis, & vmbratica victoriæ imago: dum tyranni, & Hæretici Catholicos propter fidē insequuntur: veras enim atque aureas victoriæ coronas ipsi potius Catholici gestant, cum pro fide mortem oppetunt: quo fit, vt non aureas coronas, sed auro tantùm similes Hæreticæ locustę gestare describantur. Quòd verò is, qui persecutionē siue pro fide, siue pro iustitia tolerat, persecutionem ipse vincat ferendo: non à persecutore vincatur, probatur primò ex loco illo Pauli 2. Corint. 2. vbi Apostolus ad literam de huiusmodi loquens victoria ait, *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu*: quem triumphum duplicem esse docet D. Thom. disputatione videlicet Hæreticos, patientia vincendo persecutores. Secundò adhuc luculentiùs Rom. 8. *Quis ergò nos separabit à charitate Christi, tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptum est: quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos.* i. vt interpretatur D. Thom. *superamus, dum circa hæc omnia illibatā charitatē seruamus*, iuxta illud 1. Cor. 15. *Gratias Deo, qui dedit nobis victoriam per Iesum-Christum.* Sed multò elegantiùs eundem locum expendit D. Chrys. hom. 15. super ep. ad Rom. vbi in primis obseruat Græcè non esse, *superamus*, sed *plusquàm superamus*: est enim Græcè ὑπερνικῶμεν. *Hoc*, inquit, *mirabile est, quod non superamus solùm, sed plusquàm superamus per ea ipsa, quæ patimur.* Triplicē verò rationē affert huius plusquàm victoriæ. Prima ducitur ex ex facilitate vincendi: quia sola ipsa tolerantia vbique trophæa contra hostes erigimus. Secunda, quia per ipsamet tormenta, & persecutiones superamus, quæ noua est victoriæ ratio. Tertia est propter victoriæ certitudinem: etenim plusquàm superare est sic aliquem ad certamina descendere, quasi iam Dominus victoriæ sit: quam rationem reddidit ipsemet Apostolus, cum statim subiunxit. *Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo.* Tertiò Sapient. 10, *Certamen forte dedit illi, vt vinceret*: vbi ad literam est sermo de Iacob, qui superior euasit fratre Esau: quænam autem huiusmodi victoria fuerit, significatur Gen. 27. cum Isaac dixit Esau filio: *Viues in gladio, & fratri tuo seruies*: quod

III. *Tyranni, & hæretici, dū fideles excruciant, nō vincunt, sed vincuntur.* 2. Cor. 2. 14. D. Thom. Rom. 8. 35. Psal. 43. 22. D. Thom. 1. Cor. 15. 57. D. Chrysost. Rom. 8. 38. Sapiē. 10. 12. Gen. 27. 40

quanquàm communiter interpretes accipiunt de Idumæis posteris Esau, qui Dauidi Regi è stirpe Iacob descendenti tributarij fuerunt 2. Reg. 8. tamen eo etiam sensu à plerisque accipitur, vt Esau Iacobo fratri seruierit in eo persequendo, dandóque ei materiam triumphorum per patientiam, qua ipsum non solùm tulit, sed etiam ex Mesopotamia rediens adorauit septies genu flexo Gen. 33. Itaque omnis Ecclesiæ persecutor in gladio viuit, dum eam persequitur: sed tamen Sanctis, quos insectatur, eo ipso seruit, quòd eum non ad errorem suum, & vitia pertrahit, sed ei syluam, ac segetem præbet meritorum. Quartò, & postremò in eiusmodi figuram Iudic. 7. Gedeon confractione laguncularum Madianitas deuicit. Sic enim Martyres suorum corporum fractione de tyrannis triumphant. Hoc nanque sensu eam figuram exponit Beda lib. quæst. super lib. Iudic cap. 5. vbi primùm aduertit Gedeonis milites non sine mysterio nullis aliis armis instructos, quàm tubis, lagenis, & lampadibus ad certamen descendisse: quia Martyres sonant tubis, cum prædicant: confringunt lagenas, cum soluenda in passione corpora hostilibus gladijs opponunt: splendent lampadibus, cum post solutionem corporis miraculis coruscant. Cecinerunt ergò tubis, vt lagenæ frangerentur: lagenæ fractæ sunt, vt lampades apparerent, apparuerunt lampades, vt hostes in fugam verterentur, Deinde obseruat non frustrà in dextera tubas, lagenas in sinistra tenuisse. In dextera enim habere dicimur, quicquid magno pretio æstimamus: in sinistra omne, quod pro nihilo ducimus: ita Christi Martyres pro magno habent prædicationis gratiam, corporum verò vtilitatem pro minimo. Verùm, quod ad nostrum facit institutum, sicut Gedeonis milites confractis lagenis vicerunt: ita Sancti eo ipso, quòd pro Christo patiuntur, hostes superant.

2. Reg. 8. — Gen. 33. — Iudic. 7. — Beda.

IIII. Illud etiam adnotandum Madianitas eodem 5. cap. Iudic. locustas appellari, vt magis adhuc appareat Hæreticos, qui hic à Ioanne locustarum similitudine exprimuntur, fuisse à Catholicis, quos persequebantur, ea ipsa persecutione prostratos. Hoc argumentum eleganter persequitur Tertull. in Apolog. aduersus gentes cap. 49. Vbi inter alia, *Prælium*, inquit, *est nobis, quod prouocamur ad tribunalia. Victoria est, pro quo certaueris, obtinere ea victoria habet & gloriam placendi Deo, & prædam viuendi in æternum. Ergò vicimus, cum occidimur: hic est habitus victoria nostra, hæc palmata vestis, tali curru triumphamus.* Aduerte autem vestem palmatam dici, quia erant illi intextæ palmæ: vult ergò Tertull. martyrium esse vestem palmatam, id est, variis palmis intextam, tot nimirum, quot sunt tormenta: sunt enim palmæ victoriæ, & triumphi symbola. Quam ob causam de Ecclesia propter Martyres dicitur Cant. 7. *Statura tua assimilata est palma.* In eiusdem rei typum Salomon, vt refertur 3. Reg. 6. *Omnes parietes templi per circuitum sculpsit varijs cælaturis, & torno, & fecit in eis Cherubim, & palmas, & picturas varias quasi prominentes de pariete.* Sculpsit, inquam, in eis picturam Cherubim, & palmarum: quoniam vt interpretatur Rup. lib. 3. in libros Reg. cap. 12 scientiam Dei fideliter suscipientibus, & pro illa certantibus victoriæ de cœlo promittuntur. Quanquàm verò templum illud Salomonis figura fuerit Ecclesiæ vniuersæ, tamen etiam cuicunque iusto & potest, & debet accommodari iuxta illud 1. Cor. 3. *Nescitis, quia templum Dei estis?* Et 2. Cor. 6. *Vos enim estis templum Dei.* Hoc igitur templum totum sculptum est palmis, quia tot victoriis est refertum, tot etiam trophæis tanquàm pulcherrimis aulæis, & peristromatis exornatum, quot sunt persecutiones, quas à fidei hostibus constanter tolerat: propterea enim Cherubim simul cum palmis iunguntur, vt indicetur huiusmodi palmas tunc præcipuè obtineri, cùm propter doctrinæ Euãgelicæ, quæ per Cherubim, id est, plenitudinem scientiæ exprimitur, defensionem iusti in capitis discrimen adducuntur.

Iudic. 5. — Tertull. — Cant. 7. 7. — 3. Reg. 6. 29. — Rupertus. — 1 Cor. 3. 16. — 2. Cor. 6. 16.

Cur

Cur locustæ facies hominum, & dentes leonum habere dicantur.

Facies earum tanquam facies hominum, & dentes earum sicut leonum erant.

SECTIO VIII.

PRimum significatur Hæreticorum principum summa crudelitas minimè hu- I.
manæ naturæ conueniens: siquidem cum facies hominum haberent, nihil *Hæreticorũ*
minùs, quàm humanitatem referebant, quod sanè instar monstri erat: similem *principum*
enim ob causam Leuitic. 11. inter immunda animalia numerantur omnia illa *crudelitas.*
quadrupedia, quæ super manus gradiuntur: *Quod ambulat super manus ex cunctis* *Leuit. 11. 27.*
animantibus, quæ incedunt quadrupedia, immundũ erit. Quo loco prima facie videntur omnia quadrupedia cõprehendi: quod enim est omnino quadrupes, quod non super manus gradiatur? sed verè non est sermo nisi de illis, quæ habent manus humanis similes, cuiusmodi sunt vrsus, & simia, quæ meritò censentur immunda: quia instar monstri est bestiam habere manus humanis similes. Et quidem quod spectat ad mysterium, illud indicatur prodigiosum esse animal hominem auarum, qui manibus terram teneat, iisque quasi pedibus per terram gradiatur: itaque immundum esse, & instar monstri iudicandum. Quemadmodum igitur instar monstri est quadrupes manus hominis habens: ita hoc loco tanquàm prodigiosæ locustæ censetur, quæ cum dentes leonis ostentent, humanas tamen præferunt facies, homines videlicet crudeles, & sanguinarij, qui cum hominem vultu præferant, truculentas tamen bestias immanitate superant. Porrò leonum dentibus summa significatur crudelitas: sunt enim dentes leonum fortissimi, quam
ob causam de peccato dicitur Eccl. 21. *Dentes leonis dentes eius.* Deinde per locu- *Eccl 21. 3.*
starum dentes concionatores Hæretici intelliguntur. Pro cuius rei maiori exposi- *Hæretici cõ-*
tione sciendum dentes in sacris literis pro prædicatoribus siue in bonam, siue in *cionatores.*
malam partem vsurpari. In bonam quidem Cant. 7. *Guttur tuum sicut vinum opti-* *Cant. 7. 9.*
mum, dignum dilecto meo ad potandum, labijsque, & dentibus illius ad ruminandum. *Dentes in*
Quæ verba Theodoretus vult esse sponsæ cum sponso colloquentis. Alij prima *sacris literis*
illa verba: *Guttur tuum vinum optimum*: sponsi ad sponsam faciunt Ecclesiæ gut *concionatores significãt.*
tur, id est, prædicationem commendantis, comparantisque illam vino optimo, quòd quantò vetustius, tantò suauius, & pretiosius: quia concionatores non debẽt nouis istis, & nugacibus sermonum rapsodiis insistere, sed vetera sanctorum Patrum dicta rimari. Tunc verò audiens sponsa, prædicationis verbum sic ab sponso commendari, quasi verbum ex eius ore excipiens, continuánsque sententiam adiunxit: *Dignum dilecto meo ad potandum, labiisque, & dentibus illius ad ruminãdum,* hoc est, dignum tanto sponso, & grauibus Diuini verbi præconibus, qui ea, quæ tanquàm labia loquuntur, quasi dentes ruminant, aliísque tanquàm salutarem cibum ad edendum apponunt.

Eodem sensu explicandum est illud Cant. 4. *Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ* II.
ascendunt de lauacro, omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est inter eas. Quem locum *Cant. 4. 2.*
illustrans D. Bern. serm. 63. ex paruis, plurimas dentium conditiones comme- *D. Bernard.*
morat: sunt enim dentes candidi, & fortes: carnem non habent, nihil intrà se pati possunt: dolor eorũ acutissimus: clausi sunt labiis, nè videantur, indecens enim est, cum videntur nisi ridendo: toti corpori frangunt cibum: nullum inde saporem habent: per ordinem positi sunt: superiores alij, alij inferiores: cum inferiores moueantur, superiores nunquam: quas omnes conditiones eleganter Bernard.
Religiosis accommodat. Qui enim illis candidius, qui cogitationum peccata sicut *Religiosi,*
actionum deplorant? quid fortius, quibus tribulatio pro solatio, contumelia *dentes Ecclesiæ.*

pro gloria, inopia pro abundantia ducitur? Carnem non habent, quia in carne
Rom. 8. 9. carnem obliuiscuntur, iuxta illud Apostoli Rom. 8. *Vos autem in carne non estis, sed in spiritu.* Nihil morari inter se patiuntur, quia nec modicum quidem offendiculum tolerabile reputant. Non est dolor sicut dolor eorum, quia nihil tam horrendum, & horribile est sicut murmur, & dissensio in congregatione. Clausi sunt labiis, ne videantur, quia ipsis monasteriorum vallis cinguntur, ne secularium oculis, & accessui pateant: indecens est, si appareant, nisi interdum fortè ad risum, quia nihil turpiùs, quàm monachus per vrbes, & castella discurrens, nisi cum charitas cogit, quæ risus est, quia hilaris est, læta quidem, non dissoluta. Toti corpori mandunt cibum, quia pro toto Ecclesiæ corpore Deum precantur. Nullum inde saporem habent, hoc est, nullam sibi gloriam debent arrogare, sed dicere cum propheta,
Psal. 113. 1. Psal. 113. *Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Per ordinem positi sunt, quia inter illos omnia in Christo mensura, & pondere constituuntur. Superiores, & inferiores, quia alij prælati, alij subditi. Denique, cũ inferiores moueantur, superiores moueri nunquàm debent, quia etsi subditi quandoq; turbentur, prælatorum tamen est in mente composita perdurare. Hæc de Religiosis Ber. Verùm communior dentium acceptio eo loco Canticorum est de concionatoribus, quibus omnes dentium cõditiones à Bernardo enumeratæ accommodari facilè possunt: in quibus non postremum locum obtinet candor, id est, castitas, & vitæ, morúmque integritas, tales enim futuros regis Messiæ concionatores vati-
Gen. 49. 12. cinatus est, Iacob Gen 49. cum dixit. *Pulchriores sunt oculi eius vino, & dentes eius la-*
Orig. *cte candidiores.* Quem locum exponens Orig. hom. 17. in Genesim, Pedes, inquit, Christi sunt, qui currunt ad faciendam pacem & subueniendum iis, qui in necessitatibus sunt positi: manus Christi, qui ad misericordiam extenduntur: oculi, qui scientiæ lumen vniuerso corpori præstant: dentes denique, qui scripturarũ cibos dignis interpretationibus explanantes earum intellectum Ecclesiæ corpori subministrant Hi ergo candidi debent esse, & puri, ne fortè illis dicatur, *Qui alios doces, teipsum non doces.* Illud etiam maximè in his dentibus requiritur, ne quid inter illos siue inuidiæ, siue dissensionis interponatur, quod solet multùm dentibus officere: idcircò enim Christus Apostolos, quos ad officium prędicationis legabat,
Marc. 9. 50. præmonuit, Marc. 9. *Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.*

III. Sed omissis interim aliis dentium conditionibus illa potissima in concionatori-
Thren. 4. 4. bus, reperitur, quod sacræ doctrinæ cibo frangendo, & aliis diuidendo inseruiant:
2 Tim. 2. 15. quo sensu communiter interpretes locum ex Canticis citatũ accipiunt, in quibus Beda. *Solent*, inquit, *nutrices particulas panis dentibus conficere, & inter lactandum in paruulorũ faucibus minuta mãsa immittere, donec eos paulatim abstractos à lacte ad esum panis perducant: sic sancta mater Ecclesia habet doctores, qui instar vberum lac doctrinæ mollioris accipientibus ministrent: habet eosdem non ignaros bene proficientibus panẽ verbi fortioris porrigere.* Hinc est illa apud prophetam comminatio Thren. 4. *Paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis.* Et 2. Tim. 2. *Solicitè cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis*, Græcè, ὀρθοτομοῦντα, id est, *rectè diuidentem:* quo vtroque loco dentiũ similitudo indica-
Prædicatores, hæretici. tur. Atque hæc de dentibus in bonam partem: in malam verò, id est pro prædicatoribus Hæreticis accipiuntur Iob quadragesimo primo: vbi de Leuiathan dici-
Iob. 41. 5. tur: *Per gyrum dentium eius formido.* In quem locum D. Gregor. libro trigesimo
D. Gregor. tertio Moralium cap. 29. *Dentibus*, inquit, *Leuiathan errorum magistri figurantur: quia reproborum vitam mordendo dilaniant, & eos à veritatis integritate subductos in sacrificio falsitatis mactant.* Ex quo iam cernis rectè hoc loco Hæreticos concionatores, & per eos ipsos quoque Hæreticos principes dentium nomine intelligi: qui quoniam

quoniam maximè noxij sunt Ecclesiæ,& in ea persequendâ immanissimi, meritò non quibusuis dentibus, sed leonum dentibus validissimis comparantur.

Locustarum humana facies, & leonini dentes detractoribus accommodatur.

SECTIO IX.

EXplicauimus in literali sensu, cur Hæreticæ locustæ humanas facies,& leonũ dentes habuerint : illud nunc doctrinæ causa mysticè addendum per easdem prodigiosas locustas detractores accipiendos, qui instar locustarum omne viride depascunt,& absumunt:& cum humanas facies habere videantur, sæuissimos tamen leonum dentes in moribus, factísque hominum infigunt, & quod omnem immanitatẽ superat, humanis carnibus instar leonum vescuntur: vnde est illud Ps. 26. *Appropriant super me nocentes, vt edant carnes meas*: eóque allusit Paulus, cum dixit Galat. 5. *Quod si inuicem mordetis, & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini.* Quam etiam ob causam Danielis 7. ostensa est prophetæ quarta quædam bestia terribilis dentes habens magnos,& ferreos, multáque comedens, atque comminuens, & reliqua pedibus conculcans, habénsque decem cornua: quæ bestia ad literam Romanum significauit imperium, sed à Glossa mysticè accommodatur detractoribus: vbi aduertit cum tres præcedentes bestiæ suis, id est, vrsi, & pardi nominibus appellatæ à Daniele fuissent, solius huius quartæ bestiæ nullum nomen afferri: quia detractorum malitia non potest vno nomine cõprehendi: habet enim detractor abundantem malitiam, quemadmodùm dicitur Psal. 49. *Os tuum abundauit malitia: & lingua tua concinnabat dolos*: vbi primùm est obseruandum verbum illud, *Abundauit*: nascitur enim detractio non ex quauis, sed ex abundante malitia, quæ ex corde præ sui affluentia in os ipsum detrahentis redundat. Deindè notandum est cum Remigio verbum illud, *Concinnabat*: solet enim detractor detractiones suas ornatis verbis componere, & ficto charitatis zelo in speciem adornare. Habebat prætereà illa bestia dentes ferreos magnos ad comminuendam,& deuorandam excellentium virorum famam. Denique erat decem armata cornibus propter decem detractionis genera, quæ ibidem connumerantur. I. Psal. 26. 2. Galat. 5. 15. Dan. 7. Glossa. Detractorũ malitia. Psal. 49. 19.

Eadem detractorũ voracitas sub eleganti similitudine explicatur, Prou. 23. *Noli esse in conuiuijs potatorum, nec in comessationibus eorũ, qui carnes ad vescendũ conferunt, quia vacantes potibus, & dantes symbola consumentur.* Quo loco partem illam, *Dantes symbola*, Glossa interpretatur esse in confabulatione detractores singulos verba ad detrahendum conferre, instar eorum, qui ad cõuiuium conuenientes ad maiorem apparatum,& copiam singuli suam partem,& portionem afferunt. Est autem Glossa hæc desumpta ex D. Gregor. lib. 4. Moral. cap. 25. vbi tractans illud Iob 19. *Quare persequimini me sicut Deus, & carnibus meis saturamini*: *Sciendum*, inquit, *est, quia hi etiam, qui aliena vita detractione pascuntur, alienis proculdubiò carnibus saturantur. Unde per Salomonem dicitur: Noli esse in conuiuijs potatorum, neque comedas cum eis, qui carnes ad vescendum conferunt, quia vacantes potibus, & dãtes symbola consumẽtur. Carnes quippe ad vescendum conferre est in collocutione derogationis vicissim proximorum vitia dicere: symbolum verò dare est, sicut vnusquisq; solet pro parte sua cibos ad vescendum, ita confabulatione detractionis verba conferre*: Hæc ille. Ad idem quoque significandum coruus ille, quem Noë ex arca emisisse dicitur Gen. 8. non est reuersus in arcã : illectus nimirùm aliquo supernatante cadauere (qui solet esse suauissimus detractorũ cibus) quemadmodũ docet D. Aug. lib. 12. cõtrà Faustũ Manich. c. 20. è contrario verò colũba regressa est ramũ oliuæ virentibus foliis gerens in ore II. Prou. 23. 20. Glossa. D. Gregor. Iob. 19. 22. Gen. 8. August.

suo: quoniam vir iustus, & alienis bonis tanquàm suis per charitatem gaudens, nihil aliud nouit ore gestare, quàm eorum de quibus loquitur, laudes, & præconia, quæ nunquàm in eius ore marcescunt, sed semper per laudabilem, & honorificam commemorationem quasi renascentia virentibus foliis vestiuntur. Detractor verò tanquàm coruus cadaueribus vescitur, nec indè recordatur ad arcā per sanctam cum iustis conuersationem reuerti. Quo etiam sensu illud à plerisque accipitur ex Psal. 13. *Sepulchrum patens est guttur eorum*: quia os detractoris nihil aliud est, quàm apertum quoddam sepulchrum ad cadauera inhians, viuósque homines quod plus est, in se ipso sepeliens, id est, quantùm in se est, excellentium virorum famam, ac nomen obscurans, quæ expositio est D. Hieronymi, quanquam aliam etiam paulò inferiùs afferemus.

Psal. 13. 3.

III. *Detractorum lingua.* Quærat aliquis, cuiusmodi nam linguæ intrà leoninos detractorum dentes lateant, cum de iis Ioannes non meminerit? proculdubiò serpentum, quod maius adhuc prodigium est, videlicet humanam reperiri faciem, quæ dentes leonis, linguas serpentum, habeat. Id quod disertè traditur, Psal. 139. *Acuerunt linguas sicut serpentis.* Est autem auctore Plinio libro 5. historiæ naturalis cap. 37. serpentis lingua tenuissima, trisulca, vibrans, atri coloris, & si extrahas, perlonga. Sic enim lingua detractoris tenuissima est, quia in detrahendo subtilissima: vnde & acuto gladio comparatur Psalm. 56. *Lingua eorum gladius acutus.* Illud ad Tit. 1. *Oportet Episcopum esse non percussorem*, Græcè μὴ πλήκτην, D. Hier. in comment. non ad pugnos refert, sed ad linguam, qua aliquis siue per contumeliam, siue per detractionem quasi gladio alium percutit: alioqui quid magnum est Episcopum à pugnis abstinere? Trisulca, quia tribus nocet, sibi, præsentibus, & quibus detrahit. Vibrans, quia semper in motu est: quā ob causam Isychius Presbyter Hierosolymitanus lib. 6. in Leuiticum docet detractores iugi scabie laborare, atque præ prurigine à detrahendo non posse desistere: sic nanque exponit legem illam Leuit. 21 quæ sanciebat, vt homo habens iugem scabiem ab omni sacro ministerio arceretur. *Iugem scabiem*, inquit, *habet homo detractor, quia ad detrahendum facilè prouocatur.* Atri coloris, quia fœda, ac turpis, & atra bile, atque maleuolentia imbuta: cui etiā concinunt ora locustarū, quæ nihil aliud, quàm purulentam saliuam euomunt. Quocircà detractorum os (quæ est altera eius loci expositio) patefacto sepulchro comparatur Psalm. 13. *Sepulchrum patens est guttur eorum*: quia sicut patens sepulchrum graueolentia sua aerem inficit, ita detractorum guttur fœdissimum est, & graueolens, præsentésque omnes, cum quibus agit, intollerabile maledicentiæ fœtore corrumpens. Denique prælonga, quia ad longissimè positos, imò ad mortuos etiam pertingit: vnde Psal. 56. detractorum maledicentia comparatur, armis, & sagittis. *Filij hominum dentes eorum arma, & sagittæ* quia non solùm cominùs, vt arma quædam, sed eminùs etiam, & longè, vt sagittæ feriunt. Accedit, quòd instar serpentum clanculum, & quasi furtiuè detrahunt, iuxta illud Eccl. 10. *Si mordeat serpens in silentio, nihil eò minus habet, qui occultè detrahit.* In quem locum D. Hieron. *Serpens*, inquit, *& detractor æquales sunt: quomodo enim ille occultè mordens venenum inserit, sic iste clam detrahens pectoris sui virus infundit.* Atque hūc meritò tanquàm serpentini generis hostem persequebatur Dauid Psalm. 100. cùm dicebat: *Detrahentem secreto proximo suo: hunc persequebar.* Quo ex loco diuus Basilius regula 26. ex breuioribus argumentatur detractores esse à reliquorum societate, & consuetudine exterminandos. Quantùm verò detractorem execretur, ac detestetur Deus perspicuum est ex illa comminatione, quæ habetur capite vigesimo tertio Prouerbiorum iam citato, *Vacantes potibus, & dantes symbola consumentur, & vestietur pannis dormitatio*: vbi per symbola dentes iam superiùs cum

Psal. 139. 4. Plinius. Psal. 56. 5. Leuit. 21. Psal. 13. 3. Psal. 56 5. Eccl. 10. 11. Psal 100. 5. D. Basil. Prou. 23. 21.

duo

diuo Gregorio detractores intelleximus. Postremam autem sententiam idem Pontifex sic eodem loco interpretatur: *Vestietur pannis dormitatio*, quia eum despectum, & inopem à cunctis bonis operibus mors inueniet, quem hic alienæ vitæ exquirendo crimina detractionis suæ languor occupauit: quæ detestatio magis adhuc apparet in eo, quòd postquam Aaron, & Maria Moysi detraxerunt (quemadmodum conquestus est Dominus illis verbis Num. 12. *Quare non timuistis detrahere seruo meo Moysi*) tanta ira, atque furore exarsit, vt statim subiungatur: *Iratúsque contra eos abijt, nubes quoque recessit, quæ erat super tabernaculum, & ecce Maria apparuit candens lepra quasi nix.* Quod expendens Orig. hom. 7. super Numeros, *Ira*, inquit, *furoris Domini efficitur super eos, qui male loquuntur, & detrahunt: nec prætereundum, quòd priùs recedit nubes, & ita Maria repletur lepra, vt ostendatur, quòd & si in aliquo sit Spiritus sancti gratia, si obtrectat, & detrahit, recedit ab eo post obtrectationem, & sic anima eius repletur lepra.* Hæc Origenes, & quidem meritò: quomodo enim Spiritus sanctus in eo habitet, qui per detractionem factus est Dæmonij domicilium, cùm detractio à Dæmone ipso ortum habuerit? Is enim primus Deo detraxit initio mundi illis verbis Genes. 3. *Nequaquam morte moriemini: scit enim Deus, quod in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut Dij scientes bonum, & malum*: vnde 1. Timoth. 3. vbi nos habemus, *Mulieres similiter pudicas, non detrahentes*, pro *Non detrahentes* est Græcè μὴ διαβόλους, hoc est, non Diabolicas, vt indicetur detractorem alterum quodámodo Diabolum esse.

D. Greg. Origen. Gen 3. 4. 1. Tim. 3. 11.

Cur locustæ capilllos sicut capillos mulierum habere dicantur?

Et habebant capillos sicut capillos mulierum.

SECTIO X.

Haud dubiè ad explicandam effœminatam Hæreticorum naturam, & ferè ad luxum, mollémque viuendi rationem, potissimúmque ad libidinem propẽsam, atque procliuem, cum capillis mulierum Hæreticæ locustæ describuntur: id quod quanquàm iam in superioribus docuimus, magis tamen illustrandum hoc loco existimamus. Igitur obseruandum est primò crinium pulchritudinem in fœminis multùm facere ad conciliandum amorem: vt autem ad spiritualia transeamus, hoc ipsum disertè confitetur sponsus sic sponsam alloquens Cantic. 4. *vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui.* Quo loco Hebræi legunt, *In vno torque colli tui*: quasi dicat, vt interpretatur Theodor. ambo quidem oculi tui sunt admirandi, & columbæ meritò nominati, sed alter eorum, qui diuina contemplatur, qui philosophatur de Deo, qui recondita mysteria contuetur, cor meum stupore afficit: omnia etiam colli tui ornamenta suspicio, sed vnum tamen torquem, id est, charitatem præcipuè admiror. Verùm iuxta editionem vulgatam per crines purissimas sponsæ cogitationes possumus intelligere, quas crinibus comparari fusè iam 1. cap. tradidimus. Est autem aduertendum Septuag. interpr. pro eo, quod nos habemus, *Vulnerasti cor meum*, transtulisse, *Excordasti me*, id est, *Cor mihi surripuisti*: quod mirificè quadrat in Virginem beatissimam, cuius ea erat mentis puritas, vt vna vel minima cogitatione non solum Dei amorem, sed ipsummet Dei cor ad se attraxerit.

I. *Hæreticorum luxus, ac libido.* *Cant. 4. 9.* *Hebr.* *Theod.* *Charitatis commendatio.* *Virginis Dei para puritas.* *Septuagint.*

Sed vt ad sponsæ crines reuertamur, vim eorum ad amorem conciliandũ ex ore sponsi habemus expresũ Cant. 7. quod non Eccl. modò, & cuilibet sanctæ animæ, sed meritissimò etiã Virginæ sanctissimæ accommodari debet: *Caput tuum, vt Car-*

Cant. 7. 5.

Theodor. Glossa. *melus: & coma capitis tui sicut purpura Regis iuncta canalibus.* Quod Theod. de doctrina Euangelica interpretatur, quæ sanguine Christi tincta, atq; cõsperſa multò magis fulget, quã Rex amictus purpura. Gloſſa ordin. vult regalẽ purpurã eſſe virtutem humilitatis, qua Rex Meſſias in paſſione fuit indutus, & nunc Eccleſia eius ſponſa etiam induitur: iunctam verò debere eſſe canalibus, hoc eſt, ſanguineis ex Chriſti vulneribus fluentibus riuis, vt eius cruore per imitationẽ tingatur, & purpura regalis euadat. Verùm alia quoq; eſt elegantiſſima huius loci ex Hebræo trãſlatio, quam ſecuti ſunt Septuag. *Coma capitis tui ſicut purpura: rex ligatus in canalibus.* Rabbi Abeneſra docet canales appellari loca, quæ ideò fiunt, vt eò aquæ confluant: iuxtà hanc ergò lectionem duplex eſt expoſitio, vna Hebræorũ hoc ſenſu, Rex Meſſias tanto tui, ô ſponſa amore capitur propter caput tuum puniceum, & comã purpureã, vt cuperet eſſe alligatus canalibus, & impluuiis domus tuæ ad tui corporis ſpeciem aſſiduè contemplandã, nam vel illinc lubẽs formã tuam ſpectaret. Altera eſt adeò pulchros eſſe ſponſæ crines, vt Rex ipſe, id eſt, ſponſus propter eos ſic amore accendatur, vt ſint illi pro vinculis ad ipſum illaqueandum, & vinciendum. Itaque Rex ligatus eſt in canalibus, id eſt, illaqueatus, & irretitus ſponſæ crinibus, quos trãſlatè canales vocat ducta ſimilitudine ab aqua, quæ cùm per canales decurrit, criſpari dicitur, quemadmodum oblongi fœminarũ crines per humeros effuſi criſpantur, & quaſi vndare inſtar aquarum videntur. Ex qua expoſitione colligitur, quantùm Deo placeant cuiuſuis ſanctæ animæ cogitationes, quæ hoc loco per ſponſæ crines intelliguntur, ſiquidem illis quaſi vinculis irretiri, & illaqueari dicitur. Ad idémque myſterium ſignificandum videtur Deus Samſonis fortitudinem non in brachiis, aut pectore, ſed in crinibus collocaſſe, Iudic. 15. quia tunc maxima eſt in homine ſpirituali fortitudo ad ipſum etiam Deum vincendum, vinciendúmque potens, cum ipſæ cogitationes ſanctæ ſunt, ab omni carnis concretione ſeiunctæ: quæ ſi abſcindantur, & in terram proiiciantur, hoc eſt, ſi efficiantur terrenæ, continuò Samſonis, hoc eſt, Nazaræi, & viri ſpiritualis fortitudo deperit, ipſéque hoſtibus, hoc eſt, Dæmonibus, ac vitiis traditur illudendus.

Septuag. Rab. Abneſra. Hebræi.

Sancta, puræque cogitationes quantùm Deo placeant. Iudic. 15.

III. Secundò notandum eſt curioſam crinium compoſitionem, & nimium corporis ornatum luxum, & effœminatum animum, imò & libidinoſum indicare: quàm ob cauſam in ſacris literis, & à Patribus etiã in fœminis reprehenditur, veluti 1. Tim. 2. *Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia, & ſobrietate ornantes ſe, & non intortis crinibus, aut auro, aut margaritis.* Et 1. Petr. 3. *Quarum* (id eſt mulierum) *non ſit extrinſecùs capillatura, aut circundatio auri.* Quod argumentum eleganter perſequitur Tertull. lib. de habitu muliebri, & lib. de cultu fœminarũ, Clem. Alex. li. 3. pædag. c. 3. & D. Cypr lib. de diſciplina, & habitu virginum. Ratio verò ea eſt, quia nimius corporis cultus ad amorẽ indéq; ad libidinem prouocat: ſic enim Iezabel illa impiiſſima ad Iehu in ſui amorem pertrahendum ſtibio oculos ſuos depinxiſſe, capútque exornaſſe dicitur 4. Reg. 9. Eſt autem ſtibium, non vt pleríque exiſtimant, inſtrumentum, quo palpebrarum, & ſuperciliorum pili componũtur, ſed metalli genus, cuius præcipua vis eſt in dilatandis oculis eorúmque fluxibus, & exulcerationibus inhibendis: ſic enim accipitur Ezech. 23. *Ecce venerunt, quibus te lauaſti, & circumliniſti ſtibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri.* Quantũ verò detrimenti afferat, quantũque ſit execrãdus curioſus hic mulierũ ornatus, docet potiſſimùm ex citatis Patribus Tertul. lib. illo de cultu mulierũ: vbi inter alia, *Habitus*, inquit, *fœmina duplicem ſpeciem circunfert cultum, & ornatũ: cultum dicimus, quem mundum muliebrem vocant: ornatũ, quem immundũ muliebrem cõuenit dici: ille in auro, & argento, gemmis, et veſtibus deputatur: iſte in cura capilli, & cutis, & earũ partiũ corporis, quæ oculos trahunt, alteri ambitionis crinem intendimus, alteri proſtitutionis. Aiunt & de*

Damnatur curioſus ornatus mulierum, & virorum. 1. Tim. 2. 9. 1. Petr. 3. 3. Tertull. Clem. Alex. D. Cyprian. 4. Reg. 9. Ezech. 23. 40 Tertull.

& de frontibus Draconũ gemmas erui, hoc quoque deerit Christianæ, vt de serpente cultior fiat. sic calcabit Diaboli caput, dum de capite eius ceruicibus suis, aut ipsi capiti ornamenta struit. Hæc ille. Iam verò in viris res est omninò execrabilis: vnde Leuit. 19. dicitur: *Non in rotundum attondebitis comam*: quem locum quidam Hebræus eruditus (vt auctor est Turrianus noster in suis scholiis super li. 1. Apost. Constit. c. 3.) dicebat sic ad verbum esse transferendum: *Ne corrumpas angulum capitis tui circum caput*: rectos eñim angulos, quos facit capillus promissus, is corrumpit, qui in eo facit circulos calamistris, ita vt iam duplex sit rotunditas, altera in capillo ipso calamistrato, altera in tonsione circum caput, ad quam solam respexit in sua translatione Hieron. Legendum est aduersus comatulos istos caput 3. citatum ex libr. 1. Constit. Apost. Clem. Rom. In eosdem acerrimè inuehitur Clement. Alex. libro illo 3. Pædag. cap. 3. *Putant*, inquit, *se sicut serpens posse senium capitis exuere, sed etsi pilos callidè circunscribant, rugas tamen non effugient, sed neque mortem latebunt, etsi tẽpus per artem mentiantur.* Deinde affert illud Paul. ad Eph. 4. *Renouamini spiritu mentis vestræ. Non dixit: Renouamini tincturis, & cultibus, sed: spiritu mentis vestræ.*

Leuit. 19. 27.
Turrianus.
Clem. Rom.
Clem. Alex.
Ephe. 4 23.

IIII. Tertiò obseruandum fœminam tum propter fragilitatem, tum propter petulantem, & pronam ad libidinem naturam carnis, & sensualitatis esse symbolum, quæ est communis Patrum doctrina, & vt multa alia breuitatis causa omittamus, hoc sensu non pauci interpretantur Dalidam illam, quæ Samsonem Philisthæis tradidit: sic enim spiritus temerè se carni committens ab ea seducitur, & in Dæmonum venit potestatem. Septem crines ei abscinduntur, quia septẽ Spiritus sancti donis spoliatur: amissis crinibus excæcatur, & ad molendum ponitur, quia spiritus post amissam gratiam peccati cœcitate inuoluitur, & mundi curis, ac negotiis mancipatur, quod mysterium expendit D. Greg. lib. 7. Mor. cap. 13. *Quod plerunque*, inquit, *priùs oculus contemplationis amittitur, & post carnis desideria huius mundi laboribus animus subiugatur, testatur Sanson, qui postquàm oculos perdidit, ad molam deputatus est: quia maligni spiritus postquàm tentationum stimulis intùs aciem contemplationis effodiunt, foras in circuitu laborum mittunt*, iuxta illud Psal. 11. *In circuitu impij ambulant.* Huius verò loci, vt hoc obiter dicamus, quo meliùs impiorum infelix status, conditióque intelligatur, multiplex est expositio. Prima Theodoreti explicantis de persecutione iustorum, quam impij moliuntur iustos circum ire, & obsidere conantes. Secunda Remigij. *Ambulant in circuitu*, quia nunquàm intrabunt in illam felicitatem, seu octauam, pro qua hic Psalmus inscribitur, cum semper in miseria voluantur. Itaque significat Remig. Deum recta via quærẽdum esse, atque adeò impios, qui in circuitu ambulant, nunquàm ad Deum peruenturos, quia nunquàm ex suo rerum temporalium circulo egrediuntur, quæ eadem ferè est sentẽtia Aug. Tertia Cardin. Caiet. *In circuitu impij ambulant*, id est, semper remoti à centro, qui est Deus, sicut qui semper incederet per circuli peripheriam, siue circunferentiam, nunquàm ad centrum pertingeret. Quarta, & postrema esse potest. *In circuitu impij ambulant*, videlicet instar puerorum, qui in circuitu ambulantes turbantur, cadúntque subitò: sic enim impij circumeuntes circà temporalia continuò perturbantur, & in peccata sæpissimè corruunt, interdùm etiam Deo puniente subitò moriuntur: qua in re Dæmonem imitantur, qui propterea, vt nonnulli aduertunt, læso semper capite, & perturbatus incedit, quia in circuitu ambulat, iuxtà illud Iob 1. *Circuiui terram & perambulaui eam*, & 1. Pet. 5. *Circuit quærens, quem deuoret.*

Mulier carnis symbolum.
D. Gregor.
Psal. 11. 9.
Theodor.
Impij, cur in circuitu dicantur ambulare.
Remigius.
Car. Caiet.
Iob. 1. 7.
1. Pet. 5. 8.

V. Ex his iam perspicuum relinquitur, cur locustæ capillos instar fœminarum habuerint: sunt enim ferè omnes Hæretici ad libidinem procliues: quam ob causam hæresis sæpè meretricis nomine censetur. Quanquam enim hæresis dicatur

Hæretici omnes ad libidinẽ procliues.

meretrix, & fornicaria eo potissimùm, quòd legitimum fidei torum deserat, tamen eo etiam nomine censetur, quòd cum morum licentia, & præcipuè carnis illecebris, ac libidine sit coniuncta. *D. August.* Vnde Arianam hæresim D. Augustinus sermone 200. de tempore comparat cum illa meretrice, quæ apud Salomonem 3. Reg. 3. Postulabat, vt infans viuus medius secaretur. *Quid enim*, inquit, *aliud est, Deum, seu Christum diuidere, quàm dicere Filiū minorem esse Patre? sed altera meretrix, quæ typum gerebat Ecclesia, quòd meretrix antè conuersionem fuisset, infantem diui si non permittit. Date*, inquit, *illi infantem viuum, & nolite diuidere: filius quidem meus est, sed meliùs apud illā migrat totus, modo apud me maneat maternus affectus.* *3. Reg. 3. 16.* *Haretici ad Ecclesiam destruendam viribus impares.* Atque hæc sit prima capillorum ratio. Secunda ratio est: instar fœminarum describuntur Hæretici persecutores Ecclesię, quoniam tandem instar fœminarum debiles sunt, & infirmi, & ad Ecclesiam destruendam viribus impares: quo sensu de illis dictum est. *Psal. 63. 8.* Psal. 63. *Sagitta paruulorum facta sunt plaga eorum*: quia sicut paruuli, imò sicut mulieres non habent in brachiis robur, & fortitudinem ad sagittā fortiter iaculandam: vnde Ecclesiæ aduersus Hæreticos inuictum robur, firmitatémque eleganti similitudine explicauit Regius vates *Psal. 77. 60.* Ps. 77. *Ædificauit sicut vnicornium* (aliàs *vnicornis*) *Sanctificium suum in terra.* Quem locum expendens Cyrill. *Cirill. Alex.* Alex. li. 5. in Esaiam docet, quemadmodū vnicornis cæteris est animalibus formidandus: ita Sanctuarium Dei, id est, Ecclesiā horribile hostibus cornu erigere. Verùm alia quoque est huius loci expositio, nullam videlicet hæresim, aut sectā Ecclesiam posse labefactare, eo quòd ipsa sit veluti vnicornis, qui vim habet expellēdi venena, à nulláque proinde venenata re potest aliquid detrimenti accipere: in *Exod. 7.* cuius rei typum Exod. 7. virga Moysis, vbi in terram proiicitur, fit serpēs, & deuorat Ægyptiorum serpentes, quemadmodū obseruauit *D. August.* D. Aug. serm. 87. de tempore. *Matt. 10. 16.* *Serpens*, inquit, *pro sapientia ponitur, iuxta illud* Mat. 10. *Estote prudentes sicut serpentes. Ideirco virga Moysis, id est, crux Christi, postquàm proiecta in terram est, hoc est, ad credulitatem, & fidem hominum venit, conuersa est in sapientiam, & in tantam sapientiam, vt omnem Ægyptiorum, id est, huius mundi sapientiam deuoraret.*

VI. Quòd verò non solùm ad Hæreticos, sed ad omnes in vniuersum Ecclesiæ persecutores attinet, admirabilis sanè eius fortitudo describitur Amos 7. vbi iuxta *Ecclesia fortitudo aduersus persecutores.* translationem Septuag. ita legimus: *Ecce vir stabat super murum adamantinum, & in manu eius adamas, & dixit Dominus ad me: Quid tu vides Amos? & dixi: Adamantem. Ecce ego mijciam, ait Dominus, adamantem in medium populi mei Israël*: *Amos 7. 7.* vbi cernis Ecclesiam sanctam esse murum adamantinum, hoc est, omninò insuperabilem, & Christum ipsum Dominum appellari adamantem in manu Patris constitutum, ab eóque iactum in Ecclesiam, imò in orbem vniuersum, vt eius omninò inuictam aduersus omnem suorum hostium potentiam declararet. Vnde apud *Hierem. 50.* Hierem. capite 50. dicitur confractus, & contritus esse malleus vniuersæ terræ, id est, Dæmon, eiúsque sectatores, siue Hæretici sint, siue Tyranni, quoniam murum Ecclesiæ adamantinum, adamantémque Christum alternis ictibus frangere cum conantur, ipsi potiùs ab adamantis vi indomabili, atque insuperabili con- *Esa. 54. 11.* teruntur. Eadem fortitudo exprimitur Esai. 54. *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua.* Quem *D. Hieron.* locū D. Hieronymus de immobili Ecclesiæ firmitate intelligit, & meritò est enim sapphirus gemma durissima: iaspis autem aduersus timores vim habet. Est ergò Ecclesia fundata in sapphiris, quia supra Diuinam virtutem, & potentiam iacta habet fortissima fundamenta: propugnacula etiam murorum sunt ex iaspide, quia *Septuaginta Interp.* nihil sibi ab hostibus timet. Verùm non est prætereunda eiusdem loci iuxta Septuag. translatio, quæ sic habet. *Ecce ego preparo tibi carbunculum lapidem tuum.*

In quem

In quem locum Cyr. Alexandr. docet per carbunculum Christum Dominum esse intelligendum, cuius similitudinis eam affert rationem. *Quoniam*, inquit, *qui in Christum crediderit, non pudefiet*: id quod non caret difficultate, cum carbunculus sit gemma rubicunda, & ex ardentibus potissima, sed ea similitudo iuxtà Cyrilli sententiam sic videtur accipienda. Fideles, cùm sanguine Christi valdè rubeant, quantumcumque iniuriis, & contumeliis afficiantur, non posse ampliùs rubore suffundi, vt confusionem præ se ferant, quia iam per Christi imitationem omnem confusionis ruborem induerunt: sicut is, qui maximè esset natura rubicũdus, non posset amplius rubore suffundi, quemadmodum prædixit Esai. cap. 28. *Qui crediderit, non festinet.* Quod exponentes Septuag. transtulerunt. *Qui crediderit in eum, non confundetur*: quam translationem secutus est Petrus 1. sua Canon. cap. 2. Itaque non festinare Hebraicè est non confundi, sicut festinare confundi: solent enim ij, qui pudore afficiuntur, citò discedere, & festinare, ne confusio eorum, pudórque appareat, quem idiotismum Hebræum Lusitani nostri eodem sensu imitãtur, currere pro pudefieri vsurpantes.

Cyril. Alex.

Esai. 28 16.

Septuag.

1. Pet. 2.

Idiotismus Hebraicus, & Lusitanus.

VII. Tertia ratio. Apparuerunt locustæ fœminarum crinibus exornatæ, quia hæresis nisi instar fœminæ sese componat & comat, hoc est, doctrinam suam fucato aliquo veritatis colore illinat, nullam pulchritudinis speciem præ se feret, neque præ turpitudine egredi foras audebit: id quod eleganter expendit D. Bern. serm. 41. super Cant. super illa verba capitis 1. *Collum tuum sicut monilia. Solet*, inquit, *ornari collum monilibus non ipsis comparari, sed hoc illæ faciant quibus, quia de proprio non inest decor: aliundè necesse est, vt mendicent, vnde se speciosas mentiantur: nam sponsæ collum ita in se ipso formosum, & tam decenter quasi natura formatum est, vt extrinsecus non requirat ornatum. Vnde sponsus non dixit ab sponsa collo pendere monilia, sed ipsum potius esse sicut monilia. Collum intellectus est: hoc igitur sponsæ collum, idest, purus, & simplex intellectus cum nuda, & aperta veritate satis decorus per se ipsum retineat, non indiget ornamento: Hæreticorum verò intellectus non habet hunc in se puritatis, veritatisque nitorem, & ideò multam curam gerunt ipsum colorare, & fucare phaleris verborum, & versutiis syllogismorum, ne si nudus appareat, falsi etiam appareat turpitudo.* Hæc Bern. Quarta, & postrema ratio est. Quoniam ferè omnes hæretici ad suas hæreses astruendas fœminarum adminiculo, & ministerio vsi sunt: quam rationem fusè persequitur D. Hieron. ad Ctesiphontem aduersùs Pelagianos, vbi inter alia, *Simon Magus*, inquit, *hæresim condidit Helenæ meretricis adiutus auxilio, Nicolaus Antiochenus choros duxit fœmineos, Marcion Romam præmisit mulierem quæ decipiendos sibi animos præpararet, Montanus immundi spiritus prædicator multas Ecclesias per Priscam, & Maximillam nobiles, & opulentas fœminas primum auro corrupit, deinde hæresi polluit*: & multa alia in eam sententiam.

Hæreticorum doctrina veritatis fucato colore illita.

D. Bern. Cant. 1 11.

Fœminarum adminiculo vtuntur hæretici.

D. Hieron.

Votum Nazaræorũ de Cæsarie nutrienda explicatur, & expenditur.

SECTIO XI.

I. QVONIAM hactenus occasione locustarum habentium capillos mulierum, promissam in viris instar fœminarum comam cum Ioanne reprehendimus, necessarium duximus explicare, quo mysterio Deus in lege veteri Nazaræis suis cæsariem nutrire mandauerit, ne diuinæ per id tempus institutioni aduersari videamur. Sciendum est igitur Nazaræos idem esse, quod separatos à radice Nazar, hoc est, separare (vnde Nazir, idest, Nazaræus) quasi distinctos à communi reliquorum hominum consuetudine, & viuẽdi ratione, fuisseque apud Hebræos quasi religiosos, & speciali cæremonia, & voto Deo consecratos:

Nazaræus idem est, ac separatus.

Num. 6. quemadmodum traditur, Num. 6. Erant Nazaraei duplices, quidam enim habebant votum perpetuum, vt Samuel 1. Reg. 1. & Samson Iudic. 13. alij ad certum tempus, quod non erat lege definitum, sed vnusquisque pro sua deuotione tempus sibi praefiniebat.

1. Reg. 1. Iudic. 13.

II. Quod verò attinet ad ceremonias, ac ritus Nazaraeorum, sic habe. Primùm Nazaraei toto suae dedicationis tempore abstinebant à vino, & ab omni, quod posset inebriare, ita vt ne acetum quidem ex vino, neque ex qualibet alia potione possent bibere, neque vuas, siue recentes, siue passas comedere: denique, nihil, quod ex vinea oriretur, ab vua passa vsque ad acinum sumere. Secundo. Non poterant pollui super mortuo etiam si pater esset, aut mater: qua in re Nazaraei perfectiores erãt minoribus sacerdotibus, quibus contaminari licebat super patre, matre, fratre, & sorore, non autem super reliquis, vt patet Leu. 21. Itaque tanta disciplinae seueritas hac in re imposita erat Nazaraeis, quanta vel ipsi Sacerdoti summo, qui etiam non poterat contaminari super aliquo mortuo, etiamsi pater esset, aut mater. Leuit. 21 Imò, quod plus est, si quisquã corã Nazaraeo subitò moriebatur, censebatur pollutus, Nu. 6. Contaminabatur autem aliquis apud Hebraeos super mortuo, si tangeret cadauera, aut ossa reperta in agro, aut iret ad eum plãgendũ, aut domum, in qua esset, ingrederetur, aut aliqua illius vasa contingeret: quolibet enim horũ modorum contrahebatur immunditia legalis septem dierum, vt patet Leu. 10. & Nu. 19. Tertio. Praecipua Nazaraei sanctificatio posita erat in caesarie nutrienda, sic enim dicitur Num. 6. *Sanctus erit crescente caesarie capitis eius*: & paulò inferiùs: *Cõsecratio Dei super caput eius*. Itaque toto sui Nazareatus tẽpore neque radi, neque tonderi Nazaraei poterant. Quarto. Si contingeret Nazaraeum pollui super mortuo, omnes suae consecrationis praecedẽtes dies irriti reddebantur, cogebatúrque denuò sui voti tempus inchoare. Itaque caput eius radebatur in ipsa die, in qua immunditiam incurrerat, & praetereà iterùm septima capilli illi, qui septem illis diebus succreuerant, radebantur ad maiorem munditiẽ: & hoc quidem iuxta nostram editionẽ vulgatam Num 6. quae sic habet: *Radet caput illicò in eadem die purgationis suae, & rursum septima*. At verò iuxtà Hebraicam, vt vocant, veritatem sic eodem loco legimus: *Radet caput suum in die purgationis suae, in die septima radet illud*. Itaque non bis radebat, sed immundus manebat septẽ diebus secundũ legem iam citatã, & septima die radebat caput, quae dies propterea dies purgationis eius appellabatur: sed nostra tamen editio vulgata retinenda est, & congruenter illi de hac ceremonia sentiendum. Haec verò caeremonia radendi caput post immũditiam contractam intelligenda solùm est de Nazaraeo temporali: nam perpetuus nunquã radebatur, quantũcunque pollueretur, vt affirmat Abul. q. 12. super 13. caput Iudicum: quemadmodum & sequẽs: cogebatur enim die octauo post pollutionem offerre duos turtures, vel duos pullos columbarũ Sacerdoti ante ostium tabernaculi, quorum alter pro peccato, alter in holocaustum litabatur, & praetereà vnum vitulum pro peccato immolandum. Quinto, quod etiam solùm ad Nazaraeos temporales pertinebat. Finito sui voti tempore adducebatur Nazaraeus à Sacerdote ad ostiũ tabernaculi, ibique offerebat pro eo agnum anniculum immaculatum in holocaustũ, & ouem anniculam immaculatam pro peccato, & arietẽ immaculatum in hostiã pacificam, & canistrum panum azymorũ oleo cõspersorum, & lagana absque fermento vncta oleo. Itaque omne sacrificij genus peragebat, videlicet holocaustum, sacrificium pro peccato & hostiam pacificam. Quibus omnibus peractis sacrificiis radebatur Nazaraeus, & capilli cremabantur igne altaris holocausti. Vnde est illud Act. 18. *Paulus verò cùm adhuc sustinuisset dies multos, fratribus valefaciens nauigauit Syriam, & cum eo Priscilla, & Aquila, qui sibi totonderat in Chen-*

Marginalia: Nazaraeorũ ceremoniae, & ritus. — Leu. 21. — Leu. 21. — Num 6. — Leu. 10. Num. 19. — Num. 6. 5. 7. — Num. 6. 9. Hebraica veritas. — Abulensis. — Act. 18. 18.

in Chenchris caput: habebat enim votum : eodémque sensu videtur accipiendū illud Act.21. quod dictum est Paulo : *Sunt nobis viri quatuor, votū habentes super se: his assumptis sanctifica te cum illis, & impēde in illis, vt radant capita.* Sexto. Cum essent iam coctæ carnes sacrificij pacifici, extrahebatur armus dexter, & ponebatur super manus Nazarçi iam rasi simul cū torta vna de canistro absque fermēto, & lagano azymo vno, vt hæc omnia ipse manibus suis Deo offerre videretur. Denique sacerdos illa iterum de manibus eius suscepta præsentabat in conspectu Domini, & eleuabat versus sex partes, seu differentias, vt appellant, positionis, j. ante, & retro, sursū, deorsum, in dextrā, & sinistrā partem, & sanctificata Sacerdotis erāt: quib. ceremoniis perfectis eiusmodi siue vir, siue mulier absoluebatur à Nazareatu, atq; ad cōmunē, cum aliis consuetudinē redibat. Hęc de Nazaræorū legalibus ceremoniis. *Act.21.23.*

III. Quod verò ad mysterium spectat. Quanquam D. Greg. lib.32. Moral. cap.17. D. Ambr. libro de 42. mansionibus mansione 12. & alij velint Nazaræos typum abstinentium, & continentium fuisse: nos tamen de Religiosis interpretabimur, hos enim Nazaræi, præcipuè verò perpetui ad viuum expresserunt. Igitur Religiosi sunt veri Nazaræi, idest, separati à cōmuni hominū consuetudine, in quos mirificè quadrat illud Thr. 4. *Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo sapphiro pulchriores.* Quibus verbis tria videntur religionis vota elegātibus similitudinibus comprehensa: in niue quidem, & lacte castitas, in ebore antiquo obedientia, paupertas in sapphiro. Primùm namque candidissima, & quasi niuea, atque lactea castitas est, vt meritò viæ illi lacteæ, quæ in cælo interdum apparet, comparari debeat: nam quòd castitas candidissima sit, & purissima, ex eo fit perspicuum, quòd in sacris literis per excellentiam sanctitas, siue sanctimonia dicitur, veluti Hebr.12. *Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum.* Quo loco sanctimoniam pro castitate positam esse docet D. Hier. in cap.47. Ezech. D. Chrysost. in eum locum, & hom 4. in cap.2. epist. ad Eph. & hom 5. in cap. 4. Epist. 1. ad Thess. Theod. in eum locum, & Ioan. Cassian. lib. 6. cap. 16. aduertendum porrò est, pro *sanctitate* Græcè esse ἁγιασμὸν, quod nomen secūdum etymon significat secretionem à terra: γῆ enim, siue γέα terram significat, vnde ἅγιος, idest. sanctus quasi sine terra: nihil enim planè terrenum habet castitas, sed expers est omnis terrenæ concretionis. Idem confirmatur ex 1. Ioan. 3. *Cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est: & omnis, qui habet spem hanc in eo sanctificat se, sicut & ille sanctus est*: quo loco confitetur D. Thom. alias legi, *Castificat se*: eámque lectionem sequutus est D. August. tract. 4. in 1. epist. Ioan. vbi sic legit: *Et omnis, qui habet spem hanc in ipso, castificat semetipsum, sicut & ipse castus est.* Habes igitur castitatem plusquam lacteam esse, siquidem per excellentiam purissimus ipse sanctitatis candor appellatur. Quòd verò sit via ad videndum Deum, atque adeò via illa lactea cælestis, ex iisdem locis est exploratum. Etenim in priori dixit Apostolus: *Sine qua nemo videbit Deum*: & in posteriori Ioannes cum præmisisset: *Cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*, continuo subiecit : *& omnis, qui habet spem hanc in eo, sanctificat, seu castificat semetipsum*, quasi diceret : qui cupit habere spem videndi Deum, debere castitatem colere. Deinde dicuntur. *Rubicundiores ebore antiquo*, propter obedientiæ votum : sicut enim ebur diuturnitate temporis rubescit, vt eo ipso loco innuitur, & communiter traditur ab scriptoribus, ita obedientia diuturna instar martyrij est eiúsque sanguineum ruborem imitatur. Vnde factum est, vt ascensus ille purpureus martyrij symbolum ferculi Salomonis, de quo agitur Canticor. tertio. *Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani : columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum*, non solùm passionem

D. Gregor. *D. Ambr.* *Thren. 4. 7.* *Religionis vota.* *Castitas via lactea.* *Heb.12.14.* *D. Chrysost.* *D. Hieron.* *Theodoret.* *Ioan. Cass.* *1. Ioan. 3. 2.* *D. Thom.* *D. August.* *Obedientia instar martyrij.* *Cant. 3. 9.*

Christi, sed eius in ipsa passione obedientiā significauerit. Per eam enim tanquam per ascensum purpureum ad gloriā sui corporis, & nominis celebritatē ascendisse testatur Apost. Philip. 2. *Factus obediens usque ad mortem, mortem autē crucis: propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen.* Deniq; in sapphiris paupertas exprimitur: sicut enim sapphirus est cęlestis coloris, sic paupertas sapphirina est, ac cælestis in Deo solo spē collocans, ipsūmq; cęlorū regnum tanquam mercedē expectans, iuxta illud Matth. 5. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum calorum.* Accedit, quod, vt auctor est Plin. lib. 37. c. 9. sapphirus aureis punctis collucet, sic enim paupertas ipsismet contemptionibus rerum temporalium quasi quibusdam stellis depicta, & interlita cælum ipsum repræsentat. Atque huc pertinet illud Exod. 24. vbi Deus apparuisse scribitur super thronum sapphirinum: *Viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælum, cum serenum est*: esse enim pauperes Dei thronum palam est ex c. Esai. 66. *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos*, seu, vt legit D. Amb. li. 6. Hexam. c. 8. *Super quem requiescam nisi super pauperē?* Est ergo paupertas thronus sapphirinus, in quo Deus cum maiestate residet.

Philip. 2. 8. Matth. 5. 5. Plinius. Exod. 24. 25. Paupertas sapphirinus Dei thronus. Esai. 66. 2. D. Ambros.

IIII. Secundo. Religiosi instar Nazaræorum debent ab omni, quod inebriare potest, abstinere, idest, omnia illa subterfugere, quæ synceram mentis puritatem possunt vel minimum perturbare: cuius puritatis ratio traditur Esaiæ 52. *Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere: exite de medio eius, mundamini, qui fertis vasa Domini.* Quem locum D. Greg. 2. parte curæ Pastor c. 2. de Prælatis interpretatur. *Vasa* inquit, *Domini ferunt, qui proximorum animas ad æterna sacraria perducendas in sua conuersationis fide suscipiunt: apud semetipsos ergo quantum debeant mundari, conspiciāt, quia necesse est, vt esse munda studeat manus, quæ diluere aliorum sordes curat, ne tacta quæq; deterius inquinet, si sordida in se mens lutum tenet. Unde* Exod. 28. *præcipitur, vt in Aaron pectore rationale iudicij vittis ligantibus imprimatur, quatenus sacerdotale cor nequaquam cogitationes fluxæ possideant, sed ratio sola constringat, ne indiscretū, quid, vel inutile cogitet, qui ad exemplum aliis constitutus ex grauitate semper debet ostendere, quantam in pectore rationem portat.* Atque hæc quidem de prælatis, & Sacerdotibus Greg. Quæ meritissimo Religiosis accommodari debent, ad quos etiam pertinet alios siue prædicatione, siue consilio, siue exemplo mundare: hisce enim modis omnibus vasa Domini in Ecclesia portant, quæ ne polluant, mundi ipsi in omni actione debent, & ab omnibus, quæ ipsorum mentem turbare, vel inquinare possunt, abstinere.

Religiosis curanda est puritas mentis. Esai. 52. 11. D. Gregor. Exod. 28.

V. Tertio obseruandum, Deum non sine mysterio, quia volebat Nazaræos à vino abstinere, strictè præcepisse, ne vuas etiā passas comederent, imò vt ab ipsis vuarum acinis sibi temperarent, ne videlicet ab acinis ad vuas, ab vuis ad vinum trāsirent. Itaque vuarum, & acinorum prohibitio nihil aliud fuit, quàm pręcepti de non bibendo vino stabiliendi prouidentia, & viam omnē ad vini epotationem obstruere. Sic nimirum omnes, & Religiosi præcipuè edocentur ad crimina, & omnem omnino imperfectionem vitandam, quæcunque vel minimam cum peccato cognationem habent, omnésque eius occasiones præcidere. Eodem consilio Deus cum prohibuisset Iudæis in die sabbati cibos parare, simul etiam, ne eo die ignem domi haberent, interdixit, quia habere ignem domi poterat esse parandi cibos, atque adeo præcepti violandi occasio. Exod. 35. *Septimus dies erit vobis sanctus, sabbatum, & requies Domini. Qui fecerit opus in eo, occidetur, non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem sabbati.* Aduerte autem Hebræos hoc loco dicere non solum non esse struendum ignem die sabbati, sed neque ex lapide, aut metallo eliciendum, neque fouendam lampadem, nisi fortè propter infirmum: & vt nunquam

Occasio peccati vitanda. Exod. 35. 2. Hebræi.

vt nunquam nugari desinant interpretantur, si propter vim frigoris ignis accendi debeat, non esse folle, sed arundine sufflandum, vt videre licet in expositione præceptorum, qui habetur in libello translato à Munstero inter præcepta negatiua à præcepto sexagesimo quinto vsque ad sexagesimum nonum. Et quoniam Rabbi Abraham Abenesra sic legẽ interpretabatur, prohiberi quidẽ succendere ignem ad parandum cibos, non tamẽ ad calefaciendũ, si vigeret frigus: alij Rabbini iudicantes liberiorẽ hanc interpretationem sabbati religionem eleuare, eundem Rabbi Abenesra hæreticum declararunt, aduersúsque eum conscripserũt libellum Sabbati personam per prosopopæam fingentes aduersus Rabbi Abenesra disputãtem, quemadmodum refert Abul q. super c. 35. Exod similiter Exod. 12. cum agitur de paschate, & de septem illis diebus azymorum, non solùm interdicitur, neuescantur fermentato, sed vt ne fermentum in domibus habeant: *Primo mẽse decimaquarta die mensis ad vesperam comedetis azyma vsque ad diem vigesimã primam eiusdem mensis ad vesperam: septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus vestris*: quo loco Paraph. Chald. & 70. fermentũ transtulerunt. Denique Exod. 19. cum prohibuisset hominibus montẽ Syna tangere, præcepit etiam ne iumentũ ad montẽ accederet, quia poterat esse occasio legis violandæ. Hanc eandem ob causam, vt hoc mysticè addamus, Ezech. 8. reprehenduntur Sacerdotes, qui stabant antè picturas idolorum, quæ erant depicta in pariete in circuitu templi, habens vnusquisque thuribulum in manu sua. *Ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio, & vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum: & septuaginta viri de senioribus domus Israel stabant ante picturas, & vnusquisque habebat thuribulum in manu sua.* Etenim occasiones peccandi sunt quædã veluti picturæ idolorum, ante quas stat, qui sese peccatorum occasionibus obiicit, & multo magis qui eis per delectationis, & ipsius ferè cõsensus quendã veluti odorem thurificat. Quantùm verò occasiones peccandi fugiendæ sint, suo exemplo docuit Iob sanctissimus, qui de se loquens ait cap. 31. *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine.* In quem locum Glossa, *Visum*, inquit, *sequitur cogitatio, cogitationem delectatio, delectationem consensus, consensum opus, opus consuetudo, consuetudinem necessitas, necessitatem desperatio, desperationẽ damnatio.* Vnde merito Thr. 3. dicitur: *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Annotauit verò in eundem locum Caiet. Iob suum hoc propositum appellasse fœdus propter firmitatem: *Deliberatum*, inquit, *ac firmatum propositum significat dicendo, Pepigi fœdus quoniam deliberauit fixo & immobili proposito adinstar pangentis fœdus, quod inuiolabile debet esse: ideo enim pacta fiunt, vt non liceat mutare.* Hæc ille.

Rabbi Abraham hæreticus à Rabbinis declaratur. *Abulensis.* *Exod. 12. 18.* *Exod 19.* *Ezech. 8. 10.* *Iob. 31. 1.* *Glossa.* *Thren. 3. 51.* *Caietanus.*

Quarto. Non poterat Nazaræus pollui super mortuum, etiamsi pater esset, aut mater, quia in viris Deo consecratis omnis est carnalis affectus etiam ipsorum parentum amputandus. Vnde Christus Dominus Matthæi 8. cuidam, qui ipsum quidem sequendi habebat voluntatem, sed tamen ab eo facultatem ad patrem priùs sepeliendum, hoc est, cum patre manendũ, quousque ille, qui senex iam erat, diem obiret suum, postulabat, respondit: *Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Quo pertinet illud Psal. 44. *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, & concupiscet Rex decorem tuum*: & illud Deuteron. 33. vbi Moyses Leuiticam tribum benedicens, quæ erat Deo consecrata, ita loquitur: *Qui dixit patri suo, & matri suæ, Nescio vos, & fratribus suis, Ignoro vos, & nescierunt filios suos, si custodierunt eloquium tuum, & pactum tuum seruauerunt, benedic Domine fortitudini eius.* In quibus postremis verbis aduerte hanc parentum, & propinquorum propter Christum ignorantiã fortitudinem appellari, quia animum planè inuictum, & generosum requirit. Atque hoc est vnum ex

VI. *In religiosis omnis carnalis affectus est amputandus.* *Matt. 8. 22.* *Psal. 44. 11.* *Deut. 33. 9.*

ibi amat Christus, ibi alloquitur, ibi coronat: sed in fimbriis aureis varietas est linguarum, doctrina, decus: ista quid prosunt, si non sit pulchritudo illa intrinsecus? Septimo. Si contingeret Nazaræum pollui super mortuo, cæsaries pristina quasi polluta, & immũda reddebatur, vt noua, & sancta succresceret, quia affectus omnes, & cogitationes, si aliqua peccati labe inquinentur, omnino amputandæ sunt, & resecandæ: vt deinceps sanctæ aliæ de nouo pullulent. Quo eodem mysterio fœminam, quæ in bello ab Hebræis caperetur, præcipiebat Deus omnino radi, Deut. 21. *Si egressus fueris ad pugnã contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captiuósque duxeris, & videris in numero captiuorũ mulierem pulchrã, & adamaueris eam, volueris que habere vxorem, introduces eam in domum tuam, quæ radet cæsariem, & circumcidet vngues, & deponet vestem, in qua capta est.* Quod exponẽs Glossa docet per hanc mulierem significari mysticè peccatricem animam, quæ pulchra quidẽ dicitur ratione imaginis Dei, sed captiua ratione criminis, iuxta illud Ioan. 8. *Qui facit peccatum seruus est peccati.* Hanc aliquando amat Christus, vt patet de Maria Magdalena, Lucæ septimo: cupitque eam habere sponsam per fidem formatam charitate: oportet tamen interim, vt radat cæsariem, & vestem pristinam exuat, hoc est, vt omnia vitia, & anteactæ vitæ crimina per contritionem deponat, circuncidat etiam vngues, idest, omnem peccandi occasionem præcidat. Deut.21.10. Glossa.

VIII. Octauo. Si contingeret Nazaræum pollui super mortuo, omnes dies præteriti sui Nazaræatus irriti censebantur cogebatúrque de nouo tempus voti inchoare. Gaudet enim maximè Deus continuata sanctitate, vúltque, vt si aliquando per culpam intermittatur, existimemus nihil nos hactenus profecisse, sed iterum nouo conatu, ac si nihil anteà egerimus, virtutis viam arripiendam, iuxtà illud Psal. 76 *Et dixi, nunc cœpi.* Et quidem nunquam in virtute sistendum, sed conandũ semper ad vlteriorem gradũ Deus ipse monet. Hieremiæ 3. *Patrem vocabis me, & post me ingredi non cessabis*, idest, semper per imitationem meis vestigiis insistes, quoniam semper tibi multum supererit imitandum: siquidem non hominis tantum, sed Dei etiam vestigia persequeris, quem quantumcumque properes, consequi nunquam poteris, quemadmodum sponsa suo illo clamore, & defatigatione confitetur, Cantic. 1. *Trahe me post te: curremus in odorem vnguentorum tuorum.* Id quod expendens D. Bernar. ser. 21. super Cant. *Quid mirum*, inquit, *si indiget trahi, quæ post Gigantẽ currit? quæ comprehendere nititur eum, qui salit in montibus, & colles trãsilit, velociter enim currit sermo eius.* Ps. 147. *Non valet ex æquo currere, non potest pari cum illo celeritate contendere, qui exultat vt Gigas ad currendam viam*, Ps. 18. *Et propterea rogat se trahi: Fessa sum*, inquit, *deficio: noli me deserere, ne vagari incipiã post alios amatores, nec curram quasi in incertum.* Et rectè quidem Bernardus, sunt enim Christi exempla perfectissima, & quasi Gigantis spatia, quæ nemo vnquam perfectè poterit imitari, quemadmodum puer non potest suo passu passum hominis, nedũ Gigantis æquare, iuxta illud poetarum principis de puero Ascanio, *Sequitúrque patrem non passibus æquis*: quæ omnia complexus est ipse Dominus, cum dixit loco Hieremiæ citato: *Post me ingredi non cessabis.* Eundem sensum efficit illud Esai. vigesimo septimo: *Florebit, & germinabit Israel.* Quo loco obserua, non sine mysterio prius dictum esse *florebit*, quàm *germinabit*, cum è contrario plantæ prius germinent, quàm floreant: quia videlicet iustus, cum in flore est, adhuc se debet reputare in germine esse, vt conetur magis efflorescere, & in vberem fructum erumpere. Adde illud etiam significari sanctum, & religiosum virum, cùm in flore est aliquarum virtutum, eo ipso tempore alia ex parte germinare debere, vt de nouo efflorescat, & fructum ferat. Itaque cum quosdam flores, & fructus produxerit, debere simul in aliorum quoque bonorum operum germina pullulare, vt semper in germine, in flore, & fructu sit. Psal.76.11. Hier.3.19. In virtute nunquam sistendum. Cant 1.4. D. Bernard. Psal 147. Psal.18. Esai 27.6.

IX. Nono. Peracto voti tempore radebatur Nazaræus, capillique in altari holocausti cremabantur: cuius rei mysterium illud esse docet D. Greg. lib. 2. Mor. cap. 39. tunc nos ad perfectionis summam pertingere, cum sic exteriora vitia superamus, vt etiam cogitationes superfluas à mente resecemus, quas nimirũ sacrificij igne concremare est flamma eas diuini amoris incendere, vt cogitationes superfluas cor quasi Nazaræi capillos concremans totum in Dei amore ardeat. Ad hæc completo suo Nazaræatu omnia sacrificiorum genera celebrabat, quia qui per vota in religione nuncupata se Deo consecrat, omne sacrificij genus ea oblatione complectitur. Nam quod attinet ad hostiam pro peccato, integram peccatorum remissionem conferri in ingressu religionis ex eo est perspicuum, quod à patribus in religionem ingressus secundo cuidam baptismo comparatur. Sic enim docent D. Hieronym. Epistola ad Paulam, & D. Bernardus de præcepto, & dispensatione. Hostia verò pacifica, quæ siue à placando Deo, siue ab eodem promerendo nomen accepit, etiam in religione continetur: siquidem Deus facillimè Religiosorum precibus, ac votis se sinit exorari, iuxta illud Esaiæ 65. *Antequam clament, ego exaudiam*: & Psal. 33. *Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum.* Iam verò holocaustum vsque adeo in religione reperitur, vt affirmet D. Thomas 2. 2. quæstione 186. art. 7. religionem nihil esse aliud, quàm holocaustum: id quod ex eo confirmat, quia sicut in holocausto tota hostia cremabatur, ita Religiosus nihil habet, quod Deo non offerat: nam externas opes offert per votum voluntariæ paupertatis: bonum corporis per votum continentiæ: bonum animæ per votum obedientiæ, subiiciens Deo propriam voluntatem, per quam homo omnibus potentiis, & habitibus animæ vtitur. Denique vt nullum sacrificij genus religioni deesset, ipsa quoque illustrissimum quoddam est martyrium, vt auctor est D. Hieronymus in Epitaphio Paulæ. *Non solum*, inquit, *effusio sanguinis in martyrio reputatur, sed deuota quoque mentis seruitus immaculata quotidianum martyrium est: illa corona de rosis, & violis plectitur, ista de liliis. Vnde Canticorum 5. dicitur: Dilectus meus candidus, & rubicundus, & in pace, & in bello eadem præmia vincentibus tribuens.* Et D. Bern. sermone primo omniũ sanctorum expendens, cur Christus idem præmium pauperibus, & martyribus polliceatur Matt. 5. *Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorum est regnũ cœlorum. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Quid sibi vult*, inquit, *quod eadem promissio facta est pauperibus, & martyribus, nisi quia vere martyrij genus paupertas voluntaria est.* Atque hæc tum de legalibus, ac typicis, tum de Euangelicis, ac veris Nazaræis dicta sufficiant.

D. Gregor. | Religionis ingressus omnia sacrificia complectitur. | D. Hieron. | D. Bernard | Esai 65. 24. | D. Thom. | D. Hieron. | D. Bernard. | Mat. 5. 3. 10.

Cur locustę habeant caudas similes scorpionum, & in caudis aculeos?

Et habebant caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum.

SECTIO XII.

I. Scorpio, vt auctor est Plinius lib. 11. hist. naturalis cap. 25. grauiore supplicio lenta per triduum morte conficit. Semper cauda in ictu est, nullóque momento meditari cessat, ne quando desit occasioni: ferit & obliquo ictu, & conflexo. Venenum ab iis candidum fundi Apollodorus auctor est: geminos quibusdã aculeos esse marésque sæuissimos. Constat & septena caudæ internodia sæuiora esse: pluribus enim sena sunt. Tradit Palladius de aliorum sententia fugari scorpiones, si aliqui eorum in medio domus exurantur.

Plinius.

Hinc primùm est, quod subdoli, & astuti homines scorpionibus comparentur, veluti

veluti Ezech. 2. vbi Dominus ad prophetã loquitur: *Increduli, & subuersiones sunt tecum, & cum scorpionibus habitas.* Sic enim locum interpretatur D. Greg. ho. 9. super Ezech. *Increduli Deo subuersores infirmãtibus proximis, scorpiones etiã fortibus, ac robustis, quibus etsi in faciem contradicere non præsumunt, ex occulto tamen vulnus derogationis inferunt, & occultis machinationibus feriunt.* Vbi cernis ex Greg. occultum detractorẽ scorpionem appellari. Eodem sensu dicitur Ecclesi. 26. *Sicut boum iugum, quod mouetur, ita & mulier nequam: qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem?* vbi mala mulier comparatur in primis iugo: quod propter nimiam laxitatem huc illuc mouetur, ita vt malè boues coniungat: quia nimirum omnia domi perturbat, & coniugi pacem dirimit: deinde scorpioni, quia sicut scorpio venenũ suum non in capite, sed in cauda habet, quod lethifero ictu per caudæ inflectionẽ infũdit: ita mala mulier occasionem nocendi captat, & nacta opportunitate furtim quasi scorpio arcuato vulnere percutit. Eandẽ etiam ob causam Dominus Lucæ 10. Dæmones appellauit scorpiones, cum septuaginta duobus discipulis reuertentibus cũ gaudio, & dicentibus: *Domine, etiam Dæmonia subiiciuntur nobis*, respõdit: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit*: quo loco sermonem esse ad literam de Dęmonibus, præterquam quòd ex ipso sermonis contextu apertè colligitur: testatur etiam Tertull. lib. 4. aduersus Marcion. c. 24. Quemadmodum & Psal. 90. cùm dicitur, *Super aspidem, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem.* Aduerte autem Dæmones comparari serpentibus, qui venenum habent in ore, & scorpionibus, qui in cauda, quia actionem bonam & in principio, & in fine corrumpere, deprauaréque moliuntur, in principio quidem intentionem vitando, in fine autem inanem gloriam suggerendo: in quem eundem sensum accipi potest illud, quod inferiùs hoc ipso capite dicitur: *Potestas equorum in ore, & in caudis eorum.*

Ezech. 2. 6. Subdoli homines, ac detractores scorpionibus cõparantur. D. Gregor. Eccl. 26. 10. Mala mulier scorpioni similis. Luc. 10. 19. Tertullian. Psal 90. 13. Cur Dæmon serpentibus, & scorpionibus comparetur.

Verùm quod attinet ad scorpionis caudam, quæ Dæmonum insidias manifestè significat, idem habemus expressum Gen. 3. cum dictum est ad serpentem: *Ipsa*, idest, mulier *Obseruabit caput tuum, & tu calcaneum eius.* Quem locum expendẽs D. Greg. li. Moral. c. 38. *Caput*, inquit, *serpentis obseruare est initia suggestionis eius aspicere, & manu solicitæ considerationis à cordis aditu funditus extirpare: qui tamen cum ab initio deprehenditur, percutere calcaneum molitur: quia etsi suggestione prima intentionem non percutit: decipere in fine tendit*: imò cum neque in exordio intentionis ferit, neque in itinere actionis intercipit, duriores in fine laqueos tendit, quos fini suo appositos Propheta prospexerat, cum dicebat Ps. 55. *Ipsi calcaneum meum obseruabũt*: quia enim in calcaneo finis est corporis: quid per hunc nisi terminus significatur actionis? nec verò solùm fini actionis, sed multò etiam magis in fine vitæ Dęmon instar scorpionis cauda sua insidiatur: quo sensu accipiendum est illud Ps. 48. *Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circundabit me.* Quasi dicat: Ratio cur timere debeam in die iudicij est iniquitas in fine vitæ suscepta: cum autem Regius vates calcaneum nominauit, allusit ad serpentem, qui calcaneum mulieris obseruare dicitur, Gen. 3. Ita hunc locũ intellexit D. August. in comment. eius Psalmi, vbi docet homini non tam timendum esse à die iudicij, quàm à die mortis suæ, eo quòd inde pendeat æternitas, quasi dixerit Regius vates, Cur timeo à die iudicij, si ex iniquitate calcanei mei, idest, malo vitæ meæ fine malitia, & acerbitas illius diei pendet? *Modò igitur*, inquit, *homines prouideant sibi, vitent iniquitatem calcanei sui, in calcaneo enim quisque labitur. Etenim à Deo dictum est serpenti: Ipsa tuum obseruabit caput, & tu eius obseruabis calcaneum. Si Diabolus calcaneum tuum obseruat, vt te deiiciat: tu caput illius obserua, caput illius initium malæ suggestionis est: quando incipit mala suggerere, tunc repelle antequam surgat delectatio, & sequatur consensus, &*

III. Gen. 3. D. Gregor. Psal. 55. Morientibus Dæmon magis insidiatur. Psal. 48. 6. D. August.

meretrix, & fornicaria eo potissimùm, quòd legitimum fidei torum deserat, tamen eo etiam nomine censetur, quòd cum morum licentia, & præcipuè carnis illecebris, ac libidine sit coniuncta. Vnde Arianam hæresim D. Augustinus sermone 200. de tempore comparat cum illa meretrice, quæ apud Salomonem 3. Reg. 3. Postulabat, vt infans viuus medius secaretur. *Quid enim*, inquit, *aliud est, Deum, seu Christum diuidere, quàm dicere Filiũ minorem esse Patre? sed altera meretrix, quæ typum gerebat Ecclesiæ, quòd meretrix antè conuersionem fuisset, infantem diuidi non permittit. Date*, inquit, *illi infantem viuum, & nolite diuidere: filius quidem meus est, sed meliùs apud illã migrat totus, modo apud me maneat maternus affectus.* Atque hæc sit prima capillorum ratio. Secunda ratio est: instar fœminarum describuntur Hæretici persecutores Ecclesię, quoniam tandem instar fœminarum debiles sunt, & infirmi, & ad Ecclesiam destruendam viribus impares: quo sensu de illis dictum est. Psal. 63. *Sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum*: quia sicut paruuli, imò sicut mulieres non habent in brachiis robur, & fortitudinem ad sagittã fortiter iaculandam: vnde Ecclesiæ aduersus Hæreticos inuictum robur, firmitatémque eleganti similitudine explicauit Regius vates Ps. 77. *Ædificauit sicut vnicornium* (aliàs *vnicornis*) *Sanctificium suum in terra.* Quem locum expendens Cyrill. Alex. li. 5. in Esaiam docet, quemadmodũ vnicornis cæteris est animalibus formidandus: ita Sanctuarium Dei, id est, Ecclesiã horribile hostibus cornu erigere. Verùm alia quoque est huius loci expositio, nullam videlicet hæresim, aut sectã Ecclesiam posse labefactare, eo quòd ipsa sit veluti vnicornis, qui vim habet expellẽdi venena, à nulláque proinde venenata re potest aliquid detrimenti accipere: in cuius rei typum Exod. 7. virga Moysis, vbi in terram proiicitur, fit serpẽs, & deuorat Ægyptiorum serpentes, quemadmodũ obseruauit D. Aug. serm. 87. de tempore. *Serpens*, inquit, *pro sapientia ponitur, iuxta illud* Mat. 10. *Estote prudentes sicut serpentes. Ideirco virga Moysis, id est, crux Christi, postquàm proiecta in terram est, hoc est, ad credulitatem, & fidem hominum venit, conuersa est in sapientiam, & in tantam sapientiam, vt omnem Ægyptiorum, id est, huius mundi sapientiam deuoraret.*

D. August. | 3. Reg. 3. 16. | Hæretici ad Ecclesiam destruendam viribus impares. | Psal. 63. 8. | Psa. 77. 60. | Cirill. Alex. | Exod. 7. | D. August. | Matt. 10. 16.

VI. Quòd verò non solùm ad Hæreticos, sed ad omnes in vniuersum Ecclesiæ persecutores attinet, admirabilis sanè eius fortitudo describitur Amos 7. vbi iuxta translationem Septuag. ita legimus: *Ecce vir stabat super murum adamantinum, & in manu eius adamas, & dixit Dominus ad me: Quid tu vides Amos? & dixi: Adamantem. Ecce ego mitiam, ait Dominus, adamantem in medium populi mei Israël*: vbi cernis Ecclesiam sanctam esse murum adamantinum, hoc est, omninò insuperabilem, & Christum ipsum Dominum appellari adamantem in manu Patris constitutum, ab eóque iactum in Ecclesiam, imò in orbem vniuersum, vt eius omninò inuictam aduersus omnem suorum hostium potentiam declararet. Vnde apud Hierem. capite 50. dicitur confractus, & contritus esse malleus vniuersæ terræ, id est, Dæmon, eiúsque sectatores, siue Hæretici sint, siue Tyranni, quoniam murum Ecclesiæ adamantinum, adamantémque Christum alternis ictibus frangere cum conantur, ipsi potiùs ab adamantis vi indomabili, atque insuperabili conteruntur. Eadem fortitudo exprimitur Esai. 54. *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua.* Quem locũ D. Hieronymus de immobili Ecclesiæ firmitate intelligit, & meritò est enim sapphirus gemma durissima: iaspis autem aduersus timores vim habet. Est ergò Ecclesia fundata in sapphiris, quia supra Diuinam virtutem, & potentiam iacta habet fortissima fundamenta: propugnacula etiam murorum sunt ex iaspide, quia nihil sibi ab hostibus timet. Verùm non est prætereunda eiusdem loci iuxta Septuag. translatio, quæ sic habet. *Ecce ego preparo tibi carbunculum lapidem tuum.*

Ecclesia fortitudo aduersus persecutores. | Amos 7. 7. | Hierem. 50. | Esai. 54. 11. | D. Hieron. | Septuaginta Interp.

In quem

In quem locum Cyr. Alexandr. docet per carbunculum Christum Dominum esse intelligendum, cuius similitudinis eam affert rationem. *Quoniam*, inquit, *qui in Christum crediderit non pudefiet*: id quod non caret difficultate, cum carbunculus sit gemma rubicunda, & ex ardentibus potissima, sed ea similitudo iuxtà Cyrilli sententiam sic videtur accipienda. Fideles, cùm sanguine Christi valdè rubeant, quantumcumque iniuriis, & contumeliis afficiantur, non posse ampliùs rubore suffundi, vt confusionem præ se ferant, quia iam per Christi imitationem omnem confusionis ruborem induerunt: sicut is, qui maximè esset natura rubicūdus, non posset amplius rubore suffundi, quemadmodum prædixit Esai. cap. 28. *Qui crediderit, non festinet*. Quod exponentes Septuag. transtulerunt. *Qui crediderit in eum, non confundetur*: quam translationem secutus est Petrus 1. sua Canon. cap. 2. Itaque non festinare Hebraicè est non confundi, sicut festinare confundi: solent enim ij, qui pudore afficiuntur, citò discedere, & festinare, ne confusio eorum, pudórque appareat, quem idiotismum Hebræum Lusitani nostri eodem sensu imitātur, currere pro pudefieri vsurpantes.

Cyril. Alex. — *Esai. 28 15.* — *Septuag.* — *1. Pet. 2.* — *Idiotismus Hebraicus, & Lusitanus.*

VII. Tertia ratio. Apparuerunt locustæ fœminarum crinibus exornatæ, quia hæresis nisi instar fœminæ sese componat & comat, hoc est, doctrinam suam fucato aliquo veritatis colore illinat, nullam pulchritudinis speciem præ se feret, neque præ turpitudine egredi foras audebit: id quod eleganter expendit D. Bern. serm. 41. super Cant. super illa verba capitis 1. *Collum tuum sicut monilia. Solet*, inquit, *ornari collum monilibus non ipsis comparari sed hoc illa faciant quibus, quia de proprio non inest decor: aliundè necesse est, vt mendicent, vnde se speciosas mentiantur: nam sponsa collum ita in se ipso formosum, & tam decenter quasi natura formatum est, vt extrinsecus non requirat ornatum. Vnde sponsus non dixit ab sponsa collo pendere monilia, sed ipsum potius esse sicut monilia. Collum intellectus est: hoc igitur sponsæ collum, idest, purus, & simplex intellectus cum nuda, & aperta veritate satis decorus per se ipsum retineat, non indiget ornamento: Hæreticorum verò intellectus non habet hunc in se puritatis, veritatisque nitorem, & ideò multam curam gerunt ipsum colorare, & fucare phaleris verborum, & versutiis syllogismorum, ne si nudus appareat, falsi etiam appareat turpitudo.* Hæc Bern. Quarta, & postrema ratio est. Quoniam ferè omnes hæretici ad suas hæreses astruendas fœminarum adminiculo, & ministerio vsi sunt: quam rationem fusè persequitur D. Hieron. ad Ctesiphontem aduersùs Pelagianos, vbi inter alia, *Simon Magus*, inquit, *hæresim condidit Helenæ meretricis adiutus auxilio, Nicolaus Antiochenus choros duxit fœmineos, Marcion Romam præmisit mulierem quæ decipiendos sibi animos præpararet, Montanus immundi spiritus prædicator multas Ecclesias per Priscam, & Maximillam nobiles, & opulentas fœminas primum auro corrupit, deinde hæresi polluit*: & multa alia in eam sententiam.

Hæreticorum doctrina veritatis fucato colore illita. — *D. Bern. Cant. 1 11.* — *Fœminarum adminiculo vtuntur hæretici.* — *D. Hieron.*

Votum Nazaræorū de Cæsarie nutrienda explicatur, & expenditur.

SECTIO XI.

I. QVONIAM hactenus occasione locustarum habentium capillos mulierum, promissam in viris instar fœminarum comam cum Ioanne reprehendimus, necessarium duximus explicare, quo mysterio Deus in lege veteri Nazaræis suis cæsariem nutrire mandauerit, ne diuinæ per id tempus institutioni aduersari videamur. Sciendum est igitur Nazaræos idem esse, quod separatos à radice Nazar, hoc est, separare (vnde Nazir, idest, Nazaræus) quasi distinctos à communi reliquorum hominum consuetudine, & viuēdi ratione, fuisseque apud Hebræos quasi religiosos, & speciali cæremonia, & voto Deo consecratos:

Nazaræus idem est, ac separatus.

Num 6. 1. Reg. 1. Iudic. 13. quemadmodum traditur, Num. 6. Erant Nazaræi duplices, quidam enim habebant votum perpetuum, vt Samuel 1. Reg. 1. & Samson Iudic. 13. alij ad certum tempus, quod non erat lege definitum, sed vnusquisque pro sua deuotione tempus sibi præfiniebat.

II. Nazaræorũ ceremonia, & ritus. Quod verò attinet ad ceremonias, ac ritus Nazaræorum, sic habe. Primùm Nazaræi toto suæ dedicationis tempore abstinebant à vino, & ab omni, quod posset inebriare, ita vt ne acetum quidem ex vino, neque ex qualibet alia potione possent bibere, neque vuas, siue recentes, siue passas comedere: denique, nihil, quod ex vinea oriretur, abvua passa vsque ad acinum sumere. Secundo. Non poterant pollui super mortuo etiam si pater esset, aut mater: qua in re Nazaræi perfectiores erãt minoribus sacerdotibus, quibus contaminari licebat super patre, matre, fratre, & Leu 21. sorore, non autem super reliquis, vt patet Leu. 21. Itaque tanta disciplinæ seueritas Leu. 21. hac in re imposita erat Nazaræis, quanta vel ipsi Sacerdoti summo, qui etiam non poterat contaminari super aliquo mortuo, etiamsi pater esset, aut mater. Leuit. 21 Num 6. Imò, quod plus est, si quisquã corã Nazaræo subitò moriebatur, censebatur pollutus, Nu. 6. Contaminabatur autem aliquis apud Hebræos super mortuo, si tangeret cadauera, aut ossa reperta in agro, aut iret ad eum plãgendũ, aut domum, in Leu. 10. qua esset, ingrederetur, aut aliqua illius vasa contingeret: quolibet enim horũ mo- Num. 19. dorum contrahebatur immunditia legalis septem dierum, vt patet Leu. 10. & Nu. 19. Tertio. Præcipua Nazaræi sanctificatio posita erat in cæsarie nutrienda, sic e- Num. 6. 5. 7. nim dicitur Num. 6. *Sanctus erit crescente cæsarie capitis eius*: & paulò inferiùs: *Cõsecratio Dei super caput eius.* Itaque toto sui Nazaręatus tẽpore neque radi, neque tonderi Nazaræi poterant. Quarto. Si contingeret Nazaræum pollui super mortuo, omnes suæ consecrationis præcedẽtes dies irriti reddebantur, cogebatúrque denuò sui voti tempus inchoare. Itaque caput eius radebatur in ipsa die, in qua immunditiam incurrerat, & prætereà iterùm septima capilli illi, qui septem illis diebus succreuerant, radebantur ad maiorem munditiẽ: & hoc quidem iuxta no- Num. 6. 9. stram editionẽ vulgatam Num 6. quæ sic habet: *Radet caput illicò in eadem die pur-* Hebraica *gationis suæ, & rursum septima.* At verò iuxtà Hebraicam, vt vocant, veritatem sic veritas. eodem loco legimus: *Radet caput suum in die purgationis suæ, in die septima radet illud.* Itaque non bis radebat, sed immundus manebat septẽ diebus secundũ legem iam citatã, & septima die radebat caput, quæ dies propterea dies purgationis eius appellabatur: sed nostra tamen editio vulgata retinenda est, & congruenter illi de hac ceremonia sentiendum. Hæc verò cæremonia radendi caput post immũdi- Abulensis. tiam contractam intelligenda solùm est de Nazaræo temporali: nam perpetuus nunquã radebatur, quantũcnnque pollueretur, vt affirmat Abul. q. 12. super 13. caput Iudicum: quemadmodum & sequẽs: cogebatur enim die octauo post pollutionem offerre duos turtures, vel duos pullos columbarũ Sacerdoti ante ostium tabernaculi, quorum alter pro peccato, alter in holocaustum litabatur, & prætereà vnum vitulum pro peccato immolandum. Quinto, quod etiam solùm ad Nazaræos temporales pertinebat. Finito sui voti tempore adducebatur Nazaræus à Sacerdote ad ostiũ tabernaculi, ibique offerebat pro eo agnum anniculum immaculatum in holocaustũ, & ouem anniculam immaculatam pro peccato, & arietẽ immaculatum in hostiã pacificam, & canistrum panum azymorũ oleo cõspersorum, & lagana absque fermento vncta oleo. Itaque omne sacrificij genus peragebat, videlicet holocaustum, sacrificium pro peccato, & hostiam pacificam. Quibus omnibus peractis sacrificiis radebatur Nazaræus, & capilli cremabantur igne altaris Act. 18. 18. holocausti. Vnde est illud Act. 18. *Paulus verò cùm adhuc sustinuisset dies multos, fratribus valefaciens nauigauit Syriam, & cum eo Priscilla, & Aquila, qui sibi totonderat in Chen-*

in Chenchris caput: habebat enim votum : eodémque sensu videtur accipiendū illud Act.21. quod dictum est Paulo : *Sunt nobis viri quatuor, votū habentes super se: his assumptis sanctifica te cum illis, & impēde in illis, vt radant capita.* Sexto. Cum essent iam coctæ carnes sacrificij pacifici, extrahebatur armus dexter, & ponebatur super manus Nazaræi iam rasi simul cū torta vna de canistro absque fermēto, & lagano azymo vno, vt hæc omnia ipse manibus suis Deo offerre videretur. Denique sacerdos illa iterum de manibus eius suscepta præsentabat in conspectu Domini, & eleuabat versus sex partes, seu differentias, vt appellant, positionis, i. ante, & retro, sursū, deorsum, in dextrā, & sinistrā partem, & sanctificata Sacerdotis erāt: quib. ceremoniis perfectis eiusmodi siue vir, siue mulier absoluebatur à Nazareatu, atq; ad cōmunē. cum aliis consuetudinē redibat. Hęc de Nazaræorū legalibus ceremoniis. *Act.21.23.*

III. Quod verò ad mysterium spectat. Quanquam D. Greg. lib.32. Moral. cap.17. D. Ambr. libro de 42. mansionibus mansione 12. & alij velint Nazaræos typum abstinentium, & continentium fuisse: nos tamen de Religiosis interpretabimur, hos enim Nazaræi, præcipuè verò perpetui ad viuum expresserunt. Igitur Religiosi sunt veri Nazaræi, idest, separati à cōmuni hominū consuetudine, in quos mirificè quadrat illud Thr.4. *Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo sapphiro pulchriores.* Quibus verbis tria videntur religionis vota elegātibus similitudinibus comprehensa: in niue quidem, & lacte castitas, in ebore antiquo obedientia, paupertas in sapphiro. Primùm namque candidissima, & quasi niuea, atque lactea castitas est, vt meritò viæ illi lacteæ, quæ in cælo interdum apparet, comparari debeat: nam quòd castitas candidissima sit, & purissima, ex eo fit perspicuum, quòd in sacris literis per excellentiam sanctitas, siue sanctimonia dicitur, veluti Hebr.12. *Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum.* Quo loco sanctimoniam pro castitate positam esse docet D. Hier. in cap.47. Ezech. D. Chrysost. in eum locum, & hom 4. in cap.2. epist. ad Eph. & hom 5. in cap.4. Epist.1. ad Thess. Theod. in eum locum, & Ioan. Cassian. lib.6. cap. 16. aduertendum porrò est, pro *sanctitate* Græcè esse ἁγιασμὸν, quod nomen secūdum etymon significat secretionem à terra: γῆ enim, siue γέα terram significat, vnde ἅγιος, idest. sanctus quasi sine terra: nihil enim planè terrenum habet castitas, sed expers est omnis terrenæ concretionis. Idem confirmatur ex 1. Ioan. 3. *Cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est: & omnis, qui habet spem hanc in eo sanctificat se, sicut & ille sanctus est:* quo loco confitetur D. Thom. alias legi, *Castificat se:* eámque lectionem sequutus est D. August. tract.4. in 1. epist. Ioan. vbi sic legit: *Et omnis, qui habet spem hanc in ipso, castificat semetipsum, sicut & ipse castus est.* Habes igitur castitatem plusquam lacteam esse, siquidem per excellentiam purissimus ipse sanctitatis candor appellatur. Quòd verò sit via ad videndum Deum, atque adeò via illa lactea cælestis, ex iisdem locis est exploratum. Etenim in priori dixit Apostolus: *Sine qua nemo videbit Deum:* & in posteriori Ioannes cum præmisisset: *Cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est,* continuo subiecit : *& omnis, qui habet spem hanc in eo, sanctificat, seu castificat semetipsum,* quasi diceret : qui cupit habere spem videndi Deum, debere castitatem colere. Deinde dicuntur. *Rubicundiores ebore antiquo,* propter obedientiæ votum : sicut enim ebur diuturnitate temporis rubescit, vt eo ipso loco innuitur, & communiter traditur ab scriptoribus, ita obedientia diuturna instar martyrij est eiúsque sanguineum ruborem imitatur. Vnde factum est, vt ascensus ille purpureus martyrij symbolum ferculi Salomonis, de quo agitur Canticor. tertio. *Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani : columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum,* non solùm passionem

D. Gregor. *D. Ambr.* *Thren. 4. 7.* *Religionis vota.* *Castitas via lactea.* *Heb.12.14.* *D. Chrysost.* *D. Hieron.* *Theodoret.* *Ioan. Cass.* *1. Ioan.3.2.* *D. Thom.* *D. August.* *Obedientia instar martyrij.* *Cant.3.9.*

Christi, sed eius in ipsa passione obedientiā significauerit. Per eam enim tanquam per ascensum purpureum ad gloriā sui corporis, & nominis celebritatē ascendisse testatur Apost. Philip. 2. *Factus obediens vsque ad mortem, mortem autē crucis: propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen.* Deniq; in sapphiris paupertas exprimitur: sicut enim sapphirus est cęlestis coloris, sic paupertas sapphirina est, ac cælestis in Deo solo spē collocans, ipsūmq; cęlorū regnum tanquam mercedē expectans, iuxta illud Matth. 5. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Accedit, quod, vt auctor est Plin. lib. 37. c. 9. sapphirus aureis punctis collucet, sic enim paupertas ipsismet contemptionibus rerum temporalium quasi quibusdam stellis depicta, & interlita cælum ipsum repræsentat. Atque huc pertinet illud Exod. 24. vbi Deus apparuisse scribitur super thronum sapphirinum: *Viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælum, cum serenum est*: esse enim pauperes Dei thronum palam est ex c. Esai. 66. *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos*, seu, vt legit D. Amb. li. 6. Hexam. c. 8. *Super quem requiescam nisi super pauperē?* Est ergo paupertas thronus sapphirinus, in quo Deus cum maiestate residet.

Philip. 2. 8. *Matth. 5. 5.* *Plinius.* *Exod. 14. 25* *Paupertas sapphirinus Dei thronus.* *Esai 66 2.* *D. Ambros.*

IIII. Secundo. Religiosi instar Nazaræorum debent ab omni, quod inebriare potest, abstinere, idest, omnia illa subterfugere, quæ synceram mentis puritatem possunt vel minimum perturbare: cuius puritatis ratio traditur Esaiæ 52. *Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere: exite de medio eius, mundamini, qui fertis vasa Domini.* Quem locum D. Greg. 2. parte curæ Pastor c. 2. de Prælatis interpretatur. *Vasa* inquit, *Domini ferunt, qui proximorum animas ad æterna sacraria perducendas in sua conuersationis fide suscipiunt: apud semetipsos ergo quantum debeant mundari, conspiciāt, quia necesse est, vt esse munda studeat manus, quæ diluere aliorum sordes curat, ne tacta quæq; deterius inquinet, si sordida in se mens lutum tenet. Unde* Exod. 28. *præcipitur, vt in Aaron pectore rationale iudicij vittis ligantibus imprimatur, quatenus sacerdotale cor nequaquam cogitationes fluxæ possideant, sed ratio sola constringat, ne indiscretū, quid, vel inutile cogitet, qui ad exemplum aliis constitutus ex grauitate semper debet ostendere, quantam in pectore rationem portat.* Atque hæc quidem de prælatis, & Sacerdotibus Greg. Quæ meritissimo Religiosis accommodari debent, ad quos etiam pertinet alios siue prædicatione, siue consilio, siue exemplo mundare: hisce enim modis omnibus vasa Domini in Ecclesia portant, quæ ne polluant, mundi ipsi in omni actione debent, & ab omnibus, quæ ipsorum mentem turbare, vel inquinare possunt, abstinere.

Religiosis curanda est puritas mentis. *Esai. 52 11.* *D. Gregor.* *Exod. 28.*

V. Tertio obseruandum, Deum non sine mysterio, quia volebat Nazaræos à vino abstinere, strictè præcepisse, ne vuas etiā passas comederent, imò vt ab ipsis vuarum acinis sibi temperarent, ne videlicet ab acinis ad vuas, ab vuis ad vinum trāsirent. Itaque vuarum, & acinorum prohibitio nihil aliud fuit, quàm pręcepti de non bibendo vino stabiliendi prouidentia, & viam omnē ad vini epotationem obstruere. Sic nimirum omnes, & Religiosi præcipuè edocentur ad crimina, & omnem omnino imperfectionem vitandam, quæcunque vel minimam cum peccato cognationem habent, omnésque eius occasiones præcidere. Eodem consilio Deus cum prohibuisset Iudæis in die sabbati cibos parare, simul etiam, ne eo die ignem domi haberent, interdixit, quia habere ignem domi poterat esse parandi cibos, atque adeo præcepti violandi occasio. Exod. 35. *Septimus dies erit vobis sanctus, sabbatum, & requies Domini. Qui fecerit opus in eo, occidetur, non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem sabbati.* Aduerte autem Hebræos hoc loco dicere non solum non esse struendum ignem die sabbati, sed neque ex lapide, aut metallo eliciendum, neque fouendam lampadem, nisi fortè propter infirmum: & vt nunquam

Occasio peccati vitanda. *Exod. 35 2.* *Hebræi.*

vt nunquam nugari desinant interpretantur, si propter vim frigoris ignis accendi debeat, non esse folle, sed arundine sufflandum, vt videre licet in expositione præceptorum, qui habetur in libello translato à Munstero inter præcepta negatiua à præcepto sexagesimo quinto vsque ad sexagesimum nonum. Et quoniam Rabbi Abraham Abenesra sic legē interpretabatur, prohiberi quidē succendere ignem ad parandum cibos, non tamē ad calefaciendū, si vigeret frigus: alij Rabbini iudicantes liberiorē hanc interpretationem sabbati religionem eleuare, eundem Rabbi Abenesra hæreticum declararunt, aduersúsque eum conscripserūt libellum Sabbati personam per prosopopæam fingentes aduersus Rabbi Abenesra disputātem, quemadmodum refert Abul q. super c.35. Exod similiter Exod.12. cum agitur de paschate, & de septem illis diebus azymorum, non solùm interdicitur, nevescantur fermentato, sed vt ne fermentum in domibus habeant: *Primo mēse decimaquarta die mensis ad vesperam comedetis azyma vsque ad diem vigesimā primam eiusdem mensis ad vesperam: septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus vestris*: quo loco Paraph. Chald. & 70. fermentū transtulerunt. Denique Exod.19. cum prohibuisset hominibus montēSyna tangere, præcepit etiam ne iumentū ad montē accederet, quia poterat esse occasio legis violandæ. Hanc eandem ob causam, vt hoc mysticè addamus, Ezech.8. reprehenduntur Sacerdotes, qui stabant antè picturas idolorum, quæ erant depicta in pariete in circuitu templi, habens vnusquisque thuribulum in manu sua. *Ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio, & vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum: & septuaginta viri de senioribus domus Israel stabant ante picturas, & vnusquisque habebat thuribulum in manu sua.* Etenim occasiones peccandi sunt quædā veluti picturæ idolorum, ante quas stat, qui sese peccatorum occasionibus obiicit, & multo magis qui eis per delectationis, & ipsius ferè cōsensus quendā veluti odorem thurificat. Quantùm verò occasiones peccandi fugiendæ sint, suo exemplo docuit Iob sanctissimus, qui de se loquens ait cap. 31. *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine.* In quem locum Glossa, *Visum*, inquit, *sequitur cogitatio, cogitationem delectatio, delectationem consensus, consensum opus, opus consuetudo, consuetudinem necessitas, necessitatem desperatio, desperationē damnatio.* Vnde merito Thr.3. dicitur: *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Annotauit verò in eundem locum Caiet. Iob suum hoc propositum appellasse fœdus propter firmitatem: *Deliberatum*, inquit, *ac firmatum propositum significat dicendo, Pepigi fœdus quoniam deliberauit fixo & immobili proposito adinstar pangentis fœdus, quod inuiolabile debet esse: ideo enim pacta fiunt, vt non liceat mutare.* Hæc ille.

Rabbi Abraham hæreticum à Rabbinis declaratur.
Abulensis.
Exod.12 18.
Exod 19.
Ezech.8.10.
Iob.31.1.
Glossa.
Thren.3.51.
Caietanus.

Quarto. Non poterat Nazaræus pollui super mortuum, etiamsi pater esset, aut mater, quia in viris Deo consecratis omnis est carnalis affectus etiam ipsorum parentum amputandus. Vnde Christus Dominus Matthęi 8. cuidam, qui ipsum quidem sequendi habebat voluntatem, sed tamen ab eo facultatem ad patrem prius sepeliendum, hoc est, cum patre manendū, quousque ille, qui senex iam erat, diem obiret suum, postulabat, respondit: *Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Quo pertinet illud Psal.44. *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, & concupiscet Rex decorem tuum*: & illud Deuteron.33. vbi Moyses Leuiticam tribum benedicens, quæ erat Deo consecrata, ita loquitur: *Qui dixit patri suo, & matri suæ, Nescio vos, & fratribus suis, Ignoro vos, & nescierunt filios suos, si custodierunt eloquium tuum, & pactum tuum seruauerunt, benedic Domine fortitudini eius.* In quibus postremis verbis aduerte hanc parentum, & propinquorum propter Christum ignorantiā fortitudinem appellari, quia animum planè inuictum, & generosum requirit. Atque hoc est vnum ex

VI.
In religiosis omnis carnalis affectus est amputandus.
Matt.8 22.
Psal.44.11.
Deut.33.9.

ibi amat Christus, ibi alloquitur, ibi coronat: sed in fimbriis aureis varietas est linguarum, doctrina, decus: ista quid prosunt, si non sit pulchritudo illa intrinsecus? Septimo. Si contingeret Nazaræum pollui super mortuo, cæsaries pristina quasi polluta, & immūda reddebatur, vt noua, & sancta succresceret, quia affectus omnes, & cogitationes, si aliqua peccati labe inquinentur, omnino amputandæ sunt, & resecandæ: vt deinceps sanctæ aliæ de nouo pullulent. Quo eodem mysterio fœminam, quæ in bello ab Hebræis caperetur, præcipiebat Deus omnino radi, Deut. 21. *Si egressus fueris ad pugnā contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captiuósque duxeris, & videris in numero captiuorū mulierem pulchrā, & adamaueris eam, volueris que habere vxorem, introduces eam in domum tuam, quæ radet cæsariem, & circumcidet vngues, & deponet vestem, in qua capta est.* Quod exponēs Glossa docet per hanc mulierem significari mysticè peccatricem animam, quæ pulchra quidē dicitur ratione imaginis Dei, sed captiua ratione criminis, iuxta illud Ioan. 8. *Qui facit peccatum seruus est peccati.* Hanc aliquando amat Christus, vt patet de Maria Magdalena, Lucæ septimo: cupitque eam habere sponsam per fidem formatam charitate: oportet tamen interim, vt radat cæsariem, & vestem pristinam exuat, hoc est, vt omnia vitia, & anteactæ vitæ crimina per contritionem deponat, circuncidat etiam vngues, idest, omnem peccandi occasionem præcidat.

Deut. 21. 10.
Glossa.

VIII. Octauo. Si contingeret Nazaræum pollui super mortuo, omnes dies præteriti sui Nazaræatus irriti censebantur cogebatúrque de nouo tempus voti inchoare. Gaudet enim maximè Deus continuata sanctitate, vúltque, vt si aliquando per culpam intermittatur, existimemus nihil nos hactenus profecisse, sed iterum nouo conatu, ac si nihil anteà egerimus, virtutis viam arripiendam, iuxta illud Psal. 76. *Et dixi, nunc cœpi.* Et quidem nunquam in virtute sistendum, sed conandū semper ad vlteriorem gradū Deus ipse monet. Hieremiæ 3. *Patrem vocabis me, & post me ingredi non cessabis*, idest, semper per imitationem meis vestigiis insistes, quoniam semper tibi multum supererit imitandum: siquidem non hominis tantum, sed Dei etiam vestigia persequeris, quem quantumcumque properes, consequi nunquam poteris, quemadmodum sponsa suo illo clamore, & defatigatione confitetur, Cantic. 1. *Trahe me post te: curremus in odorem vnguentorum tuorum.* Id quod expendens D. Bernar. ser. 21. super Cant. *Quid mirum*, inquit, *si indiget trahi, quæ post Gigantē currit? quæ comprehendere nititur eum, qui salit in montibus, & colles trāsilit, velociter enim currit sermo eius.* Ps. 147. *Non valet ex æquo currere, non potest pari cum illo celeritate contendere, qui exultat vt Gigas ad currendam viam*, Ps. 18. *Et propterea rogat se trahi: Fessa sum*, inquit, *deficio: noli me deserere, ne vagari incipiā post alios amatores, nec curram quasi in incertum.* Et rectè quidem Bernardus, sunt enim Christi exempla perfectissima, & quasi Gigantis spatia, quæ nemo vnquam perfectè poterit imitari, quemadmodum puer non potest suo passu passum hominis, nedū Gigantis æquare, iuxta illud poetarum principis de puero Ascanio, *Sequitúrque patrem non passibus æquis*: quæ omnia complexus est ipse Dominus, cum dixit loco Hieremiæ citato: *Post me ingredi non cessabis.* Eundem sensum efficit illud Esai. vigesimo septimo: *Florebit, & germinabit Israel.* Quo loco obserua, non sine mysterio prius dictum esse *florebit*, quàm *germinabit*, cum è contrario plantæ prius germinent, quàm floreant: quia videlicet iustus, cum in flore est, adhuc se debet reputare in germine esse, vt conetur magis efflorescere, & in vberem fructum erumpere. Adde illud etiam significari sanctum, & religiosum virum, cùm in flore est aliquarum virtutum, eo ipso tempore alia ex parte germinare debere, vt de nouo efflorescat, & fructum ferat. Itaque cum quosdam flores, & fructus produxerit, debere simul in aliorum quoque bonorum operum germina pullulare, vt semper in germine, in flore, & fructu sit.

Psal. 76. 11.
Hier. 3. 19.
In virtute nunquam sistendum.
Cant. 1. 4.
D. Bernard.
Psal. 147.
Psal. 18.
Esai. 27. 6.

veluti Ezech. 2. vbi Dominus ad prophetā loquitur: *Increduli, & subuersiones sunt tecum, & cum scorpionibus habitas.* Sic enim locum interpretatur D. Greg. ho. 9. super Ezech. *Increduli Deo subuersores infirmātibus proximis, scorpiones etiā fortibus, ac robustis, quibus et si in faciem contradicere non præsumunt, ex occulto tamen vulnus derogationis inferunt, & occultis machinationibus feriunt.* Vbi cernis ex Greg. occultum detractorē scorpionem appellari. Eodem sensu dicitur Eccles. 26. *Sicut boum iugum, quod mouetur, ita & mulier nequam: qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem?* vbi mala mulier comparatur in primis iugo: quod propter nimiam laxitatem huc illuc mouetur, ita vt malè boues coniungat: quia nimirum omnia domi perturbat, & coniugi pacem dirimit: deinde scorpioni, quia sicut scorpio venenū suum non in capite, sed in cauda habet, quod lethifero ictu per caudæ inflectionē infūdit: ita mala mulier occasionem nocendi captat, & nacta opportunitate furtim quasi scorpio arcuato vulnere percutit. Eandē etiam ob causam Dominus Lucæ 10. Dæmones appellauit scorpiones, cum septuaginta duobus discipulis reuertentibus cū gaudio, & dicentibus: *Domine, etiam Dæmonia subijciuntur nobis*, respōdit: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit*: quo loco sermonem esse ad literam de Dæmonibus, præterquam quòd ex ipso sermonis contextu apertè colligitur: testatur etiam Tertull. lib. 4. aduersus Marcion. c. 24. Quemadmodum & Psal. 90. cùm dicitur, *Super aspidem, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem.* Aduerte autem Dæmones comparari serpentibus, qui venenum habent in ore, & scorpionibus, qui in cauda, quia actionem bonam & in principio, & in fine corrumpere, deprauaréque moliuntur, in principio quidem intentionem vitando, in fine autem inanem gloriam suggerendo: in quem eundem sensum accipi potest illud, quod inferiùs hoc ipso capite dicitur: *Potestas equorum in ore, & in caudis eorum.*

Ezech. 2. 6. Subduli homines, ac detractores scorpionibus cōparantur. D. Gregor. Eccl. 26. 10. Mala mulier scorpioni similis. Luc. 10. 19. Tertullian. Psal 90. 13. Cur Dæmon serpentibus, & scorpionibus comparetur.

Verùm quod attinet ad scorpionis caudam, quæ Dæmonum insidias manifestè significat, idem habemus expressum Gen. 3. cum dictum est ad serpentem: *Ipsa*, id est, mulier *Obseruabit caput tuum, & tu calcaneum eius.* Quem locum expendēs D. Greg. li. Moral. c. 38. *Caput*, inquit, *serpentis obseruare est initia suggestionis eius aspicere, & manu solicita considerationis à cordis aditu funditus extirpare: qui tamen cum ab initio deprehenditur, percutere calcaneum molitur: quia et si suggestione prima intentionem non percutit: decipere in fine tendit*: imò cum neque in exordio intentionis ferit, neque in itinere actionis intercipit, duriores in fine laqueos tendit, quos fini suo appositos Propheta prospexerat, cum dicebat Ps. 55. *Ipsi calcaneum meum obseruabūt*: quia enim in calcaneo finis est corporis: quid per hunc nisi terminus significatur actionis? nec verò solùm fini actionis, sed multò etiam magis in fine vitæ Dæmon instar scorpionis cauda sua insidiatur: quo sensu accipiendum est illud Ps. 48. *Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circundabit me.* Quasi dicat: Ratio cur timere debeam in die iudicij est iniquitas in fine vitæ suscepta: cum autem Regius vates calcaneum nominauit, allusit ad serpentem, qui calcaneum mulieris obseruare dicitur, Gen. 3. Ita hunc locū intellexit D. August. in comment. eius Psalmi, vbi docet homini non tam timendum esse à die iudicij, quàm à die mortis suæ, eo quòd inde pendeat æternitas, quasi dixerit Regius vates, Cur timeo à die iudicij, si ex iniquitate calcanei mei, id est, malo vitæ meæ fine malitia, & acerbitas illius diei pendet? *Modò igitur*, inquit, *homines prouideant sibi, vitent iniquitatem calcanei sui, in calcaneo enim quisque labitur. Etenim à Deo dictum est serpenti: Ipsa tuum obseruabit caput, & tu eius obseruabis calcaneum. Si Diabolus calcaneum tuum obseruat, vt te deiiciat: tu caput illius obserua, caput illius initium malæ suggestionis est: quando incipit mala suggerere, tunc repelle antequam surgat delectatio, & sequatur consensus, &*

III. Gen 3. D. Gregor. Psal 55. Morientibus Dæmon magis insidiatur Psal. 48. 6. D. August.

vitabis caput eius, atque adeò non apprehendet ille calcaneum tuum. Hæc August. Vbi cernis de sententia Augustini Dæmonem instar serpentis calcaneo insidiari, idest, tum finem actionis, tum extremum vitæ tempus obseruare. Vtramque enim expositionem tradidit loco citato Augustinus, quod idem est, atque scorpionem esse non ore, sed cauda ferientem: in cuius rei typum Amalec extremam Hebræi exercitus partem fuit aggressus, quemadmodum dicitur Deut 25. *Memento quæ fecerit tibi Amalec in via, quando egrediebaris ex Ægypto, quomodo occurrerit tibi, & extremos agminis tui, qui lassi residebant, ceciderit.* Sic enim dæmon extremæ vitæ nostræ actiones, quasi iam viribus defectas, & præ senectute, & corporis infirmitate languentes vehementius aggredi consueuit.

Deut. 25. 17

IIII. Et his iam planum relinquitur, quanto iure Hæreticæ locustæ cum scorpionum caudis describantur. Primū, quia omnes in vniuersum Hæretici callidissimi sunt, & maximè fraudulenti, & inflexo, atque obliquo ictu scorpionū instar ferientes: quam eandē ob causam comparātur vulpibus, quę est altera illustris ad hoc ipsum declarandum similitudo, veluti Ezec. 13. *Quasi vulpes in deserto Prophetæ tui Israel.* Et Cant. 2. *Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit:* quod de hæreticis accipiunt Theod. in comment. super Cant. & D. Amb. sermon. 11. in Psalm. 118. Vbi aduertit mandari, vt vulpes exterminentur, dum vineæ florent: quia hæretici florentibus vineis, idest, teneris adhuc in fide multo magis nocent, adultis autem iam vitibus, idest, perfectis nocere vix possunt. Eundem locum enarrans Origen. hom. 4. super Cant. docet huiusmodi vulpes esse peruersos hæreticorum magistros, qui vineam Domini, idest, ecclesiam exterminant, ne floreat in fide, admonerique Doctores Catholicos, vt dum adhuc pusillæ sunt istæ vulpes, & initium habet praua doctrina, hæreticos arguere festinent. ad quam rem persuadendam affert exemplum Samsonis, qui trecentas vulpes cepisse, easque alligatis caudis, ardentibúsque facibus interpositis in Philisthinorum segetes, vineas, & oliueta emisisse describitur Iudic. 15. Caudam vero ad caudam alligare, inquit, Origenes, est aduersantes sibi hæreticos, ac diuersa sentientes connectere, & inter se conferre, ex propriisque eorum sententiis, & argumentis propositiones colligere, atque in eorum segetem ignem conclusionis immittere, quo omnes eorum sectæ, & errores comburantur. Alterum quiddam in Samsonis facto obseruauit Diuus Ambrosius serm. illo 11. in Psalm. 118. quod Samson non ad capita, sed ad caudas vulpium ardentes faces alligauerit, illud indicare, fraudulentos homines, potissimúmque hæreticos liberam quidem linguam habere ad latrandum, sed exitus impeditos, seu religiosa principia, finem vero fraudis suæ incendio deputatum. Aduerte etiam hæreticorum quidem capita, idest, sectas omnino diuisas esse, ac multiplices, nec inter se vllo pacto conuenire, caudas autem inuicem nexas, & implicatas, qui finem eundem habent Ecclesiam persequendi: idcirco caudas vulpium ligasse Samsonem, cum earum capita libera, ac soluta reliquisset. Secundo. Sicut scorpio in arcum se componit ad feriendum: ita hæretici Scripturæ sacræ malè intellectæ arcum ad simplices decipiendos intendunt, iuxta illud Psalm. 10. *Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas in pharetra, vt sagittent in obscuro rectos corde.* Quem locum de hæreticis intellexit Diuus Augustinus tum in comment. eius Psalm. tum epistol. 48. ad Vincentium Donatistam. Idem habes Oseæ 7. *Ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum, & in me cogitauerunt malitiam, reuersi sunt, vt essent absque iugo, facti sunt quasi arcus dolosus:* quibus verbis suggillationem hæreticorum contineri docet D. Hieron. Deñque ipsum conqueri, quod eos erudierit, dederitque eis fortitudinē, qua contra aduersarios dimicarent, illi vero cogitauerint malitiam aduersùs Dominum

Hæretici, vulpes dicuntur. *Ezech. 13. 4.* *Cant. 2. 15.* *Theodor.* *D. Ambros.* *Origenes.* *Iudic. 15.* *Origen.* *D. Ambros.* *Psal 10. 2.* *D. August.* *Osea 7. 15.* *D. Hieron.*

minum

minum impiissimas hæreses extruentes: itáque facti sint quasi arcus dolosus, qui percutit dirigentem, aut etiam facti sint quasi arcus intentus, parati semper ad pugnam in subuersionem audientium.

Tertio. Quemadmodũ scorpiones habent caudas aculeatas, ipsísque caudarum aculeis feriunt: ita hæretici quanuis ore blandiantur morum licentiam, carnísque illecebras prædicantes, fines tamen, & exitus habent aculeatos, imo duplicem in caudis aculeum, vt de sæuioribus scorpionibus diximus, siquidem quos veneno sui erroris inficiũt, multis hic implicant difficultatibus, ac deinde sempiternis addicunt apud inferos cruciatibus. Vnde aptè in hæreticos quadrat illud, quod Eliphaz dixit Iob cap. 4. *Vidi eos, qui operantur iniquitatem, & seminant dolores, & metunt eos, flante Deo periisse.* Etenim, vt interpretatur D. Gregor. lib. 5. Moral. cap. 15. *Dolores seminant, qui peruersa agunt, dolores metunt, cum de eadem peruersitate puniuntur: fructus autem doloris est retributio damnationis*: quam ob causam merito dicitur Eccles. 7. *Fili non semines mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea in septuplum.* Quo loco per sulcos iniustitiæ desideria carnis, prauósque animi affectus intellige, quibus qui fomentum præbuerint per mala opera, metent inde septuplũ, id est, infinitam malorum segetem: vbi simul aduerte mẽtem prauis cogitationibus, & desideriis imbutam appellari tellurem sulcis distinctam, & aratam, imo etiam seminatam semine vsque adeo fœcundo, vt copiosa peccatorum seges sperari possit. Quarto. Scorpio semper ictum meditatur, ne vnquã occasioni desit, quod mirum in modum hæreticorum ingeniũ declarat, qui semper aliquid mali aduersùs Ecclesiam moliuntur, omnémque captant nocendi occasionem: quam eorum naturã eleganti similitudine explicauit Esai. cum dixit c. 57. *Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem, & lutum.* Quemadmodum enim mare sua illa agitatione perpetua, & reciproca fluctuũ reuolutione semper tempestatem minatur: ita impij, & hæretici semper nouarũ rerum fluctus voluunt, procellosásque in Ecclesia tẽpestates excitare moliũtur. Verùm, vt annotauit D. Hier. expendẽs verba sequẽtia, sicut marini fluctus reuoluũtur ad littora, atq; iterũ resorbentur, & in se fracti lutũ efficiũt, quod pedibus conculcatur, sic impij tandem fracti æternę conculcationi subiacebũt. Alij in eundem locum obseruarunt, sicut fluctus maris feriunt stabilitatẽ littoris, & in se ipsos reuoluti littus quidẽ lauant, ipsi autẽ lutum trahunt, ita hæreticos persecutione sua Ecclesiam tanquã stabile littus non mouere, sed tantum lauare, cum ipsi lutulẽti, & immundi ipsa sua persecutione efficiantur. Eandẽ inquietam, & semper ad malum promptã hæreticorum naturam habes & maris, & feruẽtis ollæ similitudine expressam Iob 41. vbi de Leuiathã dicitur. *Feruescere faciet quasi ollam profundũ maris, & ponet quasi, cum vnguenta bulliunt.* Quo loco D. Hier. (si eius sunt illi cõmentarij) per mare hunc mundum intelligit, quem diabolus quasi ollã carnali accendit concupiscentia, vt ferueat ad amãda terrena: id quod ad hæreticos potissimùm spectat, qui perpetuo tanquam olla à dæmone succensa ad malum feruent. Illud autem, quod sequitur, *Quasi cum vnguẽta bulliunt*, sic intelligit, vt quemadmodum sancti spiritualium gratiarum amore in Spiritu sancto feruescunt, ita ad amorem mundi homines præsentis vitæ desiderio quasi quibusdam succensionibus exardescant. Illud etiam existimo indicari, suggestionem, & tentationem Leuiathan, quæ facit, vt improbi tanquam olla carnalibus desideriis efferuescant, eandem; cùm bonos exagitat, efficere, vt eorum pretiosa, & suauissima virtutum vnguẽta, quæ abscõdita animo latebant, tentationis igne calefacta ebulliãt, & incredibilem ex se fragrantiam, & odorem afflent: quod potissimum ad tyrannorũ, & hæreticorum persecutiones referendũ est, quibus maximè redolent virtutes Sanctorum.

Iob 4. 8. D. Gregor. Eccles. 7. 3. Esai. 57. 20. D. Hieron. Iob 41. 22. D. Hieron.

Itaque quo tempore nefarij homines tanquam ollę carnalibus desideriis feruent, eodem ipsamet tentatione Sancti quasi pulcherrimæ phialæ vnguentis virtutum ebullientibus mirificè redolent: quod autem virtutes vnguenta appellētur sponsa ipsa confitetur, Cant. 1. *Trahe me: post te curremus in odorem vnguentorum tuorum.* Quæ Christi vnguenta, cum ardentissimo passionis igne ebullierunt, vniuersum orbem suauissimo sui odore impleuerunt.

Cant. 1. 4.

VII. Quinto scorpionum sæuiorum caudæ septem habent internodia, sic enim hæresis septem habet internodia peccatorum, idest, peccata vniuersa complectitur, quæ septenario lethalium peccatorum numero, qui symbolum est vniuersitatis, comprehenduntur: quamobrem meretrix illa cuius fit mentio Apocal. 17. super bestiam septem capitum sedere visa est: vbi obiter obserua, cùm mulier illa tanquam eques super eam bestiam sedere describatur, nullam tamen fręnorum mentionem fieri, quia hæresis per omnia septem vitia effuso, imò effræni cursu excurrit, nullis habenis bestiæ cursum, & libertatem inhibens. Nec verò mirum videri debet hæresim vniuersam complecti malitiam, cùm duo illa generalia omnium peccatorum seminaria, superbiam dico, & cupiditatem, siue auaritiam, suo ambitu coerceat: eæ enim, auctore D. Hieron. multis in locis, maximè in Hæreticis dominantur: & quidem de superbia dicitur Eccl. 10. *Initium omnis peccati est superbia*: de cupiditate verò 1. ad Timoth. 6. *Radix omnium malorum est cupiditas*, Græcè ἡ φιλαργυρία, idest, amor argenti: ex quo manifestū est Paulum auaritiam intelligere: & prætereà, quia postquam dixit: *Qui volunt diuites fieri incidunt in tentationem, & in laqueum Diaboli*, statim subiunxit: *Radix enim omnium malorum est cupiditas*, D. August. 11. libr. de Genesi ad literam cap. 15. existimauit sermonem esse non de auaritia, sed de cupiditate absolutè, quem etiam sequutus est D. Thom. 1. 2. q. 84. art. 2. vbi eam vtriusque loci etiam conciliationem excogitauit, videlicet cum in omni peccato reperiatur auersio, & conuersio, superbiam esse initium omnis peccati ex parte auersionis, cupiditatem vero ex parte conuersionis, subtiliter quidem, sed non congruenter Pauli instituto, qui vti diximus, non de cupiditate generatim, sed de auaritia loquitur, quam certum est non omnium scelerum materiam, & conuersionem comitari.

Hæresis peccata vniuersa complectitur. Apoc. 17. D. Hieron. Eccl. 10 15. 1. Tim. 20. D. August. D. Thom.

VIII. Postremo. Fugantur scorpiones, si aliqui domi exurantur: sic hæreses exterminari non possunt, nisi aliqui Hæretici Vulcano cōmittantur. Id quod probari potest ex Ioan. 15. *Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligēt eum, & in ignē mittent, & ardet.* Quē locum non solū ad pœnas damnatorum apud inferos, sed etiam hic ad hæreticorum damnationē pertinere immerito inficiatur, Alfonsus à Castro lib. 2. de iusta hæreticorū punitione, c. 12. Hoc ipsum iam superiùs annotauit Ambr. in eo, quod Samson ardentes faces vulpiū caudis alligauit, vt i a Philistæorum messes, atque olиueta deperirent: idémque non obscurè significa iit Regius vates, Ps. 97. cū dixit. *Increpa feras arundinis.* Quo loco plerique volunt ductā esse similitudinē à venatoribus, qui cum apros de arundineto, aut querceto cupiunt foras educere, ignem admouent, eóque admoto exeunt apri, quod ni faciant, igne pereunt. Itaque postulare Regiū Prophetā à Deo, vt feras arundinis, idest, hæreticos increpet, per ignē nimirum, vt eiusmodi feræ admoto igne, vel egrediātur, hæresimque abiurent, vel si nolint, penitus cōburantur. Habitare autem dæmonē, eiúsque sectatores, ac potissimū hæreticos quasi feras in arundineto palam est Iob 40. *Sub vmbra dormit in secreto calami, in locis humētibus.* Alia similitudine ad idem insinuandum vsus est Paul. 2. ad Tim. 2. cum hæresim cancro morbo comparauit. *Prophana autem, & inaniloquia deuita, multū enim proficiunt ad impietatem: & sermo eorū vt cancer serpit.* Non solū, quia vt vult Theophylact. cancer morbus

Hæretici, vt igni damnentur, omnino oportet. Ioan. 5 4. D Ambros. Castro. Psal 67. 31. Iob 40. 16. 2. Tim. 2 16. Theophylactus.

morbus est,qui omnia circumiecta depascitur,sed etiam,quia igne tantùm curari potest,sic enim hæresim non solùm sui contagio omnia inficit,quam ob causam Psal.1.*Cathedra pestilentiæ* vocatur,quæ non tantùm sedentes,sed vicinos quosque etiam grassante in dies,ac serpente lue corripit,sed etiam quia non nisi igne adhibito exterminari potest. Denique aduertendum est ex Francisco Georgio Veneto in sua Harmonia,Cant.1. ton.4.c.31.cor Scorpionis cælestis esse in tertio gradu Sagittarij,præsideréque lapillis pretiosis sardonio,& amethysto, imo serpentium,ac dæmonum fugæ,quod sic accipiendum videtur,vt cor scorpionis,qui est in octaua sphæra,respondeat gradui tertio Sagittarij, qui est in primo mobili:ponunt enim Astrologi duodecim signa in octaua sphæra ex syderibus figurata , & alia duodecim sine figuris in primo mobili : quæ obseruatio ad rem , de qua agimus,maximè pertinet,consentaneum enim rationi est, vt scorpionum, idest, hæreticorum corda Sagittario,idest,diuinæ,& humanæ iustitiæ telis subiecta sint,in eáque tanquam in scopum seueræ animaduersionis sagittæ collimentur. Rectè etiam subdit Venetus eam scorpionis cum Sagittario conuenientiam pretiosis lapillis,imo etiam dæmonum fugæ præsidere, non quod sydera vllam in dæmones vim habeant,sed quoniam exterminatis hæreticis fugantur dæmones,fidei etiam, & virtutum reliquarum pretiosi lapides magis rutilant. Atque hæc de visione,& mysterio locustarum.

Psalm.1.

Fran.Venet.

COMMENTARIVM
TERTIVM EXEGETICVM.

De tertia visione Ioannis.

Visio imaginaria sexti Angeli describitur.

SECTIO PRIMA.

OMMEMORATA quinti Angeli visione in priori parte huius capitis,nunc in posteriori Ioannes sexti Angeli visionem commemorat,quæ huiusmodi est. Primùm.Sexto Angelo tuba canente audiuit Ioannes vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei , quod est ante oculos Dei,dicentem sexto Angelo,qui habebat tubã:Solue quatuor Angelos,qui alligati sunt in flumine magno Euphrate.Secundò. Soluti sunt quatuor Angeli,qui parati erant in horam,diem,mensem, & annum ad occidendam tertiam partem hominum.Tertio.Vidit numerum equestris exercitus(proculdubio quem quatuor illi Angeli collegerũt) vicies millies dena millia, seu vt habetur Græcè,duas myriades myriadum,quanquam in Bibliis Complutensibus non est *Duæ myriades myriadum*,sed absolutè, *Myriades myriadum*,quod ferè eodẽ recidit.Est autem myrias idem,quod decẽ millia,quo fit,vt vna myrias myriadũ sit idem,quod decies millies decem millia , & duæ myriades myriadum vicies millies decẽ millia,idest, ducenties mille millia , siue decies millies viginti millia vel vicies mille myriades,quod vulgò est,bis centũ milliones,quẽ numerum ait Ioannes se audiuisse. Quarto. Equites eiusmodi equorũ habebant loricas igneas,& hyacinthinas,& sulphureas , nimirũ vel quod singuli equites haberent I.

Myrias idẽ, quod decem, millia.

loricas partim igneas,partim hyacinthinas, partim ſulphureas, vel quod alij eas haberent igneas,alij hyacinthinas,alij ſuphureas. Quinto.Capita equorum erant tanquam capita leonum,& de ore eorum procedebat ignis,fumus & ſulphur,habebántque poteſtatem ſuam in ore,& in caudis:erant enim caudæ ſimiles ſerpentibus,deſinentes videlicet in capita ſerpentium,iiſque nocebant.Poſtremo. Duæ reliquæ partes hominum(tertia enim pars ab iis plagis interfecta deperiit) neque occiſæ ſunt,neque tertiæ partis occiſæ miſerabili interitu admonitę egerunt pœnitentiam,vt ne dæmonia,& ſimulachra aurea,argentea, ærea, lapidea, & lignea adorarent,neque alieno malo ſapere voluerunt,vt ab homicidiis,veneficiis, furtis,& fornicatione abſtinerent.

Lyrani,& quorundam aliorum expoſitio commemoratur.
SECTIO II.

I. Nicolaus de Lyra,& Petrus Aureolus Cardinalis in comment. ſuper Apoc. & D. Antoninus *1.* primum Chronicorum titulo 6. cap. 1. §. 7. exiſtimarunt hoc loco prænuntiari à Ioanne ſchiſma illud inter Laurentium, & Symmachum de ſummo pontificatu contendentium:quæ ſententia,vt intelligatur,ſimúlque rationes,quibus inferius eam oppugnare inſtituimus,bene perſpectæ, & exploratæ eſſe poſſint,res ipſa quomodo acciderit, prius eſt breuiter explicandũ. Igitur Anaſtaſio ſecundo Pontifici maximo,qui ſedem Romanam tenuit tempore Traſimundi Vandalorum Regis, infeſtiſſimi Eccleſiæ hoſtis, ſucceſſit in Pontificatu Symmachus ex Sardinia oriundus,maxima cleri,populique Romani diſſenſione. Etenim vna pars Symmachum apud baſilicam Conſtantinianam,altera Laurentium Romanum apud baſilicam Mariæ in via noua depoſcebat. Concilium Rauennæ indicitur, diſcuſſáque re præſente Theodorico Romanorum Rege Ariano Symmachus confirmatur,qui Laurẽtium competitorem ſuũ Epiſcopum Nucerinum creauit:erat enim Symmachus ſuauiſſimis moribus, vnde ducentos & viginti Epiſcopos à Traſimundo Vandalorum Rege Ariano relegatos in Sardiniam ſuſtentauit. Quatuor annis poſt iterum ſeditio Romæ cooritur Feſto,& Probino ſenatorij ordinis Laurentium reuocantibus,& Pontificem maximum depoſcentibus: qua ſeditione commotus Theodoricus Petrum Altini Epiſcopum Romam mittit,qui pulſis Laurentio, & Symmacho pontificatũ occuparet.Cæterùm Symmachus coacta ſynodo centum, & viginti Epiſcoporum obtinuit,vt Petrus,& Laurentius in exilium amandarentur: tanta autem ob huiuſmodi diſſenſionem concitata eſt Romæ ſeditio, vt quamplurimi tum ex clero tum ex populo cæderentur,nec ſacris parceretur virginibus toto eo triennio,quo hæc ſeditio perdurauit.Fuit hoc ordine quartũ in Eccleſia ſchiſma circa annum Domini 502. de eóque ſcripſerunt Niceph.lib.16.hiſtor. Eccleſ. cap. 35. & Theodorus lector libro 2.Collectaneorum,eiúſque facit mentionem D.Gregor.lib.4. Dialog. cap. 40. vbi docet Paſchaſium Cardinalem Apoſtolicæ ſedis Diaconum Laurentium elegiſſe,& omnium poſteà vnanimi conſenſu Symmachum verum Pontificem declarantium ſuperatum,in ſua tamen ſententia vſque ad diem obitus ſui perſtitiſſe,colendo,& præferendo Laurentium quem Epiſcoporum iudicio præeſſe ſibi Eccleſia recuſauit. Simul etiam refert eundem Paſchaſium poſt obitum Germano Capuano Epiſcopo apparuiſſe in thermis Angulanis tanquam in pœnali loco deputatum maximos patientem calores,quòd pro Laurentio contrà Symmachum ſenſiſſet:ex quo colligit Gregorius eum non malitiæ, ſed ignorantiæ errore peccaſſe: itaque, cum adhuc in purgatorio eſſet, dalmaticam eius feretro ſuperpoſitam Dæmoniaco tangenti ſanitatem attuliſſe.

Lyranus. Pet. Aureol. D. Antonin. Schiſma inter Laurentium,& Symmachũ,quartum ordine, declaratur.

Niceph. Theodorus. D.Gregor.

Sciendum

Sciendum præterea, quo tempore Anastasius Imperator huius nominis primus II.
Eutychiana hæresi infectus Constantinopoli imperabat, eodem Theodoricum regem Arianum in Italia cum summa potentia regnasse. Cum verò Anastasius à dissensionibus abhorreret, neque quicquam rerum nouarum excitari in Ecclesia *Nicephorus.* pateretur, vt refert Nicephorus lib. 16. hist. cap. 15. factum est, vt eius temporibus Chalcedonensis synodus (quæ fuit quarta œcumenica, seu generalis) aduersus Eutychetem duas in Christo naturas negantem congregata, neque palam per ipsum constitutionibus imperialibus promulgaretur, neque etiam reprobaretur: itaque sicut quibusdam Ecclesiarũ præsidibus videbatur, tale de ea erat iudicium, quidãque recipiebant, alij non solũ reiiciebant, sed anathemate etiam tanquam hæreticam iugulabant: quibusdam duas naturas in Christo verè, aliis vnam tantum impiè astruentibus: quod malum eo processit, vt quælibet Ecclesia in factiones diuideretur, & Orientales, atque Occidentales, imo etiam Lybicæ partes in multas sectas dissectæ fuerint: tanta confusio, mentiúmque caligo orbem vniuersum incessit? Porrò Anastasius tametsi pacis amantissimus, eorum tamen, qui nouas res moliebantur, temeritate commotus, quoscunque præter morem nugas agere, & impudenter sanctam synodum damnare, vel etiam apertè eandem in templis deprædicare intelligebat, è thronis vtrosq; reiiciebat, atque ad eum modum multi Episcopi mulctati sunt. Denique Anastasio successit Iustinus: Theodoricus verò adhuc superstes Romam, & Italiam obtinebat, acerrimus Arianæ hæresis propugnator. Quoniam verò Iustinus Catholicus Imperator Hormisdæ Pontificis maximi suasu, & consilio præcepit per totum Orientale imperium, vt nullus siue Episcopus, siue Sacerdos Arianus permitteretur, Theodoricus minacibus literis Imperatorem compulit, vt edictum illud reuocaret, imo Ioanne Pontificem maximũ, qui Hormisdæ defuncto successerat, coegit, vt Constãtinopolim transiens id Imperatori suaderet, alioquin se per totã Italiam in Catholicos sæuiturum. Itáque restitutæ iterum sunt ecclesiæ Episcopis, & Sacerdotibus Arianis.

Fuit autem Theodoricus natura crudelis. Etenim Boetium Seuerinum virum III.
consularem, atque doctissimum trucidari pręcepit, ipsúmque Ioannem summum Pontificem ex Constantinopoli reuersum in carcerem detrudi imperauit, vbi fame, & squallore obiens martyrij palmam promeruit. Theodorici mortem, & pœnas apud inferos refert D. Gregorius lib. 4. Dialog. c. 30. vbi docet ostensum fuisse *D. Greg.* per visum sancto cuidã viro in insula Lypara degenti, propè quam est alia insula, quæ Vulcanus appellatur, Theodoricum eo ipso die, quo obiit, inter Ioannẽ Papam, & Symmachum Patricium distinctum, atque discalceatũ, vinctísque manibus deductũ, & in vicinam Vulcani ollam iactatum fuisse: tunc Gregorius. *Quia,* inquit, *Ioannẽ Papam affligendo in custodia occidit, Symmachũ quoque Patricium ferro trucidauit, iustè ab illis in ignem missus apparuit, quos in hac vita iniustè iudicauit.*

Sexti Angeli iuxta quorundam sententiam literalis expositio.

SECTIO III.

IGitur iuxtà ea, quæ paulò ante dicta sunt, Nicolaus de Lyra, Petrus Aureo- I. *Lyranus.*
lus Cardinalis, & D. Antoninus locis citatis ita visionem sexti Angeli inter- *Pet. Aureol.*
pretantur. Sextum Angelum, qui tuba cecinit, volunt esse aut Paschasiũ Cardina- *D. Antonin.*
lem Apostolicæ sedis Diaconũ, qui causa fuit eiusmodi schismatis eligendo Lau- *Prædicto*
rentiũ Antipapã, aut ipsummet Laurẽtium, quia ex re magna in Ecclesia turbatio *schismati ver*
orta est. Auditam verò fuisse vnam vocem ex quatuor cornibus altaris aurei, idest, *ba contextus applicantur.*

vocem ipsius Paschasij, quæ ex cornibus altaris aurei audita dicitur: quoniam Paschasius vnus erat de collegio Cardinalium Ecclesiæ Romanæ, vbi Laurētium Papam acclamauit. Quatuor Angelos volunt esse Symmachum Papam, Laurentium Antipapam, Anastasium Imperatorem infectum hęresi Eutychetis, & Theodoricum Regem Italiæ Arianū: tunc aiunt hos quatuor Angelos ligatos aliquanto tempore fuisse in flumine magno Euphrate, id est, in imperio Romano, quod Euphrati flumini comparatur, quod vnum sit ex quatuor orbis imperiis: quēadmodum Euphrates vnum est ex quatuor terrestris paradisi fluminibus: ligatos, inquam, idest, impeditos, & cohibitos ab Ecclesia persequenda, deinde solutos, vt Ecclesiam perturbarent, Symmachum quidem, & Laurentium de summo pontificatu contendentes, Anastasium verò, & Theodoricū pro sua quemque secta, & hæresi depugnantes. Facilè verò fuit eos soluere, quia parati erant in horam, diem mensem, & annum, idest, omni tempore promptissimi ad occidendam tertiā partem hominum, idest, magnam Catholicorum partem, quoniam quamplurimi seditionibus, & factionibus concitatis vtrinque fuerunt interfecti: imo Theodoricus vniuersæ Italiæ interitum minabatur, nisi Anastasius Ecclesias Arianis Episcopis, Sacerdotibus restitueret, vt paulò superiùs docuimus. Quoniam autem omnes prouinciæ subiectæ Anastasio, & Theodorico pro suo quæque principe decertabant, & Ecclesia propter schisma in factiones diuisa dissidebat: idcirco infinita eorum multitudo per equites vicies millies dena millia posito numero certo pro incerto, vt aiunt, exprimitur.

II. Ad hæc, equites habebant loricas igneas, propter ardorem nocendi: hyacinthinas, idest, cælestis coloris, propter apparentem zelum religionis, & fidei, denique sulphureas, propter fœditatem, ac turpitudinem vitæ: quæ expositio placuit D. Antonino: aut certè, vt vult Petrus Aureolus, Symmachus, & Laurentius habebant loricas hyacinthinas propter hypocrisim, & simulationem sanctitatis: Theodoricus igneas propter hæresim Arianam: Anastasius sulphureas propter Eutychianum errorem. Equorum capita tanquam leonum erant, propter summam crudelitatem: de ore eorum procedebat ignis, videlicet æmulationis inter Symmachum, & Laurentium fumus iræ, & superbiæ, & sulphur hæresis inter Theodoricum, & Anastasium. Habebant equi potestatem in ore, & caudis, quoniam tàm inter Symmachum, & Laurentium, quàm inter Anastasium, & Theodoricum res non solùm ore, idest, disputationibus, & minis, sed etiam caudis, idest, occultis fraudibus, & simulationibus agebatur. Desinebant autem caudæ in capita serpentium propter calliditatem, & astutiam persequendi modis omnibus rem Catholicam. Denique cum subiungitur: *Cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis &c.* Existimant Lyranus, & D. Antoninus tangi obiter magnam quandam paganorum cædem, quæ tempore Theodorici facta est, Saxonibus videlicet in bello aduersus Thuringos dimicantibus: vbi vtrinque magna edita strage, quamplurimi paganorum, qui simulachra deorum impiè adorabant, miserrimè & corpore, & animo perierunt. Hæc ad mentem horum Doctorum dicta sunt.

D. Antonin. *Pet. Aureol.* *Lyranus.* *D. Antonin.*

Præcedens Lyrani expositio refellitur, & communis statuitur.

SECTIO XII.

I. QVanquam commemorata Lyrani expositio quibusdam aliis placuerit, nobis certè minimè probatur. Primùm, quia ex quatuor illis Angelis ligatis in Euphrate, atque adeo proculdubio malis (aliàs enim non tanquam vincti, & veluti in carcerem detrusi describerentur) vnum facit Symmachum optimis, & suauissi

suauissimis moribus Pontificem, ab omníque seditione, & crudelitate alienũ, qui non ambitiosè, & arroganter, vt Laurẽtius, Pontificatum ambiebat, sed pro veritate suæ electionis sanctissimè depugnabat: deinde, quia alienum videtur Euphratem Mesopotamiæ fluuium Romanum interpretari imperium, eo quòd vnum sit ex quatuor imperiis, quemadmodum ille vnum est ex quatuor terrestris paradisi fluminibus: nam si ita esset, nullo mysterio Ioannes Euphratem potiùs, quàm Tygrim, Geon, aut Phison posuisset. Ad hæc quamuis illud schisma seditiosum fuerit, cùm tamen non totam Italiam occupauerit, quin potius Romæ tantùm præcipuè viguerit, non erat, cur Ioanni duæ myriades myriadum, id est, ducenti milliones equestris exercitus in faciem educti, & expediti apparuerint. Frustrà verò ad cogendum tantum exercitum commemorantur Anastasij Imperatoris, & Regis Theodorici simultates, cum nulla inter eos bella mouerentur, nec vnquàm vnius aduersus alterum conscripti milites legerentur: imò Theodoricus sola comminatione Anastasium ad restituendas Ecclesias Episcopis, & Presbyteris Arianis compulerit. Denique non video, qua consecutione Ioannes ab schismate Laurentij ad Saxonum, & Thuringorum certamina, vt volunt nominati auctores, nullo narrationis nexu, nullo rerum gestarum ordine transierit, cum tamen ipsa visionis series, & narrationis contextus, manifestè ostendat, id quod hac postrema capitis parte commemoratur, ad præcedentem quatuor Angelorum, & innumeri illius equitatus visionem pertinere.

Existimamus igitur cum communi sententia, quam sequuntur Beda, Richardus de S. Vict. Andreas Cæsariensis, Rupertus, Arethas, Haymo, Pannonius, & alij, hanc visionem ad extrema mundi tempora esse referendam: quòd verò præcedere debeat tempus Antichristi, ex eo quidam conantur ostendere, quòd in fine capitis duæ partes impiorum, quæ superesse debent, describuntur adorare simulachra aurea, argentea, lapidea, lignea: cum tamen Daniel cap. 11. dicat Antichristum omnia idola euersurum illis verbis: *Deum patrum suorum non reputabit, & erit in concupiscentia fœminarum, nec quenquam Deorum curabit, quia aduersum vniuersa consurget.* Quarè sextus Angelus, qui tuba cecinit, præcipuus quidam est Dæmon iuxtà ea, quæ initio visionis septem Angelorum supposuimus. Audita est vox vna ex quatuor cornibus altaris aurei, nimirùm egressa ab ipso Dei conspectu, qui in cœlo tanquàm in templo residens ante se altare quoddam aureum habere describitur, in quo ei supremæ adorationis thymiamata à beatis illis mentibus offerantur, ducta similitudine à templo Salomonis, in quo erat altare thymiamatis aureum, in quo odores incendebantur. Sic enim etiam Paulus Hebr. 9. in cælo posuit Sancta sanctorum, quæ Christus tanquàm verus Pontifex maximus semel per suum sanguinem ingressus nobis aperuit, ducta similitudine à tabernaculo Mosaico. Hac voce præcipiebatur prædicto sexto Angelo, vt solueret quatuor Angelos, qui ligati erant in flumine magno Euphrate, quos plerique, vt refert Andreas Cæsariensis, existimarunt esse Michaëlem, Gabrielem, Vrielem, & Raphaëlem: quam ipse opinionem non approbat, affirmans esse pessimos Dæmones, satísque ex eo ostenditur, quia non est, cur boni Angeli aliquo in loco vincti teneantur. Quocirca meritò ferè omnes Doctores interpretantur vniuersitatem Dæmonũ quaternario numero, qui quatuor orbis partes complectitur, comprehensam, ligata in Euphrate, id est, in congregatione impiorum, quæ per Euphratem Babylonis, id est, confusionis fluuium exprimitur, qui solui dicuntur extremis temporibus, quia tunc ex Dei, qui eos modò ligatos tenet, promissione multum poterunt, & veluti è carcere exeuntes, atque in rem Catholicam debacchantes, liberè volitabunt, & Ecclesiam vniuersam modis omnibus diuexabunt. Nihilominus

[Margin notes: 11. | Beda. | Rich. Vict. | Andr. Cæs. | Rupert. | Arethas. | Haymo. | Pann. & alij | Antichristi, & extrema mundi tempora. | Dan. 11. 37. | Hebr. 9. | And. Cæsar.]

Franc. Rib. non displicet Francisci Riberæ sententia in cōment. huius loci existimantis, quod hic dicitur, quatuor Angelos, id est, Dæmones ligatos esse in Euphrate, ita vt verba sonant, accipiendum, cum id nihil absurdi cōtineat, quemadmodum Tobiæ 8. legimus Raphaëlem apprehēdisse Dæmoniū Asmodæum, illúdq; in deserto superioris Ægypti religasse. Eodem igitur modo verisimile est quatuor quosdam præcipuos Dæmones religatos esse in flumine Euphrate: in eo autem potiùs, quàm in quolibet alio flumine, quia Euphrates fluuius est Babylonis, quæ propter significationē confusionis ciuitas dicitur, impiorum habitationi Dæmonū accōmodata.

Tobiæ 8.

III. Hi igitur quatuor Satanæ Angeli soluendi sunt in fine mundi, maximúmque Dæmonum inferiorum suprà reprobos tanquam super equos insidentium exercitum collecturi ad bellum Ecclesiæ indicendum. qui exercitus propter potentiam equestris, propter multitudinem autem propemodū infinitam ducentorum millionum describitur: vnde non mirum, si tertia pars hominum ab eo dicatur occidenda, quam tertiam partem non hominum in vniuersum, sed impiorum duntaxat esse probabile quidam existimant, in quos nimirum Deus eorum Dæmonum, & reproborum ministerio animaduertet. Etenim hoc ipso cap. in quinto Angelo locustæ etiam solùm nocuisse dicuntur hominibus, qui signum Dei in frontibus suis non habebant. & confirmari adhuc potest ea sententia, quia si hæc tertia pars est hominum in vniuersum, cum duæ reliquæ partes dicantur in impietate sua, & idololatria permansuræ, sanè post illam internecionem nulli iusti remanerent, qui fidem, & religionem tuerentur. Eorum verò equitum terror, quem omnibus inijcient, simul etiam in rebus gerendis celeritas in loricis igneis declaratur: in hyacinthinis verò, id est, cælestis coloris simulatus veræ religionis cultus: denique in sulphureis fœditas, & turpitudo morum, simul etiam inferni cruciatus, qui ipsos, & eorum sectatores manent, iuxta illud Psal. 10. *Ignis, & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum.* Equi sunt ipsi impij, suprà quos Dæmones equitabunt, sicut & Christus super Apostolos equitare dicitur Abacuch 3. *Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio.* Horum igitur equorum capita tanquam leonū visa sunt propter summam crudelitatem, qua in omne genus hominū grassabuntur: caudæ verò in capita serpentiū desinunt: quia vbi finis videbitur eorū crudelitati impositus, inde rursus noua mala replicabuntur. Itaque caudæ, id est, fines malorum capita erunt, id est, initia futurorum, quæ quoniam cum omnium, præcipuè verò schismatum, hæresum, & idololatriæ veneno coniuncta erunt, idcircò tanquam serpentium apparuerunt: atque ex his iam fit perspicuum, quomodò horum equorum potestas in ore, & caudis posita memoratur. Denique reliquæ duæ partes impiorum, quæ supererunt (tertia enim, vti diximus, occidetur) in sua impietate persistent, neque pœnitentiam agent, sed adorabunt omnis generis Dæmonia, & ea omnia simulachra, quæ à Ioanne commemorantur.

Psal. 10. 6.

Abac. 3. 8.

Cur loricæ equitum hyacinthinæ describantur?

Et qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas.

SECTIO V.

I. CVM loricæ equitum, id est, Dæmonum, & reproborum igneæ, & sulphureæ apparuerint, in promptu est rationem afferre, vt ex iis, quæ diximus, perspicuū relinquitur. Illud solū meritò aliquis quærat, cur etiā hyacinthinæ describantur? videbitur enim hyacinthi cælestis species, & pulchritudo minimè in Dæmonū armaturam conuenire. Sciendum est igitur hyacinthū & florem, & gemmam esse de gemma

Hyacinthus flos & gemma est.

de gemma loquitur Plinius lib.37.hist.naturalis.cap.9.vbi inter alia, *Multùm*, inquit,,*ab amethysto distat hyacinthus: differentia hæc, quòd ille emicans in amethysto fulgor violaceus, dilutus est in hyacintho. Primo quoque aspectu gratus, euanescit antequam satiet, adeòque non implet oculos, vt penè non attingat, marcescens celerius nominis sui flore.* Hyacinthus flos est etiam coloris violacei, eúmque auctore eodem Plinio li. 21. cap. 11. comitatur fabula duplex, luctum præferens eius, quem Apollo dilexerat, aut ex Aiacis cruore editi, ita discurrentibus venis, vt figura Græcarum literarum *Ai* legatur inscripta: itaque hyacinthus tam gemma, quàm flos coloris est cælestis, atque inde factum est, vt ad cælestia repræsentanda adhibeatur: vnde est illud Cant. 5. *Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis*. Dicútur autem manus Christi plenæ hyacinthis, id est, cælestium gratiarum gemmis, quas liberaliter in homines spargit. Eodem sensu accipi potest illud Ezech. 16. quod ad Hierusalē pulchræ fœminæ typo dicitur: *Calceaui te hyacintho*. Verè enim iustus calceatus est hyacintho. id est, spe rerum cælestium, qua veluti calceamento munitus per asperitatem deserti huius vitæ sine læsione potest incedere, quod calceamenti genus commendatur in sposa Cant. 7. cum dicitur: *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia Principis.* Possumus etiam cum plerisque eo loco per hyacinthum exempla spiritualium, & cælestium virorum intelligere, quibus tunc nos calceamus, cum actionum nostrarum gressus operum quæ ipsi egerunt, consideratione munimus, præcipuè verò virginum, quæ peculiari ratione per hyacinthum accipi debent, eo quòd virginitas maximè cælestis, ac Diuina sit: sicut etiam per ferrum, & æs Martyres, & Confessores accipiuntur à nonnullis in benedictione illa, qua Moyses tribum Aser benedixit, Deuteron. 33. *Benedictus in filijs Aser, sit placens fratribus suis, & tingat in oleo pedem suum, & ferrum, & æs calceamentum eius: sicut dies iuuentutis tuæ, ita & senectus tua:* quanquam ad literam illud significatur fortem Aser, id est, portionem terræ illi attributam olei, ferri, & æris vsque adeò feracem fuisse, vt possent posteri Aser oleo pedem tingere, & ex ferro, atque ære calceamenta conficere. eo quòd multis metallorum fodinis abundaret.

Plinius. *Cant. 5. 14.* *Liberalitas Christi erga homines.* *Ezech. 16. 10* *Cant. 7. 1.* *Deut. 33. 24.*

Quoniam igitur hyacinthus cælestem colorem refert, inde factum est, vt quatuor illorum Angelorum equitatus loricas hyacinthinas habuisse dicatur, quoniam per hypocrisim zelum fidei, & religionis simulabunt, nihilq; aliud se, quàm amorem cælestium, & verum Dei cultum procurare. Sic enim Hypocritæ solent sese, quantum possunt, ad Sanctorum vitam, & mores per simulationem effingere, ad gloriam, honores, opésque hoc artificio aucupandas. Quæ conditio explicatur similitudine struthionis, Iob 39. cum dicitur: *Penna Struthionis similis est pennis herodij, & accipitris*: quæ vt meliùs intelligatur, sciendum est ex Plinio libr. 10. hist. natur. c. 1. struthiocamelos Africos altitudinem equitis equo insidentis excedere, celeritate vincere, ad hoc demum datis pennis, vt currentes adiuuent, cætero non esse volucres, cum à terra non tollantur, vngulas iis ceruinis similes bisulcas comprehendendis lapidibus vtiles, quos in fuga contrà insequentes ingerunt pedibus. Concoquendi sine delectu deuorata mira natura, nec minor stoliditas, etenim in tanta corporis altitudine, si collum frutice occultauerint, latere se putant, Oua in pretio sunt propter amplitudinem pro quibusdam habita vasis, & pennæ ad galeas adornandas: quæ omnia si expendantur, palam erit vix inueniri posse Hypocritarum illustriorem typum. Primò enim, vt obseruauit D. Gregor. libr. 31. Moral. capit. 6. quemadmodum struthio similitudinem pennarum habet accipitris, sed non volatum: & alas quidem ad volandum erigit, sed nequaquam se à terra volando suspendit, ita Hypocritæ dum bonorum vitam simulant, imitationem quandam sanctæ conuersationis habent, sed veritatem non habent:

II. *Hypocritarum simulatio.* *Iob 39. 16.* *Plinius.* *D. Gregor.*

volandi pennas habent per speciem, sed in terra repunt per actionem: alas per figuram sanctitatis extendunt, sed curarum secularium pondere prægrauati minimè à terra subleuantur. Secundò. Hypocritæ vngulas habēt ceruinis similes, quia, quantùm possunt, laborem subterfugiunt, & persecutionis tempore, cùm à charitate non vrgeantur, timidissimi sunt, & fugacissimi. Tertiò. Lapidibus insequentes petunt, quoniam si verbis lacessas, subitò excandescunt. Quartò. Si colla frutice occultauerunt, latere se reliquo putant corpore: quoniam Hypocritæ si colli inflexione humilitatem simulent, & arrogantiam celent, perperam existimant reliquis omnibus actionibus latere posse: cum tamen ipsa se vitia intus latentia necessariò

Colos. 2. 18. interdum prodant. Quam simulationem cauendam monuit Apostolus ad Colos. 2. *Nemo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum*, id est, vt interpre-

D. Hieron. tatur D. Hieron. *Nemo ficta humilitate superbus, & Angelos se videre mentiens frustrà se super homines iactet.* Denique struthionis pennæ aptæ sunt ad galeas adornandas, quoniam fallacia Hypocritarum figmenta, dum ementita sanctitate speciem virtutis exhibent, accommodata plerisque interdum videantur ad honores, & tiaras Pontificias obtinendas.

Cur potestas equorum in ore, & caudis sita dicatur, & cur caudæ in capita serpentium desinant?

Potestas enim equorum in ore eorum est, & in caudis eorum: nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita, & in his nocent.

SECTIO VI.

1. PRodigiosi sanè equi Ioanni apparuerunt, quippe qui capita habuerint leonina, caudas instar serpentium, & in serpentina capita desinentes, cætero corpore equina forma, ore ignem, fumum, & sulphur vomentes: quod monstri genus

In Hæreticis tanquam in equis Dæmones insident. ad viuum exprimit Hæreticos, quibus quasi equis Dęmones insident. Illud tamen multò videtur mirabilius, quòd potissimùm in caudis potestatem exercerent, easque haberent in serpentina capita desinentes. Igitur cur potestas equorum in ore, &

D. Greg. Iob. 41. 5. caudis sita fuerit, rationē reddit D. Greg. lib. 33. Moral. c. 28. super illa verba capitis 41. quæ de Leuiathan intelligūtur: *Portas vultus eius quis aperiet?* quo loco D. Greg. per portas vultus Leuiathan Hæreticos intelligit, quia per ipsos tāquam per portas quisque ingreditur, vt Leuiathā in potestatis suæ principatu videat, sicut è contrario Doctores sacri portæ Sion appellātur. Deinde quod sequitur, *Per gyrum dētium eius formido*, de secularibus potestatibus Hęreticorū fautricib' interpretatur. *Quis*, inquit, *istius Leuiathan dentes*, id est, magistros Hæreticos, *non despiceret, si non eos per circuitum potestatum secularium terror muniret? duplici enim calliditate agunt. Etenim quod ab Hæreticis magistris verbis blandientibus dicitur, hoc à Principibus eorum fautoribus gladiis ferientibus imperatur: quæ vtrorumque actio in Ioannis Apoca-*

Hæretici secularium Principum potentia fulti. *lypsi breui est sententia comprehensa, quæ dicitur: Potestas equorum in ore, & caudis eorum erat. In ore nanque Doctorum scientia, in cauda verò secularium potentia figuratur: nam per caudam, quæ retrò est, huius seculi postponenda temporalitas designatur. Istis ergo equis, id est, nequissimis prædicatoribus vbique carnalium impulsu currentibus in ore, & in cauda potestas est: quia ipsi quidem peruersa suadenda prædicant, sed temporalibus potestatibus fulti per ea, quæ retrò sunt, se exaltant.* Hactenus Gregorius. A quo eandē

Haymo. Ansbert. rationem mutuati sunt Haymo, & Ansbertus in hunc locū, illud addentes idcircò caudas in serpētium capita desinere, ad eosdem nimirùm impios Principes exprimendos,

mendos, qui dracones in sacris literis appellari consueuerunt, veluti Ezech. 19. vbi ad Regem Ægypti ita loquitur Dominus: *Ecce ego ad te Pharao draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum*: & Hier. 51. ex persona Hierusalem de Nabuchodonosor conquerẽtis: *Comedit me, deuorauit me Nabuchodonosor rex Babylonis, reddidit me quasi vas inane, absorbuit me quasi draco, repleuit ventrem suum teneritudine mea.* Atque ex hac expositione illud obiter collige, quo loco habenda sint omnia temporalia, & ipsa orbis imperia, siquidem iuxta Gregorij sententiam, per caudas, quæ retrò sunt, exprimuntur, vt virtuti, ac iustitiæ postponenda intelligantur. Ezech. 19. 3. Hier. 51. 34.

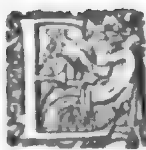
II. Secunda ratio est, quia Hæretici lubrici sunt, & tortuosi instar serpentium, lubrici quidem, quia vbi caput immiserint, id est, initia decipiẽdi sumpserint, sensim totum corpus insinuant hæresum suarum venena latè fundentes: tortuosi autem, quia non recta ingrediuntur. Quod ad primum attinet, hanc serpẽtis lubricam ad sese insinuandum naturam in serpente illo antiquo, quem in hoc vt in cæteris Hæretici imitantur, expendit D. Greg. lib. 17. Mor. cap. 18. super illa verba capitis 26. *Spiritus eius ornauit cælos, & obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus. Quis*, inquit, *colubri appellatur nomine, nisi antiquus hostis? serpens quippe non solum tortuosus est, sed etiam lubricus, quia suggestioni eius si primò non resistitur, repente totus ad interiora cordis, dum non sentitur, illabitur, sed obstetricante manu Domini tortuosus coluber de proprijs cauernis expulsus est, quia dum nobis Diuina gratia medetur, is qui nos tenuerat, antiquus hostis eijcitur, iuxta illud Ioan. 12. Nunc Princeps huius mundi eijcietur foras, dum enim corda infidelium tenuit, quasi manũ ad latibula serpẽtis misit, quemadmodum cecinit Esaias cap. 11. Delectabitur infans ab vbere super foramine aspidis, & in cauernam reguli, qui ablactatus fuerit, mittet manum suam.* Quod verò ad obliquitatem spectat, manifestum id est, ex cap. 27. Esaiæ, cum dicitur. *Visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super Leuiathan serpentem vectem, & super Leuiathan serpentem tortuosum.* Vbi primum aduerte ex D. Hieronymo vectem appellari Dæmonem, siue claudentem, quod genus humanum tanquam vectis quidam ferreus carcere concluserit, suæque potestati subiecerit. Cur autem simul appellatur tortuosus, explicauit D. Basilius in Psalm. 32. super illa verba. *Rectos decet collaudatio. Serpens*, inquit, *qui ad peccatum nobis incentor fuit, obliquus dicitur, & in serpentem draconem obliquum Dei ensis apud Esaiam inducitur, quoniam multas spiras, & inuolucra facit in itinere: serpentis nanque tractus inæqualiter per humum serpit. Itaque qui serpentem imitatur, inæqualem etiam suam re ipsa exprimit vitam; sicut qui è diuerso vestigia Dei sequitur, rectas semitas, rectaque pedum vestigia facit: quoniam rectus Dominus Deus noster, & rectitudinem, siue æquitatem vidit vultus eius.* Hæretici lubrici, & tortuosi. Iob. 26. 13. D. Gregor. Ioan. 12. 31. Esai. 11. 8. Esai. 27. 1. D. Hieron. D. Basil. Psal. 32. 1.

III. Sed cur equorum caudæ in capita serpentium desinunt? Richardus de S. Victore eam rationem affert, quoniam improbi dum nequeunt aperta persecutione nocere, per occultam, & fraudulentam simulationem nocendi sumunt initia. Luculentiorem adhuc reddit Ioachimus. *Quia*, inquit, *cum putantur ab inferendis malis quiescere, tunc ex insperato deteriora mala committunt, & ita cauda eorum, id est, finis præcedentium malorum in capita desinunt, id est, initia futurorum.* Id quod expressum est Iob cap. 6. vbi de impiis dicitur. *Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum*, quia videlicet improbi, & nefarij homines alia mala in alia replicant, quemadmodum exponit D. Greg. lib. 7. Mor. cap. 14. *Omne*, inquit, *quod inuoluitur, in semetipsum replicatur.* Benè ergo de reprobis dicitur: *Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum*: quia ad consueta semper mala replicantur, & quasi extra se tensi ad semetipsos per circuitum redeunt: quo pertinet illud Psalm. 11. *In circuitu impij ambulant.* Etenim circulus in quolibet puncto, quod designaueris, & finitur, & incipit. Rich. Vict. Impij fraudulenter nocent. Ioachimus. Iob. 6. 18. D. Gregor. Psal. 11. 9.

ARGVMENTVM.

Persequitur adhuc Ioannes sexti Angeli visionem, quæ totum hoc caput decimum, imò ferè totum vndecimum comprehendit. Quod attinet ad visionem imaginariam, primùm vidit Ioannes Angelum quendam fortem descendentem de cœlo, amictum nube, gestantem capite iridem, cuius facies erat vt sol, & pedes tanquàm columnæ ignis, habebátque in manu apertum libellum. Secundò. Posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram, & clamauit voce magna instar rugientis leonis. Tertiò. Cùm clamasset, locuta sunt septem tonitrua, quorum voces iubetur Ioannes signare, & prohibetur scribere. Quartò. Angelus, qui stabat super mare, & super terram, manum suam in cœlum sustulit, iurauítque per viuentem in secula seculorum tempus ampliùs non futurum: sed in diebus vocis septimi Angeli mysterium Dei, sicut euangelizauit per seruos suos Prophetas, consummandum. Quintò. Audiuit Ioannes vocem de cœlo ad se loquentem, vt de manu Angeli stantis super mare, & super terram, librum apertum acciperet, quem cum accepisset, & ex præcepto eiusdem Angeli deuorasset, illum quidem in ore tanquàm mel dulce, sed in ventre tamen sensit amarum. Postremò. Dixit illi Angelus: Oportet te iterum gentibus, & populis, & linguis, ac Regibus multis prophetare.

CAPVT DECIMVM.

ET vidi alium Angelum fortem descendentem de cœlo amictum nube, & iris in capite eius, & facies eius erat vt sol, & pedes eius tanquam columna ignis, & habebat in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram: & clamauit voce magna, quemadmodum cum leo rugit. Et cum locuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram: & audiui vocem de cœlo dicentem mihi: Signa quæ locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere. Et Angelus, quem vidi stantem super mare, & super terram, leuauit manum suam ad cœlum, & iurauit per viuentem in secula seculorum, qui creauit cœlum, & ea quæ in eo sunt: & terram, & ea quæ in ea sunt: & mare, & ea quæ in eo sunt: Quia tempus non erit amplius: sed in diebus vocis septimi Angeli, cum cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, sicut euāgelizauit per seruos suos Prophetas. Et audiui vocem de cœlo iterum loquentem mecum, & dicentem: Vade, & accipe librum apertum de manu Angeli stantis super mare, & super terram. Et abij ad Angelum dicens ei, vt daret mihi librum. Et dixit mihi: Accipe librum, & deuora illum: & faciet amaricari ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tanquam mel. Et

accepi

accepi librum de manu Angeli, & deuoraui illum: & erat in ore meo tanquam mel dulce: & cum deuoraſſem eum, amaricatus eſt venter meus: & dixit mihi: Oportet tę iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.

COMMENTARIVM
QVARTVM EXEGETICVM.
De tertia viſione Ioannis.
Quid nobis videatur de hac viſione ſentiendum?
SECTIO PRIMA.

OMMVNIS opinio, quam ſequuntur Beda, Primaſ. Richar. Victor. Pannon. & alij, hunc Angelum Dei fortem Chriſtum Dominum interpretatur, qui de cœlo deſcenderit per incarnationis myſterium: iridem capite geſtauerit, hoc eſt, pacem mundo attulerit: librum habuerit apertum in manu, hoc eſt, myſterium gratiæ reuelauerit: inſtar leonis rugierit, id eſt, futuræ damnationis pœnas terrifica voce denũciauerit, tẽpúſque ampliùs poſt iudicium non futurum iureiurando confirmauerit, pedem dextrum ſuper mare, ſiniſtrum ſuper terram poſuerit, id eſt, Gentilem, Iudaicúmque populum ſuæ poteſtati ſubiecerit, denique poſt eius vocem ſeptem tonitrua locuta fuerint, id eſt, Apoſtoli eius fidem per vniuerſum terrarum orbem prædicauerint: vnde & filijs Zebedæi Chriſtus Boanerges, id eſt, filij tonitrui nomen impoſuit. Marc. 3. Cæterùm hæc expoſitio nobis non ſatis probatur: quorſum enim hoc loco ad incarnationem, & primum Chriſti aduentum recurrat Ioannes, qui totus iam eſt in ſecundo, extremíſque mundi temporibus deſcribendis: Quare exiſtimamus hoc capite præparationem quandam præmitti ad ea, quæ capitibus ſequentibus dicenda ſunt de temporibus Antichriſti. Itaque ne de iuſtitiæ Diuinæ ſeueritate, quæ tunc maximè exercebitur, conqueri homines poſſint, nunc Deus Angelum quendam mittit ad Ioannem, qui nouis comminationibus iureiurando confirmatis de mũdi fine, & myſterio in tuba ſeptimi Angeli conſummando flagitioſos homines perterreat, & à ſcelerum turpitudine auocet, atque ad iram ipſius per pœnitentiam mitigandam adhortetur. I.

Beda. Primaſius. Rich. Vict. Pannon. Per angelum Dei fortem Chriſtus adumbratur. Marc. 3. Præparatio ad Antichriſti tempora.

Igitur hic Angelus fortis deſcendens de cœlo, irim in capite geſtans, cæteráque inſtar nobiliſſimi cuiuſdam legati ornamenta præferens (vt vult Andr. Epiſc. Cæſareæ Cappadociæ) Angelus eſt bonus, Chriſti Domini, perſonam gerens: nec deſunt, qui eundem illum Angelum putent, quem cap. 5. Ioann. vidit prædicãtem voce magna: *Quis eſt dignus aperire librum, & ſoluere ſignacula eius?* librum verò, quem tunc aperire optabat, apertum iam ab Agno modo portare, vt Ioanni traderet. Apparuit porrò indutus veſtimentis legationi conuenientibus, quæ ipſam etiam legandi cauſam indicarent. Primùm namque amictus erat nube ad indicandam eorum temporũ confuſionem, denſámque errorum caliginem, qua mortales alieniſſimis illis temporibus impliciti verſabuntur. Iris in capite oblatam à Deo pacem, & fœdus ſignificat, ſi homines pœniteant. Pedes ignei contrà, ni pœniteant, iracundiam, & furorem, ſimilitudo columnarum fortitudinem, & poten- II.

Andr. Epiſc. Apocal. 5. 2.

tiam ad supplicia impiis inferenda. Alterum habebat super mare, & alterum super terram: quia omnia sua magnitudine complectitur, ne quisquam siue in mari, siue in terra furorem eius subterfugere posse arbitretur. Rugitus instar leonis iræ magnitudinem indicat. Locuta sunt septem tonitrua, quia per omnium creaturarum vniuersitatem, quæ in septenario numero solet intelligi, aduersus impios vsque
1.Reg.2.10. adeò terrificus apparebit, vt vbique tonare videatur, iuxtà illud 1. Reg. 2. *Dominum formidabunt aduersarij eius, & super ipsos in cælis tonabit*. Iubetur Ioannes tonitruorum voces signare, id est, tacita secum cogitatione notare, nec tamen scribere: fortassè ne tantorum malorum, quæ ipsi ostensa sunt, prænūciatione perterriti mortales animo conciderent, & in salutis desperationem venirent. Quod sequitur de iureiurando, ad tempus post iudicium pertinet: quod mysterium, cur dicatur in voce septimi Angeli consummandum, eo loco docebimus. Iubetur etiam Ioannes librum apertum sumere, & deuorare, vt in eo nimirum legat, & cogitatione reuoluat, quæ per reuelationem deinceps de Antichristi tempore, & fine mundi debet accipere, & Ecclesiæ nuntiare: quem in ore dulcem: in ventre sentit amarum, quia ipsa prænotione rerum futurarum delectatus, paulò post tot, tantorúmque malorum mortales expectantium cogitatione incredibilem animo dolorem cepit Denique, quod Ioanni dicitur oportere, illum iterū prophetare gentibus, illud significat Ioannem ex insula Pathmos, vbi omnes istæ visiones accidebant, in Asiam minorem reuersurum, & Euangelium, quod post Apocalypsim scripsisse initio huius operis diximus, multis annis prædicaturum, relicturúmque posteris, qua de re inferiùs disputabimus. Nunc ea, quæ generatim, & vniuersè de huius visionis mysterio perstrinximus, minutiùs concidamus.

Cur Christus pedes instar columnarum ignis habere dicatur? Et in primis prima de misericordia, & iustitia expositio affertur.

SECTIO II.

I. TAMETSI per hunc Angelum fortem non ipsum Christum, sed Angelum quendam sanctū Ioanni loquentem cum Andrea Episcopo Cęsareæ intelleximus, minimè tamen dubitandum est, quin Christum is Angelus repræsentauerit, eiúsque personam gesserit: atque adeò omnia eius ornamenta ad Christum multo meliori iure pertinuerint. Quoniam igitur de iride, quæ super caput eius apparuit, multa diximus cap. 4. nunc illud est ordine disquirendum, cur eius pedes tanquàm columnæ ignis dicantur: sic enim Græcè est καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς στύλοι πυρός. Prima expositio est per duos pedes Christi duas eius virtutes præcipuas misericordiam, & iustitiam significari, quarum alteram in primo aduentu potissimùm ostendit: alteram in iudicio demonstrabit: esse enim vtranque veluti pedes Christi, quibus ad nos venire consueuit, non obscurè significauit Regius vates Ps. 24. *Dulcis, & rectus Dominus: propter hoc legem dabit delinquentibus in via. Diriget mansuetos in iudicio: docebit mites vias suas. Vniuersæ viæ Domini misericordia, & veritas*. Etenim hoc sensu locū intellexit Remig. & D. Aug. qui inter alia, *Dulcis*, inquit, *& rectus est Dominus, qui post misericordiam vocationis, & veniæ, quæ habet gratiā sine meritis, digna vltimo iudicio merita requirit: quas autem vias docebit nisi misericordiā, qua placabilis, & veritatem, qua incorruptus est? quorum vnum præbuit donando peccata, alterū merita iudicando: & ideò vniuersæ viæ Domini duo sunt aduentus filij Dei, vnus quidem miserantis, alter verò iudicantis*. Hæc ille. Itaque duobus his

Pedes Christi misericordia, & iustitia.

Remigius. D. August.

his quasi pedibus ad nos venit Christus: ambo autem instar columnarum sunt propter firmitatem & potentiam, quam in misericordiæ, & iustitiæ operibus declarat. Porrò istæ columnæ sunt igneæ propter amoris ardorem, quem non miserando solum sed puniendo etiam demonstrat: hâc enim ob causam dixit sponsa Cant. 5. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundata sunt super bases aureas.* Verè enim duo hi pedes Christi, columnæ sunt fundatæ super bases aureas charitatis, quæ tam in misericordiæ, quàm iustitiæ operibus mirificè resplendet. *Cant. 5. 15.*

Et verò pedem dextrum misericordiæ, sinistrum iustitiæ dixerim multas ob causas. Primùm, quia pes dexter multò est fortior, quàm sinister: sic enim fortiorem se, ac potentiorem Deus in suæ erga homines misericordiæ argumẽtis, quàm in operibus iustitiæ demonstrauit. Vnde Moyses cum misericordem Deum appellauit, fortem dixit Exod 34. *Dominator Domine Deus, misericors, & clemẽs*, seu, vt alij transferunt ex Hebr. *Fortis, & misericors.* Id quod etiam conceptis verbis dixit Apost. Rom. 9. illis verbis: *Volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa potentia vasa iræ*: quo loco non solùm significat Deum iram simul, & potentiam ostendisse in puniendo Pharaone, de quo paulò ante locutus fuerat Apostolus, & propterea illum patienter tanto tempore sustinuisse, sed hoc ipsum quòd eum tamdiu sustinuit per misericordiam, maximum fuisse suæ potentiæ argumentum. Sic enim eum locum intellexit D. Chrys. homil. 16. super epist. ad Rom. *Non vult*, inquit, *Deus suum robur per supplicium innotescere, sed per beneficentiam, & liberalitatem Tulit igitur Pharaonem multo tempore suam simul declarans bonitatem, & potentiam.* Idem expresse dicitur Sap. 11. *Misereris omnium, quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam.* Vbi obseruanda est illa consecutio non enim dictum est: *Misereris omnium, quia misericors es*, sed, *quia omnia potes*, id est, *quia omnipotens es.* Ratio huius rei ea afferri potest ex eo, quòd Deus sit omnipotens, omnia quasi nihil, & indigna sua ira, & indignatione reputare iuxta illud Poëtæ, *II. Misericordia pes Christi dexter, iustitia sinister. Exod 34 6. Rom. 9 22. Deus indulgendo potentiam suam ostendit. D Chrysost. Sap. 11. 24.*

Dignum te Cæsaris ira ---- Nullus honor faciet.

Aut certè quod magis placet, quia iram posse cohibere, & peccantibus parcere excelsi cuiusdã, ac generosi est animi, & qui non impotens sit sui, sed potens maximè ad sibi quidquid tandem acciderit imperandum: quo fit, vt hæc in Deo excellens, præstánsque natura eius animi, vt ita dicam magnitudinem, imò & omnipotentiã declaret. Meritò igitur D. Fulgent. epist 7. ad Venantiam de recta pœnitentia, expendens illud Esaiæ 55. *Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, quia multus est ad ignoscendum*, sic ait. *In hoc multo nihil deest, in quo est omnipotens misericordia, & omnipotentia misericors: tanta est autem benignitas omnipotentiæ, & omnipotentia benignitatis in Deo, vt nihil sit, quod nolit, aut non possit relaxare conuerso.* Denique idem canit Ecclesia, cum dicit: *Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maximè, & miserando manifestas.* *D. Fulg. Esai. 55. 7.*

Deindè, quia motus à dextro pede incipit: etenim, vt auctor est Philosophorum Princeps lib. 2. de cælo cap 2. dextrum vniuscuiusque id esse dicimus, vnde principium motionis emergit, cõuersionísque cœli principium, id est, vnde oriuntur stellæ: hoc est dextrum, sinistrum, vbi occidunt: sic igitur principium Diuinæ motionis misericordia est, indéque Diuinarum gratiarum pulcherrima sydera tãquàm à parte dextra oriuntur: occidunt verò ad læuam propter iustitiam. Quam ob causam ferè in sacris literis priùs misericordia, quàm iustitia nominatur, veluti Psalm. 24. *Dulcis, & rectus Dominus: et vniuersæ viæ Domini misericordia, & veritas.* & Psalm. 100. *Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine*: & Psalm 60. *Misericordiam, & veritatem eius quis requiret?* & multis alijs in locis Indè etiam *III. Aristoteles. Psal. 24 10. Psal. 100 1. Psal. 60. 8.*

est,quòd Deus ex primaria voluntate cælum in beatorum domicilium fabricauit: gehennã verò non nisi ex secundaria in damnatorum pænam effecit,vt non obscurè hoc ex capite à dextra parte,hoc est,à misericordia suæ motionis initiũ sumpsisse dicendus sit. Ita docet D. Chrys. in priori paræhesi ad Theodorum lapsum his verbis: *In hoc quidem creauit nos Deus,vt regnum cœlorum tribueret, non vt in gehennam detruderet,quæ propter Diabolum facta est. Vtrumque verò Christus subindicat Matth.25.cum se dicturum commemorat ijs,qui à dextris stabunt: Venite benedicti patris mei: possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi: ijs autem, qui à sinistris erũt: Discedite à me maledicti in ignem æternũ,qui paratus est Diabolo, & Angelis eius.* Nec verò credendus est D.Chrys.negare gehennã fuisse etiã paratam reprobis hominibus,sed illud tantùm affirmare fuisse post Dæmonis,& asseclarum Angelorum casum,qui peccatum hominis antecessit,constitutã:atq; adeò non ex intẽtione primaria inter ipsa mundi opera,sed ex Dæmonis peccãtis occasione fabricatã.

D. Chrysost. Matth.25. 34.41.

IIII. Denique quoniam quemadmodum dextrum illi dicitur, quod magis est naturæ accommodatum,sinistrum verò,quod præter naturam accidit,ita misereri proprium est naturæ Diuinæ,punire verò quasi extraneum,hoc est, à sceleribus, quæ patrantur,occasionem,materiámque accipiens. Vtrumque habes Esai. 28. *Vt faciat opus suum,alienum opus eius:vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo.* In quem locum D.Hier. *Contra impios,* inquit, *irascetur Dominus, vt faciat opus suum: non est enim opus Domini perdere, quos creauit, sed facere opus alienum: peregrinum enim est.& alienum ab eo,vt puniat qui est saluator.* In eundémque sensum dicitur Thren.3. *Non ex corde suo humiliauit,& abiecit filios hominum,* id est, Non est cordis sui punire,sed id facit prouocatus:quomodò enim ex animo dicatur punire,qui Gen.6. *Tactus dolore cordis intrinsecus, Delebo,* inquit, *hominem quem creaui.* Atque hanc promptam,& facilem ad miserendum naturam Christus, vbi primùm natus est,ostendit:ea enim ipsa die,qua fuit in lucem editus,Romæ in Transtyberina regione fontem olei voluit scaturire, qui integrum diem sine intermissione manauit,vt argumento esset ipsũm,vbi primùm in terris pedem posuit,simul dextrum misericordiæ pedem quamprimùm ostentasse, eóque suæ clementiæ, & misericordiæ fontem aperuisse, ex quo omnia beneficiorum genera continenter dimanarent. Sic scribunt Sabellicus lib.2.Enneadis 7.& Platina in vitis Pontificum in Iesu Christo: quanquàm hoc prodigium non ipso die ortus Christi, sed multò anteà accidisse probabilius videatur: quemadmodum testatur Euseb. in Chron. Paul.Diac.lib.7.de gestis Romanorum, Paul. Oros. lib.6. cap.19.qui addit eiusmodi signum gratiam per Christum largè effundendam portendisse.

Misereri proprium est, natura Diuinæ, punire quasi extraneum. *Esai 28.21.* *D.Hieron.* *Thren.3.33.* *Gen.6.7* *Sabellicus.* *Platina.* *Eusebius.* *Paul. Diac.* *Paul. Oros.*

Duæ aliæ expositiones de Christi pedibus instar columnarum explicantur.

SECTIO III.

I. PRæter superiorem de Christi pedibus instar columnarum expositionem, qua diximus duo eius præstantissima attributa misericordiam videlicet, & iustitiã expressa fuisse: sunt aliæ quoque duæ,quarum vna,quæ secunda sit ordine, habet per pedes columnis similes eam firmitatem,stabilitatémque certæ,ac ratæ prouidentiæ significari,qua Christus omnia præpotenti virtute administrat, & ne in nihilum intereant, admirabili potentia sustinet:ita vt Christi pedibus tanquàm columnis firmissimis vniuersa mundi,& Ecclesiæ moles,ac fabrica sustentetur. Hoc etiam sensu Theod.intelligit illud Cant.5. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas:* baseas autem *aureas* nominauit,vt pretiosarum actionũ decus declararet. Eandem Christi firmitatem expressit Apost. illis verbis Hebr.1.

Firmitas, & stabilitas prouidentiæ Christi per pedes columnis similes significatur. *Theod. Cant.5.15.* *Hebr.1.3.*

Portans

Portans omnia verbo virtutis suæ: quod communiter interpretes ad vniuersi huius gubernationem referunt: aduertítque Theoph. non dictū esse *Gubernans*, sed *Portans*, sumpta metaphora ab iis, qui digito aliquid mouent, & aliò transferunt, vt significauerit Apost. tale tantúmque pondus creaturarū adeò citrà negotiū portari à Christo, vt nihil baiulare videatur, quippe qui solo verbo omnia sustineat. Idem colligit Georg. Venet. in Harmonia cāt. 2. tono. 2. c. 9. ex illis verbi ad Col. 1. *Omnia in ipso constant*: quæ verba vidētur ad columnarū firmitatem alludere. D. etiā Greg. lib. 2. Moral. c. 12. expendens illud Esaiæ 40. *Quis appendit tribus digitis molem terræ? quis mensus est pugillo aquas, & palmo cælos ponderauit?* & illud eiusdem Prophetæ c. sexagesimo sexto. *Cælum mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum*, sic ait: *Sedi, cui præsidet, interior, & exterior manet: cælum autem palmo metiens, & terram pugillo concludens dicitur, quòd ipse omnia contineat. Itaque per sedem, cui præsidet, intelligitur, quòd sit interiùs, supráque: per pugillum verò, quo continet, exterius, & subter. Nā super omnia est, & infrà omnia: superior est per potentiam, inferior per sustentationem: vbique præsidendo sustinens, & sustinendo præsidēs.* Hæc ille. Quæ quanuis de Deo absolutè disserat, tamen Christo etiam secundùm vtranque naturam tribuenda sunt. quippe cui secundùm vtranque naturam Diuinam creata omnia, secundùm humanam verò vniuersæ Ecclesiæ fabrica innitatur: vnde est illud Ps. 128. *Suprà dorsum meum fabricauerunt peccatores: prolongauerunt iniquitatem suam*, hoc est, vt interpretatur Remig. Dorsum meum ædem sibi fecerunt flagellando: in qua fabricatione prolongauerunt iniquitatem suam, & ex opposito iustitiam meam: quod dicit ad consolationem auditorum, ne illis molesta sit tribulatio, cùm iustitia inde crescat. Itaq; suprà dorsum Christi fabricabatur Ecclesia, cùm verberibus cædebatur: quamobrem meritò eodem Ps. canit Ecclesia: *Sæpe expugnauerūt me à iuuentute mea: etenim non potuerunt mihi*, id est, Non præualuerunt: quomodo enim euertere, & solo æquare potuissent illud ædificium, quod supra Christi dorsum, hoc est, firmissimam petram erectum fuerat? Obseruat Theod. Aquilam, & Theodotionem eundem locum ita transtulisse: *Suprà dorsum meum arauerunt peccatores*: nam & in Hebræo propriè est: *Supra dorsum meum arauerunt arantes*: hoc enim sonant Hebræa verba, חרשו חרשים Quod quidem Theodoretus refert ad flagella, & verberationes triumphatoribus Martyribus à tyrannis inflictas: verùm ad Christi flagella spectare dubium esse non debet. Ea verò similitudine indicatur Christi dorsum quasi tellurem frugiferam fuisse, flagellis, & verberibus proscissam, & aratam, vt in eam sementis vniuersæ Ecclesiæ iaceretur, ex qua infinita fideliū seges breuissimo tempore pullularet: eodémque modo supra dorsum martyrum arant persecutores, & seminant segetem meritorum, & iuxta vulgatam editionem fabricant ipsis pulcherrimas gloriæ coronas. Non est autem prætereundum, quod sequitur: *Prolongauerunt iniquitatem suam*: ea nimirum est impiorum natura, vt iniquitatem semper extendant ducta similitudine, vt plerique volunt à funibus, qui vt lōgiores efficiantur, alij aliis nectūtur. Sic enim impij iniquitatem iniquitati, quasi funem funi addunt, itáque longissimum funem conficiunt, quo ipsi constringantur, iuxta illud Prou. 5. *Funibus peccatorum suorum constringitur impius.* Id verò tunc fit, cùm iniquæ cogitationi, iniquum consensum, consensui opus, operi consuetudinem, consuetudini necessitatem, necessitati excusationem, excusationi defensionem, defensioni impœnitentiam, impœnitentiæ desperationem adiiciunt.

[Margin: Theoph. — Georg. Ven. — Coloss 1. 17. — Esai 40. 12. — Esai. 66. 1. — D. Greg. — Ps 128. 3. 2. — Remig. — Theod. — Prou. 5. 22.]

II. Tertia, & postrema expositio, quam etiam in hunc locum afferunt interpretes, ea est: per hasce igneas columnas Ecclesiam accipiendam esse, siue fideles, qui illis extremis temporibus tanquam pedes, id est, vltima membra Christi igne tribulationis probabuntur: qui columnis quidem propterea comparantur, quia

[Margin: Ecclesia, seu fideles extremis temporibus fidem retinentes columnis comparantur.]

prædestinati tanquàm columnæ immobiles permanebunt:igneis verò columnis, quoniam ardentissimo persecutionis igne eo tempore probati, toti incensi, ignitique rubebunt: præcipuè verò Euangelici concionatores, qui peculiari quadam ratione pedes Christi appellãtur,quia iis tanquàm pedibus Christus incedat, vniuersũmque lustret orbem, vt iam alias diximus. Quòd verò ignis tribulationem significet, perspicuum est ex illis verbis, Psal. 65. *Quoniam probasti nos Deus: igne nos examinasti, sicut examinatur argẽtum:*& paulò post: *Transiuimus per ignem, & aquam, & eduxisti nos in refrigerium*: vbi obseruanda est elegans D. Augustini ratio, cur Deus Sanctos suos priùs per ignem, deinde per aquam in refrigerium educat. *Vas*, inquit, *quod in igne formatum est, aquam non timet, si autem solidatum igne non fuerit, tanquàm lutum aqua soluetur: noli festinare ad aquam, per ignem ad aquam transi,vt transeas & aquam, firmus esto aduersus ignem, coqui te oportet, tanquam vas fictum mitteris in caminum ignis, vt firmetur, quod formatum est.* Itaque vult D. Augustinus hominem priùs bene probatum, tanquam igne coctum nullas iam ampliùs persecutiones, & labores formidare, quemadmodùm vas in igne coctum aquam non timet. Aduertendum est etiam non vacare mysterio, quòd argenti similitudo adhibetur, quod in igne fit purius:sic enim Sancti in tribulatione puriores euadunt. Cæterùm multi non sicut argẽtum, sed sicut plumbum conflantur, quod in igne consumitur, quoniam tribulationibus & suppliciis deteriores efficiuntur, quod ad literam de Iudaico populo dictum est, Hier. 6. *Consumptum est in igne plumbum, frustra conflauit conflator: malitiæ enim eorum non sunt consumptæ.*

Ps. 65. 10. D. August. Hier. 6. 14.

Cur Christus dextrum pedem super mare, sinistrum super terram habeat?

Et posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram.

SECTIO IIII.

I. DVo in huius sententiæ explanatione desiderari videbantur, vnum erat, cur Christus altero pede mare, altero terram premere describeretur? Alterum, cur dextro, potiùs pede, quàm sinistro mare: sinistro autem potiùs, quàm dextro terram calcare visus fuerit? Cum ergo iam in superioribus priori dubitationi fecerimus satis, significatum videlicet fuisse vniuersum terrarum orbem, qui terræ, marísque appellatione comprehendi solet, Christi Domini imperio, potestatíque subiiciendum: superest, vt posteriorem diluamus.

II. Primùm igitur, vt plerique in hunc locum annotarunt, Christus Dominus dextrum pedem, qui fortior est, & valentior, habet super mare natura inquietum, & procellosum, & quod ventis hinc indè continuò excitatũ feruet: sinistrũ verò, qui videtur imbecillior, super terram natura sua immobilem, eodémq; semper consistentem loco, imò, & quæ tutus esse portus solet nauigãtibus: quoniam vbi maiores aduersus Ecclesiã procellæ excitatæ fuerunt, maiorem ibi vim, & fortitudinem Christus exercuit, & quasi super mare ambulauit, dextero potissimùm pede illud calcans, fluctúsque omnes sua virtute, & imperio cõpescens, imò vt habes Mar. 4. præcepit ventis, & mari. *Et facta est tranquillitas magna*, vt meritò ab Ecclesiæ persecutoribus vsurpari illud potuisset: *Quis putas est iste, quia ventus, & mare obediunt ei?* Id quod etiam multò ante prædixerat Regius Proph. Ps. 88. *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas*, hoc est, vt interpretatur D. Hier. *Tu dominaris huius seculi potestatibus, & mitigas tentationes quas commouent seruis tuis*: quæ eadem mira potentia describitur Iob 9. *Qui graditur super fluctus maris, qui facit Arcturum, & Oriona.* In quem locum D. Greg. lib. 9. Moral. c. 5. 6 & 7. nomine maris intelligit sæuientem mundi huius amaritudinem, gradíque ait Dominum

Vbi maiores in Ecclesiam procella excitantur, ibi maiorem vim Christus exercet. Marc. 4. 39. 40. Psal. 88. 10. D. Hieron. Iob 9. 8.

minum super fluctus maris, quia cum se procellæ persecutionis erigunt, miraculorum eius obstupefactione franguntur: *Qui enim*, inquit, *tumores humanæ vesaniæ mitigat, quasi erectas in cumulo vndas calcat.* Deinde Arcturum septem stellis fulgentem interpretatur Ecclesiam septem candelabris, iuxtà Apocalypsim Ioannis splendentem, hoc est, septem Spiritus sancti donis quasi sideribus coruscantem. *D. Gregor.* *Quemadmodum igitur*, inquit, *Arcturus semper versatur, et nunquam mergitur: ita Ecclesia persecutiones Ethnicorum sine cessatione tolerat, sed tamen vsque ad mundi terminum sine defectu perdurat.* Denique Orionum nomine Martyres accipit: quemadmodum enim Oriones in ipso pondere temporis hyemalis oriuntur: ita Martyres pondus persequentium, molestiásque tolerantes quasi in hyeme veniunt. Illud porrò addiderim Orionem cum districto gladio depingi, qui tamen gladius ex sideribus constat, quoniam ille ipse persecutionis gladius, quo Martyres feriuntur, sideribus coruscat: imò totus siderius est, ex sideribúsque cõfectus: si quidem totidem Martyres sideribus rutilant, quot persecutionibus exercentur. Hanc dextri pedis calcantis mare fortitudinem obseruauit D. Augustinus super illa verba Psal. *Psal.* 92. 4. 92. *Mirabiles elationes maris*, seu vt ipse legit, *Mirabiles suspensuræ maris: mirabilis in altis Dominus.* *D. August.* *Suspensuræ*, inquit, *exaltationes maris sunt, cum enim irascitur mare, suspenduntur fluctus: mirabiles igitur suspensuræ maris, mirabiles minæ, mirabiles persecutiones. Sed vide, quid sequitur, Mirabilis in altis Dominus: turbabatur mare, fluctuabat nauicula, venit Dominus, ambulauit super mare, pressit fluctus: super mare enim ambulauit, hoc est, super capita istorum fluctuum magnorum spumantium: quoniã potestates, & Reges crediderunt, & subiugati sunt Christo.* Denique illud etiam in eandem sententiam plerique afferunt, quod dicitur Eccl. 43. *In sermone eius siluit ventus, & cogitatione placauit abyssum & plantauit illum Dominus Iesus*, pro quo est *Eccl.* 43. 25. Græcè: *Plantauit in ea*, id est, in abysso νήσους, hoc est *insulas*: facilè autem fuit pro νήσους legere Iesus: tunc veró additum fuit *Dominus.*

III. Secundò, vt ait Pannon. & alij, habet Christus dextrum pedem super mare, id est, super populum Gentilium, sinistrum verò super terram, id est, super populum Iudaicum: quia enim dextrum id vocamus, quod prosperum, gratúmque est, sinistrum verò, quod aduersum, minúsque iucundum: meritò Dominus super Gentilem populum pedem dextrum, super Iudaicum vero sinistrũ posuisse dicitur, quia reiectis propter suam ipsorum duritiã Iudæis Gentilem populũ adamauit. Itaque *Iudæis reiectis Gẽtilem populum Christus adamauit.* quemadmodum Iacob in benedictione filiorum Ioseph dextram manum super iuniorem, sinistrã super maiorem posuit: ita Christus Dominus mutatis pedibus dextrum super Gentilem populum, sinistrum super Iudaicum collocauit, cum anteà è contrario res haberet. Quam ob causam dicitur Act. 13. *Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quoniã repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes: sic enim præcepit nobis Dominus:* iuxtà illud Esai. 49. *Posui te in lucem gentibus, vt sis in salutem vsque ad extremum terræ.* *Act.* 13. 46. *Esai.* 49. 9. Illud tamen meritò, quæres cur Hebræorũ populus terræ, Gentilis, maris appellatione expressus fuerit? Prima ratio est, quoniam Gentiles errorum fluctibus instar maris iactabantur, nec vllum ferre fructum poterant sanctitatis: Iudæi autem veluti terra erãt à Deo exculti, fructúmque eo tempore ferebant fidei, & probitatis. *Gentiles mare, Iudæi terra cur dicantur.* Et quidem quod ad Iudæos attinet, eos non solum terram, sed terram conuersam in salsuginem, siue salinas, vt alij transferunt, appellat Reg. Proph. Ps. 106. *Posuit flumina in desertũ, & exitus aquarum in sitim: terra fructifera in salsuginem, à malitia*, id est propter malitiam *habitãtium in ea.* *Ps.* 106. 33. De Iudæis enim à Deo reiectis eum locũ intellexit D. Aug. *D. August.* *Quia*, inquit, *apud Iudæos fidẽ Christi non inuenis: quæris Proph. non inuenis: quare hoc? quia posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim, terra fructifera in salinas.*

Quod verò Gentiles maris nomine exprimantur, docet D.Hier. super illa verba
Abac.3.15. Abac.3. *Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum*, seu vt habent 70.
Septuag. *Superinduxisti in mare equos tuos, conturbātes aquas multas.* Viam enim fecit Christus
Apostoli, & reliqui prædicatores, equi quos Christus ascendit. equis, id est, prædicatoribus suis, in mari, cum eos ad prædicandum Gentibus misit. Propterea enim Apoc.19. in equo albo sedere describitur verbum Dei, & constipari à magno quodam exercitu in equis albis considente: *Ascendit*, inquit Hier. *Christus in Apostolis, & posteà in vno equo candido, quem alium non puto esse nisi Apostolum Paulum super quem equitans omnem orbem peragrauit. Ascendit autem verbum*
Apoc.19. D.Hieron. *Dei in equis suis, vt turbarentur aquæ multæ, hoc est, populi multi, vt errorem pristinum deserentes veluti conturbati venientem equitem susciperent.* Translationem Septuag. in
D.Greg. eundē sensum sic accipit D.Greg.lib.31.Mor. c. 18. *Dimisit Dominus in mare equos suos turbantes aquas multas: quietæ enim aquæ iacuerunt: quia humanæ mentes diu sub vitiorum suorum torpore sopitæ sunt: sed equis Dei mare turbatū est, quia missis sanctis prædicatoribus omne cor, quod pestifera securitate torpuit, impulsu salutiferi timoris expauit.* Quoniam verò nostra translatio luti mentionem facit, id quoq; explicauit Greg.
Idem. lib.34.Mor.cap.8. *Viam*, inquit, *fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum non multarum, ac si diceret: Aperuisti iter prædicatoribus tuis inter doctrinas huius seculi, sordida, & terrena sapientes. Per lutum enim desiderium sordidæ voluntatis exprimitur*, *iuxta*
Psal.68.15. *illud* Ps.68. *Eripe me de luto, vt non infigar.* D.Ambr.lib.de Isaac, & anima, cap.8. af-
D.Ambros. ferens eundem locum Abac. obseruauit idcircò concionatores per equos animal bellicosum, & palmis consequēdis inseruiens designari: quoniam Christus equos suos, id est, Apostolos non ob aliud, quàm ad obtinendā palmam victoriæ ascēdit.

IIII. Illud postremò in eundem locum adnotauerim instar miraculi, & prodigij cōmemorari à Propheta, quòd Deus equos suos non super terram, neque super flumina, sed super ipsum profundissimum mare concitauerit, nec tamen aquarum multitudine obrui, & submergi potuerint, quin potiùs ipsum mare facili negotio turbauerint, quemadmodùm solet equus exiguum aliquem riuulum, cum pertransit, pedibus turbare. Sic namque Apostoli cursu suæ prædicationis Gentilitatis mare ingressi nunquàm vel Gentium humana sapientia, vel tyrannorum persecutionibus quasi fluctibus obrui, & inuolui potuerunt: quin potiùs ipsi aquas omnes turbauerunt, iisque turbatis, id est, fallacibus Gentilium superstitionibus euersis in ipso mari, quod tanquàm prodigium Propheta commemorat, veluti equi discurrentes victoriæ palmam erecto fidei vexillo obtinuerunt. Id quod ad li-
2.Cor.10.4. teram dixit Paulus 2.Cor.10. *Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Alias huius mysterij rationes, cur nimirum Iudæi terra, Gentiles mare dicantur breuitati consulentes consultò prætermittimus.

Septem tonitruorum mysteria explicantur.

Et cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas.

SECTIO V.

I. PRimum explicandum erit, cur per tonitrua concionatores Euangelici com-
Concionatores tonitrua cur dicantur. muniter, vt diximus, ab interpretibus intelligātur, numero septenario propter vniuersitatem comprehensi? Deindè, cur post rugitum Angeli habentis pedem vnum super mare, & alterum super terram locuta fuerint voces suas? Denique, cur eorum voces signare Ioannes iubeatur, prohibeatúrque mandare literis?

II. Igitur concionatores tonitruorum nomine non immeritò accipi perspicuum est ex eo, quòd Christus Dominus Zebedæi filios duos nimirùm ex præcipuis Euan-

Euangelij sui præconibus Boanerges, id est, tonitrui filios, quod ex Hebraico idiotismo idem est, atque tonitrua appellauit Marci 3. vnde D. August. lib. 17. de ciuitate cap. 4. expendens illa verba Annæ matris Samuelis 1. Regum. 1. *Dominum formidabunt aduersarij eius, super ipsos in cœlis tonabit*, seu, vt ipse legit iuxta Septuag. *Dominus ascendit in cœlum & sonuit*, docet Apostolos fuisse illa tonitrua, per quæ Dominus post ascensionem suam in vniuerso orbe tonuit. Est autem duplex potissima huius appellationis ratio præter alias, quas iam tradidimus cap. 8. Prima ducitur ex eo, quòd tonitruum maximè sonat, totúmque cœlum videtur concutere. Sic enim Apostolica prædicatio per vniuersum orbem mirum in modum insonuit: quam eandem rationem affert D. Hieron. (si eius sunt commentarij in Iob) cur Diuinitas verbi in humanitate quasi in nube conclusa tonitruum appelletur Iob 26. *Cum vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis potuit tonitruum magnitudinis illius intueri? Quasi dicat*, inquit, Hieronymus, *si assumptio forma serui penè ineffabilibus mysterijs continetur, & ad comparationem assumentis Dei stilla permodica est: quantò magis quisque non poterit tonitruum magnitudinis eius intueri, id est, ipsam Diuinitatem? quæ ideò tonitrui, nomine dicta est, quia de excelso fama nominis eius in Christo Iesu filio suo terris insonuit, & hominibus fragore terribili innotuit.* Itaque iuxtà D. Hieron. Diuinitas in carne tonitruũ fuit, quia maximè tonuit, id est maximam sui cognitionem per Christum immortalium mentibus ingenerauit. Secunda ratio est, quia tonitrua maximum solent mortalibus terrorem incutere, ad eundémque modum Euangelij præcones proposita Diuinorum iudiciorum seueritate hominum mentibus terrorem iniiciunt, iuxtà illud Ps. 103. *Super montes stabunt aquæ: ab increpatione tua fugient: à voce tonitrui formidabunt.* Quam ob causam D. Greg. li. 17. Mor. c. vlt. citatum locum ex Iob de secundo Domini aduẽtu ad iudicium interpretatur hoc sensu: *Si humilitatis eius admiranda vix ferimus: horrendũ, atque terribilem maiestatis eius aduentum qua virtute tolerabimus? quod tonitruum aduentus illius insinuauit Regius vates, Psal. 49. Deus manifestè veniet: Deus noster & non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet: & in circuitu eius tempestas valida.*

Marc. 3. *D. August.* *1. Reg. 2. 10.* *Septuag.* *Iob 26. 14.* *D. Hieron.* *Psal. 103. 6.* *D. Gregor.* *Psal. 49. 3.*

III. Deindè obseruandum est non sine mysterio dictum esse locuta fuisse septem tonitrua, postquam Angelus ille rugijt. Pro quo aduerte ex diuo Basil. homil. 9. in Hexam. & D. Ambr. lib. 6. in Hexam. c. 3. leonis voci tantum naturaliter inesse terrorem, vt multa animantium, quæ per celeritatem possent impetum eius euadere, rugientis eius sonitu velut quadam vi attonita, atq; icta deficiãt. Igitur postquàm Christus à mortuis excitatus instar triumphantis leonis rugiit, inimicósque suos rugitu suo perterrefecit, tunc verò Apostoli, omnésque Euãgelij præcones, qui anteà præ metu foras prodire non audebant, cæperunt suæ prædicationis reboatu quasi tonitruo vniuersum orbem concutere, atque ad Christi Domini cultũ plurimos tàm ex Iudæis, quàm ex Gentibus quasi rugitu leonis iam obstupefactos facili negotio pertrahere. Vnde Abac. cap. 3. non priùs Apostolicæ prædicationis felicem successum retulit, quàm aduentum, & mortem Christi, eiúsque de ipsa morte, ac Dæmone triumphũ commemorauit. *Splendor*, inquit, *eius vt lux erit: cornua in manibus eius: ibi abscondita est fortitudo eius: ante faciem eius ibit mors, & egredietur Diabolus ante pedes eius.* Vide quid sequitur: *stetit & mensus est terrã: aspexit, & dissoluit Gentes, & cõtriti sunt montes seculi: incuruati sunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius*, hoc est, vt interpretatur D. Hier. *Stans Saluator, & cuncta perspiciens, & oculo suo vniuersitatem mundi metiens Gentiũ multitudinem dissipauit, quibus dissipatis contriti sunt montes huius seculi, & incuruati colles.* Et rectè dicuntur incuruati, ante aduentum quippè Saluatoris erecta ceruice gradiebantur: contriti autem, & incuruati sunt ab itineribus æternitatis eius, id est, Dei, quia æternitas illius ad nos

D. Basil. *D. Ambr.* *Christus à mortuis excitatus leoni comparatur.* *Abac. 3. 4.*

uenire dignata est: vbi primùm cernis D. Hieronymum æternitatem Dei Deum ipsum interpretari, qui appelletur æternitas, quemadmodum modò Reges appellamus maiestatem: ac si Propheta diceret, *Ab itineribus suæ maiestatis.* Cernis etiam, quod erat nostrum institutum, postquàm æternitas Dei, id est, Deus ipse ad nos per incarnationem venit, (hæc enim eò loco dicuntur eius itinera,) tunc maximè montes, & colles, id est, huius mundi Principes ei incuruatos quasi subditos paruisse, quod per Apostolorum prædicationem completum esse quis dubitet? Quid verò mirum videri debet, si Angelo illo, id est, Christo per resurrectionem resurgēte tam feliciter cessit fidei prædicatio: cum idem Christus in cruce solo aspectu inimicos terruerit? Illud enim etiam de leone memoriæ proditum est eum solo aspectu cæteras animantes perterrere, & quodammodò obstupefacere, quod mirificè in Christum cruci affixum conuenit: ibi enim instar leonis solo aspectu mundum, non dico terrore, sed (quod est mirabilius) amore, obstupefecit, quemadmodum disertis verbis dixit Abac. cap. 3. cum de Christo in Cruce ageret, *Aspexit, & dissoluit gentes.* Atque hanc etiam ob causam præter alias videtur Iacob Patriarcha, Genes. 49. Christum in Cruce leoni sub typo Iudæ filij comparasse, cū dixit: *Ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo.* Hæc enim præda corda humana fuerunt, quæ Christus ex Cruce ad sui amorem pertraxit.

Christus in cruce solo aspectu inimicos terruit. — *Abac. 3. 6.* — *Gen. 49. 9.*

IIII. Tertiò. Rupertus expendens verbum illud, *Locuta sunt*, obseruauit post Angeli rugitum locuta fuisse septem tonitrua, quia mysteria fidei ante aduentum Christi Prophetæ quidem sonabant: sed ita obscurè, vt articulatè loqui minimè viderentur. Itaque tonitrua quidem erant: sed tantùm tonabant, non loquebantur: post aduentum autem Christi Apostoli eadem fidei mysteria ita enucleatè, & explicatè prædicabant, vt meritò dixeris hæc alterius rationis, & prodigiosa esse tonitrua, quæ nimirùm non tantùm inarticulatos sonos edere, sed articulatè etiam, & humano more loqui possint. In cuius rei figuram Deus cum in lege veteri sese sub nebulis, & nubibus ostenderet, Moysémque ipsum legis veteris typum balbutientem reddidisset Exodi. 4. tamen in lege noua sub linguarum figura super Apostolos insedit: vt nimirùm, quæ obscurè in lege veteri mysteria ostensa fuerant, Moysésque balbutiendo indicauerat, eadem ipsi linguarum instar clarè, & articulatè loquerentur. Et quidem vt de alijs taceam mysteriis, certè in mysterio Trinitatis tonitruum se fuisse, confusos, & inarticulatos edens sonos confitetur Hieremias, cum ait cap. 1. *A, a, a, Domine Deus, nescio loqui, quia puer ego sum.* Ter enim dixit *A*, quæ balbutientis, & infantis adhuc pueri vox est propter tres personas Diuinas: vt indicaret se comparatione eius mysterij infantem esse, & nescientem adhuc articulatè loqui: è contrario verò num tibi videntur Apostoli tonitrua fuisse humanas voces promentia, loquentiáque articulatè, cum Trinitatis mysterium ita explicatè proponebant, vt tres personas Diuinas suis nominibus *Patris, Filij, & Spiritus sancti* appellarent?

Ante aduentum Christi fidei mysteria obscurè, post enucleatè nimis prædicata sunt. — *Exod. 4.* — *Hiere. 1. 6.*

V. Quartò. Dicuntur tonitrua locuta voces non alienas, sed *suas*, hoc est, vt obseruauit Ambr. Ansbert. non Iudæorum fabulas, non Philosophorum nænias, non Hæreticorum versutias, quæ voces alienæ sunt à concionatore Euangelico, cuius videlicet propria vox est sacrarum Scripturarum, iísque tanquàm suis propriis, ac germanis vocibus loqui debet: quam ob causam sacræ Scripturæ lectionem commendabat Apostolus Timotheo, cum dicebat: *Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ.* 1. Tim. 4. Quem locum de lectione Scripturarum intellexit D. Chrysost. & est communis expositio. Atque ad hoc ipsum significandum D. Gregor. 2. part. curæ Pastoralis cap. vlt. & Beda in sua expositione super Exod. docent præceptum fuisse Moysi, vt vectes illi, quibus arca fœderis portabatur, semper

Ansbert. — *Sacrarum scripturarum lectio concionatoribus cōmendatur.* — *1. Tim. 4. 13.* — *D. Chrysost.* — *D. Gregor.* — *Beda.*

per

per in circulis arcæ aureis positi essent: sic enim legimus Exod. 25. *Facies quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor arcæ angulos, faciésque vectes de lignis setim, & operies auro, inducésque per circulos, qui sunt in arcæ lateribus, vt portetur in eis, qui semper erunt in circulis, nec vnquam ab eis extrahentur.* Etenim iuxta Greg. & Bedæ sententiam per *Arcam* Ecclesia accipitur: *Cui*, inquit, Greg. *quatuor circuli aurei, idest, quatuor Euangelia per quatuor angulos iubentur adiungi, idest, in quatuor mundi partibus prædicari: vectes de lignis setim fortes sunt, perseuerantésque Doctores: idcircò enim lignis setim imputribilibus comparantur, qui instructioni sacrorum voluminum semper inhærentes Ecclesiæ vnitatem denunciant, & quasi intromissis circulis arcam portant: vectibus nanque arcam portare, est per bonos Doctores Ecclesiam ad rudes infidelium mentes prædicando deducere: qui auro iubentur operiri, vt dum sermone aliis insonant, ipsi etiam vitæ splendore fulgescant: de quibus rectè subiungitur: Qui semper erunt in circulis, nec vnquam ab eis extrahentur: quia nimirum necesse est, vt qui ad officium prædicationis excubant, à sacræ lectionis studio non recedant: ad hoc nanque vectes esse in circulis semper iubentur, vt cum portari arcam opportunitas exigit, de intromittendis vectibus portandi tarditas nulla generetur: sed circulis vectes inhæreant, vt Doctores semper in suis cordibus eloquia sacra meditantes testamenti arcam sine mora eleuent, & quicquid necesse est, protinus doceant.* Hactenus Greg. Eodem spectat illud, quod ad sponsam dicitur Cant. 4. *Fauus distillans labia tua sponsa: mel, & lac sub lingua tua.* Quem locũ Theodor. in suis comm. super Cantica de concionatoribus intelligit, qui debent conciones suas ex sacris potissimùm literis concinnare: *Ecclesiæ*, inquit, *Doctores significat, qui quasi fauos apum in labris gerunt, & mellis diffluunt stillis: nec verò mel tantùm habentes, sed etiam lac cuique cibum promunt salutarem, & cum infantibus commodum, tum perfectis etiam congruentem. Faui verò mellis, qui in Doctorum gestantur labris, sunt diuinæ Scripturæ, quæ continent apes tum ceræ, tum mellis effectrices, sacros nimirùm Prophetas, & Apostolos, qui per Spiritus sancti prata volitantes, & diuinarũ scripturarum construentes cellas, eásque doctrinæ melle, ac nectare distendentes vtilitatem ad nos transmiserunt. Ac ceræ quidem litera videtur similis: melli verò sensus, qui in ea est reconditus: huius mellis stillæ piorum è Doctorum labris manant.* Hæc ille.

Exod. 25. 21. D. Gregor. Cant. 4. 10. Theodor.

Denique iubetur Ioannes septem tonitruorum voces signare, prohibetúrque mandare literis, tum ne fideles tantorum malorum, quæ tonitrua suis vocibus extremo tempore euentura minabantur, commemoratione animo conciderent, vt initio huius commentarij diximus. tum etiã, vt plerique hoc loco obseruarũt, quia non omnia diuina mysteria vulganda sunt omnibus, iuxtà illud Matth. 7. *Nolite sanctum dare canibus: neque margaritas vestras proiicite ante porcos, ne conculcent eas pedibus.* Quam ob causam Clem. Alex. lib. 5. Strom. refert Ægyptios solitos in valuis templorum sphynges, quæ animalia symbolum sunt obscuritatis, & ænigmatum, collocare: illud significantes diuina non passim, neque omnibus vulganda, sed occulta debere esse, vt maiestatem præ se ferentia in maiori pretio habeantur. Verùm de hoc aliàs. VI.

Non omnia diuina mysteria vulganda sunt Matth. 7. 6. Clem. Alex.

Cur Angelus gestans capite iridem tanto apparatu iurauerit tempus amplius non futurum.

Leuauit manum suam ad cælum, & iurauit per viuentem in secula seculorum, qui creauit cælum, & terram, & mare: Quia tempus non erit amplius.

SECTIO VI.

NOn est leuiter prætereundum, quod Angelus ille habens pedem dextrum super mare, sinistrum super terram tanto apparatu enunciauerit tempus amplius non futurum. Etenim vt Ioannes scribit, amictus erat nube, I.

& gestabat capite pulcherrimam iridem: tunc verò leuauit manum suam ad cœlum, & iurauit per viuentem in secula seculorum, quia tempus non erit amplius: quæ omnia ostendunt magnam quandam rem, ac terrificam enunciasse, vt ex iis, quæ mox dicemus, palàm fiet.

I. *Tempus res pretiosissima. Gen 1.14.* Igitur obseruandum primo rem pretiosissimam esse tempus: vnde ei & efficiendo, & partiendo fabricauit Deus clarissima solis, lunæ, & stellarum lumina Gen. 1. *Fiant luminaria in firmamento cæli, & diuidant diem, ac noctem, & sint in signa, & tempora, & dies, & annos. Fecitq; Deus duo luminaria magna: luminare maius, vt præesset diei, & luminare minus, vt præesset nocti, & stellas.* Maximum verò temporis pretium ex eo potissimũ æstimatur, quòd vel vno eius instanti infinita gloriæ æternitas emitur: etenim vno tantùm instanti potest quis æternitatẽ gloriæ promereri. Quam ob causam monemur omnes, temporis tanquam rei pretiosissimæ *Eccl 4.23. & 14.14* rationem habere plurimam, nec illud temerè disperdere. Eccl. 4. *Fili, conserua tempus, & declina à malo*: & 14. *Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat.* Vsque adeò autem Regius vates vel minimam temporis particulã perdere verebatur, vt celeritate operandi cum sole ipso contenderet, imò eum præuenire, & anteuertere certaret, ne periculũ videlicet incurreret, vel vnius instantis deperdendi: sic ait *Psa. 118.148* Psal. 118. *Præuenerunt oculi mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua: quasi diceret*, inquit *D. Ambros.* Ambrosius serm. 19. in eum Psalmum, *Præueni orientem solem; graue enim est, si te otiosum in stratis radius solis orientis inueniat. An nescis quòd primitias tui cordis, ac vocis quotidie Deo debes? quotidiana tibi messis, quotidianus est fructus? vnde Sponsa* *Cant. 3. 1.* Cant. 3. *In cubiculo, inquit, meo in noctibus quæsiui, quem diligit anima mea: ideò meruit inuenire, quia etiam in cubiculo, & in noctibus quæsiuit.* Hæc ille. *Psal. 76. 5. D. Hieron.* Idem confitetur Psal. 76. *Anticipauerunt vigilias oculi mei turbatus sum, & non sum locutus*: idest, vt interpretatur D. Hieron. *Antequam aliquis vigilaret, ego vigilabam.* Quidam ex Hebræo ita transtulerunt: *Tenuisti custodias*, idest, *palpebras oculorum meorum*, ne scilicet dormire possem. Alij sic: *Prohibebam suspectum oculorum meorum: stupebam, & non loquebar*, hoc est, Considerans peccata oculos ad cælum erigere non audebam: & idcircò quasi stupefactus tacebam præ confusione turpitudinis meæ. *D. August.* Nec video, vnde D. August. legere potuerit, *Anticipauerunt vigilias omnes inimici mei*: quod ipse de vigilantia dæmonum nos tentantium intelligit, quasi diceret: Plus illi vigilauerunt ad decipiendum me, quàm ego ad custodiendum. Nec verò tempus duntaxat orientis solis anteuertere Regius Propheta conabatur, sed ipsam etiam ætatem, ne videlicet tempus aliquod ætatis vel minimum otiosè transigeret, quemadmodum ipse ait, Psal. 118. *Præueni in immaturitate*, *Psa 118.147 Septuag. D. Ambros.* sic enim legendum est iuxta 70. cum Græcè sit ἐν ἀωρίᾳ, idest, *Ante horam*, seu *ante tempus*: quemadmodum accipit D. Ambr. serm. 19. in eum Psalm. *Ante horam, inquit, & ante tempus præueniebat Dauid, qui enim Dominum deprecatur, non præscripta præcipuè tempora præstolatur, rectèque ait: Præueni in immaturitate: præcurrit enim ætatis maturitatem, quisquis in adolescentia positus senilem grauitatem induit, & iuueniles annos veterana conscientia regit. Sed fortasse dicas: Quomodo scriptum est* *Eccl. 3. 17.* *Eccl. 3. Tempus omni rei sub cælo est? Si tempus omni rei sub cælo, quanto magis sub Deo, non super Deum?* Hæc ille.

III. Secundo. Est aduertendũ hoc tam pretiosum tempus modo in nostra esse potestate, datũ videlicet nobis à Deo ad bene operandũ. *Gal. 6. 9. Vitæ tempus Deus vnicuique dedit ad æternam vitam promerendam.* Vnde Paul. Gal. 6. *Bonũ, inquit facientes non deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes. Ergo dum tẽpus habemus, operemur bonũ.* Quib⁹ postremis verbis docet tẽpus modo nostrũ esse: quod beneficium Dei, quia summũ est, appellatur huius vitæ tempus, tẽpus misericordiæ, veluti *Psal 101 14* Ps. 101. *Tu exurgens misereberis Siõ, quia tempus miserendi eius.* Est etiã illa ratio,

ratio, quia modo Dei misericordiam promereri possumus: quo etiam sensu dixit Psal. 100. 1.
Psal. 100. *Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine*: in quem locum D. Aug. D. August.
Non sine causa, inquit, *dictum est, Misericordiam, & iudicium, non autem Iudicium, & misericordiã: quia modo tempus est misericordiæ: futurum autem tempus iudicij*. Idem significauit Paulus illis verbis 2. Cor. 6. *Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis*. 2. Cor. 6. 2. Itaque modo Deus tradidit nobis liberaliter tempus, vt in eo salutem nostram operemur: quã ob causam huius vitæ tempus multis nominibus censetur. Dicitur enim tempus visitationis, quia Deus modo nos per misericordiam, & beneficia visitat. Luc. 19. *Eo quod non cognoueris tempus visitationis tuæ*. Luc. 19. 44. Dicitur tempus nundinarum, Ezech. 7. *Venit tempus, appropinquauit dies: qui emit, non lætetur, & qui vendit, non lugeat*. Ezech. 7. 12. Ex quibus verbis plerique colligunt modo tempus esse emendi, & vendendi, atque adeo nundinarũ ea potissimum de causa: quoniã quẽadmodum in nundinis viliori solent pretio merces comparari, ita modo exiguo pretio infinitæ propemodum merces cælestium bonorum acquirũtur, iuxta illud 2. Cor. 4. *Id quod in præsenti est momentaneũ, & leue tribulationis nostræ, supra modũ in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. 2. Cor. 4. Vbi obiter aduerte felicitatẽ gloriæ appellari ab Apost. pondus, quia sua magnitudine eleuat, & tollit omnes vitæ huius labores, ac difficultates, quippe quæ eius cõparatione leuissimæ sunt, & nullius ponderis: quemadmodũ disertis verbis docuit Paul. ad Rom. 8. *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futurã gloriã, quæ reuelabitur in nobis*. Rom. 8. 18. Eadem nundinarum similitudo vsurpata est à Christo, Luc. 19. *Negotiamini, dum venio*: quasi dicat: Modo est negotiandi tempus: postquã autem venero, tẽpus non negotiãdi, sed rationẽ de negotiatione reddendi. Luc. 19. 13. Dicitur tẽpus vacationũ, vacandi nimirum Deo, & bonorũ operum studio, iuxta illud Ps. 45. *Vacate, & videte, quoniã suauis est Dominus*. Psal. 45. 11. Dicitur tẽpus laborãdi Ioan. 9. *Me oportet operari, donec dies est, venit nox, quando nemo potest operari*. Ioan. 9. 4. Id quod copiosè dixit Regius vates, Ps. 103. *Posuisti tenebras, & facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ. Catuli leonũ rugientes, vt rapiant, & quærãt à Deo escam sibi. Ortus est sol, & congregati sunt: & in cubilibus suis collocabuntur. Exibit homo ad opus suum, & ad operationẽ suam vsque ad vesperã*. Psal. 103. 20. Quẽ locum expendens D. Hier. super cap. 6. epist. ad Gal. super illa verba, *Bonũ facientes non deficiamus, Ortus est*, inquit, *nobis Dei sermo, sol verus, & congregatæ sunt bestiæ recedentes in cubilia sua, procedamus nos vt homines ad opus nostrũ, & vsque ad vesperam laboremus*: D. Hieron. Gal. 6. 9. quo ex loco iuxta D. Hier. facilè colligis eos homines, qui dũ vitæ huius dies durat, ad benè operandum non procedunt, sed veluti de nocte è latibulis exeunt ad opera tenebrarum exercenda, non homines, sed belluas esse iudicãdos, solúmque eos homines censendos, qui ad bene operandum egrediuntur. Dicitur tempus sementis faciendæ, vt probat D. Hier. ex illis verbis Apost. Gal. 6. *Tempore enim suo metemus non deficientes*. Gal. 6. 9. *Tempus*, inquit, *sementis est præsens vita, quam currimus, in hac licet nobis, quod volumus, seminare*. D. Hieron. Dicitur tempus æstatis, & messis colligendæ: quam ob causam Prou. 6. piger ad formicam tãquam ad magistram à Sapiente mittitur: *Vade*, inquit, *ad formicam, ò Piger, & considera vias eius, & disce sapientiã: quæ cum non habeat Ducẽ, nec præceptorem, nec Principem, parat in æstate cibum sibi, & congregat in messe, quod comedat*. Prou. 6. 6. In quem locum D. Hier. docet hanc vitam comparari messi, & æstati, quòd nunc inter ardores tentationum tempus sit colligendi non ipsa præmia, sed merita præmiorum: diem vero iudicij hyemis assimilari rigoribus, quia tunc nulla relinquitur facultas pro victu laborandi, sed tantùm cogitur vnusquisque, quod recondit, de pristinæ actionis horreo proferre. D. Hieron.

IIII. In formica aduersus omnia vitia habemus doctrinam.

Porro aduertit Hugo Carensis mitti à Salomone pigrum ad formicam, quod in ea aduersus omnia vitia habeamus doctrinam. Quia enim solicita est, docet

2. Thess. 3. 10 otium subterfugere 2. Thess. 3. *Si quis non vult operari, nec manducet*. Quia proui-
Galat. 6. 10. 2 da, monet in futurum tempus prospicere, ac prouidere. Galat. 6. *Dum tempus habemus operemur bonum*. Quia iuuat laborantes socias, instruit ad charitatis opera. Galat. 6. *Alter alterius onera portate*. Quia granũ arrodit, ne germinet, suadet vitare elationem de bono opere, omne opus bonum, quod facimus, per humilitatẽ de-
Hierem. 4. 4. primẽdo, ne inanis gloria, superbiáque suboriatur. Quod aliqua ex parte innuitur
Luc. 13. 24. Hier. 4. *Circuncidimini Domino, & auferte praeputia cordium vestrorum*: quia arcto calle incedit, ad mortificationem, & pœnitentiã incitat. Luc. 13. *Contendite intrare*
D. Ambr. D. Chrysost. *per angustam portam*. Denique quia terram egerit de cauernis, ad contemptionem rerum terrenarum exhortatur. D. Ambros. lib. 6. in Hexameron cap. 21. & Diuus Chrysostomus homil. 17. super caput quintum Matthaei, & homilia in Psalm. 48. citant quandam aliam ex sacris literis sententiam iuxta aliquam, vt videtur, vetu-
Cõmendatur industria bene operandi. stam translationem: *Vade ad apem, & disce, quod ea sit opifex: cuius labores reges, & priuati ad sanitatem afferunt*: quibus etiam verbis nobis commendatur labor, & industria bene operandi. Illud etiam significatur nobis in hac vita quasi apibus con-
Cant. 5. 5. ficiendum, hoc est, promerendum esse mel suauissimum gloriae, quo posteà vescamur, vt possimus tunc illud Cant. 5. vsurpare: *Comedi fauum cum melle meo*. In cu-
Iudic. 14. ius, rei figuram Samson Iudic. 14. fauum mellis non nisi in ore leonis, quem interfecerat, reperit. Etenim in laboribus, ac tentationibus superatis quasi in leonibus interfectis suauissimi meritorum faui reperiuntur.

V. Tertiò est obseruandum tempus, quod nobis modò conceditur, aliquando à
Psal. 74. 3. Deo auferendum, vt manifestè dicitur Psalm. 74. *Cum accepero tempus, ego iustitias*
Malach. 3. 3. Extremi iudicij seueritas. *iudicabo*: quasi diceret: Ego cum tempus, quod modo omnibus liberaliter concedo iterum sumpsero, non solùm vitia, sed ipsas etiam virtutes iudicabo. Quo eodem sensu dicitur Mal. 3. *Colabit filios Leui*, idest, Districtè examinabit iustos, qui
Iob 9. 28. per filios Leui accipiuntur. Terribile quidẽ verbum, & quod maximum debeat mortalibus timorem incutere: quemadmodum de se ipso confitetur Iob c. 9. *Verebar omnia opera mea sciens, quod non parceres delinquenti*. Eadem iudicij diuini se-
Sophon. 1. D. Hieron. ueritas explicatur Soph. 1. vt interpretatur D. Hier. *In tempore illo scrutabor Hierusalem in lucernis*: quae loquendi forma duo significat, primùm exactissimam occultorum etiam criminum inquisitionẽ: nam qui domos rei alicuius inuestigandae gratia scrutãtur, accensãm lucernam adhibent, quam ad omnia loca, & omnes angulos perferunt, quo lumen solis penetrare non potest. Deinde reddendam rationem esse rerum etiam minimarum, & quae oculorum aciem videntur subterfugere, cuiusmodi sunt non verba tantùm otiosa, sed otiosae etiam cogitationes: huiusmodi enim, hoc est, minutissima, & subtilissima esse solent, quae in domibus accensa lucerna inuestigantur. Denique eandem seueritatem expressit Regius va-
Psal. 93. 14. tes Psalm. 93. *Quoniam non repellet Dominus plebem suam, & haereditatẽ suam non derelinquet, quousque iustitia conuertatur in iudicium*. Theodor. hanc iustitiam ipsum-
Theodoret. 1 Cor 1. 30. met Christum interpretatur, iuxta illud Paul. 1. Corint. 1. *Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redẽptio*. Haec enim Dei iustitia in primo quidem aduentu conuersa fuit in misericordiam, sed in secundo conuertenda est in iudicium. Verùm communiter interpretes accipiunt de ipsa diuina iustitia, quam Dominus in iudicio exercebit, hoc sensu: Futurum est, vt iustitia Dei, quae modò dissimulat, & differt vindictam, conuertatur in vltionis iudicium, & ad executionem procedat, vt indicetur modo iustitiam diuinam ferre quidem sententiam secundùm praesentem iustitiam: sed ad executionem interpellante misericordia non semper progredi, illo autem extremo die ad executionem processuram.

Ex dictis facilè iam quiuis intelliget, quàm terribilis, ac metuenda res sit mortalibus tempus eis pœnitentiæ, ac diuinæ misericordiæ præcidi, atque adeò quanto iure hic Angelus eo cæremoniarum apparatu, & maiestate quasi rem aliquam terrificam nunciauerit tempus pœnitentiæ, Diuinæque misericordiæ promeredæ ampliùs non futurum, imò tempus ipsum tanquam locupletissimum testem rerum omnium siue malè, siue bene gestarum à Deo ad iudicium accersendum: quemadmodū disertis verbis dicitur Thren. 1. *Vocauit aduersus me tempus.* Quem locum de iudicio interpretatur. D. Tho. Hunc iudicij terrorem, & ablationē temporis adhuc magis exaggerauit Angelus, cum manū in cælum leuauit: quod præterquam quòd iurantis est ritus, comminationē etiam continet irarum, nisi homines nunc pœniteant: sic etiam accipiendū est illud Deut 32. *Leuabo ad celū manum meam: & dicam: Viuo ego in æternū. Si acuero vt fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionem hostibus meis, & iis, qui oderunt me, retribuam.* Quo loco obserua in eo, quòd Deus cōminatur manū se in cælū vsque leuaturum, grauissimum notari suppliciū: quo enim altius aliquis manum attollit, eo grauiorem ictum infert: quo fit, vt Deus eleuans manum suam vsque in cælum, arrepto videlicet gladio iræ suæ acutissimo, vt ibidem dicitur, maximum debeat peccatoribus vltionis ictum inferre. Alia quoque reddi potest tot, tantarúmque cæremoniarum ratio: quoniam par erat, vt temporis tanquam magni cuiusdam Principis interitus magnifico apparatu denūciaretur: quasi Princeps nanque tempus describitur, cùm rebus omnibus dominari dicitur Eccl 3 *Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt vniuersa sub calo: tempus nascendi, tempus moriendi, &c.* Quod verò idem Angelus eo ipso tempore, quo iurat tempus amplius non futurum, simul gestat capite pulcherrimam iridem pacis, & fœderis symbolum, illud indicat misericordem Deum modò etiam, cum minatur, pacem omnibus, & amicitiam offerre. Quam eandem ob causam diximus 1. cap. apparuisse præferentem in manu dextra septē stellas, quasi eas offerret, ac porrigeret mortalibus, simúlque romphæā vtraque parte acutam non vibrātem manu, sed proferentem ore: quia cum modò suppliciorum comminationibus agat, meritò gladium ore gestare describitur, quem tamen aliquando de ore ad manum trāsferet, eóque vibrato rebelles obtrūcabit.

VI. *Metuēda res mortalibus esse pœnitētia tēpus pracidi.* *Thren. 1. 15.* *D. Thom.* *Deut. 32. 40* *Eccles. 3. 1.*

Superest igitur, vt illud Apostoli consilium accipiamus Ephes. 5. *Videte itaque fratres, quomodo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes, redimētes tempus quoniam dies mali sunt.* Quo loco quanquam verbum Græcum χαιρὸς, pro quo nos habemus *tempus*, propriè occasionem, & opportunitatem operandi significet, tamen ab Apostolo non semel pro ipso tempore vsurpatur, veluti Rom 3. *Ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore.* & cap. 8. *Existimo, quòd non sunt condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*: & 2. Timot. 3. *Erit enim tempus, cùm sanam doctrinam non sustinebunt*: multísque aliis in locis, in quibus χαιρὸς pro tempore vsurpatur. Obseruandū est autem verbum illud *Redimētes*, quod varie exponitur. Prima expositio est tempus, cùm à Deo datum sit, vt hominibus in bonis operibus seruiat, quasi captiuum teneri, quando in malis operibus insumitur, atque adeo rursus per bona opera redimendum, & ex captiuitate in libertatem quodammodo vendicandum: quæ expositio est D. Hieron. *Quando*, inquit, *in bonis operibus tempus consumimus, emimus illud, & proprium facimus, quod malitia hominum venditam fecerat.* Secunda expositio est huiusmodi. Sæpè Deus peccatoribus tempus, quod secundum naturæ cursum viuere deberent, propter peccata diminuit, iuxta illud Psalm. 54. *Viri sanguinum, & dolosi non dimidiabunt dies suos.* Quam ob causam illis centum viginti annis, quos vsque ad diluuium Deus hominibus præscripserat Genes. 6. viginti annos detraxit, vt perspicuum est ex sacris

VII. *Ephes. 5. 16.* *Temporis iactura solicitè vitanda.* *Rom. 3. 26. & 8. 18.* *2. Tim. 3. 3.* *Tempus redimere quid sit.* *D. Hieron.* *Psal. 54. 24.* *Gen. 6.*

literis, & aliàs fusius diximus. Cum igitur Deus soleat tempus vitæ propter peccata diminuere, is qui benè agit, rectè dicitur, illud redimere: quoniam illud vitæ spatium, quod alioqui, si peccaret, erat sibi Dei iudicio detrahendum, quodammodò bonis operibus redimit, implétque dies omnes sibi ad viuendum à natura

Gen 25. definitos: itaque moritur plenus dierum, quemadmodum dicitur de Abraham,

D. August. Genes. 25. Tertia est D. Augustini serm. 24. de verbis Apostoli, eum dici tempus redimere, qui illud aufert negotiis secularibus, vt quietè sua fruatur, ac Deo vacare possit. *Quandò*, inquit, *aliquis tibi infert litem, perde aliquid, vt Deo vaces, non litibus: id enim, quod perdis, pretium est temporis: sicut enim das nummos, & panem emis, itaque aliquid amittis, & aliquid acquiris: sic perde nummos, vt emas tibi quietem, idest, tempus vacandi Deo, hoc enim est tempus redimere.*

Cur Ioannes librum, quem de manu Angeli acceperat, in ore dulcem, & in ventre sensit amarum.

Et erat in ore meo tanquam mel dulce, & cum deuorassem eum, amaricatus est venter meus.

SECTIO VII.

I. LIbrum hunc diximus complecti vaticinia rerum futurarum extremis mundi temporibus: quem in ore quidem dulcem, in ventre autem amarum sensit Ioannes: quia primum fuit ipsa rerum prænuntione recreatus, sed paulò post ampliùs in earum contemplatione versatus, cernénsque terribilia illa iudicia, quæ adhuc manent mortales, incredibilem animo concepit dolorem. Simile quiddam

Ezech. 3. 2. accidit Ezechieli, vt ipsemet commemorat cap. 3. *Aperuit os meum, & cibauit me volumine illo, & dixit ad me: Fili hominis venter tuus comedet, & viscera tua complebuntur volumine isto: & comedi illud, & factum est in ore meo sicut mel dulce*: proculdubio innuit Propheta non ita idem volumen in ventre sensisse, sed amarum.

Primùm igitur notandum sensisse Ioannem librum in ventre amarum ob eam

II. rationem, quam diximus, quia Sanctorũ proprium est alienis malis tãquam suis

Sanctorũ est alienis malis tanquam suis affici. affici, compassionémque habere proximorũ. Vnde Ezechieli, postquàm ipsi ostensa fuisset Hierosolymorum euersio, præceptum est, vt sumeret sartaginẽ ferream, eámque inter se, & ciuitatem, quam descriptam habebat in latere, collocaret.

Ezech. 4. 3. Ezech. 4. *Sume tibi sartaginem ferream, & pones eam murum ferreum inter te, & inter*

D. Hieron. *ciuitatem.* Et quidem D. Hieron. vult sartaginem istam ferreã, quæ instar muri inter Prophetam, & vrbem ponitur, grandem iram Dei demonstrare, quæ nullis precibus fatigetur, flectatúrq; ad misericordiam. Itaque in Dei ira Iudæi per calamitates ab eo sibi diuinitus immissas quasi in sartagine frigebãtur, quæ ideo inter Prophetam, & vrbem ponitur, ne ab vrbe ad ipsum Deum, quem Propheta repræsentabat, vllus pateret aditus ad veniam impetrandam, imò si ab vrbe ad Deũ ire vellent, in ipsam iræ sartaginem inciderent, iuxtà illud Thren. 3. *Nos iniquè egimus,*

Thren. 3. 42. *& ad iracundiam prouocauimus: idcircò inexorabilis es: opposuisti nubem, ne transeat ora-*

Esai. 59. 2. *tio*: cui concinit illud Esai. 59. *Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deũ vestrum.* Diuus etiam Ambros. sic eandem sartaginem accipit in expositione Psal. 38. super

D. Ambros. Psalm 38. 12 illa verba: *Tabescere fecisti sicut aranea animã eius. Mittuntur*, inquit, *in sartaginem*

Hierem 12. *animæ peccatorum, vt defluat quædam peccati caro, quæ obduxerat animæ, & mentis vi-*

D. Ambros. *gorem.* Quam eandem ob causam Hierem. c. 1. vt ibidem obseruauit Ambr. priùs

Septuag. vidit *virgam vigilantem*, seu, vt habent Septuag. *baculum nuceum*, quàm *feruentẽ ollã*: *Quia*, inquit, *qui baculo non corrigitur, in ollam mittitur, vt ardeat, & tabescat.* Verùm D. Gregor. lib. 1. in Ezech. homil. 12. existimat significari per sartaginem animum Prophe-

Prophetæ, qui conspecta vrbis euersione per compassionem quasi in sartagine frigeretur, eiúsque rei à Deo admoneri, cùm iubetur inter se, & vrbem sartaginem ponere. In cuius rei confirmationem affert illud Pauli 2. ad Corinth. 11. *Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? Ipsum suum cor*, inquit Gregor: *quod animarum Zelo succenderat, sartaginem fecerat Paulus, in quo amore virtutum contra vitia ardebat, quod extendere possumus ad ipsam etiam compassionem proximorum labores, & calamitates tolerantium.* Quantũ verò is zelus, quo Sanctorum mentes friguntur, Deo sit gratus, ostendi potest ex sexto cap. Leuitici, vbi simila in sartagine oleo conspersa frigi præcipitur, & offerri calida in odorem suauissimum Domino: simila enim in sartagine frigitur, vt loco citato idem Gregorius docet, cùm mens iusti per zelum sancti amoris crematur: quæ conspergi oleo præcipitur, idest, charitati, & misericordiæ misceri, quæ in conspectu Dei ardet, & lucet. Igitur non solùm propter peccata, quæ ab impiis committuntur, debet Sanctorum mens per compassionem frigi, sed etiam propter calamitates, & incommoda proximorum, potissimum verò ea, quæ vniuersæ Ecclesiæ accidunt, vt hoc loco exemplo Ioannis instruimur.

2. Cor. 11. 29 *D. Greg.* *Leu 6.* *D. Greg.*

Secundo. Obseruauit D. Tho. in hunc eundem locum Ioannem sensisse librum dulcem in ore, amarum in ventre, quia verbum Dei rationi quidẽ dulce est, & suaue, sed amarum sensualitati, & carni. Quod enim verbum Dei dulce sit rationi, inde probatur, quòd in sacris literis in ore, per quod pars rationalis intelligitur, dicitur dulcescere, veluti Psal. 108. *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo.* In quem locum D. Hieron. expendit non sine mysterio dictum esse. *Faucibus*, quia nimirum traiecto per guttur melle, vel alio cibo palatum nullum vltra saporem habet: at verò diuina eloquia siue in ore, siue in faucibus semper sunt dulcia meditãtibus. Notauit quoque Remig. non solùm dictum esse *Faucibus*, sed etiam *Ori*: quia diuina verba prædicatores tunc sentiunt in faucibus dulcia, cum ex ipsis ædificationi propriæ studẽt, tunc verò in ore, cum eorum dulcedinem aliis etiam eructant, & cõmunicant. Denique D. Amb. explicauit adhiberi mellis similitudinem: *Quia sicut*, inquit, *oris amara, quæ febribus, vel aliis ægritudinibus acciderunt, mel mitigat, ita tristita corda ob delictorũ pœnitentiã diuino sermone dulcescunt.* Quod vero sensualitati, & carni verbum Dei videatur acerbũ, inde proficiscitur, quod carnis petulantiã coerceat, deprauatæque naturæ licentiã comprimat: qua quidem in re diuinum verbum est pilulæ cuidam inauratæ quàm simillimũ, quę dulciariis inuoluta in ore quidẽ dulcessit: sed posteà ventrem, vniuersúmque corpus commouet: nec sine molestia, & nausea prauos humores pellit, & sanitatem affert. Atque ad hoc ipsum significandum vir ille, qui Ezech. c. 1. apparuit, cum in superiori parte esset ex electro: in inferiori tamẽ totus erat igneus: quia Deus superiori quidem mentis nostræ parti totus est dulcis, instar electri amorẽ nostrũ blandè concilians: in inferiori autẽ igneus, hoc est, omnẽ inferioris partis corruptionem seuerè non sine sensu doloris adurens. Orig. ho. 1. in Ezec. aliã affert nõ multùm dissimilem eiusdẽ visionis expositionẽ: *Auriga*, inquit, *quatuor animaliũ non totus est igneus sed pube tenus à pedibus, & exinde vsque ad summum electri fulgore rutilat: non solùm enim tormenta habet Deus: sed sunt in eo etiã refrigeria: punit peccatores, sed per ea ministeria, quæ deorsum sunt*: tunc vero addidit idcirco vsque ad renes hominẽ illũ apparuisse igneũ, quia libidinis motus sunt omnino adurẽdi, & resecandi. Porro aduerte, licet diuina iudicia, ac supplicia initio quidẽ amara videantur: tamen si patienter ferantur, posteà suauia, dulciáque sentiri: id quod expẽdit D. Hier. loco illo citato Hier. 1. cũ Propheta vidit *Virgam vigilantẽ*, seu, vt Septuag. transtulerunt, *Baculum nuceũ*, & vt Theod. vertit, *Virgam amygdalinã. Vigilat*, inquit, *virga cuncta*

III. *Verbum Dei dulce est rationi, amarũ sensualitati.* *Psa 118 103.* *D. Hieron.* *Remig.* *D. Ambros.* *Ezech.* *Orig.* *Hier. 1.* *Septuag.* *Theodotio.* *Hieron.*

1. Cor. 4. 21. Psal 22. 4.

populi peccata considerans, vt percutiat, & corripiat delinquentes, vnde & Apostolus scribit peccantibus 1. Cor. 4. Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis? ista est virga, vel baculus, de quo loquitur David Psal. 22. Virga tua, & baculus tuus, ipsa me consolata sunt: pulchréque posuit, Consolata sunt: ad hoc enim Dominus corripit, vt emendet. Et quomodo nux, siue amygdalum amarissimum habet corticem, & testa durissima cingitur, vt detractis austerioribus, & duris, fructus dulcissimus repertatur: sic omnis correptio, & labor continentia amara quidem videtur ad præsens, sed fructus parit dulcissimos. Hæc Hieronymus.

Vtrum Ioannes Euangelista venturus sit simul cum Enoch, & Helia temporibus Antichristi?

Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.

SECTIO VIII.

I. *Affirmatiua opinio probatur.* Ioan. 21. 22. Hippolytus. Catharinus. Dorotheus. Simeon Met. Geor. Trap. D. Ambros. D. Ioan. Da. Theophyl. Euthym. Mat. 20. 23.

MVltorum torquet ingenia sententia illa ab Angelo dicta Ioanni hoc ipso capite: *Oportet te iterum prophetare Gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.* Et illa præterea Domini celeberrima vox: *Sic eum volo manere, donec veniam.* Ioannis 21. Etenim propter hæc duo potissimum testimonia plerique in eam iuere sententiam Ioannem nostrum simul cum Enoch, & Helia extremis mundi temporibus venturum, & fidem Christi aduersus Antichristum, eiúsque sectatores propugnaturum, & quod est consequens, viuũ adhuc ad ea vsque tempora diuina virtute reseruari. Quam sententiam amplexi sunt Hippolytus Mart. orat de consummatione seculi. *Prior, inquit, ipsius aduentus præcursorẽ habuit Ioannem Baptistam, Posterior verò, quo venturus est in gloria, Enoch, & Eliam, & Ioannem Theologum exhibebit.* Catharin. opusc. de hac re, & in comment super 2. cap. Gen. Doroth. Episcopus Tyri, Simeon Metaphr. in vita Ioannis, Georgius Trapez. tractatu quodam super illa verba Domini Ioann. 21. *Sic eum volo manere, donec veniam.* Ad eandem sententiam videntur accedere D. Ambros. libr. 7. in Lucam. D. Ioan. Damascen. orat de transfiguratione. Eandem referunt vt probabilem Theophyl. Ioan. vltimo, & Euthym. in Matth. capit. 43. Quæ opinio nititur potissimùm duobus Scripturæ testimoniis iam citatis. Et præterea quia Christus Matth. 20. dixit Ioanni & Iacobo: *Calicem quidem meũ bibetis*: quibus verbis de vtriusque martyrio locutum fuisse nemini dubium est. Cum igitur hactenus non legamus Ioãnem Apostolum martyrio vitam finiuisse, videtur adhuc expectandum eius martyrij tempus, atque adeò ad extrema mundi tempora reseruari, vt pro fidei confessione ab Antichristo mortem accipiat. Denique quia consentaneum est, vt Antichristo omnium legum violatori sese opponant legum omnium locupletissimi testes, & acerrimi propugnatores: quare cum Enoch eo tempore pro lege naturæ, Helias pro lege scripta pugnare debeant, illud superest, vt Ioannes legis Euangelicæ partes tueatur.

II. *Contraria sententia multò probabilior iudicatur.* Tertul. D. Hieron. Euseb. Cæs. Nicephor. D. August. D. Epiph. n. D. Isidorus. Theophyl. Beda. Euthymius. Conc. Eph.

Contraria tamen sentẽtia multò est probabilior, & certior, atque adeò omnino amplectenda: cuius illud est fundamentũ præcipuum, & firmissimum, quod Ioan. mortuũ iam esse est cõmunis Patrum doctrina: sic enim tradunt Tert. l. de anima c. 50. D. Hier. li. de scriptoribus Eccl. & li. 1 aduersus Iouinianum, & in com super 20. c Mat. Euseb. Cæs. li. 5 hist. Eccl. c. 24. Niceph. li. c. 35. & li 2. c. 42. D. Aug tract. 124 in Ioan. Epiph. hæresi 79 D. Isidor. li. de vita, & obitu Sanctorũ c. 72. Theoph. & Beda Ioan. vltimo, Euthym. in Mat. c. 43 Prętereà in cõcilio Ephesino iubentur adorari reliquiæ Martyrum, maximè verò Ioãnis Theologi, earundéque reliquiarum

rum mentionẽ facit Cœlestinus Papa in epist. ad synodum Ephesinam. Idémque non obscurè significauit D. Chrysost. hom. 26. in Epist. ad Hebr. & hom. 2. in Ioan. referúntque D. Thom. in cap. 21. Ioan. & in 4. sentent. d. 43. q. 3. ad 4. & Abul. q. 79. in 20. cap. Matth. Prætereà eius sepulchri meminerunt Euseb. lib. 3. hist. Eccl. c. 33. D. Hieron. de scriptor. Ecclesi. in Ioanne, D. Chrys. hom. 26. in epist. ad Hebr. Socrates lib. 6. c. 10. Sosom. lib. 8. c. 6. Palladius in Dialog. Metaphr. in vita Ioannis. Quanquàm verò Ioannem obiisse, & statim resurrexisse, atque adeò tam animo, quàm corpore beatum in cœlo esse existimauit Niceph. locis citatis, & Petrus Damianus serm. 2. de excellentia Beati Ioannis Euangelistæ, & D. Thom. in caput 21. Ioannis, vbi opiniones de sepulchro eius commemorat: eámque opinionem referant, nec reiiciant D. Ambros. serm. 20. in Psalm. 118. & D. Hieron. in serm. de assumptione: probabilius tamen nobis videtur eum nondùm resurrexisse, tantúmque eius animam in cœlo esse propter ea, quę paulò ante de reliquiis eius diximus. Ex quo illud etiam colligimus eum nequaquam extremis mundi temporibus venturum: cùm enim eius anima iam sit beata, nullo pacto est credibile iterùm ad mortale corpus, communémque cum hominibus conuersationem reuersuram: esset enim instar insoliti cuiusdam prodigij, quod non est temerè affirmandum: quam ob causam qui eum eo tempore venturum senserunt, consequenter affirmarunt, nondum diem suum obiisse: sed sicut Enoch, & Heliam viuum diuinitus reseruari: id quod etiam multò magis dicendum est iuxta illorum sententiam, qui eum in corpore glorioso iam resurrexisse putauerunt.

Cœlest. Pap. D. Chrys. D. Thom. Abulensis. Euseb. D. Hieron. D. Chrysost. Socrates. Sozomenus. Palladius. Metaphrast. Nicephor. Pet. Dam. D. Thom. D. Ambros. D. Hieron.

Nec verò testimonia Scripturæ citata nobis officiunt. Ad illud enim quod dicitur Ioan. 21. *Sic eum volo manere, donec veniam*, dicimus variam esse eius loci lectionem. Etenim plerique legunt *Sic*, veluti D. August. tract. 124. in Ioan. D. Ambr. lib. 7. in Luc. & D. Bernardus serm. de natali Innocentium: alij *Si*, vt Cyrill. Alex. lib. 12. in Ioan. cap. 66. D. Chrysost. hom. 83 & D. Hieron. lib. 1. contra Iouinian. Alij vtrunque coniungunt, & legunt, *Si sic*, vt D. Ambros. in orat. funebri de obitu fratris. Vtcunque tamen sit, Cyril. Alex. facilè se hoc nodo expedit: ait enim Christum nihil affirmasse, sed tantum conditionali responsione curiosam Petri quæstionem compescere voluisse. Illud tamen magis dixerim, si legendum est, *Volo*, vt legunt D. Ambros. D. August. D. Bern. locis citatis, & Doctores communiter: non autem, *Velim*, vt legit Cyrill. Alex propositionem videri potius absolutam, quàm conditionatam, atque adeo Christum Dominum aliquid affirmare voluisse, siue legendum sit, *sic* siue, *si*. Tunc vero respondemus Christum loqui de suo aduentu non ad iudicium, sed ad puniendos Iudæos per Titum: itaque significare voluisse Ioannem non antè vrbis euersionẽ moriturum: quod ita contigit: obiit enim anno Domini 99. hoc est, post euersionem vrbis 75. siquidem ea accidit anno 42. post Domini passionem. Eodem sensu dictum est c. 2. huius operis Angelo Ephesi: *Sin minus venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris*. Vbi, *Venio tibi*, punitionem significat, vt eo loco diximus. Atq; hæc respõsio videtur nobis præ cæteris probabilior, quippe quæ sit modo loquẽdi Scripturæ consentanea, & facilè omnem dirimat controuersiam. Cum verò hic dicitur: *Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis*: illud tantum significatur Ioannem ex insula Pathmos, vbi tunc erat, in Asiam reuersurum, ibique per se ipsum & toto orbe per Euangelium, quod conscripturus erat, multis gentibus, populis, linguis, ac Regibus fidei mysteria prædicaturum. Quod autem Christus dixit Ioannem calicem passionis bibiturum, D. Hieron. eo loco docet impletum fuisse, cum in feruentis olei dolium Domitiani iussu missus fuit: licet enim tunc temporis fuerit diuinitus seruatus à morte: quia ta-

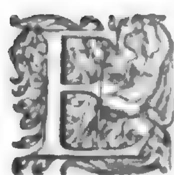
III. Refellantur rationes primæ sententiæ. D. August. D. Ambros. D. Bernard. Cyrill. Alex. D. Chrysost. D. Hieron. D. Ambros. Cyrill. Alex. Apoc. 2. 5. D. Hieron.

men sponte pro fide se morti obtulit, causáque illa sufficiēs erat ad mortem ei inferendam, nisi miraculum intercederet, verè calicem passionis bibisse dicendus est. Denique non est opus, vt Ioannes pro lege gratiæ prædicāda tunc veniat, cum defuturi non sint quamplurimi, iique excellentes Sancti, & Heroës, qui eam sua prædicatione, & martyrio testari debent.

ARGVMENTVM.

Caput hoc vndecimum adhuc sexti Angeli visionem persequitur, eáque absoluta septimi visionem comprehendit. Multa in eo commemorantur, quæ tempore Antichristi debent contingere: potissimum verò Enoch, & Heliæ prædicatio, martyrium, & resurrectio.

CAPVT VNDECIMVM.

T datus est mihi calamus similis virgæ, & dictum est mihi: surge, & metire templum Dei, & altare, & adorantes in eo: atrium autem, quod est intra templum, eiice foras, & ne metiaris illud, quoniam datum est Gentibus, & ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus. Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis. Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantia. Et siquis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum: & siquis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerint. Et cum finierint testimonium suum, bestia, quæ ascendet de abysso, faciet aduersum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos. Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus est. Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies, & dimidium: & corpora eorum non sinent poni in monumentis. Et inhabitantes terram gaudebunt super illos, & iucundabuntur: & munera mittent inuicem, quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant super terram. Et post dies tres, & dimidium, spiritus vitæ à Deo intrauit in eos. Et steterunt super pedes suos, & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos. Et audierunt vocem magnam de cælo, dicentem eis: Ascendite huc. Et ascenderunt in cælum in nube, & viderunt illos inimici eorum. Et in illa hora factus est terræmotus magnus, & decima pars ciuitatis cecidit: & occisa sunt in terræmotu nomina hominum septem millia, & reliqui in timorem

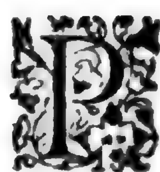
timorem sunt missi, & dederunt gloriam Deo cæli. Væ secundum abiit: & ecce væ tertium veniet cito. Et septimus Angelus tuba cecinit, & factæ sunt voces magnæ in cælo dicentes: Factum est regnum huius mundi Domini nostri, & Christi eius, & regnabit in secula seculorum: Amen. Et viginti quatuor seniores, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes: Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: qui accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti. Et iratæ sunt gentes, & aduenit ira tua, & tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem seruis tuis Proohetis, & sanctis, & timentibus nomen tuum pusillis, & magnis, & exterminandi eos, qui corruperunt terram. Et apertum est templum Dei in cælo & visa est arca testamenti in templo eius, & facta sunt fulgura, & voces, & terræmotus, & grando magna.

COMMENTARIUM QUINTUM EXEGETICUM.

De tertia visione Ioannis.

Visio huius capitis imaginaria describitur.

SECTIO PRIMA.

PRIMUM datus fuit Ioanni calamus similis virgæ, idest, mensura quædam sex cubitorum, & palmi, vt postea dicemus. Secundo. Iubetur eiusmodi calamo metiri templum Dei, & altare, & adorantes in eo. Proculdubio intelligendum est altare holocausti, quod simpliciter altare appellari consueuit, erátque in atrio Sacerdotum: quo fit, vt per templum intelligi debeant duæ illæ templi partes, videlicet Sancta sanctorum, & Sancta: hæc enim magis propriè templum dicebantur: per altare autem holocausti accipiendum sit atrium interius, siue Sacerdotum, vbi erat eiusmodi altare vnde & adorantes in eo, quos etiam metiri præcipitur, ipsi Sacerdotes sunt, & Leuitæ, quibus solis patebat aditus in eiusmodi atrium. Cum verò subditur: *Atrium autem, quod est foris templũ, eiice foras, & ne metiaris illud*, atrium exterius quod laicis patebat, est accipiendum: quod extra templum esse dicitur, quia cum laicorum esset, iam templi nomine non censebatur. Atque hæc omnia ad Ecclesiam ex similitudine templi Salomonis referenda sunt, non ad ipsum Salomonis templum, quod iam tempore huius visionis à Tito fuerat incensum. Tertio. Dicitur atrium hoc exterius datum Gentibus, & ciuitas sancta ad conculcandum mensibus quadraginta duobus, idest, tribus annis cum dimidio. Quarto. Promittit Dominus daturum se spiritum duobus testibus

I. *Altare holocausti appellatur simpliciter altare.*

suis, vt prophetent diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis, idest, circiter tribus annis cum dimidio, viginti scilicet diebus minus: etenim tres anni cum dimidio continent dies mille ducētos octoginta. Deinde hos duos testes appellat duas oliuas, & duo candelabra in conspectu Domini: *Et si quis*, inquit, *voluerit eis nocere, exiet ignis de ore eorum, & inimicos eorum deuorabit. Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem conuertendi aquas in sanguinem, & percutiendi terram omni plaga, quotiescunque voluerint.* Quintò. Cū testimonium suum absoluerint, *Bestia, quæ ascendit de abysso mouebit aduersus eos bellum, eósque superabit, & occidet: & corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus, vbi Dominus eorum crucifixus est.* Iacebunt inhumata per tres dies cum dimidio, ex quo habitatores terræ maximam capient animo lætitiam, & gratulationis causa inuicem sibi mittent munera, eo quod duo illi Prophetæ maximè eos cruciauerint. Sexto. Post tres dies cum dimidio prædicti duo Prophetæ resurrexerunt summa inimicorum suorum trepidatione, & audita de cælo voce, quæ eos iussit in cælum ascendere, ascenderunt in nube inimicis eorum spectantibus: eadémque hora factus est terræmotus magnus, quo decima pars ciuitatis corruit, & occisa sunt septem hominum millia, reliqui verò timore perculsi dederunt gloriam Deo: atque hic concludit Ioannes visionem sexti Angeli, Tunc de septimo addit septimum Angelum tuba cecinisse, factásque fuisse voces magnas in cælo, dicentes. *Factum est regnum huius mundi Domini nostri, & Christi eius, & regnabit in secula seculorum, Amen.* Deinde viginti quatuor seniores cecidisse in facies suas, adorasséque Deum dicentes: *Gratias tibi agimus Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: quia accepisti virtutem tuam magnā, & regnasti.* Denique apertum fuisse templum Dei in cælo, & visam fuisse arcam testamenti, factáque fuisse fulgura, & voces, & terræmotū, & grandinē magnam. Hæc generatim de Ioannis visione, nunc vberius singula in literali sensu expendenda.

Impiorum lætitia de nece iustorum.

Cur datus sit Ioanni calamus similis virgæ ad metiendum templum Dei, altare, & adorantes in eo?

SECTIO II.

1. HOc capite, vt diximus, incipit iam Ioannes de extremis mundi temporibus, & persecutione Antichristi vaticinari. Primúmque iubetur calamo metiri templum Dei, quod non de Salomonis templo, vtpotè iam euerso per Titum, sed de Ecclesia, quā illud figurauit, accipiendū esse superiùs monuimus. Primò igitur sciendum est hunc calamum mensuram esse, non scribendi instrumentū, vt communiter interpretes falsò putauerūt: quod quidem manifestius est, quàm vt ostendi debeat, cum Ioānes iubeatur eiusmodi calamo non scribere, sed metiri templū Dei: quare haud dubiè genus mensuræ est. Puto autem eiusdem fuisse mensuræ, atque illum calamum, de quo agitur Ezech. 40. qui dicitur fuisse sex cubitorum, & palmi, palmi, inquam, id est, quatuor digitorum, vt eo loco interpretatur D. Hier. *Ecce vir, cuius erat species quasi species æris, & funiculus lineus in manu eius, & calamus mensuræ in manu eius.* Pro cuius rei maiori expositione est aduertendum apud Hebræos fuisse mensuram quandam appellatam *Taphat*, quæ continebat palmum sumptum non secundū quātitatem manus extensæ ab extremitate pollicis vsque ad minimi digiti summitatem, sed secundùm quantitatem quatuor digitorum secundū latitudinem, quam ob causam sumebatur pro breui, & exigua quantitate, veluti Psal. 38. *Mensurabiles posuisti dies meos*, Hebraicè *palmares*, idest, breuissimos, quod

Calamus hic quid.

Cuius mensura fuerit hic calamus. D. Hieron. Ezech. 40. 3.

Psa 38. 60.

quod ad breuitatem vitæ exprimendam maximè pertinet. Rursus notandū est ex Lyrano in comment. super 40 cap. Ezec. duplicem fuisse apud Hebræos cubitum, vnum legalem, siue Sanctuarij, alterum communē & vulgarem: legalémque fuisse maiorem, imò omnia pondera & mensuras Sanctuarij, quæ nimirùm inseruiebant ponderandis, & mensurandis rebus sacris, maiores fuisse illis, quarum vsus erat in rebus communibus & profanis. Itaque cubitus legalis continebat sex tephaim, siue palmos, vt auctor est Moyses Gerundensis super sextum caput Genes. cubitus autem communis quinque tantùm palmos, quanta videlicet est vniuscuiusque hominis mesura à cubito vsque ad extremos digitos: quo fit, vt cōmunis cubitus non esset certus, & status, cum non eadem sit omnium hominū mensura. *Duplex cubitus apud Hebræos legalis & vulgaris. Lyranus. Moys. Gerū.*

II. Aduerte etiam cubitum Sanctuarij longè diuersum fuisse à cubito Geometrico: quippe cum Geometricus cubitus contineat, sed cubitos cōmunes, vt affirmat D. August. li. 15. de ciuitate c. 27 cuiusmodi cubitos fuisse eos, de quibus loquitur sacra Scriptura Gen. 6. cum ait arcam Noe habuisse trecentos cubitos longitudinis, quinquaginta latitudinis, & triginta altitudinis, docet Origen hom. 2. in Genes. quem citat, & sequitur D. Aug. loco proximè citato, Beda in comment. super Genes. Rupert li. 4. in Genes cap. 18. Abul q. 16. in Genes. Gloss. interlin. in caput 6. Genes. & Georg. Venet tomo 1. problematum in sacrā Scripturam sect 2. probl. 81. & in Harmonia cant. 1. ton. 6. c. 3. Ex dictis est perspicuum cubitum Sāctuarij continuisse cubitum, siue vlnam communē, & præterea vnum palmum siquidem erat mensura sex palmorum: id quod probat Lyranus loco citato ex cap. 43. Ezec vbi ita legimus. *Ista autem mensura altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum, & palmum.* Quo loco cubitum verissimum appellat cubitum Sanctuarij eúmque dicit habere cubitum, nimirùm communē, & palmum, hoc est, sex palmos cum communis cubitus quinque tantū palmos cōtineret. Igitur si calamus hic datus Ioanni eiusdem erat mensuræ, vt videtur verisimile, cum illo, qui datus fuit Ezechieli, fuit mensura continens sex cubitos, & palmum. Obiter hic illud est obseruandum non sine mysterio mensuras rerum sacrarum fuisse maiores communibus, vt intelligamus largiores, & liberaliores nos esse oportere in metiendis diuinis, & æternis, quàm humanis, & temporalibus: itaque largius metienda esse ea, quæ Deo, quàm quæ mundo offeruntur. *Cubitus legalis à Geometrico quam diuersus. D. August. Gen 6. Origenes. D. August. Beda. Rupert. Abulens. Glos. interl. Geor Ven. Cubitus legalis quot cōtinebat palmos. Lyranus. Ezec 43 13. Largius Deo quàm mundo offerendum.*

III. Secundo est obseruandum duplicem mensuram adhibitam esse à Deo ad Ecclesiam metiendam, calamum videlicet mensuræ tum hoc loco, tum Ezech. 40. & præterea funiculum eodem capite Ezech. pro quo Septuag. transtulerunt, *Funiculum cæmentariorum*, seu *ædificatorum*, eiusdemque fit mentio Zachar. 2. vbi apparuit Prophetæ vir habens in manu funiculum mensorum ad metiendam Hierusalem, vt videret quanta esset latitudo eius, & quanta longitudo: quem locum ad Ecclesiam pertinere docent omnes ferè interpretes. Ratio verò huius duplicis mēsuræ ea est, quia in qualibet fabrica multa sunt, quæ solidam mensuram desiderant, cuiusmodi est calamus, siue virga: alia, quæ flexibilem, vt angulorum flexiones cuiusmodi est funiculus. Et quoniā multa alia etiam sunt, quæ mensurari non possunt sed tantùm ponderari, idcircò præter calamum, & funiculum trutinæ, & ftateræ adhibentur ad Ecclesiæ suppellectilia diiudicanda: quā ob causam dicitur 4. Reg. 21 *Extendam super Hierusalem funiculum Samariæ, & pondus domus Achab*, seu vt legit Diuus Chrysostomus homil. in Psalm. 95. *Extendam in Hierusalem mensuram Samariæ, & trutinas domus Ephraim.* Tertiò est aduertendum non datum esse Ioanni simpliciter calamum, sed calamum similem virgæ ob ea, quæ paulò post de punitione dicenda sunt: quanquam Nicol Zeger. in suis annotationibus super Apocalyps. velit eiusmodi calamum dici similem virgæ, idest, sceptro *Ezech. 40. Septuag. Zachar. 2. Duplex mēsura ad Ecclesiam metiendumquorsum data. 4. Reg. 21 13 D. Chrysost. Zegerus.*

regali, cuius etiam ratio à nobis perstringenda est.

IIII. His igitur animaduersis nihil aliud est præcipi Ioanni, vt templum metiatur, nisi vt videat, quæ, & quanta sint Ecclesiæ, hoc est, fidelium siue merita, siue demerita, vt pro eorum magnitudine Deus hæc quidem puniat, illa remuneret: ostendátque se iustissimum esse, nihílque siue in puniendo, siue in remunerando per iniustitiam, & iniquitatem facere: atque hæc sit in hunc locum prima obseruatio. Secunda est calamum hunc fuisse sex cubitorum legalium (qui longiores sunt communibus) & præterea palmi, qui palmus, vt plerique volunt, non erat de ratione mensuræ, sed ad tenendum manu calamum, vt videlicet Ioannes calamum apprehendens vnum eius palmum clauderet manu, & reliqua parte, idest, sex cubitis mensuraret: verùm siue solis sex cubitis, siue integro calamo mensurauerit, vt communiter fieri solet, illud colligimus voluisse Deum, vt Ioannes sacris, idest, maioribus mensuris, quàm sint communes, in Ecclesiæ dimensionibus vteretur, quo intelligeremus non debere nos esse in Dei cultu paruis, & communibus mensuris contentos, sed maiores in eo genere rerum mensuras à nobis esse exigendas, expostulandúmque, cur maiori conatu, & alacritate Dæmoni, quàm Deo seruierimus: imo cur plures Dæmoni, quàm Deo seruiant. De qua iniqua conditione conqueritur Dominus Mich. 7. *Væ mihi: quia factus sum, sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ;* seu (vt Septuaginta transtulerunt) *Væ mihi, quia factus sum, sicut qui congregat stipulam in messe. Non est botrus ad comedendum: præcoquas ficus desiderauit anima mea. Periit Sanctus de terra, & rectus in hominibus non est.* Vbi cernis conqueri Deum, quòd Ecclesiam Dæmon quasi vineam vindemiet, omnémque fructum colligat, & sibi tantum supersint paucissimi racemi, qui per incuriam solent vindemiatorem fugere: & iuxta translationem Septuagint. quod Dæmon triticum colligat, sibíque solæ stipulæ, & paleæ relinquantur.

In puniendo, & remunerando iustissimus Deus.

In Dei cultu maioribus mensuris vtendum.

Mich. 7. 1. Septuag. Quod plures dæmoni, quã sibi seruiant, conqueritur Deus.

V. Tertia obseruatio est dici calamum similem virgæ, primum propter iustitiæ Diuinæ æquitatem, & rectitudinem, iuxta illud Ps. 44. *Virga æquitatis*, siue *directionis virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatẽ*, siue, vt reddidit Paraphr. Chaldaicus: *Regnum rectum sceptrum regni tui* Quo eodem sensu exponendum est illud Ps. 2. *Reges eos in virga ferrea*, idest, inflexibili. Deinde ipsa mensura est instar virgæ, vt timeamus Deum iudicem, vt pote paratum statim virga cædere, quẽ nocentem in mensurando repererit: itaque vel in ipso iudicio ante sententiã timendus est Deus: cum ipsa mensura, siue iudicium iam speciem virgæ gerat, & supplicium minetur. Nec mirum, cùm ipsummet peccatum quãdo suscipitur, iam tunc dicatur germinare virgas, quibus peccator verberetur, vt eleganter habes expressum Ezech. 7. *Scietis, quia ego sum Dominus percutiẽs. Ecce dies, ecce venit floruit virga germinauit superbia.* Quẽ locum D. Hier. hoc sensu interpretatur: *Floruit virga quæ multo vobis tempore minabatur, & de flore fructum plagarum parturit: superbia vestra germinabit, quod merebamini.* Itaque iuxta D. Hier. expositionem peccata Hebrææ gentis florere fecerunt virgam diuinæ iustitiæ, & fructum plagarum parturire, vt indicetur diuinam iustitiam peccatis quasi aquis irrigari, vt floreat in virgas, & fructum plagarum, ac verberum producat. Significatur etiam ipsammet superbiam Hebræorum germinasse virgas, quibus à Deo verberarentur.

Calamus cur virgæ dicitur similis.

Psal 44. 7. Parap. Chal. Psalm. 2. 9.

Timendus Deus etiam ante sententiam.

Ezech. 7. 9.

D. Hieron.

Iustitia diuina peccatis quasi aquis pullulat, & irrigatur.

VI. Quarta obseruatio iuxta sententiam Nicol. Zegeri paulò supra commemoratam. Calamus mensura erat similis virgæ, idest, sceptro regali, quoniam ad Deum tanquam Principem ac Regem huius vniuersitatis pertinet homines metiri, hoc est, iudicare, & pro ratione meritorum vel præmiis, vel suppliciis afficere: id quod disertis verbis habes expressum in ipso lib. Gen. vestibulo, cũ dicitur: *In Principio creauit*

Ad Deũ, vt mundi Principẽ pertinet homines iudicare.

creauit Deus cœlum, & terram. Vbi pro eo, quod nos habemus, *Deus*, est Hebraicè *Elohim*, id est, *iudices*: cur enim Deus, cum se orbis effectorem denuntiat, iudicem appellat? aut quam habet creatio cum iudicio cognationem, siquidem mundi fabrica à Dei omnipotentia potius, quàm à iustitia profecta est? Duplicem affert Card. Caiet. responsionem: vna est idcirco adhibitam esse vocem *Elohim*, id est, iudices in mundi creatione, quoniam Deus in condendis creaturis quandam distributiuæ iustitiæ rationem seruarit suos cuique gradus, ordinẽ, & locum iuxta singularum naturam tribuendo, quemadmodu eleganter Tertul. li. 2. aduersus Marcionem c. 12. explicauit his verbis. *A primordio* inquit, *creator tam bonus, quàm & iustus: bonitas eius operata est mundum, iustitia modulata est.* Vbi cernis ex Tertulliani sententia diuinam iustitiam orbem veluti citharam concinnasse, creaturásque omnes tanquam fides argutissimas suis quasque locis disposuisse quodã veluti iustitiæ iure, propterea enim hoc ad iustitiam, non ad bonitatem, aut potentiam retulit, quod naturæ singularum exposcebant, vt suauissimus ex omnibus concentus, qui Dei tum potentiam, tum sapientiam sonaret, mirificè redderetur: id quod magis adhuc exponens subiunxit: *Iustitiæ opus est, quòd inter lucem, & tenebras, inter diem, & noctem, inter cœlum, & terram separatio pronunciata est, ita vt bonitas concepit omnia, iustitia distinxit situs, habitus elementorum, motus, status, ortus: occasus singulorum iudicia sunt creatoris.* Hæc ille. Altera Caiet. responsio, quæ ad nostrum facit institutum, ea est voluisse Deum, vt existimaremus ad ipsum iure creationis iudicium mundi pertinere, vt ipse idem, qui orbem condidit, eo ipso, quod condidit, eundem iudicaturus crederetur: atque ad id significandum hoc loco suo ipsius regali sceptro tanquam calamo mensuræ vsurum se esse demonstrauit, cum Ioanni mensuram sceptro regali similem dedit.

Caietanus. In mundi fabrica iustitiæ rationem seruauit Deus. Tertullian.

Iudicium mundi creationis iure ad Deum pertinet.

VII. Quinta annotatio. Non solùm funiculo, sed etiam calamo in Ecclesia mensuranda vtitur: quia non solum obliquitatem fabricæ, cui metiendæ inseruit funiculus, id est, prauas, & intortas actiones: sed etiam ipsam ædificij rectitudinem, cui cognoscendæ calamus adhibetur, id est, ipsa etiam bona opera diiudicat, & examinat, iuxta illud Psalm. 74. *Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo*: & merito, quoniam verissimum est illud, quod pronunciauit Esai. cap. 64. *Quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostra.* Nec vero his duobus mensurarum generibus contentus stateras etiam, ac trutinas adhibet, vti diximus, ad examinanda videlicet subtilissima, ac minutissima quædam humanarum actionũ pondera, quibus neque calamus, neque funiculus inseruiunt, adhibitis ad eam rem granorum, & scrupulorum momentis, quibus in suis stateris curiosi aurifices vti solet: quam exactam ponderandi rationem Deus seruasse describitur Prou. 16. *Omnes viæ hominu patent oculis eius: spirituum ponderator est Dominus*, quid enim spiritu aut leuius, aut subtilius? Cum igitur spiritus ipsos, hoc est, intimas, & subtilissimas cogitationes, & intentiones animorum Deus ponderare dicitur, exactissima sanè, & subtilissima iudicij eius statera indicatur, in qua, vel ipsi leuissimi spiritus quid ponderent, intelligitur. Sic Regis Balthasaris non externa tantùm facta, sed intimas etiam cogitationes, arcanámque mentis elationem Dominum ponderasse disertis verbis significatum est Dan 5. cum dicitur: *Thecel*, id est, (interpretante Daniele) *appensus es in statera, & inuentus es minus habens.* Huius rei figuram habes Leu 27. *Omnis æstimatio siclo Sanctuarij ponderabitur*: nam ad pondus sicli Sanctuarij in statera exigebatur pretium rerum, quæ Deo offerebantur, indicatúrq; Deum ad pondus Sanctuarij, id est, ad strictissimum quoddam examen reuocare, & exigere vniuersas hominum actiones.

Non praua solũ, sed bona etiam opera diiudicat Deus.

Psa 74.3.

Esai. 64.6.

Dei iudicium strictissimũ.

Prou. 16.2.

Dan. 5.27.

Leu 27.25.

VIII. Sexta, & postrema obseruatio. Mensuratur templũ, & altare, & adorantes in eo.

Ecclesiastici viri potissimũ iudicandi. Primo quidem aspectu apparet hoc loco Sacerdotes,& Leuitas, quibus solis in templum,& interius atrium,vbi erat altare holocausti,aditus patebat,intelligendos esse,eósque potissimùm iudicandos,quippe quos maximè deceat probitatem colere & virtutis facem alijs præferre. Vnde Ezech 9.sex illi viri, qui Prophetæ apparuerunt,habentes vasa interfectionis in manu sua,missíque erant ad peccata vrbis vindicanda,steterunt iuxta altare æneũ,idest,altare holocausti,de quo etiam *Ezech.9 6.* hic est sermo,dictúmque est illis: *A Sanctuario meo incipite.* Verùm generalius puto accipiendam hanc templi, & altaris mensuram, intelligendósque esse omnes in vniuersum fideles,quippe qui propriè templi,& altaris nomine censeantur,iuxta *1 Cor 3 16.* illud Pauli 1.Cor.3. *Nescitis quia templum Dei estis?* Cum vero subiungitur: *Eos autem, qui foris templum sunt, eiice foras & ne metiaris illos*,omnes Hæretici,& Schismatici, *Foris templũ qui sint.* Iudæi,infidelésque significantur:hi enim extra templum,hoc est,extra Ecclesiam sunt Dicitur autem hoc atrium datum Gentibus:quoniam omnes eiusmodi Antichristo, eiúsque sectatoribus adiungentur: qui merito Gentes appellantur,quoniam omnes sectatores Antichristi non verum Deum,sed ipsum solũ Antichristũ adorabunt Itaque hos omnes Deus metiri,idest,iudicare prohibet:quoniam iuxta Christi Domini sententiã Ioan.3. *Qui non credit, iam iudicatus est.* Vndè Leu.27.dicitur: *Omnium decimarum bouis, & ouis, & capræ quæ sub pastoris virga trãseunt, quicquid decimum venerit, sanctificabitur Domino.* Quo loco obserua non sine mysterio dictum esse: *Quæ sub pastoris virga transeunt*, ducta similitudine à pastoribus,qui virga solent pecus numerare qua similitudine duo significantur. Vnum est Deum gregem fidelium solere virga numerare,quoniam,quos diligit castigat, & non recipit in æterna illa,ac semper virentia beatitudinis pascua, nisi quos hic virga numerauerit,idest,laboribus & tentationibus exercuerit. Alterum est,quod annotauit Glossa,& ad rem præsentem pertinet,non placere Deo decimas pecorum,nisi sint eorum,quæ sub pastoris virga transeunt,idest,Christi crucem, & fidem amplectuntur:quamobrem Gentiles omnes,& Iudæos,& in vniuersum omnes infideles metiri prohibetur Ioannes,siquidem cum fidem non habeant,& idcirco iudicati iam sint,non erat,cur in iis mensurandis immoraretur.

Infideles cur non metiãtur à Ioanne Ioan.3.18. Leu 27.32.

Amat & recipit quos castigat Deus. Glossa.

De numero,situ,& ordine atriorum templi Salomonis.

SECTIO III.

I. NOn possunt rectè intelligi ea,quæ Ioannes disserit de mensura templi,& altaris eo vel maximè quòd adiciat præceptum sibi fuisse,ne atriũ, quod foris est,metiretur,nisi perspecta omnino sint atriorum Salomonis templi,ad quod hic alluditur,numerus,situs,ac dispositio. Quod igitur ad numerum pertinet,plura in templo Salomonis fuisse atria dubitari non potest, cum dicat Regius vates Psalm.133. *Qui statis in domo Domini,in atriis domus Dei nostri:* & legamus 4.Reg. 21.de Manasse,quod extruxerit altaria vniuersæ militiæ cæli in duobus atriis templi Domini Verum quot ea fuerint,non est in sacris literis expressum:communis tamen Doctorum opinio, & vera, est quatuor fuisse atria in Salomonis templo: ita sentiunt Beda libro de templo Salomonis cap.16.Cassiod. in Pandectis ab eodem Beda citatus, Magist. hist. Schol.3. lib.Reg.cap.14.& sequentibus, Lyran. Hugo Cardin.& Dionys.Carthusian.in comment. super 6. caput tertij libri Regum,Abul.lib 3.Reg.cap.6.q.20.& 21. Arias Mont. in tractatu suo de templi fabrica,Genebrardus lib.1.suæ Chronographiæ, & alij communiter, à quibus immerito recedit Ribera lib. 1. de fabrica templi cap. 16. duo tantùm agnoscens atria in Salomonis templo,tametsi plura in templo Herodis,quod confundi à citatis

Psal 133.1. 4.Reg 21. Quot atria fuer nt in Salomonis tẽplo Beda. Cassio. Magister. Lyran. Hugo Card. Carthusian. Abulensis Arias Mont. Genebrard. Ribera reiicitur.

tatis auctoribus cum Salomonis templo non benè existimauit, vt ex iis, quæ inferius dicemus, fiet perspicuum, cum singula atria numerabimus.

Illud etiam verti solet in controuersiam, num atria templum vndique ex omni parte cinxerint: & quidem primo aspectu videbitur plerisque, vt visum est auctori citato, non cinxisse ea ex omni parte templum, sed tantùm ex parte Orientali, vbi erat templi ostium, propter verba illa Ioseph lib. 6 de bello Iudaico cap. 6. quæ sic habent. *Initio quidem vix templo, atque area sufficiebat iacens in summo planities, quòd vndique praeceps erat, atque decliuis: cum autem Rex Salomon, qui etiam templum ædificauerat, muro eius partem ab Oriente cinxisset, vna porticus aggeri est imposita, & manebat ex aliis partibus nudum.* Verùm non est, cur à communi sententia recedamus: fuisse enim templum ex omni parte cinctum atriis ita, vt in medio atriorum quasi arx quædam emineret, docet Cassiod. Beda, Magist. hist. Scholast. Lyranus, Abul. & alij locis citatis. Quanquàm Abulensis absque vllo fundamento excipit atrium Sacerdotum, quod solum existimat non circundedisse templum ex omni parte sed fuisse plateam quandam magnam, & quadratam ad partem templi Orientalem, cuius hac in re opinio manifestè côuincitur, & nostra statuitur duobus illustrissimis Iosephi testimoniis. Nam libro 8. antiq. c. 3. agens de atrio Sacerdotum sic ait. *Circundedit autem Salomon templum per ambitum vniuersum, quod propria quidem lingua Gison, Latinè verò maceria, seu cancellus nuncupatur, tribus cubitis erigens eius altitudinem, vt ab ingressu templi cæteros prohiberet, & solis Sacerdotibus hoc licere significaret.* Cernis hoc loco Iosephum agere de atrio Sacerdotum, disertéque tradere illud circundedisse templum per ambitum vniuersum. Idémq; mox affirmat de atrio exteriori: *Extrinsecus*, inquit, *aliam ædificauit aulam quadrangulo schemate factam, erigens maximas porticus, & portas excelsas, & amplas per quatuor mundi partes in eo constituens, quarum singulæ ad vnum quenque ventum quatuor angulis attendebant. In hoc sacrarium omnes populi, quibus purgatio, & obseruatio legitimorum inerant, introibant.* II.

Iosephus.

Templũ Salomonis ex omni parte atriis cinctum.

Cassiodor. Beda. Mag. hist. Schol. Lyranus. Abulens.

Refellitur opinio Abulens. & probatur sententia autoris ex Iosepho.

Ex quibus verbis illud manifestè concluditur atrium exterius circũdedisse templum ex omni parte, siquidem ait illud quatuor habuisse portas singulas ad vnum quemque ventum: quod esse haud poterat, si templum ex omnibus quatuor partibus non cingebat: sed tantùm, vt aduersarij volunt, templo adhærens tribus duntaxat lateribus constabat, vt mirum sit eos & Iosephi testimonia clarissima non vidisse, aut si viderũt, dissimulasse. Et quod magis est, illud alterũ Iosephi testimoniũ, ex li. 6. de Bello Iudaico c. 6. citatũ, quod pro sua afferunt sententia, perperam intellexisse. Etenim cũ Iosephus ait templum ex aliis partibus, præterquã ex Oriẽtali fuisse nudum, non vult templũ non fuisse cinctum atriis ex omni parte, sed illud tantùm significat, non habuisse porticus sibi adhærẽtes, nisi tantũ ex parte Orientali, in qua habebat porticum pulcherrimam, atque adeò templi parietes ex aliis lateribus nudos eo ornatu extitisse: id quod tam clarè sonant verba Iosephi, vt interprete non indigeant. *Vna*, inquit, *porticus aggeri est imposita, & manebat ex aliis partibus nudum.* Quod verò ait Salomonẽ cinxisse partem templi ab Oriente, non euincit reliquas etiam non cinxisse: quia enim Iosephus eo loco de Oriẽtali parte ad porticũ illius describendam loquebatur, eius tantùm partis meminit: nec tamẽ negauit, vt patet, reliquas etiam quadrato schemate fuisse atriis circũseptas: alioqui secum ipse manifestè pugnasset, vt ex allatis pro nostra sententia testimoniis est exploratum. Ambiebant igitur atria ex omni parte templum, ita tamen, vt non esset omninò in medio atriorum, sed propinquius lateribus Occidentalibus, vt maior planicies in Orientalibus, quæ præcipuè vsui erant, relinqueretur. III.

Atrium exterius circundat templum ex omni parte.

Templũ non erat omnino in medio atriorum.

Iuxtà hæc primum atriũ erat atrium Sacerdotũ, area videlicet, siue platea aper- IIII.

Atrium Sacerdotum describitur.
3. Reg. 6. 36.
Arias Mõt.
Longitudo & latitudo illius.
Rabbini.
Templi fabrica leonis speciem referebat.
Esai. 31.4.
Templa quãta fiducia frequentare debemus.
Ezech. 43.

to cœlo, muris conclusa, quadrato schemate templum vndequaque ambiens per decliuitatem montis: quod atrium appellatur interius, quia erat templo propinquius, & reliquis atriis cingebatur. Eius fit mentio 3. Reg. 6. *Ædificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum*: de quo atrio hæc accipe. Primò continebat area huius atrij, vt vult Arias Montanus, cubitos centum, & quinquaginta longitudinis ab ortu versus Occasum, totidémque latitudinis ea parte, qua Ortum respiciebat. Etenim latius fuit spatium, & latitudo atriorum omnium ab Ortu, quàm ab Occasu, latioráque latera Orientalia, quàm Occidentalia, vt vniuersa fabrica speciem referat leonis, qui pectore latior est, quàm tergo. Quam ob causam aiunt Rabbini Hebræorum fuisse toti operi inditum nomen Ariel, quod interpretantur Leonem Fortis, siue Leonem Dei, quia eo loco Deus se leonem, id est, potentissimum demonstrabat, vt populus intelligeret maxima cum fiducia templum orationis causa frequentandum: vndè nimirùm Deus aduersus ipsius hostes & persecutores, siue homines essent, siue Dæmones tanquàm leo quidã terribilis pro eis in campum pugnaturus prodiret: id quod disertis verbis traditum est ab Esaia capite trigesimo primo. *Quomodò si rugiat leo, & catulus leonis super prædam suam, cum occurrerit ei multitudo pastorum, à voce eorum non formidabit, & à multitudine eorum non pauebit: sic descendet Dominus exercituum, vt prælietur super montem Sion, & super collem eius.* Vbi obiter collige, quanta fiducia debeamus templa orationis causa frequentare. Scio Ezech. 43. sumi Ariel pro superiore parte altaris, eo quòd carnes, quæ ibi cremandæ imponebantur, instar leonis consumeret, ac deuoraret, sed eodem ferè res pertinet.

Atrij interioris pauimẽtum quale.
Sacerdotum puritas.
Muri altitudo & elegãtia.
Ioseph.
3 Reg. 6. 36.
Lyran.
Abul.
Muri paries finiebatur lignis cedrinis.
Beda.
Tres lapidũ ordines quas virtutes adumbrarent ex Beda.
Porta Oriẽtalis per antonomasiam porta templi.

V. Secundò. Pauimentum huius atrij erat ex marmore pulcherrimo diuersis imaginibus decoratum, vt ait Abul. & quidẽ in marmore admonebantur Sacerdotes solidæ, ac veluti marmoreæ puritatis, ad quam deberent aspirare, in imaginum autem varietatibus de pulcherrimis virtutũ formis, quas in se deberent exprimere. Tertiò. Murus atrij erigebat se tribus cubitis in altitudinẽ, vt auctor est Iosephus lib 8. antiq. c. 3. De eo etiam dicitur 3. Reg. 6. *Ædificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum, & vno ordine lignorum cedri*: quos lapidum ordines sic exponunt Lyran. & Abul. vt primus cubitus esset ex lapidibus certi coloris, secundus ex lapidibus alterius coloris, tertiúsque similiter vt ipsa lapidum varietas pulchritudinem operi adderet. Quod verò subiungitur de ordine lignorum cedri, Abul. & alij sic accipiunt fuisse murum à parte interiori vestitum, & coopertum lignis cedrinis: sed planè textui aduersantur, qui præter tres illos ordines lapidũ, quartum ponit ordinem lignorum cedri: quare probabilius est, quod alij asserunt, suprà tertium lapidum ordinem fuisse ligna cedrina, ita vt paries lignis cedrinis finiretur ad speciem, & ornatum muri, ita tamen, vt ex his quatuor ordinibus illa triũ cubitorum altitudo quam tradit Iosephus, resultaret. Quo fit, vt singuli ordines lapidum minus haberet, quàm singulos cubitos altitudinis cuius contrariũ Abulensis asseruit, quia hunc lignorum ordinem non suprà ipsum murum putauit esse collocandum. Quod ad mysterium attinet, Beda vult his tribus lapidum ordinibus adumbratas fuisse tres illas virtutes eximias, fidem, spem, & charitatem, in ordine autem lignorum cedri bonam operationem, quæ cedrina esse debet, id est, sine corruptione simulationis, & hypocrisis exhiberi. Etenim sine hoc ornatu cedrino superposito, hoc est, sine bonis operibus tres reliqui lapidum ordines, hoc est, fides, spes, charitas constare, & permanere non possunt.

Quæ continebantur in atrio interiori.

VI. Quartò erant in muro quatuor portæ ad quatuor mundi plagas constitutæ, omniúmq; celeberrima Orientalis, quæ per antonomasiam porta tẽpli dicebatur, ad eámque poterant accedere laici, & fœminæ ferẽtes oblationes suas & animalia ad sacrifi-

sacrificiũ, vt ea darent Sacerdotibus. Quintò. In hoc atrio erat altare æneũ siue holocausti, & mare æneum suprà duodecim boues æneos collocatum, & luteres, de quibus agitur 3. Reg. Multa etiã fuere cœnacula. & cubicula iuxta murum continuato opere extructa tum ad seruanda vasa, templíque supellectilia: tũ ad Sacerdotum, Leuitarúmque habitationem, vt colligitur ex 1. Paralip. cap. 28. Additque Abul. fuisse per gyrum sedilia, in quibus sedere possent Sacerdotes. Denique iuxtà doctrinã Hebræorum fuit in hoc atrio puteus cum canali per mõtis subterranea, in quem hostiarũ sanguis cum aqua infusus ad torrentem vsque defluebat. Sextò. Hoc atrium ingredi solis Sacerdotibus, ac Leuitis licebat, nõ tamen omnibus: excludebantur enim omnes illi, qui aliquam haberent maculam, vt habes Leuit. 21. veluti si cæci essent, si claudi, si paruo, vel grandi, vel torto naso, si gibbosi, si herniosi, si lippi, si habentes albuginem in oculo, si iugem scabiem, si impetiginem in corpore. Hi enim omnes connumerantur capite illo Leu. citato, vt indicaretur Sacerdotem omni spirituali defectu cariturum, vt dignè Deo possit ministrare.

3. Reg. 7. *1. Paral. 28.* *Abulens.* *Hoc atrium qui ingrederentur, & excluderentur ab eo.* *Leuit. 21.*

VII. Secundũ atrium dicebatur exterius, & Israëlis etiam nomine, cuius fit mentio 2. Paralip 4. illis verbis. *Fecit etiam atrium Sacerdotum, & basilicam grãdem, & ostia in basilica.* Quo loco per *Basilicam grandem*, Beda, & alij intelligunt atrium exterius. Idem etiam atrium innuitur 3. Reg. 6 *Ædificauit atrium interius*: cum enim fiat mentio atrij interioris, satis indicatur fuisse aliud quoddam atrium exterius. Primò igitur hoc atrium erat amplissimum, coercẽs suo ambitu atrium Sacerdotum, vt sufficere posset tanto populo ter in anno templum inuisenti. Fuit etiã quadrato schemate ædificatum, vt affirmat disertis verbis Ioseph lib. 8. antiq. c. 3. Nec verò quempiam mouere debent verba illa 3. Reg. 7. *Et atrium maius rotundũ, trium ordinum de lapidibus sectis, & vnius ordinis de dolata cedro.* Etenim iis verbis non est sermo de atrio templi, sed de atrio domus, quam Salomon extruxit filiæ Pharaonis, quam vxorem duxerat, vt interpretantur Lyranus, Caietan & alij. Quanquàm etsi de atrio magno templi, in exteriori sermo esset, nihil inde cõficeretur ad concludendã eius atrij rotunditatẽ: quoniam Hebraicè nõ est *rotundum* sed *per circuitum*, vt vertit Sanctes Pagnin. fuisse enim hoc atriũ quadratũ dubitari non potest, cum affirmet Ioseph. lib. 8. antiquit. c. 3. fuisse quadrato schemate figuratum. Secũdò. Quomodò hoc atrium fuerit effectum, his verbis explicat Iosephus loco citato, *Dici*, inquit, *non potest, ac vix etiam oculis credi, quàm mirandũ fuerit illud exterius fanum: vallibus enim expletis tam profundis, vt ad prospectum oculi caligarent, & aggesta ad quadringentos cubitos terra Salomon eam vertici montis, in quo templum extructum est, æquauit: atque hoc modo factũ est, vt area fani cum solo templi æquaretur.* Tertiò. Pauimẽtum erat stratum pulcherrimo marmore, cinctúmque duplicibus porticibus, vt auctor est idem Iosephus, quas columnæ è natiuo saxo sustentabant, & laquearia cedro expolita tegebãt. Erat etiã in eodem atrio porticus illa à Salomone constructa, postquàm ille domũ suam ædificasset, vt refertur. 3. Reg 7. quę porticus illa est. quæ per antonomasiã porticus Salomonis appellatur Ioan. 10. *Ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis*: & Act 3. *Cucurrit omnis populus ad eos ad porticum, quæ appellatur Salomonis*: & cap 5. *Erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis.* Quòd enim in hoc atrio ponenda sit eiusmodi porticus, non autem, vt vult Abulensis, & alij, sit illa, quæ intra ipsum atrium interius ad vestibulum templi erat, ex eo est perspicuum, quòd nemo ex laicis ingredi poterat atrium interius, nedùm pertingere ad porticum ostio templi adhærentem, cum tamen Act. 3. dicatur: *Cucurrit omnis populus ad porticum, quæ appellatur Salomonis*: & quãquam omnia ea ædificia Salomonis euersa fuerant à Chaldæis. templúmque illud quod Christi tempore extabat, non erat illud idem à Salomone ædificatum, imò nec

Secundum atrium id exterius, & Israelis dicebatur. *2. Paral. 4. 9.* *Beda.* *3 Reg. 6. 36.* *Iosephus.* *3 Reg. 7. 12.* *Lyranus. Caietan.* *Sanctes Pagn. Atrij figura. Iosep.* *Quale fuerit eius pauimẽtum.* *3 Reg. 7.* *Ioan. 10 23.* *Act 3. 11 & 5. 12.* *Porticus Salomonis erat in atrio exteriori.* *Abulensis.*

secundum templum, propriè loquendum sit, sed templum ab Herode regia magnificentia erectum: quia tamen Salomon in eo loco primus porticum fecerat, dicta semper est ea porticus, porticus Salomonis, vt eo nomine distingueretur ab alijs, quæ postea ad alias quoque templi partes extructæ fuerunt.

Beda. *Ioan. 8.* *Quot portas habuerit hoc atrium, & quæ præcipua.* *Act. 3.* *Abulensis.* *Mensæ nummulariorum erant in atrio exteriori.* *Matth. 21.* *In secundum atrium quibus pateret aditus.* *Ioseph.*

VIII. Quartò. In his porticibus, vt ait Beda, Hieremias, & alij Prophetæ, imò ipse Dominus, & Apostoli prædicabant, & in harum aliqua sedebat Christus, quando mulier in adulterio deprehensa illi fuit oblata à Pharisæis, Ioan. 8. Quintò. Hoc atriũ, vt auctor est Iosephus loco citato, habuit quatuor portas ad quatuor mundi plagas constitutas, quæ auratis foribus claudebantur, earúmq; præcipua erat Orientalis, quæ propterea dicebatur *Speciosa*, cuius fit mentio Act. 3. Vnde falso existimauit Abul. in latere Occidentali huius atrij nullam portam fuisse: & præterea in latere Meridionali fuisse quatuor portas, totidémque alias in Aquilonari, cum Iosephus quatuor tantùm in toto atrio portas constituat, & in singulis lateribus singulas. Sextò. Ad portas huius atrij in omnibus lateribus erant gazophylacia, in quæ pecuniæ ad fabricam templi à populo pro cuiusque deuotione mittebantur. Septimò. In eius area & planitie vendebantur volucres, & animalia quę sacrificiis seruiebant, ibique erant illæ mensæ nummulariorum, quas Christus Dominus euertit Matth. vigesimo primo. Denique hoc in atrium ingrediebatur omnis populus, qui nullam habebat immunditiam legalem, propter quam ab eius ingressu arceretur. Vnde & atrium mundorum dicebatur, vt conceptis verbis docet Iosephus libro octauo antiquitatum cap. 3. *In hoc*, inquit, *sacrarium omnes populi, quibus purgatio, & obseruatio legitimorum inerant introibant.*

Tertium atrium mulierum mundarum. *Arias Mõt.* *2. Paralip. 20. 5.* *Ioseph.*

IX. Tertium atriũ fuit mulierum mundarum, nullámque habentium legalem immunditiam. Pro quo est aduertendum ex Aria Montano, & alijs exterius atrium à Salomone constructũ vnum, simpléxque fuisse viris, ac fœminis commune, cum aliqua tamen distinctione, vt altera parte viri, altera fœminæ reciperentur: viri quidem propinquiores atrio Sacerdotum, fœminæ autem remotiores. Verùm postea successu temporis eam diuisionem factam fuisse interposito muro non multùm alto. Itaque ex vno atrio duo atria extitisse, vnum virorum fœminarum alterum. Et quanquàm de hoc tertio atrio nihil habeamus in sacris literis disertè traditum, probabile tamen est indicari 2. Paralip. 20. illis verbis. *Cúmque stetisset Iosaphat in medio cœtu Iuda, & Hierusalem in domo Domini ante atrium nouum.* Vbi per *atrium nouum* accipiendum videtur hoc tertium atrium fœminarum, diuiso nimirùm atrio exteriori in duo. Nec leue argumentum ad hoc ipsum persuadendum desumitur ex templo Herodis, in quo similem diuisionem fuisse, testatur Iosephus lib. 6. de bello Iudaico cap. 6. Sed vti diximus, sicut in secundum atrium non poterant ingredi nisi tantùm viri purificati: ita etiam in tertium solis mulieribus mundis aditus patebat.

Quartum atrium, quod & profanum dicebatur. *Act. 8.* *Gẽtiles templum Salomonis inuisebant.*

Quartum, & postremum atrium erat atrium immundorũ tam virorum quàm mulierum, & præterea Gentilium, vnde & profanum dicebatur. Esse autem hoc atrium ponendum ratio ipsa docet præter communem Doctorum sententiã: etenim cum superiora atria solis illis paterent, qui mundi essent, necessario dandu fuit aliud quoque atrium, in quod immundi, & Gentiles possent conuenire orationis causa, cu suis quoque porticibus & cœnaculis, in quibus possent cõmodè recipi, qui vota aliqua aliquanto tẽpore explenda emisissent quos toto eo tẽpore sub dio fuisse, & in campo non est credibile. Quod verò Gentiles templum inuiserent, exploratum est ex Act. 8 vbi dicitur Eunuchus Candacis Reginæ Æthiopiæ venisse in Hierusalem, vt adoraret: erat autẽ vsque adeo prohibitum Gentilibus ingredi, non dico in templum, sed in atrium etiam mundorum, vt Hæbræus, qui

qui Gentilem eo introduceret, dignus morte iudicaretur. Sic enim Paulum Apostolum occidere conati sunt Iudæi, quòd in eiusmodi atrium fuisset ingressus cum quibusdam, quos Gentiles putauerunt. Act. 21. vbi nomine templi proculdubiò exterius atrium est accipiendum, cum certum sit Paulum non fuisse Sacerdotem legalem, siquidem erat ex tribu Beniamin, atque adeò non potuisse ingredi neque in templum, neque in atrium interius. Ex quibus efficitur dudum fuisse quoddam quartum atrium pro Iudæis immundis, & Gentilibus cũ suis porticibus, vbi commodè hyemali, & æstiuo tempore reciperentur, indéque templum respicerent, preces funderent, Deum religiosè colerent, & ab eo beneficia postularent. Atque ex his quatuor atriis duo priora expressa sunt in sacris literis. Posteriora duo, præterquàm quòd ponit communis sententia Doctorum, ratio ipsa necessitásque euincit, vt ex iis, quæ dicta sunt, manifestum est.

Qua pœna afficiebatur, qui Gentilem in atrium exterius introduceret. *Act. 21.*

Vtrum Enoch, & Helias iam obierint, an viui adhuc in terris reseruentur?

SECTIO IIII.

I. Maiorem huius capitis partem insumit Ioannes in commemoranda prædicatione, & martyrio Enoch, & Heliæ temporibus Antichristi. Quoniam verò hæc disputatio supponit eos nondùm obiisse, siquidem morituri commemorantur: postulat doctrinæ ratio, vt id hoc loco disquiramus. Dicimus igitur de fide esse Enoch, & Heliam nondùm diem suum obiisse, sed adhuc viuere: quoniam id disertis verbis traditur in sacris literis. Etenim de Enoch dicitur Hebr. 11. *Enoch translatus est, ne videret mortem*: & Eccl. 44. *Enoch placuit Deo, & translatus est in Paradisum, vt det Gentibus pœnitẽtiam.* Quibus locis apertè significatur Enoch adhuc viuum reseruari. De Helia verò dicitur 4. Reg. 2. quòd eum Deus per turbinem in cœlum transtulerit: & Eccl. 48. quòd receptus fuerit, & tectus in turbine, & inscriptus in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob. Accedit, quòd de communi Patrum, Doctorúmque sententia Ioannes hoc loco per duos illos testes duas oliuas, duóque candelabra Enoch, & Heliam intellexit: quos tamen paulò post docet à bestia, quę ascendet de abysso, occidendos, eorúmque cadauera in plateis ciuitatis magnæ per tres dies, ac dimidium inhumata iacitura. Quòd si illi iam obierunt, occidere profectò eos Antichristus nequaquàm potuisset. Denique hęc fuit etiam constans ac Heroicis vsque temporibus veterum Patrum sententia: sic enim conceptis verbis tradunt Philo Iud. lib. de vita Sapientis, Irenæus lib. 5. aduersus hæreses cap. 5. & lib. 4. cap. 30. Iustin. Philosoph. & Mart. in quæst. ad Orthodoxos, q. 85. Tertull. lib. aduersus Iudæos c. 2. & lib. de anima cap. 35. & 50. & lib. de resurrectione carnis cap. 58. Clem. Rom. lib. 5. constit. Apost. capite 8. D. Cyprian. lib. de montibus Sion, & Sina, D. Hieron. epist. 61. ad Pammachium, & lib. 3. contra Pelagianos, & in epist. ad Marcel. D. Basil. hom. 11. in Hexam. D. Chrysost. hom. 21. in Gen. & homil. 22. in epist. ad Hebr. D. Ambr. lib. de paradiso c. 3. & lib. 4. de fide c. 1. & lib. 2. in Luc. Epiph. li. 1. aduersus hæreses, Hæresi 64. D. Aug. lib. 9. de Genesi ad literam c. 6. & lib. 1. de peccatorum meritis & remissione, c. 3. Theod. lib. quæst. in Gen. q. 45. D. Greg. lib. 9. Moral. c. 4. & lib. 21. Mor. cap. 36. Euch. lib. 1. in Gen. c. 28. D. Anselm. Theoph. Oecum. D. Thom. in c. 11. epist. ad Hebr. & alij meritò igitur Tertul. lib. de resurrectione carnis c. 8. Enoch, & Heliam appellat æternitatis candidatos. *Æternitatis*, inquit, *cãdidati ab omni vitio, ab omni damno, ab omni iniuria, & contumelia immunitatem carnis ediscunt.* Non defuerunt tamen qui existimarẽt Enoch

Enoch, & Heliam adhuc viuere de fide est. *Heb. 11. 15.* *Eccl. 44. 15.* *4. Reg. 2.* *Eccl. 48.*

Philo Iud. Irenæus. Iust. Mart. Tertull. Clem. Rom. D. Cyprian. D. Hieron. D. Basil. D. Chrys. D. Ambr. D. Epiphan. D. August. Theod. D. Greg. Eucher. D. Ansel. Theoph. Oecum. D. Thom.

Enoch, & Helias æternitatis candidati. ex Tertul.

Genes. 5. 24. 3. Reg 19. 4. Iob 32. 22. Rabbi Abenes. Xyst. Senens. *Enoch non mortuus, sed translatus.* *Hebr.* 11. 5. *Eccl* 44. 15. *Genes.* 5. 24. *Septuagint* *Hebraica veritas.*

mortuum esse, idque significari Gen. 5. cum dicitur: *Tulit eum Deus.* Nec enim, inquiunt dicitur: *Transtulit*, sed, *tulit*, nimirùm per mortem: nam sic de morte loqui solet Scriptura, veluti 3. Reg. 19. *Tolle*, inquit Helias, *animã meã:* & Iob 32. *Nescio, si post modicum tollat me factor meus.* Atque hanc opinionem, seu potiùs errorẽ amplexus fuit R. Abenesra, & reliqui Hebræorũ, vt refert Xystus Senens. li. . suę Bibliothecæ. Eorũ tamen fundamentum facilè conuellitur: etenim Apostolus Hebr. 11. verbo translationis vtitur: *Fide*, inquit, *Enoch trãslatus*, & Eccl. 44. *Translatus est in paradisum*: imò Gen. 5. pro eo, quod nos habemus, *Tulit eum Deus*, Septuag. transtulerunt: *μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεός*, id est, *Transtulit eum Deus*: & iuxtà veritatem Hebraicam legimus: *Ambulauit Enoch cum Deo, & non ipse, quia accepit eum Deus.*

Enoch, & Helias mortalia, nõ gloriosa habent corpora. *Hebr.* 9. *D. August.* *Ambros.* *Cathar.* *Proco. Gaz.* *Augu. Eug.* *Eos in corporibus gloriosis in cœlo regnare, qui putauerunt.* *Deũ in corpore mortali nemo vidit præter Christum* *Ioan.* 1. 18. *D. Epiphan.* *D. Hieron.* *D. Bernard.*

II. Ex his facilè quispiam colliget duos hos æternitatis candidatos, vt loquitur Tertull. in via adhuc esse, & non gloriosa, sed mortalia habere corpora: cum enim statutum sit hominibus semel mori. Hebr. 9. ostensúmque sit eos nondum obiisse, sed ad tempus Antichristi reseruari occidendos, vt dicemus inferiùs, planè conuincitur eos adhuc morituros, atque adeò non gloriosa, sed mortalia habere corpora. Quam sententiam conceptis verbis tradit diuus Augustin. lib. 1. de peccatorum meritis capit. 3. & libro nono de Genes. ad literam capit. 6. Quo fit, vt audiendi non sunt Ambr. Catharin in opusc. de cõsummata gloria Christi, Procop. Gazæus in Gen. & August. Eugub. in recognitionibus veteris testamenti super 2. cap. Gen. cum aiunt Enoch, & Heliam iã modò frui visione beatifica, & in corporibus gloriosis in cœlo regnare: cum enim nondùm obierint, & morituri adhuc sint, gloriosa corpora habere non possunt. Quod verò in corporibus mortalibus Deum videant, omninò est improbabile: imò existimamus neminem in corpore mortali præter Christum Dominum Deum vnquàm vidisse, neque Paulum, neque Moysen, neque vllum alium, eo quòd postquàm Moysi, & Paulo ea contigerunt, propter quæ nonnulli eis visionem beatificam concedunt, dixit Ioannes: *Deum nemo vidit vnquàm* Ioan. 1. Verùm citrà visionem beatificam concedenda proculdubiò eis est altissima quædam contemplatio, & vita felicissima ab ijs, quas modò patimur, miseriis, & peccati fomite prorsus immunis: de qua interpretandi sunt plerique Patres, cum eis Diuinum quoddam consortium tribuunt: non autem quòd velint frui eos claro Diuinitatis conspectu, veluti Epiph. hæresi 64. D. Hier. in epist. ad Pammach. & D. Bernardus serm. 6. de ascensione Domini. Illud prætereà credimus eos confirmatos esse in gratia.

Vtanturne aliquo alimento. *Theod.* *D. August.* *D. Epiphan.* *D. Hieron.* *Irenæus.*

III. Si autem aliquis quærat, vtrum ad vitam sustentandam aliquo vtantur alimento? Theodoret. lib. quæstionum in Genesim quæst. 45. ait hoc non esse curiosius inquirendum. D. August. lib. 1. de peccatorum meritis, & remissione cap. 3. per disiunctionem respondet aut sine cibo à Deo sustentari, aut si cibo opus habent, in paradiso fortasse pasci sicut Adam de ligno vitæ, & inde contra vetustatem habilitatem vitæ accipere: & lib. 1. contra aduersarium legis, & Prophetarum cap. 15. ait non temerè esse asserendum, vtrum ligno vitæ vescatur nunc aliquis, nisi fortè Enoch, & Helias. Sine cibo tamen vllo viuere affirmant Epiphan. hæresi 64. & D. Hieron. in epist. ad Pamm. Verùm quicquid sit, illud certum est, siue alimento vtantur, siue non, miraculo tamen opus esse, vt tandiu viuant quemadmodùm docet Iren. li. 5. aduersus hæreses cap. 5. *Si quis*, inquit, *impossibile existimat tãtis temporibus permanere homines, intendat quoniam Ionas in profundum proiectus, & in ventrem ceti absorptus saluus iterùm expulsus est terræ iussu Dei.* Deindè adducto exemplo trium puerorum, quibus Babylonicus ignis nocere non potuit, subinfert: *Neque igitur natura alicuius eorum, quæ facta sunt, neque infirmitas carnis fortior erit supra voluntatem Dei.*

Illud

Illud etiam quæri solet, num sint in statu merendi? Benedict. Perer. li 7 cõment. in Genes. vtranque partem tuetur: & Franciscus Suar. in 3. partem D. Thomæ q. 59. art. 6. disp. 55. sect. 1. probabilius existimat eos iam esse extra statum merendi: quod eo tantùm probat, quia alioqui in tam longo, ac diuturno tempore infinita propemodùm haberent merita, omnésq; Sanctos, imò ipsam etiam Dei matrem meritorum magnitudine superarent. Id quod adhuc magis apparere potest in Enoch, qui septingentis annis ante diluuium fuit translatus. In quam ego sentẽtiam adduci nequaquam possum. Primùm, quia non est consentaneum sacris literis aliquem hominem, qui nondùm obierit, ponere extra statum merendi. Deinde, quia non congruit Diuinæ bonitati, & liberalitati hos duos seruos suos illustrissimos in hac mortali vita vsque ad finem mundi detinere, priuaréque per tam longum tempus visione beatifica, qua secundum naturalem cursum, & legem ordinariam multis iam antè seculis potirentur, idque nullo ipsorum lucro, quin omnium maximo detrimento, subtracta nimirùm eis merendi facultate. Sanè indignum planè videtur Diuina munificẽtia, quippe qui soleat dona sua nouis cumulare beneficiis, iacturámque suo nomine factam multò amplioribus lucris compensare. Præterea, quia vt suprà ostendimus, illi non sunt adhuc comprehensores, sed puri viatores: quid autem, quæso, est aliud viatorem esse, quàm progressum posse facere in merito, & sanctitate? Accedit, quòd ad quiddam tam nouum, ac tam extraordinarium asserendum contra sacram Scripturam, vniuersæque Ecclesiæ doctrinam, iuxta quam omnes viatores, qui adhuc à Domino peregrinantur, & ex fide viuũt, sunt in statu merendi, magna deberet premere auctoritas, magna cogere momenta rationum, quorum neutrum in contraria opinione cernitur. Quod enim obiicitur illud absurdum consequi superaturos eos magnitudine meritorum sanctissimam Virginem, infirmum admodum est: ea enim est gratiæ Virginis magnitudo, vt nullus omninò ad eam possit pertingere. Cum enim Deus præuidisset, quanta futura essent Enoch, & Heliæ merita, multò maiora esse voluit merita Virginis, tantæque intensionis, ad quantam præuidebat gratiam eorum non peruenturam. Quod verò ad cæteros sanctos attinet, non multùm de eorum primatu contenderem: nihil enim absurdi consequi video, si quis dicat Enoch, & Heliam vtpote extraordinarios quosdam Heroës superaturos magnitudine gratiæ reliquos omnes Sanctos excepta virgine, idque tantùm propter diuturnitatem temporis, quo ex dispensatione viuunt, non verò, quòd intensiores actus charitatis eliciant quàm Ioannes Baptista, aut Paulus elicuerunt. Quanquàm & illud dici potest eos vsque adeò parùm mereri propter eum vitę statum, in quo sunt absque vlla carnis rebellione, operandíque difficultate, ex qua etiam ratio merendi accrescit, vt multi eorum actus ad vnum siue Baptistæ, siue Pauli non perueniant, atque adeò nunquam ad eorum gratiam, & charitatem peruenturos. IIII.

Bened. Per.

Enoch, & Helias sunt in statu merendi.

Non eliciunt actus charitatis intensiores, quàm Baptista, & Paulus.

Vtrũ paradisus terrestris adhuc existat, in eóq; sint Enoch, & Helias?

SECTIO V.

CVm constitutum sit Enoch, & Heliam adhuc viuere, illud statim sese obiicit excutiendum, vbinam sint, & quo terræ loco vitam agant illam felicissimam ab omni carnis, & curarum importunitate liberam? Et quoniam celeberrimum est eos in paradiso illo terrestri, in quo primi parentes fuerunt, vitam agere, id iam aggredimur disputare, vtrùm paradisus ille adhuc existat, nec diluuij aquis obrutus, dissipatúsque perierit? An verò illum Deus, vtpote Enoch iam eo tempore domicilium, & futurum multò post etiam Heliæ diuinitùs conseruauerit? Qua quidem in quæstione illud in primis statuendum eam vnam I.

illa flumina Tygris, & Euphrates dicuntur Gen. 2. ortum habere ex illo fluuio, qui egrediebatur de medio paradisi: illa verò ortũ suum habẽt in Armenia, deinde Armeniã, Mesopotamiã, & Assyriam interfluũt, & in sinum Persicũ exonerãtur. Cum igitur hodie fontes horũ duorum fluminũ videãtur, nec appareat vllũ paradisi vestigium, qui necessario ibi, vel propè fuit, videtur haud dubiè destructũ, & euersum fuisse diluuio. Verùm dicat aliquis ea flumina per subterraneos meatus labẽtia ibi primũ erumpere, vbi eorũ fontes modò in Armenia cõspiciuntur, primarios autẽ fontes longissimè distare, in ipso videlicet paradiso. Sed hæc respõsio facilè conuellitur. Etenim cũ flumen aliquod per occultos terræ meatus subterlabitur, erũpere, deindè solet maximo impetu, & cursu, vt videre est in Ana fluuio, qui per quinque aut sex leucas subtus terrã labitur, totúsq; deinde quasi renascẽs rapidissimus erũpit, de quo Plinius li. 3. hist. natur. c. 1. *Modo, inquit, se in stagna fundẽs, modò in angustias resorbẽs, aut in totũ cuniculis condens, & sæpius nasci gaudens in Atlanticũ Oceanum effunditur.* Hæc autem duo flumina ita iis in locis oriuntur, vt statim appareat ibi tunc primùm nasci, ac deinde confluẽtibus hinc indè riuulis paulatim adolescere.

Genes. 2. Tygris, & Euphrates in sinũ Persicũ exonerãtur.

Per quot leucas subtus terrã labatur Ana fluuius. Plinius.

III. Secundò. Paradisum terrestrem fuisse in partibus Orientalibus circa Mesopotamiam, & Armeniã fere omnes confitẽtur. Pro cuius maiori explicatione aduertendum est Gen. 2. sic haberi: *Plantauerat autem Dominus Deus paradisum voluptatis à principio:* quo loco pro ea voce, *Voluptatis*, est Hebraicè בעדן *begheden*, ac si diceret, *In voluptate*: significat enim vox עדן voluptates, ac delicias. Est etiam עדן nomen proprium loci, vt patet Genesis 4. & Esa. 37. vnde non sine probabilitate Rabbi Abraham, R. Chimi, R. Abenesra, & R. Salomõ existimarũt eam vocẽ Genesis 2. non voluptatẽ significare, sed locum aliquem certum, ac definitũ, in quo fuerit paradisus, cum Hebraicè non sit *paradisum* עדן sed, *paradisum* בעדן, hoc est, *in Gbeden*. Deinde aduersè vbi nos habemus *à principio*, esse Hebraicè מקדם, pro quo Septuag. transtulerunt κατὰ τὰς ἀνατολάς, idest, *ad Orientem*: quã sectionẽ sequuti sunt Gregor. Nyssenus super orat. Domin. D. Basil. hom. 11. in Hexameron, & in quodam sermone super illa verba Pauli 1. Thess. 5. *In omnibus gratias agite*, D. Chrys. & Theod. super 2. c. Gen. Seuerus in orat. *Cur versi ad orientẽ adoremus?* D. Ioan. Damas. li. 4. fidei c. 13. qui illam afferunt rationem eius antiquissimæ consuetudinis orandi versus Orientem, quasi scilicet recordatione amissi paradisi suspiremus, optemúsque repetere locum illum, ex quo propter peccatũ eiecti fuimus. Vt verò intelligas quamnam regionem Scriptura sacra Orientalẽ appellat, illud oportet aduertere, quod viri doctissimi annotarunt, nusquam in sacris literis regionem illã, quæ est vltrà sinũ Persicum siue citrà, siue vltrà Gangem, appellari nomine *Orientis*, sed illas tantùm terras, quæ citrà sinum Persicum iacent, veluti Armeniã, Arabiam, & Mesopotamiã. Vnde gentes, quæ propè eas regiones habitãt, vocantur Orientales comparatione Iudæorum, cuiusmodi sunt Arabes, Idumæi, Madianitę, & Moabitæ: quã ob causam Iob, qui erat gente Idumæus, inter filios Orientis recẽsetur, & tres illi Magi, qui proculdubiò ex Perside, aut Chaldæa, vel Arabia profecti Christũ Regẽ natũ quæsierunt ab Oriente venisse memorantur. Ad hęc Mesopotamiam solet Scriptura appellare simpliciter *Orientalem*, vt patet Gen. 29. vbi cum agitur de profectione Abrahæ in Mesopotamiã, dicitur profectus fuisse in terram Orientalem. Et quanquã Orientalis India, quæ propriè regio illa est inter Indum, & Gangem flumina collocata, vnde & maxima Mesopotamia à quibusdam dicitur, sibi maximè præ cæteris regionibus appellationem *Orientis* iure ipso vendicat, nunquàm tamen in sacris literis *Orientis* nomine appellatur. Ex quo fit manifestum paradisum citrà sinum Persicum conditum à Deo fuisse, videlicet circa Mesopotamiam, & Armeniã. Id quod magis adhuc confirmari potest ex eo, quod

In qua mundi plaga fuerit paradisus. Gen. 2. 8. Genes. 4. Esai. 37. Rab. Abrah. Rab. Chim. Rab. Aben. Rab. Salom. Septuag. Greg. Nyss. D. Basilius. 1. Thess. 5. 18 D. Chrysost. Theodoret. Seuerus. D. Io. Dam.

Quam regionem Scriptura appellet Orientalem. Cur Iob Orientalis censeatur & Magi ab Oriente venisse dicantur. Gen. 29.

Paradisus terrestris vbi conditus.

* *

homines ante diuisionem linguarum, hoc est, ante ædificationem turris Babylonicæ credibile est vitam egisse propè paradisum propter eius terræ bonitatẽ at vitam egisse propè Mesopotamiam, & Armeniam perspicuum est ex 1. & 11. ca. Gen. præsertim cum arca Noe super montes Armeniæ requieuerit. Gen. 8. ibique prodeuntes Noe, eiúsque filij humanum genus propagare cœperint.

Gen. 1. 11. 8.

IIII. Ex quibus facilè conuincitur error Cirueli Darocensis in Paradoxis, quæst. 5. & Alphonsi à Vera cruce Augustinianæ familiæ libro suo vnico de cælo, speculat. 15. existimantium paradisum terrestrem fuisse conditum à Deo in Palæstina circa Iordanem, vbi Sodomorum vrbes extiterunt. Etenim Tygris, & Euphrates ex paradiso oriuntur. Genes. 2. quæ tamen flumina in remotissimis à Iordane regionibus & ortum, & cursum habent. Non dissimili in errore fuerunt quidam iuniores Astrologi dicentes paradisum terrestrem fuisse in America, seu orbe nouo ad Australem partem, quò Hispani nauigant: quod falsum esse non solùm ex superioribus est perspicuum, sed etiam, quia per sexaginta gradus vltrà æquatorem, siue æquinoctialem circulum ad Meridiem penetratum est nostris temporibus, vt patet ex freto Magellanico, nulláque paradisi vestigia illis in partibus apparuerunt. Errarunt etiam quidam alij ponentes paradisum in Taprobana insula, quam Samatram esse multi existimant, sub æquinoctiali circulo, vt refert Pius II. Pont. fex Maximus in sua Asiæ, Europæque descriptione capite quinto, de mundo vniuerso. Quanquàm peritiores Cosmographi Taprobanam insulam non Samatram, sed Ceilam esse confirmant: in quibus est Gaspar Barrerius in commentario de Ophira regione vbi etiam docet oram illam quæ Pegù, Malaca, & Samatra continetur, esse regionem illam Ophiram vnde Salomoni Regi ingens auri, argenti, eboris, gemmarúmque copia apportabatur: auream verò Chersonesum esse, vbi nunc est Malaca vrbs sub imperio, ac ditione Regum Portugalliæ.

Ciru. Daro. Alph. ver. cru. Error quorundam circa paradisum terrestrem. Pius 2. Taprobana insula, quæ sit. Gasp. Barre.

V. Verùm, quicquid ea de re sit, paradisum terrestrem iis in partibus non fuisse ex eo probat Pius secundus, quia diuinæ literæ Tygrim, & Euphratem ex paradiso fluere commemorant, quos tamen fluuios à Septentrionali plaga in Persicum sinum deuolui certum est, præterquam quòd non est credibile Deum paradisi amœnitatem sub torrida zona condidisse, primósque parentes in loco minimè habitationi, & vitæ idoneo collocasse. Denique refellitur etiam ex dictis error cuiusdam Ioan. Nouiomagi in scholiis suis super lib. Bedæ de natura rerum, & Ioan. Pinnedæ libro primo, suæ Eccles. Monachiæ capite sexto, § quarto, aientium paradisum terrestrem esse totum hunc mundum, cum ostensum sit fuisse conditum in certa huius mundi regione, nimirum Orientali, habeamúsque ex sacris literis primos parentes fuisse eiectos ex paradiso, Deúmque Cherubin ante paradisi ostium collocasse, vt eis in paradisum ingressum prohiberet: quæ omnia, si totus hic mundus fuit ille paradisus, constare omninò non possent. Constituto igitur paradisum terrestrem conditum fuisse in Oriente circa Mesopotamiam, & Armeniam ducitur ad hanc sententiam persuadendam ratio in hunc modum sanè firmissima. Vniuersæ illæ Mesopotamiæ, & Armeniæ regiones, ac prouinciæ cultæ hodie sunt, & habitatæ, nec earum regionum his temporibus vel minimam partem poterit aliquis assignare, quæ iam lustrata non fuerit: & tamen nulla apparent vel obscura paradisi terrestris vestigia. Videtur igitur eum iam non extare, sed obrutum cataclysmi aquis periisse.

Ioan. Nou. Ioã. Pinned. Refellitur aliorũ error. Ducitur ratio pro parte negante.

VI. Tertiò diuinarum literarum monumentis consignatum legimus Gen. 7. omnes montes, qui erant sub cælo, opertos fuisse aquis diluuij, imò altiorem fuisse aquam super montes, quos operuerat, quindecim cubitis. Cum igitur paradisus terrestris in hac nostra terra situs esset, negari nõ potest eum quoque fuisse diluuij aquis

Genes. 7. Tertium argumentum pro eadem.

aquis coopertum, atque adeò planè destructum, ac dissipatum, cum diluuij aquæ vniuersam terram integro ferè anno obrutam tenuerint, nec potuerit paradisi ornatus sub tantis aquarum gurgitibus permanere. Quod verò paradisus ab illa generali eluuione immunis euaserit, nec eò diluuij aquæ penetrauerint, dici non potest, tum quia diuinæ literæ absolutè enunciant vniuersam terram fuisse aquis coopertam, tum quia si paradisus liber extitit, in eo potuisset Noe cum suis, & animantibus seruari, nec opus habuisset ex Dei præscripto centum annos in arcæ fabricatione consumere: neque Deus id sanè præcepisset, si paradisum immunem à diluuio conseruare decreuerat. Eadémque ratione confutantur ea, quæ Abulensis & alij afferunt de aquis diluuij, quæ paradisum quidem operuerint, sed in morem fornicis circumcirca coaluerint.

Mira sunt effugia, quæ ad hanc rationũ nostrarum vim effugiendam excogitarunt paradisi propugnatores. Primum enim quidam respondent paradisum situm fuisse in regione quadã altissima à terra vsque adeò elatum, vt lunarẽ globum contingat, eámque ob causam eo non pertinuisse diluuij aquas, neque hodie posse reperiri. Quam sententiã acceperunt à Beda super 2. c. Gen. & à Magist hi. Schol. li. 1. in Gen. c. 13 & Moyse Bar-Kepha tract. suo de paradiso. Idémque sentit Abul q. 9. in 2. c. Gen. & 107. in 13. c. eiusdem libri. Sed hæc responsio nullã habet probabilitatis speciem quemadmodum docet D. Tho. 1. part. q. 102. art. 1. ad. 1. Nam ea regio neque commoda esset habitationi, neque salubritati. Deinde si tam altè situs esset paradisus, sanè esset omnibus conspicuus propter summam altitudinem, faciléq; mons ille & cerni, & inuestigari potuisset. Accedit quòd quantamcunque fingant paradisi altitudinem, non possunt eum à diluuij inundatione vendicare, cum diuinæ literæ doceant, Gen. 7. omnes montes vel altissimos, qui sub cælo erant, fuisse aquis diluuij coopertos. Alij eò confugiunt, vt dicant omnem terram à nobis habitatam vndique cingi Oceano, vltrà quam etiam aliam ponunt immensam regionem toti Oceano circumiacentem, in eáque locatũ paradisum: itaque immenso penè Oceano interfuso à terra nostra distare, atque adeò inaccessum esse mortalibus. Quæ sententia fuit Beati Ephræm Syri in commentariis suis super Genesim: quod quidem opus nunc non extat, sed citatur à Moyse Bar Kepha etiã Syro in libro de paradiso. Hanc tamen responsionem planè reuincit Lusitanorum nostrorum nauigatio, qui totum ferè Oceanũ & orbem ipsum terrarum peragrarũt, nec talem terram vltra Oceanum habitatoribus vacuã repererunt. Deinde si paradisus vltra Oceanum situs est, quomodo inde primi homines ad hanc nostram terram penetrare potuerunt? Etenim Adamum primum parentem paradiso eiectum post varias regiones peragratas tandem venisse in Iudæam, ibique mortuum sepultúmque in monte, qui à posteris, quòd ibi primi hominis caput cõtineretur, Caluariæ mons fuerit appellatus, vbi Christus Dominus crucifixus est, docent ex antiqua traditione multi, iique nobilissimi Patres, Orig. tract. 35. in Matth. D. Cypr. serm. de resurrectione Domini, D. Athan. lib. de cruce, & passione Domini, D. Basil. in 5. c. Esai. D. Amb li. 5 epistolarum epist 19. & in 23. c. Lucæ. D. Chrys. ho. 84. in Ioan. Epiphanius aduersus hæreses hæresi 46. D. August. serm. 71. de tempore, Bar Kepha lib. de parad. Theoph in 27. c. Matth. & Luc. 23. & Ioan. 14. Euth. in 27. c. Matth. Quam sententiam D. Hier. etsi in 27. cap. Matth. non probat, tamen in cap. 5. epist. ad Ephes. non audet damnare, & in epist. ad Marcel. amplectitur. Quod verò quidam apud Moysen Bar Kepha in libro de paradiso dixerunt, Adamum tanta fuisse corporis proceritate, vt ex paradiso ad nos potuerit pedibus interiectum Oceanum traiicere, fabulosum est, vt alias ostendi solet.

VII. Rationes pro parte negãte vt effugiunt paradisi propugnatores. Beda. Mag. hist. Moyses Bar. Abul. Impugnatur responsio. Aliorũ confugium. Ephræm Syrus. Adamum sepultũ in Caluariæ monte qui asserant. Origen. D. Cypr. D. Athan. D. Basil. D. Ambros. D. Chrysost. Epiphan. D. August. Bar Kepha. Theoph. Euthym. D. Hieron. Fabula circa proceritatẽ corporis Adami.

Alij, vt aliquid tandem dicerent, affirmarũt inuenta iam esse clarissima paradisi VIII.

vestigia: etenim memoriæ proditum esse Regem Cambaiæ multorum rationibus persuasum Gangem fluuium vnum esse eorum quatuor, qui ex paradiso oriuntur, misisse qui in scaphis, & nauigiis aduerso flumine nauigarent, eósque post aliquot dies ad certã fluminis partem peruenisse, vbi amœnissimas, & mollissimas auras, & Fauonios senserunt, suauissimósque odores, qui ex paradisi floribus afflabantur, incredibili corporum, & animorum voluptate percepisse, & cum eo loci flumẽ esset placidissimum, vt vix, in quam partem flueret, internosci posset, remiges tamen non potuisse vlterius progredi, cum omnem nihilominus conatum, & vires remigando contenderent. Quod, inquiunt, magis expressum esse potuit terrestris paradisi vestigium? quám ve aliam causam eius adhuc non inuenti inuestigare oportet, quam diuinam ipsam prouidentiam, qui eum incognitum, & inaccessum vult esse mortalibus? Verùm hæc fictitia planè esse illud demonstrat, quòd fluminis Gangis origo hodie in Caucaso Indiæ monte videatur, vbi ortum habet, vt auctor est Strabo lib. 15. Quare illi, qui aduerso flumine per Gangem nauigabant, non potuerunt, antequam ad fontem eius peruenirent, paradisi vestigia reperire, cum paradisus ante Gangis fontem esse non possit, quippe qui ex ipso paradiso ortum habere credatur. Cum igitur propè Gangis fontem paradisi vestigia nulla extent, cõmentitium planè est, quod aduersarij de felici illa nauigatione excogitarunt. Deinde quanquam communis sit Doctorum sententia Gen. 2. per Phison eo loco intelligendum esse Gangem, Per Gehon Nilum: idque etiam affirment Epiphan. in Ancor. D. August. li. 8. de Gen. ad liter. cap. 7. & D. Hier. in tradition. Hebraicis in Gen. & in epist. 4. ad Rusticum Monachum: ea tamen opinio meritò quibusdam non probatur ea potissimùm de causa: quia quatuor illa flumina, quæ ex paradiso originem ducunt, proculdubiò vicina sibi mutuò esse debuerunt, vtpotè ex vno, & eodem capite deriuata. At inter Tygrim, & Euphratem, quos fluuios certum est ex paradiso exire Gen. 2. & Gangem fluuium, intercedit spatium septuaginta graduum, hoc est, iuxta sententiam Ptolomæi, plusquam quatuor millium, & trecentorum milliariũ: quod idem de Nilo dici potest, quẽ interpretes cõmuniter volunt esse Gehon. Sed longior de his fluminibus disputatio ad alium locũ pertinet.

Gangis origo in Caucaso monte. Strabo.

Genes. 2.

Epiphan. D. August. D. Hieron.

Distantia inter Tygrim. Euphratem, & Gangem. Ptolomeus.

Hæc sunt, quæ pro hac parte disputari possunt, ex quibus illud saltem meo iudicio concluditur, admodum esse probabile paradisum terrestrem non extare: cui sententiæ nihil obest communis in cõtrariam partem antiquorum Patrũ conspiratio: siquidẽ hæc quæstio ad fidem minime pertinet, vt initio diximus, nec etiam illa ab Irenæo commemorata traditio à Presbyteris, qui Apostolos audierunt, accepta. Etenim illi ipsi Presbyteri pleraq; omninò falsa, & cum diuinis literis pugnantia tradiderũt, vt videre est apud Iren. lib. 2 aduersus hæreses c. 39. cuiusmodi est illud, Christum Dominum annos prope quinquaginta in terris vixisse: quam opinionem testantur Presbyteri se accepisse à Ioanne, & esse Euangelio consentaneam: imo ipse quoque Iren. lib. 5. c. 5. existimauit paradisum terrestrem idcircò à Deo fuisse conseruatum, vt omnes iustorum animæ vsque ad diem iudicij, antequã Deum videant, in eo detineantur, qui fuit error Armenorum damnatus à concilio Florentino sub Eugen. 4. Quare non est, cur multùm nos torqueat ea Presbyterorum traditio, neque etiam Irenæi de paradiso sententia: quem ipse loco proximè citato putauit esse tertium illud cælum, in quod raptus fuit Apostolus. Cum verò obiicitur illud Eccl. 44. *Enoch placuit Deo, & translatus est in paradisum*: primo responderi potest, Græcè non haberi eam vocem *paradisum*. Deinde propter editionis vulgatæ auctoritatem dicimus *paradisum* eo loco non significare paradisum illum terrestrem, in quo primi parẽtes fuerunt, sed amœnũ aliquem locum: ea enim est eius vocis germana significatio, vt patet ex Cant. 4. *Emissiones tuæ paradisus malorum*

Irenaeus. Presbyteri Apostolorũ Auditores multa falsa tradiderunt. Conc. Flor.

Eccl. 44. 15. Diluuntur argumenta pro parte affirmante. Cant. 4. 13. Ec. 12. 5.

lorum punicorum: & Eccl.2 *feci mihi hortos, & pomaria*, Græcè, *paradisos*. Denique responderi potest, cum Enoch ampliùs sexcentis annis ante diluuium fuerit, primum quidem fuisse in paradisum illum terrestrem translatum, ibique vixisse vsq; ad diluuij tempus: cum verò diluuium orbem inuasit, miraculosè à Deo super ipsos aquarum vertices conseruatum, finitóque diluuio in loco amœnissimo nobis incognito, vbi nunc agit, collocatum. Et quidem Rup. lib. 3. de oper. Trinit. cap. 33. disertis verbis confitetur nusquam in sacris literis legi Enoch fuisse trãslatum in paradisum illum terrestrem, in quo primi parentes fuerunt: idque ipse etiam affirmat. Siquis verò nobis obiiciat eo modo, quo dicimus Enoch, & Heliam esse in loco nobis incognito, eodem quoque dici posse paradisum terrestrem facile posse in loco aliquo abditissimo nobis incognito celari: respondendum est disparem esse rationem. Primum, quia multò est facilius duos homines in vniuerso orbe abscondi, quàm paradisum terrestrem, quem magnum aliquod terræ spatium occupasse verisimile est, & multò maius, quàm faciat Abul. q. 98. super 13. cap. Gen. vbi putauit eius longitudinem fuisse trium, aut quatuor leucarum, ambitum verò circiter duodecim. Occupasse namque magnum aliquod spatium ex eo nõ obscurè colligitur, quòd Gen. 2. dicitur fluuius fuisse ad irrigandum paradisum ita magnus, vt in quatuor magna flumina diuideretur. Deinde, quia Enoch, & Helias, nõ constat, quo loco viuant, neque vbi terrarum à Deo cõseruentur. Vnde facilè quis ea quæstione se expedit, dicens locum, in quo sunt, ignotum esse mortalibus: at paradisum terrestrem in Oriente fuisse circa Mesopotamiam, & Armeniam superiùs ostendimus. Quare si extat, cogimur eo ipso loco eius vestigia demonstrare: quæ tamen nulla, nec etiam obscurissima apparent.

Rupert. *Obiectio.* *Solutio.* *Paradisus terrestris quàm magnum occupauerit spatium* *Abulens.* *Gen. 2.*

X. Diximus, quæ nobis in hac celebri controuersia in vtrãque partem excutienda videbantur, quæ etiam Diuinis literis magis essent consentanea, & negãtem quæstionis partem probabilem admodum efficerent: quam quidem existimamus successu temporis esse plurium Doctorum suffragiis, consensúque fulciendam: sed interim propter antiquorum Patrum, quibus multum est in omni genere tribuendum, auctoritatem responderi potest ad argumenta proposita. Paradisum quidem in Oriente esse circa Mesopotamiam, & Armeniam, vt probatũ est, pertinuisséq; eo diluuij aquas, sed eas in morem fornicis, & quasi camerati operis paradisi conseruandi gratia coaluisse: itaque ibi nunc esse Enoch, & Heliam. Cur verò eius vestigia non appareant, illam esse rationem præcipuam, quòd velit nimirùm Deus eum locum absconditum, & celatum esse mortalibus, ita vt ne à vicina quidem incolentibus cerni, ac reperiri queat: quò possint duo illi Heroes extrema mundi tẽpora præstolantes quiete sua frui, & cõtemplationis sublimitate. Etsi video, quàm infirmum sit hoc genus defensionis, cum te sentis vrgeri, ad potentiam Diuinam, & extraordinaria, ac minimè credibilia miracula prouocare. Atque hæc de præsenti controuersia dicta sufficiant.

Respondetur argumentis pro parte negante.

Vtrum Enoch, & Helias venturi sint temporibus Antichristi?

SECTIO VI.

I. Respondemus non posse absq; errore in fide negari venturos Enoch, & Heliã temporibus Antichristi. Cuius veritas probatur primò ex hoc ipso capite, in quo Ioannes disertè loquitur de duobus quibusdam testibus, quos ait à bestia ascendente de abysso occidendos: esse autem nomine horum duorum testium accipiendos Enoch, & Heliã, & per bestiã ascendentem de abysso Antichristum, communis est interpretũ expositio: in quibus sunt Beda, D. Anselm. D. Thom. Aret. in comm. huius loci, Diuus Gregor. libr. 9. Moral. cap. 3. & homil. 12. super Ezech. Præterea de Enoch legimus Eccl. 44. *Enoch trãslatus est, vt det Gentibus pœnitentiã:*

Antichristus bestia ascendens de abysso. *Beda.* *D. Anselm.* *D. Thom.* *D. Greg.* *Eccl. 44. 15.*

Septuag. sic enim habet nostra translatio, quanquàm Græcè sit: *In exemplum pœnitentiæ generationibus*, quod tamen eodem recidit. De Helia autẽ multò luculentius Mal. 4.

Malac. 4. 5.

Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, ante quàm veniat dies Domini magnus, & horribilis: qui locus proculdubio de Helia, non de Ioanne Baptista accipiendus est, cum ibi de extremis mundi temporibus disseratur. Idémq; dicitur Eccl. 48. *Helias receptus est in turbine ignis lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob.* Imò Christus Dominus id apertè significauit Matth. 17. cum interrogantibus discipulis: *Quid ergo scribæ dicunt, quia Heliam oportet primum venire?* respondit, *Helias quidem venturus est, & restituet omnia*. Quibus verbis certum est non indicasse Ioannem Baptistam, siquidem is iam venerat, nec dici poterat adhuc venturus. Neque ipse restituisse dicendus est omnia: si quidem eius testimonium non fuit receptum à Iudæis. Denique hæc fuit semper Catholicæ Ecclesiæ sententia, & antiquissima traditio, quã Patres omnes secuti sunt, veluti Tertul. lib. de anima c. 35 & 50. Iustin. Philos. & Mart. in Dial. cum Tryphone Iudæo, Orig. tom. 7. in Ioan. D. August. lib. 20. de ciu. Dei c. 29. & li. 9. de Gen. ad lit. c. 6. & tract. 4. in Ioan. D. Chry. hom. 58. in Matt. & homil. 4 in 2. epist. ad Thessal. D. Hieron. in comm. super Matt. c. 11. & 17. Doroth. in Synopsi, Theod. super 12. caput Dan. & super 4. Mal. Lact. lib. 7. Diuin. instit. c. 17. D. Ioan. Damas. lib. 4 fid. Orthod. c. 27. Prosper. in tract. quem appellauit *Dimidium temporis*, c. 13. D. Greg. hom. 12. super Ezech. & lib 9. Mor. c. 3. D. Ambr. super epist. 1. ad Cor. cap. 4. (si eius sunt illi commentarij) Iulian. Pomerius lib. 1. contra Iudæos Beda, Anselm. D. Thom. in 11. cap. Apoc. tametsi D. Hilar Canone 20. in Mat & Victorinus in 11. cap. Apoc. putarut Enoch non futurum secundi aduentus Christi præcursorem.

Eccl 48. 9.

Mat. 17. 10. I.

Venturos Enoch, & Heliam temporibus Antichristi, communis est Patrum traditio, Tertull. Iustin. Phil. Origenes. D. August. D. Chrysost. D. Hieron. Dorotheus. Theodor. Lactant. D. Ioan. Damas. Prosper. D. Gregor. D. Ambros. Iulian. Pom. Beda. D. Anselm. D. Thom. D. Hilar. Victorinus.

Vtrum Moyses, & Hieremias futuri sint secundi aduentus Christi præcursores.

SECTIO VII.

I. AD finem præcedentis capitis iam de Ioanne Euangelista disseruimus, ostẽdimúsque eum non venturum temporibus Antichristi: hoc in loco nobis illud tantum superest, vt Moysen, & Hieremiam eo etiã onere contra nonnullorũ sententiam liberemus. Nam quod ad Moysen attinet, D. Hilar. Can. 20. in Matt. Ioan. Arboreus lib. 11. suæ Theosophiæ cap. 11. Cathar in suis Comen. super Gen. c. 3. & Abbas Ioach. in 11. ca. Apoc. existimarũt eum adhuc viuere, futurúmque simul cũ Enoch, & Helia præcursorem secundi aduentus Christi. Idémque sentit Gagnæius in cõm. huius capitis: quanquã enim illum iam obiisse fateatur, nihilominus existimat à mortuis eo tempore excitandum, & sese Antichristo oppositurum. Nituntur hi auctores hanc suam cõfirmare sententiam ex eo, quòd Ioannes hoc ipso capite loquens de duobus illis testibus, qui tempore Antichristi futuri sunt, subiungat: *Hi habent potestatem super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terrã omni plaga.* Quibus verbis volunt proculdubiò indicatum fuisse Moysen, cui nimirum eam potestatem datã diuinitus legimus Exod. 7. & seq. Quod verò spectat ad Hieremiam, eũ quoque iisdem Antichristi temporibus venturũ sensit Vict. in cõm. huius capitis, eámque fuisse multorum sententiam testatur D. Hilar. canon. 20. in Mat. Potéstque suaderi primũ, quia plerique ex veteribus, vt auctor est Vict. putant Hieremiam adhuc viuere, cũ eius mors non cõmemoretur in sacris literis. Deinde, quia id videntur indicare verba illa Hier. 1. *Antequã exires de vulua sanctificaui te, & Prophetam in gentibus dedi te*, cũ Hier. nondùm Gẽtibus, sed solis Iudæis prophetauerit, relinquitur expectandũ esse tempus, quo Gẽtibus prophetet: quod aliud, quàm in acerbissima illa Antichristi persecutione excogitari non potest.

Moysen adhuc viuere qui putarint. D. Hilar. Ioan. Arb. Catharin. Ioachimus. Gagnaius.

Exod. 7. Victorin. D. Hilar. Venturum Hieremiam Antichristi temporibus sensit Victorinus. Hierem. 1. 5.

Nihil

Nihilominus vtraque de Moyse, & Hieremia sententia est omninò improbabilis ea potissimùm de causa, quod vterque sit iam vita functus, atque adeò eorum animæ beatifico Diuinæ essentiæ cõspectu perfruantur, quas iterum ad corpus mortale, & communem cum hominibus consuetudinemredituras prodigiũ est nullo pacto credibile. Quòd enim Moyses obierit, est de fide, cùm sit expressum Deut. 34. *Ascendit Moyses super montem Nebo, mortuusq; est ibi Moyses seruus Domini, in terra Moab iubente Domino.* Quod intelligendum esse de morte corporali manifestum est ex Deut. 32. Vbi illi dictum fuerat à Domino: *Iungeris populus tuis, sicut mortuus est Aaron frater tuus in mõte Hor, & appositus est populis suis.* Certum est autem Aaron mortuum fuisse corporali, ac vera morte. Accedit, quòd eodem capite trigesimo quarto Deut. dicitur Moyses sepultus illis verbis. *Et sepeliuit eum in valle terræ Moab contra Phogor, & non cognouit homo sepulchrum eius vsq; in præsentem diẽ.* Quã eandem ob causam Michaël altercabatur cũ Diabolo de Moysi corpore, vbi nimirùm sepultũ esset: quemadmodũ testatur Iudas Apostolus in sua epist. canon. Cur verò Deus voluerit ignotũ esse locum, vbi sepultus iaceret, eam affert rationem D. Chrys. hom. 1. in Matt. ne videlicet Hebræi corpus eius tanquàm Diuinũ quiddam adorarẽt. Ex dictis iam colliges planè errasse Doctores initio citatos, dũ putarunt Moysen nondũ diem suum obiisse: in quo etiam errore fuit D. Ambr. li. 1. de Caim, & Abel. c. 2. quem etiam indicat D. Greg. Nyss. in lib. de vita Moysis, & D. Hier. super illa verba Amos. 9. *Qui ædificat in cælo ascensionem suam.* Falsum etiam est illud, quod plerique sibi persuaserũt. Moysen quidem obiisse, sed statim resurrexisse, quæ opinio fuit R. Samuelis in lib. de aduentu Messiæ c. 13. & non obscurè refellitur ex epistola Iudæ, quæ indicat eo tẽpore adhuc iacuisse corpus Moysis in sepulchro. Eodem testimonio facilè probari potest eum non resurrexisse in transfiguratione Domini, quemadmodum videtur credidisse D. Hier. super c. 17. Matt. & auctor libri de mirabilibus sacræ scripturæ (qui falsò tribuitur D. Aug.) lib. 3. c. 10. Contrariũ enim longè esse probabilius docent Lyran. super. 17. c. Matt. Abul. q. 54. & 55. super idem c. & D. Tho. 3. p. q. 45. art. 3 ad 2. vbi conatur exponere Hier. eo sensu, vt velit non resurrexisse Moysen per veram vnionem animæ ad corpus, sed per corpus aliquod assumptũ, in quo veluti resurrexisse videbatur. Ex his manifestũ relinquitur Moysen non venturum esse Antichristi tẽpore, contrariámque opinationem omnino esse improbabilem: vt mirari satis non possim Ioannẽ Maldonatum in c. 17. Matt. ausum fuisse damnare non solũ temeritatis, sed etiã impudentiæ cõmunem, hanc, quã secuti fuimus, sententiã, & magis consentaneã Diuinis literis esse confirmauimus: in quo quidem auctore laudo eruditionem, atq; doctrinã, sed moderatiorẽ interdũ in refellẽdis aliorũ opinionibus censurã requiro. II.

Moyses, & Helias iam vita functi.
Deut. 34. 1.
Deut. 32. 50.
Deut. 43. 6.
Iud. 1.
Moysis sepulturam ignotum esse, cur voluerit Deus.
D. Chrys. ft.
D. Ambros.
D. Gregor. Nyss.
D. Hieron.
Amos 9. 6.
R. Samuel.
Moyses non surrexit in Domini trãsfiguratione.
D. Hieron.
Auctor libr. mirab.
Lyran.
Abulens.
D. Thom.
Moysen adhuc viuere qui putauerint.

Quod verò attinet ad Hieremiã, quamquam eius obitus non exprimatur in sacris literis, disertè tamẽ traditur à D. Epiphanio in lib. de vita, & obitu Prophetarum, & Doroth. in Synop. docétque Epiph. eũ in Ægypto à plebe lapidibus obrutum occubuisse, sepultúmque fuisse eo ipso loco, in quo Rex Pharao habitauerat: eámque ob causam Ægyptios eundẽ locũ magna religione coluisse, vbi pluribus se officiis ab illo adiuuari cognouerunt. Aspides enim, & crocodili, qui eos interimebant, postulationis Hieremiæ beneficio ex illis finibus sunt profligati: *Et qui hodie*, inquit Epiph. *adhuc fideles comperiuntur, eodem in loco supplicare consueuerunt, sumptóque puluere aspidum morsibus medentur.* Igitur quæ pro aduersa parte afferebantur, nihil planè conficiunt: quamquam enim, cum dicitur dãdam illis duobus testibus potestatem conuertendi aquas in sanguinẽ, ad Moysem allusionẽ fieri cõcedamus, non continuò cogimur conficeri de eo sermonẽ esse: sed illud tantùm indicari similem quoque potestatẽ Enoch, & Heliæ tribuendã. Quod verò pro Hieremia argumentabantur nondum datũ esse Prophetam in Gentibus, longè à vero III.

D. Epiphan.
Hieremiæ mors, & sepulchrum.

abest: siquidem, vt eo loco interpretatur D. Hieron. illud dumtaxat iis verbis significatur, quòd non solùm de Hierusalem, sed de multis etiam Gentibus deberet vaticinari: id quod ita esse ex prophetia eius constat, in qua multa cōtinentur, quæ ad Assyrios, & Ægyptios pertinēt: hoc enim est datum esse Prophetā in Gentibus.

D. Hieron.

Cur Enoch, & Helias duæ oliuæ, & duo candelabra appellentur?

Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes.

SECTIO VIII.

I. Per duas hasce oliuas, quoque candelabra accipiendos esse Enoch, & Heliam satis iam in superioribus probauimus: nunc illud superest explicandum, cur iis nominibus censeātur? In primis igitur obseruandum est Ioannem his verbis allusisse ad illud Zach. cap. 4. vbi Propheta vidit candelabrum aureum, lampademque super caput ipsius, & septem lucernas, septémque infusoria: & præterea duas oliuas, vnam à dextris lampadis, alteram à sinistris: tunc Prophetæ sciscitanti, quidnam essent duæ oliuæ ad dexteram, & sinistram candelabri? responsum est ab Angelo: *Isti sunt duo filij olei splendoris, qui assistunt Dominatori vniuersæ terræ.* Eosdem autem tam à Zacharia, quam à Ioanne oliuarum nomine significari docent D. Gregor. hom. in Ezech. 12. Arethas, & D. Thomas in hunc locum.

Zach. 4. 44. *Enoch, & Helias cur oliuæ, & cādelabra.* D. Greg. *Arethas.* D. Thom.

II. Deinde quod attinet ad oliuæ appellationem, sciendum est in sacris literis oliuam symbolum esse Sanctorū multas ob causas. Prima ducitur à soliditate: ea est enim huius ligni natura, vt id neque tempestas, neque caries, neque vetustas labefactet: vnde & æternitatis apud veteres symbolū erat: quod mirificè in Enoch, & Heliam cōuenit, qui tandiu Diuino beneficio viui perseuerant. Quamobrem meritò æternitatis candidati à Tertulliano appellantur. Declarat etiam infractam Sanctorum fortitudinem, qui nullis laboribus propter Deum toleratis frangi, neque à Dei cultu abduci possunt. Secunda depromitur à fertilitate: est enim oliua fœcundissima: vnde est illud Psal. 51. *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei*: & Hierem 11. *Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum.* Vbi vides oliuam à fœcunditate laudari: atque hanc ob causam Gentilis populus carens fructu bonorum operum ante conuersionem oleastro: Iudaicus verò ante statum legis gratiæ propter vbertatem meritorum oliuæ comparatus est à Paulo Rom. 11. *Tu cùm oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis, & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos*: & paulò inferiùs, *Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam: quantò magis ij, qui secundùm naturam inserentur suæ oliuæ?* Quem locum eleganter tractat D. August. in Psal. 72. vbi in hac oleastri in oliuam insitione, quam affert Apostolus ad explicandam Gentilis populi in Iudaicum successionem, duo obseruauit miracula: vnū est, quòd dicat Apostolus oleastrum insertum esse in oliua: cum è contrario oliua inseri soleat in oleastro: alterum est, quòd oleaster iste insertus in oliua non oleastri, sed oliuæ fructus protulerit, cum in naturali insitione contrarium accidat: siquidem id, quod inseritur, ipsum est, quod crescit, fructúmque fert non arboris, in qua inseritur, sed surculi, qui fuit insertus: quamobrem Paulus meritò hanc insitionem appellauit contra naturam: *Si tu,* inquit, *ex naturali excisus oleastro contra naturam insertus es in bonam oliuam.*

Oliua in sacris literis symbolum Sanctorum. Apud veteres æternitatis.

Psal. 51. 10. Hier. 11. 16. *Gentiles populus oleastro, Iudaicus verò oliuæ cur comparatur.* Rom. 11. 17. 24. *Elegans August. obseruatio in locum Pauli.*

III. Tertia ratio est propter pinguedinem gratiæ, & charitatis Sanctorū, quæ dat pinguedinem i. valorē operibus: quā ob causam dicitur de Eccl. Esaiæ 5. *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei*: quem locum sic reddidit Symmach. *Vinea facta est dilecto meo in cornu in medio oliuarū.* Septuag. verò transtulerunt: *Vinea facta est dilecto meo in cornu in loco pingui,* siue *vberi.* Est autem sermo ad litteram de terra promissionis,

Esai 5. 1. *Illustratur, & lucidatur Esaiæ locus.* Symmach. Septuag.

sionis, quæ erat pinguissima, & vberrima, in quo genere Ecclesiam repræsentauit à Christo Domino fundatam *in cornu*, id est, in regno, & potentia: nam Zach. 1. quatuor cornua quatuor potentissima regna demonstrant: vel etiam *in cornu*, idest, in loco forti, atque sublimi. Dicitur autem *Filius olei* propter pinguedinem: dedit enim Christus operibus nostris pinguedinem, hoc est, pretium, & vim merēdi per gratiam, quam nostris mentibus infundit. Quarta est, quia quemadmodum oliuæ nunquàm folia defluunt: ita excellētibus quibusque Sanctis nūquàm deperit pulchritudo bonorum operum, iuxta illud Ps. 1. *Erit tanquàm lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius non defluet.* Idem dicitur Hierem. 17. *Benedictus vir, qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius: & erit quasi lignum, quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas: & non timebit, cum venerit æstus, et erit folium eius viride, & in tempore siccitatis non erit solicitum, nec aliquando desinet facere fructum.* Eodem pertinet illud Oseæ 14. *Ero quasi ros: Israel germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani, & erit quasi oliua gloria eius*: etenim gloria oliuæ ea est, vt ei folia nūquàm excidant. Sed obseruāda est etiam eiusdem loci apud D. Hier. expositio. *Ero*, inquit, *eis quasi ros, vt fornacem Babylonicam, & caminum æstuantis incendij meo rore restinguam: Dominus enim nobis, qui indigemus eius misericordia, & peccatorū febribus æstuamus, in rorem conuertitur. Cum autem nos Dominus suo rore resperserit, germinabimus, imò florebimus sicut lilium, & mittemus radices nostras sicut arbores libani, quæ quantùm in auras consurgunt vertice, tantùm radicē in ima demergūt, vt nulla tēpestate quatiātur.*

Zach. 1.
Christus cur filius olei.
Psal 1. 3.
Sanctorum pulchritudo.
Hier. 17. 7.
Osea. 14. 6.
Oliua gloria, quæ.
D. Hieron.

Quinta ratio est propter pacem, quæ per oliuam significatur: vnde columba illa, quam emisit Noë, & quæ rediens ramum oliuæ virentibus foliis in ore gestauit Gen. 8. Spiritum sanctum designauit, qui cessantibus aquis persecutionum pacem in Ecclesiā infert, vt eo loco interpretatur Beda. Quoniam igitur Enoch, & Helias eo tempore persecutionem Antichristi cessaturam, pacémque prædestinatis, & Ecclesiæ successuram, appropinquātémque Sanctorum gloriam denunciabunt, meritò cum oliuis conferuntur. Sexta, & postrema propter misericordiam, quam etiam oliua significat: etenim Sancti omnes misericordiæ operibus student, eáque potissimùm acerbissimo illo tempore Enoch, & Helias exercebunt. Quam ob causam meritò credi potest figuratos eos fuisse in duobus illis Cherubim, quos Rex Salomon fecit in oraculo de lignis oliuarum, decem cubitorum altitudinis, texítque auro. 3. Reg. 6. Enimverò Cherubim significant viros doctrina, ac moribus excellentes, qui de lignis oliuarum efformati describuntur, hoc est, ex misericordiæ, & charitatis operibus quodammodo confecti: decem cubitorum altitudinis propter decem præceptorum non vulgarem, sed perfectam obseruationem: erant enim tecti auro, quia misericordia, vt perfecta sit, debet charitate fulgere. Eosdem etiam adumbrarunt duo illa ostiola Sancti sanctorū, quæ etiam de lignis oliuarum ibidem fuisse commemorantur. *Et in ingressu*, inquit, *Oraculi fecit ostiola de lignis oliuarum*: Sancti enim sunt veluti ostia, per quæ nobis ad Sancta sanctorū cœlestia aditus aperitur. Illud nō prætereundū in eiusmodi ostiis fuisse picturas Cherubim, & palmarum species, & anaglypha valdè prominētia, significatúrque in Sanctis reperiri Cherubim, id est, rerum Diuinarum scientiam: sculpturas palmarum, id est, victorias de spiritualibus hostibus reportatas, anaglypha etiam prominentia, id est, virtutes perfectissimas, & sese foris ostentantes, fundentésque in alios per exemplum, potissimúmque per misericordiæ opera: siquidem ea anaglypha ex ipso ligno oleagino, quod symbolum est misericordiæ, prominebant. Possumus etiam sic interpretari non carere mysterio, quòd in ipsis ostiis Sancti sanctorum descriptæ fuerint palmę, vt nimirum quisquis in Sancta sanctorū cœlestia

IIII.
Gen. 8.
Oliua pacis symbolum.
Beda.
Enoch, & Helias Antichristi tempore pacem Ecclesiæ denunciabunt.
3. Reg. 6. 31.
Ostiola Sancti sanctorū sanctos cur adumbrent.
Dimicanti palma debetur, & corona.

penetrare contendit, cogitet sibi priùs esse cũ hostibus dimicandũ, consequendásque victoriarũ palmas, iuxta illud 2. Tim. 2. *Nõ coronatur, nisi qui legitimè certauerit.*

2. Tim. 2. 4.

V. Quod verò ad candelabri appellationem pertinet, dicuntur Enoch, & Helias candelabra, quia Christum verum lumen tanquam candelabra omnibus præferẽt, & ostendent: quòd enim Christus lumen sit, dixit Simeon Luc. 2 *Lumen ad reuelationem Gentiũ, & gloriã plebis tuæ Israel.* Obseruandum est etiam meritò oliuam cũ candelabro adhibere, nec solùm Enoch, & Heliã candelabris, sed etiam oliuis: cõferri: quoniam semper oleũ habebunt, quo luceant. Cum enim oliuæ sint, nunquã ex defectu olei eorum lumen extingui poterit, nec opus habebũt illud cum fatuis virginibus dicere prudentibus: *Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur.* Matth. 25. Quam eandem ob causam Zach. 4. duæ illæ oliuæ ad dexteram, & sinistram candelabri apparuerunt. Quod autem Sancti sint candelabra, habes mysticè expressum 3. Reg. 7. vbi ita legimus: *Fecitque Salomon candelabra aurea, quinque ad dexterã, & quinque ad sinistram contra Oraculum ex auro puro: & quasi lilij flores, & lucernas desuper aureas, & forcipes aureos.* Etenim candelabra aurea Sancti sunt charitate fulgentes, qui corda, & corpora ferendis Domini mandatis tanquam lucernis subiiciunt: quisquis enim Diuinis sese mandatis subiicit, quasi cãdelabrum est aureum lucernam gestans auream, iuxta illud Ps. 118. *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Flores lilij, in quos candelabra desinebant, amœnitatem patriæ cælestis significant, quos candelabra desuper gerunt, quia Sancti cælestia tantùm bona appetunt: aut certè lilij flores castitatem exprimunt, quæ in Sanctis debet præcipuè eminere. Denique plenum mysterij est, quòd forcipes etiam erant aurei: forcipibus enim Prælati, & Prædicatores adumbrantur, quorum est fidelium lucernas emungere obiurgando vitia, luménque virtutum magis illustrando. Quoniam verò ij, quorum est officium alios emendare, perfectissimi esse debent, ne eis dicatur illud Apostol. ad Rom. 2. *In quo iudicas alterum, te ipsum condemnas: eadem enim agis, quæ iudicas:* idcirco etiam forcipes aurei fuisse commemorantur.

Enoch, & Helias cur candelabra appellentur. Luc. 2. 32. Matt. 25. 8. 3. Reg. 7. 49. *Lucernã auream gestat, qui se mandatis subiicit Diuinis* Ps. 118. 104. *Charitate ornati prælati, quorum est alios emẽdare.*

Quanto tempore durare debeat Enoch, & Heliæ prædicatio?

Dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta.

SECTIO IX.

I. De tempore, quo Enoch, & Heliæ prædicatio duratura est, sic à Deo Ioan. instruitur. *Dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta:* qui dies conficiunt ex annis nostris vulgaribus tres annos cum dimidio viginti diebus minùs. Quòd si sermo esset de mẽsibus lunaribus, quibus Hebræi vtebantur quorum vnus alternis vicibus continet viginti nouem dies, alter triginta: proculdubiò eorum prædicatio excederet tres annos cum dimidio. Quia tamen probabilius est Ioan. qui Gentibus scribebant, de annis, & mensibus iuxta Græcorum, Romanorũ, aliarúmq; Gentium consuetudinem fuisse locutum: relinquitur prædicationem Enoch, & Heliæ duraturã, vti diximus, tribus annis cum dimidio viginti diebus minus. Etenim tres anni cum dimidio completi, & perfecti continent dies mille ducentos octoginta. Nec verò quenquam moueat illud Dan. 12. *A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta:* etenim eo loco non est sermo de prædicatione Enoch, & Heliæ, sed de persecutione Antichristi, quæ durare debet tres annos cum dimidio, seu, vt hoc ipso cap. dicitur, mẽses quadraginta duos, quod idem est.

Quot dies continerent Hebræorum menses. *Duratio prædicationis Enoch, & Heliæ.*

II. Cur verò toto eo tempore debeat perdurare eorum prædicatio, duplex ratio afferri potest. Vna est ea, quã tradit Beda, vt fideles alienissimis illis temporibus præsentissimo horum duorum insignium virorũ præsidio animentur, & fulciantur: sic enim

Beda.

enim Deus solet tribulationes, quas immittit, cõsolationibus tẽperare. Eãdem ob causam voluit Ezechielem simul cũ populo Babylonem duci captiuum, & Hieremiam Hierosolymis esse tẽpore obsidionis, & euersionis vrbis. Cuius naturæ suæ ad misericordiã procliuis etiam in rebus naturalibus argumentũ prębuit: etenim, vt scribit Plin. li. 19. c. 4. viperæ caput impositũ ab eo percusso prodest: item si quis exustæ eius cinerem illinat: & in vniuersum vbicumq; reperiuntur venena, ibi etiã eorum remedia, & antidota, Deus nasci voluit. Idcircò Ezec. 1. in medio ignis, qui obsidionem vrbis, eiúsque conflagrationem exprimebat, electrũ suæ misericordiæ tanquam antidotum collocauit: *Et de medio*, inquit, *eius*, id est ignis *tanquam species electri*: vt indicaret in medio illarum tribulationum, & calamitatũ, quibus opprimẽdi erant Iudæi à Nabuchodonosor se instar electri residere, vt eos misericordia sua & consolatione recrearet: vnde Paulus 2. Corint. 1. eodẽ sensu dixit: *Sicut abundant passiones Christi in nobis: ita & per Christum abundat consolatio nostra.*

Tribulationes consolationibus tẽperat Deus.

Plinius.

Vbi venena, ibi & antidota nascuntur.

Ezech. 1 4.

2. Cor. 1. 5.

Alterã rationem mittendi eo tẽpore duos eiusmodi viros nõ minus misericordia redundantẽ innuisse se Dominus cõfitetur Mal. 4. *Ecce ego mittam vobis Heliã Prophetam, antequã veniat Dies Domini magnus, & horribilis. Et conuertet cor patrũ ad filios, & cor filiorũ ad patres eorũ: ne forte veniã, & percutiã terram anathemate*: hoc est, Mittã Heliam, vt cõuertat cor patrũ ad filios, & cor filiorum ad patres, vt qui tunc increduli fuerint, eãdem fidem accipiãt, quã antiqui Patres habuerũt: & ita patres, & filij se ipsos mutuò diligãt: *Ne percutiã terrã anathemate*, idest, separatione sẽpiterna. Cernis Dei misericordiã eo spectare, vt ne cogatur impios punire, & idcirco missurũ Enoch, & Heliam, vt homines prædicatione sua cõuertant, & iræ Diuinæ subtrahant. Simili affectu dixit Dominus Exod 33. *Mittã præcursorẽ tui Angelũ. Nõ enim ascenda tecũ, quia populus duræ ceruicis es, ne forte disperdã te in via.* Itaq; modis omnibus vitat Dñs occasiones puniẽdi. Aduerte etiã rectè dici: *Ne percutiã terram anathemate*: etenim qui Christũ nõ amat, dignus est, qui anathemate feriatur: quẽadmodũ dixit Paul. 1. Cor. vlt. *Salutatio mea manu Pauli. Si quis nõ amat Dominũ nostrum Iesum Christũ, sit anathema, Maran Atha*, hoc est, sit separatus à Deo, atque dãnatus, donec veniat Dominus, seu in aduẽtu Domini: interpretatur enim *Marã Atha, Dominus venit.* Quare Apostolus, vt Anselmus aduertit excõmunicat eũ, qui non amat Christũ vsq; ad diẽ iudicij, vt tunc, si Christo placuerit, cõmunionem recipiat, qui anathematizatus fuerat. Quoniã verò *Maran Atha*, idẽ est, *ac Dominus venit* in præterito tempore, vt obseruauit D. Chrys. illud est maximè adnotandum Apostolũ rationem, cur anathema denuntiet iis, qui non amãt Iesum, eam afferre: quòd ipse iã venit, videlicet in humilitate ad saluandũ, vt nulla possit esse non diligẽtibus excusatio. Itaque Christi Domini aduentũ, & passionẽ vsque adeò amorẽ cõciliare, vt venia dignus nõ sit, qui eũ non amauerit. Annotauit postremo Theodoretus significari iisdem verbis zelum Apostoli cupiẽtis, vt omnes Christi amore ardeant. *Qui corpora*, inquit, *amant, nullũ volunt habere amoris sociũ: Apostolus autem omnes in amore riuales habere desiderat, & qui tales nõ sunt ab Ecclesia resecat.* Eandẽ Diuini amoris naturã declarãt verba illa spõsæ Cant. 1. *Trahe me: te post curremus in odorẽ vnguentorũ tuorum*: nec enim dixit, *currã*, sed, *curremus*, quasi diceret: Si me vnã trahas post te, ego filias omnes Hierusalẽ ad te etiã sequendũ incitabo: itaque non sola curram, sed omnes curremus, quia cupio omnes in tui amorem incitari.

III.

Mal 4. 5.

Occasiones puniendi vitat Dominus.

Exod. 33. 1.

1 Cor. 16. 22.

Qui Christum non amat, dignus est, qui anathemate feriatur.

D. Ansel.

D. Chrysost.

Pauli zelus de amando Christo.

Theod.

Cant. 1. 4.

Cur Enoch, & Helias amicti saccis prædicare debeant?

Prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis.

SECTIO X.

I. Non dubium, quin hoc intelligendum sit, vt verba sonant, veréque Enoch & Helias induti saccis debeant incedere toto suæ prædicationis tempore, vt

non solum verbo, sed etiam ipso habitu pœnitētiam præferant, doceántque mortales viam promerendi Deum. Est enim saccus pœnitentium habitus: vnde est illud Iob 16. *Saccum consui super cutem meam, & operui cinere carnem meam. Facies mea intumuit à fletu, & palpebræ meæ caligauerunt*. In quem locum D. Greg. lib. 13. Mor. c. 9. Quid in sacco, inquit, & cinere, nisi pœnitentia? quid in cute, & carne nisi peccatum carnis debet intelligi? Cùm ergo aliqui post lapsum carnis ad pœnitentiam redeunt, quasi saccus super cutem consuitur, & cinere caro operitur. Etenim culpa carnis per pœnitentiam tegitur, ne in districti iudicis examine ad vltionem videatur. De pœnitentia etiam sua loquebatur Regius vates, cum dicebat: *Conuertisti planctum meum in gaudium mihi: conscidisti saccum meum, & circundedisti me lætitia*, hoc est, Soluisti cilicium, vestem nimirum lugentium, & pœnitentium, qua me indueram, luctúmque meum in gaudium conuertisti.

Saccus pœnitentium habitus. Iob 16.16. D. Gregor. Pœnitentia tegit peccata. Psal. 29. 12.

II. Duas autem potissimùm ob causas Enoch, & Helias induti sacco prædicabunt. Vna est ad eiusmodi vili, & aspero amictu Diuinā iram, quæ illis temporibus maximè aduersus impios desæuiet, mitigandam: nihil est enim, quod magis Dei iram sedet, quàm pœnitentia, eiúsque etiam in exteriori habitu, victúque argumenta: quo sensu accipiendū est illud Exod. 33. vbi post peccatum populi cōmemoratum de adoratione vituli dixit Dominus ad Moysen: *Loquere filijs Israel: Populus duræ ceruicis es: semel ascendam in medio tui, & delebo te. Iam nunc depone ornatum tuum, vt sciam quid faciam tibi. Deposuerunt ergo filij Israel ornatum suum à monte Oreb.* Et quidem Rab. Salom. per ornatum hoc loco intelligit coronas, quas sibi Principes populi imposuerunt die illo, quo data fuit lex. *Tunc enim*, inquit, *populus fuit Deo desponsatus per susceptionem legis, & idcirco fuerunt coronati Principes nomine populi instar sponsæ: quas coronas nunquam ampliùs deposuerunt, sed post adorationem vituli ad eorū confusionem, & humiliationem, & quandam veluti adulteræ sponsæ repudiationem præcepit eis Deus, vt eiusmodi coronas deponerent*. Verùm hæc suo more nugatur R. Salom. Alij de tabernaculo accipiunt, vt scilicet Deus præcipiat deponere ornamenta tabernaculi: sed cū mox de tabernaculo sanciatur, non est, cur per ornatum eo loco ornamenta tabernaculi intelligamus. Quare existimamus fuisse pretiosas vestes, quibus populus lætabundus erat indutus, quibúsque exornatus in signum lætitiæ vitulum aureum adorauerat, & festum egerat: quas Deus exui mandauit tanquam iratus Dominus, qui seruum, quem verberare instituit, nudari præcipit. Vnde rectè subiungitur: *Vt sciam, quid faciam tibi.* Itaque volebat Dominus, (vt egregiè annotauit Hieron. ab Oleast.) vt Israel nudum, & spoliatum vestibus illi se verberibus, ac flagris cædendum præsentaret, seseque, illa humiliatione, & pœnitentiæ habitu ob idololatriç crimen commissum reprehenderet: quò nimirum videns Deus eum sic humiliatum, & paratum ad verbera, misericordia commoueretur, atque peccatum remitteret: tantum est præferre pœnitentiæ imaginem. Eādem ob causam dixit ad Esai. 3. Reg. 21. *Nonne vidisti humiliatum Achab coram me? Quia igitur humiliatus est mei causa, non inducam malum in diebus eius, sed in diebus filij sui.* Quid autem est, quod vidit Deus in Achab impiissimo, cur eum ita laudauerit? Non sanè aliud, quàm cilicium, quo carnem cingebat, & saccum, in quo dormiebat: & quòd dimisso capite ambulabat, vt ibidem dicitur. Itaque Achab exteriorem tantùm pœnitentiæ formam gerens iram Dei quoad supplicium suis diebus inferendum mitigauit, eíque in eo vili amictu speciosus, & gratiosus apparuit. Hæc est igitur prima ratio, cur Enoch, & Helias in sacco prædicare debeant, vt eo habitu, & amictus asperitate iratum Deum peccatoribus concilient.

Enoch, & Helias induti sacco cur prædicabunt? Pœnitentia iram Dei sedat. Exod. 33. 5. R. Salom. Hier. ab Olea. 3. Reg. 21. 29.

III. Altera ratio est, pœnitentiam, quam prędicaturi sunt verbo, opere quoque exerceant, & ita potentiùs, ac faciliùs eam hominibus persuadeāt: nihil enim in prædicatoribus,

catoribus,& prælatis efficacius, & ad persuadendum vehementius excogitari potest, quàm si præstent ipsi,quod prædicant. Eam enim etiam ob causam Ioannes Baptista prædicaturus pœnitentiam in victu ipso,& vestitu pœnitentiã coluit:vnde meritò se vocem esse dixit,quia totus erat vox quædam,quæ aliis pœnitentiam suadebat.In cuius rei figuram ex limbo superhumeralis summi Sacerdotis pendebant tintinnabula:quia nimirum ipse etiam vestitus prædicatoris,ipsâque viuendi ratio debet esse vocalis,virtutémque & sanctimoniam personare, quemadmodũ obseruauit D.Hier.ad Fabiolam de veste Sacerdotali. *Tanta*,inquit,*esse debet sciẽtia,& eruditio Pontificis Dei,vt & egressus eius,& motus,& vniuersa vocalia sint: veritatem mente concipiat,& toto eam habitu resonet,vt quicquid agit, quicquid loquitur, sit doctrina populorum:absque tintinnabulis enim,& diuersis coloribus, & gemmis, floribúsque virtutum nec sanctè ingredi potest,nec nomen Antistitis possidere.* Hæc ille. Vnde Regius Propheta Deum quoque ipsum ad præstandum, quod præcipit, exhortatur,quò facilè possit subditos ad sui amorem,suorúmque præceptorũ obseruationem pertrahere,cum ait: *Exurge Domine Deus in precepto,quod mandasti, & synagoga populorum circundabit te*:hoc est, Præsta, quod faciendum aliis præcepisti: sic enim omnes te vt Principem colent,& tua omnia iussa facilè exequẽtur.Ita præter alios hunc locum intellexit D.August.in comm. in Psal. *Humilitatem*,inquit, *præcepisti,humilis appare:& tu prior imple,quod præcepisti,vt exemplo tuo vincentes superbiam non possideantur à Diabolo,qui aduersus tua præcepta superbiam persuasit dicens: Manducate,& aperientur vobis oculi,& eritis tanquam Dij*. Hæc August.

Prædicatoris exemplum.
Exod. 39. Pontificis item.
D. Hieron.
Psal. 7. 7 Exẽpli vis.
D. August.
Gen. 3. 5.

De miraculis, quæ Enoch, & Helias edituri sunt toto suæ prædicationis tempore.

SECTIO XI.

QVoniam grauissima futura est Antichristi persecutio, potissimùm verò propter signa, & prodigia mendacia, vt ait Paulus 2.Thes.2.quibus doctrinam suam persuadere conabitur, *ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi*, quemadmodum Christus denunciauit:idcirco misericors Deus,qui non sinit quẽquam vltra vires tentari,summo consilio prouidit, vt Enoch, & Helias toto suæ prædicationis tempore,hoc est,mille ducentis sexaginta diebus veram Christi fidem non solùm verbo statuant,sed etiam illustrissimis miraculis confirment,atq; adeò validissimam illam Antichristi mẽdacium signorum machinam omnino labefactent. Quænam verò ea miracula futura sint, Ioannes illis verbis explicauit: *Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerint. Et siquis voluerit eis nocere,ignis exiet de ore ipsorum,& deuorabit inimicos eorum*:quæ ad consolationem fidelium sigillatim libet exponere. I.

2. Thess. Matt. 24. 24.

Primum igitur habebũt potestatem claudendi cælũ,hoc est,vt statim exponitur, prohibendi pluuiã,quemadmodũ iam ante Heliæ cõcessum fuerat.Promisit enim illi Deus non futurã pluuiam,nisi cũ ipse petiisset:itaque non pluit tribus annis,& mensibùs sex. Ea verò promissio colligitur ex illis verbis Heliæ 3.Reg.17. *Viuit Dominus Deus Israel,in cuius conspectu sto,si erit annis his ros & pluuia,nisi iuxta oris mei verba.* Qua de re est elegans serm. D.Chrys.in Heliã Prophetam tom.5. Quid ergo in terris diuinius, & ad fidem astruendã efficacius cogitari potest, quàm duos reperiri homines Antichristi tẽpore Christi famulos, qui cælũ, & terrã moderẽtur, habeántque,vt cũ Ioãne loquamur,cæli ipsius clauẽ ad cælũ,cum voluerint, claudendũ,& aperiendũ?Hoc enim significatur,cũ dicitur: *Habebunt potestatẽ claudẽdi cælũ*,& ita claudendi,vt nulla vi Antichristi sectatores illud possint aperire, quò manifesta fiat eorum vanitas,Christique dñi imperiũ,& glofia magis resplẽdeant. II.

Enoch, & Helias Antichristi tempore prohibebunt pluuiam.
3. Reg. 17. 1.

Quare qui eo tēpore sese ad Antichristum adiunxerit, nullam habere poterūt excusationem desertæ fidei. Etenim verissimum etiam tunc erit illud: *Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis: sed faciet etiā cū tentatione prouentū, vt positis sustinere*: vbi pro, *sustinere*, est Græcè ὑπερενεγκεῖν, id est, *ita sustinere, vt supersint adhuc vires ad plus aliquid sustinendū*. Itaque id auxiliū Deus cōfert, vt cū magno excessu possit quis tentationem superare. Idcirco igitur Deus tā amplam tribuet Enoch, & Heliæ potestatem miracula perpetrandi. Atque hanc moderationem habet illud, quod ait D. Greg. libr. 32. mor. c. 13. vbi agens de persecutione Antichristi, *Pensemus*, inquit, *quæ erit humanæ mentis illa tentatio, quando pius Martyr & corpus tormentis subycit, & tamen ante eius oculos tortor miracula facit? Cuius tunc virtus non ab ipso cogitationum fundo quatiatur, quando is, qui flagris cruciat, signis coruscat?* Hæc ille. Sed ad huiusmodi tentationis vim frangendam toto eo tempore Enoch, & Helias illustrissimis signis, & miraculis coruscabunt. Duo hic sunt obseruanda. Vnū est meritò impiis eo tempore cœlū claudi, cū illud modò nō solùm ingredi non curent, sed etiam sceleribus oppugnent: quæ est vna ex maledictionibus, quas Leuitæ populo imprecabantur, si legem Diuinam violasset. *Sit cœlum, quod supra te est, æneum: & terra, quam calcas, ferrea: det Dominus imbrem terræ tuæ puluerem, & de cœlo descendat super te cinis, donec conteraris*: ex quo loco obiter collige sæpe propter hominum scelera iratum Deum tempestiuam pluuiam denegare: atque adeò, cum id contingit, peccatores ad pluuiam impetrandam pœnitentiæ, & morū compositionis admonere. Alterum est, quanto honore, & amore Deus Sanctos suos prosequatur: siquidē eis potentiæ suæ, atque adeò thesauri claues liberaliter cōmittit, vt alteri quidam Dij in terris videātur. Hoc enim sensu dictū est Moysi Exo. 7. *Ego te constitui Deū Pharaonis*. Ideóque maiori iure de Enoch, & Helia illis temporibus dici potest: quòd scilicet Dij Antichristi constituendi sint.

1. Cor. 10. 15. — *Auxilium Dei ad superandas tentationes.* — *D. Gregor.* — *Deut. 28. 23.* — *Pluuiam tēpestiuam propter peccata denegat Deus.* — *Sanctos suos quāto honore prosequatur Deus.* — *Exod. 7.*

III. Deinde habebunt potestatem cōuertendi aquas in sanguinem, quam etiā datam legimus Moysi Exodi septimo: imò percutiendi terram omni plaga, quotiescūque ipsi voluerint quod summæ potestatis erit, siquidem Deus pro eorū arbitratu potentiam suam, & vim infinitam exeret, vt verum sit illud, quod ait Philo Iud. lib. 1. de vita Moysis: *Cum amicorum omnia sint cōmunia, idcirco Deum potestatem, & opes suas cum Sanctis cōmunicare*. Denique mirū est, quod sequitur: Si quis eos occidere tentauerit, ignem egressurū de ore ipsorū, hostésque deuoraturū toto nimirum tēpore, quod eis fuerit ad prædicandum definitum. Id quod ita accipiendū est, vt ad Enoch, & Heliæ imperium descensurus sit ignis de cœlo, qui ipsorū hostes, & aduersarios inflammet, sicut legimus 4. Reg. 1. ad preces Heliæ descendisse ignem de cœlo, qui duos Principes quinquagenarios cum suis quoque militibus interemit.

Exod. 7. — *Enoch, & Heliæ potestas aduersus Antichristum.* — *Phil. Iud.* — *4. Reg. 1.*

Enoch, & Heliam ab Antichristo occidendos: & cur Hierusalem, in qua occidendi sunt, Ægyptus, & Sodoma appelletur?

Corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Aegyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus est.

SECTIO XII.

I. ABsoluto suo testimonio Enoch, & Helias interficientur à bestia, quæ ascendet de abysso, hoc est, ab Antichristo: eorúmque corpora, vt ait Ioannes, iacebunt tribus diebus cum dimidio inhumata in plateis ciuitatis magnæ, *quæ vocatur*, inquit, *Spiritualiter Sodoma, & Ægyptus*. Quænam verò ea ciuitas futura sit, statim explicauit, subiungens: *Vbi & Dominus eorum crucifixus est*: quod simul dictū existimo ad Heliæ, & Enoch consolationem: vt nimirùm meminerint gloriosum sibi fore in ea ipsa vrbe mori pro Christo, vbi Christus eorum Dominus pro ipsis crucifixus

Enoch, & Helias interficientur ab Antichristo.

crucifixus est. Sed opponit se nobis D. Hier. epist. 17. quā nomine Paulæ, & Eustochij ad Marcel. scribit, vbi tractans hunc locū existimat nō esse hic nomine Ægypti, & Sodomæ intelligendam Hierusalem, sed mundū istum, qui est vrbs illa magna, quam Cain ædificauit. Et argumentatur primùm ex eo, quod hoc ipso capite Hierusalem appellata fuerit ciuitas sancta illis verbis: *Et ciuitatem sanctam calcabūt mensibus quadraginta duobus: Quomodò enim contraria sibi loquatur Scriptura? & quā paulò ante ciuitatem sanctam appellauerat, paulò post Ægyptum, & Sodomam appellet?* Deinde, quoniam in sacris literis Ægypti, & Sodomæ appellationibus non Hierusalem, sed mundus nominari cōsueuit. Etenim quod ad Sodomam pertinet, Ezec. 16. iuxta translationem. 70. dicitur: *Restituetur Sodoma in antiquum: Quod*, inquit, *intelligi non potest de Hierusalem, quæ iterum ædificanda non est: sed de mundo, qui vt ante fuit, instaurabitur.* Quod verò ad Ægyptū spectat, affert illud ex Iudæ epist. testimonium. *Cōmonere autem vos volo, scientes semel omnia, quoniā Iesus populum de terra Ægypti saluās, secundò eos, qui non crediderunt, perdidit: Et ne putaret*, inquit, *de Iesu dici filio Naue, statim sequitur: Angelos verò, qui non seruauerunt suum principatum, sed dereliquerūt suū domiciliū, in iudicium magni Dei vinculis æternis sub caligine reseruauit.*

D. Hieron. *Ezech. 16. 55* *Iuda 5. & 6.*

II. Cæterùm, vt pace dixerim Hieron. omnium, quos ætas illa tulit, longè doctissimi verba Ioannis manifestè conuincunt de vrbe Hierusalem sermonem esse: quæ enim alia ciuitas, nisi Hierusalem intelligenda est, cum dicitur: *In plateis ciuitatis magnæ, vbi & Dominus eorum crucifixus est?* Nec verò rationes Hieron. contrarium euincunt: etenim nō mirum videri debet, quod eadem ciuitas ob vnam rationem sancta, ob aliam dicatur Ægyptus, & Sodoma: sancta, quoniam à Deo fuerat in sui cultum, & adorationem electa: Ægyptus autem, & Sodoma propter colluuionem scelerum, quibus eum Ægypto: & Sodoma contendit. Sic enim ipsa etiam Ecclesia in sacris literis interdum meretrix dicitur propter statum, quem habuit ante conuersionem, interdum virgo, & sponsa Christi propter fidem: propter malos nigra: propter bonos formosa, Cant. 1. Et quidem Sodomæ appellationē tribui posse Hierosolymis consentaneum est Diuinis literis, in quibus reperimus Sodomam appellari sororem Hierusalem, veluti Ezech. 16. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filiæ eius, sicut fecisti tu, & filiæ tuæ.* Prçtereà quid mirum, si Hierusalem Sodomæ comparetur? quandoquidem peior adhuc, quàm Sodoma pronuntiatur Thren. 4. *Maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum*: Ægypti appellatio non occurrit, vbi in sacris literis Hierosolymis tribuatur: sed hic locus Apocalypsis clarissimus satis esse debet, vt eam vrbem Ægyptum appellari posse non immeritò existimemus.

Ecclesia ob diuersum statum varia nomina. *Cant. 1.* *Ezec. 16. 48.* *Hierusalem Sodomæ, & Ægypto cōparatur.* *Thren. 4. 6.*

III. Iam illud est explicandum, cur Hierusalem tum Ægyptus, tum Sodoma spiritualiter, vt ait Ioannes, hoc est, in mystico sensu nominetur? Sciēdum est igitur Ægyptū appellari Hebraicè *Mitsraim*, quæ vox secundū etymō significat afflictionem: *metbsar* enim Hebraicè afflictio est: id quod maximè in Hierusalē cōuenit, quæ à quatuor mūdi imperiis fuit oppressa. Verùm Ægyptus per mysterium pro tenebris sumitur ob eas horribiles tenebras, quæ à Moyse in Ægypto factæ sunt tribus diebus vsque adeò dēsæ, vt palpari possent, queādmodum dicitur Exo. 10. Atque hoc potissimùm ex capite Hierusalem spiritualiter Ægyptus appellatur. Quantæ enim tenebræ illā in aduētu Messiæ occupauerint, ipsimet Hebræi cōfitentur apud Esai. 59. *Palpauimus sicut cæci parietē, & quasi absque oculis attrectauimus: impegimus meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui.* Porrò cū dicitur: *palpauimus sicut cæci parietem*, ingens cæcitas significatur, sicut & 2. Petri. 1. illis verbis: *Cui enim nō præsto sunt hæc, cæcus est, & manu tentās*: lusciosi namque magna corpora vidēt, vt ductu manuū non sit opus: atque adeò indicatur cæcos omnino esse Iudæos, qui manifestā Chri-

Hierusalem cur Ægyptus dicatur. *Exod. 10.* *Hebræorum in Messiæ aduētu cæcitas.* *Esai 59. 10.* *2. Petr. 1. 9.*

sti Diuinitatem quasi magnum aliquod corpus non videant, vt non iam lusciosi, sed omnino cæci censeri debeant. Quam caliginē adumbratam fuisse in eo, quod Moyses loquēs cū Domino auferebat velamen, donec exiret: siquando autem loquebatur ad populū, operiebat rursus velamine faciem suam, vt refertur Exo. 34. expendit Rup. lib. 4. in Exod. c. 44. *Quia*, inquit, *dum loquitur Moyses ad Christum, id est, ad Euangelicā Ecclesiam in qua Christus est, tollit velamen suum, & apertā ostēdit faciem: tollit enim litterā occidentē, & spiritum promit viuificantem. Vbi autē legitur in synagogis Iudæorū, operit vultū suum, id est, spiritualem legis sensum.* De eodēque velamine loquutus est Paul. 2. Cor. 3. cū dixit: *Vsq; hodiernū diem id ipsum velamen in lectione veteris testamēti manet reuelatū, (quoniā in Christo euacuatur) sed vsq; in hodiernū diem, cū legitur Moyses, velamen positū est super cor eorū. Cum autem cōuersus fuerit ad Dominū, auferetur velamē.* Atque hæc quidē de Ægypto. Cur verò eadē de Hierusalē Sodoma dicatur, inde intelliges: quòd instar Sodomę sese in turpitudinis cęno per summam impudentiam volutauerit. Etenim, vt refertur. 2. Mach. 4. præter multa alia, quæ recenseri possent, Iason frater Oniæ, cum per ambitionem ab Antiocho Epiphane summū Sacerdotiū obtinuisset, facta sibi à Rege potestate ephebiam Hierosolymis constituendi ausus est sub ipsa arce gymnasium constituere: & optimos quosque epheborum in lupanaribus prostituere, vt non iam Hierusalem Sodomam æmulari, sed multò etiam vincere effrænata libidine videretur.

Exod. 34.
Eorundē cæcitas in Scripturis intelligendis.
Rupertus.
2. Cor. 3. 14.
Cur ijsem dicatur Sodoma.
2. Mach. 4.

De Enoch, & Heliæ resurrectione, & in cælum ascensione.

Et post dies tres, & dimidium spiritus vitæ à Deo intrauit in eos, & ascenderunt in cælum in nube.

SECTIO XIII.

I. QVantum sectatores Antichristi lætari debeant Enoch, & Heliæ occisione, atque ignominia, qua eorum corpora per tres dies cum dimidio in plateis Hierosolymorum inhumata iacebunt, tradit Ioannes illis verbis. *Et videbūt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies, & dimidiū, & corpora eorū non sinent poni in monumentis, & inhabitantes terram gaudebunt super illos, & iucundabuntur, & munera mittent inuicem: quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant super terram.* Cæterùm statim Ioannes eorundem Prophetarum gloriam, atque aduersariorum timorem, ac trepidationem commemorat, cū subiungit Enoch, & Heliam, postquam eorum cadauera tribus diebus cum dimidio in plateis Hierosolymorum inhumata iacuerint, rursus magna inimicorum trepidatione surrecturos: tunc voce de cælo delapsa, *Ascendite huc*, ascēsuros in cælum in nube: eadémque hora terræmotum magnum excitandum, decimámque partem ciuitatis, Hierosolymitanæ scilicet casuram, & occisum iri à terræmotu septem hominum millia: reliquos timore percellendos, gloriámque Deo cœli daturos. Quæ omnia, non dubium, quin ad literam, vt verba sonant, intelligenda sint.

II. Illud obseruandum cum sectatores Antichristi vsque adeò morte Enoch, & Heliæ triumphassent, vt gratulationis causa, quemadmodùm docuit Ioannes, inuicem sibi munera miserint, repente illis resurgentibus, & in cælum palàm ascendentibus timore perculsos, & obstupefactos tandem Sanctorum decus, & gloriam agnouisse, doluisséque maximè, quòd eos fuissent persecuti. Ex quo duo colligenda sunt ad consolationem Sanctorum: vnum est labores eorum tandem finiri, & in gloriam, splendorémque conuerti. Alterum in eorum inimicos, ac persecutores acerrimè à Deo animaduerti. Hoc enim significat ille terræmotus, quo septem hominum millia interibunt, compellentúrque reliqui Sanctorum gloriam, & splendorem confiteri. Et quidem quod ad primum attinet: meritò eā ob causam Christus

Sanctorum labores finiuntur.

Christus Dominus Sanctorũ statum laboribus huius vitæ vndique circũseptum cõparauit parturienti mulieri, quæ acerbissimos dolores in pariendo patitur: sed breuissimè dolores illi transeunt, & incredibili gaudio ob editum infantem compensantur. Quam etiam similitudinem vsurpauit Apostolus Rom. 8. *Omnis creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc. Non solum autẽ illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionẽ filiorum Dei expectãtes*, hoc est, Non solum omnes creaturæ expectant nostrã remunerationem sperantes fore, vt tunc iam renouentur: sed etiam nos ipsi pressi laboribus gemimus, & persecutionum pressuris, ac doloribus fatigati ipsam filiorũ Dei adoptionem, & gloriam parturimus. Itaque iustus cum se pressum laboribus viderit, cogitet se quasi fœtum gloriæ in ventre gestare, quam illis doloribus parturit. Hanc nimirùm ob causam Sancti omnes in hac vita appellantur à Zacharia *vincti spei*: sic enim legimus c. 9. *Tu quoque te in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Conuertemini ad munitionem vincti spei: hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi*: quasi dicat Propheta Christũ alloquens: Tu Christe rex potentissime sanctos illos patres qui in limbo tanquam in lacu, & carcere tenebantur, sanguine tuo, per quem fœdus inter homines, ac Deum initum fuit, in libertatem vendicasti. Conuertimini igitur *ad munitionem*, seu locum munitum, hoc est ad Christum *ô vincti spei*, idest, qui vincti speratis. Quo loco per *vinctos spei*, non solùm Iudæi intelligendi sunt, vt plerique volunt, sed Sancti omnes, qui in hac vita labores pro Christo tolerãt: qui *vincti spei* appellantur, quia dum vinciuntur, dum coniiciuntur in vincula, ibi adhuc sperant fore, vt è carceribus educti, hostibúsque debellatis duplo maiora præmia accipiant, quàm sint ipsi labores: vnde sequitur: *Duplicia reddam tibi.* Aduertendum est autem eleganti periphrasi appellasse Prophetam mortales omnes *vinctos spei*, quia semper spe melioris fortunæ in suis laboribus sustentãtur, quasi sint ipsi vincti, & veluti captiui ipsius spei, cui nimirum seruiunt, & à qua tanquã ab hera, & domina sustentantur. Potissimum verò Sancti *vincti spei* dicuntur non inuiti, sed voluntarij: quia ipsi se vltro ob vnam spem gloriæ in carceres, & vincula coniiciunt. Nec minus elegans est illa Pauli similitudo, cum Sanctorum spẽ inter persecutionum discrimina anchorã appellauit Heb. 6. *Qui confugimus ad tenẽdam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ totam, ac firmã, & incedentem vsque ad interiora velaminis.* Sicut enim anchora in medio fluctuũ nauem retinet, ne à vento, & fluctibus abrepta dispereat, ita spes Sanctos omnes in immẽso vitæ huius Oceano, procellosisque laborũ fluctibus ita retinet, vt firmi, securique permaneant: quam anchoram propterea Apostolus in cælũ iacere præcipit, imo in ipsa Sancta sanctorũ cælestia, tanquã in locum tutissimũ, & propter remunerationis spẽ benè laborantibus promissæ ad firmandã anchoram, nauémque aptissimum.

Ioan. 16.
Rom. 8. 22.
Gloria laborum fœtus.
Zach. 9. 11.
Christus locus munitionum.
Sperantium elegans periphrasis
Sanctorũ spes in laboribus. Heb. 6. 18.

III. Quod verò attinet ad secundum, eo pertinet illud Ps. 57. *Lætabitur iustus cum viderit vindictã, manus suas lauabit in sanguine peccatoris.* Quo loco Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *manus suas*, habetur, *plãtas suas*. Eodẽ tamẽ recidit: significatur enim lætitia, qua Sancti de impiorũ vindicta gestient, eo quod ex eorũ punitione videant Dei gloriã magis illustrari, ducta similitudine à victoribus, qui in hostium sanguine solent, pedes tingere. Aliò deflexerunt Cassio. D. Hier. D. Aug. & Rem. volunt enim iustum lauare manus in sanguine peccatoris. i. cautiorẽ fieri, cum videt eius sanguinẽ, idest, eum à Deo castigatũ. Quam eandẽ expositionẽ secutus est D. Gre. li. 18. Mor. c. 13. *In peccatorum*, inquit, *morientium sanguine iusti lauãt manus: quia dum eorum pœna conspicitur conspiciẽtis vita mundatur.* Et D. Bern. serm. 8. in Ps. *Qui habitat, Planè*, inquit, *non inquinabit in sanguine manus, sed lauabit, vt vnde ille cruẽtus magis, inde iste nitidior videatur: vnde ille plus sordet, inde iste pulchrius elucescat.*

Psal. 57. 11.
Sanctorũ lætitia de impiorũ vindicta.
Cassiod.
D. Hieron.
D. August.
Remig.
D. Greg.
D. Bernard.
Castigato peccatore cautior redditur iustus.

Verùm hæc expositio non literalis est, sed mystica: ad literã enim significatur gaudium, quod iusti de malorum punitione concipient: quemadmodum etiam dicitur sub eadem similitudine Ps. 67. *Dixit Dominus: Ex Basan conuertam: conuertam in profundum maris: vt intinguatur pes tuus in sanguine: lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso*, idest, Homines ex regione Basanitide, quæ paret Og hosti tuo sæuissimo, ex ipsismet, inquam, regionibus inimicorum tuorũ conuertam inimicos tuos in profundum maris, hoc est, in mare eos demergam, vt ita lætabundus possis lauare pedes tuos in illorum sanguine, & canes tui eodem inimicorũ cruore saturentur.

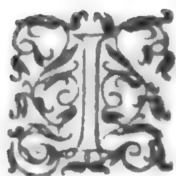
Psal. 67. 23.

COMMENTARIVM
QVARTVM EXEGETICVM.

De tertia visione Ioannis.

Quæ de tuba septimi Angeli Ioannes edisserat, explicantur.

SECTIO PRIMA.

IN postrema parte huius capitis commemoratur à Ioanne visio septimi Angeli tuba canentis. Et quidem tubæ sex Angelorum præcedentium varias persecutiones, & bella, quibus Ecclesia erat exercenda, terribili suo clangore denunciarunt: hæc autem postrema tuba felicissimum illud tempus denunciat, in quo Christus hostibus suis debellatis gloriosè regnabit, vt manifestè significatur illis verbis: *Factum est regnum huius mundi Domini nostri, & Christi eius, & regnabit in secula seculorum.* Quam ob causam vigintiquatuor seniores, qui vniuersam Ecclesiam repræsentant, vt suo loco diximus, Christo Domino de pacato eius regno, & imperio gratulantes proni in faciem dixerunt: *Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, quia accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti.* Lætati enim sunt quòd tempus illud aduenisset, in quo Christus probis quidem præmia, improbis autem supplicia largiretur. Tunc vero docet Ioannes apertum fuisse templum Dei in cælo, visamque arcam testamenti, in qua licet aliqui velint significari arcana mysteria rerum futurarum, quæ in arca propter absconsionem figurentur: probabilior tamen est Bedæ, Primasij, Rupertj, Pannonij, & Richardi Victorin. sententia, per huiusmodi arcam testamenti humanitatem Christi accipientium, quæ sese videndam, & fruendam prædestinatis demonstrat. Fulgura vero, voces, & tonitrua, quæ subsequuntur, impiorũ pœnas grauissimas apud inferos significant. Atque hoc modo explicata visione non est, cur cum Ruperto, Pannonio, Hugo. Cardi. & aliis hanc arcę fœderis in cælo apparitionem ad sequẽs caput referamus, ex eáque diuersam visionem, & caput duodecimum auspicemur. Illud quoad contextum, & nexum visionis aduertendum, hanc tubam septimi Angeli regnum Christi post iudicium denunciantem adhiberi hoc loco per anticipationem: id quod necessario fatendum est, siquidem capitibus sequentibus de Antichristi persecutione fusè à Ioanne disputatur: quæ tamen Imperij Christi felicitatem post iudicium futuram debet antecedere.

Ecclesia Christo Domino de pacato eius regno gratulatur.

Beda. Primas. Pannon. Victorin.

Rupertus. Pannon. Hug. Card.

Cur

Cur humanitas Christi dicatur arca testamenti.

Apertum est templum Dei in cælo, & visa est arca testamenti eius in templo eius.

SECTIO II.

Illud in tuba septimi Angeli duntaxat explicationem desiderat, cur humanitatem Christi Ioan. *Arca testamenti* appellauerit iuxta eam expositionem, quam veluti communiorem magis probauimus? Igitur humanitatem Christi in arca testamenti fuisse adumbratã docent Cyril. Alex. li. 4. in Ioan. c. 28. D. Hilar. in Ps. 131. supra illa verba: *surge Domine in requiẽ tuam, tu & arca sanctificationis tuæ.* Quæ verò sit inter arcam fæderis, & Christum conuenientia ex sequẽtibus manifestum fiet. I.

Humanitas Christi in arca testamenti adũbrata.

Cyril. Alex.

D. Hilar. Psal. 131. 8.

Primum. Arca testamenti erat de lignis cetim, hoc est, cedrinis iuxta communiorem sententiam, quæ ligna dicuntur imputribilia, & summam Christi sanctitatem declarant: cuius videlicet humanitas nulli vel minimæ peccati corruptioni, ne de potentia quidem Dei absoluta, subiecta esse potuit. Vndè Paulus Heb. 7. *Talis decebat, vt nobis esset Pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus:* & Ps. 21. *Deus Deus meus respice in me: quare me dereliquisti? longe à salute mea verba delictorum meorum:* pro quo Hebraicè est: *verba rugitus mei*: vt sit sensus: Cur me Pater ita dereliquisti, vt verba, quibus tuam opem imploro, longè sint à salute impetranda? Verùm secundum nostram vulgatam editionem duplex est expositio. Vna est, vt ea verba dicta sint à Christo in persona omnium hominum, appelletque delicta sua nostra ipsorum delicta, quæ in se ad satisfaciendũ susceperat: quæ expositio est D. Aug. epist. 120 de gratia noui testam. c. 6. Nazianz. orat. 36. & D. Damas. lib. 3. fidei cap. vigesimo quinto, & lib. quarto cap. 19. Altera est Euthymij in hunc sensum: *Delicta mea longè sunt à me*, hoc est, saluti meæ nocere nequaquam possunt, cum vere nulla sint. Eodem pertinet illud Ps. 34. *Congregata sunt super me flagella, & ignoraui.* In quem locum D. Hier. *Quid non cognouerit*, inquit, *quæritur. Quidam putant dolorem vulnerum, quæ patiebatur in cruce: sed melius ad peccata refertur, quòd nimirum non habuerit conscientiam peccatorum, quare crucifixus sit: quasi diceret: Propter quod istud mihi accidit, non commisi.* Ad Christum etiam à plerisque refertur illud Prou. 30. *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viam Aquilæ in cælo, viam colubri super terram, viam nauis in medio mari, & viam viri in adolescentia:* seu vt ex Hebræo est legendum, *in adolescentula.* Pro eo, quod nos habemus: *viam colubri super terram,* 70. transtulerunt, *viam colubri super petram*: quibus verbis declaratur Christi Domini innocentia instar petræ firmissima, in qua videlicet petra serpens antiquus nullum potuit peccati vel leuissimi vestigium imprimere. Hanc eandem Christi sanctitatem existimat Theodor. expressam fuisse ab sponsa nomine pulchritudinis Cant. 5. *Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus. Caput eius aurum optimum. Labia eius lilia distillantia myrrham primã. Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis, & totus desiderabilis,* seu, vt habent Septuaginta, καὶ ὅλος ἐπιθυμία, idest, *totus desiderium:* quæ postrema verba sic ille expendit. *Dubitans,* inquit, *sponsa, quibus eum laudibus præterea cumularet, vno verbo se expedit, & cuncta complectitur. Quid, inquiens, in singulis eius pulchritudinis partibus explicandis moror? totus est desiderium: omnes ad amandum se trahit.* Verùm nemo elegantius innocentiam Christi explicauit, quàm Paulus cum dixit secundæ Cor. 5 *Eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit:* vbi cum D. Chrys. obseruandus est modus loquendi Pauli: nec enim dixit. *Qui peccatum non fecerat,* sed: *Qui peccatum non nouerat:* quasi diceret: Vsque adeo fuit segregatus à peccatoribus, vt ne de facie quidem peccatum nouerit.

Christi sanctitas.

Heb. 7. 26.

Psa. 21. 2.

D. August.

D. Gregor. Nazian.

D. Ioã. Da.

Euthym.

Psal. 34. 15.

D. Hieron.

Prou. 30. 18.

Septuag.

Theodoret.

Cant. 5. 10.

Theodoret.

Christus totus desideriũ.

2. Cor. 5. 21.

D. Chrysost.

II.

Secũdo. Erat arca fæderis deaurata intus, & foris, seu cooperta intus, & foris laminis aureis. Est enim Christus totus aureus, summiq; valoris, ac pretij, & quatenus Deus est, & quatenus homo est. Præterea tã diuinitas, quã humanitas fulgebãt

Christi charitas ardentissima.

ardentissimæ charitatis auro. Nam de diuinitate accipiendū est illud Hier. 31. *In charitate perpetua*, i. æterna, *dilexi te: ideò attraxi te miserans.* Propter humanitatem verò appellatur rubicundus Cant. 5. idest, charitate incensus. Quanta verò charitate humanitas Christi exarserit, hac similitudine potest modo aliquo intelligi. Si Deus vniuersam ignis sphæram in vase aliquo paruo crystallino includeret, quinam flammarum turbines intus voluerentur? Cum igitur Deus infinitam illam diuinitatis, & charitatis sphærā in tam exiguum humanitatis vasculum incluserit, iuxta illud Colloss. 1. *In ipso complacuit omnem plenitudinē inhabitare* & c. 2. *In ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter:* quos nam quæso, charitatis ardores in ea humanitate excitari oportebat? Atque idcirco humanitas Christi expressa fuit in illo Salomonis ferculo, de quo agitur Cant. 3. *Ferculum fecit sibi Rex Salomō de lignis Libani: columnas eius fecit argenteas, reclinatoriū aureum, ascensum purpureum media charitate constrauit propter filias Hierusalem*, Quo loco *ferculum*, Alij sellam gestatoriam, alij thronum putant: per charitatem verò ipsemet Salomō accipiendus est in media ferculi parte residens, qui figuratè, & amatorio more appellatur charitas, quod in eo ferculo maximè pulcher, & amabilis Hierosolymitanis fœminis videretur: vnde subditur: *Propter filias Hierusalem.* Quæ expositio confirmari potest ex alia eiusdē loci translatione, quam plerique afferunt: pro eo enim, quod nos habemus: *& media charitate constrauit*, transferunt: *Et medium tenet ipse accensus.* Quod verò dicitur: *Propter filias Hierusalem*, sic accipiunt: non quod Salomon à fœminis amaretur, quemadmodum voluit D. Hier. sed quod ipse fœminas adamaret, ad quarum scilicet amorem conciliandum in eo pulcherrimo ferculo per vrbem vehebatur. Sic igitur etiam Christi humanitas ferculum fuit diuinitatis pulcherrimū, in quo Dei filius ita accensus amore ferebatur, vt amatoriè & figuratè ipsemet amor, & charitas dici merito potuerit, *Propter filias Hierusalem*, idest, fidelium animas: tum quia ipsæ in Christi amorem incendebātur, tum quia Christus in eo ferculo sese supra modum amabilē exhibebat, filiarúmque Hierusalem amorem ambiebat, eámque ob causam eiusmodi ferculum ascendit, idest, humanitatem incredibili decore conspicuā sibi copulauit. A qua expositione non multum abhorret Beda in comm. in Cant. quamuis enim ferculum ad Ecclesiā referat, tamen ascensum purpureū de charitate Christi interpretatur, propter quā dilexit nos, & lauit sanguine suo purpureo. Nec nisi purpureus ascensus ad hoc ferculum inuenitur: quia nullus Ecclesiam nisi sacramentis dominicæ passionis imbutus ingreditur. *Media autē charitate constrauit*, eā videlicet, qua pro nobis passus est, *propter filias Hierusalē*: quoniā quāto maiorem charitatē pro nobis patiēdo commendauit, tanto plures ad se redamandū, ac pro se patiendum inflammauit. Illud eleganter obseruauit Beda in reclinatorio aureo adumbratam fuisse spē perpetuæ quietis, quam Christus fidelibus repromisit, Mat. 11. *Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde: & inuenietis requiem animabus vestris.* Quòd reclinatorium aureū fecit, quia requiem nobis diuinę visionem gloriæ coruscantem præparauit. Ratio verò cur spes Sanctorum reclinatorio aureo comparetur, ea est: quoniam Sancti omnes cum laboribus, & persecutionibus fatigantur, in hac vna spe tanquam in aureo quodam reclinatorio conquiescunt.

Hier. 31. 3. — *Coloss. 1. 19. & 2. 9.* — *Cant. 3. 9.* — *D. Hieron.* — *Humanitas Christi ferculum diuinitatis.* — *Beda.* — *Ecclesiā nemo ingreditur nisi virtute passionis* — *Matt. 11. 29.* — *Spes sanctorū reclinatoriū aureum.*

III. Tertio. Erat propitiatoriū in arca, quod erat opertoriū quoddā aureū ipsius arcę in quo etiam Christus ipse exprimitur, quem Paul. Rom. 3. propitiatorem vocat: *Quem proposuit Deus propitiatorem per fidē in sanguine ipsius*, seu, vt alij vertunt. *Propitiationē*: nomē enim Grecū ἱλαστήριον vtrūque significat, quæ propitiatorij expositio est Orig. lib. 3. in c. 3. epist. ad Rom. D. Hier. in c. 43. Ezech. D. Greg. hom. 6. in Ezec. Merito autem dicitur Christus propitiatoriū, cum per eum Deus nobis fiat propitius,

Rom 3. 25. Christus propitiatorium. Orige. D. Hieron. D. Gregor. Coloss 1. 20. Ephes 2. 14.

propitius iuxta illud Coloss. 1. *Pacificans per sanguinē crucis eius, siue quæ in terra, siue quæ in cœlis sunt*: & Ephes. 2. *Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum & mediū parietem maceriæ soluens.* Vnde Regius vates Deum sibi optans benignum, ac propitium illud solùm postulabat, Psal. 83. *Protector noster aspice Deus, & respice in faciem Christi tui*: sperans nimirum fore, vt Deus cōspecta Christi facie continuò sibi propitius redderetur. Quarto. Super propitiatorium erant duo Cherubin sese inuicem respicientia, conuersis vultibus in propitiatorium, hoc est, duo testamenta, quæ sibi inuicē concinunt, cum ad Christum respiciunt, quemadmodū interpretatur D. Greg. ho. 6 in Ezec. *Vicissim*, inquit, *ad semetipsa facies tenent: quia quod vnū promittit, alterum exhibet, dum inter se positum mediatorem Dei, & hominum vident.*

Psa. 83. 10.
Christi faciespropitium reddit Patrē.
Vtriusque testamenti concordia
D. Greg.

IIII. Quintò. Erat intra Arcam virga Aaron, quæ significabat Christi potestatem tam Regalem, quàm Pontificiā: quo sensu accipiendum est illud Ps. 109. *Virgā virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion*, hoc est, Pater mittet filium suum tanquā virgam quādam potentissimam ex Sion: quia ex Hierusalem cœpit propagari imperiū Christi: ibi enim cœpta est Euangelij prædicatio. Virgæ autem huius potentia, & virtus declaratur, cum subiungitur. *Dominare in medio inimicorum tuorum.* Atque hic est huius loci literalis sensus, non ille, quem volunt Hebræi detorquentes hunc locum ad regnum Dauidis, quæ arce Sion exædificata cæpit esse potentior, ac fortior. Aduerte autem nomen Hebraicum מטה non solum significare virgam, & sceptrum, sed etiam Baculum, tum quia regale sceptrum debet esse baculus, & fulcimentum subditorum, tum quia præstat Regem amari, quàm timeri. Quam ob causam baculum tanquam pastores dicuntur gestare, & Græcorum princeps Agamemnon ab Homero *pastor populorum* sæpe dicitur, Vnde Ps. 22. loquens Regius vates de imperio & principatu Dei sic ait: *Dominus regit me, & nihil mihi deerit.* vbi pro *regit* habetur Græcè ποιμαίνει, idest, *pascit*, Cui concinit, quod sequitur: *In loco pascua ibi me collocauit.* Et ibidem baculum simul, & virgam coniunxit illis verbis: *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt*, vt lenitas imperij Christi monstraretur: imo propterea etiam in arca virga simul erat cum manna, vt dulcedo manna seueritatem virgę temperaret. Vtrunque enim in Principe necessarium est, virga & manna, illa potissimum propter malos, hoc præcipuè propter bonos. Quo pertinet illud Cant. 6. *Descendi*, ait sponsa, *in hortum nucum, vt viderem poma conuallium.* Quo loco per hortum significatur Ecclesia, in qua sunt nuces, idest, mali, ad quos colligendos, & excutiendos opus est virga: sunt etiam poma, idest, boni qui non percussione virgæ, sed leni manu carpendi sunt.

Psa. 109. 10.
Christi potestas regalis, & Pontificia.
Regem amari quàm timeri præstat.
Homerus.
Psal. 22. 1.
Cant. 6. 10

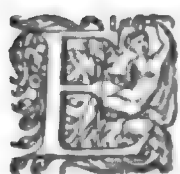
V. Porrò erant in arca tabulæ legis, quæ significant Christi sapientiam, iuxtà illud Apost. Coloss. 2. *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi.* Duæ autē illę posteriores tabulæ in arca repositæ symbolum fuerunt legis nouæ, cum priores, quæ fractæ fuerant legem veterem aliquando abolendam designassent: quo allusit Paul. 2. Cor. 3. cum dixit, *Epistola estis Christi ministrata à nobis, & scripta non atramento, sed Spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Quæ tabularum de lege noua expositio est D. Aug. li. 15. contra Faust. Manich. c. 4. & D. Amb. seu alterius, quicumque est auctor comm. epist. ad Rom. cap. 7. Denique in eisdem legis tabulis significatur Christum perfectè legem obseruasse, Deique voluntatem adimplesse, iuxta illud Psal. 39. *In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam: Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis me.* Atque hoc est illud imperium super humeros eius constitutū, de quo loquitur Esai. cap. 9. *Factus est principatus super humerum eius*: pro quo Paraphr. Chald. transtulit: *Suscepit legem super se, vt seruaret eam.*

Coloss. 2. 1.
Tabulæ in arca reposita symb. legis nouæ.
2. Cor. 3. 3.
D. August.
D. Ambros.
Legem perfectè obseruauit Christus.
Psal. 39. 8.
Esai. 9. 6.
Paraph.

ARGVMENTVM.

Hæc est quarta visio huius operis, eáque illustrissima, atque ad Antichristi tempora pertinẽs Dæmonis, & Antichristi aduersus Ecclesiam persecutio, Ecclesiæque ipsius splẽdor, & de hostibus gloriosa victoria, triumphúsque cõmemorãtur.

CAPVT DVODECIMVM.

ET signum magnum apparuit in cœlo: mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim, & in vtero habens: & clamat parturiẽs, & cruciatur vt pariat. Et visum est aliud signum in cœlo, & ecce draco magnus rufus, habens capita septem, & cornua decem: & in capitibus eius diademata septem, & cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cœli, & misit eas in terram: & draco stetit ante mulierem, quæ erat paritura, vt cum peperisset, filium eius deuoraret. Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea: & raptus est filius eius ad Deum, & ad thronum eius, & mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi pascat eam diebus mille ducentis sexaginta. Et factum est prælium magnum in cœlo: Michael, & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius: & non valuerunt, neque locus inuentus est eorum amplius in cœlo. Et proiectus est draco ille magnus serpens antiquus, qui vocatur diabolus, & Satanas, qui seducit vniuersum orbem: & proiectus est in terram, & Angeli eius cum illo missi sunt. Et audiui vocem magnam in cœlo dicentem: Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorũ, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die, ac nocte. Et ipsi vicerunt eum propter sanguinẽ Agni, & propter verbum testimonij sui, & non dilexerunt animas suas vsque ad mortem. Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Væ terræ, & mari, quia descendit diabolus ad vos habens iram magnam, sciens quod modicum tempus habet. Et postquam vidit draco, quòd proiectus esset in terram, persecutus est mulierem, quæ peperit masculum: & datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum in locum suum, vbi alitur per tempus, & tẽpora, & dimidium temporis à facie serpentis. Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine. Et adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo. Et iratus est draco in mulierem, & abiit facere prælium cum reliquis de semine eius qui custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Iesu Christi. Et stetit supra arenam maris.

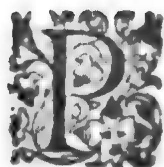
COM-

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De quarta visione Ioannis.

Imaginaria huius capitis visio describitur.

SECTIO PRIMA.

RIMVM vidit Ioannes signum magnum in cœlo, mulierem scilicet amictam sole, prementem pedibus Lunam, & gestantem in capite coronam duodecim stellarum: quæ grauida erat, & parturiens cruciabatur, vt pareret. Secundò. Vidit aliud signum in cœlo, nimirùm draconem magnum, & rufum, habentem capita septem, & cornua decem, & in capitibus diademata septem: caudáque eius tertiam partem stellarum cœli in terram trahebat. Tertio. Draco ille stetit ante mulierem, vt simul atque peperisset, filium eius deuoraret. Sed contra accidit: mulier enim peperit filium masculum, qui recturus erat omnes Gentes in virga ferrea, raptúsque est ad Deum, & ad thronum eius: mulier autem fugit in solitudinē, in locum à Deo paratum, vt eam ibi pasceret diebus mille ducentis sexaginta. Quartò. Factum est prælium magnum in cœlo: Michael enim, & Angeli eius præliabantur cum dracone: & draco etiam ex altera parte, & Angeli eius depugnabant. Sed non præualuerunt, nec inuentus est locus eorum amplius in cœlo. Quinto. Draco ille magnus, & serpens antiquus, qui vocatur diabolus, & Satanas, qui seducit vniuersum orbem, proiectus est in terram, & Angeli eius maxima cælitum acclamatione dicentium: *Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum*: illúdque subiungentium, *Væ terræ, & mari, quia descendit diabolus ad vos, habens iram magnam, sciens, quòd modicū tempus habet.* Sexto. Postquam draco vidit, quod proiectus esset in terram, persecutus est mulierem, quæ pepererat masculum, cui tamen datæ sunt duæ alæ aquilæ magnę, vt volaret in desertum in locum suum à facie serpentis, idest, fugiens faciē serpentis: (sic enim nectendus est hoc loco contextus) vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis. Septimò. Misit serpens ex ore suo post mulierē aquam tanquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine. Verùm adiuuit terra mulierem, & aperiens os suum absorbuit flumen, quod draco miserat. Postremo. Iratus draco in mulierem, abiit facere prælium cum reliquis de semine eius, qui nimirùm custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Iesu Christi, stetitque super arenam maris. Hæc de visione: iam de multiplici visionis mysterio disputandum.

Hoc signum magnum Ecclesiam esse: & cur signum appelletur?

Signum magnum apparuit in cœlo.

SECTIO II.

HAnc mulierem, quam Ioannes signum magnum appellat, in literali sensu Ecclesiam esse communis est interpretum expositio, Andr. Cæsariens. Bedæ, Primas. Rich. Vict. Rup. Pann. Ioach. eam etiam tradit Method. in lib. cui titulus est *Symposium*, & D Greg. li. 34. Mor. c. 7. Quo fit, vt qui hanc visionē de beatissima Virgine interpretantur, non literalem, & historicum sensum, sed mysticū, & allegoricum sequantur: præterquam quod neque ipsa visio tota Virgini congruit. I.

Andr. Cæsar. Beda. Primas. Rich. Vict. Rupert. Pannon. Ioach. Method. D. Gregor.

Siquidem hæc mulier maximè cruciabatur, vt pareret: cum Virgo beatissima filium suum absque vllo sensu doloris, & molestia non solum nouem mensibus in vtero gestauerit: sed etiam pepererit. Accedit, quòd fuga mulieris in desertum Virgini rectè accommodari non potest. Verùm nos de hac allegorica expositione etiam agemus, postquam literalem tradiderimus.

II. Est igitur aduertendum signum tripliciter potissimū vsurpari in sacris literis. Prima enim eius acceptio est pro miraculo, eo quod miracula diuinam veritatem confirment, & quasi signent: ita sumitur Ps. 134. *Et misit signa, & prodigia in medio tui Ægypte*: & Act. 5. *Per manus autem Apostolorum fiebant signa, & prodigia multa in plebe*: & sexcentis aliis in locis. Secunda signi acceptio est pro vexillo, veluti Esaiæ. 5 *Eleuabit signum in nationibus, procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ, & ecce festinus velociter veniet.* Quem locum D. Hier. interpretatur de Romanis, qui sub Tito Iudæorum Gentem oppresserunt, quos Dominus quasi vexillo erecto è longinquo euocasse dicitur: simul etiam aliorum refert sententiam, qui de Gentium vocatione locum accipiunt, quæ nimirum eleuato signo crucis, & depositis oneribus peccatorum velociter venerint, atque crediderint. Eodem sensu signum accipitur Ps. 73. *Posuerunt signa sua, signa: & non cognouerunt sicut in exitu super summum* Priori enim loco sumuntur signa pro vexillis: posteriori pro monumētis hoc sensu: Infideles aduersarij tui (loquitur cum Deo de euersione vrbis, & profanatione tēpli) victores de nobis effecti vexilla sua excelso loco cuiusmodi sunt exitus siue portæ ciuitatum, per quas omnes egrediuntur, erexerunt manifesta victoriæ suæ monumenta: & non cognouerunt se tua permissione eam victoriam consequutos, sed suæ eam virtuti ascripserunt. Tertiò. Sumitur signum pro scopo, in quem sagittæ collimantur, veluti Thren. 3. *Tetendit arcum suum, & posuit me quasi signum ad sagittam, misit in renibus meis filias pharetra sua*, idest, sagittas, quæ appellantur filiæ pharetræ, quia in pharetra gestantur, loquiturque Hierusalem de supplicio sibi à Deo inflicto per exercitum Assyriorū, significatque, vt interpretatur D. Tho. in suis cōm. super Thr. Deum tetendisse arcum, idest, iudiciū vel exercitū hostium, posuisseq; illā quasi signum ad sagittam, in quod videlicet Assyrij sagittas suas iacerent. Eodēque locutionis genere vsus est Iob, cū dixit c. 16. *Tenuit ceruicē meam, confregit me, & posuit me sibi quasi in signū*, videlicet in quod omnia tela sua cōiiceret vnde statim subiungit: *Circūdedit me lāceis suis.* Quē locū D. Greg. li. 13. Mor. c. 6. de fideli populo mysticè expendēs, *Idcirco*, inquit, *signū ponitur, vt sagittarū emissione feriatur. Fidelis itaque populus in signū hosti suo est positus: quia eū semper suis ictibus impetit, suisq; persecutionibus affligit: qui enim in hac vita assidua mala tolerat, veluti in signum positus ictus excipit ferientis. Vnde Paulus cum persecutionū mala toleraret, atque sub persecutione aduersariorū gemeret, tenerā discipulorū mentem de suis afflictionibus cōsolās ait 1. Thes. 3. Ipsi enim scitis, quòd in hoc positi sumus*: ac si eis apertè diceret, inquit Greg. *Quid in hoc tempore vulnera nostra miramini, qui si æterna gaudia quærimus, huc ad hoc venimus, vt feriamur?* Eodem sensu dixit de Christo Simeō. *Hic positus est in ruinam, & in resurrectionē multorum, & in signum, cui contradicetur.* Sic enim cum locum intellexit Tert. li. de carne Christi c. 23. vbi disputans aduersus Marcionē negantem veram in Christo carnem, *Cognoscimus*, inquit, *adimpleri propheticam vocem Simeonis super adhuc recentem infantem Dominum pronunciatam: Ecce hic positus est in signum, cui contradicetur: signum natiuitatis Christi secundum Esai. c. 7. Propterea Dominus dabit ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium: agnoscimus enim signum contradicibile conceptum, & partum Virginis Mariæ.* Hæc ille.

III. Primùm igitur Ecclesia signum est magnū, quia ipsa per se magnum quoddā est miraculū à Deo mirabiliter effectum. Verè enim miraculū est Ecclesiæ cōtra tam multas,

Primi signi acceptio pro miraculo. Psal. 134. 9 Act 5. 12. *Secunda pro vexillo.* Esai 5. 26. D. Hieron. *Gentium vocatio.* Psal. 73. 4. *Tertia pro scopo.* Thren. 3. 12. D. Thom. Iob 16. 12. D. Gregor. *Iusti positi in mundo vt signum persecutorū sagittis.* 1. Thess. 3. 3. Luc. 2. 34. *Christus signum contradicibile ex Tertull.* Esai 7. 14. *Ecclesiæ fundatio magnū miraculum.*

multas, tãq; difficiles Gentiũ omniũ, ac Principum persecutiones non solũ fundatio, sed, vt ita dicã, prodigiosa progressio Præcipuè verò, si spectentur ij, per quos fundata est, hoc est, Apost. pauci numero, genere humiles, absque vllo vel humanę sapiẽtiæ, vel opum, mũdanæque potẽtiæ præsidio. Hanc enim potissimũ ob causã appellãtur à Paulo gloria Christi. 2. Cor. 8. *Siue*, inquit, *fratres nostri Apostoli Ecclesiarũ gloria Christi*: vbi gloriæ numerandi casus est: habetur enim Græcè: δόξα Χριστοῦ. Appellãtur autẽ gloria Christi: quia Ecclesiæ per eos fũdatio diuinã Christi potentiam, splendorẽ, & gloriam declarauit. Deinde signũ, siue vexillũ fuit quod Deus erexit suæ erga homines beneuolentiæ, idcirco enim Ecclesiã cõdidit, quia homines adamauit: idque Ecclesia ipsa agnoscit, & disertis verbis cõfitetur, cũ ait Cãt. 2 *Ordinauit in me, charitatẽ*: seu: vt alij trãsferũt ex Hebræo: *Posuit in me vexillũ amoris*. A qua etiã expositione nõ abhorret nostra translatio: si quidẽ hoc loco *ordinandi* verbũ militare est ad eum sensum, quo milites in acie instrui, & ordinari solẽt. Est enim Hebraicè vox *Dagal*, quæ propriè significat vexillũ erigere: translatè verò insignem esse in re aliqua, vel eminere: simúlque iuxta nostram editionem significatur charitatem ipsam solam esse veluti quẽdam numerosum exercitũ, qui aduersus animæ hostes instruitur, & ordinatur. Et iuxta eum sensum, quẽ sequimur ex translata verbi *Dagal* acceptione, indicatur maxima, & illustria amoris argumenta ostendisse sponsum erga Ecclesiam, & in eis insignem fuisse: imò quasi vexillũ sustulisse, quod omnes gentes intrepidè sequerentur, iuxta illud Esaiæ 5. superius cõmemoratum: *Eleuabit signũ in nationibus*. Nec verò quodlibet signum: sed magnum signum fuit: quia hoc Ecclesiæ vexillum maximum effecit, toto videlicet orbe expansum, vt conspicuũ esset omnibus. qui ad Ecclesiã aggregari vellent.

Apostoli Christi gloria.

2. Cor 8. 23.

Ecclesia vexillum beneuolentiæ Dei erga homines.

Cant 2. 4.

Charitas numerosus exercitus aduersus animæ hostes.

IIII. Denique signum est, siue scopus, in quem omnes Tyranni, ac Principes suarum persecutionum sagittas collimarunt: ita vt optimo iure ipsa quoque signum contradictionis appellari possit, iuxta illud Thr. 3. *Posuit me tanquã signũ ad sagittã*. Nec sine mysterio dicitur signum magnum, & ita magnum, vt ab eo persecutorum sagittæ aberrare non potuerint: cum è cõtrario scopus exiguus esse soleat, vt difficile sit illum attingere. Enimvero Deus potentiæ suæ, & virtutis cõscius Ecclesiam signũ quoddã magnũ esse voluit, persecutoribúsque opposuit, vt ab eo aberrare nõ possẽt. Verũ simul idẽ signum fecit impenetrabile, ne aduersariorũ sagittæ in Ecclesiã intentæ eã vllo modo possent penetrare, in quo maior diuinæ potentiæ magnitudo cernitur. Et vero quis mulierẽ inter cælestes orbes cõsidentẽ, quippe quæ lunam pedib. calcaret, soleq; cõtingeret, ferire posset, cum ante cælũ ipsum natura impenetrabile, supra quod secura residebat, penetrare oporteret, hoc est, diuinã ipsam potẽtiã, qua Ecclesia nititur, superare? Quod argumẽtũ quanquam aliàs iam in hoc opere tractauimus, adhuc tamẽ possumus aliis Script. testimoniis locupletare.

Ecclesia quo pacto Tyrannorum scopus

Thren. 3. 12.

Eiusdem in persecutionibus securitas.

V. Primũ ducitur ex Ps. 128. vbi Ecclesia de se ipsa ita loquitur. *Sæpe expugnauerunt me à iuuẽtute mea, dicat nunc Israel: Sæpe expugnauerũt me à iuuẽtute mea: etenim nõ potuerũt mihi. Supra dorsum meũ fabricauerũt peccatores: prolõgauerunt iniquitatẽ suã Dominus iustus cõcidet ceruices peccatorũ*. Quo loco ad literam sermo est de Synagoga, cuius pueritia in Ægypto fuit, vbi cępta est eius persecutio: & generalius de Ecclesia, quæ in ipsa sua infantia oppugnata fuit, cũ Cain Abelem fratrẽ obtrũcauit. Sic enim hũc locũ intellexit D. Aug. in cõm. *Magnus*, inquit, *affectus sic cepisse, quasi aliquid iam loqueretur: videtur enim nõ cepisse, sed respõdisse. Respondit autẽ querelis, & cogitationibus infirmorũ: Sæpe expugnauerunt me à iuuẽtute mea. Nunquid ideo nõ peruenit ad senectutẽ, quia non cessauerunt illi expugnãdo? Consoletur igitur se Ecclesia de præteritis exẽplis, & dicat: Etenim non potuerũt mihi*. Hæc Aug. Quod vero sequitur, hũc sensum habet: *Supra dorsum meũ fabricauerunt peccatores*, immensam videlicet per-

Psal 128. 1.

Ecclesiæ in infantia oppugnatio, & firmitas.

D. August.

secutionum fabricam, sed quæ non me, sed ipsos contereret: vnde subiungitur: *Dominus iustus concidet ceruices peccatorum: confundantur, & conuertantur retrorsum omnes, qui oderunt Sion.*

VI. Secundum testimonium duci potest ex Zach. 1. *Et leuaui,* inquit Propheta, *oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua. Et dixi ad Angelũ, qui loquebatur: Quid sunt hæc? & dixit ad me: Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iuda, & Hierusalẽ.* In quem locum Hebræi, D. Hieron. & alij per quatuor cornua accipiunt quatuor mundi imperia quæ Hebræorum Gentẽ quasi tauri ventilauerunt, in typũ videlicet Ecclesiæ, in quam omnes Reges, atque Principes tanquã ferocissimi tauri insurrexerunt. Sed vide, quid sequitur: *Ostẽdit mihi Dominus quatuor fabros, & dixi: Quid isti veniũt facere? qui ait: Hæc sunt cornua, quæ ventilauerũt Iudã per singulos viros, & nemo eorũ leuauit caput suũ, & venerunt isti deterere ea, vt deiiciãt cornua Gentiũ, quæ leuauerunt cornu super terrã Iuda.* Per hos quatuor fabros D. Hier. Theod. & Cyril. Alex. intelligunt Angelos, quorum præsidio Ecclesia defenditur, & Tyrannorũ, atque hæreticorum omnium vires quasi cornua cõteruntur. Alij, in quibus est Carthus. quidã apud D. Hier. in eum locũ, volunt fabrorũ nomine accipiẽdos esse quatuor Euangelistas, qui omnium regnorum potentiam, quæ antea Ecclesiã persequebantur, Euangelij prædicatione, & miraculorum fulgore Christi imperio subiecerunt. Verum de huius loci expositione plura diximus in nostris super Zach. cõmentariis, quæ Deo volente cum reliquorum minorum Prophetarum commentatione foras dare instituimus. Denique Gen. 4. Tubalcain in typum diaboli dicitur fuisse malleator, & faber in cuncta opera æris, & ferri: sic enim diabolus malleator est Ecclesiæ, quippe qui eam fortissimis Tyrannorũ, & hæreticorum ictibus percutit: quæ tamen tanquam incus fortissima malleos omnes cõminuit, & conterit. Quam ob causam dicitur Hier. 50. *Confractus, & cõtritus est malleus vniuersæ terræ:* vbi per malleum vniuersæ terræ diabolum Ecclesiam persequentem interpretatur Orig. in comm. eius loci. Nec verò id mirum videri debet, cum Ecclesia adamãtina describatur Amos 7. iuxta translationẽ 70. *Ecce vir super murũ adamantinum, & in manu eius adamas: & dixit Dominus ad me: Ecce ego iniiciã adamantẽ in medio populi Israel.* Vbi per adamantem Christus in manu Patris, per murum adamantinũ Ecclesia, supra quam est Christus, accipienda est. Itaque Christum tanquam adamantem in medio omnium Gentium, ac Principum misit: quem tamen nulla potentia frangere vnquam potuit: quod idem adamantino muro, idest, Ecclesiæ contigit.

Zach 1. 18. Hebræi. D. Hieron. Tyranni in Ecclesiã tauri ferocissimi. D Hieron. Theodor. Cyril. Alex. Dion. Carth. Gen 4. Dæmõ Ecclesiæ malleator. Hier. 50. 23. Origenes. Amos 7. 7. Ecclesia murus adamantinus.

Cur Ecclesia in cælo apparuerit.

Apparuit in cælo. SECTIO III.

I. CVm mulier Ecclesiã sit, vti diximus, perspicuũ relinquitur cælũ hoc loco non ipsam Ecclesiã significare. iã enim Ecclesia in se ipsa apparuisset. Quare existimamus illud hoc loco indicari Ecclesiã cælestẽ esse, hoc est, è cælo descẽdisse per electionẽ diuinam: quemadmodũ alias in hoc opere dicit Ioan, vidisse se sponsam Agni descendentẽ de cælo. Præterea, vt vult Panno. apparuit in cælo mulier, quia Ecclesia cælestẽ vitam agit, vnde & in terris quasi peregrina versatur, quia & genere, iuxta priorẽ rationem, & cõuersatione, iuxta posteriorem tota est cælestis. Id quod elegãter dixit Tert. in Apolog. c. 1. vbi agẽs de persecutionib. Ecclesiæ, *Nihil,* inquit, *Gens Christiana de causa sua deprecatur, quia nec de cõditione miratur: scit se peregrinã in terris agere, inter extraneos facilè inimicos inuenire: cæterũ genus, sedẽ, spẽ, gratiã, dignitatẽ in cælis habere. Vnũ gestit interdũ, ne ignorata dãnetur.* Hæc ille. In tribus verò potissimũ Ecclesia se ostẽdit de cælo esse, lingua, moribus, affectu. Hac enim triplici ratione potissimũ, cuias sit quispiam, diiudicari solet. Et quidem de lingua dictum

Ecclesia & genere, & cõuersatione tota cælestis. Pannon. Tertullian.

dictum est à Dño Ioã. 3. *Qui de terra est, de terra loquitur*: & ibidem. *Quē enim misit Deus, verba Dei loquitur*. Sunt autē quidam peregrini, qui loquuntur mixto quodã idiomate, quod ex proprio scilicet, & peregrino cõflatur, vt habes 2. Esd. 13. *In dieb⁹ illis vidi Iudæos ducētes vxores Azotidas, Ammonitidas, & Moabitidas, & filij eorũ ex media parte loquebãtur Azoticè, & nesciebãt loqui Iudaicè, & loquebãtur iuxta linguã populi, & populi.* Sic etiam sunt plerique in Ecclesia, qui nec cælestes omnino sunt, nec planè terreni: sed vtrũque iũgentes & de cælo, & de terra loquuntur. Deinde etiam mores ostendũt, cuiusnam patriæ quispiã sit: quēadmodũ significauit Apostolus Phil. 3. *Nostra cõuersatio in cælis est*. i. nostri mores cęlestes sũt. Deniq; affectus terrarũ, & regionũ maximè in hominib. dominãtur, & ex iis vniuscuiusq. regio dignoscitur: quare ex affectu, & amore rerũ cælestiũ ostendit Ecclesia se cælestē esse. *Ioan. 3. 31. 34. In quibus nã se ostēdat de cælo esse. 2. Esd. 13. 23. Philip. 3. 20.*

II. Propter hanc igitur vtranque rationem Ecclesia in cælo visa est, atque in vtriusque typũ tabernaculum illud Mosaicũ coopertũ erat pellibus hyacinthinis, hoc est, cælestis coloris: vnde auctore Iosepho li. 3. antiq. c. 7. à lõge aspicientibus cælũ repræsentabat. Eandem ob causam Ecclesia dicitur sapphirina eo quod sapphirus gemina sit coloris cælestis, & aureis quibusdam punctis colluceat, quæ stellas referunt: quo sensu accipiendum est illud Exod 24. *Ascenderunt Moyses, & Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel, & viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælum, cum serenum est*, Etenim Ecclesia veluti thronus quidã est sapphirinus, in quo Deus residet: cũ autē subiũgitur: *& quasi cælum, cum serenum est*, significatur tranquillitas, & serenitas, quam Ecclesia sub Dei pedibus habet. Quanquam enim eam Tyranni, & Hæretici conentur turbare: tamen quia sub Dei pedibus iacet, eiúsque virtute, ac potentia continetur, serenitatem cæli sua tranquillitate repræsentat. Illud obiter aduerte pro eo, quod nos habemus: *Quasi lapidis sapphirini*, legi quoque posse ex Hebræo: *quasi lateris sapphirini*, vt auctor est Lyr. in eum locum, nimirum vt figura lateris Hebræis in memoriam Ægyptiacam seruitutem reuocaret, cum in conficiendis lateribus laborabant: color autem sapphirinus designaret libertatem, quam diuino beneficio erant consecuti. Simul etiam illud indicabatur lateres, idest, labores, quibus Sancti in hac vita probantur, tandem in sapphiros gloriæ conuertendos: idcirco enim Hebræi viderunt suos lateres in pulcherrimos sapphiros euasisse. *Iosephus. Tabernaculũ Mosaicũ cælũ referebat. Exod. 24. 9. Ecclesia sapphirinus Dei thronus. Lyranus.*

III. Ad eandem Ecclesiæ cælestem naturam adumbrandam apparuit Ezechieli Dominus super alium thronum sapphirinum, quemadmodum legimus cap. 1. *Super firmamentum, quod erat imminens capiti animalium, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni: & super similitudinem throni similitudo quasi aspectus hominis desuper.* Et quidem meritò thronus iste sapphirinus, qui Ecclesiam repræsentat, capitibus quatuor illorum animalium imminebat: quoniã Ecclesia super quatuor orbis imperia per quatuor illa animalia expressa fuit euecta: siquidem iis omnib. subiugatis ipsa veluti thronus sapphirinus remãsit, in quo Christus omnium imperiorum Princeps, moderatórq; resideret. Accedit, quòd illa quatuor animalia, hoc est, quatuor imperia thronum istum sapphirinũ in capite gestant: siquidem ex omnibus mundi partibus Reges, ac Principes, Gentésque vniuersæ ad Ecclesiam aggregatæ Christum veluti in throno triumphantis more gestauerunt: quidni etiam Ecclesiam cælum appellari agnoscamus Esa. 66. *Hæc dicit Dominus: Cælum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum.* Etenim D. Aug. in Psal. 98. existimauit eo loco Esaiæ cæli nomine electos accipiendos esse, hoc est, Ecclesiam: quæ interpretatio etiam est D. Hilarij in Psal. 131. Obiter autem est obseruanda annotatio, quam in eundem locum affert idem Hilar. li. 1. de Trinit. expendens, quomodo Dei sedes dicatur cælum, terra autem pedum eius scabellum: cum tamē cælũ palmo, terram *Ezech. 1. 26. Ecclesia super quatuor mũdi imperia euecta. Esai. 66. 1. D. August. D. Hilar.*

Esai 40.12. Sept.inz. Diuinæ naturæ immensitas. pugillo concludat, iuxta illud Esai. 40. *Quis mensus est pugillo aquas, & cælos palmo ponderauit? quis appendit tribus digitis molē terræ?* seu vt 70. transtulerunt: *Quis mensus est manu aquam & cælum palmo, & omnem terram pugillo?* Ex quorum locorum collatione concludit Hilar. Diuinæ naturæ immensitatem nullis locorum spatiis terminatam: siquidem cælum, quod ipsius thronus dicebatur, palmo concludit: terram verò, quæ dicta fuerat pedum eius scabellum, pugillo comprehendit. *Conclusum*, inquit, *palmo cælum rursum Deo thronus est, & terra, quæ pugillo continetur, eadem & scabellum pedum eius est, ne in throno, & scabello secundum habitum considentis protensio species corporeæ possit intelligi: cum id, quod sibi thronus, & scabellum est, rursum illa ipsa infinitas palmo, ac pugillo apprehendente concludat.*

IIII. Sed, vt ad institutum reuertamur, quoniam cælestis planè est Ecclesia, idcirco firmamenti, siue stelligeri cæli nomine significatur: sic enim firmamentum illud possumus accipere, quod paulo ante ex Ezechiele diximus supra capita animalium apparuisse. Sicut enim in firmamento lucent sydera, & cōstellationes variæ ex syderibus conflatæ, ita in Ecclesiæ firmamento Sancti sunt veluti sydera, & pulcherrimæ virtutum cōnexiones quasi cōstellationes nobilissimæ. Vnde D. Greg. lib. 9. Mor. c. 6. ad Ecclesiam refert illud Iob. 9. *Qui facit Arcturum, & Orionas, & Hyadas, & interiora Austri.* Quo loco per Arcturum septem stellis fulgentem accipit Ecclesiam septem candelabris in Apocal. rutilantem: per Orionas vero Martyres, quia sicut Oriones in ipso pondere temporis hyemalis oriuntur, suóque ortu tempestates excitant: & maria, terrásque perturbant: ita Martyres, dum Ecclesiam ad statum prædicationis erigunt, pondus persequentium, molestiásque passuri ad cæli faciem quasi in hyeme veniunt. Iis etiam ortis mare, terráque turbantur, quia Gentilitas videns mores suos destrui apparente Martyrum fortitudine doluit. Denique Hyadas Doctores interpretatur, quia nimirum Hyades à pluuia nomen acceperunt, eo quòd ortæ proculdubio imbres ferant: sic enim Doctores ad statum vniuersalis Ecclesiæ quasi in cæli faciem deducti super arentem humani pectoris terram sanctæ prædicationis imbres fundunt, iuxta illud Deut. 32. *Concrescat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina.* Hæc ille. Quid? Nonne duodecim Apostoli duodecim signa sunt Zodiaci, idest, vitalis circuli in firmamento Ecclesiæ constituta? quemadmodum subtiliter tractat Georg. Venet. in sua Harm. Cant. 2. ton. 7. c. 8. 9. 10. 11 & 12. nósque fusiùs disseremus, cum coronam duodecim stellarum explicabimus. Ex his omnibus illud conficitur Ecclesiam duplici de causa cælestem esse tum quia è cælo per æternam electionem habuit ortum, tum quia cælestem in terris vitam agit: atque adeo merito in cælo Ioanni apparuisse.

Ecclesia cæli. Sācti sydera. D. Greg. Iob. 9. 9. Deut. 32. 2. Apostoli duodecim signa zodiaci. Georg. Ven.

Cur Ecclesia appelletur mulier.

Signum magnum apparuit in cælo, mulier.

SECTIO IIII.

I. Signum illud magnū, quod in cælo apparuit, mulier fuit amicta sole. Cum igitur ea Ecclesiam adumbrauerit, vti diximus, illud iam ordine sequitur explicandū, cur mulieris appellatione censeatur? Illa igitur eius appellationis est ratio potissima, quòd Ecclesia Christi spōsa sit, ab eóque veluti grauidata fructum ferat meritorum: quemadmodū luculentè explicauit Apostolus Eph. 5. *Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiā:* quod Ecclesiæ, & Christi cōiugium fuit auctore Paulo ibidē in cōiugio Adam, & Euæ adūbratū, cum Adam dixit: *Hoc nūc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: Sacramentū hoc*, inquit Paulus, *magnū est: ego autem dico in Christo, & in Ecclesia.* Id quod præter alios expendēs D. Aug. li. 2. de symbolo

Potissima ratio, quia est spōsa Christi. Ephes. 5. 25. & 32. Gen. 2. 23. D. August.

symbolo ad Cathecumenos c 6. de Christo in cruce interpretatur: *Ascẽdat*, inquit, *sponsus noster thalami sui lectum, dormiat moriendo, aperiatur eius latus, & Ecclesia prodeat virgo: vt quomodo Eua facta est ex latere Adæ dormientis, ita & Ecclesia formetur ex latere Christi in cruce pendentis. Percussum enim est eius latus, & statim manauit sanguis, & aqua, quæ sunt Ecclesiæ gemina sacramenta: aqua, in qua est sponsa purificata, sanguis, ex quo inuenitur esse dotata. O magnum mysterium de sponso sponsa nascitur, & vt nascitur, statim illi coniungitur: & tunc sponsa nubit, quando sponsus moritur: & tunc sponsus sponsæ coniungitur: quando à mortalibus separatur: & quando ille per cælos exaltatur, tunc ista in terra fecundatur.* Hæc ille.

Est ad hoc matrimoniũ explicandũ illustrissimũ illud apud Oseam testimoniũ c. II.
2. vbi dominus sic ad Ecclesiã loquitur: *Spõsabo te mihi in sẽpiternũ: & spõsabo te mihi in iustitia, & iudicio, & in misericordia, & in miserationib. Et sponsabo te mihi in fide: & scies, quia ego Domin⁹.* Vbi aduertendũ est ter *despõsationis* nomẽ repeti propter tres personas diuinas, quibus Ecclesia est despõsata: quamquã D. Hier. aliã rationẽ afferat dicens Deũ primò sibi despõdisse Ecclesiam in Abraham, siue in Ægypto, vt vxorẽ haberet sempiternã: secundo in mõte Sina, cum ei dedit pro spõsalibus legis iustitiã, atque iudiciũ, & iunctam legi misericordiã, vt nimirum quando peccaret, traderetur captiuitati, & cum ageret pœnitentiam, reuocaretur in patriam, & misericordiã consequeretur: atque de his sponsalibus loquutũ fuisse Regium vatẽ Ps 100. *Misericordiã, & iudiciũ cantabo tibi Domine*: eadẽque sponsalia nomine calicis explicasse, cũ dixit Ps. 74. *Calix in manu Domini vini meri plenus misto: & inclinauit ex hoc in hoc.* i. vt ipse interpretatur, inclinauit calicẽ iustitiæ in calicẽ misericordię, & rursus calicẽ misericordiæ in calicẽ iustitiæ. Deniqué tertiò eandẽ Ecclesiã Christo crucifixo, & à mortuis resurgenti desponsatã non in legis iustitia, sed in fide Euangelij: qui autẽ sic fuerit despõsatus, statim sciet, quia ipse sit Deus.

Osea. 2. 19.

Ecclesiã sibi despondit Deus primo in Abraham. Secundo in monte Sina. Psa. 100. 1. & 47. 9.

Tertio in Christi morte.

Nec verò, cum Ecclesia mulier dicitur, de eius virginitate dubites: quãquã enim III.
apud latinitatis auctores mulier pro corrupta fœmina vsurpetur, veluti actione tertia in Verrẽ: *Ne quis haredẽ virginem, néve mulierẽ faceret*: tamen non modo in sacris literis, sed etiã ex vi verbi auctore D. Hier. in c. 4. epist. ad Gal. sexum magis, quàm copulã viri significat: vt fusè probat Tert. in li. de velandis virginibus, probátque ex Gen. 2. vbi Eua, cum adhuc virgo esset, mulier appellatur: & ex beatissima Virgine, quæ sæpe mulier dicitur, veluti ad Gal. 4. *Misit Deus filium suum factum ex muliere, factũ sub lege*: & Iob. 2. *Quid mihi, & tibi est mulier?* & c. 19 *Mulier, ecce filius tuus.* De eadem quoque re doctè disserit Orig. ho. 8. in Leui. ad illa verba Leu. 12. *Mulier si suscepto semine pepererit masculũ, immunda erit septẽ diebus.* Itaque Ecclesia & mulier est propter coniugiũ, & fœcunditatẽ, & virgo propter puritatem, & sanctimoniã: vt enim rectè annotauit D. Hie. in c. 2. Oseæ, illud interest inter Dei coniunctionem, & hominũ, quòd homo cum vxorẽ acceperit, de virgine facit mulierem, idest non virginem: Deus autem meretricibus spiritualiter copulatus eas mutat in virgines. Id quòd ad literã duobus clarissimis testimoniis ostenditur: vnũ est illud Hier. 3, vbi postquã vrbis Hierusalem adulteria cõmemorantur illis verbis: *Leua oculos tuos in directum, & vide, vbi non prostrata sis: polluisti terram in fornicationibus tuis, & in malitiis tuis. Quam ob rem prohibitæ sunt stillæ pluuiarum, & serotinus imber non fuit: frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere*: statim subiungitur: *Ergo saltem amodò voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ tu es.* Vbi cernis meretricem mulierem ad virginitatem inuitari per spiritualem coniunctionẽ cum Deo. Illud obiter in hunc locum est obseruandũ maximi apud Deum momenti esse patris appellationem: siquidem Deus Hierusalẽ fornicariam ciuitatẽ, & sub eius typo quãlibet peccatricẽ animã adhortatur, vt ipsum

M. Tullius. Mulier nomẽ sexus. D. Hieron.

Gen 2. Gal 4. 4. Ioan. 2. 4. Ioan 19. 26. Origenes. Leuit. 12. 2.

D. Hieron.

Hierem. 3. 2.

Patris appellatio quanti momenti apud Deum.

patrem appellet, si velit veniā facilè impetrare: quasi tanto nomine, tantæque pietatis audito fieri non possit, quin statim ad misericordiam cōmoueatur, quemadmodum pater amplecti, & osculari solet filium infantulū, cum ei repetita identidem patris appellatione blanditur: quam ob causam Dominus cum discipulos orare docuit, hinc inchoare orationē præcepit: *Pater noster qui es in cælis.* Indeque

Matt.4.9.

duntaxat prodigus ille filius animos sumpsit, & reconciliationis fiduciam: *ibo*, inquit, *ad patrem meum, & dicam ei: Pater, peccaui in cælum, & coram te.* Hac eadē ratione Deum exorare nomine populi conatur Esaias c.63. *Attende de cælo, & vide de habitaculo sancto tuo: vbi est zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum, & miserationum tuarum? super me continuerunt se. Tu enim pater noster, & Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos. Tu Domine pater noster, redemptor noster à seculo nomen tuū.* Quo loco primum significat Propheta Deū vsque adeo clementē esse, vt Abrahamus, & Israel, siue Iacob prę illo nomē patris minimè mereātur: idcirco enim dixit: *Abrahā nesciuit nos, & Israel ignorauit nos*, nimirū si tecū conferātur. Secundo aduerte, cum dicitur: *vbi est fortitudo tua, multitudo viscerū tuorū, & miserationum tuarū?* appellari fortitudinē Dei ipsius misericordiā, eo quòd misericordiæ operib. maximè omnipotentiā suā declarare soleat. Tertiò. Admirabūdus Propheta dixit: *super me continuerūt se*, quasi nouuū quiddā sit in Deo posse misericordiarū suarū viscera cōtinere, quin ea liberaliter effundat. Deniq; bis appellauit Propheta Deū *Patrē*: fuit enim semel pater per creationem, & iterū per redemptionem.

Luc.15.18. Esai.63.15. Misericordia Dei fortitudo

IIII. Sed, vt ad locum Hier. citatum reuertamur, aduertendū est appellari Deum ducem virginitatis Ecclesiæ, & cuiuslibet animę ipsi consecratæ, non solū, quia sponsarum suarum virginitatē seruat: sed etiam, quoniam ipse est, qui tanquā dux virginum præit, vexillúmque erigit castitatis, sine cuius videlicet ope virginitas conseruari non potest. Itaque ipse est, qui tāquam dux pro virginibus militat in difficillimis certaminibus castitatis. Vnde & Apoc. 14. apparuit virginum exercitus sequens Agnum, quocunque iuisset, tanquā in hoc prælio ducē, ac bellatorē fortissimum. Et quidem vox Hebræa in loco illo Hieremiæ, pro qua vulgatus transtulit *Ducem*, propriè ducē, qui alios præit, & regit, significat: ea enim est germana significatio vocis *Aluph*, vnde illud Hier.11. *Ego quasi agnus mãsuetus, qui portatur ad victimā: & non cognoui: quia cogitauerunt super me cōsilia dicentes: Mittamus lignū in panē eius, & eradamus eū de terra viuentiū*: vbi ad literam est sermo de passione Christi, sic iuxta veritatē Hebraicam transferendum esset: *Ego quasi agnus dux reliquorū*: est enim pro voce *Mansuetus*, Hebraicè *Aluph*, significatúrque Christum in passione fuisse quasi agnum ducem gregis, qui omnes Martyres exemplo suo anteiret, & ad mortem fortiter oppetendam animaret. Alterum testimonium, quo ostenditur Deum, cum spiritualiter tanquam spōsus alicui animæ coniungitur, ex meretrice, & fornicaria virginem facere, depromitur ex secundæ Cor.11. vbi Apostolus loquens cum Corinthiis, qui ante conuersionem fuerant idolorum cultores, atque adeo fornicarij, sic ait: *Æmulor enim vos Dei æmulatione: despondi enim vos vni viro virginem castā exhibere Christo*, hoc est, vt interpretatur Theophyl. Quæro vos Dei æmulatione, siue zelo. i. non propter me, sed propter Deum, cui vos despondeo tanquam sponsam, quę quanuis antea meretrix fuerit propter idololatriam: nihilominus per spirituale cum Christo matrimonium virgo est permansura. Vtroque hoc testimonio vtitur ad idem confirmandum D. Hier. in cōmentariis in c.2. Oseæ. Porro aduertendū pro eo, quod nos habemus: *Æmulor enim vos*, esse Græcè, ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς, quod verti potest, *Zelotypi sumus erga vos.* Appellat enim Paulus zelum ingentem, & immodicū quendam amorem, quasi ambiat, vt apud Corinthios primus sit: nec quispiam sibi præferatur in amore: sed addit: *zelo Dei*: ne quis putaret eum sua ipsius gloria, & compendio commoueri.

Pro virginū castitate tanquam dux dimicat Deus. Apoc.14.

Hier.11.19

Christus in passione dux Martyrum.

2. Cor.11.2.

D. Hieron.

Cur Ecclesia amicta sole apparuerit?

Mulier amicta sole.

SECTIO V.

CHristum Dominum solem esse, multa Scripturæ sacræ testimonia demonstrant: duo verò potissimum. Vnum est illud Mal. 4. *Orietur vobis timentibus nomẽ meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius: & egrediemini, & salietis sicut vituli de armento.* Quem locum de Christo interpretãtur. D. Hier. & Theod. in Malach. Orig. ho. 2. in Cant. & Cyril. Alex. li. 1. in Ioan. c. 8. & li. 4. c. 28. vbi docet tẽpus ante aduentũ Christi fuisse procellosam quamdam hyemem: at post eius aduentum ver iucundissimum extitisse: cum Christo quasi sole fulgente Sancti quãplurimi veluti flores pullularunt. Est autẽ potissimũ sermo de die iudicij, quo tempore Christus appellatur sol iustitiæ, qui in primo aduẽtu fuerat sol misericordiæ. Cum verò dicitur: *Sanitas in pẽnis eius*, alluditur ad solis radios, qui eius veluti pẽnæ sunt. Quãquam verò Theod. huius nostri solis pẽnas velit esse dona spiritualia, quibus quasi alis nos vndiq; velauit: tamẽ dici meritò potest solis iustitiæ, i. Christi pẽnas, quib. sese in sublime extulit, siue radios, quibus resplenduit, illas ipsas pœnas fuisse, quas hominum amore suscepit. Quod enim illis tanquam alis sese in altum extulerit, docuit Paulus Philip. 2. *Humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortẽ, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltauit illum.* De quibus etiam pẽnis locutus est Regius vates interpretante Hieron. cum dixit Ps. 9. *Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis.* Quod autem eædem pœnæ, siue cruciatus radij fuerint, quibus sol iste resplenduit, ostendit locus ille apud Abac. c. 3. *Splendor eius vt lux erit: cornua in manibus eius.* Quo loco vides cum cornibus crucis, vt omnes ibi interpretantur, splendorem coniungi: nimirum quia cum in crucem fuit sublatus, quasi in medio cæli eleuatus sol multò magis, quàm antea radiauit.

I. Christus sol. Mal. 4. 2. D. Hieron. Theodoret. Orig. Cyril. Alex. Tempus legis veteris hyẽs: legis nouæ ver. Theodoret. Pœnis tãquã alis in altum se extulit Christus. Philip. 3. 8. D. Hieron. Psal. 90. 4. Abach. 3. 4. Radiauit in cruce Christus.

Alterum testimonium, quo Christus appellatur sol, habetur Cant. 1. vbi sponsa de Christo loquens ait: *Nolite me considerare, quod fusca sim, quia decolorauit me sol:* seu vt Septuag. transtulerunt: *Quia respexit me sol.* Quanquam Orig. legit: *Quia despexit me sol*, docens hom. 2. in Cant. hunc esse eius loci sensum. *Ne putetis, ô filiæ Hierusalem, quòd naturalis sit ista nigredo, quam in meo vultu cernitis: sed scitote, quoniam despectu solis est facta. Sol enim iustitiæ, quia me non inuenit rectè stantem, non direxit in me rectos lucis suæ radios. Ego enim sum populus Gentium, qui prius non respexi ad solem iustitiæ, nec steti ante Dominum: & ideo nec ille me respexit, sed despexit.* Hæc Orig. D. Bernard. sermone 28. in Cant. quatuor alias affert eius loci expositiones, quarum duæ postremæ ad præsens institutum faciunt. Prima est huiusmodi. *Nolite me notare quasi deformem, quia cernitis pro ingruente persecutione minus florentem, minus secundum gloriã seculi coloratam. Quid exprobratis nigredinem, quam feruor persecutionis, non conuersationis pudor inuexit?* Secunda. *Decolorari à sole*, inquit Bernard. *est ignoscere charitate fraterna: flere cum flentibus, infirmari cum infirmantibus: vri ad scandala singulorum.* Tertia. *Sol iustitiæ decolorauit me, Christus, cuius amore langueo: languor iste coloris quædam exterminatio est. Ergo instar vrentis solis desiderij ardor peregrinãtem in corpore decolorat, & excruciat amantem dilatio.* Quarta, & postrema, *Decolorauit me sol, sui nimirum comparatione splendoris, dum appropians illi ex eo me obscuram deprehendo, & nigram inuenio. Cæterum alias quidem formosa sum: quid fuscam dicitis solius solis pulchritudini succumbentem?*

II. Cant. 1. 6. Septuag. Orig. Varia lectio. D. Bernard. Christi cõparatione etiam pulchra anima deformes.

Est igitur mulier amicta sole. i. Ecclesia Christo circumdata. Sunt autem multæ huius similitudinis rationes. Prima est Pann. qui vult dici Ecclesiã amictam Christo quasi spõsam sponso, eo quòd Christus Ecclesiã tanquã sponsam amplectitur,

III. Ecclesia amicta Christo. Pannon.

Cant. 2. 6. Orig. eáque à Christo tanquam ab sponso accipit fœcunditatem. j. virtutem bene operandi, iuxta illud Cant. 2. *Laua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Quem locũ Orig. ho. 3 in Cant. eo sensu interpretatur, vt læua pro incarnatione: dextera pro diuinitate sumatur: dicatúrque læua esse sub capite Ecclesiæ quia in incarnationis mysterio Ecclesia tanquã in quodam mollissimo ceruicali cõquiescit. Dextera autem Ecclesiam amplectitur: quoniam per mysterium incarnationis gloriam æternitatis consequitur. Secundo est Ecclesia amicta Christo tãquam indumento, quemadmodum ipsa confitetur Esaiæ 91. *Gaudẽs gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo: quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circundedit me*: seu, vt 70. transtulerunt: *Induit me vestimentum salutis, & tunicam lætitiæ*: vnde alij transferunt: *Induit me vestimentum Iesum*, idest, *Induit mihi Iesum pro vestimẽto*: quò videtur respexisse Paulus, cum dixit Gal. 3. *Quicũque in Christo baptizati estis, Christũ induistis*: & Rom. 13. *Sicut in die honestè ambulemus, non in comessationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitiis, non in contentione, & æmulatione: sed induimini Dominum Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desideriis.* Allusisse enim Apostolum ad eum locum Esaiæ docet Cyril. Alex. lib. 9. in Gen. vbi quærens, quænam sit illa tunica lætitiæ iuxta editionem Septuag. respondet declarari à Paulo illis verbis Rom. 13. *Induimini Dominum Iesum Christum.* Est autem Christum induere, eius virtutes imitari. Sed multa præterea ea indumenti similitudo complectitur, quæ in ipsa Christi imitatione reperiuntur.

Esai 61. 10. Lectionum varietas. Septuag. Alij. Galat 3. 27. Rom. 13. 13. Cyrill Alex. Christum induit, qui imitatur.

IIII. Primùm enim verbo *induendi* vtuntur Hebræi ad significandam copiam, & affluentiam, veluti Ps. 64. *Induti sunt arietes ouium*: quod D Hier. vertit, *Vestientur greges agnis*. j. Oues erunt fœtosæ, & id quod sequitur: *Valles abundabunt frumento*, ad verbum est: *Valles vestientur frumento.* Igitur Christum induere est illum perfectè, & copiosè imitari, & omnibus modis, quoad eius fieri poterit, referre. Secundò, vt interpretatur D. Thom. dicitur Christum induere ille, qui eum imitatur: quia sicut homo cõtinetur vestimento, & sub eius colore videtur: ita in eo, qui Christum imitatur, solus Christus, eiúsque indumenti color. j. sanctitas apparet, quæ eadem expositio est D. Chrys. ho. 25. in epist. ad Rom. in obseruatione morali: *Induere*, inquit, *Christũ est vndique in nobis per sanctimoniã, & mansuetudinem Christum conspicuũ esse: homo enim indutus id esse videtur, quod indutus est: appareat itaque in nobis Christus*, Tertiò. Quia sicut vestes totũ corpus contegunt, ita Christi imitatio debet ad omnẽ omnino actionem pertingere. Quartò. Cum iubemur Christũ induere, monemur quoque veterem hominem exuere cum enim Christi vestis stricta sit, non potest supra mundanas vestes, quæ laxæ admodum sunt, ac diffluentes, indui. Vnde Paulus Rom. 13 antequam diceret: *Induimini Dominum Iesum Christum*, præmonuit mundanas vestes exuendas illis verbis: *Non in comessationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in contentione, & æmulatione*: & Colossenses 3. *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum eum, qui renouatur in agnitionem secundum imaginem eius, qui creauit illum.* Quintò. Qui indutus est vestibus non sentit ferè vestium pondus illud, ac molestiam, quam experitur is, qui vestes inuolutas quasi sarcinã portat humeris: sic enim qui Christum imitatur, non sentit virtutum difficultatem, quia se eius virtutibus induit: sentit autem earum pondus, qui non se illis per imitationem induit, sed qui eas tantum per speculationem, & cognitionem quasi humeris inuolutas portat. Postremò. Quemadmodum indumentum si pretiosum sit, pulchritudinem, & ornatum addit corpori, ita pulchrum est, & gloriosum Christum imitari.

Psal. 64. 14. D Hieron. Verbo induẽdi in quo sensu vtantur Hebræi. D. Thom. D. Chrysost. Christum in omni actione imitari debemus. Rom. 13. 14. Exuendus vetus vt nouus induatur homo. Coloss. 3. 9. Christi imitator virtutũ difficultatem non sentit. Christũ imitari pulchrũ.

V. Tertiò. Est Ecclesia amicta Christo propter singularem protectionem, qua vndequaque ab eo munitur: quam expositionem confirmat verbum ipsum Græcum

Ecclesia munitur à Christo.

περιβεβλημένη τὸν ἥλιον. id est, *circumamicta sole*. Est enim Christus circum Ecclesiam vndequaque eam ambiens, & protegens: de qua protectione loquitur Regius vates, Ps. 124. *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion: non commouebitur in aeternum, qui habitat in Hierusalem. Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi sui.* Idcircò etiam Esai. 26 dicitur Christus Ecclesiam tanquam murus vndique ambire: *In die illa cantabitur canticum istud in terra Iuda. Vrbs fortitudinis nostra Sion Saluator ponetur in ea murus & antemurale.* Quo loco aduerte, vt huius protectionis magnitudo explicetur, Christum non solùm Ecclesiæ murum, sed etiã antemurale appellari propter geminam secundùm vtranque naturã protectionem, qua Ecclesiam vndique tuetur. Idem eleganter habes expressum Zach. cap. 2. *Absque muro habitabitur Hierusalem prae multitudine hominum. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.* Ne quis enim existimaret ex eo, quòd dictum erat Hierusalem sine muro futuram, expositam fore hostibus: idcirco additum est: *Ego ero ei murus ignis in circuitu.* Nec verò se murum lapideum, aut æneum futurum pollicetur, sed igneum, qui à longe hostes terreat, seu, vt exponit Theod. qui transiri non possit: quis enim murum igneum audeat transilire? Quò pertinet illud Psal. 124. *Dominus in circuitu populi sui*: appellatur enim Deus ignis consumens Deut 4. Quanquàm verò murus igneus summam quandã protectionem Ecclesiæ significet: meritò tamen plerique per murum igneum, murum amoris intelligunt, quò Ecclesia vndique cingitur: qui murus vsque adeò est inexpugnabilis, vt propter amorem in Christum nullis siue Tyrannorum, siue Hæreticorum machinis Ecclesiæ ciuitas expugnari possit, tam inuicto amoris in Christum cincta muro. Quò respexit Ioannes Baptista, cum dixit. *Ego quidem baptizo vos in aqua: sed ipse vos baptizabit Spiritu Sancto, & igni*, id est, ardentissimo erga Deũ amore. Atque intra hunc murum se continebat, indéque pugnabat Paulus, cum dicebat: *Quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia?* Græcè non est *ergo*: videtur verò Paulus veluti subitò raptus affectu in hanc exclamationem prorupisse ob tanta fiduciæ, quæ præcesserunt, argumenta: *Christus Iesus*, inquit Paulus, *qui mortuus est, imo qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis nos separabit à charitate Christi?* locum hunc Augustinus libr. quarto de doctrina Christiana cap. 20. affert veluti exemplar orationis, quæ δείνωσιν, hoc est, vehementiam cum ornatu coniungit.

Psal. 124. 1. *Esai. 26. 1.* *Christus Ecclesia murus, & antemurale* *Zach. 2. 4.* *Theodor.* *Psal. 124. 2.* *Ecclesia amoris muro cincta.* *Matth. 3. 11.* *Rom. 8. 35.* *D. August.*

VI. Porrò hunc eundem murum igneum Spiritũ ipsum sanctum, qui amor est substantialis, possumus accipere, cuius est Ecclesiam tueri, eamque ob causam in die Pentecostes in figura ignis super Apostolos descendit. Cum verò subiungitur: *In gloria ero in medio eius*, pro *gloria* est Hebraicè *Chabod*, quod nomen fusam habet apud Hebræos significationem, & inter alia significat iecur, ex quo nimirum concoctum alimentum in reliquas partes diffunditur, & purificatus sanguis reliquis membris alẽdis transmittitur: quam iecoris similitudinem, vt egregiè annotauit Arias Mont. in comm. in Zachar. summo mysterio ad se transferens Deus significauit se Ecclesiæ suæ, quæ corpus ipsius est mysticum, necessarium alimentum, vitam, virtutémq; cõmunicaturum: imò, vt aliquid etiam de nostro addamus, futurum tẽpus, quo totum sanguinem per passionem in omnia Ecclesiæ mẽbra ad alimentum transfunderet, & in sacramento Eucharistiæ manducandũ corpus, & bibendũ sanguinem fidelibus tribueret, iuxta illud, quod de filiis aquilæ dicitur Iob 39. *Pulli eius lãbent sanguinem.* Quem locum quãquam D. Greg. lib. 31. Mor. cap. 21. de passione Christi interpretatur: *Sanguinem*, inquit, *lambere est passionis Dominicae infirma venerari*, tamen ad sacramentum etiam Eucharistiæ referri posse minimè dubium esse debet, in cuius participatione meritò fideles pulli aquilarum vocan-

Spiritus sanctus igneus, Ecclesia murus. *Arias Mõta.* *Deus Ecclesia iecur.* *Iob 39. 35.* *D. Gregor.* *Fideles in Eucharistia participatione pulli aquilarum.*

tur, quia huiusmodi sacramētū maximè perspicacē, & aquilinā fidei aciē desiderat.

VII. Non minùs eleganter eadem Ecclesiæ significata protectio est Cant. 4. illis verbis. *Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est cū propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* Quod exponens Beda, *Si ciuitas*, inquit, *David Ecclesia est Christi: turris in eadem ciuitate inexpugnabilis est prædicatorum constantia, qui ad defendenda fidei ædificia, ad repellenda hostium tela firmiori præ cæteris fidelibus sunt altitudine constructi. Propugnacula autem, cum quibus hæc turris ædificata est, vel Scripturarum sanctarum, vel Diuinorum munimina charismatum intelligūtur.* Aduerte etiam Diuinam protectionem rectè comparari turri David: sicut enim turris David supereminebat Hierosolymis, ita Diuina protectio toti Ecclesiæ instar turris altissimæ supereminet. Accedit, quòd Ecclesiam quasi ex turri in omnem partem tuetur, indéque multò ante insidias hostium prospicit: cuius etiam turris mentionem facit Esai. c. 5. *Plantauit Deus vineam electam, & ædificauit turrim in medio eius.* Quartò, & postremò. Est Ecclesia amicta Christo tāquam sole, vt ait Ioan. primū, quia fidei, & veritatis eius radiis vndique cingitur, vt exponit D. Greg lib. 34. Mor. c. 7. Secundò, quia nullus ad Ecclesiam potest accedere, quin priùs in solem iustitiæ incurrat, ab eóque illustretur, quippe cum mulier intra ipsum solē sit. Tertiò, quia, vt in hanc mulierem extremis illis temporibus, de quibus hoc loco agitur, intēdi possit acies oculorum, opus erit oculo perspicacissimo, vt solem ipsum Christum, qui Ecclesiam circundat, intueri possit. Etenim propter fallacia Antichristi prodigia facilè decipi poterunt, qui non habuerint perspicaces fidei oculos, vt in ipsummet Christum iustitiæ solem possint aciem intendere. Quam ob causam Christus Matth. 24. loquens de eius temporis fidelibus, qui in fide permansuri sunt, eos appellauit aquilas: *Vbicunque*, inquit, *fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.* In quem locum D. Chrys. docet ideò Sanctos aquilis comparari, quia sicut filij aquilarum ad solem probantur, vt si quidem recto aspectu in solis radios intendere potuerint, intelligantur esse legitimi: si autem non potuerint, cognoscantur adulterini: sic & filij Dei ad Christi iustitiam comprobantur.

Cant. 4. 4. Prædicatorū constantia turris Ecclesiæ. Diuina protectio circa Ecclesiā instar turris David. Esai. 5. 2. D. Gregor. Fideles temporis Antichristi Christus cur aquilas appellet. Matt. 24. 28. D. Chrys.

Cur luna sub Ecclesiæ pedibus visa sit?

Et luna sub pedibus eius.

SECTIO VI.

I. SVpponendum est lunam esse inconstantiæ symbolum tum propter menstruas lucis accessiones, tū quia sæpissimè interpositu, & interiectu terræ deficit. Vnde Eccl. 27. dicitur. *Homo sanctus* (non *sensatus*, vt plerique legunt) *in sapientia manet sicut sol: nam stultus sicut luna mutatur*: hinc fit, vt luna pro omnibus mundanis rebus accipiatur, quippe quæ fortunæ, inconstantiæ, & varietati subiectæ sunt. Igitur duplex ratio afferri potest, cur Ecclesia lunam sub pedibus habeat. Prior desumitur ab immobilitate, & constantia: quoniam enim Ecclesia firmissima est, & vsque adeò immobilis, vt nulla vi conuelli possit, meritò lunam, hoc est, inconstantiam omnem pedibus calcare describitur. Quo pertinet illud Cant. 2. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*, id est, quantumcumque tribulationum, & persecutionum spinæ ambiant, & pungant: ego tamen instar lilij semper pulchritudinem, odorémq; suauissimū retineo, imo ex ipsis spinis multò pulchrior, & elegantior erumpo. Hanc Ecclesiæ immobilitatem explicauit Christus, cum dixit Matt. 16. *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eā*: & sponsus de Ecclesia Cant. 7. *Collum tuum sicut turris eburnea.* Est enim ebur fortissimū, & ipsi elephantorum dētes validissimi, in quo significatur inuictum Ecclesiæ robur. Et quāquam omnes siue tyrāni, siue hæretici conentur huiusmodi collum præcidere, & Ecclesiam interimere, semper tamen irritos fore eorum conatus, quippe cum Ecclesiæ collum sit eburneum, quod gladio

Luna inconstantiæ symbolum Eccl. 27. 12. Firmitas Ecclesiæ Cant. 2. 2. Matt. 16. 18. Cant. 7. 4. Ecclesiæ robur inuictū.

minimè cedit. Idem significatur illis verbis Cant.8. *Quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est? Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis:* quibus verbis agitur de sponsæ ornatu sub duplici similitudine, vna desumpta à muris, qui vt magis decorentur, aut stabiliantur, turres eis, atque pinnæ addi solent egregia aliqua pictura exornatæ: altera desumpta à ianuæ foribus, quæ vestiri solent tabulis cedrinis. Quoniam verò spōsa animaduertit nihil sibi aliundè ascitis ornamentis, aut fulcimentis opus esse, de de sua ipsius fortitudine simul, & pulchritudine gloriatur respondēs: *Ego murus: & vbera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens,* hoc est, non opus est super me propugnacula erigere: quia ego ipsa murus sum inexpugnabilis, & vbera mea sicut turris munitissima, quæ quò magis premuntur, eò magis vim suam, & fœcunditatem declarant. In eiusdem rei figuram scriptum est. 3. Reg. 5. Salomonem Regem præcepisse, vt in fundamentis templi lapides quadrati simul, & pretiosi iacerentur. *Præcepit Rex, vt tollerent lapides grandes, lapides pretiosos in fundamentum tēpli, & quadrarent eos:* quò nimirū templi fabrica firma, & immobiliter consisteret. Præterea Esai. 9. ita legimus. *Sciet omnis populus Ephraim, & habitātes Samariam in superbia, & magnitudine cordis dicentes: Lateres ceciderūt, sed quadris lapidibus ædificabimus: sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.* Quod quāquam per ironiam dictum est ad decem tribus hoc sensu: Ego populū Israël grauissimis afficiam suppliciis, & tunc scient, quanto in errore versentur, qui modo tanquam securi, & de sua potentia gloriantes dicunt: Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus: tamen verè eandem sententiam potest Ecclesia vsurpare: siquidem toties impugnata multò fortior, feliciórque permansit, ac si ciuitas aliqua lateritia euersa iterum quadris lapidibus, pulcherrimóque opere erigeretur.

Cant. 8. 8. *Cant. 8. 10.* *Ecclesia & turris & murus inexpugnabilis.* *3 Reg. 5. 17.* *Esai. 9. 9.*

II. Secunda ratio depromitur à contemptione rerum temporalium, quæ ratio est D. Greg. lib. 34. Mor. c. 7. quem omnes deinde secuti sunt. *Apparuit,* inquit, *mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius: in sole enim illustratio veritatis, in luna autem, quæ menstrui suppletionibus deficit, mutabilitas temporalitatis accipitur. Sancta igitur Ecclesia, quia superni luminis splendore protegitur, quasi sole vestitur: quia verò cuncta temporalia despicit, lunā sub pedibus premit.* Hęc Ecclesiæ generosa conditio eadem illa est, quam præ se tulit Abraham Gen. 14. cum Regi Sodomorum spolia omnia præter homines ipsi offerenti respondit: *Leuo manum meam ad Dominum Deum excelsum possessorem cæli, & terræ, quòd à filio subtegminis vsque ad corrigiā caligæ non accipiā ex omnibus, quæ tua sunt, ne dicas: Ego ditaui Abrā.* Sic enim Ecclesia vsque adeò excelsi animi est, vt nolit à mundo, sed à solo Deo ditari: cui propterea illud idem dicitur, quod dictum est ad Abraham Gen. 15. *Noli timere Abram: ego protector tuus sum; & merces tua magna nimis.* Id quod Ecclesia ipsa confitetur Cant. 7. *Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius.* Qui locus duplicem habet explicatum, vnus: Vtrum pulchra sim, nec ne? id verò non disputo: hoc vnum scio me dilectum meum diligere, ab illóque vicissim diligi, quod mihi satis, supérque est, vt sortem meam gloriosam esse existimem. Alter est: Ego dilecto meo adhæreo, ad ipsúmque me conuerto: non autem ad delicias, opésque terrenas: itaque eo solo contenta sum. Quo sensu etiā vsurpat illud Psalm. 72. *Quid enim mihi est in cælo, & à te* (id est præter te) *quid volui super terram? Defecit caro mea, & cor meum Deus cordis mei,* id est. Cui soli cor meū cultum, & adorationem tribuit: cum mundani homines singuli Deos suos habeant, quos venerentur: quemadmodum de gulæ deditis hominibus dixit Paulus Philip. 3. *Quorum Deus venter est.*

D. Gregor. *Ecclesia temporalia quàm despiciat.* *Gen. 14. 22.* *Gen. 15. 4* *Cant. 7. 10.* *Locus Canticorum pulchrè elucidatur.* *Psal. 72. 25.* *Mūdani homines singuli suos habent Deos.* *Philip. 3. 19.*

III. Propter hanc terrenarum rerum despicientiam, qua omnia temporalia Ecclesia despicit, & tanquam lunam calcat, dicitur calceata hyacintho siue flore, siue gem-

Ecclesia cur calceata hyacintho.

Exech.16.10 ma cælestis coloris Exech. 16. vbi illud, quod ad Hierusalem dicitur, de Eclcesia possumus accipere? *Calceaui te hyacintho*, id est, cęlestibus calceamentis. Itaque non putat Ecclesia decorum, & gloriosum sibi esse, quippe cum Regina sit, terrenis, sed cælestibus calceis, id est, rerum cælestium desideriis, & amore calceari: quam ob causam eius gressus, & calceamenta ab sponsa cōmendantur Cant. 7. *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia Principis.* Vbi est obseruandum, cum sponsa sponsi formam commendauit, à capite incœpisse descendendo ad pedes vsque: *Caput eius aurum optimum. Comæ eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus. Oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ, & resident, iuxta fluenta plenissima. Genæ illius sicut areola aromatum consita à pigmentarijs. Labia eius lilia distillātia myrrham primam. Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis. Venter eius eburneus, distinctus sapphiris. Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas:* vt significaret eximiam eius humilitatem cum singulari amorem coniunctā, cum ad nos dignatus est descendere: sponsum autem è contrario in cōmendanda sponsæ pulchritudine à pedibus inchoasse ascendendo ad caput vsque: *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia Principis! Iunctura fœmorum tuorum sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis. Vmbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis. Venter tuus sicut aceruus tritici vallatus lilijs. Duo vbera tua sicut duo hinnuli gemelli capreæ. Collū tuum sicut turris eburnea. Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis. Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit cōtra Damascum. Caput tuum vt Carmelus: & coma capitis tui sicut purpura Regis vincta canalibus.* idque duplicem ob causam. Primùm, vt ei progressum in virtutibus, & ascēsiones commendaret. Deinde, vt indicaret temporalium rerum dispicientiam, hoc est, gressus eius suprà lunam fundamentum esse, & quasi basim vniuersæ perfectionis, & pulchritudinis. In huius rei typum Moysi visionem illam magnam rubi conspecturo dicitur Exod. 3. *Solue calceamentum de pedibus tuis*, id est, vt Patres interpretari solent, mortuorum, & terrenorum animalium pelles, & calceamenta abijce quibus terreni affectus, desideriáque exprimuntur. Idémque dictum est Iosue, cum promissionis terram trans Iordanem ingrederetur: *Solue calceamētum tuum de pedibus tuis: locus enim, in quo stas, sanctus est.* Iosue 5. Etenim indignum planè est hominem ad promissionis terram ingredientem terrenos affectus induere, rebúsque temporalibus delectari. Mirum verò est, quod eodem 5. c. cōmemoratur: ea enim verba, quæ paulò ante dicta sunt, fuerunt viri cuiusdam, qui Iosue cælitùs apparuit euaginatum tenens gladium, qui se dixit esse Principem exercitus Domini: quam ob rem probabile est fuisse Archangelum Michaëlem. Itaque is comminatus fuit Iosue mortem stricto gladio, nisi statim calceamenta deponeret. Sic enim Christus Dominus, quem ille Angelus referebat, strictum verbi gladium habuit, cum dixit: *Non veni pacem mittere in terram, sed gladium*: & hoc habitu quasi comminabundus Ecclesiæ præcepit, vt calceamenta terrenarum cogitationum deponeret, seséque hyacinthinis, & cælestibus calcearet, quod est lunam habere sub pedibus.

Cant. 7. 1. Sponsæ gressus ab sponso cur commēdentur. Cant. 5. 11. Sponsa in laudāda formæ sponsi incipit à capit. Sponsus à pedibus sponsæ inchoat. Despectio temporalium perfectionis basis. Exod. 3. 5. Iosue 5. 15. Terrena cogitationes deponenda. Matt. 10. 34

Quid sit Ecclesiam coronam ex duodecim sideribus contextam capite gestare?

Et in capite eius corona duodecim stellarum.

SECTIO VII.

I. OMnes interpretes stellarum duodecim nomine duodecim Apostolos intelligūt, & in iis omnes viros doctrina, & sanctitate præcellentes, eo quòd numerus duodenarius perfectionem, & vniuersitatē contineat. Igitur Apostoli corona duodecim stellarum appellantur, quia instar clarissimorū siderū Ecclesiam non solum

solùm illuminăt, sed etiă exornăt, & veluti coronăt. Dicendŭ priùs de duodenario Apostolorum numero: deinde explicandŭ, quo modo Ecclesiă dicantur coronare.

Quod igitur ad numerum pertinet, duodenarium Apostolorum numerŭ multæ in sacris literis figuræ adumbrarunt. Primùm enim illi fuerunt duodecim Patriarchæ legis nouæ, à quibus progeniti sunt fideles. Secundò. Exod. 24. ita dicitur. *Scripsit Moyses vniuersos sermones Domini: & mane consurgens ædificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos per duodecim tribus Israel.* Quo loco per duodecim titulos quidam intelligŭt duodecim altaria: alij duodecim lapides, ex quibus constructum fuerit altare ad designandam oblationem duodecim tribuum: quæ expositio magis placet Lyrano. Hebraicè habetur, *duodecim statuas,* quæ tamen non fuerunt idola, aut hominum effigies: sed duodecim lapides erecti instar statuarum Hebraicum enim verbŭ *Iassab* significat erigere, seu stare facere. Voluit autem Dominus astante populo astare etiam huiusmodi statuas, siue lapides ad exprimendam pacti perpetuitatem, quam lapides illi stantes, & ad multum tempus duraturi declarabant. Pro eo, quod nos habemus. *Iuxta duodecim tribus Israel,* habetur in Hebræo: *Iuxta duodecim virgas Israel:* quod eodem recidit. Vocantur enim filij virgæ: quia quemadmodum virgæ à trunco, sic ipsi à parentibus oriuntur. Igitur Apostoli, iuxta vtranque duodecim titulorum expositionem duodecim siue altaria, siue lapides fuerunt. Altaria quidem, quia in singulis quasi in quibusdam altaribus Christo ab omnibus Gentibus verus cultus, & latria fuit exhibita. Et prætereà, quia per martyrium fuerunt Deo tanquam altaria consecrati: lapides autem erecti ad significandam Diuini fœderis cum mortalibus perpetuitatem.

II. *Apostolorum numerus in sacris literis multipliciter adumbratus.* *Exod. 24. 4.* *Lyranus.* *Duodecim Apostolo. 12. altaria.*

Tertiò fuerunt duodecim illi fontes, de quibus agitur Exod. 15. *Venerunt autem filij Israel in Elim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ: & castrametati sunt, iuxta aquas.* Rectè autem fontes cum palmis iungŭtur: quia ex Apostolorum fontibus omnes Gentes non solùm salutarem doctrinæ aquam hauserunt, sed etiam suarum victoriarum palmas aduersus animæ hostes irrigarŭt. Quanquă enim Rupert. li. 3. in Exod. cap. 4. per palmas Martyres accipiat, tamen Orig. hom. 7. in Exod. in duodecim fontibus duodecim Apostolos, & in septuaginta palmis septuaginta Discipulos significari existimat. *Nec enim,* inquit, *soli duodecim Apostoli fidem Christi prædicauerunt, sed etiam alij septuaginta missi ad prædicandum referuntur, per quos palmas victoriæ Christi mundus agnosceret.* Simul etiă aduertit non ante in Elim ductum fuisse populum, vbi erant duodecim fontes amænissimi, quàm ad aquas salsas, & amaras peruenisset, quibus per lignum mŏstratum à Domino dulcibus effectis postea venitur ad fontes. Primò enim ducitur populus ad literă legis, quæ in amaritudine sua permansit, donec per lignŭ vitæ dulcis effecta spiritualiter cœpit intelligi. Itaque tunc demùm de veteri testamento transitur ad nouum, & venitur ad duodecim fontes Apostolicos, & septuaginta Discipulorum palmas.

III. *Exod. 15. 27.* *Item duodecim fontes.* *Rupert.* *Orig.* *Septuaginta Discipuli, septuaginta palmæ, ex Orig.*

Quartò fuerunt duodecim illi lapides pretiosi quatuor ordinibus distincti in rationali summi Sacerdotis collocati, qui commemorantur Exod. 39. Similitérque in duobus lapidibus onychinis, quos in humeris Pontifex gestabat, sculpta erant nomina duodecim Patriarcharum. Vtranque figuram de Apostolis interpretatur D. Hieron. in cap. 28. Ezech. *Eos,* inquit, *verus Pontifex secundum ordinem Melchisedech portat in pectore, portat in humeris, vt in duodecim lapidibus duodecim Apostolorum numerum, & in duobus onychinis vtriusque testamenti sacramenta demonstret.* Cernis, iuxta D. Hieron. Christum portare duodecim Apostolos & in pectore, & in humeris: in pectore quidem per amorem, vnde lapides illi præcipiuntur includi auro Exod. 28. *Sculpes eos nominibus filiorum Israel inclusos auro, atque circundatos:* verè enim Christus Apostolos tanquam gemmas auro suæ charitatis inclusit: in

IIII. *Exod. 39.* *Apostoli lapides pretiosi in rationali Pontificis.* *D. Hieron.* *Apostolos in pectore portat Christus.* *Exod. 28. 11.*

humeris autem per auxilium, quo Sanctos omnes veluti humeris sustinet. Aduertendum etiã pro eo, quod nos habemus: *Sumes duos lapides Onychinos.* 70. transtulisse: *duos lapides smaragdos*, quæ gemma inter virides principatum tenet. Est autẽ viridis color symbolum spei: quare docemur in Apostolis magnam spem salutis collocare. Accedit, quòd smaragdus castitatem amat, & Veneri aduersatur, vt aliàs diximus. Vnde duodecim Apostolorum, & omnia præcellentium Sanctorum nomina in duobus smaragdis sculpta esse nihil est aliud: quàm eximiam sanctitatem sine gemina castitate animæ videlicet, & corporis reperiri non posse: imò in ea tanquam in gemma pretiosissima sculpi, & cælari.

Septuag.

V. Quintò. Eosdem Apostolos duodecim panes propositionis, de quibus agitur Leuit. 24. adumbrarunt. Pro cuius figuræ maiori intelligentia aduertendum est præcepisse Dominum eo capite, vt super mensam propositionis ponerentur singulis sabbatis duodecim panes calidi, & recentes sublatis veteribus, & cedentibus in vsum Sacerdotum: quam ob causam ipsi panes dicebantur *propositionis*, quia coram Domino proponebantur: mensa verò *Mensa panum propositionis*: ponebantur autem duodecim panes iuxta numerũ tribuum. Præterea eiusmodi panes quoad figuram erant rotundi, vt existimat Lyr. neque in furno, aut clibano coquebantur: sed in vasis aureis, quæ panem interclusum faciebant ex vtraque parte, hoc est, tam superiori, quàm inferiori omnino similem ad eum modum, inquit Lyr. quò fiunt nostræ hostiæ. R. Salom. arbitratur fuisse quadratos, seu altera parte longiores, eo quòd in Hebræo appellentur panes facierum. Verùm id nõ cogit: adhuc enim manent panes facierum iuxta Lyrani sententiam. Porrò hi panes ponebantur in mẽsa seni in vna parte, & seni in altera vt est perspicuum ex Leu. 24. De modo tamen positionis non vna est Doctorum sententia. Quidam enim existimant fuisse duos ordines, ita vt vnus supra alium poneretur, quam sententiam secutus est Lyr. super cap. 24. Leuit. Alij volunt sex fuisse veluti in vno cumulo, totidémque in altero, quod magis placuit Abul. q. 28. in 25. Exod. Rectiùs tamen sensisse videtur Lyr. quoniam id magis videntur sonare verba Leu. quæ sic habent: *Senos altrinsecùs super mensam statues.* Quare vidẽtur fuisse duo ordines, ita vt vnus panis super alium poneretur: quod bene fieri poterat, cum panes essent magnæ quantitatis: singuli námque continebant duas decimas ephi, vt habetur Leu. 24. id est, duas decimas partes ephi, quemadmodum interpretatur Lyr. Capiebat autem ephi tria sata, vt auctor est Ioseph lib. 9. Antiq. c. 2. Satum verò capiebat sesquimodium Italicum, vt nonnulli existimant: qua de re legendus est Georg. Agricola lib. 1. de externis mensuris. Verùm quanta esset mensura ephi, magis liquet ex Ruth. 2. vbi sic habet vulgata translatio: *Inuenit hordei quasi ephi mensuram*, id est, tres modios. Postremò super panes ponebatur thus lucidissimum, vt refertur Leu. 24. quoniam, vt ait Lyr. in summitate cuiuslibet ordinis erat vas aureum plenum thure, seu phiala aurea, vt scribit Ioseph. lib. 3. Antiq. cap. 7.

Leuit. 24. — Figura panũ propositionis. — Lyran. — R. Salomon. — Leu. 24. — Quo pacto ponerentur in mensa. — Lyran. — Abulensis. — Leu 2. 6. — Quam quãtitatem continerent singuli. — Leuit. 24. — Ephi mensura quanta. — Iosephus. — Georg. Agr. — Ruth 2. 17. — Leuit. 24. — Lyran. — Iosephus.

VI. Ex his iam intelliges, quanto iure in illis duodecim panibus adumbrati fuerint duodecim Apostoli. Primùm enim, vt obseruauit Orig. hom. 13. in Leu. in duodecim illis panibus fiebat duodecim tribuũ Israel apud Dominum cõmemoratio, vt memoria duodecim tribuum apud eum super assidua persisteret, quò veluti exoratio quædã, & supplicatio pro singulis fieret. Ex quo illud apparet, quàm sit natura propensus ad beneficentiam Deus: siquidem duodecim tribuũ memoriã apud se volebat perpetuò conseruari, vt earum perpetuò recordaretur: nec nisi panes in mensa continuò appositos, vt vel sic ad necessaria eis subministrãda magis inuitari posset. Igitur iuxta commemoratam Orig. obseruationem voluit Christus duodecim Apostolorum panes in Ecclesiæ mensa ante suum conspectum perpetuò esse propositos, vt eorum veluti oblatione fidelium, quos illi doctrina sua exemplóque

Orig. — Panes propositionis Apostolos adumbrarunt. — Deus quam pronus ad benefaciendũ.

instituerunt, continuò recordaretur. Deinde iidem duodecim panes vasis aureis vtrinque compressi,& efformati sunt,iuxta ea,quę ex Lyr. sententia diximus: quoniam Apostoli laboribus quasi quibusdam aureis instrumẽtis hinc inde compressi panes propositionis euaserunt. Vnde & panes facierum dici possunt propter geminam charitatem Dei videlicet,& proximi : ex qua veluti ex facie eos tanquam Christi discipulos reliqui omnes agnouerunt iuxta illud Ioan. 13. *In hoc cognoscent omnes,quòd discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem.* Denique super illos phialæ thure lucidissimo plenæ ponebantur : quia ex huiusmodi panibus suauissima orationum thura ad Ecclesiam adiuuandam afflabantur , iuxta illud Psal. 140. *Ascendat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.*

Apostoli panes propositionis,vt euaserint. *Ioan 13 35.* *Psal 140 2.*

VII. Sextò. Fuerunt duodecim illi exploratores, quos ad explorandam terram promissionis Moyses misit singulos de singulis tribubus,quemadmodum ei præceperat Dominus Num.13. *Mitte viros,qui considerent terram Chanaan, singulos de singulis tribubus ex Principibus. Qui pergentes vsque ad Torrentem botri absciderunt palmitem cum vua sua,quem portauerunt in vecte duo viri. De malis quoque granatis , & de ficis loci illius tulerunt post quadraginta dies.* Huius historiæ allegoriam expendit Rupertus lib.1.in Num.ca.37. Terra explorata resurrectio Christi est: hanc terram exploratum admissi sunt Apostoli,& quicunque scripturas sacras habemus in manibus. Quid torrens botri nisi passio Domini,de quo sponsa canit Cant. 1. *Botrus Cypri dilectus meus mihi.* Explorando itaque venimus vsque ad Torrentem botri: quoniam in lectione Prophetarum intelleximus oportuisse pati Christum, & resurgere à mortuis. Abscissus est botrus de palmite iuxta illud Esai. 53. *Abscissus est de terra viuentium.* Abscissum palmitem portant in vecte duo viri, id est, passum,& mortuum Christum adorant in cruce duo populi. Porrò palmitem abscissum portantibus in vecte duobus viris necessariò qui præcedit,quod portat,nõ videt : qui autem subsequitur,semper præ oculis habet. Ita planè anterior populus,qui Dominicæ passionis tempora præcessit, dulcissimum botrum,id est, Christum, quem fide portabat,non vidit: nos autem,qui subsequimur,videmus. Vnde & nobis dicitur Luc.10. *Beati oculi,qui vident,quæ vos videtis.* Sed de malis granatis terræ illius tulimus : quia Prophetarum mortes, & persecutiones passuri Christi testimonia fuisse intelleximus. Possunt etiam intelligi Martyres , qui post Christum sequuti sunt. Hæc autem explorauimus quadraginta diebus : qui enim ad explorandã carnis resurrectionem nos admisit, *prebuit se ipsum viuum in multis argumentis per dies quadraginta apparens discipulis,& loquens de regno Dei.* Actorum 1.

Apostoli 12. exploratores. *Num.13.5.* *Rupert.* *Cant 1.14.* *Botrus Cypri Christus.* *Esai 53 8.* *Racemũ terra promissionis portantes duo populi.* *Luc.10.23.* *Act 1 3.*

VIII. Septimò. Fuerunt duodecim illi lapides,quos de Iordanis alueo tolli,& poni in Galgalis,& alij duodecim,quos in ipso Iordanis alueo collocari præcepit Iosue c. 4. eius li. *Vocauit Iosue duodecim viros, quos elegerat de filijs Israel, singulos de singulis tribubus,& ait ad eos: Ite ante arcã Domini Dei vestri ad Iordanis mediũ,& portate inde singuli singulos lapides in humeris vestris, vt sit signũ inter vos: & quando interrogauerint vos filij vestri cras dicẽtes: Quid sibi volunt isti lapides? respõdebitis eis: Defecerunt aquæ Iordanis ante arcã fœderis Domini,cũ transiret eũ: idcirco positi sunt lapides isti in monumentum filiorum Israel vsq; in æternum.* Et paulò post: *Alios quoque duodecim lapides posuit Iosue in medio Iordanis alueo, vbi steterũt sacerdotes, qui portabãt arcã fœderis Domini: & sunt ibi vsq; in præsentem diẽ.* Docet autẽ Abul. q. 11. in c. 4. Iosue hos duodecim lapides positos in Iordane fuisse ingentes,& multò maiores prioribus, tum ne cũ aquis Iordanis simul deuoluerentur: tũ vt super ipsas aquas eminerent, posséntque esse tanti miraculi monumentum. Cõmemorátque opinionem, quam ipse appellat communem Doctorum, de his duodecim lapidibus loquutum fuisse Ioannem Baptistam, cum apud Iordanis aquas prædicans dixit Matth. 3. *Potens est*

Apostoli duodecim lapides è Iordane sublati. *Iosue.4.4.9.* *Abul.* *Matth.3.9.*

Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Arcam testamenti humanitatem Christi adumbrasse docet Cyrill. Alex. li. 4. in Ioan. c. 28. Hæc igitur arca fœderis Iordanis aquas, id est, passionis torrentem pertransiit, non sustẽtata Sacerdotum humeris: sed ipsius Diuinitatis potentia: in cuius miraculi monumentum duodecim lapides, id est, duodecim Apostolos in ipso Iordanis alueo, id est, martyrij, & passionis fundo erexit, vt suo ipsorum sanguine victoriam Christi testarentur: qui lapides, vt aiebat Abul. ingentes admodùm fuerunt, ne eos Iordanis aquæ secum deuoluerent: quoniam Apostolos nulla passionum, tormentorúmque flumina de suæ confessionis statu dimouere potuerunt. Quod verò duodecim alij lapides ex Iordanis alueo in ipsa terra promissionis repositi sunt, illud significat eosdem Apostolos ex Iordanis alueo, id est, ex medio passionis emersos in terram promissionis cælestem euasisse. Quòd autem Apostoli lapides fuerint, manifestè docet locus ille Pauli Ephes. 2. *Iam non estis hospites, & aduenæ: sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei, superædificati supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu:* quibus verbis Apostoli fundamentales Ecclesiæ lapides appellantur.

Cyril. Alex. — *Ephe. 2. 19.* — *Apostoli fundamentales Ecclesiæ lapides.*

V. Octauò fuerunt duodecim illi boues ænei, supra quos Rex Salomon præcepit mare æneum collocari 3. Reg. 7. *Fecit quoque mare fusile: & stabat super duodecim boues: è quibus tres respiciebant ad Aquilonem, & tres ad Occidentem, & tres ad Meridiem, & tres ad Orientem, & mare super eos desuper erat: quorum posteriora vniuersa intrinsecùs latitabãt.* Quo loco per duodecim boues duodecim Apostolos intelligit Eucher. lib. suo 3. in libros Reg. c. 21. Per boues, inquit, Apostolos, & Euangelistas, imò omnes verbi ministros debemus accipere. De illis enim Apostolus primæ Cor. 9. intellexit illud Deut. 25. *Non alligabis os boui trituranti.* Hi boues mare sibi superimpositum portant, cum Apostoli, eorúmque successores iniunctũ sibi Euãgelizandi officium prompta satagunt deuotione implere, terni ad quatuor orbis partes, cum in quatuor orbis partibus fidem Trinitatis annunciãt. Intrinsecùs autem latitant vniuersa boũ posteriora: quia qua mercede sãcti prædicatores in perpetuũ donentur, in interni iudicis examine iam dispositũ est: sed nobis, qui adhuc foris sumus est occultũ. Eandem expositionem tradit D. Greg. 2. p. curæ pastor. c. 5.

3 Reg. 7. 23. — *Duodecim item boues ænei.* — *Eucherius.* — *Deut. 25. 4.*

VI. Nonò. Sunt duodecim illi leunculi thronum Salomonis hinc inde ambientes, de quibus agitur 3. Reg. 10. *Fecit Rex Salomon thronum de ebore grandem: & vestiuit eum auro fuluo nimis, qui habebat sex gradus: & summitas throni rotunda erat in parte posteriori: & duæ manus hinc atque inde tenentes sedile: & duo leones stabãt iuxta manus singulas. Et duodecim leunculi stantes super sex gradus hinc atque inde. Non est factũ tale opus in vniuersis regnis.* Thronus iste eburneus, vestitúsque auro Ecclesia est cãdore virtutum, aurique pallore fulgens: duodecim leones duodecim Apostoli sunt, qui Ecclesiã vndequaque tanquàm leones quidam fortissimi, & formidabiles ambiũt, ac tuẽtur. Et quidem Eucher. 3. li. Reg. c. 33. in leonibus nobiscũ sentit: sed dissentit in throno, quem ad iudiciariam potestatẽ, extremúmque iudiciũ refert. Itáq; iuxta Euch. thronus eburneus iudiciariam Christi potestatem auro Diuinitatis fulgentem significat. Sex throni gradus omnem creaturam visibilem, & inuisibilem, quæ sex diebus est condita, & Christo Domino subiecta, demõstrat. Duodecim leũculi per throni gradᵘ distributi duodecim Apostoli sũt, qui simul cũ Christo iudicabũt iuxta illud Matt. 19. *Sedebitis super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.*

3 Reg. 10. 18 — *Item duodecim leones, qui Ecclesiã tuentur.* — *Eucherius.* — *Matt. 18. 28.*

VII. Postremò. Sunt duodecim stellæ, siue sidera clarissima, quemadmodùm hoc loco docet Ioan. Ecclesiæ cœlũ mirũ in modũ collustrãtia. Vnde Venet. in sua Harm. mundi cant. 2. ton. 7. à c. 8. vsque ad 12. eleganter comparat duodecim Apostolos duodecim signis Zodiaci: docetq; idcirco singulos in illis partibus prædicasse, quę eiusmo-

Apostoli duodecim signis Zodiaci cõparantur. — *Georg. Ven.*

eiuſmodi ſignis ſuppoſitæ ſunt. Ait enim conſtitui ab Aſtronomis in cœlo quatuor trigonos, ſiue triangulos, quorum minor eſt trigonus Orientalis ſubiectus Geminis, Libræ, & Aquario: atque hunc trigonum pertinere ad Simonem, Bartholomæum, & Matthæum. Simoni enim obtigit Ægyptus, quæ eſt aſſignata Geminis: Bartholomæo Bactriana regio, Lycaonia, & Armenia Libræ ſubiectæ: Matthæo Æthiopia, quæ ſubiecta eſt Aquario. In ſecundo trigono Meridionali, qui aſſignatur Tauro, Virgini, & Capricorno, prædicarunt: Andreas, Iudas, Thadæus, & Thomas. Etenim Andreas prædicauit in Achaia, & Græcia, quæ ſupponuntur Virgini: deindè tranſiuit ad Thracas, & Byzantios, quibus Saturnus, & Capricornus dominantur. Thadæus in Perſide, & Meſopotamia, partibúſque ſuperioribus Pōti: at Perſis Tauro ſubiicitur. Thomæ obtigit India ſuperior, Brachmanes quoque, & Hyrcani Capricorno ſubiecti. In tertio trigono Occidētali, cuius imagines ſunt Piſces, Cancer, & Scorpius, prædicarunt Iacobus minor, Ioannes, & Philippus. Etenim Philippo obtigit Syria Scorpioni attributa. Ioannes poſt Palæſtinam in Aſiā minorem cōmigrauit, peragrauítq; Ioniā, & in præcipua eius vrbe Epheſo tanquàm in ſui Patriarchatus metropoli morabatur. Itaque totam minorem Aſiam luſtrauit, in quā dominatur Cancer. Iacobus minor fuit Epiſcopus Hieroſolymitanus, quo conuenerunt illi, qui erant ex Cilicia, & Pamphilia, vt refertur Act. 1. quæ regiones à Piſcibus aſpiciuntur. In quarto denique trigono Aquilonari, cuius imagines ſunt Aries, Leo, & Sagittarius, concionati fuerūt Matthias, Petrus, & Iacobus maior. Nam Matthiæ obtigit Iudæa, & concaua Syriæ, quibus dominatur Aries. Petrus cōcionatus eſt in Italia: præcipuè verò Romæ, quæ à Leone regitur. Iacobus maior in Hiſpania, Celtica, & Arabia felici, quæ Sagittario ſubiiciuntur. Ex quibus manifeſtum efficitur, quanto iure duodecim Apoſtoli cum duodecim ſignis Zodiaci conferantur: ſiquidem ipſi quoque fuerunt in Eccleſiæ cœlo duodecim ſigna in quatuor trigonos per Euangelij prædicationē diſtributa.

Quibus Zodiaci ſignis ſuppoſitæ ſint regiones, in quibus Apoſtoli prædicarunt.

Act. 1.

VIII.

Apoſtoli corona Chriſti, & Eccleſiæ.

Ex dictis perſpicuum relinquitur, cur duodecim Apoſtoli duodecim ſtellarū, aliíſque duodenarij numeri figuris adumbrentur. Cur verò corona Eccleſiæ dicātur: illa ratio eſt: quoniam Eccleſiam illuſtriſſimis vitæ exemplis, doctrinæ præſidiis, & miraculorum fulgoribus illuſtrarunt. Aduerte autem caput Eccleſiæ Chriſtum eſſe: quare habere Eccleſiam in capite coronam duodecim Apoſtolorū nihil eſt aliud, quàm Apoſtolos in Chriſto eſſe veluti pretioſiſſimam, & pulcherrimam coronā: quia videlicet ipſi eū Regem toto orbe conſtituerunt, cum per eorum prędicationem imperium orbis obtinuit, & Rex ab omnibus Gentibus fuit conſalutatus, quod illuſtriſſimū eſt Apoſtolorum encomium. Quòd autē Apoſtoli, & omnes in vniuerſum Apoſtolici Heroës in Chriſto vt in Eccleſiæ capite tanquàm corona fulgeant, duo ſcripturæ ſacræ teſtimonia demonſtrant. Vnum eſt Zach. 6. *Sumes argentum, & aurum, & facies coronas, & pones in capite Ieſu filij Ioſedech Sacerdotis magni.* In quem locum Rup. per eiuſmodi coronas ſuper caput Ioſedech Sacerdotis magni Chriſtū Dominum repræſentantis præcellentes quoſque Sanctos intelligit, à quibus Chriſtus coronatur. Alterum eſt Zach. 9. *Lapides ſancti eleuabūtur ſuper terrā eius:* qui locus poteſt trāsferri ex Hebræo: *Lapides diadematis eleuabuntur ſuper terram:* & eſt ſermo de Apoſtolis, vt interpretatur D. Hier. in cap. 28. Ezech. vbi eam lectionem ſequitur: *Lapides ſancti voluuntur ſuper terram inſtar rotarum paululum tangentes humū, & volubilitate ſua ad cœleſtia feſtinantes.* Eſt igitur ſenſus lapides diadematis, hoc eſt, qui diadema Chriſti conficiunt, eleuandos eſſe ſuper terram, id eſt, in magno pretio habendos in Eccleſia: tunc autem eleuantur lapides in Eccleſiæ ædificio, cum ſuperponuntur Chriſto, qui eſt lapis fundamentalis. Quæ interpretatio eſt D. Hieron. in commētariis ſuper epiſt. ad Epheſ. in illa

Chriſtus coronatur à Sanctis.
Zach. 6. 11.
Rupert.
Zach. 9. 16.
D. Hieron.
Epheſ. 2. 21.

Prælati corona Christi. verba c.2. *In quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino.* Nō est prætermittenda obseruatio Pann. in hunc locum aientis Prælatos hoc etiā duodenario stellarum numero posse comprehendi, atque adeò admoneri summæ sanctitatis: siquidem Christi corona describuntur: vt videlicet, quemadmodū corona capiti ornamento est, sic etiam ipsi debeant caput Ecclesiæ, id est, Christum suis moribus exornare, non quærentes quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi.

Cur Ecclesia in vtero habens, parturiénsque cum dolore describatur?

Et in vtero habens clamabat parturiens, & cruciabatur vt pariat.

SECTIO VIII.

I. Mulier illa, quæ Ioanni apparuit, & quam Ecclesiam interpretati sumus, visa est habere in vtero filium, parturiénsque clamare, maximisque ob difficilem partum cruciari doloribus: quam ob causam initio huius commentarij diximus non posse hac muliere ad literam significari beatam Virginem, quippe cui nullo modo conueniant eiusmodi in parturiendo dolores. Significatur igitur maximā fore extremis illis mundi temporibus sub Antichristo Ecclesiæ persecutionem: quo nimirùm tempore propter fallacia, & mēdacia Antichristi, sectatorúmque eius signa, & prodigia paucissimos Ecclesia per fidem de nouo pariet: imò ipsos etiam fideles summa cum difficultate in fide retinebit, & in cœlum dabit. Tanta enim erit illorum temporum confusio, vt *nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro*, quemadmodum Christus prædixit Matth.24. *Mat.24.22* Meritò igitur summis doloribus parturiens visa est: sicut enim mulier, cum parit affligitur, clamátq; Deum orans, vt è tanto euadat periculo: ita Ecclesia eo tempore maximè torquebitur, dum fidelium prolem edere in cœlum conabitur.

II. Verùm, vt hæc meliùs intelligantur, aduertendum est Ecclesiam matrem nostrā esse, iuxta illud, Ps.112. *Qui habitare facit sterilem in domo matrem filiorum lætantem:* & Esaiæ 54. *Quoniam multi filij desertæ magis quàm eius, quæ habet virum.* Quem locum expendens D. Augustinus in Psal. 112. *Multi*, inquit, *filij eius, quæ per gratiam in senectute concepit, quàm eius, quæ ab ineunte ætate legis vinculo maritata est.* Eodem pertinet illud Canticorum 1. *Filij matris meæ pugnauerunt contra me*: quo loco disertè significatur Ecclesiam matrem esse fidelium, estque sermo de Hæreticis, qui cum filij Ecclesiæ fuerint, fratres suos Catholicos persequuntur. Quod autem hęc mater nostra cum dolore pariat filios suos, potissimùm verò paritura sit extremis mundi temporibus, inde intelliges, quòd ceruæ comparatur, Prouerbiorum 5. *Cerua charissima*, seu vt alias legitur, *gratissima, & gratissimus hinnulus: vbera eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter*: vbi quamuis commendetur viro fidelitas in coniugio, & vt vxore sua sit contentus: vnde statim subiungitur: *Quare seduceris fili mi ab aliena, & foueris in sinu alterius?* tamen Beda locum accepit de Ecclesia, quæ cerua appellatur: quoniam sicut cerua auctore Plin. lib.8.c.32. cum serpentibus bellum gerit, vestigátque cauernas, & narium spiritu extrahit renitentes: ita Ecclesia Hæreticos persequitur, & è cauernis renitentes extrahit, & extinguit odore fidei: sic enim Paul. fidem appellauit, 2. Cor. 2. *Deo autē gratias, qui odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco*, vt interpretatur D. Chrys. *Gratissimus hinnulus*, inquit, Beda, *Populus est fidelium: & huius ceruæ vberibus inebriamur, cū vtriusque testamenti paginis contra Hæreticorum fraudes instruimur.* Scitum autem est illud de difficili ceruarum partu, quod commemoratur Iob 39. *Nūquid parturientes ceruas obseruasti? dinumerasti menses conceptus earum: incuruantur ad fœtum, & pariunt, & rugitus emittunt.* Quod exponens Regius Propheta dixit, Psal. 28. *Vox*

Ecclesia mater fidelium. Psal.112.9. Esai.54.1. D. August. Can.1.6. Prou.5.19.20. Cum dolore pariet filios Antichristi tempore. Beda. Plin. 2.Cor.2.14. D. Chrysost. Beda. Ceruarum partus difficilis. Iob.39.4. Psal.28.9. Hebraica lectio.

Domini præparantis ceruos, seu, vt habetur in Hebr *Vox Domini obstetricantis ceruas*, genere fœminino, & est sensus ceruas pre metu parere, cum audiunt tonitruū, quod hoc loco vox Domini appellatur. Nonne tibi Ecclesia tanquàm cerua videtur ad sonitum tonitrui peperisse, cum propter metum Iudæorum in cœnaculo conclusa in die Pentecostes facto repente de cælo sono tanquam aduenientis spiritus vehementis forâs egressa Christi Domini fidem liberè, metúque omni deposito prædicauit, & per Petri prædicationem circiter tria millia filiorum Christo peperit, vt habes Act. 2.

Tonitruum vox Domini.

Ecclesia partus in die Pentecostes.

III. Verùm, vt de extremo mundi tempore cum Ioanne disseramus, verè tunc Ecclesia cerua erit ob difficilem partum, doloresque acerbissimos non in conuertendis modò Iudæis, atque Gentilibus: sed etiam in retinendis fidelibus: vnde instar ceruæ rugiet præ dolore Id quod etiam adumbratum fuit in Rachele, quæ acutissimis doloribus peperit Beniamin, vt refertur Genes. 35. vbi ita legimus: *Cum parturiret Rachel, ob difficultatē partus periclitari cœpit. Dixitque ei obstetrix: Noli timere, quia & hunc habebis filium. Egrediente autem anima præ dolore, & imminente iam morte, vocauit nomen filij sui Benoni, id est, Filius doloris mei. Pater verò appellauit eum Beniamin, id est, Filius dextræ.* Etenim Ecclesia inter persecutiones pariens doloribus cruciatur, ita vt eius filij tunc editi filij doloris dici possint. Sed simul etiam à Patre filij dextræ appellantur: quia qui eo tempore fidem retinent, fortissimi sunt, eósque Deus tanquàm filios habet legitimos ad dexteram suam in fine mūdi collocandos. E contrario Paulus nothos. i. adulterinos filios appellat, quos Deus in hac vita laboribus non exercet. *Quòd si* (inquit) *extra disciplinam estis cuius participes facti sunt omnes: ergo adulteri, & non filij estis*: quo loco pro *adulteri* legendum est *adulterini*, quod nomen pro spuriis, & illegitimis vsurpauit interpres, quos & Græci, & latini appellant nothos, eóque verbo vsus est eo loco Paulus. Ruper. lib. 6. in Genes. c. 15. non vult Rachelem in partu typum Ecclesiæ fuisse, sed Synagogæ. *Moritur* (inquit) *Rachel, & mors Lyæ silentio premitur: quia Synagoga palam per infidelitatem à gratia excidit, Ecclesia verò Gentium viuit per fidem vsque in finem seculi.* Simúlque aduertit non vacare mysterio, quòd Rachel in partu obierit: quia nimirum Synagoga tunc mortua est, cum Christum, & eius Apostolos emisit: vnde dicitur: *Egrediente anima præ dolore, vocauit nomen filij sui Benoni, id est, filius doloris mei*: doluit enim, cum inuidit, & dolenda sorte inde mortua est, quòd ex ipsa vita sumpta sit. *Pater verò appellauit eum Beniamin, id est, filius dextræ*: qui filius profectò est Apostolorum chorus, quem Pater consedere fecit cum Christo ad dexteram suam in cœlestibus.

Ecclesiæ dolor tempore Antichristi.

Gen. 35. 16.

Legitimi Ecclesiæ filij qui.

Hebr. 12. 8.

Rupert.

Rachel in partu Synagogæ non Ecclesiæ typus.

Apostoli filij dextræ.

Cur Dæmon appelletur draco magnus, & rufus.

Et visum est aliud signum in cælo: & ecce draco magnus, & rufus.

SECTIO IX.

I. Post signum illud magnum mulieris vidit Ioannes aliud signum in cælo, draconem videlicet magnum, & rufum, habentem capita septem, & cornua decem, & in capitibus diademata septem: quem draconem Doctores communiter Diabolum interpretātur. Sed meritò quæres, cur draco iste in cælo apparuerit? & quidem facilis esset responsio, si cæli nomine Ecclesia intelligenda esset: sed cum in superioribus ostensum fuerit non esse accipiendam Ecclesiam cæli nomine, cum mulier, hoc est, Ecclesia in cælo, vtpotè à seipsa distincto apparuerit: alia afferēda ratio est, videlicet quemadmodū Ecclesia in cælo apparuit, quia inde traxit originem, cælestémque vitam agit in terris: ita etiam draconem, hoc est, Dæmonem in cælo apparuisse, tum quia inde cecidit, vt paulò post docet Ioannes:

Draco in cælo cur apparuerit.

tum quia Ecclesiam ipsam in cœlo moribus degentem persequitur.

Illud est vberiùs explicandum, cur Dæmon appelletur *Draco rufus*? Quod igitur ad appellationem Draconis spectat, multæ à rerum naturalium scriptoribus draconum conditiones commemorantur, quæ in Dæmonem maximè cõueniunt. Primùm enim reperiuntur dracones alati, qui in sublime feruntur. Secundò. Reperiri solent in calidioribus regionibus. Tertiò. Dicuntur potissimùm habitare circa turrim Babel, & in desertis antiquæ illius Babylonis ingentes admodùm reperiri. Quartò. India dracones habet, & Elephantes perpetua discordia bellantes tantæ magnitudinis, vt facili circumplexu draco Elephantem ambiat, noxióque nodo constringat. Vnde D. Ambros. lib. 3. in Hexameron cap. 9. *Draco*, inquit, *Elephantem ligat, cuius ruina mors victoris est: & ideò summè in vtrunque certatur, ille vt pedem alliget, in quo casus victi sibi nocere non possit: iste ne posteriore extremus pede, aut calle capiatur angusto, vbi vel ipse non se queat retorquere, & draconem graui proterere vestigio, vel sequentis Elephanti auxilium non habeat.* Quintò. Ex draconum cerebro extrahitur lapis qui dicitur dracõtias, siue draconites, sed non durescit in lapidem, nisi detrahatur viuenti draconi, nam si priùs draco obeat, soluitur illius durities. Huius lapidis meminit Tertul. lib. de habitu muliebri. c. 6. *Aiunt*, inquit, *de frontibus draconum gemmas erui, sicut & in piscium cerebris lapidositas quædam est: hoc quoque deerit Christianæ, vt de serpente cultior fiat: sic calcabit diaboli caput, dum de capite eius ceruicibus suis, aut ipsi capiti ornamenta struit.* In quem locum annotauit Rhenan. citans Plin. lib. 37. c. 10. huiusmodi lapidem nisi viuẽti draconi abscindatur, nũquam gemmescere inuidia animalis mori se sentientis. Itaq; morem esse, vt dormientibus animalibus caput amputent. Sotac citatus à Plin. tradit vehi bigis, qui eũ quærunt, visóque dracone spargere soporifera medicamẽta, atque ita caput præcidere: esse autem candore translucido, nec posteà poliri, aut artem admittere.

Itẽ cur Dæmon appelletur draco. — *Draconum, & Elephanterum discordia.* — *D. Ambr.* — *Dracontias lapis vnde detrahatur.* — *Tertul.* — *Rhenanus.* — *Sotachus.*

III. Igitur Dæmonem Draconem appellari perspicuum est ex Ps. 90. *Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & Draconem*: quem locum Patres cõmuniter de Dæmone accipiunt: & Ps 103. *Draco iste, quem formasti ad illudendũ ei*: vbi est sermo ad literam de Leuiathan, siue ceto, dupliciterque exponitur: vno modo iuxta sententiam. R. Chimhi, vt dicatur cetus creatus à Deo, vt ludat in mari, cæteráque omnia aquatilia contemnat, ac deuoret: altero, *ad illudendum ei*, id est, vt illudatur ei, videlicet vt homines postquam eum ceperint, ei illudant, & insultent: quæ vtraque expositio cadit in Dæmonem, de quo sub typo ceti sermo est, vt eum Deus fecerit, tum vt hominibus illuderet, tum vt ei ab hominibus illuderetur. priorem expositionem secutus est D. Hier. *Datus est*, inquit, *in hoc mundo ad illudendum nobis: quantos enim Monachos, & clericos præcipitauit.* Posteriorem D. Aug. conc. 4. in Ps. 110. *Illude*, inquit, *draconi ad hoc enim factus est draco.* Id quod etiam dicitur Iob 40. de behemoch, siue Elephanto in typum Dæmonis: etenim pro eo, quod nos habemus: *Ipse est principium viarum Domini, qui fecit eum, applicabit gladium eius*, Septuag. transtulerunt: *Hoc est principium fictionis Domini, factum vt illuderetur ab Angelis eius*: & vtranque translationem sic interpretatus est Hiero. *Qui fecit eum, applicabit gladium eius, id est, malo quo alios interemit, ipse punietur: sicut & de eius similibus dicitur*, Ps. 36. *Gladius eorum intret in corda ipsorum.* Prætereà ipse est initium figmenti Domini, vt illudatur ab Angelis eius, id est, Sanctis: ab his enim illuditur, quando per gratiam sancti Spiritus eis subditur, & inuocatione nominis Christi ab obsessis corporibus effugatur. Eodem sensu idem Sacer Doctor accipit illa alia verba eiusdem c. *Nunquid illudes ei* (id est, leuiathan) *quasi aui? aut ligabis eũ ancillis tuis*, seu, vt Septuag. reddiderunt: *Illudes ei quasi aui? aut ligabis eum tanquàm passerem puero? Quod*, inquit, *quasi auis illudi perhibetur, quasi res parua, & minima ad potentiam*

Psal. 90. 13. — *Psal 103. 26.* — *Rab. Chimhi.* — *Dæmõ creatus vt homines illudat, & illudatur ab eis* — *D. Hieron.* — *D. August.* — *Iob 40 14.* — *Septuag.* — *D Hieron.* — *Psal 36. 15.* — *Dæmon quãdo illudetur à Sanctis.* — *Iob 40. 24.* — *Septuag.* — *D. Hieron.* — *Luc. 10. 19.*

pœnitentiam Dei habeatur, quis nomine voluit demonstrare: quódque alliganda ancillis dicitur, illud est, quod ipse Dominus dicit, Luc. 10. *Ecce dedi vobis potestatem calcādi super serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutē inimici, & nihil vobis nocebit*. Quod verò iuxta Septuag. dicitur: *Alligabis eum sicut passerem infantulo*, habetur Esa. 11. *Delectabitur infans super foramine aspidis: & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet*: hunc enim infantem accipere debemus vnumquemque Sanctorum, qui de fonte, id est, de vtero matris Ecclesiæ tanquàm infans Deo renascitur. Igitur iuxta hāc D. Hieron. expositionem erubescere debet Christianus, quoties ei Dæmon illudit, cum ipse potiùs Dæmoni illudere debuisset: siquidem eum Dominus Deus formauit, vt à suis Sanctis ei illuderetur, & gratiæ suæ præsidio effecit, vt ei infirmiores quique qui per ancillas significantur, ita possint illudere, sicut infantulus illudit passeri, quem filo ligatum tenet. De Dæmonibus etiam accipiunt Remig. & August. locum illum Ps. 73. *Contribulasti capita draconū in aquis: tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Æthiopum. Draconum capita*, inquit, August. *id est, Dæmoniorum superbias, à quibus Gentes possidebantur, contriuisti super aquam: quia eos per baptismum liberasti. Deinde confregisti caput draconis, id est, superbiam, quæ est initium omnis peccati, & veluti caput serpentis, iuxta illud*, Eccl. 10. *Initium omnis peccati superbia. Dedisti eum escam populis Æthiopum, hoc est, populis Gentium, qui ante conuersionem nigri erant instar Æthiopum: quemadmodum indicauit Paul. Eph. 5. Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Sed quomodò acceperunt istum draconem in escam? Puto, quia magis Christum acceperunt in escam, sed Christum, quo se consummarent, Diabolum quem consumerent*. Hæc Aug.

Dæmonis infirmitas ad potentiam Dei. Esa. 11. 8. Christianus à Dæmone victus erubescat. Remig. Psal. 73. 13. D. August. Superbia serpentis caput. Eccl. 10. 15. Eph. 5. 6.

IIII. Ex his palam est Dæmonem draconem appellari: nunc commemoratas draconum conditiones breuiter percurramus. Primùm igitur Dæmon ex genere est alatorum draconum propter superbiam, qua super omnia conatur ascendere, vt ipsemet Esai. c. 14. cōfitetur. *In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum*. Deinde quemadmodum draco bellum cum Elephante gerit, & ruina Elephantis mors est draconis: ita Dæmon Christum aggressus, eúmque per ministros suos interficiens ab eodem moriente oppressus fuit, iuxta illud Oseæ. 13. *Ero mors tua, ô mors*. Quo loco *mortis* nomine non solùm mors ipsa, sed Diabolus etiā accipiēdus est, quem iam aliàs docuimus *mortem* appellari. Tertiò. Habitāt dracones in locis calidioribus, quoniam præcipuè Dæmones adolescentiam, quæ ætas vegetior est, & ardentior, libidinis, aliarúmque passionū facibus infestāt. Accedit quòd in libidinosis hominibus præcipuè habitant. Appellari autem luxuriam, ac libidinem ignem perspicuum est ex Iob. 31. *Si deceptum est cor meum super muliere, & ad ostium amici mei insidiatus sum: scortum alterius sit vxor mea, & super illam incuruentur alij: hoc enim nefas est, & iniquitas maxima: ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina*, hoc est, vt interpretatur D. Hieron. omnia bona virtutum deuorans, atque vniuersa in homine sanctarum rerum incrementa consumens.

Dæmon draco alatus ob superbiam. Esai 14. 13. Osea. 13. 14. Adolescentes libidine infestat Dæmon. Iob. 31. 9. Libido, ignis consumens. D. Hieron.

V. Eandem ob causam Apostolus tentationes luxuriæ tela ignea appellauit, cum dixit: *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere*. Quo loco D. Chrys. *tela ignea* absurda desideria, & D. Thom. prauas cōcupiscentias interpretatur. Et quidem meritò tentationes libidinis igneis iaculis comparātur. Primùm, quia præ aliis animum, & corpus maximè inflammant. Secundò, quia quemadmodum ignis in locum aliquem iniectus propinqua omnia ædificia, vicinámque syluam corripit: ita luxuria cum animum incenderit, omnes animi vires consumit, & de vitio in vitium quasi flamma de domo in domum serpit. Tertiò denique quia quemadmodum parua scintilla, nisi statim extinguatur, magnum excitare solet incendium: ita exigua carnis tentatio, nisi quamprimū so-

Ephes. 6. 16. D. Chrys. D. Thom. Tentationes luxuriæ ignea tela propter multa.

piatur, incredibiles in animo flammarum globos excitat: id nimirum est, quod timebat Iob cum dicebat: *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de Virgine.* Vbi modum loquendi obserua: neque enim dixit: *Pepigi fœdus cum oculis meis vt ne intuerentur quidem virginem*: sed, *vt ne cogitarem quidem de virgine.* Videbat quippe vir sapientissimus ex aspectu virginis ita facilè cogitationem accendi perpetrandi sceleris, vt iam ipsa visio sit veluti cogitatio: quoniam ea aspectum continuò sequitur, cogitationem delectatio, delectationem consensus: vnde Thren. 3. meritò dicitur: *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Porrò eleganter ait se fœdus pepigisse cum oculis: quia sicut in fœderibus, & compositionibus, qui fœdera percutiunt, aliquid ex vtraque parte de suo iure deperdunt: ita cupiebat Iob, vt oculi de suo iure aliquid perderent non videndo interdum, quæ liceret, neque omnem etiam licitam intuendi occasionem arripiendo: ipseque etiam animus de suo iure aliquid remitteret, id est, voluptatem, quam ex pulchrarum rerum aspectu licitè poterat accipere. Caiet. obseruauit in fœdere hoc, quod Iob pepigit cum oculis, indicari propositum firmum, & inuiolabile non aspiciendi curiosè fœminas, eo quòd pacta, & fœdera nullo pacto licet violare, & infringere.

Iob 31. 1.

Aspectus virginis quã sit fugiendus.

Thren. 3. 51.

Card. Caiet. Iobi propositum non aspiciendi fœminas.

VI. Quartò. Rectè dracones circa turrim Babel dicuntur habitare: quoniam Dæmones Babel, id est, confusionem, mentísque perturbationem & amant, & efficiunt, ibique potissimùm habitant: quam ob rem Dęmon Rex Babylonis appellatur à D. Greg. libro 7. Mor. c. 16. vbi expendens, quomodò Nabuchodonosor Rex Babylonis filios Regis Sedechiæ ante ipsius oculos trucidari præcepit, vt refertur Hier. 39. sic ait. *Occidit Rex Babylonis filios Sedechiæ in oculis eius, & omnes nobiles Iuda: oculos quoque Sedechiæ eruit. Rex Babylonis est antiquus hostis possessor intimæ confusionis qui priùs filios ante intuentis oculos trucidat: quia sæpe sic bona opera interficit, vt hæc se amittere ipse, qui captus est dolens cernat, & ad hoc quandoque eo peccati vsu perducitur, vt ipso quoque rationis lumine priuetur, Vnde Rex Babylonis extinctis priùs filijs Sedechiæ oculos eruit: quia malignus spiritus subductis priùs bonis operibus, post & intelligentiæ lumen tollit.* Postremò. Præcidendum est Dæmonis caput, vt extrahatur inde gẽma glorię, quæ ex capite draconis meritò extrahi dicitur: quoniam eũ vincendo, & superando acquiritur. Eo tamen à draconite lapide hæc gemma distinguitur, quòd draconites poliri non potest, nec artem admittit, vti diximus: at pretiosa gloriæ gemma ampliùs poliri potest: imò quoties Dæmon vincitur, nouus inde gloriæ lapis multò pretiosior, & pulchrior elicitur.

Dæmon Rex Babylonis ex Gregor.

Hiere. 39. 6.

Dæmonem superans gloriæ gemmam acquirit.

VII. Quod verò attinet ad rufum draconis colorem, illa in primis ratio afferri potest, apparuisse tinctum colore rufo, seu sanguineo propter sanguinem Martyrum, quem extremis temporibus, de quibus hoc loco agitur, per Antichristum, eiusque sectatores effundet. Hoc enim sensu capite sexto diximus Romanum imperium sub Nerone significatum à Ioanne fuisse in equo rufo, eo quòd maximè in Christianos sæuus, & immanis extitisset. Accedit, quòd color rufus dolum, fraudem, & malitiam designat: quid verò Dæmone fraudulentius? idcirco enim comparatur tigri, quod animal vario colore, maculisq; distinguitur: quam appellationem habes Iob 4. *Tigris perijt, eo quòd non haberet prædam.* In quem locum aduertit D. Hieron. 70. transtulisse *Myrmecoleon*, id est, *formica, & leo. Quem*, inquit, *nos veriùs Diabolum dixerimus? qui quando prædam agit de Sanctis tanquam de maioribus rebus, vt leo habendus est: quandò verò minima quærit auferre, formica dicendus est: & quia sicut formica grana de area, ita ille cogitationes bonas aufert de cordibus hominum.* Adde appellari Dæmonem formicam, & leonem, quia infirmis quidem leo est; at resistentibus formica, quæ facilè pede conculcari potest.

Dæmon, seu draco cur rufus apparuerit.

Dæmonis fraus.

Iob. 4. 11.

D. Hieron. Septuag.

Dæmon formica infirmis, resistentibus leo.

Quænam

Quænam sint draconis capita septem, cornua decem, & septem diademata?

Habens capita septem, & cornua decem, & in capitibus eius diademata septem.

SECTIO X.

IN numero cornuum, & capitum consentit cum hoc dracone bestia, quæ capite sequenti apparuit, habens nimirùm capita septem, & cornua decem. Verùm dissidet in diadematum numero. Apparuit enim habens super cornua decem diademata, cum hoc loco draco septem tantùm gerens diademata apparuerit: & quanquàm dici facilè posset non eandem esse bestiam sequentis capitis cum dracone huius: itaque draconem istum Dæmonem, bestiam Antichristum designare: quia tamen eodem recidit vtraque visio, siue de Dæmone, siue de Antichristo accipiatur, concilianda est ex 7. Danielis: quo loco Propheta vidit quartam quandam bestiam terribilem, atque mirabilem, & fortem nimis, dentes habentem ferreos, & cornua decem, è quibus decem cornibus tria euulsa sunt. *Porro cornua decem* (inquit, Angelus Danieli) *Decem Reges erunt: & alius consurget post eos, & ipse potentior erit prioribus, & tres reges humiliabit.* Quibus verbis significauit Angelus Antichristi tempore decem Reges imperium totius orbis habituros, ex iisque tres ab Antichristo trucidandos, septem reliquos illi sponte tanquam supremo Monarchæ parituros. Itaque primùm erunt cornua decem, & diademata decem, hoc est, decem reges: sed posteà septem tantùm cornua erunt, & septem diademata propter illos tres Reges interfectos. Atque hanc ob causam hoc capite decem cornua, & septem diademata: capite autem sequenti decem diademata, & apud Danielem decem cornua memorantur. Verùm hæc omnia fusius c. sequẽti disserenda prætermittimus. I.

Draco iste cum bestia sequentis c. in quo dissentiat, & consentiat.

Dan. 7. 24.

Orbis imperium quot Reges habituri tempore Antichristi.

Porrò quanquam eam, quam tradidimus expositionem germanam, ac literalem putemus: illam verò, quàm interpretes communiter hoc loco afferunt, mysticam: & nequaquam literæ congruentem, vt capite sequenti fusiùs ostendemus: nequis tamen, quæ communiter ab interpretibus dicuntur, in his nostris comment desideret, eorum quoque explanationem commemorandam, & illustrandam putauimus, dicturi plura de sensu literali ad caput 13. vt paulò ante promisimus. Igitur Haymo existimat idem per septem capita, & per septem diademata significari, videlicet omnem huius seculi potentatum, qui Dæmoni adhæret, & per fraudem, ac dolum contra septem Ecclesias, & contra septiformem spiritum dimicat. Richard. Vict. septem capita septem capitalium vitiorum septiformem tentationem, cornua decem furorem impiorum Principum decalogum impugnantium, septem diademata de subuersis per septiformem tentationem vniuersalem victoriam interpretatur, cum quibus ferè reliqui interpretes consentiunt. Hugo tamen Card. vult septem capita esse vniuersitatem malorum, decem cornua diuitias, potentiámque secularem: quæ cornua quidem dicantur, quia per illa homines extollũtur: decem autẽ, quia iis decalogus impugnatur: vel certè septem capita esse septem capitalia vitia, decem cornua vniuersitatem malorũ principum, septem diademata victorias, quæ à Dæmone reportantur in septem vitiis capitalibus: quæ expositiones eodem ferè cum superioribus recidunt, & à nobis deinceps magis explicandæ sunt. II.

Haymo. Per septem capita, & diademata quid communiter intelligant interpretes.

Rich. Vict.

Hug. Card.

Septẽ capitalia vitia cur per 7. draconis capita designentur.

Illud igitur primùm quærat aliquis, cur septem capitalia vitia septem Draconis capitibus cõferantur? Pro cuius rei intelligentia sciendum dracones appellari illos III.

serpentes, qui diuturnitate temporis in grãdem magnitudinem excreuerunt: quo fit, vt capita draconis sola magnitudine, & mole à serpentium capitibus dissideant. Quare meritò septem capitalia vitia per septem draconis capita exprimũtur: quia sæpe lethifera sunt, eo quod sinimus ea siue consuetudine, siue naturæ corruptela in insolitã excrescere magnitudinem, ita vt quæ antea serpentes videbantur, iam nunc immanes quidam, & immensi dracones existant: quod malum, ne accidat curandum est, vt serpentum capita, dum parua sunt quam primùm conterantur:

Psal 136.8. eam enim ob causam Regius vates Ps. 136. beatum illum pronunciauit, qui Babylonis paruulos ad petram allideret. *Filia*, inquit, *Babylonis misera: beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus, qui tenebit, & allidet paruulos*

D. Hierony. *tuos* (sic enim legendum est, non *suos*) *ad petram.* In quem locum D. Hieron. Paruuli, inquit dicuntur cogitationes, ac si diceret: Vidi mulierem, concupiui eã nisi statim abscidero concupiscentiam illam, & allisero ad petram, dum parua est concupiscentia, non potest postea abscindi, quando creuerit. Beatus ergo qui statim abscindit, & allidit ad petram, hoc est, Christum. Cui expositioni concinit D. Aug. in comm. eius loci. Qui sunt paruuli Babylonis? nascentes malæ cupiditates. Ne

D. August. *Cogitationes praue ad petram Christum allidendæ.* igitur cupiditas nequam prauæ consuetudinis robur accipiat, cum paruula est, allide illam: sed times, ne allisa non moriatur, ad petrã allide, quæ est Christus. Eandem ob causam Cant. 2. iubentur capi vulpes paruulæ, quæ demoliuntur vineas dum enim paruulæ sunt malæ cogitationes, & istæ quasi fraudulentæ vulpeculæ facile capi possũnt: at si adoleuerint, venatorum manus effugient, & maximũ vi-

Cant. 2. neis detrimentum afferent. Verissimum est enim illud, qud dicitur Eccl. 19. *Qui*

Eorundem initia amputanda *spernit modica, paulatim decidet:* quo testimonio ad idem confirmandum vtitur D. Greg. lib. 10. Mor. cap. 14. Dum, inquit, lingua otiosa verba moderari negligit, au-

Eccl. 19.1. dax ad noxiam prorumpit: & cum mens subigere delectationẽ carnis temnit, ple-

D. Gregor rumque ad perfidiæ voraginem ruit. Vnde Paulus 1. Cor. 10. vt imminentia mala

1. Cor. 10 7. compesceret, dixit: *Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quemadmodum*

Exod. 32. *scriptum est: Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere.* Esus enim, potúsque ad lusum impulit, lusus ad idolatriam traxit. Vbi cernis ex paruis initiis idololatriam irrepere, & propterea dixisse Paulum: *ne idololatræ efficiamini*, videlicet negligendo peccata minora.

IIII. Idcirco etiam Apostolus volens pacem commendare fidelibus, & omnem gra-

Hebr 12. 14. *Dissesionum item initia resecanda.* uium dissensionum occasionem tollere, ipsa prima dissensionis initia, & radicem amputauit, cum dixit: *Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: contemplantes, nequis desit gratiæ Dei: ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi.* Vbi aduerte Apostolum ipsa odij, & amaritudinis in alterũ initia *radicem* appellasse, quia nisi statim auellatur immensam odiorũ syluam germinabit: quemadmodum verbis sequentibus

Deut 29.18. explicauit, *sursum germinans.* Videtur autem Paulus allusisse ad locum illũ Deut.

Odij initium radix germinans venenum 29. *Ne sit inter vos radix germinans fel & amaritudinem:* quem locum alij ex Hebræo ita transferunt: *Ne forte sit in vobis radix fructificans venenum, & absynthium* Etenim à nomine Hebraico *ros*, quod significat caput, deriuatur *ros*, quod pleriq;

Psal 69 22. vertunt *venenum*, veluti Ps. 69. *Dederunt in escam meam fel*, alij, *venenum.* Nec de-

Deut. 32 33. sunt, qui existiment nomen *ros*, significare caput cuiusuis rei venenatæ, præcipuè

Peccati cuiusuis initiũ caput aspidis verò aspidis: quoniam Deut. 32. vbi nos habemus: *Venenum aspidum insanabile* est Hebraicè, *ros petanim*, idest *caput aspidum.* Ex quo iã colliges cuiusuis peccati initium esse velut caput aspidis, quæ morsum habet maximè lethiferum, etsi cum voluptate interimit: sic enim peccatũ cum voluptate, & delectatione mortẽ animæ infert. Denique quemadmodum ex pilis in aquã iniectis oriũtur colubri, vt expe-

rimento est compertũ: ita ex minutissimis, & subtilissimis cogitationibus sępenumero peccatorum ingentes colubri ortum habent: idcirco enim peccatum colubro confertur Eccles. 21. *Quasi à facie colubri fuge peccata: & si accesseris ad illa suscipient te.* Rectè autem non resistendũ: sed fugiendum admonet: quoniam sunt quæ dam peccatorũ genera, quæ fugiendo potissimum vincuntur, cuiusmodi sunt peccata carnis: vnde Paulus 1. Cor. 6. dixit: *Fugite fornicationẽ.* Et Angeli volẽtes Loth ex ciuitate illa infami omniũ libidinũ officina eripere monuerũt, vt fugeret, Gen. 19. *Salua animã tuam: noli respicere post tergum tuũ: nec stes in omni circa regione: sed in mõte saluũ te fac*: quibus verbis monuerunt à peccato carnis lõgè esse fugiendũ, & omnẽ omnino occasionẽ euitandam: idcirco enim dixerunt: *Nec stes in omni circa regione.* Quod verò sequitur: *Si accesseris ad illa, suscipiẽt te*, hunc sensũ habet. Si suggestiones diaboli admiseris, nec statim cõpresseris, suscipient te tanquã prædam, hoc est, instar draconũ deuorabunt, & in inferni barathrũ præcipitem dabunt. Nã pro eo quod nos habemus, *Suscipiet te*, Græcè est δήξεται idest, *mordebit.* Interpres autẽ vulgatus videtur legisse δέξεται, hoc est, suscipiet: sed, *mordebit*, legit noua editio Septuag. interp. correcta de mãdato Xisti V. Pont. Max. Itáque cernis in verbo *mordendi* indicari serpentinam peccati naturam, quippe cum accedentes deglutire, ac deuorare soleat nisi statim initio, dum paruus est serpens, opprimatur.

Eccl. 21. 2.
Carnis pecca ta vincuntur fuga.
1. Cor 6. 15.
Gen. 19. 17.
Septuag.

Secundò. Comparãtur septem capitalia vitia septẽ draconis capitibus: quoniam draco cristã capite gestare dicitur: omnia autem peccata quandã superbiæ cristam gerunt. Etenim, vt est Theologorũ sententia, in omni lethali crimine cernitur ratio quædam superbiæ, quatenus peccator transgrediendo legẽ seipsum quodammodo Deo præfert. Vnde D. Aug. li. de nat. & gratia docet sine superbiæ appellatione nullũ peccatum inueniri: & Prosper libro de vita contẽpl. nullũ peccatum sine superbia esse posse. Id quod D. Tho. 2. 2. q 162. art. 2. interpretatur accipiendũ esse, non quidẽ de superbia vt est speciale peccatum, hoc est, appetitus inordinatus propriæ excellentiæ: sed de superbia sub generali ratione sumpta, secundùm quandam redundantiã, quam habet in alia peccata, & hoc dupliciter: vno modo per se, quatenus reliqua peccata ordinantur ad finẽ superbiæ, quæ est propria excellentia: altero modo indirectè, & quasi per accidens, nimirũ remouendo prohibens, quatenus homo per superbiã contemnit diuinam legẽ, per quam à peccando prohibetur, iuxta illud Hier. 2. *Confregit iugũ, rupisti vincula, dixisti: Non seruiam.* Omnia igitur peccata cristata sunt instar draconum, cristámque præferunt arrogantiæ, & superbiæ, atque adeo merito per septem draconis capita, qui numerus vniuersitatem continet, exprimuntur. Denique comparantur septem draconis capitibus septem vitia capitalia, quia sunt initia, & veluti capita reliquorum.

V.
Draco capite gestat cristã.
D. August.
Prosper.
D. Thom.
Superbiæ ratio in omni peccato quodmodo inuenia tur.
Hiere 2. 20.
7. Capitalia vitia initia reliquorum.

Quod spectat ad septẽ diademata, illis vti iam diximus, significatur hæc septem capitalia vitia in mundo regnare, & propterea instar Principũ regales coronas in capite gestare, iuxta illud Rom. 5. *Vbi abũdauit delictũ, superabũdauit & gratia: vt sicut regnauit peccatum in mortẽ: ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternã per Iesum Christum Dominũ nostrum:* cui imperio, siue tyrannidi, vt se fideles subtraherẽt monuit Apostolus Rom 6. *Non ergo regnet peccatũ in vestro mortali corpore, vt obediatis cõcupiscentiis eius.* Quem locum sic exponit D. Hier. *In corpore mortali viuite, vt immortales.* Quo modo autẽ regnet peccatum in corpore, exposuit, cum subiunxit: *vt obediatis concupiscentiis eius.* hoc est, per obedientiam, & consensum. Et D. Greg. li. 14. Mor. c. 9. expendens verbum illud *regnet*, *Non dixit*, inquit, *non sit, sed: non regnet: quia non esse non potest: regnare autem in cordibus bonorũ non potest.* Eodémque modo interpretatur D. Anselm. Est autem iuxta hanc expositionem, quemadmodum docuit D. Th. per peccatum fomes peccati intelligendus, qui in homi-

Regnant in mundo.
Rom. 5 20.
Rom 6. 12.
D. Hieron.
Peccatorũ tyrannidi vt nos subtrahere debeamus.
D. Greg.
D. Anselm.
D. Thom.
Fomes peccati potest nõ regnare non tamen non esse in homine.

Membra nostra cur Paulus appellet arma. ne non esse non potest, sed potest tamen non regnare. Explicauit etiam Apostolus quid esset peccatum in nobis regnare, cum subiūxit: *Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato.* Membra enim nostra *arma* vocat, quia illis vel sub iustitiæ, vel sub peccati vexillis militamus: quare qui membris suis ad peccatum abutitur, subditum se peccati cōfitetur: siquidē arma sumit pro sui Principis, hoc est peccati cui seruit, defensione. Quam ob rem dixit Christus: *Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati*: quò eodē spectat illud Ro. 7. *Ego autē carnalis sum, venundatus sub peccato*: vbi Paulus sub infirmorum persona ait se seruum peccati effectū, & sub peccato venundatū, hoc est, in peccati potestatem libidinis, & concupiscentiæ pretio redactum. Theod. eleganter obseruauit regnum eo differre à tyrannide, quòd tyrannis existat inuitis subditis, regnum autē volētibus illis, quibus imperatur: quare suaderi à Paulo, ne potestati, & imperio peccati vltrò nos subiiciamus, hoc est, ne vllo modo assentiamur. Quare nō dictum esse: *Ne tyrannidē in vos exerceat peccatū*, sed: *Ne regnet*: indignū enim est aliquē vltro se peccato subiicere. Hoc videlicet est illud sceptrum tyrānicum, quod Christum superasse cecinit Esai. c. 9. *Iugum oneris eius, & virgā humeri eius, & sceptrū exactoris eius superasti, sicut in die Madian.* Quo loco sermo est de Sennacherib Rege Assyriorū, qui iniusta tributa ab Hebręis exigebat, quę tamē Deus fregit, vt refertur 4. Reg. 19. Verum D. Hier. de Christi victoria interpretatur hoc sensu. Tu Domine Saluator iugū oneris eius hoc est, Diaboli, qui grauissimo seruitutis iugo colla omniū deprimebat, & virgā, qua percutiebat vniuersos, & peccata sibi quasi quoddā tributum reddere cōpellebat, detraxisti de humeris eorū, & tibi liberatos seruire fecisti absque vllo exercitu, & absque effusione sanguinis, sicut quōdam sub Gedeone populo Israëlitico de Madianitis victoriā præbuisti. In quem locum primo est obseruandum Dæmonem appellari *exactorem*, idest, exigentem tributa duabus potissimū de causis. Prima redditur à D. Hier. quia peccata quasi quoddam tributum reddere compellit. Secunda est, quia post peccatum susceptum debitas pœnas exigit tum in hac vita tum in alia apud inferos: quo fit, vt omnis peccator sit dæmoni tributarius, eique duplex tributum soluat, ipsum nimirum peccatum, & peccati supplicia.

Ioan. 8. 34. Rom 7. 14. Theodoret. Peccato vltro subiici indignum. Esai 9. 4. 4. Reg. 19. D. Hieron. Sceptrum dæmonis superauit Christus. Iudic. 7. D. Hieron. Peccator duplex soluit tributum.

VII. Secundò est aduertendū diabolum habere iugum, virgam, & sceptrum. Etenim iugo premit, virga percutit, sceptro tyrānicè imperat. Quam ob rem peccator dæmoni arat, & serit, cum iugum eius peccando admittit, seruitutem grauissimā patitur, cum virga percutitur, sub eius vexillis militat, cum sceptrum eius recognoscit. E contrario Christus iugum etiā habet, virgā, & sceptrū, sed iugū *suaue*. Mat. 11. virgam, quæ consolatur. Psal. 22. *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt*: sceptrum plenū mansuetudinis, & clementiæ. Psal. 44. *Specie tua, & pulchritudine tua intende, prospere procede, & regna propter mansuetudinē.* Tertiò obseruandum ex Cyril. Alex. li. 1. in Esai. virgā, qua dæmon peccatores verberat, esse suos ipsorum affectus, & passiones. *Coercet*, inquit, *nos, cogitque ad suā voluntatem sceleratam, ac nefarium agmen dæmoniorū eorúmque antesignanus Satanas affectuū dynastia, atque imperio seu virga propemodū verberans.* Ex quo colligimus quemlibet inordinatū affectum, iuxta Cyrilli sententiā esse veluti quandā virgam, qua nos Diabolus tanquā sua mancipia assiduè verberat quare ne ab eo vapulemus, necesse esse, vt huiusmodi virgas frāgamus, quod per mortificationē, & macerationē carnis efficitur. Denique. Quoniā Diabolus Rex est, siue Tyrānus super omnes filios superbię, quemadmodum dicitur Iob 41. sub cuius nimirū signis militāt peccatores: idcirco Dæmonem stipendiū peccatoribus tanquā militibus suis soluere habes Rom. 6. *Stipendia peccati mors*: vbi aduertit D. Tho. stipendia mercede esse militū: & quoniā peccatores peccato militant, membra sua exhibētes arma peccato, vt paulò ante dictum

Christi & diaboli pulchra antithesis. Matth. 11. Psal 22. 4. Psal 44. 4. Cyril Alex. Affectibus suis peccatores verberat dæmon. Iob 41. Rom 6. 23. D. Thom. Militibus suis quod stipendium soluat dæmon.

dictũ fuerat, idcirco mortẽ appellari stipendiũ peccati, quã videlicet retribuit sibi seruientibus. Aduertendum est autẽ pro stipendiis esse Græcè ὀψώνια: olim enim solis obsoniis contẽti erant milites: quare eleganter Paulus mortem *peccati obsonium* appellauit: siquidem homines leuissimis de causis, & propter obsonium quoddam, victúmque voluptatis abiectissimum peccata suscipiunt, mortémque animi, & corporis, imo & secundam mortem apud inferos incurrunt. Itaque cum obsonium dari soleat ad vitam sustentandam, peccatum pro obsonio dat mortem ipsam, & interitum sempiternum.

Postremò, quod spectat ad decem cornua, decẽ machinas significãt, quibus dæmon decem decalogi præcepta expugnat, & quasi taurus ventilat: ad singula enim præcepta aggredienda peculiaria tentamẽta adhibet. Idem figuratè fuit expressum in decem illis armigeris Ioab, qui Absalonẽ interfecerunt pendentem è quercu, vt refertur 2. Reg. 18. *Tulit Ioab tres lanceas in manu sua, & infixit eas in corde Absalon: cumq́ adhuc palpitaret hærens in quercu, cucurrerunt decẽ iuuenes armigeri Ioab, & percutientes interfecerũt eum. Et tulerunt Absalon, & proiecerunt eum in saltu in foueã grandem, & cõportauerunt super eum aceruum lapidũ magnum nimis.* Absalon peccatorem significat, qui per capillos, idest, cogitationes suas ex quercu terrenarum rerũ suspenditur: tribus lãceis cor eius à Ioab confoditur, idest, à dæmone triplici peccato cogitationis, oris, & operis interimitur: deinde accurrunt decem armigeri Ioab, idest, decem dæmonis impugnationes aduersus omnia præcepta decalogi: quoduis enim peccatum lethale ad omnia decalogi præcepta violanda viam munit: quæ transgressiones palpitantem adhuc peccatorem tandem in inferni foueam coniiciunt, super quem magnus tormentorum cumulus, & aceruus aggregatur.

VIII. *Diabolus cõtra singula præcepta peculiaria adhibet tentamenta.*

2. Reg. 18. 14. Absalon peccatorẽ adũbrat.

Cur dicatur draco traxisse cauda tertiam partem stellarum?

Et cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cæli, & misit eas in terram.

SECTIO XI.

EX iis, quæ hactenus dicta sunt, perspicuum est hanc stellarum de cælo ruinam ad extrema mundi tempora pertinere, atque adeò non esse sermonem ad literam de casu Angelorum, sed de subuersione fidelium in fine mundi. Itaque tertia pars stellarum magna est pars fidelium, non quorumlibet, sed iustorum, qui in persecutione Antichristi de Ecclesiæ cælo ruent in terram, hoc est, partim deserta fide, partim neglecta iustitia sese temporalium rerum cupiditate, quas ipsis largiter offeret Antichristus, funesto casu implicabunt. I.

Quare si hunc draconem, de quo est sermo, Antichristum accipiamus, cauda est extremum mundi tempus: si autem dæmonem, quod fere volunt interpretes, cauda est ipsemet Antichristus, qui cauda draconis, hoc est, dæmonis dicitur, quòd extremo mundi tempore sit ad subuersionem fidelium à dæmone assumendus, vt maximè præcipuum fraudis, & deceptionis instrumentum, quam expositionem sequutus est D. Greg. li. 32. Mor. c. 14. vbi sic hunc ipsum locum interpretatur. *Cælum*, inquit, *est Ecclesia, quæ in hac nocte vitæ præsentis dum in se innumeras Sanctorum virtutes continet, quasi radiantibus desuper sideribus fulget: sed draconis cauda in terram stellas deycit, quia illa Satanæ extremitas per audaciam assumpti hominis erecta* (Antichristum intelligit) *quosdam, quos velut electos Dei in Ecclesia inueniet, obtinendo reprobos ostendet. Stellas itaque de cælo in terram cadere est nonnullos relicta spe calestium illo duce ad ambitum gloriæ secularis inhiare.* In eandem sententiam affert illud Daniel. 8. quod de Antichristo sub nomine Antiochi dicitur: *Deiecit de fortitudine, & de stellis: & conculcauit eas, & vsque ad Principem fortitudinis magnificatus est, & ab eo abstulit iuge sacrificium, & deiecit locum sanctificationis eius,*

II. *Antichristus dæmonis cauda.*

D. Greg.

Fidelium casus tempore Antichristi.

Dan 8. 10.

Vbi est obseruandum, quanta potentia Antichristus deſæuiet in fideles, siquidem stellas conculcare dicitur. Eodē modo interpretatur Greg. verba illa Iob 40. quæ dicuntur de behemoth idest elephāto *Stringit caudā suam quasi cedrū*. hoc est, fortem, & rectam instar cedri caudam mouet. Quoniā verò per behemoth spiritualiter dæmō accipitur: sic locum interpretatur D. Greg. de Antichristo, Quid, inquit cauda behemoth, nisi illa antiqui hostis extremitas dicitur? cum nimirum ingredietur Antichristum tanquā vas sibi proprium: qui quoniam modo honoribus seculi, modo signis & prodigiis fictæ sanctitatis in tumorē potentiæ eleuari permittitur: rectè cauda illius cedro cōparatur. Sicut enim cedrus arbusta cætera in altum crescendo superat: ita tunc Antichristus mundi gloriam temporaliter obtinens mensuras hominum & honoris culmine, & signorum potestate transcendet.

Iob 40. 12. Antichristus qua potentia deſæuiet in Christianos. D. Gregor.

III. Idem, quod hic significauit Ioan. per draconis caudā, expressum fuit à Iacob Gen. 49. cum dixit. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retrò* Etenim sicut per caudā extrema mundi tēpora Ioan. designauit: ita etiam Iacob per vngulas equi vltimā mundi ætatem sub Antichristo expressit. In quem locum D. Gre. li. 31. Mor. c. 10. ad illa verba c. 39. vbi est sermo de struthione: *In altum alas erigit, deridet equitē, & ascensorem eius*, aduertit primò per Dan eo loco Antichristum designari, eo quòd ex tribu Dan originem ducet. Vnde dum Israeliticus populus terras in castrorum partitione susciperet, Dan ad Aquilonem castrametatus fuisse dicitur, vt videlicet exprimeret, quę in corde suo dixerat Esai. 14. *Sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis*. Secundo obseruat Antichristum non solū colubrū, sed etiam cerastem vocari, hoc est, serpētem cornutū: quia nimirum contra fidelium vitam armatur cornibus potestatis. Tertio ponderat non solum in via, sed etiam in semita insidias tendere: quia non solum insidiatur mundanis, qui per viam latam, & spatiosam gradiuntur, sed etiam Sanctis, qui per arctam, & angustam semitam, incedunt: *Quis* inquit, *nesciat semitam angustiorem esse, quā viam? fit ergo Dan coluber in via: quia in præsentis vitæ latitudine eos ambulare prouocat quibus quasi parcendo blanditur. Sed in via mordet, quia eos, quibus libertatem tribuit erroris sui veneno consumit. Fit cerastes in semita: quia quos fideles reperit, & sese ad præcepti cælestis angusta itinera constringentes, non solum nequitia callidæ persuasionis impetit, sed etiam terrore potestatis premit*. Quartò expendit nomine equi hunc mundū significari, qui meritò equus dicitur: quia per elationem suam in cursum labentium temporum spumat. Quinto notat hunc colubrū, siue cerastem vngulas equi mordere, hoc est, extrema mundi tēpora feriendo contingere id quod, vt diximus, significauit Ioā. cum dixit dracone trahere cauda tertiā partem stellarū. Postremò docet id conari Antichristum, vt cadat ascensor equi retro: *Ascensor equi*, inquit, *est quisquis extollitur in dignitatibus mundi: qui retro cadere dicitur, & nō in faciem, sicut Saulus cecidisse memoratur* Act. 9. *Cadere enim in faciem est suas vnumquemque culpas agnoscere, eásque pœnitendo deflere: retro verò cadere est non videre quēpiam, quò cadat, nimirum ex hac vita repente decedere, & ad quæ supplicia ducatur, ignorare*.

Gen. 49. 17. D. Greg. Iob 39. 21. Antichristus designatus in Dan. ab eoque originem ducet. Esai. 14. 13. Idem est coluber & cerastes. Act. 9. Quid sit cadere in faciē & retro cadere, ex Greg.

IIII. Porrò aduertit Pan. in hunc locum magnam esse eorum ruinam, qui virtute abiecta temporalium rerū amori seruiunt, siquidē è cælo in terrā dicuntur cadere, quæ magna est distantia. Vnde vlteriùs colligitur magnam esse distantiā inter probos viros, & nefarios, virtutémque, ac vitium: siquidē confertur cum ea distātia, quæ inter cælū, & terram interiacet: quam etiā distantiā, significauit Apostol' intercedere inter fidelē, & infidelē, cū dixit: *Nolite iugū ducere cū infidelibus: quæ enim participatio iustitiæ cū iniquitate?* quasi dicat: Nullam omnino proportionē inter se habēt. Deinde Hug. Card. obseruauit verbū illud *trahebat*, quod quandā violentiam innuit: est enim tractio iuxta Philosophū species quædā motus violēti: vnde colligit

Pannon. A vitio virtus quantum distet. 2. Cor. 6. 14. Hugo Card. Aristoteles. Peccatum est veluti violentia naturę rationali facta.

colligit peccatũ esse veluti quamdam violentiã, quæ fit naturæ rationali, eo quòd naturale sit homini secundũ rationẽ viuere: quam ob causam D.Th.1.2.q.63.art.1 docet virtutem esse homini naturalem secundũ quandam inchoationem, quatenus in voluntate inest quidã naturalis appetitus boni, quod est secundũ rationem.

Vtrum præcisè tertia pars Angelorum ceciderit?

SECTIO XII.

I. ETsi hoc loco non sit sermo ad literam de casu Angelorum, sed de subuersione fidelium extremis temporibus mundi, qui ob causas suo loco cõmemoratas stellæ dicuntur: quia tamẽ Doctores Scholastici cõmuniter hanc stellarum ruinam de Angelis interpretantur, idque volunt significari à Ioan. cum ait draconem traxisse cauda tertiam partẽ stellarum de cælo, misisséque in terram, draconis nomine Luciferum accipientes: id nunc eorum gratia excutiendum est, num verè tertia pars Angelorum è cælo ceciderit, quemadmodum videtur significari à Ioanne?

II. Quæstio hæc multa complectitur. Primum enim explicandum est, vtrum tot præcisè homines assumendi sint in gloriam, quot Angeli ceciderunt? Et quidem fuerunt plerique. vt refert D.Th.1.part.q.23.art.7. qui existimarunt tot præcisè ex hominibus esse prædestinatos, quot ex Angelis corruerũt: cuius sententiæ videtur fuisse D.Bern.serm.68.in Cant.& auctor li. de diligendo Deo c.3. potéstque confirmari ex verbis illis Ps. 109. *Iudicabit in nationibus, implebit ruinas*: quibus videtur indicari illos tantum homines esse prædestinatos qui ruinas Angelorum supplere possint. Alij volunt plures esse prædestinatos ex hominibus, quàm sint reprobati ex Angelis: sic enim existimauit D. Ansel. li.1. *Cur Deus homo*, c.18. ad quam sententiam accedit D.Aug.in enchir.c.29.& li.21.de ciuit.c.1. Alij denique putarunt tot esse homines prædestinatos, quot Angeli remanserunt: quod disertis verbis affirmat. D.Greg.hom. 34.in Euangelia. *Suprema*, inquit, *illa ciuitas ex Angelis, & hominibus constat: ad quam tantum credimus humanum genus ascendere, quantos illic contigit electos Angelos remansisse.* Verùm hac in re nihil certi definiri potest, meliúsque est cum D.Thom loco citato, & ipsa etiam Ecclesia confiteri soli Deo cognitum esse numerum electorum.

Sintne tot homines saluandi, quot Angeli ceciderũt. D.Thom. D.Bern. Auctor li. de dili. Deo. Psal 109. 6. Plures esse prædestinatos, qui affirmant. D.Anselm. D.August. Tot esse, quot Angeli remanserunt, asserit D. Gregor.

III. Hinc rursus alia nectitur dubitatio, an Angeli sint in maiori numero, quàm vniuersi homines, qui sunt, fuerunt, & erunt? & quidem ex iis, quæ paulò ante dicta sunt, videtur confici multò plures esse homines vniuersos, quàm omnes Angelos, si verum est tertiam partem Angelorum cecidisse. Nam si tot homines vt nimirum sunt prædestinati, quot Angeli corruerunt, cum tertia pars Angelorum ceciderit: ex hominibus autem, non dico tertia, sed nec decima quidem pars seruetur computatis omnibus infidelibus: perspicuum fit multò maiorem esse numerum vniuersorum hominum, quàm vniuersorum Angelorum: siquidem tertia pars Angelorum, iuxta hanc sententiam multò minor est, quàm tertia pars hominum, cum tertia pars Angelorum, quæ cecidit, suppleatur non ex tertia, imò nec ex decima parte hominum. Dicendum tamen videtur multò maiorem esse numerum Angelorum quanquam Lud.Mol.in comm.1.part.q.50.art.3. disp.2. nihil hac in re audeat statuere, & argumenta vtriusque partis dissoluat.

Sintne Angeli in maiori numero, quàm vniuersi homines. Molina.

IIII. Verùm Angelos in maiori esse numero, quàm homines, qui sunt, fuerunt, & erũt præterquam quòd ipsa Angelorũ præstantia videtur postulare, non obscurè significari videtur locis illis sacræ scripturæ, quæ de Angelorum multitudine disserũt, veluti Dan.7. *Millia millium ministrabant ei: & decies centena millia assistebãt ei.* Iob 25. *Nũquid est numerus militũ eius?* Mat 26. *Exhibebit mihi modo plusquã duodecim legiones Angelorum*: & Apoc.5. *Audiui vocem Angelorum multorum: & erat numerus eorum millia millium*: quibus in locis ponitur numerus certus pro incerto: & procul-

Plures esse statuitur. Dan. 7.10. Iob 25 3. Matt 26 53. Apocal 5.11.

D. Greg. Angeli custodes ex infimo ordine. dubio significatur innumerabilis quædam Angelorũ multitudo. Vnde D. Greg. li. 17. Mor. c. 9. *Numerus*, inquit *supernorum ciuium infinitus est, & definitus exprimitur, vt qui Deo est numerabilis, esse hominibus innumerabilis demonstretur.* Accedit & non D. Thom. leuis ratio, quoniam communis est Theologorum sentẽtia Angelos custodes singulorum hominum esse ex infimo ordine: quemadmodum docet D. Tho. 1. p. q. 113. art. 3. vnusquisque autem homo siue fidelis, siue infidelis habet suũ custodem D. Hieron. Mat. 18. 10. Angelum, vt auctor est D. Hier. in illud Matth. 18. *Angeli eorum semper vident faciem patris mei*: D. Chrysost. D. Chrys. hom. 60 in Matth. & auctor operis imperfecti (quod tri- Auctor operis imperfecti buitur Chrys.) hom. 40. in Matth. D. Basil. li. 3 aduersus Eunomium, & in Ps. 48. super illa verba: *Dominabuntur eorum recti in matutino*: & hom 1. de laudibus ieiu- D. Basilius. nij: & D. Isid. li. de summo bono c. 12. Nec verò videtur dicendum vnum, & eun- Psal. 48. 15. dem Angelum successu temporis esse custodem plurium hominum, quanquam D. Isidor. hoc certum non sit. tunc sic conficitur argumẽtum. Omnes Angeli custodes sunt Vnus Angelus plurium hominũ non est custos. ex infimo ordine, & tot sunt Angeli custodes, quot sunt homines: cum igitur adhuc supersint octo integri ordines Angelorum, & vniuersi dæmones, fit vt multò maior sit numerus Angelorum. Quod si nolis admittere tot esse Angelos custodes, quot sunt homines: dicásque eundem Angelum successu temporis multorum hominum curam suscipere, adhuc eadem argumenti vis perseuerat: cum Angeli custodes non egrediantur infimum ordinem, vt est communis sententia, atque adeò supersint reliqui omnes Angelorum ordines dæmonésque vniuersi.

V. His ita constitutis planè dicendum est non corruisse tertiam præcisè partem Non corruit tertia præcisè Angelorum pars. Angelorum: alioqui omninò demonstratur multo maiorem esse numerum hominum, quàm Angelorum, vt est perspicuum ex dictis. Nam cum tertia pars, quæ cecidit, supplenda sit ex hominibus prædestinatis: non seruetur autem tertia pars omnium hominum, imò nec decima, planè conficeretur, multò plures esse homines, quàm Angelos. Ad hunc autem locum Ioan. primùm respondemus non esse sermonem de Angelis, sed de fidelibus in fine mundi, quorum tertia pars dicitur ab Antichristo seducenda, & tanquam stellæ de cælo in terram, hoc est, à fide Ecclesiæ in errorem trahenda: & quanquam demus ad Angelos posse transferri, respondendum adhuc est tertiam partem non significare tertiam præcisè Numerus certus pro incerto vsurpatur à Ioanne. Apoc. 8. partem Mathematico more, sed magnam partem: hoc enim sensu sæpe Ioan. in hoc opere tertiam partem nominat, veluti cum ait c. 8. tertiam partem terræ combustam, tertiam partem arborum concrematam, tertiam partem maris conuersam in sanguinem, tertiam partem creaturarum, quæ viuebant in mari, interiisse, tertiam partem solis obscuratam, itémque tertiam partem lunæ, imò & tertiam partem stellarum, vt eandem omnino phrasim in iisdem verbis liceat agnoscere: quibus omnibus in locis communiter interpretes tertiam partem, non tertiam partem præcisè, sed magnam partem interpretatur.

Cur mulier dicatur filium masculum peperisse?

Et mulier peperit filium masculum.

SECTIO XIII.

I. Fideles tẽpore Antichristi, Gens mascula. And. Cæs. Filium masculum appellat Ioan. hoc loco fideles eius temporis: quoniã, qui illis temporibus difficillimis fidem, iustitiámque retinuerint, fortissimi erunt, & gens verè mascula appellari meritò poterunt. Vnde And. Cæs. in comm. Apocal. *Masculus*, inquit, *filius Ecclesiæ est populus voluptatibus indomitus. Quare cum Ecclesia eo tempore multos eiusmodi debeat parere, & educare filios: meritò visa est filium masculum peperisse.* Quod autem sequitur: *Qui recturus erat Gentes in virga ferrea*, non solum ad Christũ pertinet, vt plerique volunt, sed etiam ad electa Ecclesiæ membra, quæ simul cum Christo regnabunt, iudicabúntque omnes Gentes iudicio æquita

æquitatis inflexibili: quod hoc loco per virgam ferream significatur, quemadmodùm cap. 2. explicauimus.

Obseruandum est hoc loco optimo iure viros fortes, voluptatésque corporis aspernãtes, stabilésque in fide, & iustitia appellari Gentẽ masculam: quia voluptuarij homines, corporísque delitiis seruientes, & in vniuersum, qui se facilè à dæmone vinci patiuntur, feminæ potius, quàm viri cẽsendi sunt. Vnde Pharao Rex Ægypti volens Hebræorum populũ penitus extinguere, præcepit obstetricibus, vt mares Hebræorum occiderent: fœminas tantum reseruarent. *Quando*, inquit, *obstetricabitis Hebræas, & partus tempus aduenerit, si masculus fuerit, interficite: si fœmina, reseruate.* Id quod spiritualiter expendens Orig. ho. 2. Exod. sic ait Rex Ægypti, hoc est, Princeps huius mundi viuificari mares non vult: sed fœminas: in fœminis enim caro, & affectus carnis exprimitur: vir autem est sensus rationabilis, qui cælestia sapit: hunc odit Pharao, cum necari cupit: vult enim, vt omnes carnalia sapiant: inde est quod in hoc mundo serui Dei despectui habentur, & in eos persecutiones excitantur, quia odit eos Pharao. Obseruat etiam Orig. quòd mares Hebræorum adhuc infantes rapiebantur, & proiiciebantur in flumen: quia nimirum dæmones natiuitati fideliũ insidiantur, & vbi primum per baptismũ regenerantur, imminet eis tentatio, & persecutio. Eandẽ ob causam in populo numerando masculorũ tantũ ratio habita est: imo eorũ, qui vigesimũ annũ expleuerant, quo tempore vires potissimum vigent. *Tollite*, inquit Dominus, *summã vniuersæ congregationis filiorũ* Israel *per cognationes, & domos suas, & nomina singulorũ, quicquid sexus est masculini à vigesimo anno, & supra omniũ virorum fortiũ ex* Israel. In quem locum idem Orig. ho. 1. in Num. obseruauit ex præcepto Dei, neque mulieres numerari fœmineæ infirmitatis obstaculo, neque seruos, vtpotè vita, moribúsq; degeneres, neque aliquem Ægypriorum ex iis, qui simul cum Hebræis descenderant, vtpote alienigenas, & barbaros: sed solos Israelitas, eósque nõ omnes, sed à viginti annis, & supra. Itaque significari, donec alicui nostrũ inest vel puerilis, & lubricus sensus vel Ægyptiorũ barbari mores, vel fœminea, & resoluta segnities non mereri, vt in sancto, & cõsecrato numero locum habeat: quòd enim Deus Sãctos præcipuè numeret, ostendit locus ille Ps. 146. *Qui numerat multitudinẽ stellarum, & omnibus eis nomina vocat.* In eandem sententiam hunc ipsum locũ Numerorũ explicauit Cyr. Alex li. 4. de spir. & lit. *Reiicitur*, inquit, *quod est reprobũ, molle, & imperfectũ, & solis maribus diuiditur terra promissionis:* Idémque li. 3 eiusdẽ operis multis verbis docet molles appellari fœminas, affértque illud Zach. 5. vbi impietas sub typo fœminæ sedentis in medio amphoræ exprimitur. Quare meritò Regius vates adhortatur omnes, vt se viros præbeant illis verbis: *Viriliter agite, & confortetur cor vestrum.*

Hæc est igitur ratio, propter quã Ecclesia dicitur parere filium masculũ. i. viros fidei, & iustitiæ robore eximios. Id quod multò ante prædictũ fuerat Esai. 66. *Antequã parturiret peperit: antequã veniret partus eius, peperit masculũ. Quis audiuit vnquã tale? & quis vidit huic simile? Nunquid parturiet terra in die vna? aut parietur Gẽs simul, quia parturiuit, & peperit Sion filios suos?* quem locum de celeri conuersione fidelium per Apostolorum prædicationẽ interpretatur Euse. Cæs. li. 1. hist. Eccl. c. 4 Prædicitur, inquit, hoc loco illud, quod admiratione non solũ orbis terrarum est prosequutus, sed etiam ipse Esaias dum narrat, videtur non posse satis admirari, nimirum post Christi crucẽ intra breuissimũ tempus natum populũ illum nouum præsignificatũ à Prophetis, non in vno aliquo obscuro terræ loco, sed qui sese fuderit toto orbe terrarũ, omnésque nationes occupauerit, & tẽporis momento in lucem sit editus, cum hora vna quinque hominum millia crediderunt: & vna concione priùs tria hominum millia fuerunt regenerati: quæ etiam est expositio

II. *Deliciis dediti fœmina.*

Exod. 1. 16. *Orig.*

Fidelium natiuitati insidiantur dæmones.

Masculi tantum cur numerantur ex Domini præcepto. *Num. 1. 2.* *Origenes.*

Sanctos præcipuè numerat Deus. *Psal 146. 4.* *Cyrill Alex.* *Zach 5.* *Fæmina impietatis typus* *Psal. 26. 14. & 30. 25.*

III. *Ecclesiæ filij, omnes masculi.* *Esai 66. 7.* *Eusebius.*

Conuersionis Gentium celeritas. *Act. 4.* *Act. 2.*

D. Ambr. in exhortat. ad virgines. *Habet*, inquit, *filios Ecclesia sine partus dolore. Vnde de ea dicitur: Quis audiuit, si parturit terra die vno? vno die terra non parturit, sed parturit gratia.*

Quid sit filium mulieris raptum fuisse ad Deum, & ad thronum eius?

Ex raptus est filius eius ad thronum eius.

SECTIO XIIII.

I. Significatur hunc Ecclesiæ filium masculum, hoc est, electos ex draconis faucibus diuina virtute liberandos, & quasi rapiendos, breuissimo videlicet temporis spatio ne à dracone deuorari possint, iuxta illud Mat. 24. *Propter electos breuiabuntur dies illi*: rapiendos, inquam, ex tentationibus, persecutionibus, periculisque illius temporis, atque in throno Dei collocandos per visionem beatificam iuxta illud Apoc. 3. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut ego vici, & sedi cum patre meo in throno eius.*

Mat. 24. 22 *Apocal. 3. 21.*

II. Obseruandũ est hoc loco verbũ illud, *raptus*, quod significat electos sæpe diem obire, & quasi rapi ante tempus à natura definitum diuinę prædestinationis beneficio: quia nimirũ præuidet Deus, si diutius vixissent, fuisse peruertendos. Id quod disertis verbis dicitur Sap. 4. *Iustus autem si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit.* & paulò post: *Placens Deo factus est dilectus, & viuens inter peccatores translatus est: raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius*: & paulò inferius: *Placita erat Deo anima illius: propter hoc properauit educere illum de medio iniquitatum.* Quo testimonio ad idem confirmandum vtitur D. Aug. li. de prædest. Sanctorum c. 14. citátque D. Cyprianum in li. de mortalitate, vbi sic ait: Per Salomonem docet Spiritus sanctus, qui Deo placent, maturius istinc eximi, & citius liberari, ne dum in isto mundo diutius immorantur, mundi contactibus polluantur: *Raptus est*, inquit, *ne malitia mutaret intellectum eius.* Porro aduerte tribus de causis tolli iustos de mundo: primum propter suam dignitatem, & merita, iuxta illud Apoc. 3. *Ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.* Deinde propter mundi dignitatem, quia nimirum non est dignus tantis habitatoribus. Heb. 11. *Quibus dignus nõ erat mundus.* Qui locus dupliciter potest exponi: vno modo, vt sit sensus non fuisse mundum dignum, qui tam præclaros viros haberet: altero nõ reputasse Sanctos mundum dignum suo amore. Quibus, inquit, id est, quorum amore dignus non reputabatur mundus ab ipsis Sanctis iuxta illud Phil. 3. *Omnia arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam*: & Gal. 6. *Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo*. In quem locum D. Bern. serm. in 40. de peregrino, mortuo, & crucifixo, *Non solum*, inquit, *mortuus mundo, sed crucifixus, quod est ignominiosum genus mortis, ego illi pariter, & ipse mihi: omnia, quæ mundus amat, crux mihi sunt: quæ verò mundus reputat crucem, illis affixus sum, illis adhæreo, illa toto amplector affectu.*

Iusti cur celeriter de medio tollantur. *Sap. 4. 7. 10. 14.* *D. August.* *Apoc. 3. 4.* *Hebr. 11 38.* *Mundus indignus amore Sanctorũ* *Philip. 3. 8.* *Galat. 6. 14* *D. Bernard.* *Mundana omnia crux Paulo.*

III. Denique propter eorũ securitatem, quia si diutius viuerẽt, tandem peruerti possent: quẽadmodũ dicitur loco Sapiẽtiæ citato, & Esai. 57. *Viri misericordiæ colliguntur, quia non est qui intelligat: à facie enim malitiæ collectus est iustus.* Quo loco obseruandũ est verbum illud, *colligũtur*, quod innuit iustos esse veluti messem maturam, quæ in gloriæ horreum colligitur, iuxta illud Matt. 3. *Congregabit triticum suum in horreũ*. Id quod etiam innuitur Cant. 5. vbi spõsus ait: *Messui myrrhã meã cum aromatibus meis* vbi myrrhæ nomine Martyres, pænitẽtésque accipiendi sunt propter myrrhæ amaritudinẽ: per aromata autem cõfessores, & virgines. Quod verò additur: *à facie malitiæ collect' est iustus*, duo significat: vnũ est iustũ mori, Deo ita disponente, ne videat futuram malorum vltionem: imò ne Deus iustorum orationibus mitigatus cogatur iram cohibere: hac enim de causa iustũ Loth ex vrbe Sodoma prius

Esai. 57. 1. *Iusti matura messis.* *Matth 3. 12.* *Cant 5. 1.*

priùs egredi voluit, quò posset illā incendere. Ex quo planè colligitur, cum Deus iustos eripit, meritò supplicium aliquod timeri posse. Præterea significatur magnā esse apud Deum iustorum gratiam: siquidem quasi non possit illis viuentibus inferre supplicia, prius illos per mortem eripere consueuit. Vnde Moysi dixit Exod. 32. *Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos*: quem locum affert D. Hieron. in epist. ad Gauden. *Quando dixit*, inquit, *Dimitte me, ostendit se teneri posse, ne faciat, quod minatus est: Dei enim potentiam serui preces impediebant*: & Esai. 64. *Non est, qui inuocet nomen tuum: qui consurgat, & teneat te*. Vnde Oseæ. 12. vbi est sermo de lucta Iacob cum Angelo dicitur: *Inualuit ad Angelum, & confortatus est: fleuit, & rogauit eum*: & est sensus Iacob cum lacrymis petiisse ab Angelo benedictionem: sed præterea iisdem verbis significatur orationem iusti cum lacrymis, quæ illis verbis indicatur, *fleuit, & rogauit*, esse veluti luctā, qua homo cum diuina iustitia luctatur, & superior euadit, quemadmodum Iacob orans cum lacrymis Angelum illum qui Deum repræsentabat, superauit: vnde & nomen Israelis obtinuit. Eo enim loco Israel non est, *Videns Deum*, vt multi perperam existimarunt, sed *Princeps cum Deo*, vt auctor D. Hieron. in tradition. Hebraicis in Gen. Alterum, quod in verbis Esai. 57. comprehēditur, est colligi iustum à facie malitiæ, idest, obire ante diem à natura præstitutum, ne à malitia peruertatur.

Iustorum gratia apud Deū quanta. *Exod. 32. 10.* *D. Hieron.* *Esai. 64. 7.* *Osea 12. 4.* *Orans cum lachrymis luctatur cum Deo.* *Israelis nomīnis interpretatio.* *D. Hieron.*

Cur mulier fugit in solitudinem?

Et mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi pascat eam diebus mille ducentis sexaginta.

SECTIO XV.

Significatur ad literam tantam fore Antichristi persecutionem, vt magna Ecclesiæ pars ad eam subterfugiendam secedere debeat in solitudinem, & in latebras, ac deserta loca se abdere toto tempore imperij Antichristi, vt paulò pòst subditur. *Vt ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta*: quam expositionem sequuti sunt Areth. & Andr. Cæsar. Reliqui omnes ad allegoriam deflexerunt, quorum gratia nos etiam eam hoc loco paucis illustrabimus. I.

Arethas. *Andr. Cæs.*

Primùm igitur Primas. per solitudinē intelligit totius huius vitæ decursum, in qua tanquā in aspera quadam solitudine peregrinamur: idque ait adumbratū fuisse in peregrinatione Hebræorū per desertū: nec verò in hac solitudine deesse ignitos serpentes, quos Num. 21. legimus peregrinantem populū malè diuexasse: quorum tamen morsus Christi serpentis ænei conspectu in cruce pendentis sanantur pasci etiam Christianū populum manna cœlesti, hoc est, sacramento Eucharistiæ. Alij solitudinē hanc meritis quendā recessum per contemplationē, temporaliūque rerum despicientiam interpretātur, in quibus est Pann. & plerique alij, iuxta illud Oseæ 2. *Ecce ego lactabo eam, & ducā eam in solitudinē, & loquar ad cor eius: & dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallē Achor ad aperiendā spem: & canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascēsionis suæ de terra Ægypti*: quod vaticiniū docet D. Hier. ad Christi tempora pertinere hoc sensu: *tunc*, hoc est, in aduentu Christi aperiet spem salutis, & dabit locū pœnitentiæ, & blādietur ei: hoc enim significat: *Lactabo eam*: vt post pœnarū magnitudinem dolores pristinos repromissione mitiget prosperorū. *Et ducā eam in solitudinem*.) educam ex malis, sicut & prius eduxeram de Ægyptiaca seruitute: & loquar ad cor eius verba mollia, vt tristitiā gaudio temperē. *Et dabo ei vinitores ex eodē loco*.) Apostolos, qui fuerunt de genere Iudæorū, eandémque Ægypti vineā doctrina Euāgelica excoluerūt. *Et canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ*, cum vidit Pharaonē, eiúsque exercitū submergi in mari rubro, quia lætabitur de sua per Christū redemptione, & libertate. Verùm, quod ad rem II.

Primas. *Præsens vita solitudo.* *Num. 21.* *Pannon.* *Osea. 2. 14.*

facit, est illud: *Lactabo eam, & ducam eam in solitudinem*, quod de spirituali solitudine, & secessu à mundi curis interpretantur communiter Doctores. In qua solitudine Dominus ad cor animæ loquitur, ipsámque quodãmodo lactat, hoc est, spiritualibus consolationibus quasi decipit: sic enim accipiendum est, *lactandi*, verbum iuxta illud Prou. 1. *Fili si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis.*) si te blanditiis deceperint: decipere autem animam Deus dicitur quoad iudicium, & opinionem impiorum, cum eam à terrenis voluptatibus ad amorem sui abducit: impij enim insensatos eos arbitrantur, qui terrena contemnentes cælestia concupiscũt.

Solitudinem amantes consolatur Deus. *Prou. 1. 10.*

Psal. 54. 7. Eodem sensu dixit Regius vates: *Quis dabit mihi pennas sicut columba, & volabo, & requiescam? Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine.* Sic enim eum locum eleganter põderat D. Greg. li. 4. Mor. c. 28. in illa verba Iob. 3. *Nunc enim dormiens silerem, & somno meo requiescerem cum Regibus, & consulibus terræ, qui ædificant sibi solitudines. Solitudines,* inquit, *ædificare est à secreto cordis terrenorum desideriorum tumultus expellere, & intentione æternæ patriæ in amorẽ intimæ quietis anhelare. Bene autem qui sibi solitudines construunt, etiã consules vocãtur: quia ita in se solitudinẽ mentis ædificant, vt tamen in quo præualent, alijs per charitatem consulere minimè desistãt. Sane Dauid sibi solitudinem construxit, cum dixit. Ecce elõgaui fugiens, & mansi in solitudine. Fugiens enim se elõgat, qui à turba desideriorum temporaliũ in altam Dei contemplationem se subleuat: manet verò in solitudine, qui perseuerat in remota mentis intentione. De qua bene solitudine Domino Hieremias c. 15. ait: A facie manus tuæ solus sedebam: quoniam comminatione repleſti me: ac si apertè dicat: Dum considero, quid per iudicij experimentum patior à tumultu desideriorum temporalium, trepidus mentis secessum peto quia adhuc illa acrius, quæ minaris, æterna supplicia formido.* Hæc Greg.

D. Gregor. *Iob. 3. 13.* *Hier. 15. 17.*

III. Eadem mentis solitudo multis alijs Scripturæ sacræ testimonijs commendatur, veluti Iob. 29. *In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies.* Quem locũ D. Greg. li. 19. Mor. c. 24. ad pacẽ Ecclesiæ refert. *Quid hoc loco*, inquit, *per nidum exprimitur, nisi tranquilla fidei quies? Nisi enim sancta Ecclesia infirmos quosque filios nunc in pacis nido enutriret, non diceret Regius vates.* Psal. 83. *Etenim passer inuenit sibi domum & turtur nidum, vbi reponat pullos suos. Turtur enim inuenit sibi nidũ, quia Ecclesia amore cõditoris crebris gemitibus vtitur, & velut nidũ sibi, idest, pacatissimã fidei quietem construit: in qua crescentes filios quasi plumescẽtes pullos, quousque ad superiora euolẽt, charitatis gremio calefactos fouet. Rectè autẽ subiũxit: Et sicut palma multiplicabo dies: palma enim tardè proficit: sed diu in viriditate subsistit.* Quæ omnia in spiritualẽ mentis solitudinem aptè conueniũt, quia veluti in nido animus conquiescit, plumescitque virtutum pennis: quo etiã pertinet illud Ps. 101. *Similis factus sum pelicano solitudinis in tecto.* Quo loco per pelicanũ, qui pullos dicitur occidere, & postea tribus diebus lugendo sanguine suo ad vitã excitare, accipiẽdi sunt pœnitentes, qui peccando opera sua mortificauerant: postea autẽ lugentes per pœnitentiã tribus diebus, hoc est, tribus actibus pœnitentiæ, videlicet contritione, cõfessione, & satisfactione viuificant. Quoniã verò hoc in spirituali mentis solitudine efficitur, additum fuit: *solitudinis.* Eiusmodi solitariũ commendat Hier. Thren. 3. *Bonum est viro, cum portauerit iugũ ab adolescentia sua, Sedebit solitarius, & tacebit, quia leuauit se super se.* Solitarius enim est, qui in sui cordis intimo secessu eleuat se super se per contemplationẽ, se, inquam spiritualẽ super se carnalem. Ita hunc locum intellexit D. Amb. serm. 9. in Ps. 119. quãuis aliter legat: *sedebit singulariter, & silebit, quia tulit iugũ graue.* Et quidẽ multi codices correcti habent: *Quia leuabit super se*, nimirum iugum Domini, cuius paulò ante facta fuerat mentio. *Quis est*, inquit Ambr. *qui singulariter sedet, nisi qui secularibus voluptatibus abdicatis molestiarum omnium excludit tumultus?* Illud tamen aduerte ex codẽ Amb. lib. 3. officiorum c. 1. huiusmodi virum solitarium, quanquam otiosus videatur, maximè tamen esse actuosum:

Commendatur solitudo. *Iob 29. 18.* *D. Greg.* *Psal. 83. 4.* *Solitudo nidus animæ* *Psa. 101. 7.* *Pelicanus symbolum pœnitentium.* *Thren. 3. 27* *Solitarius quo pacto leuet se super se* *D. Ambros.* *Solitarius licet otiosus maximè actuosus.*

quemadmodum ipse elegantibus verbis explicauit. *Non primus Scipio sciuit solus non esse, cum solus esset. Sciuit ante ipsum Moyses, qui cum taceret, clamabat, cum otiosus staret, praliabatur. Adeo otiosus, vt manus eius alij sustinerent: nec minus, quàm cateri negotiosus, qui otiosis manibus expugnabat hostem, quem non poterant vincere, qui dimicabant. Cuius autem maiora negotia, quàm huius otia qui quadraginta diebus positus in monte totam legem complexus est? Quando ergo iustus solus est, qui cum Deo semper est? quando solitarius est, qui nunquam separatur à Christo?* Hæc Ambr. Exod. 17.

Hoc nimirum est illud silentiũ, de quo loquitur Esai. c. 30. *In silentio, & spe erit fortitudo vestra.* Verè enim fruũtur spirituali silentio, qui tumultũ, & strepitũ rerũ temporaliũ, curarúmq; fugiũt: & meritò spes cũ silentio iũgitur, quia huiusmodi homines maximis à Deo beneficiis cumulantur. De eodẽque silentio accipiẽdum est illud eiusdẽ vatis c. 32. *Erit cultus iustitiæ silentiũ.* Vbi obseruandũ est silentiũ appellari *cultũ iustitiæ*, tũ quia hoc mẽtis silẽtio, rerũmque terrenarũ obliuione maximè Deũ colimus: tum etiam, quia ipsum materiale silentiũ maximè cõducit ad colendã, assequendáque iustitiã, vt meritò ipsummet silentiũ cultus iustitiæ per antonomasiã dici possit. Scio Hier. sic interpretari, vt vaticinetur Propheta cessaturã verbositatẽ Hebræorũ, cultũmque illũ legalem, qui in multiloquio, longísque orationibus bona ex parte positus erat: Deũque post aduentũ Messiæ in spiritu præcipuè adorandũ, *vt nõ multiloquio Iudæorũ*, inquit Hier. *sed breuitate fidei adorẽt Dominum.* Hi sunt illi montes, de quib. dicitur Psal. 120. *Leuaui oculos meos in montes: vnde veniet auxiliũ mihi: auxiliũ meum à Domino, qui fecit cælũ & terram*: qui locus sic potest transferri ex Hebræo: *Leuaui oculos meos in montibus*, vt sit sensus: in montiũ cacumine positus circũspexi vndique, siqua mihi auxiliũ poterat aduenire: & reperi nullũ mihi ab hominib. creaturísque omnibus, sed à solo Deo præsidiũ afferri posse. Quos autẽ alios mõtes hic debem⁹ accipere nisi illos, ad quos viri spirituales contemplationẽ, spiritualẽque solitudinẽ conscendũt? Hoc etiã illud est suspendiũ, de quo loquitur Iob. c. 7. *Elegit suspendiũ anima mea, & mortẽ ossa mea: desperaui, nequaquã vltra iam viuã. Anima*, inquit Greg. *suspendiũ eligit, vt ossa moriãtur quia dũ mentis intentio ad alta se subleuat, omnem in se fortitudinẽ vitæ exterioris necat. Animã suam Paulus suspenderat, cũ dicebat.* Gal. 2. *Viuo autẽ iam non ego: viuit verò in me Christus. Rectè autẽ subdit: Desperaui: iusti enim desperare est præsẽtis vitæ bona æternitatis electione deserere, mãsura quærere, & in bonis tẽporalibus fiduciã non habere.* Denique hic est ille lectulus, in quo sponsa sponsum quærit, vt ipsemet confitetur Cant. 3. *In lectulo meo per noctes quæsiui, quẽ diligit anima mea.* Quem locũ expendẽs D. Gre. li. 8. Mor. c. 17. *In lectulo*, inquit, *& per noctem dilectus quæritur: quia inuisibilis conditoris species repressa omni corporea visionis imagine in cubili cordis inuenitur. Vnde* Psalm. 149. *dicitur: Exultabunt Sancti in gloria: lætabuntur in cubilibus suis: quia scilicet cum mala ab exterioribus fugiunt, securi intra mentium secreta gloriantur.*

IIII. Esai. 30. 15. Esai. 32. 17. Silentiũ conducit ad colẽdã iustitiam. D. Hieron. Psa. 120. 1. Lectio Hebraica. Præsidij causa ad solum Deum fugiendum. Iob 7. 15. Solitudo animæ suspendiũ ex Greg. Gal. 2. 20. Cant. 3. 1. Psal. 149. 5.

Quodnam sit prælium illud magnum in cælo inter draconem, & Michaelem commissum?

Et factum est prælium magnum in cælo: Michael, & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius.

SECTIO XVI.

HOc præliũ communiter Scholastici accipiunt de illo, quod inter Luciferũ, & Michaele, & vtriusq; sectatores per intellectũ, & voluntatẽ gestũ est in cælo Empyreo: quẽadmodũ docet Mag. sent. in 2. d. 6. ibiq; omnes Scholastici, & D Th. 1. part. q 63. art. 8. Cæterũ literalis expositio est de prælio, quod dæmõ Ecclesiæ inferet per Antichristũ extremo mundi tempore, tunc enim Michael, qui præfectus I.

Magister. D. Thom. Scholastici. Michael, & Angeli pugnabunt cum Lucifero pro Ecclesiæ defensione.

est Ecclesiæ,& Angeli,quos habebit administros, cum dracone,hoc est,dæmone, siue Lucifero, eiúsque Angelis depugnabunt pro Ecclesiæ defensione. Quam expositionem tradunt Ansel.Laudun.in com. Apoc.Beda, Prim. Haymo,& reliqui in hunc locum,& D.Greg.ho.24.in Euang. Nec verò,quod hoc prælium factum dicatur in cælo,idcirco ad causam Luciferi pertinet: sumitur enim cælū hoc loco pro Ecclesia,vt sæpe alias diximus. Aduerte autē Angelos hoc loco tum in bonā, tum in malam partem accipi:siquidē & Angeli Michaelis,& Angeli draconis nominantur. Deinde subiungitur victoria Michaelis de dracone,cum dicitur : *Et non valuerunt*,idest,non præualuerunt: *neque locus inuentus est eorum amplius in cælo*, hoc est,in Ecclesia quoad prædestinatos : *& proiectus est draco in terram*, hoc est, deiectus,& superatus à prædestinatis auxilio Michaelis ad terrenos homines peruertendos se conuertit:quemadmodum Areth. Primas & Beda interpretantur. Atque post hanc victoriam gloriosè à dæmone reportatam , audita est cælitum omnium Christo gratulantium acclamatio illis verbis comprehensa:*Nunc facta est salus,& virtus,& regnum Dei nostri,& potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum.*

Ansel. Laud. Beda. Primas. Haymo. D.Greg.

Cælum hic pro Ecclesia.

Areth. Primas. Beda.

De Michaele Archangelo quænam habemus ex sacris litteris.

SECTIO XVII.

I. QVoniam Archangelus Michael præter illa beneficia & plurima,& maxima quæ modo in Ecclesiā confert, multò magis extremis illis temporibus de re Christiana merebitur, quo tempore difficillimū illud bellum superato dracone conficiens fideles ab Antichristi,dæmonísque tyrannide vendicabit par est,vt hoc loco,quo honorificam de eo mentionem facit Ioan.nos etiam de eius laudib. nonnihil dicamus. Sciendum igitur ex innumerabili Angelorum multitudine paucissimos nobis cognitos esse de nomine:& quidem si ex diuina, certáque auctoritate loquendum sit,tres duntaxat nominatim appellare possumus Michaelē, Gabrielem,& Raphaelem.Michaelem enim legimus Dan. 10. & 12.in epist. Can. Iudæ,& hoc ipso cap. Apoc.Gabrielem Dan.8. & 9.& Luc.1. Raphaelem Tob.3. & deinceps vsque ad cap.12 Reliqua Angelorū nomina , quæ à plerisque afferuntur,non nituntur neque certa canonici alicuius libri auctoritate , neque antiqua Ecclesiæ traditione , sed partim ab Hebræis accepta, partim in apocryphis libris inuenta ad nos vsque peruenerunt,vt ex iis,quæ iam dicemus,perspicuū fiet.Itaque Vrielem legimus in 4.lib. Esdræ (qui non est canonicus sicut neque tertius) ca.4.5.& 10.eiusdémque fit mentio in can Miss.Æthiop.vt refertur in 4.tom.Bibli.Sanct.Patr.meminit etiam Beda in collect.& secundus liber Sybill.carm. Ieremielē habes lib.4.Esdr.c.4.vbi appellatur Archangelus. Eromiel,Saniel, & Azael nominantur in 2.lib.Sybil.carmin.quæ referuntur in 2.tom.Bibl.Sanct.Pat. vbi cum sermo esset de extremo iudicio,sic vaticinatur Sibylla,vt creditur, Erythræa,quam magni facit August.lib.18.de ciuit.cap.23.

Trium Angelorum nomina sunt in sacris literis: reliqua incerta auctoritatis.

Sibillæ Erythreæ vaticinium.

Tunc Eromiel,Vriel,Saniel,Asaëlque.
Quæ mala quisque hominum patrauerit, ante scientes
E terris animas tenebris caliginis omnes
Iudicio sistent ad formidabile Patris
Magni immortalis solium.

Rumiel, & Paniel celebrantur à Beda in collect.illísque se ipse commendat his
II. verbis.*Gabriel esto mihi lorica: Michael esto mihi baltheus: Raphael esto mihi scutum: Vriel esto mihi protector: Rumiel esto mihi defensor : Paniel esto mihi sanitas.* Ad hæc Iehudiel,Barahiel,Escaltiel nominantur in hymno de septem Angelis assistentibus,quem composuit Antonius Ducas vir famosus, qui floruit tempore Pauli 3. Pont.

Beda. Anthonius Ducas.

Pont. Max. Denique Ioã. Capniõ vir doctus Maximiliani Imperatoris cõsiliarius, cuius à calumniatoribus quibusdã defendendi causa Petrus Galatinus Minorita composuit libros suos de Arcanis Catholicæ veritatis, doctóque Maximiliano dicauit: is igitur Capniõ in sua arte Cabalistica multa alia Angelorũ nomina affert ex traditione Cabalistarum. Conficiũt enim Cabalistæ Dei currũ ex quatuor veluti gemmis, atque in dextra parte constituunt gemmã, vnde læta omnia proueniunt, quam Michaelem vocant: in sinistra alteram gemmam, vnde tristitia, duráque ortum habent, quam appellant Gabrielem, deinde tertiam ponunt ex superioribus quasi mistam, quã dicunt Raphaelem, quartam trium superiorum quasi dispensatricẽ, quam Vrielem nuncupant. Itaque Michaelem, & Gabrielem pro duabus rotis constituunt, Raphaelem pro throno, siue stella, quæ fit media inter rotas, Vrielem pro axe, circa quem currus voluitur. Denique adiiciunt Nurielem tanquam temonem, cui alligatus est currus: volúntque hos quinque diuini currus siue gẽmas, siue partes expressas fuisse Cant. 3. cum dicitur, *Ferculũ fecit sibi Rex Salomõ de lignis Libani: colũnas eius fecit argẽteas, reclinatoriũ aureum ascẽsum purpureum*: quia enim pro eo, quod nos habemus *purpureum*, est Hebraicè *Argaman*, volunt in eius nominis literis quinque nominatos Angelos significari: primámque literam, quæ est aleph, significare Vrielẽ, qui Hebraicè per aleph initio scribitur, per secundam *R.* Raphaelem, per tertiam *G.* Gabrielem, per quartam *M.* Michaelem per quintã *N.* Nurielem. Hebræi præterea addũt Zamaelẽ, Zadchielẽ, & Caphzielem. Sed hæc omnia, vt diximus, incertæ sunt auctoritatis præter tria illa Michaelis, Gabrielis, Raphaelisque nomina initio à nobis commemorata. *Io. Capnion.* *Currũ Dei ex quatuor Angelis cõsciunt Cabalistæ.* *Cant. 3. 9.*

III. Porrò Gabriele, & Raphaele interim prætermissis de Michaele, de quo agere instituimus, est in primis testimonium illud illustrissimũ Dan. 10. vbi Gabriel Angelus, qui cum Daniele loquebatur, sic ait: *Ego veni propter sermones tuos: Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti, & vno diebus. Et ecce Michael vnus de Principibus primis venit in adiutorium meum, & ego remansi ibi, iuxta Regem Persarum.* Pro cuius loci intelligentia aduertendum est primo dubitari à multis, vtrum Angelus ille Persarum bonus fuerit, an malus? Et quidem malum Angelum fuisse crediderunt Ioan. Cassian collatione 8. c. 13. & Rup. lib. 9. de victoria verbi Dei c. 6. in eandémque sententiam conatur pertrahere D. Hieron. in com. Dan. Verùm quicquid ipse sentiat, nõ obscurè significat Hier. hunc Principem Persarum bonum Angelum fuisse: siquidem illi commissa erat Persidis prouincia: quæ sententia etiam est D. Greg. lib. 17. Mor. c. 8. Theod. in comment. in Dan & D. Thom. 1. part. q. 113. art. 7. Deinde dissentiebant huiusmodi Angeli interim, dum eis Dei voluntas non erat explorata: quare Angelus Persarum, cui Persidis Prouincia commissa erat, contendebat non esse Hebræos ex Babylonica captiuitate liberandos, tum quia ipsi his malis meliores fiebant dante vexatione intellectum: tum quia eorum consuetudine multi ex Persis relicta idolorum superstitione verum Dei cultum amplectebantur. Contra verò Gabriel, & Michael eorum libertatem pugnacissimè curabant aliis etiam iustissimis de causis: tum quia Persarum cõsuetudine plerique Hebræorum ad idola colenda traducebantur: tum quia inter Hebræos plurimi erant sanctitate præstantes, veluti Daniel, & alij, qui tam diuturnã captiuitatem nequaquam merebantur: denique quia opus erat Deum stare promissis, qui videlicet pollicitus fuerat eiusmodi captiuitatem non amplius 70. annis duraturam, quod tamen tempus iam effluxerat: & quia Gabriel meliorem causam tuebatur, venit in eius adiutorium Michael: quoniam, vt ait Diuus Gregor. hæc Gabrielis defensio aduersus Angelum Persarum ad Michaelem verè pertinebat, quippe qui erat Hebræi populi præpositus. Ex quo colligimus magnam *Dan. 10. 12.* *Ioan Cassi.* *Rupert.* *Angelus Persarum bonus non malus Angelus fuit.* *D. Hieron.* *D. Gregor.* *Theodoret.* *D. Thom.* *Contentio inter Persarum An. eiũ. & Gabrielem vndè orta.* *D. Greg.*

Michaelis potestatem, qui nimirum soleat ad reliquos Angelos inferiores adiuuandos accurrere, & cuius ope, & auxilio indigeat Gabriel, quem ex supremo ordine esse, sectione sequenti docebimus.

IIII. Secundò. Est illud quoque de Michaele celeberrimum, quod cum diabolo disputasse dicitur de Moysi corpore, vt refert Iudas in sua epist. canonica. *Cum Michael*, inquit, *Archangelus cum diabolo disputans altercaretur de Moysi corpore, non est ausus iudicium inferre blasphemiæ: sed dixit: Imperet tibi Dominus.* Est autem sensus diabolum voluisse Moysi corpus reuelari, vt Hebræos ad illud adorandum, atque adeo ad idololatriam incitaret: quod tamen Michael passus non est. Replicãdum autem est illud, quod scribitur Deut. 34. ascendisse Moysen de campestribus Moab super montem Nebo in verticẽ Phasga contra Hiericho, ibique mortuum iubente Domino in terra Moab, sepultúmque in valle terræ Moab cõtra Phogor, sepultúmque fuisse in valle: sepulchrúmque eius vsque in præsentem diẽ ignorari. Quo loco aduertendum est, cum dicitur Moyses non in monte, in quo obiit, sed in valle terræ Moab sepultus, innui, vt vult Caiet. corpus eius visibiliter trãslatum fuisse à loco in quo obiit, ad vallem, in qua sepultus est: alias enim nesciretur, vtrum in monte, an in valle sepultus fuisset: quare proculdubio viderũt multi corpus ad vallem afferri: sed incognitus tamen mansit locus, in quo Angelorum ministerio fuit repositũ. Ex hoc Iudæ testimonio duo habemus Michaelis encomia clarissima: vnũ est Michaelem pro nominis sui, & officij ratione omnem idololatriæ occasionem amputare voluisse, atque idcirco noluisse sepulchrum Moysis reuelari est enim eius propriũ munus pro Dei honore in campum descendere: vnde in suis vexillis militaribus illud inscriptũ gerit: *Quis sicut Deus?* Alterũ est exemplo suo docuisse, quantum fugiendum esset, non dico blasphemiæ, sed ipsum etiam maledicentiæ crimen: huius enim rei gratia Iudas factum præcedens de Michaele commemorauit, quod ne ipsi quidem dæmoni ausus fuerit maledicere Obseruandum est autem verbum illud, *Non est ausus*. quod significat Michaelem tanquam rem execrandam maledicentiam, & imprecationem refugisse.

Iuda. 19.

Michael Moysis corpus cur reuelari non sit passus.

Deut. 34.

Sepulchrum Moysis ignoratur.

Caiet.

Maledicentia quàm sit execranda.

Iuda 9.

V. Tertiò Legimus Dan. 12. *In tempore illo consurget Michael Princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui: & veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo Gentes esse cœperũt, vsque ad tẽpus illud.* Quo loco prædicit Gabriel Michaelẽ tempore Antichristi tanquam Ecclesiæ præside pro eius, fideliúque defensione acerrimè pugnaturũ, illáque omnia effecturũ quæ hoc ipso c. Ioannes cõmemorauit, vt locus hic quædã videatur illius cõmentatio, & expositio. Aduertendũ est autem pro eo, quod nos habemus, *cõsurget*, esse Hebraicè verbũ *Ghamad*, quod verbũ significat roborare, & sustinere: vnde deducitur nomẽ *Ghamud*, idest, colũna: quare significatur Michaelẽ futurum eo tempore columnã quandam immobilem, ac fortissimam, qua totum Ecclesiæ ædificium sustinebitur. Quartò. Agens Apostolus de Antichristo secundæ Thes. 2. sic ait: *Tunc reuelabitur ille iniquus, quẽ Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduẽtus sui.* Quid autẽ Paulus intellexerit illis verbis, *Spiritu oris sui*, non omnes eodẽ modo interpretantur: communior tamen expositio est Christum interfecturũ esse Antichristum *spiritu oris sui*, idest, imperio, & mandato quemadmodũ exponũt D. Chrysost. homilia quarta in 2. epist. ad Thess. D. Hier. & reliqui interpretes ibidẽ: idque vel per seipsum immediatè, vt existimauit Magister histor. scholastic. super Danielẽ, visione 10. vbi ait ascendente per aëra Antichristo audiendam vocem Christi de cœlo, *Morere*, & confestim fulmine percussum interiturum: idémque fere est iudicium Theod. in locum Pauli citatum, Cum, inquit, Dominus è cœlo apparuerit, loquetur tantùm, & scelerato isti interitum afferet, citátque in huius rei confirmationem illud Esaiæ 11. *Spiritu labiorum suorum*

Dan. 12. 1.

Michael Antichristi tempore pro Ecclesia pugnabit acerrimè.

2. Thess. 2.

D. Chrys.

D. Hieron.

Mag. histor.

Theodor.

Antichristũ interficiet Christus vel per se, vel per Michaelem.

suorum interficiet impium: aut certè mediatè per Michaelem Archangelum: quam expositionem afferunt Carthus. Hugo Card. & D. Thom. qui docet duobus modis posse ea verba exponi: vno modo, vt sit sensus: *Interficiet eum spiritu oris sui*, idest, zelo iustitiæ, qui est amor spiritus enim Christi est amor: Christi, & hic zelus est Spiritus sancti, quem habet ad Ecclesiam. Altero, vt ita locum accipiamus: *Interficiet eum spiritu oris sui*, idest, mandato suo *Quia*, inquit, *Michael interfecturus est eum in monte Oliueti, vnde Christus in cœlum ascendit*. Iuxta quam expositionem vides, quantæ sit laudis siue appellari Michaelem spiritum oris Christi, (quæ expositio minimè repugnat contextui) siue ex Christi imperio cōmitti Michaeli tanquam supremo secundùm Christum iudici, Diuinæque iustitiæ præsidi maximum omnium tyrannorum Antichristum capitis supplicio perimendum.

Esai. 11. 4. Dion. Carth. Hugo Card. D. Thom.

Michael secundū Christum iudex supremus.

VI.

Pantaleon.

Postremò. Illustrissimæ quæque apparitiones, quæ olim Patribus acciderūt, Michaeli attribuūtur à Pantaleone Diacono, & Chartophylace magnæ Ecclesiæ in suis de Michaele homiliis, quas habes apud Aloysiū Lipomanū in festo Michaelis, vnde sequentia delibauimus. Primùm igitur de Michaele accipiendū est illud Ps. 33. *Immittet Angelus Domini in circuitu timentiū eū, & eripiet eos.* Quo loco pro, *Immittet*. 70. transtulerūt, *Castrametabitur*: & D. Hier. ex Hebræo vertit: *Circūdat in gyro*, vt opponatur Michael dæmoni, qui etiā dicitur tanquā leo rugiens circuire. Itaque significatur Michaelē Angelos in morem exercitus instruere ad fideliū defensionem: quòd enim instar militū in acie Angeli nos tueātur, ostendit locus ille Ge. 32. vbi cū Iacob Angelos vidisset, dixit: *Castra Dei sunt hæc*: & 4. Reg. 6. *Mōs erat plenus equorū, & currum igneorū in circuitu Elisæi*: & Christus Matth. 26. *An putas, quia nō possum rogare patrē meum, & exhibebit mihi modò plus quā duodecim legiones Angelorū?* Constat enim *legionē* nomen esse militare. Est igitur Michael supremus Angelici exercitus pro Deo imperator, sicut Lucifer dæmonū: nam quòd etiam dæmones in morē exercitus ordinentur aduersus homines probat Tert. li. 4. contra Marciō. c. 20. ex verbis illis Luc. 8. vbi dæmō quæsitus à Christo, quodnā sibi nomen esset? respondit: *Legio*: quod nomen, vti diximus, militare est. Cum inuenis, inquit, in vno homine multitudinem Dæmonum legionem se professam, disce Christum impugnatorem spiritualium hostium spiritualiter armatum, spiritualiter bellicosum intelligendum, atque ita ipsum esse, qui cum legione quoque dæmonum erat dimicaturus, vt & de hoc bello intelligi possit illud Psal. 23. *Dominus fortis, & potens, Dominus potens in prælio.* Secundò. Michael fuit, qui Adam è paradiso eiectum direxit, & terram ligone docuit colere, seminare, metere, & ad reliqua, quæ vtilitatem afferebant, instituit: quemadmodum docet idem Pātaleon loco citato. Tertiò. Is fuit, qui Abrahæ gladium cohibuit, ne filium occideret, & in eo benedixit omnes Gentes. Gen. 22. Quartò. Legislatori Moysi oues pascenti apparens totus igneus in medio rubi, eúmque vrens absque vlla rubi iactura sanctissimæ Deiparæ mysterium adumbrauit. Exod. 3. Quintò. Is apparuit Balaam in via, eúmque pergentem ad maledicendum populū emendauit. Num. 22. Sextò. Dedit legem in monte Sinai. Exod. 20. Septimò Iosue aciē aduersus hostes dirigenti visus est stricto gladio, eúmque animauit, vt manus fidenter consereret. Iosue 5. Octauò. Gedeoni apparuit, ab ipsóque fuit adoratus, & extensa virga, quā manu tenebat, tangens carnes, quas sibi Gedeon obtulerat, igne excitato consumpsit: eúmque adiuuit, vt trecentis tantùm militibus infinitam Madianitarum multitudinem profligaret. Iudic. 6. & 7. Nonò. Is fuit, qui centum octoginta quinque millia Assyriorum in exercitu Sennacherib vna nocte interfecit 4. Reg. 19. Decimò. Vna cum Azaria, & reliquis ascendit in fornacem, flammámque instar roris effecit, trésque pueros illæsos conseruauit. Dan. 3. Vndecimò. Danielem

Psal 33. 8. Septuag. D. Hieron. 1. Pet. 5.

Gen 32. 2. 4. Reg 6. 17. Matt. 26. 53.

Vt Lucifer dæmonum sic Michael Angelorum pro Deo imperator.

Tertullian. Luc. 8. 30. Christus spiritualiū hostium expugnator. Psal. 23. 8.

Genes. 22. In veteri testamento sæpe apparet Michael. Exod. 3. Num 22. Exod. 20. Iosue 5.

Iudic. 6. & 7 4. Reg. 19.

Dan. 3.

in lacum leonum coniectum seruauit, oráque leonum frenauit. Dan. 6 & 14. Duodecimò: Abacuch cincinno capitis apprehensum ex Palæstina cum prandio Babylonem adduxit, vt pasceret Danielē: eúmque rursus repente in suū locum restituit. Dan. 14. Decimotertiò. Is erat, qui probaticæ piscinæ aquas cōmouebat, & sanctificabat in figuram baptismatis, ita vt qui primus descenderet in piscinam, ab omni ægritudine curaretur. Ioan. 5. Decimoquartò. Is est, qui editurus est sonū illum terrificū tuba illa, cuius meminit Apostolus 1. Cor 15. ad cuius clangorē mortui omnes resurgent, & ante Dei tribunal iudicandi consistent. Denique. *Is est,* inquit Pantal. *qui fidelium populorum Ecclesias exhilarat: Romanorum custodit rempublicam. Imperatorem armat aduersus Barbaros, Christianos reddit victores, ab ingentibus maris fluctibus eos, qui ipsum inuocant, eripit, fertilitates fructuum terræ suppeditat. consolatur pusillanimes: ægrotos visitat: fideiubet pro peccatoribus, Dæmonum impetus propulsat, vitiorum flammam restinguit.* Hæc sunt, quæ in sacris literis partim expressè, partim iuxta Pantaleonis sententiam de Michaele memorantur, in quibus, siquis singula expendat, illustrissima Michaelis præconia continentur: nunc quem honoris gradum inter cæteros Angelos obtineat paucis dicendum.

Dan. 6. & 14. Dan. 14. Michael probaticæ piscinæ aquas cōmouebat. Ioan. 5. 1 Cor 15. Idē tuba canet in extremo Iudicio.

Michaelem supremum Angelum esse eorum, qui remanserunt, ostenditur. *SECTIO XVIII.*

I. NOn quærimus vniuersè, vtrum Michael supremus sit omnium Angelorum, tam qui corruerunt, quàm qui remanserunt, quoniam Luciferum omnibus Angelis naturæ præstantia excellere quamquàm neget diuus Augustin. libr. 3. de Gen. ad lit. cap. 10. & lib. 11. cap. 19 & D. Ioann. Damas. lib 2. fidei capit 4. communior tamen est Doctorum, & probabilior sententia, quā disertè tradiderunt Tertul. lib. 2. aduersus Marc. Orig. tract. 9. in Matth. D. Hieron. in comm. Iob super illa verba c. 40. *Ipse est principium viarum Dei.* D. Greg. lib. 4. Mor. c. 13. & lib. 32 c. 18. (& refertur de pœnitentia dist. 2. cap. *Principium*) & hom. 34. super Euang. Auctor operis de mirabi. sacræ Scrip. (quod falso tribuitur Aug.) lib. 1. ca. 2. D. Isidorus lib. 1. de summo bono c. 12. D. Bern. serm. 1. de aduentu, & in tract. de gradibus humilitatis, & superbiæ, D. Thom. 1. p. q. 93 a. 7. Mag. in 2. sent. dist. 6. & ibi omnes Scholastici. Nec refertur, quod Lucifer appellatur *Cherub,* Ezechielis 28. *Tu Cherub extentus, & protegens:* ratio enim eius appellationis, vt auctor est D. Thom. loco proximè citato ea est: quòd cum in Lucifero non manserit charitas, sed tantum naturalis scientia, qua cæteris Angelis præstabat: idcirco post lapsum deperdito nomine *Seraph,* quod ardētem charitate significat, retinuit appellationem *Cherub* quod sonat plenitudinem scientiæ.

D. August. D. Ioan. Dam. Tertul. Omnibus Angelis naturæ præstantia excellit Lucifer. Orig. D. Hieron. Iob. 40. 14. D. Greg. Auct. Mira. D. Isidor. D. Bernard. D. Thom. Magist. Ezech. 28. 14. Lucifer cur post lapsū dictus Cherub. D. Thom.

II. Cum igitur Michael inferior Lucifero fuerit, illud superest disputandum, num saltem inter Angelos, qui remanserunt, principatū teneat? D. Hier. in com. super Dan. c. 10 docet appellari Michaelem eo loco vnū de primis Principib. idest, Archangelū: & Iudas in sua epist. canon. Archangelū nominat: putántque Theologi communiter Michaelē esse ex supremo ordine infimæ Hierarchiæ, idest, ex Principatibus, quod acceperunt ex D. Dion. Areop. lib. de cælesti Hierar. c. 9. vbi ponit Michaelē in infima Hierarchia, quæ Angelos, Archangelos, & Principatus complectitur. Cæterum collocandum esse Michaelē in suprema Hierarchia, imò & in supremo eius ordine, qui est Seraphinorū, liquidò videtur cōcludi ex Dan. 10. vbi dicitur *vnus de Principibus primis*: & ex c. 12. vbi appellatur *Princeps magnus*: quomodò enim vnus ex Principib⁹ primis, & princeps magnus dici potuisset, si in infima Hierarchia, hoc est, in postremis, & gregariis Angelis esset numerandus? Deinde cum Michael dicitur *vnus de Principibus primis*, sanè videtur alludi ad septem illos

D. Hieron. Iudæ 19. Dion. Areo. ques, & quot Angelorū ordines contineat infima hierarchia. Dan 10. 13 & 12 1. Michael ex supremo ordine supremæ hierarchiæ.

illos assistentes Angelos omnium supremos, qui toties tanquàm reliquorũ Principes nominantur in sacris literis, veluti Tob.12. *Ego sum,* inquit, *Raphael Angelus, vnus ex septem, qui astamus ante Dominum:* & Apoc.1. *A septem spiritus, qui in conspectu throni eius sunt.* Vnde eos Clem. Alex.lib.6.strom.ad finem appellat septẽ primogenitos Angelorum Principes. Cum ergo hi septem sint Seraphim, vnúsq; eorum sit Raphael, de quo non tam illustria facta legimus, sicut de Michaele, planè consentaneum est existimare Michaelem esse Seraph.& vnũ ex illis septem, idque significari, cũ dicitur *vnus de Principibus primis:* ex iisdémque septem omnino crediderim esse Gabrielem, quem D.Greg.hom.34.super Euang.summum Angelum vocat. *Ad hoc,* inquit, *ministerium summum Angelum venire dignum fuerat, qui summum omnium nunciabat:* & D. Bern. hom.1. super *Missus est, Non arbitror,* inquit, *hunc Angelum de minoribus esse, qui qualibet ex causa crebra ad terras soleant fungi legatione: & quod ex eius nomine palam intelligi datur, quod interpretatum fortitudo Dei dicitur: & quia non ab aliquo alio excellentiore se, vt assolet, spiritu, sed ab ipso Deo mitti perhibetur, cum dicitur: Missus est Angelus Gabriel à Deo.* Itaque Michael, Gabriel, & Raphael proculdubiò ex supremo sunt ordine supremæ Hierarchiæ, hoc est, ex Seraphim.

Tob.12.15. Apoc. 14. Michael, & Gabriel ex septem assistentibus Angelis. D. Gregor. D. Bern. Luc.1 26.

III. Duo tamen huic sẽtẽtiæ videbuntur obstare: vnum est, quòd illi tres, de quibus paulò ante diximus, nominãtur Angeli, siue Archangeli, non Seraphim. Alterum, quòd missi legãtur in sacris literis, quod munus ad infimã Hierarchiam pertinere docẽt cõmuniter Theologi cu D. Dion. loco citato. Verùm priorem scrupulũ nobis eximit D.Greg.hom.34.in Euang. vbi docet Angelũ nomen esse officij, nõ naturæ. Est enim Angelus Græcè idẽ, quod Latinè, Nuntius, & Archãgelus Princeps nuntius: quare Seraphim cum mittuntur, Angeli sunt, hoc est, nuntij, imò & Archangeli, hoc est, principes nuntij. Posteriorem eximit Paulus Heb.1. vbi vniuersè pronunciat omnes esse administratorios spiritus in ministeriũ missos propter eos, qui hereditatẽ capiũt salutis. Est autem aduertendum Paulum eo loco contendere Christũ Dei naturalem esse filium, multóque excellentius præ Angelis nomen hereditasse ex eo, quòd ei tanquàm filio dicatur à Patre: *sede à dextris meis:* Angeli autem tanquàm serui, & ministri mitti, & legari soleãt. Quare si Apostolus aliquem Angelum ab hoc famulatu exclusisset, proculdubiò imperfectam, & nihil omninò cõcludentem argumentationẽ confecisset, & idcircò vniuersè pronũciauit: *Nónne omnes sunt administratorij spiritus?* Ne verò quis diceret esse administratorios suo quenque gradu, inferiores nimirum fungẽdo legationibus ad homines, superiores autem inferioribus eiusmodi legationes ex Dei mãdato præscribẽdo: quæ expositio placuit D.Thomæ, adiũxit Apostolus: *In ministeriũ missi:* vt intelligeremus omnes mitti, & legari, & immediatè per se ipsos legatione ad homines fungi: quemadmodũ functus fuit Raphael, qui se tamen dicit esse vnũ de septem primis. Sed quomodò hac de re dubitare liceat, cũ Esai.c.6. cõfiteatur volasse ad se vnũ de Seraphim? dura autẽ videtur duplex illa expositio, quæ placuit Dion. Areop li. de cæl. Hierarc.c.13. Angelũ illum, qui volasse dicitur ad Esaiã vel appellari *Seraph* ab incendendi ministerio, nõ propter naturæ dignitatem: vel si Seraph fuit, nõ per se ipsum immediatè, sed ministerio alterius inferioris Angeli purgasse Esaiam. Prior enim respõsio, præterquàm quòd cõfundit Angelorũ ordines, refellitur præterea, quia nõ dictũ est: *Volauit ad me Seraphin,* sed *vnus de Seraphim,* vt palam sit illũ Angelũ ex ordine Seraphim fuisse, qui non potuerũt ita appellari ab inflãmando Propheta, cũ non omnes ipsum inflammauerint. Posterior autẽ multò violẽtius vim infert contextui, cũ Propheta disertis verbis commemoret volasse ad se vnum de Seraphim. si enim nullus Seraph volauit ad Esaiam: sed aliũ inferiorem misit, qui

Duplex obiectio. D.Greg. Vtraque diluitur. Hebr. 1. Psal.109.1. D.Thom. Omnes Angeli mittuntur per se ipsos. Esai. 6. 6. Dion. Areo.

volaret: quomodò ipsemet Seraph manens in cœlo volasse ad Esaiã dici potuerit?

III. Verùm quod in præsenti controuersia mihi, vt verùm fatear, nullum relinquit dubitandi locum, est mysterium incarnationis. Si enim Dei filius non per Angelum, sed per seipsum immediatè missus à Patre fuit, & legatus ad homines: cur tantùm Seraphim tribuemus, vt nunquam ad homines venerint, & Principe suo in terris agente ipsi in solio gloriosi considentes nunquam dignati sint è cœlo descendere. Sanè liceret vocem illam Sapientis vsurpare, Eccl. 10. *Vidi seruos in equis, & principem ambulantem super terram quasi seruum.* Atque hac ratione vtitur ad idẽ persuadendum D. Bern. 1. in festiuit. S. Michaëlis, *Omnes*, inquit, *administratorij sunt spiritus in ministerium missi: neque id cuiquam incredibile videatur, quandoquidem ipse quoque creator, & rex Angelorum venit non ministrari, sed ministrare.* Mittuntur igitur interdum Seraphim, sed tamen nec ordinariè, vt Angeli, nec nisi ad grauissima, & maximi momenti negotia: cum qua moderatione accipi possunt, quæ docet loco citato Dionysius: quæ sententia est D. Basil. in cõm. super 6. cap. Esai. eámque tuetur Ambr. Cath. in c. 1. epist. ad Heb. Quare non est, cur propter legationis officiũ Michaelem, Gabrielem, & Raphaelẽ è Seraphinorũ thronis deturbemus.

Dei filius legatus ad homines.

Eccles. 10. 7.

D. Bern.

Seraphim nõ nisi ad grauissima mittuntur.

D. Basil.

Amb. Cath.

V. Hoc ita constituto illud vlteriùs arbitramur Michaelem non solùm esse ex supremo ordine supremæ Hierarchiæ: sed etiam omnibus omnino Angelis, qui remanserunt naturæ nobilitate, cæterísque scientiæ, & gratiæ ornamentis, quæ iuxta D. Th. 1. p. q. 62. art. 6. cum naturali Angelorũ præstantia coniuncta sunt, longè antecellere: quæ sententia est D. Basilij in hom. de Angelis. *Tibi*, inquit, *O Michael duci supernorum spirituum, qui dignitate, & honoribus prælatus es cæteris omnibus spiritibus supernis, tibi inquam, supplico.* Eandẽ sequitur Pantal. Diac. apud Lipom. in hom. de Michaele. *Primum*, inquit, *locum obtinet inter mille millia, & decies mille myriades Angelorum: & proximè, ac citra vllum stuporem canit ter sanctũ, & admirabilem hymnum Michael, qui est maxima, & clarissima stella Angelici ordinis*: vbi obiter obseruãda sunt illa verba, *citra vllum stuporem*, quæ maximam Michaelis dignitatem significant, qui nimirum tantus sit, vt cæteris omnibus Angelis ad Diuinæ magnitudinis conspectum stupentibus ipse quodammodo non stupeat. Idem sentit B. Laur. Iustin. serm. de Michaele. *Sanctis*, inquit, *spiritibus prælatus est Michael, sicut Lucifer malis.* Ex recentioribus autem idem affirmauit Amb. Cath. in c. 1. epist. ad Heb. ídque non obscurè significatur Dan. 12. cum Michael appellatur *Princeps magnus.* Nec verò quenquam moueat, quòd Dan. 10. Dicitur, *vnus de Principibus primis*: quamuis enim sit omnium Princeps, bene tamen potuit appellari, *vnus de primis Principibus*, quemadmodum qui secundus à Rege est, vnus de primis regni Principibus dici potest, vbi multi sunt Principes: quamuis inter eos Principes primum ipse locum teneat: Confirmatur præterea idem non leuibus sanè argumentis.

Omnibus Angelis, qui remanserunt antecellit.

D. Thom.

D. Basil.

Pant. Diac.

B. Lau. Iust.

Amb. Cath.

Dan. 12. 1.

Dan. 10. 13.

VI. Primo. Quia ex communi Theologorum sententia, imò, & Ecclesiæ doctrina in prælio illo magno, quod gestum fuit in cœlo Empyreo, Michael partes Dei sustinuit: cum igitur Lucifer, vti diximus, supremus omnium Angelorum fuerit, dignum sanè fuit, vt ei se pro Deo opponeret reliquorum Angelorum maximus. Id quod etiã illis verbis huius cap. innuitur: *Michael, & Angeli eius præliabãtur cum dracone*, si eò etiam velis hanc visionem referre: illud enim: *& Angeli eius*, innuit, reliquos omnes Angelos sese ad Michaelem quasi ad principẽ adiũxisse, eíque paruisse. Secundò. Hoc loco ad literam est sermo de prælio, quod Michael geret cum Lucifero, & Antichristo in fine mundi: at quem quæso par est alienissimis illis tẽporibus, in quibus de Christi imperio decertabitur, sese opponere Lucifero, & Antichristo, difficillimúmque illud bellum administrare, nisi supremum omnium Angelorũ? Tertiò. Ex iis, quę superiori sect. diximus ex Pantaleone Diacono, cõstat Michae-

Michael omnium Angelorum Princeps.

Michaelem non semel Dei personam sustinuisse veluti Exod.3. *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*: at cui alteri vices suas Deum commisisse credibile est, qui ipsum pro dignitate referret, nisi maximo Principi Angelorũ? Quartò. Michael fuit præfectus Synagogæ, vt affirmat Dionys. Areop. cælest. Hier c. 9. & deducitur ex c. 10. Dan. vbi Gabriel cum Daniele loquens ait: *Michael Princeps vester*, id est vestræ Gentis præpositus, in cuius locum cura ei est Ecclesiæ demandata, quod proculdubiò ad supremum Angelum pertinet.

Exod. 3. 6. Dei personã sæpe sustinuit. Dion. Areo. Dan. 10. 21. Eidem Ecclesia cura demandata.

Quintò. Idem colligitur ex illustrissimis titulis, honorisque prærogatiuis, quibus Michaelem à Deo donatum docet Ecclesia, cum eum appellat Præpositum paradisi, Primatem cælestis exercitus, Principem militiæ cælestis, Præpositũ animabus suscipiendis; quæ munera, vt omnium sunt illustrissima, ita supremo Angelo committi debuerunt. Idque etiam ex eo probat Cathar. in c. 1. epist ad Hebr. quòd ab Ecclesia in litaniis primus post beatam Virginem inuocatur. Sextò Michael creditur animarum è corpore discedentium particulare iudicium exercere: quam ob causam Ecclesia eum vocat præpositum à Deo animabus suscipiendis: & in missa pro defunctis ita precatur: *Signifer sanctus Michael repræsentet eas in lucem sanctam*. Indéque est, quòd cum gladio, & statera depingitur, vt summa eius potestas iustitiæque æqualitas declaretur in nostris siue meritis, siue demeritis ponderandis: tantùm verò munus ad summum Angelum haud dubiè spectat. Septimò. Vt constat ex Matth. 24. in extremo iudicio parebit signum filij hominis in cœlo, id est, signum crucis Dominicæ tanquàm summi Regis, & Imperatoris vexillum: id verò, vt affirmat Ioan. Echius hom. 8. in festo Michaelis, gestabit Michael quẽ Ecclesia Christi signiferum appellat, vt paulò ante diximus: quod ad maiorem Christi gloriam in illo orbis theatro non nisi Angelorum omnium Principi cõmittendum videtur. Octauò. Ioann. Apostolus, vt auctor est Pantal. Diac. loco citato, magnus fuit gloriæ Michaelis in Asia prædicator, in eiúsque honorem, ac memoriam templum exædificari curauit: verisimile est autem Apostolum summo omnium Angelorum & sub eius nomine cæteris templum erigi voluisse.

VII. Eiusdem titulis illustrissimi. Catharin. Matth. 24. Crucis signũ in extremo iudicio gestabit Michael.

VIII. Postremò D. Franciscus anno Domini millesimo ducentesimo vigesimoquarto, vt affirmant D. Antonin 3. p. Chronic. tit. 24. cap. 7. §. 4. & D. Bonauent. in vita Francisci, fuit Christi Domini stigmatibus insignitus vel circa festum exaltationis sanctæ Crucis, vel in ipso die festo Crucis mense Septembri: refertur autem 1. Chronicorum eius ordinis cap. 55. apparuit illi in monte Aluerniæ Seraph sex habens alas (sicut legimus & de Seraphim Esai. 6.) admirabili splendore collucens, in figuram Christi Domini Cruci affixi conformatus, ísque Francisco eorundem vulnerũ stigmata impressit: fuisse autẽ hunc Seraph Michaelem probabile admodum est. Etenim tunc temporis Franciscus ieiunabat de more quadragesimam S. Michaelis in honorem Virginis, & Michaelis, cui erat deditissimus, quæ quadragesima incipiebat à die assumptionis Beatæ Virginis, finiebatúrque ipso die festo Archangeli: quare verisimile est Michaelem fuisse, qui eum Christi Domini stigmatibus decorauit. Atque hinc aliud & argumentum, & Michaelis encomium longè clarissimum depromitur: cõueniens enim erat, vt supremus Seraph, hoc est, maximè omnium amoris flammis incensus Christum affixum, in illo, inquã, sui amoris excessu repræsentaret. Ex quo etiam credere possumus Michaelis patrocinio magnam nobis fieri Diuini amoris accessionem: siquidem eo tanquam sigillo vtitur Christus ad plagas suas amoris facibus ardẽtissimas in Sanctorum & mentibus, & corporibus imprimendas. Ex dictis patet, quanto iure existimari possit Michaelem supremum esse omnium Angelorum, qui remanserunt. Qui miracula ab eo edita scire velit, legat Metaphrastem apud Lipom. in Michaele.

Quo anni tẽpore Christi stigmatibus insignitus fuerit diuus Franciscus. Esai. 6. 5. D. Franciscũ Christi stigmatibus decorauit Michael.

Cur Dæmon dicatur accusator fratrum nostrorum?

Proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.

SECTIO XIX.

EX illo difficili prælio inter Michaelem, dracon émq; cõmisso Michaele victore euadente audiuit Ioan. vocem dicentium: *Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.* Fuit autem Michaelis victoria tueri fideles aduersus Dæmonem, ne contra electos præualeret: sed tantum in reprobis, & terrena sapientibus locum inueniret: hoc enim est proiectum fuisse in terram, vt superiùs diximus, Nunc illud explicandum, cur Diabolus accusator hominum appelletur? reliquorum enim nominum Diaboli, Satanæ, & Draconis iam aliàs rationem attulimus.

Iudicium inter Deum, & peccatores. *Psal 50.6.*

I. Sciendum est igitur inter peccatores, ac Deum quoddam velutiiudicium intercedere, in quo Deus seipsum vt offensum, peccatorémq; vt reũ iudicat: de quo locutus est Regius vates Ps.50. cum dixit: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis & vincas, cum iudicaris:* quo loco verbũ, *iudicaris*, & passiuè, & actiuè accipi potest: est enim Græcè ἐν τῷ κρίνεσθαι quod deduci potest, ἀπὸ τοῦ κρίνομαι, deponẽti verbo, & esse iam in voce media, atque adeò actiuè sumi, imò vox Hebræa *Bessophteca*, id est, *in iudicare*, siue *in iudicando te*, magis actionem significat cum sit in coniugatione *cal.* Verùm quia κρίνεσθαι deduci potest ἀπὸ τοῦ κρίνω, & esse vox eius passiua: non potest ex Græco textu dicerni, actiuè ne, an passiuè legendũ sit? vnde mirũ est, quod Genebr. contendat ex contextu Græco passiuè accipiendum esse cũ vtroque modo optimè sumi possit. Itaque D. Hier. passiuè trãstulit in sua versione ex Hebræo, *Cũ iudicaberis*, & passiuè in cõm. exposuit: eodémque modo accepit super c.23. Esa. quanquã li 2. aduersus Iouin. in actiua significatione citauerit. Igitur sumpto verbo *iudicaris* passiuè, dupliciter potest locus exponi, vno modò, vt ita nectatur contextus: *Miserere mei Deus, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas, cum iudicaris*: illa autem verba: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci*, per parenthesim dicta intelligantur hoc sensu: Miserere mei Deus, vt iustus deprehendaris, & verus in tuis promissionibus, quibus promisisti parciturum te esse pœnitentibus: *& vincas, cum iudicaris*, id est, cum in hoc iudicio, quod inter te offensum, & me reum intercedit, apud te ipsum tanquam iudicem vincas iudicatus, hoc est, deprehendaris esse, & iustus, & misericors, cedẽs nimirum ex tua parte, nolénsque mecum summo iure agere, & ita quodammodò victus, & iudicatus multò magis tamen ipse vincas mihi parcendo: tunc enim dæmũ vincis, cum parcis. Altero, vt non per parenthesim accipiantur illa verba, *Tibi soli peccaui*, sed cũ illis nectãtur sequentia vt vult Euth. qui hanc Dauidis sentẽtiam refert ad illa verba Domini quæ Nathan Propheta dixit Dauidi 2.Reg.12. vbi eum Propheta reprehendit, quòd tam multis, tantisque Dei beneficiis ingratus extitisset. Quamobrem Dauid tanquam reus conuictus respondet: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris*, hoc est, cum inter nos causa ista discutitur, & iudicium exercetur, ego peccasse me confiteor, & vsque adeò ingratum fuisse, vt tu quidem Domine iustam causam sustinere inueniaris: ego autem magni cuiusdam criminis reus conuincar, & ab omnibus meritò reprehẽdar: itaque tu vincis, cum mecum iudicaris. Actiuè autem si sumatur iuxta hanc posteriorem textus ordinationem, ille est sensus: *Tibi soli peccaui, & malũ coram te feci*, hoc est, ingenuè fateor tibi me ingratum extitisse, & coram tuis oculis, quòd proiectæ fuit audaciæ, & impudentiæ, scelus admisisse vsque adeò, vt vincas, id est, apud omnes iustus, & rectus inueniaris, *cum iudicaris*, id est, cum me punieris,

Genebr. *D. Hieron.* *Euthim.* *2.Reg.12.*

Quod autem illa verba, *Vt iustificeris in sermonibus tuis*, iuxta omnem expositionem illum sensum habeant, vt verax in promissionibus inueniaris siue in parcēdo pœnitentibus, siue in puniendis peccantibus, dubitari non potest, cum eo sensu accipiantur à Paul Rom. 3. vbi sic ait. *Est autem Deus verax: omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas, cum iudicaris.* Rom. 3. 4.

II. In hoc igitur iudicio peccatoris cum Deo conscientia locum habet testis, cogitationes defendunt, & accusant, Dæmon ipse est præcipuus accusator, vt hoc loco ait Ioan. Quod enim conscientia testis sit, cogitationes defendant, & accusent, disertis verbis docet Apost. Rom. 2. *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium*: seu vt rectiùs trāsferendum fuit, & alias legitur: *Cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus*: genitiui enim Græci per ablatiuos verti debuerunt, quemadmodū docet D Hier. in comm. super c. 16. Ezec legitque D. Ambr. in comm. eius loci, & D. Aug. lib. 20. de ciuit. c. 26 Et quidem conscientia interdum testimoniū de bono perhibet, iuxta illud 2. ad Cor 1. *Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ*: interdum autem de malo, Eccl. 7. *Scit cōscientia tua, quia & tu crebro maledixisti alijs.* Quod autem attinet ad cogitationes accusantes, & defendentes, sic exponit D. Thom. *Insurgit homini circa aliquod factum aliqua cognitio accusans, dum propter rationem aliquam cogitat se male fecisse iuxta illud.* Ps. 49. *Arguam te, & statuam contra faciem tuam, vt nimirum iniquitates videre possis*: & Esai. 3. *Agnitio vultus eorum respondebit eis: quandoq; etiam insurgit cognitio defendens, dum propter aliquam rationem cogitat se rectè fecisse, iuxta illud*, Iob 27. *Non reprehendit me cor in omni vita mea: atq; inter hanc accusationem, & defensionem locum habet testimoniū conscientiæ cui statur.* Hæc D. Thom.

Conscientia testis boni & mali. *Rom. 2. 15.* *D Hieron* *D. Ambros.* *D. August.* *2. Cor 1. 12.* *Eccl. 7. 23.* *Cogitationes hominem defendunt, & accusant.* *D. Thom.* *Psal. 49. 21.* *Esai. 3 9.*

III. Quod verò ad Dæmonem spectat, is, vt exponit Haymo, & alij, Dicitur accusator duplici de causa, tum quia ad peccatum incitat: tum enim accusat, quia hominem dignum accusatione reddit: tū etiam, quia post peccatum commissum vindictam petit, optátque maximè, vt peccator ad inferos detrudatur. Vnde subiūgitur: *Quia accusabat illos ante conspectum Dei nostri die, ac nocte*, id est, continuò. Cū enim plenus sit inuidia, paratus est semper mala commemorare, & quātum in se est, Dei iustitiam ad vindictam prouocare. Et quidem ante passionem Christi multò duriùs, & grauiùs humanum genus accusabat: tenebat enim chirographum, in quo debita omnium hominum continebantur: & ex illo chirographo accusabat postulans, vt sibi homines traderentur tanquam debitores sempiterni supplicij, de quo chirographo loquitur ad literam Paul. ad Coloss. 2. *Donans nobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis: & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, & expolians principatus.* Itaque Christus quoad sufficientiam chirographum, in quo nostra debita scripta continebantur, sanguine suo deleuit, & obliterauit. Cæterum nos ipsi modò: cū peccamus, noua Dæmoni chirographa cōficimus, totidem, inquam, quot peccata suscipimus quibus efficimur gehennæ debitores, quæ tamen etiam delentur Christi sanguine per pœnitentiam applicato. Itaque ne Dæmon ex illis chirographis accusare nos meritò possit, simus ipsi nostrūm ipsorum accusatores, iuxta illud, Prou. 18. *Iustus prior est accusator sui.* Idcirco enim Ezech. 4. aduersus Hierusalem munitiones in latere iubentur describi illis verbis: *Et tu fili hominis sume tibi laterem, & pones eum coram te: & describes in eo ciuitatem Hierusalem: & ordinabis aduersus eam obsidionem, & ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro.* Quo loco docet Lyranus, & alij interpretes nomine lateris accipiendum esse laterem crudum, nondum igne decoctum, & duratum: alias enim non potuisset Propheta in illo ciuitatem, eiúsque obsidionem describere. Igitur per Hierusalem

Iob 27. 6. *Haymo.* *Dæmon duplici de causa accusator.* *Coloss. 2. 13.* *Prius nos ipsos accusemus, ne nos accuset Dæmon.* *Prou. 18. 17.* *Ezech. 4. 1.* *Lyran.*

obsessam anima quæ in peccato est, intelligitur, aduersus quam omnes Diuinæ iustitiæ munitiones diriguntur. Verùm hæc omnia in latere non decocto, sed crudo, qui facilè aqua dissoluitur, describuntur, vt intelligamus omnes Diuinæ iræ munitiones aduersus peccatores dispositas pœnitentiæ lacrymis dissolui posse, atque adeo totam Dæmonis accusationem aboleri.

Lacrymarũ vis.

Explicantur quædam in contextu, quæ expositionem desiderat.

SECTIO XX.

I. Videns draco victum se esse à Michaële, proiectúmque in terram, persecutus est mulierem, quæ peperit masculum, cui datæ sunt alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum in locum suum, vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis à facie serpentis. Quæ vltima verba coniungenda sunt cũ verbo *volaret*, vt ita textus nectatur: *Vt volaret à facie serpentis in desertum in locũ suum.* Quo loco primum dubitabis, quomodò Dæmon iam victus, & proiectus in terrã, bellóque confecto dicatur adhuc persequi mulierem in potioribus eius membris, qui sunt prædestinati: sic enim accipiendum est, quod hic à Ioanne dicitur, nimirum draconem, siue Dæmonem, postquam victus fuit à Michaële, eiúsque præsidio à Sanctis, & electis superatus, proiectum fuisse in terram, hoc est, ablegatum ad terrenos, & reprobos homines, vt iis bellum inferret: & tamen illum adhuc persecutum fuisse mulierem, in iisdem videlicet prædestinatis, quæ propterea dicitur volasse in desertum. Nec enim existimandum est mulierem quoad reprobos fugisse serpentẽ, alásque aquilæ accepisse: quare proculdubiò de Ecclesia propter prædestinatos id oportet intelligere. Huic dubitationi respondendũ est dici Dæmonẽ confecto bello persequi adhuc prædestinatos non spe victoriæ, sed odio: quemadmodum interdum victi, fusique hostes præ odio, rabie, ac desperatione victores insequuntur. Deinde quæres, quinam sit ille locus suus, in quem mulier volasse dicitur: *Vt volaret*, ait, *in desertum, in locum suum*? Respondendum est iuxta ea, quæ supra dicta sunt, quamplurimos ex electis in deserta loca propter vim persecutionis sese abdituros, in loca, inquam, aliqua tutiora, vbi ab Antichristi ministris inueniri nequeant, atque hunc locum appellari locum suum, id est, in quo sibi prospicient Diuino consilio, tyrannidémque Antichristi subterfugient, quemadmodũ & paulò superiùs dictum fuerat: *Mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locũ paratũ à Deo.*

Dæmonis odium in prædestinatos.

II. Tertiò. Sciscitaberis, quonam alimenti genere mulier sustentari debeat in deserto, cũ dicitur: *vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis*? Proculdubiò pane verbi Dei sustentabitur tunc temporis Ecclesia: etenim non deerũt concionatores, præcipuéque Enoch, & Helias, qui ex sacris literis ostendent illa esse tempora Antichristi, quæ Christus tantò ante prænunciauit, finitáque illa persecutione aduenturum diem iudicij, quo electi tandem omnibus illis perfuncti laboribus gloriosi in cœlum euolabunt. Itaque ad fidei constantiam, ferendámq; strenuè persecutionem prælati eius tẽporis concionatores, doctique viri Ecclesiã verbo Dei animabunt, quod est mulierem, alere ac pascere. Quòd enim verbũ Dei panis, alimentúmque dicatur in sacris literis, clarius est, quã vt multis ostẽdi debeat, satis sit locus ille Amos 8. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & emittam famem in terram, non famẽ panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini:* & illud Christi Matt 4. *Nõ in solo pane viuit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.* Quartò. Rogabis quantùm temporis comprehendatur illis verbis: *Per tempus, & tẽpora, & dimidium temporis*? Respondemus per tempus significari vnum annum, per tempora duos annos, & per dimidium temporis anni dimidium: tanto enim tempore duratura est Antichristi persecutio, quemadmodùm dicitur c. 11. *Ciuitatẽ sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus:* & c. 13. *Data est ei potestas facere menses quadra-*

Verbum Dei panis, & alimentum.

Amos 8. 11.

Matt. 4. 4.

Apoc 11. 2. & 13. 5.

quadraginta duos. Ita modum illum loquendi interpretatur D. Hiero. in c. 7. Dan. vbi ita legimus: *Tradentur in manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis:* & cap. 12. *Vsquequò finis horum mirabilium? & audiui: quia in tempus, & tempora, & dimidiũ temporis. Tempus,* inquit, Hier. *annum significat, tempora iuxta Hebraici sermonis proprietatem, qui, & ipsi dualem numerum habent, duos annos præfigurãt.* Ex quibus verbis Hieronymi planè colligitur D. Hier. cap. 7. Dan. pro *ghidanim,* numero multitudinis, quod modò habemus, legisse in duali numero *ghidanaim,* id est, duo tempora: & c. 12. pro *magbadim,* quod nunc legimus, legisse *moghadiam,* in duali numero. Sic etiam eandem temporis temporum, & dimidij temporis locutionem intellexit Theod. in comm. super Dan. & D. Aug. lib. 20. de ciuit. cap. 23.

D Hieron. Dan 7 27. & 12. 6. *Theod. D. August.*

III. Postremò quæres, cur mulieri dicantur datę duæ alæ aquilæ magnæ, non alterius volucris? Respondemus, vt significaretur Ecclesiam in prædestinatis, Dæmonis, & inimicorum insidias celeriter, longéque subterfugere: est enim volatus aquilæ & altissimus, & velocissimus, iuxta illud Thren. 4. *Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis.* Quid autem sit per duas hasce aquilæ alas accipiendum, & cur Ecclesia appelletur aquila? iam est sequenti sectione explicandum.

Eccl. velocitas in Dæmonis insidiis fugiendis. Thren. 4. 19.

Ecclesiam Aquilam magnam esse: & quid per duas eius alas accipiendum?

Datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ.

SECTIO XXI.

I. TRia sunt in Aquilis celeberrima: vnum est filiorum ad solem probatio. Pro quo sciendum ex Aristotele lib. 6. de hist. animalium cap. 6 & Musęo, quẽ ibi citat aquilã, vt plurimùm terna oua parere, binos pullos excludere, vnum educare. Cur verò vnum tantùm nutriat, non eadem ratio ab omnibus redditur. Etenim eo loco Philosophus ait, aquilam alterum pullum reiicere tædio, & fastidio nutriendi eo quòd eo tempore degeneret, & hebescat, ac prædari minimè valeat: quam sententiam secutus est Plin. lib. 10. cap. 3. imò & D. Basil. hom. 8. in Hexam. Alij sentiunt non expellere alterum pullum tædio nutriendi, sed examine iudicãdi: in quibus est D. Ambr. 5. Hexam. c. 18. *Aquila,* inquit, *dicitur alterum pullum abdicare, quod aliqui fieri putauerunt geminandorum alimentorum fastidio: sed id non arbitror facilè credendum, præsertim cum Moyses Deum ob amorem in suos aquilæ comparauerit,* Deuteron. 32. *Sicut aquila prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portauit in humeris suis. Quare non puto auaritia nutriendi eam inclementem fieri: sed examine iudicandi. Itaque asseritur, quòd pullos suos radijs solis obijciat, atque in aëris medio pio paruulos vngue suspendat: & siquis repercussus solis lumine intrepidam oculorum aciem seruauerit, probatur, quòd veritatem naturæ synceri obtutus constantia demonstret: sin verò lumina sua perstrictus radio soli, inflexerit, quasi deneger, & tanto indignus parente reijcitur.* Hæc Ambros. Idémque tradit D. Hieron. super c. 40. Esai. in fine, D. August. tract. 36. in Ioan. & Plin. lib. 10. c. 3. Ergo hac in re verè aquila est Ecclesia, quippe quæ filios suos ad solis, id est, Christi radios examinat, & quos reperit posse solem hunc aduersum intueri fideique obtutum in Diuinitatis eius radio figere, tanquam legitimos recipit: quos autem cernit tantum Christi splẽdorem ferre non posse, cuiusmodi sunt Iudæi, vt nothos, & adulterinos respuit.

Arist. Musæus. Aquila quot oua pariat, & excludat pullos. Plin. D. Basil. D. Ambros. Deut. 32. 11. D. Hieron. D. August. Plin. Ecclesia instar aquilæ suos examinat filios.

II. Alterũ in aquila celebratissimum est, quod in nido lapidem aëtitem collocare solet: quem D. Hiero. in cap. 66. Esai. appellat amethistem, ne serpentes pullis noceant: idémque refert Plin. lib. 10. c. 2. Hũc lapidem D. Hier. loco citato Christum

D. Hieron. Plin.

Dominum interpretatur, quem Ecclesia in medio filiorum suorum collocat, ne à draconibus,& serpētibus, hoc est, Dæmonibus, & Hæreticis incommodi aliquid recipiant. Non inconcinnè etiam idem lapis aëtites fiduciæ in Deum accommodari potest, quæ virtus fideles in medio laborum omnium, ac persecutionum maximè roborat. Est autem obseruandum ex Plinio hunc lapidem in igne positum nihil igne deperdere, esseque prægnantem, nimirum alium intra se quasi in vtero gestare, qui intùs sonat, cum lapis concutitur. Id quod in hanc posteriorem expositionem mirificè quadrat: etenim fiducia in Deum nihil igne deperdit, imò *Fiducia in Deum augetur laboribus.* ipsis laboribus magis augetur, prægnánsque est intùs tum spirituali consolatione, tum gloriæ lapide pretiosissimo: qui cum iustus laboribus quasi concutitur, quodammodò intùs sonat propter spem, quæ de gloria adipiscenda in ipsis propter Deum laboribus concipitur.

III. Tertium denique est eius renouatio, quam etiam non prætermisit Regius vates, *Psal 102 5.* cum dixit Psal. 102. *Renouabitur vt aquila iuuentus tua.* Fertur enim aquila certis *Aquila quo pacto renouetur.* temporibus veteres plumas exuere per earum in elementari igne combustionem, & deinde per maris immersionem quasi per balneum nouas induere, vt plerique *D. August.* referunt in locum Psalmi citatum. Quamquam D. Aug. in eundem locum aquilæ renouationem ad rostrum potissimùm refert, docens rostrum aquilæ præ senio nimis crescere, & superiorem eius partem immoderatiùs inflecti, atque curuari, vt cibum capere non possit: tunc aquilam illud ad petram collidere, & extenuare: atque ita renouari, simúlque redire nitorem pennarum. Hanc aquilæ renouatio- *D. Ambros.* nem D. Ambr. serm. 54. de innouatione fidelium ad baptismum vult spectare, in quo qui fidem Christi suscipiunt, renouantur, alludens fortasse ad maris immersionem, de qua ante diximus D. Aug. de omnibus fidelibus accipit, qui vni- *Detractio fugienda.* uersa perfectionis impedimenta à petra, quæ Christus est, auferunt: potissimùm verò rostrum renouandum exemplo Christi, ne in verba detractionis prorumpamus, crescunt enim interdum immoderatiùs huiusmodi rostra nec viuis, nec *Peccator quo modo renouatur.* mortuis parcentia. Quòd si vera sunt, quæ diximus ex nonnullorum sententia, renouari videlicet aquilam in igne elementari, & maris immersione, illud significatur peccatoris renouationem igne contritionis, & lacrymarum effusione facien- *Coloss. 3. 9.* dam, de qua locutus est Apost. ad Col. 3. *Explicantes veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum eum, qui renouatur in agnitionem secundùm imaginem eius, qui creauit illum.* Quòd si id etiam velis ad iustos extendere, dic eos renouari, cum ad perfectionem aspirantes igne charitatis imperfectionem exuunt, & maris immersione, hoc est, laborum excitatione pulchriores virtutum pennas suscipiunt. De *2. Cor. 4. 16. Ephes. 4. 23.* qua renouatione est sermo 2. ad Cor. 4. *Licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur: tamen is, qui intus est, renouatur de die in diem:* & ad Ephes. 4. *Renouamini spiri-* *D. Ambr.* *tu mentis vestræ.* Illud meritò obseruauit Ambros. serm. citato non dictum esse à *Christi iuuentus in nobis renouanda.* Propheta: *Renouabitur vt aquilarum iuuentus tua,* sed: *vt aquilæ,* vt intelligeremus vnius singularis aquilæ, id est, Christi in nobis renouandam esse iuuentutem.

IIII. Cum igitur ob superiores omnes rationes Ecclesia aquila sit, meritò illi datæ di- *Beda.* cuntur duæ alæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum à facie serpentis. Quid verò *Primas.* per has duas alas accipiendum sit, iam dicendum. Beda duo testamenta interpreta- *Rich. Vict.* tur: Primasius duo testamēta, vel etiam geminam Dei, & proximi charitatem: Ri- *Haymo.* chardus Victo. & Haymo duo testamenta, geminam charitatem Dei, & proximi, *Ioachimus.* vitam actiuam: & contemplatiuam: Ioachimus sapientiam, quæ de sursum est, & charitatem: itaque in tribus expositionibus potissimùm conueniunt interpretes. Prima est de duobus testamentis: secunda de duplici dilectione: tertia de vita actiua, & contemplatiua. Verùm missa prima expositione, & secunda, de quibus iam

iam alias disseruimus, vtramque vitam actiuam, & contemplatiuam expendit D. Greg. hom. 3. super Ezech. in illis mysticis animalibus, de quibus dicitur Ezech. 1. quòd manum hominis sub pennis habuerint: *Manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus. Quid*, inquit, *per manus nisi actiua vita? quid per pennas nisi contemplatiua figuratur? Manus ergo hominis sub pennis eorum est, id est, virtus operis sub volatu contemplationis.* Eodem sensu accipit homil. 14. super Ezech. illud quod dicitur c. 40. de calamo *mensuræ sex cubitorum, & palmi.* Quo loco per sex cubitos calami docet exprimi vitam actiuam: quia sex diebus perfecit Deus omnia opera sua: per palmum verò qui super sex cubitos esse dicitur: designari contemplatiuã, de qua vix parum aliquid attingere possumus iuxta illud primæ ad Cor. 13. *Videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte: tunc cognoscam, sicut & cognitus sum.* Deinde comparat vitam contemplatiuam luctæ, in qua quis modo se superiorem, modo inferiorem inuenit, idque adumbratũ fuisse in Iacob luctante cum Deo Gen. 32. *Anima*, inquit, *cum contemplari Deum nititur, velut in quodam certamine posita modò quasi exuperat, quia intelligẽdo de incircumscripto lumine aliquid degustat: modò succumbit, quia degustando iterum deficit: quasi ergo vincitur Angelus, quando intellectu Deus apprehenditur. Sed notandum, quòd idẽ Angelus victus neruum femoris Iacob fecit marcescere, quia scilicet omnipotens Deus cum per desiderium, & intellectum cognoscitur, omnem in vobis voluptatem carnis arefacit: & qui priùs quasi duobus pedibus innitentes & Deum videbamur quærere, & seculum tenere, post agnitionem suauitatis Dei vnus in nobis pes sanus remanet, & alius claudicat: quia necesse est, vt debilitato amore seculi conualescat ad amorẽ Dei. Omnis enim qui vno pede claudicat, soli illi pedi inititur, quem sanũ habet, quia & cui desideriũ terrenum iam arefactum fuerit, in solo pede amoris Dei tota virtute se sustinet, & in ipso stat, quia pedem amoris seculi, quem ponere in terra consueuerat, iam à terra suspensum portat.* Hæc ille. Postremò, Meritò hæ duæ vitæ appellantur alæ non cuiusuis volucris, sed aquilæ, quia vtraque sublimis, ac generosa est, & in ipso sole Christo ad imitandum figit obtutum. In eo verò, quod alis comparantur, illud ostenditur vnam alteri iungendã esse: siquidem volucres, si altera ala truncetur, in sublime ferri non possunt.

D. Gregor. Ezech. 1. 8. Vita actiua, & contemplatiua duæ alæ. Ezech. 40. 5. 1. Cor. 13. 12. Vita cõtemplatiua luctæ comparatur ex Gregor. Gen. 32. Vita cõtemplatiua actiua iungenda.

Quódnam sit flumen illud, quod draco ex ore post mulierem emisit? & quid sit terram mulierem absorpto flumine adiuuisse?

Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine: & adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo.

SECTIO XXII.

I. CVm primum mulier post editum infantem acceptis aquilæ pennis sese in sublime extulit, vt in desertum aufugeret, iratus draco ob abreptam sibi de manibus infantis prædam emisit post mulierem flumen, si forte posset eam aquis inuoluere. Verùm irriti fuerunt serpentis conatus, quoniam adiuuit terra mulierem, flumen à dracone immanissimo summo impetu emissum, ac post terga mulieris velocissimè delabens non sine miraculo resorbens. In quo quidem facto duo expositionem desiderant: vnum est, quodnam illud flumen fuerit, quod draco post mulierem, hoc est, Dæmon, siue Antichristus post Ecclesiam misit ex ore? Alterum, quo modo terra absorbens flumen mulierem adiuuerit? II.

Quod ad primùm attinet, est communis expositio, quam sequuntur Andr. Cæsar. Tycon. Beda, Primas. Ansbert. Haymo, per *flumen* accipiendam esse acerbissimam, & rapidissimam persecutionem. Postquam enim mulier fugerit in

And. Cæsar. Tycõ Beda. Primasius. Ansbertus. Haymo.

solitudinem,hoc est,vt supra explicauimus, fideles metu Antichristi sese in solitudines abdiderint, missurus est Antichristus exercitum, qui eos vbique scrutetur,& instar fluminis rapidissimi sese per abrupta loca deuoluentis fideles conetur obruere: quod quidem flumen dicitur draco misisse ex ore, quia Antichristi imperio, Dæmon occulta inspiratione ministros suos, ac satellites ad fideles vbique perquirendos,& ex latebris eruendos ad internecionem vsq; incitabit. Quod verò ad secundum spectat, dicitur terra iuuisse mulierem absorpto flumine,quia Diuino beneficio, vt plerique ad literam interpretantur, ministros, ac satellites Antichristi,dum quærent,& inuestigabunt fideles in solitudine latitantes,immani hiatu diuinitus facto absorbebit, viuósque deuorabit, atque ad inferorum stomachum decoquendos transmittet. Cur enim id in tanta persecutorum malitia, & multitudine ob causam fidei nõ accidat:cum simile quiddam Dathano, & Abironi contigerit. Num.16.tantùm quia Moysi, Aaroníque detraxerant? *Num.16.*

III. Illud hoc loco dumtaxat est obseruandum non insolens esse in sacris literis, quòd calamitas, & persecutio fluminibus, torrentibus,denique aquis impetu suo obuia quæque deuoluentibus exprimantur,veluti Psal. 123. *Cùm irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos: torrentem pertransiuit anima nostra, forsitan pertransiisset anima nostra aquam intolerabilem*: Et Esaiæ cap. 10. *Quid facietis in die visitationis, & calamitatis de longe venientis?* Quo loco non solùm significatur captiuitatem Iudæorum de longè venturam, id est, ab Assyriis: sed etiam instar fluminis de longe decurrentis fore rapidissimam. Sicut enim flumen,quod de longe fluit,propter vim aquarum,quas in decursu colligit,rapidissimum est:ita Diuinum supplicium,quod multa peccata antecedunt,grauissimum esse solet,quia instar fluminis de longè fluit,multáque peccata quasi aquas,imò & ipsam Diuinam iram in decursu colligere solet:ex quo cernis, quàm periculosum sit in peccandi consuetudine persistere. Illud aduertendum *torrentis* appellationem conuenientiùs laboribus huius vitæ accommodari,quàm appellationem *fluminis*,ea potissimum de causa,quòd torrens quanquam multùm intumescat, cum tamen aquam habeat collectitiam,non manantem ex fonte,citò defluit,& siccatur:sic enim omnes huius vitæ calamitates quasi repente excitatæ, & primo ipso aspectu grauissimæ quàm citissimè Deo suis opitulante dissipantur. In cuius rei figuram, 3. Reg. 17. torrens ille,de quo bibebat Helias, paucorum dierum spatio siccatus dicitur, quemadmodum expendit D.Hieron.in comment. super Psalm. 109. *Audientes,* inquit, *torrentes huius seculi nolite desperare, frequenter hic torrens deficit. Videtur quidem tumescere: videtur habere aquas multas: sed citò deficit, si sustineas: vnde & Heliæ defecit aqua torrentis.* Idémque significauit Petrus 1. sua Canon.cap.1. *Modicum nunc si oportet contristari in variis tentationibus.*

Psalm 123.3. Calamitas, et persecutio per aquas significatur in sacris literis. Esai. 10.3.

In peccatis sistere quàm periculosum.

Citò deficiũt labores

3.Reg.17. D.Hieron. 1.Petr.1.6.

IIII. Hinc,est quòd Christi passio,quia &grauissima,& breuissima fuit,torrẽti comparatur Psal.109. *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput*: sic enim & Hebraicè,& Græcè legimus. Quem locum in gratiam Christi libet nonnullis obseruationibus illustrare. Primò igitur obseruanda est illa consequutio: *Propterea exaltabit caput*: quemadmodum obseruauit D.Hieron.& D.Aug.& Theodoret. Verè enim Christus,quia de passionis torrente bibit,caput exaltauit iuxta illud ad Philip.2. *Propter quod & Deus exaltauit illum*: vnde & 1.Petri 1. gloria corporis Christi,& ipsius nominis celebritas posteriores gloriæ appellantur, quòd eos ignominia crucis antecesserit. Deus videlicet, vt veteres aiebant, laboribus gloriam vendit,iísque tanquam pretio cœlum mercamur: quam ob causam Ioan. Apoc. 1. dixit: *Ego Joannes particeps in tribulatione, & regno*: nec enim in regno esset particeps,nisi & in tribulatione esset,vt fusiùs in eum locum docuimus.

Psal. 109. 7. D. Hieron. D. August. Theod. Philip. 2. 9. 1. Petr. 1. Gloria corporis Christi & nominis celebritas cur posteriores gloriæ appellentur. Laboribus Deus gloriã vendit. Apoc. 1. 9.

Secundò

Secundò obseruandum cum D. Hieron. priusquam Regius vates diceret: *De torrente in via bibet:* præmisisse Christi dignitatem, & magnitudinem, nimirum vt spectata eius altitudine commendabilior nobis eius humilitas videretur. *Quis bibit de torrente in via?* (inquit Hieron.) *ille, cui dictum est: sede à dextris meis: ille, qui audiuit: Tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech: ille, qui confringit in die iræ suæ reges.* Quo etiam artificio vsus est Paulus ad Hebr. 5. cum dixit. *Et quidem cum esset filius Dei, didicit ex ijs, quæ passus est, obedientiam.*

D. Hieron.
Psal 109.14
Hebr. 5 8.

V. Tertiò aduertendum bibisse Christum de Torrente passionis, vt laborum aquas amarissimas suaues suo contactu redderet: quo etiam sensu, vt annotauit D. Chrysost. hom. 66. in Matth. dixit filiis Zebedæi Matth. 20. *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* & paulò post: *Calicem quidem meum bibetis:* idcirco enim addidit, *meum*, & *quem bibiturus sum*: vt moneret discipulos non esse propter amaritudinem formidandum illum calicem, quem ipse labiis suis pulcherrimis, plenísque gratiarum admouisset: itáque suauissimum, & maximè expetendum reddidisset. Et sanè meritò, cum enim Cant. 5. eius labia lilia dicantur: & Psal. 44. in iisdem gratia diffusa sit: quid non suauitatis, & gratiæ in calice illo hæreat, cui ipse tam pulchra labia admouerit? Hanc quoque vim habet illud 2. Cor. 4. *Semper mortificationẽ Iesu in corpore nostro circunferentes*: vbi Græcè est, νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, *id est, mortificationem Domini Iesu:* quo loco Paulus addidit Domini cognomen, ne seruos pigeret pati similia: sed mortificationem libenti animo susciperent, quã & à Christo Domino vniuersorum propter hominũ salutem susceptam videbant. Quanquam & illam etiam ob causam cognomen Domini additum est, ne mortis nomen Christo contemptum afferre videretur, ne ipsi ignominiæ loco duceremus Christo in iniuriis, laboribúsque ferendis similes esse: sed potiùs id maximè gloriosum, & honorificum putaremus. Idcirco enim Petrus 1. sua epist. c. 2. cum de Christo sub nomine lapidis à Iudæis reprobati disputaret, eum sic despectum honorem fidelium appellauit: *Ad quem*, inquit, *accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum: & ipsi tanquam lapides viui superædificamini:* & paulò post: *vobis igitur honor credentibus*, id est, Christus ipse ab hominibus quidem reprobatus, sed à Deo electus, & honorificatus est honor credentibus: hæc enim est germana huius loci expositio. Quartò annotãdum dici Christum, cùm passus est, bibisse de torrente in via, non solùm, quia citò desiit eius passio: sed quia sũmo cũ desiderio passus est. Enimvero videtur Regius vates eo in loco Christum Dominum quasi viatorem æstu laborantem considerasse: qui cum in torrentem incidit, non potest præ siti sibi temperare, quin auidissimè bibat. Eam igitur ob causam Christus, quia maximè optabat pati pro hominibus, dicitur in via instar viatoris de passionis bibisse torrente, quasi labores tanquam aquam amore videlicet exæstuans sitibundus appeteret, iísque quasi frigida ardentem patiendi sitim restingueret: quæ tamen tanta in eo fuit, vt immensis passionis aquis omnino restingui non potuerit, quin potiùs in cruce mirum in modum adhuc sitiens exclamauerit: *Sitio.*

Laborum aquas amarissimas, suaues reddidit Christus.
D. Chrys. Matth. 20. 22.23.
Cant. 5.
Psal. 44.
2. Cor. 4. 10.
Pati pro Christo honorificum.
1. Petr. 2. 4. 7.
Christus passus est cum summo desiderio.

VI. Sed quid est cur Regius Propheta sitim, Hieremias famem commemorat, cum ait Thren. 3. *Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobrijs?* Sanè illud indicatur Christo opprobria pro cibo, tormenta pro potu fuisse: & multò veriùs, quàm Micheam sustentatum fuisse pane tribulationis, & aqua angustiæ 3. Reg. 22. Itaque sicut post sumptum cibum potum exigimus: ita Christus post tam multa opprobria quasi post cibũ sibi gratissimum potum requirens dixit in cruce: *Sitio.* Hęc de torrente passionis, cum Hierony. August. & aliis dicta sint, nam qui phrasim Hebraicam magis premunt, aiunt *de torrente in via bibere* hoc loco significare

Thren. 3. 30.
Christo opprobria pro cibo, tormenta pro potu fuerunt.
3. Reg. 22.
Ioan. 19. 28.

maximam hostium stragem, cùm tanta nimirum sanguinis vis effunditur, vt instar torrentis decurrat, quem victores victis hostibus insultantes dicantur bibere. Itaque persistere Prophetam in describenda Regis Messiæ de suis hostibus victoria, vaticinarique tantam futuram hostium internecionem, vt torrens sanguinis fluat, de quo ipse possit bibere. Eodem enim sensu aliàs legimus in sanguine manus lauare, & pedes tingere, veluti Psal. 57. *Manus suas lauabit in sanguine peccatoris*: quam loquendi formulam vsurpauit Balaam de Israële vaticinans Num. 13. *Ecce populus vt leæna consurget, & quasi leo erigetur: non accubabit donec deuoret prædam, & occisorum sanguinem bibat.*

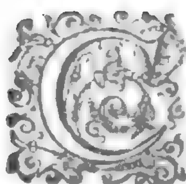
Psal. 57.11
Num. 23.24

Et stetit supra arenam maris.

I. FRustra laborant interpretes in exponendo, cur draco dicatur stetisse supra arenam maris, & quid per arenam maris significauerit Ioannes, aientes per arenam maris accipiendam esse multitudinem impiorum, cuius similitudinis rationem c.1. explicauimus, cùm diximus multas ob causas per stellas Sanctos, impios per arenam significari iuxta illud dictum Abrahamo Gen. 22. *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & velut arenam, quæ est in littore maris.* Frustra, inquam, interpretes in expositione huius loci laborant, cùm non sit legendum, *stetit*, sed *steti*, vt patet ex Græco contextu, ἐστάθην: & ita legit Arethas, Rupertus, & Biblia Complutensia. Quare non draco stetit super arenam maris: sed ipsemet Ioannes per visum existimauit se ab Angelo, in littore collocari, ad nouam videlicet visionem conspiciendam, quæ statim capite sequenti commemoratur illis verbis: *Et vidi de mari bestiam ascendentem.* Cùm enim ostendenda ei foret bestia ascendens de mari, conuenienter ipse in littore maris constituendus fuit, vt bestiam de mari ascendentem intueri posset. Atque hæc de literali expositione huius visionis: nunc eandem de Virgine mysticè exponamus.

Gen. 22.17.
Arethas.
Rupert.
Biblia Cōp.

Eadem mulieris, quæ in cælo apparuit, visio de Virgine Deipara mysticè exponitur: in qua præcipuæ Virginis laudes commemorantur.

CVr hoc loco post traditam literalem de Ecclesia expositionem de eximijs Virginis beatissimę laudibus paulò fusiùs agere instituerimus, id causæ in primis fuit, quòd hāc mulieris amictæ Sole visionem ad Virginem pertinere existimarunt Andr. Cæsar. Pann. Haymo, Ansb. Gagneius, Method. (vt auctor est Areth.) in comm. super 12. cap. Apoc. imò & D. Epiphan. serm. de laudibus Mariæ, D. Aug. lib. 4. de symbolo ad Catechumenos, cap. 1. D. Bern. serm. super *signum magnum,* Dionys. Carth. lib. 3. de laudibus Virginis art. 29. & plures alij. Deinde quoniam visio in se est illustrissima, & ad laudes Virginis persequendas maximè accommodata, vt ex ijs, quæ dicemus perspicuum fiet. Nec verò refert, quòd, vt initio diximus, non sit sermo ad literam de Virgine, sed de Ecclesia. Etenim in ipso sensu mystico omnia paucis quibusdam exceptis ita mirificè in Virginem quadrāt, vt videatur Ioan.

And. Cæsar.
Pannon.
Haymo.
Ansbertus.
Gagneius.
Methodius.
D. Epiphan.
D. Augusti.
D. Bern.
Carthus.

Ioann. ex professo Virginem beatissimam non tantùm adumbrare, sed ad viuum exprimere voluisse. Illud interim cum omnibus Patribus nobis præfandum est, nihil in laudem Virginis non dico à nobis, qui nihil sumus, sed ne ab omnibus quidem scriptoribus pro eius dignitate afferri posse. Cùm enim Deus sit in Sanctis omnibus suis admirabilis: in Virgine tamen beatissima sic omnem admirationem superauit, vt in tanto opere eum satis mirari non possimus, iustiusque multò esset illum silendo, quàm loquendo suspicere. Quò etiã videtur spectasse Regius vates, cum dixit Psalm. 64. *Te decet Hymnus Deus in Sion*: pro quo transtulit D. Hieron. iuxta veritatem Hebraicam: *Tibi silentium laus Deus in Sion*. Cur enim in Sion potiùs, quàm alibi silentium laus Dei est, nisi quia Virgo beatissima Sion est multò, quàm terrestris illa præstãtior, in cuius fabrica admirabili si Deum eius opificem laudare quis expetat, silentium pro laude adhibendum sit? Quare quæ in eius laudem deinceps cum Ioanne dixerimus, silentij potiùs loco, quàm commendationis vllius haberi, ac duci volumus. Hanc igitur nostram in tractandis Virginis laudibus infantiam ingenuè confitentes aggrediamur iam cum Moyse Exodi 3. ad videndam visionem hanc magnam: simúlque deponamus calceamenta de pedibus, & inuolucra carnalium cogitationum: quemadmodum in eandem sententiam interpretatur D. Bern. serm. super *signum magnum*, vt videlicet nihil in Virgine terrenum, nihil humile, sed omnia planè diuina, ac sublimia de Dei matre, & cogitatione comprehendenda, & oratione explicanda esse arbitremur.

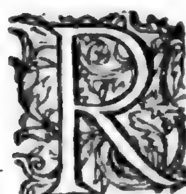
Psal 64. 1.
D. Hieron.
Exod. 3.
D. Bernard.

COMMENTARIVM
PRIMVM EXEGETICVM.

De sanctissima Deipara: in quo explicatur, quomodo ea sit signum magnum: & cur in cœlo dicatur apparuisse.

Virginem beatissimam esse signum magnum, id est, miraculum magnum.

SECTIO PRIMA.

RECOLENDA est ex superiori commentario triplex illa signi vsurpatio pro miraculo, pro vexillo, pro scopo, quæ omnia cum in Virgine demonstranda sint, nunc de prima acceptione disserendum. I.

B. Virgo miraculum maximum.

Primùm igitur Virgo ipsa per se maximum quoddam in mundo miraculum, & prodigium fuit. Sic enim appellat D. Ignatius epist. ad Ioãnem his verbis: *Sicut nobis à fide dignis narratur, in Maria matre Jesu humana natura natura sanctitatis Angelicæ copulatur, & hæc talia excitauerunt viscera nostra,*

D. Ignatius.

& cogunt valdè desiderare aspectum huius, si fas est fari, cœlestis prodigij, & sacratissimi
D. Epiphan. *spectaculi*: cui concinit D. Epiphan. serm. de laudibus Deiparæ, vbi eam appellat
D. Chrysost. cœli, terræque mysterium & stupendum miraculum: & D. Chrys. serm. de Virgine: *Magnum*, inquit, *reuera miraculum fratres dilectissimi fuit beata semper virgo*
D. Damasc. *Maria*. Et D. Ioann. Damasc. orat. 1. de Mariæ natiuitate appellat Virginem miraculum omnium miraculorum maximè nouum, imò & miraculorum abyssum, ita vt in ea tanquã in abysso quadam profundissima multa lateãt miracula, quæ vt in abysso recondita omnino penetrari nequeant: additque: *Sileat iam sapientissimus*

In B. Virgine multa latent miracula.

Eccles. 1. *Salomon, nec iam nihil sub Sole nouum esse affirmet*. Eccles. 1. Et quidem meritò, cum
Hier. 31. 22. Hieremias exclamet cap. 31. *Creauit Dominus nouum super terram: fœmina circundabit virum*. Nec verò Patres dumtaxat Virginem miraculum appellant: sed idem
Exod. 3. etiam non obscurè innuunt sacræ literæ, veluti Exod. 3. cum rubus ille ardens in figuram Virginis magna visio appellata est à Moyse, hoc est, prodigiosa quædam visio. Aduerte autem Virginem fuisse miraculum non solùm comparatione operum naturæ: sed quòd magis est, comparatione operum gratiæ. Pro cuius rei maiori intelligentia annotandum est ex D. Thom. 1. p. q. 105. art. 7. miraculum dici ab
D. Thom. admiratione, eámque consurgere, cum effectus est manifestus occulta causa: verùm non quicquid, cuius causa latet, miraculum esse, sed illud tantùm quod totius naturæ vires excedit: quæ enim causas habent naturales, etsi incognitas, non miracula, sed mirabilia appellantur. Illud aduertendum requiri prætereà ad rationem miraculi, vt non fiat à Deo ordinariè, & communi lege: itaque non sufficere effectum esse supernaturalem. Hinc enim est, quod peccatoris iustificatio non dicatur miraculum, etsi omnes naturæ vires superat.

Quid mirabile, & miraculum.

II. Ex his iam manifestè collige, cur Virgo inter omnes Sãctos miraculi appellationem mereatur: quamuis enim communis sanctitas cursum naturæ superet: quia tamen innumerabiles in Ecclesia Sancti omni ætate floruerunt, nõ potuit eorum sanctitas rationem habere miraculi. At quoniam sanctitas Virginis, præterquam quòd fuit supra naturam, fuit etiam extraordinaria: imò sine exemplo: inde est, quòd miraculũ, & prodigium optimo iure appellari possit. Itaque sicut datur miraculum comparatione operum naturæ, quia excedit omnem ordinem naturæ: ita Virgo comparatione operum gratiæ miraculũ fuit, quia in genere sanctitatis fuit supra communem ordinem gratiæ non tantùm in hominibus, sed in ipsis etiã Seraphim supremis. Inde est enim, quòd Virgine cœlum ingressa eius magnitudine, & nouitate quasi ad quoddam miraculum omnes illæ cœlestes Hierarchiæ in admirationem, & stuporem conuersæ fuerint, quemadmodum ipsæmet confitentur
Cant. 8. 5. Cant. 8. *Quæ est ista, quæ ascendit de deserto delicijs affluens*, id est, præter communem legem gratiis circumfluens. Quo loco est aduertendum nomen *deliciarum* hoc ipsum non obscurè indicare: quasi enim gratiarum omnium delicias extraordinario more Deus in Virgine collocauit. Vt enim Principes præter cõmunem hortorum nitorem solent viridaria pulcherrima regali planè magnificẽtia: & extraordinariis sumptibus ad sui ipsorum delicias peregrinis plantis conserere: ita videtur Deus præter communes Sãctorum hortos topiarium istud Virginis ad captandã auram delicijs omnibus, & extraordinarijs quibusdam plantis conseruisse. Eundem Angelorum stuporem propter portentosam Virginis magnitudinem intueri licet in illis Cherubim, quos præcepit Deus Moysi, vt in propitiatorio collocaret, qui sese mutuo respiciebant conuersis vultibus in propitiatorium, qui esse solet admirantium habitus: quasi enim stupefacti propitiatorio conspecto ad se iterum admirabundi oculos conuertebant. Nemo verò crediderit Cherubim in materialis illius propitiatorij obstupuisse cõspectum, nisi propter mysterium, quippe qui intelligerent

B. Virgo etiã cõparatione operũ gratiæ miraculum.

Eadem viridarium deliciarum Dei.

rent in eo,& Christum,& Virginem repræsentari. Porrò sciēdum illos Cherubim ex traditione Hebræorum habuisse elegantium puerorum formam, vnúmq; ex iis marem, alterū fœminā fuisse, vt auctor est Arias Mōt. in suo tract. de tabernaculo, c. de propitiatorio, vt ita Deus auctor naturæ monstraretur: quo fit, vt Virginē, & natura,& gratia admirentur tanquā grande quoddā,& naturæ,& gratiæ miraculū. *Arias Mont. B Virginem & natura admiratur, & gratia.*

III. At quęnam ista miracula fuerunt? Respondet Epiphanius serm. de laudibus Deiparæ: *O Virgo sanctissima, quæ exercitus Angelorum in stuporem deduxisti: stupendum enim est miraculum in cœlis mulier amicta Sole: stupendum miraculum in cœlis mulier gestans lucem in vlnis: stupendum miraculum in cœlis alter thronus Cherubicus.* Adde: stupendum miraculum in terris fœmina mater Dei: stupendum miraculum in terris fœmina mater simul,& virgo: stupendum miraculum in terris fœmina maior mūdo, quæ videlicet in vtero clausit, quem totus non capit orbis: & ex D. Basilio in annunciatione Mariæ: *Vidit Creatura, quod antea visum est nusquam, nempe prolem, quæ suæ matris erat parens,& infantem, qui genitricem ætate longè anteibat.* *D. Epiphan. B Virgo stupendum miraculum in cœlis, & in terris. D. Basil.*

IIII. Nec verò dumtaxat Virgo miraculū est, sed vt D. Io. Damasc. eleganter dixit orat. 1. de Natiuit. Mariæ, miraculorū officina. Eundem loquēdi modū vsurpauit And. Hierosol. serm. in salutationem Deiparæ, cum eam Verbi officinam appellauit: & Arnold. Carnotens. tract. de laudib. Mariæ, Spiritus sancti officinā. Sed elegantiùs Damasc. officinā miraculorū: nimirū summus ille miraculorum opifex Deus, cum sparsim multis in locis miracula tanquā propria potētię suę opera cōficeret, tandē vt artem suā magis cōmendaret, sacratissimā Virginem veluti quādam miraculorū officinā decreuit extruere, ex qua tanquā ex officina omnia miracula prodirent: & qui miraculū aliquod eximiū requireret, ad hāc accurreret officinā Virginis, vbi ea & plura,& maiora efficerētur. Atq; vt interim omittā innumera miracula, quæ quotidie intercessione Virginis fieri cernimus, quis nō videat optimo iure Virginē miraculorū officinam appellari posse propter mysteriū incarnationis in ea perfectū, quæ ab Esai. c. 10. consummatio, & abbreuiatio dicitur, videlicet omniū diuinorū operū? Enimuerò cū incarnatione admirāda quædā prodigia coniuncta sunt, ex quib. Dionys. Carth. lib. 1. de laudib. Virginis, art. 30. nonulla commemorat, cuiusmodi illa sunt, infinitè distantiū immediata vnio, præsubsistentis personæ vera generatio, diuinæ,& humanæ naturæ hypostatica coniunctio, æterni recens productio, denique cū humanitas sit vnita verbo personaliter, tamen non vbicūq; est persona Verbi, ibi & humanitatem esse. Sed vt vno verbo cōplectamur omnia, maximum omniū prodigium est ipsa Verbi incarnatio ex Virgine, quod vel simpliciter dictum tātum est miraculū, vt omniū miraculorū instar obtineat, quemadmodum non obscurè indicat Esa. c. 7. vbi cū de mādato Domini diceret Achaz Regi Iuda, vt peteret sibi signū à Domino siue in profundum inferni, siue in excelsum supra: & ille per summā impietatem illis verbis occultatā: *Non petā,& non tentabo Dominū*, recusaret, subiunxit Propheta: *Propter hoc dabit vobis ipse Dominus signum, Ecce Virgo concipiet,& pariet filium,& vocabitur nomen eius Emmanuel*, quod interpretatur, *nobiscum Deus.* Quibus verbis indicauit incarnationem verbi ex Virgine cōprehendere in se omnia miracula, quæ siue in cœlo sursū, siue in inferno deorsum ab Achaz pro libito postulari potuissent: de quo loco fusiùs Sect. sequenti. *D. Io Dam. Officina miraculorum. Andr. Hiero. Arnol. Carn. Esai. 10. Incarnationis mysteriū consummatio operum Dei. Carthus. Idē mysteriū instar omniū miraculorū. Esa. 7. 12. 14.*

V. Quodnam verò maius miraculum, quàm illud, quod tempore Ezechiæ Regis contigit, cum in horologio Achaz patris eius Sol decem lineis regressus diuinam de Ezechiæ vita prorogāda promissionem confirmauit, 4. Reg. 20. & Esai. 38. quod sanè miraculū multò veriùs factum est in Virgine. Illa enim fuit horologiū quoddam solare, ac diuinum, quod Christi solis iustitiæ,& altitudinē,& declinationem mōstrauit: eámque virtus altissimi instar styli erecti ad cursum Solis monstrandum *4. Reg 20. Esai. 38. B Virgo horologiū solare, ac diuinū.*

obumbrauit. Denique sol iustitiæ decem lineis regressus Diuinas de generis humani salute, & redemptione promissiones impleuit. Decem, inquam, lineis regressus, quia minoratus paulò minus ab Angelis per nouem Angelorum ordines descendēs in decimam vsque humanæ naturæ lineam remeauit. De Christo enim hanc horologij figuram accipit Eucher. lib. suo 4. in libros Reg. c. 28. quanquam aliter decem lineas interpretatur, quas non est huius loci cōmemorare. Accedit, quòd in Virgine, & ex Virgine formatus fuit Christus Dominus qui summum quoddam per se prodigium fuit, vt vel hac vna ratione Virgo officina miraculorum dicenda sit. Quòd enim Christus summum quoddam prodigium, & miraculum fuerit, ipsemet confitetur Psal. 70. *Tanquam prodigium factus sum multis.* Cuius loci triplex est lectio: vna est, *Prodigium factus sum multis*, vt Vulgatus transtulit, redditúrque is sensus: Multi me refugiunt tanquam monstrum aliquod, & rem prodigiosam: vnde & me Samaritanum, & Dæmonium habentem vocant. Quam expositionem sequitur D. Hiero. illíque concinit, quod sequitur: *sed tu adiutor fortis.* Atque id quidem magis conuenit Christo in passione, & cruce: maximum enim prodigium fuit videre hominem tam extraordinariè patientem, tanta animi æquabilitate, vt instar monstri, & prodigiosæ rei fuerit tam insignis patientia. Altera lectio est: *Tanquam portentum factus sum multis*: sic enim transtulit diuus Hieron. in sua versione ex Hebræo. Tunc verò significatur Christum fuisse insigne exemplum Diuinorum iudiciorum, & iræ aduersus peccatores: siquidem eo quòd humani generis peccata in seipso suscepit vindicanda, tanta in eum Diuino iudicio tormenta irruerunt: itáque suo exemplo portendit, & significauit incredibilia peccantes apud inferos manere supplicia. Hoc eodem sensu Dominus cum præcepisset Esaiæ, vt nudus, & discalceatus incederet, subiunxit: *Sicut ambulauit seruus meus Esaias nudus, & discalceatus: trium annorum signum, & portentum erit super Ægyptum, & super Æthiopiam.* Esaiæ 20. Similitérque Ezech. c. 12. ad captiuitatem, & transmigrationem populi designandum voluit instar transmigrātis sarcinas humeris portare, & de loco in locum per medium populi veluti peregrinum huc, & illuc discurrere: & subiunxit: *Quia portentum dedi te domui Israel*: imo ipsimet sancti dum à Deo in hac vita laboribus exercentur, portenta quædam sunt, quæ mortalibus significant sempiternam fœlicitatem laboribus comparandam, & inferorum cruciatus pœnitentia, & laboribus redimendos. Sic enim accipiendum est illud Zach. 3. *Audi Iesu Sacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt.* Tertia lectio, quæ iam ad rem facit, ea est: *Miraculum factus sum multis*: eámque tradit Caiet. in sua ex Hebræo translatione, quamquam de Dauide interpretatur, qui dicatur fuisse miraculum sui temporis, quoniam adhuc puer vrsum, & leonem, imo & Gigantem interfecit: sed rectiùs ad Christum pertinet, qui maiori iure omnium seculorum miraculorū fuit. Cùm igitur Christus, qui summum, & maximum, imo solus per excellentiam miraculum fuit, ex Virginis vtero tanquam ex officina prodierit: quis iam dubitet Virginem illustrissimam quandam miraculorum officinam appellare, nec videat meritò Ioanni non quodlibet signum, sed signum magnum in cœlo apparuisse? Atque hæc de prima signi acceptione.

Eucherius. — *Christus summum miraculum.* — *Psalm. 70. 7.* — *Vulgatus.* — *D. Hieron.* — *Patientia Christi prodigiosa.* — *D. Hieron.* — *Esaia 20. 3.* — *Ezech. 12. 6.* — *Sancti portenta quædā.* — *Zach. 3. 8.* — *Caietan.* — *Christus per excellentiam miraculum.*

Virginem esse signum magnum, hoc est, vexillum magnum.

SECTIO II.

I. PRima signi pro miraculo acceptione explicata, iam dicendū de secunda, qua signum pro vexillo sumitur, quæ non minùs, quàm præcedens in Virginem beatissimam conuenit. Primùm igitur Virgo fuit vexillum quoddam magnum, quod

quod Deus suæ potentiæ, misericordiæque erexit: siquidem hæc in Virgine multò magis illuxerunt per incarnationis mysterium, quàm in cæteris omnibus operibus illustrissimis, quæ Deus in omni ætate confecerat. *B. Virgo vexillũ potentiæ & misericordiæ diuinæ.*

II. Pro quo est aduertendum mysterium incarnationis peculiari quadam ratione appellari in sacris literis opus Dei, vt est perspicuum ex Abac. 3. *Domine audiui auditionem tuam, & timui: Domine opus tuum in medio annorum viuifica illud.* Quem locum vel ipsi Hebræi, vt testatur D. Hier. ad Messiam spectare existimarunt, vocarique à Propheta in memoriam ipsi Deo aduentũ Messiæ tãto ante promissum. Porro obseruandũ obiter pro *viuifica illud*, esse Hebraicè, חיהו à radice חיה, quæ in cal significat viuere, & in piel viuificare, vt sit sensus vniuersa Dei opera ante incarnationẽ veluti mortua: postea vero per incarnationem fuisse viuificata ad eum ferme sensum, quo prima illa lineamẽta, quibus pictor in tabella imaginem designat, mortua sunt, & postea cum superinductis coloribus illustrãtur, spiritum recipere, & viuificari dicuntur: quare illud indicauit Propheta Deum per omnia opera præcedentia quasi quasdam lineas incarnationis descripsisse ad perfectam quandam imaginem suæ potentiæ, & misericordiæ exprimendam, tandémque per incarnationẽ eam quasi superiniectis coloribus illustrasse. Dicitur etiã idem verbum de reparatione, & instauratione ædificiorum, quæ diruta, & collapsa fuerant, veluti 1. Parali. 11. *Ioab instaurauit residuum ciuitatis:* vbi D. Hier. transtulit, *Extruxit*, seu *ædificauit reliqua vrbis:* iuxta quam acceptionem incarnatio fuit veluti quædam instauratio omnium ædificiorum, quæ Deus extruxerat: omnia enim per peccatum veluti diruta, collapsáque fuerant: quod etiam non prætermisit Paulus, cũ dixit ad Ephes. 1. *Instauraret omnia in Christo, quæ in cælis, & quæ in terra sunt:* & Amos. 9. *In die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorũ eius, & ea quæ corruerant, instaurabo.* Altero etiam testimonio probatur incarnationem esse peculiari ratione Dei opus, quod desumitur ex Esai. c. 6. vbi diuinæ personæ ita secum loquũtur: *Quem mittam, & quis ibit nobis?* Cum enim ait Deus: *Quis ibit nobis?* significat opus illud suũ esse, ad suúmque honorẽ spectare: aliàs enim non dixisset: *Quis ibit nobis:* sed, quis ibit hominibus? notandúsque est maximus Dei affectus erga homines, siquidem vtilitatẽ hominum appellat suam: & obiter obseruandũ mysteriũ Trinitatis in illa mutatione numeri, *mittã* & *nobis*.

Abac. 3. 2. Hebræi. Incarnatio per excellentiã opus Dei. Opera Dei per incarnationem viuificata, & instaurata. 1 Paral. 11. 8 D. Hieron. Ephes. 1. 10. Amos. 9. 10. Esai. 6. 8. Affectus Dei erga homines.

III. Sed quare mysteriũ incarnationis peculiari ratione dicitur opus Dei? Duplici nimirum de causa: primùm quia fuit opus summæ potentiæ, deinde quia opus summæ misericordiæ, quę duo peculiaria sunt diuinitatis iuxta illud Ps. 61. *Duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia.* Quod autem incarnatio opus fuerit summæ potentiæ, ipsamet Virgo sanctissima significauit Luc. 1. cum dixit: *Fecit potentiã in brachio suo.* Quo loco primum aduerte incarnationẽ appellari per excellentiam non opus potentiæ, sed ipsammet potentiã diuinam hoc sensu: *Fecit potentiam*, idest operatus, fuit incarnationis mysterium, quod tantæ potentiæ est, vt appellari possit ipsamet diuina virtus, & potentia. Secundò, Obseruandum hanc potentiam, siue hoc potentiæ opus eximiũ dici factũ fuisse in brachio Dei, vt indicetur quantum conatum Deus in eo conficiendo adhibuerit, vt more nostro loquamur. Cælos enim manu dumtaxat, imo & summis digitis formare suffecerat iuxta illud Ps. 101. *Opera manuum tuarum sunt cæli:* & Ps. 8. *Quoniã videbo cælos tuos opera digitorũ tuorum* Mirabilia etiã illa, quæ in Ægypto patrauit, vno digito effecisse memoratur Exod. 8. *Digitus Dei est hic.* At verò in incarnatione, quòd erat opus maioris negotij, integro brachio potentissimo opus fuit: imo ad vltimũ vsque suæ potentiæ peruenit Deus. Verũ enim verò etsi omnẽ suam potentiam exerat, non potest ex genere operis maius opus efficere, quàm incarnationis mysterium:

Psa. 61. 12. Incarnatio opus potentiæ diuinæ. Luc. 1. 51. Psal. 101. 26 Psal. 8. 4. Exod. 8. In Incarnatione vsque ad vltimum potentiæ peruenit Deus.

Hiere.18.3. quam potissimum ob causam in eo conficiendo comparatur figulo Hierem. 18. *Descendi in domum figuli, & ecce ipse faciebat opus super rotam. Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat è luto manibus suis: conuersusq́; fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis eius*: in quo typo hominis lapsus, & instauratio exprimitur. Verè enim homo, quem Deus è luto formauerat, vas erat fictile, quod tam citò fractum est, vt adhuc voluente rota fractum fuisse videatur: idcirco enim dicitur: *Faciebat opus suum super rotam, & dissipatum est*. Verùm eo fracto figulus alterum vas longè pulchrius, Christum videlicet efformauit, in quo genus humanum in primo Adam dissipatum rursus tanquã in secundo instauraretur. Ratio verò similitudinis præter alia colligitur ex figuli descriptione, quæ commemoratur Eccl. 38. Eccl.38.32. *Figulus sedẽs ad opus suum, conuertens pedibus suis rotam, qui in solitudine positus est semper propter opus suum, & in numero est omnis operatio eius* (aliàs legitur, *numerata*:) *in brachio suo formauit lutum, & ante pedes suos curuabit virtutem suam*: vbi notanda sunt postrema illa verba: *Curuabit virtutem suam*: quasi enim necesse fuit, vt omnipotentiã suam Deus vsque ad vltimum exerceret, & quasi curuaret, & flecteret, vt ad tantũ opus efficiendum pertingeret: imo innuitur quodammodò ipsam Dei potentiam tanti operis magnitudine, ac difficultate curuatam fuisse, quemadmodum figulus flectit fortitudinem suam incuruando se deorsum ad perfectionem operis.

IIII. Ex quibus iam liquidò patet incarnationem esse opus summæ potentiæ. Quòd verò præterea sit misericordiæ opus, dixit Zacharias Pater Ioannis Baptistæ, cum Luc.1.70.52 de incarnationis mysterio loquens cecinit: *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamẽti sui sancti*: & in cantico Virginis, *Suscepit Israel puerum suũ recordatus misericordiæ suæ*: quasi enim præcedẽtibus seculis oblitus fuerat Deus misericordiæ potentiam magis, & iustitiam, quàm misericordiã ostendens. Atque ad hanc ipsam misericordiam spectauit Abac. cap. 3. illis verbis: *Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis*, hoc est, illius misericordiæ, quam promisisti de incarnatione filij, vt videlicet cum iratus fueris, tantæ misericordiæ recordatione supplicium, & iram temperes. Quod verò hæc etiam misericordia, sicut & potentia summa fuerit, nec maior ex genere esse potuerit, inde manifestè concluditur, quòd tanta fuit, quanta est ipsa Dei magnitudo: quemadmodum non obscurè indicatur Eccl. 2. cum dicitur: *Secundum magnitudinem ipsius, sic & misericordia illius cum ipso est*: seu vt habetur Græcè: *Sicut magnitudo illius, sic & misericordia illius*: vt non sit tantum sermo de misericordiæ attributo, prout est in Deo, sed etiam de eius effectu ad extra per incarnationis mysterium, in quo opere tanta reperta est misericordiæ magnitudo, vt maiorem Deus exhibere non possit.

Incarnatio summa misericordiæ opus. Abac.3.2. Eccl.2.22.

V. Cum igitur opus incarnationis Dei sit proprium propter potẽtiam, & misericordiam, quæ in eo summa fuerunt, illúdque in Virgine, & ex Virgine perfectum fuerit, meritò in ea Deus magnum suæ potẽtiæ, & misericordiæ vexillum erexisse dicitur: id quod disertis verbis dixit Esaias cap. 7. Esai.7.14. *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel*: Num.2. nam pro eo, quod nos habemus, *signum*, est Hebraicè אות, quod nomen etiam vexillum significat, vt patet Num. 2. *Singuli per turmas signa, atque vexilla castrametabuntur*: vbi pro *signa*, est Hebraicè *Othoth*. Verùm pro huius loci, quem iam superius tetigimus, perfecta intelligentia sciendum est Rasim Regem Syriæ & Phacee Regem Israel cõspirasse aduersus Achaz impiissimũ Regem Iuda, & Hierusalem grauissima obsidione cinxisse: Deũ tamen misisse Esaiam, qui Achaz Regi polliceretur fore, vt solueretur obsidio, dubitãtique Regi dixisse: Esai.7.11.14. Achaz Regis impietas. *Pete tibi signum à Domino Deo tuo in profundũ inferni, siue in excelsum supra*: quasi diceret, vt interpretatur D. Hieron. D. Hier. *Vis, inquit, vt scindatur terra, & grandi hiatu inferi pateant: an vt aperiantur cæli,*

cæli? At Rex impiissimus respondit: *Non petã, & non tentabo Dominũ*: quod non humilitatis fuit, sed impietatis, & superbiæ: sciebat enim, inquit Hier. Rex impius si signũ peteret, continuò dandũ, Deúmque, quod ipse maximè refugiebat, glorificandũ præ omnibus idolis, quæ ipse venerabatur. Denique iratus Propheta, quod non solum Prophetas persequeretur, eorúmque dicta cõtemneret: (hoc enim est molestum esse hominibus) sed etiam iubentis Dei sententiæ repugnaret, adiecit: *Propter hoc*, hoc est, quia times fore, vt Dei potentia, & bonitas declarentur soluta obsidione, & impleto signo, quod postulaueris, ob hoc ipsum, idest, vt Dei bonitas potentiáque resplendeant, *Dominus ipse dabit vobis signum*, hoc est, iuxta ea, quæ diximus, suæ potentiæ, bonitatísque vexillum eriget, quod omnibus sit conspicuũ: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium*. Itaque vexillum Deus misericordiæ suæ, & potentiæ erexit in Virgine tanquam in sublimi aliqua turri, quod à mortalibus omnibus videretur, & potentiam suam ac bonitatem Gentibus omnibus prædicaret. *In Virgine tanquam in turri misericordiæ vexillum erexit Deus.*

Secundò. Est Virgo vexillum pulchritudinis: enim verò tot, tantísque & naturæ, & gratiæ dotibus eam Deus locupletauit, vt quasi vexillum pulchritudinis in vniuerso Sanctorũ omnium exercitu gestare ipsa videatur. Et quoniam tam eximia pulchritudo omnium in se amorem, præcipuéque ipsius Dei conciliabat, per antonomasiam, & quasi poëtico more ea ipsa pulchritudo dicta est amor Cant. 2. vbi pro eo, quod nos habemus: *Ordinauit in me charitatẽ*: est ad verbum in Hebręo quemadmodũ transtulit Sanct. Pag. *Vexillum eius super me amor*: nam vt superiore commentario annotauimus, verbũ *Dagal*, quod eo loco habetur, idem est, ac vexillari, seu vexillum gerere, & significat eminentẽ esse in re aliqua, sicut ducis est vexillum præferre, quod totus sequatur exercitus. Itaque significatur Virginẽ totius probitatis, & gratiarũ vexillum præferre, & cæteris omnibus excellere. Nec verò est insolens aliquid per excellentiam appellari in sacris literis amorem propter eximiam pulchritudinem: etenim eodem li. Cant. c. 3. cum dicitur de ferculo Salomonis: *Media charitate*, seu *amore constrauit*, ibi charitas, siue amor pro ipso Salomone ponitur, qui propter pulchritudinẽ, quam in eo ferculo præ se ferebat, amor ipse per excellentiam dicitur, vt sit sensus, *Media*, idest, sellam, quæ erat in medio ferculi, ipsemet amor, hoc est, Salomon occupabat, vt alias fusiùs diximus. VI. *B. Virgo vexillum pulchritudinis.* *Cant. 2. 4.* *Sanct. Pagn.* *Item gratiarum omnium* *Cant. 3. 10.*

VII. Porrò notandum duplici de causa vexillũ in vrbe aliqua, seu turri collocari solere, tum vt argumẽto sit eam vrbẽ bello victã fuisse, sub eiúsque potestatem redactam, cuius est eiusmodi vexillum: tum etiam, vt indicetur eam vrbem non victam, sed victricẽ esse reliquarum, atque ei cæteram omnẽ regionem subiectam, eámque vt principẽ, & vexilliferã agnoscere. Ob vtramque igitur rationẽ vexillum pulchritudinis, siue amoris in Virgine erectum dicitur, tum quia ipsa à Deo victa per amorẽ fuerit, tum etiã quia ipsa Deum sua pulchritudine quodammodo vicerit, & ad sese amandũ, imo ad sibi parendũ per carnis assumptionẽ pertraxerit. Et quidem, quòd Virgo victa à Deo fuerit, eámque ob causam vexillum præferat quasi subiecta, nõ obscurè elicitur ex illis eius verbis Cant. 5. *Adiuro vos filia Hierusalẽ, si inueneritis dilectũ meum, vt nuncietis ei, quia amore langueo*: sanè tanquam victa amore spõsum suum de nocte quæritabat, sauciata nimirum amoris eius telo, quod sanè simul cum manu per ostij foramen misit, cum eam ad se de nocte colligendum inuitauit: hæsit enim iam inde infixa in eius corde non lethalis, sed vitalis arundo amoris ab sponso contorta. Etenim pro, *langueo*, est Hebraicè, חולת, à radice חלה, quæ non solum ægrotare significat, sed etiam vulneratum esse, vt patet. 3. Reg. 22. *Eiice me de exercitu, quia vulneratus sum*: vnde Septuaginta transtulerunt: *vt nuncietis ei, quia vulnerata amore ego sum*, Si igitur sponsa se vulneratam confitetur, planè bellum indicat, in quo eam sponsus vulnerauerit, superauerit, *B. Virgo per amorẽ victa à Deo.* *Cant. 5. 8.* *3. Reg. 22. 34* *Septuag.*

subiecerit, vt vexillum amoris quasi eius captiua gestare meritò dicatur.

VIII. Rursus, quòd Virgo sponsum sua pulchritudine superauit, eámque etiam ob causam tanquam victrix vexillum amoris gestet, sponsus ipse confitetur Cant. 4. *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa: vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui*: Vbi Septuaginta pro: *Vulnerasti cor meum*, transtulerunt, ἐκκαρδίωσας, idest, *excordasti, & stupefecisti*: quanquam hanc sententiam non ad sponsum sed ad filias Hierusalem retulerint transferētes: *excordasti nos*, vt filiæ Hierusalem eximia sponsæ pulchritudine quasi obstupefactæ fuerint: sed iuxta editionem vulgatam, sponsus est, qui loquitur, & confitetur se à Virgine victum, & quodammodò prostratum, eámque sibi ita prostrato quodammodò blandè insultantem cor eripuisse, ita vt iam ipsius cor in Virginis potestate remanserit, eiúsque domina effecta fuerit. Atque hinc colliges, cur sponsa sponsum cor suum appellauerit Cant. 5. *Ego dormio, & cor meum vigilat*: sic enim eum locum intellexit R. Salom. *Cor meum vigilat*, idest, qui meum est cor, cum ego dormio, ipse ad me custodiendam vigilat. Et quidem meritò, cum enim cor sponso eripuisset, suúmque fecisset, potuit nimirum eum per illam amoris transformationem cor suum appellare quippe cum eo tanquam corde iam viueret, vt siquis deinceps sponsum ei auferre conaretur, perinde faceret, ac si ei cor ipsum auelleret, vitámque eriperet. Hac igitur victoria, quam de sponso consecuta est Virgo tam opimis ei spoliis detractis, ipso nimirum corde, quid gloriosius esse poterat ad vexillum amoris erigendum in tam gloriosæ victoriæ monumentum?

Eadē victrix Dei

Cant. 4. 9.

Septuag.

Cant. 5. 2.

R. Salom.

Spōsa spōsum cur suum cor appellauerit.

IX. Sed elegantius est, quod sequitur: *In vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui*: quemadmodum enim in bello primùm quis vincitur, deinde capitur, & ligatur tanquam captiuus: ita hoc loco fatetur sponsus se primùm spōsæ oculo tanquam telo deiectum, deinde tanquam captiuum ligatum eiusdem crinibus: hanc enim ob causam & oculi, & crinis fit mentio. Multò autem illustrior victoria redditur, cum tantus Rex non vtroque Virginis oculo: sed vno tantum victus ac deiectus, nec tota eius cæsarie, sed vno tātum eius crine, fragilissimo nimirum fune ligatus dicitur: ex eo enim magis adhuc apparet Virginis pulchritudo, quæ suffecerit ad Regem potentissimum vel vno aspectu superandum, & vno tantum crine vinciendum. Idem quoque habes expressum illis verbis Cāt. 7. quæ iam aliàs vberius obseruauimus: *Coma capitis tui sicut purpura Regis iuncta carnalibus*: quem locum ita septuaginta transtulerunt: *Cæsaries capitis tui sicut purpura, Rex ligatus in canalibus*: vbi crines sponsæ canalibus comparantur, quia crispantes capilli similes videntur vndantibus aquis per canales quasi crispato more decurrētibus. In suis igitur crinibus Virgo ligatum Regem quasi captiuū gerit, quem videlicet amoris telo deiecit, sibique per incarnationem subiectum reddidit, vt iam deinceps Salomon mulierem illam fortem quærere desinat Prou. 31. Quanquam & illis verbis mihi ille ad Virginem spectasse videtur, & dixisse: quis fortem illam mulierem tandem fortunatus inueniat, quæ caput serpentis conterere, & Regē potentissimum Messiam debet oculis suis capere, & aureis crinibus irretitum veluti captiuum per amorem gestare, toto orbe instar prodigij ostentandum? Hac igitur duplici de causa, quā commemorauimus, vexillum amoris erectū in Virgine dicitur.

Virginis oculo tanquā telo victus Deus.

Cant. 7. 5.

Septuag.

Prou. 31.

X. Tertiò, est Virgo vexillum fidei, quia sub Virgine tanquā sub vexillo fides militat etenim vniuersæ fere Hæreses duo potissimùm fidei nostræ mysteria, Trinitatis videlicet, & Incarnationis oppugnarunt: vtrumque tamen ex Virgine facilè constituitur: nam eo ipso, quod mater filij asseritur, simul & diuinarum personarū pluralitas, & vera Verbi diuini incarnatio astruitur. Quo sensu accipiendum videtur illud, quod de Virgine canit sancta Ecclesia: *Cunctas hæreses sola interemisti in vniuerso*

B. Virgo fidei vexillum.

vniuerso mundo. Quare iure optimo vexillum fidei appellari potest, sub quo militaris fides de vniuersis suis hostibus gloriosissimè triumphauit. Nec multum abhorret ab hac appellatione illa, qua vsus est D. Cyrillus Alexandrinus homil. 6. contra Nestorium, cum Virginem appellauit *Sceptrum orthodoxæ fidei*, vt si fides tanquam Princeps, ac Regina pingenda esset, ei Virgo pro regali sceptro apponenda foret. *Cyrill. Alex. Item fidei sceptrum.*

II. Postremò est Virgo vexillum, quo omnes præsidij causa confugiunt, cum se laboribus, tentationibus, persecutionibus, imo ipsa etiam Dei ira premi conspiciunt. Cur enim non ad Virginem referre liceat illud Regij vatis Psal. 59. *Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus, vt liberentur dilecti tui.* Nam quòd eo loco intelligendum sit vexillum, perspicuum est ex Hebræo: vbi pro *significationem* habetur נס, quod nomen *vexillum* significat, à radice נסס, quod est est vexillum erigere. Vnde Rabbi Dauid in libro radicum, & in commentariis de vexillo interpretatur. Idémque nomen habetur apud Esaiam, cap. 11. cum de Christo Domino dicitur: *Qui stat in signum populorum*, Hebraicè, *lenes*, idest, in vexillum ad quem videlicet omnes homines, & vniuersi populi tanquam ad ducem vexilli ferum: imo tanquam ad vexillum Patris sub eo militaturi confugiant. Et Num. 21 cum est sermo de serpente illo æneo in figuram Christi in cruce pendentis, dicitur ad Moysen: *Fac serpentem aeneum, & pone eum pro signo*, Hebraicè נס, idest, *pro vexillo*, vt indicetur Christum in cruce vexillum fuisse, quod Pater æternus, tanquam in loco altissimo erexit, vt ad illud omnes, qui præsidium, & salutem optarent, possent tuto confugere. Ergo vt ad virginem beatissimam reuertamur, dedit eam Deus tanquam vexillum timentibus nomen suum, vt sub tanti vexilli præsidio fugerent à facie arcus, quem siue Deus ipse per labores, ac supplicia, siue dæmon per tentationes intenderet: imo Hebraicè non est, *vt fugiant*, sed, *vt vexillentur*, siue, *vt instar vexilli exaltentur*, nimirum super inimicos suos, quemadmodum Rabbi Dauid interpretatur. Sic enim, qui ad Virginem confugiunt, ipsi quoque super inimicos suos gloriosum victoriæ vexillum erigunt. *Psal. 59. 6. R. David. Ad Virginē Filiúmque tanquam ad vexillum pro fidij causa fugiendum. Esai. 11. 10. Num. 21. 8. R. Dauid.*

Virginem beatissimam esse signum magnũ sumpto signo pro scopo.

SECTIO III.

I. SVperest postrema signi pro scopo acceptio, quæ non minus, quàm præcedentes in Virginem conuenit. Fuisse igitur Virginem signum magnum, hoc est, scopum amplissimum, & omnibus conspicuum, in quem hæretici, dæmones, omnésque Christi hostes suarum persecutionum, & blasphemiarum per summam impietatem sagittas collimarunt, docet Timotheus presbyter Hierosolymitanus in oratione de Propheta Simeone, vbi vult de Christo simul, & Virgine accipiendum esse illud Luc. 2. *Hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum, & in signum, cui contradicetur.* Meritò etiam Ioannes Apocal. 13. de Antichristo disserens ait: *Datum est ei os loquens magna, & blasphemias: aperuitque os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius.* Quo loco per Dei tabernaculum ipsam quoque Virginem beatissimam possumus accipere, de qua cecinit Regius vates Psal. 45. *Sanctificauit tabernaculum suum altissimus.* Sic enim eum locum intellexerunt Methodius in Hypopantia Domini, & D. Athanasius in Euangelium de Deipara: cum enim viderent hæretici non posse se incarnationis veritatem eleuare, nisi & virginitatem, & maternitatem Mariæ prius euerterent, aduersus eam sibi potissimum dimicandum putarunt, vt matris ignominia redundaret in filium. Id quod multò ante prædictum fuerat Genes. 3. cum dictum est *Tim. Hiero. Luc. 2. 34. Apoc. 13. 5. Psal. 45. 5. Methodius D. Athan. Gen. 3. 15.*

ad serpentem: *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius: ipsa conteret caput tuum. & tu insidiaberis calcaneo eius*: quem locum in hanc eandem sententiam affert D. Bernardus sermone super *signum magnum*. Verè enim inimicitiæ sunt inter Virginem, ac dæmonem, & hæreticos eius administros, qui Virginis calcaneo insidiantur, cum eam illius pede opprimendi insectantur. Etenim Eluidius impiè dixit Virginem post Christi natiuitatem fuisse carnaliter cognitam à Iosepho, contra quem duobus integris libris acerrimè disputat D Hie. Alij hæretici dixerunt Virginem non esse dicendã θεοτόκον, idest, Deiparam, sed χριστοτόκον, siue ἀνθρωποτόκον, idest, Christi, siue hominis matrem: in qua hæresi fuit Nestorius, qui impiè duas in Christo personas inuexit. Mahometani etiam negant Mariam potuisse esse Dei matrem: & idcirco negant Christi diuinitatem. Mitto Marcionem & Manichæos, qui negabant fuisse in Christo veram carnem, atque adeo astruebant Virginis carnem ad substantiã Christi minimè pertinere. Sanè optimo iure potest Virgo petræ illi comparari, de qua exiuit aqua contradictionis, vbi iurgati sunt filij Israel, vt refertur Numer. 20. *Hac est aqua contradictionis, vbi iurgati sunt filij Israel contra Dominum, & sanctificatus est in eis*, id est, sanctum se declarauit conferendo videlicet beneficium in ingratos, & incredulos: verè enim ex Virgine egressa fuit aqua contradictionis, in qua iurgati sunt omnes hæretici contra Dominum, qui tamen iis omnibus compressis sanctum se, sanctámque simul Virginem declarauit. Quòd autem Virgo appelletur petra, perspicuum est ex loco illo Esaiæ 16. *Emitte agnum Domine dominatorem terra de petra deserti ad montem filia Sion*: quo loco petit Propheta aduentũ Messiæ, vt aliàs aduersus Iudæos disputauimus. Per petram autem deserti ad literam vrbs quædam Moabitarum intelligitur, ex qua erat oriunda Ruth, quæ ad genealogiam Christi pertinet. Non desunt tamen, qui eiusdem petræ nomine Virginem adumbratam fuisse autument, in quibus est Abbas Guerricus serm. 2. de annunciat. B. Mariæ, vbi hanc reddit loci paraphrasim: *Emitte agnum Domine dominatorem terræ de petra deserti, hoc est, abscinde petram de petra, sanctum, & inuiolabilem sancta, & immaculata proferat virginitas.*

D. Bernard. — *Hæreticorum probra in virginem.* — *Num 20.13.* — *De Virgine vt ex petra aqua contradictionis exiuit.* — *Esai. 16. 1.* — *Ab. Guerric.*

II. Cæterùm quicunque in hoc signum tela direxerunt, miserè omnes perierunt: idcirco enim Ioannes docet signum hoc in cælo apparuisse, imo intra ipsum cælum: (siquidem mulier illa pedibus lunam calcabat, atque adeo superior luna erat) constat autem sagittas, quæ in cælum iaciuntur in ipsos recidere sagittarios. Accedit, quòd nec ad cælum vsque possunt pertingere, nec si pertingerent, mulieri intra cælos inclusæ nocere potuissent, cum oporteret prius cælum ipsum penetrare, quod fieri non potest. Itaque Virgo in cælo, imo supra cælũ constituta nihil sibi timet à sagittariis: quare illud tantum superest, vt sagittæ in ipsorum sagittariorum capita retorqueantur, quemadmodum accidit omnibus hæreticis: & vt vnum de multis exemplum in medium afferamus, constat Nestorium Patriarcham Constantinop. in Virginem, si quis alius, impium maximè, & sacrilegũ extitisse, negasséque vt supra diximus, appellari posse Virginẽ θεοτόκον. Verùm quàm miserè perierit, inde est manifestum, quòd linguã illam, qua in Virginem blasphemauerat, ebullientes innumeri vermes tanquam satellites missi à Virgine certatim corroserunt, ac depasti sunt, vt refert Nic. l. 14. hist. Eccl. c. 39. & Euag. l. 1. c. 7.

Nicephor. — *Euagrius.*

III. Atque hanc etiam ob causam præter alias, quas sequenti commentario de mira Virginis pulchritudine commemorabimus, arbitramur eius collum Cant. 4. comparari turri Dauidicæ: *Sicut turris David*, inquit sponsus, *collum tuum, qua ædificata est cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium*. Cum enim collum sit ea in homine pars, quæ gladio feriri solet, vt significaret sponsus Virginem,

Cant. 4. 4. — *Virginis præstantia nulla vi minui potest.*

Virginem, quantumcunque eius collum ab hostibus peteretur, nunquam tamen ei caput præcidi posse, hoc est, nulla vi eius præstantiam minui, comparauit eius collum turri Dauidicæ omnium armorum præsidio munitissimæ: vt perspicuum esset gladium, qui in Virginis collum stringeretur, in scuta, & clypeos impenetrabiles incurrere, & præterea non solum hebetari, sed etiam infringi. Idcirco etiam Virgo platano confertur Eccl. 24. *Quasi platanus exaltata sum iuxta aquas*: quoniam platani folia referunt speciem scutorum, vt obseruauit Hugo Cardinal. Itaque tot quasi scutis platanus cingitur, quot foliis vestitur, in typum videlicet Virginis, quæ tot clypeis munitur, quot prærogatiuis exornatur: quo fit, vt hæreticus, qui Virginem insectatur, in scuta innumera, & instar foliorum implicita, totámque Virginem protegentia necessario incurrat. Illud etiam efficitur, vt qui ad huius platani vmbram confugit, sub innumeris veluti scutis protectus lateat, atque adeo hostium ictus protegente Virgine tutus, ac securus irrideat.

Eccle. 24. 19

Hugo Card.

B. Virgo tot clypeis munitur, quot prærogatiuis ornatur.

IIII. Comparatur etiam idem collum Virginis Cant. 7. turri eburneæ tum propter mirum puritatis candorem, tum propter terrorem, quem hostibus incutit vel ipso eboris nomine, quod quia dens elephanti est, ipso nomine deterret Virginis aduersarios, dum cogitant sibi cum elephantorum dentibus rem futuram. Quidni eandem ob causam Virginem Salomonis throno comparauerim, quem duodecim leones seni ex vtraque parte per sex gradus ambiebant? 3. Regum 10. vt inter leones sibi incedendum persuadeat, quicunque ad hunc veri Salomonis thronum irreuerenter accedere tentauerit, à quibus momento temporis corripiendus, ac deuorandus sit. Meritò igitur concludit D. Bernardus, serm. super *signum magnū: Nimirum*, inquit, *ipsa est quondam à Deo promissa mulier serpentis antiqui caput virtutis pede contritura, cuius planè calcaneo in multis versutiis insidiatus est, sed sine causa. Sola enim contriuit vniuersam hæreticam prauitatem: alius non de substantia carnis suæ Christum edidisse dogmatizabat: alius paruulum non peperisse, sed reperisse sibilabat: alius vel post partum viro cognitam blasphemabat: alius Dei matrem audire non sustinēs magnum illud nomen θεοτόκος impiissime suggillabat. Sed contriti sunt insidiatores, conculcati supplantatores, confutati derogatores, & beatam eam dicunt om[nes ge]nerationes.*

Cant. 7.

B. Virgo hostibus suis terror.

3. Reg. 10.

D. Bernar.

Cur virgo dicatur in cælo apparuisse.

SECTIO IV.

I. DVplicem expositionem recipit hæc sententia: vna est, si ita legamus: *Signum magnum apparuit in cœlo*: quodnam signum? *Mulier amicta sole*, &c. ita vt ipsa mulier amicta sole lunam calcans pedibus, gerénsque in capite coronam duodecim stellarum appelletur à Ioanne *Signum magnum*: de qua expositione dicendum postea. Altera est, si ita contextum dispungamus: *Signum magnum*, videlicet mihi ostensum est: quodnam tandem illud? *Apparuit in cælo mulier amicta sole*, vt miraculum in eo sit, quòd mulier in cœlo posita, eáque amicta sole apparuerit Ioanni in terra existenti, vt verbum, *apparuit*, non cum signo magno: sed cum sequentibus verbis iungatur: de qua expositione in præsentia disseremus.

II. Arbitramur igitur tamquam signum magnum commemorari à Ioanne, quòd ipsi mulier, eáque amicta sole in cœlo apparuit: cum enim sol qui centum sexaginta vicibus: vt Astrologi demonstrant, magnitudine terram superat, tā exiguus nobis appareat, sanè instar prodigij est, quòd mulier in cœlo constituta à Ioanne in terris agente videri potuerit, neque tanta distantia, solísque ipse splendor satis fuerit ad eam occultandam. Quo mysterio mirum in

B. Virginis mira excellentia.

modum resplendet Virginis magnitudo, quæ tanta est, vt eam neque Christi solis iustitiæ eam ambientis splendor, & magnitudo obruat, neque quæcũque etiam summa distantia oculis eripiat. Sanè magnæ loco laudis dictũ est de Ioãne Baptista Lucæ 1. *Erit magnus coram Domino*: parum enim esset magnum coram hominibus esse virum omni ex parte maximum: at coram Deo, qui immensus est, & cuius comparatione nihil sunt omnia, magnum esse, id verò eximiæ est, & extraordinariæ magnitudinis. Audi quid Esaias dicat cap. 40. *Ecce gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt: ecce insulæ quasi puluis exiguus. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum, & inane reputatæ sunt ei.* In quem locum aduertendum est pro eo, quod nos habemus, *momentum stateræ*, esse Hebraicè שחק, quod nomen propriè significat tenuissimum puluerem, qui adhæret stateræ. Itaque sicut tenuissimus puluis stateræ lancibus adhærens nihil addit ponderis: ita vniuersæ gentes coram Deo nullius sunt momenti: 70. transtulerunt: *Omnes gentes quasi stilla, & situla*: hoc sensu, quem nonnulli afferunt, sicut qui portat situlam plenam aqua, parum curat, si vna excidat guttula: ita se habet Dei comparatione scientia, & potestas omnium gentium, vt si omnes gentes perirent, perinde esset, ac si Deo vna guttula ex situla decideret. Esse autem sermonem de hominum scientia ad literam, patet ex præcedentibus: *Quis adiuuit spiritum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Ecce gentes quasi stilla situlæ. &c.*

Luc. 1. 15. *Ioannis Baptistæ excellentia.* *Esai. 40. 15. 13.* *Omnes gẽtes corã Deo instar guttulæ.*

III. Alij transferunt ex Hebræo: *Quasi leuitas bilancium*, iuxta quam versionem significatur Deum, si velit, facillimè posse gentes conuertere. facillimũ enim est bilances stateræ in hanc vel illam partem, vel minimo digiti impulsu inclinare. Adde illud etiam indicari, sicut in hanc, & illam partem facilè est bilances impellere: ita Deo facillimum esse mundi imperia in hanc, vel illam partem inuertere, vt quæ magnam in gloriam creuerant, & altius quasi altera lanx stateræ sublimior eminebant, facta rerum conuersione iterum decidant: & quæ subiecta antea erant, in sublime rursus elata dominentur. Itaque in hac bilancium similitudine non solum Dei potentiam, sed rerum humanarum omniũ inconstantiam licet agnoscere. Id quod iam aliàs ostendimus ex illis verbis Prouerb. 8. *Ludens in orbe terrarum*, videlicet quasi pila, vt interpretatur Lyran. Quanta igitur erit virginis magnitudo, quæ Dei ipsius vicinitate non obruitur, & solis splendore non ita vincitur, quò minus appareat, & luceat, & tanto interuallo non occultetur? Quare meritissimè Ioannes id tanquam signum quoddam magnum, prodigiúmque commemorauit. Ex quo illud etiam concluditur, quantũ cæteris omnibus sanctis virgo antecellat, quippe qui in cælo positi propè virginem videri à nobis in terra nequaquam possint. Vnde Petr. Damian. serm. de Assumpt. Virginis: *In illa*, inquit, *inaccessibili luce perlucẽs sic vtrorumque spirituum, id est, hominum, & Angelorum habebat dignitatem, vt in comparatione virginis nec possint, nec debeant apparere.* Hæc ille. Imo & vno verbo dicamus, tanta est magnitudo virginis, vt ex ea liceat infinitam Dei magnitudinem, & immensitatem coniicere, & quodammodo dimetiri, nec Dei immensitas benè nota sit illi, qui non habeat satis exploratam virginis magnitudinem, quemadmodum disertis verbis dixit Petrus Chrysost. serm. 104. *Tanta*, inquit, *est virgo, vt quantus sit Deus satis ignoret, qui huius virginis mentem non stupet, animam non miratur.* Nec verò tantum solis amictus & circumfusio ipsam non obscurauit: sed quod est longè mirabilius, magis apparere, & eminere fecit: quod contra accidit sideribus sole fulgente. Quòd enim ex solis vicinitate mulier magis apparuerit, quàm si absens sol esset, inde ostenditur, quòd huius mulieris magnitudo ex ipsius solis præsentia nascebatur, & quo

Mundi imperia inuertere Deo quàm sit facillimũ. *Inconstantia rerum humanarum.* *Prou. 8. 30.* *Lyran.* *Omnibus sanctis quantum præstet B. Virgo.* *Pet. Damia.* *B. Virgo quodammodo mensura Dei.* *Petr. Chrys.*

quo erat soli propinquior, eo maior extabat, vt suo loco ostendemus, cum de hoc solis amictu disputabimus.

Secundò, Apparuit Virgo in cœlo tanquam cœleste signum. Quemadmodùm enim Virgo vnum est ex duodecim signis Zodiaci: ita Ioannes eodē sensu Virginem hanc in cœlo signū magnum appellasse videtur, innuens eam esse vnum ex signis cœlestibus, sed præ cæteris admirabile. Et quidē meritò: sicut enim sol dum obit signū leonis, ardentissimus est, & noxius animātibus, sed is ardor per ingressum eius in Virginem temperatur: ita Deus ante incarnationis mysterium perfectum in Virgine quasi sinū Leonis lustrabat terribilis admodum mortalibus: sed vbi ingressus fuit in signum magnum Virginis, ardorem & iram in homines mitigauit. Nec vacat mysterio, quòd Virgo cœleste signum inter Leonem, Librámque sit constituta: nimirum Virgo beatissima Leonis iram, iustitiæque rigorem disiungit, & quasi in medio collocata vtrumque temperat, Leonis videlicet furore mitigato, & rigore stateræ tēperato. Quid enim supplicij non inferret Leo Libræ coniunctus, hoc est, Deus iratus iustitiā exercens? Et quidem quod ad Leonem attinet, ad Deum Leonem ante incarnationem, mitigatum tamen in Virgine videtur spectasse Regius vates, cum dixit Psal. 84. loquens de aduentu Messiæ: *Benedixisti Domine terram tuā: auertisti captiuitatē Iacob. Remisisti iniquitatem plebis tuæ: operuisti omnia peccata eorum: mitigasti omnem iram tuam.* D. Hier. transtulit, *Continuisti*: sed Hebraicè ad verbum est, *collegisti*, hoc est, retraxisti eo sensu, quo dictū est Ioelis 2. vbi habetur eadem vox Hebræa: *Stellæ collegerunt lucem suam*, idest, retraxerunt. Indicat verò verbum illud, *mitigasti omnem iram tuam*, Deum olim instar leonis rugientem, & iratum hominibus, tandem per mysterium incarnationis perfectum in Virgine mansuefactum, & tractabilem peccatoribus effectum.

IIII. *B. Virgo cæleste signum.*

Diuinæ iustitiæ rigorem temperat B. Virgo.

Psa. 84. 2. 12

D. Hieron.

Ioel. 2. 10.

Per incarnationem mansuefactus Deus.

Quod verò ad iustitiæ stateram spectat, cuius etiam Virgo rigorem temperauit, non obscurè, vt quidam volunt, significatur illis verbis eiusdem Psal. *Veritas de terra orta est, & iustitia de cœlo prospexit.* Pro quo aduertendum est diuinam stateram duabus lancibus constare, vna misericordiæ, iustitiæ altera: sed ante incarnationem lanx iustitiæ magis ponderabat, & alterā misericordiæ lancem in cœlum vsque eleuabat: ibi enim misericordia in Angelis præcipuè splendebat. At per Virginem factum est, vt præponderaret lanx misericordiæ, ad terrásque vsque descendens iustitiam in sublime ferret. Quare hunc sensum recipiunt verba, quæ citauimus, *Veritas de terra orta est*, idest, vt interpretatur D. Aug. Christus ortus est de Virgine: simúlque cum illo apparuit in terra veritas completæ promissionis de misericordia largienda hominibus. Itaque altera misericordiæ lanx beneficiorum pondere pressa ad terras vsque descendit: *& iustitia de cœlo prospexit*, idest, altera iustitiæ lanx, quæ antea in terris videbatur, iam in altum euecta in cœlo apparuit, præponderante nimirum lance misericordiæ. Scio sensum literalem eum esse præcipuum, vt commemoretur fœcunditas bonorum spiritualium Messiæ tempore futura, significetúrque tantam fore spiritualium bonorum affluentiam, vt terra nihil aliud videatur, quàm veritatem germinare, & cælum iustitam depluere. Fauétque vox Hebræa, nam pro, *orta est*, habetur Hebraicè תצמח, idest, *germinabit*, à radice צמח.

V.

Misericordiæ lanx post incarnationem ponderat magis

D. August.

Bonorum spiritualium fœcunditas tempore Messiæ.

Porrò in eo etiam hoc signum Virginis est admirabile, quòd postquam sol in illud semel per incarnationem, & misericordiam fuit ingressus, nunquam amplius inde exierit, contra quàm soli accidit qui singulos menses in singulis signis obeundis consumit. Vnde meritò Ioannes hoc signum non qualecunque, sed *magnum* appellauit, tantæ videlicet magnitudinis, vt semper sit, quod à sole lustrari possit. Sunt enim innumeræ rationes in Virgine, propter quas Deus ad beneficia

VI. *Sol iustitiæ semper in Virgine.*

mortalibus conferenda permoueri potest: quę quia nunquam in ea deficient, nunquam etiam sol ex hoc Virginis signo egredietur. Itaque Virgo Leonis iram cohibuit, rigorémque iustitiæ temperauit: imo vsque adeo Deus per Virginem iram deposuit, vt manus sibi omnino teneri, vinciri, imo & in cruce fixas esse voluerit, ne sese ad puniendum mouere vllo modo possent: quæ est annotatio Georg. Venet. tomo 1. problem. in sacram script. sect. 5. probl. 338. vbi obseruauit Deum priscis temporibus plena vtraque manu punire solitum, atque idcirco decem plagis Ægyptum percussisse, quia vtraque manus aperta, & extenta in decem digitos fuit super Ægyptios: vnde dictum est Exod. 8. *Digitus Dei est hic.* Cæterùm post incarnationem vtramque istam manum cohibitam, imo & in cruce validissimis clauis confixam, ne sese ad puniendum excitaret: imo eo habitu & forma expansas manus, vt Patrem exorarent, eúmque nobis conciliarent. Adde eo etiam habitu amplexantis speciem retulisse: hanc enim ob causam præter alias Christus brachium Patris dicitur Esaiæ 53. *Brachium Domini cui reuelatum est?* quia videlicet Christo tanquam brachio Pater in humani generis collum extento amplexatus fuit mortales in signum beneuolentiæ, & factæ iam per Christum reconciliationis.

Per Virginē iram suā quare deposuerit Deus.

Geor. Venet.

Ante incarnationem vtraque manu puniebat Deus.

Exod. 8. 19.

Esai. 53. 1.

Christo tanquā brachio suo homines amplexatus est Pater.

VII. Eandem Virginis potentiam ad Dei furorem mitigandum alia quoque similitudine desumpta ex rhinocerote animali ferocissimo illustrare possumus, de quo illud refert D. Greg. lib. 31. Mor. c. 13. tantæ esse fortitudinis, vt nulla vi capi possit, nisi miro quodam artificio. Virgo enim ei puella proponitur, quæ venienti sinum aperit, in quem ille omni feritate deposita caput iam mansuetus infert: itáque ab eis, à quibus quæritur, repente velut inermis inuenitur. Id quod ad rem præsentem maximè pertinet: quòd enim Christus rhinoceroti comparetur, patet ex Deut. 33. vbi Moyses in benedictione Ioseph sic ait. *Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius, cornua rhinocerotis cornua illius: in ipsis ventilabit gentes vsque ad terminos terræ.* Sunt & aliæ quoque huius similitudinis rationes. Primùm, quia rhinoceros cum elephante bellum gerit, eúmque cum aggreditur eo cornu, quod nare gestat, in ventrem elephantis adacto interimit: ita enim Christus dæmonem cornu diuinitatis euertit. Deinde, quoniam vt loco Deut. citato dicitur, instar rhinocerotis vnico diuinitatis cornu suos omnes inimicos ventilauit, gentésque vniuersas suo imperio subiecit. Hic igitur rhinoceros ferocissimus ante incarnationem existens & omnino insuperabilis tandem ad conspectum Virginis ferocitatem deposuit, & mitissimus in eius sinum immisso capite sese ab omnibus capi, vinci, imò & vinciri passus est: sic enim hoc rhinocerotis capiendi artificium Virgini accommodat Dionys. Carth. lib. 3 de laudibus Virginis art. 22. Itaque impletum est illud, quod tanquam adynaton, & impossibile Deus Iobo proponebat cap. 39. *Nunquid volet rhinoceros seruire tibi? aut morabitur ad præsepe tuum? Nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo? aut confringet glebas vallium post te?* Quid enim? nónne hunc rhinocerota in præsepio vidimus? nónne cruce vt aratro terram proscidit, vt nobis gloriam inde nascituram seminaret?

D. Greg.

Deut. 33. 17.

Rhinoceroti cur comparetur Christus.

Dion Cart.

Iob. 39. 12.

VIII. Cæterùm D. Hieronymus in commentariis eius loci, cuius expositionem obiter perstringendam duximus, per rhinocerota Gentilem populum intelligit, qui antea superbus, & indomitus tandem victus prædicatione Euangelica Ecclesiæ seruiuit, alligatus nimirum charitatis loro. *Lorum*, inquit, *Charitatem Christi intelligere debemus, de qua loquens Apostolus ad Coloss. secundo ait: Copulati in charitate: cuius vinculis colligandos mortales Esaias olim prædixerat c. 45. Labor Ægypti, & negociatio Æthiopiæ, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: & post te ambulabunt, vinctis manicis pergent. Et Dauid exponens, quemadmodū charitatis vinculis*

D. Hieron.

Gentilis populus ante Euangelij prædicationem rhinoceros

Coloss. 2. 2.

Esai. 45. 14.

per

per ministros verbi Dei vinciendi essent credentes, ita loquitur Psal. 149. *Ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis. Quorum vinculorum nominibus charitatis Christi fortitudinem voluit demonstrare, quæ etiam fortis, & potens in manicis ferreis ad amorem Domini constringit.* Hæc Hieronymus. *Psal 148. 9.*

IX. Postremò apparuit Virgo in cælo, quia tota fuit cælestis, nihilque habuit terrenum: quam ob causam adumbrata fuit in throno illo sapphirino, super quē Deus ipse residebat, vt refertur Ezech. 1. *Super firmamentum, quod erat imminens capiti animalium quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni: & super similitudinē throni similitudo quasi aspectus hominis desuper.* Constat enim sapphirum esse cælestis coloris, vnde plerique in eum locum docent per firmamenrum posse intelligi Angelos, per thronum autem sapphirinum super firmamentum collocatum beatissimam Virginem, quæ super omnes choros Angelorum fuit euecta: thronum inquam, non iudicij, & vindictæ, sed misericordiæ, & gratiæ, iuxta illud ad Hebr. 4. *Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam in auxilio opportuno.* Non vacat autem mysterio, quòd super hunc thronum sapphirinum homo quidam ex electro residebat, qui Christum natum ex Virgine figurabat: & meritò quidem ex electro, quia in Virgine residens benignus est omnibus, & misericordiæ suæ electro ad se amandum attrahit vniuersos. Ipse etiam solus super thronum residet, quia solus matris suæ merita, & gloriam transcendit.

In B. Virgine terrenum nihil. *Ezech. 1. 26.* *B. Virgo thronus sapphirinus.* *Hebr. 4. 16.* *Christus in Virgine & benignus omnibus, & attrahit vniuersos.*

Porro vsque adeo Virgo sapphirina est, hoc est, cælestis, vt fūdata in sapphiris dicatur Esai. 54. *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua: & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles:* quo loco est sermo ad literam de Ecclesia per Christum fundanda. Nec enim, vt nugantur Hebræi, ad Hierusalem illam materialem pertinere potest huiusmodi fabrica. Et quidem lapides per ordinem sternendi significant Ecclesiæ ministros suo quemque gradu, & ministerio disponendos iuxta illud 1. ad Cor. 12. *Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primùm Apostolos, secundò Prophetas, tertio Doctores,* quorum quisque suo gradu contentus esse debet: ideo sternendi dicuntur per humilitatem, & per charitatem ordinandi, vt nimirum sinant se sterni, & ex Architecti præscripto ordinari. Fundanda etiam dicitur in sapphiris, idest, in hominibus planè cælestibus, cuiusmodi Apostoli fuerunt, qui fundamēta Ecclesiæ appellantur ad Ephes. 2. *Superædificati super fundamentū Apostolorum.* Propugnacula iaspidis sunt Martyres propter fidei fortitudinē, & venas effusi sanguinis. Dicitur autem inter alia iaspis vim habere contra phantasmata, quia nihil fortius Martyrum exēplo ad inanem mundi gloriam contemnēdam, quę instar phantasmatum aliquid primo aspectu esse apparet, sed nihil habet solidi: nihil etiam aptius ad vana dæmonū terriculamenta vincenda, laborésque omnes animi magnitudine superandos, quæ omnia præ Martyrum laboribus, ac tormentis quasi inania quædam phantasmata iudicanda sunt. Portæ ex lapidibus sculptis viros probitate excellentes, potissimúmque religiosos, prædicatorésque significant virtutum omnium sculpturis exornatos, qui portæ dicuntur, quoniam aliis aditum in cælum verbo, & exemplo patefaciunt. Denique lapides desiderabiles omnes in vniuersum fideles, qui animum student virtutibus excolere.

Esai. 54. 11. *Ecclesia fabrica quàm sit elegans.* *1. Cor. 12. 28* *Apostoli Ecclesiæ fundamenta & cælestes homines.* *Ephes. 2. 20.* *Martyres Ecclesiæ propugnacula.* *Religiosi, & prædicatores portæ Ecclesiæ*

X. Sed quanquam de Ecclesia ad literam sit hoc Esaiæ vaticinium accipiendum, iure tamen optimo Virgini etiam potest accōmodari propter virtutum omnium, & gratiarum varietatem simul, & pulchritudinem, quæ iis pretiosorum lapidum generibus explicantur. Illud præcipuè ad rem facit, quòd dicitur fundanda in sapphiris, qui lapides sunt cælestis coloris. Verè enim virgo beatissima fuit in sapphiris fundata, quia omnes eius virtutes, & gratiæ cælestes planè, ac diuinæ

Virginis virtutes omnes cælestes.

fuerunt. Nec prætereundum, quòd non *ædificata*, sed *fundata* in sapphiris dicitur quoniam etiam ea, quæ in Virgine inferiora videbantur, & quasi totius ædificij fundamenta, cœlestia planè fuerunt: potissimùm verò eius humilitas, in qua tanquam in sapphiro fundata cœlum quoddam splendidissimum retulit. Accedit, quòd sapphirus, si excellat, insigniri solet pulcherrima stella, vt colligitur ex Plin. lib. 37. cap. 9. quòd præcipuè ad Virginem pertinet, quæ sapphirus fuit gerens pulcherrimam stellam, hoc est, Christum, qui stella appellatur Apoc. 2. *Qui vicerit, dabo illi stellam matutinam*, idest, meipsum, vt nonnulli interpretantur. Denique cur non dicatur Virgo omnino cœlestis, quam sol vestit, Luna calceat, stellæ coronant?

Plinius. *B. Virgo sapphirus stella I. Christo insignita.* *Apo. 2. 28.*

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De Virgine Deipara, in quo mulieris appellatio explicatur.

De nomine sanctissimæ Virginis.

SECTIO PRIMA.

I. SEQVITVR ordine in visione Ioannis explicandum, cur Virgo sanctissima dicatur mulier. Et quoniam postulat doctrinæ ratio, vt non solum, cur Virgo appelletur mulier, sed etiam qualis mulier illa fuerit doceamus: disputabimus hoc commentario de eximia Virginis forma, vel de duplici & animi, & corporis pulchritudine: hæc enim solet esse præcipua in fœminis prærogatiua. Sed priùs de excellentis huius mulieris nomine disserendum.

II. Pro ampliori igitur cognitione eorum, quæ dicturi sumus, oportet altiùs repetito principio aduertere tria esse Hebræa nomina tetragrammata, vel quadrilitera mysteriorum plenissima, & quæ maximè pertinent ad excellentiam nominis Mariæ explicandam. Primum est nomen Dei ineffabile, quod ab Hebræis dicitur, *Sem bammephoras*, idest, nomen expositum: id nomen communiter dicitur *Jehouah*: sed multò verius est germanam eius nominis pronunciationem ignotam veteribus fuisse, & adhuc ignorari: vnde quidam efferebant *Jahoh*, vt Clemens Alex lib. 5. Strom. alij *Iaueh*, siue *Iah*, vt Theodoret. in quæst. super Exod. quæst. 15. Nullus verò antiquorum *Iehouah*, vt modò communiter pronunciatur, imo omnes eiusmodi nomen ἀνεκφώνητον, id est, ineffabile appellarunt: quemadmodum docent Diuus Hieronymus epist. 136. ad Marcel. D. Gregorius Nazianzen. orat. 4. de Theologia, Origen. homil. 14. super Num. Euseb. Cæsar. lib. 11. de præpar. Euang. cap. 8. Theodoret. loco citato: quanquam Hebræi dicant appellari ineffabile, non quòd pronunciari non possit, sed quòd nemini illud pronunciare licitum fuerit, præterquam summo Sacerdoti, idque solum in benedictionibus, quæ fiebant in templo: imo putabant, si quis illud irreuerenter pronunciasset, fore periculum, ne rueret vniuersa mundi fabrica. Itaque vbicunque illud in sacris literis offenderent, loco eius legebant *Adonai*, vel *Elohim*.

Tria nomina tetragrammata apud Hebraes. *Clem. Alex.* *Theodor.* *D. Hieron.* *Greg. Naz.* *Orig.* *Eus. Cæsar.* *Theodor.* *Nomen Dei cur ineffabile*

Cæterùm

Cæterum licet eius germana pronunciatio ignota sit, illud constat nomen esse tetragrammaton, id est, quatuor literis constans consonantibus, quæ sunt iod, he, vau, he יהוה. Quænam verò puncta, quibus loco vocalium Hebræi vtuntur, subintelligenda sint sub eiusmodi consonantibus, hoc verò dicimus ignotum olim fuisse vel ipsis Hebræis, quippe qui sine punctis legebant. Punctorum enim vsus, & inuentio fuit à posterioribus Hebræis excogitata, ne lingua Hebræa penitus interiret: id quod factum fuisse anno quadringentesimo trigesimosexto ab euersione templi Hierosolymitani, hoc est, anno Domini quadringentesimo septuagesimo sexto apud Tyberiadem Palæstinæ existimat Helias Leuita Germanus in præfat. Massoreth. *Punctorum inuētio quando excogitata ab Hebræis. Helias Leuita.*

III. Quod ad mysterium nominis pertinet, primò certum est vel ipsis Hebræis auctoribus nomen hoc ineffabile nunquam tribui in sacris literis nisi Deo per essentiam: ex quo multa testimonia aduersus Hebræos depromuntur ad probandam diuinitatem Messiæ, cui in sacris literis sæpissime nomē ineffabile tribuitur, veluti Hierem. 23. *Suscitabo Dauid germen iustum: & regnabit Rex, & sapiens erit: & faciet iudicium, & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter, & hoc est nomen, quod vocabunt eum, Iehouah iustus noster.* Quo testimonio cum se premi viderent Hebræi, conati sunt immutatis punctis textum corrumpere, & pro יקראו, id est, *vocabunt*, facere יקרא, id est, *vocabit*, vt sit sensus Messiam vocaturum Deum *Iehouah, iustum nostrum*: non ipsum appellandum *Iehouah*. Quorum tamen corruptelam manifestè redarguit Paraphrastes Chaldaicus cum ita transtulit: *Hoc est nomen, quod ipsi vocabunt eum, Iehouah iustus noster.* Mitto sexcenta alia testimonia, quæ non est huius loci commemorare. Secundò, Nomen ineffabile in antiquis Hebræorum codicibus reperitur compendio literarum scriptum tribus literis iod in trianguli formam dispositis supposito vno camets, & vno circulo inclusus: id quod ad sanctissimæ Triadis mysterium significandum pertinebat. Enim verò quoniam iod interpretatur principium, ratio autem principij conuenit omnibus tribus personis Diuinis comparatione creaturarum: idcirco tres diuinæ personæ per tria iodim exprimebantur. Includebantur autem tria illa iodim vno circulo tum ad significandam naturæ diuinæ in tribus personis identitatem, quod etiam per camets suppositum innuebatur, tum vt indicaretur personas diuinas comparatione creaturarum non tria esse principia, sed vnum dumtaxat principium. Tertiò, Ipsis literis nominis ineffabilis explicitè positis idem Trinitatis mysterium innuitur, vt expendit Galatinus lib. 2. arcanorum Catholicæ veritatis cap. 10. Prima enim litera iod, quæ interpretatur principium, significat Patrem, qui principium est reliquarum personarum. Secunda he, quæ esse, vel viuere significat, innuitur persona Filij, in quo omnia vita erant. Tertia vau, quæ apud Hebræos est dictio copulatiua, notat Spiritum sanctum, qui nexus est Patris, & Filij, cum sit vtriusque amor. Quarta est he, geminatur enim secunda litera, quæ Filium innuit, duplicem ob causam: vna est, quia solus Filius habet relationem producentis, & producti, cum Pater sit producens, & non productus: Spiritus sanctus productus, & non producens. Altera propter duplicem naturam, & vt in ipso nomine ineffabili mysterium incarnationis etiam ineffabile declaretur. *Nomen ineffabile solum tribuitur Deo per essentiam. Hiere. 23. 5. Paraph. Chald. Sanct. Triadis mysteriū literis nominis ineffabilis innuitur. Galatin.*

IIII. Quartò, Ex quatuor literis nominis ineffabilis Hebræi tria nomina conficiunt: vnum est *Iah*, quod Deum significat, éstque finis vocis *Halleluiah*, id est, *laudate Deum*. Hoc nomen volunt designare personam Patris. Alterum est הו, quod interpretatur *ipse*, Filiúmque designat, quem Prophetæ venturum, & digito monstrandum pronunciarunt iuxta illud Esaiæ cap. 35. *Deus ipse veniet, & saluabit vos:* *Item & mysterium incarnationis Ex literis nominis ineffabilis quot nomina cōficiunt. Heb.*

Esai.35.4. & 42.8.

& Esai.42. *Ego Deus, ipse est nomen meum.* Sic enim transferri potest ex Hebræo, pro quo nos habemus: *Ego Dominus, hoc est nomen meum: Hu*, enim, idest, *ipse* apud Hebræos etiam est Dei nomen. Vnde R. Moyses Gerundensis super illa verba Leuit.25. *Ambulabo inter vos, & ero Deus vester*: sic ait. In futuro tempore pueri Israelitici Deum sunt digito demonstraturi iuxta illud Esai.25. *Ecce Deus noster iste, expectauimus eum.* Tertium nomen est *Vehu*, hoc est, *& ipse*, designátque Spiritum sanctum: quia ipse quoque visibiliter mittendus erat per visibile signum, tametsi absque vllius naturæ hypostatica vnione. Quintò, Literæ nominis ineffabilis componunt tria tempora, idest, præteritum, præsens, & futurum, nimirum היה, idest, *fuit*: היה *est*: & יהיה *erit*. Itaque eodem nomine ineffabili æternitas Dei explicatur. Imo non sine probabilitate Aug. Eugub. in annotat. super Exod. cap.3 existimat nomen ineffabile nihil aliud esse, quàm tertiam personam futuri verbi substantiui, quæ tertia persona habetur Exod.3. cum Deus dixit Moysi: *Ego sum, qui sum*: nam si ad verbum transferas ex Hebræo, dicendum est: *Ero qui ero*, hoc enim significant illa verba אהיה אשר אהיה: volúntque nonnulli eo loco posuisse Deum nomen ineffabile, quod nihil aliud sit, quàm tertia illa persona futuri. Verum quoniam apud Hebræos futura pro præteritis, & præsentibus vsurpari solent, cum Deus dicit: *Ero qui ero*, omnia tempora complectitur. Postremò, Nomen ineffabile in aurea lamina insculptum gestabat summus Sacerdos tiaræ impositum, & à fronte pendens, quemadmodum præcipitur Exod. 28. *Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes opera cælatoris sanctum Domino: ligabisque eam vitta hyacinthina, & erit super tiaram imminens fronti Pontificis.* Quo loco per *sanctum Domino*, D. Hieronymus ad Fabiolam de veste sacerdotali intelligit nomen ineffabile. *Octaua, inquit, est lamina aurea, in qua scriptum est Dei nomen Hebraicis quatuor literis iod, he, vau, he, quod apud illos ineffabile nuncupatur.* De eodem nomine est sermo Sap.18. *Magnificentia tua in diademate capitis illius scripta erat*: quibus verbis nomen ipsum ineffabile appellatur per excellentiam *magnificentia Dei*, eo quòd Deũ non per ordinem ad creaturas, sed vt in se est, significet.

R. Moyses. Leuit.26 12 Esai.25.6.

Item quot componant tempora.

Aug. Eugu. Exod.3.14.

Exod.28.36

Nomen ineffabile gestabat in fronte summus Sacerdos.

D. Hieron. Sap.18 24.

V. Secundum nomen tetragrammaton est nomen seruatoris nostri, qui Hebraicè appellatur ישוע, constátque quatuor literis, nimirum iod, schin, vau, & ghain, à radice, ישע quæ & salutare, & salutem significat. Qua quidem etiam in re Hebræi nobis aduersantur non ferentes seruatoris nostri nomen tetragrammaton esse, & à salute deriuatum: itaque non esse appellandum ישוע *Iesuagh*, sed *Iesu*, vt nos dicimus, tribus tantùm literis iod, schin, & vau: in quibus etiam est Helias Leuita Germanus. Circumfertur etiam in plumbeis imaginibus (quarum vnam vidimus) insculpta imago Christi cum inscriptione Hebraica nominis Iesu per literas aleph, iod, schin, & vau: sed perperam, omnino enim in nomine Saluatoris ponenda est litera ghain, vt à salute deriuari possit, vt inferius dicemus. Quare rumpantur licet Hebræi, Saluator *Iesuagh* appellatur nomine tetragrammato, siue quadrilitero, & deducto à salute: id quod in primis multo ante aduentum Christi affirmauit Rabbi Haccados summæ apud Hebræos auctoritatis, qui floruit tempore Consulum Romanorum. Is enim (vt refert Galatinus in libro tertio arcan. capite decimo octauo.) Antoninum Consulem alloquens sic ait: *Quia Messias homines saluabit, vocabitur Iesuagh: gentes autem alterius nationis, quæ fidem eius sectabuntur, vocabunt eum* Iesum: *& propterea inuenies hoc nomen* Iesu *designatum in textu* Genesis quadragesimo nono: *Veniat, qui mittendus est, & ipse. Si enim accipies in Hebræo primas literas harum dictionum, conficies nomen* Iesu. Hæc Rabbi Haccados, quem Iudæi *Magistrum sanctum nostrum* vocant. Non continetur autem in iisdem literis nomen ipsum integrum Iesuagh, sed Iesu, vt nos appellamus

Seruatoris nomen tetragrammaton.

Helias Leu.

R. Haccad.

Gen.49.10.

pellamus, vt indicaretur ita à Gentibus appellandum. Vt verò id ita esse intelligas Hebrææ dictiones sunt huiusmodi שילה ולו יבא. Eodem artificio vsa est Sibylla Erythræa, quæ circa tempora Ezechiæ Regis floruit: ea enim quædam Græca carmina de Christo composuit, quorum primæ literæ, vnde inchoantur, conficiunt huiusmodi sententiam: Ιησοῦς Χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτήρ, idest, *Iesus Christus Dei filius Saluator*, vt auctor est D. Aug. lib. 18. de ciu. cap. 23. Secundò, Probatur seruatoris nomen scribendum esse Hebraicè quatuor nominatis literis ex Hebraico Euangelio, quod Matthæi nomine circumfertur, vbi cap. 1. ita legimus. *Virum Mariæ, de qua natus est Iesuagh.*

Sibylla Eryth. *D. August.* *Matth. 1.16.*

VI. Tertiò, Ex titulo Dominicæ crucis, qui Romæ in sancta cruce in Hierusalem etiã nunc visitur, vbi *Iesuagh* scriptũ est per quatuor literas, vt refert Pagninus in suo Hebraico dictionario, quem citat Cornel. Iansen. in Concord. Euang. cap. 7. idémque testatur Xystus Senens. lib. 2. suę Biblioth. in Pontio Pilato, vbi affert titulum crucis Hebraicè, Græcè, & Latinè, & in titulo Hebraicè conscripto habetur nomen Iesuagh. Confirmatur, quia vt refert frater Rodericus de Yepes Hieronymianus in sua Palæstinæ descriptione, & Christi peregrinatione, sententia Pilati aduersus Dominum pronunciata inuenta fuit Amitherni Hebraicis literis conscripta: vbi etiam nomen seruatoris ponebatur Hebraicè *Iesuagh*. Denique Gabriel Lucæ 1. dixit seruatorem appellandum Iesum à saluando: *Vocabis nomen eius Iesum: ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum*: vbi manifestè tradidit etymon nominis: non potest autem deriuari à salute, nisi sit Iesuagh cum ghain in fine: salus enim Hebraicè est iasagh per ghain in fine, vt diximus.

Titulus S. crucis visitur Romæ. *Pagninus.* *Iansenius.* *Xyst. Senens.* *Rod. Yepes.* *Pilati sententia aduersus Dominum inuenta Amitherni.* *Luc. 1. 31.*

VII. Ex his triplex error conuincitur: vnus est Osiandri Germani contendentis nomen Saluatoris iisdem prorsus literis constare, quibus nomen ineffabile, interposita tantùm litera schin, qua nomen illud ineffabile factum sit effabile, postquam inuisibilis olim Deus factus est per incarnationem visibilis: quę sententia refertur à Galat. lib 3. Arcan. cap. 18. Eam verò conatur ostendere Osiander primùm ex eo, quòd Hebræi nomen Saluatoris dicunt esse Iesu quasi abbreuiantes nomen ineffabile, reiicientésque, vt sæpe solent, literam he in medio, & in fine. Deinde, quia Paulus ad Philip. 2. docet datum fuisse Christo nomen, quod est super omne nomen: quod de nullo alio nomine verùm esse potest, quàm de nomine ineffabili. Verùm hæc nullam vim habent: si enim Hebræi Christi nomen volunt esse Iesu, id faciunt per contemptum auferentes literam ghain, ne Christum dictum Saluatorem cogantur admittere. Est etiam nomen Iesuagh super omne nomen, tum quia in solo isto nomine Deo genu flectitur cœlestium, terrestrium, & infernorum: tum quia ipsum nomen ineffabile in nomine Iesuagh continetur, vt inferiùs dicemus. Secundus error fuit aliorum, qui putarunt Saluatoris nomen non esse Iesuagh, sed Iehosuagh, idest, quinque literarum, quibus etiam consensit Bellarmin. in exercitatione Grammaticæ Hebrææ super Psalm. 34. versu 7. existimans Iesuagh non Saluatorem, sed salutem significare: cum contrarium necessariis rationibus demonstratum sit, & apertè doceat Sanctes Pagninus Hebrææ linguæ peritissimus in radice iasagh, vbi multis testimoniis ostendit salutem appellari Hebraicè iasagh, non iesagh, nisi post ghain addatur tau, & dicamus Iesuaght, quorum nominum similitudo errandi fortasse occasionem præbuit. Tertius error fuit Petri Galatini libro tertio Arcan. capit. 18. aientis nullum alium præter Messiam appellatum fuisse Iesuagh, eámque ob causam nomen Messiæ nouum futurum prænunciari Esai. sexagesimo secundo: *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit.* Itaque Iesum filium Naue, Iesum filium Syrach, & Iesum filium Iosedech Sacerdotis magni non fuisse

Conuincitur Osiandri error circa nomen Saluatoris. *Philip 2.* *Secundus error circa idẽ nomen.* *Bellarmin.* *Tertius asserens nullum alium præter Messiam appellatum Iesuag.* *Esai 62 2.*

dictos Iesuagh, sed Iehosuagh, quod nomen sonat, *Deus saluabit*: perspicuè enim fallitur. Nam. 1. Esdr. 2. vbi nos habemus *filij Iosue*, Hebraicè est *filij Josuagh* iisdem quatuor literis, quibus constat nomen Saluatoris, & inferius, *In domo Iesue*, Hebraicè, *Jesuagh*: & paulò post, *filij Iesuagh*. Alius etiam nominatur Iesuagh 1. Paral. 24. & alius. 2. Paralip. 31. Itaque quamuis illi tres, quos affert Galatinus, non Iesuagh appellentur: habemus tamen alios nimium quatuor, qui eodem Saluatoris nomine dicti sunt: mirórque Galatinum commotum fuisse testimonio illo Esaiæ 91. *Vocabitur tibi nomen nouum*: cum ibi non sit sermo de Christo, sed de Ecclesia, vt patet ex contextu Hebræo, vbi vox illa, *tibi*, est fæminini generis: habetur enim Hebraicè לך: si autem de Messia sermo esset, dicere oportuisset לך.

Esdr. 2. 6.

VIII. Quod ad mysterium nominis Iesuagh attinet, primum duæ literæ nominis ineffabilis, nimirum iod, & vau in Saluatoris nomine continentur: imo quidam apud Galatinum loco citato existimarunt nomen Iesu, vt à nobis effertur, esse veluti compendium nominis ineffabilis. Præcipuæ enim literæ nominis ineffabilis sunt illæ tres Iod, he, vau: quarta enim non est distincta à secunda: at hæ tres literæ simul iunctæ efficiunt *Jhu*, quibus si superponatur vna crux instar tituli, relinquetur scriptum per compendium nomen Iesu: atque ita nomen ineffabile manebit inclusum in nomine Saluatoris. Secūdò Ioan. Cheradamus in suo alphabeto linguæ sanctæ mysticè expositæ obseruauit maximo quodam mysterio data esse Hæbræis tot præcepta affirmatiua, quot sunt ossa in corpore humano, videlicet ducenta quadraginta octo: & tot negatiua, quot sunt nerui in eodem corpore, nimirum trecenta sexaginta quinque: nam isti duo numeri efficiunt tredecim, & sexcenta: quem eundem numerum reddunt duo nomina *Elohim*, *Iesu*, tribus tantum literis Hebraicè scriptum. Si tamen non literæ componentes nomen Elohim, sed nomina ipsa literarum computentur, & vna addatur vnitas: tunc iuxta doctrinam secretiorum Theologorum illud mysterium indicari existimat, quod plenitudo iudicij contenta in nomine Elohim (quod interpretatur iudices) data sit Iesu iuxta illud Ioannis quinto: *Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio*: & quia ratio reddenda est omnium, quæ fient contra præcepta tum affirmatiua, tum negatiua, idcirco numerum omnium præceptorum iis duobus nominibus contineri.

Nomen Iesu compendium nominis ineffabilis.

Ioan. Cher.

Tot præcepta affirmatiua Hebræis quot ossa sunt in corpore, & tot negatiua quot nerui.

Ioan. 5. 22.

XI. Tertium denique nomen tetragrammaton est nomen sacerrimæ Virginis, quod quatuor literis constat, *mem, res, iod, mem*. Est enim nomen Virginis Hebraicè quidem Mirjam dissyllabum cum accentu in vltima, pronunciato iod tanquā consonante, vt patet Lucæ 1. Chaldaicè autem Marjam etiam dissyllabum lecto iud, vt consonante. Quod autem Hebraicè nomen Virginis sit Mirjam, perspicuum est ex eo, quòd ita legimus nomen Mariæ sororis Moysi Exod. 15. vbi Septuaginta transtulerunt *Mariam* cum accentu in vltima, indeclinabile, trissyllabum. Syriacè etiam appellatur Virgo *Marjam* dissyllabum, vt patet Luc. 1. imo & Græcè ibidem etiam legimus *Mariam* trissyllabum, indeclinabile: quanquam qui Matthæum Græcè transtulit, nomen *Mariæ* declinauerit, cap. 1. transferens *virum Mariæ*, quemadmodum etiam id nomen vsurpat Sibylla Erithræa lib. 8. oraculorum. Itaque cernis nomen Virginis Hebraicè, Chaldaicè, & Syriacè esse tetragrammaton: vocales enim, quibus legitur, neque apud Hebræos, neque apud Syros literæ sunt, sed quædam puncta, siue notulæ, quæ vicem vocalium subeunt. Quod verò ad mysterium spectat, notandum primò ex Georg. Veneto in Harm. mundi cant. 1. ton. 5. cap. 7. Hebræos inter sua arcana abditissima, & sacerrima illud etiam tradere vnam esse creaturam omnibus aliis excellentiorem, & veluti Principem reliquarum, quam *Mitraton* appellant, hoc est, *Principem facie*

B. Virginis nomen tetragrammaton.

Septuag.

Sibyl. Eryth.

Georg. Ven.

B. Virgo cur princeps faciei dicta.

pem facierum: quia nimirum semper assistat coram summo Imperatore Deo, potestatémque habeat reliquos ad eius faciem, & conspectum introducẽdi: addúntque literas, ex quibus constat nomen *Mitraton*, conficere numerum nongentorum nonaginta nouem: quem eundem numerum reddunt literæ nominis *Maria*, vt non immeritò credi debeat illam esse creaturam illam præstantissimam Principem facierum, ad quam pertineat reliquos ad conspectum Dei introducere.

Quem numerum efficiant literæ nominis Mariæ.

X. Secundò, Aduertendum ex Galatino lib. 7. arcan. cap. 2. hæc duo nomina *Jesu*, & *Mariam* ratione Arithmetica ascendere ad numerum *Berith*, quod nomen significat pactum: vnde Cabalistæ locum illum Hierem. 33. *Nisi pactum meum* (supple, *esset*) *diem ac noctem, leges cœlo, & terræ non posuissem*: (ita enim transferunt ex Hebræo pro eo, quod nos habemus, *Si irritum potest fieri pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte, vt non sit dies & nox in tempore suo*) sic interpretantur. *Nisi pactum meum esset*, id est, nisi amore mei Iesu, & Mariæ *diem & noctem, leges cœlo, & terræ non posuissem*, id est, mundum non creassem. Itaque volunt mundum à Deo conditum propter Iesum, & Mariam.

Galatinus. Hiere. 33. 20

Mundus cõditus propter Iesum, & Mariam.

XI. Tertiò, De nomine Mirjam matris Messiæ illud expendit R. Haccados apud Galatinum lib. 7. Arcan. cap. 13. contineri eiusmodi nomen in illis verbis Esaiæ 9. לםרבה המשרה, id est, *ad multiplicandum imperium*: pro quo nos habemus: *& multiplicabitur eius imperium*: vbi est sermo ad literam de Messia. Docet igitur R. Haccados in his verbis contineri hæc duo nomina *Mirjam sarah*, id est, Maria domina, quod fusè colligit, vt nimirum indicaretur Mariam matrem Messiæ esse dominam vniuersi, simúlque cum principatu Messiæ eius principatum multiplicãdum. Illud etiam obiter obserua verbum *Lemarbeh*, id est, *ad multiplicandum* habere illud *M* clausum in medio dictionis præter morem Hebræorum: habent enim duo *M M*, vnum clausum ם, quo vtuntur tantùm in fine dictionum: alterum apertum מ, quo vtuntur in principio, & medio. Quare Hebræi non sine magno aliquo mysterio docent in medio huius dictionis esse *M* clausum: sed illud est potissimum Messiam, cuius imperium multiplicandum prædicitur, ex Virgine omnino clausa nasciturum. Postremò nomen *Mariæ* non solùm est tetragrammaton: sed etiam suo modo ineffabile non tantùm hominibus, sed etiam ipsis Angelis. Idcirco enim arbitramur Gabrielem Luc. 1. cum primùm est alloquutus Virginem, non dixisse: *Aue Maria*, sed *Aue gratia plena*: quia nimirum non est ausus præ reuerentia nomen Virginis, vtpote ineffabile efferre: nisi postquam ex colloquio Virginis familiarior iam redditus tandem dixit: *Ne timeas Maria.*

R. Haccados. Esai. 9. 7.

B. Maria vniuersi Domina.

Eiusdem puritas & integritas.

Mariæ nomen etiam Angelis ineffabile. Luc. 1. 28 30.

De significatione nominis Mariæ.

SECTIO II.

I. HActenus ostendimus nomen Virginis tetragrammaton esse: nunc de eius etymologia dicendum, & deinde nonnulla Virginis encomia eruenda. Igitur D. Hieron. lib. de nominibus Hebraicis, titulo *De nominibus ex lib. Exodi.* sic ait. *Maria illuminatrix mea, vel illuminans eos, aut smyrna maris, vel stella maris.* In titulo autem *De Euangelio Matth.* idem fusiùs explanans hæc addit: *Mariam plerique æstimant interpretari, illuminant me isti, vel illuminatrix, vel smyrna maris: sed mihi nequaquam videtur. Melius autem est, vt dicamus sonare stellam maris, siue amarum mare: sciendúmque, quòd Maria sermone Syro domina nuncupatur.* Hæc ille. Idémque docent Eucherius libro 2. Instruct. capit. 1. *Maria*, inquit, *illuminata, siue stella maris: sed sermone Syrio domina*, D. Epiphan. serm. de laud. Virg. D. Ioã.

D. Hieron. Etymon nominis Mariæ.

Eucherius.

D. Ioã. Dam. Petr. Chrys. Beda. Damascenus lib.4. fidei Orthod. cap.15. Petrus Chrysol. serm. 146. & Beda in caput Lucæ: quæ nominis interpretationes mirificè quadrant in Virginem.

II. Primùm igitur non inconcinnè Petrus Chrysol. sermo. citato, & Albertus Magnus tract. super *Missus est*, cap.167. obseruarunt nomen ipsum *Maria* dictum Latinè idem esse, quod maria, eo quòd sicut Deus Genes.1. præcepit, vt congregarentur aquæ in locum vnum, congregationésque aquarum appellauit maria: ita etiam voluit, vt omnes gratiæ in Virgine congregarentur, & gratiarum omnium congregationes Maria dicerentur. Vnde Petrus Chrysol. loco citato appellat Virginem Collegium sanctitatis, eo quòd vniuersa sanctitas in Virginem quasi in mare collecta fuerit. *Congregationes*, inquit, *aquarum appellauit Maria: nomen hoc renascentibus salutare, hoc Virginitatis insigne, hoc pudicitiæ decus, hoc collegium sanctitatis*. Similémque loquendi modum vsurpauit Petrus Damian. serm. in Assumpt. Virginis, cum dixit virtutum omnium conuentum in Virgine sibi thalamū consecrasse. *Vniuersus*, inquit, *orbis pigmentarius in Virgine proiectus est, quando in ea virtutum conuentus reuerendum sibi thalamum consecrauit.* Ad eandem maris appellationem allusit D. Ioan. Damasc. orat.1. de Assumpt. Mariæ, cum Virginem appellauit Abyssum gratiæ. Ad quod etiam explicandum affert D. Bonauent. in speculo B. Virginis lectione 3. illud Eccles.1. *Omnia flumina intrant in mare, Omnia*, inquit, *flumina, id est, omnes gratiæ intrant in Mariam, flumen gratiæ Angelorum, flumen gratiæ Patriarcharum, flumen gratiæ Martyrum, flumen gratiæ Confessorum, &c.* iuxta illud Eccles.24. *In me gratia omnis viæ, & veritatis, in me omnis spes vitæ, & virtutis.* Fuit autem mare amarum Dæmonibus per ipsam oppressis, sicut mare rubrum amarum fuit Ægyptiis.

Genes. 1. Gratiarum omnium congregationes in Virgine. Pet. Dam. B. Virgo thalamus virtutum. D. Ioã. Dam. D. Bonauen. Eccl. 1. 17. B. Virgo mare gratiarum. Eccl. 24. 25.

III. Secundò, Meritò Virgo Domina dicta est, cuius typus eam ob causam fuit Sarah, quæ cum antea diceretur Sarai, id est, Domina, seu Princeps mea, postea Deo iubente dicta est Sarah, quod nomen sonat Principem, siue Dominam absolutè. Gen.17. Est enim Virgo per excellentiam domina, & Princeps omnium creaturarum, vt egregiè expendit Arnold. Carnot. tract. de laudib. Virg. & refertur tom.6. Biblioth. sanct. Patrum. *Maria*, inquit, *lingua Syriaca Domina dicitur, Christus Dominus, Maria Domina: & licet ipsa se Christi profiteatur ancillam, hoc seruitutis genus omni regno sublimius esse intelligit. Constituta quippe est super omnem creaturam, & quicumque Iesu curuat genu, matri quoque pronus supplicat: & filij gloriam cum matre non tam communem iudico, quam eandem.* Cui concinit D. Ioan. Damascen. orat.2. de Assumpt. Mariæ, cum docet filium matri res omnes conditas in seruitutem addixisse. Eleganter dixit Ioan. Gerson. tract.4. super *Magnificat*, loquens de Assumptione Virginis illud, quod Rex Assuerus obtulit Esther: *Quid vis Esther Regina? quæ est petitio tua? Etiamsi dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi.* Esther 5. id completum fuisse in Virgine, cui nimirum Deus dedit dimidium regni sui. Regnū quippe Dei duobus ait contineri, potentia, & misericordia, iuxta illud Ps. 61. *Duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia.* Potestate igitur Deo remanente, cessisse quodammodo misericordiam Dei matri, sponsæque regnanti. Itaque Virginem diuisum habere cum Deo imperium, & idcirco Ecclesiam appellare Virginem matrem, ac Reginam misericordiæ, *Gloriabatur ante*, inquit Gerson, *se introductam in cellaria Regis.* Cant. 2. *quæ quasi sub claui custodiebantur: modo ei tanquam Reginæ patent omnia.*

Genes. 17. Arnol. Carn. B. Virgo omnium creaturarū domina. D. Ioã. Dam. Ioã. Gerson. Esther. 5. 3. Diuisum cum Deo habet imperium. Psal. 61. 13. Cant. 2.

IIII. Denique non est prætermittenda mystica illa, sed ad principatum Virginis explicandum aptissima diui Bonauen. expositio in speculo Virginis, cum expendit, quo modo Esther Reginam duæ comitabantur ancillæ, quarum vna dominam sequebatur defluentia vestimenta colligens, alteri ipsa Esther præ deliciis inniteba-

D. Bonau.

innitebatur. Esther 15. *Duæ*, inquit, *quarum domina est Regina Maria, sunt Angelica, & humana creatura: humana est famula illa, quæ sequitur dominam suam in mundo colligens vestimenta dominæ, hoc est, virtutes, & exempla Mariæ: Angelica verò est illa altera, super quam in cœlo innititur se sociando, ac deliciando cum Angelis, innititur insuper tanquam potentissima Angelis imperando.* Et rectè quidem Bonauentura. Quid ni enim super Angelicam naturam innitatur ea, quæ vel super ipsum dilectum innixa graditur Cant. 8. *Quæ est ista quæ ascendit de deserto delicijs affluens, innixa super dilectum suum?*

Esther 15. Angelica & humana creatura Mariæ famulæ. Cant. 8. 5.

V. Tertiò, Rectè etiam in Virginem quadrat nomenclatura stellæ maris: siquidem homines in huius vitæ mari summo cum discrimine nauigantes ad fœlicissimum gloriæ portum dirigit, quemadmodum piè expendit D. Bernard. hom. 2. de B. Virgine: ibi inter alia, *Nomen*, inquit, *Virginis Mariæ, quod interpretatum maris stella dicitur, ipsa est præclara, & eximia stella super hoc mare magnũ, & spatiosum subleuata, micans meritis, illustrans exemplis. O quisquis te intelligis in huius seculi profluuio magis inter procellas, & tempestates fluctuare, quàm per terram ambulare, ne auertas oculos à fulgore huius syderis, si non vis obrui procellis: respice stellam, voca Mariam.* Quartò, Dicitur *Illuminatrix*: quã ob causam plerique, nec immeritò, volunt Virginem expressam fuisse in luce illa, quæ facta dicitur prima die, & quæ diuisit lucem à tenebris Gen. 1. de qua luce sentit Magist. Sent. in 2. d. 13. formatum postea fuisse corpus solis: sed quicquid sit de eius sententiæ veritate, verè Virgo beatissima lux fuit diuisa à peccatorum tenebris, ex eáque postea formatus est sol, ipse nempe Christus. In eandem sententiam interpretari possumus illud Gen. 1. *Fecit Deus duo luminaria magna, luminare maius, vt præesset diei, & luminare minus, vt præesset nocti, & stellas.* Luminare namque maius est Christus Dominus, qui præest diei, id est, iustis peculiari quadam ratione: luminare minus est Virgo beatissima, quæ præest nocti, id est, peccatoribus, quorum est aduocata: stellæ autem sunt reliqui omnes sancti. Illa etiam est fons solis, cuius fit mentio Iosue 15. vt vel hanc vnam ob causam optimo iure illuminatrix dici possit, cum sit perennis quidã fons solis: quippe cum ex ea sol iustitiæ tanquam ex fonte prodierit. Ad hanc illuminatricis appellationem pertinet illud D. Fulgentij serm. de laud. Mariæ, cum Virginem appellat fenestram cœli, per quam videlicet quasi per fenestram vniuersa è cœlo lux vniuersis cõmunicatur mortalibus. *Facta est*, inquit, *Maria fenestra cœli, quia per ipsam Deus verum fudit seculis lumen*: quanquam Fulgentius his verbis de Christo loqui videatur, qui vera lux est, & qui nobis per Virginem illuxit.

Maria stella maris. D. Bern. Gen. 1. Magist. sen. Ex Virgine vt ex luce formatus Christus. Genes. 1. 16. Christus & Virgo luminare maius, & luminare minus. Iosue 15. B. Virgo fons solis. D. Fulgent. Item fenestra cœli.

VI. Verùm omissis multis aliis breuitatis gratia, quæ de nominis Mariæ prædictis interpretationibus afferri à nobis potuissent, non est prætermittendum in laudem tanti nominis illustrissimũ illud doctissimi Idiotæ encomium libro suarum contemplationum de Virgine, cap. 5. (& refertur lib. 3. Biblioth. sanct. Patrum) vbi loquens cum Virgine sic ait. *Dedit tibi Maria tota Trinitas nomen, quod post nomen filij tui est super omne nomen, vt in nomine tuo omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum. Hoc nomen super omnia sanctorum nomina reficit lassos, sanat languidos, illuminat cæcos, penetrat duros, vngit agonistas, iugum Diaboli extrudit. Tantæ virtutis, & excellentiæ est, vt ad eius inuocationem cœlum rideat, terra lætetur, Angeli congaudeant, Dæmones contremiscant, & infernus conturbetur. Dicitur* Prouerb. 20. *Lucerna Domini, spiraculum hominis, quæ inuestigat omnia secreta ventris: sic etiam dicere tibi possumus, Lucerna Dominæ, id est, Maria, quæ doctrix, & magistra maris interpretaris, spiraculum hominis: quia peccator per te respirat in spe veniæ, & gratiæ.* Hæc ille. Vbi obserua appellari Virginem *Spiraculum peccatoris*, quo nihil elegantiùs de Virgine dici potuit, quasi sublato Virginis patrocinio perinde, atque anhelitu

Idiota. Maria post Filij nomen super omne nomen. Nominis Mariæ excellentia. Prou. 20. 27. B. Virgo spiraculum peccatoris.

interclusō peccator viuere diutiùs non poſſit. Quo etiam ſenſu Chriſtus Dominus appellatur *ſpiritus oris noſtri* Thren. 4. *Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus captus eſt in peccatis noſtris*: quia videlicet ſicut ſi alicui anima intercludatur, halitúſque omnis, & reſpiratio impediatur, viuere nequaquam poſſet: ita ablato nobis Chriſti auxilio viuere ſpiritualiter non poſſumus, quippe qui ſit ſpiritus oris noſtri, & halitus ipſe, quo viuimus.

Thren. 4. 20

Chriſtus ſpiritus oris noſtri cur dicatur.

VII. Denique refertur in reuelationibus ſanctæ Brigittæ (vt auctor eſt Dionyſ. Carth. lib. 3. de laudibus Virg. cap. vlt.) ei beatam Virginem apparuiſſe, & in hunc modum loquutam fuiſſe: Audi, quantum filius meus nomen meum honorauit: meum nomen dum Angeli audiunt, gaudent, Deóque gratias agunt, quòd per me, & mecum talem gratiam fecit. Et quoniam vident humanitatem filij mei in Deitate glorificatam, qui in purgatorio ſunt, gaudent nomine meo audito: quemadmodum æger iacens in lecto, cum audit verbum ſolatij. Angeli etiam boni audito hoc nomine iuſtis magis propinquant, & de eorum lętantur profectu, quibus ſunt ad cuſtodiam deputati: omnes quoque Dæmones verentur hoc nomen Maria, eóque audito aufugiunt.

Dio. Carth.

Mariæ nomine audito gaudent in purgatorio animæ.

De corporali Virginis pulchritudine.

SECTIO III.

I. POſtquam de ſacerrimæ Virginis nomine diſſeruimus ſequitur, vt de eius ſpecie, & venuſtate dicamus: in fœminis enim forma potiſſimum ſpectatur: quare priùs de corporali eius pulchritudine, deinde verò de ſpirituali diſputabimus. Quod igitur ad corporalem Virginis pulchritudinem ſpectat, fuiſſe eam in Virgine omnibus numeris abſolutam, ſacerrimámque Virginem reliquis omnibus fœminis formæ elegantia excelluiſſe, docent communiter Doctores, Richard. Vict. cap. 26. ſuper Cant. D. Anton. 4. p. ſummæ Theologicæ, tit. 15 ca. 10. §. 2. And. Hieroſoly. ſerm. de aſſumpt. Albert. Mag. tract. de Virgine, Dion. Carthuſ. lib. 1. de laudib. Virg. art. 34. imo & Greg. Naz. in tragœdia de Chriſto patiente. Idémq; legitur reuelatum fuiſſe ſanctæ Brigittæ lib. 1. ſuarum reuelat. c. 50. 51. Vnde etiam Cant. 1. appellatur *pulcherrima inter mulieres*: & cap. 5. *pulcherrima mulierum*. Cuiuſmodi autem fuerit forma Virginis, tradit Nicephorus lib. 2. hiſtor. Eccleſiaſt. cap. 23. ex Epiphanio his verbis: Mores eius, & ſtaturæ eius modus (vt inquit Epiphanius) talis fuit. Erat in rebus omnibus honeſta, & grauis: pauca admodum, eáque neceſſaria loquens: ad audiendum facilis, & perquam affabilis, honorem ſuum, & venerationem omnibus exhibens: ſtatura mediocri, quamuis ſint, qui eam aliquantulum mediocrem longitudinem exceſſiſſe dicant: decenti dicendi libertate aduerſus homines omnes vſa eſt, ſine riſu, ſine perturbatione, & ſine iracundia maximè: colore fuit frumentum referente, capillo flauo, oculis acribus, ſubflauas, & tanquam oleæ colore pupillas habentibus, ſupercilia inflexa, & decenter nigra, naſus longior, labia florida, & verborum ſuauitate plena: facies non rotunda, & acuta, ſed aliquanto longior: manus ſimul, & digiti longiores: erat denique faſtus omnis expers, ſimplex, miniméque vultum fingens, nihil molliciei ſecum trahens, ſed humilitatem præcellentem colens: veſtimentis, quæ ipſa geſtauit, coloris natiui contenta fuit, id quod etiam nunc ſanctum capitis eius velamen oſtẽdit, & vt paucis dicam, in rebus eius omnibus multa diuinitus inerat gratia. Hæc Nicephorus.

Omnibus fœminis excelluit pulchritudine B. Virgo.
Rich. Vict.
D. Antonin.
And. Hieroſ.
Alber. Mag.
Dio. Carth.
D. Greg. Nazian.
Cant. 1. 8. & 5. 9. 17.
Nicephor.
Mores eius, & ſtatura.

Veſtimenta eius natiui coloris.

II. Et quidem conſentaneum erat, vt Virgo eſſet pulcherrima, quæ ſpecioſum præ filijs hominum erat paritura: confert enim parentum forma ad liberorum elegan-

elegantiam: tum etiam vt hac quoque ex parte inter Virginem, & filium maioris esset amoris occasio: vnde eam alloquens sponsus Cant. 6. *Pulchra*, inquit, *es amica mea, suauis & decora sicut Hierusalem.* Quo loco est obseruandum comparari Virginem in pulchritudine vrbi Hierusalem, quia sicut in nobilissima aliqua ciuitate, & quæ multa habet ad conspectum præclara, non possunt omnia breui temporis spatio videri, ac notari: ita Virgo erat veluti vrbs quædam amplissima, cuius pulchritudo, decorísque varietas non poterat facilè spectari. Erant nimirum in ea multæ visendæ spirituales virtutum porticus, multa palatia, multa atria, turres, propugnacula, excelsa, ac sublimia ædificia, & reliqua omnia, quæ in vrbe aliqua nobilissima reperiri solent. Hinc est, quòd D. Ioan. Damasc. orat. 1. de Natiuit. Mariæ, pulchrè appellauerit Virginem venustatē naturæ. O *Deo*, inquit, *digna filia, humanæ naturæ venustas, primigenæ matris Euæ correctio, mulierum ornamentum: certabant inter se sæcula, quodnam ortu tuo gloriaretur.* Hanc Virginis pulchritudinem duæ præter morem elegantes fœminæ adumbrarunt, vna Esther, de qua dicitur eius libro cap. 2. *Erat Esther formosa valde, & incredibili pulchritudine, omnium oculis amabilis, & gratiosa videbatur*: altera Iudith, cuius miram pulchritudinem demirantes Assyrij dicebant: *Non est talis mulier super terram in aspectu, in pulchritudine, & in sensu verborum* Iudith. 11. Vnde & filiæ Hierusalem cum Virgine loquentes dicebant Cant. 5. *Quo abijt dilectus tuus ô pulcherrima mulierum?* id quod dixerunt, cum ipsa culturam corporis negligeret, neque ardorem solis multum curaret naturalis decoris conseruandi gratia, vt ipsamet confitetur Cant. 1. *Nolite me considerare, quòd fusca sim, quia decolorauit me Sol.* Itaque cum decolorata à Sole esset, adhuc tamen illam filiæ Hierusalem ex oris lineamentis pulcherrimam mulierem appellabant.

Cant. 6. 3. — *B. Virgo vrbs, in qua multa visenda.* — *D. Io. Dam.* — *Item humanæ naturæ venustas.* — *Esth. 2. 15.* — *Virginis pulchritudo in Esther, & Iudith adumbrata.* — *Iudith 11. 19.* — *Cant. 5. 17.* — *Cant. 1. 6.*

III. Quærit Dion. Carth. lib. 1. de laudib. Virgin. c. 39. num supernaturalis aliquis splendor in virginis vultu radiaret? Cui dubitationi respondet interiorem illam Virginis puritatem, & sanctitatem in eius facie visibiliter radiasse, tantámque fuisse, vt opus fuerit eiusmodi radiationem diuinitus temperari, quo posset cum hominibus conuersari. Idque probat ex eo, quòd quamplurimi sancti cum ex contemplatione egrediebantur, igneum quendam splendorem vultu ipso præferebant, & roseo quodam colore, lumineque Diuino perfundebantur. Præterea si Moysi accidit ex consortio Domini, vt vultus eius tanto splendore emicaret, vt non possent filij Israël in faciem eius intendere, opúsque esset velo faciem operire, Exod. 34. cur id denegandum sit Virgini, cuius tanta erat cum Deo familiaritas? In quo quidem Virgo beatissima similis fuit filio, in cuius vultu docet D. Hieron. super 9. cap. Matth. quendam radium Diuinitatis coruscasse, quo omniū animos ad sui amorem pertrahebat: indéque factum, vt non temerè Matthæus vno tantum eius verbo incitatus telonium reliquerit. Christóque adhæserit. *Certè*, inquit Hieron. *fulgor ipse, & maiestas Diuinitatis occulta, quæ etiam in humana facie relucebat, ex primo ad se vidētes trahere poterat aspectu.* Sic igitur Virgo mira sui vultus pulchritudine, cœlestique quodam splendore exterius micante, videlicet ex interna mentis harmonia redundante omnium ipsam intuentium amorem conciliabat. Illud tamen obseruandum, cum tam eximia esset Virginis pulchritudo, nunquam tamen intuentes ad sinistram aliquam cogitationem, vel motum, sed ad castitatem, purissimúmque amorem incitasse, quemadmodum docet D. Ambros. lib. de institutione Virginis, cap. 7. D. Bonau. in 3. dist. 3. 1. p. art. 2. Alens. 3. p. summæ q. 9. memb. art. 1. vbi ait Virginem suo aspectu concupiscentiæ motus extinxisse, diuus Tho. in 3. dist. 3. q. 1. art. 2. quæstiuncula prima, vbi id tribuit singulari effectui gratiæ, qua Virgo abundabat: aliàs enim naturalis forma ad id omninò

Diō. Carth. — *Supernaturalis splendor in vultu Virginis radiabat.* — *Exod. 34.* — *D. Hieron.* — *Radius Diuinitatis in vultu Christi coruscabat.* — *D. Ambros.* — *D. Bonauen.* — *Alensis.* — *Aspectus Virginis integritatem conferebat.*

Titelman. Psal. 44.5. D. Ambros. non sufficeret. Denique Titelman. in annotationibus in Psal. 44. super illa verba: *Speciosus forma præ filijs hominum.* Non sunt prætermittenda verba Ambrosij. *Tanta*, inquit, *erat eius gratia, vt non solùm in se virginitatem seruaret: sed etiam si quos inuiseret, integritatis insigne conferret.*

De spirituali Virginis pulchritudine in genere.

SECTIO IIII.

I. *Corporis, mentisque pulchritudo vnde oriatur.* *Cant. 6. 4.* *Septuag. R. Abrahã. De pulchritudine mentis Virginis quam glorietur Deus. R. Salom.*

Sicut pulchritudo corporis ex apta membrorum compositione cum quadam coloris suauitate oritur: ita pulchritudo mentis ex virtutum inter se continentium nexu, & varietate cum suauitate coloris, quem charitas vtpotè ardens, & rubicunda virtutibus omnibus aspergit, proficiscuntur. Igitur tanta fuit hæc in Virgine pulchritudo, vt Deus ipse de tam perfecti operis elegantia quasi iactabundus dixerit Cant. 6. *Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt.* Quo loco est obseruandum pro eo, quod 70. & nos habemus, *me auolare fecerunt*, esse Hebraicè, הרהיבי, à radice רהב, quæ significat roborare, superare, extolli, superbire. Vnde R. Abraham sic interpretatur: *Auerte oculos tuos à me*, quia ipsi fortiores fuerunt me, præualuerunt mihi, & abstulerunt mihi robur meum, & Dominum meum: quasi nimirum Deus conspecta Virgine tanto incitaretur amore, vt deliquium mentis pateretur: & præterea dominum sui amitteret totum se Virginis esse confitens, quod proprium est amantium. Verùm R. Salom. potius vult legendum esse, *Quia ipsi me superbire fecerunt*: neque id pugnat cum editione vulgata: nam qui volant, se in altum extollunt, & in sublime feruntur, quæ est superbientium conditio. Quare iuxta hanc postremam translationem fatetur sponsus se ad Virginis conspectum quodammodo de sua potentia, & sapientia superbire, qui tam eximium, & pulchrum opus potuit, & nouit effingere. Itaque quia conspecta Virgine quodammodo, vt more nostro loquamur, periculum arrogantiæ, & superbiæ incurrebat, sibique ipse gloriabundus efferri, & superbire videbatur, monebat huius periculi sponsam, commendabátque, vt à se oculos interdũ auerteret, ne de tanto opere sese prętcr morem iactabundus efferret. Atque huc videntur allusisse adolescentulæ Hierosolymitanæ, cùm dixerũt Cant. 1. *Recti diligunt te*: pro quo Septuag. transtulerunt, *Rectitudo dilexit te*: quæ verba Græci Patres volunt esse adolescentularum, quæ cùm viderent sponsum conspecta sponsa animo deficere, & mentis pati deliquium, manifestè coniecerunt maximo in illam amore inflammari. Itaque per quandam inuidiam dicebant: *Rectitudo dilexit te.* O te, inquiunt, fœlicem, ô beatam, siquidem ipsamet rectitudo, hoc est, sponsus, qui rectissimus est in amore, cuiusque est certissimum, nullóque modo fallax de pulchritudine iudicium, te dignam præ cæteris amore suo iudicauit: quare iam nihil nobis superest, cur tecum de pulchritudine certemus.

Cant. 1. 4.

II. *Cant. 1. 9. Pulchritudo mentis Virg. equitatui Pharaonis assimilatur.*

Hæc spiritualis pulchritudo Virginis duplici, eáque elegantissima similitudine explicatur in lib. Cant. vna est illa, quæ habetur cap. 1. vbi postquam sponsus eam pulcherrimam inter mulieres appellauerat, subiecit: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea*, hoc est ad literam, In curribus Pharaonis euertendis, ac dissipandis similis fuisti equitatui meo firmissimo. Ea verò similitudo videtur primo aspectu ab instituto aliena: quid enim conuenientiæ habet cum equitatu pulchritudo: sed tamen aptissima est ad explicandam vim, qua pulchritudo Virginis, hominum, Angelorum, imo & Dei ipsius amorem sibi conciliabat, & quodammodo expugnabat, quasi sponsus diceret: Vsque adeò pulchritudine excellis, vt oris tui species sit veluti equitatus quidam potentissimus ad omnium animos vincen-

vincendos. Vt enim in bello equitatus plurimum potest, eóque immisso acerrimum solet esse, cruentúmque certamen: ita virtutes omnes, prærogatiuæque Virginis à charitate quasi duce instructæ erant, veluti quidam equestris exercitus ad omnium animos per amorem vincendos, potentissimus. Eandem similitudinem continent verba illa Cant. 6. *Pulchra vt Luna, electa vt Sol, terribilis vt castrorum acies ordinata.* Vt quid enim Lunæ, Solisque pulchritudinem cum castrorum terrore coniunxit? nimirum acies instructa est ad aspectum pulcherrima, & cum quodam mentis stupore admirabilis: hanc enim vim habet vox illa, *terribilis*. Præterea est ad quamlibet arcem oppugnandam potentissima: quare significatur Virginis pulchritudo quæ ex multarum virtutum varietate conflatur, veluti numerosum quendam exercitum esse, & aciem instructam potentissimam ad quodlibet ferreum pectus molliendum: imò & esse non quouis modo ad aspectum pulchram, sed cum quodam quasi mentis stupore: quia videlicet intuentes non in admirationem tantùm, sed in stuporem conuertit, quæ summa esse poterat pulchritudinis in Virgine amplificatio.

Virginis virtutes equestris exercitus.

Cant. 6. 9.

III. Altera similitudo desumitur à palma, vt habetur Cant. 7. *Quàm pulchra es, & quàm decora charissima in delicijs! statura tua assimilata est palmæ.* Alij transferunt ex Hebræo: *Quàm pulchra es, & quàm iucunda ò amor in delicijs! hac statura tua similis est palmæ.* Quibus verbis commendatur Virgo à totius corporis elegantia, aptáque membrorum omnium conformatione, quæ tam eximia est, vt propterea Virgo ipsemet amor videri possit. Deinde comparatur statura eius palmæ tum propter altitudinem, & proceritatem, quæ multùm facit ad pulchritudinem: tum vt indicetur ipsam inter omnes pulchras fœminas palmam præripere pulchritudinis. Itaque *statura tua assimilata est palmæ*, hoc est, reliquos omnes Sanctos spirituali pulchritudine, & elegantia antecellis, cum ipsísque comparata victricis palmæ instar obtines. Accedit, quod palmæ folium refert speciem gladij: itaque quodammodo gladijs armatur palma, quot foliis vestitur. Ita nimirum Virgo quot virtutibus, donis, prærogatiuísque exornatur, tot quasi fortissimis, & acutissimis armatur gladiis ad omnia sibi per amorem subiicienda. Quòd enim pulchritudo appelletur gladius in sacris literis, perspicuum est ex Psal. 44. *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime*: quo, inquam gladio? *Specie tua, & pulchritudine tua intende, prosperè procede, & regna.* Tua enim pulchritudine Rex Messia tanquam gladio tuo, hoc est, tibi proprio, quippe cum tibi sit propria pulchritudo, & mansuetudo, prosperè procedes, imperioseque regnabis.

Cant 7. 6.

Pulchritudinis spiritualis palmam præripit B. Virg.

Psal. 44. 4.

IIII. Nec verò mirum videri debet tam pulchrā prædicari Virginem: siquidem in ea Deus creaturarum omnium pulchritudinem coniunctam esse voluit, fecitque eā quasi breuiarium, & epitomen omniū perfectionū. Imò videtur Deus diligēter in creaturis sibi ex æternitate obiectis notasse, quid in singulis emineret, vt totum id conferret in virginem: quòd non obscurè Ecclesia docet cū Virgini accommodat locū illū Pro. 8. *Dominus possedit me in initio viarū suarū: ab æterno ordinata sum. Nōdum erant abyssi, & ego iā concepta eram: quando præparabat cœlos aderā, cum eo eram cuncta componens.* Quid enim aliud est affuisse Virginem Deo mundum mēte designanti, & ex æternitate moliēti, nisi in illa creaturarū archetypa molitione Diuino intellectui obiectam fuisse, quasi iam tunc Deus in singulis creaturis inuestigaret, quicquid in illis excelleret, vt inde decerptū in virginē transfūderet: quemadmodum pictori magnū aliquod opus cogitatione versanti in omnibus alijs operibus sēper illud ante oculos obuersatur, quasi in reliquis veluti preludat, & manū exerceat, vt cū illi, quod mente voluit, manum admouerit, sit iam apprimè exercitatus. Id ergo innuunt illa verba: *Ab æterno ordinata sum. Ego iam concepta eram. Cum*

B. Virgo omnium perfectionum epitome.

Prou. 8. 22.

eo eram cuncta componens. Quando præparabat cœlos, aderam. Hæc enim omnia significant Virginem ex æternitate Deo obiectam fuisse in omnibus efficiendis operibus quasi opus quoddam eximium, ad quod perficiendum iam tunc ars Diuina sese accingebat. Quòd verò in reliquis operibus quasi præluderet, & manum quodammodo exerceret, non obscurè elicitur ex illis verbis, *ludens in orbe terrarum.* Denique artem suam Deus mirabiliter in Virgine commendauit: pro quo est obseruandum ex Plin. lib. 35. cap. 10. summam picturæ subtilitatem cerni in extremis lineis: *Corpora enim*, inquit, *pingere, & media rerum est quidem magni operis, sed in quo multi gloriam tulerint. Extrema corporum facere, & desinentis picturæ modum includere rarum in successu artis inuenitur. Ambire enim debet se extremitas ipsa, & sic desinere, vt promittat alia post se, ostendátque etiam, quæ occultat.* Sic igitur artem suam Deus subtilissimã extremis in Virgine lineis ducendis mirificè ostendit. Etenim cum omnia in Virgine sint summa, & ad extremum perfectionis perueniant, quamcumque eius prærogatiuam consideres, ex ea tanquam ex vltima linea intelliges innumeras alias occultari tanquam ex ambiente se extremitate, & multa alia post se quodammodo promittente.

In Virgine artem suam commendauit Deus. Plinius. Picturæ subtilitas in quo cernatur.

De pulchritudine Virginis sigillatim: & primùm de pulchritudine capitis.

SECTIO V.

I. VT illustrior reddatur Virginis pulchritudo, quam generatim superiori sectione perstrinximus magis, quàm descripsimus, operæpretium erit eam in singulis eius partibus contemplari sumpto à capite initio. Igitur de capite Virginis ita legimus Cant. 7. *Caput tuum vt Carmelus.* Carmelus mons est in Iudæa altissimus, & pulcherrimus, multísque herbis odoriferis refertus, & vestitus. Vnde ad explicandam Ecclesiæ Catholicæ fœlicitatem adhibuit Esaias similitudinem depromptam ex Carmelo monte cap. 35. *Lætabuntur deserta, & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium: Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans: gloria Libani data est ei, decor Carmeli, & Saron.* In quem locum Lyran. docet per tres istos montes, qui reliquis in Iudæa fertilitate, amœnitatéque præstabant, significari quicquid erat spiritualis amœnitatis in Synagoga fuisse in Ecclesiam transferendum: itaque dandam Ecclesiæ fuisse gloriam Libani, decorémq; Carmeli, & Saron. Igitur Dionysius Carth. art. 24. super Cant. per caput Virginis sanctam eius voluntatem intelligit, quæ instar Carmeli montis in Deum semper altitudine ferebatur, & bonorum operum fructibus abundabat: addítque posse etiam accipi eius intentionem in rebus omnibus altissimam. Sed vniuersè rectiùs per caput Mariæ animæ eius pars superior intelligenda est, quæ Carmelo monti comparatur, tum quia sublimitate, & pulchritudine reliquos omnes montes circa se positos, id est, reliquos omnes sanctos longè superat: tum etiam, quia abundat omnium florum, odorúmque suauitate, hoc est, omnium virtutum, & gratiarum fragrantia.

Cant. 7. 5. Carmelus mons fœlicitatis Ecclesiæ typus. Esai. 35. 1. Diony. Cart. Virginis voluntas semper ferebatur in Deũ. Fragrantia virtutum, & gratiarum B. Virginis.

II. Secundò, Erat Carmelus mons propter altitudinem, & viriditatem contemplationi aptissimus, quam ob causam Helias eò contemplandi gratia se recipere consueuerat, 3. Reg. 18. At quis locus ad contemplandum aptior capite Virginis, hoc est, suprema eius animæ parte, in qua tam multa Dei dona, prærogatiuæque resplendent? in quem montem si quis per contemplationem ascenderit, profectò in summam Diuinæ bonitatis, sapientiæ, potentiæque admirationem rapietur. Alia

Carmelus contemplationi aptissimus. 3. Reg. 18.

Alia quoque expositio in hanc eandem sententiam colligitur ex Beda libr. 6. in Cant. vbi expendit, quòd Helias in monte Carmelo flexis genibus orauerit, & post longam siccitatem, à Domino pluuiam impetrauerit. 3. Reg. 18. Ex quo deducit caput sponsæ simile esse Carmelo, quia corda electorum & sublimia sunt per conuersationem, & Domino in se ascensum præbent per quotidianos virtutum profectus. Et præterea quoniam Helias, id est, Christus Dominus in his orat Patrem, & velut arentibus aruis pluuias de cœlo euocat: quia hæc ad orandum Deum inuisibiliter accendit, & per eorum preces, ac merita sæpiùs mundo periclitanti sua dona largitur. Quæ omnia multò maiore iure in Virginē conueniunt: siquidem in superiori mentis eius parte tanquam in Carmelo monte altissimo verus Helias Christus orat Patrem merita matris simul cum suis Patri offerendo, multáque pro hominibus dona consequitur: imo Virginem ipsam ad orandum quoque incitat, vt eius oratione, & inuocatione pluuia gratiarum arentibus peccatorum aruis infundatur. Quare si quis gratiarum pluuias à Deo cupit obtinere, in hunc Carmelum montem conscendat, Virginémque aduocatam frequenter adhibeat.

Beda. *3. Reg. 18.* *B. Virgo Carmelo similis ob multa.*

Tertiò, R. Abenesra vult Carmelum hoc loco non significare montem illum in sacris literis celebratissimum, sed colorem coccineum: quòd enim eiusmodi colorem nomen ipsum *carmel* Hebraicè significet, perspicuum est ex 2. Paral. 2. vbi pro eo, quod nos habemus, *coccino*, est Hebraicè *carmel*. Itaque iuxta hanc translationem proculdubio per caput Virginis accipiēda est charitas, quæ caput, & princeps est virtutum reliquarum, meritóque carmel, id est, punicea, siue coccinea appellatur, quia tota ardens est propter amandi feruorem. Non potest autem dubitari, quin charitas Virginis ardentissima fuerit, atque adeò coccino comparari debeat. Et quoniam Carmelus mons erat vberrimus, fontibúsque ac riuulis amœnissimus, sempérq; virens pulcherrimis floribus, rectè charitatem Virginis adumbrauit, quæ vberrima fuit operibus, fontibúsque, & riuulis, qui in aliorum vtilitatem deriuabantur amœnissima: denique virtutum omnium quasi florum semper virentium varietate gratissima. Porrò Hebræi non legunt: *Caput tuum sicut Carmelus*, sed, *Caput tuum super te sicut Carmelus*, vt indicetur caput sponsæ non fuisse super humeros depressum, sed supra humeros eminēs, quod multum facit ad pulchritudinem: & in eo sensu, quem de Virgine persequimur, illud significat charitatem Virginis eminentem fuisse, non humeris ipsis cohærentem, id est, operibus tantùm respondentem, sed altitudine, & eminentia omnia omnino opera transcendisse: itaque non contentam fuisse Virginem operibus, ad quæ lege tenebatur: (hoc enim erat depressum super humeros habere caput) sed semper ad opera supererogationis aspirasse, quod est eminens habere caput super humeros. Postremò est aduertendum Carmelum interpretari scientiam circumcisionis: quoniam conspecta Virgine nosse omnes facilè poterant, quid in vita, moribúsque circumcidere oporteret: nimirum ex eius humilitate superbiam, ex Virginitate libidinē, ex patientia iram, ex charitate inuidiam, denique ex sanctitate malitiam resecare omnes Virginis exemplo docebantur, vt meritò scientia circumcisionis appellari potuerit.

IIII. *R. Abenesra.* *2. Paral. 2.* *Charitas Virginis ardentissima.* *Ad supererogationis opera aspirabat B. Virgo.* *Ex Virgine quid in nobis resecandum, discimus.*

De Cæsarie Virginis.

SECTIO VI.

I. Maximi fit in fœminis crinium pulchritudo, quibus in spirituali sensu cogitationes adumbrantur, vt aliàs fusè docuimus. Virginis igitur Cæsariem illis verbis commendat sponsus Cant. 4. *Capilli tui sicut greges tonsarum, quæ ascen-* *Cant. 4. 1.*

derunt de monte Galaad: Quæ eadem similitudo repetitur cap.6. Alia quoque similitudo adhibetur Cant.7. *Coma capitis tui sicut purpura Regis, vincta canalibus* & vniuersè crinium Virginis decorem suspiciens sponsus dixit Cant.4. *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui.*

Cãt.6. & 7.5 Cant.4.9.

I. Primùm agendum de priori similitudine, in qua illud meritò quærat aliquis, quo nexu, & conuenientia crines sponsæ gregibus caprarum Galaaditicarum similes dicantur, quod proculdubiò non de capris ipsis, sed de caprarum pilis accipiendum est. Cæterùm rectè dictum putabit, si consideret Galaaditicas capras fere aut nigras esse, aut subrufas. Quoniam igitur eiusmodi color laudari solet in crinibus, idcirco ea similitudo adhibetur ad explicandam crinium spõsæ pulchritudinem Nec verò quibuslibet capris, sed capris tonsis comparantur, vt crinium æqualitas explicetur. Quod ad rem attinet, niger color capillorum significat inexplicabilem perfectionem Virginis in cogitationibus vel minimis, quæ capillorum nomine exprimuntur: nigredo enim obscuritatem continet, simúlque aspectum congregat: quo fit, vt vna ex parte cogitationum Virginis pulchritudo ad se rapiat, & quodammodo congreget, & colligat vniuersam intelligendi aciem: & nihilominus ex altera ab omni eo aspectu simul vnito, & collecto penetrari, & inspici omnino non possit ob summam nigredinem, siue obscuritatem, quam tanta perfectio secum affert, propter quam quodammodò est inexplicabilis. Hanc enim eandem ob causam sponsa de sponsi cæsarie dixit Cant.5. *Coma eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus*: quæ est expositio Theodoreti. *Dicuntur*, inquit, *coma eius nigra, vt per profundum, & obscurum colorem abdita, & inaccessa incarnationis eius ratio declaretur.* Imo expositio trium Pattrum, cum per comas accipiat bonas Patris voluntates à Christo impletas, docet appellari nigras instar corui eandem ob causam: quia nimirum imperuestigabili diuinorum iudiciorum ratione mẽtis oculos in cõtemplatione corroborant: nam vt color albus visum disgregat, ita niger confirmat. Nec verò hoc tantum accipi debet de vniuersa Virginis cæsarie, id est, de omnium cogitationum eius multitudine sed de qualibet etiã vel minima, vt vel vna Virginis cogitatio omnẽ creatum intellectum, mentisque aspectum quasi colligat, congreget, & requirat: & tamen omnino inspici propter nigredinẽ non possit. Idcirco enim sponsus Cant.4. vulneratum se confitetur vel vno Virginis crine, seu vt etiam dicere potuisset, ligatum, & illaqueatum quasi fortissimo vinculo. *Vulnerasti*, inquit, *cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui.*

Sponsæ crines caprarũ Galaaditicarum gregibus cur cõparentur.

Cogitationũ Virg. pulchritudo, & perfectio inexplicabilis.

Cant.5.11 Theodor. Mysterij incarnationis obscuritas.

Cant.4.9.

II. Subrufi etiam dicuntur crines Virginis, qui color ardens est, & quodammodò aureus, & in fœminarum crinibus maximè commendabilis: quia omnes eius affectus, cogitationésque ardẽtes erant, & charitate aureæ Et quoniã interdum fœminarum crines vsque adeo excrescunt, vt totum corpus cooperiant: quid pulchrius Virgine, quæ aureis suis crinibus, idest, aureis cogitationibus, & affectibus tota cooperta: tota etiam aurea apparebat, imo non tantùm aurea, sed & veluti aurum ipsum splendebat propter charitatis affluentiam, & redundantiam, quæ in omnibus eius actionibus quasi aurum rutilabat? Atque hanc potissimum ob causam Virgo charitas ipsa, siue amor per antonomasiam appellatur, semel quidem Cant.2. vbi sponsus ita loquitur: *Adiuro vos filiæ Hierusalem, per capreas, ceruosq́, camporum, ne suscitetis, neq; euigilare faciatis dilectam, quoad vsque ipsa velit.* Quo loco Septuag. pro, *dilectam*, trãstulerunt, *dilectionem*, siue *amorem*, quod magis adhuc ardentissimum Virginis amorem declarat, cum non tantũ charitas, sed dilectio ipsa nominetur. Hanc enim vim habet verbum Grecũ ἀγάπη, tum quia semper fere erat in actu charitatis: tum quia quicumque eam aspiceret, quàm primùm eius casto

Affectus Virginis, & cogitationes charitate aurea.

Cant.2.7. B. Virgo per antonomasiã charitas, siue amor.

amore

amore accenderetur. Sed illud magis ad literam, sponsum appellare Virginem *amorem*, siue *dilectionem*, idest, amorem suum, delicias suas: id denique, in quo eius amor continuò versaretur. Deinde iterum appellatur charitas, siue amor Cant. 7. vbi eam sponsus sic per admirationem alloquitur: *Quàm pulchra es, & quàm decora charissima in deliciis?* Quo loco similiter Septuag. pro *charissima* transtulerunt ἀγάπη & similiter Hebraicè est אהבה, quæ vox propriè amorem significat, vt patet 2. Reg. 1. cum de Ionatha dicitur, quòd esset amabilis super amorem mulierum. Meritò igitur Virgo amor ipse, siue charitas dicitur, cum quanta sit, charitas, & amor sit, tota nimirum cooperta aureis suarum cogitationum crinibus. Nec verò prætereundum est, quòd præcipuè capreis Galaaditicis comparatur: sonat enim Galaad aceruum testimonij. Quod mirè etiam quadrat in Virginem, in qua omnia omnium gentium testimonia coaceruantur, cum ab omnibus gentibus testimonium accipit probitatis: eam enim vel ipsi fidei hostes suspiciunt, & admirantur, quemadmodùm ipsa prænunciauit Luc. 1. *Ecce*, inquit, *ex hoc beatam me dicent omnes generationes.* Denique quod spectat ad posteriorem similitudinem, qua Cant. 7. comæ capitis eius dicuntur esse sicut purpura Regis iuncta canalibus, iam superiùs annotauimus Septuag. transtulisse: *Cæsaries capitis tui sicut purpura: Rex ligatus in canalibus.* Itaque crines Virginis purpuræ comparantur propter colorem purpureum, qui est pulcherrimus, & regalis, imo etiam cœlestis. Deinde in eius crinibus Rex ligatus apparuit: quoniam Rex ille cœlestis vinciri, & ligari se patiebatur Virginis crinibus tanquam regalibus, & aureis quibusdam vinculis, vt iam superiùs diximus, vbi etiam explicauimus, cur canalibus comparentur.

Item & delicia.
Cant. 7. 6.
2. Reg. 1.
Luc. 1. 48.

De pulchritudine oculorum in Virgine.

SECTIO VII.

PVlchritudinem oculorum Virginis descripsit sponsus duplici similitudine, quarum altera habetur Cant. 1. *Oculi tui columbarum*: & Cant. 4. *Oculi tui columbarũ absque eo, quod intrinsecus latet*: altera Cant. 7. *Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis.* Vtraque hoc loco est à nobis explicanda. I.

Quod ad priorem attinet, comparauit sponsus Virginis oculos oculis columbarum, quæ in Palæstina nutriebantur, quarum oculi præstabant & magnitudine, & splendore. Et quidem Rupert. per *oculos columbarum* in Virgine intellexit septem dona Spiritus sancti: & idcirco dictum *columbarum*, non columbæ, eo quòd columba sit Spiritus sancti symbolum, hoc sensu: *Oculi tui columbarum*, id est, *oculi omnium gratiarum: omnium quippe gratiarum, siue Spirituum tu effecta es particeps, ex quo me castis visceribus suscepisti.* Hugo Card. & alij per *oculos columbarum*, quæ de simplicitate laudantur, intelligunt simplicem intentionem, hoc est, non duplicatam vel erroris, vel delectationis malitia. Verum rectius est, vt absolutè intentionem Virginis in omnibus per oculos accipiamus, quæ semper in Deum respiciebat. Quòd enim intentio in sacris literis oculo comparetur, perspicuum est ex Matth. 6. *Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit*: solis enim operibus ex bona intentione perfectis remuneratio à Deo tribuitur: quemadmodum significauit Apostolus, cum dixit ad Rom. 2. *Qui reddet vnicuique secundùm opera eius: iis quidem, qui secundùm patientiam boni operis gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam*, idest, iis qui Dei honorem spectant per rectam intentionem. Hoc sensu accipit D. Gregor. homil. 4.

Cant. 1. 15 & 4. 1.
Cant. 7. 4.
Oculi columbarum Palæstinæ magnitudine præstabant.
Rupert.
Omnia Spiritus sancti dona in virgine.
Hugo Card.
Virginis intentio semper in Deum.
Matth. 6. 22
Rom. 2. 6.
D. Gregor.

Ezech.1.11. super Ezech. illud cap.1. quod dicitur de animalibus: *Et facies eorum, & pennæ eorum extentæ desuper. Facies*, inquit, *& pennæ extentæ desuper describuntur, quia omnis intentio, omnisque contemplatio sanctorum super se tendit, vt illud possit adipisci, quod in cælestibus appetit. Nam qui bona agere videtur, & per hæc non Deo, sed hominibus placere desiderat, intentionis suæ faciem deorsum premit: & qui in contemplatione Dei, non dulcedine beatitudinis satiari appetit, sed doctus videri, iste nimirum intellectus sui pennas desuper non extendit.*

II. Cæterùm Virgo beatissima & faciem, & pennas desuper extentas habuit, quia omnes eius intentiones siue in agendo, siue in contemplando ad solius Dei cultum, honorémque referebantur: id quod ipsamet significauit primis illis verbis sui cantici Luc.1. *Magnificat anima mea Dominum.* Quo loco est aduertendũ non dixisse Virginem, *Magnificat anima mea Dominum*, quasi excitando animã ad magnificandum Deum, sed dixisse *Magnifica*, vt intelligeremus non opus fuisse animam illam excitari, quæ continuò Deum magnificabat. Nimirum reliqui omnes sancti citharæ quidem fuerũt, quæ Dei gloriam cõcinebant: sed tamen interdum per carnis fragilitatem dissonabant: vnde opus erat, vt subinde ad harmoniam & concentum reducerentur: quo videtur spectasse Regius vates, cum dicebat Psal. 102. *Benedic anima mea Dominum*: videlicet indicans suam ipsius animam citharam quandam esse, quæ interdum à Dei gloria concinenda cessabat, atque adeo necesse habebat iterum ad Deum benedicendum excitari, & quodammodò attemperari. At Virgo beatissima, quoniam perpetuò Deum benedicebat, nihilque non ad eius gloriam referebat, cithara erat Spiritus sancti suauissimam harmoniam, & concentum semper retinens: quæ videlicet nunquam dissonuit. Quare meritò Virgo non dixit, magnifica, sed, *Magnificat anima mea Dominum.* Illud etiam obiter obseruandum illum appellari magnificum, qui grandia tribuit: quam ob causam humanitas Christi dicitur *Magnificentia* Psalm. 8. *Eleuata est magnificentia tua super cælos:* quia Deus per humanitatem se ostendit summopere magnificum eximia beneficia hominibus conferendo: quamquam etiam magnificentiæ nomine eo loco ipsa Dei munificentia accipi possit. Virgo igitur magnificare Deum dicitur, quia non quibusuis laudibus, sed summis, & eximiis Dei prædicat magnitudinem.

Luc.1.46. B. Virgo Deum continuò magnificabat. Psal.102.1. B. Virgo Spiritus sancti cithara nunquam dissona. Psal.8.2. Deus per Christi humanitatem magnificus apparuit.

III. Sed magnam habent difficultatem verba sequentia: *Absque eo, quod intrinsecus latet*: quæ necessariò ad perfectam huius loci intelligentiam explicanda sunt. Ea verò bis leguntur Cant. 4. primùm, cum dicitur: *Oculi tui columbarum absque eo, quod intrinsecus latet*: deinde, cum subiungitur: *sicut fragmen mali punici genæ tuæ absque eo, quod intrinsecus latet*: & præterea c. 6. vbi eadem sententia totidem verbis repetitur: *Sicut cortex mali punici genæ tuæ absque occultis tuis.* Quibus omnibus in locis Septuag. transtulerunt: *extra silentium tuum*: eodem modo transtulit Symmachus: in Hebræo respondet verbum, צמתך. Contendit autem D. Hierony. in comment. super cap.47. Esaiæ, eam vocem significare pudenda mulieris, & ita accipiendam esse in Canticis, atque idcirco à Symmacho, & Septuaginta translatum fuisse *silentium*, *& taciturnitatem*, τὴν σιώπησιν, quòd eiusmodi partes præ verecundia, & modestia taceri debeant. Nam quòd vox Hebræa eam significationem habeat, probat D. Hieron. ex eodem cap.47. Esaiæ, vbi ad Babylonem sub typo fœminæ dicitur: *Denuda turpitudinem tuam*: vbi ad literam sermo est de fornicationibus Babylonis, & manifestè turpitudinis nomine obscœnæ meretricis partes innuuntur, habetúrque eo loco eadem vox Hebræa. Verùm hæc vsque adeo displicuerunt Luysio Legionensi in suis comment. super Cant. vt acriter Hieronymum incuset, quòd putauerit rem omnium turpissimã à Spiritu sancto nomina

Cant.4.1.10 Canticorum locus obscurus elucidatur. Cant.6.7. Septuag. Symmach. D. Hieron. Esai.47.2. Luys. Legio.

nominatam fuisse. Itaque contendit nomen *tsamatech* eo loco Canticorum sumi pro ea capillorum parte, quæ fronti, & temporibus imminet, sub quibus oculi latentes, atque micantes quodam veluti errore capillorum, & incerto motu pulchriores apparere solent. Quare Legionensis verbum *tsamatech* non deducit à *isma*, vt deduxit Hieronymus, sed à nomine *tsamam*, quod significat cincinnum capillorum, quo etiam modo deduxit Sanct. Pagn. in suo Hebraico dictionario, & lexicon Complutense, imo & Rabbini Hebræi in expositione super Cantica. Quanquam verò Hieronymi sententiam magis probamus, quippe qui Hebrææ linguæ peritia, vel ipsos Rabbinos Hebræorum superauit: tamen hæc etiam Legionensis expositio probabilis est. Quare iuxta illam, cum dicitur: *Oculi tui columbarum absque eo, quod intrinsecus latet*: significatur tantam esse oculorum Virginis, hoc est, eius rectæ intentionis pulchritudinem vt multò plura lateant quamlibet etiam perspicacissimam videndi aciem, quàm sint illa, quæ exterius apparent.

Intentionis pulchritudo plus latebat, quàm apparebat in Virgine.

IIII.

Virginis præstantia inexplicabilis.

Elegans quoque est Septuaginta translatio. *Extra silentium tuum*, vel *extra taciturnitatem tuam*: quæ illud significat; tantam esse beatissimæ Virginis præstantiam, vt dici nequeat, sed silentio tantùm explicari possit. Itaque eius perfectionem inexplicabilem esse, satiúsque multo esse, vt ille alius dixit de Carthagine, silere, quàm pauca dicere: quo eodem sensu dictum est de Deo Psal. 64. *Te decet hymnus Deus in Sion*: pro quo est in Hebræo, quemadmodum transtulit D. Hieronymus: *Tibi silentium laus Deus in Sion*: quibus verbis significatur maximè propriam laudem Dei esse silentium, quia nimirum eius immensa magnitudo comprehendi nequeat. Munster. Campens. & interpres pro Caiet. vertunt: *Te expectat laus Deus in Sion*, hoc est, vt Caietanus interpretatur: In Sion Deus laudaberis, vbi extructum est tabernaculum. Quanquam alia potest afferri expositio: *Te expectat laus*, id est, laus omnis consequi te minimè potest, sed quasi expectat, vt te captui nostro accomodes, quò in te laudando versari possit. Sanct. Pagninus, & alij transferunt: *Tibi silet laus*, hoc sensu: Laus omnis tibi silentium est, seu quantumcunque te laudibus efferamus, perinde est, atque si omnino sileamus, quia laus omnis nostra præ tua magnitudine nihil est, & silentium potius, quàm laus existimāda. Quæ omnia suo modo in Virginem conueniunt, de qua propterea meritò ab sponso non semel inculcatur: *Extra silentium tuum, extra taciturnitatem tuam, absque occultis tuis*, hoc est, omnis tua pulchritudo silentium quoddam est, & taciturnitas, tum quia silentio potiùs honoranda est, quàm impari laude, balbutientibúsque vocibus commendanda: tum etiam, quia quicquid de te dicatur, tam longè abest à tua eximia dignitate, vt silentium potiùs, & taciturnitas laus omnis appellanda videantur. Accedit, quòd tua eximia magnitudine sanctis omnibus imposuisti silentium, imo & creaturis omnibus, ne possent tecum de perfectione, & pulchritudine contendere. Atque hæc de priori similitudine.

Psal 64. 12.

Munst. Cāp. Caietan.

Sanct. Pagn. Laus nostra pra Deo magnitudine nihil est, & silentium.

B. Virgo silentio potius honoranda, quàm impari laude commendanda.

V.

Hesebō vrbs citra Iordanē

Pro posterioris intelligentia aduertendum est primò Hesebon, siue Hesbon vrbem esse citra Iordanem in sorte filiorum Ruben, in qua olim fuit Regia Seon Regis Amorrhæorum stagnis, aquísque abundantem. Deinde obseruandum pro eo, quod nos habemus, *filia multitudinis*, esse Hebraicè בת רבים, quod nomen proprium est eius portæ, ad quam istæ piscinæ dicuntur fuisse, quæ appellabatur porta בת רבים, id est, *filia multitudinis*, quod iuxta illam forum esset peramplum, & hominum frequentia celeberrimū. Tertiò notandum in oculis præcipue laudari magnitudinem, splendorem, & serenitatem. Quia igitur piscinæ illæ amplæ erant, aquásque habebant clarissimas, & stabiles: idcirco Virginis oculi eiusmodi piscinis comparantur, laudatúrque à magnitudine, splendore, & serenitate. Hæc enim omnia habuit Virginis intentio, quæ ampla fuit per multitudinem

Virginis oculi comparantur piscinis in Hesebon.

operum , splendissima propter puritatem: denique serenissima, quia nullam vel minimam perturbationem admistam habuit.

De pulchritudine genarum in Virgine.

SECTIO VIII.

Cant.4.3. *Sanct. Pagn.* *Septuag.* *R. Abenesra.* *Beda.* *Rupert.* *Verecundia ex præcipuis virginum virtutibus.* *Eccl. 26.19.* *D. Ambros.* *Luc.1.18.* *Rebecca exemplum pudoris.* *Genes. 24.* *Pudor virginitatis famulus.*

I. PRæcipuum quiddam in facie sunt genæ , quas non præteriuit sponsus cum dixit Cant. 4. *Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ.* Sciendum autem Hebraicè pro genis esse vocem רקתך, quæ propriè tempora significat, à radice רקק id est, attenuare , eo quòd cutis temporũ tenuissima sit : & ita sumit eam voce hoc loco Sanct. Pagnin. Verùm Septuaginta *genas*, siue *malas* transtulerunt: Rab. Abenesr. probabilius existimat vocem Hebræam transferendam esse *florem mali punici*, qui totus est rubore perfusus. Igitur Beda per genas verecundiam designari putat: quia illas nobis erubescentibus solet rubor perfundere: similémque colorem facies cõtrahit illi , quem præ se fert cortex mali punici. Eodémque modo interpretatur Rup. de Virgine locum intelligens, quam meritò sponsus à verecundia commendat? quoniam est vna ex præcipuis adolescentium , virginúmque virtutibus iuxta illud Eccles. 26. *Gratia super gratiam mulier sancta, & pudorata.* Vnde D. Ambros. lib. 2. in Lucam expendens verba illa cap. 1. *Ingressus Angelus ad eam dixit: Aue gratia plena. Quæ cum audisset, turbata est in sermone eius. Disce,* inquit, *Virginem moribus; disce Virginem verecundia? disce Virginem oraculo? disce mysterio. Trepidare virginum est, & ad omnes viri ingressus pauere , omnes viri affatus vereri. Discant mulieres propositum pudoris imitari.* Idémque Ambros. lib. 3. de Virginibus ponderans, quomodo Rebecca Isaac sponso suo conspecto vultum pallio operuit Genes. 24. sic ait ? *In virginibus pudor ornat ætatem , taciturnitas commendat pudorem. An verò mediocre pudoris exemplum est, quod Rebecca, cum veniret ad nuptias, sponsúmque vidisset, velamen accepit? Et vtique pulchra virgo non decori timuit, sed pudori.* Et paulò inferius *Virginem mihi prius grauitas sua nunciet pudore obuio* (vbi Ambrosius pudorem quasi famulum virginis præeuntem appellat) *gradu sobrio , vultu modesto , & prænuncia integritatis anteeant signa virtutis: nõ satis probabilis virgo est, quæ requiritur, cum videtur.*

Gen.20.16. *Genesis difficilis locus explicatur.*

II. Eodem pertinet illud, quod Abimelech Rex Geraræ dixit Saræ Gen. 20. *Ecce dedi mille argenteos fratri tuo: hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt, & quocunque perrexeris memento te deprehensam* : qui locus est vnus ex difficilioribus in lib. Genes. Pro cuius intelligentia sciendum est Hebraicè sic haberi: *Ecce dedi mille argenteos fratri tuo. Ecce ipse tibi operimentum oculorum omnibus , qui tecum sunt , & increpata es.* vbi pro *ipse* , est Hebraicè הוא, quæ vox referri potest & ad argentum, & ad fratrem: est enim Hebraicè argentum numero singulari. Et quidem si ad fratrem referatur , ita plerique interpretantur. Ecce dedi mille argenteos Abrahæ, quem tu falso fratrem tuum appellas: ipse sub nomine fratris erit tibi velamen oculorum, id est, velamen verecundiæ, si minùs casta esse volueris. Aut etiam aliter? Ipse erit tibi velamen oculorum, siue verecundię ad omnes, qui tibi voluerint hoc, quod tibi mecum accidit, exprobrare, habes, quo te excuses dicendo ipsummet Abraham persuasisse tibi, vt eum non virum , sed fratrem diceres, ex quo discrimen adulterij incurristi. Verùm alij meo iudicio planiùs , & faciliùs pronomen הוא ad argentum referunt, vt dicatur Abimelech dedisse Abrahæ mille argenteos in velamen oculorum Saræ, id est, quibus velum emeret, quo se Sara velaret, oculósque occultaret præ reuerentia, ne alicui posset esse concupiscentiæ occasio. Itaque Abimelech commendasse Saræ pudorem, & vere

& verecundiam. Quam expositionem sequutus est Lipom. in catena super Gen. & Marginal. Scholiast. in Bibliis Sanct. Pagnini. Hoc argumentum eleganter persequitur Tertull. lib. de velandis virginibus, reprehendens morem sui temporis, quo non solùm nuptæ, & illæ virgines, quæ ad nuptias aspirabant: sed etiam virgines Christo dicatæ caput præsertim in Ecclesiis ostentationis causa non velabant contra Apostoli præscriptum, & inter alia hæc habet. *Tam sancti viri est suffundi, si virginem viderit? quam sanctæ virginis, si à viro visa sit. Sed enim vera, & tota, & pura virginitas nihil magis timet, quàm semetipsam? confugit ad velamen capitis quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat aduersus ictus tentationum. Indue igitur armaturam pudoris, circunduc vallum verecundiæ.* Eleganter dixit Aug. epist. 202. ad Nectarium Dæmonem nulla hostia magis delectari, quàm si ipsi pudor immoletur. *Vt quiuis*, inquit, *intelligat, quale Dæmonium sit, quod placari aliter non potest, nisi illi non sanguis humanus, sed multò scelestius pudor humanus tanquam immolatus intereat.* Et meritò quidem Aug. quoniam abiecto pudore nullum est scelus tam nefarium, quod non facilè suscipiatur.

Lipomanus *Scholiastes* *Tertullian.* *Velamen capitis in virgine galea, & clypeus.* *Pudor armatura castitatis.* *D. August.* *Dæmoni nulla gratior hostia pudore perdito.*

III. Quoniam igitur Virgo beatissima exemplar erat omnis pudoris, & virginalis verecundiæ: idcirco genas habere dicitur similes cortici mali punici: id quod omnes ferè Doctores ponderant in eo, quòd intra sui cubiculi penetralia se continebat, & nòn obscurè significauit Lucas illis verbis, Et *ingressus Angelus ad eam*, quasi videlicet in interiori domus parte reconditam. Vnde Euseb. Emissen. in expositione Euangelij de Annunciat. *Non in plateis*, inquit, *erat: non in publico morabatur: intus erat: in penetralibus sola sedebat, nec tamen sola tanto virtutum exercitu circumscripta.* Et meritò Angelo conspecto quodammodò trepidauit, vt annotauit Amb. quoniam vbi timor, ibi & pudor: quemadmodum Suidas dictũ ab Epicharmo commemorat. Et Tertull. in lib. de cultu fœminarũ, *Qui præsumit*, inquit, *minus veretur: minus præcauet: plus periclitatur: timor fundamentum salutis est.* Legendus est D. Bern. serm. super *signum magnum*, quo loco postquam ruborem in facie gemmæ in diademate, & micanti in capite stellæ comparauit, subiunxit: *An vero quis putat, quòd hac caruerit gratia, quæ gratia plena fuit. Pudibunda fuit Maria: ex Euãgelio id probamus, vbi enim aliquando loquax, vbi præsumptuosa fuisse videtur: Foris stabat quærens loqui filio, nec materna auctoritate aut sermonem interrupit, aut in habitationem irruit, in qua filius loquebatur.*

B. Virgo omnis pudoris exemplar. *Luc. 1. 28.* *Euseb. Emiss.* *Vbi timor, ibi & pudor.* *Suidas.* *Tertull.* *Plus periclitatur, qui minus veretur.* *D. Bern.* *Rubor in facie, gemma in diademate ex Bern.*

IIII. Secundò, Comparantur genæ Virginis non simpliciter *malo punico*, sed *fragmini mali punici*: quoniam sicut in malo punico quadam ex parte fracto, & aperto apparent grana illa purpurea, & pulcherrima: ita in facie Virginis pudore aspersa eminebat omnium virtutum, & gratiarum decor, atque elegantia vt ei, qui in eam intueretur, statim sese obiicerent quasi mali punici grana purpurea omnium virtutum pulcherrima ornamenta. Aliam quoque eius rei causam affert Rupert. *Fragmen*, inquit, *mali punici & rubet, & amplius quàm integrum malum, redolet. Sic tu* (loquitur cum Virgine) *& singulariter verecunda es, & multis per bonam opinionẽ bono exemplo proficis absque eo, quòd intrinsecus latet. O vere laudabilis verecundia; vbi & intùs conscientia munda, & foris facies est verecunda.* Potest & tertia reddi ratio: quoniam sicut grana mali punici, non nisi fracto malo punico apparent, & rutilant: ita Virginis quemadmodum & reliquorum Sanctorum virtutes eximiæ non ita resplendent, nisi cum laboribus franguntur.

In Virginis facie omnium gratiarũ decor *Rupert.* *Verecundia verè laudabilis quæ.*

V. Tertiò, Iuxta Bedæ expositionem de Ecclesia genas mali punici Virgo habuit: quia de rubore in facie propter passionem filij non erubuit, imo de eo gloriabatur: *Malum enim punicum*, inquit, Beda, *quia rosei coloris est, passionis Dominicæ mysterium adumbrat.* Hunc igitur colorem Virgo, in facie habens non

Beda. *B. Virgo de filij passione non confundebatur.*

erubescat, quia de sui filij morte, & passione non confundebatur: imo ipsam confusionem, & ruborem tanquam gloriam reputabat. Quartò, & postremò iuxta translationem R. Abenesræ: *Gena tua sicut flos mali punici*: quid pulchrius, quàm genas Virginis esse veluti flores mali granati? quasi nimirum ex ipsius genis mala granata tanquam ex floribus pullularent. Sanè ita res habet: ex ipsius enim Virginis conspectu, & consuetudine Apostoli magis ad mortem pro Christo oppetendam fuerunt incitati, vt ipsi veluti mala punica fuerint ex Virginis genis tanquam ex floribus enata. Quod enim malum punicum symbolum sit martyrij, siue martyrum, docet multis in locis D. Greg.

R. Abenesr. *Gena Virginis flores mali granati.* *Apostoli mala punica.* *D. Greg.*

De pulchritudine laborium Virginis.

SECTIO IX.

I. Labiorum Pulchritudo, quæ rubore præcipuè continetur, maxime etiam commendatur ab sponso in Virgine Cant. 4. *Sicut vitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce*: seu vt alij transferunt ex Hebræo: *Tanquam filum coccini labia tua, & sermo tuus decorus est.* Et paulò inferiùs. *Fauus distillans labia tua sponsa: mel & lac sub lingua tua.* Quod ad rem attinet, per Virginis labia eius in loquendo prudentia exprimitur, quæ vittæ coccineæ comparatur, quoniam sicut fœminæ solent vitta coccinea crines, ne effluant, constringere: ita prudentiæ examine constringuntur sermones, ne temerè affluant. Est autem ea vitta in Virgine coccinea: quoniam eius in loquendo prudentia, sicut & reliquæ virtutes, charitate rubebat. Hac de re loquitur D. Bern. serm super *signum magnum*, vbi obseruat non nisi quater loquutam Virginem legi in Euangelio: primò quidem ad Angelum, sed cum iam semel, atque iterum alloquutus eam fuisset: secundò ad Elizabeth, quando vox salutationis eius Ioannem exultare fecit in vtero, & ea magnificante Mariam ipsa magis Dominum magnificare curauit: tertiò ad filium, cum iam esset annorum duodecim, quòd ipsa, & pater eius eum dolentes quæsiuissent: quartò in nuptiis ad filium, & ministros: & is quidem sermo certissimus index ingenitæ mansuetudinis, & virginalis verecundiæ fuit. Deinde obseruat mirum esse, quòd Virgo nihil legatur dixisse neque pastoribus, neque Magis, neque Simeoni in templo. *Nunquid*, inquit, *non ab initio venisse pastores, & primam omnium Mariam inuenisse leguntur? sic & Magi quoque non sine Maria puerum inuenerunt: & inducens in templum Domini templi Dominum multa quidem à Simeone audiuit tam de eo, quàm de se ipsa: & tamen ad loquendum tardat in omnibus, neque de ipso incarnationis Dominicæ sacramento quodcunque verbum fecisse reperies.*

Cant. 4. 3. 11 *Virginis prudentia in loquendo.* *D. Bernard.* *B. Virgo quater locuta legitur in Euangelio.* *Virginis mirum silentium.*

II. Hæc vitta, qua labia constringenda sunt exemplo Virginis, aliis quoque similitudinibus explicatur in sacris literis. Primùm nomine ostij Ps. 140. *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circunstantiæ labiis meis.* Rationem verò similitudinis eam affert D. Greg. lib. 7. Mor. cap. vlt. & 3. p curæ pastoral. admonitione 15. quia nimirum ostium & aperitur, & clauditur. *Qui ergo*, inquit, *ori suo poni non obstaculum, sed ostium petiit, & apertè docuit, quòd & per disciplinam retineri lingua debeat, & ex necessitate laxari, quatenus os discretum, & congruo tempore vox aperiat, & rursus congruo taciturnitas claudat.* Quæ ratio etiam affertur à D. Chrys. in comment super Ps. 140. vbi addit rationem esse clauem huius ostij. *Os*, inquit, *nostrum perpetuò custodiamus rationem ei tanquam clauem adhibentes.* Dicitur autem huiusmodi ostium *ostium circunstantiæ*, hoc est, circunstans: quia discretio, & prudentia debet totum os ambire opponēdo temporis, loci, personarum circunstantias, vt meritò ostium

Psal. 140. 3. *D. Greg.* *Os congruo tempore & aperiendum, & clauden.* *D. Chrysost.* *Ratio oris clauis.*

ostium circunstantiæ dici possit. Est & alia vis in eadem similitudine, quòd sicut in domum, quæ nullo clauditur ostio, patet sine delectu aditus vniuersis, qui ingredi, egredique voluerint: ita per os, quod nullo discretionis ostio clauditur, egrediuntur turmatim, ac temerè incondita verba, quæcunque in buccam venerint Secundò, Non satis est hoc ostium clausum esse, nisi etiam vectibus, & repagulis diligenter obseretur: hoc enim etiam maximè commendant sacræ literæ, veluti Eccle. 28. *Ori tuo facito ostia, & seras:* seu vt legit D. Greg. in expositione. 4. Psal. pœnitentialis: *Ori tuo fac ostium, & vectem.* Eccle. 28. 28

Tertiò, Tanta est bene loquendi, silentiique suo tempore seruandi difficultas, vt ne ostio quidem vectibus, & repagulis obserato fidere quis debeat: sed præter ostium, & vectes adhibenda sit diligens custodia, & excubiæ ad custodiendum ostium, ne quis illud absque necessitate detractis seris aperiat. Idcirco enim regius vates dixit Psalm. 140. *Pone Domine custodiam ori meo.* Sicut enim obsessam vrbem non satis est claudere, sed præterea opus est ad portarum custodiam præsidium adhibere: ita non sufficit arcem cordis, quæ continuò à dæmone obsidetur, clauso ostio seruare, sed præterea adhibenda est vigilantissima custodia, quam D. Chrys. loco citato vult esse memoriam mortis, quam ipse pingit quasi fœminam præferentem manu ignem inferni. *Hunc*, inquit, *adhibe ianitorem, & custodem intentantem minas conscientiæ, & hanc portam nunquam intempestiuè aperies*, iuxta illud Eccl. 7. *In omnibus operibus tuis memento nouissima tua, & in æternum non peccabis.* Deinde aduertit non sine mysterio mentionem fieri & *ostij, & custodiæ*, vt intelligamus huiusmodi ostium nec semper debere esse apertum: nec semper clausum: sed interdum aperiendum, interdum etiam claudendum iuxta illud Eccles. tertio, *Tempus tacendi, & tempus loquendi. Si enim*, inquit, *oporteret ora perpetuò patere, non factæ essent portæ: si autem perpetuò clausa esse, non esset opus custodia.*

III. Silentij seruandi difficultas. Psal. 140. 3. Mortis memoriam vt pingat. D. Chrys. Eccl. 7. 40. Eccl. 3. 2.

Quartò, Frænos etiam adhibere iubemur ori quasi indomito, & effrænato equo Eccles. 28. *Facito frænos ori tuo rectos*, hoc est, vt interpretatur D. Ambr. lib. 1. Officiorum cap. 3. *Restringatur lingua habenæ vinculis, frænos habeat suos, quibus reuocari possit.* Eadémque similitudine vsus est Iacobus Apostolus in epist. sua canonica, c. 3. *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir: potest etiam fræno circumducere totum corpus:* quibus verbis significat eum, qui linguam nouit frænare, reliquum omne actionum suarum corpus posse gubernare: sicut totus equus fræno ori adhibito regitur, quemadmodum statim subiungit: *Si equis fræna in ora mittimus ad consentiendum nobis, & omne corpus illorum circumferimus.* Quintò, Non tantum frænos in ore, sed etiam stateram in manu, cum loquimur, vt habeamus, admonemur Eccl. 28. *Verbis tuis facito stateram.* In quem locum D. Ambr. loco proximè citato, *Profer*, inquit, *sermones ad mensuram libra examinatos iustitiæ, vt sit grauitas in sensu, in sermone pondus, in verbis modus.* Et D. Chrys. in Psalm. 140. eundem locum exponens, stateram, & lancem docet faciendam linguæ, vt non solùm verba, quæ oportet, efferamus: sed etiam cum ea, qua par est, cautione veluti ponderantes expendamus. *Si enim*, inquit, *hoc facimus in auro: multo magis faciendum est in verbis, vt nihil desit, nihil redundet.* D. Ambr. legit. *Ori tuo fac iugum, & stateram:* per iugúmque intelligit humilitatem, & subiectionem, vt lingua sit subiecta rationi, eiúsque iugum libenter subeat. Atque hæc omnia Virgo beatissima diligenter obseruauit: ipsa nimirum oris sui ostium claudebat, aperiebátque opportuno tempore ipsa verbis suis fecit stateram singula prudentiæ libra examinans, ipsa aureos quosdam silentij frænos ori admouendos exemplo suo docuit, ipsa denique vitta coccinea sermones constrinxit, tum ne diffluerent, tum vt charitatis quasi

IIII. Eccl. 28. 30. D. Ambros. Iacob. 3. 2. 3. Regit totum corpus qui linguam frænat. Eccl. 28. 29. D. Ambros. Sermones ad iustitiæ librã examinandi. D. Chrysost. Statera vt auro, sic facíẽda linguæ. D. Ambros. Virginis verba ad iustitiæ libram examinata.

colore coccineo in proximorum vtilitatem ruberent, vt meritò ei sponsus dixerit: *Vitta coccinea labia tua.*

V. Quanquam & alia quoque ratio reddi potest, cur labia Virginis vittæ coccineæ comparantur, quæ ex Beda colligitur: quoniam scilicet Virgo sermones suos passionis Dominicæ memoria solebat tingere, & veluti coccineos efficere. Adumbrari enim passionem Christi per filum coccineum perspicuum est ex Iosue 2. cum Raab meretrix ex fenestra funem appendit coccineum ad cuius conspectum sibi, domuique suæ parceretur, vt in eum locum Origenes eleganter obseruauit. Meritò autem memoria passionis Christi vittæ coccineæ comparatur: quoniam, vt ait Beda, nihil est, quod magis nefarios, & profligatos homines à peccando cohibeat, quàm cum recolunt pro eis Dominum passum fuisse. Præterea pulcherrima tunc sunt labia, & quasi coccinea, cum de passione Christi sermonem habent. Rectè etiam subiungitur: *Et eloquium tuum dulce*: quia gratissimum est Deo, & Angelis, cum de passione Christi mysteriis inuicem loquimur.

Beda. *Passio Christi vitta coccinea.* *Iosue 2.* *Orig.* *Eius virtus ad cohibenda peccata.*

VI. Nec verò vittæ coccineæ dumtaxat labia Virginis conferuntur, sed etiam distillanti fauo, vt initio diximus, propter incredibilem suauitatem, ac dulcedinem. Præterea fauus erant per dulcedinem amoris, distillans per affabilitatem. Nec vacat mysterio, quòd fauus distillans, non effusus dicuntur, nimirum, quia non debet quispiam, quicquid scit, effundere, sed præmeditato loqui, & habita ratione loci, temporis, ac personarum quodammodo distillare. Quod mirum fuit in Virgine, quæ cum tam multa, tantáque sciret, paucissima tamen loquuta legitur. In cuius rei figuram dicitur Num 19. *Vas, quod non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immundum erit*: & est sermo de tentorio mortui, in quo vas omne, quod non habuisset operculum, immũdum censebatur. Cuius rei mysterium sic expendit D. Gregor. lib. 23. Moral. cap. 4. *Tegmen operculi, vel ligatura est censura disciplinæ, qua quisquis non premitur, quasi vas immundum, pollutúmque reprobatur: quasi enim vas sine operculo vel ligatura polluitur, qui per studium ostensionis patens nullo velamine taciturnitatis operitur.*

Virginis labia distillãti fauo cur comparentur. *Vas sine operculo effusus in loquendo.* *Num. 19. 15.* *D. Greg.*

VII. Verùm optabit quispiam reddi sibi rationem, cur labia Virginis tam suauia ác dulcia fuerint, vt mellis fauo comparentur. Sanè non alia est, nisi quia tam sæpe, ac frequenter oscula filij sui infantis delibauit, quemadmodum ipsa exoptabat, cum dicebat Cant. 1. *Osculetur me osculo oris sui*, seu vt est Hebraicè, & Septuag. etiam transtulerunt: *Osculetur me osculis oris sui*: vt videlicet non vnum tantùm osculum, sed multa expetierit. Quid non enim gratiæ, suauitatísque Virginis labiis adhæreret ex ore, & labiis suauissimi illius infantis; cui veluti blandiens Regius vates dicebat Psal. 44. *Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis.* Quo loco primum est obseruandum Psalmi eius titulum Græcè quidem esse: *Pro iis, qui commutabuntur*: Hebraicè autem: *Pro liliis*, vel *super lilia*, & iuxta Symmachum: *Triumphus pro floribus.* Volunt autem Hebræi lilia hoc loco non significare flores, sed musicum instrumentum, quod liliis insculptis esset insigne, quod genus instrumentorum etiam hodie in vsu est, cum in corpore lyrarum, & vnde sonus redditur, sint lilia, rosæque insculptæ: quam expositionem sequuntur Rab. Abenesra, & Rab. Dauid. Potéstque ea sententia confirmari ex eo, quòd in titulis aliorum Psalmorum instrumenta quoque musica, ad quæ canebantur, poni solent, veluti Psal. 53. *Victori in organis eruditio David*: & Psalm. 60 *Victori super organum David*: & Psal. 6. & 11. *Pro octaua*, vel, *super octauam*: nam ibi etiam *octaua* iuxta expositionem Hebræorum est genus odæ, vel instrumenti musici. Existimat autem D. Hieron. hæc lilia significare virgines: nam idcirco ait se hunc Psalm. voluisse exponere Principiæ virgini, eo quod inuenerat in titulo lilia,

Virginis labia vnde tam suauia. *Cant. 1. 1.* *Septuag.* *Psal. 44. 3.* *Tituli Psal. 44 varia lectio.* *R. Abenesra.* *R. Dauid.* *In titulis Psalmorum adhibentur instrumenta, ad quæ cantabantur.* *D. Hieron.*

lilia, & flores, quæ pertinent ad virginitatis decus immortale: cui etiam concinit titulus ille: *Pro iis, qui commutabuntur*: quia virgines mutantur in Angelos: eáque mutatio perfectissima erit in cœlo iuxta illud Matth. 22. *Neque nubent, neque nubentur: sed erunt sicut Angeli Dei in cœlo.* Nec à virginibus dissidet illa alia liliorum acceptio pro instrumentis musicis: verè enim virgines sunt musica instrumenta pulcherrimis virtutum liliis insculpta, quæ ad sublimem quendam concentum diuinarum laudum in cœlo adhibentur iuxta illud Apoc 14. *Vocem, quam audiui, sicut citharædorum citharizantium in citharis suis: & cantabant quasi canticum nouum, & nemo poterat discere* (sic enim legendum est, non; *dicere*,) *canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia.* Quòd enim huiusmodi citharædi virgines sint, statim explicauit Ioannes, subiungens: *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: virgines enim sunt.*

Virgines mutantur in angelos.
Matt 22 30
Virgines & sunt musica instrumenta & citharædi.
Apoc. 14. 2.

Cæterùm quanquam vniuersè hæc lilia ad virgines spectent: præcipuè tamen referenda sunt ad Christum, sanctissimámque eius matrem: siquidem eo Psalmo agitur de Messiæ nuptiis, eiúsque sponsa, quæ potissimùm fuit eius mater. Quare non mirum, si Virgo tantam habuit gratiam in labiis, cum labia habuerit pulcherrimi lilij: folia enim illa lilij inflexa quandam præbent speciem labiorum. Vnde 2. Paralip. 4. dicitur de mari æneo: *Vastitas eius habebat mensuram palmi, & labium illius erat quasi labium calicis, vel repandi lilij*: imo labia ipsa sponsi liliis comparantur Cant. 5. *Labia eius lilia.* Secundò, Aduertendum est ex August. Eugub. in comment. super Ps. 44. cum dicitur: *Diffusa est gratia in labiis tuis*, significari maximam copiam, & abundantiam gratiæ, quæ veluti torrens, & quasi flumen appelletur: quasi dicat: *Circumfusum est gratia os tuum. Sicut fons sese largiter effundit: sic effudit sese vbertim gratia in ore tuo.* Tertiò, Obseruauit in eundem locum Francisc. Titelman. plenum mysterij esse, quòd in labiis Christi potiùs, quàm in facie, fronte, aut oculis dicatur diffusa fuisse gratia: quia nimirum Christus venerat, vt legationem quandam maximè arduam, ac difficilem perageret, fœdúsque inter homines, Deúmque grauissimè offensum percuteret: atque adeo opus fuisse, vt in labiis multam haberet diffusam gratiam, vt hoc hominibus posset faciliùs persuadere, Patrémque sermonis suauitate mitigare: aduocatus enim, qui gratiam non habet in loquendo, non est idoneus difficillimis negotiis expediendis, animísque vtriusque partis conciliandis. Cum igitur in labiis Christi tanta esset diffusa gratia, eiúsque infantis oscula Virgo beata frequentissimè delibaret, inde ortum est, vt eius labiis tanta insideret gratia, vt distillanti mellis fauo meritò comparari debuerint.

VIII.
Gratia labiorum Virginis ex Christo.
2. Paral. 4. 5.
Cant. 5 13
Aug. Eugub. Psal. 44 3.
Titelm.
Gratia cur potius in labiis, quàm in Christi facie dicatur diffusa.

De pulchritudine colli in Virgine.

SECTIO X.

QVoniam collum præcipuum quendam in corporis compositione locum obtinet, in eo describendo præcipuè quoque versatur sponsus: Vnde Cant. 4 sic ait. *Sicut turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium*: seu vt alij transferunt ex Hebræo: *Sicut turris Dauid collum tuum constructa ad disciplinas: mille clypei suspensi sunt super eam, omnes pharetræ fortium.* Sanctes Pagn. paulò aliter: *Quæ ædificata est ad docendum transeuntes.* Et c. 7. *Collum tuũ sicut turris eburnea.* Denique cap. 1. *Collum tuum sicut monilia.*

Cant. 4. & 7 4. & 1. 10.
Sanct. Pagn.

Primùm igitur per *Collum*, Virginis eius apud Deum gratia, & intercessio intelligitur, ita vt eius intercessio sit veluti collum, per quod à Deo

I.
Virginis intercessio tanquam collum.

omnes gratiæ, præsidiáque in homines transfunduntur. Itaque hæc Virginis intercessio turris quædam est Ecclesiæ fortissima, ad quam omnes, cum ab hostibus obsidentur, sese salutis causa recipiunt. Ea munita est firmissimis propugnaculis, hoc est, præsentissimis in omni tentationum, & persecutionum genere præsidiis. *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium*, non solū, quia mille protectionum genera intercessione Virginis continentur, propter quæ multa etiam inuocationum genera promeruit: sed etiam, quia quotquot fortissimi milites, ac duces in Ecclesia extiterunt, victorias suas Virgini in primis acceptas retulerunt, & hodie quoque referunt: & idcirco arma sua ex huiusmodi turri quasi ex tholo suspendunt, hoc ipso testantes se Virginis potissimum beneficio de hostibus tum animæ, tum corporis victoriam reportasse. Vnde merito alij transferunt ex Hebræo: *Quæ constructa est ad disciplinas*, siue, *quæ constructa est ad docendum transeuntes*: quoniam quicumque ad hanc turrim aspexerint, viderintque tam multa intercessionis eius monumenta, cognoscent facilè, quantum spei sit in Virginis præsidio collocandum. Quid enim quæso aliud vident, qui templum Virginis ad aquas Lupidas, Lauretanum, & Montis serrati ingrediuntur, quam huiusmodi clypeos, & armaturam fortium è turri suspensam, arma videlicet omnis generis, compedes, vincula, linteamina mortuorum, quæ inuicta huius turris præsidia omnibus transeuntibus clarissimè testantur.

Milites, ac duces Ecclesiæ victorias suas Virgini referunt.

In Virgine quantum spei collocandum.

II. Itaque habes intercessionis Virgineæ duo præclara symbola, vnum colli, turris alterum. *Collum* enim dicitur, quia per Virginem vniuersa in nos à Deo tanquam à capite beneficia deriuantur: *turris* autem, quia firmissimum est, ac tutissimum eius præsidium. Ad priorem appellationem spectauit D. Bern. serm. in Natiuit. Mariæ, cum Virginem appellauit aquæductum gratiæ. *Sanè*, inquit, *ipsa sese plenitudo exinaniuit, vt fieret nobis iustitia, sanctificatio, & redemptio: deriuatus est fons vsque ad nos, descendit per aquæductum vena illa cœlestis. Aduertistis iam, ni fallor, quem velim dicere aquæductum, qui plenitudinem fontis ipsius de corde Patris excipiens nobis edidit illum: nostis enim cui dictum sit: Aue gratia plena. An verò inueniri potuisse miramur, vnde tantus, ac talis fieret aquæductus, qui nimirū instar profectò scalæ illius, quam vidit Iacob, cælos tangeret, imo & transcenderet, vt viuidissimū illum aquarum, quæ super cælos sunt, posset attingere fontem.* Ad posteriorem spectauit Ephrem Syrus in orat. ad Virginem, cum eam *vallum fidelium* appellauit. Ad vtramque demū Andreas Cretensis sermone de Assumpt. Virginis, cum eam vocat commune mundi propitiatorium: qua eadem appellatione vtitur Ephræm loco citato.

Virginea intercessionis duo symbola præclara.
D. Bernard.
B. Virgo aquæductus gratiæ.
Exod. 14. 25.
Ephræm Syrus.
Andr. Creten. Vallum item fidelium & mundi propitiatoriū.

III. Secundò, Potest etiā per *collum* Virginis eius intelligi charitas. Sicut enim collum reliquū corpus capiti annectit: ita charitas Deo nos maximè coniungit: imò & vinculum est omnis perfectionis ad Colos. 3. *Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis*: & Matt. 22. *In his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & Prophetæ.* Atque hoc est, quod subiungitur: *Mille clypei pendēt ex ea, omnis armatura fortium*: quia omnes omnino virtutes ex charitate pendent, quibus armatura sanctorum continetur iuxta illud ad Ephes. 6. *Induit vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli*: quælibet enim virtus est veluti clypeus quidam fortissimus aduersus omnes dæmonum ictus. Quòd autem ex charitate pendeant virtutes reliquæ, disertis verbis significauit Apostolus, cum dixit secundæ ad Cor. 13. *Charitas patiens est, benigna est, &c.* Meritò etiam charitas turri comparatur: quoniam sicut capta, vel diruta turri facilè oppidum ipsum expugnatur, ita charitate deperdita ciuitas virtutum occupatur. Propugnacula, quibus hæc turris defenditur, sunt ipsa opera, quæ si ab hostibus capiantur, cessetárque à bonorum operum profectu, turris omnino defendi non potest.

Coloss. 3. 14.
Matt. 22. 40.
omnes virtutes ex charitate pendent.
Ephes. 6. 11.
1. Cor. 13. 4.

Tertiò

Tertiò, Per *collum* Virginis accipiendam quoque esse eius humilitatem, qua veluti collo omnibus se subiiciebat, existimat Rupert. lib. 6. in Cantic. additque humilitatem in Virgine fuisse maximam fortitudinem, & idcirco turri eburneæ comparari: præstat enim ebur soliditatem, & fortitudinem. Atque hanc fuisse etiam fortitudinem Moysis, qua Deum tenebat, ne populum deleret: vnde illi Deus dicebat: *Dimitte me.* Exod. 32. Et qua Iacob contra Deum præualuit, quando cum eo luctatus est. Genes. 32. *Qua fortitudine*, inquit Rupert. *luctabatur iste, vel ille? Profectò humilitate: nam de Moyse dicitur* Psal. 105. *Si non Moyses electus eius stetisset in confractione* (id est, vt ipse interpretatur, *in nimia mentis humilitate*) *in conspectu eius. De Iacob autem* Oseæ 12. *cum dictum fuisset: In fortitudine sua directus est cum Angelo, & inualuit ad Angelum, confestim fortitudinem eius exprimens Propheta subiunxit: Fleuit, & rogauit eum. Igitur ô dilecta collum tuum, quod est humilitas tua, turris est eburnea, id est, fortissima, atque pulcherrima.* Hæc Rupert. Accedit, quòd ebur dens est elephantorum maximè formidabilis: nihil autem dæmones magis perhorrescunt, quàm humilitatem: quemadmodum testatur D. Antonius Eremita, vt auctor est D. Athanasius in eius vita.

IIII. *Humilitas Virginis turris eburnea. Rupert. Exod. 32. 10. Gen. 32. Psal. 105. 23. Oseæ 12. 3. Humilitatē maximè perhorrescunt dæmones. D. Athanas.*

Postremò, Collum Virginis est eius obedientia: quam ob causam de illo dicitur Cantic. 1. *Collum tuum sicut monilia.* Quæ expositio est Orig. homil. 2. in Cant. vbi legit: *Ceruix tua speciosa facta est, sicut redimicula. Et meritò*, inquit, *quam enim prius præuaricationis inobedientia turpem fecerat: nunc obedientia fidei speciosam fecit, & pulchram. Ceruix ergo tua speciosa facta est, sicut redimicula: redimicula enim sunt connexiones monilium, quæ in ceruicibus sedere solent, ex quibus descendit per omne collum reliquus ornatus. Ceruicem verò diximus subiectionem, & obedientiam, eo quòd quasi iugum Christi suscipiat, & fidei eius obedientiam præbeat. Ornamentum ergo ceruicis eius, quæ est obedientia, Christus est: ipse enim prior factus est obediens vsque ad mortem ornamentum ergo, & monile ceruicis sponsæ obedientia Christi est.* Atque hæc quidem Origen. Quæ quanquam ille ad Ecclesiam refert, optimè tamen quadrant in Virginem, quæ obedientissima fuit. Simúlque aduertendum monile ornamentum pectoris esse è collo appensum, pendentem gemmam habens inclusam auro, id quod ad institutum maximè pertinet. Verè enim obedientia è collo per subiectionem dependens obedientis pectus exornat, geritque Christum, qui gemma est pretiosissima, ex collo ad pectus pendentem, cum Christum Patri obedientissimum sibi tanquam exemplar ad imitandum proponit. Deinde obseruandum non dictum esse: *Collum tuum ornatum est monilibus*, sed, *Collum tuum sicut monilia*, hoc est, tam pulchrum, vt ipsummet sit monilia, nec vllo externo, ditioríque ornatu ad pulchritudinem indigeat, sed ipsum per se sit instar omnium monilium, omnémque in se ornatum contineat. Quod maximè declarat, & amplificat obedientiam Virginis, quæ ipsa per se fuit pulcherrima, Deóque gratissima. Imo & ipsius obedientiæ in vniuersum pulchritudinem declarat, quæ adeo pulchra virtus est, vt omnibus monilibus, & ornamentis comparari possit.

V. *Cant. 1. 10. Orig. Virginis obedientia. Obedientis ornamentum Christus. Obedientia eximia pulchritudo.*

Quoniam verò cœpimus collum Virginis eius obedientiam interpretari, percurramus breuiter in eundem sensum reliquas colli similitudines, quòd in obedientiam aptissimæ sint. Obedientia igitur turris est ædificata cum propugnaculis: quoniam si vera est, & perfecta, expugnari non potest, imo per eam gloriosæ de hostibus victoriæ comparantur, & idcirco additur: *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium*, videlicet quasi spolia detracta hostibus in monumentum victoriæ iuxta illud Prouerb 21. *Vir obediens loquetur victorias.* Est autem victoria præcipua obedientis seipsum vincere: sic enim eum locum interpretatur diuus Gregorius libro 34. Moralium cap. 34. *Vir*, inquit, *obediens loquitur victorias*,

VI. *Obedientia turris cū propugnaculis. Prou. 21. 28. D. Greg. Obedientis quæ sit præcipua victoria.*

quia dum aliena voci humiliter subdimur, nosmetipsos in corde superamus.

VII. Denique eadem turri eburneæ similis dicitur propter puritatem, & innocentiam, quam obedientia debet habere coniunctam. Id quod expendit D. Gregor. in eo, quod amici, & cognati Iob ei ouem vnam, & inaurem auream vnam obtulerunt: quia enim obedientia ex auditu est, rectè per inaurem, quod aurium est ornamentum, exprimitur. Igitur amici Iob obtulerunt ei ouem vnam, & inaurem vnam: *Quoniam*, vt ait Gregorius, *innocuis mentibus ornamentum obedientiæ iungitur: quare Iobo nemo inaurem sine oue, nemo ouem sine inaure obtulit, quia Redemptori suo non obedit, qui innocens non est, & innocens esse non potest, qui obedire contēnit. Quia verò ipsa obedientia non seruili metu, sed charitatis affectu seruanda est: idcirco inaurem obtulerunt, vt videlicet in ea, quæ exhibetur, obedientia charitas fulgeat, quæ virtutes omnes quasi aurum cætera metalla transcendit.* Hæc ille. Cui concinit illud, quod de Salomonis throno dicitur 3. Reg. 10. quòd scilicet thronum fecerit ex ebore grandem, & vestiuerit auro fuluo nimis. Quid enim vetat per Salomonis thronum obedientiam intelligere, in qua veluti in excelso throno Deus ipse residet cui nimirum maximè gloriosum est habere sibi omnes subiectos, & dicto audientes?

Innocens esse non potest qui obedire contemnit. Obediendum non seruili metu. 3. Reg. 10.

VIII. Plenúmque mysterij est in hanc sententiam, quòd thronum illum duodecim leones seni ex vtraque parte ambiebant: tum quia multi leones, hoc est, multæ difficultates obedientiæ thronum ambiunt, vt qui ad huiusmodi thronum conscendere expetit, sibi inter ferocissimos leones incedendum pro certo habeat: tum etiam quia illi potissimùm ad obedientiæ celsitudinem aspirant, qui leoninam quandam fortitudinem, & generositatem æmulantur, eo quòd maximè ardua sit obedientiæ virtus. Quam eandem ob causam turris illa Dauid, de qua ante diximus, multa habebat propugnacula, multos appensos clypeos, multam armaturam fortium: omnia enim propugnacula, & munimenta, omniáque armorum genera necessaria sunt iis, qui obedientiæ turrim, atque arcem seruare, ac tueri contendunt, quam nimirum omnis generis tentamenta, belláque impugnant, cum in materia versetur vniuersarum virtutum. Hæc igitur omnia maximè ad Virginem pertinent, quæ in virtute obedientiæ ita excelluit, vt sponte se legi purificationis subiecerit, qua tamen nequaquam tenebatur, in exemplum videlicet non solùm humilitatis: sed etiam obedientiæ, quemadmodum docet D. Thom. 3. par. quæst. 37. art. 4. Imo affirmant Patres Virginem, cum stetit iuxta crucem, heroicum actum obedientiæ exercuisse simul, & charitatis offerendo filium suum Patri. Qua de re legendus est Ioan. Gerson tract. 2. de Cantico decachordo, idest, *Magnificat*, D. Bonauent. in 1. dist. 48. q. vlt. Abul. q. 14. in prologum Matth. Addit sanctus Bernardus serm. 17. de festiuitatibus Virginis Virginem actu fidei, & obedientiæ, cum consensit annunciationi Angelicæ illis verbis Lucæ 1. *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*, plus meruisse, quàm omnes sanctos omnibus suis actibus, cum eo actu meruerit saltem de congruo, vt esset mater Dei: atque ad id probandum affert illud Prouerb. 30. *Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu supergressa es vniuersas.*

Obedientiæ difficultates. Obedientes quàm debeāt esse fortes, & generosi. In exemplum obedientiæ purificationi se subiecit B. Virgo. D. Thom. Ioan. Gers. D. Bonauen. Abulens. D. Bernard. Luc. 1. 38. Annūciationi angelicæ consentiens quantum meruerit B. Virgo. Prou. 30. 19.

De murenulis, quibus collum Virginis ornabatur.

SECTIO XI.

I. DE Murenulis sponsæ sic loquitur sponsus Cant. 1. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* Septuaginta transtulerunt: *Similitudines auri faciemus tibi cum punctis argenti.* Alij: *Margaritas aureas faciemus tibi cum punctis argenteis,*

Cant. 1. 11. Septuag.

argenteis. Aduertendum est autem pro murenulis esse Hebraicè *thore*, in regimine: aliàs enim dicendum foret, *thorim*, à radice *thur*, quæ significat considerare, seu contemplari, vnde deducitur *thora*, idest, lex, quòd in ea meditandum sit: ab eademque radice deducitur *thor*, idest, turtur, vt habes Genes. 15. imo eo ipso capit. 1. Cant. idem nomen habetur, cum dicitur: *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis*: pro quo Hebræi legunt: *Pulchræ sunt genæ tuæ in murenulis*, siue *in quibusdam aliis ornamentis*: ex quo intelligimus turtures muliebre ornamentum esse. Itaque Hebraicum *thorim*, quod Vulgatus modò turtures, modò murenulas transtulit, quidam catenas ex auro esse volunt, alij plures gemmas vno filo insertas: alij sigilla perexigua ex auro, & argento conflata: Legionensis aliud quiddam cogitat de vitta linea acu picta, ex qua multi pendeant margaritarum ordines vsque ad cilia. Verùm si vulgatam editionem sequamur, murenulæ sunt ornamenta colli, & catenæ ex auro instar murenarum: vnde D. Hieron. ad Marcellam, Aurum, inquit, colli sui, quod murenulam vulgus vocat, quod scilicet metallo in virgulas lentescente quædam ordinis flexuosi catena contexitur, absque parentibus vendidit. Quare non rectè D. Bernardus serm. 41. in Cant. aliique existimarunt murenulas non colli, sed aurium esse ornamenta.

Genes. 15. Cant. 1. 10. Legionen. Murenula ornamenta colli. D. Hieron. D. Bern.

II. His animaduersis veniamus iam ad murenularum mysteria, quæ etsi multa, diuersaque sunt, aptissimè tamen in Virginem concinunt. Primùm igitur Beda l. 2. in Cant. vult has sponsæ murenulas esse scripturas diuinas, quas anima iusti collo circundat, cum in omnibus, quæ loquitur, & agit, continuò scripturis sanctis intendit, quæ nimirum sunt colli pulcherrima ornamenta. Secundò, Citat antiquam illam translationem: *Similitudines auri faciemus tibi cum distinctionibus argenti, quoad vsque Rex in recubitu suo est*, docétque nomine auri claritatem cœlestis patriæ adumbrari, cuius similitudines, & non ipsa claritas nobis in hac vita ostenduntur iuxta illud 1. ad Cor. 13. *Videmus nunc per speculum in ænigmate.* Fiunt autem similitudines cum distinctionibus argenti, quia cum nitore spiritualium eloquiorum cœlestia nobis organa panduntur: & quoniam in hac vita dumtaxat, non autem etiam in futura talium similitudinum solatiis, & auxiliis indigemus, aptè subiungitur: *Quoad vsque Rex in recubitu suo est*, idest, quoad vsque Christus in secreto suo est, & necdum nobis in gloria Patris sui apparet: tunc enim, sicut ait Esai. c. 33. Regem in decore suo videbunt oculi sanctorum. Et hæc quidem Beda iuxta translationem Septuag. nam nostra editio, quæ est ex Hebræo, illa verba, *quoad vsque Rex in recubitu suo est*, iungit cum sequenti sententia.

Beda. Scripturæ diuinæ sponsæ murenulæ. 1. Cor. 13. 12. Esai. 33.

III. Tertiò, Alij per murenulas aureas vermiculatas argento accipiunt charitatem ornatam sapientia. Cum autem argentum inaurari soleat, hic è contrario super aurum argentum ponitur: quia prior debet esse charitas, quàm scientia, & super charitatē induci distinctiones argenti, seu vt habent Septug. *puncta argentea*: subtilissima enim scientiarum placita, quæ appellamus puncta, super charitatem fundari debent. Quartò, Alij interpretantur murenulas cum vermiculationibus, vel punctis argenteis fidem, siue charitatem bonis operibus distinctam, vt fides, vel charitas sit murenula quædam aurea, & quæ per eam fiunt bona opera, vermiculationes sint, seu puncta argentea. Vel aliter per murenulas aureas posse accipi dilectionem erga Deum: per puncta autem, & vermiculationes argenti actus dilectionis erga proximū. Quintò. Dion. Carth per murenulas intelligit gloriosa præconia, quibus tum in sacris literis, tum a nobis commendatur Virgo beatissima. Quam expositionem videtur mutuatus à Ruperto, qui eodem modo murenulas istas interpretatur. *Murenulas*, inquit, *aureas faciemus tibi, vermiculatas argētο, idest,*

Scientiarum placita super charitatem fundanda. Dion. Cart. B. Virginis præconia. Rupertus.

ornamenta benedictionis, & gratiarum actionis benedicendo, & gratias agendo Deo, quòd sic fecit tibi, ita vt non sit locus, vbi vox laudis huius non audiatur, quæ tuum nomen celebrans iugiter te ambiat, & quodammodò de collo tuo dependeat.

V. Sextò, Possumus etiam iuxta traditam illam colli expositionem, qua ex Origene diximus significari obedientiam, per murenulas intelligere præmia, & ornamenta, quæ obedientiæ promittuntur: pendent quippe ex obedientis collo in cœlo ornamenta gloriosissima, & pulcherrima. Par enim est, vt collum illud, quod iugum Domini portauit, tandem ablato iugo multis ornamentis decoretur. Vnde Paulus ad Hebr. 5. *Factus est*, inquit, scilicet per passionem & glorificationem suam, *omnibus sibi obtemperantibus causa salutis æternæ:* & Cant. 4 postquam ter dictum fuerat, *Veni de Libano sponsa mea, veni de Libano, veni*, subiungitur: *Coronaberis*: quia videlicet illi coronantur, qui voci sponsi vocantis obediunt: quanquam & per vocem illam, *veni*, tertiò repetitam tria religionis vota possumus accipere, per quæ ad Deum præcipuè accedimus, & propter quæ iustorum animæ tanquam Dei sponsæ coronantur. Atque ad hanc murenularum de obedientiæ præmio expositionem pertinet illa D. Bernardi sententia serm. 41. in Cant. cum per murenulas non colli, sed aurium ornamenta accipienda esse existimat, docens tum murenulas, siue inaures dari sponsæ in hac vita, cum illi ornamenta aurium, hoc est, variæ dantur diuinarum rerum cognitiones, ac similitudines supernæ patriæ statum adumbrantes, *Quæ ad aures*, inquit, *fidei pertinent, & interim eam, dum sponso non fruitur, consolantur, vt per auditus obedientiam ad gloriam perueniat visionis.* Quàm pulchras igitur murenulas Deum Virgini dedisse existimandum est, quæ vsque adeo obediens fuit, vt (quod affirmat Gerson. tract. super *Magnificat*,) stans iuxta crucem altissimum habuerit actum obedientiæ offerens ipsa filium suum Patri, & conformans se etiam in illa filij sui morte acerbissima cum diuina voluntate. Plane in die eius Assumptionis dictum est ei: *Veni de Libano sponsa mea, veni de Libano, veni, coronaberis: murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* In cuius rei figuram Rebeccæ sponsæ Isaac datæ sunt inaures aureæ, & armillæ. Gen. 24. quia nimirum Virgini, & cuilibet sanctæ animæ, quæ & aures Deo per obedientiam, & manus per opera præbet, dantur inaures ad cultum aurium, & armillæ ad brachiorum ornamentum.

Obedientiæ præmia. — *Hebr. 5. 9.* — *Cant. 4. 8.* — *Per tria religionis vota accedimus ad Deum.* — *D. Bernard.* — *Gerson.* — *B. Virgo stãs iuxta crucem altissimum habuit obedientiæ actũ.* — *Gen. 24.*

De vberibus, & ventre Virginis.

SECTIO XII.

I. DE sponsæ vberibus ita legimus Cant. 4. *Duo vbera tua sicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui pascuntur in liliis*: & iterum: *Pulcriora sunt vbera tua vino, & odor vnguentorum tuorum super omnia aromata*: & cap. 7. *Dixi: Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt vbera tua sicut botri vineæ, & odor oris tui sicut malorum.* Qui hæc sponsæ vbera ad Ecclesiam referunt, partim duo testamenta, partim omnes in vniuersum prædicatores interpretantur, qui variis nominibus eo libro Cant. dicantur: appellentúrque Ecclesiæ oculi, quia occulta mysteria perspiciunt: dentes, quia doctrinæ cibos terunt, comminuúntque fidelibus: collum, quia flatum vitalem Ecclesiæ ministrant: denique vbera, quia paruulis in Christo lac doctrinæ salutaris instillant. Duo autem dicuntur, quia duplex doctrinæ lac continent, vnum de astructione fidei, alterum de compositione morum: pertinet enim ad concionatoris officium & fidem astruere, & ad bonos mores incitare. Comparantur hinnulis capreæ propter perspicacitatem aspectus quoad intellectum:

Cant. 4. 5. 10. & 7. 8. — *Prædicatores variis nominibus dicuntur in Canticis.*

ctum, propter hilaritatem quoad effectum: propter velocitatem quoad executionem operum etiam arduorum, atque difficilium. Denique pascuntur in liliis, id est, in floridis scripturarum campis, donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ, id est, dum vitæ huius tempus perdurauerit. Verum omissa Ecclesia, de qua modò non agimus, duo hæc Virginis vbera virginitatem, & fœcunditatem eius interpretatur Rupert. lib. 3. in Cant. quæ duo vbera hinnulis comparantur propter lætitiam, quam mundo attulerunt: sicut enim hinnuli festiui, ac læti, dum huc, & illuc cum spectantium lætitia in montibus saliunt. Gemellis autem hinnulis similia dicuntur, quia in sola Virgine duo hæc inuenta fuerunt, vt filium lactaret, & virgo esset. Denique dicuntur pasci in liliis propter summam fœcundæ huius virginitatis pulchritudinem.

Virginitas, & fœcunditas duo vbera in B. Virgine. *Rupert.*

II. Eadem duo vbera, virginitatem scilicet, ac fœcunditatem in Virgine expendit diuus Bernard. homil. 2. de B. Virgine in eo, quòd Esai. 11. virga dicitur floruisse. *Florem*, inquit, *filium, virgam intellige matrem, quoniam & virga floruit absque germine, & Virgo concepit non ex homine: nec virga virorem floris læsit emissio, nec Virginis pudorem sacri partus editio.* Et in eo præterea, quòd Iudic. 6. Gedeonis vellus de carne tonsum, sed sine vulnere carnis in area ponitur, & nunc quidem lana, nunc verò area rore perfunditur, vt significaret carnem assumptam de carne Virginis absque detrimento virginitatis cum distillantibus cœlis tota se infudit plenitudo diuinitatis, adeo vt ex hac plenitudine omnes acceperimus, qui verè sine illa non aliud, quàm terra arida sumus. Cui Gedeonico facto propheticum dictum pulchrè coeuenit, cum dicitur Psal. 71. *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram.* Atque hæc duorum vberum coniunctio est vnum ex tribus illis mirabiliter singularibus, & singulariter mirabilibus, quæ idem Bern. commemorat sermone 3. in vigilia Natiuitatis. *Tria*, inquit, *opera fecit omnipotens illa maiestas in assumptione nostræ carnis ita singulariter mirabilia, & mirabiliter singularia, vt alia nec facta sint, nec facienda sint ampliùs super terram. Coniuncta quippe sunt ad inuicem Deus, & homo, mater, & virgo, fides, & cor humanum. Mirum est enim, quomodo cor humanum his duobus fidem accommodauit: quomodò credi potuit, quòd Deus homo esset, & quod virgo manserit, quæ peperisset.*

D. Bernar. *Esa. 11.* *Partus Virginis purissimus.* *Iudic. 6.* *Psal. 71. 6.* *D. Bernard.*

III. Dicuntur autem vbera virginitas, & fœcunditas in Virgine, quia inde humanum genus spiritualiter infans lac salutis, & gratiæ hausit ex eo videlicet, quòd in Virgine cum eius virginitate coniuncta est fœcunditas, quà Deum hominem peperit: nihil enim nobis eius virginitas profuisset, nisi fœcunda fuisset. Fit deinde mentio liliorum ad exprimendam virginitatis pulchritudinem: est enim lilij flos pulcherrimus, & hierogliphicum spei: vnde in multis antiquorum Imperatorum nummis ex altera facie dea sculpta erat lilium dextera prætendens cum hac inscriptione, *Spes publica*: quod mirificè conuenit in sanctissimæ Mariæ virginitatem cum fœcunditate coniunctam, in qua spes humani generis publica exposita est. Denique de vberibus illud est maximè obseruandum, quod dicitur Cantic. 7. *Dixi: Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt vbera tua sicut botri vineæ, & odor oris tui sicut odor malorum.* Obseruandúmque tunc denique vbera Virginis, id est, eius virginitatem, & fœcunditatem mundo maximè profuisse, fuisseque instar hinnulorum delectationem, & hilaritatem spectantibus exhibentium, pulchriora etiam vino, & sicut botros vineæ suauissimos, postquam Christus in crucis palmam ascendit: tunc enim perfecta est humani generis redemptio, & apparuit fœcundæ virginitatis vtilitas, & suauitas. Quòd enim per ascensum in palmam eleuationem Christi in crucem accipere debeamus, docet Beda libro 6. in Cantic. Quod verò ait sponsus:

Fœcunda Maria virginitas spes publica humani generis. *Cant. 7. 8.* *Vtilitas fœcunda virginitatis Mariæ quando apparuerit.* *Beda.*

Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius, ad illud tempus spectat, cum Salomon ista scribebat: tunc enim Dominus se crebris Prophetarum vocibus promittebat ad redemptionem generis humani venturum, & ascensurum in arborem crucis, vt destructo mortis imperio ad vitam victor rediret. fructus autem palmę, quos se apprehensurum commemorat, posteriores sunt gloriæ, quæ crucis sequebantur ascensum, hoc est, claritas resurrectionis, & ascensionis eius, aduentus Spiritus sancti, & salus mundi credentis. Itaque tunc Virginis vbera fæcundissimi, & suauissimi botri fuerunt, cum Christus crucem triumphator ascendit: simul etiam odor oris eius sicut odor malorum: quia ex eo tempore Virginis fama, quæ per odorem exprimitur, vniuersum orbem peruasit.

Crucis fructus.

IIII. Quod ad ventrem spectat, de eo ita legimus Cant. 7. *Venter tuus sicut aceruus tritici, vallatus liliis.* Dionys. Carthus. lib. de præconio, & dignitate Mariæ, att. 37. & alij existimant in aceruo tritici fœcunditatem Virginis, in liliis virginitatem adumbrari. Itaque venter eius aceruus tritici fuit, quia fœcunditatem habuit: septus liliis, quia virginitatem retinuit. Et meritò venter Virginis aceruo tritici confertur, quia ad eius ventrem tanquam ad immensum, & inexhaustum tritici aceruum mortales omnes, imò & Angeli cibi quærendi causa confluxerunt. Sed cur aceruus iste tritici dicitur non plenus, non ornatus, sed vallatus liliis? Sanè illud significatur lilia fuisse pro vallo, quo defenderetur tritici aceruus. At, inquies, quis vnquam tritico vallum confecit ex liliis? quámve defensionem poterant lilia præstare tritico? Haud dubiè maximam, & inuictam. Primùm enim, quod ad Virginem attinet, nisi ei vallum virginitatis tutum futurum promitteretur ab Angelo, dubium, an mater Dei esse voluisset? imò non electuram fuisse esse Dei matrem, nisi aliud Deum velle intelligeret, sentit Bernardin. Senens. serm. de Concept. probarique potest ex illis verbis: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* nec prius consensit, quàm ei ab Angelo diceretur: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Itaque lilia vallauerunt aceruum tritici, quia vt haberemus fœcunditatem Virginis, fecerunt virginitatis lilia.

Cant. 7. 2. Dion. Cart. Venter Virginis aceruo tritici cur comparetur. Virginitatē suam quanti fecerit B. Virgo. Bernardin. Senens. Luc. 1 34. 35.

V. Denique si vniuersè loquamur, lilia pro vallo acerui ponuntur, quia nihil ad custodiendum omnium bonorum, virtutúmque aceruum fortius, ac firmius est castitate. Hanc enim ita dæmon formidat, vt vbicumque vallum huiusmodi reperit, de acerui rapina omnino desperet. Hinc est, quod D. Anselm. homil. super Euangel. Luc. 10. *Intrauit Iesus in quoddam castellum*, docet castellum appellari turrim muro circundatam, quæ duo sese inuicem defendunt: tum ait beatissimam Virginem castellum esse, in qua humilitas turris, Virginitas muri instar obtineat, quæ duo sese inuicem tuentur, nimirum & turris humilitatis virginitatis murum, & murus virginitatis humilitatis turrim, imò & reliquarum omnium virtutum. *Quia igitur*, inquit Anselm. *virginitatem cum libido non potest, solet impugnare superbia, est in eadem Virgine turris humilitatis, quæ à muro virginitatis omnem repellit superbiam.* Et quidem merito Anselmam virgo quæpiam nisi humilis sit, in maximo versatur virginitatis amittendæ discrimine. Vnde D. Aug. ad initium 2. lib. de ciuitate Dei quærens, cur permisit Deus in vrbis Romæ vastatione virgines Deo sacras à barbaris violari? respondet tandem capite 28. cum iisdem loquens: *Quod si fortè, cur permiserit, quæritis, alta quidem est prouidentia Creatoris, & inscrutabilia iudicia eius: veruntamen interrogate fideliter animas vestras, num fortè de isto integritatis, & continentiæ, vel pudicitiæ bono vos inflatiùs extulistis?*

Castitas custos virtutū reliquarum. D. Ansel. Luc. 10. 38. B. Virgo castellum. Humilitas virgini quā necessaria. D. August.

VI. Denique de ventre Virginis exclamat D. Epiphan. serm. de Virg. laudibus.

O vterum

O vterum impollutum habentem circulum cœlorum, qui Deum imcomprehensum in te D. Epiphan.
verè comprehensum portasti. O vterum cœlo ampliorem, qui Deum in te non coarctasti. Vterus B. Vir
O vterum, qui cœlum es septem circulis constans, & capacior illis existis. O vterum cœlis ginis cœlo amplior, & su-
sublimiorem, atque latiorem. O vterum habentem inextinguibile lumen septies lucentis blimior.
gratia. Hæc ille, & multa alia in hanc sententiam.

De calceamentis, & gressu Virginis.

SECTIO XIII.

VSqueadeo calceamentorum Virginis pulchritudine, & incessus elegantia I.
captus est sponsus, vt per admirationem dixerit, Cant. 7. *Quàm pulchri sunt* Cant. 7. 1.
gressus tui in calceamentis filia Principis: & quoniam in ponendo pede, & incessus,
gressúsque venustate, & gratia, ingenua quædam indoles elucet, ideo considerato
incessu sponsæ eam sponsus Principem nominauit.

Quod ad rem attinet, putamus per calceamenta Virginis accipiendam esse II.
eius humilitatem, cuius est ad pedes semper accidere, infimúmque locum ap-
petere: quam virtutem difficillimam esse, facilliméque deperdi indicauit Pe-
trus 1. sua epist. c. 5. cùm dixit: *Omnes autem inuicem humilitatem insinuate*: vbi pro 1. Petr. 5. 5.
eo, quod nos habemus, *insinuate*, est Græcè, ἐγκομβώσασθε, hoc est, *innodate*, seu *al-* Humilitas facillimè de-
ligate: κόμβος enim nodum significat, & ἐγκομβόω, innodare. Est igitur is sensus perditur.
Apostoli: Humilitatem arctissimis nodis alligate, & innodate, ne elabatur: est
enim humilitas vsque adeo difficilis, vt nisi magna cura, & vigilantia reti-
neatur, & quasi vinciatur, facillimè quauis occasione incidente elabatur. Ve- Quanta fue-
rum ea, virtus etsi difficilis, tanta fuit in Virgine, vt eam Deus quasi admirans, rit in B.
& suspiciens dixerit: *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia Principis!* Virgine.
quibus verbis etiam innuit humilitatem, quamuis per calceamenta exprimatur, Humilitas
virtutem tamen esse Principis, eáque maximè ipsos etiam Reges, ac Principes virtus regia.
decorari: imò ex ea dignosci tanquam ex calceamentis, & gressu generosum, ac
regium cuiúsque animum. Atque idcirco ad hanc vnam virtutem Deum in
Virgine respexisse ipsamet confitetur in suo cantico Lucæ 1. cùm ait: *Quia* Luc. 1. 48.
respexit humilitatem ancillæ suæ. Vt autem intelligas eo loco *humilitatis* nomine
ipsam etiam virtutem humilitatis accipi debere, aduerte pro eo, quod nos
habemus, *humilitatem*, esse Græcè, ταπείνωσιν, quæ vox in primis significat affli-
ctionem: éstque hæc acceptio creberrima in sacris literis, veluti Gen. 29. cum
dixit Lia: *Vidit Dominus humilitatem meam*: & Psalm. 24. *Vide humilitatem meam,* Gen. 29. 32.
& laborem meum: & Psalm. 135. *In humilitate nostra memor fuit nostri.* Deinde signi- Psal. 24. 18.
cat vilitatem, & exiguitatem, vt perspicuum est ex illo loco ad Philip. 3. *Qui refor-* Psal. 135. 23.
mabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ: & Iacobi 1. *Glorie-* Locus cantici B. Virginis
tur frater humilis in exaltatione sua, diues autem in humilitate sua: vbi humilis, seu illustratur.
ταπεινὸς idem est, quod vilis: & humilitas idem, quod vilitas: nam humilitas, quæ Philip. 3. 21.
est virtus superbiæ contraria, dicitur ταπεινοφροσύνη, vt ad Ephes. 4. *Obsecro itaque* Iacob. 1. 10.
vos ego vinctus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati estis, cum omni Ephes. 4. 2.
humilitate, & mansuetudine: & ad Philipp. 2. *Sed in humilitate superiores sibi inuicem* Philip. 2. 3.
arbitrantes. Quoniam igitur eo loco non dixit Virgo, ταπεινοφροσύνην, sed ταπεί- Iansen.
νωσιν, multi ita interpretantur, vt Virgo dicat Deum respexisse suam ipsius vilita- Vatablus.
tem, & exiguitatem. Quam expositionem sequuntur Iansenius in sua concor- Caietanus. Isid. Clarius.
dia, Vatablus in scholiis super eundem locum, ibidémque Caietanus, Isido- Euthymius. Erasmus.
rus Clarius, Euthymius, Erasmus, imò & D. Bernardus sermo. de B. Virgi- D. Bernard.
ne super illud Apocalyp. 12. *Signum magnum apparuit in cœlo*: vbi sic inducit Apoc. 12.

Virginem cum Elizabetha loquentem. *Beatam esse dicis, quæ credidit: sed credulitatis, & beatitudinis causa respectus est supernæ pietatis, vt ex hoc magis beatam me dicant omnes generationes, quia ancillam humilem, & exiguam respexit Deus.* Potéstque hæc expositio confirmari, quia non videtur conueniens summæ modestiæ Virginis, vt dicat Deum respexisse ad meritum humilitatis suæ: id enim esset gloriari, & de merito, & de virtute humilitatis, quod à verè humilibus longè abest.

II. Verùm ne vel minimam maledicendi ansam præbeamus Hæreticis, qui ex hoc loco perperam intellecto occasionem acceperunt virginem iniuriis proscindendi appellando eam abiectam, ac vilem ex sua ipsius confessione: aduertimus verbum ταπείνωσις non semper vilitatem, sed interdum ipsam etiam humilitatis virtutem significare, vt exploratum est ex illa sententia à D. Petro. 1. sua epist. c. 5. & à Iacobo cap. 4. vsurpata: *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*: vbi pro *humilibus*, est Græcè, ταπεινοῖς: imò & Christus Dominus Matthæi 11. ait: *Discite à me quia mitis sum, & humilis corde*, Græcè est, ταπεινός: quibus in locis manifestum est sermonem esse de humilitatis virtute. Accedit, quòd eo loco virtutem humilitatis accipiendam esse communior est Patrum, & interpretum sententia, quam disertis verbis tradunt Origen hom. 8. in Luc. D. Aug. serm. 2. in Assump. Virg. Euseb. Emissen. in Euangelium feriæ sextæ in Aduentum, Beda in caput 1. Luc. D. Bernard. serm. 42. & 45. in Cant. & hom. 1. super *Missus est*, & serm. 3. in Annunciat. Dominica, Glossa ordinaria Luc. 1. Rupert. serm. 1. in Cant. D. Bonauent. in speculo B. Virg. cap. 8. D. Thom 2. 2. q. 1. 161 art. referens, & approbans expositionem Origenis, sanctus Ildephos. serm. de Assumpt. Virginis Ambr. Ansb lib. 2. in Apocal. Hugo Card. in cap. 1. Lucæ, & plures alij. Nec verò propterea Virgo de humilitate sua in se gloriatur, sed in Domino, à quo agnoscit se humilitatis donum recepisse, Deúmque humilitatem illam tanquam fundamentum iecisse ad reliquorum donorum fabricam superstruendam: quemadmodum & Paulus absque humilitatis præiudicio gratiam se habere lætabatur, & charitatem, à qua certus erat separari non posse ad Rom. 8.

Iacob. 4. 6. Matt. 11. 29. Origenes. D. August. Euseb. Emiss. Beda. D. Bernard. Gloss. ordin. Rupertus. D. Bonauen. D. Thom. D. Ildephon. Amb. Ansb. Hugo Card. Rom. 8.

III. Quare concludimus vtramque expositionem literalem esse, sed posteriorem communiorem Patrum: & verò prior expositio multùm etiam commendat humilitatem Virginis, quippe quæ cum posset quatuordecim Reges, & eo ampliùs in suo stemmate numerare, & tot præterea, ac tantis esset à Deo donis, & prærogatiuis locupletata, vilem tamen se, & abiectam prædicabat, considerans videlicet se eiusmodi donis non suo merito, sed diuino beneficio cumulatam, imò cum videret se vndique spiritualibus opibus circumfluentem, recurrit ad naturam, & inde se humiliandi ansam arripuit, quæ est summa humilitatis præstantia: quemadmodum D. Chrysost. hom. 25. in posteriorem epistolam ad Corinth. in Abrahamo obseruauit expendens illa eius verba Gen. 18. *Ego autem sum terra, ac cinis. Quoniam*, inquit, *non habebat peccata, quæ diceret: sed vndique bonis operibus fulgebat, circumcursans, & nihil contra se inueniens ad naturam ipsam confugit: & quoniam terræ nomen videtur quodammodo honestum esse, cineris addidit.*

Humilitatis ansam vnde arripuerit B. Virgo. D. Chrysost. Genes 8. 23 Abrahami humilitas.

IIII. Verùm vt ad posteriorem expositionem, quæ communior est Patrum, reuertamur, gratissima sanè fuit Deo Virginis humilitas, ad quam potissimum respexisse dicitur suspiciens calceamentorum eius pulchritudinem: in cuius rei figuram dicitur de Iudith cap. 16. *Sandalia eius rapuerunt oculos eius*, id est, Holophernis: mirum enim est, quòd cum Iudith tam multis aliis ornamentis pulcherrimis exornata esset, ad sola sandalia, id est, pedum calceamenta respexisse dicatur Holophernes, eorúmque captus pulchritudine, in typum videlicet Virginis, cuius humilitatem vsque adeo Dominus adamauit, vt meritò dixerit Bern. serm.

Humilitas Virginis Deo quàm gratissima. Iudith 16 11 D. Bernard.

super

super *Missus est, virginitate placuit, & humilitate concepit.* Etenim tunc primùm Deus humanitatem induit, cum virgo illa verba humilitatis plenissima pronunciauit: *Ecce ancilla Domini.* Atque, hoc est, quod ipsa virgo commemorat Cant. 1. cum ait: *Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum*: nardus enim, qui frutex humilis est, humilitatem designat. Annotauit autem Rupert. in comment. eius loci tantum fuisse odorem huius nardi, idest, humilitatis in Virgine, vt ad ipsum Deum in accubitu suo Regali in cœlis consistentem peruenire potuerit, cúmque ita delectare, vt è cælo ad Virginis gremium per incarnationem traxerit.

Luc. 1. 38. *Cant. 1. 11.* *Rupert.* *Odor humilitatis in Virgine quātus.*

V. Præterea obseruandum est, quod iam cœpimus dicere, humilitatem regalem quandam virtutem esse: idcirco enim sponsus de humilitate sponsam commendans eam *filiam Principis* appellauit. Est enim humilitas altissima, & humilis eo ipso quòd humilis est, maximè excelsus, ac sublimis, quemadmodum & superbus eo ipso quod superbus est, infimus, & abiectissimus. Itaque quod Christus ait: *Qui se humiliat exaltabitur: & qui se exaltat humiliabitur*, non solum accipiēdum est, postquam se humiliauerit ille, & iste exaltauerit, sed in ipso humilitatis actu supremam quandam altitudinem, & in ipso actu superbiæ summam abiectionem contineri: atque adeo Virginem beatissimam eo ipso, quòd se humiliauit, supra omnem fuisse euectam celsitudinem. Id quod ita exponit D. Aug. lib. 14. de ciuit. cap. 13. *Est*, inquit, *aliquid humilitatis miro modo, quod sursum faciat cor: & est aliquid elationis, quod deorsum faciat cor. Hoc quidem quasi contrarium videtur, vt elatio sit deorsum, & humilitas sursum: sed pia humilitas facit subditum superiori, nihil est autem superius Deo, & ideo exaltat humilitas, quæ facit subditum Deo: elatio autem, quæ in vitio est, eo ipso, quòd respuit subiectionem, cadit ab illo, quod non est quidquam superius, & fit quod scriptum est* Psalm. 72. *Deiecisti eos, dum eleuarentur: non enim ait: Dum eleuati fuissent, vt prius extollerentur, & postea deiicerentur: sed cùm extollerentur, tunc deiecti sunt: ipsum quippe extolli iam deiici est.* Hæc August. Aliam eiusdem rei præclaram etiam rationem affert D. Gregorius lib. 6. Mor. c. 6. 8. super illa verba Iob. 5. *Qui ponit humiles in sublimi.* Quo loco docet D. Greg. humiles eo ipso, quod se humiliant, altissimos fieri. *In sublimi*, inquit, *humiles ponuntur, quia cum se ex humilitate substernunt alta menti, iudicio cuncta temporalia transcendunt: & cum se indignos in omnibus æstimant, recta cogitationis examine huius mundi gloriam transcendentes calcant.* Idem eleganter persequitur Ioan. Gerson. 2. part. sermonis in cœna Domini, consideratione 1. vbi primùm docet veram humilitatem, dum exit à summa potentia, & gloria, & magnificentissima maiestate Dei ad suam impotentiam, seruilitatémque intuendam, effici potentissimam, & gloriosissimam, & monarchicam super omnia, quia nimirum facit ipsum Deum suam gloriam, & potentiam, dum propter Deum se, & omnia alia contemnenda arbitratur. *Quantum igitur*, inquit, *est humilitatis dominum habere omnia sub pedibus per generosum contemptum* iuxta illud Deut. 11. *Omnis locus quem calcaueris pes vester, vester erit. Quid maius? & quàm latum imperium nihil aliud à Deo magni pendere, nullique alteri rei subiici?*

Humilitas virtus regalis. *Matt. 23. 12.* *B. Virgo se humilians super omnem euecta celsitudinem.* *D. August.* *Deiiciunt se, dum extollūtur superbi.* *Psal. 72. 18.* *D. Gregor.* *Iob. 5. 11.* *Io. Gerson.* *Humilitatis dominium.*

VI. Secundò, Visionem Ioannis de muliere amicta Sole, humilitati accommodat, , aitque eam esse signum magnum apparens in cælo intelligibili, & supremo animæ rationalis: mulierem, inquam, amictam Sole iustitiæ. Quid enim iustius humilitate, quæ implet omnem iustitiam Matth. 3. in capite eius coronam esse stellarum duodecim, hoc est, perfectionem omni virtutum fulgore radiantem: Lunam denique sub pedibus, hoc est, omnia terrena sub affectionibus per generosum contemptum. Tertiò, Aduertit ad humilitatis tanquam Principis, & Reginæ imperium militare, & seruire omnia: aduersa quidem ad exer-

Humilitas signum magnum in cælo. *Matth. 3.*

Humilitatis imperium super omnia. citium, & tutelam, prospera verò ad modestiam, sobriámque consolationem, *Dicam amplius*, inquit Gerson, *militant pro ea sui hostes fortissimi: nam ex peccatis redditur cautior, firmior, ac potentior. Imo vide miraculum: ipsa ex morte propria reuiuiscit sæpius, fortiórque resurgit: nam quis neget magnam esse humilitatis recuperandæ rationem humilitatem perdidisse? Quinetiam oritur ex suo contrario, quod est superbia non minori miraculo, quàm si frigiditatem calor gignat: humilitatis quippe non parua est occasio animam contra Deum suum Creatorem, ac Redemptorem superbiisse.* Quartò, Docet humilitatem suo modo esse ambitiosissimam, cupidissimam, maximi cordis, & altissimi spiritus: quoniam dedignatur nisi summo bono, nisi summis opibus, nisi summa gloria impleri. Postremò ait humilitatem similem esse speculo concauo, in cuius centro vniuntur omnes radiosæ incidentiæ illustrationum diuinarum: quia nimirum humili omnes gratiæ communicantur à Deo, eámque ob causam appellari posse abyssum sorbentem omnium viuentium aquarum fluentia: imò & vacuum quoddam spirituale, ad quod implendum confluunt omnia, nec implere sufficiunt, nisi Deus. *Humilitas, spirituale vacuum.* Et his perspicuum relinquitur, quanto iure Virgo propter humilitatem filia principis dicta sit, sponsúsque eius humilitatem demiratus dixerit: *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia Principis!*

COMMENTARIVM
TERTIVM EXEGETICVM.

In quo de sanctißimæ Deiparæ virginitate, & maternitate differitur ad illa verba: Mulier amicta Sole.

Amictam Sole fuisse Virginem, cum Verbum absque vllo virginitatis præiudicio concepit.

SECTIO PRIMA.

I. SVPERIORIBVS commentariis docuimus sanctissimam Virginem signum magnum fuisse, iuxta triplicem signi in sacris literis acceptionem, pro miraculo videlicet, scopo, atque vexillo: eandem in cælo apparuisse ostendimus ob eximiam in omni genere magnitudinem: explicauimus etiam mulieris appellationem, vbi de nomine Mariæ, eiúsque tum corporis, tum animi pulchritudine aliquanto fusiùs disputauimus. Sequitur iam in visione Ioannis exponendum, quomodo fuerit amicta Sole: id quod tertio hoc commentario præstabimus. Et quoniam Virgo beatissima non solum fuit amicta Sole, sed Solem quoque ipsa amiciuit, iuxta illud Hierem. 31. *Fœmina circundabit virum*: vtrumque isto commentario complectemur, quod adeo in Mariæ virginitate, maternitatéque potissimum versabitur, cuius vtriusque prærogatiuæ fuit sanè admirabilis, & maximè Diuina coniunctio, & vnum ex tribus illis operibus mirabiliter singularibus, & singulariter mirabilibus, quæ commemorat D. Bernard. serm. 3. in vigilia Natalis Domini. *Tria*, inquit, *opera fecit omnipotens illa maiestas in assumptione nostræ carnis*

Hier. 31. 22. *D. Bernard.*

carnis singulariter mirabilia, & mirabiliter singularia, vt talia nec facta sint, nec facienda sint amplius super terram: coniuncta quippe sunt adinuicem Deus & homo, mater & virgo, fides & cor humanum.

Vt igitur hinc ordiamur, D. Bern. ferm. de Virgine, variè exponit hunc amictum Solis in Virgine. Primùm enim docet dici amictam Sole propter singularem clementiam, qua vniuersos instar cuiusdam Solis misericordiæ radiis illustrat, vt non tantùm solarem naturam, sed Solem ipsum ad omnia suo splendore pertingentem induisse videatur. *Ea*, inquit, *est, quæ velut alterum Solem induit sibi: quemadmodum enim ille super bonos, & malos indifferenter oritur: sic ipsa quoque præterita non discutit merita, sed omnibus sese exorabilem, omnibus clementissimam præbet, omnium denique necessitates amplissimo quodam miseratur affectu.* Altera Bernardi expositio desumitur à stabili simul, & perfectissimo splendore, atque feruore virtutum Virginis: cùm enim Lunæ splendor sit instabilis, & incertus, feruorémque non habeat: is tamen, quo Sol splendet, habet cum ardentissimo feruore stabilitatem coniunctam. Quia igitur Virgo beatissima à Deo tanquam Sole vndique collustratur, accipiens ab eo perfectum, & stabilem, imò & ardentissimum charitatis, virtutúmque cæterarum fulgorem, meritissimo amicta Sole apparuit. *Amicta*, inquit, *dicitur Sole, & Luna sub pedibus eius: in Sole nimirum & feruor, & splendor stabilis: in Luna solus splendor: atque is omnino instabilis, & incertus, qui nunquam in eodem statu permaneat. Iure ergo Maria Sole perhibetur amicta, quæ profundissimam Diuinæ sapientiæ vltra, quàm credi valeat, penetrauit abyssum, vt quantum sine personali vnione creaturæ conditio patitur, luci illi inaccessibili videatur immersa: illo nimirum igne Prophetæ labia purgantur: illo igne Seraphim accenduntur. Longè verò aliter Maria meruit non velut summatim tangi, sed operiri magis vndique, & circumfundi, & tanquam ipso igne concludi. Candidissimus sanè, sed & calidissimus huius mulieris amictus, cuius omnia tam excellenter irradiata noscuntur, vt nihil in ea non dico tenebrosum, sed obscurum saltem, vel minus lucidum, sed ne tepidum quidem aliquid, aut non feruentissimum liceat suspicari.*

I. *D. Bernard. Virginis clementia in bonos, & malos.*

Virtutũ Virginis perfectus & stabilis splendor.

Tertia expositio Bernardi ad incarnationem Domini pertinet, quæ in Virgine perfecta est, non tantùm seruata, sed magis adhuc perfecta eius virginitate, vt idem sit mulierem amictam Sole fuisse, atque Spiritum sanctum ei superuenisse, & virtutem Altissimi obumbrasse: quod haud dubiè ad virginitatem eius pertinuit, vt ex Virginis ad Angelum interrogatione, Angelique responsione manifestum est. Cùm enim Virgo quæsisset, *Quomodo fiet istud quoniam virum non cognosco?* Respondit Angelus, *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideòque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.* Denique idem est amictam esse Sole mulierem, atque rubum illum Exod. 3. arsisse, & tamen minimè combustum fuisse: quam visionem omnes ferè Patres de incarnatione Verbi in Virgine absque vllo vel minimo virginitatis detrimento accipiunt, vt postea dicemus vberius. *Quomodo*, inquit Bern. *in tam vehementi feruore tam fragilis natura subsistit? Meritò quidem admiraris Moyses sancte, & curiosius desideras intueri: verumtamen solue calceamenta pedibus tuis, & inuolucra pone carnalium cogitationum, si accedere concupiscis. Vadam, inquit, & videbo visionem hanc magnam. Magna planè visio rubus ardens sine combustione: magnum signum mulier illæsa manens amicta Sole: non est rubi natura opertum vndique flammis manere nihilominus incombustum: non mulieris potentia, vt sustineat Solis amictum, non est virtutis humanæ, sed nec Angelicæ quidem, sublimior quadam necessaria est: Spiritus sanctus, inquit, superueniet in te: & tanquã respondeat illa: Quoniã spiritus est Deus, & Deus noster ignis consumẽs est: Virtus ait, non mea, non tua, sed Altissimi obũbrabit tibi. Nihil itaq; mirum,*

II. *Mariæ virginitas per incarnationem perfectior.* *Luc. 1. 34.*

Exod. 1. 3.

si sub tali vmbraculo talis etiam à muliere sustineatur amictus. Quàm familiaris ei factus es Domina, quàm proxima, imò quàm intima fieri meruisti! quantam inuenisti gratiam apud Deum! in te manet, & tu in eo, & vestis eum, & vestiris ab eo: vestis enim eum substantia carnis, & vestit ille te gloria suæ maiestatis: vestis Solem nube, & Sole ipsa vestiris. Hæc ille. Itaque Bernardus amictam Sole Virginem ad illud tempus refert, quo ipsa Dei Filium concipiens superueniente Spiritu sancto, & virtute Altissimi obumbrante nihil de suæ virginitatis puritate, & integritate amisit: sed instar rubi ardebat, quin combureretur, hoc est, Sole vestiebatur, quin eius virginitas deperiret. De virginitate quoque sanctissimæ Deiparæ eundem amictum Solis intellexit Ambr. Ansb. in comment huius loci: *Mulier*, inquit, *amicta Sole: ac si diceretur, beata, sempérque virgo Maria obumbrata Altissimi virtute, cui videlicet dictum ab Angelo scimus: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: illa scilicet virtus, de qua Paulus dicit* primæ ad Corinth. primo, *Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam.* Eodem modo Haymo, Cœlius Pann. & alij acceperunt, ex quibus Cœlius, *Tunc*, inquit, *amicta Sole fuit, quando virtus Altissimi eam obumbrauit, illúmque intra vterum concepit, qui intra omnia, extra omnia, super omnia, & infra omnia incomprehensibilis existit.*

B. Virgo quo tẽpore fuerit amicta Sole.

Amb. Ansb.

1. Cor. 1. 24. Haymo Cælius Pan.

III. Porrò aduerte pro eo, quod nos habemus, *amicta Sole*, haberi Græcè, περιβεβλημένη, hoc est, circumamicta, seu vndequaque amicta Sole: quoniam omni ex parte mansit virgo purissima, neque in eam aliqua ex parte alicuius vel minimæ labeculæ vmbra in filij conceptione, atque ortu irrepsit, vt ex iis, quæ deinceps dicemus, manifestum erit. Instituimus enim hoc commentario aliquanto fusiùs perpetuam Mariæ virginitatem in isto Solis amictu expressam à Iudæorum, Hæreticorúmque calumniis sartam, tectam tueri, eò quòd sit vnum ex præcipuis fidei nostrę dogmatibus, quod propterea non solũ Iudæi vniuersi, sed etiam complures hæretici labefactare, imò & conuellere conati sunt, veluti Carpocrates, vt auctor est D. Epiphan. hæresi. 27. & Cerinthus, vt idem refert hæresi 28. contra Cerinthianos, siue Marinthianos, quod etiam memoriæ prodidit D. Irenæus lib. primo contra hæreses, cap. 25. ij in ea hæresi fuerunt, vt dicerent Christum ex Maria, & Ioseph fuisse procreatum, eandémque Mariæ virginitatem oppugnarunt Ebionitæ, vt habes apud Tertulli. libro de carne Christi: Heluidius quoque Auxentij discipulus impiè asseruit Ioseph ex Maria post Christi ortum plures filios suscepisse, qui eam ob causam in Euangelio fratres Domini appellentur: contra quem fusè disputat D. Hieron. Ab Heluidio originem traxere Heluidiani Hæretici, qui apud Epiphanium Antidicomariani Græco vocabulo, hoc est, Mariæ aduersarij nominantur. Aggrediamur igitur ostendere ex clarissimis, & grauissimis Diuinarum literarum testimoniis sanctissimam Deiparam in conceptu, & ortu Christi amictam Sole fuisse, hoc est, eum absque vllo vel minimo suæ integritatis præiudicio edidisse, eámque integritatem perpetuò conseruasse: sed priùs ex præcedenti interpretatione nonnulla colligamus, quæ ad maiorem eiusdem mysterij cognitionem faciunt.

D. Epiphan. Mariæ perpetuam virginitatem qui hæretici conuellere sint conati. D. Irenæus. Tertull.

Obseruationes literales depromptæ ex præcedentibus.

SECTIO II.

DIximus ex communi Patrum, Doctorúmque sententia idem esse amictam Sole mulierem, atque virginem in conceptu, & partu Christi fuisse virtute

Altissimi

Altissimi obumbratam: ex quo simul ostendebatur eius in conceptu, partúque illæsa omnino, atque illibata virginitas: nunc vberioris doctrinæ causa nonnulla ad literam obseruabimus, quæ & ad illustriorem eorum, quæ dicta sunt, cognitionem spectant, & B. Virginis præstantiam mirificè declarant, id quod in omnibus sequentibus testimoniis, quæ citabimus, præstare conabimur.

I. Habemus igitur Virginem simul amictam sole, & obumbratam, cuius mysterij rationem meritò aliquis requirat: cum enim vmbra, & solis splendor pugnare videantur, qui fieri potest, vt Virgo dici possit obumbrata, quæ sole non tantùm amicta, sed circumamicta est, vt ex Græco contextu confirmauimus. Et quidem ponendum in primis est amictum solis illæsam, & intemeratam Virginis integritatem significare: cuius rei illa est in promptu ratio, quoniam mulier illa, quæ sole erat amicta, nihil amittebat splendoris, atque adeo nihil etiam deperdebat pulchritudinis, quin multò splendidior, & pulchrior ex eo solis amictu reddebatur. Quid enim splendoris amitteret, quæ ipsam lucem, & splendorem concipiebat, & gestabat in vtero? Eam enim credo ob causam, cum de conceptu, & ortu Christi in scripturis agitur, interdum splendoris fieri mentionem, veluti Esaiæ 62. *Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur*: vbi cernis incarnationem Verbi in Virginis vtero fuisse quandam veluti lampadis accensionem ad orbis tenebras depellendas, ortum verò eius quasi quendã splendoris egressum. Certè de incarnatione Verbi locum intellexit Cyrillus Alex. lib. 10. in Esaiam: *Salutare*, inquit, *Dei quid aliud, quàm Verbum Patris, qui ob salutem humani generis carnem assumpsit? ita namque per Esaiam ait: Videbunt gentes iustitiam meam, & salutare meum sicut lampas accendetur.* Alij legunt ex Hebræo: *Donec egrediatur sicut fulmen iustus meus.* Vbi disertè virginitas sanctissimæ Deiparæ in partu ostenditur: fulmen enim integra, & illæsa omnino relinquit, in quibus nihil reperit, quod resistit, idcirco enim integra vagina gladium destruit. Sic igitur Christus quasi fulmen ex vtero Virginis prodijt quoniam integram, & illæsam eius virginitatem seruauit. Hoc posito illud disquiritur, cur cum Virgo nihil in conceptu, & partu candoris amiserit, obumbrata tamen virtute altissimi dicatur.

Quomodo Virgo obumbrata dicatur, cũ fuerit amicta sole.

Esai. 62. 1.

Incarnatio Verbi fuit veluti quedam lampadis accensio.

Cyrill. Alex.

Tanquã fulmen prodiit Christus ex Virgine.

II. Prima ratio ducitur ex mysterio incarnationis, quod in Virgine perfectum est, altitudine, quam nulla vis intelligendi creata potest omnino comprehendere: itaque splendor solis, quo Virgo amicta est, excellentiam, & præstantiam dicit operis: vmbra verò significat lucem istam inaccessibilem esse mortalibus, vt si de perfecta omnino eius cognitione sit sermo, tenebræ, & vmbra omnibus creatis mentibus esse videatur. Hanc enim eandem ob causam dicitur Deus ipse & lucem habitare inaccessibilem, primæ ad Timot. 6. & nihilominus posuisse tenebras latibulum suum. Psalm. 17. quia videlicet quamuis ob infinitam perfectionem, & intelligibilitatem lux sit, tamen ob incomprehensibilitatem inaccessibilis est, tenebræque, & caligo creatis mentibus, vt interpretatur D. Greg. Nazianz. lib. 2. de Theologia. Sic igitur Virgo beatissima ob illustrissimum incarnationis mysterium in ea perfectum amicta sole visa est: quia tamen id mysterium comprehendi omnino non potest, obumbrata dicitur, & quasi caligine, & tenebris circunfusa, vt qui ad contemplandum incarnationis mysterium in Virgine perfectum accesserit, & in solem propter altitudinem, & præstantiam, & in vmbram, atque caliginem propter incomprehensibilitatem incurrat. Hæc nimirum est germana ratio cur, Virgo sanctissima in conceptu Christi mons vmbrosus appellatur Abac. cap. 3. vbi pro eo, quod nos habemus: *Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan*, Septuag. transtulerunt, *Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte*

1. Tim. 6.

Psal. 17.

Incarnationis mysteriũ incomprehẽsibile.

D. Gregor. Nazianz.

B. Virgo in conceptu Christi mons vmbrosus.

Abac. 3. 3.

Septuag.

vmbroso: quem locum Hebræus quidam, vt auctor est D. Hieron. in comment. super Abacuch, de ortu saluatoris in Bethlehem, quæ ad Austrum est comparatione Hierosolymorum, intellexit: eodémque modo interpretatur Rupert. iuxta quam expositionem aptè possumus per *montem vmbrosum*, sanctissimam Virginem accipere virtute altissimi obumbratam. Meritò etiam id Canticũ Abacuch, in quo de Verbi incarnatione in Virgine perfecta disseritur, *oratio pro ignorantijs*, seu *pro ignorationibus* inscribitur, vt præter alias eius inscriptionis rationes eadem mysterij incarnationis incomprehensibilis ratio innueretur, de quo quamtumcumque multa, eáque præclara, & excelsa assequamur, semper nihilominus possumus, ac debemus nostram inscitiam, & ignorationem profiteri, Deúmque orare pro ignorantiis, vt videlicet mentem nostram sui luminis radio, & splendore collustret, nostræque ignorationis tenebras depellat, vt vberiorem tanti mysterij notitiam comparemus: quam eius inscriptionis rationem tradit in eum locum Rupert.

Eucherius.

III. Secunda ratio est D. Athanasij serm. de sanctissima Deipara, aientis vmbram istam Virgini affusam fuisse quasi quasdam vmbras, quas pictores solent efficere, & lineamenta quædam imaginis, in quibus qualis imago futura sit, perspicitur: itaque Spiritum sanctum incarnatione Verbi, quam perfecit in Virgine, quasi vmbras quasdam, & lineamenta duxisse, in quibus Virgo Diuinitatis imaginem posset vtcunque intueri, siquidem in ipsum per se Diuinitatis radium non poterat pro illo statu aciem mentis intendere, nisi carnis vmbra, & velamine temperatum, vt ipsa Verbi incarnatio quædam veluti Diuinitatis obumbratio fuisse videatur. *Obumbrauit*, inquit, *eam virtus altissimi corroborans eam, & Diuinæ vmbra imagine induxit, vt inde lineamentis collectis videre posset, quatenus possibile est, Deum forma expertem in se concipi: non enim suspicandum est, quòd secundùm simplicem naturæ suæ proprietatem Virgo in se habitantem Deum videre potuerit, sed quatenus possibile fuit, vtpote obumbrante illam virtute altissimi, & vmbras, lineamentáque quasi facienti vt videret, quatenus fieri poterat, Deum in se habitantem.* Hæc ille.

D. Athan.

Verbi incarnatio obumbratio Diuinitatis.

IIII. Tertia ratio est Gregorij Nysseni sermone de sancta Christi Natiuitate, fuisse obumbratam Virginem virtute altissimi, vt per eam vmbram magnitudinem mysterij, quod in ipsa perficiebatur, intelligeret, sicut ex vmbra, magnitudo, & fugura corporis colligitur: intelligit verò per virtutem altissimi ipsummet Dei filium, qui virtus Dei appellatur 1. ad Corinth. 1. Itaque vult per incarnationis mysterium Deum quasi vmbram quandam effecisse, ex qua suæ Diuinitatis, potentiæ, sapientiæ, bonitatísque magnitudo perspici, & intelligi posset, sicut ex corporum vmbris eorum magnitudo, figuráque intelliguntur, quamuis ipsa corpora minimè videantur: atque adeò incarnationis mysterium maximè inter reliqua Diuina opera Diuinam magnitudinem declarare. *Quin etiam*, inquit Gregor. *virtus altissimi obumbrabit tibi: quid hoc nomine Scriptura significat? Christus Dei virtus, & sapientia est, vt, inquit Apostolus, ergo altissimi Dei virtus, qui est Christus, superuentu Spiritus sancti in Virgine informatur. Quemadmodum enim vmbra corporum ex forma pragredientium effingitur: eodem modo figura, atque indicia filij Dei in virtute nascentis elucebunt, & apparebunt, imago videlicet, & sigillum, & vmbra, & splendor primarij auctoris, qui per mirabilem effectum actionum ostenditur.* Hæc Nyssenus. Ex his perspicuum relinquitur minimè inter se pugnare Virginem fuisse amictam sole in incarnatione Verbi, & simul altissimi virtute obumbratam: siquidem hæc altissimi vmbra nihil dicit tenebrarum, & caliginis, sed incomprehensibilitatem mysterij, vel lineamenta quædam secundum Athanasium, ex quibus colligi posset, qualis esset Diuinitatis imago, vel etiam secundùm Nyssenum Diuinæ

D. Gregor.

1. Cor. 1.

Inter diuina opera Dei magnitudinem maximè declarat mysteriũ incarnationis.

Diuinæ naturæ magnitudinem, quæ in mysterio incarnationis mirificè resplendet.

Ostenditur virginitas Mariæ ex illis verbis Genes. 3. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius: ipsa conteret caput tuum.*

SECTIO III.

ANtequam vim huius loci expendamus, statuenda primùm est germana eius lectio quoad illa præcipuè verba, *Ipsa conteret caput tuum*, in quibus magna est translationum varietas. Sciendum est igitur Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *ipsa*, haberi הוא, tribus literis ה, ו, & א, he, vau, & aleph, quæ dictio est pronomen tertiæ personæ, *ipse*, vel *ipsum*, veluti Genes. 2. *Ipse est, qui circuit omnem terram Heuilath*: & ibidem: *Ipsum est nomen eius*: cum enim Hebræi careant neutro genere, pro eo fœminino, & masculino etiã vtuntur, veluti Psal. 26. *Unam petij à Domino, hanc requiram.* Præterea aduertendum est, quamuis, *ipse*, apud Hebræos sit הוא tribus literis conscriptum he, vau, & aleph, cum surech in vau: *ipsa* verò dicatur היא per he, iod, & aleph, & chirich sub he: tamen, *ipsa*, etiam conscribi iisdem literis, qnibus scribitur, *ipse*, vt cum est, *ipse*, legatur *hu.* cum vau, surech: cum autem *ipsa*, hi, per chirich, vt aiunt Complutense, & Sanctis Pagnin. lexicom, & manifestè ostenditur ex Genes. 3. nam vbi nos legimus, *Mulier, quam dedisti mihi sociam, ipsa dedit mihi de ligno, & comedi.* pro, *ipsa*, est Hebraicè הוא eisdem literis scriptum, quibus scribitur, *ipse*, id est he, vau, & aleph, & habet chirich sub he. I.

Varia lectio. Genes. 2. 1. & 119. Pro neutro genere masculino, & fœminino vtuntur Hebrei. Psal. 26. 4. Sanct. Pagn. Gen. 3. 12.

Tertiò sciendum est veteres Hebræos non legisse cum punctis, quibus modò vtuntur recentiores: etenim puncta multò post inuenta fuerunt, & excogitata à Rabbinis, ne linguæ Hebrææ peritia paulatim deperiret, id quod accidit, vt auctor est Helias Leuita Germanus in præfatione Massoreth, apud Tiberiadem Palæstinæ anno ab euersione templi per Titum 436. Atque ex hoc iam perspicitur potuisse eo loco Genesis ante inuentionem punctorum transferri, & *ipse* & *ipsa*: nam si scriptum erat per he, vau, aleph, manifestum est potuisse vtroque modò verti: si autem erat per he, iod, & aleph, facilè etiam fuit protendi aliquantulum iod, & in vau conuerti, vnde eadem relinqueretur ambiguitas, & translationum varietas. Quare non mirum videri debet, si vtraque lectio apud veteres reperitur: nam, *ipse*, masculino genere transtulerunt Septuag. interpretes, qui reddiderunt αὐτὸς quamquam id nomen referri non potest ad Græcum σπέρμα, cùm αὐτὸς masculum sit, σπέρμα autem neutrum: quo fit, vt subaudiendum videatur nomen σπόρος, quod semen quoque significat, & masculinum est. *Ipse*, etiam transtulit Paraphrast. Chald. eámque lectionem secuti sunt D. Hierony. in quæst. Hebraicis in Gen. D. Iren. lib. 4. contra hæreses cap. 78. D. Cyprian. lib. 2. testimoniorum aduersus Iudæos c. 9. Petrus Chrysol. serm. 173. E contrario verò, *ipsa*, fœminino genere legerunt nobilissimi Patres, D. Ambr. li. de fuga seculi, c. 7. D. Aug. lib. 12. de Gen. ad literam, c. 36 & lib. 2. de Genesi contra Manichæos c 18. D. Chrys. hom. 17. in Gen. D. Greg. lib. 1. Moral. ad illa verba c. 1. *Ne fortè peccauerint filij mei*, D. Bern. hom. 2. de laud. Virginis, & serm. 2. super *signum magnum*, Eucher. lib. 2. in Gen. c. 29. Beda in c. 3. Gen. eámque lectionem Ecclesia ab antiquissimis vsque tẽporibus approbauit. Ex quo apparet Hæreticorum II.

Helias Leuita. Quo anno ac loco inuenta puncta apud Hebræos. Septuag. Paraphrast. D. Hieron. D. Irenæus. D. Cyprian. D. Petr. D. Chrysol. D. Ambros. D. August. D. Chrysost. D. Gregor. D. Bernard. Eucherius. Beda.

Hæreticorū imperitia, & impudentia. imperitia simul, & impudentia, præcipuè verò Georgii Maioris, & alterius Georgii Fabricii, & Tillemanni Heshusii oblatrantium Scripturam sacram à Catholicis adulterari, cùm in lib. Genes. legunt: *Ipsa conteret caput tuum*: ostendimus namque eam lectionem potuisse optimè ex Hebræis codicibus depromi, fuisséque antiquissima Ecclesiæ consuetudine, & grauissimorum Patrum auctoritate comprobatam.

III. Hoc ita constituto deducunt ex hoc loco Patres testimonium grauissimum ad ostendendam sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi integritatem, idque secundum vtramque lectionem, quæ, quod ad sensum spectat, siue legas, *ipse*, siue, *ipsa*, semper eodem recidit, cum exploratum sit Virginem non per seipsam potissimum, sed per filium serpentis caput contriuisse. Ratio igitur argumenti ea est, quoniam eo loco de solo semine mulieris fit mentio, sumitur enim semen pro filio. *Inimicitias*, inquit, *ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius.* Si enim Deipara ex viri *semine* concepisset, non ipsius, sed viri semen præcipuè Christus diceretur, qui serpentis caput conteret: quare cum de solius Virginis semine sit sermo, manifestè concluditur Christum, qui semen, id est, filius mulieris appellatur: solius Virginis, non etiam viri semen fuisse. Ita eum locum intellexit Serapion antiquus auctor apud Lipomanum Genes. 3. *Inimicitias*, inquit, *ponam inter semen tuum, & semen illius: nónne clarum est pronunciatum de Christo, quem sine semine peperit intemerata Virgo? singulare enim est semen, non numero multitudinis semina.* Rupert. quoque eodem sensu accepit: *Inter semen*, inquit, *tuum, & semen illius: quo de semine hæc dicuntur, nisi de vno, qui est Christus? ipse namque solus ita semen mulieris est, vt non etiam viri semen sit.* Eadem est expositio D. Leonis Papæ serm. 2. de natiuit. Domini: tractans enim eum locum Genes. ad virginitatem Mariæ in Christi conceptu, atque ortu retulit: *Deus*, inquit, *omnipotens, & clemens statim, vt nos Diabolica malignitas veneno suæ mortificauit inuidiæ, prædestinata renouandis mortalibus suæ pietatis remedia inter ipsa mundi primordia præsignauit, denuntians serpenti futurum semen mulieris, quod noxij capitis elationem sua virtute contereret, Christum scilicet in carne venturum, qui natus ex Virgine violatorem humanæ propaginis incorrupta natiuitate damnaret.* Et multò luculentiùs D. Cyprianus. *Ponam*, inquit, *inimicitias inter te, & mulierem, non dicit pono, ne ad Euam pertinere videretur, sed: Ponam inimicitias inter te, & mulierem, id est, suscitabo mulierem, quæ repudiata facilitate credendi non solùm te non audiat, sed ipso etiam Gabriele deferente verbum, rationem de promissionis exigat nouitate, dicendo: Quomodò fiet istud, quoniam virum non cognosco? ecce istud semen mulieris, quod non per traducem genitalium ministeriorum commistione sexus vtriusque infunderetur in vtero, sed clauso claustro indeploratæ virginis inueniretur in vtero. Ex hac ergo semen promissum est mulieris, quod semen secundum hominē Dominus Deus noster est, qui non infusus est in vtero, sed inuentus. Euangelista confirmante, cum dicit de Maria: Inuenta est in vtero habens.* Hæc ille. Huc etiam spectat illa loquendi formula, quam vsurpauit Angelus Lucæ 1. cum dixit. *Ideóque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei*: ex te, inquam, dumtaxat, absque vllo viri congressu. Et Paulus ad Galat. 4. *Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere*: quasi diceret, factum ex muliere tantùm, non etiam ex viro, quemadmodum interpretatur D. Hieron. *In eo*, inquit, *quod dicit, Ex muliere, monstrat non more solito ex conuentu viri, & fœminæ, sed per Spiritum sanctum ex matre tantùm Christum incarnationem hominis suscepisse. Nam idem Apostolus* ad Corinthios scribens ait: *Sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: vnde sicut in principio generationis mulier ex viro sumpta est, ita & Christus secundùm carnem ex matre tantum est.*

Serapion. Rupert. D. Leo papa. D. Cyprian. Luc. 1. 34. Matth. 1. 18. Christus non infusus, sed inuentus in vtero. Luc. 1. 35. Galat. 4. 4. D. Hieron. 1. Cor. 11. 12.

Obserua

Obseruationes literales circa præcedens testimonium.

SECTIO IIII.

SIt prima obseruatio circa illa verba: *Inimicitias ponam inter te, & mulierem*, in quibus aduertit Cardinalis Caiet. non dictum esse *inimicitiam* singulari numero, sed *inimicitias* numero multitudinis: quoniam omne inimicitiæ genus suscipiendum est cum dæmone, nec vlla cum illo habenda amicitia: *Nec enim*, inquit, *satis est inimicum esse diabolo quoad ea, quæ sunt fidei, aut spei, sed oportet secundum omnes partes inimicum esse, videlicet secundum ea quæ sunt castitatis, abstinentiæ, liberalitatis, misericordiæ, & cæterarum virtutum.* Hæc ille. Quæ quidem inimicitiarum genera perfectissimè inter sanctissimam Virginem, & antiquum serpentem intercesserunt: quoniam nihil habuit Virgo, in quo cum serpente isto conueniret? sed ei omni ex parte bellum mouit, in omni genere inimicitias cum eo gessit: in omni materia eum deuicit, ac de eo omnibus modis triumphauit. Quam ob causam Canticorum. 7. non aliqua pars Virginis, sed tota corporis eius compositio similis esse palmæ dicitur illis verbis: *Statura tua assimilata est palmæ*, hoc est, omnis tui corporis compositio palmam, & victoriam refert. Itaque quacunque ex parte te aspicio tota mihi palma quædam, & victoria videris: quia nihil in te est quod non gloriosam victoriam de antiquo serpente consequatur. Accedit & illud, quòd palmæ folia omnia sunt instar gladij, quo fit, vt eam etiam ob causam conueniat Virgini ob multiplicem cum serpente pugnam, multiplicémque victoriam: quoniam omnia huius virgineæ palmæ folia, hoc est, omnia in omni genere opera gladij erant acutissimi & fortissimi, quibus antiqui serpentis iugulum petebatur, cum omnia ex ardentissima charitate nascerentur, quam præcipuè dæmon execratur.

I. *Caietanus.* *Cum dæmone omne inimicitiæ genus suscipiendum* *Cant 7. 7.* *B. Virgo tota palma, & victoria.*

Secunda obseruatio est Ruperti lib. 3. in Genes. cap. 19. non dictum esse fraudem, astutiam, dolum, sed *inimicitias*, vt indicetur multo maiorem futuram mulieris in superando dæmone potentiam, quàm fuerit dæmonis in vincenda muliere: siquidem dæmon per fraudem, & astutiam, simulatámque amicitiam fœminam decepit: at mulier non per fraudem, ac dolum, sed indicto bello, & inimicitijs publicatis, aperto Marte congrediens serpentem superauit. *Hoc*, inquit Rupertus, *inimicitiæ à fraudibus differunt, quòd fraudes pacatam sermonis, vel cuiuslibet rei prætendunt superficiem: inimicitiæ verò manifestam contrarietatis habent intentionem. Constat autem, quòd subdolus diabolus in serpente non tanquam armatus aduersarius occurrit? sed tanquam fidus consiliarius lateri eius in via sese adiunxit. Cùm igitur Deus dixit, Ponam inimicitias inter te, & mulierem: profectò magnum gratiæ suæ opus promittit, quod victorem diabolum, qui vicerat fraude, victa nunc mulier vincere quandoque debeat fortitudine. Porrò hæ inimicitiæ non per ipsam mulierem, sed per semen illius exercendæ, & vsque ad victoriam perducendæ sunt, hoc est, per Christum, qui planè cum illo antiquo serpente fortiter sese exercuit, & accinctus gladio super femur suum potentissimus intendit, prosperè processit, & regnauit, hostémque publicum ante pedes suos productum contriuit.* Hæc ille. Itaque vult Rupert. Christum, qui est semen mulieris, per inuictam fortitudinem aperto Marte, & inimicitijs denunciatis dæmonem superasse, non per fraudem, simulatámque amicitiam, quemadmodum serpens mulierem deiecit: & idcirco non dictum esse: Ponam fraudem inter te, & mulierem, sed *Ponam inimicitias.*

II. *Rupert.* *Dæmonem non per fraudem, vt ille mulierem, sed aperto Marte deiecit Christus.*

Id verò perfectum fuisse à Christo docet eleganter Paulus ad Colos. 2. cùm ait Christum deleuisse chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & III. *Coloss. 2.*

ipsum cruci affixisse, expoliasse principatus, & potestates, traduxisseque palam confidenter de illis in seipso triumphando: hæc enim omnia apertas inimicitias & bellum palam publicatum, & inuictam Christi fortitudinem demonstrant. Vbi aduerte pro eo, quod nos habem⁹, *traduxit*, haberi Græcè ἐδειγμάτισε, quod ad verbum sonat, exemplauit, seu posuit in exemplum: & est sensus, Christum dæmones palam ostentasse subactos, & superatos ad exemplum cæterorum, vt in eis discerent eius imperium recipere, & potentiam formidare, ducta similitudine à victoribus, qui idem facere solent de Regibus à se debellatis: ostentant enim illos in triumpho superatos in exemplum, vt videlicet alij eo exemplo conspecto eorum arma reformident, similémque pœnam, & ignominiam pertimescant. Eandémque vim habet illud Matth. 1. cum de Ioseph sponso Virginis dicitur: *Joseph autem vir eius, cum esset iustus, & nollet eam traducere*: quo loco pro *traducere*, est idem verbum Græcum παραδειγματίσαι, hoc est, exemplare, in exemplum proponere, id est, infamare. Sic igitur Christus, & Virgo per Christum dæmones deuictos, superatósque traduxit, seu exemplauit, sumpto scilicet de eis exemplari supplicio. Ob hanc eximiam fortitudinem ad Virginem spectasse Salomonem, cùm dixit Prouerb. 31. *Mulierem fortem quis inueniet: procul, & de vltimis finibus pretium eius. Confidit in ea cor viri sui, & spolijs non indigebit*: & paulo post: *Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachium suum*: existimauit diuus Bernardus sermone de natiuitate Mariæ, quæ sanè fortis fuit illa mulier, cum potuerit antiquum serpentem aperto Marte, & potentiæ magnitudine omnino superare. Porrò illud: *Et spolijs non indigebit*, duplicem habet explicatum, vnus est: Vir huius fortis mulieris non indigebit spolijs hostium, vt diues sit, & locuples, cum mulier ista ita rem gerat domesticam, vt fortunas omnes viri sua industria mirum in modum augeat. Alter, vt sit sensus mulierem istam fortem, tam multa, & tam opima hostibus spolia detrahere, vt vir eius spolijs non indigeat: sed abundet. Sic nimirum Deus multa, imo & innumera habet spolia, quæ per Virginem sanctissimam suis hostibus, hoc est, dæmonibus quotidie detrahit. Meritò igitur Cant 6. dicitur Virgo *terribilis, vt castrorum acies ordinata*: ipsa namque sola instar est numerosi exercitus, vniuersis dæmonibus formidabilis, ac terrifica: quod mirum sanè videri debet, tantam videlicet esse vnius mulieris fortitudinem & potentiam, vt ipsa sola pro fortissima, & numeroso exercitu ab hostibus habeatur. Et verò quanquam, quod ait Rupertus, verissimum sit istas inimicitias potissimum inter semen mulieris, & semen serpentis gestas fuisse, eáque de causa dici quoque exercitas inter serpentem, & mulierem, quod mulier per semen, hoc est, per filium, dæmonem superatura esset: non est tamen negandum ipsam quoque Virginem per seipsam Dei beneficio vicisse demonem, & inimicitias cum serpente gessisse capitales: si quidem eo loco Genesis non tantùm inter semen mulieris & semen serpentis, sed etiam inter ipsam mulierem, & serpentem inimicitiæ futuræ memorantur, *Inimicitias*, inquit, *ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius*. Id verò ita de Virgine accipiendum est, vt in eo dæmonem superauerit, quòd nulla vnquam ex parte serpenti antiquo subiecta fuerit, vt pote ab omni peccati labe prorsus immunis: in eo etiam caput serpentis contriuerit, quòd peccatum originis non contraxerit: quod caput serpentis dicitur, quia ex eo peccato serpens vires omnes suas expromit tanquam ex capite, & radice cæterorum.

Inuicta Christi fortitudo & triumphus de dæmone. *Matth. 1. 19.* *Virginis fortitudo in dæmone superando.* *Prouerb. 31. 10. 17.* *D. Bernard.* *B. Virgo serpenti antiquo nunquam subiecta. Originale peccatum caput serpentis cur dicatur.*

IIII. Tertia obseruatio sit circa illa verba: *Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius*. Mirum sanè est, quod in eum locum notauit Rupertus, id quod simul docet fuisse vsu, & experimento ipso comprobatum. *Inter mulierem*, inquit *& hoc*

Rupertus.

& hoc genus animantis, per quod mulier seducta est grandes inimicitiæ positæ sunt: vtrinque non tam rationis indicium, quàm sensus naturalis perpetuum seruat odium. Hæc enim etsi non semper actu, semper tamen potestate conterit caput: ille autem vt pote humi depressus, & non arduus calcaneo huius insidiatur: nam si nuda mulieris planta dentem serpentis præuenerit, & viuacissimum caput eius vel leuiter presserit, statim totum cum capite corpus repente interit, ita nullus omnino motus, nullus sensus in aliqua parte residuus sit, quod nec malleis certe, aut vectibus, nec gladiis concidentibus citò, aut leuiter effici potest: siquidem excisum caput cum tribus, aut duobus digitulis viuere, & abire perhibetur. Hoc, quod prædictum est, ita esse ipsorum, qui per industriam explorauerunt, fida relatione comperimus. Hæc ille. Et verò quidquid sit de reliquis fœminis, id certe in Virgine sanctissima verissimum est, quippe cuius planta premens vel leuiter antiqui serpentis caput omnem ei motum, sensúmque adimit: quod tunc fit, cum tentati à serpente ad Virginis opem, præsidiúmque confugimus. Satis enim est ad omnem serpentis vim frangendam Virginem serpentis caput pede vel leuissimè calcare, in quo significatur summa sanctissimæ Deiparæ ad vincendum Dæmonem facilitas, siquidem pede tantùm leuiter impresso potest illum tanquam abiectum vermiculum subitò opprimere. *Deipara ad vincendum Dæmonem facilitas.*

Porro aduerte pro eo, quod nos habemus, *Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius*. Septuag. trãstulisse, αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν, id est, *Ipse tuum obseruabit caput, & tu calcaneũ eius obseruabis*. Sic enim apud Septuag. legendum esse, hoc est, τηρήσει, & τηρήσεις, *obseruabit, & obseruabis*, non autem τειρήσει, & τειρήσεις, *conteret, & conteres*, ostẽdunt vetusti codices & Græci, & Latini: probatúrque ea lectio à Sixto quinto Pont max. in editione Septuag. interpretum ex eius mandato, & auctoritate correcta: iuxta quam lectionem obseruat D. Greg. lib. 1. Moral. ad illa verba cap. 1. *Ne forte peccauerint filij mei*, summo studio, & cura esse à nobis caput serpentis obseruandum, ne ab ipso vel in principio actionis, vel in medio, vel in calcaneo, hoc est, in fine mordeamur. *Intentionem* inquit, *in bono opere antiquus serpens polluit, quia cum facilia ad decipiendum corda hominum conspicit, eorum desideriis auram transitorij fauoris apponit: vnde sub Iudææ specie de vnaquaque anima misera intentionis laqueo capta dicitur* Thren. 1. *Facti sunt hostes eius in capite: ac si aperte diceretur. Cum bonum opus non bona intentione sumitur, huic aduersantes spiritus ab ipso cogitationis exordio principantur, eámque plenius possident, quantò & per initium dominantes tenent: cum verò intentionem vitiare non præualent, in via positos laqueos tegunt, vt in eo, quod bene agitur, cor exaltans se ex latere ad vitium deriuetur: quatenus quod inchoans aliter proposuerat, in actione longè aliter, quàm cœperat, percurrat. Cum verò antiquus hostis neque in exordio intentionis ferit, neque in itinere actionis intercipit, duriores in fine laqueos tendit, quos laqueos* Propheta *conspexerat, cùm dicebat* Psal. 55. *Ipsi calcaneum meum obseruabunt: quia enim in calcaneo finis est corporis, quid per hunc nisi terminus signatur actionis? Vnde & eidem serpenti dicitur Ipsa tuum obseruabit caput, & tu calcaneum eius: caput quippe serpentis obseruare est initia suggestionis eius aspicere, & manu solicitæ considerationis à cordis aditu funditus extirpare: qui tamen cum ab initio deprehenditur, percutere calcaneum molitur, quia etsi suggestione prima intentionem non percutit, decipere in fine tendit. Si autem semel cor in intentione corrumpitur sequentis actionis medietas, & terminus ab hoste callido securè possidetur: quoniam totam sibi arborem fructus ferre conspicit, quam veneni dente in radice vitiauit.* Hactenus Gregorius.

V. Septuag. D. Gregor. Intentio in bono opere quàm sit curandum ne vitietur à dæmone. Threnl 5. Psalm. 55. 7.

Virginitas Mariæ ostenditur ex illis verbis Leuit. 12.

Mulier si suscepto semine peperit masculum, immunda erit septem diebus.

SECTIO V.

I SEcundum testimonium, quoad literam sanctissimæ Deiparæ illæsa in conceptu, & partu virginitas ostenditur, habetur Leuit. 12. vbi lex purificationis his verbis proponitur: *Locutus est Dominus ad Moysem dicens: Loquere filijs Israel, & dic ad eos: Mulier si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus iuxta dies separationis menstruæ. Et die octauo circuncidetur infantulus: ipsa verò triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Omne sanctum non tanget, neque ingredietur in Sanctuarium donec impleantur dies purificationis suæ: Sin autem fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus iuxta ritum fluxus menstrui, & sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Cumque expleti fuerunt dies purificationis suæ, pro filio, siue pro filia deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, siue turturem pro peccato ad ostium tabernaculi testimonij, & tradet Sacerdoti, qui offeret illa coram Domino, & orabit pro ea, & sic mundabitur à profluuio sanguinis sui. Ista est lex parientis masculum, aut fœminam. Quod si non inuenerit manus eius, nec, potuerit offerre agnum, sumet duos turtures, vel duos pullos columbarum, vnum in holocaustum, & alterum pro peccato, orabitque pro ea Sacerdos, & sic mundabitur.*

Leuit. 12. 1.

II. Verùm antequam ad probationem aggrediamur, explicanda breuiter lex est purificationis proposita. Igitur fœmina si pariebat masculum, erat immunda quadraginta diebus: si verò fœminam, duplicato numero, hoc est, diebus octoginta.

Quænam fuerit lex purificationis.

Sed erat tamen quædam istorum dierum partitio, quæ in contextu ponitur: nam in partu masculi primis septem diebus erat omnino immunda, ita vt ei esset interdicta non solùm communicatio rerum sacrarum, quæ duplex erat, nimirum ingressus in Sanctuarium, hoc est, in tabernaculum, & postquam templum fuit inædificatum, illius etiam ingressus, & præterea esus de carnibus sacrificij: sed etiam communicatio profana cum hominibus, nec enim cum illa cibum, aut potum sumere aliquis poterat, quin pollueretur, nec vestes eius contingere, nec ad illam vir eius accedere. Transactis verò primis septem diebus poterat quidem reliquis triginta tribus communicare cum alijs, ac cibum sumere, nec manebat immundus, qui vestes eius contingeret: cæterùm adhuc non poterat tangere es sacras, hoc est, nec ingredi in Sanctuarium, nec sacrificiorum carnibus vesci, & ita quadraginta dies immunditiæ illius complebantur.

Quæ essent interdicta mulieri in partu masculi primis 7. diebus.

Quæ item reliquis triginta tribus.

III. Quod si fœminam pepererat, vtriusque immunditiæ dies duplicabantur: nam prima illa maior immunditia durabat duabus hebdomadibus, hoc est, quatuordecim diebus, in quibus & à communione rerum sacrarum, & à consuetudine cum alijs arcebatur: altera verò sexaginta sex diebus, quibus communicare quidem poterat cum alijs, sed interdictus tamen illi erat ingressus in Sanctuarium, & esus carnium sacrificiorum, & ita octoginta dies perficiebantur. Porrò illud, quod dicitur: *Si pepererit masculum immunda erit septem diebus iuxta dies separationis menstruæ:* & paulò post: *Sin autem fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus iuxta ritum fluxus menstrui:* illum sensum habet septem illis diebus, si masculum pariebat, aut quatuordecim, si femina, ita, se debere gerere, quemadmodùm se gerebat secundùm legem mulier menstruata, quæ septem

In partu fæminæ vtriusque immunditiis duplicabatur.

Mulier menstrua 7.

etiam diebus separabatur, vt dicitur Leuit. 15. vbi ita scriptum est, *Mulier, quæ redeunte mense patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur. Omnis, qui tetigerit eam, immundus erit vsque ad vesperam: & in quo dormierit, vel sederit diebus separationis suæ, polluetur. Qui tetigerit lectum eius, lauabit vestimenta sua: & ipse lotus aqua pollutus erit vsque ad vesperam.* Aduertit verò Abulensis non omne immundum in lege veteri fuisse etiam separatum, sed illud dumtaxat, cui conuictus, & communicatio cum reliquis interdicebatur: mulierem autem menstruatam non solum fuisse immundam, sed etiam separatam, similitérque omnem mulierem à partu separatam quoque fuisse vel septem diebus, si masculum ederet, vel quatuordecim, si fœminam. Atque hæc erat lex purificationis mulierum, quæ vel marem, vel fœminam pariebant. *diebus separabatur.* *Leuit. 15. 19.* *Abulensis. Non omne immundum in lege veteri fuit separatum.*

Hoc ita constituto quæri solet à Doctoribus, cur lex purificationis, quam modò explicauimus, illis verbis proposita à Deo fuerit: *Mulier si suscepto semine pepererit masculum*: cum enim nulla mulier concipere, pareréve possit, nisi suscepto semine, superuacaneum videbatur conditionem illam adiungere, *Mulier si suscepto semine*, nisi aliquod ibi mysterium latere Spiritus sanctus voluisset, videlicet futuram aliquando fœminam, nempe Virginem sanctissimam, quæ non suscepto semine & conceptura, & paritura esset. Abulens. q. 2. in 12. cap. Leuit. contendit particulam illam, *si suscepto semine*, non fuisse adhibitam ad excipiendam Virginem, idque nititur probare primò, quoniam si lex illa sub ea conditione lata esset propter Virginem, necesse erat, vt huiusmodi lex aliquid Virgini prodesset, vt nimirum crederetur à Iudæis sine semine concepisse, atque adeo liberam, & immunem esse à lege purificationis: id quod factum fuisse non cernimus, cum Virgo legem seruauerit, & Iudæi similem de illa opinionem, atque de reliquis matribus habuerint, quod scilicet suscepto semine concepisset: quin potiùs constat Iudæos putasse Christum fuisse filium Ioseph, vt habes Luc. 3. *Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, vt putabatur, filius Ioseph.* Secundò argumentatur ex eo, quòd si illa particula apposita in lege fuisset ad excipiendam Virginem, profectò ipsa Virgo tentasset se ab ea lege eximere, nec voluisset illam, vt reliquæ mulieres immundæ, obseruare. Itaque concludit Abulensis illam particulam non fuisse ad Virginem excipiendam adhibitam, sed more loquendi Scripturæ, quæ dictiones aliquas ad maiorem explicationem apponere consueuit. Denique colligit. q. 3 sequenti, B. Virginem obligatam fuisse ad seruãdam purificationis legem: imo addit temerarium esse asserere eam non fuisse purificationis lege obligatam. Caiet. quoque nullum mysterium in illis verbis latere arbitratur in commẽt. suis super Leuit. legens enim ex Hebræo, *Mulier si faciet semen, & pariet masculum*, ait non esse hoc loco sermonem de semine, quod est principium generationis, sed de semine accepto pro fœtu, ac prole, vt sæpe aliàs, veluti Gen. 3. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius*, quasi dictum sit: Mulier si fecerit prolem, hoc est, si sterilis non fuerit, sed prolem generauerit. Eodem deflexit Hierony. ab Oleastro in 12 cap. Leuit. vbi legit ex Hebræo: *Mulier cum seminificauerit, & pepererit masculum* affirmátque non esse, cur vllum mysterium in iis verbis quæratur, cum seminificare sit prolem generare, atque adeo locum ita explicandum: *Mulier cum seminificauerit*, id est semen, hoc est, prolem habuerit: additque ad hũc sensum facilè trahi posse editionem vulgatam, cum semen pro filio, & prole sæpe vsurpetur, veluti Gen. 15. cum Abraham Domino dixit: *Mihi autem non dedisti semen*, id est, filium: & 1. Reg. 2. cum Heli Sacerdos dixit Helcanæ patri Samuelis: *Reddat tibi Dominus semen de muliere hac.* Denique eidem sententiæ subscripsit Cornel. Iansen. in sua concordia Euangelica cap. 10.

IIII. Dubium. *Abulensis sententia.* *Luc. 3. 23. Iudæi putabant Christũ filium Ioseph fuisse.* *B. Virginem teneri lege purificationis asserit Abul.* *Caietani sententia.* *Gen. 3.* *Hieron. ab Oleast.* *Semen pro prole aliquãdo in sacris literis.* *Gen. 15. 3.* *1. Reg. 2. 20.* *Corn. Ians.*

V. Verùm hæc sententia nullo modo est amplectenda, cum aduersetur communi Patrum sententiæ, quos inferiùs citabimus. Nec rationes Abulens. quidquam efficiunt. Non prima: quoniam non id fuit Spiritus sancti consilium in illa particula, & conditione adhibenda, vt Virgo purificationis legem non seruaret, quamquam illa non teneretur, aut vt eo tempore crederetur sine vllo virginitatis præiudicio peperisse, sed vt postea ex eo testimonio probari posset intemerata eius virginitas, id quod omnes ferè Patres, Doctorésque communiter præstiterũt: quo fit, vt non superuacanea iudicanda sit illa conditio, cum tantùm Ecclesiæ profuerit ad virginitatem Deiparæ à Iudæorum perfidia, & Hæreticorum impietate vindicandam. Non etiam secunda: quoniam tametsi Virgo sanctissima lege illa non tenebatur, ad humilitatem tamen eius, aliáque pietatis officia pertinuit eam more cæterarum mulierum obseruare, vt postea fusiùs dicemus. Quòd verò Caiet. & Olcaster afferunt, *suscepto semine*, idem esse, atque suscepta prole, ex eo quòd Hebraicè sit: *Mulier cum seminificauerit*, hoc est, vt ipsi interpretantur, si prolem ediderit, nullam vim habet: verbum enim זרע, quod eo loco est, propriè serere, & seminare significat, veluti Psalm.125. *Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent*: & nomen ipsum זרע, id est, semen non solùm pro filio, sed etiam pro principio generationis accipitur, veluti Genes. 1. *Germinet terra herbam virentem, & facientem semen*: quare optimè vertit vulgatus, *Mulier si suscepto semine*: & ita quoque legunt Galatin libro 7. Arcan. cap. 14. Hadrian. Finus libro 2. Flagelli contra Iudæos, cap. 3. ex eóque testimonio argumentantur ad virginitatem Deiparæ in conceptu, & partu Christi confirmandam. Accedit, quòd si, *suscepto semine*, idem esset, atque suscepta prole, nec mysterium aliquod lateret, essent haud dubie ea verba superuacanea: satis enim fuisset dicere *Mulier, quæ pepererit masculum*. Imo non obscurè ex ipsa lege colligitur fuisse mysterij causa eam cõditionem abhibitam, solum namque adhibetur in fœmina pariente masculum: *Mulier*, inquit, *si suscepto semine peperit masculum*, non verò in muliere pariente fœminam, de qua postea dicitur: *Si autem fœminã pepererit*. Cur enim non similiter dixit, *si autem suscepto semine fœminam pepererit*, nisi quia vna tantùm mulier futura erat, quæ non suscepto semine masculum erat paritura, ad quam solam excipiendam fuit ea particula adhibenda? Atque hoc eodem modo Septuag. interpretes legem illam intellexerunt, ita Græcè tranferentes, γυνὴ ἥτις ἐὰν σπερματισθῇ, hoc est, *Mulier quæcunque, si seminata fuerit*, hoc est, semen à viro receperit.

Respondetur Caiet. & Oleastro. *Psal.125.5.* *Gen.1.11.* *Galatin.* *Adrian. Fin.* *Septuag.*

VI. Sed age ostendamus ex Patribus eam conditionem propter Virginem adhibitam in lege fuisse. Atque in primis Origenes hom.8. in Leuit. *Cõsideremus*, inquit, *secundum historiam, si non videtur quasi ex superfluo additum: Mulier, quæ conceperit semen, & peperit masculum, quasi posset masculum aliter parere, nisi semine concepto. Sed non ex superfluo additur: ad discretionem namque illius, quæ sine semine concepit, & peperit, istum sermonem præ cæteris mulieribus legislator adiicit, vt non omnem mulierem, quæ peperisset designaret immundam, sed eam, quæ concepto semine peperisset*. Et paulò post. *Itaque non de superfluo addidit legislator: Mulier si conceperit semen, & pepererit filium: sed exceptionem posuit, quæ solam illam mulierem à reliquis mulieribus segregaret, cuius partus non ex conceptione seminis, sed ex præsentia Spiritus sancti & virtute altissimi fuerit*. Idem docet Euse. Emiss. in purificatione sanctæ Mariæ: *Scriptum est in lege Moysi, quòd mulier, quæ suscepto semine pepererit masculum, immunda erit: hac lege beata Virgo non tenetur, quæ nullo suscepto semine virgo concepit, virgo peperit, ad cuius distinctionem Moyses non dixit: mulier, quæ pepererit masculum, sed cum additamento, Quæ suscepto semine*. Consentit Cyril. Alex. lib. 8. in Leuit. *Consideremus*, inquit, *secundum historiam, si non videtur quasi ex superfluo additum: Mulier, quæ susceperit*

Orig. *B. Virginem non teneri lege purificationis statuitur ex Patribus.* *Euse. Emiss.* *Cyrill. Alex.*

perit semen, & pepererit masculum, &c. Sed non ex superfluo additur: ad discretionem namque illius, quæ sine semine concepit, & peperit, istum sermonem pro cæteris mulieribus legislator adiecit. Subscribit quoque D. Bernard. serm. 3. in purificatione Mariæ *Quis*, inquit, *non aduertat in ipso sententiæ huius initio liberam matrem Domini ab hoc præcepto? putas enim, quia dicturus Moyses mulierem quæ peperisset filium, immundam esse, non timuerit super matre Domini blasphemiæ crimen incurrere, & idcirco præmiserit: si suscepto semine? alioquin, nisi parituram præuidisset sine semine Virginem, quæ necessitas erat de suscepto semine fieri mentionem? Patet itaque, quòd lex ista matrem Domini non includat, non quæ suscepto semine filium peperit. Putas, ergo non poterat moueri animus eius, & dicere: Quid mihi opus purificatione? cur abstineam ab ingressu templi, cuius vterus virum nesciens templum factus est Spiritus sancti? cur non ingrediar templum quæ peperi Dominum templi? nihil in hoc conceptu, nihil in partu impurum fuit, nihil illicitum, nihil purgandum: nimirum cum proles ista fons puritatis sit, & purgationem venerit facere delictorum, quid in me legalis purificet obseruatio, quæ purissima facta sum ipso partu immaculato? Verè ô beata Virgo, verè non habes causam, nec tibi opus est purificatione: sed numquid filio tuo opus erat circuncisione? esto inter mulieres tanquam vna earum, nam & filius tuus sic est in numero puerorum.* Hæc ille. Et ne in singulorum Patrum verbis recensendis immoremur, idem expresse docet Beda, Theophyl. Euthym. in Luc. Titus Bostrorum Episcopus in expositione Euangelij Luc. 2 S. Ildefonsus Episcopus Toletanus serm. 1. in purificat. Mariæ, Ericus hom. de purificat. Haymo Episc. in expositione Euangelij Luc. 2. Guerricus Abbas Igniacensis serm. 1 in purificat. Virginis, Laurentius Iustinian. in eodem festo, Petrus Blesensis serm. 1. in Purificatione, Procop. & alij. Denique idem obseruarunt plerique omnes eius legis interpretes, Lyranus, Hugo Cardinalis, Dionysius Carthusianus, Paulus Burgensius super eam legem Leuitici.

D. Bernard. Beda. Theophyl. Euthym. Titus. D. Ildefons. Ericus. Haymo. Guerricus. Lauren Iust. Pet. Belens. Lyran. Hugo Card. Dio. Carth. Paulus Bur.

VII. Ex his manifestum relinquitur mysterij causa conditionem illam in lege adhibitam fuisse, videlicet ad excipiendam Virginem sanctissimam, significandámque ad literam illibatam eius in conceptu, & partu integritatem, atque adeò sacerrimam Deiparam non fuisse lege purificationis obligatam, vt cæteri omnes Patres disertis verbis affirmant, vt nimis audacter dixerit Abulensis temerarium esse dicere fuisse Virginem à lege purificationis exemptam: cùm potius plusquam temerè dicatur obligatam ea lege fuisse, nec in illis verbis vllum latere mysterium, cum non solùm sit contra communem Doctorum, & interpretum expositionem, sed etiam contra vnanimem Patrum doctrinam, iuxta quorum sensum Scripturam sacram interpretari debemus, quemadmodùm definit Concilium Trident. sess. 14. *Præterea*, inquit, *ad coercenda petulantia ingenia, decernit sacrosancta Synodus, vt nemo suæ prudentiæ innixus in rebus fidei, & morum ad ædificationem doctrinæ Christianæ pertinentium sacram Scripturam ad suos sensus contorquens contra eum sensum, quem tenuit, & tenet sancta mater Ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu, & interpretatione scripturarum, aut etiam contra vnanimem consensum Patrum ipsam Scripturam sacram interpretari audeant, etiamsi huiusmodi interpretationes nullo vnquam tempore in lucem edendæ forent. Qui contra fecerint, per ordinarios declarentur, & pœnis à iure statutis puniantur.* Hactenus Concilium. Cum igitur sit vnanimis consensus Patrum in illa lege Leuitici fuisse eam conditionem appositam ad sanctissimam Virginem excipiendam, efficitur, vt ex eo loco ad literam sanctissimæ Deiparæ integritas in conceptu, & partu Christi efficaciter comprobetur.

Concluditur Deiparam non fuisse lege purificationis obligatam. *Scriptura sacra interpretanda iuxta vnanimem consensum Patrum.* Conc. Trid.

Cur Virgo sanctissima purificationis legem seruauerit.

SECTIO VI.

OStendimus in superioribus ex vnanimi Patrum consensu, & communi interpretum sententia sacerrimam virginem fuisse in lege purificationis exceptam, nec ad illam seruandam ex vi legis obligatam fuisse: nunc illud explicandum superest quænam Virginem causa permouerit, vt legem illam, qua non tenebatur, impleret, idque Deus, cuius consilio illa omnia gerebantur, ita fieri à Virgine voluerit. Prima igitur ratio ducitur ab eximia perfectione, & sanctitate Virginis, quæ non contenta eorum obseruatione, ad quæ sub præcepto obligabatur, illa etiam, à quibus erat immunis, & libera, cumulatissimè implebat: pro cuius maiori cognitione sciendū triplicem modum spectari posse seruandi legem.

Eximia Vir. perfectio

Triplex modus seruandi legem.

I. Primus est, cum lex quoad illa præcisè, quæ præcipit, obseruatur: quæ quidem præcepti obseruatio quoad id, quod omnino præcipitur, diligens, & exacta esse debet, quemadmodum docet Regius vates Psalm. 118. *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis*: vbi pro *nimis* est Hebraicè, מאד quæ vox significat nimis, valdè, vehementer, veluti Genes. 1. *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona*: & Genes. 15. *Noli timere Abraham, ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis*: & cap 17. *Multiplicabo te vehementer nimis*. Quare significatur mādata Dei exactissimè implenda esse quoad id, quod præcisè præcipiunt. Quòd enim non sit sermo de operibus supererogationis, quæ quis in legis obseruatione nonnunquam agit, manifestum est ex verbo illo, *mandasti*: neque enim eiusmodi opera sub præceptum cadunt: sed integrum est cuique ea vel agere, vel omittere. Cum igitur dicatur: *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis*: palam est sermonem esse de implendis mandatis quoad ea quæ sub eorum obligationem cadunt: verùm quoniam ea obseruatio exacta esse debet, nec aliquid, quod præcepto comprehenditur, prætermittendum; idcirco dicitur Deus præcipere mandata sua custodiri *nimis*, id est, exactè, & perfectè. Ita eum locum exponit D. August. simúlque aduertit particulam *nimis*, non vitium, sed exactam obseruationem significare: *Quid est*, inquit, *Tu præcepisti mandata tua custodiri nimis? vtrum nimis præcepisti, an nimis custodiri? quodlibet horum intelligamus contra illam memorabilem, nobilémque sententiam dictum videtur: Ne quid nimis. Si enim hoc verum est, vt ne quid nimis fiat, quomodò verum est, quod hic dicitur: Tu mandasti mandata tua custodiri nimis? quando Deus aliquid vel nimis præciperet, vel custodiri nimis vellet, si omne nimiū reprehensione dignum esset. Verùm aliquando Latina lingua hoc verbo sic abutitur: vt nimis pro eo, quod est valdè, & positum inueniamus in sacris literis, & ponamus in sermonibus nostris: quanquam hoc loco non sit Græcè ἄγαν, id est, nimis, sed σφόδρα, id est, valdè*. Hæc Aug.

Psal. 118. 4. *Gen 1. 31.* *& 15 1* *& 17 2.*

Mādata Dei exactissime seruanda.

Supererogationis opera non cadunt sub præceptum.

D. August.

II. Ad eandem exactam legis obseruationem pertinere arbitrantur plerique illud Psalm. 93. *Nunquid adhæret tibi Domine sedes iniquitatis, qui fingis laborem in præcepto?* hoc est, Nunquid commune aliquid habes cum throno, & imperio tyrannico, qui vis tua præcepta maximo cum labore, solicitudine, diligentiáque seruari? quasi dicat: Minimè verò, neque enim iniustum est, aut tyrannicum velle, vt pręcepta tua exactissimè seruentur, & in eorum obseruatione labor aliquis suscipiatur. Scio Hebræos, & Græcos non legere: *qui fingis*, sed, *qui fingit*, in tertia persona, vt referatur ad thronum iniquitatis, & sit sensus: Nunquid adhæret tibi impiorum, & sceleratorum principum thronus fingens, hoc est, qui fingit laborem in præcepto? siquidem eiusmodi thronus impius, ac tyrannicus condit laboriosa, arduáque præcepta, vt occasionem habeat vexandi: & opprimendi subditos. Et quidem

Psal. 93. 21.

Mandata diuina à nobis exactissimè impleri, est æquissimum.

quidem cum Hebraicè, & Græcè pro illis verbis, *qui fingis*, sit participium, *fingens*, potest & ad thronum referri in tertia persona, vt Hebræi, & Græci referunt: potest etiam ad Deum ipsum spectare in secunda persona, cum quo Propheta ipse loquitur, quemadmodum retulit vulgatus interpres. Tunc verò duplex sensus efficitur, vnus est: Nunquid adhæret tibi Domine sedes iniquitatis, hoc est, nunquid es Princeps aliquis iniustus, & tyrannus, qui fingas laborem in præcepto, hoc est, qui præcepta imponas difficilia, & ardua, vt per eam occasionem subditos possis opprimere? quasi dicat: Minimè. Alter ille, quem iam superiùs tradidimus, & ad rem præsentem facit: Nunquid credendus es habere sedem tyrannicam, quòd fingas laborem in præcepto, hoc est, quòd præcepta tua velis cum labore, & magna solicitudine seruari? quasi dicat: Nequaquam, cum æquissimum sit, vt tua omnia mandata à nobis exactissimè impleantur.

Tyranni laboriosas condunt leges ad opprimendos subditos.

Secundus gradus est iam perfectior, ac præstantior, cum quis legem ipsam, qua tenetur, cumulatiùs, & perfectiùs implet, quàm illa præcipiat, maiori videlicet conatu, & intensiori actu, aliisque maioribus pietatis, & obedientiæ argumentis: hæc nimirum sunt illa monilia, & ornamenta colli sponsæ, de quibus dicitur Cantic. 1. *Collum tuum sicut monilia*: ea enim monilia Origenes in eum locum ad perfectionem obedientiæ referenda existimat. Tunc verò collum ornatur monilibus, cum in præceptorum, quibus se per obedientiam subiicit, obseruatione adhibet ornamenta quædam, quæ ad ornatum tantùm, & perfectionem obedientiæ spectant, non ad ipsam obligationem legis. III.

Cant. 1. 10. Origen. Obedientiæ ornamenta quæ sint.

Tertius denique gradus perfectissimus est, cùm quis lege ipsa non tenetur, & nihilominus eam perfectissimè obseruat, ac si ad illam seruandam teneretur: ad quem gradum sanctissima Virgo conscendit, cum enim vt in superioribus confirmauimus, purificationis lege minimè teneretur, eam tamen cumulatissimè impleuit, ac si lex illam, sicut & cæteras mulieres, comprehenderet. Atque ad eundem gradum pertinet, cum quis facultate sibi per legem concessa, qua licitè vti potuisset, vti tamen non vult maioris perfectionis causa, id quod præstitit Paulus Apostolus: cum enim licitè posset, vt reliqui concionatores, aliquid pro concionibus eleemosynæ causa recipere: ea tamen facultate vti noluit, quoniam id magis gloriosum, & Apostolico concionatore dignum putauit, vt ipsemet testatur. 1. ad Cor. 9. *Quis*, inquit, *militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus? Si alij potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos? Sed non vsi sumus hac potestate: sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi. Nescitis quoniam, qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt: & qui altari deseruiunt, cum altari participant? Ita & Dominus ordinauit ijs, qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum vsus sum. Non autem scripsi hæc, vt ita fiant in me: bonum est enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet*; quod expendens diuus Chrysostomus: *Non dixit*, inquit, *bonum est mihi magis mori, quàm vt legem meam quis soluat, sed, quàm vt gloriam meam quis euacuet, ne quis diceret, quòd non læto animo id faceret, idque gloriam appellat: tantum abest, vt conqueratur, quoniam & gloriatur, & mori vult potius, quàm huiusmodi gloriam amittere.* Deinde adiungit Paulus non esse magnam gloriam seruari ipsum præceptum, sed aliquid supra præceptũ facere: *Si euangelizauero*, inquit, *non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit; væ autem mihi est, si non euangelizauero. Quæ est ergo merces mea? vt Euangelium prædicans sine sumptu ponam Euangelium Christi.* Nam cum Paulo impositum esset præceptum concionandi, ait gloriam suam non in eo positam esse, quòd prædicaret, IIII.

Perfectissimus gradus seruandi legem.

1 Cor. 9. 7.

Nihil pro concionibus eleemosynæ causa recipere gloriam suam appellat Paulus. D. Chrysost. Aliquid supra præceptum facere gloriosum.

cum ad id præcepto teneretur: sed in eo consistere, quòd sine sumptu, & stipendio prædicaret, id quod ipsi minimè præceptum erat: *Quasi dicat*, inquit Chrysostomus. *Non est mihi gloria prædicare, quoniam id mihi præceptum est: sed sine sumptu Euangelium ponere, quod est meæ voluntatis officium.* Hæc est igitur prima ratio, cur Virgo purificationis legem seruauerit, quoniam pro sua sanctitate voluit eam legem, etsi ea non teneretur, cumulatissimè implere.

V. Secunda ratio, cur Virgo purificationis legem seruauit, depromitur ex eius humilitate: voluit quippe instar reliquarum fœminarum per quadraginta dies se domi continere, nec in templum ingredi, & facto ipso quodammodo ostendere se legali illa purificatione indigere, qui est perfectissimus humilitatis gradus: Sunt enim qui se humiliant, suámque vilitatem, & abiectionem prædicant, sed ex re ipsa, occasione, circunstantiis statim apparet id non verum in se esse, sed ex humilitate proficisci: verùm illa est omnibus numeris, & partibus absoluta humilitas, cum quis ita se gerit, vt alij opinionem de eius vilitate, & abiectione planè concipiant, nec id, quod facit, existiment ex humilitate, & modestia, sed ex veritate procedere. Id verò dupliciter contingit: vel enim qui se ita humiliat, defectum illum habet, quem alij de ipso concipiunt, vel non habet quidem, sed habere creditur, eáque opinatio oritur ex eo, quòd qui se ita humiliat, facto ipso eiusmodi existimationem ingenerauit in aliorum mentibus, qui humilitatis gradus est omnium præstantissimus, atque is in sanctissima Virgine resplenduit. Etenim cum in conceptu, & partu Christi Angelos puritate vinceret: tamen per quadraginta dies ab ingressu templi abstinuit, & instar reliquarum fœminarum purificationis legem seruauit, atque ita facto ipso persuasit cæteris se instar cæterarum mulierum peperisse, atque adeo purificatione indigere: cum tamen nec lege ipsa purificationis teneretur, nec purificatione opus haberet illa, quæ vel ipsam Angelicam puritatem in ipso etiam conceptu, & partu longè superabat. De duplici hoc humilitatis genere loquitur D. Bernard. serm. 42. in Cantic. *Est*, inquit, *humilitas, quam nobis veritas parit, & non habet calorem: & est humilitas, quam charitas format, & inflammat: atque hæc quidem in affectu, illa in cognitione consistit. Etenim tu si temetipsum intus ad lumen veritatis, & sine dissimulatione inspicias, ac sine palpatione diiudices, non dubito, quin humilieris & tu in oculis tuis, factus vilior tibi ex hac vera cognitione, quamuis necdum fortasse id esse patiaris in oculis aliorum: quod si sicut veritatis splendore illuminatus, ita affectus amore fuisses, voluisses proculdubiò, quod in te est, eandem de te omnes tenere sententiam, quam ipsam apud te veritatem habere cognoscis. Nec est idem hominem de seipso altum sapere veritatis lumine redargutum, & humilibus sponte consentire munere charitatis adiutum*: id quod confirmat exemplo Christi, qui hoc humilitatis gradu semetipsum humiliauit: etenim vt dicitur ad Phil. 2. *Semetipsum exinaniuit formam serui accipiens: ipse*, inquit Bernard. *se exinaniuit, ipse se humiliauit non necessitate iudicij, sed charitate nostri: voluntate enim humilis fuit, & non iudicio, qui talem se obtulit, qualem esse nesciuit: magis autem placuit minimum reputari, qui se summum non ignorabat. Denique ait: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde: corde, dixit cordis affectu, id est, voluntate: itaque necessitatem exclusit, qui voluntatem confessus est. Non enim quomodo ego, vel tu inuenimus nos in veritate dignos dedecore, & contemptu, dignos omni extremitate, & inferioritate, dignos etiam supplicijs, dignos plagis, non, inquam, ita & ille, quæ tamen omnia expertus est, quia voluit tanquam humilis corde, humilis videlicet illa humilitate, quam cordis suasit affectio, non quam extorsit discussio veritatis.* Hæc Bernardus.

Perfectissimus humilitatis gradus in quo consistat.

Præstantissimus humilitatis gradus resplenduit in Virgine.

D. Bernard.

Duplex humilitas.

Philip. 2. 7.

Christus humilis voluntate, non iudicio.

Matt. 11. 29.

VI. Eandem humilitatem habuisse Paulum Apostolum docet D. Chrysostom. in epist. 1. ad Corinth. ad illa verba cap. 15. *Nouissimè autem omnium tanquam abortiuo visus*

D. Chrysost.

1. Cor. 15. 8.

visus est & mihi, ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Vide, inquit Chrysost. *extenuandi verbis quàm largè sit usus: Visus est*, inquit, *mihi veluti abortiuo, minimo Apostolorum, & ipso nomine Apostoli indigno: neque his est contentus: ne enim verbis humilis tantùm videretur, causas etiam, & rationes adducit, quòd abortiuus quidem sit, quia Iesum postremus vidit, quod Apostoli nomine indignus, quia sit Ecclesiam persecutus.* Itaque vult Chrysost. Paulum ad perfectissimum illum humilitatis gradum ascendisse ex eo, quòd conatus fuerit efficacibus rationibus persuadere aliis se minimum esse Apostolorum, & Apostoli nomine indignum: idémque repetit in comment. super c. 1. epist. ad Galatas. *Paulus*, inquit, *abortiuum se appellat, & omnium peccatorum primum, & minimum Apostolorum, & huius honore nominis indignum, atque hæc dicebat, cum plus omnibus laborasset*: quod quidem præcipuum est modestiæ argumentum. Etenim cum is, qui sibi nullius bonæ rei conscius est, submissè de se ipso loquitur, prudẽs est, non modestus: at qui post tot emeritas coronas talia loquitur, ille nouit, quid sit modestia. Atque hæ sunt rationes præcipuæ, quibus permota fuit Virgo sanctissima ad legem purificationis, qua minimè tenebatur, obseruandam. Pauli facundia in se extenuando.

Tertium testimonium ex illis verbis Psalmi 71. *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram.*

SECTIO VII.

Antequam ad huius loci expositionem, confirmationémque ex eo illibatæ integritatis sanctissimæ Deiparæ accedamus, præmittenda sunt nonnulla, quæ ad vim probationis explicandam, & alia, quæ postea dicturi sumus, intelligenda non parùm pertinent. Primùm igitur est aduertendum in fine huius Psalmi haberi hæc verba: *Completa sunt*, seu, *defecerunt orationes Dauid filij Iesse*: quæ sanè non ad titulum Psalmi sequentis, vt D. Ambros. Cassiodor. Mag. sentent. & alij in comment. super Psal. 72. existimarunt, referenda sunt, sed ad finem præcedentis Psalmi, hoc est, 71. quem habemus præ manibus, spectant: quemadmodùm docet D. Hieron. Ex iis verò minimè eliciendum est nullius Psalmi eorum, qui sequuntur, Dauidem auctorem esse, cum Psalmum 109. negari non possit fuisse à Dauide compositum: siquidem eum Dauidis nomine citauit Christus loquens cum Pharisæis Matth. 22. *Nonne*, inquit, *Dauid in spiritu vocat Christum Dominum dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis?* Non igitur idcirco hic Psalmus illis verbis concluditur, quòd nullus Psalmus ex sequentibus Dauidem auctorem habeat: quare in eius clausulæ afferenda ratione laborant fere interpretes. Enim verò sunt, qui existiment propterea dici: *Completa sunt orationes Dauid*: quoniam hic Psalmus fuit postremus eorum, quos Dauid composuit, tametsi non sit vltimus ordine, nec enim omnes Psalmos eum nunc inter se ordinem in libro Psalmorum seruare, quem primò tenuerunt, & quo fuerunt à Dauide compositi: sed cum sparsi essent, collectos fuisse, ac sine pristino ordine distributos: itaque hunc Psalmum vltimum esse eorum, quos Dauid conscripsit, & quasi testamento Salomoni filio reliquit: quam sententiam secutus est Caiet. & Genebr. eámque putat probabilem Titelm. Cæterùm Euthym. & alij non faciunt hunc Psalmum postremum eorum, quos Dauid composuit: tunc verò verba illa: *Completæ sunt orationes Dauid*: variè interpretantur. Nam Euthym. eum vult esse sensum, vt non dicantur completi Psalmi Dauidis, sed completæ orationes, seu hymni Dauidis, id est, illi tantùm Psalmi, quos ipsemet tanquam

I. — Psal. 71. 20. — D. Hieron. — Matt. 22. 45. — Fuerit ne Psal. 71. postremus eorum, quos Dauid composuit. — Caietanus. Genebrard. Titelman. Euthymius.

hymnos,& laudes Dei per seipsum in sua cithara cantabat : nam qui sequuntur, non ipse,inquit, cecinit, sed vel Asaph cantorum Principi, vel aliis cantoribus dedit decantandos. Flamminius aliam excogitauit rationem, idcirco videlicet eam clausulam appositam fuisse, non quòd fuerit vltimus Psalmus Dauidis, sed quia aliquot psalmi,qui statim sequuntur ,non sunt Dauidis, atque adeo præcedentes omnes,qui Dauidis omnino censentur, & continuata serie positi fuerunt, completi,& finiti dicantur. Alij quos sequitur Titelm. dicunt sensum esse,completas fuisse orationes Dauidis, quoniam hoc Psalmo complexus est Dauid omnia,quæ in reliquis omnibus Psalmis optabat,atque à Deo postulabat. Cum enim Psalmorum omnium finis sit Rex Messias,eiúsque aduentus,& regnum : meritò, inquiunt, dicuntur completæ orationes, preces,ac vota Dauidis in eo Psalmo,in quo elegantissimis, & magnificentissimis verbis de Messiæ aduentu,amplitudine, atque splendore, florentissimóque imperio,& principatu disserit. Res est omnino incerta,nec potest facilè definiri.

Flamminius. *Titelm.* *Psalmorum omnium finis,rex Messias.*

II. Secundò; Sciendum est inscriptionem Psalmi esse *Salomoni*, vel *in Salomonem*: quod non ita est accipiendum, vt Salomon huius Psalmi auctor fuerit, cum ex citatis verbis,quæ in fine eius adhibentur. *Completæ sunt orationes Dauid*, manifestum fit eum fuisse à Dauide compositum. Et quidem Cornel. Iansen. more suo existimat, idcirco inscriptum esse Salomoni, quoniam ad literam Dauid in eius compositione ad Salomonem filium respexit, in typum tamen Messiæ : id quod nulla ratione dicendum putamus, sed potiùs ad literam sermonem esse de Rege Messia : itaque nomen Salomonis hoc loco non propriè accipiendum pro Salomone Dauidis filio, vt egregiè docent Theodoret, Cassiod. Caiet. & alij, sed pro epitheto Regis Messiæ secundum nominis etymon : idem enim est Salomon, atque pacificus, vt inscriptio ea sit, *Pacifico*, hoc est, Regi Messiæ. Nam quod Psalmus ad literam ad Messiam pertineat, non verò mysticè sub figura Salomonis, intellexit vel ipse Paraphrast. Chald. cum ita Psalmum inchoauit: *Deus sententiam iudiciorum tuorum Regi Christo da*: probatúrque manifestè, quoniam quæ in hoc psalmo continentur, nullo pacto possunt in Salomonem conuenire, atque adeo non potuit Salomon in eiusmodi figuram Messiæ gerere. Quomodò enim in Salomonem quadret illud: *Permanebit cum sole,& ante lunam: orietur in diebus eius iustitia,& abundantia pacis, donec auferatur luna*? & illud: *Dominabitur à mari vsq; ad mare,&c*. & illud: *Reges Tharsis,& insulæ munera offerent, Reges Arabum,& Saba dona adducent: & adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruient ei*? & illud: *Ante solem permanet nomen eius: & benedicentur in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum*: hæc enim omnia constat non posse vllo modo Salomoni illi Dauidis filio, sed soli Regi Messiæ conuenire: Vnde meritò Theodoret. *Quòd Salomoni*, inquit, *propositus psalmus nequaquam congruat, opinor Iudæos etiam confiteri, si veritatem dicere voluerint, nedum fidei alumnos. Primum enim nec Salomon finibus terræ dominatus est: deinde cum esset homo,& vixisset tempus naturæ congruens finem vitæ accepit,& hunc non gloriosum: psalmus verò sole,& luna antiquiorem eum, qui per vaticinationem promittitur, ostendit. Cæterùm inscriptio non inepta est, sed verè Saluatori congruit: siquidem Salomon pacificus interpretatur, quam appellationem habet Christus, de quo Paulus ait* ad Ephes.2. *Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum*.

Corn. Iansen. *Psalmus 71 ad literã ad Messiã pertinet, non ad Salomonem.* *Tertullian. Cassiod. Caiet. Paraphrast.* *Theodoret.* *Ephes 2. 14.*

III. Eodem modo argumentatur D. Hieronymus in caput 11. Danielis. *In psalmo*, inquit, 71. *quæ dicuntur, Salomoni non valent conuenire: nec enim permansit ille cum sole,& ante lunam, in generatione,& generationem: neque dominatus est à mari vsque ad mare,& à flumine vsque ad terminos orbis terrarum: neque omnes gentes seruiunt ei, neque*

D. Hieron.

neque ante solem permansit nomen eius, nec benedictæ sunt in ipso omnes tribus terræ. Eadémque fuit sententia Tertulliani lib. 5. aduersus Marcionem c. 18. Euseb. Cæsar. lib. 7. demonst. Euangelicæ, demonstratione 8. Iustini Philosophi, & Mart. in dialogo aduersus Tryphonem, D. Ambrosij in Apologia Dauidis, D. Aug. lib. vno de vnitate Ecclesiæ c. 8. & reliquorum ferè Patrum. Id quod cùm viderent Hebræi, nec possent ea, quæ habentur in Psal. Salomoni accõmodare, conati sunt per contradicendi libidinem germanũ sensum alio detorquere. Itaque cum dicitur: *Permanebit cum sole, & ante lunam*: aiunt esse apostrophen ad ipsum Deũ, & ita transferunt: *Timebunt te Deus omnipotens, quandiu sol durabit.* Præterea illud: *Ante lunam, in generatione, & generationem*: ita exponunt, vt *ante lunam*, idem sit, atque coram luna, seu in conspectu lunæ. Illud: *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis donec auferatur luna*: similitérque verba sequentia: *Adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruient ei*: per modum optantis, & precantis legunt: *Oriatur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna: adorent eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruiant ei.* Volunt enim his omnibus faustas, & fœlices acclamationes contineri, quibus Dauid, & vniuersus Hebræorum populus Salomoni regni fœlicitatem, & amplitudinem precantur. Sed hæc omnia manifestam vim contextui afferunt, cum ostensum sit ad literam sermonẽ esse de Rege Messia. Quo tanquam certo constituto illud est Psalmi huius argumentum: Postulat Dauid à Deo aduentum Messiæ, eúmque prædicit fore Regem iustissimum, qui in virga æquitatis omnes gentes iudicaturus sit: Principem etiam potentissimum, qui latissimum, & amplissimum habeat principatum, qui toti orbi terrarum dominetur, & cui omnes Reges, ac Principes vectigales, & stipendiarij sint futuri: Agit etiam disertis verbis de nouo, & admirabili eius conceptu, atque ortu, quod nimirum sit à Virgine concipiendus, & ex Virgine nasciturus absque vlla viri opera, illis verbis, quæ initio proposuimus: *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram*: quæ iam explicare aggredimur.

Tertullian. Euseb. Cæsa. Iustin Mar. D. Ambros. D. August. Hebræorum contradicendi libido. Psal. 71. argumentum.

IIII. Verùm priùs statuenda est vera, ac germania lectio huius loci: Septuag. habent, vti diximus: *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram.* Paraphrast. Chald. vertit: *Descendet sicut pluuia spontanea super herbam corrosam à locustis, sicut stillæ pluuiæ serotinæ stillantes super terram.* Interpres pro Caiet. *Descendet sicut pluuia super tonsam, & velut imbrium guttæ terræ*: quæ translationum varietas orta est ex dictione Hebræa, gez, pro qua nos habemus *vellus.* Nam ea vox deducitur à radice, gazaz, quæ significat tondere, indéque deducitur, gez, idest, vellus, quòd tondeatur, eadémque dictio significat herbam demessam, eo quòd herba, cùm demetitur, tonderi videatur, & idcirco interpres pro Caietano vertit *super tonsam*, hoc est, super herbam tonsam: quæ fuit etiam causa, cur Chaldaicus verterit: *super herbam corrosam à locustis*: huiusmodi enim herba etiam tonsa apparet Verum dictionem, gez, hoc loco non pro herba demessa, sed pro vellere accipiendam esse, vt fiat allusio ad vellus Gedeonis Iud. 6. inferiùs ostendemus: interim verò sufficiat auctoritas grauissima Septuag. interpretum, qui non herbam demessam, sed *vellus* transtulerunt.

Varia lectio. Caiet. Septuag. Paraphrast.

V. Quod igitur spectat ad literalem, & germanam expositionem huius loci, Caiet. sequens suam translationem existimauit sermonem esse his verbis non de primo, sed de secundo Christi aduentu hoc sensu: *Descendet sicut pluuia super tonsam. Tonsa*, inquit, *appellatur terra producens pascua secto fœno: tunc enim est velut tõsa, pluuiámque ad germinandum desiderat: qua similitudine describitur secundus Christi aduentus opportunus, desideratus, & fœcundus comparatione terræ tonsæ ad nouum germen, quod sanè conuenit expectationi iustorum post tonsionem: siquidem cum eis huius vitæ germen*

Caietan.

præcisum fuerit, expectant nouum resurrectionis germen. Idémque putat significari posteriori similitudine, cum dicitur: *Et sicut stillicidia stillantia super terram.* Cæterum hæc Caietani expositio nullo modo est amplectenda: primum, quoniam pugnat cum ipso contextu: etenim postquam dictum fuerat, *Descendet sicut pluuia in vellus*, subiungitur, *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis: coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent: Reges Tharsis, & insulæ munera offerent*: & reliqua, quæ sequuntur, quæ omnia de primo aduentu accipere oportet, neque in secundum vllo modo conueniunt. Deinde, quia ea interpretatio communi Doctorum expositioni, & quod plus vrget, communi Patrum sententiæ aduersatur, quos inferius citabimus: ij enim de primo aduentu Christi locum accipiunt, imo & de purissimo eius conceptu, atque ortu. Isidorus Clarius de primo quidem aduentu interpretatur: sed pertinere putat ad dona supernaturalia, quæ Christus suo aduentu mundo attulit: *Vt pluuia*, inquit, *resectam herbam crescere facit: ita Christus veniens suos copiosis perfudit donis.* Eodémque deflexit Vatablus existimans illud dumtaxat significari, sicut herba desecta adueniēte pluuia crescit, ita futurum, vt omnia bona per aduentum Christi efflorescerent, atque germinarent. Aliam quoque expositionem excogitauit Lyran. indicari scilicet mansuetudinem Messiæ, qui in primo aduentu summa cum humilitate, & mansuetudine venturus prænuntietur: sicut pluuia in vellus nullo strepitu descendit: itaque hoc loco illud idem à Regio vate prædici, quod etiam prænuntiauit Zacharias cap. 9. *Ecce Rex tuus veniet tibi iustus, & saluator: ipse pauper, & ascendens super asinam*, &c.

Sententia Caietani reiicitur. *Isid. Clarius.* *Vatablus.* *Lyran.*

VI. Verum his omnibus expositionibus reiectis communis Doctorum, Patrúmque sententia est his verbis integritatem sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi contineri, eámque duplici eleganti similitudine explicari facta allusione ad vellus Gedeonis Iudic. 6. cum ad eius petitionem descendit ros in vellus lanæ, quod erat in area, quo postea à Gedeone expresso impleta est concha illo eodem rore, qui in vellus descenderat. Atque hoc testimonio ad virginitatem Mariæ comprobandam vtitur Adrian. Finus lib. 2. flagelli contra Iudæos c. 12. imo & plerique omnes Patres. Ratio verò similitudinis in eo consistit, quòd sicut in vellus illud Gedeonis siccum, & aridum descendit miraculosè ros è cœlo placidè absque vllo strepitu, & absque vllo nocumento, læsionéque velleris, siue cum ros descendit, siue cum ex illo fuit expressus: ita Verbum descendit in Virginem instar cœlestis roris, absque vllo eius integritatis præiudicio siue in ipso descensu, hoc est, in conceptu, siue cum ex illa fuit expressus, hoc est, in ipso partu, idémque posteriori similitudine explicatur. Sicut enim stillicidia imbrium placidè, ac leniter in terram delabuntur, eámque fœcundant: ita verbum è cœlo in vterum Virginis placidè, lenitérque descendit tribuens illi fœcunditatem cum summa puritate coniunctam, natúmque ex illa vniuersum orbem doctrinæ suæ salutoribus imbribus irrigauit. Ita locum intellexit D. Hieronym. in comment. eius Psalmi, *Sicut*, inquit, *in vellus Gedeonis pluuia descendit, ita hic illapsus est in vterum Virginalem per Spiritus sancti infusionem: & sicut stillicidia stillantia super terram: arida enim erat terra humani corporis, cum aduenit, nec vllum fructum exhibere poterat sanctitatis: sed ipse eam prædicationis suæ stillicidijs fœcundam fructibus repleuit æternis.* Et multò luculentius Diuus Ambros. sermon. 13. in Natali Domini, *Descendet sicut pluuia in vellus. Quid*, inquit, *tam silenter, & sine strepitu fit, quàm cum imber in lana vellus infunditur? nullius aures sono verberat, nullius corpus humoris repercussione aspergit, sed sine inquietudine hominum totum imbrem per multiplices effusum partes toto corpore in se trahit. Rectè ergo Maria velleri comparatur,*

Communis doctorū, & Patrū sententia. *Iudic. 6.* *Adrian. Fin.* *Virginis fœcunditas cum summa puritate coniūcta.* *D. Hieron.* *Christi prædicatio terrā fructibus fœcundauit æternis.* *D. Ambros.*

paratur, quæ ita concepit Dominum, vt toto eum hauriret corpore, nec eius discissuram corporis pateretur: sed esset mollis ad obsequium, solida ad sanctimoniam. Recte, inquam, Maria velleri comparatur, de cuius fructu salutaria populis vestimenta texuntur. Vellus planè Maria est, siquidem de molli sinu eius agnus egressus est, qui & ipse matris lanicium, hoc est, carnem gestans molli vellere cunctorum operit vulnera populorum: omne enim peccati vulnus Christi *lana suffunditur,* Christi *fouetur sanguine, & vt sanitatem recipiat, Christi indumento vestitur.* Hæc Ambr. Theodoretus quoque in commentariis, *Sicut lana,* inquit, *imbrem recipiens nullum fragorem emittit, & stillicidia instar roris in terram delata sensum nullum auribus præbent: sic Domini conceptio facta est, neque ipso sponso resciscente, qui cum ipsa habitabat: deinde enim post vterum aliquam indignitatem suspicatus occultè dimittere eam voluit: verùm ab Angelo fuit edoctus cœlestem esse fœtum, non humanum.* Eodem modo interpretantur Euthym. Arnob. Remig. Cassiod. Lyran. & alij.

Peccatorum vulnera Christi vellere operiuntur. *Theodor.* *Euthym.* *Arnobius.* *Cassiodor.* *Lyran.*

VII. Habemus igitur ex communi Patrum, Doctorúmque sententia hoc loco ad literam sermonem esse de integritate sanctissimæ Virginis in conceptu, & partu Christi. Nec verò propterea reiicienda est ea expositio, quam D. Chrysostom. & D. August. afferunt, videlicet per *rorem* gratiam intelligi, quæ prius in vellus, hoc est, in Synagogam descendit, sed postea relicto vellere aream, hoc est, Gentilitatem perfudit seruata eadem allusione ad vellus Gedeonis. *Descendet sicut pluuia in vellus hoc est,* inquit Chrysost. *prædicatio in Synagogam: quando scilicet Christus sedebat, & docebat in templo, tunc pluuia in vellus descendit. Nam &* Esai. cap. 45. *prædixerat: Rorate cœli desuper: nubes pluant iustum: sed postea relicto vellere in aream pluuia infunditur, quoniam translatis sacrificiis à Synagoga tota mundi area impleta est prædicatione Christi.* Ad eundem modum exponit D. Aug. *Idem,* inquit, *Christus descendit sicut pluuia in vellus, cum adhuc area sicca esset: vnde etiam dixit* Matth. 15. *Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel: & discipulis dixit* Matth. 10. *In viam Gentium ne abieritis: & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: ite primum ad oues, quæ perierunt domus Israel. Cum dicit: ite primùm ad illas: ostendit postea, cum esset iam area compluenda i. uros eos ad alias oues, quæ non essent ex veteri populo Israel, de quibus dicit* Ioan. 10. *Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, illas oportet me adducere. Sic pluuia descendit super vellus sicca adhuc area: sed videmus iam gratia Christi siccam remansisse gentem Iudæorum, totúmque orbem terrarum in omnibus gentibus Christiana gratia plenis nubibus complui: vnde sequitur: Et sicut stillicidia stillantia super terram, hoc est, non iam super vellus, sed super terram.* Hæc Augustinus. Non est, inquam, hæc expositio contemnenda, cum sit tantorum Patrum, idémque locus Scripturæ sæpe multos sensus literales recipiat: sed tamen ea, quam primo loco tradidimus de virginitate Mariæ, omnino præponenda est, cum sit Doctorum, patrúmque communis.

D. Chrys. *D. August.* *Relicta Synagoga, Gentilitas prædicationis rore perfusa est.* *Esai. 45. 8.* *Matt. 15. 24 & 10. 6.* *Ioan. 10. 16.*

Nonnullæ obseruationes literales circa testimonium præcedens.

SECTIO VIII.

I. CVm ostensum sit Psalmo 71. citato haberi sermonem ad literam de aduentu Regis Messiæ, eiúsque purissimo ortu ex Virgine absque vllo integritatis eius præiudicio, quem postea consecuta est ea imperij amplitudo, quam Regius Propheta grauissimis verbis describit: nunc aliqua ex eo

Psalmo ad id ipsum magis illustrandum doctrinæ causa eruemus. Sit igitur prima obseruatio circa illam clausulam, qua Psalm. concluditur: *Completa sunt*, seu *defecerunt orationes Dauidis filij Iesse*: nam iuxta eam sententiam, qui non facit eum Psalm. postremum eorum, quos Dauid conscripsit, illa traditur à plerisque ratio, cur Dauid ita Psalm. illum concludendum putauerit, quòd scilicet, cum omnia eius vota, desideria, ac preces eò spectarent, vt Rex Messias aduenirct, florentissimúmque toto orbe imperium constitueret, idque ipse eo psalmo magnificis verbis postulasset, iure optimo dicere potuit in eo psalmo omnia sua vota, precésque compleri, quasi diceret. Hæc est meorum omnium votorum summa: hac vna petitione omnes meæ preces, desideriáque continentur, nihil habeo ampliùs quod exoptem, nihil, quod à Deo præcipuè postulem: Itaque hoc vno psalmo complentur, & deficiunt, hoc est, finiuntur omnes orationes Dauidis. Id verò non tantum Dauid, sed reliqui omnes Prophetæ, ac iusti dicere potuerunt, cum vnius Messiæ aduentu bona omnia, quæ desiderari, postularíque poterant, continerentur: sic nimirum sponsa Ecclesiæ nomine sua omnia desideria in Canticis canticorum compleuit. Etenim dragma illud illis sponsæ verbis concluditur: *Fuge Dilecte mi, & assimilare capreæ, hinnulóque ceruorum super montes aromatum*: quibus verbis aduentum Messiæ postulat: illud namque, *Fuge*, non significat, vt ab sponsa recedat, sed potius, vt ad illam veniat ea celeritate, qua fugientes currere solent, vt sit sensus: Fuge ad me dilecte mi summa velocitate, & in isto aduentu tuo assimilare capreæ, hinnulóque ceruorum: hæc enim animalia summam habent in currendo celeritatem. Porro aduerte sponsam primis etiam illius Cantici verbis aduentum sponsi postulasse, cum dixit: *Osculetur me osculo oris sui*, hoc est, non iam me per Prophetas visitet, & per ora Prophetarum loquatur: sed suo ipsius ore loquatur mihi: eodémque me suauissimè exosculetur. Vnde iam cernis sponsam & primis, & postremis verbis eius cantici aduentum sponsi petiisse, vt indicaret suorum omnium desideriorum & principium, & finem hoc vno beneficio contineri. Mitto ea sacrarum literarum testimonia, in quibus Messias desiderium, & expectatio nuncupatur, de quibus iam sæpe aliàs diximus.

Messiæ aduentus summa votorum Dauidis.

Cant. 8. 14. *Sponsæ desideria de Christi aduentu.*

Cant. 1. 1.

II. Secunda obseruatio fit circa prima illa verba: *Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis*: quibus postulat regius vates, vt mittat Deus iam tandem filium suum factum hominem, eique det iudicandi potestatem: sic enim sperat fore, vt mitius sit iudicium, & multò magis, quam antea clementia, & misericordia temperatum, quasi dicat: Nimis te Domine iustum, seuerúmque exactorem nostrorum scelerum exhibes: mitte igitur filium tuum Regem Messiam, eique sceptrum tuum, & iudicandi potestatem committe: ipse namque per assumptam humanitatem multò maiora dabit pietatis, clementiæque argumenta, eiúsque iudicia magis ad misericordiam, quàm ad iustitiam spectabunt. Quò pertinet Paraphrasis Chald. *Deus*, inquit, *itinera rigoris tui, vel sententiam iudiciorum tuorum Regi Messiæ da.* Nec verò hic intelligas Verbum in assumpta humanitate clementiorem habuisse naturam, quàm ante eius assumptionem, sed illud dumtaxat multò maiora, & illustriora clementiæ, & misericordiæ documenta præbuisse, quæ quoniam Regius Propheta præuidebat, idcirco eam ob causam præter alias Messiæ aduentum optabat dicens: *Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis.* Eundem sensum habet illud Psalmi octogesimi quinti. *Respice in me, & miserere mei: da imperium tuum puero tuo, & saluum fac filium ancillæ tuæ.* Quamuis enim plerique ita locum accipiant, vt Dauid seipsum puerum Domini, id est, seruum Domini appellet, postulétque à Deo, vt impe-

Cur Dauid postulet à Deo, det Filio iudicandi potestatem. Parap. Chal.

Psal. 85. 16.

vt imperium suum confirmet, détque sibi inuictam fortitudinem ad victoriam de hostibus suis reportandam: alij verò ea verba Christo attribuunt, qui dari sibi iudicandi potestatem in extremo iudicio à Patre postulet, & se dicat filium ancillæ Domini, idest, Virginis, quæ dixit Lucæ 1. *Ecce ancilla Domini*: minimè tamen dubium esse debet, quin etiam eum sensum recipiat, vt Regius Propheta petat Messiæ aduentum, optétque, vt Pater sceptrum suum, & iudiciariam potestatem puero suo, idest, Regi Messiæ tradat: tunc enim se omni ex parte misericordiæ diuinæ compotem futurum, seruandúmque confidit. Luc 1.38.

Et quidem facile, blandum plenúmque clementiæ imperium Messiæ futurum non obscurè prædixit Esaias cap. 11. cùm dixit: *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet*, quo loco Hebræi, vt auctor est D. Hieronymus, & virgæ, & floris nomine Messiam significari putant, atque in virga regnantis potentiam, in flore pulchritudinem demonstrari: iuxta quam interpretationem in florente virga facilis, & blanda imperandi ratio exprimitur, quæ & pulchritudinem, & suauitatem, mansuetudinémque continet. Quid enim pulchrius, & suauius, quàm florente virga percuti, siquidem is, qui percutitur, simul floribus ex virga decidentibus aspergitur, quod est in ipsa punitione plurimis, & maximis amoris argumentis, & beneficiis cumulari, quos sanè flores non ita legimus in virga Dei ante incarnationem mundum administrantis? Verum enim verò Hieremias testatur cap. 1. se virgam vidisse *vigilantem*, seu vt Septuaginta transtulerunt *baculum nuceum*, & Theodotio *virgam amygdalinam*: siue autem virgam vigilantem, siue baculum nuceum, siue virgam legamus amygdalinam, semper diuinæ iustitiæ seueritas ante incarnationem indicatur, quę videlicet super peccata hominum vigilabat, vt accerrimè puniret, & instar nucis, siue amygdali amarissimo cortice, & osse durissimo cingebatur: cum tamen Messiæ virga florens dicatur ad mansuetudinem, & facilitatem eius imperij declarandum: id quod hoc eodem Psalmo magis explicauit Regius Propheta, cum subiunxit: *Descendet sicut pluuia in vellus*. Etenim præter communem illam expositionem, quam de virginitate Mariæ tradidimus, significatur etiam Messiæ Regis in primo suo aduentu mansuetudo, & humilitas, quippe qui sine strepitu, sine fastu, sine regio apparatu, summo cum silentio, & placiditate sicut pluuia in mollissimum lanæ vellus descendit, quod videtur interpretatus fuisse Esaias, cum de eadem mansuetudine differens, ac de facili, & misericordiæ plenissimo eius imperio dixit cap. 42. *Ecce seruus meus suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi Spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit nec accipiet personam, nec audietur vox eius foris. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet.* Verè enim sicut pluuia in vellus descendit, cuius tanta erat mansuetudo, vt etiam in iudicando non clamoribus ageret, sed ita quietè, pacatè, blandéque, ac sine vllo strepitu iudicaret, vt vox eius foris non audiretur: ad eandémque mansuetudinem spectat, quod sequitur: *Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet*: quæ videntur esse prouerbia è vulgo petita ad notandam alicuius mansuetudinem, & procliuem ad benefaciendum naturam, qui nemini scilicet noceat, neminem ad ruinam impellat: calamum quassatum non studeat conterere, sed potius coagmentare: linum fumigans non extinguat, sed potius magis exsuscitet. III. Esai. 11. 1. D. Hieron. Messiæ imperium clementiæ plenum. Hierem. 1. Septuag. Theodot. Seueritas iustitia diuinæ ante incarnationem. Messiæ in primo aduentu mansuetudo. Esaie. 42. 1.

Quantum verò mansuetudo ista Messiæ momentum habuerit ad subditorum amorem conciliandum, omnésque ad suum cultum, & venerationem facilè pertrahendos, explicatur consequentibus verbis: postquam enim dictum fuerat: *Descendet sicut pluuia in vellus*: nequis putaret Regem Messiam propter naturæ IIII.

Messiæ mansuetudo ad subditorum amorem conciliandúq; quátum momenti habuerit.

facilitatem, & mãsuetudinem contemptui fore, nec posse sibi mundi Reges subiicere, & imperium toto orbe constituere, statim subiungitur: *Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarũ. Coram illo procident Æthiopes & inimici eius terram lingent: Reges Tharsis, & insulæ munera offerent Reges Arabum, & Sabba dona adducent: & adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruient ei.* Et quidẽ meritò: nihil enim ad conciliandum amorem mansuetudine, & naturæ facilitate potentius, potissimum verò in iis, qui dignitate, & præclaris in omni genere ornamentis reliquis antecellũt: imo ex hac mansuetudine, & beneficentia ostendit Rex Messias se naturalem esse Dei filium, qui facilem, & munificam Patris haberet naturam, quemadmodum dicitur in sequentibus: nam pro eo, quod nos habemus: *Ante solè permanet nomen eius*: transferunt alij ex Hebræo: *Faciebus solis filiabitur nomen eius*, idest, vt interpretatur Caietanus palam in toto orbe, (id enim significat: *Faciebus solis*) nomẽ Messię filiatione cognoscetur, hoc est, omnes intelligent eum esse naturalem Dei filiũ, & hoc esse ei proprium nomen.

Caietan.

V. Tertiò, & postremò obserua Virginẽ sanctissimam appellari *vellus* facta allusione ad vellus Gedeonicum Iudic. 6. quod primo quidem fuit repletum rore: tunc verò Gedeon vellus expressit, atque ex rore inde expresso conchã impleuit. Sic enim cælestem rorem, qui in Virginem descendit, hoc est, siue Christum, siue Dei gratiam ex Virgine tanquam ex vellere exprimimus, & mentium nostrarum conchas implemus: quod tunc fit, cum Virginem ad beneficia diuina impetranda aduocatam adhibemus Idcirco enim cum ipsa plena iam esset gratia, adhuc in eam Spiritus sanctus superuenit, vt quod super plenitudinẽ acciperet, in nos redundaret, & cum plena esset sibi, adhuc superplena fieret nobis. Id quod eleganter expendit D. Bernard serm. in Natiuit. Mariæ: *Plena*, inquit, *est gratia, & gratiam adhuc inuenit: digna prorsus inuenire, quod quærit, cui propria non sufficit plenitudo, nec suo potest esse contenta beneficio: petit superflaentiam ad salutem vniuersitatis. Spiritus*, inquit, *sanctus superueniet in te, & pretiosum illud balsamum tanta tibi copia, tantáque plenitudine influet, & vt copiosissimè effluat circumquaque, Intuere ô homo consilium Dei: cælesti rore aream rigaturus totum vellus prius infundit: redempturus humanum genus pretium vniuersum contulit in Mariam: altius ergo intuemini, quanto deuotionis affectu à nobis eam voluerit honorari, qui totius beneficij plenitudinem posuit in Maria, vt si quid spei in nobis est, si quid gratiæ, si quid salutis ab ea nouerimus redundare, quæ ascendit deliciis affluens, hortus planè deliciarum, quem non modo afflauerit veniens, sed & perflauerit superueniens Auster ille diuinus, vt vndique fluant, & effluant aromata eius, charismata scilicet gratiarum.*

Virgo vellus

D. Bernard.

Quod in nobis est spei, & gratiæ redundat ex Maria

Quartum testimonium ducitur ex illis verbis Psal. 109. *Ex vtero ante Luciferum genui te.*

SECTIO IX.

I. SVpponendum est in primis hunc Psalm. 109. ad literam accipiendum esse de Messia, id quod Iudæi inficiari contendunt: etenim vt auctor est Iustin. Philosoph. & Mart. in dialog. cum Tryphone aduersus Iudæos, plerique Hebræorum eum de Rege Ezechia interpretabantur: *Illud*, inquit, *Dauidicum: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: de Ezechia Doctores vestri ausi sunt interpretari, quasi vero imperatum ei sit, vt ad dexteram templi sederet, cum ad eum misit Rex Assyriorum cum minis, eique denunciatum est ab Esaia, ne illum timeret: vnde Angelus Domini interfecit in castris Assyriorum ad centum*

Iustin. Mart. Psal. 109. Ad literã intelligendum de Christo asserunt Patres contra Hebræos.

ad centum octoginta quinque millia. Sed perspicuum est Psalmum illum de eo non fuisse dictum: quis enim Ezechiam non esse Sacerdotem perpetuum ordinis Melchisedech non fatetur? aut eundem non esse, qui Hierosolymam redemerit quis ignorat? quis etiam nescit eum non misisse Hierosolymam virgam potẽtem, quæ dominata sit in medio illius hostium: sed Deum esse, qui ab eo flente, & tristi hostes auerterit? Iesus autem noster, qui nondum in gloria venit, virgam potestatis Hierosolyma emisit, idest, verbum vocationis, & pænitentiæ ad gentes omnes, vbi dæmonia eas dominatu, imperióque suo tenebant. Illud etiam: In splendore sanctorum ex vtero ante Luciferum genui te: de Christo dictum esse iam diximus. Hæc Iustin. Idẽ refert Tertul. li. 5. Aduersus Marcionẽ c. 9. *Necesse est,* inquit, *ad meam sententiam pertinere defendam eas scripturas, quas & Iudæi nobis auocare conantur. Dicunt denique hunc Psalmum in Ezechiam cecinisse, quia is, aiunt, sedit ad dexteram templi, & hostes eius auertit Deus, & absumpsit: propterea igitur, & cætera: Ante Luciferum ex vtero genui te: in Ezechiam conuenire, & in Ezechiæ natiuitatem.* Hæc Tertul. D. Hieron. in comment. super Matth. cap. 22. ait alios Iudæos coactos fuisse hunc eundem Psalmum referre ad Abraham. *Iudæi,* inquit, *ad deludendam interrogationis veritatem friuola multa confingunt, vernaculum Abrahæ asserentes, cuius fuerit filius Damascus Eliezer, & ex eius persona scriptum psalmum, quod cædem quinque Regum Dominus Deus Domino suo Abrahæ dixerit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Tertul. D. Hieron.

II. Verùm hæc omnia coacta sunt, & manifestam vim contextui afferunt, vt euidenter ostendunt Iust. Tert. & D. Hier. locis citatis: quomodò enim vel Abraham, vel Ezechias dici potest in splendorib. sanctorum ante Luciferum genitus? quomodò Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech? Fit igitur, vt Psalmus ad literam de Messia accipi debeat: id quod vel ipsi Pharisæi, cum quibus Christus loquebatur Matth. 22. & apud quos eum Psalmum de Messia interpretabatur, non ausi sunt negare: sed videntes haud dubiè sermonem esse de Messia obmutuerunt nescientes nodum dissoluere, quomodò scilicet Dauid Messiam, si filius ipsius erat, Dominum appellasset suum. Atque hæc quidem sunt, quibus conuinci possunt Hebræi. Quod verò ad nos attinet, exploratum omnino esse debet, certúmque de fide hunc Psalmum de Christo intelligendum esse ad literam: siquidem Christus ex eo argumentatus est cum Pharisæis Matth. 22. initiúmque eius ad Messiam retulit, cum eos interrogauit. *Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est?* illísque respondentibus: *Dauid:* dixit: *Quomodò ergo Dauid in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodò filius eius est?* Eundémque locum citat Paulus ad Heb. 1. de Christóque interpretatur, cum ait: *Ad quem Angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis, quoad vsque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?* Alia quoque eiusdem Psalmi testimonia de Christo accipienda esse constat ex aliis locis Scripturæ, veluti ad Heb. 5. *Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech:* & c. 7. *Alij quidem sine iureiurando Sacerdotes facti sunt: hic autem,* idest, Christus, *cum iureiurando per eum, qui dixit ad illum, Iurauit Dominus, & non pænitebit eum: tu es Sacerdos in æternum.* Matt. 22. 42. Heb. 1. 13. & 5. 6. & 7. 20.

III. Hoc ita posito accedamus iam ad sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi integritatem comprobandam ex illis verbis: *Ex vtero ante luciferum genui te.* Et quidem Tertull. id ipsum iuxta translationem Septuag interpretum ostendere nititur li. 5. contra Marcionem. cap. 9 *Sed,* inquit, *nec generaui te, dixisset Deus, nisi filio puero: nam etsi de toto populo* ait Esai. 1. *filios generaui: sed non adiecit, ex vtero. Cur autem adiecit, ex vtero, tam vane, quasi aliquis hominum ex vtero natus dubitaretur, nisi quia curiosius voluit intelligi in Christum: Ex vtero generaui te, idest, ex solo vtero* Tertull. Ortus Christi sine præiudicio integritatis Mariæ. Esai. 1. 2.

Psal. 131. 11. *sine viri semine.* Hæc ille. Idemque mysterium agnoscit idem Tertull. lib. 3. contra Marcionem, cap. 20. subtiliter, & eleganter expendens verba illa Psalm. 131. *Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam*, seu vt ipse legit, *collocabo super thronum tuum. Quis*, inquit, *iste venter est? ipsius David? Vtique non: neque enim pariturus esset David: sed nec vxoris eius: non enim dixisset: Ex fructu ventris tui, sed potius, Ex fructu ventris vxoris tuæ. Ipsius ergo dicendo ventrem, superest, vt aliquem de genere eius ostenderit, cuius ventris futurus esset fructus caro Christi, quæ ex vtero Mariæ floruit, ideóque & fructum ventris tantum nominauit, vt proprie ventris, quasi solius ventris, non etiam viri: & ipsum ventrem ad David redegit, ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia viro deputare non poterat, Virginis eum ventrem patri deputauit.* Hæc Tertull. quem cernis purissimum ortum Christi sine præiudicio integritatis Mariæ ex eo probare, quòd dicatur ex vtero genitus, hoc est, vt ipse interpretatur, ex solo vtero, non etiam ex viri semine: in cuius expositione verba illa, *Ante Luciferum*, quæ videntur pugnare cum generatione Christi temporali ex Virgine referri debent ad æternum Dei consilium, quo ante Luciferum, hoc est, ex æternitate decreuit, vt Christus in tempore ex Virgine nasceretur.

Christus fructus ventris, non viri.

Æterni Dei consilium de temporali Christi generatione.

IIII. Verum nos non vulgatam editionem, sed aliam quandam translationem ex Hebræo expendemus, quæ vulgatæ minimè repugnat, imo eam magis declarat, ex eáque cum communi Doctorum sententia virginitatem sacerrimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi confirmabimus. Igitur pro eo, quod nos habemus, *Ex vtero ante Luciferum genui te*, est Hebraicè, *Ex vtero auroræ ros natiuitatis tuæ*, seu, *Ex vtero ex aurora ros natiuitatis tuæ.* D. Hieron. transfert: *Quasi de vulua orietur tibi ros adolescentiæ tuæ*: potest & ita verti: *Ex vtero ex aurora tibi ros natiuitas tua*: pro cuius loci expositione primum Caiet. existimat describi tantum generationem fidelium prædicatione Apostolorum, dicique similem eam generationi roris in aurora propter multitudinem eorum, qui per Apostolorum prædicationem ad fidem conuersi sunt, vt sit sensus: Generatio fidelium non erit, sicut generatio, qua vna mulier vnum, aut duos edit liberos: sed erit sicut generatio, qua aurora generat rorem. Sicut enim aurora innumerabiles roris guttulas simul producit, ita erit fidelium generatio per conuersionem ad fidem: simul enim multa hominum millia vnius Apostoli prædicatione ad fidem conuertentur, sicut accidit in die Pentecostes. Deinde R. Salomon de Abraham interpretatur, vt ros adolescentiæ Abraham sit eius probitas, & æquitas: sed more suo facit Salomon, quia omnia fere loca Scripturæ, quæ ad Messiam pertinent, ad alienos sensus detorquet: etenim omnes tum nostri, tum veteres Hebræi hunc locum ad generationem Messiæ spectare docent, etsi inter eos sit aliqua interpretationum varietas. Plerique enim Hebræorum illud dumtaxat significari putant, Messiam à die, quo fuit conceptus, fuisse omnium donorum, & gratiarum cœlestium rore perfusum, iuxta illud Psalmi. 44. *Diffusa est gratia in labiis tuis: & vnxit te Deus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*: vt sit ea verborum sententia à vulua, seu ab vtero, siue ab aurora, hoc est, ab ipso initio tuæ conceptionis fuit ros natiuitas, siue conceptio tua, hoc est, ros diuinæ gratiæ in te copiosè descendit. Alij de æterna Messiæ secundum naturam Diuinam generatione accipiunt, vt ante auroram, & ante matrem genitus secundum Diuinitatem dicatur, in quibus est R. Isaac Arama super Genesim. *Non inuenimus*, inquit, *hominem etiam Prophetam, cuius prophetata sit natiuitas ante natiuitatem patris, & matris, nisi tantummodo Messiam iustum nostrum, & propterea dicit David. A vulua ex aurora tibi ros natiuitatis tuæ hoc est, antequam crearetur vulua genitricis tuæ, prophetata fuit natiuitas tua, & huic conuenit illud. Ante solem propagatur nomen eius, vel, filius nomen eius: quoniam antequam crearetur*

Varia lectio. D. Hieron.

Caietan.

R. Salomon.

Psal. 44. 3.

Æterna Messiæ generatio secundum naturam diuinam.

R. Isaac.

Psal. 71. 17.

crearetur sol, subsistens, firmúmque erat nomen Messiæ nostri, erátque sedens ad dexteram Dei.

Cum qua expositione consentiunt omnes Patres, qui sequentes editionem Septuag. *Ex vtero ante Luciferum genui te*: interpretantur de æterna Christi generatione, quæ à Patre secundum Diuinitatem fuit ante Luciferum, hoc est, ex æternitate generatus. Sic enim intellexerunt Iren. lib. 3. contra hæreses, cap. 6. D. Hila. lib. 12. de Trinitate, D. Athanas. lib. 1. de fide sua, D. Ambr. lib 4. de fide, cap. 4. & lib. de benedictionibus Patriarcharum cap. 11. Theodoretus lib. 2. de curandis affectionibus Græcorum, & alij. Quæ expositio haud dubie literalis est, & germana, traditáque à Paul. ad Hebr. 1. Verum ea non obstat, quominus iuxta citatam translationem ex Hebræo alia quoque eius loci interpretatio literalis afferri possit, de temporali nimirum Messiæ generatione: seruata omnino matris integritate, ita vt Virgo sanctissima appelletur hoc loco aurora, & ex huius pulcherrimæ, & purissimæ auroræ vtero absque vlla viri opera Messias tanquam ros quidam cœlestis summa cum totius orbis lætitia, imo & fœcunditate prodierit: hæc enim duo ros secum affert, cum in terram labitur. Hanc expositionem tradidere antiquissimi Hebræorum, in quibus est R. Barachias in Genes. quem citant Aug. Eugub. Lyran. & Corn. Iansen. in comment. huius Psalmi, & Adrianus Finus li. 2. Flagelli contra Iudæos, cap. 9. quam expositionem Barachiæ etiam commemorat R. Moyses Hadarsan, vt ipsemet testatur in 25 cap. Genes. vbi ita scribit: *Dixit R. Barachias: Deus sanctus, & benedictus ait Israeli: Vos dixistis coram me: Pupilli facti sumus absque patre: redemptor, quem suscitabo vobis, absque patre erit, sicut dictum est* Zach. 6. *Ecce vir germen nomen eius, & desubter germinabit*: & Esai. 53. *Ascendet vt virgultū corā eo, & sicut radix de terra sicca: de ipso quoque ait David: De matrice auroræ tibi ros natiuitatis tuæ.* Hæc ille. Itaque iuxta hanc expositionem confirmatur ex hoc loco sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi intemerata virginitas: quoniam sicut aurora rorem generat virtute cœlesti absque vlla terræ permistione, ita ex virgine tanquam ex aurora Messias vt ros quidam cælestis absque vlla viri opera conceptus, natúsque est. Quò etiam spectat illud Esaiæ 45. *Rorate cœli desuper*: quibus verbis Propheta Messiæ aduentum postulat, eiúsque conceptum, atque ortum descensui roris similem dicit, quoniam virtute cœlesti in Virginis vterum descendit.

V.
D. Irenæus.
D. Hilarius.
D. Athanas.
D. Ambros.
Theodoret.
Ros ex aurora, Christus ex Virgine.
R. Barach.
R. Moyses.
Zach. 6. 12.
Esai. 53. 2.
Esai. 45. 8.

Christum rorem, Virginem autem sanctissimam auroram appellari.

SECTIO X.

I. Svpposuimus præcedenti sectione Christum Dominum appellari rorem: Virginem autem sanctissimam dici auroram, atque adeo cum dicitur Psalm. 109. iuxta lectionem Hebræam rorem ex vtero, seu matrice auroræ generari, significari purissimum Christi & conceptum, & ortum ex Virgine: nunc illud magis est explicandum, cur Christus roris, Virgo autem sanctissima auroræ nomine censeatur. Igitur quòd Christus appelletur ros, perspicuum est ex Esaiæ 45. cum dicitur: *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet saluatorem.* Quibus verbis Esaiam aduentum Messiæ postulare, quem cœli tanquam rorem terris infundant, communis est Doctorum, Patrúmque sententia. Ad Christum etiam pertinet illud Esai. 26. *Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent expergiscimini, & laudate, qui habitatis in puluere, quia ros lucis ros tuus*: sic enim in-

Esai. 45. 8.
Esai. 26. 19.

Procopius. *Christus ros vivificans.* terpretatur Procopius: *Ros*, inquit, *tuus est unigenitus filius tuus, qui stillans guttis vivificantibus mortuus tuis medicinam faciet peccatorum, quæ contraxerunt, simúlque æternam vitam reddet.* Itaque iuxta Procopij sententiam Christus ipse ros dicitur, sed eiusmodi tamen ros, tantæque virtutis, ac potentiæ, vt vitam mortuis tribuat: id enim illa verba significant: *Viuent mortui, interfecti mei resurgent*: quod quis non miretur, rore videlicet aspersos mortuos resurgere, & interfectos ad vitam reuocari.

II. Ratio verò, cur Christus appelletur ros, multiplex est. Prima, quia vt superiùs diximus, è cælo instar roris cælesti virtute procreati in vterum Virginis absque vlla viri opera descendit. Secunda propter fœcunditatem: sicut enim ros mirum in modum terram fœcundat: ita Christus aduentu suo spiritualem gratiarum omnium fœcunditatem mortalibus tribuit: vnde Psal. 71. postquam dictum fuerat: *Descendet sicut pluuia in vellus*, hoc est, sicut ros, in vterum Virginis, facta allusione ad vellus Gedeonicum, super quod ros descendisse dicitur Iudic. 6. statim subiungitur: *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis*, idest, post huius cœlestis roris in terra descensum quàm primùm omnium virtutum, & gratiarum genera pullulabunt: hanc enim vim habet verbum Hebræum יפרח pro quo nos habemus, *orietur*, significat enim florere, crescere, multiplicari. Tertia ratio ducitur à lætitia, & gratia, qua ros terram perfundit: nam hanc etiam ob causam Psal. 132. fratrum concordia similis dicitur rori hoc est, non solùm propter fœcunditatem, sed etiam propter summam iucunditatem, & lætitiam. *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum: sicut ros Hermon, qui descendit in montem Sion*: cum enim vtilitas simul, & iocunditas concordiæ fratrum similitudine roris exprimatur, manifestum est rorem non tantum fœcundare, sed etiam exhilarare terram, & lætas segetes, campósque facere: *Sicut ros*: inquit, *Hermon*, qui inde ventorum flatu in montem Sion humiliorem descendit. Súmmam autem fuisse lætitiam, quam Christus aduentu suo terris attulit, non obscurè colligitur ex Esai. 45. c. citato, vbi pro eo, quod nos habemus, *Rorate cœli desuper*, transtulerunt Septuag. *Exultent cœli desuper*, vt indicarent cælos, cum rore isto cælesti terras perfuderunt, quodammodò exultasse, ac risisse: imo huius roris descensum nihil aliud fuisse, quàm cælorum, totiúsque mundi lętitiam, ac risum. Nec verò id mirum videri debet exultasse, risisseque cælos, cum Christum terris miserunt: quandoquidē Christus ipse nihil aliud est, quàm cæli, terræque risus, eam scilicet ob causam in Isaac, qui risus interpretatur, ad viuum expressus, vt eleganter docet D. Amb. li. de Isaac. & anima, cap. 1. *Isaac*, inquit, *risum significat, risus autem insigne lætitiæ est: quis autem ignorat, quòd is vniuersorum lætitia sit, qui formidolosæ mortis vel pauore compresso, vel mœrore sublato factus omnibus est remissio peccatorum.*

Fœcunditas donorum spiritualium in aduentu Christi. *Psal. 71. 7.* *Iudic. 6.* *Psal 132. 1.* *Septuag.* *Christi natiuitas totius mundi risus, ac lætitia.* *D. Ambros.*

III. Quod verò sacerrima Virgo dicatur aurora, palam est ex Cant. 6. *Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata?* Et quidem Rupert. lib. 6. in Cant. existimat Virginem tunc fuisse auroram, cum nata est: sic enim locum interpretatur: *Quando*, inquit, *nata es ô Virgo beata, tunc vera nobis aurora surrexit, aurora prænuntia diei sempiterni: quia sicut aurora finis est præteritæ noctis, & diei sequentis initium: sic natiuitas tua finis dolorum, & consolationis fuit initium: finis tristitiæ, & lætitiæ nobis extitit principium. Quando autem Spiritus sanctus in te superuenit, & filiū virgo concepisti, & virgo peperisti, tunc fuisti pulchra vt luna: sicut enim luna lucet, & illuminat luce non sua, sed ex sole concepta: sic tu hoc ipsum, quòd tam lucida es, non ex te habes, sed ex diuina gratia: quando autē de hoc assumpta, atque ad æthereū thalamum translata es, tunc es electa vt sol.* Hęc Rupert. qui etsi auroræ appellationem ad natiuitatem Virginis referat: nos tamen etiam referen-

Cant. 6. 9. *Rupertus.* *B. Virgo quādo fuerit aurora.* *Quando pulchra vt luna.* *Quando electa vt Sol.*

referendam arbitramur ad illud tempus, quo Virgo sanctissima Christum concepit, & peperit: tunc enim veluti cœlestis aurora solem iustitiæ terris attulit quemadmodum in superioribus confirmauimus. Illud verò in hac expositione est sanè præclarum, & admirandum, quòd sol ex vtero istius auroræ prodierit: licet enim aurora sit solis prænuntia, tamen non ipsa solem continet: at Virgo fuit eiusmodi aurora vt solem ipsa concluderet, ex ipsiúsque vtero quasi ex quodam Oriente sol Christus fulgentissimus prodierit.

I. Quintum testimonium ex illis verbis Prouerb. 30. *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viam aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viam nauis in medio mari, & viam viri in adolescentia.*

SECTIO XI.

HIc locus est vnus ex præcipuis, quo sanctissimæ Virginis integritas in conceptu, & partu Christi confirmari solet, eóque aduersus Hebræos vtuntur I.
Adrian. Finus lib. 2. Flagelli, c. 5. Galatin. lib. 7. Arcan. c. 15. & Alij. Cæterùm, vt vis huius argumenti perspiciatur, statuenda primum est vera, ac germana lectio huius loci. Sciendum est igitur variam esse eius lectionem: etenim D. Hieron. transtulit: *Viam viri in adolescentia*, eámque lectionem sequitur; & exponit in comment. eandémque habent plerique omnes codices Latini. 70. etiam interpretes reddiderunt, καὶ ὁδοὺς ἀνδρὸς ἐν νεότητι, hoc est, *& vias viri in adolescentia*: eodémque modo legit D. Ambr. lib. vno de Salomone. Alij contra legunt, *Viam viri in adolescentula*, veluti Symmac. qui transtulit. ἐν νεάνιδι, idest, *in adolescentula*, & Paraphrastes Chaldaicus multò clarius: *& viam viri in virgine*: quo eodem modo transtulerunt ex Hebræo Sanctes Pagninus, Isidorus Clarius, & Caietanus, & ita legendum esse docet Lyranus. Confirmatúrque ea lectio, quoniam Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *in adolescentia*, est, בעלמה, id est, *in adolescentula*: constat enim עלמה significare adolescentulam, sed virginem tamen: deducitur enim à radice עלם, idest, latere, abscondere, occultare, quasi dicas adolescentulam absconditam, seu incognitam viro. Habetur id nomen Gen. 24. vbi dicitur de Rebecca, quòd esset puella decora nimis, virgóque pulcherrima, & incognita viro: quibus postremis verbis traditur etymon nominis, & ratio, cur Rebecca dicatur עלמה, quia nimirum erat incognita viro, ex quo patet עלמה significatur propriè adolescentulam virginem. Eodémque sensu accipitur Cant. 1. *Adolescentulæ dilexerunt te*: vbi pro *adolescentula* est Hebraicè עלמות: & Cant. 6. *Adolescentularum non est numerus*. De qua voce ita loquitur D. Hieron. in comment. super 7. c. Esaiæ, עלמה, inquit, *non solum puella, vel virgo, sed cum epitasi virgo abscondita dicitur, & secreta, quæ nunquam virorum patuerit aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit: lingua quoque Punica, quæ de Hebræorum fontibus manare dicitur, propriè virgo alma appellatur. Et quantum cum mea pugno memoria, nunquam me arbitror alma in muliere nupta legisse: sed in ea, quæ virgo est, vt non solum virgo sit, sed virgo iunioris ætatis, & in annis adolescentiæ: potest enim fieri, vt virgo sit vetula.* Hæc Hieron. Verùm nos de huius nominis significatione plura dicemus, cum ventum fuerit ad Esaiam: interim illud constet עלמה non adolescentiam, sed adolescentulam significare eámque virginem: nam adolescentia dicitur Hebraicè, עלמות vel עלומים numero multitudinis, idest, adolescentiæ, & pueritiæ pro adolescentia, & pueritia: nec enim id nomen singulari numero reperitur veluti

Adrian. Finꝰ
Galatin.
Varia huius loci lectio.
D. Hieron.
Septuag.
D. Ambros.
Symmach.
Paraphrast.
Sanct. Pagn.
Isidor. Clar.
Caietan.
Lyran.
Gen. 24.
Cant. 1. & 6. 7.
D. Hieron.
Alma quid propriè significet.

Hieron. Psal 88. *Minorasti dies temporis eius*, Hebraicè dies עלומים, id est, *dies pueritiarum*, pro quo Hieron. vertit: *Abbreuiasti dies adolescentiæ eius*: & Iob. 20. *Ossa eius plena sunt* עלומים, id est, *adolescentiis*, hoc est, peccatis adolescentiæ. Maneat igitur constitutum עלמה, non adolescentiam, sed adolescentulam, eámque virginem significare: quam ob causam Chaldaicus, & reliqui, quos citauimus *virginem* trãstulerunt: eodémque modo coniicimus transtulisse 70. videlicet, *ἐν νεότιδι*, hoc est, *in adolescentula*: non verò vt modo habetur, *ἐν νεότητι*, id est, *in adolescentia*: postea verò corruptam fuisse lectionem, & pro νεότιδι irrepsisse νεότητι, quæ corruptio erat facillima, vt patet. Ratio verò nostræ coniecturæ ea est, quoniam Septuag. interpretes ignorare minimè potuerunt Hebræam vocem עלמה adolescentulam virginem, non verò adolescentiam significare.

II. *Hominis inconstantia in adolescentia.* Igitur iuxta duplicem huius loci lectionem duplex quoque est eius expositio: nam qui legunt, *viam viri in adolescentia*, exponunt de instabilitate hominis, atque inconstantia in adolescentia. Sic namque in singula fere momenta mutatur adolescens, atque à variis animi appetitionibus huc, illúcque subinde agitatur, vt difficillimum sit vias eius, hoc est, studia, voluntates, consilia cõprehendere, id quod meritò Sapiens difficilius putauit, quàm viam aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viam nauis in medio mari intelligere: ita interpretatur D. Ambr. de obitu Valentiniani Imperatoris: *Magnum*, inquit, *est vel abstinere à vitiis iuuentutis, vel ea in ipso iuuentutis vestibulo derelinquere, atque ad seniora conuerti. Lubrica enim, & proplexa via sunt iuuentutis. Denique Salomon ait: Tria mihi impossibilia sunt intelligere, & quartum, quod non cognosco, vestigia aquilæ volantis, vias serpentis in petra, semitas nauis nauigantis, & vias viri in iuuentute.* Hæc ille. Vnde meritò Dauid dicebat Psal. 24. *Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris*; quod idem Ambr. expendit lib. 1. de interpellatione Iob super illa verba c. 13. *Quia scripsisti aduersum me mala, & apposuisti mihi adolescentiæ peccata*: *Pulchre*, inquit, *id ætatis arripuit ad querelam, quæ magis ad vitium lubrica esse consueuit: adolescentia sola est inualida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis: vnde præclarè Dauid totius eius temporis veniam sibi à Domino postulauit dicens: Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris.* Et elegantius in Psal. 38. *Tria*, inquit, *sibi impossibilia Salomon esse dixit ad intelligendum, & quartum, quod ille habens inter homines sapientiæ signaculum non agnosceret, viarum videlicet viri in iuuentute processum: vnde non immeritò ipse Dauid delictorum iuuentutis suæ non defensionem obtulit: sed obliuionem rogauit: Delicta*, inquit, *iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris: & fortasse delicta iuuentutis ad feruorem retulit carnis, ignorantiæ autem ad verborum prolapsionem, quæ non ex sententia nostra, sed impetu quodam, & cursu loquendi plerumque funduntur.* Atque hæc de prima expositione huius loci secundùm priorem lectionem.

D. Ambros. *Quàm sit lubrica ad vitium iuuentus.*

Psal. 24. 1. Iob. 13 26.

III. *Caietani sententia.* Iuxta alteram verò lectionem quam ex Hebræo tradidimus, magísque germanam putamus, offert sese in primis Card. Caiet. qui existimat hoc loco dictionem עלמה positam quidem esse pro *adolescentula*, sed quæ prius tamen corrupta fuerit, vt sit sensus, difficile esse cognoscere viam viri in adolescentula iam ante corrupta, mouetúrque ea ratione, quoniam via viri in adolescentula virgine facilè deprehenditur, cum signaculum integritatis depereat: at si iam ante sit corrupta, nullo pacto nouus congressus dignoscitur nec sciri potest, num ad illam rursus vir accesserit. Confirmat hanc suam expositionem ex sequentibus, nam statim subiungitur: *Talis est via mulieris adulteræ*: quibus verbis manifestè videtur concludi sermonem fuisse in præcedentibus de adolescentula iam corrupta. Hæc tamen Caietani expositio aduersatur proprietati dictionis Hebrææ עלמה, quæ vt in superioribus ostendimus, significat adolescentulam virginem

virginem omnino incognitam viro: quàm parum autem momenti habeant eius rationes, inferius planum faciemus. Aliam responsionem excogitauit Cornel. Iansen. in commentariis super Prouerbia Salomonis, videlicet sermonem quidem esse de adolescentula virgine, sed per viam viri accipiendum esse primum cum ea congressum. Cùm autem obiicitur non esse difficile eiusmodi viam viri in adolescentula, hoc est, primum congressum deprehendere, cum signaculum virginitatis depereat, idque facillimè deprehendi possit: respondet ita locum esse accipiendum, vt difficile sit viam viri in virgine post corruptionem cognoscere, non quòd difficile sit intelligere eam corruptam fuisse, sed quòd ipsa puella corrupta omnibus modis studeat rem ipsam occultare, imo adhuc se pro virgine venditet, & ita se gerat, ac si nihil omnino ipsi accidisset. Quam expositionem nititur confirmare ex eo, quod statim de adultera subiicitur: *Talis est via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergit os suum, & dicit: Non sum operata malum*: itaque sub adulteræ, & virginis corruptæ similitudine, quæ sua scelera solicitè contegunt, & abscondunt, significari à Salomone esse quosdam, qui recusent sua flagitia confiteri, & cum profligatis sint moribus, sese pro mundis, iustisque gerant. Verum neque hæc Iansenij sententia nobis probatur: primum, quia non tanta difficultas cernitur in cognoscenda via eiusmodi hominum, qui sua flagitia celare student, vt Salomon eam penitus ignorauerit, tantóque verborum apparatu, vt rem penitus reconditã, & abstrusam amplificauerit, ad eámque exaggerandam triplicem illam aquilæ, serpentis, nauisque similitudinem adhibendam putauerit. Deinde, quia humile quiddam, & Salomone, qui Spiritu sancto afflatus loquebatur, indignum videtur, de via viri in adolescentula, hoc est, de congressu cum virgine tam copiosè disputare, eámque viam sibi omnino incognitam esse dicere, nec eo verborum ambitu mysterium aliquod altius, & sublimius explicare voluisse. Quid enim quæso attinebat inter ea, quæ sibi difficilia cognitu videbantur, illud afferre, quod viam corruptæ puellæ ignoraret? quáve vtilitate id nobis mandatum literis reliquisset? vidit hoc nimirum Iansenius, & idcirco sententiam suam ita temperandam putauit, vt vtrumque sensum ab Spiritu sancto intentum arbitraretur, & illum videlicet humiliorem de virgine corrupta, & alterum de virginitate Deiparæ sublimiorem: sed non est tamen, cur sacra profanis misceamus, & integritatem sanctissimæ Deiparæ cum corruptæ puellæ fœditate, ac turpitudine copulemus. *Opinio Iansenij refellitur*

IIII. *Sententia auctoris.*

Existimamus igitur Salomonem, cum dixit difficilem sibi esse ad cognoscendum viam viri in adolescentula, de virginitate sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi ad literam loquutum fuisse: quod mysterium vtpote altissimum, & Spiritus sancti obumbrantis virtute in Virgine perfectum ipse penitus inspicere, comprehenderéque non potuit iuxta illud Esaiæ 53. *Generationem eius quis enarrabit?* quem locum non solum ad æternam Christi generationem ex Patre, sed etiam ad temporalem ex Virgine refert D. Hieron. initio comment. in Matt. Ita locum Prouerbiorum citatum intellexerunt Lyranus, Galatinus, & Adrianus Finus locis citatis, & Hugo Card. in Prouerbia Salomonis: ex quibus Lyran. *Et viam*, inquit, *viri in adolescentula*: hæc est vera litera, quia sic est in Hebræo, & dicitur hic adolescentula B. virgo Maria, quæ in iuuentute Christum concepit Spiritus sancti virtute, quod fuit valde mirabile. Propter quod dicit Hieremias cap. 31. *Nouum creauit Dominus super terram: Mulier circumdabit virum*: quia Christus in vtero Virginis fuit vir perfectus, scientiis scilicet, & virtutibus ab instanti conceptionis, & in natiuitate exiit clauso vtero Virginis, & ideo de hac via viri in adolescentula dixit Salomon hoc esse quartum, quod penitus ignorat. De *Esai. 53. 8. D. Hieron. Lyran. Galat. Finus. Hugo Card. Hiere. 31. 22. Christus ab instanti conceptionis vir perfectus.*

nulla autem alia via viri in adolescentula potest rationabiliter dici, quòd fuerit penitus ignota Salomoni, cum habuerit scientiam infusam de rebus omnibus, vt habetur 3. Reg. 4. Confirmátque idem Adrianus Finus ex eo, quòd hic locus Prouerbiorum concinere videatur cum loco Hieremiæ citato: nam sicut Hieremias appellauit Christum virum in ipsa conceptione, cùm dixit: *Fœmina circundabit virum*: ita Salomon eum quoque virum nominauit: *Viam*, inquit, *viri in adolescentula*, quoniam in ipso primo conceptionis instanti Christus quoad rationis vsum scientiam, & reliqua omnia ornamenta, excepta tantum mole corporis, non infans, non puer, sed perfectus vir erat.

3. Reg. 4.

V. Verùm, contra hanc expositionem obiiciunt Hebræi non esse verisimile Salomonem locutum fuisse de via viri in adolescentula, hoc est, de conceptu Messiæ in Virgine, partúque absque vllo integritatis eius præiudicio, sed potius de via viri in adolescentula corrupta: siquidem postquam dixit: *Et viam viri in adolescentula*, statim subiunxit: *Talis est via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergens os suum dicit: Non sum operata malum*, quæ etiam ratio permouit Dionys. Carthus. vt diceret nostram hanc expositionem allegoricam potius esse, quàm literalem. Sed respondemus primò ea verba: *Talis est via mulieris adulteræ*, non esse referenda ad postremam illam sententiam: *Et viam viri in adolescentula*: sed ad præcedentes de aquila, serpente ac naui, hoc sensu: Sicut via aquilæ post volatum non apparet, nec vestigium serpentis, postquam per petram transiuit, vllum relinquitur, neque nauis post confectum cursum: ita nullum vestigium in muliere adultera apparet post eius cum viro concubitum, tum quia re ipsa nullum præcedentis congressus vestigium relinquitur: tum quia ipsa illum nititur occultare dicens: *Non sum operata malum*, instar illius, qui comedit, & tergens os suum se comedisse dissimulat. Itaque non ad postremam sententiam de via viri in adolescentula, sed ad præcedentes de aquila, serpente, ac naui referenda est via mulieris adulteræ: indignum namque est viam mulieris adulteræ cum purissimo Christi conceptu, atque ortu ex sanctissima Deipara comparare. Secundò, & fortasse meliùs responderi potest verba illa: *Talis est via mulieris adulteræ* non cohærere cum superioribus, sed cum sequentibus nectenda esse, vt sit sensus: Si quis scire cupiat, qualis nam sit via mulieris adulteræ, hoc est, quales mores, & ingenium, ea via huiusmodi est: comedit, & tergit os suum dicens: *Non sum operata malum*, Hebraicè enim non est, *quæ comedit*, sed tantum, *comedit*: *Talis est*, inquit, *via mulieris adulteræ: comedit, & tergit os suum dicens: Non sum operata malum*, significatúrque mulierem adulteram conari sua flagitia omnibus modis occultare. Tertiò, & postremò Lyranus, & Adrianus Finus respondent, cum subiungitur: *Talis est via mulieris adulteræ*, non de communi adultera sermonem esse, sed de Synagoga Iudaica, quæ hoc loco nomine mulieris adulteræ exprimatur: ea enim in monte Sina in susceptione legis sponsa Dei effecta statim per adorationem vituli adulterium spirituale commisit, & cum Regem Messiam non susceperit, imo impiè in crucem egerit: negat tamen se quidquam in Deum peccasse, & quasi tergens os suum dicit: *Non sum operata malum*. Optimo autem nexu, postquam de via viri in adolescentula, hoc est, de conceptu, & ortu Messiæ in sanctissima Virgine dictum esset, statim sermo est habitus de adulterio Synagogæ, vt indicaretur eam Regem Messiam non fuisse recepturam. Atque hæc de literali sensu huius loci.

Hebræorum obiectio.

Dion. Cart.

Respondetur primò.

Respondetur secundò.

Respondetur tertiò.

Synagoga adultera.

Obseruatio-

Obseruationes literales in præcedens testimonium.

SECTIO XII.

PRimum aduertimus, cum dicitur, *viam viri in adolescentula*, pro viro esse Hebraicè geber, quod nomen deducitur à radice gabar, hoc est, roborare, præualere, fortem, & violentum esse, veluti Gen. 7. *Et aquæ praualuerunt nimis super terram*, & c. 49. *Benedictiones patris tui confortatæ sunt*: & Psalm. 64. *Verba iniquorum praualuerunt super nos*: & Psal. 102. *Corroborauit misericordiam suam super timentes se*: denique Iob. 36. *Indicabit eis opera eorum, & scelera eorum, quia violenti fuerunt*. Hinc ergo deducitur nomen gibor, idest, potens & robustus, & gebir, idest, dominus, vel dominator, & geber, siue gebar, idest, vir à fortitudine, & robore: quare non est prætereundum, quòd cum tam multa sint apud Hebræos nomina, quæ hominem, & virum significent, illud potissimum delectum sit ad Christum exprimendum, cum de eius conceptu, & natiuitate ex Virgine habeatur sermo, quod à robore, & fortitudine deducitur: quod mysterium vt magis intelligas, oportet aduertere multa esse apud Hebræos nomina, quæ hominem significant. Primùm est Adam אדם, ab humo, seu terra rufa, ex qua corpus hominis fuit efformatum: habetur id nomen Psal. 115. cum dicitur, *Omnis homo mendax*. Secundum איש, quod nomen licet quemcumque hominem generatim significet, sumitur tamen pro viro nobili, & primario, vt 1. Reg. 26. *Nunquid non vir tu es? & quis alius similis tui in Israel?* Tertium אנוש, quod deducitur à miseriis, & laboribus, quibus humana vita est obnoxia, à radice אנש, hoc est, dolere, & infirmari: habetur id nomen Ps. 102. *Homo sicut fœnum dies eius*: & Esaiæ 51. *Ego ipse consolabor vos: quis tu, vt timeres ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi fœnum ita arescet?* Quartum denique nostrum geber, quod à robore, & fortitudine desumitur. I.

Gen. 7. 19. & 49. 26. Psal. 64. 4. & 102. 11. Iob. 36. 9.

Nomina apud Hebræos hominem significantia.

Psal. 115. 11.

1 Reg. 26. 15

Psal. 102. 15. Esai. 51. 12.

Cum igitur tam multa sint nomina, quæ hominem, virúmque in genere apud Hebræos significent, non vacat sanè mysterio, quòd nullo alio Christus in incarnatione eo loco Prouerbiorum fuerit expressus, nisi illo, quod fortitudinem, robúrque significaret, vt videlicet exploratum esset Deum in incarnationis mysterio in Virgine perfecto summam potentiam, fortitudinémque declarasse, quippe qui absque vllo integritatis Mariæ præiudicio tantum, ac tam sublime mysterium in ea perficere potuisset. Quare meritò de incarnationis mysterio loquēs Regius Propheta dixit Psal. 102. *Quoniam secundum altitudinem cœli à terra corroborabit misericordiam suam super timentes se.* Dicitur autem Deus corroborasse, seu fortem fecisse misericordiam comparatione præcedentium temporum, quæ incarnationem fuerunt antegressa: quoniam tunc quasi debilis, & infirma misericordia quodammodò videbatur, quòd nemini cœlum reseraret, quam idcirco Deus confirmandam, & corroborandam duxit per incarnationem Filij. Et quoniam eadem radix gabar, à qua deducitur nomen geber, significat etiam violentum esse, id quoque mirificè quadrat in incarnationis mysterium, vt Deus homo geber, hoc est, violentus in amore dicatur, quoniam præ amoris violentia, atque vehementia omnes superauit difficultates, quæ ex parte hominum mysterium incarnationis aut impedire, aut retardare potuerunt, cuiusmodi erant innumera in omni genere flagitia, quibus homines tam singulari beneficio in dies magis, ac magis indigni reddebantur. Id quod eleganti similitudine expressit Dauid loco citato illis verbis: *Quoniam secundùm altitudinem cœli à terra corroborauit misericordiam suam*: quorum verborum, Caiet. eum vult esse sensum, Diuinam videlicet gratiam nullis peccatis debilitatam fuisse, sed potius II.

In perficiendo incarnationis mysterio in Virgine summam potentiā declarauit Deus.

Psal 102. 11.

Misericordiā item suā corroborauit.

Per incarnationē quàm se violentum in amore ostenderit Deus.

Caietan.

magis roboratam, & confirmatam resistendo tam multis demeritis, locutione metaphorica, qua id roboratum dicimus, quod à multis impugnatum firmitatem tamen suam retinet, ad quod explicandum adhibetur similitudo altitudinis cælorum à terra. Etenim sicut, inquit, nullæ mutationes, quæ circa terram, & vniuersè circa actiuorum, & passiuorum sphæram fiunt, perueniunt ad altitudinem cœlorum, quin potius cæli secundùm suam à terra altitudinem firmi, & stabiles in sua dispositione perseuerant, quantumcumque inferiora immutentur: ita Diuina gratia, & misericordia in suo robore, & fortitudine perseuerauit, nec propter hominum flagitia aliquam mutationem subiit, quia multò magis excelsa, & eminens est super vniuersam hominum malitiam, quàm sit cælum super terram. Dicatur igitur Verbum in assumpta natura geber, hoc est, homo violentus præ magnitudine amoris, quoniam sui amoris violentia omnes omnino aggeres, & obiectas moles perrupit, & euertit: quas homines suis sceleribus ad impediendum, vel retardandum misericordiæ eius cursum excitabant: quam ob causam pulchrè Bern. serm. 64. in Cant. Dei in homines amorem violentum appellauit: *Itane, inquit, summus omnium vnus factus est omnium! quis hoc fecit? Amor dignitatis nescius, dignatione diues, effectu potens, suasu efficax: quid violentius? triumphat de Deo amor. Quid tamen tam non violentum? Amor est: quæ est ista vis, quæso tam violenta ad victoriam, tam victa ad violentiam?* vbi obseruanda sunt illa verba, *tam violenta ad victoriam*: verè enim Diuinus erga homines amor violentus fuit ad victoriam, hoc est, ad vincendas omnes difficultates, quæ ex hominum sceleribus, & demeritis nascebantur, nec enim tantis flagitiis impediri vnquam potuit, quo minus sese magno impetu ad illos adamandos, fouendósque incitaret.

Diuini amoris violentia in hominum peccatus superandis.

D. Bernard.

III. Secundò obseruandum est tam sublime esse incarnationis mysterium, vt nulla intelligendi vis creata ad illius perfectam cognitionem possit pertingere: id enim significatur, cum dicitur multò esse facilius cognoscere res omnes abstrusas ac reconditas, cuiusmodi est via aquilæ in cœlo post volatum, via serpentis in petra post transitum, & via nauis in medio mari post cursum, quàm viam viri in adolescentula, hoc est, incarnationem Verbi in Virgine. Hanc nimirum ob causam Paulus charitatem Christi, quæ videlicet in eius tum passione, tum etiam incarnatione resplenduit, dixit supereminere omni scientiæ: hunc enim sensum habet illud ad Ephes. 3. *Vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum: scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi.* Quo loco illud, *scientiæ*, dandi casus, & cum, *supereminentem*, construi debet, vt sit sensus charitatem Christi esse supereminentem omni scientiæ, hoc est, omnem scientiam, & cognitionem excedere, longéque superare: habetur enim Græcè, ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ χριστοῦ. nec refert, quòd τῆς γνώσεως, idest, *cognitionis*, siue *scientiæ*, est in gignendi casu: etenim verbum ὑπερβάλλω gignendi casum postulat apud Græcos: itaque idem est Græcè supereminentem cognitionis, atque Latinè supereminentem cognitioni. Ita hunc locum interpretatur D. Ambrosius in suis commentariis super epistolam ad Ephes. refértque ad amorem illum, quem Christus tum in incarnatione, tum in passione demonstrauit. *Post Dei Patris, inquit, infinitam, & incomprehensibilem cognitionem, & inenarrabilem clementiam Christi quoque agnoscere nos vult charitatem, quia supereminens est scientiæ, & subintelligitur humanæ, vt super scientiam hominum habeatur dilectio Christi, Quis enim potest colligere mysterij huius charitatis rationem, vt & Deus hominis causa homo nasceretur: & deinde moreretur pro hominibus? nunquid non charitas hæc super scientiam hominum est. Hoc ergo vult nos scire, quod sensus noster assequi non potest, nec perspicere profunditatem beneficiorum Christi erga nos.* Hæc ille.

Mysterium incarnationis, quàm sit sublime.

Ephes. 3. 18.

Christi charitas omnē superat cognitionem.

D. Ambros.

Tertia

Tertia obseruatio est Lyrani existimantis Salomonem hoc loco præcipua Christi mysteria complexum fuisse, ab incarnatione scilicet vsque ad eius in cœlum ascensionem, inuerso tamen ordine sumpto initio ab ascensione: itaque per viam aquilæ in cœlo Christi in cœlum ascensionem accipiendam esse: per viam colubri super petram eius resurrectionem, quoniam ex petra clausi sepulchri Christus in serpente æneo, quem in deserto Moyses exaltauit, adumbratus mirabiliter resurrexit: per viam nauis in medio mari sanctissimam Christi in hoc mundo conuersationem intelligi oportere, denique per viam viri in adolescentula eius incarnationem in Virgine. Et quoniam hæc omnia mysteria propter summam præstantiam, & altitudinem perfectè à nobis intelligi nequeunt, idcirco ea Salomon in rebus ad cognoscendum difficillimis numerauit. Nec verò multùm repugnauérim, si quis cum Lyrano arbitretur Salomonem ad literam de his omnibus mysteriis sub aquilæ, serpentis, nauísque metaphorica similitudine locutum fuisse, quamquam cõmunis expositio aliò deflectat. Atque vt cætera interim mittamus, quòd Christus aquila fuerit in ascensione, perspicuum est eo, quòd altissimè sese extulit, & super omnes cœlos ascendit, vt Paulus docet ad Ephes. 4. *Quòd autem ascendit, quid est nisi, quia & descendit primùm in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est, & qui ascendit super omnes cœlos, vt impleret omnia*: vbi in primis aduerte rationem ascensus reddi ex eo, quòd priùs descenderit: & quia descendit in inferiores partes terræ, idcirco supra omnes cœlos ascendisse, vt profunditati humilitatis responderet ascensionis sublimitas: deinde ascendisse super omnes cœlos, vt impleret *omnia*, id est, vt interpretatur D. Thom. vt impleret omne genus hominum spiritualibus donis, & præterea, vt omnia, quæ de ipso erant scripta, adimpleret. Eundem aquilæ volatum descripsit Regius Propheta Psalm. 67. *Qui ascendit super cœlum cœlorum ad Orientem*: & Micheas cap. 2. *Ascendet pandens iter ante eos.* Sanè Christum aquilæ in ascẽsione comparauit sanctus Maximus Episc. hom. 2. de Pentecoste, vbi afferens illud Psal. 102. *Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Sicut aquila*, inquit, *humilia deserit, alta petit, cœlorum vicina conscendit: ita & Saluator humilia inferni deseruit, paradisi altiora petijt, cœlorum fastigia penetrauit. Sed quid facimus, quòd aquila prædam frequenter diripit? nec in hoc dissimilis est Saluator, prædam enim sustulit, cum hominem, quem suscepit, inferni raptum faucibus portauit ad cœlum, sicut scriptum est: Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem.* Hæc Maximus. Ad ascensionem quoque Domini referri potest illud Deut. 32. quod ad literam de populo Hebræorum dictum est, quem Dominus ex Ægypto in terram promissionis eductum instar aquilæ toto itineris tempore mirificè protexit: *Sicut aquila*, inquit, *prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans*: dicitur enim aquila, vt pullos ad volandum, exeundúmque è nido incitet super ipsos alas expandere, & subinde volitare: quo eodem modo instar aquilæ Christus in die Ascensionis super discipulos quasi volitans in cœlum conscendebat, vt eos ad volandum, atque in cœlum quoque ascendendum incitaret.

IIII. Lyran. Præcipua Christi mysteria. Christus aquila in Ascensione. Ephes. 4. 9. D. Thom. Psal. 67. 34. Mich. 2. 13. D. Maximus Psal. 102. 5. Ephes. 4. 8. Deut. 32. 11.

Sextum testimonium ex illis verbis Cant. 3.

Egredimini, & videte filiæ Sion Regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius & in die letitiæ cordis eius.

SECTIO XIII.

SVpponendum est in primis hoc loco non esse sermonem de Rege Salomone I.
Dauidis filio, quoniam is nunquam legitur à Bethsabee matre diademate ali-

quo coronatus: in quo quidem hallucinantur Hebræi, quorum nonnulli dicunt fuisse Salomonem coronatum diademate, & corona Regali à matre Bethsabee, quando illa ad Regem Dauidem mori proximum ingrediens postulauit, vt Salomonem filium regni hæredem declararet: vt refertur 3. Reg. 1. cùm enim Dauid ad eius preces Salomonem successorem suum nominauerit, Regémque statim constituerit, optimo iure dici posse Bethsabee filium Salomonem Regio diademate coronasse. Verùm hæc Hebræorum respõsio cum contextu minimè cohæret, subiungitur enim: *In die desponsationis illius*: constat autem eum diem, in quo Salomon matris opera, ac precibus regnum obtinuit, non fuisse diem desponsationis illius, cum eo die vxorem non duxerit: quod cum vel ipsi Hebræi viderent, aliam responsionem excogitandam putarunt, vt dicerent, cum Salomon vxorem duxit filiam Pharaonis Regis Ægypti, eo ipso die dedisse illi matrem diadema quoddam pulcherrimum pretiosissimis gemmis exornatum, illúdque capiti eius imposuisse. Sed hoc merum est Hebræorum commentum: nihil enim eiusmodi vel in sacris literis, vel in probato aliquo auctore memoriæ proditum reperitur: accedit, quòd Cãticum illud sublimius est, quàm vt de Salomonis amoribus, & nuptiis intelligi debeat. Quam ob causam antiquissimi Hebræorum communi consensu docuerunt, quoties in eo Cantico Salomon nominatur, non Salomonem illum Dauidis Regis filium, sed Deum ipsum accipiendum esse, qui Salomon, id est, pacificus iuxta nominis etymon appellatur: itaque nomen Salomonis eo loco non proprium, sed appellatiuum esse, à pace scilicet deriuatum ad Deum ipsum pacis auctorem exprimendum.

3. Reg. 1. *Salomonem quãdo à matre coronatum asserunt Hebræi.*

II. Est igitur prima expositio Hebræorum aientium per Salomonem Deum ipsum intelligendum esse, per matrem verò accipiendam Synagogam. Etenim, vt refertur in Commentariis Hebræorum super Cantica, quæsitus R. Eliezer à R. Simeone, quomodo exponeret propositam sententiam? respondit Salomonem istũ esse, qui à principio amore prosequens Israël, id est, Hebræos appellauit eos filiam, iuxta illud Psal. 44. *Audi filia, & vide*: deinde maiori quodam amore inflammatus vocauit eos sororem Cant. 5. *Aperi mihi soror mea*: denique multò magis incensus appellauit eos matrem Esai. 51. *Attendite ad me popule meus, & mater mea auscultate me*: sic enim ipsi legunt pro eo, quod nos habemus: *Attendite ad me popule meus, & tribus mea audite*. Sed non explicauit R. Eliezer, quodnam esset illud diadema, quo Deus à Synagoga fuerit coronatus: nec sanè explicare potuit: nec enim Synagoga Deum Regem effecit: sed potiùs Deus Synagogam regali honore decorauit, quemadmodum scribitur Ezech. 16. vbi Deus fœminæ similitudine Synagogam depingens addit inter alia: *Ornata es auro, & argento, & vestita es bysso, & polymito, & multicoloribus, & profecisti in regnum*, hoc est, ad regalem dignitatem euecta fuisti, cum tibi Saulem Regem constituit, quem reliqui consequentes Reges exceperunt. Plerique Hebræorum respondent dici Deum coronatum tanquam Regem à Synagoga in monte Sina in susceptione legis: nam cum Synagoga, inquiunt, legem recepit, tunc Deum quodammodo coronare visa est, eum tanquam Regem, Dominúmque suum agnoscens. Cæterùm præterquam quòd hoc violentum est, & impropriè dicitur subditus Regem coronare, cum sese illi subiicit, explicandum præterea fuerat, quomodo Synagoga in susceptione legis mater Dei appellari potuerit, quod necessarium fuit exponere ad expositionem huius loci: siquidem non tantùm dicitur Salomon coronatus, sed coronatus à matre sua: at Synagogam matrem Dei appellatam fuisse in susceptione legis Hebræi docere non possunt nec ex illo, nec ex alio quouis Scripturæ loco, nam quod afferunt ex Esaia capite quinquagesimo primo, id nomen non matrem,

Prima Hebræorum expositio. *R. Eliezer.* *Psal 44. 11.* *Cant. 5. 2.* *Esai. 51. 7.* *Synagogam Deus regali honore decorauit.* *Ezech. 16. 13* *Hebræorum expositio refellitur.*

trem, sed tribum, nationémve significat.

Quare prætermissa hac expositione Hebræorum est secunda Catholicorum sententia per Salomonem Christum accipientium per matrem verò Synagogam, ex qua ipse tanquam ex parente secundùm carnem traxit originem, quæ eum in passione coronasse dicitur, spineo scilicet diademate, & corona. Quam expositionem tradit Theodoretus in suis Comment. super Cant. *Ita*, inquit, *dilexit mundum, vt tanquam ouis ad occisionem ductus sit: sic enim coronauit eum mater sua: matrem namque appellat Iudæam, quantum pertinet ad eius humanitatem, quæ hanc illi in vita coronam imposuit: spinis enim illum contemptus causa coronauit, ipse verò per spinas suscepit diadema charitatis: sponte enim ignominiam pertulit, atque vltro ad mortis cruciatus accessit. Quam ob rem desponsationis diem illam vocauit, & diem lætitiæ cordis eius: tunc enim nuptiarum communio facta est.* Consentit expositio trium Patrum, quæ simul cum Commentariis Theodoreti in Cant. circunfertur. *Spectate*, inquiunt, *dispensationis rationem in diademate, quo coronauit eum mater sua in die desponsationis ipsius, in spinea nimirum corona, quam Christi capiti imposuit Iudæorum Synagoga, ex qua ipse est secundùm carnem in die salutiferæ mortis eius, in qua proprio sanguine Ecclesiam sibi desponsauit, & in die lætitiæ cordis eius, qua salutarem pro nobis mortem oppetens nos ab hostis seruitute liberauit, atque ita Patris obtemperans voluntati lætatus est Spiritu, licet carnis cruciatibus vexaretur.* Subscribit quoque D. Bernard. serm. 5. in festo omnium sanct. vbi inter alia, *Mater*, inquit, *Synagoga non matrem sanè se exhibens, sed nouercam Regem nostrum corona spinea coronauit: pudeat sectari gloriam membra, quibus caput suum tam inglorium exhibetur: pudeat sub spinato capite membrum fieri delicatum.*

III. *Secunda Catholicorum sententia.*
Theodoret.
Christi amor erga nos in patiendo.
Christi lætitia in passione.
D. Bernard.
Synagoga Christi nouerca.

Tertia expositio est per *coronam* accipiendam esse humanitatem, qua eum Virgo sanctissima in instanti conceptionis coronauit: quam expositionem afferunt D. Ambr. lib. de Isaac. cap. 5. D Gregor. in Cant. D. Bern serm. 2. in Epiphania. *Si Rex est*, inquit, *diadema eius vbi est? sed vos eum verè videtis in diademate, quo coronauit eum mater sua in sacco mortalitatis, de quo resurgens ait* Psalm. 29 *Quia conscidisti saccum meum, & circundedisti me lætitia. Egredimini virtutes Angelicæ, incolæ ciuitatis supernæ. Ecce Rex vester, sed in corona nostra, in diademate, quo coronauit eum mater sua.* Verùm in hac expositione aliud quoddam latet mysterium de assumptione carnis ex Virgine conseruata eius integritate, quod mysterium agnoscit Finus Adrian. lib. 2. flagelli, cap. 5. aitque explicatum fuisse in eo, quòd humanitas sumpta ex Virgine corona, siue diadema, appellatur: supposita enim præcedenti expositione, iuxta quam diadema, quo Rex Messias fuit coronatus, intelligitur humanitas accepta ex Virgine, adhuc explicandum superest, cur eiusmodi humanitas nomine coronæ regalis, siue diadematis expressa fuerit. Illud igitur mysterium ea similitudine comprehendi existimat Adrianus, quòd Verbum humanitatem ex Virgine sumpserit absque vllo virginitatis eius detrimento: itaque significari non more hominum cæterorum factum fuisse hominem in Virgine, sed tam excellenti, præstantique ratione, vt inter cæteros homines regalem coronam, regiúmque diadema propter nouum conceptionis modum gestauerit, natus videlicet ex matre virgine: cum enim virginitas regalis sit virtus, planè Messias eo etiam nomine Rex existimari debet, regalémque coronam præ aliis hominibus gestare, quòd non tantùm virgo, sed ex matre etiam virgine natus sit. Ex quo illustrissimum depromitur virginitatis encomium, quæ videlicet coronæ regali conferatur, imò & ipsius Virginis sanctissimæ laus eximia, quæ tanquam Princeps, & Regina propter hanc virginitatis prærogatiuam filium quoque regali virginitatis diademate coronauerit. Nec mirum,

IIII. *Humanitas Christi corona.*
D. Ambros.
D Gregor.
D Bernard.
Psal 29. 12.
Adr. Fin.
Deiparæ virginitas filiũ coronauit.
Virginitas corona regalis.

Cyrill. Alex. cum ipsa Virgo beatissima corona virginitatis fuerit, vt eam appellat Cyrill. Alex. epist. 6. contra Nestorium: corona, inquam, virginitatis, quoniam cum in sanctissima Deipara virginitas fœcunditatem coniunctam habuerit, quæ vna perfectio virginitati deerat, optimo iure in Virgine virginitas coronata dicitur, quoniam ad supremum gradum dignitatis, ac perfectionis euecta quasi Princeps, ac Regina coronam regalem consequuta est. Itaque Virgo sanctissima non solum filium humanitatis diademate, sed etiam ipsam virginitatem corona fœcunditatis coronauit. Porrò dicitur Virgo coronasse filium *in die desponsationis illius*, hoc est, in ipso primo conceptionis instanti, tunc enim Verbum per incarnationem sponsalia cũ humanitate arctissimo vnionis hypostaticæ vinculo celebrauit: id quod quoniam summa cum eius lætitia, & gaudio perfectum est, meritò additur: *Et in die lætitiæ cordis eius*. Atque hæc de hoc testimonio dicta sufficiant.

B. Virgo virginitatis corona.

Verbi lætitia in incarnatione.

Septimum testimonium ex verbis illis Esaiæ cap. 7.

Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.

SECTIO XIIII.

I. HOc testimonio mirum est, quàm torqueantur Hebræi, quantúmque conentur illius auctoritatem grauissimam aut eleuare, aut aliò deflectere: sed frustra tamen laborant, cum luculenter ex illo (rumpantur licet) integritas B. Virginis in conceptu, & partu Christi comprobetur, vt patebit ex sequentibus. Atque vt res fiat illustrior, sciendum est primò regnante Hierosolymis Achaz impiissimo Rege Iuda Rasin Regem Syriæ, & Phacee Regem Israël coactis copiis aduersus illum mouisse bellum, obsedisséque Hierosolyma: tunc verò Deum misisse in occursum eius Esaiam, qui soluendam vrbis obsidionem prædiceret, Regémque securum esse iuberet, atque in tanti beneficij confirmationem moneret, vt signum aliquod siue in cælo sursum, siue in inferno deorsum postularet. Quod cùm Rex petere per summam impietatem renueret, veritus nimirum, ne ex eo magna in Deum gloria redundaret, subdolè, & fallaciter prætexens nolle se Dominum tentare, *Non petam*, inquit, *& non tentabo Dominum*: quod responsum non humilitatis, sed superbiæ fuit, vt ait D. Hieronymus: imò & summæ impietatis: nec enim erat tentare Dominum tunc signum petere, cum Deus ipse, vt peteret, hortabatur. Iratus iis verbis Dominus promisit daturum se aliud signum longè præstantius, ac sublimius, ex quo multò maiorem ipse gloriam, honorémque consequeretur, conceptum videlicet, atque ortum Messiæ ex virgine. *Audite*, inquit, *Domus Dauid: Nunquid parum vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo? Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Itaque cernis signum hoc de conceptione, & partu Virginis idcirco à Deo promitti, vt Deus suam ipsius gloriam, potentiæque magnitudinem demonstraret, quam Achaz Rex impiissimus obscurare moliebatur: hanc enim vim habent illa verba, *propter hoc*, quæ ratio nobis inferius aduersus Hebræorum peruicaciam multum inseruiet.

Achaz Regis superbia, & impietas. D. Hieron.

Conceptio & partus Virginis Diuinæ potentiæ signum.

II. Deinde est aduertendum pro eo, quod nos habemus, *virgo*, esse Hebraicè, העלמה, vbi litera ה cum puncto camets posito in principio non pertinet ad substantiam nominis, sed est hè notificatiuum, vt Hebræi appellant, & loco articuli ponitur

ponitur: nomen autem עלמה ex vi verbi significat adolescentulam virginem. *Tria nomina cognata apud Hebraeos.*
Quod vt melius intelligas, rursus aduerte apud Hebræos esse tria nomina cognata, & affinia: vnum est נערה, alterum בתל, siue בתולה, tertium עלמה, quæ ita discriminantur. *Naarà* solius ætatis rationem habet, significat enim puellam, siue illa virgo sit, siue non: *bethulà* verò ad solam virginitatem spectat nulla ætatis habita ratione: significat enim virginem, siue ea adolescentula sit, siue anus: deniq; *almà* vtrumque complectitur, ætatis namque simul, & virginitatis rationem desiderat. Significat enim non solum adolescentulam, nec solùm virginem, sed adolescentulam virginem: itaque nec virgo anus, nec puella corrupta potest appellari *almà*, sed solùm illa, quæ virgo simul sit, & adolescẽtula. Quare mulier siue iuuencula sit, siue prouectæ iam ætatis, si virgo tamen sit, dicitur *bethulà*: id enim nomen propriè apud Hebræos virginem significat: quandiu autem est adolescentula, siue virgo sit, siue corrupta, appellatur *naarà*: at nulla vocari potest *almà*, nisi sit & adolescentula, & virgo. *Eorundem discrimen.*

Traditur hoc trium istorum nominum discrimen à Galatin. lib. 7. arcan. cap 15. & Adriano Fino lib. 2. Flagelli, cap. 6. & apud Hebræos potissimùm veteres est receptissimum, atque ex sacris literis manifestè ostenditur. Etenim *naarà* nunquam legitur nisi de puella, & adolescentula, veluti Genes. 24. *Puella, cui ego dixero: Inclina hydriam tuam, vt bibam*: & infeiius: *Vocemus puellam*, vbi est sermo de Rebecca, quæ virgo erat, & adolescentula. Quòd autem etiam dicatur de puellis, quæ virgines non sint, non obscurè probatur ex Ruth cap. 2. vbi Booz dixit ad Ruth. *Audi filia, ne vadas in alterum agrum ad colligendum, nec recedas ab hoc loco: sed iunge te puellis meis, & vbi messuerint, sequere: quo loco pro puellis est Hebraicè benaaroth*, id est, cum puellis: intellexit autem Booz puellas suas, id est, famulas, quas non cogimur omnes virgines cõfiteri. Itaque *naarà* puella significat, siue virgo sit, siue corrupta Contra verò, quod *bethulà* virginem significet, siue puella sit, siue anus probatur in primis ex Gen. 24. vbi de Rebecca virgine adolescentula dicitur: *Puella decora nimis, virgoq; pulcherrima*. Quòd verò etiam dicatur de virgine, etiamsi anus sit, manifestè conuincitur ex Leuit. 21. vbi ita lex de Sacerdotibus sancitur: *Ne contaminetur Sacerdos in mortibus ciuium suorum, nisi tantum in consanguineis, ac propinquis, id est, super patrem, & matrem, & filium, & filiam, fratrem quoque, & sororem bethulà* (id est, virginem) *quæ non est nupta viro*: quo in loco certum est etiam virginem illam comprehendi, quæ esset prouectæ ætatis, imò & extremæ senectutis: quis enim dixerit Sacerdotem contaminandum in sorore virgine, si anus esset? Cùm ergo eo loco habeatur *bethulà*, perspicuum relinquitur id nomen virgini omni accommodari nulla habita ætatis ratione. Denique quod *almà* vtrumque complectatur, & puellam scilicet, & virginem, ex eo confirmari potest, quod in sacris literis non nisi virginibus, iisque adhuc puellis accommodatum reperitur, vt patet Genesis 24. vbi seruus Abrahæ quærens vxorem Isaac filio Domini sui, vtiq; virginem, & puellam dixit: *Ecce sto iuxta fontem aquæ, & almà, quæ egredietur ad hauriendam aquam, &c.* Quod autem Rebecca, de qua tunc loquebatur, virgo esset, & puella, ibidem disertis verbis scribitur: *Puella decora nimis, virgóque pulcherrima, & incognita viro*. Et Cant. 1. vbi nos habemus: *Adolescentulæ dilexerunt te*, Hebraicè est, עלמות, quod in Hebraico commentario exponitur *bethuloth*, id est virgines, quæ simul erant adolescentulæ. Et Cant. 6. *Adolescentularum non est numerus*, Hebraicè *alamoth*, id est, puellarum virginum: has enim sponsus adamabat: & Psal. 67. *Præuenerunt Principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum tympanistriarum*, Hebraicè *alamoth*, id est, virginum puellarum.

III. Galatin. Adrian. Fin. Gen. 24. 14. 57 Probatur id discrimen ex Sacris. Ruth. 2. 8. Gen. 24. 16. Leui. 21. 2. Gen. 24. 43. Cant. 1. 3. & 6. 7. Psal. 67. 26.

Ex his manifestè conuincitur Hebræorum peruicacia aientium eo loco Esaiæ

non haberi, *bethulà*, sed *almà*, aque adeo non concludi sermonem esse de virgine, sed de adolescentula dumtaxat: neque enim vnquam poterunt ostendere *almà* sumi aliquando pro puella, quæ virgo non sit, maléque contendunt per contradicendi libidinem nusquam *almà* inueniri pro *bethulà*, id est, pro virgine, cum certum sit nusquam nisi pro virgine vsurpari, vt superioribus testimoniis manifestũ fecimus. Confirmatúrque præterea ex radice עלם, à qua deducitur, quæ significat abscondere, latere, occultare, vt idem sit *almà*, atque abscondita, & incognita viro, & opponatur mulieri reuelatæ, id est, cuius turpitudo reuelata fuerit, quemadmodùm loqui solet Scriptura. Imo vt docet diuus Hieronym. in comment. huius loci, vsque adeo *almà* significat virginem absconditam, & incognitam, vt non dicatur *almà* nisi ea potissimùm, quæ nunquam virorum patuerit aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit. Et multò luculentius libro primo, contra Iouinian. tractans eundem locum. *Scio*, inquit, *Judaos opponere solere in Hebræo verbum almà non virginem sonare, sed adolescentulam: & re vera virgo propriè bethulà appellatur, adolescentula autem, vel puella non almà dicitur, sed naarà. Quid est igitur, quod significat almà? Absconditam virginem, id est, non solùm virginem, sed cum epitasi virginem, quia non omnis virgo abscondita est, nec ab hominum fortuito separata conspectu. Denique & Rebecca in Genesi ob nimiam castitatem, & Ecclesiæ typum, quam in sua virginitate signabat, almà scribitur, non Bethulà, sicut manifestum esse poterit ex sermonibus pueri Abraham* Genes. 24. *In eo enim loco, in quo ait: Virgo, quæ egredietur, vt hauriat aquam: in Hebræo scriptum est almà, id est, virgo secreta, & nimia parentum diligentia custodita: aut certè ostendant mihi, vbi hoc verbo appellentur & nuptæ, & imperitiam confitebor.* Hæc Hieronym. Idémque docet Galatinus loco citato, *almà* scilicet esse adolescentulam aspectibus hominum absconditam, & omnino intactam, de cuius pudicitia, & integritate nullum sit dubium. Maneat igitur *almà* puellam virginem significare, nec vnquam pro puella, quæ virgo non sit, positum inueniri.

Hieronymi testimonium de significatione nominis Alma.

Galatinus.

V. Tertiò est aduertendum hoc loco non tantùm esse *almà*, sed *baalmà* cum articulo, seruit enim litera He apud Hebræos articuli loco, quasi dicas: *Illa adolescentula virgo*: affirmat autem Galatinus libro septimo Arcanorum capite decimo quinto tribus tantùm locis reperiri in sacris literis nomen *almà* cum articulo ha: primò quidem Genesis vigesimo quarto, cum ait seruus Abrahæ: *Ecce sto iuxta fontem aquæ, & erit haalmà, id est, adolescentula virgo egrediens ad hauriendum*: quæ verba dixit de Rebecca, quam constat ex ipso contextu fuisse virginem incognitam viro. Deinde Exod. secundo, cum de Maria sorore Moysis scribitur: *Et perrexit haalmà, & vocauit matrem ipsius infantis*, quæ Maria tum temporis puella erat, & virgo. Tertiò denique hoc loco Esaiæ: reliquis omnibus in locis Scripturæ non reperitur *haalmà* cum articulo. Quare cum duobus prioribus locis sit sermo de adolescentula virgine, vt ipsimet Hebræi confitentur: consequens est, vt etiam apud Esaiam hoc loco adolescentula virgo intelligenda sit: præponitur verò nomini articulus ad significandam peculiarem prærogatiuam, eximiámque præstantiam certæ alicuius adolescentulæ, quæ per excellentiam virgo appelletur, quam eandem ob causam Septuaginta hoc loco virginem cum articulo dixerunt, transferentes, ἡ παρθένος.

Nomen Alma tribus tantùm locis reperitur cũ articulo.
Genes. 24.
Exod. 2. 8.

Articulus præponitur nomini excellentia causa.
Septuag.

VI. Quartò est aduertendum, cum dicitur, *Et vocabitur nomen eius Emmanuel*, pro *vocabitur*, esse Hebraicè קראת, id est, *vocabis* in genere fœminino: habent enim verba apud Hebræos genera, sicut & nomina, masculinum scilicet, fœmininum, commune. Quanquam verò קראת est in præterito, tamen propter vau conuersiuum habet significationem futuri: mutat enim vau conuersiuum præteritum

Verba apud Hebræos habent genera sicut & nomina.

ritum in futurum, & futurum in præteritum quoad significationem. Quod autem קראת sit secunda persona generis fœminini in præterito coniugationis Kal, norunt ij, qui vel leuiter Hebræas literas attigerunt: quod verò sit in voce actiua, ex eo patet, quòd sit in coniugatione Kal, quæ actiua est: nam si passiuam haberet significationem, debuisset esse in Niphal, quæ est passiua vox coniugationis Kal, deberétque habere præpositam literam Nun, quæ est characteristica eius coniugationis. Itaque Propheta postquam dixisset: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium*, quasi apostrophe facta ad eandem virginem subiunxit: *Et vocabis nomen eius Emmanuel.* Et quidem Hebraicè multò clarius res proponitur sine vlla mutatione personæ: sic enim est Hebraicè ad verbum: *Ecce virgo pregnans, & pariens filium, & vocabis nomen eius Emmanuel*: vt totus locus per apostrophen legi possit in hanc sententiam: *Ecce tu virgo pregnans, & pariens, & vocabis nomen eius Emmanuel.* Sic namque vertit Sanctes Pagnin. in sua translatione ex Hebræo, eodem- *Sanct. Pagn.* que modo locum intellexerunt Septuag. transferentes etiam in secunda persona: *Septuag.* καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ, hoc est, *Et vocabis nomen eius*: atque idcirco Gabriel Luc. 1. alludens haud dubiè ad hunc locum Esaiæ dixit Virgini: *Ecce concipies in* *Luc. 1. 31.* *vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius*: nec enim dixit, *vocabitur*, sed *vocabis*. Et quamquam Paraphrast. Chald. in tertia persona transtulerit, *& vocabit*, idem *Paraphrast.* tamen seruatur mysterium, quod inferiùs explicabimus: ducitur enim hinc nouum argumentum ad comprobandam sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi integritatem.

His ita positis ostendamus iam ex loco Esaiæ citato purissimum conceptum, VII. & partum Christi ex Virgine absque vllo virginitatis eius detrimento. Id quod primùm probatur ex eo, quòd eiusmodi signum tanquam prodigiosum, ac miraculosum promittitur ad coarguendam Regis Achaz impietatem, ostendendámque Diuinæ potentiæ magnitudinem, quam ille, vtpote cultor idolorum, obscurare nitebatur: *Propter hoc*, inquit, *Dominus ipse dabit vobis signum. Ecce virgo concipiet & pariet*: nullum autem signum, prodigiúmque promitteretur: si prædiceretur virgo conceptura, & paritura amissa per viri congressum virginitate. Secundò, quoniam in ipso contextu res eiusmodi tanquam miraculosa propo- *Ostenditur* nitur, cum dicitur: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum*: quasi diceret: Si- *Deiparæ vir-* quidem Rex Achaz renuit signum, hoc est, miraculum, siue in cœlo sursum, siue *ginitas in cō-* in inferno deorsum postulare, Deus ipse dabit signum aliud multò magis prodi- *ceptu & par-* giosum, & admirandum: nam cum signum, quod Achaz iubebatur postulare, mi- *tu Christi.* *Tertull.* raculosum esset, liquidò constat, cum eo renuente aliud quoddam signum dādum promittitur, id necessariò miraculosum, prodigiosúmque esse debuisse. Et confirmatur, quoniam signa, quæ Deus in alicuius pollicitationis confirmationem promittebat, efficiebátque, omnia erant supra naturæ vires, vt patet in Virga Moysis, Gedeonis vellere, & horologio Ezechiæ: quare cum Deus sic signum etiam promittat ad potentiæ suæ magnitudinem declarandam, cum etiam eius signi nouitatem, sublimitatémque vsque adeo illis verbis amplificet: *Propter hoc Dominus ipse, & Ecce*, perspicuum est signū, quod promittitur, nouum, insolitúmque esse debere, atque adeo prædici virginem conceptam, parituránque fore absque vllo suæ virginitatis detrimento: alioqui ridiculum planè esset illud pro signo polliceri, quod familiare, ordinariúmque esset, sicut est virgines ex viri congressu, atque adeo deperdita virginitate concipere, & parere. Quam ob causam Patres hoc testimonio tanquam grauissimo, & clarissimo virginitatem sanctissimæ Deiparæ confirmant, in quibus est Tertull. lib. aduersus Iudæos, cap 9. *Virginem*, inquit, *parere natura non patitur, & tamen credendum est Prophetæ, & meritò: præstruxit enim*

fidem incredibili rei dicendo, quòd signum esset futurum. Propterea, inquit, dabitur vobis signum: Ecce Virgo concipiet, &c. Signum autem à Deo, nisi nouitas aliqua monstrosa fuisset, signum non videretur. Denique si quando ad deyciendos aliquos hac Diuina prædicatione mentiri audetis, quasi non virginem, sed iuuenculam concepturam, & parituram Scriptura contineat, hinc quoque reuincimini, quòd nihil signi videri possit res quotidiana, iuuenculæ scilicet prægnatus, & partus: in signum ergo nobis posita Virgo mater creditur. Hæc ille. Legendus est idem Tertull. lib. 3. contra Marcion capite decimo tertio, vbi totidem verbis eandem repetit sententiam, D. Irenæus. lib. tertio aduersus hæreses cap. vigesimo quarto, D. Cyprianus lib. 2. testimoniorum aduersus Iudæos, cap. 9. & in expositione Symboli Apostolorum super illa verba: *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine*, D. Basil. homil. in Natiuit. Domini, & alij.

Virgo mater posita in signum.

D. Ireneus.
D. Cyprian.

VIII. Sed videamus, quid ad tam illustre testimonium respondeant Hebræi, in quibus est Triphon. apud Iustinum in dialogo, & plerique Rabbini Hebræorum apud Galatinum, & F num Adrianum locis citatis. Primùm igitur aiunt non legendum esse: *Ecce virgo concipiet, & pariet*, sed: *Ecce adolescentula concipiet, & pariet*, per congressum scilicet viri corrupta, idque tantùm volunt significari vocem *almà*, & propterea Theodotionem Ephesium, & Aquilam Ponticum transtulisse, *Ecce adolescentula*. Cum Hebræis hac in re senserunt Ebionei Hæretici, Carpocrates, & alij. Verùm hoc Iudæorum effugium duplici ratione euidenter conuellitur: primùm, quia *almà* virginem interpretati sunt Septuag. interpretes, & Paraphrast. Chald & nos superius multis sacrarum literarum testimoniis comprobauimus. Deinde iis rationibus, quibus paulo antè vsi fuimus, vt ostenderemus prænunciari eo loco signum aliquod prodigiúmque miraculosum, atque adeo cõceptum, partúmque Virginis absque vllo integritatis præiudicio, cum ridiculum esset pro signo polliceri conceptum, & partum adolescentulæ post corruptionem. Atque hinc etiam facilè confutatur aliorum quorundam Iudæorum responsio apud Cyrill. Alex. lib. 1 in Esaiam, aientium loqui Prophetam de vxore Achaz, promittique conceptum, & partum Ezechiæ filij, darique pro signo, quòd ipsa filium, & non filiam paritura esset: & quoniam nemo potest discernere, verum is qui concipitur, aut in vtero gestatur masculus sit, an fœmina, optimo iure potuisse dari pro signo eiusmodi prædictionem, quòd vxor scilicet Achaz filium, & non filiam conceptura, & paritura esset. Sed frustrà tamen laborant, iam enim ostensum est in superioribus sermonem haberi de virgine, quæ manens virgo paritura prænuncietur, præterquam quòd, vt rectè argumentatur Cyril. ea, quæ eo vaticinio continentur, nullo pacto in Ezechiam quadrare possunt, neque enim is dictus est, aut dici potuit *Emmanuel*, id est, *nobiscum Deus*. Accedit, quòd num mulier aliqua marem, fœminámve conceperit, multis, iisque certis argumentis naturaliter deprehendi potest: etenim licet ante conceptum non possit certò prædici marem, fœminámve conceptum iri, post conceptum tamen multis ex signis naturaliter deprehẽditur, másve an fœmina gestetur in vtero. Atque hæc de priori membro huius vaticinij.

Prædicto testimonio vt respondeant Hebræi.

Theodotio.
Aquila.

Eorum effugium conuellitur.
Septuag.
Paraphrast.
Confutatur aliorum Iudeorum responsio.

IX. Quod ad posterius spectat, idem mysterium integritatis Deiparæ apparet in eo, quod statim subiungitur. *Et vocabitur nomen eius Emmanel.* Etenim pro, *vocabitur*, diximus initio haberi Hebraicè, *vocabis*, fœmineo genere, pertinerèque ad virginem, de qua sermo præcesserat, significariq; ipsammet virginem impositurã filio suo nomen. Vnde nouum argumẽtum pro Mariæ virginitate ducitur: in lege namque veteri patres ipsi solebant nomina filiis imponere, sicut & apud reliquas gentes in vsu est: quare cùm Virgo ipsa dicitur impositura nomen filio, indicatur

Ad Virginẽ pertinebat filio nomen imponere.

indicatur eiusmodi filium patrem in terris non habiturum, sed ex sola Virgine absque vlla viri opera nasciturum.

In vetere lege patres filiis nomen ponebant.

Hebræorum aduersus prædictam expositionem obiecta diluuntur.

SECTIO XV.

I. SVperest nunc, vt respondeamus nonnullis Hebræorum obiectionibus, quibus veram, ac germanam superioris vaticinij expositionem à nobis traditam infirmare conantur. Primò igitur obiiciunt in Hebræo non haberi tantùm *almà*, hoc est, adolescentula, sed cum articulo, *haalmà*, quasi dicas, illa adolescentula, atque adeo significari sermonem esse de aliqua adolescentula celeberrima, omnibúsque notissima: eam namque vim habere *ha* notificatiuum apud Hebræos: at Virginem beatissimam non fuisse eo tempore cognitam, & celebrem, vt de ea tanquam de notissima fœmina dicere debuerit Esaias *haalmà*. Sed hæc tamen obiectio facilè diluitur: nam cum virgo illa, quæ mater Messiæ futura erat, ex multis aliis Scripturæ sacræ vaticiniis iam ante Esaiam notissima esset, vt patet ex iis, quæ hactenus commemorauimus, optimo iure potuit Esaias eam appellare *haalmà*, hoc est, illam adolescentulam, illam virginem, illam celebratissimam fœminam, iam ante à Deo promissam. Accedit, quòd licet nulla præcessissent de Virgine vaticinia, nihilominus propter eximiam eius magnitudinem potuit per excellentiam, & antonomasiam *haalmà*, id est, illa adolescentula, & virgo præter modum magna, & eximia appellari.

Prima Hebræorum obiectio.

Diluitur.

II. Secundò argumentantur non posse eo loco Esaiæ sermonem esse de B. Virgine: etenim cum signum, quod Achaz Regi promittebatur, eo spectaret, vt ipse certò crederet se è duorum illorum Regum, Syriæ videlicet, & Israël potestate liberandum, Hierosolymitanæque vrbis obsidionem soluendam, necesse inquiunt fuisse, vt promissio statim coram ipso impleretur, & signum, quod Deus pollicebatur, eo ipso tempore daretur, quo durabat obsidio: at Virginis partum plusquã quingentis annis postea accidisse, atque adeo nullo pacto signum soluendæ obsidionis esse potuisse. Quam rationem confirmant Gedeonis exemplo, cui, vt refertur Iudic. 6. statim impletum fuit in vellere signum reportandæ de Madianitis victoriæ: & Ezechiæ Regis, cui prorogatio vitæ per quindecim annos promissa est, factáque statim fides in Horologio Achaz, sole per decem lineas ab occasu in ortum miraculosè remeante, vt habes Esai. 38. Respondemus in primis signũ istud pariturae virginis non Achaz Regi, sed domui Iuda fuisse promissum, id quod liquidò constat ex ipso contextu, vbi ita legimus: *Audite ergo domus David: Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet*, &c. Itaque non fuisse id signum promissum, vt Achaz de soluenda obsidione certus redderetur: sed in detestationem eius impietatis, qua signum postulare recusabat, ne signo edito, & patrato Dei potentia, Diuinitásque splendesceret, voluit Deus signum aliud longè sublimius, & admirabilius polliceri ad magnitudinem suæ potentiæ declarandam, quod futuris temporibus non ipse quidem Achaz, sed domus Iuda impletum consp iceret.

Secunda.

Iudic. 6.

Esai. 38.

Soluitur secunda.

Signum pariture Virginis non Achaz, sed domus Iuda datum.

III. Secundò dicimus duo esse in sacris literis signorum genera, quæ Deus dare consueuit: quædam enim sunt, appellantúrque prognostica, quibus videlicet Deus vult aliquem certum reddere de veritate alicuius promissionis, cuiusmodi illa fuerunt, quæ Gedeoni, & Ezechiæ data memorantur, atque hæc signa rem

Duo signorũ genera in Sacris, prognostica, & rememoratiua.

ipsam, quæ promittitur, antecedunt, habéntque ordinem ad effectum futurum. Alia sunt, dicuntúrque rememoratiua, quæ non dantur, vt quis certus de promissionis veritate reddatur, sed vt postea per signum illud futurum præteriti beneficij recordetur, agátque Deo immortales gratias, quòd propterea non ad effectum futurum, sed ad beneficium præcedens spectat, & quod est consequens, nihil ei officit, quantumcumque temporis spatium à Diuina pollicitatione decursum: habes huiusce rei in sacris literis exempla clarissima. Primùm enim huius generis

Exod 3.12. signum fuit illud datum Moysi Exod. 3. Cum ei dictum est: *Hoc habebis signum, quòd miserim te: cum eduxeris populum meum de Ægypto: immolabis Deo super montem istum*: certum namque est immolationem illam à Moyse post eductum populum faciendam non fuisse signum prognosticum rei futuræ, id est, legationis illius, quam ipsi Deus eo tempore demandabat, cum ea legatio Moysis ad Pharaonem multo tempore eiusmodi immolationem præcesserit, sed signum dumtaxat rememoratiuum, quo Moyses postea ad agendas gratias pro sua legatione, & populi liberatione excitaretur. Deinde simile etiam fuit signum illud datum Ezech. Regi

4. Reg. 19. 29. 4. Reg. 29. cum ei liberatio à Sennacherib Rege Assyriorum, à qua per id tempus Hierosolyma obsidebantur, promissa est. *Tibi*, inquit, *Ezechia hoc erit signum: Comede hoc anno quæ repereris: in secundo autem anno, quæ sponte nascuntur: porro in tertio anno seminate, & metite: plantate vineas, & comedite fructum earum. Et quodcunque reliquum fuerit de domo Juda, mittet radicem deorsum, & faciet fructum sursum*: quæ omnia eo promittebantur, vt Ezechiam certum redderent de nece Assyriorum, soluendáque obsidione, cum illa eadem nocte Angelus Domini percusserit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia hominum, & ipse

Virginis partus apud Esaiam signũ rememoratiuum. Sennacherib relictis Hierosolymis Niniuen fugiens properauerit. Sic igitur partus Virginis hoc loco Esaiæ rememoratiuum signum est præteriti beneficij, non prognosticum futuri, atque adeo non oportuit ante liberationem vrbis, & solutã obsidionem impleri, sed multò post, tempore scilicet à Dei consilio, & prouidentia constituto.

VII. *Tertia obiectio.* Tertiò, & postremò obiiciunt eum locum Esaiæ coactè ad Christi conceptum, ortúmque ex beata Virgine detorqueri: siquidem is, de quo disserit Esaias, dicitur appellandus *Emmanuel*, cum dicitur: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Cum igitur Christus noster Mariæ filius nunquam *Emmanuel*, sed *Jesus* fuerit appellatus, manifestum est, inquiunt, eo loco non eius, sed alterius conceptum, ortúmque prænuntiari. Facilis est ad hanc obiectionem,

Emmanuel non fuit nomen impositionis, sed naturæ respectu Christi. responsio, nimirum licet *Emmanuel* non fuerit nomen proprium Christi, seu nomen impositionis, vt vocant, (id enim fuit nomen Iesus, vt patet Lucæ 2.) fuisse tamen nomen naturæ, quod ipsi tantùm accommodari potest: sonat enim *Emmanuel, nobiscum Deus*, hoc est, Deus homo, compositum videlicet ineffabile duplicem habens naturam, Diuinam scilicet, & humanam, quod solius Christi est. Itaque *Emmanuel* non est sicut nomen *homo*, quod nomen etiam naturæ dicitur comparatione Socratis, quoniam *homo* ita est comparatione Socratis nomen naturæ, vt non illi solùm tribuatur, sed ad reliquos etiam homines pertineat: at *Emmanuel* ita est nomen naturæ, seu potius naturarum, vt soli Christo tribui possit,

Christus cur communiter non Emmanuel, sed Iesus appellatus. quippe qui solus in vna hypostasi duplicem naturam habeat. Quoniam verò homines non nominibus naturæ, sed impositionis, & propriis appellari consueuerunt, inde est, quòd Christus communiter non *Emmanuel*, sed *Iesus* fuerit appellatus. Sed quid respondebimus ad Esaiam, qui disertis verbis ait: *Et vocabitur nomen eius Emmanuel*? Nimirum illud tantùm significari. Messiam Deum simul, & hominem futurum, réque ipsa, & facto *Emmanuelem* appellandum, cum eum fideles

fideles Deum, & hominem esse crederent, & identidem ita nominarent. Quid enim aliud confitemur, cum dicimus Christum verum Deum, verúmque hominem esse, quàm esse *Emmanuelem*: duplici scilicet in vno, eodémque supposito natura constantem? Quo eodem sensu dixit Esaias cap. 8. eum appellandum: *Velociter spolia detrahe citò prædare*: & cap. 9. dicendum esse admirabilem, consiliariũ, Deum, fortem, patrem futuri seculi, Principem pacis: non quòd hæc nomina propria eius, & vt aiunt, impositionis esse deberent, sed quoniam re, factóque ipso his eum nominibus appellamus, cum eum spoliatorem, deprædatorémque inferorum, operibus, & prodigiis admirabilem, Dei sapientiam, instauratorem seculorum, sempiternæque pacis inter homines, Deúmque auctorem, denique verum, naturalémque Dei filium confitemur. Hanc respõsionem affert Lactant. Firmian. lib. 4. Diuinarum institut. cap. 12. *Christus*, inquit, *Emmanuel nunquam vocatus est, sed Iesus: sed Propheta declarauit hoc nomen, quòd Deus ad homines in carne venturus esset. Emmanuel autem significat, Nobiscum Deus, scilicet quia illo per Virginem nato confiteri homines oportebat Deum secum esse, id est, in terra, & in carne mortali.* Hæc ille. Eodem modo respondet Tertull. lib. 3. contra Marcionem cap. 12. *Si*, inquit, *Emmanuel Nobiscum Deus est, Deus autem nobiscum Christus est, tã proprius est Christus in significatione nominis, quod est, Nobiscum Deus, quàm in sono nominis, quod Emmanuel, atque ita constat venisse iam illum, qui prædicabitur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel, venit, id est, Nobiscum Deus.* Hæc Tertull.

Esai. 8. 1. & 9. 6.

Lactan. Firm.

Emmanuel idem quod nobiscum Deus.

Tertull.

Nonnullæ obseruationes literales in præcedens vaticinium.

SECTIO XVI.

Constituta vera, ac germana superioris vaticinij explanatione, sunt iam nonnulla ad literam eruenda, quæ ad mysterij incarnationis sublimitatem, sanctissimæque Deiparæ præstantiam magis intelligendam non parùm pertinent. Prima igitur obseruatio sit circa illa verba, *Propter hoc*: ex iis enim colligitur incarnationem Verbi in Virgine, eiusdémque conceptum, & partum ad Diuinæ potentiæ magnitudinem declarandam magnopere spectare. Quia enim Rex Achaz, vt superiùs diximus, idcirco signum petere à Deo recusabat, ne per illud Dei potentia, & magnitudo perspecta esset, statuit Deus vel ob eam ipsam causam aliud signum multò sublimius, atque admirabilius efficere, quo sua ipsius magnitudo, Diuinitásque magis emineret: hanc enim vim habet illud, quod subiungitur: *Propter hoc Dominus ipse dabit vobis signum.* Quòd autem huiusmodi signum esset Verbi incarnatio in Virgine absque vllo integritatis eius præiudicio, perspicuum est ex verbis sequentibus: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium.* Et confirmatur ex eo, quod annotauit Galat. in lib. 7. Arcan. cap. 15. pro eo, quod nos habemus: *Non petam, & non tentabo Dominum*: legi posse ex Hebręo: *Non petam, & non exaltabo Deum*: verbum enim Hebraicum, נסה non solùm *tentare*, sed etiam *exaltare* significat. Cum igitur Achaz idcirco signum nollet postulare, ne per eam occasionem Deus maiorem celebritatem sui nominis, Diuinitatísque apud omnes existimationem consequeretur, palàm est propterea Deum mysterium incarnationis in Virgine à se perficiendum promisisse, vt Diuinitatem suam, magnitudinémque ostenderet, atque idcirco dictum esse: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum.* Verùm quoniam iam in hoc ipso tractatu de Virgine latius hoc argumentum persecuti fuimus: ostendimúsque in mysterio incarnationis multò illustrius, quàm in reliquis omnibus Diuinis operibus infinitam Dei magnitu-

I.

Verbi incarnatio in Virgine signum diuinæ potentiæ.

Galatin.

dinem resplenduisse, satis fuerit illud hoc loco breuiter perstrinxisse.

II. Secundo, Obseruãdum est optimo iure Virginem sanctissimam appellari עלמה non solum ob integritatem, ac virginitatem, quam in conceptu, & partu Christi retinuit, sed etiam quoniam, vt aiebat D. Hieron. עלמה virginem significat omnino occultam etiam conspectibus hominum, ita vt de eius virginitate nullo modo dubitari possit. Etenim sacerrima Virgo ita occulta, veréque עלמה erat, vt in cubiculi sui penetralibus latens nullius viri pateret aspectibus, quemadmodum expendit D. Ambr. lib. 2. Comment. in Luc. ad illa verba Luc. 1. *Et ingressus Angelus ad eam: Sola*, inquit, *in penetralibus, quam nemo virorum videret, solus Angelus reperiret: sola sine comite, sola sine teste, ne quo degenere deprauaretur affatu, ab Angelo salutatur*: in quo quidem virgines omnes deberent sanctissimam Deiparam imitari, vt sublimem nomen elationem *alma* promereri possent. Præclarè Tertullian. lib. de velandis virginibus, *Ipsa*, inquit, *concupiscentia non latendi non est pudica: patitur aliquid, quod virginis non sit, studium placendi vtique & viris: quantum velis bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis, & multis, dum digitis demonstrantium titillatur, dum nimium amatur: sic frons duratur, sic pudor teritur, sic soluitur, sic discitur aliter iam placere desiderare.* Et D. Cyprian. lib. de disciplina, & habitu virginum, *Virgo*, inquit, *non esse tantum, sed & intelligi debet, & credi, vt nemo cum virginem viderit, dubitet, an virgo sit? Parem se integritas in omnibus præstet, nec bonum corporis cultus infamet.* Eleganter quoque D. Ambr. in exhortatione ad Virgines, *Considera*, inquit, *quanta fuerit Maria, & tamen nusquã alibi, nisi in cubiculo reperitur, cum quæritur: decet solitudo verecundiam, & gymnasium pudoris secretum est.* Denique D. Hieron. ad Lætam de institutione filiæ, *Imitetur*, inquit, *Mariam, quam Gabriel solam in cubiculo suo reperit, & ideò forsitan timore perterrita est, quia virum, quem non solebat, aspexit: æmuletur eam, de qua dicitur* Psal. 44. *Omnis gloria eius, filiæ Regis ab intus: loquatur & ipsa electo charitatis iaculo vulnerata: Introduxit me Rex in cubiculum suum* Cant. 1. *Nunquam exeat foras, ne inueniant eam, qui circumeunt ciuitatem, ne percutiant, & vulnerẽt, & auferant theristrũ pudicitiæ, & nudam in sanguine derelinquant: quin potius cum aliquis ostium eius pulsauerit, dicat: Ego murus, & vbera mea turris: laui pedes meos, non possum inquinare eos.* Hæc Hieron.

Quam studeret solitudini B. Virgo

D. Ambros. Luc. 1. 28.

Tertull.

Virginalis pudoris custos solitudo.

D. Cyprian.

Cultus corporis virginitatis infamia.

D. Ambros.

D. Hieron.

Psal. 44. 14.

Cant. 1. 4.

Cant. 8. 10.

III. Tertiò aduerte, pro eo, quod nos habemus ex Hebræo: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium*, 70. transtulisse: *Ecce Virgo in vtero accipiet: & pariet filium*: quod non sine aliquo mysterio factum videtur: etenim concipere quodammodo congressum viri videtur innuere, quem tamen non sonat in vtero accipere. Cur autem Angelus Gabriel citans translationem Septuag. *concipiendi* verbum vsurpauerit Lucæ 1. cum dixit ad virginem: *Ecce concipies in vtero, & paries filium*? id causæ fuit, quoniam explicaturus statim erat eiusmodi conceptum non per viri operam, sed per virtutem Spiritus sancti futurum. Nec verò in dubium vocari debet, quin Gabriel ad locum Esaiæ alluserit, vt indicaret Virgini beatissimæ eam esse illam adolescentulam virginem, quæ conceptura, pariturãque absque vllo virginitatis detrimento ab Esaia prædicta fuerat, vt facilè intelliges, si verba Septuaginta interpretum, & Archangeli Gabrielis expenderis. Nam vbi Septuag. dixerunt, *Ecce virgo*: Gabriel dixit, *Ecce tu*, quæ nimirum virgo illa es: (id enim pronomen necessario subaudiendum est in verbo, *concipies*) Septuag. dixerunt, *In vtero accipiet*: Angelus, *concipies in vtero*. Septuag. *Et pariet filium*: Angelus, *Et paries filium*. Septuaginta. *Et vocabis nomen eius*: Angelus, *Et vocabitur nomen eius*. Quod verò Gabriel dixit *Iesum*, Septuag. autem *Emmanuel*, nihil ad mutationem facit: etenim eodem recidit vtrũmque nomen, idem namque est re, significationéque *Iesus*, &

Septuag.

Verbum cõcipiendi cur vsurpauerit Gabriel.

Luc. 1. 31.

Emmanuel

Emmanuel, eo tantùm discrimine, quòd *Iesus* est nomen proprium, & impositionis, vt vocant: *Emmanuel* autem nomen naturæ, quod tamen soli Christo tribuitur. Accedit, quòd neque Gabriel nomen *Emmanuelis* prætermisit: siquidem illud in suo ipsius nomine adumbrabat, vt subtiliter annotauit Proclus Episcopus in homil. Cōstātinopoli habita coram Nestorio. Gabriel namque interpretari possumus hominem Deum: geber enim Hebraicè virum significat, ita dictum à robore, & fortitudine deductum à radice gabar, quæ significat roborare, vincere, præualere, quam ob causam communiter Doctores, ac Patres Gabriel fortitudinem Dei interpretantur. Cùm igitur geber virum, El autem Deum significet, fit vt Gabriel præter fortitudinem Dei, sonet quoque hominem Deum, atque adeo nomen Emmanuelis per nomen Gabrielis exprimatur, siquidem vti diximus, Emmanuel sonat, *Nobiscum Deus*, quod idem est, ac Deus homo. Quare meritò Proclus loco citato ad Nestorium sermonem dirigens: *Reuerere*, inquit, *nomen Archangeli, qui nuntium illud latissimum apportauit Mariæ, qui Gabriel est appellatus, dictus Gabriel, id est, Deus homo* (geber enim homo est, El Deus) *nomine ipso significans nuntium, quem apportat: quoniam is, quem euangelizat, Christus Deus, & homo erat nasciturus.* Hæc ille. Itaq; sicut legati pro ratione legationis vel festiuis, vel tristibus vestibus induuntur, ita Deus voluit, vt Archangelus Gabriel, qui pro mysterio incarnationis perficiendo legatus ad Virginem mittebatur, nomine etiam ipso rationem, mysteriúmque suæ legationis præferret.

Proclus Episcopus.
Gabriel idē quod Dei fortitudo, & homo Deus.

IIII. Quartò, Sicut nomen *Emmanuelis* significat Messiam Deus simul, atque hominem esse, ita quod subiungitur: *Butyrum, & mel comedet*, indicat eum non phantasticè, id est, apparenter, vt nonnulli hæretici impiè asseruerunt, sed verè hominem esse, & instar reliquorum infantium butyro, melléque altum, nutritúmque fuisse. Itaque his verbis nihil aliud significare voluit Propheta, quàm Messiam verum hominem futurum, & tanquam verum infantem naturæ humanæ participem illis eisdem cibis alendum, quibus cæteri infantes nutriri solent. Quæ expositio literalis, ac germana est, traditúrque à Tertull. in lib. aduersus Iudæos capite de natiuitate Christi: & multò luculentius à D. Irenæo lib. 3. aduersus hæreses, cap. 26. *Diligenter*, inquit, *significauit Spiritus sanctus per ea, quæ dicta sunt, generationem eius ex Virgine, & substantiam, quoniam Deus: Emmanuel enim nomen hoc significat, & manifestat, quoniam homo, in eo quod dicit: Butyrum, & mel manducabit.* Idem docet D. Hieron. *Ne*, inquit, *eum putes in phantasmate nasciturum, cibis vtetur infantiæ, butyrum comedet, & lac.* Denique idem habet Cyril. Alex. lib. 1. comment. in Esaiam: *In carne*, inquit, *verum hominem fuisse conatur certò persuadere, cùm dicit cibum ei fore paruulis conuenientem, butyrum, & mel.* Qua expositione, quæ vera est, constituta existimamus Prophetam non sine magna quadam admiratione dixisse: *Butyrum, & mel comedet*! quasi diceret: Ille filius, quem Virgo concipiet, & pariet tanta nouitate, & miraculo, vt nullum passura sit suæ virginitatis detrimentum: ille, inquam, qui dicendus est Emmanuel, hoc est, verus Deus, verúsque homo, vsque adeo se abiiciet, vt infans sit futurus, & instar reliquorum infantium tantus Deus butyro, ac melle nutriendus. Quo eodem sensu accipienda sunt illa omnia vaticinia, quæ de Deo infante, pueróque loquuntur: certè Abacuch ca. 3. cum de eius ortu, & infantia in Bethlehem ad literam loqueretur illis verbis: *Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan*: vbi D. Hieron. docet de natiuitate Christi in Bethlehem, quæ australis est Hierosolymis, sermonem esse, statim ob tanti mysterij magnitudinem quodammodo obstupefactus, vt initio eius cantici dixerat, quòd videlicet Deus ille sempiternus, & immensus infans more cæterorum infantiū in terris appareret, adhibendam putauit dictionem סלה, quæ

Christū butyro, & melle alendum cur prædixerit Esaias.
Tertull.
D. Irenæus.
D. Hieron.
Cyrill. Alex.
Christus verus homo, non phantasticus.
Quā se abiecerit Deus, dum infans apparuit.
Abac. 3. 3.
D. Hieron.

dictio erat nota cantorũ, eósque vel pausæ, vel mutationis, & eleuationis vocis, aut productionis syllabæ ob eius rei, quæ canebatur, magnitudinem admonebat, reperitúrque tantùm in isto cantico Abacuch, & in Psalmis, vbi 73. vicibus posita inuenitur, vt notauit Caiet. in Psalm. 10.

V. Quintò, Aduerte illa verba: *Vt sciat reprobare malum, & eligere bonum*: non continere causam finalem, sed dicere dumtaxat consecutionem, vt sit sensus: Tametsi tanquam verè infantulus butyro, ac melle nutrietur: tamen in ipsa etiam infantia erat sapientissimus, sciétque inter malum, bonúmque discernere. Sic interpretatur D. Hieron. *Adhuc*, inquit, *pannis inuolutus, & butyro pastus, ac melle habebit boni, malique iudicium, vt per hæc verba noscamus infantiam humani corporis Diuinæ non præiudicasse sapientiæ.* Cui expositioni concinit textus Hebræus, qui ad verbum sonat, *scire ipsius*, vel *ad scire suum*, seu potiùs *sciendo*, iuxta quam expositionem probatur perfecta Christi scientia etiam creata, rerúmque omnium cognitio in ipsa infantili ætate. Septuaginta interpretes aliter transtulerunt: *Butyrum, & mel comedet, antequam sciat ipse repellere mala, & eligere bona*: vnde plerique aliam horum verborum expositionem colligunt in hanc planè sententiam: *Butyrum, & mel comedet*, hoc est, infantium cibo nutrietur, antequam per ætatem experimento, & ministerio corporis sciat malum reiicere, bonúmque eligere. Seu butyrum, & mel comedet, donec infans fuerit, quousque scilicet adolescat, perueniátque ad ætatem grandiorem, in qua ipso experimento sciat reprobare malum, & eligere bonum.

Christus adhuc infans, sapientissimus. *D. Hieron.* *In Christo perfecta sciẽtia etiam creata.* *Septuag.*

VI. Postremò sciendum est pro eo, quod Hieron. transtulit ex Hebræo: *Nunquid parum vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo?* Septuaginta transtulisse: *Nunquid parum vobis agonem exhibere hominibus, & quomodo Domino exhibetis agonem?* quod Tertull. lib. contra Iud. cap. 9. ita legit: *Num pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præstat certamen?* & D. Irenæus lib. 3. contra hæreses cap. 26. *Num pusillum vobis agonem præbere hominibus, & quemadmodum Dominus præstat agonem?* & D. Cyprianus lib. 2. contra Iud. cap. 9. *Num pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præstat agonem?* Itaque videntur isti Patres aliqua exemplaria habuisse, in quibus apud Septuaginta aliter legeretur, quàm modò habeatur: etenim modò Septuaginta habent: *Quoniã Domino exhibetis agonem*, citati verò Patres legunt: *Quoniam Dominus præstat agonem*, seu certamen. Quæ sanè lectio mysterij est plenissima: significat enim Deum per mysterium incarnationis, quod eo loco promittebat, certamen quoddam cum hominibus committendum præstitisse, non armorum tamen, sed amoris certamen. Quid enim quæso aliud fuit Dei filium non necessitate vlla, sed amore dumtaxat incitatum in Virginis descendisse vterum per assumptionem humanitatis: deinde in tanta paupertate, atque humilitate natum in terris apparuisse, seséque postea facilem, munificúmque exhibuisse mortalibus: denique ad humanum genus ex dæmonis seruitute in libertatem vindicandum sublatum in crucem mortem oppetiisse tormenti, dedecorísque plenissimam, quàm nouum certamen, ad omnium amorem sibi conciliandum suscepisse, & quasi bello indicto, gestóque fœliciter humanas sibi voluntates admiranda quadam potentia subiecisse? Itaque iuxta prædictam lectionem ita locum Esaiæ interpretari licet: Parum, inquit, vobis est certamen habere cum hominibus, etiámne cum Deo ipso belligerare contenditis? sit planè ita, iam hinc vobis spondeo Deum nouo quodam genere bellandi in aciem proditurum, mirandúmque certamen omnibus oblaturum. *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel*, hoc est, Deus ipse homo factus, natus ex Virgine, sese bellatorem exhibebit, amorísque certamen

D. Hieron. *Septuag.* *Tertullian.* *D. Irenæus.* *D. Cyprian.* *Amoris certamen mortalibus Deus factus homo.*

vniuersis mortalibus denunciabit, vt eos ad se amandū fortiter simul, suauitérque alliciat. Porrò fœlicem huius certaminis exitum descripsit idem Esaias cap. 8. sequenti: *Quia*, inquit, *antequàm sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ*: id quod nobilissimi Patres de cōuersione Gentium per Magos illos, qui quasi gentilitatis primitiæ ad Christum infantem adorandum ex Oriente aduenerunt, accipiendum putarunt. Et verò cuius animū infans ille natus ex Virgine tam eximia præditus pulchritudine, tantisque erga homines amoris facibus inflammatus non vinceret? hoc enim armorum genere nouus ille bellator dimicauit, vt aliàs diximus, & eleganter docet Tertull. expendens locum Esaiæ citatum, vt fusiùs in sequenti testimonio docebimus.

Fœlix prædicti certaminis exitus. Esai. 8. 4.

Tertull.

Octauum testimonium ducitur ex illis verbis Esai. 8.
Accessi ad Prophetissam, & concepit, & peperit filium.

SECTIO XVII.

ALiud quoque validum argumentum ad idem comprobandum depromitur ex c. 8. Esaiæ, de cuius expositione non solum inter Iudæos, & Catholicos, sed etiam inter nostros magna vtrinque rationum contentione certatur: sed ostendemus tamen veram, germanámque eius interpretationem ad B. Virginis integritatem confirmandam pertinere. Ita igitur scribit eo loco Esaias: *Dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis, Velociter spolia detrahe, cito prædare. Et adhibui mihi testes fideles, Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ: & accessi ad Prophetissam, & concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus ad me: Voca nomen eius, Accelera spolia detrahere, festina prædari. Quia antequam sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram Rege Assyriorum.*

Esai. 8. 1.

Mirum sane est, quantum conetur Hebræi, recentiores potissimum hoc nobis testimonium illustrissimum de manibus eripere: quàm multa etiam cum falsa, tum dictu fœda, auditúque turpia confingant, quantáque amentia, vt vaticinij veritatem aliò deflectant, Esaiam sanctissimum vatem, eximiúmque pudicitiæ, atque honestatis cultorem præter modum impudentem faciant, quin & Deū ipsum omnis sanctitatis, puritatisque auctorem indignè loquentem inducant, interpretatione illa sua impurissima, quam de stylo hominis afferunt, multisque aliis per summam contradicendi libidinem confictis, ex quibus ob eorum turpitudinem facilè possent falsitatis, errorisque conuinci: nos tamen ea dumtaxat perstringemus, quæ omnino postulauerit nostri instituti ratio, & ad rem propiùs accedere videbuntur. Contendunt igitur Hebræi loco Esaiæ citato nullum verbum de Messiæ aduentu fieri, sed totum vaticinium spectare ad ipsum Esaiam, qui videlicet iubeatur adhibitis illis duobus testibus ad vxorem suam accedere, ex eoque congressu promittatur conceptio, partúsque infantis, qui appellandus sit, *Accelera spolia detrahere, festina prædari*: quoniam per eiusmodi filium ita nominatum prædicebat Dominus euersionem decem tribuum, deprædationémque, ac vastitatem Samariæ, quæ ipso adhuc infantulo, nescientéque patrem suum, ac matrem suis nominibus appellare, facienda erat. Atque vt suam hanc expositionem plausibilem faciant, afferunt illud Oseæ 1. cum Deus ipsi Oseæ præcepit, vt fœminam fornicariam, hoc est, siue corpore prostitutam, siue secta Gentilem (solet namque idololatria appellari in sacris literis fornicatio) vxorem duceret, ex eáque liberos procrearet, eisque nomina imponeret, quibus vtriusque regni & Israëlis, I.

Iudæorum contradicendi libido.

Eorum sententia circa locum citatū

Osea 1.

& Iuda euersio prædiceretur. Consueuit enim Deus non solùm verbis, sed etiam factis ventura prænuntiare, quemadmodum eidem Esaiæ cap. 20. præcepit, vt nudus, & discalceatus per vrbem incederet, vt Ægypti, & Æthiopiæ vastitatem exprimeret: sic enim futurum, vt Ægypti, Æthiopiæque iuuenes nudi, & discalceati in captiuitatem ab Assyriorum Rege abducerentur. Similíque mysterio Ezechielem Prophetam fecit cum sarcinis instar peregrini, & viatoris incedere, vt populi captiuitatem, atque in alienas terras peregrinationem portenderet. Sic igitur, inquiunt Hebræi, iubetur hoc loco Esaias ad vxorem suam accedere, ex eáque filium gignere, qui nomine suo regni Syriæ, ac decem tribuum vastitatem significet. Nec verò mirum videri debet, si Hebræi infensissimi nostræ religionis hostes sic scripturarum vaticinia, quæ de nostris rebus loquuntur, eludere conentur: illud demirari satis non possum, cur plerique etiam ex nostris cum Iudæis consentiant, veluti Vatablus, Isidorus Clarius, Forerius, & quod magis miror, D. Thom. in comment. super Esaiam: tametsi illam expositionem quam inferiùs afferemus, non omnino reiiciat.

Vatablus. Clarius. Forerius. D. Thom.

II. Sed ostendamus iam Hebræorum sententiam & absurdam, & falsam omnino esse: & quidem esse admodum absurdam ex eo fit perspicuum, quoniam vt alia interim omittamus, Esaiam vatem sanctissimum præter modum impudentem faciunt, qui videlicet non erubuerit coram testibus ad vxorem accedere, illísque spectantibus rem peragere, idque velint Deum Prophetæ mandasse, quam indignitatem peruidentes plerique Hebræorum aliquanto modestiores dixerunt non fuisse adhibitos testes ad huiusmodi Esaiæ cum vxore congressum spectandum, sed vt conscribendo ab Esaia libro interessent: siquidem Deus præcipiebat, vt librum grandem sumeret, & in eo pauca illa verba conscriberet, quæ paulò ante cõmemorauimus. Vt igitur omne effugium Hebræis intercludamus, probemus id, quod secundo loco proposuimus, falsam scilicet esse hanc eorum sententiam, & neque cum vaticinij veritate, maiestatéque, neque cum ipso contextu eam de Esaiæ filio interpretationem conuenire.

III. Primùm igitur in filium Esaiæ nullo pacto quadrare potest nomen illud excellens, atque magnificum, quod infanti, de quo agitur, imponendum præcipitur: *Voca*, inquit, *nomen eius, Accelera spolia detrahe, festina prædari*: cum neque Esaiæ filius ita fuerit appellatus, neque de eius vita, aut factis vlla fiat in sacris literis mentio propter quæ tantum nomen illi attribui potuisset: quam aptè verò in Christum conueniat, inferiùs docebimus. Deinde duo illi testes, qui adhibentur, Vrias scilicet Sacerdos, & Zacharias filius Barachiæ non possunt vlla ratione ad Esaiam ipsum, eiúsve filium spectare iuxta interpretationem Hebræorum. Ait nanque R. Salomon Vriam, qui hic testis inducitur, fuisse Vriam filium Semei, qui prophetauit tempore Ioacim filij Iosiæ, vt refertur Hierem. 26. *Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, Vrias filius Semei de Chariathiarim, & prophetauit aduersus ciuitatem istam, & aduersus terram hanc iuxta omnia verba Hieremiæ. Et audiuit Rex Ioacim, & quæsiuit interficere eum.* Addit quoque R. Salomon secundum illum testem, qui dicitur Zacharias filius Barachiæ, fuisse illum, qui in duodecim Prophetis minoribus vndecimus est. At ex his liquidò euincitur falsam esse Iudæorum expositionem. Etenim si tales fuerunt eiusmodi testes, vt scribit R. Salomon, non potuerunt ab Esaia adhiberi, induciq́ue, vt conscribendo à se libro interessent, cum multò posteriores ipso Esaia fuerint. Verum enim verò à quarto anno regni Achaz, quo tempore, vel circiter, Esaias hoc edidit vaticinium, vsque ad Regem Ioacim, sub quo Vrias ille fuit vaticinatus, fluxerunt anni plusquam centum: & ab eodem quarto anno regni Achaz vsque ad tempus Zachariæ

Nomen Accelera &c. in filium Esaiæ nullo pacto quadrat.

R. Salom. Hier. 26. 20 Cuius filius, & quo tempore prophetauerit Vrias.

Quo tempore ediderit hoc vaticinium Esaias.

Galatin. Lyran. Dionys. Carth.

A tempore huius vaticinij vsque ad tempus Zach. 11. prophe. min. quot fluxerint anni.

Zachariæ filij Barachiæ, si sunt vndecimus Prophetarum minorum, transierunt plusquam ducenti anni, vt affirmant Galatin. libro 7. Arcan. Catholicæ veritatis cap. 16. Lyran. & Dionysius Carth. in comment. huius loci, idque breuiter ita ostenditur.

IIII.

Quot annis regnauit Achaz.

Quot item Manasses, Iosias, Ioacim, & Sedechias.

Quo tẽpore cœpta fuerit Babyconica illa 70 annorum captiuitas.

Zach. minorum prophetarum 11. prophetauit tempore Darij Hystaspis.

Achaz regnauit sexdecim annis 4. Reg. 16. ex quibus desumendi sunt tantum duodecim, quoniam vti diximus, quarto anno regni eius, aut circiter, edidit hoc vaticinium Esaias. Ei successit Ezechias, qui viginti nouem annis regnauit 4. Reg. 18. post quem imperauit Manasses quinquaginta quinque annis 4. Reg. 21. Post quem regnauit Amon, cuius principatus duobus tantum annis perdurauit. 4. Reg. 21. Hunc excepit Iosias, qui vno, & triginta annis regnauit 4. Reg. 22. quem subsequutus est Ioacim, qui regnauit vndecim annis 4. Reg. 23. Postea Sedechias decem annis 4. Reg. 24. cuius tempore cœpta est Babylonica illa septuaginta annorum captiuitas vsque ad primum annum Cyri fundatoris Monarchiæ Persarum, quo tempore iacta sunt templi fundamenta: sed paulò post tempore Cambysis eius filij fuit intermissum opus vsque ad imperium Darij Hystaspis, quo imperante prophetauit Zacharias ille minorum Prophetarum vndecimus, vt fusè disputauimus in nostris super eum Propheta commentariis. Si igitur superiores annos in summam redigas, facilè reperies, si Vrias, & Zacharias, qui hoc loco nominantur, sunt illi, quos putat R. Salomon, non potuisse illos ab Esaia pro testibus adhiberi, cum illos Esaias tanto spatio anteiuerit, atque adeo vniuersam R. Salomonis interpretationis fabricam facilè corruere. Nec verò possunt Hebræi eò confugere, vt dicant Zacharinm istam non fuisse illum, qui est vndecimus Prophetarum minorum, sed Zachariam filium Ioiadæ, de quo agitur 4. lib. Reg. & quem nos initio commentariorum in Zachariam probauimus fuisse illum, de quo Christus disserit Matthæi vigesimotertio: quoniam is etiam Zacharias non potuit in testem produci ab Esaia, cum is Esaiam per centum, & amplius annos præcesserit, quod ita intelliges. Post Ioas, qui eum Zachariam interfecit inter templum, & altare, regnauit Amasias filius eius viginti nouem annis 4. Reg. 14. cui successit Ozias, qui quinquaginta duobus annis principatum tenuit 4. Regum 16. Post quem regnauit Ioathan sexdecim annis 3. Reg. 16. cui successit Achaz, cuius anno quarto hoc accidit vaticinium, qui anni in summam collecti centum, & eo amplius conficiunt.

Quinnam fuerit Zach. ille occisus inter templum, & altare Matt. 23. & quo tempore vixerit.

V.

Catholicorũ sententia.

4. Reg. 16. 10.

Qui ex nostris cum Iudæis consentiunt, alio deflexere: aiunt enim Vriam, de quo hic agitur, non fuisse illum, qui vixit tempore Ioacim, cuius fit mentio Hierem. 26. sed alium qui fuit tempore Regis Achaz, vt refertur 4. Reg. 16. vbi ita legimus: *Perrexit Rex Achaz in occursum Theglathphalasar Regi Assyriorum in Damascum: Cúmque vidisset altare Damasci, misit Rex Achaz ad Vriam Sacerdotem exemplar eius, & similitudinem iuxta omne opus eius. Extruxitque Vrias Sacerdos altare iuxta omnia, quæ præceperat Rex Achaz de Damasco.* Deinde similiter adiiciunt Zachariam filium Barachiæ, qui etiam testis inducitur, neque fuisse illum filium Ioiadæ tempore Regis Ioas, neque illum, qui in duodecim Prophetis minoribus vndecimus est: sed alium quendam ita appellatum, qui Regis Achaz tempore floruerit. Verùm hæc quoque responsio facillimè conuellitur: etenim quod attinet ad Vriam illum, qui vixit tẽpore Regis ipsius Achaz, cum is fuerit idololatra, atque in cultu idolorum Regis ipsius Achaz impiissimi imitator, vt patet ex iis, quæ paulò ante ex 4. libro Reg. citauimus, quod vel ipsi aduersarij non inficiantur, nullo pacto est credibile Esaiam illum pro teste adhibuisse, eo potissimum, quòd duo isti testes, qui inducti sunt ab Esaia, appellantur fideles: *Et adhibui*, inquit, *mihi testes fideles, Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ.* Etenim

Vrias qui vixit tempore Achaz, fuit idololatra.

D. Thom. huiusmodi fidelitas, quidquid dicat Diuus Thomas, & alij non solum ad officij dignitatem, idest, sacerdotium, sed etiam & maximè ad vitæ ipsius benè institutam rationem referenda est: alioqui quomodò vir idololatra, & accerrimus idolorum propugnator testis Diuinorum vaticiniorum fidelis censeri potest, quibus Diuina auctoritas confirmatur, cum ipse pro falsorum Deorum cultu, & veneratione certaret, atque adeo veri Dei existimationem minimè curaret: quin potius ad eam eleuandam, ac deprimendam testimonio suo abuteretur, vt meritò ei fides haberi ab Esaia minimè debuisset? Quare nullo pacto est credibile Esaiam adhibuisse in testem eiusmodi Vriam idolorum cultorem, atque adeo veri Dei hostem infestissimum. Quod verò ad tertium illum Zachariam spectat, quem absque vllo fundamento confingunt, eadem facilitate reiicitur, qua astruitur, cum id nullo vel Scripturæ, vel probati auctoris testimonio comprobetur.

Non potuit adhiberi in testem ab Esaia.

VI. Denique ad totam hanc de Esaiæ filio expositionem omnino reuincendam illud satis esse deberet, quòd de infante, de quo agitur, eo loco expressè dicitur illo adhuc infantulo, videlicet antequam sciret vocare patrem, & matrem, Syriæ, & Samariæ vastitatem euenturam fuisse vt patet ex illis verbis: *Auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ.* At huiusmodi vastitas non potuit contingere infantulo adhuc filio Esaiæ, siquidem ea calamitas accidit sexto anno Regni Ezechiæ, quo tempore necesse fuit filium Esaiæ habuisse iam septemdecim, aut octodecim annos, cum conceptus esset quarto anno regni Achaz, à quo anno vsque ad sextum Ezechiæ, qui ei successit, fluxerunt octodecim anni: nam Achaz: vt paulò ante diximus, sexdecim annis regnauit. Cum igitur eo tempore filius Esaiæ iam minimum compleret octodecim annos, profectò non accidit eo infantulo ea Syriæ, Samariæque calamitas, quemadmodum dixit hoc loco Esaias, atque adeo nullo modo ad eum potest vaticinium referri, quantumcumque ad libitum duo illi testes siue ab Hebræis, siue à nostris confingantur. Omitto etiam illud, quòd sine fundamento vxorem Esaiæ Prophetissam faciunt: siquidem illa verba, *Et accessi ad Prophetissam*, sic accipiunt, vt Esaias ad vxorem suam accessisse dicatur.

Reuincitur vltimo hac de filio Esaia expositio.

Syriæ, & Samariæ vastitas quo tempore acciderit.

VII. Illud igitur pro certo statuendum hoc loco Esaiæ sermonem esse ad literam de Christo, déque eius conceptu, & ortu ex Virgine, absque vlla vel minima eius integritatis iactura. Ita docent D. Iren. lib. 3. contra Hæreses cap. 18. Euseb. Cæsar. lib. 7. demonst. Euang. in secundo testimonio ex Esaia. D. Epiphan. lib. 3. contra Hæreses hæresi 78. contra Antidicomarianitas, & hæresi 79. contra Collyridianos, Tertull. multis in locis tractans verba illa, *Antequam sciat puer vocare patrem & matrem, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ*, veluti lib. aduersus Iudæos cap 9. & lib. de resurrectione carnis c. 20. & lib. 3. contra Marcionem cap. 12. & 13. & lib. 5. cap. 18. D. Chrysost. hom. 1. in cap. 1 Ioan. & hom. 5 in 1. caput Matthæi, D. Ambros. in Psalm. 118. ad illa verba. *Exultauit in verbis tuis*: D. Hieron. Proclus, Cyrill Alex. in comment. super Esaiam, D. Gregor. Nazianz. in sanctum Pascha: & est communis Patrum, Doctorúmque sententia: Confirmatúrque efficaci ratione, quoniam nulli alteri, præterquam Messiæ, potest nomen illud attribui, quod infanti imponi præcipitur: *Voca*, inquit, *nomen eius, accelera spolia detrahere, festina prædari.* Cuius argumenti vis magis apparet ex translatione Septuag. interpretum, qui pro eo, quod nos habemus, *Antequam sciat puer vocare patrem, & matrem, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ*, ita transtulerunt: *Antequam sciat puer vocare patrem, & matrem, accipiet fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ.* Ex qua translatione licet colligere verbum illud,

Statuitur sermonem esse ad literam de Christo.
D. Irenæus.
Euseb. Cæs.
D. Epiphan.
Tertullian.
D. Chrys.
D. Ambros. Psal. 118.
D. Hieron.
Proclus
Cyrill Alex.
D. Greg. Nazianz.
Nomen illud Accelera &c. nulli præter quã Messiæ tribui potest.
Septuag.

illud, *Auferetur*, quod ex Hebræo transtulit D. Hieron. ad ipsummet infantem pertinere, vt sit sensus: Antequam sciat puer vocare patrem, & matrem, auferetur nimirum ab eodem infante, fortitudo Damasci, & spolia Samariæ. At quis alius vnquam infans præter Messiam, dum adhuc nesciret patrem, ac matrem suis nominibus appellare hoc est, dum infans esset, accipit aut accipere potuit fortitudinem Damasci, & Spolia Samariæ? Sanè nunquam alium poterunt Iudæi ostendere nisi vnum Messiam, quem in ipsa infantia Damascum, Samariámque spoliasse inferius demonstrabimus.

Hoc igitur constituto sermonem esse de Messia aggrediemur iam explicare purissimum conceptum partúmque sanctissimæ Deiparæ. Aduerte igitur pro eo, quod nos habemus, *Adhibui mihi testes fideles*, Septuag. transtulisse, *Testes mihi fac fideles*, vt non Esaias, sed Deus ipse loquatur: *Dixit*, inquit, *Dominus ad me: Testes mihi fac fideles, Vriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachia*: itáque testes istos non Esaiæ, sed Domino ipsi adhiberi: eodémque sensu accipiendam esse vulgatam editionem, vt nimirum verba illa, *Adhibui mihi testes fideles*, non Esaiæ, sed Dei ipsius verba sint, qui eiusmodi testes sibi adhibuerit. Sed etiam hinc oritur grauissima controuersia, quinam eiusmodi testes fuerint? Prima expositio est Cyrilli Alexan. in comment. super Esai. aientis, quo tempore ab Esaia hoc editum fuit vaticinium, fuisse quendam Vriam Prophetam, & Zachariam legis doctorem. Verùm mystagogicè poni hoc loco Vriam pro omnibus prophetis, & Zachariam pro omnibus legis Doctoribus: sensúmque esse vniuersos Prophetas, totámque legem veterem mysteria legis gratiæ, & ea omnia, quæ ad Regem Messiam pertinent, confirmasse, quippe cum Messias fuerit totius legis, & Prophetarum omnium finis: eodémque mysterio in transfiguratione Domini Moysem, & Heliam apparuisse cum illo colloquentes de excessu, quem completurus erat in Hierusalem: per Moysem namque legem, per Heliam verò Sacerdotium, siue Prophetiam esse accipiendam, quòd lex nimirum, & prophetiæ omnes ad Christum spectarent. Atque hæc quidem Cyrillus, qui tamen si existimat, cum Esaias hoc edebat vaticinium, vixisse aliquem Zachariam, qui Propheta fuerit, non rectè videtur sentire, cum nullum similem Zachariam eo tempore extitisse legamus in sacris literis. Etenim Zacharias filius Ioiadæ, qui floruit tempore Regis Ioaz, præcessit ipsum Esaiam multo tempore, & Zacharias vndecimus Prophetarum minorum fuit posterior Esaia plusquam ducentis annis: si quem verò alium Zachariam ipse confingit, necesse habuit id vel ex sacris literis, vel ex veterum annalibus confirmare. Vriam quidem rectè dicit tempore Esaiæ extitisse: sed eum nos superiùs idololatram fuisse ostendimus, atque adeo non potuisse fidelem testem appellari, nec idoneum, qui ad Diuina vaticinia attestanda adhiberetur. Illud præterea, quod Cyrillus adiungit, nomine duorum istorum testium omnes Prophetas, vniuersámque legem intelligi, quod etiam affirmat Eusebius loco citato, mysticum planè est: cum enim duo isti testes suis propriis nominibus appellentur, haud dubiè duos aliquos viros ita nominatos debemus accipere, qui testes eius vaticinij adhibeantur.

VIII. *Septuag.* *Quinā eiusmodi testes fuerint.* *Prima sententia Cyril. Alex.* *Cyrilli sententia refellitur.*

Secunda est D. Hieronymi per *Vriam* accipientis Vriam illum, qui vixit tempore Regis Achaz, cui Rex præcepit, vt altare iuxta altaris Damasci similitudinem Hierosolymis extrueret: per Zachariam verò quendam Zachariam, *De quo*, inquit, *dierum narrat liber, quod Ezechias filius Achaz quæsierit Dominum in diebus Zachariæ eruditi in timore Dei.* In qua quidem expositione illud maximè displicet, quòd affirmet Vriam esse illum, qui vixit tempore Regis Achaz, cultórque

IX. *Secunda D. Hieronymi.*

fuit idolorum: imperare enim mihi non possum, vt credam virum idololatram in testem tam præclari vaticinij adductum fuisse, vt superius fusius diximus.

X. Tertia est aliorum, qui ad nominum etymologiam recurrunt, vt videlicet hoc loco Vrias, & Zacharias non pro aliquibus certis hominibus ponantur, sed secundum nominum etymologiam, qua Vrias idem est, atque illustratus à Domino, & Zacharias idem, quod memor Domini: significéntque omnes Prophetas, Doctoresque, qui à Domino illustrantur, sacrámque Scripturam memoria retinent, & assiduè meditantur, fore venturis temporibus veritatis huius vaticinij testes locupletissimos, cum viderent suo tempore impletum, quod Esaias tantò ante prædixerat: quam expositionem affert quoque Euseb. lib. 7. Demonst. Euang. nec ab ea multum abhorret D. Hieron. Etenim postquam illam de Vria, & Zacharia paulò ante commemoratam expositionem attulisset, subiunxit: *Vrias interpretatur lux Domini. Zacharias memoria Domini, & Barachias benedictio Domini: quibus testibus Christi natiuitas comprobatur.* Sed mihi sanè vt ingenuè fatear, hæc interpretandi ratio, quæ nominum etymologiis nititur in exponendis potissimum Prophetarum vaticiniis, semper parum firma visa est, nisi vt interdum accidit, manifestè ex ipso contextu eliciatur.

Tertia aliorum.

Euseb.
D. Hieron.

11. Quare his omnibus reiectis sententiis arbitramur per *Vriam* hoc loco accipiendum esse illum Vriam filium Semei, qui vixit tempore Regis Ioacim filij Iosiæ, cuius fit mentio Hierem. 26. cum enim Prophetam fuisse perspicuum est ex eo loco Hieremiæ, vbi dicitur aduersus ciuitatem Hierosolymam, & aduersus terram Palæstinæ prophetasse iuxta omnia verba Hieremiæ: per *Zachariam* verò *filium Barachiæ* illum intelligendum, qui vndecimus est Prophetarum minorum. At inquies: Quomodo duo isti viri potuerunt adduci testes ab Esaia, cum à quarto anno regni Achaz, quo anno Esaias, vt supra diximus, hoc edebat vaticinium, vsque ad Vriam filium Semei plusquam centum anni, & vsque ad Zachariam vndecimum Prophetarum minorum plusquam ducenti anni transierint? Respondemus duos istos testes non adduci ab Esaia, sed ab ipso Deo, vt superius ostendimus: & sicut accessus ad Prophetissam non fuit corporalis, sed spiritualis, vt patebit ex sequentibus: ita quoque adductionem testium non corporalem, sed spiritualem esse, non quòd non essent futuri veri testes duo illi, qui hoc loco nominantur: sed quoniam eorum exhibitio, cùm hæc Esaias scribebat, non re ipsa, sed spiritu tantum, & promissione fiebat. Futurum enim erat, vt Zacharias post captiuitatem Babylonicam illustrissima ederet de Rege Messia vaticinia, quibus eius aduentum in mansuetudine explicaret, cum diceret capite 9. *Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem: Ecce Rex tuus venit tibi iustus saluator, & ipse pauper*: sed qui tamen in ea paupertate opima spolia gentibus detraheret, vt habes ab eodem magnificis verbis illo ipso capite prænuntiatum. Futurum quoque erat, vt Vriæ illius, cuius fit mentio Hieremiæ vigesimosexto vaticinium de euersione vrbis, ac templi, & postrema hac captiuitate, quam modò Hebræi patiuntur, tandem impleretur, idque pro supplicio infligeretur populo Hebræo, quòd eundem Messiam actum in crucem per summam impietatem occidisset. Quibus duobus vaticiniis futuro tempore adimplendis præsens Esaiæ vaticinium de Messiæ conceptu, atque ortu ex Virgine confirmabatur: atque adeò meritò iam tunc duo illi Prophetæ Vrias, & Zacharias tanquam locupletissimi testes promittebantur, qui futuris deinceps temporibus rem eandem Esaiæ promissam suorum vaticiniorum impletione testarentur. Hanc expositionem affert Lyran. in comment. huius loci, Galatinus libro septimo Arcan. catholicæ veritatis capite 16. imo

Sententia auctoris.

Adductio testium non corporalis, sed spiritualis.

Zach. 9. 9.

Lyran.
Galatin.

imo & Ionathas Paraphrastes Chald. cum in suo Targo ita transtulit: *Contestare coram me testibus fidelibus maledictiones, quas dixi, vt inducerem in diebus Uriæ Sacerdotis: Ecce venerunt, & etiam omnes consolationes, quas dixi in prophetia Zachariæ filij Barachiæ, ego adducturus sum*: vbi cernis Paraphrastem Chaldaicum per *Uriam* sacerdotem illum eundem intelligere, qui Hierem. 26. dicitur vastitatem vrbis, populique captiuitatem prædixisse, quam nomine *maledictionis* Chaldaicus explicauit: per *Zachariam* verò intellexisse Zachariam vndecimum Prophetarum minorum, qui lætissima scripsit de Messiæ aduentu, & victoriis vaticinia, quæ Paraphrastes *consolationes* appellat. *Paraphrast.*

XII. Cum igitur liquidò constet duos illos testes, qui adducuntur, nondum eo tempore natos fuisse, perspicuum relinquitur eos non fuisse eo tempore adductos, quo hæc ab Esaia scribebant, sed adducendos ab ipso Deo suo tempore promitti: atque adeò neque prophetissam, quæ concepit, & peperit, illo quoque tempore extitisse: sed promitti multo post tempore futuram, concepturámque infantem illum, de quo in eo vaticinio differitur: & quod est consequens, nec vxorem Esaiæ fuisse illam prophetissam: sed sanctissimam Virginem ex Spiritu sancto concepturam parituramque eiusmodi infantem. *Prophetissa, quæ concepit & peperit non fuit vxor Esaiæ sed B. Virgo.*

Pro cuius rei illustriore cognitione sciendum est verba illa: *Accessi ad prophetissam*, variè exponi: & quidem D. Hieron. ait per prophetissam hoc loco Spiritum sanctum esse accipiendum, qui sermone Hebraico vocatur *Ruach* רוח genere fœminino, ad quem Spiritum sanctum Esaias accessit disponendo nimirum se, vt ab Spiritu sancto prophetiæ spiritu illustraretur, iuxta illud Psal. 33. *Accedite ad Dominum, & illuminamini.* Verùm non explicat Hieronymus, sed nec aptè explicare potest, quomodo Spiritus sanctus Christum conceperit, & pepererit: quod necesse tamen fuit ostendere, siquidem de prophetissa illa dicitur: *Et concepit, & peperit filium.* Quare hæc Hieronymi interpretatio (venia dicam sapientissimi Patris) videtur omnino improbabilis, nisi: *Concepit, & peperit*, pro facere concipere, & parere accipiat, quod alienum tamen est à contextu, vbi ipsamet prophetissa post eum accessum, cuius fit mentio, dicitur concepisse, & peperisse filium. Omitto illud, quòd insolens omnino est Spiritum sanctum appellari prophetissam. Hac igitur prætermissa sententia, positóque ex communi Patrum doctrina, quos superius retulimus, & paulò post etiam citabimus, hanc prophetissam esse beatissimam Virginem, dupliciter potest verè, ac propriè hic locus intelligi: vno modo, vt verbum illud: *Accessi*, ad ipsum Esaiam referatur, qui dicatur accessisse ad B. Virginem per spiritualem quendam accessum, Diuinam scilicet reuelationem, & sublimem quandam tantæ fœminæ contemplationem, & per spiritum interfuisse conceptui eius, ac partui multo post tempore ex Spiritus sancti virtute & obumbratione futuro: *Accessi*, inquit, *ad prophetissam*, mente scilicet, ac spiritu eam contemplatus, vidíque per spiritum, ac reuelationem Virginem quandam concepisse, peperisséque filium absque vllo integritatis suæ præiudicio, qui infantulus, dum adhuc loqui nesciret, neque patrem, aut matrem suis nominibus appellare, iam tunc Damasci, ac Samariæ spolia detrahebat. Ita hunc locum intellexere Dionys. Carthus. Hugo Cardin. & alij: videtur accedere diuus Epiph. lib. 3. contra hæreses, cap. contra Collyridianos. Altero, vt verbum: *Accessi*, non ad Esaiam, sed ad Spiritum sanctum pertineat, quæ expositio & germanior est, & communior, ac reliquis omnibus præferenda. Germanior quidem, quoniam cum verba præcedentia: *Adhibui mihi testes*, Dei ipsius sint, vt superius ex Septuaginta interpretum translatione probauimus, ex quibus ostendimus, illud: *Mihi*, ad Deum ipsum spectare: consequens quoque est, vt verba sequentia:

D. Hieron. *Psal. 33. 6.* *Dupliciter explicatur illud accessi.* *Accessus pro reuelatione.* *Dion. Cart. Hugo Card. D. Epiph.* *Expositio germanior & præferenda.*

Et accessi ad prophetissam, quæ continuata serie ponuntur, ad ipsum quoque Deum pertineant, atque adeò Deus ipse sit, qui toto hoc vaticinio in persona sua loquatur. Quod verò sit communior, inde apparet, quòd eam plerique omnes Patres communi consensu afferunt, veluti Euseb. Cæsar. lib. 7. Demonstrationis Euangelicæ in secundo testimonio ex Esaia. *Cum quo*, inquit, *orıretur, vndenam esset conceptura, quæ virum experta non esset? Ipsum hoc, de quo quæritur, nunc oraculum docet: Et accessi, inquit, ad prophetissam, & in vtero accepit, & peperit filium. Est autem intelligendum de Spiritu sancto, à quo afflatus Propheta diuinabat: ipse enim Spiritus sanctus se accessisse ad prophetissam fatetur, quod quidem ipsum planè completum est in Christi ortu, quo tempore missus est Angelus Gabriel ad Virginem, dixitque ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.* Et Cyrillus Alex. li. 1. in Esaiam c. 8. *Quod*, inquit, *non ex sanguine & carne, neque ex voluntate viri Christi natiuitas secundùm carnem peracta fuerit, sed insolita, & vltra leges humanæ naturæ extiterit, Deus Propheta reuelauit. Etenim ipse inquit, qui dicit: Cape tibi librum nouum magnum, accessit ad Prophetissam: illud enim sanctissimum corpus ex Spiritu sancto è supernis verbo formatum esse, cui dubium esse poterit? Quocirca Spiritus sancti virtus, ac vis, per quam illud corpus in sanctissima virgine formatum est, hoc congressu, habitu, ac figura obliquè significatur.* Quod denique, vt cæteros omittam, habet Procopius in Esaiam: *Ait*, inquit, *Dominus, quod ipse superueniet prophetissæ, & sic vocat prophetissam matrem Christi, quod Spiritus sancti particeps sit futura iuxta illud* Lucæ 1. *Spiritus sanctus superueniet in te.* Cum igitur de communi Patrum sententia illa sit huius loci vera, germanáque interpretatio, Spiritum sanctum accessisse ad Virginem, ex eóque accessu illam concepisse, peperisseque infantem: planum efficitur ex hoc vaticinio perspicuè probari intemeratam virginitatem sanctissimæ Deiparæ, quippe quæ non ex viri congressu, sed ex purissimo, & sanctissimo Spiritus sancti in eam superuenientis, & obumbrantis accessu conceperit: idem enim est accessisse Deum ad prophetissam, atque Spiritum sanctum in Virginem superuenisse, & virtutem altissimi ei obumbrasse, vt Angelus Gabriel, cùm dixit: *Spiritus sanctus superueniet in te*: ad hunc ipsum locum Esaiæ respexisse videatur. Porrò Virginem optimo iure appellatam fuisse prophetissam ex eo apparet, quòd in suo illo Cantico præclarissimum edidit vaticinium, cùm dixit: *Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes*: quod cumulatissime impletum cernimus. Ita docent Cyril. Alex. & D. Basil in hunc locum Esaiæ. D. Epiph. hæresi 78. Euseb. Cæs. Greg. Naz. & alij, quos superiori sectione citauimus. Quin & D. Ioan. Damasc orat. 2. de B. Mariæ dormitione, librum ipsum nouum, quem Propheta iubetur accipere, ad virginitatē Deiparę pertinere arbitratur: *Vbi*, inquit, *nouus liber, quo inenarrabili modo Deus Verbum citra omnem manus operam inscriptus est?* Atque hæc de vera, ac germana huius vaticinij expositione vniuersè dicta sint: nunc vt eadem illustriora reddantur, erit operæpretium nonnulla, quæ maiorem lucem desiderant, magis explanare.

Euseb. Cæs. — *Luc. 1. 35.* — *Cyrill Alex.* — *Spiritus sancti descensus in Virginem.* — *Procopius.* — *B. Virgo vere prophetissa.* — *Cyril Alex.* — *D. Basil.* — *D. Epiphan.* — *Euseb. Cæs.* — *Greg Naz.* — *D. Io Dam.* — *Eadem liber nouus.*

Cur librum grandem sumere iubeatur Esaias, vt in eo pauca quædam verba conscribat.

SECTIO XVIII.

I. IN superiori vaticinio in primis mysterij plenissimum est illud, quod Dominus præcipit Esaiæ: *Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, cito prædare*: quid enim causæ fuit, cur librum grandem iubetur accipere ad tam pauca verba conscribenda? Quocirca vt res fiat illustrior, explicare primùm

primùm oportet contextum. Igitur 70. transtulerunt: *Et dixit Dominus ad me. Sume tibi τόμον χαινὸν μέγαν*, idest, *tomum*, seu *librum nouum magnum, & scribe in eo stylo hominis, vt velociter depradationem faciat spoliorum, adest enim*: pro libro Hebraicè est gilaiom, quod nomen volumen significat, à radice galal, idest, voluere, inuoluere, circumire, quod solerent veteres membranas, in quibus scribebant, complicare. Alij tamen volunt deduci potius à radice gala, quæ inter alia significat discooperire, & reuelare: ita enim plerique apud Pagninum in suo Hebraico dictionario deducunt: tum verò significat librum qui deberet omnibus ad legendum puplicè proponi, vt in eo, quæ abscondita, & incognita essent, reuelarentur, eumque librum fuisse huiusmodi videtur sensisse Paraphrast. Chald. cum transtulit, *Sume tibi tabulam grandem*, deducens scilicet idem nomen à radice gala: itaque significari librum aliquem explicatum, & publicè propositum instar tabulæ, quod videlicet in eo paterent omnibus, quæ inscripta erant, & manifesta, perspicuáque essent vniuersis, eam enim vim habet vox gilaiom, si ab ea radice deducatur: vnde in numero multitudinis *specula* significat propter claritatem, & manifestam notitiam. Verum siue ab vna radice, siue ab altera ducatur, probabilius videtur huiusmodi librum debuisse proponi omnibus euolutum, & explicatum. 70. transtulerunt τόμον χαινὸν μέγαν, idest, *tomum nouum grandem*: licet autem *tomus* ex vi verbi significet partem libri, quam sectionem appellamus: tamen hoc loco pro integro libro, & volumine vsurpatur: itaque liber hic fuit non solum magnus, sed etiam nouus, vt addidere 70. D. Hier. per librum istum intelligit hoc ipsum volumen Esaiæ, quod in Bibliis circunfertur: *Dixit*, inquit, *Dominus ad Prophetam, vt nequaquam in populos proferat noua natiuitatis arcanum, sed scribat eam in isto grandi volumine, quod modò legimus*. Cæterum probabilius videtur non hoc volumen Esaiæ, in quo omnia eius vaticinia continentur, nomine huius libri accipiendum esse, sed peculiarem quendam librum, in quo illa tantum verba conscriberet, quæ reliquis vaticiniis postea adiungeret.

Septuag. *Explicatur Esaia contextus.* *Sanct. Pagn.* *Paraphrast.* *Septuag.* *D. Hieron.* *Nomine libri quod volumẽ accipiendum.*

II. Secundò, Expositionem desiderat illud, quod sequitur: *Et scribe in eo stylo hominis*. D. Hier. stylum hominis interpretatur, stylum, quo homines scribere consueuerunt: *Præcipit*, inquit, *Dominus Propheta, vt humanis verbis, & stylo, quo homines scribere consueuerunt, Dei sacramenta comprehendat*. Id quod magis explicauit Lyr. præcipi nimirum Prophetæ, vt ea verba stylo hominis conscribat, idest, clarè, & plane, vt ea quilibet homo etiam parum doctus possit legere, & intelligere: cui concinit Paraph. Chald. cum transtulit: *Sume tibi tabulam grandem, & scribe in ea scripturam claram*. Itaque illud Prophetæ præcipitur, vt verba illa dictionibus claris, notisque characteribus, & vocibus, & vt quidam arbitrantur, literis etiam maiusculis in tabula illa grandi, seu volumine conscriberet, vt & facilè, & à longe ab omnibus etiam imperitis legi, & intelligi possent.

D. Hieron. *Stylus hominis, quid hic.* *Lyran.* *Paraphrast.*

III. Tertiò, Quidnam in eo libro grandi scribendum esset ab Esaia, mox verbis sequentibus explicatur: *Scribe*, inquit, *in eo stylo hominis, Velociter spolia detrahe, cito prædare*. Hebraice est חש בז למהר שלל hoc est, si verbum verbo reddas: *Ad festinandum spolium accelerauit prædam*. Non desunt autem, qui arbitrentur in volumine isto sola illa duo vltima verba monosyllaba, חש בז, idest, *Accelerauit prædam*, conscribenda fuisse: itaque transferunt *Scribe super ipsum stylo hominis de acceleranda spoliatione: Accelerauit prædam*, seu *festinat direptio*, vt videlicet verba illa præcedentia, *Ad festinandum spolium*, seu vt nos habemus, *Velociter spolia detrahe*, non scribenda fuerint in libro, sed contineant tantum materiam, & argumentum scriptum, de quo agunt duo postrema verba, quæ erant conscribenda. Cæterum nostra editio vulgata magis sonat omnia illa verba fuisse conscri-

Quidnam scribendum ab Esai. in volumine.

benda, *Videlicet spolia detrahe, cito prædare*: potéstque confirmari ex eo, quod statim de nascituri infantis nomine dicitur: *Voca nomen eius, Accelera spolia detrahere, festina prædari*: ex quibus videtur non obscurè colligi in libro illo grandi conscribendum mandari nomen nascituri infantis, quod integra illa sententia explicatur, vt liber nihil aliud contineret, quàm infantis nomen. Cum igitur eiusmodi nomen sit totum illud, *Accelera, spolia detrahe, festina prædari*: verisimile est

Paraphrast. integram in libro fuisse conscriptam: ídque videtur etiam Ionathas in sua paraphrasi intellexisse, cum ita transtulit: *Scribe in tabula scripturam claram, Festina ad prædandum prædam, & auferendum spolium.*

IIII. His ita explicatis sit prima obseruatio, mandari Esaiæ, vt sumat librum grandem, in eòque pauca illa verba conscribat, imo iuxta aliquorum sententiam, duas tantùm voces monosyllabas, vti diximus: quoniam in illis paucis verbis quasi per compendium magna continebantur mysteria, quæ postea explicatius toto illo libro, ac volumine tradenda erant, atque adeo necesse fuit, vt liber, voluménque magnum esset, quod posset omnia illa apte complecti. Quid namque breuius, & concisius, quàm illud, quod in libro scribi iubetur, *Videlicet spolia detrahe, cito prædare?* At si idem explicetur, & pro dignitate tradatur, nihil fusius, nihil vberius fingi potest: siquidem paucis illis verbis Messiæ Regis aduentus, bella, victoriæ, triumphi, totiúsque eius principatus, & imperij fœlicitas, ac per or-

Esai. 10. 23. bem vniuersum propagatio continetur. Hoc eodem sensu Esaias capit. 10. legem

Lex noua abbreuiatio, & consummatio cur appelletur ab Esaia. nouam abbreuiationem appellauit, quoniam per compendium quidem paucis verbis traditur: sed eius tamen explicatio infinitos libros, ac volumina requirit: *Consummationẽ*, inquit, *& abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ*, seu vt habent Septuag. *Verbum abbreuiatum Dominator Dominus*

Septuag. *exercituum faciet in orbe terræ vniuerso.* Nam quòd eo loco per *consummationem*, & *abbreuiationem*, seu *verbum abbreuiatum*, lex noua intelligenda sit, quæ paucis verbis, & præceptis cōplectitur vniuersa, quæ in lege veteri sub multiplici figurarum, cæremoniarum, sacrificiorum, præceptorúmque multitudine tradebantur, atque

D Hieron. adeo sit quoddam veluti legis veteris compēdium, docet D. Hieron. in comment.

Lex noua veteris compendium. super Esaiam. *Abbreuiatus*, inquit, *& perfectus sermo Euangelicus est, qui pro cunctis laciniosæ legis cæremoniis dedit præceptum grauissimum, & breuissimum dilectionis, & fi-*

Mat. 22 40 *dei: vnde Dominus in Euangelio* Matth. 22. *ait*: *In his duobus mandatis vniuersa lex*

Tertull. *pendet, & Prophetæ.* Quod Hieron. videtur accepisse à Tertull. lib. 4. aduersus Marcion. vbi eundem locum expendens sic ait. *Decisum sermonem faciet Dominus: vel verbum abbreuiatum, idest Euangelium: compendiatum est enim nouum testamentum, &*

D. Thom. *legis laciniosis oneribus expeditum.* Id quod egregiè exponit D. Th. in c. 9. Ep. ad Rom. vbi is locus Es. citatur à Paulo: docet namque verbum Euangelij esse abbreuians verba legis, quia omnia legalia sacrificia vno Eucharistiæ sacrificio comprehendit

Legalia sacrificia comprehendit Eucharistia. omniáque præcepta moralia in duobus præceptis charitatis includit iuxta illud Matth. 22. *In his duob. mandatis vniuersa lex pendet, & Prophetæ.* Addit verò D. Th. posse quoque per *verbum abbreuiatum*, Verbum in assumpta humanitate intelligi.

V. Ex superioribus igitur manifestum relinquitur optimo iure præcipi Esaiæ, vt sumat librum grandem ad pauca illa verba conscribenda: quoniam ea mysteria, quæ per compendium in illis verbis tradebantur, erant postea fusius explicanda in nouo instrumento, quod in illo grandi volumine adumbratum fuisse docent multi Patres. Quamuis enim volumen illud magnum esset, si cum paucis

Mysteriorum legis nouæ magnitudo, & maiestas. illis verbis conferretur: tamen breue admodum, exiguúmque censeri debet, si ad mysteria ipsa referatur, quæ tanta sunt, vt si explicatè tradi debeant, non vnum tantum, sed infinita volumina requirant, atque adeo licet liber ille grādis nouum testamen-

testamentum expresserit, adhuc tamẽ lex noua compendium appellari potest non solum comparatione legis veteris, sed etiam ratione eorundem mysteriorum, quę proponit, quæ multò adhuc longius, maiúsque volumen desiderant ob eorum magnitudinem, & maiestatem. Quis enim vel incarnationis Diuini Verbi præstantiam, vel Eucharistiæ sublimitatem, vel diuinæ gratiæ splendorem possit pro dignitate etiam longissima oratione complecti? Quæ porro vis dicendi poterit vnquam ad Ecclesiæ breuissimo tempore amplitudinem, amplificationem fidei, Gentiúmque conuersionem explicandam pertingere? Et tamen hæc omnia paucissimis, iísque simplicissimis verbis in noui instrumenti volumine traduntur. Iam verò si de ipsa Euangelica doctrina disseramus, nihil sane in speciem simplicius, nihil breuius traditur, si verò prematur, atque explicetur, nihil grauius, nihil grandius dici, aut excogitari potest. Quod quia ethnici, & insipientes non intelligunt, sumunt ex simplicitate, qua mysteria fidei traduntur, occasionem illa contemnendi, id quod in baptismo præcipuè expendit Tertull. lib. de baptismo aduersus Quintillam fœminam. *Nihil adeo est*, inquit, *quod obduret mentes hominum, quàm simplicitas diuinorum operum, quæ in actu videntur, & magnificentia, quæ in effectu repromittitur, vt hic quoque, quoniam tanta simplicitate sine pompa, sine apparatu nouo aliquo, denique sine sumptu homo in aquam demissus, & inter pauca verba tinctus, non multò, vel nihilo mundior resurgit, eo incredibilis existimetur consecutio æternitatis. Proh misera incredulitas, quæ denegas Deo proprietates suas simplicitatẽ, & potestatem! Quid ergo? nonne mirandum & lauacro dilui mortem? atqui eo magis credendum, si quia mirandum est, idcirco non creditur. Qualia enim decet esse opera diuina, nisi super omnem admirationẽ? Nos quoque ipsi miramur, sed quia credimus. Cæterùm incredulitas miratur, nõ credit: miratur enim simplicia quasi vana, magnifica quasi impossibilia.* Hæc Ter.

Doctrina Euangelica in speciem simplexiũ sit grauis & grãdis. Tertull.

VI. Secunda obseruatio sit circa verbum illud, *nouum*, quod Septuag. addiderunt: *Sume*, inquit, *tomum nouum magnum*, Meritò quidem nouus liber sumi præcipitur, cum in eo noua quædam, & admiranda conscribenda essent, tum vt rerum nouitati nouitas quoque libri responderet: tum vt ex libri nouitate intelligerent Hebræi veterem legem abolendam, nouámque aliam multò nobiliorem, perfectiorémque sanciendam, de qua nouitate multa sunt in Prophetis vaticinia. Primùm enim eam Dominus pollicetur per Esaiam cap. 43. quo testimonio ad idem confirmandum vtitur Tertull. lib. 4. contra Marcion. cap. 1. *Ne memineris priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce ego facio noua, & nunc orientur, vtique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, & in inuio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones, & struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in inuio, vt darem potum populo meo, electo meo. Populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit.* Quo loco est sermo ad literam de mysteriis legis gratiæ, quæ noua appellantur, & de conuersione Gentium, quæ tanquam vna ex præcipuis istis nouitatibus commemoratur: admirandum enim fuit, & nouum poni in deserto viam, & flumina in inuio, hoc est, in Gentilitate Euangelicæ doctrinæ fluenta, laudarique Deum à barbaris, efferatísque gentibus, quæ idcirco bestiis agri, draconibus, & struthionibus comparantur, quemadmodum exponit D. Hieron. *Nequaquam*, inquit, *memineritis veterum quoniã in Euangelio multò sunt maiora facturus, quorum comparatione præterita sileri debeant: neque enim vnus fluuius, siue fons erumpet de petra, sed multa flumina, quæ non corpora, vt prius, sed animas sitientes reficiant, & impleatur illud, quod supra legimus c. 12. Bibetis aquas de fontibus saluatoris tunc, quod nunquam factum est, fiet, vt omnes bestiæ, & dracones, & struthiones, qui in solitudine gentium morabantur, & idololatriæ sanguine, morúmque feritate bestiarum similes erant, glorificent me, atque collaudent.*

Nouus liber ab Esaia sumi præcipiatur.

Esai. 43. 18.

Tertull.

Mysteria legis gratiæ, noua.

D. Hieron.

Esai. 12. 3.

Tt

VII. Cæterùm est aduertendum Septuag. interpretes pro draconibus sirenes transtulisse. *Benedicent*, inquiunt, *mihi bestiæ agri, sirenes, & filiæ struthionum*: quod expendens Cyrill. Alexand. lib. 4. in Esaiam, ait per sirenes, & struthiones accipiendos esse Gentium Doctores, Oratores, & Poetas, qui apud Ethnicos ornatè loquebantur, dictionémque pulchrè expoliebant: ij enim ad fidem Christi conuersi multò suauius, & elegantius diuinas laudes suis operibus decantarunt. *Sirenes*, inquit, *& filias struthionum dicit eos, qui apud Gentes ornatè loqui norant, & qui melodicum quiddam, ac numerosum resonabant, cuiusmodi erant Græcorum superstitiones Doctorum, Poetæ, & Oratores.* D. Hierony. etiam obseruat præter Theodotionem reliquos omnes interpretes loco *Draconum Sirenes*, transtulisse, sed non Gentilitatis Philosophos, vt Cyrillus, verùm homines voluptuarios, deliciisque deditos *Sirenum* nomine intelligit: *Sunt*, inquit, *sirenes animalia portentosa, quæ dulci carmine, atque mortifero nauigantes Scylleis canibus lacerandos præcipitabant, illúdque significant, quòd voluptati prius, & luxuriæ dediti ad seruitutem Domini conuertantur.* Cæterum siue per sirenes cum Hieronymo homines luxui, & voluptati deditos, siue cum Cyrillo Gentium Philosophos, sapientésque intelligamus, vtrumque sanè eximię cuiusdam nouitatis fuit, atque potentiæ, vel eos, qui deliciosè viuebant, asperitatem crucis Christi, & carnis macerationem, quæ in Euangelio commendatur, amplexatos fuisse: vel eos, qui apud Ethnicos sapientiæ nomine gloriabantur, & qui omnia ad naturalis rationis lumen exigenda arbitrabantur, nihilominus captiuantes intellectum in obsequiũ Christi crucis secundùm insipientium opinionem stultitiam, vt Paulus loquitur, quanquam Dei virtutem, & sapientiam, vt reuera est, magna omnium admiratione suscepisse, atque ex draconibus, hoc est, fidei persecutoribus, imo & irrisoribus in sirenes euasisse, quæ suis elucubrationibus tanquam suauissimis vocibus eadem fidei mysteria, quæ antea irridebant modulate decantarent, & sicut antea noxiarum sirenum instar alios ad certissimum salutis naufragium præcipites dabant, ita postea è contrario tanquam Diuinæ quædam sirenes plurimos suo cantu ad salutis portum pertraherent, vt videre licet in Dionys. Areop. Cypr. August. & aliis, quos antea tanquam dracones sæuissimos, & immanissimos Ecclesia formidabat: nunc verò tanquam suauissimas, Diuinásque sirenes mysteriorum fidei suauissimas cantatrices admiratur: atque huc spectat illud, quod ad capit. 5. huius operis diximus de quatuor animalibus ante Dei thronum citharas habentibus, & in illis diuinas laudes suauissimè concinentibus.

Septuag. Cyril. Alex. Oratores ac Poetæ Gentium, sirenes ac struthiones.

D. Hieron.

Voluptuarij homines, sirenes.

Ethnicorum sapientum ad fidem cõuersio, res eximiæ nouitatis.

Sacri doctores, sirenes suauissimæ.

VIII. De eadem nouitate loquitur Hieremias cap. 4. *Hæc dicit Dominus viro Juda, & Hierusalem: Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas: circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum viri Juda, & habitatores Hierusalem*: quo etiam testimonio vtitur loco citato Tertullian. vt probet fuisse abrogandam legem veterem, nouámque aliam sanciendam, quamquam legit paulò aliter: *Nouate*, inquit, *vobis nouamen nouum*. Eleganti sanè similitudine explicauit Hieremias abrogationem legis veteris, & alterius pro illa sanciendæ nouitatem, cum *nouale* faciendum dixit. Est enim *nouale* terra, vt quidam volunt, de nouo culta, spinis, & sentibus plena, aut, vt alij existimãt, illa quæ aliquanto tempore à cultura cessauit, quæ de nouo proscinditur, vt nouum in illam semen iaciatur. Sic namque Hebræorum populus iamdiu fructum non ferebat, quin potius, spinis, sentibúsque horrebat, qui propterea nouandus, hoc est, de nouo proscindendus prædicitur, vt nouam legis nouæ sementem accipiat. Accedit, quòd terra illa, quæ nouale primùm fit, solet prius aratro proscindi, nec tamen statim seminatur: sed per annum, & eo amplius ita proscissa relinquitur,

Hiere. 4. 3. Lex vetus abroganda prædicitur. Tertul.

tur, vt postea de nouo aretur, seminetúrque: sic enim Deus Hebræorum populum per legem veterem, legaléſque cæremonias tanquam terram hactenus incultam proscidit, noualéque fecit, vt ita paratior, aptiórque redderetur, vt suo tempore de nouo araretur, nouámque legis gratiæ sementem reciperet. Et quoniam in nouali solet spinæ, tribulique exoriri, in eo quoque Synagoga nouali iure optimo similis dicitur, quæ innumerabilem spinarum, hoc est, deprauatorum morum segetem procreauit, & spinas quoque illas protulit, quæ caput Domini cruentarunt. Meritò igitur Hieremias legem veterem abrogandam, nouámque aliam faciendam prænuntians nouandum dixit nouale, præcepitque terram de nouo proscindi, vt spinis legalibus auulsis noua legis nouæ sementis iaceretur, quæ est germana, & literalis huius loci expositio. Non est tamen contemnenda moralis interpretatio, quam affert D. Hieronym. in eam videlicet sententiam, vt dicatur prius auellendas esse curas, solicitudinésque rerum temporalium, quæ in Euangelio spinæ appellantur, ac tum demum virtutum semina iacienda. *Præcipitur*, inquit, *viris Iuda, & Hierusalem, qui veram sectantur fidem, & habitant in Ecclesia, vt non seminent super spinas, quas Euangelicus sermo significat, quæ suffocant sementem Dei sed prius nouale faciant, & omnes suffodiant vepres, sentésque auferant, vt munda semina arua suscipiant.*

Lex vetus ad nouam suscipiendam Iudeos reddebat aptiores.

Cæremoniæ legales, spinæ.

D. Hieron.

Temporaliũ rerum curæ, spinæ.

IX. Alij locum etiam tropologicè exponentes, in quibus est Dionysius Carthusianus, illud significari putant non esse seminanda bona opera super spinas lethalium criminum, quoniam nihil ad promerendum conferunt: sed prius spinas peccatorum esse per pœnitentiam auellendas: non quòd non sit consulendum homini etiam lethalibus criminibus implicito, vt bonis operibus incumbat: sed quoniam per huiusmodi opera nihil gratiæ consequitur, quippe quæ ad gloriam promerendam, consequendámque non pertinent, atque adeò perinde sit (quod attinet ad gratiam, gloriámque promerendam) hominem lethali aliquo scelere inquinatum bonis ex genere suo operibus distineri, atque frumentum super sentes, spinásque seminare, à quibus omnino obruendum, & suffocãdum sit. Quare meritò Oseas cap. 10. exhortatur: *Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordiæ, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iustitiam*, hoc est, Innouate nouale cordis vestri auulsis per pœnitentiam omnium vitiorum spinis, ac sentibus, & tunc seminate in iustitia, idest, ad iustitiam metendam, atque colligendam. Si enim hac ratione sementem feceritis, haud dubiè metetis in ore misericordiæ, hoc est, vberrimos fructus colligetis, quibus vos Deus pro sua liberalitate, & misericordia cumulabit. Porro quod additur, *Tempus autem requirendi Dominum, cùm venerit, qui docebit vos iustitiam*, non est tacitè prætereundum: significatur enim tunc præcipuè futurum tempus innouandi cordium noualia, seminandíque in iustitia, cum Christus ipse aduenisset, atque adeò non esse tunc eam occasionem prætermittendam bene operandi, totísque viribus in omne genus probitatis incumbendi. Itaque tunc tempus fœlicissimum futurum, quo maximo cum fructu, & lucro Deus exquiri debeat, qui in assumpta humanitate doctor sit futurus iustitiæ, magistérque huius spiritualis arationis, sementísque virtutum faciendæ. Docebit enim, qua arte, & quibus potissimum operibus possimus amplissimos iustitiæ fructus colligere, Deúmque maximè promereri.

Carthus.

In lethali crimine bene operantes seminant super sentes.

Osea. 10. 12.

Tempus requirendi Dominum, quod præcipuè.

X. Tertia, & postrema obseruatio sit circa illa verba, *Et scribe in eo stylo hominis*: quibus iubetur Esaias pauca illa verba stylo claro, ac perspicuo, notísque characteribus, imo & grandioribus conscribere, vt ab omnibus etiam imperitis & legi, & intelligi possent. Cuius rei illud est mysterium, futurum scilicet, vt

mysteria, quæ in lege, & Prophetis sub obscuris figurarum, visionúmque ænigmatis tradebantur, quam ob causam vix à Doctoribus intelligebantur, tandem aduenıente Christo, cuius eo loco aduentus promittitur, ita perspicuè, & explicatè docerentur, vt etiam à rudibus, & imperitis percipi possent. Id quod cumulatissime impletum cernimus, siquidem mysterium Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ, & multa alia per se obscurissima, & altissima nunc à rudibus mulierculis, gentibúsque omnino barbaris à cognitione, atque pueritia longe abhorrentibus & creduntur, & quantum satis est, explicatè intelliguntur. Atque hoc etiam sensu præter alios accipiendum est illud Esaiæ hoc ipso cap. *Liga testimonium, signa legem in discipulis meis, & expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam à domo Iacob*: quasi diceret Dominus Prophetæ: Hæc tu vaticinia interim liga, & claude in libro, obscurísque imaginibus, & symbolis inuolue, reseruáque ea discipulis meis, idest, Apostolis, eorúmque successoribus: ij enim sigilla dirumpent librum aperient, & ea mysteria clarè, distinctéque fidelibus proponent, vt ab omnibus intelligi possint. Nec verò id mirum videri debet, cum Deus per seipsum immediatè homines docuerit iuxta illud ad Hebr. 1. *Multifariam, multisq; modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio*. Quis enim quantumcumque rudis sub tanto magistro non intelligeret etiam difficillima? id quod prædictum habes Esai. 54. vbi est sermo ad literam de Ecclesia: *Ecce ego*, inquit Dominus, *sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam in iaspidem propugnacula tua: & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles: vniuersos filios tuos doctos à Domino*, seu vt Septuag. transtulerũt, διδακτὺς Θεῦ, idest, *doctos Dei*, seu *discipulos Dei*, seu vt citatur Ioannis 6. *docibiles Dei*. Si igitur homines futuri erant discipuli ipsius Dei sibi per seipsum immediatè loquentis, non mirum si altissima, atque abditissima mysteria à tanto Doctore explicata facilè intelligere potuerunt. Id verò ex eo perspicies, quòd discipuli Christi natura sua rudes, & imperiti vsque adeo in altissimarum rerum cognitione profecerãt, vt vel ipsi Angeli in plerisque eorum postea discipuli fuerint, multáque per eos didicerint, quæ antea nesciebant, vt diserte testatur Apostolus ad Ephes. 3. vbi ita ait: *Mihi omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc in Gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à seculis in Deo, qui omnia creauit: vt innotescat principatibus, & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei*. Vnde, inquit, hoc manifestum est Angelis? Per Ecclesiam. Quid igitur hoc est? non cognouerunt Angeli? si enim Principatus non cognouerunt, multò minus Angeli cognoscere potuerunt. Nunquid igitur cognouerunt Archangeli? Nec profectò illi. Vnde autem scire debuerunt? quo reuelante? quando nos didicimus, tunc & illi etiam per nos. Et multò clarius D. Tho. in Comment. eius epist. *Per quid autem*, inquit, *in principatibus, & potestatibus in cœlestibus innotescat multiformis sapientia Dei, subdit dicẽs: Per Ecclesiam. Quod quidem habet magnam difficultatem, nam glossa habet: idest, per Apostolos in Ecclesia prædicantes. Vnus quidem intellectus esse potest, quod scilicet Angeli ab Apostolis didicerunt, & hoc videtur quandam rationem habere: videmus enim, quòd in cœlo inter Angelos superiores, qui immediatè à Deo illuminantur, & docent inferiores Angelos, qui non immediatè illuminantur à Deo. Non videtur ergo irrationabile, quòd doceant Angelos Apostoli, qui immediatè à Deo sunt edocti iuxta illud* Io. 1. *Vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*. Hæc D. Thom. quamuis paulò post aliam expositionem afferat, quàm immeritò probabiliorem putat. Idem sentit Theo. *Nec potestates*, inquit, *quæ sub aspectum non cadunt, sciebant mysterium, sed per dispensationem, quæ est in Ecclesia, ineffabilem Dei sapientiam didicerunt*. Igitur, vt ad institu-

Mysteria in veteri Testamento obscurissima nunc explicatè intelliguntur [marginal note, partly illegible]

Heb. 1. 1.

Esai. 54. 11.

Septuag.

Ioan 6. 45.

Apostolorum scientia, & cognitio.

Ephes. 3. 8

D. Thom.

Angeli Apostolorum discipuli.

Ioan 1. 18.

Theodor.

stitutum reuertamur, stylo claro, atque perspicuo iubetur Esaias aduentum Regis Messiæ, & mysteria legis gratiæ conscribere: quoniam Rex ipse Messias ea erat clarè, & distinctè suis discipulis traditurus, quæ ipsi tametsi difficillima, & maximè recondita, ita cumulatè cognoscerent, vt vel ipsorum Angelorum præceptores, ac magistri esse possent: nec erubescerent cælestes Principes discipuli esse Apostolorum, pauperum, inquam, rudiúmque piscatorum, atque ab illis tanquam à superioribus quibusdam Angelis de multis, quæ ad Ecclesiæ œconomiam, progressúmque spectabant, illuminari.

Quomodo verum sit Christum, antequam sciret vocare patrem, & matrem, abstulisse fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ.

SECTIO XIX.

ILlud denique in superiori vaticinio peculiarem continet difficultatem, quòd infans ille, cuius conceptus, ortúsque ex Spiritu sancti virtute promittitur, idest, Christus, vt hactenus ostendimus, antequam sciat vocare patrem & matrem, hoc est, in ipsa infantia ablaturus dicatur fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ coram Rege Assyriorum. Id quod antequam doceamus, quomodo accipiendum sit, aduertendum est ex hoc loco manifestè probari Messiæ regnum non temporale, sed spirituale fuisse futurum, eiúsque prælia, de quibus non semel mentio fit in sacris literis, non bello, & armis gerenda, quemadmodum Iudæi perperam arbitrantur, & quod est consequens victorias non coactis toto orbe copiis, descriptóque milite, sed sublimiori alia ratione fuisse comparandas. Si enim Messias dum adhuc esset infantulus, auferre prædicitur fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ, palam est eiusmodi spolia longè diuersa futura fuisse, quàm Hebræi per summam imperitiam nugantur. Quo argumento non semel contra Iudæorum peruicaciam vtitur Tertull. Etenim in lib. aduersus Iudæos, cap. 9. ita ex his verbis aduersus eos eleganter ludit. *Sono etiam nominis inducuntur, cum virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus Regem Assyriorum sic accipiant, quasi bellatorem portendant Christum, non animaduertentes, quid scriptura præmittat, quoniam priusquam cognoscat puer vocare patrem, aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus Regem Assyriorum. Ante est enim, vt inspicias ætatis demonstrationem, an virum iam Christum exhibere ista ætas possit, nedum Imperatorem? Scilicet vagitu ad arma esset conuocaturus infans, & signum belli non tuba, sed crepitacillo daturus, nec ex equo, vel de muro, sed nutricis, & gerulæ suæ dorso, siue collo hostem designaturus, atque ita Damascum, & Samariam pro mammis subacturus. Aliud est, si penes vos infantes in prælium erumpunt, credo ad solem vncti prius, deinde pannis armati, & butyro stipendiati, qui ante norint lanceare, quam lancinare: enim verò si nusquam hoc natura concedit ante militare, quàm virum facere: ante virtutem Damasci sumere, quàm patrem nosse, sequitur, vt figuratè pronunciatum videatur.* Hæc Tertullianus. Idem totidem verbis repetit lib. 3. contra Marcionem cap. 13 legendus est. & lib. 5. contra eundem Marcionem, cap. 18. Porrò illud, quod ait Tertullianus figuratè pronunciatum videri: *Accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ*, non ita est accipiendum, quasi senserit non esse sermonem ad literam de Christo, sed illud dumtaxat, non vt verba sonant, id intelligi oportere, quemadmodum Hebræi contendunt de præliis, spoliísque temporalibus, sed per metaphoram, & translationem de spirituali victoria, Gentiúmque spoliis per

I. *Messiæ regnū spirituale, nō temporale.* *Contra Iudæorum peruicaciam eleganter ludit Tertull.*

earum ad fidem conuersionem diripiendis, vt paulò post explicabimus.

II. Dicimus igitur nomine *Damasci*, quæ vrbs erat Metropolis Syriæ, & nomine *Samariæ*, quæ erat Metropolis regni Israel, in quibus duabus vrbibus idolorum cultus maximè viguit, Gentilitatem, seu Gentes idololatriæ deditas adumbrari, quarum Christus adhuc infantulus fortitudinem abstulit, spoliáque diripuit, cum Magos illos tanquam Gentium primitias ex Orientis partibus ad se infantulum adorandum, venerandúmque stella duce euocauit. Ij enim quia & Reges, & sapientes simul erant, meritò Gentilitatis fortitudo, & opima Gentium spolia appellari potuerunt. Quod verò additur, *coram Rege Assyriorum*, vel de dæmone ipso, vel de Herode intellige: iis enim Regibus videntibus, ac frementibus bellator noster potentissimus ea spolia Gentibus incredibili potentia, fortitudinéque detraxit. Atque hæc est communis veterum Patrum expositio: sic namque in primis interpretatur Tertullianus in libro aduersus Iudæos proximè citato: *Spolia*, inquit, *Samariæ accepit ipsos Magos, qui cum illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent, quasi Dominum Regem sub testimonio indicis, & ducis stellæ spolia sunt facti Samariæ, id est, idololatriæ, credentes in Christo: idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominiosæ ob idololatriam, qua desciuerat à Deo sub Rege* Hieroboam. *Aduersus autem Regem Assyriorum, hoc est, aduersus diabolum, qui ad hoc se regnare putat, si sanctos à religione Dei deturbat.* Hæc ille. Iustin. quoque Philosoph. & Mart. in dialogo cum Tryphone aduersus Iudæos: *Antequam*, inquit, *possit puer patrem & matrem appellare, Damasci potentiam, Samariæq; spolia capiet nec cuiquam eorum, qui apud Iudæos fuerunt Reges, hoc vnquam accidisse potestis docere: nos autem in nostro Christo factum docere possumus. Simul namque atque natus est, Magi ab Arabia venerunt, eúmque adorauerunt, cum venissent ad Herodem, qui tunc in terra vestra regnabat, quem verbum propheticum Regem Assyriorum appellat.* Eodem sensu hæc Damasci, Samariæque spolia intellexerunt D. Epiphanius libro tertio contra hæreses, post hæresim 80. titulo *Compendiaria doctrina de fide Catholica, & Apostolica Ecclesia*, D. Ambrosius libro tertio in Luc. D. Chrysost. homil. 2. in cap. 2. Matth. D. August. serm. 1. in festo Epiphaniæ, & alij.

In Damasco & Samaria cur adumbratæ Gentes.

Tres illi Orientis Magi Gentilitatis fortitudo & spolia.

Tertull.

Iustin. Mar.

D. *Epiphan.* D. *Ambros.* D. *August.* D. *Chrys.*

III. At quæres, quónam armorum genere, quibúsve copiis hic infans abstulerit fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ diripuerit? Id verò eleganter exponit Tertul. in lib. illo citato contra Iudæos, cap. 9. vbi docet eam fortitudinem fuisse admirabilem eius infantis pulchritudinem, eximiámque naturæ lenitatem, & mansuetudinem. Etenim postquam illam spoliorum detractionem de Magorum ad Christum adorandum ex Orientalibus patribus aduentu explicasset, exponens paulò post, quibusnã armis propugnauerit, subiunxit: *Adiuuabitur*, inquit, *hæc nostra interpretatio, dum & alibi bellatorem Christum scriptura designant ob armorum quorundam vocabula, sed ex reliquorum sensuum comparatione conuincentur Iudæi: Accingere, inquit Dauid, ense supra femur. Sed quid supra legis de Christo? ὡραῖος τῶν υἱῶν, id est, tempestiuus decore super filios hominum, diffusa est gratia in labiis tuis. Valde autem absurdum est, si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur, de quo subiungens dicebat: Extende, & prosperare, propera, & regna: & adiecit: Propter lenitatem, & iustitiam tuam. Quis enim ense accingitur, & non contraria lenitati, & iustitiæ exercet, id est, dolum, & asperitatem & iniustitiam, propria scilicet negotia præliorum? Videamus ergo, an aliud sit ensis ille, cuius est alius actus, id est, sermo Diuinus, bisacutus, duobus testamentis legis antiquæ, & legis nouæ?* Hæc ille. Ex quo habes ensem Messiæ fuisse eius decorem, & pulchritudinem: siquidem Reg. vates, vt expendit Tert. antequam eum ense cingeret, de pulchritudine, & venustate commendauit, qua cum Diuini verbi prædicatione coniuncta

Tertull. Christi lenitas & pulchritudo, fortitudo maxima.

iuncta tanquam gladio ancipiti vniuersum sibi orbem subiecit. Quanquam enim Tert. per ensem accepit verbum Dei, non excludit tamen ipsius Messiæ decorem & pulchritudinem: imo eam præcipuè intelligit, vt patet ex verbis sequentibus, cum ait: *Licuit ergo & Christo ensem sermonis Dei præcingi, cui prædicta tempestiuitas congruat cum gratia labiorum*, Nec verò prætereundum, quòd Tert. pro eo, quod nos habemus, *Speciosus forma*, legit, *Tempestiuus decore*: verè enim tempestiuus decore fuit Christus, qui vel in ipsa infantia tantam prætulit pulchritudinem, vt Reges Orientales ad se adorandum, amandúmque pertraxerit. Quare meritò hæc ipsius pulchritudo gladius dicitur, & eo cum cingitur, non tantum potens, sed potentissimus appellatur: *Accingere*, inquit, *gladio tuo super femur tuum potentissime.* Similique emphasi idem decor, & pulchritudo Messiæ dicitur eius fortitudo Psal. 92. *Dominus regnauit, decorem indutus est: indutus est Dominus fortitudinem*: quo loco, id quod dicitur: *Indutus est Dominus fortitudinem*, repetitio est, & explicatio eius, quod præcesserat, *Decorem indutus est*, vt idem sit indutum fuisse Messiam decore, atque armatum fuisse fortitudine. Itaque eius arma, quibus in aciem descēdit armatus, quibus pugnat, quibus spolia diripit, nulla alia esse, quam ipsius decorem, & pulchritudinem, qua mortalium corda vel ipso aspectu fortissimè simul, ac suauissimè superat, sibique deuincit. Vnde Cant. 5. de eius capitis pulchritudine dicitur: *Comæ eius sicut elatæ palmarum*: tam eximia enim est eius pulchritudo, & tanta vel in ipsis crinibus potentia ob singularem decorem ad omnium amorem sibi conciliandum, vt quot capillos habet in capite, totidem nobilissimas gerat palmas, hoc est, totidem victorias de humanis cordibus consequatur, totidémque præferat longè clarissima monimenta triumphorum, quorum palmæ sunt symbolum.

Quo gladio orbem sibi subiecerit Messias.

Psal. 92. 1.

Messiæ arma decor ipsius & pulchritudo.

Cant. 5.

Nonum testimonium depromitur ex illis verbis Esaiæ 9.

Multiplicabitur eius imperium.

SECTIO XX.

QVis commemoratam sententiam in speciem considerans existimare possit in ea latere aliquod virginitatis sanctissimæ Deiparæ argumentum? & tamen nescio, an elegantiori alio vaticinio ea in sacris literis expressa, prænuntiatáque fuerit: quod vt illustrius reddatur, illud in primis animaduertere oportet, certissimum esse eo loco Esaiæ sermonem haberi ad literam de Messia. Ita verò habet integrum vaticinium: *Paruulus*, inquit, *natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum eius: & vocabitur nomen eius Admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri seculi, Princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis*: quæ omnia palam est in vnum Regem Messiam conuenire, nec vllo pacto quadrare posse in Ezechiam filium Regis Achaz, vt quidam Hebræi impudenter contendunt, contra quos non est hic fusius disputandi locus. I.

Deinde aduerte pro eo, quod nos habemus, *Multiplicabitur eius imperium*, haberi Hebraicè, למרבה המשרה, id est, *Ad multiplicandum imperium*, in quibus Hebraicis dictionibus nomen sacerrimæ Virginis includitur, quod Hebraice est *Miriam*, vti diximus in 2. Exegetico huius tract. de Virgine, vt ex veteribus Rabbinis annotauit Galatinus libr. septimo Arcan. capite 13. id quod ita ostenditur. In dictione המשרה habemus duas literas huius nominis M. & R. in II.

Galat.

dictione autem לםרבה habemus alterum M. vnum tantum Iod desideratur, quod Hebræi arcano quodam mysterio ita ex eisdem dictionibus colligunt. Etenim in duabus commemoratis dictionibus sunt duo ה vnum in dictione לםרבה, alterum in dictione המשרה: cum igitur litera ה apud Hebræos sit nota numeri quinarij, efficitur, vt duo ה significent vnum denarium, cuius nota est litera Iod, atque adeo duo ה valeant vnum Iod, quo addito reliquis literis integrum nomen *Miriam* conficitur, quod Hebraicè est nomen sanctissimæ Virginis. Rursus aiunt in dictione illa המשרה includi tres literas שרה, quæ hanc dictionem *Sarah* conficiunt, quæ dictio *Dominam* significat: itaque in duabus illis dictionibus לםרבה המשרה duo ista nomina includi *Miriam Sarah*, hoc est, *Maria Domina*, atque adeo cum eo loco Esaiæ de Messiæ aduentu ad literam disseratur, eo planè mysterio in illis dictionibus המשרה לםרבה, in quibus Messiæ principatus & imperium declaratur, nomen *Maria* inclusum esse, vt simul indicaretur nomen matris eiusdem Messiæ, illúmque filium, qui nobis datus, & paruulum, qui nobis natus dicitur, cuiúsque imperium toto orbe propagandum prædicitur: ex fœmina quadam clarissima, quæ *Maria Domina* appellaretur, fuisse nasciturum.

Deiparæ nomen prædicitur ab Esa.

III. Tertiò, vt ad rem proprius accedamus, obseruandum est apud Hebræos duplicem esse literam M. vnam apertam ex vna parte, quoad scriptionem מ, quæ tantum seruit in initio, & medio dictionum, semélque tantùm inuenitur præter ordinem posita in sacris literis in fine dictionis, videlicet lib. 2. Esdræ cap. 2. in dictione, הם, idest, *illi*, cuius mysterij causam ad calcem huius sectionis inuestigabimus: alteram omnino clausam quadrangulari figura ם, quæ tantum in fine dictionum adhibetur, eámque ob causam M. finale appellatur. Obseruāt igitur omnes Hebræi literam ם M. clausum præter vsum, & consuetudinem magno quodam mysterio poni in medio illius dictionis לםרבה, seu potius in principio dictionis, םרבה, nam ל, præfixum est litera seruilis, non radicalis, neque de substantia dictionis, sed quasi præpositio *ad*: idem est enim לםרבה, atque *Ad multiplicandum*. Itaque non sine mysterio eo loco poni M. clausum, cum deberet esse apertum: id quod non sine magna admiratione Hebræi commemorant, & quidem meritò, cum nusquam aliàs in vniuerso sacræ paginæ volumine reperiatur ם M. clausum vel in principio, vel in medio alicuius dictionis, sed in fine dumtaxat. Aduerterunt hanc nouam, & mysterij plenam scriptionem Hadr. Fin. lib. 2. Flagelli contra Iudæos c. 7. Galat. lib. 7. Arcan. cap. 13. Lyran. & omnes fere recentiores in c. 9. Esaiæ, imo & veteres Hebræi, veluti R. Hauchul celeberrimus Thalmudista apud Hadrian. Finum loco citato, & R. Haccados summæ apud Hebræos auctoritatis apud Galatinum lib. 7. Arcanorum, cap. 15.

2. Esdr. 2. Duplex litera M. apud Hebræos.

Hadri Fin. Galat. Lyran. R Hauchul. R. Haccad.

IIII. Cum hæc ita se habeant, conantur omnes interpretes huius nouitatis rationem, mysteriúmque indagare, illúdque præcipuè censent adumbrari, prædici videlicet futuram virginem, quæ omnino clausa, incorruptáque permanens paruulum illum admirabilem, & cuius imperium toto orbe multiplicandum, propagandúmque erat, & conciperet, & pareret. Cur enim, vti diximus, in duabus illis dictionibus Hebræis nomen Mariæ includatur, cuius nominis prima litera est M. optimo iure, vt eius virginitas omnino clausa, intactáque prædicetur, ea dictio לםרבה per M. omnino clausum præter Hebræorum scribendi rationem conscribenda fuit: quia enim præter naturæ ordinem Virgo paritura erat, meritò etiam præter scriptionis ordinem M. clausum eo loco pro aperto poni oportuit, vt mysterio ratio quoque scriptionis responderet. Hoc mysterium eo loco Esaiæ agnouerunt, tradidéruntque veteres Hebræi, & præcipuè R. Haccados

Deiparæ virginitas prædicitur ab Esaia.

dos in tertia petitione eius libri, qui *Reuelator arcanorum* inscribitur, Galatin. lib. 7. Arcan. cap. 13. Hadrian. Fin. lib. 2. Flagelli cap. 7. Lyran. 9. cap. Esai. & alij: vt immeritò dixerit Forerius nullum in ea scriptione latere mysterium, sed eam literam vitio librarij irrepsisse. Si enim mendum scribæ fuisset, reliqua saltem exemplaria reperirentur, quæ M. apertum haberent: at cum in omnibus Hebræis codicibus, vt vel ipsi Hebræi confitentur, M. clausum positum reperiatur, ad mysterium potiùs, quod omnes ibi agnoscunt, quàm ad librarij oscitantiam confugere oportet. Illud annotauit Leo à Castro in hunc locum in plerisque codicibus dubiam præferri lectionem, quòd scilicet aut legendum sit, *Marbeh*, id est, multiplicabitur, aut, *Sarbeh*, id est, spina, vel rebellio, vt sit sensus: *Spina, vel rebellio eius imperium*, significetúrque initium imperij Messiæ ab spinea corona, qua fuit coronatus, vel à rebellione Iudæorum, qua eum egerunt in crucem, fuisse auspicandum: attamen lectio vulgata retinenda est, nec in dubium reuocandum, an eo loco *Marbeh* legere debeamus. Sed vt ad Virginem reuertamur, hoc de eius virginitate mysterium est, quod præcipuè ea scriptionis nouitate fuit ab Esaia adumbratum.

Galatin. *Fin.* *Lyran.* *Leo à Castr.*

V. Cæterùm præter hoc de integritate Mariæ arcanum quidam recentiores, in quibus est Leo à Castro in Esaiam, arbitrantur M. omnino clausum, & quadratæ simul figuræ præter ordinem fuisse appositum in dictione illa *Lemarbeh*, id est, *multiplicabitur*, seu *ad multiplicandum*; vbi est sermo de propagatione imperij Messiæ, vt indicaretur regnum Messiæ futurum stabile, firmum, ac sempiternum, nec vllis vnquam aduersariorum viribus euersum iri: nam in litera M. omnino clausa innuitur nulla ex parte patere aditum, per quem in regnum Messiæ possint hostes irrumpere, sed semper in se clausum, & insuperabile futurum, in eadémque litera quandrangularis figuræ eiusdem regni nũquam casuri stabilitas explicatur. Id quod etiam apud Danielem prædictum reperies cap. 2. *In diebus autem regnorũ illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur: comminuet autem, & consumet vniuersa regna hac, & ipsum stabit in æternum.*

Leo à Castr. *Regnum Messiæ stabile, & sempiternum.* *Dan. 2. 44.*

VI. Denique alij in M. illo clauso posito præter ordinem in explicatione imperij Messiæ expressam putant Iudæorum cæcitatem, quibus videlicet regnum, imperiúmque Messiæ clausum, absconditúmque erat futurum: quippe qui cum iam Rex Messias imperium toto orbe constituerit, atque fundauerit: ipsi tamen in meridie palpantes rem tantam adhuc non videant, nec intelligant Messiam iam aduenisse, totóque orbe regnare. Et quoniam illud alterum mysteriũ de M. aperto posito etiam præter ordinem 2. Esdr. 2. ad Iudæos quoque pertinet, illud etiam hoc loco, vt ante promisimus, breuiter explicabimus. Sciendum est igitur lib. 2. Esdræ cap. 2. sic haberi: *Considerabam*, inquit Nehemias, *murum Hierusalem dissipatum, & portas eius consumptas igni.* Pro quo Hebraicè sic est ad verbum: *Fui considerans muros Hierusalem, qui ipsi rupti, & portæ eius consumptæ igni*: vbi pro *ipsi*, est Hebraicè הם articulus masculinus pluralis numeri, id est, *ipsi* muri ciuitatis Hierusalem, scribitúrque per M. apertum, cum clausum esse deberet, siquidem est in fine dictionis. Nec sanè vacat mysterio eo tantùm loco adhiberi M. apertum in fine dictionis, nec vsquam alibi in sacris literis simile quiddam reperiri: quod mihi quidem illud videtur significare, ciuitatem Hierusalem, de cuius vastatione ibi agitur, simúlque de templi, vrbis, ac murorum instauratione anno vigesimo Artaxerxis Longimani Imperatoris Persarum, à quo anno sumendum est initium septuaginta hebdomadum Danielis, fore iterum sub Tito excidendam, mænia eius diruenda, templúmque inflammandum. Itaque licet sub Artaxerxe vrbs in-

Iudæorum cæcitas. *2 Esdr. 2. 15* *Hierosolymorum sub Tito vastatio prædicitur.*

stauretur, murísque cingatur, non tamen omnino clausam Diuinæ iræ, ac supplicio futuram, sed amplissimum quendam aditum aperiendum, per quem Deus ad eam iterum diruendam Romanum exercitum inferet propter necem Messiæ. Atque hæc de mysterio duplicis istius literæ extra ordinem positæ. Quanquam verò, quod ad dictionem *lemarbeh* spectat, variè mysterium M. clausi ab interpretibus tradatur, vt in superioribus explicauimus: illa tamen sententia magis excellit, quæ docet, idcirco eam literam eo loco præter ordinem fuisse adhibitam, vt Virginis sanctissimæ præter naturæ ordinem clausam omnino, & illibatam integritatem in conceptu, & partu Christi adumbraret.

Nonnulla ex eodem vaticinio ad literam eruuntur.

SECTIO XXI.

I. PRimam obseruationem colligimus ex eo, quod in verbis illis Hebræis, לםרבה המשרה pro quibus nos habemus, *multiplicabitur imperium*, continetur inclusum nomen sanctissimæ Virginis, vt superiùs ex veterum Hebræorum sententia annotauimus. Ex quo illud eximium sanctissimæ Deiparæ encomium elicitur, voluisse nimirum Deum nomen Mariæ cum imperio Messiæ tam admirabili ratione, & artificio connectere, vt vbicunque Messiæ imperium propagatum legeretur, ibi quoque sanctissimum Mariæ nomen audiretur: nec possent Messiæ principatus, regnique fines prorogari, & extendi, quin simul Virginis laudes, nominisque eius amplitudo augeretur: & quo Messiæ regnum pertingeret, eò ad vltima vsque sola terrarum sanctissimum Deiparæ nomen penetraret. Idcirco enim vbi imperium Messiæ multiplicandum prædicitur, Mariæ nomen indissolubili vinculo attextum, inclusúmque esse voluit simili artificio, (si magna licet paruis componere) quo Phidias ille sculptor cum primis illustris, cum Mineruam armatam finxisset ex ebore, in eius clypeo suam ipsius imaginem tanto artificio, ingenióque cœlauit, vt eam nemo posset abradere, quin vniuersum statuæ opus perderet, vt auctor est Arist. in lib. de mundo ad Alexandrum, aliique nobiles scriptores attestantur. Sic mihi sanè videtur Deus ita Virginis matris memoriam cum suo ipsius imperio coniunctam esse voluisse, vt nemo qui ipsius imperium commemoraret, de Virgine silere posset: nemo Virginis magnitudinem obscurare, quin magna ex parte Messiæ dignitatem comminueret: siquidem & Virginis laus præcipua in eo posita est, quòd mater sit Messiæ, & Messiæ splendor in eo etiam elucet, quòd ex matre virgine fuerit progenitus: quod fidei dogma credere oportet eum, qui Messiæ Regis dominatum, imperiúmque receperit. Quare meritò vbi de propagatione imperij Messiæ agitur, Mariæ nomen intexitur: sic enim quotidie impletur illud, quod ipsa in Cantico suo prædixerat Lucæ 1. *Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes*: quoniam omnes generationes, quæ credunt in Christum, eum quoque ex Virgine natum credunt, atque adeo Virginem fœlicem, beatámque prædicant, cum Dei matrem confitentur.

Mariæ nomen æquè ac Messiæ imperium prorogari voluit Deus.

Aristot.

B. Virginis quæ sit præcipua laus. Messiæ splendor, quod ex matre virgine sit progenitus.

Luc 28.

II. Secunda obseruatio sit, cum Esaias ait imperium Messiæ multiplicandum, simul docere eam multiplicationem, & propagationem per Crucem adimplendam fuisse, atque adeo Messiam per Crucem obtinuisse principatum. Quod ita esse accipiendum manifestè ostenditur ex eo, quod præcesserat: *Et factus est principatus super humerum eius*: quibus verbis Crux ipsa appellatur principatus Messiæ: significatur námque ad literam Messiam suis humeris Crucem gestaturum, & eo ipso,

Per crucem obtinuit principatum Messias.

ipso, quòd Crucem humeris gestauit, gestasse super humeros suum principatum, & imperium. Sic namque præter alios eum locum intellexit Tertull. in lib. aduersus Iudæos cap. 10. *Cuius*, inquit, *imperium factum est super humerum ipsius? quis omnino Regum insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut in capite diadema, aut in manu sceptrum, aut aliquam propriæ vestis notam? Sed solus nouus Rex seculorum Christus Iesus noua gloria & potestatem, & sublimitatē suam in humero extulit, Crucem scilicet, vt secundum superiorem Prophetiam Dominus regnaret à ligno. De hoc enim ligno etiam Deus insinuat per* Hieremiam c. 11. *quod esset is dicturi: Venite, mittamus lignum in panem eius, & conteramus eum à terra viuorum, & nomen illius nō memorabitur amplius: vtique in corpus eius lignum missum est, sic enim Christus reuelauit panem corpus suum appellans.* Hæc ille. Itaque cernis Esaiam Crucem ipsam appellasse principatum, & imperium Messiæ, quia per eam erat toto orbe regnaturus, iuxta illud Ps. 95. *Dominus regnauit à ligno*, quam dictionem, *à ligno*, erasam, & expunctam fuisse à Iudæis docuimus aliàs cum Iustino in dialogo cum Tryphone aduersus Iudæos. Hoc ipsum fuit expressum Apoc. 19. vbi Christus apparuit super equum album indutus veste aspersa sanguine, de qua veste paulò post dicitur: *Et habet in vestimento suo scriptum: Rex Regum, Dominus Dominantium:* cum enim vestis aspersa sanguine sit humanitas Christi in passione cruentata, vt ad eum locum docuimus: haud dubiè cum postea dicitur in veste illa scriptum fuisse, *Rex Regum, & Dominus Dominantium*, tanquam illustrissimum quoddam Messiæ elogium, illud significat Christum per passionem imperium super omnes mūdi Principes, Regésque fuisse consequutum. Quare meritò Paulus Christum in Cruce considerans Dominum gloriæ appellauit 1. ad Cor. 2. *Si cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent*: tunc enim potissimum Dominus gloriæ dictus est, cum de Cruce agebatur, quoniam per Crucem nobis quidem tum essentialem, tum accidentalem gloriam, sibi autem gloriam corporis, celebritatem nominis, & omnem istum super omnes Principes, ac Reges Principatum promeruit: vnde D. Chrysost. in eum locum: *opportunè*, inquit, *Dominum gloriæ appellat loquens de Cruce.*

Tertull. | Hier. 11. 19. | Crux principatus Christi. | Psal. 95. 10. | Apoc. 19. 16. | Christus in Cruce dominus gloriæ. | 1. Cor. 2. 8. | D. Chrysost.

III. Tertiò notanda sunt illa verba, quibus Esaias totum hoc vaticinium conclusit: *Zelus*, inquit, *Domini exercituum faciet hoc*: Vbi dictio, *hoc*, ad omnia præcedētia referenda est, quasi dicat Propheta, Si quis rationem quærat, cur paruulus natus sit nobis? cur datus filius? cur voluerit crucem humeris gestare, in eáque imperium, & principatum constituere? intelligat hæc omnia ex ardentissimo quodam aduersus homines amore profecta fuisse. Est enim zelus ea mentis affectio, qua quis ita diligit quempiam, ab eóque vicissim diligi exoptat, vt totum illum sibi vendicet, suúmque tantùm esse velit, nec patiatur eum aliquam amoris sui partem in alium deriuare. Quia igitur Deus sic hominem diligebat, vt non pateretur eum quidquam aliud præter se, aut non nisi propter se vnum amare: dicitur ex zelo, siue zelotypia ea omnia fecisse, quæ ad hominem sibi arctissimo amoris vinculo obligandum pertinerent. Eodem amoris affectu præcipiens Hebræis, ne alterum præter se Deum venerarentur, zelotem se appellauit Exod. 20. *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quæ est in cælo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum, quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neq; coles: ego sum Deus tuus fortis, Zelotes*: & cap. 34. *Noli adorare Deum alienum. Dominus Zelotes nomen eius, Deus est æmulator.* Vbi cernis tantam esse Dei circa hominem zelotypiam, vt non patiatur eum non dico adamare Deum alienū, sed ne eius quidem imaginem, & similitudinem secum habere, ne per eam occasionem ad illum amādum moueatur. id quod expendens Origen. hom. 8. in Exod. *Hæc*, inquit, *qui loquitur, Zelans est, & Zelo commotus hæc dicit: post agnitionem enim sui, post illuminationem verbi Diuini, post gratiam*

Omnia Christi opera operatus est amor. | Diligi à nobis quàm exoptet Deus. | Exod. 20. 4. | Exod. 34. 14. | Origen.

baptismi, post confessionem fidei, & tot tantisq; sacramentis matrimonium confirmatũ non vult nos vltra peccare: non patitur animam, cuius ipse vel sponsus, vel vir appellatur, cum Dæmonibus ludere? scortari cum immundis spiritibus, cum vitiis & immunditiis volutari.

Ezech. 16. 8. Hæc ille. Cuius rei illustrissimum exemplum habes Ezech. 16. vbi loquens Deus de Synagoga quasi de puella, & virgine, quam adamaret, grauissimis verbis conqueritur, quòd ipsa alios amatores quæsiuisset: sic namque cum illa eo loco expostulat: *Transiui per te, & vidi te, & ecce tempus tuum, tempus amantium*, (seu vt alij

Septuag. vertunt, *tempus amorum*, seu *tempus vberũ*. & 70. transtulerunt χαιρὸς καταλυόντων. id est, *tempus diuertentium*, quia videlicet tempus pubertatis quod appellatur tempus amorum, seu vberum, est tempus, quo fœminæ, & adolescẽtes solent in hanc, vel illam partem diuertere, & amorem suum bene, vel male collocare) *& expandi amictum meum super te. Et iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum, & facta es mihi. Et vestiui te discoloribus, & calceaui te hyacintho, & cinxi te bysso, & indui te subtilibus, & decora facta es vehementer nimis, & profecisti in regnum. Et habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es in nomine tuo, & exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, vt eius fieres.* Tum verò sequitur ob huiusmodi fornicationes Diuina indignatio, & supplicium: *Ecce ego extendam manum meam super te, & auferam iustificationem tuam, &c.* pro quo alij transferunt, *Diminuam statutum cibum tibi*: ex quo illud colligitur Deũ pro supplicio sæpe inferre caritatẽ annonæ, & instar irati Domini consuetum, & statutum cibũ, ac portionem seruo diminuere. Cũ igitur Deus non quouis, sed ardentissimo, & zelotypo quodam amore hominem diligat, & idcirco homo fieri, mortẽmq; acerbissimã, & ignominiæ plenissimam oppetere, subireque voluerit, vt eum ad se amandũ obligaret: meritò Esaias, postquam de incarnatione, Cruceque disseruisset, subiunxit: *Zelus Domini exercituum faciet hoc.*

Annonæ caritatem pro supplicio infert Deus.

IIII. Postrema obseruatio sit ad hunc etiam locum spectasse Gabrielem Angelum in sua illa legatione, & sermocinatione cum Virgine, quando nimirum dixit: *Ecce concipies filium, & vocabis nomen eius Iesum: hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & Regni eius non erit finis.* Eam namque sententiam habes hoc loco totidem ferè verbis ab Esaia pronuntiatam: *Multiplicabitur*, inquit, *eius imperium, & pacis non erit finis super solium Dauid, & super regnum eius, sedebit vt confirmet illud, & corroboret in iudicio, & iustitia amodo, & vsque in sempiternum.* Quod verò Angelus dixit: *Et vocabis nomen eius Iesum*: idipsum Esaias explicauit, cum dixit: *Et vocabitur nomen eius, Admirabilis, Consiliarius, Deus, fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis:* hæc enim omnia nomina sunt veluti quædam elegans periphrasis, imo & explicatio nominis Iesu, id est, Saluatoris. Quid enim aliud est esse Iesum, quàm mundi saluatorem, operibus admirabilem, consiliarium, seu vt addiderunt Septuag. *magni consilij Angelum*, siue nuntium Deum fortem, nouorum seculorum fundatorẽ, Principẽmque, atque auctorem pacis sempiternæ inter Deum, & homines constitutæ? Hæc enim omnia in nomine Iesu continentur, quod etsi compositione, & prolatione paruum videtur, est tamen propter mysteria, quæ continet longè maximum. Vnde illud Regius vates Psalm. 98. nomen magnum appellauit, cum dixit: *Dominus in Sion magnus, & excelsus super omnes populos. Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile, & sanctum est.* Eodemque mihi videtur spectasse Iosue capite 7. eius libri, cum videns ab habitatoribus vrbis Hai Hebræos in fugam conuersos, ad eius nominis præsidium, quo Deus se Iesum, id est, liberatorem, ac seruatorem illius populi profitebatur, & venturis temporibus totius mundi Iesus, & Saluator erat appellandus, sibi confugiendum putauit, vt saltem ob tanti nominis honorem, & existimationem Deus ignominiam illam à

Nominis Iesu elegans periphrasis.

Septuag.

Psal. 98. 2. *Iesus nomen magnum.*

popu-

populo suo propulsaret. Itaque dixit: *Quid facies magno nomini tuo?* habuitque Deus tantam eius nominis, quod sibi quasi in memoriam reuocabatur, rationem, vt quamprimum victoriam Hebræis tribuerit.

Decimum vaticinium ex illis verbis Esaiæ 11.

Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet.

SECTIO XXII.

EST sanè de sanctissima Virgine optimè meritus Esaias, quippe qui eius virginitatem tam multis, iisque præclarissimis vaticiniis testatam nobis reliquerit. Ait igitur cap. 11. *Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini:* quem locum de Messia ad literam esse intelligendum non solùm nostri, sed omnes etiam Hebræi confitentur, idque etiam Paraphrast. Chald intellexit, cum ita transtulit: *Et egredietur Rex de filiis Iesse, & Messias de filijs filiorum eius vngetur.* Esai. 11. 1. Paraphrast.

I. Quoniam verò præcipua vis huius vaticinij in floris appellatione posita est, opus est prius vulgatam editionem à quorundam calumniis vendicemus. Aduertendum est igitur pro eo, quod vulgatus transtulit *flos*, haberi Hebraicè dictionem נצר *netser*, per literam צ tsade, à radice נצר, id est, seruare, & custodire: vnde flos, & tener surculus, seu vt ait D. Hieron. ad cap. 14. Esaiæ, virgultum illud, quod ad radices arborum nascitur, appellatur נצר, quòd videlicet flos, & surculus magna cura, ac diligentia custodiri soleant, cum inde totus fructus pendeat: fortasse autem nomen נצר deducitur à radice נרץ, id est, florere. Porrò arbitrantur plerique ad hunc locum spectasse Matthæum cap. 2. cum dixit: *Et veniens habitauit in ciuitate Nazareth, vt adimpleretur, quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur.* quia enim Christus hoc loco Esaiæ נצר, id est, flos appellatur, inde putant dictum esse Nazaræum quasi floreum. Quæ controuersia necessariò prius est expedienda, vt faciliora reddantur, quæ de germana huius vaticinij expositione dicturi sumus: tota verò controuersia ex eo pendet, vtrum Christus dicatur Nazaræus à radice נצר per צ, à qua radice deducitur נצר, id est, flos: an verò à radice נזר per Zain, hoc est, diuidere, & separare, imo & sanctificare: à qua radice haud dubiè dicti sunt Nazaræi legales, quoniam diuisi, separatique erant à reliquis in ratione viuendi, siquidem & comam nutriebant, & à vino, & iis omnibus, quæ cum vino aliquam habebant cognationem, abstinebant, eámque ob causam sancti ab omnibus censebantur. Et quidem Leo à Castro in comment. huius loci, & lib. 6. Apologetici pro editione vulgata pugnacissimè contendit Christum dictum fuisse Nazaræum à posteriori radice נזר per Zain: itaque non dictum esse Nazaræum à flore, sed quia erat sanctus, & sanctitate à reliquis omnibus hominibus separatus. Eóque nititur fundamento, quoniam in Euangelio semper dicitur Nazaræus per Z, non autem Nasaræus per S, at si à נצר, id est, à flore dictus fuisset Nazaræus, non eum Nazaræum, sed Nasaræum appellare oporteret. Atque hac tantùm ratione permotus clamoribus magis, vt sæpe solet, quàm rationibus disceptans implorat Deum, atque hominum fidem, quòd contra scripturam Christus Nasaræus, aut Nasarenus per S, non verò Nazarenus, aut Nazaræus per Z, dicatur: & quod consequens esse existimat, Christus noster negetur verus esse Christus, & Messias. Cæterùm non est, cur tantas ob vnam literulam excitet tragœdias, ne-

Vulgata editio à calumniis quorundam vendicatur.

D. Hieron.

Matth. 2. 23.

Nazaræi comam nutriebant, & à vino abstinebant.

Leo à Castro.

que inde timeat, ne vniuersa Christi fides corruat: quam parum autem probabilitatis habeat eius sententia ex iis, quæ iam dicemus, palam erit.

II. Igitur pro certo habemus Christum dici Nazaræum à נצר, id est, à flore, non autem à נזר, id est, separari. Id quod primùm ostenditur, quoniam Christus non fuit quoad viuendi rationem Nazaræus, cum à vino non abstinuerit, nec alios ritus Nazaræorum seruauerit, vt ex eo Nazaræus, vel separatus appellari debuerit. Deinde quoniam Matth cap. 2. disertè docet eum fuisse dictum Nazaræum à ciuitate Nazareth, vbi fuit educatus: vnde Ioan. 1. dixit Philippus Nathanaëli: *Inueni Iesum filium Ioseph, à Nazareth*: cui respondit Nathanaël: *à Nazareth potest aliquid boni esse?* & Matth. 21. *Hic est Iesus Propheta à Nazareth*: Nazareth autem à flore dictam esse docet D. Hieron. in epist. ad Marcellam, vt commigret Bethlehem: *Ibimus*, inquit, *ad Nazareth, & iuxta interpretationem nominis eius florem videbimus Galilææ*: & in comment. in Matth. ad cap. 21. *A Nazareth*, inquit, *Galilææ, quia ibi educatus fuerat, vt flos campi nutriretur in flore virtutum.* Accedit, quòd de sententia D. Hieron. in cap. 11. Esaiæ, eruditi Hebræorum, quos ipse sequitur, illud quod habetur Matth. 2. *Quoniam Nazaræus vocabitur*, de hoc loco Esaiæ sumptum existimant, cùm dicitur: נצר, id est, *flos de radice eius ascendet. Illud*, inquit, *quod in Euangelio Matthæi omnes quærunt Ecclesiastici, & non inueniunt, vbi scriptum sit: Quoniam Nazaræus vocabitur: eruditi Hebræorum de hoc loco sumptum putant.* Sed sciendum, quod hic נצר per צ tsade literam scribitur, cuius proprietatem, & sonum inter Z, & S, Latinus sermo non exprimit. Promitur quoque efficax argumentum ex titulo sanctissimæ Crucis, vbi scriptum est *Natsaræus* per tsade, non autem Nazaræus per Zain, quemadmodum refert Xist. Senensis lib. 2. suæ Bibliothecæ in Pontio Pilato: & affirmat Sanctes Pagnin. in sua interpretatione Hebraicarum dictionum, quæ habetur ad calcem translationis Scripturæ, quam edidit ex Hebræo, vbi in dictione *Nazareth* testatur se suismet oculis non semel vidisse titulum sanctissimæ Crucis, legisséque ibi: *Iesuagh hanotseri melech haieudim*, id est, *Iesus Natsaræus Rex Iudæorum*: vbi scriptū est Natsaræus per tsade, non verò Nazaræus per zain: ex quo fit, vt cum Natsaræus per tsade idem sit, atque floridus, Christus à netser, id est, à flore dictus fuerit Nazaræus. Frustra autem Leo à Castro conatur hoc argumentum fortissimum eludere, cum ait se Pagnino non credere, aut si ita res habet, vitiosè scriptam fuisse eam vocem in crucis titulo, per imperitiam scilicet satellitum, qui Hebraicè nesciebant: nec enim par est credere vel Pagninum hominem & literis, & religione grauissimum in re quoque grauissima mentiri eo potissimum, quòd facilè eius mendacij argui posset, cum titulus Crucis hodiéque Romæ extet, visatúrque, ac legatur à plurimis Romæ in sancta Cruce in Hierusalem: vel per errorem ita in titulo Crucis scriptum fuisse, cùm adessent Hebræi, qui satellitum errorem facilè emendarent, Christíque nomen, & cognomen esset notissimum, ac celebratissimum, vt quomodo diceretur, ignorare satellites non potuerint, si ij fuerunt, qui titulum illum Hebraicè conscripserunt, & non aliquis Iudæus, cui id negotij à Pilato commendatum fuerit, siquidem ex Pilati præscripto titulus ille in Cruce fuit appositus.

Christus dictus Nazaræus à flore. Ioã 1. 45. 46

Matth. 21. 11

D. Hieron. Nazareth sic dicta à flore.

Xist. Senens. Sanct. Pagn.

Titulus crucis quibus literis scriptus extet Romæ.

III. Denique non sinit nos dubitare auctoritas diui Hieronymi, qui disertis verbis docet Christum à netser, id est, à flore dictum fuisse Nazaræum. Etenim in primis constanter affirmat eum dictum fuisse Nazaræum à Nazareth, cuius nominis etymologiam à flore deductam esse testatur locis paulò ante citatis. Deinde in commentariis super Esaiam ad capite 11. ait eruditos Hebræorum, vti diximus, illud Matth. 2. *Quoniam Nazaræus vocabitur*, ex hoc loco Esaiæ desumptum

ptum esse, cum dicitur: *Netser*, id est, *flos de radice eius ascendet*, quam opinionem commemorat, nec tamen refellit. Præterea in comment. super Matth. cap. 2. tractans illam sententiam: *Et veniens habitauit in ciuitate, quæ vocatur Nazareth, vt impleretur, quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur*: cũ eam sententiam, quam impugnamus, commemorasset, tandem postremo loco hanc nostram, vtpote sibi magis probatam apposuit, spectasse videlicet Matthæum ad hunc locum Esaiæ, in quo Christus netser, id est, flos nuncupatur. *Nazaræus*, inquit, *sanctus interpretatur: sanctum autem Dominum futurum omnis Scriptura commemorat*. Possumus & aliter dicere, quòd etiam iisdem verbis iuxta Hebraicam veritatem in Esaia scriptum sit: *Exiet virga de radice Iesse, & Nazaræus de radice eius conscendet*. Denique, vt hanc esse Hieronymi sententiam planè intelligas, audi, quid scribat in libro de optimo genere interpretandi ad Pammachium: *Illud*, inquit, *quod in eodem Euangelista scribitur: Et veniens habitauit in ciuitate, quæ dicitur Nazareth, vt impleretur, quod dictum est per prophetas, Quia Nazaræus vocabitur: respondeant logodædali, & fastidiosi æstimatores omnium tractatorũ, vbi legerunt, discantq; in Esaia positum. Nam in eo loco, vbi nos legimus, atque transtulimus: Exiet virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet: in Hebræo iuxta linguæ illius idioma ita scriptum est: Exiet Virga de radice Iesse, & Nazaræus de radice eius crescet*. Hęc ille. Ex quibus liquidò constat D. Hierón. existimasse Christum dictum fuisse Nazarenum à Netser, id est, à flore. Quem secutus est Beda homilia. 1. in Euang. Lucæ, vbi sic ait: *Testatur Esaias Propheta, quòd Redemptorem nostrum in Nazareth concipi oporteret, cum dicit: Egredietur virga de radice Iesse, & Nazaræus de radice eius ascendet: interpretatur autem Nazaræus flos: quo vocabulo incarnatus pro nobis Dei filius rectè potuit cognominari, quia in se credentibus flos spiritualium fructuum, origóque processit*. Cum eodémq; consentiunt Pagnin. in interpretatione Hebraicarum dictionum, Corn. Iansen. in sua concord. Euangelica, c. 11. super illa verba Matth. 2. *Vt adimpleretur, quod dictum est per Prophetas, Quoniam Nazaræus vocabitur*: ibidémque Lyran. & Caiet. Finus etiam Adr. lib. 2. Flagelli contra Iudæos, c. 11. & complures alij.

Beda. *Sanct. Pag. Corn. Iásen. Lyran. Caiet. Fin. Adrian.*

IIII. Maneat igitur vt omnino certum dictum fuisse Christum Nazaræum à נצר, id est, à flore, Matthæúmq; ad hunc Esaiæ locum respexisse, cum dixit: *Vt impleretur, quod dictum est per Prophetas, Quoniam Nazaræus vocabitur*. Nec refert, quòd numero multitudinis dixit, *per Prophetas*. Etenim mos est Scripturæ sacræ eum numerum etiam cùm de vno tantùm sermo est, vsurpare, & vt multa alia interim omittamus, est exemplum ad hanc rem aptissimum Ioan. 6. vbi ita legimus: *Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei*: & tamen id apud vnum Esaiam reperitur c. 54. Porro fundamentum Leonis à Castro aientis Christum appellari Nazaræum per Z. non verò Nasaræum per S ex quo putat confici non à flore, sed à separatione, & sanctitate dictum fuisse Nazaræum, exangue admodum est, & infirmum, quoniam vt superiùs ex D. Hierón. annotauimus, litera צ, per quam scribitur נצר, id est, flos, & Natsaræus, id est, floridus habet sonum quendam medium inter Z. & S. atque vtriusque literæ vim participat: quare potuit optimè à Græcis, & Latinis siue per S. siue per Z. scribi: placuit tamen magis sola litera Z. vt ita prolationis asperitas molliretur, cum tamen si integrè pronuntiari deberet, dicendum foret Natsaræus, vel Natzaræus. Eadémque ratione credendum est Nazareth, quæ vox auctore Hieronym. etiam à flore deducitur, vt supra diximus, quamuis id nomen in veteri testamento non reperiatur, scriptam etiam Hebraicè per Tsade, atque adeo Natsareth, vel Natzareth appellatam, appellandámque etiam fuisse in testamento nouo, si dictio integrè proferenda esset: verùm molliendæ quoque asperitatis causa dictam fuisse à Græcis,

Numerum multitudinis vsurpat aliquando Scriptura cũ sermo est de vno. Ioan. 6. 45.

Iansen. Nazaraeus diuerse scribitur cum legalibus Nazar. & cum Christo tribuitur. Thren. 4.7. Matth. 2. 23 Ioan. 19.19. Matt. 26.71 Luc. 18.37. D. Epiph.

& Latinis Nazareth. Illud non prætererim, quod annotauit Iansen. loco citato, non eodem modo scribi à Græcis Nazaræum, cùm Nazaræis legalibus, & cum Christo tribuitur: etenim cum de illis est sermo, scribitur Nazaræus per literam Alpha in medio, vt patet Thren. 4. *Candidiores Nazaræi eius niue*: cum verò de Christo dicitur, scribitur Nazoræus per Omega in medio dictionis, vt est perspicuum ex Matth. 2. *Quoniam Nazoræus vocabitur*: & Ioan. 19. in titulo crucis, *Iesus Nazorenus*: & Matth. 26. *Et hic erat cum Iesu Nazoreno*: & Luc. 18. *Dixerunt autem ei, quòd Iesus Nazorenus transiret*: & reliquis omnibus in locis præterquam apud Marcum, qui Romæ scribens Latinos voluit imitari, & Christum appellare Nazarenum per Alpha in medio dictionis. Iuuat quidem aliquid hæc Cornelij annotatio: sed quoniam video Græcos authores veluti Epiph. hæresi. 29. Nazaræos legales, Nazoreos etiam per Omega appellare, nos in ea vim minimè facimus, sed in superiorib. rationibus, quibus, ni fallimur, luculentè demonstrauimus Christum à netser, id est, à flore Natsaræum per Tsade, hoc est, floridum, non verò à nazar per Zain quasi separatum, & sanctum fuisse nuncupatum.

Hebræi. Christus & flos & virga Iesse. Paraphrast.

V. Hac expedita difficultate aggrediamur iam propositi vaticinij expositionem afferre. Igitur Hebræi, vt auctor est D. Hieron. in comment. huius loci, cum dicitur: *Exurget virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet*: vtrumque & virgam videlicet, & florem Messiam interpretantur, quòd scilicet in virga regnantis potentia, in flore pulchritudo monstretur. Quam eandem expositionem secutus est Paraphrast. Chald. siquidem vtróque loco Messiam intellexit, vt apparet ex eius paraphrasi, quæ ita habet: *Egredietur Rex de filiis Iesse, & Messias de filiis filiorum eius vngetur*. Nec verò soli Hebræi in ea fuerunt sententia, sed nonnulli etiam ex Patribus, qui per *virgam* Christum quoque & ipsi acceperunt, veluti Clem. Alex. lib. 1. Pædagogi. cap. 7. *Quibus*, inquit, *non medentur minæ, eis virga medebitur: quibus verò virga non medetur, eos ignis depascet. Egredietur virga de radice Iesse: vide pædagogi curam, sapientiam, & potestatem*: quibus verbis vult Clemens Christum eo loco Esaiæ propter potestatem appellari *virgam*. Et Origen. hom. 9. super Num. vtrumque etiam, & virgam scilicet, & florem ad Christum retulit: *Habemus*, inquit, *hæc omnia non tam in virga Aaron, quàm in ea virga, quæ exijt de radice Iesse, de cuius etiam radice flos ascendit, in quo nec hoc ipsum videtur otiosum, quòd exire dicitur virga, & flos ascendere. Quamuis enim vnus sit Christus per substantiam, singulis tamen diuersus efficitur, prout indiget is, in quo operatur. Qui ergo segnior est, & negligentior, fit ei pro disciplina Christus virga, & in virga non ascendere dicitur, sed exire: exeundum namque est ei, qui iners, & segnis est, de eo statu, in quo non rectè consistit, & transeundum ad alium tanquam virga compulso, id est, seueritate doctrinæ rigidioris admonito: qui verò iustus est, quia iustus, sicut palma floret, in hoc ascendere dicitur Christus. Sic ergo qui verberibus indiget, exit ad eum virga: qui autem proficit ad iustitiam, ascendit in florem: ascendet autem, vsquequo afferat fructus spiritus*. Hæc Orig. Cui consentit Cyrill. Alex. lib. 2. Comment. in Esaiam: *Virgam*, inquit, *nominauit Christum ex radice Iesse iuxta carnem, & præterea etiam florem: & per virgam quidem Regiam eum dignitatem habere subindicare videtur. Flos verò rursum dicitur, quoniam hominis natura in illo ad incorruptionem, vitam, & nouitatem conuersationis Euangelicæ floruit*. Idem præterea habet D. Hilar. in Psal. 2. ad illa verba: *Reges eos in virga ferrea*: vbi & virgam, & florem Christo attribuit, docens per *virgam* significari Regiam potestatem, quā ne tyrannicā ar[...]aremur, additū esse florē, vt seueritatem virgæ floris suauitas tēperaret.

Clem. Alex. Christi potestas designata per virgā. Origen. Christus segnibus virga, proficientibus flos. Cyrill. Alex. Regia Christi dignitas. D. Hilar. Psal. 2.9.

VI. Est [...]dem hæc sententia propter tantorum Patrum auctoritatem admodùm probabilis: sed non video tamen, quàm aptè cum contextu ipso cohæreat. Etenim *virga* dicitur exire de radice Iesse, *flos* autem de radice ipsius virgæ pullu-

pullulare: quo fit, vt non poßint hæc duo vni, & eidem personæ conuenire, cum diuersam planè habeant suæ natiuitatis originem. Præterea si flos de virga nascitur, qui fieri potest, vt idem sit, quod virga, alioquin iam idem ex seipso oriretur: quare aliud omninò virgam, aliud florem esse fateamur, necesse est. Putamus igitur virgæ nomine Sanctißimam Virginem, floris autem appellatione Christum esse accipiendum, quæ est D. Hieronymi expressa sententia in Commentariis super 11. cap. Esaiæ. *Nos autem*, inquit, *virgam de radice Iesse sanctam Mariam virginem intelligamus, quæ nullum habuit fruticem cohærentem: de qua & supra legimus. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & florem Dominum Saluatorem, qui dicit in Cantico Canticorum. Ego flos campi, & lilium conuallium.* Idem multis in locis docet Tertullianus, veluti in libro aduersus Iudæos cap. 9. *Nascetur*, inquit, *virga de radice Iesse, quod est Maria: & flos de radice eius ascendet, & requiescet super illum spiritus Dei. Neque enim in vllum hominum vniuersitas spiritualium documētorum competebat, nisi in Christum flori quidem ob gratiam adæquatum, ex stirpe autem Iesse deputatum, per Mariam scilicet censendum.* Et libro de corona militis, cap. 15. *Habes*, inquit, *florem ex virga Iesse, super quem tota Diuini spiritus gratia requieuit, florem incorruptum, immarcescibilem, sempiternum.* Et libro de carne Christi, cap. 21. probās Christum ex Dauid ortum habuisse, *Ipse est*, inquit, *flos de virga profecta ex radice Iesse: radix autem Iesse genus Dauid, virga ex radice Maria ex Dauid, flos ex virga filius Mariæ, qui dicitur Iesus Christus, ipse erit & fructus: flos enim fructus, quia per florem, & ex flore omnis fructus eruditur in fructum. Quid ergo? negant & fructui suum florem, & flori suam virgam, & virgæ suam radicem.* Lege eundem lib. 3. contra Marcion. cap. 17. & lib. 4. cap. 1. Sic etiam locum intellexerunt Ephræm Syrus orat. de Matris Dei laudibus, D. Ioan. Damasc. orat. 1. & 2. de Natiuit. Mariæ, Leo Magnus serm. de Natiuit. Domini. D. Chrysostom. in Psalm. 22. ad illa verba: *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt.* D. Isidor. ad sororem Florentinam, D. Bernard. serm. 2. de Aduentu, & homil. 2. super *Missus est*, & serm. 2. in Annunciat. Dominica, & alij.

D. Hieron. *B. Virgo virga Iesse, filius flos virgæ.* *Cant. 2. 1.* *Tertull.* *Christus flos immarcescibilis.* *Flos item & fructus.* *Ephræm Syr.* *D. Io. Dam.* *Leo. Magn.* *D. Chrysost.* *Psal. 22. 4.* *D. Isid.* *D. Bern.*

VII. His ita positis iam ex eodem loco luculentè ostenditur purißimus conceptus, & partus Virginis. Quid enim pulchrius, aut purius fingi potest, quàm pulchri, & elegantis cuiusdam floris egressus ex pulcherrima virga? Virga quidem beatißima Virgo est, quæ ex radice Iesse, hoc est, ex progenie Dauid (cuius pater fuit Iesse dictus alio nomine Isai) traxit originem: ex Virgine autem Christus ceu flos pulcherrimus tanta puritate, & pulchritudine erupit, quanta flos ex virga pullulare consueuit. Sicut enim flos non ex semine, vt arbor ipsa, sed ex virga, frondéque arboris cœlesti tantùm vi, roréque perfusa oritur: ita Christus absque vllo virili semine ex Virgine Diuina Altißimi virtute, sanctique Spiritus rore fœcundata natus est. Et quemadmodum virga in florem erumpens tantùm abest, vt aliquid venustatis, & pulchritudinis amittat, vt potiùs speciosior, pulchriórque euadat: ita Virgo sanctißima tantùm abfuit, vt per conceptum, & partum Christi aliquid de sua integritate amiserit, vt tunc potiùs eius virginitas sanctior, pulchriórque facta fuerit. Vnde Euseb. Emiss. homil. 2. de Natiuitate Domini, *Quid primùm*, inquit, *mirer, quidve postremum? quod sine conceptu est collata fœcunditas, an quod per partum magis est glorificata virginitas?* Et D. Bernard. serm. 1. in Vigilia Natiuit. Domini, docet vterum virgineum fuisse ipso partu quasi templū quoddam consecratum. *O partus*, inquit, *solus nescius pudoris, corruptionis ignarus, non reserans, sed consecrans virginalis vteri templum.* Meritò igitur ex hoc loco ad probandam virginitatem sanctißimæ Deiparæ argumentatur Finus Adrian. libr. 2. Flagelli contra Iudæos, cap. 11. imò & multi Patres, veluti D. Bern. hom. 2. super

Deiparæ puritas pulcherrima. *Euseb. Emiss.* *Deiparæ virginitas per Christi partum sanctior & pulchrior.* *D. Bern.* *Adr. Fin.* *D. Bernard.*

Missus est: Egredietur, inquit, *virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet*, Virginem *virgam, florem* Virginis partum intelligens. Et D. Leo serm. 4. de Natiuitate Domini, *In qua*, inquit, *virga? Non dubiè, quòd beata Virgo Maria prædicta est, quæ de radice Iesse progenita, Spiritu sancto fœcundata nouum florem carnis humanæ, vtero quidem materno, sed partu est enixa virgineo.* Et D. Hieron. in cōment. super Esaiã, *Nos*, inquit, *virgam de radice Iesse sanctam Mariam virginem intelligamus, quæ nullum habuit sibi fruticem cohærentem, de qua, & supra legimus: Ecce virgo concipiet, & pariet filium.* Legendus est quoque in eandem sententiam D. Ambr. lib. 2. cap. 1. de Spiritu sancto. Itaque illud in hac virga prodigium considerare licet, quòd cum reliquæ omnes virgæ, atque arbores, cū fructū edunt, florem amittant, hæc tamen virga supra omnem naturæ cursum retento virginitatis flore fructum vitæ mundo attulerit. Vel, si malis, istius vnicæ virgæ fructus flos ipse fuerit, quæ est obseruatio D. Bernardi in lib. de passione Domini cap. 46. *Si diligentiùs*, inquit, *volueris intueri, intelliges in omni arborum genere in ortu fructus florem decidere, & perire: in hominibus quoque, & fere cunctis animantibus fructus filiorum florem virginitatis abscindit. Non sic erat in natiuitate vitis nostra: beatissima enim mater illius fructum protulit benedictum non amisso virginitatis flore: imo magis per partum mirabilem, & mundissimum est decorata, vbi lex, vbi iura naturæ abscissa sunt.* Quod etiam expendens Greg. Nyssen. in orat. de sancta Christi Natiuit. *O miraculum*, inquit, *ingens, virgo mater fit, & virgo permanet. In alijs fœminis, quandiu virgo aliqua est, mater non est, cum autem mater facta fuerit, virginitatem non habet: hic verò neque virginitas partum prohibuit, neque partus virginitatem soluit.*

D. Leo. D. Hieron. D. Ambros. *In sola Maria & flos cū fructu, & flos fuit fructus.* D. Bernard. D. Gregor. Nyssen.

VIII. Cæterum illud adhuc ad perfectam literæ expositionem explicandum superest, cur *virga* non de arboris cacumine, sed de ipsa radice prodierit? Cur etiam flos iste præter omnem naturæ ordinem non de summitate virgæ, sed de ipsa ima radice pullulauerit? Augetúrque difficultas ex eo, quòd pro radice, quam vertit Vulgatus, habetur Hebraicè gezaa, quæ vox propriè significat truncum arboris, qui præcisis, truncatísque frondibus in terra superest: imo, vt vult Rabbi Kimhi, eam tantùm partem truncatæ arboris, quæ super terram eminet, non quæ terræ infixa, & occultata latet. Vt igitur res intelligatur, oportet aduertere, quo tempore Virgo sanctissima nata est, & multò etiam magis, cum Christus fuit conceptus, & natus, Iudæorum principatum, & regnum iure optimo potuisse trunco arboris præcisis frondibus conferri: siquidem legitima Regum Iudæorum successio omnino defecerat, atque adeo Iudaicum regnum carens legitimis Principibus quasi virgis, frondibúsque regalibus truncatum iacebat, ex quo nulla sceptra, nullæ virgæ regales hæreditaria, ac legitima successione adnascebantur: quo fit, vt cum Virgo sanctissima ex tribu Iuda, imo & ex familia Dauid nata est, ex ipso regali trunco dissectis ramis, & frondibus iacente ceu ex regia radice quasi virga pullulauerit, vt verè dictum sit ab Esaia: *Egredietur virga de radice Iesse.* Præterea, quoniam Christus ex Virgine nullis in sua familia regalibus sceptris fulgente, sed potiùs secundùm viuendi rationem humili, & paupere ortus est: meritò etiam non de splendida & excelsa virgæ summitate, sed quasi ex ignobili radice ascendisse dicitur: quò spectauit Lucas cap. 3. cum statum Iudaicæ Reipublicæ in Tetrarchias dissectum describens dixit: *Anno decimo quinto imperij Tiberij Cæsaris procurante Pontio Pilato Judæam, &c.* Quibus verbis Hebræorum Rempublicam quasi truncum præcisis ramis, ac frondibus nobis ante oculos proponit, tacitè innuens hunc Esaiæ locum, à quo prædictum fuerat Messiam eo tempore venturum, cum Iudaica Republica quasi truncus iaceret ignobilis, ex quo ipse Messias esset quasi flos ex radice nasciturus.

Cur flos Christus de radice arboris, non de virga summitate pullulauerit. *Legitima regū Iuda successio conceptionis Christi tempore defecit.* Luc. 3. 1.

Ex quo illud colligas licet, quantam Christus rationem veræ humilitatis habuerit: siquidem cum re ipsa oriturus esset ex Regia Dauidis familia: noluit tamen eo nasci tempore, quo Regnum Iuda erat florentissimum sub Dauide, ac Salomone fœlicissimis, potentissimisque Regibus, nec in sequentium Regum temporibus ante captiuitatem Babylonicam, cum adhuc Iudæorum res, ac principatus vigebat, sed ea ætate, qua vniuersa Regni Iudaici fœlicitas corruerat, Regnúmque ipsum quasi truncus iacebat, nullúsque regalis splendor in matre eminebat. Quæ humilitas adhuc magis elucet in eo, quòd non dictum est: *Egredietur virga de radice David*, sed, *de radice Iesse:* quia enim Iesse pater Dauid non Rex fuit, sed pastor: Dauid autem ad Regiæ dignitatis fuit euectus fastigium: magnæ profectò humilitatis fuit, cum potuisset Dauidem familiæ, & gentilitiæ nobilitatis caput, & principem nominare: voluisse tamen potiùs Iesse pastorem, nullóque regio splendore fulgentem auctorem generis censere. Atque hæc vniuersè de præsentis vaticinij literali, ac germana explanatione dicta sint. Nunc vberioris doctrinæ causa nonnulla adnotabimus, quibus maior aliqua lux eidem afferri possit.

IX. *Christi nascentis humilitas.*

Christum iure optimo netzer, id est, florem, & Natzaræum, id est, floridum appellari.

SECTIO XXIII.

HActenus ostendimus Christum dictum fuisse Nazaræum, seu potius Natzaræum à נצר, hoc est, à flore, quemadmodùm disertis verbis tradit superiori vaticinio Esaias. Diximus etiam idcirco germinationi floris ex virga ortum eius similem dici, quoniam ex Virgine prodiit, non solùm seruata, sed pulchriori etiam effecta eius integritate: nunc quanto iure eiusmodi cognomentum, appellationémque sibi vendicet, explanandum est. Vt igitur hinc ordiamur Christus ipse se florem appellat illis verbis Cant. 2. *Ego flos campi, & lilium conuallium*: quãquam enim dubium sit, num hæc verba sponso, an sponsæ tribui debeant, nec desint, qui ea ad sponsam potiùs referenda existiment, vt Greg. Nyssen. expositio trium Patrum apud Theod. & alij: nos tamen cum Theodor. D. Gregor. D. Bern. Beda, & communiori fere sententia illa sponso tribuimus. Pro flore est Hebraicè חבצלת, quæ vox, vt quidam volunt, significat rosam nigro colore, sed eleganti, & venusta specie, odoréque suauissimo, solúmque reperitur hoc loco Cant. & Esai. 35. cum dicitur: *Et florebit quasi lilium.* Pro *lilio* verò habetur Hebraicè שישנת, quod Hebræi dicunt esse florem candidum vulgo lilium, vocatúrque שושנת, quòd perpetuò habeat sex folia: alij volunt esse floris genus, quod inter spinas nascitur. Totum hunc locum Paraphrast. Chald. ita transtulit: *Ego similis sum lilio viridi ex paradiso voluptatis, & opera mea pulchra sunt sicut rosa, quæ est in campo horti voluptatis.* Ex his habemus in primis Christum esse lilium ex paradiso voluptatis, quoniam in eo omnes deliciæ, voluptatésque continentur, vt qui huiusmodi lilium decerpserit, eo ipso omnia voluptatum, deliciarúmq; genera colligat. Deinde esse florem, qui inter spinas enascitur: quoniam Christus inter huius vitæ labores acerbissimos, quos pertulit, & inter spinas passionis suæ difficultates, imo & inter spinas, ac sentes, quibus fuit coronatus, quasi flos extitit, eleganti specie, eximióque decore visendus. Quare meritò his verbis sponsus suam sponsæ commendat pulchritudinem, vt eam ad se magis amandum alliciat

I. Cant. 2. 1. D. Gregor. Nyssen. Theodor. D. Gregor. D. Bernard. Beda. Esai. 35. 1. Paraphrast. *Christus flos, & lilium ex paradiso voluptatis.*

inuitauerat quippe illa paulò ante sponsum ad consortium thalami commemorata lecti pulchritudine, quem floribus, rosisque inspersum dixerat: *Lectulus*, inquit, *noster floridus*: cui contra sponsus respondet non esse opus, vt externam florum pulchritudinem, & elegantiam desideret, cum ipsemet sit flos omnium pulcherrimus, & qui vnus omnium florum, ac liliorum instar ipsi sponsæ esse debeat: *Ego*, inquit, *flos campi, & lilium conuallium*: Cui expositioni concinit alia quorundam translatio, qui ita reddunt: *Ego flos satietatis*: solus enim iste flos est, qui suo odore, & pulchritudine sponsæ, id est, Ecclesiæ appetitum, ac voluntatem implere, satiaréque potest D Bernard serm 47. in Cantica, existimat responsum spōsi eò pertinere, vt sponsam commoneat, nihil illam habere pulchritudinis, quod non debeat acceptum sponso referre. *Ne, inquit, sibi flores adscriberet illos, quibus lectulus decoratus, & venustatus thalamus videbatur, infert sponsus se esse florem campi, nec de thalamo prodire flores, sed de campo suóque munere, & sui participatione fieri, quod renitet, & quod redolet. Ne quis ergo exprobrare illi posset, & dicere: Quid habes, quod non accepisti? si autem accepisti? quid gloriaris, quasi non acceperis? ipse dilecta sua sicut ambitiosus amator, ita informator benignus piè illi, dignantérque demonstrat, cui nitorem, de quo gloriabatur, ac nasucolentiam lectuli debeat deputare. Ego flos campi, inquit, de me est, quod gloriaris.* Hæc ille.

Solus Christus Ecclesiæ appetitum satiat.
D. Bernard.
Ecclesiæ pulchritudo tota à Christo.

II. Dicitur autem huiusmodi flos, *flos campi*: primò, quoniam à Virgine nulla viri opera, sed cœlesti tantùm virtute originem habuit ad discrimē floris, qui in horto aliquo, ac topiario progignitur: flos enim, qui in horto plantatur, solet humana industria coli, & irrigari: at ille qui in cāpo nascitur, cœlesti tantùm virtute, pluuia, roréque efflorescit. Quam rationem affert D. Bern. loco citato. *Hortus*, inquit, *vt floreat, hominum manu, & arte excolitur: campus verò ex semetipso producit flores absq; omni humanæ diligentiæ adiutorio. Putásne, tibi iam videris aduertere, quisnā ille sit campus nec sulcatus vomere, nec defossus sarculo, nec manu hominis seminatus, venustatus tamen nihilominus nobili illo flore, super quem constat requieuisse Spiritum Domini?* Secundò, vt interpretatur Beda, quoniam flos campi non paucis tantùm, vt flos horti, sed vniuersis patet, suúmque odorem, & pulchritudinem omnibus, qui accedere voluerint, impertitur: itaque omnes pro libito illum possunt sibi decerpere, odoraríque. Sic namque Christus propter vniuersos venit in mundum: vnde Simeon suo illo cantico cecinit: *Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum.* Quæ etiam fuit causa, cur apud Zach. 13. fons non signatus, sed patens appellatur. *In die illa erit fons patens domui David, & habitātib. Hierusalem, in ablutionem peccatoris, & menstruatæ*: vt in nostris super Zachariam comment. diximus. Tertiò appellat se florem campi, quoniam eum in campo, & certamine oportet delibare, atque decerpere: idcirco enim, vt adnotauit Bern. cū sponsa sponsum ad thalamum inuitasset illis verbis: *Lectulus noster floridus*: sponsus è contrario illam ad campum prouocauit. *Illa, inquit, monstrante lectulum ille vocat ad campum: Ego*, inquit, *flos campi*, (quasi dicat: Qui diligit me, veniat in campum, non refugiat mecum, & pro me inire certamen.) *Non putat quicquam persuabilius fore sponsæ ad ineundum certamen, quàm si seipsum certantis aut exemplum proponat, aut præmium: Ego flos campi. Vtrumq; es mihi Domine Iesu, & speculum patienti, & præmium patienti.* Itaque vult Bern. Christum appellare se florem campi, tum quia exemplo suo in campo est, hoc est, in certamine ad sponsam, id est, Ecclesiam in certamen quoque incitandam: tum quia fortiter dimicantibus est tamquā præmium in campo, flos scilicet pulcherrimus, quo is qui vicerit, quamprimum sit gloriosè coronandus. Nam quòd Christo ceu flore coronentur Christi milites, docet Tertull. in lib. de corona militis: *Quid tibi, inquit, cum flore morituro? habes florem*

Flos Christus non humana sed cœlesti virtute efflorescit ex Virgine.
D. Bernard.
Beda.
Christus propter vniuersos natus.
Luc. 2. 30.
Zach. 13 1.
D. Bernard.
Christus fortiter dimicātiū præmiū.
Tertull.
Eorundem item corona.

florem ex virga Iesse super quem tota Spiritus Diuini gratia requieuit: florem incorruptum, immarcessibilem, sempiternum, Ex hoc nimirum flore illud sertum contexitur, seu potiùs flos iste sertum illud est, quo nos Deus apud Esaiam c.28. cupit exornatos, coronatósque incedere. *In die*, inquit, *illa erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui*: quem locum de ipso Messia intellexit Paraphrastes Chal. ita transferens: *In tempore illo erit Messias Domini exercituum in coronam gaudij, & in diadema laudis residuo populi sui.* *Esai 28. 5.* *Paraphrast.*

Porrò flos iste primùm natus in vtero virgineo, quasi in cœlesti quodam paradiso: inde enim, vt superius cum Esaia docuimus, flos iste eximia puritate, & pulchritudine primùm erupit, vt iure optimo incarnationem Verbi eleganti similitudine germinationem floris possimus appellare: ac tum primùm Natzaræus noster totus floridus, elegánsque terris apparuit, suóque odore vniuersum orbem cōpleuit, qui tam latè, longéque fusus est, vt tres illos Orientales Reges ex remotissimis partibus ad se propiùs odorandum, adorandúmque pertraxerit. Ad cuius sanè floris odorem respexit Isaac Patriarcha, cum filium Iacob benedicens, dixit: *Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus*, Gen. 27. iis enim verbis Patriarcham ad Christum potissimùm spectasse docet D. Bernard. serm. 47. in in Cant. *Ecce*, inquit, *odor filij mei sicut odor agri pleni: nondum speciem suam ille flos agri induerat, & iam dabat odorem suum, quando eum, vt hoc præ gaudio exclamaret, præsensit spiritu corpore marcens sanctus, & senex Patriarcha, caligans visu, sed odoratu sagax.* Appellauit autem Isaac odorem huius floris, *odorem agri pleni*: quoniam sicut ager multis, ac variis vestitus floribus longè, latéque odorem fundit, ita flos iste Christus toto orbe odorem suū sparsit, & in Bethlehem ortus remotas Orientis oras odoris sui admirabili suauitate compleuit. III. *Per incarnationem floridus apparuit Deus.* *Gen. 27. 27.* *D. Bernard.* *Christi suauissimus odor longè latéque fusus.*

Deinde verò postquam flos iste adoleuit, tunc verò multò maiorem odorem emisit, præcipuè cum laboribus, quos assiduè patiebatur, quasi manibus premebatur. Sicut enim flores cum manu premuntur, & attrectantur, magis redolent: ita Christus laboribus, quos perferebat, ipsáque potissimùm passione Iudæorum manibus quasi flos compressus, contractúsque, mirum est, quantum odoris emiserit, vsque adeo, vt et ipsum iudicem propter maximarum virtutum odorem, quem in illo sentiebat, in admirationem adduxerit: sed præcipuè in Cruce spinis coronatus quasi flos inter spinas apparuit, eximio decore, odoréque visendus, vt meritò Natzaræi, hoc est, floridi cognomentum in ipso titulo Crucis prætulerit, quemadmodum eleganter expendit D. Ambros. libro 2. de Spiritu sancto, cap. 5. *Exiet*, inquit, *virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet: Virga Maria, flos Mariæ Christus, qui bonum odorem fidei toto sparsurus orbe virginali ex vtero germinauit, sicut ipse dixit: Ego flos campi, & lilium conuallium. Flos odorem suum succisus reseruat, & contritus accumulat, nec auulsus amittit: ita & Dominus Iesus in illo patibulo Crucis nec contritus emarcuit, nec auulsus euanuit, sed illa lanceæ punctione succisus speciosior fusi cruoris colore vernauit, mori ipse nesciens, & mortuis æternæ vitæ munus exhalans.* Hæc ille. Quocirca in Cruce maximè Christus netzer, Natzaræúsque extitit, cùm inter spinas collocatus, imò & ab spinis punctus salutarem odorem mundo afflauit, & animam exhalans instar floris odorem vitæ, vt aiebat Ambr. mortalibus exhalauit, vt Christum exhalasse animam nihil aliud fuerit, quàm instar floris odorem salutaris exhalasse. Quadrat verò in Christum coronatum spinis illa alia quorundam expositio, qua existimant vocem Hebræam *Habatseleth*, quam Vulgatus *florem* transtulit, significare *rosam*: cùm enim rosa inter spinas, imò & spinis circumsepta nascatur, quidni Christum coronatum spinis rosam dixerimus partim candore, partim rubore suffusam, & ob eam vtriusque coloris IIII. *Christus cruce compressus instar floris magis redoluit.* *D. Ambros.* *Odorem salutis exhalauit.*

Cant. 5.10. *Christus in Cruce, regalis flos.*

permistionem sanè pulcherrimam iuxta illud Cant. 5. *Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus.* Verè igitur Christus in cruce Natzaræus, id est, floridus, imò netzer, id est, flos dicitur, nec tãtùm flos, sed flos quidã Regius, eámque ob causam in Crucis titulo regalis dignitas cum Nazaræi appellatione coniuncta est, scriptúmque: *Natzaraus Rex*: vt in Cruce prodigium illud accidisse existimari possit, de quo ille apud Poëtam sciscitabatur: *Dic quibus in terris nascantur nomina Regum inscripti flores?* siquidem in Cruce Christus verè, ac propriè flos illustrissimo Regis nomine ac titulo inscriptus apparuit.

Ioan. 19. 41. *Refloruit per resurrectionem Christus.* *Psal. 27. 7.*

V. Tertiò, Quanquam in ipsa morte flos iste succisus quadam ex parte languere visus est: mox tamen tertia die resurgens quasi reflorescens elegantissimum sese omnium oculis obiecit. Eo namque mysterio voluit in horto sepeliri, vt habes Ioan. 19. Erat, inquit, *in loco, vbi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus fuerat*: vt videlicet indicaret se per resurrectionem tanquam pulcherrimum florem ex horto illo proditurum. Quo spectat illud Psal. 27. *Et refloruit caro mea, & ex voluntate mea confitebor ei*: eo namque in Psalmo ad literam loquitur Christus suam à Patre resurrectionem, & vindictam de suis hostibus efflagitans, illisque verbis, *Refloruit caro mea*, resurrectionem eleganti similitudine explicauit. *Caro Christi*, inquit Hieronym. *in resurrectione refloruit.* Eodémque sensu interpretatur D. August. Dicitur autem Christus in resurrectione refloruisse, quoniam qui antea mortalis erat, & passibilis, postea immortalis, & impassibilis resurrexit: & qui antea flos erat marcessibilis, hoc est, laboribus, mortique obnoxius, per resurrectionem flos omnino immarcescibilis extitit, & illam immortalitatis veram, sempiternámque naturam quasi florem æternitatis perpetuò conseruauit iuxta illud Pauli ad Rom. 6. *Christus resurgens ex mortuis iam non moritur: mors illi vltra non dominabitur.* De iisdémque suæ resurrectionis floribus loquitur Cant. 2. cùm sic sponsam inuitat: *Surge, propera amica mea, columba mea, formosa mea, & veni: iam enim hyems transiit, imber abiit, & recessit: flores apparuerũt in terra nostra, tempus putationis aduenit*: quibus verbis tempus ipsum veris describitur: quo tempore putantur arbores, campíque omnes efflorescunt: significatúrque tempus resurrectionis Christi fuisse ver quoddam cœleste, quo ipse cœpit per resurrectionis suæ gloriam, & corporis immortalitatem efflorescere, & deinceps etiam homines deberent ad gloriam immortalem resurgere, & tanquam flores in Ecclesiæ campo pulcherrimi pullulare. Id quod in ipso die resurrectionis Christi accidisse ad initium horum commentariorum docuimus ad illa verba capitis primi: *Primogenitus mortuorum.* Ita hunc locũ Canticorũ intellexit D. Bern. serm. 58. super Cant. *Quæris*, inquit, *quando hoc fuit, quando putas, nisi cum refloruit caro Christi in resurrectione? Hic primus, & maximus flos, qui apparuit in terra nostra: nam primitiæ dormientium Christus: ipse, inquam, flos campi, & lilium conuallium, vt putabatur filius Ioseph à Nazareth, quod interpretatur flos. Is ergo flos apparuit primus, sed non solus: nam & multa corpora sanctorum, qui dormierant, pariter surrexerunt, qui velati quidam lucidissimi flores simul apparuerunt in terra nostra.* Hæc ille.

D. Hieron. *D. Aug.* *Rom. 6. 9.* *Cãt. 2. 10. 3.* *Tempus resurrectionis Christi ver cæleste.* *Apoc. 1. 5.* *D. Bern.* *Surrexerunt multi cum Christo.*

VI. Quarto, optimo iure subiunxit Esaias super hunc florem septemplicem spiritum requieuisse: *Et requiescet*, inquit, *super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini.* Itaque super hunc florem suauissimum septem spiritus Domini, hoc est, vniuersæ virtutes, quæ per septemplicem spiritum significantur, requieuerunt, vt tanquam Diuinæ quædam, cœlestésque apes ex eo flore suauitatem, dulcedinémque haurirent. Scitum namque est vniuersas virtutes eo ipso faciliores, suauiorésque nobis extitisse, quòd Christus earum in seipso dedit

Virtutes omnes exemplo Christi nobis extiterunt suauiores.

dedit præclara documenta. Itaque humilitas, patientia, cæteræque omnes virtutes, quæ antea insuaues, ac difficiles hominibus videbantur, exemplo Christi dulcissimæ, ac mellitissimæ effectæ fuerunt, tantámque ex hoc flore suauitatem hauserunt, vt nihil iam suauius atque dulcius sit hominibus, quàm in illis sese ad Christi exemplum, formámque componere. Nec multùm abhorret ab hac sententia illud Psalm. 117. *Circumdederunt me sicut apes*, seu vt Græcè habetur, *ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον*, id est, *Circumdederunt me sicut apes fauum*: sicut enim virtutes omnes, vt modo diximus. Christum, ceu apes florem, circumdederunt, vt inde suauitatem, dulcedinémque conciperent: ita dicuntur persecutores Christi eundem tanquam apes fauum circumdedisse, hoc est, cum eum iniuriis proscindebant, cum tormentis excruciabant, fauum illum nobis suauissimum construxisse, quem comedere, hoc est, imitari delectaremur. Sic enim eum locum interpretatur D. August. *Ipsum*, inquit, *Dominum rectè accipimus circumdatum à persecutoribus, sicut circumdant apes fauum, mel quippe operantur in fauis. Nescientes ergo persecutores Domini fecerunt eum nobis in passione dulciorem, vt gustemus, & videamus, quàm suauis est Dominus.* Eodémque modo locum accepit Beda: *Circumdederunt me sicut apes: Quia*, inquit, *sicut apes magno studio, & diligentia fauum artificiosè componunt: ita hostes mei quanto maiorem diligentiam in me excruciando insumpserunt, tantò quasi artificiorem, id est, exemplabiliorem fecerunt. Potest quoque & in bonum sic accipi: Circumdederunt me quidam ex gentibus sicut apes, quia sicut apes valde confertim stipant fauum, vt quod dulce est, inde colligant: ita ipsi multum me stipantes dulcedinem verbi Dei de me quasi de fauo excusserunt. Tum sequitur: Et exarserunt sicut ignis in spinis, id est, tam vehemens dilectio accensa est in eis, quanto ardoris vis in igne illo est, qui ardet in spinis.* Hactenus Beda.

Psal. 117. 12. — *Christus in tormentis fauus mellis suauissimus.* — *D. Aug.* — *Beda.*

VII. Quod verò de spinis adiungit, pulchrè potest ad spinas illas referri, quibus noster flos fuit circumseptus: ignis namque amoris, qui in his spinis accenditur, vehementissimus est: magnopere enim amor in Deum considerata Christi passione, & spinea eius corona exardescit. Sanè sponsa Christum in passione vsque adeo dulcem, odoriferúmque sentiebat, vt eius omnibus contumeliis, cruciatibúsque in vnum collectis se mirificè recreari, oblectaríque confessa fuerit illis verbis Cant. 1. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur*: quo loco per *fasciculum myrrhæ* accipiendus est fasciculus ex myrrhæ floribus, ac foliis confectus, non tamen cuiusuis myrrhæ, sed eius, quæ in Syria prouenit, cuius flores, ac folia suauissimi sunt odoris: & est sponsæ oratio in hanc intelligenda sententiam. Cæteræ quidem fœminæ solent sibi fasciculos ex floribus contexere, quos & naribus admoueant, & in sinu recondant: at ego te sponse omnibus floribus, rosísque præfero: itaque tu mihi es suauissimus florum fasciculus, quem ad cor exhilarandum in sinu meo geram perpetuò reconditum. Cur verò myrrhæ potius, quàm alterius generis florum fasciculum nominauerit, illud est causæ, quòd cum sponsus ei in cæteris omnibus actionibus gratissimus esset, atque dulcissimus, in passione tamen ipsa, quam hoc loco myrrham appellat, multò suauior, dulciórque videbatur. Porrò aduerte pro *fasciculo* haberi Hebraicè צרור, à radice צרר, quæ significat angustiare, claudere, ligare: vnde צרור, id est, fasciculus, aut sacculus, in quo pecunia, aut aliquid aliud ligatur, & reconditur, veluti Gen. 42. *Repererunt in ore saccorum ligatas pecunias*: & Aggæi. 1. *Misit eas in sacculum pertusum*. Quo fit, vt hoc etiam loco per *fasciculum myrrhæ* possimus sacculum intelligere myrrhæ foliis, floribúsque refertum: solent autem huiusmodi sacculi floribus, rebúsque aliis odoriferis referti ad pectus, stomachúmque adhiberi confouendi, & exhilarandi causa. Illud itaque sponsa significat se vsque

Exardescit amor in Deũ ex Christi passione. — *Cant. 1. 13.* — *Myrrha folia in Syria suauissimi sunt odoris.* — *Christi passionibus quã oblectaretur sponsa.* — *Gen. 42. 8.* — *Agg. 1. 6.*

adeo laboribus,& passionibus sponsi oblectari solitam, vt eius refertum sacculum ad vbera admoueret, cum eóque pectori adhibito obdormisceret ad fouendum, & exhilarandum cor tanquam floribus maximè salutaribus atque odoriferis. Theodoret. *Myrrha*, inquit Theodoretus, *sponsi mortem, & quæ inde ad sponsam peruenit, indicat suauitatem. Subiicit autem, In medio vberum meorum commorabitur, hoc est, in præcipua animæ meæ parte, nempe in corde, quod inter vbera situm est.* Obserua hîc obiter in loco Esaiæ citato pro eo, quod nos habemus, *Repleuit eum spiritus timoris Domini*, haberi Hebraicè, *Et olfacere*, seu *spirare ipsius cum timore Iehouah*: quibus verbis significatur vsque adeo timorem Domini, cæterásque virtutes in Christo locum habuisse, vt nihil aliud, quàm virtutem, & sanctitatem spirare videretur. Quæ metaphora non est aliena ab appellatione floris, florum enim quoque est odorem afflare, & spirare: quo fit, vt is sit sensus, huiusmodi florem loco odoris spiraturum, atque afflaturum esse timorem Domini, omnémq; sanctitatem. Cùm igitur tanti odoris sit iste flos, potissimum verò cum in Passione, Crucéque spectatur: meritò sponsa ex eo sibi sacculum conficit, cum quo ad pectus adhibito continuò dormiat fouendi, & exhilarandi cordis causa.

Omnem sanctitatem afflabat Christus.

VIII. Postremò huius floris odor mansit quoque in Apostolis, qui eundem etiam cæteris fidelibus communicarunt. Nec mirum, cùm enim flos est magni odoris, si contrectetur, gestetúrque in manibus, solet in eo, qui gestauit, eadem odoris suauitas adhærescere. Et verò, quòd Apostoli Christum ceu florem manibus tractauerint, scriptum reliquit Ioan. Apost. in 1. sua epist. Canon. cap. 1. *Quod fuit*, inquit, *ab initio, quod audiuimus, quod vidimus, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ.* Quòd verò eius floris odor Apostolis adhæserit, quem deinceps fidelibus communicauerint, docet Paulus 2. ad Cor. cap. 2. illis verbis: *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus.* Quo loco nomine *odoris notitiæ Dei* intelligit Christum ipsum D. Ambr. seu quicunque est auctor commentariorum in Paulum, qui Ambrosio tribuuntur: Odor, inquit, notitiæ Dei in Christo, & per Christum est: odorem autem idcirco dixit, quia sicut quædam res cum non videantur, per odorem tamen cognoscuntur, & intelligis in aliquo loco esse, quod non vides: ita & Deus, quia inuisibilis est, per Christum se voluit intelligi, vt prædicatio Christi Deum Patrem insinuaret Creatorem, & Filiũ eius vnigenitum, cuius etiam rei legatione fungentes Apostoli odorem notitiæ Dei, & Christi per signa, & prodigia manifestarent: quorum prædicatio ideo in odore significata est, quia cum Deus non videatur per eam, quæ inuisibiliter operatur, in Apostolis esse intelligitur. Iuxta quam expositionem habes Christum odorem fuisse Patris, Apostolos autem odorem Christi, qui cum ipsum Christum tanquam florem, & rem maximè aromaticam contrectauerint, tantum odorem inde conceperunt, vt non tam redolens Christum, quàm odores Christi appellari potuerint: *Christi*, inquit, *odor sumus.*

Apostoli odor Christi 1. Ioan. 1. 1.

2. Cor. 2. 14.

D. Ambros.

Christus odor Patris.

Vndecimum testimonium ex illis verbis Esaiæ 16. *Emitte Agnum, Domine, Dominatorem terræ, de petra deserti, ad montem filiæ Sion.*

SECTIO XXIIII.

I. EXplodenda est primùm quædam Hebræorum sententia, contendentium haberi hoc loco sermonem ad literam de centum millibus agnorum, centúmq; millibus

Hebræorum figmentum.

milibus arietum, quæ pro tributo Mesa Rex Moabitarum pendebat Regi Israel, quemadmodum refertur 4. Reg. 3. vbi ita scriptum legimus: *Porro Mesa Rex Moab nutriebat pecora multa, & soluebat Regi Israel centum millia agnorũ, & centum millia arietum cum velleribus suis. Cùmque mortuus fuisset Achab, præuaricatus est fœdus, quod habebat cum Rege Israel.* Cum igitur Rex Moabitarum id tributum pendere recusaret, volunt Hebræi Prophetam regnante Ezechia Moabitas excitare, vt rursum eiusmodi tributum potentissimo Regi soluant, factáque ad eos apostrophe dicere: *Mittite agnum Dominatori terræ*, (sic enim ipsi legunt) hoc est, mittite agnos, seu pendite tributum centum millium agnorum Ezechiæ Regi, & potentissimo principi. Et verò quamuis, vt auctor est D. Hieron. vtroque modo legi possit ex Hebræo, videlicet, *Emitte agnum dominatorem terræ, & Emitte agnum dominatori terræ*, cùm Hebraicè habeatur מושל absque vlla litera seruili earum, quæ apud Hebræos distinguendis casibus inseruiunt. Nihilominus hanc Hebræorum expositionem merum esse figmentum ex eo perspicuè ostenditur, quòd illud tributum non Regi Iuda, sed Regi Israel soluebatur, vt patet ex 4. Reg. 3. iam citato, atque adeo non erat, cur Esaias Moabitas adhortaretur, vt Ezechiæ Regi Iuda illud persoluerent, neque cur ad montem Sion, idest, ad Hierusalem illa agnorum millia mitti iuberentur. Ex quo euidenter Hebræorum commentum reuincitur, nam si esset sermo de tributo, quod pendebatur Regi Israel, ad Samariam eius regni metropolim, non ad Hierusalem caput Regni Iuda illa agnorum multitudo mitti deberet. Accedit, quòd Ezechias non potuit absolutè, & simpliciter *dominator terræ* appellari, quippe qui duabus tantum tribubus in vna Palæstinæ parte imperabat. Nec verò dici potest, quò alij confugiunt, per dominatorem terræ accipiendum esse Osee vltimum Regem Israel, qui decem tribus obtinebat: etenim cum hoc vaticinium edebatur, regnabat in Iuda Ezechias, quo regnante regnum Israel fuit omnino euersum, decémque tribus ab Assyriis in captiuitatem abductæ cum Osee ipsarum Rege: quare non erant in eo statu res illius regni, vt tam imperiosè mandari potuerit Regi Moabitarum, vt tributum illud Regi Israel persolueret. Non desunt etiam ex nostris, qui vaticinium aliò detorqueant, velintque esse ironiam, qua Moabitarum ferocia, & arrogantia rideatur, quando conuocatis in auxilium Ammonitis aduersus Iosaphat Regem Iuda exercitum compararunt, vt sit sensus: Mittite nunc ô Moabitæ exercitum illum vestrum dominatorem terræ, qui monti Sion dominetur: scilicet eo statu res vestræ sunt, vt aduersus Regem potentissimum bellum mouere cogitetis. Itaque isti per *agnum*, seu potius, vt volunt, *arietem* instrumentum bellicum accipiunt, quod *arietem* appellamus, aut certè belli Duces, ac Principes, qui etiam eodem Hebraico nomine continentur. Verùm hæc, quæ cum Iudæorum commentis cognationem habent, omittamus: nec enim est à communi expositione recedendum in iis potissimum testimoniis, quibus nostræ fidei mysteria confirmantur.

4. Reg. 3. 4.

D. Hieron.

Reuincitur Hebræorum commentum.

Vt ergo perspectum sit hoc loco Messiæ Regis aduentum postulari, qui esset ex purissima Virgine nasciturus, aduertendum in primis est pro eo, quod nos habemus, *Emitte*, haberi Hebraicè שלחו, idest, *Emittite*, numero multitudinis: tunc verò vel cum cœlis ipsis loquitur Propheta, vt sentit Vatablus, quemadmodum & capite 45. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum*: vel vt plerique existimant, ad Deum ipsum sermonem dirigit propter mysterium Trinitatis, quæ expositio magis quadrat cum editione vulgata, quæ habet, *Emitte Domine*. Quamquam enim voci illi, *Domine*, nulla modò in Hebræo textu vox respondeat, credibile tamen est aliquam in Hebræo fuisse, vel Elohim scilicet, vel Adonai, II.

Vatablus. Esai. 45. 8.

quam Hebræi more suo expunxerint, vt faciliùs sententiam suam de Rege Ezechia statuerent. Et verò Septuaginta interpretes ad Deum ipsum sermonem referendum esse putarunt: siquidem Deum ita loquentem faciunt: *Mittam agnum dominantem super terram*: ex qua translatione nouum sumitur contra Iudæos argumentum, qui contendunt legendum esse non *Dominatorem terræ*, sed *Dominatori terræ*, quod tamen aliter Septuaginta interpretes intellexerunt, non dici videlicet, vt agnus mittatur Dominatori terræ, sed vt agnus Dominator terræ mittatur. Quo fit, vt non sit sermo de tributo, quod Regi Israël pendebatur, sed de agno dominatore terræ, hoc est, Messia, cuius aduentus prædicitur, & quem non Rex Moabitarum, sed Deus ipse missurus sit.

Septuag. Argumentū contra Iudæos.

III. Secundò est obseruandum pro *agno* esse Hebraicè כר, quod nomen non solum agnum, & arietem animalia significat, sed etiam bellicas illas machinas, quibus muri quatiuntur, quas *arietes* appellamus, imo & milites, bellique Duces, ac Principes. Pro *agno* ponitur Esaiæ trigesimo: *Pascetur in possessione tua in die illa agnus spatiosè*: pro *ariete* Psalm. sexagesimo quarto: *Induti sunt arietes ouium*: pro *bellico instrumento* Ezechielis quarto: *Dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro*: denique pro militibus 4. Reg. 11. *Et assumens centuriones, & milites.* Hinc orta est multiplex huius loci expositio: quidam enim Hebræi existimant intelligendum esse *arietem*, id est, bellicum instrumentum, ac per ironiam irrideri Moabitarum superbiam, conuocarique, vt aduersus Iosaphat Regem Iuda bellum moueant, afferántque ferreos arietes, quibus Hierosolymorum mænia quatiantur: quam expositionem secuti sunt quidam ex nostris. Alij cum R. Dauid de militibus, ducibúsque Moabitarum eodem sensu accipiunt. Quæ omnes expositiones non solùm falsæ sunt, sed etiam vulgatæ editioni aduersantur, quæ non *arietem*, sed *agnum* habet, eúmque appellat Dominatorem terræ, quod neque in bellicum instrumentum, neque in militem Moabiticum quadrare potest. Quæ eadem lectio efficaciter confirmatur ex translatione Septuag. interpretum, vt paulò ante monuimus, qui non solùm *agnum Dominatorem terræ*, transtulerunt, sed Deum ipsum loquentem in hoc vaticinio fecerunt, promittentémque agnum istum Dominatorem terræ. Tertiò scire oportet Petram deserti fuisse vrbem quandam Moabitarum, ex qua fuit oriunda Ruth præclara illa fœmina, quæ nupsit Booz, ex eóque concepit, & peperit Obed patrem Isai patris Dauidis, vt fusè traditur in lib. Ruth. Itaque illud ex eo coniugio consecuta est, vt in Christi genealogia non infimum haberet locum: siquidem Obed eius filius fuit auus Dauidis. Denique aduerte filiam Sion in sacris literis idem esse, atque Hierusalem, quæ filia Sion appellatur, quod arci Sion esset subiecta, ab eáque quasi filia protegeretur.

Esai 30. 23. Psal. 64. 14. Ezech. 4. 2. 4. Reg. 11. 4.

R. Dauid.

Ruth vnde oriunda.

Hierusalem cur filia Sion dicatur.

IIII. Igitur germana huius vaticinij interpretatio ea est, quam affert D. Hieronym. postulari videlicet hoc loco aduentum Messiæ, qui ex Ruth Moabitide, oriundáque ex Petra deserti trahere deberet originem. *Hoc*, inquit, *quod in Hebræo interpretati sumus, Emitte agnum Dominatorem terræ, potest ita legi: Emitte agnum Dominatori terræ. Iste igitur agnus, qui vel ipse est Dominator terræ, vel immolatur Dominatori terræ, de gente Moabitarum est. Significat autem Ruth, de qua generatus est Christus, quam vocat Petram deserti.* Vbi cernis Hieronymum per *Petram deserti* non vrbem Moabitarum, sed ipsammet Ruth Moabitidem intelligere: ad eandémque expositionem spectauit in epist. ad Paulinū de omnibus Scripturæ sacræ libris, cum dixit: *Ruth Moabitis Esaiæ explet vaticinium dicentis: Emitte agnum Domine Dominatorem terræ de Petra deserti ad montem filiæ Sion.* Hæc ille. Verùm siue per *Petram deserti* ipsam Ruth Moabitidem, siue vrbem ita dictam, ex qua erat oriunda

D. Hieron.

Per petram deserti Ruth intelligit. Hier.

oriunda, intelligamus, eodem semper recidit huius vaticinij interpretatio de aduentu Messiæ, quam post Hieronymum plerique omnes interpretes tradiderunt.

V. Verum latet quoque, aliud in eodem vaticinio mysterium, quod ad intemeratam Deiparæ virginitatem pertinet, si per *Petram deserti* ipsam sanctissimam Virginem accipiamus *petra* nuncupetur, quoniam de ea sine manibus absque vlla viri opera abscissus est ille lapis, de quo fit mentio Dan. 2. id est, Christus: petra, inquam solida semper, atque integra, & quæ nullam sensit in conceptu carnis illecebram, vtpote quæ ex Spiritus Sancti virtute conceperit tanta puritate, támque omnis sensus, & carnalis illecebræ expers, vt hac in re petra quædam insensibilis fuisse videatur: nec tantum petra, sed petra etiam deserti dicatur, vt eadem exprimatur virginitas. Etenim Virgo sanctissima quoad splendorem, decúsque virginitatis verè desertum fuit nulla humana industria excultum, sed ab Spiritu Sancto dumtaxat Diuinitus fæcundatum. Ita hoc vaticiniũ accepit Abb. Guerric. D. Bernardi discipulus serm. 2. de Annunciat. Dominica: *Emitte*, inquit, *Domine agnum de Petra deserti, id est, abscinde petram de petra, sanctum, & inuiolabilem sancta, & immaculata proferat virginitas.* Sanè in hoc ipso satis decenter Christi occasus ortui, sepultura conceptioni respondet, dum videlicet emittitur agnus de *Petra deserti* condendus in petra monumenti, & cuius corpori monumentum excidendum erat in petra, ipse ab initio conceptus sui corpus sibi excidit de petra, & corpori locum in petra, sic integritatem petræ, cum de ea emitteretur, non imminuens, sicut nec signatam sepulturæ petram, cum de ea egrederetur, aperiens. Si ergo petra Christus, vt ait Apostolus 1. ad Cor. 10. non degenerat à matre filius, quoniam & ipsa petræ nomine censetur. An non rectè vocatur petra, quæ & in amorem integritatis proposito firma, affectu solida, sensu quoque ipso aduersus illecebram peccati tota insensibilis erat, & lapidea? An non rectè petra virginalis integritas, quæ & nihil parit per naturam sui, & cum parit roris virtute Diuini, nec admittens conceptum, nec emittens partum nouit aperiri? Hæc ille.

Dan 2.

B. Virgo Petra deserti propter integritatem.

Abb. Guerr.

Inter Christi ortum, & occasum correspondentia.

1. Cor 10.

B. Virgo aduersus illecebram peccati insensibilis.

VI. Porro cum additur, *ad montem filia Sion*, communiter interpretes vel vrbem Hierosolyma accipiunt, in quam ingressurus erat Messias, vel Ecclesiam, quam erat suo aduentu fundaturus: nos tamen potius montem Caluariæ intelligendum putamus, in quo agnus iste erat immolandus, vt sequenti sectione docebimus, si priùs illud obseruemus, magno mysterio dictum esse *agnum Dominatorem terræ.* Quis enim non miretur Christum non sub potentis Leonis typo, quo nomine sæpe appellatur in sacris literis, sed sub agni imbellis animalis appellatione Dominatorem terræ nuncupari? Verùm duplex huius mysterij ratio afferri potest, vna, quæ à Christi passione ducitur, altera, quæ ab eius mansuetudine depromitur. Verùm enim verò vt intelligeremus Christum per passionem, & crucem orbis imperium obtinuisse, quemadmodum sect. 20. cum eodem Esaia explicauimus, meritò cum Dominator terræ prænuntiatur, non *Leo*, sed *agnus* dicitur, quod erat animal immolatitium, & sacrificiis deputatum; cum etiam non bello, & armis, sed mansuetudine orbem sibi subiicere statueret, optimo iure eius imperium, atque dominatus non in bellicoso aliquo, & praeferoci animali, sed in mitissimo, & mansuetissimo agno adumbratur. Et quoniam de hisce argumentis iam aliàs multis disseruimus, satis fuerit idem hoc loco paucis perstrinxisse.

Passione orbis imperium obtinuit Christus.

Quisnam sit mons ille filiæ Sion, ad quem agnus mittendus prædicitur.

SECTIO XXV.

I. DIximus paulò ante per *montem filiæ Sion*, communiter interpretes vrbẽ Hierosolyma, aut Ecclesiam intelligere: nobis tamen probabilius videri montem ipsum Caluariæ accipiendum, in quo agnus iste Dominator terræ, vel iuxta aliam lectionem, Dominatori terræ erat immolandus: itaque hoc loco Esaiam non solum de ortu Christi ex virgine, sed etiam de eius sacrificio vaticinari, & idcirco eum nomine *agni*, immolatitij scilicet animalis expressisse: Dominatorem quoque terræ appellasse, vtpote per crucem consecuturum principatum. Quæ res vt fiat illustrior, scire oportet montem illum, in quo Deus præcepit Abrahamo, vt Isaac filium immolaret, dictum fuisse Moriah: nam Gen 22. pro eo, quod nos habemus, *Vade in terram visionis, & ibi offeres eum*, est Hebraicè, *Vade in terram Moriah* המריה pro quo Septuag transtulerunt, *εἰς τὴν γῆν ὑψηλήν*, idest, *In terram excelsam.* Eodémque nomine appellatur locus, in quo Angelus percutiens Dauidi apparuit, ipséque Dauid pro sedanda peste altare construxit, & in quo postea templum exædificauit Salomon, vt refertur 2. Paral. 3. vbi ita scriptum legimus: *Et cœpit Salomon ædificare domum Domini in Hierusalem, in monte Moriah, qui demonstratus fuerat Dauid patri eius in loco, quem parauerat Dauid in area Hornam Iebusæi.* De etymologia autem nominis Moriah variè sentiunt interpretes: quidam enim existimant deduci à radice ירא, idest, timere, quòd ibi aliquando Deus timendus, colendúsque esset. Alij à ירה, idest, docere, ac descendere, quòd eo ex loco lex, atque doctrina in vniuersum orbem esset proditura iuxta illud Esaiæ 2. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem.* Alij מר, hoc est, amaritudine, quasi dictus sit mons amarus ob amaritudinem, angorémque animi, quem sensit Isaac, cum eo loco iamiam se à patre occidendum cerneret. Nobis tamen videtur probabilius deduci à ראה, quod est videri, id quod primò confirmari potest ex vulgata editione, siquidem Gen. 22. pro *terra Moriah*, vt est in Hebræo, habet *terram visionis.* Deinde, quoniam postea Abraham monti nomen imposuit, *Dominus videt*, & Iudæi deinceps quasi prouerbiali figura dicebant, *In monte Dominus videbit*, quibus in locis est Hebraicè verbum ראה, Dicebatur porro antea mons ille *Moriah*, idest, *visionis*, propter altitudinem, quia ex eo latus patebat in omnem terræ partem prospectus, quæ etiam fuit causa, cur Septuag. interpretes *terram excelsam* transtulerint. Deinde verò Abraham monti illi nomen imposuit, *Deus videt*, ab effectu, quia scilicet ibi Deus obedientiam ipsius, & Isaac filij afflictionem conspexit: aut certè quia ibi Abraham vidit arietem diuinitus à Deo paratum, quem pro filio immolaret: Nam Gen. 22. ita scriptum legimus: *Leuauit Abraham oculos, viditq́, post tergum arietem inter vepres hærentem cornibus, quem assumens obtulit holocaustum pro filio:* tunc verò statim sequitur: *Appellauitq́, nomen loci illius, Dominus videt.* Postea verò Hebræi quasi prouerbiali formula ita de eodem monte loquebantur, *In monte Dominus videbit*, fortasse quia ex traditione acceperant fore ibi templum Hierosolymitanum extruendum, in quo Deus per peculiarem prouidentiam resideret, suísque rebus prospiceret. Postremò dictus fuit Sion ab arce, quæ à Iebusæis ibi fuit erecta: etenim Sion arx, siue specula interpretatur, vt auctor est D. Hieron. in epitaphio Paulæ ad Eustochium virginem.

Mons in quo præceptum est Abrahamo vt Isaac immolaret quo diceretur nomine.

Gen 22.2.

Septuag.

2. Paral. 3. 1.

Etymon nominis Moriah.

Esai. 2. 3.

Gen. 22.

Septuag.

Gen. 22. 13.

D. Hieron.

II. Habemus itaque ex superioribus in Monte Moriah præceptum fuisse Abrahæ vt filium

vt filium immolaret, ibique postea Dauidem in area Hornan Iebusæi, quam non datam gratis, sed pretio emptam voluit, altare pro sedanda peste extruxisse, hostiásque Deo litasse, & multò post Salomonem templum illud celeberrimum exædificasse: quæ omnia ex Diuinis literis manifestè colliguntur. Illud incertum, quod addunt Hebræi, eodem etiam loco Cain & Abel sua sacrificia Deo obtulisse, imo & Noe etiam sacrificasse finito diluuio. Cùm igitur templum fuerit in monte Sion ædificatum, efficitur, vt mons Moriah, & mons Sion idem planè fuerit, vt sentit Abulens. quæst. 7. in 3. cap. 2. lib. Paralip. aut certè quod alij volunt, mons Moriah, pars quædam fuerit montis Sion.

Quonam in loco Cain & Abel sua sacrificia obtulerint.
Abulen.

III. Rursus in eodem monte Moriah fuit arx illa Iebusæorum, quæ Sion appellabatur, à qua mons ipse dictus est *Sion*, vt paulò ante diximus, quam arcem Dauid expugnauit, sibíque subiecit. Quamuis enim regnante Saule vrbs ipsa Hierusalem in Iudæorum ditione, ac potestate esset, arx tamen ipsa adhuc tenebatur à Iebusæis, quam idcirco Dauid obsidendam duxit, tandémque expulsis Iebusæis sub suam ditionem, imperiúmque subiunxit, eámque deinceps ciuitatem suam appellauit, vt refertur 2. Reg. 5. *Cepit*, inquit, *David arcem Sion, hæc est ciuitas David*, & paulò inferius: *Habitauit autem David in arce, & vocauit eam ciuitatem David, & ædificauit per gyrum à Mello, & intrinsecus*: id quod accipiendum est dumtaxat de ipsa arce, reliqua enim ciuitas nunquam dicta est ciuitas Dauid. Itaque postquam Dauid cœpit arcem Sion, ibíque domos sanè magnificas, ac regias sibi extruxit, ciuitas Dauid appellari cœpta est, à qua ciuitate Dauid, siue arce similitudo illa depromitur Cant. 4. cùm dicitur: *Turris David collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis.*

2. Reg. 5. 7.
Ex quonam tempore Sion cœperit appellari ciuitas David.
Cant. 4. 4.

IIII. Denique, vt ad rem ipsam propius veniamus, mons iste *Moriah* dictus est postea *mons Caluariæ*, in quo Christus crucifixus est, vt verissimum sit, quod à Doctoribus communiter asseritur, Christum in eodem loco passum fuisse, vbi Abrahamo præceptum fuit, vt filium immolaret, vbi Dauid pro supplicio pestis propulsando altare erexit, hostiásque litauit, vbi denique Salomon templum illud magnificentissimum, celeberrimúmque ædificauit. Nec verò te moueat illud, quod ait Apostolus ad Hebr. 13. Christum extra portam passum esse, cum tamen mons Caluariæ modo intra ipsa vrbis mœnia includatur. Etenim eo tempore, quo Christus mortem subiit, extra muros erat mons Caluariæ, sed illum postea Ælius Adrianus Imperator intra murorum septa conclusit. Cur verò mons ille dictus fuerit Caluariæ, controuersum est: & quidem traditio fuit veterum Patrum dictum ita fuisse à Caluaria, seu capite primi hominis, qui eo in loco sepultus fuerit, eandémque ob causam appellari Hebraicè *Golgotha*, quoniam *Gulgoleth* caput hominis significat, à radice *Galal*, id est, voluere, & circundare propter rotundam capitis figuram. Et verò fuisse eo in loco sepultum Adam primum hominem affirmarunt nobilissimi Patres, veluti Tertull. lib. 2. carminum contra Marcionem, Orig. tract. 25. in Matth. D. Basil. in cap. 5. Esaiæ, vbi affirmat esse communem traditionem, D. Athanas. lib. de Cruce, & passione Domini, vbi ait Magistrum Hebræorum idipsum affirmare, D. Cyprian. serm. de resurrectione Christi, D. Ambros. lib. 5. Epistolarum, epist. 19. D. August. serm. 71. de tempore, & tractat. 84. in Ioan. Quanquam verò D. Hieronymus in commentariis in Matth. cap. 27. hanc traditionem non recipiat, velitque locum idcirco dictum fuisse Caluariæ, quoniam ibi damnati morte afficiebantur, capitáque, atque ossa mortuorum reseruabantur, quem secuti sunt Rup[illegible] Lyran. Dionys. Carthus. Isid. Clarius, Cornel. Iansen. imo & D. Thom. 3. par. quæst. 46. art. 10. nos tamen propter grauissimam tot, tantorúmque Patrum auctoritatem prædictam tradi-

Hebr 13.
Mons Caluariæ olim extra, nunc intra vrbis mœnia.
Cur ita dictus.
In eo fuisse Adamum sepultum asserunt nobilissimi PP.
Tertul.
Origen.
D. Basil.
D. Athanas.
D. Cyprian.
D. Ambros.
D. August.
D. Hieron.
Rupert.
Lyran.
Dion Carth.
Isidor. Clar.
Corn. Iansf.
D. Thom.

tionem amplectendam arbitramur, à qua nos non cogit recedere fundamentum, quo eam infirmare conatur D. Hieronymus: Argumentatur namque Adam non esse sepultum in monte Caluariæ ex eo, quod Iosue 14. dicatur sepultus in Hebron illis verbis: *Nomen Hebron ante vocabatur Cariatharbe, Adam maximus ibi inter Enacim situs est.* Eo etenim argumento nihil planè conficitur, siquidem *Adam* eo loco non est nomen alicuius viri proprium, sed commune: *Adam* enim Hebraicè *hominem* significat, illúdque tantùm eo loco scribitur, virũ quendam *Arbe* nomine appellatum mole corporis inter Enacim, idest, Gigantes maximum in Hebron sepultum fuisse, à quo ciuitas illa Cariatharbe nomen sumpsit, idem namque est Cariatharbe, atque ciuitas Arbe. Itaque non est sensus Adam primum hominem sepultum fuisse in Hebron, sed *Arbe* illum proceritate corporis inter Gigantes maximum. Quare immeritò Ioan. Lucidus lib. 1. de emendatione temporum, cap. 4. ex eo loco Iosue conatur persuadere Adamum primum hominem fuisse corporis mole, & magnitudine Gigantem, imo omnes omnino Gigantes proceritate corporis superasse, cum ostensum sit eo loco Iosue non esse sermonem de primo homine: & falsum etiam sit primum hominem Gigantem fuisse, siquidem ex cap. Genesis exploratum est Gigantes multò post procreationem Adami extitisse.

Iosue 14. 15. — *Adã primus homo nõ fuit sepultus in Hebron.* — *Ioan. Lucid.*

V. Ad hunc igitur montem Caluariæ noster agnus Dominator terræ mittendus prædicitur. Id quod ex eo non obscurè elicitur, quòd *agnus* appellatur, & *ad montem filiæ Sion* emittitur: cum enim in illo monte Sion templum esset, in quo iuge illud sacrificium peragebatur duorum agnorum, quorum vnus singulis diebus mane, alter vesperi in altari holocausti offerebatur ad nostri agni sacrificium adumbrandum: sanè cum is ad montem filiæ Sion mittendus prædicitur, eundem montem Sion, vbi erat locus Caluariæ, consentaneum est intelligere, vbi iste agnus erat pro vniuersis mortalibus immolandus. Atque hæc est prima ratio, cur eum in monte Sion pati oportuerit. Secunda ratio depromitur ex eo, quòd ibi primus homo sepultus iacebat, vt videlicet ipsa quoque sanguinis Christi cum Adami capite coniunctio totius generis humani, quod ab Adamo tãquam capite descendit, ablutionẽ, & pro peccato satisfactionem declararet, quæ passione Christi continebatur: quæ est ratio D. Athanasij in lib. de passione, & cruce Domini. *Congruum*, inquit, *erat Dominum, cum vellet reuocare primum Adam, in eo loco pati, vt illius abolito peccato ab vniuerso eius genere illud profligaret, & quia audierat Adam: Terra es, & in terram reuerteris, ideo illic denuo positus est, vt Adamum inibi inuentum à maledictione liberaret, & pro istis verbis: Terra es, & in terram reuerteris, eidem diceret: Excitare, qui dormis, & surge ex mortuis, & illuminabit te Christus, vt non vlterius in terra consistas, sed ad cælos ascendas.* Eandem rationem Tertul. loco citato complexus est illis elegantibus carminibus:

Iuge sacrificium duorũ agnorũ Christi passionem adumbrabat — *D. Athanas.* — *Genes. 3. 19.* — *Ephes. 5. 14.* — *Tertull.*

Hic hominem primum suscepimus esse sepultum.
Hic patitur Christus pro sanguine terra madescit,
Puluis Adæ vt possit veteris cum sanguine Christi.
Commixtus stillantis aquæ virtute lauari.

Eodem spectauit D. Basilius: *Dominus*, inquit *in loco Caluariæ passus est, vt quemadmodum mors inualuit in Adam, ita & in Christi morte inefficax redderetur, & pessum iret.* Et D. Ambros. lib. 10. in Lucam: *Conueniebat*, inquit, *vt ibi vitæ nostræ primitiæ locarentur, vbi fuerant mortis exordia:* & libr. 5. Epistolarum, epist. 19. Ecclesiam suscepit Christus in Golgotha, vbi Adæ sepulchrum, vt illum mortuum in sua Cruce resuscitaret.

D. Basilius. — *D. Ambros.*

Tertiò, Iure optimo eo ipso in loco, vbi Abraham arietem sibi diuinitus ostensum

ostensum inter vepres hærentem cornibus pro Isaac filio sacrificauit, vt dicitur Gen. 22. Christus seipsum coronatum spinis pro humano genere immolauit, vt indicaret se in illo ariete fuisse adumbratū. Ad quem sanè arietem Abrahæ ostensum credi potest Esaias hoc loco respexisse, cum dixit: *Emitte agnum dominatorem terræ*, seu, vt transferri potest ex Hebræo. *Emitte arietem dominatorem terræ ad montem filiæ Sion*, hoc est, ad montem Moriah, vbi Abraham alterum arietem in huius nostri typum, ac figuram Deo litauit. Vt autem hoc luculentius appareat, non est prætereunda quædam recondita, & arcana quorundam obseruatio, quæ est huiusmodi. Gen. 22. pro eo, quod nos habemus: *Vidit arietem inter vepres: hærentem cornibus*, Septuag. transtulerunt. *Et ecce aries vnus detentus ex cornibus* ἐν φυτῷ σαβὲκ idest, *in planta*, seu *arbore sabec*: qua translatione respexerunt ad vocem Hebræam סבך sic enim Hebraicè ad verbum legimus: *Et ecce aries post detentus in sabec*, idest, *in perplexitate*, videlicet spinarum, à radice סבך hoc est, ligari, implicari: significatúrque arietem illum apparuisse implicitum, & quasi ligatum cornibus in ipsa spinarum perplexitate, quod tamen Septuag. interpretes ita intellexerunt, vt apparuerit ligatus in planta, seu virgulto, quod ab ipsa implicatione diceretur *sabec*, eámque vocem magno mysterio in sua translatione, sic vt erat Hebraicè, reliquerunt. Adiicit Procopius in commentariis super Esaiam in Syriaca translatione legi: *Ecce aries vnus pendens in arbore sabec*, aitque illum arietem apparuisse instar ascendentis in arbore sabec, nec tantum cornibus, sed pedibus etiam anterioribus innixum hæsisse in illius arboris ramis, eáque figura Christum in arborem Crucis ascendentem, in ea pendentem, illi affixum clauis, hærentémque repræsentasse. Idémque expendit D. Amb. lib. de Abraham Patriarcha c. 8. vbi in primis ita legit: *Et ecce aries vnus suspensus cornibus in virgulto sabec*: deinde addit: *Quis significatur, nisi ille, de quo scriptum est* Ps. 148, *Exaltauit cornu populi sui. Cornu nostrum Christus est eleuatus, & exaltatus à terris: hunc vidit Abraham in isto sacrificio: huius passionem aspexit: & ideo ipse Dominus ait de eo: Abraham vidit diem meum, vidit, & gauisus est: vnde ait Scriptura: Vocauit Abraham nomen loci illius, Dominus vidit, vt dicant hodie, In monte Dominus apparuit, hoc est, quod apparuerit Abrahæ reuelans futuram sui passionem corporis, qua mundum redemit, demonstrans etiam genus passionis, cum suspensum ostendit cornibus arietem: virgultum illud patibulum Crucis est.* Hæc Ambr. Adnotauit etiam D. Athan. l. q. ad Antiochum, q. 98. ad mysterium quoque spectare: quod *sabec* interpretatur *remissio*, seu *condonatio*, quam Christus nobis per Crucem promeruit. *Planta, inquit, sabec est veneranda Crux, iuxta Hebræos videtur sabec remissio esse, & condonatio: aries verò, qui in sabec hærebat ad plantam, quem pro Isaac Abrahā holocaustum obtulit, figurauit Christum pro nobis in Cruce immolatum.*

Gen. 22. *Christus in ariete ab Abrahamo immolato, adūbratus.* *Septuag.* *Quo pacto aries ille pro Isaac immolatus Abrahamo apparuit.* *Procop.* *D. Ambros.* *Psa 148. 14.* *Diem Christi quando viderit Abraham.* *Ioan. 8. 56.* *Gen. 22. 14.* *D. Athanas.*

VII. Quartò, Subtiliter animaduerterunt plerique, in quibus est Leo à Castro l. 6. Apolog. & in c. 29. Esaiæ, cum Christus in Cruce dixit, *Eli Eli Lamasabacthani*, ad eandem plantam *sabec* allusisse, vt indicaret se esse illum arietem pendentem, atque suspensum ex arbore *sabec*, id est, in Cruce, quam Dominus sub typo alterius arietis pendentis ex planta sabec Abrahæ olim ostenderat: itaque idcirco verbum illud *sabacthani* potius, quàm aliud vsurpasse, vt nomine quoque ipso plantam illam *sabec*, ex qua ille alter aries pependerat, fidelibus in memoriam reuocaret, seque ostenderet tunc temporis figuram illam cumulatissimè adimplere: verbum enim, *sabacthani* à nomine *sabec* inflexum videtur. Quo fit, vt iis verbis duplicem Christus prophetiam adimpleuerit, vnam ductam ex figura eius arietis, quam Deus Abrahamo ad ipsius sacrificium in Cruce adumbrandum demonstrauit: alteram deprompram ex Psalm. 21. *Deus Deus meus, vt quid dereliquisti me?* quæ verba nomine ipsius Christi scripta erant à Dauide.

Leo à Cast. *Mat. 27. 46.* *Allusio ad plantā sabec.* *Psal. 21. 2.*

Sed est aduertendum Hebraicè ita haberi : אלי אלי למהעזבתני , vbi cernis , non legi Hebraicè *sabacthani*, sed *azabthani*. Est autem longè diuersa vtriusque verbi significatio: etenim *sabac*, à quo est *sabacthani*: significat ligare, & implicare, vti diximus: at verò *azab*, à quo est *azabthani*, significat derelinquere : vnde Erasmus in suis scholiis super Matthæum emēdandam censet vulgatam lectionem *sabathani*, in *azabthani*, quam eandem lectionem reperies apud D. Hier. in suis commentariis super Matt. Cæterùm nos communem lectionem retinendam ducimus, cum in Græcis quoque codicibus sit : σαβαχθανί: tum verò non placet responsio Leonis à Castro Euangelistam videlicet , vt locum vnum ex duplici prophetia coagmentaret, pro *azabthani*, scripsisse *sabacthani*: non placet, inquam, quoniam Euangelista, idipsum, quod Christus dixit, debuit commemorare: at si Christus non dixit *sabacthani*, sed *azabthani*, planè non seruasset rei gestæ , & historiæ veritatem, quòd impium est de scriptore sacro affirmare. Quare illud potius dicendum est Christum Chaldaica , & Syriaca lingua vsum esse, quæ erat eo tempore vulgaris, atque adeo Syriacè *sabacthani* pro *azabthani* eodem sensu pronuntiasse: in quo adhuc expendi optimè potest mysterium illud de arbore *sabec*, quod paulò ante commemorauimus.

Erasmus. *D. Hieron.*

VIII. Postremò obseruandum Abrahamum loco illi nomen imposuisse, *Dominus videbit*, deincépsque dictum esse in monte, *Dominus videbit*, tum propter eas rationes, quas superius attulimus: tum præcipuè, quòd in ea arietis immolatione Deus filij sui sacrificium, & immolationem in eodem monte Moriah expressam, adumbratámque esse voluit, vt cum Abraham nomen loco imposuit, *Dominus videbit*, prophetico spiritu præuiderit, Deum aliquando ad genus humanum respecturū, prospecturúmque saluti mortalium per sacrificium sui filij in eodem illo monte peragendum, quemadmodum tūc saluti Isaac ostenso, datóque in sacrificium ariete prouidebat. Ita eius nominis mysterium explicauit D. Ambr. lib. 1. de Abraham patriarcha, c. 8. Quare eo ipso tempore reuelatum est Abrahamo mysterium passionis Christi in eo loco perficiendum : atque hunc esse diem illum , de quo Christus loquitur Ioan. 8. cum ait: *Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum: vidit, & gauisus est* : docet D. Ambr. loco proximè citato, & D. Chrysost. ho. 54. in Ioannem, *Diem*, inquit, *meum: hoc in loco* Crucem *mihi significare videtur: quam in arietis oblatione, & in Isaac præfigurauit*. Scio alias esse eorum verborum Christi expositiones, quas non est huius loci persequi longius.

Quo mysterio montem Moriah Dominus videbit, appellauerit Abrahā. *D. Ambr.* *Ioan 8. 56.* *D. Chrysost.*

Duodecimum tēstimonium ex illis verbis Esaiæ 19. *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem.*

SECTIO XXVI.

I. ILlustre etiam est ad eandem sanctissimæ Deiparæ integritatem comprobandam vaticinium illud, quod idem Esaias literis consignatum reliquit c. 19. *Ecce*, inquit, *Dominus ascendet super nubē leuem*. Hebraicè est הנה יהוה רכב עב קל, quod sic ad verbum reddi potest: *Ecce Iouah equitans super nubem leuem*: etenim רכב significat propriè *equitare* , quod Vulgatus ascendendi verbo solet exprimere , veluti Psal. 17. *Qui ascendit super Cherubim*: & Psal. 67. *Iter facite ei, qui ascendit super occasum*: & Abac. 53. *Qui ascendis super equos tuos, & quadriga tua saluatio*: quibus omnibus in locis Deus tanquam eques equitare describitur, quo fit, vt etiam hoc loco *ascendendi* verbum pro *equitare* sumi debeat , Deúsque ipse super nubem leuem ascendere tanquam eques nobilissimus describatur. Est igitur multorum sentētia hoc

Esai. 19. 1 *Psal. 17. 11. & 67. 5.* *Abac. 3. 8.*

hoc loco Ægypti vastitatem ab Assyriis inferendam prædici, eorúmque exercitum nubem appellari propter turbulentam belli, malorúmque tempestatem, quam suo aduentu Ægyptiis attulerunt: dici autem *nubem leuem* ad significandas veloces, expeditásque eorundem Assyriorum copias, quæ veluti subita quædam procella, repentinúsque turbo in Ægyptum irruerunt, præcipuè cum eadem vox Hebræa קל velocem quoque significet, veluti Amos. 2. *Velox pedibus suis non saluabitur.* Quoniam igitur, inquiunt, Deus ipse Assyrios ad vastandam Ægyptum incitauit, dicitur super eorum exercitum equitare, dúxque illis, & imperator fuisse ad pœnas de Ægypto bello, armísque deposcendas. Quam sententiam confirmant cum ex eo, quod Propheta in ipso statim capitis vestibulo se de Ægypti vastitate locuturum præmittit: *Onus*, inquit, *Ægypti: Ecce Dominus ascendet super nubem leuem*: tum etiam, quòd statim Ægypti euersio manifestè describitur: *Et commouebuntur*, inquit, *simulachra Ægypti à facie eius, & cor Ægypti tabescet in medio eius.*

Belli calamitates per nubem designantur.

Amos. 2. 15.

II. Accedit, quòd apud Ezechielem quoque cap. 30. Ægypti vastitas eadem nobis similitudine declaratur, cum eius excidendæ tempus dies nubis nuncupatur: *Hæc* inquit, *dicit Dominus Deus. Vlulate, va, va diei: quia iuxta est dies, & appropinquat dies Domini: dies nubis tempus Gentium erit. Et veniet gladius in Ægyptum, & erit pauor in Æthiopia.* Et verò inficias ire non possumus Esaiam hoc capite pleraque de Ægypti vastitate vaticinari, quemadmodum D. Hieronymus confitetur: verum multa simul alia Propheta complectitur, quæ necessario ad tempus Messiæ, eiúsque fidem in Ægypto propagandam referenda sunt: cuiusmodi est illud: *In die illa erunt quinq; ciuitates in terra Ægypti loquentes lingua Chanaam, & iurantes per Dominum exercituum*: & illud: *In die illa erit altare Domini in medio terra Ægypti*: & illud: *Et mittet eis Saluatorem, & propugnatorem, qui liberet eos*: & illud: *Et cognoscetur Dominus ab Ægypto, & cognoscent Ægyptij Dominum in die illa, & colent eum in hostiis, & muneribus & vota vouebunt Domino, & soluent*: quæ omnia puritatem illam fidei, religionem, Dei cultum eximiámque in omni genere sanctitatem, quæ in Ægypto per Christi aduentum floruit, mirificè declarant, vt iure optimo Patres ascensum istum Iehouah super nubem leuem de verbi incarnatione intellexerint, cuius fidem sanctissimam tanto cum fructu probitatis Ægyptus receptura prænuntietur. Sanè Euseb. Cæsar. lib 6. de demonst. Euang. cap. 20. quem sequitur Lyranus, locum hunc de ingressu Christi in Ægyptum accipiendum putat, cum scilicet infans adhuc, vt Herodi Regi furenti, sibique necem molienti locum daret, in Ægyptum ad tempus secessit, nubémque leuem, seu iuxta Aquilæ versionem, quam ipse citat, *crassitudinem leuem* corpus ipsiúsmet Christi sumptum ex Virgine, & Spiritus Sancti opera fabricatum interpretatur. Tum verò vastitatem Ægypti, quam Propheta commemorat, ad illud tempus refert, cum Romanorum imperator Augustus (quo imperante natus est Christus) pugna illa Actiaca M. Antonio, & Cleopatra Ægypti Regina superatis eam prouinciam ad Romani imperij ditionem adiunxit. Contendit porro Eusebius omnino de Christi aduentu vaticinium accipi oportere: *Dicant*, inquit, *Hebræi, quando post Esaiæ tempora dominus apud Ægyptios sit versatus, & quis dominus super crassitudine leui hic inuectus esse dicatur? interpretentur præterea crassitudinem leuem, quæ tandem ea sit, & quam ob rem non sine hac dicatur Dominus versari in Ægypto: & quando memoria proditum sit cōmota esse simulachra Ægypti, & Ægyptios cum Ægyptijs pugnasse propter Domini ad homines aduentum, & Deos illorum, Dæmones videlicet, qui multum prius valebant, nihil amplius posse, neque respondere sciscitantibus* Hæc, & multa alia eo loco Euseb. cui consentiunt D. Atha. lib. de incarnatione Verbi, eiúsque corporali ad nos ad-

Ezech. 30. 2.

D. Hieron.

Multa ex c. 19. ad Messiæ tempus spectant.

Ingressus Christi in Ægyptum.
Euseb. Cæs.
Lyran.
Aquila.

D. Athanas.

Cyril. Alex. Procop. uentu: quanquam pro *nube leui* legit *nimbum leuem*, Cyrill. Alex. lib.2. comment. in Esaiam, Procopius in comment. eius capitis, & alij, quos inferius citabimus.

III. Cum igitur ex horum Patrum auctoritate exploratum sit Esaiam eo capite de Christi in Ægyptum ingressu verba facere, illud iam meritò aliquis sciscitabitur, quænam sit leuis illa nubes, in quam ascendere, seu equitare dicitur. Qua quidem in re licet aliqua sit varietas, quibusdam de ipso Christi corpore, aliis de sanctissima Virgine interpretantibus eodem tamen quoad nostrum institutum omnes expositiones recurrunt: siquidem siue caro Christi, siue Virgo ipsa intelligatur, semper nubes leuis puritatem conceptus, & ortus Christi ex Virgine declarat. Et quidem, quod ad illos spectat, qui de carne Christi accipiunt, super quam Verbum Dei equitare dicitur, iuxta illud Apoc.19. *Et ecce equus albus, & qui sedebat super eũ vocabatur fidelis, & verax, & vocatur nomen eius, Verbum Dei.* Sic præter alios Euseb. nubis leuis similitudinem explicauit: *Ecce*, inquit, *Dominus ascendit super crassitudinem leuem, & venit in Ægyptum, crassitudinem leuem corpus de Spiritu sancto conceptum appellans. Igitur etiam ipsa prophetiæ particula exitum sortita est, quo tempore Angelus Domini in somnijs visus est Ioseph, dixitq́; : surgens accipe puerum, & matrem eius, & fuge in Ægyptum. Tunc igitur ipse Dominus Deus Verbum suo corpori, quod ex sancta Virgine acceperat, coniunctus in terra Ægypti diuersatur: quod sane corpus crassum quidem erat ob corporeæ materiæ duriorem naturam, at rursus leue, eo quòd præstantius esset, quàm ea, quæ ad nos pertinent: ex quo etiam leuis nubes nominatur propterea quòd non ex voluptaria corruptione: sed de Spiritu sancto constabat.* Hæc ille. Quibus verbis perspicuè significat corpus Christi idcirco *nubem*, seu *crassitudinem leuem* appellari, quòd fuerit à B. Virgine nulla viri opera, sed Spiritus S. virtute, & obumbratione generatum.

(Marginal notes: Apoc.19.11. Euseb. Cæsa. Corpus Christi nubes leuis. Matth.2.14)

IIII. Ex iis verò, qui per *nubem leuem* ipsam Virginem accipiunt, præter D. Hieron. in comment. super Esai. & in 1 c. Ezech. præclarè Diuus Ambr. in exhort. ad Virgines, *Hic est*, inquit, *qui venit in nube leui, sicut dixit Propheta: Ecce Dominus sedet super nubem leuem, & veniet in Aegyptum, significans quod in Ægyptum, id est, in afflictionem istam mundi huius veniret per Virginem. Nubem itaque Mariam dixit, quia carnem gerebat leuem, quia virgo erat nullis oneribus grauata coniugij. Ipsa est virga germinans florem, quia pura, & ad Dominum libero corde directa virginitas, quæ nullis in hoc seculo curarum anfractibus reflectatur*: Et paulò post: *Estote nubes, sed leues: eritis profectò si ableuet virginitas onera conditionis, & tenebras huius limosæ carnis illuminet: ideo dicit illa*, Cant.1. *Nigra sum, & decora, filiæ Hierusalem: nigra per carnem: decora per virginitatem.* Et serm.5. in Psal.118. *Illa*, inquit, *columna nubis specie quidem præcedebat filios Israel: mysterio autem significabat Dominum Iesum in nube venturum leui, sicut dixit Esaias, hoc est, in virgine Maria, quæ nubes erat secundùm hæreditatem Euæ: leuis erat secundùm virginitatis integritatem: leuis erat, quæ non homini quærebat placere, sed Domino: leuis erat, quæ non in iniquitate conceperat, sed Spiritu superueniente generabat, nec in delicto, sed cum gratia parturiebat.* Hæc Ambr. Itaque siue nubem humanitatem Christi, siue B. Virginem interpretemur, semper illibata eius integritas præsenti vaticinio comprobatur.

(Marginal notes: D. Hieron. D. Ambros. B. Maria nubes leuis propter puritatem. Can.1.5.)

Testimonium 13. ex illis verbis Esai. c. 45. *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum; aperiatur terra, & germinet Saluatorem.*

SECTIO XXVII.

I. HVnc quoque locum nobis Hebræi de manibus eripere conantur, iisque plerique ex nostris adstipulantur, quorum tenebras oportet primum dispellere,

vt

vt vaticinij splendor eluceat. Contendunt igitur Hebræi hoc loco haberi sermonem ad literam de Cyro, cuius videlicet ortus, & aduentus à Iudæis in captiuitate positis à Deo postuletur. Cum enim Esai. prędixisset fore, vt Babylonica captiuitas adueniente Cyro finiretur: vt patet ex iis, quæ eo ipso capite præcesserant, aiunt Hebræos tam læto nuntio ad spem libertatis erectos induci ab eodem Esai. obnixè eius aduentum postulantes, magnísque vocibus Cælum, terrámque inclamantes, vt iam tandem tam iustum Principem, tantúmque seruatorem, ac vindicem libertatis emittant. Eam sententiam nituntur ex ipsomet contextu elicere, in quo dubium esse non potest quin de Cyro ad literam multa dicantur, cum in ipso capitis vestibulo Cyrus proprio nomine appelletur: sic enim incipit Esaias: *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subijciam ante faciem eius gentes, & dorsa regum vertam, & dabo tibi thesauros absconditos propter seruum meum Jacob, & Jsrael electum meum.* Quibus verbis significatur Deum propitium Cyro futurum, vt sibi Chaldæos subiiceret, corúmque thesauris, atque opibus potiretur, eo quòd ipse Hebræorum gentem in pristinam erat assertutus libertatem. Ex quo illud se conficere arbitrantur, cum Esaias in ipso statim capitis initio ex Dei nomine disertè tradat se de Cyro ex professo scribere, palam esse quæ toto eo capite dicuntur ad Cyrum spectare, & quoniam ipse facturus erat potestatem Hebræis in patriam reuertendi, templúmque ædificandi, meritò eius ortum, atque aduentum, ab Hebræis omnibus votis expeti, à Deóque efflagitari.

Hebræorum sententia.

Esai. 45. 1.

II. Et quidem inficiari non possum multa eo capite contineri, quæ ad literam Cyro sunt necessario tribuenda, quod adeo vel ex ipso contextu manifestum est, vt meritò mirari se dicat Hieronymus esse, qui ea ad Christum putent esse referenda: id quod etiam Euseb. Cæsar. lib. 6. præparationis Euangelicæ cap. 9. Cyrillus Alex. in commentariis super Esaiam confitentur. Cæterùm illud adiungimus: verbis illis, quæ explicanda proposuimus, nullo modo Cyri Persarum Imperatoris ortum, sed Messiæ regis aduentum ad literam postulari. Quàm sententiam videtur potiùs sequi Hieron. cum enim duplicem huius loci expositionem commemoret: vnam quorundam existimantium id tantùm dici, Cyro Rege laxāte Hebræorum captiuitatem cælum, terrámque lætari, positis, nimirum μετωνυμικῶς cælo terráque pro iis, qui in cælo ac terra morantur: alteram aliorum sententiam aduentum Domini prænuntiari, hanc posteriorem, tanquam sibi magis probaretur, posteriori loco recensuit. Et multò clariùs Cyril. Alex. cum enim superiora omnia de Cyro fuisset interpretatus, vbi ventum est ad hunc locum statim se ad Christum intuendum, contemplandúmq; conuertit: *Longa,* inquit, *oratio in superioribus consumpta de Cyro Persarum, & Medorum Principe, vt qui Babylonicam regionem deuastarit, Jsraelem à seruitute relaxarit, templum Hierosolymitanum fundarit: deinceps verò sentētiarum vim transfert Propheta iam ad ipsum Emmanuelem, qui exhibitus erat à Patre, vt captiuis remissionem prædicaret, & terræ incolas à Diaboli Tyrannide liberatos Deo adduceret.* Hæc ille. Itaque vult Cyrillus Cyrum quidem in eo, quòd populo libertatem, potestatémque templi exædificandi tribuerit, Christi Domini typum, imaginémq; fuisse, qui vniuersos mortales à Dæmonis tyrannide ereptos in libertatem vindicauerit, atque Ecclesiam toto orbe tanquàm amplissimum, suáque maiestate dignum templum fundauerit: id quod verissimum est, neque nos, vt superiùs diximus, inficiari possumus. Cæterùm cum subiungitur: *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum, aperiatur terra & germinet Saluatorem*: iam non de Cyro, sed de Christo Domino nostro haberi sermonem: quòd nos etiam contendimus, vt iam neque Hieronymus, neque Cyrillus à nostra sententia

Multa ex c. 45. Esaiæ ad Cyrum pertinent.
D. Hieron.
Euseb. Cæsa.
Cyril. Alex.

Præcedens vaticinium ad Christum referunt Patres.

D.Chrysost. discrepare censendi sint. Eam quoque tradit D.Chrysost.hom.in Psal. 71.imo & omnes illi haud dubiè in eadem fuere sententia, qui vel ipsum capitis initium de
Tertull. Christo intellexerunt, veluti Tertull.in lib.contra Iud. cap. 7. & lib. contra Praxeam cap.11. quibus in locis habet: *Dixit Dominus Christo meo Domino*:legit nam-
D. Cyprian. que Græcè Κύειω, pro Κύρω, id est, *Domino*, pro *Cyro*: sicut & Cyprianus lib.1.aduersus Iud. & alij ex veteribus, quæ fuit vetus quædam lectio in nonnullis exemplaribus, sed tamen vitiosa, vt auctor est D. Hieronym. & manifestum est ex textu
D.Athanas. Hebræo. Idem habent D.Cypr. lib. 1. aduersus Iudæos, D. Athan. lib.de vnitate
D.August. Trinitatis. D. Aug. oration. de quinque hæresibus, seu contra quinque hostium genera tomo 6.& alij. Cum igitur hi patres non de Cyro, sed de Christo totum hoc vaticinium interpretentur, palam est eos verba quoque illa, de quibus disputamus ad Christum retulisse. Accedit, quòd licet *Cyrus* appellari potuerit *Christus*, id est, *vnctus*. Hebræorum more propter insigne regiæ potestatis, quoniam, vt ait Hieronymus, sicut apud alias nationes diadema, & purpura solis Imperatoribus datur: ita apud Hebræos reges perfundebantur vnguento: vnde, & Saul Christus Domini dicitur 1.Reg.6.& in Psalmis legimus. *Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari.* Tamen non video quomodo rex cultor idolorum debuerit iustus per antonomasiam nuncupari, cúmque Esaias intellexerit, cum dixit: *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum.* Quod adhuc magis apparet ex eo, quòd ea, quæ sequuntur, illustriora sunt, quàm vt in Cyrum quadrent: quomodo enim Cyri tempore omnia virtutum genera pullularunt? eum enim sensum habet illud, quod sequitur: *Et iustitia oriatur simul*, vt inferiùs magis explicabimus.

Solum apud Hebræos reges perfundebãtur vnguento.
1 Reg 6.
Psal.104.15.

III. Nec vero aduersarij rectè argumentantur, cùm ex eo, quòd initium capitis de Cyro ad literam intelligitur, vt illis libenter damus, colligunt ea etiam, quæ sequuntur, eidem esse attribuenda. Enim verò certum est in sacris literis crebro ab vna persona ad aliam transitum fieri: atque vt alia exempla præteream, quæ non est huius loci persequi longius, quis nescit eundem Esaiam cap. 14. postquam egerat de Nabuchodonosor, eiúsque ad inferos descensum, dàmnationémque descripserat, statim continua serie, atque ordine ad casum Luciferi commemorandum transiisse. Quare non dissimilis sibi fuit hoc capite Propheta cum à Cyro ad Christum transit, eo potissimùm quòd Cyrus in dando Hebræis libertatem, faciendóque potestatem templum Hierosolymis erigẽdi Christum ipsum adumbrauit.

In sacris sæpe ab vna persona ad aliam fit trãsitus.
Esai.14.

IIII. Igitur cum dubium esse non debeat, quin verbis illis, quæ proposuimus, Propheta nomine omnium mortalium aduentum Messiæ Regis efflagitet, ostendamus illis sanctissimæ Virginis illibatam puritatem contineri. Pro *rorate est*
Septuag Hebraicè הרעיפו, à radice רעף, quæ significat irrorare, & stillare. Septuag. transtulerunt: εὐφρανθήτω ὁ οὐρανὸς, hoc est, *lætetur cœlum*, pro, *aperiatur*, habent Hebræa תפתח, à radice פתח, quæ præter alia significat parturire, & aperiri, refer-
Cant.7.12. túrque ad flores, cum aperiuntur, vt Cant.7. *Si flores fructus parturiunt*: vnde verbum פרח, quod sequitur, pro quo Hieronymus vertit *germinare*, floribus
Esai. 11. 1. quoque erumpentibus tribuitur, veluti Esai.11. *Et flos de radice eius ascendet.* Ex his primùm habemus incarnationem Verbi fuisse quandam quasi irrorationem, qua cœli terram cœlesti quodam rore perfuderunt, eámque, cum antea arida sterilísque esset, fœcundarunt. Vnde Prophetæ sæpissimè, cum Messiæ tempora describunt, flumina desertum irrigantia, omniáque plantarum genera in solitudine
Esai.35.1. commemorant, veluti Esaias cap. 35. *Lætabitur*, inquit, *deserta, & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda & lau-*

Incarnatio Verbi cœlestis irroratio.

& laudant: gloria Libani data est ei: decor Carmeli, & Saron ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri: quibus verbis ad literam prædicitur Gentium ad Christi fidem conuersio, quæ deserto, & solitudini comparantur, quoniam ante aduentũm Christi idololatriæ, & reliquorum criminum sentibus horridæ nullum salutis fructum afferebant, sed postea Euangelicæ doctrinæ aquis irrigatæ multis fructiferis plantis, arboribúsque consitæ, refertæque fuerunt, & pulcherrimarum virtutum liliis, floribúsque vestitæ in amœnissima topiaria, ac deliciarum hortos euaserunt. Cuius omnis pulchritudinis, amœnitatísque ratio statim redditur, cum subiungitur: *Ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri*, quoniam, inquam, gloriam Domini, id est, Christum, qui splendor gloriæ, imo & Patris gloria nuncupatur, per fidem contemplati sunt incredibili eius decore, pulchritudinéque permoti, charitatis facibus inflammati in eius amorem exarserunt. Putamus hoc loco Christum *gloriam Dei*, atque *decorem* eleganti periphrasi dictum esse, quoniam in eo Patris gloria, & omnium Diuinarum perfectionum decor, pulchritudóque resplenduit, ad illúmque in cruce præcipuè positum, in qua etiam non semel Prophetæ pulchrum, speciosúmque vocarunt, respexisse hoc loco Esaiam, cum eum gloriam, decorémque Domini appellauit. Quoniam igitur gẽtes Dei gloriam, atque decorem viderunt, hoc est, Christi pro humano genere in cruce positi fidem, atque doctrinam receperunt, idcirco tanta bonorum operum fruge, & virtutum opibus redundarunt. Deinde illud colligimus rectè Septuaginta interpretes pro *Rorate cæli*, transtulisse, *lætetur cælum*, vt compertum esset incarnationem Verbi, quæ cælestis irrorationis similitudine expressa est, nihil fuisse aliud, quàm cælorum, imo & vniuersi orbis lætitiam.

Gentium populus deserto comparatur.

Christus gloria & decor Patris.

Incarnatio Verbi vniuersi orbis lætitia.

V. Tertiò efficax ex iisdem verbis argumentum ducimus ad sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi integritatem comprobandam. Primùm enim, cum cælis dicitur, vt *iustum*, hoc est, Messiam ceu rorem desuper emittant, perspicuè significatur eum non ex viri vllius opera, sed cælesti Spiritus sancti virtute à Virgine esse generandum: hanc enim etiam ob causam dicitur Christus homo cælestis 1. Cor. 15. *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis*: vbi Paulus Adamum hominem de terra terrenum, Christum hominem de cælo cælestem appellat. Atque imprimis illud omnino cauendum, quod Apollinarius, Valentinus, & Gnostici impiè affirmarunt, Christum dici hominem cælestem, quòd corpore ex materia cælesti sumpto constaret. Dicitur autem Christus *homo de cælo cælestis*, quatuor potissimum de causis. Prima, ac præcipua ex Diuinitate vnita eius humanitati desumitur, vt interpretatur D. Thomas, & vt rectè addit Caiet. ex ipsa persona Verbi, ad cuius subsistentiam personalem assumpta est humanitas, vt primum discrimen inter Adam, & Christum ex vtriusque hypostasi, seu persona desumatur, quòd videlicet Adam sit persona terrena, Christus autem sit persona Diuina. Secunda ex operibus depromitur, quoniam primus Adam opera habuit, affectúsque terrenos, siquidem Dei præceptum violauit, amissáque propter ea originali iustitia passionibus, & affectibus terrenis fuit obnoxius: at Christus habuit omnia opera planè cælestia, atque sanctissima, vtpote ab omni peccati labe prorsus immunis. Ita præter alios interpretatur D. Anselmus, ac D. Hieronymus, & Tertull. lib. de carne Christi, cap. 8. Tertia est, quoniam Adam per peccatum effecit, vt ipse, & omnes posteri, qui in illo quoque peccauerunt, morti essent subiecti, & in terram, de qua sumpti erant, reuerterentur: at Christus & sibi, & nobis resurrectionem carnis, & immortalitatem promeruit, quæ expositio traditur quoque à D. Anselmo, & aliis.

1. Cor. 15. 47

Christus homo cælestis quatuor ob causas.

D. Thom.

Caiet.

Prima.

Secunda.

D. Anselm.

D. Hieron.

Tertull.

Tertia.

VI. *Quarta. D. Hieron.* Quarta, quæ iam ad præsens facit institutum est, quoniam cælesti virtute conceptus, ortúsque fuit ex Virgine: quam expositionem etiam tradit D. Hieronymus in comment. eius loci: *Cælestis*, inquit, *dicitur, quia non humanæ fragilitatis ritu, sed Diuinæ maiestatis nutu & conceptus est, & enixus.* Quod totidem verbis repetit auctor commentariorum in Paulum, qui D. Ambrosio tribuuntur. *D. Ambros.* Iuxta quam interpretationem aduerte, quod Paulus statim infert: *Igitur sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis*: ad castitatis commendationem pertinere, vt sit sensus: siquidem secundus homo, id est, Christus fuit de cælo cælestis, hoc est, ex Virgine purissima absque vlla carnis illecebra conceptus, & natus: debemus nos quoque cælestis huius hominis imaginem portare, hoc est, puritatem, castitatémque sectari, quam ille vsque adeo coluit, vt non nisi ex matre Virgine voluerit procreari, *sicut portauimus imaginem terreni*, subiecti scilicet terrenis affectibus, rebellioni, inquam, carnis, prauísque aduersus castitatem motibus, appetitionibúsque, quas primus homo terrenus suo peccato in orbem inuexit. *Castitas, Christi imago.* Ex quo habes hominem castitatis cultorem iam non terrenum, sed cælestem esse, castitatémque, atque puritatem esse quandam veluti cælestis hominis, hoc est, Christi non adumbratam, sed ad viuum expressam imaginem.

VII. Quòd si quis aduersus hanc postremam expositionem obiiciat, hac ratione inter Adam, & Christum nihil interesse discriminis: siquidem ipsum quoque Adami corpus non ex viri semine progenitum, sed cælesti omnipotentis Dei virtute fuit efformatum, sicut etiam Adami corpus ex terra fuit concretum, ita etiam corpus Christi non cæleste fuisse, sed humanum, atque terrenum: itaque hac ratione vel Christum hominem esse terrenum, sicut Adam: vel Adam sicut Christum hominem esse cælestem. Respōdemus adhuc in hac expositione latissimum dari inter Adam, Christúmque discrimen, quòd videlicet Adami corpus licet supernaturali virtute, ex limo tamen terræ effectum fuerit, in quo nihil puritatis, sanctitatísque apparet: itaque meritò dictus fuerit terrenus: at Christi corpus ex purissimo Virginis matris sanguine absque vlla viri opera, sed Spiritus sancti obumbrantis virtute fuerit efformatum, in quo tanta puritas, sanctitásque elucet, vt meritò secundus iste Adam ob hanc etiam rationem planè cælestis potuerit, ac debuerit appellari. *Inter efformationē corporis Christi & Adami, latissimum discrimen.*

VIII. *Puritas conceptus, & ortus Christi ex Virgine.* Sed vt eò, vnde digressi sumus, reuertamur, manifestè puritas conceptus, & ortus Christi ex Virgine ostenditur, cum tanquam ros quidam cælestis à cælis ipsis mittendus prædicitur, & tanquam pluuia è nubibus descensurus prænunciatur: idémque mysterium multo elegantius sequentibus verbis explicatur, cùm subiungitur: *Aperiatur terra, & germinet Saluatorem.* Cùm enim hoc loco verbum Hebræum פתח, quod aperiendi vocabulo expressit Vulgatus, de floribus dicatur, cum ex germinantibus arboribus erumpunt, quid quæso pulchrius, & elegantius dici potuit ad puritatem sanctissimæ Deiparæ in cōceptu, & partu Christi declarandam, quàm cum Virgo in concipiendo, pariendóque Christo terræ in florem gemmanti, & erumpenti similis dicitur? *Aperiatur*, inquit, *terra, & germinet Saluatorem*, hoc est, Virgo beatissima, quæ terræ nomine exprimitur, producat iam florem illum Iesse, super quem omnes sancti Spiritus gratiæ requiescent, ea puritate, & pulchritudine, qua terra vi cælesti, roréque perfusa absque vlla alia humana industria elegantissimos ex se flores emittere consueuit. Verùm de floris germinatione multa diximus sect. 5. *D. Leo.* Certè D. Leo serm. 3. de natiuitate Domini hanc terræ germinationem ad purissimum Christi ex Virgine ortum retulit. In hac, inquit, natiuitate etiam Esaiæ sermo completus est, dicentis: *Producat terra, & germinet Saluatorem, & iustitia oriatur simul: terra enim carnis humanæ, quæ in*

primo

primo fuerat prauaricatore maledicta, in hoc solo beatæ Virginis partu germen edidit benedictum, & à vitio suæ stirpis alienum.

Decimumquartum testimonium ex illis verbis Esaiæ, capite 53.

Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.

SECTIO XXVIII.

PRiorem huius vaticinij partem Septuag. interpretes aliter transtulerunt, quàm verterit D. Hieron. sic enim habent: *ἀνηγγείλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ*, hoc est, *Annuntiauimus coram eo quasi puer*, seu potiùs, *quasi puerum*, vt vertit D. Hieron. in commentariis. Cur verò Septuag. ita transtulerint, illud fuit causæ, quòd vox Hebræa יונק, pro qua Vulgatus transtulit *virgultum*, est in Benoni verbi ינק, quod significat sugere, lactare, nutrire, Deut. 32. *Vt sugeret mel de petra*. Esai. 60. *Suges lac gentium, & mammilla Regum lactaberis*. 1. Reg. 1. *Et lactauit filium suum*. Exod. 2. *Vis, vt vadam, & vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire* (id est, lactare) *possit infantulum*. Quare יונק ex vi verbi idem est, atque *lactans*, atque idcirco lactenti adhuc puero tribuitur, veluti Esai. 11. *Delectabitur infans ab vbere*: quam eandem ob causam trahitur ad ramum, siue virgultum significandum, eo quòd humorem sugit ab arboris radice, sicut infans ex matris vbere: ita accipitur Iob. 15. *Non recedet de tenebris, ramos eius arefaciet flamma*. Itaque optimè vertit D. Hieron. *virgultum*, sicut & Symmachus *ramum*: vox enim Hebræa non quoduis virgultum significat, sed virgultum molle, & tenerum, ac veluti adhuc lactens, & lactentis instar succum sugens ex radice: maléque in plerísque Latinis exemplaribus, vt apud Cyrillum Alex. in comment. eius capitis campus pro puero legitur, quorum auctores videntur Græcè *πεδίον* pro *παιδίον* legisse: cum *παιδίον* tamen apud septuag. interp. legendum sit.

Septuag. — Deut. 32. 13. — Esai. 60. 16. — 1. Reg. 1. 23. — Exod. 2. 7. — Esai. 11. 8. — Iob. 15. 30. — D. Hieron. — Symmach.

I. Quod ad expositionem spectat, R. Salomon, & R. Dauid, & alij iuniores Hebræi suo more tergiuersantur, totúmque hoc caput de populo Hebræorum ad literam interpretantur, contendentes Esaiam de eo quasi de vno homine loqui, quemadmodum & Deus ipse loquitur Exod. 4. cum ait: *Filius meus primogenitus Israel*: describíque à Propheta luculentissimis verbis omnes illas calamitates, quas modò in ista grauissima, & acerbissima captiuitate patitur: idcirco nimirum appellari *despectum, nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem, leprosum percussum à Deo, & humiliatum vulneratum*, & vsque adeo deformatum, vt nulla pulchritudinis, atque decoris vestigia in eo videantur. Sed hoc merum Iudæorum figmentum cum ipso Esaiæ cõtextu pugnat apertissimè: imprimis namque is, de quo sermonem habet Propheta, tanta vitæ, morúmque sanctitate memoratur excellere, vt iniquitatem non fecerit, nec inuentus sit dolus in ore eius: tanta in perferendis iniuriis patientia, vt pro suis persecutoribus, atque interfectoribus orauerit, quæ in Hebræorum populum nullo pacto conueniunt, quem constat esse maiori ex parte vsuris, auaritia, cupiditate, maleficiis, aliísque flagitiis implicatum, atque totum ferè ex innumeris dolis, fraudibus, aliísque in omni genere sceleribus concretum, adeóque à vera iniuriatum tolerantia, & malorum perpessione abhorrentem, vt quotidie tribus vicibus in suis Synagogis Romani imperij, potissimúmque Ecclesiæ Christi euersionem impiis, & execrandis vocibus à Deo efflagitet: sitque in Thalmud cautum lege, vt Hebræi,

R. Salomon. — R. Dauid. — Iudæorum figmentum circa hoc vaticinium. — Exod. 4. 22. — Execranda Iudæorum à Deo efflagitatio.

quibuscunque malis,& incommodis potuerint, omnes Christianos afficiant, in fraudem impellant, fortunis euertant, oblatáque opportuna occasione trucident, vt fusè refert Magister Hieronymus à Sancta fide cognominatus, ex Iudaismo ad fidem Christi conuersus, & Benedicti. 13. Pont. Max. medicus tract. quodam, quem edidit *De Thalmud libri falsitate* cap. 5. & 6. ex quo manifestè reuincitur R. Salomon nullo pacto caput istud Esaiæ posse Hebræorum genti accommodari. Deinde is, de quo Esaias sermonem instituit, dicitur illa omnia propter aliorum salutem tolerare. *Vere*, inquit, *languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum*: ex quibus verbis illud liquido colligitur huiusmodi Dei seruum, de quo loquitur Propheta, non propter sua ipsius scelera passum esse, sed propter crimina cæterorum, ac reliquos omnes eius ægritudine sanitatem, liuore pulchritudinem, vulneribus medicinam, attritione integritatem, morte denique vitam fuisse consecutos. Hic ego mihi testes adesse velim, qui audiant R. Salomonem vsque adeo insania furentem, vt audeat dicere populum Hebræorum in hac sua captiuitate pro gentium omnium, & earum præcipuè, à quibus diuexatur, peccatis vulnerari, Deúmque vniuersarum gentium iniquitates super Hebræum populum, innocentem scilicet, omnísque auaritiæ, fraudis, & iniquitatis expertem posuisse, vt eas suis istis laboribus, & calamitatibus elueret: scilicet tanta sunt Hebræorum merita, támque in omni genere vitæ, morúmque sanctitas admiranda, vt pro vniuersarum gentium infinitis sceleribus possint cumulatè satisfacere. Nec videt R. Salomon se hac in re omnibus Hebræis doctoribus aduersari, qui tantùm abest, vt credant Deum propter gentium scelera Hebræos nunc affligere, aut eas his Hebræorum laboribus, vulneribúsque sanari, vt potius vnanimi consensu affirment omnes gentes, quæ modò Hebræos affligunt, ob idipsum esse perituras, & sempiternis apud inferos tormentis cruciandas: in quam sententiam intelligunt illud Ioël. vlt. *Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat: & disceptabo cum eis ibi super populo meo, & hæreditate mea Israel, quos dispersérunt in nationibus, & terram meam diuiserunt, & super populum meum miserunt sortem.* Accedit, quod ipsimet Hebræorum Rabbini confitentur hanc postremam captiuitatem, quam Iudæi patiuntur, propter magnum aliquod eorum scelus accidisse: tum verò inter se disputant, quodnam eiusmodi tantum scelus à Iudæis susceptum fuerit, propter quod tam acerba, diuturnáque seruitute opprimuntur. Ita fit, vt recentiores Hebræi neque cum Esaia, neque cum suæ gentis antiquis doctoribus consentiant.

Hieronym. à Sanct. fid.

R. Salomon. insania.

Ioël. 3. 2.

11. Maneat igitur hoc vaticinium nullo pacto ad Iudaicum populum spectare. Nec verò quisquam alius assignabitur, cui ea, quæ eo capite comprehenduntur, tribui queant, præter vnum Regem Messiam: is enim dumtaxat ea futurus erat sanctitatis, meritorúmque magnitudine, vt solus ipse pro vniuersorum hominum peccatis posset cumulatissimè satisfacere, támque ardentibus aduersus homines amoris facibus inflammatus, vt ob eorum salutem innumeris sese opprobriis, contumeliisque proscindendum, atque acerbissimis, & grauissimis tormentis excruciandum suis hostibus obiiceret, tandémque in cruce cum summo dedecore, & ignominia sanguinem, vitámque profunderet: quæ omnia eo capite complexus est Esaias, Christúsque noster verus vtique Messias impleuit. Id, quod vel ex ipso contextu manifestum est. Quis enim alter præter Messiam *brachium Domini* appellari debuit? Cuius alterius generatio inexplicabilis

Præcedens vaticinium ad solum Messiam spectat.

cabilis dici potuit? Quis alius tot, tantisque gratiæ, sanctitatis, meritorúmque opibus abundare, vt vnus ipse vniuersis hominibus antecelleret eorúmque omnium infinita propemodùm scelera, sua vnius sanctitate compensaret? Accedit, quod Esaias hoc capite pergit disserere de illo eodem, de quo aggressus fuerat dicere ad finem capitis præcedentis, vt ex ipso nexu, serieque contextus palam est: at orsum fuisse vaticinari de Rege Messia, vel ipse Paraphrast. Chald intellexit, cum ita vertit: *Ecce prosperauit seruus meus Messias, exaltabitur, & eleuabitur, & confortabitur nimis &c.* Id quod veteres quoque Hebræi senserunt: in quibus R. Moyses Gerundensis in comment. super. 9. cap. Genesis, sic ait: *Rex Messias habet dare cor suum ad petendum miserationes pro Israel, & ad ieiunandum, & humiliandum se pro eis, sicut scriptum est* Esaiæ 53. *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra.* Hæc ille.

Paraphrast.

R. Moyses Gerund.

Iam verò si de nostris agitur, quis eorum hunc locum, vtpote ad reuincendos Iudæos clarissimum prætermisit? Eo vtuntur D. Iren lib. 4. aduersus hæreses c. 56. vbi aduersus Iudæos duos Messiæ aduentus prædictos fuisse à Prophetis argumentatur Iustinus Philosophus, & martyr in dialogo cum Tryphone aduersus Iudæos, Tertull li. contra Iud. cap. 9. Euseb. Cæsar. li. 3. demonst. Euang. cap. 2. Diuus Cypr. lib. 2. aduersus Iudæos cap. 13 Chrysost. oratione 3. contra Iudæos, Anast. Sinaita lib. 11. comment. in Hexameron, & alij.

Irenæus. Iustin. Mart. Tertull. Euseb. Cæs. D. Cyprian. D. Chrysost. Anast. Sinai.

Cum hæc ita se habeant, aggrediamur iam sanctissimæ Deiparæ virginitatem in conspectu, & partu Christi confirmare. Atque illud imprimis iuxta Septuag. interpretum translationem collige, prædici ab Esaia Deum lactentem puerum futurum, idque tanquam rem quandam nouam, admirandámque commemorari, siue legas, *Annuntiamus quasi puerum*, siue, *Annuntiauimus, quasi puer* (scilicet erit) *coram illo*, idest, Patre. Deinde iuxta vulgatam editionem, qua dicitur, *Ascendit sicut virgultum coram eo*, significari Messiam in primo aduentu humilem fuisse venturum: sed in dies magis, ac magis instar virgulti, forma, nominisque celebritate incrementum habiturum, *coram eo*, id est, coram Israele, siue Iudæis, vel etiam coram Patre. Porro, quod subiungitur, *Et sicut radix de terra sitienti*, duplicem habet explicatum. Vnus est Messiam in ipso statim initio, antequam diuinitatem suam, atque potentiam per miracula demonstraret, despectum abiectúmque absque vlla nominis claritate, existimationisque splendore victurum, instar radicis arenti solo exortæ, quæ cum humore careat, non erumpit in eam frondium, ramorúmque pulchritudinem, quæ in aliis plantis in amæna, & irrigua tellure consitis reperitur. III.

Deus lactens puer factus, mirum.

Alter est, iam ad Mariæ virginitatem pertinens, quem etiam literalem, ac germanum esse fateri nos cogit nobilium Patrum auctoritas, qui per *terram sitientem* ipsam sanctissimam virginem accipiunt, ex qua Christus, qui radix Iesse dicitur, tanquam ex arido solo, hoc est, nulla humana industria, atque opera irrigata, sed diuina tantùm virtute fœcundata fuit exortus. Hebraicè pro *sitienti*, est dictio ציה quæ siccitatem, solitudinem, ac desertum significat: vnde aliqui transferunt: *sicut radix de terra deserti*: alij *de terra inuia*: quæ interpretatio est D. Hieronymi in comment. *Sicut radix*, inquit, *de terra sitienti*. Pro *sitienti*, Aquila interpretatus est *inuia*, vt virginitatis priuilegium demonstraret, quòd absque vllo humano semine de terra prius inuia sit creatus. Consentit Euseb. Cæsar. libr. 3. demonst. Euang. cap. 2. vbi sequens editionem 70. interpretum, *Annuntiauimus*, inquit, *coram eo quasi puerulus, quasi radix in terra sitienti: pro quo Aquila sic interpretatus est: Et prædicabitur tanquam quod vbere nutritur in facie eius, & tanquam radix de terra inuia: Theodotio verò: Et ascendet sicut quod lacte alitur coram eo, & sicut radix de terra* IIII.

B. Virgo ob virginitatis priuilegium terra sitiens.

D. Hieron.

Aquila. Euseb. Cæs.

sitienti: vbi puerulus quidem ille, qui vbere: atque lacte nutritur, planè ortum Christi declarat: terra verò inuia, & sitiens virginem, quæ illum enixa est, quam scilicet nullus vir adiit, de quo quamuis inuia, laudata illa radix prodiit, & puerulus, qui vbere, lactéque nutriretur. Verum hæc adumbratè admodum significauit: apertiùs verò idem Propheta sententiam suam interpretatur, vbi ait: Ecce Virgo in vtero accipiet, & pariet filium, & vocabunt nomen eius, Nobiscum Deus: hoc enim significat Emmanuel. Hæc Euseb.

Esa. 7. 14.

V. Fuit hæc Christi ex virgine tanquam ex terra sitienti generatio adumbrata in procreatione Adami ex terra virgine, hoc est, nullis pluuiis irrigata, nec humanis laboribus exculta, vt expendit D. Irenæus lib. 3. aduersus hæreses, cap. 31. *Quemadmodum,* inquit, *protoplastus ille Adam de terra rudi, & adhuc virgine, nondum enim pluerat Deus, & homo non erat operatus terram, habuit substantiam, & plasmatus est manu Dei, & sumpsit Dominus limum de terra, & plasmauit hominem: ita recapitulans in se Adam, ex Maria virgine rectè accepit generationem Adæ recapitulationis: si enim ille de terra sumptus est, & verbo Dei plasmatus, oportebat idipsum verbum recapitulationem Adæ in semetipso faciens eiusdem generationis habere similitudinem.* Hæc Irenæus, à quo eandem sententiam mutuatus videtur Tertul. lib. de carne Christi, cap. 17. cum ait: *Virgo erat adhuc terra nondum opere compressa, nondum sementi subacta, ex ea hominem factum accipimus à Deo in animam viuam: igitur si primus* Adam *de terra traditur, meritò sequens, vel nouissimus Adam, vt Apostolus dixit* 1. Cor. 15. *proinde de terra, id est, carne nondum generationi resignata in spiritum viuificantem à Deo est prolatus.* Hæc ille.

Christi generatio ex Virgine in procreatione Adami adumbrata.
D. Irenæus.
Tertul.

VI. Porro pulchrè D. Aug. li. 50. ho. 36 exponit cur Christus radix appelletur: quoniam scilicet, sicut radix nullam pulchritudinem foris ostendit, sed vim tamen & efficacitatem habet, quam per omnem fundit arborem, ita Christus, licet in passione nullam speciem, ac decorem, vt ait Propheta, foris prætulerit infinitam tamen promerendi, & satisfaciendi vim in vniuersos mortales exeruit. Sed audiamus Augustin. *Ascendit,* inquit, *sicut virgultum, & sicut radix de terra sitienti. Quare vt radix? Ideo, quia non est illi species, neque decor, passus est, humiliatus est, consputus est, non habebat speciem, homo apparebat, cum Deus esset, sed quomodo radix non est pulchra, sed intus habet vim pulchritudinis suæ. Attendis arborem pulchram, amœnam, foliis virentem, fructibus opulentam, delectat aliquid de fructu capere, sub vmbra eius sedere, & requiescere ab æstu: laudas totam illam pulchritudinem, si radix ostendatur tibi, nulla pulchritudo in ea est, noli contemnere, quod abiectum est, inde processit, quod miraris. Attendite modo claritatem arboris. Creuit Ecclesia, crediderunt gentes, victi sunt terræ Principes, positum est collum eorum sub iugo Christi, veniunt volatilia cœli, requiescunt sub ramis eius: quæramus radicem, consputus est, crucifixus est. Ecce hic species non est, sed intus erat species, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Hactenus August.

D. August. Christus in passione arboris radici similis.
Ecclesiæ pulchritudo, tota ex Christi passione.

Decimum quintum testimonium ex illis verbis Esaiæ cap. 53.

Generationem eius quis enarrabit?

SECTIO XXIX.

I. POstquam Esaias Christi passionem tormenti, & opprobrij plenissimam descripsisset, vt nos ad eius admirabilem, diuinámque celsitudinem cōtemplandam incitaret, ne videlicet aliquid humile, & abiectum de illo suspicari possemus, quin potius amoris illius magnitudinem, quo ab ea omnia, non solum inuicto, sed libenti etiam animo perferenda se abiecit, multò magis suspiceremus: eius

eius eximiam naturæ præstantiam nobis ante oculos proponendam putauit. Itaque admirabundus exclamauit: *Generationem eius quis enarrabit?* quæ verba triplicem expositionem literalem recipiunt.

Prima est *generationem* hoc loco pro filiorum multitudine vsurpari, significarique innumerabilem fore Messiæ Regis, & infinitam propemodum sobolem, non quidem corpore, sed spiritu, ac fide generandam: vt illud Propheta significet: quamuis Messias tam humili, & abiecto mortis genere vitam esset amissurus: nihilominus in eum ita proscissum iniuriis, vexatum contumeliis, excruciatum tormentis, affixũ denique cruci, ibíque mortuum, tam innumerabilem non tantùm hominum, sed gentium, nationúmque multitudinem credituram, vt eam nemo possit percensere numerando: *Generationem*, inquit, *eius quis enarrabit?* hoc est, quis spiritualem Messiæ sobolem, & posteritatem poterit numerare? Hæc expositio imprimis probatur ex ipsa voce Hebræa דור, quæ generationem, hoc est, hominum sobolem, & procreationem significat, veluti Eccles. 1. *Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem in æternum stat*: Deut. 32. *Generatio enim peruersa est, & infideles filij.* Deinde ex verbis sequentibus, quæ huic expositioni concinunt: subiungitur namque: *Quia abscissus est de terra viuentium*: quasi dicat Propheta: Non mirum, si tantam Messias habere debeat filiorum generationem, & sobolem, quoniam ipsa morte instar plantæ putabitur, vt fortius erumpat. Quia enim Propheta Messiam paulò ante surculo ascendenti de terra comparauerat, optimo iure, cum de eius posteritate disseruit, similitudinem ex plantis desumptam adhibuit, quæ cum abscinduntur, cum putantur, eo ipso in maiorem frondium multitudinem, altitudinémque erumpunt. Itaque iuxta hanc expositionem perinde fuit Messiam in Cruce mortem obire, atque instar plantæ putari, vt ob idipsum ex eo infinita propemodum germinum multitudo pullularet. Cauenda est hoc loco Vatabli, & quorundam aliorum expositio, hanc generationem seculum illud, seu illius seculi hominum prauitatem, in quos Christi aduentus incidit, interpretantium hoc sensu: *Generationem eius quis enarrabit*, hoc est, quis poterit satis describere, verbísque amplificare generationem illam prauam, atque peruersam, Iudæorum, inquam, prauos, profligatósque mores, audaciam, impudentiam, perfidiam, qui eo tempore viuent, quo Messias adueniet? Cauenda est, inquam, hæc expositio, quoniam communi Patrum sententiæ aduersatur, qui hoc loco *generationem* de generatione ipsius Messiæ interpretantur: non verò de generatione Iudæorum. Pugnat etiam cum ipso contextu, qui habet: *Generationem eius*, id est, Messiæ de quo nimirum Propheta loquebatur.

Eccles. 1. 4.
Deut. 32. 20
Innumera Messiæ spiritualis soboles vnde prouenerit.
Vatablus.

Secunda expositio adhuc præstantior est, his verbis Esaiam æternam Christi generationem secundum diuinitatem explicasse: itaque conspecta tanta eius humilitate, & abiectione, quam paulo ante descripserat, quasi attonitum obstupefactúmque fuisse, quòd videlicet tantus Deus, cuius æterna à Patre generatio ob eius diuinam altitudinem, & præstantiam comprehendi, explicaríve à nobis minimè posset, ad tantam se humilitatem abiecisset. Ita plerique omnes Patres hunc locum interpretantur, D. Iren. lib. 2. aduersus hæreses. c. 48. vbi disputans contra Gnosticos, qui æternam Verbi generationem curiosius inquirere præsumebant, citat hoc Esaiæ testimonium, vt ostendat æternam Verbi generationem comprehendi à creatis mentibus non posse, insértque: *Generationem eius inenarrabilem existentem nemo nouit, non Valentinus, non Marcion, neque Saturninus, neque Basilides, neque Angeli, neque archangeli, nec Principes, neque Potestates, nisi solus, qui generauit Pater, & qui natus est filius*: Adde, & Spiritus sanctus. D. Ambros. lib. 1. de fide, cap. 6. D. Hieronym. & Cyrill. Alex. in comment. super Esaiam,

II.
Æterna Christi generatio inenarrabilis.
D. Irenæus.
D. Ambros.
D. Hieron.
Cyril. Alex.

D. Chrysost. D. August. Theodoret. Leo Magn. D. Hilar. D.Chrysost.hom.2.in Matth. D.Aug. lib.quinquaginta homiliarum hom.36. & tract.31 in Ioan.& lib.1.de Symbolo ad Catechumenos c.3.& lib.2.c.3. Theod.in suo Eraniste in 2.dialogo,qui *Inconfusus* inscribitur, Leo Magnus serm.9.& 10.in Natiuit.Domini,& D.Hilar.lib.2.de Trinitate,& alij.

III. Tertia denique expositio est etiam Patrum communis locum Esaiæ commemoratum ad temporalem Christi generationem referentium,quæ perfectè enarrari,explicarique non possit,cum præcipuè,quòd ipsum per se incarnationis mysterium,quod perfectum fuit in Virgine, vsque adeo excelsum,& arcanum sit,vt non possit omnino à creatis intelligentiis comprehendi:tum etiam,quoniam singulare,& eximium fuerit opus diuinæ potentiæ Christum concipi, edique à Virgine absque vlla vel minima eius integritatis iactura,vt Esai. optimo iure per admirationem dixerit: *Generationem eius quis enarrabit?* Id quod facilè ostenditur: si enim Christus ordinaria ratione ortus ex matre fuisset,non erat,cur Esaias per admirationem diceret: *Generationem eius quis enarrabit?* facilè enim eius generatio explicari posset, si sicut alij homines fuisset generatus: itaque Prophetæ admiratio euincit Christi generationem temporalem diuina altissimi virtute perfectam in Virgine fuisse.Sic interpretati sunt nobilissimi Patres, quorum nonnullos paulò ante pro secunda expositione citauimus,quippe qui vtramque interpretationem vt literalem, & germanam complexi sunt:atque imprimis Iustin. Philosoph. & Mart.in dial.cum Tryphone aduersus Iudæos, *Verbum*,inquit,*quo Esaias vsus est: Genus eius quis exponet? quòd vita eius à terra aufertur:num tibi videtur dictum quasi eius,qui non ex hominibus genus habeat?* Tertul.in lib.aduersus Iudæos cap.12. *Natiuitatem*,inquit,*eius quis enarrabit? Quia nullus omnino hominum natiuitatis Christi fuit conscius in conceptu,cum virgo Maria Verbo Dei pragnans inueniretur.* D.Athanas.li. de incarnatione Verbi,eiúsque corporali ad hos aduentu *Natiuitatem*, inquit, *eius quis enarrabit? Hic est,qui ex virgine prodiit,& vt homo in terris apparuit, & cuius inenarrabilis secūdùm carnem natiuitas censetur:non enim est,qui patrem eius carnalem dicat,cum non ex viro,sed ex virgine sola corpus eius ortum trahat.* D. Hieron.& Cyril. Alex.in comment.super Esaiam,D.Chrys.hom.de Ioann.Baptista his verbis: *Generationem eius quis enarrabit? Hoc nobis ostendit,quoniam natus quidem sit,sed quomodò natus sit,ignoramus.Beata Maria mater, & virgo,virgo fuit ante partū,virgo post partum. Ego hoc miror, quomodò de virgine virgo natus sit,& post natiuitatem virginis mater virgo sit.* D.August.lib.50.homil.36. *Generationem*,inquit,*eius quis enarrabit? quam generationem: Ante Luciferum genui te:ecce vna generatio ante Luciferum,ante omnia,quæ facta sunt,ante omnes Angelos, ante omnem creaturam. Sed forte secunda eius generatio narratur:fide concipitur,masculus non accedit,vterus Virginis tumet,procedit tanquam sponsus de thalamo suo:mirabilis ista generatio:mirabilis est humana, quia sine patre;mirabilis illa,quia sine matre.*

Temporalis etiam ex duplici capite inenarrabilis.

D.Iust.Mar. Tertull. D. Athanas. D Hieron. Cyril Alex. D.Chrys. D. August. Vtraq. Christi generatio mirabilis.

IIII. Denique D.Bern.serm.1.in vigilia Natiuitatis: *O partus solus sine dolore,solus nescius pudoris,corruptionis ignarus,non reserans,sed consecrans virginalis vteri templum. O Natiuitas supra naturam,sed pro natura miraculi excellentiam superans,sed reparans virtute mysterij. Fratres generationem istam quis enarrabit? Angelus nuntiat, virtus altissimi obumbrat,superuenit Spiritus, virgo credit, fide concipit, virgo parturit,virgo permanet,quis non miretur? Nascitur altissimi filius, Deus de Deo,genitus ante secula, nascitur Verbum infans,quis vel satis miretur?* Habemus igitur temporalem Christi natiuitatem inexplicabilem ab Esaia prædicari,eo quòd ex matre virgine manēte non solùm integra eius virginitate,sed magis adhuc perfecta prodierit. Fuit enim Mariæ virginitas:vt aiebat paulò ante Bern.ipso partu consecrata, seu vt loquitur D.Fulgentius serm.de laudibus Mariæ, *Creuit partu integritas,& virginitas ampliata est potius*

D. Bernard. D. Fulgent.

est potius, quam fugata. Itaque ob tanti miraculi nouitatem simul, & magnitudinem Esaias admirabundus exclamat: *Generationem eius quis enarrabit?* Quo eodem affectu Patres in tanti mysterij admiratione defixi loqui solent, veluti D. Greg. Nyssen. orat. in diem natalem Domini: *O rem,* inquit, *admirandam: virgo mater efficitur, & permanet virgo. Cernis nouum naturæ ordinem? in aliis mulieribus, quamdiu aliqua est virgo, non est mater: hic autem vtrumque nomen in idem concurrit: eadem enim & mater, & virgo est: nec virginitas partum ademit, nec partus virginitatem soluit. Decebat enim, vt qui in vitam humanam introibat, vt homines integros, incorruptósque seruaret, ab incorrupta sibi deseruiente integritate initium duceret.* Eleganter quoque S. Maximus Episc. Taurinensis hom. 1. 2. & 6. in natiuitate Domini: *Duas,* inquit, *in Christo generationes legimus, sed in vtraque incomprehensæ Diuinitatis est virtus: ibi enim eum ex semetipso genuit Deus: hic eum virgo Deo cooperante concepit: ibi sine initio, hic sine exemplo: illa est ante hominem, ista supra hominem: illa incogitabilis, ista mirabilis. Generationem ergo eius quis enarrabit? Sed si narrari non potest, credi potest: si lingua deficit, fides proficit. Quid hoc est miraculi? secreto quodam, incomprehensóque conceptu procedit de mortali fœmina diuina progenies. Hodie noua fœmineus sexus gloria peperit virgo, & quod vniuersa nobiscum creatura miratur, natus est homo non per hominem procreatus: nascitur Christus ex Maria, vt & sexus fœmineus hominem daret, & Deum proderet integritas virginalis.*

Deiparæ virginitas amplifiata per partum.

Greg. Nysse.

Maximus.

Rectè fecisse Esaiam, qui agens de Messiæ humilitate, & passione, eius quoque celsitudinem, & præstantiam commemorauerit.

SECTIO XXX.

Non putauimus prætereundum silentio mirum, ac planè diuinum Esaiæ artificium in Christi humilitate, ac passione describenda. Cùm enim eo capite tam multis verbis Christi opprobria, contumelias, dolores, tormenta, crucem descripsisset, eúmque despectum, leprosum, ac nouissimum virorum appellasset, dixissetque eius splendorem vsque adeo obscuratum, vt in eo nihil decoris ac pulchritudinis videretur, tandémque maximis affectum iniuriis, & acerbissimis tormentis excruciatum, mortem dedecoris, cruciatuúmque plenissimam obiisse: ne quis propterea indignum aliquid eius altitudine, & maiestate sentiret, tanto artificio eam narrationem contexuit, vt eam subinde præclaris sententiis eiusdem Christi magnitudinem continentibus quasi pretiosis gemmis inspserserit. Igitur quinque potissimùm ad Messiæ dignitatem spectantia commemorauit, quæ nobis in eius consideranda passione semper ante oculos obuersari voluit. Quia enim videri poterat Christus ex infirmitate, imbecillitatéque affectus morte fuisse, eius infinitam potentiam in ipso statim eius narrationis initio declarauit, cum eum *brachium Domini* appellauit. Deinde, ne illud in mentem veniret, eum ex violento Patris imperio, ac per vim magis compulsum, quàm ex obedientia propria voluntate suscepta mortem oppetiisse, illud etiam explicandum putauit, *fuisse oblatum, quia voluit*, omnésque illos cruciatus instar mitissimi agni incredibili patientia sustinuisse. Porrò, ne insipiens aliquis audiens eum à Deo percussum, & humiliatum, cogitaret id ei propter aliqua grauia, quæ suscepisset, flagitia euenisse, continuò addidit eum iniquitatem non fecisse, nec in ore eius fuisse dolum repertum, sed Deum in eo iniquitates omnium nostrum posuisse, vt in illo omnium mortalium scelera, & flagitia vindicaret. Ne quis etiam ex illius obscurato decore, & pulchritudine minus erga illum afficeretur, docet

I. *Esaiæ in describenda Christi humilitate mirum artificium.*

in ipsa obscuratione formæ tantam oris venustatem, elegantiámque præ se tulisse, vt omnium corda, atque oculos ad se amandum, intuendúmque conuerteret. Denique, ne ex eo, quòd à suis aduersariis despectissimus omnium mortalium est habitus, atque per summum contemptum, plusquam dici, cogitaríque potest, iniuriosè à vilissimis illis homuncionibus acceptus, necessariò sibi eius naturæ præstantiam, atque inexplicabilem generis nobilitatem, & splendorem ob oculos proponendum existimauit: *Generationem*, inquit, *eius quis enarrabit?* Quæ omnia, vt magis intelligas, nonnulla de singulis breuiter appingenda duximus.

II. *Christus non ex imbecillitate actus in crucem.* Atque vt à potentia primum ordiamur, quam Esaias imbecillitati opposuit, ea illis verbis à Propheta explicata est. *Brachium Domini cui reuelatum est?* Nam per *brachium Domini* Christus ipse est intelligendus, qui brachium Domini dicitur ob infinitam potentiæ magnitudinem, vt ne ex imbecillitate in crucem actus fuisse putetur, quòd non potuisset hostium suorum conatus, & impetum coërcere. Significatur verò hac interrogatione Prophetæ paucitas Iudæorum, qui in Christum erant credituri: hanc enim vim habet in sacris literis hæc loquendi formula vt Psal. 18. *Delicta quis intelligit?* & Eccles. 31. *Beatus diues* (Sic enim est Græcè) *qui inuentus est sine macula: & qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecuniæ thesauris. Quis est hic, & laudabimus eum?* præterquam quòd hoc sensu citantur à Paulo verba præcedentia ad Rom. 10. *Sed non omnes*, inquit, *obediunt Euangelio, Esaias enim dicit: Domine quis credidit auditui nostro?* Licet enim non addat Paulus: *Et brachium Domini cui reuelatum est?* tamen eodem planè spectat vtraque interrogatio, vt habes Ioan. 12. *Cum*, inquit, *tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, vt sermo Esaiæ Prophetæ impleretur, cùm dixit: Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est?* Vbi cernis Ioannem hunc locum de Iudæorum, qui in Christum credituri erant, paucitate intellexisse. Quod verò nequaquam de Gentibus locutus fuerit Esaias ex eo poteris cognoscere, quod cap. 52. præcedenti de multitudine Gentium, quæ Messiam recepturæ erant, dixerat: *Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium Gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri*: quod aptè poteris transferre: *Nudauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium Gentium*, Verbum enim Hebraicum חשף reuelare, & nudari significat, veluti Esai. 47. *Discooperi humerum tuum.* Est igitur sensus, Domini brachium, id est, Christum paucis quidem Iudæis, sed multis tamen Gentibus nudatum fuisse, hoc est cognitum, & creditum, & eius diuinitatem, & potentiam, quam Verbum ipsum in humanitate ostendit, ducta similitudine ab iis, qui cum ad ostentationem virium rem aliquam magnam aggrediuntur brachium nudare consueuerunt: sic enim Deus, cum filium factum hominem misit in terras, ad opus redemptionis aggrediendum, perficiendúmque, brachium quodammodo nudauit, quoniam in eo opere, vtpote difficillimo, & maximo, infinitam vim, & potentiam suam demonstrauit. Quo haud dubiè spectauit virgo sanctissima in suo Cantico, cum agens de incarnationis mysterio cecinit: *Fecit potentiam in brachio suo*, vt interpretatur Cyril. Alex. lib. 8. in Ioan. cap. 20.

Psal. 18. 13. *Eccl. 31. 8.* *Rom. 10. 16.* *Ioan. 12. 37.* *Paucitas Iudæorum qui in Christum erant credituri.* *Esai 52.* *Esai 47. 2.* *In incarnationis mysterio potentiã suam demonstrauit Deus.* *Luc 1. 51.* *Cyril. Alex.*

III. *D. August.* *Christus brachium Domini cur appelletur.* Eodem ferè reuoluitur expositio D. Augustini tract. 53. in Ioannem, cùm ait Christum idcirco apud Esaiam brachium Domini appellari, quod Deus Pater per Filium omnia procreauerit: *Satis*, inquit, *ostendit brachium Domini ipsum Filium Dei nuncupatum, quia omnia per ipsum facta sunt: sicut enim tuum brachium est, per quod operaris, sic Dei brachium dictum est eius verbum, quia per verbum mundus operatus est. Cur enim homo vt aliquid operetur, brachium extendit, nisi quia non continuò fit, quod dixerit? si autem tanta potestate præualeret, vt sine vllo motu corporis sui fieret, quod diceret, brachium eius, verbum eius esset.* Quibus verbis D. Aug. infinitã diuini brachij

brachij potentiam, hoc est, Christi, qui est Verbum Patris, explicauit, cum dixit Patrem per huiusmodi Verbum omnia effecisse. Verùm cum dicimus Patrem per Verbum tanquam per brachiũ, vt aiebat Augustin. & sicut etiam docet Ioan. c. 1. omnia facere, ne intelligas dictionem, *per*, significare instrumentum, vt impiè arbitrati sunt Ariani, ex ea loquendi formula Filium minorem esse Patre argumentantes: nec enim, *per*, hoc loco dicit instrumentum, sed præcipuum efficiens, cuiusmodi est Filius eiusdem omnino cum Patre substantiæ, atque potentiæ: illúdque tantùm significatur Filium, sicut à Patre tanquam à suæ originis sempiterno principio habet essentiam: ita quoque habere potentiam, per quam creat, eandem, inquam, illam, quam Pater habet: & idcirco Patrem dici per Filium omnia creare. Ad quem sensum interpretandi, & molliendi sunt plerique ex veteribus Patribus, sicubi Filium instrumentum, & administrum Patris vocauerunt, veluti Tertull. in lib. contra Praxeam, cap. 12. & 19. & in lib. aduersus Hermogenem, c. 22. vbi Verbum ministrum, & arbitrũ Patris appellat: *Adoro*, inquit, *Scripturæ plenitudinem, quæ mihi & factorem manifestat, & facta: in Euangelio vero amplius; & ministrum, atque arbitrum rectoris inuenio sermonem.* Et Clemens Alex. in Protreptico ad Gentes: *Pulchre*, inquit, *spirans instrumentum Dominus hominem fecit ad imaginem sui: certè ipse quoque est Dei concinnum, & aptum instrumentum, & sanctum, sapientia supermundana, Verbum cœleste*: quas locutiones ad sensum nobis paulò ante explicatum trahere oportet: ab iis tamen, quia durissimæ sunt, & Arianum errorem subolent, est omnino abstinendum.

Ioan. 1. Dictio, Per, quid hic.

Tertullian.

Clem. Alex.

IIII. Sed vt ad institutum reuertamur: cum Christus *brachium Domini* appellatur, manifestè ostenditur, cũ non solum si voluisset, potuisse se è suorum hostium manibus eripere, sed etiam illos omnino euertere. Id quod exploratũ esse voluit, cum vniuersam illam cohortem, quæ ad eum comprehendendum veniebat, solo verbo perterruit, atque prostrauit: quemadmodum expendit Cyrill. Alex. lib. 11. in Ioannem: cap 33. & D. August. tract. 112. in Ioannem, qui hoc loco Iudæis insultans, *Vbi*, inquit, *nunc militum cohors, & ministri principum, ac* Pharisæorum? *vbi terror, & munimen armorum? nempe vna vox dicentis, Ego sum, tantam turbam odiis ferocem, armisque terribilem sine telo vllo percussit, repulit, strauit.* Idipsum cecinit ex persona Christi Regius vates Psalm. 87. *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum, factum sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber*: Hebraicè ad verbum: *Reputatus sum quasi homo, cui non fortitudo, in mortuis liber*: quasi dicat: Existimarunt multi me similem esse reliquis ad inferos descendentibus, qui non possem me neque à morte, neque ab inferorum pęnis eripere: itaque infirmum, imbecillúmque esse, vt cæteri sunt mortales: cum tamen vsque adeo superior, ac potentior morte essem, vt etiam mortuus, atque inter mortuos constitutus liber essem, in meáque esset potestate mori, aut nõ mori: ad inferos descendere, vel non descendere: apud inferos morari diutiùs, aut statim me à mortuis excitare. Hæc vna fuit ex causis præcipuis, cur Christus inclinato capite animam efflauerit Ioan. 19. *Et inclinato capite tradidit spiritum*, quasi mortem non audentem ad illam accedere capitis inclinatione vocauerit: vt ostenderet mortem nullam in se potuisse habere potestatem nisi ipse permisisset, vt vult D. Athan. lib. quæstionum ad Antiochum, quæst. 76. *Impletis*, inquit, *omnibus, quæ pati debuerat, sola mors adhuc restabat, atque hæc quidem sibi metuens appropinquare non audebat: ideo Christus eam inclinato capite vocauit: nam antequam caput inclinasset, propius accedere verebatur.* Hæc ille. Quidni etiam huc spectasse arbitramur Abacuch Prophetam capit. 3. cum dixit: *Cornua* (scilicet Crucis) *in manibus eius.* Cum enim non dixerit, *manus eius in cornibus*, sed, *cornua in manibus eius*, tacitè innuit in manibus eius, hoc est, in

Hostes suos euertisset Christus si voluisset.

Cyril. Alex.

D. August. Ioan. 18. 5.

Psal. 87. 5.

Ioan 19. 30.

D. Athanas.

Christus mortem inclinato vocauit capite.

potestate eius fuisse cornua Crucis, hoc est, mortem, quam in Cruce patiebatur. Ex his habemus Christum non ex imbecillitate obiisse, quippe qui super ipsam mortem plenum imperium potestatémque habuerit.

V. Secundò, nec etiam coactè compulsum Patris imperio, sed sponte obedientem, magno cum studio, & voluntate mortem oppetiisse luculentè quoque Esai. illis verbis exposuit: *Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum: sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum.* Pro *oblatus est*, habetur modò Hebraicè *nagas* cum puncto *sibolet* in sinistro cornu literæ *sin*: quam lectionem non putamus germanam, sed legendum esse *nagas* cum puncto *scibolet* in dextro cornu, atque hanc posteriorem vocem transtulisse Hieronymum, non priorem, quanquam eius tempore nullis adhuc punctis Hebræi in scribendo vtebantur. Quod vt fiat apertiùs, scire oportet, multum quoad significationem interesse, si vno, aut altero modo scribatur: etenim *nagas* cum puncto *sibolet* in sinistro cornu significat repetere debitum, exigere, extorquere, veluti Esa. 58. *Ecce in die ieiunij vestri, inuenitur voluntas vestra, & omnes debitores vestros repetitis*: à qua radice deducitur nomen *noges*, id est, exactor Exod. 5. *Præcepit ergo in die illa præfectis operum, & exactoribus populi*: itaque *nagas* est exigere, & extorquere cum quadam quasi vi: at verò *nagas* cum puncto *scibolet* significat accedere, & appropinquare, veluti Genes. 27. *Accede huc, vt tangam te.* Esai. 29 *Eo quod appropinquauit populus iste.* Cum igitur Esaias illud apertè significare voluerit Messiam sua sponte mortem subiturum, hoc posteriùs verbum videtur vsurpasse, quod voluntarium accessum significat: non autem prius, quod vim quandam continet, alioqui secum ipse Propheta pugnaret, qui diceret Messiam mortem oppetiisse, quia voluit: & tamen mortem ab illo fuisse quasi tributum exactam, & quasi per vim extortam. Quare videtur modò vitiata esse lectio, & punctum *sibolet* pro *scibolet* in litera *sin* collatum.

Esai 53. 7. *Sponte obediens mortē oppetiit Christus.* *Esai 58. 3.* *Exod. 5. 6.* *Gen 27. 21.* *Esai. 29. 13.* *Locus vitiatus in cōtextu Hebræo.*

VI. Posito igitur legendum esse *nagas*, id est, *accessit*, pulchra similitudine explicauit Propheta Christum sua sponte mortem obiisse, cum dixit, ad illam accessisse: est enim *accedere* proprium volentium, & qui sponte aliquid agendum suscipiunt. Quàm verò cumulatè Christus hoc vaticinium impleuerit illud ostendit, quod ipsemet ad hortum, in quo se comprehendendum certò nouerat, quemadmodum discipulis disertis verbis explicauit, vltrò profectus est: quid hoc enim aliud fuit, quàm ad passionem sponte accedere? Vnde ipsemet Psalmo 39. cum Patre loquens de suo in mundum ingressu ad humanum genus sua morte redimendum, (vt exposuit Paulus ad Hebr. 10.) ait. *In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam Deus meus volui, & legem tuam in medio ventris mei*, seu alij transferunt, *in medio viscerum meorum*, hoc est, caput, & summa omnium scripturarum ea est, vt faciam voluntatem tuam, quæ est, vt ego pro hominum salute vitam, sanguinémque profundam: id igitur ego libenti, & prompto animo accepi, eodémque perficiam: itaque hoc tuum præceptum in medio viscerum meorum reposui, vt illud summo studio, & voluntate adimplerem. Sumitúrque metaphora, vt ait Theodoretus, ab iis, qui aliquem magno amore prosequuntur, & præ amore desiderant illum intra sua viscera conicere. Tractat fusè hunc locum D. Ambros. in comment. eius Psalmi. *Scriptum est*, inquit, *non solum in capite: sed in omni legis complexione venturum hominem ad conseruandum hominum genus, qui omnia vellet, quæ Deus vellet. Vnde etiam ad sacrificium passionis voluntarius accessit, meritóque prædixit* Psal. 53. *Voluntariè sacrificabo tibi.* Atque huc etiam pertinet illud, quod Esai. subiunxit: *Et voluntas Domini in manu eius dirigetur*, hoc est, voluntas Patris de humani generis redem-

Psal 39. 8. *Hebr. 10.* *Scripturarū caput Dei voluntas.* *Theodo.* *D. Ambros.* *Psal. 53. 8.*

redemptione per eum cumulatissimè complebitur. Pro quo Septuag. transtulerunt: βούλεται Κύριος ἐν χειρὶ αὐτοῦ, hoc est, *Vult Dominus in manu eius*: quæ translatio eam vim habet, vsque adeò promptè, & alacriter Christum iuxta Patris mandatum ea, quæ ad salutem hominis spectabant, impleuisse, vt cum aliquid ageret, in manu quodammodò voluntatem Patris habuisse videretur, & idem omnino fuerit eum alicui operi manum admouisse, ac Patrem in manu, seu per manum eius voluisse: imo ipsam Christi manum instrumentum fuisse paternæ voluntatis. Tanta nimirum voluntate Christus voluntatem Patris de hominum redemptione perfecit, vt simul atque Pater voluntatem suam declarabat, ipse in opus continuò prodiret, nec insinuata voluntate Patris tardior esset operatio, sed tunc velle Pater videretur, cum ipse in actionem prodibat, vt meritissimè dici potuerit: *Vult Dominus in manu eius.* Cui concinit illud apud eundem Esaiam cap. 50. cum ait ex persona Christi: *Dominus Deus aperuit mihi aurem: ego autem non contradico: retrorsum non abij, Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus, & conspuentibus in me*: quasi diceret: Significauit mihi Dominus passionis meæ mortísque acerbitatem: ego autem ne minimum quidem contradixi, nec retrorsum abij, quasi laborem refugiens, corpúsque iniuriis, tormentísque subtrahens, quin me ipsum vltro percutientibus, faciémque conspuentibus obieci.

Septuag. — *Christi in Patris mandato implendo alacritas.* — *Esai. 50. 5.*

Tertiò illud etiam Propheta atque etiam inculcandum duxit, Christum non propter scelus aliquod suum, quippe qui omnis omnino culpæ expers esset: sed propter vniuersorum hominum peccata, quæ in se vindicanda susceperat, omnia illa iniuriarum, ac tormentorum genera perpessum fuisse: *Vere*, inquit, *languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.* Vbi imprimis aduerte illa verba, *Languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit*, duplicem habere sensum literalem: vnus est de corporum morbis, & ægritudinibus, quas Christus erat curaturus: quemadmodum locum intellexit D. Matthæus cap. 8. *Obtulerunt*, inquit, *ei multos dæmonia habentes, & eiiciebat spiritus verbo, & omnes malè habentes curauit, vt impleretur, quod dictum est per Esaiam Prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes portauit.* Alter est de hominum peccatis, quę super se vindicanda suscepit, vt pro illis satisfaceret: quem sensum tradit D. Petrus in 1. sua epist. c. 2. *Tradebat*, inquit, *iudicanti se iniustè, qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui iustitia viuamus, cuius liuore sanati estis.* Deinde obserua pro eo, quod nos habemus, *Posuit Deus in eo iniquitatem omnium nostrum*, posse transferri ex Hebræo: *Deus incurrere fecit in eum iniquitatem omnium nostrum*, vt sit sensus, peccata nostra instar numerosi cuiusdam exercitus in Christum irruisse, & impressione facta occidisse: hanc enim vim habet interdum verbum Hebraicum *pagaa*, veluti Iudic. 8. *Tu surge, irrue in nos*: & cap. 15. *Spondete mihi, quòd non occidatis me*, idest, irruatis in me. Significatur igitur vniuersorum hominum peccata quasi exercitum in Christum impressionem fecisse, vt eum interimerent, quod nihil est aliud, quàm rationem, cur Christus mortem subierit, eam fuisse, vt pro nostris peccatis satisfaceret: sed ex hac peccatorum in Christum impressione illud effectum est, vt ipsa quoque peccata per Christi mortem delerentur, & quantum est ex parte Christi, qui pro illis quoad sufficientiam cumulatissimè satisfecit, omnino interirent.

Propter scelera nostra passus Christus. — *Matth. 8. 16* — *1 Petr. 2. 25.* — *Peccata nostra instar exercitus in Christum irruerunt.* — *Iudic. 8. 21. & 15. 12.*

Quartò, Pergit Propheta explicare, quanquam nulla Christo in passione VIII.

species ac decor inesse videretur, si in ea tantum, quæ foris apparebant, acies intenderetur oculorum, re tamen ipsa, si mentis obtutus in personæ patientis magnitudine amore, & voluntate figeretur, pulcherrimũ illum, & plusquam dici, aut cogitari potest, decorum, elegantémque extitisse. Id quod cum emphasi significauit Propheta, cum dixit: *Vidimus eum, & non erat aspectus, & desiderauimus eum:* Etenim verba illa, *Et desiderauimus eum*, duplicem sensum recipiunt: vnus est, vt Propheta Iudæorum nomine loquatur, subaudiatúrque negatio præcedens, quasi dictum sit: *Vidimus eum, & non erat ei aspectus, & non desiderauimus eum*, hoc est, vidimus eum, & non erat, cur eum magnopere expeteremus: solet enim apud Hebræos negatio prioris sententiæ in posteriore quoque subaudiri, cuiusmodi est illud Christi apud Ioannem cap. 15. *Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent* pro: *Si non venissem, & locutus non fuissem eis*, & Leuitici 19. *Non periurabis in nomine meo, nec polluues nomen Dei tui*: vbi Hebraicè solum est prima negatio: *Non periurabis in nomine meo, & polluues nomen Dei tui*: quæ tamen, vt patet, etiam in posteriori membro intelligi debet. Alter est, vt Esaias eorum personam sustineat, qui in Christum actum in Crucem crediderunt, & sit sensus: Vidimus eum, & quidem primo aspectu nihil videbatur habere pulchritudinis, attamen nos, qui personæ patientis maiestatem, diuinitatem, & amorem fidei oculis cernebamus, nihil pulchrius nos vidisse existimauimus. Itaque eius decore, specieque incitati *desiderauimus eum*, hoc est, magno voluntatis affectu, ardentissimóque studio ad eum diligendum, amandúmque exarsimus. Vtramque expositionem complexus est D. Aug. in comment. super Psal. 44. expendens eius Psal. inscriptionem, quæ est, *In intellectu canticum pro dilecto: Dilectus*, inquit ille, *visus est à persecutoribus suis, sed non in intellectu: si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent*, 1. ad Cor. 2. *Amemus illum: aut si inuenerimus in eo aliquid fœdi, non amemus: Ecce ipse inuenit multa fœda, & amauit nos: si aliquid fœdi inuenerimus in eo, non amemus, quia hoc ipsum, quòd carnem indutus est, vt de illo etiam diceretur: Vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem: si consideres misericordiam, qua factus est, & ibi pulcher est. Sed Judæorum personam gerebat Propheta, cum diceret: Vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem: Quare? quia non in intellectu: intelligentibus autem & Verbum caro factum est: magna pulchritudo est. Mihi autem absit gloriari, dixit vnus amicorum sponsi, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: parum est, vt non inde erubescas, nisi etiam & gloriaris. Nobis ergo iam credentibus, vbique sponsus pulcher occurrat, pulcher in cœlo, pulcher in terra, pulcher in vtero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in sepulchro, pulcher in cœlo, pulcher in intellectu.*

Christus etiã in cruce credentibus in eum pulcher. Ioan. 15. 22.

D. August. Psal. 44. 1.

1. Cor. 2.

Galat 6 14.

IX. Postremò, ne ex ea humilitate, quam Christus in passione demonstrauit, indignam aliquam eius maiestate, & celsitudine opinionem conciperemus, de vtraque eius generatione Propheta subiunxit: *Generationem eius quis enarrabit*? vt cogitationem nostram ad contemplandam eius diuinitatem, quam habebat per æternam à Patre generationem, atque ad suscipiendam humanitatis illius, quam a matre Virgine per temporalem ortum acceperat, sanctitatem, puritatem, & propter hypostaticam ad Verbum vnionem excellentiam, dignitatémque traduceret. Quam etiam ob causam, cum eius passionem commemorauit illis verbis, *percussum à Deo*, sic locutus est, vt transferri posset, *percussum Deum*: est enim Hebraicè מכה אל הים quod rectè etiam reddi potest, *percussum Deum*, cum nulla inter vtramque vocem sit interiecta præpositio: iuxta quam translationem vtraque Christi natura declaratur, exprimitúrque eum, qui in vera humanitate patiebatur, simul verum Deum esse. Quod Esaias non hoc tantum loco præstitit, sed

Christi dignitas, & excellentia.

sed multis etiam aliis, cum de primo Messiæ in humilitate aduentu disserit, de eius celsitudine mentionem facit, veluti cap. 7. cum eius infantiam descripsisset illis verbis, *Butyrum, & mel comedet*, ne rerum quoque ignoratione similem reliquis infantibus putaremus, addidit, *Vt sciat reprobare malum, & eligere bonum*: id est, vt habetur Hebraicè, *in sciendo*, seu, *cum sciat in ea ipsa ætate reprobare malum, & eligere bonum*. Et cap. 8. cum dixisset: *Accessi ad Prophetissam, & concepit, & peperit filium*, quib⁹ verbis Verbi incarnatio in Virgine prædicitur, vt fusè disputauimus sect. 17. statim adiunxit: *Antequam sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ*. Et c. 9. cum dixisset: *Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis*: quia infantis, & paruuli nomen imbecillitatem notare poterat, continuò attexuit: *Et factus est principatus super humerum eius*: quasi diceret: Nemo existimet infantem istum imbecillum esse instar reliquorum infantium, licet enim humeros per ætatem teneros, infantilésque habeat, tantum tamen in illis ob latentem diuinitatem robur, fortitudóque inerit, vt totius orbis imperium in iis ipsis infantilibus humeris imperator orbis sustineat. Nec verò Esaias duntaxat, sed reliqui etiam Prophetæ eodem artificio vsi sunt: nam & Abacuch cap. 3. cum Christum in crucem agendum vaticinatus fuisset illis verbis: *Cornua in manibus eius*: quàm primum eius æternitatem, & potentiam magnificis verbis exposuit subiiciens: *Ibi abscondita est fortitudo eius, contriti sunt montes seculi, incuruati sunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius*. Id quod in cæteris omnibus procliue esset ostendere, nisi longiùs, quàm præsens institutum postulet, progrediendum foret.

Esai 7. 15. *Esai. 8. 3.* *Esai 9. 6.* *Abac. 3. 4.*

Decimumsextum testimonium ex illis verbis Esaiæ 62.

Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur.

SECTIO XXXI.

PVlchrum quoque est illud apud eundem Esaiam vaticinium, c. 62. *Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur*: quod ad primum Messiæ aduentum pertinere est communis sententia, quam præter alios tradunt D. Hieron. & Cyrill. Alex. in comment. super Esaiam, D. Athan. de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus sancti, & alij. De Messia autem sermonem esse manifestum est ex eo, quòd *iusti* nomenclatura, qua hoc loco vtitur Propheta, propria est Messiæ: quippe qui in sacris literis *Iustus* per antonomasiam appellari consueuit, veluti apud eundem Esaiam cap. 1. *Vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis*: vbi est sermo de Ecclesia, quæ *ciuitas iusti*, idest, Messiæ appellanda prædicitur. *Hæc*, inquit Hier. *perspicuè de Ecclesia, quæ in Dominum creditura est, tam de Iudæis, quàm de Gentibus propheticus sermo complectitur. Vrbs autem iusti, hoc est, Domini Saluatoris vocabitur*: *fidelem quoque appellans, seu metropolim iuxta Septuaginta ostendit ab iis appellandam: qui in Domino credituri sunt*. Et capite quadragesimo quinto: *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum*: & Hiere. 23. *Hoc est nomen, quod vocabunt eum Dominus iustus noster*: & Amos 2. *Super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertam eum pro eo, quòd vendiderit pro argento iustum*: quem locum ad literam de venditione Christi, quicquid alij sentiant, intelligendum arbitramur cum Galatino libro quarto Arcanorum catholicæ veritatis, capit. 24. & Hadriano Fino libro 6. flagelli

I. *Esai. 62. 1.* *D. Hieron.* *Cyril. Alex.* *D. Athan.* *Esai. 1. 26.* *Iusti nomenclatura, propria Messiæ.* *Septuag.* *Esai. 45 8.* *Hiere. 23. 6.* *Amos 2. 6.* *Galatin.* *Hadria. Fin.*

R. Samuel. contra Iudæos cap. 47. sicut etiam sentit R. Samuel Marrochiamus in epistola doctissima, quam scripsit ad R. Isaac de aduentu Messiæ cap. 6.

Messia aduentus splendor, & lampas accensa cur dicatur.

II. Est igitur prima expositio D. Hieronymi, quem cæteri omnes sequuntur, aduentum Messiæ splendorem, & lampadem accensam nuncupari, quia Christus suo aduentu idololatriæ, & vanarum superstitionum tenebris dissipatis erat vniuersum orbem diuinæ cognitionis, & Euangelicæ doctrinæ lumine impleturus, imo & ipsum Messiam splendorem, lampadémque futurum, quæ Hierosolymis primùm accensa paulò post omnes gentes, nationésque illuminaret, iuxta illud

Ioan. 8 12. Ioan. 8. *Ego sum lux mundi.* Quam ob causam subdit Esaias: *Et videbunt Gentes iustum tuum, & cuncti reges inclytum tuum, & vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit, Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.*

D. Hieron. Quasi dicat, inquit Hieronymus, *O Hierusalem, & Sion, cuncti Reges videbunt inclytum tuum, qui de tua stirpe generatus est, qui in te exaltatus patibulo omnes traxit ad se, ita vt gentes videant iustitiam eius, quia cunctorum creator misertus est gentibus, & Reges gloriam illius, qui glorificatus in cruce est, & omnia suo imperio regna subiecit. Denique nequaquam vocabitur Hierusalem, & Sion, sed nomen nouum accipiet, quod ei Dominus imposuerit, dicens ad Apostolum Petrum: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Et populus eius nequaquam veteri nomine appellabitur Israel, sed nouo idest, Christianus. Eritq; quasi corona decoris in manu Domini, & quasi diadema regni in manu Dei sui, quando eam coronauerit turba credentium, & diadema imperij, quod Martyres gemmarum suarum varietate distinxerint, fuerit in manu Dei vt filium suum eorum coronet victoriis.*

Matt. 16 18. Nomen Christianorum, nomen nouũ.

III. Sed est altera quoque huius vaticinij interpretatio, quæ superiorem quidem minimè excludit: sed addit tamen quiddam aliud, quod virginitatem sanctissimæ Deiparæ in conspectu, & partu Christi mirificè declarat: eámque veteres Hebræi tradiderunt, vt testatur Galatin. lib. 7. Arcanorum catholicæ veritatis cap. 14. sequutúsque est auctor Glossæ interlinealis in eum locũm Esaiæ. Ratio autem similitudinis in eo posita est, quòd sicut splendor prodit ex sole absque vlla solaris corporis corruptione, & lampas ex admoto igne etiam absque vlla luminis, quod in igne est, iactura, detrimentóque accenditur: ita Christus ex Virgine instar splendoris conseruata Virginis integritate exortus est, & instar lampadis absque vllo virginei splendoris detrimento virtute altissimi accensus apparuit, vt Christi ortus ex Virgine nihil aliud, quàm quædam ex incorrupto sole splendoris emisso, & purissima lampadis accensio fuisse videatur. Qua quidem in re temporalis Christi ortus ex Virgine similitudinem quandam habuit cum ortu eiusdem à Patre sempiterno: siquidem etiam à Patre instar splendoris prodiisse dicitur à Paulo ad Hebr. 1. vbi eum splendorem gloriæ Patris appellat. *Cum*, inquit, *sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius.* Nec enim nomen *splendoris* consubstantialitatem, & coæternitatem dumtaxat Verbi cum Patre significat, vt volunt D. Athan. orat. 2. contra Arianos, & serm. 4. contra Arianos, Orig. lib. 1. περὶ ἀρχῶν, D. Cypr. in expositione Symboli Apostolorum, D. Amb. lib. 1. Hexam. c. 5. D. Hier. in c. 3. Abacuch ad illa verba, *Splendor eius vt lux erit*, Euseb. Emiss. hom. 1. de Symbolo, Theodoretus in comment. super epist. ad Hebræos, & alij: sed etiam infinitam illam puritatem, & pulchritudinem, qua per æternam generationem exit à Patre. Hanc enim ob causam *candor lucis æternæ* dicitur Sapient. 7. sic enim eo loco legimus de sapientia increata: *Emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei syncera, & ideo nihil inquinatum in eam incurrit. Candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis, & imago bonitatis illius.* Sic igitur etiam ex Virgine tanquam splẽdor summa puritate, pulchritudinéque exortus est: qu d

Galat. Interlin. Ortus Christi ex Virgine, tanquam purissima lampadis accensio.

Heb. 13. Similis fuit ortui eiusdẽ à Patre sempiterno. D. Athanas. Origenes. D. Cypr. D. Ambros. D. Hieron. Abac. 3. 4. Euseb. Emiss. Theodo. Sap. 7. 25.

quid enim pulchrius, quid purius cogitari potest, quàm ex pulcherrimo sole fulgentissimi splendoris egressus? Accedit & alia ratio D. Athanasij in epist. de decretis Nicænæ Synodi, idcirco æternam Verbi generationem egressui splendoris à sole conferri, quia: *Quemadmodum*, inquit, *sol idem manens non minuitur radiis ab ipso effusis: ita nec substantia Patris mutationem perpessa est, cum habeat suam ipsius imaginem filium.* Quæ ratio maximè etiam quadrat in partum Virginis, sic enim edidit filium, ac si splendorem emitteret, hoc est, nullam patiens suæ integritatis, puritatisque iacturam.

D. Athan. Æterni Patris substantia per Filij generationẽ manet eadẽ: nõ minuitur.

Eodem quoque spectauit Regius vates Psal. 109. cùm dixit: *In splendoribus sanctorum ex vtero ante Luciferum genui te*, vbi *sanctorum*, neutrius generis est, vt patet ex textu Hebræo, qui habet בהדרי קדש, hoc est, ad verbum, *In decoribus sanctitatis*: nomen enim קדש sanctitatem, & sanctificationem significat, veluti Psal. 92. *Domum tuam decet sanctitudo*: & Psal. 113. *facta est Iudæa sanctificatio eius.* Porrò hic locus triplicem habet sensum literalem: vnus est de æterna Christi generatione, qua Deus est, vt perspicuum est ex Paulo ad Hebr. *Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu: ego hodie genui te?* Sic enim Tertul. libro contra Praxeam, cap. 7 & 11. D. Chrysost. D. Ambros. Theophylactus, D. Thom. in comment. super epist. ad Hebr. Theodoret. & ferè reliqui interpretes apud Dauidem locum accipiunt, idque est & contextui, & instituto Pauli congruentius. Cum enim paulò post de temporali Christi generatione esset dicturus, meritò prius æternam explicauit, vt vtramque Christi generationem complecteretur. Alter est de resurrectione Christi, quæ fuit quædam veluti regeneratio, quo nomine etiam generalis hominum resurrectio censetur, Matth. 19. *Vos, qui secuti estis me in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ.* Hoc sensu affertur à Paulo Act. 13. *Nos*, inquit, *vobis annunciamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimpleuit filiis nostris resuscitans Iesum, sicut & in Psal. 2. dictum est: Filius meus es tu: ego hodie genui te.* Eodem modo accipitur à D. Hilario in comment. eius Psalmi, & D. Ambros. libr. 3. de Sacramentis. Tertius denique est de temporali Christi generatione, ortúque ex Virgine, quemadmodum Tertull. lib. 5. contra Marcion. cap. 9. D. Ioannes Damasc. orat. 1. de natiuit. Mariæ, Theodoret. & Oecumen. in Paulum interpretantur, & D. Augustin. in comment. eius Psalmi, vbi de vtraque Christi generatione locum intelligit, & postquam de æterna disseruisset, adiungit: *An vultis*, inquit, *vt ipsum Dauid respiciamus, qui Dominum suum dixit filium suum? Si ergo ipse loquitur, fortè ipse potuit dicere: Ex vtero ante Luciferum genui te, ex vtero virginali. Si enim illa virgo ducens propaginem de carne Dauid, ex illo vtero natus est Christus, tanquam ex vtero genitus à Dauid: ex vtero, quo masculus non accessit: Ex vtero, quia solus ex solo vtero. Ergo ex vtero, inquit ille, qui eum Dominum suum dixerat: Ex vtero ante Luciferum genui te. Et hoc ipsum ante Luciferum signatè dictum, & propriè dictum, & sic impletum: noctu enim natus est Dominus ex vtero virginis Mariæ indicant testimonia pastorum, qui vigilias exercebant super gregem suum. Ex vtero ante Luciferum genui te*: Iuxta hanc igitur tertiam expositionem non video, cur Regius Propheta in temporali Christi ortu explicando splendoris, & sanctitatis meminerit, nisi quia instar splẽdoris maxima cum puritate, sanctitatéque ex Virgine matre prodierit. *In splendoribus*, inquit, *sanctitatum*, seu vt alij vertunt, *in pulchritudinibus genui te.* Nec enim vna tantùm pulchritudo, sed multæ pulchritudines in ortu Christi ex Virgine extiterunt: nec vnus dumtaxat splendor, sed multi fulgentissimi splendores radiarunt. Vna videlicet pulchritudo, vnúsque splendor fuit nasci hominem Deum: altera pulchritudo, altérque splendor ex matre virgine procreari. Atque hæc ex Esaia

IIII. Psal 109. 3. Einsdẽ loci triplex literalis sensus. Psal. 92 5. Psal. 113 2. Hebr. 1. 5. Tertull. D. Chrysost. D. Ambros. Theophyl. D Thom. Theodoret. Mat. 19 29. Act. 13 32. Psal. 2. 7. D. Hilar. D. Ambros. Tertull. D. Io. Dam Theod. Oecumen. D. August. Psal. 109. 1.

In Christi ortu non vna, sed multæ pulchritudines.

sufficient: nonnulla enim alia eiusdem non ita luculenta, & illustria testimonia consulto prætermisimus: nunc ad reliquos Prophetas transeamus.

Testimonium 17. ex illis verbis Hierem. 31. *Vsquequo deliciis dissolueris filia vaga? quia creauit Dominus nouum super terram. Fœmina circundabit virum.*

SECTIO XXXII.

I. HAbemus hoc loco non iam amictam sole mulierem, sed solem ipsum amictum muliere: *Fœmina*, inquit, *circundabit virum*. Vtrumque sanè prodigiosum, sed eodem tamen siue mulieris ex sole, siue solis ex muliere amictus reuoluitur: siquidem vtrouis modo dicamus, semper eadem sanctissimæ Virginis in conceptu, & partu Christi integritas explicatur. Quanquam hoc Hieremiæ vaticinium ad conceptum potius pertineat, cum Christus à Virgine in vtero gestabatur: tunc enim fœmina virum circundedit, & nouo quodam prodigio solem ipsa amiciuit, vt paulò post docebimus. Principio statuendum germanam lectionem ex Hebræo esse eam, quam reddidit D. Hieron. eámque secuti sunt Symmachus, & Aquila, vt auctor est idem D. Hieronymus in comment. super Hieremiam. Nam Septuaginta aliter transtulerunt, videlicet: *Vsquequo conuerteris filia despecta? quoniam creauit te Dominus salutem in plantationem nouam: in salute tua circumibunt homines.* Sic enim eam citat Hieron. tametsi Theodoretus legit: σε Κύριος εἰς σωτηρίαν εἰς καταφύτευσιν καινὸν, id est, *Te Dominus in salutem in plantationem nouam*, Theodotio autem: *Creauit Dominus salutem nouam, in salute circumibit homo.* Cæterùm Hebraicè planè est, vt Hieronymus transtulit, id quod nec ipsi Hebræi inficiari possunt.

D. Hieron. Symmach. Aquila. Septuag. Lectionum varietas. Theodoret. Theodotio.

Tunc verò luculentè ostenditur sanctissimæ Deiparæ in conceptu Christi illibata virginitas, cùm dicitur: *Creauit Deus nouum super terram: Fœmina circundabit virum*, videlicet in vtero. Nam si ea fœmina ordinario concipiendi modo filium erat in vtero gestatura, quid miraculi, nouitatísque contingeret? quare cum Dominus polliceatur se nouum quoddam, admirandúmque prodigium effecturum, palam est istiusmodi fœminam, de qua est sermo, conseruata omnino integritate concepturam fuisse. Id quod emphatico *circundandi* verbo Propheta explicauit: verè enim Virgo beatissima filium vtero omni ex parte perfectè circundedit, ipsa vndique clausa, atque integra, quæ nullius viri patuit congressui, nec filium à viro accepit, sed intus Spiritus sancti virtute acceptum vndique vtero circumplexa est. Qui filius, quoniam in primo ipso conceptionis instanti diuinam vidit essentiam, moreque nostro rationis vsum habuit, & cumulatissimam rerum omnium scientiam, vir non ætate, sed cognitione, maturitate, prudentia appellatur: vnde Hebraicè est nomen *geber*, quod virilem fortitudinem, robúrque declarat, vt duplex supra naturam miraculum, atque prodigium hoc vno vaticinio Hieremias complexus sit: vnum quòd fœmina quædam absque vlla viri opera filium conceptura esset: alterum, quòd eiusmodi filius etiam cum matris vtero gestaretur, quoad ætatem quidem infans, sed quoad cognitionem tamen perfectus planè vir esset futurus.

Deiparæ illibata virginitas.

Christus in matris vtero fuit perfectus vir.

II. Sic in primis locum intellexit D. Hieron. in comment. super Hierem. *Vsquequo Virgo Israel negligentia dissolueris, & profundo errore vagaberis? Respice, quæ dicturus sum, & vnde tibi tanta beatitudo expectanda sit: attende, audi, quod nunquam ante cognoueris. Nouam rem creauit Dominus super terram: Absque vllo semine, absque coitu,*

D. Hieron.

coitu, atque conceptu fæmina circundabit virum gremio vteri sui, qui iuxta incrementa quidem ætatis per vagitus, & infantiam proficere videbitur sapientia, & ætate, sed perfectus vir in ventre fæmineo solitis mensibus continebitur. Vtrumque etiam eleganter persequitur D. Bernard. imprimis namque ad ostendendam Mariæ virginitatem expendit verbum *circundandi* serm. 30. in Purificat. *Nouum faciet Dominus super terram. Quæris quod nouum? Mulier, inquit, circundabit virum. Non ab altero viro virum suscipiet, non humana lege concipiet hominem, sed intra viscera intacta, & integra virum claudet ita sanè, vt intrante, & exeunte Domino iuxta alium Prophetam porta Orientalis clausa iugiter perseueret.* Deinde quemadmodum Christum in vtero Virginis iure optimo Propheta virum appellauerit, sic exponit homilia 2. super *Missus est. Nouum,* inquit, *creauit Dominus super terram: Fæmina circundabit virum. Quæ est hæc fæmina? Quis verò iste vir? aut si vir, quomodò à fæmina circundatus? aut si à fæmina circundari potest, quando vir? & vt apertius dicam, quomodò potest simul, & vir esse, & in vtero matris? hoc est enim virum à fæmina circundari. Sed verto me ad conceptum, partúmque Virginalem, si fortè inter plurima noua, ac mira, quæ ibi profectò inspicit, qui diligenter inquirit, etiam hanc reperiam nouitatem. Vir erat Iesus necdum etiam natus, sed sapientia, non ætate: animi vigore, non viribus corporis: maturitate sensuum, non corpulentia membrorum: Nec enim minus habuit sapientiæ, vel potius non minus fuit sapientia Jesus conceptus, quàm natus, paruus, quàm magnus, Siue ergo latens in vtero, siue vagiens in præsepio, siue iam grandiusculus interrogans Doctores in templo, siue iam perfectæ ætatis docens in populo, æquè profectò plenus fuit Spiritu sancto. Constat ergo, quia semper Iesus virilem animum habuit, etsi non semper in corpore vir apparuit. Cur denique dubito virum fuisse in vtero, quem inibi Deum fuisse non ambigo? minus quippe est esse virum, quàm esse Deum.* Atque hæc est cōmunis interpretū in hunc locum expositio.

D. Bernard.

In eius conceptione, noua plurima.

III. Obseruandum est primò *circundandi* verbum, vt diximus, hoc loco emphaticum esse, & apprimè virginitatem Mariæ in conceptu explicare, quæ videlicet fœtum non à viro acceperit, sed intra se cælitus datum clauserit in modum circuli vndequaque integri, atque perfecti, nulla vel minima scissione violati. Quo eodem pertinet illud pulcherrimum vallum liliorum, quibus venter Virginis vndique vallatus dicitur Cant. 7. illis verbis: *Venter tuus sicut aceruus tritici vallatus liliis.* Verè enim venter Virginis propter fœcunditatem aceruus tritici, propter virginitatem verò vallatus liliis prædicatur, quod liliorum vallum, atque septum nulla carnis illecebra diruit: nullus viri congressus dissipauit. Eodémque mysterio Cant. 4. sponsus Virginem hortum conclusum, & fontem signatum appellauit: *Hortus,* inquit, *cōclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Vbi aduerte bis appellari Virginem *hortum conclusum*, vt indicetur & in conceptu, & in partu omnino clausam, integrámque fuisse: *fontem* verò *signatum*, seu vt Græcè est πηγὴν ἐσφραγισμένην, hoc est, *fontem sigillo obsignatum,* vt virginalis sigilli integritas declaretur, intelligamúsque Virginem sanctissimam sponsi ipsius sigillo ita fuisse obsignatam, vt neque in conceptu, neque in partu eiusmodi sigillum resignatum, ruptúmve vlla ex parte fuerit: sed integrum semper, inuiolatúmque permanserit. Sic vtrumque locum intellexit D. Ambros. in libro de institutione virginis, capit. septimo, vbi loquens de Virgine sanctissima, expendénsque portam illam Orientalem apud Ezechielem, de qua dicemus sect. sequenti, ita concludit: *Porta ergo clausa virginitas est, hortus clausus virginitas, & fons signatus virginitas.*

Expenditur verbum circundandi.

Cant. 7. 2.

Cant. 4. 11. Deipara in conceptu & partu integritas.

D. Ambros.

IIII. Secundò, aduerte rectè Esaiam ex incarnatione Verbi, purissimáque eius in Virgine conceptione ad colendam vitæ puritatem, morúmque licentiam seueriori disciplina comprimendam argumentari: *Vsquequò*, inquit,

delicijs dissolueris filia vaga? quia creauit Dominus nouum super terram: Fœmina circundabit virum. Quasi dicat: Consentaneum planè est, vt vniuersi mortales delicijs omnibus abdicatis, depositísque superiorum temporum sceleribus nouam vitæ rationem suscipiant, castitatem colant, laxámque, ac dissolutam morum disciplinam Euangelicæ doctrinæ perfectione deuinciant: quo tempore Deus tantam est nouitatem effecturus, vt filium suum hominem factum vteri augustiis virgo concludat. Itaque tria potissimum ex mysterio incarnationis colligit Esaias: vnum est oportere nos morum licentiam, laxitatémque arctioribus disciplinæ vinculis coercere, cum Deus ille sempiternus, & immensus, cuius magnitudo nullis spatiis definitur, sese intra vnius fœminæ vterum per assumptam humanitatem incluserit. Atque hoc in verbis illis, *Vsquequo filia vaga dissolueris?* exprimitur. Alterum, vt omnem sanctitatem, præcipuéque castitatem repudiatis carnis illecebris amplectamur, cum Deus vsque adeo puritatem adamauerit, vt matrem sibi virginem delegerit: id quod in verbo, *delicijs*, satis innuitur. Tertium denique, vt nouam vitæ rationem in omni virtutum genere ineamus, cum Deus tam nouum propter nos miraculum perpetrauerit, vt virgo hominem Deum in vtero gestaret. Postulat enim tanti operis propter nos effecti magnitudo, vt nullam deinceps Deo iniuriam nostris sceleribus inferamus: sed potius tam munificum parentem omnibus officijs & amore prosequamur. Simili argumento vsus est Paulus, vt nos in Dei amorem vehementius incitaret, 1. ad Cor. 16. *Siquis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema. Maranatha.* Quo loco *anathema* significat ab hominum vsu, & consuetudine segregatum, & excommunicatum: itaque Paulus quodammodò excommunicat omnes eos, qui Christum non amant, cuius anathematis, & excommunicationis rationem reddit subiungens: *Maranatha*, id est, *Dominus venit*, in præterito, hoc est, vt interpretatur Caiet. quia Dominus noster iam venit, propterea amandus est, & anathema est, qui eum non amauerit, videlicet qui tanto Dei amori non respondeat. Est verò *Maranatha* magis Syrum, quàm Hebræum, vt ait Hieronymus, tametsi ex confinio vtriúsque linguæ aliquid Hebræum sonet. Nec verò hinc occasionem accipias existimandi eos omnes, qui non sunt in charitate, esse eo ipso excommunicatos: nec enim Paulus hoc loco per *anathema* excommunicationem, vt Doctores communiter accipiunt, intelligit: sed illud tantùm significat, eum qui Christum, postquam venit, non amat, ob tantum ingrati animi crimen dignum esse, qui sit *anathema*, hoc est, qui à communi hominum consuetudine exterminetur. Itaque hanc vnam cogitationem de Domini in carne aduentu vehementissimos esse ad omnem sanctitatem stimulos: vnde Diuus Chrysostomus in commentar. eius loci, *Cogita*, inquit, *vel hoc vnum, & habebis idoneum ad omnem virtutem ingressum, & demoliri peccatum omne facillimum erit.* Eodem pertinet illud ad Rom. decimotertio: *Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere: nunc enim propior est nostra salus, quàm cum credidimus.* Quæ verba Diuus Thomas referenda existimat ad salutem, quam Christus suo primo aduentu effecit, Apostolúmque loqui ex persona omnium fidelium, qui ab initio vsque mundi extiterunt, qui quò magis tempus incarnationis appropinquabat, ardentiori studio ad omne genus probitatis, virtutúmque perfectionem aspirabant, seséque ipsi inuicem ad sanctitatem toto pectore amplectendam iis verbis adhortabantur, ac si dicerent: Par est iam nos de præteritæ socordiæ, negligentiæque somno excitari, atque in virtutum omni studio, conatúque incumbere, siquidem propior est iam nostri seruatoris aduentus, quàm cum eum à principio mundi venturum credidimus. Alij de secundo Christi aduentu interpretantur,

Morum licētia post incarnationem arctius coercenda.

2. Cor. 16. 22

Christum nō amantes anathemate quodammodo ferit Paulus.
Caiet.
D. Hieron.

Incarnati Verbi meditatio ad omnē sanctitatem acuit stimulos.
D. Chrysost.
Rom. 13. 1.

Eò ardentius ad omnem probitatem aspirabant fideles, quomagis incarnationis tēpus appropinquabat.

pretantur, sed nostra, ac D. Thomæ expositio cum Ecclesiæ consuetudine cohæret, quæ eum locum Pauli ante primi aduentus Christi repræsentationem legendum fidelibus proponit, vt idem D. Thom. adnotauit. Nec verò solus Paulus ex Christi aduentu ad morum puritatem commendandam argumentatur, sed etiam Esaias, seu ipse per Esaiam Dominus cap 56. *Hæc dicit Dominus: Custodite iudicium,* Esa. 56. 1.
& facite iustitiam, quia iuxta est salus mea, vt veniat, & iustitia mea, vt reueletur.
Quem locum de aduentu Messiæ accipiendum esse docuerunt Septuag. interpretes, cum pro *salute salutare* transtulerunt, quo nomine sæpe Christus in Diuinis literis censetur. Septuag.

Decimumoctauum testimonium ex illis verbis Ezechielis, cap. 44.

Et conuertit me ad viam portæ Sanctuarij exterioris, quæ respiciebat ad Orientem: & erat clausa, & dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit, non aperietur, & vir non transiet per eam: quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam eritque clausa Principi: Princeps ipse sedebit in ea.

SECTIO XXXIII.

I. IN nostris super Ezechielem Commentariis superioribus annis fusè ostendimus eam ciuitatis, templique visionem Prophetæ demonstratam nullo pacto ad materialem illam Hierosolymorum vrbem, templúmque illud à Salomone ædificatum, sed ad Ecclesiam à Christo in terris fundatam pertinere, atque adeo non mysticè, sed secundùm literam omnia, quæ de eiusmodi ædificiis à Propheta describuntur, de Ecclesia esse intelligenda: quamuis in multis ad ciuitatem illam materialem, templúmque Salomonis fiat allusio. Id quod, quia non est huius loci ex professo disputare, satis sit vt certum posuisse, & quod est consequens, hanc etiã portam Orientalem Sanctuarij exterioris, hoc est, atrij interioris, quod Sanctuarium exterius nominatur comparatione ipsius templi, quod interius Sanctuarium dicebatur, non aliquam materialem atrij illius portam, sed aliam multò sublimiorem, diuiniorémque significare.

II. Igitur Origen. hom. 14. super Ezech. hanc portam interpretatur cognitionem Scripturarum, quæ clausa erat, quo vsque Princeps, id est, Christus eas aperuit. Quam eandem interpretationem Hieron. ab Origene mutuatus in Commentariis suis in Ezech. totidem verbis transcripsit. *Quænam,* inquit Hieron. *ista porta est, quæ semper clausa est, & solus Dominus Deus Israel ingreditur per eam: nempe illa, de qua Saluator loquitur in Euangelio: Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ: & væ vobis legis doctoribus, qui tollitis clauem scientiæ, ipsi non ingredimini, & intrantes prohibetis. De hac sub nomine libri scribit & Esaias: Erunt verba libri istius sicut verba libri signati, quem cum dederis homini nescienti literas, & dixeris ei: Lege: respondebit tibi: Nescio literas: & dabunt illum homini scienti literas, dicentes: Lege: & dicet: Non possum legere, quia signatus est. Iste est liber, cuius nemo potest soluere, & aperire signacula neque in cælo, neque in terra, neque sub terra, nisi ille, de quo in Apocalypsi Ioannis dicitur: Ecce vicit Leo de tribu Iuda, radix Dauid, aperire librum, & soluere septem signacula eius: prius enim quàm Saluator humanum corpus assumeret: & humiliaret se formam serui accipiens, clausa erat lex, & Prophetæ, & omnis scientia Scripturarum. Postquam autem ille pependit in Cruce, statim velum templi scissum est, & aperta sunt omnia, ablatóque velamine, dicimus. Nos autem omnes reuelata facie gloriam Do-*

Origen. Scriptura sacra elucidata per Christũ. D. Hieron. Matt 23. 13. Luc. 11. 52. Esai 29. 11. Apoc 5. 5. 2. Cor. 3. 18.

mini contemplantes in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam.

11. Et quidem hæc Hieronymi expositio literalis quoque censenda est: sed illa multò germanior, quam secundo loco commemorat, & valde probat de sanctissimæ Deiparæ intemerata virginitate: *Pulchrè*, inquit, *quidam portam clausam, per quam solus Dominus Deus Israel ingreditur, & dux, cui porta clausa est, Mariam virginem intelligunt, quæ & ante partum, & post partum virgo permansit. Etenim tempore, quo Angelus loquebatur, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: quod autem nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei: & quando natus est, virgo permansit æterna ad confundendos eos, qui arbitrantur eam post natiuitatem Saluatoris habuisse de Ioseph filios ex occasione fratrum eius, qui vocantur in Euangelio. Super qua quæstiuncula Romæ aduersus Heluidium illius temporis Hæreticum in adolescentia non grandem librum scripsisse me noui.* Eandem expositionem alij nobilissimi Patres tradiderunt, in quibus D. Ambr. in lib. de institutione virginis ad Eusebiũ, cap. 6. *Quæ est*, inquit, *hæc porta, nisi Maria? ideo clausa, virgo. Porta igitur Maria, per quam Christus intrauit in mundum, quando virginali fusus est partu, & genitalia virginitatis claustra non soluit, mansit intemeratum septum pudoris, & inuiolata integritatis durauere signacula, cùm exiret ex virgine.* Et multò luculentiùs cap. 7. *Bona*, inquit, *porta Maria, quæ clausa erat, & non aperiebatur: transiuit per eam Christus, sed non aperuit: est enim & porta ventris, vnde ait Iob sanctus, cap. 3. Intenebrescant stellæ noctis illius, quia non conclusit portas ventris matris meæ. Est ergo & porta ventris: sed non omnis clausa semper: verum vna sola potuit manere clausa, per quam sine dispendio claustrorum genitalium Virginis partus exiuit. Ideò ait Propheta: porta hæc clausa erit, & non aperietur, & nemo transibit per eam, hoc est, nemo hominum: quoniam Dominus, inquit, Deus Israel transibit per eam. Eritque clausa, id est, & post transitum Domini erit clausa, & non aperietur. Hæc porta ad Orientem aspiciebat, quoniam verum lumen effudit, quæ generauit Orientem, peperitque Solem iustitiæ. Audiant ergo imprudentes: Clausa, inquit, hæc porta est, quæ solùm recipit Deum Israel. Denique non est aperta. Audiant Prophetam dicentem: Non aperietur, eritque clausa, hoc est, non aperietur ab eo, cui desponsabitur, non licebit enim, vt aperiatur, per quam Dominus transibit. Et post eum, inquit, erit clausa, hoc est, non aperiet eam Ioseph, quoniam dicitur ei: Noli timere accipere Mariam coniugem tuam, quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Porta ergo clausa virginitas est.* Idem habet Ruffinus Aquileensis Presbyter in expositione Symboli Apostolorum, quæ falsò sub nomine D. Cypriani circumfertur. *Partus*, inquit, *ipsius mirabilem in modũ Ezechiel Propheta ante formauerat, Mariam portam Domini nominans, per quam scilicet Dominus ingressus est mundum. Dicit ergo hoc modo: Porta autem, quæ respicit ad orientem, clausa erit, & non aperietur, & nemo transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel transibit per eam, & clausa erit. Quid tam euidens dici de conuersatione* (seu vt aliàs legitur *consecratione*) *Virginis potuit? clausa fuit in ea virginitatis porta, per ipsam introiuit Deus Israel, & per ipsam in hunc mundum de vtero Virginis processit: & in æternum porta Virginis clausa seruata virginitate permansit.* Concinit D. August. serm. 2. in natiuitate Domini. *Porta*, inquit, *erat clausa, & non est aperta, & quasi interrogaretur: cur aperta esset: adiecit: Quia Dominus transiuit per eam. Porta clausa, id est, signaculum pudoris, immaculata carnis integritas: non enim est violata partu, quæ magis est sanctificata conceptu.* Denique, ne singulorum Patrum verba commemorem, ita hanc Orientalem portam intellexerunt D. Epiphanius sermone de laudibus virginis Mariæ, D. Chrysost. tom. 3. homil. de Ioan. Baptista, D. Ioan. Damasc. libr. 4. fidei Orthod. cap. 15. & orat. 1. de Mariæ natiuitate, & oratione, item 1. de Mariæ dormitione, Maximus homil. 2. de natiuit. Domini, Hesychius Presby-

B. Maria porta clausa per virginitatem.
Luc. 1. 35.
D. Ambros.
Iob. 3. 9.
Ruffi. Aquil.
Per virginem Dominus ingressus est mundum.
D. Ambros.
Deiparæ virginitas magis sanctificata conceptu.
D. Epiphan.
D. Chrysost.
D. Io. Dam.
Maximus.
Hesychius.

Presbyter Hierosolymitanus, homil. 2. de laudibus Mariæ, & alij complures.

Ex his habes imprimis portam istam Orientalem esse Virginem sanctissimam, & clausam fuisse Principi, quia eum dumtaxat virgo & concepit, & peperit. Præterea clausam perpetuò fuisse, quoniam licet per eam Princeps transierit, semper nihilominus clausa permansit, cum Principis per eam transitus nullo pacto virginei pudoris claustrum violauerit: sed potius consecrauerit. Id quod verba illa contextus significant. *Eritque clausa Principi*, hoc est, etiam cum Princeps per eam transierit, erit clausa. Hebraicè est את־הנשיא, quod potest transferri, *Principi*, vt rectè transtulit Vulgatus, & *Principis* in casu gignendi, vt vertit Pagnin. vt legamus: *Eritq; clausa Principis*: significetúrque in supremi Principis palatio multas quidem esse portas, sed hanc per excellentiam portam Principis clausam appellari, per quam scilicet ipse clausam in hunc mundum intrauerit. Quæ translatio vulgatam editionem magis exponit: siquidem ex ea colligimus, cum dicitur, *Eritque clausa Principi*, non id significari, clausam eam portam vsque ad Principis aduentum futuram, ipsique dumtaxat aperiendam: sed illud potiùs etiam tunc, cum princeps per eam transierit, ipsi quoque principi clausam futuram, & nullo pacto per virginei claustri, sigillique apertionem reserandam. Quod planè mysterium Septuag. interpretes agnouerunt, cum ita hunc locum reddiderunt: καὶ ἔσται κεκλεισμένη, ὅτι ὁ ἡγούμενος οὗτος καθήσεται ἐν αὐτῇ: sic enim hunc locum dispungendum arbitror: hoc est, *Et erit clausa, quia dux iste sedebit in ea*. Itaque illud volunt etiam, cum Princeps in ea sedebit, fore omninò clausam, imo eo ipso clausam futuram, quòd Princeps in ea sessurus est. Cur enim perpetuò clausa futura sit, illam causam afferunt, *Quia Dux*, inquiunt, *sedebit in ea*. Et quidem consentaneum erat, vt eo ipso, quòd Deus erat ex fœmina nasciturus, ex matre virgine nasceretur, quia nulla alia Deum mater nisi virgo decebat. Vnde Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi 12. *Decebat*, inquit, *sanè, vt purissimus puritatis Doctor ex thalamis puris prodiret*. Et D. Bernard. homil. 2. super *Missus est*, *Deum*, inquit, *huiusmodi decebat natiuitas, qua non nisi de virgine nasceretur: talis congruebat & virgini partus, vt non pareret nisi Deum*.

Pagnin.
B. Virgo porta Principis perpetuo clausa.
Cyrill Hier.
Mater virgo decebat Deũ, Virginem, vt non pareret nisi Deum.

V. Secundò aduerte, ter dici à Propheta portam istam Orientalem clausam fore: *Conuertit me*, inquit, *ad viam portæ, quæ respiciebat ad Orientem, & erat clausa: & dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit, non aperietur, & vir non transiet per eam, eritque clausa Principi*: vt nimirum intelligeremus Virginem sanctissimam & ante partum, & in partu, & post partum virginitatem suam integram, illibatámque perpetuò conseruasse. Ex quo triplex contra Mariæ puritatem hæresis confutatur: vna eorum, qui eam, ne ante partum quidem virginem fuisse, sed ex Iosepho concepisse impiè asseruerunt, veluti Ebion, & Cherinthus, vt affirmant D. Irenæus lib. 1. aduersus hæreses, cap. 25. Tertull. in lib. de carne Christi, D. Epiphan. hæresi. 28. contra Cherinthianos. Altera eorum, qui Virginem sanctissimam in ipso partu corruptam fuisse per summam impudentiam dixerunt: in qua hæresi fuit Iouinianus, teste D. Augustino in libro de hæresibus. Tertia denique aliorum, qui cum eam, & ante partum, & in partu virginem faterentur, tamen à partu dixerunt plures filios ex Iosepho coniuge suscepisse, qui propterea fratres Domini in Euangelio appellentur: cuius erroris assertor fuit Heluidius, contra quem vno integro libro doctissimè disputat D. Hieronymus. Tertiò est aduertendum Virginem sanctissimam appellari portam Orientalem, quoniam, vt exponit D. Ambr. in libro de institutione virginis, cap. 7. generauit Orientem, peperítque Solem iustitiæ. Quomodo autem Christus Oriens dicitur, diximus fusè in nostris Commentariis super Zachariam.

Triplex contra Mariæ puritatẽ confutatur hæresis.
D. Irenæus.
Tertull.
D. Epiph.
B. Virgo cur porta Orientalis.

ſpecies ac decor ineſſe videretur, ſi in ea tantum, quæ foris apparebant, acies intenderetur oculorum, re tamen ipſa, ſi mentis obtutus in perſonæ patientis magnitudine amore, & voluntate figeretur, pulcherrimũ illum, & pluſquam dici, aut cogitari poteſt, decorum, elegantémque extitiſſe. Id quod cum emphaſi ſignificauit Propheta, cum dixit: *Vidimus eum, & non erat aſpectus, & deſiderauimus eum:* Etenim verba illa, *Et deſiderauimus eum*, duplicem ſenſum recipiunt: vnus eſt, vt Propheta Iudæorum nomine loquatur, ſubaudiatúrque negatio præcedens, quaſi dictum ſit: *Vidimus eum, & non erat ei aſpectus, & non deſiderauimus eum*, hoc eſt, vidimus eum, & non erat, cur eum magnopere expeteremus: ſolet enim apud Hebræos negatio prioris ſententiæ in poſteriore quoque ſubaudiri, cuiuſmodi eſt illud Chriſti apud Ioannem cap. 15. *Si non veniſſem, & locutus fuiſſem eis, peccatum non haberent* pro: *Si non veniſſem, & locutus non fuiſſem eis*, & Leuitici 19. *Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui*: vbi Hebraicè ſolum eſt prima negatio: *Non periurabis in nomine meo, & pollues nomen Dei tui*: quæ tamen, vt patet, etiam in poſteriori membro intelligi debet. Alter eſt, vt Eſaias eorum perſonam ſuſtineat, qui in Chriſtum actum in Crucem crediderunt, & ſit ſenſus: Vidimus eum, & quidem primo aſpectu nihil videbatur habere pulchritudinis, attamen nos, qui perſonæ patientis maieſtatem, diuinitatem, & amorem fidei oculis cernebamus, nihil pulchrius nos vidiſſe exiſtimauimus. Itaque eius decore, ſpeciéque incitati *deſiderauimus eum*, hoc eſt, magno voluntatis affectu, ardentiſſimóque ſtudio ad eum diligendum, amandúmque exarſimus. Vtramque expoſitionem complexus eſt D. Aug. in comment. ſuper Pſal. 44. expendens eius Pſal. inſcriptionem, quæ eſt, *In intellectu canticum pro dilecto: Dilectus*, inquit ille, *viſus eſt à perſecutoribus ſuis, ſed non in intellectu: ſi enim cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent*, 1. ad Cor. 2. *Amemus illum: aut ſi inuenerimus in eo aliquid fœdi, non amemus: Ecce ipſe inuenit multa fœda, & amauit nos: ſi aliquid fœdi inuenerimus in eo, non amemus, quia hoc ipſum, quòd carnem indutus eſt, vt de illo etiam diceretur: Vidimus eum, & non habebat ſpeciem, neque decorem: ſi conſideres miſericordiam, qua factus eſt, & ibi pulcher eſt. Sed Iudæorum perſonam gerebat Propheta, cum diceret: Vidimus eum, & non habebat ſpeciem, neque decorem: Quare? quia non in intellectu: intelligentibus autem & Verbum caro factum eſt: magna pulchritudo eſt. Mihi autem abſit gloriari, dixit vnus amicorum ſponſi, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti: parum eſt, vt non inde erubeſcas, niſi etiam & glorieris. Nobis ergo iam credentibus, vbique ſponſus pulcher occurrat, pulcher in cœlo, pulcher in terra, pulcher in vtero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in ſepulchro, pulcher in cœlo, pulcher in intellectu.*

Chriſtus etiã in cruce credentibus in eum pulcher.
Ioan. 15. 22.
D. Auguſt. Pſal. 44. 1.
1. Cor. 2.
Galat 6 14.

IX. Poſtremò, ne ex ea humilitate, quam Chriſtus in paſſione demonſtrauit, indignam aliquam eius maieſtate, & celſitudine opinionem conciperemus, de vtraque eius generatione Propheta ſubiunxit: *Generationem eius quis enarrabit?* vt cogitationem noſtram ad contemplandam eius diuinitatem, quam habebat per æternam à Patre generationem, atque ad ſuſcipiendam humanitatis illius, quam a matre Virgine per temporalem ortum acceperat, ſanctitatem, puritatem, & propter hypoſtaticam ad Verbum vnionem excellentiam, dignitatémque traduceret. Quam etiam ob cauſam, cum eius paſſionem commemorauit illis verbis, *percuſſum à Deo*, ſic locutus eſt, vt transferri poſſet, *percuſſum Deum*: eſt enim Hebraicè מכה אל הים quod rectè etiam reddi poteſt, *percuſſum Deum*, cum nulla inter vtramque vocem ſit interiecta præpoſitio: iuxta quam tranſlationem vtraque Chriſti natura declaratur, exprimitúrque eum, qui in vera humanitate patiebatur, ſimul verum Deum eſſe. Quod Eſaias non hoc tantum loco præſtitit,

Chriſti dignitas, & excellentia.

ſed

sed multis etiam aliis, cum de primo Messiæ in humilitate aduentu differit, de eius celsitudine mentionem facit, veluti cap. 7. cum eius infantiam descripsisset illis verbis, *Butyrum, & mel comedet*, ne rerum quoque ignoratione similem reliquis infantibus putaremus, addidit, *Vt sciat reprobare malum, & eligere bonum*: id est, vt habetur Hebraicè, *in sciendo*, seu, *cum sciat in ea ipsa ætate reprobare malum, & eligere bonum*. Et cap. 8. cum dixisset: *Accessi ad Prophetissam, & concepit, & peperit filium*, quib⁹ verbis Verbi incarnatio in Virgine prædicitur, vt fusè disputauimus sect. 17. statim adiunxit: *Antequam sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ*. Et c. 9. cum dixisset: *Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis*: quia infantis, & paruuli nomen imbecillitatem notare poterat, continuò attexuit: *Et factus est principatus super humerum eius*: quasi diceret: Nemo existimet infantem istum imbecillum esse instar reliquorum infantium, licet enim humeros per ætatem teneros, infantilésque habeat, tantum tamen in illis ob latentem diuinitatem robur, fortitudóque inerit, vt totius orbis imperium in iis ipsis infantilibus humeris imperator orbis sustineat. Nec verò Esaias duntaxat, sed reliqui etiam Prophetæ eodem artificio vsi sunt: nam & Abacuch cap. 3. cum Christum in crucem agendum vaticinatus fuisset illis verbis: *Cornua in manibus eius*: quàm primum eius æternitatem, & potentiam magnificis verbis exposuit subiiciens: *Ibi abscondita est fortitudo eius, contriti sunt montes seculi, incuruati sunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius*. Id quod in cæteris omnibus procliue esset ostendere, nisi longiùs, quàm præsens institutum postulet, progrediendum foret.

Esai 7. 15. Esai. 8. 3. Esai. 9. 6. Abac. 3. 4.

Decimumsextum testimonium ex illis verbis Esaiæ 62.

Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur.

SECTIO XXXI.

PVlchrum quoque est illud apud eundem Esaiam vaticinium, c. 62. *Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur*: quod ad primum Messiæ aduentum pertinere est communis sententia, quam præter alios tradunt D. Hieron. & Cyrill. Alex. in comment. super Esaiam, D. Athan. de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus sancti, & alij. De Messia autem sermonem esse manifestum est ex eo, quòd *iusti* nomenclatura, qua hoc loco vtitur Propheta, propria est Messiæ: quippe qui in sacris literis *Iustus* per antonomasiam appellari consueuit, veluti apud eundem Esaiam cap. 1. *Vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis*: vbi est sermo de Ecclesia, quæ *ciuitas iusti*, idest, Messiæ appellanda prædicitur. *Hæc*, inquit Hier. *perspicuè de Ecclesia, quæ in Dominum creditura est, tam de Iudæis, quàm de Gentibus propheticus sermo complectitur. Vrbs autem iusti, hoc est, Domini Saluatoris vocabitur: fidelem quoque appellans, seu metropolim iuxta Septuaginta ostendit ab iis appellandam: qui in Domino credituri sunt*. Et capite quadragesimo quinto: *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum*: & Hiere. 23. *Hoc est nomen, quod vocabunt eum Dominus iustus noster*: & Amos 2. *Super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertam eum pro eo, quòd vendiderit pro argento iustum*: quem locum ad literam de venditione Christi, quicquid alij sentiant, intelligendum arbitramur cum Galatino libro quarto Arcanorum catholicæ veritatis, capit. 24. & Hadriano Fino libro 6. flagelli

I. Esai. 62. 1. D. Hieron. Cyril. Alex. D. Athan. Esai. 1. 26. Iusti nomenclatura, propria Messiæ. Septuag. Esai. 45 8. Hiere. 23. 6. Amos 2. 6. Galatin. Hadria. Fin.

R. Samuel. contra Iudæos cap. 47. sicut etiam sentit R. Samuel Marrochiamus in epistola doctissima, quam scripsit ad R. Isaac de aduentu Messiæ cap. 6.

II. *Messia aduentus splendor, & lampas accensa cur dicatur.* Est igitur prima expositio D. Hieronymi, quem cæteri omnes sequuntur, aduentum Messiæ splendorem, & lampadem accensam nuncupari, quia Christus suo aduentu idololatriæ, & vanarum superstitionum tenebris dissipatis erat vniuersum orbem diuinæ cognitionis, & Euangelicæ doctrinæ lumine impleturus, imo & ipsum Messiam splendorem, lampademque futurum, quæ Hierosolymis primùm accensa paulò post omnes gentes, nationésque illuminaret, iuxta illud Ioan. 8. 12. Ioan. 8. *Ego sum lux mundi.* Quam ob causam subdit Esaias: *Et videbunt Gentes iustum tuum, & cuncti reges inclytum tuum, & vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit, Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* D. Hieron. Quasi dicat, inquit Hieronymus, *O Hierusalem, & Sion, cuncti Reges videbunt inclytum tuum, qui de tua stirpe generatus est, qui in te exaltatus patibulo omnes traxit ad se, ita vt gentes videant iustitiam eius, quia cunctorum creator misertus est gentibus, & Reges gloriam illius, qui glorificatus in cruce est, & omnia suo imperio regna subiecit. Denique nequaquam vocabitur Hierusalem, & Sion, sed nomen nouum accipiet, quod ei Dominus imposuerit, dicens ad Apostolum Petrum: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Et populus eius nequaquam veteri nomine appellabitur Israel, sed nouo idest, Christianus. Eritq́; quasi corona decoris in manu Domini, & quasi diadema regni in manu Dei sui, quando eam coronauerit turba credentium, & diadema imperij, quod Martyres gemmarum suarum varietate distinxerint, fuerit in manu Dei vt filium suum eorum coronet victoriis.*

Matt. 16. 18. *Nomen Christianorum, nomen nouū.*

III. Sed est altera quoque huius vaticinij interpretatio, quæ superiorem quidem minimè excludit: sed addit tamen quiddam aliud, quod virginitatem sanctissimæ Deiparæ in conspectu, & partu Christi mirificè declarat: eámque veteres Hebræi tradiderunt, vt testatur Galatin. lib. 7. Arcanorum catholicæ veritatis cap. 14. sequutúsque est auctor Glossæ interlinealis in eum locum Esaiæ. Ratio autem similitudinis in eo posita est, quòd sicut splendor prodit ex sole absque vlla solaris corporis corruptione, & lampas ex admoto igne etiam absque vlla luminis, quod in igne est, iactura, detrimentóque accenditur: ita Christus ex Virgine instar splendoris conseruata Virginis integritate exortus est, & instar lampadis absque vllo virginei splendoris detrimento virtute altissimi accensus apparuit, vt Christi ortus ex Virgine nihil aliud, quàm quædam ex incorrupto sole splendoris emisso, & purissima lampadis accensio fuisse videatur. Qua quidem in re temporalis Christi ortus ex Virgine similitudinem quandam habuit cum ortu eiusdem à Patre sempiterno: siquidem etiam à Patre instar splendoris prodiisse dicitur à Paulo ad Hebr. 1. vbi eum splendorem gloriæ Patris appellat. *Cum*, inquit, *sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius.* Nec enim nomen *splendoris* consubstantialitatem, & coæternitatem dumtaxat Verbi cum Patre significat, vt volunt D. Athan. orat. 2. contra Arianos, & serm. 4. contra Arianos, Orig. lib. 1. περὶ ἀρχῶν, D. Cypr. in expositione Symboli Apostolorum, D. Amb. lib. 1. Hexam. c. 5. D. Hier. in c. 3. Abacuch ad illa verba, *Splendor eius vt lux erit*, Euseb. Emis. hom. 1. de Symbolo, Theodoretus in comment. super epist. ad Hebræos, & alij: sed etiam infinitam illam puritatem, & pulchritudinem, qua per æternam generationem exit à Patre. Hanc enim ob causam *candor lucis æternæ* dicitur Sapient. 7. sic enim eo loco legimus de sapientia increata: *Emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei syncera, & ideo nihil inquinatum in eam incurrit. Candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis, & imago bonitatis illius.* Sic igitur etiam ex Virgine tanquam splēdor summa puritate, pulchritudinéque exortus est:

Galat. Interlin. Ortus Christi ex Virgine, tanquam purißima lampadis accensio.

Heb. 1. Similis fuit ortui eiusdē à Patre sempiterno. *D. Athanas. Origenes. D. Cypr. D. Ambros. D. Hieron. Abac. 3. 4. Euseb. Emis. Theodo. Sap. 7. 25.*

qu d

quid enim pulchrius, quid purius cogitari potest, quàm ex pulcherrimo sole fulgentissimi splendoris egressus? Accedit & alia ratio D. Athanasij in epist. de decretis Nicænæ Synodi, idcirco æternam Verbi generationem egressui splendoris à sole conferri, quia: *Quemadmodum*, inquit, *sol idem manens non minuitur radiis ab ipso effusis: ita nec substantia Patris mutationem perpessa est, cum habeat suam ipsius imaginem filium.* Quæ ratio maximè etiam quadrat in partum Virginis, sic enim edidit filium, ac si splendorem emitteret, hoc est, nullam patiens suæ integritatis, puritatisque iacturam. *D. Athan. Æterni Patris substantia per Filij generationẽ manet eadẽ: nõ minuitur.*

IIII. Eodem quoque spectauit Regius vates Psal. 109. cùm dixit: *In splendoribus sanctorum ex vtero ante Luciferum genui te*, vbi *sanctorum*, neutrius generis est, vt patet ex textu Hebræo, qui habet בהדרי קדש, hoc est, ad verbum, *In decoribus sanctitatis*: nomen enim קדש sanctitatem, & sanctificationem significat, veluti Psal. 92. *Domum tuam decet sanctitudo*: & Psal. 113. *facta est Iudaa sanctificatio eius.* Porrò hic locus triplicem habet sensum literalem: vnus est de æterna Christi generatione, qua Deus est, vt perspicuum est ex Paulo ad Hebr. *Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu: ego hodie genui te?* Sic enim Tertul. libro contra Praxeam, cap. 7 & 11. D. Chrysost. D. Ambros. Theophylactus, D. Thom. in comment. super epist. ad Hebr. Theodoret. & ferè reliqui interpretes apud Dauidem locum accipiunt, idque est & contextui, & instituto Pauli congruentius. Cum enim paulò post de temporali Christi generatione esset dicturus, meritò prius æternam explicauit, vt vtramque Christi generationem complecteretur. Alter est de resurrectione Christi, quæ fuit quædam veluti regeneratio, quo nomine etiam generalis hominum resurrectio censetur, Matth. 19. *Vos, qui secuti estis me in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis sua.* Hoc sensu affertur à Paulo Act. 13. *Nos*, inquit, *vobis annunciamus eam, qua ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimpleuit filiis nostris resuscitans Iesum, sicut & in Psal. 2. dictum est: Filius meus es tu: ego hodie genui te.* Eodem modo accipitur à D. Hilario in comment. eius Psalmi, & D. Ambros. libr. 3. de Sacramentis. Tertius denique est de temporali Christi generatione, ortúque ex Virgine, quemadmodum Tertull. lib. 5. contra Marcion. cap. 9. D. Ioannes Damasc. orat. 1. de natiuit. Mariæ, Theodoret. & Oecumen. in Paulum interpretantur, & D. Augustin. in comment. eius Psalmi, vbi de vtraque Christi generatione locum intelligit, & postquam de æterna disseruisset, adiungit: *An vultis*, inquit, *vt ipsum Dauid respiciamus, qui Dominum suum dixit filium suum? Si ergo ipse loquitur, fortè ipse potuit dicere: Ex vtero ante Luciferum genui te, ex vtero virginali. Si enim illa virgo ducens propaginem de carne Dauid, ex illo vtero natus est Christus, tanquam ex vtero genitus à Dauid: ex vtero, quo masculus non accessit: Ex vtero, quia solus ex solo vtero. Ergo ex vtero, inquit ille, qui eum Dominum suum dixerat: Ex vtero ante Luciferum genui te. Et hoc ipsum ante Luciferum signatè dictum, & propriè dictum, & sic impletum: noctu enim natus est Dominus ex vtero virginis Maria indicant testimonia pastorum, qui vigilias exercebant super gregem suum. Ex vtero ante Luciferum genui te*: Iuxta hanc igitur tertiam expositionem non video, cur Regius Propheta in temporali Christi ortu explicando splendoris, & sanctitatis meminerit, nisi quia instar splẽdoris maxima cum puritate, sanctitatéque ex Virgine matre prodierit. *In splendoribus*, inquit, *sanctitatum*, seu vt alij vertunt, *in pulchritudinibus genui te.* Nec enim vna tantùm pulchritudo, sed multæ pulchritudines in ortu Christi ex Virgine extiterunt: nec vnus dumtaxat splendor, sed multi fulgentissimi splendores radiarunt. Vna videlicet pulchritudo, vnúsque splendor fuit nasci hominem Deum: altera pulchritudo, altérque splendor ex matre virgine procreari. Atque hæc ex Esaia

Psal. 109. 3. Eiusdẽ loci triplex literalis sensus. Psal. 92. 5. Psal. 113. 2. Hebr. 1. 5. Tertull. D. Chrysost. D. Ambros. Theophyl. D. Thom. Theodoret. Mat. 19. 29. Act. 13. 32. Psal. 2. 7. D. Hilar. D. Ambros. Tertull. D. Io. Dm. Theod. Oecumen. D. August. Psal. 109. 1. In Christi ortu non vna, sed multæ pulchritudines.

sufficient: nonnulla enim alia eiusdem non ita luculenta, & illustria testimonia consulto prætermisimus: nunc ad reliquos Prophetas transeamus.

Testimonium 17. ex illis verbis Hierem. 31. *Vsquequo deliciis dissolueris filia vaga? quia creauit Dominus nouum super terram. Fœmina circundabit virum.*

SECTIO XXXII.

I. HAbemus hoc loco non iam amictam sole mulierem, sed solem ipsum amictum muliere: *Fœmina*, inquit, *circundabit virum.* Vtrumque sanè prodigiosum, sed eodem tamen siue mulieris ex sole, siue solis ex muliere amictus reuoluitur: siquidem vtrouis modo dicamus, semper eadem sanctissimæ Virginis in conceptu, & partu Christi integritas explicatur. Quanquam hoc Hieremiæ vaticinium ad conceptum potius pertineat, cum Christus à Virgine in vtero gestabatur: tunc enim fœmina virum circundedit, & nouo quodam prodigio solem ipsa amiciuit, vt paulò post docebimus. Principio statuendum germanam lectionem ex Hebræo esse eam, quam reddidit D. Hieron. eámque secuti sunt Symmachus, & Aquila, vt auctor est idem D. Hieronymus in comment. super Hieremiam. Nam Septuaginta aliter transtulerunt, videlicet: *Vsquequo conuerteris filia despecta? quoniam creauit te Dominus salutem in plantationem nouam: in salute tua circumibunt homines.* Sic enim eam citat Hieron. tametsi Theodoretus legit: σε Κύριος εἰς σωτηρίαν εἰς καταφύτευσιν καινὴν, id est, *Te Dominus in salutem in plantationem nouam*, Theodotio autem: *Creauit Dominus salutem nouam, in salute circumibit homo.* Cæterùm Hebraicè planè est, vt Hieronymus transtulit, id quod nec ipsi Hebræi inficiari possunt.

D. Hieron. Symmach. Aquila. Septuag. Lectionum varietas. Theodoret. Theodotio.

Deiparæ illibata virginitas.

Tunc verò luculentè ostenditur sanctissimæ Deiparæ in conceptu Christi illibata virginitas, cùm dicitur: *Creauit Deus nouum super terram: Fœmina circundabit virum*, videlicet in vtero. Nam si ea fœmina ordinario concipiendi modo filium erat in vtero gestatura, quid miraculi, nouitatísque contingeret? quare cum Dominus polliceatur se nouum quoddam, admirandúmque prodigium effecturum, palam est istiusmodi fœminam, de qua est sermo, conseruata omnino integritate concepturam fuisse. Id quod emphatico *circundandi* verbo Propheta explicauit: verè enim Virgo beatissima filium vtero omni ex parte perfectè circundedit, ipsa vndique clausa, atque integra, quæ nullius viri patuit congressui, nec filium à viro accepit, sed intus Spiritus sancti virtute acceptum vndique vtero circumplexa est. Qui filius, quoniam in primo ipso conceptionis instanti diuinam vidit essentiam, moréque nostro rationis vsum habuit, & cumulatissimam rerum omnium scientiam, vir non ætate, sed cognitione, maturitate, prudentia appellatur: vnde Hebraicè est nomen *geber*, quod virilem fortitudinem, robúrque declarat, vt duplex supra naturam miraculum, atque prodigium hoc vno vaticinio Hieremias complexus sit: vnum quòd fœmina quædam absque vlla viri opera filium conceptura esset: alterum, quòd eiusmodi filius etiam cum matris vtero gestaretur, quoad ætatem quidem infans, sed quoad cognitionem tamen perfectus planè vir esset futurus.

Christus in matris vtero fuit perfectus vir.

II. Sic in primis locum intellexit D. Hieron. in comment. super Hierem. *Vsquequo Virgo Israel negligentia dissolueris, & profundo errore vagaberis? Respice, quæ dicturus sum, & vnde tibi tanta beatitudo expectanda sit: attende, audi, quod nunquam ante cognoueris. Nouam rem creauit Dominus super terram: Absque vllo semine, absque coitu,*

D. Hieron.

coitu, atque conceptu fœmina circundabit virum gremio vteri sui, qui iuxta incrementa quidem ætatis per vagitus, & infantiam proficere videbitur sapientia, & ætate, sed perfectus vir in ventre fœmineo solitis mensibus continebitur. Vtrumque etiam eleganter persequitur D. Bernard. imprimis namque ad ostendendam Mariæ virginitatem expendit verbum *circundandi* serm. 30. in Purificat. *Nouum faciet Dominus super terram. Quæris quod nouum? Mulier, inquit, circundabit virum. Non ab altero viro virum suscipiet, non humana lege concipiet hominem, sed intra viscera intacta, & integra virum claudet ita sanè, vt intrante, & exeunte Domino iuxta alium Prophetam porta Orientalis clausa iugiter perseueret.* Deinde quemadmodum Christum in vtero Virginis iure optimo Propheta virum appellauerit, sic exponit homilia 2. super *Missus est. Nouum,* inquit, *creauit Dominus super terram: Fœmina circundabit virum. Quæ est hæc fœmina? Quis verò iste vir? aut si vir, quomodò à fœmina circundatus? aut si à fœmina circundari potest, quando vir? & vt apertius dicam, quomodò potest simul, & vir esse, & in vtero matris? hoc est enim virum à fœmina circundari. Sed verto me ad conceptum, partúmque Virginalem, si forte inter plurima noua, ac mira, quæ ibi profectò inspicit, qui diligenter inquirit, etiam hanc reperiam nouitatem. Vir erat Iesus necdum etiam natus, sed sapientia, non ætate: animi vigore, non viribus corporis: maturitate sensuum, non corpulentia membrorum: Nec enim minus habuit sapientiæ, vel potius non minus fuit sapientia Iesus conceptus, quàm natus, paruus, quàm magnus, Siue ergo latens in vtero, siue vagiens in præsepio, siue iam grandiusculus interrogans Doctores in templo, siue iam perfectæ ætatis docens in populo, æquè profectò plenus fuit Spiritus sancto. Constat ergo, quia semper Iesus virilem animum habuit, etsi non semper in corpore vir apparuit. Cur denique dubito virum fuisse in vtero, quem inibi Deum fuisse non ambigo? minus quippe est esse virum, quã esse Deum.* Atque hæc est cõmunis interpretũ in hunc locum expositio.

D. Bernard.

In eius conceptione, noua plurima.

III. Expenditur verbum circundandi.

Obseruandum est primò *circundandi* verbum, vt diximus, hoc loco emphaticum esse, & apprimè virginitatem Mariæ in conceptu explicare, quæ videlicet fœtum non à viro acceperit, sed intra se cælitus datum clauserit in modum circuli vndequaque integri, atque perfecti, nulla vel minima scissione violati. Quo eodem pertinet illud pulcherrimum vallum liliorum, quibus venter Virginis vndique vallatus dicitur Cant. 7. illis verbis: *Venter tuus sicut aceruus tritici vallatus liliis.* Verè enim venter Virginis propter fœcunditatem aceruus tritici, propter virginitatem verò vallatus liliis prædicatur, quod liliorum vallum, atque septum nulla carnis illecebra diruit: nullus viri congressus dissipauit. Eodémque mysterio Cant. 4. sponsus Virginem hortum conclusum, & fontem signatum appellauit: *Hortus,* inquit, *cõclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Vbi aduerte bis appellari Virginem *hortum conclusum*, vt indicetur & in conceptu, & in partu omnino clausam, integrámque fuisse: *fontem* verò *signatum*, seu vt Græcè est πηγὴν σφραγισμένην, hoc est, *fontem sigillo obsignatum*, vt virginalis sigilli integritas declaretur, intelligamúsque Virginem sanctissimam sponsi ipsius sigillo ita fuisse obsignatam, vt neque in conceptu, neque in partu eiusmodi sigillum resignatum, ruptúmve vlla ex parte fuerit: sed integrum semper, inuiolatúmque permanserit. Sic vtrumque locum intellexit D. Ambros. in libro de institutione virginis, capit. septimo, vbi loquens de Virgine sanctissima, expendénsque portam illam Orientalem apud Ezechielem, de qua dicemus sect. sequenti, ita concludit: *Porta ergo clausa virginitas est, hortus clausus virginitas, & fons signatus virginitas.*

Cant. 7. 2.

Cant. 4. 11. Deipara in conceptu & partu integritas.

D. Ambros.

IIII.

Secundò, aduerte rectè Esaiam ex incarnatione Verbi, purissimáque eius in Virgine conceptione ad colendam vitæ puritatem, morúmque licentiam seueriori disciplina comprimendam argumentari: *Vsquequò*, inquit,

deliciis dissolueris filia vaga? quia creauit Dominus nouum super terram: Fœmina circundabit virum. Quasi dicat: Consentaneum planè est, vt vniuersi mortales deliciis omnibus abdicatis, depositísque superiorum temporum sceleribus nouam vitæ rationem suscipiant, castitatem colant, laxámque, ac dissolutam morum disciplinam Euangelicæ doctrinæ perfectione deuinciant: quo tempore Deus tantam est nouitatem effecturus, vt filium suum hominem factum vteri augustiis virgo concludat. Itaque tria potissimum ex mysterio incarnationis colligit Esaias: vnum est oportere nos morum licentiam, laxitatémque arctioribus disciplinæ vinculis coercere, cum Deus ille sempiternus, & immensus, cuius magnitudo nullis spatiis definitur, sese intra vnius fœminæ vterum per assumptam humanitatem incluserit. Atque hoc in verbis illis, *Vsquequo filia vaga dissolueris?* exprimitur. Alterum, vt omnem sanctitatem, præcipuéque castitatem repudiatis carnis illecebris amplectamur, cum Deus vsque adeo puritatem adamauerit, vt matrem sibi virginem delegerit: id quod in verbo, *deliciis*, satis innuitur. Tertium denique, vt nouam vitæ rationem in omni virtutum genere ineamus, cum Deus tam nouum propter nos miraculum perpetrauerit, vt virgo hominem Deum in vtero gestaret. Postulat enim tanti operis propter nos effecti magnitudo, vt nullam deinceps Deo iniuriam nostris sceleribus inferamus: sed potius tam munificum parentem omnibus officiis & amore prosequamur. Simili argumento vsus est Paulus, vt nos in Dei amorem vehementius incitaret, 1. ad Cor. 16. *Siquis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema. Maranatha.* Quo loco *anathema* significat ab hominum vsu, & consuetudine segregatum, & excommunicatum: itaque Paulus quodammodò excommunicat omnes eos, qui Christum non amant, cuius anathematis, & excommunicationis rationem reddit subiungens: *Maranatha*, id est, *Dominus venit*, in præterito, hoc est, vt interpretatur Caiet. quia Dominus noster iam venit, propterea amandus est, & anathema est, qui eum non amauerit, videlicet qui tanto Dei amori non respondeat. Est verò *Maranatha* magis Syrum, quàm Hebræum, vt ait Hieronymus, tametsi ex confinio vtriúsque linguæ aliquid Hebræum sonet. Nec verò hinc occasionem accipias existimandi eos omnes, qui non sunt in charitate, esse eo ipso excommunicatos: nec enim Paulus hoc loco per *anathema* excommunicationem, vt Doctores communiter accipiunt, intelligit: sed illud tantùm significat, eum qui Christum, postquam venit, non amat, ob tantum ingrati animi crimen dignum esse, qui sit *anathema*, hoc est, qui à communi hominum consuetudine exterminetur. Itaque hanc vnam cogitationem de Domini in carne aduentu vehementissimos esse ad omnem sanctitatem stimulos: vnde Diuus Chrysostomus in commentar. eius loci, *Cogita*, inquit, *vel hoc vnum, & habebis idoneum ad omnem virtutem ingressum, & demoliri peccatum omne facillimum erit.* Eodem pertinet illud ad Rom. decimotertio: *Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere: nunc enim propior est nostra salus, quàm cum credidimus.* Quæ verba Diuus Thomas referenda existimat ad salutem, quam Christus suo primo aduentu effecit, Apostolúmque loqui ex persona omnium fidelium, qui ab initio vsque mundi extiterunt, qui quò magis tempus incarnationis appropinquabat, ardentiori studio ad omne genus probitatis, virtutúmque perfectionem aspirabant, seséque ipsi inuicem ad sanctitatem toto pectore amplectendam iis verbis adhortabantur, ac si dicerent: Par est iam nos de præteritæ socordiæ, negligentiæque somno excitari, atque in virtutum omni studio, conatúque incumbere, siquidem propior est iam nostri seruatoris aduentus, quàm cum eum à principio mundi venturum credidimus. Alij de secundo Christi aduentu interpretantur,

Morum licētia post incarnationem arctius coercenda.

1. Cor 16. 22

Christum nō amantes anathemate quodammodò feriis Paulus
Caiet.
D. Hieron.

Incarnati Verbi meditatio ad omnē sanctitatem adiut stimulos.
D. Chrysost.
Rom. 13. 1.

Eò ardentius ad omnē probitatem aspirabant fideles, quo magis incarnationis tēpus appropinquabat.

pretantur, sed nostra, ac D. Thomæ expositio cum Ecclesiæ consuetudine cohæret, quæ eum locum Pauli ante primi aduentus Christi repræsentationem legendum fidelibus proponit, vt idem D. Thom. adnotauit. Nec verò solus Paulus ex Christi aduentu ad morum puritatem commendandam argumentatur, sed etiam Esaias, seu ipse per Esaiam Dominus cap 56. *Hæc dicit Dominus: Custodite iudicium, & facite iustitiam, quia iuxta est salus mea, vt veniat, & iustitia mea, vt reueletur.* Esa. 56. 1.
Quem locum de aduentu Messiæ accipiendum esse docuerunt Septuag. interpretes, cum pro *salute salutare* transtulerunt, quo nomine sæpe Christus in Diuinis literis censetur. Septuag.

Decimumoctauum testimonium ex illis verbis Ezechielis, cap. 44.

Et conuertit me ad viam portæ Sanctuarij exterioris, quæ respiciebat ad Orientem: & erat clausa, & dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit, non aperietur, & vir non transiet per eam: quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa Principi: Princeps ipse sedebit in ea.

SECTIO XXXIII.

I. IN nostris super Ezechielem Commentariis superioribus annis fusè ostendimus eam ciuitatis, templique visionem Prophetæ demonstratam nullo pacto ad materialem illam Hierosolymorum vrbem, templúmque illud à Salomone ædificatum, sed ad Ecclesiam à Christo in terris fundatam pertinere, atque adeo non mysticè, sed secundùm literam omnia, quæ de eiusmodi ædificiis à Propheta describuntur, de Ecclesia esse intelligenda: quamuis in multis ad ciuitatem illam materialem, templúmque Salomonis fiat allusio. Id quod, quia non est huius loci ex professo disputare, satis sit vt certum posuisse, & quod est consequens, hanc etiã portam Orientalem Sanctuarij exterioris, hoc est, atrij interioris, quod Sanctuarium exterius nominatur comparatione ipsius templi, quod interius Sanctuarium dicebatur, non aliquam materialem atrij illius portam, sed aliam multò sublimiorem, diuiniorémque significare.

II. Igitur Origen. hom. 14. super Ezech. hanc portam interpretatur cognitionem Scripturarum, quæ clausa erat, quo vsque Princeps, id est, Christus eas aperuit. Quam eandem interpretationem Hieron. ab Origene mutuatus in Commentariis suis in Ezech. totidem verbis transcripsit. *Quænam*, inquit Hieron. *ista porta est, quæ semper clausa est, & solus Dominus Deus Israel ingreditur per eam? nempe illa, de qua Saluator loquitur in Euangelio: Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ: & væ vobis legis doctoribus, qui tollitis clauem scientiæ, ipsi non ingredimini, & intrantes prohibetis. De hac sub nomine libri scribit & Esaias: Erunt verba libri istius sicut verba libri signati, quem cum dederis homini nescienti literas, & dixeris ei: Lege: respondebit tibi: Nescio literas: & dabunt illum homini scienti literas, dicentes: Lege: & dicet: Non possum legere, quia signatus est. Iste est liber, cuius nemo potest soluere, & aperire signacula neque in cælo, neque in terra, neque sub terra, nisi ille, de quo in Apocalypsi Ioannis dicitur: Ecce vicit Leo de tribu Iuda, radix Dauid, aperire librum, & soluere septem signacula eius: prius enim quàm Saluator humanum corpus assumeret: & humiliaret se formam serui accipiens, clausa erat lex, & Prophetæ, & omnis scientia Scripturarum. Postquam autem ille pependit in Cruce, statim velum templi scissum est, & aperta sunt omnia, ablatóque velamine, dicimus. Nos autem omnes reuelata facie gloriam Do-*

Origen. Scriptura sacra elucidata per Christũ. D. Hieron. Matt 23. 13. Luc. 11. 52. Esa. 29. 11. Apoc. 5. 5. 2. Cor. 3. 18.

mini contemplantes in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam.

11\. Et quidem hæc Hieronymi expositio literalis quoque censenda est: sed illa multò germanior, quam secundo loco commemorat, & valde probat de sanctissimæ Deiparæ intemerata virginitate: *Pulchrè*, inquit, *quidam portam clausam, per quam solus Dominus Deus Israel ingreditur, & dux, cui porta clausa est, Mariam virginem intelligunt, quæ & ante partum, & post partum virgo permansit. Etenim tempore, quo Angelus loquebatur, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: quod autem nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei: & quando natus est, virgo permansit æterna ad confundendos eos, qui arbitrantur eam post natiuitatem Saluatoris habuisse de Ioseph filios ex occasione fratrum eius, qui vocantur in Euangelio. Super qua quæstiuncula Romæ aduersus Heluidium illius temporis Hæreticum in adolescentia non grandem librum scripsisse me noui.* Eandem expositionem alij nobilissimi Patres tradiderunt, in quibus D. Ambr. in lib. de institutione virginis ad Eusebiū, cap. 6. *Quæ est*, inquit, *hæc porta, nisi Maria? ideo clausa, virgo. Porta igitur Maria, per quam Christus intrauit in mundum, quando virginali fusus est partu, & genitalia virginitatis claustra non soluit, mansit intemeratum septum pudoris, & inuiolata integritatis durauere signacula, cùm exiret ex virgine.* Et multò luculentiùs cap. 7. *Bona*, inquit, *porta Maria, quæ clausa erat, & non aperiebatur: transiuit per eam Christus, sed non aperuit: est enim & porta ventris, vnde ait Iob sanctus. cap. 3. Intenebrescant stellæ noctis illius, quia non conclusit portas ventris matris meæ. Est ergo & porta ventris: sed non omnis clausa semper: verum vna sola potuit manere clausa, per quam sine dispendio claustrorum genitalium Virginis partus exiuit. Ideò ait Propheta: porta hæc clausa erit, & non aperietur, & nemo transibit per eam, hoc est, nemo hominum: quoniam Dominus, inquit, Deus Israel transibit per eam. Eritque clausa, id est, & post transitum Domini erit clausa, & non aperietur. Hæc porta ad Orientem aspiciebat, quoniam verum lumen effudit, quæ generauit Orientem, peperitque Solem iustitiæ. Audiant ergo imprudentes: Clausa, inquit, hæc porta est, quæ solùm recipit Deum Israel. Denique non est aperta. Audiant Prophetam dicentem: Non aperietur, eritque clausa, hoc est, non aperietur ab eo, cui desponsabitur, non licebit enim, vt aperiatur, per quam Dominus transibit. Et post eum, inquit, erit clausa, hoc est, non aperiet eam Ioseph, quoniam dicitur ei: Noli timere accipere Mariam coniugem tuam, quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Porta ergo clausa virginitas est.* Idem habet Ruffinus Aquileensis Presbyter in expositione Symboli Apostolorum, quæ falsò sub nomine D. Cypriani circumfertur. *Partus*, inquit, *ipsius mirabilem in modū Ezechiel Propheta ante formauerat, Mariam portam Domini nominans, per quam scilicet Dominus ingressus est mundum. Dicit ergo hoc modo: Porta autem, quæ respicit ad orientem, clausa erit, & non aperietur, & nemo transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel transibit per eam, & clausa erit. Quid tam euidens dici de conuersatione* (seu vt aliàs legitur *consecratione*) *Virginis potuit? clausa fuit in ea virginitatis porta, per ipsam introiuit Deus Israel, & per ipsam in hunc mundum de vtero Virginis processit: & in æternum porta Virginis clausa seruata virginitate permansit.* Concinit D. August. serm. 2. in natiuitate Domini. *Porta*, inquit, *erat clausa, & non est aperta, & quasi interrogaretur: cur aperta esset: adiecit: Quia Dominus transiuit per eam. Porta clausa, id est, signaculum pudoris, immaculatæ carnis integritas: non enim est violata partu, quæ magis est sanctificata conceptu.* Denique, ne singulorum Patrum verba commemorem, ita hanc Orientalem portam intellexerunt D. Epiphanius sermone de laudibus virginis Mariæ, D. Chrysost. tom. 3. homil. de Ioan. Baptista, D. Ioan. Damasc. libr. 4. fidei Orthod. cap. 15. & orat. 1. de Mariæ natiuitate, & oratione, item 1. de Mariæ dormitione, Maximus homil. 2. de natiuit. Domini, Hesychius Presby-

B. Maria porta clausa per virginitatem. *Luc. 1. 35.* *D. Ambros.* *Iob. 3. 9.* *Ruffi. Aquil.* *Per virginem Dominus ingressus est mundum.* *D. Ambros.* *Deiparæ virginitas magis sanctificata conceptu.* *D. Epiphan.* *D. Chrysost.* *D. Io. Dam.* *Maximus.* *Hesychius.*

Presbyter Hierosolymitanus, homil. 2. de laudibus Mariæ, & alij complures.

Ex his habes imprimis portam istam Orientalem esse Virginem sanctissimam, & clausam fuisse Principi, quia eum dumtaxat virgo & concepit, & peperit. Præterea clausam perpetuò fuisse, quoniam licet per eam Princeps transierit, semper nihilominus clausa permansit, cum Principis per eam transitus nullo pacto virginei pudoris claustrum violauerit: sed potius consecrauerit. Id quod verba illa contextus significant. *Eritque clausa Principi*, hoc est, etiam cum Princeps per eam transierit, erit clausa. Hebraicè est את־הנשיא, quod potest transferri, *Principi*, vt rectè transtulit Vulgatus, & *Principis* in casu gignendi, vt vertit Pagnin. vt legamus: *Eritq; clausa Principis*: significetúrque in supremi Principis palatio multas quidem esse portas, sed hanc per excellentiam portam Principis clausam appellari, per quam scilicet ipse clausam in hunc mundum intrauerit. Quæ translatio vulgatam editionem magis exponit: siquidem ex ea colligimus, cum dicitur, *Eritque clausa Principi*, non id significari, clausam eam portam vsque ad Principis aduentum futuram, ipsique dumtaxat aperiendam: sed illud potiùs etiam tunc, cum princeps per eam transierit, ipsi quoque principi clausam futuram, & nullo pacto per virginei claustri, sigillique apertionem reserandam. Quod planè mysterium Septuag. interpretes agnouerunt, cum ita hunc locum reddiderunt: καὶ ἔσται κεκλεισμένη, ὅτι ὁ ἡγούμενος οὗτος καθήσεται ἐν αὐτῇ: sic enim hunc locum dispungendum arbitror: hoc est, *Et erit clausa, quia dux iste sedebit in ea*. Itaque illud volunt etiam, cum Princeps in ea sedebit, fore omninò clausam, imo eo ipso clausam futuram, quòd Princeps in ea sessurus est. Cur enim perpetuò clausa futura sit, illam causam afferunt, *Quia Dux*, inquiunt, *sedebit in ea*. Et quidem consentaneum erat, vt eo ipso, quòd Deus erat ex fœmina nasciturus, ex matre virgine nasceretur, quia nulla alia Deum mater nisi virgo decebat. Vnde Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi 12. *Decebat*, inquit, *sanè, vt purissimus puritatis Doctor ex thalamis puris prodiret*. Et D. Bernard. homil. 2. super *Missus est*, *Deum*, inquit, *huiusmodi decebat natiuitas, qua non nisi de virgine nasceretur: talis congruebat & virgini partus, vt non pareret nisi Deum*. III.

Pagnin.

B. Virgo porta Principis perpetuò clausa.

Cyrill. Hier.

Mater virgo decebat Deũ, Virginem, vt non pareret nisi Deum.

Secundò aduerte, ter dici à Propheta portam istam Orientalem clausam fore: *Conuertit me*, inquit, *ad viam portæ, quæ respiciebat ad Orientem, & erat clausa: & dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit, non aperietur, & vir non transiet per eam, eritque clausa Principi*: vt nimirum intelligeremus Virginem sanctissimam & ante partum, & in partu, & post partum virginitatem suam integram, illibatámque perpetuò conseruasse. Ex quo triplex contra Mariæ puritatem hæresis confutatur: vna eorum, qui eam, ne ante partum quidem virginem fuisse, sed ex Iosepho concepisse impiè asseruerunt, veluti Ebion, & Cherinthus, vt affirmant D. Irenæus lib. 1. aduersus hæreses, cap. 25. Tertull. in lib. de carne Christi, D. Epiphan. hæresi. 28. contra Cherinthianos. Altera eorum, qui Virginem sanctissimam in ipso partu corruptam fuisse per summam impudentiam dixerunt: in qua hæresi fuit Iouinianus, teste D. Augustino in libro de hæresibus. Tertia denique aliorum, qui cum eam, & ante partum, & in partu virginem faterentur, tamen à partu dixerunt plures filios ex Iosepho coniuge suscepisse, qui propterea fratres Domini in Euangelio appellentur: cuius erroris assertor fuit Heluidius, contra quem vno integro libro doctissimè disputat D. Hieronymus. Tertiò est aduertendum Virginem sanctissimam appellari portam Orientalem, quoniam, vt exponit D. Ambr. in libro de institutione virginis, cap. 7. generauit Orientem, peperítque Solem iustitiæ. Quomodo autem Christus Oriens dicitur, diximus fusè in nostris Commentariis super Zachariam. V.

Triplex contra Mariæ puritatẽ confutatur hæresis.

D. Irenæus.

Tertull.

D. Epiph.

B. Virgo cur porta Orientalis.

Decimumnonum, & postremum testimonium ex illis verbis, quæ habentur cap. 2. Danielis.

Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, & percussit statuam, & factus est mons magnus, & impleuit vniuersam terram.

SECTIO XXXIIII.

I. INter vaticinia, quæ de Messiæ Regis imperio sacrarum literarum monumentis consignata legimus, non postremum locum obtinet præclara illa visio, quæ Nabuchodonosori Regi Babylonis inter dormiendum ostensa est, cum vidit statuam illam, & mole, & compositione sanè prodigiosam, aureo capite, pectore, & brachiis argenteis, ventre, & fœmoribus æreis, tibiis ferreis, pedibus partim ferreis, partim fictilibus constantem, aspectúque ipso, & intuitu, quo in Regem minaces oculos coniiciebat, præter modum terrificam: tum verò conspexit de mõte lapidem sine manibus abscindi, qui percussis pedibus statuæ, atque omnino comminutis statuam deiecit, statímque ferrum, testa, æs, argentum, & aurum, quasi in fauillam æstiuæ areæ redacta, à vento correpta, dissipatáque euanuerunt. Lapis autem ipse, qui statuam percusserat, in vastissimum, & maximum montem euasit, qui vniuersum terrarum orbem vastitate sua, & magnitudine compleuit. In qua quidem visione ad literam quatuor orbis imperia significata fuerunt. Etenim in capite aureo statuæ vel ipso Daniele interprete imperiũ Chaldæorum: in pectore brachiísque argenteis imperium Medorum, atque Persarum: in ventre, & fœmoribus æreis imperium Græcorum: denique in tibiis ferreis Romanorum imperium fuit expressum, quæ est D. Hieronymi, communísque interpretatio. *Per caput*, inquit, *aureũ ostenditur regnũ Babyloniæ auro pretiosissimo comparatum. Regnum Medorum, atque Persarum argenti habet similitudinem, minus priore, & maius sequente. Regnum tertium æneum regnum Macedonum significat, quod rectè æneum dicitur, quia inter omnia metalla æs vocalius est, & tinnit clarius, & sonitus eius longè, latéque diffunditur, vt non solùm famam, & potentiam regni, sed & eloquentiam Græci sermonis ostenderet. Quartum regnum ferreum perspicuè ad Romanos pertinet: ferrum enim omnia domat, atque comminuit: sed pedes eius, & digiti ex parte ferrei, & ex parte sunt fictiles, quod hoc tempore manifestissimè comprobatur. Sicut enim in principio nihil Romano imperio fortius, & durius fuit: ita in fine nihil imbecillius, quando & in bellis ciuilibus, & aduersum diuersas nationes aliarum gentium barbararum indigemus auxilio.*

Quatuor orbis imperia in Nabuchodon. statua designata. D. Hieron.

Græcorum eloquentia significata per æs.

II. Tunc verò post horum quatuor imperiorum sibi subinde succedentium vicissitudines prænunciatas statim imperium Christi per lapidem illum sine manibus de monte excisum omnia statuæ metalla dissipantem, atque in fauillam æstiuæ areæ redigentem explicatur, vt illis verbis interpretatus est Daniel: *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur: comminuet autem, & consumet vniuersa regna hæc, & ipsum stabit in æternum, secundum quod vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, & comminuit testam, & ferrum, & æs, & argentum, & aurum.* Quamquam verò Tertull. in libro 3 contra Marcionem, cap. 7. & lib. aduersus Iudæos, cap. 14. & Theodoret. in comment. super Danielem huiusmodi vaticinium de orbis imperiis per Christum dissipandis ad secundum Christi aduentum spectare existimauerunt: tamen multo est probabilius ad primum Christi aduentum præcipuè esse referendum, vt est communis Patrum sententia, qui lapidem de monte

Dan. 2. 44.

Tertull. Theodor. Christi regnum orbis imperia dissipauit.

monte sine manibus Christum ex Virgine sanctissima, quæ mons propter excellentiam, altitudinémque perfectionis, & sanctitatis nominatur, *sine manibus*, hoc est, sine humana viri opera concipiendum, nasciturúmque interpretantur. Sic namque exponit imprimis D. Hieron. in Comment. eius loci. *In fine*, inquit, *horum omnium regnorum auri, argenti, æris, & ferri abscissus est lapis Dominus, atque Saluator, sine manibus, id est, absque coitu, & humano semine de vtero virginali, & contritis omnibus regnis factus est mons magnus, & impleuit vniuersam terram.* Præterea D. Irenæus lib. 3. contra hæreses, cap. 18. *Daniel*, inquit, *præuidens eius aduentum lapidem sine manibus abscissum aduenisse ait in hunc mundum: hoc est enim, quod sine manibus significabat, quòd non operantibus humanis manibus, hoc est, virorum illorum, qui solent lapides cædere, in hunc mundum eius aduentus erat, id est, non operante in eum Ioseph, sed sola Maria cooperante.* Iustin. Philosophus, & Martyr in dialogo cum Tryphone, *Cùm*, inquit, *quasi filium hominis Daniel dicit eum, qui æternum regnum accipit, annon hoc ipsum significat? Quod enim ait, vt filium hominis apparuisse, hominem factum esse indicat, sed non ex humano semine esse declarat: nam cùm dicit excisum sine manibus, hoc ait non esse hominis opus.* D. August. tract. 9. in Ioan. quamquam eo loco montem, de quo lapis fuit præcisus, non Virginem, sed populum Iudæorum interpretatur, *Lapis*, inquit, *de monte præciditur, ipse est lapis, quem reprobauerunt ædificantes, & factus est in caput anguli. De quo monte præciditur, nisi de regno Iudæorum, vnde Christus secundùm carnem natus est? & præciditur sine manibus, sine opere humano, quia sine amplexu maritali de virgine exortus est. Mons ille, vnde præcisus est, non impleuerat vniuersam faciem terræ: non enim tenuerat regnum Iudæorum omnes gentes: at verò regnum Christi vniuersum orbem terrarum cernimus occupare.* Denique idem affirmat D. Epiphan. serm. de laudibus Virginis Mariæ, Theodoret. in Comment. super Danielem, Rupert. libr. 1. in Danielem, cap. 6. Hesychius hom. de laudibus virginis Mariæ, & orat. 1. de B. Mariæ dormitione, & alij.

D. Hieron. — *Conceptus Christi absque viri opera.* — *Iust. Mart.* — *D. Aug.* — *D. Epiphan.* — *Theod.* — *Rupert.* — *Hesychius.*

III. Porrò doctè obseruauit Theod. in Comment. super Danielem in sacris Literis ortum supra naturam solere lapidis excisionem nominari. Etenim etiam Esaiæ 51. quia Isaac ex Abraham sene, & Sara matre sterili, & præterea iam per ætatem ad concipiendum inhabili fuit generatus, dicitur Israel, qui ex Abraham per Isaac, & Iacob originem duxit, excisus de petra fuisse: quia enim petra nihil ex se natura potest producere, inde est, quòd cum ortus supra naturam est, cuiusmodi fuit ortus Isaac ex Abrahamo, & Sara sterili, & ortus Christi ex Virgine per excisionem lapidis de rupe explicatur. Audi Deum apud Esaiam ita Iudæos alloquentem: *Attendite ad petram, vnde excisi estis, & ad cauernam laci, de qua præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram, quæ peperit vos, quia vnum vocaui eum, & benedixi ei, & multiplicaui eum. Quasi dicat*, inquit Hieron. *Considerate, quòd cum Abraham vnius & centum esset annorum, & sterilem haberet vxorem, multiplicauerim filios eius quasi stellas cœli, ita vt numerum vinceret multitudo: si ergo de vno homine tanta populorum nata sunt millia, quid mihi grande est, vt instaurem ruinas Sion, & deserta eius mutem in paradisum voluptatis.*

Theodor. — *Ortus supra naturam per lapidis excisionem significatur in sacris.* — *Esai. 51. 1.* — *D. Hieron.*

IIII. Non est hoc loco prætereunda silentio Septuag. interpretum translatio, qui ad Christum more suo respicientes ita locum reddiderunt: ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε ϗ εἰς τὸν βόθυνον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε, hoc est, *Aspicite ad solidam petram, quam excidistis, & ad foueam laci, quem fodistis.* Intellexerunt profectò Septuag. interpr. Esaiam ad Christum potissimùm spectasse, atq; ad Iudæos sermonem direxisse, monuisséque, vt ad Christum solidam petram aciem mentis conuerterent, quam ipsi nimirum contumeliis, atque tormentis dolauerunt, atque oculos in foueam illam laci, hoc est, in Christi latus in

Septuag.

cruce lancea confossum, & apertum intenderent, vt in Christo spes omnes suas collocarent, eóque dumtaxat salutem suam contineri arbitrarentur. Pro, *& in cauernam laci, de qua præcisi estis*, est Hebraicè קבת כורנקרתם ואת־מ, hoc est, & vt transfert Pagninus, *Ad perforationem cisternæ, vnde eruti estis*, quod clarius lateris Christi apertionem sonat. Alij vertunt, *Ad perforationem putei*: id enim quoque vox Hebræa כור significat, quod etiam in latus Christi mirificè quadrat, quod est omnium bonorum, & aquarum viuentium puteus inexhaustus, ex quo possunt vniuersi aquam sibi haurire omnium gratiarum.

Pagnin.

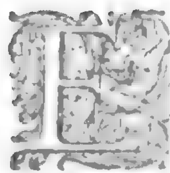
Latus Christi omnium gratiarum puteus.

V. Atque hæc satis fuerit ex Prophetarum vaticiniis de sanctissimæ Deiparæ virginitate in conceptu, & partu Christi delibasse: alia enim minùs illustria consultò prætermittenda iudicauimus, cum hæc abundè sufficiant, vt quiuis intelligat, quanti honoris, splendorísque fuerit Virginem amictam sole apparuisse, sicut dixit Ioannes, ipsámque rursus solem amicuisse, vt Hieremias testatus est, hoc est, matrem simul, virginémque fuisse, & Christum absque vllo suæ integritatis detrimento virtute Altissimi obumbrante concepisse, in vtero gestasse, & virgineo partu edidisse. Atque ita huic Exegetico, quod in Mariæ virginitate, maternitatéque ponendum diximus, vtcumque satisfecimus.

ARGVMENTVM.

Adhuc perseuerat quarta visio huius operis. Superiori capite Ioannes acerbissimam Antichristi persecutionem quasi in summam redactam ante oculos intuendam proposuit, iam deinceps eam per partes commemorare aggreditur, multáque sigillatim explicare, quæ alienissimis illis temporibus debent contingere. Duas igitur hoc capite docet sibi ostensas fuisse bestias, vnam ascendentem de mari, de terra alteram. Quæ de mari ascendit habebat capita septem, & cornua decem: & super decem cornua diademata quoque decem: capitibus autem inscripta erant nomina blasphemiæ: erátque eiusmodi bestia similis pardo, pedes habens vrsi & os leonis, cui draco dicitur dedisse virtutem suam, & potestatem magnam, quam exercuit mensibus quadraginta duobus, id est, tribus annis cum dimidio. Porro bestia, quæ ascendit de terra, habebat cornua duo similia cornibus Agni, & loquebatur sicut draco, fecítque terram adorare bestiam primam, multáque signa & prodigia patrauit in conspectu prioris bestiæ, cuius characterem, vt in dextera manu sua, aut etiam frontibus gestarent, adhortabatur mortales. Denique docet Ioannes nomen prioris bestiæ esse eiusmodi, vt literis eius computatis efficiatur numerus sexcentorum sexaginta sex. Hæc breuiter sunt, quæ hoc capite commemorantur, ad quorum explicationem iam aggredimur.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

ET vidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua eius decem diademata, & super capita eius nomina blasphemiæ. Et bestia, quam vidi, similis erat pardo, & pedes eius sicut pedes vrsi, & os

& os eius sicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem suam, & potestatem magnam. Et vidi vnum de capitibus suis quasi occisum in mortem: & plaga mortis eius curata est. Et admirata est vniuersa terra post bestiam. Et adorauerunt draconem, qui dedit potestatem bestiæ: & adorauerunt bestiam, dicentes: Quis similis bestiæ? & quis poterit pugnare cum ea? Et datum est ei os loquens magna, & blasphemias: & data est ei potestas facere menses quadraginta duos. Et aperuit os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius, & eos, qui in cœlo habitant. Et est datum illi bellum facere cum sanctis, & vincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: & adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram: quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi. Si quis habet aurem, audiat. Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadet: qui gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic est patiētia, & fides sanctorum. Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra, & habebat cornua duo similia Agni, & loquebatur sicut draco. Et potestatem prioris bestiæ omnem faciebat in conspectu eius: & fecit terram, & habitantes in ea adorare bestiam primam, cuius curata est plaga mortis. Et fecit signa magna, vt etiam ignem faceret de cœlo descendere in terram in conspectu hominum, & seduxit habitantes in terra propter signa, quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ, dicens habitantibus in terra, vt faciant imaginem bestiæ, quæ habet plagam gladij, & vixit. Et datum est illi, vt daret spiritum imagini bestiæ, & vt loquatur imago bestiæ: & faciat, vt quicumque non adorauerint imaginem bestiæ, occidantur. Et faciet omnes pusillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & seruos habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis: & ne quis possit emere aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius. Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ. Numerus enim hominis est: & numerus eius sexcenti sexaginta sex.

COMMENTARIUM PRIMUM EXEGETICUM.

De bestia ascendente de mari.

Quid accipiendum sit per bestiam ascendentem de mari & cur Antichristus de mari ascendere dicatur.

Et vidi de mari bestiam ascendentem.

SECTIO PRMA.

Richardus. Beda. Primasius. Ansbertus. Arethas. Haymo. Pannon. D. Irenaeus.

VLTI interpretes, bestiam ascendentem de mari interpretantur multitudinem impiorũ, vt Richardus, Beda, Primasius, Ansbert. Cæterùm rectius sentiunt Rupert. Arethas, Haymo, Pannon. imo & D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses, cap. 28. per bestiam ascendentem de mari accipiendum esse Antichristum: quæ sententia omnino amplectenda est, cum ea, quæ Ioannes commemorat, non possint omnia in multitudinem impiorum conuenire: maximè autem quadrent in Antichristum, vt ex iis, quæ dicemus, perspicuum fiet.

Mũdus maris nomine sæpe significatur. Dan. 7. 2. Quatuor mundi imperia bestiis & ventis cur comparitur.

I. Mare igitur hoc loco duo significat. Primò multitudinem ipsam impiorum: deinde mundum istum. De vtroque enim mari Antichristus ascendet, quæ vt melius intelligantur, aduertendum est mundum istum sæpe appellari mare in sacris literis, potissimum verò propter ipsam impiorum multitudinem, veluti Dan. 7. *Videbam*, inquit, *in visione mea nocte, & ecce quatuor venti cœli pugnabant in mari magno: & quatuor bestiæ grandes ascendebant de mari diuersæ inter se.* Quo loco per quatuor ventos, & quatuor bestias intelligit Propheta quatuor mundi imperia, vt ex ipsa visione est exploratum, quæ & bestiis propter immanitatem, & ventis propter inconstantiam comparantur. Porro mare, in quo eiusmodi venti aduersis hinc inde flatibus depugnabant, mundum istum interpretatur D. Hieron. salsis, amarísque fluctibus redundantem: atque in hoc mari superbi veluti altissimæ quædam naues plenissimis velis, vento nimirum elationis præter morem tumidis nauigant, de quibus loquitur Regius vates Psal. 47. *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis*, (ad literam) naues Tharsensium, & cæterarum superbarum gentium. Etenim per Synecdochen per naues Tharsis significantur omnes omnino nationes, quæ superbiæ flatu tumidæ potentiæ suæ vela aduersus Ecclesiam expandunt: quarum superbiam Christus euertit, cum eas sub fidem, ditionémque suam subiunxit: quemadmodum interpretatur D. August. Id, quod quia iam impletum cernimus, hæc fœlicia Ecclesiæ tempora præuidens Propheta, per spiritúmque se lætabundus fidelibus inserens subiunxit: *Sicut audiuimus, sic vidimus. Audiuimus*, inquit August. *in prophetia: vidimus in Euangelio. Vide iam impleri, quod dictum est* Psal. 71. *Adorabunt eum omnes Reges terræ: omnes gentes seruient ei.* Idémq; mysterium D. Greg. lib. 17. Moral. c. 15 existimat indicatum illis verbis Iob. 26. *In fortitudine illius repente maria congregata sunt. Quia incarnato*, inquit, *Domino discordantium secularium corda concorditer viuunt. Iam Petrus in mari ambulat, quia Christi prædicatoribus illa quondam tumida humili auditu corda substrata sunt, & procellosa maris aqua Domini pedibus presso tumore calcata est.*

Psal. 47 8. Gentium superbiá quomodo euerterit Christus. D. August. Psal. 47. 9. Psal. 71 11. D. Greg. Iob. 26 12.

De

De eodem mari locutus est Abacuch in eandem sententiam capite 3. *viam fecisti in mari equis tuis*, id est, Apostolis: id quod prodigij instar Propheta commemorat: miraculi enim instar est equos per mare incedere, nec fluctibus obrui, imò eos ipsos pedibus turbare, vt statim subiungitur: *In luto aquarum multarum.* Et multò luculentius iuxta translationem Septuaginta. *Superinduxisti in mari equos tuos, conturbantes aquas multas.* Et verò grande fuit miraculum paucos numero Apostolos, genere humiles, conditione pauperes immensum Oceanum, hoc est, vniuersum orbem aggredi, eiúsque siue potentiæ, siue opum, siue eloquentiæ fluctibus non solùm non obrui, sed ipsas etiam aquas altissimas quasi equos paruum riuulum turbare, vt meritò per admirationem dicere Propheta potuerit, *Viam fecisti in mari equis tuis.* Denique locum Psalm. 103. *Hoc mare magnum, & spatiosum manibus: illic reptilia, quorum non est numerus, animalia pusilla cum magnis, illic naues pertransibunt*: plerique de mundo, sed mysticè tamen accipiunt: in quibus D. Bernardus, vt hoc obiter dicamus, sermone de tribus Ordinibus Ecclesiasticis, ait tres viros in hoc mundano mari nauigare, nimirum Noë, Danielem, & Iob, hoc est, prælatos, continentes, & coniugatos. Primum gradum mare traiicere naui: secundum ponte: tertium vado, quod longè est periculosius: continentes tamen quamuis ponte transeant triplex periculum incurrere, quod accidere solet in pontibus. Periculosum quippe est in ponte vel se æquare alteri, vel retro respicere, vel in medio ponte stare, eo quòd nullum horum facilè patiatur pontis angustia. Quare non debere continentes se aliis per superbiam æquare, nedum præferre, neque retro respicere neglecta continentia, carnísque illecebris expetitis, neque in eodem perfectionis gradu persistere sed vlterius semper progredi. III. *Abac. 3.15.* *Apostolos vniuersum aggredi orbem, grande miraculum.* *Psal. 103.25.* *D. Bernard.* *Noë, Daniel & Iob tres Ecclesiæ signant ordines.*

Atque hæc de mari pro mundo isto in vniuersum, quæ multò magis in eum quadrant ratione impiorum hominum, de quibus idem mare magnum & spatiosum accepit Hugo de S. Victo. Is enim per mare intellexit concupiscentiam, quæ in impiis dominatur, in quo mari reptilia, quorum non est numerus, sunt, prauæ, & portentosæ cogitationes: sicut enim in mari sunt varia monstrorum genera, ita ex concupiscentia, quamplurima diuersarum cogitationum monstra, eáque interdum horrifica oriuntur, quæ non immeritò reptilia nuncupantur: quia sensim in animam quasi irrepunt, & tacito quodam, ac lubrico motu illabuntur. Quoniam verò aliæ aliis fœdiores sunt, magísque portentosæ, idcirco additur: *Animalia pusilla cum magnis.* IIII. *Hugo Vict.* *Prauæ cogitationes, animalia reptilia.*

Igitur de duplici hoc mari visus est ascendere Antichristus: & quia de mundo erit, & quia caput omnium impiorum, emphasim quoque habet *ascendendi* verbum, vt plerique hoc loco obseruauerunt, tum quia paulatim ex paruis initiis ad totius orbis monarchiam euehetur, vt postea dicemus: tum quia per superbiam, & animi elationem ipse in seipso ascendet, quod est proprium superborum, quorum ipse caput, ac princeps erit. Sicut enim humilis in corde sibi scalam constituit, in qua per omnes humilitatis gradus descendens, rursus in eadem per omnes virtutum gradus ascendit, iuxta illud Psalm. 83. *Ascensiones in corde suo disposuit.* (Quod enim de humili sit sermo patet ex verbis proximè antecedentibus: *Beatus vir, cuius est auxilium abs te*: seu vt transtulit D. Hieronymus, *Beatus homo, cuius in te est fortitudo*, id est, qui sibi omnino diffidit, totámque suam spem, ac fortitudinem in Deo collocat.) Ita superbus scalam sibi in corde suo erigit, in qua continuò per mentis elationem ascendens omnes superbiæ, & reliquorum vitiorum gradus percurrit: vt non obscurè indicatur illis verbis Psalm. 73. *Superbia eorum, qui te oderunt, ascendit semper.* vnde Lucifer ascensiones in corde V. *Antichristus superborum caput.* *Humilitatis scalã in corde sibi erigit humilis.* *Psal. 83.6.* *D. Hieron.* *Superbus superbiæ scalã sibi erigit in corde.* *Psal. 73.23.*

medendam terant, erit coniunctus terror Principum, qui vi, & armis mortales ad parendum Antichristo compellent. *Corpus eius quasi scuta fusilia compactum squammis*: quia totus erit ex sceleribus sibi inuicem cohærentibus concretus. *Sese inuicem prementibus*, quia singula vitia mutuas sibi præstant operas, séque inuicem premunt, & roborant. *Et ne spiraculum quidem incedit per eas*: quia nullum permittet locum Diuinis inspirationibus peruium. Cernis igitur eo, quòd omnia vitia in Antichristum confluere debeant, optimo iure pardo, vrso, leoni, cæterísque bestiis ferocissimis comparari.

Totus erit concretus ex sceleribus.

Ne minimè admittet inspirationem diuinam.

De capitibus, cornibus, & diadematibus Antichristi, & nominibus blasphemiæ.

Habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua eius decem diademata, & super capita eius nomina blasphemiæ.

SECTIO III.

I. Bestia illa, quæ Ioanni apparuit, & Antichristum, vti diximus, adumbrauit, habebat capita septem, & cornua decem, & super cornua decem diademata, & in capitibus scripta nomina blasphemiæ. Pro cuius loci expositione sciendum est Danielis cap. 7. vbi agitur de Antichristo, similem quandam ostensam fuisse visionem, ex cuius explanatione pendet hæc nostra. Igitur Daniel vidit quartam bestiam terribilem, atque mirabilem, & fortem nimis, habentem dentes ferreos magnos, & cornua decem: quæ bestia iuxta communem Doctorum sententiam, est Romanum imperium. Additque Daniel: *Considerabam cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum, & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius, & ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto, & os loquens ingentia.* Et paulò inferiùs Antiquus dierum visionem quartæ bestiæ exponens Danieli sic ait. *Bestia quarta regnum quartum erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuersam terram, & conculcabit, & comminuet eam. Porro cornua decem ipsius regni decem Reges erunt, & alius consurget post eos: & ipse potentior erit prioribus, & tres Reges humiliabit.* Ne autem dubitari possit sermonem esse de Antichristo, subiunxit: *Sermones contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi conteret: & putabit, quòd possit mutare tempora, & leges, & tradentur in manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis.* Accedit, quòd eum locum de Antichristo communiter Patres accipiunt, veluti diuus Irenæus libr. 5. aduersus hæreses cap. 25. & 26. vbi locum hunc Ioannis cum illo Danielis coniungit, Hippolytus in orat. de consummatione mundi, Theodoretus in comment. super Dan. Lactantius libr. 3. Diuinarum institut. cap. 16. D. Augustin. lib. 20. de ciuit. Dei cap. 23. & D. Hierony. in comment supra Dan. *Dicamus*, inquit, *quod omnes scriptores Ecclesiastici tradiderunt in consummatione mundi, quoniam regnum destruendum est Romanorum, decem futuros Reges, qui orbem Romanam inter se diuidant: tum vndecimum Regem paruulum surrecturum, qui tres Reges de illis decem superaturus sit, id est, Ægypti, Africæ, & Æthiopiæ Reges, quibus interfectis etiam septem alij Reges victori colla sub mittent. Dicitur autem Rex ille habiturus oculos hominis, ne eum putemus iuxta quorundam opinionem Diabolum esse, sed vnum de hominibus. Habebit etiam os loquens ingentia, quia erit homo peccati, filius perditionis: ita vt in templo Dei sedere audeat, faciens se quasi Deum.* Hæc Hieronymus.

Daniel. 7.

Danielis de Antichristo vaticinium.

D. Irenæus. Hippolytus. Theodor. Lactantius. D. August. D. Hieron.

Roman. Imperiũ propè Antichristi tempora decem administrabunt reges.

II. Cernis igitur manifestè colligi ex Daniele iuxta D. Hieronymi, & omnium antiquorum, vt ipse confitetur, sententiam propè Antichristi tempora decem Reges Romanum imperium administraturos: tunc verò surrecturum Antichristum initio quidem paruulum, sed paulatim ad eam peruenturum magnitudinem, vt aduersus omnes eos Reges bellum moueat, tribúsque eorum interfectis, reliquos septem sibi vltrò parere faciat. Quare non placet sententia D. Augustini libr. 20. de ciuit. Dei, cap. 23. existimantis denario isto numero Regum vniuersitatem omnium Regum significari, post quos venturus sit Antichristus. Cùm enim Daniel disertis verbis affirmet ex decem illis Regibus tres debellandos, & occidendos esse ab Antichristo, planè conficitur eum de decem numero Regibus, non autem de vniuersitate omnium Regum vaticinari.

III. Atque ex his iam intelliges, cur bestia, quæ hoc capite Ioanni apparuit, habeat capita septem, & cornua decem, ac decem diademata, cum idem per cornua, & diademata, & capita accipiendum sit: etenim tam capita, quam cornua, & diademata regna significant. Quia igitur initio, cum Antichristus exurget, decem quidem Reges in Romano imperio existent, idcirco decem cornua cum decem diadematibus apparuerunt. Cæterùm quia tria cornua auellenda sunt, vt prædicit Daniel, id est, tres Reges occidendi, atque adeo remanere tantùm debeant septem Reges, vltro post debellatos illos alios tres Antichristo colla submittentes, idcirco eadem bestia septem capita habuisse describitur.

Vnus è septẽ regibus vulneratus in Antichristi venit potestatem.

Beda. Primasius. Ansbert. Rich. Vict. Haymo. D. Anselm. D. Thom.

IIII. Quod autem addit Ioannes: *Et vidi vnum de capitibus suis quasi occisum in mortem, & plaga mortis eius curata est*: illud videtur significare vnum ex illis septem Regibus in prælio cum Antichristo, antequàm se illi subiiceret, lethali fuisse percussum vulnere: sed curatum tamen, & sic in potestatem Antichristi venisse. Nec enim placet, quod communiter aiunt interpretes, Beda, Primas. Ansbert. Richard. Vict. Haymo, D. Anselm. & D. Thom. Antichristum simulaturum se mortuum, & postea transacto triduo iterum appariturum, vt credatur resurrexisse: nec enim Ioannes ait bestiam apparuisse quasi occisam, sed vnum de eius capitibus dumtaxat. Deinde cum dicat, *quasi occisum* non autem quasi mortuum, sanè videtur loqui de plaga aliqua lethali, quam non est probabile accepturum Antichristum.

Dan. 11. 42.

D. Hieron. Theodoret.

V. Quod verò prædicti Doctores tradunt illos tres Reges debellandos, & occidendos ab Antichristo futuros esse Reges Ægypti, Libyæ, & Æthiopiæ, acceperunt ex Dan. cap. 11. vbi loquens de Antichristo sic ait: *Mittet manum suam in terras: & terra Ægypti non effugiet. Per Lybiam quoque & Æthiopiam transibit.* Nam quod id Antiocho accommodari non possit, ex eo probant D. Hieron. & Theodoret. quòd Antiochus nec Lybia, nec Æthiopia, nec Ægypto potitus vnquam fuerit. Moralis capitum, cornuum, & diadematum expositio petenda est ex capite superiori, vbi ea de re fusè disseruimus.

Septem reges Antichristũ orbis monarcham agnoscent, & nomen Christi extinguere conabuntur.

VI. Denique, quod spectat ad septem capita bestiæ, in quibus scripta erant nomina blasphemiæ, illud significatur, quoniam illi septem Reges, qui remanebunt, & Antichristum tanquam supremum orbis Monarcham agnoscent, sese cum eo ad regnum Christi destruendum debent coniungere, conabuntúrque nomen eius non solùm blasphemare, sed omnino extinguere: idcirco præferre in capitibus quasi scripta nomina blasphemiæ propter blasphemias, quas in Christum iactabunt. Id quod hoc ipso capite magis explicatur, cum dicitur: *Dabitur ei os loquens magna, & blasphemias, & aperiet os suum in blasphemias ad Deum,*

& bla-

& blasphemabit nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cælo habitant. Et est datum illi bellum facere cum sanctis, & vincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: & adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi. Quibus verbis exprimitur, quàm multos debeat Antichristus etiam ex iis, qui sanctitatem colent eo tempore, suæ potentiæ magnitudine, & mendacium signorum effectione peruertere, atque ad sui obedientiam, & venerationem traducere: non quidem prædestinatos, sed reprobos, *Quorum nomina non sunt scripta in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi.* Quæ sententia quoniam præclara est, & eximia, peculiarem per se sectionem desiderat. Possumus mysticè per nomina blasphemiæ depicta in septem bestiæ capitibus accipere omnia vitiorum genera in septem capitalibus vitiis comprehensa, ita vt quodcumque peccatum latiùs sumpto vocabulo blasphemia dicatur, eo quòd, per illud debitus Deo cultus, & veneratio non adhibeatur.

Multos peruertit mendaciū signorum effectione Antichristus.

Cur Christus dicatur occisus ab origine mundi.

Quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi.

SECTIO IIII.

Differens Ioannes de innumerabili illa hominum multitudine, quæ Antichristi Imperium debet admittere, sic ait: *Data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: & adorauerunt eam*, id est bestiam, *omnes qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi*: quibus verbis significauit Ioannes, electos, & prædestinatos (horum quippè nomina scripta sunt in libro vitæ) non consensuros Antichristo. Tractamus verò hunc locum propter eam potissimum sententiam, *Agni, qui occisus est ab origine mundi.* Quomodò enim Christus Dominus verè dici possit ab ipsa vsque mundi origine occisus? Franciscus Ribera in Comment. super Apoc. c. 3. nu. 10. & in Comment. huius loci, existimat his verbis contineri hyperbaton, id est, transpositionem verborum, sententiámque esse ita nectendam: *Omnes, qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina ab origine mundi in libro vitæ Agni, qui occisus est*: ita vt illa verba, *Ab origine mundi*, non sint coniungenda cum illis, *Qui occisus est*: sed cum illis, *Quorum non sunt scripta nomina.* Et ita etiam per hyperbaton eundem locum intellexerunt Andr. Cæsar. Ioachimus, Abbas. Areth. Nicolaus Zeguer. & Tycon. cuius homiliæ in Apocalyp. falsò tribuuntur D. August. quam eandem lectionem approbat Beda. I.

Quomodo Christus dici possit occisus ab origine mundi.

Frācisc. Rib.

Andr. Cæsa.
Ioachimus.
Arethas.
Zeguerius.
Tycon.
Beda.

Verùm non est cur ad hyperbaton recurramus: & eleuemus illustrissimum in laudem Christi testimonium, cuius mortem Deus ab origine mundi, imò ex æternitate præordinauit, acceptámque habuit: vt propter eius merita præuisa gratiam omnibus, præcipuè prædestinatis conferret: maximè cum ipse Græcus contextus nihil minus redoleat, quàm hyperbaton, quod prædicti auctores excogitare maluerunt, quia difficile admodum illis videbatur explicatu, quomodo Christus *Agnus occisus ab origine mundi* dici potuisset? & inde credo effectum, quod Tyconius pro, *occisus est*, legit, *signatus est*: nimirum aliquis sciolus, non intelligens locum mutauit verbum Græcum, ἐσφαγμένου, id est, *occisi*, in ἐσφραγισμένου, id est, *signati*. Itaque absque hyperbato locum intellexerunt II.

Lectio Tyconij reiicitur.

D.Thom. Hugo Card. Ansbert. Gagnæius. Beda. Ambrosʃ. D.Ansel. D.Irenæus.

D.Thom.3.p.q 83.art.1.& in Comment.super epist.ad Hebr.c.9.lect.5. & super c. 12.lect.4.Hugo Card.Ansbert.Gagnæius,Beda,Amb.quamquã hi postremi etiam hyperbati mentionem faciunt,nec illud improbant.Sine hyperbato etiam legunt D.Ansel.& D.Iren citati à Nicolao Zeguero in suis scholiis super Apocalyp.

Christus occisus ab origine mundi in figuris. *Heb 12.24.* *Accepit mortem à Patre ab ipsa mũdi origine.* *Ephes.1.4.* *1 Pet.1.18.* *D.Thom.* *D Ansel.* *D.Ambros.* *Ansbertus.* *Hugo Card.* *Gagnæius.*

III. Duplex igitur iuxta hanc lectionem, quæ nobis magis probatur,est huius loci expositio. Vna est,fuisse Christum occisum ab origine mundi in figuris: mortem enim Christi figuratam, adumbratámque fuisse ab ipsa mundi origine patet ex Abele, cuius mortem typum fuisse mortis Christi docet Paulus ad Hebr. 12.cum ait: *Mediatorem Iesum,& sanguinis aspersionem melius loquentem, quàm Abel.* Altera est appellati *occisum ab origine mundi*, hoc est, acceptatam eius mortem à Patre ab ipsa vsque mundi origine: & propter eam multò post futuram, præuisam tamen,& acceptatam ex æternitate,collatam fuisse gratiam hominibus ab origine mundi, iuxta illud Pauli ad Ephes. 1. *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.* Et illud 1. Petri 1. *Non corruptibilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis,sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati: præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem nouissimis temporibus.* Priorem expositionem tradit D.Thom. locis citatis, D. Ansel. Ambr.& Ansbert.in Apoc. Vtramque afferunt Hugo Card.Gagnæius, & alij.

Quid illa verba significent:

Hic est patientia, & fides Sanctorum.

SECTIO V.

Antichristus tandẽ in seruitutem abducetur, & perimetur.

I. CVm Ioannes Antichristi potentiam à dracone,hoc est,à Dæmone acceptam, & innumerabilem hominum ex omnibus gentibus illi adhærentium multitudinem commemorasset,subiecit: *Qui in captiuitatem duxerit,in captiuitatem vadit,qui in gladio occidit,oportet eum in gladio occidi,* hoc est, nemo animum despondeat,cum viderit vsque adeò fœlices Antichristi successus: etenim tandem ipsemet, qui alios in captiuitatem ducit,in seruitutem quoque abducetur: qui alios gladio interficit,ipse etiam tandem perimetur,scelerúmque pœnas dabit.Deinde concludit Ioannes: *Hic est patientia,& fides Sanctorum*,id est,in hoc fides & patientia Sanctorum probabitur, cum nequaquam tantis rerum conuersionibus commouebuntur:sed cum fide patientiam retinebunt:sperantes iuxta sanctarum Scripturarum vaticinia fore,vt Antichristus, eiúsque omnes sectatores tandem Deo in eos vendicante omnino pereant,Christi autem cultores illustrem gloriæ laboribus suis debitam coronam accipiant.Pro *patientia* est Græcè ὑπομονὴ, hoc est, *sustinentia*:eo sensu,quo dicitur Psal.26. *Expecta Dominum,viriliter age,& confortetur cor tuum,& sustine Dominum*,idest,confide de auxilio tibi præbendo à Domino,expecta illum cum fiducia,quamuis illum tardare videas. *Psal.26.14.*

Persecutio, fides, & patientia lapis lydius.

II. Quod in præsentia maximè obseruari volumus est, persecutiones, & in vniuersum omnes,quæ mortalibus accidunt,difficultates,esse veluti lapidem quendam lydium,ad quem fides, & patientia probantur:id enim disertè significauit hoc loco Ioannes,cum dixit: *Hic est patientia, & fides sanctorum*, id est,ad huiusmodi lapidem probatur fides, & patientia sanctorum, quod præcipuè verum erit alienissimis illis sub Antichristi tyrannide temporibus. Imò illud non obscurè videtur innuere Ioannes præcedentes omnes persecutiones esse veluti perlu-

prælудia ad illam Antichristi persecutionem, quasi dicat, *Hic est patientia, & fides sanctorum*: magna inquam, fide, & patientia opus fuit in præcedentibus omnibus persecutionibus, sed cum ista comparatæ persecutiones censeri non debent. Hic ego fidem & patientiam Sanctorum expecto: Hic illustrium bellatorum animum & magnitudinem requiro. Loqui enim videtur Ioannes veluti dux aliquis strenuissimus incitans milites ad difficillimum aliquod, ancépsque certamen committendum. Quòd verò tribulatio, & persecutio sit veluti lapis lydius, quo fides, & patientia probantur, ostendit imprimis locus ille Ecclesiast. 27. *Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis*. Vbi cernis homines vasis, tribulationem fornaci comparari, atque adeo sicut vasa figuli, nisi in fornace durentur, apta vsui esse non possunt, facilèque dissipantur: ita nisi homines tribulatione durentur & coquantur, non possunt interim firmi, & stabiles in virtute existimari. Quò etiam spectauit Persius Satyra 3. cum in desidem, deliciisque deditum adolescentem his verbis inuehitur: Eccles. 27. 6.

——————— *Quid istas*
Succinis ambages? tibi luditur, effluis amens.
Contemnere sonat vitium percussa maligno,
Respondet viridi percussa fidelia limo.
Vdum, & molle lutum est nunc, nunc properandus, & acri
Fingendus sine fine rota.

Vult nempe deliciosum iuuenem similem esse fideliæ, ex viridi limo, hoc est, non bene ignibus decocto conflatæ, quæ digitis ab emente percussa statim vitium demonstrat.

Decocta sanè ac durata igne persecutionis vasa Apostolos fuisse constat ex illis verbis Paul. 2. ad Corint. 4. *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: patimur, sed non destituimur: persecutionem patimur, sed non derelinquimur: deiicimur, sed non perimus*. Quid est *deiicimur, sed non perimus*? Alludit planè Apostolus ad similitudinem vasorum fictilium, quæ mirum est ex altissima deiici turri, & tamen non frangi, non comminui, non perire: quasi dicat: Tametsi simus vasa fictilia: nihilominus etsi ex altissimis turribus à persecutoribus deiiciamur, nulla ex parte frangimur: quia nimirum tribulationum, & multo magis diuinæ charitatis igne decocta, atque durata frangi, dissiparique non possumus, Deo nos conseruante. *Vt sublimitas*, inquit, *sit virtutis Dei, & non ex nobis*. Seu vt Græcè est maiori vi ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ Θεοῦ, hoc est, *vt hyperbole seu eminentia sit virtutis Dei*. Verè enim quodammodo hyperbolica & eminens est Dei potentia, cum thesaurum istum in vasis fictilibus in medio omnium persecutionum integrum, illæsum conseruat. Atque idcirco dictum est Tobiæ à Raphaele capit. 12. *Quia acceptus eras Deo, necesse fuit, vt tentatio probaret te*, hoc est, quia vas eras in honorem, necesse fuit, vt in fornace tribulationis coquereris: nam si adsit huiusmodi probatio, nec tamen amittatur patientia: tunc verò virtus suis omnibus numeris expleta est. Quam ob causam Apostolus de patientis hominis virtute confidens eum adhortatur, vt securus sese in confertissimas laborum acies inferat, innuens patientiam laboribus probatam esse veluti thoracem impenetrabilem, omnes hostium ictus facilè repellentem, ad Hebr. 12. *Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen*. idest, armati patientia nullam hostium impressionem formidemus, sed in media persecutionum omnium certamina irruamus. De quo armorum genere locutus videtur Regius vates, cùm dixit Psal. 17. *Præcinxisti me virtute ad bellū, & supplantasti insurgentes in me, subtus me*.

III.
1. Cor 4. 7.
Apostoli vasa persecutionis igne decocta.
Tob. 12. 13.
Patiētia probata laboribus thorax impenetrabilis.
Heb. 12. 1.
Psal 17. 40.

IIII. In persecutionibus etiam probatur quasi in stadio vigor sanctorum in currendo ad brauium, quemadmodum eleganter expendit D. Gregor. Nyss. in. libr. de beatitudinibus, vbi tractans vltimam beatitudinem, quæ est: *Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam*: ponderat vocem illam, *persecutionem*, quæ currentium est, & alios cursu superare contendentium: itaque meditatur sanctum virum, & tribulationem simul currere, sed cum ille tribulationi non cedit, quasi victorem antecedere, & tribulationem à tergo currere, & idcirco appellari *persecutionem*, non consequutionem, quia persequitur, & non assequitur. Itaque vult illud indicari, sanctos per patientiam velocissimè currere ad brauium gloriæ, & in laboribus maximè elucere Sanctorum in currendo vigorem, & fortitudinem: *Martyrum*, inquit, *nobis stadium ostendit, & fidei cursum designat: nam persecutio currentis vehemens studium celeritatis significat, imò verò etiam in currendo victoriam indicat: non enim aliter currendo quis vincere potest, nisi post se reliquerit eum, qui simul currit. Quoniam igitur, qui propter præmium ab inimico exagitatur, à tergo habet persequentem, (hi autem sunt, qui martyrij cursum in certaminibus pro pietate susceptis conficiunt, quos inimici quidem persequuntur, sed non assequuntur) videtur caput, & summam in spem propositæ beatitudinis veluti coronam quandam in postremis proposuisse verbis: Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Hæc ille. Itaque persecutiones patienter toleratæ indicant vigorem, & celeritatem Sanctorum in currendo ad gloriæ brauium: sed cauendum ne ex persecutionibus consequutiones euadant. Eodem spectat illud Iacobi 1. *Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis: scientes, quod probatio fidei vestræ patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet, vt sitis perfecti, & integri in nullo deficientes.* Et ad Rom. 5. *Tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem: probatio verò spem, spes autem non confundit.* In quem locum est obseruandum primò Iacobum dicere, quod probatio operatur patientiam: Paulum autem è contrario, quòd patientia operatur probationem: quem nodum ita dissoluit D. Thom. in Comment. super epist. ad Rom. probationem nimirum dupliciter accipi posse: vno modo, quatenus est in probato, quo pactò non distinguitur ab ipsa tribulatione, qua quis probatur: quo sensu dixit Iacobus: *Probatio patientiam operatur*, hoc est, tribulatio probat patientiam. Altero, sumi probationem, pro probatum esse: quo pacto accepit Paulus cum dixit, *Patientia operatur probationem*: ex eo enim, quòd homo patienter tribulationem sustinet, probatus redditur, eiúsque virtus spectata magis elucet.

D. Gre. Nyss. Mat. 5. 10.

Tribulationi non cedente persequitur, non assequitur tribulatio.

Iacobi 1. 2.

Rom. 5. 3. Pauli & Iacobi loca conciliantur. D. Thom.

V. Secundò, annotauit Hugo Card. in Comment. epist. ad Rom. cum Apostolus ait, *tribulationem operari patientiam*, indicare patiẽtiam esse veluti terram fructiferam, quam tribulatio operatur. i. quam arat, colit, exercet, vt fructum ferat meritorum: eo sensu, quo dictum est Gen. 2. positum fuisse Adamũ in Paradiso terrestri, vt operaretur illum. Atque ex hoc illud licet colligere, quã alacri animo excipienda sit quæuis tribulatio, quippè quæ velut diligens agricola nostram patientiã quasi tellurem exerceat ad ferendam multã meritorum segetem. Alia similitudine id explicatur Psal. 9. *Dum superbit impius, incenditur pauper*, hoc est, ex eo, quòd impius per superbiam pauperem persequatur, ipse pauper ea ipsa persecutione quasi per antiperistasim ardentissimo charitatis igne in Deum succenditur, atque adeo eius patientia quasi terra persecutionibus frugifera redditur: quæ est interpretatio Magistri sentent. *Dum superbit*, inquit, *impius, incenditur pauper*. Quasi dicat, eo consilio tribulari sinis pauperem, vt incendatur desiderio tui, vel incendatur, id est, purificetur: fornax enim tribulationis ligna vitiorum in cineres conuertit, & aurum virtu-

Hugo Card. Patiẽtia, terra fructifera meritorum. Gen. 2.

Psal. 9. 23.

Magist.

virtutum purgat. Sicut etiam cum ignis magnus est, flatu ipso, & vento magis accenditur: ita charitas, si magna est, ipso tribulationis flatu magis inflammatur. Itaque dum superbit impius, & procellam excitat persecutionis in pauperem, ipse pauper magis accenditur charitatis igne. Quam ob causam Esaiæ quinquagesimo quarto, ait Dominus. *Ecce ego creaui fabrum sufflantem in igne prunas*: faber enim sufflans prunas est persecutor: qui ipso persecutionis flatu virtutes sanctorum sufflat, & ardere magis facit: imo sufflando eis coronas gloriæ fabricatur. Tertiò obseruauit Caietanus super locum ex epistola Iacobi citatum, materiam gaudij esse acquirere virtutem patientiæ in laboribus, eámque ob causam dixisse Iacobum: *Omne gaudium existimate fratres, cum in tentationes varias incideritis: scientes quòd probatio fidei vestræ patientiam operatur.* Itaque ex eo, quòd probatio, id est, tribulatio operatur patientiam, debetis omnium gaudiorum loco ducere variis tentationibus exerceri. Ex quo elucet quanta sit patientiæ dignitas, siquidem Apostolus in ea vna consequenda omne gaudium positum esse confirmat, & eius obtinendæ gratia, & si cætera abessent commoda, omnes omnino tentationes vtiliter sustineri.

Charitas si magna sit instar ignis, tribulationis flatu magis inflammatur. *Esai. 54. 16.* *Caiet.* *In consequenda patientia omne positũ gaudium.*

VI. Denique confirmatur idem institutum ex illis verbis, quæ dixit Dominus Paulo secundæ ad Corinthios duodecimo. *Virtus in infirmitate perficitur*, id est, in tribulatione probatur, & perfectior efficitur. Quod cũ Paulus audisset quasi iam de suis tribulationibus, & persecutionibus, imo & tentatione, quam à se tolli postulabat, lætior factus ait: *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi.* Quasi dicat: Si virtus *in infirmitate*, hoc est, tribulatione perficitur, alacri animo recipiam omnes persecutiones, & tentationes: imo in iis gloriabor, vt virtus in me perficiatur. Quanquam enim Græcè pro *virtute* vtroque loco est, δύναμις, quæ vox non *virtutem*, sed *potentiam* significat, & est sensus ad literam: *virtus*, seu vt Græcè est, *mea in infirmitate perficitur*, idest, mea potentia, inquit Christus, in ipsis laboribus, & difficultatibus magis resplendet. Non est tamen respuenda prior expositio, quam secutus est D. Augustin. libro tertio de Genesi ad literam, capite decimo quinto, his verbis. *Adhuc exercendæ, atque in infirmitate perficiendæ virtuti necessaria sunt tentationes, & molestiæ corporales eodem Apostolo teste, qui ait: datum sibi fuisse stimulum carnis, ne magnitudine reuelationum extolleretur, rogatumq́; à se Dominum tertiò, vt discederet ab eo, respondisse: Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.*

2 Cor. 12. *In suis tribulationibus cur gloriabatur Paulus.* *D. August.*

VII. Quoniam verò in laboribus patienter toleratis, virtus maximè perficitur, præclarè annotauit Tertull. lib. de patientia cap. 11. nullam esse perfectam virtutem, quæ non habeat comitem patientiam: itaque in omnibus beatitudinibus, quas Christus Matth. 5. enumerauit, patientiam quoque intelligendam esse. *Quos, inquit, felices Dominus, nisi patientes nuncupauit, dicendo: Beati pauperes spiritu, illorum enim est regnum cælorum: Nullus profectò spiritu pauper nisi humilis, quis autem humilis nisi patiens? quia nemo subiicere sese potest sine prima patientia subiectionis ipsius. Beati, inquit, flentes atque lugentes. Quis talia sine patientia tolerat? Beati mites: hoc quidem vocabulo impatientes non licet omnino censeri. Item cum pacificos eodem titulo felicitatis notat, & filios Dei nuncupat: nunquid impatientes pacis affines? stultus hæc senserit. Cum verò, Gaudete, & exultate dicit, quoties vos maledicent, & persequentur, merces enim vestra plurima in cælo, id vtique non exultationis impatientiæ pollicetur, quia nemo in aduersis exultabit, nisi ante ea contempserit, nemo contemnet, nisi patientiam gesserit.* Hæc ille. Et cap. 12. sequenti docet thesaurum charitatis disciplina patientiæ contineri, & ipsam charitatem à patientia tamquam à magistra quodammodo erudiri: expendens enim locum illum Pauli 1. ad Cor. 13. *Charitas*

Tertull. *Sine patientia nulla perfecta virtus.* *Matth. 5. 3.* *Patientia charitatis magistra.* *1 Cor. 13. 4.*

patiens est,&c.sic ait: *Dilectio summum fidei sacramētum, Christiani nominis thesaurus, quam Apostolus totis viribus sancti Spiritus commendat, cuius nisi patientiæ disciplinis eruditur? Dilectio, inquit magnanimis est, ita patiētiam sumit: benefica est, malum patientia non facit: non æmulatur, id quidem patientiæ proprium est: nec proteruum sapit, modestiam de patientia traxit: non inflatur, non proteruit, non enim ad patientiam pertinet: nec sua requirit, suffert sua, dum alteri prosit, nec incitatur. Cæterū quid impatientiæ reliquisset? Ideo, inquit, dilectio omnia sustinet, omnia tolerat, vtique quia patiens.* Hæc Tertull.

Quænam sit illa alia bestia, quæ de terra ascendere visa est.

Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra, & habebat cornua duo similia Agni, & loquebatur sicut draco, & potestatem prioris bestiæ omnem faciebat in conspectu eius.

SECTIO VI.

I. QVemadmodum initio diximus, duas hoc capite bestias vidit Ioannes, vnam ascendentem de mari, quam hactenus Antichristum interpretati sumus, alteram ascendentem de terra, de qua modo differēdum. Qui per huiusmodi bestias multitudinem impiorum Antichristo adhærentium accipiunt, ita eas distinguunt, vt bestia ascendens de mari significet Reges, ac Principes, & in vniuersum omnes imperio, viribus, opibúsque præcellentes, qui bello, armísque pro Antichristi imperio, & principatu decertabunt. Bestia autem ascendens de terra significet Hæreticos, falsósque doctores, ac magistros, qui fucatis rationibus, & argumentis, in speciem tamen veritatis compositis, conabuntur fidem Christi omnino extinguere, & Antichristū pro vero Messia Rege, Deóque obtrudere: quam distinctionem sequūtur Richard. de sancto Vict. Beda, Ansbert. & alij. Qui autem priorem bestiam Antichristum esse volunt, hanc posteriorem vniuersos Antichristi ministros interpretantur, veluti Aret. Rupert. Haymo, Pannon. imo & D. Greg. li. 33 Mor. cap. 36 quanquam ille per hanc posteriorem bestiam non omnes Antichristi ministros, sed solos prædicatores accipiat. *Posteriorem*, inquit, *bestiam, id est, Antichristum superiore iam descriptione narrauerat, post quem etiam hac alia bestia ascendisse dicitur, quia post eam multitudo prædicatorum illius ex terrena potestate gloriatur: de terra quippe ascendere, est de terrena gloria superbire. Quæ habet duo cornua agni similia, quia per hypocrisim sanctitatis eam, quam in se veraciter Dominus habuit, singularem sibi inesse & sapientiam mentitur, & vitam. Sed quia sub agni specie auditoribus reprobis serpentinum virus infundit, rectè subditur: Et loquebatur vt draco: nam ista bestia, id est, prædicantium multitudo, si apertè vt draco loqueretur, agno similis non appareret, sed assumit agni speciem, vt draconis exerceat operationem.* Hæc Greg.

Richard. Beda. Ansbertus. Arethas. Rupertus. Haymo. Pannon. D. Greg.

Hypocrisis prædicatorū Antichristi.

II. Et quidem priores, qui posteriorem hanc bestiam prædicatores Antichristi accipiunt, congruentiùs textui loquuntur, neutri tamen omnino accommodatè ad totius visionis contextum. Quid enim attinet vbicunque Ioannes bestiam nominat, ibi constanter accipere multitudinem impiorum, nec putare vnquam peculiare aliquid à Ioanne prænuntiari? Quare rectius nobis videntur sensisse Andreas Cæsariensis, Diuus Ambrosius in Apocalypsim (quanuis etiam afferat illam aliam de prędicatoribus expositionem) & Diuus Irenæus libro quinto aduersus hæreses capite vigesimo octauo, existimantes per hanc posteriorem bestiam intelligendum esse insignem aliquem Antichristi præcursorem, & eximiū concionatorem, quem

Andr. Cæs. D. Ambros. D. Irenæus.

quem Irenæus *armigerum Antichristi* appellat, cui à Dæmone danda sit potestas ad efficienda prodigia, signáque admiranda: quo fiet vt infinitam hominum multitudinem peruertat. Nam quemadmodum Helias, & Enoch agent Christi præcursores, pro eóque doctrina, miraculisque depugnabunt: ita ex altera parte erit pro Antichristo alius quidem præcursor, qui sese Enoch, & Heliæ opponat, & de primatu pro Antichristo contendat. Cum qua quidē sententia optimè quadrant, quæ de huiusmodi bestia commemorat Ioannes. In primis enim, *Ascendet de terra* quia terrenis affectibus gubernabitur: *Habebit cornua duo similia Agni*, quia mansuetudinem, & innocentiam simulabit: & quoniam neque mansuetudo vera erit, neque innocentia, idcirco non cornua agni, sed similia agni habere dicitur. Secundò: *Loquetur sicut draco*, quia sub verbis, quæ per mansuetudinem, & zelum veritatis se loqui simulabit, latebit draconis venenum, idest, dæmonis venenata malitia, & calliditas ad fallendum. Tertiò: *Potestatem prioris bestiæ omnem faciet in conspectu eius*, idest, potestatem faciendi signa, & prodigia, quam habebit Antichristus, ipse quoque accipiet, eáque omnia faciet in conspectu prioris bestiæ, idest, Antichristo mandante, & adiuuante. *Antichristi præcursor, concionator eximius.*

Quartò. *Faciet terram, & habitantes in ea adorare bestiam primam, cuius curata est plaga mortis.* Significatur infinitos propemodum peruertēdos ab huiusmodi concionatore, & præcursore Antichristi, qui hic significatur per bestiam primam. Addit verò Ioannes: *Cuius curata est plaga mortis*: vt indicet loqui se de priore bestia, cuius vnum ex septem capitibus dixerat percussum fuisse lethali vulnere, & postea sanatum, vt superiùs explicauimus. Quintò. *Fecit signa magna, ita vt etiā ignem faceret de cælo descendere in terram, & seducit habitantes in terra propter signa, quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ*: patent ex superioribus. Sextò. *Dicet habitantibus in terra, vt faciant imaginem bestiæ*, id est, statuas & simulachra Antichristi, eáque adorent. Septimò. *Datum est illi, vt daret spiritum imagini bestiæ*, id est, faciet, vt simulachrum Antichristi per operationem dæmonis loquatur, ac si vitam, & spiritum haberet: quemadmodum olim deorum simulachra virtute dæmonis loquebantur, & oracula, responsáque reddebant. Ita interpretatur Pannon. Rup. Areth. Richard. de sancto Vict. & alij. *Et faciet, vt quicunque non adorauerint imaginem bestiæ, occidantur.* Postremo, *Faciet omnes pusillos & magnos, diuites, & pauperes, liberos, & seruos habere characterem bestiæ in dextera manu sua, aut in frontibus suis, & nequis possit emere, aut vendere nisi qui habuerit characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius*, quæ quoniam obscuriora sunt integram sectionem desiderant. III. *Infinitos propemodum peruertet.* *Antichristi simulachrū per operationem dæmonis loquetur. Areth. Pannon. Rupert. Rich. Vict.*

Quid sit per characterem bestiæ accipiendum?

Et faciet omnes pusillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & seruos habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis, & ne quis possit emere, aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius.

SECTIO VII.

Controuersum valde est cuiusmodi nam futurus sit character bestiæ, id est, Antichristi, quem omnes cogentur siue in dextera manu, siue in fronte gestare, ita vt nisi quis ostenderit characterem bestiæ, aut nomen bestiæ, I.

aut numerum nominis eius, non possit quicquam emere, aut vendere. Qua sancita lege mirum in modum grassabitur Antichristi persecutio. Sic enim compellentur omnes characterem Antichristi gestare, cum hominum vita absque emptione, & venditione constare non possit. Quod ad rem spectat sanè placet sententia Pannonij intelligentis hoc, vt verba ipsa sonant, quod nimirum Antichristus faciet inuri characterem suum dexteræ manui, aut frontibus eorum, qui sibi crediderint, æmulatione videlicet Scripturarum, in quibus dicitur Deuter. 6. *Verba, quæ ego præcipio tibi, meditaberis, sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens, atque consurgens. Et ligabis ea quasi signum in manu tua.* Quod Iudæi ad literam intelligentes mandata Dei inscripta chartulis in manibus gestabant: & consentit vox ipsa Græca χαραχτὴρ, quæ significat notam aliquam impressam, vt hoc loco interpretatur Vatablus in scholiis huius capitis.

Characterē suum frontibus sibi credentium inuret Antichristus.
Deut. 6. 7.
Vatablus.

II. Verùm qualis futurus sit Antichristi character in dextera manu, vel frontibus sectatorum eius inurendus, multò est explicatu difficilius D. Ambr. *Potest*, inquit, *fieri, vt sicut nos habemus characterem Christi, id est, crucem, qua signamur: ita habeat Antichristus proprium characterem, quo signentur ij, qui in eum crediderint.* Primasius, & Ansbertus, existimant characterem Antichristi futurum illum, in quo totum Christi nomen per compendium includatur hac figura.

Qualis futurus sit.
D. Ambros.
Primas.
Ansbert.

IN qua figura litera, quæ videtur P. Latinum, est R. Græcum maiusculum: linea crassior transuersalis est T. reliquæ transuersales minores efficiunt X. Græcum: quibus literis redditur nomen Christi per compendium. Addit verò Ansbertus hoc sibi fuisse reuelatũ. Franciscus Ribera in Apocalypsim arbitratur characterem istum futurum, quo [illegible] lo suo [illegible] tur Antichristus, & quem in annulo gestabit, & in suppellectili su[illegible] primi fa[illegible]t. Hanc autem notam siue characterem futurum formam draconis, quem ipse capite tertio in Apocalypsim numero decimo tertio, putat gestaturum Antichristum depictum in clypeo, & in signis militaribus, quemadmodum Romani gestabant Aquilas, & per singulas cohortes dracones, quos qui portabãt *Draconarij* dicebantur, vt nimirũ per hoc insigne draconis velit Antichristus Deum significare, à quo missus in orbem sit. Sed non placet in primis Primasij & Ansberti sententia, quia non est credibile Antichristum habiturum pro charactere nomen Christi compendio literarum scriptum, cum nihil magis, quàm Christum Dominum, eiúsque omnem memoriam execrari debeat. Neque Ansberti reuelatio vllam vim ad hoc persuadendum habet, quam videlicet recipere non tenemur.

Ribera.
Primasij & Ansb. sententia reiicitur.

III. Multò minùs placet Riberæ iudicium. Primùm, quia non congruit cum superbia Antichristi fateri se publicè missum à dracone aliquo. Deinde quoniam ipse nullum alium Deum præter se publicè confitebitur, vt inferiùs ex Daniele, & Paulo manifestè confirmabimus. Quare existimamus tres debere esse characteres Antichristi, quibus eius sectatores se illius seruos, & ministros profiteantur. Vnus erit imago ipsius ad viuum expressa: alter nomen ipsius proprium propriis literis inscriptum: tertius literæ, quæ contineãt numerum nominis eius per compendium, qui numerus erit sexcẽta sexaginta sex, vt postea dicemus. Itaque quemlibet ex his characteribus compellentur omnes, aut in manu dextera impressum, aut in fronte gestare. Mouemur autem ex eo, quod Ioannes hoc videtur disertè tradidisse hoc ipso capite, cum ita per disiunctionem locutus est. *Ne quis possit emere, aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius.* Quo loco per *characterem* imaginem eius intelligimus, cuius paulò ante facta fuerat mentio, cum sermo esset de Antichristi præcursore, illis verbis. *Et datum*

Tres Antichristi characteres.

tum est illi, vt daret spiritum imagini bestiæ, & faciat, vt quicunque non adorauerint imaginem bestiæ, occidantur. Hanc igitur imaginem more Imperatorum Romanorum suis numis insculpi faciet, & in manu dextera, aut frontibus suorum inuri, aut certè nomen suum propriis conscriptum literis, aut literas continentes per compendium numerum nominis eius, ita vt qui se Antichristi seruum profitebitur, vnum aliquem ex his characteribus gestare debeat. Quod vt consequatur, strictè præcipiet, ne quis emere possit, aut vendere, nisi vnum ex illis tribus characteribus, siue in dextera manu, siue in fronte impressum ostentauerit. Quod si quis nobis obiiciat non videri per *characterem* imaginem Antichristi accipiendam, cùm character ex vi verbi non imaginem, sed notam aliquam inustam, & impressam significet: respondemus verum quidem esse characterem ex vi verbi non significare imaginem, sed notam, aut signum distinctionis, aut mysterii causa impressum, nec nos ex characteris voce colligere accipiendam esse eo nomine Antichristi imaginem: sed id tantum existimare eam ipsam imaginem Antichristi, cuius paulo ante mentio facta fuerat, in materia aliqua incidendam, sculpendámque, tum vero eam vel dextris, vel frontibus sectatorum Antichristi inurendam, ea propemodum ratione, qua signa, & notæ siue seruis, siue pecoribus inuruntur. Ex quo fiet, vt iam imago Antichristi pro charactere habeatur: quicquid enim pro nota distinctionis inuritur, siue imago sit, siue quæcunque alia nota, signúmve, character propriè appellatur. *Occurritur obiectioni.*

IIII. Illud hoc loco ad mores est obseruandum primo, Dæmonem, & Christũ de homine quasi de possessione contendere, & idcirco vtrumque procurare, vt sua ipsius imagine, nota, charactereque distinguatur: propterea enim Antichristus instinctu dæmonis compellet omnes characterem suum impressum in dextera, aut fronte gestare. E contrario vero Christus ad animam loquens Cantic. 8. ait. *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum.* Solent enim pecuarii greges suos peculiari signo, & charactere distinguere. Quo loco aduertendum est pro *signaculo* esse Hebraicè *chotam*, à radice *chatam*, quæ significat signare, sigillare, claudere: vnde chotam, signaculum. Ezechiel vigesimo octauo. *Tu signaculum similitudinis.* Ponitúrque etiam pro annulo, in quo est sigillum, veluti tertio Regum vigesimo primo. *signauit eas annulo eius*: & Hieremias vigesimo secundo. *Si fuerit Iechonias filius Ioachim Regis Iuda annulus in manu dextera mea.* Quare cum sponsus adhortatur sponsam, vt ponat se tanquam signaculum super cor suum, illud significat, vt vtatur se ipso tanquam annulo, in quo est sigillum, & cor suum, idest, amorem suum ipsomet sponso sigillet, ne videlicet quisquam alius amorem sponsæ, vtpote sigillatum aperire audeat, nisi ipsemet tantum sponsus, cuius est sigillum: itáque vt eius amore solus sponsus fruatur. Et quoniam amorem consequuntur opera, quæ per brachium significantur, idcirco etiã brachium sponsæ vult eodem sigillo signari, ne alteri, præter quàm sibi amoris argumenta, & significationem præbeat. Eodem sensu Ezechiel. vigesimo octauo, appellatur Lucifer signaculum diuinæ similitudinis, illis verbis. *Tu signaculum similitudinis.* Verum quoniam ipse cor suum diuina similitudine tanquam sigillo signatum per quandam veluti proditionem non soli Deo seruauit obsignatum, sed suæ ipsius excellentiæ quodammodo resignauit: inde est quòd Tertullian. libro secundo aduersus Marcionem capite 10. legit eo loco: *Resignaculum similitudinis*: quia videlicet cor suum à Deo suo ipsius sigillo obsignatum fraudulenter si per appetitionem propriæ excellentiæ resignauit. Hanc enim rationem affert Tertul. suæ lectionis. *Tu, inquit, es resignaculum similitudinis, quia scilicet integritatem imaginis, & simili-*

Contendunt de possessione hominum Christus & dæmõ. Cant. 8. 6.

Ezec. 28. 12. 3. Reg. 21. 8. Hier. 22. 24.

Sponsus de sponsæ amore quàm sit solicitus.

Ezec. 28. 12.

Tertul. Luciferi amor propriæ excellentia.

tudinis resignaueris. Atque huius lectionis quam sequitur Tertul. meminit D. Hieron. in comment. super Ezechielem, quanquam eam non multùm probet. *In Latinis*, inquit, *codicibus pro signaculo resignaculum legitur: dum* χαχόζηλος, *id est, malus imitator verbum è verbo exprimens interpretatus iuxta Septuag. translationem,* ἀποσφράγισμα, *idest, resignaculum posuit. Vnde quidam sic intelligunt, quod signaculum Dei, & figuram, quæ velut in cera mollissima expressa sit, Rex Tyri resignauerit, atque perdiderit, vt pro signaculo fecerit resignaculum.* Hæc Hieron.

D. Hieron.

V. Secundò. Aduertendum est, quia Antichristi sectatores omni deposita verecundia, frontéque omnino perfricta sese in omnium flagitiorum cœno volutabunt: idcirco eius characterem in fronte ipsa gestaturos. Quid enim, quæso, erit aliud se Antichristi profligatissimi omnium mortalium seruos signo quodam in fronte impresso profiteri, quàm omni pudore deposito omnibus se sceleribus per proiectam morum licentiam inquinare? vt illud in illis impleatur Prouer. 18. *Impius cum in profundum venerit peccatorum contemnit.* Tertiò. Obseruandum characterem Antichristi in fronte, & in manu esse inurendum: quia & fidei professionem, & opera ipsa bona destruet, sibique & adorationem, & famulatum exhiberi faciet: nam in fronte professio cultus: in manu famulatus exprimitur. Quartò. Cur Antichristus frontem, manúmque dexteram potiùs, quàm sinistram requiret, eleganter explicauit B. Ephræm Syrus tractatu de consummatione seculi, & de Antichristo. *Dabit*, inquit, *suum signum scelestus ille, non quidem promiscuè pro quolibet corporis membro, ne hoc graue sit, atque molestum: sed in dextera manu, ac fronte insculpturus est huiusmodi characterem suum, ne scilicet facultas sit homini se signandi signo Christi: neque rursus in fronte vllatenus tremendum, sanctúmque Domini nomen imprimere queat: neque etiam gloriosam, atque formidabilem Saluatoris crucem insculpere. Nouit quippe infelix ille per impressionem crucis Domini potestatem sibi omnem auferendam: quam ob rem signat hominis dexteram, quòd ea cuncta nostra membra signamus: similitérque frontem, quòd illa signum Saluatoris nostri in altum præfert in modum candelabri.* Iuxta quam Ephræm expositionem eximiam habes crucis laudem, quam videlicet ita formidabit Antichristus, vt idcirco frontem, manúmque dexteram suo charactere signaturus sit, ne locus sit signo crucis in fronte per manum dexteram imprimendo, timens nimirùm ne facto signo crucis imperium suum corruat.

Omnibus sceleribus se inquinabunt Antichristi sectatores.

Prou. 18. 3.

Adorationẽ sibi exhiberi faciet Antichristus.

Ephræm Syr.

Crucis signũ quàm formidabit.

COM-

COMMENTATIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE ANTICHRISTO.

MVlta deinceps disputat Ioannes de Antichristo, & hoc ipso capite, cum non pauca dixisset, tandem illius nomen tradidit difficillimo plane ænigmate inuolutum, vsque adeò, vt sibi præmittendum putauerit: *Hic sapientia est: qui habet intellectum, computet numerum bestiæ*, hoc est: Hic diligenti, & accurata inuestigatione opus est. Quoniam igitur crebra nobis deinceps facienda est Antichristi mentio, operæpretium duximus continuata tractatione de Antichristo disputare, & omnia, quæ ad eius ortum, genus, vitam, mores, imperium, & mortem pertinent, sub aspectum subiicere, ne postea in singulis sparsim immorari, & præter ordinem quædam perstringere, quædam etiam cogamur non sine fastidio replicare.

Quodnam futurum sit nomen proprium Antichristi.

SECTIO PRMA.

NOMEN proprium Antichristi ita obscurè Ioannes nobis aperuit vt nihil fortasse toto hoc opere sub obscurioribus symbolis explicasse videatur. Sic enim ait: *Qui habet intellectũ, computet numerum bestiæ, numerus enim hominis est, & numerus eius, sexcenti sexaginta sex*, hoc est cõputãdæ sunt literæ, ex quibus nomẽ eius conficitur: *nam numerus hominis est*. Quæ verba sic exponit Rich. de sancto Vict. idest, numerus nominis eius est numerus, qui ab homine cõputari potest. Arethas aliter: *Numerus hominis est*: idest, eius nomen non est insuetũ, & insolens, sed familiare. Alij sic: *Numerus hominis est*: idest, hominis est numerare: quare qui intellectum habet, computet numerum literarum nominis eius. Probabiliter etiam Beda: *Numerus hominis est*: idest ne eum putemus, iuxta quorundam opinionem, dæmonem futurũ sed vnum de hominibus, in quo tamen Satanas habitaturus est corporaliter. Denique huiusmodi ænigma difficillimum Ioannes proponit: *Numerus eius sexcenti sexaginta sex*: cui cum se tot, tantique Oedipi opposuerint, nemo tamen illud hactenus potuit satis explicare: neque verò nos tantum nobis assumimus, vt perfectam eius explicationẽ audeamus polliceri. Antequam igitur singulorum sententias connumeremus: præmittere oportet tam Hebræos, quàm Græcos suis ipsorum characteribus pro notis numerorum vti solere. Deinde incertum esse, num Ioannes loquatur de nomine Antichristi scripto literis Græcis, an Hebraicis: verisimilius tamen videri Græcos characteres intelligere: siquidem & Græcè, & Gentibus præcipuè Apocalypsim scribebat. Denique aduertendum Ioannem velle tradere nomen proprium Antichristi, non dignitatis, aut officij. Quare sensus Ioannis is est: literas ex quibus conflabitur Antichristi nomen, si pro notis numerorum sumantur, effecturas numerum sexcentorum sexaginta sex. I.

Rich. Vict. Areth.

Beda.

Characteribus pro numerorum notis vtuntur Hebræi, & Græci.

His positis: mirum est, quàm multæ ac dissidentes huius de Antichristi nomine II.

David Chytr. Theod. Bib. Absurda & impia hæreticorũ sententiis. Genebrard.

ænigmatis explicationes prodierint. Prima sententia est, quorundam Hæreticorum, videlicet Dauidis Chytrei in comment. huius cap. & Theodori Bibliandri dicentium nomen Antichristi esse hoc nomen λατεῖνος *Lateinos*: vnde colligunt Papam, qui Princeps est Latinorum esse Antichristum. Verum quicquid sit de nomine *Latinos*, de quo postea dicendum. Hæc sententia præter quàm quòd est hæretica, & impia, est etiã maximè absurda, cum Romanus Pontifex iam inde à principio Ecclesiæ fuerit, ex quo tempore Antichristus non fuit. Secunda fuit Gilberti Genebrardi lib. 3. suæ Chronologiæ, vbi existimauit Mahometem illum impium Abdala patre, & Emina, siue Ennia matre Iudæa genitum, circa annum Domini sexcentesimum quartum, Antichristum fuisse: aut certè regni Antichristi conditorem, eò quòd nomen *Mahometis* reddat numerum sexcentorum sexaginta sex.

Euthym. Zonaras Cedrenus. Gulielm. Lin.

Idémque affirmant Euthym. p. 2. suæ Panopliæ, tit. 21. Zonaras tomo 3. Annalium, & Cedrenus. Tertia est aliorum, qui crediderunt Martinum Lutherum, idest, *Martin Lauter*, Antichristum fuisse, eo quòd eius nomen eum numerum conficiat. Ita sensit Gullielmus Lindanus lib. 3. Dubitantij.

Quam multa Antichristi nomina excogitauerint auctores.

III. Verùm his omissis, quæ per se corruunt, multa Antichristi nomina eum numerum reddentia tam veteres, quàm recentiores excogitarũt. Primum est λαμπέτης idest, *Illustris*. Secundum ὁ νικήτης, idest, *Victor*. Tertium κακὸς ὁδηγός, idest, *Malus Dux*. Quartum ἀληθὴς βλαβερός, idest, *Verus nocens*. Quintum πάλαι βάσκανος, idest, *Olim inuidus*. Sextum ἀμνὸς ἄδικος, idest. *Agnus nocens*: quę omnia excogitauit Arethas. Septimum ἀρνοῦμαι, idest, *Nego*, quod finxit Hippolytus Mart. in orat. de consummatione mundi, Primas. & Ansbert. quod nimirum sit negaturus Christum. Octauum ἄντεμος, idest, *Contrarius*, quod affert Tycon. & Primas. Nonum γενσηρῖκος nomen Gothicum, idest, *Gensericus*. Decimum *Diclux*, latinum nomen: si more latino accipiamus D. pro quingentis, I. pro vno, C. pro centũ, L. pro quinquaginta, V. pro quinque, X. pro decem, Duo præcedentia nomina adinuenerunt Haymo, & Rupertus. Vndecimum εὐάνθας, quod affert D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses, Duodecimum λατεῖνος ex eodem Irenæo. Decimum tertium τειτάν, quod

D. Iren.

afferunt D. Iren. Areth. & Ansbert. Et quidem D. Iren. nomen *Titan* cæteris omnibus anteponit ex eo, quòd hoc nomen Diuinum existimetur apud multos: vnde & factum sit, vt sol *Titan* appellaretur. Accedit, Quod est nomen regale, imo & tyrannicum. Decimũ quartum βενέδικτος, idest, *Benedictus*, quod finxit Andr. Cæs.

Cæterum ex cõmemoratis nominibus multa sunt improbabilia, nec enim credibile est Antichristum habiturum nomen inuidiosum, & tyrannidem significans. Quare admodum est verisimile, imo & fere certùm non esse appellandum neque *Malum Ducem*, neque *Nocentem*, neque *Inuidum*, neque *Negatorem*, neque *Contrarium*. imo neque accepturum nomen, quod aliquis præcedentium regum, aut imperatorum habuerit: propter insignem enim superbiam in omnibus singularis esse contendet: quo fit, vt non sit appellandus *Gensericus*, neque *Titan*. Sed & illud certissimum nihil certi de eius nomine definiri posse, nomènque Antichristi vsque

Antichristi nomen vsque ad eius tempora erit incognitum. D. Irenæus.

ad eius tempora incognitum futurum mortalibus cum enim multa nomina fingi possint, quæ tam Hebraicè, quàm Latinè, & Græcè numerum illum sexcentorum sexaginta sex conficiant: quis vnquam diuinare poterit, quodnam ex tam multis Antichristi nomen futurum sit? quemadmodum D. Iren. loco citato disertis verbis confitetur. Quanquam enim existimet probabile esse nomen *Titan* futurũ nomen Antichristi, tamen paulò post subiungit. *Cum igitur tantum suasionũ habeat hoc nomen Titan, tantam habeat verisimilitudinem, vt ex multis colligamus, ne forte Titan vocetur, qui veniet: nos tamen non periclitabimur in eo, nec asseuerantes pronunciabimus hoc eum nomen habiturum scientes, quoniã si oporteret præsenti tẽpore manifestè prænũtiare nomen*

re nomen eius, per ipsum vtique editum fuisset, qui Apocalypsim viderat. Hæc Irenæus.

Sed quærat meritò aliquis, quam vtilitatem fidelium spectauit Ioannes sub tã difficili, & obscuro ænigmate nobis tradens nomen Antichristi? Respondemus id potissimùm spectasse Ioannem, vt cum Antichristus aduenerit (id quod ex multis aliis argumentis notissimum esse debet) computent fideles nomen eius, & comperto eo numero sint multò magis certi de Antichristo, nec vllus eis relinquatur dubitandi locus. Simile quiddam accidit in nomine Messiæ, de quo tam multa extabant Prophetarum vaticinia. Etenim nemo vnquam certò, & explorato intellexit illum appellandum Iesum: cum tamen eiusmodi nomen multis scripturæ testimoniis indicatum, consignatúmque esset, imo & vna ex Sibyllis (vt refertur in lib. 1. Sibyllinorum carminum) prædixerit numerum nominis Messiæ futurum, *Octingenti octoginta octo*, his carminibus. *Numerus nominis Messiæ. Sybillæ carmina.*

Sed quæ sit numeri totius summa docebo.
Namque octo monadas, totidem decadas super ista
Atque hecatontadas octo infidis significabit
Humanis nomen: tu verò mente teneto.

Ex quibus verbis nemo vnquam colligere potuit Messiam appellandum Iesum, cum multa nomina formari potuissent eum numerum continentia, quemadmodùm modò multa Antichristi nomina sub numero Ioannis excogitantur. Quòd autem nomen Iesus Græcè scriptum efficiat numerum octingentorum octoginta octo patet, quia, I. significat decem, H. octo, Σ. ducenta O. septuaginta, Υ. quadringenta, Σ. ducenta. Meritò autem Antichristi nomen ex senariis conficitur: Christi autem ex octonariis: etenim senarius non peruenit ad septenarium, quæ est requies Domini, requieuit enim die septimo: at octonarius est ipsius gloriæ symbolum, quoniam septenarios, siue hebdomadas, per quas mundus voluitur consequitur. Nec vacat mysterio, quòd tres senarij Antichristo, tres octonarij Christo tribuuntur, vt consummata Antichristi malitia, & summa à requie Domini, hoc est, gratiæ, & gloriæ distantia significetur: Christi autem triplicata, hoc est, omnibus numeris absoluta felicitas exprimatur, quam suis cultoribus pollicetur. *Nomen Iesus Græcè scriptũ quem numerum efficiat.*

Vtrum Antichristus sit verus homo futurus.

SECTIO II.

I. Tanta futura est Antichristi malitia, vt plerique eam in hominem cadere non posse putauerint: itáque sibi persuaserint Antichristum futurum ipsum Dæmonem sub phantastico, & apparente corpore occultatũ. Sic enim sensit Hippolytus Mart. in orat. de consummatione mundi, existimans Antichristũ fore Diabolum, qui de falsa virgine, falsam carnem assumet. *Christus Dominus*, inquit, *ex immaculata Virgine natus in figura carnis humanæ hostem conculcauit sua Diuinitatis propria potentia: ad eundem modum Diabolus ex impura muliere prodibit super terram, sed falsò nascetur ex virgine. Nam Christus veram carnem, & præter peccatum, nostræ per omnia similem assumpsit: Diabolus carnem secũdùm visionem tantùm, & opinionem assumet, & phantastica carnis substantia organi vice vtetur.* Hæc Hippolytus. Verùm hæc sententia meritò erroris arguitur ex eo, quòd Paulus 2. ad Thess. 2. Antichristum hominem appellat. *Nisi venerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis.* Quo loco vtitur Theodoret. in commẽt. 2. ad Thess. ad idem confirmandum: quemadmodum & D. Hieron. illis verbis Dan. 7. *Et ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto: Ne*, inquit, *eum putemus iuxta quorundam opi-* *Hipp. Mart. Antichristus futurus diabolus de falsa virgine carnem falsam assumens. 2 Thess 2 3. Theodor. D. Hieron. Dan. 7. 8.*

nionem Diabolum esse futurum, sed vnum de hominibus. Confirmatúrque liquido ex 2. Thess. 2. vbi Apostolus docet Antichristum interficiendum esse spiritu oris Christi, quod in Diabolum nullo modo potest conuenire. Accedit, quòd Patres communi consensu affirmant Antichristum futurum esse verum hominem.

2. Thess. 2.

II. Sed adhuc plerique minimè credentes tantam naturæ peruersitatem in puro homine reperiri posse, dixerunt Antichristum futurum quidem verum hominem, sed per incarnationem Diaboli, ita vt Diabolus naturam aliquam humanam in vnitatem sui suppositi assumere debeat: quemadmodum verbum Diuinum per incarnationem sibi humanam naturam copulauit. Quem errorem referunt, & refellunt D. Hieron. super c. 7. Dan. D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthod. c. 27. Beda super c. 13. Apocal. Oecumen. in com. super. 2. epist. ad Thess. c. 2. Legendus est etiã D. Hier. præfat in Malachiam, & in c. 1. Aggæi, vbi disputat aduersus Origenē, qui tom. 2. in Ioannem, asseruit aliquot Angelos verè esse incarnatos. Maneat igitur Antichristum non modo verum, sed etiam purum hominem futurum. Quòd verò loco citato ait Hiero. Diabolum habitaturum esse in Antichristo corporaliter, non eo sensu est accipiendum, quo Paulus dixit de Christo ad Colossenses secũdo. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter.* Sed quòd Dæmon plenam debeat habere potestatem in Antichristum, eúmque seruata tamen ipsius libertate acturus, & gubernaturus sit in omnibus actionibus. Vnde D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses. c. 25. docet illum recapitulaturum esse in se Diabolicam apostasiam. Et Beatus Ephrem Syrus tractatu de consummatione seculi, & Antichristo appellat illum organum Dæmonis: idémque epitheton ei tribuit Cyril. Hierosol. catechesi 15. & D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orth. c. 27. appellat Diaboli domiciliũ. Quo pacto etiam accipiẽdus est D. Hieron. cum Esai. 16. Diabolum vocat patrem Antichristi. Est etiam & illa ratio, quia Dæmon in eius conceptione concurret ad formationem illius corporis, & complexionis: simili quodammodo, quo Spiritus sanctus corpus Christi in vtero Virginis efformauit.

Antichristus futurus verus homo per incarnationē Diaboli.
D. Hieron.
D. Io. Dam.
Beda.
Oecumen.
Col. 2. 9.
Diaboli in Antichristũ potestas.
D. Iren.
B. Ephrem.
Cyril. Hierosol.
D. Io. Dam.
D. Hieron.

III. Quod verò attinet ad eius ortum, D. Ioan. Damas. libro quarto fidei Orthod. cap. 27. & D. Anselm. in Apocal. aiunt ex fornicatione nasciturum: & B. Ephrem Syrus tract. de cõsummat. seculi, & Antichristo ex spurcissima, & salacissima fœmina. Imo non improbabiliter quidam opinantur Antichristum nasciturum ex Dæmone aliquo incubo, qui prius succubus specie fœminæ alicui viro subiectus virile semen colligat, quod postea viri specie incubus in Antichristi matrem transfundat. Dari enim tum succubos, tum incubos Dæmones affirmat D. August. lib. 15. de Ciuit. Dei cap. 23. Tunc verò Antichristus non Dæmonis erit filius, sed eius viri cuius erit assumptum semen. Atque in hunc sensum accipi potest, quod Hieron. dixerat Dæmonem patrem Antichristi futurum.

Antichristi ortus
D. Io. Dam.
D. Anselm.
B. Ephrem.
D. August.

Vtrum Antichristus à Iudæis satum, & originem trahere debeat, & qua ex tribu, & vbinam gentium orietur.

SECTIO III.

I. ANtichristum futurum esse ex tribu Dan, atque adeo gente Iudæum, est communis Patrum sententia, quam tradunt, & sequuntur D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses, c. 30. Method. Mart. in suis reuelationibus 2. tom. bibliothecæ Sanct. Patrum, D. Ioan. Damas. lib. 4. fidei Orthod. c. 27. Theod. libro quæstionum in Gen. q. 109. D. Ambr. lib. de benedictionibus Patriarcharum, c. 7. & in Psal. 40. super illa verba: *Magnificauit super me supplãtationem*: D. August. lib. quæst. in Iosue quæst. 22.

D. Irenæus.
Method. [illegible]
[illegible] christum è tribu Dan futu- [illegible] quam ante- [illegible]
[illegible] Ioan Dam.
[illegible] od.
D. Ambr.
[illegible]
D. August.

quæst.22.D.Greg lib 31. Mor.cap 18 Eucher.lib 3.in Gen. Hippol.Mart.in orat.de consummat.mundi, D Prosper de promissionibus & prædictionibus Dei parte 4. & in dimidio temporis cap 9. Beda. Rupert. D. Anselm. Arethas, Richardus Vict. Apoc.7. Sibylla Tiburtina in lib. Sibyllin.carm num, Anastasius Synaita libro 10. comment.in Hexam (& refertur in appendice Biblioth. Sanct. Patrum) Rabanus Maurus tract.de Antichristo, qui falsò tribuitur D. August. eúmque Rabano adscribit Rupert. Apoc.8. Iudæum autem futurum non nominando tribum affirmāt D. Hieron. in comment. super c.11. Dan.& Seuerus Sulpit. lib.2. Dialogorum. Itaque non solùm Iudæus genere erit Antichristus sed etiam ex tribu Dan.

D.Gregor. Eucher. Hippol.Mar. D.Prosper. Beda. Rupert. D. Anselm. Areth. Richard. Vict. Sibyl. Tiburt. Anast. Raban Maur. D. Hieron. Seuer. Sulpit.

II. Et quidem quòd Iudæus sit futurus, certum planè videtur: quòd autem ex tribu Dan, nō ita certum, sed multò tamen probabiliùs propter communem doctorum sententiam, qui omnes asserunt locum illum Gen. 49. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro.* Quem locum quanquam D Hieronymus, & alij interpretātur de Sampsone, qui fuit ex tribu Dan, & Philisthæos vbique diuexauit, illisque tāquam coluber in viis, & cerastes in semitis terribilis occurrebat: tamen propter tot, tantorúmque Patrum, quos paulò ante citauimus, sententiam, negari non debet, ibi etiam siue ad literam, siue mystice vaticinium de Antichristo contineri. Aliud argumentum ducitur ex Apoc. 7. vbi Ioannes eam ob causam existimatur à Doctoribus, & potissimùm ab Irenæo, lib.5. aduersus hæreses cap.30. in connumerandis tribubus Israël prætermisisse tribum Dan, propter Antichristum videlicet, qui ex ea trahere debeat originem, quam idcirco veluti maiori ex parte reprobam non putauit in numero signatorum connumerandā. Quòd autem simul tribum Ephraim prætermiserit, illa à nobis eo loco reddita ratio est, quòd ex ea tribu originem duxerit Hieroboam, qui primus in decem tribus idololatriam inuexit: quanquam & pro Ephraim, patrem ipsius Ioseph Ioannes posuerit. Denique citatur in eandem sententiam locus ille Hieremię 8. *A Dan auditus est fremitus equorum eius, à voce hinnituū pugnatorum eius commota est omnis terra, & venerunt, & deuorauerunt terram, & plenitudinem eius, vrbem, & habitatores eius.* Quo etiam testimonio vtitur ad idem confirmandum D. Iren. loco citato. Verùm aut auctor est D Hieron. loquitur Hieremias ad literam de Nabuchodonosor, qui à Dan regione per Phænicem cum exercitu venturus describitur: itaque ad Antichristum non pertinet Duo propria testimonia quamquam rem omnino certam non faciunt, eam tamen reddunt valdè probabilem propter communem Patrum, Doctorúmque expositionem.

Futurum Iudæum statuitur vt certum. *Gen. 49. 17.* *Apoc. 7.* *In connumerandis tribubus Israel cur tribum Dan prætermiserit Ioannes.* *Hier. 8.* *D. Hieron.*

III. Diximus supra certum planè esse Antichristum futurum Iudæum, tum quia in eam sententiam omnes Patres vnanimi consensu conspirarunt, tum etiam quia cum Antichristus debeat se mentiri Messiam propter Iudæos, qui illum recepturi sunt, cum Messias Iudæus genere in scripturis palam pronuncietur, nisi ipsę Iudæus sit, non poterit se pro Messia vniuersæ Iudæorum gēti obtrudere: eandémq; ob causam, mentietur se esse ex tribu Iuda, quæ est tribus Regia, & Messiæ in sacris literis tribuitur. Nam quòd Iudæi Antichristum pro Messia recepturi sunt disertis verbis prænuntiauit Christus Dominus Ioann.5. *Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me, si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Quare exploratum esse debet Antichristū & Iudæum genere, & ex tribu Dan ducturum originē propter communem Patrum sententiam, imo & sacris literis magis congruētem.

Antichristus mentietur se è tribu Iuda. *Ioan. 5. 43.*

IIII. Quod ad locum spectat, in quo tam prodigiosum monstrum orietur. Diuus Hieronymus in comment. super caput 12. Danielis D. Ansel. in Elucidario, Rabanus Maurus in tract. de Antichristo, & alij affirmant Antichristum Babylone nasciturum: quæ sententia communior est, & fere iam ab omnibus recepta. Addunt

D. Hieron. D. Anselm. Rab. Maur. Nascetur Babylone.

Anselmus, & Rabanus (id quod acceperunt ex Methodio in reuelationibus) illum educandum esse in Corozaim, & Bethsaida, & regnaturum in Capharnaum: videtúrque Method. in eam venisse sententiam propter illa verba Christi Domini Matt. 11. *Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida, & tibi Capharnaum, si vsque in cælum exaltaberis, vsque ad infernum detraheris.* Citat enim hunc locum Method existimans tunc Bethsaidam, Corozaim, & Capharnaum ad infernum vsque descensuras, cum in eis educabitur & regnauerit Antichristus. Verùm id incertum est, probabilius videtur, quod scribit D. Ioan. Damasc. libr. 4 fidei Orthod. capit. 27. Antichristum clam esse educandum. Quod verò attinet ad sedem regni, & imperij metropolim suo loco dicemus.

Method. Matt. 11. 21. D. Ioan. Da.

De malitia, & profligatis moribus Antichristi.

SECTIO IIII.

I. CVm dictum sit de nomine, ortu, & patria Antichristi, sequitur, vt de ratione vitæ, ac moribus disseramus. Illud igitur primùm constat Antichristum perditissimum, & profligatissimum fore omnium mortalium quotquot vnquam ab orbe condito extiterunt, & ad finem vsque mundi existent: vnde à Paulo 2. ad Thes. 2. per antonomasiam appellatur. *Homo peccati, filius perditionis, & ille iniquus, cuius est aduentus secundùm operationem Satanæ in omni seductione iniquitatis.* Quo loco Emphasim habet, *Ille iniquus*, Græcè ὁ ἄνομος: vbi articulus, ὁ, notat insignem quendam iniquum. Et Matth. 13 iniquus per excellẽtiam appellatur, cum dicitur: *Ager autem est mundus, bonum verò semen hi sunt filij regni: Zizania autem filij sunt nequam:* vbi pro *nequam* est Græcè τοῦ πονηροῦ in gignendi casu, quasi dicas: *filij ipsius mali*, qui malus, nequam, & iniquus per excellẽtiam dicitur: quo nomine quidam Dæmonem, alij Antichristum accipiunt. De eius impudentia locutus est Daniel c. 8. *Cum creuerint iniquitates, consurget Rex impudens facie.* De libidine c. 11. *Erit in concupiscentijs fœminarum*: sed de hoc inferiùs disputabimus. De blasphemiis c. 7. *Sermones contra excelsum loquetur, & aduersus Deum Deorum loquetur magnifica.* De superbia Paulus 2. ad Thes. 2. *Extollitur super omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur.* Secundò. Erit omnibus magicis artibus, hariolandi scientia, incantationum, & veneficiorum doctrina instructissimus. Ita docet Cyril Hier. catechesi mystagogica. 15. & Rabanus Maurus tractatu de Antichristo. Habebit, inquit, Antichristus magos, maleficos, diuinos, incantatores, qui eum Diabolo inspirante nutrient, & docebunt in omni iniquitate, falsitate, & nefaria arte, & maligni spiritus erunt duces eius, & socij semper, & comites indiuisi.

Qualis futura sit Antichristi vita. 2. Thes. 2. 3. Matt. 13. 38. Dan. 8. 23. & 11. 37. & 7. 25. 2. Thes. 2. 4. Antichristus Magicus, ac veneficus. Cyril Hier. Rab. Maur.

II. Tertiò. Ab ipso conceptu possidebitur à Dæmone, qui, vti diximus, ad formandum eius corpus concurret, talémque in eo humorum permistionem efficiet, vt sit natura ad omne vitium maximè propensus. Id quod his verbis explicat Raban. loco citato: In ipso conceptionis initio Diabolus simul introibit in vterum matris eius, & ex virtute Diaboli confouebitur, & contutabitur in ventre matris. Et sicut in matrem Domini nostri Spiritus sanctus descendit, & eam sua virtute obumbrauit, vt quod nasceretur Diuinum esset, & sanctum: ita Diabolus in matrem Antichristi descendet, & totam eam replebit, totam circũdabit, totam tenebit, totam interiùs exteriúsq; possidebit, vt Diabolo per hominem cooperante cõcipiat, & quod natum fuerit, totum sit iniquum, totum perditum. Quartò. Talem ab ipsa infantia Dæmon habebit in eum dominatum, & imperium, absque præiudicio tamen libertatis, vt eum in omnem malitiã, morúmque peruersitatem impellat.

Ab ipso conceptu possidebitur à Dæmone. Raban.

impellat. Quod significauit Apostolus, cum dixit 2. ad Thes. 2. *Cuius est aduentus secundum operationem Satanæ.* Quo etiam sensu dixit D. Hier. in com. super cap. 7. Danielis, Diabolum habitaturum esse corporaliter in Antichristo & D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses c. 25. Antichristum recapitulaturum in se Diabolicam apostasiam. Idémque intellexerunt Ephrem Syrus lib de consumm. seculi, & Antichristo. Cyril. Hieros. catechesi 15. & D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orth. c. 27. cum eum *Diaboli organum, & domicilium* appellarunt.

2. Thes 2.9. D. Hieron. D. Irenaeus. B. Ephrem. Cyril Hier. D. Ioan. Dā.

III. Quintò. Sunt qui existiment tantam futuram naturæ peruersitatem, & obstinationem ad malum in Antichristo, vt nullam vnquam sit admissurus inspirationem siue Diuinam, siue Angelicam. Ita enim sensit Franciscus Suarius in 3. part. D. Thom. q. 59. disp. 14. Idque confirmari potest ex illis verbis Iob 41. quæ sub typo Leuiathan de Dæmone accipiuntur, & ad Antichristum referri possunt: *Corpus illius quasi scuta fusilia compactum squamis sese prementibus, vna vni coniungitur, & ne spiraculum quidem incedit per eas.* Vbi significatur animum Antichristi ita futurum vndequaque obfirmatum, & obstinatum in malo, vt nulli, vel minimæ ac tenuissimæ Spiritus sancti auræ, hoc est, inspirationi locum præbeat. *Et ne spiraculum quidem,* inquit, *incedit per eas.* Imo non desunt, qui arbitrentur nullum omnino actum nō dico meritorium, sed ne moraliter quidem bonum effecturum propter continuam consuetudinem, & familiaritatem cum Dæmone, & effusam ac proiectam in omnia vitia naturā: cuius sententiæ est Benedictus Perera libr. 4 in Dan. instigante potissimum Dæmone, cui libera dabitur à Deo facultas eum continuo tentandi, atque ad omne flagitium incitandi, non tamen supra eius vires, fidelis enim est Deus, qui non finet illum tentari vltra id, quod poterit ad Corinth 10. Nec ei vnquam denegabit auxilium sufficiens ad conuersionem, aliàs enim non peccaret contra manifestam Pauli sententiam, qui 2. ad Thess 2. appellat Antichristum hominem peccati, & filium perditionis: & quod est consequēs, habebit Angelum custodem toto vitæ suæ tempore. Nec enim mihi probatur eorum sententia, qui existimant Antichristum paulò post quàm habuerit vsum rationis deserendum esse à custode Angelo, quod etiam asserit Viguerius in institutionibus Theologicis, cap. 21. § 3. versu 3. Sed vti diximus nihil ei proderit Angeli custodia propter summam obstinationem, vt affirmat D. Anton. 4. part. titul. 13. cap. 4. §. 3. *Quanuis,* inquit, *Angelus bonus ei non subtrahetur ad custodiam, tamen postquam incipiet malitia vti, nullum effectum in eum custodia, eo obstinato exercebit.* Illud tamen aduertūt Cyril. Hieros. catechesi mystagogica 15. Hippolytus Episcopus & Mart. orat. de consummatione mundi, D. Ioan. Damasc. lib. 4 fidei orthodoxæ c. 27. Et B. Ephrem Syrus, tract. de cōsummatione seculi, & Antichristo Antichristum initio quidem summam sanctitatem, religionémque simulaturum. In primordiis suis, inquit, Hippolytus, clemens erit, ad dilectionem quietus, religiosus pacificus, qui odio prosequetur iniustitiam, detestetur munera, idololatriam non admittat, amet scripturas, reuereatur sacerdotes, canitiem honori habeat, scortationem repudiet, adulterium abominetur, obtrectationes non audiat, delerationes non recipiat, hospitalis, studiosus pauperum, misericors, viduis opem feret, pupillos tuebitur, cunctos diliget, conciliabit inter homines cōtendentes amicitiā his verbis: *Sol non occidat super iracundiam vestram,* ad Ephes. 4. Non possidebit aurum, nec diliget argentum, diuitias non amplectetur. Atque hæc omnia faciet concilio simulato, & fraudulento, quo circumueniat omnes, vt se regem creent. Hæc Hyppolytus.

Nullam à cælo admittet inspirationem. Suarius. Iob. 41. 8. 1. Cor. 10. Auxiliū sufficiens Antichristo non denegabitur, vt neque Angelus. 2. Thess 2. Viguerius. D. Antoninus. Cyril. Hier. Hippolytus. D. Ioan Dā. B. Ephrem. Antichristus vita sanctitatē simulabit. Ephes. 4. 25.

Vtrum Antichristus futurus sit deditus concupiscentiis fœminarum?

SECTIO V.

I. HAnc dubitationem excitamus propter locum illum Danielis 11. *Deum pa-*
Dan. 11. 37. *trum suorum non reputabit, & erit in concupiscentiis fœminarum.* Quem locum Septuaginta, teste D. Hieron. in comment. super Dan. ita transtulerunt. *Et concu-*
Septuag. *piscentiis mulierum non subiacebit.* Quod quidem in ea 70. interpretum translatione,
D. Hieron. quam nunc habemus, non reperitur: sic enim apud eos legimus ad verbum, ἐπὶ πάντας θεοὺς τῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει καὶ ἐπὶ ἐπιθυμίαν γυναικῶν, καὶ ἐπὶ πάντα θεὸν οὐ συνήσει: hoc est, super omnes Deos patrum suorum non intelliget, & super concupiscentiam fœminarum, & super omnem Deum non intelliget. Quibus verbis, quia ambigua sunt, significatur, vt ipsemet Hieronymus confitetur, habere eum concupiscentiam fœminarum, & non habere. Non habere quidem si ita intellexerimus: super concupiscentiam fœminarum non intelliget: habere autem, si ita accipiamus: super concupiscentiam fœminarum, scilicet, erit. Iuxta primam autem lectionem vult Hieron. sermonem esse de Antichristo, qui simulaturus est castitatem, vt plurimos decipiat. Iuxta secundum verò de rege Antiocho, cuius fuerunt importunissimæ libidines. Nostra vero vulgata vtrumque sensum patitur si more Hebræorum præcedens negatio in posteriori quoque membro subaudiatur: & ita legamus: Deum patrum suorum non reputabit, & non erit in concupiscentiis fœminarum. Est enim idiotismus Hebræus, vt negatio in priori sententiæ
Esai. 53. 2. membro expressa, in posteriori subaudiatur, veluti Esaiæ 53. *Non erat ei aspectus, & desiderauimus eum*, id est, non desiderauimus eum.

II. Dicendum igitur videtur, propter hanc lectionis ambiguitatem, Antichristum
Hippolyt. initio quidem simulaturum esse castitatem, vt ex Hippolyto superiori sect. dixi-
Simulata mus: sed vbi rerum potitus fuerit in omnem libidinem, & scortationem ruiturum,
prius castita- ne dicamus homini omnium perditissimo commune naturæ vitium, & quod in
te in omnem libidinem homines plusquam reliqua dominatur, hoc est libidinem, defuturum. Quo etiam
ruet Antichristus. pacto respondet Lyranus in comment. super Dan. docens Antichristum exteriùs
Lyran. quidem simulaturum esse castitatem, vt facilius decipiat: non futurum tamen castitatis amatorem: sed aduersarium, & libidini deditissimum. Quam ob causam arbitratur significatum fuisse à Ioanne Apocal. 17. per bestiam ascendentem de abysso, eo quòd bestia symbolum sit lasciuiæ, & libidinosi homines bestiarum more vitam agant. Atque hinc licet colligere illustrissimum castitatis encomium, cuius nimirum tanta est pulchritudo, vt vel eius vnius simulatione persuadere sibi debeat Antichristus fore, vt reliqua omnia sua vitia, flagitiáque obtegantur: & sola opinione castitatis, ipse ad totius orbis monarchiam euehatur. Itaque homo ille peccati, & filius perditionis cum omnium se virtutum hostem profiteri debeat,
Conciliat beneuolentiã castitas. non audebit tamen aduersus castitatem aperto marte bellum gerere, quia cernet nihil esse, vel ad inuidiam conflandam libidine efficacius, vel ad conciliandam beneuolentiam castitate præstantius.

Vtrum Antichristus idolorum cultor sit futurus?

SECTIO VI.

I. VIdentur quædam loca Scripturæ in speciem pugnare. Quædam enim docet Antichristũ omnem omnino Deum abiecturum, nec alicuius alterius cultũ
2. Thes. 2. 4. præter quàm sui permissurũ, veluti 2. Thes. 2. *Et extollitur supra omne, quod dicitur Deus,*

Deus, aut quod colitur. Et Dan 11. *Deum patrum suorum non reputabit, nec quenquam Deorum curabit, quia aduersum vniuersa consurget.* Alia verò videntur conceptis verbis dicere futurum Antichristum idolorum cultorem, veluti Dan. 11. *Deum autem Maozin in loco suo venerabitur, & Deum, quem ignorauerunt patres eorum colet auro, & argento, & lapide pretioso.* Cæterùm proculdubio fatendū est Antichristum omnia idola aboliturum, nullúmque Deum passurum in orbe coli præter se: nam se tantùm ab omnibus adorari faciet, idque manifestè docent duo priora testimonia: affirmántque Cyrillus Hierosol. catechesi. 15. D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses cap. 25. Hippolytus martyr serm. de consummatione mundi. D. Hieron. in cap. 11. Dan. Et in epistola ad Algasiam. q. 11. Theodoret. Oecumen. & Theophyl. in comment. super. 2. ad Thessal. 2.

Dan 11 38. Nullū Deum præter se coli patietur Antichristus. Cyril. Hier. D. Irenæus. Hyppolitus. D. Hieron. Theodor. Oecumen. Theoph.

II. Ad locum Danielis 11. de Maozin, duplex est responsio. Vna Theodoreti, qui existimat per *Maozin*, ipsummet Antichristum intelligendum esse *Deum*, inquit, *fortem & potentem*, (hoc enim significat Maozin) *Seipsum appellat, illud enim, In loco suo, pro se ipsum, posuit: eriget enim sibi ipsi templa, & auro, & argento, ac lapidibus pretiosis ipsa exornabit.* Cui expositioni consentit verbum Hebraicum, vt plerique annotarunt. Altera est Lyrani, & aliorum, quæ videtur probabilior, respondentiū *Maozin* nomen esse proprium, significaréque certum aliquem Dæmonem, quem Antichristus priuatim colet: cuius nimirùm opera se videbit indigere ad signa sua, & prodigia perpetranda. Et quoniam in eo Dæmone præsidium omne suum collocabit, venerabitur illū sub nomine *Maozin*, quæ vox interpretatur, *fortitudines*, vt Deus Maozin, idem sit, ac Deus fortitudinum, siue Deus fortissimus. Itaque Antichristus occultè quidem, & priuatim Dæmonem adorabit, eique eriget arā, construétque simulachrum in auro, argēto, & lapide pretioso, publicè tamen omnia idola execrabitur, & euertet, séque vnum faciet ab omnibus adorari.

Theodor. Lyranus. Certum Dæmonem priuatim colet.

Vtrum Antichristus futurus sit secundùm sectam Iudæus?

SECTIO VII.

I. Illud in primis pro certo statuendum, Antichristum simulaturū se esse Christum, siue Messiam. Iudæósque illum tanquam Messiam recepturos. Ita enim disertis verbis Christus prænuntiauit Ioan. 5. *Ego veni in nomine patris mei, & non recepistis me, si alius venerit in nomine suo illum recipietis.* In eandem sententiam interpretatur D. Hieron. illud Dan. 11. *simulabit se Ducem fœderis*, id est, Messiam Principem fœderis, & testamenti Iudæorum. Idémque affirmant D. Irenæus lib. 5. aduersus hæreses cap. 25. Cyrillus Hierosol. catechesi. 15. Hippol. Mart. orat. de cōsummatione mundi. Theodoret. in comment. super 2. ad Thessalon. 2. Et in Epitome Diuinorum decretorum c. de Antichristo. D. Hier. in epist. ad Algasiam q. 11. Seuerus Sulp. in vita B. Martini lib. 2. D. Hilarius canone 25. in Matth. D. Amb. lib. 10. in Lucam, D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthod. c. 28. D. Greg. lib. 31. Moral. c. 10. Cyril. Alex. D. Chrysost & D. August. in c. 5. Ioannis.

Messiam se simulabit Antichristus. Cyril. Hier. D. Irenæus. Hippolytus. Theodor. D. Hieron. Seuer Sulp. D. Hilar. D. Chrysost. D. August.

II. Secundò. Simulabit se gentis Iudaicæ maximè studiosum, Iudæósq; præcipuè colet, vt ipsi primi eum tanquam Messiā regémq; recipiant, vt auctor est Cyril Hier. catechesi 15. Hippol. Martyr, oratione de consummatione mundi Et B. Ephrem Syrus tract. de consummatione seculi. Eámque ob causam Hebręis templum Hierosolymitanum instaurabit: quemadmodùm testantur iidem Autores loco citato, & Rabanus Maurus tract. de Antichristo. Tertiò. Illud consequens est Antichristū futurum Iudaicæ legis cultorem, maximúmque cæremoniarum legalium obseruatorem: quod ex eo perspicuum est, quia alioqui non poterit se Iudæis insinuare:

Cyrill. Hier. Hippolytus. B. Ephrem. Templum Hierosolymitanum instaurabit in gratiam Hebræorum. Raban. Iudaicam legem obseruabit.

nec enim Iudæi recipient hominem non circuncisum: & qui legem non seruet, sed potiùs contemnat. Ita docent D. Ambr. in comment. super 2. ad Thessal. cap. 2. & Rabanus Maurus tract. de Antichristo, qui conceptis verbis docent, Antichristum fore circuncidendum. De lege vero Iudæorum ab eo obseruanda, idem affirmant Cyrillus Hierosf. catechesi. 15. Seuerus Sulpit. lib. de vita S. Martini, vbi ait Antichristum præcepturum esse, vt omnes secundùm legem circuncidantur. Et D. Greg. lib. 11. registri in dictione. 6. cap. 3. *Veniens*, inquit, *in mundum Antichristus diem Sabbathi, & diem Dominicum ab omni iubebit opere custodiri: nam quia simulaturus est mori se, ac resurgere: ideo diem Dominicum in veneratione haberi præcipiet: quia vero iudaizare populum compellet, vt ritus Moysaicæ legis reuocet, & Iudæorum sibi subdat perfidiam, diem Sabbathi obseruari coget.* Hæc Gregorius. Verùm hoc arbitramur initiò tantùm facturum, postea enim rerum potitus nouas ipse leges nefarias promulgabit, omnem peccandi licentiam continentes, modò ipsum tanquam Deum omnes recipiant. Quod enim tandem repudiaturus sit legem Mosaicam manifestè colligitur ex illis verbis Dan. 11. *Deum patrum suorum non reputabit.* Si enim Deum Israël non venerabitur, nec illius sanè legem Iudæis olim datam, cæremoniásque obseruabit.

D. Ambr. Rabanus. Cyril. Hiero. Seuer. Sulpit. D. Greg. Omnes secundum legem circuncidi præcipiet. Dan. 11. 37.

Quodnam sit illud templum, in quo sessurus prędicitur Antichristus.

SECTIO VIII.

I. EO amentiæ simul, & impudentiæ veniet Antichristus, vt sibi tanquàm Deo litari, hostiásque immolari præcipiat: imo & in templo Dei sedeat tanquàm Deus, quemadmodum disertis verbis docet Paulus 2. ad Thessal. 2. *Nisi reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus.* Theodoretus, D. Chrysost. Theophyl. & Oecumen. in eum locum Pauli, nomine templi accipiunt templa Christianorum, in quibus Antichristus se faciet adorari. Verùm communis opinio est, Antichristum reædificaturum esse templum illud Hierosolymitanum in gratiam Iudæorum, in eóque sessurum tanquam Deum: sic enim tradunt Cyrillus Hierosol. catechesi. 15. D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses, cap. 25. & 30. Hippol. Martyr. in orat. de consummatione mundi. D. Hieron. in epist. ad Algasiam q. 11. D. Ambr. in 21. cap. Lucæ, D. August. lib. 20. de Ciuitate Dei, cap. 19. Seuer. Sulp. lib. 2. de vita S. Martini, D. Hilar. canone. 25. in Matt. D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthod. cap. 28. Sedulius in comment. super. 2. ad Thessal. 2. imo ipsemet Theodoretus, Chrysost. Theophyl. qui aiunt Antichristum sessurum in Ecclesiis Christianorum, simul affirmāt sessurum in templo Hierosolymitano. Itaque solus Oecumenius id negat ea ductus ratione, quòd sola templa Christianorum, templa appellari possint, quæ tamen ratio non multùm habet momenti.

2. Thess. 2. 3. Theodor. D. Chrysost. Theoph. Oecumen. In templo Hierosf. sedebit Antichristus tāquam Deus. Cyril. Hier. D. Ireneus Hippolytus. D. Hieron. D. Ambrosf. D. August. Seuer. Sulp. D. Hilar. D. Ioā. Dam. Oecumen.

II. Confirmatur eadem sententia ex cap. 11. Apoc. vbi dicuntur Enoch, & Helias occidendi ab Antichristo, & eorum corpora iacitura in plateis ciuitatis magnæ: vbi & Dominus eorum crucifixus est. Ex quibus verbis manifestè colligitur Antichristum Hierosolymis regnaturum: vt postea dicemus. Atque adeo verisimile est, ibi Pauli prædictionem, de sessione in templo Dei, esse adimplendam. Porro templum hoc Hierosolymitanum, ab Antichristo instaurandum, censetur tēpli nomine: tum propter templum illud antiquū Salomonis, quod repręsentabit: tum quia more tēpli sacrificiis, & hostiis Antichristo immolandis inseruiet. At quid respondebimus ad locum illum Dan. 9. vbi videtur significari templū Hierosolymitanū,

Apoc. 11. 8.

nunquàm

nunquàm amplius instaurandum illis verbis: *Vsque ad consummationem, & finem perseuerabit desolatio?* Respondemus adhuc cōstare vaticinium Danielis: vere enim ad finem vsque perseuerabit desolatio: quia tantùm in fine mundi ab Antichristo instaurabitur. Aut certe etiam dici potest adhuc Antichristi tempore templi desolationem duraturam, quia nunquàm scelestius, quàm tunc templum illud profanabitur: quid enim magis profanum, magisque execrandum, quam in templo illo olim celeberrimo, & sanctissimo thura Antichristo adoleri, hostiásque immolari. Dan. 9.27.

Quanam arte, & quibus initiis Antichristus orbis imperium obtinebit?

SECTIO IX.

OBSCVRVM initiò futurum Antichristū, & clam atque occultè educandum liquido testātur Sacræ literæ, idcircò enim Dan. 7. appellatur cornu paruulū. I.
Considerabam, inquit, *cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum*, quemadmodum D. Hieronymus, & Theodoretus eo loco interpretātur: luculentiúsque adhuc prædicitur Dan. 11. *Stabit in loco despectus, & nō tribuetur ei honor regius, & veniet clam, & obtinebit regnū in fraudulentia.* Quāquam enim eum locum Porphyrius, & alij veteres de Antiocho Epiphane intellexerūt: rectiùs tamē accipi de Antichristo docet D. Hier. in comm. sup. Dan. *Qui cōsurgere*, inquit, *habet de modica gēte id est, de populo Iudæorū, & tam humilis erit, atque despectus, vt ei nō detur honor regius, & per insidias, & fraudulentiam obtineat principatum, & hoc faciet, quia simulabit se Ducem fœderis, hoc est legis, & testamēti Dei.* Idémque affirmat D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthod. c. 27. *Clam*, inquit, *educabitur, ac repente insurget, capútque attollet, atque imperio potietur, & in regni quidem, vel tyrannidis potius præludijs bonitatis speciē præ se feret, cū vero rerum potitus fuerit, tunc peruersitatē omnem suam depromet.* Id, quod magis exponēs Hippol. Martyr orat. de cōsummatione mūdi, postquā eius hypocrisim, & simulationē, simúlque miracula descripsit, adiungit: *Hæc omnia faciet consilio simulato, & fraudulento, quo circūveniat omnes, vt illum regē creent: nam vbi populi tantas eius virtutes, & facultates perspexerint, vno consensu conuenient omnes vnum in locum ad creandum illum regem, ac præcipuè Iudæorum gens præ omnibus ipsi tyranno chara erit, dicéntque illi omnes, Tibi obtemperamus, & agnoscimus te iustum super omnem terram atque initio quidem subdolè gloriam hanc repudiabit, at perseuerantes homines, & obsecrantes regem illum declarabunt.* Hæc Hippolytus.

Dan. 7. 8. D. Hierony. Theodor. Dan. 11. 21. Porphyr. *Antichristus initio humilis erit, atque despectus.* D. Hieron. D. Ioan. Dam. Hippolyt. *Eius hypocrisis.* *Iudæorū gens præ omnibus Antichristo chara.*

Itaque ad duo capita videtur Hippolytus imperij Antichristi reuocare. Vnum erit signa, & prodigia, quæ ante suum principatum, dum adhuc erit obscurus coram multis admirabilia perpetrabit, mundando leprosos, sanando paralyticos, expellendo Dæmones, mortuos in speciem excitando. Alterum erit incredibilis hypocrisis, & virtutum omnium simulatio. Cyrillus Hierosol. catechesi 15. arbitratur Antichristum peruenturum ad imperij totius orbis fastigium, gentes quidem sibi incantationibus, & veneficiis conciliando, Iudæos autem, appellando se Messiam regem, idque portentis & magicis signis confirmando. *Veneficijs*, inquit, *incantationibus, & malis artibus instructissimus vsurpabit sibi potestatem Romani imperij, falsò autem Christum se ipsum vocabit, ac per hanc Christi appellationem Iudæos, qui venturum expectant, decipiet: gentes verò per magicas imposturas seducet.* Addit Hippolytus ad hoc ipsum vsurum esse Dæmonū ministerio, & legatione, *Mandata*, inquit, *mittet per vniuersam prouinciam opera tùm Dæmonum, tum hominum, qui dicāt: Rex magnus natus est super terrā, venite omnes ad adorandū eum, en ipse vobis præstabit frumentum, & vinū, & opes, ac sublimes dignitates.* Id quod etiā affirmat II.

Cyril. Hier. *Quibus artibus cōciliabit sibi gentes.* *Per vniuersū orbem mittet legatos.*

B. Ephr. Beatus Ephrem tract. de consummatione seculi, & Antichristo. *Assumpta*, inquit, *potestate impudentissimus ille Dæmones ablegabit ad vniuersos fines terræ, qui cunctis prædicent magnum iam regem cum gloria apparuisse, omnésque ad occurrendum ei, visendúmque ipsius decorem inuitent.*

Quale futurum sit imperium Antichristi, & quæ eius imperij sedes.

SECTIO X.

I. IMPERIVM Romanum Antichristi tempore diuisum fore in decem reges prædixit Dan. c. 7. *Ecce*, inquit, *bestia quarta terribilis, atque mirabilis, & fortis nimis: dentes ferreos habebat magnos, comedens, atque comminuens: & reliqua pedibus suis conculcans: dissimilis autem erat cæteris bestijs, quas videram ante eam, & habebat cornua decem.* Hanc bestiā communis expositio Romanum interpretatur imperium cum D. Hier. Theodoreto, & aliis: cornua autem decem, decem reges, in quos erit imperium distributum. Igitur Antichristus Romanum imperiū occupabit, tribus regibus ex illis decem, profligatis, & occisis, reliquis septem sub suam potestatem, ditionémque subiectis, id quod eodem capite Daniel ita prænunciat. *Considerabā cornua, & ecce cornu aliud paruulū ortum est de medio eorum, & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius.* Et paulò post seipsum interpretans, subiungit, *Bestia quarta, regnum quartum erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuersam terram, & conculcabit, & comminuet eam. Porrò cornua decem ipsius regni, decem reges erunt, & alius consurget post eos, & ipse potentior erit prioribus, & tres reges humiliabit.* Quod verò Daniel per hunc regem potentiorē prioribus Antichristū intelligat, ex sequentibus manifestè colligitur. *Sermones*, inquit, *contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi conteret, & putabit quod possit mutare tempora, & leges, & tradentur in manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis.* Vnde meritò D. Hier. in comm. eius loci ita concludit. *Dicamus ergo quod omnes scriptores Ecclesiastici tradiderunt, in consummatione mundi, quando regnum destruendum est Romanorū, decem futuros reges, qui orbem Romanum inter se diuidant: tunc vndecimū regem paruulum surrecturum, qui tres reges de illis decem, superaturus sit, id est, Ægypti, Africæ, & Æthiopiæ reges, quibus interfectis, septem alij reges victori colla submittent.* Hæc ille.

Dan. 7. 7. — D Hieron. — Theod. — Imperiū Romanū occupabit Antichristus. — Dan. 7. 8. — D Hieron. Romanū imperium ad mundi finem decem reges inter se diuident.

II. Ad hæc hos tres reges ab Antichristo occidēdos, quos D. Hier. ait futuros reges Ægypti, Africæ, & Æthiopiæ. Lactantius lib. 7. Diuinarum institut. cap. 16. existimat futuros reges Asiæ, qui tunc Asiam obtinebunt. Itáque ex decem regibus, qui Romanum imperium administrabunt, tres collatis signis superabit, & occidet Antichristus, reliquos septem sibi vltro parētes viuos relinquet, sibique subiiciet. Atque hoc est quod Ioannes hoc ipso cap. docuit, cum dixit ostensum sibi fuisse Draconem habentem capita septem, & cornua decem, & in capitibus septem diademata. Primum enim decem erunt cornua, id est, decem Reges, sed postea tribus interfectis, septem remanebunt capita, cum septem diadematibus, idest, septem reges regalibus coronis decorati, Antichristóque subiecti. Idémque est, quod initio huius cap. 13. reperitur. *Vidi de mari bestiam ascendentem habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua eius, decem diademata.* Nihil enim aliud significatur, quàm initio quidem decem futura esse cornua, decémque diademata, idest, decem reges, postea tamen tribus ab Antichristo interfectis, relinquenda tantum esse septem diademata, & septem capita, hoc est septem reges. Et c. 17. meretrix purpurata sedet super bestiam habentem capita septem, & cornua decem.

Lactan. Tribus interfectis regibus, subiiciet sibi reliquos. — Apoc. 13. 1. — Apoc. 17.

III. De aliis prælijs Antichristi loquitur Dan. c. 11. *In tēpore*, inquit, *præfinito præliabitur aduersus eum rex Austri, & quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis in*

Dan. 11. 40.

curribus

curribus, & in equitibus, & in classe magna, & ingredietur terras, & conteret, & pertransiet: & introibit in terram gloriosam, & multi corruent, hæ autem solæ saluabūtur de manu eius Edom, & Moab, & principium filiorum Ammon: & mittet manum suā in terras, & terra Ægypti non effugiet, & dominabitur thesaurorum auri, & argenti, & in omnibus pretiosis Ægypti: per Libyam quoque & Æthiopiam transibit, & fama turbabit eum ab Oriente, & ab Aquilone, & veniet in multitudine magna, vt conterat, & interficiat plurimos. Quem locum D. Hieronymus totum de Antichristo interpretatur. Quod autem Edom & Moab, & Ammon euasuræ dicantur ex Antichristi manibus, illud significat, auctore Hieronymo, Idumæam, Moabitas, & filios Ammon, id est, Arabiam, relinquendam esse intactam, quia illuc Sancti ad deserta confugient Denique de prælio Gog, & Magog, de quo agitur Genes. 38. & Apoc. 20. illud interim satis sit annotasse per *Gog*, accipiendum esse Antichristum, per *Magog*, aut Antichristi exercitum ex barbaris, ferocissimisque gentibus collectum. Itaque prælium Gog, & Magog, esse prælium Antichristi, exercitúsque eius aduersus Ecclesiam, vt ad c. 20. fusè docebimus. *D. Hieron.* *Quo pacto Arabia euasura sit ex Antichristi manibus.* *Gen. 38.* *Apoc. 20.*

IIII. Ex dictis plane colligitur Antichristum futurum omnium, qui vnquàm fuerūt, eruntve regum, imperatorúmque potentissimum: Siquidē vniuersum orbem sibi subiiciet, nec patietur aliquem vsquàm gētium nisi suo nomine regnare. Id quod Daniel c. 7. significauit illis verbis. *Ipse potentior erit prioribus.* Et D. Hieron. in c. 11. Dan. affirmat Antichristum toto orbe regnaturum. De cuius etiam monarchia loquens Lactantius lib. 7. Diuinarum institut. c. 16. sic ait. *Multiplicabitur extremis mundi temporibus imperium, & summa rerum potestas per plurimos dissipata, & cōcisa minuetur: Tunc discordia in perpetuum serentur, nec vlla requies bellis exitialibus erit, donec reges decem pariter existant, qui orbem terræ, non ad regendum, sed ad consumendum partiantur: tunc repente aduersus eos hostis potentissimus ab extremis finibus plagæ septentrionalis orietur, qui tribus ex eo numero delectis, qui tunc Asiam obtinebunt, assumetur in societatem à cæteris, ac princeps omnium constituetur.* Fore etiam Antichristum opulentissimum imperatorem docet Daniel eodem c. 11. illis verbis. *Dominabitur thesaurorum auri, & argenti, & in omnibus pretiosis Ægypti.* *Antichristus erit omnium imperatorum potētissimus.* *Dan. 7. 24.* *D. Hieron.* *Lactantius.* *Dan. 11. 43.*

V. Quod verò spectat ad imperij sedem, & regni metropolim, Babylone primum creditur regnaturus, vt plerique colligunt ex Zachariæ cap. 5. cum dicitur. *Leuauerunt amphoram inter cœlum & terram. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: quò istæ deferunt amphoram? & dixit ad me, vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & stabiliatur, & ponatur ibi super basem suam.* Quo loco pro *terra Sennaar*, Septuaginta transtulerunt, *in terra Babylonis.* Est enim Sennaar auctore D. Hieronymo, campus Chaldæorū, in quo Babylon est ædificata, significatúrque ea visione supplicium Iudæorum vsque ad tempora Antichristi duraturum, quo tempore ædificabitur eis domus Babylone, eo quòd ibi incipiet Antichristus regnare, & à Iudæis vt Messias recipietur. Quanquam verò initia eius imperij Babylone erunt, tamen præcipuè Hierosolymis imperabit, eritque ea vrbs sedes regni. Id, quod confirmari solet ex illis verbis Apostoli 2. ad Thessal. 2. *Ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquàm sit Deus.* Esse autem per *templum* eo loco accipiendum templū Hierosolymitanum, quod ipse instaurabit, iam superiùs multorum Patrum testimonio confirmauimus. Cum igitur sedere debeat in templo Hierosolymitano videtur eam vrbem futurā sedem imperij. Accedit quod Apoc. 11. docet Ioannes, Enoch, & Heliam Hierosolymis ab Antichristo occidendos, vt in commentariis eius capitis diximus: quod argumento est ibi imperij metropolim, ac sedem ab Antichristo erigendam. *Zachar. 5. 9.* *Babylone primum regnabit Antichristus.* *Septuagint.* *D. Hieron.* *Vrbs Hierosol. metropolis regni Antichristi.* *2. Thess. 2.* *Apoc. 11.*

De signis, & prodigiis admirandis quidem, sed fallacibus, quæ Dæmonis opera patrabit Antichristus.

SECTIO XI.

Rabanus. *Omnia Antichristi signa mendacia.* *2 Thess. 2. 9.* *Method.* *Hippo.* *B. Ephr.* *Rabanus.*

I. TRIBVS quasi machinis validissimis Antichristus Ecclesiã oppugnabit: quemadmodũ docet Raban. Maurus Archiep. Moguntinus, terrore nimirùm, muneribus, & prodigiis. Et quidem vera miracula efficere non poterit, cum id ad solius Dei potestatem, & imperiũ pertineat, verũ effecta admirabilia, signáque multa & prodigia perpetrabit Dæmonum opera. Quanquã vero multa verè per magiam efficiet, videlicet opera Dæmonum applicantium actiua passiuis, cuiusmodi fuerunt serpentes illi Magorũ Pharaonis, vt est probabilior sẽtẽtia: meritò tamẽ omnia eius signa mendacia appellantur, quia ad fallendum, doctrinæque suæ falsitatem astruendam pertinebunt. De quibus signis, & prodigiis loquitur Paul. 2. ad Thess. 2. *Cuius est aduentus secundum operationem Satanæ in omni virtute, & signis, & prodigijs mendacibus, & in omni seductione iniquitatis ijs, qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent.* Quænã verò huiusmodi prodigia sint futura habemus ex parte significatum à Patribus. Method. Episc. & Mart. in suis reuelationibus, quæ referuntur tomo 2. Biblioth. S. Patrum. *Faciet,* inquit, *multa signa, & prodigia sophistica, & falsa, cæci respicient, claudi ambulabunt, surdi audient, dæmoniaci curabuntur, conuertet solem in tenebras, & lunam in sanguinẽ apparenter.* Hippolyt. Episc. & Martyr orat. de consummatione mundi. *Leprosos,* inquit, *mũdabit, paralyticos excitabit, expellet Dæmones, longinqua non aliter quàm præsentia denunciabit, mortuos suscitabit, transferet montes ante oculos spectantiũ, siccis pedibus ambulabit super mare, deducet ignem è cœlo, conuertet diem in tenebras, & noctẽ in diem, solem circumaget quò libuerit, & vt semel dicam omnia terræ, marisque elementa, vi oblatæ apparitionis corã spectantibus obtemperare sibi demonstrabit.* Beatus Ephrem Syrus tract. de consummatione seculi, & Antichristo. *Trãsferet,* inquit, *Montes, & insulas fallaciter, & currere quidẽ videbitur mons coram cunctis turbis spectantibus, licet omnino à suis fundamẽtis non sit motus, super abyssum incedet, & in ea, vt super terrã se ambulare simulabit: magna tribulatio erit in diebus illis, quando seipsum vt Deum ostentabit formidabilibus portẽtis, per aëra volitãs, cunctique Dæmones in forma Angelorũ: cum timore coram tyrãno in aëre sublimes volitare conspiciẽtur.* Raban. Maur. tract. de Antichristo, qui falsò, vt diximus, adscribitur D. Aug. *Faciet,* inquit *signa inaudita, arbores nimirũ subitò florere & arescere, mare turbari, & subitò trãquillari, naturas in diuersas figuras mutari, agitari aëra ventis, & multimodis cõmotionibus mortuos in conspectu hominum suscitari.*

Matt. 24. 24. *Prædicatores Antich. multa, non tamẽ vera edent miracula.* *Cyril. Alex.* *Martyres qui tẽpore Antichristi patientur, super omnes martyres.* *D. Greg.*

II. Quæ omnia nõ de solo Antichristo accipiẽda sunt, sed de eius etiã sectatoribus, potissimũq; prædicatoribus, vt Christus Dominus conceptis verbis docuit Matt. 24. *Surgẽt enim pseudochristi, & pseudoprophetæ, & dabũt signa magna, & prodigia, ita vt in errorẽ inducantur, si fieri potest etiã electi.* Vbi notandũ est de signis, & prodigiis dictũ fuisse: *Vt in errorẽ inducãtur, si fieri potest etiã electi.* Erit enim hæc lõgè omniũ grauissima tẽtatio multò ipsis tormentis, muneribúsque potẽtior. Ita prædictionẽ Christi intellexit Cyr. Hierosol. catech. 15. *Nũquid,* inquit, *non beatus martyr erit, qui tũc pro Christo martyriũ pertulerit? Ego verò illũ super omnes martyres esse dixerim: nam qui antea præcesserũt, cũ hominibus illis tantũ certamen erat, qui verò tẽpore Antichristi patientur, personaliter cũ Satana pugnabunt: tunc verò superiores illos martyres reges solũ occidebant, mortuos autem non excitabant, neque signis & prodigijs cuiúsque phantasiam perturbabant, hic autem & timore, & necessitatis mala subuersione, vt seducantur si fieri potest etiã electi, nequando in cor ascendat, quæ Christus plura hic gesserit.* In eandem sententiã loquitur D. Greg. lib. 32. Mor. cap. 15. *Pensemus,* inquit, *quæ erit humanæ mentis illa*

tis illa tentatio, quando pius martyr, & corpus tormentis subiicit, & tamẽ ante eius oculos tortor miracula facit: cuius tunc virtus non ab ipso cogitationum fundo quatiatur: quando is, qui flagris cruciat, signis coruscat? Et D. Isido. lib. 1. de summo bono cap. 28. *Olim,* inquit, *faciebant miracula martyres, tunc autem videbuntur facere ipsi persecutores.* *D. Isidorus.*

Cæterum quanquàm tam multa, tãque admiranda futura sint huiusmodi signa, nunquã tamen Christi Ecclesia, fidésque ac religio labefactari poterũt. Nam præter alia maxima subsidia, quibus Diuina prouidentia fideles eius temporis mirum in modum confirmauit, simul etiã Enoch, & Helias toto fere tempore tyrannidis Antichristi illustrissimis miraculis coruscabunt, vt diximus cap. 11. cum Ioanne 5. nostro exegetico sect. 11. Quare defendi nõ potest id, quod ait Dominicus à Soto, lib. 4. sentẽt. d. 46. q. 1. art. 1. videlicet propter acerbissimã illam persecutionẽ, fidem ac religionem Christi extinguendam esse *Extincta,* inquit, *fide per dissensionem ab Apostolica sede totus mundus vanus erit, ac deinceps in cassum processurus: expauescant ergo mortales, quàm sit pestilens amor sui, inde enim dimanat elatio, & superbia, quæ sub ducatu tandem Antichristi ciuitatem Dei labefactabit.* Non potest, inquam, defendi hæc sentẽtia, vt bene aduertit Bellarminus tract. de Antichristo, c. 17. to. 1. suarum controuersiarum: quoniam pugnat cum illa Christi promissione, Matth. 16. *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam.* Accedit, quòd cum Christus Dominus dixit Math. 24. *Dabunt signa magna, ita vt in errorem inducantur, si fieri potest etiam electi: sed propter electos breuiabuntur dies illi:* manifestè significauit, tempore Antichristi futuros electos, atque adeò Ecclesiam. Qua de re legendus est D. Aug. li. 20. de Ciuit. Dei c. 8. *Post hæc,* inquit, *oportet eum,* (id est, Diabolum,) *solui breui tempore, si hoc est Diabolo ligari, & includi, Ecclesiã non posse seducere: hæc ergo erit solutio eius vt possit? Absit nunquam ab illo Ecclesia seducetur prædestinata, & electa ante mundi constitutionem, de qua dictum est: Nouit Dominus qui sunt eius: & tamen hic erit Ecclesia illo tempore etiam quo soluendus est Diabolus, sicut ex quo est instituta hic fuit, & erit omni tempore, in suis vtique qui succedunt nascendo morientibus.* Id quod probat Aug. ex c. 20. huius operis cum dicitur: *Et ascenderũt super terræ latitudinem, & cinxerũt castra sanctorum, & dilectam ciuitatem. Et descendit ignis de cœlo à Deo, & comedit eos: & Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia, & pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum. Sed hoc iam ad iudicium vltimum pertinet, quod nunc propterea commemorandum putaui, ne quis existimet eo ipso paruo tempore, quo soluetur Diabolus in hac terra Ecclesiã non futuram, illo hic eam vel non inueniente, cum fuerit solutus, vel absumente cum fuerit modis omnibus persecutus.* Et paulò inferius: *Alligatio,* inquit, *Diaboli, est non permitti exercere totam tentationem, quam potest, vel vi, vel dolo ad seducendos homines in partem suam cogendo violenter, fraudulenterve fallendo: quod si permitteretur in tam longo tempore, & tanta infirmitate multorum, plurimos tales, quales Deus id perpeti non vult, & fideles deiiceret, & ne crederent impediret, quod ne faceret alligatus est.* Denique paucis interpositis, *Soluetur,* inquit, *in fine, vt quàm fortem aduersarium Dei ciuitas superauerit, cum ingenti gloria sui redemptoris, adiutoris, liberatoris, aspiciat.* Hactenus Aug.

Marginalia: III. *Antichristi persecutione nunquã labefactabitur Ecclesia.* *Opinio Dominici à Soto nullo modo defendenda.* *Bellarm.* *Matt. 16. 18* *Matt. 24. 24* *Aug.* *Apoc. 20. 9.*

Vtrum Antichristo regnante, sacrificium Eucharistiæ in Ecclesia cessaturum sit?

SECTIO XII.

QVod cessaturum sit non semel videtur à Daniele prænunciatum, etenim I.
cap. 8. *Audiui,* inquit, *vnum de sanctis loquentem: & dixit vnus sanctus alteri* *Dan. 8. 13*
nescio cui loquenti: Vsquequò visio, & iuge sacrificium, & peccatum desolationis, quæ

facta est, & sanctuarium, & fortitudo conculcabitur? Et dixit ei: vsque ad vesperam & mane dies duo millia trecenti, & mundabitur sanctuarium. Et c.11. *Polluent sanctuarium fortitudinis, & auferent iuge sacrificium, & dabunt abominationem in desolationem.* Quę duo testimonia quanquam communis expositio interpretatur de iugi sacrificio legis veteris, quo singulis diebus duo agni anniculi immaculati, vnus mane, quod erat sacrificium matutinum: alter vesperi, quod sacrificium vespertinum dicebatur, in holocaustum immolabantur. Numer. 28. Quod iuge sacrificium cessauit tempore Antiochi, de quo iis locis sermo est. Nihilominus confitetur D. Hieron. à plerisque accipi de temporibus Antichristi sub typo regis Antiochi. Sed luculentiùs idem habemus expressum c.12. *A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificiũ, & posita fuerit abominatio in desolationem dies mille ducenti nonaginta.* Vbi manifestè sermo est de Antichristo, cũ tempus tyrannidis exprimatur, diebus mille ducentis nonaginta comprehensum, vt affirmant D. Hieron. & Theodoret. in eum locum D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses. Hippol. Martyr orat. de consummatione mundi. Primasius in c.11. Apoc. & reliqui communiter. Quodnam verò aliud iuge sacrificium accipiendum videtur quàm sacrificium Eucharistiæ? quod cum in vniuersis ferè orbis prouinciis celebretur, quas alternis conuersionibus obit sol, meritò iuge, & continuum appellari potest, cum fere semper oporteat, siue in his, siue in illis partibus offerri: iuxta illud Malach. 1. *Ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus: & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus.* Et quanquàm pro *iugi sacrificio* Septuag. transtulerunt ἐνδελεχισμὸν ita locum reddentes: ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμοῦ, hoc est, ad verbum *à tempore mutationis continuitatis.* Etenim ἐνδελεχισμὸς continuitatem significat, & eo loco haud dubiè continuitatem Diuini cultus: significarique videtur continuationem cultus Diuini ea celebritate, qua modo agitur, tempore Antichristi desituram. Tamen cum præcipuus, & maximus religionis nostræ cultus, ipso Eucharistiæ mysterio contineatur, meritò complures ad Eucharistiam, vaticinium Danielis pertinere existimarunt. Id quod præter alios disertè docet Hippol. Martyr orat. de consummatione mundi. *Pretiosum,* inquit, *corpus, & sanguis Christi non extabit in diebus illis, liturgia,* id est, Missæ sacrificium, *extinguetur.* Atque hæc sunt, quæ sacrificiũ Eucharistiæ cessaturum Antichristi tempore confirmat.

Dan. 8. 13. *Dan. 11. 31.* *Numer. 28.* *D. Hieron.* *Dan. 12. 11.* *D. Hieron.* *Theodor.* *D. Irenæus.* *Hippolyt.* *Primasius.* *Eucharistia, iuge sacrificium.* *Malach. 1. 11.* *Septuag.* *Hippolyt.*

II. Ex altera verò parte videtur obstare illustris illa Christi pollicitatio Matth. 28. *Ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi.* Quam licet D. Aug. tract. 50. in Ioan. de præsentia secundùm prouidentiam & fidem. Et D. Ambr. lib de Isaac, & anima cap. 7. de protectione accipiant: tamen de præsentia quoque in sacramento Eucharistiæ, plerique interpretantur, quos sequitur Iansenius in concordia. Quare dicendum putamus Eucharistię mysterium, & cultum publicè quidem cessaturum tempore Antichristi, quippe qui nihil magis, quàm hoc sacramentum, vt pote locupletissimum passionis Dominicæ monumentum detestabitur. Quo sensu intelligendus est Daniel: eámque ob causam Septuaginta voce ἐνδελεχισμοῦ vsi sunt, quæ cultus continuitatem, & celebritatem significat: id tamen non efficiet, quominùs priuatim, & in locis occultis, vbicunque se fideles metu persecutionis abdiderint, sacerdotes corpus Christi consecrent, fidelibúsque communicent, nec enim Deus electos alienissimo illo tempore tam præsenti solatio, subsidióque destituet: vt etiam tunc verum sit illud Psal. 22. *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me.* Quo sensu prædictio Christi accipienda est, atque ita rectè constant, & cohærent testimonia, quæ in speciem secum ipsa pugnare videbantur.

Matt. 28. 20. *D. August.* *D. Ambros.* *Corn. Ians.* *Eucharistiæ mysterium, & cultus publicè cessabit tempore Antichristi.* *Psal. 22. 5.*

Quanto

Quanto tempore duratura sit Antichristi tyrannis,& sub eo Ecclesiæ persecutio.

SECTIO XIII.

ANtichristi tyrannidem modico tẽpore duraturam prædixit Christus, Matt. 24. *Nisi breuiati*, inquit, *fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur*, Et Apoc. 12. *Væ terræ, & mari, quia descendit Diabolus ad vos habens iram magnam, sciens, quia modicum tempus habet*. Et c. 28. *Post hæc oportet illũ solui modico tempore*. Modicum appellatur huiusmodi tempus, quia erunt tres tantùm anni cum dimidio, vt multis in locis Scripturæ Sacræ prædicitur, veluti Dan 12. *Et audiui virum, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis: cum eleuasset dextram. & sinistram suam, & iurasset per viuentem in æternum, quia in tempus, & tempora, & dimidium temporis*. Quo loco *tempus* annum significat: *tempora* duos annos: *dimidium temporis* anni dimidium: quemadmodum docet D. Hier. & communis expositio: & nos ad c. 12. vberiùs diximus. Et paulò inferiùs: *A tempore, cum ablatum fuerit iuge sacrificium dies mille ducenti nonaginta*: hoc est, tres anni cum dimidio transibunt, & præterea duodecim dies. Apoc. 11. *Ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus*. Et c 12. *Fugit mulier in solitudinem, & abscondit se à facie serpentis per tempus, & tempora, & dimidium temporis*. Et c. 13. *Data est ei potestas facere menses quadraginta duos*. Sic etiam docet D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses ad finem. Cyril. Hierosol catechesi 15. D. Aug. lib. 20. de Ciuit. Dei c. 8. & 23. diuus Hier. & Theod. in c. 7. & 12. Dan. Beda, D. Ansel. Primas. Areth. Haymo, Rich. de S. Victore, & Rupert. in loca citata ex Apocalypsi. Nec refert, quòd Daniel c. 12. dicat à tempore quo ablatum fuerit iuge sacrificium transituros esse dies mille ducentos nonaginta: Ioannes autem Apoc. 11. doceat Enoch, & Heliam prophetaturos diebus mille ducentis sexaginta. Etenim Daniel loquitur de tempore tyrannidis Antichristi, quod comprehendet tres annos cum dimidio, & præterea duodecim dies: hoc est, dies mille ducentos nonaginta. Ioannes autem de tempore prædicationis Enoch, & Heliæ, qui occidendi sunt vno mense priùs quàm Antichristus intereat, vt diximus ad c. 11. Sect. 9.

I. Matt 24. 22. Apoc 12. 12. & 20. 3. *Antichristi tyrannis durabit tribus annis cum dimidio*. Dan. 12. 7. D. Hieron. Dan. 12. 12. Apoc. 11. 2. & 12. 14. & 13. 5. D. Iren. Cyr. Hier. D. August. D. Hieron. Theod. Beda. D. Ansel. Primas. Areth. Haymo. Rich. Vict. Rupert.

Qualis nam futurus sit interitus Antichristi.

SECTIO XIIII.

FInem, & interitum Antichristi eum futurum commemorat Dan. c. 11. *Per Libyam*, inquit, *quoque, & Æthiopiam transibit, & fama turbabit eum ab Oriẽte, & ab Aquilone, & veniet in multitudine magna, vt conterat, & interficiat plurimos: & figet tabernaculum suum in Apadno inter duo maria super montem inclytum, & sanctum, & veniat vsque ad summitatem eius: & nemo auxiliabitur ei*. In quem locum D. Hieron. *Nostri*, inquit, *extremum huius visionis capitulum de Antichristo sic exponunt, quòd pugnans contra Ægyptios, Libyámque, & Æthiopiam, & tria cornua de decẽ cornibus conterens, auditurus sit de Aquilonis, & Orientis partibus aduersum se bella consurgere, veniénsque cum magna multitudine figat tabernaculũ suum in Apadno iuxta Nicopolim, quæ priùs Emaus vocabatur, vbi incipiunt Iudææ prouinciæ montana consurgere. Denique inde se erigens vsque ad montem Oliueti Hierosolymorum regis ascenditur, & hoc esse quod nunc Scriptura dicit, & cum fixerit tabernaculum suum in montanæ prouinciæ radicibus inter duo maria, mare videlicet quod nunc appellatur mortuum ab Oriente, & mare magnũ in cuius littore Ioppe, Ascalon, & Gaza sitæ sunt: tunc veniet vsque ad summitatem montis eius, hoc est, montanæ prouinciæ, idest, verticem montis Oliueti, qui inclytus vocatur, quia ex eo Dominus ascẽdit ad Patrẽ. & nullus Antichristo poterit auxiliari, contra se Domino sæuiente: & asserunt ibi Antichristum esse periturum, vnde Dominus ascendit*

I. Dan. 11. 45. D. Hieron. *Antichrist. perimetur in monte Oliueti*.

ad cœlos, quod autem Antichristus veniat vsque ad summitatem montis sancti, & inclyti,
Esai 27.7. *& ibi pereat: Esaias plenius loquitur: Præcipitabit Dominus in monte sancto faciem dominatoris tenebrarum super omnes gentes.* Hæc Hieronymus.

II. Idem quod attinet ad montem Oliueti, in quo perimendus sit Antichristus, affirmat D Thom. in comment. super 2. ad Thess 2. & alij. Quomodò autem sit interficiendus, tradit Esaias cap. 11. iuxta quorundam expositionem, vt auctor est ibi D. Hier. *Percutiet* (nimirum Christus) *terrã virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium*: Et Paulus 2. ad Thess. 2. *Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui: & destruet illustratione aduentus sui.* Vbi plerique per *spiritum oris Christi* Michaëlem Archangelum accipiunt, qui Christi iussu interfecturus sit Antichristum. Quam expositionem commemorat D. Thomas in eum locum. Cõmunior sententia, Spiritum oris Christi eius mandatum, & imperium interpretatur. Ita D. Thom. D. Chrysost. Theophyl. in eum locum. Et Theod. Dan. 11. Magister historiæ Schol in 12. c. Dan. existimat eum verbo Christi perimendum: nimirùm ascendente eo in cœlum Dæmonum ministerio, audiendam esse de cœlo vocem Christi, *Morere*, confestim fulmine percussum deiiciendum, interiturúmque Haymo in cap. 11. Esaiæ putat eum interficiendum potentia iussionis Christi, & licet à Michaële, vt quidam asserunt, interficiatur, Domini tamen nutu, hoc totũ perficiendum, occidendúmque, vt Doctores tradunt, in monte Oliueti in papilione, ac solio suo, illo in loco, contra quem, cœlos Dominus ascendit.

D. Thom. / Esai 11 14. / D. Hieron. / 2 Thess. 2. 8. / D. Thom. / D. Chrys. / Theophyl. / Theodo. / Magister. / Interficietur verbo Christi. / Haymo.

III. Verùm hæc omnia multò luculentiùs explicauit Ioannes Apoc. 19. his verbis. *Vidi bestiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, & cum exercitu eius, & apprehensa est bestia, & cum ea Pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterẽ bestiæ, & qui adorauerunt imaginem eius: viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis.* Quem locum ad literam, vt verba sonant, intelligendum existimo. Itaque iis verbis Ioannes per *sedentem in equo candido*, Christum significat: nomine *bestiæ*, Antichristum, nomine *pseudoprophetæ*, præcursorem illum suum, & insignem concionatorem, de quo diximus hoc ipso cap. exeget. 1. sectione 6. atque hos duos viuos mittendos in stagnum ignis. Quare dicendum nobis videtur Christi iubentis imperio aperiendam terram, atque ab ea quasi ad prædam hiante, Antichristum, eiusque præcursorem viuos deglutiendos. Quia tamen Paulus disertis verbis docet 2. ad Thess. 2. Antichristum interfectum iri, necesse est omnino fateamur, vbi primũ eos terra absorbuerit in ipso medio hiatu, claudente se iterum terra morituros: eorúmque animas ad stagnum inferni ignis à Dæmonibus rapiendas: quemadmodum accidit Dathan, & Abiron, de quibus dicitur Numer. 16. *Descẽderúntque viui in infernum operti humo, & perierunt de medio multitudinis.* Quod non ita est accipiendum, quasi viui ad infernum peruenerint, sed quod eos viuos terra deuorauerit, & in ipso hiatu, quasi compresso gutture, strangulauerit, eorúmque animas ad inferos, veluti ad stomachum, decoquendas transmiserit: vt exponunt Abulens. Lyran. Hugo Cardin. & Dionys. Carth. super 16. cap. Numer. Idem igitur accidet Antichristo, eiúsque præcursori. Nec enim placet sententia Andreæ Cæsar. in cap. 19. Apoc. existimantis illos non morituros, sed incorrupto corpore viuos ad infernum, descensuros; ipsámque gehennam illis loco mortis futuram: cum Paulus disertis verbis affirmet Antichristum interficiendum 2. ad Thessal. 2. vt interim omittam illa Scripturæ sacræ testimonia, quæ docent omnes homines esse morituros.

Apoc. 19. 19. / Antichristus eiusque præcursor viui à terra deglutiendi. / 2. Thess. 2 / Num. 16. 33. / Abulensis. / Lyranus. / Hugo Card. / Andr Cæs. / 2. Thess 2.

Quantum

Quantum temporis à morte Antichristi vsque ad diem iudicij excurret.

SECTIO XV.

COmmunis est Doctorum sententia, post mortem Antichristi concedendum esse hominibus spatium quadraginta quinque dierum, vt qui seducti ab Antichristo fuerint, locum habeant pœnitentiæ. Ita docent D. Hier. Theod. Lyran. Magister historiæ Scholast. Hugo Card. Dionys. Cart. & alij in c. 12. Dan. Idque colligunt ex illis verbis eiusdem c. *A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta: beatus, qui expectat, & peruenit vsque ad dies mille trecentos triginta quinque*, hoc est, Antichristi persecutio durabit tribus annis cum dimidio: & præterea decem, aut duodecim diebus, hoc enim tempus includitur diebus mille ducẽtis nonaginta. Sed beatus, qui mortuo Antichristo supervixerit quadraginta quinque dies, hoc est, peruenerit ad dies mille trecentos triginta quinque. Hæc enim summa præcedentem superat quadraginta quinque diebus. Quare significatur quadraginta quinque dies futuros à morte Antichristi, vsque ad diem iudicij: quemadmodum disertis verbis exponit D. Hier. *Beatus*, inquit, *qui interfecto Antichristo, dies supra numerum præfinitum, quadraginta quinque præstolabitur, quibus est Dominus atque saluator in sua majestate venturus. Quare autem post interfectionem Antichristi quadraginta quinque dierum silentiũ sit, Diuinæ scientiæ est, nisi forte dicamus, quòd dilatio regni Sanctorum, patientiæ comprobatio est*. Hæc Hieronymus. I. D. Hieron. Theod. Lyranus. Magister. Hug. Card. Dion. Cart. Dan. 12. 11. *A morte Antichristi vsque ad diem iudicij 45. dies excurrent.* D. Hieron.

II. Verùm vtrũ plures, quàm quadraginta quinque dies à morte Antichristi vsque ad diem iudicij excurrere debeant, incertum est: & illud etiam minimè exploratum, vt ait Lyran. in cap. 39. Ezech. vtrum illi dies futuri sint vsuales vt nostri, an pro annis computari debeant: quemadmodum & Ezech. c. 4. dicitur, *Diem pro anno dedi tibi*: Iuxta quam sententiam incognitus adhuc manet dies iudicij. Sanè admodũ probabile est incertas futuras eius temporis inducias: etenim Dominus Matth. 24. agens de suo aduentu ad iudicium sic ait. *Sicut erant in diebus ante diluuium comedentes, & bibentes, & nubentes, & nuptui tradentes, vsque ad eum diem, quo intrauit Noë in arcam, & non cognouerunt, donec venit diluuium, & tulit omnes: ita erit aduentus filij hominis*. Quam Christi sententiam Doctores referunt ad illud tẽpus, quòd effluet à morte Antichristi vsque ad diem iudicij, & 1. ad Thess. 5. *Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet: cum enim dixerint, Pax, & securitas, tunc repentinus superueniet interitus*. Non est autem verisimile, tam breui quadraginta quinque dierum spatio, post mortem Antichristi, homines vsque adeo deposituros tantæ persecutionis memoriam, vt in ea viuant securitate, otio, ac deliciis, quæ ante diluuium præcessisse memorantur. Accedit, quod Christus Dominus docet diem iudicij incognitum omnibus mortalibus futurum; si autem quadraginta quinque tantum dies à morte Antichristi, vsque ad diem iudicij deberent excurrere, sane possent eius temporis homines eum diem certò designare. Lyranus. *Computari ne debeant dies illi pro annis.* Ezech. 4. 6. Matt. 24. 38. *Dies iudicij etiam post mortem incognitus.* 1. Thess. 5. 2.

Vtrum post mortem Antichristi, omnes Iudæi sint ad fidem conuertendi.

SECTIO XVI.

I. SVpponimus in hac quæstione Iudæos vsque ad finem mundi illud cœcitatis velamen, (de quo loquitur Paulus 2. ad Corinth. 3.) super cor suum, & ante mentis oculos habituros: id quod præter quàm quòd ex superioribus manifestum est, (ostendimus enim ex Christi prædictione, veterúmque Patrum testimoniis, eos Antichristum, vt Messiam, ac Principem recepturos,) conceptis etiam 2. Cor. 3.

1. Theſſ.2. 14. verbis docet Paulus 1. ad Theſſ. 2. *Vos, inquit, imitatores facti eſtis fratres Eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa in Chriſto Ieſu, quia eadem paſſi eſtis & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis, qui & Dominum occiderunt Ieſum, & prophetas, & nos perſequuti ſunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduerſantur, prohibentes nos Gentibus loqui, vt ſaluæ fiant, vt impleant peccata ſua ſemper, peruenit enim ira Dei ſuper eos vſque in finem.* Græcè eſt, ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. Plerique codices vetuſti legunt, *præuenit*: quo etiam modo legit D. Ambr. vt ſit ſenſus, *præuenit*, hoc eſt, *occupauit eos ira Dei.* Verum Græca ſententia eſt, *Peruenit in illos ira, ſiue vltio Diuina vſque in finem*, videlicet mundi, vt interpretatur D. Thom. Cuius loci duplex eſt expoſitio, vna de ira Dei, quoad captiuitatem, quæ duratura eſt vſque ad finem mundi, altera de derelictione Diuina, & cæcitate mentis, quæ vſque ad finem mundi perdurare debeat. Atque hæc poſterior expoſitio magis ex textu colligitur, magiſque eſt inſtituto Pauli conſentanea.

Iudæorũ cæcitas perdurabit vſque ad mundi finem.
D. Ambroſ.
D. Thom.

II. Hoc ſuppoſito illud in quæſtionem vertitur, vtrum omnes Iudæi conſpecto infelici Antichriſti exitu, tandem deponere debeant ſui pſeudomeſſiæ cogitationẽ, & Chriſtum vt verum Meſſiam, Deúmque agnoſcere. Et quidem multa loca Scripturæ videntur affirmare omnes eſſe conuertendos, veluti Malach. 4. *Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum, ne forte veniam, & percutiam terram anathemate.* Quem locum expendens D. Auguſt. lib. 20. de Ciuit. Dei c. 29. *Per hunc Heliam*, inquit, *magnum, mirabilémque prophetam expoſita ſibi lege vltimo tempore ante iudicium, Iudæos in Chriſtũ verum, id eſt in Chriſtum noſtrum eſſe credituros, celeberrimum eſt in ſermonibus, cordibúſque fidelium. Cum venerit ergo, conuertet corda patrũ ad filios, & eſt ſenſus: Vt etiam filij ſic intelligant legem, quemadmodum patres eam intellexerunt: id eſt, prophetæ, in quibus erat, & ipſe Moyſes.* Hæc ille. Eodem modo eum locum intellexit D. Greg. lib. 11. Moral c. 10. Vbi cernis iuxta Malachiæ vaticinium fore, vt Iudæi non poſt, ſed ante mortem Antichriſti, fidem Chriſti recipiant: ſiquidem conuertendi ſunt ad prædicationem Heliæ, qui ab ipſo Antichriſto perimendus eſt, vti diximus c. 11. Id quod luculentius adhuc habemus expreſſum Eccl. 48. vbi ad Heliam ita ſermo dirigitur: *Qui receptus es in turbine ignis in curru equorum igneorum, qui inſcriptus es in iudicijs temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tribus Iacob.* Idémque ſignificauit Chriſtus Dominus Matth. 17. *Helias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia*: nam de Iudæis per Heliæ prædicationem in fine mundi conuertendis, eum locum accepit D. Greg. hom 12. ſuper Ezech. & D. Chryſoſt. hom. 58. in Matth. *Quænam*, inquit, *omnia? quæcunque Malachias propheta dicebat, mittam vobis Heliam Thesbitem, qui reſtituet cor patris ad filium. Cauſam quoque cur venturus ſit docuit, nimirum vt Iudæis credere in Chriſtum perſuadeat, ne omnes illo aduenientę penitus perdantur, quam rem ipſe in memoriam reducens, ait, Reſtituet omnia, incredulitatem videlicet Iudæorum, qui tunc erunt reſidui, ad fidem conuertet.* Hæc Chryſoſtomus. Illud Eſai. 10. quod citat Paulus ad Rom. 9. *Eſaias autem clamat pro Iſraël. Si fuerit numerus filiorum Iſraël tanquam arena maris, reliquiæ ſaluæ fient*, ad finem mundi non pertinet, tantúmque ſignificat, vt exponit D. Hieron. paucos Iudæos in Chriſtum, cum veniſſet credituros, & ſaluandos, ſi comparentur cum innumerabili multitudine eorum, qui eum non erant recepturi, id enim reliquiarum nomine comprehenditur.

Malac. 4. 5.
Omnes Iudæos conuertendos ad Chriſtũ poſt Antichriſti mortẽ affirmant multa Scripturæ loca.
D. Auguſt.
D. Greg.
Eccl. 48. 9.
Math. 17. 11.
D. Gregor.
D. Chryſoſt.
Rom. 9. 27.
D. Hieron.

III. Multo clariùs loquitur Apoſtolus ad Rom. 11. *Nolo vos ignorare fratres myſteriũ hoc, quia cæcitas ex parte contigit in Iſraël, donec plenitudo Gentium intraret, & ſic omnis Iſraël ſaluus fieret, ſicut ſcriptum eſt: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob.*

Rom. 11.
Eſai. 59.

à *Iacob*. In quem locum D. Thomas obseruauit particulam illam, *Donec*, posse designare causam excæcationis Iudæorū, vt propterea nimirum Deus permiserit eos excæcari, vt plenitudo gentium intraret: posse etiam designare terminum, vt significetur vsque eo duraturam cæcitatem Iudæorum, donec plenitudo gentium ad fidem intraret, & huic posteriori sensui concinere, quod infra subiungitur de futuro remedio Iudæorum, cum dicitur: *Et tunc* (scilicet cum plenitudo Gentium intrauerit) *omnis Israël saluus fiet. Non particulariter*, inquit D. Thomas, *sicut modo, sed vniuersaliter omnes.* Quam D. Thomæ sententiam multo ante D. Chrysost. asseruerat hom. 19. in epistolam ad Rom. super illa verba cap. 11. *Quod si delictum illorū diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium, quanto magis plenitudo eorum? Non dixit*, inquit Chrysost. *quanto magis conuersio, vel correctio eorum, sed quanto magis plenitudo eorum: hoc est, quando vniuersi ad fidem accessuri sunt.*

D. Thom. Iudæorum cæcitas cur à Deo permissa.

D. Chrys. Rom. 11. 2.

III. Dicendum igitur arbitramur per Enoch, & Heliæ prædicationem ante mortem Antichristi multos ex Iudæis conuertendos: idque & à Malachia, & Eccl. 48. & à Christo Domino prænuntiatum vt patet ex citatis testimoniis, & disertis verbis docet D. Greg. hom. 12. in Ezech. *Enoch*, inquit, *& Helia prædicante multi ex ijs, qui tunc ex Iudæis in infidelitate remanserint, ad cognitionem veritatis redeunt, sicut de eodem Helia dicitur. Helias veniet, & restituet omnia.* Theodoretus in duodecimum caput Danielis, existimauit Iudæos conuertendos prædicatione Heliæ post mortem Antichristi, in quo deceptus est auctor grauissimus, Etenim Enoch, & Helias occidendi sunt ab Antichristo, & post triduum à mortuis excitandi, statímque ascensuri in cœlum, quemadmodum docuit Ioannes cap. 11. & nos ibi cum illo diximus sect. 13 Quare post mortem Antichisti non prædicabit Helias: atque adeò plane dicendum, qui ex Iudæis conuertendi sunt prædicatione Heliæ, conuertendos esse ante mortem Antichristi. Deinde addimus, post mortem Antichristi deposita tandem alterius Messiæ cogitatione, omnes Iudæos, aut fere omnes fidem Christi amplexuros, idque à Paulo significatum nomine *plenitudinis*, & cum dixit, *Omnis Israël saluus fiet*. Quæ sententia est D. Chrysostom. D. Thom. locis citatis. Benedictus Pererius lib. 15. in Dan. credit non omnes esse conuertendos, sed quā plurimos, & in eum sensum interpretatur Apostolum. Mouetur illis verbis Dan. 12. *Veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt, vsque ad tēpus illud: & in tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro.* Existimátque prædici ab Angelo non omnem populum Hebræorum conuertendum sed eum tantùm, qui inuentus fuerit scriptus in libro. Itaque restringi vocē, *Omnis*, per verba sequentia: nam si omnes omnino conuertendi essent, satis fuisset dicere, *saluabitur populus tuus omnis*, nec quicquam vlteriùs addi oporteret: quæ coniectura quanuis probabilis sit, non tamen compellit nos à D. Chrysost. ac D. Thomæ sententia discedere, eo vel maximè, quòd Paulus omnē Israëlem absque vlla restrictione conuertendum esse attestatur, vt omnes, vel ferè omnes Iudæos eius temporis conuertendos esse, iuxta Pauli sententiam, existimare oporteat. Nec verò Angelus apud Danielem restrinxit dictionem, *Omnis*, comparatione Iudæorum, qui tempore Antichristi extiterint, sed comparatione Iudæorum in vniuersum: hoc sensu, saluabitur populus tuus omnis, nō omnis absolutè, sed ille inquā omnis populus, quem Deus ex æternitate scriptum habet in libro vitæ. Id verò minimè impedit, quo minùs omnes, aut ferè omnes illius temporis Hebræi, qui post mortem Antichristi superfuerint, scripti sint in libro vitæ, atque adeò salutē consequantur.

Ante mortē Antichristi multi cōuertendi ex Iudæis Heliæ prædicatione.

D. Greg. Matt. 17. 11. Theod.

Iudæi omnes aut ferè omnes post Antichristi mortem amplectetur Christi fidem.

D. Chrys. D. Thom. Bened. Per. Dan. 12. 1.

Quibusnam ex signis diiudicari possit à fidelibus Antichristum aduenisse.

SECTIO XVII.

ILLVD postremò disquirendum superest, num ex Sacris literis signa aliqua colligantur, ex quibus aduentus Antichristi certò designari possit, an verò eo non solùm viuente, sed etiam regnante dubitari adhuc possit num aduenerit. Cui quæstioni respondemus pleraque esse signa notissima, quæ Antichristum cum aduenerit, certò fidelibus demonstrent.

I. *Romani imperij euersio, certò designabit Antichristi aduentum.* Primum signum ducitur ex Romani imperij in decem reges diuisione, de qua diximus sect. 10. vbi ex Daniele, & Ioanne manifestè ostédimus tempore illo proximè Antichristi aduentum præcedente, fore Romanum imperium à decem regibus obtinendum. Hoc signum traditur à Paulo 2. ad Thess. 2. *2. Thess. 2. 1.* *Rogamus vos, vt non citò moueamini à vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini: nequis vos seducat vllo modo, quoniam nisi venerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis.* Et paulò inferius, *Num retinetis, quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis, & nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tempore. Nam mysterium iam operatur iniquitatis: tantùm vt qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat, & tunc reuelabitur ille iniquus.* Quo loco per *discessionem* Apostolus Romani imperij diuisionem, & euersionem intelligit. Itaque cum ait, *Quid detineat scitis,* significat detineri adhuc aduentum Antichristi, eo quod perduret imperium Romanum. Ita hunc locum intellexerunt D. Chrysost. Theophyl. Oecumen. Ambrosius in comment. Cyrill Hierosol. catechesi. 15. D. Hieron. in epistola ad Algasiam q. 11. D. August. lib 20 de Ciuitate Dei cap. 29. Idémque affirmat Lactantius lib. 7. Diuinarum institut. cap. 15. & Tertull. in Apologetico cap. 32. vbi ait, fideles orare pro diuturnitate Romani imperij, eo quod intelligant Romano Imperio euerso imminere, orbi extremam sub Antichristo calamitatem. *D. Chrysost. Theophyl. Oecumen. D. Ambros. Cyril. Hier. D. Hieron. D. August. Lactantius. Tertullian.*

II. *Insurgit obiectio. Domi. Sot.* Verùm dicet aliquis, Romanum imperium iamdiu omnino, extinctum, & euersum esse, nec tamen Antichristum aduenire: quare non debere huiusmodi signum inter signa Antichristi aduentum proximè præcurrentia numerari. Dominicus Sot. 4. sentent. dist. 46. q. 1. art. 1. existimat per *discessionem*, de qua loquitur Paulus, accipiendam esse duplicem discessionem: vnam ab imperio ciuili, & temporali: alterã à potestate spirituali, & Ecclesiastica, quã Romanus Pontifex obtinet, priorémque discessionem iam extare, quia nimirum temporale Romanæ vrbis imperium iam cessauit: posteriorem adhuc expectari, pe defectionem videlicet totius orbis à Sede Romana: in cuius Sedis potestatem fuit temporale illud imperium commutatum, vt auctor est Leo Papa serm. de Apostolis. Itaque vtramque discessionem necessariam esse, vt Antichristus adueniat. Sed non est, cur ad hanc distinctionem recurramus: etenim Romanum imperium adhuc perdurat in Germania, noménque atque successio imperatorum Romanorum: nam cum defecit in occidente Romanum imperium, permansit in Oriente: & iterum, quoniã imperium euertendum erat à Turcis, non sine Diuina prouidentia erectum est imperiũ in Occidente per Carolum magnum regem Franciæ, qui à Leone tertio fuit Romæ electus, & declaratus Romanus imperator, cui deinde vsque ad hodiernum diem successerunt imperatores in Germania. Enim verò ad vtrumque imperiũ Orientale nimirum, & Occidentale adumbrandum, statua illa Nabuchodonosori ostẽsa Daniel 2. in typum Romani imperij, quod Orientem, & Occidentem sua amplitudine *D. Leo. Diluitur obiectio. Imperium Roman. perdurat adhuc. Daniel. 2.*

plitudine coërcuit, duabus tibiis nitebatur: ad idémque significandum in orbis descriptionibus, magna Aquila cum duplici capite depingitur, quæ insigne est imperij Romani, vt orbem vniuersum, bipartito Romano imperio Oriētali videlicet, & Occidentali, subiectū intelligamus. Nec vero quicquā obest, quod hodie Roma imperatori Romano non pareat, id enim ad imperium Romanum minime pertinet, siquidem Arcadius, & Theodosius iunior, & reliqui vsque ad Iustinianum imperatores Romani fuerunt; nec tamen Romanæ vrbi imperarunt. *Aquila cum duplici capite in orbis descriptionibus depicta, quid designet.*

Secundum signum ponitur à quibusdā, defectio vrbis Romæ à Romano Pontifice, quam defectionem ad totum orbem extendit Dominicus à Soto loco paulò ante citato. Qua de re quid nos sentiamus dicemus ad cap. 17. Tertium signum est Euangelij toto orbe prædicatio: debere enim hoc aduentum Antichristi præcedere perspicuum est ex Matth. 24. *Prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio.* Ita etiam docent D. Hilarius canone 25. in Matth. Cyrillus Hierosol. catechesi 15. Theodoret. super 2. ad Thessal. 2. & Patres communiter. Hoc signum nondum esse completum, patet ex eo, quod multæ etiam nunc existunt gentes, nationésque amplissimæ, quibus adhuc Euangelica tuba non insonuit. Nam quod Apostolus ait ad Rom. 10. *Nūquid non audierunt? & quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Et ad Coloss. 1. *Propter spem, quam audistis in verbo veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat & crescit.* Et iterum: *Quod prædicatum est in vniuersa creatura quæ sub cælo est*, proculdubio nō accipiendum est de toto orbe simpliciter, sed figuratè, accepta parte pro toto: quemadmodum & Lucæ 2. cum dicitur: *Exijt edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis.* Quod autem Christus dixit priusquam veniat Antichristus, Euangelium toto orbe esse prædicandum, simpliciter, & absolutè intelligendum est, vt omnibus orbis prouincijs, & gentibus, Euangelium denuntietur, quemadmodum conceptis verbis docet August. epist. 80. ad Hesychium, vbi locum illum Pauli citatum, acceptum à regio Vate. *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Alia quoque responsione interpretatur, vt nimirum Paulus, quod futurum erat diceret, nō quod iam erat factum, atque completum, more Scripturæ, quæ propter vaticinij firmitatem de futuris tanquā de præteritis loquitur, *Quale est*, inquit, *illud Psalmi: Foderunt manus meas, & pedes meos, quod tam longè postea actum nouimus*: Id quod manifestum esse confirmat ex eo, quod huiusmodi vaticinium nondum suo tempore completum esset. Est ergo D. Augustini sententia prius toto orbe simpliciter, hoc est omnibus gentibus, ac prouinciis, Euangelium prædicādum, antequam Antichristus adueniat. Idémque sentit Hieron. in comment. super Matth. 24. Accedit & ratio, quā affert Sotus in 4. dist. 46. art. 1. Cum enim gentes reprobari debeant, quòd fidem Christi non receperint, iuxta illud Marc. 16. *Qui verò non crediderit condemnabitur*, necesse plane est, vt illis Christi fides denuntietur, quò postea in rebelles iusta damnationis sententia ferri possit. Quam rationem etiam innuit Christus illis verbis Matth. 24. *Prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus.* In quem locum D. Hieron. *Signum*, inquit, *Dominici aduentus est, Euangelium in toto orbe prædicari, vt nullus sit excusabilis.* Atque hæc tria signa præcedere debent Antichristi aduentum, quæ sequuntur ipso Antichristo iam regnante contingent.

Euāgelij toto orbe prædicatio signum aduetus Antichristi. *Matt. 24. 14.* *D. Hilarius.* *Cyril. Hier.* *Theodo.* *Multis adhuc gentibus Euangelica tuba non insonuit.* *Rom 10. 18.* *Coloss. 1. 5. 23.* *Luc. 2. 1.* *D. August.* *Psal. 18. 5.* *Psal. 21. 17.* *D. Hieron.* *Sotus.* *Marc. 16. 16.* *Matt. 24. 14.* *D. Hieron.*

IIII.

Quartum signum erit grauissima, simúlque nouissima toto orbe Christianorum persecutio, ita vt omnia Christianæ religionis officia, cæremoniæ, sacrificia, Sacramentorum ritus, Ecclesiæque sanctiones penitus aboleantur, quoad publicam celebritatem, in eo enim potissimum debet omnis Antichristi certare *Publica toto orbe cessatio à diuinis, signū aduentus Antichristi.*

industria, vt Christi optimi, & maximi nomen, memoriámque extinguat, cuius persecutionis acerbitatem significauit Christus Matt. 24. *Erit tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi vsque modo neque fiet.* Id quod magno cum animi sensu lamentatur Hippolytus Matt. orat. de consummat. mundi. *Templa*, inquit, *Diuina, domorum instar erunt, locis omnibus euersiones fient Ecclesiarum, Scripturæ contemnentur hostis illius cantica vbique decantabunt, nulla erit reuerentia rerum sacrarũ: nulla religio temerare, ac violare diuina: lugebunt Ecclesiæ luctu magno, quia nec oblatio nec suffitus fiet, nec cultus Deo gratus, sed Ecclesiarum ædes sacræ, tugurij instar erunt.*

Matt. 24. 21

Hippolyt.

Quintum erit summa morum toto orbe licentia, nullæ enim leges erunt ad pietatem, institiámque pertinentes, sed omnes, vt ait Hippolytus, pro suo viuent arbitratu. Illud vnum Antichristus præcipiet, vt se ipsum omnes tanquam Principem, Deúmque agnoscant: reliquam omnem vitæ rationem integram cuique per mittet: ex quo fiet, vt iura omnia, tum Diuina, tum humana, vbique violentur, atque adeo maxima omnium rerum publicarum confusio, & perturbatio, cõsequatur, vt fusè Hippolytus persequitur.

Summa item morum toto orbe licentia.

Sextum, erit character Antichristi, quem omnes eius sectatores in fronte, aut manu dextera impressum gestabunt, vt hoc ipso cap. diximus exegetico 1. sect. 7. Septimum erit numerus nominis Antichristi conficiens summam sexcentorum sexaginta sex, de quo multa, sect. 1. Octauum erit Enoch, & Heliæ prædicatio, de qua fusè disputauimus ad ca. 11. Ex his manifestum relinquitur Antichristum nondum venisse: nam quod Apostolus ait 2. ad Thessal. 2. *Mysterium iam operatur iniquitatis.* Et Ioannes epist. 1. cap. 4. *Omnis spiritus, qui soluit Iesum ex Deo non est, & hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, & nunc iam in mundo est*: non de Antichristo in sua persona, sed de Antichristo in suis præcursoribus, hoc est, Hæreticis, & tyrannis accipiendum est. Etenim per *mysterium iniquitatis*, Neronis persecutionem intellexit D. Chrysost. & D. Ambr. Hæreticos autem Theodoret. & Sedul. in eum locum, & D. August. lib. 20. de Ciuit. Dei c. 19. Simul refelluntur multi, tum hæreticorum, tum catholicorum errores, Antichristum iam aduenisse affirmantium: contra quos copiosè disputat Bellarm. 1. tom. controuers. lib. 3. disput. de Antichristo c. 3. Quantum autem temporis adhuc vsque ad eius aduentum supersit definiri non potest, cum incertum sit, quanto tempore mundus debeat perdurare. Nam quod quidam aiunt, mundum sex tantum annorũ millibus duraturum, incertum plane est, temeréque affirmatur, quæ opinio fuit veterum Hebræorum, imo & multorum Patrum, quos ad initium huius operis citauimus, cap. 1. super illa verba, *Quæ oportet fieri cito.* Atque hæc de Antichristo dicta sufficiant.

2. Thess. 2. 7.
1. Ioan. 2. 3.
Antichristus dicitur iam venisse in suis præcursoribus.
D. Chrys.
D. Ambros.
Theod.
Sedulius.
D. August.
Bellarmin.
Illius aduentus nullus certus terminus definiri potest.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Illud est de communi interpretum sententia huius capitis argumentum. Ne commemoratæ persecutionis mouendæ ab Antichristo, eiusque sectatoribus, magnitudine, ac terrore fideles desponderent, ostensa fuit hoc capite Ioanni illustrissima gloria proposita iis, qui temporum illorum acerbitatem, inuicta fidei constantia, animique celsitudine superauerint. Et quoniam cæteris, duo hominum genera præstabunt: vnum eorum, qui in tanta hominũ malitia: morumque lecẽtia, virginitatem seruauerint: alterum eorum, qui formidanda illius tẽporis tormenta animosè pertulerint, mortémque pro Christo oppetierint, horum præcipuè Ioannes gloriam, felicitatémque commemorat simúlque persecutores, Babylonis ruina, & suppliciorum eos manentium comminatione perterrefacit.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

ET vidi & ecce Agnus stabat supra mõtem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia habentes nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis. Et audiui vocem de cœlo tanquam vocem aquarũ multarum, & tanquam vocem tonitrui magni: & vocẽ, quã audiui sicut citharœdorũ citharizantium in citharis suis. Et cantabant quasi canticum nouum ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores, & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra. Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum quocumque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno, & in ore eorum non est inuentum mendacium: sine macula enim sunt ante thronum Dei. Et vidi alterum Angelum volantem per medium cœli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum: dicens magna voce: Timete Dominũ, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius: & adorate eum, qui fecit cœlum, & terram, mare, & fontes aquarum. Et alius Angelus secutus est, dicens: Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes. Et tertius Angelus secutus est illos, dicens: voce magna: Si quis adorauerit bestiam, & imaginem eius, & acceperit characterẽ in fronte sua, aut in manu sua: & hic bibet de vino iræ Dei, quod mixtum est mero in calice iræ ipsius: & cruciabitur igne, & sulphure, in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni: & fumus tormentorum eorum ascendet in secula seculorum: nec habent requiem die ac

nocte,qui adorauerunt bestiam, & imaginem eius, & si quis acceperit characterem nominis eius. Hic patientia Sanctorum est, qui custodiunt mandata Dei,& fidem Iesu. Et audiui vocem de cœlo , dicentem mihi: Scribe: Beati mortui,qui in Domino moriuntur. A modo iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos. Et vidi, & ecce nubem candidam : & super nubem sedentem similem filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam. Et alius Angelus exiuit de templo clamans voce magna ad sedentem super nubem: Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ. Et misit qui sedebat super nubem falcem suam in terram, & demessa est terra. Et alius Angelus exiuit de templo, quod est in cœlo, habens & ipse falcem acutam. Et alius Angelus exiuit de altari, qui habebat potestatem supra ignem : & clamauit voce magna ad eum, qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam,& vindemia botros vineæ terræ: quoniam maturæ sunt vuæ eius. Et misit Angelus falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ,& misit in lacum iræ Dei magnum:& calcatus est lacus extra ciuitatem,& exiuit sanguis de lacu, vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta.

COMMENTARIUM PRIMUM EXEGETICUM.

DE VIRGINIBUS.

Quænam sint illa centum quadraginta quatuor millia quæ cum Agno supra montem Sion Ioanni apparuerunt?

SECTIO PRIMA.

PRIOR hæc capitis pars tota ad virginum gloriam pertinet, docet enim Ioannes apparuisse sibi Agnum stantem super montem Sion hoc est, Christum Dominum in monte illo altissimo Sion supernæ felicitatis, quæ Sion in sacris literis appellatur, veluti Ps. 83. *Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus Deorum in Sion*: vidisseque cum eo, centum quadraginta quatuor millia, habẽtia nomen Agni, & nomen patris Agni, Scriptum in frõtibus suis, quia scilicet Agni, patrisque eius nomen, fidẽmque non erubuerunt coram omnibus confiteri, hoc enim est nomen Agni in fronte gestare. Ait præterea audiuisse se vocem de cœlo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni, eáque fuisse sicut citharædorum cittharizantium in citharis suis, qui cantabant quasi canticum nouum: dictúmque esse. *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt*. Quo fit vt hæc centum quadraginta quatuor millia ad solos virgines pertineat, quemadmodùm etiam docet D. Hier. lib. aduersus Iouinian. & D. Aug. lib. de virginitate, c. 27. I.

Quid intelligatur per montẽ Sion.

Psal. 83. 8.

Quid sibi velit nomen Agni scriptũ in frõtibus virginum.

D. Hieron.

D. August.

Iam verò illud primo sese offert explicandum; Quænam sint ista centum quadraginta quatuor millia virginum, & vnde tanta virginum multitudo colligenda sit? D. Hier. lib. 1. aduersus Iouinian. existimat, hæc centum quadraginta quatuor millia virginum, quæ hoc loco commemorantur esse illa eadem, quorum facta est mentio c. 7. cum dictum est, conuertendos fore ex Iudæis centum quadraginta quatuor millia signatorum, id est, duodecim millia signatorũ ex singulis tribubus, excepta tribu Dan, pro qua posita est tribus Leui: *De singulis*, inquit, *tribubus excepta tribu Dan, pro qua reponitur tribus Leui, duodecim millia signatorum virginum, creditura dicuntur, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, ac ne putaremus de ijs dici, qui scorta non norunt, statim intulit, Virgines enim sunt*. Vbi vides Hieronymum, per hæc centum quadraginta quatuor millia, eosdem illos intelligere, de quibus locutus est Ioannes, c. 7. atque adeò existimare hæc centum quadraginta quatuor millia virginum, ex solis Iudæis colligenda esse, cum c. 7. per centum quadraginta quatuor millia signatorum fideles ex Iudæis ad fidem conuertendi, necessario intelligendi sint, vt conceptis verbis eo loco docet Ioannes & nos etiam ibidem confirmauimus. II.

D. Hieron.

Vnde colligat Hier. tantã virginũ multitudinem.

Verùm hæc Hieronymi sententia nobis non probatur. Primùm, quia nullo modo est verisimile solos virgines Hebræorum in fine mundi conuertendos seruandósque esse, nullámque omnino eorum qui vel in matrimonio, vel extra matrimonium virginitatem amiserint consecuturum salutem, at hoc admittere cogitur Hieron. siquidem hæc centum quadraginta quatuor millia, vult esse illa eadem quę c. septimo commemorantur: quo numero Ioannes complexus est vniuersos omnino Iudæos, qui ad fidem Christi conuertentur, accipiens numerum III.

Non placet Hieronymi sententia.

Arethas. certum, pro incerto. Deinde vt Arethas argumentatur, si ad illa eadem tantũ quadraginta quatuor millia allusisset hoc loco Ioannes, proculdubio articulum adhibuisset, dixissetque, τὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες, hoc est, *illa centum quadraginta quatuor millia*, quod tamen non dixit, sed omisit articulum τὰ. Denique cur de solis Iudæis Ioãnes loquatur qui gentibus potissimùm scribebat? *Neque Arethæ opinio omnino placet.* Putamus igitur hæc centum quadraginta quatuor millia, non solùm ad Iudæos, sed multo etiam magis ad fideles Gentiles pertinere: nec enim ad fideles tãtùm ex Gentibus referenda sunt, vt retulit Arethas, sed ad vtrosque: quãquam ad fideles ex Gentibus præcipuè, cum & numero, & virtutis studio Iudæis antecellant.

IIII. Porro nec placet Francisci Riberæ sententia, qui plus iusto literæ adhærens *Riberæ sententia.* existimauit numerum hunc centum quadraginta quatuor milliũ non pro magno, aliquo numero incerto, sed pro certo, hoc est, pro seipso præcisè adhiberi: itaque duntaxat centum quadraginta quatuor millia virginum tempore Antichristi, per vniuersum orbem, tum ex Iudæis, qui credituri sunt in Christum, tum ex reliquis fidelibus futura. Et argumentatur non sine causa tot numeros adhibitos esse: nimirum, *centum quadraginta quatuor millia*: cur enim Ioannes tam minutam computationẽ adhibuisset, nisi certũ aliquem, statũque numerum designare voluisset? *Reiicitur Ribera.* Credo cuiuis facile hæc opinio sese vt improbabilem obiiciet. Quis enim sibi persuadeat ex tam multis gentibus toto orbe dispersis, sola centum quadraginta quatuor millia virginum Antichristi tempore futura, cum solus numerus infantium, & puerorum ante vsum rationis, & grãdiorum etiam ante sensum libidinis discedentium è vita, multis partibus eam summam, vt par est credere, superare debeat: *Iona 4. 11.* Nam de sola ciuitate Niniues dixit Dominus ad Ionam, c. 4. *Et ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua sunt plusquam centum viginti millia hominum, qui nesciunt quid sit inter dexteram & sinistram suam*, id est simplicium paruulorum, qui nesciũt *D. Hieron.* discernere dexterã, à sinistra, vt interpretatur D. Hier. *Ignorant*, inquit, *quid sit inter dexterã, & sinistram propter innocentiam, & simplicitatẽ, vt lactentem monstret ætatem & relinquat intellectui quantus sit numerus ætatis alterius, cum tantus sit paruulorum.* Non est igitur verisimile toto orbe non futura amplius, quã centum quadraginta quatuor millia paruulorum etiam eorum, qui per baptismum seruari debent, vt missas faciam sacras virgines, multasque alias sanctissimas fœminas, imo & adolescentes, qui carnis integritatem etiã eo tempore conseruabũt: eo vel maximè quod ipsamet persecutionis acerbitas, Christianos sparget, & ad deserta compellet, vbi non erit tãta libidinis licentia, neque tam frequens deperdendæ castitatis occasio.

V. Quare dicendũ plane est cũ communi expositione doctorũ positum esse à Ioãne *Cõmunis expositio tenenda.* numerũ certum pro incerto: & quia maximus futurus est virginum numerus, infantibus & pueris supputatis, idcirco tantam conspexisse multitudinem. Cur autẽ tam varios numeros adhibuerit, hoc est, centũ quadraginta quatuor millia, si locus coniecturæ datur, coniicimus exprimere voluisse plures in vno statu virgines, quã *Quid varietas numeri à Ioanne expressi significet.* in alio reperiendos. Itaque numerũ centenarium ad infantes, & pueros ante motum, sensumque libidinis, discedẽtes: numerum quadragenarium ad virgines Deo dicatas: numerum denique quaternarium ad fœminas, virosque in seculo agentes pertinere. Quia enim quamplurimi infantes, puerique decedunt, pauciores autẽ sunt ex religiosis virginibus, multò pauciores ex secularibus, idcirco credimus eam *D. Cyprian.* numerorum varietatem minorem semper, ac minorem à Ioanne adhibitã fuisse. *Virginũ nomine, nõ tantum viri, sed & fœminæ intelliguntur.* Aduerte autem cum D. Cypr. lib. de Disciplina, & habitu virginum, non ex eo, quod Ioannes dicat, *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati*, existimandum esse de solis masculis virginibus, non autem etiam de fœminis haberi sermonem. *Neque enim masculis tantum*, inquit, Cypr. *continentiæ gratiam repromittit Dominus, & fæ-*

& fœminas præterit, sed quoniam fœmina viri portio est, & ex eo sumpta atque formata, in Scripturis fere omnibus ad protoplastum Deus loquitur quia sunt duo in carne vna, & in masculo simul significatur & fœmina. Hæc Cyprianus.

Cur Virgines supra montem Sion, cum Agno apparuerint?

Et vidi, & ecce Agnus stabat supra montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia.

SECTIO II.

IN ipso monte Sion in quo Agnus stabat, vidit Ioanes illa centum quadraginta quatuor millia, quæ postea explicauit virginũ esse multitudinem. Duplex autẽ huiusce rei ratio afferri potest. Vna desumitur à virginitatis præstãtia, & altitudine: quia enim Virgines excelsum quendam ac sublimem in monte Sion, id est Ecclesia, obtinent locum, & altissima virginitatis prærogatiua mirum in modum excellunt, & eminent, meritò supra montem Sion altissimum, simul cum agno apparuerũt. Quæ obseruatio simul & expositio est D. Greg lib. 5. suæ expositionis in lib. Regum c. 3. *Bene*, inquit, *in sublimi esse virgines dicuntur, quia quod naturam humanam supergreditur in altissimo virtutum culmine situm est, vnde & virgo ille dilectus Iesu, locum virginum insinuans, ait, Vidi supra montem Sion Agnum stantem, & cum eo centum quadraginta quatuor millia. Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, Virgines enim sunt: in monte quidem esse cum agno dicuntur, quia per meritum incorruptionis, quo à terrenis & carnalibus delectationibus se diuidunt, in sempiterna redemptoris gloria sublimantur.* Hæc ille. I.

Virgines dicũtur esse in monte Sion propter sublimen, quẽ habent in Ecclesia locum.

D. Greg.

Atque in primis Virginitas omnem mundanæ fabricæ altitudinem longè superat, quemadmodum docet Greg. Naz. orat. in dictum Euangelij: *Non omnes capiũt verbum istud, sed quibus datum est: Videte*, inquit, *rei sublimitatem, indeprehensibilem fere inuenietis, quomodo enim non melius carne est non generare carnem, id quod à carne genitum est? quomodo non Angelicum, carni alligatum, non secundum carnem viuere, sed naturam esse sublimiorem?* Et in orat. exhortatoria ad Virg. *Olim*, inquit, *cùm lex erat, & vmbra, cæremoniæq; temporariæ, tum primatum habebant nuptiæ, tanquam adhuc infantes: postquam verò emigrauit litera, subinductúsque est Spiritus, & Christus cum præcessisset ex Virgine in carne passus est, tunc effulsit castimonia diuidens mundum.* Quo loco emphasim habent illa postrema verba, *Effulsit castimonia diuidens mundum*: quæ præter alia, illud mihi videntur significare, virginitatem, (sic enim castimoniã hic accipit Nazianzenus) quasi alterum mundum supra mundanum constituere, in cóque Virgines longissimè ab isto, quẽ cernimus, mundo diuisos atque dissitos in altiori videlicet ac sublimiori gradu collocare. Quo mysterio supra capitella illa instar sphærarum reticulata, quæ erant superposita duabus illis ingentibus columnis æreis à Salomone in vestibulo templi collocatis, lilia erãt, vt habes 3. Reg. 7. *Finxit duas columnas æreas, decem & octo cubitorum altitudinis columnam vnam, & linea duodecim cubitorum ambiebat columnam vtramque*: Et paulò post: *Capitella autem, quæ erant super capita columnarum quasi opere lilij fabricata erant*, quia videlicet castitas, quæ per lilium adumbratur, omnem mundanæ consuetudinis Sphæram, orbemque ipsum vniuersum, altitudine superat, vt ait Diuus Ambrosius libro primo de Virginibus. *Quis humano*, inquit, *eam possit ingenio comprehendere, quam nec natura suis inclusit legibus? aut quis naturali voce complecti, quod supra vsum naturæ sit? E cœlo accersiuit quod imitaretur in terris, hæc nubes, aëra, Angelos, Sideráque transgrediens verbum Dei in ipso sinu Patris inuenit.* II.

Nazianz. Matt 19. 11. Quanta sit Virginitatis sublimitas.

Alium mundũ constituit hoc nostro longe superiorem.

3. Reg. 7. 15. Expenditur locus ex 3. lib. Regum.

D. Ambros.

Arethas.

certum, pro incerto. Deinde vt Arethas argumentatur, si ad illa eadem tantũ quadraginta quatuor millia allusisset hoc loco Ioannes, proculdubio articulum adhibuisset, dixissetque, τὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες, hoc est, *illa centum quadraginta quatuor millia*, quod tamen non dixit, sed omisit articulum τὰ. Denique cur de solis Iudæis Ioãnes loquatur qui gentibus potissimùm scribebat? Putamus igitur hæc centum quadraginta quatuor millia, non solùm ad Iudæos, sed multo etiam magis ad fideles Gentiles pertinere: nec enim ad fideles tãtùm ex Gentibus referenda sunt, vt retulit Arethas, sed ad vtrosque: quãquam ad fideles ex Gentibus præcipuè, cum & numero, & virtutis studio Iudæis antecellant.

Neque Arethæ opinio omnino placet.

IIII. Porro nec placet Francisci Riberæ sententia, qui plus iusto literæ adhęrens existimauit numerum hunc centum quadraginta quatuor milliũ non pro magno, aliquo numero incerto, sed pro certo, hoc est, pro seipso præcisè adhiberi: itaque dumtaxat centum quadraginta quatuor millia virginum tempore Antichristi, per vniuersum orbem, tum ex Iudæis, qui credituri sunt in Christum, tum ex reliquis fidelibus futura. Et argumentatur non sine causa tot numeros adhibitos esse: nimirum, *centum quadraginta quatuor millia*: cur enim Ioannes tam minutam computationẽ adhibuisset, nisi certũ aliquem, statũque numerum designare voluisset? Credo cuiuis facile hæc opinio sese vt improbabilem obiiciet. Quis enim sibi persuadeat ex tam multis gentibus toto orbe dispersis, sola centum quadraginta quatuor millia virginum Antichristi tempore futura, cum solus numerus infantium, & puerorum ante vsum rationis, & grãdiorum etiam ante sensum libidinis discedentium è vita, multis partibus eam summam, vt par est credere, superare debeat: Nam de sola ciuitate Niniues dixit Dominus ad Ionam, c. 4. *Et ego non parcam Niniue ciuitati magna, in qua sunt plusquam centum viginti millia hominum, qui nesciunt quid sit inter dexteram & sinistram suam*, id est simplicium paruulorum, qui nesciũt discernere dexterã, à sinistra, vt interpretatur D. Hier. *Ignorant*, inquit, *quid sit inter dexterã, & sinistram propter innocentiam, & simplicitatẽ, vt lactentem monstret ætatem & relinquat intellectui quantus sit numerus ætatis alterius, cum tantus sit paruulorum.* Non est igitur verisimile toto orbe non futura amplius, quã centum quadraginta quatuor millia paruulorum etiam eorum, qui per baptismum seruari debent, vt missas faciam sacras virgines, multasque alias sanctissimas fœminas, imo & adolescentes, qui carnis integritatem etiã eo tempore conseruabũt: eo vel maximè quod ipsamet persecutionis acerbitas, Christianos sparget, & ad deserta compellet, vbi non erit tãta libidinis licentia, neque tam frequens deperdendæ castitatis occasio.

Riberæ sententia. — *Reiicitur Ribera.* — *Ionæ 4. 11.* — D. Hieron.

V. Quare dicendũ plane est cũ communi expositione doctorũ positum esse à Ioãne numerũ certum pro incerto: & quia maximus futurus est virginum numerus, infantibus & pueris supputatis, idcirco tantam conspexisse multitudinem. Cur autẽ tam varios numeros adhibuerit, hoc est, centũ quadraginta quatuor millia, si locus coniecturæ datur, coniicimus exprimere voluisse plures in vno statu virgines, quã in alio reperiendos. Itaque numerũ centenarium ad infantes, & pueros ante motum, sensumque libidinis, discedẽtes: numerum quadragenarium ad virgines Deo dicatas: numerum denique quaternarium ad fœminas, virosque in seculo agentes pertinere. Quia enim quamplurimi infantes, puerique decedunt, pauciores autẽ sunt ex religiosis virgines, multò pauciores ex secularibus, idcirco credimus eam numerorum varietatem minorem semper, ac minorem à Ioanne adhibitã fuisse. Aduerte autem cum D. Cypr. lib. de Disciplina, & habitu virginum, non ex eo, quod Ioannes dicat, *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati*, existimandum esse de solis masculis virginibus, non autem etiam de fœminis haberi sermonem. *Neque enim masculis tantum*, inquit, Cypr. *continentiæ gratiam repromittit Dominus, & fæ-*

Cõmunis expositio tenenda. — *Quid varietas numeri à Ioanne expressi significet.* — *D. Cyprian.* — *Virginũ nomine, nõ tantum viri, sed & fœminæ intelliguntur.*

& fœminas præterit, sed quoniam fœmina viri portio est, & ex eo sumpta atque formata, in Scripturis fere omnibus ad protoplastum Deus loquitur quia sunt duo in carne vna, & in masculo simul significatur & fœmina. Hæc Cyprianus.

Cur Virgines supra montem Sion, cum Agno apparuerint?

Et vidi, & ecce Agnus stabat supra montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia.

SECTIO II.

IN ipso monte Sion in quo Agnus stabat, vidit Ioanes illa centum quadraginta I.
quatuor millia, quæ postea explicauit virginũ esse multitudinem. Duplex autẽ huiusce rei ratio afferri potest. Vna desumitur à virginitatis præstãtia, & altitudine: quia enim Virgines excelsum quendam ac sublimem in monte Sion, id est Ecclesia, obtinent locum, & altissima virginitatis prærogatiua mirum in modum excellunt, & eminent, meritò supra montem Sion altissimum, simul cum agno apparuerũt. Quæ obseruatio simul & expositio est D. Greg lib. 5. suæ expositionis in lib. Regum c. 3. *Bene*, inquit, *in sublimi esse virgines dicuntur, quia quod naturam humanam supergreditur in altissimo virtutum culmine situm est, vnde & virgo ille dilectus Iesu, locum virginum insinuans, ait, Vidi supra montem Sion Agnum stantem, & cum eo centum quadraginta quatuor millia. Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, Virgines enim sunt: in monte quidem esse cum agno dicuntur, quia per meritum incorruptionis, quo à terrenis & carnalibus delectationibus se diuidunt, in sempiterna redemptoris gloria sublimantur.* Hæc ille.

Virgines dicũtur esse in monte Sion propter sublimem, quẽ habent in Ecclesia locum.
D. Greg.

Atque in primis Virginitas omnem mundanæ fabricæ altitudinem longè supe- II.
rat, quemadmodum docet Greg. Naz. orat. in dictum Euangelij: *Non omnes capiũt verbum istud, sed quibus datum est: Videte*, inquit, *rei sublimitatem, indeprehensibilem fere inuenietis, quomodo enim non melius carne est non generare carnem, id quod à carne genitum est? quomodo non Angelicum, carni alligatum, non secundum carnem viuere, sed naturam esse sublimiorem?* Et in orat. exhortatoria ad Virg. *Olim*, inquit, *cùm lex erat, & vmbra, caremoniæq́; temporariæ, tum primatum habebant nuptiæ, tanquam adhuc infantes: postquam verò emigrauit litera, subinductusque est Spiritus, & Christus cum præcessisset ex Virgine in carne passus est, tunc effulsit castimonia diuidens mundum.* Quo loco emphasim habent illa postrema verba, *Effulsit castimonia diuidens mundum*: quæ præter alia, illud mihi videntur significare, virginitatem, (sic enim castimoniã hic accipit Nazianzenus) quasi alterum mundum supra mundanum constituere, in eóque Virgines longissimè ab isto, quẽ cernimus, mundo diuisos atque dissitos in altiori videlicet ac sublimiori gradu collocare. Quo mysterio supra capitella illa instar sphærarum reticulata, quæ erant superposita duabus illis ingentibus columnis æreis à Salomone in vestibulo templi collocatis, lilia erãt, vt habes 3. Reg. 7. *Finxit duas columnas æreas, decem & octo cubitorum altitudinis columnam vnam, & linea duodecim cubitorum ambiebat columnam vtramque*: Et paulò post: *Capitella autem, quæ erant super capita columnarum quasi opere lilij fabricata erant*, quia videlicet castitas, quæ per lilium adumbratur, omnem mundanæ consuetudinis Sphæram, orbemque ipsum vniuersum, altitudine superat, vt ait Diuus Ambrosius libro primo de Virginibus. *Quis humano*, inquit, *eam possit ingenio comprehendere, quam nec natura suis inclusit legibus? aut quis naturali voce complecti, quod supra vsum naturæ sit? E cœlo accersiuit quod imitaretur in terris, hæc nubes, aëra, Angelos, Sideráque transgrediens verbum Dei in ipso sinu Patris inuenit.*

Nazianz.
Matt 19. 11.
Quanta sit Virginitatis sublimitas.

Aliũ mundũ constituit hoc nostro longè superiorem.

3. Reg. 7. 15.
Expenditur locus ex 3. lib. Regum.

D. *Ambros.*

Qui retia Dæmonum cōtra castitatē effugit, à reliquis facile se expediet.

Helias etiam quia nullius corporei coitus fuisse permistus cupiditatibus inuenitur, ideò curru raptus ad cœlum. Obiter etiam obserua, non sine mysterio, capitella illa columnarum reticulata fuisse, quia quicunque Dæmonis tentamenta aduersus castitatem superans lilium hoc pulcherrimum obtinet, facile se à reliquis omnibus inimici retibus, & laqueis expediet, & supra capitella columnarum reticulata, quasi lilium apparebit.

III. Quid autem mirum, si virginitas totam mundi sphæram præstantia, & altitudine transcendat, cum ipsos quoque Angelos non tantùm æquet, sed etiam superet: In primis enim æquare illud ostendit, quod dixit Christus, Matth. 22. *In resurre... neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut Angeli Dei in cœlo.* Sic enim eum locum intellexit D. Ambr. lib. 1. de Virginibus, *Quid pluribus exequar laudem castitatis? Castitas Angelos fecit, qui eam seruauit Angelus est, qui perdidit Diabolus. De resurrectione quid dicam? cuius præmium iam tenetis? In resurrectione neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli in cœlo: quod nobis promittitur vobis præsto est, votorúmque nostrorum vsus apud vos est, de hoc mundo estis, & non estis in hoc mundo seculū vos habere meruit, tenere non potuit:* affirmat & D. Cypr. lib. de disciplina, & habitu virginum: *Cum castæ,* inquit, *perseueratis, & virgines, Angelis Dei estis æquales.* Et D. Aug. lib. vno de S. Virginitate c. 23. *Virginalis integritas, & per piam continentiam, ab omni concubitu immunitas, Angelica portio est, & in carne corruptibili incorruptionis perpetuæ meditatio.* Idem sentit D. Bern. epist. 42 ad Henricū Senonensem Archiepiscopum. *Quid castitate decoriùs, quæ mundum de immundo conceptum semine, de hoste domesticum, Angelum de homine facit. Differunt quidem inter se homo pudicus, & Angelus, sed felicitate, non virtute: & si illius castitas felicior, huius tamen fortior esse cognoscitur. Sola est castitas, quæ in hoc mortalitatis & loco, & tempore statum quendā immortalis gloriæ repræsentat.* Et his antiquior Tertull. lib. 1. ad vxorem de virginibus loquens, sic ait: *Deo speciosæ, Deo sunt puellæ, cum illo viuunt, cum illo sermocinantur, illum diebus, & noctibus tractant, orationes suas velut dotes Domino assignant, ab eodem dignationem veluti munera maritalia, quotiescunque desiderant, consequuntur, sic æternum sibi bonū Domini occupauerunt, ac iam in terris non nubēdo de familia Angelica deputantur.* Hæc ille. Quam eandem ob causam Ps. 44. in quo de purissimis inter Christum, & Ecclesiam, imò & quācunque etiā sanctam virginem nuptiis differitur, inscribitur apud Septuag. ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, id est, *pro ijs, qui cōmutabuntur,* Hebraicè autem, על ששנים hoc est, *super lilia,* vel *pro lilijs:* vbi per lilia, virgines intelligit D. Hier. qui iuxta inscriptionem Hebraicam dicuntur commutandi in Angelos, videlicet quorum in hac vita puritatem æmulantur. Vnde D. Hier. testatur se idcircò eum psalmum Principiæ virgini exponere voluisse, eo quod inuenisset in titulo lilia, & flores, quæ pertinent ad virginitatis decus immortale. Scio Hebræā vocem, ששנים à plerisque pro genere musici instrumenti vsurpari.

Matt 22.30
D. Ambros
D. Cyprian. Virgines angeli æquales.
D. August.
D. Bern. Castitas in Angelis quidē felicior, at in hominibus fortior.
Tertullian.
Inscriptionē Psalmi 44. variè verterunt interpretes.
Septuag.
D. Hieron. Castitas homines reddit Angelos.

IIII. Quod verò non tantum Angelos æquet virginitas, sed etiam superet, non obscurè significatum est Esai. 56. *Hæc dicit Dominus eunuchis: Qui custodierint Sabbatha mea, & elegerint, quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum, dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filijs, & filiabus, nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit.* Quem locum de virginibus accepit D. August. lib. de S. Virgin. c. 23. & 24. probátque ex eo, quòd eunuchi secundum carnem tantum, non vtique habent meliorem in Ecclesia locum, quàm coniugati: quare efficitur, vt de iis, qui se spiritualiter castrauerunt propter regnum cœlorum eiusmodi prærogatiuæ accipiendæ sint. Accedit quod Spiritus Sanctus cum dixisset, *Dabo eis in domo mea locum, & nomen melius à filijs, & filiabus:* ne quis existimaret aliquid temporale sperandum, continuo subiecit, *Nomen sempiternum dabo eis,* quod

Angelos superant virgines.
Esai. 56. 4.
D. August.

quod non peribit. De virginibus etiã eundem locũ intellexerunt D. Ambr. in exhort. ad Virgines, & in instit. Virginis c. 16. D. Hier. l. 1. aduersus Iouin. D. Basil. li. de vera virgin. & D. Greg. 3. par. Curæ pastoralis c. 29. *Eunuchi,* inquit, *sunt, qui cõpressis motibus carnis affectũ in se praui operis abscindunt, quo antẽ apud patrem loco habeãtur ostenditur, quia in domo patris, videlicet æterna mãsione, etiam filijs præferãtur.* Hęc ille. Sanè putauerim per *filios* accipiẽdos esse Angelos, nã si filij eo loco omnes in vniuersum electi appellãtur, proculdubio etiã virgines filij sunt, nec debuerunt opponi filiis. Itaq; cũ promittitur virginibus melior locus, noménque quã filij habeãt, vidẽtur Angelis anteferri, & meritò, cũ in Angelis virginitas propriè reperiri non possit: præstant igitur Angelis hac in parte virgines: vnde angelus ille, qui Apoc. 19. Ioannem (nimirum vt plerique volunt) cum ob alia, tum propter virginitatis quoque prærogatiuam, ab se adorando deterruit illis verbis: *Vide ne feceris, conseruus tuus sum.* Videtur mihi se Ioannis, hoc est, tanti virginis conserui paritate honorare voluisse, quasi diceret, pares virginitate sumus, ego natura, tu virginitate Angelus, æquali nobilitate, parique conditione in cælesti curia principi Deo seruimus. Quod quidem ab Angelo sancta quadam æmulatione, & inuidia dictum crediderim, nimirum Ioannis, propter vnam virginitatem, magnitudinem demirans, eius paritatem, & æqualitatem quodammodo tacitè ambiebat.

D. Ambros. D. Hieron. D. Basil. D. Gregor.

Expenditur Esaia locus.

Cur Angelus adorari se à Ioanne non permiserit. Apoc. 19. 10.

Sed parum est virgines Angelis hac in parte antecellere, qui Diuinam ipsam puritatem, quoad licet mortalibus, æmulãtur. Nam & ipsam sanctissimam Triadẽ propter summam, quæ in Diuinis processionibus reperitur, puritatem, primam virginẽ appellauit Gregorius Naziãzenus in carmine de Virginitate, dum inquit.

Videtur Angeli sibi honorẽ arrogare, dũ se Virginum pares faciunt & conseruos.

Prima Trias virgo est, siquidem Patre natus Anarcho
Filius est, nec enim Pater ortum traxit ab vllo,
Vt pote principium rerum, & vitalis origo:
More nec humano generauit sanguine natum, &c.

V. Hanc igitur Dei puritatem, & vt loquitur Nazianz. virginitatẽ suo modo referũt virgines: quemadmodũ docet D. Cyp. li. de disciplina, & habitu virginũ. *Nũc nobis,* inquit, *ad virgines sermo est, quarum quo sublimior gloria, maior & cura est. Flos est ille Ecclesiastici germinis, decus, atque ornamentum gratiæ spiritualis, læta indoles, laudis, & honoris opus integrũ, atque incorruptum, Dei imago respondens ad sanctimoniã Domini, illustrior portio gregis Christi.* Idem elegãter docet D. Basil. li. de vera virginitate his verbis, μέγα μὲν γὰρ ὡς ἀληθῶς παρθενία τῷ ἀφθάρτῳ θεῷ ὡς εἰ κεφαλαιῷ εἰπεῖν ἐξομοιοῦσα τὸν ἄνθρωπον: quæ sic latinè reddes: *Magnum quidem vt verè dicam, est virginitas: incorruptibili Deo, vt summatim dicam, hominem similem faciens.* Hæc ille. Vnde incorruptio pro virginitate sumitur, vt vult D. Hier. ad illa verba c. 2. epistolæ ad Titũ. *In omnibus te ipsum præbe exẽplum bonorũ operum in doctrina, in integritate in grauitate,* Græcè sic, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορίας σεμνότητα ἀφθαρσίας. Quo loco D. Hier. ἀδιαφθορίας, & ἀφθαρσίας, hoc est, *integritatẽ, & incorruptionẽ* de virginitate interpretatur: quã existimat Titũ habuisse, cũ suscepit baptismũ, hortatúrque eum, vt virginitatẽ ad id vsque temporis seruatam, deinceps conseruet. Cernis igitur ex sentẽtia Hier. virginitatem incorruptionẽ appellari, atque adeò Deũ, eo quod est immutabilis, & incorruptibilis, suo modo imitatur, vt rectè ait D. Basil.

Si qua in terris esse potest, maxima est castitatis cũ Deo similitudo.

D. Cyprian. D. Basilius.

D. Hieron. Ad Tit. 2. 7. Pro Virginitate incorruptionem vertit Hieron. Incorruptibilis virginitas Dei incorruptibilitatẽ suo modo imitatur.

VI. Itaque non solùm Angelicæ, sed etiã Diuinæ cuiusdam nobilitatis est virginitas: Vnde Ps. 2. pro eo, quod nos habemus. *Apprehẽdite disciplinã:* alij transferũt ex Hebræo, *Osculamini Filiũ.* Alij verò vertunt, *Adorate puritatẽ,* id est, virginitatẽ, quasi Diuinũ quiddã sũmo honore, & veneratione colite, atque obseruate. Cui cõcinit illud, quod refert Euseb. de Constantino magno li. 4. de eius vita. *Virgineũ,* inquit, *chorum tantum non adorabat, istic habitare Deum, cui se puella deuouerãt arbitrabatur.*

Psal. 2. 12. Eusebius.

Vbi cernis vsque adeò Constātinum virginitatem demiratum fuisse, vt sacris virginibus omnes honores citra adorationem Deo debitam, tribuendos esse arbitraretur. Atque hinc factū est, vt Ethnici Virginem inter signa cœlestia in cœlo quasi Diuinum, quiddam collocauerint, vt credit D. Hier. l. 1. aduersus Iouin. *Varro*, inquit, *decem Sibyllas fuisse antumat, quarum insigne virginitas est, & virginitatis præmiū diuinatio. Quod si Æolici genere sermonis Sibylla* θεοβουλη *appellatur, recte consiliū Dei sola scribitur nosse virginitas. Certe Romanus populus, quanto honore virgines, semper habuerit, hinc apparet: quod Consules, & Imperatores, & in curribus triumphantes, qui de superatis gentibus trophæa referebant, & omnis dignitatis gradus eis de via cedere solitus sit: nec mirum hoc de hominibus, cum Mineruam quoque, & Dianam virgines Deas finxerit error Gentilium, & inter duodecim signa cœli, quibus mundum volui putāt, virginem collocarint magna iniuria nuptiarum, vt ne inter Scorpios quidem, & Cētauros, & Cancros, & Pisces, & Ægocerotes, vxorem maritúmque contruserint.* Hæc Hier. Ex quibus omnibus est perspicuum, quanta sit virginitatis præstantia, vt meritò dictum fuerit Eccl. 26. *Omnis ponderatio non est digna continentis animæ.*

Quanto in honore habita semper fuerit Virginitas.
D. Hieron.
Eccl. 26. 20.

VII. Secunda ratio, cum supra montem Sion altissimum virgines apparuerint ex virginitatis difficultate sumitur, quæ tanta est, vt qui ad eam aspirare contenderit, persuasissimum habere debeat in montem quendā maximè arduum accliuémque conscendere: cuius montis tāta est altitudo, tātáque eius conscendendi difficultas, vt propterea Christus ad eius ascēsum neminem præcepto astringere voluerit, sed dixerit Matt. *Qui potest capere capiat*: eo enim testimonio ad idem comprobandum vtitur D. Hier. li. 1. aduersus Iouin. *Noli metuere*, inquit, *ne omnes virgines fiant, difficilis res est virginitas, & ideo rara quia difficilis, multi vocati, pauci electi, si omnes virgines esse possent nunquam Dominus diceret. Qui potest capere capiat. Et Apostolus in suadendo non trepidaret, De virginibus præceptum Domini non habeo.* Nec verò illud parum exaggerat huius altissimi montis conscendendi difficultatem, quod paucissimi ante Dei in carne aduentum, eò conscenderint: ac tum primum ascensus euasit facilior, cum agnus, id est, Deus homo in terris apparuit virgo ex virgine procreatus: tunc enim eius & exemplo, & auxilio quàm plurima virginum millia extiterunt: quæ ad montis huius cacumen pertingere potuerunt. Id quod elegantibus carminibus descripsit Greg. Nazianz. in carmine de virginitate.

Virgines in monte apparuisse, sedem designat castitatis, difficilémque illius accessū.
Math. 19. 12.

Vt verò in tabulis pictor dum corpora fingit,
Obscuris primum ora notis, leuibúsque figurat,
Mox formis studet omnigenos adhibere colores
Atque opus incertum numeris polit omnibus artis:
Sic quoque Virginitas magni pars inclyta Christi,
Ante quidem vmbroso in paucis splendore micabat
Dum lex iura daret terris, & in orbe vigeret,
Exiguis spectanda notis, paucisq; liceret,
Lucis ad interna radios penetrare coruscos:
At postquam Christus per casta viscera matris,
Absque patre & tedis vita progressus in auras
Lustrauit muliebre genus primámque parentem
Depulit, & carnis leges abscedere iussit,
Spirituíque nouo submisit littera fasces,
Gratiáque in medium venit, tum denique nostro
Virginitas generi præclaro lumine fulsit,
Instabilem mundum abrumpens, abruptáque mundo,
Connubium tantum exuperans & vincula vitæ,

Quan-

Quantùm animus carni præstat, cœlúmque rotundum.
Tellurem pretio vincit, quantóque fugaci
Illud in æternum durans, præstantius æuum est,
Quanto mortali melior Deus.

Porrò eandem virginitatis seruandæ difficultatem, videtur mihi præter alia signi- 1. Cor. 7. 25.
ficare voluisse Salomon, 3. Reg. 7. cum duas illas ingentes columnas æreas, de qui- 3. Reg. 7.
bus supra diximus, ante vestibulum templi collocauit, nihil aliud, præter lilia in summitate sustinentes: quia enim virginitas per lilium expressa, difficillima est, ingentísque ponderis, cui facile vires humanæ succumbant, opus est columnis æreis fortissimis, id est, magnis gratiæ præsidiis, quæ satis sint tãto oneri sustinẽdo. Illúdque obseruandum, vnam ex his columnis dictam fuisse Iachin; alteram Booz; quæ vtraque vox *fortitudinem* significat; quoniam duplex fortitudo requiritur ad sustinenda lilia castitatis, videlicet gratiæ præsidium, & hominis, non qualibet sed strenua animosáque cum diuina gratia cooperatio: cum sit verissimum illud, quod ait D. Aug. serm. 250. de temp. *Inter omnia Christianorum certamina, sola duriora sunt prælia castitatis, vbi quotidiana est pugna, & rara victoria: grauem castitas sortita est inimicum, qui quotidie vincitur & tamen timetur.* Seruãdæ castitati, duplici fortitudine opus est. D. August.

VIII. Atque hæc potest esse tertia ratio, cur virgines supra montem Sion cum Agno apparuerint, vt videlicet exploratum esset qualis debeat esse virginũ conuersatio, & viuendi ratio. Quia enim difficile est virginitatem, sartam tectam tueri, debent virgines ad altissimũ montem Sion confugere, hoc est, sese à communi & freqũeti hominum consuetudine abducere, publicum fugere, recessum quærere, & Agni vestigia identidem persequi, illius tantum purissimis osculis delectari, reliquis omnibus terrenis deliciis, & carnis illecebris amputatis. Hinc est quod idem Græcum vocabulum σώφρων & moderatum atque temperantem & præterea castũ & continentem significat: & σωφροσύνη, non tantũ modestiam & temperantiam, sed & pudicitiam & castitatem, vnde Hier. sæpe apud Paulum id vocabulum *pudicitiam* vertit, quibus in locis Vulgata editio *sobrietatem*, habet: veluti lib. 10. contra Iouin. citans illud Pauli ad Rom. 12. *Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem*, legit ipse, sed sapere ad pudicitiam. *Non plus*, inquit, *sapere quam oportet sapere, sed sapere ad pudicitiam, non ad sobrietatem*, siquidem Græcè scriptum est εἰς τὸ σωφρονεῖν. Hæc ille. Et 1. ad Tim. 3. *Oportet Episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris virum, sobrium.* Græcè σώφρονα. Hieronymus & Ambrosius, *Pudicum*. Et ad Tit. 10. *Oportet Episcopum sine crimine esse, sobrium.* Græcè σώφρονα. Hier. legit *pudicum* multisque aliis in locis. Ex quo apparet, quàm coniuncta esse debet cum castitate, sobrietas & temperantia, atque in omnibus rebus modestia: siquidẽ vno eodemque vocabulo vtrũque significatur, & vnũ pro altero sumitur, vt ferè idẽ sit temperantẽ sobriumque esse, & castũ esse, sicuti eo ipso, quod aliquis sobrietatẽ, temperantiã, modestiamque neglexerit, simul quoque castitati nuntiũ remisisse existimari potest. Vnde D. Greg. Naz. in orat. exhortationis ad virginem, hoc eodem sensu eam, vt ad montes confugiat adhortatur, *Rectè*, inquit, *incedis virgo, in montibus salueris, ad Sodomam ne respexeris ne in salis statuam obdureris.* Qui virginitatem amat publicum deserẽs in montem fugiat. D. Hieron. Rom. 12. 3. 1. Tim. 3. 2. Ad Tit. 1. 7. 8. Sobrietas, temperantia, & modestia castitati coniunctissime. D. Greg. Nazianz.

IX. Hanc nimirum ob causam, omnes fere Patres tam multi sunt in commendãda prudenti circunspectione virginibus, & amplificandis periculis, quæ in re maximè lubrica, vel minimã incuriam, & oscitantiã consequuntur: potissimũ verò Tertul. in lib. de velandis virginibus sparsim habet, *Ea consuetudo deligenda est, quæ virgines includit, soli Deo notas, quibus præter quòd à Deo, non ab hominibus captanda gloria est, etiam ipsum bonum suum erubescendum est: si tales oculi volent virginem visam, quales habet virgo, quæ videri volet, eiusdem libidinis est videri, & videre, tam sancti viri* Tertull.

est suffundi si virginem viderit, quam sancta virginis, sic à viro visa sit: omnis publicatio virginis bonæ, stupri passio est. Et postquam fusè disputauerat de velamine virginum, ait. *Ipsa conscientia non latendi non est pudica, patitur aliquid, quod virginis non sit studiũ placendi viris: quantum velis bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis, & multis: dum digitis demonstrantium titillatur, dum nimium amatur: dum inter amplexus, & oscula assidua coalescit, sic frons duratur, sic pudor teritur, sic soluitur, sic discitur aliter iam placere desiderare: sed enim vera, & tota, & pura Virginitas nihil magis timet quam semetipsam, etiam fœminarum oculos pati non vult, alios ipsa oculos habet, confugit ad velamen capitis quasi ad galeam quasi ad clypeum qui bonum suum protegat aduersus ictus tentationum.* Et multò luculentiùs in lib. de cultu fœminarum: *Cum omnes,* inquit, *templum Dei simus, illato in nos, & consecrato spiritu sancto, eius templi adituus, & antistes pudicitia est, quæ nihil immundum, nec profanum inferri sinat, ne Deus ille, qui inhabitat inquinatam sedem offensus derelinquat. Non de integra conscientia venit studium placendi per decorem, quem naturaliter inuitatorem libidinis scimus. Quid igitur in te excitas malum istud? quid inuitas, cuius te profiteris extraneam? tentationibus viam aperire non debemus, quæ nonnunquam instando perficiunt, quid autem alteri periculo sumus? perit enim ille simul in tua forma, si concupierit, & facta es tu gladius illi vt & si à culpa vaces, ab inuidia non libereris. Cum igitur, & nostra, & aliorum causa versetur in studio periculosissimi decoris, iam non tantum confictæ, & elaboratæ libidinis suggestum recusandum à vobis sciatis, sed etiam naturalis speciositatis obliterandum dissimulatione, & incuria.* Legendi sunt de eodem argumento D. Cypr. de disciplina & habitu virginum D. Greg. Naz. in exhortatoria ad Virginem, iam citata D. Basil. lib. de vera virginitate. D. Hier. de custodia virginitatis ad Eustochium. D. Amb. lib. de institut. virginis, & tribus illis aureis lib. de virginibus ad Marcellam sororem suam. Et S. Ephrem Syrus serm. de Sancta virginitate.

Plus de se quã de reliquis omnibus, sibi timet virginitas.

Vitanda proximorum offendicula.

D. Cyprian. D. Greg. Nazianz. D. Hieron. D. Ambros. S. Ephr.

X. Quo fit, vt magnam curam adhibere oporteat ad virginitatem seruandam: docent Hebræi, quibus consentit Vatablus, tunicam illam lineam strictam, de qua agitur Exod. 28. quæ communis erat omnibus sacerdotibus eo fuisse textam artificio, vt tota continuis quibusdam oculorum imaginibus vndequaque constaret: quod ex eo probãt, quia pro eo quod nos habemus. *Stringésque tunicam bysso,* potest verti ex Hebræo, *Oculabis eam*, nec dubium, quin verbum שבץ, quod eo loco ponitur, non solum stringere, sed etiam oculare significet. Quod si verum est, quonam quæso alio mysterio voluit Deus, vt tunica illa linea omnibus Sacerdotibus communis, tota esset distincta oculis, imo ex oculis quodammodo intexta, nisi vt indicaret castitatem, cuius tunica illa linea propter candorem Symbolum erat? quæ virtus propria Sacerdotum esse debet: debere esse totam vndequaque oculis circumseptam, propter assiduam vigilantiam, quæ ad hanc virtutem seruandam exigitur: quoniam enim castitas ex omni parte à Dæmone obsidetur, omni ex parte oculata & circunspecta esse debet. Idcirco etiam D. Amb. lib. 1 de Virginibus expendit magnam custodum, & militum excubantium multitudinem seruandis virginibus admoueri, Cant. 8. *Vinea mea est in conspectu meo, mille Salomoni* (Sic enim est apud Septuaginta) *& ducenti, qui seruant fructum eius. Suprà,* inquit, Ambrosius, *dixerat, Lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israël, omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi: hic mille ducenti: creuit numerus, vbi creuit & fructus. Vobis virgines sanctæ speciale præsidium est, quæ intemerato pudore sacrum Domini seruatis cubile: neque mirum si pro vobis angeli militant qui angelorum moribus militatis.* Eandémque vigilantiam idem Amb. commendat Virginibus ex eo, quod Virginitas lilium sit inter spinas, hoc est, multis vndique periculis,

Vatablus. Exod. 28. 39.

Castitas propria Sacerdotũ tunica. D. Ambr. Cant. 8. 11. Septuag.

Cur Virginitas dicatur lilium, inter spinas.

periculis & difficultatibus circumsepta: atque adeò oporteat virginitatis florem cautè decerpere, cum sit periculum ne qui legere appetit, ab spinarum aculeis cruentetur: Audiamus Ambrosium eodem lib. 1. de Virginibus ita scribentem. D. Ambros.
Digna virginitas, quæ apibus comparetur, sic pudica, sic continens, rore pascitur apes, nescit concubitus, ros quoque virginus est sermo diuinus, quam te velim filia imitatricem esse huius apiculæ, cui cibus flos est, ore soboles legitur, ore componitur, florem tibi demonstro carpendum illum vtique qui dixit, Ego flos campi, & lilium conuallium. Tanquam lilium in medio spinarum, quod est euidentis indicij spiritualium nequitiarum sentibus virtutes obsideri: vnde nemo fructum referat, nisi qui cautus accedat, sume igitur alas virgo, sed spiritus, vt superuoles vitia, si contingere cupis Christum. Hæc Ambrosius. Cant. 2. 1.

XI. Hæc autem vigilantia, vt plerique annotarunt, vel in ipso lilij flore non obscure expressa est. Etenim flos lilij sex folia habet candida, & intra ipsum florem sex grana aurea, si quis aduertat continentur, quia sex sunt conditiones præcipuè, quę castitatem seruant: sobrietas non esse otiosum, cultus asperitas, custodia sensuum, raritas sermonum, occasionum euitatio. *Quot, & quæ conditiones seruandæ castitati, necessaria sint.* De primo habes ad Rom. 13. *Non in comessationibus & ebrietatibus*, & statim subinfertur, *Non in cubilibus, & impudicitijs.* Rom. 13. 13.
De secundo. Ezechielis 16. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, abundãtia & otium ipsius & filiarum eius.* Et Eccl 33. *Mitte illum (id est seruum) in operationem ne vacet, multam enim malitiam docuit otiositas.* Ezech. 16. 49. Eccl. 33 28. 29.
De tertio Num. 25 Vbi refertur quod fœminæ Moabitides sese eleganter ornauerunt, vt filios Israël ad suum amorem pertraherent. Numer. 25.
De quarto. Prouerb. 4. *Oculi tui recta videant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos* Et Eccl 26. *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoscetur.* Et Hier. 9. *Docete filias vestras lamentum, & vnaquæque proximam suam planctum, quia ascendit mors per fenestras nostras.* Vbi per *fenestras*, sensus ipsi accipiendi sunt. Prou 4 25. Eccl. 26. 12. Hier. 9. 20.
Vnde & Dauid incautè videndo cecidit: & Dina propter curiositatem, virginitatem perdidit: Et vt annotauit Isidorus Clarius in suis scholiis, super. 14. c. Iudic. Samsoni eruti fuerunt oculi, quod à concupiscentia oculorum sibi non temperauit. Gen. 34. Isid. Clar.
De quinto. Eccl. 22. *Quis dabit ori meo custodiam, & super labia mea signaculum certum.* Et 1. ad Corinth. 14. Corrumpunt *mores bonos colloquia mala*, seu vt alij transferunt, *Confabulationes pessimæ.* Eccl. 22. 33.
De sexto. Gen. 19. vbi ad Loth dicitur, *Salua animam tuam, noli respicere post tergum tuum, nec stes in omni circa regione.* Quibus verbis non solum iubetur Sodomam, sed omnem etiam circumcirca regionem deserere, quia videlicet omnes peccandi occasiones longe deuitandæ sunt. Gen. 19. 17.
Etenim Thamar corrupta est ab Amon fratre suo, quia sola cum illo fuit, Vnde Paulus 1. ad Tim. adhortatur Timotheum, vt adolescentiores viduas deuitet. 2 Reg 13. 1. Tim. 5.

Cur virgines nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus habeant?

Habentes nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis.

SECTIO III.

I. ILLA centum quadraginta quatuor millia, quæ Ioanni apparuerunt: supra montem Sion simul cum Agno, quæ Virgines erant, vti diximus, habebant nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis: quod Rich. de S. Vict. ita interpretatur, vt habuerint scriptum in frontibus nomen Agni, id est, fidē Agni, qua dicuntur Christiani, & nomen Patris eius, id est, fidem patris eius, qua Dei filij nuncupantur: quā fidem habebant scriptam in frontibus per manifestam & publicam confessionem. Sed quid est quòd hoc tanquam peculiare virginibus ascribitur, cum id omnibus fidelibus, præcipue verò Martyribus cōueniat? Prima Rich. Vict.

Virginitas, martyrium sine sanguine. ratio est, quia virginitas martyrium quoddam est sine sanguine: vnde meritò virgines instar Martyrum nomen Christi,& Patris in fronte gestare per publicam confessionem describuntur, quasi & ipsi pro confessione fidei continuò mortem oppetant, quæ est sententia D.Hier. ad Demetriadem virginem de seruanda virginitate, si ea epistola Hieronymi est. *D. Hieron.* *Assume*, inquit, *scutum fidei, loricam iustitiæ, galeam salutis, procede ad prælium, habet & pudicitia seruata martyrium suum.* Eleganter hoc habes expressum in illa visione facta Zachariæ cap.1. vbi virum illum ascendentem super equum rufum sequebantur equi rufi, varij, & albi. *Zachar. 1. Locus Zachariæ expenditur.* Quo loco præter alias eius visionis expositiones volunt plerique in viro illo sedente super equum rufum Christum passione sua rubicundum, & in humanitate tanquam in equo rufo apparentem exprimi: in equitibus verò sequentibus diuersos sanctorum gradus significari, qui Christum in passione imitari studeant. Et quidem per equos rufos Martyres, per varios, hoc est, variis maculis, partim videlicet albis, partim nigris, partim etiam rufis distinctos, sanctos virtutum varietate, & splendore præcellentes, quibus tamen non desit suus etiam rufus color, vt cum duce suo præeunte aliqua ex parte conueniant: per albos denique virgines. Iuxta quam expositionem illa statim sese offert dubitatio, nimirum si Christum in equo rufo sedentem sequi est illum per sanguinem imitari, quam ob causam equites, qui sequebantur, partim in equis rufis sedebant, partim in variis, qui & ipsi, si non toti rufi, certè maculis aliquibus sanguineis notabantur, quomodo virgines, qui in equis albis sedebant, Christum sanguine suo rufum, & passione rubicundum sequebantur, cùm nihil sanguinis præferrent? Rectè, inquam, quoniam ipse candidus virginitatis color pro sanguine reputatur, ipsáque virginitas martyrium quoddã est. Quare cum in albis corporum, animorúmque suorum corporibus virgines Christum in rufo equo sedentem sequuntur, eum etiam suo modo per passionem, & sanguinem, martyriúmque imitantur. Hæc est igitur prima ratio, cur virgines tanquam præstantissimi quidam Martyres nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus gerunt.

II. Secunda est. Habent nomen Dei scriptum in frontibus, vt exponit Hugo Card. *Hugo Card.* quia eodem Dei nomine appellantur, hoc est, Dij. *Virgines eodem Dei nomine appellantur.* Nam si ea appellatio iudicibus, & principibus tribuitur, iuxta illud Ps.81. *Ego dixi: Dij estis, & filij excelsi omnes*: cur non etiam virginibus tribuatur, qui iure optimo propter puritatem, & minimam cum terrenis rebus concretionem, Diuinam nomenclaturam videntur promereri? *Psal. 81. 6.* Est enim Diuinum quiddam in carne supra carnem viuere. Quam ob causam Diuina similitudo potissimum virginibus tribuitur in sacris literis: *1. Ioan. 3. 2.* nam 1. Ioan 3. postquam dixisset Ioannes: *Scimus, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est*: continuò subintulit: *Et omnis, qui habet hanc spem in eo, sanctificat se*, *D. August.* seu vt legit D. Aug. tract. 4. in 1 epist. Ioan. *Castificat se.* Quibus verbis cernis castitati potissimum tribui à Ioanne Diuinam ipsam similitudinem, quæ beatifica Diuinæ essentiæ visione continetur. Id quod etiã non obscurè Dominus *Matt 5. 8.* significauit Matth. 5. cum dixit: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* *Heb. 12. 14.* Cui accinit illud ad Hebr. 13. *Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum*: vbi pro, *Sanctimoniam*, est Græcè, τὸν ἁγιασμὸν, quam vocem hoc loco communiter Græci interpretes, & plerique ex Latinis de castitate interpretantur, D. Chrysost. in epist. ad Hebr. & in caput secundum epistolæ ad Ephes. Theod Theophyl in epist. ad Hebr. Cassian. lib. 6. c. 16. D. Ansel. D. Tho. in eum locum. D. Hier. in c. 47. Ezechielis, eámque expositionem innuit D. Aug. epistola 112. quæ est de videndo Deo ad Paulinum, cap. 5.

III. Tertia ratio est. Gestant virgines nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in fron-

in frontibus, vt ab omnibus cognoscantur tanquam filij summi Principis, aut certè ex regia familia, & regio prognati sanguine, nimirum tanquam principes quidam, qui iisdem insignibus, ac titulis cum ipso Rege, ac Principe decorantur. Quòd enim virgines spiritum regium habeant, virginitásque princeps quædam virtus sit, & regalis, non obscurè colligitur ex illis verbis Ps. 50. *Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me.* Vbi D. Hier. transtulit, *Spiritu potenti*, Felix, *spiritu munifico*, vel *liberali*, eodémque modo Paraphrastes Chaldaicus, alij, *spiritu nobili*, Septuaginta, *Spiritu principali*: quæ omnia eodem recidunt: solemus enim viros munificos, ac liberales appellare principes. Non desunt etiam, qui transferant, *Spiritu voluntario, & spontaneo.* Quanquam verò multi hoc loco per *spiritum principalem* spiritum sanctum accipiunt, tamen rectè etiam alij de spiritu humano intelligi posse arbitrantur, in quibus est Franciscus Titelm. in suis annotationib. ex Hebræo super Psalmos, vt nimirum Dauid, qui per concupiscentiam carnis collapsus turpiter fuerat, postulet spiritum quendam potentem, ac validũ, quo possit petulantiam carnis comprimere: spiritum, inquam, castitatis, & continentiæ, qui iure optimo appellatur *Spiritus principalis*, quia dignus sit Principe, quasi dicat Dauid: Cum adulterium perpetraui Domine, è sublimi regiæ dignitatis culmine, ad infimum, & abiectum quendam ordinem delapsus sum, oblitus me Principem, ac Regem esse: ergo deinceps, cõfirma me spiritu castitatis, quo rursus Regem, ac Principem referam. Id quod vsque adeò verum est, vt castitas per antonomasiam, siue excellentiam grauitas, & maiestas dicatur: sic enim plerique expõnũt illud ad Tit. 2. *In omnibus teipsum præbe exemplum bonorũ operum, in doctrina, in integritate, in grauitate*: Etenim pro *grauitate* Auctor commentariorum in epist. Pauli, qui ascribuntur D. Hier. legit, *castitate.* Et verò nomen Græcum σεμνότης, non solũ grauitatem, & maiestatem, sed etiam castitatem significat, Cernis igitur per *grauitatem* eo loco, seu vt etiam verti poterat, *maiestatem*, intelligi posse castitatem, quæ vsque adeo regia, & imperatoria est virtus, vt per excellentiam maiestas appelletur, & quod est consequens, eum, in quo est, Regem ac Principem faciat, quem omnes reuereantur: idcirco enim sequitur: *Vt is, qui ex aduerso est, vereatur* (seu vt alij legunt, *reuereatur*) *nihil habens dicere de nobis.* Etenim castitas vtpote regalis virtus reuerentiam possessori conciliat etiam apud ipsos æmulos, qui cum eum, cui inuident, castum vident, nihil præterea sibi reliquum esse putant, quod illi per iniuriam, & ignominiam possint obiicere: *Vt is, inquit, qui ex aduerso est, vereatur, nihil habens dicere de nobis.*

Virginitas virtus princeps & regalis.
Psal. 50. 14.
D. Hieron.
Felix.
Paraphr.
Septuag.
Titelm.
Castitas per antonomasiã grauitas & maiestas.
ad Tit. 2. 7.
Conciliat reuerentiam.

Cur virgines vocem quasi tonitrui magni habere dicantur.

Et audiui vocem de cælo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni.

SECTIO IIII.

I. NOn vacat mysterio, quòd virginum vocem, quam Ioannes audiuit, non solũ dicat fuisse *tanquam vocem aquarum multarum*, sed etiam *quasi vocem tonitrui magni*, quod mysterium maius adhuc apparet ex eo, quòd mox subiungitur vocem illam fuisse *quasi citharædorum citharizantium in citharis suis*: quid enim citharædi concentus, & harmonia habet cum fragore tonitrui commune? Prima ratio est. Comparatur virginũ vox tonitruo magno, propter difficultatem, laborem, castigationémque carnis, qua ad tuendam castitatem opus est. Sicut enim tonitruum ex nubis collisione, & quasi erũpentis exhalationis violentia gignitur, ita castitas, potissimúmque virginitas cõtinua carnis maceratione, & quadã naturæ violentia acquiritur, & quasi tonitruu generatur. Hac ratione Iudith conseruasse castitatem

Castitas acquiritur naturæ violentia.
Iud. 8. 5.

dicitur Iudith. 8. *In superioribus domus suæ fecit sibi secretum cubiculum, in quo cum puellis suis clausa morabatur, & habens super lumbos suos cilicium, ieiunabat omnibus diebus vitæ suæ præter sabbata, & neomenias, & festa domus Israël.* Cortinæ illæ sericæ, quæ operiebant tabernaculum erant ex hyacintho, purpura, coccóque bis tincto, & præterea ex bysso retorta: quoniam virginitas, quæ operimentum Ecclesiæ est hyacinthinum, ac cæleste, debet habere adiunctam byssum retortam, id est, macerationem carnis, qua appetitiones animi ad libidinem suopte nutu fluentes per macerationē carnis ad cælestes potius delicias, voluptatésque amandas quodammodo intorquentur. Accedit, quòd eædem cortinæ sericæ, & hyacinthinæ operimento alio cilicino tegebantur, vt à tēporis iniuriis illæsæ conseruarētur: sic enim virginitas operienda est cilicio, ne tentationibus pateat. Atque huc pertinet illud sponsæ Cant. 5. *Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima.* Quibus verbis illud indicare voluit non solum manus, id est, grandia virginis opera, sed etiam digitos, hoc est, minimas quasque actiones stillare debere myrrham, cum sponsus quæritur, tunc enim hoc dixit sponsa, cum ad aperiendum sponso pulsanti surrexit: quia videlicet in omnibus vel minimis operibus, quibus placere sponso virgines cupiunt, præcipuè carnis, appetitionúmque non quæuis, sed probatissima, & spectatissima mortificatio debet splendescere.

Virginitas hyacinthinū Ecclesiæ operimentum.

Cant. 5. 5.

Cilicio operienda, ne tētationibus pateat.

II. Secūda ratio, cur virgines dicātur habere vocem citharædorum, & simul quasi tonitrui magni, ea est, quòd castitas sit famosa quædam virtus, & incredibili sui admiratione longissime audiatur, & quasi tonet. Itaque dum virgo, vel quilibet alius castitatis amator intra domum suam inclusus, prauorúmque hominum consuetudinem fugiens, citharā corporis per castitatem pulsat, cōcentúmque suauissimum Deo, & Angelis reddit, eo ipso simul tonitruum toto regno edit per famam castitatis: hac enim ratione Iudith se famosissimā reddidit toto regno Israëlitico. *Erat,* inquit, *hæc in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valde, nec erat, qui loqueretur de illa verbum malum.* Quo loco *verbum malum* ad notam castitatis referendum est. Itaque propter castitatis opinionem famosissima erat, cū tamen, vt paulò supra diximus, in cubiculo suo quasi solitariam vitam duceret. Idem videtur adumbratum in eo, quod supra capitella columnarū ænearum, de quibus ante dictum est, lilia erant in typum virginitatis, & castitas, quæ in alto eminet, omnibúsque est conspicua, quasi pulcherrimum simulacrum in altissimis columnis erectum. Meritò etiam super æneas columnas lilia quoque ænea ponebantur, est enim æs maxime sonorum, & castitas in hoc æri similis, quòd sonet longissimè. Hinc etiam est, quòd castitas rebus maximè odoriferis cōparatur propter nominis celebritatem, famæque odorem, qui in omnem partem diffunditur, veluti liliis Cant. 2. vbi de spōso dicitur. *Qui pascitur inter lilia,* hoc est, vt interpretatur Glossa, *Inter desideria castarum mentium.* Et iterum. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias:* quā ob causam meritò ad castitatem referri potest illud Eccl. 24. *Sicut cinnamomum, & balsamum aromatizans odorem dedi: quasi myrrha electa dedi suauitatem odoris: & quasi storax, & galbanus, & vngula, & gutta, & quasi libanus non incisus* (quo verbo innuitur virginitas) *vaporaui habitationem meam, & quasi balsamum non mistum odor meus.* Quo loco est aduertendum pro *balsamo* haberi Græcè ἀσπάλαθος, vt legit Rabanus, quę lectio melior est, quam πάλαθος, vt est in Bibliis Complutens. quoniam *palathos* non numeratur in aromatibus.

Castitas virtus famosa.

Iudith. 8. 8.

Iudith ob castitatis opinionem famosissima.

3. Reg. 7.

Cant. 2. 16. 2.

Castitas rebus odoriferis cur comparetur.

Glossa.

Eccl. 24. 10.

III. De Aspalatho autem sic scribit Plin. lib. 12. cap. 24. *In eodem tractu Aspalathos nascitur spina candida, magnitudine arboris modicæ, flore rosæ. Radix eius vnguentis expetitur. Tradunt in quocunque frutice curuetur arcus cælestis eandem, quæ sit Aspalatho, suauitatem odoris existere, sed in Aspalatho inenarrabilem.* Id quod maximè pertinet ad casti-

Plinius.

ad castitatis commendationem, quæ florem in primis habet rosæ pulcherrimæ. Deinde cum super eam perpetuò cœlestis arcus curuetur, id est, diuina gratia, & beneuolentia sedem habeat, quæ per arcum illum exprimitur, sanè habet odorem inenarrabilem: quamquam & per arcum cœlestem possumus accipere Diuinam protectionem, qua virginitas armatur: imò & illud, quod virginitas arcum habeat super se curuatum, quia bellatrix est, & vna de Tyriis virginibus: de quibus dicitur à Poëta, *Virginitas virtus bellatrix.*

Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram.

Itaque virginitas arcum præfert, quo concupiscentiam, imò & cælum ipsum expugnat.

Tertia ratio. Habet virginitas vocem quasi tonitrui magni, quia est terribilis Dæmonibus, imò & ipsis voluptuariis hominibus, cum enim vident aut audiunt aliquem castè viuere, imò & sermonem à concionatore haberi de laudibus castitatis, libidinis suæ flagitiorúmque memores, quasi audito magno aliquo tonitruo, perterrentur, diuinam iram suppliciáque formidantes: quod præcipuè continget extremis illis temporibus, de quibus Ioannes loquitur, cum vsque adeò libido dominabitur. Habes in huius rei confirmationem illustrè exemplum Act. 24. Vbi disputante Paulo de castitate coram Felice præside, fuit Felix maximo timore perterritus: *Post aliquot*, inquit, *dies veniens Felix cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa vocauit Paulum, & audiuit ab eo fidem, quæ est in Christum Iesum. Disputante autem illo de iustitia, & castitate, & de iudicio futuro tremefactus Felix respondit, Quod nunc attinet, vade, tempore autem opportuno accersam te.* In quem locum aduertit Caietan. quia Drusilla pulcherrima erat, & eam vsque adeò deperibat Felix, vt à prioribus eam nuptiis separauerit: quemadmodum auctor est Iosephus lib. 20. Antiquitatũ c. 9. idcircò Paulum de castitate disputasse. Additque Dion. Carth. de illis tribus disseruisse Paulum, quoniam contra iustitiam ex incontinentia Felix Drusillam obtinuerat, eámque ob causam contremuisse Præsidem cum audiret se propter vtrumque à Deo iudicandum. Aduerte etiam meritò Paulum castitatem cum iudicio coniunxisse, & de vtroque simul coram homine vxorio disputasse, quoniam in obscœnos libidinosósque homines Deus acerrimè vindicabit. IIII. *Dæmonibus, & voluptuariis hominib. terribilis.* *Act 14. 14.* *Caietanus.* *Iosephus.* *Dion. Cart.* *In libidinosos acerrimè vindicabit Deus.*

Postremò habent virgines vocem tanquam tonitrui magni, quoniam virginitas intra nubem illam humanitatis Christi, ortum habuit, & inde tanquam tonitruum, hoc est cum magna totius orbis admiratione exiit. Etenim postquã Deus homo factus virginitatem in se ipso consecrauit, virgo ex Virgine genitus, quàm plurimi deinceps extiterunt, qui virginitatem colerent, cum ante legem gratiæ paucissimi reperirentur. Vnde Ambr. lib. 1. de virginib. de virginitate loquens; *E cœlo*, inquit, *accersiuit, quod imitaretur in terris, nec immeritò viuendi sibi vsum quæsiuit è cœlo, quæ sponsum sibi inuenit in cœlo.* Et Greg. cognomento Theologus, in orat. exhort. ad virginem, *Olim*, inquit, *cùm lex erat, & vmbra, caremoniaq; temporaria, tum primatum habebant nuptiæ tanquam adhuc infantes: postquam verò emigrauit litera subinductúsque est spiritus, & Christus cum processisset ex virgine, in carne passus est, tunc effulsit castimonia, diuidens mundum.* Hæc ille. Quod autem humanitas Christi nubes sit ex qua virginitatis tonitruum prodire potuerit, perspicuum est ex illis verbis Esai. 19. *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem.* Quo loco D. Hieron. per nubem, & virginem, humanitatem Christi accipit. V. *D. Ambros.* *Post incarnationẽ effulsit virginitas.* *D. Gregor. Naz.* *D. Hieron.*

Cur virgines citharædis comparantur?

Et vocem, quam audiui sicut citharædorum cithariZantium, in citharis suis.

SECTIO V.

I. COMMEMORAT Ioannes vocem illam, aquarum multarum, & tonitrui magni fuisse etiam vocem tamquam *citharædorum citharizantium in citharis suis*. Sciendum est igitur, sanctos esse insignes quosdam supremi principis Dei citharœdos: quoniam Deum Angelos vniuersámque illam cœlestem curiam suauissimo virtutum suarum concentu demulcent in suorum corporum, & animorum citharis. Quæ est communis interpretum in hunc locum sententia idque præterea docet D. Greg. lib. 20. Moral. cap. 31. super illud Iob. 30. *Versa est in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium. Quia organum*, inquit, *per fistulas, cithara per chordas sonat, potest per citharam recta operatio, per organum vero sancta prædicatio designari: per fistulas quippe organi ora prædicantium, per chordas vero citharæ intentionem rectè viuentium non inconuenienter accipimus, quæ dum ad patriam per afflictionem carnis tenditur quasi extenuata chorda in cithara, per intuentium admirationem sonat: siccatur etenim chorda, vt congruum in cithara cãtum reddat: quia sancti viri castigant corpus suum, & seruituti subyciunt.* Hæc ille. Sic etiam D. Hier. exponit illud Esai. c. 16. vbi propheta ventrem suum citharã appellat, *venter meus ad Moab, quasi cithara sonabit*: hoc est, vt ait Hier. Venter meus, qui instar citharæ musica arte compositus est, ita vt nulla sit chorda, quæ non reddat sonum suum, resonabit luctum agentis pœnitentiam Moab. Hæc sunt, inquit, viscera & interiora prophetæ, de quibus Dauid. *Benedic anima mea Dominum, & omnia interiora mea nomẽ sanctum eius: quomodo enim cithara non emittit vocalem sonum, atque compositum, si saltem vna chorda rupta fuerit, sic spiritalis venter prophetæ, si vna in eo virtutum chorda defuerit, non poterit melos dulce resonare: Philosophorum quoque sententia est hærere sibi virtutes: & Apostoli Iacobi, cui vna defuerit huic omnes deesse virtutes.* Hæc Hierony.

Sancti, insignes Dei citharædi.

D. Greg. Iob. 30. 31.

D. Hieron. Esai. 16. 11.

Psal. 102. 1.

II. Ex his perspicuũ relinquitur, cũ sancti omnes citharæ Dei appellentur, multo meliori iure id virginibus tribuendum, atque adeo meritò cum Agno apparuisse in monte Sion cum citharis pulcherrimis, hoc est, corporibus suis mundissimis, omnisque libidinosæ labis expertibus, quibus tanquam citharis Dei laudes continuò personant, in quos adeò meritò quadrat illud Ecclesiast. 39. *Obaudite me Diuini fructus, & quasi rosa plantata super riuos aquarum fructificate, quasi Libanus odorem suauitatis habete: florete flores quasi Lilium, & date odorem, & frondete in gratia, & collaudate canticũ, & benedicite Dominum in operibus suis: date nomini eius magnificentiam, & confitemini illi in voce labiorũ vestrorum, & in canticis labiorum, & citharis.* Vbi iure optimo virgines *rosis* conferuntur, quoniã cum candore ruborem habẽt, siquidem virginitas non solum est propter puritatem candida, sed etiam propter speciem martyrij rubicunda, vt supra dictum est. Liliis etiam & floribus merito comparantur, est enim virginitas & pudicitia, vt Tertullianus appellauit in libro de Pudicitia, flos morum, honor corporum, cui accinit illud, quod scripsit D. Cyprianus li. de disciplina, & habitu virginum, virgines esse florem Ecclesiastici germinis. Florete flores, hoc est, virgines, quæ interiùs per sanctum propositum afflorescitis, florete quoque exteriùs per exemplum, odorémque puræ conscientiæ, bonæque famæ ac nominis afflate, *frondete in gratiam*, id est, frondes bonorum operum producite. *Date nomini eius magnificentiam*, hoc est, vestra admirabili sanctitate Dei potentiam prædicate: maximè enim Dei potentiam commendat virginitas, quippe cum eius singulari præsidio, carnis petulantiam, & effrænatas corruptæ

Virginũ corpora Dei cithara.

Eccl. 39. 17.

Virginitas candida & rubicunda.

Tertullian.

D. Cyprian.

Flos Ecclesiastici germinis

Commendat Dei potẽtiã.

corruptæ naturæ appetitiones animosè coërceat. Denique, *cõfitemini illi in citharis*, corporum, scilicet vestrorum, per macerationem carnis assiduam.

Itaque virginum corpora citharis comparantur duplicem ob causam; tum propter concentum, quem efficiunt suauissimum ipsa castitatis pulchritudine: tum etiam propter mortificationem, quæ ad castitatem tuendam requiritur: hæc enim etiam cithara dicitur, vt paulò superiùs ex D. Greg. diximus. Primo, quia sicut cithara sonat ab inferiori parte, ita per mortificationem inferior animæ pars harmonica redditur. Secundo, quia sicut in cithara omnes chordæ attemperantur, vt concentum efficiant, ita omnia membra, & potentiæ, quæ dissonant, sunt mortificatione attemperandæ, iuxta illud ad Rom. 6. *Sicut exhibuistis membra vestra seruire iniquitati ad iniquitatem, ita exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* Tertio. Ex D. Greg. li. 20. Moral. c. 31. propter prudentiam, quæ in carnis maceratione requiritur: & modum, qui est in mortificationis operibus adhibendus. *Pensandum*, inquit, *est quod chorda in cithara si minus tenditur non sonat, si amplius raucum sonat, quia virtus abstinentiæ, aut omnino nulla est, si tantum quisque corpus non edomat, quantum valet: aut valde inordinata est, si corpus atterit, plusquam valet.* Atque de hac cithara loquitur regius Vates, Ps. 42. cum ait. *Confitebor tibi in cithara Deus Deus meus.* Et Ps. 32. *Exultate iusti in Domino, rectos decet collaudatio: confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi.* Quo loco est aduertendum post citharam aptè subiungi psalterium decem chordarum: quia cum mortificationis, cithara pulsatur, statim etiam sonat psalterium decachordũ, id est, decem mandatorum, quæ tunc optimè seruantur, cum prauarum appetitionum compressio præmittitur, nec enim illa violantur, nisi quia illę minimè inhibentur.

III.

Corporis mẽbra, & potẽtiæ mortificatione attemperandæ.

Rom. 6. 19.

D. Gregor.

Mortificationis operibus modus adhibendus.

Psal. 42. 12.

Psal. 32. 12.

A tque hæc, quam hactenus tradidimus de nostris centum quadraginta quatuor millibus citharœdis, eorúmque citharis expositio, communis est. Verùm paulò aliter easdem citharas accepit Rupert. referens illas non ad virgines tantum, sed vniuersè ad iustos, & fideles: *Citharæ*, inquit, *sunt pectora fidelium, in quibus per fidẽ musica cœlestis inhabitat, vbi chordæ sunt extentæ præceptorum, de quibus dicitur* Ps. 32. *Confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum, psallite illi, Decẽ quippe legis præcepta sunt: hæc obseruare est cantare primùm in cithara: deinde in psalterio clarius sonante, id est, primùm in timore, deinde in perfecta charitate.* In qua Ruperti expositione obseruat elegantem fidei similitudinem, quę nimirum citharæ comparatur: & quoniam sola fides ad salutem non sufficit, extendi in ea debent chordæ præceptorum, vt perfecta harmonia, & concentus efficiatur. Obiter hic obserua Clementem Alex. lib. 2. Pædagogi cap. 4. per psalterium decachordum Christum intelligere; quòd nomen Iesus incipiat à litera I. quæ apud Græcos decem significat. *Confitemini*, inquit, *Domino in cithara, in psalterio decachordo psallite ei. Nunquid decachordum psalterium verbum Jesum significat, qui manifestatur elemento decadis?* Postremò Richardus de S. Vict. annotauit non tantùm dictum esse de illis centum quadraginta quatuor millibus, quod citharizarent *in citharis*, sed additum esse *suis*, id est non alienis, quia videlicet vnusquisque suis ipsius operibus salutem adipiscitur, iuxta illud ad Gal. 6. *Opus suum vnusquisque probet, & sic in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in altero.*

IIII.

Rupert.

Psal. 32. 2.

Cantant in cithara qui Dei præcepta seruant.

Fides sola nõ sufficit ad salutem.

Clem. Alex.

Rich. Vict.

Operibus alienis nemo adipiscitur salutem.

Ad Gal. 6. 4

Quod verò attinet ad canticum, quod huiusmodi citharœdi, id est, virgines concinunt, duo de illo dicuntur à Ioanne, vnum est esse quasi canticum nouum: alterum eiusmodi canticũ neminem potuisse dicere, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, id est, solos virgines. Vbi aduerte, pro eo, quod nos habemus, *dicere*, haberi Græcè μαθεῖν, hoc est, *discere*. facile autẽ fuit in Latinis codicibus, vt *discere* in *dicere* corrumperetur. Est igitur sensus, canticum, id est, laudem, quã virgines V.

Vbi cernis vsque adeò Constātinum virginitatem demiratum fuisse, vt sacris virginibus omnes honores citra adorationem Deo debitam, tribuendos esse arbitraretur. Atque hinc factū est, vt Ethnici Virginem inter signa cœlestia in cœlo quasi Diuinum, quiddam collocauerint, vt credit D. Hier. l. 1. aduersus Iouin. *Varro, inquit, decem Sibyllas fuisse antumat, quarum insigne virginitas est, & virginitatis præmiū diuinatio. Quod si Æolici genere sermonis Sibylla θεοβούλη appellatur, rectè consiliū Dei sola scribitur nosse virginitas. Certe Romanus populus, quanto honore virgines, semper habuerit, hinc apparet: quod Consules, & Imperatores, & in curribus triumphantes, qui de superatis gentibus trophæa referebant, & omnis dignitatis gradus eis de via cedere solitus sit: nec mirum hoc de hominibus, cum Mineruam quoque, & Dianam virgines Deas finxerit error Gentilium, & inter duodecim signa cœli, quibus mundum volui putāt, virginem collocarint magna iniuria nuptiarum, vt ne inter Scorpios quidem, & Cētauros, & Cancros, & Pisces, & Ægocerotes, vxorem maritúmque contruserint.* Hæc Hier. Ex quibus omnibus est perspicuum, quanta sit virginitatis præstantia, vt meritò dictum fuerit Eccl. 26. *Omnis ponderatio non est digna continentis animæ.*

Quanto in honore habita semper fuerit Virginitas.

D. Hieron.

Eccl. 26. 20.

VII. Secunda ratio, cum supra montem Sion altissimum virgines apparuerint ex virginitatis difficultate sumitur, quæ tanta est, vt qui ad eam aspirare contenderit, persuasissimum habere debeat in montem quendā maximè arduum accliuémque conscendere: cuius montis tāta est altitudo, tātáque eius conscendendi difficultas, vt propterea Christus ad eius ascēsum neminem præcepto astringere voluerit, sed dixerit Matt. *Qui potest capere capiat*: eo enim testimonio ad idem comprobandum vtitur D. Hier. li. 1. aduersus Iouin. *Noli metuere*, inquit, *ne omnes virgines fiant, difficilis res est virginitas, & ideo rara quia difficilis, multi vocati, pauci electi, si omnes virgines esse possent nunquam Dominus diceret. Qui potest capere capiat. Et Apostolus in suadendo non trepidaret, De virginibus præceptum Domini non habeo.* Nec verò illud parum exaggerat huius altissimi montis conscendendi difficultatem, quod paucissimi ante Dei in carne aduentum, eò conscenderint: ac tum primum ascensus euasit facilior, cum agnus, id est, Deus homo in terris apparuit virgo ex virgine procreatus: tunc enim eius & exemplo, & auxilio quàm plurima virginum millia extiterunt: quæ ad montis huius cacumen pertingere potuerunt. Id quod elegantibus carminibus descripsit Greg. Nazianz. in carmine de virginitate.

Virgines in monte apparuisse, sedem designat castitatis, difficilémque illius accessū.

Math. 19. 12.

Vt verò in tabulis pictor dum corpora fingit,
Obscuris primum ora notis, leuibúsque figurat,
Mox formis studet omnigenos adhibere colores
Atque opus incertum numeris polit omnibus artis:
Sic quoque Virginitas magni pars inclyta Christi,
Ante quidem vmbroso in paucis splendore micabat
Dum lex iura daret terris, & in orbe vigeret,
Exiguis spectanda notis, paucisq́; liceret,
Lucis ad interna radios penetrare coruscos:
At postquam Christus per castæ viscera matris,
Absque patre & tedis vitæ progressus in auras
Lustrauit muliebre genus primámque parentem
Depulit, & carnis leges abscedere iussit,
Spirituique nouo submisit littera fasces,
Gratiáque in medium venit, tum denique nostro
Virginitas generi præclaro lumine fulsit,
Instabilem mundum abrumpens, abruptáque mundo,
Connubium tantum exuperans & vincula vitæ,

Quan-

Quantùm animus carni præstat, cœlúmque rotundum.
Tellurem pretio vincit, quantóque fugaci
Illud in æternum durans, præstantius euum est,
Quanto mortali melior Deus.

Porrò eandem virginitatis seruandæ difficultatem, videtur mihi præter alia signi- 2. Cor. 7. 25.
ficare voluisse Salomon, 3. Reg. 7. cum duas illas ingentes columnas æreas, de qui- 3. Reg. 7.
bus supra diximus, ante vestibulum templi collocauit, nihil aliud, præter lilia in summitate sustinentes: quia enim virginitas per lilium expressa, difficillima est, ingentísque ponderis, cui facile vires humanæ succumbant, opus est columnis æreis fortissimis, id est, magnis gratiæ præsidiis, quæ satis sint tãto oneri sustinẽdo. Illúdque obseruandum, vnam ex his columnis dictam fuisse Iachin; alteram Booz; quæ vtraque vox *fortitudinem* significat; quoniam duplex fortitudo requiritur ad sustinenda lilia castitatis, videlicet gratiæ præsidium, & hominis, non quælibet sed strenua animosáque cum diuina gratia cooperatio: cum sit verissimum illud, quod ait D. Aug. serm. 250. de temp. *Inter omnia Christianorum certamina, sola duriora sunt prælia castitatis, vbi quotidiana est pugna, & rara victoria: grauem castitas sortita est inimicum, qui quotidie vincitur & tamen timetur.*

Seruãda castitati, duplici fortitudine opus est.

D. August.

VIII. Atque hæc potest esse tertia ratio, cur virgines supra montem Sion cum Agno apparuerint, vt videlicet exploratum esset qualis debeat esse virginũ conuersatio, & viuendi ratio. Quia enim difficile est virginitatem, sartam tectam tueri, debent virgines ad altissimũ montem Sion confugere, hoc est, sese à communi & frequẽti hominum consuetudine abducere, publicum fugere, recessum quærere, & Agni vestigia identidem persequi, illius tantum purissimis osculis delectari, reliquis omnibus terrenis deliciis, & carnis illecebris amputatis. Hinc est quod idem Græcum vocabulum σώφρων & moderatum atque temperantem & præterea castũ & continentem significat: & σωφροσύνη, non tantũ modestiam & temperantiam, sed & pudicitiam & castitatem, vnde Hier. sæpe apud Paulum id vocabulum *pudicitiam* vertit, quibus in locis Vulgata editio *sobrietatem*, habet: veluti lib. 10. contra Iouin. citans illud Pauli ad Rom. 12. *Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem*, legit ipse, sed sapere ad pudicitiam. *Non plus*, inquit, *sapere quam oportet sapere, sed sapere ad pudicitiam, non ad sobrietatem*, siquidem Græcè scriptum est εἰς τὸ σωφρονεῖν. Hæc ille. Et 1. ad Tim. 3. *Oportet Episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris virum, sobrium.* Græcè σώφρονα. Hieronymus & Ambrosius, *Pudicum*. Et ad Tit. 10. *Oportet Episcopum sine crimine esse, sobrium.* Græcè σώφρονα. Hier. legit *pudicum* multísque aliis in locis. Ex quo apparet, quàm coniuncta esse debet cum castitate, sobrietas & temperantia, atque in omnibus rebus modestia: siquidẽ vno eodemque vocabulo vtrũque significatur, & vnũ pro altero sumitur, vt ferè idẽ sit temperantẽ sobriumque esse, & castũ esse, sicuti eo ipso, quod aliquis sobrietatẽ, temperantiã, modestiamque neglexerit, simul quoque castitati nuntiũ remisisse existimari potest. Vnde D. Greg. Naz. in orat. exhortationis ad virginem, hoc eodem sensu eam, vt ad montes confugiat adhortatur, *Rectè*, inquit, *incedis virgo, in montibus salueris, ad Sodomam ne respexeris ne in salis statuam obdureris.*

Qui virginitatem amat publicum deserẽs in montem fugiat.

D. Hieron.

Rom. 12. 3.

1. Tim. 3. 2.

Ad Tit. 1. 7. 8.

Sobrietas, temperantia, & modestia castitati coniunctissima.

D. Greg. Nazianz.

IX. Hanc nimirum ob causam, omnes fere Patres tam multi sunt in commendãda prudenti circunspectione virginibus, & amplificandis periculis, quæ in re maximè lubrica, vel minimã incuriam, & oscitantiã consequuntur: potissimũ verò Tertul. in lib. de velandis virginibus spatsim habet, *Ea consuetudo deligenda est, quæ virgines includit, soli Deo notas, quibus præter quòd à Deo, non ab hominibus captanda gloria est, etiam ipsum bonum suum erubescendum est? si tales oculi volent virginem visam, quales habet virgo, quæ videri volet, eiusdem libidinis est videri, & videre, tam sancti viri*

Tertull.

est suffundi si virginem viderit, quam sanctæ virginis, sic à viro visa sit: omnis publicatio virginis bonæ, stupri passio est. Et postquam fusè disputauerat de velamine virginum, ait. *Ipsa conscientia non latendi non est pudica, patitur aliquid, quod virginis non sit studiū placendi viris: quantum velis bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis, & multis: dum digitis demonstrantium titillatur, dum nimium amatur: dum inter amplexus, & oscula assidua coalescit, sic frons duratur, sic pudor teritur, sic soluitur, sic discitur aliter iam placere desiderare: sed enim vera, & tota, & pura Virginitas nihil magis timet quam semetipsam, etiam fœminarum oculos pati non vult, alios ipsa oculos habet, confugit ad velamen capitis quasi ad galeam quasi ad clypeum qui bonum suum protegat aduersus ictus tentationum.* Et multò luculentiùs in lib. de cultu fœminarum: *Cum omnes, inquit, templum Dei simus, illato in nos, & consecrato spiritu sancto, eius templi æditnus, & antistes pudicitia est, quæ nihil immundum, nec profanum inferri sinat, ne Deus ille, qui inhabitat inquinatam sedem offensus derelinquat. Non de integra conscientia venit studium placendi per decorem, quem naturaliter inuitatorem libidinis scimus. Quid igitur in te excitas malum istud? quid inuitas, cuius te profiteris extraneam? tentationibus viam aperire non debemus, quæ nonnunquam instando perficiunt, quid autem alteri periculo sumus? perit enim ille simul in tua forma, si concupierit, & facta es tu gladius illi vt & si à culpa vaces, ab inuidia non libereris. Cum igitur, & nostra, & aliorum causa versetur in studio periculosissimi decoris, iam non tantum confictæ, & elaboratæ libidinis suggestum recusandum à vobis sciatis, sed etiam naturalis speciositatis obliterandum dissimulatione, & incuria.* Legendi sunt de eodem argumento D. Cypr. de disciplina & habitu virginum D. Greg. Naz. in exhortatoria ad Virginem, iam citata D. Basil. lib. de vera virginitate. D. Hier. de custodia virginitatis ad Eustochium. D. Amb. lib. de institut. virginis, & tribus illis aureis lib. de virginibus ad Marcellam sororem suam. Et S. Ephrem Syrus serm. de Sancta virginitate.

Plus de se quā de reliquis omnibus, sibi timet virginitas.

Vitanda proximorum offendicula.

D. Cyprian. D. Greg. Nazianz. D. Hieron. D. Ambros. S. Ephr.

X. Quo fit, vt magnam curam adhibere oporteat ad virginitatem seruandam: docent Hebræi, quibus consentit Vatablus, tunicam illam lineam strictam, de qua agitur Exod. 28. quæ communis erat omnibus sacerdotibus eo fuisse textam artificio, vt tota continuis quibusdam oculorum imaginibus vndequaque constaret: quod ex eo probāt, quia pro eo quod nos habemus. *Stringésque tunicam bysso,* potest verti ex Hebræo, *Oculabis eam*, nec dubium, quin verbum שבץ, quod eo loco ponitur, non solum stringere, sed etiam oculare significet. Quod si verum est, quonam quæso alio mysterio voluit Deus, vt tunica illa linea omnibus Sacerdotibus communis, tota esset distincta oculis, imo ex oculis quodammodo intexta, nisi vt indicaret castitatem, cuius tunica illa linea propter candorem Symbolum erat? quæ virtus propria Sacerdotum esse debet: debere esse totam vndequaque oculis circumseptam, propter assiduam vigilantiam, quæ ad hanc virtutem seruandam exigitur: quoniam enim castitas ex omni parte à Dæmone obsidetur, omni ex parte oculata & circunspecta esse debet. Idcirco etiam D. Amb. lib. 1 de Virginibus expendit magnam custodum, & militum excubantium multitudinem seruandis virginibus admoueri, Cant. 8. *Vinea mea est in conspectu meo, mille Salomoni* (Sic enim est apud Septuaginta) *& ducenti, qui seruant fructum eius. Suprà,* inquit, Ambrosius, *dixerat, Lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israël, omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi: hic mille ducenti: creuit numerus, vbi creuit & fructus. Vobis virgines sanctæ speciale præsidium est, quæ intemerato pudore sacrum Domini seruatis cubile: neque mirum si pro vobis angeli militant qui angelorum moribus militatis.* Eandémque vigilantiam idem Amb. commendat Virginibus ex eo, quod Virginitas lilium sit inter spinas, hoc est, multis vndique periculis,

Vatablus. Exod. 28. 39.

Castitas propria Sacerdotū tunica. D. Ambr. Cant. 8. 11. Septuag.

Cur Virginitas dicatur lilium, inter spinas.

periculis & difficultatibus circumsepta: atque adeò oporteat virginitatis florem cautè decerpere, cum sit periculum ne qui legere appetit, ab spinarum aculeis cruentetur: Audiamus Ambrosium eodem lib. 1. de Virginibus ita scribentem. D. Ambros.
Digna virginitas, quæ apibus comparetur, sic pudica, sic continens, rore pascitur apes, nescit concubitus, ros quoque virginus est sermo diuinus, quam te velim filia imitatricem esse huius apiculæ, cui cibus flos est, ore soboles legitur, ore componitur, florem tibi demonstro carpendum illum vtique qui dixit, Ego flos campi, & lilium conuallium. Tanquam lilium in medio spinarum, quod est euidentis indicij spiritualium nequitiarum sentibus virtutes obsideri: vnde nemo fructum referat, nisi qui cautius accedat, sume igitur alas virgo, sed spiritus, vt superuoles vitia, si contingere cupis Christum. Hæc Ambrosius. Cant. 2. 1.

Hæc autem vigilantia, vt plerique annotarunt, vel in ipso lilij flore non obscure expressa est. Etenim flos lilij sex folia habet candida, & intra ipsum florem sex grana aurea, si quis aduertat continentur, quia sex sunt conditiones præcipuè, quę castitatem seruant: sobrietas non esse otiosum, cultus asperitas, custodia sensuum, raritas sermonum, occasionum euitatio. De primo habes ad Rom. 13. *Non in comessationibus & ebrietatibus*, & statim subinfertur, *Non in cubilibus, & impudicitijs.* De secundo. Ezechielis 16. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, abundãtia & otium ipsius & filiarum eius.* Et Eccl. 33. *Mitte illum (id est seruum) in operationem ne vacet, multam enim malitiam docuit otiositas.* De tertio Num. 25 Vbi refertur quod fœminæ Moabitides sese eleganter ornauerunt, vt filios Israël ad suum amorem pertraherent. De quarto. Prouerb. 4. *Oculi tui recta videant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos* Et Eccl. 26. *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoscetur.* Et Hier. 9. *Docete filias vestras lamentum, & vnaquaque proximam suam planctum, quia ascendit mors per fenestras nostras.* Vbi per *fenestras*, sensus ipsi accipiendi sunt. Vnde & Dauid incautè videndo cecidit: & Dina propter curiositatem, virginitatem perdidit: Et vt annotauit Isidorus Clarius in suis scholiis, super. 14. c. Iudic. Samsoni eruti fuerunt oculi, quod à concupiscentia oculorum sibi non temperauit. De quinto. Eccl. 22. *Quis dabit ori meo custodiam, & super labia mea signaculum certum.* Et 1. ad Corinth. 14. Corrumpunt *mores bonos colloquia mala*, seu vt alij transferunt, *Confabulationes pessimæ.* De sexto. Gen. 19. vbi ad Loth dicitur, *Salua animam tuam, noli respicere post tergum tuum, nec stes in omni circa regione.* Quibus verbis non solum iubetur Sodomam, sed omnem etiam circumcirca regionem deserere, quia videlicet omnes peccandi occasiones longe deuitandæ sunt. Etenim Thamar corrupta est ab Amon fratre suo, quia sola cum illo fuit, Vnde Paulus 1. ad Tim. adhortatur Timotheum, vt adolescentiores viduas deuitet.

XI. Quot, & quæ conditiones seruandæ castitati, necessariæ sint. Rom. 13. 13. Ezech. 16. 49. Eccl. 33. 28. 29. Numer. 25. Prou. 4. 25. Eccl. 26. 12. Hier. 9. 20. Gen. 34. Isid. Clar. Eccl. 22. 33. Gen. 19. 15. 2. Reg. 13. 1. Tim. 5.

Cur virgines nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus habeant?

Habentes nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis.

SECTIO III.

ILLA centum quadraginta quatuor millia, quæ Ioanni apparuerunt: supra montem Sion simul cum Agno, quæ Virgines erant, vti diximus, habebant nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis: quod Rich. de S. Vict. ita interpretatur, vt habuerint scriptum in frontibus nomen Agni, id est, fidē Agni, qua dicuntur Christiani, & nomen Patris eius, id est, fidem patris eius, qua Dei filij nuncupantur: quā fidem habebant scriptam in frontibus per manifestam & publicam confessionem. Sed quid est quòd hoc tanquam peculiare virginibus ascribitur, cum id omnibus fidelibus, præcipue verò Martyribus cōueniat: Prima I. Rich. Vict.

Virginitas, martyrium sine sanguine. ratio est, quia virginitas martyrium quoddam est sine sanguine: vnde meritò virgines instar Martyrum nomen Christi,& Patris in fronte gestare per publicam confessionem describuntur, quasi & ipsi pro confessione fidei continuò mortem oppetant,quæ est sententia D.Hier.ad Demetriadem virginem de seruanda virginitate,si ea epistola Hieronymi est. *D. Hieron.* *Assume*, inquit, *scutum fidei, loricam iustitiæ, galeam salutis,procede ad prælium,habet & pudicitia seruata martyrium suum.* Eleganter hoc habes expressum in illa visione facta Zachariæ cap.1.vbi virum illum ascendentem super equum rufum sequebantur equi rufi, varij, & albi. *Zachar. 1. Locus Zachariæ expenditur.* Quo loco præter alias eius visionis expositiones volunt plerique in viro illo sedente super equum rufum Christum passione sua rubicundum & in humanitate tanquam in equo rufo apparentem exprimi:in equitibus verò sequentibus diuersos sanctorum gradus significari,qui Christum in passione imitari studeant. Et quidem per equos rufos Martyres, per varios, hoc est, variis maculis, partim videlicet albis, partim nigris, partim etiam rufis distinctos, sanctos virtutum varietate, & splendore præcellentes,quibus tamen non desit suus etiam rufus color, vt cum duce suo præeunte aliqua ex parte conueniant:per albos denique virgines Iuxta quam expositionem illa statim sese offert dubitatio, nimirum si Christum in equo rufo sedentem sequi est illum per sanguinem imitari, quam ob causam equites, qui sequebantur,partim in equis rufis sedebant,partim in variis,qui & ipsi,si non toti rufi, certè maculis aliquibus sanguineis notabantur, quomodo virgines, qui in equis albis sedebant, Christum sanguine suo rufum, & passione rubicundum sequebantur,cùm nihil sanguinis præferrent? Rectè, inquam,quoniam ipse candidus virginitatis color pro sanguine reputatur, ipsaque virginitas martyrium quoddã est. Quare cum in albis corporum, animorúmque suorum corporibus virgines Christum in rufo equo sedentem sequuntur,eum etiam suo modo per passionem, & sanguinem,martyriúmque imitantur. Hæc est igitur prima ratio, cur virgines tanquam præstantissimi quidam Martyres nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus gerunt.

II. Secunda est. Habent nomen Dei scriptum in frontibus,vt exponit Hugo Card. *Hugo Card. Virgines eodem Dei nomine appellantur.* quia eodem Dei nomine appellantur,hoc est,Dij. Nam si ea appellatio iudicibus, & principibus tribuitur,iuxta illud Ps.81. *Ego dixi: Dij estis, & filij excelsi omnes*: cur non etiam virginibus tribuatur,qui iure optimo propter puritatem, & minimam cum terrenis rebus concretionem, Diuinam nomenclaturam videntur promereri? *Psal.81.6.* Est enim Diuinum quiddam in carne supra carnem viuere. Quam ob causam Diuina similitudo potissimum virginibus tribuitur in sacris literis:nam 1. Ioan 3. *1.Ioan.3. 2.* postquam dixisset Ioannes: *Scimus,quia cum apparuerit, similes ei erimus,quoniam videbimus eum,sicuti est*: continuò subintulit: *Et omnis,qui habet hanc spem in eo, sanctificat se*,seu vt legit D.Aug.tract.4.in 1 epist.Ioan. *D. August.* *Castificat se*. Quibus verbis cernis castitati potissimum tribui à Ioanne Diuinam ipsam similitudinem, quæ beatifica Diuinæ essentiæ visione continetur. Id quod etiã non obscurè Dominus significauit Matth. 5. cum dixit: *Matt. 5. 8.* *Beati mundo corde,quoniam ipsi Deum videbunt.* Cui accinit illud ad Hebr.13. *Heb.12. 14.* *Pacem sequimini cum omnibus,& sanctimoniam,sine qua nemo videbit Deum*:vbi pro,*Sanctimoniam*,est Græcè,τὸν ἁγιασμὸν, quam vocem hoc loco communiter Greci interpretes,& plerique ex Latinis de castitate interpretantur,D.Chrysost. in epist. ad Hebr. & in caput secundum epistolæ ad Ephes. Theod Theophyl in epist.ad Hebr.Cassian.lib.6.c.16.D. Ansel. D.Tho. in eum locum.D.Hier.in c.47. Ezechielis,eámque expositionem innuit D.Aug. epistola 112.quæ est de videndo Deo ad Paulinum,cap.5.

III. Tertia ratio est. Gestant virgines nomen Agni,& nomen patris eius scriptum in fron-

in frontibus, vt ab omnibus cognoscantur tanquam filij summi Principis, aut certè ex regia familia, & regio prognati sanguine, nimirum tanquam principes quidam, qui iisdem insignibus, ac titulis cum ipso Rege, ac Principe decorantur. Quòd enim virgines spiritum regium habeant, virginitásque princeps quædam virtus sit, & regalis, non obscurè colligitur ex illis verbis Ps. 50. *Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me.* Vbi D. Hier. transtulit, *Spiritu potenti,* Felix, *spiritu munifico,* vel *liberali,* eodémque modo Paraphrastes Chaldaicus, alij, *spiritu nobili,* Septuaginta, *Spiritu principali*: quæ omnia eodem recidunt: solemus enim viros munificos, ac liberales appellare principes. Non desunt etiam, qui transferant, *Spiritu voluntario, & spontaneo.* Quanquam verò multi hoc loco per *spiritum principalem* spiritum sanctum accipiunt, tamen rectè etiam alij de spiritu humano intelligi posse arbitrantur, in quibus est Franciscus Titelm. in suis annotationib. ex Hebræo super Psalmos, vt nimirum Dauid, qui per concupiscentiam carnis collapsus turpiter fuerat, postulet spiritum quendam potentem, ac validũ, quo possit petulantiam carnis comprimere: spiritum, inquam, castitatis, & continentiæ, qui iure optimo appellatur *Spiritus principalis*, quia dignus sit Principe, quasi dicat Dauid: Cum adulterium perpetraui Domine, è sublimi regiæ dignitatis culmine, ad infimum, & abiectum quendam ordinem delapsus sum, oblitus me Principem, ac Regem esse: ergo deinceps, cõfirma me spiritu castitatis, quo rursus Regem, ac Principem referam. Id quod vsque adeo verum est, vt castitas per antonomasiam, siue excellentiam grauitas, & maiestas dicatur: sic enim plerique exponũt illud ad Tit. 2. *In omnibus teipsum præbe exemplum bonorũ operum, in doctrina, in integritate, in grauitate*: Etenim pro *grauitate* Auctor commentariorum in epist. Pauli, qui ascribuntur D. Hier. legit, *castitate.* Et verò nomen Græcum σεμνότης, non solũ grauitatem, & maiestatem, sed etiam castitatem significat. Cernis igitur per *grauitatem* eo loco, seu vt etiam verti poterat, *maiestatem*, intelligi posse castitatem, quæ vsque adeo regia, & imperatoria est virtus, vt per excellentiam maiestas appelletur, & quod est consequens, eum, in quo est, Regem ac Principem faciat, quem omnes reuereantur: idcirco enim sequitur: *Vt is, qui ex aduerso est, vereatur* (seu vt alij legunt, *reuereatur*) *nihil habens dicere de nobis.* Etenim castitas vtpote regalis virtus reuerentiam possessori conciliat etiam apud ipsos æmulos, qui cum eum, cui inuident, castum vident, nihil præterea sibi reliquum esse putant, quod illi per iniuriam, & ignominiam possint obiicere: *Vt is,* inquit, *qui ex aduerso est, vereatur, nihil habens dicere de nobis.*

Virginitas virtus princeps & regalis.
Psal. 50. 14.
D. Hieron.
Felix.
Paraphr.
Septuag.
Titelm.
Castitas per antonomasiã grauitas & maiestas.
ad Tit. 2. 7.
Conciliat reuerentiam.

Cur virgines vocem quasi tonitrui magni habere dicantur.

Et audiui vocem de cælo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni.

SECTIO IIII.

I. NOn vacat mysterio, quòd virginum vocem, quam Ioannes audiuit, non solũ dicat fuisse *tanquam vocem aquarum multarum*, sed etiam *quasi vocem tonitrui magni*, quod mysterium maius adhuc apparet ex eo, quòd mox subiungitur vocem illam fuisse *quasi citharædorum citharizantium in citharis suis*: quid enim citharædi concentus, & harmonia habet cum fragore tonitrui commune? Prima ratio est. Comparatur virginũ vox tonitruo magno, propter difficultatem, laborem, castigationémque carnis, qua ad tuendam castitatem opus est. Sicut enim tonitruum ex nubis collisione, & quasi erũpentis exhalationis violentia gignitur, ita castitas, potissimúmque virginitas cõtinua carnis maceratione, & quadã naturæ violentia acquiritur, & quasi tonitruu generatur. Hac ratione Iudith conseruasse castitatem

Castitas acquiritur naturæ violentia.
Iud. 8. 5.

dicitur Iudith. 8. *In superioribus domus suæ fecit sibi secretum cubiculum, in quo cum puellis suis clausa morabatur, & habens super lumbos suos cilicium, ieiunabat omnibus diebus vitæ suæ præter sabbata, & neomenias, & festa domus Israël.* Cortinæ illæ sericæ, quæ operiebant tabernaculum erant ex hyacintho, purpura, coccóque bis tincto, & præterea ex bysso retorta: quoniam virginitas, quæ operimentum Ecclesiæ est hyacinthinum, ac cæleste, debet habere adiunctam byssum retortam, id est, macerationem carnis, qua appetitiones animi ad libidinem suopte nutu fluentes per maceratione͂ carnis ad cælestes potius delicias, voluptatésque amandas quodammodo intorquentur. Accedit, quòd eædem cortinæ sericæ, & hyacinthinæ operimento alio cilicino tegebantur, vt à tẽporis iniuriis illæsæ conseruare͂tur: sic enim virginitas operienda est cilicio, ne tentationibus pateat. Atque huc pertinet illud sponsæ Cant. 5. *Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima.* Quibus verbis illud indicare voluit non solum manus, id est, grandia virginis opera, sed etiam digitos, hoc est, minimas quasque actiones stillare debere myrrham, cum sponsus quæritur, tunc enim hoc dixit sponsa, cum ad aperiendum sponso pulsanti surrexit: quia videlicet in omnibus vel minimis operibus, quibus placere sponso virgines cupiunt, præcipuè carnis, appetitionúmque non quæuis, sed probatissima, & spectatissima mortificatio debet splendescere.

Virginitas hyacinthinũ Ecclesiæ operimentum.

Cant. 5. 5.

Cilicio operienda, ne tẽtationibus pateat.

II. Secũda ratio, cur virgines dicãtur habere vocem citharædorum, & simul quasi tonitrui magni, ea est, quòd castitas sit famosa quædam virtus, & incredibili sui admiratione longissime audiatur, & quasi tonet. Itaque dum virgo, vel quilibet alius castitatis amator intra domum suam inclusus, prauorúmque hominum consuetudinem fugiens, citharã corporis per castitatem pulsat, cõcentúmque suauissimum Deo, & Angelis reddit, eo ipso simul tonitruum toto regno edit per famam castitatis: hac enim ratione Iudith se famosissimã reddidit toto regno Israëlitico. *Erat*, inquit, *hæc in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valde, nec erat, qui loqueretur de illa verbum malum.* Quo loco *verbum malum* ad notam castitatis referendum est. Itaque propter castitatis opinionem famosissima erat, cũ tamen, vt paulò supra diximus, in cubiculo suo quasi solitariam vitam duceret. Idem videtur adumbratum in eo, quod supra capitella columnarũ æ nearum, de quibus ante dictum est, lilia erant in typum virginitatis, & castitas, quæ in alto eminet, omnibúsque est conspicua, quasi pulcherrimum simulacrum in altissimis columnis erectum. Meritò etiam super æneas columnas lilia quoque ænea ponebantur, est enim æs maxime sonorum, & castitas in hoc æri similis, quòd sonet longissimè. Hinc etiam est, quòd castitas rebus maximè odoriferis cõparatur propter nominis celebritatem, famæque odorem, qui in omnem partem diffunditur, veluti liliis Cant. 2. vbi de spõso dicitur. *Qui pascitur inter lilia*, hoc est, vt interpretatur Glossa, *Inter desideria castarum mentium.* Et iterum. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*: quã ob causam meritò ad castitatem referri potest illud Eccl. 24. *Sicut cinnamomum, & balsamum aromatizans odorem dedi: quasi myrrha electa dedi suauitatem odoris: & quasi storax, & galbanus, & vngula, & gutta, & quasi libanus non incisus* (quo verbo innuitur virginitas) *vaporaui habitationem meam, & quasi balsamum non mistum odor meus.* Quo loco est aduertendum pro *balsamo* haberi Græcè ἀσπάλαθος, vt legit Rabanus, quę lectio melior est, quam πάλαθος, vt est in Bibliis Complutens. quoniam *palathos* non numeratur in aromatibus.

Castitas virtus famosa.

Iudith. 8. 8.

Iudith ob castitatis opinionem famosissima.

3. Reg. 7.

Cant. 2. 16. 2.

Castitas rebus odoriferis cur comparetur

Glossa.

Eccl. 24 10.

III. De Aspalatho autem sic scribit Plin. lib. 12. cap. 24. *In eodem tractu Aspalathos nascitur spina candida, magnitudine arboris modicæ, flore rosæ. Radix eius vnguentis expetitur. Tradunt in quocunque frutice curuetur arcus cælestis eandem, quæ sit Aspalatho, suauitatem odoris existere, sed in Aspalatho inenarrabilem.* Id quod maximè pertinet ad casti-

Plinius.

ad castitatis commendationem, quæ florem in primis habet rosæ pulcherrimæ. Deinde cum super eam perpetuò cœlestis arcus curuetur, id est, diuina gratia, & beneuolentia sedem habeat, quæ per arcum illum exprimitur, sanè habet odorem inenarrabilem: quamquam & per arcum cœlestem possumus accipere Diuinam protectionem, qua virginitas armatur: imò & illud, quod virginitas arcum habeat super se curuatum, quia bellatrix est, & vna de Tyriis virginibus: de quibus dicitur à Poëta, *Virginitas virtus bellatrix.*

Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram.

Itaque virginitas arcum præfert, quo concupiscentiam, imò & cælum ipsum expugnat.

Tertia ratio. Habet virginitas vocem quasi tonitrui magni, quia est terribilis IIII. Dæmonibus, imò & ipsis voluptuariis hominibus, cum enim vident aut audiunt aliquem castè viuere, imò & sermonem à concionatore haberi de laudibus castitatis, libidinis suæ flagitiorúmque memores, quasi audito magno aliquo tonitruo, perterrentur, diuinam iram suppliciáque formidantes: quod præcipuè continget extremis illis temporibus, de quibus Ioannes loquitur, cum vsque adeò libido dominabitur. Habes in huius rei confirmationem illustrè exemplum Act. 24. Vbi disputante Paulo de castitate coram Felice præside, fuit Felix maximo timore perterritus: *Post aliquot*, inquit, *dies veniens Felix cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa vocauit Paulum, & audiuit ab eo fidem, quæ est in Christum Iesum. Disputante autem illo de iustitia, & castitate, & de iudicio futuro tremefactus Felix respondit, Quod nunc attinet, vade, tempore autem opportuno accersam te.* In quem locum aduertit Caietan. quia Drusilla pulcherrima erat, & eam vsque adeò deperibat Felix, vt à prioribus eam nuptiis separauerit: quemadmodum auctor est Iosephus lib. 20. Antiquitatũ c. 9. idcircò Paulum de castitate disputasse. Additque Dion. Carth. de illis tribus disseruisse Paulum, quoniam contra iustitiam ex incontinentia Felix Drusillam obtinuerat, eámque ob causam contremuisse Præsidem cum audiret se propter vtrumque à Deo iudicandum. Aduerte etiam meritò Paulum castitatem cum iudicio coniunxisse, & de vtroque simul coram homine vxorio disputasse, quoniam in obscœnos libidinosósque homines Deus acerrimè vindicabit.

Dæmonibus, & voluptuariis hominib. terribilis.

Act. 14. 14.

Caietanus.

Iosephus.

Dion. Cart.

In libidinosos acerrimè vindicabit Deus.

Postremò habent virgines vocem tanquam tonitrui magni, quoniam virginitas V. intra nubem illam humanitatis Christi, ortum habuit, & inde tanquam tonitruum, hoc est cum magna totius orbis admiratione exiit. Etenim postquã Deus homo factus virginitatem in se ipso consecrauit, virgo ex Virgine genitus, quàm plurimi deinceps extiterunt, qui virginitatem colerent, cum ante legem gratiæ paucissimi reperirentur. Vnde Ambr. lib. 1. de virginib. de virginitate loquens; *E cœlo*, inquit, *accersiuit, quod imitaretur in terris, nec immeritò viuendi sibi vsum quæsiuit è cœlo, quæ sponsum sibi inuenit in cœlo.* Et Greg. cognomento Theologus, in orat. exhort. ad virginem, *Olim*, inquit, *cùm lex erat, & vmbræ, caremoniaq; temporaria, tum primatum habebant nuptiæ tanquam adhuc infantes: postquam verò emigrauit litera subinductúsque est spiritus, & Christus cum processisset ex virgine, in carne passus est, tunc effulsit castimonia, diuidens mundum.* Hæc ille. Quod autem humanitas Christi nubes sit ex qua virginitatis tonitruum prodire potuerit, perspicuum est ex illis verbis Esai. 19. *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem.* Quo loco D. Hieron. per nubem, & virginem, humanitatem Christi accipit.

D. Ambros.

Post incarnatioñe effulsit virginitas.

D. Gregor. Naz.

D. Hieron.

corruptæ naturæ appetitiones animosè coërceat. Denique, *cõfitemini illi in citharis*, corporum, scilicet vestrorum, per macerationem carnis assiduam.

Itaque virginum corpora citharis comparantur duplicem ob causam; tum propter concentum, quem efficiunt suauissimum ipsa castitatis pulchritudine: tum etiam propter mortificationem, quæ ad castitatem tuendam requiritur: hæc enim etiam cithara dicitur, vt paulò superiùs ex D. Greg. diximus. Primo, quia sicut cithara sonat ab inferiori parte, ita per mortificationem inferior animæ pars harmonica redditur. Secundo, quia sicut in cithara omnes chordæ attemperantur, vt concentum efficiant, ita omnia membra, & potentiæ, quæ dissonant, sunt mortificatione attemperandæ, iuxta illud ad Rom. 6. *Sicut exhibuistis membra vestra seruire iniquitati ad iniquitatem, ita exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* Tertio. Ex D. Greg. li. 20. Moral. c. 31. propter prudentiam, quæ in carnis maceratione requiritur: & modum, qui est in mortificationis operibus adhibendus. *Pensandum*, inquit, *est quod chorda in cithara si minus tenditur non sonat, si amplius raucum sonat, quia virtus abstinentiæ, aut omnino nulla est, si tantum quisque corpus non edomat, quantum valet: aut valde inordinata est, si corpus atterit, plusquam valet.* Atque de hac cithara loquitur regius Vates, Ps. 42. cum ait. *Confitebor tibi in cithara Deus Deus meus.* Et Ps. 32. *Exultate iusti in Domino, rectos decet collaudatio: confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi.* Quo loco est aduertendum post citharam aptè subiungi psalterium decem chordarum: quia cum mortificationis, cithara pulsatur, statim etiam sonat psalterium decachordũ, id est, decem mandatorum, quæ tunc optimè seruantur, cum prauarum appetitionum compressio præmittitur, nec enim illa violantur, nisi quia illę minimè inhibentur. III.

Corporis mẽbra, & potẽtiæ mortificatione attemperanda.

Rom. 6. 19.

D. Gregor.

Mortificationis operibus modus adhibendus.

Psal. 42. 12.

Psal. 32. 12.

Atque hæc, quam hactenus tradidimus de nostris centum quadraginta quatuor millibus citharœdis, eorúmque citharis expositio, communis est. Verùm paulò aliter easdem citharas accepit Rupert. referens illas non ad virgines tantum, sed vniuersè ad iustos, & fideles: *Citharæ*, inquit, *sunt pectora fidelium, in quibus per fidẽ musica cœlestis inhabitat, vbi chorda sunt extentæ præceptorum, de quibus dicitur* Ps. 32. *Confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum, psallite illi, Decẽ quippe legis præcepta sunt: hæc obseruare est cantare primùm in cithara: deinde in psalterio clarius sonante, id est, primùm in timore, deinde in perfecta charitate.* In qua Ruperti expositione obseruat elegantem fidei similitudinem, quę nimirum citharæ comparatur: & quoniam sola fides ad salutem non sufficit, extendi in ea debent chordæ præceptorum, vt perfecta harmonia, & concentus efficiatur. Obiter hic obserua Clementem Alex. lib. 2. Pædagogi cap. 4. per psalterium decachordum Christum intelligere; quòd nomen Iesus incipiat à litera I. quæ apud Græcos decem significat. *Confitemini*, inquit, *Domino in cithara, in psalterio decachordo psallite ei. Nunquid decachordum psalterium verbum Jesum significat, qui manifestatur elemento decadis?* Postremò Richardus de S. Vict. annotauit non tantùm dictum esse de illis centum quadraginta quatuor millibus, quod citharizarent *in citharis*, sed additum esse *suis*, id est non alienis, quia videlicet vnusquisque suis ipsius operibus salutem adipiscitur, iuxta illud ad Gal. 6. *Opus suum vnusquisque probet, & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero.* IIII.

Rupert.

Psal 32. 2.

Cantant in cithara qui Dei præcepta seruant.

Fides sola nõ sufficit ad salutem.

Clem. Alex.

Rich. Vict.

Operibus alienis nemo adipiscitur salutem.

Ad Gal. 6. 4

Quod verò attinet ad canticum, quod huiusmodi citharædi, id est, virgines concinunt, duo de illo dicuntur à Ioanne, vnum est esse quasi canticum nouum: alterum eiusmodi canticũ neminem potuisse dicere, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, id est, solos virgines. Vbi aduerte, pro eo, quod nos habemus, *dicere*, haberi Græcè μαθεῖν, hoc est, *discere*, facile autẽ fuit in Latinis codicibus, vt *discere* in *dicere* corruperetur. Est igitur sensus, canticum, id est, laudem, quã virgines V.

ex multitudine fructuum parua primitiæ Deo offerebantur: ita ex multitudine populorum paruus numerus electorum eligitur, qui ab Angelis Deo in templo gloriæ cælestis offertur. Quæ ratio etiam virginibus accōmodari potest, qui propter paucitatem primitiæ sunt comparatione electorum, atque adeò non iam tantū primitiæ omnium fructuum, sed lectissimorum fructuum primitiæ appellari debent. Secunda ratio est propter virginitatis excellentiam: sunt enim primitiæ optimi omnium fructus. Tertia est, vt indicet Ioannes propter virgines Deum reliquis omnibus fidelibus benedicere, beneficiaque conferre, (quod maximè ad virginitatem commendandā pertinet) quemadmodùm primitiis fructuum Deo oblatis reliqui omnes fructus quodammodo benedicebantur & terra ipsa, arboréſque fœcunditatem consequebantur, iuxta illud Prou. 3. *Honora Dominum de tua substantia, & de primitijs omniū frugū tuarum, & implebuntur horrea tua saturitate, & vino torcularia tua redūdabunt.* Quarta. Quoniam primitiæ soli Deo offerendæ reseruabantur: ita enim virgines integritatem carnis illibatam Deo seruant. Quinta. Quoniam sicut idcirco Deus sibi offerri præcipit primitias fructuum, vt hac testificatione eum homines rerum omnium auctorem profiteantur, ita virgines cum carnis suæ integritatem Deo offerunt, profitentur Deum esse omnium spiritualium donorum effectorem, qui potuerit tam excellens virginitatis donum hominibus elargiri.

Propter illos reliquis fidelibus benedicit.
Prou. 3. 9.
Deū donorū spiritualium effectorem profitentur.

III. Sexta. Offeruntur virgines Deo tanquam primitiæ non fructuum tantum, sed etiam spoliorum: sunt enim virgines opima quædam spolia, quæ Christus mundo detraxit, & quoniā cæteris spoliis videntur excellere, idcirco primitiæ spoliorum appellari possunt. Delectari autem Deum spoliorum primitiis, perspicuum est ex vrbe Hierico, quā sibi consecrari Dominum voluisse tanquam primitias spoliorū docet Theodoret. q. 6. in librum Iosue, eo quòd fuerit prima vrbs, quam filij Israël post transitum Iordanis ceperūt, id quod significatur illis verbis Iosue 6. *Sit ciuitas, hæc anathema, & omnia quæ in ea sunt, Domino. Quicquid autem auri, aut argenti fuerit, & vasorum æneorum, ac ferri, Domino consecretur repo[si]tum in thesauris eius.* Quo loco, quanquam *anathema* significat illud, quod penitus aboletur, ciuitásque illa eam ob causam *anathema* fuerit, quod præceptum à Domino fuerit, vt omnino extingueretur, & incenderetur, vt Isidorus Clarius, & Vatablus in eum locum annotarunt: tamen Lyranus docet vocem Hebræam *Cherem*, pro qua Septuaginta verterunt *anathema* duo significare, destructionem nimirum, & consecrationem: & vtranque significationem in hoc facto concurrisse, quoniam ciuitas cum habitatoribus fuit euersa, aurum verò & argentum, æs, & ferrum reseruata fuerunt, & Domino consecrata, ita vt profanis vsibus applicari non possent. Quod autē vox *Cherem* cōsecrationem significet, patet Leuit. vigesimo septimo. *Omnis consecratio, quæ offertur ab homine, non redimetur.* Vbi Hebraicè pro *consecratione* est *Cherem*, & Septuaginta non *anathema* per E. sed *anathema* per H. transtulerunt: quanquam non desint, qui etiam hoc loco *Cherem* pro euersione accipiant, vt ista consecratio sit per modum anathematis, hoc est, occisionis, & euersionis.

Virgines primitiæ spoliorum Christi.
Theodo.
Iosu. 6. 17. 19.
Isidor. Clar.
Vatablus.
Lyranus.
Septuag.
Vrbs Hierico per euersionē consecratur Deo.
Leuit. 27. 29
Septuag.

IIII. Septima ratio, quoniam sicut rei sceleris sunt, qui primitias Deo consecratas deuorant, cū soli Deo debeantur: vnde de Israële ita loquitur Hierem c. 2. *Sanctus Israël Domino, primitiæ frugum eius: omnes qui deuorant eum, delinquunt: mala venient super eos, dicit Dominus. Primitiæ,* inquit Hieronymus, *semper debentur sacerdotibus, & non hostibus: & quomodo qui primitias deuorant nequaquam de genere sacerdotali, sceleris rei sunt: sic qui contaminant Israël, malis subijcientur.* Sicut igitur, inquam, qui primitias consumunt, magni cuiusdam sceleris rei existimantur: ita in eos, qui virginum sacrarum integritatem aut violant, aut solicitant, tanquam in execrandi flagitij reos acerrimè Deus animaduertit. Audi, quid referat D. Hiero-

Hierem. 2. 3.
D. Hieron.
Violatores virginum sacrarum acerrime vlciscitur Deus.
D. Hieron.

D. Augustinus libro de sancta virginitate capite vigesimo septimo, quē sequuntur interpretes Primasius, Arethas, & alij, docet his verbis significari virgines habere in cœlo peculiaria quædam gaudia, quæ cæteris beatis non dantur, eo quòd sequantur Agnum, quocunque ierit, idest, Christum in omni genere virtutum imitentur: reliquos verò sanctos, qui virgines non sunt, sequi quidem Agnum, sed non quocunque ierit, quoniam in virginitate sequi non possunt, cum virginitas semel amissa recuperari non possit. Itaque sequi agnum, non quocunque ipse ierit, sed quocunque ipsi potuerint. Sed audiamus ipsum Augustinum? *Quò, inquit, ire putamus hunc Agnum? quò nemo eum sequi vel audeant, vel valeat, nisi vos. Quo putamus vos ire? in quos saltus, & prata? vbi credo sunt grandia gaudia, non gaudia seculi huius, nec gaudia, qualia in regno Dei cæteris non virginibus erunt: sed à cæterorum omnium gaudiorum sorte distincta: non sunt eadem non virginum, quamuis Christi, nam sunt aliis alia, sed nullis talia. Ite in hac: sequimini agnum: quia & Agni caro vtique virgo. Quid est eum sequi, nisi imitari? Multa in illo ad imitandum omnibus proponuntur: virginitas autem carnis non omnibus: non enim habent, quid faciant, vt virgines sint, in quibus iam factum est, vt virgines non sint. Sequuntur itaque Agnum cæteri fideles, qui virginitatem corporis amiserunt, non quocunque ierit, sed quousque ipsi potuerint: possunt autem vbique præterquam cum in decore virginitatis incedit: Christus enim passus est pro nobis vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius. Certè iam coniugati possunt ire per ista vestigia, etiam si non perfectè ponentes pedem, verumtamen in eisdem semitis gradientes. Sed ecce ille Agnus graditur itinere virginali, quomodo post eum ibunt, qui hoc amiserunt, quod nullo modo recipiunt? Vos ergo, vos ite post eum virgines, quia propter hoc bonum sequimini eum, quocunque ierit.* Hactenus Augustin.

Primas. Areth.

D. August.

Virgines peculiaria in cœlo habent gaudia.

1. Pet. 2. 22.

II. In qua quidem interpretatione ille scrupulus adhuc eximendus superest. Nam quemadmodum reliqui sancti veluti Martyres, qui virgines non sunt, nō possunt sequi Agnum, quocunque ierit, scilicet cum graditur itinere virginali: ita & ipsi quoque virgines, qui Martyres non fuerint, non possunt sequi Agnum, quocunque ierit, scilicet cum graditur itinere sanguineo martyrij: quare non facit vna virginitas, vt virgines Agnum sequantur, quocunque ierit. Huic dubitationi responderi potest, illud esse discrimen inter reliquos sanctos ex vna parte, & virgines ex altera, quòd virgines possunt omniū reliquorum sanctorum prærogatiuis, titulisque decorari: reliqui verò sancti, qui virginitatē amiserunt, virgines esse non possunt: atque adeo virgines posse sequi Agnum, quocunque ierit, reliquos non posse. Verūtamen illud huic responsioni officit, quòd non dicat Ioan. Possunt sequi agnum, quocunque ierit, sed, *Sequuntur Agnū, quocunque ierit*: perspicuū est autem non omnes virgines Martyres esse. Accedit, quòd Ioannes loquitur de felicitate, quā virgines, qui Antichristi tēporibus permanserint, post obitū suum in cœlo obtinebunt, eorū enim gloriam sempiternam describere est aggressus, vt fideles illius tēporis ad omnē virtutem, & præcipuè castitatē animaret. At quis non videt virgines, qui Martyres nō fuerint, postquā cum Christo in cœlo regnauerint, Martyres esse non posse: atque adeo Virgines, de quibus loquitur Ioānes non solū iuxta expositionē Augustini non sequi Agnū, quocūque ierit, sed nec etiā sequi posse?

Insurgit dubitatio.

Soluitur.

III. Duplicem responsionem affert Franciscus Ribera in comment. huius loci. Vna est, virgines sequi Agnum, quocunque ierit, quoniam in virginum multitudine omnia virtutum merita inuenientur: multi enim erunt Martyres, Doctores, Prælati, aliisque titulis insignes, qui tamen omnes in reliquis sanctis, qui virgines non fuerint inueniri non poterunt. Altera est, eos tantùm virgines hoc loco accipiendos esse, qui cū integritate animæ, & corporis omnes omnino virtutes coniunxerint. Possumus etiā tertiam addere, quoniā in virginitate genus quoddā martyrij

Franc. Rib. In virginum multitudine omnia virtutum merita.

bam:& vtraque expositio significat rem omnino inutilem esse mendacium, quanuis prior videatur textui magis concinere, eo quòd statim subiungitur, *Idem autem ipse sequitur aues volantes*, quod tam inutile est, quã ventos quasi gregẽ pascere.

Igitur in ore virginum dicitur non fuisse inuentum mendaciũ: primò quia non inanes & fallaces carnis illecebras sectati sunt, sed veram, solidámque voluptatem, quæ virginitate continetur, cuius dulcedinem sentiebat sponsa Cant. 1. cum purissimorum vberum sponsi suauitatem experta dicebat, *Meliora sunt vbera tua vino*, idest, tuæ ô sponse deliciæ sunt omni vino carnalis voluptatis dulciores: cui expositioni accinit, quod alij vertunt ex Hebræo. *Boni sunt amores tui præ vino.* Secundò. Non est inuentum in ore virginum mendacium, quia ab hæresi, & idololatria, quæ maximè Antichristi tempore vigebunt, longissimè aberunt. Ratio verò est, quia maxima ad idolorum cultum, & hæresim dispositio est carnis licentia, effrænatáque libido, inde enim est, quòd Salomon ardentissimè fœminarum amore captus sequutus est Deos alienos, colebátque Astarthem Deam Sidoniorum, & Chamos Deum Moabitarum, & Moloch idolum Ammonitarum, ædificauitque fanum Chamos idolo Moab in monte, quod est contra Hierusalem, & Moloch idolo filiorum Ammon, atque in hunc modum fecit vniuersis vxoribus suis alienigenis, quæ adolebant thura, & immolabant Diis, vt refertur. 3. Reg. 11. E contrario Paulus fidem cum castitate coniungit. 1. ad Tim. 4. *Exemplum esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate*: & in eadem epist. cap. 2. *Obsecro orationes fieri pro Regibus, & pro omnibus, qui in sublimitate sunt constituti, vt tranquillam vitã agamus in omni pietate, & castitate*, vbi pietas cum castitate copulatur. Aduerte obiter ex Regibus, & Principibus castitatẽ regni pendere, siquidem Apostolus obsecrat, vt oremus pro Regibus, *vt tranquillã vitã agamus cũ castitate.*

II. *Virginitate voluptas solida continetur.* *Cant. 1. 2.* *Libido est maxima ad hæresim dispositio.* *3. Reg. 11.* *1. Tim. 4. 12.* *Castitas conducit ad fidẽ.* *Ibid. 2. 1.* *Ex regibus regni pendet castitas.*

Tertiò. In ore virginum non est inuentum mendacium sumpto mendacio, vt veritati in dictis opponitur, quoniam cum virgines soli Deo placere studeant, non est, cur hominibus fauoris conciliandi gratia vel mentiantur, vel blandiantur: quòd enim adulari etiam mentiri sit, perspicuum est ex illis verbis Ps. 65. *In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui*: Quo loco vates Regius cum Deo loquitur hoc sensu: Inimici tui cum se viderint à te superatos, & oppressos, timẽtes deinceps tuæ potentiæ magnitudinem adulabuntur tibi, cum te potentem, & inuictum, verúmque Deum prædicabunt, in qua quidem prędicatione se mentiri putabunt, cum te Diis suis anteponent. Commemoratur autem à Ioan. tanquam prærogatiua quædam virginum eximia non inueniri in ore ipsorum mendacium, eo quòd laus maxima sit veracem esse, & in paucissimis reperiatur. Vnde Oseæ 4. dicitur *Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum inundauerunt*: & Esa. *Corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi, & facta est veritas in obliuione.* Verè, inquam, non potest ingredi veritas, quoniam vbique claudicat: rarò enim integram veritatem homines loquuntur, iuxta illud Psal. 11. *Diminutæ sunt veritates à filiis hominum.* Sed hinc iam oritur illa dubitatio, quæ hoc loco à plerisque excitatur: videtur enim hæc Ioannis sententia cum illo Dauidico testimonio pugnare Psal. 15. *Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax.* Quo testimonio vtitur Paulus ad Rom. 3. Verùm hæc optimè concinunt: est enim omnis homo mendax natura sua, fallereque, ac mentiri potest, cui non repugnat aliquos nunquã de facto mentiri. Porrò est aduertendum pro eo quod nos habemus, *excessu*, Græcè esse ἐκστάσει. Hebraicè verò, *in stupore meo*, vt transtulit D. Hier. alii *in festinatione mea*, quod etiam est trepidantium. Itaque excessus hoc loco non significat contemplationis ecstasim vt plerique malè existimant, sed stuporem, trepidationem, fugam, discessum, præcipitẽ euasionem: loquitur enim Dauid de fuga, & trepidatione sua,

III. *Virgines sũt veraces.* *Psal. 65. 3.* *Oseæ 4. 2.* *Esai. 59. 14.* *Integram veritatem rarò loquuntur homines.* *Psal. 11. 1.* *Psal. 115. 11.* *Explicatur locus.* *Psal. 115.*

cum eum Saul persequeretur, significátque se destitutum penitus ab hominibus, à quibus auxilium sperabat, ideóque omnes homines appellat mendaces, & fallaces, in quibus non sit confidendum. Sed aliam quoque expositionem confiteri cogimur propter Paulum, qui ad Rom. 3. mendacem eo locum sumit, prout opponitur veraci, cum ait. *Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? Absit. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax.* Quare iuxta hanc Pauli interpretationem ita loquitur Dauid. Multi in mea fuga actum de me existimarunt, putantes me nullo pacto regnaturum: at ego in ea ipsa fuga, rerúmque mearum conuersione in Deo spem fixam habens credidi, & speraui Deum suam fidem mihi de regno datam seruaturum, dixitque omnem hominem, qui contra sentiret, falli, decipi, mentiri. Qui locus ita explicatus illustris est ad commendandam in Deo fiduciam, cum pericula, calamitatésque acciderint.

Rom. 3. 3.

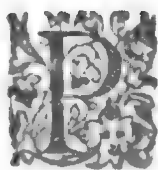
Dauidis in Deo maxima fiducia.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE TRIBVS ANGELIS, QVI IOANNI apparuerunt, & voce illa audita de cælo. Beati mortui, qui in Domino moriuntur.

Visio imaginaria proponitur, & explicatur.

SECTIO PRIMA.

I. RÆCELLENTIBVS virginum laudibus, & gloriosis, ac illustribus titulis explicatis docet Ioannes vidisse se alterum Angelum volantem per medium cæli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret sedentibus super terram, magnáque voce dixisse: *Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius*, in quo Angelo significari multos prædicatores illius temporis, qui Euangelium æternum, idest, in quo salus æterna continetur, prædicare debeant, denuntiaréque mortalibus imminentem iudicij diem, est multorum sententia, quæ nobis probatur, eámque sequuntur Beda, Rupert. D. Anselm. Tycon. Ansbert. & alij. Addit Ioannes alium quoque Angelum sequutum esse dicentem: *Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes*: qua de re fusè disputauimus ad caput 17. & 18. Deinde tertium adhuc Angelum visum fuisse, qui diceret voce magna: *Si quis adorauerit bestiam, & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua, & hic bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius*: per quem etiam Angelum similiter alij prædicatores accipiendi sunt, qui diuinis comminationibus homines à sequendo Antichristo auocabũt. Possumus quoque hos Angelos ad visionem imaginariam referre, vt scilicet visus sibi sit Ioannes eiusmodi Angelos intueri, & audire ita loquentes, vt ipse quæ videbat, & audiebat, literis mandaret: non quòd Angeli concionatores futuros tempore Antichristi repræsentarent. Docet præterea audiuisse se vocem de cœlo, dicentem sibi: *Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodo iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos.* Quæ sententia est iam à nobis deinceps explicanda.

Beda. Rupert. D. Anselm. Tycon. Ansbertus.

Explicatur

Explicatur illa sententia.

Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodo iam dicit Spiritus, vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos.

SECTIO II.

QVidam recentiores in commentariis huius loci existimant sermonem hic esse de Martyribus, vt sit sensus: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur,* hoc est, pro Domino, vel propter Dominum moriuntur: aiúntque esse Hebraicæ linguę idiotismum frequentissimum, vt Beth, quæ apud Hebr. idem est, ac propositio *in*, significet etiam *pro*, vel *propter*, veluti Gen. 18. *Delebis propter quinque vniuersam vrbem*, Hebraicè, *in quinque*: & Genes. 29. *Seruiam tibi pro Rachel filia tua*, Hebraicè, *in Rachel* pluribúsque aliis testimoniis idem confirmant. Et meritò, inquiunt de Martyribus sermo inseritur, quia cum Ioannes Sanctorum labores, & persecutiones Antichristi tempore, futuras commemorasset, par erat, vt fideles animaret felices eos, beatósque appellans, qui pro Domino morerentur, prænuntiánsque fore, vt tandem à laboribus requiescerent. Huius expositionis laudāt auctores D. Ambr. Ansb. & Haymonem. Verùm quanquam hæc expositio probabilis sit, multò tamen probabilior, & verior nobis videtur communis sententia, quæ hunc locum non ad Martyres tantùm refert, sed ad Sanctos vniuersos: eam enim tradunt Beda, Andr. Cæs. Rich. de S. Vict. Primas. Pann. Ioachim. Abbas, Ansb. quem malè pro se citant: imo, & Haymo hanc etiam expositionem affert, & probat. Sic etiam intellexit D. Bern. epist. 98. quæ est de Machabæis. *Non putemus*, inquit, *solos Martyres esse dilectos, cùm recolamus dictum de Lazaro: Lazarus amicus noster dormit: denique: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Non soli, qui pro Domino, sicut Martyres, sed qui in Domino moriūtur, sicut Confessores, profectò beati sunt. Duæ proinde res mihi videntur mortem facere pretiosam, vita & causa: sed amplius causa quàm vita. Porro illa erit pretiosissima, quam & causa commendat, & vita.* Vbi cernis Bernard. mori in Domino distinguere à mori pro Domino: neque hoc loco Ioannes solos Martyres intelligere, sed omnes qui in gratia, & charitate moriūtur. Legendus est idem Bern. serm. 24. ex paruis: *Pretiosam*, inquit, *in conspectu Domini mortem sanctorū facit aliquando vita, aliquando causa, aliquando vita simul cum causa in Confessoribus, qui in Domino moriuntur, facit pretiosam vita: in Martyribus, qui pro Domino moriuntur, facit eam pretiosam aliquando sola causa, aliquando causa pariter, & vita. Et illa quidem mors pretiosa est, quam commendat vita, pretiosior quam facit causa, pretiosissima verò quam præuenit vita simul cum causa.* Accedit & Ecclesiæ auctoritas, quæ in officio defunctorum hoc vtitur testimonio ad cuiusuis defuncti memoriam celebrandam, éstque hæc expositio instituto Ioannis in primis accommodata. Cum enim instituat consolari fideles illius temporis, qui non omnes pro Christo Martyrium pati debent, imò paulò ante de virginibus disseruisset, conuenienti serie, ac nexu in vniuersum pronunciauit illos felices ac beatos, qui in Domino, idest, in fide, & gratia Christi morerentur, quo à suis laboribus in gloria requiescerent. Quo eodem sensu dicitur de B. Stephano Act. 7. *Quod obdormiuit in Domino.*

Cum itaque habemus commune Doctorum iudicium, Ecclesiæ ipsius auctoritatem per se grauissimam, aptissimam contextus, & instituti Ioannis seriem, est sanè, cur hanc expositionem alteri optimo iure præferamus, quanquam & illa prior sua probabilitate non careat. Ad obseruationem verò aduersariorum respondemus, quāuis in sacris literis idiotismo Hebræo *in*, interdum *pro*, significet, cum tamen vtramque significationem habeat, non esse ad alterutram sine necessaria

Marginalia: I. — *Propositio In, pro quibus vsurpetur apud Hebræos.* — *Gen. 18. 28.* — *Gen. 29. 18.* — *Beda.* — *Andr. Cæs.* — *Rich. Vict.* — *Primas.* — *Pannon.* — *Ioach.* — *Ansbertus.* — *Haymo.* — *Ioan. 11. 11.* — *Act. 7. 62.* — II.

Secundò, Moriuntur iusti *in Domino*, id est, in Domini sinu quasi dormientes conquiescũt: hoc enim sensu dictum est Act. 7. de beato Stephano, quòd *obdormiuit in Domino*. Appellatur autem iustorum mors somnus tum propter summam in ipsa morte quietem, & tranquillitatem mentis, vt somnum potiùs dulcem capere, quàm mori videantur: tum etiam, quia sicut somnus præteriti laboris est requies: ita sancti per mortem à laboribus vitæ requiescunt. Quam ob causam subiungitur. *Vt requiescant à laboribus suis*: & Psal. 4. quies cum somno coniungitur. *In pace in idipsum dormiam, & requiescam.* Eodem recidit illud, quod de Moyse dicitur Deut. 34. *Mortuus est ibi Moyses seruus Domini in terra Moab iubente Domino*, seu vt alij transferunt, *super os Iehouah*, seu, *ex osculo Iehouah*, vt sit sensus, sicut mater dormientem in sinu suo infantulum solet ore ori applicato in lectulo reponere: ita Deum Moysen seruum suum ceu dormientem infantulum per osculum, & amplexum in sinu Abrahæ quasi in lectulo collocasse. II.

Act. 7. 60. Sanctorum mors, cur dicatur somnus. Deut. 34. 5. Dei fauores erga Moysen morientem.

Tertiò, Illi dumtaxat moriuntur in Domino, qui viuunt Domino, & moriuntur peccato, iuxta illud ad Rom. 6. *Existimate vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo in Christo Iesu*: E contrario autem, qui secundùm carnem viuũt, moriuntur Deo, sed non moriuntur in Deo. Ad Rom. 8. *Ergo fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.* Porrò aduerte, cum ait Apostolus: *Debitores sumus non carni*: innuere carnem esse veluti seuerum quendam exactorem, qui tributa per tyrannidem exigit, & extorquere conatur: sed tamen nihil ei soluendum esse, cum nihil ei secundùm iustitiam debeatur. III.

Moriũtur in Domino, qui viuunt Domino. Rom. 6. 11. Rom. 8. 12. Carni tanquam iniusto exactori minimè soluẽda tributa.

Amodo iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis.

SECTIO IIII.

PRimò est aduertendum dictionem illam *Amodo*, seu Grecè ἀπάρτι, in quibusdam Græcis codicibus iungi cum præcedente sententia hoc modo: μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι, id est, *Beati mortui, qui in Domino moriuntur amodo.* Imo Areth. ita contextum dispungit: *Scribe: Amodo beati mortui, qui in Domino moriuntur.* Cæterum Biblia regia, & Complutensia dictionem ἀπάρτι, siue *amodo* iungunt cum sequentibus, vt communiter legit Ecclesia: est autem *amodo* idem, quod *abhinc*, siue *deinceps*, hoc est, à tempore mortis, quemadmodùm docet communis expositio, quam sequuntur Beda, D. Ambr. Haymo, & alij. Secũdò est obseruandum pro eo, quod nos habemus, *iam*, haberi Græcè, ναὶ, quæ dictio significat, *certè, profectò*, vt sit sensus: *Amodò certè.* Tertiò sciendum pro, *spiritus*, haberi Græcè τὸ πνεῦμα cum articulo, vnde plerique propter articulum præfixum hoc loco nomine *spiritus* Spiritum sanctum accipiunt, Haymo totam Trinitatem, cui consentiunt Richardus, Ansbert. Denique Dionys. Carth. quem refert, & sequitur Pannon. existimat posse per *Spiritum* intelligi illum ipsum Angelum, qui Ioanni loquebatur, illud meritò subiungens reliquas omnes expositiones probabiles esse, vt nobis quoque videntur. Illustrauit hunc locum D. Bern. epist. 185. quæ est ad Romanum Romanæ curiæ Subdiaconum. *O quàm beati*, inquit, *mortui, qui in Domino moriuntur, audientes ab Spiritu, vt requiescant iam à laboribus suis: non solum autem, sed & succedit iucunditas de nouitate, ac de æternitate securitas. Bona proinde mors iusti propter requiem, melior propter nouitatem: optima propter securitatem.* Hæc ille. I.

Arethas. Beda. D. Ambros. Haymo. Haymo. Rich. Ansbert. Diony. Cart. D. Bernard. Mors iusti bona propter multa.

Ex hoc loco illud ad mores elici potest, non esse sperandam requiem in hac II.

In hac vita haud speranda requies. vita, sed in alia: siquidem spiritus *amodo*, id est, à tempore mortis dicit requieturos esse sanctos à laboribus suis, quo significatur labores vsque ad finem vitæ duraturos, & requiem ab ipsa morte, non ante expectandam esse. Quam ob causam Apostolus ad Hebr. 4. gloriam sabbatismum appellat: præsentem verò vitam sex illis diebus similem dicit, quibus Deus fabricatus est mundum. *Itaque*, inquit, *relinquitur sabbatismus populo Dei, qui enim ingressus est in requiem eius*, (id est Dei) *etiam ipse requieuit ab operibus suis*, (id est, à laboribus huius vitæ) *sicut à suis Deus.* Id quod eleganter expendit Origen. hom. 23. super Num. additque hom. 3. super Psal. 36. similitudinem ductam à filiis Israël colligentibus manna. *Sicut*, inquit, *in deserto sex diebus colligebant manna, in sexto autem die non vnius diei victum, sed quantum sufficeret in crastinum colligebant, & vnusquisque comedebat in die sabbati, quæ collegerat in die sexta: ita etiam nunc velut sexta quædam dies putandus est Domini nostri aduentus, & tempus, atque idcirco dum sumus in die sexta colligamus manna dupliciter, vt sufficere nobis possit, dum aduenerit vera sabbati obseruatio.*

Hebr. 4. 9.
Origenes.

III. De hac requie loquitur Regius vates Psalm. 14. *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* & Psal. 114. *Conuertere anima mea in requiem tuam*: & Iob 36. *Requies mensæ tuæ erit plena pinguedine.* Eodem mysterio tempus huius vitæ appellatur dies mercenarij Iob 7. *Militia est vita hominis super terram, & sicut dies mercenarij dies eius. Sicut seruus desiderat vmbram, & sicut mercenarius præstolatur finem operis sui: sic & ego habui menses vacuos, & noctes laboriosas enumeraui mihi.* Cuius similitudinis multæ rationes afferri possunt: prima est D. Greg. lib. 8. Mor. cap. 7. *Seruum*, inquit, *desiderare vmbram est post tentationis æstum, sudorémque operis æterni refrigerij requiem quærere: quam vmbram desiderabat seruus ille, qui dicebat. Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum: quando veniam, & apparebo ante faciem Dei? Et quasi à labore agri æstum refugiens, & ad obtinendam requiem vmbraculum quærens iterum dicit: Ingrediar locum tabernaculi admirabilis vsque ad domum Dei.* Secunda est eiusdem. *Mercenarius*, inquit, *cum facienda opera conspicit, mentem protinus ex longinquitate, & pondere laboris addicit: cum verò lacessentem animum ad considerandum operis præmium reuocat, mox vigorem animi ad exercitium laboris reformat, & quod graue perpendit ex opere, leue æstimat ex remuneratione. Sic electi dum mundi huius aduersa patiuntur, grauia esse, quibus exercentur, pensant: sed cum mentis oculum ad æternæ patriæ considerationem tendunt, ex comparatione præmij, quàm sit leue, quod patiuntur, inueniunt.* Tertia illa afferri potest: Quia sicut mercenarius solicitè curat, ne vacuus ab opere dies transeat, cum ex labore viuat: ita iustus, cum viuat ex operibus, attentè pensat, ne sibi dies aliquis sine labore, & merito dilabatur.

Psal. 14. 1.
Psal. 114. 7.
Iob. 36. 16.
Iob. 7. 1.
Præsens vita cur dies mercenarij appelletur.
Prima ratio.
D. Greg.
Psal. 41. 3.
Secunda.
Merces leuē reddit laborem.
Tertia.

Opera enim illorum sequuntur illos.

SECTIO V.

I. RAtionem, cur iusti post mortem à laboribus requiescant, eam tradit Ioannes, quia scilicet opera eorum sequuntur illos. *Sequi* hoc loco idem est, quod comitari, vt aiunt D. Ambr. & Primas. perspicuúmque est ex ipso textu Græco: ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν: est autem ἀκολουθεῖν proprium famulorū, qui Dominū ponè sequuntur. Nec verò Græcè est, *sequuntur illos*, sed *sequuntur*, seu *comitantur cum illis*: vt indicetur opera non longè, sed proximè sequi dominos. Significat ergo Ioannes, seu spiritus Ioāni, opera bona esse quasi famulos, qui post mortem iustos tanquam suos dominos comitantur, & subsequuntur: & quemadmodum quantum quisque diues sit, ac nobilis, ex famulorū tum numero, tum ornatu cognoscitur:

D. Ambr. & Primas.
Opera bona quasi famuli iustos sequuntur post mortem.

fcitur: ita fanctorum nobilitatem, & affluentiam meritorũ ex operum bonorum multitudine,& præftantia poft mortem intelligi. Ponuntur autem hoc loco opera,quemadmodum annotarunt D. Anfel. Rich. Ansbert. & Haymo, pro mercede operum,vt fit fenfus: *Opera enim illorum fequuntur illos*, id eft, merces operum fuorum,iuxta illud Hierem. 31. *Quiefcat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia eft merces operi tuo, ait Dominus.* D. Anfelm. Richard. Ansbertus. Haymo. Hier. 31.16.

II. Verùm pro illuftriori huius rei cognitione obferuandum eft primò, opera iuftorum comitari eos ante tribunal Dei, apparereque iuftos ante Deum ftipatos fuis operibus quafi famulis: hi enim famuli dumtaxat poft mortem dominum fuum comitantur: atque adeo curandum effe, vt hi famuli boni fint, nobiles, elegantique forma, hoc eft, vt bona opera fint præclara, & illuftria, vt ante Regem gloriæ cum pulcherrimo operum comitatu apparere quis poffit: *Opera enim illorum fequuntur illos*, hoc eft, vt ait Hugo Card. ficut familia Dominum. Cum igitur opera nos fequantur, enitendum fummo ftudio eft, vt huiufmodi famulos pulcherrimo virtutum omnium ornatu veftiamus, quò pro dignitate nos in fuprema illa curia comitentur, ac decorent. Effe enim opera aliqua pinguia,& pulchra, alia exilia, & deformia docet D. Ambr. lib. 2. de Cain, & Abel, cap. 5. expendens quomodò Abel de primogenitis,& adipibus obtulerit: affertque illud Pfalm. 19. *Sacrificium tuum pingue fiat*: & illud Pfal. 62. *Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea*: docétque fignificari acceptabile effe illud facrificium, quod pingue, quod nitidum,& quodam pabulo fidei, ac deuotionis faginatum eft. *Præclara in hoc feculo patranda opera vt nos decorent in futuro.* Hugo Card. D. Ambrof. Pfal 19.4. & 62.6.

III. Secundò, Eos opera bona fequuntur poft mortem, qui dum viuunt, eadem opera fequuntur. Nam quòd iuftus fequatur tanquam famulus ipfa opera bona, palam eft ex 1. ad Tim. 5. *Vidua eligatur non minùs fexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis teftimonium habens, fi filios educauit, fi hofpitio recepit, fi Sanctorum pedes lauit, fi tribulationem patientibus fubminiftrauit, fi omne opus bonum fubfequuta eft*: quo loco eft idem verbum ἀκολουθεῖν, quod diximus proprium effe famulorum. Igitur qui dum viuit, bona opera tanquam famulus fubfequitur, vt apprehendat, vt honoret eiufmodi opera, eum poft mortem bona opera etiam fequuntur vt famuli quafi vicem honorariam rependendo. Sicut enim modò iufti cum bona opera exercent, ea cenfentur quodammodò honorare,& magni effe facienda omnibus oftendere: ita eadem bona opera eofdem iuftos poft mortem honorabunt. 1. Tim. 5. 10. *Qui dum viuit bona fubfequitur opera, cum eadem fequuntur poft mortem.*

IIII. Tertiò, *Sequi* hoc loco idem eft, atque laudare, & fructum gloriæ afferre. Sic enim interpretatur Diuus Bernardus fermone fecundo in fefto omnium Sanctorum. *Opera*, inquit, *illorum fequuntur illos: ad quid fequuntur, nifi vt laudent eos in portis? ad quid fequuntur, nifi vt multiplicentur à fructu eorum, & accipientes de fructu manuum fuarum faginentur vituli, quos ex prophetico teftimonio, cum reædificabuntur muri Hierufalem, fuper altare Domini nouimus imponendos.* Quartò, Quærat aliquis, cur opera dicantur fequi poft mortem, fi iam ante in vita præcefferunt, ad Deúmque ipfum peruenerunt, vt patet Act. 10. vbi ad Cornelium dicitur: *Eleemofynæ tuæ commemoratæ funt in confpectu Dei.* Refpondemus præcedere merito, fequi præmio: vnde Ecclef. 11. dicitur, *Mitte panem tuum in tranfeuntes aquas, quia poft multa tempora inuenies illum*: vbi eft fermo de eleemofyna, vt aliàs diximus. Et Chriftus eodem fpectauit Luc. 16. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Quibus verbis fignificatur fructum eleemofynarum in pauperes in cœlo reponi, & quodammodo pauperes præcedere, vt eos, qui fibi opem tulerunt in hac vita, cum obierint, in cœlo recipiant. D. Bernard. *Opera bona iuftos præcedunt merito, fequuntur præmio.* Act. 10. 31. Ecclef. 11. 1. Luc. 16. 6.

V. Porrò non solùm bona opera sequuntur, & præeunt: sed etiam peccata, quemadmodum dicitur 1. ad Tim. 5. *Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium: quosdam autem & subsequuntur.* Quem locum sic exponit D. Ambr. in Apologia Dauid, cap. 6. *Omnia nostra*, inquit, *quasi in trutina ponderantur. Si bonis igitur factis peccata præponderant, præcedunt ad iudicium: vergunt enim peccata quasi in profundum, quia manifesta sunt vel pondere, atque acerbitate, vel multitudine. Quosdam autem etiam subsequuntur: hoc est, eos, qui se egerint sobriè, sed fragilitate conditionis dederint etiam aliquando errori locum, bona facta præcedunt, mala sequuntur. Ergo iustos sequuntur peccata, non præeunt: iniustos præcedunt peccata: si qua autem rectè facta sunt, sequuntur quasi quodam præiudicio peccatorum præeuntium prægrauata.* Hæc D. Ambrosius, quæ maximè ad institutum pertinent, quamquam sensus Pauli longè alius sit, scilicet quorundam hominum peccata manifesta esse etiam ante ipsum iudicium. Itaque per manifestam, & publicam notitiam præcedere iudicium, quoniam absque iudicio, & discussione manifesta per se sunt. Verumtamen alia quoque esse occulta, quæ vt manifestentur, & puniantur, iudicium, & discussionem expectant, & ita iudicium ipsum subsequuntur. Etenim Paulus Timotheum his verbis circa criminum inquisitionem, & punitionem instruit. Sed potest etiam locus ad iudicium Diuinum referri, quemadmodum retulit D. Ambr. vt scilicet opera publica præcedant iudicium, occulta subsequantur: quia illa cum manifesta sint, iam intelligitur, qua remuneratione compensanda sunt: hæc autem cum sint occulta, expectant adhuc Diuinum iudicium, vt eorum siue probitas, siue malitia omnibus pateat.

1 Tim. 5. 24. D. Ambros. Peccata sequuntur iustos, præcedũt iniustos. Quæ opera præcedant, quæ expectẽt iudicium.

VI. Quintò, Colligimus, quo loco habenda sint omnia temporalia, in quibus nobilitas, opes, potentia, ac deliciæ numerantur: siquidem nos in morte deserunt, soláque opera, quæ facimus, nos in aliam vitam comitantur. Id quod seriò tandem cognouerunt reprobi apud inferos. Sapient. 5. *Quid nobis*, inquiunt, *profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertransiit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus: aut auis, quæ transuolat in aëre, & cuius nullum inuenitur argumentum itineris illius, sed tantùm sonitus alarum verberans leuem ventum, & scindens per vim itineris aërem: commotis alis transuolauit, & post hoc nullum signum inuenitur itineris illius: aut tanquam sagitta emissa in locum destinatum, diuisus aër continuò in se reclusus est, vt ignoretur transitus illius.* Quo loco vide, præsentis vitæ, omniúmque temporalium inconstantiam, ac breuitatem quinque elegantibus similitudinibus explicari vmbræ, veredarij, siue nuntij, nauis, auis, & sagittæ, quæ omnia ita transeunt, vt nullum post se relinquant impressum vestigium: cum tamen opera, quæ facimus, ita permaneant, vt etiam nos in alia vita subsequantur, & comitentur.

Temporalia omnia parui facienda. Sap. 5. 8. Eorũdem inconstantia & breuitas.

VII. Sextò, Obseruandum est in tota hac Ioannis sententia appellari *beatos* solos mortuos, nec tamen omnes, sed eos dumtaxat, *qui in domino moriuntur*: neminem autem viuentem beatum simpliciter prædicari, quoniã dum quisque viuit, quantumcumque perfectus sit, peruerti potest. Vnde Eccl. 11. dicitur. *Malitia horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ, & in fine hominis denudatio operum illius: ante mortem ne laudes hominem quemquam, quoniam in filijs suis agnoscitur vir*, id est, breuis afflictio aduersitatis delet memoriam maximæ voluptatis, & in fine hominis denudantur opera illius quoad intentionem, quæ sub operibus exterioribus latebat, iuxta illud 1. ad Cor. 4. *Nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium*: & idcirco *ante mortem ne laudes hominem*, Græcè, μὴ μακάριζε, hoc est, *beatum ne prædices*. Celeberrimum

Nemo dum viuit, beatus. Eccl. 11. 29. 1 Cor. 4. 5.

rimum est illud, quod Soloni cum Crœso contigit rogatus enim Solon à Crœso, num aliquem beatiorem se exstimaret? respondit beatiorem esse Telum Atheniensem priuatum hominem, qui fœliciter obiisset. Iterum rogatus, num quem alium beatiorem se crederet? nominauit duos Græcos fratres Cleotium, ac Bolum iam vita functos. Crœsum verò eam ob causam ira percitum huiusmodi responsione sedauit: *Ego*, inquit, *te Regem potentissimum ingenuè fateor, beatum autem nequaquam dixerim, antequam diem claudas.* Quod autem Sapiens præcedentis sententiæ rationem afferens adiungit: *Quoniam in filijs suis agnoscitur vir:* illud significat, qualis quisque in vita fuerit, ex filiorum institutione colligi posse. Postremò, Ex eadem Ioannis sententia colligitur animæ immortalitas: si enim illi mortui, qui in Domino moriuntur, beati, ac felices prædicantur, proculdubio aliquid eorum post mortem remanet, cui fœlicitas conueniat: nec enim id, quod nullo pācto existit, beatum censeri potest.

Immortalitas animæ.

COMMENTARIVM
TERTIVM EXEGETICVM.

De simili filio hominis sedente super nubem, habente in capite coronam auream, & in manu falcem acutam, qua terram demessuit: & de alio Angelo habente falcem, qua botros vineæ terræ vindemiauit.

Visio imaginaria describitur, & explicatur.

SECTIO PRIMA.

COMMEMORATA beatitudine, quam virgines, sanctique omnes consequentur, pœnisque impiorum, qui Antichristo adhæserint, explicatis, agit deinceps Ioannes de die iudicij, quo die & constituta electis præmia, & definita reprobis supplicia tribuentur. I.
Itaque primùm narrat vidisse se quendam similem filio hominis, id est, Christum in nube quadam candida tanquam in throno considentem: venturum enim Christum ad iudicium in nube prænunciauit Daniel cap. 7. *Ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniebat:* & Apocal. 1. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus.* Addit Ioannes hunc similem filio hominis apparuisse sibi habentem in capite coronam auream, id est, regalem dignitatem: & in manu sua falcem acutam, falcem, inquam, messoriam, vt patet ex sequentibus, id est, iudiciariam potestatem, qua veluti falce demessurus est hominum segetem, partim in cælestia horrea inferendam, partim sempiternis ignibus addicendam. Secundò ait apparuisse vnum Angelum, qui exiuit de templo, & voce magna ad similem filio hominis his verbis clamauit: *Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ.* Quo loco per *templum* cælum ipsum, in quo Deus tanquam in sacerrimo, & augustissimo templo colitur, accipiendum est: per *Angelum* verò clamantem ad Christum, vt mittat falcem in terram, & metat, repræsentantur beati omnes, qui magna voce, id est, summis votis exoptant, vt dies iudicij adueniat, Christúmque continuò orant, vt finem iam tandem tantis

Dan. 7. 13.
Apoc 1. 7.
Iudiciaria Christi potestas falci comparatur.
Iudicij diem votis omnibus exoptant beati.

malis imponat, cōpletóque prędestinatorum numero electos quidem remuneret, in peccatores autem seuerè animaduertat. Itaque hic Angelus nomine omnium Sanctorum loquitur illud idem, quod Sanctorum animæ sub altari clamabant, cap. 6. *Vsquequo Domine sanctus, & verus non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum?* vt eo loco diximus: quorum votis annuens similis filio hominis misit falcem suam in terram, & demessa est terra, in quo aduentus Christi ad iudicium exprimitur. Tertiò, Vidit alium Angelum exeuntem similiter de templo, habentem etiam falcem acutam, non messoriam tamen, sed vindemiatoriam, vt patet ex contextu: videlicet hic etiam Angelus quasi præcedenti consentiens sese ad vindemiandum accinxit, vt voluntatem, quam habebat de aduentu iudicij demonstraret. Nec verò nobis displicet eorum sententia, qui hunc quoque Angelum Christum interpretantur, quemadmodum sentiunt Haymo, Pannon. Ansb. Primas. Rupert. Beda, & alij, quorum sententiam immeritò reiicit Ribera. Itaque duplicem falcem Christus habere visus est, messoriam scilicet, & vindemiatoriam, vt manifestum est ex ipso contextu: nam propter priorem dictum est illi: *Mitte falcem, tuam & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ.* Propter posteriorem autem: *Mitte falcem tuam, & vindemia botros vineæ.* De quibus falcibus sectione sequenti disputabimus.

Apoc. 6. 10.

Voluntas Christi de aduentu iudicij.

Haymo. Pannon. Ansbertus. Primas. Beda. Fran. Riber.

II. Quartò ait alium quoque Angelum exiuisse de altari, qui habebat potestatem supra ignem, clamasséque voce magna ad præcedentem Angelum, qui habebat falcem vindemiatoriam: *Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ, quoniam maturæ sunt vuæ eius.* Id quod Angelus quam primùm præstitit: misit enim falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineam, misitque in lacum iræ Dei magnum, & calcatus est lacus extra ciuitatem, & exiuit sanguis de lacu vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta. Hunc Angelum quidam ex recentioribus arbitratur esse Angelum aliquem magnum, cui commissum est vt martyres in certamine adiuuet, & confirmet eámque ob causam habere potestatem supra ignem, per quem putat accipiendam esse charitatem, quam in martyribus consilio, inspiratione, auxilio excitat, & accendit, ne inter tam multas persecutionum vndas extinguatur. Atque de hoc Angelo, fortasse dictum illud Psal. 33. *Immittet* (seu vt Græcè est *castrametabitur*) *Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos:* & Dan. 3. *Angelus autem Domini descendit cum Azaria, & sociis eius in fornacem, & excussit flammam ignis de fornace.* Verùm hæc nobis nequaquam probabilia videntur nec instituto Ioannis congruentia. Primùm quia cum Ioannes disserat de ipso iudicij die falcium nominibus expresso de communi sententia, quo quæso nexu sermonem faciat de Angelo, qui martyres adiuuet in persecutionibus, quæ tunc nullæ erunt? Deinde nimis alienum videtur per *ignem* hoc loco charitatem accipere, cum Ioannes totus versetur in iudicio discribendo, in falcibus mittendis in terram, in metendis, & vindemiandis hominibus, quæ omnia iudicium, examen, sententiámque iudicis sonant, vt iam ignis mentio eodem pertinere debeat, ad suppliciúmque post latam iudicis sententiam spectare. Tertiò, Quoniam non vnius certi Angeli est, sed multorum charitatis ignem in animis fidelium excitare, & accendere.

Angeli in persecutionibus adiuuant martyres.

Psal. 33. 8.

Dan. 3. 49.

III. Haymo, & Ansbert. hunc quoque Angelum Christum Dominum interpretantur, qui habeat potestatem super ignem, id est, super Spiritum sanctum, quem potest mittere in corda fidelium, iuxta illud Luc. 12. *Ignem veni mittere in terram:* de altari verò egreditur, quia verus est Pontifex. Sed illud huic sententiæ aduersatur, quod hic Angelus dicitur, clamasse ad præcedentē Angelū, qui habebat falcem vindemiatoriam: *Mitte falcem tuam & vindemia botros vineæ.* Cùm enim Angelum

Ansberti & Haymonis opinio non probatur authori

Luc. 12. 49.

Angelum habentem falcem vindemiatoriam, Christum ipsimet interpretentur, non apparet, quomodò aptè Christum ad seipsum clamantem faciant. Pannon. existimat esse Heliam Prophetam, qui potestatem dicatur habere super ignem per allusionem ad factum illud 3. Reg. 18. cum super immolatum bouem, in frustáque concisum fecit ignem de cœlo descendere: qui dicatur etiam vltimis illis temporibus ad Christum clamare, vt mittat falcem suam in terram, hoc est, vt exerceat iam tandem iudiciariam potestatem, finémque tantis Ecclesiæ calamitatibus imponat. Sed hoc quoque improbabile videtur. *Pannon.* *3. Reg 18.*

IIII. Quare existimamus *ignem* hoc loco non figuratè, sed propriè accipiendum esse: num tamen illum intelligere oporteat, quo mundus ad extremum deflagraturus est, vt sensit Andr. Cæsar. an verò illum, quo damnati apud inferos torquebuntur, vt volunt Arethas, & Beda, vtrumque probabile iudicamus: vtrique enim incendendo meritò credi potest aliquem esse Angelum præpositum. Itaque de Angelo siue illi, siue huic igni præposito dictum esse putamus. *Qui habebat potestatem supra ignem.* Nec verò opinionem Bedæ ita accipias, vt Angelus aliquis beatus præpositus sit inferni tormentis per seipsum inferendis, id enim officium Dæmonum est: sed ita, vt curam habeat Diuinæ iustitiæ exercendæ in damnatos, iubeátque supplicia damnatis, per Dæmones tamen inferri. Quo sensu intelligendum est illud, quod ait Diuus Hieronymus super caput septimum, Dan. & citatur à Beda in hunc locum: *Duplex*, inquit, *est Angelorum officium, aliorum, qui præmia iustis tribuant: aliorum, qui singulis præsint cruciatibus.* Porro dicitur hic Angelus exiisse de altari, videlicet holocausti: cum enim haberet potestatem super ignem, de nullo alio loco aptius, quàm de eo, vbi ignis continuò nutriebatur, egredi potuit. Hic igitur Angelus habens potestatem supra ignem clamat ad Christum, vt mittat falcem suam in terram, & vindemiet botros vineæ: nimirum nomine omnium sanctorum, quorum personam gerit, exoptat, vt dies iudicij adueniat. Quærat tamen aliquis, cur cum iam prior ille Angelus, id est, Christus, qui habebat falcem messoriam terram messuisset, hoc est, iudicium exercuisset, adhuc ab eodem postuletur, vt mittat falcem vindemiatoriam, in qua proculdubiò eadem potestas iudiciaria intelligenda est? Respõdemus idem variis similitudinibus inculcari, aut certè, vt ait Ambrosius, in messe electos, in vinea reprobos significari, eo quòd vinum mentem, ac iudicium perturbet, quæ mentis, iudiciíque perturbatio propria est improborum. Verum hac de re sequēti sectione fusiùs.

And. Cæsar. Incendendo igni quo deflagraturus est mundus præerit aliquis Angel. Arethas. Beda. *D Hieron. Angelorum alij iustis præmia tribuunt, alij damnatorum præsint cruciatibus.* *D. Ambros.*

V. Quod verò subiungitur de vinea vindemiata, missísque botris in lacum iræ Dei magnum, déque calcato lacu extra ciuitatem, & sanguine, (hoc est, vino, quod sanguis vuæ appellatur in sacris literis) exeunte de lacu extra ciuitatem, reproborum damnationem significat, qui extra ciuitatem, hoc est, extra cœlestem illam vrbem Hierusalem eiecti ad inferos detruduntur. Et quoniam maxima futura est damnatorum multitudo, idcirco additur, exiuisse sanguinem de lacu, vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta. Aduertendúmque calcatum lacum extra ciuitatem significare reprobos prælio Diuinæ vltionis calcandos esse, ac premendos, vt ait Pannon. *extra ciuitatem*, hoc est, extra cœlum apud inferos. Quòd autem sanguis exiuit de lacu vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta, illud significat, grauissimam futuram esse reproborum pœnam, tantámque, vt redundet in capacissimum, & rapidissimum flumen, quod propter infinitam vim musti ex botris expressi effluere debeat per stadia mille sexcenta, (posito numero certo pro incerto) in quo toto spatio tam altum, *Reproborum pœna grauissima.*

& profundum debeat esse flumen, vt perueniat mustum vsque ad frænos equorum, sumpta metaphora ab equis traiicientibus flumen aliquod profundissimum, vbi aqua vsque ad equorum frænos pertingit magno submersionis periculo.

Cur iudiciaria Christi potestas per falcem messoriam, & vindemiatoriam expressa sit.

SECTIO II.

I. DVas falces commemorauit Ioannes, vnam messoriam, vindemiatoriam alteram, quas in manu Christi posuit, vt explicauimus, & ad iudicium adumbrandum pertinere diximus: nunc quàm habeant cum iudiciaria Christi potestate, eiúsque iudicio conuenientiam, doceamus. Primum igitur est aduertendum meritò falcis nomine significari iudicium, quemadmodùm exponit D. Greg. lib. 33. Mor. c. 14. vbi hunc ipsum locum expendit: tractans enim verba illa Iob. 40. *Nunquid ponet circulum in naribus eius?* id est Leuiathã: *Quod hoc loco,* inquit, *circulum, id Scriptura sacra per Ioannem in Apocalypsi falcem vocat: potestas enim Diuini iudicij, quia vndique stringit, circulus dicitur, & quia intra se omnia incidendo amplectitur, falcis appellatione signatur: in falce enim, quicquid inciditur, quaqua versum flectitur, intus cadit. Et quia potestas superni iudicij nullatenus euitatur, (intra ipsam quippe sumus, quolibet fugere conemur) rectè cum venturus iudex ostenditur, falcem tenere perhibetur, quia eum potenter ad omnia obuia, incidendo circundat. Intra iudicij falcem se Propheta vidit, cum diceret,* Ps. 138. *Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero in infernum, ades: si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Intra quandam falcem se vidit, cum ex nullo sibi loco patere fugæ aditum posse cognouit, dicens.* Ps. 74. *Quia neque ab Oriente, neque ab Occidente neque à desertis montibus (subaudit, patet via fugiendi:) & mox ipsam supernæ potentiæ omnimodam comprehensionem subdens ait: Quoniam Deus iudex est: ac si diceret: Fugiendi via vndique deest, quia ille iudicat, qui vbique est. Diuina itaque iudicia sicut signantur falce, quia circumuallantia incidunt: ita exprimuntur circulo, quia vndique stringunt.* Hæc Gregor.

D. Gregor. Iob. 40. 21.

Diuini iudicij potestatem fugiet nemo.

Psal. 138. 8.

Psal. 74. 7.

II. Et quidem, quod ad falcem messoriam attinet, meritò in ea iudicium exprimitur: siquidem homines Messis appellantur à Christo Matt. 6. 13. *Tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum: triticum autem congregate in horreum meum.* Quod ad vindemiatoriam autem spectat, ea ratio est, quia homines etiam vineæ comparantur Esai. 5. *Vinea facta est dilecto meo:* & Cant. 1. *Posuerunt me custodem in vineis.* Vnde Psal. 75. pro eo, quod nos habemus, *Terribili, & ei, qui aufert spiritum Principum,* est Hebraicè: *Terribili, & ei, qui vindemiat spiritum Principum.* Sed cur vtriusque falcis symbolo iudicium adumbratur, cum altera satis esse videretur? Prætermissa Ambrosij ratione, quam supra commemorauimus, ea etiam afferri potest, falcem messoriam ad senes, vindemiatoriam ad iuuenes spectare. Quia enim senes matura iam ætate decedunt, meritò messi aridæ, quæ apta est iam ad metendum comparantur: quia verò adolescentes florente adhuc ætate vineã pulcherrimis botris refertam redundantémque repræsentant, ad vindemiatoriam falcem iure pertinent: quæ duæ falces non solum ad extremum iudicium, sed etiam ad cuiusque mortem referendæ sunt: ea enim est quæ duplicem hanc falcem gerit: quarum altera senes metit, altera adolescentes vindemiat.

Matth. 13. 30.

Falce messoria & vindemiatoria quàm rectè Iudicium exprimatur.

Esai. 5. 1.

Cant. 1. 6.

Psal. 75. 13.

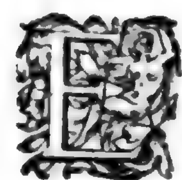
Mors cur duplici armetur falce.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Hic incipit quinta visio huius operis, quæ etiam sextumdecimum caput complectitur, totáque est de septem Angelis habentibus septem phialas nouissimas, & septem phialas aureas plenas ira Dei, quas in orbem effuderunt. Nexus huius visionis cum præcedente is est. Cum superiori capite Ioannes intermisso narrationis de fine mundi ordine quædam de gloria Virginum, Martyrúmque perstrinxisset: nunc ad institutam narrationem regrediens hac integra visione sub septem Angelorum symbolo phialas iræ Dei in terram effundentium supplicium improbis à Deo vltore, ac vindice extremis temporibus inferendum commemorat.

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

T vidi aliud signum in cœlo magnum, & mirabile, Angelos septem habentes plagas septem nouissimas: quoniam in illis consummata est ira Dei. Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igne, & eos, qui vicerunt bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius, stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei, & cantantes Canticum Moysi serui Dei, & Canticum Agni, dicentes: Magna, & mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens: iustæ, & veræ sunt viæ tuæ rex seculorum. Quis non timebit te, Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo, quoniam iudicia tua manifesta sunt. Et post hæc vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in cœlo: & exierunt septem Angeli habentes septem plagas de templo, vestiti lino mundo, & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis. Et vnum de quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas aureas, plenas iracundiæ Dei viuentis in secula seculorum. Et impletum est templum fumo à maiestate Dei, & virtute eius: & nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ septem Angelorum.

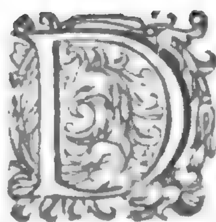
COMMENTARIVM
PRIMVM EXEGETICVM.

De quinta visione Ioannis.

Visio imaginaria huius capitis describitur, & explicatur.

SECTIO PRIMA.

I. *Numerus septenarius complectitur vniuersitatē.*

OCET in primis Ioannes vidisse se in cœlo aliud signum magnū, & mirabile, septem nimirum Angelos, hoc est, multos, vt communiter aiunt interpretes, more Scripturæ septenario numero vniuersitatem complectentis. Neque enim placet quorumdam recentiorum sententia, existimantium hos septem Angelos esse septem illos spiritus, de quibus dictum est cap. 1. septem, inquam, numero, & non plures, qui continuò ad thronum Dei assident. Non placet, inquam, quoniam cum illi septem spiritus sint omnium Angelorum Principes, rebúsque humanis sublimi quadam, & altissima administratione præsideant, vt eo loco diximus: sane non possunt esse septem isti Angeli habentes plagas nouissimas, phialásque plenas iræ Dei in terram fundentes de mandato vnius ex quatuor animalibus, cum puniendi officium non ad supremos illos Seraphim, sed ad infimos quosque Angelos pertineat. Quare omnino amplectenda est communis expositio in septem hisce Angelis plurimos Angelos, qui Diuinæ iustitiæ sint administri, similitérque in septem plagis, & septem phialis multas plagas, multásque phialas accipiendas esse.

II. Secundò, Hi septem Angeli habebant septem plagas nouissimas, id est, deputati erant septem plagis nouissimis inferendis. Cur autem istæ plagæ *nouissimæ* appellentur, statim Ioannes exposuit subiungens: *Quoniam in illis consummata est ira Dei*, id est, in his septem plagis finientur omnes plagæ, quas in hac vita Deus peccatoribus inferet, quia nimirum extremis mundi temporibus accident. Tertiò, Vidit tanquam mare vitreum mistum igne, & eos, qui vicerunt bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius, stantes super mare vitreum habentes citharas Dei, & cantantes canticum Moysis serui Dei, & canticum Agni. Communis expositio, quam sequuntur Beda, Pann. Primas. Richard. de S. Vict. Rupert. Ansbert. & alij, est per mare vitreum mistum igne intelligendum esse sacramentum Baptismi, quod mare dicitur: quia sicut in mari Rubro Pharao cū equitibus suis, ita in Baptismo Dæmon cum peccatis submergitur, iuxta illud 1. Cor. 10. *Nolo vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari.* Appellatur hoc mare *vitreum*: tum propter puritatem, quæ in Baptismo confertur: tum quia omnes Christiani synceri esse debent, & veritate, morúmque candore instar vitri pellucentes. Est mistum igne propter Spiritum sanctum, qui in Baptismo tribuitur, vt Ioannes Baptista prædicabat Matth. 3. *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni.* Addit Ansbertus, quia hoc mare calore ignis in solidum vitrum conuertitur: (propterea enim apparet simile vitro) meritò in eo fidem charitate formatam

Beda. Pannon. Primas. Rich. Vict. Rupert. Ansbert. Dæmon cum peccatis submergitur in Baptismo. 1 Cor. 10. 1. Matth. 3. 11 Ansbert.

tam declarari, quæ ne fluida sit, ignis ardore solidum vitrum efficitur, vt Spiritus sancti facibus inflammata, & Christi passionibus tanquam aurum probata per puritatem resplendeat, & omni vento doctrinæ non fluctuet: atque hoc esse supra mare vitreum stare, & de bestia, eiúsque imagine triumphare. Ille enim supra mare vitreum igne permistum stat, qui virtute sancti Spiritus, ac Domini passione roboratus fidem, quam in Baptismo suscepit, firma stabilitate tuetur, iuxta illud Eccl. 17. *Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis*: quorum vox resonat Psal. 65. *Transiuimus per ignem, & aquam, & eduxisti nos in refrigerium*: quasi diceret: Quia per Baptismatis sacramentum, Dominicámq; passionem tanquam vasa figuli probanda transiuimus, idcirco ad hoc peruenire meruimus, vt nullis terrorum imbribus in mollitiem conuertamur. Itaque cernis in mari Baptismum, in *vitro* fidem, quæ in Baptismo suscipitur, in *igne* vel Spiritum sanctum, vel tribulationem accipiendam esse, in quo igne vitrum fidei conficitur, & solidatur, atque adeo merito mare vitreum mistum igne fidem Baptismi persecutionibus probatam adumbrare: supra quod mare victores Antichristi securi stant, habentes citharas, & cantantes canticum Moysis, quoniam fidem in Baptismo susceptam Antichristi terroribus superatis retinuerunt. Pro quo beneficio gratias Deo agentes citharas habent, & cantant canticum Moysis, quod ipse etiam post submersum in mari Rubro Pharaonem decantauit. Nec solùm canticum Moysis, sed etiam canticum Agni, id est, Christi, cuius nimirum ope, & præsidio de Antichristo, eiúsque sectatoribus triumpharunt. De mari hoc vitreo dicere hoc loco plura supersedemus, quoniam fusè de eo disputauimus cap. 4. ad illa verba: *Et in conspectu sedis tanquam mare vitreum simile crystallo.*

Eccl. 27. 6. *Psal. 65. 12.* *Apoc. 4. 6.*

III. Quartò, Vidit Ioannes in cœlo *apertum templum tabernaculi testimonij.* Coniunxit *templum* cum *tabernaculo*, tum quia vtrumque typus Ecclesiæ fuit: tum etiam, vt in tabernaculo Moysis, quod Synagogam, & in templo Salomonis, quod Ecclesiam adumbrauit, vtrumque populum à Domino iudicandum significaret: aut certè tabernaculum cœlum appellauit, templum autem tabernaculi templum cœli. Nomen autem *testimonij* ad tabernaculum pertinet: sic enim cap. 21. de cœlo loquens ait. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus.* Quintò, Exierunt de templo septem Angeli habentes septem plagas nouissimas vestiti lapide mundo, & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis, quod postea fusiùs explicandum est: interim illud ad explanationem contextus annotare sufficiat pro eo, quod nos habemus, *Vestiti lapide mundo*, aliàs legi, *lino mundo*, vt ait Beda, Haymo, & Ansbert. qui vtramque lectionem suis commentariis illustrarunt. Haymo etiam ait in quibusdam codicibus legi, *lapidibus mundis.* Et quidem germanior videtur lectio, *lino mundo*, quoniam hoc vestimenti genus tribui Angelis solet in sacris literis, veluti Ezec. 9. *Vir quoque vnus in medio eorũ vestitus erat lineis*: & Dan. 10. *Ecce vir vnus vestitus lineis.* Et ita hoc loco habent Biblia Complutensia, imo Primas. legit. *Vestiti lintea munda*: Arethas: *lino mundo.* Facile autem Græcè pro λίνῳ, id est, lino facere λίθῳ, id est *lapide.* Verum nos cũ Beda, Haymone, & aliis vtramque lectionem in commentariis exponemus.

Templum cum tabernaculo quare coniunxerit Ioannes. *Apoc. 21. 3.* *Varia lectio.* *Beda.* *Haymo.* *Ansbertus.* *Ezech. 9. 2.* *Daniel 10. 5.* *Biblia Complut.* *Primas.* *Arethas.*

IIII. Sextò, Vnum de quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas aureas, plenas iræ Dei viuentis in secula seculorum. Diximus initio quatuor animalia, quorum sæpe in hoc opere fit mentio, esse quatuor Euangelistas: quare hoc loco vnum è quatuor animalibus quemlibet ex Euangelistis significat: cum enim vna omnium doctrina sit, vnus pro omnibus ponitur. Quia verò reprobi idcirco damnabuntur, quòd Christi fidem, doctrinámque respuerint in quatuor Euangeliis comprehensam: meritò vnum de quatuor animalibus

Euangelista doctrina vnus.

dedisse dicitur septem Angelis septem phialas plenas iræ Dei, qui non sine mysterio dicitur hoc loco viuens in secula seculorum, vt nimirum reprobi intelligant, nisi his plagis conuertantur, supplicium suum apud inferos in omnem æternitatem duraturum, cum eorum iudex, & vindex Deus sit viuens in secula seculorum. Postremò. *Impletum est templum fumo à maiestate Dei, & de virtute eius: & nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ septem Angelorum.* Significat hæc fumi obscuritas iudicia Dei esse incomprehensibilia, neminémque posse ad eorum perfectam cognitionem penetrare: potissimum verò obscurissima esse hæc iudicia de septem plagis nouissimis, quarum rationes nemo penitus inspiciet, nisi postquam consummatæ fuerint, iudiciúmque aduenerit, quo tempore harum septem plagarum rationes manifestæ fient: hoc enim est neminem potuisse intrare in templum, donec septem plagæ consummarentur. Hæc sunt, quæ visione huius capitis continentur, in qua duo præcipuè vberiorem expositionem desiderant: vnum est, cur iracundia Dei in phialis aureis asseruetur: alterum, cur Angeli septem istas plagas illaturi in pulcherrimo, & eleganti habitu apparuerint, vestiti nimirum vel pretiosis lapidibus, vel lino mundo, & candido, præcinctíque circa pectora zonis aureis, quæ iam sequentibus sectionibus explicare aggredimur.

Iudicia Dei incomprehẽsibilia.

Quid phialæ aureæ, plenæ iracundiæ Dei significent?

Et vnum de quatuor animalibus dedit septem phialas aureas plenas iracundiæ Dei.

SECTIO II.

I. Phialæ, vt ait Pannon. cuius sententiam probabiliorem iudicamus, sunt ipsa Dei iudicia, in quibus ira reseruatur, hoc est supplicia improbis suo tempore inferenda. Vt autem ex præcedentibus est perspicuum, vnum è quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas aureas plenas iracundiæ Dei, quas in orbem effunderent, in quo illud sese offert dignum obseruatione, cur ira Dei dicatur recondi & asseruari in phialis aureis, & inde in terram effundi? Cum enim quod in phialis aureis reconditur, magno in pretio haberi soleat, sanè spectata benignissima Dei natura conuenientius videbatur, vt beneficia potius, quàm supplicia aureis phialis conderentur. Supponendum est pro huiusce rei intelligentia phialam vas esse potorium lato ore. Quidam in eo phialam à patera differre existimant, quòd patera pedem non habeat, aut certè exiguum, phiala autem habeat paulò altiorem, & in inferiori parte sit lata, versus superiorem partem strictior, & in angustum os desinens. Atque ita phialam fere omnes interpretes acceperunt. Hoc supposito sit prima obseruatio, Deum quidem, quod ad se attinet, non seruare iram, sed nos ipsos eam in eius thesauros inferre, iuxta illud ad Roman. 2. *Secundùm duritiam tuam, & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei*: quo loco thesaurizare accumulare significat. Itaque peccator quoties peccat, ad thesaurum iræ nouam accessionem facit, & cumulum.

Pannon.

Rom. 2. 5.

II. Secunda obseruatio, Deus etiam habet in thesauris iram, id est, supplicia, quæ dicitur in thesauris seruare, vt cum iustitiæ æquitas postulauerit, ea peccatoribus distribuat: quo sensu dicitur Hierem. 50. *Aperuit Dominus thesaurum suum, & protulit vasa iræ suæ*: & Iob. 38. *Nunquid ingressus es thesauros niuis, aut thesauros grandi-*

Habet Deus suppliciorum thesauros. Hiere. 50. 25. Iob. 38. 22.

grandinis? vbi de niue, & grandine sermo est, quatenus interdum à Deo loco supplicij inferuntur, vt patet ex verbis consequentibus: *Aspexisti, quæ præparaui in tempore hostis in die pugnæ, & belli.* Vnde sicut Rex aliquis, postquam bellum hostibus indixit, iubet aperiri armamentaria, vt inde omnis generis arma promãtur: ita Deus cum statuit in peccatores vindicare, aperit iudiciorum suorum armamentaria, in quibus varia suppliciorum genera condita asseruantur, quæ thesauros appellat: quia cum ad correctionem, & salutem ordinantur, magno sanè pretio instar pretiosissimi cuiusdam thesauri æstimanda sunt. Quam eandem ob causam hoc loco ira Dei in phialis non æneis, aut fictilibus, sed aureis quasi aliquid pretiosissimum recondita memoratur: ex quo licet colligere, quo in pretio labores à Deo in hac vita inflicti mortalibus haberi debeant. *Inflicti à Deo labores quanti faciendi.*

III. Tertia obseruatio, Seruatur ira Dei in phialis, indéque effunditur: quoniam iuxta eam phialæ acceptionem, quam de quorundam sententia, & interpretum hoc loco expositione tradidimus, cum phiala os angustum habeat, non potest ira inde nisi guttatim fluere. Quoniam igitur Deus iram suam moderatè, paulatímque potius distillat, quàm fundit, inde est, quòd eam in phialis arctum, & compressum os habentibus seruatam continere dicitur. Quo pertinet illud Ezec. 20. *Stilla ad Africum*: nec enim dictum est Prophetæ: *Effunde*, sed, *stilla ad Africum*: quia sermo erat de suppliciis ad Africum inferendis, quemadmodum in eum locum obseruauit D. Hieron. *Vt non*, inquit, *tota Dei ira videatur effusa, sed stilla quædam, & pars: si autem stilla tanta sæuitia est, quid in totis imbribus æstimandum erit?* Eodem sensu dicitur eidem Prophetæ, cap. 21. *Fili hominis pone faciem tuam ad Hierusalem, & stilla ad Sanctuaria*: & Dan. 9. *Stillauit super nos maledictio, & detestatio, quæ scripta est in libro Moysi serui Dei, quia peccauimus ei.* Cur enim stillare dicitur maledictio, Deíque ira? nimirum quia ex phialis funditur, quæ angusto sunt ore, hoc est, ex Diuinis iudiciis, quorum ora misericordia comprimit, & ideo angusta sunt, & stricta, ne fundant, sed stillent iram. Misericordia enim est, quæ Diuina iudicia constringit, ac temperat, iuxta illud Psal. 77. *Ipse autem est misericors, & propitius fiet peccatis eorum, & non disperdet eos.* Cuius rei statim ratio subiungitur verbis illis consequentibus: *Et abundauit, vt auerteret iram suam, & non accendit omnem iram suam, & recordatus est, quia caro sunt.* Quo loco illud, *abundauit*, ad misericordiam pertinet, quæ abundat super iram: quia semper Deus plus miseretur, quàm irascitur. Itaque non abundauit, vt perderet, sed vt auerteret iram suam, eámque constringeret. Et quamuis iuxta proprietatem linguæ Hebrææ illud, *non accendit omnem iram suam*, significat nullam iram accendisse, sed totam auertisse, & remisisse: tamen alij ita accipiunt, vt non omnem iram, sed partem aliquam accenderit: atque adeò iram per misericordiam temperauerit, phialæque os magis compresserit.

Ezec. 20. 46. Distillat, non effundit iram suam Deus. D. Hieron. Ezech. 21. 2. Dan. 9. 11. Psal. 77. 38. Plus miseretur quã irascitur Deus.

IIII. Quarta obseruatio, Phialæ plenæ iræ Dei dicuntur aureæ, vt iam supra indicauimus, quoniam ex amore tanquam ex aurea phiala Diuina in nos ira, atque animaduersio procedit, cum nos in hac vita castigat, vt corrigat. Itaque cum punimur, existimare debemus eiusmodi supplicium esse veluti pretiosum opobalsamum, quod ex phiala funditur aurea: sicut è contrario maximi supplicij loco ducere, cum peccantes minimè punimur. Vnde apud Ezechiel. 16. tanquam magnum quoddam supplicium comminatur Deus, cùm ait: *Requiescet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus à te, & quiescam, nec irascar ampliùs.* Quam ob causam dicebat Hieremias: *Noli in patientia tua suscipere me*, id est, noli me vita priuare sustinendo me peccantem, nec suppliciis emendando. Sic enim hunc locum plerique interpretantur: optant enim sancti puniri in hac vita pœna tem-

Diuina in nos animaduersio procedit ex amore. Ezec. 16. 42. Hier. 15. 15.

Hier.10.23. porali, vt æternam subterfugiant. Vnde idem Hieremias, cap.10. ita Deum precatur: *Scio Domine, quia non est hominis via eius: nec viri est, vt ambulet, & dirigat gressus suos. Corripe me, Domine, verumtamen in iudicio, & non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. In iudicio*, inquit, id est, supplicio temperato, & quod ad correctionem, & emendationem pertineat: *& non in furore*, hoc est, ad damnationem.

Puniri in hac vita optant sancti.

Abac.3.16. Idem habes Abac.cap.3. *Ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat*, hoc est, variis, molestissimísque doloribus afficiar, & omnem huius vitæ, grauissimam licet, pœnam sustineam: quorsumnam? *Vt requiescam in die tribulationis, & ascendam ad populum accinctum nostrum*, hoc est, vt huiusmodi doloribus, & suppliciis emendatus non peream, sed obtineam salutem. Habes hac de re illustrem sententiam 2.Machab.6. vbi libri eius auctor ita loquitur: *Obsecro autem eos, qui hunc librum lecturi sunt, ne abhorrescant propter aduersos casus, sed reputent ea, quæ acciderũt non ad interitum, sed ad correptionem esse generis nostri. Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere magni beneficij est indicium. Non enim sicut in aliis nationibus Dominus patienter expectat, vt eas, cum iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat: ita & in nobis statuit, vt peccatis nostris in finem deuolutis, ita demum in nos vindicet. Propter quod nunquam quidem à nobis misericordiam suam amouet: corripiens verò in aduersis populum suum non derelinquit.* Verum de hoc argumento multa iam sparsim toto hoc opere diximus.

2.Mach.6.12.

Deum cito in peccatores vlcisci magni beneficij indicium.

Cur septem Angeli habentes phialas plenas iræ Dei tam pulchro, & eleganti habitu describantur.

Exierunt septem Angeli habentes septem plagas de templo, vestiti lino mundo, & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

SECTIO III.

1. NOn est tacitè prætereundum, quòd septem illi Angeli habentes phialas plenas iræ Dei ad eas effundendas in terram non lugubres, sed festiuas vestes induti processerint quasi de hominum suppliciis, calamitatibúsque lætantes. Describuntur enim vestiti, siue lapide, siue lino mundo, & candido iuxta variam lectionem, quam suo loco tradidimus, & præcincti ad pectora zonis aureis, quæ habitus elegantia lætitiam, gaudiúmque designat. Responderi in primis potest Angelos dolere quidem, quòd nostris sceleribus Deum ad supplicium de nobis sumendum prouocemus: alia tamen ex parte, cum cernunt Deum meritas pœnas tandem deposcere, lætari, quòd videant Diuinum impleri consilium, suique Domini honorem vindicari. Sed & illud etiam dici potest, hoc indumentorum genere non gaudium, & lætitiam Angelos, sed Diuinam in puniendo æquitatem, imo & misericordiam repræsentare, vt ex iis, quæ iam dicemus, palam fiet. Vestiti igitur in primis apparent *lino mundo, & candido*, (si ita legendum sit) vt ipso lini candore Diuinorum iudiciorum, quæ in effundendis phialis exercent, puritatem, candidámque, & mundam ab omni siue passione, siue crimine Diuinæ iustitiæ æquitatem declarent: id quod ingenuè fatebatur Ezechias Rex Esaiæ trigesimo octauo: *Domine vim patior, responde pro me. Quid dicam, aut quid respondebit mihi, cum ipse fecerit?* (sic enim legendum est ex Hebræo, vt legit D.Hieronymus, non, fecerim) quem locum ita D.Hieronym. interpretatur. *Dicebam*, inquit, *ad eum: Plus patior, quã mea poscunt merita. Sed et si quid erraui, conuertar ad melius: tu responde pro me: nõ est enim volẽtis, neq; currentis, sed miserentis Dei.* Rursúmque

Lætãtur Angeli dum Dei honorem vident vindicari.

Esai.38.14.

D.Hieron.

Rursumque in se reuertitur: Quid dicam, quidve causabor contra factorem meum, aut quid mihi respondebit, qui fecit ipse, quod voluit? Sustinenda ergo sunt, quaecunque decreuerit. Iuxta quam expositionem confitetur Ezechias Deum nihil iniustè agere, atque adeo nos non posse, cum punimur, quicquam aduersus eum causari, cum ipse sit, qui punit, qui summa iustitia est.

Eandem Dei iustitiam æquissimam prædicabat Iob, cum dicebat cap. 9. *Quantus ergo sum ego, qui respondeam ei, & loquar verbis meis cum eo? Qui etiamsi habuero quidpiam iustum, non respondebo, sed meum iudicem deprecabor.* In quem locum D. Greg. *Omnis*, inquit, *humana iustitia iniustitia esse conuincitur, si districtè iudicetur. Prece ergo post iustitiam indiget, vt quæ succumbere discussa poterat, ex sola iudicis pietate conualescat.* Meritò iustitiam suam Deus per virgam vigilantem expressit Hier. 1. *Virgam vigilantem ego video*: non solum, quia solicitè, summáque cum vigilantia Deus prouidentiam habet rerum humanarum, vt rectè super illas vigilare dicatur: sed quoniam eius iustitia oculata est, nec per errorem supplicium infert, sed maximo iudicio, & examine verberat, vt *vigilans* eo loco idem sit, quod oculos habens, quibus grauitatem culpæ, suppliciique magnitudinem ei respondentem considerat. Iuxta aliam verò lectionem dicuntur *vestiti lapide mundo*, seu *lapidibus mundis*, & præterea *præcincti circa pectora zonis aureis*, quia pulcherrimos, pretiosissimósque lapillos, zonásque aureas, ornatum videlicet & virtutum, & gloriæ pulcherrimum promittit Deus iis, qui suppliciis ab ipso illatis emendantur. Significatur etiam Angelos ex charitate ad puniendum procedere, quæ in ipsis zonis aureis circa pectora indicatur. Verè enim pectora zonis aureis cingunt, cum charitatis affectibus præcincti suppliciorum plagas ex phialis quoque aureis ad hominum emendationem fundunt.

II. Iob. 9. 14. D. Greg. Hier. 1. 11. Supplicium per errorē nō infert Deus. Ex charitate ad puniendū procedunt Angeli.

Communis septem Angelorum de prædicatoribus expositio proponitur.

SECTIO IIII.

I. DIximus, quæ circa hos septem Angelos in literali sensu probabiliora iudicauimus: ne tamen communem expositionem neglexisse videamur, eam quoque breuiter perstringemus. Igitur in his septem Angelis vniuersos extremi temporis Prædicatores accipiendos esse, qui phialas plenas iræ Dei in terram effundant, idest, terribilia peccatoribus decreta à Deo supplicia denuncient, tradunt communiter interpretes, Rupert. Beda, Haymo, Pann. Richard de S. Vict. Ansbert. & alij. Sic verò interpretantur: Primum. Prædicatoribus conuenit Phialas iræ Dei in terram fundere, hoc est, Diuinis comminationibus, suppliciorúmque denunciatione homines à peccando deterrere, cum prudentia tamen, ac dexteritate: idcirco enim in phialis, quæ angusto sunt ore, iram Dei continere describuntur, vt magis, minúsve fundant pro temporum, personarúmque ratione, vt obseruauit Diuus Gregorius libr. 20. Moral. super illa verba Iob. capit. vigesimo nono. *Qui me audiebant, expectabant sententiam, & intenti tacebant ad consilium meum: verbis meis addere nihil audebant, & super illos stillabat eloquium meum. In hac stillatione eloquij*, inquit Greg. *quid aliud, quàm mensura prædicationis accipitur? quia oportet, vt exhortationis gratia singulis iuxta capacitatem ingenij conferatur. Nam per hoc, quod subditur: Et super illos stillabat eloquiū meum: indicatur dispensatio Magistrorum: debet enim subtiliter is, qui docet, perspicere, ne plus studeat, quàm ab audiente capiatur, prædicare. Debet enim ad infirmitatem audientium*

Rupert. Beda. Haymo. Pannon. Rich. Vict. Ansbertus. Diuinis cōminationib. homines à peccando cū prudentia deterreant prædicatores. D. Gregor. Iob. 29. 21. Auditorū capui quo pacto se debeāt effingere.

semetipsum contrahendo descendere, ne dum paruis sublimia, & idcirco non profutura loquitur, se magis curet ostendere, quàm auditoribus prodesse. Hæc ille. Simul eam in phialis aureis continent, quoniam ex charitate, zelóque salutis animarum proficisci debet prædicatio, vt exhortationes suas Concionatores ex Phialis aureis fundere videantur. Secundò, *Exierunt de templo*, id est, de secreto cordis, vt interpretatur Haymo, quoniam orationi & contemplationi dediti esse debent, & concionem intima in secreto cordis oratio præcedere, vt cum ad concionandum procedunt, de templo egredi videantur. Id quod exemplo suo Christus docuit, vt perpendit idem Greg. lib. 6. Mor. cap. 16. ad illa verba cap. 5. *Ingredieris in abundantia sepulchrum. Hinc est*, inquit, *quòd humani generis Redemptor per diem miracula in vrbibus exhibet, & ad orationis studium in monte pernoctat, vt perfectis videlicet Prædicatoribus innuat, quatenus nec actiuam vitam amore speculationis funditus deserant: nec contemplationis gaudia penitus operationis nimietate contemnant: sed quieti contemplãtes sorbeant, quod occupati erga proximos loquentes refundant.* Hæc Greg.

Hayno. Orationi sint dediti. D. Gregor. Iob. 5. 26.

II. Tertiò, Debent esse *vestiti lino mundo*: tum propter vitæ puritatem, tum propter macerationem carnis, quæ in lino exprimitur: quod multùm priùs macerari solet, quàm texendis vestibus seruiat. Itaque iis virtutibus vestiti esse debent, quibus reliquos vestire capiunt, iuxta illud Psal. 131. *Sacerdotes tui induantur iustitia.* Loquitur de hoc argumento eleganter sanè, & subtiliter D. Bernard. serm. 18. super Cant. vbi docet priùs Concionatorem, Doctorémque sibi debere doctrinam infundere, quàm aliis effundat: ducítque similitudinem à concha, quæ priùs ipsa impletur, quàm in alios redundet. *Si sapis*, inquit, *concham te exhibebis, & non canalem: hic quidem penè simul & recipit, & refundit: illa verò donec impleatur, expectat, & sic quod superabundat, sine suo damno communicat. Et ne meum consilium contemptibile ducas, audi sapientiorem me: Stultus, ait Salomon* Prouerb. 29. *profert totum spiritum suum: sapiens reseruat in posterum. Verùm canales multos hodie habemus in Ecclesia, conchas verò perpaucas. Ego nullum ad salutem pietatis gradum illi gradui anteponendum existimo, quem Sapiens posuit*, Eccl. trigesimo *dicens: Miserere animæ tuæ placens Deo. Dicit enim David. Ps. 62. Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea, & labiis exultationis laudabit os meum: infundi nimirum priùs volens, & sic effundere: nec solùm infundi priùs, sed & impleri, quatenus de plenitudine eructaret, non oscitaret de inanitate, castè imitans illum, de cuius plenitudine omnes accepimus. Disce & tu non nisi de pleno effundere, nec Deo largior esse velis: concha imitetur fontem. Non manat ille in riuum, nec in lacum extenditur, donec suis satietur aquis. Non pudeat concham non esse suo fonte profusiorem. Denique ipse fons vitæ plenus in se ipso nonne quidem primùm ebulliens, & saliens in proximo secreta cœlorum omnia impleuit bonitate, & tunc demum impletis secretioribus, superioribúsque partibus erupit ad terras, ac de superfluo homines, & iumenta saluauit, quemadmodum multiplicauit misericordiam suam Deus: priùs interna repleuit, & sic exundans in multis miserationibus suis visitauit terram, & inebriauit eam, multiplicauit locupletare eam. Ergo & tu fac similiter: implere priùs, & sic curato effundere.* Hactenus Bernardus.

Psal. 131. 9. Quibus virtutib. vestiti esse debent. D. Bernard. Prou 29. 11. Eccl. 30. 24. Psal. 62. 6.

III. Quartò, Iuxta aliam lectionem vestiri debent *lapide mundo*, id est, Christo, seu *lapidibus mundis*, hoc est, omni virtutum genere: quæ pretiosis lapidibus comparantur Ezech. 28. vbi ornamenta, virtutésque Luciferi pretiosissimis gemmis significantur. *Omnis*, inquit, *lapis pretiosus operimentum tuum, sardius, topasius, & iaspis, chrysolithus, & onyx, berillus, sapphirus, & carbunculus, & smaragdus, aurum opus, decoris tui.*

Ezec. 28. 13.

IIII. Quintò, *Præcincti esse debent circa pectora Zonis aureis.* Prima expositio est per zonas istas aureas charitatem accipiendam esse, quæ vinculum perfectionis appellatur

appellatur ad Coloss.3. quam tradit Rupert. Ansbert.& alij. Rectè igitur Angeli circa pectora præcincti zonis aureis ostenduntur, quia sanctorum prædicatorum corda nulla debent à se dissensione seiungi, sed ex sola charitate constringi, vt ait Ansbert. Et præterea, quia ipsimet debent summa erga Deum,& proximum charitate fulgere. Secunda est de castitate, quæ zonæ aureæ circa pectora similis dicitur, quia sancti prædicatores non solùm turpia,& inquinata carnis opera, quæ in lumbis restringuntur: verùm etiam ipsas immundas cogitationes vigore mentis frænare debent: quæ expositio ab eodem Ansberto, Richardo de S. Vict. & Haymone traditur. Tertia est Abb. Ioachimi, quæ eodem fere cum præcedente recidit: *Zonas*, inquit, *pelliceas circa lumbos habere multorum est: auream verò circa pectora paucorum: quia nimirum multi sunt, qui carnis continentiam seruant, paucorum verò est mentis munditiam possidere. Porrò ad castitatem corporis Zona pellicea sufficit, quia carnis maceratio luxuriæ petulantiam domat: hic verò zona aurea necessaria est, quia nullo modo mentem continere possumus, ne per immunda desideria dissoluatur, nisi eam indesinenter speciali meditatione constringamus.*

Coloss.3. Rupertus. Ansbertus. Prædicat. rū corda constringantur charitate & castitate. Rich. Vict. Haymo. Ioachim. Mentium munditiem possident pauci.

Quarta est Primasij per zonam auream accipientis sapientiam, qua Concionator præstare debet, iuxta illud Prou.16. secundum editionem Septuaginta: *Accipite sapientiam sicut aurum.* Et meritò circa pectora zona stringitur, vbi etiam sacerdotale pectus iubetur gestare rationale, vt sibi mens bene conscia diuina non audeat reprehendere, sed laudare iudicia, & illius auri fulgore alios quoque ad laudandum exhortetur. Quinta est aliorum. *Vestiti sunt lapide mundo*, idest, bona conuersatione: aut etiam, *lapide*, id est, patientia, & mansuetudine. Ezech.3. *Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam.* Debet enim prædicator esse adamas per mansuetudinem, vt attrahat peccatores ad gratiam: silex verò per patientiam, vt laboriosum concionandi munus animosè sustineat, & iniurias improborum sapienter ferat; aut certè per mansuetudinem magnes, per patientiam adamas, quod in laudem Magni Athanasij vsurpauit Greg. Naz. in orat. funebri. Duorum, inquit, lapidum naturas imitabatur laudabilium: factus enim est percutientibus adamas, dissidentibus magnes.

V. Primas. Prou.16.16. Concionator sit adamas per mansuetudinem, silex per patientiam. Ezech.3.9. D. Greg. Nazian.

ARGVMENTVM.

Adhuc perseuerat quinta visio huius operis. Septem illis Angelis, qui superiori capite cum septem phialis plenis ira Dei apparuerunt, præcipitur, vt eas in terram effundant, in quarum effusione multa, eaque admiranda prodigia contigerunt, vt patebit ex sequentibus.

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

ET audiui vocem magnam de templo dicentem septem Angelis: Ite, & effundite septem phialas iræ Dei in terram. Et abiit primus Angelus, & effudit phialam suam in terram: & factum est vulnus sæuum, & pessimum in homines, qui habebant characterem bestiæ, & in eos, qui adorauerunt bestiam, & imaginem eius. Et secundus Angelus effudit phialam suam in mare: & factus est sanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua est in mari. Et tertius effudit phialam suam super flu-

mina,& ſuper fontes aquarum,& factus eſt ſanguis. Et audiui Angelum aquarum dicentem: Iuſtus es, Domine, qui es,& qui eras ſanctus, qui hæc iudicaſti, quia ſanguinem Sanctorum,& Prophetarum effuderunt,& ſanguinem eis dediſti bibere: digni enim ſunt. Et audiui alterum dicentem: Etiam Domine Deus omnipotens vera,& iuſta iudicia tua. Et quartus Angelus effudit phialam ſuam in ſolem:& datum eſt illi æſtu affligere homines, & igni: & æſtuauerunt homines æſtu magno, & blaſphemauerunt nomen Dei habentis poteſtatem ſuper has plagas, neque egerunt pœnitentiam, vt darent illi gloriam. Et quintus Angelus effudit phialam ſuam ſuper ſedem beſtiæ: & factum eſt regnum eius tenebroſum, & commanducauerunt linguas ſuas præ dolore: & blaſphemauerunt Deum cœli præ doloribus, & vulneribus ſuis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus ſuis. Et ſextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnum Euphratem,& ſiccauit aquam eius, vt præpararetur via regibus ab ortu ſolis. Et vidi de ore draconis, & de ore beſtiæ, & de ore Pſeudoprophetæ exire ſpiritus tres immundos in modum ranarum. Sunt enim ſpiritus dæmoniorum facientes ſigna, & procedunt ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei. Ecce venio ſicut fur. Beatus, qui vigilat,& cuſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet,& videant turpitudinem eius. Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon. Et ſeptimus Angelus effudit phialam ſuam in aërem:& exiuit vox magna de templo à throno, dicens: Factum eſt. Et facta ſunt fulgura,& voces,& tonitrua,& terræmotus factus eſt magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt ſuper terram, talis terræmotus, ſic magnus. Et facta eſt ciuitas magna in tres partes: & ciuitates gentium ceciderunt. Et Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ eius. Et omnis inſula fugit, & montes non ſunt inuenti. Et grando magna ſicut talentum deſcendit de cœlo in homines: & blaſphemauerunt Deum homines propter plagam grandinis, quoniam magna facta eſt vehementer.

COMMENTARIUM VNICVM EXEGETICVM.

De septem Angelis phialas plenas iræ Dei in terram effundentibus.

Imaginaria huius capitis visio describitur.

SECTIO PRIMA.

PRIMVM audiuit Ioannes vocem magnam de templo, hoc est, de cœlo dicentem septem Angelis. *Ite, & effundite septem phialas iræ Dei in terram.* Secundò, Primus Angelus effudit phialam suam in terram: *Et factum est vulnus sæuum, & pessimum in homines, qui habebant characterem bestiæ, & in eos, qui adorauerunt imaginem eius.* *Pessimum vulnus* dicitur, idest, mirum in modum crucians. Quo etiam sensu accipiendum est illud Iob. 2. *Egressus Satan à facie Domini percussit Iob vlcere pessimo à planta pedis vsque ad verticem eius.* *Sæuum* autem appellatur, non quòd ex crudelitate profectũ fuisset, sed quòd esset dirum quoddam vulnus, & magnum, atque adeo sæuitiam, & crudelitatem præ se ferret. Tertiò, *Secundus Angelus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua est in mari:* Dicitur mare conuersum esse in sanguinem sicut mortui, idest, eum colorem retulisse, quem refert cruor hominis occisi. Per *animam viuentem* accipienda sunt omnia aquatilia. Quartò, *Tertius Angelus effudit phialam suam super flumina, & super fontes aquarum, & factus est sanguis,* id est, omnes aquæ fluminum, & fontium conuersæ sunt in sanguinem. Tum verò addit Ioannes Angelum aquarum, idest, Angelum, qui præest aquis, (sunt enim omnia hæc inferiora per Angelos distributa, vt eorum curam habeant,) dixisse: *Iustus es Domine, qui es, & qui eras sanctus, quia hæc iudicasti: quia sanguinem Sanctorum, & Prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti bibere, digni enim sunt.* I.

Iob. 2. 7. Vulnus pessimũ & sæuum quid in sacris

II. Quintò, Quartus Angelus effudit Phialam suam in solem, & datum est illi æstu affligere homines, & igni: & æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen Dei, nec egerunt pœnitentiam. Cum dicitur: *Datum est illi æstu affligere homines, & igni:* significatur tantum fuisse æstum, & ardorem solis, vt ignis potius videretur: est enim ad verbum Græcè: καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρὶ, hoc est, *Et datum est illi æstuare facere homines in igni.* Sextò, *Quintus Angelus effudit phialam suam super sedem bestiæ, & factum est regnum eius tenebrosum, & commanducauerunt linguas suas præ dolore, & blasphemauerunt Deum cæli præ doloribus, & vulneribus suis, & non egerunt pœnitentiam.* Commanducare linguas suas hoc loco est illas præ rabie, & indignatione mordere, & concidere perinde, atque si verè comederentur. Septimò, *Sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphratem, & siccauit aquam eius, vt prepararetur via Regibus ab ortu solis.* Additque vidisse se de ore draconis, & de ore bestiæ, & de ore Pseudoprophetæ exeuntes tres spiritus immundos in modum ranarum. Octauo, Dicuntur Reges vniuersæ terræ congregandi in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon. Nonò, *Septimus Angelus effudit phialam suam in aërem, &*

exiuit vox magna de templo à throno, dicens: factum est. Et facta sunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terraemotus factus est magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt super terram. Et facta est ciuitas magna in tres partes. (male quidem Latini codices habent *fracta est*, cum Graecè habeatur, ἐγένετο, idest, *facta est*,) hoc est, tribus magnis hiatibus relictis ex terraemotu ipsa ciuitas manebit diuisa in tres partes. *Et ciuitates gentium ceciderunt:* multae enim ciuitates toto orbe terraemotus istius magnitudine corruerunt. Praeterea *Babylon magna venit in memoriam ante Deum*, vt meritas poenas reciperet: multae etiam insulae, & montes vi eiusdem terraemotus sunt euersi. Denique *grando magna sicut talentum*, idest, extraordinariae cuiusdam magnitudinis *descendit de caelo in homines.* Graecè est, ὡς ταλαντιαία: appellant autem Graeci talantiaeon, hoc est, talentarē, id, quod est magnae molis, & vastae magnitudinis, vt annotauit Erasmus in scholiis super Apocalypsim. Glossa in hunc locum ait talentum magnum esse centum viginti librarum, mediocre septuaginta librarum, minimum librarum quinquaginta. Sed tantum abest, vt impij eo grandinis supplicio emendati resipiscerent, vt potius propter plagam grandinis Deum blasphemarint. Haec quoad imaginariam visionem.

Glossa. Quid talentum magnū, mediocre, & minimum.

Septem Angelorum phialas effundentium mysterium, & literalis sensus iuxta nostram sententiam explicatur.

SECTIO II.

I. Recolenda est duplex illa septem horum Angelorum expositio, quam superiori capite tradidimus: vna nostra, qua diximus per septem hosce Angelos accipiendos esse plurimos Angelos diuinae iustitiae administros, qui septem plagas à Ioanne commemoratas extremo illo tempore mortalibus inferent: altera communis, quae in septem Angelos vniuersos illius temporis Praedicatores intelligit qui terribilia à Deo peccatoribus decreta supplicia denunciabunt in septem istis plagis abumbrata. Igitur hac sectione docebimus, quid iuxta nostram sententiam per has septem plagas accipiendum sit: in sequenti easdem iuxta communem sententiam explicabimus.

II. Itaque has omnes plagas ad literam, vt verba sonant, accipiendas esse arbitramur. Quemadmodum enim olim Aegyptum Deus per Moysem decem affecit plagis grauissimis, quae in lib. Exodi commemorantur: & deinde succedentibus mundi aetatibus multa, variáque supplicia in orbem, variásque prouincias, ac nationes inuexit: ita etiam extremis illis temporibus, cum supra modum Antichristi, eiúsque sectatorum licentia, libidóque dominabitur, impios grauissimis plagis affliget ministerio Angelorum, quae hoc capite referuntur. Quare quod in primo Angelo dicitur de vulnere saeuo, & pessimo, ita vt dicitur, accidet: quanquam incognitum sit, cuiusmodinam vulneris genus esse debeat, Similem quandam plagam Deus intulit in Aegyptios, Exod. 9. *Factáque sunt vlcera vesicarum turgentium in hominibus, & iumentis.* Et Philistaei grauissimè in inferioribus, & secretioribus corporis partibus diuinitus afflicti fuerunt, eo quòd arcam testamenti captiuam retinerent, vt refertur 1. Reg. 5. Itaque vulnere aliquo saeuissimo punientur diuinitus Antichristi sectatores, hoc est, vt Ioannes ait, qui characterem bestiae habuerint, eiúsque imaginem adorauerint. Secunda plaga erit in mari, quod conuertetur in sanguinem, & omnia maris aquatilia interibunt. Sic enim in Aegypto aqua Nili fluminis in sanguinem conuersa est, & pisces,

Extremis mundi temporibus impios Deus grauissimis plagis afficiet.
Exod. 9. 10.
1 Reg. 5.

sces, qui erant in flumine, mortui sunt, computruítque fluuius, & non poterant Ægyptij bibere aquam fluminis. Tertia plaga erit in fluminibus & fontibus, quæ etiam in sanguinem conuertentur. Quarta erit super solem, qui extraordinario, & prodigioso quodam æstu terram aduret. Quinta erit super sedem bestiæ, idest, super regnum Antichristi, vt interpretatur Andr. Cæsar. quod dicitur reddendum tenebrosum: quia nimirum Antichristi sectatores maximis plagis à Deo percussi non fruentur ampliùs tam prospero rerum suarum successu: sed excruciati doloribus vsque adeo torquebuntur, vt dicat Ioannes, quod præ doloribus, vulneribus, & rabie commanducare debeant linguas, & in Deum exectabiles iactare blasphemias. Sexta erit in flumine magno Euphrate, qui siccabitur, vt præparetur via Regibus ab ortu Solis: nam vti diximus in tractatu de Antichristo, ex decem illis Regibus, qui Antichristi tempore orbis imperium obtinebunt, tres occidendi sunt ab Antichristo, septem reliqui vltro ipsi parebunt: & quoniam aliqui ex his septem erunt eo tempore in partibus Orientalibus, idcirco dicitur siccandus Euphrates fluuius, vt facilè possint ad Antichristum transire, cum illóque bellum nefarium, & funestum Christianis inferre. *Andr. Cæs.*

III. Quod autem hoc loco addit Ioannes, exiuisse de ore draconis, & de ore bestiæ, & de ore Pseudoprophetæ tres spiritus immundos in modum ranarum, (haud dubiè propter immunditiam, & importunam loquacitatem) iréque ad Reges totius orbis, eósque in prælium congregare ad diem magnum omnipotentis Dei, illud significat draconem, idest, diabolum, bestiam, idest, Antichristum, Pseudoprophetam, idest, præcursorem eius, insignem illum Concionatorem, de quo alias diximus, præcepturos esse tribus insignibus Dæmonibus, (hoc enim est exire de ore ipsorum, id est, ad imperium ipsorum) vt eant ad septem illos Reges, qui vltro Antichristo parebunt, eísque persuadeant, vt coacto ex omnibus suis prouinciis innumerabili exercitu sese ad Antichristum adiungant, vt cum eo bellum Christianis inferant, Christique nomen penitus conentur extinguere. Et quoniam omnes illos Christus tandem debet euertere, vt dicitur cap. 17. illis verbis: *Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est*: idcirco dicuntur congregandi in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei, in quo nimirum Christus se omnipotentem Deum esse declarabit. Vnde siccatio Euphratis non plaga est aduersus fideles, sed istis Regibus funesta, quibus malo suo siccatur Euphrates, paratúrque via, vt ad locum certaminis conueniant, ibíque simul omnes cum Antichristo diuinitus extinguantur. Nec verò mirum videri debet, quod Antichristus, eiúsque præcursor potestatem habeant præcipiendi dæmonibus, vt huc, illúcque discurrant, legationibúsque in specie, & forma visibili fungantur. Etenim Antichristus recipiet à Dæmone omnem huiusmodi potestatem, Dæmonibúsque, vt satellitibus, ministris, & legatis ad omnem hominum perniciem abutetur, vt in tractatu de Antichristo ex antiquis Patribus ostendimus. Locus celeberrimus huius prælij indicatur, cum dicitur: *Congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon.* Quidam recentiores suspicantur esse locum prope Hierusalem, & prope vallem Iosaphat, vbi iudicium est futurum, deducúnque à radice ערם *Aram*, quæ significat dolosè agere, & radice *Gadad*, quæ significat exercitum congregare, vt indicetur Deum quodammodo callidè ac dolosè Reges istos cum suis exercitibus vnum in locum coacturum, vt simul omnes extinguat. Coniiciunt etiam videri corruptam vocem, & pro *Armagedon* legendum esse *Maggedon*, siue *Maggedo*, quæ fuit vrbs prope Iesraelem ciuitatem Metropolim decem tribuum, sitámque ad radices montis Gelboë, quæ vrbs, habuit campum magnum capacem præ-

Apoc 17. 14.

Siccatio Euphratis Antichristo, eiusque sectatoribus funesta.

Armagedon vbi sit, & eius etymos.

Maggedo ciuitas metropolis decem tribuum.

Zachar. 12. *2. Paral. 35.* lij, cuius fit mentio Zachar. 12. & 2. Paralip. 35. Verùm similes coniecturæ de corruptis nominibus, quæ suffugij causa excogitari solent, non multùm doctioribus probantur, maximè cum omnibus codicibus aduersantur. *D. Hieron.* D. Hieronymus tractatu de nominibus Hebraicis, *Armagedon*, inquit, *interpretatur Consurrectio tecti, siue Consurrectio in priora: sed melius Mons è latrunculis, vel Mons globosus.* *Nic. Zeger.* Nicolaus Zeger. in Scholiis super Apocalyp. ait secundùm quosdam interpretari montem Euangelij, vel pomorum siue fructuum. Ex quibus verbi interpretationibus multa doctores colligunt ad sensum potius mysticum, quàm literalem pertinentia. Quare conuenientius videtur, vt inscitiam nostram profiteamur, dicamúsque hunc locum esse nobis incognitum: propter mysterium autem appellari Hebraicè *Armagedon*, id est, Consurrectionem tecti, siue Consurrectionem in priora: quia eo nimirum loco diuinitus Antichristo superato, *In eo loco vbi superatus fuerit Antichristus Ecclesiæ tectum rursus consurget* Regibúsque eius sectatoribus euersis rursus Ecclesiæ tectum consurgere debeat, & in pristinam gloriam vendicari. Aut certè montem è latrunculis, quia eò Antichristus cum suis omnibus sectatoribus conueniet. Montem etiam Euangelij, quia in eo Euangelij veritas, falsitásque sectæ Antichristi declarari debeat. Montem pomorum, siue fructuum, quia ibi tandem fere omnes Christi gloriam agnoscentes, eiúsque potentiam, & Diuinitatem prædicantes tanquam pulcherrima poma ex Christo nobilissima arbore pullulare, & tanquam lectissimi fructus colligendi sunt.

IIII. *Septima plaga cuiusmodi futura.* Septima plaga erit in aëre: horrifica enim quædam tonitrua personabunt, conspicientur fulgura, & inconditæ per aërem voces audientur, nimirum vt nonnulli interpretantur, quasi exercituum discurrentium: nam simile quiddam accidit ante Hierosolymæ euersionem per Titum, *Ioseph.* vt narrat Ioseph. lib. 7. de bello Iudaico, cap. 12. *Ante Solis*, inquit, *occasum visi sunt per inane ferri currus totis regionibus, & armatæ acies tranantes nubila, & ciuitatibus circumfusa. Festo autem die, quem Pentecosten vocant, nocte Sacerdotes intimum templum more suo ad res diuinas celebrandas ingressi primum quidem motum quendam, strepitúmque senserunt: postea verò subitam vocem audierunt: Migremus hinc.* Sic igitur proximè ante finem mundi voces etiam in cœlo audientur, strepitúsque exercituum per aërem discurrentium. Quòd enim proximè ante finem mundi hoc debeat contingere, significat Ioannes, cum ait, egressam fuisse vocem magnam de templo, *Factum est*, id est, iam finis mundi aduenit. Octaua. Fiet magnus quidam terræmotus, quo ciuitas magna in tres partes scindetur. *Arethas.* Hanc vrbem arbitratur Arethas Cæsar. esse Hierusalem quę *Apocal. 11.* vrbs magna dicta est, c. 11 cum corpora Enoch, & Heliæ dicuntur iacitura in plateis ciuitatis magnæ. *Hierusalem in tres scindetur partes.* Quæ expositio melior est, quàm illa, quæ communiter traditur de ciuitate impiorum: haud dubiè enim certa aliqua ciuitas designatur, quæ non alia videtur intelligenda, quam ipsa Hierosolymorum vrbs, quæ eo tempore magna meritò dicitur, quoniam, vti diximus, in tract. de Antichristo, eam Antichristus instaurabit, celeberrimámque efficiet. Denique quæ adduntur de Babylone, iam ad cap 17. & 18. pertinent. Atque hæc de literali expositione: nunc communem, quæ nobis mystica videtur, aggrediamur.

Communis

Communis de septem Angelis septem phialas effundentibus expositio commemoratur.

SECTIO III.

QVamquam ea expositio, quam hactenus tradidimus, literalis nobis videatur, non duximus tamen prætermittendam communem, tum ne quis eam in hisce nostris Commentariis desideret: tum quia multa continet ad moralem tractationem spectantia. Et licet interpretes varient, seligemus tamen ex omnibus vnam, quæ magis contextui consentanea videbitur. Primum igitur dubitant Haymo, & Pannon. cur cum præceptum fuisset septem Angelis, vt phialas suas in terram effunderent: *Ite*, inquit, *& effundite septem phialas iræ Dei in terram*: solus primus in terram fuderit: reliqui omnes mandatum transgressi videantur, cum alius quidem in mare, alius in flumina, & fontes, alius in Solem, alius super sedem bestiæ, alius in Euphratem fluuium, alius in aërem fuderint? Cui dubitationi respondent hæc omnia comprehensa fuisse nomine terræ, quæ hoc loco mysticè accipienda est, nimirum pro multitudine impiorum. Verùm illud etiam mysterium elici potest sæpe iustitiæ ministros in suppliciis inferendis mandatum Regis, ac Principis excedere, & vbi potestatem aliquam puniendi à Rege irato acceperunt, continuò sibi omnia licere existimare. Hanc enim eandem ob causam cap. 7. quidam Angelus clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari, dicens: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus*. Quid enim opus fuerat addere, *arboribus*, si Angeli solùm nocendi terræ, & mari habebant potestatem? nimirum vidit ille Angelus eos vltra potestatem sibi datam facere, & cum solum illis permissum fuisset nocere terræ, & mari, etiam arboribus nocere solitos, atque idcirco clamauit: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus*. Præterea timuit, ne strictè admodum interpretarentur mandatum Principis de conferendo beneficio, nisi conceptis verbis arbores expressisset: ferè enim solent Regis ministri potestatem quidem puniendi amplissimè, beneficia autem conferendi strictè interpretari. I.

Haymo. Pannon.

Cur phialas omnes in terram non effuderint.

Apoc. 7. 3. Ministri iustitiæ in inferendis supplicii mandatū Regis solent excedere.

Secundo, Primus Angelus, qui effudit phialam in terram, iuxta communem expositionem, quam sequuntur Primasius, Richard. de S. Victor. Haymo, Ansbert. Pannonius, Ioachimus, Hugo Cardinalis, significat Apostolos, qui fidem Christi prædicare cœperunt, comminantes iram Dei maximam super eos venturam, nisi fidem eius reciperent. Significantur autem Iudæi nomine terræ, quia terrenis commodis insistunt. *Factum est vulnus sæuum, ac pessimum*, Videlicet peccatum infidelitatis, quia Christum vt Regem, ac Messiam noluerunt. Ad exaggerandum autem hanc Iudaici populi infidelitatem appellatur vulnus sæuum, ac pessimum, hoc est, ferè insanabile. Et quoniam hæc Iudæorum infidelitas vsque ad Antichristi tempora perdurabit, quem ipsi tanquam Messiam recipient, idcirco subiungitur: *In homines, qui habent characterem bestiæ, & in eos qui adorauerunt imaginem eius*. Potest quoque per vulnus sæuum, ac pessimum designari hæc Iudæorum extrema captiuitas, quam vsque ad finem mundi patientur. II.

Primas. Rich. Vict. Haymo. Ansbertus. Pannon. Ioachim. Hugo Card.

Iudæi terræ nomine cur significentur.

Eorundem item infidelitas vulnus sæuum ac pessimum cur appelletur.

Tertiò, Secundus Angelus, qui effudit phialam in mare, designat Concionatores, qui Gentilibus Euangelium prædicabunt, vt exponit Richardus de sancto Victore. Rectè enim per mare Gentilitas per falsorum Deorum diuersitatem fluctuans intelligitur. Hi igitur Prædicatores Gentilibus III.

Rich. Vict.

Gẽtilitas designatur per mare. in infidelitate permanentibus Diuinam iram impendere denuntiabunt, quod est phialam plenam iræ Dei effundere: quorum pœna est maris in sanguinem conuersio tanquam mortui, quo significatur Gentilium reprobatio, per quam sempiternæ morti adiudicantur. Alij per mare mundanos homines accipiunt: quòd enim mundus maris nomine adumbrari soleat, vt alia interim omittamus, perspicuum est ex illis verbis Esai. 23. *Erubesce Sidon: ait enim mare: fortitudo maris dicens: Non parturiui, & non peperi, enutriui iuuenes, nec ad incrementum duxi virgines.* Quo loco per mare mundum intelligit D. Hieron. Verùm non est prætermittenda obiter elegans D. Ambrosij expositio: is enim libro de Helia, & ieiunio, cap. 19. expendit conqueri mare de cupiditate eorum, qui ipsum negotiandi causa nauigationibus exagitant. *Tãquam fatigati,* inquit, *elementi vox ista est, ac dicentis: Erubesce Sidon: hoc est: meos fluctus negotiator arguis, cum sis ipse fluctibus inquietior. Erubesce quasi pudore, siquidem periculo non moueris: verecundiores venti sunt, quàm vestræ cupiditates: illi habent otia sua: numquam vestra quærendi studia feriantur: & cum otiosa tempestas est, nunquam vestra otiosa sunt nauigia. Non parturiui, nec peperi, nec nutriui iuuenes: quid me inquietant, quos nescio, quos non agnosco.*

Esai 23. 4. *Mundus maris nomine adumbratur in sacris.* *D. Hieron.* *D. Ambr.*

IIII. Quartò, Tertius Angelus, qui effudit phialam super flumina, & fontes aquarum, vt vult Hugo Card. gerit personam Concionatorum contra Hæreticos, & Schismaticos diuina iudicia denuntiantium, qui per flumina, & fontes exprimuntur: quoniam continent, & scaturiunt aquam pessimorum dogmatum. Quam ob causam de illis dicitur 2. Petr. 2. *Hi sunt fontes sine aqua,* (nimirum veræ sanæque doctrinæ) *nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reseruatur.* Porrò fundente Angelo phialam, aquæ fluminum, & fontium versæ sunt in sanguinem: quo indicatur plaga Hæreticorum detestabilis, & execranda, Deúmque maximè in Hæreticos sæuiturum.

Hugo Card. *2. Petr 2. 17.* *Hæreticorũ plaga detestabilis.*

V. Quintò, Quartus Angelus effudit phialam in solem, hoc est, in Ecclesiæ Prælatos, non rectè Ecclesias à Christo sibi commissas administrantes: quin potius malo exemplo, peruersáque administrandi ratione omnia disturbantes. Ita plerique apud Cœlium Pannonium, à qua expositione ipse non multùm abhorret, meritóque reiicit aliorum sententiam per *solem* hoc loco Romanum Pontificem accipientium. Communiter interpretes per *solem* hoc loco Antichristum accipiunt, qui extremis illis temporibus per summam potentiam, & admiranda prodigia quasi sol in mundo fulgebit. Sed rectius est, vt solis nomine Prælatos in vniuersum accipiamus, qui soli meritò comparantur, quia eorum est in Ecclesiis verbo, & exemplo splendescere. Itaque malis Ecclesiæ prælatis, qui tunc erunt non pauci, Angelus iste acerbissima supplicia comminatur. Quod verò subiungitur: *Et datum est illi*: non intelligendum est concessum fuisse Angelo, vt male credit Primas. sed concessum fuisse soli, vt æstu, & igne homines cruciaret. Etenim semper incommoda, quæ illis plagis commemorantur, non ad Angelum pertinent, sed ad locum, in quo phialæ funduntur. Cum ergo quartus Angelus dicatur effundere phialam suam in solem, de sole accipiendum est, quod sequitur, datum esse illi æstu affligere homines, & igne. Et ita intelligendum, quod ex iniustis, malísque Prælatis, suísque vtilitatibus tantùm seruientibus profectum fuerit, vt homines maximè cruciarentur, & quasi iniustis legibus, iudiciísque oppressi æstuarent, vnde vlterius propter malos, iniustósque Prælatos Deum blasphemauerint, in suáque ipsorum peruicacia magis obfirmati noluerint agere pœnitentiam.

Pannon. *Malis Ecclesiæ prælatis acerbissima supplicia cõminatur Angelus.* *Primas.*

VI. Sextò, In quinto Angelo, qui effudit phialam suam super sedem bestiæ, communiter Interpretes accipiunt Concionatores, qui aduersus multitudinem repro-

reprobotum Antichristo adhærentium disputabunt: meritò autem reprobi sedes bestiæ appellantur, quoniam in illis Antichristus regnabit. *Et factum est*, inquit, *regnum eius tenebrosum*: tum quia Deus regnum Antichristi obscurabit, tandémque omnino euertet: tum quia eius sectatores non illuminabit peculiaribus illis auxiliis, mentísque illustrationibus, quibus sanctos illuminare consueuit.

Reprobi sunt Antichristi sedes.

VII. Septimò, In sexto Angelo, qui effudit phialam suam in flumen magnum Euphratem, designantur Concionatores comminantes Principibus, magnísque ac potentibus viris, qui Antichristo adhærebunt: per flumen enim magnum Euphratem potentia huius seculi, fœlicitásque mundana exprimitur. Itaque Deus Principum, ac Tyrannorum, qui Antichristum receperint, potentiam, opésque extenuabit, prosperúmque secundarum rerum cursum cohibebit, quòd est Euphratem fluuium exsiccare, vt præparetur via Regibus Orientalibus, idest, Catholicis, ac fidelibus, qui Orientem, idest, Christum inhabitant, iuxta illud 1. Petr. 2. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium.* Itaque fœlicitatem Principum sectatorum Antichristi, Christianósque persequentium Deus extinguet, vt Reges isti Orientales tandem è tantis calamitatibus erecti, excitatique respirent. Atque hæc quidem iuxta communiorem huius loci expositionem, quæ nobis tamen mystica potius, quàm literalis videtur.

Fœlicitatem mundanam exprimit Euphrates.
1. Petr 2. 9.
Fœlicitatem principum sectatorũ Antichristi Deus extinguet.

VIII. Illud fortasse verius Euphratem hoc loco non translatè, sed propriè accipiendum, eóque tempore exsiccandum prædici, vt per illũ pateat via Regibus Orientalibus, quò possint ex Oriente ad partes Occidentis facile commeare, vel vt sese ad Antichristum per id temporis in Occidentis prouinciis agentem adiungant, vt collectis in vnum copiis aduersus Ecclesiam bellum gerant, quemadmodum plerique interpretantur: vel, quod nobis videtur probabilius, non vt aduersus Ecclesiam Euphratem traiiciant: sed potius, vt pro Ecclesia: ac fidelibus contra Antichristum, eiúsque exercitum decertent: Nam cum Euphrates non nisi diuina potentia exsiccandus sit, (siquidem Deus est, qui sextum hunc Angelum phialam iræ suæ in Euphratem iubet effundere) non est verisimile illum eius rei gratia siccandum fore, vt Orientis Regibus via ad persequendam Ecclesiam muniatur: sed potius ad eam ab Antichristi tyrannide pro viribus, quoad poterunt, vendicandam. Itaque plaga hæc ad Antichristum pertinet, quoniam idcirco Deus siccabit Euphratem, vt iram suam per Orientales Principes in Antichristum, eiúsque sectatores exerceat. Atque in hanc sententiam interpretantur nonnulli Recentiores illud Psalm. 67. *Regna terræ cantate Deo: psallite Domino, psallite Deo qui ascendit super cœlos cœlorum ad Orientem.* Vbi *ascendere* idem est, atque *equitare*: equitare autem Deus, Christúsque dicitur, cum regna aliqua, siue prouincias ad sui cognitionem, fidémque traducit. Quia enim fidei prædicatio in sacris literis bellum dicitur, quod cum gentium erroribus perfidiáque suscipitur, vt ex Dauidis potissimum, Esaiæ, Zachariæque vaticiniis manifestum est: inde est, quòd Christus in conuersione gentium, tanquam Princeps, bellatórque potentissimus equitare dicitur, iuxta illud Abac. c. 3. *Qui ascendit super equos tuos, & quadriga tuæ saluatio.* Eandémque ob causam Apostoli, & reliqui Concionatores Euangelici Duces nominantur, & bellicis nominibus, velut equorum, arcuum, belli, *Zachariæ* 9. & 12. aliísque similibus censentur. Quare cum dicitur Christus ascendere super cœlos cælorum ad Orientem, de Orientalium prouinciarum ad fidem conuersione accipere oportet, vt prænuntiet Propheta fore, vt sicut primùm Christus in partibus Occidentis equitauit, iuxta illud, quod in eodem Psalmo præcesserat, *Iter facite ei, qui ascendit super Occasum: Dominus nomen illi*: quibus

Reges Orientales contra Antichristũ decertabunt.
Psal. 67. 33.
Equitare quando dicatur Deus
Abac. 3. 8.
Zac. 9. & 12.
Occidentaliũ partium conuersio prædicitur.

verbis Europæ, Africæ, & Occidentalium partium Asiæ conuersio prædicitur, in quibus multò gloriosius fides Christi, quàm in Orientis regionibus, Mesopotamia scilicet, Arabia, Persia, atque India recepta est: ita è contrario secundum Christi ascensum ad Orientem futurum, iisque in partibus Christum magna cum gloria, nominisque sui celebritate super innumerabiles nationes, potentissimósque Reges, ac Dynastas ascensurum, qui ipsius fidei, legisque imperium suscipere debeant, vt nostris iam temporibus Diuino beneficio magna ex parte factum videmus: atque ad extrema mundi tempora cumulatius implendum existimamus, videlicet innumeras tunc nationes, earúmque Reges, ac Principes futuros Christianæ fidei, ac religionis cultores, ex quibus erunt hi Reges Orientales, qui traiecto Euphrate aduersus Antichristum coacto numeroso exercitu ire parent, cum eóque acerrimum pro Ecclesia, Christíque fide, ac religione bellum gerant. Id quod cum fiet, tunc verò Antichristus magis irritabitur, conabitúrque per prædicatores suos Catholicis concionatoribus obsistere: imo Principes sibi subiectos ad redintegrandam aduersus fideles persecutionem incitare. Quam ob causam tres spiritus immundos tanquam legatos mittet ad vniuersos terræ Principes, ac Dynastas: de quibus tamen omnibus Christus in campo Armagedon gloriosè triumphabit, cuius campi expositio ex superiori sectione petenda est.

IX. Denique in septimo Angelo, qui effudit phialam suam super aërem, vt volunt Richard. de S. Vict. Haymo, Pannon. & alij intelliguntur concionatores aduersus aëreas potestates, siue Dæmones in isto aëre agentes Diuina iudicia denunciantes, quòd Antichristum, eiúsque sectatores aduersus Ecclesiam incitauerint. Rectè enim per aërem eiusmodi aëreas potestates designari ostendit illud ad Ephes. 6. *Non est colluctatio aduersus carnem, & sanguinem: sed aduersus Principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus.* Cum igitur istæ aëreæ potestates ex hoc aëre, vbi modo sunt in gehennam præcipites agentur, audietur quamprimùm vox de cœlo quasi cœlitum gratulantium: *Factum est.* Quæ deinde subiiciuntur de diuisione ciuitatis magnæ in tres partes, de Babylone mystica, hoc est, multitudine impiorum accipienda sunt, quæ vt exponit Richard. sicut modò tribus partibus continetur, videlicet Paganismo, Iudaismo, & falso Christianismo: ita in fine mundi in tres partes secabitur per diuersitatem supplicij: aliter enim Pagani, aliter Iudæi, aliter falsi Christiani punientur. Reliqua, quæ de insulis, montibus, grandinéque dicuntur, ad pœnam etiam reproborum pertinent, vt fusè Richard. aliíque exponunt. Illud dissimulandum non fuit, quod idem auctor animaduertit, comparari grandinem talento, eo quod supplicium apud inferos sempiternum, quo Deus in damnatos animaduertit, suæ æquitatis examine ponderat, prout singulorum merita deposcunt.

Rich. Vict. Haymo. Pannon.

Per aerem designantur dæmones.

Ephes. 6. 12.

Richard.

Eadem septem Angelorum phialas effundentium visio ad septem lethalia crimina mysticè accommodatur.

SECTIO IIII.

I. DVximus operæpretium post traditam duplicem literalem expositionem, quandam aliam mysticam de his septem plagis afferre, visionémque accommodare septem capitalibus criminibus: sunt enim multa, eáque aptissima quæ

quæ in hanc expositionem conueniant. Primus igitur Angelus effudit phialam suam in terram, idest, super inuidos, qui terreo colore propter tristitiam, ac mœrorem, quam de aliena fœlicitate concipiunt. terram ipsam imitantur. Rectè autem subiungitur: *Factum est vulnus sæuum, & pessimum in eos, qui habebant characterem bestiæ:* tum quia inuidi peculiari ratione characterem bestiæ habent, eo quòd inuidia sit Dæmonis propria quippe qui hominibus fœlicitatem inuidet: tum quia nullum vulnus est, quàm inuidia, crudelius, & immanius, quippe quæ eum, cui dominatur, crudeliter sauciat: etenim inuidus consumitur tristitia, & alienis bonis contabescit. Id quod expendit D. Chrysost. super 12. cap. epist. 1. ad Corint. *Inuidia*, inquit, *mala sua nescit, successu liquitur aliorum, expressa quædam Satanæ imago. Habet inuidus in se pectus suum corrodentem vermem, veneni fomem, & febrem ardentissimam, qua vritur. Melius esset habere serpentem in visceribus sese voluntantem, quàm liuorem intus depascentem.* Et hom. 1. in Psalm. 51. in eandem sententiam annotauit verba illa, quæ dixit frater Dauidis natu maximus, eidem gloriam, & famam inuidens, quam ex singulari cum gigante certamine consecuturum esse præuidebat: *Quare venisti, & quare dereliquisti pauculas oues in deserto? Ego noui superbiam tuam, & nequitiam tuam. Sicut tinea*, inquit Chrysostomus, *comedit vestimentum: sic & inuidia inuidentem consumit.* Hanc nimirum ob causam concidit vultus Caim, cum vidit Deum ad Abel fratris munera respexisse, vt patet ex illis verbis Domini Genes. 4. *Quare iratus es, & cur concidit facies tua? nónne si bene egeris, recipies? sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit?* Quo loco peccatum pro peccati punitione sumitur. Est autem obiter aduertendum pro eo, quod nos habemus, *In foribus peccatum tuum aderit*, esse Hebraicè, *Ad ostium peccatum tuum robes*, idest, *cubans*, à radice *Rabas*, idest, cubare, siue iacere, & est proprium leonum cubantium, veluti Genes. quadragesimo nono: *Requiescens accubuisti vt leo.* Itáque sic locus accipiendus est: Statim peccatum in foribus tanquam leo, vel molossus cubabit ad teipsum terrendum, ac deuorandum, hoc est, supplicium, ac pœna mox peccatum, & culpam consequetur. D. August. viperæ similem dixit eandem ob causam serm. 83. de tempore. *Sicut*, inquit, *aiunt viperas dilacerato illo ipso materno vtero, in quo conceptæ sunt, nasci, ita & inuidia natura illam ipsam animam, à qua concepta est, consumit, & perdit.* Denique Euseb. auctor Græcus (vt refertur in catena Græca in Genes.) de inuidia intellexit illud, quod Gen. 27. dicitur de Esau, cum sibi vidit præreptam à fratre Iacob benedictionem patris: *Irrugiit clamore magno, & consternatus ait, &c.* Non tam, inquit, dolet præreptam benedictionem, quàm fratris inuidet dignitati, vt qui liuenti ingenio fratris damno magis, quàm suo commodo inuigilaret: id quod arguit & clamor vehemens, & consternatio. Quis verò dubitet consternationem istam exprimere malum illud, quod inuidia in inuidi mentem infert in illam vsque ad consternationem, & interitum crudeliter sæuiendo.

Primi Angeli phiala effusa super terram inuidorum.

Bono alieno quàm tabescat inuidus.

D. Chrysost.

1. Reg. 17.

Gen. 4. 8.

Peccatum vt leo accubans ad deuorãdũ

Gen. 49. 9.

Vipera similis inuidia.

D. August.

Euseb.

Esau in fratrem inuidia

Gen. 27. 34.

Secundus Angelus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua est in mari. Significatur accidia, quæ mari propter amaritudinem comparatur: est enim tristitia, siue amaritudo quædam, ac tædium de spirituali bono. Etenim, vt ait D. Thom. 2. 2. quæst. 35. artic. 2. tristari de bono Diuino, de quo charitas gaudet, pertinet ad speciale vitium, quod vocatur accidia. Meritò autem factus est sanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua est in mari: quia per accidiam virtutes omnes, quæ in anima viuebant, languent, & quodammodo moriuntur. D. Gregor. libr. 32. Moral. sex assignat accidiæ filias, malitiam,

II.

Secũda Phiala effusa in mare accidia

D. Thom.

D. Greg.

Accidiæ filiæ.

rancorem pusillanimitatem, desperationem, torporem circa præcepta, euagationem mentis circa illicita D. Isidorus in lib. de summo bono distinguit tristitiam ab accidia, aitque tristitiam esse, quatenus à laborioso opere, ad quod est obligatio, receditur: accidiam verò, quatenus fit ad quietem indebitam conuersio. Tunc subiungit ex tristitia oriri rancorem, pusillanimitatem, amaritudinem, desperationem: ex accidia verò septem vitia, otiositatem, somnolentiam, importunitatem mentis, inquietudinem corporis, instabilitatem, verbositatem, curiositatem proficisci: de quibus legendus est D. Thom. quæst. citata, art. 4. Fugiendam accidiam docet ipsa rerum vniuersitas, in qua nihil est otiosum: sed omnia res illas, ad quas destinata sunt ab auctore naturæ, summa alacritate cōficiunt. Quod præcipuè cernere liceat in sole, cuius in nascendo alacritatem admiratur Regius vates Psal. 18. *In sole*, seu vt est Hebraicè, *soli posuit tabernaculum suum: & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo exultauit vt gigas ad currendam viam*: quasi dicat: Ipse sol, vbi nocturno tempore in hemisphærio inferiori delituit, summo mane procedit magno cum splendore: quemadmodum si sponsus splendidissimis indutus vestibus procedat è thalamo, è quo cum progreditur, expectantes amici exhilarantur, & gratulabundi excipiunt venientem: & tanquam gigas aliquis potentissimus ad conficiendum præscriptum sibi spatium promptus, & expeditus exoritur. Exemplum diligentiæ, studiique rerum diuinarum præbuit Abrahamus Genes. 18. cum ad excipiendos Angelos festinauit ad tabernaculum, dixitque Saræ: *Accelera tria sata simila, commisce, & fac subcineritios panes.* Ipse verò ad armentum cucurrit, & tulit inde vitulum tenerrimum, & optimum, deditque puero, qui festinauit, & coxit illum. Quem locum ita expendit Origenes homilia 4. in Genes. *Senex currit, Sara accelerat, puer festinat, nullus piger inuenitur in domo sapientis.* Quod autem omnis anima viuens, hoc est, omnia spiritualia dona in hoc accidiæ mari moriantur, perspicuum est ex Prouerb. 24. *Per agrum hominis pigri transiui, & per vineam viri stulti: & ecce totum repleuerant vrticæ, & operuerant superficiem eius spinæ, & maceria lapidum destructa erat.* Id quod mysticè fuit adumbratum in Adonibezec, qui Iudic. 1. dicitur amputasse septuaginta Regibus manuū, & pedum summitates. Sic enim Dæmon per accidiam quasi manuum, pedúmque summitates hominibus amputat, inutiles eos ad quicquam boni agendum reddens.

D. Isidor. — *Fugiēda accidia vniuersitatis rerum exemplo.* — *Psal. 18. 5.* — *Exemplum diligentiæ in Abrahamo.* — *Gen. 18. 6.* — *Origen.* — *Omnia dona spiritualia suffocat accidia.* — *Prou. 24. 30.* — *Iudic. 1.*

III. Tertius Angelus effudit phialam suam super flumina, & super fontes aquarum: & factus est sanguis. Nomine fluminum, & fontium plerique gulam accipiunt, cui explendæ immensa diuitiarum flumina, aurique fontes vix sufficiunt. Qui tamen omnes in sanguinem conuertuntur: quoniam vt dicitur Prouerb. 21. *Qui diligit epulas, in egestate erit.* Nec verò solùm in præsenti vita, sed etiam in futura: vnde diues ille epulo apud inferos guttulam aquæ expetebat, quæ tamen ei iure negabatur. Et ad Philipp. 3. *Multi ambulabant, quos sæpe dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt.* In huius rei typum 4. Reg. 25. Nabuzardan Princeps coquorum, seruus Regis Babylonis destruxit muros Hierusalem: quia venter, cui tanquam coquorum Principi omnia seruiunt, vniuersas opes, imo & virtutum ædificia, ac muros, quibus anima se tuetur, funditus euertit. Imo sicut idem Nabuzardan vasa templi transtulit in domum Regis Babylonis, fecitque vasa templi vasa palatij, & coquinæ: ita interdum luxui, & abdominii dediti Ecclesiastici beneficiorum redditus, qui etiam vasa sacra appellari possunt, efficiunt vasa coquinæ, cum iis ad infinitos gulæ sumptus sustinendos abutuntur. Denique eleganter dixit Hieronymus in epistola ad Salinam

Tertia phiala super gulæ fontes, & flumina. — *Prou. 21. 17.* — *Gula in hac, & alia vita egenum reddit.* — *Philip. 3. 18.* — *4. Reg. 25.* — *Nabuzardā typus gulæ dediti.*

linam. *Procul sint*, inquit, *à conniuiis crassa turtures, & aues omnes, quibus amplissima patrimonia auolant.* D. Hieron.

Quartus Angelus effudit phialam suam in solem: & datum est illi æstu affligere homines, & igni: & æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen Dei. Hæc plaga super iram infligitur: rectè namque in solem phiala effunditur, cum ira dominatur: quia nihil magis lumen rationis obscurat, & quodammodo solem mentis de medio tollit, quàm ira: est enim ira furor breuis. Imo Seneca tract. de ira, docet nullam esse viam expeditiorem ad insaniam, quàm iram. Quo sensu dixit Paulus ad Rom. 12. *Non vosmetipsos defendentes, sed date locum iræ*, quasi videlicet furioso: sic enim furiosis hominibus liberum locum damus. A qua expositione non multum abhorret D. Basilius cum sic locum interpretatur. *Date*, inquit, *locum iræ quasi torrenti, qui obuia quæque impetu suo rapidissimo deuoluit.* Meritò quoque subiungitur consequutum fuisse æstum, & blasphemiam, quia propter iram sanguis æstuat, & efferuescit, eúmque feruorem blasphemiæ in Deum, sanctósque consequuntur.

IIII. Quarta phiala super solem ira. Ira furor. Seneca. Rom 12.19. D. Basilius.

Quintus Angelus effudit phialam super sedem bestiæ, hoc est, super superbiam, quæ sedes est dæmonis, iuxta illud Iob 41. *Ipse est Rex super vniuersos filios superbiæ.* Factum est regnum eius tenebrosum, quia tandem Deus, qui superbis resistit, Iacob. 4. eorum superbiam frangit, dominatúmque obscurat: & quia superbi ex humiliatione incredibilem dolorem concipiunt, propterea dicuntur præ rabie suas ipsorum linguas commanducasse. Sextus Angelus effudit phialam in flumen magnum Euphratem, hoc est, in libidinem, & luxuriam, quæ Euphrati flumini comparatur, tum quia instar Euphratis rapidissimi fluminis magnam hominum partem secum deuoluit: tum quia dulcium aquarum nomine rectè voluptas carnalis exprimitur: siccantur autem aquæ fluminis, quia tandem voluptuarij homines, & plurimis in hac vita tum morbis, tum aliis miseriis diuexantur, & sempiternis tandem apud inferos tormentis cruciantur. Denique septimus Angelus effudit phialam in aërem, hoc est, in auaritiam, quę instar camęleontis aëre vescitur, nec bonis, quæ possidet, vnquam fruitur. Hanc enim etiam ob causam auaritia appellatur *idolorum seruitus*, ad Galat. 5. quoniam, vt ait D. Chrysostomus, sicut idololatræ venerantur idola, nec ea præ reuerentia tangere audent: ita auarus pecunias tanquam idolum veneratur, nec eas præ reuerentia audet contingere, sed inani tantùm earum aspectu delectatur.

V. Quinti Angeli phiala in superbiam. Iob. 41.25. Iacob 4. Sexti Angeli phiala in luxuriam. Septimi Angeli phiala in auaritię aërem. Galat. 5. 20. D. Chrys.

ARGVMENTVM.

Richardus de Sancto Victore existimat caput hoc ad quintam adhuc visionem huius operis pertinere: fortasse ex eo, quòd vnius è septem Angelis habentibus septem phialas plenas iræ Dei mentio fiat. Sed rectius Pannonius cum aliis hinc sextam visionem inchoat, in qua de damnatione meretricis magnæ, & ruina Babylonis disseritur, vt patebit ex sequentibus.

CAPVT DECIMVMSEPTIMVM.

T venit vnus de septem Angelis, qui habebant septem phialas, & locutus est mecum dicens: Veni, & ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terræ, & inebriati sunt, qui inhabitant terrã, de vino prostitutionis eius. Et abstulit me in spiritu in desertum. Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decem. Et mulier erat circundata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, & margaritis, habens poculum aureum in manu sua plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius. Et in fronte eius nomen scriptum: Mysterium: Babylon magna, mater fornicationum, & abominationũ terræ. Et vidi mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, & de sanguine Martyrum Iesu. Et miratus sum, dum vidissem illam, admiratione magna. Et dixit mihi Angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris, & bestiæ, quæ portat eam, quæ habet capita septem, & cornua decem. Bestia, quam vidisti, fuit, & non est, & ascensura est de abysso, & in interitum ibit, & mirabuntur inhabitantes terram (quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ à constitutione mundi) videntes bestiam, quæ erat, & non est. Et hic est sensus, qui habet sapientiam. Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt. Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit: & cum venerit, oportet illum breue tempus manere. Et bestia, quæ erat, & non est, & ipsa octaua est, & de septem est, & in interitum vadit. Et decem cornua, quæ vidisti, decem reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges vna hora accipient post bestiam. Hi vnum consilium habent, & virtutem, & potestatem suam bestiæ tradent. Hi cum Agno pugnabunt: & Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum: & qui cum illo sunt vocati, electi, & fideles. Et dixit mihi: Aquæ, quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & gentes, & linguæ. Et decem cornua, quæ vidisti in bestia: hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum est illi, vt dent regnum suum bestiæ, donec consummentur verba Dei. Et mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.

COM-

COMMENTARIVM
PRIMVM EXEGETICVM.

De sexta visione Ioannis.

Imaginaria huius capitis visio describitur.

SECTIO PRIMA.

COMMEMORAT Ioannes venisse ad se vnum de septem Angelis, qui habebant septem phialas, de quibus dictum est superiori capite, dixisseque sibi: *Veni: ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas, cum qua fornicati sunt Reges terræ.* Tum addit apparuisse sibi huiusmodi visionem. Primò, Vidit mulierem sedentem super bestiam coccineam plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decem. Quod ait, *Mulierem sedentem super bestiam coccineam:* dubium est in Latina editione, vtrum illud nomen *coccineam* ad bestiam, an ad mulierem pertineat? Verùm ex Græco contextu est perspicuum non posse ad mulierem, sed ad bestiam spectare. Sic enim Græcè legimus: εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον. Secundò, Mulier erat circundata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, ac margaritis. Tertiò, Habebat poculum aureum in manu, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eiusdem. Quartò, In fronte eius erat nomen scriptum: *Mysterium, Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ.* Quidam existimant nomen scriptum in fronte fuisse hoc nomen, *Mysterium*: alij, quod videtur probabilius, sentiunt nomen scriptum fuisse illud, *Babylon magna, mater fornicationum & abominationum terræ.* Nomen verò, *Mysterium*, appositum esse per parenthesim, vt indicetur in nomine, quod gerit scriptum in fronte, arcanum quiddam, plenúmque mysterij latere. Quintò. Ait Ioannes vidisse se mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, & de sanguine Martyrum Iesu, vehementérque fuisse admiratum. Sextò, subiungit explicatum fuisse ab Angelo sacramentum mulieris, & bestiæ, quæ Angeli explicatio magnis quoque & ipsa difficultatibus est implicita. *Bestia*, inquit, *quam vidisti, fuit, & non est, & ascensura est de abysso, & in interitum ibit. Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, & Reges septem sunt. quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit, & cum venerit, oportet illum breue tempus manere. Et bestia, quæ erat, & non est, & ipsa octaua est, & de septem est, & in interitum vadit. Decem cornua, quæ vidisti, decem Reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam Reges vna hora accipient post bestiam. Hi vnum consilium habent, & virtutem, & potestatem suam bestiæ tradent. Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos. Decem cornua, quæ vidisti in bestia, hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum est illis, vt dent regnum suum bestiæ, donec consummentur verba Dei.* Denique, vt se magis Angelus explicaret, subiunxit: *Mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super Reges terræ.* Hæc fuit Angeli interpretatio, quæ adhuc interpretationem requirit.

[Margin: I.]

[Margin: Dubitatio.]

[Margin: Duplex opinio de nomine mulieris.]

Communis expositio de muliere sedente super bestiam coccineam commemoratur, & reiicitur.

SECTIO II.

I. COmmunis expositio huius mulieris, siue Babylonis nomine multitudinem impiorum accipiendam esse docet, eorúmque hoc loco damnationem describi, eo quòd Babylon sit confusionis ciuitas, quæ *Meretrix magna* appellatur, quòd creaturam Deo præponere genus quoddam sit spiritualis fornicationis. Sedet super aquas multas, id est super populos multos, vt Angelus ipse interpretatur: quia multitudo impiorum ex omnibus gentibus conflatur. Sedet super bestiam coccineam, idest, super diabolum, qui impiorum multitudinem sustinet. Is bestiæ coccineæ similis dicitur propter Sanctorum sanguinem, quem continuò per Tyrannos effundit. Plena est nominibus blasphemiæ, quia vbique gentium à reprobis nomen Dei blasphematur. Per capita septem omnes Reges impij, & idololatræ significantur. Per cornua decem omnia regna illis subiecta: vterque enim numerus vniuersitatem continet. Mulier est circundata purpura, & coccino ad significandam externam mundanarum rerum pulchritudinem, qua impij capiuntur: inaurata est auro, & lapide pretioso, & margaritis propter eiusmodi rerum affluentiam, quibus impij circumfluunt. Gerit in manu poculum aureum plenum abominatione, & immunditia, quia sub speciosa quadam pulchráque mundanæ fœlicitatis specie, & inanis voluptatis imagine omnis generis immunditiam, atque turpitudinem, tum quæ ipsis peccatis, tum quæ peccatorum miseriis, & incommodis, ipsísque tandem apud inferos cruciatibus continetur, suis amatoribus propināt. Verùm ne mulier tam pulchro, elegantíque ornatu incautos, insipientésque amatores in fraudem inducat, gerit in fronte scriptum nomen, ex quo statim meretrix esse dignoscitur, *Babylon mater fornicationum, & abominationum terræ.* Nam ipsum nomen Babylonis confusionem notat, meretricium autem officium turpitudinem mulieris declarat. Pānonius existimat ipsum etiam nomen, *Mysterium*, in fronte scriptum fuisse, quia nimirum opera Babylonis quibusdam sunt in fronte, quibusdam autem in mysterio: simplicibus enim mysterium sunt, quia occulta sunt eis ea, quæ à reprobis efficiuntur, latétque eos mundanæ fœlicitatis inconstantia, & fallacitas, at sapientibus in fronte sunt, quia conspicua, & manifesta. Alij nomine mysterij illud indicari arbitrantur, quòd à reprobis multa efficiantur per hypocrisim, quæ mysterium continent: quoniam arcano quodam, ac secreto artificio virtutem simulent nihil minùs, quàm eam adamantes. Vnde merito in fronte hypocritarum *mysterium* scriptum est: quia in omnibus eorum actionibus mysterium latet, idest, subdolum, & occultum honoris adipiscendi studium. Alij sic. Gerit mulier titulum mali operis in fronte, quia reprobi de malis, quæ agunt, gloriantur, iuxta illud Psal. 51. *Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate?* & Esai. 3. *Quasi Sodoma prædicauerunt peccatum suum.* Ebria est de sanguine Sanctorum, & de sanguine Martyrum Iesu propter infinitam vim sanguinis Martyrum, quam Tyranni effuderunt.

Impiorum multitudo, gloria, & damnatio.

Nomen mysterium explicatur.

Pannon.

Psal. 51. 3.
Esai. 3. 9.

II. Angeli interpretatio huiusmodi est. *Bestia*, inquit, *quam vidisti, fuit, & non est.* Quoniam bestia, super quam mulier sedet, Diabolus ipse est, qui dicitur fuisse, & non esse: quoniam ante aduentum Christi dominabatur in mundo, cum ei toto orbe templa, aræque erigebantur: at post aduentum Christi de mundo per passionem eius eiectus fuit, quemadmodum Christus ipse promiserat Ioan. 12. *Princeps huius mundi eiicietur foras. Et ascensura est de abysso, & in interitum ibit.*

Angeli interpretatio de bestia.

Ioan. 12. 31.

Quoniam

Quoniam iterum Antichristi tēpore regnabit, sed tandem in interitum ibit, quia post mortem Antichristi regnum eius omnino dissipabitur. *Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt.* Hic interpretes aiunt septem capita, septem montes, septem Reges vniuersum esse reproborum principatum, & multitudinem, quæ ex Regibus, ac Principibus, subiectísque populis coalescit, & vt ait Richard. per septem status ab initio defluxit. Primus status fuit ab Adam vsque ad Noë. Secundus à Noë vsque ad Abraham. Tertius ab Abraham vsque ad Moysen. Quartus à Moyse vsque ad Dauidem. Quintus à Dauide vsque ad Christum. Sextus à Christo vsque ad Antichristum. Septimus sub Antichristo vsque ad finem mundi. Itaque per septem Reges omnes Reges horum statuum intelliguntur. Iuxta quam expositionem sequitur: *Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit, & cum venerit, oportet illum breue tempus manere*: quia quinque ex præcedentibus septem statibus ante aduentum Christi, & ante tempus huius visionis iam transierant: vnus nunc est, qui à Christo vsque ad Antichristum decurrit: septimus, qui erit tempore Antichristi, nondum venit: sed cum venerit, non multùm durabit, quia tribus tantum annis cum dimidio circunscribetur. Bestia, quæ erat, & non est, & ipsa octaua est, & de septem est, Dæmon ipse ab his auctoribus accipitur. De septem est, quia similiter peccat: sed tamen octaua est, quia omnes malitia, astutiáque longè superat. Ad nihil enim, inquit Haymo, appellauit octauam, quæ septima erit, nisi vt ostenderet, quòd septies amplius tunc dominabitur Antichristus, quàm reliqui omnes superiores Tyranni, qui Ecclesiam variis temporibus fuerunt persecuti. *Decem cornua, quæ vidisti, decem Reges sunt.* Est sermo, vt vult Richard. de decem illis Regibus toties commemoratis, in quos Antichristi tempore Romanum imperium diuisum erit: qui cum Agno pugnabunt, quia fidem Christi extinguere conabuntur: sed ab Agno tamen vincentur. *Hi odient fornicariam, & desolatam facient illam.* Odisse hoc loco aiūt communiter interpretes illud significare, quòd prædicti Reges fouendo, & adiuuando impiorum multitudinem aduersus Christum eam sempiternis inferorum cruciatibus obnoxiam facient, quod maximum sane odium censeri debet.

Richardus. *Septem mūdi status.* *Bestia octaua cur Dæmon.* *Haymo.* *Richard.*

III. Hæc est communis huius visionis expositio, in qua multa sunt, ad quæ visio quasi inuita, & repugnans trahitur. Primum quia Ioannes non ita generatim de impiorum multitudine sub istius mulieris, siue Babylonis typo loqui videtur, cum eam peculiaribus quibusdam signis, notísque distinguat, vt ex hoc ipso cap. 17. & sequenti 18. manifestum est: appellatur enim *Babylon illa magna, ciuitas illa fortis.* Fit etiam mentio septem montium, vt certam aliquam vrbem videatur Angelus designare voluisse. Id quod non obscurè significauit Angelus ille, qui mulieris mysterium Ioanni explicauit: sic enim suam de muliere expositionem conclusit: *Mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super Reges terræ.* Deinde, quoniam huius mulieris, siue Babylonis euersio prædicitur cap. 18. futura extremis temporibus ante ipsum mundi finem: siquidem fidelibus dicitur: *Exite de illa populus meus, vt ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis*: & de mercatoribus, qui in ea negotiari solebant, adiungitur: *Mercatores ab ea longe stabunt propter timorem tormentorum eius flentes, ac lugentes*: quod necesse est ad extrema tempora ante ipsum mundi finem, extremúmque iudicium referre. Cum igitur multitudo impiorum cessare non debeat ante ipsum iudicij diem, quomodo in illam quadrare potest hæc, quæ à Ioanne prædicitur, Babylonis euersio? Accedit, quòd si mulier hæc, siue Babylon esset vniuersa multitudo impiorum, non possent ab illa recedere negotiatores, mercatorésque eius vrbis, cum & ipsi quoque in ipsa multitudine impiorum comprehendantur. Porrò illud,

Cur non probetur communis expositio prima ratio. *Secunda ratio.* *Apoc. 18. 4.* *Postrema ratio.*

quòd decem Reges debeant odisse fornicariam, eámque desolatam facere, quomodò quæso cum ista expositione cohæret? Enim vero quî fieri potest, vt decem illi Reges impiissimi odio habere debeant ipsam multitudinem impiorum, cum ipsi, vt fatentur huius expositionis auctores, sint præcipua impiorum pars. Nam quod de spirituali illo odio dicitur, quatenus eam fouendo, & adiuuando addicant cruciatibus sempiternis, alienum plane est, & extortum. Itaque facile est conijcere aliam quamdam accipiendam esse fornicariam, aliámque Babylonem odio habendam ab illis decem Regibus, ab iísque funditus excidendam, de qua iam sectione sequenti aggredimur disputare.

Reiecta superiori sententia de muliere sedente super bestiam coccineam, vera, & germana statuitur.

SECTIO III.

I. VT facile quiuis ex superioribus intelliget, ea profectò expositio, quàm communiter in hunc locum interpretes afferunt, & nos paulò ante commemorauimus, inuitum ad se, ac repugnantem Ioannem pertrahit: quare aliam excogitare impellimur, quæ contextui congruentior appareat. Igitur cum hæc mulier proprium nomen in fronte scriptum præferat, *Babylon mater fornicationum*, videndum de quanam Babylone sermo sit: Babylonem enim aliquam mysticam accipiendam esse demonstrat vox illa, *Mysterium*, quod indicat sub Babylonis nomine mysterium aliquod occultari. Quare existimamus nomine Babylonis Romanam vrbem significari in hoc Apocalypsis opere, vbi toties Babylon nominatur. Nam quòd Roma Babylonis nomine censeatur, perspicuum est ex 1. Pet. vlt. *Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone electa* (sic enim legere possumus, cum sit Græcè συνεκλεκτὴ) Quo loco sub typo Babylonis Romam significatam esse docent Tertul. lib. aduersus Iudæos, c. de Natiuitate, Euseb. Cæsar. lib. 2. Eccl. hist c. 15. Beda in eum locum, & D. Hier. in lib. de viris illustribus, in Marco. Imo hanc ipsam Babylonem, de qua Ioannes hoc capite, aliísque disserit, Romanã vrbem interpretatur Tertul. loco citato, & D. Hier. in epist. ad Algasiam, q. 1 & fusè in epist. ad Marcellam, vt commigret Bethlehem. *Lege, inquit, Apocalypsim Ioannis, & quid de muliere purpurata, & scripta in eius fronte blasphemia, septem montibus, aquis multis, & Babylonis cantetur exitu, cõtuere: Exite, inquit Dominus, de illa populus meus, & ne participes sitis delictorum eius: fugite de medio Babylonis. Cecidit enim Babylon magna, & facta est habitatio Dæmoniorum. Est quidem ibi sancta Ecclesia: sunt trophæa Apostolorum, & Martyrum: est Christi vera confessio: est ab Apostolo prædicata fides, & Gentilitate calcata in sublime se quotidie erigens vocabulum Christianum: sed ipsa ambitio, potentia, magnitudo vrbis, videre, & videri, & tantam frequentiam hominum saltem inuitum videre à proposito Monachorum, & quiete aliena sunt.* Ex quibus verbis constat Hieronymum de vrbe Roma hanc Apocalypsis Babylonem intellexisse. Cæterùm nomen Babylonis non ad eam Romam transferendum est, quæ modo sub Romano Pontifice fidem Christi profitetur: sed ad eam, quæ antequàm reciperet fidem Christi, idolis seruiebat, & ad eam, quæ erit tempore Antichristi, quam à summo Pontifice Romano, atque adeo à fide defecturam Ioannes hoc capite & sequenti commemorat.

Nomine Babylonis Roma.
1. Petr 5. 13.
Tertull.
Euseb. Cæsa.
Beda.
D. Hieron.
Roma sub quo statu hic accipienda.

II. Existimamus igitur cum Tertull. & D. Hierony. nomine Babylonis hoc Apocalypsis opere, potissimùm que hoc capite, & sequent, nomine etiam mulieris fornicariæ Romanam vrbem sub duplici illo statu accipiendam esse, eiúsque vrbis calamita-

calamitatem,& excidium sub Antichristi tempore futurum prænuntiari, Deúmque memorem tyrannicæ crudelitatis,qua sub Imperatoribus Romanis in Christianos Roma deſæuiit,eam per decem Reges omnino euersurum. Et verò Romã Ioannes clarissimis argumentis videtur indicasse, cum dixit mulierem sedere super septem montes:imo omnia,quæ his capitibus memorantur,in Romanam vrbem aptissimè quadrant. *Veni*,inquit,*ostendam tibi damnationem meretricis magnæ,cum qua fornicati sunt Reges terræ,& inebriati sunt,qui inhabitant terram,de vino prostitutionis eius*:quia,vt ait D.Leo serm.de Natiuit. Apostolorum Petri, & Pauli, *Cùm pene omnibus dominaretur gentibus,omnium gentium seruiebat erroribus: & magnam sibi videbatur assumpsisse religionem, quia nullam respuebat falsitatem.* Vnde omnium Deorum superstitionibus imbuta quasi meretrix prostituta vniuersis populis sedebat. Dicitur circũdata purpura,& coccino,inaurata auro, lapide pretioso,& margaritis,propter summam opum abundantiam,atque in victu,vestitu, rebúsque omnibus luxum incredibilem. Habet poculum aureum in manu plenũ abominatione,& immunditia fornicationum:quoniam omnibus gẽtibus,quibus imperabat,idololatriam suam,falsorúmque deorum,quos colebat,superstitiones impurissimas sub specie religionis quasi poculum aureum,propinabat. *Romæ idololatria quæ fuerit.* *D. Leo.*

Quæ verò sequuntur in interpretatione, quam Angelus adhibuit,sic habent. III. *Bestia,quam vidisti, fuit,& non est:ascensura est de abysso,& in interitum ibit.* Eodem modo exponenda sunt, quo sectione præcedenti iuxta communẽ expositionem. *Septem capita septem montes sunt*,videlicet Palatinus, Quirinalis, Auentinus, Cælius, Viminalis, Æsquilinus, Ianicularis. *Et Reges septem sunt*:nimirum docet Angelus per septem capita bestiæ,super quam mulier sedet,(ad bestiam enim referẽda sunt ipsa capita, non ad mulierem,quemadmodum & illud, *Plena nominib' blasphemiæ*,vt patet ex Græco cõtextu,cùm Græcè habeatur ἔχον, neutro genere, quod cum Græco θηρίον consentit:nam si ad mulierem spectaret,dicendum foret, ἔχουσαν) docet, inquam, Angelus per septem capita bestiæ non solùm septem montes,sed septem etiam Reges accipiendos esse. Qui verò nam illi sint, statim exponit: *Quinque*,inquit,*ceciderunt,vnus est,& alius nondum venit.* Non placet nobis sententia Marij Victorini Episcopi existimantis quinque Reges,qui ceciderunt,esse illos Imperatores Romanos, qui post Neronem vsque ad tempus, quo Ioannes hæc scribebat, imperarunt, videlicet Vespasianum, Titum, Galbam, Othonem, Vitellium:tum verò cum dicitur; *Vnus*,intelligi Domitianum, qui eo tempore imperabat: eum verò, qui nondum venit, esse Neruam, qui Domitiano successit, qui quoniam non integro biennio imperium tenuit, idcirco subiungi: *Et cum venerit: oportet illum breue tempus manere.* Non placet, inquam, hæc Victorini expositio, quoniam Ioannes paulò post loquens de Antichristo facit illum vnum de septem istis Regibus:inter Neruam autem, & Antichristum quamplurimi Romani Imperatores interiecti sunt. Nec multùm in istis credendum est Victorino, quippe qui in eo errore fuit, vt putauerit Neronem in fine mundi à mortuis excitandum,ipsúmque fore Antichristum. Quocirca rectius dicemus per septem istos Reges,septem mundi status intelligendos esse, vt aiebat communis opinio, quæ in hac re nobis probatur, primũ ab Adam vsque ad Noë, secundum à Noë vsque ad Abraham, tertium ab Abraham vsque ad Moysen, quartum à Moyse vsque ad Dauidem, quintum à Dauide vsque ad Christum, sextum à Christo vsque ad Antichristum,septimum ab Antichristo vsque ad finẽ mundi. *Septem montes Romæ.* *Marij de 7. Regibus expositio non probatur.* *Probatur communis de 7. statibus.*

Itaque septem Reges significant septem numeratos status, in quibus varij IIII. Principes, & Reges Dei famulos diuexarunt: præcipuè verò posterioribus

temporibus Ecclesiam à Christo fundatam variis persecutionibus oppresserunt. Tum verò rectè subiungitur: *Quinque ceciderunt*: quoniam quinque iam status, quo tempore hæc Ioannes mandabat literis, prætereierant. *Vnus est*, hoc est, vnus adhuc durat à Christo vsque ad Antichristum decurrens. *Alius nondum venit*, id est, postremus sub Antichristo. *Et cum venerit, oportet illum breue tempus manere*: quoniam tribus tantùm annis cum dimidio imperabit. *Bestia, quæ erat, & non est, de septem est, & ipsa octaua est*, hoc est, Dæmon (is enim per bestiam intelligitur) de septem est, quia ipse in omnibus superioribus Tyrannis, & Ecclesiæ persecutoribus tanquam in membris suis Ecclesiam diuexauit, & in Antichristo potissimum tanquam in membro præcipuo aduersus eandem dimicabit. Et nihilominus octaua est, quia verè Dæmon ab iis omnibus Regibus diuersus est, & quasi eorum comparatione octauus Ecclesiæ infensissimus hostis. *Decem cornua, quæ vidisti, decem Reges sunt*. Intelliguntur illi decem Reges, in quos diximus tractatu de Antichristo diuidendum fore imperium Romanum, & totius orbis principatum. *Qui potestatem tanquam Reges vna hora accipient post bestiam*. Siue legamus *bestiam*, vt habet nostra editio: siue *cum bestia*, vt legunt Biblia Complut. Andr. Cæs. Arethas, & Primas. idem sensus efficitur. Accipiunt enim regnum *cum bestia*, id est, tempore Antichristi: vel *post bestiam*: scilicet gradientes, quasi ipsam vt famuli sequantur, eique obtemperent. Quod dicitur, *vna hora*, significat exiguo tempore regnaturos.

Dæmonis in Ecclesiam odium mirū.

Decem Regum imperium.

Varia lectio.

V. *Hi cum Agno pugnabunt*, quoniam simul cum Antichristo bellum difficillimum Ecclesiæ inferent, fidelésque vbique insectabuntur. *Hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt*. Recolenda sunt, quæ in tractatu de Antichristo diximus de decem Regibus, qui orbis imperium obtinebunt, cum Antichristus aduenerit: ex quibus Antichristus tres bello profligatos trucidabit: septem reliquos sibi vltro obtemperantes in societatem admittet. Cum ergo hoc loco Angelus Ioanni prænuntiet fore, vt hi decem Reges odio habeant fornicariam, eámque omnino euertant, & incendant: manifestè colligitur paulò ante, quàm Antichristus adueniat, vel saltem ad initium eius imperij Romanam vrbem ab his decem Regibus euersum, & concrematum iri: siquidem cum Antichristus imperauerit, non futuri sunt decem Reges, sed septem. Quoniam verò hæc Romanæ vrbis euersio, & incendium debet ex Diuina iustitia proficisci, quæ de vrbe illa, vbi tanta vis sanguinis Martyrum sub Imperatoribus Romanis effusa est, extremis temporibus pœnas iustissimè exposcet, idcirco additur: *Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum est illi*, scilicet Antichristo: *vt dent regnum suum bestiæ, donec consummentur verba Dei*. Etenim vt omnes aduersus Romanam vrbem conspirēt, permittet Deus, *Vt dent regnum suum bestiæ*, id est, potestatem suam Dæmoni committant ad persecutionem fidelium: & ita *consummentur*, hoc est, impleantur Diuinæ prædictiones de extremorum temporum acerbitate. Denique, vt intelligeremus sermonem esse de Romana vrbe, concludit Angelus: *Et mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ*. Etenim tempore, quo hæc Ioanni monstrabantur, Romana vrbs penè omnibus Regibus terræ imperabat. Hæc in genere de Romanæ vrbis incendio, & euersione dicta sunt, quæ sequenti capite adhuc magis explicantur.

Romanæ vrbis euersio, quo tempore futura.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Babylonis, hoc est, Romanæ vrbis in fine mundi euersionem, quam superiori capite Angelus veluti in summa perstrinxerat, nunc alius Angelus luculentius explicare aggreditur: quam ob causam non necesse est nouum hoc capite commentarium inchoare, sed satis erit persequi præcedens.

CAPVT DECIMVMOCTAVVM.

ET post hæc vidi alium Angelum descendentem de cælo, habentem potestatem magnam, & terra illuminata est à gloria eius. Et exclamauit in fortitudine, dicẽs: Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta est habitatio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ, & odibilis: quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cum illa fornicati sunt, & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti sunt. Et audiui aliam vocem de cælo dicentem: Exite de illa populus meus, vt ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis. Quoniam peruenerunt peccata eius vsque ad cælum, & recordatus est Dominus iniquitatem eius. Reddite illi, sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate duplicia secundum opera eius. In poculo, quo miscuit vobis, miscete illi duplum. Quantum glorificauit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum, & luctum: quia in corde suo dicit: Sedeo regina, & vidua non sum, & luctum non videbo. Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur: quia fortis est Deus, qui iudicabit illam. Et flebunt, & plangent se super illam reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in deliciis vixerunt, cum viderint fumum incendij eius: longè stantes propter timorem tormentorum eius, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudicium tuum. Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam: quoniam merces eorum nemo emet amplius, merces auri & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, & cocci, (& omne lignum thyinum, & omnia vasa eboris, & omnia vasa de lapide pretioso, & æramento, & ferro, & marmore, & cinnamomum) & amomum & odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & similæ, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorum, & rhedarum, & man-

cipiorum, & animarum hominum. Et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te: & omnia pinguia, & præclara perierunt à te: & amplius illa iam non inuenies. Mercatores horum, qui diuites facti sunt, ab ea longè stabunt propter timorem tormentorum eius, flentes, ac lugentes, & dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioso, & margaritis: quoniam vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ, & omnis gubernator, & omnis, qui in lacum nauigat, & nautæ, & qui in mari operantur, longè steterunt, & clamauerunt videntes locum incendij eius, dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ? Et miserunt puluerem super capita sua, & clamauerunt flentes, & lugentes, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, in qua diuites facti sunt omnes, qui habebant naues in mari, de pretiis eius, quoniam vna hora desolata est. Exulta super eam cælum, & sancti Apostoli, & Prophetæ, quoniam iudicauit Deus iudicium vestrum de illa. Et sustulit vnus Angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, & misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltra iam non inuenietur. Et vox citharædorum, & musicorum, & tibia canentium, & tuba non audietur in te amplius, & omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius: & vox molæ non audietur in te amplius: & lux lucernæ non lucebit in te amplius: & vox sponsi, & sponsæ non audietur adhuc in te, quia mercatores tui erant principes terræ: quia in veneficiis tuis errauerunt omnes gentes. Et in ea sanguis Prophetarum, & Sanctorum inuentus est, & omnium, qui interfecti sunt in terra.

Visio imaginaria huius capitis ad literam explanatur.

SECTIO IIII.

1. PRIMVM vidit Ioannes alium quendam Angelum descendentem de cælo, habentem potestatem magnam. *Et terra illuminata est à gloria eius*, hoc est, tanto splendore radiabat, vt terram vniuersam lucis suæ magnitudine collustraret. Hunc Angelum doctores communiter Christum interpretantur, (eáque expositio nobis probatur) qui de cælo descendisse dicitur per incarnationem: habere etiam potestatem magnam describitur, terrámque splendore suo illuminasse: quia Christus vniuersum terrarum orbem doctrinæ suæ fulgore compleuit, & ignorantiæ, infidelitatísque tenebras veritatis suæ radiis dispulit. Ita Primasius, Rupertus, Richardus, Haymo, Pannonius, & alij hoc loco sentiunt. Secundò, Exclamauit idem Angelus: *Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta est habitatio demoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ, & odibilis, quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes: & Reges terræ cum illa*

Per Angelũ Christus hoc loco.

Primas. Rupertus. Richard. Haymo. Pannon.

illa fornicati sunt: & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti sunt. Franciscus Ribera existimat Romam vsque adeo vastandam, miserrimóque incendio delendam, vt in desertum, & solitudinem euadat, fiátque habitatio bestiarum & Dæmoniorum, quæ desertis locis delectantur. Eodem enim sensu dicitur de Babylonis euersione apud Esaiam capite decimo tertio. *Non habitabitur vsque in finem, & non fundabitur vsque ad generationem, & generationem: nec ponet tibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi, sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus: & habitabunt ibi Struthiones, & pilosi saltabunt ibi: & respondebunt ibi vlulæ in ædibus eius, & sirenes in delubris voluptatis.* In quem locum D. Hier. ait per hæc omnia vastitatis, & solitudinis signa monstrari, quòd tanta sit futura vrbis quondam potentissimæ depopulatio, vt præ multitudine Dæmonum, ac bestiarum nullus in eam audeat pastorum intrare. Sed nobis illud etiam dicendum videtur cum Aretha, Primasio, Ambrosio Ansberto, Haymone, Ambrosio, & aliis hoc loco, idololatriam eius vrbis significari, defecturámque esse Romam à fide, atque adeo futuram habitationem Dæmoniorum, & omnis spiritus immundi, & volucris immundæ ob execranda flagitia, idololatriæque superstitionem, quæ tunc temporis in Romana ciuitate, Romanóque imperio latè grassabitur.

Ribera. Roma desertum fiet. Esai. 13. 20. D. Hieron. Habitatio Dæmoniorũ, &c. propter idololatriam. Arethas. Primas. Ansbertus. Haymo. Ambros.

II. Reliqua omnia, quæ in hoc capite memorantur, pertinent ad eandem Romanæ vrbis vastitatem, incendiúmque explicandum, describendúmque luctum Regum, ac mercatorum, qui ad eam mercimoniæ causa ex omnibus mundi partibus confluebant. Lugebunt enim, dolebúntque, quod tam frequens, & toto orbe celeberrima ciuitas euersa fuerit, omnísque sibi in ea vrbe negotiatio sit in perpetuum interclusa. Itaque in hanc sententiam accipienda sunt, quæ sequuntur: *Quoniam*, inquit, *peruenerunt peccata eius vsque ad cœlum*, hoc est, peccata eius grauitate sua, & multitudine Deum ad sumendam vindictam prouocarunt, ita vt ea dissimulare nequaquam possit. Hoc enim sensu dicuntur peccata in cœlum peruenire, & clamare, vt fusiùs exposuimus in nostris super Ionam commentariis, ad illa verba cap. 1. *Surge, & vade in Niniuem ciuitatem grandem, & prædica in ea: quia ascendit malitia eius coram me. Et recordatus est Deus iniquitatum eius*, videlicet ad puniendum. Cum enim Deus peccata dissimulat, & vindictam differt, videtur quodammodò eorum obliuisci, hoc est, habere se instar obliuiscentis. *Reddite illi, sicut, & ipsa reddidit vobis.* Sermo est ad Sanctos, in quos meretrix ista variis, iisque acerbissimis persecutionibus desæuiit. Nec verò his verbis illi ad sumendam de Babylone vindictam incitantur cùm id Dei proprium sit: sed quod Deus facere instituit, ipsis sanctis attribuit: quoniam ipsorum nomine, & causa eiusmodi supplicia inferre parat: vt cum Deus Babylonem punit, Sancti quoque ipsi per Deum, & per suum defensorem, ac vindicem easdem pœnas repetere censeantur. Eodémque sensu accipiendum est, quod sequitur: *Duplicate duplicia secundum opera eius: in poculo, quo miscuit, miscete illi duplum. Quantum glorificauit se, & in deliciis fuit: tantum date illi tormentum, & luctum.* Quo loco duplicia ad duplum, non ad culpas, & scelera Babylonis referendum est, quasi Deus duplo maiores de ipsa pœnas reposcere debeat, quàm eius scelera, & flagitia mereantur: sed ad calamitates, quibus Ecclesiam, fidelésque oppressit, ita vt duplo minoribus suppliciis Deus in Romanã vrbem debeat vindicare, quàm fuerint illa mala, quæ ipsa Ecclesiæ intulit. *Quia in corde suo dicit: Sedeo Regina, & vidua non sum, & luctum non videbo.* Superbia Babylonis exprimitur ob imperij sui fœlicitatem: iactat enim se, quòd regina orbis sedeat, ipsique omnes mundi Principes, ac Reges pareant, viduáque non sit, hoc est, imperio suo, & splendore, ac diuitiis fruatur, sumpta

Luctus de illius deuastatione. Peccata quãdo perueniãt ad cœlum. Ioan. 1. 2. Sanctorum vindicta de Babylone. Superbia Babylonis.

Thren.1.1. similitudine à fœmina vidua, quæ viro orbata in luctu sedet. Vnde Thren. 1. de vrbe Hierosolymorum diruta, & euersa dicitur: *Quomodo sedet sola ciuitas, plena populo? facta est quasi vidua domina Gentium. Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur: quia fortis est Deus, qui iudicabit illam.* Excidium Babylonis exponitur, cum Romana vrbs à decem Regibus, de quibus sæpe diximus, excidetur, & concremabitur, potentissimo Deo per hosce Reges meritas ab ea pœnas deposcente.

111. Sequitur: *Et flebunt, & plangent se super illam Reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in deliciis vixerunt, cùm viderint fumum incendij eius: longè stantes propter timorem tormentorum eius, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudicium tuum.* Quærunt hoc loco interpretes, quinam futuri sint Reges, qui plangent super Romanæ verbis excidio, cùm eo tempore soli illi decem Reges, qui eam euertent, regnaturi sint, qui tantùm abest, vt ob versionem eius vrbis dolorem concipiant, vt potius lætari, & gaudio triumphare debeant? præterquam quòd non apparet, quomodò præ luctu, atque timore stent à longè timentes, ne simili supplicio, & calamitatibus implicentur: cum ipsi soli rerum potiantur, nec sit eo tempore, cuius ipsi potentiam, atque tyrannidem debeant pertimescere. Franciscus Ribera respondet eos ipsos decem Reges describi lugentes ob Romanæ vrbis euersionem, quoniam licet ipsi eam inferre debeant, quia tamen magnæ calamitates etiam ipsis victoribus luctum, & mœrorem afferre solent: meritò eorum Regum luctus, & lamenta ob tantæ vrbis excidium commemorantur. Stare verò à longe propter timorem, Diuini scilicet iudicij, quia verebuntur, ne ipsis quoque similis calamitas, & supplicium diuinitus infligatur. Verùm hæc duriuscula nobis videntur. Primùm, quia tametsi victores soleant earum ipsarum vrbium, quas exciderunt, euersionem, vastitatem demirari: non ita tamen dolere solent, vt in eos quadret magnitudo mœroris, qui hoc loco describitur: *Flebunt*, inquit, *& plangent se super illam Reges terræ.* Deinde, quoniam Reges illi decem, qui Romanam vrbem euersuri commemorantur, erunt impiissimi, atque adeo non tanta pietate, Deique timore præstabunt, vt tantopere Diuina iudicia reformident, vt idcirco longè stare debeant à Romana vrbe, ne similibus calamitatibus, & suppliciis implicentur, eo vel maximè, quòd si tantus eorum timor ex Diuina potentia, & iustitia ortum habet, nihil eis à Romana vrbe procul esse vllo modo prodesse poterit ad Dei iram, vindictámque declinandam, cum vbicunque pedem posuerint, Diuinæ potentiæ subiecti maneant, nec vlla ratione possint eius magnitudinem subterfugere. Quare dicendum potius videtur Reges istos, qui videntes fumum incendij Babylonis longe stabunt præ timore, diuersos plane esse ab iis decem Regibus, qui eam vrbem euertent: esseque plurimos per orbem Principes, ac Dynastas, qui videntes Romanam vrbem totius orbis Reginam, ac Principem ab illis decem Regibus euersam, ipsi quoque similem cladem, & vastitatem regnorum suorum formidabunt, timebúntque, ne illi decem Reges in ipsos quoque arma conuertant. Nam quod dicebatur, eo tempore nullos alios futuros esse Reges præter illos decem, verum quidem est, postquam ipsi totum imperium Romanum sibi subiecerint: non autem, cum rem ipsam aggredi cœperint. Credibile namque est eos primùm ab ipsa Romana vrbe auspicaturos esse bellum, eique primum excidium, & vastitatem illaturos: tum conuersuros arma in omnes Imperij prouincias. Quo fit, vt quo tempore Roma deflagrabit, adhuc supersint multi Reges, ac Principes, qui audita Romæ vastitate, atque incendio similem suorum regnorum, atque vrbium cladem atque excidium iure possint formidare: quibus deinde

Quæst.

Riberæ responsio.

Non probatur.

Vera responsio.

Quo tempore decem tãtùm Reges erunt.

deinde profligatis, regnóque exturbatis soli tandem illi decem Reges rerum potiantur, & latissimum toto orbe obtineant principatum.

Sequitur: *Et negotiatores terrae flebunt, & lugebunt super illam: quoniam merces eorum nemo emet amplius.* Mercatorum quoque mæror, luctúsque declaratur: quoniam Roma euersa auferetur illis magna ex parte negotiatio, & illud importandis in vrbem frequentissimam mercibus singulare commercium. Nam licet in aliis quoque vrbibus mercaturam possint exercere: non tamen tanto lucro, quãtum ex Romana vrbe ob diuitias, ciuiúmque, ac mercatorum frequentiam reportabant. Id quod magis explicatur, cum Romanæ vrbis opulentia, & mercium omnis generis copia simul, pretiúmque commemoratur. *Merces*, inquit, *auri, & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, & cocci, & omne lignũ thyinum*, (certum est ligni odorati genus, cuius fit mentio 3. Reg. 10.) *& omnia vasa eboris, & omnia vasa de lapide pretioso*, (Græcè non *lapidem*, sed *lignum* legimus, ἐκ ξύλου τιμιωτάτου, id est, *ex ligno pretiosissimo*: & ita quoque legunt Arethas, Andræas, & Primasius) *& æramento*, hoc est, ex ære, *& ferro, & marmore, & cinnamomum*, (de hoc frutice lege Plinium lib. 12. cap. 19.) *& odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & similæ, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorum, & rhedarum*, (curruum genus,) *& mancipiorum, & animarum hominũ.* Mancipia quædam emebantur ad seruiendum, & hæc nomine mancipiorum hoc loco accipienda sunt: alia, vt bestiis obiicerentur, aut inter se gladiatorio more pugnarent, seque mutuò interficerent, quæ per hominum animas intelliguntur: in quorum mancipiorum duplici genere etiam mercatores Romæ fœnerabantur, quòd esset eiusmodi mancipiorum vsus apud Romanos frequentissimus. *Et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te, & omnia pinguia, & præclara perierunt à te, & amplius illa iam non inuenient.* Angelus est, qui loquitur quasi Babyloni insultans: per *poma* autem *desiderij* omnes arborum fructus accipiendi sunt, qui etiam ad delicias, ac luxum pertinent: per *pinguia* verò, *& præclara* omnia delicatarum carnium genera intelligenda. *Mercatores horum, qui diuites facti sunt, ab ea longè stabunt propter timorem tormentorum eius, flentes, ac lugentes, & dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioso, & margaritis: quoniam vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ*: quo loco *vna hora* pro breuissimo tempore ponitur. *Et omnis gubernator, & omnis, qui in lacum nauigat*, id est, qui paruis nauigiis, cuiusmodi sunt, quæ in lacubus, & fluuiis inseruiunt, vtuntur. Cum audis *omnis* non absolutè omnes totius orbis gubernatores magnarum nauium, & qui paruis nauigiis vtuntur, accipias: sed magnam eorum partem, id est, omnes illos, qui cum Roma habebant commercium: parua verò illa nauigia hodiéque in Tyberi visuntur, aliísque in partibus Italiæ. *Et qui in mari operantur, longè steterunt, & clamauerunt videntes locum incendij eius: dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ? Et miserunt puluerem super capita sua.* Magnitudo luctus, & mæroris exprimitur more Scripturæ. *Et clamauerunt flentes, & gementes, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, in qua diuites facti sunt omnes, qui habebant naues in mari, de pretijs eius, quoniam vna hora desolata est.* Manifesta sunt ex superioribus. *Exulta super eam cœlum, & sancti Apostoli, & Prophetæ, quoniam iudicauit Deus iudicium vestrum de illa.* Angelus est, qui loquitur, iubétque Cœlites, Apostolos, & Prophetas gaudere de Romanæ vrbis euersione propter vim sanguinis Martyrum, qui in eo effusus est: multi enim sancti in ea, duoque illa clarissima Apostolorum lumina Petrus, & Paulus, Prophetæ etiam pro Christi fide, & religione sanctissima sanguinem, & vitam profuderunt.

Denique, ne putaremus Babylonem temporalibus tantùm istis suppliciis à Deo V.

Margin notes: IIII. — *Romæ commercium, & opulentia destructa deploratur.* — *3. Reg. 10.* — *Græca lectio.* — *Andr.* — *Arethas.* — *Primas.* — *Plinius.* — *Duplex mãcipiorum genus.*

Sempiterna Babylonis apud inferos supplicia. punieudam, subiungitur quoque de sempiternis apud inferos. *Et sustulit*, inquit, *vnus Angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, & misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltra iam non inuenietur.* Qua similitudine non solùm magnitudo suppliciorum Babylonis in hac vita, sed etiam apud inferos explicatur, ducta metaphora à molari lapide grauissimo, qui cum in mare iacitur, magno impetu quàm celerrimè in profundum demergitur. Sic enim Babylon pondere grauissimo peccatorum ad inferos vsque summa celeritate præceps ruet: quo fiet, vt omnia deliciarum genera, quibus antea delectabatur, sempiternum sint finem habitura, quemadmodum consequentia verba declarant. *Et vox citharædorum, & musicorum, & tibia canentium, & tuba non audietur in te amplius, & omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius: & vox molæ non audietur in te amplius*, hoc est, non amplius in te moletur frumentum, quia non erit, cui vsui esse possit: *Et lux lucernæ non lucebit in te amplius, & vox sponsi, & sponsæ non audietur adhuc in te: quia mercatores tui erant principes terræ, quia in veneficijs tuis errauerunt omnes gentes.* *Ciuitatis magna venefi-cia.* Significatur Romam vanis suis superstitionibus, imo & præmiis atque honoribus, quæ hoc loco propter vim, quam habent ad animos permouendos, veneficia appellantur, omnes mundi nationes ad idolorum cultum, falsámque suorum Deorum religionem suscipiendam incitasse. *Et in ea sanguis prophetarum, & sanctorum inuentus est, & omnium, qui interfecti sunt in terra.* *Illatæ euersionis causa.* His verbis tantæ Babyloni illatæ cladis, & euersionis causa comprehenditur. Quod verò dicitur Romæ inuentum fuisse sanguinem omnium, qui inuenti sunt in terra, non significat, quotquot propter fidem passi sunt, Romæ martyrium subiisse: sed eorum omnium necis, & martyrij Romam auctorem fuisse, cum ipsa vniuersi orbis imperium obtineret, atque ex Imperatorum Romanorum iussu, & edictis in omnibus Romani imperij prouinciis fideles ad martyrium quærerentur, atque à Prætoribus, & Iudicibus ex Romani Imperatoris auctoritate necarentur. Hæc sunt, quæ in hac Babylonis damnatione in tanta opinionum varietate probabiliora, & magis contextui, & instituto Ioannis consentanea existimauimus.

VI. *Romæ futura opes, & imperium.* Illud hoc loco annotauerim ex infinitis, omnísque generis pretiosissimis mercibus, quæ hoc loco commemorantur, manifestè colligi Romam extremis mundi temporibus, postquam à fide defecerit, ad summam potentiam, opúmque magnitudinem peruenturam, eiúsque imperium sub decem illis toties nominatis Regibus vniuerso orbe latè propagandum, futurúmque florentissimum. Nam quòd summæ istæ diuitiæ ad Romam illam antequam fidem Christi receperit, minimè pertineant, non obscurè indicatur illis verbis: *Et audiui vocem aliam de cælo dicentem: Exite de illa populus meus, ne participes sitis delictorum eius, vt de plagis eius non accipiatis.* Cum enim fidelibus præcipitur, vt de illa exeant, ne simul eius calamitate inuoluantur, profectò ostenditur sermonem esse non de Roma illa antiqua, cum nulli in ea fideles erant, sed de illa, quæ florebit extremo mundi tempore. Itaque extremis illis temporibus florentissima erit Romana vrbs, latissimúmque eius imperium, in magnis viuet deliciis, in summáque rerum omnium affluentia, & copia, simul tamen idololatriæ seruiet, omníque superstitionum genere imbuta Dæmonibus, falsísque Diis sacrificabit. Quam ob causam, & propter infinitam vim sanguinis Martyrum, quem sub Romanis Imperatoribus effudit, Deo acerrimè, & iustissimè in illam vindicante ab iisdem illis decem Regibus euertetur funditus, miserrimóque, ac maximè luctuoso incendio deflagrabit.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Post purpuratæ meretricis, siue Babylonis damnationem commemoratur Beatorum de eius damnatione lætitia, gaudium, imo & gratulatio sedenti super thronum, quod tandem de impura meretrice pœnas sumpserit. Deinde Christi ad suos animandos, ac tuendos, Antichristúmque, atque eius sectatores perdendos aduentus cum præcellenti gloria, & regali splendore describitur.

CAPVT DECIMVMNONVM.

POST hæc audiui vocem turbarum multarum in cœlo dicentium: Halleluia: salus, & gloria, & virtus Deo nostro est: quia vera, & iusta iudicia sunt eius, qui iudicauit de meretrice magna, quæ corrupit terram in prostitutione sua, & vindicauit sanguinem seruorum suorum de manibus eius. Et iterum dixerunt: Halleluia. Et fumus eius ascendit in secula seculorum. Et ceciderunt seniores viginti quatuor, & quatuor animalia, & adorauerunt Deum sedentem super thronum, dicentes: Amen, Halleluia. Et vox de throno exiuit, dicens: Laudem dicite Deo nostro omnes serui eius, & qui timetis eum pusilli, & magni. Et audiui quasi vocem turbæ magnæ, & sicut vocem aquarum multarum, & sicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium: Halleluia: quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens. Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius præparauit se. Et datum est illi, vt cooperiat se byssino splendenti, & candido. Byssinum enim iustificationes sunt sanctorum. Et dixit mihi: Scribe: Beati, qui ad cænam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi: Hæc verba Dei vera sunt. Et cecidi ante pedes eius, vt adorarem eum. Et dixit mihi: Vide, ne feceris, conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimoniũ Iesu: Deum adora. Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiæ. Et vidi cœlum apertum: & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis, & verax, & cum iustitia iudicat, & pugnat. Oculi autem eius sicut flamma ignis: & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo nouit, nisi ipse. Et vestitus erat veste aspersa sanguine: & vocatur nomen eius Verbum Dei. Et exercitus, qui sunt in cœlo, sequebantur enim in equis albis, vestiti byssino albo, & mundo. Et de ore eius procedit gladius ex vtraque

cœnam magnam Dei, vt manducetis carnes Regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omnium liberorum, & seruorum, & pusillorum, & magnorum. Metaphoricè exprimitur magnitudo victoriæ, quam Christus de Antichristo, eiúsque sectatoribus comparabit. Quemadmodùm enim commisso aliquo magno prælio, partáque victoria solent ad occisorum cadauera vultures, aliæque aues carniuoræ aduolare, cadaueribúsque saturari: ita modò victis, prostratísque omnibus Christi hostibus quasi ad eorum cadauera sub eadem metaphora omnes volucres conuocantur. Aut certè ita, vt verba sonant, accipiendum est, (vt plerique sentiunt) magnam scilicet futuram sectatorum Antichristi stragem, Deo nimirum ignibus, & fulgurum multitudine è cœlo pugnante, ad quorum cadauera deuoranda volucres vndique aduolare debeant. Hac enim similitudine in sacris literis quælibet magna strages, & cædes significari solet, veluti Hieremiæ septimo. *Et erit morticinium populi huius in cibos volucribus cœli, & bestiis terræ: & non erit, qui abigat.* Et Ezech. 39. *Dic omni volucri, & vniuersis auibus, cunctísque bestiis agri: Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem super montes Israel: vt comedatis carnem, & bibatis sanguinem. Carnes fortium comedetis, & sanguinem Principum terræ bibetis.* Quoniam verò omnes Principes, Reges, ac Dynastæ Antichristi partibus adhærebunt: idcirco fit mentio Regum, tribunorum, & fortium. Et quoniam etiam hæc victoria erit clarissima, Antichristíque euersio per Christum toto orbe notissima: idcirco Angelus, qui hanc victoriam denuntiat, in sole quasi in loco perspicuo & celeberrimo stare describitur, magnáque voce conclamare.

Christi victoria, & hostium strages maxima.

Magna strages in Scriptura qua similitudine explicetur.

Hier. 7 31. Ezech. 39. 17

Postremò, Exitus prælij describitur verbis consequentibus. *Vidi*, inquit, *bestiā*, hoc est, Antichristum, *& Reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo*, id est, cum Christo, *& cum exercitu eius*, id est, cum omnibus fidelibus. *Et apprehensa est bestia, & cum ea pseudopropheta*, hoc est, insignis ille prædicator Antichristi præcursor, de quo sæpe diximus. *Qui fecit signa coram ipso*, id est, coram Antichristo, *quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorauerunt imaginem eius.* Explicata sunt hæc fusè in superioribus. *Et viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis, & sulphure*: nam vt eodem loco diximus, Antichristus, & eius præcursor viui à terra absorbendi sunt: quemadmodùm manifestè colligitur ex his verbis. *Et cæteri*, inquit Ioannes, *occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius.* Hæc est literalis huius capitis expositio: nunc præcipuas sententias breuiter percurramus.

VII. *Prælij felix exitus.*

Quid vox Halleluia significet.

Audiui quasi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium, Halleluia.

SECTIO II.

QVoniam vox hæc non solum hoc capite ponitur, sed etiam creberrima est in sacris literis, non erit abs re, quæ sit eius germana vis, & significatio, explicare. Primùm itaque posita reperitur Psalmo 104. & viginti psalmis pro titulo inscribitur, in quibus omnibus magnifica Dei opera celebrantur, magnaque in eis est exultatio. Quæ est annotatio Cassiodori in psalmum 104. in cuius psalmi titulo quidam vnum *Halleluia*, alij duo ponunt. Nimirum D. Hieron. hanc regulam dicit esse tenendam, vt vbicunque duo *Halleluia* præscribuntur

I. *Vbi reperiatur vox Halleluia.* *Cassiodor.* *Regula ex D. Hieron. de eadem.*

Tertiò, Audita iterum est quasi vox turbæ magnæ, & sicut vox aquarum multarũ, & sicut vox tonitruorum magnorum dicentium: *Halleluia, quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens. Gaudeamus, & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius præparauit se.* Significatur post gratias illas habitas, actásque à vigintiquatuor senioribus, & quatuor animalibus omnes omnino cœlites lætabundos acclamasse & plausisse, quòd iam dies iudicij aduentaret, perfectæque Christi cum Ecclesia forent nuptiæ in ipsa beatitudine celebrandæ, ipsáque Ecclesia, quæ est Christi vxor, iam parata esset, vestitáque omni indumentorum, hoc est, virtutum, gratiarúmque plenitudine idonea iam esset, quæ ad sponsi thalamum admitteretur. Vnde subiungitur: *Datúmque est illi, vt cooperiat se byssino splendenti, & candido. Byssinum*, inquit Ioannes, *iustificationes sunt sanctorum.* Quibus verbis significat sponsæ ornatum esse byssinum, hoc est, iustificationes, siue merita sanctorum, summámque innocentiam, & vitæ puritatem: est enim byssinum genus lini tenuissimum, & candidissimum. Quartò, Dictum est Ioanni ab Angelo, qui ei loquebatur: *Scribe: Beati, qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt.* Tunc Ioannes cecidit ante pedes Angeli ad eum adorandum: quod ita abhorruit Angelus, vt ei quam primùm diceret: *Vide, ne feceris: conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Iesu. Deum adora.* Quo loco per habentes testimonium Iesu intelligit communis expositio, quam sequuntur Ambrosius, Beda, & Rupertus, Prophetas, qui propter spiritum prophetiæ dicuntur habere testimonium Iesu. Idémque disertè explicauit Angelus, cum subiunxit: *Testimonium enim Jesu est spiritus prophetiæ.* Et luculentius adhuc capite vltimo, cùm dixit: *Et fratrum tuorum Prophetarum.* Iuxta quam sententiam, quæ vera est, non solùm sunt accipiendi Prophetæ legis veteris, sed multo etiam magis ij, qui tempore Ioannis habebant spiritum prophetiæ.

Lætantur de aduentu diei iudicij.

Sponsæ Christi ornamenta.

Per habentes testimonium Iesu Prophetæ intelliguntur.

Ambros. Beda. Rupert.

Apoc. 22. 9.

II. Quintò, Vidit Ioannes cælum apertum: *Et ecce equus albus: & qui sedebat super eum, vocabatur fidelis, & verax: & cum iustitia iudicat, & pugnat.* Communis expositio per equum album humanitatem Christi accipit propter puritatem: per sessorem, siue equitem verbum Dei, quod humanitatem in vnitatem suæ personæ assumpsit: nec locus, quicquid alij dicant, aliam expositionem patitur. Paulò enim post subiungitur: *Vocabatur nomen eius verbum Dei.* Appellatur hoc loco Christus *fidelis, & verax*: quia fidem olim datam de aduentu suo ad iudicium de remunerandis prædestinatis, ac puniendis reprobis in fine mundi cumulatissimè soluet. Ad significandam verò summam eius in iudicando æquitatem dicitur cum iustitia pugnare, hoc est, nunquam iniustum bellum mouere. Sextò, *Oculi eius sicut flamma ignis*: (quod iracundiam, & furorem in damnandis impiis demonstrat) & *in capite eius diademata multa*: quia omnem in omni genere potestatem, & vniuersa regna in se vno continet. Habet nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse, quia nomen eius, quod est verbum Dei, à creata intelligentia comprehendi non potest. Septimò, Erat vestitus veste aspersa sanguine. Quidam ex recentioribus existimant hanc vestem aspersam sanguine significare cruentum supplicium de persecutoribus sumendum, venturúmque Christum ad vindicandum sanguinem sanctorum ab Antichristo, eiúsque sectatoribus profusum: sed istam tamen vestem aspersam sanguine non ipsius Christi, sed sanctorum esse. Quemadmodum, inquiunt, si quis ad vltionem amici occisi procedens ferret secum vestem eius sanguine tinctam, vt sanguinis amici recordatione se magis ad eum vindicandum incitaret. Verisimilior tamen est communis expositio, hanc vestem eiusdem Christi esse, vt ipse contextus sonat, non verò Sanctorum: atque adeo indicari humanitatem Christi olim à Iudæis sanguine cruentatam, & etiam nunc

Humanitas Christi equus albus, Verbum sessor.

Christi in impios furor, item potestas.

Nomen eius incomprehensibile.

Christi vestis aspersa sanguine quid sit.

Illius humanitas per eam intelligitur.

Cur Christus dicatur habere scriptum in vestimento, & femore: Rex regum & Dominus dominantium.

Et habet in vestimento, & in femore suo scriptum: Rex regum, & Dominus dominantium.

SECTIO IIII.

I. Recolendum est ex superioribus vestimentum hoc esse eandem illam vestem aspersam sanguine, quam humanitatem Christi in passione cruentatam interpretati sumus. Deinde aduertendum in femore Incarnationem Christi accipiendam esse. Quod vt melius intelligatur, sciendum est olim patribus veteris testamenti in more fuisse, vt femori admota manu iurarent, vt patet Genes. 24. cum Abraham dixit seruo suo: *Pone manum tuam subter femur meum, vt adiurem te per Dominum Deum cœli, & terræ, vt non accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos habito. Sed ad terram, & cognationem meam proficiscaris, & inde accipias vxorem filio meo Isaac.* Et Gen. 47. Iacob Patriarcha cum diem obitus appropinquare cerneret, vocauit filium Ioseph & dixit ad eum: *Si inueni gratiam in conspectu tuo, pone manum tuam sub femore meo: & facies mihi misericordiam, & veritatem, vt non sepelias me in Ægypto: sed dormiam cum patribus meis.* Iuramenti autem huius mysterium erat adumbratio incarnationis Verbi, quod per assumptam humanitatem venturum erat ex illis patribus, vt exponit D. Gregor. lib. 10. epist. Itaque cum per femur iurabant, iurabant per Christum nasciturum ex suis posteris, qui ab illis ex femore propagandi erant.

In femore incarnatio Verbi accipitur. Femori admota manu iurabant patres. Gen 24. 2. Gen 47. 29. *Iuramentum hoc adumbratio Incarnationis.* D. Gregor.

II. Arbitramur igitur, cum Christus dicitur habere scriptum in vestimento, & in femore, *Rex regum, & Dominus dominantium*, illud significari, quòd non solùm ipsa humanitatis assumptione, & Incarnatione, quæ per femur indicatur; sed passione etiam, quæ in vestimento asperso sanguine exprimitur, sit Rex regum, & Dominus dominantium. Itaque & quia Deus homo, & quia passus, & mortuus, Rex regum, & Dominus dominantium constitutus est à Patre. Propter primum dicitur à Paulo ad Hebr. 1. *Quem constituit hæredem vniuersorum.* Propter secũdum dicitur eiusdem epistolæ ca. 2. *Eum autem, qui modico, quàm Angeli, minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis gloria, & honore coronatum.* Et Apocalypsis 1. cum Ioannes Christum appellasset. *Primogenitum mortuorum*, statim subiunxit: *& Princeps Regum terræ*, vt eo loco vberius diximus. Atque hæc est propria, & maximè omnium germana huius loci expositio, quam disertè tradit D. Greg. hom. 13. super Ezech. *Quid vestimentum eius est*, inquit, *nisi corpus, quod assumpsit ex Virgine? Hoc vestimentum multò ante Esaias aspiciens per Crucem passionis sanguine cruentatum dixit: Quare rubrum est vestimentum tuum, & vestimenta tua quasi calcantium in torculari? Cui ipse respondit: Torcular calcaui solus. Solus enim torcular, in quo calcatus est, calcauit, qui sua potentia eam, quam tulit, passionem vicit. Nam qui vsque ad mortem Crucis passus est, de morte cum gloria surrexit. Per femur propagatio carnis est. Quia ergo per propaginem generis humani, sicut generationum ordines Matthæo, vel Luca narrantibus describuntur, in hunc mundum venit ex Virgine, & per Incarnationis suæ mysterium, quia Rex esset, & Dominus, cunctis gentibus indicauit, in vestimento, & femore scriptum habuit: Rex regum, & Dominus dominantium.* Hæc ille.

Literalis expositio, & quia Deus homo, & quia passus, regem esse. Hebr. 1. 2. & 2. 9. Apoc. 1. 5. D. Gregor. *Vestimẽtum corpus Christi rubrum passione.* Esai. 63. 2.

III. Secunda est D. Ambrosij in comment. supra Apoc. per vestimentum sanctos, per femur humanitatem accipientis. *Per vestimentum*, inquit, *Sancti, per femur, ex quo humana origo procedere dicitur, homo, quem Christus assumpsit, designatur.*

D. Ambros. Secũda expositio per vestimenti Sanctos, per femur humanitatẽ Christi intelligit.

Cur Angelus ille non consensit, vt Ioannes sibi ad pedes accideret.

Et dixit mihi: Vide, ne feceris, conseruus tuus sum, & fratrum tuorum.

SECTIO III.

CVm Ioannes ad eius Angeli, qui secum loquebatur, pedes prouolueretur, vt eum adoraret, non se tanto honore dignatus est Angelus, sed dixit: *Vide, ne feceris, conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Iesu: Deum adora.* Et quidem si Ioannes Diuinos ei honores tribuere decreuisset, meritò eum Angelus repulisset. Quæ fuit sententia D. August. q. 61. in Gen. & li. 20. contra Faustum Manichæum cap. 21. vbi ait, hunc Angelum tanto cum splendore apparuisse, vt Christus ipse existimari potuerit à Ioanne. Quę sententia non displicet D. Thomæ secunda secundæ, quæst. 84. art. 1. ad primum. Verùm cum longè probabilius sit Ioannem nullam falsam existimationem habuisse circa hunc Angelum, nec illi voluisse tribuere adorationem latriæ, sed venerationem, quæ in Angelum beatum caderet, eo vel maxime, quòd semel hoc capite admonitus iterum idem facere aggressus fuerit cap. 22. itaque fuisse repulsum ab Angelo, non quòd in eo male ageret, sed ex quadam Angeli vrbanitate, & reuerentia: meritò aliquis quærat, cur tam grauiter Angelus eam venerationem recusauerit, *Vide*, inquit, *ne feceris, conseruus tuus sum: Deum adora.* Augetúrque dubitatio ex eo, quòd in veteri testamento legimus Angelos istiusmodi venerationem non inuitos excepisse, veluti Iosue 5. vbi dicitur Iosue Angelum adorasse. I.

Voluisse adorare vt Deũ credidit D. August. & D. Tho. oppositum probabilius.

Cur tam grauiter Angelus recusauerit.

Iosue 5.

Prima ratio, quam tradunt D. Ambr. Rup. Richard. de S. Vict. Beda, Ansbert. Pann. Haymo, & Hugo Card. ea est ob mysterij incarnationis reuerentiam Angelum eiusmodi adorationem repulisse. *Redemptio*, inquit Ambr. *sanguinis Christi hoc fidelibus contulit, vt filij Dei, socijq́, Angelorum efficerentur: ideóque pertimescit Angelus adorari ab homine, qui super se adorabat hominem Deum, quapropter conseruum se Ioannis cæterorúmque fidelium vocat.* Hæc ille. Eandem rationem affert D. Greg. hom. 8. in Euangelia. *Prius*, inquit, *quàm Redemptor noster nasceretur per carnem, discordiam cum Angelis habuimus, à quorum claritate, atque munditia per prima culpa meritum, per quotidiana delicta longè distabamus. Quia enim peccando extranei eramus à Deo, extraneos nos à suo consortio deputabant Angelici ciues Dei. Sed quia nos cognouimus Regem nostrum, recognouerunt nos Angeli ciues suos. Quia enim cœli Rex terram nostræ carnis assumpsit, infirmitatem nostram illa iam Angelica celsitudo non despicit. Ad pacem nostram Angeli redeunt: intentionem prioris discordiæ postponunt: & quos prius infirmos, abiectósque despexerant, iam socios venerantur. Hinc est enim, quòd Loth, & Iosue Angelos adorant: nec tamen adorare prohibentur:* Ioannes verò *in Apocalypsi sua adorare Angelum voluit: sed tamen idem hunc Angelus, ne se debeat adorare, compescuit dicens. Vide, ne feceris, conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum. Quid est, quòd ante Redemptoris aduentum Angeli ab hominibus adorantur, & tacent, postmodum verò adorari refugiunt: nisi quòd naturam nostram, quam prius despexerant, postquam hanc super se assumptam conspiciũt prostratam sibi videre pertimescunt: nec iam sub se velut infirmam contemnere ausi sunt, quam super se videlicet in cœli Rege venerantur: nec habere dedignantur hominem socium, qui super se adorant hominem Deum? Curemus ergo fratres Charissimi, ne qua nos immunditia polluat, qui in æterna præscientia & Dei ciues, & Angelis eius æquales sumus.* Hactenus ex Greg. Itaque ante Incarnationem excipiebant Angeli non inuiti hominum adorationes: at post Incarnationis mysterium non amplius passus est Angelus se ab homine adorari, quòd per assumptionem humana natura longè Angelicam superauit. II.

Prima ratio, ob reuerentiam Incarnationis.

D. Ambros. Rupertus. Rich. Vict. Beda. Ansbertus. Pannon. Haymo. Hugo Card. D. Greg.

Inter homines, & angelos discordia, & concordia.

Loth. & Iosue adorarũt, non tamen Ioanni permittitur.

Cauenda immunditia.

Et descendit ignis à Deo de cælo, & deuorauit eos, & diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris: vbi & bestia, & pseudopropheta cruciabuntur die, ac nocte in secula seculorum. Et vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum, à cuius conspectu fugit terra, & cælum, & locus non est inuentus eis. Et vidi mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt: & alius liber apertus est, qui est vitæ: & iudicati sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum: & dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors, & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant: & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum. Et infernus, & mors missi sunt in stagnum ignis. Hęc est mors secunda. Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.

COMMENTARIVM VNICVM EXEGETICVM.

De explanatione huius capitis.

Describitur visio imaginaria, eiúsque literalis sensus traditur.

SECTIO PRIMA.

PRIMVM vidit Ioannes Angelum descendentem de cælo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua, qui apprehendit draconem serpentem antiquum, qui est diabolus, & ligauit eum per annos mille. Hunc Angelum Doctores communiter Christum interpretantur: quam etiam sententiam videtur innuere D. August. libr. 20. de ciuit. cap. 7. Christus enim est, qui habet clauem abyssi, & qui apprehendit, ligauítque dæmonem imperij sui catena, vt ait August. loco citato. Quòd verò attinet ad mille annos, sine dubio accipiendum est, vt ait Andr. Cæsar. totum tempus, quod à morte Christi vsque ad aduentum Antichristi decurrit, vt in posteriori sua expositione docet citatus August. & D. Gregor. lib. 32. Moral. cap. 12. Est enim millenarius numerus perfectionis, vniuersitatémque significat. Hæc enim est posterior ratio, quam affert D. August. loco citato, quæ propria est, ac germana, quam idcirco priori, quam attulerat, prætulisse videtur, cum posterius commemorauit: & meritò, prior enim omnino non cohæret. *Aut certe*, inquit, *mille annos pro annis omnibus huius seculi posuit, vt perfecto numero notaretur ipsa temporis plenitudo. Millenarius enim numerus denarij numeri quadratum solidum reddit: decem quippe decies ducta fiunt centum, quæ iam figura quadrata, sed plana est. Vt autem in altitudinem surgat, & solida fiat, rursum centum decies multiplicantur, & mille fiunt. Porrò si centum ipsa aliquo modo pro vniuersitate aliquando ponuntur, quale illud est, quod Dominus omnia sua dimittendi, & eum*

I. *Christus Angelus habens clauē abyssi.*

D. August.

Mille anni tempus à Christo ad Antichristū, Andr. Cæs. D. Greg.

Potius totū tempus huius mundi.

Millenarius numerus perfectus, quadrata, & solida figura.

Matt. 19. 29 *sequenti promisit, dicens: Accipiet centuplum in hoc seculo: quanto magis mille pro vniuersitate ponuntur, vbi est soliditas ipsius denariæ quadraturæ? Vnde & illud melius in-*

Psal. 104. 8. *telligitur*, quod in Psalmo legitur. *Memor fuit in seculum testamenti sui, verbi, quod mandauit in mille generationes.* Hæc Augustinus.

II. *Ligatus dæmon cur. D. August.* Toto igitur hoc tempore ligatus est dæmon, ne totam suam vim exerat aduersus Ecclesiam: & vt ait Ioannes, ne amplius gentes seducat: quod ita interpretatur ibidem Augustinus: *Ab eis*, inquit, *gentibus seducendis huius interdicti vinculo, & claustro diabolus prohibetur, quas pertinentes ad Christum seducebat antea. Has enim Deus elegit ante mundi constitutionem eruere de potestate tenebrarum, & transferre in regnum filij claritatis suæ. Ad hoc ergo ligatus est diabolus, vt non seducat gentes, ex quibus constat Ecclesia, quas antea seductas tenebat, antequam esset Ecclesia.* Hæc ille. *Post hac*, inquit Ioannes, *oportet illum solui modico tempore*, idest, tribus annis cum dimidio: tanto enim tempore perdurabit Antichristi persecutio. Obiter hic ad mores

Quomodo, & quibus noceat dæmon ligatus. D. August. obserua, cum diabolus sit ligatus à Christo illis tantùm nocere posse, qui ad eum tentationibus consentiendo accesserint: quemadmodum, quòd quis à cane, leonéve ligato mordeatur, culpa eius est, qui sciens, ac prudens ei propinquat. Id quod obseruat August. serm. 197. de tempore. *Dicet*, inquit, *aliquis: Si alligatus est, quare adhuc tantum præualet? Verum est fratres charissimi, quia multum præualet: sed tepidis, & negligentibus, & Deum in veritate non timentibus dominatur. Alligatus est enim tanquam innexus canis catenis, & neminem potest mordere, nisi eum, qui se illi mortifera securitate coniunxerit. Iam videte fratres, quàm stultus est homo ille, quem canis in catena positus mordet. Tu te illi per voluptates, & cupiditates seculi noli coniungere: & ille ad te non præsumet accedere. Latrare potest, solicitare potest: mordere omnino non potest, nisi volentem: non enim cogendo, sed suadendo nocet: nec extorquet à nobis consensum, sed petit.* Hæc Augustinus.

III. *Beatitudo Sanctorum.* Secundò, Per anticipationem, & quasi obiter ostensa est Ioanni beatitudo Sanctorum, qui Antichristo non consenserint, cum vidit multas sedes, sedentésque in illis omnes Sanctos, præcipuéque illos, qui propter fidem Christi mortem oppetierunt, quos ait regnare cum Christo mille annis: cæteros autem mortuorum non vixisse, donec consummarentur mille anni. *Hæc est*, inquit, *resurrectio prima: Beatus, & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei, & Christi, & regnabunt cum illo mille annis.* De his mille annis copiosè disputabimus sect. sequenti. Deinde ad-

Ligatus post mille annos soluetur Satanas. dit Ioannes: *Cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas.* Mille anni, qui consummandi dicuntur, non sunt illi iidem anni, quibus Sancti dicuntur regnare cum Christo: sed illi, quibus Satanas ligatus esse dicitur, qui mille anni à passione Christi vsque ad aduentum Antichristi fluunt: vt sectione sequenti vberius dicemus, & nodum ferè inexplicabilem in contextu dissoluere conabimur.

IIII. *Hæresis de terreno Christi regno per mille annos futuro. D. August. Cherinthus fuit. Eusebius.* Porrò aduerte fuisse hæresim multorum veterum, qui ex hoc loco occasionem acceperunt existimandi post generalem hominum resurrectionem Christum mille annis cum Sanctis omnibus in terra in omnibus carnis deliciis regnaturum, quos propterea χιλιαστὰς appellabant, vt auctor est D. August. lib. 20. de ciuit. cap. 7. in quam hæresim incidit Cherinthus hæreticus, vt auctor est Euseb. lib. 3. Histor cap. 28. vbi de Cherintho loquens, sic ait: Iisdem temporibus etiam alterius hæreseos obortum Principem Cherinthum accepimus: de quo Caius, cuius iam in superioribus fecimus mentionem, in disputationum suarum dialogo ita scribit: Sed & Cherinthus, inquit, per reuelationes quasdam, quas velut à magno Apostolo conscriptas, & per Angelos ei reuelatas putaret,

putaret, talia quædam portenta nobis introducit. Post resurrectionem terrenum dicit futurum esse regnum Christi in Hierusalem, & homines in carne iterũ concupiscentiis, & vitiis subiectam conuersationem habituros. Contra fidem quoque Scripturarum quosdam mille annos designat, in quibus multa quidem, & alia corruptionis opera, & nuptiarum festiuitates dicit futuras ad eos, qui libidini sunt dediti, decipiendos. Sed & Dionysius, cum de Ioannis reuelatione dissereret, & quædam secundum ea, quæ antiquitus Ecclesiæ tradita fuerant, disputaret, mentionem facit huius ipsius viri his verbis. Cherinthus, inquit, à quo & Cherinthiana hæresis oborta est, figmentis suis auctoritatem magni nominis acquirere secundùm Scripturæ huius prauam intelligentiam gestiebat: quippe cuius hæc erat hæresis, vt affirmaret terrenum futurum esse Christi regnum: & quia erat ventri, & gulæ, ac libidini deditus, ea futura decernebat, quæ sibi propria libido dictabat: ventris, & eorum, quæ sub ventre sunt, incitamenta cibis, potibus, nuptiis prædicabat explenda. Hæc Eusebius. Eundem errorem plerique tribuunt Papiæ Hierosol. Episc. quamuis is de carnis deliciis, & libidinis illecebris nihil loquatur, colligúntque ex D. Hieron. in lib. de Scriptoribus Eccles. vbi agens de Papia sic ait: *Hic dicitur mille annorum Judaicam edidisse δευτέρωσιν, quem secuti sunt Irenæus, & Apollinaris, & cæteri, qui post resurrectionẽ aiũt in carne cum Sanctis Dominum regnaturum.* Idemque affirmat Euseb. lib. 3. cap. 39. Dicit, inquit, Papias & alia plurima à maioribus sibi tradita miracula, & nouas quasdam parabolas Saluatoris, & doctrinam incognitam, magísque fabulosam, mille annos futuros post resurrectionem, quibus corporaliter regnum Christi in hac terra futurum sit. In eodem fuerunt Lactant. lib. 7. Diuin. instit. cap. 24. 25. & 26. Iren. Tertul. Apollinaris, vt referunt D. Hieron. in cap. 36. Ezech. & Euseb. lib. 3. Hist. c. vlt. Contra quem errorem disputat Alfonsus à Castro lib. 3. aduersus hæreses, hæresi 2. de Beatitudine. Quàm perperam autem eius erroris occasio ex hoc loco Ioannis arrepta sit, patet ex nostra expositione.

Ponebat voluptates corporu.

Idem error Papiæ fuit, & aliorum.

D. Hieron.

Euseb.

D. Hieron.
Euseb.
Castro.

V. Tertiò, *Cum consummati fuerint mille anni*, hoc est, vbi defluxerit tempus à resurrectione Christi vsque ad Antichristum: *tunc*, inquit Ioannes, *soluetur Satanas de carcere suo modico tempore*, hoc est, tribus annis cum dimidio: quo tempore Satanas soluendus dicitur, quia per Antichristum, eiúsque sectatores inauditam aduersus fideles persecutionem excitabit: quam nos in nostro tractatu de Antichristo copiosè descripsimus. Quartò, Eo ipso tempore, quo Satanas solutus in Ecclesia grassabitur, *Seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra Sanctorum, & ciuitatem dilectam.* De Gog, & Magog multa à Doctoribus disputantur, sed nos potiora perstringemus. Euseb. libr. nono, Demonstrationis Euang. cap. tertio, arbitratur Gog, esse imperatorem Romanum: Magog Romanum imperium. Alij apud D. Hieron. in capit. 38. Ezech. per Gog, & Magog accipiunt prælium, quod inter Diabolum, & Angelos eius ex vna parte, & inter Michaelem, bonósque Angelos ex altera in cœlo Empyreo commissum fuit. Diuus Augustinus libr. 20. de ciuit. cap. 11. per Gog, quod interpretatur *tectum*, accipit Diabolum, qui est instar magni cuiusdam tecti, magnæque domus, in qua omnes mali habitant: per Magog autem, quod interpretatur *de tecto*, intelligit exercitum Antichristi ex omnibus gentibus collectum. Diuus Ambrosius lib. 2. de Fide, capit. vlt. censet Gog esse Gothos, qui multas Imperij Romani prouincias vastauerunt. Cuius sententiæ etiam meminit Diuus Hieron. in quæst. Hebraicis in Genesim. Idem porrò diuus Hieronymus ad caput trigesimum octauum, & trigesimum

Quanto tẽpore, & cur soluendus Satanas.

De Gog, & Magog varia sententia.
Prima Eus.
Secunda.

Tertia.
D. August.

Quarta.
D. Ambros.
Vltima.
D. Hieron.

nonum Ezechielis, vbi fusè de Gog, & Magog à Propheta disseritur, hæc habet. *Iudæi, & nostri Iudaizantes putant Gog gentes esse Scythicas, immanes, & innumerabiles, quæ trans Caucasum montem, & Mæotidem paludem, & prope Caspium mare ad Indiam vsque tendantur: & has post mille annorum regnum esse à diabolo commouendas, quæ veniant in terram Israel, vt pugnent contra Sanctos multis secum gentibus congregatis.*

Gog, & Magog ad extrema tempora pertinent. Sunt nomina propria nationum. Ezech. 38. Magog filius Iaphet. Ab eo sic dicta Scythia. Ioseph. Per Magog Scythicæ nationes, per Gog earum Rex intelligitur. Cur earum præcipuè fiat mentio.

VI. In re difficillima dicimus primùm non solum hoc loco Apoc. sed etiam apud Ezech. c. 38. & 39. Gog, & Magog ad extrema mundi tempora pertinere, vt est communis Doctorum sententia, & ex vtriusque Prophetæ contextu manifestè colligitur. Deinde nomina hæc Gog, & Magog non significare ex propria acceptione omnes gentes, quæ ad Antichristū aggregandæ sunt, sed peculiares quasdam nationes, vt est perspicuum ex Ezech. 38. & præterea, quia Magog vnus fuit ex filiis Iaphet, Genesis decimo. Vnde Scythia, quam incoluit Magog, dicta etiam est de eius nomine Magog, vt auctor est Ioseph. lib. 1. Antiquit. c. 7. Quare existimamus nomine Magog intelligendas esse nationes omnes Scythicas, quæ ad Septentrionem habitant: nomine autem Gog accipiendum Principem, ac Regem omnium illarum gentium Scythicarum. Denique quanquam Antichristi exercitus aduersus Ecclesiam non ex his tantum Scythicis gentibus, sed ex omnibus mundi nationibus collectus esse debeat: hæ tamen gentes præcipuè nominantur, quia ferociores sunt, & supra modum barbaræ, & immanes, atque adeo in illis præcipuum exercitus Antichristi robur positum erit. Itaque per synecdochen accepta parte pro toto vniuersus Antichristi exercitus ex Gog, & Magog conflatus dicitur, & bellum mouere aduersus castra Sanctorum, & ciuitatem dilectam, hoc est, Ecclesiam. Verum igne de cœlo immisso diuinitus vniuersus ille exercitus interibit, vt continuò Ioannes subiungit.

Contextus percurritur, & quædam in eo difficiliora explicantur.

SECTIO II.

I. EA, de quibus superiori sectione disputauimus, præcipua sunt capita eorum, quæ hoc loco à Ioanne scribuntur. Verùm quia nonnulla maiorem adhuc expositionem requirunt, simúlque, vt rerum series, atque nexus meliùs appareat, contextum sigillatim percurrendum, & si quid obscurius occurrat, explanandum putauimus. Sic igitur incipit Ioannes. *Vidi Angelum descendentem de cœlo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua. Et apprehendit draconem serpentem antiquum, qui est Diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illum, vt non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni. Et post hæc oportet illum solui modico tempore.* Arbitramur per hunc Angelum Christum ipsum accipiendum esse, vt ait communis sententia: is enim est, qui per Incarnationis mysterium è cœlo descendit, & qui habet *clauem abyssi*, idest, inferni, quemadmodum ipsemet Christus de se dixit cap. 1. *Habeo claues mortis, & inferni*, vt eo loco fusè diximus. *Catenam magnam* potestatem eius intellige: is igitur est, qui apprehendit *draconem serpentem antiquum*, id est, Diabolum, cúmque *ligatum*, hoc est, suæ potentiæ, & imperij catena deuinctum in inferni carcerem detrusit, vbi erit per *mille annos*, hoc est, vsque ad Antichristi tempora, vt sectione superiori vberius explicauimus. *Et clausit, & signauit super illum*, id est, super diabolum, non super abyssum, vt patet ex

Christus Angelus habens clauē inferni. Apoc. 1. 18. Potestatis sua catena dæmonem ligat. Illum detrudit, & claudit in inferno.

ex Græco contextu. Claudere, & signare est Dæmonem ita clausum in inferno tenere, vt nulla creata potentia inde eum possit educere: quippe cum nemo præter Christū clauē abyssi habeat, vt eam possit aperire. Idcirco autem clausit Christus Dæmonem in inferno, vt ne gentes seduceret toto isto Euangelicæ prædicationis tempore; sed possent illæ liberè ad fidem conuerti, Christique fides, ac religio feliciter toto orbe propagari, his *mille annis*, hoc est, toto eo tempore, quod à Christo ad Antichristum excurret. Tunc enim iterum soluetur Sathanas, *modico* tamen *tempore*, hoc est, tribus annis cum dimidio, quibus grauissimam aduersùs Ecclesiam per Antichristum persecutionem concitabit.

Porrò per *serpentem antiquum*: hoc loco nō Dæmones in genere, sed nominatim II.
ipsummet Luciferū vniuersorum Dæmonum Principem accipiendū arbitramur, significaríque Luciferum, qui antea in hoc mundo pro libito versabatur, fuisse per passionem, & mortem Christi ad inferni carcerem detrusum, ibíque Christi potentia, & imperio religatum, sublata omni inde ad nos exeundi potestate. Itaque non posse modò per seipsum fidelibus obsistere, & cursum Euangelicæ prædicationis, gentiúmque conuersionis impedire, quanuis non desint alij in hoc mundo Dæmones, qui id præstent, sed non tanta tamen vi, & potentia, quantam Lucifer ipse, si adesset, adhibere potuisset. Addimus, Deinde eundem Luciferum temporibus Antichristi Diuinā permissione soluendum, egressurúmque ex inferni carceribus, atque omnem operam, & industriam in persequendis fidelibus positurum tribus annis cum dimidio, quod temporis spatium hoc loco *modicum* appellatur.

Per serpentē antiquū Lucifer intelligendus.

Ne verò alicui nouum videatur Luciferum, qui à principio mundi liberè in hoc III.
mūdo per seipsum grassabatur, detrusum fuisse à Christo per passionem, & mortē ad inferos, ibique modò vsque ad tempora Antichristi vinctū, ligatúmque teneri: id expressè docet D. Gregor. libro quarto Moralium ad illa verba capitis tertij: *Maledicant ei, qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leuiathan*: vbi afferens illud Esaiæ vigesimo septimo: *In illa die visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super Leuiathan serpentem vectem, & super Leuiathan serpentem tortuosum: Quærendum*, inquit, *nobis est, cur qui serpentem dixerat, tortuosúmque illico subiungens interposuit vectem, nisi forte, quòd in Scripturis tortitudine fluxa mollities, in vecte autē est duritiæ rigiditas. Vt ergo hunc & durum signaret, & mollem, & vectem nominat, & serpentem. Durus quippe est per malitiam, & mollis per blandimenta. Vectis ergo dicitur, quia vsque ad necem percutit: serpēs, quia se per insidias molliter infundit, hunc Leuiathan electi Angelorūm spiritus nunc in putei abysso clausum premunt, vnde scriptum est: Vidi Angelum descendentem de cœlo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua, & apprehendit draconem serpentem antiquū, qui est Diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum. Quem tamen in mundi fine ad apertiora certamina reuocant, & totū contra nos in suis viribus relaxāt, vnde illic rursum scriptū est: Cum cōpleti fuerint mille anni, soluetur Satanas. Ille enim apostata Angelus, qui ita cōditus fuerat, vt Angelorum cæteris legionibus emineret: ita superbiendo succubuit, vt nunc stātium Angelorum ditioni substratus sit, quatenus vel nūc ad vtilitatem nostrā eis ministrātibus religatus lateat, vel tunc ad probationē nostrā eis relaxantibus totis se contra nos viribus solutus exerceat. Quia igitur hi electi spiritus superbū apostatam comprimunt, qui humiles hunc sequi noluerunt, ipsisque administrantibus disponitur, vt ad intensionem aperti certaminis destruendus funditus quandoque reuocetur, dicatur rectè: Qui parati sunt suscitare Leuiathan.* Hæc Greg. Quem cernis hunc locum Apocalypsis de ipsomet Lucifero. Dæmonum Principe in abysso religando intellexisse. Atque in hunc etiā sensum accipiendū est illud Christi Ioannis duodecimo: *Nunc Princeps huius mundi eyicitur foras*: & illud Matthæi duodecimo: *Quomodo potest quisquā intrare in*

Probatur ex D. Greg. & Scriptura.
D. Gregor. Iob. 3. 8.
Esai. 27. 1.
Cur Leuiathan Serpēs tortuosus, & vectis dicatur Angelorum in illum imperium.
Ioan. 12. 31.
Mat. 12. 29.

domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem?

IIII. Quare expositio Ansberti, & Haymonis per abyssum multitudinem impiorum intelligentium minimè nobis probatur. Eam verò illi mutuati sunt ab Augustino libr. 20. de Ciuitate, capit. 7. vbi Augustinus totum hunc locum latè persequitur, & inter alia, *Misit*, inquit, *Diabolum in abyssum: quo nomine significata est multitudo innumerabilis impiorum, quorum in malignitate aduersus Ecclesiam Dei multùm profunda sunt corda: non quia ibi Diabolus ante non erat, sed ideo dicitur illud missus, quia exclusus à credentibus plus capit impios possidere.* Hæc ille. Quæ tamen nobis videntur mystica potius esse, quàm contextui, & instituto Ioannis congruentia.

De abysso mystica expositio. Ansbertus. Haymo. D. August.

V. Sequitur. *Et vidi sedes: & sederunt super eas, & iudicium datum est illis: & animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt bestiam, neque imaginem eius, neque acceperunt characterem eius in frontibus, aut in manibus suis, & vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis. Cæteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni. Hæc est resurrectio prima. Beatus, & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatem, sed erunt Sacerdotes Dei, & Christi: & regnabunt cum illo mille annis. Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo, & exibit, & seducet gentes.* In his verbis pleraque sunt explicatu difficillima. Vnum est, de quonam iudicio sit sermo cum dicitur: *Et vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est*: num videlicet de extremo iudicio, an de aliquo alio? D. August. libro vigesimo, de Ciuitat. capite nono existimat non esse sermonem de extremo iudicio, sed de iudicio, quod nunc exercent in Ecclesia Prælati Ecclesiastici, quibus à Christo datum est iudicium ligandi, atque soluendi: itaque horum Præpositorum sedes visas esse à Ioanne, & de eorum in Ecclesia iudicio sermonem institui. Tum verò, quod sequitur de regno Sanctorum cum Christo mille annis, ait in hac vita esse accipiendum, eo quòd Ecclesia regnum cælorum dicatur, in quo sancti regnant cum Christo: quoniam cum eo resurgentes, quæ sursum sunt, quærunt, quæ sursum sunt, sapiunt, non quę super terram. *Mille annis*, hoc est, toto tempore primi aduentus Christi. Atque hanc vult appellari primam resurrectionem, & his eisdem mille annis animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei, id est, animas Martyrum, qui pro Christo sanguinem, & vitam profuderunt, & regnare in cælo cum Christo per visionem beatificam. Quamuis enim id omnibus iustis, qui in gratia decedunt, conueniat: Martyres tamen potissimum commemorari, quòd illi præcipuè ob excellentiam martyrij dicantur cum Christo regnare: quanquam & à parte totum intelligendum sit. Denique quod subiungitur: *Et qui non adorauerũt bestiam neque imaginem eius, neque acceperunt characterem eius in frontibus, aut in manibus suis*: (quæ verba cum sua ista expositione pugnare videbantur, siquidem supponunt sermonem esse de extremo iudicio, post quod iudicium regnabunt cum Christo, qui Antichristo minimè adhæserunt, nec eius characterem in frontibus, aut in manibus impressum gestauerunt) coactus est Augustinus allegoricè interpretari: ac per bestiam populum infidelium, per imaginem verò eius simulationem intelligere, quam habent scilicet ij, qui cum fidem profiteantur, infideliter tamen viuunt. Itaque ab illis ait non adorari bestiam, qui infidelitatem respuunt: ab iis autem non accipi characterem bestiæ, qui ne speciem quidem, & notam infidelitatis accipiunt.

De quo iudicio sit hic sermo, dubitatio prima. D. August. sententia.

VI. Sed præstat audire ipsummet Aug. *Interea*, inquit, *dum mille annis ligatus est diabolus, sancti regnant cum Christo, etiam ipsis mille annis eisdem sine dubio, & eodẽ modo intelligendis, id est, isto iam tẽpore prioris eius aduentus. Nisi enim alio aliquo modo longè quidem impari iam nunc regnarent cum illo sancti eius, quibus ait: Ecce ego vobiscum sum vsque*

Regnant cum Christo toto tempore prioris aduentus Sancti ex Aug.

vsque in consummationem seculi: profectò non etiam nunc diceretur Ecclesia regnum eius, regnúmve cælorum. Regnant itaque cum illo etiam nunc sancti eius, aliter quidem, quam tunc regnabunt. Regnant cum illo, qui faciunt, quod Apostolus ait: Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt, sapite, vbi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt quærite, non quæ super terram. De qualibus item dicit, quòd eorum conuersatio sit in cælis. Postremò regnant cum illo, qui eo modo sunt in regno eius, vt sint etiam ipsi regnum eius. Et de hac prima resurrectione, quæ nunc est, liber iste loquitur. Cum enim dixisset alligari diabolum mille annis, & postea solui breui tempore, mox recapitulando, quod in istis mille annis agat Ecclesia, vel agatur in ea, Et vidi, inquit, sedes, & sedentes super eas, & iudicium datum est. Non hoc putandum est de vltimo iudicio dici, sed sedes Præpositorum, & ipsi Præpositi intelligendi sunt, per quos Ecclesia nunc gubernatur. Iudicium autem datum nullum melius accipiendum videtur, quàm id quod dictum est: Quæ ligaueritis in terra, ligata erunt & in cælo: vnde Apostolus, Quid enim mihi est, inquit, de iis, qui foris sunt, iudicare? Nónne de his, qui intus sunt, vos iudicatis? Et animæ, inquit, occisorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei: subauditur, quod postea dicturus est: Et regnauerunt cum Iesu mille annis, animæ scilicet Martyrum nondum sibi corporibus suis redditis. Quamuis ergo cum suis corporibus nondum sunt, iam tamen eorum animæ regnãt cum illo, dum isti mille anni decurrunt. Regnat itaque cum Christo nunc primũ Ecclesia in viuis, & mortuis. Sed ideo tãtummodò Martyrũ animas commemorauit, quia ipsi præcipuè regnant mortui, qui vsque ad mortem pro veritate certauerũt. Sed à parte totum etiam cæteros mortuos intelligimus pertinentes ad Ecclesiam, quod est regnum Christi. Quod verò sequitur: Et qui non adorauerunt bestiã, nec imaginem eius, nec acceperunt inscriptionem in fronte, aut in manu sua: simul de viuis, ac mortuis debemus accipere. Quæ sit porrò ista bestia, quamuis sit diligentius inquirendũ: non tamen abhorret à fide recta, vt ipsa impia ciuitas intelligatur, & populus infidelium contrarius populo fideli, & ciuitati Dei. Imago verò eius simulatio eius mihi videtur in eis videlicet hominibus, qui velut fidem profitentur, & infideliter viuunt. Fingunt enim se esse, quod non sunt, vocanturq́ non veraci effigie, sed fallaci imagine Christiani. Et qui sunt, qui bestiam non adorant, nec imaginem eius, nisi qui faciunt, quod ait Apostolus: Ne sitis iugum ducentes cum infidelibus: non adorant enim, id est, non consentiunt, non subiiciuntur, neque recipiunt inscriptionem, notam scilicet criminis in fronte propter professionem, in manu propter operationes. Hactenus Aug. Cuius expositionem secuti sunt Beda, Rupertus, Ansbertus, & alij.

Matt 28.20

Col. 3. 1.

Philip 3.20.

Non vltimũ, sed præsens præpositorum Ecclesiæ iudiciũ hoc loco intelligit.

Matt. 18. 18

1. Cor. 5. 12.

Cur tantum Martyrum animas regnare commemoret Ioan.

Per bestiam accipit Aug. populum infidelium.

Per imaginẽ bestiæ hypocritarum simulationem.

2. Cor. 6. 14.

Beda.

Rupert.

Ansbertus.

VII. Verùm ea nobis minimè probatur. Primũ. Quoniam sermonẽ esse de extremo iudicio, cum dicitur: *Et vidi sedes, & sederunt super eas, & iudiciũ datum est illis:* manifestè ex ipso contextu euincitur, cum mox sequatur post id iudiciũ regnaturos esse cum Christo eos, qui non adorauerunt bestiã, nec imaginem eius, nec eius characterẽ acceperunt. Quibus verbis negari nõ potest esse sermonẽ de iis, qui Antichristi partes secuti non fuerunt: is enim est, qui per bestiam accipi debet, qui suã ipsius imaginem omnibus adorandã proponet, compellétque omnes, vt characterem suum siue in manu, siue in fronte impressum gerant, vt suo loco fusius explicauimus. Nam quod ait Aug. per bestiam populũ infidelium accipiendum esse, totáq; eius interpretatio de iis, qui imaginẽ bestiæ adorare noluerunt, neque characterem eius gestare, plane à contextu, & instituto Ioannis abhorret, qui de Antichristo disertè loquitur, vt ex superioribus est perspicuum. Deinde coactum est dicere illud, *Et regnauerunt cum Christo*, ad præsentem Ecclesiæ statum referendũ esse: quomodo enim dici possunt regnare modo cum Christo, vt vult Aug. sancti illi, qui variis hinc inde laboribus, & persecutionibus propter Christum exercentur, qui contumeliis, & iniuriis proscinduntur, qui includuntur carceribus, qui cæduntur flagellis, qui toto corpore exquisitissimis tormentis, & cruciatibus lacerantur: non

Non probatur hæc expositio.

De extremo iudicio hoc loco sermo est.

Itẽ de futuro Christi regno.

hi sane, cum ista patiuntur, regnare cum Christo, sed pati potius cum Christo dicendi sunt, iuxta illud 2. ad Timoth. 2. *Fidelis sermo, nam si commortui sumus, & conuiuemus: si sustinebimus, & conregnabimus.* Sit igitur constitutum, cùm dicitur visas esse sedes, datúmque iudicium iis, qui in sedibus illis apparuerunt, sermonem esse de extremo iudicio: & cum subiungitur animas decollatorū propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt bestiam, neque imaginem eius, neque eius characterē in manibus, aut in frontibus acceperunt, regnasse cum Christo, loqui Ioannem de iis, qui iam huius vitæ laboribus perfuncti felicissimo Dei conspectu perfruuntur, & ita cum Christo in cælis regnant. Quanquam verò id omnibus sanctis iam in cælo regnantibus conueniat: peculiari tamen ratione Martyres commemorantur, quòd ij potissimum excellentiori quodam modo regno Christi, & gloria potiantur.

1. Tim. 2. 12.

VIII. Sed hinc iam oritur secunda, eáque valde implicita dubitatio, quomodo cum præcedentibus cohæreat, quod de mille annis subiungitur: *Vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis*: & paulò post: *Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Sathanas*? Si enim, vti diximus, iudicium, de quo loquitur Ioannes, est extremum iudicium, post quod scilicet regnare debeant cum Christo, qui non adorauerunt bestiam, neque imaginem eius, neque characterem eius acceperunt, hoc est, ij, qui non adhæserunt Antichristo: quomodo per mille annos initio intelleximus tempus, quod à passione Christi vsque ad Antichristum excurret? Si enim illi qui non adhæserunt Antichristo, regnaturi dicuntur mille annis, idque post extremum iudicium, sanè mille anni non antecedunt, sed subsequuntur Antichristum: imo & ipsum extremū iudicij diem consequuntur. Quod si admittamus, quînam verum esse potest illud, quod subiungitur: *Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas*? Nam nec mille anni, quibus sancti post extremum iudicium regnaturi sunt cum Christo, vnquam consummari poterūt: nec eo tempore Satanas soluendus est: imo eum soluendum esse tempore Antichristi, modico videlicet tempore, hoc est, tribus annis cum dimidio superiùs cum Ioanne, & communi sententia docuimus. Quare non videntur ea, quæ de mille annis regni sanctorum, & de soluendo post mille annos Satana à Ioanne dicuntur, cum iis, quæ paulò ante diximus, cohærere. D. Amb. in comment. super Apoc. (si eius sunt) ita respondet. *Per animas*, inquit, *interfectorum propter verbum Dei, & testimonium Iesu Martyres, qui diuersis temporibus interfecti sunt, possumus accipere: per eos verò, qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, eos qui ab Antichristo interficiendi sunt, puto esse intelligendos. Isti ergo vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis, quia quamuis corpore sint interfecti secundum animam tamen viuunt cum Christo in calesti beatitudine. Sed quærendum nobis est, quomodo electi, qui instante fine mundi nascituri sunt, cum Christo mille annis regnare dicantur cum tempus mille annorum non ad futurum tempus, quod sine fine est, sed ad præsens potius pertineat, quod in fine mundi consummabitur, & in quo fides Euangelij per vniuersum orbem florens electos quotidie ad vitam æternam percipiendam dirigit. Quod ita soluendum puto ad tempus ab Ascensione Christi vsque ad finem mundi, quod per mille annos designatur, omnibus electis deputatum est, vt in eo sine corporibus calesti gloria cum Domino perfruantur. Et scimus, quia omnes electi membra Christi sunt, & ex multis membris vnum corpus efficitur, & si gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra. Gaudium igitur præcedentium sanctorum illorum nihilominus erit, qui in fine mundi nascituri sunt: quia vnum corpus efficientur cum eis, & in aliis possidebunt, quod ipsis deerit.* Hæc ille.

De quibus annorū milliarius sit hic sermo dubitatio secunda

D. Ambros. responsio.

Quomodo electi in fine mundi nascituri mille annis cum Christo regnant.

IX. Itaque vides Ambrosium ita putare nodum istum dissoluendum, vt illi, qui non adorauerunt bestiam, nec imaginē eius dicantur regnare mille annis, id est, tēpore illo,

illo, quod ab Ascensione, vel potius Passione Christi ad finem mundi, seu potius vsque ad Antichristum (iuxta nostram, & veterem de istorum mille annorum supputatione sententiam) excurret: non quidem per seipsos, sed per illos omnes sanctos, qui à passione Christi vsque ad Antichristum decedent è vita, & cum Christo regnabunt, eo quòd cum omnes electi membra sint Christi, ex quibus vnum corpus efficitur, cùm aliqui sancti regnant cum Christo, cæteri quoque omnes regnare censentur, iuxta illud Pauli. 1. Cor. 4 *Sine nobis regnatis, & vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.* Et verò hæc Ambrosij expositio nodum quidem dissoluit, & in tanta difficultate probari posset, nisi duriusculum videretur dicere, cum ij, qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, dicuntur regnare cum Christo, accipiendum id ita esse, non quòd per seipsos, sed per præcedentes sanctos, & electos regnauerint. Illud etiam non parum obstat, quòd regnare dicantur à Ioanne post iudicium illud datum iis, qui in sedibus residebant, quod iudicium nos extremum omnino esse superius, confirmauimus. *1. Cor. 4. 8. Duriuscula videtur.*

X. *Ribera item responsio non probatur.*

Aliam ergo eiusdem nodi dissolutionem excogitauit Franciscus Ribera, videlicet, cum dicitur: *& vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis*: non esse id referendum ad eos, qui nõ adorauerũt bestiam, nec imaginẽ eius, sed ad animas decollatorum propter testimoniũ Iesu, hoc est, ad eos, qui cum hæc à Ioanne scribebantur, iam mortem pro Christo oppetierãt. Cæterũ hæc responsio manifestã vim afferre videtur contextui: siquidẽ Ioannes cõtinuata serie, atque ordine loquitur, disertéque affirmat eos, qui non adorauerunt bestiã, nec imaginem eius, mille annis cum Christo regnaturos: *Vidi*, inquit, *animas decollaterũ propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt bestiam, neque imaginẽ eius, neque acceperunt characterem eius in frontibus, aut in manibus suis, & vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis.* Quibúsnam quæso verbis clarioribus potuisset Ioannes significare eos, qui non adorauerunt bestiã, nec imaginem eius, vixisse, & cũ Christo in cælo regnare? Quare alia nobis ratio quærenda est ad hunc nodũ expediendum.

XI. *Vera responsio Ioannem in mille annorum acceptione variasse.*

Putamus igitur Ioannem hoc loco in mille annorũ acceptione variasse. Itaque quanquam mille anni hoc capite illud tempus significent, quod à passione Christi vsque ad Antichristi aduentũ excurret, tamen cum dicitur eos, qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, nec eius characterem acceperunt, vixisse, & regnasse cum Christo mille annis, istos ille annos ad æternitatem esse referendos: significaréque sempiternam illam durationem, qua sancti cum Christo in omnem æternitatem regnabunt millenario numero, qui perfectionem continet, pro tota ea duratione posito. Fuit enim hæc quædam veluti parenthesis, quam Ioannes hoc loco de sanctorum felicitate interposuit. Ne verò soli hoc astruere videamur, idem asseruit Alfonsus à Castro lib. 3. contra hæreses, *de Beatitudine* hæresi 2. quanquam de reliquis mille annis, qui hoc capite commemorãtur, non disputet nec difficultatibus occurrat. Mouemur ad hoc asserendũ necessaria ratione. Nam cum Ioannes agat de extremo iudicio, vt in superioribus ex ipso contextu manifestè ostendimus, & statim subiungat eos, qui non adorauerunt bestiam, hoc est, Antichristum, nec imaginem eius, neque characterem eius acceperunt, vixisse, & regnasse cum Christo mille annis, quosnam quæso alios mille annos oportet accipere, nisi eos qui extremum iudicium consequentur, hoc est, durationem illam, qua sancti, præcipuè verò ij, qui Antichristo restiterunt, cum Christo in omnem æternitatem regnabunt? Cæteræ enim omnes expositiones vel secum ipsæ non cohærent, vel manifestam vim contextui afferunt, vt ex iis, quæ diximus, palam est. *Castro.* *Ad hoc asserendum necessaria ratio.*

XII. In Scriptura eodẽ capite temporis significatione variari nõ insolens.

Nec verò insolens est in sacris literis eodem ipso capite idem nomen temporis aliter, atque aliter vsurpari. Etenim Danielis 7. ita legimus: *Vidi, quod aliarum* Dan. 7. 12.

quoque bestiarum ablata esset potestas, & tempora vitæ constituta essent eis vsque ad tempus, & tempus. Vbi est sermo de tribus imperiis, Babylonico, Persico, & Macedonico, quibus certum durationis tempus præfinitur vsque ad tempus, & tempus, hoc est, aliud quidem breuiori, aliud longiori tempore perdurabit, iuxta ordinem à Dei prouidentia constitutum. Quo fit, vt cum dicitur, *Vsque ad tempus, & tempus*, nomen *tempus* non eodem semper modo vsurpari debeat: sed in imperio Babylonico, si sermo sit de eius gloria, & amplitudine, quæ cœpta est sub Nabuchodonosor, & in primo anno Cyri primi Regis Persarum finita est, pro sexaginta annis: in imperio Persarum à Cyro vsque ad Alexandrum Magnum pro annis circiter ducentis triginta: in imperio Macedonico, si numerare incipias ab Alexandro Macedone vsque ad Pompeium Magnum, qui Macedoniam Romanis subiecit, totúmque spatium interiectum Macedonico Imperio tribuas, licet multas sub id tempus vicissitudines is principatus subierit, pro centum quinquaginta circiter annis. Præterea cum tempus eo loco non solum pro tam multiplici, támque diuersa temporum varietate, sed etiam pro tam diuturno tempore sumatur, sexaginta scilicet, ducentis triginta, centum quinquaginta annis, paulò post tamen eodem capite pro vno tantùm anno accipitur, cum de persecutione Antichristi dicitur: *Sermones contra excelsum loquetur, & Sanctos Altissimi conteret, & putabit, quòd possit mutare tempora, & leges: & tradentur in manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis.* Quo loco de communi sententia significatur Antichristi principatum, & persecutionem tribus annis cum dimidio duraturã, sumendúmq; adeo tempus pro vno anno, tempora pro duobus annis, dimidium temporis pro anni dimidio. Cernis igitur vnum, & idem temporis nomen vno, & eodem capite Danielis pro multis annis, & pro vno tantum anno vsurpari: vt iam mirum videri non debeat, si hoc ipso capite Apocalypsis mille anni variè vsurpentur, & pro tempore scilicet, quod à passione Christi vsque ad Antichristi aduentum excurret, & pro illa felici, sempiternáque duratione, quæ extremum iudicium consequetur, in qua Sancti omnes cum Christo in omnem æternitatem regnaturi memorantur.

Dan. 7. 12.

Trium imperiorum duratio.

Regni Antichristi duratio.

XIII. Superest, vt illam obiectionem diluamus, qua Franciscus Ribera hanc nostram expositionem conuellere conatur: ea verò est Ioannem, postquam dixerat: *Vixerunt, & regnauerunt cum Christo annis*: paulò pòst adiungere: *Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas, & seducet gentes.* Nam cum manifestum sit illos mille annos, hoc est, æternitatem, quę extremum iudicium consequetur, nullo vnquam tempore consummandos, neque iam deinceps soluendũ Satanam, seducturúmve gentes, illud necessariò videtur euinci illos mille annos, quibus sancti cum Christo dicuntur regnare, nullo pacto ad æternitatem esse referendos. Verùm hæc obiectio ex dictis facilè diluitur: diximus enim Ioannem more prophetico in mille annorum acceptione variasse: itaque cum dicere cœpisset de aduentu Christi, quem illo Angelo descendente de cœlo, & habente clauem abyssi expressum fuisse diximus, commemorassétque, quomodò per passionem suam Luciferum apud inferos religasset mille annis, qui ab eius passione vsque ad Antichristi aduentum computari debent, & obiter, ac veluti per parenthesim de extremo iudicio, felicitatéque sanctorum, & eorum præcipuè, qui Antichristo non consentient, sermonem inseruisset: tum ad institutam narrationem de Lucifero per mille annos in abysso religato, & iterum soluendo reuertisse, dixisséque. *Et postquam consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas.* Quo fit, vt isti mille anni, qui consummandi dicũtur, ad illos mille annos pertineant, quibus dictum erat ligatum fuisse Satanã: non verò ad illos, quibus sancti cum Christo post extremũ iudicium regnabunt. Ij enim nunquã consummabũtur, sed in omnem æternitatem per-

Ribera obiectio.

Diluitur.

Quinam sint mille anni, qui consummandi dicuntur.

perdurabunt. Et ita iuxta hanc nostram expositionem omnia concinunt, nodúsque difficillimus dissoluitur, in quo soluendo tam multi interpretes desudarunt, eúmque, sicut Alexandro cum Gordio nodo contigit, non tam dissoluere, quàm abrumpere potuerunt.

Hac expedita difficultate, quæ totius contextus ordinem perturbabat, interpretationémque remorabatur, facilè iam est reliqua omnia explicare. Sequitur igitur *Cæteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni*, hoc est, reprobi, qui Christum sequi, & imitari noluerunt, sed in lethali peccato obierunt, hi non vixerunt, neque viuent, donec consummentur mille anni. Est iam sermo de impiis, qui à passione Christi vsque ad aduentum Antichristi decedent in peccato lethali. ij enim non vixerunt neque vera vita, quæ in æterna felicitate consistit: (sic enim accepta est paulò ante vita, cum de Sanctis dictum est: *Vixerunt, & regnauerunt cum Christo*) neque vita etiam corporali, cum mortui sint, *Donec*, inquit, *consummẽtur mille anni*. Quoniam cum consummati fuerint mille anni, id est, cum tempus totum effluxerit, non solùm vsque ad Antichristum, sed etiam vsque ad diem iudicij, (sic enim accipiendi sunt hoc loco mille anni) tunc viuent, vita scilicet corporis: siquidem in generali resurrectione à morte ad vitam reuocabuntur. Solet enim resurrectio in sacris literis etiam reproborum appellari vita, iuxta illud primæ ad Corinthios decimo quinto: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur*. Sed ea tamen vita reproborum per resurrectionem potius est mors, quàm vita simpliciter appellanda: quoniam resurgent, vt propriis in corporibus sempiternis inferorum ignibus addicti torqueantur. Vnde paulò post à Ioanne mors secunda appellatur: ideóque subiungitur: *Hac est resurrectio prima. Beatus, & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima: in his secunda mors non habet potestatem, sed erunt Sacerdotes Dei, & Christi, & regnabunt cum illo mille annis.* XIIII.

Quandiu nõ viuent qui decedunt in mortali.

Resurrectio etiam reproborum appellatur vita.

1. Cor. 15. 22.

Potius mors est, quã vita.

Quanquam D. August. lib. 20. de Ciuit. cap. 6. & 7. (quem plerique sequuntur) hanc primam resurrectionem velit esse eam, qua quis à peccato ad statum gratiæ resurgit: tamen verosimilius est, & textui congruentius resurrectionem primam gloriam animæ interpretari, eo potissimum, quòd Ioannes statim docet eos, quibus contigit prima resurrectio, immunes, ac liberos esse à morte secunda: *Beatus*, inquit, *& sanctus, qui habet partem in resurrectione prima: in his secunda mors non habet potestatem*: quod non potest conuenire in eos omnes, qui à peccato resurgunt cum certum sit multos à peccato sæpius resurgere, in quos tamen postea potestatem habeat mors secunda, hoc est, æterna damnatio. Appellatur autem animæ gloria resurrectio, non quòd animæ cum corporibus intereant, vt postea resurgãt: sed quoniam sancti cum defunctis corporibus moriuntur, quodãmodo in vitam euadere, & resurgere videntur ratione animorum, qui supersunt. Mille verò anni hoc loco totum tempus vsque ad iudiciũ accipiendum est, quo toto tẽpore Sancti per gloriam animæ regnant cũ Christo. His etiam secũda mors non habet potestatem: quoniam liberi iam sunt à dãnatione sempiterna, quæ mors secũda appellatur comparatione mortis, qua anima à corpore separatur, aut etiã mortis animæ per peccatum. Sed erunt Sacerdotes Dei, & Christi: quoniã sacrificium laudis Deo & Christo in omnem æternitatem offerent: sic enim accipiendum est hoc loco Sacerdotium, de quo genere Sacerdotij plura ad caput primum disputauimus. XV.

D. August.

Quid per resurrectionem primã intelligendum sit.

Cur animæ gloria dicatur resurrectio.

Damnatio sempiterna secunda mors

Sacerdotes Dei per sacrificium laudis erunt beati.

Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo, & exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terræ, et circuierunt castra Sanctorum et ciuitatem dilectam. Mille anni, qui consummandi dicuntur, pro illo tempore sumuntur, quod à passione Christi vsque ad XVI.

Antichristum excurret: tunc enim soluetur Satanas. De Gog, & Magog, superiori sectione diximus. Deinde exercitus Antichristi euersio, Antichristique, & præcursoris eius apud inferos tormenta consequentibus verbis commemorantur: *Et descendit ignis à Deo de cœlo, & deuorauit eos: & diabolus: qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris, vbi & bestia, & Pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.* Ad literam, vt verba sonant, accipienda sunt. Verè enim descendet ignis de cœlo, qui omnem Antichristi exercitum absumet, bestiáque ipsa idest, Antichristus, & Pseudopropheta, hoc est, insignis ille Antichristi prædicator, & præcursor, de quo sæpe dictum est, mittĕtur in stagnum ignis, & sulphuris apud inferos, ibique die ac nocte, idest, absque vlla intermissione sempiternis cruciatibus torquebuntur. De Antichristi exercitu, qui Gog, & Magog nominibus explicari solet, vt præcedenti sect. docuimus, euersione, quæ diuinitus facienda describitur, habes plura apud Ezechiel. cap. 38. *Conuocabo aduersus eum*, id est, aduersus Gog, de quo sermo præcesserat) *in cunctis montibus meis gladium ait Dominus Deus: gladius vniuscuiusque in fratrem suum dirigetur, & iudicabo eum peste, sanguine, & imbre vehementi, & lapidibus immensis: ignem, & sulphur pluam super eum, & super exercitum eius, & super populos multos, qui sunt cum eo, & magnificabor, & sanctificabor, & notus ero in oculis multarum gentiũ, & scient, quia ego Dominus.* Et cap. 39. sequenti. *Tu autem fili hominis vaticinare aduersus Gog, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego super te Gog, Principem capitis Mosoch, & Thubal: & circumagam te, & seducam te, & ascendere te faciam de lateribus Aquilonis, & adducam te super montes Israel: & percutiam arcum tuum in manu sinistra tua, & sagittas tuas de manu dextera deiiciam. Super montes Israel cades tu, & omnia agmina tua, & populi tui, qui sunt tecum: feris auibus, omniq; volatili, & bestiis terræ dedi te ad deuorandum. Super faciem agri cades, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. Et immittam ignem in Magog, & in his, qui habitant in insulis confidenter, & scient, quia ego Dominus. Et nomen sanctum meum notum faciam in medio populi mei Israel, & non polluam nomen sanctum meum amplius: & scient gentes, quia ego Dominus sanctus Israel. Ecce venit, & factum est, ait Dominus Deus: hæc est dies, de qua locutus sum. Et egredientur habitatores de ciuitatibus Israel, & succendent, & comburent arma clypeum, & hastas, arcum, & sagittas, & baculos, manus, & contos, & succendent ea igni septem annis. Et non portabunt ligna de regionibus, neque succident de saltibus: quoniam arma succendent igne, & deprædabuntur eos, quibus prædæ fuerant, & diripient vastatores suos, ait Dominus Deus. Et erit in die illa: dabo Gog locum nominatum, sepulchrum in Israel vallem viatorum ad orientem maris, quæ obstupescere faciet prætereuntes: & sepelient ibi Gog, & omnem multitudinem eius, & vocabitur vallis multitudinis Gog. Et sepelient eos domus Israel, vt mundent terram septem mensibus.* Hæc apud Ezechielem. Vbi cernis multa alia de euersione Gog, & Magog commemorari, quæ à Ioanne prætermissa sunt. Quid verò per septem annos, & septem menses accipiendum sit, non est huius loci discutere: diximus fusè, quid nobis probabilius videretur in nostris super Ezechielem commentariis, quæ tredecim ab hinc annis Conimbricæ dictauimus.

Quæ hic dicũtur de Antichristi euersione ad literã accipiẽda.

Ezech. 38. 21 de Gog, & Magog euersione plura apud Ezech.

Item 39. 1.

XVII. Denique commemorat Ioannes generalem omnium hominũ resurrectionem, extremúmque iudicium. *Vidi*, inquit, *thronum magnum candidum, & sedentẽ super eum*, (Christum intellige) *à cuius conspectu fugit terra, & cælum, & locus non est inuentus eis.* Loquitur de innouatione mundi, quando cæli noui, nouáque terra creanda dicitur, istaque terra, ac cælum fugere, hoc est, recedere, seu non esse memorantur. De qua innouatione ad initium sequentis capitis disseremus. *Et vidi mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt, et alius liber apertus est, qui est vitæ.* Liber vitæ, qui apertus est, haud dubiè est liber, in quo soli prædestinati

Mũdi innouatio per fugam cæli, & terræ intelligitur.

Liber vitæ est, in quo prædestinati scripti sunt.

stinati

ſtinati ſcripti ſunt, vt patet ex illis poſtremis verbis huius capitis: *Et qui non inuentus eſt in libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.* Reliqui verò libri, qui etiam aperti ſunt, ad reprobos ſpectant: qui quoniam ſunt multò plures, quàm prædeſtinati, in multis libris ſcripti referuntur: cum prædeſtinati, quoniam comparatione reproborum pauci ſunt (ſi de hominibus tantùm, non etiam de Angelis loquamur) in vno tantum libro ſcripti apparuerint. Aduerte autem libros iſtos metaphoricè eſſe intelligendos: etenim, vt docet D. Thom. 1. p. q. 24. art. 2. quia conſuetum eſt apud homines, vt illi, qui ad aliquid eliguntur, in libro conſcribantur: prædeſtinati autem à Deo ad gloriam eliguntur: idcirco ipſa Dei notitia, qua Deus firmiter retinet, & quodammodo in ſuo intellectu conſcriptum habet ſe aliquos prædeſtinaſſe, liber vitæ nuncupatur. Id quod etiam ſuo modo de reprobis accipiendum eſt, vt videlicet libris conferatur Diuina ipſa cognitio, qua intelligit, quid quiſque eorum geſſerit, & notitia, qua perſpectum habet, quinam ſempiternis inferorum ſuppliciis addicendi ſint. Quanquam non idcirco debeat dici Deus habere librum mortis propter reprobos, ſicut habet librum vitæ propter electos: quoniam, vt rectè annotauit eodem loco ſanctus Doctor, non eſt in more poſitum, vt ij, qui repudiantur, & reiiciuntur, in album à Principe referãtur. Iuxta igitur ea, quæ in his libris ſcripta erant vniuerſi iudicati ſunt, vt ait Ioannes: *Et iudicati ſunt mortui* (id eſt, qui mortui fuerant: nam iudicij tempore iam viuebant:) *ex his, quæ ſcripta erant in libris ſecundùm opera ipſorum.*

Reprobi in multis ſcripti.

Notitia Dei de Prædeſtinatis cur liber dicatur.
D. Thom.

Non habet Deus librum mortis, cur.

XVIII.

Addit Ioannes: *Et dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors, & infernus dederunt mortuos ſuos, qui in ipſis erant, & iudicatum eſt de ſingulis ſecundum opera ipſorum. Et infernus, & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis. Hæc eſt mors ſecunda. Et qui non eſt inuentus in libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.* Quod de iudicio, & reſurrectione breuiter dixerat Ioannes, per recapitulationem accipienda ſunt, vt meritò dixit Auguſt. lib. 20. de Ciuit. cap. 14. alioqui enim quomodò poſt apertos libros, factúmque ex illis iudicium, de generali reſurrectione diſſeritur, cum reſurrectio precedere iudicium debeat, niſi ad recapitulationis figuram recurramus? Mare hoc loco propriè accipiendum arbitramur, vt daturum dicatur corpora eorum, qui in eo ſubmerſi perierunt. Porrò infernus etiam dabit mortuos ſuos, id eſt, animas omnes, quas eo tempore tenuerit. Denique mors etiam dabit corpora eorum omnium, qui in terra vel ſepulti, vel cremati, aut à beſtiis, imo etiam ab hominibus, qui idcirco Anthropophagi appellantur, deuorati fuerint: itaque mors hoc loco ab inferno, & mari diuiditur ad danda videlicet corpora, quæ in terra perierunt. Cernis igitur hoc loco mortuos interdum pro animabus, interdum pro corporibus vſurpari. Cœli autem nulla fit mentio, cum ipſum quoque multa corpora, & animas habeat: quoniam quod attinet ad illos, qui ibi iam in glorioſis agunt corporibus, cum iam reſurrexerint immortales, non erat, cur de illis in generali ad iudicium reſurrectione ratio haberetur. Quod verò ſpectat ad animas quæ in cœlo exutæ corporibus Deo perfruuntur, & iterũ ad corpora, cum fiet generalis reſurrectio, redibunt: nec etiam illæ commemorandæ fuerunt. Quoniam Ioannis inſtitutum eſt agere de reſurrectione mortuorum: at ſemper hoc capite ſuppoſuit electorum animas, quæ iam beatitudinem conſecutæ fuerunt, non mortuas eſſe, ſed viuere, & regnare cum Chriſto. Nam cum humanæ animæ immortales natura ſua ſint, & poſtquam à Deo ſemel creantur ſempiternæ, mori non poſſunt niſi ſpirituali morte, quæ duplex eſt, vel peccati ſcilicet, vel æternæ damnationis, quæ comparatione prioris appellatur hoc ipſo capite mors ſecunda. Cum igitur animæ beatæ à duplici iſta morte liberæ, immunéſque ſint, non debuerunt à Ioanne mortuorum, de quorum reſurrectione diſſerebat, appellatione,

Recapitulationis figura vtitur hic Ioan.
D. Auguſt.

Mortui maris, inferni, & mortis quinam.

Cœlum non habet mortuos, de quibus fiat mentio.

comprehendi. Quæ ratio in animabus, quæ apud inferos detinentur, locum non habet: siquidem eæ omnes vtramque mortem, & primam, & secundam subierunt, atque adeo meritò mortuorum nomine censeri debuerunt.

XIX. Atque hanc putamus esse germanam expositionem huius loci: non illam, quam quidam Recentiores tradiderunt, videlicet per mortuos sola corpora esse accipienda, & idcirco nullam cœli mentionem factam esse, quòd in cœlo nulla sint corpora, quæ debeant resurgere: cum omnia, quæ ibi reperiuntur, gloriosa sint, & iam multò ante resurrexerint. Si enim corpora dumtaxat, per mortuos intellexit Ioannes, cur ait infernum quoque daturum mortuos suos, cum in inferno nulla sint corpora? Nam quod aiunt de corporibus Dathan, & Abiron, imo & Antichristi, & Pseudoprophetæ eius præcursoris, qui in sacris literis dicuntur à terra absorpti, & viuentes ad inferos descendisse, non est sensus, quòd viui in suis corporibus ad inferos vsque descenderint: sed quòd viui absorpti sint à terra, & ad aliquam eius profunditatem viui peruenerint: tum verò ibi obierint, & ibidem mãserint eorum corpora, animæ autem solæ ad infernum descenderint. Quod de Dathan, & Abiron sentit Abul. q. 18. in 16. c. Num. & Caiet. in eundem locum, vbi docet nihil aliud significari, quàm viuos esse sepeliendos, cum alij homines non viui, sed mortui sepeliãtur: idémque plane de Antichristo, & Pseudopropheta illo eius præcursore existimare oportet. Ex quo fit, vt cum dicitur infernus daturus esse mortuos suos, id non de corporibus, sed de animabus ibi detentis accipiẽdum sit. Quod demum subiungitur: *Infernus, & mors missi sunt in stagnum ignis*: & inferni, & mortis nomine significatur Diabolus, vt ait D. Aug. lib. 20. de Ciuit. c. 15. Et est communis expositio: id quod nos etiam docuimus c. 1. huius operis ad illa verba: *Habeo claues mortis, & inferni.* Ratio verò, cur Diabolus iis nominibus censeatur, ea est, quam loco citato affert August. quoniam scilicet mortis, & infernarum pœnarum auctor est. Itaque cum dicitur: *Infernus, & mors missi sunt in stagnum ignis*: periphrasis est eius, quod paulò ante dictum fuerat: *Diabolus, qui seducebat gentes, missus est in stagnum ignis, & sulphuris.* Porrò postrema illa verba, quibus caput hoc difficillimum concluditur: *Hæc est mors secunda, & qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis*: non est, cur iterum explicemus, cum iam in superioribus eorum expositionem tradiderimus.

Non sola corpora, sed animæ etiam mortuorum nomine intelliguntur.

Dathan, & Abiron, & alij non viui ad inferos peruenere. Abulens. Caiet.

Infernus, & mors missi in stagnũ ignis Diabolus intelliguntur. D. August. Apoc. 1. 18.

Illustratur illa sententia.

Libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ.

SECTIO III.

I. EXplicato duabus sectionibus præcedentibus contextu illa potissimùm sententia magis illustranda videbitur, quæ est de extremo iudicio: *Et libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum.* De iis enim, quæ ad persecutionem Antichristi, eiúsque interitum, & damnationem pertinent, in nostro tractatu de Antichristo copiosè disseruimus. Reliqua verò iam magna ex parte aliis in locis huius operis illustriora reddidimus. Vt igitur paulò altius ordiamur, sciendum est propter certam, exploratámque notitiam: quam Deus habet omnium actionum humanarũ, iuxta illud Ps. 138. *Domine probasti me, & cognouisti me: tu cognouisti sessionem meã, & resurrectionẽ meã.* (id est, quãdo sedeo, quãdo etiã surgo.) *Intellexisti cogitationes meas de longè: semitam meam, & funiculum meum inuestigasti: & omnes vias meas prævidisti:* dici habere librum in quo omnia: quæ à nobis tum benè, tum malè geruntur, simúlque præmia bonis actionibus, supplicia sceleribus constituta continentur, qui

Certa Dei cognitio de hominum actionibus liber monumẽti, siue memorialis. Psal. 138. 1.

liber

liber appellatur Malac.3. *liber monumenti. Tunc*, inquit, *locuti sunt timentes Dominũ, vnusquisque cum proximo suo: Et attendit Dominus, & audiuit, & scriptus est liber monumenti coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius.* Quo loco per librum monumenti Lyran. Dion. Carth. Hugo Card. & alij Diuinam scientiam, & cognitionem accipiunt. Hebraicè pro libro monumenti est, ספר זכרון *sepher Zicaron*, id est, *liber memoriæ*, seu *liber memorialis*, idémque nomen est Esth. 6. cum rex Assuerus iussit sibi afferri historias, & annales priorum temporum. Habetur enim Hebraicè, *Sepher hazcheronoth*, hoc est, *librum memoriarum, historiarum, monumentorum.* Et 2. Reg. 8. & 1. Paral. 18. *Porrò Ioab filius Saruiæ erat super exercitum, & Iosaphat filius Ahilud à commentarijs.* Vbi est idem nomen Hebraicum, hoc est, vel qui annales conscriberet, vel qui subditorum causas, & merita Regi in memoriam reuocaret. Curabat enim Rex æquissimus, ne sibi subditorum causæ, & merita, ac pro Republica exãtlati labores per obliuionem exciderent: eámque curam noluit esse subditorum, sed sibi peculiarem, & propriam pro Regali munere esse putauit: cuius exemplum secutus filius Salomon alium & ipse quendam sibi à commentariis designauit, 3. Reg. 4. Itaque more hominum dicitur Deus habere librum memorialem, in quo omnia describantur, ne aliquid vnquam vel leuissimum possit excidere. De quo memoriali libro iniquitatem suam deleri postulabat Rex Dauid, cum dicebat, Ps. 24. *Reminiscere miserationum tuarum Domine, & misericordiarum tuarũ, quæ à seculo sunt. Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris.* Quasi diceret: Miserationes, & misericordiæ tuæ dignæ sunt, quæ tanquam præclara, & te digna facinora, & res à te gestæ illustrissimæ in tuo memoriali libro conscribantur: non autem delicta iuuentutis meæ, & ignorantiæ meæ. Quare dele iniquitates meas de memoriali tuo, nec earum ad puniendum recorderis.

Malac. 3. 16.
Lyran.
Dion. Cart.
Hug. Card.
Esth. 6. 1.
2. Reg. 8.
1 Par 18. 15.
Regũ de subditorum causis vigilãtia.
3. Reg. 4.
Ex hoc memoriali sua peccata deleri cupit Dauid.
Psal. 24. 6.

II. Ad secundum quoque librum spectauit, Iob c. 31. *Quis mihi tribuat auditorem, vt desiderium meum audiat Omnipotens, & librum scribat ipse qui iudicat, vt in humero meo portem illum quasi coronam mihi.* Cuius loci ea communiter traditur sententia: Quis mihi tribuat æquũ auditorem, iustúmque rerum æstimatorem, ac iudicem, qui causam meam iudicaret, & librũ ipse de meis omnibus rebus cõscriberet: (seu, vt sonant Hebræa) *meus aduersarius*, seu, *vir litis, & contentionis meæ*, ipse, inquã, qui mecum contendit, de meis rebus librum conscriberet: sanè vsque adeò fido causæ, & cõscientiæ testimonio, vt pro certo habeã, quod ille idem meus aduersarius innocentiam meã ingenuè testaretur, posséque eũ ipsum librũ, quem ipse de meis factis, rebúsque gestis ederet, palam, & publicè humero gestare, videlicet omnibus spectabilem, atque conspicuum tanquam pulcherrimam coronã, & longè clarissimum testimonium probitatis. Iuxta quam expositionem nõ potuit sanè Iob luculentiùs innocentiam suam notam facere, quàm cũ vitæ suæ, morúmque iudices vel ipsos aduersarios requisiuit. Paulò aliter in hac eadem sentẽtia versatur Caiet. iuxta veritatem Hebraicam, quæ sic habet: *Ecce signum meum Saddai* (vnum est ex decem Dei nominibus) *testificabitur mihi, & librum scripsit vir litis meæ*: quasi diceret: Ad hoc cupio habere virum audientem me, vt nunc, quando in prõptu adest Omnipotens ad subscribendum, liber, quem vir de lite mea scripsisset, testificaretur mihi subscriptus ab Omnipotente. *Ecce signum meum Saddai*, id est, signator meus subscribendo est *Saddai*, Deus omnia vincens: & liber litis meæ testificabitur mihi tanquam subscriptus ab Omnipotente, meámque innocẽtiam tum præsentibus, cum posteris testatam faciet, dignúsque erit, qui à me portetur humeris tanquam illustrissimum quoddam insignis victoriæ monimentum. Altera quoque potest esse eiusdem loci expositio, vt nimirum Iob Deum rerum suarum auditorem desideret, & vsque adeò causæ fidat, vt eam Dei ipsius iudicio

Iob. 31. 35.
Pro conscientiæ securitate suorum actuũ librum vel ab aduersario conscribi optat Iob.
Eum gestaret tanquam coronam.
Caiet.
Altera eius loci expositio.

committere audeat, postulétque, vt ipsemet Deus, qui omnes iudicat, librum de rebus suis cõscribat, quemadmodũ de reliquis omnibus humanis actionibus facere consueuit. Quasi dicat: Ipsum Deum cupio habere causæ meç auditorem, & iudicem, atque vt in testimoniũ veritatis librum ipse de meis rebus cõscribat. Spero enim fore, vt is liber in maximam mihi cedat gloriam, & ornamentum singulare. Quibus verbis supponit Deum solere librum de hominum causis, rebúsque scribere tanquam supremum iudicem, cuius est de omnibus ferre sententiam.

III. Illustre est ad idem confirmandum illud Ezech. 9. Cum Christus apparuit gerẽs atramentarium ad renes appensum, vt ea, quæ in vrbe gerebantur, diligenter, & accuratè describeret, haud dubiè in libro aliquo, quem simul afferebat, alioqui superuacaneum esset atramentarium. *Ecce*, inquit, *sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad Aquilonem: & vniuscuiusque vas interitus in manu eius*, (id est, secures, aut alia similia instrumenta ad occidedum.) *Vir quoque vnus in medio eorũ vestitus erat lineis, & atramentarium scriptoris ad renes eius: & steterunt iuxta altare areum.* Quo loco per virum illum vestitum lineis communis expositio Christum intelligit, qui tanquam supremus iudex apparuit sex illis viris habentibus secures, aliáve occidendi instrumenta tanquam iustitiæ administris stipatus, gerebátque atramentarium scriptoris ad ea, quæ in ciuitate grebantur, conscribenda, & in librum memorialem referenda. Eam enim scribendi curam noluit alteri comittere, sed sibi propriam assumere: quia ne minimum quidem volebat à veritate in scribendo discedere: id enim munus non tutò aliis cõmitti posse existimauit. Hanc expositionem secutus est D. Hier. in comm. super Ezech. *Habebat*, inquit, *atramẽtarium scriptoris ad renes suos, quo omnium peccata describeret, & sanctorum à peccatoribus numerum segregaret. Sex viri iuxta altare stare dicuntur parati ad iubentis imperium, vt cuiuscunque viderint ibi non esse peccata dimissa, sententiæ Domini, & interfectioni eum subiacere cognoscant.* Hæc ille. Cernis Hieronymum putasse virum vestitum lineis gestasse etiam librum, in quo omnia peccata conscriberet, qui profectò vnus fuit ex multis illis libris, quos Ioãnes hoc loco apertos fuisse commemorat.

Ezech. 9. 2.
Ezech. 9.
Gestare Christus atramentariũ describitur, cur.
Non alij eã curam committit.
D. Hieron.

IIII. Similiter apud Zachariam cap. 5. habemus ostensum fuisse Prophetæ volumen quoddam volans, idest, membranam quandam, seu pellem pergamenam extensam. Etenim veteres olim scribere consueuerunt in membranulis, seu pellibus, quæ inuicem complicabantur, & inuoluebantur: vnde pro volumine est Hebraicè *megila*, à radice *galal*, quæ significat inuoluere, & rotare. Vidit autem Zacharias hanc membranam non inuolutam, & complicatam, sed euolutam, & extensam, quamobrem potuit eius notare longitudinem, quam dicit fuisse viginti cubitorum, decem verò latitudinem. Quanquam verò Lyranus existimet in eo volumine descriptum fuisse supplicium Hebræis inflictum ante templi excidium, & captiuitatem Babylonicam propter peccata furti, & periurij, quorum in contextu fit mentio: tamen cum ea visio acciderit post reuersionem ex captiuitate Babylonica, probabilius est eam visionem ad peccata populi Iudaici post aduentum Messiæ spectare: fuisséque in eo volumine descripta, quæ populus in rege Messia persequendo, occidendóque grauissima suscepturus erat, simúlque supplicium vltimæ huius captiuitatis pro illis diuinitus inferendum, quod quia paulò post necem Messiæ illatam infligendum erat, hoc est, quadraginta circiter annis post Christi obitum: idcirco volans quasi cum celeritate veniens apparuit. Hoc igitur supposito sciendum est Symmachum pro volumine transtulisse κεφαλὴ, quod nomen initium libri, vel vnum libri caput, vel ipsam libri summam, & epitomen significat. Iuxta quam translationem mirum est, quod dicitur, habuisse latitudinem decem cubitorum, & viginti cubitorum longitudinem. Quantum enim putandum est fuisse

Zachar. 5.
Iudæorum in Messia persequendo cõmissa peccata, & supplicia in mẽbrana scripta.
Lyranus.
Symmach.
Horum peccatorum, & libri ipsius magnitudo.

fuisse integrum librum: siquidem solùm eius initium, vel vnum capitulum tantam latitudinem, longitudinémque continebat? Quàm innumera etiam oportuit esse peccata, quæ in summam, breuiariúmque redacta volumen, tantæ longitudinis, latitudinísque complebant? Videlicet tanta, támque innumera erant gentis Hebrææ scelera, vt infinitum quoddam volumen, & librum, in quo scriberentur, postularent, cuius nempe vel vnum capitulum tam latum, longúmque esse oportuit. Profectò vel vnum illud nefarium, & impium facinus, quod in Christi nece admiserunt, non potuit breuiori volumine comprehendi.

Sed vt vniuersè, & generatim loquamur, quod eo loco de Iudæis dicitur ad vniuersos homines accommodari potest. Tam multa enim peccata in omni genere suscipimus, vt non nisi in grandi quodam libro notari, describiue possint, cuius vel ipsum initium, capútve vnum, tam multos, & latitudinis, & longitudinis cubitos requirant. Itaque, vt more nostro loquamur, opus habet Deus grandi, quodam memoriali libro ad peccata hominum, non dico ad longum, & sigillatim describenda: sed tantum in breuem quandam summam, & epitomen redigenda. Audi, quid dicatur, Oseæ 4. *Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt*, id est, instar fluminum extra ripas diffluentium inundauerunt. Imo de suis tantùm peccatis dixit Dauid, Psal. 39. *Comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui, vt viderem: multiplicatæ sunt super capillos capitis mei.* E contrariò tam pauca, & exigua sunt hominum opera, si cum malis operibus comparentur, vt dictum sit, Hierem. 5. *Circumite vias Hierusalem, & aspicite, & considerate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidem, & propitius ero ei.* Et multò luculentius, Esai. 64. *Facti sumus vt immundus omnes nos, & quasi pannus menstruatæ vniuersa iustitia nostra. Et cecidimus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos.* Vbi quanquam est sermo ad literam de Iudæis, quorum omnes ceremoniæ, & iustitiæ legales post passionem, & resurrectionem Christi eo potissimùm tempore, quo lex Euangelica fuit promulgata, immundæ factæ sunt, & ipsi tanquam folia, & flores ex arboribus defluxerunt, & emarcuerunt, & quasi arida folia, & quisquiliæ à vento in omnia solà terrarum abrepti, dispersique sunt: possumus nihilominus illam sententiam, *Tanquam pannus menstruatæ vniuersa iustitia nostra*, ad vniuersos homines referre. Est autem aduertendum pro eo, quod nos habemus, *Quasi pannus menstruatæ*, haberi in Hebræo, *Quasi vestimentum centonum*, id est, totum ex centonibus confectum. Cum enim vel ipsa bona opera ferè sint imperfecta, meritò centonibus comparantur, vt nostra omnis sanctitas, quasi vestimentum quoddam vetus, & lacerum, multísque vndequaque vilibus, & abiectis centonibus variatum esse videatur. R. Abraham vertit, *Sicut vestimentum prædæ*, quod videlicet in præda capitur, aut à latrone per vim vendicatur, quod in ipso conflictu, & contentione disrumpi, & dilacerari necesse est. Sic enim cum Dæmones tanquam insidiantes latrones nobis bona opera tanquam pallium de manibus conentur eripere: nimirum solent ea opera per eam vim, & conflictum dilacerari, ac disrumpi, hoc est, leuioribus quibusdam næuis maculari, vt meritò vestimenta prædæ appellari possint.

V. *Quàm innumera sint hominum peccata.* *Osea 4. 2.* *Psal. 39. 13.* *Quàm pauca, & exigua bona opera.* *Hier. 5. 1.* *Esai 64. 6.* *Iudæi eorumque ceremoniæ.* *Sanctitas nostra vestimentum lacerum.* *R. Abrahā.*

Cum igitur tam multa sint peccata, quæ passim ab hominibus suscipiuntur, nō mirùm videri debet, quòd vel ipsa summa, & epitome libri memorialis, quem Deus habet, tantæ apud Zachariā latitudinis longitudinísque apparuerit: & è cōtrario propter bonorum operum paucitatem paruus quidam, & exiguus libellus ea omnia complecti possit. Atque hæc nimirum est causa, cur hoc loco Ioannes, de extremo disserens iudicio narret multos libros apertos fuisse, & paulò post quendam alium libellum sibi ostensum, qui liber vitæ dicebatur. *Vidi*, inquit,

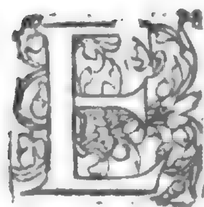
VI. *Multos libros vidit Ioan. sed vnus tantùm vitæ dicitur.*

mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum. Quo enim quæso alio mysterio ait Ioannes multos libros apertos fuisse, & deinde vnum tantum librum apertum, qui liber vitæ dicebatur: nisi quia multi libri ad peccata, & reprobos, vnicus autem ille libellus ad bona opera, & prædestinatos spectabat? Cum enim innumera sint omnium peccata, multíque reprobi, multos oportet esse libros, in quibus describātur. Quia verò merita paucissima sunt, si cum peccatis conferantur, & electi pauci numero si cum reprobis comparentur, vnus, ísque perexiguus libellus iis omnibus notandis sufficiet.

ARGVMENTVM.

Hoc, & sequenti capite comprehenditur septima, & postrema visio huius operis. De cælestis illius ciuitatis Hierusalem forma, magnitudine, pulchritudine, opibus disseritur: incomparabilísque beatorum fælicitas magnificentissimis verbis describitur.

CAPVT VIGESIMVMPRIMVM.

T vidi cœlum nouum, & terram nouam. Primū enim cœlum, & prima terra abiit: & mare iam non est. Et ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Hierusalem nouā, descendentem de cœlo à Deo, paratam sicut sponsam ornatam viro suo. Et audiui vocem magnam de throno, dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipsi populi eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus: & absterget Deus omnem lachrymam ob oculis eorum, & mors vltrà non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quæ prima abierunt. Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce noua facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt, & vera. Et dixit mihi: Factum est. Ego sum A, & Ω: initiū & finis. Ego sitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis. Qui vicerit, possidebit hæc: & ero illi Deus, & ille erit mihi filius. Timidis autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne, & sulphure, quod est mors secunda. Et venit vnus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis nouissimis, & locutus est mecum, dicens: Veni, & ostendam tibi sponsam, vxorem Agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum, & altum, & ostendit mihi ciuitatem sanctam Hierusalem, descendentem de cœlo à Deo, habentem claritatem Dei: & lumen eius simile lapidi pretioso tanquam lapidi iaspidis,

iaſpidis, ſicut chryſtallum. Et habebat murum magnum, & altum, habentem portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, & nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duodecim tribuum filiorum Iſraël. Ab Oriente, portæ tres: & ab Aquilone portæ tres: & ab Auſtro portæ tres: & ab Occaſu portæ tres. Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipſis duodecim nomina, duodecim Apoſtolorum Agni. Et qui loquebatur mecum, habebat menſuram arundineam auream, vt metiretur ciuitatem, & portas eius, & murum. Et ciuitas in quadro poſita eſt, & longitudo eius tanta eſt, quanta & latitudo: & menſus eſt ciuitatem de arundine aurea per ſtadia duodecim millia, & longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia ſunt. Et menſus eſt murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum, menſura hominis, quæ eſt Angeli. Et erat ſtructura muri eius ex lapide iaſpide: ipſa verò ciuitas aurum mundum, ſimile vitro mundo. Et fundamẽta muri ciuitatis omni lapide pretioſo ornata. Fundamentum primum iaſpis: ſecundum ſapphirus: tertium calcedonius: quartum ſmaragdus: quintum ſardonyx: ſextum ſardius: ſeptimum chryſolithus: octauum beryllus: nonum topazius: decimum chryſopraſus: vndecimum hyacinthus: duodecimum amethyſtus. Et duodecim portæ duodecim margaritæ ſunt per ſingulas: & ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis: & platea ciuitatis aurum mundum tanquam vitrum perlucidum. Et templum non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt, & Agnus. Et ciuitas non eget ſole, neque luna, vt luceant in ea, nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius eſt Agnus. Et ambulabunt gentes in lumine eius, & reges terræ afferent gloriam ſuam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic. Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni.

COMMENTARIVM VLTIMVM EXEGETICVM.

De septima, & postrema visione huius operis.

Quæ de mundi renouatione dicuntur, & alia quædam in contextu explicantur.

SECTIO PRIMA.

I. PRIMVM ait Ioannes vidisse se cœlum nouum, & terram nouam: *Primum enim, inquit, cælum, & prima terra abijt, & mare iam non est.* Dubitant Interpretes, cur de mari aliter Ioannes, quàm de cœlo, ac terra locutus fuerit? Nam de cœlo, ac terra dixit, quòd cœlum nouum, terrámque nouam vidisset: at non dixit se mare nouum vidisse, sed tantùm: *Et mare iam non est.* Ex quo sumpsit occasionem Beda existimandi mare siccandum esse, & omnino periturum, nec ampliùs post diem iudicij futurum. Sic enim innuit hoc loco. *Vtrum, inquit, maximo illo ardore siccetur mare, an & ipsum in melius vertatur? non facilè dixerim. Cælum quippe nouum, & terram nouã, non autem & mare nouum futurum legimus.* Et multò clarius in comment. super 2. Petri canonicam, c.3. ait duo elementa, ignem videlicet, & aquam esse peritura: reliqua verò duo terram, & aërem non peritura esse, sed renouanda. Idem sensit Andr. Cæsar. *Notandum, inquit, de cœlo quidem, & terra eum dicere: Abijt, id est, mutatum est: de mari autem: Mare non erit amplius. Quæ enim vtilitas maris, cùm non sit opus hominibus illud nauigare?* Haymo cum dubitatione loquitur. *Quod sequitur, inquit, Et mare iam non est: vtrum ad literam, id est, vt mare cum fluminibus exsiccetur, possit intelligi, an solummodo spiritualiter hoc dicatur? dubium est. Terra enim aquarum coniunctione subsistit, quoniam & infra, & extra, & supra se aquas continet ne naturali ariditate fatiscat, quoniam nisi aquis temperaretur, in cinerem redigeretur. Ideo vtrum maximo illo ardore mare cum fluminibus siccetur, an & ipsum vertatur in melius? non facilè dixerimus. Quod etsi factum fuerit per Dei potentiam, licet arida sit terra, satis subsistere poterit. Quatuor siquidem sunt elementa, ex quibus duo sunt immutanda in melius, sicut hic dicitur, & Dominus in Euangelio manifestat, cum ait: Cælum, & terra transibunt, id est, immutabuntur. Vtrũ autem mare, vel ignis transeat, id est: immutetur, Deus scit, licet hic legamus: Et mare iam non est.* Hæc ille. Similique in dubio versantur D. Anselm. Rupert. & Arethas. Cæterum non est propterea discedendum à communi sententia, videlicet neque cœlos, nec vllum elementum in fine mundi periturum, sed omnia renouanda. Cur verò de cœlo, & terra dictũ sit: *Primum cælum, & prima terra abijt*: de mari verò: *Et mare iam non est*: profectò non video tantã habere difficultatem, quantam superiores Interpretes putauerũt. Existimo enim eodem sensu dictum esse à Ioãne. *Et mare iam non est*: quo antea dictum fuerat: *Primum cælum, & prima terra abijt*: itaque idem esse hoc loco *abijsse*, & *non esse*. Quid enim quæso aliud est: *Primum cælum, & prima terra abijt*: quàm primum cælum, & prima terra disparuit, seu quod superiori capite dixerat Ioannes, cum ageret de extremo iudicio: *Vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum, à cuius conspectu fugit terra, & cælum, & locus non est inuentus eis.* At verò quid

Dubitatio.

Beda siccandum mare credidit.

Item Andr. Cæsar.

Haymo hæsitat.

Itẽ D. Ansel. Rupert. Arethas.

Nullum elementum periturum cõmunis sententia.

quid est disparuisse cœlum, & terram, & ita fugisse, vt locus ei vspiam inueniri non posset, nisi amplius non esse? Pro eodem igitur *non esse, abysse, & fugisse* vsurpanda sunt.

Sed vlterius sciscitabitur aliquis, quo sensu id accipiendum sit: num, cum Ioannes ait primum cœlum, & primam terram abiisse, maréque iam non esse, significet aliud omnino cœlum, aliam terram, aliud mare esse à Deo procreanda, an renouanda duntaxat? Beda, vt superius diximus, duo elementa ignem, & aquam diuinitus interitura in nihilum putauit. Et verò non tantùm ignem, & aquam, sed omnia omnino elementa, imo & ipsa corpora cœlestia esse secundum substantiam in fine mundi destruenda videbitur sibi aliquis demonstrare ex 2. Petri canonica, cap 3. vbi ita legimus: *Cœli*, inquit, *qui nunc sunt, & terra eodem verbo repositi sunt igni reseruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum*. Et paulò post. *Adueniet dies Domini vt fur, in quo cœli magno impetu transient: elementa verò calore soluentur: terra autem, & quæ in ipsa sunt, opera exurentur. Cum igitur hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus, & pietatibus, expectantes, & properantes in aduentum diei Domini, per quem cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent: nouos verò cœlos, nouam terram secundùm promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat*. Verùm perperam id ex hoc testimonio colligitur. Etenim Petrus, cum ait cælos esse igni reseruatos, cælorum nomine non sydereos, sed aëreos cælos intelligit: qui igni dicuntur reseruati in die iudicij, quoniam ignis ille, quo vniuersus mundus deflagrabit, ad aërem vsque pertinget, eúmque puriorem efficiet. Cum verò ait: *Cæli magno impetu transiẽt*: de corporibus ipsis cælestibus loquitur, quæ tamen non secundum substantiam immutanda dicit, sed tantùm secundùm quendam transitum à motu ad quietem, & ad alium statum præstantiorem. Addit elementa calore soluenda, quod de aëre, & aqua accipiendum est, quæ cum terra, de qua statim subditur, *Terra exuretur*, extremo illo igne purgãda sunt. Rursus cum repetit: *Cæli ardentes soluentur*: de aëris cælis enuntiat: quemadmodùm de aëre, aqua, terráque, quod sequitur: *Et elementa ignis ardore tabescent*: non aliud significat, quàm quod hoc loco Ioannes, cum ait vidisse se cælum nouum, & terram nouam. Denique cum nouos cælos, nouámque terram expectandam docet, cælorum, terræque non quoad substantiam, sed quoad nouum statum instaurationem futuram.

II. Altera dubitatio.

Ignem quoque interiturum credidit Beda.

2. Pet. 3. 7. 10.

Illustratur locus ex D. Petro.

Cælum, & elementa non peribunt, sed mutabuntur in melius.

Quo sensu accipienda sunt similia sacrarum literarum testimonia, veluti illud Esai. 51. *Cæli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimentum atteretur*. Et capite 65. *Ego credo cælos nouos, & terram nouam*. Et Matt. 24. *Cælum, & terra transibunt*. Et illud ad Rom. 8. *Vanitati creatura subiecta est non volens, sed liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*. Et 1. Cor. 7. *Præterit figura huius mundi*. Et Psalm. 101. *Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli: ipsi peribunt, tu autem permanes. Et omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur*. Quibus in locis, si paulò diligentius aduertas facilè perspicies non de substantiali aliqua mutatione, sed de nouo, perfectiorique statu haberi sermonem. Nec enim dixit Paulus aliam futuram creaturæ substãtiam, sed aliam libertatem, eam scilicet quæ modò vanitati seruit, & corruptioni subiecta est, in libertatem ab omni corruptione immunem Diuino beneficio vendicandam. Non dixit huius mundi substantiam, sed figuram duntaxat præterire. Non etiam dixit Regius Vates cælestia corpora omnino peritura, sed alio longè nobiliori, & præstantiori, tum quoad lucem, tum quoad statum vestimento induenda. Exploratum est autem solius vestimenti mutationem, non ad ipsam internam corporis mutationem pertinere. Vnde D. Thom. in commẽt. super epist. ad Hebr.

III. Eodem sensu intelligenda plura alia scripturæ loca.

Esai 51 6. & 65 17. Matt 24 35 Rom. 8. 20. 1. Cor. 7. 31. Psal. 101. 26

D Thom.

cap.1.vbi Paulus affert locum psalmi citatum, Sicut,inquit,vestimentum assumitur ad vsum,cessante verò vsu deponitur: sic cum fuerit completus numerus electorum,mutabitur cælum quasi vestimentum, quia iam amplius ad rerum generationem,& corruptionem non inseruit.

IIII. Atque hæc,quam tradidimus de cæli,& terræ,cæterorúmque elementorum instauratione,sententia communis est Patrum,Doctorúmque omnium:eam præcipuè docet D.Aug.lib.20.de Ciuit.c.24.vbi tractans locum Petri citatum, *Possunt*, inquit,*illi cæli intelligi perituri,quos dixit repositos igni reseruandos, & ea elemēta accipi arsura,quæ in hac ima mundi parte subsistant procellosa,& turbulenta,in qua eosdem cælos dixit esse repositos saluis illis superioribus,& in sua integritate manentibus,in quorum firmamento sunt sidera constituta. Nam & illud,quod scriptum est,stellas de cælo esse casuras,præter quod potest multò probabilius,& aliter intelligi,magis ostendit mansuros esse illos cælos:si tamen stellæ inde casuræ sunt, vel cum tropica sit locutio, quod est credibilius, vel in isto imo cælo futurum sit aliquid vtique mirabilius,quam nunc fit.* Idem affirmat D.Hier.in c 24 Matth.*Cælum*,inquit,*& terra transibunt immutatione,non abolitione sui.* Et in c.51. Esai. *Hoc est,quod Dominus loquitur in Euangelio: Cælum,& terra transibunt,verba autem mea non præteribunt. Et Dauid in psalmo canit: A principio tu Domine terram fundasti,& opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent. Et sicut pallium inuolues eos, & mutabuntur. Ex quo ostenditur perditionem cælorum non interitum sonare,sed mutationem in melius. Quidam perire,& veterascere pro abolitione,& morte accipiunt,iuxta illud,quod in catholica epistola legimus:Cæli qui nunc sunt,& terra eodem verbo reseruata sunt igni. Et iterum:elementa ardentia soluentur. Quæ quidem & Philosophorum mundi opinio est, omnia,quæ cernimus,igni peritura. Vnde & Apostolus,Pertransit,ait,figura huius mūdi. Tale quid & Ioannes Apostolus scribit: Mundus pertransit,& desiderium eius. Et in Hebraico dicitur:Cæli sicut fumus liquescent:siue iuxta Aquilam,& Symmachū:Comminuentur in nihilum,& in salis modum contérentur,& euanescent: quorum prior dixit,* μειωθήσεται,*alter* ἀλισθήσονται,*quod à comminutione,& deliquio salis* ἐτυμολογίας *trahere,manifestum est. Pro quo miror,quid dicere voluerint Septuaginta:* ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη,*id est,Cælum sicut fumus firmatum est? Si enim firmitas pro robore accipitur,quomodo fumo,quod firmum est,cōparatur? Nisi forsitan possumus hoc dicere,quòd omnis cælorum firmitas,& robur,& fortitudo vento inanissimo,& fumo,qui in auras soluitur,coæquetur,iuxta Ecclesiastem: Vanitas vanitatum,& omnia vanitas. Illudq́, dicēdum:quòd si cælum,& terra peribunt,atque veterascent,quâ consequētia habitatores eius sicut ista moriantur,atque dispereant,cum animas esse perpetuas,& resurrectura corpora nouerimus? Ex quo perspicuum est cælum,& terram non perire & in nihilum redigi,sed in melius commutari.* Et in c 61.eiusdem Esai.*Porrò*,inquit,*qui nouitatem commutationem in melius,& non elementorum arbitrantur interitū,illo vtuntur exemplo: A principio tu Domine terrā fundasti,& opera manuū tuarū sunt cæli. Ipsi peribūt,tu autem permanes:& omnes sicut vestimentum veterascent,& quasi amictū inuolues eos,& mutabuntur. In quo perspicuè demonstratur perditionem,& interitū non abolitionem in nihilū,sed cōmutationem sonare in melius. Neq́, enim illud,quod in alio loco scriptū est: Luna fulgebit vt sol,& sol septuplū lumen accipiet:interitū significat pristinorum,sed commutationem in melius. Quod vt possit intelligi,nostræ conditionis ponamus exempla. Infans enim cum in puerum creuerit,& puer in iuuenem,& iuuenis in virum,& vir in senem,nequaquam per singulas ætates perit: idem enim est,qui priùs fuit,sed paulatim immutatur,& ætati pristinæ perisse dicitur,quod intelligens & Paulus Apostolus loquebatur: Præterit enim figura huius mundi. Consideremus,quid dixerit: Figura præterit,non substātia. Hoc idem significat & Petrus: Nouos cælos, & nouam terram videbimus. Non dixit alios cælos,& aliam*

Eadem sententia communis patrū. D.August.

Imum hoc cælum intelligit Aug.

D.Hieron.

Philosophorum opinio.

Aquila. Symmach.

Septuag.

Eccl.1.1.

Esai.30.26.

Exemplum immutationis ex homine.

aliam terram videbimus, sed veteres, & antiquos in melius commutatos. Hactenus Hieron. Accinit D. Greg. lib. 17. Moral. cap. 5. *Cælum*, inquit, *& terra per eam quam nunc habent, imaginem transeunt: sed tamen per essentiam sine fine subsistunt. Hinc namq; per Paulũ dicitur: Præterit enim figura huius mundi. Hinc per semetipsam veritas dicit: Cælum, & terra transibunt. Hinc ad Ioannem Angelica voce perhibetur: Erit cælũ nouum, & terra noua. Quæ quidem non alia condenda sunt, sed hæc ipsa renouantur. Cælũ igitur, & terra transit, & erit: quia & ab ea, quam nunc habet, specie per ignem tergitur, & tamen in sua semper natura seruatur.* Hæc ille. Denique ne multus sim, hęc est communis Patrum doctrina, communis etiam Interpretum in loca Scripturæ sacræ citata expositio, communis Theologorum sententia: vt plusquã improbabilis ea opinio censenda sit, quæ affirmauerit cælestia corpora in die iudicij quoad substantiam esse immutanda corruptis iis formis substantialibus, quibus modò cõstant, & aliis in eorum materiam iniectis, quippe cum communi doctrinæ, expositionique sacrarum Scripturarum à Patribus traditæ, & ab omnibus interpretibus, Theologisque receptę aduersetur. Pergamus nunc reliquam partem contextus explanare.

D. Greg.

Opposita sententia plusquam improbabilis.

V. *Et ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Hierusalem nouam, descendentem de cælo à Deo, paratam sicut sponsam ornatam viro suo.* Aggreditur Ioannes dicere de gloria sanctorum post extremum iudicium futura: quam sub specie pulcherrimæ ciuitatis conspexit, quæ Beatorum omnium in cælo domicilium, felicitatémque significat. E cælo dicitur ea ciuitas descendere, quoniam electorũ prædestinatio, virtus, atque merita cælestia sunt, atque è cęlo ortum habent. Illud, *à Deo*, non cum, *paratam*, sed cum, *descendentem*, nectendum est, vt patet ex Græco contextu, qui ita habet: καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν ἱερουσαλὴμ καινὴν εἶδον, καταβαίνουσαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, hoc est ad verbum: *Et ciuitatem sanctam Hierusalem nouam vidi descendentem à Deo è cælo.* Hierusalem appellat, cum quia in illa terrena fuit expressa, tum ob etymon nominis quod visio pacis interpretatur. Nouam verò dixit vel eiusdem illius comparatione, vel etiam comparatione militãtis Ecclesiæ, quæ etiam Hierusalem nominatur: quoniam cum ex militante triumphans euaserit, alium nobiliorem statum splendorémque accipiet, vt meritò noua quædam ciuitas appellari possit. Eadem electorum multitudo spõsa dicitur parata viro suo, vt explicetur pulchritudo meritorum, virtutúmque omnium splendor, qui in electis reperitur, quibus tanquam pretiosissimis, pulcherrimisque ornamentis instructi tanquam sponsa à Deo viro suo in cælestem illum gloriæ thalamum introducendi erunt.

Sanctorum gloria sub specie pulcherrimæ ciuitatis describitur.

Cur Hierusalem dicta.

Cur noua.

Meritorũ in Sanctis splẽdor.

VI. Sequitur. *Et audiui vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis.* Fit allusio ad tabernaculum Mosaicum, in quo erat arca fœderis cum Cherubim aureis, in quorum alis expansis tanquam in sella, ac throno Deus considere credebatur, iuxta illud Psal. 98. *Qui sedet super Cherubim.* Quare, vt significetur Deum peculiari ratione in suis electis post extremum iudicium consessurũ, appellatur cælestis illa ciuitas tabernaculum, in quo Deus cum hominibus habitabit. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus* hoc est, peculiari quadam ratione Deus à Beatis coletur, & obseruabitur, ipseque etiã peculiaribus eos prærogatiuis, & ornamentis decorabit. Puto etiam tabernaculi nomine alludi ad militantem Ecclesiam, quæ nunc in tabernaculis militaribus in campo agit, vt sit sensus: Ne graue, & molestum sit electis modò in castris, & tabernaculis morari, bellare cum hostibus, ad quotidiana certamina prouocari: quoniam tandem hæc tabernacula militaria in gloriosum quoddam, magnificum, ac cæleste tabernaculum commutabuntur, in quo summa cum pace, ac securitate depositis armis triumphabunt. Quam tandem allusionem intelligendam arbitramur omnibus iis in

Ad tabernaculum Moysis alludit Ioan.

Psal. 98. 1.

Cur tabernaculum Dei cum hominibus appellet cælum.

Alludit ad militantem Ecclesia tabernaculi nomine.

Idem fit in aliis Scripturæ locis.

Psal.14.5. Psal.41.5. locis, in quibus cælestis illa ciuitas tabernaculo similis dicitur, veluti Psal.14. *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo:* Et Psal. 41 *Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis vsque ad domum Dei.*

VII. Quoniam verò dictum fuerat electos futuros peculiari ratione Dei populum, Deúmque etiam peculiari quadam ratione eorũ Deum, id magis explicatur, cum subiungitur: *Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quæ prima abierunt*, hoc est, omnia ista iam transierunt, nec in illa felici, beatáque ciuitate locum habent. Id quod magis exponitur, cum subditur *Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce noua facio omnia. Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt, & vera.* Ad animandos fideles firmitas tam magnificæ promissionis adhibetur. *Et dixit mihi: Factum est.* Referendum est ad illud tẽpus, quo præcedentia acciderint: tunc enim mundi huius vicissitudinibus, & varietatibus finis omnino erit impositus. Id enim hoc loco significatur, cum dicitur: *Factum est.* Quam eandem loquendi formulam habes cap.16. cum septimus Angelus effudit phialam suam in aerem, & exiuit vox magna de templo à throno dicens, *Factum est.* Verùm quanquã, quæ modo in mundo geruntur, finem accipere debeant, ego nihilominus permanebo, qui initium, & finis sum vniuersorum. *Ego*, inquit, *sum Alpha, & Omega, initium, & finis.* De quorum verborum germano sensu diximus fuse c.1. Nec tãtùm ipse permanebo in meipso felix semper, ac beatus, sed felicitatem etiam, & beatitudinem cum electis meis communicabo. *Ego*, inquit, *sitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis.* His verbis sempiterna felicitas comprehenditur. Fons iste vitæ nõ alius est, quàm Christus, vt inquit Arethas. Iusti sitientes appellantur, quòd nihil aliud, quàm Deum ipsum summo animi affectu desiderent, quem idcirco sitire dicuntur: dicit enim sitis desiderij vehementiam, iuxta illud Psal. 41. *Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum, quando veniam, & apparebo ante faciem Dei.* Porrò gratis dicitur fons vitæ electis dari, tum quia, vt ait Arethas ex Paulo ad Rom. 8. *Non sunt condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*: videlicet si secundum se spectentur, vt exponit D. Tho. tum etiam, quia licet iusti de condigno gloriam promereantur, cum tamen gratia ipsa prima, in qua tota ratio meriti nititur, gratis conferatur, iure optimo gloria quoque ipsa gratia appellatur, vt elegãter docet D. August. epist. 105. quæ est ad Sixtum Presbyterum, & nos fusè disputauimus cap.3. huius operis, ad illa verba. *Suadeo tibi emere a me aurum ignitum, & probatum.*

Finis laborum. Item varietatum mundi. Apoc.16.17. Christus fons, iusti sitientes. Arethas Psal.41.2 Fons vitæ gratis datur quomodo. Rom.8.18. D. Thom. D. August. Apoc.3.18.

VIII. Et quoniam ad gloriam consequendam non sufficit fides, sed opera etiam requiruntur, subiungitur: *Qui vicerit, possidebit hæc: & ero illi Deus, & ille erit mihi filius. Timidis autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorũ erit in stagno ardenti igne, & sulphure, quod est mors secunda.* Timidos dicit impios allusione facta ad electos, quos bellatores proposuerat illis verbis: *Qui vicerit possidebit hæc* Quasi dicat: Generosos, ac strenuos hæc decet felicitas, qui videlicet audeãt in confertissimos hostium globos sese inferre, nec vllam hostilem incursionem reformidẽt: timidi enim, cuiusmodi sunt omnes impij, qui vim sibi inferre timent, nuntiúmq; deliciis, & carnis illecebris remittere verentur, & Satanæ impetus perhorrescunt, ab hac illustri gloriæ corona repelluntur. Incredulos vocat eos, qui vel non credunt, vel ita sese gerunt, ac si non crederent Diuinum sibi auxilium in tentationibus, & persecutionibus affuturum, sed statim animo concidunt, quasi vereantur, ne à Deo destituti ab spiritualibus hostibus opprimantur. Execrati, seu vt habetur Græcè ἐβδελυγμένοι dicuntur, qui execranda scelera, & Christiano homine indigna suscipiunt.

Impij dicuntur timidi, electi bellatores. Increduli qui sint. Execrati.

Mendaces

Mendaces autem non eos accipias, qui tantum leuiter, sed qui in graue damnum aliorum mentiuntur: vel certè, vt exponit Beda, accipiendum est mendacium, quo in religionem peccatur, quod mendacij genus sub Antichristi persecutione communissimum erit. *Ostendit*, inquit Beda, *multa esse genera mendacij, sed periculosissimum, & maximè detestandum est, quo in religionem peccatur, de quo supra, Dicunt, inquit, se Iudæos esse, & non sunt, sed mentiuntur: sunt enim Synagoga Satanæ.* *Mendacii. Beda. Apoc. 2. 9.*

Visio de cœlesti ciuitate Hierusalem proponitur, & explicatur.

SECTIO II.

Aggreditur deinceps Ioannes cœlestem illā Hierusalem, felicissimum Beatorum domicilium magnificentissimis, & elegantissimis verbis describere: in cuius descriptione illud supponendum, non esse hoc loco sermonem de Ecclesia militante, vt Beda, Primas. & alij existimarunt, sed de triumphante. Quomodo enim Ecclesiæ militanti conueniat illud: *Non intrabit in ea aliquod coinquinatum?* Et illud: *Templum non visum est in ea.* Colligemus verò ex omnibus interpretibus vnā expositionem, quæ germanior, & textui magis cōsentanea videbitur. Primùm igitur docet Ioannes venisse vnum de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis nouissimis, dixisséque sibi: *Veni, & ostendam tibi sponsam vxorem Agni*: itaque sublatum fuisse in spiritu in montem magnum, & altum, & ostensam sibi fuisse ciuitatem sanctam Hierusalem, descendentem de cælo à Deo, habentem claritatem Dei, & lumen eius simile lapidi pretioso tanquam lapidi iaspidis, sicut crystallum. In monte magno, & alto ciuitas cælestis ostenditur, vt gloriæ magnitudo & sublimitas declaretur. Lumen, seu vt Græcè est, φωστὴρ id est, *Luminare* huius ciuitatis simile est lapidi pretioso tanquā lapidi iaspidis, sicut crystallū: siue vt habetur Græcè, ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι, id est, *Quasi lapidi iaspidi crystallizanti*, hoc est, qui crystallus esse videbatur. Luminare hoc Deum, vel Christum significat, quemadmodum & inferius dicitur: *Ciuitas non eget sole, neque luna: nam claritas Dei illuminat eam, & lucerna eius est Agnus.* Dicitur similis lapidi, qui viridis est: (est enim iaspis hoc loco lapis pretiosus) quoniam dum electos suos illustrat, æternæ viriditatis pabulo recreat. Imo non inconcinnè plerique per hūc lapidem iaspidem visionem ipsam beatificam accipiunt, in qua tanquam in viridi lapide omnis nostra spes sita est, quæ dicitur similis crystallo propter claritatem, & transparentiam, qua omnia, quæ sunt in Deo, formaliter lucent Beatis, & multa ex iis, quæ in eo eminenter continentur. I. *De Ecclesia triumphante sermo est. Beda. Primas. Ciuitatis cælestis sublimitas. Luminare eius Deus, vel Christus. Cur iaspidi simile. Visio beatifica iaspis.*

Secundò. *Habebat murum magnum, & altum, habentem portas duodecim: & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel.* Murus iste Christus est, qui non solùm Ecclesiæ militantis, sed & triumphantis murus appellatur: quia ipse est, qui & Ecclesiam in terris protegit, & in cælis summa securitate in omnem æternitatem circūndat, iuxta illud Esai. 26. *Saluator ponetur in ea murus, & antemurale.* Et Zach. 2. *Ego ero illi murus in circuitu.* Habet *portas duodecim*, hoc est (vt interpretatur diuus Ambrosius, Tyconius, Haymo, Arethas, & reliqui ferè interpretes) duodecim Apostolos, per quorum prædicationem, & scripta aditus patefactus est in cælum. Et super portas duodecim Angelos, qui Apostolis in prædicando Euangelio assistebant, & Diuinæ prouidentiæ in fidei propagatione sunt administri. Igitur, vt ait Arethas, duodecim Angeli in duodecim portis constituuntur, quoniam per Apostolos cooperatione Angelorum aditus nobis in cælum præparatur. *Si enim*, inquit, *cuiq; fidelium designatus est Angelus, multò magis fundamentis Ecclesiæ, & Euangelici verbi seminatoribus consen-* II. *Murus ciuitatis Christ⁹. Esai. 26 1. Zach. 2. 5. Duodecim portæ sunt duodecim Apostoli. Ambros. Tycon. Haymo. Arethas. Angeli adiutores Apostolorū in prædicatione Euangelij. Arethas.*

Cur inscripta portis nomina duodecim tribuum

Cur ad singula mundi latera porta terna.

Duodenarius hoc loco vniuersitatis symbolum.

taneum est Angelos ad Euangelicam prædicationem esse adiutores. Nomina etiã duodecim tribuum in portis inscripta indicant non solùm ex Gentibus, sed etiam ex filiis Israël ciuitatem illam constare: Et quoniam qui ciuitatem hanc inhabitant, ex omnibus mũdi partibus collecti sunt, idcirco additur: *Ab oriente portæ tres: & ab Aquilone portæ tres: & ab Austro portæ tres: & ab occasu portæ tres.* Tres autẽ sunt in vnoquoque latere propter mysterium Trinitatis, quod electi in terris quidem fide confitentur, in cœlo autem facie ad faciem intuentur. Porrò aduerte in numero duodenario portarum, Angelorum, & tribuum vniuersitatem significari: nõ solùm enim Apostoli, sed omnes concionatores Euangelici portæ sunt huius ciuitatis. Et in duodecim tribubus filiorum Israël omnes omnino electi accipiendi sunt, qui filij Israël non carne, sed spiritu appellantur.

III.

Apostoli & portæ, & lapides fundamentales vrbis.

Tycon.
Beda.
Arethas.
Eph. 2. 19.

Tertiò. Murus ciuitatis habebat *fundamenta duodecim*, hoc est, duodecim lapides fundamentales pretiosissimos, super quos ædificium ciuitatis extructum erat: & in ipsis duodecim nomina Apostolorum Agni. Itaque, vt exponunt Tycon. Beda, & Arethas, iidem Apostoli & portæ huius ciuitatis, & lapides fundamentales dicuntur: quoniam & per ipsos reliqui in cælestem Hierusalem ingrediuntur, & super ipsos fundata est Ecclesia, iuxta illud ad Ephes. 2. *Ergo iam non estis hospites, & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum.*

IIII.

Mensura aurea merita sanctorum.

Calamus quæ mensura.

Ezech. 40. 15.

Quartò. *Qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam auream, vt metiretur ciuitatem, & portas eius, & murum.* Græcè est, *Calamum aureum.* Mẽsuram accipio hoc loco merita, siue gratiam, charitatémue, iuxta quam metitur Deus gloriam omnium Beatorum in auro charitatis præstantia exprimitur. Porrò hæc mẽsura, vt ait Arethas, erat Geometrica. Est autem calamus mensura sex cubitorum, & palmi, vt patet ex Ezech. 40. cui similis visio apparuit. *Facta est*, inquit, *super me manus Domini, & adduxit me in terram Israel, & dimisit me super montem excelsum nimis, super quem erat quasi ædificium ciuitatis vergentis ad Austrum.* Et paulò post. *Et in manu viri calamus mensuræ sex cubitorum, & palmo.*

V.

Ciuitatis stabilitas

Longitudo, latitudo, & altitudo vrbis quid.

Psal. 92. 5.

Quintò. *Ciuitas in quadro posita est: & longitudo eius tanta est quanta est latitudo. Et mensus est ciuitatem de arundine per stadia duodecim millia: & longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia sunt.* In eo, quòd ciuitas in quadro sita esse describitur, eius stabilitas, & immobilitas explicatur. Quod verò tanta est latitudo, quanta lõgitudo, & altitudo, illud significat omnia in beatitudine esse sempiterna. Itaque putamus lõgitudinem esse ipsam æternitatem: sic enim in sacris literis appellatur, veluti Psal. 92. *Domum tuam decet sanctitudo Domine in longitudinem dierum.* Huic igitur æqualis est altitudo, hoc est, visio beatifica, qua quodammodò profunditas, & altitudo Diuinæ essentiæ penetraretur: æqualis etiam latitudo, id est, fruitio, quæ cum summa delectatione coniuncta est, per quam capacitas animæ propter magnitudinem gaudij quodammodo dilatatur. Æqualis igitur est longitudini latitudo, & altitudo, quia omnia hæc longitudinem æternitatis adæquabunt. Quod additur de stadiis duodecim millibus per totum ambitum, & circuitum ciuitatis, ita vt singula latera tria millia stadiorum complecterentur, ad significandã æqualitatem omnium laterum pertinet: quanquam & eadem tria millia stadiorum per singula latera ad mysterium Trinitatis adumbrãdum pertinent, quod necesse habent credere quicumque in illam ciuitatem ingredi cupiunt. Faciunt autem octo stadia vnum milliare, atque adeo ambitus ciuitatis continet mille quingenta milliaria. Illud etiam rectè aduertit Haymo nomen stadii tacitè indicare cursum, & certamen iustorum, quibus opus est currere, certaréque assiduè, vt in illam ciuitatem admittantur. Vndè est illud Pauli 1. ad Corint. 9. *Nescitis, quod ij, qui in stadio currunt,*

Ciuitas æquilatera est, tur.

Haymo.

Per certamen, & cursum ad illam venitur.

1. Cor. 9. 24.

currunt, omnes quidem currunt: sed vnus accipit brauium? Sequitur: *Et longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia sunt.* Rupertus ob imperitiam linguæ Græcæ putauit hoc ad murum ipsum esse referendum: tum verò mirum in modum se torquet, quomodò in murum id possit conuenire, Igitur non ad murum, sed ad ciuitatem ipsam pertinet, cum Græcè habetur αὐτῆς, repetitúrque hoc loco omnium eius laterum æqualitas. *Rupert.*

Sextò. *Mensus est murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis, quæ est Angeli.* Intellige dimēsum fuisse murum quoad altitudinem: significatúrque in muro ambiente ciuitatem protectio Diuina, quæ gloriam Beatorum in omnem æternitatem tuebitur. Et quoniam ea protectio firmissima est, idcirco tanta est muri altitudo. Ipse etiam numerus, vt ait Arethas, perfectionem includit: etenim centum quadraginta quatuor ex duodecim in se ductis conficiūtur. Quod subiungitur: *Mensura hominis, quæ est Angeli*: Haymo ita existimat accipiendum, significari nimirum eum Angelum, qui Ioanni cum mensura apparuit, habuisse speciem hominis. Itaque licet homo videretur, Angelū fuisse. Duæ sunt communiores expositiones. Vna est, significari eadem mensura metiendam esse tam Angeli, quàm hominis beatitudinem, hoc est, tam Angelo, quàm homini iuxta magnitudinem gratiæ, & charitatis gloriam conferri. Altera, homines ad mensuram gloriæ Angelorum peruenire: siquidem succedunt in locum eorum, qui ceciderunt. Haymo illam quoque affert, tot homines gloriam consecuturos, quot Angeli corruerunt, atque adeo eandem esse Angeli, & hominis quoad numerum mensuram. Septimò. Ipsa ciuitas dicitur, *Aurum mundum, simile vitro mundo.* Per aurum, inquit Haymo, claritas, per vitrum puritas exprimitur: ideóque per vitrum declaratur puritas cordis omnium Beatorum, quę inuicem in cœlesti ciuitate omnibus manifestabitur. Quicquid enim cogitatum fuerit ab vno, vt plurimum videbitur ab altero, vt inuicem sibi sint Beati quasi quædam specula vitrea lucidissima. Possumus etiam per aurum charitatem, qua omnes Beati fulgebunt, per vitrum puritatem accipere: nihil enim immundum, & coinquinatum in eam ciuitatem ingreditur, vt postea docet Ioannes. Quanquam & in auro illius ciuitatis & pulchritudo, & nobilitas, splendórque intelligitur. VI. *Murus protectio Diuina firmissima.* *Arethas.* *Haymo.* *Hominis, & Angeli mensuram eādem esse quid.* *Per aurum, & vitrum quid.* *Haymo.* *Beati inuicē specula lucidissima.*

Ciuitatis cœlestis duodecim fundamenta explicantur.

SECTIO III.

COmmemorat Ioannes duodecim fundamenta, id est, duodecim lapides fundamētales muri ciuitatis cælestis, docétque esse duodecim lapides pretiosissimos, qui duodecim Apostolos significant, vt in superioribus diximus. Arethas, And. Cæs. & Abbas Ioach. singulos lapides singulis Apostolis tribuunt. Sed cum Arethas, & Andreas secundū lapidem ad Paulum Apostolū referant: accommodatior videtur Ioachimi expositio, qui primum lapidem iaspidem tribuit Petro, saphirum Andreæ, calcedonium Iacobo maiori fratri Ioannis Euāgelistæ, smaragdum nostro Ioanni, sardonychem Philippo, sardium Bartholomæo, chrysolitum Matthæo, beryllum Thomæ, topazium Iacobo minori fratri Domini, chrysoprasum Iudæ fratri prædicti Iacobi, hyacinthum Simoni, amethystum Matthiæ. Iuxta quam expositionem ea, quæ de singulorum lapidum natura dicemus, optimè quadrant in eum Apostolum, de quo sermo habendus erit. Verùm cum Apostoli non eodē semper ordine in Euangelio numerentur Matt. 10. Mar. 13. Luc. 6. nō est, cur in accommodandis singulis lapidibus singulis Apostolis iuxta ordinem ab Euangelistis seruatum laboremus, vt videlicet primum lapidem primo Apostolo, I. *Andr. Cæs.* *Arethas.* *Ioachim.* *Singulis Apostolis singuli lapides fundamentales accommodantur.* *Qui tenendus sit ordo in hac accommodatione.*

secundum secundo, & sic de cæteris, respondere existimemus, quemadmodum hoc loco facit quidam ex recentioribus: cum illud sit multò certius quemlibet lapidem cuilibet Apostolo conuenire, vt ex sequentibus planum fiet. Nam vt singuli lapides singulis Apostolis ordine suo tribuerentur, vel seruandus esset ordo vocationis Apostolorum, vel temporis, quo ad prædicandum missi sunt: tunc enim fundamenta Ecclesiæ esse cœperunt, vel denique meritorum. At vocationis ordo non potest certò ex Euangelio in omnibus Apostolis demonstrari: ordo prædicandi etiam non habetur, cum simul omnes à Christo ad prędicandum missi fuerint: multò etiam difficilius est ordinem meritorum intelligere, cum is soli Deo sit exploratus. Quare illud præstandum superest, vt singulos lapides in quemlibet Apostolum conuenire ostendamus.

II. *Fundamentum primum iaspis.* Iaspidis multa genera commemorãtur: alius enim colore viridis est, & tinctura floracea sublucens: alius smaragdi habet similitudinem, sed crassiore specie, quo omnia phantasmata fugari æstimant. Est & niuis colore mista quasi spuma marinorum fluctuum obradians. In iaspide omnes interpretes Petrum accipiunt propter stabilem in fide, & eius confessione constantiam post Spiritus sancti aduentum. Sed potest quilibet Apostolus designari propter firmitatem fidei, qua omnia terrorum phantasmata fugabant, & propter spei, ac fiduciæ in Deo viriditatem. Quæ deinceps de lapidibus pretiosis dicemus, ea ex Plinio, D. Isidoro lib. 16. Etym. Beda in Collectaneis, & aliis scriptoribus decerpsimus. *Secundum fundamentum sapphirus.* Hic medicam putatur habere virtutem, inutilis sculpturæ, interuenientibus crystallinis centris viret, & subinde transflucet aureis quibusdam punctulis collucens. Quilibet Apostolus medicam virtutem habuit curandi & corporis, & animi ægritudines: non sinebat se sculpi humanis honoribus, minísve, aut promissionibus, quominus inuictam in fide, & amore Christi constantiam retineret: virebat centris crystallinis, hoc est, purissimis moribus: & transflucebat, quoniam lucem veritatis à Christo emissam in alios transmittebat. Quod ad literam significauit Paulus 2. ad Corinth. 3. cum ait: *Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem tanquam à Domini spiritu.* Quo loco illud, *speculãtes*, non ab specula sed ab speculo deducitur: est enim Græcè κατοπτριζόμενοι. Et est sensus Apostolos imaginem vultus Christi, non velatam, vt Hebræi faciem Moysis velamine occultatam sed reuelatam quasi quædam specula lucidissima suscepisse, eamdémque in alios per mysteriorum fidei prædicationem trãsmisisse: sicut speculum solet imaginem rei obiectę recipere, & reddere. Hoc fundamentum sapphirinum secundùm Ioachimum est Andreas. Sicut enim sapphirus similis est sereno cœlo, & radiis solis percussus ardentem emittit fulgorem: ita Andreas amore cœlestis patriæ nuntium seculo remisit, secutus Ioannem Baptistam, & pauló post manens cum Christo duobus diebus, eiúsque, qui verus est sol, radiis percussus in Christi amorem mirabiliter exarsit.

Fundamentum primum iaspis.

Secundum fundamentũ sapphirus.

2. Cor. 3. 18.

III. *Tertium fundamentũ calcedonis.* Hic lapis quasi ignis splendet, similis pallenti lucernæ, eíque sub dio, siue aperto cœlo color accedit, non autem sub tecto. Si vel radiis solis, vel digitorum attactu incandescat, paleas ad se attrahit. Quilibet Apostolus lucerna erat ardens in mũdo, neque calcedonij colorem referebat sub tecto, hoc est, inter priuatos parietes otiosam vitam agẽs, sed sub dio inter ipsas nimirum persecutiones, & in medio foro fidem prædicans: vbi verò radiis solis. i. Christi splendoribus fulgebat, vel Tyrannorum manibus premebatur, tunc verò multò magis ad se omnes attrahebat. Hoc fundamentũ Ioachimo est Iacobus maior. Nã lapis inquit, iste similis est pallẽti lucernæ, fulgétq; magis sub dio, quàm sub tecto:

Tertium fundamentum calcedonius.

Ioachim.

vnde

vnde significat ardorem humilem charitatis, qui aliquando quidem intus manet occultus, sed tandem per opera producitur in lucem. Possumus autem hanc virtutem ascribere Iacobo fratri Ioannis, qui vt ostenderet, quanta charitas in suo pectore lateret, primus inter omnes Apostolos sustinuit passioné. *Quartũ smaragdus.* Et viridantium gemmarum præstantissima: res, quibus admouetur, suo ipsius colore imbuit aëremque circũfusum viridem reddit. Quisque Apostolorum viriditate virtutum floruit, & eam reliquis impertiebatur, spémque beatitudinis ingenerabat iis, qui ipsius cõsuetudine vtebãtur. Hoc enim est viriditaté, quæ spei symbolum est, circumfusis rebus communicare. Ioachimus fundamentũ hoc vult esse nostrum Ioannem. Quoniam, inquit, smaragdus colorem refert purissimi olei, atque adeo significat perfectam fidem, quæ per charitatem operatur, quæ virtus maximè in Ioanne resplenduit, qui fuit spirituali charitatis oleo repletus: vnde & in olei dolium dicitur missus, vt quasi quidam smaragdus oleo proficere videretur.

Quartum smaragdus.

Ioach.

IIII. *Quintum sardonyx.* Gemma est instar vnguis humani, aut certè colorem vnguis humani, cum carni hæret, referens, vnde & nomen sumpsit: ὄνυξ enim Græcè vnguem significat. Et quoniam sardij, & onychis naturam participat, ex sardio scilicet ruborem, ex onyche candorem trahens, inde est, quòd composito ex vtraque gemma nomine sardonyx appellatur. Pretiosiores sunt, qui tribus coloribus variantur, primo nigro, medio candido, superno rubro. Omnes enim Apostoli nigrum colorem propter labores, candidum propter puritatem, rubrum propter martyrium habuerunt. Ob eam colorum varietatem existimat Ioachimus in sardonyche Philippum fuisse adumbratum. *Sextum sardius.* Translucet: sic Apostoli exemplo. Coloris est sanguinei: atque adeo martyrium designat Apostolorum. Feris terrorem incutit: sic Apostoli dæmonibus erant formidabiles. Bartholomæum ex Ioachimi sententia designat. *Septimum Chrysolithus.* Auri speciem præfert ardentes scintillas diffundit, nocturnos pellit timores. Habet simul cum auri colore quandam marini coloris similitudinem, quam ob causam dicitur Hebraicè Tharsis, quod nomen mare significat, quemadmodum docet D. Hier. in Comment. super Dan. super illa verba cap. 10. *Et corpus eius quasi chrysolithus:* & super illud Esai. 2. *Super omnes naues Tharsis.* Meritò chrysolithus quilibet Apostolus appellatur, quoniam auro charitatis rutilat, ardentes diuini amoris scintillas ex se in omnes immittit, Dæmonúmque timores fugat. Mattheo Ioachimus tribuit. *Octauum beryllus.* Quasi aquam consideres solis fulgore percussam, rubicundũ ac decorum colorem reddit: sed non fulget nisi in sexangulam formam poliendo figuretur. Repercussione enim angulorũ splendor acuitur, tenetísque manum adurere dicitur. Tradunt Beryllo duos inesse colores, vnum viridem, pallentem alterum. Quilibet Apostolorum propter mentis puritatem quasi aqua clarissima cælestis gratiæ radium suscipit, pulcherrimúsque efficitur. Repercussione angulorũ magis splendescit: quia quò magis Apostoli laboribus permebantur, quasi fractis in lapide angulis, repercussóque lumine magis radiabant. In sexangulam formã figurabantur: quia in hoc mundo, qui sex diebus à Deo fuit perfectus, Tyrannis persequentibus, & quasi eos figurantibus pulcherrimi, fulgentissimíque euadebant. Tenentium manus adurebant: quia eos, cum quibus conuersabantur, diuini amoris facibus inflammabant. Præferebant colorem duplicem: quia dum cælestia contemplabantur, virides efficiebantur expectatione præmij. Cum verò ad proximos sese per actionem conuertebãt, ipso labore, operúmque assidua exercitatione pallorem quodammodò accipiebant. Iuxta Ioachimum Thomã adumbrat. Cui adde & illud nasci Beryllum in India, vt ait D. Isidor. Ita enim Thomas Euangelium in India prædicauit, ibique corpus eius visitur. *Nonum topazius*

Quintum sardonyx.

Sextum sardius.

Septimum chrysolithus.

D. Hieron. Dan. 10. 6. Esai. 2. 16.

Octauum beryllus.

D. Isidor.

Nonum topazius.

Quantò inuentu rarior, tantò pretiosior: quoniam perfectio Apostolica rarissima fuit, atque adeo pretiosissima. Duos refert colores, vnum auri purissimi, alterum ætherea claritate relucentem, hoc est, aurum charitatis in proximos, & ardentem in Deum amorem. Flammescit impẽsius, quoties solis radiis verberatur: quoniam Apostoli, cum Christi gratia tanquam radio micabãt, tunc magis ad proximorum salutem incendebantur. Topazium cum polis, obscuras: quoniam Apostolos, cum laudibus nostris polimus, potius obscuramus, quam illustramus ob excellentem eorum, nostráque omni commendatione maiorem magnitudinem. Iacobum fratrem Domini ex Ioachimi interpretatione exprimit.

V. *Decimum chrysoprasus*, siue *chrysoprasius*. Viridis est gemma, colore porri, succum referens, in aurum declinans aureis interuenientibus guttis. Viriditas, hoc est, spes Apostolorum ad maiorem charitatem eorum animos incitabat. Aureæ guttæ aureas charitatis actiones significant, quibus Apostoli spei suæ viriditatẽ variabant. Vult Ioachimus hanc gemmam Iudam fratrem Iacobi minoris adumbrare. *Vndecimũ hyacinthus.* Violaceo colore hyacinthum florem repræsentat: cælestem colorem refert, vt sapphirus: mutat cum facie cæli colorem, sereno enim, & illustri perspicuus est, turpido, & obducto nubibus obscurus. Cælestem planè colorem referunt Apostoli cælestibus moribus. Mutabant cum facie cæli colorem: quia ad imperium Dei optimi, & maximi sese in omnibus accommodabant. Præterea sereno Ecclesiæ cælo charitatem in alios exercebant: nubilo autem, & persecutionibus turbato constantiam, & fortitudinem præferebant. Simonem secundum Ioachimum notat. *Duodecimum amethystus.* Violacei coloris est, fulgentius emicans hyacintho, sculptura facilis. Inter purpureas gemmas principatum amethystus Indicus tenet: purpureus est permisto violaceo colore, & quasi rosæ nitor, leniterque flammulas fundens. Tradunt illum triformi colore radiare, roseo, violaceo, & purpureo. Sane sculptura faciles erant Apostoli: quia in laboribus patientes, gemmæ purpureæ propter martyrium, rosæ habentes nitorem propter gratiam, quam sibi apud omnes conciliabant. Est enim rosa gratiæ symbolum. Denique suauissimas amoris flammulas ex se late fundebant. Matthiam Ioachimo significat.

Decimum chrysoprasus. *Vndecimum hyacinthus.* *Duodecimũ amethystus.*

De portis, plateis, templo, sole, & commercio cælestis ciuitatis.

SECTIO II.

1. EXplicatis cælestis illius ciuitatis fundamentis persequitur reliqua Ioannes. Primum igitur docet duodecim portas duodecim margaritas esse per singulas: quod duobus modis potest intelligi. Vno, vt sit sensus singulas portas esse ex singulis margaritis, quod illis verbis disertè dicitur: *Et singulæ portæ erant ex singulis margaritis.* Alterò, vt in singulis portis essent singulæ margaritæ, quod verbis propositis videtur indicari, cum dicitur. *Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt per singulas.* Quam ob causam Ansbert. vt vtrumque testimonium conciliet, docet singulas portas factas fuisse ex singulis margaritis: & præterea vnamquamque portam habere insuper duodecim margaritas sibi quodammodo affixas, atque adeo fuisse omnes margaritas portarum centum quadraginta quatuor. Quod si addantur aliæ duodecim, ex quibus singulæ portæ confectæ erant, numerari centum quadraginta sex margaritas: quam sententiam sequitur Ribera. Verum multò probabilius videtur id, quod aiunt Beda, Tycon. Primas. Arethas, & alij illud dumtaxat significari singulas portas confectas fuisse ex singulis margaritis. Quod verò dicitur: *Duodecim portæ duodecim margaritæ sunt per singulas,* non

Locus difficilis. *Ansbertus.* *Ribera.* *Beda.* *Tycon.* *Primas.* *Areth.* *Singulæ portæ erant ex singulis margaritis.*

non illud indicare in singulis portis fuisse duodecim margaritas, sed singulas portas fuisse singulas margaritas, quod magis adhuc explicatur, cum subiungitur: *Et singulæ portæ erant ex singulis margaritis*: quæ verba apposita sunt explicationis gratia non ad aliquid diuersum significandum. Porrò aduerte margaritam idem esse quod vnionem: appellantur autem margaritæ vniones, vt auctor est Plin. libr. 9 c. 35. quod nullæ duæ reperiantur in conchis indiscretæ. Quod ad mysterium attinet, cum supra dixerimus duodecim portas duodecim Apostolos significare, sanè cum singulæ portæ dicuntur esse ex singulis margaritis, indicatur pretiosissimam, & præstantissimam esse Apostolorum doctrinam: esséque præterea instar vnionis propter summam consensionem, quæ inter omnes cernitur, vt vnus omnium instar obtineat. Et quanquam discreti fuerint locis, nullam tamen habuisse doctrinę dissensionem. Ad quod mysterium explicãdum quatuor illa quadriformia animalia, quæ Ezech. cap. 1. apparuerunt, & præter quatuor orbis imperia quatuor etiam Euangelistas, & in eis Apostolos, vniuersósque Euangelij præcones adumbrarunt, eisdem omnino faciebus constabant, eadémque erant corporis specie efformata, eodémque omnino modo mouebantur ad summam in fide Euangelij prædicanda consensionem exprimendam.

Margarita cur sit dicta vnio.

Plinius.

Apostoli margaritæ propter doctrinæ consensionem

Ezech. 1.

Secundò sequitur. *Et platea ciuitatis aurum mundum tanquam vitrum perlucidum.* II.
Non puto plateam hoc loco forum ciuitatis significare, quo omnes conueniunt, vt videntur plerique existimasse: sed *plateam* pro *plateis* dictum esse, ita vt omnes plateæ huius ciuitatis dicantur esse aurum mundum: in quo quidem latitudo charitatis beatificæ explicatur. Sicut enim in plateas vergunt ostia domorum ciuitatis, singuláque ciuium domicilia: ita diuersæ mansiones Beatorum, quibus diuersitas gloriæ exprimitur, iuxta illud Christi Ioan. 14. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt*: in plateas charitatis concurrunt, quia singuli Beatorum quisque de alterius gloria lætantur: & quãquam sint gloria inæquales, per charitatẽ tamen omnes alter alterius gloriæ participant, quod est charitatis proprium, vnde Paulus 1. ad Cor. 4. *Iam saturati estis, iam diuites facti estis, sine nobis regnatis, & vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.* Supponit enim Paulus charitatem aliena bona sibi propria ducere, & ita iis lætari, ac si ipsa possideret: atque adeo si illi prædicatores, cum quibus agit, regnarent, hoc est, bonis omnibus fruerentur, se quoque cum illis regnaturũ, quoniam charitas, qua illos adamabat, regnum ipsorum proprium sibi faceret. Quare cum Beati se maximè diligant, quisque de aliorum beatitudine & felicitate lætatur. Hoc est enim, quod hoc loco ait Ioannes, ostia domorum in eandem plateam concurrere: quæ auro mundo comparatur propter excellentiam, vitro mundo propter puritatem. Et præterea, quia inuicem alij aliorum gloriã intuentur, & communione charitatis mutuò sibi eandẽ felicitatẽ quasi radium perlucidissimum transmittũt. Tertiò. *Templum non vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & Agnus.* Nimirum, quia Deus clarè visus non eget templi alicuius externi amplitudine, vt maiestatem pręferat, sed ipse per se satis gloriosum se Beatis demonstrat. Itaque ipsemet templum est sibi, quia & in seipso videtur, & in seipso maiestatem omnem templi continet. Idémque de Agno, hoc est, Christo secundum diuinitatem eadem planè ratione, secundum humanitatem verò suo modo intellige. Quartò. *Ciuitas non eget sole, neque luna, vt luceant in ea: nam claritas Dei illuminauit eam* (in præterito legendum est, vt patet ex Græco contextu) *& lucerna est Agnus.* Quod dicitur: *Claritas Dei illuminauit eam*: significat Deum, ipsum ciuitati illi cælesti pro sole esse: nisi in claritate Dei lumen gloriæ velis accipere, quo Beatorum intellectus perfusus ad diuinæ essentiæ conspectum euehitur. Quod subiungitur: *Et lucerna eius est Agnus*: de Christo, vt homo est, accipiendum

Platea ciuitatis ex auro mundo quid.

Io. n 14. 2.

Charitas beatorum.

1 Cor. 4. 8.

Bona aliena ducit propria

Templum ciuitatis Deus.

Ciuitatem quæ claritas illuminet.

est: nam secundùm diuinitatem sol etiam, & claritas est ciuitatis, sicut & reliquæ personæ diuinæ. Et hoc loco obiter collige excellentem humanitatis Christi splendorem, & præstantiam: siquidem cum lucerna dicatur comparata fulgentissimo soli Diuinitatis, nihilominus intenti solis præsentia lucet: quod sanè mirum videri debet. Quis enim lucernam soli appositam vidit vnquam splendescere? Quare non immeritò Ioannes ad Christi, quatenus homo est, splendorem exaggerandum, cum præmisisset: *Claritas Dei illuminauit eam*, videlicet sol ipse diuinitatis, continuò subiunxit: *Et lucerna eius est Agnus*: vt intelligeremus Christum, vt homo est, tanti esse splendoris, & excellentiæ, vt etiam Deo comparatus claritatem, splendorémque retinere videatur. Atque hæc est ratio, cur lucernæ hoc loco fiat mentio, non verò quòd in illa ciuitate nox aliqua sit, in qua lucerna adhiberi debeat. Vnde sequitur: *Nox enim non erit illic*. Quasi dicat Ioannes: Nemo existimet eo, quòd lucernæ mentio facta est, aliquam noctem in ea ciuitate esse, cum in ea perpetuò sol fulgeat.

Humanitatis Christi splendor & excellentia.

In ciuitate nulla nox.

III. Quintò *Ambulabunt gentes in lumine eius* (id est, ciuitatis, non Agni, vt patet ex Græco contextu) *& Reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic. Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam.* Significatur ciuitatis huius frequentissimum emporium, atque commercium: itaque Reges terræ, totiúsque orbis nationes modò ad Ecclesiam venturas fide Christi, religionéque suscepta, gloriámque suam, & honorem allaturas: quoniam maiestatem, dignitatémque suam, regnorúmque opes, ac ditionem Christi imperio subiicient: denique amore cælestis Hierusalem omnia pro nihilo ducent, summámque gloriam, & honorem arbitrabuntur cælesti illa ciuitate donari, eiúsque ciues appellari. Hoc est enim gloriam, & honorem in illam afferre, videlicet gloriam suam temporalem, non solum hic pro Ecclesia militante per fidem, sed etiam pro triumphante, id est, pro cælestis patriæ consecutione commutare. Possumus etiam sic accipere. *Afferent gloriam, & honorem gentium in illam*, hoc est, quicquid gloriosum, & magnum erit in gentibus, Reges videlicet, ac Principes, viri etiam opibus, ingenióque florentes ad fidem Christi conuersi in illam cælestem Hierusalem inferentur. Quod verò dicitur: *Portæ eius non claudentur per diem*: securitatem indicat: cum enim nullus hostis timeatur, nõ est, cur portæ claudantur. Postremò. *Non intrabit in illam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium: nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni*. Vbi nos habemus, *aliquod coinquinatum*, Græcè est πᾶν κοινοῦν, idest, *omne coinquinans*. Sic enim vertit Erasmus. At Biblia Complutensia, Arethas, & Andr. Cæsar. πᾶν κοινὸν idest, *Omne commune*: quod idem est, ac si dicas, *omne immundum*, iuxta illud Act. 10. *Absit Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundum*. Mendacium, iuxta ea, quæ diximus sectione prima, accipiendum est. Sententia illustrior est, quàm vt expositionem desideret: certum enim est in cælesti illa ciuitate, vbi plateæ sunt aurum mundum, & omnia ex margaritis, lapidibúsque pretiosis constant, nihil coinquinatum, & immundum locum habere posse. Itaque nemo pedibus coinquinatis in ciuitate illa admittitur, cum plateæ stratæ sint auro purissimo, in quo pedem nitidissimum, omníque labe detersum ponere oporteat. Quò videtur respexisse sponsa Cant. 5. cum pedes semel ablutos iterum coinquinare formidabat, ne videlicet sibi aditus in cælestem illam ciuitatem intercluderetur. *Laui*, inquit, *pedes meos: quomodo iterum inquinabo illos?* Denique soli illi, inquit Ioannes, qui scripti sunt in libro vitæ Agni, in eam pulcherrimam ciuitatem ingredientur.

Ciuitatis cũ Regibus, & nationibus commercium

Securitas illius.

Commune, & immundum idem. Act. 10. 14.

Ciuitatẽ purissimam nihil immundũ ingredietur. Cant. 5. 3.

Illustra-

Illustratur illa sententia.

Reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic. Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam.

SECTIO V.

INter ea, quæ Ioannes de cælestis ciuitatis pulchritudine, amplitudine, & splendore commemorat, duo videntur sanè præclara, & magnifica: vnum est tam illustrem, tam locupletam, tam pulchram, tantísque in omni genere ornamentis condecoratam ciuitatem nemini interclusam esse: sed aditum ad eam patere omnibus, qui illius ciues esse expetierint. hanc enim ob causam dicitur habere portas duodecim, tres ab Oriente, tres ab Aquilone, tres ab Austro, totidémque ab Occidente: eásque omnes perpetuò apertas, ac patentes: *Et portæ*, inquit, *eius non claudentur per diem*: idem enim est hoc loco, *per diem*, ac perpetuò, cum in illa ciuitate nulla sit nox, sed perpetuus, stabilísque dies, cum claritas Dei, quæ nullam subit vicissitudinem, eam illuminet, vt superius dictum fuerat. Id quod explicauit Ioannes, cum subiunxit: *Nox enim non erit illic* quasi diceret: Cum audis portas huius ciuitatis non fore claudendas per diem, intellige perpetuo patere, quoniam nox non erit illic, sed constans, ac perpetua dies. Alterum est Reges terræ gloriam suam, & honorem in eam ciuitatem illaturos: *Reges*, inquit, *terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam*. Et iterum: *Afferent gloriam, & honorem gentium in illam*. Quod & ad frequentiam, & ad opulentiam illius ciuitatis commendandam maximè pertinet. Dicamus non nihil de singulis. I. *In descriptione huius vrbis duo præclara annotantur.*

Quod ad primum spectat, aduerte, aditum ad cælestem illam vrbem per peccatum primi hominis omnibus mortalibus interclusum fuisse iterum Christi Domini singulari beneficio patefactum. Is enim sua passione, ac morte promeruit, vt homines, qui antea, quantumcúque probi, iustique essent, ab illius ciuitatis ingressu arcebantur, in eam non tantum ingredi, sed illius ciues fieri, & in ea perpetuum domicilium habere possent: quemadmodum disertè docet Paulus ad Ephes. 2. *Per ipsum habemus accessum ad Patrem. Ergo iam non estis hospites, & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei*. Et ad Hebr. 6. appellat Christum nostrũ præcursorem seu vt Græcè est, πρόδρομον, qui in cælum ingressus illud nobis aperuit, *Qui confugimus*, inquit, *ad tenendam propositã spem, quam sicut anchorã habemus animæ tutam, ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis, vbi præcursor pro nobis introiit Iesus*. Significat verò Paulus allusione facta ad tabernaculum Mosaicum, & sancta sanctorum, in quæ nullus ingredi poterat, nisi Pontifex Maximus semel in anno, Christum in sancta sanctorum cælestia tanquam Pontificẽ Maximum ingressum fuisse, eáque nobis omnibus patefecisse, atque adeo fuisse πρόδρομον, seu præcursorem nostrũ, qui ante nos præcurrens cælum sua passione nobis aperuit. Cui concinit illud Christi Ioan. 14. *Vado parare vobis locum*. Et quoniam de sanctis sanctorum cælestibus loquitur Paulus, quæ nobis per Christum reserata, & patefacta fuerunt, est ad id illustrandũ elegantissimus locus ille Ezech. 41. vbi agens de templo ciuitatis illius per Christum in terris fundandæ, atque inde in cælum vsque euehendæ (is enim est literalis sensus eius visionis) sic ait. *Et mensus est longitudinem eius viginti cubitorum, & latitudinem eius viginti cubitorum, ante faciem templi. Et dixit ad me: Hoc est sanctum sanctorum, & mensus est parietem domus sex cubitorum, & latitudinẽ lateris quatuor cubitorũ vndique per circuitũ domus. Latera autem latus ad latus bis triginta tria*: Et paulò post: *Et vidi in domo altitudinẽ per circuitum fundata latera*

II. *Cælum antea clausum sua passione nobis Christus aperuit* Ephes. 2. 12. Hebr. 6. 20. *Noster ad cælum præcursor dicitur.* Ioan 14. 2. Ezech. 41. 1.

ad mensuram calami sex cubitorum spatio: & latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum: & erat interior domus in lateribus domus. Quo loco difficilis est inter interpretes controuersia quidnam laterum nomine accipiendum sit? Etenim Richard. de S. Vict. vult esse deambulatoria. Sed ea sententia non est probabilis, vt Lyranus demonstrat. Alij aliud commentantur. Nos veram putamus Hugonis Carensis, & aliorum sententiam, aientium per huiusmodi latera sedilia esse intelligenda, quæ per circuitum parietum templi, & ipsius sancti sanctorum apparuerunt. Disertè enim tradit Ezechiel etiam in ipso sancto sanctorum eiusmodi latera visa esse.

Laterum nomine sedilia apud Ezech. intelliguntur. Rich. Vict. Lyran. Hugo Carens.

III. Eo constituto, quod non est huius loci persequi longius, plenum mysterij est, quòd intra ipsa sancta sanctorum posita sunt sedilia, cum ibi superuacanea viderentur, quippe cum nulli præter quàm summo sacerdoti in eum locum pateret ingressus. Quæ fuit ratio potissima, qua Lyranus in comment. super Ezech. putauit se prædictam Hugonis expositionem omnino conuellere, demonstraréque latera non esse pro sedibus sumenda. Et quidem, si eo loco de templo Salomonis sermo haberetur, aptè disputaret: cum enim in sancta sanctorum illius templi nemo præter Pontificem Maximum ingredi posset, frustra profectò in eis sedilia ponerentur. Verum cum ea ciuitatis visio secundum literam ad Ecclesiam tum militantem in terris, tum in cœlo triumphantem referri debeat, templúmque illud mysticum sit, quod non solum in terris, sed multò etiam magis magnificum in cælo constituitur: non mirum videri debet, si intra sancta sanctorum eius templi tam multa sedilia apparuerunt. Quoniam Christus sua passione perfecit, vt ea sancta sanctorum aperirentur, paterentque omnibus, atque in illa non tantùm summo Sacerdoti, qui ipsemet Christus est, sed vniuersis liber esset ingressus, quibus idcirco in eum locum admittendis, recipiendisque pernecessaria erant sedilia, in quibus illi sederent, iuxta illud ad Ephes. 2. *Cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, & conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu.* Cernis igitur patefacta fuisse per Christum mortalibus sancta sanctorum cælestia, quod idem est, atque illud, quod hoc loco ait Ioannes, ciuitatis illius cælestis portas apertas, patentésque esse omnibus, quacunque tandem orbis ex parte aduenerint. Propterea enim ad Orientem, Occasum, Aquilonem, & Austrum ternæ patent portæ amplissimæ: nec vlli omnino nationi ac genti aditus, & ingressus interdicitur.

Cur visa sint sedilia in sanctis sanctorũ.

Ephes. 2. 5.

IIII. Quod verò ad secundum spectat, cum dicitur: *Reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam:* & iterum: *Afferent gloriam, & honorem gentium in illam:* significatur Gentium ad fidem conuersio: & potentissimos quosque Reges imperium Christi recepturos, & gloriam suam, & honorem, hoc est, diuitias omnes suas, atque potentiam in Christi cultum erectis religionis causa magnificis templis, aliísque Christianæ pietatis, & religionis monumentis exædificatis præ animi pietate ac religione oblaturos: eosdẽ denique Principes curaturos, vt ad innumeras alias gentes, nationésque Euangelicæ tubæ sonus perueniat, illæque etiam ad fidei veritatẽ amplectendã permotæ victori Christo colla subiiciant, suísque etiam omnibus in Christi cultũ, & seruitium consecratis pro magno habeãt tanto Principi famulari. Magnificis sanè verbis Esaias hanc Regũ, Principúmq; conuersionẽ, pietatémq; amplificat c. 60. vt minimè dubitẽ ad eum Esaiæ locũ in hac visione Ioannis allusionẽ fieri. Perstringemus tantum præcipua *Surge*, inquit, *illuminare Hierusalem: quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Et ambulabunt gentes in lumine tuo.* (pro quo Ioannes hoc loco totidem verbis: *Et ambulabunt gentes in lumine eius.*) *Tunc videbis, & afflues, mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conuersa fuerit ad te multitudo maris fortitudo Gentium venerit tibi. Me insulæ expectant, &* naues

Gentiũ conuersio, et Regum pietatis erga Christũ monumenta.

Locus Esaiæ illustr. Esai. 60. 1

naues maris in principio, vt adducam filios tuos de longè: argentum eorum, et aurum eorum cum eis nomini Domini Dei tui, & sancto Israel, quia glorificaui te. Ex his habes omnem mundanam opulentiam ad Ecclesiam accessisse. *Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & Reges eorum ministrabunt tibi. Et aperientur portæ tuæ iugiter: die ac nocte non claudentur, vt afferatur ad te fortitudo Gentium*, (eisdem penè verbis Ioannes: *Afferent gloriam, & honorem gentium in illam*) *& Reges eorum adducantur. Gens enim, & regnum, quod non seruierit tibi, peribit. Et venient ad te curui filij eorum, qui humiliauerunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum omnes, qui detrahebant tibi.* Quoniam Principes, ac tyranni, aut certè filij, posterique eorum, qui nefaria aduersus Ecclesiam bella susceperunt, & grauissimas persecutiones concitarunt, tandem errorem suum & impietatem agnoscentes omni fastu, superbiæque typho deposito humiles ad Ecclesiam venerunt, & ad Romani Pontificis Christi in terris vicarij pedes incredibili & animi, & corporis submissione acciderunt. *Tyranni, & Principes ad Ecclesiam accessere humiles.*

V. Sequitur: *Pro eo, quòd fuisti derelicta, & odio habita, & non erat, qui per te transiret, ponam te in superbiam seculorum.* Nihil mihi sanè sublimius videtur de Ecclesiæ gloria dici potuisse. *Ponam te*, inquit, *in superbiam seculorum*, hoc est, tam illustrem, gloriosámque efficiam, vt potentissimi quique Reges, & orbis terrarum Principes magnæ gloriæ, & superbiæ loco ducant tibi famulari, de eóque famulatu quasi de amplissimo quodam principatu, & imperio superbire videantur. Quo quid gloriosius, & vt ita dicam, magis superbum de Ecclesiæ maiestate dici, aut cogitari potuit? Nec multùm dissimile est, quòd sequitur: *Suges lac gentium, & mammilla Regum lactaberis.* Suxit enim Ecclesia lac gentium, cum quicquid magnum, quicquid opulentum, quicquid pretiosum gentes possidebant, in suum vsum vendicauit. Mammilla quoque Regum lactata est, cum amplissimis Regum, & Imperatorum priuilegiis, donationibúsque aucta, & locupletata quasi ad Regum mammillas per amoris, fauorúmque magnitudinem admota lac eorum suxit, hoc est, quicquid pingue, ac succulentum possidebant, eorum beneficio acquisiuit. Multus est in hoc argumento Esaias: nam & c. 61. sic ait. *Vos autem Sacerdotes domini vocamini: Ministri Dei nostri, dicetur vobis. Fortitudinem Gentium comedetis, & in gloria eorum superbietis.* Siue, vt Septuaginta transtulerunt: *Fortitudinem gentium comedetis, & in diuitiis eorum eritis admirabiles.* Quoniam in vsum rerum sacrarum, erectionem templorum, ac reditus Ecclesiarum quamplurima, & maxima Regum, ac Principum vectigalia redundarunt. Et cap. 49. *Hæc dicit Dominus: Ecce leuabo ad Gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in vlnis, & filias tuas super humeros portabunt. Et erunt Reges nutritij tui, & Reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.* *Illi seruire ducunt pro summa gloria.* *Ecclesia lac gentiū quando dicatur sugere.* *Esai. 61. 6* *In vsum sacrorum cedūt Regum vectigalia.* *Septuag.* *Esai. 49. 22.*

VI. Et verò hæc omnia, quæ primùm Esaias, & postea Ioannes prædixit, cumulatissimè impleta fuisse, vt de aliis interim taceam, Regum Lusitaniæ exempla clarissima demonstrant. Ij enim non solùm in regnis suis gloriam omnem, & honorem in Dei cultum, & religionem contulerunt: sed etiam incredibili pietate curarunt, vt quamplurimi barbararum gentium Reges, ac Dynastæ, quos inuictis armis, ac bellica virtute sibi stipendiarios, ac vectigales fecerunt, fidem nostram, religionémque amplecterentur, & gloriam quoque ipsi suam, & honorem Christi seruatoris cultui, & venerationi consecrarent. Quin potius in exteris sibi nationibus in Oriente, Occidentéque subiiciendis non tam imperij sui, quàm religionis propagandæ studio ferebantur: nec suis in terra, marique copiis tam sibi, quàm Christo militabant. Conuersos verò ad fidem mirum est, quàm paterno amplexu fouerent: quàm pio affectu educarent: quam Regali munificentia, & liberalitate extructis Neophytorum domiciliis sustentarent, quàm amplis priuilegiis eáque *Quanta pro Christi gloria Lusitani Reges gesserint.*

de re scriptis ad suos in India Proreges, & Gubernatores literis, ac regiis diplomatis, & exemptionibus in omni genere tanquam charissimos filios tuerentur. Atque vt pauca ex multis perstringamus, primus Lusitaniæ Rex Alfonsus Henricus, qui totam fere Portugalliam à Saracenorum tyrannide in pristinam libertatem asseruit, ea quæ bello comparabat, magna ex parte in sacras Religiosorum familias conferebat, ex iisque plurima templa instaurauit, aliáque sanè magnifica à fundamentis erexit, maximáque, & celeberrima monasteria exædificauit, è quibus illa potissimum excellunt Alcobaciense, & Augustinianum sanctæ Crucis in vrbe Conimbrica, quo duæ cœnobia amplissimis redditib⁹ dotauit. Illud verò incredibilem huius Regis pietatem declarat, quòd cum Olisiponem tunc temporis Saracenorum ditioni subiectam obsideret, celeberrimum sancti Vincentij cœnobium ordinis sancti Augustini eo ipso loco quo castra locauerat, extruxit, vt quod scriptum est 2. Esd. 4. de iis, qui muros Hierusalem ædificabant, quòd vna manu faciebant opus, & altera tenebant gladium, aptissimè in Alfonsum quadret.

Primus Rex Alfonsus.

2. Esdr. 4.

VII. Quæ Alfonsi pietas ad reliquos consequentes Reges cum regno ipso quasi hæreditario iure peruenit. Nam vt alios Lusitaniæ Reges mittamus, duo illa clarissima Lusitaniæ lumina Emmanuel, & Ioannes hoc nomine tertius, non minus fidei suæ, & pietatis splendore quasi duo fulgentissimi soles prodigiosos, ac Diuino planè exortu in Occidente exorientes ipsas Orientis oras collustrarunt, quam inuictis armis ad suam ditionem, & imperium adiunxerunt. Verùm enim verò Emmanuel omnis memoriæ Princeps, qui primus Orientem non minus admirando ausu, quàm felici successu aperuit, plurima templa non in Lusitania modò, sed in Asiæ etiam, & Africæ sibi subiectis prouinciis excitauit, locupletauítque amplissimis muneribus. In his Bethlehemiticum cœnobium per leucam Olisipone distans, & operis magnitudine, & magnificentia in præcipuis totius Europæ numerandum D. Hieronymi Patribus attributum. Quod opus Ioannes hoc nomine tertius Emmanuelis filius postea amplificauit, vt attestantur elegantissima carmina in ipsa templi fronte incisa, quæ Andreas Resendius nostras Eborensis, vir eximiæ eruditionis, & inuestigator antiquitatis excellentissimus, atque in eo genere longè doctissimus composuit, quæ ita habent.

Rex Emmanuel.

Vasta mole sacrum Diuinæ in littore Matri
Rex posuit Regum maximus Emmanuel.
Auxit opus hæres Regni, & pietatis. Vterque
Structura certant, religione pares.

Extruxit quoque Emmanuel Misericordiæ Olisiponensis ædem, & ibidem xenodochium sanè regium, & magnificum, & sancti Antonij cœnobium Franciscanum, & Dominicanum de Annuntiata Virgine parthenonen: monasteria, quæ de Pena, & Sylua, de Berlengis dicuntur, omnia Hieronymianæ familiæ: monasterium Virginis de Serra Dominicani Ordinis sancti Antonij de Pinu obseruationis Franciscanæ: templum Eborense Franciscanum vna tantùm naui constans, omnium, quæ in Lusitania sunt, amplissimum, magnificum Tomariensem Ordinis Christi conuentum, maius templum Eluense, Benedictinum monasteriũ Portuense, Claranum Parthenonen, Tauillæ in Algarbiorum regno, Serpense monasterium Franciscanum, & alia, quæ breuitatis causa recensere omittimus. Christianam religionem latè per Indiam, & Æthiopiam propagauit: atque in Congi regnum misit viros virtute, doctrináque præstantes, qui eam gentem ad fidei nostræ sanctissimam disciplinam erudirent, literísque suis, ac precibus tandem perfecit, vt barbaræ illius, & efferatæ prouinciæ Reges, ac Dynastæ filios suos in Lusitaniam mitterent, qui bonis artibus, moribus, fideíque nostræ sanctionibus instructi

&i rursus in patriam regressi maximam ad fidem illis in prouinciis accessionem fecerunt. Infinitum esset, quæ in hoc genere fecit Emmanuel, oratione complecti.

Iam verò, quis pro dignitate explicare possit, quã bene de re Christiana meritus Ioannes fuerit? Is Societatis nostræ in Lusitania parens, Conimbricense collegium amplissimum Orientis seminariũ erexit, Franciscóque Xauerio cum aliis Sociis in Indiam transmisso fidẽ in iis regionibus longè, lateque propagauit, eius rei tam ardenti studio incensus, vt nihil haberet antiquius, quàm vt Christiana religio indies in remotis illis, barbarisque prouinciis augeretur, ac tũ demum se beatum Regem putaret, si Christi regnum sua opera constitutum vbique gentiu efflorescceret. Id quod, ne multus sim, satis erit intelligere ex eius datis ad Ioãnem Castrium Indiæ Proregẽ literis, quas Ioannes Petrus Maffeius Societatis nostræ, & historiæ scriptor, cum primis illustris in libro historiarũ suarũ de rebus in India à Lusitanis præclarè gestis duodecimo refert, quas operę pretiũ duximus hoc loco transcribere in sempiternum eius pietatis, ac religionis monumentum. VIII. *Rex Ioãnes Tertius.*

Illæ igitur sic habent. *Ioãnes Rex, Ioani Castrio Indiæ Proregi amico, Salutẽ. Quod nõ ignoras, idololatria graue piaculũ est, vt ea in meis regnis vllo pacto ferẽda nõ sit. Delatũ est autẽ ad nos in Goanis finibus tũ publicè, tũ priuatim coli sacella idolorũ: præterea ludos, ritúsq. Ethnicos celebrari palã: ac proinde tibi etiã, atque etiã mando, ac planè iubeo, idola omnia per idoneos administros inuestigata, & vndique sublata cõminuas, cõburasq́, & cũ grauibus edictis minis, ne cui prorsus vllũ eiusmodi simulacrũ, aut signũ ex ære, ligno, argilla, gypso, aliòue metallo, materia, massa fũdere, ducere, sculpere, fingere, exprimere, figurare, aut aliũde importatum habere, seu sacra, ludóve Ethnico more facere, aut Brachmanas concionatores, magistrósve teterrimos Christi aduersarios vlla ope iuuare, vel tecto recipere liceat. Qui secus faxit, pœnis in edicto ꝓpositis nulla remissione mulctator. Et quia gentes ad legitimũ vnius Dei cultũ nõ modò spe futuræ beatitudinis, sed etiã præsentibus interdũ præmiis inuitandæ sunt, curabis enixè, vti redẽptura vectigaliũ, curationes publicæ, & alia munera quæstuosa in homines Ethnicos in hãc diẽ cõferri solita, in ipsos Christi Neophytos primo quoque tẽpore transferãtur. Ad classes meas deducendas audio promiscuum cogi vulgus Indorũ: placet excipi Christianos. Ad hæc certis auctoribus magno mihi meo dolore cõpertũ est ab Lusitanis hominibus vili pretio cœpta mãcipia, quæ apud Christianos dominos perfacili negotio ad Baptismũ adduci possint, Mahometanis, ac barbaris mercatoribus ad nõ dubiũ animorũ interitum vberioris quæstus causa venũdari. Id piaculũ ne admittatur in posterum, neu seruitia vlli nisi Christiano emptori, aut licitatori addicãtur, itẽ graui cauebis edicto. In oppido Bazaino tẽplũ Diuo Iosepho extrui ter idoneũq́, stipẽdiũ alẽdo vicario, & beneficiarijs aliquot de meo adsignator. Annua porro tria pardaum millia in impuras Mahometis ædes, & nefarium cultum ab eius sectatoribus impendi antehac solita Euangelii præconibus, & conuersionis adiutoribus in posterum numerantor. In agro Cialensi Neophytis è meis vectigalibus trecenti quotannis orizæ modii ab Antistite diuiduntor. Pondera, pretia pactiones olim cum Thomais Christianis initas, qui in Cocinensi ditione diuendunt piper, à nostris mercatoribus labefactari, violariq́, cognouimus, nec non subtrahi corollaria, quæ ad pretium addi ex pacto conuento consueuerant, idq́, magno cum eorum damno pariter, & offensione, quibus multas ob causas præcipuè consultum oportuerat: ac proinde curabis quàm diligentissimè, vt in hisce cõmerciis Thomæi prorsus incolumes, indemnésque seruentur, eosq́, cæteris etiam in rebus, vti Christianos, & socios æquũ est, liberaliter, comitérque tractabis. Ages etiã cũ ipso Cocini Rege, vti ritus quosdã Ethnicos ab ipsius Auguribus in piperis vẽditione adhiberi solitos è nostro cõmercio tolli permittat. Ab eodẽ Rege aiũt Indos ex eius ditione, qui relictis idolis Christiaina suscipiũt sacra, fortunis omnibus illico spoliari: ab eiusmodi immanitate, & tu omnibus neruis amicũ Regẽ niteris auertere, & nos ipsi quoque in eandẽ sentẽtiã ad eum literas dabimus. rate Prea cum Magistro Francisco Xauerio consultabis, atque di-*

ſpicies, vtrum ad Piſcarii littoris Eccleſiæ incrementum expediat, fáſue ſit piſcandi poteſtatem patere dumtaxat iis, qui Chriſtum induerint, cæteros, quoad ſapiant, eo quæſtu, & commodo prohiberi. Qui ex Ethnicis ad Chriſtum ſeſe conuertunt, eos audio tāquam ſceleratos, & ſacros à parentibus, cognatis, amicisq; tecto eiici, bonis euerti, ac ſumma protinus in ſolitudine, atque egeſtate verſari. Horum tu inopiæ ſubleuandæ annuam è meis reditibus pecuniæ ſummam decerne diſtribuendam à Sacerdote, qui eiuſmodi Neophytorum inſtitutioni præfuerit. E Ceilano inſula regius, vti fertur, adoleſcentulus impias auunculine, an parentis? effugiens manus Goam Baptiſmi gratia ſe contulit: huius in perſona, quando ad aliorum conuerſionem haud leue momentum eſt, dabis operam, vti doctrina quidem, ac moribus in D. Pauli collegio cum alumnis cæteris imbuatur. Quod verò ad victum, cultúmque attinet, lauto ſeparatim hoſpitio impenſa mea copioſe, ac liberaliter habeatur. Significauit is ipſe mihi per litteras ad Ceilani regnum ſibi ius, actionemq; competere: videbis, quidnam hoc ſit, totámque rem probè exploratam, et cognitam ad me perſcribes. Quod autem Tyrannus in ſuos populares, qui Euangelio credidere, tam crudeliter ſæuit ſeras quidem illas, verumtamen debitas tanto ſceleri pœnas ab eo per te quàm primùm exigi volo, & grauem audaciæ mercedem ſtatui quo intelligant omnes nihil eſſe mihi antiquius, quàm vt omni ex parte integri, incolumesq; ſeruentur, qui à Dæmonum caſtris ad Chriſtiana ſigna traſierint. Ab Ethnicis artificibus Chriſti Domini, Virginis matris, & Sanctorum imagines pingi, atque adeo circunferri venales minimè decorum eſt nomini Chriſtiano. Tu ergo cum proſcriptionis, ac virgarum minis edices, ne cui profano tabulas eiuſmodi pingere, aut vendere quoquo modo in poſterū liceat. Parœciale Concini templum, itēque Colani dudū inchoata patere imbribus putrefacienda turpiſſimum eſt: vtrūque tu antitectis ac fabris adhibitis quamprimū tegendū ac perficiendū curabis. Placet etiā in vicū Noroa tēplū. D. Tho. Apoſtolo fieri, Calapora ceptā ſanctæ Crucis adē abſolui: itēq; in Ciorano inſula tēplū excitari: præterea locis idoneis auditoria, & ſcholas inſtitui, ad quæ ſtatis diebus non Chriſtiana modo plebs cathechiſmi cauſa, verumetiam Ethnici ad Euangeliū audiendū vel inuiti conueniant. Quandoquidē in iſta mea ditione mihi primū omniū, & maximū eſt obſequium Dei, & Chriſtianæ religionis amplificatio, cupio vehementer è Salcetanis quoque, & Bardeſiis finibus, quibus mihi nuper Idalcam ceſſit, idolorū cultum, ac profanas Gentiū ſuperſtitiones prorſus euelli. Id quò citra tumultū, ac vim hoc præſertim initio fiat, expedit rationibus, ac diſputationibus quàm leniſſimè populos edoceri, quanto in errore, ac veritatis ignoratione verſentur, quámque vel peruerſum, vel impiū ſit cultū vni debitū Deo ſimulacris, lapidibúſue ab homine tribui. Porrò ad eas pellendas tenebras cum alios viros adhibebis virtute, & eruditione præſtantes: tū verò ipſe tu primarios gētis euocare, alloqui, monere non deſines, atque omni ratione ad Chriſtū allicere. Qui ſeſe dederint, hoſce in fidē receptos non tueberis modò, ſed etiam pro ſuo quemque captu fouebis, ornabiſq;. Hæc omnia ſcito nobis maiorem in modum eſſe cordi. Quæ ſingula te pro tua induſtria, & probitate ſedulo curaturum eſſe confidimus. Hactenus Rex Ioannes.

X. Ex his igitur, quæ de Ioanne, & aliis Luſitaniç regibus breuiter perſtrinximus, liquidò apparet, quā verè dicatur Eccleſia in ſuperbiā Luſitaniæ Principū à Deo poſita, vt Eſaias prçnūciauerat quā verè Luſitanorū Regū mamilla lactata: quā verè in Luſitania Antiſtites, aliiq; inferiores adminiſtri Eccleſiaſtici ob redituū magnitudinē, quibus illos regalis munificētia locupletauit, fortitudinē Luſitaniæ comedere, & in gloria regni Luſitaniæ ſuperbire, & in diuitiis Luſitanorū Regū admirabiles dici poſſint: quā verè Luſitaniæ Principes nutricii Eccleſiæ, & Reginæ Luſitanæ fidei nutrices appellari debeāt. Quid enim aliud eſt Eccleſiæ filios in Regū tāquā nutritiorū vlnis, atq; humeris portari, ſi hoc nō eſt? Deniq; quā verè propter Reges prçcipuè Luſitanos dictū ſit hoc loco à Ioāne, ꝙ in Hieruſalē, hoc eſt, in Eccleſiā deberent Reges gloriā ſuā, & honorē, immo & omniū gentiū inferre.

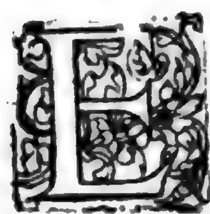
Supradicta prophetiæ quibus conueniant.

ARGV-

ARGVMENTVM.

IMponit hoc loco Ioannes superiori visioni finem, & elegantissimam toti operi coronidem. Agit de fluuio procedente à sede Dei, & Agni: de ligno vitæ singulis mensibus fructum ferente. Supernæ ciuitatis gloriam, & iucunditatem, quam superiori capite descripserat, concludit, ad eiúsque amorẽ, desideriúmque mortales excitat. Denique commendat suam Apocalypsim, accerriméque comminatur, nequis illi quicquam vel addere, vel detrahere præsumat.

CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM.

ET ostendit mihi fluuium aquæ vitæ splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei, & Agni. In medio plateę eius, & ex vtraque parte fluminis lignũ vitę, afferens fructus duodecim, per mẽses singulos reddens fructũ suũ, & folia ligni ad sanitatem gentium. Et omne maledictum non erit amplius: sed sedes Dei, & Agni in illa erunt, & serui eius seruient illi. Et videbunt faciem eius, & nomen eius in frontibus eorum. Et nox vltra non erit: & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis: quoniam Dominus Deus illuminabit illos, & regnabũt in secula seculorum. Et dixit mihi: Hæc verba fidelissima sunt, & vera. Et Dominus Deus spirituum prophetarum misit Angelum suum ostendere seruis suis, quæ oportet fieri citò. Et ecce venio velociter. Beatus, qui custodit verba prophetiæ libri huius. Et ego Ioannes, qui audiui, & vidi hæc. Et postquam audissem, & vidissem, cecidi, vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc ostendebat, & dixit mihi: Vide, ne feceris: conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum, & eorum, qui seruant verba prophetiæ libri huius. Deũ adora. Et dicit mihi: Ne signaueris verba prophetiæ libri huius: tẽpus enim prope est. Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc, & sanctus sanctificetur adhuc. Ecce venio cito: & merces mea mecum est, reddere vnicuique secundum opera sua. Ego sum A, & Ω: primus, & nouissimus: principium, & finis. Beati, qui lauant stolas suas in sanguine Agni: vt sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in ciuitatem. Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis, qui amat, & facit mendacium. Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis, Ego sum radix, & genus Dauid, stella splendida, & matutina. Et spiritus, & sponsa dicunt: Veni. Et qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis. Contestor enim omni audienti verba prophetiæ

libri huius: Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto, & si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partẽ eius de libro vitæ, & de ciuitate sancta, & de iis, quæ scripta sunt in libro isto: dicit qui testimonium perhibet istorum. Etiam venio citò: Amen. Veni Domine Iesu. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Visio huius capitis proponitur, & explicatur.

SECTIO VLTIMA.

I. *Quid per fluuiũ aquæ vitæ accipiẽdum. Rich. Vict. Ioachim. Rupertus. Haymo. Ansbert. Pannon. Psalm. 35. 9. Psal. 45. 5. Esai. 66. 12.*

PRimo ait Ioannes Angelum ostendisse sibi fluuium aquæ viuæ, seu aquæ vitæ, vt Græcè habetur, splendidum tanquã crystallum, procedẽtẽ de sede Dei, & Agni. Hunc fluuium Rich. Vict. & Ioachimus gratiam spiritus-sancti accipiũt: Rupertus ipsum Spiritum-sanctum, qui quoniam procedit à Patre, & Filio, idcirco fluuius à sede Dei, & Agni emanare dicitur: Haymo, & Ansbert. prædicationẽ Euangelii interpretantur. Verùm cũ hæc ad præsentẽ Ecclesiæ statum pertineãt, & hoc loco sit sermo de cœlesti beatitudine, probabilius est, quod ait Pannon. & alij, significari nomine fluminis delectationem, & iucunditatem, quæ ex visione beatifica proficiscitur, iuxta illud Psal. 35. *Inebriabũtur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos*: & Psal. 45. *Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei.* & Esai. 66. *Declinabo super eam quasi fluuium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam.* Dicitur flumen aquæ viuæ, quia nunquã deficiet: procedit de sede Dei, & Agni, quia gaudium essentiale ex visione Dei beatifica oritur: accidentale autem omnium maximum ex visione Agni, hoc est, ex humanitate Christi proficiscitur.

II. *Quid per lignum vitæ fructus & folia intelligendum. Beda. Pannon. Ansbert. Rupert. Richard. Haymo. Ioachim. Mystica hæc est expositio. Beati per lignum vitæ adũbrantur.*

Secundò. *In medio plateæ eius, et ex vtraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructũ suũ: & folia ligni ad sanitatem gentium.* Cõmuniter Interpretes per lignum vitæ Christum accipiunt. Ita Beda, & Pannon. Ansbert. Rupert. Richard. Vict. Haymo, Ioachimus. Tum vero duodecim fructus per duodecim menses quidã duodecim Apostolos, alii melius iugẽ, & continuam fructificationem accipiunt, quã Christus habet in electis, potissimũque in Beatis, eis continuò per omnem æternitatem essentiale gaudiũ pacificæ visionis aliáq; accidentalia tribuendo. Folia verò ad sanitatẽ gentium interpretantur verba Christi, eiúsque doctrinam, quæ gentibus salutem attulit. Verũ hæc expositio mystica nobis potiùs, quàm literalis videtur, imò & textui minimè consentanea. Cum enim dicatur lignũ vitæ esse in vtraque parte fluminis: quomodò vnum, & idẽ lignum ex vtraq; parte esse potuit? Quare haud dubiè lignum hoc loco pro lignis positum est, vt sit sensus multa ligna, hoc est, multas arbores ex vtraque ripa fluminis consitas fuisse. Cum igitur fluuius gaudium beatitudinis significet, vti diximus, quis non videt arbores in vtraque ripa fluminis cõsitas Beatos ipsos adumbrare, qui eius gaudii torrente irrigantur? Quoniam verò eorum gaudium nullo vnquam tempore vel cessabit, vel interrumpetur: idcirco fructum ferunt singulis mensibus. Dicuntur folia esse ad sanitatem gentium: quoniã gaudium accidentale Beatorum, quod per folia accipiendum putamus, sufficiens per se est ad omnem mentis, corporísque ægritudinem leuandam. Etenim in omnibus animæ potentijs, & sensibus corporis erunt peculiaria gaudia, quæ eiusmodi potentias perficiant, omnique imperfectione quasi ægritudine sanabunt.

Quæ in reliqua parte capitis continentur, ferè expositione non indigent, sed

ea tamen breuiter percurramus Sequitur igitur. *Et omne maledictum non erit amplius.* Maledicti nomine peccatum omne intellige, quod in illa ciuitate nunquam erit. Dicitur autem peccatum maledictum, quia execratione dignum est, idq; significat Græcum vocabulum, χατάθεμα: *Et sedes Dei, & Agni in illa erunt*, hoc est, erit Metropolis ciuitas, in qua Deus, & Agnus in omnem æternitatem regni sedem figent. *Et serui eius seruient illi*, hoc est, nunquam à Dei, & Agni famulatu, amoréque discedet. Ratio verò statim subiungitur: *Et videbunt faciē eius.* Quomodò enim deserere eum poterunt, quem clarè vident esse omni amore cultúque dignissimum? Quin potius: *Nomen eius in frontibus eorum*, hoc est, maximi honoris, & ornamenti loco ducēt tanto Principi seruire: ac pro eius seruis famulisque agnosci: in cuius rei signum nomen tanti Principis in frontibus tanquam illustrè insigne, & monumentum gestabunt. *Et nox vltra non erit, & non egebunt lumine lucerna, neque lumine solis: quoniam Dominus Deus illuminat illos, & regnabunt in secula seculorum.* Nulla noctis, ac diei vicissitudo in illa ciuitate reperietur: quoniam Deus, qui perpetuò lucet, & omnis mutationis est expers, ciuitatem illuminabit. Beati verò omnes regnabunt, hoc est, Reges erunt fœlicissimi, ac potentissimi. Quanquam enim, vt paulò ante dictum est, serui erunt cœlestis Principis: tamen ea ipsa seruitus pro regno, & imperio reputabitur. Ne verò quis de tam magnifica pollicitatione dubitaret, adiungit: *Et dixit mihi: Hæc verba fidelissima sunt, & vera. Et Dominus Deus spirituum Prophetarum misit Angelum suum ostendere seruis suis, quæ oportet fieri cito. Et ecce venio velociter.* Dicitur Deus Dominus spirituum Prophetarum: quia ipsius est spiritum prophetiæ dare Prophetis. Cur verò dicat Ioannes; *Quæ oportet fieri cito?* & cur Christus dicat, *Et ecce venio velociter?* ad initium huius operis explicauimus. *Beatus, qui custodit verba prophetiæ libri huius. Et ego Ioannes, qui audiui & vidi hæc.* Suo ipsius testimonio, & auctoritate omniū, quæ hactenus in Apocalypsi scripsit, veritatē confirmat. Id quod more suo facit Ioannes: idem namque in Euangelio præstitit c. 19. Cum enim de sanguine, & aqua, quæ ex Christi demortui aperto latere profluxerūt, scripsisset, adiunxit: *Et qui vidit testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius.* & cap. 21. *Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his: & scimus, quia verum est testimonium eius. Et postquam audissem, & vidissem, cecidi, vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc ostendebat, & dixit mihi: Vide, ne feceris: conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum qui seruant verba libri huius, Deum adora.* Consule, quæ diximus capite 19. vbi hæc eadem sententia totidem verbis scribitur, de eáque nos eo loco fusè disseruimus.

Peccatum maledictum dicitur.

Metropolis ciuitas illa erit.

Beati à Dei obsequio nunquam discedent.

Reges erunt.

Huius promissi authoritas.

Suo testimonio horum veritatem confirmat Ioan.

Ioan 19. 35. & 21. 24.

Ne signaueris verba prophetiæ libri huius: tempus enim prope est. Præcipit Deus Ioanni, ne librum hunc Apocalypsis obsignet, & claudat: sed omnibus legendum proponat. Quæ est Arethæ, & reliquorum Interpretum expositio Ratio verò ea redditur: *Tempus enim prope est.* hoc est, multa eorum, quæ tibi ostēsa sunt, citò debent euenire, cuiusmodi fuerunt multiplices Ecclesiæ per Tyrannos, ac hæreticos persecutiones, & alia, quæ vel ipso Ioanne viuente acciderunt. Quam ob causam vtile erat, imo & pernecessarium legēdam Apocalypsim fidelibus proponere, ne labores, & calamitates ipsos imparatos, & nec opinantes de repente, & insperato opprimerent: quin ipsi omnia ante prospicientes postea ipsis rerum euentis minimè mouerentur. Cur verò cap. 10. superiori præceptum sit Ioanni, vt ea, quæ septem tonitrua locuta fuerunt, signaret, nec literis mandaret, rationem eo loco reddidimus ex rerum ipsarum prodigiosa visione desumptam, ne si illa prodigia vulgarentur, fortè fideles tam horribilium rerum denuntiatione commoueri, ac de suæ mentis constantia, atque in Deum fiducia deturbari possent. IIII.

Iubetur Io. librum hunc omnibus legendum proponere.

Porrò illa, quæ habentur apud Dan. c. 8. *Tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit* : & cap. 12. *Tu autem Daniel claude sermones, & signa librum vsque ad tempus statutum* : & paulò post; *Vade Daniel, quia clausi sunt, signatique sermones vsque ad præfinitum tempus*: non enim sensum habent, vt prohibeatur Daniel eiusmodi visiones mandare literis, sed vt eas obscurè conscribat, & ænigmatum inuolucris obscuret, ne palam propositæ ab imperitis riderentur: quin potius apud omnes suam auctoritatem, & maiestatem retinerent.

Dan. 8. 16. & 12. 4. Quomodo Daniel iubeatur signare, quæ vidit.

V. Sequitur. *Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc. Ecce venio cito, & merces mea mecum est, reddere vnicuique secundum opera sua.* Significatur adhuc tempus superesse ante vniuersam horũ vaticiniorum, quæ in Apocalypsi continentur, impletionem, & interim vnumquemque pro sua libertate posse aut peccatis, si malus sit, in dies inquinari, aut si iustus est, magis per bona opera sanctificari: itaque integrum vnicuique esse male, benéve agere, neminémque à Deo prohiberi, sed omnes suę permitti libertati. Sic enim locus iste est accipiendus, non quasi Deus exhortetur quempiam, vt noceat, aut vt in peccatorum sordibus hæreat. Imo vt omnes timore iudicij ad bene viuendum impellat, addit se cito venturum ad iudicandum. *Ecce*, inquit, *venio cito: & merces mea mecum est*, hoc est, Non opus habeo aliunde præmium, ac mercedem mutuari, vt eam iis, qui bene egerint, conferam: quoniam mecum est ipsa merces, eam in mea potestate habeo, eam mecum simul affero, vt absque mora iustis impertiar. Sic enim accipienda sunt illa verba: *Merces mea mecum est*: quæ eodem sensu habentur. Esa. 40. *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachiũ eius nominabitur: ecce merces eius cũ eo.* Et c. 62. *Ecce saluator tuus venit, ecce merces eius cũ eo.* Nec verò mercedem dumtaxat iustis dabo, sed seuerè etiam in peccatores, & sceleratos vindicabo: etenim omnes secundum cuiusque opera aut supplicio afficiam, aut præmio. *Ego enim sum Alpha, & Omega, primus, & nouissimus, principium, & finis.* Idem hæc omnia significant; *primus* enim, *& nouissimus, principium, & finis* interpretatio sunt eius, quod dictum est, *Alpha, & Omega*, vt suo loco fusius exposuimus. Idcirco verò Christus hoc loco se principium, & finem nominat, vt intelligant omnes ab ipso expectandam esse mercedem, suppliciúmque etiam inferendum: quippe qui sit Alpha, & Omega vniuersorum, hoc est, Deus, à quo omnia vt à principio emanant, & in quem omnia vt in finem referuntur, atque adeo potens ad mercedem iustis conferẽdam, & pœnas à sceleratis deposcendas. Quam ob causam verbis consequentibus iusti beati prædicantur: improbi verò à sempiterna felicitate repelluntur. *Beati*, inquit, *qui lauant stolas suas*, (videlicet in sanguine Agni) *vt sit potestas eorum in ligno vitæ*, (de quo superiori capite) *& per portas intrent in ciuitatem. Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis, qui amat, & facit mendacium.* Per canes Arethas infideles, Haymo Hæreticos quoque comprehendit. Foris, inquit, canes, id est, Iudæi, Hęretici, cęterique increduli, qui contra Ecclesiam latrant. *Venefici*, id est, malefici, siue Magi, & *impudici*, id est, inuerecundè peccantes: Mendacium quomodo sit accipiendum, vt ab ingressu arceat cœlestis ciuitatis, iam capite superiori docuimus.

Ante horum complementum datur tempus peccandi, & benefaciendi. Timore iudicij deterret à peccando Christus. Spe præmij allicit ad bene agendum.

Esai. 40. 10. Esai. 62. 11.

A Christo expectanda merces, & supplicium.

Canes Hæretici, & infideles. Arethas. Haymo.

VI. Subiungitur. *Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis. Ego sum radix, & genus Dauid, stella splendida, & matutina.* Vt vera, certáque omnino esse confirmet, quæ in tota hac Apocalypsi continentur, testatur Christus ipse se ea per Angelum suum Ioanni reuelasse, vt ea Ecclesiis proponeret. Quomodò verò Christus sit radix Dauid, diximus cap. 5. Cur verò stella matutina appelletur, c. 2. explicauimus, *Spiritus, & Sponsa dicunt: Veni.* Per spiritum, Spiritum sanctũ intellige, cum Græcè habeat appositum articulum, τὸ πνεῦμα. Et est sensus, Spiritum sanctum mouere iustos, vt aduentum Christi ad iudiciũ desiderent, & petãt,

Confirmat hæc omnia Christus. Spiritus sanctus mouet ad desiderãdum aduentum Christi.

iuxta illud ad Rom. 8. *Ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, id est, facit postulare. Quamuis non sit improbabile, quod ait Arethas, per spiritum accipiendos esse eos, qui digni habentur spiritualibus nuptiis. Sponsa etiam, id est, Ecclesia dicit: *Veni*, hoc est eundem aduentum omnibus votis expetit, petitque ab sponso suo, vt veniat tandem ad eam in thalamum gloriæ admittendam. *Et qui audit, dicat: Veni*, hoc est, omnes, ad quos hæc visio peruenerit, eundem aduentum exoptent, & postulent. *Et qui sitit, veniat, & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.* Inuitantur omnes ad aquam tum gratiæ modo, tum gloriæ posteà hauriedam. Quo verò sensu gloria gratis dari dicatur, superiori capite est explicatum. Rom. 8. 26. *Ad quos eius desiderium pertineat.* *Arethas.*

VII. Deinde contestatur Ioannes, ne quis suæ huic Apocalysi aliquid vel adiicere, vel detrahere præsumat. *Contestor*, inquit, *omni audienti verba prophetiæ libri huius: Siquis apposuerit adhac, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto. Et siquis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate sancta de his, quæ scripta sunt in libro isto.* Innuit futuros in Ecclesia Hæreticos, qui sacras Scripturas adulterarent, atque ad eas corrumpendas, & in suos errores detorquendas quædam adiicerent, quædam etiam mutilarent. Id quod de Marcione testatur multis in locis Tertullian. & in primis, quòd plura deleret in sacris literis ad suas hæreses astruendas, docet lib. de carne Christi, cap. 2. *His opinor consiliis tot originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est, ne caro eius probaretur.* Et cap. 4. *Circunspice Marcion, si tamen non delesti. Stulta mundi elegit Deus, vt confundat sapientiam.* Vnde eundem Marcion Tertullianus lib. aduersus eum primo. cap. 1. *murem Ponticum* appellat Euangelium corrodentem. *Nihil*, inquit, *tam barbarum, ac triste apud Pontum, quàm quod illic Marcion natus est. Iam & bestiis illius barbariæ importunior Marcion. Quis enim tam castrator carnis Castor, quã qui nuptias abstulit? Quis tam comessor mus Ponticus, quàm qui Euangelia corrosit?* Quod verò etiam Marcion de suo quædam Scripturis adiiceret, docet idem Septimius lib. de carne Christi, c. 7. *Non recipio*, inquit, *quod extra Scripturam de tuo infers.* Quòd de Marcione docet Tertull. in multis aliis Hæreticis ostendi posset, quos vti diximus, hoc loco notauit Apostolus. *Hæretici adulteratores Scripturæ.* *Detrahebat Scripturis Marcion.* *Tertullian.* *Adiiciebat etiã de suo.*

VIII. Tum subiungit: *Dicit, qui testimonium perhibet istorũ: Etiam venio cito. Amen.* Dubium est sintne ista verba Christi, an Ioãnis? Arethas existimat ad vtrumq; referri posse, quidam ex Recentioribus existimat esse Ioannis, vt ipse de se dicat: *Hæc dicit is, qui testimonium perhibet istorum*: iisq; verbis suam auctoritatem interponat, ne quispiã audeat in Apocalypsi aliquid immutare. Præterea etiam eiusdẽ esse verba sequentia: *Etiam venio cito*, vt quoniã Christus dixerat: *Qui sitit, veniat, & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis:* Ioannes, qui maximè eam aquam sitiebat, optabatq; dissolui, & esse cũ Christo, respondeat: *Etiam venio citò Amen*, Quasi dicat: Siquidem Christe optimè ais, vt qui sitit, ad te veniat: en ego te fontem aquæ viuæ sitio, & citò ad te venio, cum iam senex admodum sim, parúmque mihi vitæ transigẽdum supersit. *Amen*, hoc est, vtinam tuo singulari munere cito huius mei voti compos fiam. Cæterùm cõmunis expositio magis placet, quæ hæc de ipso Christo interpretatur: itaque de Christo Ioannem dicere: *Dicit qui testimonium perhibet istorũ: Etiam venio citò*, hoc est, Christus, qui paulò ante testatus est se huius libri auctorem esse illis verbis: *Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis*: ipse, inquã, Christus se cito venturum esse confirmat: *Etiam venio citò*. Vbi pro *etiam*, est Græcè ναὶ, quæ dictio affirmantis est. Cui expositioni aptè cohærent, quæ sequuntur: rectè enim subiungit nomine Ecclesiæ Ioannes, *Amen: veni Domine Iesu.* Ita sit, inquit, veni iam tandem Domine Iesu. Ita locũ hunc intellexit Beda. *Dicit qui testimonium perhibet istorum: Etiam venio citò, Idem*, inquit, *Christus testimoniũ perhibet*, *Dubitatio.* *Arethas.* *Ioan. Christum aquam vitæ desiderat.* *Vera responsio.* *Christũ venire desiderat Ecclesia.* *Beda.*

qui se Ecclesiæ venturum annuntiat, cui more Cantici canticorum Ecclesia deuotè respondet: Amen. Veni Domine Iesu. Sic etiam Rupertus, Haymo, Ansbertus, & reliqui. Et cõfirmari poteſt: quia verba illa, *venio citò*, verba ſunt notiſſima, ac diſerta ipſius Chriſti, quæ ſæpè in hoc opere vſurpauit tum hoc ipſo capite: *Ecce venio velociter*: & iterum: *Ecce venio citò, & merces mea mecum eſt.* & c. 3. *Ecce venio citò*: & ſæpe alias in hoc opere, vt minimè dubitandum ſit, quin hoc loco Chriſtum ex ſua ipſius voce loquentem debeamus agnoſcere.

Rupert. Haymo. Ansbert. Apoc 3.11.

IX. Denique verbis præclariſſimis, & verè aureis ſuam Apocalypſim Ioannes concludit. *Gratia*, inquit, *Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis.* Pulcherrimam ſanè, & nobiliſſimam libro ſuo ſubſcriptionem Ioannes adhibuit & ſe, & tanto opere digniſſimam. Et verò quanam alia ſubſcriptione is, qui à gratia nomen accepit, (ſonat enim Ioannes *Dei gratiam*) niſi gratia ipſa concluderet? *Erant Pelagiani*, inquit, Beda, *& ſua virtute fidentes Domini ſe gratia priuent: Apoſtolo autem Paulo præſidium quærente, ac dicente: Quis me liberabit de corpore mortis huius? reſpondeat Ioannes nominis ſui memor: Gratia Dei per Ieſum Chriſtum. Et ne ſibi Donatiſtæ de ſingulari Dei munere blandiantur, audiant, quod cum gratiam Dei quaſi Vale vltimum commendaret adiecit: Cum omnibus vobis.* Hæc ille. Illud aduerterim, Paulum quoque eandem ſubſcriptionem in omnibus ſuis epiſtolis adhibere, quemadmodum ipſe teſtatur 2. ad Theſſ 3. *Salutatio mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni epiſtola, ita ſcribo: Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.* Nam ſi percurras omnes eius epiſtolas, eam ſubſcriptionem, & quaſi Pauli ſigillum in omnibus reperis: imo & omnes etiam præter eam, quæ eſt ad Hebræos, à gratia inchoat Apoſtolus, vt innuat bona opera ſine Dei gratia nec inchoari, nec perfici poſſe. Ita etiam ſuam Apocalypſim Ioannes à gratia inchoauit. *Gratia*, inquit, *vobis, & pax ab eo, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt.* Eandémque gratia concluſit, & quaſi gratiæ ſigillo obſignauit.

Quam ſuo operi ſubſcriptionem Ioan. adhibuerit. Beda.

Eandem etiam ſuis epiſtolis adhibebat D. Paulus. 2 Theſſ 3. 17.

X. Eodem igitur nos Regali Diuinæ gratiæ ſigillo, noſtros hoſce in Apocalypſim commentarios obſignemus. Diximus in opere difficillimo, quæ nobis probabiliora, & magis contextui, & inſtituto Ioannis conſentanea viſa ſunt: Quod ſi librũ ſeptem ſignatum ſigillis omni ex parte aperire, & reſignare non potuimus; operam certè noſtram, qualis, qualis eſt, æqui, boníque conſulet, qui & eam vnius Dei nomine ſuſceptam, & non omnino inutilem eſſe cogitauerit. Illud ſupereſt, vt immortali Deo immortales agentes gratias, & omnia, quæ ſcripſimus, ſcribemúſque in poſterum, Eccleſiæ iudicio, cenſuræque ſubiicientes hortemur, obteſtemúrque ſingulos, vt per bona opera ſtudeant ad cœleſtem Hieruſalem paulò ante deſcriptam aſcendere, & ad lætiſsimas, & amænisſimas cœleſtis illius fluminis ripas perennibus, & iucundiſsimis ſempiternæ felicitatis, & nunquam labentium gaudiorum torrentibus irrigari.

Autoris peroratio.

Laus Deo, Virginique Matri.

INDEX

INDEX LOCORVM SACRAE SCRIPTVRÆ, QVI HOC LIBRO EXPLICANTVR.

Aliquos breuitatis causa omisimus.

Prior numerus paginam, Secundus numerum marginis indicat.

Ex Psalmis.

legem

118. *Beati*

Descendi

Ex lib. Sapientiæ.

Ex Ecclesiastico.

Ex Esaia.

Ex Ioanne.

Ex Actis.

Ex epist. ad Rom.

Ex

FINIS.

INDEX RERVM, QVÆ HOC LIBRO CONTINENTVR.

Prior numerus paginam: posterior, numerum marginis indicat.

status

CHRISTI CONCEPTIO,
Generatio, Incarnatio.

CHRISTI HVMANITAS.

CHRISTI CORPVS.

CHRISTI PVLCHRITVDO.

CHRISTI FACIES.

CHRISTI OCVLI, *labia*, *& os*.

CHRI-

CREA-

DIA-

ECCLESIASTICI.

EDICTVM.

ELECTRVM.

ELEEMOSYNA.

fluuius

L

Terræ

MARIÆ VIRG. NATIVITAS.

MARIÆ NOMEN.

MARIÆ *virginis pulchritudo corporis.*

MARIÆ V. VTERVS.

MARIÆ *virginis statura,& vestes.*

MARIAE VIRGINIS *pulchritudo spiritualis.*

FINIS.

